ARCHITECTURA.

ORGAAN

VAN HET GENOOTSCHAP

„ARCHITECTURA ET AMICITIA",

15e JAARGANG.

1907.

T. H. S.
BIBLIOTHEEK
DELFT.

MAASSLUIS.

J. VAN DER ENDT & ZOON.

INHOUD.

Bladz.

A

„Architectura et Amicitia."
1219de gewone vergadering op 9 Januari 1907. 19
1220ste „ „ „ 23 Januari 25
1221ste „ „ „ 6 Februari 49
1222ste „ „ „ 20 Februari 75
1223ste „ „ „ 6 Maart 75
1224ste „ „ „ 20 Maart 90
1225ste „ „ „ 3 April 112
1227ste „ „ „ 11 September 301
1228ste „ „ „ 25 September 324
1229ste „ „ „ 9 October 344
1230ste „ „ „ 23 October 353
1231ste „ „ „ 8 November 375
1232ste „ „ „ 20 November 388
1233ste „ „ „ 4 December 408
Buitengew. Huisboudel. vergadering op 16 December 425
52ste Algem. Vergadering op 18 December 424
Amsterdammer. (De) Prijsvragen van 21, 67
Architect (de) voorheen en thans, door A. W. Weisman, 26, 34, 41
Architect. (De) Afl. I 33, 57
Architect. (De) Afl. II. 81
Amsterdam. Dienst van publieke werken. 82
Architecten-congres 1908. 97
Adres van den Alg. Ned. Opz. en Teekenaarsbond. 114
Amerika. (Het bouwen in) 149
Adres aan de Tweede Kamer der Staten-Generaal, inzake 't Vredespaleis. 157, 217
Architectuur. (Het eerste examen in Nederland in) 151
Ambachts- en Nijverheidskunst. (Ned. Ver. voor) 163
Amsterdam. (Een nieuw museum voor) 176
Advertentie „Up to date", door J. 210
Amsterdam. (Een daktuin te) 212
Architect en Ondernemer, door B. 225
Achterhoek. (Een prijsvraag uit den) 241
Adres van 't Genootschap betreffende de tegel-tableaux in de beurs. 297
Ambachtswerktuigen. (Tentoonstelling van) 298
Amsterdam. Gemeentelijk Bouw- en Woningtoezicht. 302
Allebé en de Rijks-Academie voor beeld. kunsten 310
Architect. (De). Zie Prijsvragen.
Architect. (De) Afl. IV. 359
Arti et Industriae. Jaarverslag. 400
Adres aan het bestuur van A. et A. 416
Advertenties. (Moderne) 427
Architect. (Plaatwerk de) 432

B

Bouwkunst. (Voordrachten over) 9, 17, 49, 387, 399
Bescherming (Wettelijke) van den artistieken eigendom. 20
Bouwverordenings-quaestie. 29
Bekwaamheidsacten voor technici. 51
Bouwstijl. (Geldersch-Duitsche) 51
St. Bavo, Haarlem. 60
B. (v.) Restaureeren of herstellen. 98
Bali en de Baliërs. 121
Bouwquaestie. (Een) 128

Bladz.

Bouwen in Amerika. (Het) 149
Bouwkunst te Constantinopel, door K. 218
B. Architect en Ondernemer. 225
B. (v.) Belangrijk lagere school-onderwijs. 226
Bepalingen voor de tentoonstelling van levende Meesters najaar 1907 228
B. (v.) Modern teekenonderwijs. 233
Beton in de oudheid. 251
Beslissing. (Een belangrijke rechterlijke) 259, 284
B. (B. v.) De excursie van 10 September. 309
Bouwkunst en Vriendschap. Jaarverslag '06. 318
Boekerij. (Een nuttige) 318
Balans op 1 December 1907. 331
Boeken.
Orgaan van de Ned. Vereen. tot bevord. van het Schoonheidsbeginsel in het onderwijs. 94
Berden. (J. W. H.) Christelijke Kunst. 136
Muthesius. Kunstgewerbe und Architectur. 203
Gurlitt. (C.) Die Baukunst Constantinopels. 218
Drukkersjaarboek. 303

C

Correspondentie. 10, 21, 44, 57, 162, 293, 309, 432
Congres v. d. Alg. Ned. Opz. en Teekenaarsbond. 120
Cuypers. (Jos. Th. J.) Kunstgeschiedenis aan de Rijks-Universiteiten. 126
Cementzandsteen. 153
Cuypers. (Dr.) 80ste Verjaardag. 157
Cuypers. Jubileum-tentoonstelling. 183
Constantinopel. Bouwkunst te 218
Congres voor goedkoope woningen, Londen, Augustus 1907, door R. en M. 273, 281, 289, 299, 322, 333, 353, 359, 368
Congres voor de Ambachtsnijverheid. (Nat.) 285
Campen. (Jacob van) door A. W. Weissman. 313
Crematorium voor Nederland, door M. A. Poel. 341

D

Damvraagstuk. Prijsvraag 7, 17
Damvraagstuk. (Het) door K. van Rijsse Jr. 57, 134, 141, 168, 186, 201, 257, 266, 274
Dienst van publieke werken te Amsterdam. (Over den) door X. 82
Dagboek van een dief. 85
De Dame-Architect. (Brit. Archit.) 155
Daktuin te Amsterdam. 212
Drukkersjaarboek 1907. (Het) door W. 276

E

Eere-doctoraten a. d. Techn. Hoogeschool 10, 17
Eigendom. (Wettelijke bescherming van den artistieken) 20
Errata. 229
Excursie van 10 September, door B. v. B. 309
Edison's nieuwste uitvinding. 371

F

Erfpacht. (Een voordracht over) 409
Fantasieën over een keet, door K. 18
F.... ... Cementzandsteen. 153

Bladz.

G

Gezondheidstoestand der steenhouwers. 21
Gevel. (Een merkwaardige) 44
Grondprijzen te Berlijn. 45
Gebrek aan woorden, door K. 74
Genootschapsprijsvragen 1906. Jury-rapport. 81
Genootschapsprijsvragen 1907. Programma. 89
Gils. (Jac. v.) Reclame-modellen. 170
Gosschalk. (I.) † 341
Gevelwedstrijd te Haarlem. Jury-rapport. 377
Gemeente-schoolbadhuis. (Een tweede) 435

H

Haarlem. St.-Bavo. 60
Heyermans (Ida) Schoonheid en Onderwijs. 117, 243
Haus „Rheingold", te Berlijn, door W. 125
Hilversum, Prijsvraag Raadhuis, 162, 167, 178, 184, 189
Hoofd-bureau van Politie. (Het nieuwe) door K. 175
Huis met de hoofden. (Een nieuw museum voor Amsterdam). 176
Herbouw Groningsche Hoogeschool, door K. 194
Handelslui en Bouwkunst. (Adellijke) 211
Heerlen. (Romeinsche Oudheden te) 235
Huygens. (Standbeeld voor Christ.) door K. 352
H. De fusie-plannen van twee groote sociëteiten 361
Huygens. Het gedenkteeken van Chr. 370
Herziening der Woningwet. 390, 400
Hoff. (R. van 't) Ingezonden. 401

I

Ingezonden (C. J. de Haas.) 95
Ingezonden. (J. L. F. Frowein) 163
Ingezonden. Fantasie en werkelijkheid. (Ma. Meyboom) 204
In memoriam P. L. Tak. 281
Interieurkunst op den Haagschen Kunstkring, door W. Kromhout Cz. 305
Ingezonden. 327
Ingezonden. (Ph. J. H.) Protest Haarlemsche Prijsvraag 346
Ingezonden. (H. G. Krijgsman). 362
Ingezonden. (G. Homan van der Heyde). 371
Ingezonden. (J. L. M. Lauweriks.) Over Lettervormen. 391
Ingezonden. (R. van 't Hoff.) 401
Ingezonden. (G. Homan v. d. Heide). De opleiding van den Architect. 417

J

Jury-rapporten. Zie Prijsvragen.
Jubileum-tentoonstelling. Dr. P. J. H. Cuypers. 183
J. Een advertentie „Up to date". 210
Jaarverslag 1906 „Bouwkunst en Vriendschap". 318
Jubileum H. J. Walle. 351
J. (P. J. de) Het Vredespaleis ..... alweer. 388
Jiek. Moderne Advertenties. 427

K

K. Officieele schilderkunst. 9
K. Fantasieën over een keet. 18
K. Tempelruïnes op Java. 33
K. Gebrek aan woorden. 74
K. Onze portefeuille. 93, 98, 120, 127, 133
Kunstgeschiedenis aan de Rijks-Universiteiten, door Jos. Th. J. Cuypers. 126
Kromhout Cz. (W.) Het Vredespaleis en de eerste steenlegging. 133
Kunst, Christelijke. 144
K. Een nieuwe steenboor. 136
K. Het nieuwe Hoofd-bureau van Politie. 175
K. Herbouw Groningsche Hoogeschool. 194

Bladz.

Kunstgewerbe en Architectur, door S. 203
Kunst. (Indische) 283
Kromhout. Cz. (W.) Interieurkunst op den Haagschen Kunstkring. 305
K. Standbeeld voor Christ. Huygens. 352
Kamer. (In de Tweede) 420

L

Londen (Raadhuis voor) 7, 10, 29, 61, 76
Landhuis in ons land. (Het Romeinsche) 84
Lettervormen (Over) Ingez. door J. L. M. Lauweriks. 391

M

Middenstandstentoonstelling. 43, 178, 205, 220
Museum voor Amsterdam. (Een nieuw) 176
Mij. tot Bev. d. Bouwkunst. Algem. Vergad. 177
Mont Athos, door Jan Stuyt. 234, 241
Molkenboer-Jubilee. 245, 289
M. en R. 8e Internat. Congres voor goedk. woningen, geh. te Londen Augustus 1907, 273, 281, 289, 299, 322, 333, 353, 359, 368.
Musea. (Nederlandsche) 321
Middelburg. 327.
Middelburg. 327
Medailles der vier-jaarlijksche, door Walenkamp. 351, 371
Mij. tot Bev. der Bouwkunst. (De heer De Stuers over) 423

O

Omzwervingen, door H. Walenkamp. 2, 109
Opzichters- en Teekenaarsbond. (Algem. Ned.) 29
Oost-Indische berichten. 77
Oudheden-verzameling. 100
Opzichters- en Teekenaarsbond. (Congres van den Algemeenen Nederlandschen) 120
Ontmanteling der Nieuwe Kerk. 151
Onderwijs. (Belangrijk lagere School-) door v. B. 226
Ontwerp Vredespaleis. (Het gewijzigd) 249
Onderwijs. (Het middelbaar technisch) 265, 355, 362, 419
Onderwijs. (Het technisch) 342

P

Prijsvragen, uitgeschr. door de Vereeniging „Bouwkunst en Vriendschap" te Rotterdam, Jury-rapport. 5
Prijsvraag Damvraagstuk. 7, 17
Prijsvraag Raadhuis voor Londen. 7, 10, 29, 61, 76
Frijsvragen van „Bouwkunst en Vriendschap", Uitslag 10
Prijsvraag Universiteit te Sofia. 7, 10, 29
Prijsvragen van „de Amsterdammer". 21, 67, 203
Prijsvraag Diploma „Vak en Kunst". 29
Programma v. d. Prijsvragen uitg. door de Ver. van Nederl. Kalksteenfabrikanten. 36
Prijsvragen-wee. 61
Protest Vredespaleis. 77
Prijsvragen 1906. Genootschap-Jury-rapport. 81
Prijsvragen-Van der Loo, tweede serie. 83
Programma Genootschapsprijsvragen 1907. 89
Portefeuille. (Onze) door K. 93, 98, 120, 127, 133, 150
Prijsvraag voor werkmanswoningen. 99
Prijsvraag Diploma Vak en Kunst, Dordt. 114
Prijsvraag voor de L. C. C. New County-hall, door S. 126
Prijsvragen uitgeschreven door de Vereeniging van Ned. Kalksteen-Fabrikanten. 151
Prijsvraag Raadhuis Hilversum. 162, 167, 178, 184, 189
Provincialisme. 167
Prijsvragen uitgeschr. door „Bouwkunst en Vriendschap" te Rotterdam, in 1907. 188, 392, 427
Prijsvraag voor een Genootschaps-stempel. Rapport der Jury. 193
Prijsvraag voor een woonhuis, uitg. door „de Amsterdammer". Jury-rapport. 203

Bladz.

Prijsvraag Thieme-fonds. 209
Prijsvragen uitg. door de Ver. van Ned. Kalkzandsteenfabrikanten. Jury-rapport. 219
Prijsvraag uit den achterhoek. 241
Prijsvragen-v. d. Loo. 302, 318
Prijsvraag voor een omslag voor „de Architect". 333
Poel. (M. A.) Een crematorium voor Nederland. 341
Prijsvragen Berliner-Architekturwelt. 346, 409
Protest Haarlemsche Prijsvraag. 346
Prijsvragen-Van de Loo, Jury-rapport. 376
Prijskamp reclamebiljet. 402
Penningmeester. (Rekening en verantwoording van den) 432
Plaatwerk „de Architect". 432
Prijsvragen uitgeschr. door „Bouwkunst en Vriendschap" te Rotterdam, Jury-rapport. 432

R

Raadhuis voor Londen. 7, 10, 29, 61, 76
Rijsse Jr., (K. van) Het Dam-vraagstuk. 57, 134, 141, 168, 186, 201, 257, 266, 274
Raad van arbitrage voor de bouwbedrijven. 67, 377
Reguliersgracht en Vijzelstraat. 76
Restaureeren of herstellen door v. B. 98
Reguliersgracht behouden. 162
Reclame-modellen, door Jac. v. Gils. 170
Rembrandt's huis en een Rembrandt-huis. 245, 250
Reform-beweging in teekenonderwijs. 260
R. en M., 8e Intern. Congres voor goedkoope Woningen, geh. te Londen, Aug. 1907, 273, 281, 289, 299, 322, 333, 353, 359, 368
Rechtsbeslissing. (Een belangrijke) 284
Rapport der veriticatie-commissie. 431
Rekening en verantwoording van den Penningmeester. 432

S

Schilderkunst. (Officieele) door K. 9
Sofia Universiteit te 10, 29
Steenbouwers. (Gezondheidstoestand der) 21
Schaepman-monument. 44
Springer. W. † 73
Stap achterwaarts? ('n) 74
School. (De middelbare technische) 75
Soest. (Beelden te) 85
Schoonheid en onderwijs. 117, 243
S. De prijsvraag voor de L. C. C. new County-hall. 126
Schroevedraaiers, door Z. 155
Steenboor, (Een nieuwe) door J. K. 156
Stuyt, (Jan) De Mont Athos. 234, 241
Steen van het Vredespaleis. (De eerste) 313
Salaris-regeling voor opzichters en teekenaars. 345
Sociëteiten. (De fusie-plannen van twee groote) 361
Stuers (De heer de) over de Mij t. Bev. d. Bouwkunst. 423

T

Th. Het Eere-doctoraat in de Techn. Wetenschappen. 17
Tempelruïnes op Java, door K. 33
Teekenonderwijs. (Berichten) 84
Teekenonderwijs. (Modern) door v. B. 233
Tak. P. L. In memoriam. 281
Tegeltableaux in de beurs. (De) 297
Tentoonstelling van ambachts-werktuigen. 298
Tijding. (Een heuglijke) 407
Toorop's Tegeltableaux. 407

U

Universiteit te Sofia. 10

Bladz.

Uitbreidingsplan van 's-Gravenhage, 30, 58
Uitvinding. (Belangrijke) 235
Uitbreiding onzer gemeente. (De voorgenomen) 313

V

Voordrachten over Bouwkunst. 9, 17, 49, 387, 399
Vredespaleis. (Het) 21, 77, 99, 251
Volkshuisvesting. 99
Verbreeding van de Vijzelstraat. 113, 143
Vredespaleis en de eerste steenlegging d. Kromhout 133
Vredespaleis-ontwerp. (Van een reizend) door W. 143
Vredespaleis-ontwerpen. 144
Verjaardag. (Dr. Cuypers 80ste) 157
Vredespaleis. (Adres aan de Tweede Kamer der Staten-Generaal, inzake het) 157, 217
Vondst. (Een belangrijke) 220
Verbeteringen. 229
Vredespaleis in Den Haag. 277
Verslag van het Gemeentelijk Bouw- en Woningtoezicht in Amsterdam over 1906. 302, 325, 335
Vredespaleis. (De eerste steen van het) 313
Verbetering van den Dam en verbreeding omliggende straten. 326
Vredespaleis (Het) alweer!..... door P. J. de J. 388
Voordracht over erfpacht. (Een) 409
Verificatie-commissie. Rapport der 431
Verslagen van Vergaderingen.
Bouwkunst en Vriendschap, Rotterdam, 22 Jan. 37
Bouwkunst en Vriendschap, Rotterdam, 5 Febr. 45
Bouwkunst en Vriendschap, Rotterdam, 26 Febr. 66
Bouwkunst en Vriendschap, Rotterdam, 19 Maart 92
Bond van Technici. Algem. Vergadering, 9 Mei. 152
Mij. tot Bev. d. Bouwkunst. Alg. Vergadering 29 Mei. 177
Vergaderingen van „Architectura et Amicitia".
1219de op 9 Januari. 19
1220ste op 23 Januari 25
1221ste op 6 Februari 49
1222ste op 20 Februari. 75
1223ste op 6 Maart. 75
1224ste op 20 Maart. 90
1225ste op 3 April. 112
1227ste op 11 September. 301
1228ste op 25 September. 324
1229ste op 9 October. 344
1230ste op 23 October. 352
1231ste op 8 November. 375
1232ste op 20 November. 388
1233ste op 4 December. 408

W

Wisseling. 1
Walenkamp. (H.) Omzwervingen. 2, 109
Weissman. (A. W.) De architect voorheen en thans. 26, 34, 41
Wereldtalen. (Practische toepassing der) 45
Woningtoestanden. (Londensche) 51
Walenkamp Cz. (H. J. M.) Een wereldtentoonstelling in 1908? 65
Walenkamp. Omzwervingen. Daktuinen. 109
W. Haus „Rheingold" te Berlijn. 125
W. Van een reizend Vredespaleis-ontwerp. 143
Woning-congres van 1907. (Het internationaal) 249
W. Het Drukkers-jaarboek 1907. 276
Weissman. (A. W.) Jacob van Campen. 313
Walle. (H. J.) Jubileum. 351, 367
Walenkamp. De medailles der vier-jaarlijksche. 351
Woningwet. (Herziening der) 390, 400

Bladz.

Weissman. (A. W.) Een ernstig woord.
Woord van protest. 423

X

X. Over den dienst van P. W. te Amsterdam. 82

Z

Zorgvliet. (Berichten) 51
Z..... Schroevedraaiers. 155

Nummer.

PLATEN.

I. Tweede serie prijsvragen, uitgeschr. door de heeren Van der Loo, steenfabrikanten, te Dieren. XI.
II. Poort in de Spinhuissteeg te Amsterdam, door W. Kromhout Cz. XXIII.
III. Gevel van het voormalig Spinhuis, door W. Kromhout Cz. XXIII.

TECHNISCH GEDEELTE

A

Nummer.

Afvoerwater. (Desinfecteeren en steriliseeren van) 2
Aanvragen (Het) en verleenen van patenten in Duitschland. 3
Antwoord. (Vraag en) 3, 34, 42
Analyse van een oude gipspleister-mortel. 15
Afbladderen (Oorzaken van het) en uitslaan van baksteenen 18
Architect. (De Dame-) 19
Ambachtsschool te Utrecht. 23
Ambachtsscholen (De) te Amsterdam. 23
Afbladderen (Het) en uitslaan van muren in baksteen. 26
Architect (Wie mag zich) noemen? 28, 29
Ambachtsschool te Winschoten. 29
Ambachtsschool te Tiel. 29
Ambachtsschool te Appingedam. 29
Amaril-slijpmachine. (Een nieuw type) 32
Aanleg (Over het gebruik van kunstgraniet bij den) van straten. 37, 38
Aanleg (Over den) van een stadspark te Hamburg. 40
Afvoerwater. (Nieuwe inrichting tot reiniging van) 46
Ambachtsschool te Hilversum. 52

B

Bepaling van het dwarsprofiel van kanalen volgens den diepgang der schepen. 2
Boekbespreking.
I. A. Sanders. Het Cement-IJzer in theorie en practijk. 2
De Wonderen der Techniek. (Redactie: Borgerhoff van den Bergh. e. a.) 2
Ahrend's Bouw-Agenda en Adresboek voor 1907. 2
Handbuch der Architektur. Der Städtebau door Stübben. 9
Tabellen en vergelijkingen voor 't berekenen van vuren en grenen gezaagd hout, door D. Vriessendorp. 29
Stoomleidingen enz. door F. K. Th. van Iterson. 40
Der Electrische Schiffszug, door Dr. Ingr. Max Schinkel. 41
Het loodwitvraagstuk, door C. P. van Hoek. 44
De waarde van Kalkzandsteen als bouwmateriaal. Rapport van Prof. v. d. Kloes en A. W. Weissman. 45
Stofbestrijding, door J. H. Janson. 47
Beton. (Vuurvastheid van gewapend) 3
Bouwkundig Opzichter. (Examen voor) 3
Bouwsysteem (Het) van den Ingenieur Tollet. 7
Bouwkundig Opzichter. (Diploma voor) 7

Nummer.

Behangsels in scholen. 8
Bouwwerken (Het vervaardigen van waterdichte vloeren, zolderingen en wanden van) met behulp van isoleerlagen. 9
Beton-ijzer. (Telegraafpalen van) 9
Beton-constructie. (Gewapend) 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18
Baggerspecie (Toestel tot het grootendeels afscheiden van het water uit de) door toepassing der middenpunt-vliedende kracht. 13
Bouwkunst. (Gedenkteekenen van oude) te Axum in Abessynië. 17
Baksteenen. (Oorzaken van het afbladderen en uitslaan van 18
Betonpalen. (Toestel tot het slaan van) 22
Bestrating. (Iets over) 22
Bouwkunde. (Organismen) 24, 25, 26
Beton. (Trottoir-banden van) met Hartguss-ijzerbescherming. 25
Baksteen. (Het afbladderen en uitslaan van muren in) 26
Bouwgrond. (De draagkracht van) 27, 28
Beitelhouder. (Een) voor het uitdraaien van komvormen 31
Brug. (Het opruimen van een) 32
Beton. (Het onderzoek naar het verharden van mortels en) 32
Boorkop. (Een) voor de boormachine bij het boren van horizontale gaten 32
Bouwkundig teekenaar. (Programma van eischen voor het examen tot het verkrijgen van het diploma van) 34
Beton-ijzer. (Internationale commissie voor) 36
Bouwspeculatie. (De tegenwoordige grond- en) in groote steden 39, 40
Beton. (Het gebruik van) bij het bouwen van goedkoope landhuizen voor een huisgezin 40
Bepalingen voor de uitvoering van ijzer-beton-constructies in Pruisen. 42, 43
Beton-palen. (Een fundeering op) 47, 48, 49
Beroepsziekten. (Verzekering tegen) 47
Boekaankondiging. (Het Zuiderzee-vraagstuk) 48
Beton-palen. (Een nieuwe manier om) te maken 49
Bouwmateriaal. (De waarde van kalkzandsteen. als) in vergelijking met gebakken steen 49
Beton. (Gewapend) 49

C

Cementen. (Iets over kitten of) 1, 2
Cement-zandsteen 18
Cirkelgolving. (Kegelvormige lampreflectors met) 22

Nummer.

Cement-mortel en cement-beton. (Over den invloed der waterhoeveelheid op de drukvastheid van) 25, 26
Conserveeren. (Het) van plaatijzeren schoorsteenen en schoorsteenkappen 27
Cement-vloertegels. (Verbetering van) 27
Coöperatief-wonen (Waarom wordt) buiten 's Gravenhage en Haarlem, nog zoo weinig toegepast? 29, 30, 31
Cement-mortel. (Vernieling van) 29
Commissie (Internationale) voor beton-ijzer. 36
Correspondentie. 44

D

Dwarsprofiel (Bepaling van het) van kanalen, volgens den diepgang der schepen. 2
Desinfecteeren en steriliseeren van afvoerwater. 2
Diploma voor Bouwkundig Opzichter. 7
Dame-Architect. (De) 19
Drukvastheid (Over den invloed der waterhoeveelheid op) van cementmortel en cementbeton. 25, 26
Deuren (Bronzen) van de congres-bibliotheek te Washington. 26
Draagkracht (De) van bouwgrond. 27, 28
Dichtmaken van muurwerk tegen het doordringen van grondwater. 27
Deursluiters voor doordraaiende deuren. 32
Djatihout (De handel en het gebruik van) van Java. 46

E

Examen voor bouwkundig Opzichter. 3
Examen voor bouwkundig Opzichter en Teekenaar der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst. 33
Examen (Programma van eischen voor het) tot het verkrijgen van het diploma van Bouwkundig Teekenaar. 34

F

Fabrieksschoorsteenen en ketelhuizen. 16
Fabricage-kosten van kalkzandsteen. 34, 36
Fundeering (Een) op beton-palen. 47, 48, 49

G

Geluidsvoortplanting (Het verminderen van de) in muziekscholen. 2
Gewapend beton. (Vuurvastheid van) 3
Gietijzer. (Een en ander over smeedbaar) 9, 10, 11, 12, 13
Gewapend beton-constructie. 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17 18
Gipspleister-mortel. (Analyse van een oude) 15
Gedenkteekenen van oude bouwkunst te Axum, in Abessynië. 17, 18
Grondwater. (Dichtmaken van muurwerk tegen het doordringen van) 27
Gips (Vloeren uit estrik-) vervaardigd. 27
Grond- en bouwspeculatie (De tegenwoordige) in de groote steden. 39, 40
Glas. (Huizen en telegraafpalen van) 45
Gevaren (De) van het steenhouwersbedrijf. 47
Gewapend beton. 49

H

Heide (Ontginning van) enz. in Nederland, door kleine woningen. 4, 5, 6, 7, 8
Herbouw (De) van den St. Marcus klokkentoren te Venetië. 4
Heiblok. (Stoomheimachine met een als stoom-cylinder fungeerend) 13
Hulp (Eerste) bij ongelukken. 15
Hôtel (Het grootste) ter wereld. 15
Houtbewerking (Nieuwe wijze van) volgens Hetsers-systeem. 18
Hoogeschool. (Technische) 30
Hydraulische mortel. 32
Huizen en telegraafpalen van glas. 45

I

Ingenieur Tollet. (Het Bouwsysteem van den) 7
Isoleerlagen. (Het vervaardigen van waterdichte vloeren, zolderingen en wanden van bouwwerken, met behulp van) 9
Invloed (Over den) der waterhoeveelheid op de drukvastheid van cement-mortel en cementbeton. 25, 26
Infusoriën-aarde als bouwmateriaal. 41
Inrichting (Nieuwe) tot reiniging van afvoerwater. 46
Ingezonden. 47, 49

K

Kitten of cementen. (Iets over) 1, 2
Klokkentoren (De herbouw van den St. Marcus-) te Venetië. 4
Klapbruggen. (Nieuwe) 10
Ketelhuizen. (Fabrieksschoorsteenen en) 16
Kwikzilverdamp-lampen. 18
Klep- of tuimelramen. (Nieuwe sluiting voor) 25
Kaan. (Opruiming van eene gezonken) 31
Komvormen. (Een beitelhouder voor het uitdraaien van) 31
Kalkzandsteen. (Fabricage-kosten van) 34, 36
Kunstgraniet (Over het gebruik van) bij den aanleg van straten. 37, 38
Kanaal. (De verbetering van een belangrijk) 45, 46
Kalkzandsteen (De waarde van) als bouwmateriaal in vergelijking met gebakken steen. 49

L

Lessen uit Berlin. 5
Loodwit. 5
Lampreflectors (Kegelvormige) met cirkelgolving. 22
Luchtkanaalnet. (Muurbekleeding met) 27
Luchtdruk (Waterverzorging in gebouwen door middel van) 31, 32
Luchtkap voor boerderijen. 36
Landhuizen (Het gebruik van beton bij het bouwen van goedkoope) voor een huisgezin. 40
Loodvergiftiging bij schilders. 44
Loodwit. (Ingezonden.) 47
Loodwit (Nog eens) contra zinkwit. 50

M

Muziekscholen. (Het verminderen van de geluidsvoortplanting in) 2
Muren. (Het uitslaan van) 2
Meubelkunst. 13, 14
Middenpunt-vliedende kracht. (Toestel tot het grootendeels afscheiden van het water uit de baggerspecie, door toepassing der) 13
Muurwerk (Dichtmaken van) tegen het doordringen van grondwater. 27
Muurbekleeding met luchtkanaalnet. 27
Mortel. (Hydraulische) 32
Mortels (Het onderzoek naar het verharden van) en beton. 32
Muur- en plafondschilderwerk. (Over de behandeling van den ondergrond bij) 44, 46
Meetband. (Een nieuwe). 46

N

Natuurkundige theorieën en toepassingen. 9
Nadeelen (Over de) van waterdicht pleisterwerk. 23

O

Opzichter. (Examen voor Bouwkundig) 3
Ontginning van heide enz. in Nederland, door kleine woningen. 4, 5, 6, 7, 8
Opzichter. (Diploma voor Bouwkundig) 7
Onderzeesche (Het plan voor een) verbinding tusschen Frankrijk en Engeland. 13

Nummer.

Ongelukken. (Eerste hulp bij) 15
Oorzaken van het afbladderen en uitslaan van baksteenen. 18
Ontwerp van een tuinstad. 21, 22, 23, 24
Organismen bouwkunde. 24, 25, 26
Opruiming van een gezonken kaan. 31
Opruimen (Het) van een brug. 32
Onderzoek (Over het) van trasmortel. 33
Ozon. (Het zuiveren van drinkwater van ziekte-kiemen, door middel van) 38, 39
Ondergrond (Over de behandeling van den) bij muur- en plafondschilderwerk. 44, 46
Oud-Egypte. 50

P

Patenten (Het aanvragen en verleenen van) in Duitschland. 3
Pleisterwerk. (Over de nadeelen van waterdicht-) 23
Plaatijzeren schoorsteenen en schoorsteenkappen. (Het conserveeren van) 27
Panamakanaal. (Het) 31
Programma van eischen voor het examen tot het verkrijgen van het diploma van Bouwkundig teekenaar. 34
Plafond-schilderwerk. (Over de behandeling van den ondergrond bij muur- en) 44, 46
Plantenkassen (De Nieuwe) in den Botanischen tuin te Frankfort a. d. M. 47

R

Reinigen van gebouwen door stoom. 23
Reparatie van vloeren. 24
Riool-zinkbuis (De groote) te Kopenhagen. 35, 36
Reservoirleiding (Wateraanleg met) in gebouwen. 42, 43, 44
Roest (Over beschutting van ijzer-constructies tegen) door middel van verf. 46
Reiniging (Nieuwe inrichting tot) van afvoerwater. 46

S

Steriliseeren (Desinfecteeren en) van afvoerwater. 2
Spijkers. (Vloeren zonder) 2
Schutsluizen (De) bij Panama. 8, 9
Scholen. (Behangsels in) 8
Smeedbaar gietijzer. (Een en ander over) 9, 10, 11, 12, 13
Stoomheimachine met een als stoomcylinder fungeerend heisblok. 13
Schoorsteentrekking en zonlicht. 16
Schroevendraaiers. 19
Steenboor. (Een nieuwe) 19
Slachthuis (Het nieuwe) te Haarlem. 22
Sluiting (Nieuwe) voor klep- of tuimelramen. 25
Schoorsteenen en schoorsteenkappen. (Het conserveeren van plaatijzeren) 27
Slijpmachine. (Een nieuw type Amaril-) 32
Spoorwegbruggen in Amerika. 33, 34, 35
Stucmarmer. 40
Stuwdam. (Een reuzen-) 41
Schilder. (Loodvergiftiging bij) 44
San Marco. 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52
Steenhouwersbedrijf. (De gevaren van het) 47
Schip. (Een vliegend) 48
Steen. (De waarde van kalkzandsteen in vergelijking met gebakken) 49

T

Telegraafpalen van betonijzer. 9
Toestel tot het grootendeels afscheiden van het water uit de baggerspecie, door toepassing der middenpunt-vliedende kracht. 13
Tuinstad. (Ontwerp van een) 21, 22, 23, 24
Toestel voor het slaan van betonpalen. 22
Trottoir-banden van beton met Hartguss-ijzerbescherming. 25

Nummer.

Technische Hoogeschool. 30
Trasmortel. (Over het onderzoek van) 33
Telegraafpalen. (Huizen en) van glas. 45

U

Uitslaan (Het) van muren. 2
Uitslaan (Het afbladeren en) van muren in baksteen. 26
Uitvoering (Bepalingen voor de) van ijzerbeton-constructies in Pruisen. 42, 43

V

Vloeren zonder spijkers. 2
Vuurvastheid van gewapend beton. 3
Vraag en antwoord. 3, 34, 42
Vloeren (Het vervaardigen van waterdichte-) zolderingen en wanden van bouwwerken, met behulp van isoleerlagen. 9
Verbinding (Het plan voor een onderzeesche) tusschen Frankrijk en Engeland 13
Verlichting van het Noordzee-kanaal. 13
Verkeer (Het te verwachten) op de grootscheepvaartkanalen. 15, 16
Verven. (Over het opnieuw) van beschilderd en gebeitst hout. 17
Vloeren (Reparatie van) 24
Vloeren uit estrik-gips vervaardigd. 27
Verbeteren van cement-vloertegels. 27
Vernieling van cement-mortel. 29
Verharden (Het onderzoek naar het) van mortels en beton. 32
Verbetering (De) van een belangrijk kanaal. 45, 46
Verf (Over beschutting van ijzer-constructie tegen roest, door middel van) 46
Verzekering tegen beroepswetten. 47

W

Woningen. (Ontginning van heide, enz., in Nederland, door kleine) 4, 5, 6, 7, 8
Wilhelminasluis (De) te Zaandam. 6, 7, 8
Waterdichte vloeren (Het vervaardigen van) zolderingen en wanden van bouwwerken met behulp van isoleerlagen. 9
Watervoorziening van steden. 13
Woonhuizen (Nieuwe) te Charlottenburg. 20
Waterdicht-pleisterwerk. (Over de nadeelen van) 23
Waterhoeveelheid (Over den invloed der) op de drukvastheid van cement-mortel en cement-beton. 25, 26
Waterverzorging in gebouwen door middel van luchtdruk. 31, 32
Wateraanleg met reservoirleiding in gebouwen. 42, 43, 44
Waterclosets, hun constructie en onderhoud, uit sanitair oogpunt. 49

IJ

IJzer-beton-onderslagen. 20
IJzer-beton. 40
IJzer-beton-constructies (Bepalingen voor de uitvoering van) in Pruisen. 42, 43
IJzer-constructies (Over beschutting van) tegen roest, door middel van verf. 46

Z

Zolderingen. (Het vervaardigen van waterdichte vloeren) en wanden van bouwwerken, met behulp van isoleerlagen. 9
Zonlicht. (Schoorsteentrekking en) 16
Zinkbuis (De groote riool-) te Kopenhagen. 35, 36
Zuiveren (Het) van drinkwater van ziektekiemen door middel van ozon. 38, 39
Zinkwit. (Nog eens loodwit, contra) 50

VIJFTIENDE JAARGANG. No. 1 ZATERDAG 5 JANUARI 1907

ARCHITECTURA

ORGAAN V.H. GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

BUREAU VAN REDACTIE: H. P. BERLAGE Nzn., Voorz., H. WALENKAMP, A. J. JOLING, W. KROMHOUT Czn., Jos. Th. J. CUYPERS, A. VAN BAALEN, B. VAN BILDERBEEK Leiden, — — — VASTE MEDEWERKERS: K. P. C. DE BAZEL en J. W. H. BERDEN. — — — REDACTEUR VOOR HET TECHNISCH GEDEELTE L. ZWIERS — VALERIUSSTRAAT 64 TE AMSTERDAM,

UITGEVERS: J. VAN DER ENDT & ZOON MAASSLUIS, HET ORGAAN MET TECHNISCH GEDEELTE WORDT WEKELIJKS FRANCO TOEGEZONDEN AAN ALLE LEDEN VAN HET GENOOTSCHAP, DE JAARLIJKSCHE CONTRIBUTIE VOOR HET LIDMAATSCHAP BEDRAAGT: VOOR GEWONE LEDEN f 12.—, VOOR KUNSTLIEVENDE LEDEN f 10.—, VOOR BUITENLEDEN EN ASPIRANTLEDEN f 7,50.

STUKKEN EN CORRESPONDENTIE BETREFFENDE DE REDACTIE VAN HET WEEKBLAD TE ZENDEN AAN DEN HEER H. WALENKAMP, BUIKSLOTERLAAN 8, AMSTERDAM; BETREFFENDE HET PLAATWERK »DE ARCHITECT" AAN DEN HEER A. VAN BAALEN, AMSTELDIJK 111 TE AMSTERDAM; BETREFFENDE DE ADMINISTRATIE VAN HET GENOOTSCHAP AAN DEN SECRETARIS, DEN HEER PAUL J. DE JONGH, REGULIERSGRACHT 120, AMSTERDAM † † † † † † † †

INHOUD: Mededeelingen. — Wisseling. — Omzwervingen. — Prijsvragen, uitgeschreven door de vereen. »Bouwkunst en Vriendschap«, te Rotterdam. — Berichten. — Informatie-Bureau. — Open prijsvragen. — Iets over kitten of cementen.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

1e. De opgaaf der ingekomen antwoorden op de Genootschapsprijsvragen, gedaan in het vorig nummer, moet worden aangevuld met het ontwerp onder motto „Kwadraatfiguur" (geteekend), ingezonden op de prijsvraag voor een Volksbibliotheek.

2e. De heer A. J. Joling, heeft alsnog zijne benoeming als lid der redactie (uit het bestuur) aanvaard.

3e. Het secretariaat van de redactie van het Weekblad „Architectura" is tijdelijk overgegaan op den heer H. Walenkamp, Buiksloterlaan 8, Amsterdam.

4e. Als gewone leden worden door de heeren Focke Kuipers en A. van Baalen voorgesteld de heeren:
B. van den Nieuwen-Amstel Jr.,
H. J. Breman, en
G. Heuvelink,
allen bouwkundigen te Amsterdam, welke heeren, benevens de heer Focke Kuipers, zich opgaven voor abonnement op het plaatwerk „de Architect".

5e. De 1219e Gewone VERGADERING zal gehouden worden op WOENSDAG 9 JANUARI 1907, des avonds 8 uur, in het Genootschapslokaal „Parkzicht".

Agenda:

A. Opening door den Voorzitter.
B. Notulen en ingekomen stukken.
C. Ballotage van de heeren W. van den Berg, architect, en M. Citroen, beeldhouwer, onderscheidelijk voorgesteld door de heeren Joh. Kromhout, J. E. Rood Em. en Paul J. de Jongh.
D. Voordracht te houden door den heer Prof. Dr. Jhr. J. Six, hoogleeraar in de kunstgeschiedenis, buitengewoon eerelid van het Genootschap.
Onderwerp: „Lotus en Palmboom".
E. Verkiezing van een redactielid uit de gewone leden; de bestuurscandidaat zal ter vergadering worden bekend gemaakt.
F. Uitloting van 5 aandeelen leening 1903.

De 1ste Secretaris,
PAUL J. DE JONGH.

WISSELING.

Als „Architectura" bestaan had sedert 't begin onzer jaartelling, zouden er, der traditie getrouw, 1906 artikelen in verschenen zijn, gewijd aan de wisseling van 't eene jaar in 't andere.

Volgens de Kronieken bestaat „Architectura" evenwel eerst sedert 1859, den embryonalen toestand van 't blad, al was z'n naam toen anders. Er zullen dus plus minus 47 dergelijke artikelen het licht hebben gezien.

Voorwaar 'n wetenschap, voldoend om je 'n koude rilling op 't veege lijf te jagen, als je je gaat neerzetten om het 48e artikel er aan toe te voegen.

Droog, dor en droog zou het zijn, wâre het niet, dat ook ieder jaar ons in 'n ander tijdvak plaatst, ja, wat meer is in 'n gansch andere atmosfeer!

En we bemerken eene atmosfeer bij dèze wisseling, eene loodgrijze!

Laat ons eerlijk zijn.

Dat we elkaar geen wenschjes toeroepen, die niets te beduiden hebben!

Nog versch staat in ons aller geheugen geprent de eendrachtelijke samenwerking voor en de oprechte jolijt bij de vëering van ons 5e lustrum, ons halve-eeuw-feest.

En nà dien tijd?.....

Er is veel gebeurd na dien tijd, óók in ons Genootschap. Klopten onze harten niet vurig in ons bij de verwachting van wat de prijsvraag van het Vredespaleis zou brengen? Hebben we niet geprotesteerd tegen onrecht aan de eene, dorre sufheid aan de andere zij?

En toch! Door hoe weinigen van ons is volgehouden!

Zie slechts dien eenen regel in 't verslag van onzen Secretaris over 't afgeloopen jaar:

„7 November. — De uitgeschreven vergade-
„ring kon wegens te geringe opkomst der leden
„niet doorgaan."

Dit eene zinnetje spreekt.

En de opkomst op de volgende vergaderingen?

En de terugslag van dezen slabak-geest op de medewerking aan ons blad?

Kom! laat ons elkaar geen wenschjes toeroepen op de eerstvolgende vergadering. Dat is goed voor oude juffrouwen, die 'n stoof behoeven om 't leven te houden.

Zóó is 't geweest.

Echter, in zooveel grauwheid zien we dubbel de weinige lichtpunten schitteren, die het Leven gelukkig toch altijd bezielt, bezielt zelfs te midden van de grootste mist.

Zoo gaat 't in 't leven zelf, zoo gaat 't zelfs in ons Genootschap, dat het Genootschap der jongeren heet, der ..... laat ons zeggen: der..... ja! van hen, die 't Leven voelen bruischen, die zich jong weten vóór alles!

En we denken hierbij aan onzen aftredenden Redacteur, Paul J. de Jongh, die zooveel dit jaar tot stand bracht, zooveél gaf van z'n tijd, z'n krachten, voor 't Genootschap, bij zóó weinig medewerking van de zijde der leden.

Wars zijn we van gelukwenschjes, wars van complimentjes, maar wàre verdienste past ook hulde op haar tijd.

Daarom, De Jongh, we wenschen ons zelf geluk, dat je nog in ons Genootschap werkzaam blijft, al missen we je noode uit onze redactie. We weten 't, bij ondervinding, je zult je beste krachten blijven geven.

Hulde aan wat je reeds was voor 't Genootschap in eene zoo gecombineerde functie!

Wat zal 1907 ons brengen?

Nog twee leden der redactie traden af, de een om buitenstedigheid, de ander om tot dusver slechts half verklaarde redenen.

Laat ons niet hopen.

Laat ons werken. Dàn zullen we zien, wat we schrijven aan 't eind van 1907.

OM-ZWERVINGEN.

Parijs.

De tocht voerde mij naar „la Ville des Roses", „la Ville Lumière", de Licht-stad: Parijs. — Binnengekomen door hare minst-karaktervolle deelen, is zij als elke andere wereldstad: log, hoog-en-droog, rookerig, vuil-onverschillig; zonder eigen karakter, stom, zonder spraak. Eerst langzaam-aan ontwaren we welke overweldigende schoonheid zij in haar schoot verborgen houdt.

Aldus is zij: een bloem, die langzaam open gaat.

Wèl is het mij, hier te zijn. Hier wil 'k mijn tenten opslaan, hier wil ik zien, àl-maar aanschouwen, òpgaan in 't leven, denken en zwerven, — uitrusten van den tocht door 't warbosch der kleinzieligheid.

Hier is 't leven enorm. De grootste tegenstellingen ontmoeten zich bij elken stap; mooi als geen and're is deze stad in den glans harer tuinen, musea, paleizen, in den stroom harer huizen, in de nooit rustende golving harer menschen-zeeën; — maar ook aangrijpend in hare ellende.

Men weet het: Meer dan in eenig andere wereldstad is het leven hier als 'n roes, 'n beschonkenheid, een nooit eindigende roes van overweldig leven. Wie hier verblijft, gaat òp in 't leven; hij weet niet dat hij leeft: hier worden alle levens in het al-leven meegesleept — verzwolgen. Parijs is overweldigend, niet door zijn uitgestrektheid, maar door zijn grootheid.

De schoonheid en rijkdom zijner musea (paleizen) met hunnen inhoud is onbeschrijfelijk. „'n Golf van pracht, een verbijsterende schitter-zee juweelen van menschelijke scheppingskracht, vloeit door hun zalen.

Aldus het „musée Cluny", waar van het beste bijeen is, wat de Middeleeuwen zoowel in 't Oosten als in 't Westen voortbrachten: Schitterend-gebordeurde tapijten, stoffen, kleederen en weefsels, mat en glanzend, gloeiend in vloednuancen, bevend, dooreen ijlend, zwevend. Gouden kronen, te schoon voor menschenhoofden. Kostelijk gesmede ringen, snoeren, rijen, druipend van edelsteenen en paarlen. Venetiaansche glazen, teer als roze-blaren. Perzische émails over schalen gegoten. Edele smeedkunst. Meubelen, sierlijk en streng.

Aldus het „Luxembourg" met zijn beeldhouwwerken van moderne Franschen, onder wie Rodin staat als de machtige, — stil, onbewogen, in de ingehouden kracht zijner levende grootheid. Beelden smukken de tuinen, staan op open pleinen, of onder 't loover der boomen in prachttuinen, rustig, levend, weelderig; kalm en frisch in een schat van bloemen.

Aldus het „Louvre". 't Zweemt in rijkdommen van alle volkeren, natiën en tijden. Een stroom van beelden. Klassieke, levend als van dezen tijd, ernstig Egyptische, krachtig Assirische; zalen, vol Italiaansche, Spaansche, Fransche en Hollandsche kunst. Hier in de troonzaal treft ons 't gelaat van Hendrickje Stoffers, de dienstmaagd van Rembrandt, als eene lieve bekende. Rustig is zij gezeten, te midden der illustre vrouwen van het Italië en Spanje der Renaissance; teer, schuchter bijna, in de ingetogenheid eener eenvoudige, maar fijn-geestige vrouw, wier geest meer dan haar uiterlijk spreekt, wier ziel leeft in oogen van onvergetelijke aantrekkelijkheid.

Doch, aangrijpender dan deze opgetaste pracht, is Parijs-zelf, het levend Parijs. 't Is het leven-zelf; d.w.z. het drama, 't lot, zich afspelend door de geesten der menschen. — Zie de stad, gelijk zij zich voor 't oog ontrolt vanaf de toppen van Montmartre, den Eiffeltoren, de Notre-Dame of vanuit het park Saint-Cloud; hoe zij in grijze paarlmoer-kleuren met hare huizen, paleizen, kathedralen zich verheft, de paleizen en kathedralen, zich opwerpend uit de huizen-zeeën als schuimkoppen der baren. Als groote flarden diep-donker fluweel doorvlocién de parken en bosschen het wit-paarlmoer; alles omvat, omstrengeld door het zilverwit der Seine, de slang, welke, komend uit 't Oosten, haar omarmt — zich met haar verflerend in den Wester horizont. — Een grijze damp hangt over Parijs, steeds stijgend, steeds zich verheffend en oplossend in de ruimten. Heerlijk schoon is Parijs aldus! — Het leven in zijn aangrijpende tegenstellingen is als 'n enkele zee van stil deinende, ruischende, zilveren en heliocropen golven. Hier sterven onsterfelijke geluiden. — Hier glanst de stad in stille pracht.

Tot de schoonste werken van Parijs behoort de schepping van Rodin: „Le Penseur", „de Denker"; onlangs geplaatst op het rustige plein vóór het Panthéon. — de rustplaats van de groote mannen van Frankrijk. Dit werk behoort tot de beste ooit voortgebracht. Een levend mensch, denkend, gezeten voor de rijzende zuilen van aan antieke pracht ontleende bouwkunst. Dit is het nieuwe leven, met het oude achter zich, denkend en starend in de tijden; zich afvragend, niet wetend, wat van dit alles komen zal. Want het is moeilijk te zeggen, waar 't leven heendruist in zijn overstelpende kracht, met al zijn grootheid, schoonheid, ellende en laagheid. — Dit vraagt de stad, de wereldstad te midden waarvan we ons bewegen; dit vraagt het leven zelf; en ook dit beeld van Rodin vraagt het. — of doet dit ons vragen. —

De Chimères van de Notre-Dame.

Evenals Rodin's schepping tot deze tijden spreekt, spreken ook de „Chimères": de fantastische gedrochten, de „Hersenschimmen"; maar zij doen dit op andere wijze.

Op den tweeden rondgang van de beide hoofdtorens der

Notre-Dame, hoog boven het gewoel der menigte, buigen zij zich over de balustraden, aanschouwen het leven daar beneden en slingeren sedert vele eeuwen hun redevoeringen over Parijs. Als redenaars van zeer verscheiden karakter, doch van onmiskenbaar talent, houden zij hunne sermoenen; allen zijn ze verschillend en allen, spreken ze naar hun bijzonderen aard op bijzondere wijze.

Daar is de geboornde duivel, wiens woorden niet vele zijn, en wiens daad slechts hierin bestaat, dat hij eenvoudig-weg zijn tong uitsteekt tegen Parijs, aldus duidelijk te kennen gevend wat hij wil zeggen.

Daar zijn gedrochten, die steeds maar voortbrabbelen, àl maar redeneeren, schreeuwen en kwateren; onverpoosd roepend, dat zij daar beneden 't niet bij 't rechte einde hebben. Zoo zijn er velen, die naar alle winden hunne woorden slingeren.

Daar is een andere — squelet van ouden raaf — die (gedoken in een omslagdoek als om z'n mager gebeente tegen weer en wind te beschermen) niets zegt, doch àl maar tuurt en tuurt; — 't is de filosoof: almaar denkend en aanschouwend; terwijl 'n lach speelt langs z'n gelaat, — een lach van bijzondere soort.....

Ziedaar wederom een gehoornde bokspoot; 't is de al-oude „spijtige duivel". Bijzonder vertoornd schijnt hij 'n nijdige haan, zijn scheldwoorden naar de vlakten klokkend; en hier wederom een andere schim, een die onophoudelijk z'n kop schudt, met zijn vingers naar beneden wijzend naar iets, dat vanuit de hoogte niet te onderkennen is. Steeds verder buigt hij zich over de verschansing — hij zal er afspringen, naar beneden vliegen, en 't ze daar eens even vertellen, hoe 't wezen moet.

Zoo zijn enkele der duivelen, enkele der vele gedaanten, redeneerend onverpoosd over Parijs. Zoo staan de „Chimères", zich buigend over de balustraden, aanschouwend het leven, het onverpoosd gejaag der wereldstad en van alle wereldsteden, van alle rijken, van alle landen; zij roepen en schateren, grijnslachen, vermaken zich uitbundig, bemoeien zich voortdurend met de menschen en hun wereldsche beslommeringen, wel wetend, dat zij zelf de sterksten zijn, dat steen harder en duurzamer dan vleesch is.

Zij roepen en schateren, dat het zóó niet wezen moest, dat het anders zijn moet — als zij daar in 'de laagten het willen; en evenals het gezwoeg en getob voortgaat daar beneden, onverpoosd, even onverpoosd ook slingeren zij hun vervloekingen en sermoenen. Vele gevoelens spreken zij uit, aan onderscheiden meeningen en stemmingen geven zij uiting, gevoelens van toorn en wraak, van leedvermaak en verachting. — Doch van één ding spreken zij niet, van hoop spreken zij niet, van vertrouwen in 't leven en in zijn toekomst. Ja de Chimères zijn waarlijk steen — geen hoop kennen zij, geen medelijden met het verheven, aandoenlijke geploeter daar beneden, zij hebben geen vertrouwen in 't leven — geen vervoering. —

Ziedaar een Chimère: een menschen-gedaante te midden der gedrochten is het, een enkele tusschen de duivelen; 't is de gestalte eens krankzinnigen, angstig verdwaasden mensch. — Z'n haren fladderen wild in den wind dooreen, de oogen open, wijd open puilen ze uit hunne kassen, gek van angst, roepend, roepend zonder geluid als een door nachtmerrie gegrepene roepend. Niet buigt hij zich over de verschansing; wild schreeuwt hij z'n angsten tot de wolken. —

Doch niet alle chimères zijn gelijk als de hier beschrevene. Daar zijn er die niets zeggen; zich niet met anderen bemoeien; slechts stil voor zich uitzien. Loerende hyena's, meerkatten, dommelende beeren, olifanten, daar zijn adelaars, gieren, uilen, die in druiven pikken, apen, fantastische gedrochten, kluivend aan kapoenen lijken. Daar zijn koeien met

dommen snoet, honden, bokken, eenden, ganzen, allen met denzelfden glimp van donkere geheimzinnigheid; daar zijn figuren als vogels, uit reuzeneieren gekropen vóór hun tijd; embrio's van duivelen, donkere harten, misgeboorten, resultaten van onnatuur geteeld in heksen sabbath-nachten. Het zijn de verpersoonlijkingen aller gebreken, aller vergrijpen, aller afdwalingen, aller krankzinnigheid: de begeerten.

En niet deze beide transen der Notre-dame-torens alleen houden zij bezet; — overal omkrielen zij den tempel; gelijk zij omsluipen, omkrioelen alle middeleeuwsche kerken en kathedralen, — omvatten, overspinnen zij ook deze — krioelen over tinnen en transen en torens, over fialen en kruisbloemen, beklimmen tot de hoogste toppen over de kruisbloemen weer omlaag; loerend naar wat op den hoogsten top zijn glans in 't rond schiet; loerend naar wat in het innerlijke wordt verborgen.....

En ik denk aan den „Penseur" van Rodin, en het wordt mij duidelijk, dat kunst niet voor niet leefde in alle eeuwen. Oneindig verscheiden in hare uitingen is kunst, toch heeft zij slechts één zoeping. — Zij is als het gebaar dat naar het onzichtbare wijst, soms in een zoeten droom uit zonnige gewesten — soms in een benauwden, waaruit wij hopen te ontwaken.

H. WALENKAMP.

Noot: Naar men weet, zijn de Chimères der N.-D. (naar ik meen, op 'n enkele na) niet meer de oorspronkelijke. Deze zijn bij de groote restauratie door Viollet-le-duc indertijd vervangen, daar zij in de vele eeuwen van hun bestaan zeer waren verweerd. In den tuin van het museum Cluny kan men nog resten der oorspronkelijke vinden.

Men mag — gelijk schrijver dezes — in 't algemeen geen voorstander van restaureeren zijn, van oordeel zijnde, dat bij restauratie (in den zin van vernieuwen) het beste dat wil zeggen: het oorspronkelijke, dat is: het ding zelf, verloren gaat; — ziet men echter hoe de vernieuwer of de vernieuwers dezer chimères in den geest van het oorspronkelijke werk vermochten door te dringen, dan kan dit niet nalaten, ons respect voor hun werk af te dwingen, en de billijkheid te doen gevoelen dit te erkennen, — kan ook het intens verlangen, de oorspronkelijke chimères te hebben mogen aanschouwen daardoor geenszins tot zwijgen worden gebracht. W.

PRIJSVRAGEN UITGESCHREVEN DOOR DE VEREENIGING »BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP« TE ROTTERDAM.

(Rapport der Jury).

De Jury voor de beoordeeling der ingekomen antwoorden op de prijsvragen van bovengenoemde Vereeniging is op Maandag 10 Dec. en op Dinsdag 18 Dec. bijeengekomen in het societeitslokaal der Ver. B. en V. te Rotterdam ten einde zich van haar taak te kwijten.

Ingekomen waren in het geheel op de drie prijsvragen 54 antwoorden en wel:

Prijsvraag 1. Voor een spoorwegstation voor eene kleine gemeente 37 antwoorden onder de volgende motto's:

Gevleugeld wiel (geteekend) H. V. S. M.. driehoek in cirkel (geteekend), Patience, 1839. O, O., B. en C., Certamen, H. T., October, Station du Nord, Vapeur, Villa Oord, Aller-retour, Weet op rust, Stephenson, 6 uur 13 in cirkel (geteekend), G. C. N, Ulit, A^2, Wereldverkeer, Il Mas, A_n Postzegel van 1 cent, Zespuntige ster met cirkel (geteekend), Ordine, Nuda est felicitas. Cirkel (geteekend), Holland, Gevleugeld rad met bliksemstralen (geteekend) J. K. in cirkel (geteekend).

Prijsvraag 2. Voor een grafmonument 9 antwoorden onder de motto's: R. I. P. 1, R. I. P. 2, Tombeau. B. en V, in drie cirkels (geteekend,) Cato, Urn (geteekend), Sic in een quadraat binnen een cirkel (geteekend), Graf.

Prijsvraag 3. Voor een steenen trap met hoofdbalusters en leuning 8 antwoorden, onder de motto's: Klimmen, Steenen trap, Hoop doet leven, In bange dagen, Adhaesie, Driehoek (geteekend), Het voorbeeld is het welsprekendste aller leeraren, Trap.

Overgaande tot de beoordeeling van prijsvraag 1, werden eerst alle ontwerpen door de Jury bestudeerd en vervolgens besloten drie schriftingen te maken, uit welke laatste schifting de beste ontwerpen zouden overblijven.

Op de plannen werden de volgende opmerkingen gemaakt.

Motto G. S. M.

De ontwerper is het vraagstuk niet machtig geweest; zoowel de plaats gronden als de architectuur zijn onvoldoende.

Motto Villa Oord.

De opzet van dit plan is te groot, De wachtkamer 3e klas is niet uit de vestibule te bereiken, evenmin is de woning van den chef niet gunstig gelegen. De gevels bezitten niet het karakter van een station voor eene kleine gemeente.

Motto A.

In dezen plattegrond is het bureau van den chef te verwijderd van het telegraaf- en plaatskaartenbureau. Ook is de bedeeling van de buffetkamer niet begrepen. De splitsing van de wachtkamers aan weerszijden van het gebouw is voor een klein station niet aan te bevelen. Het détail is goed geteekend.

Motto Cirkel (geteekend).

Vele maten van het program zijn in dit ontwerp overschreden, de architectuur van den gevel is zwak.

Motto Ster in Cirkel (geteekend).

De wachtkamer 3e klas, evenals het damessalon liggen ongunstig, een verzuchte is het toch, dat wachtkamers uit de vestibule te bereiken zijn.

De voorgevel met de verschillende sprongen zal onrustig aandoen. Het trekenwerk is correct.

Motto B. en V.

Dit ontwerp is te gerekt van vorm, het telegraafkantoor en bureau chef zijn te ver verwijderd van het plaatskaartenbureau. De algemeene compositie van den gevel is nuchter, alhoewel het trekenwerk zeer valt te prijzen.

Motto Postzegel van 1 cent.

Dit plan heeft wel verdienste, alhoewel het bureau van den chef de maten van het program te veel overschrijden. De gevel echter is niet gelukkig van verhouding; de kap boven de middenrisaire is te hoog.

De doorsneden zijn smakelijk voorgesteld, aan de détail-teekening is echter niet de noodige zorg besteed.

Motto Schets.

Te veel ruimte is in dit ontwerp verspild aan gangen; de uitbouw aan het bureau chef op het perron is goed gevonden. Het gebouw heeft echter een groote hergte bekomen, dit doet ook afbreuk aan de architectuur; het détail van den gevel ontbreekt.

Motto Certamen.

Het bureau van den chef ligt te ver van het plaatskaartenbureau en telegraafkantoor. De buffetkamer is onvoldoende verlicht overigens is de groepeering der lokalen goed te noemen. De gevels zijn echter saai en niet mooi van verhouding, ook is aan het trekenwerk weinig zorg besteed. Het bijschrift vooral is slordig.

Motto gevleugeld wiel (geteekend).

Het ontwerp met een lengte van 80 M. is niet beknopt genoeg. De gang aan het perron voor de wachtkamers is af te keuren, ook is de ligging van het damessalon niet gunstig. De architectuur van de gevels is droog en heeft weinig karakter.

Motto H. T.

Evenals bij een voorgaand ontwerp zijn de wachtkamers aan weerszijden van het plaatskaartenbureau gelegen, hetgeen niet is aan te bevelen. Ook ligt het bureau van den chef te ver van het plaatskaarten- en telegraafbureau. De zijvleugels van het gebouw vormen met de hoofdmassa van den gevel geen geheel.

Motto A.

Deze plattegrond is eenigszins verward. In de gangen zijn te veel sprongen, ook is voor de gangen te veel ruimte besteed. Het détail van den gevel doet afbreuk aan het ontwerp.

Motto Station du Nord.

Dit ontwerp is niet de opvatting van een station voor eene kleine gemeente. In het program werd slechts één plaatskaarten-bureau gevraagd, ook is de buffetkamer tusschen de wachtkamers onvoldoende belicht.

Het teekenwerk, alhoewel niet artistiek, is met zorg gedaan.

Motto Men moet leeren te trotseeren.

De lengte van dit plan is pl.m. 90 M. Alhoewel de groepeering der lokalen niet ongunstig is, zoo is toch door zijne groote lengte en te lange gangen het gebouw unpractisch geworden.

Motto G. C. N.

Alhoewel de lokalen onderling in hoofdzaak niet slecht verdeeld zijn, zoo is toch dit plan in zijne onderdeelen te weinig bestudeerd. Het depôt bagage is slechts van het perron te bereiken, de gang tusschen vestibule en goederenlokaal zal te donker zijn. De gevel vormt geen geheel, het is of deze uit vier deelen bestaat.

Motto Driehoek in cirkel (geteekend.)

Dit ontwerp werd, als niet voldoende bestudeerd, ter zijde gelegd.

Motto October.

De vertrekken zijn niet gunstig van verhouding en overschrijden de maten van het program, dit is toch een risch, waarmede de ontwerper in de eerste plaats rekening dient te houden.

Motto 11 Mas,
De platte grond van dit ontwerp is zeer onpractisch. De gang met eene breedte van 1.5 M. naar het perron is te smal, geen der wachtkamers zijn van uit de vestibule te bereiken.
De architectuur van de gevels is vreemd. Strekken boven en onder de ramen missen hun logisch karakter. Het teekenwerk is artistiek en uit alle teekeningen blijkt, dat de ontwerper eene groote vaardigheid in het teekenen bezit.

Motto S.
De gevels getuigen van weinig vormenkennis. De plattegrond is niet ongunstig te noemen, het damessalon echter ligt te ver van de vestibule, ook is er wat veel ruimte aan de gangen besteed.

Motto J. B.
Enkele verstrekken van dit ontwerp zijn slecht verlicht. Eenheid in de architectuur der gevels ontbreekt.

Motto 6 uur 13 in cirkel, (geteekend.)
Het geheel mist het karakter van een stationsgebouw voor eene kleine gemeente; de plattegrond heeft een goede indeeling, de gevels doen echter afbreuk aan het ontwerp.

Motto O. O,
Het plan is niet beknopt genoeg. Het bureau van den chef is ongunstig gelegen, ook de architectuur is niet geschikt voor een station in eene kleine gemeente.

Motto Baksteen,
De hoofd-entrée te splitsen is voor een klein station niet aan te bevelen. Overigens is de plattegrond beter dan de architectuur van den gevel.
De rechtervleugel van het gebouw vormt geen geheel met de middentravée, de toren is niet aangenaam van verhouding. Het détail is goed geteekend.

Motto Wereldverkeer,
De plattegrond van dit ontwerp heeft wel verdienste. De gevels echter zijn onrustig. De half ronde ramen in den zijvleugel van het gebouw zijn niet in het karakter van de overige architectuur.

Motto Stephenson,
Veel werk maakte de ontwerper van zijn teekeningen. In den plattegrond is de toegang van uit de vestibule tot de gang, welke voor de wachtkamers bestemd is te smal, bovendien is de buffetkamer niet genoeg verlicht. Het damessalon is niet van uit de vestibule te bereiken. Het architectonisch gedeelte van dit ontwerp is te onrustig, de middentravée staat op zich zelf en vormt geen geheel met het gebouw. De overkapping boven het perron is niet gelukkig te noemen.

Motto Patience,
In den plattegrond zijn de gangen te lang. Het depôt-bagage is te ver verwijderd van het goederenbureau, de lokalen onderling zijn overigens goed gelegen; door te groote lengte van het plan zal de dienst niet practisch genoeg zijn, in de architectuur van den gevel zit geen eenheid genoeg.

Motto Eisenbahn,
Evenals het voorgaande plan is ook dit ontwerp te lang geworden. Te veel ruimte is aan gangen verspild, de ligging van het bureau van den chef ten opzichte van het telegraafkantoor is niet gunstig te noemen. De algemeene indruk van den gevel is niet gelukkig; vooral de woning van den chef too van het geheele maken, was geen goede gedachte. Uit het program was toch duidelijk te lezen, dat de woning één geheel moest zijn met het station.

Motto H. V. S. M,
Als een fout wordt hier aangemerkt, dat de derde klas wachtkamer niet van uit de vestibule te bereiken is. Ook een gang langs de wachtkamers op het perron te ontwerpen is niet te verdedigen. De gevels echter van dit plan hebben goede verdienste. Ook is het teekenwerk knap en met zorg geschied.

Motto Gridor,
Het plan is niet beknopt genoeg. De verstrekken voor den dienst, ten opzichte van elkander zijn niet gunstig gelegen. Veel te groot van schaal is de middentravée in vergelijking met de vleugels van het gebouw. Het teekenwerk is goed gedaan.
Tot de laatste schifting bleven over de ontwerpen welke hieronder volgen, met daarbij de beoordeelingen.

Motto Nuda est Felicitas,
De algemeene groepeering der lokalen is goed te noemen, het ontwerp bekwam echter een te groote lengte; daardoor werden de gangen te lang.
Ook zijn geen privaten voor het publiek in dit ontwerp te vinden. De architectuur voor de gevels is niet geschikt voor een station van eene kleine gemeente. Alle teekeningen zijn artistiek uitgevoerd.

Motto Vilit,
De goede grond van dit ontwerp is niet gelukkig. De wachtkamer 1e en 2e klas is niet aan het perron gelegen, hetgeen als een fout werd aangemerkt.
Het telegraafkantoor overschrijdt de maten van het program te veel, het kantoor van den chef daarentegen is te klein. Ook het goederenlokaal is niet gunstig van vorm. De architectuur van de gevels is echter veel beter, alhoewel de opzet wat groot is.
Het teekenwerk vooral is handig en pittig gedaan.

Motto Weet op Rust,
Zeer goed is de plattegrond van dit ontwerp te noemen, de groepeering van de lokalen voor het publiek, zoowel als die voor den dienst zijn practisch gelegen. Het geheel is beknopt en alle verstrekken zijn goed verlicht. Vooral de verbinding van vestibule met perron voor de controle van aankomende reizigers is van groot belang; dit is wel een platte grond van een station voor eene kleine gemeente. De architectuur van de gevels vermindert echter het geheele ontwerp. De middentravée met gebogen fronton is niet mooi van verhouding; men krijgt den indruk van de bijgevoegde perspectief teekening of het frontoon een koepel is. De geheele architectuur mist eenheid in alle onderdeelen. De overkapping van het perron is goed bestudeerd, alhoewel enkele onderdeelen ons aan bekende vormen, reeds toegepast aan kleine stations, herinneren. Het teekenwerk valt te noemen en alle doorsneden en overige teekenmagen zijn smaakvol gedaan.

Motto B, en C,
Het reserve-kantoor zal te donker zijn, de gang tusschen telegraafbureau en kantoor van den chef was onnoodig; overigens zijn de wachtkamers op den linkervleugel van het gebouw goed gelegen. De voorgevel maakt voor een station met landelijke omgeving een prettigen indruk. De zijgevels echter en de achtergevel zijn niet voldoende bestudeerd. Het teekenwerk van het geheele ontwerp is artistiek gedaan, alhoewel de ontwerper weinig studie maakte van de overkapping boven het perron.

Motto Alter-Retour.
Dit plan is beknopt en voldoet aan de eischen van het program. Alleen de ligging van de privaten in het midden van het perron naast het damessalon is af te keuren.
De architectuur van het geheel doet prettig aan; dit is wel een station voor eene kleine gemeente met landelijke omgeving, zooals voor de gemeente Hilversum of Baarn. Jammer dat het hek naast den voorgevel niet in het karakter is van de overige architectuur. Het teekenwerk is smaakvol, vooral het détail.

Motto Holland,
Het damessalon zal niet voldoende verlicht zijn. De gang, toegang gevende tot de wachtkamers, is wat lang. De ontwerper heeft dit reeds trachten te voorkomen, door een rustbank te ontwerpen in het midden van de gang, ten einde groote lengte te breken.
De gevel maakt wel goeden indruk, een en ander is goed van verhouding. De teekeningen zijn zonder eenig effect en eenvoudig voorgesteld.

Motto 1839,
De architectuur van dit ontwerp wint het van het plan, dit is te onregelmatig. Een privaat uit te bouwen in een wachtkamer is niet genoeglijk.
Het goederenlokaal is ongunstig van verhouding.
De toren, welke in het plan niet uit de fundeering opbouwt, werd als een fout aangemerkt.
In tegenstelling met vele andere ontwerpen is de perronoverkapping goed bestudeerd. De gevels zijn aangenaam van proportie, ook het teekenwerk is smaakvol gedaan.

Motto, Gevleugeld wiel met blikseminstralen,
Dit ontwerp heeft een zeer goeden plattegrond. Jammer is het echter, dat men een directen toegang van uit de vestibule tot het perron mist, zooals in het plan met motto «Weet op rust.»
De algemeene indruk van de gevels is goed.
De raamindeeling echter voor de wachtkamer 3e klas en goederenlokaal zijn niet voldoende bestudeerd, evenzoo de bovenramen boven de lambrisering van de entrée, woning chef.
Ook is de aansluiting van de ijzeren kap boven het perron met den achtergevel niet gelukkig.
Alle teekeningen zijn smakelijk voorgesteld, vooral de bijgevoegde perspectief teekening ziet er frisch en vroolijk uit.

Grafmonument,

Motto's kl, P', B, en V, en Graf,
Deze ontwerpen zijn zwak van conceptie en getuigen, dat de ontwerpers het vraagstuk niet machtig zijn geweest.

Motto Urn (geteekend),
De waarde van dit ontwerp kan gesteld worden boven de bovenstaande ontwerpen, echter ook hier mist men de symbolische voorstelling van de verdienste van den afgestorvene.

Motto Cato.
Hier geven direct de détails van het monument een indruk van niet te zijn bestudeerd.
Het ornament is stoutig geteekend, alhoewel zeker de hoogte van dit ontwerp goed is te noemen.

Motto O,
Dit ontwerp is strenger van opvatting dan de voorgaande, hoewel de motieven, welke gebruikt zijn om eene symbolische voorstelling te geven van de verdienste van den afgestorvene, niet gelukkig zijn, en dit was een eerste vereischte voor het monument volgens het program.

Motto Sic in kwadrant in cirkel (geteekend),
Dit ontwerp is goed geteekend, doch voor een grafmonument is het ontwerp niet geslaagd.

De gekozen conceptie is onrustig en als zoodanig is dit ontwerp voor een grafmonument niet geschikt.

Motto Tombeau.
De symbolische voorstelling van het monument is gezocht. De détails van het ornament zijn zwak geteekend. Het geheel is onrustig.

Motto R.I.P.
Alhoewel hier de ontwerper er niet geheel in geslaagd is eene goede symbolische voorstelling te geven in de vormentaal van het monument heeft dit ontwerp overigens wel verdienste.
Het geheel maakt een rustigen indruk en staat als zoodanig reeds verre boven de andere ontwerpen.
Veel zorg is er echter niet aan de teekeningen besteed; uitgezonderd de bijgevoegde perspectief teekening.

Steenen Trap,

Motto Adhaesie,
De ontwerper is er niet niet in geslaagd eene goede aansluiting te verkrijgen van de leuning met de hoofdbaluster.
Het ijzerwerk heeft ook er een flink karakter, ook is de balustrade goed aan de trap verbonden. Het teekenwerk is flink.

Motto driehoek (geteekend,)
Bij den eersten aanblik doet dit ontwerp prettig aan. Jammer is het, dat de ontwerper de steenen trap tot het bordes niet gesloten hield, de boog werkt storend op de architectuur. Het décail echter verzwakt het geheele onderwerp.

Motto Klimmen,
De leuning is geheel los van de balustrade. Evenmin is de aansluiting met de hoofdbaluster niet gelukkig te noemen. Het karakter van het ijzerwerk in de balustrade, met den hoofdbaluster, mist eenheid. Het teekenwerk is zeer goed te noemen.

Motto Het Voorbeeld,
Ook in dit ontwerp mist men eene goede aansluiting van leuning met hoofdbaluster. De dubbele spijlen in de balustrade zullen onrustig aandoen. De combinatie van materialen bij den hoofdbaluster zal storend werken. Teekenwerk verdient grooten lof.

Motto In bange dagen,
Hoewel in dit ontwerp de leuning goed is verbonden aan den hoofdbaluster, getuigt de hoofdbaluster van weinig vormenkennis en is overigens het ontwerp niet voldoende bestudeerd.

Motto's Hoop doet leven en Steenen trap
zijn ontwerpen, welke beide bij den eersten aanblik reeds zeer onrustig aandoen. Bij beide ontwerpen vormen de traphalustrade geen geheel met den hoofdbaluster.

Motto Trap,
Dit ontwerp is in alle onderdeelen zeer zwak te noemen. De vervaardiger schijnt het onderwerp niet voldoende bestudeerd te hebben.

Het was geen gemakkelijke taak voor de Jury om eene beslissing te nemen in prijsvraag 1. Wat was toch het geval? Enkele ontwerpen, welke zeer goede plattegronden hadden, deden soms door een minderwaardige architectuur van de gevels het geheele ontwerp in waarde verminderen; en andersom, waar de gevels van een ontwerp een goede architectuur vertoonden, was het plan weer minder.
Na algemeen overleg werd echter besloten de Vereeniging „Bouwkunst en Vriendschap" voor te stellen de onderstaande bekroningen uit te reiken:

Motto	Alter-retour	1e prijs
"	West op rust	2e "
"	Gevleugeld wiel met blikseminstralen,	3e "
"	1839,	3e "
"	Holland,	4e "
"	B, en C,	4e "

Het gehalte van de ingekomen ontwerpen voor een grafmonument en een steenen trap met hoofdbaluster staat ver beneden de antwoorden, ingekomen voor een spoorwegstation.
De Jury stelt daarom voor, geen eerste prijzen in deze prijsvragen uit te reiken, doch aan het motto R.I.P.' een 2en prijs toe te kennen voor het ontwerp van een grafmonument, aan het motto Adhaesie een 2en prijs, en aan «driehoek» (geteekend) een 3en prijs, voor het ontwerp van een steenen trap met hoofdbaluster.

Rotterdam, December 1906.

De Jury:

H. P. BERLAGE Nzn,
J. VERHEUL Dzn,
J. H. W. LELIMAN,
JAC. VAN GILS,
W. F. OVEREIJNDER.

BERICHTEN.

PRIJSVRAAG DAMVRAAGSTUK.

Bij hun vooruitzien om voor de verbreeding van de verkeerswegen naar den Dam de indiening eener onteigenings wet aan te vragen, gaven B. en W. den Raad reeds te kennen, dat door hen zou worden overwogen, of het niet wenschelijk zou zijn, door het uitschrijven van eene prijsvraag, aan deskundigen de gelegenheid te openen, omtrent de indeeling en bebouwing van het Damplein hunne denkbeelden kenbaar te maken.
Daar echter aan het door de gemeente uitschrijven van eene prijsvraag en aanwijzen van leden eener commissie van beoordeeling eigenaardige bezwaren verbonden zijn, hebben B. en W. gemeend tot de besturen van de Maatschappij tot bevordering der bouwkunst en van het Genootschap „Architectura et Amicitia" de vraag te moeten richten, of zij bereid zouden zijn het uitschrijven van eene dergelijke prijsvraag van hen gezamenlijk te doen uitgaan, wanneer de gemeente voor de toe te kennen beloomingen eene som beschikbaar zou stellen en de noodige gegevens verstrekken.
Volgens bij B. en W. ingekomen brieven zijn de beide besturen met deze wijze van behandeling zeer ingenomen en gaarne bereid hunne medewerking te verleenen. Naar hunne meening zal het wenschelijk zijn, ten einde eene voldoende deelneming te verkrijgen, voor de prijzen eene som van f 3000 beschikbaar te stellen en daaraan toe te voegen een bedrag van f 500 ter bestrijding van de aan de uitschrijving der prijsvraag verbonden onkosten.
B. en W. stellen thans den Raad voor, bovengenoemd crediet voor dat doel beschikbaar te stellen.

DE WETHOUDER VAN PUBLIEKE WERKEN.

Naar wij van betrouwbare zijde vernemen, heeft de heer Serrurier, wethouder van Publieke Werken, het plan zijn wethouderschap neer te leggen, zoodra een nieuwe directeur van P. W., in de plaats van den heer Van Hasselt, zal zijn benoemd.
Blijkbaar is reeds van gedachten gewisseld over zijn eventueel te benoemen opvolger, waarvoor we de namen hoorden noemen van de Raadsleden, de heeren mr. Caroli, Hendrix, Scheltema en Schut. (Tel.)

PRIJSVRAAG RAADHUIS VOOR LONDEN.

Ter aanvulling der mededeelingen in het vorig nummer gedaan ten aanzien van bovengenoemde prijsvraag, dient nog te worden vermeld, dat 't gebouw zal worden opgericht op een terrein begrensd door de rivier de Thames en Belvedere Road aan de lange zijden, Westminster-Bridge en de gebouwen van openbare werken aan de korte zijden. Het gebouw komt dus te liggen aan de zijde der Thames tegenover Victoria-Embankment; aan de andere zijde van Westminster-Bridge, liggen tegenover elkaar de Houses of Parliament en St. Thomas-Hospital.

PRIJSVRAAG VOOR DE HALLEN TE SOFIA.

In het bericht opgenomen in het vorig nummer betreffende bovengenoemde prijsvraag staat „Passy". dit moet zijn: Poissy (Seine et Oise).

INFORMATIE-BUREAU
van den Bond van Technici,
Bureau: .. ..
Mauritsstraat 110, Rotterdam.

Ingeschreven sollicitanten:

24	Bouwk. Opz. Teekenaars	19 tot 32 jaar,	f 45	tot	f 100	p. m.
8	" Opz. Uitvoerders	21 " 45	" - 60	"	- 100	"
3	Waterb. Opzichters	24 " 26	" - 30	"	- 80	"
2	Werktuig. Teekenaars	24 " 27	" - 60	"	- 80	"
1	Werkmeester	" 39	" -	"	- 100	"
2	Electrotechnische Opz.-Teekenaars	" 27	" -	"	- 75	"
3	Machinisten, Chef	28 " 39	" - 75	"	- 100	"
2	Scheepsteekenaars. aank.	20 " 23	" - 45	"	- 80	"

Zooals reeds in het vorig nummer is medegedeeld, is het Informatiebureau op 6 Januari overgeplaatst naar Rotterdam, Mauritsstraat 110, waar de administratie zal worden gevoerd door den heer H. A. Muus, hoofdopzichter bij de gemeentewerken, aldaar. Bij dit bericht wenschen wij tevens te wijzen op het groote nut, door de instelling van het Informatie-bureau voor belanghebbenden gesticht en maken wij hier gaarne melding van hetgeen ons aangaande de werking van het bureau werd medegedeeld.

Sedert 1903 is het aantal ingekomen vacatures geklommen van 53 in 1902 tot 74 in 1906 en dat van geplaatste sollicitanten van 14 tot 32; wijst de toename van het aantal opzichters en teekenaars, dat zich als sollicitanten liet inschrijven, van 68 in 1902 tot pl.m. 150 in 1906 op een treurigen toestand, dat zooveelen verbetering hunner positie of plaatsing zoeken, het is dan ook een gunstig teeken, dat de Bond van Technici en daarmede het Informatie-bureau, eertijds door de Technische Vakvereeniging opgericht en door den Bond met kracht voortgezet, meer en meer bekend wordt bij Heeren Architecten, Ingenieurs, Fabrikanten, Maatschappijen, particuliere en openbare instellingen, bij Rijk, Provincie en Gemeenten als bij opzichters en teekenaars, die van de bemiddeling van dit Bureau gebruik maakten.

OPEN PRIJSVRAGEN.

Prijsvragen van »de Amsterdammer«. Inlevering 28 Februari en 30 April 1907. Programma's in No. 52.

Raadhuis voor Londen. Inlevering 7 Mei 1907. Mededeelingen in No. 52.

TECHNISCH GEDEELTE

IETS OVER KITTEN OF CEMENTEN.

De kneedbare kitten, die voor het dichten van voegen, scheuren in metalen voorwerpen dienen, worden tot nog toe slechts weinig in onze vaklitteratuur besproken, zoodat het geven, van een overzicht van de veelvuldige toepassingen van kitten in de nijverheid, een bespreking van de vervaardiging dezer hulpmiddelen, in verband met het bijzondere doel waarvoor zij gebruikt worden, haar nut kan hebben.

In fabrieken, werkplaatsen, enz., komt het niet zelden voor, dat er in het geheel geen geschikte stoffen voorhanden zullen zijn, om in geval van nood tot cement of kit te kunnen dienen. Welke nadeelige gevolgen hieruit kunnen voortvloejen b.v. bij ontstane lekken in gasbuizen, enz., zal wel niet nader uiteengezet behoeven te worden. De hieronder op te geven recepten van goede kitten zullen daarom aan menigeen welkom zijn. Het grootste gedeelte dezer recepten geeft hulpmiddelen aan om het uitstroomen van gassen te verhinderen, terwijl andere weer meer voor bijzondere doeleinden bestemd zijn.

Mochten de volgens de op te geven recepten vervaardigde kitten in vele gevallen voor het gebruik te dun vloeibaar of te stijf blijken te zijn, dan zal het natuurlijk niet moeilijk vallen om ze voor ieder speciaal geval den gewenschten graad van lijvigheid te geven.

Kitten bestaan steeds uit een oplossingsmiddel en een opgeloste vaste stof; zij mogen natuurlijk niet door de met hen in aanraking komende gassen of vloeistoffen aangetast worden. In sommige gevallen werken die bestanddeelen van het kit, om het voor het gebruik voldoende kneedbaar massa vormt.

De verschillende handelingen, die bij het gebruik maken van kitten zullen voorkomen, zijn de volgende: a. verwarming van het kit, om het voorhet gebruik voldoende kneedbaar te maken; b. verwarming van de te verhitten oppervlakten; c. het aanbrengen van het kit met water, of met een ander oplossingsmiddel, dat vervluchtigt; d. het bevochtigen van het oppervlak met water, olie enz.; e. het aanbrengen van het kit in een toestand, die een nog noodige bewerking toelaat, waarbij het stijf- en vast worden een gevolg van scheikundige werkingen is (oxydatie of hydraatvorming).

Bij het kitten van naden is het het beste, wanneer men een van de te vereenigen deelen doet overlappen, d. w. z. over het andere deel doet heengrijpen, waardoor een geringe hoeveelheid kit voor de verbinding voldoende zal zijn. Door het kit ontstaat namelijk niet een bijzonder vaste, maar meer een vlug aan te brengen, slechts tijdelijk en gemakkelijk los te maken verbinding. Men moet steeds slechts een geringe hoeveelheid kit gebruiken, omdat er door het aanbrengen van te veel kit spoedig barsten ontstaan, of het kitmiddel gemakkelijk afgewreven, resp. afgeschuurd wordt.

Naar hunne voornaamste bestanddeelen kan men de kitten als volgt verdeelen: 1. Fijn gebrande gips; 2. hydraulische kit; 3. leem; 4. kalk; 5. asphalt en pek; 6. hars; 7. caoutchouc; 8. lijnolie; 9. caseïne (kaasstof) en eiwit; 10. natriumsilicaten en oxychloride-kitten; 11. meel en stijfsel; 12. verschillende andere mengsels.

1. Fijn gebrande gips, ook krijtwit, wordt dikwijls op zich zelf als een pasta, welke spoedig verhardt, voor gasretorten of voor retorten voor houtdestillatie en dergelijke doeleinden gebruikt, wanneer het vooral om een spoedig verharden te doen is. Dikwijls gebruikt men deze kit te zamen met vezelstoffen, om het een grootere vastheid te geven. Vooral maakt men dan hiervoor gebruik van asbest, dewijl deze stof tegen een zeer hooge temperatuur bestand is. Legt deze laatste eigenschap niet veel gewicht in de schaal, dan kan men ook als bindmiddel gebruik maken van stroo, haar, enz., terwijl stukjes steen, glas en verschillende minerale stoffen als vulstof dienst kunnen doen. Laatstgenoemde stoffen verhoogen de vastheid van het kit echter niet.

Deze kitten zijn vooral voor oliedampen en koolwaterstofgassen geschikt. Recepten: 1. fijn, gebrande gips en water; 2. hetzelfde in vochtigen toestand met asbest; 3. idem met stroo; 4. idem met stoffenrestjes; 5. idem met haar; 6. idem met stukjes steen enz.

2. Hydraulische kit wordt hetzij op zich zelve, of met zand, asbest enz. verwerkt, en is bijzonder geschikt voor salpeterzuur. Wordt het samen met andere stoffen, zooals hars en zwavel gebruikt, dan beoogt men met deze toevoegingen een zeer fijne verdeeling van het kit. Zij doen dienst als vulstof, en zijn bij het verharden niet van invloed op de hydraatvorming.

Recepten: 1. hydraulische kalk op zich zelve; 2. id. met asbest; 3. id. met zand.

3. Leem wordt meestal slechts als vulstof bij het kit gevoegd, maar in fijn verdeelden toestand kan men er goede soorten kit mede maken. Zoo zal bijv. lijnolie door vermenging met leem een vaste massa vormen, en voor gassen ondoordringbaar zijn; de leem oefent buitendien op de gassen niet de minste werking uit. Voor het voegen van buizen, waardoor chloorgas geleid wordt, wordt ook een stijve pasta van leem en stroop (suikerstroop) aanbevolen. Bijzonder geschikt schijnt deze kitsoort echter niet te zijn. Men klaagt er over, dat zij nog al spoedig loswerkt.

Recepten: 1. leem en lijnolie; 2. dezelfde stoffen en vuurvaste klei; 3. leem en stroop. Het eerstgenoemde recept is voor waterdamp bestemd, het tweede voor chloorgas, het derde voor oliedampen.

4. Kalk gebruikt men als een kit voor glazenmakerswerk, en vormt dan een kneedbare massa, welke bestaat uit ongebluschte kalk en lijnolie. Dikwijls vervangt men de kalk door krijt (stopverf) en porcelein-aarde; men moet er echter steeds een zekere hoeveelheid ongebluschte kalk bijvoegen, om de hier noodige kalkzeep te doen ontstaan.

Kalk wordt ook gebruikt bij silicaat- en caseïne-verbindingen, die bijzonder vast worden.

(Wordt vervolgd.)

VIJFTIENDE JAARGANG. No. 2 ZATERDAG 12 JANUARI 1907

ARCHITECTURA

ORGAAN V.H. GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

BUREAU VAN REDACTIE: H. P. BERLAGE Nzn., Voorz. H. WALENKAMP, A. J. JOLING, W. KROMHOUT Czn., A. VAN BAALEN, D. T. SLOTHOUWER, CORNs. VISSER, Leden. — — — — VASTE MEDEWERKERS: K. P. C. DE BAZEL en J. W. H. BERDEN. — — — REDACTEUR VOOR HET TECHNISCH GEDEELTE L. ZWIERS — VALERIUSSTRAAT 64 TE AMSTERDAM.

UITGEVERS: J. VAN DER ENDT & ZOON MAASSLUIS. HET ORGAAN MET TECHNISCH GEDEELTE WORDT WEKELIJKS FRANCO TOEGEZONDEN AAN ALLE LEDEN VAN HET GENOOTSCHAP, DE JAARLIJKSCHE CONTRIBUTIE VOOR HET LIDMAATSCHAP BEDRAAGT: VOOR GEWONE LEDEN f 12,—, VOOR KUNSTLIEVENDE LEDEN f 10,—, VOOR BUITENLEDEN EN ASPIRANTLEDEN f 7,50.

STUKKEN EN CORRESPONDENTIE BETREFFENDE DE REDACTIE VAN HET WEEKBLAD TE ZENDEN AAN DEN HEER H. WALENKAMP, BUIKSLOTERLAAN 8, AMSTERDAM; BETREFFENDE HET PLAATWERK »DE ARCHITECT" AAN DEN HEER A. VAN BAALEN, AMSTELDIJK 111 TE AMSTERDAM; BETREFFENDE DE ADMINISTRATIE VAN HET GENOOTSCHAP AAN DEN SECRETARIS, DEN HEER PAUL J. DE JONGH, REGULIERSGRACHT 120, AMSTERDAM † † † † † † † † †

INHOUD: Mededeelingen. — Voordracht over Bouwkunst. — Officieele Schilderkunst. — Correspondentie. — Berichten. — Open prijsvragen. Informatie-Bureau. — Bepaling van het dwarsprofiel van kanalen. — Vermindering van geluidsvoortplanting. — Iets over kitten en cementen — Desinfecteeren en steriliseeren van afvoerwater. — Het uitslaan van muren. — Platina. — Vloeren zonder spijkers. — Boekbespreking.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

1e. Als gewone leden zijn in de 1219e Gewone vergadering aangenomen de heeren W. van den Berg en M. Citroen.

2e. Als buitenlid is, op voorstel van den heer H. P. Berlage, aangenomen de heer J. F. van Hoytema, Architect te 's-Gravenhage.

3e. Als kunstlievend lid is, op voorstel van den heer J. E. Rood, aangenomen de heer H. B. Lotgering, te Amsterdam.

4e. De in No. 52 (1906) opgegeven nieuwe leden, de heeren H. Onnes (b.l.) en J. W. van Tubergen (kunst.l.) zijn aangenomen op voorstel van onderscheidelijk de heeren W. N. van Vliet en H. P. Berlage.

5e. Tot lid der Redactie is in de 1219e Gewone vergadering benoemd de heer Corns. Visser.

6e. De heer D. T. Slothouwer heeft zijne benoeming als lid der Redactie aangenomen.

7e. Als vervolg der uitloting van de leening 1905, gehouden 19 Dec. 1906, zijn in de vergadering van 9 Jan. j.l. nog uitgeloot de nummers 19, 14, 9, 21 en 7.

8e. De leden worden uitgenoodigd vóór den 20sten dezer opgaaf te doen van onderwerpen voor de Genootschapsprijsvragen 1907. Volgens reglement zijn de onderwerpen verdeeld als volgt:

I. Openbaar bouwwerk.
II. Burgerlijk gebouw.
III. Constructief détail.
IV. Décoratief détail op bouwkundig gebied.
V. Décoratief détail op nijverheidsgebied.
VI. Een schriftelijke verhandeling.

9e. De antwoorden op de prijsvragen uitgeschreven door de Vereeniging „Bouwkunst en Vriendschap" te Rotterdam, zullen in de vergaderzaal van „A. et A." zijn tentoongesteld van 21 tot 27 Januari a.s.

De 1ste Secretaris,
PAUL J. DE JONGH.

VOORDRACHTEN OVER BOUWKUNST.

Op initiatief van het Genootschap „Architectura et Amicitia" zal, te beginnen in de eerste week van Februari, bij voldoende deelneming een serie van zeven populaire voordrachten over Bouwkunst gehouden worden.

Doel dezer voordrachten is, te trachten, ook buiten vakkringen, meerdere belangstelling te wekken voor deze oudste der kunsten, welke in zoo nauwe betrekking staat tot het maatschappelijk leven.

De volgende heeren verklaarden zich bereid voor behandeling van het achter hunne namen vermelde onderwerp:

J. E. van der Pek: Over het wezen der Bouwkunst.
W. Kromhout Czn.: Oostersche Bouwkunst.
J. H. W. Leliman Jr.: Klassieke Bouwkunst.
Jos. Th. J. Cuypers: Middeleeuwsche Bouwkunst.
A. W. Weissman: Renaissance Bouwkunst.
H. J. M. Walenkamp: Hedendaagsche en toekomstige Bouwkunst.
H. P. Berlage Nzn.: Slotvoordracht, résumé.

De voordrachten zullen door een fraaie collectie lichtbeelden van kunstwerken uit alle tijden worden toegelicht. Aanvrage tot bijwoning der voordrachten te richten tot den secretaris der commissie den heer H. J. M. Walenkamp, Genootschapslokaal „Parkzicht", Hobbemastraat, Amsterdam.

Toegang voor de geheele serie f 2.50. Aanvragen worden gaarne zoo spoedig mogelijk ingewacht.

OFFICIEELE SCHILDERKUNST.

In de bladen lezen we:

„De commissie, bestaande uit de heeren Willem Maris, Allebé, Van der Waaij, Jacq. van Looy, die de regeering van advies dient inzake de toekenning der rijkssubsidie aan den winner in den wedstrijd voor den zoogen. Prix de Rome, moet — op grond van het door hem in den vreemde vervaardigd en ter beoordeeling gezonden werk — den kunstschilder Jan Sluyters, voor de hernieuwde subsidie, niet hebben voorgedragen. Het

motief moet — volgens de „Tel." zijn — dat zijn werk wel „niet slecht is, maar dat de richting, die hij heeft ingeslagen, niet ligt op den weg der schoone kunsten".

Mocht dit bericht juist zijn, en alle redenen zijn er voor om dit aan te nemen, dan meenen wij, dat de commissie ditmaal al zeer eigenaardig advies heeft uitgebracht. Een jong talentvol schilder, die, meegesleept door den tuimel van het Parijsche leven, daaraan zich geheel gevend, hard werkend vooral de mondaine zijde van dat leven bestudeert en later heel oprecht de vruchten van zijn arbeid te Amsterdam tentoonstelt, dien jongen man wordt het door deze commissie kwalijk genomen, dat hij..... zoo waarheidlievend is? Want is het eigenlijk iets anders? Hadde hij deze schetsen van cocottes en tingel-tangel-dansresjes achterwege gelaten en wat braver copieën gemaakt naar schilderijen in het Louvre, dán zou dat advies wel anders hebben geluid, want, nietwaar, die copie naar Velasquez was toch uitstekend!

Smout, de beeldhouwer, die héél braaf werk inzond, maar zonder dat pétillante, levenbruischende van Sluyters, mag doorgaan.... met braaf zijn. De „Prix de Rome" zegt de commissie blijkbaar, is geen instelling, die u veroorlooft groepeering, kleur, lijn, actie en leven-te ontdekken in een café-chantant, zij kan u niet beletten er heen te gaan, doch ge moogt door niets daar ontroerd worden, mocht toch een bijzonder geval u treffen, maak dan terstuks een krabbeltje in een zakschetsboekje, dat ge zoo aan dezen of genen van je goede vrinden laat zien, maar nóóit inzend op de tentoonstelling.

Ergerlijk zouden wij het vinden, wanneer een lauréat hij was, wanneer hij niets of nagenoeg niets ingezonden had, wanneer zoo weinig geest in hem zat, dat hij nergens iets mg..... Maar is deze inzender hij geweest? Neen, maar „de richting, die hij heeft ingeslagen, ligt niet op den weg der schoone kunsten". Dus op den weg der „leelijke" kunsten? Wij zullen niet meer vallen over dien schoonmaaksterstorm „schoone kunsten", de „Telegraaf" kon het eens mis hebben, en al heeft ze gelijk, dan weten we genoeg wat door schilders of eene commissie uit schilders onder „schoone" kunst verstaan wordt. Maar we bejammeren het, dat menschenkenners, die zelf een artiestenleven achter den rug hebben, in deze Parijsche rommelschetsen en studies, geen nieuwe horizonten voor Sluyters hebben kunnen ontdekken en dat ze zoo naar commissieachtig in hun oordeel zijn geweest.

„Er blijft echter één troost", schreef de correspondent van de „N. Rott. Courant", naar aanleiding van het advies der commissie: „Geen Prix de Rome, geen brevetten van jury's, kunnen artiesten maken, zoomin als de ontheuding van die onderscheidingen, het genie, als het aanwezig is, kan dooden of zelfs maar in zijn ontplooiing terughouden. En een andere troost is, dat de gelegenheid tot studie, tot ontwikkeling, tenminste bij de schilderkunst, niet is gebonden aan subsidies, voor reizen buiten ons land... Integendeel, zou men haast kunnen zeggen."

Dit is alles goed en wel, doch daarmede zal Sluyters niet gebaat zijn. De kern zit elders. De persoonlijke artistieke vrijheid wordt weer eens door „een commissie" aangetast.

Dát is het, waartegen we te opponeeren hebben. Hoe dikwijls hebben brave ouderen zich niet onsterfelijk ridiculd gemaakt door oordeelvellingen over jonge artiesten, die later schitterend gelogenstraft werden? Hoe dikwijls heeft men de wijsheid kunnen opdoen, dat in deze richting geen wijsheid is te vinden, dat volledige vrijheid de eenige teugel mag zijn, dien men een begaafd jonkman aan te leggen, omdat hij deze vrijheid méér zal gevoelen dan elken anderen band?

Het is te hopen voor onze „lauréats", dat er een einde komc aan deze jaarlijksche beoordeelingen, opdat zij met meer zekerheid de vierjarige campagne ingaan, waar zij recht op gekregen hebben na de vele vóórstudies en examens, die zij zich hebben te getroosten gehad om eindelijk „Prix de Rome" te worden. K.

CORRESPONDENTIE.

Het verslag der laatste leden-vergadering zal opgenomen worden in het volgend nummer.

BERICHTEN.

EERE-DOCTORATEN AAN DE TECHNISCHE HOOGESCHOOL.

In het kerkgebouw der Remonstrantsche gemeente te Delft had Dinsdagmiddag de plechtigheid plaats der promotie, honoris causa, tot doctor in de technische wetenschappen van de heeren dr. A. Kuyper, dr. J. Bosscha, G. van Diesen, C. I., C. Lely, C. I., J. Kraus, C. I., en dr. P. J. H. Cuypers.

LEONARDO's „AVONDMAAL".

Zooals te verwachten was, is het rapport van de commissie die de opdracht had maatregelen te bedenken tot behoud van Leonardo's Avondmaal zeer ongunstig. Niettegenstaande alles wat men er aan gedaan heeft, brokkelen toch voortdurend verfdeeltjes af. Van losmaken van het stuk van den muur is geen sprake meer. En de commissie doet ook geen middel tot herstel aan de hand. Wat, gezien de vele overschilderingen en vroegere herstellingen, weggenomen zou moeten worden, wat zou moeten blijven bestaan, is niet te zeggen.

Dat is wel het eindvonnis over het eens zoo beroemde schilderij.

BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP.

De uitslag der prijsvragen van „B. en V." is als volgt:

1e. Een spoorwegstation, motto „Allerretour", eerste prijs, de heer J. C. van Epen, architect te Baarn; motto „Weet of rust", tweede prijs, de heer M. J. Granpré Molière, student T. H. S. te Delft; motto „Gevleugeld wiel met bliksemstralen", tweede prijs, de heer H. G. Krijgsman, te Rotterdam; motto „1893", derde prijs, de heer H. W. Stikkelorum, opzichter-teekenaar bij de Gemeentewerken te 's-Gravenhage; motto „Holland", eervolle vermelding, de heer A. S. Kuypers, bouwk. teekenaar te Rotterdam, en motto „B. en C.", eervolle vermelding, de heer C. Abba, bouwk.-teekenaar te Rotterdam.

2e. Een grafmonument, motto „R. I. P.", tweede prijs, de heer D. van Bergen, te Rotterdam. De eerste en de derde prijs werden niet toegekend.

3e. Steenen trap, motto „Adhaesie", tweede prijs, de heer W. Bogtman, Leeraar M. O. te Haarlem; motto „driehoek", derde prijs, de heer J. L. Zaayer, te Rotterdam. De eerste prijs werd niet toegekend.

RAADHUIS VOOR LONDEN.

Naar wij vernemen zal aan de aanvragen om toezending van het programma met bijbehoorende stukken betreffende de internationale prijsvraag voor het Londensch Raadhuis (zie no. 52, 1906) eerst in Februari kunnen worden voldaan, een uitstel, dat met het oog op den korten termijn van inlevering (7 Mei a.s.) eventueele mededingers in het buitenland niet aangenaam kan zijn.

UNIVERSITEIT TE SOFIA.

De inleveringstermijn van de internationale prijsvraag voor de Universiteits-gebouwen te Sofia, is tot 1/14 Juli 1907 verlengd.

OPEN PRIJSVRAGEN.

Prijsvragen van «de Amsterdammer», Inlevering 28 Februari en 30 April 1907, Programma's in No. 52.

Raadhuis voor Londen, Inlevering 7 Mei 1907, Mededeelingen in No. 52.

INFORMATIE-BUREAU

van den Bond van Technici,
Bureau: .. ..
Maasstraat 130, Rotterdam.

Ingeschreven solliciatanten:

24	Bouwk. Opz. Teekenaars	20	tot	32	jaar,	f	40	tot f 110 p. m.
8	» Opz. Uitvoerders	21	»	45	»	»	60	» » 100 »
4	Waterb. Opzichters	24	»	26	»	»	90	» » 90 »
2	Werktuigk. Teekenaars	24	»	27	»	»	60	» » 80 »
1	Werkmeester			39	»	»		» » 100 »
2	Electrotechnische Opz.-Teekenaars	»		27	»	»		» » 75 »
3	Machinisten, Chef	28	»	39	»	»	75	» » 100 »
2	zaak. Scheepsteekenaars							

TECHNISCH GEDEELTE

BEPALING VAN HET DWARSPROFIEL VAN KANALEN VOLGENS DEN DIEPGANG DER SCHEPEN.

Evenals bij rivieren, verkrijgen ook kanalen door de scheepvaart na eenigen tijd een golvend dwarsprofiel. Deze vorm varieert met de grondsoort, breedte van den waterspiegel, lengte en breedte der passeerende schepen, han diepgang en den aard en snelheid van beweging. Elk dezer factoren heeft invloed op het dwarsprofiel. Het is dus licht te begrijpen, dat in bezeffde kanaal, niettegenstaande gelijke verkeersomstandigheden, door het verschil van grondsoorten ook verschillende dwarsprofielen gevormd worden.

Heeft het kanaal bij den aanleg een trapezium-vormige doorsnede gekregen, dan wordt het door de scheepvaart, vooral door scheepsschroeven, in het midden dieper en de opgewerkte grond bezinkt in de stompe hoeken van het trapezium, namelijk daar waar de taluds aan den kanaalbodem aansluiten. Deze afzetting van grond aan de oevertaluds leidt nu juist tot de beperking van den diepgang der schepen.

In het midden van het kanaal is de vereischte diepte voor een schip meestal rijkelijk voldoende. Wanneer twee schepen echter elkander moeten passeeren, raken hun kielen den aan de taluds bezonken grond. Brengt men het kanaal ter plaatse door baggeren weder op de vroegere diepte, dan behoudt het niet meer het opnieuw verkregen dwarsprofiel, doch tracht onder invloed van en in overeenstemming met het scheepvaartverkeer, de vroegere dwarsdoorsnede te vormen. Langzamerhand wordt het dwarsprofiel gewijzigd, totdat de vroegere evenwichtstoestand bereikt is met denzelfden golvenden bodem en taludlijn als te voren. Deze golvende bodemlijn ligt thans echter dieper, en het gevolg is, dat de oevertaluds afkalven, er ontstaan uitbollingen, de kunstwerken en oever-voorzieningen worden van onderaf aangegrepen en schuiven omlaag.

Hieruit volgt, dat men reeds bij den bouw van kanalen den toekomst gen bodemvorm in aanmerking moet nemen, hetgeen bij nieuwe kanalen nogal moeielijk is, omdat de factoren die het dwars-profiel beïnvloeden niet nauwkeurig na te gaan zijn. Beter gaat het, wanneer men een bestaand kanaal moet verlengen; men beschikt dan over peilingen, waaruit men ten minste den invloed van de gesteldheid van den kanaalbodem tot op zekere hoogte kan afleiden. In zulke gevallen verdient het aanbeveling deze peilingen onmiddellijk te benutten en daaruit, voor zoover het mogelijk is, conclusies voor de toekomstige dwarsdoorsnede te trekken, zonder op de min of meer moeilijke theoretische berekeningen ter bepaling van dezen vorm in te gaan.

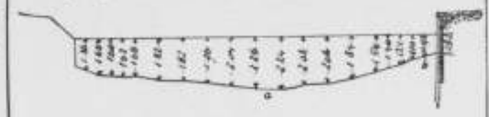

Fig. 1.

Deze methode is zeer eenvoudig. Ten eerste zoekt men uit de voorhanden zijnde peilingen deze, waarbij de golvende lijn zoo regelmatig mogelijk verloopt, en waarbij dus de sporen van vroegere invloeden als baggeren, dat pas voor de peiling plaats vond, of geulen van passeerende snelvarende stoombooten niet meer zichtbaar zijn. Deze geulen zijn namelijk niet blijvend en mogen dus geen maatstaf voor het onderzoek zijn. Fig. 1 geeft een voorbeeld van een voor het onderzoek geschikt dwarsprofiel.

In de vervolgens gekozen dwarsprofielen worden de diepste plaatsen opgezocht, die waarbij men kan aannemen, dat de rechter bodemhelft de linker in evenwicht houdt. Dit is in Fig. 1 de plaats bij a. De lijn a—b wordt hier als tamelijk gelijkmatig verloopend, speciaal voor het onderzoek gekozen. Teekent men verschillende zoo verkregen dwarsprofielen ter vergelijking der kromming tezamen, zoodat hun laagste punten samenvallen, ongeacht de hoogte van den watersplegel, dan verkrijgt men Fig. 2. Hieruit ziet men bij welke profielen de bodem zwakker of sterker golft en welke golving het gemiddelde kanaal bodemvlak het meeste nabijkomt. In onze figuur is dat de doorsnede bij K.M. 15,8. Deze doorsnede, symmetrisch aan weerszijden der as-lijn geteekend, heeft volgens Fig. 3 een vorm, die tamelijk overeenkomt met een parabool. De parabool is in Fig. 3 gestippeld aangegeven en kan men als dien vorm aannemen, die het kanaal over 't algemeen zal hebben. De afwijkingen tengevolge van bodem- of verkeersomstandigheden kunnen positief of negatief worden: daaron kan men dezen gemiddelden vorm als basis voor verder onderzoek aannemen.

Dit onderzoek hangt af van de scheepsgrootte en het scheepvaartverkeer. Zijn de vaartuigen bijv. 4.60 M. breed,

Fig. 2 en 3.

en moet het kanaal voor drie schepen breedte gegraven worden, zoodat twee beladen vaartuigen van 1.40 M. diepgang passeeren op onderlingen afstand van 2 M. doch met 1 M. afstand van een daar naast stilliggend beladen schip, dan heeft men volgens figuur 4 een totale scheepsbreedte van 10,8 M. Het middelste schip zal altijd diep water genoeg vinden. Of de beide andere schepen daar waar zij het dichtst de oevertaluds naderen, genoeg water onder den kiel zullen hebben, mag echter betwijfeld worden. Men neemt hier naar gelang de grootte der schepen 20 tot 35 c.M. afstand als noodzakelijk aan, om de zuiging tegen te gaan.

Nemen wij in ons voorbeeld 25 c.M. aan, dan is daardoor de afstand tusschen scheepskiel en paraboolvorm gegeven. Uit de vereischte diepgang van 1.40 M. volgt dan weer de hoogte van den waterspiegel, of omgekeerd bij gegeven waterspiegelhoogte de diepte van den kanaalbodem. In ons voorbeeld moet de parabool voor het driescheeps-dwarsprofiel 2.25 M. pijlhoogte hebben.

Fig. 4.

In plaats van deze moeielijk te bewerken gebogen vorm kan men voor de uitvoering de trapezium-vormige doorsnede kiezen, die de parabool in vorm en inhoud het meest nabij komt. Dit trapezium heeft in ons voorbeeld bij 17,6 M. bodembreedte, een waterspiegel van 33,2 M. breedte, 1.93 M. diepte en taluds van 1 : 4. Wordt het kanaal volgens dit dwarsprofiel gegraven, dan kan men veilig aannemen, dat wanneer de onvermijdelijke bodem-uitdieping door de scheepvaart intreedt, de losgewoelde grond zoodanig aan de hoeken van het trapezium bezinkt, dat het verkeer er geen hinder van ondervindt. (Zentralblatt der Bauverwaltung.)

HET VERMINDEREN VAN DE GELUIDSVOORTPLANTING IN MUZIEKSCHOLEN.

Over dit onderwerp schrijft Prof. H. C. Nussbaum het volgende:

Het bouwen van een muziekschool is een moeielijke opgaaf voor den architect. In elk onderwijslokaal moeten de daar voortgebrachte tonen helder, zuiver en vol klinken, terwijl de aangrenzende lokalen voor het doordringen dezer tonen beschut moeten worden. Volgens mijn ervaring komt het bij de voortplanting van geluiden er minder op aan, uit welk bouwmateriaal de tusschenmuren en zolderingen bestaan, als in welken spanningstoestand zij zich bevinden. Een lichaam met weinig spanning of in onbelasten toestand geleidt de geluidsgolven des te beter, naar mate zijn eigen toon voller en krachtiger klinkt. Men beproeft deze door bekloppen van het vrijhangende lichaam met een metalen staaf. Kiest men nu lichamen met een zeer zwakken, doffen eigen klank, bijv. asbest-pap, vilt, platen van gemalen kurk, en bevestigt deze dan geleiden zij het geluid op verrassend sterke wijze. En wel dringt het geluid des te beter door, naarmate hun samenstelling losser en de spanning waarin zij gebracht zijn, grooter is. Bij geringe spanning werkt de dichtheid van een lichaam zelfs dan geluid dempend, wanneer de eigen klank daarmee aangroeit, hetgeen door de volgende proef bewezen wordt.

Ik liet kleine, lage, onbelaste en niet met de lokaalwanden verbonden tusschenmuren uit machinale steen, zeer poreuze steen en uit drijfsteen opstellen. Hoewel de eigen klank dezer bouwmaterialen in de hier genoemde volgorde verzwakte, nam de geluiddemping dezer muren af. Soortgelijke proeven met holle steenen van dichte en poreuze samenstelling bewezen de veel betere eigenschappen van volle steenen.

Dat ook het ontstaan van geluid in lichamen voornamelijk van hun spanningstoestand afhangt, wordt als volgt bewezen.

Legt men platen van gemalen kurk los naast elkander op een zandlaag, dan doet het beloopen ot bekloppen geen merkbaar geluid ontstaan. Verbindt met de platen echter onderling en met de onderlaag, zooals dit bij hun toepassing als linoleum-vloerbedekking noodig is, dan ontstaat bij het loopen een geluid dat reeds onaangenaam merkbaar is. De meest waardevolle geluiddempende eigenschappen van lichamen met geringen eigen klank komen daarom alleen dan tot hun recht, wanneer zij in onbelasten toestand gebruikt kunnen worden, of de daarin optredende spanningen zeer klein blijven. Dichte lichamen verdienen in het laatste geval de voorkeur boven die van lossere samenstelling.

Holle lichamen zijn allerminst geschikt tot het dempen van 't geluid. Men moet juist zooveel mogelijk alle holle ruimten vermijden ot ze opvullen, daar zij als resonatoren dienst doen en het geluid versterken. De keuze van bouwmateriaal is dus bij lange na niet zoo gewichtig als het vermijden of verminderen van spanningen. Dit streven moet zich echter niet uitbreiden tot de binnenmuren en plafonds van lokalen, waarin de muziek in volle schoonheid klinken moet, en wel omdat de „klankkleur" van een muur of zoldering zonder spanning gewoonlijk mat en niet vroolijk is en het voor den muzieksteenaar moeielijk maakt, zoowel zuivere en volle klanken voort te brengen als de vorderingen van zijn leerlingen te beoordeelen.

De binnenvlakken der onderwijslokalen moeten m. i. dus van zoodanige betimmering of bekleeding voorzien worden, die geen invloed op de toonwerking heeft. De dan voortgebrachte tonen zullen met kracht in de wanden en zoldering indringen en het is er nu om te doen, de voortplanting ervan en het doorklinken tot in andere lokalen zooveel mogelijk te verhinderen of voldoende te verzwakken. Hiertoe acht ik de volgende maatregelen voldoende.

Moet een muur zoo klein mogelijke spanning bezitten, dan dient men die vóór alles een dikte te geven die in verhouding tot de belasting staat. Deze belasting mag alleen als druk werken. Ten slotte moet de mortel niet zooals gewoonlijk de steenen tot een innig geheel verbinden, maar ze van elkander scheiden. Om de kosten van zulke muren niet te hoog te laten worden, verdient het aanbeveling, zoo goedkoop mogelijke, doch in voorraad zijnde steen te gebruiken, met een gemiddelde drukvastheid. Verankeringen met de zolderingen moeten vervallen. In plaats van mortel is fijn zand het beste geschikt voor het inleggen der steenen. Zijdelingsche uitwijking ervan wordt verhinderd, door in de buitenste voegranden strooken kurkplaat te leggen, die door de belasting voldoende vastgeklemd worden.

De zandvoegen moeten een hoogte van minstens 2.5 c.M. hebben, opdat de door belasting veroorzaakte spanningen zoo laag mogelijk uitvallen. De strooken kurk moeten bij dezelfde hoogte en breedte van 4 à 5 c.M. hebben, om ze voldoende weerstandsvermogen te geven. De standvastheid van zulke muren is door eenige knikproeven vast te stellen en bij de berekening te gebruiken.

Het dragende deel der tusschenvloeren wordt het beste zoo geconstrueerd dat het op zich zelf een innig verbonden plaat vormt, die met de wanden in geringe, met den vloer in geen samenhang is. Zoowel hout- als beton-vloeren kunnen op deze wijze gemaakt worden. De in de muren stekende balken koppen of balkijzers moeten daarmee niet verbonden zijn, maar vrij dragen. Zeer voordeelig kan men ze rondom in eenige lagen asbestpap of vilt leggen. Hun dikte moet in verhouding tot de belasting hoog zijn. De „plaat" kan bestaan uit beton, cement-ijzer, cement-platen, harde gips-platen, enz. De binten moeten onderling verbonden zijn door rond of vlak ijzer, draad, enz., om schuiving op de muren te beletten. De „plaat" moet eenigszins vrijzwevend boven het

lokaal gemaakt worden. Tot vulling van muuraanslustingen kunnen voordeelig op hun kant gezette platen van gemalen kurk dienen. Op deze plaat wordt een laag fijn zand gelegd van minstens 20 c.M. dikte om het geluid te dempen. Deze dient voor het inleggen der slikhouten en voor bed der vloerplanken. Door de plaat wordt bereikt, dat de klankwerking in het lokaal bevredigend is, terwijl het hooge gewicht van het zand overmatig sterke trillingen verhindert en de voortplanting van het geluid verzwakt.

Om de geluidsverbreiding door portalen, gangen en trappenhuizen te beperken, is het geraden de deuropeningen laag en zoo klein te nemen als niet strijdig is met het snel ontruimen der onderwijslokalen, ze verder van twee deuren te voorzien, die aan hetzelfde kozijn bevestigd zijn en van automatische sluiters voorzien zijn. Voor paneelen deuren verdienen de uit twee kruisende paneelen samengestelde de voorkeur en is het goed papier- of katoenvilt tusschen de paneelen in te leggen. De deuren moeten zoo laat mogelijk bij het bouwen aangebracht worden, zoodat men ze uit droog hout laat maken en werken van het hout zooveel als kan helet wordt. Sluit de deur later nog niet zuiver in het kozijn, dan belegt men de kanten met viltstrooken. Deze moeten goed bevestigd worden. Het beste is ze op de deur te schroeven of te lijmen.

De portalen en gangen worden met linoleum belegd. Evenwel biedt alleen het op den duur buigzaam blijvende linoleum een goede beschutting tegen het ontstaan van geluid bij het beloopen. Zoodra aan de voor de verkeersdoeleinden dienende lijnolievernis belangrijke hoeveelheden loodglid e. d. toegevoegd worden om langzame verharding te verkrijgen, wordt het linoleum na weinige jaren broos en geluidgevend.

IETS OVER KITTEN OF CEMENTEN.

(Slot.)

Recepten: 1 kalk en kokende olie; 2. leem en kokende olie. In beide gevallen zijn de bestanddeelen tot een stijve massa te verwerken.

3. Asphalt en pek kunnen met elkaar verwisseld worden. Gewoonlijk geeft pek de beste kitten, vooral vermengd met hars en fijn zand. Soms gebruikt men ook teer; wegens haar gehalte aan lichte oliën en het er dikwijls in voorkomende water is het dan verkregen kit echter niet zoo goed als dat van asphalt en pek. In benzine opgelost asphalt is bijzonder geschikt voor het lijmen of bevestigen van glas voor photografische, microscopische en dergelijke doeleinden. Ook voor het bedekken van hout, beton, enz. kan men van deze oplossing gebruik maken, omdat in deze gevallen gesmolten asphalt voor het verkrijgen van een goede bedekking te dik-vloeibaar zal zijn. Benzine is het goedkoopste oplossingsmiddel, dat voor de genoemde doeleinden gunstige uitkomsten levert.

De eenige stof, die hier ook nog bruikbaar zou zijn, zou petroleum-naphta zijn; deze vloeistof lost echter niet alle bestanddeelen van het asphalt op. Voor het bereiden van een waterdichte dekking voor hout, baksteen, beton, enz., wordt gesmolten asphalt, zonder andere bijmengsels, dikwijls gebruikt. Doet men er hog een geringe hoeveelheid paraffine bij, dan sluit het mengsel nog beter waterdicht af. In sommige gevallen is het aan te raden er kokende lijnolie bij te voegen.

Recepten: 1. gezuiverde asphalt; 2. 4 deelen asphalt en 1 deel parafine; 3. 10 deelen asphalt, 2 deelen parafine en 1 deel kokende lijnolie.

Ieder dezer mengsels kan met warme benzine verdund worden.

Recepten voor de zoogenaamde steenkitten: 4. 8 deelen pek, 6 deelen hars, 1 deel was, 1/4 tot 1'8 deel gips; 5. 8 deelen pek, 7 deelen hars, 2 deelen zwavel, 1 deel steenpoeder.

Deze mengsels dienen voor het voegen van leien, platen en aardewerk voor chemische, technische en huishoudelijke doeleinden.

Men gebruikt voor dergelijk werk verschillende hoeveelheden hars en pek, waarvan 't percentage moet geregeld worden naar den gewenschten graad van lijvigheid. Zwavel en steen in poedervorm voegt men er bij om het ontstaan van barsten te voorkomen; zwavel werkt daarbij chemisch, gestampte steen daarentegen mechanisch. In de gevallen, dat het kit met zuren, of met zure dampen in aanraking komt, mag er niet van gestampten kalksteen gebruikt gemaakt worden, omdat deze door zuren ontleed wordt. Voor andere gevallen is gestampte kalksteen juist zeer aan te bevelen. Om te verhinderen, dat het kit langzamerhand begint af te brokkelen of murw wordt, doet men er wat was bij.

6. Hars, schellak en was. Een vast steenkit bestaat uit de volgende vermenging: 1. 8 deelen hars, 1 deel was, 1 deel terpentijnolie. Dit kit wordt in dunne lagen aangebracht.

Voor salpeter- en zoutzure dampen is aan te bevelen: 2e. 1 deel zwavel, 1 deel hars, 2 deelen vuurvaste klei. De zwavel verleent aan de harskitten een groote hardheid en duurzaamheid; de hier aangegeven vermenging levert ons echter een eenigszins broos kit.

Aanbevelenswaardige waterdichte kitten van deze soort zijn: 3e. 1 deel hars, 1 deel was, 2 deelen steenpoeder; 4e. 5 deelen schellak, 1 deel was, 1 deel terpentijn, 8—10 deelen krijt.

Een zachte, luchtdicht afsluitende pasta voor geslepen glasvlakken bestaat uit 5e. 1 deel was, 1 deel vaseline.

6e. Een stevig kit voor metalen (behalve voor koper en zijn legeeringen) voor porselein en glas wordt bereid door schellak in poedervorm (1 deel) en 10 deelen ammoniakvloeistof zoo lang te laten staan, totdat de schellak is opgelost.

7. Caoutchouc is wegens haar taaiheid, veerkracht, en weerstandsvermogen tegen inwerkingen van buiten af een zeer op prijs te stellen bestanddeel voor kitten. Een bezwaar is, dat deze stof nog al duur is.

Lederkit: 1e. 1 deel asphalt, 1 deel hars, 4 deelen guttapercha, 20 deelen zwavelkoolstof.

2e. Een kit, dat tegen zure dampen bestand is, bestaat uit 1 deel caoutchouc, 2 deelen lijnolie, 1 deel vuurvaste klei.

3e. Een eenvoudig caoutchouc-kit verkrijgt men, wanneer men ruwe caoutchouc in kleine stukjes snijdt en er dan het oplossingsmiddel bijvoegt. Als oplossingsmiddel is in de eerste plaats zwavelkoolstof te noemen; benzine is echter ook goed en veel goedkooper. Gasoline is echter, wegens haren goedkoopen prijs het meest als oplossingsmiddel in gebruik.

4e. Om kurken, hout, enz., voor stoom en water ondoordringbaar te maken, dompele men het voorwerp in de hierboven aangegeven caoutchouc-oplossing, en laat deze goed intrekken. Wenscht men het voorwerp tegen olie-dampen bestand te maken, dan gebruike men het onder 9 aangegeven mengsel.

8. Lijnolie is een van de meest gebruikte middelen in die gevallen, waarin het kit door het poreuse voorwerp ingezogen wordt. Recept: 1. porcelein-aarde met lijnolie; 2. kalk met lijnolie. De eerste vermenging komt voor water-

dampen zeer te pas, terwijl de tweede het bekende kit der glazenmakers is. Beiden worden bij het gebruik zeer vast, en het is voordeelig ze met glas in poedervorm, klei of potlood te vermengen. Lijnolie en metaaloxydes komen in tal van kitten voor.

Een uitmuntend kit, dat niet zoo hard wordt als de kitten waarin lood voorkomt, is lijnolie met ijzeroxyde.

9. Caseïne, eiwit en lijm. Door doelmatige vermengingen dezer stoffen verkrijgt men zeer taaie en stevig hechtende kitten, die tegen een matige hitte en olie-dampen, niet echter tegen zure dampen bestand zijn. Recept: 12 deelen caseïne in poedervorm, 50 deelen versch geblusschte kalk, 30 deelen fijn zand; hierbij voegt men zooveel water, dat men een papje verkrijgt.

Een stevig kit voor allerlei doeleinden geschikt, dat na vervaardiging echter terstond moet worden gebruikt, vormt een papje van eiwit met geblusschte kalk.

Een vermenging voor het doortrekken van kurk, hout, pakkingen, enz., om deze stoffen voor oliedampen ondoordringbaar te maken, bestaat uit 2 deelen gelatine of goede lijm, ½ tot 1 deel glycerine en 6 deelen water. Om bederf tegen te gaan kan men hier een of ander bederfwerend middel bijvoegen.

10. Silicaten en oxychloride kitten worden gebruikt voor oliedampen, en zijn tegen de grootste hitte bestand. Als voorbeeld kunnen wij hier noemen een stijve pasta van natriumsilicaat en asbest.

Verpakkingen voor oververhitten stoom, retorten, smeltovens, enz., bestaan bijv. uit natriumsilicaat met glas in poedervorm. Men droge dit mengsel en verhitte het. Een dergelijk maar iets minder vast kit bestaat uit 50 deelen natrium-silicaat, 5 deelen asbest en 10 deelen geblusschte kalk.

Metaalkitten. 1e. 1 deel natriumsilikaat, 1 deel metaaloxyde, zooals zinkoxyde, loodglit, ijzeroxyde, hetzij een dezer oxyden of een mengsel daarvan.

2e. Zeer harde en buitengewoon stevige mengsels verkrijgt men door het vermengen van 2 deelen zinkoxyde en 1 deel zinkchloride met water.

3e. 2 deelen magnesiumoxyde en 1 deel magnesium-chloride worden met water tot een papje verwerkt.

11. Meel en zetmeel(stijfsel)-mengsels. 1e. De bekende, door het koken van lijnzaad verkregen pap wordt zeer taai, doch is niet bestand tegen water en gecondenseerden stoom.

2e. Meel en stroop worden tot een stijve massa vermengd, dat dan een uitstekend kit vormt, dat men steeds in voorraad moest hebben.

3e. Een stijve pasta van meel en een sterke zinkchloride-oplossing vormt een ondoordringbaar en duurzaam kit. Het is daarom ook voor allerlei werk geschikt, waarbij de temperatuur echter niet te hoog mag zijn, en waar geen salpeterzure dampen en gecondenseerden stoom optreden.

4e. Een mengsel van dextrine en fijn zand vormt ook een goed kit.

12. Verschillende andere kitten. Loodglit en glycerine worden tot een stijve pasta vermengd, die na het aanbrengen zeer hard en vast wordt, en voor het bevestigen van gaspijpen, enz., in ijzer en geel-koper zeer geschikt is.

Voor hooge temperaturen: 1 deel leemaarde, 4 deelen zand, 1 deel geblusschte kalk, ½ deel borax en een voldoende hoeveelheid water.

Natuurlijk kent men nog zeer vele andere kitten, die echter meest vrijwel met de reeds aangegevene overéénkomen.

13. 1 deel dextrine wordt met 10 deelen zand vermengd, en dan wordt er nog zooveel zand bijgevoegd, dat de massa een pasta vormt.

2e. Anthracietkool in poedervorm wordt met een voldoende hoeveelheid stroop tot een stijve pasta verbonden.

3e. Een deel hars, dat met natriumloog gedeeltelijk verzeept is, 2 deelen meel, 4 deelen zand zijn met een voldoende hoeveelheid water te vermengen. Soms wordt de hoeveelheid zand ook wel grooter genomen.

4e. 1 deel lijm in poedervorm, 4 deelen meel, 6 deelen zand en een voldoende hoeveelheid water.

Wenschelijk is het eenige der aangegeven kitten steeds in voorraad te hebben, om ze in geval van nood dadelijk te kunnen gebruiken. Rekening houdende met het bovenstaande, zal het kiezen van het meest geschikte kit voorzeker nu niet moeilijk vallen.

DESINFECTEEREN EN STERILISEEREN VAN AFVOERWATER.

De ingenieur Wolfsholz te Barmen heeft onlangs patent verkregen op een inrichting, waardoor het mogelijk is aan afvoerwater een nauwkeurig bepaalde en in verhouding tot de hoeveelheid afvoerwater steeds dezelfde blijvende hoeveelheid van een ontsmettingsmiddel tot het onschadelijk maken van ziektekiemen toe te voegen.

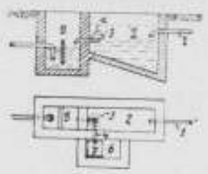

Fig. 1

In fig. 1 is een inrichting van de eenvoudigste soort voorgesteld, zooals bijv. voor het afvoerwater van een kleine plaats, dat in een filter behandeld is, kan gebruikt worden. Het water vloeit uit de ijzeraarden buis 1 in de stuwkamer 2, waarin een automatisch hevelapparaat 3 met automatische zuiginrichting 4 voor het neerslagmiddel aangebracht is. De inrichting werkt als volgt: het afvoerwater stijgt in de stuwkamer 2 tot het hoogste punt a van het hevelapparaat. Bij het overschrijden van deze hoogte treedt de hevel automatisch in werking en het water loopt in de afvoerkamer 5 tot het peil in de stuwkamer tot den onderkant van de hevelklok gedaald is. De zuigkracht, welke de hevel tijdens zijn werking ontwikkelt, wordt benut om door de zuigleiding 4 het in een andere kamer 6 aanwezige desinfectiemiddel op te zuigen en dit in het hevelapparaat bij het afvoermiddel te brengen, waarmee het zich door de strooming volkomen vermengt. De afvoerkamer 5 is zoo ruim gemaakt, dat het water lang genoeg daarin blijft om het ontsmettingsmiddel ten volle erop te laten inwerken. Een dwarswand dwingt het afvoerwater den langsten weg te doorloopen, zoodat men hierdoor verzekerd is, dat alle deelen van het water aan de desinfecteerende werking zijn blootgesteld, opdat het van alle ziektekiemen bevrijd kan afvloeien.

De door Wolfsholz toegepaste hevelapparaten hebben een inwendige middellijn van 75 en 100 m.M. bij een hoogte van 65 resp. 80 cM. Heeft men met groote hoeveelheden water te doen, b.v. bij grootere plaatsen als door een dezer inrichtingen bediend kunnen worden, dan worden er meer gebouwd die na elkander in werking komen, doch uit één desinfectiekamer gevoed worden. De zuigleiding is van een kraan voorzien, zoodat men iedere gewenschte hoeveelheid van het ontsmettingsmiddel aan het afvoerwater kan toevoegen. De ontsmettings-oplossing wordt

iederen morgen in bepaalde sterkte-verhouding klaar gemaakt, en het boven de kamer 6 (fig. 1) opgestelde reservoir 7 daarmee gevuld. Zonder veel moeite kan hierbij een toestel aangebracht worden, dat automatisch een alarmsein geeft, zoodra de hoeveelheid ontsmettings-vloeistof bijna op is. In bijzondere gevallen kan men ook automatische inrichtingen maken, welke telkens als de hevel werkt, een bepaalde hoeveelheid ontsmettings-vloeistof gereed maken.

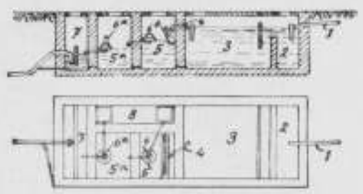

Fig. 2.

In Fig. 2 is een inrichting voorgesteld, voor het afvoerwater van een groot gebouwen-complex, bijv. een gasthuis, dat van deze automatische ontsmettingsinrichting voor het afvoerwater en gelijktijdige afzondering van een gedeelte der drijvende, zwevende en bezinkstoffen voorzien is. Het menage-water van water-closets, keukens en badkamers komt door de afvoerleiding 1 in de afdeeling 2, waar de grofste stoffen bezinken. Van hier vloeit 't water over den scheidingswand naar de afdeeling 3, waar het stilstaande een rottingsproces ondergaat. Het water komt nu door de buis 4 in de afdeeling 5, waar het een cokes-filter passeert, welke voor het schoonmaken eruit genomen kan worden. Het onschadelijk maken der ziekte-kiemen geschiedt door de hierboven beschreven ontsmettings-inrichting die, zooals men in de figuur ziet, aan de reinigings-inrichting aangebouwd is.

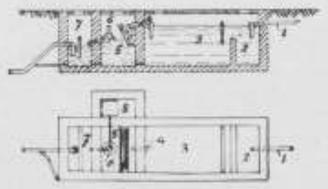

Fig. 3.

Moet het afvoerwater bijzonder goed gereinigd worden, dan maakt men de inrichting zooals fig. 3 aangeeft. Hier zijn twee hevelapparaten 6 en 6a in de opeenvolgende kamers 5 en 5a aangebracht, waarvan het eerste (6) een neerslagmiddel, bijv. kalkmelk aan het afvoerwater toevoegt, waardoor het grondig gereinigd wordt, terwijl het vuil in de kamer 5a op den bodem neerslaat. Daarna volgt door den tweeden hevel 6a het toevoegen van de desinfecteerende oplossing, waarna het water door de afvoerkamer 7 wegstroomt. In plaats van de kamerinrichting 2 en 3 kan ook een andere reiniging plaats vinden, bijv. in filters; hoofdzaak is echter de automatische toevoeging van de neerslag- en ontsmettingsmiddelen aan het reeds behandelde afvoerwater.

Z. B.

HET UITSLAAN VAN MUREN.

Dikwijls bemerkt men aan de oppervlakte van muren een witten of grauwen schimmelachtigen uitslag, welke, hetzij het geheele muurvlak bedekt, hetzij alleen bij enkele steenen en voegen zichtbaar is. Deze uitslag werkt in zooverre onaangenaam, dat ten eerste het aanzien van een gebouw er aanmerkelijk door daalt, en ten tweede vormt deze uitslag het begin van een vernielingsproces in het bouwmateriaal. De uitslag van muren vertoont zich in den regel het sterkste bij het begin van het warme jaargetijde, zoodra wind en zonneschijn het in de muren aanwezige vocht doen verdampen. Het meeste ziet men evenwel den uitslag in de eerste lente na de voltooiing van het gebouw. Ook tijdens den bouw kan zich dit product vormen door zweeten van het metselwerk. Deze kristallijne neerslag aan de buitenzijde van muren noemt men dikwijls salpeter of muursalpeter. Deze naam is echter geheel ongegrond, daar men na nauwkeurig onderzoek heeft bevonden, dat de muuruitslag in water oplosbaar is en voornamelijk uit koolzure en zwavelzure zouten bestaat. Het optreden van muursalpeter blijft beperkt tot muren, waarbij rottende bijtende stoffen liggen, bijv. mestputten, beerkuilen, stallen, enz. De uitslag ontstaat, zooals hierboven gezegd, bij het opdrogen van vochtig muurwerk, terwijl het zout bevattende water naar de oppervlakte trekt, verdampt en de zouten als kleine kristallen neerslaan. Bij vochtig weer verdwijnt deze uitslag, doch komt bij droogte opnieuw te voorschijn. De oorzaak van dit uitslaan ligt niet altijd in het gebruikte steenmateriaal, maar kan ook in den mortel of het gebruikte water te wijten zijn.

Verder kan ook de omringende grond aan de vorming dezer kristallen bijdragen. In dit geval kan men het kwaad overwinnen door voldoende isoleering, opdat geen vocht uit den bodem in het metselwerk kan opstijgen en door verdampen den uitslag teweeg kan brengen. Bij opgeleverde gebouwen is het moeielijk na te gaan of de verantwoordelijkheid van het kwaad bij den steenfabrikant of den kalkleverancier berust, daar de aanwezige zouten door het vocht in opgelosten toestand zoowel den steen als de mortel doortrekken. Men moet dus den steen en de mortel voor het gebruik onderzoeken op de aanwezigheid dezer zouten. Bij baksteen is het zoutgehalte terug te brengen tot de klei, het gebruikte water, een minder hoogen warmtegraad bij het bakken of de opslagplaats van den steen. In zooverre de steenen goed gebakken zijn en een droge, echter niet door slakken of asch gevormde, opslagplaats hebben, kan men aannemen, dat zij vrij van deze zouten zijn, daar deze door het goede bakproces onschadelijk gemaakt worden. Bij de mortel ligt de oorzaak hierin, dat de zouten reeds in de kalk aanwezig zijn of door zouthoudend water bij het blusschen of aanmengen aan de kalk toegevoerd zijn. Niet alleen kalk, maar ook gips, cement en zand bevatten gedeeltelijk oplosbare zouten. Het uitslaan van het metselwerk is, wanneer dit van voorbijgaanden aard is, niet direct schadelijk, maar kan door het voortdurend opnijgen van vocht een schadelijken invloed op de muren uitoefenen. De kristallijne neerslag groeit door het vocht en dan begint een langzame vernietiging van het metselwerk. Deze is zichtbaar door het vormen van fijne blaadjes, welke onderling zeer weinig samenhang bezitten en bij rijpte afbladderen. Dit kan men vooral bij zachten steen en pleisterwerk goed waarnemen. Men kan den uitslag het eenvoudigst verwijderen door de muurvlakken met schoon water onder toevoeging van azijn of te wasschen en met behulp van een harden borstel flink af te wrijven. Dan wordt met schoon water nagespoeld en deze bewerking eenige malen herhaald.

In den laatsten tijd worden hiervoor ook chemische oplossingen gebruikt. Zoutzuur aan het water toevoegen, wat dikwijls geschiedt, is niet aan te bevelen, daar dit slecht op steen en mortel inwerkt. Na het verwijderen van den uitslag moet men de muren goed isoleeren of voor vocht beschutten.

A. J.

PLATINA.

In de „Figaro" wijst Emile Gauthier op het voortdurend duurder worden van het platina, het witte edel metaal dat op dofzilver gelijkt en daarnaar is genoemd (in het Spaansch is plata zilver, en platina is daarvan een verkleinwoord).

Toen het in de 16de eeuw in Nieuw Granada (Zuid-Amerika) ontdekt werd, hield men het voor zilver en eerst in 1572 vond de directeur der Zweedsche Munt Scheffer dat het een ander metaal was, met bijzondere eigenschappen. Het is zwaarder dan zilver en goud; het specifiek gewicht is ruim 21, van goud ongeveer 19, van zilver 10; het smelt eerst bij veel hooger hitte, 1775 gr. Celsius, tegen 1200 het goud en nog onder 1000 het zilver. Daardoor is het voor vele scheikundige en nijverheids-bewerkingen, die hooge temperaturen vereischen onmisbaar geworden, o.a. voor de vervaardiging van zwavelzuur. Sedert 1824 wordt het hoofdzakelijk uit Rosland aangevoerd, dat ongeveer 95 percent der geheele productie van 7000 K.G. ruw platina levert. De prijs die in 1893 slechts 500 francs was, zoodat men gouden munten met winst namaakte door platina met een goudlaag te bedekken, is allengs ontzaglijk gestegen en bedraagt thans reeds 6000 francs, het dubbel ongeveer van goud.

De vraag overtreft het aanbod. De helft wordt gebruikt voor kunsttanden, die thans, volgens Gauthier, ten getale van ongeveer 10 millioen elke maand worden vervaardigd. Ongeveer 2000 K.G. vindt aanwending tot het zetten van juwcelen, en van het overige wordt een belangrijk deel voor kroesen ter vervaardiging van zwavelzuur en andere chemische verbindingen gebruikt, en verder voor electrische lampen. Voor de laatste tracht men zich in den laatsten tijd te helpen met goud, dat door een huidje platina is omgeven, en ook schijnt nikkelstaal in sommige gevallen goede diensten te bewijzen. Het vinden van nieuwe lagen platinaerts is echter een levensvraag voor een aantal takken van nijverheid, zoolang geen geschikt vervangmiddel is ontdekt.

(Hbld.)

VLOEREN ZONDER SPIJKERS.

Deze door den architect J. Hachstein te M. Gladbach uitgevonden patentvloer wordt als volgt gelegd. Op de balken of vloerbinten worden eerst vlakke ijzeren rails gespijkerd. Deze vormen een elastische onderlaag voor de planken vloer, en verhinderen, dat de trillingen daarvan zich in de onderlaag voortplanten. De enkele planken worden met speciale stalen haken aan elkaar en met de ijzeren rails verbonden. De haken grijpen om de rails en dus is de vloer schuifbaar op de binten bevestigd. De gebreken der gewone vloeren zijn hier even eenvoudig als zeker vermeden.

Zijn de planken na langen tijd liggen ingedroogd, dan worden ze verder aan elkaar geslagen en zoo noodig aan eene zijde van de kamer een strookje hout bijgelegd, een werk, dat weinig tijd vereischt. Even gemakkelijk is het, een willekeurige plank zonder beschadiging van den vloer te verwijderen, om bijv. een daaronder liggende pijpleiding te bereiken. Wij merken nog op, dat bij de nieuwe vloeren geen spijkerkoppen zichtbaar zijn. Deze vloeren zijn dicht en geluiddempend. Het materiaal, rails en haken is in alle groote ijzermagazijnen of direct van den uitvinder te koop en de aankoop daarvan geeft recht tot het maken dezer vloeren.

D. O.

BOEKBESPREKING.

Het Cement-IJzer in Theorie en practijk, door L. A. Sanders, Ingenieur Amsterdamsche Fabriek van Cement-IJzerwerken, „Wittenburg".

Bij de firma Wed. J. Ahrend en Zoon te Amsterdam, verscheen bovengenoemd werk. Wij ontvingen slechts aflevering 1 en kunnen dus niet over het geheele werk oordeelen. Volgens het prospectus zal het werk compleet zijn in 6 afleveringen ad f 2.25.

In de voor ons liggende aflevering worden o.a. de volgende onderwerpen behandeld: de verschillende Theorieën van Koenen, Paul Neumann, Prof. Melan, Tutein Nolthenius, Ed. Coignet en N. de Tédesco, Spitzer, Prof. van Thullie, Prof. Bock, enz.

Het werk belooft inderdaad zeer belangrijk te worden. Het is met fraaie afbeeldingen van uitgevoerde werken voorzien.

De Wonderen der Techniek, onder Redactie van H. J. Borgerhoff van den Bergh, J. P. Enklaar, H. Verhagen Jr. en A. J. L. Willekens. Uitgever J. L. Dalmeijer te Amsterdam.

Bovengenoemd werk verschijnt in 4 flinke deelen ad f 3 ingen. Om de drie maanden verschijnt één deel. — Thans is het te deel verschenen en maakt een prettigen indruk. Het bevat o.a. belangrijke opstellen over „De pyramiden van Egypte", met een fraaie plaat van den toren van Babel, naar eene kopergravure in het Kon. Museum te Berlijn, „De Romeinsche aquaeducten", „Mijnbouw" met verscheidene platen van diverse groeven en mijnen, „Wat de snelstreinen kunnen doen"; „Motorwagens"; „Onderzeesche booten"; „De Geschiedenis van het Panamakanaal" met een teekening van het Amerikaansche plan voor de voltooiing"; „De Simplon-tunnel"; „Het Signaalwezen', enz. enz. Men ziet het: elk wat wils!

Sommige opstellen (wij lazen niet alle) schijnen ons inderdaad zeer belangrijk en lezenswaard.

Wij nemens ons voor later meer uitvoerig op het werk terug te komen, indien wij de volgende deelen ontvangen mochten hebben. Intusschen kunnen wij de kennismaking met dit werk ten eerste aanbevelen.

Ahrend's Bouw-Agenda en Adresboek voor 1907. Uitgave van J. H. de Bussy, Amsterdam.

Voor den prijs van f 1.90 wordt door de bekende firma De Bussy alhier een Bouw-agenda uitgegeven, welke op bureaux van Architecten, Ingenieurs, Aannemers en Opzichters van veel gemak kan zijn.

Deze agenda bevat een uitvoerige en practisch ingerichte kalender, tabellen van vreemde Munten, maten en gewichten, Telegraaf- en postgids benevens een „Technisch Gedeelte"; voorts een Adresboek van adverteerders, leveranciers van bouwmaterialen, etc.

Het Technisch Gedeelte, hoewel uit den aard der zaak de verschillende onderwerpen zeer beknopt moesten worden behandeld, is vrij uitgebreid en volledig. Het is bewerkt door den heer O. L. Veenstra Nzn., Ambtenaar bij den Technischen Dienst der Afdeeling Weg en Werken van de Hollandsche IJzeren Spoorweg Maatschappij.

Jammer, dat tusschen het „dagelijks bruikbare" deel van het boek legio advertenties zijn geplaatst, die het zoeken en gebruiken moeilijk maken. Waarom al deze advertenties niet naar achteren gebannen bij het z.g.n. „adresboek"? — Voorts ontbreekt in dit boek eene korte aanwijzing van 't geen den werkgever te doen staat ter richtige naleving der veiligheids-, arbeids- en ongevallenwet.

Overigens is het boekje handig en doelmatig en behoort het ongetwijfeld thuis op elk technisch bureau.

VIJFTIENDE JAARGANG, No. 3 ZATERDAG 19 JANUARI 1907

ARCHITECTURA

ORGAAN V.H. GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

BUREAU VAN REDACTIE: H. P. BERLAGE Nzn., VOORZ., H. WALENKAMP, A. J. JOLING, W. KROMHOUT Czn., A. VAN BAALEN, D. T. SLOTHOUWER, CORNS. VISSER, LEIDEN, — — — — VASTE MEDEWERKERS: K. P. C. DE BAZEL EN J. W. H. BERDEN — — — REDACTEUR VOOR HET TECHNISCH GEDEELTE L. ZWIERS — VALERIUSSTRAAT 64 TE AMSTERDAM.

UITGEVERS: J. VAN DER ENDT & ZOON MAASSLUIS, HET ORGAAN MET TECHNISCH GEDEELTE WORDT WEKELIJKS FRANCO TOEGEZONDEN AAN ALLE LEDEN VAN HET GENOOTSCHAP, DE JAARLIJKSCHE CONTRIBUTIE VOOR HET LIDMAATSCHAP BEDRAAGT: VOOR GEWONE LEDEN f 12,—, VOOR KUNSTLIEVENDE LEDEN f 10,—, VOOR BUITENLEDEN EN ASPIRANTLEDEN f 7,50.

STUKKEN EN CORRESPONDENTIE BETREFFENDE DE REDACTIE VAN HET WEEKBLAD TE ZENDEN AAN DEN HEER H. WALENKAMP, BUIKSLOTERLAAN 8, AMSTERDAM; BETREFFENDE HET PLAATWERK »DE ARCHITECT" AAN DEN HEER A. VAN BAALEN, AMSTELDIJK 111 TE AMSTERDAM; BETREFFENDE DE ADMINISTRATIE VAN HET GENOOTSCHAP AAN DEN SECRETARIS, DEN HEER PAUL J. DE JONGH, REGULIERSGRACHT 120, AMSTERDAM † † † † † † † †

INHOUD: Mededeelingen. — Prijsvraag Damvraagstuk — Populaire voordrachten der Bouwkunst. — Het Eere-Doctoraat in de Technische Wetenschappen. — Fantasieën over een keet. — Verslag van de 1219e gewone Vergadering. — Wettelijke bescherming van den artistieken eigendom. — Correspondentie. — Gezondheidstoestand der steenhouwers. — Berichten. — Open prijsvragen. — Informatie-Bureau. — Het aanvragen en verleenen van patenten in Duitschland. — Verantwoordelijkheid van gewapend beton. — Examen voor bouwkundig opzichter. — Vraag en antwoord. — Informatie-Bureau.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

1e. De heer Corns. Visser heeft zijne benoeming als lid der redactie aangenomen.

2e. De kalender 1907 wordt Maandag a.s. aan de leden verzonden.

3e. In de vergaderzaal van het Genootschap zijn van 22 tot en met 27 Januari a.s. tentoongesteld de antwoorden, ingekomen op de door »Bouwkunst en Vriendschap« te Rotterdam uitgeschreven prijsvragen voor een spoorwegstation, een grafmonument en een steenen trap. De zaal is toegankelijk van 10 tot 4 uur.

4e. De 1220ste Gewone VERGADERING zal gehouden worden op WOENSDAG 23 JANUARI 1907, des avonds 8 uur, in het Genootschapslokaal »Parkzicht«

Agenda:

A. Opening door den Voorzitter
B. Notulen en ingekomen stukken.
C Installatie als gewone leden van de heeren W. van den Berg en M. Citroen.
D. Ballotage van de heeren B. van den Nieuwen Amstel Jr., H. J. Breman en G. Heuvelink, voorgesteld door de heeren Focke Kuipers en A. van Baalen.
E. Voordracht van den heer A. W. Weissman. Onderwerp: „De Architect voorheen en thans."
F. Keuze der onderwerpen voor de prijsvragen uit te schrijven in 1907.
G Verkiezing van zes gewone leden uit de vergadering, om in overleg met het bestuur na afloop der vergadering een jury van drie personen voor de Genootschapsprijsvragen 1907 aan te wijzen.

De 1ste Secretaris,
PAUL J. DE JONGH.

PRIJSVRAAG DAMVRAAGSTUK

In de j.l. Woensdag gehouden vergadering van den gemeenteraad van Amsterdam werd, op voorstel van Burgemeester en Wethouders, zonder discussie besloten, een prijsvraag uit te schrijven met betrekking tot de indeeling en bebouwing van het Damplein en zijn naaste omgeving, en verder om voor deze prijsvraag een bedrag van f 3500 beschikbaar te stellen.

Naar men weet, wordt deze prijsvraag met medewerking der Genootschappen »Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst« en »Architectura et Amicitia« uitgeschreven. Door eene commissie uit beide genootschappen werd het programma reeds opgesteld, zoodat binnenkort de bepalingen enz. in het Gemeenteblad kunnen verwacht worden. Hulde aan ons Gemeentebestuur voor deze proefneming. In 't belang onzer schoone hoofdstad hopen we, dat deze prijsvraag een degelijk succes hebben zal! Overbodig zal het zijn, onze leden tot flinke medewerking aan te sporen.

POPULAIRE VOORDRACHTEN DER BOUWKUNST.

Het is de Commissie aangenaam te kunnen mededeelen, dat de voordrachten zullen doorgaan. Zij vangen aan Donderdag 21 Febr. 's avonds 8 uur in de gehoorzaal gebouw »Tot Nut van 't Algemeen« N.Z. Voorburgwal achter 't Paleis, en worden vervolgens iedere week, zelfden dag, plaats en uur gehouden.

Toegangsbewijzen op aanvrage bij den Secr. der Comm. H. J. M. Walenkamp Czn »Parkzicht« alhier f à 2.50 voor de geheele serie. Clubkaarten bij minimum van 10 st. f 1,50. De toegangsbewijzen zijn niet persoonlijk.

HET EERE-DOCTORAAT IN DE TECHNISCHE WETENSCHAPPEN.

Aan het bericht, in ons vorig nummer opgenomen, meldende de promotie tot het Eere-doctoraat van den architect P. J. H. Cuypers, evenals van Dr. Abraham Kuyper, die daar als staatsman, Dr. Bosscha als wetenschappelijk werker en organisator, Van Diesen als civiel-ingenieur, en eindelijk Lely weer als staatsman-ingenieur en Kraus in 't bijzonder als ingenieur-organisator der Technische Hoogeschool werden geëerd, is niet alleen de opmerking te verbinden, dat de Bouwkunst op dezen eersten Gedenkdag der T.H.S. eene haar toekomende plaats heeft gekregen naast de oudere

technische vakken, maar ook enkele verdere beschouwingen zijn daaraan vast te knoopen.

In de rede van professor Klinkhamer is er met nadruk op gewezen, dat Cuypers, als man van beginselen, die reeds kort nadat hij zijn leermeesters had verlaten een geheel eigenaardig pad koos, optredende in eene omgeving, waar zijne denkbeelden aan de groote meerderheid vreemd waren, veel strijd heeft ontmoet op zijn loopbaan. Aan welke zijde het onderwijs der Polytechnische School daarbij stond, mag blijken uit de omstandigheid, dat een nagalm van Münchener klassicisme den grondtoon vormde, waarop de bouwkunstige harmonie in de officieele-architectuurschool gezocht werd. Daarbij werd in vroeger jaren »de herleving van de constructieve zijde der bouwkunst« minder toegejuicht. Immers, wat constructie was, moest volgens het programma uitsluitend onderwezen worden in de eerste twee jaren voor het Examen B door de docenten der »Burgerlijke Bouwkunst«. Daarna werd er in laatste twee studiejaren eerst gelegenheid gegeven, om met de »Schoone Bouwkunst« nader kennis te maken.

Dit stelsel kon voor Cuypers, die »alle ambachten uit hun verval opbeuren« wilde in en door zijn werken, niet anders dan bestrijding ontmoeten, daar het meeningverschil van de twee kampen, zooals boven kort is aangeduid, immers veel dieper lag dan in de meerdere of mindere voorkeur, die aan de studie van Middeleeuwsche- of van de Renaissance Kunst moest worden gegeven.

Hoewel de strijd met vuur werd gestreden, bleef toch persoonlijke aanraking bestaan, zooals blijkt uit het feit, dat Cuypers zijn zoon naar Delft zond om het diploma van Bouwk. Ing. te verwerven, maar dan ook gebruik te maken van de meerdere wiskundige-theoretische kennis, die der constructie tot grondslag ligt, en welke bij het civiel-ingenieurs-examen op den voorgrond treedt.

Aan de plechtigheid van den 8sten Januari l.l. mogen wij de beteekenis hechten van eene erkenning der volgende punten van overeenstemming in kampen, die voorheen elkander bestreden:

Het constructieve beginsel, de erkenning van de bijzondere eigenschappen der te verwerken materialen sedert veertig jaren door de »rationeele« school op den voorgrond gesteld, wordt thans algemeen aanvaard.

Omtrent de waarde van archeologische studies heerscht de overtuiging, dat deze op uitgebreide schaal dienen te worden beoefend, tot ontwikkeling van oordeel en smaak, ook tot grondslag van meer persoonlijke concepties.

Bij de toepassing van verschillende historische vormstelsels wordt eene vrije ontwikkeling daarvan, met bijzondere eerbiediging van nationale overleveringen erkend.

Merken wij hier nog bij op, dat aan den wederopwekker van den baksteengewelfbouw bijzonder eere wordt bewezen zoowel in bedoelde plechtige senaatsvergadering, als door de beoefening van de moderne toepassingen van den gewelfbouw, dan wordt daardoor de beteekenis van dit Eere-doctoraat nader aangeduid.

Th

FANTASIEëN OVER EEN KEET.

Naast me zou gebouwd worden. Een levensverzekering-Maatschappij had weer een hoekhuis buitgemaakt om daar een gebouw te zetten voor „belegging".

Eerst dus sloopen, want het is in de oude stad, aan een gracht, met veel scheepvaart, bij een drukke straat met tramverkeer. Toen gesloopt was volgde de aanbesteding. Spoedig daarna werden aanstalten gemaakt om een keet te bouwen, natuurlijk op het verbreede gedeelte der gracht bij de brug.

(Een Amsterdammer verstaat onder „gracht" meer de straten aan weerszijden, dan de gracht zelve. Hij woont óp de gracht en hij valt in de gracht. Langs de gracht loopen beteekent het loopen op de smalle dekstrooken langs den walkant. Spreekt hij van zijne óf onze gracht., dan bedoelt hij daarmede het eindje gracht tusschen twee bruggen, dat de eer heeft hem te herbergen.)

Toen begon de jammer, want met schrik zagen we die keet verontrustend groot worden, bijna zoo groot in oppervlak als het gebouw dat verrijzen zou en zoo wijdsch ingericht, dat zeker wel 3 pCt. van het aanbestedingscijfer op rekening dezer immense keet mocht worden gesteld, benevens 90 pCt. van ons vrije uitzicht over brug, straat en gracht.

De bouwverordening eens naslaande, las ik in art 303 dat zoo'n keet moest aanbieden: drinkwater, privaten en schaftlokalen, voldoende toetreding van licht, banken en tafels in voldoend aantal, gelegenheid om spijs en drank warm te maken, waschgelegenheid in een afgescheiden gedeelte van het lokaal met één waschtafel voor elke vijf arbeiders, afgescheiden ruimte tot berging van kleederen, behoorlijke verwarming als de temperatuur het vereischt en ten slotte: een verbandkist voorzien van de noodige verbandmiddelen.

Als je maar belieft!

„Wat wordt die keet groot", zuchtte mijn ega op 'n dag.

Ja kind, zeide ik, dat wordt ze, dat wordt een model-keet, genre American-hotel, daar komen een kok met een fornuis en twee kellners voor de bediening, een eet- en conversatiekamer, een lavatory met closetten, wasch- en badinrichting, benevens personeel, een garderobe met oude juffrouw om de kleederen aan te nemen, tegen afgifte van bewijs, een souterraintje voor de stoomverwarming en een hulp-apotheek met verbandmiddelen en aangrenzende operatie-kamer voor ongeluk-beloopende werklieden. Eindelijk een teekenkamer met schoon uitzicht — het uitzicht dat ze óns benemen — en een spreekkamer voor den architect, een voor den aannemer en onderbaas, een vertrek tot berging van sigaren, serviezen, enz., en dito voor gereedschappen. Dan nog een kalkloods met verschillende afscheidingen, naast de ruimte voor de stoomverwarming.

Ondanks haar geweldigen omvang, was de keet weldra gereed. Opzichters, teekenaars, aannemer en onderbaas zagen we bedrijvig in- en uitgaan, tusschenbeiden de welgedane figuur van den architect. Het deed me vooral plezier, dien architect te zien, wijl ik dan ook toekomst-bevliegingen kreeg van welgedaanheid, een niet te zeggen gevoel van zekerheid, dat tot dusverre nog niet door mij werd opgemerkt. Je kon zoo een levens-devies op zijn buikje lezen: „leven en laten leven", dat weldadig op me werkte.

Ook de vertegenwoordiger van het Bouwtoezicht, zagen we dikwijls. Hij scheen uitermate in zijn nopjes te zijn over de ideale „verwezenlijking der gedachten, welke bij de nieuwe verordening hadden voorgezeten.

Tegen schafttijd ging de heibaas met zijne mannen het houten stoepje op naar binnen. Twee juffertjes namen de waterlaarzen in ontvangst en gaven vilten pantoffels daarvoor in de plaats, waarna het geheele troepje naar de lavatory ging om zich te toiletteeren. Door de ruiten zagen we ze dan plaatsnemen aan de gedekte tafel, servetten omslaan en het menu inzien. Beneden was de kok reeds lang te voren ijverig in de weer geweest om alles gereed te maken. Na afloop 'n sigaartje, een korte siesta en dan traden de juffertjes weer binnen met de schoongemaakte laarzen. Een bel luidde de hervatting van den arbeid.

De teekenaars hadden onderwijl bij Polman gedejeuneerd.

Zoo ging het dag aan dag, doch met afwisseling in de tijdelijke abonné's. Want na de heiers kwamen de metselaars en opperlieden met een timmerman er tusschen door, daarna dezelfden met een grooter aantal timmerlieden, en niet lang geleden zagen we de stucadoors, schilders, en terrazzo-werkers met kennersblikken het menu consulteeren.

Dank zij eene idyllische organisatie — het resultaat van jaren vergaderens van werkmans-, teekenaars- en opzichtersbonden, waarbij de materieele belangen niet uit het oog waren verloren — werd er zeer hard gewerkt. In nog geen vijf maanden stond een kasteel daar, als wachter over alles wat over en onder de brug passeeren zou en in geen vijf maanden zagen wij iets van het tramverkeer, noch van het drukke marktgewoel aan de overzijde; niets zagen wij dan de rustige keet tegenover ons, die meer en meer iets dreigend-blijvends begon te krijgen. 's Morgens, 's middags, 's avonds en 's nachts zien we die keet, een keet die nu versteenen gaat, waar geen teekenaar meer intrekt omdat er bitter weinig meer te teekenen valt, waarschijnlijk; die haar voos lichaam étaleert op een plaats zóó mooi, dat de precario-kosten minstens wel f 200 's maands mochten bedragen, waarvan ons naar billijkheid f 150 toekomt, als vergoeding voor het verbijsterend gevoel daar maanden als in een steeg te zitten met een keet tegenover je; voor het gemis van je uitzicht; voor je goed humeur, dat ..... Gelukkig, daar komt de architect nog eens kijken, en ik lees weer het leven en laten levens-devies, dat zoo stillend werkt, op m'n gemoed in opstand.

Met aandoenlijk geduld verbeiden we nu het oogenblik dat de keet oprukt. De steigers zijn reeds weggenomen, maar de keet staat er nog, zelfs neemt ze allures aan om een heel eind mee het voorjaar in te trekken, om wortel te schieten en blaadjes te krijgen, wellicht.

Een nieuw gebod zou kunnen luiden:

Gij zult uwe medeburgers niet plagen en geene getimmerten vóór hunne huizingen zetten.

Is met dit gebod voor oogen de slotbepaling van art. 303 der bouwverordening, waarin gezegd wordt dat een keet niet afgebroken mag worden vóór de bouw voltooid is, wel gemotiveerd?

K.

VERSLAG DER 1219de GEWONE VERGADERING, GEHOUDEN IN HET GENOOTSCHAPS LOKAAL OP 9 JAN. 1907.

De Voorzitter heet de aanwezige leden op deze eerste vergadering in het jaar welkom, wenscht het Genootschap en hen een voorspoedig jaar en voor de vergaderingen een drukke opkomst.

Vervolgens geeft hij het woord aan den spreker voor dezen avond, Prof. J. Six, tot het houden zijner voordracht: LOTUS EN PALMBOOM.

Spreker vangt aan met te zeggen, dat het in den aard van het onderwerp ligt, dat hij vaak aan dingen zal moeten herinneren, die de hoorders reeds weten; doch daarbij hoopt hij tevens enkele opvattingen te ontvouwen, welke, naar spr. vertrouwt, een nieuw licht zullen doen schijnen over reeds lang bekende onderwerpen.

Gelijk in de natuur er planten zijn, welke door hun groote levensvatbaarheid vanaf de vroegste tijden zijn blijven voortbestaan, terwijl andere, minder levenskrachtige soorten verdwenen of zich in 't verloop der tijden wijzigden; zoo ook zou men op 't gebied der kunst kunnen spreken van levenskrachtige en minder levenskrachtige ornamenten, waarbij we hetzelfde verschijnsel waarnemen als in de natuur. Van de Lotus- en palmmotieven kunnen we bijna zeggen, dat ze zoo oud zijn, als de menschheid zelve; hun ontstaan verliest zich in de verre oudheid.

Wat de vroegste ornamentkunst geweest is, is moeilijk te zeggen. Sommigen meenen: het lijnen-motief; en hiervoor valt veel te zeggen. Want de lijnen-versiering ontstaat als 't ware bij het maken der voorwerpen als van zelve. Toch weten we niet met beslistheid wat het oudste is, want ook het vrije ornament verliest zich in de hooge oudheid. De meest-primitieve volken versieren er hunne producten mee; ja het versieren met plant- en bloem-motieven is zeer zeker bijzonder primitief; want, niet alleen vinden wij het bij den mensch in zijn meest oorspronkelijken staat, doch ook bij dieren wordt de zucht tot versiering met bloem en blad, koralen, veeren, steenen en schelpen aangetroffen.

Spreker herinnert aan de z.g. „danszalen" van sommige vogels en hunne „tuinen" enz.

Het „groenmaken" bij bruiloften wijst op een heel oud gebruik; hetzelfde verschijnsel wordt bij sommige dieren vooral in den paartijd gevonden.

Het bekende Lotus-bloemen- en knoppen-motief nu, bestond reeds in den oudsten tijd van Egypte; het is steeds — ofschoon in zeer wisselenden vorm — gebleven en overgenomen door andere volken. Bijv. de Assyriërs pasten het toe; ook op de schoone Attische vazen komt het, natuurlijk in zeer veranderde gedaante, voor.

Door voorbeelden uit eene groote verzameling afbeeldingen van oude kunst toonde spreker deze langzame overgangen en omwerkingen aan, stilstaande bij de merkwaardigheden, welke zich daarbij voordeden.

Zoo lijkt het niet onwaarschijnlijk, dat de zoogenaamde „eierlijst" der Klassieken een vergroeiing is, en impressionistische voorstelling van dit bekende omgekeerde afwisselende Lotus-knoppen- en bloemen-motief, waarop enkele afbeeldingen van een fragment Ionisch beeldhouwwerk, waarbij de wording nog te herkennen viel, wezen. Spr. vermoedt dat het Lesbysche „Cuma" of bladornament eveneens op dergelijke wijze is afgeleid.

De Ouden hebben nooit bloemen en takken in vazen gezet; dit gebruik ontstond eerst in de middeleeuwen. Zij versierden hunne tehuizen echter met kransen, guirlandes en takken; en dit gebruik hebben ze in hun beeldhouwwerk overgeplant.

De Egyptenaren droegen als versiering en bij feesten groote, hoog-opgebouwde bouquetten van verschillende bloemsoorten, eenigszins van bouw als onze bekende „Palmpaschen". Men vindt op hunne decoratieve werken de meest verschillende voorstellingen dezer bouquetten. Ook komen smisterijen, kleine versieringen, als reukwerkdoosjes enz. in dezen bouquetvorm voor.

Deze voorwerpen hebben den grondslag gelegd voor de bekende decoratieve colonnetten der Egyptenaren. Wij zijn gewend te hooren, dat een kolom uitdrukt, dat hij dragen moet en dat hij zijn vorm aan dit begrip dankte; doch merkwaardig is het, dat juist de oudste kolommen dit volstrekt niet doen, gelijk de voorbeelden ten duidelijkste doen zien. De Egyptische colonnetten waren in den vorm van gestileerde bouquetten, zij drukten geenszins het dragen uit. Zou hierdoor nu de geheele beschouwing, n.l. dat een zuil dragen moet, en dat vóór alles dient uit te drukken, veroordeeld zijn? Geenszins! Doch hier wordt alleen gezegd, dat zij, die dit beginsel aan de hoogste oudheid toekennen, daarin geen gelijk hebben. De Egyptenaren gingen hierbij van een geheel ander principe uit. De Egyptische zalen stelden namelijk de natuur voor; zij gaven een beeld van het leven buiten. Zoo waren de zuilen de palmboomen, de wanden stelden de oevers met rietplanten voor of de landen met hunne kudden. Verder, hooger aan den wand, ontwaarde men den horizon, terwijl de plafonds het hemelruim voorstelden, waargenomen door het bower der palmboomen, en in dit hemelruim vogels of sterren. Zoo gaven de zalen den indruk van de vrije natuur. Zoo steek

werd dit zelfs doorgevoerd, dat de vloeren soms met moerasplanten versierd waren.

Daarom drukken deze kolommen dan ook niet uit dat zij „dragen" moeten; de hemel behoeft niet gedragen, terwijl de palmboomen vrijstaande planten zijn. Achter dit schijnbaar naturalistisch gedoe schuilt een groot gevoel voor Eenheid, daar aldus „de eenheid der ruimte" bewaard blijft en niet als bij galerijen en zuilen en balken de ruimte in zoovele stukken verdeeld wordt, aldus spr. (Bij het meerendeel der Egyptische zuilen is de Abacus kleiner dan de kapiteelkroon; waardoor het idee „vrij staan" nog in grootere mate wordt opgewekt.)

Even duurzaam als het Lotus-motief is het Palmboom-motief; ook hiervan kan men de vergroeiingen en wijzigingen in het verloop der vele eeuwen van zijn bestaan opsporen. Tot zelfs in onze Indische landen worden rudimenten ervan in de schoone snijwerken der Baliërs en veler anderen gevonden; ongetwijfeld aldaar gekomen door de reizen der Arabieren in het Oosten. Spr. staat even stil bij de groote liefde der Muzelmannen voor den Palmboom, en wijst er op hoe bij hen de kunstmatige bevruchting der boomen reeds bekend was.

Spr. eindigt zijn voordracht met nogmaals te wijzen op het taaie, duurzame leven dezer ornamentvormen, welker leven nog niet als geëindigd kan beschouwd worden.

Deze voordracht wordt met applaus begroet, terwijl de Voorzitter den spreker dankt voor zijn belangrijke bijdrage.

Van de gelegenheid voor gedachtenwisseling wordt gebruik gemaakt door den heer Joling, die er op wijst, dat de beide zuilen vóór den tempel van Jeruzalem genaamd waren: Boaz (dit is: Ik stel vast) en Jachin (dit is: In mij de kracht).

(Door den heer Six waren terloops ook deze zuilen als voorbeelden voor zijne beschouwing over het niet 't dragen uitdrukkende der oudste zuilen genoemd.)

Spr. antwoordt bij de beteekenis dezer speciale kolommen niet te lang stil te staan; doch voor hem staat vast, dat de eerste kolommen een beteekenis hadden als door hem in zijn voordracht aangegeven, gelijk uit de voorbeelden helder spreekt. Spr. weet wel, dat het in de leerboeken andersom staat; doch meerdere begrippen en opvattingen over de beteekenis van oude kunst zijn met den tijd gewijzigd.

De Voorzitter wijst er op, dat door A. Riegl eene verklaring van de beteekenis der zuilen bij de Ouden gegeven wordt, eenigszins analoog aan de door spr. verkondigde.

Tot lid der redactie wordt vervolgens gekozen de heer Cornelis Visser, welke heer van zijn benoeming zal worden in kennis gesteld; tweede candidaat was de heer Roosing.

De heeren W. van den Berg en M. Citroen worden vervolgens als gewone leden aangenomen.

Bij de gebruikelijke rondvraag door den Voorzitter brengt de heer Hamers de jaarlijksche excursie van het Genootschap ter sprake, en wenscht bijtijds propaganda te zien gemaakt bij heeren architecten voor een vrijen dag bij gelegenheid der excursie voor hunne teekenaars. Dit zal ter gelegener tijd ter sprake komen. Op een aanmerking des heeren Hamers over het Jury-rapport der prijsvragen „Bouwkunst en Vriendschap", antwoordt de voorzitter, dat dit onderwerp hier niet ter plaatse is. Niets meer aan de orde, wordt de vergadering hierna gesloten. W.

WETTELIJKE BESCHERMING VAN DEN ARTISTIEKEN EIGENDOM.

In de de vorige week onder voorzitterschap van den heer H. Ellens, te Amsterdam, gehouden vergadering der Nederlandsche Vereeniging voor Ambachts- en Nijverheidskunst, werd uitgebracht het rapport van de commissie voor den artistieken eigendom.

Deze commissie, bestaande uit de heeren J. van den Bosch, W. Penaat en mr. C. H. van Zeggelen, werd indertijd benoemd, teneinde een uitgebreid onderzoek in te stellen naar de wenschenjkheid, van een wettelijke bescherming van den artistieken eigendom, in dit geval speciaal op het gebied van de ambachts- en nijverheidskunsten.

Alvorens tot het samenstellen van haar rapport over te gaan, deed de commissie een enquête houden onder de leden. Deze werden verzocht inlichtingen te verstrekken, omtrent de omstandigheden, waarin zij hun vak beoefenen, de gevallen van namaak die zij daarbij constateerden en de gevolgen die zij van den namaak ondervonden.

Ten slotte liep de enquête over het aangeven van middelen, tot bestrijding van het kwaad.

De uitslag van deze enquête werd opgenomen in het zeer breed opgezet rapport, gisteravond door het derde commissie-lid, mr. Van Zeggelen, uitgebracht.

Aan het rapport, waarvan nog geen copieën zijn getrokken, ontleenen wij het volgende:

De enquête.

De ambachts- en nijverheidskunsten werden door de commissie verdeeld in acht groepen. Vijf-en-twintig volledige antwoorden kwamen in; drieentwintig inzenders klagen over namaak. Bijna onnoodig dus te zeggen, dat in iedere groep de namaak-plaag wordt gevoeld. Sterke staaltjes op dit gebied worden dan ook gemeld.

Wat de gevolgen betreft: de namaak is in bijna alle gevallen loomend voor den namaker, natuurlijk schadelijk voor den eigenlijken ontwerper.

Niet alleen, dat het den laatste financieele schade aanbrengt, ook zijn reputatie — door het steeds minder worden in kunstwaarde van zijn oorspronkelijk ontwerp — wordt in gevaar gebracht. Een daaruit weder voortvloeiend gevolg is, dat de energie van den kunstenaar verzwakt, waardoor niet alleen de persoon, maar tevens het geheele „vak" langzaam, maar zeker achteruitgaat.

En nu de bestrijddingsmiddelen: alle inzenders wenschen unaniem een wettelijke regeling. De commissie zegt daaromtrent in haar conclusie:

„.....dat bestaande bescherming totaal onvoldoende is en wettelijke bescherming van den artistieken eigendom gewenscht.

„Het woord eigenaar, zegt voldoende waarom het hier gaat. Evenals het materieele goed, dat men door erfenis of koop of eigen werkkracht verkregen heeft, den eigenaar niet ontnomen mag worden; evenals het voortbrengsel van den menschelijken geest op litterair gebied, diens eigendom blijft; zoo behoort ook het ontwerp, door den kunstenaar uitgedacht, diens te zijn en te blijven, ook — en vooral niet in de laatste plaats — om zich eenigszins te beschermen tegen het verknoeien en artistiek slechter maken van zijn model door bijvoegselen, of oogenschijnlijk kleine veranderingen, welke in werkelijkheid zijn werk ernstig verminken.

„Ieder arbeider is zijn loon waard, zoo ook de nijverheidskunstenaar. Hij heeft het recht op de vruchten zijner studie, op het resultaat van zijn zoeken. De wettelijke bescherming is volstrekt niet schadelijk voor de ontwikkeling van de ambachts- en nijverheidskunsten in het algemeen en zal evenmin de werkelijke kunstindustrieelen schaden.

„Integendeel worden velen nu slechts, tegen hun zin, gedwongen tot diefstal en namaak.

Zijn zij eenmaal zeker van hun eigen producten, dan zullen zij het niet noodig hebben ook die van anderen te occupeeren.

„Zijn ook niet de uitgevers tegenwoordig de ernstigste ijveraars, niet voor afschaffing, maar voor verbetering van de wet op het auteurs-recht.

„Natuurlijk, een wettelijke regeling is geen panacee, een goede wettelijke regeling is zeer moeilijk, doch haar te bevorderen is aller plicht."

Ofschoon de commissie zich voorts niet bevoegd acht, volledig aan te geven hoe de wet — die men wenscht — zou moeten luiden; toch wil zij, in verband met de ingekomen antwoorden, eenige hoofdpunten aangeven.

De bescherming zou moeten omvatten de „technische" zoowel als de „toegepaste kunst". In geval het niet mogelijk mocht blijken beiderlei bescherming gelijktijdig in te voeren, dan komt de „technische' 'kunst het eerst in aanmerking. Bij deze kunst toch komen de meeste namaken voor, met het natuurlijk gevolg, dat door de beoefenaars er van de ergste schade wordt geleden.

Een goeden stap op den weg van vooruitgang in dezen zou de commissie het reeds achten, indien van regeeringswege — zooals bijv. in Oostenrijk geschiedt. — modelboeken werden verstrekt. De modellen zelf, door de regeering aan te koopen, zouden in een museum moeten worden tentoongesteld.

Door den voorzitter werd den leden der commissie dank gezegd voor het uitgebreid, belangrijk rapport. (Applaus).

Bij de gedachtenwisseling vroeg een der leden het rapport in druk te laten verschijnen, om het vervolgens in wijden kring te laten verspreiden.

Door het bestuur zal dit denkbeeld in overweging worden genomen.

Het geheele rapport zal worden gepubliceerd in de „Mededeelingen" der vereeniging. Op een later te beleggen algemeene openbare vergadering zal dan de kwestie nader worden besproken.

De heer mr. P. Tjeenk Willink zette nog als zijn meening uiteen, dat een verdeeling van de bescherming in twee kunstgroepen, als door de commissie aangegeven, minder wenschelijk is. In de eerste plaats voelt spreker er meer voor, dat iedere kunstenaar — gelijk in Frankrijk geschiedt — door de regeering in de mogelijkheid wordt gesteld een model of afbeelding van zijn „artistiek kind" bij een depôt in te leveren. (Tel.)

N.B. Door misverstand is dit verslag de vorige week ter drukkerij blijven liggen. We achten het echter belangrijk genoeg het alsnog op te nemen.

CORRESPONDENTIE.

Vraag P. v. B. prijsvraag »Amsterdammer«. Gelieve U voor een geregelden gang van zaken tot de redactie van het Groene weekblad zelf te wenden. Zie verder mededeelingen in dit nummer.

GEZONDHEIDSTOESTAND DER STEENHOUWERS.

Naar aanleiding van mededeelingen voorkomende in de laatste verslagen van inspecteurs van den arbeid omtrent den zeer ongunstigen gezondheidstoestand der steenhouwers tengevolge van de uitoefening van hun beroep, wendde het Bestuur der Sociaal-Technische Vereeniging zich eenigen tijd geleden tot eenige ingenieurs- en architecten vereenigingen, met het voorstel gezamenlijk een Commissie te benoemen en te onderzoeken op welke wijze bestrijding dezer misstanden mogelijk is (hetzij door verbetering der arbeidsvoorwaarden, hetzij door het weren van de meest schadelijke steensoorten.

De Commissie is thans tot stand gekomen en heeft zich geconstitueerd als volgt:

Jos. Th. J. Cuypers, C.B.I. (Architectura et Amicitia«) Voorzitter.

H. A. van IJsselsteijn, C.I. (Vereeniging van Delftsche Ingenieurs).

D. A. V. Margadant, Architect (Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst).

F. M. L. Kerkhoff, C.B.I. Vakafd. voor Bouw- en Waterbouwkunde v.h. Kon. Inst. van Ingenieurs

P. Bakker Schut, C.I. Sociaal-Technische Vereeniging, Secretaris.

De Commissie verzoekt mededeelingen, welke bij haar onderzoek van belang kunnen zijn, te zenden aan het adres van haren Secretaris, Obrechtstraat Nr. 146, Den Haag.

BERICHTEN.

TENTOONSTELLING IN »ARTI«.

In het gebouw van »Arti et Amicitiae« te Amsterdam, is tentoongesteld eene collectie schilderijen en aquarellen, vervaardigd door Münchener kunstenaars, o.m. Lenbach, Wenglein, von Stuck, Harberger Becker, Hengeler, Sacchetto, von Uhde, Kaulbach saamgebracht door Galerie-Heinemann te München.

DE PRIJSVRAGEN VAN »DE AMSTERDAMMER«.

Op verschillende vragen, naar aanleiding der gestelde voorwaarden, bij de redactie van »de Amsterdammer« ingekomen, strekke het volgende ter antwoord:

Wat een »rijenhuis« is, is vrij duidelijk: een gewoon, in rij gebouwd huis, dus een huis dat links en rechts is ingebouwd. Ook de vraag wat een afgesloten stoep van 1,25 M. breedte is, lijkt ons, al werd ze door verschillenden gedaan, al zeer eenvoudig, een afgesloten stoep is . . . een afgesloten stoep, een open ruimte met een hek erom voor het huis.

Wanneer de jury geene grootte van vertrekken nader heeft aangeduid, was dit ten einde den mededingers de meest mogelijke vrijheid te laten en in het vertrouwen op hun praktischen zin bij de oplossing van het gestelde vraagstuk. De diepte van het bouwterrein is niet nader aangeduid, wijl de voor een huis als het gevraagde, noodzakelijke terreindiepte natuurlijk ter beschikking staat. Moren op erfscheiding beteekent: gesteldbreedte gemeten uit het hart van den muur bedraagt 7 M.

Souterrains mogen — evenals kelders — in de begrooting zijn opgenomen.

De Amsterdamsche bouwvereeniging is voor een totaal bedrag te koop aan de Stads-drukkerij, bij v. door herschikking van een boekhandelaar.

Ten aanzien der prijsvraag voor een Illustratief diem, dat de mededingers volkomen vrij zijn in de keuze der grootte van papier, in het maken van teekening, of waterverftekening, enz.

HET VREDESPALEIS.

Naar de Haagsche briefschrijver van de »O. Haari, Ct.« meldt, heeft de heer Cordonnier zijn plan in détails en onderdeelen zoo gewijzigd, dat de uitvoering van dat herziene ontwerp nu geen geldelijke bezwaren meer zal opleveren; de Carnegie-commissie heeft vergaderd en Cordonnier's nieuwe Vredespaleis in bewuinigden vorm goedgekeurd en als uitvoerbaar aangenomen.

Binnen een niet meer ver verwijderd tijdstip staat dan ook te verwachten de officieele opdracht van hoogerhand aan den heer Cordonnier om aan de uitvoering van zijn gerevideerd ontwerp gevolg te geven: het bouwen van de Vredehalle wordt dus binnenkort daad.

Men stelt zich voor nog in het voorjaar over te gaan tot de aanbesteding van dit nieuwe wereldwonder en nog vóór Mei plechtig den eersten steen tot dezen tempel van vrede en volkerenrust te doen leggen.

PRIJSVRAAG ARBEIDERSWONING.

Door de bouwvereeniging »Vezendam« is een prijsvraag uitgeschreven voor het maken van een dubbele arbeiderswoning. De eerste prijs bedraagt f 75, de tweede f 25, terwijl het plan bestaat, een der prijswinnaars met den bouw van eenige woningen van het bekroonde type te belasten. De jury bestaat uit de heeren Joh. J. van Schuijlenburg, inspecteur der volksgezondheid te Zwolle; dr. Th. Tjabbes, arts, en G. C. Michell, directeur der Ambachtsschool, te Vezendam. (Hfl.)

INTERNATIONALE MEUBELTEN-TOONSTELLING TE LONDEN.

De directie van het »Chrisal Palace« te Londen is van plan van Mei tot September a.s. een internationale meubel-tentoonstelling te organiseeren, welke niet alleen het artistieke meubilair en kleine gebruiksvoorwerpen zal omvatten, doch tevens eene afdeeling zal wijden aan de fabricatie en de constructie. Eene speciale afdeeling is bestemd voor voeding, hygiëne en artsenijkunde.

Deze expositie wordt gehouden van 25 Mei tot 28 September 1907.

Voor deelneming wende men zich tot den commissaris der buitenlandsche afdeelingen, 14 Victoria Street, Londen, S. W., die alle gewenschte inlichtingen zal geven. (Tel.)

OPEN PRIJSVRAGEN.

Prijsvragen van »de Amsterdammer«. Inlevering 28 Februari en 30 April 1907. Programma's in No. 52.

Raadhuis voor Londen. Inlevering 7 Mei 1907. Mededeelingen in No. 52.

INFORMATIE-BUREAU
van den Bond van Technici,
Bureaux .. ..
Mauritsstraat 110, Rotterdam.

Ingeschreven solicitanten:

23	Bouwk. Opz. Teekenaars	20	tot	32	jaar,	f 40	tot	f 100	p. m.
8	» Opz. Uitvoerders	21	»	45	»	» 60	»	» 100	»
4	Waterb. Opzichters	24	»	26	»	» 80	»	» 90	»
2	Werktuigk. Teekenaars	24	»	27	»	» 60	»	» 80	»
1	Werkmeester			39	»	-		» 100	»
2	Electrotechnische Opz.-Teekenaars		»	27	»	-		» 75	»
3	Machinisten-Chef	28	»	39	»	» 75	»	» 100	»
2	aank. Scheepsteekenaars.								

TECHNISCH GEDEELTE

HET AANVRAGEN EN VERLEENEN VAN PATENTEN IN DUITSCHLAND.

Een verdienstelijk werk heeft de Patentanwalt R. Fiedler, vroeger technisch medewerker aan het Kaiserlich Deutsche Patentamt, verricht door het samenstellen van een aantrekkelijke brochure over het patentrecht. *) Het is niet gemakkelijk zelf een werkelijk nieuwe uitvinding in zoodanigen vorm aan te bieden, dat men op de aanvraag zonder meer een wettelijk patentrecht verkrijgt.

Fiedler heeft den gang van zaken bij het aanvragen, beoordeelen en verleenen van patenten in zijn werkje zoo duidelijk uiteengezet, dat wij ook hier ter plaatse even nader op den inhoud zullen ingaan. Hoe groot het aantal personen is die in zaken van patent met het Patentamt te doen hebben, bewijst het cijfer van 75000 aanmeldingen per jaar. Wij zullen ons hier echter tot de eigenlijke patentafdeeling bepalen.

In de eerste plaats moet de uitvinder zijn aanvrage nadat hij daartoe besloten is, zoo spoedig mogelijk indienen. Het komt namelijk wel voor, dat twee aanvragen die in 't algemeen of in onderdeelen op hetzelfde principe gegrond zijn, bijna tegelijkertijd bij het Patentamt inkomen. In zulke gevallen bestist de hoedanigheid van de uitvinding, niet doch alleen het vroeger indienen van de aanvrage, zoodat de latere aanvrager zich in het gunstigste geval met een licens of vergunning tot uitoefenen moet vergenoegen. Nu komt de patent-aanvraag, nadat eerst een natuur- of scheikundig expert heeft onderzocht, of ze niet met de natuurwetten strijdt, of een verkapt »perpetuum mobile« is, voor het eerste onderzoek in aanmerking. Hier wordt alleen de kwestie van het nieuwe der uitvinding behandeld. De reeds in een der 87 klassen ingedeelde aanvraag wordt overgegeven aan den technischen medewerker van de betreffende afdeeling, die nu de gansche litteratuur van het Patentamt doorzoekt naar soortgelijke uitvindingen of aanvragen, welke de bewuste aanvraag in den weg staan. Vele uitvinders betalen gaarne de kosten om reeds vóór hun aanvraag de in klassen gerangschikte bestaande patenten met hetzelfde doel te laten doorzien, om niets aan te vragen wat reeds voorhanden of bekend is. Fiedler raadt deze meestal nuttelooze gewoonte sterk af. De materiaal-voorraad, waarover het Patentamt beschikt, en die bestaat uit Duitsche, Amerikaansche, Engelsche en andere patenten, uit tijdschriften in de meeste talen en andere technische litteratuur, is zoo geweldig groot, zoo goed gerangschikt en voor elkeen buiten het Patentamt in zijn geheel ontoegankelijk, dat de 160,000 Duitsche patenten, welke daartoe behooren, geen groot gewicht in de schaal leggen. Ook wordt de veelzijdige litteratuur van het Patentamt zoo gesteund door de groote ondervinding der ambtenaren, dat de nasporingen van buitenstaanden daartegenover niets te beteekenen hebben, al worden zij nog zoo nauwgezet uitgevoerd.

Men moet ook het eerste onderzoek niet te veel vreezen, al vindt men daarbij vele soortgelijke of overeenkomstige patenten. Ja, men kan het als een zeer goed teeken rekenen, wanneer na vijf à tien weken het eerste antwoord van het Patentamt zoo luidt: »dat met het oog op die en die patenten of litteratuur de aanspraken scherper geformuleerd moeten worden, of dat men een deel daarvan als hopeloos moet laten vallen, of de patentomschrijving zoodanig bewerken moet, dat men van het als bekend aangewezen uit moet gaan en daar aanknoopend slechts dat doet uitkomen, wat eigenlijk als nieuwigheid beschouwd kan worden«.

In zulke gevallen is van de zaak tamelijk zeker iets te maken en kan men het volle vertrouwen hebben, dat het Patentamt den aanvrager bij de verbetering van zijn patentaanspraken welwillend ter zijde zal staan.

Wanneer het eerste onderzoek daarentegen al dadelijk geheel onbevredigend is uitgevallen, luidt het antwoord gewoonlijk, onder vermelding van redenen, dat naar de meening van den onderzoeker de patentverleening uitgesloten schijnt. De betrokken aanvrager kan daartegen natuurlijk zijn zakelijke tegenwerpingen maken, waarmee de aanvraag dan evenals de bovengenoemde versterkt, in het Patentamt terugkomt en haar verder lot tegemoet gaat.

Zijn de wenken en raadgevingen van den onderzoeker verstandig benut, en geen niet te verdedigen patent-aanspraken in de aanvraag blijven staan — dat de aanvrager niet te veel en daaronder rechthebbende aanspraken erugneemt, is zijn zaak — dan gaan de stukken naar den rapporteur, anders kan het over- en weerschrijven zich nog eenige malen herhalen. De schrijver van de brochure geeft als zijn meening dat het Deutsche Patentamt volgens zijn ondervinding snel en goed werkt, ook wanneer men het niet met den slakkengang van het Russische, maar alleen met de gewoonten van de meeste Midden- en West-Europeesche patentbureaux vergelijkt. Niettemin kunnen wanneer de zaak moeielijk of de aanvrager stijfhoofdig en moeilijk te overtuigen is, zes tot twaalf maanden verloopen voor de aanvraag eindelijk »rijp« is en door den rapporteur, nadat deze haar nogmaals grondig bewerkt en met de aanwezige soortgelijke aanvragen en patenten vergeleken heeft, in de wekelijks plaats hebbende zitting van de betrokken aanvraagafdeeling voorgedragen wordt. Is de uitvinding nu duidelijk en zijn er geen tegenwerpingen meer, dan neemt de afdeeling bij meerderheid van stemmen het besluit, dat de uitvinding rijp is voor het verleenen van patent. Daarmee is echter nog niet gezegd, dat nu direct het patent verleend wordt, evenmin als het een doodvonnis is, wanneer de afdeeling weigert patent te verleenen. In het laatste geval staat het den uitvinder vrij, een bezwaarschrift in te dienen, de afwijzende redenen van het Patentamt met alle wetenschappelijke middelen te bestrijden en een tweede onderzoek te verlangen. Vooral klaagt men er dikwijls over, dat het Patentamt in theoretische eenzijdigheid het begrip »uitvinding« te eng opvat en bijv een uitvinding die van ontwijfelbare vakwaarde is, tot een enkele uitvoering van een bekende theoretische leerstelling of een »vakgewoonte« bestempelt. Het als dan vereischte tweede onderzoek geschiedt door geheel andere deskundigen en beoordeelaars en is in de meeste gevallen voor den aanvrager veel gunstiger, zoodat men bij de eerste afwijzing

*) Eine Stunde im Kaiserlichen Patentamt. Auf Grund eigener Tätigkeit dargestellt von R. Fiedler, früher Ingenieur im Patentamt. Berlin. Mesch und Lichtenfeld. Ing. prijs 60 Pfg.

nog niet behoeft te wanhopen. Evenmin is echter in het omgekeerde geval de goedkeuring van de afdeeling eener definitieve.

Zij bewerkt alleen, dat de patentaanvraag in de hal van het Patentamt ter openbare visie wordt gelegd, om ook andere vaklieden en vooral concurrenten op hetzelfde gebied gelegenheid te geven, bezwaren tegen het verleenen van een patent in te brengen of op oudere patenten, die misschien het Amt ontgaan zijn, opmerkzaam te maken. De uitvinder kan echter, wanneer het geheimhouden van de uitvinding van belang voor hem is, de openbare visie van drie tot zes maanden doen uitstellen; deze moet echter in elk geval voor het verleenen van het patent geschieden.

Wordt nu van een of andere zijde bezwaar gemaakt tegen het patent, dan zijn nieuwe, dikwijls zeer belangrijke, tijdverliezen voor den aanvrager het onvermijdelijk gevolg. Want al wijst het Patentamt na zorgvuldig onderzoek de bezwaren af, of erkent die en weigert het te verleenen patent: in elk geval moet men de bezwaarschriften van den afgewezene afwachten, welke dan weer door een tweede commissie van onderzoek behandeld worden. Vooral gevreesd zijn bezwaren, die zonder van groot gewicht te zijn, door een concurreerende firma worden ingediend en met alle kracht verdedigd om den lastigen concurrent nog een poos het hoofd te bieden. Zulke practijken kunnen, jammer genoeg, het verleenen van een patent tot jaar en dag doen uitstellen. Voor raadgevingen en uitvoering van onderdeelen vergelijke men den lezenswaardigen arbeid van Fiedler zelf.

Dat men bij het aanvragen van een patent met een goede dosis geduld toegerust moet zijn, bewijst de opsomming van niet afgedane patent-aanvragen, welke aan het einde van 1904 nog 4069 uit het jaar 1902, 889 uit 1901, 205 uit 1900, 52 uit 1899, 11 uit 1898 en 5 uit 1897 bedroegen.

K. v. d. H.

VUURVASTHEID VAN GEWAPEND BETON.

Na de aardbeving van San Francisco hield de pers zich met de vraag bezig, welke bouwconstructies, zoowel een dergelijken grooten brand, als een aardbeving het veiligst konden weerstaan. Door de ramp zelve werd bewezen, dat beton-ijzerconstructies, die het karakter van een samenhangend, niet-gedeeld steenbouwwerk bezaten, het beste tegen de aardschommelingen bestand waren, terwijl alle uit gevoegde steen- en mortellagen gevormde muren en plafonds hevige schokken en de aardtrillingen niet konden verduren.

Ofschoon nu de vuurzee en de vlammen meerdere dagen te San Francisco bleven voortwoeden, konden toch geen afdoende gegevens worden ingezameld, hoe de beton-ijzerconstructies zich tegen het woeste element verhielden. De stad bevatte namelijk slechts een zeer gering aantal bouwwerken in beton, terwijl bij den plaatsvindenden wederopbouw de beton-bouwwijze op groote schaal toepassing vindt.

Alhoewel de brand van San Francisco dus geen afdoende bewijzen omtrent 't tegen het vuur bestand zijn van de gewapende beton-constructies heeft opgeleverd, hebben toch andere voorvallen en ook onvangrijke onderzoekingen in Europa overtuigend bewezen, dat de genoemde constructiewijze een bijzonder hoogen graad van vuurzekerheid en weerstand tegen brand bezit. Een practische beteekenis leverden evenzeer de onderzoekingen op, te New-York door het „Bureau of Buildings" in de laatste jaren ingesteld.

Een dek uit gewapend beton, dat gelijkmatig zwaar belast was, werd aan een aanhoudend vuur en het uitstorten van water tevens, onderworpen. Het dek ruste op twee betonliggers, die door vier kolommen werden gedragen. Het doel van het onderzoek was de werking van een, 4 uren durende, onder het dek aangelegd vuur, bij een gemiddelde hitte van 925 graden Celsius te bepalen; de belasting van het dek bedroeg 67 K.G. per vierk. voet. Na het einde der 4 uren werd het rood-gloeiend dek, 5 minuten lang aan koud water-stralen eener brandspuit blootgesteld en eindelijk de vloervlakte, onder aanwending van een zwakke drukking, onder water gezet.

Het resultaat van deze proefneming was, volgens de „Scient. American" een ten deele afbladderen van het beton, dat aan het werk echter geen merkelijke schade toebracht; voorts sloeg een waterstraal het beton in 't midden van den ligger los, zoodat metalen staven, welke de bewapening van den ligger vormden, over eene lengte van enkele voeten, werden blootgelegd. Ook een zwak scheurtje — volstrekt niet van eenige beteekenis — trad op, overigens was het geheele dek, na deze zware proefneming — die onder leiding van Prof. Ira H. Woolson van de Columbia-Universiteit werd verricht — in den besten toestand blijven verkeeren.

Beter echter dan zulke kunstmatige brandstichtingen, waarbij nooit met alle factoren uit de werkelijkheid, gezwegen dus met alle toevallen en bij-omstandigheden is rekening te houden, leverde het ernstige brandonheil in den Staat New-Jersey, 't beste bewijs op van de groote vuurvastigheid van gewapend beton. In den nacht van den 6den April 1902 brandde de fabriek van de „Pacific Coast Borax Company" te Bayonne af — een gebouw van 4 verdiepingen, met 250 voet lengte bij 200 voet breedte, waaraan ook nog een vleugelbouw van een enkele verdieping grensde.

De brand ontstond door het breken van een hoofdbuis voor olie, en ontwikkelde, voeding in licht ontbrandbare materialen vindende, een buitengewone hitte. Dit werd bewezen door de groote hoeveelheid gesmolten gietijzer van de machinerieën, en van 't koper der dynamo- en motoren, welke op de nog onbeschadigde betondekken, na den brand, werd aangetroffen. De geheele inhoud van het gebouw werd door 't vuur verteerd, niets dan den monolithischen betonbouw sparende. Deze was in absoluut voortreffelijken toestand overgebleven, zoodat de zorgvuldige herstelling van het gebouw niet eens duizend Dollars (sic) kostte. Het beste bewijs voor den weerstand tegen vuur van het materiaal werd aangetoond door 't feit, dat, niettegenstaande de waarschijnlijk boven 1200 gr. C. gestegen hitte, de vier verdiepingen hooge, 200 voet lange zijmuren, die zelfs niet eens door dwarsmuren verbonden waren, na den brand nog volkomen te lood stonden, dus niet de geringste helling hadden aangenomen.

J. L. TERNEDEN.

EXAMEN VOOR BOUWKUNDIG OPZICHTER.

Het door de „Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst" ingestelde examen tot het verkrijgen van een diploma als Bouwkundig Opzichter, zal dit jaar gehouden worden op Maandag 25 Februari en volgende dagen, in het gebouw der Maatschappij, Marnixstraat 402, Amsterdam.

Zij, die dit examen wenschen af te leggen, worden uitgenoodigd zich schriftelijk aan te melden vóór 21 Januari 1907 bij den Secretaris, Marnixstr. 402.

Indien het aantal candidaten daartoe aanleiding geeft, zullen zij in twee ploegen worden verdeeld, en zal het tweede examen worden afgenomen op Maandag 4 Maart 1907 en volgende dagen.

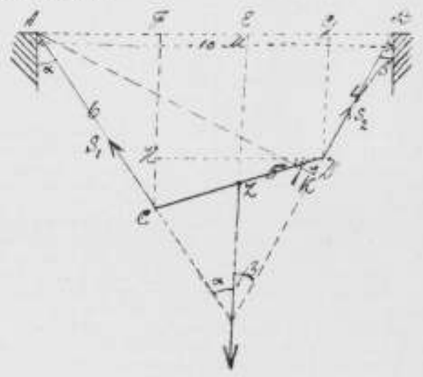
Aan hen, die zich aanmelden zullen tijdig de noodige inlichtingen worden verstrekt, terwijl de examen-commissie nader zal worden bekend gemaakt.

VRAAG EN ANTWOORD.

VRAAG.

L. J., te G. Hoe construeert men de plaats, die door eene staaf C D. lang 5 M. wordt ingenomen, wanneer die aan de draden A.C. lang 6 M. en B.D. lang 4 M. tusschen de punten A. en B., 10 M. van elkander verwijderd, is bevestigd?

ANTWOORD.

1e. oplossing:

De staaf is in evenwicht, zoodra het zwaartepunt den laagsten stand heeft ingenomen, dus zoodra Z E max. is.

$$ZE = \frac{FC + GD}{2} = \frac{6\cos\alpha + 4\cos\beta}{2} = 3\cos\alpha + 2\cos\beta$$

Zoek eene betrekking tusschen α en β:

$$\sin\gamma = \frac{CH}{5} = \frac{CF - DG}{5} = \frac{6\cos\alpha - 4\cos\beta}{5}$$

$$\cos\gamma = \frac{HD}{5} = \frac{FG}{5} = \frac{10 - 6\sin\alpha - 4\sin\beta}{5}$$

Substitueer deze waarden in $\sin^2\gamma + \cos^2\gamma = 1$, dit geeft de voorwaarde:

$(6\cos\alpha - 4\cos\beta)^2 + (10 - 6\sin\alpha - 4\sin\beta)^2 = 25$

of: $36\cos^2\alpha + 16\cos^2\beta - 48\cos\alpha\cos\beta + 100 + 36\sin^2\alpha + 16\sin^2\beta - 120\sin\alpha - 80\sin\beta + 48\sin\alpha\sin\beta = 25.$

$36 + 16 + 100 - 25 - 120\sin\alpha - 80\sin\beta - 48\cos\alpha\cos\beta + 48\sin\alpha\sin\beta = 0$

$127 - 120\sin\alpha - 80\sin\beta - 48\cos\alpha\cos\beta + 48\sin\alpha\sin\beta = 0.$

Het vraagstuk komt dus neer op het volgende:

Voor welke waarde van α en β is $F = 3\cos\alpha + 2\cos\beta$ maximum, indien tusschen α en β de volgende betrekking bestaat:

$$127 - 120\sin\alpha - 80\sin\beta - 48\cos\alpha\cos\beta + 48\sin\alpha\sin\beta = 0. \qquad 1$$

Neem α als onafh. veranderlijke, β als functie van α. F is max., zoodra $\frac{dF}{d\alpha} = 0$, dus als:

$$-3\sin\alpha - 2\sin\beta\frac{d\beta}{d\alpha} = 0.$$

Uit I volgt: $-120\cos\alpha - 80\cos\beta\frac{d\beta}{d\alpha} + 48\cos\alpha\sin\beta\frac{d\beta}{d\alpha} + 48\cos\beta\sin\alpha + 48\sin\alpha\cos\beta\frac{d\beta}{d\alpha} + 48\cos\alpha\sin\beta = 0,$

of $\frac{d\beta}{d\alpha} = \frac{120\cos\alpha - 48\sin\alpha\cos\beta - 48\cos\alpha\sin\beta}{48\sin\alpha\cos\beta + 48\cos\alpha\sin\beta - 80\cos\beta}$

Deze waarde voor $\frac{d\beta}{d\alpha}$ gesubstitueerd in $\frac{dF}{d\alpha} = 0$, geeft:

$-3\sin\alpha - 2\sin\beta\frac{15\cos\alpha - 6\sin\alpha\cos\beta - 6\cos\alpha\sin\beta}{6\sin\alpha\cos\beta + 6\cos\alpha\sin\beta - 10\cos\beta} = 0$ II.

Uit I en II kan men α en β oplossen ingewikkeld) en deze bepalen den evenwichtsstand van den staaf,

2de oplossing:

$$S_1\cos\alpha + S_2\cos\beta = G \quad 1$$
$$S_1\sin\alpha - S\sin\beta = 0 \quad 2)$$

Mom. om A: $G \times AE - S_2 \times AK = 0.$

$AE = AF + FE = 6\sin\alpha + 5 - 3\sin\alpha - 2\sin\beta = 5 + 3\sin\alpha - 2\sin\beta.$

$AK = 10\sin(90 - \beta) = 10\cos\beta,$

dus: $G(5 + 3\sin\alpha - 2\sin\beta) - S_2 10\cos\beta = 0$ (3)

Zoo ook mom. om B: $G5 - 3\sin\alpha + 2\sin\beta) - S_1 10\cos\alpha = 0$ 4)

Uit 4) $\quad S_1\cos\alpha = G\frac{5 - 3\sin\alpha + 2\sin\beta}{10}$

Uit 3: $\quad S_2\cos\beta = G\frac{5 + 3\sin\alpha - 2\sin\beta}{10}$

dus $S_1\sin\alpha = G\frac{5\sin\alpha - 3\sin^2\alpha + 2\sin\alpha\sin\beta}{10\cos\alpha}$

en $S_2\sin\beta = G\frac{5\sin\beta + 3\sin\alpha\sin\beta - 2\sin^2\beta}{10\cos\beta}$

Deze waarden in 2) geeft de verg.:

$\cos\beta(5\sin\alpha - 3\sin^2\alpha + 2\sin\alpha\sin\beta) - \cos\alpha(5\sin\beta + 3\sin\alpha\sin\beta - 2\sin^2\beta) = 0.$

Dit is één betrekking tusschen α en β, de andere is gelijk aan verg. I uit de eerste oplossing.

Uit de twee verg. kan men α en β oplossen.

ALGEMEENE NEDERLANDSCHE OPZICHTERS- EN TEEKENAARS-BOND . . . . . .

INFORMATIE-BUREAU. Secretariaat: - - - - - - Rijswijkscheweg 3, Den Haag. Spreekuur iedezen Maandagavond van 7—9 uur. . . . .

Ingeschreven Solliciteanten.

12 Bouwk.-Opzichter-Teek, 22—43 jaar, f 80—f 110 's maands,
9 Bouwk. Opzichters 23—45 jaar f 80—f 120 p. m.
2 Bouwk. Teekenaars 23—24 jaar f 90 p. m.
19 Aank, Bouwk, Opz.-Teek., 19—24 jaar f 30—f 75 p. m.
7 Aank, Bouwk. Opzichters, 19—28 jaar f 60—f 75 p. m.
7 Aank, Bouwk. Teeken., 20—24 jaar f 40—f 70 p. m.
1 Assist, Bouwk, Opz.-Teek., 18 jaar f 30 p. m.
1 Assist, bouwk. Opz, 20 jaar f 35 p. m.
4 Assist, Bouwk, Teek., 18—21 jaar f 25—f 35 p. m.
1 Opzichter bij Gem. of Mij., 25 jaar f 80 p. m.
1 Teekenaar Kunstnijverheid, 23 jaar f 70 p. m.
1 Aank, Uitsnijder Gew. Ijzeren 21 jaar f 60 p. m.
1 Aank, Mach.-Teekenaar, 22 jaar f 60 p. m.
1 Werktuigk. teek.-constr, 24 jaar f 80 p. m.
1 Aank, Administr, Bouwk, Teek, 22 jaar f 45 p. m.
1 Hoofdmeester of reizend techniker, 29 jaar f 85 p. m.
1 Bouwk. opz. aan eene fabriek, 28 jaar f 90 p. m.
1 Chef-Mach. Werkm. of Teek., 34 jaar f 1500 p. j.
1 Meubelteekenaar, 23 jaar f 80 p. m.
1 Aank, Scherpe- en Werktuigk, Teekenaar, 23 jaar f 70 p. m.
1 Aank. Teek. Gew, Beton, 21 j. f 50 p. m.
1 Aank, Teek.-Constr, Schrepa- bouwk, of motorenbouw 23 j. f 70 p. m
1 Aank, Mach.-Opz. in eene fabriek, 28 j. f 80 p. m.
1 Assistent Machine-teekenaar, 18 j. f 25 p. m.
1 " Ornament-teekenaar, 17 j. f 25 p. m,
2 Burger- en Waterbouwk, Opz.-trek., 20—23 j. f 60—f 80 p. m.
1 Chef-machinist of chef eener werkplaats,
1 Werkmeester op een machinefabriek 30 j. f 100 p. m.
1 Aank, Teek. Electrotechniek of Monteur 19 j. f 40 p. m.
1 " Werktuigk. of Mach-teek. 20 j. f 40 p. m.
1 " Monteur of Opz, Electrotechnick, 20 j. f 45 p. m,
1 Opzichter-machinist 34 j. f 100 p. m.
1 Ijzerconstr, bij betonfirma 24 j. f 100 p. m.
1 Aank, Werktuigk.-teek, 20 j. f 60 p. m.
1 Technisch Correspondent en Administrateur, 30 j. f 60 p. m.

VIJFTIENDE JAARGANG. No. 4 ZATERDAG 26 JANUARI 1907

ARCHITECTURA

ORGAAN V.H. GENOOTSCHAP ARCHITECTURA.ET. AMICITIA

BUREAU VAN REDACTIE: H. P. BERLAGE Nzn., Voorz. H. WALENKAMP, A. J. JOLING, W. KROMHOUT Czn., A. VAN BAALEN, D. T. SLOTHOUWER, CORNs. VISSER, Leden, — — — — VASTE MEDEWERKERS: K. P. C. DE BAZEL en J. W. H. BERDEN — — — REDACTEUR VOOR HET TECHNISCH GEDEELTE L. ZWIERS — VALERIUSSTRAAT 64 TE AMSTERDAM.

UITGEVERS: J. VAN DER ENDT & ZOON MAASSLUIS, HET ORGAAN MET TECHNISCH GEDEELTE WORDT WEKELIJKS FRANCO TOEGEZONDEN AAN ALLE LEDEN VAN HET GENOOTSCHAP, DE JAARLIJKSCHE CONTRIBUTIE VOOR HET LIDMAATSCHAP BEDRAAGT: VOOR GEWONE LEDEN f 12.—, VOOR KUNSTLIEVENDE LEDEN f 10.—, VOOR BUITENLEDEN EN ASPIRANTLEDEN f 7,50.

STUKKEN EN CORRESPONDENTIE BETREFFENDE DE REDACTIE VAN HET WEEKBLAD TE ZENDEN AAN DEN HEER H. WALENKAMP, BUIKSLOTERLAAN 8, AMSTERDAM; BETREFFENDE HET PLAATWERK »DE ARCHITECT" AAN DEN HEER A. VAN BAALEN, AMSTELDIJK 111 TE AMSTERDAM; BETREFFENDE DE ADMINISTRATIE VAN HET GENOOTSCHAP AAN DEN SECRETARIS, DEN HEER PAUL J. DE JONGH, REGULIERSGRACHT 120, AMSTERDAM † † † † † † † †

INHOUD: Mededeelingen. — Verslag 1220ste Vergadering. — De architect voorheen en thans. — Algem. Nederl. Opz en Teek.-Bond. — Prijsvraag »Diploma«. — Berichten. — Open prijsvragen. — Informatie-Bureau. — Ontginning van heide, enz., in Nederland. — De herbouw van den St.-Marcus Klokkentoren te Venetië.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

1e. Van het Ministerie van Binnenlandsche Zaken is ten behoeve van de Genootschapsbibliotheek ten geschenke ontvangen een exemplaar van het plaatwerk »De Dom van Utrecht«, 30 platen met tekst van Mr. S. Muller Fzn.

2e. Als gewone leden zijn in de 1220ste Genootschapsvergadering aangenomen de heeren B. van den Nieuwen-Amstel Jr., H. J. Breman en G. Heuvelink.

3e. Als buitenlid is, op voorstel van den heer W. N. van Vliet, aangenomen de heer C. Sweris, architect te Baarn.

4e. Als kunstlievend lid is, op voorstel van den heer J. E. Rood Ezn., aangenomen de heer H. F. de Groot, Directeur der N. V. »Loevestein« te Gorinchem.

5e. In de 1220e Genootschapsvergadering is de volgende motie aangenomen:

„De vergadering van „Architectura et Amicitia", gehouden 23 Jan. 1907, gehoord de voordracht van den heer A. W. Weissman, erkennende het bestaan van misbruiken in de praktijk van sommige architecten, spreekt de wenschelijkheid uit, dat in dezen toestand verbetering worde gebracht, hetzij door middel van de instelling van een raad van eer, of op andere doeltreffende wijze."

Naar aanleiding hiervan zal door het Bestuur worden overwogen, op welke wijze deze aangelegenheid in voorbereiding dient genomen te worden.

6e. In de vergaderzaal van het Genootschap zijn tot en met 27 Januari tentoongesteld de antwoorden ingekomen op de door »Bouwkunst en Vriendschap« te Rotterdam uitgeschreven prijsvragen. De zaal is toegankelijk van 10 tot 4 uur.

7e. De Genootschapskalender is aan alle leden verzonden.

De 1ste Secretaris,
PAUL J. DE JONGH.

VERSLAG DER 1220ste GEWONE VERGADERING, GEHOUDEN IN HET GENOOTSCHAPS-LOKAAL OP WOENSDAG 23 JAN. 1907.

De Vice-Voorzitter, de heer Jos. Ingenohl, presideert, bij afwezigheid van den Voorzitter, de vergadering en verzoekt lezing der notulen, welke onveranderd worden goedgekeurd.

De Voorzitter deelt mede, dat aan Dr. P. J. H. Cuypers een schrijven van gelukwensch gezonden is, ter gelegenheid van zijn eere-doctoraat in de Technische wetenschappen.

De heeren Van den Berg en Citroen worden door den Voorzitter geïnstalleerd, waarna de ballotage plaats heeft van de heeren Van den Nieuwen-Amstel Jr., Breman en Heuvelink, voorgesteld door de heeren Foeke Knipers en A. van Baalen, die allen als gewoon lid worden aangenomen met algemeene stemmen.

Hierna geeft de Voorzitter het woord aan den heer A. W. Weissman voor het houden zijner voordracht:

DE ARCHITECT, VOORHEEN EN THANS.

Spreker wijst erop, dat zijne voordracht (welke geheel in het orgaan wordt opgenomen) in 't geheel niet van artistieken aard is. Hij begint erop te wijzen, dat in de oudste tijden de bouwmeesters de opperste werkmeesters waren. Zegt van de midden-eeuwsche bouwmeesters, dat zij niet werkten om loon, maar ter eere Gods (de monniken).

Dat in de 13de eeuw de leeken de bouwkunst gingen beoefenen en het meer een vak werd, waaruit de gilden ontstonden, die in alle landen hunne vertakkingen hadden. Deze gilden erkenden hun meesters, gezellen, leerlingen; godsdienstige plichten en straffen; geldelijke en uitzetting.

In de middeneeuwen waren de Nederlandsche architecten steenhouwers. In Italië ontstonden „loodsen", waar men niet anders deed dan steenhouwen, waar men ontwierp en teekeningen en schilderijen voor gebouwen maakte. Aldus ontstond de „architecten"-stand. De toenmaligen architecten waren dikwerf vrije ontwerpers, die geen vakkennis hadden, waarom vaklieden hunne ontwerpen uitvoerden.

In Nederland werden de meeste gebouwen der 17e eeuw uitgevoerd door ambachtslieden. Sinds Lodewijk XVI, doet het academisme z'n intree. De teekenkunst, tot dusver slechts bijzaak, wordt nu hoofdzaak. Evenwel, de architecten van dien tijd waren allen in hun vak doorkneed en uitmuntende

technici. De verandering kwam, toen de gilden werden afgeschaft, nog vóór de Fransche revolutie.

De entreprise-generale was de hoofdzaak van een verval der ambachtelijke kennis. Geschenken van den entrepreneur voorkwamen te scherp toezicht. De Fransche „école polytechnique" vormde wel groote geleerden, maar nog geen bekwame technici.

Door de bemoeiingen en inwerking der ideeën van Napoleon ontstond langzamerhand de opvatting: een technicus moet wiskunstenaar zijn. Deze technische school bekwam een aureool van wetenschappelijkheid, en de ambachten raakten meer en meer op den achtergrond.

In Frankrijk ontstond daarnevens de academie voor schoone kunsten, waar men hoofdzakelijk leerde teekenen.

De entreprise-generale moest ten slotte ook in ons land zegevieren en dit werd de fout, welke wij nu nog kennen.

De Delftsche academie overdeugelde heel de Amsterdamsche. Genie en Waterstaat deden de Bouwkunst in het zand bijten. De Ingenieurs werden een macht in de samenleving. De hersenen der leerlingen werden volgepropt met wiskunde en in de praktijk NIET g e l e e r d. Er bleef den architecten niets over dan naar ingenieurs-wijze te gaan werken. Administratie, enz.

Terwijl de oude architecten zelf alles ontwierpen of teekenden, werden de latere langzamerhand industrieelen. Van een rustig kunstenaar werd een rusteloos geldwinner.

Veel schade wordt aan 't vak gedaan door de wijze van aan werk komen, dikwijls op inférieure wijze. Spreker staat uitvoerig stil bij de geld- en reclame-zucht der tegenwoordige architecten, zegt, dat in Amerika de architecten reeds nergens voor terugdeinzen, als adverteeren, enz. en steekt den waarschuwenden vinger op tegenover de Hollandsche vakbroeders.

Den heer Weissman wordt dank gezegd door den Voorzitter.

Voor het debat geeft zich op de heer Paul de Jongh, die den spreker erop wijst, dat juist de Amerikanen zooveel corporatie-geest kennen, dat zij slechte praktijken met eigen wettelijke bepalingen tegengaan, kan dus niet plaatsen de meening van spreker over den te grooten Amerikaanschen humbug.

De heer Weissman antwoordt hierop, dat de Invensleus van den Amerikaan nu eenmaal is: geld maken, kàn het zijn eerlijk, maar in allen gevalle geld maken.

De heer De Jongh kan daarom nog niet aannemen, dat dit bij alle Hollandsche architecten h e t parool zou wezen, wil van de goedwillenden het initiatief doen uitgaan voor eene beteugeling van kwade praktijken (als: onder de markt werken, werken van elkaar aftroggelen, enz.)

De heer Joling kan niet met den spreker eens wezen, dat medici in tegenstelling van architecten geene advertenties plaatsen. Volgens hem is het onophoudelijk plaatsen eener verhuis-advertentie een gewone reclame. Overigens is de heer Joling het roerend eens met den heer Weissman, b...lve dat de eerste den laatste pessimist noemt, en de laatste den eerste bewijst, dat hij-zelf m e e r pessimist is.

De heer Walenkamp meent, dat niet te veel op het kwaad a l l e e n van onzen tijd moet gewezen worden. Elke tijd, ook die goede en prachtige oude tijden, hadden nevens hun goeden, hun kwaden kant. Vroeger was 't juist als nu. Is er nu dus veel kwaads, dit bewijst niet dat er geen goeds is.

Nadat de heer Joling wijst op wat door den heer Paul de Jongh was voorgesteld, zegt de heer Weissman, veel te gevoelen voor de instelling eener eere-codex voor architecten.

De heer Ingenohl zegt, dat de toepassing van dezen wensch niet anders zou kunnen plaats vinden dan door bemiddeling van een advocaat, kan echter veel voelen voor eene motie, door de vergadering uit te spreken.

De heer Wernink zegt, dat de architecten zich meer mocten aansluiten, dat 't werken onder de markt moet opbouden, en dat zij zich in deze moeten spiegelen aan de handarbeiders, die het één voor allen reeds dikwijls zoo daadwerkelijk toepassen.

Zegt, dat in deze richting moet gewerkt worden.

De heer Ingenohl zegt: „Ineens kunnen wij niet ingrijpen, dit is onmogelijk, wat U wilt is reeds opgenomen in onze motie."

De heer Van Baalen acht deze vergadering niet de gewenschte persoonlijkheid om eene motie in dien zin uit te spreken. Hoe weinigen toch zijn hier vertegenwoordigd in vergelijking van het groot aantal practisch uitvoerende architecten.

De heer Ingenohl is van het tegendeel overtuigd.

De heer Lob is het met sommige gezegden van den heer Weissman niet eens; een architect, die rustig afwacht, zal nooit werk krijgen, waarom dus niet met eerlijke middelen zichzelf aangeboden? Een raad van eer? Spreker meent, dat dit alles een middel zal zijn, om de kwaal erger te doen zijn.

Ook de heer Walenkamp zet nog uiteen, dat een architect van kunnen zich in dezen tijd niet onder stoelen of banken k a n steken, anders zullen vele onkundigen hem vóór wezen en het werk zoo in minder goede handen komen.

De heer De Jongh vindt de motie te veel vastgeknoopt aan de voordracht van den heer Weissman.

De heer Ingenohl zegt, dat eene motie tot niets bindt, waarna de gewijzigde motie als volgt wordt voorgelezen:

„De vergadering van „A. et A." gehouden 23 Januari „1907, gehoord de voordracht van den heer A. W. Weiss„man, erkennende het bestaan van misbruiken in de prac„tijk van sommige architecten, spreekt de wenschelijkheid „uit, dat in dezen toestand verbetering worde gebracht, „hetzij door middel van de instelling van een raad „van eer, of op andere doeltreffende wijze."

De heer Weissman, resumeerende, spreekt nogmaals als zijne meening uit, dat de eerlijke, en artistiek-toewijdende wijze van werken slechts kan uitgaan van den persoon in quaestie zélf (in vrije vertolking door den verslagg. overgebracht; de verslagg. neemt als belooning voor z'n moeite hierbij de vrijheid den heer W. hiervoor z'n bijzondere hulde te brengen).

Nogmaals dankt de Voorzitter den spreker van dezen avond van harte.

Het laatste punt der agenda: keuze van prijsvraag-onderwerpen en jury, wordt, om de afwezigheid van den Voorzitter uitgesteld tot de volgende vergadering.

Niets meer aan de orde zijnde, wordt de vergadering gesloten.

v. B.

DE ARCHITECT :-: :-: VOORHEEN EN THANS. *)

Wanneer Vondel, toen hij het grafschrift van Jacob van Campen dichtte, dus begon:

„d'Aertsbouheer uyt den Stam,
Van Kampen rust hier onder."

dan heeft hij daarmede ongetwijfeld een bepaalde bedoeling gehad. Meende men misschien aanvankelijk, dat de „Agrippijnsche Zwaan" zich, toen hij dit neerschreef, uitsluitend heeft laten leiden door de eischen van maat en rijm, toch ziet, wie even nadenkt, aanstonds in, waarom hier het woord „heer" voor het meer gebruikelijke „meester" in de plaats is gekomen. Van Campen immers was niet slechts „heer" van Randenbroek, een titel, dien hij van zijn Haarlemsche moeder had geërfd, maar Vondel begreep ook, dat hij een

*) Voordracht, gehouden door den heer A. W. Weissman, in de Genootschapsvergadering van 23 Januari 1907.

schilder, die eigenlijk maar liefhebber van de bouwkunst was, den titel van meester, die in den tijd der gilden alleen door vaklieden gevoerd werd, moeilijk geven kon. Daarom vertaalde hij „architectus" door „aertsbouheer".

In de oudheid en in de middeleeuwen was een bouwmeester niet slechts de man, die het ontwerp maakte, maar ook degeen, onder wiens onmiddellijk toezicht de bouwstoffen werden aangeschaft en de uitvoering geschiedde. Hij was toen de opperste der werklieden. Mag men nu misschien vinden, dat een dergelijke plaats weinig in overeenstemming is met de waardigheid, die een architect toekomt, in vroegere jaren werd anders gevoerdeeld.

Van verscheidene bouwmeesters der oudheid zijn de namen bewaard. Bewonderende schrijvers hebben daarvoor gezorgd. Hoedanig hun werkkring was is evenwel slechts op te maken uit de boeken van Pollius Vitruvius, die, als alle werken der oudheid, slechts in dikwijls onduidelijke afschriften bewaard bleven, en dus tot zeer verschillende commentaren aanleiding gegeven hebben. Vast staat, dat Vitruvius den bouwmeester hooge eischen stelt. Wie daaraan thans moest voldoen zou een ideaal architect met een ideaal aannemer in één persoon dienen te vereenigen.

De middeleeuwsche bouwmeesters waren aanvankelijk uitsluitend geestelijken. In het verband van het klooster loste zich hun persoonlijkheid op. Om loon werkten zij niet en het scheen hun genoeg, als zij door hun werk tot de eere Gods bei hunne toebrachten. Hier was hetgeen wij thans „eigen beheer" noemen in den meest zuiveren vorm aanwezig. De monniken maakten het ontwerp, kochten de bouwstoffen, sloegen zelf de hand aan 't werk en waren de gebruikers der voltooide stichting. Hun eer niet zoekend, achtten zij het niet noodig, den naam van den eigenlijken ontwerper voor het nageslacht te bewaren.

In de 13e eeuw kwamen de leeken voor de kloosterlingen in de plaats. Veel namen zij van hun geestelijke voorgangers over. In de plaats van het verband, dat het klooster gaf, kwam nu een ander, dat van het beroep. De bouwmeesters en hunne gezellen maakten echter geen deel uit van de gilden, waartoe de beoefenaars van kunst of handwerk zich toen begonnen te vereenigen, doch vormden een genootschap op zich zelf. Zij waren niet aan de plaats hunner inwoning gebonden, gelijk de gildebroeders, doch oefenden hun vak uit overal, waar men hun diensten begeerde.

De gilden der steden waren ondertusschen zeer naijverig en waakten er zooveel zij konden voor, dat geen anderen dan gildebroeders aan bouwwerken gebruikt werden. Maar hun macht reikte meestal zoover niet, want de leden van den internationalen bouwmeestersbond werden overal ontboden en met werken belast.

Dit groote lichaam had in Duitschland zijn hoofdzetels. Het was aan zijn invloed te danken, dat de Gothiek in de voornaamste landen van Europa in den loop der tijden zich in één geest ontwikkelde.

De Duitsche organisatie heeft reeds sedert de 13e eeuw bestaan, maar pas in 1459, toen zij haar invloed naar buiten reeds vrijwel verloren had, werd zij door Keizer Frederik III erkend. De overweging van dit keizerlijk besluit zegt: „Nademaal vriendschap, eensgezindheid en gehoorzaamheid de grondslagen zijn van al wat goed is en om allen vorsten, graven, vrijheeren, steden, stichtingen of kloosters, die nu en voortaan steen- of bouwwerk willen doen maken, ten dienst en gerief te zijn, zoodat aan hun verlangen des te gereedelijker voldaan zou kunnen worden, alsook in het belang van alle meesters en gezellen, die het steenhouwersvak beoefenen, worden de volgende bepalingen vastgesteld."

In de eerste plaats werd omschreven, welke godsdienstige plichten meesters en gezellen te vervullen hadden. Gehoorzaamheid aan de H. Kerk, een reine levenswandel en het bijwonen van missen op daarvoor bepaalde dagen waren de voornaamste voorschriften.

De leden der afdeelingen, die „Bauhütten" plachten genoemd te worden, waren tot onderlinge hulp bij ziekte, tot het begraven van dooden en tot de zorg voor de rust hunner zielen verplicht.

Het bouwterrein, waarop de werkloods stond, was een vrij gebied, waarover de meester rechtsmacht bezat. Den gezellen werd het verboden, zich tot wereldlijke of geestelijke rechtbanken te wenden. Slechts die een moord begaan had, moest aan de wereldlijke overheid worden uitgeleverd.

De straffen, door den meester opgelegd, bestonden in geldboeten, en in het ergste geval kon de gezel uit de vereeniging verwijderd worden. Er was echter hooger beroep. Het Duitsche Rijk was in vier districten verdeeld, die onder Straatsburg, Keulen, Weenen en Zürich ressorteerden. In ieder dezer districten vormden de gezamenlijke meesters als het ware rechtbanken, die in hoogste ressort uitspraak deden.

Om als leerling in een loods te worden aangenomen, moest men van eerlijke ouders afkomstig en hun wettig kind zijn. De leertijd duurde vijf jaar en de meester mocht voor zijn onderwijs geen geld aannemen. Meer dan twee leerlingen mocht geen meester tegelijkertijd hebben, opdat de beoefenaars van het vak niet te talrijk zouden worden, en opdat het onderwijs grondig zou zijn.

Eenmaal gezel geworden, mocht de leerling noch aan den meester, noch aan zijn medegezellen geld of geschenken geven, om in de geheimen van het vak te worden ingewijd. Die geheimen mocht de buitenwereld niet te weten komen.

Het onderricht geschiedde moudeling en werd uitsluitend in de practijk gegeven. De meesters wachtten zich er voor, hun regelen op te schrijven.

Had de leerling zijn leertijd volbracht, dan werd hij tot gezel bevorderd, een plechtigheid die met het bijwonen eener mis begon en met een maaltijd eindigde. De gezel kreeg nu zijn „teeken", een figuur, uit rechte lijnen samengesteld, waarmede hij zijn werkstukken merkte. Ook de geheime teekenen werden hem nu medegedeeld, waardoor hij zich in iedere loods als gezel kon kenbaar maken. Dit kwam hem op zijn reizen dikwijls te pas, daar het hem een gòede ontvangst en zooal niet werk, dan toch huisvesting voor zekeren tijd verschafte.

Als meester kon men slechts door meesters benoemd worden.

Of in Nederland deze organisatie ook haar vertakkingen heeft gehad, blijft twijfelachtig. De archiefstukken, onze voornaamste bouwwerken uit de middeleeuwen betreffende, klimmen niet hooger op dan tot 1400. Toen waren de Nederlanden, ofschoon in naam nog tot het Duitsche rijk behoorende, reeds zoo zelfstandig geworden, dat men eerder van aansluiting bij Frankrijk dan bij Duitschland zou moeten spreken.

Misschien zijn de weinige bouwwerken der 13e eeuw hier te lande door leden van de internationale organisatie uitgevoerd. In de 14e eeuw is bij ons, gelijk in Frankrijk, bijna niets van beteekenis gebouwd. En als in de 15e eeuw, dank zij de welvaart die toen heerschte, onze groote kerken worden gesticht of voltooid, dan is er van de „Bauhütten" niets meer in de stukken te vinden.

Toch waren in de middeleeuwen, gelijk overal elders, de Nederlandsche architecten steenhouwers. Een kerk of ander belangrijk gebouw was vrijwel uitsluitend van steen gemaakt, zoodat voor de beoefenaars van andere ambachten slechts een betrekkelijk ondergeschikte rol ter vervulling overbleef.

De rekeningen van de Domkerk te Utrecht, de St. Bavokerk te Haarlem en de St. Janskerk in Den Bosch doen ons zien, hoe de taak was van een architect der 15e eeuw. Hij maakte het ontwerp of „patroon", leidde ook de uitvoering, doch liet de behakte steen kant en klaar van buiten komen. Sinds 1464 was Jan Rugher te Zwolle als steenhouwer vermaard. Hem werden door Jacob van den Borch, die aan het hoofd der „loods" van de Domkerk stond, toen tusschen 1455 en 1477 de kruisbeuk dezer kathedraal werd gebouwd, de uitslagen der stukken op eikenhouten schotten geteekend, gezonden. De rekeningen vermelden tot in bijzonderheden alles, wat door hem naar Utrecht is gestuurd.

Na 1477 werd, onder leiding van meester Cornelis de Wael, met het schip der Utrechtsche kathedraal een begin gemaakt. Jan Rugher bleef ook daarvoor tot 1490 de bewerkte steen leveren. Daarna komt meester Mathys Keldermans te Mechelen in zijn plaats, die ook de bewerkte steen voor het schip der St. Bavokerk te Haarlem en voor de Lieve Vrouwe-kapel der St. Janskerk in Den Bosch heeft geleverd.

De „loetze" was dus meer een loods, zooals wij die nog kennen, dan wel een steenhouwerswerkplaats, waar naar zorgvuldig geheim gehouden regelen werd gearbeid. Als er wat gereed gemaakt werd, dan kunnen dit hoogstens de vierkante stukken geweest zijn, die als „verscietsteyn" in de rekeningen voorkomen. Doch daar deze „verscietsteyn" herhaaldelijk vermeld wordt als van de steenhouwers te Zwolle of te Mechelen te zijn gekomen, is het misschien waarschijnlijk, dat ook deze bewerkt werd aangevoerd, en dat de steenhouwers op het werk slechts gesteld en geaccordeerd hebben. Zelfs van een bewerking ter plaatse der versierde deelen wordt nimmer in de rekeningen melding gemaakt.

Wanneer zoo belangrijke werken als de Domkerk te Utrecht, de St. Janskerk in Den Bosch en de St. Bavokerk te Haarlem dus door vreemde steenhouwers in hoofdzaak zijn uitgevoerd, dan mag men zeker veronderstellen, dat ook bij andere scheppingen der 15e eeuw die hulp van buiten is ingeroepen.

Al staat het niet vast, wie de ontwerpen maakte, toch is het waarschijnlijk, dat de steenhouwer, die aan het hoofd der „loods" was geplaatst, zich met dit werk belastte.

In Italië is het gebruik opgekomen, om de ontwerpen door anderen dan steenhouwers te laten maken. Daar vinden wij voor het eerst in de 15e eeuw „architecten", waaronder men kunstenaars verstond, die, meest tevens schilder of beeldhouwer, de teekeningen vervaardigden, waarnaar bouwwerken werden uitgevoerd.

De stukken, die betrekking hebben op den bouw van de kathedraal te Como leeren ons, hoe deze nieuwe toestand is ontstaan.

In het begin der 16e eeuw had deze kerk nog geen koor of kruisbeuk; daarvoor had Tomaso de Rodari, die als meester-steenhouwer het schip voleindigde, een houten model gemaakt, dat hij in zijn werkplaats tentoonstelde, om het aan het oordeel der burgers van Como, die 't geld voor het werk hadden bijeengebracht, te onderwerpen. Toen verhieven zich stemmen, om er tegenop te komen, dat men aan een meester-steenhouwer het ontwerpen van een zoo belangrijk werk had opgedragen. In het boek der besluiten van de fabriek wordt hieromtrent het volgende vermeld:

„In naam des Heeren, amen. Des Maandags, zijnde den derden Januari van het jaar na Deszelfs geboorte 1519, hebben de eerwaarde heeren fabriekmeesteren der kathedraal van Como, willende loffelijkerwijze het onvoltooide gebouw der kerk doen voleindigen, den in verschillende kunsten welervaren meester Christoffel de Solario, ook als beeldhouwer zeer vermaard, geraadpleegd over het model door meester Thomas de Rodari van Marogia voor deze kerk gemaakt, en eerstgenoemde heeft het om verschillende redenen afgekeurd en een ander vertoond. Daar men echter niet tot overeenstemming kon komen is een der heeren kanunniken afgevaardigd om een samenkomst bij te wonen tusschen gezegden meester Solario, meester Johannes van Molteno, meester Bernhardinus van Legnano en meester Ambrosius van Ghixolfis, die met meester Thomas in tegenwoordigheid van zijn eerwaarde lang en breed hebben overlegd. Daarop zijn de meesters op heden naar de prachtige kathedraal zelve gegaan en hebben toen in gemeen overleg besloten, dat het model van meester Christoffel verdiende uitgevoerd te worden."

Meester Thomas stribbelde nog wat tegen, doch moest 4 Mei 1519 plechtig aan het kapittel beloven, het ontwerp van Solari getrouw te zullen volgen. Solari verliet toen Como en uit de stukken blijkt niet, dat hij er ooit teruggekomen is om eenig toezicht op de uitvoering van zijn model te houden.

Cristoforo Solari was uit een geslacht van steenhouwers afkomstig. Zijn overgrootvader, die ook Cristoforo heette, was sinds 1396 aan de toen begonnen Certosa bij Pavia werkzaam geweest. Diens zoon Giovanni Solari werd in 1452 met de leiding van dit werk belast, dat door zijn zoon Guiniforte Solari omstreeks 1478, op den gevel na, voltooid werd. Cristoforo Solari was een zoon van dezen steenhouwer. Zijn tijdgenooten noemden hem „il Gobbo", omdat hij een bochel had. Van zijn groote bekwaamheid als beeldhouwer getuigen de liggende beelden van Ludovico il Moro en Beatrice d'Este, in 1497 voor de kerk van Santa Maria delle Grazie te Milaan gemaakt, maar in 1564 in de kerk der Certosa bij Pavia opgesteld. Als architect noemen de schrijvers over hoeldende kunst hem niet, ofschoon uit de stukken blijkt, dat hij de ontwerper is van het koor der kathedraal te Como.

Solari was slechts één der vele beeldhouwers, die ook bouwkundige ontwerpen maakten. Niet alleen beeldhouwers maar ook schilders hebben zich daarmede in Italië gedurende de 16e en 17e eeuw bezig gehouden. Ik herinner slechts aan Bramante, Raffaello, Michelangelo, Lionardo da Vinci, Bernini en Borromini om er enkele der meest bekende te noemen.

Al deze meesters waren geen beoefenaars der bouwkunst in den eigenlijken zin. Hun werkzaamheid bepaalde zich tot het leveren van ontwerpen, waarvan de uitvoering door anderen geschiedde. Een enkele maal gebeurde het zelfs, dat de verwezenlijking dier ontwerpen onmogelijk bleek, zooals de door Bernini ontworpen torens der St. Pieterskerk te Rome, welke wegens bouwvalligheid moesten worden afgebroken, eer zij nog voltooid waren, bewijzen.

Naast deze kunstenaars, die de architectuur dus slechts als bijzaak beoefenden, zien wij echter in Italië ook meesters optreden, die zich alleen met de bouwkunst bezighielden, zooals Giuliano en Antonio da San Gallo, Michele Sanmicheli, Galeazzo Alessi, Giacomo Barozzi da Vignola, Sebastiano Serlio, Andrea Palladio en Vincenzo Scamozzi.

Deze architecten waren uit de practijk afkomstig. Zoo was Palladio de zoon van een steenhouwersgezel, die Pietro, zonder meer, heette. Giangiorgio Trissino trok zich den jongen Andrea di Pietro, die met zijn vader als steenhouwer werkte, aan, liet hem een klassieke opvoeding geven, en zond hem toen uit Vicenza, zijn geboorteplaats, naar Rome, om de overblijfselen der oudheid te bestudeeren.

In het museum te Vicenza worden verscheidene teekeningen van Palladio en Scamozzi bewaard. Die teekeningen zijn grootendeels met de schrijfpen gedaan, en blijkbaar meer schetsen, dan wel nauwkeurige aanduidingen om naar te werken.

Vignola, Palladio en Scamozzi en Serlio zijn vooral vermaard door hun theoretische werken. Zij hebben, wat deze zijde van hun arbeid betreft, één voorganger gehad in Leo Battista Alberti, die in de 15e eeuw leefde, en die zich voornamelijk tot taak had gesteld, Vitruvius te verklaren. Al deze theoretische geschriften zijn ontstaan door den wensch, om uit de overgebleven antieke fragmenten vast te stellen, hoe de Romeinen gebouwd hadden. Dit doel is door geen der schrijvers bereikt, omdat hun kennis der oudheid te gebrekkig was. Maar hun boeken hebben waarde, omdat zij ons de architecten vooral als zelfstandig-scheppende kunstenaars doen kennen.

(Wordt vervolgd.)

Voor den Algemeenen Nederl. Opzichters- en Teekenaarsbond zal Zaterdag 9 Febr. a.s. te Utrecht een vergadering plaats hebben, waarop over de mogelijkheid eener invoering van wettelijke bekwaamheidsacten voor technici zal gesproken worden. Afgevaardigden van het Genootschap voor deze vergadering zijn de heeren W. Kromhout Czn. en H. J. M. Walenkamp.

PRIJSVRAAG „DIPLOMA".

Voor de te houden Tentoonstelling van Kunstindustrie en nijverheid April—Mei 1907, wenscht het Bestuur van „Vak en Kunst" in het bezit te komen van een Diploma, uit te reiken aan de inzenders en medewerkers.

Men schrijft hiervoor een prijsvraag uit onder de navolgende voorwaarden:

I. De deelneming staat open voor alle in Nederland gevestigde Kunstnijveren.

II. De teekeningen moeten worden uitgevoerd in penteekening en geschikt voor grafische reproductie. Meer dan twee kleuren mogen niet worden gebezigd.

III. De afmetingen van het te beteekenen oppervlak is vijftig bij dertig centimeter ongeveer. Groote afwijkingen van de aangegeven maat blijven buiten beoordeeling.

IV. De antwoorden moeten tranco vlak ingepakt (niet gerold) worden ingezonden vóór den 25 Maart e.k. aan het adres van den laatst ondergeteekende.

V. Elk ontwerp moet voorzien zijn van een kenteeken en vergezeld gaan van een verzegeld naambriefje, bevattende naam en adres van den ontwerper, met hetzelfde kenteeken op de enveloppe, zoo gewenscht correspondentieadres.

VI. Aan het door de Jury best geoordeelde ontwerp zal een prijs van vijftig gulden worden toegekend, terwijl als tweede en derde prijs een som van resp. vijf en twintig en tien gulden beschikbaar is gesteld.

VII. Een Tentoonstelling van de ingekomen ontwerpen zal plaats vinden op den 31en Maart en 1 April, in het Gebouw der Vereeniging, Hof 12.

VIII. In duidelijk goed leesbare letters zullen de ontwerpen den volgenden tekst moeten bevatten:

VEREENIGING VOOR VAK EN KUNST.
DORDRECHT.

DIPLOMA uitgereikt aan _____

als _____ de Tentoonstelling van Kunstindustrie en Nijverheid, Mei 1907.

HET BESTUUR:

_____, Voorzitter.

_____, Secretaris.

IX. De Jury zal bestaan uit de volgende heeren:
HIDDE NYLAND, Kunstverzamelaar te Dordrecht, Eerelid der Vereeniging voor „Vak en Kunst".
ROLAND LARY, Kunstschilder te Dordrecht.
WILLY SLUIJTER, Kunstschilder te Katwijk.

X. Ontwerpen niet voldoende aan deze voorwaarden worden ter zijde gelegd.

DORDRECHT, Januari 1907.

Het Bestuur van „Vak en Kunst",
A. C. ZOETHOUT, Voorzitter.
W. P. TAS, Onder-Voorzitter.
H. E. VAN DER KAA, Secretaris.
W. DOOREN, Penningmeester.
ADR. SCHOTEL, Bibliothecaris, Wijnstraat 92.

BERICHTEN.

J. A. DERKINDEREN.

De heer Derkinderen, die na zijn terugkeer uit Rome hier ter stede in de Alg. Ziekenverpleging door prof. Straub behandeld werd, is thans in zijne woning te Laren teruggekeerd.

Ofschoon de toestand van een zijner oogen bedenkelijk wordt geacht, bestaat er, naar wij vernemen, geen gevaar voor zijn gezichtsorgaan, en zal er dus voor den heer Derkinderen ook geen beletsel zijn, de betrekking van hoogleeraar-directeur der Rijks-Akademie van Beeldende Kunsten eerlang te aanvaarden. („N. v. d. D.")

EEN BOUWVERORDENINGSQUAESTIE.

In de nummers 50 en 52 van de vorigen jaargang werd melding gemaakt van de quaestie-Vetsmans betreffende de weigering van een bouwvergunning op grond dat bij de uitvoering van dit bouwplan besloten ruimten zouden worden gemaakt, welke op de teekening zijn aangeduid als bergplaatsen, doch die blijkbaar bestemd zijn voor het verblijf van menschen en derhalve als verblijven, in den zin der bouwverordening, zijn aan te merken:

»dat die verblijven echter niet zouden voldoen aan de eischen, voor besloten ruimten, bestemd voor het verblijf van menschen, gesteld in art. 143 en 144, juncto art. 7, 2e lid, der bouwverordening.«

Op vroeger genoemde gronden (zie no. 52) stelde de door den raad benoemde commissie van advies, bestaande uit de heeren Caroli, Schut en van Lunnep den raad voor, de beschikking van B. en W. buiten werking te stellen, dus de gevraagde vergunning wel te verleenen. Dit voorstel nu kwam in de jongste zitting van den gemeenteraad in behandeling en werd na uitvoerige discussie verworpen met 22 tegen 14 stemmen.

EEN MONUMENT TE ROTTERDAM.

Door B. en W. van Rotterdam is thans aan den Raad het schrijven overgelegd van den heer F. B. 's Jacob, waarbij deze het voornemen te kennen geeft om het geschenk, hem bij zijn afreden als burgemeester namens de burgerij overhandigd, te besteden aan een monument gewijd aan den nieuwen waterweg, waaraan Rotterdam zijn bloei te danken heeft en aan zijn ontwerper P. Caland.

Het monument, een ontwerp van prof. Henri Evers, zal worden opgericht op het Boymansplein en uitgevoerd in gehouwen steen met decoratieve figuren van brons. De onthulling zal kunnen plaats hebben in September van dit jaar.

PRIJSVRAAG SOFIA.

De jury van beoordeering der ingekomen antwoorden op de internationale prijsvraag voor een »bastoir te Sofia heeft den 1sten prijs toegekend aan Walther Frese, architect te Düren (Duitschland) en den 2den prijs aan Th. Bourgeois, architect te Poissy (Seine-et-Oise). De beschikbare bouwsom bedraagt 750,000 frcs. Bij deze uitspraak geeft de jury het zonderling advies de uitvoering op te dragen niet aan den eerstbekroonde doch aan den tweede.

PRIJSVRAAG RAADHUIS VOOR LONDEN.

Volgens »The British Architect« schijnt er in de bouwkundige kringen in Engeland nogal ontstemming te heerschen ter aanzien der uitgeschreven prijsvraag voor de »County-Hall«, speciaal naar aanleiding der uitnoodigingen aan eenige architecten gedaan; genoemd blad erkennende dat de uitverkorenen tot de beste architecten in den lande behooren, is van meening dat het volstrekt niet vaststaat dat zij die onderscheiding verdienen boven zoovele anderen.

MIDDELBAAR ONDERWIJS IN TEEKENEN.

Verschenen is een wetsontwerp tot wijziging en aanvulling der wet tot regeling van het middelbaar onderwijs, bedoelende verschillende examens mogelijk te maken voor de verschillende soorten van teekenen (handteekenen en de perspectief, rechtlijnig teekenen en de perspectief en boetseeren).

Bij koninklijke boodschap van 6 Juli 1900 werd een ontwerp van wet tot wijziging van art. 77 der wet tot regeling van het middelbaar onderwijs ingediend, waarvan de strekking was te geraken tot een betere regeling van de akten van bekwaamheid voor het geven van middelbaar onderwijs in 't teekenen, vóordat een Memorie van Antwoord was ingezonden, trad in 1901 het toenmalig kabinet af en op voorstel van het in zijn plaats optredend kabinet werd het wetsontwerp ingetrokken.

Bij nadere overweging van het onderwerp kwam vervolgens ook de ambtsvoorganger van den tegenwoordigen minister tot de overtuiging, dat een verder doorgevoerde splitsing van de teekenakte, bedoeld in art. 77, sub d, der wet tot regeling van het middelbaar onderwijs, door de eischen der practijk bepaald geboden werd. In het wetsontwerp, tot wijziging en aanvulling der wet tot regeling van het middelbaar onderwijs, ingediend bij Koninklijke Boodschap van 19 sept. 1903 werd in art. 5 het ingetrokken voorstel weder opgenomen. Nadat het gedurende de zitting 1904-1905 met in openbare behandeling was opgenomen, werd ook dit wetsontwerp bij het optreden van het tegenwoordige kabinet ingetrokken.

Het na ingediende wetsontwerp is o.a. het gevolg van den herhaalden aandrang van de opeenvolgende commissiën, belast met het afnemen van de examens M, O, teekenen, dat de tegenwoordige eischen voor de akten M[1] en M[2] zoodanig gewijzigd zullen worden, dat meer rekening gehouden zal kunnen worden met het onderwijs in hand- en lijnteekenen aan scholen voor vak- en kunst-industrieel onderwijs.

De thans geldende examens zullen derhalve vervangen moeten worden door andere, welke in hun onderling verschillende omschrijving meer bepaald rekening houden met de behoefte der practijk aan onderscheidene soorten van teeken-leeraren.

In de memorie van toelichting wordt o.a. gezegd, dat de thans voorgestelde wijziging, waarmede in een hoogst urgent belang aanstonds kan worden voorzien, in geen enkel opzicht geacht kan worden op de te verwachten voorstellen der eg. inrichtingscommissie vooruit te loopen.

HET UITBREIDINGSPLAN VAN 's-GRAVENHAGE.

Verschenen is het antwoord van B. en W. van 's Gravenhage, op het algemeen verslag van het stedelijk onderzoek, in zake de regelen, die bij het samenstellen van een uitbreidingsplan der gemeente zouden zijn te volgen.

B. en W. stellen den Raad voor: zich uit te spreken als volgt:

Het uitbreidingsplan moet uitsluitend omvatten den nog ongebouwden, maar voor spoedige bebouwing in aanmerking komenden en aan het reeds bebouwde gemeentegebied aaneensluitenden grond der gemeente; het uitbreidingsplan zal uitsluitend de toekomstige hoofdwegen aangeven; het uitbreidingsplan zal geen nadere bestemming geven aan de particuliere, voor bouwterrein aangewezen en tusschen de getraceerde straten gelegen gronden; het park Zorgvliet kan niet in het plan van uitbreiding worden opgenomen; de grond, gelegen tusschen Harstenhoek- en Pompstationsweg moet in het algemeen gereserveerd blijven voor den waterval der duinwaterleiding; de loop der straten in het uitbreidingsgebied moet worden bepaald door het algemeen belang; particuliere belangen mogen echter niet onnoodig worden geschaad; en voorts te besluiten, dat twee, door B. en W. aan te wijzen Nederlandsche deskundigen aan den directeur van gemeentewerken zullen worden toegevoegd, om te zamen met hem en op de grondslagen hiervoor bepaald, nader uit te werken een plan van uitbreiding voor de gemeente »Gravenhage. (Tel).

WONINGWET.

De „St.-Ct." No. 18 bevat een K.B. Besl., waarbij — o.a. op de overweging „dat uit de ingewonnen ambtsberichten blijkt, dat in de gemeente Maastricht dringend behoefte bestaat aan den aanbouw van arbeiderswoningen en deze aanbouw niet in voldoende mate van particuliere zijde kan worden verwacht, terwijl de onbewoonbaarverklaring en ontruiming van niet meer ter bewoning geschikte en niet voor verbetering vatbare woningen verhinderd wordt door het gemis van huisvesting voor de uit afgekeurde woningen verdreven gezinnen"—aan de gemeente Maastricht een voorschot verleend wordt groot f 140.400, ten einde gezegde gemeente in staat te stellen een voorschot van gelijk bedrag te verleenen aan de Vereeniging St. Servatius, ten behoeve van den bouw van 40 huizen, bevattende 80 arbeiderswoningen, op een terrein gelegen buiten de Brusselsche Poort aldaar, met de bepaling, dat voor rente en aflossing van dit voorschot gedurende vijftig jaren exn. annuiteiten moet worden voldaan, groot f 5718,50, welke annuiteit voor de eerste maal zal vervallen op den datum, nader door den min. van financiën te bepalen, in verband met het tijdstip of de tijdstippen, waarop het voorschot geheel of in termijnen zal zijn uitbetaald.

EUROPEËERS.

In New-York zal een voor ons Europeërs zeker opzienbarend »Paarden-Hotel« worden gebouwd, zeven verdiepingen hoog, geheel uitgevoerd in staalconstructie; het gebouw staat in verband met een groote paardenmarkt.

De begane grond dient behalve voor stalling voor de noodige mechanische inrichting, welke twee krachtige liften en de waterverzorging bedienen. Op de eerste verdieping hebben bestuur, administratie, paardenhandelaars, dames- en heeren-bezoekers hun ontvangkamers met de noodige comfort, en worden koetspaarden gestald. Op de tweede verdieping zijn de rijtuigen en ruigen, ter verkoop; de derde, vierde en vijfde verdieping, die geen tusschenschotten hebben, dienen als rijtuigmagazijnen, enz.; de zesde verdieping heeft een werkplaats voor herstellingen en de fourage; de zevende (hoogste en dus gezondste!) verdieping bevat het ziekenhuisje.

Alle verdiepingen en ook het met klinkers bestraatte dak, zijn ook bereikbaar langs hellende vlakken; alle vloeren zijn van dennenhout in asphalt gelegd. Nadere beschrijving geeft »The Architects' & Builder's Magazine« New York.

DE LICHTKROON IN DE ST. WALBURGSKERK TE ZUTPHEN.

Men meldt ons uit Zutphen:

De prachtige lichtkroon in onze St. Walburgskerk, wel eens voor het oudste gedenkstuk van gesmeed ijzer in ons vaderland gehouden, is, wegens verplaatsing van het orgel thans aan een ijzeren ketting in de absis gehangen.

Bij deze gelegenheid bleek, dat men vroeger enkele deelen der kroon welke weggeraakt zijn, heeft vervangen door andere uit..... zink.

(N. R. Ct.)

EEN MICHEL ANGELO MUSEUM TE FLORENCE.

Corrado Ricci, de nieuwe Italiaansche directeur van Schoone Kunsten, wil in de academie te Florence de werken van Michel Angelo bij elkaar brengen. Men geeft reeds een reeks gipsen afgietsels van zijn werken, benevens het orgineel van den „David". Al wat van Michel Angelo in staatsbezit is, wil Ricci in de „Accademia" vereenigen.

OPEN PRIJSVRAGEN.

Prijsvragen van »de Amsterdammer«. Inlevering 28 Februari en 30 April 1907. Programma's in No. 52.

Raadhuis voor Londen. Inlevering 7 Mei 1907. Mededeelingen in No. 52.

INFORMATIE-BUREAU

van den Bond van Technici, Bureau: .. .. Maasstraat 110, Rotterdam.

Ingeschreven solicitanten:

28	Bouwk. Opz., Teekenaars	19	tot	45	jaar.	f 40	tot	f 110 p. m.
9	» Opz., Uitvoerders	21	»	45	»	» 60	»	» 100 »
2	Scheepstimmerlieden	20	»	23	»	» 45	»	» 50 »
7	Waterb. Opzichters	21	»	30	»	» 40	»	» 90 »
3	Werktuigk. Teekenaars	27	»	34	»	» 60	»	» 85 »
3	Opz. (Constructeur)	27	»	39	»	» 85	»	» 110 »
2	Electrotechnische Opz.-Teekenaars	»	27	»	»	70	»	» 80 »
4	Machinisten-Chef	28	»	39	»	» 75	»	» 100 »
3	Lessaren Werktuigkunde	27	»	39	»	» 85	»	» 110 »

TECHNISCH GEDEELTE

ONTGINNING VAN HEIDE ENZ., IN NEDERLAND, DOOR KLEINE WONINGEN, DOOR M. P. DE CLERCQ.

Per spoortrein door Limburg, Noord-Brabant, Gelderland, Utrecht, Overijsel of Drenthe reizende, hoort men menigmaal den uitroep: „wat zijn er in ons kleine Nederland toch nog veel uitgestrekte gronden, waarop slechts heide, dennen- en hakhout!"

Wel is dit vrij algemeen bekend, mede tengevolge van het verbeterd onderwijs sedert tal van jaren, maar hier geldt ook het spreekwoord, dat aanzien gedenken doet.

Vooral aan de Nederlandsche Heide-Maatschappij is het te danken, dat reeds heel wat hectaren zoogenaamde woeste gronden met dennen en eiken zijn beplant, waardoor er bladaarde op komt, die na verloop van langen tijd zulke beboschte terreinen op min kostbare wijze in bouwgrond zal kunnen doen herschapen. Daar waar zulks met diepspitten nu reeds mogelijk is, bewerkstelligt de genoemde Maatschappij dit met haren stoomploeg.

Met recht mag dus erkend worden, dat de ontginning van heide enz. in Nederland voortdurend in ruime mate toeneemt en toch acht ik het zeer wenschelijk, dit ook nog samen te doen gaan met de bevordering van het groote sociale belang: „het woningvraagstuk."

Het is althans van belang genoeg, om de mogelijkheid daarvan eens bijzonder na te gaan en daartoe in de eerste plaats de medewerking in te roepen van al degenen, die tot de bouwvaklieden behooren. Want waarlijk er dient naar wegen gezocht te worden, om, vooral voor goedkoope huisvesting, de voorschriften der sedert 1 Augustus 1904 vigeerende Nederl. Woning- en Gezondheidswetten naar behooren op te volgen en daartoe aangewezen zijn toch hoofdzakelijk zij, die hunne beste levenskrachten aan dit belangrijke werk van uitvoering wijden.

„In de eerste plaats" is toch nog niet geheel juist, want de mogelijkheid van de toepassing dient in onderzoek vooraf te gaan. Daarom wil ik dit gaarne eens van alle kanten bekijken en het zoodoende tevens nader omschrijven, opdat het voor en tegen blijke. Aangezien het bouwen van goedkoope woningen vrij wat moeielijker is dan het bouwen uit een ruime beurs, dient aan min kostbaar bouwterrein bijzondere aandacht geschonken te worden en daarom maakt zulks ook wel degelijk aanspraak op toewijding der uitvoerders van bouwwerken, opdat hun taak er wat minder zwaar door zal worden.

De bedoeling der ontwerpers van alle wetten de volkshuisvesting betreffende, zoowel in ons land als in andere landen, is de talrooze onmenschwaardige woningen langzamerhand geheel te doen verdwijnen. Of het mogelijk zal wezen, zulk een grootsch doel te bereiken, moet de toekomst leeren, maar een allereerst begin daartoe dient zeer zeker te wezen, den goedkoop behuisden de gelegenheid te openen, tot het verwisselen van de krotten enz., met goede en gezonde woningen, zonder te nadeelig verschil in huurpenningen.

En dat is moeilijk, erg moeilijk ook. Door de strengere eischen wordt het bouwen der kleine woningen voortdurend kostbaarder, weshalve in vele gemeenten er nu al gebrek aan dergelijke huisvesting komt, niettegenstaande alle tegenwoordige menschenbergplaatsen, die in meerdere of mindere opzichten niet aan de nieuwe voorschriften voldoen, toch nog bevolkt zijn.

Vraagt men aan de bouwvaklieden, waarom zij nu geen arbeiderswoningen bouwen, terwijl er juist zooveel arbeidskrachten te krijgen zijn, door de vele slapten in de bouwvakken, dan wordt steeds geantwoord, dat de plaatselijke verordeningen, tengevolge van de evengenoemde rijkswetten, thans het bouwen tot concurreerende huurprijzen daarvoor belet. Dit kan toch zoo niet blijven, want hier en daar is de behoefte er aan al erg merkbaar.

Kort en goed, het resultaat dezer feiten is, dat er bepaald een weg gezocht moet worden tot het brengen van eene gunstige verandering in deze reeds bestaande misstanden, die bij naleving der genoemde rijkswetten, eenen verbazenden omvang zullen verkrijgen.

Laat ons dan toch trachten die oplossing te vinden in het benuttigen daartoe van een zeer belangrijk gedeelte van Nederland, dat op het oogenblik vrijwel nutteloos is, al valt het niet te ontkennen hoezeer op andere wijze de ontginning daarvan meer dan voorheen bevorderd wordt.

De heide enz., meer bepaald alle zandgronden, welke uit de natuur zeer onvruchtbaar zijn, komen het meest in aanmerking, ter bevordering van dit groote belang: „het woningvraagstuk". En met name het gedeelte daarvan, dat niet al te ver van de reeds bestaande belangrijke steden en dorpen verwijderd ligt.

De gelegenheid om van huis naar hetgeen men buiten noemt „de stad" of „het dorp" te komen, moet gemakkelijk en goedkoop wezen, voor al de leden van het gezin. Hiertoe kan de fiets tegenwoordig veel bijdragen, ten minste wat den man en de groote kinderen betreft en daarvoor geldt dit voornamelijk.

(Wordt vervolgd.)

DE HERBOUW VAN DEN ST. MARCUS KLOKKENTOREN TE VENETIË.

Wij ontleenen het volgende aan het gedenkschrift bij den herbouw van den St. Marcus klokkentoren en de Loggetta van Sansovino. *)

Dat de St. Marcustoren herbouwd zou worden, waar en zooals hij stond, was het algemeen verlangen der Venetianen. Alleen moest deze laatste voorwaarde zoodanig opgevat worden, als door het Gemeentebestuur in een antwoord op een interpellatie in den raad besloten was: »De klokkentoren zal dezelfde hoogte en kleur krijgen als te voren; maar zoowel de inwendige constructie als de onderdeelen van den herbouw moeten afwijken van den vroegeren toestand volgens de tegenwoordige wetenschap, welke het bouwwerk een langeren duur verzekert.«

De oude toren was, zooals bekend, niet volgens een enkel plan gebouwd, doch in den loop der eeuwen verworden tot hetgeen wij ons herinneren en ook aan het nageslacht overgeleverd zal worden, wel is waar dezelfde in uiterlijken vorm, maar met weglating der constructiefouten, welke den toren aankleefden. Deze fouten schuilden voornamelijk juist hierin, dat de toren, met het opbloeien van Venetië meegegroeid, tot een historisch monument was geworden. Op de oorspronkelijke fundeering had het oud-Christelijke tijdperk een klokkentoren van matige hoogte opgericht, waarvoor het Romaansche tijdperk de bekende toren van bakstern in de plaats stelde, bekroond met klokkenkamer, en de lage torenspits van lichte houtconstructie. De Renaissance veranderde deze spits in de ons bekende sierlijke klokkenhal en de machtige bekroning met zware attica en hooge spits in behakten steen.

Dat de oorspronkelijke fundeering veel grooter belasting kon dragen dan de bouwmeesters van den eersten toren bedoeld hadden, is een eerherstel voor den slecht befaamden bouwgrond van Venetië. Het ongelijke hoogtepeil van het oude roosterwerk, dat reeds gedeeltelijk in de onderste lagen van het fundeeringsmetselwerk gelijk gemaakt was, schijnt reeds voor het bouwen der bovenste lagen in Romaanschen tijd bestaan te hebben. Alleen is tijdens het hooger bouwen van den middeleeuwschen toren een verzakking in Zuid-Noordelijke richting ontstaan. Want de St.-Marcustoren stond niet zuiver te lood, maar helde een weinig in genoemde richting, hoewel deze helling in den nieuweren tijd met vergroot was. Intusschen droeg deze, door de vernieuwing van den toren nauwelijks merkbare, afwijking van de loodlijn mede bij, de bij schuine belasting door wind- en aardstooten reeds aanzienlijke krachtsinwerking op het metselwerk en fundeering te versterken, welke bovendien begunstigd werd door de nogal zorgelooze wijze van bouwen en de reparaties, welke alleen bedoelden het uiterlijk aanzien van den toren onveranderd te laten. Natuurlijk wordt bij den herbouw van den toren op de sterke fundeering deze tout vermeden, welke men in den tijd der scheeve torens van Pisa, Bologna, Modena, enz., niet als zoodanig beschouwde.

Bij de keuze der bouwmaterialen en de metselverbanden heeft men in tegenstelling met de middeleeuwsche manier van bouwen, groote voorzichtigheid in acht genomen. Om eensdeels bij het behouden van den voormaligen vorm en uitwendige afmetingen met geringere massa's uit te komen en het benedendeel van den toren te ontlasten,

*) »Per la ricostruzione del Campanile di S. Marco e della Loggetta del Sansovino. Deliberazioni e proposte definitive della Commissione tecnico-artistica«. Venezia. Officine grafiche di C. Ferrari, 1906.

en anderdeels om een innigen samenhang van alle deelen, vooral van uit- en inwendige torenschacht te verkrijgen, heeft men op groote schaal van ijzeren ankers gebruik gemaakt. De in sommige vakbladen geuite vermoedens, als zou de instorting van den St. Marcustoren te wijten zijn aan de toepassing van hout voor verankering of drukvereffening, zijn niet officieel bevestigd. Evenmin als hout kan voor deze doeleinden onbeschermd ijzer toegepast worden, daar door het roesten van zonder bescherming in metselwerk ingelegde ankers juist bij de Venetiaansche bouwmonumenten veel beschadiging ontstaan is, welker herstelling na het ongeluk van den St.-Marcustoren een brandende kwestie geworden is en aanleiding gegeven heeft tot de geruchten van een »zinkend Venetië«.

Het metselwerk wordt met sterke ijzeren ankers in cementmortel doorwerkt en in alle richtingen verankerd, tot één geheel verbonden en bezit voldoenden weerstand voor trekspanningen.

De fout van de voormalige constructie bestond hierin, dat de binnenschacht door acht dunne pijlers werd gedragen, welke door ingeklemde wiggen van de buitenschacht werd afgehouden. Bij den herbouw zijn de wanden van de binnenschacht door wiggen van gewapend beton zoo vast bevestigd aan de wanden van de buitenschacht, dat de vroeger niet bestaande, gelijkmatige drukverdeeling van den bovenlast op beide schachten verzekerd is. De losse samenhang van de binnenpijlers had bij den ouden toren veel geleden door de trillingen, welke bij het klokkenluiden van den daarop rustenden houten klokkenstoel uitgingen. Dit is thans verholpen door het doelmatiger ophangen der klokken in een ijzeren stoel. Ook de samenhang van de buitenmuren was aan de hoeken door de torenvensters verzwakt en door het schuiven der vensterbogen losser geworden. Juist waar de nauwe samenhang der wanden dienst moest doen, had het in slechte kalkmortel uitgevoerde metselwerk bedenkelijke scheuren en sprongen. De plaatsing der vensters, die den toren een eigenaardig cachet geeft, blijft dezelfde, de nadeelen ervan worden door sterke verankeringen opgeheven.

Zoo verbetert men de bouwzonden van het Romaansche tijdperk, terwijl de fouten der Renaissance op de volgende wijze verholpen worden. Een groot gebrek in de constructie, die den toren omstreeks 1500 zijn ver zichtbare spits gat, bestond in het overmatige gewicht van de steenen torenpunt, welke uitwendig een vierzijdige pyramide en inwendig een kegel was en met pendentiefs op de attica droeg. De attica, die den winddruk een groot aangrijpingsvlak bood, rustte op de luchtige klokkenhal, welker in versieringspijlers opgeloste muren, dezen zwaren last op de buitenschacht overdroegen, zonder tevens de binnenschacht te belasten. Voor de versieringspijlers was dit een zware proef, die zij echter tot de instorting van den toren goed doorstaan hebben. Het naar buiten brengen van de belasting is echter voor de buitenschacht noodlottig geworden, omdat door de groote bovenlast het zwaartepunt van den toren naar boven was verplaatst en de belasting van het slechte metselwerk aanzienlijk gestegen was en wel naar de berekening tot 14.6 KG. per cM². onder de klokkenhal. Bij den herbouw steken de loodrechte muurankers van de buitenschacht boven klokkenhal en attica uit tot in de torenpunt, waarin zij op de manier van sparren tot in den spits loopen, onderling door ankerringen verbonden. Op den tweeden ring sluiten de loodrecht omhoog gevoerde muurankers van de binnenschacht aan. De attica heeft nu een windverband van vakwerk, de klokkenhal een met de loodrechte ankers verbonden sterke zoldering en vloer, welke de samenwerking van beide schachten verzekeren.

Het totaal gewicht van den bovenbouw is tevens aanmerkelijk verminderd. Terwijl dit bij den ouden toren, tot aan de fundeering gerekend, 11,981 ton bedroeg, is het bij den nieuwen toren slechts 8,893 ton, dus 3,088 ton minder. De grootste bodemdruk en de grootste belasting van het metselwerk zullen resp. 4,3 en 11,5 KG. per cM². niet overschrijden. De door de inmetseling van ijzeren ankers verkregen gewichtsvermindering der massa's geeft bovendien een veel grooter zekerheid dan de oude toren ooit gehad heeft, waarbij het minderwaardige metselwerk veel minder druk kon verdragen dan het nieuwe metselwerk.

Bij den ouden toren bedroeg de bodemdruk volgens de thans bekende berekening 9,9 KG. en de grootste belasting van het metselwerk 14,6—15,8 KG. per cM²., waarbij het eerste cijfer voor het boveneinde van de torenschacht en het tweede cijfer voor het ondereinde geldt De berekeningen voor den nieuwen toren zijn door Mr. D. Donghi, die van den ouden toren door Mr. A. Orio uitgevoerd, een narekening volgens de graphische methode van Mr. Bortolotti Behalve het eigengewicht en den winddruk werden ook de bij het klokkenluiden optredende trillingen in acht genomen, evenals bij den ouden toren de door het afwijken van de loodlijn ontstaande grootere belasting.

Afgezien van de toepassing van cementmortel en de ijzeren verankeringen, die een veel sterkeren en lichteren bouw van den toren veroorloven, wordt het nieuwe bouwwerk met hetzelfde material als het oude uitgevoerd : de torenschacht van baksteen, de klokkenhal benevens attica en spits van Istrischen kalksteen. De steenen spits wordt weer met koper afgedekt en zorgvuldig tegen den bliksem beveiligd. Ook de windvaan op de torenspits in den vorm van een engel wordt beter dan vroeger aangebracht teneinde den weerstand tegen den winddruk te verhoogen en tevens het draaien gemakkelijker te maken.

Ten slotte vermelden wij nog, dat de voet van den toren en van de Loggetta van Sansovino weer de oorspronkelijke hoogte verkrijgen, die door veelvoudige veranderingen van het plaveisel van het St. Marcusplein langzamerhand verminderd was. Het is bewezen, dat de oorspronkelijk uit 5 treden bestaande torenvoet van behakte steen geheel zichtbaar was, doch in den loop der tijden grootendeels beneden het plaveisel raakte, doordat mes het plein, zonder acht te slaan op den ten laatste tamelijk ongebroken uit de straatoppervlakte oprijzenden toren, aanzienlijk hooger gelegd had.

De totaalkosten van den herbouw zijn op 1,8 millioen Lire geschat; een deel der noodige gelden is door vrijwillige bijdragen bijeengebracht, het grootste gedeelte wordt door de stad Venetië betaald, die deze kosten na de voltooiing van een herbouw gedeeltelijk van den Staat terugontvangt.

De nieuwe St.-Marcusklokkentoren, welke uiterlijk juist op den ouden gelijken zal, is innerlijk een werk, dat volgens de nieuwste technische methoden gebouwd wordt. Het ruime gebruik van cement en ijzer bij den herbouw wordt in het gedenkschrift genoemd als »de beste constructie, welke onze moderne wetenschap kent, en een borg voor de groote duurzaamheid van het bouwwerk«.

Voor den St. Marcustoren en voor de talloozе andere gebouwen, die thans met ijzerbewapening en in cementijzer opgericht worden, hopen wij, dat de toekomst het vertrouwen rechtvaardigen zal, dat men in de duurzaamheid van cementijzer stelt — en beter als het vertrouwen der oude bouwmeesters in die verankeringen van werkend hout en roestend, onbeschermd ijzer, dat zij voor onverwoestbaar hielden.

K. v. d. H.

VIJFTIENDE JAARGANG, No. 5 ZATERDAG 2 FEBRUARI 1907

ARCHITECTURA

ORGAAN V.H. GENOOTSCHAP
ARCHITECTURA ET AMICITIA

BUREAU VAN REDACTIE: H. P. BERLAGE Nzn., Voorz. H. WALENKAMP, A. J. JOLING, W. KROMHOUT Czn., A. VAN BAALEN, D. F. SLOTHOUWER, CORNs. VISSER, Leden. — — — — VASTE MEDEWERKERS: K. P. C. DE BAZEL en J. W. H. BERDEN — — — REDACTEUR VOOR HET TECHNISCH GEDEELTE L. ZWIERS — VALERIUSSTRAAT 64 TE AMSTERDAM.

UITGEVERS: J. VAN DER ENDT & ZOON MAASSLUIS. HET ORGAAN MET TECHNISCH GEDEELTE WORDT WEKELIJKS FRANCO TOEGEZONDEN AAN ALLE LEDEN VAN HET GENOOTSCHAP. DE JAARLIJKSCHE CONTRIBUTIE VOOR HET LIDMAATSCHAP BEDRAAGT: VOOR GEWONE LEDEN f 12,—, VOOR KUNSTLIEVENDE LEDEN f 10,—, VOOR BUITENLEDEN EN ASPIRANTLEDEN f 7,50.

STUKKEN EN CORRESPONDENTIE BETREFFENDE DE REDACTIE VAN HET WEEKBLAD TE ZENDEN AAN DEN HEER H. WALENKAMP, BUIKSLOTERLAAN 8, AMSTERDAM; BETREFFENDE HET PLAATWERK »DE ARCHITECT" AAN DEN HEER A. VAN BAALEN, AMSTELDIJK 111 TE AMSTERDAM; BETREFFENDE DE ADMINISTRATIE VAN HET GENOOTSCHAP AAN DEN SECRETARIS, DEN HEER PAUL J. DE JONGH, REGULIERSGRACHT 120, AMSTERDAM † † † † † † † †

INHOUD: Mededeelingen. — Plaatwerk »De Architect«. — Tempelbouw op Java. — De architect voorheen en thans. — Programma voor de prijsvragen. — Bouwkunst en Vriendschap. — Open prijsvragen. — Informatie-Bureau. — Ontginning van heide door kleine woningen enz. — Lessen uit Berlijn. — Loodwit.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

1e. Van Burgemeester en Wethouders van Zaandam is ten behoeve der bibliotheek ten geschenke ontvangen een exemplaar van het »Gedenkboek der Wilhelminasluis« te Zaandam.

2e. Als kunstlievend lid is op voorstel van den heer De Jonh aangenomen de heer J. van der Endt, Uitgever, te Maassluis; en op voorstel van den heer J. E. Rood Een. de heer F. A. Cloer, Fabrikant te Amsterdam.

3e. De 122ste Gewone VERGADERING zal gehouden worden op WOENSDAG 6 FEBRUARI 1907, des avonds 8 uur, in het Genootschapslokaal „Parkzicht".

Agenda:

A. Opening door den Voorzitter.
B. Notulen en ingekomen stukken.
C. Installatie als gewone leden van de heeren B. van den Nieuwen-Amstel Jr., H. J. Breeman en G. Heuvelink.
D. Voorstel van het Bestuur inzake adres van den Alg Ned Opzichters en Teekenaarsbond, afd. Amsterdam, aan het Genootschap gericht omtrent het vaststellen van den normalen arbeidsdag voor opzichters en teekenaars.
E. Voorstel van het Bestuur inzake keuze der onderwerpen voor de prijsvragen uit te schrijven in 1907.
F. Verkiezing van zes gewone leden uit de vergadering, om in overleg met het Bestuur na afloop der vergadering een Jury van drie personen voor de Genootschapsprijsvragen 1907 aan te wijzen.
G. Kunstbeschouwing te geven door den heer H. Walenkamp.

VOORDRACHTEN OVER BOUWKUNST.

In afwijking van het vorig bericht, zullen op veler verlangen de voordrachten niet 's Donderdags, maar 's Zaterdagsavonds plaats hebben, Eerste voordracht 16 Febr. aanst. De toegangsbewijzen worden den deelnemers binnen enkele dagen toegezonden.

De 1ste Secretaris,
PAUL J. DE JONGH.

PLAATWERK »DE ARCHITECT«.

In den loop der volgende week zal de eerste aflevering van dezen jaargang verschijnen met de navolgende platen:

Platen 613 en 614. Vier interieurs in de Kathedrale Kerk der St. Bavo. Joseph Th J. Cuypers, Architect.

Plaat 615. Jardinière van mat zilver. J. Blinxma en A. v. d. Hoek.

Plaat 616. Gevelsteen woonhuis Bussum. 2 Naamsteenen v. d. hofstede »Oud-Bussum«. K. de Bazel, Architect. C. Oorschot, Beeldhouwer.

Plaat 617. Modellen van Koperdrijfwerk voor meubelbeslag. Ontwerp K. de Bazel. Uitvoering van F. Zwollo.

Plaat 618. Ontwerp voor een Raadhuis voor eene kleine gemeente. A. A. van Nieuwenhuizen.

De Secretaris.

TEMPELRUINES OP JAVA.

De vorige week hield de heer C. Spat, leeraar aan de Kon. Mil. Academie te Breda, een voordracht met lichtbeelden over de tempelruines uit den Hindoetijd op Java, in een der bovenzalen van het American Hotel, te Amsterdam.

Aan den wand hingen eenige groote teekeningen, waaronder een situatie-kaart van den Parambanan-groep met aanduiding der „Tjandis" — tempels —, voorts plattegronden van den Boro-boedoer, van de kleine Tjandi-Mendoet, Tjandi-Sewoe en enkele andere.

Spreker begon met in herinnering te brengen de vele bijdragen tot de kennis der oud-Hindoe-kunst op Java, door mannen als Groeneveld en IJzerman geleverd; maar vooral herdacht hij de groote verdiensten van den te vroeg ontslapen Dr. Brandes. Hierna volgde een korte vermelding der Bramaansche en Boeddhistische iconographie. Van de Hindoes, hun verren oorsprong, teruggaande tot de Ariërs met hunne natuurdienst, gepersonifieerde natuurkrachten en verschijnselen als Indra, Surya, Agni....., Goden, die later in de Bramaansche leer werden opgenomen onder de opper-goden der Trimoerti, de drievuldigheid Brahma, Vishnoe en Siwa, het ontstaan, bestaan en vergaan; Brahma, voorgesteld met vier hoofden, de vier hemelstreken regeerend, en vier onderarmen, elk 'n attribuut houdende: de bidsnoer „Aksjamala", de vliegenwaaier „Tjamara", de waterkruik „Koendi" en de gevorkte staf, de „Trisula". Bij Brahma dikwijls zijn

drager „Vahana", hier de gans. Vishnoe, met één hoofd en vier handen, die de schelp „Sangka" en de geduchte wolkenklievende en daardoor licht makende discus „Tjakra" vasthouden met als „Vahana" de monstervogel „Garoeda". Vishnoe, ook in enkele zijner incarnaties, waarmede op Java de manleeuw „Nara-Sinha" en de dwerg „Wamana". Eindelijk Siwa in zijne drie functies: Siwa als „Goeroe" de Goddelijke Leeraar, als „Maha-Dewa" de Opperheer en als „Kala" de Verdelger", ook de Tijd. In deze laatste gedaante met attributen der verschrikking, die echter op Java immer van zachtaardiger karakter waren dan op het vasteland van Indië. Aan deze Goden der „Trimoerti" zijn gemalinnen „Saktis" als vrouwelijke beginsels toegevoegd, met gelijksoortige attributen als de Goden die het mannelijk beginsel voorstellen. Siwa wordt door zijn vahana, de „Nandi" vergezeld, de Stier, symbool van teelkracht, terwijl uit het begrip Siwa als levensschenker, de huldiging ontstaan is van zuilvormige steenen, linga's, als symbool der mannelijke teelkracht, met daarbij gepaard gaande symbolische vereering voor Dewi, zijne „Sakti" in den vorm der „Yoni", als teeken der vrouwelijke ontvangbaarheid.

Overgaande tot het Boeddhisme, wees spreker op het uitgebreide Pantheon volgens de Noordelijke school, het „Mahayana", zooals deze ook in Noordelijk Indië wordt aangetroffen, in tegenstelling van het „Hinayana" uit Ceylon, Birma en Siam. De bron van alle zijn, de „uit zich zelf ontstane" is hier Adiboeddha, de oorspronkelijke Boeddha, die zich openbaart aan vijf Dhyâni-Boeddha's = mijmer-Boeddha's, onder wie het heelal verdeeld is. Belangrijk bij deze Dhyâni-Boeddha's zijn de „Moedra", de houding der handen, die voor elk verschillend is en eigen beteekenis hebben. Ook hebben zij hunne vahana's, hun plaats in de hemelstreek en hun eigen element. De Adiboeddha en de Dhyâni-Boeddha's hebben ook hunne „tara's" = vrouwelijke helft, die dezelfde attributen dragen. Alle zijn ze afgebeeld in goden-ornaat. Deze abstracte wezens hebben zich ieder een zoon geschapen, aan wie hunne macht werd overgedragen. Dat zijn de Dhyâni-Bodhisatwa's, die ook elk hunne „Tara's" hebben, met gelijksoortige attributen. Dan komen ook menschelijke Boeddha's voor, de „Manoeshi-Boeddha's", nederdalingen der Opper-Boeddha's. Ook het Boeddhisme heeft zijn drie-eenheid, de „Triratna", bestaande uit Boeddha, Dharma en Sangka: de Wijze, de Wet en de Kerk.

Tal van mooi uitgevoerde sculpturen stellen figuren uit deze Siwaïtische en Boeddhistische Godenwereld voor, die in lichtbeelden werden aanschouwelijk gemaakt.

Verschillende Tjandi's werden ook op het doek geprojecteerd, waaronder Tjandi Mendoet in staat van ruine en daarna eenige teekeningen van den toekomstig gerestaureerden tempel, waarvan spreker niet kon mededeelen, hoever deze restauratie thans gevorderd was. Ook kwamen onder deze projecties eenige der mooie beelden voor uit ons eenig Ethnographisch Museum te Leiden.

Nóg deelde spreker iets mede over het „Makara"-ornament, om zijne belangrijke voordracht te eindigen met een eeresaluut aan de arstieke vaardigheid dier Hindoe-kolonisten, die daar op ons Java nu duizend jaren geleden zulke mooie stukken van Beeldhouw- en Bouwkunst hebben nagelaten. K.

DE ARCHITECT VOORHEEN EN THANS. (Vervolg.)

In de Nederlanden vonden deze schrijvers een navolger. Pieter Coeck, van Aalst, vertaalde het werk van Sebastiano Serlio over Vitruvius. Het boek verscheen in 1553, en werd in 1606 te Amsterdam opnieuw ter perse gelegd.

Een vrijere opvatting toonde Hans Vredeman de Vries, die in de tweede helft der 16e eeuw talkens nieuwe reeksen van ontwerpen in den geest der Renaissance deed verschijnen.

Al kan de invloed, door deze prentwerken op de Nederlandsche bouwkunst uitgeoefend, moeilijk overschat worden, toch bleef de toestand, waarin de bouwmeesters verkeerden, vrijwel gelijk aan die van hunne 15e eeuwsche voorgangers. Als Amsterdam en Haarlem tusschen 1590 en 1630 tal van bouwwerken doen stichten, dan roepen zij voor het maken der ontwerpen niet de hulp van architecten in, doch belasten hun stads-steenhouwers Hendrik de Keyser en Lieven de Key met die taak. Deze meesters laten dan door gildebroeders, zooals zij zelf zijn, de steenhouwwerken der gebouwen vervaardigen, andere gildebroeders in stadsdienst voeren de timmerwerken, de metselwerken en wat verder vercischt wordt, uit.

De eerste Nederlandsche bouwmeester, die los van het ambacht kon genoemd worden, was Jacob van Campen.

Deze kunstenaar, in 1595 te Haarlem geboren, was schilder en ging, om zich in die kunst verder te bekwamen, tusschen 1615 en 1618 naar Italië. Daar leerde hij de bouwwerken van Palladio kennen, en toen hij terug was, belastte zijn vriend, de schatrijke Balthazar Koymans, hem in 1626 met het ontwerpen van het prachtige huis op de Keizersgracht over de Westermarkt te Amsterdam. Van Campen, die geen vakman was, moest het uitwerken zijner teekeningen aan anderen overlaten, terwijl het bouwen zelf door gilde-broeders der verschillende ambachten geschiedde. Waarschijnlijk heeft Pieter de Keyser, Hendrik's oudste zoon, het steenhouwwerk geleverd.

Bij het uitvoeren van zijn latere werken deed Jacob van Campen zich bijstaan door Pieter Post, in 1608 te Haarlem geboren. Post schijnt de practijk in de school van Lieven de Key geleerd te hebben, terwijl Jacob van Campen hem in den stijl van Palladio inwijdde.

Onder medewerking van Post ontstonden het Mauritshuis, het huis van Huygens, sinds geslooopt, en het Oude Hof, nu Koninklijk paleis in den Haag. Ook bij het voorbereiden der ontwerpen voor het Stadhuis te Amsterdam heeft Post Van Campen geholpen. Doch het detailleeren van dit gebouw geschiedde door den stads-steenhouwer Willem de Keyser, die ook tot 1653 de uitvoering der steenhouwwerken onder zijn beheer had.

Van Campen was dus een schilder, die zich, gelijk vele Italianen der 16e eeuw, ook met de bouwkunst bezig hield, in zooverre zij zich tot het maken van ontwerpen bepaalt. Hij neemt als zoodanig een afzonderlijke plaats in onze architectuur in. Alleen de schilders Salomon de Bray te Haarlem en Adriaan van der Werff te Rotterdam, kunnen eenigszins met hem vergeleken worden, maar hun bemoeiing met de bouwkunst had veel minder te beteekenen.

De overige architecten der 17e eeuw waren eerder mannen der practijk, ofschoon de inrichting der gilden hun taak, wat de uitvoering der gebouwen aangaal, beperkte. Alleen het maken der ontwerpen was hun toevertrouwd, doch de uitvoering geschiedde door gildemeesters, die geen inmenging van vreemden duldden. Als de meest bekende architecten der 17e eeuw noem ik, behalve Pieter Post, Arent van 's-Gravesande en Philips Vingboons. Post en Vingboons hebben verscheidene hunner werken in prent doen verschijnen. De dus uitgegeven teekeningen zijn met zorg opgewerkt; het schijnt, dat aan de graveurs de meeste eer dier opwerking toekomt, daar de ontwerpen van Post, die bewaard bleven, een veel minder zorgvuldige wijze van behandeling vertoonen.

Sinds Lodewijk XIV komt de bouwkunst van geheel Europa onder Franschen invloed. De 'Ecole des Beaux Arts

wordt opgericht en met haar doet het academisme zijn intrede in de architectuur. De teekenkunst, die voorheen slechts bijzaak was geweest, wordt nu hoofdzaak, en tal van meesters toonen daarin een haast ongeloofelijke bedrevenheid. Die teekenkunst wordt niet slechts gebruikt voor de streng klassieke ordonnantes der gevels, maar ook voor de veel weelderiger opgevatte versiering van het inwendige. Haast talloos zijn de prentwerken, die tusschen 1660 en 1780 het licht zagen.

Dan, hoe vaardig de teekenaars waren, de uitvoering geschiedde toch altijd zelfstandig door de gildemeesters, en de architecten van dien tijd waren in de practijk van hun vak doorkneed, Soufflot, Blondel, Mansart in Frankrijk, Wren in Engeland, Juvara in Italië, Dorsman en Van der Hart bij ons, waren allen uitmuntende technici. En ik zou nog veel van hun tijdgenooten als zoodanig kunnen noemen.

De verandering kwam, toen de gilden werden afgeschaft, waarmede in Frankrijk, nog vóór de omwenteling, werd begonnen. Die afschaffing heeft niet in alle landen plaats gevonden, maar daar, waar de gilden bleven, verloren zij toch zooveer hun oorspronkelijk karakter, dat zij geen noemenswaardigen invloed meer uitoefenden.

Hier te lande zijn de gilden in 1798 afgeschaft. Maar het duurde nog wel een kwart eeuw, eer de gilde-toestanden, waaronder het toen levend geslacht van ambachtsbeden was opgegroeid, geheel verdwenen waren.

In Frankrijk heeft de omwenteling alles, wat aan de gilden herinnerde, met wortel en tak uitgeroeid. In de plaats daarvan kwam de „entreprise générale", die bij ons pas in 1808 werd ingevoerd. Voor Frankrijk is het tijdperk tusschen 1790 en 1815 er een geweest dat, al werd het door roem naar buiten gekenmerkt, toch ook groote schaduwzijden heeft gehad. Een dezer schaduwzijden was de gewetenloosheid der burgerlijke en militaire autoriteiten, die, haast zonder onderscheid uit de heffe des volks voortgekomen, geen ander levensdoel kenden dan zich te verrijken. De „entreprise générale" gaf hen daartoe een zeer welkome gelegenheid. Immers, die had als gevolg, dat de toezicht-hebbende ambtenaren slechts met één man bij het uitvoeren van werken te maken hadden. Die man alleen was de „ondernemer" en hij had er belang bij, door het geven van geschenken te voorkomen, dat het toezicht al te gestreng zou worden uitgeoefend en hij te gronde gericht werd.

Bij het stelsel van aannemen, dat was ingevoerd, behoorden leidende en toezichthoudende technici, zooals men ze tot dusver niet gehad had. Het „Comité du Salut Public", dat het zoogenaamde „Schrikbewind" vormde, vaardigde daarom 21 Ventose van het jaar II, of 11 Maart 1794, een wet uit, waarbij een „commissie voor de openbare werken" in het leven werd geroepen, welke commissie zich had bezig te houden met „het inrichten van een Centrale School voor de Openbare Werken en tevens examens zou afnemen, van hen, die voor het leiden dezer werken in aanmerking wilden komen."

Het was een verschrikkelijke tijd, toen de commissie, bestaande uit Monge, Lamblardi, Prieur—Duvernois en Carnot haar arbeid aanving. De guillotine had geen rust, en pas 27 Juli 1794 bracht het onthoofden van Robespierre en zijn volgelingen de lang gewachte verademing.

Reeds in het begin van Augustus 1794 bracht evenwel de commissie rapport uit. Het was opgesteld door Gaspard Monge, in 1746 geboren en in 1818 gestorven. Monge was een vermaard wiskunstenaar. Hij is het, die de beschrijvende meetkunde heeft uitgevonden en die den nieuwen republikeinschen kalender heeft samengesteld. Hij was daarenboven een zeer heftig republikein, die 10 Augustus 1792, nadat het koninklijk gezin in den Temple gevangen was gezet, in het door Danton gevormd ministerie werd opgenomen.

Gelijk niet te verwonderen is, kende Monge in de eerste plaats aan de wiskunde waarde toe voor de opleiding van technici. Hij achtte de wiskunde als de eenige wetenschap. En inderdaad kon alleen de wiskundige natuurkunde toen reeds op belangrijke resultaten wijzen. De scheikunde was nog niet verder dan het „phlogiston" gekomen.

De commissie zei in haar rapport „dat de school in de eerste plaats was bestemd voor de studie der wiskundige vakken, waaraan zoo groote voordeelen verbonden zijn."

Dit vooropstellen der mathesis bij het onderwijs had tengevolge, dat de „Ecole centrale des Travaux Publics", die 24 Mei 1795 geopend werd, en een half jaar daarna den naam kreeg van „Ecole Polytechnique", wel groote geleerden vormde, zooals Arago, maar niet beantwoordde aan het doel, waarmede zij was gesticht.

Napoleon meende, dat het niet noodig was, geleerden aan te kweeken. Hij had behoefte aan bekwame genie-officieren, en veranderde daarom de school in een militaire inrichting. De uitsluitend wiskundige opleiding werd reeds in 1796 weinig geschikt geacht, om bekwame technici te vormen. Daarom veranderde het Directoire het leerplan door er aan toe te voegen, dat de leerlingen ook verschillende inrichtingen, waar werktuigen vervaardigd werden, of werken in aanbouw moesten bezoeken.

Napoleon vond deze opleiding niet naar zijn smaak, en benoemde rapporteurs, om hem de gebreken aan te geven, die het onderwijs had. In het rapport, dat in 1806 werd uitgebracht, werd gezegd: „Men vult de hersenen der leerlingen met wiskunde, brengt hen ook iets van theoretische natuur- en scheikunde bij, maar in plaats van hen voor het werkelijke leven voor te bereiden, door hen de praktijk der vakken, die zij later beoefenen zullen, te onderwijzen, wanneelt men met hen naar de verouderde water-machine van Marly, naar de Gobelins, naar de Invaliden en de Catacomben."

In afwachting van een reorganisatie stelde Napoleon zelf een uitgebreide lijst vast van werken en inrichtingen, die bezocht moesten worden. Doch de reorganisatie is nooit tot stand gekomen, deels omdat de keizer aan andere meer gewichtige zaken zijn aandacht had te wijden, deels omdat hij tegen de kosten opzag.

Zoo werd het langzamerhand traditie, dat een technicus, vóór alles wiskundige moet zijn. Het baatte niet, dat reeds in Napoleons tijd mannen van gezag zich tegen deze opvatting verzetten. Langzamerhand vormde zich om de Ecole Polytechnique zulk een aureool van geleerdheid en eerwaardigheid, dat zij door bijna alle landen van Europa als het model voor militaire of burgerlijke technische scholen werd genomen.

De Ecole des Beaux Arts was ondertusschen te Parijs blijven bestaan. Hier werd alleen de artistieke bouwkunst onderwezen, en vooral aan het teekenwerk veel zorg besteed.

Bij ons was, gelijk te begrijpen is, reeds onder Koning Lodewijk Napoleon het Fransche voorbeeld gevolgd. Het invoeren der „entreprise générale" ging wel met groote moeilijkheden gepaard, maar den 22 Juli 1808 werd toch te Amsterdam de eerste openbare aanbesteding voor het maken der Overtoomsche schutsluis gehouden, een werk dat voor rijksrekening en onder rijkstoezicht door de stad is uitgevoerd. Reeds toen toonde het nieuwe systeem de gebreken, die wij nog kennen. Toch is het steeds gevolgd geworden bij de groote werken, die later onder Koning Willem I zijn tot stand gekomen. Deze vorst heeft ook het militair en burgerlijk technisch onderwijs naar het Fransche model bij ons georganiseerd. En hij bestendigde de Koninklijke Academie van Beeldende Kunsten, die door

Lodewijk Napoleon was ingesteld om zoowel schilderkunst, beeldhouwkunst als bouwkunst te onderwijzen.

De groote verandering, die de afschaffing der gilden teweeg bracht, is geweest, dat zij den architect, die tot dusver slechts de ontwerpen gemaakt had, ook noodzaakte tot het toezicht houden op de uitvoering, zooals die in een bestek omschreven was. Terwijl vroeger ieder meester onder de strenge wetten van het gilde stond, moest nu de architect dit toezicht voor alle vakken overnemen en het daarenboven nog uitoefenen tegenover iemand, die eerder ondernemer dan vakman genoemd kon worden.

In ons land heeft de gildetoestand nog tot 1820 ongeveer nagewerkt. De architecten van dien tijd, uitsluitend mannen der practijk, hebben de „entreprise générale" slechts schoorvoetend aanvaard, daar zij aan het oude systeem den voorkeur gaven.

(Wordt vervolgd.)

PROGRAMMA VOOR DE PRIJSVRAGEN.

Uitgeschreven door de Vereeniging van Nederlandsche Kalkzandsteen-Fabrikanten.

1°. De wedstrijd is open voor alle bouwkundigen in Nederland en heeft ten doel het maken van ontwerpen, uitvoerbaar in witten kalkzandsteen.

2°. Hij bevat de drie volgende rubrieken:

a. een vrijstaand blok van zes arbeiderswoningen gelegen op één rij, buiten de stad, met tuintjes zoowel aan voor- als aan achter-zijde, elk der woningen bevattende portaal, woonkamer (tevens keuken ± 20 M².) kamer ± 16 M²., in elk dier verrrekken een bedstede, niet begrepen in genoemde vlakte-maat, verder een drietal kasten, bergplaats of schuur (± 6 M².), privaat en zoldertrap.

b. een vrijstaand buitenhuis, bevattende op den beganen grond twee kamers elk ± 25 M², waarvan één met serre, keuken, vestibule, trap, w.c. en kelder;

op de verdieping twee groote en kleine slaapkamers, w.c. en zoldertrap; alles voorzien van de noodige kasten enz.

c. een blok van zes stadshuizen, gelegen op een rechthoekig terrein, lang 42 M., diep 35 M.

Hiervan ligt één einde op den hoek van eene straat, het andere is aangebouwd; terugspringen op de grenslijn is geoorloofd.

Het hoekhuis en één der andere huizen op te vatten als heerenhuis; de vier overige als afzonderlijk verhuurde boven- en benedenhuizen.

De heerenhuizen moeten bevatten:

beganen grond, twee kamers, waarvan één met serre, keuken, vestibule, gang en trap, alsmede kelder, w.c., kasten enz.

eerste verdieping, twee slaapkamers, kabinet, badkamer, w.c. en kasten;

tweede verdieping, twee kleine slaapkamers, zolder en meidenkamer.

De andere huizen bevatten voor het benedenhuis:

demi souterrain, twee kamers, keuken, provisiekamer, w.c. en kasten;

bel étage, twee kamers, waarvan één met serre, kabinet, vestibule en trap naar het souterrain, w.c., kasten, enz.

Voor het bovenhuis:

eerste verdieping, twee kamers, waarvan één met serre, keuken en provisiekamer, w.c., kasten, trap naar de tweede verdieping, enz.

tweede verdieping, twee slaapkamers, kabinet en badkamer, w.c., kasten en zoldertrap;

zolder met meidenkamer.

Voor dit blok alléén vlakke dakbedekkingen toe te passen, terwijl de keuze van de afdekkings-materialen der rubrieken a en b aan den ontwerper wordt overgelaten.

3°. Het is de bedoeling de ontwerpen zóó op te vatten, dat de onder a en b sub 2 genoemde geheel worden uitgewerkt, terwijl voor die onder c sub 2 genoemd, de planindeeling slechts toelichting zij op den gevel.

Voorts dat de witte kalkzandsteen het hoofdmateriaal vormt, waarbij evenwel gebruik mag worden gemaakt van andere materialen voor versiering en constructieve eischen, zooals natuursteen, hout voor vakwerk enz., zooals gebruikelijk in den baksteenbouw.

Evenwel wordt medegedeeld, dat de Nederlandsche Kalkzandsteen-Fabrikanten in staat zijn te leveren, behalve den witten kalkzandsteen in waalvorm:

1°. gekleurde kalkzandsteen en wel blauwgrijs, rood en geel [1]).

2°. behalve het normale waalsteenformaat, waarvan de prijs aan de fabriek gemiddeld f 10.— per 1000 bedraagt, ook grootere blokjes en profielsteenen, die per M³. ± f 35.— besommen.

3°. grootere blokken, voor lateien, consoles enz., waarvan de kwaliteit door den fabrikant wordt gegarandeerd „minstens te zijn in overeenstemming met natuurlijke zandsteen".

De prijs hiervan behakt is gemiddeld ± f 75.— per M³., beeldhouwwerk daarin niet begrepen.

4°. Worden verlangd de navolgende teekeningen voor de verschillende rubrieken:

a. en b. op eene schaal 1 : 50, de platte gronden, de gevels en twee doorsneden, alsmede een détail 1 : 20 van één der gevels met doorsneden over dezen, waaruit duidelijk blijkt, de constructie der raamafdekkingen, waterdorpels, gootlijsten, enz.

c. de voor- en zijgevels 1 : 50, de platte gronden 1 : 100 en een geveldétail als voor a. en b. omschreven.

Behalve genoemde teekeningen, die als lijnteekeningen met zwarte lijnen op witten grond, zonder gebruikmaking van kleuren worden ingewacht, worden gevraagd in elk der rubrieken:

a. het voornaamste geveldétail schaal 1 : 20 als kleurteekening behandeld.

b. eene beschrijving van het gedachte materiaal met kleur-opgave, enz.

Verder mogen andere teekeningen als perspectieven enz. worden toegevoegd.

De teekeningen mogen niet opgerold, noch ook gevouwen worden ingezonden.

5°. Ieder inzender mag in één of meer rubrieken mededingen of wel in één rubriek met meerdere inzendingen, dan evenwel onder verschillend motto.

6°. De inzendingen worden franco ingewacht vóór of op 1 Mei 1907, bij den Heer C. T. J. Louis Rieber, Secretaris van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Marnixstraat 402 te Amsterdam, vergezeld van een gesloten enveloppe, inhoudende naam en woonplaats van den inzender en buiten het motto vermeldende.

[1]) N.B. deze kleuren kunnen geleverd worden:
„blauwgrijs" van af zeer lichten tint van duifgrijs, dus ongeveer als hardsteen, tot zeer donker blauw zwart;
„rood" als kleurig hardgrauw, als appelbloesem en als helder roode nageperste verbindsteen;
„geel" in nuance tusschen kanariegeel en stroogeel.

7°. Als prijzen worden uitgeloofd in elk der rubrieken a. en b.,

één eerste prijs à	. . . .	f 150.—
„ tweede „ „	. . . .	„ 75.—
„ derde „ „	. . . .	„ 50.—
in de rubriek c,		
één eerste prijs à	. . . .	f 200.—
„ tweede „ „	. . . .	„ 150.—
„ derde „ „	. . . .	„ 75.—

8°. Alle bekroonde ontwerpen blijven het eigendom der Vereeniging en mogen door haar gereproduceerd en verspreid worden.

Bovendien behoudt zij zich het recht voor, ook andere ontwerpen aan te koopen op gelijke voorwaarden als de bekroonde, tegen eene vergoeding van f 30.—.

9°. Alle ontwerpen zullen worden geëxposeerd op nader te bepalen plaats en worden daarna — behalve de bekroonde en aangekochte — den mededingers franco teruggezonden.

10°. De Vereeniging zal zich onvoorwaardelijk onderwerpen aan de uitspraak der Jury, waarvan leden zijn de ondervolgende heeren:

Dr. P. H. J. Cuypers, Architect der Rijks Museum-Gebouwen, te Roermond.

Ed. Cuypers, Architect, te Amsterdam.

H. Evers, Hoogleeraar aan de Technische Hoogeschool, te Delft.

J. F. Klinkhamer, Civ. en Bouwk. Ingenieur, Hoogleeraar aan de Technische Hoogeschool te Delft.

C. T. J. Louis Rieber, Bouwk. Ingenieur, Secretaris der Mij. t. B. der Bouwkunst, te Amsterdam.

's-Gravenhage, Januari 1907.

De Vereeniging van Nederlandsche Kalkzandsteen-Fabrikanten,

A. W. SEGBOER, Oud-Kolonel, Voorzitter.
A. H. BARON VAN HARDENBROEK VAN AMMERSTOL, Secretaris.
R. ROELFSEMA, Penningmeester.

BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP.

Den 22 Januari heeft in de vereeniging »Bouwkunst en Vriendschap," te Rotterdam, de heer H. C. J. Geitsers, adj.-directeur der gemeentelijke gas- en electriciteitsfabriek, een voordracht gehouden over het electrisch bedrijf daar ter stede als inleiding tot een door de leden der vereeniging aan de centrale aan de Schiehaven te brengen bezoek.

Hoewel het bezoek, zoo ving spreker aan, de centrale zal gelden, zij het mij vergund een overzicht te geven van het geheele bedrijf, waarvan de centrale een der onderdeelen vormt, te meer daar veel van wat omtrent de centrale is mede te deelen zijn grond vindt in in de eischen, die het bedrijf in zijn geheel stelde.

Het op eenigszins uitgebreide schaal opwekken en gebruiken van electriciteit voor allerlei bedrijfsdoeleinden geschiedt eigenlijk eerst sedert ongeveer 20 jaar, en dit in 't bijzonder voor verlichting. Het is dan ook een verschijnsel van de laatste jaren, dat in de grootere plaatsen van ons land naast de gasfabrieken ook die van de electriciteit voor dat doel worden ter hand genomen. In Rotterdam werd daartoe overgegaan in 1881, meer in 't bijzonder ter voorziening in de behoefte der electrische havenontlage dan voor verlichting. De eerste fabriek, die gesticht werd op het terrein der gasfabriek aan den Oost-Zeedijk, was van bescheiden afmetingen en bood slechts plaats voor 3 machines van 170 P.K. elk, waarvan er echter dadelijk slechts 2 geplaatst werden, terwijl op de plaats van de derde later een machine van 300 P.K. kwam te staan. Spoedig echter was uitbreiding noodig en successievelijk steeg de capaciteit der machines tot boven de 2000 P.K.

De eerste machines waren alle ingericht tot het leveren van gelijkstroom en dit van een spanning van 440 Volt, doch die spanning is te hoog voor verbruik in de lampen, die op een spanning van 110 volt zijn ingericht. Het is echter ondoenlijk om den stroom op die lage spanning opgewekt behoorlijk te distribueeren, daar dit een te groot stroomverlies zou te weeg brengen. Daarom moesten middelen beraamd worden om stroom van zoo hoog mogelijke spanning zoo ver mogelijk te distribueeren en deze voor de eind-distributie in stroom van lagere spanning om te zetten; tot dat doel werden in de centra van het stroomverbruik twee onderstations opgericht, waarvan het eene aan de Coolvest en het andere op Feijenoord zijn plaats vond en waar de stroom van de Centrale aan de Oost-Zeedijk afkomstig in accumulatoren werd verzameld en van daar in stroom van lagere spanning werd omgezet en in het verdeelingsnet geleid. Bij deze omzetting gaat echter 25% der electrische energie verloren. Het terrein aan de Oost-Zeedijk liet echter bij de vermeerdering der behoefte aan electriciteit geen verdere uitbreiding van de Centrale toe, zoodat daar een accumulatoren-batterij werd gemaakt om de des daags opgewekte electriciteit te verzamelen om deze des avonds voor verlichting af te kunnen geven. Toen nu het plan ontstond om de tram hier ter stede van electrische bewegkracht te voorzien en de gemeente in de toekomst voor verlichting en drijfkracht meer electriciteit zou moeten leveren, rijpte het plan om een nieuwe centrale te bouwen, die in alle behoeften kan voorzien en waarbij van de nieuwste vindingen op electriciteitsgebied geprofiteerd zou kunnen worden.

Het terrein voor zulk een centrale moest echter aan bijzondere eischen voldoen: 1o, zoo gelegen zijn, dat over eene onbeperkte hoeveelheid water voor condensatie kon beschikt worden; 2o, dat het voor brandstofaanvoer goed gelegen was en 3o, een zoodanige uitgebreidheid bezitten, dat voor een verre toekomst uitbreiding der fabriek mogelijk was. Aan die eischen voldeed het gekozen terrein aan de Schiehaven volkomen. Wel ligt het terrein ver uit het bebouwde gedeelte der gemeente, doch dit bezwaar was door de keus van stroomsoort te ondervangen. Spreker verklaart nu in 't bijzonder de eigenschappen van den gelijkstroom, den wisselstroom en den draaistroom, en de mogelijkheid van de beide laatste door stilstaande transformatoren in gelijkstroom over te zetten. Het is daardoor mogelijk om aan de centrale, stroom van zeer hooge spanning op te wekken, en zonder groot verlies over groote afstanden te geleiden naar de accumulatorenstations, waar deze stroom dan in gelijkstroom omgezet, of door transformatoren van lagere spanning verkrijgt en daarna verder gedistribueerd wordt. Voor de tram wordt stroom van 600 volt gebezigd, en al geeft deze in de lampjes in de tramwagens een niet zoo constant licht als een stroom van lagere spanning, wegens de groote variatie in spanning van eerstgenoemde, zoo is dit toch niet van zoo groot bezwaar te achten.

Spreker treedt nu in een beschrijving van de inrichting voor het tramnet, en licht met modellen al de onderdeelen van de bovengrondsche leiding toe; de wijze waarop deze geïsoleerd is, wordt uitvoerig nagegaan, en alle maatregelen om storing van het bedrijf of ongelukken te voorkomen passeeren de revue. De verdeeling van het gebeele net in negen gebieden en van elk gebied in secties van hoogstens 500 M. lengte maakt het mogelijk om elk onderdeel van het net uit te schakelen en gebreken die zich daarin voor mochten doen, te herstellen. Hij geeft een verklaring van den stroomloop en de teruggeleiding door de rails, waarbij hij gelegenheid heeft te wijzen op de mogelijkheid van het overgaan van den stroom op de gas en waterleidingbuizen, die zich in den grond bevinden en de nadeelen die daaraan verbonden zijn. Om dit te voorkomen, zijn koppers, afzonderlijke terugleidingen in verbinding met de tramrails aangebracht, welke laatste zeer onderling met de uiterste zorg verbonden moeten worden.

Na deze algemeene beschouwingen behandelt spreker het gebouw der centrale aan de Schiehaven en de inrichting daarvan. Omtrentrijk, zegt spreker, wordt meestal ten opzichte hiervan van een electrisch bedrijf gesproken. Het bedrijf is integendeel een stoombedrijf, dat electriciteit produceert. Achtereenvolgens staat spreker nu stil bij de stoomketels, de automatische stookgelegenheid, het koien- en aschtransport, en behandelt verder de stoomturbines, die aan de dynamo's gekoppeld zijn, en te zamen een vermogen van 5000 P.K. bezitten.

Hij beschrijft het schakelhuis, dat in twee deelen gedeeld is, n.l. voor den stroom van zeer hooge en voor dien van lagere spanning en relevreet de buitengewone voorzorgen voor isolatie, die in het eerstgenoemde gedeelte genomen moesten worden om ongelukken te voorkomen, en staat ten slotte stil bij de administratie-kantoren en de daarboven gelegen accumulatoren-ruimte, om ook hier weder te wijzen op de bezwaren die het bij deze oumisbare zwaarlucht aan den bouw in den weg legt en overwonnen moeten worden.

Behalve met de straks genoemde modellen werd het gesprokene met een reeks teekeningen opgehelderd.

In aansluiting met de voordracht van dien avond werd den volgenden dag door een groot aantal leden der vereeniging een bezoek aan de centrale gebracht, welke door den heer Geitsers geleid werd en waarbij de geheele inrichting nog nader werd verklaard en toegelicht.

OPEN PRIJSVRAGEN.

Prijsvragen van »de Amsterdammer«. Inlevering 28 Februari en 30 April 1907. Programma's in No. 52.

Raadhuis voor Leiden. Inlevering 7 Mei 1907. Mededeelingen in No. 52.

INFORMATIE-BUREAU
van den Bond van Technici,
Bureau: .. ..
Maritsstraat 110, Rotterdam.

Ingeschreven solicitanten:

20	Bouwk. Opz. Teekenaars	23	tot	45	jaar,	f 65	tot	f 100 p. m.
9	" Opz. Uitvoerders	21	"	45	"	- 60	"	- 100 "
2	Scheepsteekenaars aankom.	20	"	23	"	- 45	"	- 50 "
6	Waterb. Opzichters	24	"	30	"	- 70	"	- 90 "
3	Werktuigk. Teekenaars	27	"	34	"	- 60	"	- 85 "
3	Opz. (Constructeur)	27	"	39	"	- 85	"	- 110 "
2	Electrotechnische Opz.-Teekenaars	27	"	27	"	- 70	"	- 80 "
9	Bouwk. Opz.-Teek., aankomend,	19	"	22	"	- 40	"	- 65 "
4	Machinisten-Chef	29	"	39	"	- 75	"	- 100 "
3	Leeraren Werktuigkunde	27	"	39	"	- 85	"	- 110 "

TECHNISCH GEDEELTE

ONTGINNING VAN HEIDE DOOR KLEINE WONINGEN, ENZ., IN NEDERLAND, DOOR M. P. DE CLERCQ.

(Vervolg.)

Voorts nemen de stoom- en electrische tramverbindingen overal voortdurend toe, waardoor het vorenbedoelde zelfs op betrekkelijk groote afstanden erg in de hand wordt gewerkt, terwijl bovendien het verbeteren der wegen in toenemende mate bevorderd wordt, zelfs door gemeentebesturen, die in andere opzichten nog verbazend gehecht zijn aan het doen voortduren van eenmaal bestaande toestanden.

Bijgevolg, de omstandigheden werken in verschillende onderdeelen bepaald mede tot het mogelijk maken der ontginning van heide, enz. in Nederland, door kleine woningen, weshalve ik het een dankbaar werk acht, daarop de aandacht te vestigen in het algemeen en vooral ook in het bijzonder van de velen, die de bouwvakken uitoefenen of daarmede in betrekking staan.

„Als ontginning", dient vooraf te gaan. Immers de heidegronden geven hoegenaamd geen voordeel aan de eigenaren en de met dennen- en hakhout beplante zandgronden werpen wel op den duur eenige rente af, doch zulks bedraagt, per hectare per jaar uitgerekend, slechts een zeer mager sommetje. De eigenaren dier zoogenaamde woeste gronden zullen daarom gaarne tot eene betere ontginning medewerken, want een bezit meer rentegevend te maken, is toch waarlijk het rechtmatig ernstig streven van ieder flink en degelijk mensch.

Hoe meer medewerking van alle kanten, des te grooter kans van slagen. Ergo die van de betrekkelijke grondeigenaren wordt zeer bepaald gevorderd en kan alleen het gevolg zijn van hun belang bij dit streven, dat nu inderdaad genoeg aangetoond is en waarbij alleen nog vermeld dient te worden, dat de waardevermeerdering van een deel van iemands grondbezit aan heide, enz., door ontginning met kleine woningen, het overige daarvan beslist ten goede moet komen, in zooverre zulks daaraan grenst of in de onmiddellijke nabijheid is gelegen.

Laat dus vooral het uitgangspunt van dit streven de ontginning blijven, terwijl de goede onafscheidelijke uitwerking daarvan moet wezen; solide en degelijk werk voor de bouwvaklieden en bevordering der voorname sociale kwestie „het woningvraagstuk".

Als bepaald voorstander van coöperatief-wonen, tengevolge der veeljarige gunstige gevolgen door toepassing van dit stelsel reeds verkregen, kan ik deze degelijke samenwerking ook hierbij zeer zeker aanbevelen, maar zulks is betrekkelijk op dit oogenblik een bijzaak, want voor de belanghebbende partijen is het onverschillig op welke wijze het hier behandelde denkbeeld eventueel uitgevoerd zal worden. De hoofdzaak is toch, of het wel uitvoerbaar is en dit dient derhalve eens van alle kanten bekeken te worden.

Het spreekt van zelf, dat ik eerst eens onderzocht heb, in hoeverre reeds op de door mij bedoelde wijze gewerkt is en wordt, alsmede welke resultaten zoodoende verkregen zijn.

Welnu de uitslag van dit onderzoek is alles behalve bevredigend. Hier vernam ik, dat eenige kleine woningen op heidegrond waren gebouwd, waarvan de bewoners toekomstige eigenaren werden, mits bij den aanvang een zeker bedrag stortende (men noemde mij f 1000, f 500, enz.) om voorts het verder kostende van huis en grond, vermeerderd met de rente daarvan, in wekelijksche of maandelijksche termijnen te betalen, waarbij alle lasten en onderhoud dadelijk voor rekening der bewoners-toekomstige eigenaren kwamen.

Dit voldeed niet aan de verwachtingen. De schrale zandgrond vereischt eerst zooveel arbeid en bemesting, dat de vruchten daarvan volstrekt in den beginne niet de vele moeite en onkosten beloonden. Wel zou dit gaandeweg het geval worden, doch de bewoners waren geen lui, die, zooals men dit noemt, het uitzingen konden!

Daar werd mij medegedeeld, dat een eigenaar van heidegronden in wintertijd had laten diepspitten, om arbeiders die anders alsdan geen werk hadden, ter wille te zijn. Voorts liet die eigenaar bij de aldus reeds bearbeide gronden kleine huizen bouwen, met aanhoorigheden voor het landbouwbedrijf op kleinen schaal, om daarna zulk een gebouwtje met eenige hectaren grond als kleine boerderij te verhuren. Wel was daarvoor erg veel liefhebberij, omdat de huurprijzen zoo uiterst goedkoop waren er meer jonge boeren zijn, die zelf willen beginnen, dan te huur-komende boerderijen, doch steeds hoorde ik de zelfde klacht, dat zij liever eene groote boerderij met puik land duur huurden, dan eene kleine met schralen grond goedkoop.

Volstrekt geen deskundige op dit gebied zijnde, kan ik de juistheid der mij daarvoor aangegeven oorzaken niet beoordeelen, doch daar dit beweren vrij algemeen door bevoegden als juist erkend wordt, is toch waarlijk wel aan te nemen, dat zulks recht van bestaan heeft.

Ik zoude nog meer dergelijke ongunstige uitkomsten kunnen opsommen, maar dit is overbodig, want inderdaad de aldus genomen proeven tot ontginning van heide enz. door bewoning, zijn, met een zeer beperkt aantal uitzonderingen, allesbehalve uitlokkend tot navolging.

Oppervlakkig zoude het dus een dwaasheid lijken, dit voetspoor te willen volgen. Men moet evenwel twee dingen in aanmerking nemen, die mijn plan van de vroegere toepassingen doet afwijken en wel, naar mijne meening, op zeer gunstige wijze. Ik bedoel, door kleine woningen, alsmede op bereikbaren afstand van flinke plaatsen.

Tot nog toe werd met die ontginning steeds bedoeld, de heide enz., in boerderijen te herscheppen, terwijl de ligging daarvan weinig uitmaakt, want of het marktbezoek wat meer of minder tijd vordert op den marktdag, doet er niets toe; die dag is eenmaal daarvoor bestemd.

Niet vruchtbaar maken van ondankbaren grond, was daarbij hoofdzaak; welnu, dit wil ik geheel in bijzaak veranderen en te Amsterdam zoude de volksterm daarvoor luiden „dat scheelt me ook maar geen dwarsstraat!"

Door goedkoopen bouwgrond kan bij elke kleine woning op de heide een grooter of kleiner lapje grond gevoegd worden, zonder dat de huur van een geheel vrij huisje, ingericht volgens de voorschriften der Nederl. Woning- en Gezondheidswetten, met b.v. een 1000 vierk. Meter bijbehoorenden grond, hooger komt dan een deel van een perceel, volstrekt niet aan die voorschriften beantwoordende en zonder vrij terrein en bijbehoorende, in een niet te ver afgelegen groote stad of welvarend dorp.

De hoofdverdienste van een dusdanig heidebewonend gezin, behoeft niet uit dien schralen en ondankbaren grond geput te worden, doch blijft voortspruiten uit het uitgeoefende ambacht of werk in „de stad" of „het dorp". Met zelfbearbeiding van den bijbehoorenden grond en gedeeltelijke bemesting daarvan ook door het houden van varken, geit, schaap, koe, kippen, enz., kan dat bijzaakje waarlijk nog wel aardig worden en mocht het eenig jaar ook al niet erg loonend zijn, welnu de hoofdinkomsten gingen door en het andere was eventueel toch ook slechts een meevallertje of extraatje, waaraan geen noemenswaardige buitengewone kosten verbonden waren.

Maar afgescheiden van het finantieele belang, is er nog veel goeds aan dit plan verbonden.

De hoofdzaak voor een gelukkig en tevreden leven is immers het genot van eene goede gezondheid en dat kwalen, ziekten en gebreken door onvoldoende en slechte huisvesting bevorderd worden, behoeft waarlijk geen betoog, al is het moeielijk door bewijzen te staven. Niet alleen in de steden, maar evenzeer ten plattenlande kleven er nog veel te veel gebreken vooral aan de kleine woningen, omdat die te goedkoop moeten zijn. Hiervan uitgaande, zijn in verschillende landen de bekende woningwetten uitgevaardigd, omdat het algemeene of sociale belang daarin verbetering vordert.

Indien dus de, als gezond bekend staande, zandgrond benuttigd wordt voor het stichten van goedkoope, kleine woningen, die door de uiterst billijke grondprijzen zoo doelmatig gebouwd kunnen worden, dat zij aan de hier bedoelde voorschriften voldoen zonder te duur in huur te worden, dan zal de volksgezondheid daardoor zeer bevorderd worden, waarvan natuurlijk zij het meest profiteeren, die in zulke (wel kleine, doch inderdaad goede) woningen verblijven, op dien goeden zandgrond, met echte frissche lucht en heerlijk licht in overvloed, in alle vertrekken verkrijgbaar.

Vooral door de ongewoonte, zal zulk wonen ver van het werk, familie en bekenden, eerst wel wat vreemd wezen, want het spreekwoord zegt waarlijk niet ten onrechte, dat onze gewoonte onze tweede natuur is. Er zijn ook bezwaren aan verbonden, dit valt niet te ontkennen, maar weegt enkel het feit van de onbetwistbare verhooging der eigene gezondheid niet ruimschoots op, tegen de moeielijkheden, die met eenigen goeden wil toch inderdaad wel te overwinnen zijn?

Iedereen zal dit moeten toestemmen en met name zij, die bij ondervinding weten, hoezeer de levensvreugde en welvaart van een gezin kan lijden door ziekte, kwalen of gebreken van een zijner leden.

(Wordt vervolgd.)

LESSEN UIT BERLIJN.

Berlijn is een merkwaardige stad, niettegenstaande het oordeel van een welbekend reiziger, die voor eenige jaren Berlijn beschreef als „een moderne stad die geen kenmerkend en oorspronkelijk karakter bezit." Men houde echter in 't oog dat Berlijn, zooals wij het thans kennen, bijna geheel nieuw is. Zijn bevolking van twee millioen is meer dan viermaal grooter dan voor 40 jaar, en overtrof tot 1880 de bevolking van New-York. De voorsteden hebben hun duizenden in de wereldstad geledigd en het is wonderbaar hoe de autoriteiten met dezen toevloed hebben rekening gehouden. De stad is altijd een der best bestuurde van Europa geweest en elke moeielijkheid, die de toename van bevolking met zich heeft gebracht is voorzien, zoodat uitbreidings- en verbeteringsplannen van te voren zijn uitgewerkt en overal orde verkregen is. Telkens hebben commissies andere steden bezocht om kennis en bijzonderheden van gemeentezaken op te doen en het vorige jaar nog werd Baron Von Hammerstein, de Minister van Binnenlandsche Zaken, door den Keizer naar Engeland gezonden om de gemeente-instellingen te bestudeeren met het oog op verdere uitbreiding en verfraaiing van Berlijn. De natuur heeft weinig gedaan om een geschikte situatie voor deze wereldstad te verschaffen. Berlijn ligt te midden van een dorre vlakte en zijn rivier, de Spree, is een zeer trage stroom, maar verbonden met de vruchtbare Elbe en Odervalleien, en van elk bestaand voordeel is gebruik gemaakt. Van dit alles, schijnbaar tegenstrijdig met de uitbreiding van Berlijn, is tot in de kleinste bijzonderheden partij getrokken ,tot de stad nu het grootste industrie- en handelscentrum van het vasteland geworden is.

Tegelijkertijd zijn de pogingen der Duitschers om hun hoofdstad tot een waardige mededingster van Parijs te maken grootendeels geslaagd. De burgerij is veel verschuldigd aan Professor Virchow, den kampioen voor de openbare gezondheid; aan Herr Hobrecht, die een ware Haussmann voor Berlijn geweest is; en aan Herr Meubrink, de pionier van een uitgestrekt rioolstelsel. De gemeente is inderdaad gelukkig geweest zich de diensten van zulke kundige ambtenaren te kunnen verzekeren.

Stratenplannen.

De stad is merkwaardig door de ruime straten — meer dan 500 K.M. — breede en gemakkelijke rijwegen, met overvloedig licht en lucht voor de bewoners. De wegen zijn uitstekend onderhouden en meer dan 60 K.M. zijn geasphalteerd, terwijl de andere met keien of houten blokjes bestraat zijn. Zooveel mogelijk zijn de hoofdstraten volgens het Amerikaansche schaakbord-patroon ontworpen en men vindt geen open ruimten of ze zijn benut voor publieke verfraaiing. Boomen, grasvelden, fonteinen en standbeelden worden op groote schaal toegepast om de straten en pleinen effect te doen maken.

In Berlijn vindt men een interessante bepaling in de bouwverordening. Alle gedeelten met soortgelijke gebouwen zijn in districten gegroepeerd en de gemeente beslist, welk soort gebouwen daar geplaatst worden.

In een district, waar bijv. open villa-behouwing is voorgeschreven, is het verboden de indruk van de omgeving te bederven door een fabriek of een hoog blok huurwoningen te zetten. Deze verordening heeft, hoewel er ook veel tegen te zeggen valt, een wonderbaren invloed gehad op de schoonheid van vele wijken en al vond ze in den beginne vele vijanden, de huiseigenaren zijn er nu niet zulke tegenstanders meer van, omdat hierdoor de waarde van hun eigendom vermeerdert. Berlijn heeft getracht zijn openbare gebouwen zooveel mogelijk bij elkaar te plaatsen en de roem van een enkele straat is daarvan het gevolg. De „Unter den Linden", ongeveer een kilometer lang en 65 M. breed, is de groote slagader van de stad en is zoowel uit schoonheids- als historisch oogpunt terecht de trots van Berlijn.

Toch staat ze achter bij de „Champs Elysées" te Parijs en als ze fraaiere gebouwen als afsluiting had zou deze straat een voorname mededingster daarvan zijn. Berlijn is echter een slachtoffer van de stucco-koorts en sommige der belangrijkste gebouwen zijn buitensporige stucco-constructies. Alleen door de volmaakte orde, waarin zij gebouden worden, zijn ze dragelijk en de stad heeft getracht het kwaad te verminderen door artistieke standbeelden en ornamenten. Het spreekt vanzelf, dat deze gebouwen oud zijn, de meer moderne gebouwen zijn goede ontwerpen in steen opgetrokken.

De uitbreiding der voorsteden.

Terwijl de stad in de laatste jaren hervormd is, zijn de omstreken van Berlijn verbazend vooruitgegaan. En niet tot ontsiering van de stad, zooals dikwijls het geval is. Men heeft ervoor gezorgd, dat voldoende ruimte gereserveerd bleef voor openbare plantsoenen en speelterreinen. De beroemde „Tiergarten" ruim 3 K.M. lang en 1.5 K.M. breed in het westen der stad is thans een der fraaiste

wandelplaatsen die in eenige wereldstad bestaan. Hoewel er in de Berlijnsche straten meer dan 45,000 boomen staan, heeft de gemeente nog voor andere parken gezorgd als de Humboldthain, Friedrichshain, Victoria-Park, enz. Overal heeft de stadsbewoner gelegenheid om frissche lucht in te ademenen. Slechts 8 K.M. van het brandpunt van net Berlijnsche leven — het snijpunt van de Unter den Linden en de Friedrichsstrasse — kan men naar hartelust wandelen in de liefelijke dennebosschen van de Jungfernheide, de Spandauer of het Grünewald langs de fraaie reeks der Havelmeren. De voorsteden van Berlijn strekken zich tot deze districten uit, en een prachtige boulevard — de Kurfürstendamm — verbindt ze nu met Berlijn. De villa's aan de landzijde zijn prachtig en worden niet alleen door rijken, maar ook door gegoede burgers bewoond.

Aesthetische beschouwingen.

Een stad kan niet fraai worden, tenzij ze krachtig optreedt tegen het reclame-kwaad. Berlijn is hierin niet achtergebleven overeenkomstig de publieke opinie, die in dit opzicht hooger staat dan hier te lande. De president der politie heeft een verordening afgekondigd, waarvan de advertenties op de ruiten van publieke omnibussen verboden zijn en verschillende aanplakbiljetten in de straten alleen toegelaten zijn op speciale aanplakborden en reclame-zuilen. In geheel Duitschland zijn deze reclame-bepalingen een bron van inkomsten voor de gemeenten, terwijl zij tevens een groot aesthetisch succes zijn. De stad behoudt zich het recht van plaatsing en bepaalt den prijs voor deze advertentiën. De zuilen der contractanten moeten van een bepaald model en grootte zijn, en elke wijk moet er een bevatten. Op den bovenrand van elke zuil moet duidelijk leesbaar zijn: 1e. het cijfer van de stadswijk; 2e. het aantal politieposten; 3e. de plaats van het naastbijzijnde post- en telegraafkantoor; 4e. de naastbijzijnde brandspuit; 5e. de naastbijzijnde ambulance-post en waar kosteloos voertuigen beschikbaar zijn voor het transport van lijders aan besmettelijke ziekten.

De contractant moet de zuilen in goeden toestand onderhouden tot tevredenheid van den politie-president en de magistraat, maar zij worden het eigendom der stad, zelfs al heeft de contractant ze opgericht. Als ze verplaatst moeten worden, moet hij zulks doen. Voor dit beperkte advertentiemonopolie worden inschrijvingen gehouden. In Berlijn ontving de gemeente gedurende meer dan 10 jaar, een jaarlijksche opbrengst van 250,000 Mark. Dit is zuivere winst voor de stad, die bovendien het recht heeft een of andere ongewenschte reclame te verbieden.

De toekomst van Berlijn.

Het is moeilijk de toekomst van Berlijn te voorspellen, in elk geval is het onverstandig, want de rol van profeet is altijd hedriegelijk. Niettemin is het duidelijk, dat wanneer de toekomst even verbazingwekkend is als het verleden, Berlijn waarschijnlijk een der fraaiste steden van Europa zal worden. De onbeperkte volharding van den Duitscher, vergezeld van groote financiëele welvaart, drijft hem aan zijn hoofdstad te maken tot een monument van Duitschen vooruitgang, en alles geschiedt met wonderbare orde, voorzichtigheid en economie. Mr. Albert Shaw, de bekende Amerikaansche schrijver over gemeente-zaken, acht dat voor elken dollar, dien Berlijn besteedt om groote publieke verbeteringen door te voeren, tien dollars door New-York worden uitgegeven om dezelfde waarde te verkrijgen. Voor veertig jaar was Berlijn zoo achterlijk als men zich geen stad kan voorstellen. Het was een kleine dichtbevolkte plaats, omringd door muren en vestingwerken en het bezat geen noemenswaardige voorsteden. De burgers hadden niets in te brengen, de koninklijke regeering beheerschte alles, zelfs de Spree-rivier, waarin alle riolen uitliepen. Gas, waterleiding en bijna elke openbare inrichting van waarde was in particuliere handen. De verandering door zelf-regeering, was echter verbazend. De vestingwerken werden gesloopt, groote straten gemaakt, boulevards in alle richtingen aangelegd, de riviervaart verbeterd, riolen aangelegd, het bouwen van een nieuw Rathaus, zijn slechts weinige der talloose verbeteringen. En dit gaat steeds voort. Daarom, wie kan zeggen wat Berlijn over 20 jaar zal zijn? Evenals Athene vooruitging met alle hulpbronnen en de onuitputtelijke energie van 'n groot volk als drijfveeren, zoo zal Berlijn en het groote Duitsche Rijk opbloeien in de onophoudelijke reeks van komende jaren.

B. A.

LOODWIT.

Van wege het Departement van Landbouw, Nijverheid en Handel is thans uitgegeven een voorloopig rapport door de Loodwitcommissie in October 1906 aan den Minister uitgebracht.

De commissie deelt in dit rapport de resultaten mede van verschillende door haar genomen proeven en kwam met algemeene stemmen tot deze conclusie: dat bij gebruik van de loodwit- en zinkwitverven, zooals die waarmede de commissie hare proeven genomen heeft en dus practisch zeer goed verwerkbaar bleken, het zinkwit zeker in geen enkele opzicht in dekvermogen bij loodwit ten achter staat, ja zelfs eerder nog iets beter dekkend kan genoemd worden.

Voorts blijkt, dat die zinkwitverf bij gelijke of betere dekking en naar de thans geldende prijzen nog iets goedkooper is dan de loodwitverf.

De commissie is thans nog bezig:

a. met het nemen van droogproeven met diverse soorten rauwe en gekookte lijnolie;

b. met het nemen van droogproeven met de verfstoffen, zooals die door de commissie zijn gebruikt, en waarvoor te gemalen verven worden genomen;

c. met het nemen van proeven, welke beoogen na te gaan, het quantitatief beloop van de inwerking van atmospherische agentia op dunne lagen verharde verf, zooals door de commissie gebruikt is;

d. met het nemen van proeven met losgemaakte verfhuiden ,bereid met de verf, waarmede de commissie werkte.

Van die huiden zal men trachten te meten de draagkracht en rek, en wel:

1e. in gewonen staat;

2e. na inwerking van atmopherische agentia;

3e. na inwerking van zeewater.

De commissie stelt zich bovendien allereerst nog voor:

1e. droogproeven te nemen met rauwe lijnolie, waaraan is toegevoegd 5 pCt. van het gewicht aan verfstof. De hiervoor te kiezen verfstoffen zullen de meest gebruikelijke zijn, zooals loodwit, zinkwit, enz.;

2e. waar zij tot nu toe, om de meest mogelijke zekerheid te krijgen van uiterst fijne wrijving en verdeeling der verfstoffen en innige vermenging met de olie, uitsluitend gebruik maakte van den verfwalsmolen als daartoe bij uitnemendheid geschikt gebleken, wenscht zij thans echter nog nader na te gaan of ook bij behoorlijk gebruik van goede konusverfmolens een even goede menging, fijnheid en innige verbinding is te verkrijgen;

3e. vergelijkende proeven te nemen met food- en ijzermenie onder brak water.

Overigens is niet vooraf te bepalen of de thans door de commissie aangebrachte verfproeven en ondernomen werkzaamheden nog leiden zullen tot verdere onderzoekingen, zoowel van wetenschappelijken als practischen aard, om tot een beslist antwoord te kunnen geraken op de haar door de Regeering gestelde vragen, maar zal zulks van verdere omstandigheden afhangen.

(Hbld.)

VIJFTIENDE JAARGANG, No. 6 ZATERDAG 9 FEBRUARI 1907

ARCHITECTURA

ORGAAN V.H. GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

BUREAU VAN REDACTIE: H. P. BERLAGE Nzn., Voors. H. WALENKAMP, A. J. JOLING, W. KROMHOUT Czn., A. VAN BAALEN, D. F. SLOTHOUWER, COKN. VISSER, Leden. — — — — VASTE MEDEWERKERS: K. P. C. DE BAZEL en J. W. H. BERDEN — — — REDACTEUR VOOR HET TECHNISCH GEDEELTE L. ZWIERS — VALERIUSSTRAAT 64 TE AMSTERDAM.

UITGEVERS: J. VAN DER ENDT & ZOON MAASSLUIS. HET ORGAAN MET TECHNISCH GEDEELTE WORDT WEKELIJKS FRANCO TOEGEZONDEN AAN ALLE LEDEN VAN HET GENOOTSCHAP, DE JAARLIJKSCHE CONTRIBUTIE VOOR HET LIDMAATSCHAP BEDRAAGT: VOOR GEWONE LEDEN f 12,—, VOOR KUNSTLIEVENDE LEDEN f 10,—, VOOR BUITENLEDEN EN ASPIRANTLEDEN f 7,50.

STUKKEN EN CORRESPONDENTIE BETREFFENDE DE REDACTIE VAN HET WEEKBLAD TE ZENDEN AAN DEN HEER H. WALENKAMP, BUIKSLOTERLAAN 8, AMSTERDAM; BETREFFENDE HET PLAATWERK »DE ARCHITECT" AAN DEN HEER A.V AN BAALEN, AMSTELDIJK 111 TE AMSTERDAM; BETREFFENDE DE ADMINISTRATIE VAN HET GENOOTSCHAP AAN DEN SECRETARIS, DEN HEER PAUL J. DE JONGH. REGULIERSGRACHT 120, AMSTERDAM † † † † † † † †

INHOUD: Mededeelingen — De architect voorheen en thans. — Middenstands-tentoonstelling 1908. — Correspondentie. — Berichten. — Open prijsvragen. — Informatie Bureau. — Ontginning van heide door kleine woningen, enz. — De Wilhelmina sluis te Zaandam.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

1e. In de 1221ste Vergadering zijn de Genootschapsprijsvragen voor dit jaar vastgesteld als volgt:

A. Een dorpsschool met woning;
B. Een afsluiting (poort en hek) van een klein voorplein;
C. Een omslag voor het plaatwerk „de Architect", Jaargang 1908;
D. Een Genootschapssæmpel.

Voor deze prijsvragen wordt beschikbaar gesteld een bedrag van f 145.—. De programma's zullen binnenkort worden gepubliceerd.

2e. Tot leden der jury voor de Genootschapsprijsvragen 1907 zijn gekozen de heeren Jonas Ingenohl, Foeke Kuipers en Paul J. de Jongh.

3e. De leden worden nogmaals uitgenoodigd bij verhuizing hun nieuw adres aan ondergeteekende te willen opgeven.

De 1ste Secretaris,
PAUL J. DE JONGH.

DE ARCHITECT :·: :·: VOORHEEN EN THANS.

(Slot.)

Anders stond het ten opzichte van de Rijkswerken. Die had men vóór de omwenteling bij ons niet gekend, daar iedere stad als het ware een rijkje op zich zelf was. Doch toen deze zelfstandigheid een einde had genomen en de Fransche centralisatie daarvoor in de plaats was gekomen, moest, naar het voorbeeld der Fransche „Ponts et Chaussées", onze „Waterstaat", worden ingesteld, die uit Den Haag, aanvankelijk zelfs door een Minister van Waterstaat, werd bestuurd.

De technische staf van dien Minister bestaad uit ervaren waterbouwkundigen als Blanken en Goudriaan, die den roem van het corps zijn geweest, al waren zij aan geen technische inrichting van onderwijs opgeleid.

De Waterstaat en de met hem ongeveer gelijktijdig opgekomen Genie pasten het eerst het aanbesteden consequent toe en werden ook het meest door de nieuwe manier van onderwijs geven gebaat, indien men althans meent, dat die manier, welke zelfs Napoleon niet voldeed, goed was.

De Fransche oorsprong van Waterstaat en Genie wordt in Nederland aan het nageslacht herinnerd door de „ingenieurs", de „bureaux", de „chef-de-bureaux", de „sectie-ingenieurs", de „teekenaars", die men tot 1850 „dessinateurs" noemde. Lange jaren noemden de aannemers zich, in navolging der „entrepreneurs de travaux publics" nog „aannemers van publieke werken." Hierin bleef een herinnering bewaard aan den tijd, toen het vrijwel alleen de „openbare" werken waren, die werden aanbesteed, terwijl gemeenten en particulieren nog aan de uitvoering in eigen beheer vasthielden.

Van Koning Lodewijks Academie bleef niets over dan de „Prix de Rome", die men nog in de prijskampen der Rijks-Academie terugvindt, en waarvan de bouwkunst nog haar deel krijgt, al wordt zij aan die school niet meer onderwezen.

De nieuwe toestand had voor de Nederlandsche beoefenaars der bouwkunst het minder aangename gevolg, dat zij bij de ingenieurs werden achtergesteld. Een voorbeeld geeft de afdeeling openbare werken te Amsterdam, waar Jan de Greef, de talentvolle kweekeling van Percier en Fontaine, door genie-officieren werd opgevolgd, toen hij in 1834 overleed.

De Delftsche Academie, door Koning Willem I, gesticht, overvleugelde geheel de Amsterdamsche, die na een halve eeuw werd opgeheven. De Genie en de Waterstaat hadden de Bouwkunst in het zand doen bijten.

Voor de architecten in ons land had dit zeer bedenkelijke gevolgen. Hun aanzien daalde, daar het rijk zich vrijwel uitsluitend van ingenieurs bediende en particulieren tot 1870 ongeveer zeer weinig werk deden uitvoeren, en dan dikwijls nog de hulp van een architect niet noodig oordeelden.

Het rijk poogde de verbetering te brengen, toen het in 1864 aan de toen gereorganiseerde Polytechnische School ook het geven van onderwijs in de bouwkunst opdroeg. Maar Monge had niet te vergeefs geleefd, zijn uitsluitend wiskundig gevormde ingenieurs waren een macht in de samenleving geworden, en zoo zorgde de wetgever er voor, dat, als in 1806 te Parijs, „de hersenen der leerlingen met

wiskunde" gevuld werden, en „de practijk van hun vak" niet geleerd werd. Zelfs in den titel „bouwkundig-ingenieur", die verkrijgbaar gesteld werd, was duidelijk uitgedrukt, dat de architect, Vondels „aerts-bouheer", slechts een wezen van lagere orde was. Sterker nog deed men dit in Indië uitkomen, waar de „architecten" als een soort van lagere opzichters onder de „ingenieurs" geplaatst werden, een toestand, die nog bestaat.

Er bleef den architecten niets over, dan, zoo zij niet nog op hun ouden dag te Delft wilden studeeren, althans hun vak naar de wijze der ingenieurs te gaan beoefenen. En toen na 1870 overal groote levendigheid in het bouwvak kwam, was deze manier van werken nog meer noodzakelijk.

De eerste Nederlandsche architect, die den nieuwen weg insloeg was Cornelis Oudshoorn, die aanvankelijk als ingenieur bij den aanleg van den Hollandschen Spoorweg was werkzaam geweest. Hij richtte een bureau op, waar, zooals dit bij de ingenieurs het geval was, de verdeeling van den arbeid werd toegepast. Zijn taak bepaalde zich tot het voeren der administratie en de leiding van het geheel.

Sinds werd deze wijze van werken bij de architecten regel. De laatste, die nog aan den ouden trant bleef vasthouden was A. N. Godefroy, de architect die, gelijk zijn voorgangers der 17e en 18e eeuw gedaan hadden, nog alles zelf verrichtte.

Het verschil tusschen het oude en het nieuwe systeem is groot. De oude meesters, gelijk bijvoorbeeld Pieter Post en Philips Vingboons, teekenden hun ontwerpen met eigen handen. Zelfs Abraham van der Hart, die van 1777 tot 1820 aan het hoofd van den dienst der Amsterdamsche stadsgebouwen stond, deed dit aanvankelijk nog, tot zijn assistentZiesenis werd aangesteld. De architecten van thans, die veel te doen hebben, moeten zich tot het maken van een ruwe schets bepalen, ja zelfs dit werk nog vaak aan een hunner ondergeschikten overlaten.

De architecten begonnen te bemerken, dat het publiek geen kunst meer van hen verlangde, zooals voorheen geschied was, maar dat het gansch andere eischen, uitsluitend van practischen aard, aan hen stelde.

Zoo werden zij, geleidelijk, van kunstenaars tot industrieelen, wier voornaamste taak bestond in het machtig worden van opdrachten en in het toezien op de uitvoering ervan. Even als de ingenieurs omgaven zij zich door een staf van bekwame en goed bezoldigde specialiteiten.

Onder die specialiteiten waren ook kunstenaars, die het eigenlijk ontwerp maakten. Niet altijd bleef zulk een kunstenaar in één dienstbetrekking, wat tengevolge had, dat ook de kunstopvatting van het bureau verandering onderging.

Wij mogen dien toestand, die sedert bestendigd werd, betreuren, dit baat ons niet. Want de toestanden komen voort uit den tijd en daaraan valt niets te veranderen.

Denken wij ons een 17e eeuwsch architect, die niet meer dan één of twee ontwerpen per jaar maakte, die daarvoor een in ons oog zeer bescheiden belooning kreeg, daarmede tevreden was en de uitvoering gerust aan de meesters van het gild kon overlaten. Vergelijken wij daarmede den welbeklanten architect van thans, die veel tusschen de wielen zit, die voortdurend aan de telefoon wordt geroepen, die tusschen twee conferenties door zijn brieven aan de jaffrouw, welke de schrijfmachine bedient, moet voorzeggen, die allerlei maatschappelijke plichten te vervullen heeft, op straffe van uit de beweging te geraken, die lid dient te zijn van gemeenteraad, sociëteit, kortom, die zóóveel moet verrichten, dat hem voor de eigenlijke beoefening der bouwkunst geen tijd rest.

Is het nu te verwonderen, dat de vergelijking tusschen den eersten en den tweeden architect ons den eersten doet kennen als een rustig kunstenaar en den tweeden als een rusteloos geldwinner?

Wie verleden zomer te Londen de Amerikaansche architecten van hun practijk hoorde verhalen, zal wel bespeurd hebben, dat daar het industrieele nog veel sterker op den voorgrond treedt dan bij ons. En Amerika vertoont ons onze toekomst.

Zoo wordt het duidelijk, waarom enkelen van het einde der bouwkunst als schoone kunst meenen te mogen spreken.

De architecten van Nederland genieten reeds nu niet meer het aanzien, waarin zij voorheen plachten te staan. Middelen worden dan ook overwogen, die in den toestand verbetering zouden kunnen brengen.

Maar zoolang de zeden, die onder onze architecten heerschen, niet veranderen, is van die middelen, al werden zij toegepast, weinig te verwachten.

Onder onze architecten bestaat geen korpsgeest, zooals bijvoorbeeld onder de geneesheeren. Geen geneesheer zal het wagen, in een dagblad te adverteeren anders dan bij het veranderen van woonplaats of het tijdelijk verlaten van de stad zijner inwoning.

In de bladen onzer kleinere plaatsen echter treft men telkens advertenties van architecten aan, tusschen de reclame van een varkensslachter en de „extra-aanbieding" van een handelaar in manufacturen.

Daar, gelukkig, deze advertenties niet in de voorname dagbladen voorkomen, blijft het kwaad, dat er door gesticht wordt, binnen zekere grenzen beperkt. Veel meer schade wordt aan het aanzien van den architect in het algemeen gedaan door de wijze, waarop vele beoefenaars van het vak aan werk pogen te komen.

Architecten, die afwachten tot de klant bij hen komt, worden hoe langer hoe zeldzamer. Is het van iemand bekend, of bestaat er zelfs maar een vermoeden, dat hij met bouwplannen rondloopt, dan is deze persoon aanstonds het voorwerp van de bijzondere belangstelling der architecten zijner woonplaats, soms zelfs ook van elders.

De heeren stevenen op dien persoon af, en roepen allen, „pluk mij", gelijk de kinderen in de Volewijk doen als hun aanstaande moeder zich op het glazen bruggetje waagt.

Wat moet degeen, die bouwen wil, hiervan wel denken? En bleef het hier nog maar bij! Doch het kan hem ook overkomen, dat hij van architect A. een briefje krijgt, om architect B. zwart te maken; dat architect C. hem op straat aanspreekt om hem de verleidelijkste aanbieding te vertellen, dat ook het verschaffen van kapitaal een onderdeel der tegenwoordige bouwkunst is.

Het slachtoffer van dezen ijver gaat al gauw vergelijkingen te doen; dat architect D. hem thuis opzoekt, om hem een gunsten tusschen architecten en geneesheeren maken, vergelijkingen, die niet in het voordeel van de eersten uitvallen. Zóó kan zijn geneesheer hem niet verknoeien, dat een nieuwe hem zonder toestemming van den eersten in behandeling zou nemen.

Is het nu voor een architect van thans noodzakelijk, om te kunnen bestaan, zijn toevlucht te nemen tot middelen, met zijn waardigheid ten eenenmale in strijd? Het antwoord op deze vraag moet ontkennend luiden.

De eischen, die verschillende menschen als voorwaarden van hun bestaan stellen, loopen uiteen. Sommigen zijn met weinig tevreden, anderen kunnen nooit genoeg krijgen. En zult gij hebben opgemerkt, dat rijkdom volstrekt geen waarborg is voor een waardig optreden.

Gij hebt ze gekend, de bouwmeesters, die ofschoon mannen met ruggen, er toch geen been in zagen, aan anderen werk te ontfutselen. Maar welken indruk moet iemand, die

bouwen wilde, wel van ons vak gekregen hebben, toen hij den vermaarden architect X. bij zich zag met de boodschap, dat deze bereid was voor lager loon te werken, dan collega Y. verlangde? Hij moet al heel dom geweest zijn, als hij niet begreep, dat de schijnbaar zoo belanglooze heer X. zich wel op andere wijze schadeloos zou stellen.

Hier zijn wij aan een zeer teer punt genaderd. Is het den architect veroorloofd, zooals thans vaak geschiedt, boven het honorarium, dat zijn opdrachtgever hem uitbetaalt, nog andere baten te genieten, in den vorm van provisie, zooals die in den handel gegeven wordt? Het antwoord op deze vraag kan slechts ontkennend luiden.

De architect doet aan de waardigheid van het vak te kort, wanneer hij zich door een aannemer of een leverancier op de een of andere wijze iets laat betalen.

Is de bouwkunst slechts een onderdeel van den koophandel, moet zij alleen beschouwd worden als een middel om, hoe dan ook, geld te maken? Niemand onder u zal die vraag met ja willen beantwoorden, hoop ik, al doen de Amerikanen het reeds zonder eenigen schroom.

De bouwmeester behoort als onpartijdig persoon uitsluitend het belang van zijn opdrachtgever in het oog te houden. Slechts dan kan hij met opgeheven hoofde zijn weg gaan.

Een wijsgeer uit de oudheid zeide het volgende:

„Als gij iemand ziet, die geëerd wordt, die machtig is of „rijk, laat u dan niet door afgunst verleiden, hem gelukkig „te prijzen. Want gij zoudt slechts kunnen verkrijgen, wat „zulk een man heeft, door uwe vrijheid op te offeren.

„Als iemand aan een gastmaal boven u wordt gesteld, „bedenk dan, dat gij niet op evenveel eerbewijs als hij „kunt aanspraak maken. Immers, slechts hij wordt met en„derscheiding behandeld, die de grooten der aarde achterna „loopt, die hen vleit.

„Gij, doet dit niet, omdat uw geweten u dit verbiedt. „Maar nu moet gij ook niet datgene verlangen, wat alleen „door het vleien der grooten te verkrijgen is.

„Wat kost salade? Voor een stuiver is die op de markt „te koop. Geeft nu iemand zijn stuiver, en krijgt hij daarvoor „de salade, dan staat hij gelijk met u, die uw stuiver houdt en „geen salade begeert.

„Als anderen tot gastmalen genoodigd worden en u laat „men thuis, dan komt dit, omdat gij den prijs niet hebt willen „betalen, waarvoor zulke uitnoodigingen te koop zijn, na„melijk vleierij en oogendienst.

„Vindt gij het geraden, dien prijs te betalen, ga uw gang.

„Maar als gij niets wilt betalen en toch wat wilt ontvan„gen, dan zijt gij een hebzuchtige dwaas.

„Gij hebt echter, als gij niet tot een gastmaal genoo„digd wordt, iets behouden, wat u meer waard is: uwe „vrijheid."

De woorden van dezen wijsgeer bied ik onzen architecten ter overweging aan.

Zij kunnen nu kiezen of zij willen behooren tot de „reclame" architecten, die zich Jan en alleman te vriend maken, of dat zij willen blijven karaktervolle figuren, die in bescheidenheid en verlijkheid hun weg gaan, gelijk de oude meesters dat deden.

De eerstgenoemden werken niet voor het nageslacht, doch zijn tevreden met wat het tegenwoordige hun kan aanbieden. Met de kunst en haar eischen breken zij zich het hoofd niet, doch volgen de mode van den dag. Zij denken er niet aan, voor hun overtuiging pal te staan, want zij hebben er geen.

Deze soort van bouwmeesters is in het buitenland nog talrijker te vinden, dan bij ons. In het bijzonder de groote architecten hebben hun bedrijf op de wijze van een handelszaak georganiseerd.

Het is altijd moeilijk, tegen den stroom op te roeien. Een tijd lang kan men het volhouden, doch eindelijk begeven ook den sterkste zijn krachten. De hedendaagsche architect moet, als hij de grootst mogelijke winsten wil behalen, met zijn tijd medegaan, zich in bouw- en exploitatie-maatschappijen begeven, relaties trachten aan te knoopen en zorgen voor een doeltreffende reclame.

Maar de kunst? Men laat haar over aan de dwazen, die, zelf over het teekenbord gebogen, trachten hun idealen op het papier te brengen, de dwazen, die weinig hebben te bouwen, omdat zij zoo weinig plooibaar zijn.

De onheilige honger naar goud heeft, volgens Vergilius, reeds in den Trojaanschen tijd groot kwaad gesticht. Midas, die den wensch uitte, dat alles wat hij zou aanraken in goud veranderde, zag zijn wensch door de goden vervuld. En toen hij bemerkte, dat men van goud niet kan leven, kreeg hij gedaan, dat de goden hem de noodlottige gaaf weer ontnamen. Doch tot zijn straf moest hij voortaan ezelsooren dragen.

Veel architecten van thans doen als Midas. Maar het publiek ziet geen ezelsooren.

10 Januari 1907. A. W. WEISSMAN.

MIDDENSTANDSTE NTOONSTELLING 1908

Het Handelsblad van 6 Febr. jl. schrijft het volgende:

Reeds eenigen tijd was ons bekend, dat het Comité, hetwelk de groote Middenstandstentoonstelling van 1908 voorbereidt, bij zijn zoeken naar een geschikt terrein waarop deze expositie, die van buitengewonen omvang belooft te worden, tot de overtuiging was gekomen, dat geen plaats in of nabij onze stad zoo in alle opzichten voor dat doel zich eigent als . . . het terrein achter het Rijksmuseum, en dat inderdaad met Burgemeester en Wethouders onzer gemeente over hen in gebruik nemen daarvan werd onderhandeld.

Ons werd echter ten opzichte van dit belangrijke nieuws, dat ons in een particulier gesprek ter oore kwam, een belofte van geheimhouding afgedwongen, welke ons journalistiek gemoed aanmerkelijk bezwaarde, doch welke wij desniettemin meenden te moeten houden, Niet alleen op ethische gronden, maar ook krachtens het meer materieele argument, dat in dit stadium der onderhandelingen tusschen het tentoonstellings-comité en het gemeentebestuur, openbaarheid van de aanhangige quaestie voor een bevredigende oplossing daarvan allerminst wenschelijk zou zijn.

Nu echter langs anderen weg het nieuws een gedeelte van het publiek bereikt, zijn wij door onze argeloosheden van onze beloofte van geheimhouding ontheven en kunnen wij hieronder eenige andere bijzonderheden betreffende de plannen en wenschen van het tentoonstellingscomité mededeelen alsmede over de ontvangst, welke die projecten tot nu toe ten Stadhuize vonden.

Vooropgesteld zij dit: dat de tentoonstelling van den Middenstand, tot het houden waarvan ten vorigen jare op het Middenstands-Congres werd besloten, hier ter stede gehouden zal worden, is een begunstiging van deze stad, waarover Amsterdam zich mag verheugen, doch welke het dan ook op prijs dient te stellen. Deze tentoonstelling is er een waarvoor de Nederlandsche Middenstand in al zijn geledingen en vertakkingen, ook met al de macht van zijn, vroeger reeds bewezen, ondernemingskracht en connectie zich interesseert. Zij zal er dus komen en — mag men de voorteekenen gelooven — een succes zijn. Blijkt in Amsterdam een geschikt terrein te ontbreken en biedt een andere stad zulk een terrein aan, dan gaat de tentoonstelling dáárheen.

De leden van het voorbereiding-comité behoefden zich dus niet gebeel en al omsmeekelingen te voelen, toen zij hun plannen aan B. en W. kwamen voorleggen, daarbij vragende om gemeentelijken steun van driérlei aard, te weten in den vorm van het in gebruike geven van een terrein, in den vorm van het gratis beschikbaar stellen van electrischen stroom voor beweegkracht en licht, én in den vorm van een gemeentelijke subsidie.

Men kan zich zoo denken, dat B. en W. op deze stoutmoedige vragen nu maar niet dadelijk »ja en amen« hebben gezegd; maar dat hun college de belangrijkheid der onderneming en het daarin voor Amsterdam gelegen voordeel wel terdege hebben ingezien, blijkt uit het feit, dat zij zeer ernstige onderhandelingen met de voorbereidings-commissie — bestaande uit de heeren J. F. Verster, Fred. C. Stähle, Ed. Gerson, Paul C. Kaiser en mr. C. Fikkers — hebben aangeknoopt en zich inderdaad reeds bereid verklaarden voorstellen bij den Raad in te dienen voor twee terreinen, hetzij een, gelegen langs de Johannes Verhulststraat — dat echter door de commissie te lang en te smal werd gevonden, afgezien nog van het feit, dat de expositie daarop zou staan als een kamp, als een »Barnum en Bailey Show« — en een aan de overzijde van het IJ.

Dit laatste aanbod van de zijde van B. en W. was begrijpelijk, immers het zal niet anders dan ten gunste van de exploitatie der gronden aan de overzijde van het IJ kunnen werken, wanneer naar die terreinen door een groote tentoonstelling de »reke« gebracht en daarop de aandacht gevestigd werd.

Doch het terrein aan de overzijde van het IJ is in de eerste plaats te afgelegen en in de tweede plaats te onbebouwd en „ongecultiveerd" om er van een tentoonstelling succes te verwachten.

Neen, nogmaals, de commissie bleef het meest voelen voor het Museumterrein, in 1895 reeds gebruikt voor de tentoonstelling van „Hotel- en Keteiwezen", sedert wetteuwaar meer bebouwd en ingebouwd, maar tevens koortelings uitgebreid met een ideaal, n.l. reeds geheel verrakt en gedeeltelijk zwaar-ondetheid stuk tentoonstellingsgrond, het terrein der oude waaskaarsenfabriek."

No hebben B. en W., vooral bij monde van den wethouder van Publieke Werken, den heer Serrurier, natuurlijk wel herwaren geoppetdt oppositie van de zijde der bewoners van het Jan Luykenkwartier; het feit dat een gedeelte der gronden reeds in erfpacht is uitgegeven en dat zelfs reeds door een enkele erfpachthouder met bouwen is aangevangen; de omstandigheid dat verkeerswegen door het geveragde terrein loopen, enz. Doch het comité heeft tegenover al die bezwaren een warm pleidooi voor het afstaan van het terrein gesteld, erop wijzende o. a. dat enkele erfpachthouders reeds zich bereid hadden verklaard, bebouwing van hun pachtgrond uit te stellen; dat in aanbouw zijnde perceelen zoolang kunnen worden gemaskerd, of wel — gelijk gedacht: — als „stands" aan de tentoonstelling zouden worden toegevoegd — andern bouwbedrijf in werking kon immers ook tot deze nijverheidstentoonstelling behoren! — Verder dat de verkeerswegen naar het voorbeeld van Parijs bij de tentoonstelling van 1900 zouden kunnen worden verruimd, enz.

Het gevolg van de besprekingen, in de Burgemeesters- en Wethouderskamer ten Stadhuize gevoerd, is, dat de aanvankelijke bezwaren, van de zijde van B. en W. aangevoerd, door deze autoriteiten zelf niet onovercomelijk bijkans te worden geacht en dat althans de aanvraag van het comité thans is verzonden naar den technischen dienst van Publieke Werken, opdat van daarmit B. en W. nader zullen kunnen worden gepraadviseerd.

Hierboven werd met eenig vertrouwen gesproken over den omvang en de belangwekkendheid der in 1908 te houden tentoonstelling. Dat vertrouwen grondt zich op mededeelingen, welke ons geworden betreffende de toegezegde medewerking voor de expositie, alsmede betreffende het karakter, dat men aan de tentoonstelling denkt te geven, waaromtrent wij trouwens vroeger reeds een en ander mededeelden.

In alle afdeelingen van den Nederlandschen Middenstandsbond zijn reeds correspondeerende propaganda-commissies werkzaam en werkzaam met succes, zoodat men voor alle ontworpen afdeelingen een allerzalm bevredigende deelname verwacht.

Hoofdtaak van de tentoonstelling zal zijn het uiterst-moderne kleinnijverheidsbedrijf in zijn volle werking te vertoonen, en daarnaast dat zelfde bedrijf in al zijn takken, zooals het oudtijds, d. w. z. in het gildetijdperk, was ingericht.

Die twee afdeelingen zullen echter geheel gescheiden worden gehouden, zoodat men als het ware zal krijgen twee nijvere steden, één uit onze dagen en één uit den ouden tijd.

Opnieuw een „Oud-Holland" dus? zal men vragen. Ja, maar dan een „Oud-Holland" waar niet alleen in lustige taveernen bij „jocks ende jolijt" de tijd kan worden gesleten, doch waar ook in de huizen der burgers zeer, zéér veel belangrijks te zien zal zijn. Intusschen zullen de taveernen niet geheel ontbreken, zeker niet wanneer de plannen doorgaan om met de tentoonstelling te combineeren een expositie van den Nederlandschen Hotelhouders Bond.

In de moderne afdeeling zullen zakwedstrijden en uitstallingswedstrijden worden georganiseerd; meestercursussen zullen aan de tentoonstelling worden verbonden — voorloopig zijn er ontworpen voor kleermakers, schoenmakers, behangers en stoffeerders, smeden, schilders en electriciens — terwijl verder een aantal congressen voor middenstandsbelangen, tijdens de tentoonstelling te houden, de belangstelling in de expositie zullen verhoogen.

Het lijdt met dit alles geen twijfel of de Middenstandstentoonstelling van 1908 zal een aantal bezoekers lokken, bezoekers die tevens gasten in onze stad zullen worden, wanneer de tentoonstelling inderdaad te Amsterdam wordt gehouden.

Dit laatste mogelijk te maken, ligt thans in de handen der gemeentenaren zelf, vertegenwoordigd als die zijn in hun Gemeenteraad en hun Burgemeester en Wethouders. Laten wij er het beste van hopen.

CORRESPONDENTIE.

Het verslag der laatst gehouden leden-vergadering wordt opgenomen in het volgend nummer.

BERICHTEN.

WETHOUDER P. W. AMSTERDAM.

Naar wij vernemen is het aftreden van den heer Serrurier als wethouder van Publieke Werken aanstaande en wordt in verband hiermede de heer C. B. Posthumus Meyes als diens opvolger genoemd.

A. SALM G.Bzn.

De heer A. Salm G.Bzn., Voorzitter van de »Mij. t. Bev. d. Bouwkunst", is benoemd tot Honorair Correspondeerend lid van het Royal Institute of British Architects.

H. J. M. WALENKAMP.

Door de commissie van het museum van Kunstnijverheid te Haarlem is de heer H. J. M. Walenkamp, architect te Amsterdam, teevraar aan de School voor Kunstnijverheid van het museum, benoemd tot Houtdeevraar en wel voor de afdeeling bouwkunst voor het bouwkundig en décoratief teekenen en ontwerpen, toegepast op de verschillende kunstambachten.

EEN MERKWAARDIGE GEVEL.

Het huis Spaarne no. 96 te Haarlem, eertijds graanpakhuis, gebouwd in 1612, is thans in gebruik bij den heer Roozekraus, die alhaar sinds jaren zijn wijnpakhuis gevestigd heeft. Dit merkwaardige huis, geheel van bakseen opgetrokken, waardoor horizontale banden van witte steen loopen is versierd met leeuwenkoppen. Het draagt den naam van »In het wapen van Gelderland«, omdat in den gevel het wapen dezer provincie in beeldhouwwerk is uitgevoerd met er onder de woorden: Vrede geeft ons Godt om tonder houden zijn geboth in lande en in stede Godt geef ons zijn eeuwige vrede.„

De gevel heeft reeds vroeger het bovengedeelte van den top verloren, terwijl de onderpui door onoordeelkundige behandeling is gewijzigd en geplatteerd.

Niettegenstaande dat vandalisme was het gebouw toch zoo schilderachtig, dat genoemde eigenaar, door deskundigen voorgelicht, tot restauratie besloot. Den architect W. Scheepens, te 's Gravenhage, droeg hij op een restauratieplan in dezelfden stijl in verband met de uitoefening zijner zaak te ontwerpen.

De restauratie is thans op den top na voltooid en wanneer ook deze zal zijn afgewerkt, zal dit 17de-eeuwsche huis een der merkwaardigste gevels van Haarlem zijn.

Het ware te wenschen, dat meer eigenaars van zulke gevels het voorbeeld van den heer Roozekraus volgden, opdat paal en perk worde gesteld aan het herhaaldelijk sloopen van oud-Hollandsche geveltjes, die aan Haarlem een zoo bij uitstek Hollandsch karakter geven. (N. R. Ct.)

— Door de Bouwvereeniging »Veendam« te Veendam is een prijsvraag uitgeschreven voor den bouw van een dubbele arbeiderswoning.

Het programma, benevens een exemplaar der Bouwverordening der gemeente Veendam worden tegen overmaking van 25 cents aan portegeld toegezonden door den Secretaris der Bouwvereeniging bovengenoemd.

MONUMENT Dr. H. J. A. M. SCHAEPMAN.

Eindelijk zal het monument van dr. H. J. A. M. Schaepman z.g. hier toch komen. Nadat aan geen der deelnemers aan de prijsvraag, 'n paar jaar geleden uitgeschreven, den prijs kon toegekend worden, heeft mgr. de aartsbisschop het plan van dr. P. J. H. Cuypers te Roermond doen uitvoeren.

Het monument zal opgericht worden in het welland voor het seminarie langs den Rijksstraatweg. Het zal zich als een rijk bewerkte pyramide verheffen te midden van een plein, omsloten door een hek, van gemeed yzer. Aan de voorzijde der pyramide wordt in een nis het standbeeld van den doctor geplaatst. In de vijf overige vakken zijn houtreliefs gebeiteld, den vromen priester, den grooten staatsman, den redenaar, den professor en den dichter voorstellend.

De symbolen der burgerlijke deugden, waarboven St. Joris met den draak, kronen het geheel.

Deze mededeelingen zijn aan de »Maasbode« ontleend. Zooals men zich zal herinneren, werd in 1905 een prijsvraag voor het monument uitgeschreven; door de jury, waarvan de architecten Dr. P. J. H. Cuypers en L. C. Hezenmans deel uitmaakten, werd met den 1sten prijs bekroond het ontwerp van den heer Wolter Te Riele Gzn., architect te Deventer, doch vond de jury geene vrijheid het ontwerp ter oprichting aan te bevelen.

BENOEMING.

Door den raad der gemeente Enschedé is tot directeur van gemeentewerken benoemd de heer A. H. Op ten Noort, 1e luitenant der genie te Utrecht.

GEMEENTEWERKEN ARNHEM.

In de Maandag te Arnhem gehouden zitting van den gemeenteraad werden verschillende wijzigingen in de verordeningen, regelende het tebeer van gemeentewerken, goedgekeurd. Het personeel zal in het vervolg bestaan uit 1 Directeur, f 4000—f 5000, 1 adjunct-directeur, f 2400—f 3000, 1 resident-ingenieur, f 1800—f 2400, 1 ingenieur in algemeenen dienst, f 1800—f 2400, 1 ingenieur voor het bouw- en woningtoezicht, f 1600—f 2200, 1 inspecteur der bouwpolitie, f 1400—f 2200, 9 opzichters, f 1200—f 1600, 3 opzichters voor het bouw- en woningtoezicht, f 1100—f 1500,

BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP.
HET BEURSPLAN OTTEN.

Den 5en Februari hield de vereeniging »Bouwkunst en Vriendschap" eene vergadering, waarin de heer Alb. Otten, architect te Rotterdam, zijn gepubliceerde studie tot verbetering van het stadscentrum in verband met de aanhangige plannen tot uitbreiding van de Beurs, toelichtte.

Spreker begon met te zeggen, dat zijn studie haar ontstaan te danken had aan de vraag, die hij zichzelf gesteld had, hoe het kwam dat zooveele millioenen besteed konden worden aan de havenuitbreiding en ook wel wat minder millioenen aan de nieuwere stadsuitbreiding, doch dat voor eenige ingrijpende verbetering van de binnenstad, het oude centrum, nimmer gelden gevonden schenen te kunnen worden.

Hij meende dat, nu Rotterdam zijn stadhuiskwestie, zijn beurskwestie en zijn postkantoorkwestie had, het noodzakelijk werd aan de oplossing dier problemen ook de verbetering van het centrum te verbinden, om te zijner tijd ook tot een beter en aantrekkelijker stadscentrum te komen. Elk architect, die wat voor die vraagstukken voelt, grijpt onwillekeurig naar den stads-plattegrond en daarover heengehogen komt van zelf het potlood voor den dag en gaat bij schrappen en passen en meten, totdat hij een min of meer gelukkige oplossing meent gevonden te hebben. Zoo ging het ook spreker en bij die studie en het zoeken naar een bouwterrein voor een nieuwe beurs in de nabijheid van de bestaande, dus in het oude centrum der stad, rees direct de vraag of bij die oplossing niet tevens naar een hygiënische verbetering van het in dit opzicht op zoo laag peil staande stadskwartier tusschen Visscherijdijk, Hang en Keizerstraat, gestreefd zou kunnen worden, bekend als kern die toestand was uit zijne ervaring als lid der gezondheids-commissie. Het gevolg daarvan was een plan voor de beurs op een terrein, gevonden door afbraak van het complex, begrensd door genoemde straten en de Molenstraat.

Bij dit plan zou echter de beurs geheel tusschen minwaardige huizencomplexen komen te staan en alsoo weinig tot verfraaiing van het centrum bijdragen.

Een andere studie bracht hem dan ook tot het gepubliceerde plan, waarbij de Beurs met haar front aan het te vormen Blaakplein zou komen en van winkelgalerijen voorzien zou worden, terwijl ter weerszijden een winkelstraat van 15 à 16 M. breedte geprojecteerd werd, waarvan eene de langgewenschte verkeersverbetering tusschen Weste Wagenstraat en Boompjes zou tot stand brengen, terwijl aan de andere dier straten een bouwblok van plm. 20 M. diepte evenzoos voor winkelhuizen te bestemmen, zou gevonden worden. In onmiddellijk verband met den beursbouw en in de nabijheid daarvan dient de bouw van een postkantoor beschouwd te worden, en spreker had daarvoor een terrein gevonden naast de Luthersche kerk, en door demping van een gedeelte Leuvehaven en ten deele op het emplacement van de Vischmarkt, die dan naar den polder Cool zou worden verplaatst worden.

Hierdoor zou tevens een monumentale afsluiting van het trekvaartige Blaakplein verkregen worden. Reeds lang zoekt het Rijk naar een terrein voor dat gebouw. Het terrein, vroeger daarvoor genoemd, tusschen Coolvest, Zandstraat, Leeuwenstraat en Kaasstraat, werd door den handel als te ver van de Beurs verwijderd afgekeurd. Even zoo ging het met het terrein tusschen het rickenhuis aan den Coolsingel en den Binnenweg. Daarna rees bij het Rijk het denkbeeld om een deel van den dienst in het postkantoor te verplaatsen naar het Oost-Indisch huis aan de Boompjes; doch dan zou weer voor onbepaalden tijd het oude postkantoor moeten blijven en die staat-in-den-weg moet verdwijnen, met het oog op het verkeer in 't algemeen en het tramverkeer in 't bijzonder. Daarom meent spreker, dat het door hem aangegeven terrein de meeste voordeelen biedt, als gelegen in 't centrum der stad en in de onmiddellijke nabijheid van de nieuwe Beurs; terwijl het O.-I. Huis door de gemeente als entrepôt kan gebezigd worden in den staat als het op dit oogenblik zich bevindt en als architectonisch historisch monument kan behouden blijven.

Na uitgebreide discussie werd onderstaande motie, welke ter kennis van den Rotterdamschen Raad zal worden gebracht, aangenomen:

»De vergadering, gehoord de toelichtende voordracht van den heer Alb. Otten, architect alhier, van zijne studie tot het verkrijgen in Rotterdam van een ruimer centrum met emplacement voor een nieuwe Beurs enz., tot welke studie hij is gekomen naar aanleiding van het voorstel van B. en W., tot uitbreiding van de tegenwoordige Beurs en de over dat onderwerp gevoerde polemiek, is van oordeel, dat door deze studie en de denkbeelden door anderen geuit, is aangetoond dat, waar particulieren moeilijk gegevens kunnen verkrijgen om over de mogelijkheid van uitvoering van eenig dergelijk plan een volledig oordeel uit te spreken, het gewenscht is, dat de gemeente zelf het verbeteren van den toestand aldaar zal in studie nemen, in dien zin dat met behoud van het bestaande beursgebouw een plan voor radicale verbetering voor de naaste toekomst zal verkregen worden.«

PRACTISCHE TOEPASSING DER »WERELDTALEN.«

Indien een wereldtaal, zooals »Esperanto«, ooit de populariteit zal verkrijgen die sommigen verwachten, dan moet zij in de eerste plaats voor hoofdzakelijk technische doeleinden worden gebruikt. De beoefenaars van de wetenschap klagen vaak, dat zij moeilijk kennis kunnen nemen van vele geschriften op hun gebied in het Russisch, het Poolsch, enz. Een internationaal wetenschappelijk tijdschrift in het Esperanto zou in dat opzicht goede diensten kunnen bewijzen.

De Heer F. J. Vaes, te Rotterdam, wil een dergelijke proef nemen met een Internationaal Tijdschrift voor Wiskunde, enz. (Gazeto Matematika Internacia). Zoo ergens, dan schijnt op wiskundig terrein zulk een proef gewenscht. En het pleit wel voor de bruikbaarheid dezer hulptaal, dat zelfs iemand die nooit iets aan Esperanto gedaan heeft, den zin van een circulaire, in die taal door den Heer Vaes opgesteld, grootendeels begrijpen kan, op het eerste gezicht. (N. v. d. D.)

GRONDPRIJZEN TE BERLIJN.

Voor het op den besten stand voor een handelszaak gelegen hoekhuis in de Leipzigerstraße, is voor eenige dagen 47,000 M. per are betaald. Het juist daar tegenover gelegen huis, dat 6 1/3 are groot is, moest het vorige jaar 750,000 M. opbrengen. Voor een ander hoekhuis in dezelfde straat is omlangs 60,000 M. per are gevraagd. Een hoekhuis, Unter der Linden, Friedrichstrasse (café Bauer) kostte voor 15 jaar 3,000,000 M.; de tegenwoordige prijs zou zeker 4 à 5 millioen zijn: het is 78 are groot, dus 80.000 M. per are. Van een ander hoekhuis in de Friedrichstrasse van 50 are is de tegenwoordige prijs 3 millioen M., dus 60,000 M. per are. (Handbl.)

OPEN PRIJSVRAGEN.

Prijsvragen van »de Amsterdammer«. Inlevering 28 Februari en 30 April 1907. Programma's in No. 52.

Raadhuis voor Leiden. Inlevering 7 Mei 1907. Mededeelingen in No. 52.

INFORMATIE-BUREAU

van den Bond van Technici, Bureau: .. .., Maurits straat 110, Rotterdam.

Ingeschreven sollicitanten:

21	Bouwk. Opz. Teekenaars	23 tot 45 jaar.	f 65 tot f 110 p. m.	
8	» Opz. Uitvoerders	21 » 45	» - 60	» - 100 »
2	Scheepsteekenaars aankom.	20 » 23	» - 45	» - 80 »
8	Waterb. Opzichters	24 » 30	» - 70	» - 90 »
3	Werktuigk. Teekenaars	27 » 34	» - 60	» - 85 »
3	Opz. (Constructeur)	27 » 39	» - 75	» -100 »
2	Electrotechnikers	» 27	» - 70	» - 80 »
10	Bouwk. Opz.-Teek., aankomend.	19 » 22	» - 40	» - 65 »
4	Machinisten-Chef	29 » 39	» - 75	» -100 »
3	Leeraren Werktuigkunde	27 » 39	» - 85	» -110 »

TECHNISCH GEDEELTE

Alle stukken de redactie betreffende, dus ook vragen teadresseeren:
Aan de Redactie van »ARCHITECTURA« (Technisch gedeelte)
Valeriusstraat 64,
AMSTERDAM.

ONTGINNING VAN HEIDE DOOR KLEINE WONINGEN, ENZ., IN NEDERLAND, DOOR M. P. DE CLERCQ.

(Vervolg.)

Niet alleen degenen, die in de thans eigenlijk wettig afgekeurde kleine woningen gehuisvest zijn, doch ook zij die daarmede persoonlijk kennis maakten, al wonen ze in beter soort huizen, zullen moeten erkennen, dat de algemeene volksgezondheid benadeeld wordt door tal van nu nog bestaande ellendige, gebrekkige, en verkeerde woningtoestanden en hoe dringend verbetering daarvan noodzakelijk is.

Dat zij die buiten de bouwvakken staan, daardoor niet zoo op de hoogte van de treurige toestanden in een groot aantal kleine woningen zijn, spreekt van zelf, doch dat hun eigen belang vordert zich daarvan door persoonlijk onderzoek wat meer op de hoogte te stellen, is inderdaad onloochenbaar. Immers de kwalen, ziekten en gebreken door verkeerde woningtoestanden geboren en verergerd, verspreiden zich ook wel degelijk onder de goed-behuisden!

Laat daarom het belang der eigene gezondheid voor ons allen een prikkel wezen, ter medewerking met de eigenaren van heide enz., om die ook te ontginnen door kleine woningen, dan komt deze groote verbetering in het woningvraagstuk en de naleving der meer genoemde rijkswetten in eene richting tot stand, zonder kosten voor rijk of gemeente en velen thans nog treurig gehuisvest, ten zegen.

En dit niet alleen uit een gezondheidsoogpunt, hoewel ik dit in de eerste plaats diende te omschrijven, aangezien het de hoofdfaktor is, ter uitvoering van het hier behandelde plan, want zelfs rijkdom geeft geen levensvreugde, indien de goede gezondheid ons lichaam tot het genot daarvan niet in staat stelt.

Ook in andere opzichten.

Vooral in de groote steden en dorpen, zijn zoovelen der in kleine woningen gehuisvesten, die hun dagelijks werk binnenshuis, in fabriek, werkplaats, enz., hebben en in den regel niet anders in de frissche en gezonde buitenlucht komen, dan van en naar hun werk gaande.

Onze vrij algemeene opvatting is de wenschelijkheid om dicht bij onze dagelijksche bezigheden te wonen, als zijnde een van die dwaalbegrippen, waarmede wij opgegroeid zijn.

Dwaalbegrippen?

Ja, zeker, dat zegt toch ons gezond verstand. Al wordt er door de tegenwoordige arbeidswetten voor gezorgd, dat werkplaatsen enz. ten minste aan menschwaardige eischen voldoen, toch kan de lucht er onmogelijk zoo frisch in gehouden worden als de buitenlucht. De daardoor ontstane tocht zou de goede uitvoering van het werk belemmeren.

Het gedwongen verblijf gedurende het leeuwendeel van onzen tijd, in een, uit de aard der zaak, meer of minder ongezonde atmosfeer, kan derhalve het doelmatigst van den schadelijken invloed worden ontheven, door in onzen vrijen tijd zooveel mogelijk van de reine, frissche buitenlucht te genieten. En dit liefst in weer en wind, waardoor ons lichaam het meeste weerstandsvermogen krijgt tegen de voortdurend sterke afwisselingen van het weder in ons klimaat.

Moet dit uit eigene beweging geschieden, och dan slabakt het in den regel en inderdaad is dit zeer begrijpelijk, want bij regen en storm, hagel of sneeuw, enz., loopt niemand liever verder dan bepaald noodig is. Alleen bij noodzaak en die wordt het beste in het leven geroepen, door er doorheen te moeten, bij gevolg door gedwongen flinke wandelingen naar en van het werk. Bovendien wordt dan nog dikwijls van de tram gebruik gemaakt, daar waar er gelegenheid toe is en, hoewel zeer begrijpelijk, is zulks waarlijk niet bevorderlijk voor de gezondheid.

Wij zien het immers met eigene oogen, hoe degenen, die altijd aan weer en wind blootgesteld zijn, zooals b.v. de zeelieden, krachtig, flink en gezond zijn, terwijl menig zeeman eenen opgewekten boogen ouderdom bereikt.

Door het bewonen van kleine woningen op de heide enz., op bereikbaren afstand van groote steden en dorpen, zullen die bewoners meer in de frissche buitenlucht moeten komen dan anders, zij het ook ten deele per spoor of fiets of tram, alleen reeds door den grooteren afstand van het werk en dit moet ook alweder hunne gezondheid ten goede komen.

Dat derhalve die verdere afstand toch niet te veel aangemerkt worde, als een bezwaar op het hier behandelde onderwerp!

Zeker, het in tusschentijd van den arbeid niet telkens naar huis te kunnen gaan, is lastig en moeder de vrouw verzet het uur van middageten om den drommel niet graag van 's middags 12 op des avonds 7 uur. Ook de kinderen vinden dat onaangenaam, want de huishoudens zijn op dat uur van 12 nu eenmaal zoo geheel ingericht. Ja maar, als men dan ook niets veranderen wil, is er ook waarlijk geen verbetering mogelijk!

Hierbij kan ik nog op het feit wijzen, hoe in het buitenland reeds op twee wijzen het verafwonen van het werk in zwang is en volstrekt geen bezwaar voor de betrokkenen oplevert. Ten eerste door het stichten van kleine woningen in dorpen bij de groote steden en ten tweede door het bouwen van fabrieken en groote industrieele inrichtingen op grooten afstand der groote steden. In beide gevallen blijkt het zoozeer gevreesde bezwaar grooter in schijn dan in de werkelijkheid te bestaan, want het marcheert alles uitmuntend. Flinke schaftlokalen, zeer goedkoope volksgaarkeukens en koffiehuizen zonder vergunning, voorzien ruimschoots in de behoefte en de verafwonenden verklaren gaarne, dat het middageten des avonds even lekker smaakt, als op het daarvoor bij velen nog geijkte klokje van twaalf.

Hoewel levensvreugde in de voornaamste plaats afhankelijk is van eene goede gezondheid, zoo is de laatstgenoemde toch alleen niet in staat de eerstgenoemde te bestendigen. Het lichaam moet ook behoorlijk gevoed en gekleed worden.

Van groot belang is het daarom, de bronnen van inkomsten te vermeerderen, want in de groote steden kan voeding alleen door aankoop geschieden. Niet alzoo echter, wat de voeding betreft, bij de tot stand koming der ontginning van heide enz. in Nederland, door kleine woningen, want dan kan de bijbehoorende grond uitstekend benuttigd worden, voor verschillende eetwaren, als aardappelen, groenten, enz., eieren van eigen kippen, spek, worst, enz. van eigen varkens en, zoo mogelijk, melk van eigen koe of geit.

Wel kost het zeer veel arbeid, om heidegronden enz. in bouwland te herscheppen en eene eigenaar, die aldus ontgint en bovendien nog handen vol geld voor bemesting moet dokken, ziet in geen jaren na die ontginning zijne uitgaven zelfs door de opbrengst van den oogst gedekt.

Maar geheel anders is het voor den bewoner, die goede huisvesting kreeg op de heide, zonder meer weekhuur dan voor een ellendig verblijf in akelig bouwwerk in de stad en dan nog een aardig stuk grond er bij, zoo te zeggen op den koop toe. Als hij en de andere leden van het gezin er sterk genoeg voor zijn, om in vrijen tijd wat diep te spitten, geeft dit eene heilzame en met den dagtaak afwisselende bezigheid, waardoor bovendien menig vrij uurtje vrij wat degelijker en aangenamer besteed wordt, dan anders vaak het geval is.

De eerste stap ter vruchtbaar making kan zoodoende kosteloos plaats vinden en de tweede, n.l. de bemesting, grootendeels door de faecaliën der huisgenooten, kippen, varken en geit of koe. Wel zal voor den eersten oogst dan wel wat meer mest gekocht moeten worden, omdat het oogsten van zeer schralen grond door veel mest gedwongen dient te worden, doch mocht het gezin daarvoor absoluut geen geld beschikbaar hebben, dan is er in eigen kring allicht voldoende mest te krijgen voor het kweeken van eigen aardappelen.

In dit slimste geval spruit uit dit plan al een beslist voordeel voort, want de dagelijksche uitgaaf voor aardappelen, kan er ten minste door uitgespaard worden. Maar de groenten en desverlangd wat rogge, alsmede kippen, geit of koe en wat verder nog gewenscht mocht zijn, kan toch wel degelijk in aanmerking komen, al heeft de bewoner geen geld ter beschikking. Tegenwoordig zijn er overal in ons land coöperatieve spaar- en voorschotbanken op landbouwgebied en waar die nog niet mochten bestaan, wordt de oprichting daarvan in de hand gewerkt door dergelijke centraliseer-inrichtingen, waarvan de namen bij landbouwcoöperators gemakkelijk te informeeren zijn. Degenen die voorschot behoeven voor het evengenoemde op landbouwgebied, kunnen dit op kleine schaal ook wel degelijk krijgen, zonder in de hooge kosten te vervallen van gewone crediet-instellingen, want de in Nederland zoo bijzonder veel toegepast wordende coöperatie op landbouwgebied, bedoelt hoofdzakelijk financieel zwakken het landbouwwerk te vergemakkelijken, mits op hunnen ijver en levenswandel niets zij aan te merken.

Mijn denkbeeld was, als vroeger gemeld, bij elk huisje een duizend meter heide enz. ter beschikking van den bewoner te geven, daarbij als uitgangspunt aannemende, een gemiddeld genomen voldoende grootte voor eigen gebruik. Er vallen zoodoende heel wat uitgaven weg, die een gezin te betalen heeft in eene groote stad, waardoor dus een dadelijk voordeel ontstaat, ongerekend nog het groote gemak, velerlei hoogst noodige eetwaren steeds bij de hand te hebben, terwijl juist het min of meer afgelegen wonen het verkrijgen daarvan moeielijk maakt.

De waarde van dit voordeel moet men vooral niet te gering schatten, want ik las daarvan inderdaad belangwekkende mededeelingen uit het buitenland. Die hier te vermelden, zoude mij te uitvoerig doen worden, daarom wil ik alleen even nederschrijven, dat het bij de gezinnen in kleine woningen in het buitenland, die op andere wijze eigen grond ter zelfbearbeiding verkregen, bepaald als aanbevelenswaard gebleken is, de eigen gekweekte eetwaren volgens marktprijs te betalen, met storting dier gelden in een gesloten bus, die slechts eenmaal per jaar geopend en gelediged wordt.

Daarvan wordt dan op zijde gelegd, het bedrag voor het bemesten, zaaien en planten gedurende het volgende jaar benoodigd, terwijl het overschietende geld op de spaarbank gebracht wordt of, voor zoover noodig, tot buitengewone uitgaven wordt bestemd.

Op grond van ondervinding, wordt deze wijze van handelen door verschillenden als bijzonder navolgenswaard aangeprezen voor de bewoners van kleine woningen met een eigen hof, hetzij die bij of op eenigen afstand van de woning is gelegen. Wordt het geld, dat anders voor de opbrengst van dien hof uitgegeven diende te worden, niet steeds op zijde gelegd, dan brokkelt het bij de gewone werkelijksche uitgaven in, meestal zonder de welvaart van het gezin te bevorderen, terwijl dan dit alleen het beoogde voordeel verloren ging, maar zelfs tegen den tijd dat de grond weder klaar gemaakt moest worden voor den oogst, de noodige gelden daartoe ontbraken.

Aangezien ontginning van heide enz. in Nederland, door kleine woningen, een sociaal belang betreft, waarbij zooveel verschillende belangen van personen betrokken zijn, moeten die persoonlijke aangelegenheden vooral allen zoo goed behartigd worden als het kan, opdat er van alle zijden zooveel degelijke samenwerking ontsta, dat de levensvatbaarheid er van niet door feiten en fouten verstikt worden zal.

Onder deze medewerking moet vooral gerekend kunnen worden op die van allen, met het bouwwerk in betrekking staande, omdat het geheele plan groote kans van schipbreuk lijden heeft, indien de uitvoerders daarvan wat de huisvesting betreft, er niet ter dege hunne schouders onder zetten.

Daarom dient de hoofdzaak er van voor de bouwvaklui eerst een punt van nauwgezet onderzoek en grondige berekening te worden, n.l. hoe op de heide enz., zoo dicht mogelijk bij groote steden en dorpen, goedkoope arbeiders- of werkmanswoningen te bouwen zijn, wier soliditeit bepaald voldoende is, tevens geriefelijk en beantwoordende aan alle voorschriften der Nederlandsche Woning- en Gezondheidswetten.

Het is zeer begrijpelijk, dat het goedkoop en toch goed bouwen van kleine woningen, van taf van plaatselijke omstandigheden afhankelijk is. Beginnen wij b.v. met steen; is het zand der bedoelde heidevelden of daar zeer dichtbij geschikt voor kunstzandsteen, dan is ter plaatse van den nouw op weinig kostbare wijze dit bouwmateriaal verkrijgbaar, doch moet zulks, of wel gewoon gebakken steen, daartoe van elders aangevoerd worden, dan is de uitgaaf daarvoor afhankelijk van afstand en gelegenheid tot vervoer.

Die laatstgenoemde plaatselijke omstandigheden zijn eveneens van grooten invloed op het benoodigde hout, glas, enz., en maakt dit bij mooie, dure huizen betrekkelijk geen groot verschil in aannemingssom, bij kleine, goedkoope woningen groot het een grooten duit in het zakje.

Voorts maakt het aantal dergelijke woningen, die gelijktijdig gebouwd kunnen worden, ook een belangrijk onderscheid in den bouwprijs per stuk, aangezien het geen toelichting behoeft, hoezeer het bouwen van een belangrijk aantal gelijke perceelen, het voordeeligst per stuk uitkomt.

Doch wanneer het evengenoemde precies bekend is en de verschillende deskundigen op het bouwvakgebied er in alle opzichten rekening mede kunnen houden, is het lang niet gemakkelijk het goedkoopste bedrag te becijferen, waarvoor de bouw ervan volgens bestek behoorlijk is uit te voeren. Getuigen de groote verschillen der inschrijvingen, bij publieke en onderhandsche aanbestedingen hier niet van?

Wil dus het tot stand komen van het hier behandelde denkbeeld verzekerd worden, dan zal het noodig zijn, dat de deskundigen in den stillen tijd der bouwvakken dien vrijen tijd benuttigen tot het ontwerpen van kleine woningen, die dienen kunnen voor de meergenoemde ontginning ter bevordering van zooveler belangen.

Het technische of praktische laat ik gaarne aan de daartoe bevoegden over, doch wil nog even het voor en tegen van de verschillende plaatsingen der woningen behandelen, dat wel in aanmerking komt voor de bouwprijzen, maar aanpassend te maken is bij eenmaal opgemaakte teekeningen en berekeningen per geheel vrijstaande kleine woning, en alsdan door gemeenschappelijke muren, nog eenige prijsverlaging kan ondergaan.

(Wordt vervolgd.)

DE WILHELMINA-SLUIS TE ZAANDAM.

Aan het ons door Burgemeester en Wethouders der Gemeente Zaandam toegezonden „Gedenkboek der Wilhelminasluis" te Zaandam, samengesteld door de heeren J. G. van Niftrik (Ingenieur van het bouwwerk) en A. H. D. Rups (Architect van het Hoogheemraadschap der uitwaterende sluizen) ontleenen wij inzake de uitvoering der sluis-bouwwerken het volgende aan de beschrijving door den heer J. G. van Niftrik gegeven:

Nadat in Augustus 1900 aan de bouwmeesters definitieve opdracht tot het uitvoeren der werken was verstrekt, werd in October te Zaandam een bureau geïnstalleerd, waar de plannen nader werden uitgewerkt en voor aanbesteding gereed gemaakt. Aan het hoofd van dit bureau kwam de heer J. E. van Niftrik.

Allereerst was nu te voorzien in een nieuwen steiger met kantoor voor den stoombootdienst Amsterdam—Zaandam, aangezien de voor dezen dienst bestaande steiger — terzijde van het Café de Beurs — ten behoeve van den sluisbouw moest vervallen.

Als plaats voor den nieuwen steiger werd gekozen de Prins Hendrikkade, tegenover de Burcht; de bouw werd op 29 December 1900 aanbesteed volgens bestek no. 1 en gegund aan den laagsten inschrijver G. D. van 'Doorn voor rond f 10.000. In dit bestek was ook opgenomen het slaan van twee proefpalen op de bouwplaats van de sluis, waarvan er één werd geslagen in de Voorzaan en één in de Binnenzaan.

De opname bij het heien van deze palen, gevoegd bij hetgeen de verrichte grondboringen deden kennen, leidde tot het bepalen der besteklengte van de palen, voor het Buitensluishoofd op 11 Meter en voor het Binnensluishoofd op 10 Meter.

Tijdens de uitvoering van bestek no. 1 werden de verdere gedeelten van het werk voorbereid en hadden de nog noodige metingen en peilingen plaats.

Aangezien de sluisbouw in hoofdzaak plaats zou vinden in het water (van de Voorzaan en van de Binnenzaan) en men, mede met het oog op de hoedanigheid van den bodem, reeds te voren bedacht moest zijn voor zettingen in de sluismuren door de latere aanvulling der bouwwerken, werd het noodig geoordeeld, de bouwplaats der muren vooraf met zand te bestorten, welk zand, later verplaatst, weder dienst kon doen voor afdamming en daarna voor aanvullingen en voor de wegen om de sluis.

Nadat de vereischte goedkeuringen van het Rijk, de Provincie en het Hoogheemraadschap van de Uitwaterende Sluizen in Kennemerland en West-Friesland waren verkregen, kon op 29 Juni 1901 worden aanbesteed bestek no. 2, wegens het maken van zandterpen ter plaatse van de te bouwen sluishoofden en kolkmuren van de nieuwe sluis te Zaandam en eenige bijkomende werken. Deze laatsten bestonden, behalve in het wegbaggeren der door de zandstortingen opgeperste grondspecie — in het opruimen van steigers, remmingwerken, palen, enz. De zandstortingen moesten — terwijl de bodem waardoor deze ondieper was, vooraf tot 3.50 M. beneden A. P. werd uitgebaggerd — plaats hebben tot eene blijvende hoogte van 2 M. boven A. P. voor de terpen in de Voorzaan en tot 1 M. boven A. P. voor die in de Binnenzaan. Deze hoogten hielden verband met de hoogte der latere muren van resp. 2.90 M. en 1 M. boven A. P. De zandterp van het buitensluishoofd werd op de kruin groot 23 M. × 25 M. en die van het binnensluishoofd 22 M. × 22 M., terwijl de kruinbreedten der zanddijken van de kolkmuren 1.75 M. à 1.25 M. waren; de taluds, wederzijds deze kruinvlakken, verkregen een beloop van gemiddeld 2 × h. Toen de noodige uitdieping, vóór de zandstortingen, had plaats gevonden, werden ter plaatse van de beide sluishoofden, met het doel om de doorzetting van het zand na te gaan, vooraf z.g. zinkbaken gesteld; deze bestonden uit een sterken houten zool, waarin een stevige staak onwrikbaar was verbonden en die zoolang was, dat ze eenige meters boven de kruin van het zand zou reiken. Deze zinkbaak werd, door middel van ballast met de zool tot eene bekende diepte neergelaten en zoo kon dus naderhand, uit de zakking van den top der baak, afgeleid worden hoeveel het zand in den ondergrond drong.

Overeenkomstig het bepaalde in het bestek, werd begonnen met de zandstortingen in de Binnenzaan en dat bleek goed gezien daar die, ofschoon geringer van afmeting dan in de Voorzaan, van grooten omvang bleken ten gevolge van den slappen ondergrond, welke door het steeds opgebrachte zand werd uitgedreven en, voor zooveel de scheepvaart eischte, verwijderd. Weken achtereen had die werking plaats voor het zand tot een voldoend solide grondlaag doorgezonken, tot staan kwam en de terp op de bepaalde afmetingen kon worden gebracht.

De zandstortingen in de Voorzaan waren van veel minder inwerking; flinke doorzetting in den ondergrond en wegpersing van slappe specie, daarmede gepaard, hadden, met uitzondering van een gedeelte aan de zijde van de z.g. „Groote Sluis", niet plaats. Er kan hier, ook blijkens de waarneming van de zinkbaak, in hoofdzaak slechts sprake zijn geweest van samendrukking der onderlagen.

De totale hoeveelheid zand, die aangebracht werd, bedroeg ongeveer 23000 M.³, met inbegrip van het toegevoegde in den onderhoudstijd van 2 maanden, welke hoeveelheid evenwel uiterst gering was. Het werk was aangenomen voor f 25.000.

De terpen — tegen verstuiving en tegen beschadiging door golfslag voorzien — bleven, na den onderhoudstijd, nog ongeveer 4 maanden liggen, alvorens ze voor den sluisbouw zouden verwijderd worden, want met het bestek no. 3 en de vereischte goedkeuringen voor dien bouw was het nog niet zoo ver.

Bestek no. 4 voor het verdiepen van een vaargeul in de Voorzaan — dat geen onderdeelen inhield, die veel tijd van regeling en voorbereiding eischten — werd daarom eerst aanbesteed en wel op 11 Januari 1902; het werd gegund aan den minsten inschrijver voor rond f 11.000. Volgens dit bestek werd in de Voorzaan — tusschen den toegang tot de zeehaven en een lijn van 50 Meter vóór de te bouwen sluis, een geul gemaakt wijd 25 Meter op den bodem ter diepte van 4.25 M. beneden A. P. Deze geul was lang pl.m. 1050.— M. en de verdieping van het aanwezige vaarwater bedroeg gemiddeld 0.70 M. De baggerspecie kon op particulier terrein nabij het werk, plaats vinden en werd daar, door middel van een zuigerpersmachine, van uit de bakken, die de specie bij de baggermachine ontvingen, opgevoerd.

Met het voorafgaande van bestek No. 4 werd ook nog beoogd om door de diepere vaargeul den aanvoer, met grootere schepen, van materialen voor den sluisbouw gemakkelijk en dus goedkoop te maken, voordat het met dezen bouw zoover was, was dan ook het baggerwerk gereed, want op 15 Februari 1902 volgde de aanbesteding van het bestek No. 3, wegens het bouwen van een schutsluis met dubbele ijzeren bascule-brug over het buitensluishoofd van remmingswerken enz. Dit werk werd gegund aan den minsten inschrijver A. Klynsorge, voor f 297,500.

Eenige hoofdafmetingen van de te bouwen sluis zijn:

Totale lengte	158.03	M.
waarvan het buitensluishoofd lang	19.77	„
en het binnensluishoofd lang	18.26	„
en de schutkolk ertusschen	120.—	„
Doorvaartwijdte der sluishoofden	12.—	„
„ van de schutkolk tusschen de muren	20.— à 21.50	„
Doorvaartwijdte van de schutkolk op den bodem	12.—	„
	beneden A. P.	
Diepte-ligging van den slagdrempel der sluisdeuren	3.70	M.
Diepte-ligging van den fundeervloer der hoofden	4.40	„
	beneden A. P.	
Diepte-ligging van den fundeervloer der kolkmuren	1.50	M.
Diepte-ligging van den bodem der schutkolk (gelijk aan die van het stortebedden vóór de hoofden.)	4.25	„
	Boven A. P.	
Hoogte-ligging van het buitensluishoofd en van het loopvlak der dubbele basculebrug	2.90	M.
Hoogte-ligging van het binnensluishoofd	1.—	„
De hoogte van den bovenkant deksteen der kolkmuren is, in verband met plaatselijke toestanden, aan de Voorzaanzijde van den Hoogen Dam	2.60 à 3.32	„
en aan de Binnenzaanzijde	1.80 à 1.—	„

De kademuren aan de fronten der sluishoofden dalen van de hoogte van deze, naar gelang van de omstandigheden, tot verschillende peilen af.

(Wordt vervolgd.)

VIJFTIENDE JAARGANG, No. 7 ZATERDAG 16 FEBRUARI 1907

ARCHITECTURA

ORGAAN V.H. GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

BUREAU VAN REDACTIE: H. P. BERLAGE Nzn., Voors. H. WALENKAMP, A. J. JOLING, W. KROMHOUT Cos., A. VAN BAALEN, D. F. SLOTHOUWER, CORNS. VISSER, Ledox, — — — VASTE MEDEWERKERS: K. P. C. DE BAZEL en J. W. H. BERDEN — — — REDACTEUR VOOR HET TECHNISCH GEDEELTE L. ZWIERS — VALKHUISSTRAAT 64 TE AMSTERDAM.

UITGEVERS: J. VAN DER ENDT & ZOON MAASSLUIS. HET ORGAAN MET TECHNISCH GEDEELTE WORDT WEKELIJKS FRANCO TOEGEZONDEN AAN ALLE LEDEN VAN HET GENOOTSCHAP, DE JAARLIJKSCHE CONTRIBUTIE VOOR HET LIDMAATSCHAP BEDRAAGT: VOOR GEWONE LEDEN f 12,—, VOOR KUNSTLIEVENDE LEDEN f 10,—, VOOR BUITENLEDEN EN ASPIRANTLEDEN f 7,50.

STUKKEN EN CORRESPONDENTIE BETREFFENDE DE REDACTIE VAN HET WEEKBLAD TE ZENDEN AAN DEN HEER H. WALENKAMP, BUIKSLOTERLAAN 8, AMSTERDAM; BETREFFENDE HET PLAATWERK „DE ARCHITECT" AAN DEN HEER A. VAN BAALEN, VALKHUISSTRAAT 64 TE AMSTERDAM; BETREFFENDE DE ADMINISTRATIE VAN HET GENOOTSCHAP AAN DEN SECRETARIS, DEN HEER PAUL J. DE JONGH, REGULIERSGRACHT 120, AMSTERDAM † † † † † † † †

INHOUD: Mededeelingen. — Voordrachten over Bouwkunst. — Verslag 1221ste gewone Vergadering. — Berichten. — Open prijsvragen. — Informatie-Bureau. — Uitgaaning van beide door kleine woningen, enz., in Nederland. — De Wilhelminasluis te Zaandam. — Het bouwsysteem van den ingenieur Tollet. — Diploma voor Bouwkundig opzichter.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

1e. Door de heeren A. A. Kok en J. Blomhert is voorgesteld als gewoon lid de heer R. A. Hulshoff, Bouwkundig Ingenieur te Amsterdam.

2e. Als kunstlievende leden zijn op voorstel van den heer J. E. Rood Ezn. aangenomen: de heer E. E. Lijphart, kalkzandsteenfabrikant te Heerde, en de firma Van Beurkom en Son, (Ned. Mij. voor Verwarming en Ventilatie) te Amsterdam.

3e. De Penningmeester zal deze week een begin maken met het innen der contributie voor gewone leden over het 1e halfjaar 1907.

4e. De 1222ste Gewone VERGADERING zal gehouden worden op WOENSDAG 20 FEBRUARI 1907, des avonds 8 uur, in het Genootschapslokaal »Parkzicht«.

Agenda.

A. Opening door den Voorzitter.
B. Notulen en ingekomen stukken.
C. Ballotage van den heer R. A. Hulshoff, voorgesteld door de heeren A. A. Kok en J. Blomhert.
D. VOORDRACHT MET LICHTBEELDEN, te geven door den heer Jan Stuijt. Onderwerp: „Een Oriënt-reis.

5e. Voordrachten over Bouwkunst.

De aanvragen om toegang tot de voordrachten zijn zoo talrijk, dat de Commissie, zeer tot haar spijt, velen heeft moeten afwijzen. In verband hiermede heeft de Commissie besloten op nader aan te kondigen data de serie lezingen te herhalen.

De te serie lezingen wordt nu gehouden op 16 en 23 Februari, 2, 9, 23 en 30 Maart en 6 April a.s.

6e. Correspondentie.

Een inzender. Een datum van beoordeeling is in het programma der prijsvragen niet bepaald; evenwel kan de uitspraak der jury binnenkort worden tegemoet gezien.

De 1ste Secretaris,
PAUL J. DE JONGH.

VOORDRACHTEN OVER BOUWKUNST.

De Commissie voor de voordrachten bericht ons, dat de aanvragen om toegang zoo vele zijn, dat verscheidenen zeer tot haar spijt moeten afgewezen worden. De Commissie besloot daarom, op later aan te kondigen datum de serie lezingen te zullen herhalen.

VERSLAG DER 1221ste GEWONE VERGADERING, GEHOUDEN 6 FEBRUARI 1907 IN PARKZICHT.

De vice-voorzitter, de heer Jos. Ingenohl, opent de vergadering en verzoekt lezing der notulen, welke onveranderd goedgekeurd worden; vervolgens installeert hij de nieuw-gekozen leden Van den Nieuwen Amstel, Breeman en Heuveling, hierbij eraan herinnerend, hoe er in het Genootschap 2 soorten van leden bestaan, namelijk zij die meestal schitteren door afwezigheid, uitsluitend komen wanneer er iets bijzonders aan de orde is en vervolgens zich niets aan 't Genootschap gelegen laten liggen, en zij, die bijna steeds present zijn en het hunne tot den bloei van het Genootschap bijdragen. Ik hoop, zegt de heer Ingenohl, tot de nieuwe leden, dat zij tot de laatste categorie behooren mogt.

Vervolgens komt in behandeling het 1ste punt der agenda: Bespreking van eenen normalen arbeidsdag voor opzichters en teekenaars.

Alvorens hiertoe over te gaan, wordt het schrijven voorgelezen, met betrekking tot deze zaak het vorig jaar door den Algem. Ned. Opz. en teek. bond aan het Genootschap gezonden.

De voorzitter herinnert er aan, hoe deze kwestie eerst in het bestuur, daarna in de ledenvergadering behandeld werd, waarna zij werdrom naar het bestuur werd gerenvoyeerd met verzoek om praeadvies.

Van de laatste door het bestuur gehouden bespreking nu is de volgende motie het gevolg:

„Het Genootschap „A. et A." oordeelt het billijk, dat „overwerk, door opzichters en teekenaars buiten den „gewonen werk- of bureau-tijd verricht, wordt gehono„reerd, — acht het aannemen van een normalen arbeids„dag voor opzichters en teekenaars gewenscht, en geeft „den Bond voormeemd in overweging, omtrent het vast„stellen der grondslagen met de architecten-patroons in „overleg te treden."

Het bestuur stelt voor, deze motie aan bedoelden bond te zenden.

De voorzitter voegt hieraan toe, dat de motie het gevolg is van de overweging, dat het Genootschap uit verschillende categorieën van leden bestaat. Er zijn zoowel architecten als teekenaars onder. Een besluit dat de leden bindt mag, naar het oordeel van het bestuur, niet genomen worden, daar dit, praktisch gesproken, slechts slechte gevolgen voor het Genootschap met zich zou kunnen dragen, terwijl de zaak-zelf er niet door vooruit zou worden gebracht. Het Genootschap kan daarom, alleen sympathie betuigen met het voorstel en voor de verwezenlijking ervan onder zijne leden propaganda maken; bindend verklaren mag het 't echter niet, om bovengenoemde redenen.

Hierna vraagt de voorzitter, wie over de motie het woord verlangt.

De heer Gulden als eerste spreker zegt: Als ik goed verstaan heb, dan zegt „Architectura": wij vinden jelui voorstel wel aardig, maar..... we kunnen er niets aan doen; wendt jelui tot de patroons zelf. — Ik vind, met dit voorstel maakt het Genootschap zich belachelijk. De vereeniging bestaat toch niet alleen voor de architecten. Het bestuur heeft, naar het oordeel van spr., hierin erg slap gehandeld. Doch het kan zijn, dat het zich niet gedecideerder uitsprak, omdat het 't oordeel der vergadering zich wil laten uitspreken. Een „coup d'état" dus. Spr. hoopt, dat de vergadering alsnog een bindend besluit in deze zal nemen.

De Voorzitter meent, dat de heer Gulden de beteekenis van het bestuursvoorstel niet begrepen heeft of onderschat. Het Genootschap werkt geenszins uitsluitend in het belang der architecten, doch evenmin uitsluitend in dat der opzichters en teekenaars. Wanneer de heer G. het eerste beweert, mag hij dat bewijzen, anders zijn het slechts groote woorden zonder zin. Het Genootschap werkt moreel; niet in het belang eener categorie van personen, evenmin dus voor architecten als voor teekenaars.

Wij steunen daarom het voorstel van den bond; maar dwang uitoefenen gaat niet.

De heer Penaat gelooft dat het Genootschap niet werkt gelijk het volgens zijne statuten zou kunnen werken. De doctoren bijv. hebben in hunne vereeniging ook bindende bepalingen gemaakt. Ook bij Architecten-vereenigingen in Duitschland en andere landen bestaan deze. Spreker wenscht daarom een motie voor te stellen waarin uitgesproken wordt, dat het Bestuur het betreurt dat aan de hand van de tegenwoordige statuten geen bindend besluit kan genomen worden.

De heer Gulden blijft bij zijn voorstel van bindend verklaren en zegt, dat z.i. de statuten dit niet verbieden.

De Voorzitter wijst er op, dat de leden lid geworden zijn op grond der tegenwoordige statuten; verschillende hunner zullen bij afwijking ervan er uit trekken zonder dat 't den bond één stap nader tot practische verwezenlijking van zijn doel voeren zal; in de woorden van den heer Penaat ligt opgesloten, dat bij dit eveneens erkent. De heeren spreken hier wenschen uit, doch doen daarbij geen middelen voor verwezenlijking aan de hand. Met dokters- en architecten-genootschappen is het heel wat anders; die bestaan uit één enkele categorie personen.

De heer Elten stelt voor een referendum onder de leden uit te schrijven.

De heer Gulden neemt dit voorstel over.

De heer Penaat vraagt of het bestuur tegen dit voorstel is.

De heer Kromhout wijst er op, dat er verschillende categorieën onder de leden zijn, gelijk de Voorzitter terecht reeds opmerkte. Nu hebben hier in deze vergadering opzichters en teekenaars op 't oogenblik verweg de meerderheid; zij zouden dus, wanneer zij wilden, een besluit er door kunnen drijven. Zal dit echter iets baten of in 't belang van het geheel zijn? — In deze beweging is naar spr.'s inzien iets antipathieks, daar hij er een streven in ziet alles in geld om te zetten. Willen de opzichters en teekenaars echter dien kant op, dan moeten zij dat maar „eischen". Van hunne zijde dient het dus te te komen, zooals het ook bij andere vakvereenigingen ging; een ander genootschap voor de zaak spannen gaat niet. De bond is vrij zelf eischen te stellen.

De heer Elten zegt, dat er ook een salaris-regeling voor architecten is; de honorarium-tabel der Mij. tot Bev. van Bouwkunst is daar het bewijs van.

De heer Gulden, in antwoord op het door den heer L. Kromhout gesprokene, zegt: Ja, wij hebben vrijheid; maar geen vrijheid om te eischen, daar zijn we nog te slap en te weinig sterk voor. Vrijheid om uitgebuit te worden, hebben we.

De heer Kromhout spot met onze vrijheid, ik betreur het ten zeerste ,dat de zaak hier belachelijk wordt gemaakt. Spr. besluit met het referendum-voorstel van den heer Elten over te nemen.

De Voorzitter wijst er nogmaals op, dat geen enkele categorie in het Genootschap voorgetrokken wordt; de motie, bijvoorbeeld aangenomen na de lezing van den heer Weissmann over misstanden in de architecten-wereld is daar om dit te bewijzen. Zijn er misbruiken, dan dient de opzichters en teekenaarsbond zelf den vinger op de wonde te leggen. U is daar reeds meermalen op gewezen; maar laat gaan ander de kastanjes voor U uit het vuur halen; onze sympathie bij het wegruimen van misstanden bezit gij reeds, ik weet dat onze beste leden een regeling, als door U gewenscht, steeds toepassen. Verder zegt hij, er tegen te moeten protesteeren, tegen het gezegde dat door den heer Kromhout hier iets belachelijks werd voorgesteld.

Hierna zou tot stemming worden overgegaan.

De heer Gulden verzoekt echter de vergadering alvorens dit te doen, nog éénmaal een gecombineerde vergadering van Besturen van Opz. en teekenaarsbond en „A et A." te houden.

Na eenge bespreikling wordt dit laatste voorstel ten slotte aangenomen met 18 stemmen vóór, één tegen en 2 blanco.

De bibliothecaris deelt mede, dat het tijdschrift „Petites édifices historiques" heeft opgehouden te verschijnen; daar we geen Engelsch weekblad bezitten stelt hij voor, hiervoor in de plaats te nemen „The building News", hetgeen wordt aangenomen.

Op voorstel van het bestuur wordt besloten, dit jaar de navolgend prijsvragen uit te schrijven: a. Dorpsschool met woning, prijzen f 70; b. Afsluithek vóór-plein, prijs f 30; deze beide volgens de begrooting; c. Omslag „Architect", prijs f 30, uit het bedrijf; d. Omslag Genootschapskalender, f 15, voor post onvoorziene.

Vervolgens worden 6 gewone leden, die na afloop der vergadering met het bestuur de jury voor deze prijsvragen aanwijzen zullen, gekozen, namelijk de heeren: W. Kromhout Czn., Penaat, Foeke Kuypers, Van Baalen, Elten en Rood.

De kunstbeschouwing wordt tot de volgende vergadering uitgesteld.

Niets meer aan de orde zijnde, sluit de voorzitter de vergadering.

BERICHTEN.

„ZORGVLIET".

In de Maandag j.l. gehouden zitting van den Haagschen gemeenteraad is op voorstel van het lid den heer Bik besloten tot opheffing van de geheimhouding van hetgeen is verhandeld inzake aankoop van „Zorgvliet" in geheime zitting van 16 September 1902, waarin het, na betreurde, besluit is genomen niet tot aankoop over te gaan.

De deze week genomen beslissing bracht mede de voorlezing van de notulen der bewuste geheime vergadering, waaruit bleek, dat destijds door het voormalige Raadslid Stobberingh een mededeeling was gedaan, (reeds in een officieuse vóór-vergadering ter tafel gebracht) luidende, dat hij gedurende drie maanden „in handen heeft gehad" het terrein van Zorgvliet, met den bijbehoorenden Seghroekpolder (behoudens een voorbehoud omtrent terrein voor de te herbouwen Russische kapel en behoudens een bestaand servitoet) groot 236 hectaren, waarvan hij den aankoop van den Grootheriog van Saksen-Weimar had bedongen voor een som van 4½ millioen. Dat aanbod is geaccepteerd, maar het is niet doorgegaan, omdat er verschil was gerezen over den termijn van betaling. Aanvankelijk had de heer Stobberingh bezwaar gemaakt tegen contante betaling van de geheele som; en toen hij daarin ten slotte wilde treden, kwam er te dezer zake een weigering van den Groothertog van die financieele voorwaarde. Maar de hoofdzaak is deze: dat de heer Goekoop voor dezelfde terreinen had gevraagd een som die, met inbegrip van rente tot 5½ millioen zou oploopen. En dáárop is toen gegrond geweest het afwijzend Raadsbesluit zonder debat in de openbare vergadering.

Bij de hierna gevoerde discussie, betoogde de heer Ter Laan o.a. dat thans in elk geval de gemeente het domein „Zorgvliet", dat historisch en voor de toekomst een stuk van den Haag is, in eigendom moet krijgen en losmaken uit de handen van den gewonen speculant.

De gemeente mag niet maar geven wat door zulk een speculant, die al zooveel verdiend heeft, eventueel wordt gevraagd. En daartoe bestaat het middel van onteigening hetzij ten algemeenen nutte, hetzij krachtens het Uitbreidingsplan. In elk geval: dat park moet voor de gemeente behouden worden en de heer Ter Laan stelde zich voor, c. q. later hieromtrent een voorstel te doen.

De Voorzitter herinnerde, dat werkelijk indertijd door den Groothertog een voorstel is gedaan om het landgoed te verkoopen voor 2½ millioen; maar dat toen ontijdig door een der bladen in 't breede werd betoogd, dat „Zorgvliet" veel meer waard was, daarop is toen de zaak afgestuit. Dat is natuurlijk ook niet de schuld van B. en W. of van denRaad.

Met deze bespreikingen was de weer opgeleefde quaestié voorloopig van de baan.

DE ZUIDELIJKE STADSUITBREIJDING GOEDGEKEURD.

De »Staatscourant« brácht deze week het voor Amsterdam belangrijke bericht, dat de Kroon haar goedkeuring heeft gehecht aan het Raadsbesluit van 24 September 1906, tot onteigening van de gronden in den Binnenadijkschen en Buitenvelderschen polder, ten behoeve van het groote uitbreidingsplan aan de zuidzijde der gemeente.

Zooals men weet, heeft de architect H. P. Berlage voor deze uitbreiding een plan ontworpen, dat Amsterdam aan de zuidzijde, tusschen Amstel en Schinkel, een nieuw en grootsch stadsdeel zal brengen. De voltooiing daarvan hangt natuurlijk af van de snelheid, waarmee de hoofdstad zich verder zal ontwikkelen. Maar door deze onteigening van gronden en masse, beheerscht de gemeente den toestand ter plaatse en volledig en kan de uitbreiding, en vooral de wijze van bebouwing, geheel door haar worden geleid,

De door belanghebbenden ingebrachte bezw... tegen de onteigening zijn ongegrond bevonden, terwijl er ook uit anderen hoofde geen termen zijn — zegt het Kon. besluit — om goedkeuring aan voormeld Raadsbesluit te onthouden. Toch lezen wij, dat het advies van den raad van State van 22 Jan. 1907 nog gevolgd is door een «nader rapport van den minister van Binnenlandsche Zaken van 6 Februari 1907».

Hieruit en uit den langen duur, waarop de goedkeuring der Kroon op zich liet wachten, mag worden afgeleid, dat het bekende verschil van interpretatie der Woningwet, ter zake van onteigening ten behoeve der volkshuisvesting, toch ook invloed op de beslissing heeft gehad. Gelukkig is deze thans in gunstigen zin gevallen. (Tel.)

BEKWAAMHEIDSACTEN VOOR TECHNICI.

Zaterdagavond was de op initiatief van den Algem. Nederl. Opzichters- en Teekenaarsbond benoemde »Commissie tot onderzoek naar de mogelijkheid van invoering van wettelijke bekwaamheidsakten voor Technici« voor de eerste maal bijeen te Utrecht. Aanwezig waren de heeren: H. F. Boersma, H. P. van Gelder, Jac. van Gils, C. N. van Goor, Z. Gulden, F. de Herder, J. L. B. Keurschot, B. J. Ouëndag, C. F. J. L. Rieber, G. Verstoep en H. Walenkamp, Afwezig met telegraphische kennisgeving de heer W. Kromhout.

De waarnemend voorzitter, de heer Z. Gulden (A. N. O. & T. B.) opende de eerste bijeenkomst, spraak zijn vreugde uit over het feit, dat mannen, wier namen zulk een goeden klank hebben in de technische wereld, in de commissie zitting hebben. Om een leidraad te hebben in de besprekingen, worden de notulen van de constitueerende vergadering van 29 September jl. voorgelezen. Daarna worden verkozen de heeren H. F. van Gelder (Soc. Techn. Ver. v. Dem. Ingen. en Arch.) tot voorzitter en J. L. B. Keurschot (A. N. O. & T. B.) tot secretaris der commissie. Op den 3den Zaterdag van iederen maand zal de commissie te Utrecht vergaderen.

Na langdurige besprekingen over de regeling en den aard der werkzaamheden (waarin vooral uitkwam, dat men algemeen betreurde, dat buiten de vereenigingen der bouwkundigen om, geen medewerking werd verleend, ondanks herhaald verzoek van den A. N. O. & T. B., werd besloten een sub-commissie te benoemen, voor bekwaamheidsakten voor technici in de bouwvakken te formuleeren, die in de e.v. commissie-vergadering rapport uitbrengt, In die sub-commissie werden gekozen de heeren Van Goor (Bouwk. en Vriendschap), Gulden (A. N. O. & T. B.). De Heeder (Aannemersbond), Rieber (Maatij. tot Bevordering der Bouwk.) en Verstoep (Soc. Techn. Ver.) Daarna verkoos de sub-commissie onderscheidenlijk tot voorzitter en secretaris de heeren Gulden en Verstoep en besloot Zaterdag 16 Februari a.s. te Utrecht te vergaderen.

OUD EN NIEUW.

Er is groote strijd over de vraag of de Hamburger Michaëlis-kerk, die voor een groot deel verbrand is, weer precies zoo moet worden opgebouwd als zij was. De nieuwe Duitsche architectenbond meent, dat men thans moet doen wat in 1750 na den vorigen brand gedaan werd, n.l. het beste geven wat de tegenwoordige tijd aan bouwkunst te geven heeft. Uit een tijdschrift-enquête blijkt, dat bouwmeesters als Messel en Ludwig Hoffmann daarentegen vinden, dat de tegenwoordige tijd zeker minder kan dan onze voorgangers, en dat dus het oude plan moet worden gevolgd. Het Berl. Tagebl. pleit nu voor een prijsvraag; geeft die tot resultaat, dat een plan wordt ingeleverd even goed als het oude, dan moet dat worden uitgevoerd; anders het oude hersteld. (Hbl.)

LONDENSCHE WONINGTOESTANDEN.

Ofschoon de opeenhooping van bewoners in de achterbuurten van Whitechapel tegenwoordig zoo erg niet meer is als vroeger, dank zij 't doortastend optreden van de sanitaire autoriteiten, toch komen nu en dan nog schreeuwende staaltjes daarvan voor den dag.

Zoo onlangs voor den County Court van Whitechapel, Een Poolsche kleermaker, die den passenden naam van Zinwohner draagt, verpooste zich als een kostbaas voor wien de hygiëne maar luttele is. Hij moet 24 shillings per week betalen voor een woning van zes kamers. Drie dezer vertrekken worden door zijne familie gebruikt, en in de andere drie herbergt hij . . . . zestien lodgers, kostgangers

— Hoe kunt gij al die menschen in drie kamers onder dak brengen? vroeg de rechter, Ik kan begrijpen, vier in elke kamer, in iederen hoek één. Maar zestien. . . . !

— O, het zijn allen zeer nette lodgers, merkte hij in slecht dialect op.

— En hoeveel betalen de lodgers wel? vroeg de rechter.

— Een dag, een schilling! was het antwoord.

De kost zal daar wel bij inbegrepen zijn. Maar die verzelscht in Withechapel met zoo'n kazernelleven, geen honge uitgaven, zoodat die kostbaas nog heel wat met zijn afschuwelijke opeenhooping van menschen verdient. Hij zal echter na wel spoedig een gezondheidsinspecteur op zijn dak krijgen. (Tel.)

GELDERSCH-DUITSCHE BOUWSTIJL.

Bij G. J. Albrecht te Winterswijk is een aardig boekje verschenen, een geschiedkundige en topographische beschrijving van het dorp Winterswijk, door H. Stegeman.

Het boekje bevat veel wetenswaardigs, ook wat de illustraties betreft. Een ervan, een afbeelding van het huis Walliën in 1729, is weer een nieuw document voor de geschiedenis der ontwikkeling van den karakteristieken bouwstijl, die van de middeleeuwen tot aan het begin der 19e eeuw in de Geldersch-Duitsche grensstreek werd toegepast. Het gebouw heeft twee gevels in baksteen, met fraaie pinakels, een bouwmotief, dat een der hoofdkenmerken van den stijl is.

Het kasteel Wallen bestaat nog, maar is door opeenvolgende verbouwingen zóó veranderd, dat de oude toestand niet meer te herkennen is uit den tegenwoordigen bouw.

Uit den tekst vernemen wij, dat het reeds in 1570 bestond, In dat jaar werd Jacob Van Munster, een Westfaalsch edelman, er mede beleend.

Tegenwoordig doet het gebouw dienst als herstellingsoord, Tempora mutantur!

OPEN PRIJSVRAGEN.

Prijsvragen van «de Amsterdammer», Inlevering 28 Februari en 30 April 1907, Programma's in No. 52.

Raadhuis voor Londen, Inlevering 7 Mei 1907, Mededeelingen in No. 52.

INFORMATIE-BUREAU

van den Bond van Technici,
Bureau: .. ..
Maasstraat 110, Rotterdam.

Ingeschreven sollicitanten

20	Bouwk. Opz. Teekenaars	23	tot	45	jaar,	f 65	tot	f 100 p. m.
7	» Opz. Uitvoerders	21	»	45	»	- 60	»	- 80 »
2	Scheepsteekenaars aankom.	20	»	25	»	- 45	»	- 50 -
8	Waterb. Opzichters	24	»	30	»	- 70	»	- 90 »
3	Werktuigk. Teekenaars	27	»	34	»	- 60	»	- 100 »
3	Werktuigk.Opz. (Constructeur)	27	»	39	»	-100	»	- 110 »
2	Electrotechnikers	»	27	»	-	70	»	- 80 »
9	Bouwk. Opz.-Teek., aankomend.	19	»	25	»	- 40	»	- 65 »
4	Machinisten-Chef	28	»	39	»	- 75	»	-150 »
3	Leeraren Werktuigkunde	27	»	39	»	-300	»	-110 »

TECHNISCH GEDEELTE

ONTGINNING VAN HEIDE DOOR KLEINE WONINGEN, ENZ., IN NEDERLAND, DOOR M. P. DE CLERCQ.

(Vervolg.)

De meest ideale uitvoering van dit plan bestaat zeker in geheel vrijstaande kleine woningen, te midden van den daarbij behoorenden grond, waarbij een eenvoudig soort villa-vorm de bekoorlijkheid van het geheele complex uitermate kan verhoogen. Denkt men zich daarbij wegen met boomen beplant, waaraan die gebouwtjes in tuinen gelegen zijn, dan is er waarlijk niet erg veel verbeeldingskracht toe noodig, om naar eene wandeling aldaar op eenen mooien zomerschen avond te verlangen!

Maar..... dit zal wel onder de luchtkasteelen van Spanje gerekend moeten blijven, want de huurpenningen mogen niet hooger zijn dan de zeer billijke in nabij gelegen stad of dorp, waaruit de bewoners dier zoogenaamde woeste gronden moeten komen en al is die grond nu ook nog zoo goedkoop, de weekhuren zijn eenmaal overal zoo uiterst billijk, door de reeds lang bestaande gewoonte, dat daarvoor niet veel zaaks verkrijgbaar is te stellen en althans aan een zekere soort weelde, als in dit ideale plan duidelijk doorschemert, toch waarlijk geen denken is.

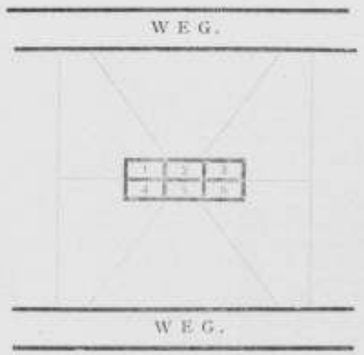
Ten minste niet dadelijk. De bestaande gehechtheid van stedelingen aan het stadsverblijf, zegge in menschenbergplaatsen, te vertoeven, omdat het woelige drukke zooveel aantrekt, zal deze wijze van ontginning allereerst degenen wenschelijk tot het wonen aldaar doen toeschijnen, die het lastige en onaangename van te slecht behuisd te wezen, meer ondervinden, dan hun lief is en alleen daarom naar verbetering verlangen, al is er de groote grief aan verbonden, daardoor ver van den dagelijkschen arbeid en van het (den meesten zoo welkome drukke) stadsgewoel verwijderd te zijn. Bijgevolg, de thans in bijgelegen stad of dorp eigenlijk te weinig huur betalenden, zijn met zeer groote waarschijnlijkheid hier als de baanbrekers te verwachten.

En voor dusdanigen moet de huur ten naastenbij gelijk zijn aan het kleine bedrag, dat zij daarvoor gewend waren te betalen, anders nemen zij veel liever betere woningen in hun eigen domicilie. Bij gevolg de goedkoopte moet 't hem doen, zooals de volksuitdrukking daarvoor luidt. Laat ons dus het mooie veilig als toekomstmuziek beschouwen en dat voorloopig opofferen aan het goedkoopst mogelijke, anders is er te groot gevaar van in het geheel geen begin aan dit plan te krijgen.

Het voornemen van geheel vrije huisjes willen we echter niet dan noode prijs geven, vooral ook omdat hieraan zoo goed het stelsel van coöperatief-wonen te verbinden is, bij welk stelsel in ieder geval geheel vrije huisjes de voorkeur verdienen. Voorts is het bepaald het gemakkelijkst en aangenaamst voor de bewoners, indien de bijbehoorende grond van uit het betrekkelijke huisje direkt te bereiken is, in welk geval slechts een zeer beperkt aantal daarvan aan elkander te bouwen is.

Moet de bouw aan één bestaanden of aan te leggen weg plaats vinden, dan kunnen hoogstens twee huisjes aan elkander, onder een dak in aanmerking komen, waarvan een links en een rechts het bijbehoorende stuk grond heeft, met de scheiding doorloopende in den gemeenschappelijken binnenmuur.

Strekt zich de tot den bouw bestemde heide enz. echter uit tusschen twee wegen, die niet verder van elkander gelegen zijn dan de dubbele grootst mogelijke diepte van twee bijbehoorende gronden, dan kunnen 4 huisjes aan elkander worden gebouwd, op de vier hoeken die het grenspunt dezer 4 terreinen vormen. Is deze afstand tusschen twee wegen grooter dan hiervoren bedoeld, dan kunnen wel 6 huisjes aan elkaar gebouwd worden, doch dit is dan ook al het grootst mogelijke aantal, waarbij de afscheidingen dwars moeten loopen, zooals het bijgaande ontwerp aantoont.

Tusschen de huisjes genummerd 2 en 5 moet alsdan toch al een klein binnenplaatsje worden gemaakt, om behoorlijk te kunnen doorluchten, terwijl het vierkante der bijbehoorende gronden, voor de bearbeiding zoo wenschelijk, als verrengemeld, natuurlijk moet vervallen.

Daarbij komt nog, dat hoe verder de huisjes van den weg afliggen er in evenredigheid evenveel van den bijbehoorenden grond af moet gaan, voor de toegangspaden, vanaf de wegen naar de voordeuren.

Wat het ook achter tegen elkaar aan bouwen van huisjes betreft, dit kan er nog even door, indien er 4 zijn, omdat de vertrekken dan zoo te plaatsen zijn, dat zij van voren naar bezijden door kunnen gelucht worden, daar de gangen

alsdan tegen elkaar dienen te wezen. Maar het verkrijgen van de naleving van dit voorschrift door binnenplaatsjes, zooals ik dit hiervoren bij 2 en 5 heb aangegeven, is eigenlijk maar lapwerk, dus als het vermeden kan worden, des te beter; die binnenplaatsjes, waaraan tevens de privaten moeten uitkomen, dienen zoo klein mogelijk gemaakt te worden ter vermijding van te groote kosten, zoodat zij allicht iets vunzigs en vochtigs krijgen, bij de aanhoudende regendagen, vooral des najaars in ons land waarlijk geen zeldzaamheid.

Is het mogelijk door de uiterst goedkoope gronden en de zorgvuldige berekening, bij toch nog geheel voldoende inrichting der huisjes door de deskundigen in de bouwvakken, een en ander zoo billijk tot stand te brengen, dat de huurprijzen niet hooger vallen dan de bepaald goedkoope weekhuren in het nabijgelegen verblijf, meermalen genoemd, dat ieder terrein een vrij huisje voor een gezin kan bevatten, dan heeft de bouwkundige het leeuwendeel bijgedragen om de uitvoering van het groote sociale belang, door dit schrijven bedoeld, mogelijk te maken. Ja, indien het hem gelukt die noodzakelijke hoofdvoorwaarden te laten bestaan in den bouw van twee huisjes naast elkander, dus met een gemeenschappelijken binnenmuur en onder één dak, dan komt hem daarvoor al een eeresaluut toe, want dan is er waarlijk reeds een mooi, kundig en degelijk stuk werk geleverd.

Maar al is een bouwkundige ook nog zoo ervaren in zijn vak, hij kan toch evenmin een vuist maken, indien hij geen hand heeft als ieder ander.

De huisjes, zoo eenvoudig mogelijk ingericht, moeten toch een huisvertrek hebben, dat tevens tot keuken dient en de minimum voorgeschreven grootte heeft. Voorts een slaapvertrekje voor vader en moeder beneden, met toegang voor directe buiten-lucht en licht, naast het huisvertrek en twee slaapkamertjes (voor jongens en voor meisjes) op zolder. Voorts zoo mogelijk binnenshuis gelegenheid tot berging van aardappelen, oogst, enz., doch kan dit op het bouwsommetje niet lijden, dan is een eenvoudig afzonderlijk houten schuurtje daarvoor ook goed.

Hoewel volkomen vertrouwende op de medewerking der bouwkundigen, zullen de omstandigheden toch in alle opzichten mede moeten werken, wil dit zaakje zoo uiterst goedkoop klaar zijn te spelen en daarom moet in ieder geval de waarschijnlijkheid niet vergeten worden, dat de vroeger genoemde locale beletselen zelfs den bouw van twee huisjes aan elkander nog te duur zouden doen zijn.

En het zonde toch waarlijk te bejammeren wezen, indien dit plan, door mij reeds meermalen met bevorderaars der woningverbetering besproken en daarvoor steeds hunne instemming verkregen, hier of daar niet tot stand zoude komen, door daaraan verbonden overschrijding van den norm der weekhuren, als uitgangspunt aangegeven.

Dan toch veel liever eerst nog eens naar goedkoopere wegen gezocht!

Een aantal huizen aan elkander op een rij, bouwt het goedkoopst. Het is wel een eentonig, vervelend gezicht, zoo'n troep gelijk en gelijkvormige huisjes naast elkaar, waardoor het buitenachtige geheel vervalt, doch wat het zwaarste is moet het zwaarste wegen en dat zwaarste is hier woningverbetering in nog ruimeren zin dan de Woningwet voorschrijft, het is tevens gezinsverbetering.

De bijbehoorende grond ter bearbeiding moet alsdan afzonderlijk liggen, want al ware het terrein er voor geschikt, dan zouden toch de strooken grond precies achter de huisjes veel te lang en te smal worden. Zoo mogelijk komt het mij 't beste voor, in dit geval de huisjes aan den eenen kant van den weg te bouwen en de bijbehoorende stukken grond aan den overkant, naast of achter elkander, naar verkiezing.

Is op deze wijze eenmaal een begin gemaakt met de ontginning van heide enz., in Nederland, door kleine woningen, dan zullen zeker grootere huizen volgen, want dat begin heeft altijd de meeste voeten in de aard. De eigenaren dier gronden hebben eerst erg goedkoop verkocht en maken daarmede toch nog een behoorlijke winst, indien er geen wegen aangelegd behoeven te worden, omdat de waarde van zulke gronden zoo verbazend klein is vóór de ontginning. Het natuurlijk gevolg hiervan is, dat zij niet stil zullen blijven zitten; integendeel meerdere verkoop zal hun zeer welkom wezen, te meer omdat hoogere prijzen gaandeweg in toenemende mate zullen te bedingen zijn.

De eerste overgang van het stads- naar het buiten-leven is het slimst, omdat wij nu eenmaal zooseer aan het oude gehecht zijn, maar wie eenmaal een jaar buiten gewoond heeft, weet hoeveel genoegen het buitenzijn des zomers aanbiedt en heeft het er wat meer afgezonderde in den winter gaarne voor over. Komt hier nu nog het eigen tuinieren bij, vooral bij flinke en degelijke huisvaders, die in hun benauwd standswoninkje meermalen met hunnen vrijen tijd verlegen zaten, dan leert de ondervinding hoezeer de verandering in het verblijf in een goed huisje met tuin, al heel spoedig niet alleen door den huisvader, doch evenzeer door het geheele gezin, zoozeer als eene hoogst welkome levenswijze beschouwd wordt, dat geen der leden van het gezin den vorigen toestand in de stad zoude teruggewenschen.

Deze feiten, door tal van voorbeelden te staven, beginnen al heel spoedig de lust tot navolging van het voorbeeld op te wekken, bij familie, vrienden en bekenden der baanbrekers, die in het gunstigste geval verkeeren van wat meer te kunnen verwonen.

En dan is het tijdstip daar voor de bouwkundigen, om wat prettiger werk te doen, dan dat rekenen en nog eens rekenen en praktizeeren om voor een schijntje geld huisjes te bouwen, wel solide en behoorlijk ingericht, maar uitwendig zonder eenige architectonische waarde. Is het bedrag dat verwoond kan worden, slechts wat hooger per week, dan kan al spoedig sprake zijn van twee aaneengebouwde huisjes en met den grond er steeds naast, waarop aardappelen, rogge, groenten en voor het huis wat zaailbloemen, is alsdan reeds het zomerlandschap aantrekkelijk geworden.

Zijn degenen er bij gekomen, die wat meer huur betalen kunnen (of willen, want het spotgoedkoop wonen is lang niet altijd een gedwongen zaak) dan volgen van lieverlede wel de nog hooger huur in de nabijgelegen stad of het dorp betalenden, die nu nog gedeelten van huizen bewonen en dan begint het met recht aardig voor de bouwkundigen te worden. Er komt dan vraag voor eenvoudige huisjes in villavorm, met wat teekening in de geveltjes, een balcon, een serre, enz., hetzij twee aaneengebouwd, hetzij alleen, midden op eigen terrein.

Waar het volk is, komt de nering. Heeft dus de ontginning door kleine woningen eenmaal haar beslag gekregen, dan moeten in die zoogenaamde, niet al te ververwijderde, voorstad ook winkels en openbare gebouwen zijn, terwijl fabrikanten zich haasten met het aldaar in de nabijheid oprichten van industriëele ondernemingen, zoolang de grond er goedkoop is. Door de medewerking der bouwkundigen tot het tot stand komen van het hier bedoelde plan, zal na verloop van korten tijd een nieuw en aangenaam arbeidsveld voor hen ontstaan, want iets nieuws te stichten met eene flinke ruimte ter beschikking, is toch waarlijk vrij wat prettiger en dankbaarder werk, dan het verbouwen in bestaande volle stadsgedeelten, waar men door de bepaalde afmetingen voor het bouwterrein, wel de hoogte in moet om de verlangde, zoo dringend noodige, ruimte te krijgen en door gemeente-verordeningen daarentegen weder gedwongen wordt, niet hooger te bouwen dan straat of gracht breed is.

Wel kan dispensatie aangevraagd worden van die bindende verordening, doch daarop moet de gemeenteraad beschikken, als belangrijke afwijking en uit de verslagen der gemeenteraden leeren wij, hoezeer daar het al of niet gunstig beschikken op voorstellen van B. en W. evenzeer van „de algemeene stemming" af kan hangen, even als die in zooveel andere vergaderingen van invloed op het te vallen besluit kan wezen.

(Slot volgt.)

DE WILHELMINA-SLUIS TE ZAANDAM.

(Vervolg.)

Eenige studie van deze cijfers doet dus zien, dat de sluis bestaat uit een buitenhoofd en een binnenhoofd — gefundeerd op 4.40 Meter beneden A. P. — en die beide eene doorvaartwijdte bieden van 12 Meter, met een doorvaartdiepte van 3.70 M. beneden A. P., bepaald door den aanslag der sluisdeuren op den gemetselden vloer die overigens op 3.93 M. beneden A. P. ligt. Tusschen deze hoofden — die de eigenlijke waterkeeringen bevatten, en waarvan de damwandkeeringen onder den vloer tot 8.40 M. beneden A. P. reiken — is de 120 M. lange schutkolk, waarvan de wederzijdsche muren 2.90 M. hooger gefundeerd zijn en die in verband hiermede zóóveel verder van elkander verwijderd zijn dan de doorvaartmuren der sluishoofden, dat de teenen van de grondtaluds voor deze muren (tusschen de fundeering van deze en den bodem der schutkolk) weder met de 12 Meter doorvaartwijdte der hoofden strooken.

In elk der sluisdeuren zijn een stel vloeddeuren en een stel ebdeuren, welke, met uitzondering van de binnen-vloeddeuren, voorzien zijn van schuiven met hefwerktuigen, voor het doorlaten van het schutwater. De vloeddeuren in het buitensluishoofd — vormende de keering naar het Noordzeekanaal, reiken tot 2.10 M. + A. P., die in het binnensluishoofd tot 0.50 M. + A. P.

De ebdeuren in de beide hoofden keeren tot 0.20 M. + A. P. De binnen-vloeddeuren zijn elk toegerust met 6 bronzen kleppen, waarvan één stel bij het schutten dienst doet; zij geven in geopenden stand een doorstroomingsprofiel van 12 M.² en zijn hier op verlangen van de militaire genie, aangebracht. De binnen-ebdeuren zijn voorzien van tollen, die eveneens een gezamenlijk doorlaatvermogen hebben van 12 M.².

Nabij het front van het buitensluishoofd zijn in de beide sluisdeuren sponningen gemaakt, waarin ook voor militaire doeleinden — een schotbalkkeering tot 0.60 M. boven A. P. kan worden aangebracht. Op deze werken kom ik echter, bij het noemen van bestek no. 6 terug en bepaal ik mij er thans toe nog een en ander over den bouw der sluis zelve mede te deelen.

De sluis was zoodanig te bouwen, dat daarvan de Oostelijke kolkmuur ongeveer zou strooken met de dagzijde van den Oostelijken langsmuur van de aanwezige Duikersluis in den Hoogendam en de westelijke kolkmuur met de grondzijde van den oostelijken muur der „Kleine Sluis." Deze richtingen strookten wel niet geheel, doch door bijwerken en afbreken zou dat te vinden zijn. De hoofdzaak was, dat de muren en fundeering aanwezig waren en dus naast de bebouwing aan den Hoogendam geen ontgraving en heiwerk waren te verrichten, welke werken, zonder verwijdering dier bebouwing, niet wel mogelijk zouden geweest zijn. De aankoop van de te amoveeren perceelen aan den Hoogendam was dan ook beperkt tot de drie gebouwen tusschen de „Kleine Sluis" en „Duikersluis" en tot het gebouw oostelijk naast de Duikersluis gelegen, waarvan een gedeelte stond op den te maken weg langs de sluis.

Het bouwterrein bestond uit de zandterpen ter plaatse van de te bouwen kolkmuren wederzijds den Hoogendam — en uit die ter plaatse van de te bouwen sluishoofden in de Voorzaan en in de Binnenzaan.

Dit zand dat, volgens bestek no. 2, was aangebracht en dus ongeveer vijf maanden had gelegen, moest nu, voor zooveel noodig, worden verwijderd en allereerst dienst doen voor de afdamming der fundeerputten. Bij een gemiddelden waterstand van 0.40 M. beneden A. P. werd nu voor de fundeering van het Buitensluishoofd — op voldoenden afstand, zoodat ook 't steenen stortebed vóór dit hoofd lang 10 Meter in het droge kon gemaakt worden — een dam opgewerkt, tot gem. 0.80 Meter boven A. P., terwijl de fundeerput op de diepte van 4.80 Meter beneden A. P. moest worden gebracht. Met dit werk werd 6 Maart begonnen; voor de kolkmuren, die hooger gefundeerd werden, behoefde de diepte der ontgraving slechts op 1.70 Meter beneden A. P. te zijn.

Het verkrijgen van de diepte voor de fundeering van het Buitensluishoofd, had niet dan na ernstige moeilijkheden en groote inspanning plaats, zoodat ook eerst 12 Mei de eerste heipaal kon geslagen worden, terwijl ook, tijdens het heien „nog steeds voor grondverwijdering in den put moest worden gezorgd. Het was een laag zeer ijn zand, vermengd met kiel, van ongeveer 4 M. tot 5 M. beneden A. P. aanwezig, welke het verkrijgen, van de vereischte diepte en het droog leggen, zoo moeilijk maakte en waarvan het opruimen langs den eenmaal ingeslagen weg onoverkomelijk scheen.

Bij het Binnensluishoofd kon de drooglegging van de fundeerput — met het oog op de beperkte ruimte die voor de vaart op de Zaan zou overblijven — niet door middel van een gronddam plaats hebben. Er werd daarom een kistdam van zware damplanken, gesteund tegen palen met gordingen, gemaakt, terwijl deze kisting aan de binnen- en buitenzijde werd gesteund door zand van de te opgraven terpen. Al dit zand kon echter daar geen plaats vinden en werd dus gedeeltelijk gebruikt voor de groote ophoogingen van de sluismuren in de Voorzaan. In verband hiermede werden dan ook de bouwwerken in de Binnenzaan, geruimen tijd later dan die in de Voorzaan ondernomen, zoodat hier de aan te vullen metselwerken grootendeels vooruit gereed waren.

Het droog houden van de bouwplaatsen — tot ongeveer 4.40 Meter beneden den gemiddelden buiten-waterstand — had met behulp van een centrifugaalpomp in de Voorzaan en een in de Binnenzaan met geringe moeite plaats, wat betreft de hoeveelheid wáter, die de putten gaven. Het diep houden van de plaatsen, waaruit de pompen het water opzogen, was minder gemakkelijk en de grondschuiving — tengevolge van die vereischte groote diepte — niet zonder zorg. Meer dan ééns moest dan ook de certifugaal en de stoommachine in de Voorzaan op solide paalfundeering verplaatst worden.

Bij het maken der fundeerwerken zelve, allereerst in de Voorzaan, werden overigens geen bijzondere zwarigheden ondervonden, zoodat weldra tot het metselen kon worden overgegaan.

Op den 31sten Juli 1902 werd door den heer Weelhouder P. Latenstein, waarnemend burgemeester van Zaandam, de eerste steen gelegd, en wel in den Oostelijken frontmuur van het Buitensluishoofd. [1]) De opbouw van het Buitensluishoofd met de kelders van de basculebrug vorderde nu snel en spoedig volgde ook het metselwerk aan de kolkmuren; de Oostelijke kolkmuur in de Voorzaan tot aan het front van den Oostelijken muur van de aanwezige Duikersluis.

[1]). De heer Mr. H. J. C. van Tienen was intusschen als burgemeester afgetreden wegens zijne verkiezing tot lid van Gedeputeerde Staten dezer provincie.

en de Westelijke tot dien van de aanwezige „Kleine Sluis". Aan deze zijde echter werd de nieuwe kolkmuur langer dan oorspronkelijk was bedoeld; bij het droog leggen van de fundeerplaten was namelijk gebleken, dat een ± 7 Meter lange muur, blijkbaar vroeger als verlenging van het sluisja aangebracht, zeer onvoldoende en te hoog gefundeerd was, zoodat besloten moest worden dat deel te amoveeren, en door geheel nieuw werk te vervangen. Gelukkig kon deze uitvoering, zeer nabij de belendende gebouwen aan den Hoogendam, nog zonder gevaar voor deze bebouwing plaats vinden. Hetzelfde geval deed zich voor aan de Binnenzaanzijde van de Kleine Sluis.

Bij de Duikersluis, werd bij het droog leggen ondervonden dat de fundeering tusschen den te behouden en de te amoveeren muur (deze laatste ongeveer midden in de latere schutkolk gelegen) te zwak bleek om daarvan voor zooveel noodig en voor zooveel die binnen het talud vóór den lateren kolkmuur kon geborgen worden — gebruik te maken, voor het gedeelte van den Oostelijken kolkmuur dat, — op de eene plaats meer, op de andere plaats minder dik — vóór den blijvenden Duikermuur was te maken; zoodat hiervoor, over ongeveer 44 Meter lengte, eene smalle fundeering moest gemaakt worden.

Het op deze fundeering te metselen muurwerk werd met kassen in den bestaanden muur van den Duiker gewerkt en waar — in verband met de richtingen van het oude en het nieuwe werk — (het laatste verkreeg in elk geval ook den boogvorm, want de kolkmuren hebben eene buiging van 0.75 Meter pijl op het midden hunner 120 M. lengte) minder dan ruim een steen zou kunnen voorgemetseld worden, werd metselwerk weggebroken en het blijvende bovendien van kassen voorzien.

Het in den Westelijken kolkmuur vallende deel van de „Kleine Sluis" —, waar, over de ongeveer 24 Meter lengte die behouden bleef, eenige dikte van den muur moest worden afgenomen om te kunnen strooken, met de nieuwe muurrichting — werd op dezelfde wijze behandeld als de Duikermuur en thans is van dat oude werk — welks aanwezigheid tusschen de bebouwing van zooveel belang was — niets meer te zien. De sluis heeft het aanzien, alsof de kolkmuren over de geheele lengte nieuw gebouwd zijn. Zooals reeds zal begrepen zijn kwam de Oostelijke muur van de Duikersluis te vervallen, terwijl van de Kleine Sluis de beide langsmuren behouden bleven, hoewel slechts de Oostelijke van deze in den kolkmuur der nieuwe sluis werd opgenomen. De ruimte tusschen die beide oude muren, nadat deze zelf door ijzeren bulken aan elkaar verankerd waren, is aangevuld en maakt thans deel uit van den openbaren weg langs de sluis nabij den Hoogendam.

(Slot volgt.)

HET BOUWSYSTEEM VAN DEN INGENIEUR TOLLET.

Hoe meer bij het overkappen van grootere spanwijdten getracht wordt de ruimte van het dak zelf te benutten, d.w.z. alle deze ruimte onderbrekende en vooruitspringende constructie-deelen te vermijden, des te meer treedt bij economische bouwwijze de ijzeren dakconstructie op den voorgrond, daar deze behalve het voordeel van een bepaalde brandveiligheid der draag-constructie ook groote soliditeit en lichtheid bezit. Hierbij gaat men uit van het principe de dakconstructie zoo vlak mogelijk te nemen, hetzij met rechte dakvlakken, als het Polonceau-, het houtcementdak of vlak gewelfde draag-constructies met een licht dak of gegolfd plaatijzeren daken. Bij deze daken zijn echter trekstangen, die de horizontale werking opnemen niet te vermijden en vormen, al bezitten zij ook een geringe dikte, altijd zeer storende onderbrekingen van de vrije ruimte, welke verschillende hieronder te beschrijven nadeelen met zich brengen.

Een systeem, dat deze nadeelen niet bezit en dat in plaats van de grootst mogelijke vlakheid juist integendeel met steilere daken werkt, is het bij ons weinig bekende systeem-Tollet, dat in Frankrijk sinds 't jaar 1882 dikwijls toegepast is. Door zijn veranderlijkheid veroorlooft het systeem veelzijdige toepassingen. In Frankrijk is het bij verschillende militaire gebouwen, zooals magazijnen en barakken, ook voor hospitalen, o.a. te Bourges, toegepast en heeft zich reeds een maatschappij met een groot kapitaal gevormd, met het doel deze bouwwijze zooveel mogelijk te verbreiden.

Dit systeem is voornamelijk voor den landbouw zeer praktisch. Zoo heeft het ook in Denemarken reeds vasten voet verkregen en is daar, niettegenstaande zijn jeugd, in verscheidene gevallen als overwinnaar bij prijsvragen voor landbouw uitgekomen en wel op grond van bovengenoemde voordeelen en ook zijn bijzondere goedkoopte.

Het ideaal voor magazijnen moet zijn: het geringste materiaalverbruik voor de overkapping van een betrekkelijk groote, niet door hulp-constructies verbroken ruimte, gepaard aan sterkte, goedkoopte en gemakkelijk schoonhouden van de binnenruimte.

Het geheim ligt dus hierin, bij overkapping van een maximum kubiek inhoud een minimum aan bouwmateriaal te gebruiken. Daar de cirkel bij den geringsten omtrek de grootste oppervlakte insluit, zou de halfcirkel de gunstigste vorm zijn. Bij begrenzing van een ruimte bezit de halfcirkel echter bedenkelijke nadeelen, bijv. het loelijk uiterlijk van een zoo groot gebouw, hulp-constructies voor het opheffen van de horizontale spanning en moeielijkheden bij het dichtmaken van het dak.

Tollet heeft den spitsboogvorm gekozen, als de meest nabijkomende, welke het geringste materiaal-verbruik bij de grootst mogelijke overspanning en lichtheid met sterkte, vermijding van alle de ruimte verbrekende hulpconstructies en gemakkelijke dichting van het dak vereenigt.

Tollet gebruikt een symmetrischen spitsboog, meestal gebaseerd op een gelijkzijdigen driehoek, die in de practijk gebleken is de goedkoopste vorm te zijn. Deze zonder hulpconstructies gevormden bouw heeft inwendig geen vooruitspringende deelen, is bovenaan gemakkelijk schoon te houden, en veroorlooft een goede ventilatie, omdat er geen onnutte hoeken aanwezig zijn.

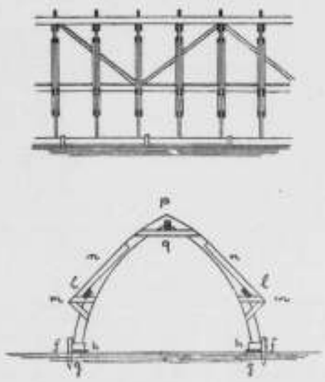
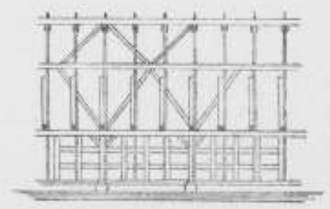

Fig. 1.

In dit idee van Tollet was op zichzelf niets nieuws, daar reeds in 1807 door Gilly tijdelijke schuren, zie fig. 1 uit spanten van planken gec.nstrueerd werden en een andere soort schuren, zie fig. 2 ook reeds lang toegepast is. De schuur, voorgesteld in Fig. 1 werd voor buitengewoon rijke oogsten, als verlengstuk van de vaste schuur aan den dorschvloer aangebouwd. De voorradige spanten van planken, die zelfs bij gelegenheid uit kleine einden planken dubbel gespijkerd en door tangen vastgehouden werden, bevestigde men bij den gevelmuur beginnend op voorhanden zijnde liggers k, die op dwarsliggers q bevestigd, met pen en gat ingelaten, opgesteld en in de lengte door gordingen p en l verbonden werden, welke in den gevelmuur droegen. Windkruizen versterkten het langsverband.

Het dwarsverband geschiedt door de tangen k en door sterke wiggen f, welke het uit elkander schuiven der liggers verhinderen. De dakbedekking bestaat eenvoudig uit op de balken n en de sparren zonder daklatten opgehangen riet of uit dakvilt. Beneden het dak en ook aan den gevel werden de sparren, resp. gevelranden, van horizontale staven voorzien en met leem of riet gedicht, resp. met planken dichtgespijkerd of ook gevlochten rijswerk er voor aangebracht. Het dicht maken geschiedde natuurlijk na 't binnenrijden van het graan. Het dorschen had plaats op den vasten dorschvloer, waarover deze tijdelijke schuur gebouwd was. De verbinding is een poort. Het opstellen en afbreken dezer schuren gaat zeer snel en de deelen nemen weinig ruimte in.

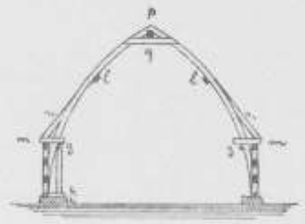

Fig. 2.

Het tweede systeem van een schuur met plankendak toont fig. 2. De spanten bestaan uit drievoudige 5 c.M. dikke planken en staan 1.50 M. uit elkaar. De nadere constructie blijkt uit de figuur.

De voordeelen dezer schuur bestaan, zooals hierboven reeds gezegd, uit de groote stabiliteit bij gering houtverbruik, korte, 1.50—2 M. lange planken en voornamelijk de vrije onbeperkte schuurruimte, die wel is waar in fig. 2 door de aangebrachte hintverstijvingen om de 5 M. beperkt wordt; doch deze daken hebben ook groote nadeelen. Het dunne hout der spanten trekt zeer gemakkelijk op een wijze, die de solliditeit van het dak zeer in gevaar brengt en de dakbedekking met pannen is vooral aan het bovendeel der spanten, niettegenstaande al het dichtsmeren leggen der pannen in mortel niet dicht, omdat het openspliiten der voegen niet te vermijden is, hetgeen door het werken der daksparren nog erger wordt. Dichte dakbedekking van het bovendeel kan alleen in metaal geschieden, wat echter kostbaar, of door riet of stroo, hetgeen niet overal toegelaten is.

Het systeem Tollet bevat de voordeelen en vermijdt de nadeelen van deze daken, doordat hierbij ijzer in plaats van hout wordt toegepast en door toepassing van groote spitsbogen met kleine of met korfbogen tezamen rechte of gebroken dakvlakken door opgelegde houten sparren verkregen worden. Dit is het nieuwe en oorspronkelijke, dat Tollet invoert, behalve de poging bij kleinere ijzersparren gebouwen het dak te vervangen door tusschen de sparren direkt vlak gemetselde gewelven.

Het voordeel van dit systeem ijzer in plaats van hout te gebruiken ligt in de grootere stabiliteit en duurzaamheid, vooral bij stallen waar 't hout aan de dierlijke uitwasemingen en 't vocht zeer slecht weerstand biedt; verder in de brandzekerheid, daar tusschen de ijzersparren gemakkelijk een vlak gewelf uit steen- cement- of kalkbeton gemaakt kan worden. Men zou zelfs een soort cementijzerbouw kunnen toepassen of het ijzergeraamte met cementijzerhuid kunnen overtrekken. Ook zou het aanbrengen van cementplaten met overstekende stootvoegen een volkomen dicht dak geven.

Dit zijn alle constructies, die het voordeel van goedkoopte hebben, dat voor den landbouw zoo gewenscht is.

Het geraamte van het gebouw systeem-Tollet is, zooals gezegd, een spitsboogvormig ijzeren sparbint van T- of I-doorsnede dat aan weerszijden in een ijzeren schoen staat, die op de vloerbinten of op het fundament bevestigd is. Tusschen elke twee sparren is afwisselend boven en onder een diagonaal kruis en horizontaal verband door rondijzer gevormd. Dit geraamte draagt het eigenlijke dak en draagt den totalen last over op de ijzeren schoenen, die in het fundament ingelaten zijn.

De dikte der binten richt zich natuurlijk naar den afstand en de spanwijdte. Bijv. bij 7.50 M. overspanning en 1 M. afstand der binten was de doorsnede der balkijzers 78,5 m.M. hoog, bij vlak gemetselde vlakken en dicht daarover liggende steenbedekking op lichte hoekijzers. De afstand van 1 M. was hoofdzakelijk gekozen voor de welving. Bij een ander gebouw was dit balkprofiel voldoende bij 6 M. overspanning en 2 M. afstand met pannen dak op houten sparren en panlatten.

R.

DIPLOMA VOOR BOUWKUNDIG OPZICHTER.

De commissie voor het op Maandag 25 Februari a.s. en volgende dagen af te nemen examen tot het verkrijgen van het Diploma van Bouwkundig Opzichter is samengesteld uit de heeren: H. van Dam, J. D. Gantvoort, W. de Jong, M. de Jongh, L. J. Rijnink, J. A. van der Sluijs Veer, C. Visser, P. A. Weeldenburg, L. Zwiers. Voorzitter is de heer B. J. Ouendag, secretaris de heer C. T. J. Louis Richer.

Voor de deelneming hebben zich 100 candidaten aangemeld. Wegens dit groot aantal moeten de candidaten in drie groepen worden verdeeld. Hiervan is de eerste opgeroepen op 25 Februari, de tweede op 4 Maart en de derde op 11 Maart 1907.

Het examen wordt in het openbaar afgenomen in het gebouw der Mij. tot Bevordering der Bouwkunst, Marnixstraat 402.

VIJFTIENDE JAARGANG, No. 8 ZATERDAG 23 FEBRUARI 1907

ARCHITECTURA

ORGAAN V.H. GENOOTSCHAP ARCHITECTURA.ET AMICITIA

BUREAU VAN REDACTIE: H. P. BERLAGE Nzn., VOORZ., H. WALENKAMP, A. J. JOLING, W. KROMHOUT Czn., A. VAN BAALEN, D. F. SLOTHOUWER, CORNS. VISSER, LEDEN. — — — — VASTE MEDEWERKERS. K. P. C. DE BAZEL EN J. W. H. BERDEN — — — REDACTEUR VOOR HET TECHNISCH GEDEELTE L. ZWIERS — VALERIUSSTRAAT 64 TE AMSTERDAM.

UITGEVERS: J. VAN DER ENDT & ZOON MAASSLUIS. HET ORGAAN MET TECHNISCH GEDEELTE WORDT WEKELIJKS FRANCO TOEGEZONDEN AAN ALLE LEDEN VAN HET GENOOTSCHAP. DE JAARLIJKSCHE CONTRIBUTIE VOOR HET LIDMAATSCHAP BEDRAAGT: VOOR GEWONE LEDEN f 12.—, VOOR KUNSTLIEVENDE LEDEN f 10.—, VOOR BUITENLEDEN EN ASPIRANTLEDEN f 7,50.

STUKKEN EN CORRESPONDENTIE BETREFFENDE DE REDACTIE VAN HET WEEKBLAD TE ZENDEN AAN DEN HEER H. WALENKAMP, BUIKSLOTERLAAN 8 AMSTERDAM; BETREFFENDE HET PLAATWERK »DE ARCHITECT" AAN DEN HEER A. VAN BAALEN, AMSTELDIJK 111 TE AMSTERDAM; BETREFFENDE DE ADMINISTRATIE VAN HET GENOOTSCHAP AAN DEN SECRETARIS, DEN HEER PAUL J. DE JONGH, REGULIERSGRACHT 120, AMSTERDAM † † † † † † † †

INHOUD: Mededeelingen — Plaatwerk „de Architect". — Correspondentie. — Het Damvraagstuk. — Het Haagsche uitbreidingsplan. — Plaat St. Bavo, Haarlem. — Berichten. — Open prijsvragen. — Informatie-bureau. — Het ontginnen van heide door kleine woningen enz. — De Wilhelmina-sluis te Zaamdam. — De schutsluizen bij Panama. — Behangsels in scholen. — Informatie-bureau.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

1e. In de 1222ste vergadering is als gewoon lid aangenomen de heer A. R. Hulshoff, Bouwk.-Ingenieur, te Amsterdam.

2e. Voor abonnement op »De Architect« gaven zich op de heeren A. R. Witkop Koning, te Bussum en A. R. Hulshoff, te Amsterdam.

3e. Ter verbetering van de mededeeling in vorig nummer dient, dat als kunstlievend lid is aangenomen de Ned. Mij voor Centr. Verwarming en Ventilatie; Directeuren de heeren F. J. van Burkom en H. J. Son.

De 1ste Secretaris,
PAUL J. DE JONGH.

PLAATWERK »DE ARCHITECT«.

Rectificatie van tekst, behoorende bij plaat 618.

Door een ongelukkig toeval is de tekst, behoorende bij plaat 618, verschenen in aflevering I, onjuist.

Op de prijsvraag, door »Bouwkunst en Vriendschap«, waren n.l. twee ontwerpen ingezonden onder motto T. De in den tekst afgedrukte jurybeoordeeling en behoorde juist bij het ontwerp T, dat niet op plaat 618 werd afgedrukt.

Hieronder volgt het bij dit ontwerp behoorende jury-rapport:

»T. Een zeer goed ontwerp voor beide verdiepingen. Kleine wijzigingen »waren gewenscht, zooals: het meerder doorbreken van muren voor »spoetiersluge en bureaux, de trap kon ruimer worden opgevat, de »toegang van het publiek tot de raadzaal kon beter en het archief »dichter bij het secretariaat gelegen zijn. De gevels dragen een goed »karakter en drukken de bestemming uit. De doorsneden zijn minder »dan de gevels. Het geheel is met zorg behandeld en smaakvol geteekend.«

De Jury bestond uit:
HENRI EVENS.
C. H. PETERS.
K. P. C. DE BAZEL.
I. C. VAN DORSSER.
J. P. STOK Wzn.

SECRETARIS PLAATWERK.

CORRESPONDENTIE.

Het verslag der laatste vergadering wordt opgenomen in het volgend nommer.

HET DAM-VRAAGSTUK.

(door K. van Rijssen Jr.)

I.

Zoo is dan het Damvraagstuk een nieuw stadium ingetreden!

De eerste stappen daartoe zijn bereids door het Gemeentebestuur genomen; en dat wel op een wijze, die respect afdwingt.

De verwachting was, naar ik meen, niet heel hoog gespannen. En geen wonder! Immers, men is in Amsterdam niet verwend met, in zulke gevallen, de koe ernstig bij de horens te een vatten. Vervolgens, de stand der stedelijke schatkist stemde niet erg hoopvol. En eindelijk, de ervaringen, opgedaan bij vroeger voorgestelde onteigeningen, zou een gewoon mensch den moed in de schoenen doen zakken.

De wijze echter, waarop het Gemeentebestuur nu voor den dag is gekomen, alleen ter verbetering van den Oostelijken Damhoek met zijne toegangen, is Amsterdam waardig en heeft ongetwijfeld zelfs de verwachting der optimisten overtroffen.

Want het is toch geen kleinigheidje wat thans ter onteigening wordt voorgedragen. Men zou haast denken met een Antwerpensch of Brusselsch verbeteringsplan te doen te hebben.

En toch, wel beschouwd, zit er in het bedoelde onteigeningsvoorstel geen halve vierkante Meter te veel.

Dit moet worden toegestemd, als men bedenkt, dat het plan er niet alleen op berekend is, om aan die zijde de toegangen c. a. zoo te maken, dat ze met de verkeerseischen in overeenstemming zijn, maar ook — en met geen minder recht — teneinde de bebouwing in overeenstemming te brengen en te houden met de waardigheid van den Dam; het historische en economische centrum der hoofdstad.

Het laatstgenoemde ideaal toch is eigenlijk onbereikbaar, zoo de Gemeente niet eigenaresse wordt van al de aan het plein gelegen perceelen.

Maar daarin zit nu juist de moeilijkheid voor een onteigening als deze onder de bestaande wet van 28 Aug. 1851, S. 125.

Die wet kent eigenlijk maar één grond voor onteigening, n.l. „ten algemeenen nutte", m.a.w. (zie mem. v. toelichting) „geen werk, waartoe onteigening noodig kan wezen, mag plaats hebben, dan nadat de wet verklaard heeft, dat het algemeen nut aanwezig is en ontzetting van den bijzonderen eigendom door het algemeen belang gevorderd wordt."

Dat nu Beursstreeg, Vijgendam, en Vischsteeg, benevens de aangrenzende gedeelten van Warmoesstraat en Nes verbreiding behoeven; dat het algemeen belang zulks noodzakelijk vordert en dat op grond daarvan onteigening moet worden toegestaan, dat zal in ons parlement wel niet op grooten tegenstand stuiten. De feiten spreken te duidelijk.

Doch, dat men hierbij nu niet kon volstaan, met alleen de voor die verbreeding in den weg staande gedeelten eenvoudig af te zagen, en de rest van den ouden rommel verder maar over te laten, aan wat particulier initiatief er van zal believen te maken, dat zal vrees ik nog niet zoo grif worden toegestemd. Dat men in dit geval nu ook die blokken geheel zal moeten onteigenen, teneinde den berbouw in eigen hand te kunnen houden, zal wellicht door velen beschouwd worden, in strijd te zijn met de bedoelde wet.

En toch, m.i. geheel ten onrechte! Want, wel beschouwd, staat met de wet deze onteigening in den weg, maar de interpretatie, welke maar al te vaak aan die wet wordt gegeven.

Onder „algemeen belang" toch wordt in deze wet gewoonlijk alleen verstaan „materieel belang", belang dat in guldens en centen is om te zetten; voorbij ziende, dat daaronder toch zeker ook verstaan moet worden intellectueel belang.

En wie zal ontkennen, dat een artistieke ombouwing van den Dam een intellectueel belang is voor het algemeen?

Een analoog geval heeft men b.v. in de wet op het beheer der financiën. Alleen ten algemeenen nutte mogen de gelden uit de publieke schatkist aangewend worden. En zie nu eens welke kapitalen er van Rijks- en Gemeentewege besteed worden voor musea, voor historische monumenten, voor ontwikkeling en bevordering van kunst en schoonheidszin in het algemeen.

Is dit niet in strijd met de wet?

„Neen", zegt men (zeer terecht) — „want deze gelden worden besteed voor de aesthetische ontwikkeling van ons volk, hetwelk toch ook moet gerekend worden te zijn „een algemeen belang".

Als deze interpretatie in het onderhavige geval nu ook maar gegeven wordt aan het begrip „ten algemeenen nutte" in de onteigeningswet, dan kunnen we met vertrouwen de stedemaagd met de drie kruisjes daarvoor op het Binnenhof zien aankloppen, overtuigd dat de Hoog-mogende heeren haar zeker een gewillig oor zullen verleenen.

Laat ons hopen, dat zulks weldra zal geschieden, opdat Amsterdam kan aanvangen met uitvoering te geven aan een plan, dat de volle waardeering verdient van allen, die het wel meenen met haar intellectueele zoowel als met haar materieele belangen.

In dat vooruitzicht komt het mij gewenscht voor, het Damvraagstuk inmiddels eens in de pers ter sprake te brengen; want — het moge misschien vreemd klinken — wel beschouwd, heeft zulks nog niet plaats gehad.

Er is wel reeds beweerd (wel wat erg haastig) „dat de kwestie vervelend wordt", en door anderen „dat men er haast niet meer mee voor den dag durft komen"; doch dit komt mij voor, op misverstand te berusten.

Het is zelf-misleiding, de gedachte te koesteren, dat iedereen nu wel overtuigd zal zijn, autoriteiten inclusis, nu men het eens kort en krachtig heeft gezegd op een meeting of in de pers.

Neen, alleen door een kalme, ernstige gedetailleerde beschouwing heeft men eenige kans op zoo'n succes.

Behalve een paar brochures echter is mij althans nog niets van dien aard onder de oogen gekomen. (Mocht zulk een verhandeling mijn aandacht ontsnapt zijn, dan zal het mij hoogst aangenaam zijn, daarvan kennis te nemen.)

Nu is het wel waar, dat, voor zulke beschouwingen te leveren de tijd gewoonlijk ontbreekt onder technici, van wie ze toch in de eerste plaats moeten komen, maar dat neemt toch van het feit niets weg, dat, als straks de in het zicht gestelde prijsvraag wordt uitgeschreven, we er toch nog tamelijk onvoorbereid voor zullen staan.

De pers heeft in deze ook veel schuld. Ze heeft daarin niet de minste aanmoedigende houding aangenomen; getuige b.v. de ietwat spotachtige uitdrukking, „het aantal Damplannen is al weer met één vermeerderd", die bijna staande-aanhef is geworden voor de aankondiging van een nieuw idée.

Neen, met betrekking tot het Dam-vraagstuk ben ik voor „de pers" dan ook maar slecht te spreken; omdat ze voor de oplossing ervan eigenlijk nog niets gedaan heeft.

Een enkele welwillende aankondiging van een of ander nieuw Damplan, of een zeer objectief resumé van een pas verschenen brochure, dat ging nog wel, maar van een zakelijke beoordeeling was eenvoudig nergens sprake, in onze groote evenmin als in onze technische bladen.

Dit is zeer zeker te betreuren!

Aan de oplossing van een voor de Hoofdstad zoo allerbelangrijkst vraagstuk, had men toch wel een beetje meer aandacht mogen wijden.

Ligt het niet op den weg onzer groote bladen, zich, voor technische kwesties als de onderhavige, de voorlichting of medewerking te verzekeren van een of meer specialiteiten, evenals dat b.v. het geval is voor de rubrieken muziek, letteren, kunst, enz.?

De publieke zaak behoort publiek behandeld te worden en de Pers is in de eerste plaats aangewezen, daartoe den stoot te geven, onverschillig tot welke rubriek de kwestie behoort.

Napraten, als straks misschien zal blijken, dat er fouten begaan zijn, is wel veel gemakkelijker, maar met een poging, als boven bedoeld, om misslagen te voorkomen, is het algemeen belang beter gebaat.

Vergeten we het toch niet, dat met de oplossing van het Dam-vraagstuk de goede naam der Hoofdstad zeer zeker tot ver over onze grenzen gemoeid is.

(Wordt vervolgd.)

HET HAAGSCHE UITBREIDINGSPLAN.

Door de N. Vrije. Kiesvereeniging te 's Gravenhage werd deze week eene vergadering bijeengeroepen, waarin de heer Jurriaan Kok het door B. en W. ingediende uitbreidingsplan besprak.

Om de belangrijkheid van hetgeen door inleider en later door den heer Borgesius over deze zaak werd gezegd, geven wij hier een overzicht van het verhandelde ontleend aan het „Handelsblad". Na een inleiding over de uitbreiding van gemeenten en de werking der Woningwet van 1901, werd meer bijzonder het Haagsche plan onder handen genomen; de publicatie van dat plan in 1905 bracht groote teleurstelling.

Wel maakten de bouwgrondeigenaren geen enkel bezwaar, maar zoowel de Maatschappij van Bouwkunst als de Verfraaiingscommissie protesteerden; overal lange, eenvormige straten, zonder pleinen, die dien naam konden dragen, geen plan voor werkmanswoningen of voor parkaanleg. In plaats van de zooveel beter, mooier en gezonder open bebouwing, overal gesloten bebouwing.

Een jaar lang blijft het antwoord van B. en W. op het bezwaarschrift van b.g. vereenigingen uit en zelfs nu nog wordt het uitbreidingsplan zelf niet in den Raad behandeld, doch gaat men in de afdeelingen ter beraadslaging over de beginselen, in acht te nemen bij het ontwerp onzer stadsuitbreiding! In zooverre acht de heer Kok dit goed, als daardoor stilzwijgend dat eerste uitbreidingsplan van de baan is geschoven.

Evenwel de gestelde vragen en de antwoorden daarop in de slecht bezochte afdeelingsvergaderingen gegeven, dragen allerminst de goedkeuring des redenaars weg.

Zeer is hij n.l. gekant tegen de beslissing, dat alleen de hoofdwegen moeten worden aangeduid door het plan, niet de straten zelf, zooals hij meent, dat den duidelijkste uit den tekst van de Woningwet blijkt. Geen zin heeft ook, meent hij, een afzonderlijk plan voor de binnenstad, dat in geheime vergadering zou worden behandeld.

De vraag of aan particuliere, voor bouwterrein aangewezen straten een bepaalde bestemming mag worden gegeven, acht hij eveneens door de Woningwet in bevestigenden zin beantwoord met een beroep op de geschiedenis van de totstandkoming.

Eindelijk wijst hij er met welgevallen op, dat de Kroon de onteigening ingevolge de Woningwet, door den Amsterdamschen Raad voorgenomen, heeft goedgekeurd, iets, waarvoor men in Den Haag zeide te vreezen, zoodat niets meer aan de zegenrijke uitvoering der Woningwet ook voor onze stad in den weg staat.

Dat „Zorgvliet" in de uitbreiding mag, moet en kan worden betrokken, staat voor den heer Kok vast.

De heer Jurriaan Kok lichtte zijn rede, welke werd voorafgegaan door een inleidend woord van den heer Lely, toe, met een kaart van Den Haag, waarop zeer duidelijk was aangegeven, welke blokken achtereenvolgens ter bebouwing waren gegeven in strijd met de motie-Lely of waarvoor bouwvergunning is gevraagd.

Ook een kaart van Amsterdam met de daar voorgenomen uitbreiding, die des heeren Kok's sympathie heeft, helpt hem bij zijn betoog. Zelfs kon hij — onder groote vroolijkheid van het auditorium — een kaart toonen van het Amsterdamsche uitbreidingsplan, zooals het zou zijn, wanneer Amsterdam B. en W. hadden gehad als Den Haag! (Op die kaart ziet men een weg te midden van een woestenij.)

Het advies, dat de spreker aan het slot der rede geeft, is, dat men één hoogstaand deskundige met het ontwerp van het uitbreidingsplan zal belasten.

Deze zou dan kunnen overleggen met een vooral niet te uitgebreide Raadscommissie, waarin ook de directeur van publieke werken zitting heeft.

Van de gelegenheid tot debat wordt gebruik gemaakt door een der toehoorders, die de vraag stelt, of de heer Kok zich het uitbreidingsplan over de grenzen der gemeente voorstelt. Is de Woningwet duidelijk ten opzichte van het geoorloofde daarvan en hoe wanneer twee steden naast elkaar van dit recht gebruik maken? Voorts acht hij het wenschelijk, dat de commissie, door den inleider gewild, volkomen vrij zijn om het heele oude uitbreidingsplan ter zijde te schuiven.

De heer Goeman Borgesius brengt hulde aan den heer Kok, immers het maken van sociale wetten geeft niets, wanneer de autoriteiten, die deze wetten moeten uitvoeren, er niet voor voelen en ook..... wanneer er bij het publiek geen belangstelling voor is. Die belangstelling opwekken is een groote verdienste.

Doch dat deze voorshands er nog niet is, blijkt wel uit de weinige aandacht, die geschonken is aan de koninklijke beslissing ,die de onteigening van Amsterdam goedkeurde. Ware die beslissing anders gevallen, dan zou de gansche Woningwet een doode letter zijn geworden, dan zou zij onmiddellijk moeten worden herzien. Bij spreker stond dit vast, maar hij heeft voor de beslissing der kroon geen oogenblik gevreesd, hoe velen in den lande zoo gaarne de afwijzing hadden gewild, dan had men in theorie een mooie, vooruitstrevende wet, maar gelukkig — zij kon niet werken! (Hilariteit.)

Voor Amsterdam is de zaak nu in orde, maar voor Den Haag.....? We kunnen slechts hopen, dat het nog eens in orde kome en de weinige Raadsleden, in „Concordia" aanwezig, hun best daarvoor doen. Wellicht hadden B. en W. inderdaad legale scrupules, die nu door de koninklijke beslissing in zake het Amsterdamsche plan zijn weggevaagd (hoongelach) en zoo niet, dan hoopt spreker op de publieke opinie, zoo voortreffelijk voorgelicht door den heer Jurriaan Kok. (Langdurige bijval.)

De heer Kok, aan het woord komende ter repliek, verklaarde, dat hij met verrassing bemerkt, geen scharen tegenstanders tegenover zich te zien. In de vergadering schijnt men het dus met hem eens te zijn en naar hetgeen hij vernam ook over 't algemeen de kleine Raadsminderheid, die deelnam aan het afdeelingsonderzoek.

Hoe het staat met die uitbreiding buiten de gemeentegrens? Wel, spreker meent, dat men daarbij moet vooronderstellen, dat het in de geprojecteerde uitbreiding begrepen stuk wordt geannexeerd. Meent men, dat die annexatie niet te verkrijgen zal zijn, dan moet het plan te dien opzichte vervallen.

Den ontwerper en de Raadscommissie wil hij aan geen enkele beperking onderwerpen.

Aan hetgeen de heer Borgesius (dien hij onder applaus dank zegt voor zijn juridisch woord) heeft opgemerkt, voegt hij toe, dat hem bekend is, dat inderdaad velen wenschten, dat van de Amsterdamsche plannen niets zou terecht komen.

Hij hoopt aan het slot op het intreden van een nieuwe aera in deze aangelegenheid.

NIEUWE KATHEDRAAL ST.-BAVO TE HAARLEM. OOST-GEVEL.

PLAAT ST.-BAVO, HAARLEM.

Bovenstaande plaat stelt voor het Oostelijk aanzicht van de nieuwe Kathedrale Kerk van St.-Bavo, te Haarlem, met pastorie. Verder wordt verwezen naar de omschrijving van genoemde Kathedraal, opgenomen in »Architectura« van 3 Maart 1906.

BERICHTEN.

VOORDRACHTEN OVER BOUWKUNST.

De serie voordrachten door A. et A. georganiseerd, en waarover zoo veel belangstelling is, zullen verschijnen in de Wereld-Bibliotheek; elke voordracht met p.m. 9 illustraties zal een nummer van de W. B. uitmaken, terwijl de geheele serie ook in één deel zal worden uitgegeven.

VOORDRACHTEN-BERLAGE TE ZURICH.

De heer H. P. Berlage zal in Maart a.s. te Zurich een serie openbare voordrachten geven over „die grondslagen en de ontwikkeling der nieuwe ruimtekunst en der Architectuur" Met deze voordrachten zal vanwege de directie van het Kunst-Nijverheid-Museum te Zurich van 12 tot 28 Maart onder leiding van den heer Berlage een cursus worden gegeven in het ontwerpen van binnen-architectuur en meubileering.

EEN ETRUSKISCH POMPEJI.

Prof. Brizio, gast, met steun van den Italiaanschen Staat, de Etruskische kolonie van Marzabotto in de Apennijnen ontgraven. Wat daar aan den dag is gekomen, doet den geleerde hopen op een »étéhistorisch Pompeji. De hoofdstraten van de kolonie zijn goed bewaard gebleven- vooral de zgn. Via Decumana, die vijftien Meter breed en een Kilometer lang is. In graven zijn zeker vele kunstwerken te vinden, en voorts grafzuilen, friezen's enz. (Hbl.)

STEEN-INDUSTRIE.

De groote luteloosheid in de bouwvakken doet ook haren machtigen invloed gelden op de steen-industrie. Op alle steenovens langs Rijn en Waal is niet alleen weinig of geen werk, maar de fabrikanten kunnen niets afzetten, zoodat de meesten een milioen en meer allerverbaarste stenen in voorraad hebben. De belemmering in de vaart gedurende een groot deel van den winter werkte ook niet mee om dien handel te bevorderen. Neemt men hierbij in aanmerking, dat de prijzen ruim 10 pCt. gedaald zijn, dan is het voor onze steenbakkers en voor het groote aantal arbeiders te wenschen, dat er spoedig een gunstige ommekeer in zaken komt.

Ook de zandsteenfabrieken leveren voor het oogenblik weinig of niets af, hoewel de productie verleden jaar is toegenomen.

Eéne fabriek, gevestigd aan den voet van den Grebbeberg, onder Rhenen, heeft verleden jaar alleen ruim 1 milioen stenen geproduceerd.

Het oordeel der bouwkundigen over het gebruik van zandsteen is zeer uitéenloopend. (N. v. d. D.)

PRIJSVRAGEN-WEE.

Dat ook in het buitenland zonderling met prijsvragen wordt omgesprongen blijkt uit een prijsvraag voor een raadhuis door het gemeentebestuur van Küpperstag uitgeschreven; in het officieele programma n.l. werd de prijsvraag opengesteld voor alle Duitsche architecten; vier weken na verzending van het programma echter, toen dus reeds inzenders al druk aan 't werk waren, kwam de mededeeling, dat het eigenlijk de bedoeling was uitsluitend architecten uit Rheinland en Westfalen toe te laten.

PRIJSVRAAG LONDENSCH RAADHUIS.

Door het bestuur van het R. I. B. A. is inzake bovenvermelde prijsvraag (waarvan nog steeds niet het programma in het buitenland verscheen) bij den »County Council« aangedrongen op verlenging van den tijd voor inlevering van den vóórwedstrijd van vier op zes maanden.

OPEN PRIJSVRAGEN.

Prijsvragen van »de Amsterdammer«, Inlevering 28 Februari en 30 April 1907, Programma's in No. 52, 1906.

Raadhuis voor Londen, Inlevering 7 Mei 1907, Mededeelingen in No. 52, 1906.

Diploma voor de te houden Tentoonstelling van Kunst-Industrie en Nijverheid van de Vereeniging »Vak en Kunst«, te Dordrecht, Inlevering vóór 25 Maart 1907, Mededeelingen in No. 3.

Van de »Vereeniging van Nederlandsche Kalk-Zandsteenfabrikanten, Inlevering 1 Mei 1907. Mededeelingen in No. 5.

INFORMATIE-BUREAU

van den Bond van Technici,
Bureau: .. ..
Maritsstraat 110, Rotterdam.

Ingeschreven solicitanten

22	Bouwk. Opz. Teekenaars	22	tot 45	jaar,	f 60	tot	f 100 p. m.
8	» Opz. Uitvoerders	21	» 45	»	» 60	»	» 80 »
2	Scheepsteekenaars aankom.	20	» 23	»	» 45	»	» 50 »
7	Waterb. Opzichters	21	» 30	»	» 50	»	» 60 »
4	Werktuigk. Teekenaars	22	» 34	»	» 55	»	» 100 »
2	Werktuigk.Opz. (Constructeur)	24	» 39	»	—	»	» 100 »
2	Electrotechnikers		» 27	»	» 70	»	» 80 »
8	Bouwk. Opz.-Teek., aankomend.	20	» 25	»	» 45	»	» 65 »
2	Leeraren Werktuigkunde en 1 Bouwk.	37	» 39	»	» 100	»	» 110 »
4	Machinisten-Chef	9	» 39	»	» 75	»	» 150 »

ONTGINNING VAN HEIDE DOOR KLEINE WONINGEN, ENZ., IN NEDERLAND, DOOR M. P. DE CLERCQ.

(Slot.)

Menigeen zal na lezing van het hier omschreven denkbeeld denken of zeggen: alles heel mooi in theorie, maar in de uitvoering zie ik hoegenaamd geen heil. Men verplaatst zich nu eenmaal niet gemakkelijk uit de groote steden en dorpen. Juist omdat ik deze opvatting verwacht, wil ik feiten van recenten datum noemen, die in zooveele dag- en andere bladen vermeld zijn, dat zeker ieder die tot de bouwvakken behoort, zich nog wel herinneren zal er iets van gelezen te hebben.

Op 26 Augustus 1906 sprak ik, op uitnoodiging van een aantal heeren, in een der zalen van het Tolhuis, aan de overzijde van het IJ te Amsterdam, over coöperatief-wonen, aangezien er een plan is om aan het Hamlaantje (in den Buiksloter Ham, tusschen het IJ en Buiksloot) een aantal huizen coöperatief te bouwen, die op eene huurwaarde van f 350.— per jaar geraamd worden, inclusis aflossing en alle kosten.

Te dier plaatse is wel is waar geen heide, doch de grond is er voor de gemeente Amsterdam, waarin het bedoelde bouwterrein ligt, bijzonder goedkoop, omdat de eenige verbinding met Amsterdam is, door de kettingbooten over het IJ, thans als Noordzee-kanaal druk bevaren worldende. Hoewel deze verbinding geregeld onderhouden wordt, moet men over dag dikwijls eenige minuten aan de overzetveeren wachten en vertrekken die booten des nachts slechts op gezette tijden. Dit maakt dus, dat het wonen aan den overkant van het IJ evenzoo is te beschouwen, als op de heide enz. op niet te grooten afstand van steden, aangenien men den tijd om van huis te gaan erg ruim moet nemen, indien men te Amsterdam op een bepaald uur met het werk gaat beginnen.

Bij de voorloopige besprekingen van dit plan om voor Amsterdam zoo ver weg te gaan wonen, meenden die ontwerpers evenals mijn persoontje, dat daartoe niet veel lust gevonden zou worden, maar omdat het bewuste terrein slechts ruimte voor een beperkt aantal der bedoelde huizen bevatte en die ontwerpers er gaarne willen wonen, is de eerste vergadering uitgeschreven en bekend gemaakt onder ambtenaren van de Holl. IJz. Spoorweg Mij., eenige stedelijke en rijks-ambtenaren, geëmployeerden op groote handelskantoren, enz.

De opkomst overtrof aller verwachtingen. De groote bovenzaal van het Tolhuis kon ter nauwernood alle belangstellenden bevatten en de weinige tegenstanders werden op afdoende wijze bestreden door het groote aantal voorstanders. Toen de uitnoodiging aan het slot der bijeenkomst gedaan werd, tot het teekenen op een lijst in zooverde aanwezigen geneigd waren, om op dat terrein aan het Hamlaantje eene Coöperatieve-bouwvereeniging op te richting, waren er meer liefhebbers dan aldaar woningen als evengemeld gebouwd kunnen worden.

Maar met recht kan de opmerking hierbij gelden, dat huizen ter huurwaarde van ongeveer f 350.— per jaar, niet onder de kleine woningen gerangschikt kunnen worden.

Toegegeven. Doch uit dit plan sproot een ander voort. Op de genoemde vergadering waren eenigen, die in het midden brachten, zoo gaarne hunne gedeelten van perceelen in de eentonige Amsterdamsche straten te willen verwisselen in bescheiden vrije huisjes aan den overkant van het IJ, met een tuintje waarin wat bloemen groeiden en de kinderen onder eigen toezicht konden spelen. Voor zulk eene verandering hadden zij gaarne wat verderaf wonen van het

werk enz. over, maar de huurprijs mocht niet hooger worden dan f 3.50 per week.

Aangezien dit daar mogelijk is, waar de grond goedkooper is, dan in eenig ander deel van Amsterdam, door geen vaste verbinding, verzocht ik die belanghebbenden na de vergadering even te wachten ter bespreking van zulk een plan.

Zij hebben daarna eene oproeping in een der nieuwsbladen gedaan en een voldoend aantal Eerstebbers gekregen, ter oprichting eener dusdanige coöperatieve-bouwvereeniging en ik heb me inmiddels vergewist, dat in dien Buiksloter-Hampolder, tot de gemeente Amsterdam behoorende, nog wel bouwterrein tot zulken billijken prijs te krijgen is, dat er de bedoelde kleine woningen op zijn te bouwen, die met f 3.50 per week coöperatief kunnen worden bewoond. Trouwens de opbrengst in publieke veiling, onlangs te Amsterdam, van eenige hectaren weiland aan en bij het meergenoemde Hamlaantje, kan ieder, die dit even nazien wil in de officieele gegevens, duidelijk aantoonen hoe aldaar bouwgrond te verkoopen is met winst, na aanleg zelfs van eenvoudige wegen, tot den bouw van kleine woningen tot Amsterdamsche huurprijzen.

Voor gemeente-ambtenaren en anderen, die in Amsterdam moeten wonen, is dit plan dus ook uitvoerbaar en ten bewijze, dat het hier behandelde onderwerp wel degelijk in den geest valt van de thans nog in kleine woningen in steden gehuisvesten, kan ik op grond van eigene ervaring besluiten met het feit te noemen, hoe te Amsterdam dit voornemen zeer zeker ten uitvoer gebracht zal worden, indien het gemeentebestuur de reeds voor aldaar aangevraagde bouwvergunning, door eene andere vereeniging, zal toestaan, want door locale omstandigheden (hier niet aan de orde zijnde) hangt het tot stand komen van het hier bedoelde veraf wonen te Amsterdam, alleen af van te verkrijgen bouwvergunning met blijvende bestaande toestanden.

DE WILHELMINA-SLUIS TE ZAANDAM.

(Slot.)

Men zal ook reeds hebben ingezien, dat de uitvoering der werken, hier in één verband beschreven, niet achtereen plaats had, en dat eerst slechts zooveel kon gemaakt worden als mogelijk was, zonder in aanraking te komen met het later te vervallen deel van den Hoogendam. Het deel van het werk, hierin gelegen, kon onderhanden genomen worden, toen op 9 Juni 1903 aan de Voorzaanzijde van den Hoogendam gereed waren: de weg langs de sluis met gasbuizen en verlichting, de brug over het Buitensluishoofd en alles wat er verder noodig was om het verkeer van het Westelijk deel van den Hoogendam over den nieuwen weg naar het plein voor het Gemeentehuis en zoo verder te leiden.

Het lastige punt was natuurlijk gelegen in de aansluiting juist aan den Hoogendam, — waarbij nog kwam, dat deze zelf vanaf de brug over de z.g. „Groote Sluis" moest verlaagd worden en van nieuwe bestrating voorzien. Dit deel van het werk met het aansluiten van den nieuwen weg op den ouden — waarbij ook nog eene nieuwe gasbuis in den Hoogendam moest gelegd en op de in den nieuwen weg gelegde leiding aangesloten worden, en een deel van den (tweeden) muur der „Kleine Sluis" te amoveeren was — werd uitgevoerd tusschen 4 uur 's namiddags op 10 Juni, en hierbij was het verkeer voor voertuigen slechts gestremd van af 's avonds 10 uur.

Nadat deze wegverbinding tot stand was gebracht kon het in den sluisbouw vallende gedeelte van den Hoogendam worden weggegraven, de daarin gelegen muur van den Duiker met het weggewelf gesloopt en de nieuwe werken aldaar uitgevoerd worden.

Dit complex vormde nog een belangrijk deel van het geheele werk, en dat zal men begrijpen wanneer ik erop wijs dat: 1e. het deel van den Hoogendam op 3.60 Meter boven A. P. gelegen, met zijne wederzijdsche taluds moest vergraven worden tot 4.75 Meter beneden A. P., teneinde op deze diepte te kunnen aanbrengen het rijs- en puinwerk onder de basalt-bezetting van den schutkolk-bodem, die op 4.25 Meter beneden A. P. ligt; 2e. tot verwijdering van den Westelijken muur van den Duiker met het straatgewelf (tusschen dezen en den blijvenden Duikermuur), ongeveer 500 M.³ zwaar metselwerk gesloopt en de fundatie daarvan opgeruimd moest worden, ongerekend nog de werken in den grond van de gesloopte perceelen aan den Dam gelegen.

Zooals reeds vroeger is aangestipt, werd die fundatie van den Duiker — waarvan de vloer op pl.m. 2.90 Meter beneden A. P. lag — „tot zóóver nabij den blijvenden Oostelijken muur weggeruimd, als voor de te vormen schutkolk met zijn basalt-talud daarvoor noodig was. Wat binnen het talud kon geborgen worden, bleef en daardoor heen werden de palen geslagen van de nieuwe fundeering voor den ouden muur.

Deze maatregel van zekerheid en stabiliteit bracht met zich, dat voor elk der te heien palen een rond gat in den aanwezigen vloer moest gemaakt worden en daar die vloer (waar nog niet bovendien andere constructie-deelen voorkwamen) bestond uit twee lagen hout, ieder dik 0.15 Meter, was dit geen gering werk.

Als verdere maatregel van voorzorg — werden bij het vergraven van den Hoogendam en het sloopen van het straatgewelf van den „Duiker" — zware stutten aangebracht tusschen de beide bloot komende te behouden muren, (eenerzijds die van den Duiker, anderzijds die van de Kleine Sluis), welke stutten dus ruim 21 Meter lang waren en in het midden hunner lengte ondersteund werden. Deze stutten bleven totdat, na het gereed zijn der geheele kolkmuren, met hun taluds daarvoor, het water in de kolk kon gelaten worden. Zoover was het evenwel nog niet, want buiten den eigenlijken sluisbouw, die, wat de sluis zelf betreft, in het begin van September 1903 gereed was, waren als gevolg van de situatie-verandering door den sluisbouw nog een paar werken uit te voeren, niet van belang ontbloot. Ten eerste was, in de richting van den Hoogendam, door de sluiskolk een gaszinker door te brengen, waarvan de stijgende gedeelten zijn geborgen in nissen van de muren — en waarvoor een sleuf moest gemaakt worden op de diepte van 5.25 M. beneden A. P., zoodat de gasbuis onder de bodembedekking van de schutkolk bleef. Op deze diepte moest tevens een paal-fundeering voor dien zinker gemaakt worden.

Ten tweede was binnen de afdamming van het Binnensluishoofd en vóór het stortbed om nog te leggen een zinker van de waterleiding eveneens op paal-fundeering. Hiervoor werd een afzonderlijke kisting van twee damwanden geheid en moest de houten afdamming, die het buitenwater, ongeveer 4.50 Meter hoog, had te keeren, met tal van stutten aan de binnenzijde versterkt worden. Deze konden nu, wijl het sluishoofd en de aansluitende kolkmuren gereed waren, hierop zonder gevaar steun vinden.

Het groote aantal zware stutten was door den waterdruk tegen den kistdam doorgebogen. Met den meesten spoed werd daaraan, ook des avonds, doorgewerkt, teneinde den niet van gevaar ontbloote toestand zoo kort mogelijk te doen bestaan. Zonder tegenspoed kwam ook dit werk tot stand en in het algemeen mag bij menig punt van den geheelen sluisbouw van geluk sprake zijn. Wat in dit verband betrekkelijk als tegenstelling, vermelding kan vinden is, dat in den avond van den 23en Juli 1903 de afdamming in de Voorzaan — door het ontnemen van grond voor de aanaardingen wellicht te veel verzwakt of door andere oorzaak — bezweek en het volle buitenwater, ter hoogte van 3.50 M.

ruim boven den gemetselden vloer van het sluishoofd, kwam te keeren tegen de vloeddeuren van het Buiten-sluishoofd. Gelukkig waren die deuren reeds sedert ze waren ingehangen — uit voorzorg voor mogelijke doorbraak — gesloten anders was natuurlijk, de, nog niet afgewerkte, schutkolk volgeloopen. Onwillekeurig werden dus deze deuren en de damwandenkeering van het sluishoofd aan een bijzonder sterke proef onderworpen, welke zij glansrijk doorstonden. De toestand, waarin met het Buiten-sluishoofd — ofschoon hier door langzaam overhevelen, van het water over den dam en niet dan nadat de sluisdeuren door stutten waren gesteund — in het leven geroepen.

Het water van de Binnenzaan — dat meermalen in den betrokken tijd het pijl van 0.15 M. — A. P. bereikte — werd dus hier gekeerd door de binnen-sluisdeuren en eveneens zonder nadeelig gevolg. De willekeurige zware proef hield verband met de volgende omstandigheid: men was n.l. overeengekomen om het vullen van de nog steeds op 4.25 + A. P. droogstaande schutkolk, met eenige feestelijkheid te doen gepaard gaan en daaraan te verbinden eene boottocht door de nieuwe sluis over de Binnenzaan naar Wormerveer. Hiertoe was het dus noodig, dat de afdammingen, voor zooveel noodig, waren weggebaggerd en meest derhalve — wilde de sluiskolk niet volloopen — het water bij het buiten- en bij het binnenhoofd gekeerd worden.

DE SCHUTSLUIZEN BIJ PANAMA.

Zoo is dan nu eindelijk beslist voor het sluizenkanaal. Of het de laatste beslissing zal blijven, schijnt evenwel nog niet onvoorwaardelijk vast te staan; ook onder de ingenieurs van Amerika verheft zich nog menige stem voor een niveau-kanaal, waaraan door de meerderheid der internationale commissie, en wel door al de buitenlandsche leden, de voorkeur wordt gegeven. Ook over de vraag, of het zeespiegelkanaal, wanneer dit gekozen wordt, een schutsluis hebben moet, heerscht, hoewel zij door het kanaalbestuur bevestigend is beantwoord, nog heel wat verschil van meening. Zoo heeft zich ook Klemens Herschel, de bekende waterbouwkundige ingenieur en uitvinder van den Venturi-meter, onlangs beslist tegen de schutsluizen verklaard.

In verschillende door hem openbaar gemaakte artikelen betoogt hij, dat de sterkte der stroomingen, die door ebbe en vloed in dergelijke kanalen ontstaan, trots de uitvoering nu reeds jaren lang van de meest verschillende ontwerpen, tot dusver nog niet nauwkeurig te berekenen is geweest; althans is zulk eene berekening nog nimmer gepubliceerd. Overdreven vrees voor die stroomingen heeft ten allen tijde aan den aanleg van open zeekanalen moeilijkheden in den weg gelegd. Die van het kanaal van Korinthe is er 2500 jaren lang door opgehouden; de ervaring bij het Suezkanaal heeft de vroeger geuite vrees ten eenenmale beschaamd, en bij het derde der thans bestaande zeespiegelkanalen, het onlangs voltooide kleine scheepvaartkanaal door de landengte van East Bay, op Tasmania, zijn de stroomingen veel minder gebleken dan voorspeld was; ja, hebben zij zich ten deele zelfs in omgekeerde richting voorgedaan dan verwacht was. Wanneer ten noorden van New-York de Harlemrivier niet bestond, of Long Island met Manhattan verbonden was, zou de doorgraving van Hellgate naar de Hudson of een kanaal van Hellgate tot aan Battery zonder sluizen wegens de te verwachten stroomingen aan zeer ernstige bedenking onderhevig zijn. Het Kanaal van Korinthe, welks waterspiegel slechts 24 M. breed is, wordt bij stroomingen van 1.50 M. per seconde bevaren door schepen van 13 M. breed en 6 M. diepgang. Aan den mond van het Suez-kanaal, welks stroomverhoudingen in de „Annales des ponts et chaussées" 1898, 3e kwartaal, uitvoerig meegedeeld zijn, bedraagt de geregelde vloedwisseling van de Roode Zee 1.70 M. en de aanzwelling door stormen 0.60 tot 0.90 M.

De Bittermeren, door welke het kanaal geleid is, liggen op een afstand van 25 K.M. en vertoonen nauw merkbare verschillen in waterstand, en dien tengevolge bedraagt het verval van den waterspiegel in doorsnede gewoonlijk rond 0.90 : 25000 of 1 : 28000 = 0.036 °/₀₀. De sterkste strooming is 0.80 M. per seconde; deze doet zich slechts om de zes uren eenige oogenblikken voor, om terstond weder af te nemen, binnen drie uren op het doode punt te komen en na wederom drie uren zich in tegengestelde richtiag te begeven. Boussinesq en andere meesters in de waterbouwkunde hebben dit vraagstuk nauwkeurig onderzocht en de uitkomsten daarvan ten opzichte van de toenmaals ontworpen kruising van het Panama-kanaal openbaar gemaakt in de „Comptes Rendus" der Fransche Académie van 1887, dl. 104, p. 1484, en de uitkomsten van dit onderzoek toonen geen noemenswaard onderscheid met hetgeen bij het Suez-kanaal is waargenomen.

Bij het Panama-kanaal bedraagt, aldus zet Herschel uiteen, de gewone vloedwisseling aan den Stillen Oceaan ongeveer 6 M., aan den Atlantischen Oceaan 0.30 M. Dienvolgens zou op een lengte van 81 K.M. het verval van den waterspiegel in doorsnede ongeveer 1 : 24,000 en de grootste stroomsnelheid 1.25 M. per seconde worden, welke slechts bij zware stormen voor korten tijd zou overschreden worden. Een beletsel voor de scheepvaart zou dit niet zijn, want er zijn stroomingen van wel vijfvoudige snelheid, die voor de schepen nóg geen bezwaar opleveren. De ingenieurs-commissie heeft echter zonder nader bewijs de grootste te verwachten snelheid op 2.50 M. per seconde gesteld en daarom schutsluizen bij Sosa Hill noodzakelijk geacht. Bij middelbaren waterstand konden de sluizen naar het oordeel der commissie dan openstaan en buiten werking gesteld worden. Herschel evenwel meent, dat het ondoenlijk zal zijn, de op zichzelf onschadelijke stroomingen in het kanaal door de sluisdeuren te regelen; daardoor zou de natuurlijke gang van ebbe en vloed verstoord worden. De bewering, die tegenwoordig nogal opgeld doet, dat, wanneer één sluis noodzakelijk is, vier andere, bovendien, geen storing meer zullen aanbrengen, is een dwaling, die voor het Panama-kanaal noodlottig zou worden. In ieder geval, oordeelt hij, kon men beginnen met het kanaal voorloopig zonder schutsluizen te maken. Blijkt het noodig, dan kunnen ze er later nog aan toegevoegd worden. Wanneer Hunter, de hoofdingenieur van het Manchesterkanaal, zich vóór schutsluizen uitspreekt, omdat het niet mogelijk zou zijn de deuren der sluizen bij Eastham, die het kanaal tegen den vloed afsluiten, open te laten, moet hierbij in het oog gehouden worden, dat in het gedeelte bij de sluis stroomingen zouden ontstaan, aanmerkelijk sterker dan in het kanaal zelve. Daaruit volgt echter nog niet, dat de sluizen niet hadden kunnen wegblijven. Het zelfde is het geval bij het Keizer Wilhelmkanaal.

(Slot volgt.)

BEHANGSELS IN SCHOLEN.

Gedurende de jaren, dat wij op schoolbanken zitting hielden, werden wij zoo aan de kale gekalkte kamerwanden gewoon, dat het denkbeeld, schoolvertrekken te behangen, minstens wonderlijk schijnt. Toch komt 't mij voor, dat het witten der binnenmuren allerminst op practische ervaring, op doordachte overwegingen berust, dat die handeling veeleer, evenals eenige ziektekiem, van geslacht tot geslacht wordt overgeplant en dat zij, juist uit paedagogische oogpunten, volkomen verwerpelijk is.

Men zegt, dat onze leeraars, grootendeels vrij eenzelvige menschen zijn, die maar al te weinig de fantastische gedach-

tenvlucht hunner kweekelingen vermogen te volgen, die hunne scholieren niet genoegzaam weten te berichten. Wellicht is de bijna spreekwoordelijke bedeesdheid en ingetrokkenheid der leeraars daarop terug te voeren, dat zij steeds die eentonig geverfde, slaapwekkende grauwe muren voor oogen hebben. Wie dagelijks urenlang tusschen deze naakte vlakken verkeert, het eene vertrek juist zooals het andere, bij hem kan slechts één gedachte overwegend opkomen: „Was toch de onderwijstijd voor heden maar weer ten einde!" En als overigens leeraars en leerlingen in geen enkel opzicht overeenstemmen, op dit punt zijn zij volkomen eensgezind.

Hoe stellen wij ons dan het behangen der schoolmuren, niet van de ideale, maar van een zuiver practische zijde voor. De bekende hygiënist Prof H. Chr. Nussbaum te Hannover eischt in 't algemeen voor de binnenwanden en plafonds van bewoonde vertrekken:

1e. mogen zij slechts de geringste ruwheid bezitten, om het aanhechten van stof zoo veel mogelijk te beperken en het verwijderen daarvan te vergemakkelijken;

2e. moeten zij een degelijke reiniging minstens op droge, beter nog op natte wijze kunnen weerstaan;

3e. moet de kleur zoo helder worden gekozen, als voor de lichthoeveelheid van de plaats en de betreffende ruimte tot dit doel wordt vereischt.

Deze voor woonkamers In het algemeen geldende hygiënische eischen, komen natuurlijk voor schoolvertrekken in nog hoogere mate in beschouwing, want de hygiënische voorzorgen voor jonge, in een groot aantal gedurende meerdere uren aan eene plaats gebonden menschen, moeten natuurlijk dubbel zoo groot zijn. Een krachtige volwassen boom lijdt minder onder een windstoot, dan het zachte organisme van eene jonge loot, welke nog een steunsel noodig heeft of behoedzaam moet worden aangekweekt. En wat dient de school eigenlijk anders te zijn, dan een gezonde kweekplaats voor de jeugd?

In hoeverre beantwoordt nu de op den ruwen wand aangebrachte lijm- of kalkverflaag aan de eischen van den hygiënist? De muur is vrij ruw, begunstigt buitengewoon het aanhechten van stof, welke van de wanden droog, noch nat kan worden verwijderd.

In de gemeentescholen te Berlijn en zeker ook in de meeste hoogere inrichtingen voor onderwijs wordt de onderste muurvlakte in olieverf gezet; hetgeen in andere steden reeds als een vrij overdreven weelde wordt beschouwd. Deze olieverf kan intusschen met een natten doek worden afgewreven, maar daarop blijven de werkzaamheden van de wekelijksche schoonmaakster beperkt. Lijm- en kalkverflagen zijn goed af te wasschen, maar bij krachtig afvegen gaat al spoedig de verflaag eveneens te loor.

Tot het bekomen van een gunstige verlichting kan wel een zeer heldere dekverf worden gekozen, maar hoe blinkerder het kleed is, des te spoediger is het bezoedeld en met de schoolmuren gaat 't eveneens. De geringe kosten, de goedkoopte van een dergelijke verflaag is echter slechts zelfbedrog. Iedere verflaag, welke een deugdelijke reiniging niet behoorlijk kan weerstaan, vordert spoedig en onafgebroken hernieuwing.

Het Berlijnsche schoolbestuur, dat eenige honderden scholen te onderhouden heeft, zou ons nauwkeurig kunnen mededeelen, welke aanzienlijke sommen jaarlijks voor vernieuwing der verflagen worden uitgekeerd. Niettegenstaande dat, blijft men bij den bouw van nieuwe scholen hardnekkig bij de geijkte lijmverflaag en spaart daarbij eenige honderdenmarken, om ze later drie- of viervoudig weer aan reparatie uit te geven.

Bij eenig nadenken over dit onderwerp moet men toch gereedelijk tot het inzicht komen, dat slechts door het aanbrengen eener tot het plafond reikende, afwaschbare verflaag of door afwaschbare behangels, aan de eischen kan worden voldaan. Een olieverflaag is wel uiterst praktisch, maar bezit weer het ongerief, dat zij een kil effect teweegbrengt, omdat de eentoonigheid slechts door rijkere en dan natuurlijk recht kostbare schilderwerken kan worden opgeheven. En voor dergelijke decoraties zullen de leden van het schoolbeheer zeker moeilijk te vinden zijn.

Dus blijven nog slechts de afwaschbare behangsels over, welke daarom slechts weinig toepassing vonden, omdat men uit onbegrijpelijke kortzichtigheid voor de hoogere prijzen der werkelijk goede fabrikaten terugdeinsde. Als wij echter aan de voortreffelijke materialen denken, welke ons heden ten dienste staan en die ook, in vereeniging met olieschilderwerk een rijke afwisseling toelaten, b.v. linerusta en Salubrabehangsels, en wij verder in 't oog houden, dat ook de plafonds met een in lichte kleuren gehouden, verder met een zacht relief voorziene afwaschbare bekleeding kon worden voorzien, dan beschikken wij reeds over voordeelige gegevens voor interessante en tevens praktische muurdecoraties, zoodat minstens voor omvangrijke onderzoekingen en proefnemingen thans alle aanleiding bestaat.

Als men de goede paneeldekking met olieverf niet opruimen wil, dan kan toch het bovendeel van den binnenmuur met linerusta worden bekleed; want juist dit materiaal veroorlooft een rijk afwisselende behandeling met kleuren, zoodat gunstige harmonieën of contrasten met het paneelwerk te verkrijgen zijn. De voorrang van 't linerusta bestaat daarin, dat 't niet slechts afwaschbaar is, maar even goed als het olieverfpaneel opnieuw overgeverfd kan worden, als dit na vele jaren noodzakelijk mocht worden geacht.

J. L. TERNEDEN.

ALGEMEENE NEDERLANDSCHE OPZICHTERS- EN TEEKENAARS-BOND .. ..

INFORMATIE-BUREAU.
Secretariaat: . . . . . .
Rijswijkscheweg 3, Den Haag.
Spreekuur iedersn Maandagavond van 7—9 uur. .. ..

Ingeschreven Solliciitanten.

14 Bouwk.-Opzichter-Teek, 22—43 jaar, f 80—f 110 's maands,
9 Bouwk. Opzichters 23—45 jaar f 80—f 120 p. m.
17 Aank. Bouwk, Opz. Teek., 19—24 jaar f 50—f 75 p. m,
11 Aank, Bouwk. Opzichters, 19—28 jaar f 60—f 75 p. m,
8 Aank, Bouwk. Teeken., 20—24 jaar f 40—f 70 p. m,
1 Assist. Bouwk. Opz.-Teek., 18 jaar f 30 p. m,
2 Assist. Bouwk. Opz. 19—20 jaar f 35 p. m.
2 Assist, Bouwk. Teek., 8—21 jaar f 25—f 35 p. m.
1 Opzichter bij Gem. of Mij., 25 jaar f 80 p. m.
1 Teekenaar Kunstnijverheid, 23 jaar f 70 p. m.
1 Aank, Uitvoerder Gew. Beton 21 jaar f 60 p. m.
1 Aank, Mach.-Teekenaar, 22 jaar f 60 p. m.
1 Werktuigk. teek.-constr, 24 jaar f 80 p. m.
1 Aank, Administr, Bouwk, Teek, 22 jaar f 45 p. m.
1 Hoofdmonteur of reizend technicus, 29 jaar f 85 p. m.
1 Bouwk. opz. aan eene fabriek, 28 jaar f 90 p. m.
1 Chef-Mach. Werkm. of Teek., 34 jaar f 1500 p. j.
1 Meubelteekenaar, 23 jaar f 80 p. m.
1 Aank, Scheeps- en Werktuigk. Teekenaar, 23 jaar f 70 p. m.
1 Aank. Teek, Gew, Beton, 21 j. f 50 p. m.
1 Aank, Teek.-Constr, Scheeps- bouwk, of motorenbouw, 23 j. f 70 p. m
1 Aank. Mach.-Opz. in eene fabriek, 28 j. f 80 p. m.
1 Assistent Machine-teekenaar, 18 j. f 25 p. m.
1 „ Ornament-teekenaar, 17 j. f 25 p. m.
2 Burger- en Waterbouwk, Opz.-teek., 23—31 j. f 80—f 90 p. m.
1 Chef-machinist of chef eener werkplaats,
1 Werkmeester op een machinefabriek 30 j. f 100 p. m.
1 Aank, Teek. Electrotechniek of Monteur 19 j. f 40 p. m.
1 „ Werktuigk. of Mach-teek. 20 j. f 40 p. m.
1 Monteur of Opz. Electrotechniek, 20 j. f 45 p. m.
1 Opzichter-machinist 34 j. f 100 p. m.
1 Ijzerconstr. bij betonfirma 24 j. f 100 p. m.
1 Aank, Werktuigk.-teek, 20 j. f 60 p. m.
1 Technisch Correspondent en Administrateur, 30 j. f 60 p. m.
1 Aank, Decorateur-teek., 20 j., f 60 p. m.
1 Ass, Electrotechnisch Teekenaar of Monteur, 18 j., f 25 p. m.
1 Electrotechnisch Teek, (Voiontair) 20 j.
1 Ass, Teek, Centrale verw., 18 j. f 25 p. m,
2 Aank, Burger- of Waterbouwk, Opz.-Teek., 30—28 j., f 60—75 p. m.
1 Fabricks-Opz., 29 j. f 75 p. m.
1 Teek, (IJzer-constructies), 26 j., f 80 p. m.

VIJFTIENDE JAARGANG, No. 9 ZATERDAG 2 MAART 1907

ARCHITECTURA

ORGAAN V.H. GENOOTSCHAP ARCHITECTURA.ET. AMICITIA

BUREAU VAN REDACTIE: H. P. BERLAGE Nzn., Voorz, H. WALENKAMP, A. J. JOLING, W. KROMHOUT Czn., A. VAN BAALEN, D. F. SLOTHOUWER, CORN. VISSER, Leden, — — — — VASTE MEDEWERKERS. K. P. C. DE BAZEL en J. W. H. BERDEN — — — REDACTEUR VOOR HET TECHNISCH GEDEELTE L. ZWIERS — VALERIUSSTRAAT 64 TE AMSTERDAM.

UITGEVERS: J. VAN DER ENDT & ZOON MAASSLUIS, HET ORGAAN MET TECHNISCH GEDEELTE WORDT WEKELIJKS FRANCO TOEGEZONDEN AAN ALLE LEDEN VAN HET GENOOTSCHAP, DE JAARLIJKSCHE CONTRIBUTIE VOOR HET LIDMAATSCHAP BEDRAAGT: VOOR GEWONE LEDEN f 12.—, VOOR KUNSTLIEVENDE LEDEN f 10.—, VOOR BUITENLEDEN EN ASPIRANTLEDEN f 7,50.

STUKKEN EN CORRESPONDENTIE BETREFFENDE DE REDACTIE VAN HET WEEKBLAD TE ZENDEN AAN DEN HEER H. WALENKAMP, BUIKSLOTERLAAN 8 AMSTERDAM; BETREFFENDE HET PLAATWERK »DE ARCHITECT" AAN DEN HEER A. VAN BAALEN, AMSTELDIJK 111 TE AMSTERDAM; BETREFFENDE DE ADMINISTRATIE VAN HET GENOOTSCHAP AAN DEN SECRETARIS, DEN HEER PAUL J. DE JONGH, REGULIERSGRACHT 120, AMSTERDAM † † † † † † † †

INHOUD: Mededeelingen. — Een wereldtentoonstelling. — Bouwkunst en Vriendschap. — Berichten — Open prijsvragen. — Informatie-Bureau. — De schutsluizen bij Panama. — Natuurkundige theorieën en toepassingen. — Het vervaardigen van waterdichte vloeren. — Een en ander over smeedbaar gietijzer. — Telegraafpalen van beton-ijzer. — Boekbespreking. — Informatie-Bureau.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

1e. Als buitenlid is aangenomen de heer G. F. Mastenbroek, Bouwkundige te Hilversum. De heer Mastenbroek gaf zich tevens op voor abonnement op „de Architect".

2e. De 1223ste Gewone VERGADERING zal gehouden worden op WOENSDAG 6 MAART 1907, des avonds 8 uur, in het Genootschapslokaal »Parkzicht«.

Agenda.

A. Opening door den Voorzitter.
B. Notulen en ingekomen stukken.
C. Installatie als gewoon lid van den heer A. R. Hulshoff.
D. KUNSTBESCHOUWING MET LICHTBEELDEN te geven door den heer H. P. Berlage Nzn.

De 1ste Secretaris,
PAUL J. DE JONGH.

EEN WERELDTENTOONSTELLING IN 1908?

Het wordt hoog tijd, dat er hier in Amsterdam weer eens iets bijzonders gebeurt. Evenals 'n mensch — wil hij niet verdrogen — zoo nu en dan een uitspanning of opfrissching behoeft, heeft ook 'n stad op gezette tijden afwisseling noodig, anders roest zij, zeer tot schade van zich zelf en hare bewoners, vast in de sleur, of verstijft zij ongemerkt in den sukkeldraf van alledag.

Voor eenige dagen vernemend, hoe door enkele energieke Amsterdammers pogingen aangewend worden om hier aanstaande jaar een flinke Nijverheidstentoonstelling te doen houden, juichten we dat plan onmiddellijk toe. „Daar zal je 't eindelijk hebben!" riepen we uit. „Ziedaar dan in de hoofdstad de lang verbeide afwisseling, de verhoogde bedrijvigheid, de verfrissching!"

Doch — de pogingen dezer mannen zijn niet de eerste van den laatsten tijd. Voor nog geen tweetal jaren terug, vlak na Neerland's groot succes op de Wereldtentoonstelling te Turijn, werd door eenige bekende personen het plan gevormd een dergelijke kunst- en nijverheidstentoonstelling hier te organiseeren. Verschillende invloedrijke Amsterdammers en anderen, over 't plan gesproken, juichten het zonder uitzondering toe, waren het roerend over de wenschelijkheid der verwezenlijking ervan eens, maar..... achtten met het oog op den stand der gemeentefinanciën, enz. enz. de tijd ervoor nog niet gekomen..... Zoo bleef het plan dan „hangende"; 't verdween echter geenszins uit de gedachten der opperaars.

We zullen hier niet lang bij stilstaan; slechts opmerken, dat met „afwachten" over 't algemeen niet veel verkregen wordt, en dat, wie op „zien komen" wacht, vaak lang moet wachten. Gelukkig kunnen gedane pogingen herhaald en sluimerende plannen wakker geschud worden. Doel van dit episteltje is, daartoe mede te werken.

Op de eerste plaats willen we dan vragen, of het niet zeer gewenscht, ja, voor het welslagen dezer tentoonstelling noodzakelijk is, in haar program ook de hedendaagsche Kunst-nijverheid en het Kunstambacht op te nemen?

Ongetwijfeld zou dit de aantrekkelijkheid der tentoonstelling bijzonder verhoogen, en daardoor de kans, zoowel op moreel als financieel welslagen veel grooter maken. Met enkele woorden zullen we aantoonen, dat de zaak op dit punt ruimer en algemeener genomen moet worden dan zij nu opgezet is.

Men stelle zich gerust! Het is ons doel niet, met luchtkasteelen, met voor de beschikbare middelen te kostbare voorstellen aan te komen. De beoogde voorstellen zijn, bij flinke medewerking en voorlichting der nationale Kunstgenootschappen, niet moeilijk te verwezenlijken, daarbij aantrekkelijk, dus nuttig voor 't welslagen van het geheel, en, zooals gezegd, financieel daardoor eer vóór- dan nadeel. Laat ons in enkele woorden de zaak uiteenzetten

De initiatiefnemers van bovengenoemde eerste poging hadden een heerlijk idée. Hun uitgangspunt namelijk was — niet naar ouden trant een tentoonstelling samengesteld uit gelegenheidsgebouwen, welke na afloop er van weer afgebroken moeten worden, of die, zoo zij blijven staan, hun grootste waarde verloren hebben, — neen, hun uitgangspunt was, naast enkele noodzakelijke tijdelijke inrichtingen, alleen gebouwen te stich-

ten van blijvend nut. Dit doel wilde men bereiken door het oprichten van verschillende woningtypen en nijverheidsinrichtingen, geheel volgens de nieuwste ideeën op 't gebied van stedenuitbreiding en woningbouw. In deze gebouwen zou het kunstambacht en de nijverheid getoond worden op hun ware plaats en in hun wezenlijken stand ten opzichte van het tegenwoordig maatschappelijk leven.

Daar zouden onder medewerking der beste krachten op 't gebied van bouwkunst, kunstambacht en nijverheid gebouwd worden: villa's, woonhuizen, voor open en gesloten bouw, bestemd voor grootere en kleinere beurzen; in andere gedeelten weer arbeiderswoningen, werkplaatsen, enz., alles ingericht volgens de beste hygiënische en oeconomische beginselen van dezen tijd. Men zou er een beeld geven van de mogelijkheden bereikbaar op 't gebied der moderne nijverheid en van den woningbouw in den ruimsten zin van het woord.

Men had hiervoor het oog gericht op het nieuwe (sinds door de regeering goedgekeurde) uitbreidingsplan der hoofdstad. Op de terreinen, in dat plan bedoeld, zouden deze verschillende gebouwen gesticht worden; en aldus zou tevens de eerste, uitstekende, grootsch opgevatte stoot aan dezen nieuwen uitleg van Amsterdam gegeven worden.

Deze tentoonstelling zou door de bewoners aller oorden van het land en wellicht vèr daarbuiten bezocht en in oogenschouw genomen worden; véél zou daar worden geleerd, waar noodig onder kundige voorlichting en beschrijving, en aldus zouden vele goede denkbeelden door het land meegedragen worden. Ziehier hoe men wenschte te werk te gaan ter waarachtige bevordering van het hedendaagsche woningvraagstuk.

Dit zou het eerste nut zijn eener dergelijke tentoonstelling.

Het tweede nuttig effect zou zijn, dat de gestichte gebouwen na afloop der tentoonstelling hunne waarde behouden, omdat zij ongetwijfeld gretig koopers of bewoners zouden vinden; en aldus wordt het verlies aan later waardeloose stichtingen tot een minimum teruggevoerd.

Zooals men weet, is het hier omschreven idée niet nieuw. Op alle groote moderne nijverheidstentoonstellingen der laatste jaren trachtte men het zooveel mogelijk te verwezenlijken, en door zijn algemeen succes blijkt het zijn reden van bestaan bewezen te hebben. Het zou een eer voor Nederland zijn, welk land op 't gebied der moderne kunstnijverheid niet het minste is, op deze universeele wijze aan de verdere ontwikkeling er van krachtig medegewerkt te hebben.

Wat denkt men van het plan? Is het aantrekkelijk? Acht men het voor ons land te grootsch? Ons tehuis, onze woning in- en uitwendig in al haar details, met al wat daartoe behoort, vertoond en toegankelijk gesteld tot studie en voorlichting voor een ieder? Zou dit niet veel kunnen bijdragen tot verheffing van ambacht en nijverheid en daardoor voor geheel de bevolking?

We willen hier verder niet bij stilstaan; dit stukje bedoelt slechts eene opwekking te zijn tot nadere overweging en bespreking.

Dat dan de ijverige initiatiefnemers zich met de noodige krachten in verbinding stellen, waartoe voornamelijk ook onze kunstgenootschappen op dat gebied werkzaam behooren, als daar zijn „Architectura et Amicitia", Mij. tot Bevordering der Bouwkunst, de Vereeniging voor Ambachts- en Nijverheidskunst, enz. Gaarne ongetwijfeld zullen deze genootschappen ter bevordering van het welslagen al wat in hun vermogen is doen; aldus verlicht de commissie haar taak, en is zij vóóraf van bevoegden steun verzekerd. Wij wijzen hierop, omdat ondernemingen als de hier bedoelde meestal mislukken doordat zij maar al te dikwijls in handen komen van voor dergelijke grootsche taak niet berekende krachten.

Men overwege dus het plan en denke er ernstig over na. Ook op het besproken Rijksmuseumterrein zou men een deel der hier genoemde woningtypen kunnen stichten, terwijl voor de moderne arbeiderswijk het daarvoor aangewezen terrein op het nieuwe uitbreidingsplan gekozen zou kunnen worden. Dit is niet te ver van het Rijksmuseumterrein gelegen en gemakkelijk er heen door tramaanleg te verbinden. Splitsing der tentoonstelling op deze wijze is geen hoofdbezwaar. Op één punt dient echter gewezen: 't zal namelijk niet mogelijk zijn een tentoonstelling als hier bedoeld, reeds aanstaande jaar te houden. Is echter één jaar uitstel zoo'n bezwaar? Ons dunkt: beter goed geslaagd over twee jaar, dan half over 'n jaar. En is de tijd voor deugdelijke voorbereiding ook van het andere plan nu niet reeds te kort? Bij uitstel zou ook de quaestie der keuze van het meest geschikte terrein nader onder de oogen kunnen worden gezien.

Nog een enkel woord tot besluit:

Nu de Middenstanders hun tentoonstellingsplannen zoo flink opgezet hebben en het blijkbaar niet bij dien opzet wenschen te laten, moet, voor het welslagen ervan, er uitdrukkelijk op worden gewezen, dat het vereenigen van hun plan met het hier omschrevene noodzakelijk is. Want een hereeniging van Nijverheid en Kunstnijverheid ligt in de lijn van dezen tijd; nijverheid alleen is halfslachtig en daardoor voor den niet deskundige, dit is voor het groote publiek, niet voldoende aantrekkelijk. Dit schijnt de commissie zelf gevoeld te hebben, waar zij het gewenscht acht naast de afdeeling moderne nijverheid ook een afdeeling oude nijverheid in uitoefening te vertoonen. Nu vergete men toch vooral niet, dat nijverheid in oude tijden steeds en onveranderlijk tegelijkertijd ook kunst-nijverheid was. Toen bestonden er geen twee afzonderlijke zaken, áls nijverheid en kunst-nijverheid. Dit laatste is eerst „eene uitvinding van den lateren tijd, die wij aan den vooruitgang te danken hebben. O! die vooruitgang, die vooruitgang!"

Doch, spot ter zijde! — Deze tijdelijke scheiding lag in de lijn der ontwikkeling en was noodzakelijk; laat ons echter hopen, dat diezelfde vooruitgang weldra zoover zal gevorderd zijn, dat het nu gescheidene weer één wordt. Dit te bevorderen zij mede het doel dezer tentoonstelling, gelijk dit mede — afschoon niet uitsluitend?..... het doel was aller groote tentoonstellingen van de latere tijden. Aldus zal zij medewerken aan de ontwikkeling in 't algemeen en aan de welvaart van ons land met zijn hoofdstad in 't bizonder.

H. J. M. WALENKAMP Cz.

N.B. Bovenstaande beschouwing is overgenomen uit het „Handelsblad" van 23 Febr. j.l.

BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP.

Den 26 Febr. j.l. hield in de vereeniging **Bouwkunst en Vriendschap** de heer J. F. Wilke, hortulanus der Rotterdamsche Diergaarde, een voordracht over tuinkunst in vroegeren en lateren tijd gehouden. Waar de stof te uitgebreid was om op één zaond behandeld te worden zou spreker slechts hier en daar een greep kunnen doen.

In de tuinbouwkunst zijn eigenlijk slechts twee richtingen te erkennen, n.l. de regelmatige en de natuurstijl. Alle stijlen, methoden of richtingen in de tuinkunst zijn tot een dezer twee hoofdrichtingen te brengen. De tuinkunst is eerst laat ontstaan, toen de andere kunsten reeds tot hooge ontwikkeling waren gekomen, en vermoedelijk waren het alleen de grooten der aarde, die zich de weelde van een tuin konden veroorloven. Hoogst waarschijnlijk is de regelmatige tuinaanleg de oudste uiting en dit is ook niet te verwonderen. Waar in de eerste tijden minder sprake was van het gebruiken van vreemde gewassen, was men voor een aanleg van den tuin genoopt het gebruik der inheemsche planten en is het begrijpelijk, dat men door een min of meer regelmatige schikking der alom voorkomende gewassen een van de natuur afwijkend beeld trachtte te verkrijgen dat zich aanpaste aan het gebouw waarbij de tuin behoorde en eenvoudig bevestigd werd door de vormenspraak der architectuur.

Bouw en tuinaanleg waren dus ook in één hand en eerst veel later werd door het invoeren en aankweeken van vreemde gewassen de tuinkunst een meer speciaal vak, los van de architectuur en werd het verband tusschen tuin en gebouw verbroken.

In den laatsten tijd zien we echter weder een ingrijpen van den architect in de tuinkunst doch de uitingen daarvan zijn nog van te weinig beteekenis om eenig oordeel over het verkregen resultaat te kunnen vellen. Ook na echter blijven nog steeds de beide eerstgenoemde richtingen den tuinaanleg beheerschen, waartusschen zich echter een derde richting als compromis tusschen de beide openbaart, die beoogt om de naaste omgeving van het gebouw in aansluiting daarmede in den regelmatigen stijl aan te leggen doch langzamerhand met behoip van den natuurstijl te het landschap te doen overgaan.

Bij het nu volgend historisch overzicht der tuinkunst releveert spreker allereerst, dat het begrip tuin zeer oud te achten is en er in de eerste tijden de beteekenis van een lusthof aan gegeven werd, zooals b.v. met het paradijs het geval is. Zoouls boven is aangemerkt waren de eerste tuinen symmetrisch aangelegd.

Overblijfselen van die tuinen Lestaan natuurlijk niet, en wat we er van weten is gepat uit de beschrijvingen der oude geschiedschrijvers of, zooals b.v. bij de Egyptenaren, uit teekeningen in tempels en begraafplaatsen gevonden. Die beschrijvingen zijn echter verre van volledig of duidelijk, zoodat we ons slechts een vaag beeld b.v. van de zoogenaamde hangende tuinen van Semiramis kunnen vormen.

Alle tuinen der oudere volken schijnen meer tot doel gehad te hebben het verschaffen van een rustige schaduwrijke verblijfplaats dan wat het vulinen aan aesthetische neigingen, het scheppen van mooie aspecten, enz. Bij de Grieken, hoewel op kunstgebied zeer hoog ontwikkeld, schijnt dit niet anders geweest te zijn. Eerst bij de Romeinen verkrijgt de tuinkunst eenige verdere ontwikkeling en treedt ook voor het eerst de natuurstijl o. a. bij de door Hadrianus en Nero aangelegde tuinen op. Beroemd was de tuin van Plinius, doch de beschrijving er van is wederom zoo weinig heslist, dat verschillende reconstructies van dien aanleg zijn gemaakt, die, hoe afwijkend onderling toch aan die beschrijving voldoen. In den Byzantijnschen tijd was echter de oostersche regelmatige tuinaanleg weder overheerschend. De middeleeuwsche tuinen en in 't bizonder de kloostertuinen hadden weder meer een utiliteitskarakter en bevatten meest vruchtboomen, geneeskrachtige kruiden en schadwgevende boomen om er rustig te kunnen vertoeven.

De tuinen der eerste Fransche koningen waren meer musea met hokken en kooien vol vreemde vogels, vijvers met uitheemsche vischen, dan wel tuinen in den eigenlijken zin des woords. Doch van bijzonderen beteekenis zijn de door de Mooren in Spanje aangelegde tuinen, natuurlijk naar Oostersch model. Eerst in de 14e eeuw wordt de tuinkunst meer systematisch bestudeerd, en verschijnt het eerste werk daarover te Bologna, door Petrus Crescenso, die de tuinen in drie klassen als naar het vermogen van den eigenaar verdeelt. In de 15e eeuw zijn het Lorenzo de Medicis en Kardinaal d'Este, die groote tuinen met kwistige pracht doen aanleggen naar het model der oude Romeinsche tuinen en er de uit die oude tuinen overgebleven standbeelden, vazen enz. voor gebruiken en dat wel in zoodanige mate, dat er met recht van overlading gesproken kan worden. De tuinen der Palezzen Borghese, Aldobrandini en d'Este zijn daarvan voorbeelden. In het midden der 16e eeuw werd te Padua de eerste Botanische tuin opgericht, en van daar verspreidde zich de tuinkunst Noordwaarts en in Frankrijk, waar Frans I Fontainebleau liet aanleggen, 't Waren echter Italiaansche kunstenaars als Leonardo da Vinci, del Sarto en anderen, die daaraan hun krachten gaven. Later wijdden zich ook Fransche kunstenaars aan den tuinaanleg, en het was le Notre die voor Kardinaal de Richelieu te Reuil het regelmatige en gemanieerde in den tuinstijl ten toppunt voerde en voor de eerstvolgende tijdens de richting voor alle naburige landen aangaf. Hij vergenoegde zich niet met het aanleggen van geometrisch gevormde lanen, perken enz, doch de gewassen zelve, boomen, heesters, struiken en hegges werden met de lijnaal en den passer bewerkt en in geometrische figuren omgevormd door scheeren en knippen en zoo in allen deele is dit systeem door hem doorgevoerd, dat er zoo ergens dan hier met recht van een le Notre stijl kan gesproken worden. Het algemeene type van zijn tuin bestaat in den aanleg van een hoofdweg loodrecht op en in het midden van den achtergevel van het gebouw, waarin waterwerken zijn geprojecteerd en welke op korten afstand achter het gebouw wordt gesneden door een aan het gebouw evenwijdig loopenden hoofdweg, eveneens met waterwerken aan de uiteinden en daartusschen in de zoogenaamde Parterres. Minder van terrassen met balustraden dan van zacht glooiende taluds werd gebruik gemaakt en alle tuinstukken weder omgeven met geschoren heggen. Veel komen monumentale bogenportieken en colonades voor van latwerk gevormd, en ook de zoogenaamde berceau's, zijnde wandelgangen op dezelfde wijze samengesteld en geheel begroeid in navolging der Italiaansche pergola's. 't Spreekt van zelve, dat le Notre veel navolgers vond doch geen enkele die een zelfde onroprunkelijke kracht ontwikkelde.

Als reactie op le Notre's stijl werd een natuurstijl beproefd door Dufressoy, die voor Lodewijk XIV zelfs een plan tot wijziging van den tuinaanleg te Versailles maakte hetwelk echter te kostbaar was om uitgevoerd te worden, waaraan het te danken is, dat Versailles in zijn oorspronkelijken stijl is behouden gebleven.

Eerst in de 18e eeuw komt de natuurstijl of landschapstijl meer in zwang, door den Engelschman Kent, doch nog niet geheel losgemaakt van den regelmatigen stijl, hier en daar toch worden in den tuinaanleg, allerlei monumentale bouwwerken als tempels, aan de deugd, de liefde en andere begrippen gewijd, aangebracht, en geen tuin was volmaakt, wanneer daarin niet een ruine en een vischershut aangetroffen werden. Na Kent komt Wakeley een meer zuiveren natuurstijl invoeren, en daarna komt Brown die zijn boomen in cirkelvormige, ovale en hartvormige groepen verdeelt en daardoor de ruimte te veel versnippert evenals Reptos, die van de paden de hoofdzaak maakte, deze als hoofdzaak beschouwde en niet als middel om den wandelaar naar de meest belangrijke gedeelten van den tuin te voeren. Daarna vervliet de natuurstijl weer in overdrijving door alle paden te vermijden, geen geschoren grasvlakken te dulden en aan alles een karakter van verwildering te geven.

Dat de natuurstijl echter ook al niets nieuws was, bewees spreker door het toonen van een afbeelding van een Chineeschen tuin van ongeveer 1000 jaar voor onze jaartelling, die evenzeer in natuurstijl was ontworpen, doch waarin geen elkander kruisende paden worden aangetroffen en elk pad middenin een ander uitkomt. Door Barillet Descamp werden het eerst de groote ovaalvormige tuinstukken systematisch toegepast met de door de onderlinge schikking daarvan, ontstaande S-vormige paden, en door André wordt het gemengde systeem, waarbij het gedeelte nabij het gebouw in regelmatigen aanleg en het overige in natuurstijl wordt uitgevoerd, toegepast. Het doel van dezen aanleg is tevens de vergezichten in den tuin te behouden en de paden zoodanig aan te leggen, dat men deze niet in de lengterichting ziet. Bij den Engelschen aanleg worden de paden tot een minimum teruggebracht en alleen nabij het gebouw aangelegd; de aard van den bodem en de soort van het gras laten toe, dat daarover zonder schade kan geloopen worden. Nadat spreker nog het een en ander heeft medegedeeld over den aanleg met een verdiepten bodem waardoor van bepaalde standpunten uit gezien de oppervlakte ruimer lijkt dan zij is en dus voor kleinere tuinen aanbevelenswaardig is, geeft hij nog enkele wenken omtrent den tuinaanleg in de onmiddellijke nabijheid van het gebouw, waaruit blijkt, dat hoog gebouwde daarbij vermeden moet worden, om de toetreding van licht en licht in het gebouw niet te belemmeren, en spreekt hij verder den wensch uit, dat meer dan tot na toe, dé architect samenwerke met den tuinaanlegger om met wederkeurige erkenning van elkanders arbeid tot een harmonieuser geheel te komen dan in de meeste gevallen bereikt wordt en worden kan door het geheel onafhankelijk werken van dezen laatstgenoemde alleen. Met een groote collectie lichtbeelden werd het gesprokene toegelicht.

BERICHTEN.

DIRECTEUR P. W. AMSTERDAM.

In de zitting van 1J. Woensdag is door den gemeenteraad, op een salaris van f 10.000, benoemd tot Directeur van Publieke Werken de heer A. W. Bos, ingenieur van Staatsspoorwegen te Groningen, tot 1903 officier der genie.

COMMISSIE VAN BIJSTAND.

Tot leden der Commissie, bedoeld bij art. 37 der bouwverordening, zijn, in plaats van de afgetreden heeren Schut en Van Lennep, door den raad van Amsterdam gekozen de heeren C. B. Posthumus Meijes en Mr. L. W. van Gigch.

PRIJSVRAGEN VAN »DE AMSTERDAMMER«.

Naar aanleiding van een vraag om inlichtingen betreffende de prijsvraag voor een Woonhuis, wordt het volgende bericht:

1. In de begroeting moet zijn begrepen een bodemafsluiting van metselwerk of beton.

2. Evenzoo de rioleering met toebehooren tot 0.50 M. buiten den gevel.

3. Gerekend moet worden op alle kosten van wissr, verzekering en uitvoering voor zoover het den aannemer betreft. Architecten-honorarium en verschoten zijn daarvanegen niet in de gestelde som begrepen.

RAAD VAN ARBITRAGE VOOR DE BOUWBEDRIJVEN.

In een dezer dagen te Amsterdam gehouden vergadering van vertegenwoordigers der constitueerende vereenigingen, Vereeniging van Delftsche Ingenieurs, Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, en Nederlandsche Aannemersbond, werden tot leden van den raad uit de door die vereenigingen gestelde candidaten gekozen de heeren: W. K. du Croix, ingenieur van den Rijkswaterstaat te Breda; B. M. Gratama, civiel-ingenieur te 's-Gravenhage; J. van Hasselt, ingenieur, oud-directeur van P. W. te Amsterdam; J. J. 's Jacob, hoofdingenieur der H. IJ. S. M. te Amsterdam; P. H. Kemper, hoofdingenieur-directeur van den Rijks-waterstaat te Haarlem, en P. J. v. Voorst Vader, ingenieur, secretaris der Vereeniging van Delftsche ingenieurs te 's-Gravenhage; J. F. Klinkhamer, Hoogleeraar aan de Technische Hoogeschool te Delft, W. C. Metzelaar, hoofdingenieur voor de gevangenissen en rechtsgebouwen te 's-Gravenhage; C. Muysken, architect te Baarn; C. B. Posthumus Meijes, idem te Amsterdam, A. Salm G.Bzn., idem te Amsterdam, en J. Verheul Dzn., idem te Rotterdam; A. Weyers Wzn., aannemer van publieke werken, te Tilburg; W. van

Leeuwen Jr., idem te Rotterdam; J. van Noordenne, idem te Utrecht; B. Groenewegen, idem te Haarlem; J. N. Kruizinga, idem te Groningen; W. F. Hoyinck, idem te Westervoort; A. Stigter, idem te 's Gravenhage; H. J. Geyl J.Gzn., idem te Haarlem; F. de Herder, idem te Zwolle; H. Brandt Lzn., idem te Geesteren; J. N. Hendrix, idem te Amsterdam en W. de Vlugt, idem te Amsterdam.

OPEN PRIJSVRAGEN.

Prijsvragen van »de Amsterdammer«. Inlevering 30 April 1907. Programma's in No. 52, 1906.

Raadhuis voor Londen. Inlevering 7 Mei 1907. Mededeelingen in No. 52, 1906.

Diploma voor de te houden Tentoonstelling van Kunst-Industrie en Nijverheid van de Vereeniging »Vak en Kunst«, te Dordrecht. Inlevering vóór 25 Maart 1907. Mededeelingen in No. 3.

Van de »Vereeniging van Nederlandsche Kalk Zandsteenfabrikanten. Inlevering 1 Mei 1907. Mededeelingen in No. 5.

INFORMATIE-BUREAU

van den Bond van Technici,
Bureau: .. ..
Mauritsstraat 110, Rotterdam.

Ingeschreven sollicitanten

21	Bouwk. Opz. Teekenaars	22	tot	45	jaar,	f 60	tot	f 90 p. m.
9	» Opz. Uitvoerders	21	»	45	»	- 60	»	- 80 »
2	Scheepsteekenaars aankom.	20	»	23	»	- 45	»	- 50 »
9	Waterb. Opzichters	21	»	30	»	- 70	»	- 90 »
4	Werktuigk. Teekenaars	22	»	34	»	- 55	»	- 100 »
2	Werktuigk.Opz. (Constructeur)	24	»	39	»	—	»	- 100 »
2	Electrotechnikers		»	27	»	- 70	»	- 80 »
9	Bouwk. Opz.-Teek., aankomend.	20	»	25	»	- 45	»	- 65 »
4	Machinisten-Chef	28	»	39	»	- 75	»	- 150 »
2	Leeraren Werktuigkunde en 1 Bouwk.	27	»	39	»	-100	»	-110 »

TECHNISCH GEDEELTE

Alle stukken de redactie betreffende, dus ook vragen te adresseeren:

Aan de Redactie van »ARCHITECTURA« (Technisch gedeelte).
Valeriusstraat 64,
AMSTERDAM.

DE SCHUTSLUIZEN BIJ PANAMA.

(Slot.)

Een wijzigingsvoorstel voor den bouw van het Panamakanaal is onlangs door A. G. Menocal gedaan en in de Amerikaansche Vereeniging van civiel-ingenieurs besproken. Het ontwerp en de bespreking vindt men in de »Transactions" dezer vereeniging, dl. 56 (1906), p. 197. Daarin wordt aanbevolen het kanaal tusschen Obispo en Gamboa, met afwijking van het dusver goedgekeurde ontwerp, de Chagres te laten kruisen en langs den rechteroever dezer rivier te leiden, totdat het boven Gatun weer met het geprojecteerde kanaal samenvalt. De zware brug bij Gamboa doet dan tevens dienst als nooddam en inlaatsluis. Zij keert den vloed tot eene hoogte van 32.25 à 33.75 M. boven den zeespiegel. Het verticale gedeelte wordt op 29.20 M., d. i. 1.80 M. hooger dan in het ontwerp van het kanaalbestuur, gelegd en door afsluitbare toevoerbuizen gevoed, terwijl het overtollige water onder het kanaalbed door in de rivier kan geleid worden. De hiertoe dienende 21 afvoerbuizen kunnen bij hoogwater in de Chagres, wanneer deze 9 M. boven laagwater staat, rond 2100 M³. per seconde, d. i. veel meer dan de grootste hoogwatermassa van de rivier op dat punt bedraagt, afvoeren. De drie sluizen, die volgens het officieele ontwerp bij Bonio, ongeveer 24 K.M. van Colon, dicht op elkaar volgen, moeten dan verder uit elkander, op 11, 30 en 39 K.M. van Colon, geplaatst worden. De voordeelen van deze oplossing zijn volgens Menocal in het kort de volgende:

1. Voor den brugdam kan men op matige diepte den natuurlijken rotsbodem als bouwgrond gebruiken.

2. De kanaallengte wordt ongeveer 1.6 KM. korter.

3. Men vermijdt moeilijke bouwwerken op twijfelachtigen bodem.

4. De bouwkosten worden niet hooger, doch waarschijnlijk belangrijk minder dan bij het ontwerp van het kanaalbestuur, welks verticaal gedeelte tusschen 28, 10 en 25 ligt. Door het vervallen van een reeks bouwwerken wordt naar schatting eene som van 66 millioen gulden bespaard.

De onderhoudskosten worden minder en de tijd van uitvoering korter, vooral doordat de bedding van het uit te graven gedeelte der Kulebra met 4.25 M. verhoogd wordt.

5. Daar het peil van de Chagres beneden Gamboa niet te hoog opgevoerd wordt, kan de verlegging van den Panama-spoorweg blijven.

Bij de besprekingen, die over dit ontwerp in de Amerikaansche ingenieurs-vereeniging gehouden zijn, bleek op nieuw, dat de voorstanders van het zeespiegelkanaal nog altijd voor hunne overtuiging pal staan en de hoop, deze te doen zegevieren, niet hebben opgegeven. Menocal verdedigt het sluizenkanaal door er op te wijzen, dat het bijna 90 milloen gulden minder kost en drie à vier jaren minder tijd vordert. Evenwel, wanneer er een zeespiegelkanaal gemaakt wordt, acht hij de schutsluizen bij Panama noodzakelijk. De stroomingen in het Suezkanaal bereikten bij den ingang der Roode Zee eene snelheid van 1.50 M. per seconde en waren voor de scheepvaart wel geen beletsel, maar bemoeilijkten haar toch in beide richtingen. De bijna driemaal zoo groote vloedwisseling in het Panamakanaal zal in dezelfde verhouding ook sterkere stroomingen en grootere moeilijkheden doen ontstaan.

Ook bij deze besprekingen heeft Herschel opnieuw tegen de schutsluizen positie genomen en opgemerkt, dat hij het niet onmogelijk acht, dat het Keizer-Wilhelm-Kanaal bij zijne verbreeding in een open zeespiegelkanaal veranderd wordt. Daardoor zouden ook de gasversperringen aanmerkelijk korter duren of geheel voorkomen worden. Bij zulke kanalen doet men beter, het geld dat men aan sluizen zou ten koste leggen, tot versterking der kanaaloevers aan te wenden.

De mededeeling dezer overwegingen geschiedt eenerzijds met het oog op Menocal's ontwerp, dat wel de aandacht waard schijnt, anderzijds op verlangen van Herschel, wiens meening als die van een ervaren en hoogst bekwaam ingenieur niet dood gezwegen mag worden. Of zijn gevoelen aanhang zal vinden, schijnt wel is waar twijfelachtig.

Wat het Panamakanaal betreft, moet, zelfs indien het een zeespiegelkanaal wordt, er aan herinnerd worden, dat bij het vervallen der schutsluizen, aan den stillen Oceaan de kanaalbodem 3 M. dieper zou moeten gegraven worden, dan wanneer de gemiddelde waterstand van Colon als norm wordt aangenomen; dat dienovereenkomstig de geheele kanaalbedding dooreengenomen 1.50 M. en de zeer kostbare uitgraving der Kulebra meer dan 2 M. dieper zou worden. Dit zou ten aanzien van de kosten, den tijd van uitvoering en de moeilijkheden daarbij te overwinnen, groot gewicht in de schaal leggen. Wel was

ook De Lesseps een beslist tegenstander der schutsluizen, maar in zijn tijd speelde de quaestie van de kosten nog niet zulk een belangrijke rol, en later is hij bovendien zelf van zijn voorkeur voor het zeespiegelkanaal terug gekomen.

Voor het Keizer Wilhelm-kanaal is de sluizenquaestie reeds bij het ontwerp van Dahlström van 1881 zorgvuldig onder de oogen gezien. Van de sluis aan de Elbe mocht niet afgezien worden, wijl anders de hoogere waterstand in het kanaal de afwatering der aangrenzende landerijen en bewoonde plaatsen zou belemmerd hebben. Er hadden dan omvangrijke indijkingen moeten plaats hebben, en daar bij stormvloeden tusschen de Oostelijke en Westelijke uitmonding hoogteverschillen van meer dan 7 M. kunnen ontstaan zou het ontbreken van sluizen zulke stroomingen veroorzaakt hebben, dat de scheepvaart gestremd en in gevaar gebracht en de oevervoorzieningen zwaar beschadigd werden. Bovendien had dan ook hier de kanaalbodem veel dieper gelegd moeten worden, om bij lage waterstanden de normale vaardiepte te behouden (Zie: Erläuterungsberichte zu den generellen Vorarbeiten für den Bau des Nord-Ostsee-Kanals, von H. Dahlström, 1881, p. 75, en: Zeitschrift für Bauwesen, 1896, p. 248.)

Men had het voornemen, de sluizen aan de Oostzee bij alle waterstanden tusschen 0,50 M. boven en onder den gemiddelden waterstand, open te laten, en evenzoo de Elbesluizen bij ebbe tot 0,50 M. onder het kanaalwater.

Dat in dezen omvang nimmer van het openhouden der sluizen gebruik is gemaakt, bewijst, dat ook hierbij reeds stroomingen ontstaan, welke voor het verkeer hinderlijk en gevaarlijk worden. De tegenwerping, dat sluizen, eenmaal aanwezig, alleen onontbeerlijk schijnen, omdat de vernauwing van het kanaal aldaar een sterkere strooming doet ontstaan, gaat voor het Keizer Wilhelm-kanaal niet op, omdat de breedte der dubbele sluiskolken aan beide einden bijna even groot is als die van het kanaal.

Mocht de regeering der Vereenigde Staten, in spijt van het genomen besluit, toch nog te een of anderen tijd op het zeespiegelkanaal terugkomen, dan zou men de zeer interessante proef kunnen nemen om, zooals Herschel voorstelt, voorloopig de schutsluizen weg te laten, en vast te stellen, of de dan ontstaande stroomingen werkelijk beneden de berekende en ontoelaatbaar geachte snelheid zouden blijven. Die proef zou echter niet zonder kosten gepaard gaan, want de aardwerken zouden omvangrijker moeten zijn dan voor een kanaal met sluizen noodig is, wil men zich later niet een belangrijk tijdverlies op den hals halen, indien de sluizen toch noodig mochten blijken.

D. K.

NATUURKUNDIGE THEORIE- EN TOEPASSINGEN DOOR J. A. ROMKES C. I.

(Slot.)

Het magnetische veld (dat is dus de omringende ruimte van een magneet, waarin zekere veranderingen zijn opgetreden) vertoont in vele opzichten punten van overeenkomst met een electrisch veld, zooals de omgeving van een electrisch geladen lichaam wordt genoemd. Er bestaat echter ook belangrijk verschil.

Volgens de thans algemeen aangenomen theorie denkt men zich het electrisch veld, dat een geladen lichaam omringt, te zijn samengesteld uit de verschillende electrische velden van zoogenaamde electronen, dat zijn kernen van electriciteit, waaruit de lading van het lichaam bestaat. Elk electron is omringd door zijn eigen electrisch veld, de sterkte van het electrisch veld van een lichaam in een bepaald punt is dus de resultante van de werkingen der afzonderlijke electronen-velden op dat punt. De electrische verschijnsels nu denkt men zich teweeggebracht door plaatsveranderingen van die kleine deeltjes.

Volgens de electromagnetische licht-theorie van Maxwell (1865) reeds voorbereid door Faraday (1850) is electriciteit een bestanddeel van den aether, dat is van de middenstof, welke wij met onze beperkte zintuigen en hulpmiddelen niet kunnen waarnemen, doch die men zich in alle deelen der ruimte aanwezig denkt en die ook alle lichamen doordringt. Ook het licht, afkomstig van een lichtbron, wordt door ons oog waargenomen, doordat deze bron eene toestandsverandering in den aether teweegbrengt, welke zich in die middenstof voortplant, totdat op het netvlies van het oog de uiteinden der gezichtszenuwen worden geprikkeld, welke prikkeling dan in de hersenen tot het bewustzijn komt.

De theorie van Maxwell werd belangrijk aangevuld door de hypothese der electronen, waarvan de groote verdienste hoofdzakelijk toekomt aan onzen beroemden landgenoot prof. H. A. Lorentz, te Leiden.

De electrische verschijnselen worden dus te weeg gebracht door plaatsveranderingen van zekere zeer kleine deeltjes, bestanddeelen van den aether, de electronen genaamd, van welke men twee soorten met tegengestelde eigenschappen aanneemt, positieve en negatieve. Verder onderstelt de theorie, dat deze electronen ook in grooten getale voorkomen in alle niet-geëlectriseerde (neutrale) lichamen, doch dat de positieve en negatieve deeltjes elkaars werking naar buiten opheffen. Bij het wrijven van twee neutrale lichamen tegen elkaar geven deze electronen aan elkaar af, het eene lichaam krijgt een overmaat van positieve electronen (positieve lading), waarvan een noodzakelijk gevolg is dat het andere een overmaat van negatieve electronen (negatieve lading) moet verkrijgen. Zooals men ziet, geeft deze theorie eene bevredigende verklaring waarom bij wrijving van twee lichamen tegen elkaar het eene lichaam positief, het andere negatief geladen wordt.

Terwijl men nu het electrisch veld beschouwt als te zijn veroorzaakt door electronen, dus kernen van positieve of negatieve electriciteit, zou men geneigd zijn in overeenstemming hiermede het magnetisch veld te verklaren door het aannemen van soortgelijke kernen van magnetische ladingen. Dat dit evenwel niet juist is, blijkt uit het volgende groote verschil in geaardheid van een met electriciteit en een met magnetisme geladen lichaam.

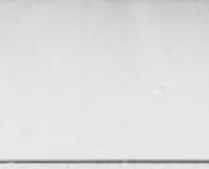
Wrijft men een glasstang aan het eene uiteinde met een zijden lap, aan het andere met een kattevel, dan wordt de staaf aan de eene kant positief, aan de andere negatief electrisch. Breekt men nu de staaf midden door, dan blijkt ook de eene helft geladen met +, de andere met — electriciteit. Wat geschiedt nu als men een magneet in twee deelen verdeelt? Dan bestaat niet de eene helft alleen uit Noord-, de andere alleen uit Zuidmagnetisme, doch elk stuk blijkt op zich zelf weder een volledige magneet te zijn met een Noord- en een Zuidpool. Zoo ook als men de verdeeling steeds verder voortzet; hoe ver men hiermede ook gaat, men komt nooit op een stuk dat uitsluitend + of — (d. w. z. Noord- of Zuid- magnetisme vertoont, elk stukje is weer een een volledige magneet met twee even sterke tegengestelde polen. In tegenstelling met de electrische lading, waarbij men onderscheidt kernen van + en — electriciteit, vertoonen dus de kleinste bestanddeelen van een magneet nog steeds het karakter van een volledige magneet. Deze fijnste bestanddeelen noemt men magneculen.

Omtrent de samenstelling dezer bestanddeelen is niets met zekerheid te zeggen, men heeft echter onderstellingen gemaakt, welke de magnetische werking verklaren als een noodzakelijk gevolg van bewegingen van in die bestanddeelen aanwezige electrische ladingen. Met behulp van deze theorie komt men tot eene zeer bevredigende verklaring van de eigenschappen der magneten en der magnetische velden, zoodat tegenwoordig de nieuwe theorie omtrent het magnetisme als grondstelling verkondigt:

Er bestaan geen ware magnetische ladingen.

HET VERVAARDIGEN VAN WATERDICHTE VLOEREN, ZOLDERINGEN EN WANDEN VAN BOUWWERKEN MET BEHULP VAN ISOLEER-LAGEN.

Het wezen van het nieuwe procédé bestaat daarin, dat in het bouwwerk holle ruimten worden aangebracht, welke bij vloer en zoldering met grofkorrelige bouwmaterialen (kiezel, slakken en dergel.) worden opgevuld, bij verticale wanden daarentegen voorloopig leeg kunnen blijven, waarna in de holle ruimten vloeibaar cement of 'n andere gelijksoortige massa onder druk wordt geperst, welke deze ruimten geheel opvult en na het hardworden ervan een waterdichte tusschenlaag vormt. Daar hierbij het vloeibaar cement in alle voegen en poriën van het muurwerk binnendringt, zal het deze na zijn onder druk plaats gehad hebbende verharding tot één, vaste, aaneengesloten, volkomen waterdicht geheel samenvoegen. De afbeeldingen geven enkelé voorbeelden van toepassingen van het nieuwe procédé te aanschouwen.

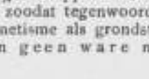
Afb. 1.

Afb. 2.

Afb. 3.

Afb. 4.

Zoo geeft afb. 1 volgens de nieuwe uitvinding, de uitvoering van een tunnelbouw met waterdichte wanden aan, waarbij, van de binnenzijde uit, door de muren 1 in de holle ruimten 2, van afsluitkranen 4 voorziene buizen 3, worden ingebracht, aan één, waarvan de drukinrichting tot het opvullen van het cement wordt aangesloten, terwijl de andere tot contrôle en luchtvrij-maken der holle ruimte gedurende de vulling dienen. Moeten er waterdichte vloeren worden ingericht, dan wordt na uitgraving der bouwschacht (-put) een stevige laag grofkorrelige kiezel, slakken, enz., over den bodem uitgespreid (afb. 2 en 4) en boven deze laatste de grondbogen op de bekende wijze aangebracht, waarin op oordeelkundig gekozen plaatsen tot in de vullingstof 6 doorloopende, afsluitbare buisstukken 6 worden ingeplaatst, door welke alsdan het volpersen met cement plaats heeft. De grof-korrelige vulstoffen laten genoegzaam groote holle ruimten vrij, zoodat het ingeperste vloeibare cement naar alle plaatsen zich verspreiden en ook reten en voegen kan opvullen. Afb. 3 vertoont een gewijzigde constructie, volgens welke onmiddellijk boven den bodem grond-bogen 7 worden aangebracht, waarboven de het vloeibare cement opnemende vulstoffen worden opgebracht en men vervolgens den vloer 8 vervaardigt.

Het nieuwe procédé moet tegenover de tot dusver gebruikelijke wijze van constructie der isoleerlagen bij bouwwerken ook het aanbrengen van aanzienlijk verminderde wanddikten mogelijk maken, zoodat 'n wezenlijke besparing van onkosten erdoor wordt bereikt.

EEN EN ANDER OVER SMEEDBAAR GIETIJZER

Het proces waarbij koolstof aan het gietijzer wordt onttrokken en waardoor het minder broos en smeedbaar wordt, was reeds voor 200 jaren bekend.

Het is het eerst beschreven door Reaumur, de beroemde Fransche Metallurgist en Philosoof in het jaar 1722.

Vanaf dezen tijd tot het jaar 1804, toen het eerste patent op dit procedé door Samuel Lucas, van Sheffield in Engeland, werd genomen, was dit proces meer als een theoretische, dan wel als een praktisch aangewende methode bekend.

In de fabriek waar Samuel Lucas werkzaam was, werd dit proces uitgewerkt, doch in lange niet tot op de hoogte, die het heden heeft bereikt.

Zooals bovengenoemd patent aangaf, was het een methode, waarbij onzuiverheden en koolstof aan het ruwe gietijzer werden onttrokken, makende het ijzer smeedbaar zonder dat het werd gesmolten. Het ijzer werd bij deze methode eerst smeedbaar gemaakt en daarna gesmolten en gegoten. Dus juist het tegenovergestelde van de nu gevolg wordende methode, waarbij aan het gietstuk, na gegoten te zijn, door gloeien de vereischte taai- en smeedbaarheid gegeven wordt.

De eerstgenoemde methode werd langzamerhand op den achtergrond gedrongen, omdat, niettegenstaande Samuel Lucas en zijn broeder eigenaren waren van de grootste gieterij, waar smeedbaar gietijzer gemaakt werd, er door andere groote metallurgen belangrijke uitgebreide proeven op dit gebied werden genomen, die met de beste uitkomsten bekroond werden.

Van uit Engeland verspreidde deze tak van nijverheid zich naar Amerika, waar de verouderde methode een grooten vooruitgang en verbetering onderging.

Het eerste smeedbare gietstuk in dat land werd vervaardigd te Newark in New-Jersey in 1826. Seth Boyden, wien hiervan de eer toekomt, was geboren in Foxboro te Massachusetts in 1778, en in 1815 te Newark gaan wonen. In zijn jeugd had hij zich bezig gehouden met den landbouw, en was daarna gaan werken in de ijzerhutten van zijnen oom.

Het onderwijs, dat hij had ontvangen, was wat wij gewoon lager onderwijs van die dagen zouden noemen; doch een aangeboren aanleg voor de werktuigkunde en een vaardigheid in het hanteeren van verschillende gereedschappen, was de oorzaak, dat hij van vele vakken, zoo al niet een grondige kennis, dan toch alle eigenaardigheden en de bezwaren kende, en waardoor het ook verklaarbaar is, dat vele uitvindingen in verschillende vakken gedaan, op zijn rekening geschreven moeten worden.

Doch zijn beste, en uit een commercieel oogpunt gezien,

de meeste gewichtige werken die hij heeft tot stand gebracht, waren het volmaken van eens ander ideeën en uitvindingen.

Het werk van Seth Boyden.

Spoedig na zijn verhuizing naar Newark, verbond Boyden zich aan een zilverpletterij; als specialiteit vervaardigde deze pletterij harnassen en dergelijke werkstukken, welke in die dagen eerst werden gesmeed en daarna met dun zilverplaat overtrokken (gepatineerd). Hij kende toen alreeds het proces om smeedbaar gietijzer te vervaardigen, zooals dat in Engeland werd uitgevoerd. Door deze kennis ging hij er toe over om sommige onderdeelen van harnassen, als gespen, krammen, haken enz. van smeedbaar gietijzer te vervaardigen. In die dagen werd het uitgloeien, waaraan dergelijke gietstukken onderworpen moesten worden, door de fabrikanten streng geheim gehouden, doch aan Boyden gelukte het, door zijn logische gedachte, en door vele proeven, dit geheim te ontdekken.

In 1828 loofde het Franklin-Instituut te Philadelphia eene zilveren medaille uit voor het beste en mooiste gietstuk van smeedbaar gietijzer vervaardigd, van welk gietstuk er minstens 12 stuks ingezonden moesten zijn.

In het verslag der beoordeelings-commissie staat vermeld, dat aan No. 4 van de inzending, zijnde een deel der inzending van Seth Boyden, en voor inzending No. 163 zijnde een verzameling gespen voor paardenbitten en andere kleine gietstukken, welke uitmunten door smeedbaarheid en fraaiheid, en eveneens door Seth Boyden was ingezonden, de zilveren medaille moest worden toegekend.

Dit was de eerste poging om in Amerika smeedbare gietstukken voor algemeen gebruik in te voeren, en de fabricage ervan aan te moedigen, wat veel aanmoediging gaf.

Deze uitkomsten moeten echter niet als een uitvinding, doch als een verbetering van een bestaande methode beschouwd worden.

Na zijn eerste bekroning zette Boyden zijne proeven voort, en hield zich gedurende een tijdperk van 6 jaren bezig met het zoeken naar de beste ijzersoort, waarvan men smeedbaar gietijzer kon vervaardigen, de juiste gloeiingstemperatuur, den meest geschikten oven, de beste brandstof voor het gloeien, en het doelmatigste pakmiddel, waarin de voorwerpen gegloeid zouden worden.

Het beste slaagde hij met het gebruik van het zoogenaamde Sterling-ijzer voor de gietstukken, kalk of gemalen kalksteen als het beste pakmiddel bij het gloeien.

Als brandstof bij het gieten gebruikte hij eerst droog pijnboomenhout, doch ging later over tot houtskolen.

Hij verhitte het ijzer hiermede tot een hooge temperatuur in een trekoven met een inhoud van 450 Kilogram. Dat begon ten 3 uur 's morgens en duurde tot laat in den nacht; gedurende dezen tijd werden er dan 8 smeltingen uitgevoerd. Het gesmolten ijzer werd uit dezen oven niet afgetapt, doch werd met gietpannen, die elk 6 kilogram ijzer konden bevatten, uitgeschept.

De eerste koepeloven voor dit doel werd gebouwd in 1832, en gestookt met steenkolen.

Deze koepeloven was van het plattebodemtype, en had een rechte schacht. Het bovenste deel dezer schacht kon afgelicht worden, om de oven na de gieting te kunnen schoonmaken, en zoo noodig te herstellen; de inwendige middellijn dezer schacht was 45 c.M.

De brandstof en het ruwijzer werden door een deur van bovenaf in de schacht gestort. Met dezen oven kon slechts om den anderen dag worden gesmolten, wijl eerst als de sintels en de achtergebleven ijzermassa afgekoeld waren, er een begin kon gemaakt worden met het schoonmaken en herstellen der schacht.

Het gebruik van koepelovens en trekovens voor het smelten van smeedbaar gietijzer, bestond destijds alleen nog maar in Amerika. (In andere landen werd dit metaal nog steeds in smeltkroezen gesmolten.)

Het eerste gloeiingsfornuis had den vorm van een bijenkorf, waar de pot met de te gloeien voorwerpen bovenin gezet werd, met een kleinen kraanwagen. Deze potten werden een week lang op gloeiings-temperatuur gehouden.

Dit fornuistype werd opgevolgd door een oven van rechthoekigen vorm, welke dag in dag uit op gloeiings-temperatuur werd gehouden.

De vloer van deze oven was naar achteren oploopend gemaakt, de potten werden op de hoogste plaats van dezen vloer gesteld, en als zij de vereischte gloeiingstemperatuur hadden bereikt, naar voren geschoven, waarom deze ovens ook wel de schuivende ovens genoemd werden; pijnboomenhout, houtskool of magere steenkolen werd in dezen oven als brandstof gebruikt.

Toen men eenmaal een goede methode voor het gieten van smeedbaar gietijzer had gevonden, begon men vele voorwerpen hiervan te vervaardigen, als verschillende gereedschappen, scharen, messen, heelkundige instrumenten en dergelijke. In het eerst bedroeg de prijs pl.m. f 1.50 per kilogram voorwerpen, doch zeer spoedig daalde deze prijs, en bleef geruimen tijd de standaardprijs, tot f 0.50 per kilogram voorwerpen. Na den burgeroorlog steeg deze prijs door de algemeene loonsverhooging tot f 0.60.

(Wordt vervolgd.)

TELEGRAAF-PALEN VAN BETON-IJZER.

In de nabijheid van Maples (Indiana), zijn eenige telegraaf- en telefoon-leidingen gelegd, met gebruikmaking van cementen palen. De palen hebben een lengte van 8 à 12 Meter, de dikte bedraagt aan het onderste gedeelte 23,5 c.M., aan het bovenste 15 c.M. Groeven in de paal vergemakkelijken het beklimmen, terwijl aan het bovencinde gaten zijn gemaakt, tot het opnemen van de ijzeren bevestigingsstukken

BOEKBESPREKING.

Handbuch der Architektur. Met medewerking van vakgenooten uitgegeven door Dr. Eduard Schmitt. IVde deel. Ontwerpen, aanleg en inrichting van gebouwen.

Der Städtebau, door Dr. J. Stübben, 2e druk. Prijs ingen. 32 Mark, geb. 35 Mark.

Reeds lang hebben zeker vele vakgenooten, die zich met den stads-huizenbouw bezighouden, met spanning den nieuwen druk van het werk „Der Städtebau" door Dr. J. Stübben, Ober en Geheime Baurat, te Berlijn-Grunewald, tegemoet gezien. Van dit werk is thans een tweede druk verschenen bij Alfred Krömer, Stuttgart (1907), en met zijne 632 bladzijden, 990 afbeeldingen in den tekst en 18 groote platen heeft het thans een aanmerkelijk grooteren omvang dan de eerste druk. Deze vermeerdering dankt het hoofdzakelijk hieraan, dat er een bijna geheel nieuw gedeelte, 90 bladzijden groot, aan is toegevoegd, onder den titel: „Gesammtpläne", dat de volgende hoofdstukken bevat: I. Geschiedkundig Overzicht; II. Algemeene bouworde in de steden; III. Uitbreiding en verbouwing der steden; IV. Moderne voorbeelden van nieuwe stadswijken; V. Moderne voorbeelden van volledigen aanleg van steden.

Het „Geschiedkundig Overzicht" (hoofdstuk I) heeft ten doel, zooals de schrijver zegt „slechts bij benadering eene voorstelling te geven van de ontwikkeling der huizenbouw in de steden in den loop der tijden, en te gelijk zekeren grondslag te leggen voor de beschouwing van huidige plannen voor stadsbouw in samenhang en vergelijking met vroegere scheppingen. Na deze bescheiden aankondiging zal de

lezer des te meer verrast worden door de menigte gegevens van technischen, bouwkundigen en veelal ook cultuurgeschiedkundigen aard, die hem hier worden aangeboden, niet in langdradige vertoogen, maar in den beknopten, duidelijken en meesterlijken vorm, welken men doorgaans in Stübben's werken te recht bewondert. In de volgende hoofdstukken van dit nieuwe gedeelte wordt verder rekening gehouden met alle vorderingen, welke de stadsbouw in de laatste vijftien jaren heeft gemaakt. Daarbij blijkt Stübben echter, als ervaren ambtenaar van het bouwtoezicht en beproefd technicus, bij alle fijnheid van kunstuiting zich steeds op het gebied der werkelijkheid bewegen, slechts het bereikbare willend en niet zich verdiepend in phantastische ideeën, die op het papier soms een voortreffelijken indruk maken, misschien zelfs wel eens den vorm van een vast plan aannemen, doch in de uitvoering maar al te dikwijls op practische bezwaren stuiten.

Nu na het verschijnen van den eersten druk het element der kunst in den stadsbouw van lieverlede sterk op den voorgrond getreden is, komt het in dezen nieuwen druk tot zijn volle recht. Behalve de stedelijke uitbreidingsplannen, die nog duidelijk het Parijsche voorbeeld met zijn lijnrechte straten, rond-points en geometrischen stratenaanleg doen kennen, zooals bijvoorbeeld het Keulsche plan van Stübben, dat voor Tokio van Böckmann, het Szegedinsche van Lechner, en meer andere, worden een gansche reeks nieuwe uitbreidingsplannen van steden medegedeeld en behandeld, waarin het luidig streven naar de schilderachtige aspecten van vroegere tijden aan het licht treedt. En daaronder nemen niet de minste plaats in de reeks stads-bouwplannen, door Stübben zelf in den laatsten tijd ontworpen, waarin de ingetreden ommekeer in de richting van kunst en smaak zich ten volle openbaart.

Eenovereenkomstig wordt dan ook, onder bijvoeging van talrijke nieuwe voorbeelden, in de bespreking over de „hervorming van oude stadswijken, mede door het aangeven van nieuwe rooilijnen", o. a. op de volgende zaken meer nadruk gelegd dan in de eersten druk het geval is: hoe bij het verbreeden van straten noodzakelijk rekening te houden is met aanwezige gebouwen, die uit historisch of artistiek oogpunt waarde hebben; het onbevredigend resultaat bij te vergaande vrijlegging van monumentale gebouwen, voorzichtigheid bij het aanbrengen van sanitaire verbeteringen in oude stadswijken, waarbij in overeenstemming met de eischen, welke de instandhouding van 't monumentale stelt, „slechts werkelijke behoefte het ingrijpen rechtvaardigt" (blz. 227); aanleg van plantsoen op pleinen, met gedeeltelijke afsluiting van het drukke straatverkeer door overbouwing van de uitmondingen der toegangswegen; en dergelijke meer.

Ook van de technische vorderingen in de laatste vijftien jaren is natuurlijk een volledig overzicht gegeven; zoo van de nieuwere techniek in den hovenbouw en de bedrijfsmiddelen van tramwegen en de pas ingevoerde „ondergrondsche trambanen"; de bijna algeheele verdringing der vroegere middelen voor tractie door de electrische krachtoverbrenging, enz. In 't zake onteigening en verlegging van gronden, de bouwverordeningen en het woningwezen heeft het werk een kostelijke verrijking ondergaan door de bespreking van een groot aantal practische voorstellen en regelingen, zooals de onteigeningen volgens het zône-stelsel te Brussel, Budapest, Florence, Londen, Napels, Zurich en Hamburg, de verordeningen op trapswijze verbouwing in een groot aantal steden, de maatregelen tot het verschaffen van arbeiderswoningen, het woningtoezicht, de tuinsteden-beweging en dergelijke pogingen tot verbetering op sanitair, economisch en sociaal gebied.

Ook het „Aanhangsel" heeft aanzienlijk in bruikbaarheid gewonnen door de opneming van een groot aantal belangrijke wetten, ministerieele besluiten, politie-verordeningen, plaatselijke regelingen, en besluiten van vereenigingen, die zich op dit gebied bewegen. O.a. worden meegedeeld: de algemeene bouwwet voor het koninkrijk Saksen van 1 Juni 1900, de Pruisische wet op het verleggen van gronden te Frankfort a. d. Main van 28 Juni 1902, ministerieele besluiten van verschillende Bondsstaten ten aanzien van de inrichting van plaatselijke bebouwingsplannen, eenige nieuwe bouwverordeningen van verschillende steden (zooals b.v. die van Posen van 31 Maart 1903 met bepalingen omtrent het „achteruitbrengen der rooilijnen"), en eindelijk verschillende besluiten van belangrijke vergaderingen uit den jongsten tijd, zooals van den „Bouwmonumenten-verzorgingsdag" en van de Duitsche Vereeniging tot bevordering der openbare gezondheid.

Het zal wel niet noodig zijn, hier dieper op dit boek in te gaan, daar zeker geen vakgenoot, die ernstig en onbevooroordeeld van den steden-bouw studie maakt, verzuimen zal, met dit doorwrochte nieuwste werk van Stübben grondig kennis te maken. Bevestiging in reeds bekende waarheden en het opdoen van een menigte nieuwe denkbeelden op bouwkundig gebied zullen het welverdiend loon op dezen arbeid zijn.

D. K.

ALGEMEENE NEDERLANDSCHE OPZICHTERS- EN TEEKENAARS-BOND .. ..

INFORMATIE-BUREAU,
Secretariaat: . . . . . .
Rijswijkschweg 3, Den Haag.
Spreekuur iederen Maandagavond van 7—9 uur. .. ..

Ingeschreven Sollicitanten.

14 Bouwk.-Opzichter-Teek. 22—43 jaar, f 80—f 110 's maands,
9 Bouwk. Opzichters 23—45 jaar f 80—f 120 p. m.
17 Aank. Bouwk. Opz.-Teek., 19—24 jaar f 30—f 75 p. m.
11 Aank. Bouwk. Opzichters, 19—28 jaar f 60—f 75 p. m.
8 Aank. Bouwk. Teeken., 20—24 jaar f 40—f 70 p. m.
1 Assist. Bouwk. Opz.-Teek., 18 jaar f30 p. m.
2 Assist. Bouwk. Opz. 19—20 jaar f35 p. m.
1 Assist. Bouwk. Teek., 20 jaar f25 p. m.
1 Opzichter bij Gem. of Mij., 45 jaar f80 p. m.
1 Teekenaar Kunstnijverheid, 25 jaar f 70 p. m.
1 Aank. Uitvoerder Gew. Beton 21 jaar f 60 p. m.
1 Aank. Mach.-Teekenaar, 22 jaar f60 p. m.
1 Werktuigk. teek.-constr. 24 jaar f80 p. m.
1 Aank. Administr. Bouwk. Teek. 22 jaar f 45 p. m.
1 Hoofdmonteur of reizend technicus, 29 jaar f 85 p. m.
1 Bouwk. opz. aan cene fabriek, 28 jaar f 90 p. m.
1 Chef-Mach. Werkm. of Teek., 34 jaar f1500 p. j.
1 Meubelteekenaar, 23 jaar f 80 p. m.
1 Aank. Schreeps- en Werktuigk. Teekenaar, 23 jaar f 70 p. m.
1 Aank. Teek. Gew. Beton, 21 j. f 90 p. m.
1 Aank. Teek.-Constr. Schreps- bouwk. of motorenbouw, 23 j. f 70 p. m
1 Aank. Mach.-Opz. in cene fabriek, 28 j. f 80 p. m.
1 Assistent Machine-teekenaar, 18 j. f 25 p. m.
1 „ Ornament-teekenaar, 17 j. f 25 p. m.
2 Burger- en Waterbouwk. Opz.-teek., 23—31 j. f 80—f 90 p. m.
1 Chef-machinist of chef eener werkplaats.
1 Werkmeester op een machinefabriek 30 j. f 100 p. m.
1 Aank. Teek. Electrotechnisch of Monteur 19 j. f 40 p. m.
1 „ Werktuigk. of Mach-teek. 30 j. f 40 p. m.
1 Monteur of Opz. Electrotechniek, 20 j. f 45 p. m.
1 Opzichter-machinist 34 j. f 100 p. m.
1 IJzerconstr. bij betonfirma 24 j. f 100 p. m.
1 Aank. Werktuigk.-teek. 30 j. f 60 p. m.
1 Technisch Correspondent en Administrateur, 30 j. f 60 p. m.
1 Decorateur-teek., 29 j., f 60 p. m.
1 Ass. Electrotechnisch Teekenaar of Monteur, 18 j., f 25 p. m.
1 Electrotechnisch Teek. (Volontair) 20 j.
1 Fabricks-Opz., 29 j. f 75 p. m.
1 Teek. (IJzer-constructeur), 26 j., f 80 p. m.
1 Ass. Teek. Centrale verw., 18 j. f 25 p. m.

Zoowel leden als niet-leden kunnen gebruik maken van het Informatie-Bureau.

Inschrijfformulieren voor sollicitanten en alle inlichtingen zijn steeds aan het Secretariaat verkrijgbaar.

VIJFTIENDE JAARGANG, No. 10 ZATERDAG 9 MAART 1907

ARCHITECTURA

ORGAAN V.H. GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

BUREAU VAN REDACTIE: H. P. BERLAGE Nzn., Voorz. H. WALENKAMP, A. J. JOLING, W. KROMHOUT Czn., A. VAN BAALEN, D. F. SLOTHOUWER, COKN. VISSER, Leden. — — — — VASTE MEDEWERKERS: K. P. C. DE BAZEL en J. W. H. BERDEN — — — REDACTEUR VOOR HET TECHNISCH GEDEELTE L. ZWIERS — VALERIUSSTRAAT 64 TE AMSTERDAM.

UITGEVERS: J. VAN DER ENDT & ZOON MAASSLUIS. HET ORGAAN MET TECHNISCH GEDEELTE WORDT WEKELIJKS FRANCO TOEGEZONDEN AAN ALLE LEDEN VAN HET GENOOTSCHAP, DE JAARLIJKSCHE CONTRIBUTIE VOOR HET LIDMAATSCHAP BEDRAAGT: VOOR GEWONE LEDEN f 12,—, VOOR KUNSTLIEVENDE LEDEN f 10,—, VOOR BUITENLEDEN EN ASPIRANTLEDEN f 7,50.

STUKKEN EN CORRESPONDENTIE BETREFFENDE DE REDACTIE VAN HET WEEKBLAD TE ZENDEN AAN DEN HEER H. WALENKAMP, BUIKSLOTERLAAN 8 AMSTERDAM; BETREFFENDE HET PLAATWERK „DE ARCHITECT" AAN DEN HEER A. VAN BAALEN, AMSTELDIJK 111 TE AMSTERDAM; BETREFFENDE DE ADMINISTRATIE VAN HET GENOOTSCHAP AAN DEN SECRETARIS, DEN HEER PAUL J. DE JONGH, REGULIERSGRACHT 120, AMSTERDAM † † † † † † † †

INHOUD: Mededeelingen. — W. Springer. † — 'n Stap achterwaarts. — Gebrek aan woorden. — De Middelbare Technische School. — Verslag 1222e en 1223e vergadering. — De prijsvraag voor een raadhuis te Londen — Berichten. — Open prijsvragen. — Informatie-bureau. — Nieuwe Klapbruggen. — Een en ander over smeedbaar gietijzer. — Informatie-bureau.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

1e. Als gewone leden zijn voorgesteld door de heeren A. van Baalen en B. van den Nieuwen-Amstel Jr., de heer W. van Beuzekom, bouwkundig-teekenaar te Amsterdam; en

door de heeren H. Elte en D. Baars, de heer H. F. J. Tenkroode, bouwkundige te Amsterdam.

De ballotage zal plaats hebben in de vergadering van 20 Maart eerstk.

2e. Genootschapsprijsvragen.

In de prijsvraag voor een gaslantaarn met 5 lichten is bekroond het ontwerp ingezonden onder motto: „In herfst 1906", waarvan, bij openen van den naambrief, ontwerper bleek te zijn de heer Corn. de Graaf, architect te Utrecht.

In de overige prijsvragen zijn geen bekroningen toegekend. Het juryrapport zal in het volgend nummer worden opgenomen. De prijsvraag-antwoorden zijn in de leeszaal van „A. et A." (Parkzicht) tentoongesteld.

3e. Voordrachten over Bouwkunst.

De beide laatste voordrachten van de serie, n.l. die van de heeren Walenkamp en Berlage, zullen, in plaats van op 30 Maart en 6 April, gehouden worden op 13 April en 20 April, e.k.

4e. Prijsvraag Raadhuis voor Londen.

Het programma met bijbehoorende stukken dezer prijsvraag is ter inzage gesteld in de leeszaal van het Genootschap.

5e. Correspondentie-Prijsvragen „B. en V."

Aan schrijver van de briefkaart betreffende het prijsvraagantwoord Spoorwegstation motto: „Nuda est felicitas", wordt op verzoek van het Bestuur der Ver. „Bouwkunst en Vriendschap", bericht, dat een antwoord op dat schrijven aan het adres van ondergeteekende, Reguliersgracht 120, Amsterdam, te zijner beschikking ligt of op desbetreffend verzoek aan een op te geven correspondentie-adres zal toegezonden worden.

De 1ste Secretaris,
PAUL J. DE JONGH.

W. SPRINGER. †

Op Woensdag den 6den Maart 1907 is in den ouderdom van bijna 92 jaar te Amsterdam overleden de heer W. SPRINGER, oud-assistent architect der Gemeente, Eerelid van ons Genootschap.

Nog kort geleden, in 1905, werd de heer SPRINGER bij gelegenheid van zijn 90sten verjaardag gehuldigd en zijne verdiensten in het Genootschapsorgaan in 't licht gesteld.

En nu, bij zijn afscheid uit dit leven, brengt het Genootschap eerbiedige hulde aan de nagedachtenis van den man van groote bekwaamheden en edele inborst

Hij ruste in vrede!

'N STAP ACHTERWAARTS?

Mag men „de Telegraaf" gelooven, dan zou er in zake de Reguliersgracht-kwestie en die der verbreeding van de Vijzelstraat bij ons Gemeentebestuur iets te bespeuren zijn van eene zwenking in ongunstige, door het meerendeel van hen, die het met de toekomst der hoofdstad wèl meenen, veroordeelde richting.

Om onze lezers van alles wat deze beide belangrijke, elkaar zoo nauw verwante vraagstukken betreft, op de hoogte te houden, laten we de mededeeling uit het blad hier volgen; echter niet zonder eraan toe te voegen, dat we van harte hopen, dat het bericht onjuist zal blijken te zijn.

Waar ons Gemeentebestuur met zijn nieuw uitbreidingsplan voor de Zuid-zijde der gemeente bij het Rijk zoo'n welverdiend succes vond, spreken we als ons volste vertrouwen uit, dat ook het vraagstuk van de noodzakelijke verbreeding en verbetering van den hoofdtoegangsweg tot dezen sleuwen uitleg (o.i. de Vijzelstraat) door het bestuur naar de 'eischen van dezen tijd zal opgelost worden en tot een goed einde gebracht.

AMSTERDAMSCHE BELANGEN.

De Reguliersgracht, de Vijzelgracht en .... de ..... dorst van ons gemeentebestuur,

Niettegenstaande de krappe geldmiddelen, waarmee 's rijks hoofdstad het maar moet zien te stellen, wekt het toch bij velen verbazing, dat belangrijke, vooral urgente, kwesties — zooals de verbreeding onzer verkeerswegen — zulk een trage oplossing vinden.

Van de noodzakelijkheid der verbreeding van onze Vijzelstraat moet men ten stadhuize reeds lang ten volle overtuigd zijn. En aan het geloof in de toekomst van Amsterdam ontbreekt het — gezien o.a. de groote uitbreidingsplannen — gelukkig evenmin. Toch traineert men de zaak niet alleen en op opvallende wijze, maar nu gaat men ten stadhuize waarschijnlijk de kansen op een verbreeding der Vijzelstraat nog verkleinen, door er de kwestie der Reguliersgracht aan vast te knoopen.

Eerst zal, naar wij vernemen, worden uitgemaakt, of de Reguliersgracht al of niet zal worden dichtgegooid. Wordt deze gracht gedempt, dan is de kans op de zoo noodige verbreeding van de Vijzelstraat, menschelijkerwijs gesproken, verkeken. De Reguliersgracht zal dan zoovel mogelijk het tramverkeer van de Vijzelstraat overnemen, waardoor de laatste ontlast wordt.

De talrijke tegenstanders van een demping der zeer pittoreske Reguliersgracht, die ons aan hunne zijde vinden, zullen wel doen hun stem in dezen te doen hooren. Zij hebben gemakkelijk spel met hun betoog, dat met een demping veelal nutteloos een onzer mooiste stadsgrachten aan het verkeer ten offer zou vallen. Kon inderdaad de Reguliersgracht den grooten verkeersweg brengen, dien Amsterdam, gelijk wij reeds vroeger betoogden, van Noord naar Zuid behoeft, wij zouden haar desnoods aan de eischen van het moderne verkeer ten offer brengen, en ons willen troosten met een nihil sine causa.

Daarentegen achten wij het als vandalisme beschouwen, wanneer deze gracht werd dichtgegooid, om er een trambaantje van te maken. De beteekenis van verkeersweg zou de Reguliersgracht altijd vreemd blijven. De stroom van voertuigen en voetgangers, uit de oude stad komende, zal altijd de Vijzelstraat blijven nemen, omdat deze straat — als een groote slagader — recht voor het dichtbevolkte zuider-stadskwartier (buurt IJ, IJ, enz.) ligt. Hoe verder zich de bouw der stad achter-aarts (naar het Zuiden) uitbreidt, hoe drukker de Vijzelstraat oovermiddelijk worden moet. En niet alleen, dat zij, voor wie de Vijzelstraat de natuurlijke weg is, nimmer van het Sophiaplein af de Reguliersbeestraat er nog bij zullen nemen, om dan de minder richtige Reguliersgracht te gaan loopen, maar een ander deel van het verkeer, uit het noord-oosten der stad, dat nu door de Utrechtschestraat wordt geleid, zal zich evenmin laten dwingen de Reguliersgracht te gaan bevolken. Trouwens een gedempte Reguliersgracht, die nota bene op een 50, 60 meter afstand parallel met de Utrechtschestraat loopt, zou deze laatste gezellige winkelstraat vermoedelijk wel geen voetganger onttrekken.

Zoo zou toch bezien de demping van de Reguliersgracht, ten bate van een tramlijntje, een onmiddellijk blijken te zijn, waardoor de verbreeding der Vijzelstraat uitgesteld, maar niet afgesteld zou kunnen worden. Een politiek waartegen wij in belang onzer stad met klem willen waarschuwen, omdat het hier met volle recht een zuinigheid zou gelden, die de wijsheid bedriegt.

Indien men, gelijk wij, ten stadhuize overtuigd is, dat alleen een volledige verbreeding der Vijzelstraat een afdoende verbetering in den hoog noodigen, grooten verkeersweg kan brengen, dan deinze men niet voor het financieele offer terug, en houde men rekening met de behoefte, vooral met de toekomst van Amsterdam.

Ieder jaar, dat gewacht wordt, zal het offer grooter maken. Met elken zuidelijken uitleg van de hoofdstad stijgt de commercieele waarde van de Vijzelstraat, die haar passage dan al meer en meer vergroot ziet. Maar zelfs zonder meerdere drukte moet de toestand van de Vijzelstraat voor de veiligheid van den voetganger gevaarlijk worden genoemd.

Wij zouden den Raad wel in overweging willen geven het initiatief tot algeheele verbreeding der Vijzelstraat te nemen, wanneer een dergelijk voorstel mocht achterblijven, na de door ons verwachte handhaving van de Reguliersgracht.

Want, zijn wij wel ingelicht, dan moet ur bij onze wethouders vooral al heel weinig neigieg bestaan om groote en kostbare werken te ondernemen, die pas in Amsterdam's toekomst effect zullen sorteeren. Meer moet er ten stadhuize voor worden gevoeld de zaakjes maar kalm te laten marcheeren, met vermijding van alles wat de kans beengt op verzwaring van onze lasten.

Zeker geen staatsmansbeleid, als bij een wereldstad niet gelet kan worden op en voorzien in een toekomst van b.v. een halve eeuw verwijderd; en wel een gunstig gevolg van den deplorabelen toestand onzer gemeente-financiën, welke toestand de begrijpelijke desillusie van onzen hooggeachten burgemeester ook voor 't grootste deel op zijn rekening heeft....

Maar toch — al hooren wij alles van bevoegde zijde — wij desperceeren niet. En we hopen van harte, dat ons stadsbestuur, met zijn bekwamen leider, mr. Van Leeuwen, en zijn wethouders aan het hoofd, dit evenmin zal doen. Zonder optimisme in de toekomst onzer stad zijn wij verloren. Wie het met ons bezit, mag en zal ook met aarzelen, de grootste offers te brengen, wanneer het Amsterdamsch belang zulks dringend gebiedt.

Een stad als Amsterdam kan — bij welken financieelen toestand dan ook — nu eenmaal geen plattelandspolitiek gaan voeren. Onze voorouders hebben hier straten en stegen aangelegd voor de passage van zes kippen en een haan. Een dergelijk, gevarieerd, vervuld mag ons — menschen uit de e.g. „verlichte" eeuw — later niet treffen."

GEBREK AAN WOORDEN.

(Zie bijvoegsel van dit blad.)

In geestigen, tegelijk praktischen vorm doet de onder-Directeur van het Nederlandsch Museum, Dr. W. Vogelsang, een beroep op deskundigen in het meubelvak om medewerking in het aangeven van benamingen van meubelen en wandbetimmeringen en van alle onderdeelen, daarbij behoorende. Bezig met een beredeneerden catalogus van de meubelen in het Rijksmuseum, stuitte hij al spoedig op „gebrek aan woorden". Of ze er zijn? Ongetwijfeld! Menig vakman in stad en land, die bogen kan op jarenlange praktijk en — waar het vooral op aankomt — eeuwen-oude traditie, eene ongerepte traditie, zooals nog bij sommige oude „firma's", vooral in de provincie gevonden wordt, zal menige kernachtige benaming kunnen bijdragen voor de meest stellige onderdeelen van wanden en meubels, die nù nog maar bij omschrijving worden aangeduid. Voor sommige meubelen — de gothische bijv. — welke sedert lang niet meer tot de routine-producties behooren, zal het uiterst moeilijk vallen de juiste benamingen te vinden. Wellicht dat oude rekeningen, papieren etc. hierin eenig spoor kunnen aangeven. Dikwijls toch is een naam nog taaier van duur dan een meubel, al is de kans groot, dat zij niet onverbasterd is voort blijven leven, òf — wat slimmer is — zich aan andere onderdeelen heeft gehecht.

De vakkundigen, die hieromtrent den heer Vogelsang aanduidingen kunnen verstrekken, doen niet alleen hèm, doch allen een dienst, die gesteld zijn op juiste en korte omschrijving. Het zal goed zijn uit den chaos van historisch onjuiste, dikwijls zelf-gebrouwde woorden, te komen tot de juiste, uit de praktijk van het vak voortgekomen benaming.

Wij wenschen den heer Vogelsang een goeden oogst van gegevens toe en houden ons blad aanbevolen voor de mededeeling van de eventueel bereikte resultaten.

K.

DE MIDDELBARE TECHNISCHE SCHOOL.

De afdeeling 's-Gravenhage van den Bond van Technici hield gisteravond een vergadering, waarin als sprekers optraden de heeren H. J. C. Haver en H. van Aarat, beiden uit Amsterdam, leden der commissie voor het middelbaar technisch onderwijs van den Bond van Technici, met het onderwerp: „De Middelbare Technische School".

De heer Haver, belichtend het woord voerende, betoogde aan de hand der cijfers voor het hooger- middelbaar- en lager technisch onderwijs, op de begrooting voor binnenlandsche zaken uitgetrokken, dat het middelbaar technisch onderwijs op stukken na niet de zorg der Regeering heeft, dat het verdient. Twee oorzaken zijn daarvan niet vreemd. Allereerst de gebrek verkeerde voorstelling bij het publiek omtrent de taak van den technicus; in de tweede plaats de geringe belangstelling in het vraagstuk bij de technici zelf. En spr. voegde hieraan nog een beteeking van leedwezen toe over de geringe aandacht door de groote pers gewijd aan dezen tak van onderwijs, die toch van ongemeen belang is voor de welvaart van het gebeele volk.

Inmiddels, sedert de oprichting van den Bond van Technici, in 1895, werd de belangstelling grooter.

In dit verband schetste spreker de actie van den Bond in deze, en gaf hij een overzicht van de plannen van minister Kuyper, waarin de denkbeelden van den Bond — een systematische opleiding en als proef één centrale school — vrijwel gehoel waren beliohaand. Door te meenen dat het ministerie-De Meester, waarin zitting nam een ingenieur, oud-directeur der Pol. School, de plannen van dr. Kuyper zou overnemen, heeft de Bond, tot zijn leedwezen ervaren, dat hij geen juist inzicht heeft in de politiek.

Na met een enkel woord een overzicht te hebben gegeven van hetgeen minister Rink sich op het gebied van het Middelbaar Technische onderwijs denkt, verdedigde de heer Haver de stellingen: dat aan goed M. T. O. dringende behoefte bestaat; dat het geregeld onderwijs moet berusten op de practijk; dat als regel de voorbereiding dus niet gezocht dient te worden op de Hoogere Burgerschool en dat het voortgezet en uitgebreid Ambachtsonderwijs niet beantwoordt aan de eischen gesteld aan goed M. T. O.

Na een pleidooi voor de bevordering van het correspondentie-onderwijs, eindigde spr. zijn rede met een beroep op de leden van den Bond om de zaak warm te houden, en met een beroep op de Pers, om, ook en vooral in het belang der klein-industrie hier te lande, het hare te doen om te komen tot een goede regeling van het Middelbaar Technisch Onderwijs.

De heer Van Aarat betoogde ook zijnerzijds de noodzakelijkheid eener betere opleiding van onze technici, in het belang van de bevordering van onze nationale industrie, die zonder goed middelbaar technisch onderwijs niet tot bloei kan worden gebracht. Ongetwijfeld verdient de bevordering van lager en hooger technisch onderwijs de aandacht der Regeering; maar niet minder is noodig „een goed kader", een kundig „technisch onderofficierskorps".

Ook zijnerzijds herinnerende aan de instelling der commissie van den Bond gaf de heer v. Aarst een schets van haar arbeid, zoomede een overzicht van een door haar uitgebracht rapport, waarin als wenschen werden geuit, de door den eersten inleider ontwikkelde stellingen: en waarin in bijzonderheden werd aangegeven, hoe het middelbaar onderwijs in de toekomst zal behooren te worden geregeld. De commissie uit den Bond kwam in haar rapport tot de conclusies: 1o. dat urgent was de oprichting van de eerste middelbare technische school in een centrum van nijverheid; 2o. dat moest worden overgegaan tot oprichting van avondscholen voor voortgezet technisch onderwijs en 3o. dat gewenscht was de inrichting van een centrale correspondentie-school.

Aan de hand van een ingesteld enquête, waaruit bleek, dat de opleiding onzer hedendaagsche technici, geheel onvoldoende was, beantwoordde spr. bevestigend de vraag, dat aan middelbaar technisch onderwijs behoefte bestaat. Ontkennend daarentegen beantwoordde de heer v. Aarst, in overeenstemming met de commissie uit den Bond deze vraag: Moet de opleiding uits/uitend wetenschappelijk, dat is theoretisch zijn? En met de commissie was hij, bij alle waardeering voor de Ambachtsscholen, van oordeel, dat het Middelbaar Technisch onderwijs niet bij die scholen moet aansluiten. Noodig is een gelegenheidsschool, ingericht voor elke opleiding, toegankelijk voor iedereen, uit welke plaats ook afkomstig; voor arm en rijk. Maar als eisch tot toelating voor een soodanige middelbare technische school, zou dan onvoorwaardelijk dienen gesteld te worden, een voorbereiding in de practijk — in werkplaats of fabriek — van een duur van minstens drie jaren. Eerst langs dezen weg is het mogelijk te komen tot de vorming van theoretisch voldoend onderlegde, maar vooral — en dat is een dringende noodzakelijkheid — van uiterst bekwame, practische technici, die in staat zullen zijn onze groote en klein-industrie „concurrentiabig" te maken op de wereldmarkt.

Beide inleiders vonden toejuiching bij het niet talrijke gehoor.

Na deze inleidingen werd gelegenheid gegeven tot het vragen van inlichtingen. (H.bl.)

VERSLAG DER 1222e GEWONE VERGADERING, GEHOUDEN OP WOENSDAG 20 FEBRUARI IN 'T GENOOTSCHAPSLOKAAL „PARKZICHT".

— — — — — — —

Voorzittende Voorzitter was de heer H. P. Berlage Nzn. Notulen der vorige vergadering werden onveranderd goedgekeurd. Ballotage had plaats van den heer R. A. Hulshoff, Bouwkundig Ingenieur te Amsterdam, welke heer als lid werd aangenomen.

Het verdere gedeelte van den avond werd ingenomen door de voordracht van den heer Jan Stuijt, „Een Oriëntreis", eene, ook door hare ongewoonheid, zeer belangrijke bijdrage over Athene, Constantinopel, Cairo en Jerusalem, opgeluisterd door 'n pracht-collectie van foto's, van welke die van het „Heilige land", zeer de aandacht trokken.

De voordracht zelf bestond hoofdzakelijk uit 't voorlezen van door den spreker zelf neergeschreven indrukken, welker manuscripten de heer Stuijt zoo bereidwillig was der redactie ter hand te willen stellen, zoodat binnenkort deze indrukken in ons blad zullen verschijnen.

VERSLAG DER 1223e GEWONE VERGADERING, GEHOUDEN OP WOENSDAG 6 MAART, IN HET GENOOTSCHAPSLOKAAL „PARKZICHT".

— — — — — — —

De Voorzitter, de heer H. P. Berlage Nzn., opent de vergadering en verzoekt den Secretaris voorlezing van de notulen der vorige vergadering, welke onveranderd worden goedgekeurd.

Hierna installeert de Voorzitter met eenige toepasselijke woorden den heer Hulshoff, in de vorige vergadering als lid aangenomen. Op verzoek van den Voorzitter, die mededeeling doet van het ingekomen zijn van 't jury-rapport over de Genootschaps-prijsvragen voor 1906, houdt de Secretaris voorlezing van dit stuk, waaruit blijkt, dat, zooals de Voorzitter opmerkt, de inzending dit jaar, zoowel qualitatief als quantitatief op een bedroevend laag peil heeft gestaan (voor jury-rapport, zie afdruk in volgend nummer, bekroonden onder „Mededeelingen").

De heer Ingenohl is van meening, dat uit de treurige beantwoording dezer prijsvragen kan worden afgeleid het onbruikbare van het door enkele leden dikwijls verdedigde systeem van prijsvragen zonder programma.

De Voorzitter zegt, dat het al of niet onbruikbare van dit systeem nog met kan worden afgeleid uit deze eerste en eenigste maal van mislukken van zulk eene prijsvraag.

Echter is ook hij van meening, dat eene prijsvraag met programma is te verkiezen. 1)

Verder doet de Voorzitter de mededeeling, dat als gewoon lid zijn voorgesteld de h.h. van Beuzekom en van Tenkroode (zie onder „Mededeelingen" in dit nummer), waarna de heer Berlage het woord geeft aan zich zelf ter behandeling zijner Kunstbeschouwing met lichtbeelden.

Spreker zegt, geene lezing te zullen houden, maar eenige besprekingen ten beste te willen geven bij verschillende afbeeldingen van belangrijke dingen in Italië, Spanje en Duitschland. De heer Berlage begint dus dadelijk met zijne lichtbeelden, betreffende verschillende gebouwen, zoo uit- als inwendig, uit Italië, geeft daarna eene pauze ter bezichtiging eener uitgebreide collectie foto's en afbeeldingen van Bouw-, Beeldhouw- en Schilderkunst, aan de wanden opgehangen en ter tafel uitgespreid, waarna hij weer verschillende lichtbeelden vertoont, begeleid door eene causerie, hoofdzakelijk van gebouwen of onderdeelen in Duitsche steden, vervolgens in Frankrijk, dan in Spanje, en eindelijk

eene zeer eigenaardige keuze van verschillende moderne bouwwerken.

Het is in onzen tijd meer en meer bekend, dat van foto's en afbeeldingen, vertoond door de projectie-lantaarn, meestal zeer veel het aspect verhoogd wordt. Werden we vroeger als kinderen onthaald op de zoo gezellige, kleurrijke tooverlantaarn-plaatjes, die waarlijk op het witte laken voor onze oogen de heerlijkste schouwspelen en kleuren tooverden, barstten we toen reeds uit in kinderlijk gejuich, een eigenaardig feit is 't, dat door de moderne verbeteringen dit eenvoudig toestel nu vermag menschen van den ernstigsten aanleg te boeien, en de grootste man van onzen tijd zich niet schaamt, een slechts matig onderdrukt „prachtig!" uit te roepen, als z'n oog wordt geboeid door een mooie weergave van 'n schoon geheel.

Dank zij deze vervolmaking van dit eertijds zoo eenvoudige instrument! Betrekkelijk dus niet te verwonderen dat één te dezer vergadering, een die menigmaal „verre reizen deed" en dus „van zeer veel kan verhalen", bij 't verschijnen van elke plaat in enthousiasme uitbrak en den spreker van den avond zelfs menigmaal vóór was in 't noemen van oorsprong of bijzonderheid.

Zeker, deze veel-verhalen-kunnende, zag zich telkens verplaatst in dat land van zonnige warmte, van rijke contrasten, doolde door de hem bekende ruimten, zag elke plek, elken kolos, elken steen terug, waarvan de boeken hem de kleinste bijzonderheden eenmaal onthulden, bijzonderheden, die hij door de jaren bij duizenden in z'n schatkamer wist te bergen!

Gelukkige! Gij zijt dien avond geweest als in uw prilste jeugd-jaren, toen de kleurrijke beelden der toover-lantaarn werkten op uw fantasieën! Maar hebt ge toen ook niet geluisterd naar Vader of Moeder, Oom of Tante, die U iets trachtten mee te deelen?

Wij hebben dien avond, gekscherenderwijs hooren spreken van den „souffleur van Berlage." Ei! een souffleur is een nuttig insect, maar ongeroepen kan hij hinderlijk zijn.

Wij gelooven, dat Berlage's zeer belangrijke beschouwingen aan volledigheid nog veel gewonnen hadden, ware hij niet telkens gedeeltelijk verhinderd geweest in 't uiten zijner meeningen.

* * *

Aan het slot zijner beschouwingen gekomen, werd den heer Berlage dank gezegd voor zijne zeer interessante bijdrage door den heer Weissman, die zeide te weten, de tolk der aanwezigen te zijn.

Applaus besloot deze bijeenkomst. v. B.

---

1) Voor enkele jaren werd o.a. door mij moeite gedaan, Bestuur en leden te winnen voor 't uitschrijven van prijsvragen zonder programma. "t Is daarom, dat ik hierover 'n enkel woord wilde zeggen. Dit „zonder programma" sloeg alleen op ideale prijsvragen (behoorend onder de rubriek: „monumentale bouwwerken"), en zou dus b.v. niet van toepassing kunnen zijn op de dit jaar uit te schrijven prijsvraag voor een dorpsschool met woning.

Dit jaar mislukten al onze prijsvragen, wat quantiteit betrof althans. Men kan het dus, zooals de heer Berlage reeds opmerkte, daaraan niet wijten. Men zou het dus nog minstens één moeten beproeven, om: niet zich-zelf den naam toe te kennen van Hollander, die niet door de eerste moeielijkheden heendrijft. Verslagg.

DE PRIJSVRAAG VOOR EEN RAADHUIS TE LONDEN.

In het laatste nummer van den vorigen jaargang waren wij in de gelegenheid eenige mededeelingen te doen omtrent het toen bij den Raad van Londen (County-Council) ingediend programma der prijsvraag voor een gebouw, bestemd voor den graafschapsraad. Einde der vorige maand is het programma, in hoofdzaak samengesteld door het bestuur van het R. I. B. A., door dien Raad aangenomen en gepubliceerd. Aan dit programma ontleenen wij het volgende:

De wedstrijd wordt gehouden in twee deelen, te weten a. een vóórwedstrijd, b. een eindkamp; a staat open voor architecten van elke nationaliteit; tot den eindkamp zullen worden toegelaten minstens tien, hoogstens vijftien ontwerpers uit den vóórwedstrijd, benevens acht architecten door den Raad uit te noodigen; deze architecten moeten hunne ontwerpen inzenden op den datum van den eindkamp gesteld. De teekeningen der in den vóórwedstrijd bekroonde ontwerpen zullen aan de vervaardigers worden teruggezonden teneinde die voor den eindkamp in gereedheid te kunnen brengen. Aan elken inzender voor den eindkamp zal een honorarium worden uitgekeerd van t w e e h o n d e r d g u i n e a s (p.m. 2500 gld.)

De ingekomen antwoorden zullen ter beoordeeling in handen worden gesteld van de heeren R. N o r m a n S h a w en W. E. R i l e y, den architect van den Raad; in den eindkamp zullen deze heeren worden bijgestaan door een derden beoordeelaar, te kiezen door de inzenders.

Het is de bedoeling van den Raad den bekroonden ontwerper op te dragen zijn plan voor uitvoering verder uit te werken, waarbij de architect van den Raad bevoegdheid heeft voor zoover het betreft zaken van indeeling, constructie en stabiliteit. Voor hunne diensten zullen beide architecten worden gehonoreerd op een basis van vijf procent van de bouwsom, verdeeld in de verhouding van $^{9}/_{10}$ voor den bekroonden ontwerper en $^{1}/_{10}$ voor den architect van den Raad.

De ontwerpen van den vóórwedstrijd worden na de beoordeeling aan de vervaardigers teruggezonden en zullen die, met uitzondering van beide beoordeelaars, vóór de einduitspraak aan niemand ter bezichtiging worden gesteld.

Toelichting, letterschrift en schaal der teekeningen, en andere stukken moeten in de E n g e l s c h e taal zijn gesteld.

De ontwerper voor den vóórwedstrijd moeten zijn ingekomen vóór of op den 27 s t e n A u g u s t u s 1907; de inzending voor den eindkamp heeft plaats drie maanden later.

Bij het programma is gevoegd een schetsplan van de hoofdverdieping; dit plan is te beschouwen als een schematische aanduiding eener rangschikking van de verschillende lokalen en kan door de inzenders naar eigen inzicht worden gewijzigd.

De mededingers zullen zich op de hoogte hebben te stellen van plaatselijk geldende verordeningen en voorschriften, terwijl eene bezichtiging van het terrein met zijne omgeving wordt aanbevolen.

Als bouwsom is beschikbaar een bedrag van 850,000 pond sterling (zeventien ton).

Elk ontwerp moet vergezeld gaan o.m. van een door den inzender geteekend stuk, waarin wordt verklaard, dat het ontwerp diens e i g e n w e r k is en dat de teekeningen zijn gemaakt onder zijn persoonlijk toezicht, op eigen bureau en door eigen personeel,

In den vóórwedstrijd worden gevraagd de teekeningen van de plattegronden, de drie voornaamste gevels en twee doorsneden; perspectiefteekeningen worden in geen van beide wedstrijden verlangd. Alle teekeningen uitsluitend in inktlijnen te behandelen.

Ten slotte geeft het programma alle détails betreffende de inrichting van het gebouw en de vereischte lokalen voor de verschillende takken van dienst.

N.B. Het volledig programma der prijsvraag met de toelichtende teekeningen zijn opgehangen in het Genootschapslokaal en aldaar voor eventueele deelnemers dagelijks te bezichtigen.

BERICHTEN.

DE REGULIERSGRACHT EN DE VIJZELSTRAAT.

Zooals men weet, werd bij de behandeling van de gemeentebegrooting voor 1907 de voordracht, in zake het herstel van de bruggen over de Reguliersgracht aangehouden. Dit aanhouden stond in verband met de plannen tot verbreeding der Vijzelstraat, en met de mogelijke demping der Reguliersgracht zelf.

Naar wij thans vernemen, zal binnenkort de Reguliersgrachtkwestie, in den Raad in behandeling worden gebracht. Dan zal worden uitgemaakt of de gracht gedempt, dan wel gehandhaafd en van nieuwe bruggen voorzien zal worden. Wordt tot demping besloten, dan ligt het in het voornemen van het gemeentebestuur de verbreeding van de Vijzelstraat te laten rusten. Vooral de groote sommen, die met een algeheele verbreeding van deze straat gemoeid zijn, schijnen ten stadhuize als zeer bezwarend voor de uitvoering te gelden.

Besluit de Raad tot demping der Reguliersgracht, dan zou hierover een tramlijn worden gelegd, zóó, dat de Vijzelstraat slechts in één richting tramverkeer overhield, terwijl in ieder geval het voorste gedeelte der straat, bij het Sophiaplein zou worden verbreed.

Men kent echter de vele bezwaren tegen demping der Reguliersgracht. Besluit de Raad dan ook tot handhaving en den aanleg van nieuwe bruggen, dan moet de verbreeding der Vijzelstraat voortgang vinden, en hoopt men ten stadhuize, in deze richting met spoed werkzaam te kunnen zijn.

Tel.

DE PRIJSVRAAG VAN »DE AMSTERDAMMER.«

Voor de prijsvraag, uitgeschreven door de redactie en uitgevers van »De Amsterdammer«, weekblad voor Nederland, voor eene illustratie uit Rostand's tooneelstuk, »Cyrano de Bergerac«, zijn 52 ontwerpen ingekomen, die in handen zijn gesteld van de jury, bestaande uit de heeren Josef Israëls, Willem Maris, Johan Braakensiek en W. J. Steenhoff.

DE GROOTE CLUB.

De Groote Club, die zooals men weet haar gebouw op den hoek van de Kalverstraat en Paleisstraat heeft, en reeds eigenares is van perceel Kalverstraat no. 2 (café Oost-Indië), heeft haar besittingen in de Kalverstraat uitgebreid. Wij vernemen namelijk, dat het winkelhuis, Kalverstraat no. 4, Woensdagavond door de makelaars Staal voor f 84,000 is aangekocht voor de Groote Club. Reeds vroeger was over den aankoop onderhandeld, echter zonder succes, wijl de vraag van f 125,000 door de familie Bosch, te hoog werd gevonden. Zooals men ziet bracht het pand in openbare veiling ook heel wat minder op, wat niet wegneemt dat per vierkanten meter grond (het huis is niet meer dan afbraak) een beduidend bedrag is betaald. Het perceel Kalverstraat no. 4, dat aan de Groote Club, met overschrijven opgeveer 90 mille kost, heeft 267 vierk. M. oppervlakte. De vierkante meter komt dus op bijna f 340 te staan.

»Doctrina« en de Groote Club hebben nu dit geheele stuk Kalverstraat in handen, want het perceel-Trio (no. 6) is reeds het eigendom van »Doctrina« (z.o. 8).

Dus ruimte genoeg voor uitbreiding of verschuiving bij eventueele verbreeding der Paleisstraat. (Tel).

PROTEST VREDESPALEIS.

Eenige maanden geleden werd bij deurwaarders-exploit namens eenige Nederlandsche architecten, die deelgenomen hadden aan de prijsvraag voor het Vredespaleis, aan het Bestuur der Carnegie-stichting verbod gedaan om eenige uitvoering te geven aan de uitspraak der jury in die prijsvraag, op grond dat deze zich niet aan de voorwaarden heeft gehouden, in het programma voor die prijsvraag gesteld.

Thans is binnenkort de dagvaarding in deze zaak tegemoet te zien, waarbij de bedoelde architecten schadevergoeding vragen van het bestuur der Carnegie-stichting op grond dezer beweerde niet-naleving van de bovengenoemde voorwaarden.

GEMEENTEWERKEN 's BOSCH.

De Gemeenteraad van 's Bosch benoemde tot adjunct-ingenieur der gemeentewerken den heer R. C. H. Schungel aldaar op een jaarwedde van f 2000.

RIJKSMUSEUM TE LEIDEN.

Het Rijksmuseum van Oudheden te Leiden heeft van den heer mr. A. E. H. Geekoop, te 's Gravenhage, verschillende afgietsels van Grieksche beeldhouwwerken ten geschenke ontvangen.

Aan den schenker is den dank der Regeering betuigd. (»St.-Ct.«)

VREDESPALEIS.

Omtrent het gewijzigd ontwerp, door den heer Cordonnier opgemaakt voor den bouw van het Vredespaleis, wordt vernomen, dat het in verschillende opzichten belangrijk van zijn eerste, bekroonde ontwerp afwijkt. Het voor-aanzicht van het middergedeelte komt het meest met het oorspronkelijk ontwerp overeen, doch overigens bestaat tusschen beide ontwerpen hoofdzakelijk dit verschil, dat thans van buiten de indeeling van het geheel — in groote en kleine rechtzaal, bibliotheek, enz. — veel duidelijker is te overzien. In stede van vier torens heeft het goedgekeurde plan er één, op den rechtervleugel.

Omtrent den datum der eerste-steenlegging is nog niets met zekerheid te zeggen. Dit hangt af van den tijd, welke nog verloopen moet met het uitwerken der detailteekeningen, het maken der bestekken der aanbesteding, enz.

Het terrein op »Zorgvliet«, waar het paleis zal moeten verrijzen, is inmiddels reeds vroeger vlak gemaakt, terwijl ook reeds voorloopig is bepaald, dat in het voormalig Paleis Buitenrust de directie bij den bouw van het werk zal gevestigd zijn.

OOST-INDISCHE BERICHTEN.

Van het jaarverslag der Vereeniging „Djocdjasasche Kunstnijverheid", die ook met B o r o b o e d o e r in verbinding staat, nemen wij uit de Ind. bl. den het volgende over:

Met het kapitaal van f 3000 werd tot Juni gewerkt, toen bleek uitbreiding van den inventaris noodig en werd opnieuw een bedrag van f 1000 beschikbaar gesteld, welke som echter niet geheel gebruikt werd.

Op ultimo December sloot de afrekening als volgt:

Aan renteloos voorschot genoten f 38,00; aan waarde goederen inventaris f 4215,60.

Omgezet werd:

Aan uitbetaalde werkloonen, f 12383,12; aan verkochte voorwerpen gelnd f 12207.10, of gemiddeld f 1031.93 en f 1017,26 per maand.

Voor Europeesche en inlandsche hulp, localiteur, administratie, verlichting enz. was uitgetrokken een bedrag van f 100 per maand. Na afschrijving van afgekeurde of minderwaardige voorwerpen restte een winst-cijfer van 191,40.

Uit vorenstaande blijkt: eerstens dat de Javaan zeer artistiek is aangelegd, Tweedens, dat indien Europeanen zich de moeite willen geven en er den tijd voor over hebben om de voorwerpen voor hen te verkoopen en te verbeteren, zij een groot succes kunnen behalen, zelfs met een betrekkelijk klein kapitaal. Het spreekt wel van zelf, dat dit laatste geen regel is; wellicht dreegen in dit geval verschillende gunstige omstandigheden er toe bij om deze uitslag te bewerken en misschien zou men elders met het kleine bedrag weinig kunnen uitvoeren.

Maar nu deze proeve zoo goed gelukt, en men de bewijzen voorhanden heeft, hoe dankbaar werk het is om den Javaan in zijn arbeid te hulp te komen; nu men ziet, hoeveel die hulp bijdraagt tot meerdere welvaart van verscheidenen bunner, zal de regeering ongetwijfeld het hare doen, waar de pogingen om de Javaansche Kunstnijverheid te bevorderen enkel stuiten op gebrek aan eenig kapitaal,

Bovendien is het, afgezien van de bevordering der welvaart van den Inlander, zeer gewenscht dat inrichtingen als „Kunstarbeid" zooveel mogelijk steun erlangen, daar zij zeer veel bijdragen tot bevordering van het vreemdelingen-verkeer.

Bij de installatie in December 1905 werd een vreemdelingenboek aangelegd, waarin zooveel mogelijk allen hun naam en adres schrijven die buiten de residentie wonen. Het is een zeer heterogeen gezelschap, dat in den loop van dit jaar heeft ingeschreven: er zijn bezoekers uit alle landen en van alle zeeën vertegenwoordigd. De Prins van Reuss, de Fransche Consul van Saigon, Amerikaansche dames, een gegageerd militair die zijne moeder een naaidoos van gesneden hout mee thuis wilde brengen, Russen, Duitschers, Engelschen, staan in bonte rij in het boek opgeteekend.

Het is geen gemakkelijk werk, het voorstellingen van den inlander. Het is tijdrooverend en men wordt er niet rijk bij.

Maar het is dankbaar werk en het geeft voldoening te zien hoe de werklieden bij den dag vooruitgaan en hoe zij er zelf gaandeweg plezier in krijgen om mooier werk af te leveren.

Men probeere slechts. Gaarne is de directrice, mevr. ter Horst—de Boer, bereid meer uitvoerige inlichtingen omtrent de werkwijze enz. te geven.

OPEN PRIJSVRAGEN.

Prijsvraag van »de Amsterdammer«, Woonhuis-ontwerp. Inlevering 30 April 1907. Programma in No. 52, 1906.

Raadhuis voor Londen, Inlevering 7 Mei 1907. Mededeelingen in No. 51, 1906.

Diploma voor de te houden Tentoonstelling van Kunst-Industrie en Nijverheid van de Vereeniging »Vak en Kunst«, te Dordrecht. Inlevering vóór 25 Maart 1907. Mededeelingen in No. 3,

Van de »Vereeniging van Nederlandsche Kalk-Zandsteenfabrikanten. Inlevering 1 Mei 1907. Mededeelingen in No. 5,

---

INFORMATIE-BUREAU
van den Bond van Technici,
Bureau: .. ..
Maasstraat 110, Rotterdam

Ingeschreven sollicitanten

23	Bouwk. Ops, Teekenaars	22 tot 48 jaar,	f 60	tot	f 100	p. w.
8	» Ops. Uitvoerders	23 » 45 »	- 60	»	- 80	»
2	Scheepsteekenaars aankom.	20 » 23 »	- 45	»	- 50	»
9	Waterb. Opzichters Teek.	21 » 30 »	- 70	»	- 90	»
6	Werktuigk. Teekenaars	20 » 34 »	- 95	»	- 100	»
2	Werktuigk.Ops, (Constructeur)	34 » 39 »	- —	»	- 100	»
2	Electrotechnikers	» 27 »	- 70	»	- 80	»
8	Bouwk. Ops,-Teek., aankomend.	20 » 25 »	- 45	»	- 65	»
4	Machinisten-Chef	28 » 39 »	- 75	»	- 150	»
2	Leeraren Werktuigkunde en 1 Bouwk.	27 » 39 »	-100	»	-110	»

TECHNISCH GEDEELTE

NIEUWE KLAPBRUGGEN.

Te Königsberg in Pr. zijn onlangs twee klapbruggen voor het verkeer open gesteld, die van de laatste daar gebouwde in principe niet veel verschillen, doch in zooverre onze aandacht verdienen, omdat zij den stroom onder een hoek van 16,5 graad overbruggen.

De rivier de Pregel is op beide plaatsen ongeveer 76 M. breed. Het bouwplan voor draaibruggen werd niet uitgewerkt,

eensdeels, omdat de situatie dan minder gunstig zou geworden zijn, anderdeels omdat bij een draaibrug de nuttige doorvaarthoogte minder zou zijn en ten slotte, omdat de bruggen voor elk schip geopend worden en het openen en sluiten der kleppen veel sneller geschiedt dan het open- en dichtdraaien van een draaibrug. Het scheen het voordeeligste om twee stroompijlers te bouwen en de doorvaartopening juist in het midden te maken en door kleppen te overbruggen.

Scheeve klapbruggen in den eigenlijken zin zijn natuurlijk onuitvoerbaar; de draaiassen moeten altijd loodrecht op de lengteas van de brug liggen. Is een bepaalde doorvaartwijdte in de stroomrichting voorgeschreven, dan wordt de afstand van de draaias des te grooter, naarmate de brug den stroom schuiner kruist. De pijlers kan men echter scheef, dus in de stroomrichting bouwen; alleen worden zij dan met het oog op de plaatsing van lagers, machinedeelen en kelders voor de contra-gewichten zooveel breeder, als de schuinte grooter is. Loodrecht op de brugas staande pijlers zijn inderdaad kleiner, dus goedkooper en beperken de doorvaartopening niet meer dan de schuine breede pijlers. Voor het leiden der schepen in de doorvaart kan door wrijfhouten gezorgd worden. De waterafvoer van den stroom zou echter zoo ongunstig beïnvloed worden, dat deze stand wel zelden te gebruiken is. Hetzelfde geldt ook voor de pijlers, welke, evenals bij de Beursbrug te Kopenhagen, met de binnenzijde in de stroomrichting, met de buitenzijde echter haaks op de lengteas der brug gebouwd zijn. In ons voorbeeld vereischte de hoek van de draaias met de pijleras van 16½ graad een pijlerbreedte van 8 M., terwijl bij loodrechten pijlerstand een breedte van 6.5 M. voldoende geweest zou zijn.

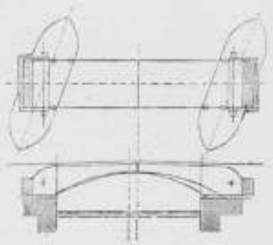

Fig. 1.

Een andere moeielijkheid bij scheeve klapbruggen is de constructie van den parabolisch gevormden onderkant van den klep hoofdligger. Maakt men beide hoofdliggers hetzelfde, den onderkant dus symmetrisch, dan verdwijnt deze, wanneer men voor de brug staat links en rechts op verschillende hoogte achter de pijlervoorkanten (zie fig. 1). Wil men dit ontgaan, dan moet men den onderkant assymmetrisch maken, dus de eene paraboolhelft steiler op laten loopen. Daar geen van beide manieren geheel bevredigend is, heeft men bij de Beursbrug te Kopenhagen den onderkant wel is waar symmetrisch uitgevoerd, maar de kleppenweg niet in den top van de parabool gelegd, en zijdelings daarvan gemaakt. Dit is weer constructief niet in den haak. Bij de bruggen te Königsberg is de assymmetrische vorm van onderkant gekozen. De oplegging van den eenen hoofdligger ligt daarbij verder van de draaias als de andere. De eene hoofdligger wordt daardoor inderdaad lichter. De gebrekkige symmetrie van de onderkanten is ook niet bijzonder storend, doordat men de brug van den oever uit toch niet juist van voren ziet, dus de lijnen vanzelf verkort ziet. De totaalbreedte van beide bruggen bedraagt 12 M.; daarvan komen 7 M. voor den rijweg en 2.5 M. ter weerszijden voor trottoirs. Op de kleppen zijn de trottoirs tot 2 M. breedte ingekrompen. De tramsporen liggen aan de buitenzijde van den rijweg, zoodat middenin ruimte voor het uitwijken en inhalen der voertuigen overblijft. De doorvaartwijdte is bij de nieuwe „Holzbrücke" 16 M., bij de „Kaiserbrücke" 12.5 M. tusschen de pijlers. De beide zijopeningen zijn niettegenstaande hun betrekkelijk groote overspanning van 19.63 M. bij de Holzbrücke en 21.48 M. bij de Kaiserbrücke met liggers van plaatijzer overbrugd, die middenin een staande plaathoogte van 1.80 M. verkregen en in 't belang van een ongehinderd rijverkeer geheel onder het bruggendek liggen.

De rijweg der vaste bruggen bestaat evenals die der opritten uit granietplaveisel; voor de kleppen zijn evenals bij bijna alle andere klapbruggen, gietstalen platen gebruikt. De trottoirs der vaste bruggen zijn geasphalteerd, die der kleppen zijn voorzien van eiken planken.

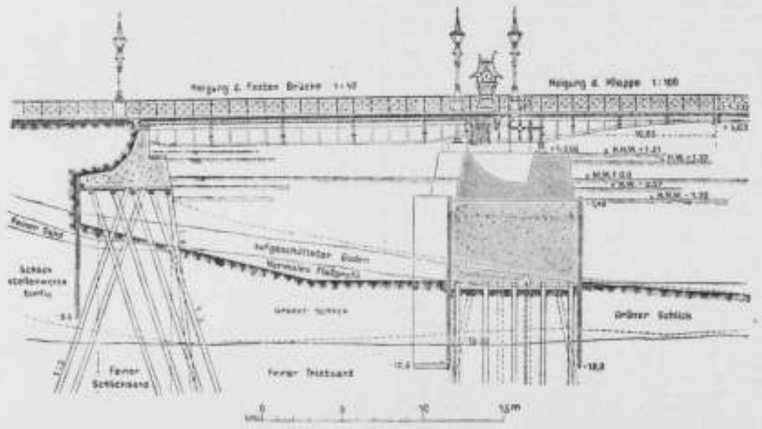

Fig. 2.

Voor de klapbruggen (zie fig. 2) is de sinds meer dan 20 jaar beproefd gebleken bouwconstructie van de naar een ontwerp van den Stadtbaurat Naumann in de jaren 1885 en 1886 gebouwde Köttelbrücke onveranderd aangehouden, evenals dat bij den in 't jaar 1896 geopende Schmiedebrücke en de geheel gelijke in 1891 geopende Krämerbrücke geschiedde. Terwijl de kleppen der Schmiede- en Krämerbrücke bij 28,3 M. afstand der draaiassen en 12 resp. 13,5 M. totaal-breedte, door de geringe bouwhoogte vier hoofdliggers verkregen, behoefden voor de nieuwe Holzbrücke bij 24,5 M. en bij de Kaiserbrücke bij 20,9 M. afstand der draaiassen slechts twee hoofdliggers geconstrueerd te worden. De gietijzeren tegenwichten zijn vast aan de kleppen achter-armen verbonden en draaien bij het openen der bruggen in kelders, die vrij van den hoogsten waterstand blijven

De draaiassen zijn vast opgelegd en liggen juist in het zwaartepunt van het geheel, zoodat de kleppen in elken stand volkomen in evenwicht zijn. De hoofdliggers der kleppen rusten, wanneer de brug gesloten is, op twee voor de draaias geplaatste steunlagers. Daar de draaitappen zich in hun lagers een weinig kunnen opheffen, doen verkeerslasten een tippen om deze steunlagers ontstaan en deze tipmomenten worden door het aan een verlengden hefboomsarm werkend tegenwicht grootendeels opgenomen. De kleppenachterarmen stuiten bovendien tegen een dwarsligger van de aansluitende vaste brug, waar bij het oplichten der hoofdliggers, in zooverre het eigen gewicht onvoldoende is, door verankering met het metselwerk der stroompijlers belet is.

Ook de bewegingsinrichting is, evenals bij de voornoemde drie oudere bruggen geconstrueerd, en als drijfkracht is nog waterdruk behouden, al mag electrische drijfkracht goedkooper zijn en het voordeel van volkomen vorstvrijheid bezitten. Voor de Holzbrücke kon de in het machine-gebouw van de Schmiedebrücke opgewekte waterdruk benut worden. Voor de Kaiserbrücke moest wel is waar een nieuwe waterdruk-installatie gebouwd worden; doch was de bedoeling van het gemeentebestuur een brughuis met dienstlokalen, twee woningen voor brug-opzichters te bouwen. Daarbij kwam dat men ten tijde van de bewerking van het ontwerp nog geen ervaring over de exploitatie van electrische klapbruggen bezat en dat volgens onze eigen ondervinding de waterdruk bijzonder eenvoudig en bedrijfszeker is en door toevoeging van glycerine in hooge mate vorstvrij te maken is. Met een mengsel van twee deelen water en een deel glycerine is waterdruk bij een koude van 13 gr. Cels. mogelijk, en dat is in de practijk voldoende. Over de inrichting van 't bewegings-mechanisme kunnen wij nog in 't kort zeggen, dat op de verlengde draaiassen twee tand-kwadranten met spieën bevestigd zijn, die in een tandstrook grijpen, welke met den zuigerstang van den druk-cylinder verbonden is. Behalve mechanische drijfkracht is in geval van nood op handkracht gerekend.

Voor de berekening van de benoodigde kracht werd tot nog toe behalve de wrijvingsweerstanden een winddruk van slechts 20 K.G. per M.² geopende klep in rekening gebracht. Volgens onze ondervinding is ook dit schijnbaar zeer gunstige cijfer nog te hoog. Misschien is ook de tappen-wrijving met $u = 0{,}2$ en het verlies door zuiger-, stopbussen- en tandwrijving met 15 pCt. van den werkenden waterdruk te ongunstig aangenomen. In elk geval is bij de oudere bruggen de op dezen winddruk en wrijvingsverliezen gebaseerde waterdruk nooit gebruikt. De voor het bedrijf noodige waterdruk bedraagt slechts 0,4 van den zoo berekenden druk. Bij de Kaiserbrücke werd dan ook van te voren op een overeenkomstig geringeren waterdruk gerekend, welke dan ook voor het bedrijf geheel voldoende is.

De door het „Städtischen Hochbauamt" ontworpen architectuur der bruggen, vooral die van de Kaiserbrücke en bijbehoorend machine-gebouw kan als zeer goed geslaagd beschouwd worden, hoewel de artistieke vorm van de galgen waaraan de trolley-draden van de tramlijn eindigen bijzondere moeielijkheden biedt.

Het metsel- en timmerwerk van beide bruggen is door de Königsbergsche firma R. Sandmann, de ijzerconstructie en bewegingsmechanisme door de Königsberger Maschinenfabrik Union-Giesserei uitgevoerd. De kosten van de Holzbrücke hebben inclusief de ongeveer 250 M. lange waterdrukleiding rond 500,000 Mark, die van de Kaiserbrücke 460,000 Mark en die van het bijbehoorende machine-gebouw 80,000 Mark bedragen.

Met den bouw van een nieuwe (de achtste) klapbrug, de nieuwe Grünen Brücke is men begonnen. Deze ligt slechts 100 M. stroomafwaarts van de bovengenoemde Köttelbrücke en heeft daardoor dezelfde situatie. Alleen is de wegbreedte van 12 op 13,5 M. gebracht, waarvan de rijweg 7,5 M. en de trottoirs ook over de kleppen 3 M. breed zijn. Ongeveer 40 M. beneden de Grünen Brücke vereenigen zich de beide armen van de Pregel. Bij deze samenloop is de rivier 20 M. diep. Een uitlooper van deze kolk reikt tot aan de Grünen Brucke, zoodat de nieuwe stroompijlers in circa 9 M. waterdiepte gebouwd moesten worden. Onder deze omstandigheden scheen de anders gebruikelijke fundeering (betonstorting tusschen kistdammen) voor de stroompijlers niet meer mogelijk. Hiervoor is caisson-fundeering gekozen. De pijlers moeten daarbij tot 20 M. onder de gemiddelde waterlijn gebouwd en ingeval de op deze diepte aanwezige zandlaag geen voldoende draagvermogen bezit, nog 2,5 M. dieper tot in de diluviale kleilaag gebracht. De caissonfundeering, vooral op deze diepte en de beperkte werkruimte doen de bouwkosten enorm stijgen; deze zijn op 786,000 Mark begroot. Daarvan bedragen de kosten van steiger- en caissonwerk 74,000 Mark. De caissons kosten bij 150 M.² grondvlak elk 20,000 Mark; het grondwerk bij het inzinken 23 Mk. per M.³; de opmetseling der fundamenten tijdens de inzinking 10 Mk. per M.³; het mengen en insluizen van het beton voor de vulling van de werkruimte in de caissons zonder materiaal 31,5 Mk. per M.³ Even hoog zijn de andere prijzen. De uitvoering der pijlers geschiedt weer door de firma R. Sandmann. De eigenlijke caissonwerken verricht de firma Phil. Holzmann en Co. te Berlijn. IJzerconstructie en bewegingsmechanisme worden weer door de Königsberger Union-Giesserei geleverd. Ook voor deze brug is beweging met waterdruk voorgeschreven, daar deze benut kan worden van de nabijliggende Köttelbrücke.

R.

EEN EN ANDER OVER SMEEDBAAR GIETIJZER

(Vervolg.)

De uitbreiding der smeedbaargietijzer-industrie.

De uitbreiding der smeedbaar-gietijzer-industrie had daarop zeer snel plaats, en op verschillende plaatsen in Amerika verrezen gieterijen, die zich op de smeedbaargietijzer-industie gingen toeleggen. Als de voornaamste hiervan kunnen wij noemen; the New-Jersey Malleable Iron works of Newark; The Oak Hill Malleable Iron company, te Oak Hill, New-York; Stellwagen en Bryant te Philadelphia; en Alexander Boyden te East Boston. De bovengenoemde firma's en vele andere werden gesticht tusschen de jaren 1833 en 1850.

doch vele daarvan moesten den kamp opgeven en werden ontbonden.

Vele veranderingen trachtte men in de fabricage tot stand te brengen, doch eerst na den burgeroorlog kwamen er ingrijpende veranderingen in de smeedbaargietijzer-industrie tot stand.

Met de opkomst van het land na den burgeroorlog was de smeedbaar-gietijzer-industrie tot een aanmerkelijke hoogte gekomen, en waren de daarvoor gebruikt wordende ovens en gereedschappen belangrijk vergroot en verbeterd. De luchttrekovens waren zoo gewijzigd en verbeterd, dat zij voor het groot bedrijf aangewend konden worden. Uit proeven was gebleken dat ruw ijzer met een hoog siliciumgehalte ,een slechte soort smeedbaar gietijzer opleverde, en om dat destijds de scheikunde nog niet die vorderingen in het metaal-onderzoek had gemaakt als heden ten dage, is het begrijpelijk, dat het zeer moeielijk, en niet anders dan langs practischen weg mogelijk was, om uit te maken of een soort ruw gietijzer al dan niet geschikt was voor smeedbaar gietijzer; groote sommen gelds heeft men dan ook aan dit onderzoek besteed.

Met het uitbreken van den Amerikaanschen burgeroorlog, had het gouvernement der Vereenigde Staten groote behoefte aan ijzer, en de gieterijen die zich op de smeedbaargietijzer-industrie hadden toegelegd, kwamen hiervoor het eerst in aanmerking, om voor het gouvernement te werken, waardoor alle proefnemingen zoo goed als stil stonden.

Omstreeks dezen tijd was het zoogenaamde „Lake Superior Iron" aan de markt gekomen, welke ijzersoort, zonder dat hij met andere soorten vermengd behoefde te worden, bijzonder geschikt was voor omzetting in smeedbaar gietijzer. Het gebruik van deze ijzersoort nam zeer snel toe, en zelfs tot op heden wordt het nog veel voor dezen tak der nijverheid aangewend.

Na den burgeroorlog werden de proeven met het gieten en ontlaten van gietstukken van smeedbaar gietijzer weder hervat, waardoor de kennis van de metallurgisten aanmerkelijk verrijkt werd, vooral door de analytische methode tot het vermengen der verschillende ijzersoorten, waardoor men met goedkoopere ijzersoorten, een in hoedanigheid gelijkstaande ijzersoort verkreeg als met „Lake Superior Iron."

In het smelten en gieten is na dien tijd geen noemenswaardige verandering ontstaan; de capaciteit der ovens is uitgebreid, en de gereedschappen eenigszins verbeterd en met den tijd medegegaan. Alleen voor werkstukken, welke aan bijzondere eischen moesten voldoen, bleek dat de puddeloven beter voldoed dan de koepeloven.

Voornamelijk als het gietstukken van groote afmetingen betreft, is dit voordeel van belang, omdat men uit den puddeloven een meer gelijkslachtige ijzersoort kan verkrijgen dan uit den koepelvorm.

Het proces verbeterde nog aanmerkelijk toen men olie als brandstof ging gebruiken, bij het gieten en gloeien. Dit werd nu niet aangewend uit een oogpunt van bezuiniging, doch men hield het ijzer zuiverder en had geen last van de schadelijke inwerking op het gesmolten ijzer van de uit de brandstof vrij gekomen zwavel.

Bovendien kan men, met olie als brandstof, de temperatuur gemakkelijker regelen en op ééne hoogte houden, wat bij steenkolen en houtskolen niet zoo gemakkelijk is.

Hoewel ook in Engeland, Frankrijk en Duitschland, vele gieterijen voor smeedbaar gietijzer werden opgericht, blijft Amerika toch het land, wat zijn voorwerpen het goedkoopst aan den markt brengt, en die tot nog toe de beste werk levert.

Op dit oogenblik bezit Amerika 125 groote gieterijen, die ingericht zijn voor het gieten van smeedbaar-gietijzer; deze leveren ongeveer 2000 ton ijzer per dag of 700.000 ton per jaar, terwijl de opbrengst van al de landen der oude wereld slechts 80.000 ton per jaar bedraagt.

De prijs van smeedbaar-gietijzer is zoo laag geworden, dat het vele voorwerpen ,die men vroeger van gewoon gietijzer vervaardigde, verdrongen heeft.

Daartegenover heeft men ook getracht om het smeedbare-gietijzer te verdringen, door de voorwerpen van gegoten staal te vervaardigen. doch dit mag voordeel of nut opleveren bij groote werkstukken, maar bij kleine heeft het staal het smeedbaar-gietijzer niet kunnen verdringen, want het vinden van kleine gietvormen, die bestand zijn tegen de hooge temperatuur van gesmolten staal, is tot nog toe niet mogen gelukken.

Op dit oogenblik wordt het smeedbaar-gietijzer reeds in de vier grootste takken van nijverheid gebruikt en wel voor de gereedschappen bij den landbouw, voor vele onderdeelen van werktuigen en schepen, voor die van spoorwegen, rijtuigen en ten dienste der Electrotechniek.

(Wordt vervolgd.)

ALGEMEENE NEDERLANDSCHE OPZICHTERS- EN TEEKENAARS-BOND . . . . . .

INFORMATIE-BUREAU.
Secretariaat: - - - - - -
Kijkwijkscheweg 3, Den Haag.
Spreekuur iederen Maandagavond van 7—9 uur. . .

Ingeschreven Sollicitanten.

14 Bouwk.-Opzichter-Teek. 22—43 jaar, f 80—f 110 's maands,
9 Bouwk. Opzichters 23—45 jaar f 80—f 120 p. m.
1 Bouwk. teekenaar 26 jaar f 80 p. m.
18 Aank. Bouwk. Opz.-Teek., 19—24 jaar f 50—f 75 p. m.
12 Aank. Bouwk. Opzichters, 19—28 jaar f 60—f 75 p. m.
8 Aank. Bouwk. Teeken., 20—24 jaar f 40—f 70 p. m.
1 Assist. Bouwk. Opz.-Teek., 18 jaar f30 p. m.
2 Assist. bouwk. Opz. 19—20 jaar f35 p. m.
3 Assist. Bouwk. Teek., 18—21 jaar f25—f35 p. m.
1 Opzichter bij Gem. of Mij., 35 jaar f80 p. m.
1 Teekenaar Kunstnijverheid, 23 jaar f 70 p. m.
1 Aank. Mach.-Teekenaar, 22 jaar f60 p. m.
1 Werktuigk. teek.-constr. 24 jaar f80 p. m.
1 Aank. Administr. Bouwk. Teek. 22 jaar f 45 p. m.
1 Hoofdmonteur of reizend techniker, 29 jaar f 85 p. m.
1 Bouwk. opz. aan eene fabriek, 28 jaar f 90 p. m.
1 Chef-Mach. Werkm. of Teek., 34 jaar f1500 p. j.
1 Meubelteekenaar, 23 jaar f 80 p. m.
1 Aank. Schreps- en Werktuigk. Teekenaar, 23 jaar f 70 p. m.
1 Aank. Teek. Gew. Beton, 21 j. f 30 p. m.
1 Aank. Teek.-Constr. Schreps- bouwk. of motorenbouw, 23 j. f 70 p. m.
1 Aank. Mach.-Opz. in eene fabriek, 28 j. f 80 p. m.
1 Assistent Machine-teekenaar, 18 j. f 25 p. m.
1 „ Ornament-teekenaar, 17 j. f 25 p. m.
2 Burger- en Waterbouwk. Opz.-teek., 23—31 j. f 80—f 90 p. m.
1 Chef-machinist of chef eener werkplaats,
1 Werkmeester op een machinefabriek 50 j. f 100 p. m.
1 Aank. Teek. Electrotechniek of Monteur 19 j. f 40 p. m.
1 „ Werktuigk. of Mach-teek. 20 j. f 40 p. m.
1 Monteur of Opz. Electrotechniek, 20 j. f 45 p. m.
1 Opzichter-machinist 34 j. f 100 p. m.
1 Ijzerconstr. bij betonfirma 24 j. f 100 p. m.
1 Aank. Werktuigk.-teek. 20 j. f 60 p. m.
1 Technisch Correspondent en Administrateur, 30 j. f 60 p. m.
1 Decorateur-teek., 29 j., f 60 p. m.
1 Ass. Electrotechnisch Teekenaar of Monteur, 18 j., f 25 p. m.
1 Ass. Teek. Centrale verw., 18 j. f 25 p. m.
1 Fabrieks-Opz., 29 j. f 75 p. m.
1 Teek. (IJzer-constructeur), 26 j., f 80 p. m.

Zoowel leden als niet-leden kunnen gebruik maken van het Informatie-Bureau.

Inschrijfformulieren voor solicitanten en alle inlichtingen zijn steeds aan het Secretariaat verkrijgbaar.

VIJFTIENDE JAARGANG, No. 11 ZATERDAG 16 MAART 1907

ARCHITECTURA

ORGAAN V.H. GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

BUREAU VAN REDACTIE: H. P. BERLAGE Nzn., Voorz., H. WALENKAMP, A. J. JOLING, W. KROMHOUT Czn., A. VAN BAALEN, D. F. SLOTHOUWER, CORN. VISSER, Leden. — — — — VASTE MEDEWERKERS: K. P. C. DE BAZEL en J. W. H. BERDEN — — — REDACTEUR VOOR HET TECHNISCH GEDEELTE L. ZWIERS — VALERIUSSTRAAT 64 TE AMSTERDAM.

UITGEVERS: J. VAN DER ENDT & ZOON MAASSLUIS. HET ORGAAN MET TECHNISCH GEDEELTE WORDT WEKELIJKS FRANCO TOEGEZONDEN AAN ALLE LEDEN VAN HET GENOOTSCHAP, DE JAARLIJKSCHE CONTRIBUTIE VOOR HET LIDMAATSCHAP BEDRAAGT: VOOR GEWONE LEDEN f 12,—, VOOR KUNSTLIEVENDE LEDEN f 10,—, VOOR BUITENLEDEN EN ASPIRANTLEDEN f 7,50.

STUKKEN EN CORRESPONDENTIE BETREFFENDE DE REDACTIE VAN HET WEEKBLAD TE ZENDEN AAN DEN HEER H. WALENKAMP, BUIKSLOTERLAAN 8 AMSTERDAM; BETREFFENDE HET PLAATWERK »DE ARCHITECT" AAN DEN HEER A. VAN BAALEN, AMSTELDIJK 111 TE AMSTERDAM; BETREFFENDE DE ADMINISTRATIE VAN HET GENOOTSCHAP AAN DEN SECRETARIS, DEN HEER PAUL J. DE JONGH, REGULIERSGRACHT 120, AMSTERDAM † † † † † † † †

INHOUD: Mededeelingen. — Plaatwerk »De Architect«. — Genootschapsprijsvragen 1906. — Over den dienst van Publieke Werken, te Amsterdam. — Prijsvragen. — Berichten. — Open prijsvragen. — Informatie-Bureau. — Een en ander over smeedbaar gietijzer. — Gewapend beton-constructie. — Informatie-Bureau.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

1e. Als kunstlievend lid is, op voorstel van den heer J. E. Rood Czn., aangenomen de heer P. J. van Eck, Fabrikant te Bussum.

2e. De antwoorden op de Genootschapsprijsvragen 1906 zijn in de leeszaal van „A. et A." tentoongesteld.

3e. Correspondentie Prijsvragen „B. en V." Aan schrijver van de briefkaart betreffende het prijsvraagantwoord Spoorwegstation motto: „Nuda est felicitas", wordt op verzoek van het Bestuur der Ver. „Bouwkunst en Vriendschap" bericht, dat een antwoord op dat schrijven aan het adres van ondergeteekende, Reguliersgracht 120, Amsterdam, te zijner beschikking ligt.

4e. De 1224ste Gewone VERGADERING zal gehouden worden op WOENSDAG 20 MAART 1907, des avonds 8 uur in het Genootschapslokaal „Parkzicht".

Agenda:

A. Opening door den Voorzitter.
B. Notulen en ingekomen stukken.
C. Ballotage van de heeren W. van Beuzekom en en H. F. J. Tenkroode, onderscheidenlijk voorgesteld door de heeren A. van Baalen, B. van den Nieuwen-Amstel Jr., en de heeren H. Elte, D. Baars.
D. Voorstel van het Bestuur betreffende de herdenking Sosten verjaardag van Dr. P. J. H. Cuypers.
E. VOORDRACHT te houden door den heer A. J. Dingemans. Onderwerp: „De techniek van het kunstsmeden", toegelicht door werkstukken.
F. Kunstbeschouwing.

De 1ste Secretaris,
PAUL J. DE JONGH.

PLAATWERK „DE ARCHITECT".

De 2e aflevering van dezen jaargang ligt ter perse en zal de volgende week aan de aboné's gezonden worden. De inhoud zal bestaan uit:

Plaat 619. Volksbadhuis. J. van Asperen.
„ 620 en 621. Gebouwen der Amsterdamsche IJsclub. M. J. E. Lippits.
„ 622. Kantoorgebouw te Rotterdam. De Roos en Overeijnder.
„ 623. Gezondheids-kolonie-huis, te Arnhem. De Roos en Overeijnder.
„ 624. Vereenigingsgebouw voor „A. et A." Adr. Moen.

Secretaris Plaatwerk.

GENOOTSCHAPSPRIJSVRAGEN 1906.

Rapport der Jury.

en volksbibliotheek voor een stad van 500000 inwoners.

Motto Kwadraatfiguur (geteekend).

Dit ontwerp kan niet voor bekroning in aanmerking komen. Allereerst ontbreekt eene flinke groote ruimte waar de eigenlijke bibliotheek-boekenzaal of magazijn wordt ingericht. De aanwezigheid van vijf leeszalen en twee „wintertuinen" is zeer hinderlijk voor de controle, in zulk een gebouw toch een hoofdvereischte. Ook de afgifte boeken gesplitst onder en boven is niet geschikt. De bestemming van volksbibliotheek vereischt een eenvoudiger monumentaler karakter dan deze spelende gevels vertoonen. De woningen van den directeur en archivaris zijn te bekrompen. De twee koepelachtige-pavilloenen, open of gesloten, zijn hier zeker niet op hun plaats.

Groep van 12 burgerwoonhuizen.

Motto „Geduld."

Voldoet niet aan het programma daar alles ontbreekt, behalve plattegrond van eene verdieping en de voorgevels. Ook is niet aangeduid hoe de aansluiting om den hoek der beide straten is opgelost.

Telefoonpaal.

Motto „Madura".

Het eenige ingezonden ontwerp voldoet niet aan de ele-

mentaire eischen van schaal, ornamentatie en behandeling der teekeningen, zoodat dit niet voor bekroning in aanmerking kan komen.

Een gaslantaarn voor 5 lichten.

Motto's „Kwadrantstaal", „No. 14b" en „In herfst 1906".

Motto „Kwadrantstaal", verzameft alle 5 de lichten in eene enkele glazen klok; de lantaarnpaal is tot eene ijle lijn saamgedrongen, die op een plein 6 Meter hoog niet gunstig zal spreken. Overgang van natuursteen op ijzerconstructie is niet begrepen. De behandeling der klok bij het schoonmaken 6 Meter boven de straat is hoogst bezwaarlijk.

De profileeringen der hoekijzers vertoonen weinig ontwikkelde lijnen.

Motto „No. 14b".

Dit ontwerp heeft 5 peervormige lampen met platte bodems, die door de metalen banden veel van het licht naar de straat zullen onderscheppen.

De klokken zijn tusschen vier ijzers zeer lastig te bewegen of schoon te maken. Vrije glasklokken is een vereischte waaraan tegenwoordig steeds wordt voldaan.

De vierkante aansluitende ijzeren ooren zijn even weinig schoon als de ontwikkeling uit den te hoogen, wankelenden grondsteen.

Motto „In herfst 1906".

Dit ontwerp is beter begrepen dan de beide voorgaande. De voet staat vast, de opgaande lijnen zijn beter begrepen, de omvang staat in verband tot de vijf lantaarns van den kop. Dat niet alleen de constructie uit de behandeling van het ijzerwerk spreekt mag worden geprezen..

De jury meent, dat dit ontwerp voor bekroning in aanmerking kan komen en de vervaardiger verdient, dat hem een boekwerk wordt toebedacht.

Amsterdam, 4 Maart 1907.

De Jury:

JOSEPH TH. J. CUYPERS
W. KROMHOUT Czn.
J. H. W. LELIMAN, (plaatsv. lid).

OVER DEN DIENST VAN PUBLIEKE WERKEN TE AMSTERDAM.

Een van de plaatsen waar de schoen wringt.

Dat het met den dienst van P. W. alhier niet is, zooals het wel zou moeten zijn, heeft men den laatsten tijd maar al te dikwijls moeten vernemen. Wie aan die waarheid nog twijfelen mocht, heeft het bedroevend bewijs daarvan in de uitlatingen der beide vroegere Directeuren van dezen tak van dienst zelf verkregen; van den een in zijn onlangs in het „Handelsblad" verschenen artikel, van den ander in de woorden bij zijn afscheidsrede tot de ambtenaren gesproken.

Welke de hoofd-oorzaken zijn dier voor de gemeente zeer schadelijke toestanden vermogen wij helaas niet te beoordeelen. Het zal hiermee wel zijn als met alles: daar zijn verschillende oorzaken, waarnaeder misschien vele kleine, welke gezamelijk één groote maken; de schoen zal ook hier wel op verscheidene plaatsen wringen. Hoe dit zij, hoofdzaak is en blijft, dat onder het beheer van den nieuw-benoemden directeur de zaak verbeterd wordt.

Hiervoor kunnen ook de in de verschillende bladen den laatsten tijd aan het onderwerp gewijde beschouwingen ZEd. nuttig studie-materiaal leveren. Het gebeurt maar zelden, dat een hoofdambtenaar bij het aanvaarden zeiner gewichtige taak zooveel materiaal geleverd wordt.

Met het oog op een en ander verleenen wij gaarne plaats aan onderstaande beschouwing, waarin de aandacht op een tot heden nog niet besproken punt van 't hoogste gewicht gevestigd wordt:

DE ONDERLINGE VERHOUDING DER AMBTENAREN.

Met genoegen las ik in de bladen het bericht, dat de Gemeenteraad in zijn zitting van 27 Maart j.l. tot de benoeming van den Ingenieur der S. S. te Groningen, den oud-Genie officier, den heer Bos tot Directeur van Publieke Werken, is overgegaan, en met ingenomenheid nam ik kennis van de bij dit bericht gevoegde verzekering, dat genoemde heer is: een bekwaam, werkzaam, gestreng, doch strikt eerlijk man, die steeds de achting zijner chefs, der onder hem werkende ambtenaren en van het overige personeel verworven mocht.

Een Ing.-Directeur van P. W., voorzien van al deze benijdenswaardige eigenschappen, moet wel de rechte man op de rechte plaats zijn, waarom dan ook van harte gehoopt wordt, dat het hem gegeven moge zijn in betere omstandigheden met B. en W. en de commissie van bijstand samen te werken, dan het den vorigen functionaris mogelijk was, zoodat het niet noodig zal blijken over enkele jaren tot een zelfde benoeming over te gaan.

Het vervangen van een Directeur van P. W. moge al niet tot de onmogelijkheden behooren, evenmin als wie ook op dit ondermaansche onmisbaar is; en al zijn ook alle gewenschte bekwaamheden nimmer in dezelfde verhouding in verschillende persoonlijkheden vereenigd, toch zijn voor den goeden gang van zaken bij een lichaam, zoo uitgebreid en ingewikkeld als den dienst van P. W. te Amsterdam, te herhaalde wisselingen van hoofdambtenaren zeker ongewenscht.

Zeker is het, dat de Gemeente in den vorigen Directeur een door en door humane persoonlijkheid verloren heeft, van wien men overtuigd kon zijn, dat — mochten er onder zijn ambtenaren gevonden worden die meenen het tegendeel ondervonden te hebben — dit dan zijn oorzaak vond in verkeerde inlichtingen hem door zijn staf verstrekt.

Wat onder zijn beheer minder goed te keuren geweest is, was de bijzondere voorliefde voor het aanstellen van, zoo pas aan de Politechnische School gepromoveerde ingenieurs en het op alle mogelijke wijze protegeeren dezer jonge krachten, vol theoretische kennis, maar zonder praktische ontwikkeling of ervaring.

Zij werden zonder voldoende voorbereiding in de hoogere functiën geplaatst, met voorbijgaan van het bestaande praktische personeel van opzichters en teekenaars. Zij werden direct onder de afdeeling Chefs geplaatst, die wel stilzwijgend verplicht waren deze jongelieden te ontzien, door hun gemaakte fouten ongedaan te maken, en hen in zoo kort mogelijken tijd verder te brengen. Hun werden de beste krachten uit het personeel ten dienste gesteld en de gelegenheid tot studie ruimschoots gegeven, zoowel door het gebruik der bibliotheek als door het maken van reizen in binnen- en buitenland op kosten der Gemeente.

Zeker zou elk weldenkend en ontwikkeld mensch deze handelwijze goedkeuren, indien ook ten opzichte van het overig personeel op gelijke wijze gehandeld werd en deze dus evenems met alle mogelijke middelen in hun ontwikkeling gesteund werden. Hadde men meer in het oog gehouden, dat we hier te lande nog in een overgangstijdperk op technisch gebied leven, dan zou men niet over het hoofd gezien hebben, dat de praktische ambtenaren niet bij de theoretische dienen te worden ten achter gesteld; immers zooals de toestand nu is, kunnen zij zooder wederzijdschen steun niets goeds tot stand brengen.

Het onevenredig steunen der jonge gepromoveerde krachten heeft den goeden geest en den werklust onder het overig personeel niet bevorderd. Wat hiervan het gevolg is, is licht te raden. Dat aldus belangrijke werken in handen komen van voor die taak nog niet berekende krachten, niet in het belang van het welzijn der Gemeente kan zijn, begrijpt een ieder.....

Te hopen is het dan ook, dat onder het beheer van den nieuw-benoemden Directeur een andere weg zal gevolgd worden, namelijk door de jonge Ingenieurs eerst de noodige rangen te doen doorloopen, alvorens hen boven oudere meer ervaren praktische krachten te plaatsen, en beide cathegorieën met gelijke kracht en middelen te steunen, wat niet het minst voor de Gemeente voordeelig zal blijken te zijn en een beteren geest van samenwerking in 't leven roepen.

De tijd is immers niet vèr meer, dat allen die lust tot technische wetenschappen gevoelen, hunne opleiding zullen gaan ontvangen aan de georganiseerde T. H. S. daar dit al meer en meer onder het bereik van een ieder komt. Aldus zullen de plaatsen van Opzichters 3de, 2de en 1ste klasse en der Hoofdopzichters langzamerhand van zelf door de van Delft en elders komenden bezet worden. Wanneer men dit in 't oog houdt, dan wordt het nog duidelijker hoe onbillijk en onjuist men handelt door de nu aanwezige technische ambtenaren, die langs praktischen weg de hoogte bereikten, stelselmatig achter af te stellen en hunne promotie te belemmeren.

Dat de vereischte samenwerking tusschen Directeur en Afdeeling-chefs altijd bestaan heeft, zal zeker niemand beweren — daar deze ook hoogst moeilijk te verkrijgen is — en eene bijzonder krachtige persoonlijkheid aan het hoofd vereischt. De afd.-chefs werken dikwijls te veel, als waren zij alleen het beslissende hoofd, in plaats van door onderling overleg te trachten het meest noodige, het nuttigste en op den duur het meest voordeelige voor de Gemeente te verkrijgen. Elk vindt zijn eigen plan of idée het beste en voelt niet de minste neiging, om soms zelfs kleine wijzigingen aan te brengen, welke toch waarlijk verbeteringen zouden blijken te zijn.

Ook op de teekenkamer moet, wil alles goed worden, nog veel veranderd: men ziet nog te veel op nietigheden en daardoor belangrijke zaken over het hoofd. Op opschriften en lijnen van teekeningen maakt men aanmerking als te tijd-roovend, terwijl constructiën, die de arbeid van eenigen gedurende maanden in beslag nemen, zonder meer als overbodig opgeborgen worden, of naar den prullemand verwezen.

Niet zelden ook komt het voor, dat gewichtige arbeid verricht wordt door mindere ambtenaren, terwijl hoogere met geringeren arbeid belast zijn, of dat calqueer-werk door bekwame opzichters, die tijdelijk op het bureau werkzaam zijn, uitgevoerd wordt, onverschillig of die menschen hunne oogen reeds met brillen moeten wapenen, om goed te kunnen zien, terwijl jonge krachten teekenwerk verrichten.

Al deze zaken zijn van groot belang, en het is zeker noodig, dat de nieuwe Directeur daaraan zijn aandacht schenke, al zullen zijne drukke werkzaamheden hem daarvoor ook weinig tijd laten. Wij hopen, dat de Gemeente in den Directeur Bos den man zal gevonden hebben, in staat, krachtige en hoog-noodige verbeteringen, ook in het hier bedoelde opzicht aan te brengen; dan zal zeker een goede tijd aanbreken en het publiek ook minder reden vinden, steeds op onheusche wijze op den arbeid van de Afd. Publieke Werken en hare ambtenaren te smalen; moge ook dan nog steeds iets te wenschen overblijven.

X.

PRIJSVRAGEN.

Tweede Serie prijsvragen, uitgeschreven door de heeren Van de Loo, Steenfabrikanten te Dieren.

Programma:

Onderstaande drie prijsvragen hebben ten doel: het ontwerpen van toepassingen in „Verblendsteen" in verschillende hoofdtinten, in verband met siersteen, genaamd „Bricorna". 1)

Prijsvraag No. I.

Het ontwerp van een gevel voor een dubbel woonhuis in eene straat van 15 M. breedte.

Den gevel te ontwerpen voor uitvoering in Verblendsteen met Bricorna als versiering. Spaarzame toepassing van natuursteen voor enkele onderdeelen is geoorloofd.

Bijgaande schets (zie plaat) te volgen in hoofdafmetingen van het gehee1 alsmede in hoofdvorm en verdeeling der ramen.

Gevraagd worden:

1e. de teekening van den gevel, 1 à 20;
2e. de voornaamste details, 1 à 5.

De teekeningen in kleur, zoo natuurgetrouw als mogelijk, te bewerken.

Prijsvraag No. II.

Het ontwerp van eene vestibule met portaal voor eene villa, volgens bijgaande schets (zie plaat).

De muren en gewelven zijn bedoeld in Verblendsteen met versiering in Bricorna.

Gevraagd worden:

1e. de aanzichten volgens AB en CD, op 1 à 20;
2e. de plans met aanduiding van vloer en gewelf;
3e. de voornaamste details op 1 à 5;
4e. een perspectievische schets.

De bewerking der teekeningen als boven.

Prijsvraag No. III.

Ontwerp van eene travee eener Dorpskerk met houten tongewelf in het schip en steenen gewelf in de galerij.

De muren en gewelven zijn in Verblendsteen met versiering in Bricorna bedoeld. Spaarzame toepassing van natuursteen voor plinten en dorpels is geoorloofd.

Gevraagd worden:

1e. de twee aanzichten volgens de schets (zie plaat) op 1 à 20;
2e. de voornaamste details op 1 à 5;
3e. een perspectievische schets.

De bewerking der teekeningen als boven.

Bij de teekeningen, in antwoord op deze prijsvragen in te leveren, een korte opgave te voegen van de gekozen materialen en de plaats waar die in de ontwerpen aangebracht zijn.

De ingekomen antwoorden zullen beoordeeld worden door een Jury, bestaande uit de heeren:

K. P. C. De Bazel, Architect te Bussum;
H. P. Berlage, Architect te Amsterdam, Voorzitter van het Genootschap Architectura et Amicitia;
Dr. P. J. H. Cuypers, Architect der Rijks Museumgebouwen, te Roermond;
Ed. Cuypers, Architect te Amsterdam, oud-Voorzitter van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst;
Prof. Henri Evers, Architect, Hoogleeraar aan de Technische Hoogeschool te Delft;
Prof. Jacob F. Klinkhamer, Civiel- en Bouwkundig

---

1) Monsters dezer steensoorten worden belanghebbenden op aanvrage aan de fabriek kosteloos toegezonden.

Ingenieur, Hoogleeraar aan de Technische Hoogeschool te Delft, en

C. H. Peters, Rijks Bouwmeester te 's-Gravenhage.

De heer Jos. van de Loo, Steenfabrikant te Dieren, zal de Jury bijstaan als technisch adviseur.

Voor elk der prijsvragen No. I, No. II en No. III, zijn door de heeren Van de Loo de volgende prijzen ter beschikking gesteld.

Aan den vervaardiger van het beste en bovendien ter bekroning waardig gekeurde ontwerp voor elke prijsvraag zal worden uitgereikt de som van f 300;

voor het in de tweede plaats ter bekroning waardig gekeurde ontwerp voor elke prijsvraag wordt uitgeloofd de som van f 150, en voor het in de derde plaats ter bekroning waardig gekeurde ontwerp voor elke prijsvraag de som van f 50.

Het bedrag der uitgeloofde prijzen is dus in het geheel f 1500.

De prijsuitschrijvers behouden zich het recht voor, ontwerpen welke niet door de Jury bekroond worden, aan te koopen in overleg met de vervaardigers van die ontwerpen.

Algemeene Bepalingen.

1. Alle stukken in antwoord op deze prijsvragen worden vóór of op 30 Augustus 1907, des namiddags te 2 uur, vrachtvrij ingewacht aan het adres van den Secretaris van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, den heer C. T. J. Louis Rieber, Marnixstraat 402, te Amsterdam, vergezeld van een open brief, waarin een adres, om zoo noodig met den inzender te correspondeeren, zonder den naambrief te openen.

2. De in te zenden stukken moeten zijn gemerkt met een motto, en vergezeld van een gesloten naambrief, waarop aan de buitenzijde dat motto is herhaald, en van binnen bevattende de aanduiding van naam, betrekking en woonplaats van den inzender.

3. De teekeningen mogen niet opgerold worden ingezonden.

4. De Jury heeft het recht, wanneer eenig antwoord niet voor eene volle bekroning kan worden voorgedragen, de prijsuitschrijvers voor te stellen daaraan eene andere onderscheiding toe te kennen.

5. De bekroonde of gedeeltelijk bekroonde ontwerpen blijven ter beschikking van de prijsuitschrijvers, die zich het recht voorbehouden de ingezonden teekeningen in verschillende steden ten toon te stellen, en reproducties van de teekeningen uit te geven.

6. De niet bekroonde ontwerpen kunnen na 31 December 1907 afgehaald worden aan het bureau van de Maatschappij te Amsterdam; de niet bekroonde ontwerpen van mededingers buiten Amsterdam wonende, zullen na dien datum, aan de correspondentie-adressen worden teruggezonden.

7. De uitslag van de beoordeeling der Jury zal vóór 1 October 1907 worden bekend gemaakt.

Na de uitspraak der Jury zullen alle ingekomen antwoorden openbaar worden tentoongesteld in het gebouw van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Marnixstraat 402 te Amsterdam. Het rapport der Jury zal gepubliceerd worden, en tijdens die tentoonstelling ter lezing liggen.

8. De wedstrijd is opengesteld voor alle bouwkundigen in Nederland.

Amsterdam, Februari, 1907.

Het Hoofdbestuur van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst.

A. SALM G.Bzn., Voorzitter.

C. T. J. LOUIS RIEBER, Secretaris.

BERICHTEN.

HET ROMEINSCHE LANDHUIS, IN HET BIJZONDER IN ONS LAND.

Voor de Vereeniging tot Bevordering der Bouwkunst trad in het Nutsgebouw te Leiden op dr. J. H. Holwerda, conservator van het Rijksmuseum van Oudheden, met bovenstaand onderwerp.

Spr. begon met na te gaan hoe het Romeinsche huis zich uit de eenvoudige boerenhut ontwikkeld heeft, gelijk we die naar zuiwel in Italië als in Noord-Europa gevonden hebben kunnen, waarop werd de aanleg van dit huis met zijn van boven open atrium en daarop uitloopende vertrekken getoond en medegedeeld, hoe het Romeinsche landhuis feitelijk denzelfden aanleg vertoont; alleen is het vaak veel grooter en weidscher gelijk door eenige Pompejaansche schilderingen werd geïllustreerd. Die uitbreiding wordt ten deele ook veroorzaakt door de badinrichtingen in deze villa's aangebracht, wier verwarming door middel van hypocausten uitvoerig werd besproken. Deze verwarming toch werd, waar in koudere streken, zooals bij ons, zulke villa's werden gebouwd, ook voor gewone kamerverwarming toegepast. Een type van een grootere villa werd in platten grond getoond; die van Ravenshenen en de Hunnerück.

Verder werden besproken de zeer interessante opgravingen van prof. Reuvens in 1828—1830 op Arentsburg bij Voorburg. De aanteekeningen en kaarten en platen van prof. Reuvens, die zelf door den dood te midden van zijn arbeid werd weggenomen, welke in het archief van het Leidsch museum aanwezig zijn, zijn door den spreker opnieuw bestudeerd en na werden aan de hand van zulk een kaart en eenige mooie oude platen in lichtbeeld vertoond de inrichting en de aanleg van de groote militaire villa, die daar onder meerdere gebouwen lag, beschreven. Ook werden vele bouwfragmenten, dekbedekking, hypocausten, muurschilderingen enz. van deze opgravingen afkomstig, in origineel getoond.

De meeste particuliere villa's zijn echter kleiner, gelijk uit een paar plattegronden bleek. Ook heeft het oude atrium daar al e beteekenis verloren, waar na alle kamers zelf gesloten zijn door glas en de vroegere hof midden in het huis slechts tot binnenplaats is geworden.

Een nieuwe beteekenis krijgt het oude atrium bij de boerenhoeve der Romeinen. Met behulp van verscheidene plattegronden van zulke hoeven in Duitschland werd aangetoond, hoe daar zulk een hof midden in het gebouw, die thans voor het boerenbedrijf diende, hoe langer hoe grooter werd, terwijl de omringende vertrekken steeds bescheidener plaats innamen. Ook werd met behulp van afbeeldingen op Romeinsche monumenten een beeld van zulk een hoeve gegeven. Waar bij deze hoeven dus de vertrekken voor eigenlijke woning hoe langer hoe minder worden, krijgt men behoefte naast die hoeve aan een woonhuis, waarvoor wederom de villa in haar eenvoudigsten vorm dient. Zoo vinden we dus vaak twee gebouwen bijeen.

In ons land heeft men in Zuid-Limburg verscheidene zulke hoeven, „dubbele villa's", gelijk ze door de onderzoekers zelf genoemd werden, gevonden. Ook hiervan werden eenige in lichtbeeld vertoond. De boerenhoeve heeft hier al een zeer eenvoudigen vorm aangenomen. Den eenvoudigsten vorm heeft wel de boerenhoeve door dr. Holwerda zelf dezen zomer bij den Heithof nabij Valkenburg opgegraven. Behalve zulk een hoeve met grooten hof en achterliggende remise, vond men daar ook het woonhuis terug en tusschen beide gebouwen in den grond de sporen van een door houten palissaden omringden voorhof. Tevens werden omtrent den opbouw dier gebouwen en palissaden waarschijnlijke gissingen gegeven.

Door een en ander kreeg men tevens een induik van de opgravingstechniek, die vooral Duitschland ons heeft geleerd en die vaak uit geringe brandsporen in den grond of enkele verkleurde plekken in den bodem zeer aannemelijke, niet zelden zekere gegevens weet te verzamelen omtrent de gebouwen en den aanleg, die eenmaal op die plaats hebben gestaan.

De belangrijke voordracht werd met groote aandacht gevolgd en warm toegejuicht. (H.U.)

TEEKENONDERWIJS.

De Vereeniging van teekenonderwijzers in Saksen heeft van alle hoogleeraren in hun land een antwoord verzocht op de vragen: »Acht ge het teekenen thans een onmisbaar opvoedingsmiddel« ? en »Acht ge het raadzaam en noodig, dat in alle klassen der hoogere burgerscholen teekenonderwijs wordt gegeven?«

De uitslag was, dat vraag I door alle 237 hoogleeraren, die een antwoord inzonden, op één na, bevestigend werd beantwoord. Over vraag II luidde het antwoord van 97 „ja", van 22 „voorwaardelijk ja", van slechts 18 „neen". De geneeskundige faculteit te Leipzig beantwoordde eenstemmig beide vragen bevestigend. Vele hoogleeraren verklaarden het te betreuren, dat zij in hun schooltijd in het geheel niet of te weinig aan teekenen hadden gedaan.

Aan eenige antwoorden zijn o. a. de volgende opmerkingen ontleend: »Teekenen leidt tot scherp waarnemen, het leert met bewustheid zien en daarom ook waardeeren: het is een bemiddelaar voor het beseffen van schoonheid; het vormt een tegenwicht tegen de eenzijdige abstracte richting van het onderwijs; het is een bron van genot uit schoonheid; het brengt den leerling nader tot de natuur en hare schoonheden; het verschaft op het gebied der geestes deselfde ontspanning en opwekking als de gymnastische spelen voor de lichamelijke ontwikkeling;

het is een der gewichtigste beschavingsmiddelen voor iedereen en moet daarom van de volksschool af tot aan den tijd, dat men aan de Universiteit komt, worden voortgezet; het vermogen zich door teekenen uit te drukken, behoort evenzeer tot de beschaving als dat om schriftelijk zijn gedachten weer te geven; het teekenen is een krachtig wapen in het later praktisch beroepsleven«.

BEELDEN TE SOEST.

In de jongste zitting van den Gemeenteraad van Soest is besloten de religieuse beelden, het vorige jaar bij de restauratie van den kerktoren in een afgesloten ruimte gevonden, aan het Rijk af te staan, overeenkomstig de voorwaarde aan de Rijkssubsidie verbonden. Deze beelden zijn meer dan 300 jaren oud en dus van groot belang als voortbrengsels der oude kerkelijke bouwkunst. Den ouderdom dezer beelden en den tijd, waarin zij opgeborgen werden, kan men uit de archieven van de provincie Utrecht eenigzins benaderen. In 1593 zonden de Staten van Utrecht eene commissie uit, om te onderzoeken in hoeverre de Hervorming op het platteland van Utrecht voortgang had gemaakt. In het uitgebracht verslag leest men over Soest: „de kercke en is ziet wel gereparcert noch behoorlijck van d'oude onwesen gezuyvert", hetgeen na vergelijking van andere plaatsen beteekent, dat hier de Hervorming nog weinig voortgang heeft gemaakt en de kerk nog de oude beelden bevat. (Als predikant trad dan ook nog een gewezen monnik op.) Daar de Staten krachtiger maatregelen namen, kon in 1606 de toenmalige predikant in de Synode van Utrecht verklaren, dat hij eredelijk gehoord had. Tusschen 1593 en 1606 zijn dus blijkbaar de beelden opgeruimd en moeten deze derhalve meer dan drie eeuwen oud zijn. Uit pitten heeft men ze niet willen verwijderen, maar in een afgesloten nis in den kerktoren ingemetseld, van waar zij nu, door een toeval, weer voor den dag zijn gekomen, sommige geheel tot stof vergaan, andere nog vrij wel ongeschonden. Het is dus wel te begrijpen, dat het Rijk er prijs op stelt, deze proeven van oude kerkelijke kunst in bezit te hebben en den afstand als voorwaarde aan het subsidie voor de herstelling van den toren verbond.

EEN DURE VERGISSING.

Te Keulen kocht iemand bouwterrein van een makelaar en liet er een huis op zetten. Toen het kant en klaar was kwam men plotseling tot de ontdekking, dat het op een verzeerd terrein stond. Daar de eigenaar van den grond er niets voor voelde 't pasgebouwde huis over te nemen, werd de zaak voor den rechter gebracht, wiens oordeel luidde, dat de eigenaar van 't huis het terrein weer in den oorspronkelijken toestand aan den eigenaar afleveren moet.

UIT HET DAGBOEK VAN EEN DIEF.

10 December.

Ik heb een diefstal gepleegd in een museum!

Het heeft mij veel moeite gekost een zoo zwaar vergrijp te plegen, want ik ben een eerlijk man. Maar mijn schuldeischers willen geld van mij zien en ik heb nog nooit iets aan mijn schuldeischers kunnen weigeren.

Ik wilde eerst naar het Louvre gaan, maar ik liet dat voornemen varen, toen ik er aan dacht, hoe nauwkeurig de voorwerpen daar bewaakt worden.

Ik besloot mij naar Cluny te begeven, in welk museum het bijzonder stil is en waar de bewaking der verzamelingen veel te wenschen laat.

Ik ben niet zoo stoutmoedig als groote misdadigers gewoonlijk zijn, teminste bij het binnenkomen van het museum begon ik van angst te beven.

Ik koos zelfs het voorwerp niet uit, dat ik wilde stelen.

Zijn die oudheden niet alle evenveel waard?

Hoe verder ik ging, hoe meer mijne verwarring toenam, en ik stond op het punt om weg te gaan, zonder mij van eenig voorwerp te hebben meester gemaakt.

Intusschen slaagde ik er in, om mij iets te kalmeeren en eene andere zaal binnentredende, vatte ik opeens een kloek besluit. In de vitrines donkerden een menigte kleinigheden, en een slapende wachter zat aan een tafel, beladen met voorwerpen, die zonder twijfel bestemd waren om de verzamelingen te verrijken.

Hoogst zenuwachtig liep ik op de tafel toe, greep wat mij het eerst in handen kwam, zonder mij zelfs den tijd te gunnen om te zien wat het was, en stak het in den zak.

15 December.

Het door mij gestolene is zeer moeilijk van de hand te doen. Het is een hoogst eenvoudige tabaksdoos, met rechtlijnige figuren versierd. Het is mogelijk, dat zij van zilver is. De zaal, waar ik haar wegnam, is gewijd aan de 17e eeuw en de tabaksdoos moet uit dat tijdperk afkomstig zijn. Maar niet een handelaar in oudheden wenscht haar van mij te koopen, ik vreez, dat ik een groote fout begaan heb.

20 December.

Het is nu zeker, dat mijn diefstal mij van geen nut geweest is.

Mijne tabaksdoos kan ik met verkoopen. Alle antiquaires van Parijs heb ik bezocht en zij bieden mij er niets voor.

»En toch heeft het mij niet aan geld ontbroken, want een dagblad heeft mij 1500 francs betaald voor 'n roman«. Ik zie nu den geheelen omvang van mijne misdaad in en zij bezwaart mij zeer.

25 December.

Vanmorgen heb ik de tabaksdoos zorgvuldig ingepakt en heb haar aan den conservator van het museum van Cluny gezonden, met een briefje, waarin ik den wensch uitdrukte dit antieke stuk, dat sedert onheugelijke tijden in mijn familie bewaard werd en een groote historische waarde heeft, aan het museum te schenken. Voorzichtigheidshalve teekende ik eenvoudig: „Een bewonderaar".

27 December.

Een ochtendblad bevat het volgende bericht: Een even edelmoedig als bescheiden heer heeft aan het museum van Cluny een hoogst zeldzame en kostbare schenking gedaan. Zij bestaat uit een zilveren tabaksdoos die, na nauwkeurig onderzoek, gebleken is te hebben behoord aan Napoleon I.

Het is onnoodig op het belang van de schenking van een dergelijk kostbaar voorwerp te wijzen.

1 Januari.

Ik ben door het gouvernement gedecoreerd. De redactie van het dagblad, dat het omschreven bericht bevatte, heeft mijn verblijf en mijn naam ontdekt, en hebben ze door enthousiaste en pakkende artikelen wereldkundig gemaakt.

Ik ben bij den regen van ridderorden, ter gelegenheid van het nieuwe jaar, bedeond geworden.

5 Januari.

Men zegt, dat eene geheimzinnige kracht de misdadigers naar de plaats hunner misdaad terugtrekt. Gehoorzamend aan deze wet, begaf ik mij naar Cluny, ditmaal zonder eenigen angst.

Ik trad de 17e eeuwsche zaal binnen. Alles was nog hetzelfde en de zelfde wachter dommelde op den stoel aan de tafel.

Ik begon een praatje met hem en vroeg hem met voorgewende onverschilligheid naar zijne meening omtrent de dieven, die de nationale verzamelingen bestelen, waarop hij mij met een gebaar van diepe verontwaardiging, en met trillende stem toevoegde:

Ach, mijnheer, u kunt u de brutaliteit van die dieven niet voorstellen! Zoudt u willen gelooven, dat, nog maar eerlige dagen geleden, één van die onwaardigen zich verstoutte om mij mijn tabaksdoos te ontstelen, een tabaksdoos, die mij negentig centimes gekost heeft, en die hier naast mij lag, hier, op deze zelfde tafel. (Tel.)

OPEN PRIJSVRAGEN.

Prijsvraag van »de Amsterdammer«. Woonhuis-ontwerp. Inlevering 30 April 1907. Programma in No. 52, 1906.

Raadhuis voor Louden. Inlevering 7 Mei 1907. Mededeelingen in No. 52, 1906.

Diploma voor de te houden Tentoonstelling van Kunst-Industrie en Nijverheid van de Vereeniging »Vak en Kunst«, te Dordrecht. Inlevering vóór 25 Maart 1907. Mededeelingen in No. 3.

Van de »Vereeniging van Nederlandsche Kalk-Zandsteenfabrikanten, Inlevering 1 Mei 1907. Mededeelingen in No. 5.

INFORMATIE-BUREAU

van den Bond van Technici, Bureau: .. .. Mauritsstraat 110, Rotterdam.

Ingeschreven sollicitanten

23	Bouwk. Opz. Teekenaars	22	tot	48	jaar,	f 60	tot	f 100 p. m.
8	» Opz. Uitvoerders	23	»	45	»	- 60	»	- 80 »
1	Scheepsteekenaar aankom.		»	23	»	-	»	- 30 »
9	Waterb. Opzichters Teek.	21	»	30	»	- 70	»	- 90 »
7	Werktuigk. Teekenaars	20	»	34	»	- 85	»	- 100 »
2	Werktuigk.Opz. (Constructeur)	34	»	39	»	- —	»	- 100 »
2	Electrotechnikers		»	27	»	- 70	»	- 80 »
8	Bouwk. Opz.-Teek., aankomend,	20	»	25	»	- 45	»	- 65 »
4	Machinisten-Chef	28	»	39	»	- 75	»	- 150 »
2	Leeraren Werktuigkunde en 1 Bouwk.	27	»	39	»	-100	»	-110 »

TECHNISCH GEDEELTE

EEN EN ANDER OVER SMEEDBAAR GIETIJZER

(Vervolg.)

Het smelt- en gietingsproces.

Smeedbaar gietijzer wordt in hoofdzaak bereid uit houtskoolruwijzer, waaraan toegevoegd wordt smeedijzer-afval en oude gietloopen en opkomers van vorige gietingen.

Veelal zijn er twee soorten van ovens in gebruik, de koepeloven en de puddeloven. De koepeloven is de goedkoopste en verreweg de beste als het gieten van kleine voorwerpen betreft, en wanneer een gelijkslachtig materiaal niet dringend noodzakelijk is. De puddeloven is, zooals reeds gezegd, veel beter om zware gietstukken te gieten, wijl men door de goede vermenging der verschillende ijzersoorten, die in dit oventype plaats heeft, een zeer gelijkslachtige ijzersoort verkrijgt.

In Amerika zijn slechts 10 gieterijen, welke van puddelovens gebruik maken.

Om met deze ovens voordeelig te werken, is het noodig om zooveel gietingen achter elkaar uit te voeren als mogelijk is, wijl het nogal brandstoffen kost om deze ovens op de vereischte temperatuur te brengen. Bij het gebruik van puddelovens, wordt het ijzer niet alleen beter gesmolddoch ook daarin eenigszins geraffineerd.

De gewone inhoud dezer ovens bedraagt meestal van 15—20 ton ijzer per gieting. Zij kunnen 300 maal achter elkaar gebruikt worden, alvorens zij gerepareerd, en 1000 maal eer dat zij opnieuw opgebouwd moeten worden.

In deze ovens gebruikt men twee soorten van brandstof en wel cokes of magere steenkolen, welke met een winddruk van 0.5 tot 0.7 atmosfeer verbranden.

Als derde ovensoort gebruikt men ook wel het Siemens-Martin-fornuis dat met olie gestookt wordt.

Omdat zwavel, hetwelk in cokes en steenkolen voorkomt, een schadelijke werking op het gesmolten ijzer uitoefent, heeft de oven met olie gestookt een belangrijk voordeel, hoewel hij in het gebruik iets duurder is dan de eerstgenoemde oven.

Bovendien hebben deze ovens nog het voordeel, zooals reeds gezegd, dat de temperatuur gemakkelijk geregeld kan worden, wat ook een belangrijk voordeel geeft, want als de hitte te hoog oploopt, verbrandt het ijzer, vooral als het silicium-gehalte van het ijzerlaag is.

Als het ijzer, verbrand is, waarvan de gietstukken gegoten zijn, kan men het aan de gietstukken uiterlijk niet zien, doch te hoog verhit ijzer bezit wel een hooge vastheid, doch hoegenaamd geen rek, dus de verlangde taaiheid bij smeedbaar gietijzeren voorwerpen, alsmede de smeedbaarheid zelve, is dus verloren gegaan.

Nadat nu de gietstukken van op de goede temperatuur gesmolten ijzer gegoten zijn, worden zij uit de vormkasten, waarin zij volkomen afgekoeld zijn, genomen, en door middel van een zandblaastoestel volkomen gereinigd. Daarna worden zij naar grootte gesorteerd, en in ijzeren potten gepakt voor de gloeiing.

De inpakking der voorwerpen in de ijzeren potten geschiedt evenals bij de pakharding gebruikelijk is, alleen de stof, waarin de voorwerpen gepakt worden verschilt; deze bestaat uit gelijke deelen kalk of gemalen kalksteen, fijne houtskool en grof gietijzerdraaisel. Deze potten kunnen ongeveer 40 K.G. bevatten. De inpakking der voorwerpen moet met de uiterste zorg geschieden, omdat door eene slechte inpakking de voorwerpen, die onder in den pot liggen, een blijvende vormverandering zouden kunnen verkrijgen, want als b.v. de voorwerpen te veel op elkaar drukken, zouden de onderste het gewicht van den vollen inhoud te dragen krijgen. Onder het vullen van den pot is het goed om op elke laag een dun laagje te strooien van 40 deelen ongebluschte kalk, 40 deelen amoniak-zout en 20 deelen zoutzuur.

Dit mengsel bevordert zeer het gloeiingsproces en eveneens het hardingsproces, dat hierop volgt.

De brandstof bij de gloeiing gebruikt is in de meeste gevallen vlamkolen; de nieuwere gieterijen maken echter al veel gebruik van met olie gestookt wordende ovens, of ook wel van gasovens. De voordeelen van reinheid bij de verhitting, alsmede de gemakkelijke regeling der temperatuur, doen ook hier, evenals bij het gieten, zich gelden.

Goede werkstukken kunnen zeer spoedig in den gloeioven bedorven worden, wanneer de gloeiing niet met de proefondervindelijk bepaalde temperatuur geschiedt. Alle gloeiovens behooren dan ook met registreerende pyro-meters voorzien te zijn.

De gloeiingsduur is meer afhankelijk van de samenstelling van het ijzer, dan wel van de grootte van het voorwerp, en varieert van 3 tot 10 dagen, de afkoeling der potten in den oven inbegrepen.

De eerste 36 uren van het gloeiingsproces wordt de oven op de hoogste temperatuur gebracht (van 1250 gr. tot 1330 gr. Fahrenheit). Op deze temperatuur wordt bij twee dagen achtereen gehouden, waarna men hem laat afkoelen totdat bij zoogenaamd zwart heet is geworden, alsdan wordt de pot uit den oven genomen, de voorwerpen uitgepakt en in pekelwater van 15 gr. Reamür afgekoeld. Na de afkoeling dompelt men de kleine voorwerpen, welke geen verdere bewerking te ondergaan hebben, in een mengsel van asphalt, opgelost in benzine, waardoor zij een fraai zwart-gelakt aanzien krijgen.

De kosten van gloeien in ovens met twee oliebranders en die ongeveer 25 K.G. voorwerpen kan bevatten, zijn ongeveer f 0.14 per K.G.

In ovens, waarin steenkolen als brandstof gebruikt worden zijn de kosten iets minder.

De samenstelling van het ijzer.

Het proces, waarbij gietijzer smeedbaar gemaakt wordt, berust op de chemische veranderingen, die het ijzer door zijn samensmelting, gloeiing en harding ondergaat.

Om te beginnen met het ruwe ijzer, moet dit een gewone samenstelling hebben, n.l. ijzer, koolstof, silicium en zwavel; van minder gewicht is hierbij het voorkomen van mangaan en phosphorus in het ijzer. De waarde van deze elementen laat natuurlijk nogal eenige speling toe. Zoo kan het koolstofgehalte van 2.75 pCt. tot 4.25 pCt. bedragen. Het zwavelgehalte moet beneden 0.5 pCt. of nog beter beneden 0.4 pCt. zijn. Het mangaan-gehalte doet geen nadeel indien het niet meer dan 4 pCt. bedraagt. Boven dit mangaan-gehalte gaande ondervindt men moeilijkheden bij de gloeiing.

Het phosphorgehalte moet steeds beneden 0.225 pCt. zijn.

Het silicium-gehalte dat het meest gewichtige element in deze is, laat de meeste speling toe en wordt telkens opnieuw bepaald, in verband met den aard der gietstukken die men wenscht te vervaardigen.

Hoe dikker het gietstuk is, des te lager kan het siliciumgehalte zijn. Voor de zwaarste gietstukken is het siliciumgehalte 0.45 pCt.; voor gewone gietstukken omstreeks 0,65 pCt.; terwijl het voor het lichtste gietwerk kan oploopen tot 1.25 pCt. Dit zijn echter de uiterste grenzen van het silicium-gehalte voor goede gietstukken.

De cijfers hierboven genoemd, zijn geen standvastige grootheden, doch kunnen in verband met de eischen, aan de werkstukken gesteld, gewijzigd worden.

In sommige gieterijen gebruikt men nog wel ijzer met een zwavelgehalte van 0.7 pCt. en een phosphor-gehalte van 0.25 pCt.; doch deze twee elementen maken het gietstuk week en veroorzaken vele kleine scheuren en barsten aan de oppervlakte.

Het gloeiings-proces dient om de koolstof vrij te maken, en brengt het tusschen de ijzerkristallen. Het ijzer nu, waarvan het graphiet-gehalte hoog is, daar plaatst zich de koolstof met graphiet verbonden tusschen de ijzerkristallen, waardoor het ijzer minder vast wordt en een grauw aanzien krijgt.

IJzer van de goede samenstelling, goed dooreen gesmolten en gegloeid, heeft een vastheid van 2950 tot 3300 K.G. per vierkanten centimeter, ja zelfs loopt het wel eens tot 3780 K.G. per vierkanten centimeter; een rek van 2,5 tot 5.5 pCt. en een samentrekking (oppervlakte vermindering door samentrekking bij de breuk) van 2,5 tot 5.5 pCt.

Wanneer de vastheid boven de 3300 K.G. komt, gaat dit ten koste van de rek.

Proeven met smeedbaar gietijzer.

De hier volgende proeven zijn genomen door The Bull Malleable Iron company of Detroit, Michigan, Vereenigde Staten van Amerika. Voor deze proeven waren gietstukken gemaakt van een mengsel van houtskoolijzer en Bessemer smeedbaar ijzer. De oven, waarin het ijzer gesmolten werd, was een puddeloven, die met een magere steenkoolsoort gestookt werd.

Het gloeien geschiedde in een met olie gestookte gloeioven; als pakmiddel werd gebruikt kalksteen, houtskool en ijzerdraaisel, vermengd met ongebluschte kalk, ammoniakzout en zoutzuur. Alle proefstukken werden tegelijk gegoten en gegloeid.

De proeven werden genomen tusschen 18 Mei en 1 Juni 1906, in het mechanisch laboratorium van het Sibly College.

Voor de groote proefstukken werd een beproevingswerktuig van Olzen met een belastingsvermogen gebezigd van 135 ton, voor de kleinere proefstukken een van 22,5 ton, met eene beproevingswerktuig van Riehle.

(Wordt vervolgd.)

GEWAPEND BETON-CONSTRUCTIE.

In de moderne bouwkunde vindt men geen materiaal, dat zoo goed beantwoordt aan de vele en uiteenloopende eischen der hedendaagsche constructies, als het gewapend beton.

De term „gewapend beton-constructie" dient als algemeene benaming voor elke constructie, waarbij een combinatie van beton en staal doeltreffender en goedkooper is dan staal of beton-constructie alleen zou zijn. Bij de economische zijde van het materiaal houden wij niet alleen rekening met de aanlegkosten, maar ook met het onderhoud, waardevermindering, loonstandaard en snelheid van het bouwen zelf. Wat betreft de aanlegkosten en ook als illustratie van den grooten invloed van de stalen bewapening, verwijzen wij naar fig. 1, waarin twee balken voor gewone vloeren afgebeeld zijn, a van beton versterkt door metaalgaas (expanded-metal, métal déployé) en b van beton alleen.

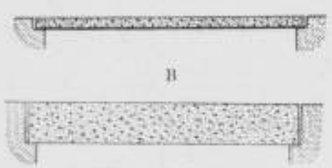

Fig. 1. Balken van gelijk draagvermogen.
a. van gewapend beton.
b. van enkel beton.

De gewichtsbesparing aan beton is belangrijk. Wanneer men dan ook vloerbinten van enkel beton toepast, worden deze ruim 22 c.M. dikker, hetgeen bij een gebouw van 5—8 verdiepingen een totale hoogtevermeerdering van 1.10—1.76 M. geeft, dus extra kosten van hoogere en zwaardere muren, met bijkomende zwaardere fundeering. Als wij de andere punten van het economisch programma behandelen, zullen wij nog duidelijker aantoonen, dat gewapend beton het beste bouwmateriaal voor allerlei doeleinden is. Het merkwaardigste is wel, dat het gewicht aan staal, dat voor de bewapening van het beton gebruikt wordt, betrekkelijk onbeteekenend is. Vergelijkt men de doorsneê-oppervlakten van staal en beton, dan is het staaloppervlak soms ½ percent en zelden meer dan 1 of 1½ pCt. van het betonoppervlak. Daar het metaalgaas betrekkelijk goedkoop is, zijn de kosten van bewapening zeer gering, vergeleken met de gewichtsbesparing van beton, welke men erdoor verkrijgt.

Achtereenvolgens zullen wij de verschillende systemen en berekening-methoden in detail behandelen. In fig. 2 geven wij een isometrische projectie van een bovendeel van een kolom met hoofd- en zijliggers, die sterk genoeg is om het zwaarste spoorwegverkeer te dragen. Wat de plaatsing van het staafijzer in het beton betreft, achten wij nadere toelichting van de figuur overbodig.

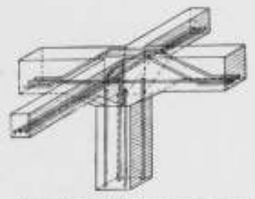

Fig. 2. Koppeling van liggers aan een kolom.

Het gebruik van gewapend beton als bouwmateriaal heeft talrijke voordeelen. De ingrediënten zijn gemakkelijk te verkrijgen en te vervoeren, en kunnen met succes worden toegepast voor vloeren en binten, kolommen en tunnels, riolen en waterleidingen, reservoirs en bruggen. Gewapend beton is beslist brandvrij en kan de inwerking van regen, vorst en rook met goed gevolg weerstand bieden. Het paart sterkte aan duurzaamheid en kan in het algemeen door werklieden met weinig vakkennis behandeld worden, hoewel men voor de tijdelijke opstelling geroutineerd moet zijn in het werken met aannemersmateriaal, evenals in steigerwerken. Een bouwwerk van gewapend beton vereischt geen onderhoudskosten en heeft dus veel voor op staal- en ijzerconstructies, dat telkens binnen eenige jaren geschilderd moet worden om wegvreten door roest te voorkomen. Voor waterbouwkundige constructies verdient gewapend beton verre de voorkeur boven hout of ijzer en is het goedkooper dan steen. Het heeft niets te vreezen van de schadelijke Teredo navalis, Chelura terebrans en Limnoria terebrans, en men behoeft geen zink-chloride of creosoot voor bescherming te gebruiken.

Werken in gewapend beton zijn goedkooper en spoediger gereed dan ijzer-constructies, omdat staafijzer en metaalgaas gemakkelijk verkrijgbaar zijn en beton snel gemengd wordt, terwijl speciale ijzer-constructies kostbaar en langdurig zijn; zij vereischen ook geschoolde vaklieden en het klinken gaat gepaard met een aanzienlijk materiaalverlies. Een ligger van gewapend beton kan gemaakt en ter plaatse aangebracht worden, voordat een stalen balk half gereed is. Magazijnen met zeven of acht verdiepingen, gedragen door balken en kolommen van gewapend beton zijn in weinige maanden opgetrokken, terwijl men driemaal zooveel tijd noodig heeft om een soortgelijk gebouw op de gewone wijze met stalen balken en kolommen te bouwen. Bruggen van gewapend beton vereischen veel flauwere bogen, dan bij steen het

Veelal zijn er twee soorten van ovens in gebruik, de koepeloven en de puddeloven. De koepeloven is de goedkoopste en verreweg de beste als het gieten van kleine voorwerpen betreft, en wanneer een gelijkslachtig materiaal niet dringend noodzakelijk is. De puddeloven is, zooals reeds gezegd, veel beter om zware gietstukken te gieten, wijl men door de goede vermenging der verschillende ijzersoorten, die in dit oventype plaats heeft, een zeer gelijkslachtige ijzersoort verkrijgt.

In Amerika zijn slechts 10 gieterijen, welke van puddelovens gebruik maken.

Om met deze ovens voordeelig te werken, is het noodig om zooveel gietingen achter elkaar uit te voeren als mogelijk is, wijl het nogal brandstoffen kost om deze ovens op de vereischte temperatuur te brengen. Bij het gebruik van puddelovens, wordt het ijzer niet alleen beter gesmolddoch ook daarin eenigszins geraffineerd.

De gewone inhoud dezer ovens bedraagt meestal van 15—20 ton ijzer per gieting. Zij kunnen 300 maal achter elkaar gebruikt worden, alvorens zij gerepareerd, en 1000 maal eer dat zij opnieuw opgebouwd moeten worden.

In deze ovens gebruikt men twee soorten van brandstof en wel cokes of magere steenkolen, welke met een winddruk van 0.5 tot 0.7 atmosfeer verbranden.

Als derde ovensoort gebruikt men ook wel het Siemens-Martin-fornuis dat met olie gestookt wordt.

Omdat zwavel, hetwelk in cokes en steenkolen voorkomt, een schadelijke werking op het gesmolten ijzer uitoefent, heeft de oven met olie gestookt een belangrijk voordeel, hoewel hij in het gebruik iets duurder is dan de eerstgenoemde oven.

Bovendien hebben deze ovens nog het voordeel, zooals reeds gezegd, dat de temperatuur gemakkelijk geregeld kan worden, wat ook een belangrijk voordeel geeft, want als de hitte te hoog oploopt, verbrandt het ijzer, vooral als het silicium-gehalte van het ijzerlaag is.

Als het ijzer, verbrand is, waarvan de gietstukken gegoten zijn, kan men het aan de gietstukken uiterlijk niet zien, doch te hoog verhit ijzer bezit wel een hooge vastheid, doch hoegenaamd geen rek, dus de verlangde taaiheid bij smeedbaar gietijzeren voorwerpen, alsmede de smeedbaarheid zelve, is dus verloren gegaan.

Nadat nu de gietstukken van op de goede temperatuur gesmolten ijzer gegoten zijn, worden zij uit de vormkasten, waarin zij volkomen afgekoeld zijn, genomen, en door middel van een zandblaastoestel volkomen gereinigd. Daarna worden zij naar grootte gesorteerd, en in ijzeren potten gepakt voor de gloeiing.

De inpakking der voorwerpen in de ijzeren potten geschiedt evenals bij de pakharding gebruikelijk is, alleen de stof, waarin de voorwerpen gepakt worden verschilt; deze bestaat uit gelijke deelen kalk of gemalen kalksteen, fijne houtskool en grof gietijzerdraaisel. Deze potten kunnen ongeveer 40 K.G. bevatten. De inpakking der voorwerpen moet met de uiterste zorg geschieden, omdat door eene slechte inpakking de voorwerpen, die onder in den pot liggen, een blijvende vormverandering zouden kunnen verkrijgen, want als b.v. de voorwerpen te veel op elkaar drukken, zouden de onderste het gewicht van den vollen inhoud te dragen krijgen. Onder het vullen van den pot is het goed om op elke laag een dun laagje te strooien van 40 deelen ongebluschte kalk, 40 deelen amoniak-zout en 20 deelen zoutzuur.

Dit mengsel bevordert zeer het gloeiingsproces en eveneens het hardingsproces, dat hierop volgt.

De brandstof bij de gloeiing gebruikt is in de meeste gevallen vlamkolen; de nieuwere gieterijen maken echter al veel gebruik van met olie gestookt wordende ovens, of ook wel van gasovens. De voordeelen van reinheid bij de verhitting, alsmede de gemakkelijke regeling der temperatuur, doen ook hier, evenals bij het gieten, zich gelden.

Goede werkstukken kunnen zeer spoedig in den gloeioven bedorven worden, wanneer de gloeiing niet met de proefondervindelijk bepaalde temperatuur geschiedt. Alle gloeiovens behooren dan ook met registreerende pyro-meters voorzien te zijn.

De gloeiingsduur is meer afhankelijk van de samenstelling van het ijzer, dan wel van de grootte van het voorwerp, en varieert van 3 tot 10 dagen, de afkoeling der potten in den oven inbegrepen.

De eerste 36 uren van het gloeiingsproces wordt de oven op de hoogste temperatuur gebracht (van 1250 gr. tot 1350 gr. Fahrenheit). Op deze temperatuur wordt hij twee dagen achtereen gehouden, waarna men hem laat afkoelen totdat hij zoogenaamd zwart heet is geworden, alsdan wordt de pot uit den oven genomen, de voorwerpen uitgepakt en in pekelwater van 15 gr. Reamür afgekoeld. Na de afkoeling dompelt men de kleine voorwerpen, welke geen verdere bewerking te ondergaan hebben, in een mengsel van asphalt, opgelost in benzine, waardoor zij een fraai zwart-gelakt aanzien krijgen.

De kosten van gloeien in ovens met twee oliebranders en die ongeveer 25 K.G. voorwerpen kan bevatten, zijn ongeveer f 0.14 per K.G.

In ovens, waarin steenkolen als brandstof gebruikt worden zijn de kosten iets minder.

De samenstelling van het ijzer.

Het proces, waarbij gietijzer smeedbaar gemaakt wordt, berust op de chemische veranderingen, die het ijzer door zijn samensmelting, gloeiing en harding ondergaat.

Om te beginnen met het ruwe ijzer, moet dit een gewone samenstelling hebben, n.l. ijzer, koolstof, silicium en zwavel; van minder gewicht is hierbij het voorkomen van mangaan en phosphorus in het ijzer. De waarde van deze elementen laat natuurlijk nogal eenige speling toe. Zoo kan het koolstofgehalte van 2.75 pCt. tot 4.25 pCt. bedragen. Het zwavelgehalte moet beneden 0.5 pCt. of nog beter beneden 0.4 pCt. zijn. Het mangaan-gehalte doet geen nadeel indien het niet meer dan 4 pCt. bedraagt. Boven dit mangaan-gehalte gaande ondervindt men moeilijkheden bij de gloeiing.

Het phosphorgehalte moet steeds beneden 0.225 pCt. zijn.

Het silicium-gehalte dat het meest gewichtige element in deze is, laat de meeste speling toe en wordt telkens opnieuw bepaald, in verband met den aard der gietstukken die men wenscht te vervaardigen.

Hoe dikker het gietstuk is, des te lager kan het siliciumgehalte zijn. Voor de zwaarste gietstukken is het siliciumgehalte 0.45 pCt.; voor gewone gietstukken omstreeks 0.65 pCt.; terwijl het voor het lichtste gietwerk kan oploopen tot 1.25 pCt. Dit zijn echter de uiterste grenzen van het silicium-gehalte voor goede gietstukken.

De cijfers hierboven genoemd, zijn geen standvastige grootheden, doch kunnen in verband met de eischen, aan de werkstukken gesteld, gewijzigd worden.

In sommige gieterijen gebruikt men nog wel ijzer met een zwavelgehalte van 0.7 pCt. en een phosphor-gehalte van 0.25 pCt.; doch deze twee elementen maken het gietstuk week en veroorzaken vele kleine scheuren en barsten aan de oppervlakte.

Het gloeiings-proces dient om de koolstof vrij te maken, en brengt het tusschen de ijzerkristallen. Het ijzer nu, waarvan het graphiet-gehalte hoog is, daar plaatst zich de koolstof met graphiet verbonden tusschen de ijzerkristallen, waardoor het ijzer minder vast wordt en een grauw aanzien krijgt.

IJzer van de goede samenstelling, goed dooreen gesmolten en gegloeid, heeft een vastheid van 2950 tot 3300 K.G. per vierkanten centimeter, ja zelfs loopt het wel eens tot 3780 K.G. per vierkanten centimeter; een rek van 2,5 tot 5.5 pCt. en een samentrekking (oppervlakte vermindering door samentrekking bij de breuk) van 2,5 tot 5.5 pCt.

Wanneer de vastheid boven de 3300 K.G. komt, gaat dit ten koste van de rek.

Proeven met smeedbaar gietijzer.

De hier volgende proeven zijn genomen door The Buil Malleable Iron company of Detroit, Michigan, Vereenigde Staten van Amerika. Voor deze proeven waren gietstukken gemaakt van een mengsel van houtskoolijzer en Bessemer smeedbaar ijzer. De oven, waarin het ijzer gesmolten werd, was een puddeloven, die met een magere steenkoolsoort gestookt werd.

Het gloeien geschiedde in een met olie gestookte gloeioven; als pakmiddel werd gebruikt kalksteen, houtskool en ijzerdraaisel, vermengd met ongebluschte kalk, ammoniakzout en zoutzuur. Alle proefstukken werden tegelijk gegoten en gegloeid.

De proeven werden genomen tusschen 18 Mei en 1 Juni 1906, in het mechanisch laboratorium van het Sibly College.

Voor de groote proefstukken werd een beproevingswerktuig van Olzen met een belastingsvermogen gebezigd van 135 ton, voor de kleinere proefstukken een van 22,5 ton, met eene beproevingswerktuig van Riehle.

(Wordt vervolgd.)

GEWAPEND BETON-CONSTRUCTIE.

In de moderne bouwkunde vindt men geen materiaal, dat zoo goed beantwoordt aan de vele en uiteenloopende eischen der hedendaagsche constructies, als het gewapend beton.

De term „gewapend beton-constructie" dient als algemeene benaming voor elke constructie, waarbij een combinatie van beton en staal doeltreffender en goedkooper is dan staal of beton-constructie alleen zou zijn. Bij de economische zijde van het materiaal houden wij niet alleen rekening met de aanlegkosten, maar ook met het onderhoud, waardevermindering, loonstandaard en snelheid van het bouwen zelf. Wat betreft de aanlegkosten en ook als illustratie van den grooten invloed van de stalen bewapening, verwijzen wij naar fig. 1, waarin twee balken voor gewone vloeren afgebeeld zijn, a van beton versterkt door metaalgaas (expanded-metal, métal déployé) en b van beton alleen.

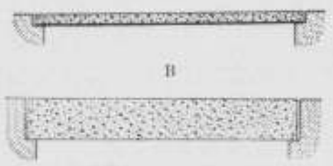

Fig. 1. Balken van gelijk draagvermogen.
a. van gewapend beton.
b. van enkel beton.

De gewichtsbesparing aan beton is belangrijk. Wanneer men dan ook vloerbinten van enkel beton toepast, worden deze ruim 22 c.M. dikker, hetgeen bij een gebouw van 5—8 verdiepingen een totale hoogtevermeerdering van 1.10—1.76 M. geeft, dus extra kosten van hoogere en zwaardere muren, met bijkomende zwaardere fundeering. Als wij de andere punten van het economisch programma behandelen, zullen wij nog duidelijker aantoonen, dat gewapend beton het beste bouwmateriaal voor allerlei doeleinden is. Het merkwaardigste is wel, dat het gewicht aan staal, dat voor de bewapening van het beton gebruikt wordt, betrekkelijk onbeteekenend is. Vergelijkt men de doorsnee-oppervlakten van staal en beton, dan is het staaloppervlak soms ½ percent en zelden meer dan 1 of 1½ pCt. van het betonoppervlak. Daar het metaalgaas betrekkelijk goedkoop is, zijn de kosten van bewapening zeer gering, vergeleken met de gewichtsbesparing van beton, welke men erdoor verkrijgt.

Achtereenvolgens zullen wij de verschillende systemen en berekening-methoden in detail behandelen. In fig. 2 geven wij een isometrische projectie van een bovendeel van een kolom met hoofd- en zijliggers, die sterk genoeg is om het zwaarste spoorwegverkeer te dragen. Wat de plaatsing van het staafijzer in het beton betreft, achten wij nadere toelichting van de figuur overbodig.

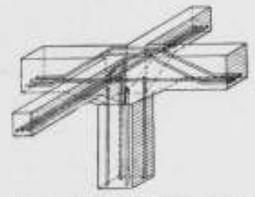

Fig. 2. Koppeling van liggers aan een kolom.

Het gebruik van gewapend beton als bouwmateriaal heeft talrijke voordeelen. De ingrediënten zijn gemakkelijk te verkrijgen en te vervoeren, en kunnen met succes worden toegepast voor vloeren en binten, kolommen en tunnels, riolen en waterleidingen, reservoirs en bruggen. Gewapend beton is beslist brandvrij en kan de inwerking van regen, vorst en rook met goed gevolg weerstand bieden. Het paart sterkte aan duurzaamheid en kan in het algemeen door werklieden met weinig vakkennis behandeld worden, hoewel men voor de tijdelijke opstelling geroutineerd moet zijn in het werken met aannemersmateriaal, evenals in steigerwerken. Een bouwwerk van gewapend beton vereischt geen onderhoudskosten en heeft dus veel voor op staal- en ijzerconstructies, dat telkens binnen eenige jaren geschilderd moet worden om wegvreten door roest te voorkomen. Voor waterbouwkundige constructies verdient gewapend beton verre de voorkeur boven hout of ijzer en is het goedkooper dan steen. Het heeft niets te vreezen van de schadelijke Teredo navalis, Chelura terebrans en Limnoria terebrans, en men behoeft geen zink-chloride of creosoot voor bescherming te gebruiken.

Werken in gewapend beton zijn goedkooper en spoediger gereed dan ijzer-constructies, omdat staafijzer en metaalgaas gemakkelijk verkrijgbaar zijn en beton steeds gemengd wordt, terwijl speciale ijzer-constructies kostbaar en langdurig zijn; zij vereischen ook geschoolde vaklieden en het klinken gaat gepaard met een aanzienlijk materiaalverlies. Een ligger van gewapend beton kan gemaakt en ter plaatse aangebracht worden, voordat een stalen balk half gereed is. Magazijnen met zeven of acht verdiepingen, gedragen door balken en kolommen van gewapend beton zijn in weinige maanden opgetrokken, terwijl men driemaal zooveel tijd noodig heeft om een soortgelijk gebouw op de gewone wijze met stalen balken en kolommen te bouwen. Bruggen van gewapend beton vereischen veel flauwere bogen, dan bij steen het

geval is en hebben dus 't voordeel, dat zij een grootere doorvaartwijdte geven, dan andere bogen van dezelfde doorvaarthoogte. Pijpen en leidingen kunnen in elke lengte, diameter en doorsnede ter plaatse vervaardigd en gelegd worden; zij zijn sterk genoeg om het zwaarste rijtuigverkeer te dragen en goedkooper dan soortgelijke werken (bijv. riolen) in metselsteen. Bouwwerken van gewapend beton zijn bij dezelfde sterkte lichter dan die in metselwerk en vaster dan die in staal en in het algemeen geeft de toepassing van gewapend beton een besparing van 15—20 pCt. bij den aanleg en nog meer besparing door de duurzaamheid van het materiaal en de geringe onderhoudskosten.

Vóór de uitvinding van het Portland-cement door „een zekere Joseph Aspdin, metselaar te Leeds, in het graafschap York", waren sterke en snelbindende kalkmengsels onbekend en was de betonfabricage beperkt tot het gebruik van materiaal, dat overeenkomt met het oud-Romeinsche pozzuolana, hoewel van geheel verschillende afkomst.

Behalve de afwezigheid van geschikte giervormen, miste men ook mechanische hulpmiddelen om de constructie te vergemakkelijken. Hierdoor werd beton-constructie niet veel toegepast en gebruikte men voor fundeeringswerken het dure systeem van palen en planken. Bij de invoering en uitgebreide productie van Portlandcement en molens voor het vermengen van de beton-aggregaten, zou men verwachten dat de beton-constructie een hooge vlucht nam. Dit was echter niet het geval. De ingenieurs vonden het gewapend beton een onvertrouwbaar materiaal. Bij transversale spanningen brak het plotseling af, en wanneer men dus met trekspanningen moest werken, werd het gebruik zeer moeilijk en van geen gering gevaar, omdat voor voldoende sterkte de balken en vloeren een groote dikte moesten hebben, waardoor het totaal gewicht en de bouwkosten evenals de hoogte van het gebouw aanzienlijk vermeerderden. Proefneming op proefneming bewees het feit, dat de sterkte van beton tegen trek slechts één tiende van zijn sterkte tegen druk is.

Zoodoende ontstond het vraagstuk: Hoe kunnen wij beton behandelen, zoodat de hooge drukspanning kan worden benut zonder tegelijkertijd op de lage treksspanning te vertrouwen? Dit vraagstuk werd het eerst, toevallig, opgelost door Jean Monier, een tuinman te Parijs, die in 1876 de bouwconstructie uitvond, welke nog zijn naam draagt. Ward te New-York had echter eerder (in 1875) een gebouw opgericht, waarbij „niet alleen alle buitenmuren, kroonlijsten en torentjes van cementijzer waren gemaakt, doch ook de binnen en vloeren versterkt door dunne ijzeren balken en staven." De invoering van het ijzer in het beton gaf dit dus de eigenschap, welke het beton zelf miste.

In 't algemeen kunnen wij het als een axioma beschouwen, dat economische bouwkunde streeft naar een zoodanige verdeeling van krachten en massa's, dat onder de grootste toegelaten spanning elk deel van het gebouw juist de kracht zal opnemen, waarvoor dit het beste geschikt is, alle deelen tevens tot hun veilige limiet belast zullen zijn, en de kosten van het gebouw tot een minimum beperkt zullen blijven, vooropgesteld dat aan de andere technische bouwvoorwaarden voldaan is. Gewapend beton-constructie stemt volkomen overeen met deze beginselen.

De ondervinding heeft bewezen, dat de drukvastheid van beton ongeveer tienmaal zoo groot is als de trekvastheid en dat staal ongeveer dezelfde trek- en drukvastheid bezit. Een bepaald volumen staal kost circa vijftigmaal zooveel als hetzelfde volumen beton en bij hetzelfde doorsnede-oppervlak zal staal onder drukspanning dertig maal zooveel dragen als beton onder drukspanning en driehonderd maal zooveel als beton onder trekspanning.

Hieruit volgt, dat alleen bij drukbelasting beton een bepaald gewicht zal dragen tegen ses tiende van de kosten, noodig voor deze belasting door staal te dragen. Anderzijds kost het dragen van een bepaald gewicht door beton onder trekbelasting zesmaal zooveel als dit door staal te doen dragen. Als wij dus trachten een gebouw zoo samen te stellen, dat de drukspanningen alle door het beton opgenomen worden en de trekspanningen door staal, dat op een geschikte wijze in het beton aangebracht is, gebruiken wij elk materiaal voor het doel waarvoor dit het goedkoopste en het meest geschikt is, en bereiken zoodoende de bovengenoemde economische bouwkunde. Wij merken hierbij nog dat de afscheurings-weerstand van beton ook zeer gering is en daarom worden bij goede gewapend beton-constructies de afscheurings-spanningen opgenomen door dunne staven en oogen, die in het beton ingelegd zijn.

Nu men het met ons eens is, dat de nieuwe combinatie van staal en beton theoretisch juist is, rijst de vraag naar de uitwerking van ouderdom, vocht, en temperatuurveranderingen op de wederkeerige betrekkingen tusschen staal en beton. Is de adhaesie tusschen de beide materialen voldoende om slippen bij afschuiving te verhinderen? Zal 't water, dat door het beton dringt, het staal niet doen roesten en vergaan? Zal de combinatie schokken, de inwerking van rollende lasten, en de temperatuur-veranderingen, zoowel natuurlijke als kunstmatige, weerstand bieden, zonder blijvende beschadiging of vernieling? Op al deze vragen geeft de practijk een positief en gunstig antwoord.

(Wordt vervolgd.)

ALGEMEENE NEDERLANDSCHE OPZICHTERS- EN TEEKENAARS-BOND .. ..

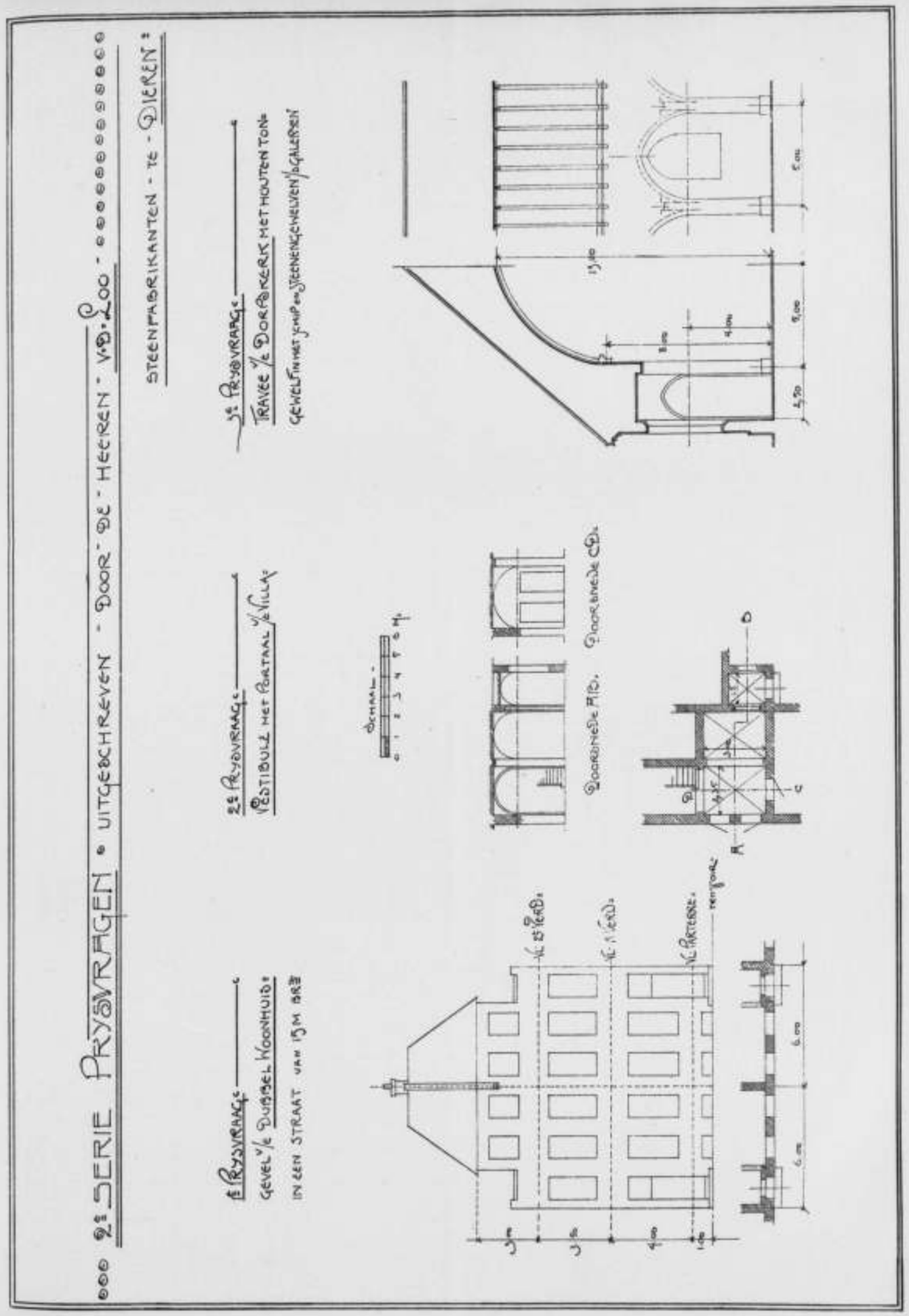
INFORMATIE-BUREAU.
Secretariaat: - - - - - -
Kijkuitscheweg 2, Den Haag.
Spreekuur iederen Maandagavond van 7—9 uur. .. .

ingeschreven Solliciitanten.

13 Bouwk.-Opzichter-Teek, 22—43 jaar, f 80—f 110 'e maands.
8 Bouwk. Opzichters 25—45 jaar f 80—f 120 p. m.
2 Bouwk. teekenaar 24—26 jaar f 80 p. m.
20 Aank. Bouwk. Opz. Teek., 19—24 jaar f 30—f 75 p. m.
12 Aank. Bouwk. Opzichters, 19—28 jaar f 60—f 75 p. m.
8 Aank. Bouwk. Teeken., 20—24 jaar f 40—f 70 p. m.
1 Assist. Bouwk. Opz.-Teek., 18 jaar f 30 p. m.
2 Assist. Bouwk. Opz. 19—20 jaar f 35 p. m.
1 Assist. Bouwk. Teek., 20 jaar f 25 p. m.
1 Opzichter bij Gem. of Mij., 25 jaar 80 p. m.
1 Teekenaar Kunstnijverheid, 23 jaar f 30 p. m.
2 Aank. Mach.-Teekenaars 18—22 jaar f 60—f 70 p. m.
1 Werktuigk. teek.-constr, 24 jaar f 80 p. m.
1 Aank. Administr. Bouwk. Teek., 22 jaar f 45 p. m.
1 Hoofdmonteur of retiend technikus, 29 jaar f 85 p. m.
1 Bouwk. opz. aan eene fabriek, 28 jaar f 90 p. m.
1 Chef-Mach. Werkm. of Teek., 34 jaar f 1500 p. j.
1 Meubelteekenaar, 23 jaar f 80 p. m.
1 Aank. Scheeps- en Werktuigk. Teekenaar, 23 jaar f 70 p. m.
1 Aank. Teek. Gew. Beton, 21 j. f 90 p. m.
1 Aank. Teek.-Constr. Scheeps- bouwk. of monteursbouw, 23 j. f 70 p. m.
1 Aank. Mach.-Opz. in eene fabriek, 28 j. f 80 p. m.
2 Assistent Machine-teekenaars, 18 f 25 p. m.
1 „ Ornament-teekenaar, 17 j. f 25 p. m.
2 Burger- en Waterbouwk. Opz.-teek., 23—31 j. f 80—f 90 p. m.
1 Chef-machinist of chef eener werkplaats,
1 Werkmeester op een machinefabriek 50 j. f 100 p. m.
1 Aank. Teek. Electrotechnisch of Monteur 19 j. f 40 p. m.
1 „ Werktuigk. of Mach-teek. 20 j. f 40 p. m.
1 Monteur of Opz. Electrotechniek, 20 j. f 45 p. m.
1 Opzichter-machinist 34 j. f 100 p. m.
1 IJzerconstr. bij betonfirma 24 j. f 100 p. m.
1 Aank. Werktuigk.-teek. 20 j. f 60 p. m.
1 Technisch Correspondent en Administrateur, 30 j. f 60 p. m.
1 Aank. Decorateur-teek., 29 j., f 60 p. m.
1 Ass. Electrotechnisch Teekenaar of Monteur, 18 j., f 25 p. m.
1 Ass. Teek. Centrale verw., 18 j. f 25 p. m.
1 Fabrieks-Opz., 29 j. f 75 p. m.
2 Aank. Burger- of Waterbouwk. Opz.-Teek., 20—23 j. f 60—f 70 p. m
1 Teek. (IJzer-constructeur), 26 j., f 80 p. m.

Zoowel leden als niet-leden kunnen gebruik maken van het Informatie-Bureau.

Inschrijfformulieren voor sollicitanten en alle inlichtingen zijn steeds aan het Secretariaat verkrijgbaar.

VIJFTIENDE JAARGANG, No. 12. ZATERDAG 23 MAART 1907

ARCHITECTURA

ORGAAN V.H. GENOOTSCHAP
ARCHITECTURA.ET. AMICITIA

BUREAU VAN REDACTIE: H. P. BERLAGE Nzn., Voorz., H. WALENKAMP, A. J. JOLING, W. KROMHOUT Czn., A. VAN BAALEN, D. F. SLOTHOUWER, CORN. VISSER, Leden, — — — — VASTE MEDEWERKERS. K. P. C. DE BAZEL en J. W. H. BERDEN — — — REDACTEUR VOOR HET TECHNISCH GEDEELTE L. ZWIERS — VALERIUSSTRAAT 64 TE AMSTERDAM.

UITGEVERS: J. VAN DER ENDT & ZOON MAASSLUIS. HET ORGAAN MET TECHNISCH GEDEELTE WORDT WEKELIJKS FRANCO TOEGEZONDEN AAN ALLE LEDEN VAN HET GENOOTSCHAP, DE JAARLIJKSCHE CONTRIBUTIE VOOR HET LIDMAATSCHAP BEDRAAGT: VOOR GEWONE LEDEN f 12,—, VOOR KUNSTLIEVENDE LEDEN f 10,—, VOOR BUITENLEDEN EN ASPIRANTLEDEN f 7,50.

STUKKEN EN CORRESPONDENTIE BETREFFENDE DE REDACTIE VAN HET WEEKBLAD TE ZENDEN AAN DEN HEER H. WALENKAMP, BUIKSLOTERLAAN 8 AMSTERDAM; BETREFFENDE HET PLAATWERK »DE ARCHITECT" AAN DEN HEER A. VAN BAALEN, AMSTELDIJK 111 TE AMSTERDAM; BETREFFENDE DE ADMINISTRATIE VAN HET GENOOTSCHAP AAN DEN SECRETARIS, DEN HEER PAUL J. DE JONGH, REGULIERSGRACHT 120, AMSTERDAM † † † † † † † †

INHOUD: Mededeelingen. — Genootschapsprijsvraag. — Verslag 1224e vergadering. — Bouwkunst en Vriendschap. — Onze Portefeuille. — Ingezonden. — Boekbeoordeeling. — Berichten. — Open prijsvragen. — Informatie-bureau — Gewapend betonconstructie. — Een en ander over smeedbaar gietijzer.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

1e. Op voorstel van het Bestuur is in de 1224ste gewone vergadering besloten Dr. P. J. H. Cuypers, Eere-lid van het Genootschap, ter gelegenheid van den 80sten verjaardag, te hu'digen door het organiseeren eener tentoonstelling, gevende een volledig overzicht van zijne werken; de tentoonstelling zal, waarschijnlijk in het Stedelijk Museum, in de maand Juni worden gehouden.

2e. In de 1224ste gewone vergadering zijn als gewone leden aangenomen de heeren W. van Beuzekom en H. J. F. Tenkroode.

De 1ste Secretaris,
PAUL J. DE JONGH.

GENOOTSCHAPSPRIJSVRAGEN 1907. PROGRAMMA.

Door het Genootschap „Architectura et Amicitia" worden voor het jaar 1907 de volgende prijsvragen uitgeschreven:

1e Prijsvraag.

Een dorpsschool met woning.

Verondersteld wordt, dat de school moet worden gebouwd op een vrij terrein aan den dorpsstraatweg in een landelijke omgeving.

De school is bestemd om plaats te geven aan 160 leerlingen verdeeld over vier lokalen op den beganen grond en moet voor 't overige bevatten een spreekkamer, afzonderlijk W. C. voor de onderwijzers, en, voor elk schoollokaal één meisjes-W. C., een jongens-W. C. en één urinoir, bergplaatsen voor fietsen, brandstoffen, e.d.

De vloer van den beganen grond ligt pl.m. 0.5 M. boven de straat.

De woning, voor het hoofd der school bestemd, moet bestaan uit twee woonkamers, keuken, drie slaapkamers, badkamertje, kleine zolder of bergplaats. W. C. en verdere gemakken, alles verdeeld over twee verdiepingen.

De navolgende wettelijke bepalingen omtrent den bouw van scholen moeten worden in acht genomen:

Er is binnenshuis geen gemeenschap tusschen schoolgebouw en woning.

De vloeroppervlakte van elk schoolvertrek bedraagt tenminste 0.8 M.² voor iederen leerling. De lichamelijke inhoud van elk schoolvertrek bedraagt tenminste 3.6 M.³ voor iederen leerling.

De hoogte tusschen den vloer en de zoldering bedraagt tenminste 4.5 M.

De afstand tusschen den werkmuur en de voorste bank is tenminste 1.3 M.; de overige gangpaden langs de muren of afscheiding zijn tenminste 0.6 M. breed en de gangpaden tusschen de naast elkander geplaatste rijen banken hebben eene breedte van tenminste 0.4 M.

De afstand tusschen den werkmuur en de leuning der daarvan verst verwijderde banken is niet grooter dan 6.5 M.

De lichtramen worden zoo geplaatst en ingericht dat het schoolvertrek voldoende en doelmatig verlicht zij en dat te sterk invallend licht worde getemperd. Zij worden geplaatst in den muur ter linkerzijde der leerlingen.

De deuren van het schoolvertrek zijn niet in onmiddellijke gemeenschap met de buitenlucht.

De gangen en portalen zijn behoorlijk verlicht, tenminste 2 M. breed en niet lager dan 2.5 M.

Behoorlijk toezicht op de privaten der leerlingen moet mogelijk zijn. De diepte der privaten is minstens 1 M. bij een breedte van minstens 0.8 M.; de breedte der waterplaatsen is minstens 0.6 M.

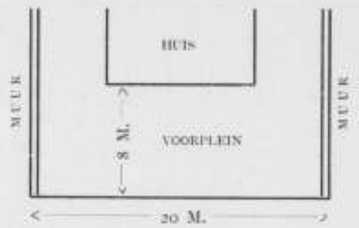
Voor deze prijsvraag worden de volgende teekeningen verlangd: De plattegronden, waarin ook de schoolbanken zijn geteekend (elke bank plaats gevende aan twee leerlingen) de gevels en twee doorsneden op schaal van 1 c.M. per M. De behandeling der teekeningen is vrij. 1e Prijs f 50, 2e Prijs f 20.

Datum van inlevering 4 November 1907.

2e Prijsvraag.

Een afsluiting van een voorplein.

Het bedoelde voorplein, volgens onderstaande situatie gelegen vóór een vrijstaand heerenhuis, is 20 M. breed; de erfscheidingen worden gevormd door anderhalve steensmuren ter hoogte van 2.50 M.

De ingang ligt in het midden der afsluiting en behoeft niet te zijn berekend op het doorlaten van voertuigen. Het voorplein ligt 0.2 M. hooger dan het trottoir.

De keuze der materialen is beperkt tot steen en ijzer.

Verlangd worden de volgende teekeningen:

Aanzicht van het geheel op schaal van 5 c.M. per M.; détails van den ingang met gedeelte der aansluitende afscheiding en, ter verduidelijking der constructie daarvan, een horizontale en een verticale doorsnede, alles op schaal van 10 c.M. per M. De behandeling der teekeningen is vrij.

Als prijs wordt uitgeloofd f 30.—.

Datum van inlevering 4 November 1907.

3e Prijsvraag.

Een omslag voor het plaatwerk „de Architect."

Op het vóórblad moet in duidelijke letters voorkomen:

DE ARCHITECT, Hedendaagsch een Oude Kunst, onder Redactie van het Genootschap „ARCHITECTURA ET AMICITIA", te Amsterdam. Jaargang..... Aflevering.....

benevens een ruimte ter opname van den naam en woonplaats der drukkers-uitgeversfirma.

De afmetingen van den omslag zijn in uitvoering 33.5 c.M. breed en 43.5 c.M. hoog; in deze verhouding, doch in geen geval kleiner, moeten de ontwerpen worden geleverd; de teekening van vóór- en achterblad moet zijn uitgevoerd in zwart en wit, zonder halftinten, op tamelijk glad wit papier; voor aanduiding der kleuren (ten hoogste drie) moet een kleurenschets worden bijgevoegd.

Als prijs wordt uitgeloofd f 30.—.

Omtrent de uitvoering van het eventueel bekroond ontwerp zal de vervaardiger zich met de Redactie verstaan.

Datum van inlevering 9 September 1907.

4e Prijsvraag.

Een stempel voor het Genootschap.

De stempel moet dienen voor het waarmerken van Genootschapsstukken; de teekening moet zijn ontworpen voor een vorm, welke omschreven kan worden door een cirkel van 3.5 c.M. straal, en als opschrift hebben: Genootschap „Architectura et Amicitia", Amsterdam.

De teekening moet, op tenminste het dubbele der genoemde afmeting, op tamelijk glad wit papier, in zwart en wit zijn uitgevoerd zonder halftinten.

Als prijs wordt uitgeloofd f 15.—.

Datum van inlevering: 6 Mei 1907.

ALGEMEENE BEPALINGEN.

De mededinging staat open voor alle leden van het Genootschap. De ontwerpen moeten op de in bovenstaand programma vermelde data uiterlijk des namiddags 1 uur, vrachtvrij zijn ingekomen aan het adres van den ten Secretaris van het Genootschap, aan het lokaal Parkzicht, Hobbemastraat, Amsterdam.

De beoordeeling zal geschieden door de heeren: Jonas Ingenohl, Foeke Kuipers en Paul J. de Jongh.

Voor alle bekroningen wordt een diploma door het Bestuur verstrekt.

Bij alle ontwerpen moet gevoegd zijn een verzegelde naambrief en een correspondentie-adres, om zoo noodig met den ontwerper in briefwisseling te kunnen treden.

Alle teekeningen of stukken, die bij de inzending behooren, moeten voorzien zijn van:

1e. het motto waaronder het ontwerp is ingezonden;

2e. eene opgave van den datum van inzending.

De naam van den ontwerper mag op de teekeningen of bijgevoegde stukken niet voorkomen.

Wanneer aan bovenstaande voorschriften van het programma en algemeene bepalingen niet is voldaan, kunnen de ontwerpen niet voor bekroning in aanmerking komen.

Voor het overige wordt verwezen naar de bepalingen der „Statuten Hoofdst. VI.

Het Bestuur:
H. P. BERLAGE Nzn.
Voorzitter.
PAUL J. DE JONGH,
1e Secretaris.

VERSLAG DER 1224e GEWONE VERGADERING, GEHOUDEN IN HET GENOOTSCHAPSLOKAAL „PARKZICHT", OP WOENSDAG 20 MAART 1907.

De Voorzitter, de heer Jos. Ingenohl, opent de vergadering, en uit de volgende woorden ter nagedachtenis van ons overleden Eere-lid W. Springer:

„Voordat ik den Secretaris verzoek de notulen van de vorige vergadering te willen lezen, en dus onze gewone werkzaamheden aan te vangen, wensch ik een woord te wijden aan de nagedachtenis aan ons overleden eere-lid, den heer W. Springer, nu voor 14 dagen geleden gestorven. Ik doe dat uit plicht, omdat ik hier toevallig hedenavond den voorzitterstoel inneem, maar ik doe het tegelijk met de grootste sympathie, omdat het de nagedachtenis geldt van mijn ouden leermeester, den man die mij grootendeels heeft gevormd.

Aangezien hij den inderdaad zeldzaam hoogen leeftijd van 92 jaren heeft bereikt, was hij den jongeren leden niet of weinig bekend; men is op dien leeftijd en reeds lang daarvoor vergeten, omdat men daa reeds ook jaren uit de praktijk is. De meesten van ons kunnen dus geen besef hebben van Springer's beteekenis als bouwmeester, van zijne groote gaven van hoofd en ook van hart. Maar zij, die met mij het voorrecht hadden in zijn naaste omgeving werkzaam te zijn en jaren lang met of onder hem hebben gewerkt, hebben met mij leeren waardeeren zijn groote capaciteiten, zijn strikte eerlijkheid en hoogstaand plichtsbesef als ambtenaar, qualiteiten die hem niet bij allen bemind maakten, maar die toch iedereen, die met hem in aanraking kwam, met ontzag vervulde voor zijn persoon, zoowel vriend als vijand, want ook vijanden had hij, want welke man van beteekenis heeft ze niet.

Het aantal werken door hem tot staad gebracht, is in waarheid verbazend groot; ik zal U niet vermoeien ze op te sommen; ik zal er zelfs geen enkele van noemen, maar het is genoeg te memoreeren, dat, hoewel hij als assistent-gemeente-architect, officiëel niet de hoofdleiding had, hij niettemin door zijn energie en krachtige persoonlijkheid, de ziel was van alles, wat uitging van het bureau van den stads-architect, onder het burgemeesterschap van de heeren Den Tex en Van Tienhoven, en dat

dit niet weinig was, weten allen, die zich herinneren dat juist toen Amsterdam zijne vleugels uitsloeg, de herlevende handel en scheepvaart en de uitbreiding van de hoofdstad de stichting van allerlei openbare gebouwen noodzakelijk maakte, en de wet op 't lager onderwijs in '78 moest worden uitgevoerd, waardoor tientallen van schoolgebouwen in korten tijd moesten worden gebouwd of verbouwd. Toen was een krachtige leiding wel noodig en iemand als Springer onschatbaar.

Behalve door zijn bouwwerken heeft hij zich ook naam gemaakt als onderwijzer in de bouwkunst, en vele zijn de leerlingen, die hij heeft gevormd. Zeker zullen allen met mij zich dankbaar herinneren de nuttige lessen van den uiterlijk stroeven, maar innerlijk hartelijken man, die strenge leermeester als hij was, niettemin kon meeleven met alles wat zijne leerlingen persoonlijk betrof. Het is waar dat dit niet dikwijls gebeurde; toeschietelijk was hij niet en velen werden door den ruwen bolster afgestooten. Maar des te inniger kon hij, waar medegevoel noodig was, de hand toesteken — om in 't volgende oogenblik zich af te wenden, als schaamde hij zich over zijn zwakheid. Maar voor hem die dan die vonk in dat grijze oog had gezien, die den traan in die stem had gehoord, van dien uiterlijk ruwen man in dat ijzeren onbuigzaam karakter, voor hem was dat oogenblik ontroerend en onvergetelijk.

Met Springer is heengegaan een self-made man in den volsten zin van het woord, iemand die ontzaglijk veel in zijn, nu vergeten tijd heeft gewerkt, zonder ooit dank daarvoor te hebben genoten. Integendeel, waar lof werd gebracht, werd die door anderen geoogst, het gewone lot van den eenvoudigen werker, die zijn plicht vervult, de taak volbrengt, die hem is toebedeeld, zonder te jagen naar openbaar vertoon of reclame te maken voor zich zelf. In waarheid, deze figuren zijn te schaarsch, om niet daarop het volle licht te laten vallen bij eene herdenking als deze. De naam van Willem Springer is een eernaam voor ons vak en zal in ons Genootschap blijven leven in hooge eere.

Het bestuur heeft gemeend in dezen geest te handelen door het Genootschap aan het graf te doen vertegenwoordigen, door een bloemenhulde en een brief van rouwbeklag aan de familie te zenden, aan zijn eveneens hoog-bejaarde weduwe, die door ons allen zeker van harte het beste wordt toegewenscht."

Alsnu worden door den Secretaris de notulen der vorige vergadering gelezen, welke onveranderd worden goedgekeurd. Daarop heeft de ballotage plaats der heeren W. van Beuzekom en H. F. J. Tenkroode, welke beide heeren worden aangenomen als lid met 16 stemmen, waarvan 3 blanco.

Dan doet de Voorzitter mededeeling van het door het Bestuur opgevatte plan, om de gebeurtenis van den 80sten verjaardag van Dr. P. J. H. Cuypers niet onopgemerkt te doen voorbijgaan. Spreker zegt, dat eene gewone viering in den zin van feestvieren met het oog op den hoogen leeftijd van den jubilaris hier minder op haar plaats zou wezen, maar dat het Bestuur het plan heeft gevormd, het Genootschap eene tentoonstelling te doen houden van zooveel mogelijk alle uitgevoerde werken van den ouden meester.

Dr. Cuypers zelf werd hieromtrent reeds om medewerking verzocht door het Bestuur. Deze zegde dezelve bij voorbaat toe, ook omdat hij het van belang vond eene tentoonstelling van al zijn werk te zien gehouden worden, welke dan als een algeheel overzicht zooveel mogelijk alles zou kunnen bevatten, iets, waartoe een bouwmeester toch zelden in staat wordt gesteld.

Deze tentoonstelling zal dan bevatten 3 afdeelingen en wel: eigen architectuur, herstellingswerken en decoratief werk, voor welk doel door het Gemeente-bestuur reeds 3 zalen in het Suasso-museum zijn toegezegd. De verjaardag van Dr. Cuypers valt op 16 Mei, maar daar hij dan juist niet tegenwoordig kan zijn, zou de tentoonstelling iets later kunnen geopend worden, daar het Bestuur de tegenwoordigheid van Dr. Cuijpers bij de opening gewenscht acht.

Een warm applaus der vergadering bewees het sympathiseeren der leden met dit voornemen.

Alsnu geeft de Voorzitter het woord aan den spreker van dezen avond, den heer A. J. Dingemans, ter behandeling van zijn onderwerp: „De techniek van het Kunstsmeden". Deze voordracht werd toegelicht door een zeer uitgebreid aantal werkstukken.

Spreker begon met er op te wijzen, dat zijne voordracht betrekkelijk onvolledig moest zijn, daar hij slechts „koud" en reeds bewerkt ijzer kon doen zien, terwijl, voor juiste uitlegging van vak-eigenaardigheden of technische moeielijkheden hij z'n hoorders eigenlijk in den gloed van het smidsvuur moest laten zien, hoe de bewerking van vele stukken toegaat. Zijne rede gaf den Voorzitter dan ook al spoedig aanleiding te vragen, of het niet beter zou zijn, dat elk aanwezige, die iets vragen wilde, betreffende door spreker gehouden verklaringen, dit tijdens de voordracht deed, dan wel na afloop, met welk voorstel de heer Dingemans geheel instemde.

Het zal den lezer duidelijk zijn, dat 't voor 'n na-plocterend verslaggever vrijwel 'n onmogelijkheid is, van al de gedane vragen en antwoorden en van de door den spreker toch goed in opeenvolging gehouden verklaring der bewerkingen van verschillende werkstukken, een volledige trouwe beschrijving te geven, te meer, daar iedere verklaring werd verduidelijkt door een ter illustratie aanwezig voorwerp.

Spreker begon het ijzer in 2 groote soorten te verdeelen: vloei- en wel-ijzer. Door den Kunstsmid wordt vloei-ijzer geprefereerd boven wel-ijzer. 't Laatste vormt zeer spoedig uit zichzelf slakken en heeft bovendien eene zeer duidelijk te onderkennen vezel of draad (ongeveer als hout). Ofschoon alle ijzers deze eigenschap hebben, heeft wel-ijzer deze draad zeer grof en kan, bij slaan of wellen in zekere richting, scheuren als hout.

Vloei-ijzer heeft deze eigenschap niet.

Betreffende de qualiteiten van verschillende ijzersoorten, zegt spreker, dat 't bekend is, dat Zweedsch ijzer tot de beste, maar ook tot de duurste behoort. Engelsch ijzer daarentegen, althans het bij ons ingevoerde, is slecht. Het goede Engelsche ijzer komt eenvoudig niet in ons land. Dit is natuurlijk eene quaestie van invoer. Keuren van 't ijzer door den architect behoort tot de onmogelijkheden, daar de smid zelf z'n ijzer niet kan kennen, vóór hij 't ziet in 't vuur. Eerst dán komen de eigenschappen voor den dag.

Omtrent de eigenschap van vloei-ijzer wordt door spreker nog opgemerkt dat dit materiaal verkregen wordt door puddelen, 't is niet geheel in vloeibaren toestand geweest, maar wordt „opgestolten", heeft dientengevolge zoo goed als geen draad.

We zullen verder enkele grepen doen, die ons belangwekkend voorkomen, uit sprekers voordracht:

De smid klooft zeer weinig en smeedt zeer weinig uit. Aleen stukken van kleine afmeting. Groote stukken zouden te onhandelbaar worden, bij telkens gedeeltelijke verhitting voor uitsmeden.

De smid lascht, lascht en lascht nog eens. Hij kijkt niet op 'n laschje (zoo min 'n architect op 'n krulletje kijkt, dat hij toch niet behoeft te betalen, verslagg.).

Bij gebruik van „laschpoeder" behoeven de stukken niet op de hoogste hitte verhit te worden. Staal en ijzer samenwellen geschiedt daarom b.v. door middel van laschpoeder

of „laschplaat", daar staal eene verhitting noodig heeft, die het ijzer zou doen smelten.

Zwaar ijzer kan niet koud geweld worden, daarom moet 't warm, maar dit kost, b.v. bij het „torsen", zeer veel moeite. Om de wrongen van eene „getorste" staaf gelijk te doen zijn, moet een jongen koud water gooien op elke wrong, die reeds gedraaid is, om 't ijzer niet dubbel te wringen. Natuurlijk, volgens spreker, gooit zoo'n jongen 't water altijd op de verkeerde plaats. Dit torsen kost dan ook zeer veel moeite en routine.

Kloven past de smid alleen toe bij zeer plat ijzer, de z.g.n. drietand b.v. wordt en werd nooit „gekloofd", zooals men ten onrechte denkt, altijd gelascht.

Spreker stemt toe, dat veel zoogenaamd Kunstsmeedwerk is: Kunstjes-werk. Maar toch is er onderscheid tusschen Kunstsmeedwerk en Kunstsmeedwerk. Spreker zegt, dat voor werkelijk goed smeedwerk de smid wel degelijk voor z'n werk moet voelen, en er zich aan moet geven. Volgens spreker zijn er te veel „Kunstsmeden". Hoe meer „Kunstsmeden", hoe minder „Kunstsmeedwerk", 't gaat er oogenveer mee als met de architecten: hoe meer bouwkundigen, hoe beroerder werk. (Of: hoe meer beroerd werk? verslagg.)

Nog zeer vele en zeer belangrijke bewerkingen van het ijzer werden ons getoond en uitgelegd, verduidelijkt op het teekenbord, waaruit o.a. bleek, dat een architect t e v e e l kan eischen, niet alleen tegenover de finantieele offers, die hij als vergoeding kan bijdragen, maar ook tegenover de werkelijke eischen en betrekkelijke gebondenheid van het vak. De spreker deed ons op zeer eerlijke wijze staaltjes zien van de gemakkelijke manier, waarop een te veel eischend architect kan „verlakt" worden. We meldden dit, en ook enkele der pikante uitdrukkingen, door spreker geuit, omdat we er van overtuigd zijn, dat een man die z'n vak verstaat, bewijst sympathie voor z'n vak te hebben,. en dientengevolge graag iets g o e d s maakt, n'en déplaise het: het is 'ons om de centen te doen en niet om de kunst, als vakman hooger staat, dan een architect die schermt met „kunst" en „artistieken aanleg" en wien het au fond nóg meer „om de centen" a l l e e n is te doen, als vakman dus ook tegenover z'n „bestellers" een potje mag breken en hun de waarheid mag zeggen.

De voordracht van den heer Dingemans viel in den smaak en geen wonder, want ieder voelde, dat, waar hij over sprak, daar w i s t hij van, daar voelde hij voor als vakman.

Een warm applaus en de toezegging van den spreker, dat zijn werkplaats altijd ter nadere toelichting openstond voor de leden, sloot deze voordracht.

Op de gebruikelijke vraag van den Voorzitter, of nog iemand iets had in 't midden te brengen, zei de heer W. Kromhout Czn., dat het misschien van belang kon wezen, den leden even te wijzen op de herkomst der langs de wanden tentoongestelde platen. Dit waren platen, afkomstig van de tentoonstelling in Milaan. Een gedeelte ontrokken aan „De Architect", de genootschapsuitgave, verder de illustratie „Gijsbrecht van Aemstel" van Derkinderen, Kalenders van Hoytema en Georg Rueter, afbeeldingen naar meubelen door de firma van Wisseling in den handel gebracht en naar ontwerpen van Dijsselhof, Lion Cachet en Nieuwenhuis, verder meubelen van Berlage en Van Leeuwen.

Hierna sloot de Voorzitter de vergadering. v. B.

BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP.

Den 19n Maart heeft in de vereenigiog Bouwkunst en Vriendschap de heer K. Sluyterman, hoogleeraar aan de Technische Hoogeschool te Delft, een voordracht over Engelsche buitenhuizen, hun interieurs, parken en tuinen, gehouden.

In 1905 — zoo begon spreker — hebben prof. Evers en ik met een aantal studenten der Technische Hoogeschool een achtdaagsche excursie gemaakt naar Londen en eenige in de nabijheid daarvan gelegen plaatsen, ter bestudeering der voornaamste architectonische monumenten, en vooral om met de typische buitenhuizen, waarvan we de afbeeldingen uit de geïllustreerde vak- en andere tijdschriften kenden, kennis te maken. Onder de te Londen bezochte monumenten verdient in 't bizonder vermelding de nieuwe Westminster Kathedraal, de door den architect Bentley gebouwde R.-C. Kerk, die toen op de inwendige decoratie na, zoo goed als voltooid, nu reeds gedeeltelijk ook van de decoratie voorzien, inwendig door zijne afmetingen een grootsche ruimteontwikkeling te aanschouwen geeft, en niet onvermeld wil spreker laten een bezoek aan het huis van Alma Tadema, met zijn smaakvol en zéér fantastisch atelier, en dat aan de beroemde college-gebouwen te Cambridge. Het voornaamste echter was het bezoek aan de buitenhuizen te Haiscmere en Goodalming; twee plaatsen op ongeveer anderhalf uur spoorens van Londen gelegen in het prachtige land van Surrey, het Engelsche Gelderland. Door bemiddeling der architecten Harrison Townsend en Voysey, werden wij in staat gesteld dáár enkele landhuizen te zien, door hen beiden gebouwd, en ook door de welbekende architecten Newton, Thackerey Turner en Lutgens; allen voormannen der moderne school. Met groote bereidwilligheid stelden de eigenaars der huizen ze voor ons open en met ongekende gastvrijheid werden we ontvangen en rondgeleid en mochten we ons ook uit al de afbeeldingen in de tijdschriften eene voorstelling van de buitenhuizen hebben gevormd, ons bezoek onder de bovengenoemde omstandigheden was ons het bewijs, dat onze voorstelling onvolledig was, dat alleen het z i e n der huizen en het ondergaan der handelingen der bewoners, van welke de inrichting der huizen een reflex te noemen is, in staat zijn ze op hunne juiste waarde te schatten, ze op de juiste wijze te belichten, zoodat ook en bewoner als 't ware tot een éénheid worden, en om te kunnen begrijpen, wat voor een Engelschman zijn: »H o m e« is, Maar bovenal hebben we levendig gevoeld, hoe hier een kunst aan't woord is, zéér localaal, zeer persoonlijk, van een hoogstaande ontwikkeling, doch die ook nergens anders ter wereld een bodem ter ontwikkeling zou kunnen vinden, saamgeweven als ze is met de karakteristieke levenswijze, levensopvatting en levensbeschouwing van den Engelschman.

Het uitwendige dier huizen zou meestal niet doen vermoeden, welk heerlijk interieur er achter die doodeenvoudige gevels verborgen zit, en niet zelden is het inwendige van uiterlijk zelfs armelijk uitziende huizen een juweel van den meest beschaafden smaak. In het binnenhuis, is al het karakteristieke van den bewoner die zich vèr van zijn zaken, vèr van den rook der groote stad pas recht vrij gevoelt, tot uiting gekomen. Hygiëne en practische inrichting zijn bij den bouw de leidende gedachte geweest, en het uitwendige komt eerst in de tweede plaats. De inwendige planverdeeling komt consequent naar buiten, vooral door een schilderachtige groepeering der gevels en nimmer wordt het geringste onderdeel van den plattegrond ter wille van de gevelverdeeling opgeofferd in tegenstelling met de opvatting der vroegere klassieke school, waarbij in de eerste plaats naar symmetrie in de gevels werd gezocht. „Houses are built to live in not to look at," is een woord voor 300 jaar uitgesproken en z u w e e r van principieele kracht, en naast hygiëne en comfort is ook de gezelligheid een factor van belang, die bij den bouw van het huis een architect gelegenheid geeft, door goede groepeering, betimmering enz. tot een artistiek geheel te komen. En het zijn niet de gegoeden alléén die zich dagelijks een lange spoorreis getroosten om in hun home te komen, ook de minder bemiddelden zoeken na den arbeid hun rustig gelegen hutje in de buitenwijken der groote stad op. En in tegenstelling met den bekenden trek naar de stad openbaart zich in Engeland een trek, die met „Back to the land" betiteld wordt, en oorzaak is, dat verscheidene industrieën evenzeer naar het platteland verhuizen en door het stichten van zoogenaamde tuinsteden, het den onbemiddelde mogelijk maken onder hygiënisch gunstiger omstandigheden dan de stad aanbiedt te leven en te wonen. Een voorbeeld van die tuinsteden is Bournevilla bij Birmingham, door den cacaofabrikant Cadbury in 't leven geroepen. Het is dan ook geen wonder, dat de voorsteden der groote steden steeds dieper in het land dringen en door hun ruimen bouw er een overgang tot vormen. Niet weinig werkt tot die liefde voor het land mede de schoonheid van het Engelsche landschap, en meesterlijk wordt daarvan partij getrokken bij het bouwen der grootere landhuizen, van welke er onzelfbaar vele zijn. Het erfrecht, waarbij het goed der familie immer op één erfgenaam overgaat, werkt het bestaan blijven dier groote bezittingen in de hand. Hier worden ook de kostbare familieverzamelingen gevonden, ook al bewoont de eigenaar van zulk een huis in den winter een paleis in de stad. Hier is het eigenlijke domicilie van den bewoner. Bij het bouwen der moderne buitenhuizen wordt allereerst op een goede plaatsing ten opzichte der windstreken gelet en alle hoofdvertrekken op het zuiden en oosten geprojecteerd.

Of het huis dan met den achtergrond naar den hoofdweg komt te staan, deert den eigenaar niet. Meestal wordt het dan ook door een muur of haag langs den weg aan het gezicht onttrokken. En aan de woning sluit zich als 't ware als een voortzetting van het gezellige interieur de tuin aan: de bloementuin in onmiddellijk verband met de woonvertrekken, moestuin en boomgaard, aan de keuken en andere dienstvertrekken grenzende. Met duivenhil, tuinbank en priëel, tennisveld en den nooit ontbeekenden zonnewijzer, vormt alles met het huis een onafscheidelijk geheel. Meestal sluit zich de architectuur aan aan de streek, waar het huis verrijst en zoo vinden we muren van brvak-teen, waar deze in de buurt gevonden wordt, of baksteenen muren, waar een kleigrond het maken van dat materiaal veroorlooft of vakwerkbouw, waar hout in overvloed aanwezig is, en immer is eenvoud het kenmerk van den bouw uitwendig en het type der boerenhut in het gebouw terug te vinden.

Een opmerkenswaardig onderdeel van het landhuis is de »hall«, waarvan drie typen gevonden worden, n.l. 1o, de representatie-ruimte, waar feesten worden gehouden en de familiebijeenkomsten plaats hebben; 2o, de centrale ruimte, welke de trap naar de verdiepingen bevat en 3o, de met de entrees verbonden ruimte, welke eigenlijk niet anders dan een woonvertrek is, waaruit de andere vertrekken te bereiken zijn en waarvan de trap afgezonderd is gelegen. Spreker geeft een historisch overzicht over dit belangrijk onderdeel van het landhuis, dat zich van de 13de eeuw tot heden heeft gehandhaafd. Oorspronkelijk was het een groote ruimte met zichtbaren kap overdekt, bevatte het aan een der zijden een gedeeltelijk door een houten schotwerk: »de screene afgescheiden gedeelte, waar achter zich de ingang en de trap naar de hooger gelegen vertrekken bevond en waarboven de zoogenaamde »minstrels gallery« was aangebracht, waar de minstreels en later de muziekanten van ander karakter een plaats vonden.

Tegenover deze screen was een verhoogd podium aangebracht, waar de landheer met zijn gezin den maaltijd gebruikte, terwijl in het lagere gedeelte de onderhoorigen aanzaten. In het midden van de hal staat het blokkenvuur, welks rook door een opening in het dak verdwijnt. Hooge vensters in den zijwand en boven de minstrels gallery verlichten de ruimte. Een kap uit de 15de eeuw van een der college's te Cambridge vertoont nog deze dakopening en is tot 1860 als rookafvoer uit traditie in gebruik gewcest en eerst daarna met een lantaarn afgedekt. In de 16e eeuw wordt de open kap door een lager gelegen plafond vervangen en komen de trappen naast de screen direct in de hall uit, terwijl nog later de screen vervalt en de minstrels gallery soms als balcon in de zaal wordt uitgebouwd, zooals in Hartfield house, het buitenhuis der familie Salisbury en langzamerhand wordt de hall zoodanig vervormd, dat bij in de 18e eeuw bijna niet meer te herkennen is. Omstreeks 1860 zijn de moderne Engelsche architecten weder begonnen met de reconstructie van de oude Hall, natuurlijk naar moderne eischen vervormd, waarvit de bovengenoemde 3 typen ontstaan zijn.

Na hiermede het landhuis als zoodanig afgehandeld te hebben, geeft spreker nog een overzicht van den daarmede verband houdenden tuin- en parkaanleg en gaat de geschiedenis daarvan na. De eerste tuinen van beteekenis in Engeland aangelegd, waren geïnspireerd op de Italiaansche voorbeelden, welke zich weer grondden op die der Romeinsche tuinen. In de 17e eeuw werd door Willem III van Oranje de toenmalige tuinkunst van le Nôtre ingevoerd, met het gevolg dat de oorspronkelijk Fransche aanleg in Engeland als »D u t c h g a r d e n« werd betiteld, terwijl een zoodanige tuin hier te lande een Engelsche tuin werd genoemd. In de 18e eeuw bracht William Kent eene omwenteling in de tuinkunst door het invoeren van den landschapstijl. De moderne Engelsche architecten maken voor den tuinaanleg in de onmiddellijke nabijheid van het huis gebruik van den regelmatigen rechtlijnigen aanleg en verder van het gebouw af van den landschapstijl. Waar het terrein glooiend is, kunnen met eerstgenoemden aanleg door het aanbrengen van trappen, terrassen enz. verrassende effecten teweeg gebracht worden, zooals spreker met een aantal lichtbeelden verduidelijkte, terwijl ook het water een niet te vermaden factor bij den tuinaanleg is.

Het gesprokene werd toegelicht met een uitgebreide reeks lichtbeelden van landhuizen zoowel uit- als inwendig, wat ruimten en meubeleering betreft.

ONZE PORTEFEUILLE.

De Bouwwereld: Het nieuwe Universiteitsgebouw te Groningen.

In dit blad (no. van 13 Maart) komt een heel nijdig stukje voor van den heer Molenaar over het ontwerp voor het nieuwe Universiteitsgebouw te Groningen. De daarbij gevoegde reproductie, gevend twee plattegronden en een perspectivisch aanzicht in lijnen van den voorgevel, doet ons de scherpe afkeurende bewoordingen van onzen Groninger Collega volkomen begrijpen. Och, och, die officieele architectuur en die officieele architecten! Wanneer komt daar toch eens wat beter leven in?

Over een geestdriftig artikel in de „Prov. Gron. Ct." zegt de heer M.:

„Dergelijke praatjes uit den mond van dagbladschrijvers, die wellicht al op leeftijd zijn, zijn beroerd om aan te hooren, maar daarom niet „vergeeflijk". „Maar — zegt hij verder — „dat aan een regeeringsbureau, waar de tijdgeest door jongere krachten behoort vertegenwoordigd te zijn, de brutaliteit zoover wordt gedreven, als door het ontwerp voor het Universiteitsgebouw wordt voorgesteld, is beneden alle kritiek.

„Het is godgeklaagd, dat daar in den Haag in den tegenwoordigen tijd nog een drijfkracht blijft voortbestaan, die de bouwkundigen opjaagt als een troep jakhalzen om zijn aas te vinden bij een hoop vermolmde beenderen, die reeds meer dan duizendmaal zijn afgeknaagd. Er is van dit misbaksel niets anders te zeggen, dan dat het is: „kwajongenswerk"... Een voorbeeld van dogmatieke leugen en pedanterie. Het is geen kerk, geen klooster, geen fabriek, en allerminst een Hoogeschool. 't Is een lor, een ding van niks, een prul, een groote nul".

Bravo! Molenaar. Gij in Groningen, wij hier. Van alle kanten moeten ze komen, de mannen, die slagen durven geven als in naam der Bouwkunst onze Hollandsche bodem met tassen steenen zonder meer wordt bevracht. Dit nieuwe proefje van Haagsch talent is dan ook inderdaad weergaloos. Stel u vooreen breed gestrekten gevel, met een middengedeelte, van vijf traveeën breedte, daarnaast — links en rechts — twee terugspringende partijen van vier traveeën en op de hoeken weer twee voorspringende hoekpartijen van twee traveeën elk. Heel rythmisch is dit al zeker niet, daargelaten de onnoodigheid van dat gewirwar. Maar nu de architectuur. Deze herinnert aan de groote lichtramen van het stadhuis van Bremen, met op het middengedeelte een Hollandschen topgevel tegen een extra hoog dak. De eindgevels evenzoo op oud-Hollandsche wijze betopgevels, met in de as, daarbeneden een eenigszins Duitsch-doende erkerbouw, doch met Hollandsch betympande vensters.

In de verte een ronde toren, die op zekere hoogte achthoekig wordt en dan eenigszins Deensch-Frederiksborg-achtig beëindigt.

Ziedaar dus een mixtuur van Hollandsch-Duitsch- en Deensche Renaissance-vormen. En dat in onzen, van officieele zijde reeds zoo rijkelijk met dergelijke slappe, stijllooze dingen begiftigden tijd!

Is het wonder, dat iemand, die zijn stad lief heeft, maar vooral onze kunst, hevig slaat naar den auteur van zoo'n ontwerp?

Berliner Architecturwelt. 12de afl.

De Spaarbank in de Victoriastrasse te Berlijn, van Architect Franz Schwechten.

Wat drommel, Schwechten, is dat niet een bekende naam uit het Vredespaleis-conflict? Het Jurry-rapport eens nagezien, en jawel: F. Schwechten, Berlijn, zesde prijs. Hoe is het mogelijk, met zoo'n reputatie, daar in Berlijn qua soort zoo'n goed ding te maken? Het is natuurlijk klassiek, maar van zeer gepronoceerd vrije opvatting, met behoud — en dat wil bij een z.g. vrije opvatting wat zeggen — met behoud van het hooge, zuivere in de verhoudingen. Een rustiekbouw van mooie lijnen, waaraan de kroonlijsten even schade doen. Ook inwendig zeer goede partijen; men zie de aanzichten in deze aflevering gereproduceerd. K.

INGEZONDEN.

Aan de Redactie,

Mijneheeren,

Wilt U 't volgende in 't orgaan van A. et A. plaatsen?

Nog is het niet te laat: — maar, zal 't niet te laat worden, — dan dienen oogenblikkelijk alle handen aan den ploeg geslagen, om te voorkomen, dat uitvoering worde gegeven aan het thans vaster vormen verkrijgende voornemen betreffende den bouw van het »Vredespaleis« te 's-Gravenhage.

Dit gebouw, bestemd een monument te zijn om door de eeuwen heen te getuigen van den terugkeer van den vrede op aarde, na twintig eeuwen van ballingschap, dit gebouw zal worden uitgevoerd overeenkomstig de bekende uitspraak van het jury-rapport, 't geen met andere woorden zeg-

gen wil: het zal nooit in staat zijn, zich als monument te handhaven' tenzij dan, om te getuigen van den wansmaak en het gebrek aan conceptie-vermogen zijner ontwerpers.

Ik laat hier volgen een klein stukje, voorkomende in »Wetenschappelijke bladen« van 1 Maart 1907.

»HET VREDESPALEIS.«

In de »Zukunft« van 10 November j.l. brengt Dr. Franz Servaes den bouw van het Vredespaleis te 's-Gravenhage ter sprake. Hieronder enkele opmerkingen, aan zijn artikel ontleend.

In onzen tijd zal vermoedelijk geen tweede gebouw gesticht worden, dat in zoo hooge mate als dit aan eene gedachte der toekomst gewijd is, dat zoo zeer als dit een gebouw voor het nageslacht mag genoemd worden.

Hier hebben wij alzoo aan onze kinderen en kindskinderen het beste na te laten, wat wij te geven in staat zijn.

Zou nu in onzen hoog ontwikkelden tijd, alleen de bouwkunst zoo laag staan, dat wij niets zouden kunnen geven, waarover wij ons niet zouden moeten schamen? Dat geloof ik niet, dat is niet zoo. Ook in onzen tijd leven ware kunstenaars; wat ons schijnt te ontbreken, dat is een ontwikkeld publiek, smaakvolle genoeg van geest, om hen te kunnen herkennen en waardeeren, om zich los te kunnen maken van den modernen smaak voor het grillige, het phantastische, het overladene van den wansmaak onzer dagen.

Het bekroonde ontwerp Cordonnier is geen organisch geheel, noch ook de logische uitdrukking van een gedachte.

Het is slechts een oogverblindende, stoutverwarrende opeenstapeling van motieven, bijeengezocht uit de modelboeken van een stijl, die men franscho renaissance schijnt te noemen.

Wordt het Vredespaleis naar dit ontwerp gebouwd, dan zullen wij een nieuw bewijs, en een der sterkste misschien, hebben geleverd voor de gegrondheid van het vonnis, dat in later eeuwen over ons zal worden uitgesproken: dat ons in kunst alle gevoel voor het hooge, het edele, het ware schoone ontbrak.

Dit wenschte ik te zeggen aan allen, wien nog de kunst ter harte gaat.

Aan de vrienden van den vrede mijn slotwoord:

»Het paleis, dat gij gaat bouwen, moet symbolisch het ideaal uitdrukken, dat gij vereert.

Men moet er van buiten aan kunnen zien, dat het gebouwd is door menschen, die den omweg met zijn aanzwp van moord, brand en beestelijke rawheid haten met fellen haat.

In zijn voornaamsten vertrek moet het op de tegenwijzen van vrede, zedelijkheid en algemeene eendracht.

En om deze blijde boodschap aan den toeschouwers te verkondigen, wilt gij een gebouw oprichten, dat herinnert aan een middeleeuwsch kasteel, o,> welks wanden men bloed-lekkers waant te onderscheiden, van welks torens spiedende schijnen te loeren op den vreedzamen reiziger.

Maar is het U dan ten eenenmale onbekend, dat de architectonische vormen eene taal hebben? Eene taal, waarmede zij gedachten behooren uit te spreken, met het doel van den bouw in harmonie?

Neen! geen middeleeuwsch slot moet gij bouwen, maar een hooge, lichtige, lichte feesthal, een tempel voor behagelijkheid en vreedzame genietingen.

Rustige, klare, edele lijnen moeten het oog treffen.

De bestemming van het paleis moet blijken uit de vormen, die de heerschappij van vrede, vrijheid en vreugde verkondigen. In plaats van door spits naast spits en tinnen met kanteelen de omgeving te bedreigen, moet het door rustige gevels met wijde gastvrije toegangen en breede, zacht glooiende trappen er voor allen vulkeo der aarde toeroepen:

»Vlucht allen onder mijn beschattend dak: hier is uw wijkplaats, hier heerschen vrede en geluk.«

— — — — — — — — — — — — — — — — — —

Dus, mannen, die 't wel meenen met 't geen heden ten dage zoo weerelijk noodzakelijk is, treedt naar voren en vormt een commissie, die met hand en tand tracht te voorkomen, dat dit jaar de eerste steen worde gelegd voor een gebouw, dat in opvatting in strijd is met zijn bestemming.

Dus, bouwereld, wijd uw tijd van samenkomsten, vergaderingen, enz. geheel aan dat één, zoo belangrijke onderwerp!

Hoogachtend,

C. J. DE HAAS.

BOEKAANKONDIGING.

»De Nederl Vereeniging tot Bevordering van het Schoonheidsbeginsel in het Onderwijs« is begonnen met de Redactie van een orgaan.

Aflevering 1 en 2 zijn deze maand in één omslag verschenen. De titel van het blad (in boekvorm) luidt: »Schoonheid en Onderwijs«, onder redactie van S. Brons, Ida Heijermans en J. D. Ros. Uitgevers zijn W. L. en J. Brusse, te Rotterdam. De inhoud dezer 2 eerste afleveringen is de volgende:

Aan de lezers — Schoonheid en Onderwijs door Ida Heijermans. — Schoolgebouwen en -inrichtingen door J. D. Ros. — Iets over Tempo door S. Brons. — J. A. H. Mialaret door R. — De Belgische Vereeniging »L'Art à l'ecole et au Foyer« door W. A. L. R. V. — Goethe en het onderwijs in de muziek door X, en verder berichten betreffende de vereeniging.

Wij wenschen de vereeniging van harte succes met dit streven, wetend, hoeveel kracht er kan uitgaan van het geschreven woord. De genoemde onderwerpen zijn belangrijk genoeg. Plaatsgebrek verhindert ons, reeds heden iets uit deze nummers over te nemen. In een onzer volgende nummers hopen wij hierop terug te komen.

De verschenen afleveringen liggen op onze leestafel ter kennismaking. Men kan zich op het orgaan abonneeren direct bij den boekhandel, of door zich op te geven als lid der genoemde vereeniging. (In dit geval natuurlijk reductie op 't orgaan.)

BERICHTEN.

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

Voor het afleggen van het Examen ter verkrijging van het door de »Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst« ingestelde Diploma van Bouwkundig Opzichter, dat werd afgenomen voor de 1e afdeeling op 25 Februari 1907 en drie volgende dagen, voor de 2e afdeeling op 4 Maart 1907 en drie volgende dagen en voor de 3e afdeeling op 11 Maart 1907 en drie volgende dagen, hadden zich 100 candidaten aangemeld. Van deze zijn 92 candidaten opgekomen, waarvan zich twee bij den aanvang van het examen hebben teruggetrokken.

De Commissie voor het afnemen van het examen heeft het Diploma toegekend aan de volgende 48 heeren:

P. J. Bogaards, A. Baart, W. C. J. van Beuzekom, Ifs. van Wort, Jan van Dijke, J. Jonker Hzn., G. van den Bos, G. Lodder, M. Lunshof, H. C. P. Rijven, J. A. Kramer, Th. C. van der Prijt, W. van Blitterswijk, C. M. Kranenburg, P. Lak, Jan Mühlschlegel, A. O. Schut, G. L. J. Schönbeck Jr., J. H. Bossink, B. Stegeman Lzn. P. T. Huizinga, C. van den Doel, J. Kwik Jr., B. Siebelink, Joh. J. Kooijakers, B. C. Jeursen, J. H. Beerman, Antoon Pet, G. van Es Hzn., Th. Werningh Cöster, D. Saai Czn. F. Bijl, J. Hupser, A. van der Heij, J. Hensbroek, G. Joh. van de Braak, H. W. de Kanter, J. van der Meulen, J. Parmentier Jz., K. Kooijman, J. Bottema Mzn., R. Bouma, D. van der Klip, T. Reisma, J. van der Sluis, J. van der Horst, Jac. Keijnders, E. H. Reitsma.

DE GEVAARLIJKE ST. PAULS KATHEDRAAL TE LONDEN.

Deze beroemde, in de jaren 1675—1710 gebouwde kathedraal, eene der grootste kerken der wereld, is naar het oordeel van bekende Engelsche deskundigen, die kortgeleden een onderzoek naar den toestand van het geheele bouwwerk instelden, in de hoogste mate gevaarlijk. Alhoewel noodig, zal men gedwongen zijn, het meest gevaar opleverende zuidelijke deel der kerk geheel af te breken en weer op te bouwen.

OPEN PRIJSVRAGEN.

Prijsvraag van »de Amsterdammer«, Woonhuis-ontwerp, Inlevering 30 April 1907, Programma in No. 52, 1906.

Raadhuis voor Londen, Inlevering 27 Augustus 1907, Mededeelingen in No. 52, 1906.

Van de »Vereeniging van Nederlandsche Kalk Zandsteenfabrikanten, Inlevering 1 Mei 1907. Mededeelingen in No. 5.

2de Serie prijsvragen van de Lo«, Inlevering 30 Augustus 1907, Programma in No. 11.

A. et A. Genootschapsstempel. Inlevering 6 Mei 1907, Programma in No. 12.

A. et A. Omslag voor „de Architect". Inlevering 9 September 1907, Programma in No. 12.

A. et A. Dorpsschool en Afsluiting voorplein, Inlevering 4 November 1907, Programma in No. 12.

INFORMATIE-BUREAU

van den Bond van Technici,
Bureau: .. ..
Mauritsstraat 110, Rotterdam.

Ingeschreven sollicitanten

24	Bouwk. Opz, Teekenaars	22	tot	48	jaar,	f	60	tot	f 100 p. m.
8	» Opz. Uitvoerders	23	»	45	»	»	60	»	» 80 »
1	Scheepsteekenaar aankom,		»	23	»	»		»	» 50 »
10	Waterb. Opzichters	21	»	30	»	»	70	»	» 90 »
7	Werktuigk, Teekenaars	20	»	34	»	»	55	»	» 100 »
2	Werktuigk,Opz, (Constructeur)	34	»	39	»	»		»	» 100 »
2	Electrotechnikers		»	27	»	»	70	»	» 80 »
8	Bouwk, Opz,-Teek., aankomend,	20	»	25	»	»	45	»	» 65 »
4	Machinisten-Chef	28	»	39	»	»	75	»	» 150 »
2	Leeraren Werktuigkunde en 1 Bouwk,	27	»	29	»	»	100	»	» 110 »

TECHNISCH GEDEELTE

GEWAPEND BETON-CONSTRUCTIE.

(Vervolg.)

Wat betreft de adhaesie, merken wij op, dat de kracht welke noodig is om 'n staaf ijzer van 't beton, waarmee deze verbonden is, te scheiden, afwisselt van 38,6—45,7 K.G. per c.M.² Daar dit boven het cijfer is, dat men heeft aangenomen voor de zekerheidsgrens van beton onder drukbelasting, behoeft men niet voor afschuiving tusschen staal en beton te vreezen. Het gebruik van metaalgaas en gewrongen staven geeft nog beter adhaesie dan het gebruik van rond of vlak staafijzer.

Staal, dat in goed beton ingelegd is, zal in 't geheel niet roesten, wanneer dit aan de inwerking van vocht en lucht wordt blootgesteld, en al is er een weinig oxydatie dan werkt deze zoo uiterst langzaam, dat men dit niet als tegenwerping tegen het gebruik van bewapening kan bezigen. Verder valt het beton niet uiteen bij zware schokken of bij de meest hevige temperatuurveranderingen. Heipalen van gewapend beton met een lengte van 20 M. zijn in den grond geslagen en eruit getrokken zonder eenige beschadiging. Ook is gebleken, dat de uitzettingscoëfficient van staal en beton bijna precies hetzelfde zijn en practisch onafhankelijk van de hoeveelheid cement, die gebruikt is. Men moet echter rekening houden met deze uitzetting, teneinde ongewilde spanningen en daardoor ontstaande scheuren aan de oppervlakte te voorkomen. Wat dit laatste betreft, wordt beton met een rijke cementhoeveelheid niet aanbevolen, daar dit eerder scheurt dan beton van armere samenstelling. Verder is het raadzaam het beton, zooveel mogelijk te bedekken en uitzettings-verbindingen te maken, evenals het vermijden van scherpe hoeken en vaste balkliggers waar evengoed balken met losliggende einden kunnen worden gebruikt. Langzaam bindend cement van goede kwaliteit is een vereischte en de hoofdzaak bij het beton is niet zooveel de juiste samenstelling als wel de zorg, waarmee het gemaakt, aangebracht en ingestampt wordt, wanneer de materialen eenmaal gekozen zijn. De eenige tegenwerping tegen het gewapend beton is die van aesthetische zijde. Het voltooide werk ziet er grauw en kleurloos uit, zonder een der sprekende tinten en kleuren, die men gewoonlijk bij gebouwen van baksteen of natuursteen ziet, vooral wanneer het eerste soort werk is. Daar tegenover staat, dat in omstandigheden, waar het uiterlijk aanzien van minder belang is, zooals steigers, dammen, fundeeringswerken, enz., gewapend beton vele voordeelen bezit boven eenige materiaal, dat een architect nu tot zijn beschikking heeft.

Voordat wij de verschillende systemen en constructie-methoden van gewapend beton zullen behandelen, is het noodig een en ander mede te deelen, omtrent de eigenschappen van het daartoe gebruikte materiaal.

Staal is zoo algemeen bekend, dat wij daarvan geen beschrijving behoeven te geven; toch moet men in aanmerking nemen dat, bij afwezigheid van ondervinding, het onbekend is, in hoeverre de eigenschappen van staal veranderen door het inleggen in het beton.

Hoe is de invloed van beton op de elastische eigenschappen van staal? Hoe is de toestand van het staal bij voortdurende samentrekking van het beton? Dit zijn vragen, welke alleen door proeven beantwoord kunnen worden; wij dienen voorzichtigheidshalve een ruimen factor voor onbekendheid te reserveeren om mislukkingen te verhelen.

Fig. 3. Beugel systeem Hennebique.

De doorsnede van het gebruikte staal, dat in elk geval eerste kwaliteit moet zijn, wisselt bij verschillende systemen af, als rond, vlak, vierkant, hoek en T. In elk geval is de eenvoudigste doorsnede de beste, daar deze het goedkoopste is en men daarbij het beton in de nauwste aanraking kan brengen met de geheele oppervlakte van de bewapening. Kleine doorsneden zijn beter als groote, omdat men door het gebruik daarvan een meer gelijkmatige spanningsverdeeling in de bewapening kan verkrijgen; men kan deze ook beter bewerken en in den verlangden vorm buigen, en ten slotte verkrijgt men de meest economische plaatsing van het materiaal, wanneer het metaal op den maximum-afstand van de neutrale as gebracht is. Men moet zorg dragen, dat het metaal door een voldoende beschermende betonlaag omgeven wordt; de dikte dezer laag mag nooit minder dan 2,5—5 c.M. zijn.

Platen van metaalgaas (expanded metal, métal déployé) worden steeds meer gebruikt, vooral bij lichtere constructies.

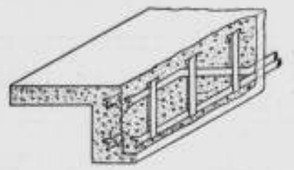

Fig. 4. Staven en beugels toegepast bij vloeren en balken.

Dit systeem van bewapening bezit vele en onbetwistbare voordeelen. Zijn bestaan alleen is een bewijs, dat het goede kwaliteit staal is en het is uitstekend geschikt voor beton dat te dun is om de bewapening door staven te vervoorloven; het is zeer nuttig voor betonplafonds en scheidingsmuren. Het overlappen van twee platen over eenige centimeters is voldoende om ze te vereenigen; de bewapening door platen heeft het groote voordeel van langs- en dwarssterkte, hetgeen de adhaesie aanzienlijk vermeerdert en het beton versterkt tegen afschouring.

Gewapend beton heeft langen tijd in een kwaden roep gestaan, doch nauwkeurig onderzoek naar de oorzaak van vele mislukkingen heeft aangetoond, dat deze te wijten zijn aan slechte constructie of minderwaardige materialen. In sommige gevallen was de grind te groof of te fijn of bestond uit kwarts-soorten die bij de minste aanleiding braken; indien

de materialen met zorg gekozen waren, werden ze in onreinen toestand verwerkt, of voegde men bij het mengen een te groote of te kleine hoeveelheid water toe. Verreweg de meeste ongelukken zijn echter te wijten aan de slechte hoedanigheid van het cement. Het gebruik van slecht cement moet worden toegeschreven aan laksheid bij de beproeving of foutief gestelde leveringsvoorwaarden.

(Wordt vervolgd.)

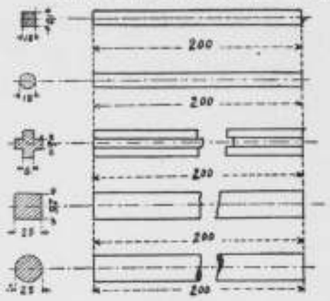
EEN EN ANDER OVER SMEEDBAAR GIETIJZER

(Vervolg.)

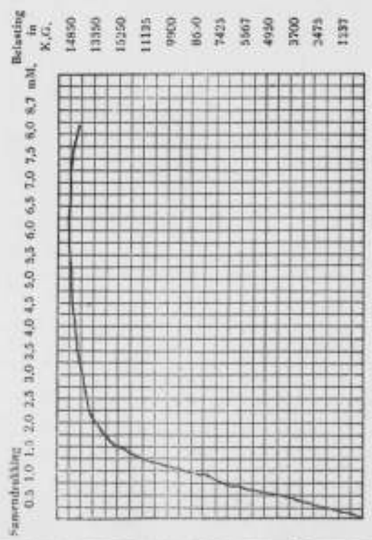
te. proef. Het samendrukken.

De vorm der proefstukken, welke aan de drukproef moesten onderworpen worden, is afgebeeld in figuur I. De uitkomsten der proeven zijn in figuur II, zijnde een serie diagrammen en in tabel I aangegeven.

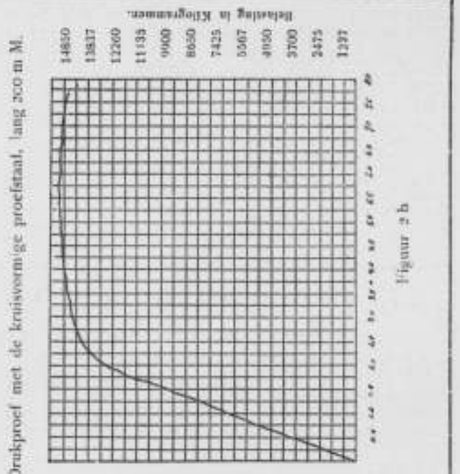
Drukproefstaven (Aimetingen in m.M

Figuur 1.

Figuur 2a.

Figuur 2b.

De proeven waren zeer belangrijk, en alle proefstukken bleken vrij van gietgallen te zijn geweest. Bij elke belasting werd een nauwkeurige micrometer gebruikt om de samendrukking, die het proefstuk onderging, te kunnen opmeten; bovendien gaf de machine als contrôle op deze meting een diagram van elk proefstuk (zie de serie in figuur 2). Deze proeven werden alle op de kleinste machine uitgevoerd.

Tabel 1. Drukproevenmet smeedbaar gietijzer.

Nummer der proefstaaf.	Vorm der doorsnede.	Oppervlakte der doorsnede voor de belasting	Lengte der proefsta af.	Belasting in Kilogrammen	Oppervlakte der doorsnede na de belasting.
		cM².	cM.		cM².
1	rond	5,385	38	14826	5.695
2	»	5,463	38	14360	5,810
3	»	5,166	38	14850	5,715
1	rond	1,375	19	14900	1.430
2	»	1,350	19	14700	1,430
3	»	1,315	19	15670	1.425
1	vierkant	1,820	19	14680	1,856
2	»	1,695	19	14850	1 754
3	»	1,640	19	14400	1,780
1	vierkant	6,780	38	13330	6,720
2	»	6,700	38	13790	6,710
3	»	6,750	38	13350	6,720
1	kruisvormig	2,920	38	14350	2,900
2	»	2,810	38	14800	2,800
3	»	2,948	38	13770	2,900

(Slot volgt.)

ARCHITECTURA

ORGAAN V.H. GENOOTSCHAP ARCHITECTURA.ET. AMICITIA

BUREAU VAN REDACTIE: H. P. BERLAGE Nzn., VOORZ. H. WALENKAMP, A. J. JOLING, W. KROMHOUT Czn., A. VAN BAALEN, D. F. SLOTHOUWER, CORNs VISSER, LEDEN. — — — — VASTE MEDEWERKERS. K. P. C. DE BAZEL en J. W. H. BERDEN — — — REDACTEUR VOOR HET TECHNISCH GEDEELTE L. ZWIERS — VALERIUSSTRAAT 64 TE AMSTERDAM.

UITGEVERS: J. VAN DER ENDT & ZOON MAASSLUIS. HET ORGAAN MET TECHNISCH GEDEELTE WORDT WEKELIJKS FRANCO TOEGEZONDEN AAN ALLE LEDEN VAN HET GENOOTSCHAP, DE JAARLIJKSCHE CONTRIBUTIE VOOR HET LIDMAATSCHAP BEDRAAGT: VOOR GEWONE LEDEN f 12,—, VOOR KUNSTLIEVENDE LEDEN f 10,—, VOOR BUITENLEDEN EN ASPIRANTLEDEN f 7,50.

STUKKEN EN CORRESPONDENTIE BETREFFENDE DE REDACTIE VAN HET WEEKBLAD TE ZENDEN AAN DEN HEER H. WALENKAMP, BUIKSLOTERLAAN 8 AMSTERDAM; BETREFFENDE HET PLAATWERK »DE ARCHITECT" AAN DEN HEER A. VAN BAALEN, AMSTELDIJK 111 TE AMSTERDAM; BETREFFENDE DE ADMINISTRATIE VAN HET GENOOTSCHAP AAN DEN SECRETARIS, DEN HEER PAUL J. DE JONGH, REGULIERSGRACHT 120, AMSTERDAM † † † † † † † †

INHOUD: Mededeelingen. — Internationaal Architecten-congres 1908. — Restaureeren of herstellen. — Onze portefeuille. — Prijsvraag diploma Vak en Kunst. — Prijsvraag voor werkmanswoningen. — Berichten. — Open prijsvragen. — Informatie-bureau. — Een en ander over smeedbaar gietijzer. — Gewapend beton-constructie. — Het plan voor een onderzeesche verbinding tusschen Frankrijk en Engeland. — Watervoorziening van steden. — Meubelkunst. — Stoomhelmachine met een als stoomcylinder fungeerend hefblok. — Toestel tot het grootendeels afscheiden van het water uit de baggerspecie. — Informatie-bureau.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

1e. De inzenders op de prijsvraag van een Gaslantaarn motto No. 14b en van een Telefoonpaal motto „Madura" worden uitgenoodigd hunne teekeningen te doen afhalen bij den portier van „Parkzicht" onder opgaaf van het motto; of wel volledig correspondentieadres (naam en woonplaats) op te geven waar de teekeningen kunnen worden bezorgd.

2e. De laatst verschenen nummers van het Orgaan aan het adres van den heer G. W. Westerhout te Utrecht kwamen als onbestelbaar van de post terug; opgaaf van nieuw adres wordt verzocht.

3e. Onderstaand schrijven is bij het Bestuur ingekomen:

Aan de Vragenbus van »Architectura«.

WelEdele Heeren,

Kunt U mij door middel van uw blad ook mededeelen, of er Hollandsche boeken of plaatwerken met tekst bestaan over de verschillende stijlen der Meubelkunst?

Mij is alleen het werkje van den heer Berlage bekend, en dat lijkt me tameliik beknopt.

Misschien weet U mij hierop te antwoorden?

Hiermee zult U ten zeerste verpliehten,

M.

Lid van A. et A.

Hollandsche uitgaven als bovenbedoeld zijn niet talrijk: opgegeven zijn ons o.a.:

Nieuw Meubelboek in Franschen en Gothischen Stijl uitg. Gebrs. Cohen, Amsterdam (bijkbaar herdruk van een vroegere Claessen-uitgave.)

Krauth en Meijer, Handboek voor den Meubelmaker; uitg. A. W. Sijthoff, Leiden, (uit het Duitsch).

Merlin, De practische Meubelmaker; uitg. Gebrs. Cohen, Amsterdam.

Beide laatstgenoemde behandelen meer de techniek. Opgaaf van andere titels wordt gaarne ingewacht.

4e. De 1225ste Gewone VERGADERING zal gehouden worden op WOENSDAG 3 APRIL 1907, des avonds 8 uur in het Genootschapslokaal „Parkzicht".

Agenda:

A. Opening door den Voorzitter.
B. Notulen en ingekomen stukken.
C. Installatie van de heeren W. van Beuzekom en H. F. J. Tenkroode, op de vorige vergadering als gewoon lid aangenomen.
D. Behandeling van een ingekomen schrijven van den Alg. Ned. Opzichters en Teekenaarsbond, afd. Amsterdam, betreffende het vaststellen van loon en arbeidstijd voor opzichters en teekenaars.
E. Kunstbeschouwing over Perzische baksteenbouwwerken, met toelichting, te geven door den heer H. Walenkamp.
F. Bespreking der te houden zomer-excursie.

De 1ste Secretaris,
PAUL J. DE JONGH.

ARCHITECTEN-CONGRES 1908.

Ingevolge besluit van het Londensch Congres van 1906 zal het eerstvolgend Architecten-Congres in 1908 te Weenen worden gehouden; het uitvoerend comité is aldaar reeds gevormd en bestaat uit de heeren Helmer, Peschl, Streit, Wagner, Weber, Von Wielemans, Deiniger, Von Förster, Hoffmann König en Von Krausz. Voorzitter van het comité is Prof. Otto Wagner. Het congres zal worden gehouden van 18 tot 24 Mei. Tot de werkzaamheden willen in de eerste plaats behooren de bevordering van het kunstzinnig streven op gebied der bouwkunst en in de tweede plaats de belangen van den stand der architecten.

Van het tot dusver gehuldigd gebruik om den arbeid der congressen in hoofdzaak te doen bestaan uit voordrachten in Fransch, Duitsch of Engelsch, zal dittmaal in zoover worden afgeweken, dat nu o.a. het congres een beduidend aantal vragen ter discussie en stemming zal worden aangeboden; voor deze afdeeling is eene afzonderlijke vragen-commissie gevormd; de gebruikelijke voordrachten evenwel zullen vermoedelijk niet geheel van het programma verdwijnen.

RESTAUREEREN OF HERSTELLEN?

Het Paleis voor Volksvlijt werd dezen winter, ongeveer terzelfder tijd, dat men het Frederiksplein beroofde van z'n boomen, geverfd, althans voor de helft; de andere helft schijnt te moeten wachten tot 't lijden kan en de eerst-geverfde helft weer ongeveer in 'n toestand zal wezen als nu de meer stiefmoederlijk behandelde. Dat die veel gewraakte stiefmoederlijke behandeling soms te verkiezen is boven de moederlijke zorgen, daarvan geeft ons arme monument in casu een welsprekend bewijs.

Deze moederlijke zorgen bestonden 1e. in het met kwistige hand besmeren met een soort substantie, die men, om in fatsoenlijke termen te blijven, bezwaarlijk met minder dan chocolade kan vergelijken, en..... als rijke tegenstelling met deze heerlijke chocolade-kleur een room-witje, gezamenlijk doend als 'n soort „chocolade à la vanille";

2e. in het terdege nazien der minaretten, welke tot dusver steeds ons paleis sierden op beide helften, nù slechts op de stiefmoederlijk behandelde, daar de moederlijke zorgen voorzichtigheidshalve (men weet: voorzichtigheid is de moeder van de porceleinkast) de met zorgen behandelde helft ontdeed van deze onmisbare architectonische details.

We hoorden beweren, dat deze minaretten te slecht waren gebleken, om ze nogmaals op hare oude voetstukken te herplaatsen. Vraag: werden ze er dáárom afgenomen? (Het is altijd eenigszins moeielijk betreffende dergelijke geheimzinnige verschijnselen precies achter de waarheid te komen, vandaar onze gerechtigde vraag.)

Als dit zoo is, en dus diezelfde brokstukken van deze toch al zoo dikwijls mishandelde architectuur werkelijk moeten achterwege blijven, dan, dunkt ons, waren ze toch zeer gemakkelijk te vervangen door nieuwe, welke geheel conform de oude naar deze kunnen worden afgegoten.

Bij onze tegenwoordige dikwijls raadselachtige restauratiezucht van oude monumenten, waarbij maar al te dikwijls nieuw werk voor oud moet doorgaan, is 't ons een raadsel, dat men dit monument uit den modernen tijd, aldus maanden achtereen geschoasden laat. En wel vooral, omdat de techniek, die bij den bouw van 't Paleis voor Volksvlijt op den voorgrond trad, a.l. het ijzergieten, nog zoo geheel in onzen tijd beheerscht wordt, dat geen enkel gewetensbezwaar kan worden genoemd, om deze minaretten, welke grootendeels wel uit gietijzer zullen bestaan, te reproduceeren.

Laat ons hopen, dat de desbetreffende autoriteiten op dezen weg reeds voetstappen hebben gezet, of anders nog zullen zetten. v. B.

ONZE PORTEFEUILLE

Deutsche Bauzeitung no. 22. — Vredespaleis-ontwerpen.

In dit nummer komen eenige zeer goede afbeeldingen voor van Wagner's ontwerp, dat, zooals men weet, den 4den prijs verwierf. Aan het hoofd van 't blad eene reproductie van zijn perspectief, tusschen den tekst de plattegronden, constructie en doorsnede. Onze meening over dit door zijn motto „l'art de l'époque" modern zich aandienend ontwerp achten wij bij onze lezers reeds voldoende bekend. Minder bekend wellicht is eene beschouwing, die een deskundige van talent er indertijd aan wijdde in een serie artikelen over deze prijsvraag in „De Nieuwe Courant", artikelen die algemeen de opmerkzaamheid trokken door het mooie, en hooge standpunt, dat de schrijver bij zijne beoordeelingen innam. Over deze inzending van Wagner willen we slechts enkele zinnen citeeren, al is onze neiging groot om het geheel over te nemen. „De jury moet in een gemoedelijk opgewekte stemming geweest zijn, toen zij Wagner opnam onder de bekroonden, zoo'n stemming als er over ons komt, wanneer alles goed gaat, en de zon schijnt, en wij voelen, dat wij iets geks moeten doen om bij 't verstand te blijven, zoo een waarin we vaag tot het bewustzijn komen, dat de eventmensch er is om ons 't geluk te geven, hem goed te doen. De jury, deze incarnatie van convenue, deed het gekste wat zij in de omstandigheden doen kon; ze bekroonde een originaliteit. Wel niet een die op je afkomt als een wilde oproermaker, die de vlammende toortsen van zijn fantasie slingert in het op verzengen wachtende oude huis van den afgeleefden monarch, en in dien brand de atmosfeer zuivert van al het oude muffe stof der traditie, niet een revolutionnair, die het uitschreeuwt van begeeren om zich los te wringen uit de sterke armen die hem trekken naar het verleden, maar wel een met een rustig nobelen geest, die het oude pak van den edelman draagt met moderne zwier en gratie."

.....„Er gaat een charme uit van dit project, dat zijn eigen physionomie heeft, het kijkt U aan met de oogen van een fatsoenlijk man, dien ge vertrouwen kunt.

.....„Maar, en dit is de groote principieele factor, die ons belet van deze uitlag te genieten als van een openbaring, de weg dien Wagner gaat, kan niet voeren naar een eindpunt dat als een vuurbaak zal lichten over de komende tijden. Die weg loopt dood..... Neen, van de kunst van Wagner is voor de jonge beweging niets te hopen. Zij zal niet meewerken tot de wedergeboorte van een kunst, die haar karakter ontleenen moet aan het tijdperk waarin zij ontstond en die na vele, vele jaren dat tijdperk voor de nakomelingschap moet karakteriseeren. Aan de monumenten, de onvergankelijke, leerden we de geschiedenis van een tijd en van een volk. Niet van de voorbijgaande persoonlijke uiting van een man, die met zijn schepping stond buiten de gevoelssfeer en de gedachtensfeer van zijn omgeving. Hij heeft het recht niet zijn kunst te geven als „l'art de l'époque", omdat de kunst die komen gaat, zal blijken te zijn ingegeven door zuiverder, door meer waarheidlievende gevoelens dan die hem terugvoerden naar lang vervlogen tijd."

In hetzelfde nummer van de „Bauzeitung" is buitendien het ontwerp gereproduceerd van Elsaesr uit Karlsruhe en Uringer uit Luzern, dat velen zich nog herinneren zullen om zijn piramide-motief.

The Brickbuilder. An Architectural Monthly. Eene Amerikaansche uitgave, waarin zeer goede illustraties voorkomen. Aan dit nummer van Februari is een extra aflevering toegevoegd, bevattende de voornaamste antwoorden op een prijsvraag door de Redactie van het blad uitgeschreven voor een Bankgebouw op den hoek van twee straten, één verdieping hoog, van 5000 vierkante voeten oppervlakte — rond, vierkant, of langwerpig — uit te voeren met gebruikmaking van terra-cotta als hoofd-materiaal.

De prijzen bestonden uit eene eerste van f 6000, eene tweede van f 2400, een derde van f 1200. Hiervoor waren betrekkelijk weinig teekeningen gevraagd, doch alle uitgevoerd in zwarte inktlijnen. De hierin voorkomende antwoorden beveelen wij onzen lezers ter beschouwing ten zeerste aan, om het vele goede, dat er in voorkomt, maar vooral om hunne aantrekkelijkheid als zuiver-bouwkundige teekening.

Der Stadtebau, afl. Maart. Dit werk blijft zijn goeden roep handhaven. In deze aflevering eenige bekroonde antwoorden op de prijsvraag voor een bouwplan te Lübeck.

In Kroniek en Amsterdammer Weekblad beschouwingen over het rapport, door de Ned. Vereeniging voor Ambachts- en Nijverheidskunst uitgebracht over den Artistieken eigendom. K.

PRIJSVRAAG DIPLOMA.

Van de 105 ingekomen antwoorden Dilpoma Prijsvraag »Vak en Kunst« werden bekroond:

1e prijs f 50.— motto Modern, (Joh. B. Schneider A'dam.)
2e » f 25.— » Semper, (Gerard Keijan, A'dam.
3e » 3 driehoeken in halven cirkel, (E. Baschy, Hilversum.)

De ontwerpen worden gedurende de Paaschdagen tentoongesteld in het Lokaal »Vak en Kunst«, Hof 12, te Dordrecht.

PRIJSVRAAG VOOR WERKMANSWONINGEN.

Door de Vereeniging „Onderneming en Vrijheid" te 's-Gravenhage is eene prijsvraag uitgeschreven voor het maken van een plan met begrooting voor een blok van zes huizen, bevattende woningen voor werkmansgezinnen met minstens vier kinderen, de huurprijs per woning zal mogen zijn f 2.75 tot f 3.50 per week.

De teekeningen moeten zoodanig zijn, dat het plan geheel voldoet aan de eischen van het Bouw- en Woningtoezicht en de goedkeuring voor uitvoering van dat bureau kan worden verkregen.

Voor de bekroonde ontwerpen worden uitgeloofd: een eerste prijs van f 125.—, een tweede prijs van f 75.—, een derde prijs van f 50.—. Op voordracht van de jury kan het bestuur der vereeniging de prijzen op andere wijzen verdeelen. De bekroonde ontwerpen blijven het eigendom der Vereeniging, en mogen door haar gereproduceerd worden; ook behoudt het bestuur zich het recht voor, met toestemming van den vervaardiger, ontwerpen aan te koopen à f 25.—, op gelijke voorwaarden als bij de bekroonde ontwerpen.

Aangaande de uitvoering van het met den 1sten prijs bekroond ontwerp geeft het programma geen inlichtingen.

De inzendingen zullen worden beoordeeld door de heeren J. J. van Nieukerken, architect; A. J. M. Stoffels, directeur van het Gem. Bouw- en Woningtoezicht; K. Stoffels, architect; J. van der Loo en A. P. Blok, bouwkundigen.

De ontwerpen worden, niet opgerold, uiterlijk 31 Mei, franco ingewacht aan het adres van den secretaris van bovengenoemde Vereeniging, den heer J. van Rij, Scheveningsweg 112—114, 's-Gravenhage.

BERICHTEN.

VREDESPALEIS.

Het bestuur der Carnegie-stichting heeft nu den bouw van het Vredespaleis definitief opgedragen aan den heer L. M. Coordonnier te Rijswijk, volgens een gewijzigd plan onder medewerking van den architect-ingenieur J. A. G. van der Steur, en onder toezicht van een bouwcommissie, bestaande uit drie leden van het bestuur benevens de heeren C. Muysken, voorzitter der commissie voor de Grafelijke Zalen, en D. E. C. Knuttel, rijksbouwmeester.

CARNEGIE-STICHTING.

Dinsdagochtend diende in de burgerlijke zitting der Rechtbank te 's-Gravenhage de bekende zaak der eischende architecten tegen het bestuur der Carnegie-stichting. Als procureur voor de eischers trad op mr. J. W. de Kanter, terwijl voor de Carnegie-stichting gesteld werd jhr. mr. W. M. de Brauw. De procureur van eischers concludeerde conform de dagvaarding, waarna gedaagde een uitstel vroeg en verkreeg van vier weken voor zijn conclusie van antwoord.

ST.-LUCAS.

Maandag a.s. wordt in het Stedelijk Museum te Amsterdam door de Vereeniging »St. Lucas« een tentoonstelling van kunstwerken geopend.

VOLKSHUISVESTING.

Voor een goede beoordeeling van wat te Amsterdam in het belang der volkshuisvesting, van gemeentewege gedaan wordt voor woningbouw sanniagunderzoek, woningverbetering en onbewoonbaarverklaring, moet in het oog worden gehouden, dat het zwaartepunt voor dit alles ligt in de werkzaamheid van het Bouw- en Woningtoezicht, onder de vaste leiding van zijn directeur.

Het aantal ingekomen klachten bedroeg, volgens het verschenen verslag van 't afgeloopen jaar, 1710 tegen 1864 in 1903. De aard der klachten was zeer uiteenloopend: gebreken aan de inrichtingen of leidingen tot afvoer van faecaliën, van huis- of hemelwater; verspreiding van stank uit verlerlei oorzaken; vochtigheid; gebreken aan heldere; verwaarloozing van onderhoud der woning; hinder door het uitoefenen van een bedrijf; hinder door het houden van dieren; overbevolking; onvoldoende slaapplaatsen voor ondergeschikten, etc.

Meestal zijn het klachten van bewoners of medebewoners van het perceel, ook van buren en anonymi; de ambtenaren van den dienst zelven brengen dikwijls door eigen waarneming de gevallen aan; ook wordt op misstanden de aandacht gevestigd door den dienst der stadsreiniging, politie-ambtenaren, enz.

De stelselmatige onderzoekingen naar de bewoonbaarheid of onbewoonbaarheid van woningen, werden in de verschillende stadsgedeelten voortgezet. Ten gevolge hiervan werden ter onbewoonbaarverklaring aan den Gemeenteraad voorgedragen 131 perceelen of perceelsgedeelten, met samen 301 woningen, gelegen aan de Oosterburgerstraat, Oosterburgerwoorstraat, Oostenburgergracht, Kleine Wittenburgerstraat, Wittenburgergracht, Gr. Kattenburgerstraat, Marinierenplein, 2e Valkenburgerdwarsstr., Laagte Kadijk, Korte Prinsengracht, Bloemstraat, Bloemgracht, 2e Bloemdwarsstraat, Rozenstraat, Lauriersstraat, Boomstraat, Tuinstraat, Frandsgracht, Egelantiersstraat, 3e Egelantiersdwarsstraat, Egelantiersgracht, Nieuwe Leliestraat, Brouwersgracht, Kromme Elleboogsteeg, Heikelveld, St. Nicolaasstraat, St. Jacobstraat, St. Jacobdwarsstraat, St. Jacobstraat, N. Z. Armsteeg, Dirk van Hasseltsteeg, Barndesteeg, Schoutensteeg, Nes, Kerkstraat, Nieuwe Kerkstraat, Singel, Utrechtschestraat, Vijzelstr., Leidschestraat, Korte Leidschedwarsstraat, Kustenbergerstraat en Prinsengracht.

Met dit optreden zal de Commissie geregeld voortgaan. In een stad als Amsterdam, met een nalatenschap van zooveel oude en slechte toestanden, is dergelijke opruiming een zaak van tijd en beleid.

Ter zake ontelgening gaf de Commissie eenige malen advies: De Gemeente streeft er naar om gronden, welke in de toekomst voor bebouwing in aanmerking kunnen komen, in eigen hand te krijgen. Met dat doel worden ook in andere stadsgedeelten bebouwde en onbebouwde perceelen bij gunstige gelegenheid aangekocht.

Het uitgebreide net van de Gem. Electrische Tram, met het daarop ingevoerde stelsel van goedkoope vroegtijkaarten, bevordert het wonen aan de verschillende kanten der buitenstad.

Betreffende de verplaatsing van de bevolking uit de onbewoonbaar verklaarde woningen vermeldt het verslag:

Van de 12 in 1904, en van de 275 in 1905 onbewoonbaar verklaarde woningen, na aftrek van 39 woningen van groep IX, welke in het volgende jaarverslag zullen behandeld worden, dus van totaal 12 + 275 — 39 = 248 woningen, werden bij het uitreiken van het besluit tot onbewoonbaarverklaring aan de bewoners, 124 bewoond bevonden. Dat wil seggen, dat in die 124, op dat tijdstip nachtverblijf werd gehouden, terwijl de overige 134, óf leeg stonden, óf in gebruik waren als berg- of als werkplaats.

Slechts de verplaatsing van de bewoners der 124 woningen, die op genoemd tijdstip in gebruik waren als nachtverblijf, is nagegaan, omdat de verhuizing van de bewoners der overige 124 woningen, voor zover deze werkelijk als nachtverblijf in gebruik waren niet te beschouwen is als gedwongen door de Woningwet.

Wat den huurprijs betreft, deze was in de tegenwoordige woning: 64 maal hooger dan in de verlaten woning; 21 maal even hoog als in de verlaten woning; 9 maal lager dan in de verlaten woning; 30 gevallen bleven onbekend.

In het verslag wordt het voorhanig gracht uit hovenstaande opgaven reeds thans conclusies te trekken.

TRUST VAN STEENFABRIKANTEN.

Te Arnhem is in een druk bezochte vergadering van Nederlandsche Steenfabrikanten, door den heer Kreukniet de vraag: „Oprichting van een syndicaat of een trust?" ingeleid. Met bijna algemeene stemmen werd tot het laatste besloten.

Fabrikanten met een gezamenlijke productie van 500 millioen stenen traden toe.

Het besluit is natuurlijk van groot belang voor deze industrie, omdat de prijzen nu nog meer dan vroeger in één hand zijn. De bouwondernemers zullen minder lachen. (Arnh. Ct.)

PLAATSGEBREK AMBACHTSSCHOLEN.

Tot de Ambachtsschool aan de Weteringschans werden dezer dagen bij de opneming van leerlingen, die elk halfjaar plaats vindt, 48 jongens toegelaten en moesten er wegens plaatsgebrek worden afgewezen.

Voor de ambachtsschool aan de Westerstraat meldden zich 128 adspiranten aan. Er waren 85 plaatsen te besetten. Van de inschrijving een jaar en een halfjaar geleden wachten nog 91 knapen op toelating, die dezerijds om plaatsgebrek niet konden worden opgenomen. Van deze 91 werden er thans 85 toegelaten, zoodat behalve alle 128 adspiranten van

de laatste inschrijving, alzoo te zamen 134, hun wensch om hier ambachtsonderwijs te bekomen, voorhands onvervuld zien.

Eensluidend zijn alle verslagen der scholen: plaatsgebrek; onmogelijkheid degenen die willen, te onderrichten. Is-treurig is het! Dat gaat zoo voort, jaar in jaar uit. Wanneer zal het vakonderwijs regeeringswege onderhanden genomen worden?

OUDHEDEN-VERZAMELINGEN.

Het verdient de aandacht trekkende werk van professor Kuiper «Griekse landschappen», naar aanleiding van zijn wetenschappelijke reizen in Griekenland, geeft ons een opmerking in de pen ontbreekt aan een critisch uit . . . China.

Wij haasten ons er bij te zeggen, dat deze critiek slechts in zeer verwijderd verband tot bedoeld boek staat!

De Chineesche schrijver Tse-Tsan-Tai, te Hongkong woonachtig, is een geleerd archaeoloog, die genoeg voor het oude voelt om zelf zijn staart nog te blijven dragen.

Hij heeft ook vrienden in archaeologische kringen, en ook heeft zijn stem gezag.

Met fijne ironie heeft hij zijn meening gezegd over archaeologische ontdekkingen. Vol belangstelling—deelde hij mede—had hij de opgravingen in pyramiden, tempels, graven, enz. in Egypte, Griekenland, Euphraatdal, Italië, enz. en uit zijn liemelsch rijk gevarigd, en daarbij gadegeslagen het wegslepen van menig belangrijke vondst en oudheidkundige reliquie naar de musea van Europa en Amerika.

Doch bij wilde de vraag stellen, of dit wel de juiste weg was, die bewandeld moest worden. Hij wees terloops op den Boksersopstand, die China beroofd had van zijn kostbaarste historische schatten, om die ten eeuwigen dage in het een of ander vreemde museum op te bergen.

De moderne archaeologen beweren, dat hun werk niets anders bedoelt dan juist de overblijfsels van een vroegere beschaving, van antieke schoonheid te beschermen.

Goed! — glimlacht Tse-Tsan-Tai — laten wij dan nu een vereeniging stichten voor zulk een bescherming! En laat dan ons doel als archaeologen zijn, dat geen dezer antieke overblijfsels dat land verlaten zal, waar het gevonden is en waartoe het logisch behoort. Laten wij afgietsels, kopieën ens. maken en alsdan heenvoeren, in de musea van Europa en Amerika neerzetten. Zoo zullen de schoonheden, de resten eener vroegere cultuur beter bewaard blijven en beveiligd worden tegen verlies en vernieling.

Waar gaat het anders heen! vraagt de Chineesche opmerker leuk. Want stelt u eens voor, dat eenmaal uw heiligste schatten van nationale kunst, bouwwerken, kunstvoorwerpen geplunderd, omlaaggehaald, gestolen zullen worden, om ze bij ons in China op te bergen?! (Hbl.)

«Nergens heen! waarde Chinees!» zouden we op deze laatste vraag willen antwoorden. Want het is juist zeer goed, dat kunstwerken van het eene land in 't andere komen.

Wat zou het anders 'n saaie, suffe, dooie, eigenwijze boel worden in de kunst.

Geen enkel kunstenaar, geen enkele kunst-evolutie toch heeft alleen de schoonheid in pacht; kunstenaars en volken kunnen wederzijds van elkander leeren.

De overdreven dwaasheid met nationale kunstproducten der laatste dagen, dat schreeuwen over «Nationaal gevaar», wanneer kunstwerken verhuizen wordt miserabel, mij althans hangt het reeds lang de keel uit. Iets andere is het, natuurlijk, dat het waar egoisme maxbrengt, de allerbeste werken, zelf te houden. Hiernaar streven wij zooveel mogelijk in elk land. Proost Chinees, je weet ook wel wat je zegt! W.

OPEN PRIJSVRAGEN.

Prijsvraag van «de Amsterdammer», Woonhuis-ontwerp, Inlevering 30 April 1907. Programma in No. 52, 1906.

Raadhuis voor Londen, Inlevering 27 Augustus 1907. Mededeelingen in No. 52, 1906.

Van de «Vereeniging van Nederlandsche Kalk-Zandsteenfabrikanten, Inlevering 1 Mei 1907. Mededeelingen in No. 5.

2de Serie prijsvragen van de Locl. Inlevering 30 Augustus 1907. Programma in No. 11.

A. et A. Genootschapsstempel. Inlevering 6 Mei 1907. Programma in No. 12.

A. et A. Omslag voor „de Architect". Inlevering 9 September 1907. Programma in No. 12.

A. et A. Dorpsschool en Afsluiting voorplein. Inlevering 4 November 1907. Programma in No. 12.

Vereeniging «Ondernemiug en Vrijheid» te 's-Gravenhage, Werkmanswoningen. Inlevering 31 Mei 1907. Mededeelingen in No. 13.

INFORMATIE-BUREAU
van den Bond van Techno.
Bureau: .. ..
Maritzstraat 110, Rotterda.

Ingeschreven sollicitanten

25	Bouwk. Opz. Teekenaars	22	tot	48	jaar,	f 60	tot	f 100 p.m.
9	» Opz. Uitvoerders	23	»	45	»	- 60	»	- 90 »
1	Scheepsteekenaar aankom.		»	23	»	-	»	- 50 »
10	Waterb. Opzichters	21	»	30	»	- 70	»	- 90 »
7	Werktuigk. Teekenaars	20	»	34	»	- 55	»	- 100 »
2	Werktuigk.Opz. (Constructeur)	34	»	39	»	-	»	- 100 »
2	Electrotechnikers		»	27	»	- 70	»	- 80 »
8	Bouwk. Opz.-Teck., aankomend,	20	»	25	»	- 45	»	- 65 »
4	Machinisten-Chef	28	»	39	»	- 75	»	- 150 »
2	Leeraren Werktuigkunde en 1 Bouwk.	27	»	39	»	- 100	»	- 110 »

TECHNISCH GEDEELTE

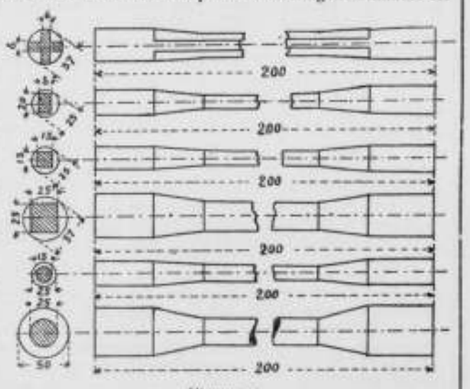
EEN EN ANDER OVER SMEEDBAAR GIETIJZER.

(Slot.)

2e proef. Het uitrekken.

De vorm van de rekproefstaven is in figuur 3 afgebeeld, de uitkomsten hiervan zijn verduidelijkt in de diagrammen in figuur 4 en de tabellen II en III.

Proefstaven voor de Trekproef. Afmetingen in millimeters

Figuur 3.

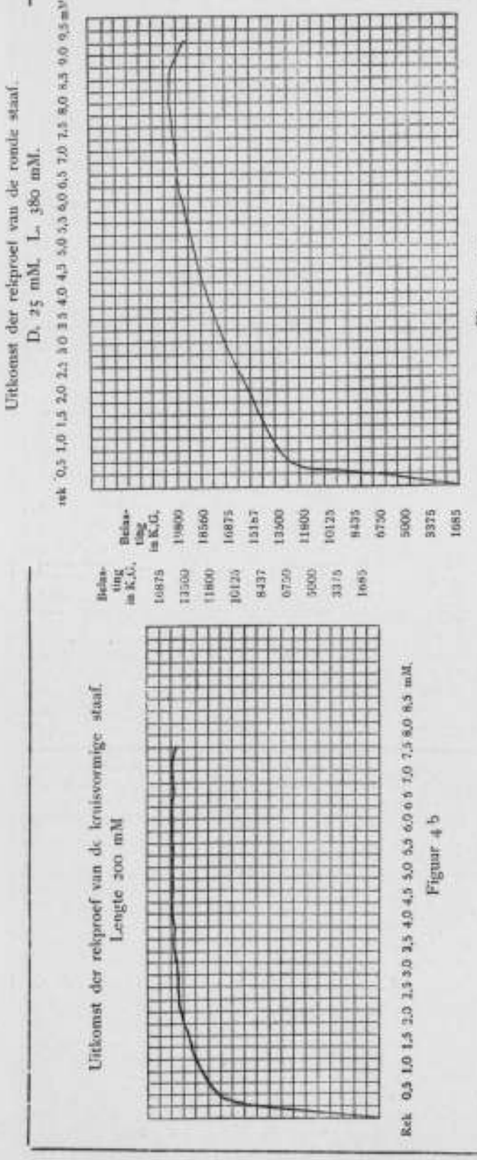
Rekproeven met proefstaven van smeedbaar-gietijzer, is natuurlijk het beste middel om te weten te komen, welke hoedanigheid het ijzer na het gieten en gloeien heeft verkregen. Zes proefstaven van verschillenden vorm werden beproefd, niet alleen om den samenhang van het ijzer te kennen, doch ook om te zien, welke vorm van proefstaaf de beste uitkomsten gaf. De uitkomsten van deze proeven, waren als volgt:

Men had ondervonden, dat de ronde proefstaven zich het beste hielden, beide, die van 25.4 m.M. en die van 12,7 m.M. dikte. Dit kwam niet alleen uit in de rek-, doch ook bij de drukproeven.

De ronde staven hadden niet alleen de meeste vastheid, doch ook een grootere rek- en samentrekking.

Hieruit leidde men af, dat de ronde vorm de beste, doch dat de buitenwand niet de sterkste was.

Elk der ronde staven vertoonde een uitmuntende breuk, mooi fijnkorrelig, aan den omtrek, die naar het midden iets grover werd. Velen denken nog dat smeedbaar-gietijzer in den ronden vorm gegoten niet goed is, en dat een

Figuur 4 a.

Figuur 4 b.

ster-vormige doorsnede het sterkst is. Om het tegendeel te bewijzen had men ook twee staven met een ster-vormige doorsnede gegoten. In slechts een dezer staven kon men een mooie breuk waarnemen.

In de andere ontdekte men sporen van spanningscheuren en een ongelijke samenstelling. Het is wel opmerkelijk, dat de uitslag dezer proeven juist het tegendeel aantoonden van hetgeen men verwacht had. 1)

De ronde doorsnede was de sterkste, daarna volgde de vierkante, de rechthoekige en als de laatste en ook de zwakste de kruis- of ster-vormige proefstaaf, verschillende in omgekeerde richting van hunne omtrekken. Als gemiddelde waarde voor de ronde proefstaaf kreeg men een belasting van 3020 K.G. per c.M.², een rek op 28 c.M. lengte van 7 pCt. en een samentrekking van 3.75 pCt.; terwijl uit de

Tabel II.

Vergelijkende uitkomsten van verschillende beproevingen.

Naam van het proefstuk.	Belasting in K.logr.	Samentrekking in %.	Rek in %.
Best Malleable	21000	3,5	3.5
Kent's Valnes	14600	2,	0.—
Miner and Blake	18000	4.5	4.6
Mason and Day-			
Ronde staaf	19500	3.75	7.—
Vierkante staaf	17100	2.84	3.2
Rechthoekige staaf	16800	4.25	3.5
Kruisvormige staaf	16000	3.16	5.3

Tabel III. Trekproeven met smeedbaar gietijzer.

Nummer van het proefstuk.	Vorm der doorsnede.	Oppervlakte der doorsnede voor de belasting in c.M².	Belasting in Kilogrammen.	Trek in %.	Samentrekking in %.
1	rond	5,115	19395	8,70	3.75
2	»	5,250	19300	5,87	4.76
3	»	5,160	19450	6,21	3.98
1	rond	1,430	18585	7.70	3.40
2	»	1,315	20115	13.—	3.63
3	»	1,315	19300	5.80	3.52
1	vierkant	1,750	16515	4,70	2,20
2	»	1,750	17145	3,72	3.—
3	»	1,825	16885	4,21	2,71
1	vierkant	6,700	17250	4,10	3,30
2	»	6,645	17000	1,95	2,88
3	»	6,765	17500	2,38	2.94
1	rechthoekig	1.575	14040*	5,19	1,50
2	»	1,600	16890	3.87	3,80
3	»	1,420	16500	3,22	4,70
1	kruisvormig	3,766	15570	4,20	3,10
2	»	3,435	16425	7,20	2,50
3	»	3,700	16500	4,80	3,50

* Deze proefstaaf had onder haar oppervlakte een gietgat, waardoor de belasting bij deze staaf belangrijk minder was dan bij de andere proefstaven van deze doorsnede.

breuk afgeleid kon worden, de samenstelling van het ijzer, dat gebruikt was. Een vergelijking van deze uitkomsten vindt men in tabel II.

Tabel III toont aan, dat het ijzer zeer goed was, de rek was wel een weinig te hoog, doch de ronde staven, vooral gaven waarden aan die slechts van zeer goed smeedbaar gietijzer, verwacht kunnen worden.

---

1) Waarom had men deze verwachting? De ronde vorm is toch inderdaad de beste voor de legering der stofdeeltjes. (†) R e d.

(†) Men had verwacht, dat de stervormige doorsnede, in het midden eenzelfde structuur had gekregen als aan de wanden, in tegenstelling met de ronde staaf, welke in het hart grofkorreliger was, om die reden had men ook een hoogere belasting verwacht, daar de sterkere omtreklaag bij de stervormige staaf grooter was dan van de ronde staaf.

K. Z.

GEWAPEND BETON-CONSTRUCTIE.

(Vervolg.)

Goed cement is absoluut noodzakelijk voor gewapend beton.

Tegenwoordig is er Engelsch Portland-cement verkrijgbaar, dat geen residu achterlaat op een 76 × 76 zeef van 0,005 inch draaddikte en slechts 10 pCt. op een 180 × 180 zeef van 0,0025 inch draaddikte. In elk geval moet er voorgeschreven worden, dat het niet meer dan 5 pCt. achterlaat op een 120 × 120 zeef van 0,0035 inch draaddikte. Langzaam hard-wordend cement is het beste; staafjes gemaakt met de minimum hoeveelheid water mogen niet sneller hard worden dan in vijf uur, wanneer de temperatuur 35 gr. Fahr. is, en niet sneller dan in twintig minuten bij 75 gr. Fahr. De grind welke gebruikt wordt voor vloeren, kolommen, muren, enz. moet door een drie-vierde inch ring passeeren kunnen en door een 1-inch ring voor fundeeringen; ze moet zuiver zijn, en de verhoudingen van zand en grind moeten zoodanig gekozen zijn, dat men een beton zonder poreusheid verkrijgt. Het zand moet rein en scherp zijn, vrij van leem en andere onzuiverheden, de korrels variceerende van een-vierde inch maximum tot de kleinste grootte, die tegen redelijken prijs verkrijgbaar is. De verhoudingen van cement, zand en grind mogen niet minder dan 1 : 2 : 4 zijn voor kolommen en balken en 1 : 2,5 : 5 voor muren, vloeren en fundaties.

De beste methode is het mengen en aanstampen van het beton zoo snel mogelijk te doen; als het beton matig nat is, moet het aanstampen voortgezet worden tot er aan de oppervlakte water zichtbaar wordt. Als het beton ter plaatse tot de vereischte maten is aangestampt mag de betimmering niet worden weggenomen dan na minstens drie of vier weken, naar gelang de temperatuur. In elk geval moet de betimmering goed bevestigd en gesteund worden, om ze te behoeden voor afwijking, wanneer het beton gestort wordt. Voor een goede afwerking behoort de betimmering zuiver van vorm te zijn, met geschaafde binnenvlakken die men voor het loslaten insmeert met zeep of vet. Nadat het beton verhard en de betimmering weggenomen is, moet minstens 5 pCt. van de balken met een gewicht van 50 pCt. boven de normale maximum-belasting beproefd worden en de maximum doorbuiging mag niet meer bedragen dan 1/800—1/600 van de overspanning. Kolommen moeten minstens vier weken in hun vorm blijven en zoo mogelijk nog langer.

De veilige drukbelasting van beton hangt af van de hoedanigheid en hoeveelheid van het cement, den aard en grootte van de grind, en vooral van de routine in de fabricage en zorg bij het mengen van het beton. Het is belangrijk genoeg op te merken, dat de drukbelasting van beton toeneemt met den ouderdom.

De ondervinding leert, dat wij voor kolommen, bogen, muren, fundaties, enz. die aan directe belasting onderhevig zijn, een veilige werkspanning van 24,6—38,7 K.G. per c.M.² mogen aannemen. Voor balken, vloerplaten, daken, enz. mag 31,6—45,7 K.G. per c.M.² berekend worden. Beton heeft weinig sterkte tegen trek of afscheuring; zoo noodig, kunnen wij die aannemen van 2,1—4,2 K.G. per c.M.² tegen trek en van 1,4—2,1 K.G. per c.M.² tegen afscheuring.

Bij de berekening is het gewoonte de trek- en afscheuringsspanning in de meeste goedgekeurde constructies te verwaarloozen; deze spanningen worden echter bij de uitwerking opgenomen door een geschikte verdeeling van staven en beugels. Bij het systeem Hennebique worden beugels toegepast als in fig. 3 afgebeeld; deze zijn op onderlingen afstand van 10—30 c.M. langs de staven aangebracht en wel het dichtst bijeen, waar de afscheuringskracht het grootste is. Fig. 4 vertoont de toepassing van deze beugels bij vloeren en balken. De noodzakelijkheid voor deze beugels blijkt uit het feit, dat beton-balken de eerste teekens van breuk niet vertoonen in het midden waar de trekspanningen een maximum bereiken, maar dichter bij de draagpunten; het breken van den balk wordt aangewezen door diagonale breuken, die ontstaan door de gecombineerde werking van de trek- en afscheuringsspanningen.

Kolommen van gewapend beton worden vervaardigd met vierkante, rechthoekige of cirkelvormige doorsnede; bij goede proportie mag de hoogte van een kolom niet meer bedragen dan vijftien maal den diameter van zijn gelijkvormige cirkeldoorsnede. Zij worden versterkt door vier tot twintig staven met een dikte die afwisselt van 3/8 tot 2,5 inch.

De staven worden zoo dicht mogelijk aan den omtrek van de kolom geplaatst, doch mogen zooals boven gezegd is, nooit zoo dicht aan de oppervlakte gebracht worden, dat zij niet minstens een beschermende laag van 2,5—5 c.M. dikte hebben. Het zoodanig aangebrachte staal kan de trekspanningen opnemen, die in de kolom optreden door excentrische belasting, zijdelingsche schokken, winddruk en den trek van drijfriemen.

De volgende tabel geeft de maximum belasting die vierkante kolommen kunnen dragen, wanneer de hoogte niet 15 maal de middellijn overtreft. Het percentage van staal in dwarsdoorsnede is nooit meer dan 5 pCt. en is gewoonlijk ongeveer 2,5 pCt.

Kolomdoorsnede in inches.	Veilige Belasting in tons, (1016 K.G.)	Kolomdoorsnede in inches.	Veilige Belasting in tons, (1016 K.G.)
8 × 8	40	24 × 24	380
10 × 10	63	26 × 26	450
12 × 12	96	28 × 28	525
14 × 14	130	30 × 30	605
16 × 16	170	32 × 32	670
18 × 18	215	34 × 34	745
20 × 20	270	36 × 36	800
22 × 22	320	38 × 38	900

De kolommen worden gemaakt in houten kisten, die elk bestaan uit drie vaste wanden en een vierde wand die losgenomen kan worden. Bij het systeem Hennebique wordt de bewapening in deze kisten geplaatst en door wiggen op twee tot vijf c.M. afstand van de wanden gehouden. Het beton wordt gestort en aangestampt, ongeveer 15 c.M. tegelijk, met kleine handstampers. De open wand van de kist wordt naarmate het werk vordert, gevormd door latten die in groeven van de vaste wanden passen; hierdoor is het

mogelijk het werk te controleeren en wordt ook de juiste plaatsing der banden gemakkelijk gemaakt.

De banden bestaan uit rond draad van 3/16 inch dikte en worden vanaf het bovenein der staven omlaag gelaten.

Zij hebben een tusschenruimte van 5 c.M. aan den top en aan de voet tot 30 c.M. in het midden van de kolom en dienen om het zijdelings uitwijken der verticale staven onder inwerking der topbelasting te verhinderen. Fig. 5 vertoont de verbinding van een kolom aan den vloer.

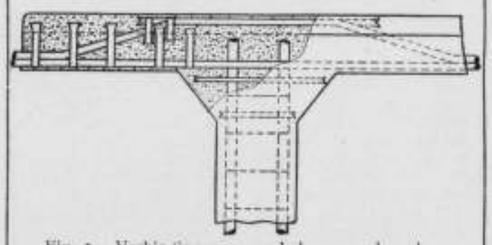

Fig. 5. Verbinding van een kolom aan den vloer.

De Considere kolommen zijn zeer interessant. Deze zijn gemaakt volgens hetzelfde principe als draadkanonnen en bestaan uit een ronde betonkern omwonden met een spiraal van staaldraad, met een spoed, die 1/7—1/10 van den kerndiameter bedraagt. Het geheel wordt dan met een 5 c.M. dikke laag beton overdekt. Deze Considere kolommen hebben zonder langsbewapening een maximum weerstand van 844 tot 1054 K.G. per c.M.² en indien men ze in de lengte versterkt door staafijzer, kunnen ze veilig tot 422 K.G. per c.M.² belast worden. Deze kolommen zijn zeer geschikt voor zware belasting, doch tamelijk duur; voor licht werk zijn de gewone kolommen verkieselijker. Het is algemeen bekend, dat bij het hard worden aan de lucht, beton krimpt; vandaar dat bij het gebruik van langsversterking het beton, dat aan het staal gehecht is, onder spanning komt en het staal samengedrukt wordt. Deze werking kan zeer belangrijk zijn en wel zooveel, dat de elasticiteitsgrens der materialen bereikt wordt zelfs voor dat de belasting plaats heeft. Bij spiraalvormige bewapening brengt het krimpen van het beton het staal onder samendrukking; wanneer het materiaal belast wordt, worden de spiralen, welke willen uitzetten, onder spanning gebracht en men bereikt een toestand van moleculair evenwicht, wanneer de drukspanning teweeggebracht door het krimpen van het beton, juist geneutraliseerd wordt, door de trekspanning, welke door de belasting veroorzaakt wordt.

Ten slotte is de geheele treksterkte van de bewapening dienstig voor een verhoogde trekspanning, ontstaande door vermeerderde belasting.

Heipalen worden gewoonlijk in verticale vormen gemaakt, doch zijn even goed, wanneer ze in horizontalen stand vervaardigd zijn. Zij vormen een uniek soort gewapend betonconstructie en bewijzen ontegenzeggelijk, dat dit systeem herhaalde schokken kan weerstaan, zonder beschadiging of scheiding van het staal en het beton. De paal draagt een schoen met een gehard smeedijzeren punt en zijplaten van smeedijzer voor bevestiging aan het beton. De kop van den paal is dunner dan de paal zelf om de stalen slagdop vrij te doen zijn van de naastbijzijnde palen. Deze slagdop past ruim om den paalkop, wordt met zand of zaagsel gevuld en aan de onderzijde afgesloten door een ring van klei, die vastgehouden wordt door een touw. Deze inrichting verzekert een zeer gelijkmatigen slag op den paalkop; ook kan hierdoor de bewapening boven het beton uitsteken om later aan andere deelen van het gebouw gekoppeld te worden of haaks te worden omgezet voor verankering. Een doorsnede en opstand van een 30 × 30 cM. heipaal wordt in fig. 6 gegeven. Heipalen voor afdamming worden versterkt door staven met dwarsverband en trekstangen. Zij hebben geslagen ijzeren schoenen en gesmeed ijzeren sluitstrippen en de koppen zijn eveneens dunner dan de paal voor het plaatsen van den slagdop. Soms zijn deze palen voorzien van messing en groef voor het inensluiten. Hierdoor verkrijgt men een loodrecht inslaan en een goede verbinding tusschen de opeenvolgende palen. Men gebruikt hierbij ook de volgende inrichting: een ijzeren pijp past in de groef van den laatst ingeslagen paal en een andere pijp in den paal, welke ingeslagen wordt. Deze pijp is verbonden aan een krachtige waterpomp en dient niet alleen als leiding der palen, maar levert ook water onder hoogen druk, dat de modder en het zand voor zich uitperst en het vastklemmen der palen verhindert. Zijn de palen ingeheid, dan wordt de pijp verwijderd en de open groef met cement volgegoten, dat bij het hard worden een uitstekende dichting vormt.

Deze heipalen zijn in fig. 7 afgebeeld.

Men gebruikt thans palen tot 20 M. lang. De vereischte dwarsdoorsnede hangt af van de belasting en de situatie. Het metaal is ongeveer 2—5 % in doorsnede en bestaat altijd uit ronde staven met banden en beugels als in de kolommen.

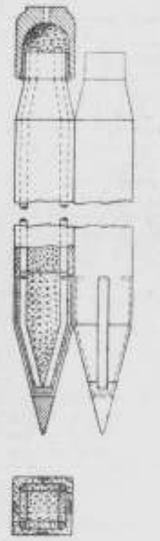

Fig. 6. Bewapening van een heipaal van 30 × 30 cM.

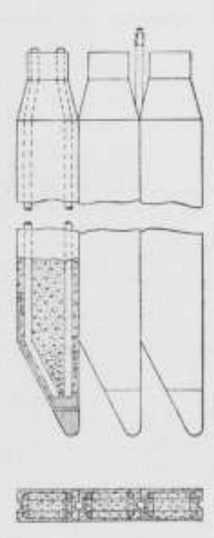

Fig. 7. Bewapening van een heipaal van 30 × 15 cM.

Voor het bouwen van werken in gewapend beton bestaan drie verschillende methoden. Sommige aannemers bouwen het geheele werk in geschikte stukken, hetzij in loodsen op het werkterrein, hetzij in een centrale werkplaats vanwaar zij naar het werk worden verzonden. Op deze wijze

worden er groote hoeveelheden kolommen, heipalen, balken, vloerplaten, enz. in voorraad gehouden en zijn dan ook voor onmiddellijke afzending gereed. Anderen maken ter plaatse een kolossaal steigerwerk, waar het beton wordt gestort en aangestampt in innig contact met de bewapening, welke volgens teekening wordt aangebracht naarmate het werk vordert. Deze methode vereischt eerste soort timmerwerk en maakt ook een kostbaar systeem van schoren, enz. noodig om het steigerwerk op zijn plaats te houden, wanneer het beton gestort en aangestampt is. Een derde methode is eerst de bewapening te stellen en daarna het beton er omheen aan te brengen met behulp van geschikte vormen, die gedeeltelijk door de bestaande bewapening worden gesteund. Welk systeem gekozen moet worden zal grootelijks afhangen van den aard en de architectonische bewerking van het bouwwerk.

De volgende tabel geeft bijzonderheden van Hennebiquepalen, gebruikt te Southampton:

Paaldoorsnede in inches.	Bewapening.	Percentage van staal in doorsnede
12 × 12	4 staven 1 1/2 inch. dik	5
14 × 14	4 » 1 1/4 » »	2 1/2
15 × 15	4 » 1 3/8 » »	2 3/4
16 × 12	4 » 1 1/2 » »	4 3/4

Voor pakhuizen en fabrieken, waar vele gelijksoortige kolommen, palen, vloerplaten, balken, enz. noodig zijn, heeft het eerste systeem groote voordeelen uit economisch oogpunt, terwijl voor bruggenwerk de tweede of een combinatie van de tweede en derde methode alleen mogelijk is. Bij den bouw van tunnels, duikers en leidingen zal de methode afhangen van den omvang van het werk en de omstandigheden waaronder het wordt uitgevoerd: in den regel zal men het derde systeem kiezen.

De constructie-methode voor vloeren, platen en daken wordt bepaald door de grootte van het werk en den aard van de belasting, waaraan zij onderworpen zijn. Voor kleinere gebouwen kan het materiaal voor de opstelling gemaakt worden, maar bij magazijnen, fabrieken, steigers, havenhoofden e.d., welke aan veranderlijke belasting en trilling onderhevig zijn, moet het beton ter plaatse in vormen gemaakt worden. Voor de lichtere bouwconstructies is bewapening met metaalgaas uitstekend geschikt; het wordt ook gebruikt voor overdekkingen van reservoirs en voor dunne scheidingsmuurtjes. Het metaalgaas wordt eenvoudig op de binten of vloerbalken bevestigd, die reeds gelegd zijn, waarover een betonlaag op de vereischte dikte komt. Het beton wordt van onderen door steigerwerk gesteund totdat het verhard is. Bij koelkamers worden de vloerbinten en plafonds eerst gelegd en later de vloeren. De zoldering is dan vast verbonden aan de onderzijde der binten en de vloer aan de bovenzijde, de luchtruimte daartusschen is van groot nut voor het behouden der lage temperatuur.

(Wordt vervolgd.)

HET PLAN VOOR EEN ONDERZEESCHE VERBINDING TUSSCHEN FRANKRIJK EN ENGELAND.

Reeds een eeuw geleden heeft een bergbouw-ingenieur Mathieu genaamd, aan Keizer Napoleon I het plan tot een verbinding tusschen Frankrijk en Engeland in overweging gegeven, hetwelk intusschen slechts zeer algemeen was gehouden. Sedertdien hebben de pogingen der Fransche ingenieurs niet gerust, voor dit voor het handels- en reizigers-verkeer met Engeland hoogst gewichtige vraagstuk practische oplossingen te vinden. Zoo heeft bijv. de ingenieur Thomé de Gamond, die zijn geheele leven achtereen zich met deze taak belastte, op de wereldtentoonstelling te Parijs in 1867 een ontwerp voor eene onderzeesche spoorwegverbinding blootgelegd, dat zoodanig de aandacht trok, dat zich voor de praktische tenuitvoerlegging ervan een Fransch-Engelsch syndicaat vormde. Aan zijn bemoeiingen was het dan ook te danken, dat er in het jaar 1870 diplomatieke onderhandelingen tusschen de wederzijdsche regeeringen werden geopend, om aan de onderneming voldoenden steun te verzekeren. Deze onderhandelingen werden tot het jaar 1876 gerekt, zonder dat de zaak wezenlijk opschoot. Engeland had klaarblijkelijk weinig lust, zijne tengevolge van z'n ten opzichte van het vasteland, geïsoleerde ligging, beschermde positie in gevaar te brengen, doordat het eene, alhoewel ook gemakkelijk te verbreken verbinding zonder meer toeliet.

Desniettegenstaande zette eene Fransche studie-commissie, welke in het jaar 1875 met een kapitaal van 2 millioen francs was opgericht en van de Fransche regeering de toestemming tot den bouw en het bedrijf van een onderzeeschen spoorweg tusschen Dover en Calais had verkregen, onafgebroken hare werkzaamheden te dien opzichte voort.

Eene Engelsche Maatschappij daarentegen, welke op zich had genomen, met de Fransche hand in hand samen te werken, maakte geen merkbare vorderingen. Eerst in de jaren 1890 tot 1893 werden door de Zuid-Ooster-spoorwegmaatschappij, aan welker net op Engelsch grondgebied moest worden aangesloten, eenige voorbereidende werkzaamheden uitgevoerd. Sedert het jaar 1882 uitte zich echter de publieke opinie in Engeland op vlanige wijze tegen deze onderneming, daar ze in geval van oorlog de veiligheid des lands scheen te zullen bedreigen, zoodat ten slotte de vóórwerkzaamheden moesten worden gestaakt.

Tot op den huidigen dag heeft men dan ook in Engeland eene behoorlijke concessie tot voortzetting dezer werkzaamheden niet meer gegeven. Daar echter in den allerjongsten tijd de nationale aspiraties van beide volken elkander meer en meer zijn genaderd, hopen de betrokken maatschappijen het Lagerhuis weder voor hare plannen te winnen, temeer, daar deze zoodanig zullen worden gewijzigd, dat met Engeland's militaire aanspraken op de vèrst-strekkende wijze zal worden rekening gehouden. Tot dit doel — we citeeren eene openbaarmaking der „génie civil" van den 8sten September 1906 (blz. 294) — zal de tunnel aan beide oevers op bepaalde plaatsen, welke door de artillerie der Engelsche vloot kunnen worden bestreken, te voorschijn komen en door een gemakkelijk te vernielen vrij lang viaduct worden vervangen, zooals in nevensgaande afbeeldingen (1 en 2) wordt aangegeven; bovendien zal door een stelsel van inlaatsluizen de mogelijkheid worden geschapen, de tunnel binnen enkele minuten onder water te zetten.

De directeur Bréton der Fransche studie-maatschappij, welke nu reeds 32 jaar bestaat, heeft beden een memorie gepubliceerd, om de tot dusver verkregen resultaten der vóórwerkzaamheden en de gezichtspunten bekend te maken, volgens welke met deze reuzen-onderneming in technisch opzicht zal worden te werk gegaan.

Het tijdstip, om het tunnelvraagstuk weder aan de orde te stellen, schijnt gelukkig te zijn gekozen, daar, zooals gemeld, er momenteel in Engeland zeer veel stemming voor is en ook de groote tunnelbouwwerken van den nieuweren tijd, vooral de onderwater-tunnel in Amerika, zeer veel ertoe hebben bijgedragen, het publiek aan het denkbeeld eener

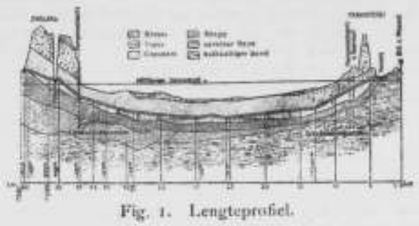

Fig. 1. Lengteprofiel.

Fig. 2. Situatie.

ondergraving van het Engelsche kanaal te gewennen. Wanneer men echter bedenkt, dat het hier te doen is om een tunnellengte van 55 K.M. lengte en gelegen op een diepte van 100 Meter onder de zee, dan krijgt men pas 'n begrip van de koenheid dezer onderneming, welke haars gelijke niet kan aanwijzen. Ook met betrekking tot de kosten en den duur van den tijd, voor het bouwen benoodigd, zou ze 't tot dusver reusachtigste bouwwerk — 't Panama-kanaal — overtreffen. We ontleenen aan het verslag van den directeur Bréton het navolgende:

Wat voorbereidende werkzaamheden betreft, werden, behalve talrijke boringen in de omgeving tusschen Folkestone en Calais, omvangrijke bouwwerken (schacht- en mijngalerij-aanleg) tot onderzoek der bodemlagen en bestudeering der arbeidstoestanden uitgevoerd, zoo o.a. op Fransch grondgebied twee schachten, waarvan er eene 'n middellijn van 5.40 Meter en 87,50 M. diepte heeft. Van elke schacht uit werd een mijngalerij op 42 respectiev. 55 M. diepte in de krijtformatie naar voren gebracht; de dieper gelegen tunnel werd 1840 M. lang gemaakt, waarvan 1683 Meter binnen den tijd van 257 dagen met behulp der Beaumontsche Boormachine, werden voltooid. Deze machine bezit een boor van 2,15 M. middellijn op 'n horizontale as aangebracht en snijdt bij voortdurend omwentelen (2-3 maal in de minuut) en voorwaartsbewegen (7 m.M. per omwenteling) eene cirkelronde opening uit. De losgemaakte grond wordt automatisch in kleine wagens vervoerd, welke zich achter de machine bevinden. De bedrijfskracht bestond uit gecomprimeerde lucht, het effectief vermogen. 400 M. per maand.

Op den Engelschen oever werd een 1800 M. lange mijngalerij, waarvan 1400 M. onder zee, evenzoo met de Beaumont'sche machine met het meeste succes aangelegd. Het is als 'n gelukkig toeval te beschouwen, dat in dwarsche richting onder den kanaalbodem tot binnen de oeverranden eene ongeveer 60 Meter dikke grijze kalklaag verloopt, welke vast en niet-waterdoorlatend is. Het zou anders niet mogelijk zijn, dat 100 Meter onder water werd gewerkt, tot welks verwijdering een luchtdruk van 10 atmospheren zou worden vereischt. Zooals de lengte-doorsnede van de tunnel in afb. 1 aangeeft, sluit haar verloop zich bij deze aan en wel op zoodanige diepte, dat het daarbovenliggend gedeelte den bovenlast draagt, terwijl het daarbenedenliggend deel nog een flinken steun tegen de dieper gelegen waterdoorlatende mergellaag verooriooft. De uitvoering van den bouw der tunnel moet men zich als cirkelvormige tweelingdoorsnede denken elk van 5 tot 6 M. middellijn, met 15 M. afstand van as tot as.

Vóór dit werk echter wordt begonnen, zal men een nevengalerij van 3 Meter middellijn gelijktijdig van beide oevers uit moeten bouwen met hellingen in de richting der oevers, terwijl ze aan beide zijden in 'n pompschacht van 125 M. diepte zullen eindigen. Deze galerij heeft de bestemming, de in de doorboorde lagen aanwezige wateraderen af te leiden, terwijl door dwarsverbindingen, welke naar de hoofdgalerijen opwaarts hellend worden aangebracht, voor de afwatering daarvan wordt gezorgd. Op deze wijze kan de bouw van de hoofdtunnel, wanneer eerst de nevengalerij gereed is gekomen, op 'n uiterkeurig aantal punten gelijktijdig worden ondernomen, waarbij de arbeiders en de uitgegraven massa's door de nevengalerij naar boven worden vervoerd. De bouwduur van laatstgenoemde wordt op vijf jaren geschat. Met behulp van electrische trekkracht rekent men de arbeiders dagelijks viermaal af te kunnen en 4000 ton uitgegraven grondmassa naar boven te kunnen vervoeren. Omtrent de kosten en den bouwduur der geheele onderneming ontbreken nog nadere gegevens, zoodat een taxatie omtrent de oeconomische waarde niet kan worden verricht.

Daar het goederenvervoer in hoofdzaak aan de scheepvaart zal blijven en ook het personenvervoer te water eveneens zal blijven bestaan, wanneer men per spoorweg niet aanzienlijk goedkooper zal kunnen uitkomen, draait de kwestie nog alleen slechts om de snelheid en veiligheid van het reisvervoer, welke ten gunste van de tunnel spreken. Bovendien houdt de Fransche maatschappij rekening met de omstandigheid, dat enkele jaren na het gereedkomen van de tunnel jaarlijks één millioen reizigers zullen worden vervoerd. Voor het zakenbedrijf zal tijdwinst een factor van groot gewicht vormen. De reis van Parijs naar Londen zal 5 uur duren en in één dag heen en weer kunnen worden volbracht. Het is slechts te wenschen, dat dit groote beschavingswerk, dat niet alleen voor de het meest daarbij belanghebbende landen, doch tevens, voor het geheele Europeesche vasteland van groot nut zal blijken te zijn, zeer spoedig zal worden onder handen genomen. M. F.

WATERVOORZIENING VAN STEDEN.

Gedurende de onderzoekingen omtrent bacteriën-houdend grondwater op groote bodemdiepten in de provincie Posen is in den laatsten tijd door den directeur van het Koninklijk Hygiënisch instituut te Posen, Prof. Dr. Wernicke, in samenwerking met den directeur Mertens der Posener licht- en water-gemeentewerken eene belangrijke ontdekking gedaan. Professor Wernicke nu heeft eene door proeven verduidelijkte voordracht over de resultaten dezer onderzoekingen gehouden, welke in dit artikel en volgens de verslagen der Posener Neuesten Nachrichten zullen worden bekend gemaakt. De spreker toonde in de eerste plaats de tegenwoordige moeilijkheden bij de watervoorziening van groote steden aan. De toenemende verontreiniging der rivieren plaatst de voorziening der steden van rivierwater in een zeer bedenkelijk daglicht, daar de zandfiltratie van het rivierwater, ook volgens voorschrift uitgevoerd, geen voldoenden waarborg biedt tegen het binnendringen van smetstoffen. Overal treedt het streven op

den voorgrond om tot grondwatervoorziening over te gaan. Ook de stad Posen, welke toch onafgebroken buitengewoon groote bedragen aan hare watervoorziening ten koste legt en sich ook in zeer goed drinkwater verheugt, is sedert jaren reeds tot watervoorziening overgegaan. Doch het oppervlakte-grondwater der Noord-Duitsche laagvlakte, dat meestal van bodemdiepten van 6 tot 12 meter afkomstig is, is nu eenmaal niet overal in gelijkmatige hoeveelheden voorhanden en bovendien gaat het veelal aan het euvel mank, dat het sterk ijzerhoudend is, onmiddellijk na het winnen ervan naar zwavelwaterstof riekt en ten gevolge van het ijzergehalte een inktachtigen smaak bezit. Bij het blootstellen aan de lucht scheidt zich het in het grondwater opgeloste ijzer van lieverlede af, zoodat het aanvankelijk heldere water langzamerhand een troebelkleuring gaat vertoonen en door het hooge ijzergehalte spoedig als dik geelachtig kleiwater er uit gaat zien. Door de omslachtige methode der door het aan de lucht blootstellen van het water teweeggebrachte ontijzering met daaropvolgende zandfiltreering is men er in geslaagd, uit het ruwe materiaal een niet meer riekend, aangenaam smakend en niet meer ijzerhoudend grondwater te verkrijgen. De spreker vertoonde aan zijn auditorium het heldere en troebele natuurwater, het zich afgescheiden hebbende ijzerbezinksel, en het heldere filterwater. Behalve het ijzerhoudende oppervlakte-grondwater is nu op grootere diepte beneden de geweldige klei- en leem-lagen op vele plaatsen, zooals o. a. ook te Posen met omgeving op diepten van 80 tot 120 Meter eene enorme hoeveelheid eener tweede grondwater-soort, namelijk diep grondwater voorhanden. In de stad Posen zelve is er op meerdere plaatsen voor industriëele doeleinden naar geboord en het is aldaar in zulk een enormen overvloed voorradig, dat het in een geweldigen straal als Artesische bron uit de boorgaten te voorschijn treedt. De spreker toonde verder aan, dat het uit zichzelf heldere water niet onaangenaam smaakte of riekte, doch eene diepbruine kleur had, waardoor natuurlijk zijn gebruik als genotmiddel zou zijn uitgesloten.

Proeven deden zien, dat deze bruine kleur niet door eenvoudige filtreering aan het water kon worden ontnomen. Er bestaan weliswaar chemische hulpmiddelen en ingrijpende omslachtige filtreer- en electrische methoden, welke aan het diepgrond-water de bruine kleur ontnemen, doch practisch bruikbaar zijn de tot dusver bestaande methodes nog niet. De bruin-kleuring van het water berust op de aanwezigheid van organische stoffen uit moerasachtige en bruinkoolhoudende lagen op grootere bodemdiepten, waarop zich veelal in de Noord-Duitsche laagvlakte bruinkoollagen bevinden. Overigens zijn de eigenschappen van dit diep grondwater, deed de spreker uitkomen, zeer te waardeeren, want het hoogere chloorgehalte, ongeveer 0.19 gr. per Liter, is niets bedenkelijks en een gevolg van het gehalte aan keukenzout, dat in de provincie Posen in den bodem zeer verspreid voorkomt (Hohensalza). Dit keukenzoutgehalte is niet te proeven en natuurlijk onschadelijk.

De spreker toont nu door proeven aan, dat het op zeer eenvoudige wijze gelukt, de bruine verkleuring aan het bruinkoolhoudend water te ontnemen, wanneer men namelijk het ijzerhoudende oppervlakte-grondwater onmiddellijk na het winnen ervan met het bruine water doorëénmengt. Alsdan ontstaat na korten tijd bij aanwezigheid van luchtzuurstof eene fijnkorrelige troebele massa, welke zich na vrij korten tijd als een dik, bruinzwart, middelzwaar, slijkachtig bezinksel op den bodem verzamelt en uit de ijzerzouten en humine-stoffen van beide mengstoffen ontstaat en bestaat. Het daarboven zich bevindende warer is volmaakt zuiver en klaar, en bevat noch ijzer, noch humine-stoffen meer. Deze bewerking stelt dus tegelijkertijd een uitstekende ontijzerings-methode daar en een gemakkelijke en eenvoudige manier tot volkomen verwijdering der organische, bruine humine-stoffen van het water.

De spreker filtreerde nu verschillende mengels der beide watersoorten en toonde aan, dat de daaruit ontstane vloeistof volmaakt zuiver en helder was. Even eenvoudig als de methode is, zoo goed en snel is hare werking. Het zal de taak der techniek zijn vast te stellen, hoe men het best de methode in de practijk der watervoorziening toepast.

Het zich afscheiden van het ijzer en de bruine organische humine-stoffen vormt een ingewikkeld physisch-chemisch proces, dat daarop berust, dat bij het omzetten der oplosbare koolzure- en humine zure ijzeroxyduul-verbindingen in de hoogere oxyde verbindingen, physische en chemische krachten vrij worden, welke in den zoogenaamden scheikundigen zweefovergangstoestand de oneindig kleine korreltjes naar elkaar toetrekken en daarvan grove, in den filter achterblijvende vlokken vormen. De spreker vertoonde grootere hoeveelheden van dit slijkachtig bezinksel, dat hoogstwaarschijnlijk voor de techniek, den landbouw of wel als klaarmiddel voor stedelijk kanaalwater toepassing zou kunnen vinden. Een bijzonder groot voordeel bij het gebruik dezer gemengde grondwatersoorten bestaat nog daarin, dat de hardheid van het oppervlakte-grondwater door de toevoeging van het zachte diepgrondwater aanzienlijk verminderd wordt, hetgeen natuurlijk de bruikbaarheid van dit water voor wasscherij-, brouwerij-, industrie- en technische doeleinden bijzonder op den voorgrond doet treden, zonder op eenigerlei wijze het gebruik ervan als drinkwater te beïnvloeden.

Welke methode voor het drinkbaar maken der watersoorten voor plaatselijke watervoorziening de beste is, moet door op groote schaal ingestelde onderzoekingen worden uitgemaakt, met welker leiding de heer Mertens is belast. De resultaten der onderzoekingen van Prof. Wernicke, welke zoowel voor de watervoorziening der stad Posen, alsook van vele steden der provincie Posen, van groot belang zijn geweest, openen een blijdestemmend verschiet van een goedkoope, doelmatige en hygiënisch goede watervoorziening voor menige met drinkwater te kampen hebbende stad. M. F.

MEUBELKUNST.

Aan een artikel over dit onderwerp in „The British Architect", ontleenen wij het volgende:

Wanneer we de ontwikkeling der meubelkunst in Engeland nagaan, dan zien we, dat bijna al de voorbeelden in de M. S. illustraties voorkomende tot op het midden der 16de eeuw, 'n geestelijk of kerkelijk karakter dragen. Gedurende elke opvolgende periode had de stijl der meubelkunst dien der bouwkunde gevolgd en indien er eenig afzonderlijk stuk werk noodig was, vervaardigde dit dezelfde werkman, die de kerk, het klooster of kasteel hielp bouwen, of oefende hierbij in elk geval zulk 'n invloed uit, dat het in karakter en stijl met het gebouw inëénvloeide.

Huisraad-meubilair in de 16de en 17de eeuw werd gekenmerkt door eenvoud en soliditeit van constructie en daar veel ervan van het ééne naar het andere kasteel werd vervoerd, wanneer er een of ander hoog personaadje zich verplaatste, was de voorraad noodzakelijkerwijze beperkt en de vertrekken waren dienovereenkomstig slechts spaarzaam gemeubileerd.

De toevloed van vreemde handwerksliedeu uit Italië en de Nederlanden belette de ontwikkeling van 'n kenmerkenden nationalen smaak en stijl en tot op het einde der 16de eeuw bestond er ter nauwernood 'n bepaalde, uitgesproken traditie.

Toen echter het wezen der meubelkunst zijne geestelijke kluisters begon te verbreken, de Renaissance in Italië zich in Engeland had ontwikkeld, toen eerst zien we een werkelijken nationalen Engelschen stijl zich van lieverlede ontpoppen. Wellicht werd de uit 'n constructief oogpunt meest volmaakte periode der Engelsche meubelkunst gevormd door het einde der 16e en de eerste helft der 17de eeuw en hoewel hare ontwerpen bijna geheel gebaseerd waren op klassieke invloeden en details en de modellen 'n buitenlandschen oorsprong doen vermoeden, behielden ze toch 'n eigenlijk Engelsch karakter en verloren spoedig elk spoor van vreemden invloed. De bewerking was uitmuntend, de constructie bewonderenswaardig en op 'n wijze in elkaar gezet en erop berekend om aan het ruwste gebruik te kunnen weerstand bieden.

Gedurende de regeering van Karel I en vele jaren daaraan voorafgaande, werden fluweel, brokaat, satijn en diverse stoffen vanuit Venetië en den vreemde ingevoerd en evenzeer veel meubelwerk zoowel uit Italië als de Vereenigde Nederlanden. De Restauratie in 't jaar 1660 had 'n meerderen invoer van meubelwerk en werklieden uit Holland, Vlaanderen, Spanje en Frankrijk ten gevolge; en hieraan heeft de Engelsche meubelkunst voor 'n groot deel het gemengde karakter en de verscheidenheid van stijl te danken, welke zoo overheerschend waren in de laatste helft der 17de eeuw.

Ingelegd meubelwerk vormde een der kenmerkende karaktertrekken der 17de-eeuwsche Hollandsche meubelkunst en wanneer het op eenvoudige, rustige wijze was bewerkt, was het ook zeer aangenaam voor het oog; doch hoewel het gedurende enkele jaren in Engeland mode werd en stoelen, kabinetten, klokkasten en werkelijk alle oppervlakken de gelegenheid tot ontwikkeling voor dezen nieuwen decoratiestijl aanboden, schoot hij toch nimmer vasten wortel en stierf na weinige jaren uit.

Houtsnijwerk was — in het begin der 18de eeuw — spaarzaam in gebruik, daar de neiging der mode meer gericht was naar grooter lichtheid en bevalligheid der lijnen in het meubelwerk. In de 18de eeuw baseerde menig handwerker en schrijnwerker zijn ontwerpen bijna uitsluitend op de modellen der leidende architecten van den dag. Sir Christopher Wren heeft een school van teekenaars en houtsnijwerkers om zich heen verzameld, wier invloed op de meubelkunst zeer opvallend was. Het was de eeuw van constructieve bijeenvoeging en schoon houtsnijwerk en hetzij het in eiken- of dennenhout was uitgevoerd, één enkele stijl en traditie doorsprong toch het geheele land. De architekt gaf den toon aan in alle kwesties van stijl, proportie en samenvoeging en een groot gedeelte van het eigenlijke meubelwerk werd door hem ontworpen. Het is niet te bound te beweren, dat de klassieke geest, welke zoo overheerschend was in de meubelkunst gedurende de geheele 18de eeuw, hoofdzakelijk is toe te schrijven aan den invloed der architecten. Chippendale's eerste boek werd in 't jaar 1754 gepubliceerd. Wanneer we het lezen, kunnen we niet nalaten de gave te bewonderen, die hij bezat in het doen inëénvloeien van den schijnbaar weinigen samenhang der zoogenaamde Fransche, Gothische en Chineesche stijlen, welke toentertijd zoo in de mode waren, het daaruit vervaardigen van bevallig en harmonisch gedacht meubelwerk en het daaraan mededeelen van zooveel symmetrie en waardigheid.

We zien in zijn werk, hoe al zijn effect alleen door het model en het snijwerk verkregen werd, want hoewel inleg- en schilderwerk reeds lang in gebruik waren geweest, maakte hij daar geheelenal geen gebruik van en werkte geheel alleen in massief mahoniehout. Doch hij ontwierp geen oorspronkelijken stijl, alleen bracht hij de bestaande tradities van den dag over en illustreerde deze met frissche details van z'n eigen vinding of ontleende ze aan andere bronnen. Wat we ook mogen denken over den algemeenen stijl van Chippendale en zijn medewerkers, het is aan geen twijfel onderhevig, dat deze beroemde schrijnwerkers ten volle de geëigende grenzen wisten te verbiedigen, waarbinnen de toepassing van houtsnij- op meubelwerk moest worden beperkt.

Diepheid van relief, het blijven vasthouden aan de constructieve lijnen, het combineeren van een maximum van effen oppervlak met 'n minimum van houtsnijwerk, vormen alle in 't oog vallende kenmerken der meubelkunst uit dit tijdperk. (Slot volgt.)

STOOMHEIMACHINE MET EEN ALS STOOMCYLINDER FUNGEEREND HEIBLOK.

Door de firma Menk en Hombroek te Altona-Ottensen is patent verkregen op de volgende inrichting van een stoomheiblok. De aan het ondereind van het blok bevestigde stoom-cylinder a is over de looperstang b aangebracht. In de holle zuigerstang c, welke den zuiger d doorloopt en boven laatstgenoemde van stoomuitgangsopeningen e is voorzien, bevindt zich het geleistuk f, welks stang g aan een stelhefboom met trekstang is gekoppeld. De stoom treedt bij den stand van het geleistuk f in afbeelding 1 door de

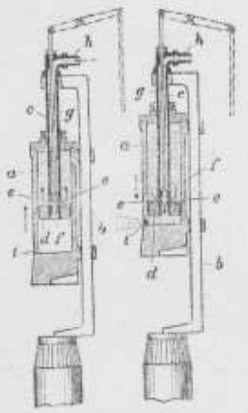

Fig. 1.

Fig. 2.

buis h in de zuigerstang c en door de openingen e van laatstgenoemde, in de cylinder-ruimte boven den zuiger d, waardoor de cylinder a wordt omhoog geheven. Heeft laatstgenoemde de noodige valhoogte bereikt (afb. 2), dan zet men het geleistuk f om, d.w.z. heft het derwijze omhoog, dat zijn beneden-vlak boven de openingen e komt te liggen; tengevolge daarvan kan de stoom door deze openingen en het open beneden-einde der zuigerstang c, onder den zuiger d toetreden en door de openingen i zou den cylinder a in de vrije lucht ontwijken. Hierbij drijft de nu naar beneden vallende, als heiblok werkende cylinder a den stoom uit de ruimte boven den zuiger naar beneden. Door deze nieuwe constructie wordt gelijktijdig in zooverre het voordeel van stoombesparing verkregen, dat de de holle zuigerstang opvullende stoom niet mede naar buiten geperst wordt, zooals dit bij de bestaande inrichtingen het geval is.

VERLICHTING VAN HET NOORDZEE-KANAAL.

Op 4 April a.s. zal de aanbesteding plaats hebben van de inrichtingen, benoodigd voor de totstandkoming der verlichting van het Noordzee-kanaal.

Toen het Kanaal geopend werd (1876) verkeerde de verlichting door electriciteit nog in een begin-stadium, zoodat er toen nog niet aan gedacht kon worden. En toen daarin allengs verbetering kwam, diende onderzocht, welk systeem het meest aanbeveling verdiende. Vandaar een onderzoek aan het Suez-kanaal, het Noord-Oostzee- en het Keizer-Wilhelm-kanaal; en van die systemen heeft dat, bij de laatste kanalen toegepast, het gewonnen.

Langs het Suez-kanaal zelf bestaat trouwens niet overal verlichting. Voor een groot deel hebben de schepen daarvoor zelf te zorgen, door het aanbrengen van zoeklichten, en dit is wel het allerslachtste systeem, dat blijkbaar voor een veilige vaart bij nacht kan gebezigd worden.

Vandaar dan ook, dat de commissie aanbeval verlichting langs het kanaal, en die zal nu komen aan weerszijden, van IJmuiden af tot de grens van Amsterdam's watergebied. Langs beide kanaalboorden komen nu 113 gloeilampen van 20 volts of 25 normaalkaars-sterkte. De lampen komen op afstanden van 300 Meter van elkander te hangen, dus niet te dicht opeen, zoodat zij moeten dienen als bakens waarop bij nacht gevaren zal worden.

Voor deze verlichting wordt de bestaande centrale te IJmuiden versterkt met een stoommachine en een condensatie-inrichting.

Na de gunning moet het geheele werk binnen zes maanden gereed zijn, ook de aanleg eener telephoon op den zuidelijken oever, zóó, dat daar zullen gemaakt worden aan 15 punten van de bestaande telephoon, kastjes met inrichtingen, waaraan een draagbare telephoon kan bevestigd worden.

Met het oog op de eigenaardigheid van het werk had men eerst het voornemen, geen openbare aanbesteding te doen, doch daarvan is men teruggekomen, zoodat nu de vrije mededinging openstaat. De raming bedraagt f 155.000.

Amsterdam zet op haar watergebied de verlichting voort, doch niet door lampen langs de oevers, maar door bakens in het kanaal zelf.

Als dit alles gereed is, zal het Noordzee-kanaal een model zijn voor andere.

En als dan de Amsterdamsche handel en scheepvaart toch niet in bloei toenemen, zal het zeker moeten gezocht worden in andere oorzaken, dan een niet aan alle eischen voldoende verbinding van de hoofdstad met de zee.

D. K.

TOESTEL TOT HET GROOTENDEELS AFSCHEIDEN VAN HET WATER UIT DE BAGGERSPECIE, DOOR TOEPASSING DER MIDDENPUNT-VLIEDENDE KRACHT

In Duitschland gepatenteerd onder No. 174166. A. F. Smulders, te Rotterdam.

Het door fig. 1 in doorsnede voorgestelde nieuwe toestel bestaat uit een cylinder a, die binnen in een vasten cylinder b draait. De cylinder a is stevig bevestigd aan eene as c, die door een op de riemschijf e loopenden riem d in beweging wordt gebracht. De vaste cylinder b heeft zoowel aan het boveneind als aan het ondereind een spiraalvormig loopend kanaal f en g (zie fig. 2), en tegenover deze kanalen zijn in den draaienden cylinder a de openingen h gemaakt. Wordt nu de waterhoudende bagger door de aanvoerbuis i in den draaienden cylinder a geleid en met deze voortbewogen, dan ontstaat door de werking der middenpuntvliedende kracht in het oppervlak der specie eene holte in den vorm van een omgekeerde parabool (kegeldoorsnede evenwijdig met een der zijden van den kegel).

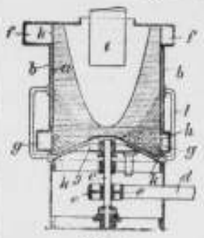

Fig. 1.

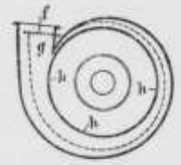

Fig. 2.

Hierdoor verzamelen zich de vaste bestanddeelen der bagger op den bodem van den cylinder a en komen door de onderste zij-openingen h in het kanaal g, terwijl het water door de bovenopeningen h in het kanaal f gedreven wordt. Beide worden nu afzonderlijk door de aan de kanalen f en g aansluitende buizen afgevoerd. Onder den cylinder a is een ronddraaiende pomp j, die door de kanalen k en een buis l in de ringvormige holle ruimte tusschen de cylinders water aanvoert, ten einde den cylinder a in gelijke mate te ontlasten. (Zentralblatt der Bauverwaltung.)

ALGEMEENE NEDERLANDSCHE OPZICHTERS- EN TEEKENAARS-BOND .. ..

INFORMATIE-BUREAU, Secretariaat: . . . . . Rijswijkscheweg 3, Den Haag. Spreekuur iederen Maandagavond van 7—9 uur. ..

Ingeschreven Sollicitanten.

14 Bouwk.-Opzichter-Teek, 22—45 jaar, f 80—f 110 's maands,
7 Bouwk. Opzichters 23—45 jaar f 80—f 120 p. m.
2 Bouwk. teekenaars 24—26 jaar f 80 p. m.
19 Aank, Bouwk, Opz.-Teek., 19—24 jaar f 50—f 75 p. m.
13 Aank, Bouwk. Opzichters, 19—28 jaar f 60—f 75 p. m.
9 Aank, Bouwk. Teeken., 20—24 jaar f 40—f 70 p. m.
1 Assist. Bouwk. Opz.-Teek., 18 jaar f 50 p. m.
2 Assist. Bouwk. Opz. 19—20 jaar f 35 p. m.
1 Opzichter bij Gem. of Mij., 25 jaar 80 p. m.
2 Aank, Mach.-Teekenaars 18—22 jaar f 60—f 70 p. m.
1 Werktuigk, teek.-constr, 24 jaar f 80 p. m.
1 Aank, Administr. Bouwk. Teek, 22 jaar f 45 p. m.
1 Hoofdcontreur of reizend techniker, 29 jaar f 85 p. m.
1 Chef-Mach, Werkm. of Teek., 34 jaar f 1500 p. j.
1 Meubelteekenaar, 23 jaar f 80 p. m.
1 Aank, Scheeps- en Werktuigk. Teekenaar, 23 jaar f 70 p. m.
1 Aank. Teek. Gew. Beton, 21 j. f 50 p. m.
1 Aank, Teek.-Constr, Scheeps- bouwk. of motorenbouw, 23 j. f 70 p. m.
1 Aank. Mach.-Opz. in eene fabriek, 28 j. f 90 p. m.
2 Assistent Machine-teekenaars, 18 j. f 25 p. m.
1 „ Ornament-teekenaar, 17 j. f 25 p. m.
1 Burger- en Waterbouwk. Opz.-teek., 31 j. f 90 p. m.
1 Chef-machinist of chef eener werkplaats.
1 Werkmeester op een machinefabriek 50 j. f 100 p. m.
1 Aank. Teek. Electrotechniek of Monteur 19 j. f 40 p. m.
1 „ Werktuigk, of Mach-teek. 20 j. f 40 p. m.
1 Monteur of Opz. Electrotechniek, 20 j. f 45 p. m.
1 Opzichter-machinist 24 j. f 100 p. m.
1 IJzerconstr. bij betonfirma 24 j. f 100 p. m.
1 Aank, Werktuigk.-teek, 20 j. f 60 p. m.
1 Technisch Correspondent en Administrateur, 30 j. f 60 p. m.
1 Aank, Decoratuur-teek., 29 j., f 60 p. m.
1 Ass. Electrotechnisch Teekenaar of Monteur, 18 j., f 25 p. m.
1 Ass. Teek. Centrale verw., 18 j. f 25 p. m.
1 Fabrieks-Opz., 29 j. f 75 p. m.
1 Aank, Burger- of Waterbouwk, Opz.-Teek., 23 j. f 70 p. m.
1 Teek. (IJzer-constructeur), 26 j., f 80 p. m.

Zoowel leden als niet-leden kunnen gebruik maken van het Informatie-Bureau.

Inschrijfformulieren voor sollicitanten en alle inlichtingen zijn steeds aan het Secretariaat verkrijgbaar.

ARCHITECTURA

ORGAAN V.H. GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

BUREAU VAN REDACTIE: H. P. BERLAGE Nzn., VOORS, H. WALENKAMP, A. J. JOLING, W. KROMHOUT Czn., A. VAN BAALEN, D. F. SLOTHOUWER, CORNs VISSER, LEIDEN, — — — — VASTE MEDEWERKERS. K. P. C. DE BAZEL EN J. W. H. BERDEN — — — REDACTEUR VOOR HET TECHNISCH GEDEELTE L. ZWIERS — VALERIUSSTRAAT 64 TE AMSTERDAM.

UITGEVERS: J. VAN DER ENDT & ZOON MAASSLUIS. HET ORGAAN MET TECHNISCH GEDEELTE WORDT WEKELIJKS FRANCO TOEGEZONDEN AAN ALLE LEDEN VAN HET GENOOTSCHAP, DE JAARLIJKSCHE CONTRIBUTIE VOOR HET LIDMAATSCHAP BEDRAAGT: VOOR GEWONE LEDEN f 12,—, VOOR KUNSTLIEVENDE LEDEN f 10,—, VOOR BUITENLEDEN EN ASPIRANTLEDEN f 7,50.

STUKKEN EN CORRESPONDENTIE BETREFFENDE DE REDACTIE VAN HET WEEKBLAD TE ZENDEN AAN DEN HEER H. WALENKAMP, BUIKSLOTERLAAN 8 AMSTERDAM; BETREFFENDE HET PLAATWERK „DE ARCHITECT" AAN DEN HEER A. VAN BAALEN, AMSTELDIJK 111 TE AMSTERDAM; BETREFFENDE DE ADMINISTRATIE VAN HET GENOOTSCHAP AAN DEN SECRETARIS, DEN HEER PAUL J. DE JONGH, REGULIERSGRACHT 120, AMSTERDAM † † † † † † † †

INHOUD: **Omzwervingen over daktuinen. — Verslag 1225e vergadering. — Verbreeding van de Vijzelstraat. — Aan heeren Architecten, ingenieurs enz. — Prijsvragen „Vak en Kunst." — Berichten. — Open prijsvragen. — Informatie-bureau. — Gewapend beton-constructie. — Meubelkunst.**

OMZWERVINGEN.

OVER DAK-TUINEN.

Hoe bij uitstek praktisch de geest dezes tijds ook is, hoe ook getracht wordt uit alles het grootst mogelijke nut te trekken of het fijnst mogelijke slaatje te slaan — toch mag men niet zeggen, dat geen enkele geval meer voor eenige verbetering vatbaar is, en we op ieder gebied het toppunt bereikt hebben.

Hoe vaak gebeurt het zelfs niet, dat reeds-jaren-in-den-lijnder-ontwikkeling-liggende verbeteringen achterwege blijven en toch zoo voor-de-hand-liggende zijn, dat zij bij hun verschijning ons doen uitroepen: Hoe simpel! hoe nuchter! Hoe is 't mogelijk, dat ik daar niet eerder aan dacht! — Zoo gaat 't. — Vele Columbus' eieren moeten nog gelegd worden!

Ook op 't gebied van Bouwkunst kan nog heel wat verbeterd en meer praktisch worden samengesteld of ingericht.

Men weet: alle vormen danken hun ontstaan op de eerste plaats: aan de bestemming waartoe ze in 't leven geroepen worden, op de tweede: aan de plaats die zij innemen, en op de derde: aan het materiaal, waaruit zij bestaan. (Mij schijnt van deze drie voorwaarden de eerste de allervoornaamste.)

Maar laat ons hierbij niet stilstaan; we willen voor 't moment geen filosofischen boom poten; maar er slechts op wijzen, hoe het, ondanks den praktischen zin van dezen tijd, nog maar al te vaak geschiedt, dat aan oude materialen en constructie-wijzen vastgehouden wordt, waar nieuwe materialen en verbeterde constructies in staat stellen veel betere toestanden in 't leven te roepen. Hieraan wordt men bijvoorbeeld weer sterk herinnerd bij 't lezen van 't volgende berichtje:

Daktuinen en hospitalen.

Een Engelsch geneeskundige heeft voorgesteld ten behoeve van de bewoners van groote steden, die nooit frissche lucht kunnen genieten, de woningen in de armenwijken zóó te maken, dat er één doorloopend plat dak op komt, en dit dan te benutten voor den aanleg van tuinen en kinderspeelplantsen. Hier en daar zouden dan tevens op die plaats hospitalen moeten worden opgericht of lighallen voor herstellende zieken. Dezen zouden dan steeds in het bereik van hun familie zijn. Voor het toezicht zouden behalve ploegmeesters, die geregeld aanwezig moesten zijn, geneeskundigen moeten worden aangesteld. De kosten zouden niet groot behoeven te zijn, en men zou den armen menschen op een makkelijke manier het genot van frissche lucht kunnen verschaffen.

Bizonder juist, heer dokter! Precies m'n idee! 't Is niet nieuw; maar het is pittstekend, den volke er nog weer eens aan te herinneren.

Wat doet men ook langer met die kappen, waar nieuwe materialen in staat stellen, veel betere overdekkingen samen te stellen?

Wat de nadeelen van kappen zijn weet men: verbrokkeling en verlies van ruimte en waar ze van hout zijn, zooals in de meeste gevallen, gevaarlijk voor brand;, verder duur in onderhoud. Wat is er nu eenvoudiger dan den boel vlak afdekken? waar dan de in het bericht omschreven en nog andere voordeelen het gevolg van zijn. Zoolang doorgetrokken muurwerk met duurzame vlakke afdekking in vele gevallen nog te kostbaar zal zijn, is een kap nog eenigszins te verdedigen; maar voor openbare gebouwen, als scholen en dergelijke, waar de reuzen-kappen niets doen dan enorme verloren ruimten en vuile stofnesten scheppen, zijn zij absoluut verwerpelijk. Wat ware verkieslijker dan de speelplaatsen der kinderen boven op de scholen in de heerlijke, vrije frissche ruimte te hebben? Heeft men wel eens foto's gezien dier heerlijke daktuinen op de hooge gebouwen van New-York bijvoorbeeld? Bij deze beschouwing voegden we enkele prentjes, welke van de voordeelen van platte daken eenig idée geven.

Zeker! er zijn eenige bezwaren. Doch deze zijn (dat blijkt duidelijk uit de hier vertoonde afbeeldingen) geenszins onoverkomelijk.

Neen, in deze bezwaren schuilt het niet! Men houdt vast aan de sleur: „'n kap is 'n kap, en die staat toch maar fijn. 'n Huis zonder kap is als 'n mensch zonder hoofd", redeneert men. Maar dat is 't 'm niet! Hoofdzaak is: dat men nog niet weet, hoe het geval aesthetisch op te lossen, dat wil zeggen, hoe het zijn waren, fraaien vorm te geven.

In de moeilijkheid der aesthetische afsluiting zit 'm de kneep.

Wat al belachelijke pogingen ziet men niet bij het zoeken

BEAMBTEN VAN EEN NEW-YORKSCHE VERZEKERSOCIÉTEIT BIJ SPORTOEFENINGEN OP HET DAK VAN 'T GEBOUW IN HET ONTBIJTUURTJE.

naar goede vlakke afsluitingen van huizen! Toch zijn deze pogingen, hoe onvolmaakt ook nog, voor de ontwikkeling veel meer waard, dan de herkauwingen van oude toestanden, die geen raison meer hebben.

We willen het er voor vandaag bij laten en besluiten dit praatje in de gedachte aan die heerlijk frissche bonk lucht, die daar boven de huizen onzer groote steden zoo ongedronken (louter ten genoege onzer dakhazen) zweeft.

Maar neen, laat ons iets verder op de zaak ingaan en het aardige stukje vertalen, dat de „Berliner Illustrirte" bij bovenstaande, uit dat weekblad overgenomen, illustraties voegt.

OP DE DAKEN DER WOLKENKRABBERS.

Zelfs in Amerika mankeert het niet aan stemmen, die zich met energie en zonder ophouden tegen de verdere oprichting dezer reuzengevaarten verzetten. De gronden, waarop tegen deze wonderbare kolossaalbouwen geprotesteerd wordt, zijn geenszins van aesthetischen aard; en ook van bouwkundig-technisch standpunt uit heeft men tegen deze 20 à 30 verdiepingen hooge gebouwen niets aan te voeren. Door de aardbeving van San Francisco toch is de absolute zekerheid dezer bouwwerken, bij welke de steenen slechts als opvulling van goedgefundeerde en vast verbonden ijzeren of stalen geraamten dienen, glanzend bewezen geworden; terwijl voor de aesthetische werking eener zaak de Amerikaan in 't algemeen niet veel gevoelt. Het praktische heeft hij meer lief. Alleen wordt dan ook door hen, die zich tegen verdere oprichting dezer wolkenkrabbers verzetten, aangevoerd, dat deze gebouwen voor de gezondheid schadelijke toestanden met zich voeren; want zij berooven de steden van licht en lucht, omdat zij den straten als 't ware het karakter van bergspleten verleenen. Al bestaat deze toestand dan ook bij enkele, door wolkenkrabbers omsloten straten van New-York of Chicago inderdaad, toch is ook dit standpunt recht eenzijdig. Het is het standpunt van den kelderbewoner, van den winkelier der begane grondverdieping, d.w.z. van den man, wien een ongelukkig toeval dwingt, zijn halve of geheele leven met een wolkenkrabber als Vis-à-Vis te slijten. De bewoners der krabbers-zelf (tenminste wanneer men van bewoners spreken kan; want deze gebouwen herbergen slechts handelsinrichtingen, welke in den regel tegen den avond gesloten worden); deze gelukkigen zullen zich over gebrek aan licht en lucht niet beklagen. Schooner en aangenamer handelsbureaux, dan bijv. de bovenste verdiepingen der New-Yorksche wolkenkrabbers in het Zuid-

HET WOLKENKRABBERSDAK ALS UITSPANNINGSPLAATS: TYPISTEN BIJ HET SPEL GEDURENDE RUSTTIJD.

GEDEELTE VAN DEN TUIN VAN HET ASTOR-HOTEL TE NEW-YORK.

einde der Stad bezitten, laten zich nauwelijks denken.

Het vergezicht, dat zich van hieraf over de stad en hare haven opent, is éénig in zijn soort; en wie er niet tegen op ziet, verder de paar trappen naar het dak te beklimmen, die zal deze meerendeels vlakke daken als de meest volkomen en schoonste uitzichtpunten der wereld leeren schatten.

Deze daken, welke ook bij de gewone woonhuizen meest vlak gehouden worden, ontleenen juist dááraan hun veelzijdig nut. Men droogt er de wasch en klopt er tapijten;*) zij dienen in het schoone jaargetijde als ontspanningsplaats voor de volwassenen, als speelplaatsen voor de kinderen, en gedurende de groote hitte kampeeren — ten minste in de armere districten — geheele families op het dak.

De groote hotels worden door luxueuse daktuinen bekroond, desgelijks vele theaters, en in den zomer hebben zelfs tooneelvoorstellingen in deze frissche „hooge regionen" plaats. Zoo ook is 't dak op menigen wolkenkrabber een druk bezochte ontspanningsplaats voor de in de gebouwen zelf werkzame beambten, ja, een groote New-Yorksche verzekeringsociëteit, welke zich voor haar bedrijf een eigen wolkenkrabber heeft doen oprichten, heeft haar dak als sport- en ontspanningsterrein voor de geëmployeerden ingericht. In het „lunch hour" — de één-urige middagpauze — en ook op de vrije Zaterdagmiddagen, vermaken en oefenen zich hier — omstreeks 70 meters boven het straatengewoel — de mannelijke en vrouwelijke beambten dezer onderneming, en geen turnhall, geen wandeling in een openbaar park, kan die vrijheid van stof, dezen overvloed van lucht en licht verschaffen, die hier den arbeidnemer door den arbeidgever geboden wordt. Eigenaardig genoeg: terwijl elke wet ter bevordering der arbeiderswelvaart, alsook elke bepaling, welke den ouden of invaliden werkman tegen algeheele verarming beschermt, in Amerika ontbreekt, wordt door enkele industrieele inrichtingen en bedrijven enorm veel in het voordeel hunner ondergeschikten gedaan; ja, naar ons inzicht, geschiedt dit wellicht vaak tot in het overdrevene. De ongehoorde sommen, bijvoorbeeld door Carnegie voor de arbeiders en hunne families in zijne Pittsburger staalfabrieken besteed, vinden hun evenknie slechts in enkele Duitsche voorbeelden. Echt Amerikaansch is het, dat een onderneming haren honderden bedienden een eenvoudig middagmaal voor nog minder dan den kostenden prijs verschaft, dat den beambten eene aan boeken en tijdschriften rijke bibliotheek met gezellige leeszalen ten dienste staat, — dat iedere arbeider en beambte op vrije geneeskundige behandeling en vrije verpleging bij ziekte rekenen kan, — dat zelfs hun kinderen ideale speelplaatsen en vrije tuingrond ter bebouwing wordt verschaft, en dat, gelijk in het bovengenoemde geval, hun gelegenheid gegeven wordt, de eentonige arbeid achter den lessenaar door sport en spel in de frissche lucht te onderbreken.

In enkele fabriecksbedrijven waaraan overwegend vrouwelijke arbeidskrachten verbonden zijn, is zelfs na ieder werkuur een pauze van 10 minuten voorgeschreven, gedurende welke de meisjes van hunne zitplaatsen moeten opstaan om onder leiding eener Turnleerares vrije oefeningen te houden. Andere bedrijven, namelijk de groote Warenhuizen, sturen hunne vrouwelijke bedienden groepsgewijze op hunne kosten naar buiten, — andere hebben grond buiten de stad gepacht, waar des Zondags de verkoopsters op thee en dans genoodigd worden, — weer andere hebben de gewoonte in de heete zomermaanden één dag in de week geheel te sluiten. Wat zulk een sluitingsdag voor een groot warenhuis beteekend, is moeilijk te schatten; het daardoor ondervonden verlies moet echter door den verhoogden ijver der beambten te niet gedaan worden.

Hoeveel van dit alles nu op rekening der humaniteit, en hoeveel ervan op dat der reclame komt, valt moeilijk na te gaan. Maar hoofdzaak is en blijft, dat het groote leger van beambten en bedienden er zéér wel bij vaart!

(Naar F. K.)

N.B. Over de wijze, waarop in bovenstaand stukje over het nut der wolkenkrabbers gesproken wordt, ware nog heel wat te zeggen. O.i. zijn deze gevaarten in 't algemeen onmogelijk te verdedigen; alleen reeds niet om het bovenaangehaalde, nog nooit ontzenuwde argument: dat zij de straten van lucht en licht berooven en, als gezegd, hun het karakter van rotsspleeten verleenen.

We behoeven hier echter niet bij stil te staan.

Onze beschouwing toch gold de verdediging van 't nut der platte daken; niet der wolkenkrabbers, en als zoodanig is bovenstaand stukje zeker welkom.

WALENKAMP.

*) Dit laatste is verkeerd; trouwens in een echt moderne stad klopt men geen tapijten meer, maar gebruikt er de stofzuigmachine; en dit zal zeker wel het geval in de groote steden van Amerika zijn.

VERSLAG DER 1225e VERGADERING GEHOUDEN IN HET GENOOTSCHAPSLOKAAL OP 3 APRIL 1907.

De Voorzitter van het Genootschap, de heer H. P. Berlage, teruggekomen van zijn reis, heet de aanwezige leden welkom en verzoekt den Secretaris voorlezing der notulen, welke onveranderd goedgekeurd worden.

Ingekomen het navolgend schrijven van den Algem. Ned. Opzichters- en Teekenaarsbond:

Aan het Genootschap „Architectura et Amicitia", te Amsterdam.

Het Bestuur van den Alg. Ned. Opzichters en Teekenaarsbond, afdeeling Amsterdam, wenscht eene regeling in de arbeidsvoorwaarden van opzichters en teekenaars vast te stellen, om daardoor een einde te kunnen maken aan den toestand van willekeur, welke te dien opzichte bestaat.

Het is van meening, dat eene regeling strekkende tot vaststelling van den normalen arbeidsdag, met daaraan verbonden bepaling tot betaling van overwerk, in dezen tijd van socialen vooruitgang niet achterwege mag blijven, te minder waar die kan worden geacht te zijn in het belang der bouwkunst zelve.

Het bestuur voornoemd wendt zich daarom tot het Genootschap „Architectura et Amicitia" met het dringend verzoek om zijne leden-architecten op te wekken hunne medewerking te verleenen, teneinde het verkrijgen der gewenschte regeling algemeen mogelijk te maken.

Als grondslagen voor die regeling zou het Bestuur voornoemd willen zien vastgesteld de volgende bepalingen:

a. de arbeidsdag van de opzichters wordt bepaald door dien der werklieden;

b. de arbeidsdag van teekenaars wordt op zeven uren bepaald;

c. de nacht wordt gerekend in te gaan 's avonds 10 uur en te eindigen 's morgens 6 uur,

en wat de salarisregeling betreft:

a. zoowel aan opzichters als aan teekenaars wordt voor elk overuur het loon betaald met 50 pCt. verhooging;

b. voor nacht- en Zondagswerk het loon met 100 pCt. verhooging.

In de verwachting, dat de billijkheid eener zoodanige regeling door het Genootschap zal worden ingezien en daaraan zijnerzijds adhaesie zal worden betuigd, teekenen wij:

Namens het Bestuur:
Hoogachtend,
B. v. d. WERFF, Secretaris.

De heer Elten verzoekt naar aanleiding van dit schrijven het woord, en vraagt of dit schrijven het resultaat is van de conferentie, welke het bestuur van bovengenoemden bond met het bestuur van „A. et A." naar aanleiding van het besluit van een der vorige vergaderingen gevoerd heeft.

De Voorzitter beantwoordt deze vraag bevestigend.

Vervolgens wordt het woord verleend aan den heer Walenkamp voor het houden zijner kunstbeschouwing over „Oude Mahomedaansche baksteenbouwwerken in Perzië".

De heer Walenkamp vangt aan met te beweren, dat het niet noodig zijn zal, bij de platen veel te vertellen; deze toch spreken voor zich zelf. Hij wenscht er alleen aan te herinneren, dat er naar aanleiding van de gewaardeerde pogingen der firma Van de Loo, onlangs een boek verschenen is, waarin de historie der baksteen-industrie op populaire wijze uiteengezet werd; hij bejammert het echter, dat over de tijdperken, waarin de baksteen zijn triomfen vierde, niet uitvoeriger in dit werk gesproken wordt.

De Perzen toch zijn, reeds vèr vóór het Christelijk tijdperk, de baksteenfabrikanten bij uitnemendheid. Zij bezaten nagenoeg geen natuursteen, en daar zij de kunst als een der hoofdbestanddeelen van hun merg beschouwden, waren zij wel verplicht te trachten andere materialen voort te brengen, d.w.z., materialen die aan hun kunst-verlangen zouden voldoen.

Ter illustratie van dit praatje, circuleerde voor de oogen der aanwezigen een van de fijnste uitgaven van den wakkeren Berlijnschen uitgever Wassmüth, waarin afbeeldingen van de voornaamste Perzische baksteen-kunstwerken uit het Mahomedaansche tijdperk getoond werden.

Na afloop deser kunstbeschouwing, dankte de voorzitter den spreker voor zijn kunstbeschouwing. Waarna, na eenige vragen over de aanstaande tentoonstellingen, de vergadering gesloten werd.

W.

VERBREEDING VAN DE VIJZELSTRAAT.

Raming der kosten f 3,350,000.

Reeds geruimen tijd geleden deelden wij mede, dat bij B. en W. het plan bestond een voordracht bij den Raad in te dienen, om de Vijzelstraat aanmerkelijk te verbreeden, tot verkrijging van een grooten verkeersweg naar het zuidelijk gedeelte van de stad.

Thans kunnen wij mededeelen, dat deze voordracht in het gemeenteblad is verschenen onder een titel vaststelling van een nieuwe voorgevellijn voor de bebouwing aan de westzijde van de Vijzelstraat." In de eerste plaats merken B. en W. daarin op, dat, zoo vroeger het landverkeer een ondergeschikte plaats bekleedde, het moderne verkeer thans eischen stelt, die als vanzelf het vraagstuk van de verkeerswegen van het centrum der oude stad naar den buitenrand op den voorgrond brengen. Electrische trams, rijwielen, automobielen en andere vervoermiddelen vragen thans hun plaats op den openbaren weg, waardoor verruiming van belangrijke verkeerswegen te eeniger tijd noodig zal blijken.

In de verkeerswegen van het centrum der oude stad naar het zuidwestelijk gedeelte der gemeente is voor omgeveer een tiental jaren groote verbetering gebracht door de demping van de Rozengracht en den aanleg van de Raadhuisstraat. De reeds tot stand gekomen en de ontworpen uitbreiding der gemeente aan de zuidzijde maken het wenschelijk, de verbreeding der verkeerswegen naar het zuidelijk gedeelte reeds nu onder de oogen te zien.

Bij de keuze van de wegen naar het zuiden als voor verbreeding in aanmerking kunnen komen, moet er, volgens B. en W., tevens naar gestreefd worden het centrum der stad in verbinding te brengen met die gedeelten van den zuidelijken buitenrand, welke, bij uitvoering van het uitbreidingsplan, zullen worden de centra van het verkeer in de nieuwe stad. Daarbij behoeft echter niet angstvallig te worden vastgehouden aan den eisch, dat de te verbreeden wegen zijn gelegen in het verlengde van de verkeerswegen in de nieuwe stad, omdat aan den zuidelijken rand der oude stad, ceintuurwegen gevonden worden, zooals de Weteringschans en de Stadhouderskade, die als tusschenleden kunnen dienst doen en die breed genoeg zijn aangelegd om een sterk verkeer op te nemen.

De in aanmerking komende straten.

Als te verbreeden straten in zuidelijke richting kunnen dan in aanmerking komen de Utrechtschestraat, de Vijzelstraat en de Spiegelstraat.

Bij de totstandkoming van de in het zuiden der gemeente ontworpen stadsuitbreiding, zal, naar de meening van B. en W., het Museumplein het middelpunt van het verkeer worden voor het geheele stadsgedeelte, gelegen tusschen het Vondelpark en de Heerengracht, Eene directe breede verbinding, voldoende aan de eischen van het te verwachten belangrijke verkeer tusschen 't centrum der oude stad en dat plein, bestaat echter niet, doch zoude kunnen worden verkregen door verbreeding van de Spiegelstraat en demping van de Spiegelgracht, met overbrugging van de Heerengracht in het verlengde der Spiegelstraat.

Een tweede middelpunt van verkeer, in verband met de ontworpen stadsuitbreiding in het zuiden der gemeente, vormt het Frederiksplein, dat is aangewezen om door het Westeinde en de Van Woustraat het verkeer te beheerschen met het gedeelte van de nieuwe stad, gelegen tusschen den Amstel en de Boerenwetering. Van Oost en West is de toegang tot dat plein door de Sarphatistraat en de Weteringschans zeer goed te bereiken; de verbinding met de oude stad, gevormd door de Utrechtschestraat, is echter onvoldoende; die straat zou verbreed moeten worden, om het Frederiksplein gehest als middelpunt van verkeer tot zijn recht te doen komen.

Met het oog op de belangen van het verkeer tusschen het centrum der oude stad en het zuidelijk deel der gemeente zou het dus wenschelijk zijn te maken:

1e. eene verbinding van het Museum-terrein met het centrum der stad door de Spiegelstraat, waarvoor noodig zou zijn de breedte dezer straat te brengen op 25 Meter, met demping van de Spiegelgracht en verbreeding van alle in die straat liggende bruggen, met inbegrip van die over de Buitensingelgracht. Tevens zou eene brug gebouwd moeten worden over de Heerengracht en de straat op dezelfde breedte moeten worden doorgetrokken tot aan de Reguliersdwarsstraat, Vandaar zoude dan de doortrekking verder moeten geschieden, hetzij in de richting van het Rokin, hetzij in de richting van het Spui;

2e. eene verbinding tusschen het Frederiksplein en het Rembrandtplein, hetgeen op twee wijzen zou kunnen geschieden, n.l.:

a. door verbreeding van de Utrechtschestraat tot eene breedte van 25 Meter, waardoor eene rechtstreeksche breede verbinding tusschen de genoemde twee pleinen zou worden verkregen;

b. door demping van de Reguliersgracht met de Lijnbaansegracht tot de Vijzelgracht, waardoor eene verbinding van het Rembrandtplein met het Frederiksplein tot stand zou komen door de Falckstraat en tevens een goede weg zou worden verkregen naar de Ferdinand Bolstraat. Zoowel bij demping van de Reguliersgracht als bij verbreeding van de Utrechtschestraat zoude het waarschijnlijk noodig blijken, over te gaan tot de verbreeding van de Halvemaansteeg, ten einde het verkeer van de Reguliersbeerstraat, dat reeds zeer aanzienlijk is, zooveel mogelijk af te leiden.

Bezwaren.

Met verbreeden van de Utrechtschestraat en de Spiegelstraat zou echter, afgescheiden van andere belangrijke bezwaren, zooals o.a. de overbrugging van de Heerengracht op het smalste gedeelte, zeer groote uitgaven vorderen; volgens globale raming zou toch die order 1e bedoelde verbinding van het Museumterrein met het centrum der stad door de Spiegelstraat omgeveer f 4,350,000 kosten, wanneer de doortrekking van de Spiegelstraat zou geschieden in de richting van het Rokin en f 4,700,000, indien de doortrekking zou plaats hebben in de richting van het Spui, terwijl de verbreeding van de Utrechtschestraat tot eene breedte van 25 Meter, bij verbreeding aan de eene zijde dier straat, een bedrag zou vorderen van f 4,000,000 en een veel grooter bedrag, zoo de verbreeding, met het oog op de ligging van de straat, ten opzichte van het Frederiksplein en het Paleis voor Volksvlijt, langs beide zijden zou geschieden. Doch ook wanneer, in plaats van door verbreeding van de Utrechtschestraat, de verbetering van den verbindingsweg tusschen het Frederiksplein en het Rembrandtplein zou worden gezocht in de demping van de Reguliersgracht, waartegen, zouwel in als buiten den Raad, herhaaldelijk bezwaren zijn geopperd, zou deze verbetering nog een belangrijk geldelijk offer, n.l. eene uitgave van omgeveer f 930,000 eischen, onverminderd de kosten van de verbreeding der Halvemaansteeg.

In verband nu met de groote kosten, verbonden aan de verbreeding van de Spiegelstraat en de Utrechtschestraat (respect evelijk de demping van de Reguliersgracht) en de verbreeding der Halvemaansteeg, is door B. en W. overwogen of het mogelijk zoude zijn met de verbreeding van een enkelen verkeersweg te volstaan.

Verbreeden Vijzelstraat en demping Vijzelgracht.

Zij meenen, dat eene bevredigende oplossing zoude zijn te verkrijgen door de verbreeding van de Vijzelstraat.

Bij verbreeding van die straat tot eene breedte van 25 Meter, waar-

mede gespaard zou moeten gaan deeping van de Vijzelgracht en verbreeding van de in de straat liggende bruggen, inbegrepen verbreeding van de brug over de Buitensingelgracht, zoude worden verkregen eene rechtstreeksche verbinding met de Ferdinand Bolstraat, en tevens lange de Stadhouderskade, eene verbinding met het Museumterrein en de Van Woustraat, welke verbindingen naar het B. en W. wil voorkomen, aan de eischen van het verkeer tusschen de oude stad en het zuidelijk deel der gemeente voor lange jaren zullen voldoen.

De kosten van de verbreeding der Vijzelstraat zijn echter, hoewel belangrijk minder dan de kosten van het maken der twee vroeger besproken verkeerswegen niet gering, daar zij op f 3,350,000 geraamd zijn. Die kosten zouden echter belangrijk hooger worden, wanneer tusschendoor kostbare perceelen zouden worden gebouwd op plaatsen, die later door de verbreede straat moeten worden ingenomen.

Hoewel, zooals reeds is opgemerkt, naar meening van B. en W., de verbreeding van een der genoemde verkeerswegen niet dringend is, doordat de in den Binnendijkschen Buitenvelderschen polder ontworpen uitbreiding der gemeente eerst over tal van jaren de verbreeding van de verkeerswegen naar dat gedeelte zal vorderen, is het volgens hen echter noodig, dat reeds thans maatregelen worden genomen, ten einde te voorkomen, dat eene latere verbreeding zou worden gepraejudicieerd. Zij meenen den Raad daarom in overweging te moeten geven eene nieuwe voorgevelrooilijn voor de bebouwing der Vijzelstraat vast te stellen, waardoor nieuwe bebouwing in de bestaande voorgevelrooilijn zal buitengesloten zijn en de toestand derhalve voor de toekomst zal kunnen worden beheerscht. Voor zoover hierdoor voor de eigenaars der betrokken perceelen onbillijkheden mochten ontstaan, zoude de gemeente alsdan aanleiding kunnen vinden om met die eigenaars over aankoop der perceelen in onderhandeling te treden.

Door de ligging van de Vijzelgracht en het Sophiaplein aan de westzijde der straat is het aangewezen, dat de verbreeding in westelijke richting zal moeten geschieden.

B. en W. stellen daarom den Raad voor een verordening te maken tot vaststelling van bedoelde voorgevelrooilijn. (Tel.)

HEEREN ARCHITECTEN, INGENIEURS, INDUSTRIEELEN EN AANNEMERS IN NEDERLAND.

Weledelgestrenge Heeren!

Het Hoofdbestuur van den Algemeenen Nederlandschen Opzichters- en Teekenaarsbond heeft de eer het volgende onder Uwe aandacht te brengen:

Het kan U niet onbekend zijn, dat sedert langeren of korteren tijd vrijwel alle ambtenaren en beambten in rijks- of gemeentedienst zijnde, gedurende de zomermaanden eenige dagen in het genot van verlof — met behoud van salaris — worden gesteld.

Eveneens zal het U bekend zijn, dat in de laatste jaren door ambtenaren en beambten in dienst van particulieren, met gunstig gevolg aan hunne patroons om dat voorrecht is verzocht geworden, waardoor het verleenen van een zomerverlof in zeer vele vakken vrijwel usance is geworden. Zelfs mogen we tot ons genoegen ook reeds wijzen op vele categorieën van werklieden b.v. de typografen, timmerlieden, diamantbewerkers, handels- en kantoorbedienden, spoorwegpersoneel enz., aan wier verzoek om verlof onder gemelde voorwaarden door hunne patroons is voldaan.

Hoe is het in dit opzicht met onze vakgenooten, de opzichters en teekenaars gesteld? Behalve de opzichters en teekenaars in dienst van rijk, gemeente en andere colleges, genieten nog maar zeer enkelen van een jaarlijkschen vacantietijd.

En werkelijk — ons hoofdbestuur kan het getuigen — de opzichters en teekenaars hebben haast geen wensch, naar welker vervulling zij vuriger zouden verlangen. De aandrang op het hoofdbestuur van onzen bond uitgeoefend om een actie daarvoor te voeren, spreekt boekdeelen.

Waar wij nu overtuigd zijn, dat onze Nederlandsche werkgevers niet ongenegen zijn, dit zoo zeer door hunne opzichters en teekenaars begeerde verlof te verleenen; waar wij daarvan des te meer overtuigd zijn geworden, door den werkelijken steun, dis onze bond in deze actie in de laatste jaren van soovele patroons en patroonsvereenigingen mocht ondervinden, daar komen wij ditmaal met nog meer hoop op succes tot alle werkgevers, welke opzichters en teekenaars in hun dienst hebben, met het beleefd, doch dringend verzoek, om aan die opzichters en teekenaars een jaarlijksch verlof toe te kennen van

acht achtereenvolgende dagen, met behoud van salaris.

Wij zullen niet ontkennen, dat het toekennen van acht achtereenvolgende dagen verlof, vooral aan opzichters, nog al eens op bezwaren stuit, maar daartegenover zijn wij van meening, dat die bezwaren niet van zoo ernstigen aard kunnen zijn, dat zij niet voor de billijkheid van ons verzoek uit den weg moeten gaan.

Ook voor den opzichter is een jaarlijksche ontspanning en afleiding beslist noodzakelijk te achten, wil hij steeds frisch en energiek voor zijn taak kunnen berekend zijn.

Bovendien gelden die bezwaren voor opzichters in gemeentedienst toch ook. Weinu, daar worden ze overwonnen, waarom wij dat voor opzichters en teekenaars in dienst bij particulieren ook zeer goed mogelijk achten, wanneer maar wat goeden wil bij — en onderling overleg tusschen werkgevers en hunne opzichters en teekenaars aanwezig is.

Het verzoek om verlof wordt door ons hoofdbestuur gedaan hoofdzakelijk in het belang hunner volgenooten, maar toch meent het er op te moeten wijzen, dat de vervulling van een zoo vurigen wensch der opzichters en teekenaars, ook in het belang der werkgevers zal zijn. Immers, wanneer zij eens acht dagen geheel vrij zijn, niet de lasten van zorgen en plichten hebben te dragen: hun geest en gedachten den vrijen loop kunnen laten; kortom, kunnen genieten van de heerlijke, vrije natuur, dan zal een dergelijke physieke en geestelijke ontspanning een grooten invloed ten gunste op hun werkkracht hebben.

Vast vertrouwende dat alle werkgevers ons schoone pogen zooveel in hun vermogen is zullen steunen — ook ter bevordering van een goede verhouding en samenwerking tusschen patroons eenerzijds en opzichters en teekenaars anderzijds — hebben ondergeteekenden de eer van U te zijn

Met de meeste hoogachting,

Het Hoofdbestuur van den Algem. Nederl. Opzichters en Teekenaarsbond:

Z. GULDEN, Voorzitter,
J. L. B. KEURSCHOT, Secretaris,
J. C. O. CAMMAN, Penningmeester,
B. v. D. WERFF, 2e Voorzitter,
JAN GERHARDT, 2e Secretaris,
M. GELDMAKER, 2e Penningmeester,
C. BOENK, Secretaris Inf. Bureau.

PRIJSVRAAG DIPLOMA VAK EN KUNST, DORDT.

Jury-rapport.

De heeren H. Nijland, R. Lary en Willy Sluiter, leden van de jury inzake Prijsvraag-Diploma Textoonstelling van Vak en Kunst, stelden, dateerend 27 Maart, het volgende rapport op:

»De ondergeteekenden, op vereerende uitnoodiging der Vereen. voor Vak en Kunst, uitmakende de Jury voor de prijsvraag voor een Diploma voor de a.s. Textoonstelling, door Vak en Kunst dit jaar te houden, bijeen gekomen Dinsdag 26 Mrt, deelen als resultaat van hunnen arbeid het volgende mede: dat, van de zeer talrijke inzendingen, te samen bedragende 105 ontwerpen, het geheel blijk gaf van ernstigen arbeid en de geheele inzending een uitstekenden indruk maakte.

Zonder de overigen in het minst te willen geringschatten, werden bij eerste keuze door de Jury niet minder dan zestien ontwerpen, die na haar oordeel, op den voorgrond traden, ter nadere vergelijking uit de massa afgezonderd. Uit dit zestiental bleken de scherpste concurrenten te zijn een achttal inzendingen de volgende motto's dragende, Semper, Darling, Drie driehoekjes in gebroken cirkel, Kunst (met pauwmotief), Hoop doet leven, Looie pijpen en 1881,

waaruit na zeer nauwgezette beoordeeling werden gekozen:

Als 1e prijs de inzending onder motto „Modern"
» 2e » » » » „Semper"

Voorden 3en prijs bleven over de inzendingen onder de motto's Darling, 1881 en Drie driehoekjes in gebroken cirkel.

Bij eindbeslissing werd de 3e prijs aan de inzending Drie driehoekjes in gebroken cirkel toegekend, ofschoon de Jury ook gaarne aan die onder motto's Darling en 1881 een onderscheiding had toegekend.

De jury meent de Vereeniging Vak en Kunst te mogen gelukwenschen met deze welgeslaagde prijsvraag«.

BERICHTEN.

DE MIDDENSTANDSTENTOONSTELLING VAN 1908.

Naar wij vernemen, hebben Burgemeester en Wethouders van Amsterdam, thans hun definitieve toestemming gegeven aan het tentoonstellingscomité, om de Middenstandstentoonstelling van 1908 op de Museum-terreinen te houden. Slechts een klein deel blijft gereserveerd om in erfpacht te worden uitgegeven. Dat de Raad zich hiermee nu eveneens zal vereenigen, is wel als zeker aan te nemen. Voorts kunnen wij melden, dat ook met het bestuur der A. IJ. C. overeenstemming is verkregen nopens het gebruik van het sportterrein, zoodat het tentoonstellingscomité inderdaad de beschikking over het mooie complex gronden heeft verkregen.

(Tel.)

OPEN PRIJSVRAGEN.

Prijsvraag van »de Amsterdammer«. Woonhuis-ontwerp. Inlevering 30 April 1907. Programma in No. 52, 1906.

Raadhuis voor Londen. Inlevering 27 Augustus 1907. Mededeelingen in No. 52, 1906.

Van de »Vereeniging van Nederlandsche Kalk-Zandsteenfabrikanten. Inlevering 1 Mei 1907. Mededeelingen in No. 5.

2de Serie prijsvragen van de Loo. Inlevering 30 Augustus 1907. Programma in No. 11.

A. et A. Genootschapsstempel. Inlevering 6 Mei 1907. Programma in No. 12.

A. et A. Omslag voor „de Architect". Inlevering 9 September 1907. Programma in No. 12.

A. et A. Dorpsschool en Alsluiting voorplein. Inlevering 4 November 1907. Programma in No. 12.

Vereeniging »Onderneming en Vrijheid« te 's-Gravenhage. Werkmanswoningen. Inlevering 31 Mei 1907. Mededeelingen in No. 13.

INFORMATIE-BUREAU

van den Bond van Technici,
Bureau: .. ..
Maasstraat 110, Rotterdam.

Ingeschreven sollicitanten

24	Bouwk. Opz. Teekenaars	22	tot	48	jaar,	f 60	tot	f 100 p. m.
8	» Opz. Uitvoerders	23	»	45	»	- 60	»	- 80 »
1	Scheepsteekenaar aankom.		»	28	»	-	»	- 50 »
9	Waterb. Opzichters	21	»	30	»	- 70	»	- 90 »
7	Werktuigk. Teekenaars	20	»	34	»	- 55	»	- 100 »
2	Werktuigk. Opz. (Constructeur)	34	»	39	»	-	»	- 100 »
2	Electrotechnikers		»	27	»	- 70	»	- 80 »
7	Bouwk. Opz.-Teek., aankomend,	20	»	25	»	- 45	»	- 65 »
4	Machinisten-Chef	28	»	39	»	- 75	»	- 150 »
2	Leeraren Werktuigkunde							
	1 Bouwk., 1 Timmeren	23	»	39	»	- 65	»	- 110 »

TECHNISCH GEDEELTE

GEWAPEND BETON-CONSTRUCTIE.

(Vervolg.)

Bij het leggen van vloeren moet worden zorg gedragen, dat de bovenste lagen van het beton niet te snel verharden, vooral indien de klimatologische invloeden snel drogen van de oppervlakte begunstigen. Als men geen voorzorgen neemt, zullen er onooglijke scheuren ontstaan, die naderhand met cement gevuld moeten worden. Het verdient aanbeveling de oppervlakte van het beton gedurende drie dagen na het storten om de drie of vier uur te bevochtigen en met zeilen te bedekken. De vloeren worden verder gemaakt door afgeschuinde liggers op onderlingen afstand van 60 c.M. in het beton te leggen en daarop de delen te spijkeren. In fabrieken en magazijnen, waar men geen houten vloeren gebruikt, wordt het beton afgewerkt door een laag cement-mortel, bestaande uit 1 deel cement op 2 deelen zand. Deze pleisterlaag moet worden aangebracht terwijl het beton nog versch en zacht is; maar indien dit niet mogelijk is, moet het beton geschraapt, gegroefd en met water besproeid worden, voordat de mortel wordt gelegd. Dikwijls gebruikt men voor de gangen van openbare gebouwen mortel, waaraan stukjes graniet ter grootte van 1 c.M. zijn toegevoegd. Voor vloeren en wanden van reservoirs wordt het beton van horizontale groeven voorzien van ongeveer 13 m.M. diep en 1 c.M. wijd, op afstanden van 15 c.M.; over het beton worden dan twee lagen asphalt gelegd, elke laag circa 1 c.M., waarbij de groeven het slippen of schuiven van het asphalt verhinderen.

Daken worden practisch op dezelfde manier gemaakt als vloeren, maar gewoonlijk veel lichter. Vloeren mogen, met het oog op scheuren, nooit dunner dan 10 c.M. gemaakt worden; daken zijn daarentegen dikwijls slechts 5 c.M. dik, indien de bewapening uit metaalgaas bestaat of met de uitzetting door temperatuur-verschillen is rekening gebouden door de bewapening in beide richtingen — lengte en breedte — aan te brengen. Daken kunnen met voordeel bedekt worden met een asphaltlaag van 2.5 c.M. dikte om ze waterdicht te maken.

Bij de Monier-vloeren bestaat de bewapening uit ronde staven, die afwisselen van 1/4 — 5/8 Eng. duim diameter. De staven worden gelegd op afstanden van ongeveer zes maal hun diameter en kruisen rechthoekig, waarbij ze verbonden zijn door ijzerdraad-omwinding. Deze wijze van koppeling der staven vereischt aanzienlijken tijd en is dus nogal kostbaar. Om het metaal te laten doorloopen, zijn de lasschen der staven van 20—40 c.M. lang en met draad omwonden. Het gewicht w van een vloer in Eng. ponden per vierk. Eng. voet, volgens dit of het Hennebique-systeem vervaardigd, kan worden berekend uit de formule:

$$w = 12\,t + 15,$$

waarin t de vloerdikte in Eng. duimen voorstelt.

Tabel I geeft bijzonderheden van vloerplaten, volgens het systeem Monier, geconstrueerd voor een draagvermogen van 75 K.G. per vierk. voet, boven het eigen gewicht van den vloer. De bewapening is ongeveer 7.5 c.M. hart op hart staaf. Als vloeren over de steunmuren of kolommen doorloopen, werken er op de bovenzijde trekspanningen, en moet bij de bewapening daarmee rekening gehouden worden. De veilige belasting van vloeren systeem Hennebique is evenredig met het quadraat der vloerdikte, het gewichts-percentage der bewapening is altijd 2 à 3 pCt.

TABEL I. Vloerplaten volgens het Monier-systeem.

Spanwijdte in M.	Dikte in cM.	Dikte der langsstaven in Eng. dm.	Dikte der dwarsstaven in Eng. dm.
0,90	5	9/32	1/4
1,20	6,25	5/16	1/4
1,50	7.5	11/32	5/16
1,80	10	13/32	5/16
2,10	11,25	7/16	5/16
2,40	12,5	7/16	1/4
2,70	15	1/2	1/4
3.00	16,25	1/2	1/4
3.30	17.5	9/16	1/4
3.60	18,75	19/32	5/16
3.90	21,25	5/8	5/16
4.20	25	5/8	5/16
4.50	27,5	5/8	5/16
4.80	30	5/8	5/16

Tabel II geeft de veranderlijke belastingen in Eng. ponden per vierk. Eng. voet, welke Hennebique-vloeren bij verschillende spanwijdten kunnen dragen.

TABEL II. Veranderlijke belasting in lbs. per sq. ft. voor Hennebique-vloeren van verschillende spanwijdten

Vloerdikte in Eng.dm.	Spanwijdte in Eng. voet.											
	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
3	450	300	200	140	—	—	—	—	—	—	—	—
3,5	600	400	280	200	140	—	—	—	—	—	—	—
4	—	560	390	280	200	160	120	90	—	—	—	—
4,5	—	690	500	370	270	210	160	130	100	70	—	—
5	—	—	640	470	360	270	200	150	120	100	80	60
5,5	—	—	670	500	390	290	230	190	150	130	100	80
6	—	—	—	690	530	410	260	210	170	160	130	100

De dikte van den vloer kan echter voordeelig verzwaard, en het bewapenings-percentage verminderd worden, volgens de in bovenstaande tabel gegeven waarden. Vloeren volgens het systeem Schlüter gelijken veel op Monier-vloeren, doch de staven kruisen elkaar hierbij diagonaalsgewijs en de dwarsstaven zijn even zwaar als de langs-staven. Bij de vloeren

systeem Cottancin zijn de staven door elkaar gevlochten als het riet van stoelzittingen of mandjes, terwijl de Hyattvloeren vierkante langs-staven hebben met gaten, waardoor dunne dwarsstaven steken. Meer dan vijftig systemen van bewapening zijn er in gebruik en in de meeste gevallen zijn de eenigste verschilpunten de vorm van doorsnede en de wijze van bevestiging en koppeling. De vloeren kunnen berekend worden met behulp der formule:

$$72\ b\ t^2 = M;$$

waarin t de vloerdikte in Eng. dm., b de spanwijdte in Eng. voet en M het maximum-buigmoment in Eng. voetpond voorstelt. De zoo berekende vloeren hebben 2,5 pCt. bewapening en worden ondersteld vrijdragend te rusten op steunpunten aan de einden der spanwijdte. Als de vloer aan vier zijden gedragen wordt, moet de dikte 0,7 t, uit de bovenstaande formule berekend, zijn en indien de vloer over de vier steunpunten heensteekt, moet de dikte 0,6 t zijn.

(Wordt vervolgd.)

MEUBELKUNST.

(Slot.)

De schrijver gaat voort met te wijzen op het werk en den invloed van andere eminente meubelontwerpers — Sheater, Heppelwhite, de gebroeders Adam, Sheraton, enz. —

twee feiten, zegt hij, dragen voornamelijk bij tot het bekoorlijke en belangwekkende in het meubelwerk van vervlogen dagen: het eerste is, dat het model en detail zoo bewonderenswaardig pasten bij het materiaal, waaruit het was vervaardigd; het tweede, dat het altijd zoo zeldzaam met z'n omgeving harmonieerde.

Tegen het einde der 18de eeuw begon het, hoewel de meubelontwerpers nog beïnvloed werden door de architectonische kenmerken en het karakter der gebouwen, welke zij versierden, ernaar uit te zien, dat de noodzakelijkheid om de twee vakken (meubel- en bouw-) volstrekt in harmonie met elkander te houden, niet als wezenlijk kon worden beschouwd, want een groote school van specialiteiten in het meubelvak was ontstaan en de samenwerking tusschen den architekt en schrijnwerker was begonnen te verslappen, totdat ze ten slotte geheel ophield. Ongeveer 'n halve eeuw geleden, toen wellicht de woning-architektuur in Engeland op haren laagsten trap stond, namen de dingen zulk 'n zonderlinge vlucht, dat de mode in de meubelkunst volstrekt geen rekening meer hield met architectonische beginselen of doelmatigheid en alleen de kwestie van comfort en weelde den doorslag gaf, totdat de onvermijdelijke reactie inzette en de menschen, inziende, dat zij niet langer nieuw meubelwerk konden bekomen, dat geen doorn in 't oog was, liepen plotseling tot het andere uiterste over n.l. de oudere stijlen van vroeger dagen.

Vervolgens kwam de moeilijkheid, welke nu nog bestaat — welken bijzonderen stijl onder dien van het verledene moest men nemen? Alle zijn wellicht even weinig passend in moderne woonhuizen, en toch bevallen ze in verschillende opzichten aan den mensch; en tegenwoordig, nu in het oog van het groote publiek architektuur en meubelkunst definitief van elkander vervreemd zijn, is het de mode om stukken meubelwerk geheel willekeurig uit te pikken, omdat ze toevallig mooi, bevallig of antiek zijn en de menschen vullen hun woningen er mee op, terwijl het teweeggebrachte effect hen volslagen koud laat. Dit alles voert ons terug tot iets, wat waard is onder de aandacht te worden gebracht — n.l. dat gedurende de tijdsperiodes, dat de architectuur bloeide en een levende kunst was, de meubelkunst in denzelfden toestand verkeerde en zeer schoon werk was er het gevolg van; doch, toen zelfs 'n zweem van werkelijke traditie in de architectuur ophield te bestaan, was het op hetzelfde oogenblik met de meubelkunst ook gedaan. Deze twee zijn onafscheidbaar. Ze zijn dit altijd geweest en zullen het steeds zijn; en juist op het tegenwoordig oogenblik hebben we een levenden, op 't gezond verstand gebaseerden stijl van woning-architectuur, dus zal met diens ontwikkeling evenzeer een werkelijke meubelstijl worden geschapen.

Ongetwijfeld stelt men op het huidig oogenblik krachtige pogingen in het werk onder velen der bekwaamste ontwerpers en handwerkers, om dit te verhelpen, door het scheppen van meubelontwerpen, welke tegelijk oorspronkelijk en artistiek van uitvoering zijn. Echter bestaat er nog teveel neiging, om bij het streven naar eenvoud in het model, de schoonheden van den vorm geheel en al te verwaarloozen.

Omdat men in buitensporige hoeveelheid of op onoordeelkundige wijze patronen heeft gebezigd, bestaat er 'n neiging, om ze alle over boord te werpen, zoodat men dus doende een der voornaamste factoren voor het scheppen van schoonheid en bekoring verwaarloost. Natuurlijk zou het klassificeeren van het geheel der moderne, heden ten dage voortgebrachte meubelkunst onder zulk een categorie absurd zijn, want we bezitten teekenaars en handwerkslieden, die, wanneer men hun slechts de gelegenheid ertoe opent, ontwerpen en meubels kunnen vervaardigen, welke met de voortbrengselen der vervlogen eeuwen gerust kunnen wedijveren. Doch, totdat er een gevestigde standaard bestaat van denkbeelden en traditie, welke over het geheele land is verbreid, zal elke poging van ontwerpen in het meubelvak geïsoleerd staan en individueel zijn. De schrijver zeide, dat hij niet zou denken, dat 'n architect meubel-modellen zou ontwerpen; doch deze behoorde in z'n geest te hebben het beeld van het huis, dat hij aan 't bouwen is, geheel afgewerkt en gemeubileerd, evenals 'n schilder 'n geesteliken indruk heeft van het laatste stadium eener schilderij, welke hij nog op het doek moet brengen. Deze indruk kan nog in details worden gewijzigd en verbeterd, naarmate het werk opschiet doch het algemeen schema, het denkbeeld in ruimen zin genomen, zal hetzelfde blijven. Voor den architect evenwel, die meer positief in z'n werk en niet tevreden is met het uitsluitend bouwen van het omhulsel der woning, is er veel ruimte over voor prachtige effecten, door het ontwerpen van verschillende permanente inrichtingen, zooals boekenkasten, porceleinkasten, buffetuitbouwen, enz.

Van het verwijt, dat de Britten 'n niet-artistieke natie zijn, komt men langzamerhand terug. De menschen zijn óf zelf artistiek geworden óf wel hebben zij de wijsheid van Socrates bereikt door te erkennen, dat zij niets weten en ze zijn blij om het werk aan diegenen over te kunnen laten, wier dagelijksche levenstaak het is, hun te toonen, wat uit 'n artistiek oogpunt juist is en van 'n goeden smaak getuigt.

Door de verbetering in de woning-architektuur, welke in 't oog vallend is, is de schrijver ervan overtuigd, dat het slechts 'n kwestie van tijd zou zijn, of het publiek zou er zich rekenschap van geven, dat degelijk, goed doordacht, modern meubelwerk even goed tegen billijken prijs kan worden verkregen; en dit resultaat zou grootelijks worden in die hand gewerkt, indien de architekten over 't algemeen, meer dan tegenwoordig, hun gedachten en zorg wijdden aan het afwerken en de meubileering der gebouwen, welke zij ontwerpen.

De opvoeding en zin voor proportie van een architekt zou hem in staat moeten kunnen stellen, 'n zeer effectieven invloed te ontwikkelen bij het beheerschen en leiden van den smaak van het publiek.

M. F.

ARCHITECTURA

ORGAAN V.H. GENOOTSCHAP ARCHITECTURA.ET. AMICITIA

BUREAU VAN REDACTIE: H. P. BERLAGE Nzn., Voorz. H. WALENKAMP, A. J. JOLING, W. KROMHOUT Czn., A. VAN BAALEN, D. F. SLOTHOUWER, CORNs VISSER, Leden. — — — — VASTE MEDEWERKERS. K. P. C. DE BAZEL, en J. W. H. BERDEN — — — REDACTEUR VOOR HET TECHNISCH GEDEELTE L. ZWIERS — VALERIUSSTRAAT 64 TE AMSTERDAM.

UITGEVERS: J. VAN DER ENDT & ZOON MAASSLUIS, HET ORGAAN MET TECHNISCH GEDEELTE WORDT WEKELIJKS FRANCO TOEGEZONDEN AAN ALLE LEDEN VAN HET GENOOTSCHAP, DE JAARLIJKSCHE CONTRIBUTIE VOOR HET LIDMAATSCHAP BEDRAAGT: VOOR GEWONE LEDEN f 12.—, VOOR KUNSTLIEVENDE LEDEN f 10.—, VOOR BUITENLEDEN EN ASPIRANTLEDEN f 7.50.

STUKKEN EN CORRESPONDENTIE BETREFFENDE DE REDACTIE VAN HET WEEKBLAD TE ZENDEN AAN DEN HEER H. WALENKAMP, BUIKSLOTERLAAN 8 AMSTERDAM; BETREFFENDE HET PLAATWERK „DE ARCHITECT" AAN DEN HEER A. VAN BAALEN, AMSTELDIJK 111 TE AMSTERDAM; BETREFFENDE DE ADMINISTRATIE VAN HET GENOOTSCHAP AAN DEN SECRETARIS, DEN HEER PAUL J. DE JONGH, REGULIERSGRACHT 120, AMSTERDAM † † † † † † † †

INHOUD: Mededeelingen. — Schoonheid en onderwijs. — Onze portefeuille. — Berichten. — Open prijsvragen. — Informatie-bureau. — Gewapend beton-constructie. — Het te verwachten verkeer op de grootscheepvaartkanalen. — Analyse van een oude gipspleistermortel. — Eerste hulp bij ongelukken. — Het grootste hotel der wereld.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

1e. Als lid der lokaal-commissie is toegetreden de heer J. F. Repko Rz., ter vervanging van den heer J. van Asperen, die als zoodanig heeft bedankt.

2e. De heer Th. Stroucken, buitenlid, is als gewoon lid overgeschreven, overeenkomstig art. 8 § 2, al. 2 der Statuten.

3e. De heeren A. M. van Westerop en W. van Heuzekom, gewone leden, zijn als buitenlid overgeschreven.

4e. Prijsvraag Raadhuis Londen.

Een ter aanvulling van het prijsvraag-programma ingekomen blad „supplemental notes" is bij de andere stukken, de prijsvraag betreffende, in de leeszaal ter inzage gesteld.

5e. De 1226ste Gewone VERGADERING (de laatste van dezen winter) zal gehouden worden op WOENSDAG 17 APRIL 1907, des avonds 8 uur in het Genootschapslokaal „Parkzicht".

Agenda:

A. Opening door den Voorzitter.
B. Notulen en ingekomen stukken.
C. Voordracht met lichtbeelden, te houden door den heer W. Kromhout Czn., over: Oude plattegronden van Amsterdam, Oude kiekjes van het Damrak en nieuwe Verkeerswegen.
D. Vaststellen der te houden zomer-excursie.

De 1ste Secretaris,

PAUL J. DE JONGH.

SCHOONHEID EN ONDERWIJS.

In een onzer vorige nummers kondigden wij reeds het verschijnen aan van de eerste en tweede aflevering van den eersten jaargang van „Schoonheid en Onderwijs", Orgaan van „de Nederl. Vereeniging tot Bevordering van het Schoonheidsbeginsel in het Onderwijs."

We laten ter kennismaking hieronder volgen het eerste artikel:

AAN DE LEZERS.

Wij hebben hierbij het genoegen u het eerste nummer van ons tweemaandelijksch tijdschrift „Schoonheid en Onderwijs", tevens orgaan van de „Nederlandsche Vereeniging tot bevordering van het Schoonheidsbeginsel in het Onderwijs", aan te bieden.

Hoewel onze Vereeniging zeer jong is — zij werd in Nov. 1904 opgericht — heeft zij alle krachten ingespannen om dit blad in 't leven te roepen, omdat er een werkelijke behoefte bestaat aan een Nederlandsch tijdschrift waarin Schoonheid en Onderwijs en daarmede in verband staande onderwerpen worden behandeld.

Het doel is bij te dragen tot de aesthetische ontwikkeling in de scholen, en wel omdat wij overtuigd zijn, dat eerst dan van een harmonische opvoeding sprake kan zijn, wanneer aan de ontwikkeling van den schoonheidszin een plaats zal worden ingeruimd in ons nuttig onderwijssysteem. Een der gevolgen zal zijn dat dan ook èn schoonheid èn kunst beter tot hun recht zullen komen in het huisgezin en in het maatschappelijk leven.

Het is niet onze bedoeling te propageeren voor een nieuw vak op de toch al overladen leer-programma's, noch om ingewikkelde kunsttheorieën te doen onderwijzen, maar ons uitgangspunt zal zijn dat de school moet zorgen voor een vreugdevolle ontwikkeling van alle vermogens van verstand en hart, kortom een volledig opvoedingsinstituut moet zijn en dat daarin de aesthetische opvoeding niet gemist kan worden. Dit is theoretisch door velen aangenomen, maar in de practijk nog zelden toegepast.

Niet zelden het teeken- en zangonderwijs kunnen middelen zijn voor een aesthetische opvoeding, maar het onderwijs van alle vakken kan medewerken aan de ontwikkeling van het schoonheidsgevoel. Zulk een opvoeding is niet van geringe waarde en gaarne erkent men dit voor de hoogere kringen der maatschappij; men is echter nog lang niet overtuigd, dat 't gansche volk in die opvoe-

ding deelen moet, noch minder dat zij een plaats moet innemen in ons onderwijssysteem, in onze scholen. Toch is de ontwikkeling van den schoonheidszin, van het gevoelsvermogen voor schoonheid en kunst van iedereen, van staatkundige beteekenis, omdat geestelijke verheffing het gevolg moet zijn, de idealen der jeugd behouden blijven en men het edele en verhevene eerder dan het onedele en lage zal begeeren.

Er is iets ongezonds in onze kunstwereld en in de wijze waarop men de kunst onder het volk wil brengen om het te verheffen en aesthetisch genoegen te verschaffen. De kunstenaars hebben zich voor 't meerendeel als 't ware op een eenzaam eiland teruggetrokken, ver van de gemeenschap; het volk heeft zich gewend aan de leelijkheid en is bijna niet meer in staat om wat schoon is te voelen. Ernstige menschen trachten — en hun streven is stellig loffelijk — de volwassen mannen en vrouwen uit het volk in aanraking te brengen met schoonheid en kunst en dikwerf staan zij dan verbaasd over het feit, dat er bij het volk in 't algemeen zoo weinig weerklank wordt gevonden. En toch is het weinig voelen en begrijpen voor 't schoone zoo verklaarbaar. Immers, juist de jaren der jeugd, die ontvankelijke jaren, zoo bij uitstek geschikt voor opnemen, zij gaan voorbij zonder dat het schoonheidsgevoel en de fantasie ontwikkeld en gevoed worden. Indien eenig orgaan of vermogen niet gebruikt wordt, zal het afstompen of ten slotte onbekwaam zijn z'n werk te doen. Zoo is 't ook met 't gevoelsvermogen voor 't schoone.

Nogmaals, de aesthetische opvoeding moet in ons onderwijs worden opgenomen, wil het begrip voor schoonheid en kunst bij het volk beter worden. Dan eerst zal het te verwachten zijn dat de volkszang verbetert, het kunsthandwerk herleeft en zich aansluit bij de kunst, kortom de wereld van het schoone voor allen open zal zijn.

Alle klassen der maatschappij moeten worden bereikt en in staat gesteld het schoonheidsgevoel te ontwikkelen. Daarom zullen wij het oog gevestigd houden op het lager-, middelbaar-, vak- en hooger onderwijs en dus artikelen over welk onderwijsvak dan ook, zoo het in verband gebracht kan worden met schoonheid of de schoonheidszin ontwikkelen kan, in ons blad opnemen.

De leerprogramma's, de leermiddelen, de schoolgebouwen — zij liggen alle binnen onzen kring van werkzaamheid en zullen stof leveren voor onze beschouwingen, zoo mogelijk toegelicht door afbeeldingen. Uitgaven op onderwijs- en kunstgebied zullen worden besproken, benevens alles wat met onze vereeniging en ons streven in verband staat. Uit den aard der zaak zullen wij nu eens opbouwend dan weder afbrekend te werk moeten gaan.

Het is onze welgemeende wensch, dat alle ernstige vrienden van de kunst en de opvoeding ons mogen helpen in het oplossen der vele vraagstukken die zich zullen voordoen in ons streven om de schoonheid in het onderwijs en aan de jeugd te brengen. Wij achten het onzen plicht met onze zwakke krachten aan deze moeilijke taak te beginnen en roepen alle ernstige medewerkers en vrienden op om hunne krachten bij de onze te voegen.

SCHOONHEID EN ONDERWIJS.

Nu er in deze artikelen zal gesproken worden over de mogelijkheid van wisselwerking tusschen schoonheid en onderwijs, dient er eerst nagegaan te worden of wij ook te maken hebben met een mode-beweging ,wanneer men door middel van de school het kind tracht op te voeden tot een mensch met liefde voor en begrip van het schoone, de kunst. De couranten vertellen van allerlei pogingen om tot dat doel te geraken. In het gesproken en geschreven woord wordt er propaganda voor gemaakt en hier en daar is er te gewagen van daden ,die de school schooner willen maken, het kind meer ontvankelijk voor indrukken, opdat het zal kunnen opgroeien tot een kunst-voelen of kunst-gevenden mensch.

Hebben wij te doen met een modebeweging of met iets, dat wel ontstaan moest in deze tijd, zooals de vrucht op bestemden tijd groeit aan den boom, niet vroeger en niet later dan op het oogenblik, daarvoor door de wetten van den groei bestemd? Als wij het antwoord op deze vraag vinden, kunnen wij meer doelbewust voorwaarts gaan. Want wat zijn oorsprong vindt in een tijdelijke „bevlieging" — om even dit woord te gebruiken, — kan slechts het leven van een één-daagsvlieg leiden, maar tot gestadigen en volledigen wasdom moet alles komen wat in het leven zelf wortelt en daaraan zijn voedsel ontleent.

Een modebeweging?..... het bevorderen van schoonheid door onderwijs en van onderwijs door schoonheid! Wanneer we spreken en schrijven over deze wisselwerking geven we reeds daardoor te kennen, dat er te weinig schoonheid om ons heen is, want, indien we dat gemis niet voelden, zouden we niet de middelen bedenken, die ons leven meer de wijding van het schoone kunnen geven.

Is er dan zooveel leelijks om ons heen?

Men heeft slechts een kleine wandeling te doen in een onzer groote steden ,onverschillig welke, om de kille aanraking van het leelijke te voelen. In de nieuwe gedeelten zijn overal de eindelooze straten met haar eentonigen huizenbouw, waar het somber is door schoonheidsgemis, waar het grauwe van het leelijke, het karakterlooze als een waas van droefgeestigheid overheen ligt. Leelijk is onze kleeding, zijn onze meubelen, is onze geheele omgeving, saai en eentonig, naar één model geknipt, gemaakt, in elkaar gezet. Smaak is een handelsartikel geworden, dat men maar koopt. Wie zijn huis wil inrichten en geld heeft, gaat naar een firma met of zonder kunststempel en laat een ander „schalten und walten." Het persoonlijke, het karakteristieke, het individueele is er niet meer. Niet meer verwerkt de mensch het eigen gevoels- en denkleven in schoonheid en kunst. Het is of het streven naar verfraaiing van het hem omringende stervende is in den mensch, nog slechts naar uiting zoekt in sommige uitzonderingsnaturen, of hij niet meer is de scheppende kunstenaar, geschapen naar het beeld Gods, die het werk zijner handen bezielt, het woord een nieuwen klank geeft, het geluid een levenden inhoud.

Laten we ons een oogenblik bepalen tot de kunst van het woord om na te gaan hoe ver de schoonheid reeds van den gewonen mensch geweken is.

Wenden wij ons in de eerste plaats tot de dichters of tot hen ,die uitspreken en uitzingen wat er in hun ziel omgaat, smart en vreugde, liefde en haat, bewondering en aanbidding. Tusschen den dichter en den gewonen mensch heeft zich een klove gevormd zoo diep, dat wij soms eraan twijfelen of overbrugging ooit mogelijk is en niet straffeloos ondervindt de dichter de gevolgen van dezen toestand. Tot eenzaamheid is hij gedoemd; steeds nauwer wordt hij omsloten door den cirkel zijner eigen gevoelens; het contact tusschen hem en de menschenwereld is verbroken; steeds minder wordt hij de zanger en uitbeelder van het algemeen menschelijke; door den afstand, die er is, vindt hij niet de bezieling, waarvan in de sage de aanraking met de moederaarde het zinnebeeld is. En al mogen er liever in dit verband geen namen worden genoemd, het verschijnsel is te algemeen en te duidelijk waarneembaar dan dat niet iedereen zou kunnen vergelijken en aanvullen met het door hemzelve overdachte en waargenomene. De schoonheid geleidt in dezen tijd den dichter naar streken, waar de menigte hem niet volgen kan of wil. Zij begrijpt niets van zijn gevoelsverfijning. Op haar lippen zweven slechts de woorden van het luchtige en vluchtige, het platte of het alledaagsche; in haar ooren blijven slechts de klanken hangen, die zijn als het briesje, dat nauwelijks de wateroppervlakte beroert.

Dan in de tweede plaats is er de realistische letterkunde, zij, die het leven weergeeft, zooals het is of zich voordoet. Ook daar blijkt uit hoe weinig schoon dat leven is. Men versta mij wel. Ik ben hier op een terrein, waar velerlei misverstand heerscht en allerlei wanbegrippen onder woorden worden gebracht. Iets wat realistisch is, geeft de werkelijkheid weer en indien nu het op die wijze beschrevene ons kwetst en pijnlijk aandoet, dan moeten we daarvan niet den schrijvers een verwijt maken. Zij doen slechts hun plicht, wanneer zij gewetensvolle menschen zijn, en zij volbrengen dien niet, wanneer zij de toestanden anders weergeven dan zij zijn.

Realisme is waarheid en wanneer nu kunstenaars die geven, val dan niet hen aan, maar wend het oog naar de realiteit, die zoo leelijk en droevig is. Omdat wij leven in een tijd en een omgeving, die niet staan in het teeken van het schoone, bevatten de werken, waarin die tijd zich weergeven kan datgene, waarvan het de weerkaatsing is. Omdat dit zoo is, hebben wij in begripsverwarring geneend, dat realistisch synoniem was met kwetsend, leelijk. alsof de spiegel er schuld aan zou dragen, dat hetgeen wat er zich voor bevindt, niet aesthetisch in zijn wezen is! Als de werkelijkheid weer schoon is, de menschen in voelen, zien, hooren en denken van die schoonheid den stempel zullen dragen, dan ook zal het realistische, het natuurgetrouwe, het waarheid-gevende, het schoone spiegelbeeld zijn.

Vandaar ook dat er schrijvers, kunstenaars zijn, die in hun werken, tevens dien tijd, welke er nog niet is, willen helpen voorbereiden. Het zijn zij, die hun eigen inzichten, hun eigen idealen verwerken in het weefsel hunner woorden. Niets kan dan ook een helderder licht doen vallen op het schoonheidsgemis van onzen tijd dan het feit, dat er zooveel schoonheidszoekers zijn, krachtige naturen, kunstenaars bij de genade Gods, die zich eerst geroepen voelen tot den Hercules-arbeid van reiniging, voor zij het schoone vermogen te dienen. Er zijn dichters en schrijvers, teekenaars en schilders onder ons, wier werken predikenkrekking hebben, die voelen, dat eerst evolutie moet plaats hebben in het gevoels- en denkleven der massa, voor zij weer vatbaar zal zijn voor de inwerking van het schoone.

Hier wensch ik slechts één naam te noemen: Tolstoi, die prediker moest worden, omdat hij kunstenaar is. En er zijn velen, zooals hij, al beschikken niet allen over dezelfde kracht, hetzelfde kunnen.

* * *

Doch niet alleen de woordkunst bewijst, dat de massa en het schoone van elkaar vervreemd zijn, zoodat de dichter de afzondering zoekt ter wille van zijn bezieling en de schrijver, die in het volle leven staat, het leelijke overal ontmoet.

Er is een andere graadmeter nog der verwording der leelijkheid; of liever er zijn er vele, doch het doel en de omvang van deze beschouwing dwingen tot beperking.

De aard en de soort van ontspanning, welke de mensch van dezen tijd zoekt, vertellen ook aan hem, die van de verschijnselen op tracht te klimmen tot de oorzaken, door de beweging, kracht en richting van den stroom wil bepalen, dat er „something rotten" is. Als de boog zich ontspant neemt hij den vorm aan dien hij in den rusttoestand heeft. Iets anders is de ontspanning ook niet voor den mensch. Het is het zichzelf zijn na den druk van den arbeid, die de veerkracht beproeft tot uiterste grens.

Wat nu zoekt de mensch in die ontspanning, die voor hem een noodzakelijke levensvoorwaarde is, willen de zielsvermogens hun veerkracht niet verliezen?

De tingeltangel bloeit; „tours de force," waarbij iemand het leven waagt, trekken massa's menschen. Op alles drukt de snelheid haar stempel. Men holt in trein of auto door de mooiste landschappen, laat in intimiteit de natuur niet meer op zich inwerken; de arme blijft in zijn buurtje, de rijke rent van streek tot streek, maar komt niet buiten de paden, aangegeven door trein, hotel en reisgids.

Het echte ontspannende, uitrustende en verkwikkende genoegen, dat de ziel weer weerbaar maakt voor den strijd door het bad van verfrisschende vroolijkheid en verheven ernst, het wordt slechts gezocht door den enkeling. Zoo zal in den vervaltijd van het Romeinsche rijk ook de enkeling in andere tooneelen vreugde gezocht hebben dan in de spelen, maar de massa deed het niet.

* * *

Waarom nu deze uiteenzetting? Om terug te komen tot het uitgangspunt. Om aan de feiten, het overalwaarneembare te demonstreeren, dat een beweging, die door het onderwijs de schoonheid wil bevorderen, waarlijk niet in het teeken der mode staat, maar een noodzakelijke eisch der tijden is, wil het ras niet aan verwilderng te gronde gaan.

Hoe moeten wij nu werken, hoe het terrein van onzen arbeid begrenzen, hoe de waarheid op dit speciale terrein in toepassing brengen, dat wie scherp onderscheidt, ook goed onderwijst?

Eerst moet men er zich rekenschap van geven, dat de strijd voor het schoone gesteund moet worden door dien voor betere levensvoorwaarden. Het kind der armenbuurt, waar duizenden hongeren naar lichaam en ziel in het troosteloze bestaan van dorheid en grauwheid, zal voor het schoone ontvankelijk worden, wanneer het moeras van ellende verdwenen is, waarin hij nu verzinkt. Dat moeten wij inzien om voort te kunnen gaan.

Maar al krijgt men, wanneer dit begrepen wordt, de vaste overtuiging, dat de maatschappelijke ondergrond bewerkt moet worden, voor hij met stevige fondamenten den bovenbouw dragen kan, zoo wil dit inzicht toch niet, dat men Gods water maar over Gods akker moet laten loopen. Er is veel en velerlei voorbereidende arbeid noodig, gelijk ook in het voorjaar de bodem omgespit en gepioegd moet worden. Het zaad wordt zorgvuldig in den akker geborgen; het schiet op tot de golvende, gouden korenzee, in haar deinen en golven een genot voor het oog en die het voedzame brood in zich draagt. Veel en velerlei moest er gedaan worden, oordeelkundig en bedachtzaam voor er genoegt kon worden.

Wij nu, die schoonheid in, met en door het onderwijs willen bevorderen, weten dat de oogst voor latere tijden zal zijn, maar de korrel dient toch in de voren gelegd te worden.

Het is nu een zeer natuurlijk verschijnsel, dat wie aldus voorbereidend wenscht te werken, het eerst aan de school denkt als arbeidsveld, want daar is het kind, de mensch der toekomst. Doch die school is er voor het kind! Opvoeding is haar taak en haar doel. Wie dus in de school de schoonheid met en door dat kind dienen wil, moet er zich voor alles zeer duidelijk van bewust zijn, dat hij een opvoedkundigen arbeid te verrichten heeft.

Ons werken voor en ons streven naar het doel der schoonheid is uit den aard der zaak begrensd, maar daardoor weten wij wat wij doen moeten en in welke richting gewerkt moet worden.

Daarover nu in een volgend opstel,

IDA HEIJERMANS.

ONZE PORTEFEUILLE.

L'Emulation, afl. 9 en 10 (1906)

De Architectuur in het land onzer Belgische broeders, wordt nog steeds zeer sterk geïnfluenceerd door de klassieke richting, met, daarnaast — in de Vlaamsche steden — de Vlaamsche Renaissance. Een derde school, die evenecns vele volgers telt is de moderne, die, voorgegaan door enkele eminente mannen, ook enkele fijngevoelde scheppingen heeft voortgebracht, doch in haar geheel genomen, door de overdrijving welke zij te voorschijn riep, nu snel tot ontaarding voert. In de producten dezer laatste richting komt ons een ruwe smauwende toon tegemoet, ze krijschen grof-ploertig U toe, dat zij voortbrengselen zijn van café-leven, confectie en nacht-bar's en eigenaardig is het hoe de Belg, eenmaal grof zijn waarheid U zeggend,. dit op onovertreffelijk grove wijze weet te doen.

In zijn moderne klassicisme weet hij wel mooie dingen voort te brengen. Waar echter dit klassicisme in harmonie moet worden gebracht met de zoo bij uitstek moderne eischen van een spoorwegstation, laat de oplossing dikwijls veel te wenschen over. In afl. 9 komt een — overigens uitmuntend geslaagde — reproductie voor van de groote hal van het groote station te Antwerpen, waarin dat conflict zeer sterk zichtbaar is. De groote lijnen der ijzeren spanten zijn wonderlijk slecht aangepast aan de heerschende architectuurlijnen en bijna ruw en gevoelloos is daardoor het geheel geworden.

Gelukkiger van stijleenheid zijn ongetwijfeld de woningen in Vlaamschen stijl, — waarvan een paar te Brugge — daar zit piëteit in de opvatting dat men te Brugge in Brugsch-Vlaamschen stijl moet bouwen — en de woning van den oud-minister van den Peerenboom te Kortrijk. Ze doen altijd goed, die gebouwtjes in baksteen, de „pierre de Boom", die ruwer is dan de onze en een meer gemetseld aanzien ook heeft, in vereeniging met hunne blauwe steen, die ze zoo flink weten te bewerken.

Van den modernen stijl komen ditmaal geen platen voor, wel echter van eenige „Cottages" te Westende, van Architect Viérin, die ze ook in zijn onderschrift „cottages" noemt, daarmede blijkbaar hun Engelschen oorsprong willende aanduiden, wat ze inderdaad ook zijn.

The Studio. Year-Book of decorative art.

Voor vijf shillings (3 gulden) een uitmuntende uitgave van moderne-Engelsche landelijke woningen, intérieurs, meubelen, etc. De titel zegt het: „A Guide to the artistic construction, decoration and furnishing of the house", een jaarboek door de „Studio" uitgegeven. Tal van zeer goede kleuren-reproducties naar aquarellen van cottages, intérieurs, haarden, en gebrand glas-ontwerpen verhoogen niet onbeduidend de waarde van dit werk. Want ook in ons land bestaat zekere Anglomanie in den landhuisbouw, niet waar? En behoort een aflevering van de „Studio" niet op een tafeltje te liggen, genre Binnenhuis, Onder den St. Maarten, etc.? K.

BERICHTEN.

ALGEM. NEDERL. OPZICHTERS- EN TEEKENAARSBOND.

De Algemeene Nederl. Opzichters- en Teekenaarsbond houdt Donderdag 9 Mei aanst. te Rotterdam zijn 4e jaarlijksche congres, Wij laten hieronder uit den beschrijvingsbrief de bijzonderheden der op deze vergadering te behandelen punten volgen, welke een overzicht geven van de werkzaamheden van den Bond.

Voorstel Hoofdbestuur,

Het congres, enz. van oordeel, dat de propaganda voor onzen Bond op hechte grondslagen behoort te worden opgebouwd en in de juiste richting moet worden gevoerd, spreke zich uit over het volgende door het hoofdbestuur ontworpen

Strijdprogram.

Art. 1. De Algemeene Nederlandsche Opzichters- en Teekenaarsbond strijdt voor:

a, de invoering van wettelijke bekwaamheidsacten voor opzichters en teekenaars;

b de verhooging van den algemeenen loonstandaard van — en gelijke bezoldiging voor opzichters en teekenaars;

c. een wettelijk geregelden arbeidsdag van zeven uren voor teekenaars en van eenzelfde aantal uren als de werklieden in hetzelfde vak voor de opzichters;

d. het verleenen van veertien dagen verlof per jaar met behoud van salaris aan alle opzichters en teekenaars;

e. bestrijding van de oorzaken der werkeloosheid;

f. de invoering van staatspensioneering voor ouderdom en invaliditeit;

g. de stichting van middelbare technische scholen;

Art. 2. Hij tracht deze verbeteringen te verwezenlijken door toepassing van de in art. 2 der statuten genoemde middelen.

Toelichting:

Het hoofdbestuur is van meening en onze propagandisten hebben het reeds meermalen ondervonden, dat wij een grondslag, een basis moeten hebben, waarop onze propaganda steunt. Als men ons vraagt, wat wil de A. N. O. en T. B., dan moeten wij een lijstje verbeteringen in onze positie, waarom de wenschen der opzichters en teekenaars zich concentreeren, kunnen toonen. Met zulk een lijstje in de hand, staan onze propagandisten in de vergaderzalen, maar ook die op werk, in fabriek en kantoor sterk.

Welnu, dat verlangenslijstje wenscht het hoofdbestuur door dit congres vastgesteld te zien en heeft daartoe het bovenstaande concept ontworpen.

Door de afdeeling Amsterdam zijn op dit voorstel de volgende amendementen ingediend:

1. Te lezen: »Program van Actie« inplaats van strijdprogram.

2. Toe te voegen aan sub d: »zooveel mogelijk in den zomer.«

Voorstel-den Haag.

»Het congres, kennis genomen hebbende, dat er in den bond verschil van opvatting bestaat over art. 4 der Statuten; n.l. dat ook uitvoerders of onderbazen werkzaam in één der vakken, nader omschreven in art. 4, lid kunnen zijn van den bond;

verklaart dat deze manier van uitlegging grenzeins de bedoeling kan geweest zijn bij het samenstellen van voorsoemd artikel; en tweede dat handhaving dier uitlegging de propaganda zal schaden en eveneens de moreele kracht van den bond zal ondermijnen;

besluit die enkele leden-uitvoerders als lid te blijven beschouwen, en geen uitvoerders of onderbazen in welk vak dan ook werkzaam, meer toe te laten.

Toelichting.

Gaat de bond voort met het lidmaatschap toe te kennen aan uitvoerders of onderbazen werkzaam in de burgerlijke- en waterbouwkunde, dan is er geen enkele reden meer om dit niet toe te kennen aan uitvoerders of onderbazen, meesterknechts enz., werkzaam in de scheepsbouwkunde, metaalindustrie, electrotechniek en in de kunst- en nijverheidsvakken.

Er is dus geen grens te trekken, bovendien zal de taak van den bond moeilijk en zwaar zijn ook voor die personen, werkzaam in één der genoemde vakken, een betere levensstandaard te veroveren.

Bovendien is het een feit, dat 't meerendeel der bouwkundige uitvoerders georganiseerd is in de plaatselijke timmerlieden-vereenigingen. Hetzelfde, al is dit niet in zoo'n groote mate, is op te merken in de metaalindustrie. Bijna alleen die controle uitoefenen, 't zij over het werk of over de werklieden, zijn georganiseerd in den metaalbewerkersbond.

Door de Afdeeling Amsterdam is het volgende amendement op dit voorstel ingediend:

Toe te voegen aan het slot: »en stelt nauwkeurig de grens tusschen opzichter en uitvoerder vast.«

Voorstel Hoofdbestuur,

Het congres, enz,

van oordeel, dat door de vele informatie- of plaatsings-bureaux voor opzichters en teekenaars in ons land, vele onnoodige kosten gemaakt worden door de organisaties welke die bureaux beheeren, terwijl wanneer die inrichtingen tot één groot en algemeen bureau werden vereenigd de exploitatie-kosten minder en het succes grooter zou zijn;

draagt het hoofdbestuur op een onderzoek in te stellen naar de mogelijkheid zoner combinatie en zoo mogelijk daarvoor stappen te doen,

Toelichting:

Het hoofdbestuur is van oordeel, dat het bestaan van veel bureaux niet bevorderlijk kan zijn aan het doel, dat allen zich stellen: zooveel mogelijk werkloozen aan een betrekking helpen. Het kan niet anders dan verwarring stichten en veel onnoodig onkosten maken veroorzaken, terwijl voor iedere organisatie afzonderlijk het exploiteeren van een bureau gebiedend is.

Daarom meende het hoofdbestuur, dat getracht moest worden alle in ons land bestaande bureaux te combineeren tot één instelling, die beheerd wordt door een commissie van afgevaardigden der verschillende deelnemende organisaties en aan welker bond staat een bezoldigd ambtenaar.

Ten slotte is het hoofdbestuur van meening, dat onze bond, welks bureau in 't afgeloopen jaar het grootste aantal geplaatsten had, geroepen is, daartoe het initiatief te nemen.

Door de Afdeeling Hilversum is op dit voorstel het volgende tegenvoorstel ingediend:

»Afd. Hilversum van oordeel, dat samensmelting der informatie-bureaux »ons zal berooven van een groote propagandistische kracht, stelt voor, »ons Informatiebureau te behouden en te trachten het succes er van te »vergrooten.«

Voorstel-den Haag.

Het hoofdbestuur wordt uitgenoodigd maatregelen te nemen tegen het uitschrijven van prijsvragen, waarvan de prijzen voor bekroonde inzenders bestemd, te laag zijn gesteld in vergelijking met den verrichten arbeid en met de waarde, die zij bezitten voor den principaal.

Toelichting.

Het is ons niet te doen het »prijsvragenstelsel« aan te randen, doch alleen wijzen wij er op, hoe sommigen voor enkele honderden guldens, de meest bestudeerde ontwerpen machtig worden. Ook de prijzen die men uitloofd voor de z.g. studie-prijsvragen zijn vaak te laag gesteld.

Voorstel-Hoofdbestuur.

Het congres, enz,

gehoord de besprekingen over het reglement op de bondsweerstands- en ondersteuningskas;

van oordeel, dat dat reglement niet meer voorziet in gevallen, welke zich in den tegenwoordigen tijd voordoen en meer en meer zich zullen voordoen in de toekomst;

draagt het hoofdbestuur op eene commissie te benoemen van 5 leden, bestaande uit één dagelijksch bestuurder van de o. en w.-kas, één hoofdbestuurder en drie gewone bondsleden; deze commissie neemt het reglement in studie en brengt op het volgend congres rapport uit en dient eventueel voorstellen in,

Toelichting:

't Is hoofdzakelijk de voorziening in de geldelijke nadeelen der werkeloosheid en de regeling daarvan, die het hoofdbestuur noopten, deze reglementswijziging aan de orde te stellen. Nu reeds in enkele groote steden de gemeentelijke werkloozenverzekering in werking is getreden, is ons gebleken, dat wij met onze tegenwoordige wijze van uitkeeren bij werkloosheid, in geen dier gemeenten voor den toeslag uit de gemeentekas, op onze uitkeering, in aanmerking komen,

Het hoofdbestuur is van oordeel, dat een dergelijke toestand niet bestendigd mag blijven en zou daarom in het volgende jaar vijf bondsleden, die op 't gebied van het werkloozenvraagstuk reeds wat gepresteerd hebben, een onderzoek naar de mogelijkheid van voorziening daarin, wenschen op te dragen.

Voorstel Hoofdbestuur,

Het congres, enz., keurt goed de verrichtingen van het hoofdbestuur inzake de actie voor bekwaamheidsacten in het afgeloopen jaar;

van oordeel dat op den ingeslagen weg moet worden voortgegaan;

geeft, evenals het vorige jaar, ook nu weer een blanco-crediet aan het hoofdbestuur, om met kracht deze actie te kunnen voortzetten.

Voorstel-Hilversum.

Het congres, enz., meenende te concludeeren, dat ons aansluiten bij het N. V. V. ons in de eerste jaren geen nut kan doen, maar slechts een struikelblok blijkt te zijn voor verschillende buitenstaande technici om lid te worden van eene organisatie, besluit voorloopig uit het N. V. V. te treden.

Voorstel-den Haag.

Het hoofdbestuur wordt uitgenoodigd te besluiten tot uitgave eener brochure, geheel gewijd aan de propaganda.

Toelichting.

In verband met het voorstel van het hoofdbestuur op den beschrijvingsbrief geplaatst, betreffende het »ontwerp-stijdprogram«, is het wenschelijk dat elk der opgenomen punten, in één boekje samengevat, uitvoerig wordt toegelicht. Het zal een prachtig propaganda-middel zijn om ongeorganiseerden op te wekken, lid te worden van den bond.

Door de Afdeeling den Haag is de volgende motie ter behandeling op ons congres ingediend:

De Afd. den Haag v. d. Alg. Ned. Opz. en Teekenaarsbond, gelet op den inhoud van ons orgaan, spreekt als haar oordeel uit dat maar veel goeds ook veel werd aangetroffen wat minder aangenaam aandoed en inplaats van ons orgaan aantrekkelijk te maken en mede te werken tot den opbouw onzer organisatie, verleer daaraan afbreuk doed, en stelt daarom voor:

1e. De polemiek met den Bond van Technici zoo mogelijk geheel en al te staken, en in elk geval te beperken tot hooge uitzondering,

2e. Desorganiseerende stukken als van Van Mastenbroek te weigeren,

3e. Het Hoofdbestuur uit te noodigen zoo mogelijk nog dit jaar te beginnen met het plaatsen van een technisch gedeelte.

Toelichting.

Meermalen viel in ons orgaan een toon te beluisteren, die beslist op niet aangesloteenen eenen ongunstigen indruk maakte en voor de leden ook weinig aantrekkelijks bood.

Hoewel ons orgaan de leden nu juist geen litteratisch genot behoeft te bieden, staat daar toch ook tegenover dat hen gegeven moet worden wat te geven is,

En daarop kan het twistgeschrijf met den Bond van Technici naar ons oordeel geen aanspraak maken. Wederzijds wordt men gezelschuld en daardoor verliest ons orgaan aan waarde en zal bij voortgang daaraan steeds minder beantwoorden aan het schoone doel: Uitbreiding van ons ledental.

En aan dit laatste kan ook een technisch gedeelte wellicht bevorderlijk zijn.

BALI EN BALIËRS.

Op een bijeenkomst van leden van den Ned.-Indischen Kunstkring te Batavia heeft de schilder W. O. J. Nieuwenkamp een voordracht gehouden over Bali en de Baliërs. De Javabode prodeceert de causerie en doet ons zien, dat de heer Nieuwenkamp meer en meer bewondering voelt voor het schoone eiland.

O. a. herhaalt hij met warmte wat hij reeds hier te lande verkondigde:

„Het Indische landschap is tot nu toe geheel verwaarloosd; het is dan ook voor beginnelingen zooveel gemakkelijker om b.v. aardappelschillende vrouwtjes, een herder met schapen of hasingen met een citroen te schilderen, met het werk van knappe voorgangers voor oogen, dan de wereld intrekken om nieuwe gezichtsvelden te openen.

Het Hollandsche publiek nu, dat steeds heeft hooren en zien verkondigen de schoonheden van Holland en deze zoo langzamerhand is gaan beschouwen als de édelste schoonheden op aarde, staat, in Indië gekomen, geheel machteloos tegenover die geweldige, trotsche ondoorgrondelijke pracht van de tropen — en zijn er dan al enkelen, die naar schoonheid zoeken, zij vinden er niet wat in Holland voor mooi doorging. Meermalen heb ik menschen ontmoet, die Java niet mooi vonden, wel de naaste omgeving van Batavia, met de vlakke landen met kanalen, wel ook de schilderachtige hoekjes van Oud-Batavia, want, zeiden zij, met een klein beetje verbeelding voel je je hier in Holland. Al het andere is niet mooi, slechts aan heel, heel enkele bevoorrechten is het gegeven door eigen oogen te zien.

Het wordt dus meer dan tijd, dat onze jonge, frissche krachten opgaan naar Indië, om te trachten de schoonheden van bergen en wouden te ontdekken.

Zeer waarschijnlijk zullen zij er in den beginne niet zoo heel veel bijzonders van terecht brengen, maar langzamerhand, de één steunend op wat de ander vond, en zoo steeds verder ontginnend, zullen zij ten laatste alle geheimen weten op te lossen en zullen er schilders op staan, die voor het Indische landschap zullen zijn, wat een Maris of een Mauve was voor het Hollandsche,"

(Kol, Weekblad,)

— De Spaansche kunstcriticus markies Altavilla doet eene oproeping om steun van kunstvrienden in en buiten Spanje tot redding van het Alhambra, dat steeds meer vervalt. De 40,000 pesetas, die jaarlijks op de begrooting komen voor onderhoud van het bouwwerk schijnen niet eens te worden uitgegeven. Het best, met het oog op de kans, dat steenen vallen, niet gevaarloos het Alhambra te bezoeken. (Hbl.)

OPEN PRIJSVRAGEN.

Prijsvraag van »de Amsterdammer«. Woonhuis-ontwerp. Inlevering 20 April 1907. Programma in No. 52, 1906.

Raadhuis voor Londen. Inlevering 27 Augustus 1907. Mededeelingen in No. 52, 1906.

Van de »Vereeniging van Nederlandsche Kalk-Zandsteenfabrikanten. Inlevering 1 Mei 1907. Mededeelingen in No. 3.

2de Serie prijsvragen van de Loo. Inlevering 30 Augustus 1907. Programma in No. 11.

A. et A. Genootschapsstempel. Inlevering 6 Mei 1907. Programma in No. 12.

A. et A. Omslag voor „de Architect". Inlevering 9 September 1907. Programma in No. 12.

A. et A. Dorpsschool en Afsluiting voorplein. Inlevering 4 November 1907. Programma in No. 12.

Vereeniging »Onderneming en Vrijheid« te 's-Gravenhage. Werkmanswoningen. Inlevering 31 Mei 1907. Mededeelingen in No. 13.

INFORMATIE-BUREAU

van den Bond van Technici,
Bureau: .. ..
Mauritsstraat 110, Rotterdam.

Ingeschreven sollicitanten

25	Bouwk. Opz. Teekenaars	22	tot	48	jaar,	f	60	tot	f 100 p. m
9	» Opz. Uitvoerders	23	»	45	»	»	60	»	» 80 »
1	Scheepsteekenaar aankom.		»	23	»	»		»	» 50 »
9	Waterb. Opzichters	21	»	30	»	»	70	»	» 90 »
9	Werktuigk. Teekenaars	20	»	34	»	»	55	»	» 100 »
2	Werktuigk.Opz. (Constructeur)	34	»	39	»	»		»	» 100 »
2	Electrotechnikers		»	27	»	»	70	»	» 80 »
7	Bouwk. Opz.-Teek., aankomend,	20	»	23	»	»	45	»	» 65 »
4	Machinisten-Chef	28	»	39	»	»	75	»	» 150 »
2	Leeraren Werktuigkunde								
	1 Bouwk., 1 Timmeren	23	»	39	»	»	80	»	» 110 »

TECHNISCH GEDEELTE

GEWAPEND BETON-CONSTRUCTIE.

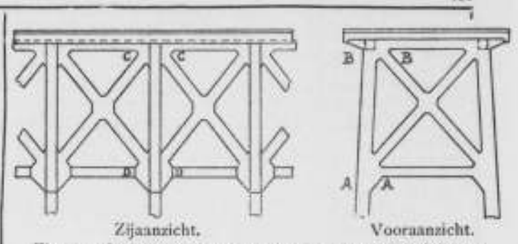
(Vervolg.)

Het is duidelijk, dat bij het grooter worden der spanwijdte, men spoedig een grens bereikt, waarbij het niet economisch is de overspanning in eens te maken, omdat het eigen gewicht der vloerplaten te groot zou worden. Men moet dan omzien naar een verdeeling van de hoofdspanning door liggers, welke op kolommen rusten en den vloer aanbrengen op deze liggers, welke zoodanig geplaatst worden, dat zij zoovee mogelijk de belasting opnemen en daardoor de vloerdikte binnen redelijke grenzen beperkt blijft. Liggers van gewapend beton zijn een typisch voorbeeld van constructie, waarbij twee bouwmaterialen tezamen een doel hebben; in het onderhavige geval van staal en beton, wordt de rol die het staal speelt meestal niet goed begrepen. Bij kolommen of fundeeringen van gewapend beton zijn de werken zoo stijf en massief, dat de trekspanningen teweeggebracht door zijdelingsche of excentrische belasting van zeer weinig belang zijn vergeleken bij de drukspanningen, welke door het eigen gewicht veroorzaakt worden; de trekspanningen worden dus voldoende gebalanceerd door de bewapening of ook voor een groot deel door het beton zelf. Daar tegenover kunnen de trekspanningen bij liggers, vloeren, gewelfbogen en buisleidingen onder inwendigen druk zoo groot zijn, dat zoowel beton als bewapening tot hun veiligheidsgrens belast zijn en deze constructies moeten wij nader beschouwen om een goed denkbeeld van de practijk en theorie van het gewapend beton te verkrijgen. De wenschelijkheid van bewapening hangt af van de neiging van het beton om bij groote trekspanning te falen. Wanneer de trekspanningen echter een quantité négligeable zijn, is het nut van bewapening nogal duister. Wij kiezen den ligger als het meest voorkomende voorbeeld.

In 't algemeen verschillen liggers in constructiedetails niet veel van vloeren. Bij beide wordt dezelfde bewapening toegepast, met dit verschil dat waar liggers gewoonlijk dikker zijn dan vloeren, de afschuringsspanningen sterker optreden en grooter voorzorgen daartegen genomen moeten worden door een ruim gebruik van beugels of verticaal staafverband. Bij sommige systemen bestaat de bewapening geheel uit rechte staven, aangebracht in elk deel van den ligger waar trekspanningen in het spel komen. Bij andere worden bijzonder gebogen staven verbonden of gelascht aan rechte staven; waar dit laatste geschiedt schijnt smeedijzer beter geschikt dan staal.

Fig. 8 geeft het zij- en vooraanzicht van een steiger uitgevoerd in gewapend beton; details der bewapening ziet men in de fig. 9, 10, 11 en 12. Fig. 9 toont de bevestiging der liggers aan de kolommen en de toepassing van rechte en gebogen staven in de bewapening. Fig. 10 en 11 toonen het gebruik der beugels, waar de afschcurings-spanning het grootst is. De liggers en kolommen hebben gemiddeld 3 pCt. bewapening; de dikte der staven wisselt af van 1 inch tot drie achtste inch, terwijl de beugels in overeenstemming met de dikte der liggers zijn. In elke kolom en ligger zijn vier staven aangebracht, doch bij sommige zwaardere constructiedeelen zijn tot 24 staven gebruikt.

Men bepaalt de afmetingen der liggers gewoonlijk zoodanig, dat de drukspanningen opgenomen worden door het gedeelte van het beton aan eene zijde van de neutrale as; maar in sommige gevallen, zooals bij doorloopende liggers of zware liggers van geringe hoogte wordt een deel der bewapening langs de gedrukte zijde van den balk aangebracht, zoodat de staven een deel der overmatige drukspanning van het beton of de trekspanningen bij de steunpunten opnemen. Als algemeenen regel kunnen wij aannemen, dat de economische dikte van een ligger in gewapend beton, vrijdragend aan beide einden, één twintigste van de spanwijdte is en dus ongeveer dezelfde als bij een stalen balk van gelijke sterkte. Gewapend beton-liggers zijn reeds gemaakt in spanwijdten van 33 M. voor gebouwen en 50 M. voor bruggen. Voor werken boven deze maten wordt het gewicht aanzienlijk. Men heeft echter met succes verscheidene bogen met veel grooter overspanning gebouwd.

Zijaanzicht. Vooraanzicht.

Fig. 8. Constructie van een steiger in gewapend beton.

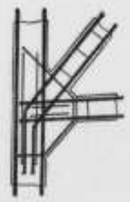

Fig. 9. Detail bij A-A.

Fig. 10. Detail bij B.B.

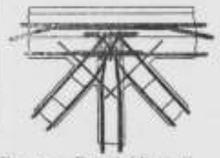

Fig. 11. Detail bij C, C.

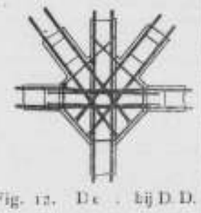

Fig. 12. Detail bij D.D.

De liggers worden bijna geheel op dezelfde wijze als heipalen en kolommen gemaakt; zij kunnen in een keet op het werkterrein gemaakt worden of in den stand, welke ze blijven innemen als het werk gereed is. Het beton wordt gestort in vormkisten, bestaande uit een 2-duims bodemplank en twee 2-duims zijwanden. Bij vervaardiging in den eindtoestand, worden de vorm-kisten om de 1,50 M. ondersteund en de schoren worden niet verwijderd dan na drie of vier weken na het betonstorten. Zooals hierboven opgemerkt is, worden plafonds en balklaag eerst gemaakt en de vloeren later op de balken afgewerkt. Men verkrijgt dan een volmaakt vast gebouw, waarin trillingen veroorzaakt door machines, vallende lasten, enz., veel minder uitwerking zullen hebben dan in gewone gebouwen, welke dikwijls gebrek aan stijfheid hebben, omdat de balken enz., los verbonden zijn en dus onafhankelijk van andere deelen van het gebouw kunnen trillen.

Proefnemingen hebben bewezen dat, terwijl gewone betonkolommen zullen scheuren bij een belasting, die een uitrekking van 1/10,000 per lengte-eenheid veroorzaakt, de kolommen van gewapend beton tienmaal grootere uitrekking kunnen verdragen zonder een spoor van scheuren te vertoonen. De verklaring van dit belangrijke feit is hierin te vinden, dat niet-gewapend beton heterogeen van samenstelling is en de plaatsgrijpende uitzetting dus beperkt blijft tot de zwakke plaatsen die er altijd in aanwezig zijn, met hoeveel zorg het mengen en aanstampen van het material ook geschied is. Daar de sterkte van beton bij trekbelasting zeer gering is, kunnen wij reeds bij geringe belasting een breuk verwachten. Het doel der bewapening is nu een meer gelijkmatige verdeeling van de spanning op de zwakke plaatsen te verkrijgen, de kolom een meer uniforme uitzetting te geven en de geheele spanning op zich te nemen op plaatsen waar zulks noodig is. Dit is vooral van belang bij liggers. Balken uit louter beton begeven alle op de trekzijde, door diagonale scheuren, welke ontstaan door de vereenigde werking van de trek- en afscheuringspanning; dit geschiedt lang voor de onder druk belaste deelen van den ligger boven hun zekerheidsgrens bezwaard zijn, terwijl de maximum-doorbuiging zeer gering is.

Bij beton-liggers met een voldoend percentage van behoorlijk aangebrachte bewapening verkrijgt men geheel nieuwe elastische eigenschappen en kan de balk tot de tienvoudige doorbuiging van het vorige geval belast worden, zonder een spoor van breuk te vertoonen door scheuren aan de trekzijde. De blijvende overschrijding der elasticiteitsgrens is bij gewapende balken ook veel minder dan bij balken uit enkel beton. De reden van deze verhoogde elasticiteit zal duidelijk worden, wanneer wij de theorie der liggers van gewapend beton behandelen.

(Wordt vervolgd.)

HET TE VERWACHTEN VERKEER OP DE GROOTSCHEEPVAARTKANALEN.

Het „Zentralblatt der Bauverwaltung" bevat onder bovenstaanden titel een artikel van den heer Lieckfeldt, te Dusseldorf, dat wij om de belangrijke wenken en opmerkingen, die het bevat, hier overnemen.

Moge het gewaagd schijnen, juist met het oog op verkeersverhoudingen een blik in de toekomst te werpen, — zoo schrijft hij — toch zij het, wegens het bijzonder belang der grootscheepvaartkanalen, iemand die er wel buiten staat, doch zich steeds te midden van den bouw en het verkeer der binnenscheepvaart beweegt en het verkeer op den Benedenrijn dagelijks voor oogen heeft, veroorloofd, dat eens te doen.

Het verkeersvermogen van een kanaal hangt ten nauwste samen met dat van de sluizen die er in liggen. Hierbij moet echter van meet af gebroken worden met de vrij algemeen gevolgde gewoonte om van de theoretische capaciteit der sluizen een grooten post af te trekken voor bedrijfsstoringen en voor het oponthoud der schepen; er behoort ernstig naar gestreefd te worden, ook bij de scheepvaart dezelfde bedrijfszekerheid in te voeren als bij de spoorwegen. Wanneer de kosten van eene sluis gemiddeld op f 300.000 en die van een schip op f 30.000 gesteld worden, dan is het van economisch standpunt hetzelfde, of de sluis dan wel tien schepen gedurende zekeren tijd werkeloos liggen; er moet dus een surplus van schepen zijn.

Wegens het verschillend peil in en buiten de kanalen moet op twee, soms zelfs op drie sluizen worden gerekend. Aangenomen mag worden, dat men geen tweede sluis bouwt, zoo niet de eerste den hoogsten trap van capaciteit bereikt heeft; het komt er dus op aan, deze zoo hoog mogelijk op te voeren. Bij elken keer schutten kunnen eenige minuten bespaard worden door mechanische bedrijfs-inrichtingen, met name door kaapstanders, die de schepen uit en in de sluis trekken; men moet deze tijdsbesparing echter ook weer niet te hoog aanslaan, daar zij dubbel personeel op de sluizen en op de schepen vereischt, en ook voortdureude verlichting der sluizen zoowel als van het geheele kanaal, of op elk vaartuig een wijd uitstralende lichtbron vordert, waartoe het b.v. vrachtschepen aan het noodige bedrijfsvermogen ontbreekt. Daarentegen kan van het personeel der sluizen zoowel als van dat der schepen wel een arbeid van 15 uren per etmaal geëischt worden, waarbij hun dan nog minstens 8 uur overblijven voor slapen. Wanneer alzoo de scheepvaart in het algemeen om 6 uur ophoudt, de sluis tot 11 uur 's avonds verlicht wordt, en ongeveer 10 schepen aan weerszijden der sluis gereedliggen, kan 's morgens om 8 uur de vaart weer beginnen. Afwijkingen zijn natuurlijk niet uitgesloten. Het verdient derhalve aanbeveling, het kanaal bij de sluizen zóó ruim aan te leggen, dat bij sluiting der vaart ongeveer 10 schepen tot schutten gereed kunnen liggen.

Hiertoe is het meest aan te raden, eene turbine in de sluizen te bouwen, welke met 't kanaalwater gedreven wordt en haar kracht hetzij in drukwater, hetzij in electrischen stroom omzet; ook is vereeniging dezer beide krachten aan te bevelen, daar zij elk naar haar aard te benutten zijn en de accumulatoren voor beide niet duurder komen dan voor één. Een turbine van 5 Pk. is voldoende, n.l. één voor het bedrijf en vier voor de verlichting.

Het waterverbruik eener turbine is gering; bij 5 M. peilverschil der sluis bedraagt het, met inachtneming van een nuttig effect van 75 pCt.:

$$\frac{5 \times 75}{5 \times 0.75} = 100 \text{ KG.} = 0.1 \text{ M. per seconde.}$$

Een ander groot euvel bij waterwegen is het ijs bij vriezend weder. Wel heeft men het in het opruimen van ijs in de riviermonden ver gebracht, maar dan werkt de stroom mede, die de losgebroken schotsen voortdrijft, terwijl zij in het kanaal blijven liggen en weer aaneenvriezen. Het is dus van belang, ook in de kanalen stroom te brengen. Wanneer er ongeveer 10 kub. M. per seconde doorgestuwd wordt, ontstaat in het midden een stroom met eene waterverplaatsing van ongeveer 35 kub. M. per seconde, hetgeen toereikend mag geacht worden en bij nat weder, wat het bij ijsgang gewoonlijk is, en bij het ontbreken van verdamping wel mogelijk is. Wanneer die 10 kub. M. of ongeveer deze hoeveelheid echter in den zomer, bij sterke verdamping, in lange kanalen door de sluis moet gestuwd worden, wordt deze uren lang aan haar eigenlijke bestemming onttrokken. Men kan hierin nochtans voorzien, door nevens de sluis een afzonderlijk verlaat te bouwen met hoogen wal en vaste brug, waartegen een hoog remmingwerk kan aangebracht worden, dat te gelijk des winters de ijsschotsen verbrijzelt.

Tot een volledigen sluisbouw behoort dus m.i.:

1. een kaapstander voor het in- en uithalen der schepen;
2. electrisch licht;
3. een turbine van 5 P.k.;
4. ruime voorhavens met dukdalven of boeien voor het vastleggen der schepen;
5. een verlaat.

Verder zal, wil het kanaal door de rivier in onmiddellijke verbinding staat met de zeehavens en door deze met het buitenland, iedere groote haven van een tolvrije anker- of aanlegplaats moeten voorzien worden, welke door de douane als buitenlandsch gebied wordt aangemerkt.

Verwacht mag worden dat, afgezien van de gunstig werkende verplichting tot sleepen, aan de ontwikkeling der scheepvaart de meest mogelijke vrijheid wordt gelaten. De

bevrachters zullen er naar streven, van de 2.50 M. kanaaldiepte zooveel mogelijk partij te trekken door de schepen tot op 2 M. of zelfs 2.25 M. diepgang te laden; terwijl de scheepsbouwers, ter bevordering der bestuurbaarheid, zullen trachten de grootst mogelijke waterruimte onder de kiel te behouden. Waarschijnlijk worden deze beide belangen het best vereenigd door den diepgang op 2 M. te bepalen. Het kanaal dieper dan 2.50 M. te graven heeft geen nut, daar men gebonden is aan de ligging der sluisdrempels.

(Slot volgt.)

ANALYSE VAN EEN OUDE GIPSPLEISTERMORTEL.

door het Chemisch Laboratorium van Klein industrie van prof. dr. H. Seger en E. Cramer, te Berlijn.

De waarde van sterk gebrand gipspleister was in de oudheid en de middeneeuwen zeer goed bekend. De daarmede bewerkte gebouwen hebben zich steeds uitstekend gehouden. De oude burchten in het Hartsgebergte zijn hiervan treffende voorbeelden. Een monster steenhard pleister uit den burcht Regenstein aldaar, die bijna duizend jaren oud is, bleek na onderzoek uit de volgende bestanddeelen samengesteld te zijn.

Water	19,50 %
Onoplosbare stoffen (zand)	1.33 »
Oplosbare silicaten	0,52 »
Calciumsulphaat	75,33 »
Calcium carbonaat	2,50 »
Etskalk	0,37 »
Magnesia	0,40 »
Te zamen	99,95 %

Deze mortel bestaat uit zuivere pleistergips, dat bijna volkomen weer in het bihydraat is overgegaan. Zij is zwak alkalisch. Vermoedelijk was de ruwe steen, waaruit het gips gebrand is, een weinig met koolzure kalk doormengd en ietwat te sterk gebrand. Het grootste deel der daarbij gevormde kalk is dan in den loop des tijds door opneming van koolzuur in calcium-carbonaat veranderd. Opmerkelijk is de grove korrel van dit pleister, als het gemalen wordt. Men vindt bij de meeste oude gipsmortels zulke groote korrels, soms zelfs bijna zoo groot als boonen. Het kleinmaken van het gebrande pleister geschiedde op de eenvoudigste wijze: met dorschvlegels of door stampen. Men vermoedt ook, dat deze grove stukken gipssteen waren; in dit geval echter was duidelijk waar te nemen, dat zij uit gehydratiseerd gebrande gips bestaan. K.

EERSTE HULP BIJ ONGELUKKEN.

In verband met het toezicht op fabrieken en werkplaatsen heeft de Regeering het noodig geoordeeld leercursussen te geven, betreffende de eerste hulp bij ongelukken. Zij kunnen worden opgericht in fabrieksplaatsen, mijndistricten, bij groote timmerwerven enz., en in het algemeen overal, waar geregeld een groot aantal werklieden bloot staan aan bedrijfsongevallen. Inzonderheid moet er naar worden gestreefd, aan deze cursussen, die kosteloos gegeven worden, te doen deelnemen: opzichters, voorgangers, portiers, zaalinspecteurs, wachters, enz., die geregeld bij het werk aanwezig zijn, met eenig toezicht belast en aan alle werklieden bekend zijn.

Nadat reeds in enkele plaatsen gedurende de jaren 1905 en 1906 zulke cursussen zijn gehouden, die goed bezocht en met gunstigen uitslag bekroond zijn, heeft de minister van landbouw, nijverheid en handel gemeend daaraan meerdere uitbreiding te moeten geven en eene vaste regeling te ontwerpen. Te dien einde heeft hij de vorige maand, onder voorzitterschap van dr. E. Wintgens, medisch adviseur bij de arbeidsinspectie te 's-Gravenhage, eene commissie benoemd, ter voorbereiding en aanvankelijke uitvoering van zulk een algemeene regeling.

Naar wij vernemen, is tot secretaris dezer commissie bij onderlinge keuze der leden benoemd de heer P. G. Fleischer te Makkum, en heeft de commissie haar taak verdeeld over een zestal districten, met dien verstande, dat de ontworpen algemeene regeling voor allen geldende zal zijn, doch dat elk der leden zich meer in het bijzonder zal belasten met een of meer provinciën of hare onderdeelen. De cursussen zullen kunnen worden aangevraagd, zoowel door vereenigingen van allerlei aard, zooals afdeelingen van het Roode, Witte of Groene Kruis, gezondheidscommissiën, gemeentebesturen, werkliedenvereenigingen, als door bijzondere personen, zooals werkgevers, fabrikanten, geneeskundigen enz., die zich echter allen ter verkrijging van subsidiën voor oprichting of exploitatie moeten onderwerpen aan bepaalde voorwaarden, door te commissie nader aan te geven.

Belanghebbenden kunnen zich voor het verkrijgen van een cursus in hun omgeving en voor nadere inlichtingen reeds thans wenden, tot de navolgende adressen: voor Friesland, Groningen en Drente: P. G. Fleischer, voorzitter van het hoofdbestuur der provinciale Friesche vereeniging Het Groene Kruis, te Makkum; voor Overijsael: dr. H. G. Goossen te Deventer; voor Gelderland: dr. W. Rensaen te Arnhem; voor Noord-Holland en Utrecht: A. de Leur, voorzitter van de afdeeling Amsterdam der vereeniging Eerste hulp bij Ongelukken, te Hoog-Blaricum, en dr. P. J. Barnouw, voorzitter van het hoofdbestuur der Noord-Hollandsche vereeniging Het Witte Kruis, te Amsterdam; voor Zuid-Holland: dr. J. C. J. Bierens de Haan, lid van het hoofdcomité van het Nederlandsche Roode Kruis, alhier, en dr. A. A. J. Quanjer, dirigeerend officier van gezondheid 1e kl., te 's-Gravenhage; voor Noord-Brabant en Limburg: dr. G. W. Bruinsma te Teteringen (Breda).

(„N. R. Crt.")

HET GROOTSTE HOTEL TER WERELD.

We zijn er reeds lang aan gewend geraakt, alles wat afwijkt van 't gewone, in Amerika te zoeken, en dus zal het ons ook niet verwonderen, dat in San Francisco op 't oogenblik 'n hotel gebouwd wordt, dat eenig in zijn soort zal blijken te zijn. 't Krijgt niet meer dan 900 kamers. Naast ieder vertrek bevindt zich een badgelegenheid. Wanneer men flink aanstapt, en zich in iedere kamer niet langer dan een minuut ophoudt, kan men in 15 uur 't gebouw bezichtigd hebben.

Hierbij is dan niet gerekend de groote wandelgalerij, die de respectabele lengte van twee kilometer heeft.

Zeventig artisten, allen oud-leerlingen van de kunst-academie te Rome, werken aan de versieringen der kamers, en wanneer alles op orde is, zal er ongeveer 2000 man personeel noodig zijn.

De kamers voor den gérant worden op vorstelijke wijze ingericht.

't Wonderbaarlijkste van alles is evenwel een reusachtige automaat, die ieder kwartier de bedorven lucht opzuigt, om haar door versche, gefiltreerde en gesteriliseerde lucht te vervangen, die men op iedere gewenschte temperatuur kan brengen.

't Ontbreekt er nog maar aan, dat ons op een goeden dag per telegram wordt medegedeeld, dat deze wondermachine vergat voor nieuwen toevoer te zorgen en in de luchtledige ruimte een paar duizend menschen deed stikken.

In 't land der onbegrensde mogelijkheden zou een dergelijke ramp ons absoluut niet mogen verbazen. (Tel.)

VIJFTIENDE JAARGANG, No. 16. ZATERDAG 20 APRIL 1907

ARCHITECTURA

ORGAAN V.H. GENOOTSCHAP ARCHITECTURA.ET. AMICITIA

BUREAU VAN REDACTIE: H. P. BERLAGE Nzn., Voorz. H. WALENKAMP, A. J. JOLING, W. KROMHOUT Czn., A. VAN BAALEN, D. F. SLOTHOUWER, CORNs VISSER, Leden, — — — — VASTE MEDEWERKERS. K. P. C. DE BAZEL en J. W. H. BERDEN — — — REDACTEUR VOOR HET TECHNISCH GEDEELTE L. ZWIERS — VALERIUSSTRAAT 64 TE AMSTERDAM.

UITGEVERS: J. VAN DER ENDT & ZOON MAASSLUIS. HET ORGAAN MET TECHNISCH GEDEELTE WORDT WEKELIJKS FRANCO TOEGEZONDEN AAN ALLE LEDEN VAN HET GENOOTSCHAP, DE JAARLIJKSCHE CONTRIBUTIE VOOR HET LIDMAATSCHAP BEDRAAGT: VOOR GEWONE LEDEN f 12,—, VOOR KUNSTLIEVENDE LEDEN f 10,—, VOOR BUITENLEDEN EN ASPIRANTLEDEN f 7,50.

STUKKEN EN CORRESPONDENTIE BETREFFENDE DE REDACTIE VAN HET WEEKBLAD TE ZENDEN AAN DEN HEER H. WALENKAMP, BUIKSLOTERLAAN 8 AMSTERDAM; BETREFFENDE HET PLAATWERK »DE ARCHITECT" AAN DEN HEER A. VAN BAALEN, AMSTELDIJK 111 TE AMSTERDAM; BETREFFENDE DE ADMINISTRATIE VAN HET GENOOTSCHAP AAN DEN SECRETARIS, DEN HEER PAUL J. DE JONGH, REGULIERSGRACHT 120, AMSTERDAM † † † † † † † †

INHOUD: Mededeelingen. — Haus »Rheingold« te Berlijn. — Prijsvraag voor de L. C. C. New County Hall. — Kunstgeschiedenis aan de Rijks universiteiten. — Onze portefeuille. — Berichten. — Informatie-bureau. — Gewapend beton-constructie: — Het te verwachten verkeer op de grootscheepvaartkanalen. — Fabriekschoorsteenen en ketelhuizen. — Schoorsteentrekking en zonlicht. — Informatie-bureau.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

1e. Als gewoon lid zijn voorgesteld:
de heeren H. F. Damen en W. J. Rijnja, bouwkundigen te Amsterdam, door de heeren P. J. Pieters en Paul J. de Jongh.

Genoemde heeren zijn, overeenkomstig art. 6 & 5 der Statuten, tijdelijk door het bestuur als gewoon lid toegelaten. De ballotage zal op de eerstvolgende vergadering plaats hebben.

2e. De heer A. M. van Westerop heeft bericht gezonden, gewoon lid te blijven, zoodat hiermede de desbetreffende mededeeling, in het vorig nummer gedaan, vervalt.

3e. De inzender op de prijsvraag van een Telefoonpaal, motto »Madura« wordt uitgenoodigd, zijne teekening te doen afhalen bij den portier van »Parkzicht«, onder opgaaf van het motto; of wel volledig correspondentie-adres (naam en woonplaats) op te geven, waar de teekening kan worden bezorgd.

4e. De laatst verschenen nummers van het Orgaan aan het adres van den heer G. W. Westerhout te Utrecht, kwamen als onbestelbaar van de post terug; opgaaf van nieuw adres wordt verzocht.

5e. Leescirkel.
Aan de leden wordt bekend gemaakt, dat vanaf 29 April as de portefeuilles van den leescirkel gedurende eenige weken niet zullen rondgaan.
De bibliothecaris verzoekt den leden-deelnemers, teneinde de contrôle te vereenvoudigen, den inhoud der portefeuilles op volgorde te leggen.

De 1ste Secretaris,
PAUL J. DE JONGH.

HAUS „RHEINGOLD" TE BERLIJN.

„Ga zoo voort."

Onder de moderne tijdschriften op bouwkunst-gebied bekleeden, zoowel wat inhoud als uitvoering betreft, de Duitsche een eerste plaats. We hebben voor ons liggen het April-nummer van „Deutsche Kunst und Decoration", welke aflevering geheel gewijd is aan het onlangs voltooide huis „Rheingold" te Berlijn, en dat over dit bouwwerk een interessant artikel met schoon uitgevoerde afbeeldingen bevat.

Dit gebouw werd door den architect Bruno Schmitz ontworpen en met beeldhouwwerken van Franz Metzner en Herrmann Feuerhahn versierd. Het dankt zijn ontstaan aan een „caprice" der bierkoningen Gebr. Aschinger, die den inval kregen, dezen architect een werk op te dragen, dat, wat uitvoering en materialen betreft, niet rijk genoeg wezen kon. De architect en zijn helpers mochten het zoo rijk en mooi maken als zij zelf maar wilden!

Het gebouw is in hoofdzaak voor groot concert- en verzamelhuis" bestemd, terwijl ook „de inwendige mensch" er z'n versterking vinden kan. Een hybridische, moderne vereeniging dus van kunst- en epicuristische doeleinden.

Daar 't gebouw echter te midden van smalle straten gelegen is, verbood de Berlijnsche politie, het voor concerten enz., te doen dienen; voorloopig is het niets anders dan een eet- en drinkgelegenheid. Het hoofdmoment van den bouw is de zoogenaamde „Kaisersaal", een concertzaal in schoon, streng karakter, waarmede de tijdelijk erin aanwezige restauratie-tafeltjes een miserable tegenstelling vormen. Verder bezit dit bouwwerk zalen geheel in marmer, (onyx) en brons, in ebben-, mahonie-, palisander-, en satijnhout uitgevoerd. De kelderverdieping bevat een „Steinsaal", ingelegd met kostelijk schelp- en ander mozaïek in groote verscheidenheid.

Het geheel is van grootsche opvatting met prachtige brokstukken; vele twijfelachtige elementen bevat het geheel inderdaad. Maar wat wil men? de vele gezochte details, schaden wel, doch overschaduwen het geheel geenszins. Dat zegt alles. De bouwsom bedroeg 2 millioen 500 duizend gulden; waarvan het grootste gedeelte voor de innerlijke bekleeding en afwerking besteed werd.

Op de lezing van j.l. Zaterdagavond hadden we gelegenheid, eenige deelen van dit bouwwerk in lichtbeeld te toonen. Zoodra we tijd hebben, hopen we in dit blad

er nog op terug te komen; wie er pleizier in heeft, kan het werk in het genoemd tijdschrift zelf bestudeeren.

Zooals gezegd: Het gebouw dankt zijn ontstaan aan een dollen inval van rijk geworden Duitschers, een zelfden inval als Amerikaansche „parvenu's" nogal eens dikwijls krijgen. Men moge dergelijke invallen niet bewonderen. — God gave, dat in ons landje dusdanige onzinnigheden zoo nu en dan uitgehaald werden; dan tenminste zouden enkele bouwkunstenaars gelegenheid hebben, zich geheel naar hun natuur uit te spreken. Maar hiertoe zitten de Hollandsche krenten in den weg. 'n Opdracht hier vangt nagenoeg onveranderlijk aan met de woorden: „Het moet goedkoop zijn, veel lijken, en gauw klaar." Ga nu uw gang maar! Zeker, de oeconomie heeft hare uitstekende zijden. Wij bewonderen haar, zijn zelfs hare priesters; maar..... zij kan te vèr gedreven worden.

'n Enkele maal — 'n héél, héél enkel keertje de gelegenheid te bezitten, zich volkomen te kunnen uitspreken, is toch waarachtig niet te veel gevergd. De bouwmeesters zelf zijn scrupuleus genoeg om van dergelijke gelegenheden geen misbruik te maken; men zij gerust!

In armoede en verdrukking zijn ze groot gebracht, en daarom zal de sobere zuinigheid hen niet spoedig uit 't bloed gaan. Of, is men daardoor soms juist beangst, dat ze uit hun vel springen zullen?

Zeker! Zeker! men moet geen paarlen voor de zwijntjes werpen. Maar daar staat tegenover wat Moppus opmerkt: „De schoonste parelen versieren niet steeds de schoonste nekken; ofschoon de waarde van den hond mede door den halsband, dien hij draagt, bepaald wordt. Voor zoolang hij dien draagt natuurlijk." —

Ziedaar dan het gebouw „Rheingold". Nu een banale bierknijp, welker conceptie volkomen in strijd is met den Bacchusdienst, welke erin verricht wordt. Maar wat doet dat? — Als het gebouw solide is, (en daar ziet het naar uit) zal het deze tijdelijke bestemming wel overleven. Er zijn meer van die wonderen gebeurd. Zijn cathedralen erdoor veranderd, omdat zij soms tijdelijk tot paardestal ingericht werden? W.

N. B. Men leze over dit bouwwerk verder de mededeelingen onder de rubriek „Onze Portefeuille".

DE PRIJSVRAAG VOOR DE L. C. C. NEW COUNTY HALL.

Sinds geruimen tijd ligt op onze leeszaal het programma voor deze prijsvraag voor ieder ter inzage en ongetwijfeld zal elkeen er het zijne over gedacht hebben.

Ik kan niet nalaten op eenige eigenaardigheden te wijzen. Want eigenaardig is dit geval zeker. De London County Council heeft naar een bijna ongewijzigd voorstel van het R. I. B. A. een prijsvraag uitgeschreven voor de nieuwe County Hall en wel internationaal. Dit is een vriendelijkheid, die we natuurlijk gaarne aannemen, maar die toch wel eenige verwondering wekt: de durf van Engeland om zich op monumentaal gebied met de heele wereld te willen meten is wel groot.

Maar dit openstellen voor alle nationaliteiten schijnt niet van ganscher harte gegaan te zijn. Waarom het dan toch gebeurd is, begrijp ik niet.

De president van het R. I. B. A., Mr. Thomas E. Callcutt, zeide in zijn opening Adress van dezen winter, dat hij met ongenoegen hoorde dat deze prijsvraag, die hij overigens zeer toejuichte, openstond voor architecten van alle nationaliteiten en Sir Aston Webb R. A. zeide daarop in zijn Vote of Thanks, dat hij 't daarmede volmaakt eens was, daaraan toevoegende: I do not like the idea, when we have got the building, of seeing it labelled, perhaps „made in Germany" or other foreign country. I hope rather to see it labelled „made in England". En we mogen niet ontkennen, dat Sir Aston Webb groot gelijk heeft en dat de Engelschen wel dwaas zouden zijn, als ze hun County Hall van Londen door een vreemdeling lieten maken.

Maar waar nu aan alle nationaliteiten de gelegenheid gegeven wordt om te toonen op welk peil hun tegenwoordige architectuur staat, en waar de Engelschen de beleefdheid hebben gehad ons mee te laten dingen, daar is het niet meer dan een staaltje van onzen plicht om acte de présence te geven; m. a. w. laten we trachten dat een van de te inzenders, die toegelaten worden tot den eindkamp, een Hollander is.

En onze architectuur heeft in Engeland kans op slagen, vooral bij deze jury. Feitelijk bestaat die slechts uit één lid en wel de zoo bekende R. Norman Shaw, die bijgestaan wordt door mr. W. E. Riley, architect van den Council. De Engelschen hebben blijkbaar een broertje dood aan groote jury's, waarover de heer Callcutt zijn treurige bevindingen van verleden jaar meedeelde.

De heele opzet van deze prijsvraag doet hopen op een bevredigende oplossing. Ook het splitsen in twee deelen verdient, dunkt me, alle aanbeveling, vooral wanneer, zooals hier, de tijd voor de eerste inzending belangrijk grooter is dan die voor de tweede. De heele zaak is overwegend practisch aangepakt; fraaie teekeningen en perspectieven worden niet gevraagd, eenvoudige teekeningen in enkel lijnen zijn voldoende om den jury-leden duidelijk te maken, wat of de ontwerper wil. En bij de eerste inzending zal hoofdzakelijk op de goede indeeling gelet worden.

Bovendien moet er dan een schema voor verwarming en ventilatie bij (ook dit is zelden vertoond) en een schets-begrooting, met de gronden waarop die berust. De bouwsom, helaas, is niet bijster hoog, relatief gesproken, want 850.000 pond is niet veel, wanneer men bedenkt, dat het Parijsche raadhuis, met iets meer dan het halve oppervlak, 22 millioen francs gekost heeft.

Voor het welslagen van de prijsvraag is bij het programma een schetsplan van de hoofdverdieping gevoegd, met de opmerking erbij, dat men dit in 't geheel niet hoeft aan te houden. Het nut hiervan is me niet duidelijk, vooral waar de indeeling zoo absoluut niet monumentaal is, dat we eigenlijk niet weten, wat we er mee aan moeten.

Het kost ongetwijfeld ieder buitenlander groote moeite om uit het lijvige programma wijs te worden en een juist inzicht te krijgen van den dienst in dit gebouw, dat in hoofdzaak bureaux zal bevatten; maar we kunnen ons troosten met de gedachte dat dit voor de meeste Engelschen ook het geval zal zijn.

Trouwens er kunnen hier wel eenige moeielijkheden overwonnen worden, wanneer we een oogenblik een visie krijgen van deze County Hall van de grootste stad van de wereld, die daar langs de Thames zal komen te staan, tegenover het Victoria Embankment, met een façade van 230 Meter, die op een basaltmuur uit het water oprijst.

Deze opgaaf verdient, dunkt me, alle aandacht. S.

KUNSTGESCHIEDENIS AAN DE RIJKS-UNIVERSITEITEN.

Op de Staatsbegrooting voor 1907 zijn credieten toegestaan, waaruit gesalarieerd kunnen worden een gewoon hoogleeraar aan de Universiteit te Utrecht en een buitengewoon hoogleeraar aan de Universiteit te Leiden om de kunst-geschiedenis te doceeren. En deze week bracht de „Staatscourant" het bericht, dat voor de Utrechtsche universiteit de titularis is aangewezen door de benoeming van Dr. W. Vogelsang, onderdirecteur van het Nederlandsch Museum te Amsterdam.

Ik acht het alleszins gepast dat in een bouwkundig weekblad als „Architectura" ten minste met enkele woorden deze belangrijke gebeurtenis worde aangeteekend en besproken.

Het feit is onloochenbaar dat niet alleen de technische beoefening der schoone kunsten in de laatste halve eeuw aanmerkelijke vorderingen heeft gemaakt, ook in ons klein Vaderland, maar daarnevens is de belangstelling in de kunstgeschiedenis, in de innerlijke gronden en beweegredenen, in de uiterlijke invloeden die de ontwikkeling der schoone kunsten hebben geleid, aanmerkelijk toegenomen.

Hier in Amsterdam hebben wij mogen zien, dat zoodra voordrachten over Bouwkunst aangekondigd werden, eene overtalrijke schare hoorders en hoorderessen zich aanmeldde.

Was voor vijftig jaren de artistieke belangstelling in 't bijzonder geconcentreerd op de schilderkunst, — thans is dit geheel anders. Het eerst mocht de Bouwkunst — en voor en na de andere technische kunsten en zelfs al wat men kunstnijverheid is gaan noemen, gaan deelen in de belangstelling voor het Schoone.

Het bewustzijn is weer meer algemeen geworden, dat alle menschelijk werk door denzelfden schoonheids-drang moet bezield worden; dat alle zuster-kunsten dienen samen te werken om aan ons leven een harmonische omgeving te schenken.

Dat aan die algemeene belangstelling nu voortaan bij twee Rijks-universiteiten eene wetenschappelijke leiding gegeven zal worden, zal ten goede komen aan die velen bij der maatschappij, waarin de studeerenden zullen terugkeeren.

Indien wij nu den aard van de breedere moderne kunstappreciatie in 't oog vatten, dan merken wij op, dat niet alleen de verder verwijderde perioden, zooals de middeleeuwen, bij een grooter publiek met aandacht worden bestudeerd, zooals dit blijkt uit het groote bezoek te beurt gevallen aan de Tentoonstelling van Primitieven te Brugge, en de steeds toenemende sympathie voor Praeraphaëlistische kunst. Maar daarmede gaat ook gepaard eene grootere erkenning van de waarde van alle kunstuitingen, op verschillend gebied, die zich ten doel stelt een harmonisch geheel te vormen uit alle werken, die beheerscht worden door de schoonheidswetten omtrent vorm en klaar.

Wil nu de invloed, uitgaande van de nieuw ingestelde leerstoelen pakkend werken op de aesthetische geestesbeweging onzer dagen, dan is het noodig, dat de afwisselende onderdeelen der kunstgeschiedenis die daar voor en na behandeld zullen worden, vooral ook bekeken worden, niet van een al te specialistisch standpunt, dat b.v. beheerscht zou zijn door de uitsluitende behandeling van eene enkele kunst. Maar de universitaire opleiding vraagt dat de behandeling geschiede als een afbeelding van de geeststroomingen van een of ander tijdperk. Die begrippen zullen des te beter ontvangen worden door een gehoor, met zeer verschillende levensaspiraties, naar mate het heeld der kunstgeschiedenis telkens opgebouwd wordt uit meerdere in aard verschillende kunst-uitingen eener periode.

Aangezien de te behandelen stof aan een universiteit niet vooraf door de autoriteiten in onderdeelen wordt vastgesteld, maar aan de Hoogleeraren wordt overgelaten hun stof in onderdeelen te rangschikken en te kiezen, zoo is er slechts eene wijze, waarop de verzekering kan worden verkregen dat aan het hier opgesomde zal worden voldaan, en wel door de aanstelling van zulke wetenschappelijke aesthetici, die door hunne werkzaamheid bewezen hebben, dat hunne studie hen in staat stelt en hun sympathie voor alle schoone kunsten groot genoeg is, om dien noodzakelijken samenhang bij hun onderwijs blijvend in 't licht te stellen.

Aldus opgevat, zullen de aanstellingen, die wij tegemoet zien ook geheel in 't bijzonder de belangstelling der Bouwmeesters wekken, indirect wegens het algemeen belang, dat er mede gemoeid is en direct door het nut dat zij zelven en alle medewerkende krachten uit dat onderwijs zullen kunnen putten.

Mag de thans veldwinnende liefhebberij voor oud huisraad, oude prenten en oude schilderijen in vele gevallen niet meer dan een mode-gril zijn, toch moet erkend worden, dat zelfs die mode ontstaan moet zijn uit eene natuurlijke oorzaak, van vraag naar een krachtiger voedsel voor het meer en meer sprekende schoonheidsgevoel.

Het is die evolutie in onze geestesbeschaving, die geleid en bevorderd kan worden door de opwekkende colleges in de kunstgeschiedenis.

Het geldt daar dus niet eene of andere vakstudie, maar veel meer voordrachten op wetenschappelijken grond, die den toehoorders de beginselen en algemeene grondslagen bijbrengen van de kunstgeschiedenis, waardoor zij aangemoedigd worden, zelf die studie in zulke richting voort te zetten als de latere levensomstandigheden met zich zullen brengen.

Zulke colleges worden ook van groot belang, voor die jeugdige bouwkundigen in beide universiteits-steden woonachtig, die geen studies maken aan de Technische Hoogeschool.

Voor wie zich met voremstaande beschouwingen kan vereenigen, bestaat er zeker reden zich over de benoeming te Utrecht te verheugen. Dr. Vogelsang, die promoveerde op eene dissertatie over laat- en middeleeuwsche miniaturen, gaf daarna in tal van opstellen en voordrachten blijk, dat zijne belangstelling niet tot de schilderkunst beperkt is, maar dat hij ook van beeldhouwkunst en kunstnijverheid, — gelijk trouwens zijn museum-ambt het meebracht — veelzijdige studie maakte.

Dat hij ook aan de bouwkunst zijn aandacht zal wijden, is dan ook zeker geen ijdele hoop.

Indien de Leidsche Universiteit er in slaagt evenzeer voor haar nieuwen leerstoel een docent te vinden, van wien een ruime opvatting zijner taak mag worden verwacht, dan kunnen wij architecten tevreden zijn, want dan zal het kunsthistorisch onderwijs der Nederlandsche Hoogescholen ook aan de waardeering in het begrip van onze kunst ten goede komen.

JOSEPH TH. J. CUYPERS,
Amsterdam. C. B. Ing.

ONZE PORTEFEUILLE.

Journal of the Royal Institute of British Architects. Maart-nummer.

Alma Tadema opent deze aflevering met eene belangwekkende beschouwing over de toepassing oudtijds van marmer, belangwekkend reeds, wijl hij het is die daarover schrijft, hij die zóóveel van de Grieksche en Romeinsche beschaving weet, door zijne uitgebreide persoonlijke navorschingen, studies en scheiscn ter plaatse. Ook merkwaardig dat hij iets van zijne bevindingen in een bijna uitsluitend voor architecten bestemd werk meedeelt.

Van Pompeï vertelt hij, dat daar, behalve voor vloeren, banken, impluvium's, etc., weinig marmer gebruikt werd. De eenigste marmeren zuilen, die hij zich uit Pompeï herinnert, zijn twee onvoltooide zuilen in een nieuw badgebouw en enkele in den tempel van Venus, tijdens de verwoesting in staat van constructie. Evenzoo herinnert hij zich slechts twee marmeren lambrizeeringen in een klein huis achter het Forum en in het huis van Sallustius, welke laatste van verschillende soorten zijn samengesteld, zooals hij in een gro-

produceerde aquarel aantoont. Vreemd derhalve dat somtijds de kostbaarste marmersoorten voor gewoon gebruik werden gebezigd, zoo o.a. in een zeer gewoon huis, ruwe blokken Oostersch albast als voeting voor de bronzen traptstukken van deuren.

Slechts één marmeren openbare fontein herinnert hij zich uit Pompeï.

Bij de beeldhouwkunst wordt dit geheel anders. Schilderkunst viel hiermede niet te vergelijken, hoewel toch somwijlen hooge prijzen werden besteed. Julius Caesar kocht voor zijne openbare tuinen in Trastevere een paar stukken van Timomachos van Byzantium en betaalde daarvoor 192000 gulden. (En die meester was nog niet eens dood!)

Marmer werd ook veel toegepast voor de graftomben buiten de stad, doch altoos als een bekleeding over een baksteenen kern. De Romeinen kregen zoo groote vaardigheid om het marmer bij dunne stukken toe te passen.

Onnoodig te zeggen, dat dit grooten invloed had op hunne profielen.

Te Rome vond het marmer uitgebreide toepassing. Van het paleis van Scaurus het volgende: Scaurus was een partijgenoot van Sulla en had een ontzaglijk fortuin bijeengegaard. Zijn huis, aan den voet van den Palatijnschen heuvel, had een atrium, waarvan het dak gedragen werd door zwart marmeren kolommen van het eiland Chio. Deze kolommen waren 38 voeten hoog, geen huis in Rome had zulke hooge zuilen. Toen deze kolommen tijdens het vervoer over het Forum kwamen, maakte een filosoof, een beschermeling van Scaurus, de luide opmerking: Hoelang zullen de wetten het gebruik toestaan van zulk kosthaar marmer bij burgerwoningen, in het gezicht der goden van gebakken klei, die uwe tempels versieren? De bouwmeester, bij het vervoer aanwezig, kreeg de lachers op zijne zijde met zijn antwoord: zoodra gij op zult houden met het eten van marmotten en varkensklieren aan de tafel van Scaurus, niettegenstaand deze gerechten reeds verboden zijn.

Van de regeering van Augustus wordt gezegd ‚dat hij een Rome vond van baksteen en een Rome van marmer naliet.

Een viertal rijke patriciërs en persoonlijke vrienden van Augustus bedekten de „Campus Martius" met grootsche bouwwerken. Deze vijf mannen bouwden negen portieken, drie theaters, een amphitheatre, vijftien tempels, vijf openbare parken, tuinen, aquaducten, fonteinen, altaren, mausolea, fora, een volledig stelsel van drainage en een brug over den Tiber.

Het marmer vond zijn grootste toepassing wellicht in de Byzantijnsche architectuur, toen het schilderwerk vervangen werd door mozaïek en kleur in alles regeerde.

Marmer, zegt Tadema, moet door een Italiaansche zon beschenen worden, het wit transparent, de schaduwen warm door het licht en door de reflexie.

Zóó is het niet te Londen! Kijk maar eens naar de „Marble arch". Toegepast bij intérieurs, weet hij niets fijners, niets kostbaarders, niets wondervoller dan een goed toegepaste en wel aangebrachte marmeren decoratie. Het is zoo zuiver en glanzend, zoo sterk, nooit ruw en onaangenaam, mits.... het door een man van smaak wordt toegepast.

In een tweede stuk zet Wim. Brindley dit artikel voort, doch dan over „het moderne aanzien" van marmerwerk in architectuur, die behalve de Grieken, Romeinen en Byzantijnen ook mooie voorbeelden geeft van marmertoepassing in de Ottomaansche architectuur.

In dit zelfde nummer een stuk over „Moderne Stadhuizen in Frankrijk", het Stadhuis te Sens (Yonne). 'n Fransch Stadhuis, genre Cordonnier's Vredespaleis. Hierbij is een prachtig geteekend en keurig in elkander gezette plattegrond op groote schaal.

Eindelijk willen we onzen lezers opmerkzaam maken op een gunstig behandeld artikel in dit zelfde nummer over Moderne Kerkgebouwen (in Engeland) met tal van keurige illustraties.

Berliner Architecturwelt. 1ste Afl. 1907.

Het Wijnhuis „Rheingold" te Berlijn van arch. Bruno Schmitz.

Walenkamp gaf op den zesden lezingavond, waar hij eene uiteenzetting gaf van de architectuur nà de Renaissance tot heden en daaraan iets toevoegde over toekomst-architectuur, ook eenige lichtbeelden over het gebouw „Rheingold" in de Bellevue-strasse te Berlijn.

In deze aflevering komen de plattegronden en doorsneden voor van dit gebouw, benevens tal van reproducties naar fotografische opnamen van ex- en interieurs, waaraan toegevoegd eenige kleuren-reproducties naar aquarellen van Bruno Schmitz. Hieraan gaat eene beschrijving vooraf van Leo Nachtlicht — deze naam klinkt haast als een pseudoniem, gezien het gebouw dat hij beschrijft — die geestdriftig zich schaart in de rij der bewonderaars van de werken van Messel (de architect van het bekende Warenhaus) en van Bruno Schmitz. Hij maakt enkele opmerkingen, die we ons veroorloven er uit te pikken, zonder acht te slaan op het verband.

„Om tot zuiverheid van een werk te geraken, moet de kunstenaar zijn eigen vormenspraak hebben. (Het onbeholpen zoeken der jonge architecten naar den nieuwen stijl is niet anders dan het diepgevoelde verlangen naar een eigen uitdrukkingswijze)"

„In onzen tijd, waarin wij weder architectonisch beginnen te gevoelen, moet deze zelfgemaakte taal allereerst eene eenvoudige zijn....."

„De behoefte naar eene schoone omgeving bij den tegenwoordigen mensch gewekt te hebben, is de ontegenstrijdige verdienste van de moderne kunstnijverheid."

„In deze veertien zalen is een rijkdom, zooals nog wel bij geen restaurant in deze mate tot uiting gekomen is. Er gaat een feestgeruisch door deze hallen." K.

BERICHTEN.

Dr. W. Vogelzang, onderdirecteur voor het Nederlandsche museum voor geschiedenis en kunst en privaat-docent in de Kunstgeschiedenis aan de Amsterdamsche Universiteit, is benoemd tot hoogleeraar in de faculteit der letteren en wijsbegeerte aan de Utrechtsche universiteit om onderwijs te geven in de aesthetica en de kunstgeschiedenis.

Het »Handelsblad« van Vrijdag j.l. bevat het navolgend ingezonden stuk met toelichting:

EEN BOUWQUAESTIE.

Ondergeteekende wenscht bekend te maken, dat wegens verkoop van perceel Spuistraat 108, ik genoodzaakt ben 1 Mei a. s. dat perceel te verlaten en de tapijtweverij voor een gedeelte te staken, welke tijdelijke op kleiner schaal zal worden voortgezet in het perceel Spuistraat 106, waar ik voor ca. 20 jaar begon, en hoop mijnen geachten afnemers op tijd te kunnen blijven leveren. Om zulks te voorkomen had ik tijdig mijn maatregelen genomen door aankoop op 15 juli 1906 van de perceelen Keizersgracht 78—80—82 bij de Prinsenstraat, totale oppervlakte van 400 centiaren. De in Augustus aangevraagde vergunning tot bouwen werd mij al zeer spoedig (Oct. d. a. v.) verleend, doch tot mijn zeer groote schade kan met den herbouw niet begonnen worden alvorens het door Bouw- en Woningtoezicht bouwvallig verklaarde perceel 84 is ingestort óf dat de eigenaar het goedvindt zijn perceel inwendig te stutten, ten einde zijn muur, die 0,55 M. over mijn terrein hangt, te kunnen slooperi. Niettegenstaande door mijn advocaat alles is aangewend, om tot een schikking te komen, wordt sinds 8 Januari tot op heden door belanghebbende hieraan gewacht.

Nu is mijn vraag, naar aanleiding van het ingezonden stuk »Worker« in het avondblad van Donderdag 11 April: Wie maakt grooter slachtoffers: de Bankinstelling die tijdelijk wegens den hoogen rentestandaard 8½ pCt. rente eischt, of de bouwpolitie, die tegen aangegeven toestand geen maatregelen schijnt te kunnen nemen, zoodat ik gedwongen ben een kapitaal van ruim f 40,'00 renteloos te laten liggen (nog ongerekend de de kosten van salaris van den opzichter, precario, ent., daar reeds met de werkzaamheden was aangevangen), de aann mer werkloos te laten wachten, de fabriek in tegenstelling met het doel van uitbreiding op kleiner schaal terug te brengen???

Hoogachtend,
J. A. KRUISHINK.

[Wij ontvingen op het bovenstaande de volgende inlichtingen:

In het laatst van Januari heeft het Bouwtoezicht de voortzetting van de werkzaamheden op het terrein van den heer Kruishink (Keizersgracht 82) moeten verbieden, omdat de toestand van den zijmuur van perceel 84 de voorzetting niet gedoogde.

Dit verbod kan worden ingetrokken, wanneer perceel 84 in- en uitwendig voldoende gestut wordt. Voor de uitwendige stutting kan de bouwer natuurlijk zorgen, doch het Bouwtoezicht kan de eigenaar van 84 niet dwingen zelf inwendig te stutten of te gedoogen, dat dit stutten door den bouwer geschiedt. In vroegere jaren is men van meening geweest, dat het Bouwtoezicht dit wel kon doen, doch bij de behandeling der Bouwverordening hebben de daarbij medesprekende juristen anders geoordeeld en met een voorstel om het betwistbare punt in de verordening duidelijk te regelen, daarom niet willen meegaan.

In een dergelijk geval kan het Bouwtoezicht dus niet anders doen dan het werk stoppen en afwachten tot partijen het eens worden.

In de eerste dagen van Februari had men vanwege het Bouwtoezicht een onderhoud met den technischen raadsman van den eigenaar van perceel 84, Deze deelde mede tot welke regeling zijn principaal bereid was. Deze regeling schoen het Bouwtoezicht billijk toe en men deed daarvan mededeeling aan den technischen raadsman van den eigenaar van 82. Daarna werd niets meer van de zaak vernomen.]

OPEN PRIJSVRAGEN.

Prijsvraag van »de Amsterdammer«, Woonhuis-ontwerp. Inlevering 30 April 1907. Programma in No. 52, 1906.

Raadhuis voor Londen. Inlevering 27 Augustus 1907. Mededeelingen in No. 52, 1906.

Van de »Vereeniging van Nederlandsche Kalk-Zandsteenfabrikanten. Inlevering 1 Mei 1907. Mededeelingen in No. 5.

2de Serie prijsvragen van de Lox. Inlevering 30 Augustus 1907. Programma in No. 11.

A. et A. Genootschapsstempel. Inlevering 6 Mei 1907. Programma in No. 12.

A. et A. Omslag voor „de Architect". Inlevering 9 September 1907. Programma in No. 12.

A. et A. Dorpsschool en Aftuiting voorplein. Inlevering 4 November 1907. Programma in No. 12.

Vereeniging »Onderneming en Vrijheid« te 's-Gravenhage. Werkmanswoningen. Inlevering 31 Mei 1907. Mededeelingen in No. 13.

INFORMATIE-BUREAU

van den Bond van Technici, Bureau: .. .. Maurits straat 110, Rotterdam.

Ingeschreven sollicitanten

24	Bouwk. Opz. Teekenaars	22	tot	48	jaar,	f 60	tot f 100 p. m.
9	» Opz. Uitvoerders	23	»	45	»	» 60	» » 80 »
1	Scheepsteekenaar aankom.		»	23	»	»	» » 50 »
9	Waterb. Opzichters	21	»	30	»	» 70	» » 90 »
10	Werktuigk. Teekenaars	20	»	34	»	» 55	» » 100 »
2	Werktuigk.Opz. (Constructeur)	34	»	39	»	»	» » 100 »
2	Electrotechnikers		»	27	»	» 70	» » 80 »
8	Bouwk. Opz.-Teek., aankomend,	18	»	25	»	» 45	» » 65 »
4	Machinisten-Chef	28	»	39	»	» 75	» » 150 »
2	Leeraren Werktuigkunde						
	1 Bouwk., 1 Timmeren	23	»	39	»	» 80	» » 110 »

TECHNISCH GEDEELTE

GEWAPEND BETON-CONSTRUCTIE.

(Vervolg.)

Men beschouwt gewoonlijk François Hennebique als den uitvinder van gewapende betonconstructie, maar hoewel hij reeds in 1879 vloeren gemaakt had, verkreeg hij geen patentrechten voor 1892 en op dat tijdstip waren reeds algemeene constructie-systemen ingevoerd door Coignet en Cottançin in Frankrijk, Möller in Duitschland en Ransome in Amerika. Het systeem-Hennebique bezit de verdienste van bijzonderen eenvoud en de onderscheiding van over de geheele wereld toegepast te zijn; volgens zijn patentrechten hebben aannemers meer dan 10.000 gebouwen opgericht tot een kapitaal van meer dan 240 millioen gulden en men kan veilig zeggen, dat zij hun proeftijd met succes hebben doorgemaakt. Uit wetenschappelijk oogpunt is de methode van Hennebique's berekeningen echter zeer onlogisch en houdt geen verband met bekende feiten; toch verschillen, merkwaardig genoeg, de afmetingen van balken volgens zijn systeem berekend inderdaad niet veel van andere welke volgens andere, meer uitvoerige en schijnbaar meer rationeele methoden berekend zijn. Zoo was bijv. een ligger, berekend volgens het systeem van Prof. Hatt, en bestemd om een gelijkmatig verdeelde belasting van 10.000 K.G. per M. bij een overspanning van 4.80 M. te dragen 42,5 c.M. hoog en 30 c.M. breed, terwijl de bewapening 1 pCt. van de dwarsdoorsnede bedroeg.

De methode van Koenen, welke voor de berekening van de Monier-balken toegepast wordt, gaf dezelfde afmetingen en een Hennebique-ligger van dezelfde maten vereischte 0.96 pct. bewapening om dezelfde belasting te dragen. Daar de moeielijkheden bij de berekening van gewapend beton het duidelijkst zichtbaar zijn en tevens het beste geïllustreerd worden bij de constructie van liggers, zullen wij deze eenigszins uitvoerig behandelen.

De voornaamste moeielijkheid ontstaat doordat gewapend beton een heterogeen materiaal is — een mengsel van stoffen met geheel verschillende eigenschappen — en dientengevolge in eigenschappen sterk afwijkt van homogene materialen. De elasticiteits-coëfficiënt van staal of ijzer is practisch constant binnen toegelaten spanningsgrenzen, maar die van beton wisselt aanzienlijk af met de belasting en ouderdom van dit materiaal. Verder vertoont beton een aanzienlijke blijvende overschrijding der elasticiteitsgrens bij kleine belastingen; deze blijft echter beperkt tot de eerste twee of drie belastingen. De verklaring van deze overschrijding ligt waarschijnlijk hierin, dat in de versche betonmassa gedeelten grind en zand zijn, welke van aangrenzende gedeelten alleen gescheiden zijn door een dun laagje water en cement. Als het cement verhardt, trekt dit laagje samen, en het is gemakkelijk te begrijpen, — hetgeen ook door microscopisch onderzoek bewezen wordt — dat hierdoor poreuze plaatsen in het beton ontstaan. De eerste taak van de belasting in het begin is nu het materiaal zoo samen te drukken ‚dat deze ledige ruimten aangevuld worden, de grind dus vast in het cement te drukken. Een nadere beschouwing van het drukspannings-diagram, in Fig. 13 moge dit verduidelijken.

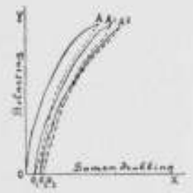

Fig. 13. Spanningslijnen voor beton.

Als een betonkolom van bijv. drie maanden oud voortdurend zwaarder belast wordt, en uit de aanwijzingen daarvan

spanningslijnen worden opgezet, zal men in het algemeen de volgende resultaten krijgen. In Fig. 13 zijn de spanningslijnen voorgesteld van belastingsproeven met een ronde kolom van 15 c.M. diameter en 60 c.M. lang. Bij de eerste belasting was de drukspanningslijn O A, maar bij het langzaam verwijderen der belasting, was de lijn die de spanning en de bestaande samendrukking voorstelde A O1. Dus is O O1 de blijvende overschrijding. Bij het opnieuw belasten der kolom waren de overeenkomstige lijnen O1 A1 en A1 O2, waaruit bleek, dat de overschrijding nog aanzienlijk was, hoewel niet zoo groot als bij de eerste belasting. Nogmaals belast waren de lijnen O2 A2 en A2 O3, terwijl bij latere belasting geen merkbare verandering zichtbaar was.

Men verkrijgt dus een totale blijvende overschrijding O O3.

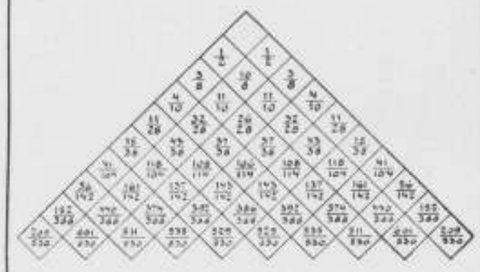

Fig. 14.
Reactie van een balk, vrij ondersteund op gelijke afstanden.

Wij gaan nu over tot de behandeling van eenige meer gebruikelijke methoden van berekening. Het maximum-buigmoment van een balk in gewone gebouwen houdt meestal het midden tusschen dat van een soortgelijken vrijdragenden balk en dat van een balk, die aan de uiteinden ingemetseld is. De bovenstaande tabel (zie fig. 14) geeft de reactie van een balk, die vrij ondersteund wordt op eenige gelijke afstanden en is dienstig voor het bepalen van het buigmoment op een willekeurige plaats. De belasting wordt ondersteld gelijkmatig verdeeld te zijn.

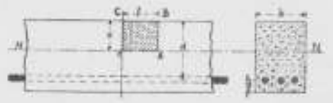

Fig. 15. Hennebique's methode ter berekening van de bewapening van een beton-ligger.

Hennebique's methode. — Zij N N (zie fig. 15) de neutrale as van een balk, voorgesteld in zijaanzicht en dwarsdoorsnede.

A B = x de afstand van de neutrale as tot den bovenkant van den balk;

d de afstand van de bewapening tot den bovenkant van den balk;

b de breedte van den balk;

t de veilige trekspanning in de bewapening, die aangenomen wordt gelijkmatig belast te zijn;

f. de veilige drukspanning in het beton, dat aangenomen wordt gelijkmatig belast te zijn.

a het percentage van bewapening in de dwarsdoorsnede van den balk.

Dan hebben wij, ondersteld dat een betonlaag ter dikte van $\frac{d}{5}$ onder de bewapening ligt, voor het

Moment der drukspanningen bij de neutrale as

$$= f.\ x.\ b.\ \frac{x}{2}$$

Het moment der trekspanningen, die in het beton verloozend,

$$= t\ \frac{a}{100}\ (b\ d + \frac{d}{5})\ (d - x).$$

Ondersteld, dat deze gelijk zijn, dan mogen wij elk gelijk stellen met $\frac{M}{2}$, waarin M het maximum buigmoment is.

Hieruit volgt $f\ b\ \frac{x^2}{2} = \frac{M}{2}$ of $x = \sqrt{\frac{M}{fb}}$ . . . . . (1)

Ook dat $t\ \frac{a}{500}\ b\ d\ (d - x) = \frac{M}{2}$;

$$a = \frac{250}{6}\ \frac{M}{t\ b\ d\ (d - x)} \quad \ldots\ldots\ldots\ldots\ldots\ldots\ldots 2)$$

$$a = \frac{250}{6}\ \frac{M}{t\ b\ d\ (d - \sqrt{\frac{M}{fb}})}$$

b, de breedte, wordt bepaald door den aard der belasting en d wordt aangenomen van 1,5 x tot 2,5 x.

Voor gegeven waarden der andere constanten kan a berekend worden, wanneer M bekend is.

Als d = 2 x, hetgeen gewoonlijk aangenomen wordt, en de waarden van t en f respectievelijk 900 en 24.6 K.G. per c.M.² ondersteld worden, dan is a zeer bij benadering de eenheid, of het percentage der bewapening is 1 pCt.

(Wordt vervolgd.)

HET TE VERWACHTEN VERKEER OP DE GROOTSCHEEPVAARTKANALEN.

(Slot.)

Naar den maatstaf, dien de Benedenrijn aanbiedt, zal het verkeer, zooals zich voorzien laat, worden onderhouden door:

1. schepen van de grootte der sluizen, gesleept door landlocomotieven, tot het vervoer van massa-goederen als steenkool, erts, graan, hout;

2. vrachtstoombooten tot het vervoer van koopmansgoederen, en ter verbinding van de havens onderling, alsmede met de binnenlandsche zeehavens;

3. daar de quaestie van het sleepen naar zee door den zwaren, diep doorhangenden sleepketting is opgelost, zeesleepaken, z.g. zeelichters, ter vermijding van het overladen in de zeehavens;

4. zeestoombooten ter verbinding van de kanaalhavens met de buitenlandsche zeehavens;

5. snelvarende stoombooten tot het vervoer van ijlgoederen en passagiers;

en daarnevens zal er gebruik van gemaakt worden door

6. de meer platboomde rivierschepen uit de door het kanaal gekruiste stroomgebieden, voor zoover deze niet door minder diepgaande normaal-aken vervangen worden.

De vaartuigen, die nu reeds de kanalen bevaren, zijn voor onderscheiden verbeteringen vatbaar.

1e. Een gebrek der lange aken is haar slechte bestuurbaarheid ondanks het 3 M. lange roer. De vervanging hiervan door twee roeren van 3 M. verdient de voorkeur en

wint bovendien 2 M. scheepslengte uit. Daarbij wordt verondersteld, dat het roer in zijn uitersten stand (ongeveer 30 gr.) niet buiten de lijn der scheepswanden uitsteekt.

2e. De schroef moet, ter bevordering van de capaciteit, zoo groot mogelijk genomen worden en reiken van den scheepsbodem tot aan de waterlijn der geladen aak. Het bezwaar, dat dan bij niet of half geladen zijn van het vaartuig de schroef voor een groot deel in de lucht werkt, kan men voorkomen door een tweede schroef van minder diameter. Evenwel bieden de daarvoor noodige steunsels een sterken tegenstand aan het water, zoodat ook deze inrichting niet als volmaakt is te beschouwen. Een naar gelang van den diepgang verstelbare schroef, die dan in haar laagsten stand desnoods onder de kiel doorhangt en waartoe in de schroefas een Universaal-gelid zou moeten aangebracht worden, schijnt wel bestaanbaar, daar op deze diepte geen drijvende voorwerpen te verwachten zijn. Wanneer vóór 't aanvaarden der reis de schroef wordt gesteld en het gelid in de as niet te dicht bij de schroef zit, zal het meerdere krachtsverbruik niet zoo heel groot zijn.

Bij een dubbele schroef zou ook de bestuurbaarheid kunnen winnen, doordat de eene, en wel de binnenste, door het roer zelf gewenteld wordt. Bij een enkele schroef kan dit ook verkregen worden, wanneer de schroef door het dubbele roer zijwaarts meegenomen en dus horizontaal bewogen wordt, waarbij dan weer het zooeven genoemde Universaal-gelid in werking treedt. Dit kan echter alleen, wanneer het schip in lepelvorm gebouwd is, daar anders de steven het water den toegang tot de schroef zou beletten.

3e. De zeeschepen onderscheiden zich hoofdzakelijk hierdoor van de binnenschepen, dat zij tegen den golfslag beschermd moeten zijn. Daar het wegens de geringe doorvaarthoogte der bruggen niet mogelijk is het geheele schip de vereischte hoogte te geven, moet het dek tegen het overslaan der golven en den aandrang van het water bestand zijn, en kunnen alleen de commandobrug met het kompashuisje, het stuurrad en den stuurstoel, zoomede de kap der machinekamer booger gemaakt worden, daar deze zoo noodig weggenomen kunnen worden. De zeeschepen moeten dus twee stuurwielen hebben, een horizontaal achteraan, en een verticaal op de commandobrug.

Een tweede verschil tusschen zee- en rivierschepen is de sterkere bouw der eerste. Wanneer van een kanaalschip alleen het voor- en het achtereind op een hooge golf kwam te rusten, zou 't vermoedelijk in 't midden breken; de zeeschepen hebben daarom minstens 3 Meter diepgang, alzoo 1 Meter meer dan de kanaalschepen. Moeten zij dus op kanalen varen, dan kan de rest der lading pas in de zeehaven ingenomen worden. De grootere hoogte stelt verder als voorwaarde, dat de zeeschepen niet ledig door het kanaal gaan, daar de doorvaarthoogte der bruggen, die slechts 4 Meter bedraagt, dit niet toelaat. Zij moeten derhalve minstens 1 M. lading, die b.v. in erts als ballast kan bestaan, in de zeehaven innemen. De sterkte kan overigens bevorderd worden door een overlangsch middenschot, dat het ruim in tweeën deelt.

Verdere verschillen bestaan in de kosten der verzekering en het aantal koppen der bemanning. Men moet er naar streven, dat de buitengewoon hooge premies der zee-verzekering beperkt blijven tot de eigenlijke zeereis en dat de bemanning alleen voor die zeereis wordt aangenomen.

Aan de zeehaven moet dienvolgens een inrichting zijn, waarbij de volgende zaken aanwezig zijn:

a. een lichte hijschkraan voor het opbrengen en afnemen van de commandobrug en de kap der machinekamer;

b. een bewaarplaats daarvoor;

c. een groote hijschkraan voor het laden van kolen en erts;

d. een voorraad kolen tot aanvulling van de lading der zeeschepen;

e. een voorraad erts als ballast voor de ledig door het kanaal gaande schepen;

f. een kiptoestel tot het onmiddellijk verladen van kolen;

g. een informatie- en een verhuurkantoor.

Deze inrichting kan het eigendom zijn van den Staat of van eene maatschappij.

4e. De grootere hoogte der zeeschepen en de te geringe doorvaarthoogte der bruggen belet de eerste, van het kanaal gebruik te maken, en verleent hun slechts toegang tot het begin- en eindpunt daarvan, terwijl zij den Benedenrijn en vermoedelijk ook de gekanaliseerde Weser opvaren kunnen. Hun voornaamste taak zal zijn de verzorging der buitenlandsche kolen-opslagplaatsen met steenkool.

5e. De golfslag, door een varend schip veroorzaakt, is nadeelig voor de oevers en verbiedt een groote snelheid bij het varen; men zou beide wellicht kunnen voorkomen, wanneer men het water niet van voren en van de zijden toevoerde, doch door het schip heen. Wanneer men hierin eene schacht maakte, die ongeveer een derde van de dwarsdoorsnede van het hoofdspant krijgt voor zoover dit onder water ligt, en waarvan de onderste wand zou kunnen wegblijven, zou het water, dat aanvankelijk van de zijden naar de schroef stroomt, spoedig alleen door die schacht aangevoerd worden. Dit kan natuurlijk slechts daar toegepast worden, waar het noch op laadvermogen, noch op bouwsterkte, doch slechts op snelheid en het vermijden van golfslag aankomt. Of deze laatste hierdoor werkelijk vermeden wordt, zou eerst door proefnemingen moeten bewezen worden; dit voorstel wordt derhalve slechts onder het grootst mogelijke voorbehoud gedaan.

Over de invoering van deze en dergelijke veranderingen zou tusschen de scheepsbouwmeesters en de bevrachters zeker strijd ontstaan, daar de eersten aan het oude zullen blijven hangen en slechts volgens beproefde modellen zullen willen bouwen, terwijl de laatsten gaarne elke verbetering zullen zien aangebracht. Daarom, al zou er ook een geheel nieuwe vloot voor de kanaalvaart gebouwd moeten worden, dan is het toch niet te verwachten, dat die veranderingen zullen worden ingevoerd.

D. K.

FABRIEKSSCHOORSTEENEN EN KETELHUIZEN.

Schoorsteenen en ketelhuizen zijn gewichtige deelen van elke door stoom gedreven fabriek en de bouw van fabrieksschoorsteenen zoowel als de inmetseling van stoomketels vereischt uitgebreide vakkennis en ondervinding. Deze heeft de firma Böttger en Co. te Chemnitz en Aussig a/E. in haar 25-jarige werkzaamheid op dit gebied in den ruimsten zin verworven en honderden uitgevoerde werken in Duitschland, Oostenrijk-Hongarije, Zweden en Noorwegen, Rusland en Roemenië zijn even zoovele sprekende getuigschriften van de buitengewone vruchtbaarheid der firma.

De schoorsteenen dienen niet alleen voor afvoering der verbruikte warme gassen, maar ook om door de ontstaande luchtverdunning versche lucht onder het rooster aan te zuigen. In sterke luchtstroomingen worden de afgewerkte gassen omhoog gevoerd, verdeeld en voor de omgeving schadeloos gemaakt. Hoofdzaak hierbij is het bepalen van de wijdte en de hoogte, waarvoor de soort van ketels en brandstof, alsmede plaatselijke omstandigheden een maatstaf geven.

Van groot gewicht is ook de keuze van een juiste doorsnede. Tegenwoordig gebruikt men bijna overal de ronde doorsnede en wel met toepassing van radiale profielsteenen, die volgens opgedane ondervinding in den schoorsteenbouw

en inzichten van vaklieden hiervoor het meest geschikt zijn. De voordeelen hiervan zijn de volgende: de ronde schoorsteenen hebben boven de vier- en achthoekige schoorsteenen het groote voordeel, dat zij door de geringe en gelijkmatige buitenvlakken den storm beter trotseeren, alsook, dat het verweren der voegen door het gebruik van zuiver passende steenen, waarbij een zeer kleine voeg ontstaat, aanzienlijk vermindert. Daar de bovengenoemde firma haar profielsteenen grooter dan gewone bakstecnen maakt, vermindert het aantal voegen ongeveer een derde. Afgezien daarvan worden de metselaars door de absoluut gelijkmatige ligging der profielsteenen reeds tot het maken van smalle voegen genoodzaakt. Met het oog op het doel der profielsteenen gaat de firma zoowel wat het materiaal als de fabricage betreft, met de meeste zorgvuldigheid te werk. De Böttger'sche profielsteenen worden uit een goede kleiaarde vervaardigd, die met water door machines samengeperst wordt, zoodat een dichte en weinig poreuze steen ontstaat. De groote duurzaamheid dezer steenen tegen weersinvloeden en zuur-inwerking is een belangrijk voordeel dezer steenen. Door de van gaten voorziene ligvlakken wordt een te snelle verwarming resp. afkoeling van den schoorsteen verhinderd. Een innig verband, dat de stabiliteit van den schoorsteen aanzienlijk verhoogt, wordt door het indringen van de mortel in de aanwezige gaten, verkregen. De ronde schoorsteen neemt ook wat de gunstige trekverhoudingen aangaat, door het benutten van de volle doorsnede, de eerste plaats in.

Bij stoomketels zijn voor een goede werking van het bedrijf gemakkelijk toegankelijke kanalen, die ten eerste een goede reiniging veroorlooven en ten tweede de verbrandingsgassen een flinken trek geven, een eerste vereischte. Hét ophoopen van asch in nauwe en moeielijk schoon te maken kanalen veroorzaakt dikwijls groote moeielijkheden. Voor alles is ook de soort van brandstof van belang. Bij minderwaardige brandstof kan voordeelig een zoogenaamde vóórwarming plaats vinden met schuinliggend rooster, terwijl bij betere brandstoffen het oude vlakke rooster nog steeds de beste resultaten geeft. Een voortreffelijk fabrikaat zijn de door deze firma in den handel gebrachte, wettelijk beschermde. Diamant-roosterbaren uit konisch gewalst vloeistaal. De firma is sinds 1880, met het meeste succes, specialiteit in het bouwen van schoorsteenen en de uitvoering van ketelbemetselingen, waarvan de meest uitvoerige getuigschriften van eerste firma's ten dienste steen.

(Industrie-Warte.)

SCHOORSTEENTREKKING EN ZONLICHT.

Eenige belangrijke mededeelingen omtrent de daarbij optredende verschijnselen, komen voor in „Kosmos, Handweiser für Naturfreunde", uitgave van de gelijknamige „Stuttgarter Gesellschaft". Dienvolgens stijgt in 't algemeen de rook van het vlammend of smeulend vuur in de hoogte, omdat de, het vuur omringende lucht, door de warmte uitgezet en verdund wordt. Daar nu deze lichter is, stijgt zij op, de rook met zich voortslepende, ofschoon daarin bestanddeelen voorkomen, zooals b.v. de fijne kooldeeltjes, die specifiek zwaarder dan de lucht zijn.

De schoorsteenen, de vertikaal opstijgende kanalen onzer stookplaatsen, moeten afvoeren en daartoe de luchtzuiging, — de onafgebroken lucht (zuurstof) toevoer — voor de verbranding der brandstoffen vereischt, teweegbrengen. Als 't nu bij hoogstaande zon voorkomt, dat het vuur in den oven of het fornuis stil, doodsch en braak ligt en tevens rook of rookgassen in de omgevende binnenvertrekken dringen, dan schrijft men dit meestal daaraan toe, dat het zonlicht direct op den schoorsteenmond valt. Zorgvuldig ingestelde onderzoekingen door Fr. Kohlrausch, hebben intusschen aangetoond, dat 't daarbij volkomen hetzelfde is, of de schoorsteenuitlaat door de zon wordt beschenen of in de schaduw ligt.

Het verschijnsel is eerder daaraan toeteschrijven, dat de temperatuur in de onmiddellijke omgeving van het gebouw, tengevolge der toenemende verwarming zijner buitenvlakten, door de zonnestralen, hooger is dan inwendig. Hierdoor ontstaat bij de, het gebouw omgevende luchtlaag een opstijgende luchtstroom, die ingelijks een zuigende werking veroorzaakt, doordien hij uit de venster- en deursponningen lucht tot zich trekt. Dit kan onder omstandigheden tot een zoo sterken graad toenemen, dat de schoorsteentrekking te zwak wordt om de rookmassa's op te voeren, zoodat de rook en de rookgassen bij en onder de vuurbedding worden weggezogen. In dit geval warrelen zij uit den stookhaard, langs de vuurdeur- en trekgatopeningen heen en verspreiden zich binnen het vertrek, waarin de vuurhaard geplaatst is.

Blijkens de bovengezegde onderzoekingen kan dus deze werking (het zoogenaamde uitslaan van kachels of schoorsteenpijpen, vooral bij afwisselend warm weer) slechts daardoor worden veroorzaakt, dat de luchtlaag, die het gebouw en zijn dakbedekking omhult, door de intensieve buitenverwarming een krachtiger drijfkracht aanneemt, dan de trekkracht der dampkringslucht, binnen het gebouw besloten.

J. L. TERNEDEN.

ALGEMEENE NEDERLANDSCHE OPZICHTERS- EN TEEKENAARS-BOND .. ..

INFORMATIE-BUREAU.
Secretariaat: - - - - - -
Rijswijkscheweg 3, Den Haag.
Spreekuur iederen Maandagavond van 7—9 uur. .. ..

Ingeschreven Sollicitanten.

14 Bouwk.-Opzichter-Teek. 22—43 jaar, f 80—f 110 's maands,
5 Bouwk. Opzichters 23—45 jaar f 80—f 120 p. m.
2 Bouwk. teekenaars 26 jaar f 80 p. m.
16 Aank. Bouwk. Opz.-Teek., 19—24 jaar f 50—f 75 p. m.
11 Aank. Bouwk. Opzichters, 19—28 jaar f 60—f 75 p. m.
8 Aank. Bouwk. Teeken., 20—24 jaar f 40—f 70 p. m.
2 Assist. Bouwk. Opz.-Teek., 18 jaar f 30 p. m.
1 Opzichter bij Gem. of Mij., 25 jaar f 80 p. m.
1 Aank. Mach.-Teekenaar 20 jaar f 60— p. m.
1 Werktuigk. teek.-constr. 24 jaar f 80 p. m.
1 Aank. Scheeps- en Werktuigk. Teeknaar, 23 jaar f 70 p. m.
1 Aank. Teek. Gew. Beton, 21 j. f 50 p. m.
1 Aank. Teek.-Constr. Scheeps- bouwk. of motorenbouw, 23 j. f 70 p. m.
1 Assistent Machine-teekenaar, 18 j. f 25 p. m.
1 Assistent Ornament-teeknaar, 17 j. f 25 p. m.
1 Burger- en Waterbouwk. Opz.-teek., 31 j. f 90 p. m.
1 Werkmeester op een machinefabriek 50 j. f 100 p. m.
1 Opzichter-machinist 34 j. f 100 p. m.
1 IJzerconstr. bij betonfirma 24 j. f 100 p. m.
1 Aank. Decorateur-teek., 29 j., f 60 p. m.
1 Ass. Electrotechnisch Teekenaar of Monteur, 18 j., f 25 p. m.
1 Ass. Teek. Centrale verw., 18 j. f 25 p. m.
2 Aank. Burger- of Waterbouwk. Opz.-Teek., 20—23 j. f 60—70 p. m.
1 Teek. (IJzer-constructeur), 26 j., f 80 p. m.
1 Fabrieks-Opzichter, 29 j. f 75 p. m.

Zoowel leden als niet-leden kunnen gebruik maken van het Informatie-Bureau.

Inschrijfformulieren voor sollicitanten en alle inlichtingen zijn steeds aan het Secretariaat verkrijgbaar.

VIJFTIENDE JAARGANG, No. 17. ZATERDAG 27 APRIL 1907

ARCHITECTURA

ORGAAN V.H. GENOOTSCHAP ARCHITECTURA.ET. AMICITIA

BUREAU VAN REDACTIE: H. P. BERLAGE Nzn., Voorz. H. WALENKAMP, A. J. JOLING, W. KROMHOUT Czn., A. VAN BAALEN, D. F. SLOTHOUWER, CORNs VISSER, Leden. — — — — VASTE MEDEWERKERS. K. P. C. DE BAZEL en J. W. H. BERDEN — — — REDACTEUR VOOR HET TECHNISCH GEDEELTE L. ZWIERS — VALERIUSSTRAAT 64 TE AMSTERDAM.

UITGEVERS: J. VAN DER ENDT & ZOON MAASSLUIS. HET ORGAAN MET TECHNISCH GEDEELTE WORDT WEKELIJKS FRANCO TOEGEZONDEN AAN ALLE LEDEN VAN HET GENOOTSCHAP. DE JAARLIJKSCHE CONTRIBUTIE VOOR HET LIDMAATSCHAP BEDRAAGT: VOOR GEWONE LEDEN f 12,—, VOOR KUNSTLIEVENDE LEDEN f 10,—, VOOR BUITENLEDEN EN ASPIRANTLEDEN f 7,50.

STUKKEN EN CORRESPONDENTIE BETREFFENDE DE REDACTIE VAN HET WEEKBLAD TE ZENDEN AAN DEN HEER H. WALENKAMP, BUIKSLOTERLAAN 8 AMSTERDAM; BETREFFENDE HET PLAATWERK »DE ARCHITECT" AAN DEN HEER A. VAN BAALEN, AMSTELDIJK 111 TE AMSTERDAM; BETREFFENDE DE ADMINISTRATIE VAN HET GENOOTSCHAP AAN DEN SECRETARIS, DEN HEER PAUL J. DE JONGH, REGULIERSGRACHT 120, AMSTERDAM † † † † † † † †

INHOUD: Mededeelingen, — Onze Portefeuille, — Het Damvraagstuk, — Berichten, — Open prijsvragen, — Informatie-bureau, — Gewapend betonconstructie, — Gedenksteekenen van oude bouwkunst te Axum, in Abessynië. — Over het opnieuw verven van beschilderd en gebeitst hout, — Informatie-bureau,

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

1e. Ter aanvulling van het verslag der 1225e vergadering, voorkomende in „Architectura" no. 14, dient, dat in die vergadering is aangenomen het voorstel van het bestuur om adhaesie te betuigen aan de strekking van het schrijven, ingezonden door het bestuur der Afd. Amsterdam van den Alg. Ned. Opzichters- en Teekenaarsbond en houdende grondslagen eener regeling voor het vaststellen van den normalen arbeidsdag met daaraan verbonden loonregeling, ten behoeve van bouwkundige opzichters en teekenaars.

2e. Leescirkel.

Aan de leden wordt bekend gemaakt, dat vanaf 29 April a.s. de portefeuilles van den leescirkel gedurende eenige weken niet zullen rondgaan. De bibliothecaris verzoekt leden-deelnemers, ter vereenvoudiging der contrôle, den inhoud der portefeuilles op volgorde te leggen.

3e. De inlevering der antwoorden op de prijsvraag voor een Genootschapsstempel moet, overeenkomstig het programma in no. 12 opgenomen, 6 Mei a.s. geschieden.

De 1ste Secretaris,
PAUL. J. DE JONGH.

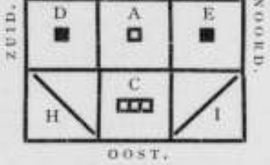
ONZE PORTEFEUILLE.

HET VREDESPALEIS EN DE EERSTE STEENLEGGING.

Dezer dagen bracht het »Handelsblad« de blijde tijding, dat het leggen van den eersten steen voor het Vredespaleis einde Juli of begin Augustus van dit jaar mag worden tegemoet gezien.

»The Boston Architectural Review«, die wij in onze portefeuille van deze week vonden — wat die booten tegenwoordig toch snel varen en de pers in Amerika actief is — bevestigt dit berichtje volkomen en geeft interessante bizonderheden over de mise-en-scène die in studie is, om aan deze gewichtige gebeurtenis een passend symbolisch karakter te verleenen. Geen simpele steenlegging zal het zijn, besprenkeld met Champagne, zegt dit blad, maar een feest van Gerechtigheid en Vrede, stadig preludium van het koor der volken, dat eens in Cordonnier's hallen weerklinken zal.

Op de plaats waar het Vredespaleis moet verrijzen, zal een kunstmatig terras worden gemaakt van kwadratischen vorm.

Het centrum A van dit kwadraat is tevens het centrum van een der gesupprimeerde torens. Daar zal de plechtigheid der eerste steenlegging daadwerkelijk worden ten uitvoer gebracht, daar zal een steen in slappe basterdspecie worden gemetseld, als symbolische aanduiding hoe met uiterst slap bindmateriaal toch onvergankelijke monumenten kunnen worden opgebouwd. Regelmatig in een Grieksch kruis gerangschikt zien we in het groote kwadraat de vijf kleinere kwadraten A, B, C, D en E.

In het midden van B zal een troon worden getimmerd met purper bekleed en met voornamen baldakijn overhuifd. Deze troon zal plaats bieden voor twee personen. Zij zullen naar het Oosten zien, naar de dageraad van een nieuw tijdperk. Aan de zuidzijde zal Cordonnier plaats nemen, aan de Noordzijde, links van Cordonnier, Van der Steur uit Haarlem. Zij zullen elkander niet met de ellebogen mogen aanstooten, weshalve zij door een à jour bewerkt middenschotje zullen worden gescheiden.

Tegenover dit tweetal, in vak C, een eveneens overhuifde zetel voor drie pas benoemde bouwcommissieleden

uit het illustre bestuur der Carnegie-stichting. Zij zullen zien in de richting der ondergaande zon....

Ten Noorden en ten Zuiden zullen bij D en E immense zuilen worden opgericht, Dorisch van vorm met breede abacus, waarboven vuurbekkens. De Noordelijke zuil zal die der Gerechtigheid zijn, de Zuidelijke die des Vredes. Beneden aan de voeten dezer zuilen zullen in kunstige verbreeding wederom zetels worden ontworpen, waarin, ter linkerzijde, aan den voet der Gerechtigheidszuil Knuttel plaats zal nemen, ziende naar het Zuiden, ter rechterzijde, aan den voet der Vredeszuil, Muysken, ziende naar het Noorden; Knuttel en Muysken elkander dus in de oogen blinkend.

Op den dag van het feest zullen de vuurbekkens worden aangestoken, over de gansche plechtigheid rook, vuur en warmte verspreidend. Om te voorkomen dat de natuur, die, waarheidslievender dan de mensch, demonstratief als bij Kains offer, den rook der vuurbekkens naar beneden doet slaan, zal ter rechterzijde van beide laatstgenoemde zetels een knopje worden aangebracht, waarop slechts gedrukt behoeft te worden om een toestel in beweging te zetten die den rook, als bij het offer van Abel, regelrecht de hoogte doet ingaan.

In de vakken F, G, H en I zullen rijen zetels worden gemaakt in diagonaal richting, elk ruimte biedend voor 215 plaatsen, overeenkomende met het aantal mededingers op één na in de groote prijsvraag. Dit cijfer eenmaal voor één dier vakken aangenomen, werd het van zelf ook aangehouden voor de overige drie vakken. Vak F zal uitsluitend gereserveerd blijven voor de gelukkige architecten over den aardbol verspreid, die hunne talenten gewaagd hebben aan de oplossing van het Vredespaleisvraagstuk. Zij zullen plaats nemen in de rangorde zooals de jury ze geschift heeft, d. w. z. de goeden achteraan, de minder goeden voor aan, aan de spits no. 2 der bekroonden en zoo voorts. Met deze attentie meent men zelfs de protesteerende en procedeerende architecten aan zich te verplichten en hen wit te doen zien, wat hun zwart toeschijnt:

Vak G is bestemd voor de jury-leden en genoodigden. De jury-leden natuurlijk vooraan, gezeten op Henri-deux stoelen. Dr. Cuypers op een oud-Hollandschen stoel met Vlaamsch-Fransch snijwerk, overeenkomstig zijn laat ontloken liefde voor dit genre.

Vak H voor het Bestuur en de leden der „Maatsch. t. b. d. Bouwkunst" en hare afdeelingen, vak I voor het Genootschap „Architectura et Amicitia" en eenige Buitenlandsche bouwkundige vakvereenigingen.

Cordonnier en Van der Steur zullen gekleed zijn in los Louis-treize-gewaad met breedgeranden hoed op zwierigen haartooi. De drie toegevoegde bouwcommissie-leden uit het Bestuur in de kleuren van het statigst modernisme: zwarten rok met hoogen hoed.

De figuren aan den voet der zuilen in colbert en fantasiehoed.

Een beetje armelijk wellicht, doch stilgemäss.

De architecten in nationaal kostuum. De overigen naar verkiezing.

De plechtigheid der steenlegging zal door een hooge – nog ongenoemde – autoriteit worden geleid en volbracht, hierin bijgestaan door een naar, die, naar ouden trant, op het daarvoor aangewezen oogenblik, uit een kunstig in de Vredeszuil gemaakt deurtje, naar voren treedt met truffel, kalkbak en specie, welke hij den leider overhandigt. Dit zal niet eerder geschieden, dan nadat door genoemden ongenoemde een geestdriftige rede zal zijn gehouden over de Vredesgedachte, de Carnegie-donatie en het Vredes-monument in wording. Ook deze speech is reeds tot in onderdeelen vastgesteld. Wij willen slechts het volgende overnemen: Over de prijsvraag, de jury en de bekroning zal met enkele donzige woorden worden heengegleden om de gevoeligheid der aanwezige architecten niet te kwetsen en Van der Steur geen mal figuur te laten slaan. Alleen het schitterend resultaat zal in herinnering worden gebracht, waarbij Cordonnier naar voren zal treden met V. d. Steur aan zijn linkerhand om buigend te danken, zooals dit op het tooneel gebruikelijk is. Beiden zullen met sierlijken zwaai hunne flambards in rechtsche richting afnemen en weer opzetten om daarna hunne plaatsen te hernemen. Dan zullen de verdiensten van Knuttel als uitmuntend regisseur van het gansche stuk worden in herinnering gebracht, waarbij Knuttel dan op één knie bij de Vredeszuil neerzijgt. Voorts iets over samenwerking en moreelen steun, zelfs in wanhopige gevallen — hier heffen de leden der Maatschappij van Bouwkunst hunne handen omhoog —; over de schoone toekomst der architectuur — de leden van »Architectura et Amicitia« zwijgen als moffen —; over oorlog en vrede; over de soort neutraliteit die niet in het gedrang komt — hier krijgt Van der Steur een gefingeerde flauwte, waarvan Cordonnier hem bijbrengt —; over het beginsel van arbitrage met daaraan verbonden jurybegrip van trouwe, vrije mannen — hier buigen de zes juryleden —; over de zegeningen van den arbeid, zelfs wanneer deze schijnbaar nutteloos is — handgeklap van de zijde der 215 architecten onderbreekt dan voor goed de rede van den leider dezer plechtigheid, waarna op een teeken door hem gegeven, muziek zal invallen van achter de gerooide boomen, de zuilen van Gerechtigheid en Vrede beginnen te rooken en te vlammen, Knuttel en Muysken op z'n hardst op hunne respectieve knopjes gaan drukken en alles zich oplost in plechtig koraalgezang en sissend vuurwerk.

Als 'n bewijs hoe zeer „The Boston Architectural Review" op de hoogte is van alles wat hier zelfs vroeger gezegd en geschreven werd, bericht zij te weten dat deze wijze van steenlegging ook door den architect Poggenbeek een „gelukkige noviteit" wordt genoemd. Waarmede wij het volkomen eens zijn!

LUSTIGE BLATTER No. 16.

Op de titelplaat een Pruisisch overste als de »groote oorlogsduivel«, gespoord, monocle, epauletten en twee horens op zijn grimmig lachenden kop, luisterend naar een gehoornd adjudant, ootmoedig met z'n staart in de hand iets voorlezende:

De adjudant:.... de lijst der verongelukte schepen gaat nog verder: »Groszer Kurfurst« — »Augusta« — »Jules Ferry« — »Farfadet« — »Eber« — »Adler« — »Jean Bart« — »Iltis« — »Jéna«....

De groote oorlogsduivel:... Genoeg, genoeg, wanneer dàt in Vredestijd al mogelijk is, dan hebben we ook geen oorlog meer noodig en kunnen we best aan de Vredesconferentie in Den Haag meedoen!

W. KROMHOUT Cz.

HET DAM-VRAAGSTUK,
(door K. van Rijsen Jr.)*
II.

Wat verstaat men al zoowat onder het „Damvraagstuk"?

Op deze vraag worden zeer verschillende antwoorden gegeven. En geen wonder! Want niet alleen loopen de sympathieën onder de menschen-kinderen zeer uiteen, maar ook de rekbaarheid van het probleem zelf geeft daartoe zoo alle aanleiding.

Wat hangt er b.v. veel af van het standpunt van waaruit men den Dam beschouwt, van uit een technisch-, een economisch-, of één historisch standpunt. En niet minder van de zijde van het vraagstuk waarop men het oog gericht heeft, op de practische of op de aesthetische zijde. Kortom, het hangt er maar van af, welke eischen men aan den Dam stelt.

Ten einde deze spraakverwarring, die een goede oplossing van het vraagstuk meer in den weg staat dan men misschien denkt, binnen zekere proportiën terug te brengen, zou het van veel belang zijn, zoo „de omvang van het vraagstuk" eens — zij het ook bij benadering — kon worden vastgesteld.

Het zij mij vergund, voor ik op de kwestie verder inga, daartoe een poging te wagen.

De eenvoudigste weg om tot dat doel te geraken is m.i. de beantwoording van deze twee vragen: 1stens „Wat mankeert er aan den Dam c.a.?" en 2ns „Wat moet er van den Dam c.a. worden?"

Tot dat einde stel ik mij voor aan een aandachtige beschouwing te onderwerpen het vijftal onderdeelen, waarin het vraagstuk is te splitsen, te weten: a. de capaciteit der toegangen; b. de grootte van het plein als verkeerscentrum; c. de vorm van het plein; d. de verhouding van het plein tot het hoofdgebouw, en e. de bebouwing van het plein. Alzoo een tweetal practische- en een drietal aesthetische onderdeelen, die ik achtereenvolgens wensch te observeeren.

Vooraf echter dient geconstateerd, dat ik mij daarbij niet wil laten ophouden door den overigens aanlokkelijken omweg, waarvoor zich enkele stemmen hebben doen hooren; om n.l. langs den weg van wetenschappelijk- historisch onderzoek en het in verband daarmede overzien van de geheele kaart der Hoofdstad, tot een oplossing van het probleem te komen.

Het valt niet te ontkennen, dat het Damvraagstuk meestal op zeer vluchtige, oppervlakkige wijze besproken wordt, verre beneden de waardigheid van het onderwerp. Maar die wetenschappelijk-historischen, geographischen omweg acht ik toch vrijwel overbodig en maakt onwillekeurig op mij den indruk, dat men op die wijze het probleem met geweld gewichtiger maakt dan het reeds is.

Ongetwijfeld hebben we, bij het zoeken naar een oplossing, rekening te houden met de twee feiten, dat de Dam sedert eeuwen was en nog is het economische- zoowel als het historische centrum van Amsterdam. Elk plan, dat deze eischen over het hoofd zag, zou reeds daarom verwerpelijk zijn.

Daarom mag de Dam ook nooit worden wat men b.v. van de Groote Markt te Brussel gemaakt heeft, n.l. een van het hoofdverkeer zoo-goed-als afgesloten binnenplein; want dat zou in strijd zijn met de sinds zooveel eeuwen duidelijk aangewezen bestemming. De Dam mag echter evenmin in een banaal, modern-bebouwd plein herschapen worden; want dat zou in schrille tegenstelling wezen met zijn historie.

In deze twee — haast onverzoenbare — en toch ook onafwijsbare — eischen zit dan ook een niet gering deel der moeilijkheden, die het vraagstuk tot een uiterst interessante kwestie maken.

Overigens hebben we het Damvraagstuk te nemen, zooals het zich thans, na het amoveeren der Oude Beurs, aandient en moet bij een redistributie rekening gehouden worden met de eischen en met de richting van het verkeer zooals zich dat in den loop der jaren heeft ontwikkeld. Dieper op deze zaak ingaan heeft m.i. geen practisch nut.

a. De capaciteit der toegangen.

Het Damvraagstuk is in de allereerste plaats een kwestie van toegangen. Wanneer men zich met aandacht plaatst boven een plattegrond van den Dam met omgeving, dan valt dat dadelijk in het oog.

Maar meer nog, als men zich de moeite geeft, om bij elk der vijf bekrompen uitgangen eenige oogenblikken post te vatten, dan heeft men werkelijk geen duimstok noodig om tot de gevolgtrekking te komen, dat die poorten van onvoldoende capaciteit zijn.

Dat men die toegangen zoo lang als maar mogelijk was, onaangetast liet, is allesins verklaarbaar. Het dokteren aan zulke kostbare stadsgedeelten liet de openbare kas niet dan bij hooge uitzondering toe; piëteit voor het werk der voorgeslachten hield daarvan ook al terug; en de wetenschap, dat met de verbreeding der toegangen de intimiteit van het plein gevaar liep, maande tot voorzichtigheid.

Doch met de jaren verliep ook het geijl en het verzetten der bakens werd slechts een kwestie van 'tijd. De Dam is nu eenmaal geen Piazza di S. Marco of Grand' place de Bruxelles. Integendeel, de Dam is gebleven het belangrijkste centrum van verkeer. En met den groei der stad nam het verkeer zulke afmetingen aan, dat bestendiging van den toestand eenvoudig onmogelijk werd.

Het eerst kwam aan de beurt de toegang vanaf het Damrak. Sedert toch het spoorweg-verkeer, op een der stations-eilanden, juist tegenover dat Damrak zijn hoofdkwartier had opgeslagen, bleek al heel spoedig, dat de passage langs de Oude Beurs niet tegen haar nieuwe taak was opgewassen.

Jammer, en nog eens jammer, dat voor de verbastering van dien toegang een monument is moeten vallen, dat den naam van zijn bouwmeester eerde en dat nog eeuwen had kunnen dienen, zij het dan ook voor een ander doel, dan waarvoor het was opgericht.

Maar er was nu eenmaal niets aan te doen; het schoone gebouw was geworden een sta-in-den-weg (had men het maar op Amerikaansche wijze naar een veiliger plekje kunnen verrollen) en met een traan in het oog heeft de Gemeenteraad, na zeer lang beraad, het doodvonnis bekrachtigd. Met de betaling van dezen bloedprijs was althans het practisch bezwaar daar opgeheven.

Zooals het thans is, kan het natuurlijk ook niet blijven; die enorme Damrak-bres doet den Dam in het niet verzinken.

Maar dat is immers ook niet de bedoeling?

De tijd zal raad brengen. Het is tenminste goed gezien, de bebouwingsplannen voor het Oude Beurs-terrein op te schorten tot een generaal plan voor den Dam is vastgesteld.

Als er nu geen spaak in het wiel wordt gestoken, dan kunnen we weldra een drietal andere benauwde toegangen aan de beurt zien komen, n.l. de Beursstreg, den Vijgendam en de Vischsteeg en in verband daarmede de aangrenzende gedeelten van de Warmoesstraat en de Nes.

Het mag zeker overbodig heeten, de schrijnende noodzakelijkheid van die verbetering hier nog eens aan te toonen. Gedurende tal van jaren is op de onhoudbaarheid van den Oostelijken Damhoek gewezen en niet ten onrechte is de toestand aan die zijde, met het oog zoowel op de bekrompen toegangen als op de vervallen bebouwing, een chaos genoemd.

Dat het stedelijk bestuur gemeend heeft, dien chaos thans eerst te moeten aanpakken, verdient dan ook te worden toegejuicht. Zonder twijfel dringt de nood daar thans het meest. Trouwens, dat het met de indiening van zijn bekend onteigenings-plan handelde in den geest der burgerij, kan

*) Wegens omstandigheden buiten mijn wil is de voortzetting dezer artikelen vertraagd.

als tamelijk-zeker worden aangenomen; nu dat plan met unanieme instemming is begroet.

Het valt niet te ontkennen dat het zoet ook hier weer niet onvermengd is. Al is er geen sprake van een offer, als gevraagd werd voor de verbreeding van den Damrak-toegang, toch gaat het den Amsterdammer aan het hart, afscheid te moeten nemen van het Commandantshuis en van de historische partij met het bekende poortje aan 'den Vijgendam. (Een herbouw van het laatste behoeft m.i. niet uitgesloten te zijn). Wat evenwel het zwaarste is moet het zwaarste wegen; terwijl toch ook moet erkend worden, dat het Commandantshuis uit een schoonheids-oogpunt maar weinig presteert en dat het bewuste poortje c.a. niet alleen zeer bouwvallig wordt, maar toch ook veel te weinig hoogte heeft, om in zijn nieuwe functie als plein-bebouwing nog een goed figuur te kunnen maken.

Wanneer nu dit dure grapje achter den rug is, dan resten er nog twee toegangen, waar de toestand wel niet zoo disparaat is als aan de Oostzijde, maar die toch ook elken dag luider om verbreeding roepen: ik bedoel de spleet, die toegang geeft van uit de Paleisstraat en de waardige pendant aan de andere zijde van het Paleis, genaamd Mozes- en Aäronstraat.

De Paleisstraat is op den hoek van den Dam maar iets meer dan 7 Meter en de Mozes en Aäronstraat meet op iets meer dan 7 Meter en de Mozes- en Aäronstraat meet op

Als ik nu in herinnering breng, dat deze twee stegen haast de eenige beschikbare doorgangen zijn van het ontzaglijk verkeer tusschen de Oostelijke en de Westelijke helft der City; of liever, tusschen het hart der Oude stad met de daarachter liggende havenbuurten eenerzijds en de uitgebreide Westelijke, Noord- en Zuid-Westelijke kwartieren anderzijds, dan is, dunkt mij, al voldoende bewijsmateriaal bijeengebracht voor de bewering, dat ook die twee passages een aanmerkelijke verbreeding zullen moeten ondergaan. Een aandachtige beschouwing van de werkelijkheid, gedurende eenige minuten op de drukste tijden van den dag, zal dan ook ieder, die niet moedwillig de oogen toeknijpt, de erkentenis afdwingen, dat doorgangen van minstens de dubbele capaciteit hier geen weelde zouden zijn.

Daarmede wil ik nu niet gezegd hebben, dat de verbetering van deze twee Westelijke Dam-toegangen evenzeer zonder verwijl moet ter hand genomen worden; dat toch zou met recht „al te veel geëischt" zijn. „Keulen en Aken zijn immers ook niet op eenen dag gebouwd!"

Maar wat ik daarmede wel zeggen wil is, dat een gemaal plan voor de oplossing van het Damvraagstuk m.i. incompleet zou zijn, zoo de verbreeding dezer beide toegangen daarin niet ware opgenomen.

(Wordt vervolgd.)

BERICHTEN.

— In de laatste zitting van den Haagschen Gemeenteraad werd het ontwerpen van het uitbreidingsplan dier gemeente opgedragen aan den architect H. P. Berlage Nzn.

— De heer J. W. H. Berden, directeur der kunstnijverheidschool te Amsterdam, een Katholiek, heeft een volksboekje geschreven met studiën voor onzen tijd« in de serie Geloof en Wetenschap, over Christelijke kunst. Het schijnt een ietwat zonderling werkje; o. a. komt er de versleten meening in voor, dat alleen Gothiek christelijke kunst zou zijn, en meer van die rare dingen.

Jan Kalf pakt deze wijsheid leuk aan in Van onzen Tijd, fijn, zooals hij dat kan, en scherp.

»In de eerste plaats zij er aan vastgehouden, dat, wanneer wij zoeken naar het eigen wezen der christelijke kunst, door deze bezigheid-zelve reeds wordt aangeduid, dat wij iets onderscheidends wenschen te vinden en dus terzijde laten alwat christelijke met andere kunst gemeen heeft. Eischen van techniek en aesthetica vallen dan buiten dit onderzoek, wijl de term christelijke kunst onderstelt, dat er van kunst sprake is, van verschijnselen dus, welke alle eigenschappen bezitten, noodig om hen in de sfeer der schoonheid te heffen. Maar temidden van het geheel dezer verschijnselen, temidden van alle kunst, zoeken wij die aparte, die eigenaardige, welker bizonderheid in haar christelijkheid bestaat.

»Aanduidenderwijze kunnen wij dit bizondere gemakkelijk benaderen. Volgens een bekend verhaal zou Napoleon, toen hij de kathedraal van Chartres binnenkwam, hebben gezegd: een atheïst moet zich hier niet op zijn gemak gevoelen« en van Renan is geboekt, dat hij, na een bezoek aan Sacro Speco (bij Subiaco), die nog zoo weinig ontsloten schatkamer van oude schilderkunst, afscheid nam met de woorden: »Wie naar Sacro Speco gaat, moet dadelijk weer omkeeren, of geloovig worden.«

Ter plaatse, waar zulke uitspraken mogelijk waren, voelt men zich in de nabijheid van het onderscheidend kenmerk der christelijke kunst, voelt ook dat dit eenig-wezenlijke door den heer Berden werd vergeten, en zegt hem: christelijk is de kunst, die in haar verschijning het getuigenis draagt te zijn ontbloeid aan een christelijk gemoed.

De heer Berden kunst, tengevolge zijner miskenning van hetgeen wezenlijk de christelijke van andere kunst onderscheidt, uitteraard in de grootste moeilijkheid, wanneer hij het verschil in opvatting tusschen antieke en christelijke kunst i j de uitbeelding der menschelijke figuur heeft te bespreken.

»De antieke, zegt hij, zocht meer in het bizonder den materieelen vorm om het menschelijk lichaam schoon te styleeren — de christelijke daarentegen streeft naar vertolking van het geheele wezen van den mensch met styleering zoowel van zijne innerlijke gemoedsstemming als van die zijner uiterlijke lichaamsvormen.« Hij licht dit later nog nader toe: »Neem het gelaat van welk klassiek beeld ook, het behoudt ondanks de styleering altijd een verstorende physionomie. De gebeeldhouwde figuren der 13de eeuw vertoonen daarentegen een onverbeterlijk levendige physionomie van vrome, deugdzame zielen, van denkers, geleerden of volkstypen,

En het beginsel formuleert hij: »De Christelijke Kunst heeft, overeenkomstig haar beginsel van waarheid, de figuren te ontleenen aan de werkelijkheid, zooals deze zich in de samenleving vertoonen en te styleeren behalve door mooie lijnen bovendien ook nog door mimische houding, gelaatsbeweging en draperie-schikking.«

Er valt hier zeker in de eerste plaats een onvoldoende bekendheid met de klassieke kunst te constateeren. Want heel een reeks van portretkoppen, van Grieksche zoowel als van Romeinsche beeldhouwers, vertoont ons een kunst van gelaatskarakteristiek, van doordringen in het individueel kenmerkende der modellen, waarbij de physionomie-kunst der Gothiek, als geheel, zeer zeker verre ten achter staat.

Indien niettemin den schrijver moet worden toegegeven, dat de christelijke kunst (wat lang niet identiek is met »de Gothieke of »de derteinde eeuw« !) iets waarlijk edelers van het menschenbeeld heeft gemaakt, dan de antieke het vermocht, dan dient er toch dadelijk bijgevoegd, dat die superioriteit niet ligt in de volmaakter uitbeelding eener, voor beide dezelfde, werkelijkheid, maar in de waarneming eener vollediger realiteit.

De waarheid schijnt mij, dat de christelijke kunstenaar, krachtens zijn christelijkheid-zelve, niet gebonden is aan »de figuren der werkelijkheid, zooals deze zich in de samenleving vertoonen«, maar dat hij aan zijne trans, cendentale levensbeschouwing gesublimeerde figuren heeft te ontleenen die voor hem in niet geringer mate realiteit zijn, dan de tastbare werkelijkheid dat was voor den Griek.

Met de werkelijkheid ook voor den christen-kunstenaar tot het zintuigelijk waarneembare te beperken, miskent de heer Berden diens meest eigen domein, miskent hij wat den H. Augustinus deed getuigen: »pulchritudinis natalitia in paradiso quaerenda« en wat Leonardo kon doen verklaren, toen hij zijn »Avondmaal« geschilderd had: »che la testa di Christo non voleva cercare in terra« — dat hij voor des Heeren aangezicht het voorbeeld niet op de aarde had willen zoeken, al voelde hij zich ook nog onmachtig het te vinden.

»Het Christendom«, aldus mgr. Borret, »heeft voor het ideaal een nieuwe wereld geopend, de wereld van geloof en hoop en bovennatuurlijke liefde, die een terra incognita voor de oude kunst bleef. Daarom heeft men terecht kunnen zeggen, dat het Christendom een eigenaardigen schoonheidsvorm heeft geschapen, namelijk de uitdrukking, vooral die der heiligheid, der zalen die boven de ziel zijn, waarvan sommige Heidenen wel een klaring maar geene kennis hadden. Hunne kunst kon daarom, en dikwijls met groote volmaaktheid, het zinnelijke schoon konterfeiten; maar voor het bovenzinnelijke had zij geen representatief vermogen: dat zag zij niet«.

Dit essentieele verschil tusschen antieke en christelijke kunst niet gevoeland, doet de heer Berden der eerste het onrecht haar te kleineeren, omdat zij niet bereikte . . . wat te bereiken zij nimmer heeft gepoogd. En alsof het geestelijk ideaal der christelijke kunst met de vormenschoonheid der antieke onvereenigbaar ware, construeert hij tusschenbeide een tegenstrijdigheid — waar alleen divergentie bestaat — om dan den ondergang der christelijke plastiek te verklaren, niet uit de omstandigheid, b.v. dat de christelijke overtuiging verslapte, maar uit het feit . . . . dat Nicolo Pisano antieken bestudeerde!

Met den zelfden parti-pris stelt hij ook in de architectuur klassieke en christelijke kunst tegenover elkander en durft dan de »kunsttheoretising naar rationeele grondslagen« voor het christendom vindiceeren »in tegenstelling met de vóór-christelijk naar onveranderlijke typen en canonieke getalverhoudingen«. Dat de schrijver de Romeinsche praal-architectuur vervoordeelt is begrijpelijk, maar dat hij in zijn generaliseeren ook redelijkheid schijnt te ontzeggen aan den Griekschen tempelbouw en de Romeinsche utiliteitsconstructies gaat toch alle perken te buiten.....

(N. R. C.)

OPEN PRIJSVRAGEN.

Prijsvraag van »de Amsterdammer«, Woonhuis-ontwerp. Inlevering 30 April 1907. Programma in No. 52, 1906.

Raadhuis voor Londen. Inlevering 27 Augustus 1907. Mededeelingen in No. 52, 1906.

Van de »Vereeniging van Nederlandsche Kalk-Zandsteenfabrikanten. Inlevering 1 Mei 1907. Mededeelingen in No. 5.

2de Serie prijsvragen van de Loo. Inlevering 30 Augustus 1907. Programma in No. 11.

A. et A. Genootschapszegel. Inlevering 6 Mei 1907. Programma in No. 12.

A. et A. Omslag voor „de Architect". Inlevering 9 September 1907. Programma in No. 12.

A. et A. Dorpsschool en Afsluiting voorplein. Inlevering 4 November 1907. Programma in No. 12.

Vereeniging »Onderneming en Vrijheid« te 's-Gravenhage. Werkmanswoningen. Inlevering 21 Mei 1907. Mededeelingen in No. 13.

INFORMATIE-BUREAU

van den Bond van Technici,
Bureau: .. ..
Mauritsstraat 110, Rotterdam.

Ingeschreven sollicitanten

24	Bouwk. Opz. Teekenaars	22	tot	48	jaar,	f 60	tot	f 100 p. m.
10	» Opz. Uitvoerders	23	»	45	»	- 60	»	- 90 »
1	Scheepsteekenaar aankom.		»	23	»	-	»	- 50 »
8	Waterb. Opzichters	24	»	30	»	- 70	»	- 90 »
10	Werktuigk. Teekenaars	20	»	34	»	- 55	»	- 100 »
2	Werktuigk.Opz. (Constructeur)	34	»	39	»	-	»	- 100 »
2	Electrotechnikers		»	27	»	- 70	»	- 80 »
8	Bouwk. Opz.-Teek., aankomend.	18	»	25	»	- 45	»	- 65 »
4	Machinisten-Chef	28	»	39	»	- 75	»	- 150 »
2	Leeraren Werktuigkunde	23	»	39	»	- 80	»	- 100 »
1	Leeraar Timmeren							

TECHNISCH GEDEELTE

GEWAPEND BETON-CONSTRUCTIE.

(Vervolg.)

Koenen's methode. — Koenen voerde deze methode in omstreeks 1886, voordat ergens experimenteele onderzoekingen naar de eigenschappen van gewapend beton gedaan waren. Deze methode heeft evenals die van Hennebique

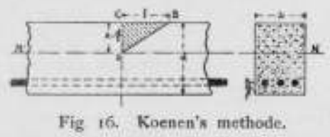

Fig 16. Koenen's methode.

het voordeel van eenvoud en het nadeel van niet logisch te zijn. Zij fig. 16 een balk, voorgesteld in zij-aanzicht en dwarsdoorsnede. De neutrale as N N wordt ondersteld te liggen op het midden der balkhoogte en de spanning op een willekeurige plaats wordt aangenomen in evenredigheid met den afstand van de neutrale as, zoodat O B C nu het spanningsdiagram is voor het beton onder druk. De bewapening is aangebracht op een afstand van $\frac{d}{6}$ vanaf de trekzijde van den balk. Indien wij dezelfde letters gebruiken als in het bovenstaande voorbeeld hebben wij:

Moment der drukspanningen bij de neutrale as

$$= f \frac{x}{2} b \frac{x}{3}$$

Moment der trekspanningen

$$= \frac{a}{100} t b d \left(\frac{5}{6} d - x\right)$$

Nemen we $x = \frac{d}{2}$ en deze momenten gelijkstellend met $\frac{M}{2}$ als boven, dan hebben wij

$$f \frac{b d^2}{24} = \frac{M}{2} \text{ of } M = \frac{1}{12} f b d^2.$$

Ook $\frac{a}{300} t b d^2 = \frac{M}{2}$ of $a = \frac{150\ M}{t b d^2}$

De waarde d zal bepaald worden door den aard der belasting: Koenen neemt de waarden t en f respectievelijk 748,6 en 30 K.G. per c.M.² hetgeen voor a bij benadering 1 pCt. geeft.

Hatt's methode. — Hatt neemt de spanningslijn voor beton onder druk als een parabool aan. (Zie fig. 17) en verwaarloost de trekspanning van het beton. Bij gebruik van dezelfde letters als te voren en ondersteld dat

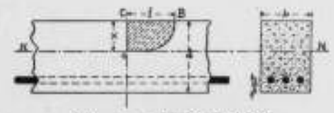

Fig. 17. Hatt's methode.

$E b$ = het elasticiteitsmoduul van beton onder druk en $E s$ = het elasticiteitsmoduul van staal is, leiden wij de volgende vergelijkingen af:

$$\frac{2}{3} f x = \frac{a}{100} b d t \quad \ldots\ldots\ldots\ldots\ldots\ldots\ldots (1)$$

$$M = b d^2 \left\{\frac{5}{12} f x^2 + \frac{a}{100} b d t \left(\frac{5}{6} d - x\right)\right\} \ldots\ldots (2)$$

$$\frac{a}{100} b d \frac{E s}{E b} \left(\frac{5}{6} d - x\right) = \frac{2}{3} x^2 \quad \ldots\ldots\ldots (3$$

Deze vergelijkingen worden verkregen door de totale drukspanning te vergelijken met de totale trekspanning en de momenten bij de neutrale as te nemen.

De verhouding $\frac{E s}{E b}$ moet 10 genomen worden en t en f respectievelijk 900 en 30 K.G. per c.M.² Dit geeft voor a ongeveer 1 pCt.

Deze drie methoden van balk-berekening zijn de meest eigenaardige der vele andere voorgestelde en hoewel de methode van Hatt het meest overeenstemt met bekende feiten, verschillen de afmetingen der balken en het percentage van bewapening practisch in het geheel niet. Het schijnt, dat de practijk geweest is, balken te maken en daarna te beproeven, welke belasting zij konden dragen; vervolgens een zoogenaamde theorie te presenteeren en door de veilige belasting van het staal en beton te regelen, de theorie met de practijk in overeenstemming te brengen, — een werkmethode die niet geheel onbekend is in andere technische vakken.

Men zal opgemerkt hebben, dat de gewone theorieën omtrent gewapend beton, behalve zeldzaam onlogisch, ook zonder conclusies zijn; zij verklaren de juiste rol niet die de bewapening speelt, hetzij qualitatief, hetzij quantitatief.

Uit geen der bovenstaande balktheorieën blijkt het bijvoorbeeld duidelijk, waarom een percent bewapening een drieduims gewapenden balk even sterk maakt als een negenduims balk van enkel beton, of waarom de maximum-doorbuiging in het eene geval veilig tienmaal grooter mag zijn dan in het andere geval. Het kan zijn, dat deze duisternis te wijten is aan het feit, dat in bijna alle gevallen de oorspronkelijke balken, enz. volgens geenerlei vooropgestelde theorie gemaakt werden, maar dat de theorie klaar gemaakt

werd om de algemeene practijk van een uitvinder te beschermen. Er bestaat echter een theorie, die, hoewel afhankelijk van het algemeene onderstelde bij alle systemen, zo toch zoodanig benut, dat de evenredige belasting gedragen door de componenten op den voorgrond treedt, en daardoor de rol die elk speelt. Wij bedoelen de theorie der spanningsenergie. Deze theorie is gebaseerd op het algemeen bekende feit, dat bij belasting van een lichaam slechts twee soorten energie optreden, namelijk de spanningsenergie der moleculaire verplaatsing en de potentieele energie der opgelegde belasting. Uit de algemeene beginselen van het behoud van arbeidsvermogen volgt, dat bij 'n belast lichaam het verlies aan potentieele energie of de arbeid der belasting juist even groot is als de spanningsenergie van het verwrongen lichaam. Als voorbeeld van de toepassing dezer theorie zullen wij het geval van kolommen en balken beschouwen.

Zij A = dwarsdoorsnede oppervlak van een kolom.
a = percentage van staal in deze dwarsdoorsnede.
l = lengte der kolom.
E_1 = elasticiteits-moduul voor beton bij de veilige drukspanningsgrens.
E_2 = elasticiteits-moduul voor staal.
($w_1 + w_2$) of w = totale belasting gedragen door de kolom, waarvan het beton draagt w_1 en het staal w_2.

Ondersteld dat de kolom geconstrueerd is, volgens de hierboven gegeven regel, betreffende lengte en diameter, behoeven de buigspanningen niet in aanmerking genomen te worden. Als x de totale samendrukking van de kolom is, veroorzaakt door de belasting w, hebben wij een betonkolom lang l, samengedrukt door x en een staalkolom lang l, samengedrukt door x. Nu zal de spanningsenergie van samendrukking in elk dezer kolommen gelijk zijn aan de gemiddelde kracht van samendrukking, vermenigvuldigd met het bedrag der samendrukking en mogen wij dus schrijven:

$$\text{Spanningsenergie van het beton} = \frac{w_1}{2}\, x.$$

$$\text{Spanningsenergie van het staal} = \frac{w_2}{2}\, x.$$

$$\text{Totale spanningsenergie van de kolom} = \frac{w}{2}\, x.$$

$$\text{Nu is de samendrukking van het beton} = \frac{w_1 l}{A E_1},$$

$$\text{en de samendrukking van het staal} = \frac{w\ l}{\frac{a}{100} A E_2},$$

$$\text{Dus de spanningsenergie van het staal} = \frac{w_1^2 l}{2 A E_1},$$

$$\text{En de spanningsenergie van het beton} = \frac{100 w_2^2 l}{2 a A E_2}.$$

Dus:

$$\frac{l}{2}\left(\frac{w_1^2}{A E_1} + \frac{100\, w^2}{a\, A E_2}\right) = \left(\frac{w_1 + w_2}{2}\right) \frac{w_1 l}{A E_1}$$

$$\text{of } \frac{w_1}{w_2} = \frac{100}{a} \frac{E_1}{E_2}.$$

Met andere woorden, de belastingen gedragen door het beton en het staal zijn recht evenredig met de dwarsdoorsneden en met de elasticiteitsmodulen. Als wij aannemen dat $\frac{E_1}{E_2} = \frac{1}{10}$ dan is $\frac{w_1}{w_2} = \frac{10}{a}$. En daar $(w_1 + w_2) = w$, kunnen wij bepalen welk gedeelte der totale belasting gedragen wordt door de materialen der kolom. Als wij de waarde van a zoodanig bepalen, dat het staal evenals het beton binnen de veiligheidsgrens belast wordt, kunnen wij de veilige totaal-belasting berekenen van een kolom met gegeven dwarsdoorsnede, A. Het is evenwel in de practijk gebleken, dat het zoo berekende draagvermogen niet overeenstemt met de ondervinding; het verschil is te wijten aan de hooge spanningen, welke in het materiaal optreden, wanneer het beton krimpt. Het is dus gewoonte om a een hoogere waarde toe te kennen dan theoretisch noodig is. De Hennebique-kolommen worden volgens een zeer eenvoudige methode berekend. Als w de te dragen belasting is, en A het dwarsdoorsnede-oppervlak van een kolom, bepaald uit overwegingen van stijfheid, enz., dan is (wanneer het beton belast kan worden tot c K.G. per c.M.², en het staal tot s K.G.) A c de veilige belasting, welke het beton kan dragen en is dus (w—A c) de belasting, welke het staal moet dragen en volgt hieruit, dat de dwarsdoorsnede-oppervlakte van het staal is $\frac{W - Ac}{S}$.

Wij zien dus, dat de rol, welke het staal hierbij speelt is, dat het voor een bepaalde spanning veel meer energie kan bewaren dan het beton.

(Wordt vervolgd.)

GEDENKTEEKENEN VAN OUDE BOUWKUNST TE AXUM, IN ABESSYNIË.

Axum, de oude koningsstad van Abessynië, de „moeder der steden van Ethiopië", was het doel eener wetenschappelijke expeditie, die in het voorjaar van 1906 op initiatief van den Duitschen Keizer werd uitgezonden en onder meer tot taak had, de gedenkteekenen der oude bouwkunst aldaar te onderzoeken en in teekening of beeld te brengen. November 1906 verscheen een „Voorloopig Bericht" 1) omtrent den uitslag dezer expeditie, waaraan het volgende gedeeltelijk is ontleend.

Axum, thans nog de heiligste stede der Ethiopische Christenheid, ligt aan de noordelijke grens van het tegenwoordige Abessynië, in de provincie Tigré, vier uren ten westen van Adowah, de bekende plaats waar de nu regeerende Negus, keizer Menelik, op den Italiaanschen generaal Baratieri een overwinning behaalde. De stad ligt 2300 M. boven den zeespiegel, op de Abessynische hoogvlakte, in het verste zuiden der oude beschaafde wereld. De gedenkteekenen van het oude Axum waren reeds meermalen door reizigers beschreven; nu konden zij echter voor het eerst met ernst onderzocht worden, daar de Negus hiertoe zijne hooge bescherming verleende, zonder welke men in deze oorden van heftig fanatisme bezwaarlijk iets kan uitrichten.

De bloeitijd van het oude Axumietische rijk valt in de eerste vier eeuwen na Chr. 2) De toen daar heerschende beschaving hield echter geen verband met die van het oude Egypte; evenals het oude Sabeesche schrift en de taal, zoo is ook de oude beschaving en met deze de oude kunst te Axum, van Semietischen oorsprong. Handelaars uit Zuid-Arabië, dat in dien tijd mede op een hoogen trap van ontwikkeling stond, schijnen tot in het hoogland van Habesch doorgedrongen te zijn en daar den grond gelegd te hebben voor de beschaving, waaruit de koningsstad Axum opkwam, die het voornaamste handelscentrum werd voor

1) Vorbericht der deutschen Aksum-Expedition, door Littmann en Krencker. Uit het Aanhangsel van de „Abhandlungen der Königl. Akademie der Wissenschaften", Berlijn 1906. Uitg. Georg Reimer.

2) Betreffende de oude geschiedenis vgl. het werk van A. Dillmann: „Ueber die Anfänge des aksumitischen Reiches, Abhandlungen der Königl. Akademie der Wissenschaften. Berlijn 1879. Alsmede: Bent, The Sacred City of the Ethiopians. Londen, 1893.

het Afrikaansche ivoor. Hare havenplaats aan de Roode Zee was Adulis, 3) thans Zula, zuidelijk van Massowah gelegen. Tusschen Adulis en het ver in het binnenland liggende Axum wijzen verschillende ruïnen, als die van Kohaito, Matara, Toconda, Jeha, den weg aan, dien de oude beschaving genomen heeft. De oudste inscripties zijn in het Sabeesch gesteld; doch in die uit den tijd der Ptolemeeën is ook de Grieksche invloed der havenplaatsen aan de Roode Zee merkbaar. Een marmeren troon uit Adulis, het z.g. „Monumentum Adulitanum", is het oudst bekende gedenkteeken van een Axumietisch koning uit de eerste eeuw. De daarop voorkomende Grieksche inscriptie is door den monnik Cosmas Indicopleustes omstreeks 520 afgeschreven en ons met eene beschrijving van den tot dusver niet teruggevonden troon overgeleverd.

Eenigszins gelijk aan dezen koningstroon zijn de te Axum gevonden 26 steenen zetels (z.g. rechter- of koningsstoelen), welke vroegere reizigers ten deele voor altaren met goten ter verwijdering van het blood der offeranden verklaard hebben, maar die ongetwijfeld vrij staande „teekenen van hoogheid en heerschappij" waren, door de koningen opgericht ter herinnering aan hunne overwinningen en krijgstochten, en waarop zij hunne daden in schrift lieten beitelen. Figuur 1 stelt de wijze voor, waarop men getracht heeft

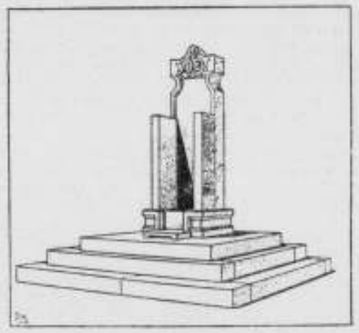

Fig 1. Steenen troon uit Axum, uit de teruggevonden brokstukken ineengezet.

zulk een troon uit de gevonden brokstukken weder ineen te zetten 4); meestal was deze ook nog omringd door vier pilaren, waarop een baldakijn was aangebracht. Het bewijs is geleverd, dat tot nu toe bekende steenen konings-inscripties uit Axum, en thans gevonden koningstafels, zijleuningen van zulke steenen tronen waren en in de gaten staken, welke de steenen nog vertoonen.

In de vierde eeuw drong het Christendom in Abessynië door en verkreeg er spoedig volle heerschappij. Doordat de Abessynische monophysietische kerk zich aan de Koptische aansloot, werd de Byzantijnsch-Koptische invloed op de kunst groot en heeft zich tot op dezen tijd in ornament en schildering doen gelden. Het Christelijk Abessynische rijk, van den beginne aan een hoofdzetel van het monnikenwezen, heeft in zijne hooge bergen zijne zelfstandigheid en eigenaardigheid ten volle behouden: de stroom van den Islam stuitte op dezen Afrikaanschen burcht van het Christendom af. Ook de pogingen tot inmenging van uit Europa zijn tot op dit oogenblik met taaie volharding afgewezen. Aan deze omstandigheid is het te danken, dat in het hedendaagsche leven aldaar, in de bouworde en vormgeving zich nog de oude tijden weerspiegelen en de traditie er in elk opzicht een groote macht blijft uitoefenen.

De merkwaardigste gedenkteekenen van Axum zijn de geweldige monolieten (steenen zuilen uit één stuk), die daar ter eere van dooden zijn opgericht en waarvoor groote altaarsteenen met ingehouwen offerschalen lagen. Van al deze, deels kleine en ruw bewerkte, deels groote en in eenvoudige vlakke vormen gehouden zuilen noemen wij hier alleen de belangrijkste, door zes exemplaren vertegenwoordigde groep, waarop en relief een eigenaardige hout-structuur in verdiepingen is gebeeldhouwd. Beneden ziet men eene deur, en daarboven een aantal vensterrijen, bij de grootsten tot dertien toe. Fig. 2 toont ons een nog staande zuil, welker hoogte

Fig. 2. Monoliet te Axum met gebeeldhouwde verdieping-architectuur.

boven den beganen grond meer dan 20 M. bedraagt. De andere zijn omgestort en liggen ten deele op de plaats, waar zij in brokstukken zijn neergekomen, begraven. De hoogte dezer zuilen bedraagt 15, 16, 19, 24 en 33 M. De laatste overtreft zelfs den hoogsten in stand gebleven Egyptischen obelisk, dien van het Lateraan te Rome (32,159 M.). De toppen der zuilen waren eenmaal met bronzen platen gedekt; deze zijn echter verdwenen, alleen de dookgaten, waarin voor een deel nog de bronzen doken zitten, bewijzen dat ze er geweest zijn.

De in het steen gehouwen hout-structuur dezer zuilen heeft niets gemeen met vormen gelijk de Egyptische monumenten die vertoonen; wel hebben zij overeenkomst met de rotsen-architectuur in Lycië, en ook is de vergelijking met Indische monumenten 5) opmerkenswaard. De eigenaardige steenen vormen-wereld der Axumietische monumenten wordt verklaard door de bouworde van twee oud-Christelijke kerken, die getrouw de techniek in zijn oorspronkelijken constructieven samenhang tusschen hout en steen behouden hebben, eene techniek, waarvan de reliefs op de monolieten de afbeelding zijn. Deze kerken staan te Asmara, de hoofdstad der Italiaansche kolonie Eritrea, en in het kloosterdorp van Debra-Damo, dat twee dagreizen ten oos-

3) In zake de jongste opgravingen aldaar vgl. Enno Littmann, Preliminary Report of the Princeton University. Expedition to Abyssinia. Zeitschr. f. Assyriologie XX, p. 151—182.

4) De figuren in dit stuk zijn ontleend aan het „Vorbericht der deutschen Aksum-Expedition". De photographische opname (fig. 2) is vervaardigd door den Rijksbouwmeester Von Lüpke.

5) Vgl. b.v. de reliefs der oostelijke poort van Sântschi in Grünwedel's „Buddhistische Kunst in Indien", Berlijn 1900.

ten van Adowah ligt. Vooral de laatste is belangrijk, daar zij in constructie zoowel als in opbouw het karakter van den oud-Ethiopischen bouwtrant onvervalscht heeft behouden. Langs een 16 M. lang touw klauteren de monniken nog evenals vóór meer dan 1000 jaren naar hunne aan alle zijden door steile rotswanden beschermde woonstede. In eene aldus beveiligde eenzaamheid kon dan ook alleen zulk een oud bouwwerk in stand blijven. De steenen vormen der monolieten vinden in deze beide kerken tot in de kleinste bijzonderheden, o.a. in de houten drempels en de kopeinden der balken, in deur- en vensterkozijnen en luiken, hun getrouw voorbeeld. 6)

Ook de techniek van het metselwerk is bij de architectuur der monolieten in het oog gehouden. In de muren dier kerken, die opgetrokken zijn van brokken steen in leemkalk, zijn namelijk zoowel van binnen als van buiten op afstanden van 60 c.M. houten drempelstukken aangebracht, die met kleine tusschenruimten door houten, dwars door de muren gaande ankers bijeengehouden worden. De koppen dezer ankers — door de Abessyniërs „apenkoppen" genoemd — steken buiten de muren en liggen over de drempelstukken heen. Deze hoogte van rond 60 c.M. van drempel tot drempel nu, is ook bij de apenkop-architectuur der monolieten in acht genomen. 7)

Voor het uitwendig aanzien van den oud-Axumietischen bouwtrant bieden deze reliefs op de monolieten, in verband met de hout-constructies in oud-Christelijke en ook nieuwere gebouwen van Abessynië, dus een goeden maatstaf; zij verschaffen een uitnemende toelichting op de uitgravingen van oude, sinds lang in puin gevallen en eerst nu weder aan den dag gekomen bouwwerken te Axum, waarvan slechts de onderbouw, meestal niet meer dan de fondamenten bewaard gebleven zijn. Ook de meer zuidelijk te Lalibala 8) bestaande rotskerken moeten uit dit oogpunt beschouwd worden. Omtrent deze bouwwerken zelve vergelijke men het „Voorloopig Bericht". Hier zij er slechts op gewezen, dat ook de aanleg dier fondamenten menige opmerkelijke eigenaardigheid vertoont; evenals taal en schrift wijst ook de oorsprong hiervan naar Zuid-Arabië. Jammer, dat van de talrijke ruïnen van oude bouwwerken in dit land nog geen beschrijvingen openbaar gemaakt zijn. D. H. Müller geeft in zijn „Südarabische Altertümer" (Weenen 1899. p. 49) de afbeelding van een „reukaltaar in tempelvorm", dat in 't oog loopende gelijkenis heeft met de thans onderzochte bouwwerken. Van eenige gevonden fondamenten herinnert de aanleg aan de oud-Perzische paleizen te Persepolis.

(Slot volgt.)

6) In een voordracht, door prof. Borrmann 4 Febr. ll. in den Architecten-Verein te Berlijn gehouden, liet hij eene afbeelding zien van kleine leemen tafeltjes, te Knossos op Kreta gevonden, en waarop huizen geschilderd zijn. Onmiskenbaar ziet men hier reeds dezelfde bout-architectuur, een feit, dat, met het oog op het meer dan duizend jaar vroegere tijdperk, alleszins opmerking verdient.

7) Vorbericht d. D. A. E.

8) Vgl. Raffray, Les églises monolithes de Lalibéla. Parijs 1882.

OVER HET OPNIEUW VERVEN VAN BESCHILDERD EN GEBEITST HOUT.

In de practijk komt het menigmaal voor, dat oudere, reeds voorhanden huishoudartikelen of mogelijk ook kunstig en kostbaar sierwerk, tot den inwendigen bouw behoorend, in nieuwe inrichtingen moeten worden overgebracht. Wanneer nu ook al bij vele daarvan ouderdom en patina een eigenaardig cachet en kleureffect hebben teweeggebracht, dat men liefst ongestoord laat, daar zulke voorwerpen als oude familiestukken ook bij de nieuwe inrichting goed passen en veeleer aanspraak erop maken dat de nieuw aan te brengen kunstwerken aan eerstge, noemde zullen worden aangepast, is toch somwijlen het oververven van 'n reeds voorhanden zijnd stuk houtwerk niet geheel te vermijden. We'licht moet een later opgebrachte, smaaklooze verflaag worden verwijderd om de schoonheid van het oude kunstwerk weder op den voorgrond te doen treden of wel er bestaat een andere belangrijke factor, welke hierin medespreekt. Het oververven is een tamelijk moeilijke taak, daar ook volgens de vakvoorschriften werkende ornament- en fijnschilders daaronder meestal niets anders verstaan dan het stelselmatige, bij hen gebruikelijke afbranden of afloogen, dat echter meestal zoo onhandig wordt verricht, dat een op nieuw beitsen niet meer mogelijk en slechts een dekkende laag verf daaroverheen raadzaam is. Het is natuurlijk het gemakkelijkst, een voorwerp donkerder te kleuren dan het reeds vroeger was. Heeft men het een of het ander eikenhouten meubelstuk, dat door een slechte, dikke vernislaag is bedorven, dan moet in de eerste plaats de geheele vet- of olichoudende laag worden verwijderd, voor en aleer een nieuw beitsmiddel, dat de structuur van het hout zichtbaar laat, kan worden opgebracht.

Het best eigent zich daartoe eene oplossing van het sterk bijtende vetloogpoeder in kokend water. Het vetloogpoeder oefent zelfs een bruinachtig kleurende, bijtende werking op de houtvezels uit en derhalve wordt met de bruinbeitsing, welke bij alle eikenhout wel het meest wordt toegepast, steeds begonnen. Men heeft dan nog slechts met waterbeitsmiddel na te beitsen, totdat de gewenschte kleurtoon is verkregen. Wil men niettemin in 'n andere, namelijk 'n lichtere kleur beitsen, dan moeten de overblijfsels van het vetloogpoeder met water, waarin eenig zoutzuur is gemengd worden verwijderd. Ook houtwerk, dat later van polituur of 'n vernisovertrek moet worden voorzien, behoort op deze wijze van de bijtende zouten te worden bevrijd, welke anders het politoer vernielen.

F.

ALGEMEENE NEDERLANDSCHE OPZICHTERS- EN TEEKENAARS-BOND .. ..

INFORMATIE-BUREAU.
Secretariaat: - - - - - -
Rijswijkscheweg 3, Den Haag.
Spreekuur iederen Maandagavond van 7—9 uur. .. ..

Ingeschreven Sollicitanten.

13 Bouwk.-Opzichter-Teek, 22—43 jaar, f 80—f 110 'n maands,
5 Bouwk. Opzichters 23—45 jaar f 80—f 120 p. m.
2 Bouwk. teekenaars 26 jaar f 80 p. m.
16 Aank. Bouwk. Opz.-Teek., 19—24 jaar f 50—f 75 p. m.
10 Aank. Bouwk. Opzichters, 19—28 jaar f 60—f 75 p. m.
8 Aank. Bouwk. Teekens., 20—24 jaar f 40—f 70 p. m.
2 Assist. Bouwk. Opz.-Teek., 18 jaar f30 p. m.
1 Opzichter bij Gem. of Mij., 25 jaar f80 p. m.
1 Aank. Mach.-Teekenaar, 20 jaar f60— p. m.
1 Aank. Schreps- en Werktuigk. Teekenar, 23 jaar f 70 p. m.
1 Aank. Teek. Gew. Beton, 21 j. f 80 p. m.
1 Aank. Teek.-Constr. Schreps- bouwk. of motorenbouw, 23 j. f 70 p. m.
1 Assistent Machine-teekenaar, 18 j. f25 p. m.
1 Assistent Ornament-teekenaar, 17 j. f 25 p. m.
1 Burger- en Waterbouwk. Opz.-teek., 31 j. f 90 p. m.
1 Werkmeester op een machinefabriek 50 j. f 100 p. m.
1 Opzichter-machinist 34 j. f 100 p. m.
1 Decorateur-teek., 29 j., f 80 p. m.
1 Ass. Electrotechnisch Teekenaar of Monteur, 18 j., f 25 p. m.
1 Ass. Teek. Centrale verw., 18 j. f 25 p. m.
2 Aank. Burger- of Waterbouwk. Opz.-Teek., 20—28 j. f 60—70 p. m.
1 Teek. (IJzer-constructeur), 26 j., f 80 p. m.
1 Fabrieks-Opzichter, 29 j. f 75 p. m.

Sedert de vorige opgaaf kwamen aanvragen in voor:
1 bekwaam Opz.-Teek. voorloopig voor 1 md.
1 " Teekenaar R. K.
1 aank. Teek.-Opz.

Geslaagd zijn:
1 Teekenaar bij een aannemer (vac. 51).
1 Machineteekenaar.
1 Opz.-Teek. voorloopig voor 1 md. (vac. 55).

ARCHITECTURA

ORGAAN V.H. GENOOTSCHAP ARCHITECTURA.ET. AMICITIA

BUREAU VAN REDACTIE: H. P. BERLAGE Nzn., Voorz. H. WALENKAMP, A. J. JOLING, W. KROMHOUT Czn., A. VAN BAALEN, D. F. SLOTHOUWER, CORN. VISSER, Leden. — — — — VASTE MEDEWERKERS: K. P. C. DE BAZEL en J. W. H. BERDEN — — — REDACTEUR VOOR HET TECHNISCH GEDEELTE L. ZWIERS — VALERIUSSTRAAT 64 TE AMSTERDAM.

UITGEVERS: J. VAN DER ENDT & ZOON MAASSLUIS. HET ORGAAN MET TECHNISCH GEDEELTE WORDT WEKELIJKS FRANCO TOEGEZONDEN AAN ALLE LEDEN VAN HET GENOOTSCHAP, DE JAARLIJKSCHE CONTRIBUTIE VOOR HET LIDMAATSCHAP BEDRAAGT: VOOR GEWONE LEDEN f 12.—, VOOR KUNSTLIEVENDE LEDEN f 10.—, VOOR BUITENLEDEN EN ASPIRANTLEDEN f 7.50.

STUKKEN EN CORRESPONDENTIE BETREFFENDE DE REDACTIE VAN HET WEEKBLAD TE ZENDEN AAN DEN HEER H. WALENKAMP, KONINGINNEWEG 267 AMSTERDAM; BETREFFENDE HET PLAATWERK „DE ARCHITECT" AAN DEN HEER A. VAN BAALEN, JACOB MARISSTRAAT 22, SLOTEN bij AMSTERDAM; BETREFFENDE DE ADMINISTRATIE VAN HET GENOOTSCHAP AAN DEN SECRETARIS, DEN HEER PAUL J. DE JONGH, REGULIERSGRACHT 120, AMSTERDAM † † † † †

INHOUD: Mededeelingen. — Adresverandering — Het Damvraagstuk — Van een reizend Vredespaleis ontwerp. — Berichten. — Open prijsvragen. — Informatiebureau. — Gewapend betonconstructie. — Nieuwe wijze van houtbewerking. — Oorzaken van het afbladeren en uitslaan van baksteenen. — Kwikzilverdamp-lampen.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

1e. De zomerexcursie zal, bij voldoende deelname, gehouden worden naar het kasteel „Haerzuylen", waarschijnlijk in de maand Augustus.

2e. Ten behoeve der bibliotheek is ten geschenke ontvangen:

a. Verslag omtrent de verrichtingen van het Bouw- en Woningtoezicht te Amsterdam over 1905.

b. Verslag opgemaakt ter voldoening aan art. 52 der Woningwet over het jaar 1905.

3e. De inlevering der antwoorden op de prijsvraag voor een Genootschapsstempel moet, overeenkomstig het programma in no. 12 opgenomen, 6 Mei a.s. geschieden.

De 1ste Secretaris,
PAUL J. DE JONGH.

ADRESVERANDERING.

Vanaf 1 Mei is het adres van den Secretaris van het plaatwerk „de Architect", den heer A. van Baalen, Jacob Marisstraat 22, Sloten, bij Amsterdam, en dat van den waarn. redactie-secretaris van „Architectura", den heer H. Walenkamp, Koninginneweg 267, Amsterdam.

HET DAM-VRAAGSTUK.

(door K. van Rijssen Jr.)

III.

Het Damvraagstuk is dus in de allereerste plaats een kwestie van capaciteit der toegangen. Het is echter ook — en in geen mindere mate — een kwestie van plein-oppervlakte. Dit laatste wordt evenwel niet zoo algemeen toegegeven.

In zijn bekrompen toegangen zit de sterkste grief tegen den Dam. De tekort-komingen springen daar zoo duidelijk in het oog, dat ieder het gevoelt: voorziening gedoogt hier haast geen uitstel. Nu schijnt dit besef van urgentie zoo sterk te zijn, dat de andere Dam-misstanden dikwijls geheel of gedeeltelijk over het hoofd worden gezien, of wel van minder belang beschouwd en op het lijstje der vrome wenschen worden geplaatst.

Voor dit laatste wordt dan als afdoende reden voorgehouden de niet zoo rooskleurige finantiën der Hoofdstad. „Wij moeten" — zoo heet het dan — „voor alles practisch blijven en naar het onbereikbare de handen niet uitstrekken".

Nu, ik wil niet ontkennen, dat men op het Prinsenhof met dien staat der finantiën wel ter degen ten allen tijde goede rekening mag houden; maar het komt mij toch voor, dat in dit geval die zuinigheid de wijsheid bedriegen zou, want er aan gelooven moet men toch. En dan staat het zeker wel vast, dat het zaakje duurder wordt, naarmate men er langer mee wacht.

Dat het Paleis den Dam te machtig is en dat het verkeer den Dam te machtig wordt, zijn feiten, waarvan vooral het laatste zich telkens met meer klem opdringt. Dit te verhelen, uit medelijden met de in dit verband zoo vaak misbruikte stedelijke schatkist, is niets anders dan struisvogel-politiek.

Laat ons eerst de practische zijde van dit onderdeel der kwestie onder de oogen zien.

b. De grootte van den Dam als Verkeers-Centrum.

Inderdaad, het verkeer is den Dam te machtig geworden! De enkele, die dit nog niet wil erkennen, zette men maar eens op het drukst van den dag voor een kwartiertje op de balustrade van het voetstuk, waarop juffrouw „Eendracht" al zooveel jaren haar dubieuze taak vervult. Of, beter nog — want het is altijd gemakkelijker anderen in nood te zien, dan er zelf in te zitten — die late men eens met vrouw en twee spruiten tusschen menige malen den Dam oversteken. Het zou mij verwonderen, zoo dit paardenmiddel den patiënt niet van zijn onwil genas.

Voor Ge den Dam oversteekt bekruipt U vaak hetzelfde gevoel, als wanneer Ge één machine-galerij binnentreedt. Ja, de Dam is een groote transmissie geworden!

Het Gemeente-bestuur heeft aan dit euvel al eenigszins tegemoet willen komen, door de routes van eenige trams

die altijd op den Dam aanstuurden, nu buiten den Dam om te leggen.

Wegens den huidigen stand van zaken moet in dit besluit wel berust worden. Er waren trouwens ook nog andere beweegredenen in het spel, o.a. de overbelasting van het Damrak. Bovendien wil ik niet de stelling verdedigen, dat al het Damverkeer moet blijven waar het is, zonder met de economie rekening te houden. Dit zou overdrijving zijn van een eenmaal ingenomen standpunt.

Maar toch, men vergete niet, dat dit verleggen dier tramroutes een eerste stap is op een weg, die ons brengt waar we niet moeten zijn. Deze stap loopt uit op het economisch verval, waartoe de Groote Markt te Brussel kwam.

Neen, dien weg moeten we niet op. De Dam moet blijven, wat hij al de eeuwen door was: het voornaamste verkeerscentrum der Hoofdstad. En dat het gevaar, die functie te zullen verliezen, niet zoo denkbeeldig is, bewijzen b.v. ook de stemmen, die reeds opgingen, om het Oude-beurs-terrein te bestemmen voor tram-standplaats.

Er is maar één uitweg om aan dit gevaar te ontkomen, en dat is een radikale verruiming van de Dam-oppervlakte.

Deze door mij bepleite verruiming van den Dam is — mag ik wel zeggen — haast de natuurlijkste zaak van de wereld, wegens de wetten van oorzaak en gevolg.

De ruimte voor vestibule en gangen behoort in overeenstemming te zijn met den omvang van het huis. Zoo ook verhoudt zich in normale omstandigheden de oppervlakte voor pleinen en straten naar de grootte der stad.

Gaat men nu zoo'n huis vergrooten, zeg maar verdubbelen in omvang, dan moeten gangen en vestibule ook in die vergrooting deelen; maar het bewerkstelligen van dit laatste baart soms de meeste zorgen. Ieder architect weet, daarvan mee te spreken.

Zoo gaat het ook met een stad, die uit haar Singels gegroeid is. Na zulk een aanwas komt ook de vergrooting der plein- en straat-ruimte aan de orde. Aan dit dilemma is nu eenmaal geen ontkomen.

Trouwens de historie van den Dam is daar, om deze redeneering te bevestigen.

„De aanvankelijke grootte, die geruimen tijd bleef was „± 5000 M², op een bevolking, die in 1642 gestegen „was tot 148.000 inwoners. Door de stichting van het nieuwe „stadhuis steeg de oppervlakte tot 8100 M², op een be„volking, die toen 209.000 inwoners bedroeg. Het plein werd „onder Lodewijk Napoleon iets grooter, door het wegbreken „van de Waag, om tegen het midden der 19e eeuw zich „te verruimen tot 108.000 M², door de stichting der nieuwe „— thans afgebroken — beurs, waarvoor een deel van „het Damrak, dat een inham in den Dam vormde, werd gedempt." 1)

Beter dan de krachtigste redeneering bewijst deze statistiek, hoe de Dam telkens moest verruimd worden, naarmate de stad in omvang toenam.

Als men nu bedenkt, dat Amsterdam zich juist na het midden der 19e eeuw, op reusachtige schaal heeft uitgebreid en dat het aantal inwoners sedert dien tijd is gegroeid van ± 300.000 tot ruim 500,000, dan mag het haast overbodig heeten, nog de vraag te stellen, heeft de grootte van ons Central plein wel gelijken tred gehouden met den aanwas der bevolking in de laatste halve eeuw?

Ongetwijfeld is de tijd gekomen, om met de verbetering zijner toegangen ook de vergrooting van het Dampleín ter hand te nemen.

Daarvoor is de gelegenheid thans al heel mooi; ja meer nog, zulk een kans krijgt Amsterdam niet licht weer. Nu het oude-beurs-terrein een bestemming moet worden aangewezen en het vijftal toegangen weldra in betere conditie zal worden gebracht, nu spreekt het toch van zelf, dat in het daarvoor saam te stellen plan ook de vergrooting van de Dam-oppervlakte thuis hoort.

1) W. Kromhout Cm., zie „Architectura" No. 16, van den 12en Jaargang.

c. De verhouding van den Dam tot het Hoofdgebouw.

Maar gaat dat dan maar altijd zoo door, dat de Dam een vergrooting moet ondergaan, zoodra de stad met eenige honderd-duizenden is toegenomen?

De bovenstaande redeneering zou op deze vraag een volmondig ja eischen; doch de practijk heeft geleerd, dat alles zijn grenzen heeft, ten spijt der meest logische consequentie.

Naarmate b.v. een stad zich uitbreidt, ontstaan er toch ook meer centrums; vooral wanneer het spoorweg-verkeer aan onderscheidene kanten der stad stations oprícht, zooals voor Amsterdam thans wordt geadviseerd.

Bovendien, al te groote pleinen bleken in de practijk niet aanbevelenswaardig. Bij stormachtig weer zijn ze haast onbegaanbaar en het onderhouden van behoorlijke afwatering bezorgt in ons vlakke land aan Publieke Werken maar al te dikwijls groote moeite.

Maar er is nog meer — en hiermede vatten we nu de aesthetische zijde van dit onderdeel der kwestie in het oog — dat pleit tegen pleinen van buitensporige afmetingen.

Zulke pleinen missen de onmisbare gezelligheid, welstandshalve zijn ze meestal ongenietbaar en de betrokken gebouwen of monumenten, hoe kapitaal soms ook, dalen beneden hun ware proportie; het een zoowel als het ander, omdat geen rekening werd gehouden met menschelijke schaal en gezichtswijdte.

Als een paar sterke bewijzen noem ik slechts het place de la Concorde te Parijs, het Domplein te Milaan en het plein voor de St. Pieter te Rome. Door die buitengewone afmetingen is het eerstgenoemde plein schuw ongezellig en ontnemen de beide andere pleinen aan hun respectieve hoofdgebouwen dien imponeerenden indruk, waarop ze krachtens hun omvang alle aanspraak hebben

Maar waar is dan de algemeene grens?

Ja, die grens zal moeilijk aan te geven zijn, omdat zij afhangt van zoo veelerlei omstandigheden, als hoogte en groepeering der ombouwing, omvang van het hoofdgebouw, breedte der toegangswegen en eischen van het verkeer.

Het komt mij voor dat elk geval op zijn eigen merite moet beschouwd worden. En dan zou ik voor den Dam de grens aldus willen formuleeren, de Dam moet zooveel en zoodanig vergroot worden, dat het verkeer zich behoorlijk kunne roeren en — dat het Paleis tot zijn volle recht kome.

Ik wensch van den Dam niet een groot plein te maken! Groote pleinen en breede straten zijn geïmporteerde artikelen, die in het hart onzer Hollandsche steden heelemaal niet passen. Ik wensch den Dam volstrekt niet grooter dan hoog-noodig is, maar zooals het plein nu is kan het toch niet blijven, omdat het, behalve de reeds genoemde grieven, met het Paleis niet in evenwicht is.

Ook in dat opzicht toch (als voorplein van het Paleis) is de Dam te klein. Dat zit voornamelijk in de breedte, hetwelk als de eerste oorzaak is te beschouwen, dat het monument van Amsterdamsch gouden eeuw zoo weinig tot zijn recht komt.

Niet ieder valt die zonde tegen de proportie-leer zoo dadelijk op; men is het nu eenmaal zoo gewoon en het oog gewent immers op den duur aan alles?

Neen, daarvoor moet men den Dam bezien met het oog van een vreemdeling; of, men moet na afwezigheid van een aantal jaren in het buitenland, den Dam weer eens op zijn schreden ontmoeten. Dan is er geen oogenblik aarzeling voor de verklaring: de Dam is te klein voor het Paleis. Het Paleis domineert teveel; eenerzijds wordt het als geknepen tusschen de lange Dam-wanden, terwijl het anderzijds door zijn reusachtige afmetingen den Dam schijnt te zullen overweldigen.

Schrijver dezes, die uit ondervinding spreekt, kan hier de verzekering geven, dat het eerste wederzien een allermaangenaamsten indruk maakt.

Er is echter nog een andere reden, waarom de scheppíng van Jacob van Campen niet voldoende tot haar recht komt. Dat is n.l. de treurige vorm van den Dam, waardoor het Paleis niet behoorlijk is te overzien.

Daarmede stappen we over op het onderdeel der kwestie, dat ik in de 4e plaats noemde. Doch daarover in een volgend artikel. (Wordt vervolgd.)

VAN EEN REIZEND VREDESPALEIS-ONTWERP.

„Pluk mijn, pluk mijn;
Ik zal alle dagen zoet zijn."

Op s'ot van rekening is het niemand kwalijk te nemen, dat hij zijn uil voor een valk aanziet; ondanks alle zelfkennis geboert dit een ieder op zijn tijd. En ook dat men reclame voor zijn zaak maakt, is niemand euvel te duiden. Ook dit doet ieder op zijn tijd. Wèl zijn de wijzen van reclame-maken, al naar den aard van 't individu, verschillend (bij den een grof, den ander fijn, bij den een bot en zeer in de gaten loopend, bij den ander langs omwegen en nauw merkbaar) doch au bout du compte, komt dat alles op 't zelfde neer.

De criticK nu is in de wereld gekomen om het evenwicht te herstellen en alles weer op z'n pootjes te zetten. Bij de vele inzendingen voor de vredespaleis-ontwerpen was er ook een van den architect Frowein. Een ontwerp, zonder eenige architectonische verdienste; nuchter, niets-zeggend; een van die ontwerpen, die voor elk doel en voor geen enkel doel dienen kunnen; al naar men dat nemen wil; 'n station, 'n casino, 'n museum, concert-gebouw, schouwburg, school. Het is zoo iets van alles en van alles niets. Bot zonder gal. In één woord: in-nuchter.

De ontwerper schijnt echter met zijn schepping nog al ingenomen. Na de sluiting der tentoonstelling werd het hier en daar geëxposeerd (onlangs nog hier ter stede in den kunsthandel van Voskuil op het Spui) en verder verschenen in enkele bladen mededeelingen, die dit ontwerp moesten trachten te pousseeren.

Soit! dit nog daargelaten. Maar wat „het Vaderland" de vorige week uithaalde, loopt nu toch wat àl te erg de spuigaten uit. Het gaf namelijk een artikel met reproducties van het ontwerp Frowein, naast die van den eersten prijswinner. In dit artikel werd op de bijzondere verdiensten van Frowein's ontwerp gewezen en later werd door de redactie een omgewerkte platte grond van dezen bouwkundige ontvangen, waarin getracht wordt het ontwerp Cordonnier met de bijzondere verdiensten van het zijne te combineeren!

Laat het nu maar eens gezegd worden, dat uit deze wijze van doen nogmaals ten zeerste blijkt, hoe bitter weinig begrip van bouwkunst er tegenwoordig, zelfs in ontwikkelde kringen nog leeft. Men weet het, we behooren niet tot de bewonderaars van Cordonniers ontwerp; integendeel! Maar we zouden het nu haast worden. Het ontwerp-Cordonnier bij dat van Frowein vergeleken is als de dag en de nacht.

Maar, 't is waar. Slechts op de bijzondere verdiensten van Frowein's platten grond werd gewezen. Maar waarom dan ook zijn droevigen opbouw gereproduceerd? Dat was niet tactvol! De verticale desillusie vernietigt de horizontale illusie volkomen. Doch afgescheiden hiervan, rijst de vraag, of het niet gewenscht is, den heer Frowein als 8sten im Bunde te benoemen. Onder de leiding van 7 wijzen zal nu het Vredespaleis worden gesticht. Frowein heeft zeker méér recht dan Van der Steur tot de uitverkorenen te behooren.

De eerste toch, al zijn ouzes inziens zijn pogingen niet ges'aagd, probeerde iets. De laatste werd verkozen, omdat hij NIET aan den wedstrijd deelnam. W.

BERICHTEN.

VERBREEDING VAN DE VIJZELSTRAAT.

Drie leden van den gemeenteraad, de heeren J. N. Hendrix, J. H. Scheltema en C. E. Posthumus Meyjes, van wie de laatste door zijn kortstondig raadslidmaatschap niet wordt verhinderd, mede een practische voortvarendheid aan den dag te leggen, hebben een belangrijk voorstel gedaan, ter zake van de verbreeding der Vijzelstraat. Reeds morgen komt de kwestie in den Raad in behandeling, reden waarom wij er nog heden een woord aan willen wijden.

Zooals men weet komt de voordracht van B. en W. neer op de vaststelling van een nieuwe voorgevelrooilijn voor den rechtschen kant (van het Sophia-plein af) der Vijzelstraat, en dan zoodanig, dat de straat een breedte van 25 meter verkrijgt. Van onteigening is in deze voordracht nog geen sprake. Wel beoogen B. en W. van de Vijzelstraat een breeden verkeersweg te maken, maar zij wenschen den eersten stap ertoe te doen met een maatregel, die — bij aanneming door den Raad — beletten zal, dat binnen de oude rooilijn nieuwe en kostbare panden zullen worden gebouwd, dewelke dan later mogelijk tegen hooge sommen door de gemeente zouden moeten worden ontrigend.

Nu hebben wij reeds betoogd, dat het ten Stadhuize niet de bedoeling is, de verbreeding der Vijzelstraat te verkrijgen door successievelijke, particuliere achteruitbouwing der rechtsche perceelen, Zoo'n proces toch voltrekt zich mogelijk binnen geen eeuw tijd. Onteigening ligt wel ter degc in het voornemen, maar in afwachting daarvan wenschen B. en W. — en terecht — het bouwen van nieuwe perceelen op de oude plaatsen tot schade der gemeentelijke schatkist te voorkomen.

De voorstellers, raadsleden, die volkomen medegaan met wat te dezer plaatse bij herhaling is betoogd, nl. de absolute noodzakelijkheid om van de Vijzelstraat een breeden verkeersweg te maken, zijn — gezien de urgentie der kwestie — bevreesd, dat met aanneming der voordracht van B. en W. de meest dringende verbetering nog te lang op zich zal laten wachten. Vandaar hun voorstel om direct tot onteigening te besluiten van de rechtsche perceelen der Vijzelstraat tusschen het Sophia-plein en de Heerengracht.

Een voorstel, getuigend van practischen zin, want de aanneming ervan heeft tengevolge, dat het meest benaarde deel der Vijzelstraat een spoedige verbreeding kan tegemoet zien. Het stuk straat toch tusschen Sophiaplein en Heerengracht is niet alleen het nauwst, maar ook het drukst begaan, omdat het — zooals ook de voorstellers memoreeren — veel van het verkeer Museumterrein—Spiegelstraat—Sophiaplein opneemt. De verbinding Museum-kwartier—Centrum zou er dus ook veel bij winnen, vooral wanneer Spiegelgracht en -straat eens spoedig van betere bestrating werden voorzien. Aan de ontlasting der Leidschestraat zou een en ander niet weinig ten goede komen.

Voor het overige deel der rechtsche Vijzelstraat, tusschen Heerengracht en Prinsengracht dus, stemmen de genoemde raadsleden de voordracht van B. en W., om de rooilijn achterwaarts vast te stellen. Alleen met dit verschil, dat zij — wijzende op de Leidschestraat, die 11,10 meter en de Regulierebreestraat, welke 14 meter breedte heeft — voor de Vijzelstraat een breedte van 20 meter genoegzaam achten. De kosten zullen hierdoor ook beduidend worden verminderd. Voor de door hen voorgestelde onteigening, tusschen Heerengracht en Sophiaplein, schatten zij de uitgave op 6 ton, met een breedte van 20 meter. En zij amendeeren de voordracht van B. en W. om de nieuwe rooilijn ook op geen grooter afstand dan 20 meter van den linkschen huizenkant vast te stellen.

We gelooven niet, dat een vermindering der door B. en W. verlangde breedte van 25 meter op 20 meter aanbeveling verdient. Een vergelijking met beide andere straten toont dit ook allerminst aan, wijl beide thans reeds met verkeer zijn overladen, en bovendien over enkel tramspoor beschikken.

Brengt men de Vijzelstraat op 25 meter, dus 10 meter breeder dan de Regulierebreestraat, dan kan men door dezen hoofdverkeersweg zonder bezwaar dubbel tramspoor leggen, met behoud van genoegzame ruimte voor verkeer van rijtuigen en vooral voetgangers op breede trottoirs.

Valt voor het voorstel der drie heeren alzoo — behalve wat de, ook, niet consequente vermindering der breedte betreft — alles te zeggen, 't blijft zaak de verklaringen van B. en W., nopens hun plannen met de Vijzelstraat, bij de behandeling der voordracht in den Raad af te wachten. Komt van het College van Dagelijksch Bestuur de bestire verzekering

dat nà vaststelling van de nieuwe roodlijn aanstonds een voordracht tot onteigening der geheele rechtsche Vijzelstraat zal volgen, en de bedoelde vaststelling dus alleen benogt om tijdens het langdurige onteigenings-proces, den bouw van nieuwe perceelen op de oude plaatsen te voorkomen, dan — maar ook dan alleen — heeft het partiëele voorstel der drie raadsleden geen zin. De zaak is dan beter in haar geheel af te doen.

Blijkt evenwel een dergelijke verzekering van de tafel van B. en W. achterwege, dan gelooven wij, dat de Raad goed zal doen het voorstel der heeren Liendrik, Scheltema en Posthumus Meyjes (met behoud van 25 M. breedte) aan te nemen.

't Is practisch en staat spijkers met koppen. Dit vooral hebben we in onze goede stad noodig! (Tel.)

In de laatste gemeenteraadszitting kwam bovenstaand vraagstuk nog niet in behandeling. We hopen echter in het belang der stad, dat in de aanstaande zitting in bovenomschreven geest zal besloten worden.

CHRISTELIJKE KUNST.

Ingezonden,

Aan
den Heer Hoofd-redacteur
van de Nieuwe Rotterdamsche Courant,

Uit een overdruk in het Weekblad »Architectura« verneem ik, dat, in een der jongste nummers van de N. R. C. een critiek van den heer Jan Kalf, uit »Van Onzen Tijd« werd overgenomen, welke critiek mijn brochure betreft over christelijke kunst.

Over die critiek zal ik den heer Jan Kalf, elders, behoorlijk van antwoord dienen. Doch ik verzoek beleefdelijk hier, een enkel woord te mogen zeggen, over de inleiding waarmede uw berichtgever den indruk der critiek plaatste.

Uw berichtgever veroorlooft zich te vermelden: »Het schijnt een ietwat zonderling werkje; o.a. komt er de versleten meening in voor, dat alleen Gothiek christelijke kunst zou zijn, en meer van die rare dingen.«

Dit is geheel onjuist: die meening komt er niet in voor en wensch ik mij ook niet te laten opdringen door uwen berichtgever.

De conclusie welke ik trok, is deze: »Voor hen, die het bestaan eener specifiek christelijke kunst aannemen, is de gothische stijl, bij uitnemendheid christelijke kunst.« Wil dit nu zeggen, dat er buiten de gothiek geen christelijke kunst zou zijn!?

Omdat uw berichtgever schrijft »het schijnt«, mag ik aannemen, dat hij het werkje zelf niet heeft gelezen, en zijn inleidende-oordeelvelling op hooren-zeggen berust, of wel uit den duim gezogen is.

Hoe dit ook zij, de waarheid verdert, in ieder geval, dat ik de averechtsche voorstelling, door uwen berichtgever van de zaak gegeven, niet onverbeterd late.

Hoogachtend, Uw dw.,
J. W. H. BERDEN.

Het werkje van den heer Berden is ons inderdaad onbekend; onze woorden waren het effect der lezing van 's heeren Kalf's kritiek, op welke de heer Berden »van antwoord dienen zal«, antwoord, waarop de dupliek wellicht niet zal uitblijven.

Wij kunnen dus afwachten, wat de twee heeren zullen schrijven.
(Red. N. R. C.)

VREDESPALEIS-ONTWERPEN.

Naar aanleiding van onze opmerking of het wellicht mogelijk ware de fraaie buiten-ordonnantie van het bekroonde Vredespaleisontwerp-Cordonnier, dat wat de binnen-indeeling betreft, naar ons gevoelen vele gebreken heeft, te vereenigen met de betere binnen-indeeling van het plan-Frowein, (zie ons geïllustreerd artikel »Twee Vredespaleis-ontwerpen«, in Het Vaderland van Jl. Zaterdag), heeft de heer Frowein beide ontwerpen nogmaals bestudeerd en is ons komen voorleggen een door hem ontworpen, verbeterde binnen-ordonnantie van het ontwerp-Cordonnier.

Bij deze indeeling heeft hij nu op het bekroonde plan zooveel mogelijk toegepast de binnen-ordonnantie van zijn eigen ontwerp, en het komt ons voor, dat daardoor belangrijke verbeteringen zijn verkregen.

De heer Frowein is voornemens op dit gewijzigde ontwerp van de inwendige indeeling de aandacht te vestigen van het bestuur der Carnegie-stichting. (Het Vaderland)

OPEN PRIJSVRAGEN.

Raadhuis voor Londen. Inlevering 27 Augustus 1907, Mededeelingen in No. 53, 1906.

2de Serie prijsvragen van de Loo. Inlevering 30 Augustus 1907, Programma in No. 11.

A. et A. Genootschapsstempel. Inlevering 6 Mei 1907, Programma in No. 12.

A. et A. Omslag voor „de Architect". Inlevering 9 September 1907, Programma in No. 12.

A. et A. Dorpsschool en Aisluiting voorplein. Inlevering 4 November 1907, Programma in No. 12.

Vereeniging »Ondernemingen Vrijheid« te 's-Gravenhage, Werkmanswoningen. Inlevering 31 Mei 1907, Mededeelingen in No. 13.

INFORMATIE-BUREAU
van den Bond van Technici,
Bureau: .. ..
Maasstraat 110, Rotterdam,

Ingeschreven sollicitanten

25	Bouwk. Opz. Teekenaars	22	tot	48	jaar,	f 60	tot	f 100 p. m.
10	» Opz. Uitvoerders	23	»	45	»	- 60	»	- 90 »
1	Scheepsteekenaar (aankom.)		»	23	»	-	»	- 50 »
8	Waterb. Opzichters	24	»	30	»	- 70	»	- 90 »
10	Werktuigk. Teekenaars	20	»	34	»	- 55	»	- 100 »
2	Werktuigk.Opz. (Constructeur)	34	»	39	»	-	»	- 100 »
2	Electrotechnikers		»	27	»	- 70	»	- 80 »
8	Bouwk. Opz.-Teek., aankomend,	18	»	25	»	- 45	»	- 65 »
4	Machinisten-Chef	28	»	39	»	- 75	»	- 150 »
2	Leerares Werktuigkunde	23	»	30	»	- 80	»	- 100 »
1	Leerar Timmeren							

TECHNISCH GEDEELTE

GEWAPEND BETON-CONSTRUCTIE.

(Slot.)

Bij balken hebben wij ongeveer gelijke voorwaarden, de belasting wordt vervangen door een koppelwerking en de lengtespanning door een buigingshoek. Als M de gemiddelde waarde is van een koppel, werkende op een enkelvoudig deel van een balk bij een buigingshoek $\Delta\varphi$ dan is de arbeid van het verwringen en opgezameld in den balk als buigspanningsenergie M. $\Delta\varphi$, waarbij M het buigmoment is op een willekeurige doorsnede van den balk. Wij hebben nu uit de algemeene vergelijkingen voor balken,

$$\frac{M}{I} = \frac{f}{y} = \frac{E}{R}$$

en de buigspanningsenergie voor een kleine lengte Δx is:

$$\frac{M}{2} \cdot \frac{M}{EI} \cdot \Delta x, \text{ of } \frac{M^2}{2EI} \cdot \Delta x.$$

De spanningsenergie voor een lid zal dus zijn:

$$\int \frac{M^2}{2EI}\, dx$$

en de totale spanningsenergie voor alle leden:

$$\Sigma \int \frac{M^2}{2EI}\, dx.$$

Wij kunnen het geval nemen van een balk, vrijdragend aan beide einden en middenin belast met een gewicht w. Dan kan bij de eerste benadering worden bewezen dat de doorbuiging op het midden, die $\frac{d\varphi}{dw}$ is, waarbij φ = de totale spanningsenergie van den balk, is:

$$\frac{w l^3}{48}\left(\frac{1}{E_1 I_1} \times \frac{1}{E_2 I_2}\right), \text{ waarin}$$

E_1 en I_1 respectievelijk voorstellen de elasticiteit en het weerstandsmoment bij de neutrale as van het beton, terwijl E_2 en I_2 de overeenkomstige waarden van het staal zijn.

Bij een balk van enkel beton zal de maximum doorbuiging in het midden bij genoemde voorwaarden van belasting zijn:

$$\frac{w l^3}{48} \cdot \frac{1}{E_1 I_1}.$$

De waarde van de maximum doorbuiging van een samengestelden en een enkelvoudigen balk van dezelfde dwarsdoorsnede is

$$\frac{E_1 I_1 + E_2 I_2}{E_2 I_2}$$

Nemen we $\frac{E_2}{E_1} = c$, dan kan bovenstaande waarde geschreven worden

$$\left(\frac{1}{c} \cdot \frac{I_1}{I_2} + 1\right)$$

Zij b de breedte en d dikte van een balk van rechthoekige doorsnede, dan is

$$I_1 = \frac{b\,d^3}{12} = \frac{A_1\,d^2}{12}. \quad \text{Ook } I_2 = \frac{A_2\,(d-2)^2}{4}.$$

Onderstellen we de bewapening niet meer dan 2 pCt. te bedragen, zoodat $A_2 = \frac{1}{50} A_1$, dan is de waarde der maximum doorbuigingen in de beide gevallen

$$\frac{8\,d^2 - 12\,d + 12}{3\,d^2 - 12\,d + 12}.$$

De volgende tabel geeft deze waarden voor verschillende balken; de theoretische resultaten komen zeer nabij de practisch beproefde:

Hoogte van den balk	3	4	5	6	8	10
Doorbuigingswaarde	16	7,6	5,6	4,7	3,9	3,6

In verband met de constructie van liggers van gewapend beton, kunnen de Fig. 18 en 19 van groot nut zijn. Zij geven de buigmomenten over de steunpunten en ook de maximum buigmomenten bij een doorloopenden ligger van meerdere gelijke overspanningen. De ligger is gelijkmatig belast met w Eng. ponden per strekkende Eng. voet en in élk geval moeten de gegeven cijfers vermenigvuldigd worden met $w\,l^2$ waarbij l de lengte der gelijke overspanningen is.

Beton had reeds lang een uitgebreide toepassing bij bogen gevonden, maar voor de invoering van gewapend beton, waren de bogen die economisch en veilig geconstrueerd konden worden, beperkt tot overspanningen van enkele Meters. De algemeene regels voor bogen in baksteen en metselwerk moesten ook gevolgd worden bij gebruik van enkel beton, en de dikte der bogen aan den top was dus bijna even groot in welk materiaal ze ook opgetrokken werden. De invoering van bewapening maakte het echter niet alleen mogelijk de dikte van den ring voor een gegeven draagvermogen te verminderen, doch ook door rekening te houden met de trekspanningen, bogen te bouwen van veel grooter spanwijdte en veel kleinere hoogte. Eenige

Fig. 20. Gewapend beton boog met boven- en benedenversterking.

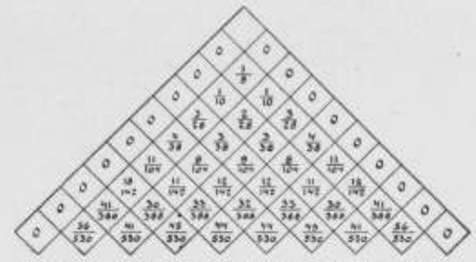

Fig. 18. Buigmomenten voor de steunpunten bij een doorloopenden ligger van meerdere gelijke overspanningen.

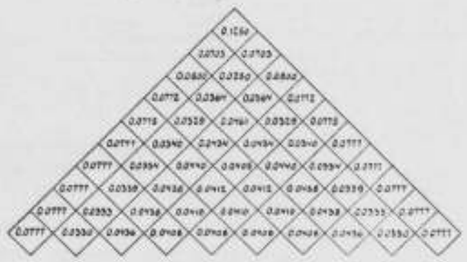

Fig. 19. Maximum buigmomenten bij een doorloopenden ligger van meerdere gelijke overspanningen.

algemeene typen van bogen in gewapend beton zijn voorgesteld in de Fig. 20, 21, 22 en 23.

Fig. 20 vertoont een gewonen boog met boven- en be-

Fig. 21. Melan boog.

ngdenversterking. In vele gevallen waar de trekspanningen veilig door het beton gedragen kunnen worden, wordt de bovenversterking weggelaten. Bij de Melan-bogen, (zie Fig. 21) zijn de boven- en benedenversterkingen gekoppeld door banden en bij de Hennebique-bogen (zie Fig. 22) worden beugels gebruikt. In 't algemeen moeten aan de uiteinden en den top scharnieren gemaakt worden, want daardoor wordt de berekening zeer vereenvoudigd en de weerstandslijn loopt door de scharnieren; ook schikken de bogen zich

Fig. 22. Hennebique-boog.

Fig. 23. Monier-boog.

beter naar de belasting en langzame temperatuursveranderingen en wanneer het midden aan stooten onderhevig is, kan de boog beter op zijn draagpunten steunen, zonder te scheuren. De methoden ter berekening van bogen zijn even talrijk als die voor balken en in 't algemeen gesproken, even onlogisch. Het Monier-systeem wordt het meest gebruikt en men telt thans in Europa meer dan 400 bruggen volgens dit systeem gebouwd. Als H1 de horizontale druk is en H2 de druk aan de einden per breedte-eenheid, dan is $\frac{H1}{430}$ de dikte aan den top en $\frac{H2}{430}$ die aan de einden; en de boog wordt parabolisch aangenomen. Zij W1 de constante belasting per strekkende Eng. voet en W2 de veranderlijke belasting; verder l de spanwijdte en h de tophoogte dan is

$$H1 = \left(\frac{w1 + w2}{8\,h}\right) l^2$$

$$\text{en} \quad H2 = \sqrt{\left\{\frac{(w1 + w2)}{2}\, l\right\}^2 + H2}.$$

In 't algemeen hebben de Monier-bogen circa 1 pCt. bewapening en de Melan-bogen ongeveer 2 pCt.

Het algemeen nut van gewapend beton wordt het beste geïllustreerd door de groote verscheidenheid van toepassingen, waarvoor men het met succes gebruikt heeft. Dit materiaal wordt steeds meer gebruikt voor fundeeringen, gewelven, ovens, wegen, bruggen, reservoirs, leidingen, dammen, plaveisel, steigers, dokken, tunnels, vestingwerken en kanalen; bovendien voor algemeene constructie-doeleinden als kolommen, muren, vloeren, daken en bogen. Voor de zwaardere soorten werk, vooral in moeielijke situaties heeft het groote voordeelen. Zoo worden bijv. dokken en havenwerken meestal op alluvialen bodem gebouwd en zijn dientengevolge geneigd tot verzakking door het zinken der fundamenten, tenzij een kostbare fundeeringsmethode wordt toegepast.

In de meeste gevallen sluiten de palen de fundeeringsput niet in, maar vormen zelf het fundeeringsvlak; wij hebben hierboven gezien, dat betonpalen in elk geval veel beter zijn dan houten palen.

Betondamplanken kunnen ook gebruikt worden om het afkalven van den grond onder muren, hetgeen tot verzakking der muren leidt, ook al zijn de fundaties stabiel, te beletten. Niets kan vergeleken worden met gewapend beton voor pijpen bij waterleidingen en draineeringen. Sedert Bordenave toonde hoe pijpen, leidingen en reservoirs te construeeren, heeft dit systeem een enorme vlucht genomen; zoo zijn bijv. bij een waterleiding in Algerië de buizen 60 c.M. inwendigen diameter, totaal 30 K.M. lang en de waterdruk is van 15—24 M.

Wij kunnen dus gerust besluiten, dat van elk standpunt gezien, gewapend beton voor den bouwkundige groote verdiensten heeft, die het verheffen boven eenig ander bekend bouwmateriaal.

K. v. d. H.

NIEUWE WIJZE VAN HOUTBEWERKING, VOLGENS HETZER's SYSTEEM.

Een hoopvolle toekomst opent zich voor het gebruik van hout, in gevallen waarin men tot nu toe uitsluitend ijzer of ijzer-beton bezigde, n.l. voor balken en gebogen bekappingen, zooals die onlangs voorgesteld zijn door Otto Hetzer, te Weimar. Het is een verdienste van Hetzer, dat hij reeds sinds twintig jaren weer het beukenhout, volgens een nieuwe methode bewerkt, in grooteren omvang voor bouwdoeleinden in gebruik heeft gebracht, o. a. voor bevloering.

Blijkens een in de Berlijnsche Architectenvereeniging op 4 Maart j.l. gehouden lezing, heeft hij nu weer een nieuwe bewerking uitgevonden (volgens de Duitsche wet gepatenteerd onder de nummers 125.895 en 163.144), ten doel hebbende de aanwending van zwakkere houtsoorten, die door een lijmstof, welke tegen water bestand is, tot een stevige massa vereenigd worden, evenals dit met beton en ijzer geschiedt. Aanleiding hiertoe vond de firma bij de vervaardiging harer beukenhouten vloerdelen, die zoodanig uit den stam gezaagd worden, dat het hart in den vorm van een vierkant balkje overblijft. Dit hout, hoewel het beste deel van den stam en van bijzondere hardheid, is voor vloerdelen niet geschikt en wegens zijn geringe afmetingen ook niet als timmerhout bruikbaar. Hetzer nu heeft een aantal dezer stukken onder hoogen druk met een bijzonder lijmmiddel aaneengevoegd tot balken en is er, op grond van een uitgebreid stelselmatig onderzoek, toe gekomen, gebogen stukken hout op de wijze als in fig. 1 is aangetoond, aan

Fig. 1.

elkander te verbinden, en wel in de eerste plaats met het doel, het trillen of doorbuigen van balklagen onmogelijk te maken.

Door het Koninklijk Bureau voor materiaal-onderzoek te Gross-Lichterfelde zijn twee balken van naaldhout, ter zwaarte van 10 × 25 c.M., overeenkomstig fig. 1 samengesteld en — hierop komt het vooral aan — volgens Hetzer's systeem uitgeloogd ,op het draagvermogen beproefd, te gelijker tijd met een gewonen balk van dezelfde afmeting. Laatstgenoemde werd met een enkelvoudige belasting bezwaard, terwijl over de beide andere, ten einde tevens de vastheid der lijmnaden op de proef te stellen, de belasting gelijkmatig verdeeld werd. De gewone balk trilde reeds bij eene drukking van 9 K.G. en brak onder een gewicht van 380 K.G., terwijl bij de balken van Hetzer deze getallen respectieve lijk 25,5 en 600 K.G. bedroegen; de doorbuiging dezer

laatste was slechts ongeveer een derde van die van den natuurlijken balk.

Deze proef bewees, dat door de nieuwe samenstelling het draagvermogen en de trilvastheid belangrijk verhoogd kan worden, maar tevens, daar de verbinding ongedeerd bleef en de breuk op het midden van den balk aan de onderzijde ontstond, dat het op het eerste gezicht bedenkelijk voorkomende idee van zulk eene samenstelling toch niet de zwakke plek dezer nieuwigheid is, zooals ook de in fig. 2 voorgestelde belastingsproef doet zien.

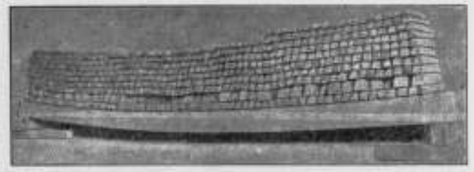

Fig. 2

Ten einde het onderzoek nog verder in die richting uit te strekken, werd de gebroken balk, nadat hij zes maanden op de terreinen van het Bureau van onderzoek in de open lucht had gelegen, doorgezaagd en door vaneentrekken de vastheid der lijmnaden onderzocht; het naar verhouding nog gewichtiger onderzoek naar de trilvastheid is toen, jammer genoeg, achterwege gebleven. De lijmnaden bleven onaangetast; de scheuren ontstonden er naast in het hout, met slechts kleine breukjes op den lijmnaad, bij eene specifieke spanning van 8,8—10,9 K.G. Deze groote vastheid der verbinding hangt hoogst waarschijnlijk samen met de uitlooging van het hout, terwijl de hierdoor, alsook door drenking, verkregen hardheid wel de voornaamste oorzaak der grootere buigvastheid zal zijn. Dat de verklaring dezer gunstige verhouding van Hetzer's balken tot de gewone werkelijk hierin, dus in de verhooging der drukvastheid, moet gezocht worden, volgt reeds hieruit, dat de breuk van onderen plaats heeft, niettegenstaande de trekvastheid van het pijnboomhout tweemaal zoo groot is als de drukvastheid.

Latere onderzoekingen hebben aangetoond, dat door Hetzer's behandeling de hardheid van het hout buitengewoon verhoogd kan worden. Proeven, door de mechanisch-technische afdeeling van de Technische Hoogeschool te Munchen in Januari en Februari l.l. genomen, leverden voor het slijtage-procent de volgende getallen op:

1. Beukenhout als handelswaar 8,1.
2. Eikenhout als handelswaar 6,1.
3. Amerikaansch ahorn 5,7.
4. Beukenhout, volgens Hetzer's systeem bewerkt 4,3.
5. Idem, gedrenkt 2,65.
6. Idem, na eene bijzondere bewerking gedrenkt 1,9.

Het zou van groot belang zijn, door een voortgezet onderzoek uit te maken, in hoeverre deze harding en de constructieve samenstelling in deze gunstige verhouding deel hebben. Daartoe zouden balken van verschillende houtsoort ruw, bewerkt en gedrenkt, met en zonder gebogen tusschenlaag, deze laatste met de ronde zijde naar onder of naar boven gekeerd, stelselmatig onderzocht moeten worden, om voor het gebruik dier balken op groote schaal, dezelfde juiste becijferingsgrondslagen te verkrijgen, welke wij thans voor den ijzer- en betonijzerbouw bezitten en die het mogelijk maken zonder te ver gaanden veiligheidstoeslag economisch te arbeiden. Bovendien zou op de houtverbindingen de bij den betonbouw zoo gewichtige grondslag voor het gebruik van het juiste materiaal op de juiste plaats toegepast moeten worden. Met het oog op het feit, dat de drukvastheid van het pijnboomhout verre achterstaat bij de trekvastheid, moest de door Hetzer verkregen beweeglijkheid bij de ontwikkeling der dwarsdoorsnede van den balk er toe leiden, de tusschenlaag aan het drukvlak breeder, of wel van gehard hout, resp. harder natuurhout, eiken of beuken dus, te maken; de vergelijking met ijzerbetonbalken, waarbij de scheuren zich steeds, van het draagpunt uitgaande, in de richting a b (fig. 3) voordoen, zou aantoonen, dat de tusschenlaag, hangend genomen, voor de trilwerking en de lijmnaden beter is dan volgens fig. 4, hoewel hier de ligging der hardere tusschenlaag op het drukvlak de buigvastheid verhoogt, en dat het er daarom wel toe komen zal dat,

Fig. 3

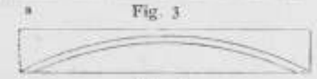

Fig. 4.

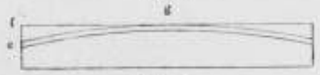

Fig. 5.

wanneer gebogen tusschenlagen worden gebezigd, zij uit de zône der slechte tribwerking verwijderd en, ter middenhoogte van den balk beginnend, overeenkomstig fig. 5 op den balk gelegd worden, waarbij de scheg e f g als constructief schadelijk komt te vervallen, of hoogstens tot vulstuk dient om er den vloer op te leggen.

Dan zal ook de economische zijde der uitvinding een gunstiger aanzien verkrijgen dan zij nu schijnt te hebben. Volgens opgave der firma kost een balk van Hetzer per kub. M. 7 à 8 maal zooveel als een gewone balk. Door het gebruik van licht en derhalve goedkoop hout verkrijgt men echter een zoo aanzienlijke besparing aan materiaal, dat de kosten 10 maal minder bedragen dan die van een gewonen balk van hetzelfde draagvermogen. Daar komt dan nog het voordeel bij van minder gewicht en doorbuiging, en bovenal, ten gevolge der uitlooging, van veiligheid tegen rotting en dergelijke schadelijke invloeden van de vochtigheid, die bij een snelle uitvoering onvermijdelijk is.

Van buitengewone beteekenis schijnt deze verbetering te zijn voor den binnenbouw: voor trappen, in het gezicht blijvende balklagen en kappen. Voor deze laatsten zullen in zeer vele gevallen de oplangs door Hetzer gefabriceerde gebogen kapspanten (fig. 6) geschikt blijken. Door een zeer vernuftige methode is het gelukt, tot twaalf spanten te gelijk denzelfden vorm te geven. Tot dusverre werden deze gebogen spanten hoofdzakelijk gebezigd in gevallen, waar

men behoefte had aan een groote open binnenruimte (fig. 7), dus voor pakhuizen, barakken en dergelijken. Het is echter, ingeval deze nieuwe toogspanten aan een wetenschappelijk onderzoek onderworpen en de grondslagen voor een nauwkeurige berekening gevonden worden, niet twijfelachtig, of zij zullen zoowel voor hooge gebouwen als voor genie-bouwwerken veelvuldig toepassing vinden (fig. 8). Behoorlijk geankerd, zullen zij met voordeel gebruikt kunnen worden bij

Fig. 6.

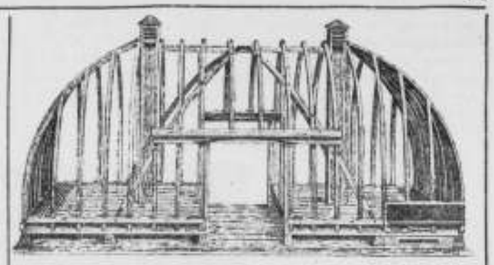

Fig. 7.

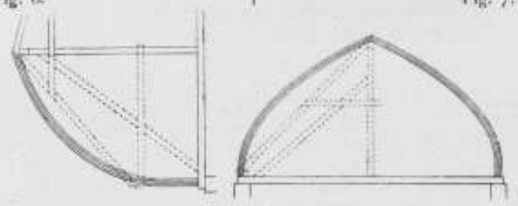

Fig. 8.

platdaken, houtcementdaken dus, waar de vlak gebogen vorm zich uitstekend leent tot onmiddellijke aanbrenging van het dakschot, in casu den platvloer, die dan vanzelf het poodige afschot heeft.

Zoo de verbinding van het beukenhout met zachtere houtsoorten op deze wijze ingang kan vinden, zal dit in vele opzichten voordeel aanbrengen; het Duitsche staatsbosch-beheer zal er dan stellig toe overgaan, landerijen die ongeschikt zijn voor naaldhout, met beuken te beplanten, daar dit hout dan niet langer in hoofdzaak zal dienen voor brandhout en enkele bijzondere doeleinden, maar ook in de bouwerij een ruim afzetgebied zal vinden, terwijl deze aanplant tevens aanmerkelijk zal bijdragen tot verhooging van het natuurschoon. D. K.

OORZAKEN VAN HET AFBLADEREN EN UITSLAAN VAN BAKSTEENEN.

Nieuwere onderzoekingen hebben aangetoond, dat bij de vernieling der buitenvlakken of ook wel der volledige metselsteenen in het muurwerk, niet steeds de slechte kwaliteit der baksteenen zelve hierin van beslissenden invloed is, doch veeleer ook de bij den bouw gebezigde mortel of het cement daarbij 'n voorname rol spelen kan. Zoo bericht Prof. Van der Kloes, uit Delft, in de »Mitteilungen des Bayer. Gewerbe-museums« van een bouwvalligen schoorsteen, bij welken in korten tijd een met te veel kalk aangemaakte mortel de steenen geheel ingevreten en bros had gemaakt. Waar een mengsel van kalk en cement of een van beide bindmiddelen bij de menging voor het vastmetselen van baksteen met te weinig zand wordt behandeld, blijven in de mortel talrijke gedeelten bestaan, waarin slechts kalkdeeltjes zonder het teramen houdende scherpe zand voorkomen. Men verkrijgt dus een even ondoelmatige mortelsoort, als wanneer men stuifzand gebruikte. Ook zijn deze gedeelten zuivere kalk in het steeds eenig zuur bevattend regenwater na verloop van tijd oplosbaar. Men ziet vele malen bij oude gebouwen, hoe het scherpe zand als een stekelige huid tusschen het weggewasschen kalktoevoegsel op de oppervlakte van den gevel of het voegencement zichtbaar wordt.

Zijn daarentegen grootere gedeelten kalk zonder dit geraamte van scherp zand in den mortel voorhanden, dan worden gene weggewasschen of -gespoeld en oefenen in zich daartoe eigenend baksteen-materiaal chemische werkingen uit, welke zich spoedig als verkleuringen, later als afbladeringen van de baksteenen doen kennen en in ongunstige gevallen het baksteenlichaam zwaar beschadigen en barstig kunnen maken. Verontreinigingen in de kalk met name opzettelijk bijgevoegde of toevallig in de morte geraakte steenkolen-asch verhaasten dit vernielingsproces nog aanzienlijk. Men kan er daarom niet genoeg de aandacht op vestigen, dat bij baksteen-muurwerk de kalk en evenzeer het cement met zuiver, scherpkorrelig zand in de juiste verhouding goed moet worden gemengd. In het tegenovergestelde geval kan zelfs bij goed materiaal de duurzaamheid der steenen in het muurwerk zeer nadeelig worden beinvloed.

KWIKZILVERDAMP-LAMPEN.

In het Dresdener tentoonstellingspark werd dit jaar de vijver door kwikzilverdamp.lampen van Hans Boas verlicht. De lampen bestaan uit eene ongeveer 1.25 M. lange, luchtledig gepompte glazen buis, waarin zich eenig kwikzilver bevindt. Aan elk uiteinde is in de buis een stroomtoevoerend metalen lichaam ingesmolten. Om de lamp tot lichten te brengen, wordt ze langzaam omgekipt, totdat het kwikzilver tusschen de stroomtoevoer plaatsen eene geleidende verbinding heeft tot stand gebracht. Op dit oogenblik verdampt het kwikzilver en de damp ervan wordt dan door den electrischen stroom tot gloeiing gebracht. Wordt de stroom uitgeschakeld, dan koelt de damp onmiddellijk af en slaat als vloeibaar kwikzilver bij de buisuiteinden neer. De droppels vloeien spoedig ineen en de toestand van vóór het aansteken is weder hersteld. De lichtkracht van eene dergelijke lamp bedraagt 600 tot 700 N.K. bij een stroomverbruik van 6 à 7 gloeilampen van 16 N K. Daar gloeiende kwikdamp geen roode stralen bevat, wordt een eigenaardig blauwachtig licht verkregen, dat voor de belichting van parkgedeelten en waterwerken een verrassend effect teweegbrengt. F.

VIJFTIENDE JAARGANG, No. 19. ZATERDAG 11 MEI 1907

ARCHITECTURA

ORGAAN V.H. GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

BUREAU VAN REDACTIE: H. P. BERLAGE Nzn., Voorz. H. WALENKAMP, A. J. JOLING, W. KROMHOUT Czn., A. VAN BAALEN, D. F. SLOTHOUWER, CORN. VISSER, Leden, — — — — VASTE MEDEWERKERS. K. P. C. DE BAZEL en J. W. H. BERDEN — — — REDACTEUR VOOR HET TECHNISCH GEDEELTE L. ZWIERS — VALERIUSSTRAAT 64 TE AMSTERDAM.

UITGEVERS: J. VAN DER ENDT & ZOON MAASSLUIS. HET ORGAAN MET TECHNISCH GEDEELTE WORDT WEKELIJKS FRANCO TOEGEZONDEN AAN ALLE LEDEN VAN HET GENOOTSCHAP. DE JAARLIJKSCHE CONTRIBUTIE VOOR HET LIDMAATSCHAP BEDRAAGT: VOOR GEWONE LEDEN f 12,—, VOOR KUNSTLIEVENDE LEDEN f 10,—, VOOR BUITENLEDEN EN ASPIRANTLEDEN f 7,50.

STUKKEN EN CORRESPONDENTIE BETREFFENDE DE REDACTIE VAN HET WEEKBLAD TE ZENDEN AAN DEN HEER H. WALENKAMP, KONINGINNEWEG 267 AMSTERDAM; BETREFFENDE HET PLAATWERK »DE ARCHITECT" AAN DEN HEER A. VAN BAALEN, JACOB MARISSTRAAT 22, SLOTEN bij AMSTERDAM; BETREFFENDE DE ADMINISTRATIE VAN HET GENOOTSCHAP AAN DEN SECRETARIS, DEN HEER PAUL J. DE JONGH, REGULIERSGRACHT 120, AMSTERDAM † † † † †

INHOUD: Mededeelingen. — Het bouwen in Amerika. — Onze Portefeuille. — Prijsvragen. — Berichten. — Open prijsvragen. — Informatie-bureau. — Oude bouwkunst te Axum. — Cementzandsteen. — De dame-architect. — Schroevendraaiers. — Een nieuwe steenboor. — Informatie-bureau.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

1e. De tentoonstelling der werken van Dr. P. J. H. Cuypers in het Stedelijk Museum te houden, zal geopend worden op Woensdag den 5den Juni a.s.

2e. Op de prijsvraag voor een Genootschapsstempel zijn 9 antwoorden ingekomen onder de volgende motto's:

1. Toujours travailler.
2.

3. Polly.
4. Cor.
5. Zwart begint, wit wint.
6. Cirkel.
7. Zeshoek 'geteekend'.
8. Diagram.
9. Hanna.

De 1ste Secretaris,
PAUL J. DE JONGH.

HET BOUWEN IN AMERIKA.

Over dit onderwerp behelst de jongste Amerikaansche kroniek van het „Handelsblad" een interessante beschouwing, waarvan men met belangstelling kennis zal nemen:

In Amerika bouwt men een „wolkenkrabber" met een snelheid alsof het een „luchtkasteel" ware.

Het record werd geslagen door de „New-York Evening Post", die eenige perceelen liet afbreken, een reuzenkantoor liet bouwen en daarin het geheele bedrijf overbracht binnen de tien maanden.

Het stalen geraamte van dit 15 verdiepingen hooge gebouw was in zes weken en een dag in elkaar gezet en de steenen voorgevel nam slechts vijf weken in beslag.

Op 4 Augustus 1906 werd de eerste stalen pijler gezet en op 21 Januari 1907 installeerde zich de eerste huurder op de negende verdieping.

Het nieuwe gebouw ligt aan de Vesey-street, tegenover het St.-Paul's-kerkhof.

Maar veel merkwaardiger dan het gebouw is de courant zelf. Ze is ongetwijfeld de beste en meest onafhankelijke courant van New-York. Uit haar wekelijksche uitgave „The Nation" halen wij vaak meeningen en uitspraken aan. Ze is de meest „respectabele" courant der stad.

Van bouwen gesproken.

Wij — Nederlanders — waren al geruimen tijd van meening, dat de Amerikanen bespottelijk hoog bouwen. Maar de Amerikanen zelf meenen dat het nu eerst bespottelijk wordt. Naar aanleiding van den bouw van een toren aan het gebouw der Metropolitan Levensverzekeringsmaatschappij in den trant van een Italiaansche campanile, spreekt de redactie van de „Scientific American" thans van een „skyward race" en „vertical speed madness".

Nu, toegegeven moet worden, dat het brutaal de hoogte in gaat.

Die toren zal op een grondvlak van 75 bij 85 Eng. voet tot een hoogte van 658 voet boven de straat en van 690 voet boven de grondvesten worden opgetrokken, dat is 146 voet hooger dan de toppen der torens van den Keulschen Dom!

Het bestaande gebouw is tien verdiepingen hoog; de toren zal daar met zes-en-dertig verdiepingen boven uit steken. Deze zes-en-veertig verdiepingen, boven de straat, vormen met het bestaande gebouw een bruikbare vloeroppervlakte van..... tien hectaren! Eén zoo'n gebouw wordt in onze verbeelding een stad met straten, pleintjes en verticale tramlijnen; het is verbijsterend.

De „Scientific American" vraagt zich af waar die „wedren de hoogte in" zal eindigen, want de moderne techniek zal er niet tegen opzien om nog eens zoo hoog te gaan als er maar iemand dwaas genoeg is om dit te verlangen. De rotsachtige ondergrond draagt geduldig de zwaarste lasten en de staal-industrie staat voor niets.

De redactie ziet voor het oogenblik geen anderen hinderpaal dan de hefwerktuigen. Voor een toren van 1000 voet zou men een complex van drie afzonderlijke liften moeten hebben en dit brengt allerlei technische bezwaren mede, die vooreerst een grens zullen voorschrijven aan de woede om de hoogte in te gaan.

Wij meenen, dat wellicht ook van de menschen, die nog

op of bij de aarde wonen, klachten zouden komen over het opvangen van het daglicht. Want al stellen de architecten in uitzicht, dat de witte toren een soort van „Alpen-gloeien" zal doen genieten, daar de koepel nog verlicht zal worden als de zon reeds achter de Oranje-bergen is schuil gegaan, tegenover dit één oogenblik van genot staat de groote schaduw, die deze toren in letterlijken zin over de stad zal werpen: schaduwen, die langzamerhand aan de straat het aanzien zullen geven van de diepe ravijnen van het hooggebergte, waar alleen des zomers de zonnestralen eenige uren vermogen door te dringen.

Vakmenschen zullen de waarde der cijfers kunnen begrijpen, welke met den bouw van dezen reuzentoren in verband staan. Het stalen geraamte zal 8000 ton wegen; staal en steenen te zamen 38,000 ton en het gebouw in gebruik 43.000 ton.

Amerika is het land der tegenstellingen. Naast den monstertoren wordt onze aandacht gevraagd door een dorp van keeten. Dat is het „moderne San Francisco". In parken en op openbare pleinen heeft het comité voor de dakloozen 6000 houten keeten laten zetten. De keeten doen denken aan de kleine houten huisjes van de Zaanstreek; maar ze zullen wel niet zulke vroolijke kleuren dragen. Het mooie er van is wat men op de plaatjes niet ziet: n.l. dat die woningen, wat betreft water- en lichtverzorging, afvoer van faecaliën, enz. aan de eischen der gezondheidsleer voldoen. Kan men dat van alle huisjes aan de Zaan ook zeggen? En dit heele dorp van 6000 huisjes is gebouwd binnen het jaar onder zeer ongunstige omstandigheden.

Men kan de kronick van dit land niet schrijven zonder telkens bewondering te voelen voor dit jonge krachtige volk, dat zich na tegenspoeden zoo snel weet te herstellen.

En dat de ziektekiemen, die in zijn bloed dringen, op zulk een natuurlijke wijze weet te verwijderen, n.l. door een kooris van verontwaardiging.

Dit slaat ook op San Francisco.

Men herinnert zich dat daar iemand tot burgemeester was gekozen, een zekere Schmitz, die nog niet lang geleden orchest-directeur was van een 3de-rangs muziekgezelschap. Die burgemeester had een vriend, een advocaat, Abraham Ruef. Deze hielp hem verkiezen o.a. door den bond van vakvereenigingen voor de candidatuur te winnen en werd daarna zijn „boss". Dit woord heeft gelukkig geen gelijkwaardige uitdrukking in het Nederlandsch, al stamt het af van ons „baas".

Ze worden beschuldigd geld af te persen en te zuigen uit allerlei personen en zaken, die middellijk of onmiddellijk van de goedkeuring des burgemeesters afhangen. Want in San Francisco is het gezag gecentraliseerd in den burgemeester. De ambtenaren zijn daar alleen verantwoording schuldig aan den burgemeester en deze alleen aan de kiezers.

Soms werkt dit stelsel prachtig; maar soms — rooals in dit geval — allerverderfelijkst. Het staat en valt met het karakter van den man, die de hooge plaats bekleedt.

„Men" wist in San Francisco wat er achter de schermen geheurde; men fluisterde 't elkaar toe; maar niemand dorst openlijk aanklagen, omdat de burgemeester en zijn „boss" oppermachtig waren.

Tot er één kwam, die moediger was dan de anderen. Hij was rechterlijk ambtenaar. Heney geheeten, die tijdelijk naar San Francisco was overgeplaatst en daar in stilte de noodige bewijzen had verzameld. Toen hij er genoeg had, gaf hij daarvan inzage aan eenige hoofdredacteurs van invloedrijke bladen en deze waren daardoor zoo getroffen en overtuigd, dat zij als één man verklaarden bereid te zijn den strijd tegen de City Hall Ring aan te binden.

Den volgenden morgen brak de kooris der verontwaardiging los en deze bedaarde niet voor Schmitz, Ruef c.s. achter slot en grendel zaten.

Uit de voorbeelden van afpersing en brandschatting, die publiek werden gemaakt, bleek dat alles wat met de overheid in aanraking kwam, van de spoorwegmaatschappij tot den schoenpoetser, zijn aandeel in de gedwongen burgemeesters-belasting had te betalen.

Een paar voorbeelden: de schouwburgen betaalden een derde van hun inkomsten; de tramwegmaatschappij moest met 715.000 dollars het voorrecht betalen om haar door de aardbeving verstoord kabelnet, door bovengrondsche geleidingen te vervangen; een sigarenhandelaar, die er een binnenkamertje met gelegenheid tot spelen op na hield, bracht wekelijks 100 dollars op; koffiehuishouders betaalden een vaste som per jaar en werden verder gedwongen al hunne eet- en drinkwaren, hun sigaren en glaswerk te koopen in daartoe aangewezen magazijnen, die daarvoor weder afdroegen aan den „boss".

Om kort te gaan, het was een allervernuftigst stelsel van afpersing. Zelfs de vreeselijke ramp, die San Francisco teisterde, bracht die bende niet tot bezinning. Integendeel, het gaf haar nieuwe gelegenheid tot afpersen en zoo groot was de tucht, die de „boss" er in hield, dat een feitelijke samenzwering tegen het wettig gezag noodig was om hem ten val te brengen.

De „New-York Times" zegt, dat het thans een publiek geheim is dat niemand minder dan president Roosevelt daar de hand in had. Met zijn goedvinden was de bovengenoemde heer Heney naar San Francisco gezonden.

Vo'gens de jongste berichten zou ex-burgemeester Schmitz beloofd hebben alles te onthullen en alles te bekennen, indien men hem daarna vrij uit zou laten gaan.

Zijn onthullingen zullen ongelooflijker klinken dan de meest romantische detective-verhalen; misschien zullen ze tevens den stoot geven om soortgelijke misstanden in andere steden voorgoed uit te roeien.

't Is een praatje geworden van hooge en lage hulzen en van hooge en lage karakters.

Gelukkig het land waar de huizen laag en de karakters hoog worden gebouden.

ONZE PORTEFEUILLE.

De Amsterdammer, Weekblad voor Nederland.

Men zal zich herinneren, dat door de Redactie van dit blad drie prijsvragen werden uitgeschreven, een toon-, een decoratieve- en een bouwkundige compositie.

Thans is ook de uitslag bekend van de tweede prijsvraag, die eene illustratie inhield van een tooneel uit het drama »Cyrano de Bergerac«, waaraan door drie-en-vijftig mededingers werd deelgenomen, meerendeels in zwart en-wit, benevens eenige aquarellen en één schilderij. Over het algemeen was de jury, bestaande uit de heeren Jozef Israëls, Willem Maris, Joh. Braakensiek en W. J. Steenhoff, niet bijster ingenomen met het behaald resultaat. Zij waren »het aanstonds volkomen eens«, zegt het blad, »dat de uitkomst van dezen prijskamp de meest gematigde verwachtingen onbevredigd liet en er nauwelijks eenige kenteekenen vielen waar te nemen »van een boven 't middelmatige zich verheffend illustratief talent.«

Zoo'n sterk oordeel — in onzen tijd — is zeker merkwaardig en bedroevend. Wij vreezen daarom, dat velen onzer goede teekenaars zich onthouden hebben.

De uitslag is, dat geen 1ste prijs werd uitgereikt, doch twee 2de prijzen en een 3de prijs, resp. door de heeren Van Vlaanderen, Staller en Jan Sluyters, allen uit Amsterdam.

In hetzelfde nummer een reeks afbeeldingen van werken, door de heeren Kropholler en Staal, de laatste jaren gemaakt, werken, die in alles het spoor dragen van ongenoegzame cultuur, waarin zekere oorspronkelijkheid niet te miskennen valt, doch meer zich openbaart door gewilde brutaliteit, dan door geacheveerde beheersching. Bij enkele bouwwerken (winkel en kantoorgebouw Raadhuisstraat en Kettner's pianomagazijn) zit te veel de geest van anderen voor, om als persoonlijk werk te kunnen doorgaan, wat zeker niet geschikt is voor eene zuivere ontwikkeling uit zichzelf.

Royal Scottish Academy.

Speciaal voorjaarsnummer van »the Studio.« Geschiedenis, samenstelling en leden van deze academie, geïllustreerd met een veertigtal uitmuntend geslaagde platen in kleurendruk naar het werk der leden.

Deutsche Bauzeitung no. 27, 28, 29, 30, 31.

In no. 28: een belangrijk artikel over: »Die Baumaterialen im Feuer von San Francisco.« Hierin wordt het vraagstuk onder de oogen gezien van de vuurvastheid van »Monier« in gloeihitte met de inwerking van waterstralen bij blussching. Zóó beschouwd, zijn er aan vuurvastheid grenzen.

Hierbij eenige reproducties naar opnamen van betonwerk na den brand.

In hetzelfde no. een foto naar het model van het Victor Emanuelmonument, voor Rome bestemd.

In no. 30: Plannen, doorsneden en gevel van de nieuwe Evangelische Kerk te Dresden, architecten: Schilling en Gräbner, een mengeling van oude gegevens in nieuwen vorm, zonder het goede van het oude te bereiken.

K.

PRIJSVRAGEN

uitgeschreven door de Vereeniging van Nederlandsche Kalkzandsteen-Fabrikanten,

op de prijsvragen, uitgeschreven door bovengenoemde Vereeniging, ten doel hebbende het ontwerpen van toepassingen van »Kalkzandsteen«, zijn de navolgende antwoorden ingekomen:

A. een vrijstaand blok van 20 arbeiderswoningen.

1.	Motto:	Houw en trouw XXX	4	teekeningen		
2.	»	Glück auf	5	»	met	memorie.
3.	»	H. M.	3	»	»	»
4.	»	Arbeider	4	»	»	»
5.	»	Leo	5	»	»	»
6.	»	Mabon	3	»	»	»
7.	»	A. A. A.	4	»	»	»
8.	»	Debust	4	»	»	»
9.	»	Labora	5	»	»	»
10.	»	Licht en Lucht (I)	2	»	»	»
11.	»	Rosa	6	»	»	»
12.	»	Mimosa	4	»	»	»
13	»	I. S. (monogram)	4	»	»	»
14.	»	Een halve maan (get.)	5	»	»	»
15.	»	Drie niet concentrische cirkels (get.)	4	»	»	»
16.	»	Oost-West, Thuis Best	3	»	»	»
17.	»	Licht en Lucht (in een cirkel)	5	»	»	»
18.	»	Een onregelm. zeshoek (get.)	4	»	»	»
19.	»	Johanna	4	»	»	»
20.	»	Ouvrier	3	»	»	»
21.	»	Arbeiderswoning	5	»	»	»
22.	»	Licht en Lucht (II)	2	»	»	»

B, een vrijstaand buitenhuis.

23.	Motto:	Een driehoek en cirkel (get.)	4	teekeningen	met	memorie
24.	»	Een verdeelde driehoek (get.)	4	»	»	»
25.	»	Mei	6	»	»	»
26.	»	Cirkel waarin vierkant en cirkel (get.)	4	»	»	»
27.	»	Geduld	3	»	»	»
28.	»	Casa	11	»	»	»
29.	»	Cirkel waarin 3 kleine cirkels get.)	4	»	»	»
30.	»	Marie	5	teekeningen	met	memorie
31.	»	T. A. T.	2	»	»	»
32.	»	Goedkoop	2	»	»	»
33.	»	Industrie	6	»	»	»
34.	»	Labore Nihil	3	»	»	»
35.	»	April	8	»	»	»
36.	»	Rust	8	»	»	»

C, een blok van zes stadshuizen.

Geen antwoorden.

BERICHTEN.

ONTMANTELING DER NIEUWE KERK.

Reeds in 1899, vóór en tijdens de Kroningsfeesten, rees de gedachte en werd de wensch levendig, dat de Nieuwe Kerk, die dan toch voor ons land steeds weer de kathedraal blijkt te zijn, waarin alle staatsplechtigheden plaats vinden, zoo worden ontdaan van de onoogelijke huisjes en hokjes, die er in den loop der jaren als een zooveel ongelieringen aan zijn vastgegroeid.

De groote hinderpaal, die der verwezenlijking van dien wensch in den weg stond, was de huurderving welke aan een ontmanteling (gezwegen nog van de restauratiekosten zelf) onvermijdelijk verbonden zouden zijn.

Een vermogend stadgenoot, lid van de Ned. Hervormde Kerk, heeft thans de fondsen gefourneerd, die mogelijk maken een goed begin met de ontmanteling te maken.

Voorloopig zal de kerkgevel aan de zijde der Moses- en Aäronstraat worden ontdaan van uitwassen, dus van het bierhuis van Scheltema, den speelgoedwinkel van Staa, het magazijn van baden en geysers van Bennink en de kleine showroom van kaasregisters.

Daarmede wordt ontmanteld het deel van het kerkfront, dat ligt tusschen de kerkmeesterskamer ter eene en den »omvolmaakten toren« ter andere zijde. Ter plaatse waar vroeger die »onvolmaakte toren« was — aan den Voorburgwalkant namelijk — en waar men den torenbouw moest staken omdat het tezelfder tijd van gemeentewege gebouwde Stadhuis op den Dam zooveel geld kostte, is sedert de gevel verhoogd en door middel van een schuin dak afgemaakt.

De kerkmeesterskamer bevindt zich aan den Daanant ter linkerzijde van den hoofdingang in een uitbouw die steeds heeft bestaan weliswaar, maar thans veel grooter is dan eertijds en den kerkgevel ook allerminst versiert.

Zeer te wenschen is het daarom, dat ook deze uitbouw mettertijd zoo niet geheel verdwijnt, dan toch aanmerkelijk naar achter wordt verplaatst, hetgeen vooral aan de ruimte in de Moses- en Aäronstraat, die daar ter plaatse voor zulk een drukken verkeersweg veel te naauw, immers slechts 10,75 M. breed is, ten goede zou komen.

De Gemeente moest daar maar eens, in ruil voor een strook grond ter verbreeding van den weg, de Ned. Hervormde Kerk in de gelegenheid stellen, ook het gevelgedeelte onmiddellijk nabij den hoofdingang te ontmantelen, terwijl nog een andere vermogende Amsterdammer het goede voorbeeld van den zooeven aangeduiden stadgenoot, die zeer bescheidenlijk verbood zijn naam bekend te maken, mocht willen volgen.

Want een goed voorbeeld is dit zeker. Wanneer straks onder leiding van den kerkenraads bouwkundigen adviseur, den architect C. B. Posthumus Meijes, de kerkgevel zal zijn ontbloot en met al zijn ramen in contrefoorten zal zijn gerestaureerd in baksteen en zandsteen, terwijl een monumentaal hek op stevigen voet het plantsoen zal afsluiten, dat op het vrijkomende terrein zal worden aangelegd, dan zal het kerkgebouw niet alleen, maar ook de geheele omgeving daarvan in aanzicht aanmerkelijk gewonnen hebben. (Nbl.)

— In het Museum van Kunstnijverheid te Haarlem wordt op het oogenblik een allerzins belangrijke tentoonstelling van weefsels en bewerkte stoffen gehouden. De collectie bestaat in hoofdzaak uit Oostersche en middeleeuwsche stoffen. Ook zijn er enkele oorspronkelijke stalen van Egyptisch werk. Het meerendeel is afkomstig uit Duitschland, voornamelijk uit het kunstnijverheids-museum te Berlijn. De tentoonstelling blijft tot 15 Juni aanst. geopend. Een bezoek zij ieder aangeraden. Men heeft hier 'n zeldzame gelegenheid om zijn hart weer eens aan waare specimina van vroegere nijverheid op te halen.

— De kunstwerken in het paleis te Versailles worden steeds vermeerderd. Nu weer zijn er een aantal oude gobelins, een Esther-serie en een Don Quichotte-serie in de zalen gehangen, benevens oude muurbetimmeringen aangebracht. Ook is een afdeeling voor overblijfselen van beeldhouwwerk, dat nog artistiek belang heeft, gevormd.

En dan zijn er waterreservoirs gebouwd om in geval van brand zeker te zijn, dat er geblusscht kan worden.

HET EERSTE EXAMEN IN NEDERLAND IN DE ARCHITECTUUR.

Men zal zich nog levendig de pogingen herinneren, voor enkele jaren gedaan, om een examen voor Architect in 't leven te roepen. Deze zaak zal — gezien de geringe medewerking — wellicht door velen in de eerste jaren wel als afgedaan beschouwd worden. Dat deze pessimisten het mis hebben, bewijst onderstaand krantebericht:

„Van de 152 sollicitanten naar de betrekking van gemeente-architect, te Enkhuizen, zijn na een vergelijkend examen tusschen een 12-tal dezer, door B. en W. op de voordracht geplaatst, de heeren Hontjk, te Winschoten, De Vries, te 's-Gravenhage, en Dorenbos, te Ter-Neuzen."

Wat zegt men ervan? — Maar, alle gekheid op een stokje, door wie of wien werd dit examen afgenomen? Het kon belangrijk zijn dit te weten. Wie het weet, zegge het.

BOND VAN TECHNICI.

In het hôtel »Bellevue« te Utrecht werd op Hemelvaartsdag de 11de gewone algemeene vergadering gehouden van den Bond van Technici, onder leiding van den heer H. J. Hendrix.

De vergadering was goed bezocht.

Bij de opening der vergadering hield de voorzitter een korte toespraak, waarin hij deed uitkomen hoeveel er nog te doen valt, vóór dat aan de meest billijke wenschen der technici voor wat betreft positie enz. is tegemoet gekomen. In de technische bedrijven in ons land zijn thans 500.000 personen werkzaam.

Van het geheele arbeidersleger vormt de technische groep niet minder dan 25 pct. en overtreft zij de groep der landarbeiders in belangrijkheid.

De toestand van de technici is nog zeer ongeregeld. De sociale wetten laten hen onbeschermd, van Staatswege worden hunne belangen nog volkomen veronachtzaamd, zelfs de middelbaar-technische scholen behooren nog tot de vrome wenschen.

Het volkomen gemis van al wat zweemt naar regeling van hunne arbeidsvoorwaarden staat de opheffing van den stand zeer in den weg.

De technici behooren dan ook meer dan welke groep ook tot den „verdrukten middenstand" en een krachtige actie zal noodig zijn om aan de technici een vastere en ruimere positie te verschaffen.

Uit de mededeelingen bleek, dat op 1 Januari 1907 de Bond 649 leden en 82 donateurs telde, welk aantal thans reeds is geklommen tot 762 en 93.

Uit het jaarverslag van den secretaris, den heer De Ridder, bleek dat de bond in bloeienden toestand verkeert en het hoofdbestuur met grooten ijver werkzaam is.

Aan den heer De Ridder, die afgetreden is als secretaris, werd door den voorzitter hulde gebracht voor hetgeen hij voor den bond heeft verricht.

De rekening en verantwoording van den penningmeester toont aan, dat de ontvangsten f 4418,71 waren en de uitgaven f 4371.65. Er is dus een batig saldo van f 47.06.

Hierop werden uitgebracht en goedgekeurd de verslagen omtrent het informatiebureau, de redactie van het »Technisch Weekblad« en van de administratie van het orgaan, de commissie inzake het Middelbaar Technisch Onderwijs, de propaganda, de commissie van enquête en die voor de statistiek.

De begrooting, voorgesteld op totaal f 5991, werd vastgesteld, behoudens eene kleine wijziging, waardoor de subsidie van de commissie voor statistiek van f 200 op f 250 werd gebracht.

Besloten werd f 100 te storten in het ondersteuningsfonds en f 75 in het Reservefonds.

In de renteloozе leening werden 40 aandeelen uitgeloot.

Na de pauze had de behandeling van verschillende reglementswijzigingen plaats.

De door het Hoofdbestuur voorgestelde wijzigingen werden goedgekeurd.

Nadat nog eenige besprekingen waren gehouden werd de vergadering gesloten. (Hbl.)

KIJK VOOR MEERENBERG.

In Cincinnati woont een zekere mr. Henry Nikcheenk, die de krankzinnigheid zoover dreef, zich een valsch gebit te laten maken van oude, gouden munten. De arbeid is door een artist uitgevoerd, zoodat de opschriften enz. van de munten zoo min mogelijk beschadigd zijn. Doet het beestje zijn muil open — van mond kan men hier tereauwernood spreken — dan vertoont het den beeldenaar der keizers Justinianus, Honorius, Hadrianus, Tiberius, Trajanus en andere. Eén dezer tanden vertegenwoordigde, in muntvorm, een waarde van f 3600, en 't geheele gebit kostte f 24,000. Deze poenige Amerikaan herinnert misschien een even aan een Fransch soldaat, ten tijde van Napoleon, die zich een vest liet maken van een koethare schildwij, nadat hij met zijn sabel het dock uit de lijst had gesneden.

OPEN PRIJSVRAGEN.

Raadhuis voor Londen. Inlevering 27 Augustus 1907. Mededeelingen in No. 52, 1906.

2de Serie prijsvragen van de Ldse. Inlevering 30 Augustus 1907. Programma in No. 11.

A. et A. Omslag voor „de Architect". Inlevering 9 September 1907. Programma in No. 12.

A. et A. Dorpsschool en Afsluiting voorplein. Inlevering 4 November 1907. Programma in No. 12.

Vereeniging »Onderneming en Vrijheid« te 's-Gravenhage. Werkmanswoningen. Inlevering 31 Mei 1907. Mededeelingen in No. 13.

INFORMATIE-BUREAU

van den Bond van Technici,
Bureau: .. ..
Mauritsstraat 130, Rotterdam

Ingeschreven sollicitanten

26	Bouwk. Opz. Teekenaars	22	tot	48	jaar,	f	60	tot	f 100 p. m.
11	» Opz. Uitvoerders	33	»	45	»	»	60	»	» 90 »
1	Scheepsteekenaar (aankom.)		»	23	»	»		»	» 50 »
8	Waterb. Opzichters	24	»	30	»	»	70	»	» 90 »
10	Werktuigk. Teekenaars	20	»	34	»	»	55	»	» 100 »
2	Werktuigk. Opz. (Constructeur)	34	»	39	»	»	—	»	» 100 »
2	Electrotechnikers		»	27	»	»	70	»	» 80 »
8	Bouwk. Opz.-Teek., aankomend.	18	»	25	»	»	45	»	» 65 »
4	Machinisten-Chef	28	»	39	»	»	75	»	» 150 »
2	Leeraren Werktuigkunde	33	»	39	»	»	80	»	» 100 »
1	Leeraar Timmeren								

TECHNISCH GEDEELTE

GEDENKTEEKENEN VAN OUDE BOUWKUNST TE AXUM, IN ABESSYNIE.

(Slot.

De Byzantijnsche invloed, welke zich reeds vroeg deed gelden, is niet alleen duidelijk in 't grondplan der basilieken maar vooral in de ornamentiek te herkennen en, als boven reeds gezegd, tot den huidigen dag in schildering en ander kunstwerk bewaard bleven.

Ook de nieuwere bouwwerken, zoowel particuliere huizen als kerken, zijn de bestudeering overwaard. De rijksbouwmeester Von Lüpke houdt zich inzonderheid met hunne opneming en bewerking bezig. Het hedendaagsche huis vertoont eenerzijds het plan van het oud-Arabisch Liwan-ver-

Fig. 3, 4 en 5. Plattegronden van huizen te Axum.

blijf (fig. 3), eene aan alle zijden door rechthoekige nissen omgeven vierkante midden-ruimte, die óf open 9) óf van een daarboven aangebrachte overdekking 10) voorzien is, een bouworde, die ook bij een te Axum opgegraven oud paleis veelvuldig voorkomt. Anderzijds heeft het de gedaante (fig. 4) van de ronde, kegelvormige, met stroo gedekte negerhut. Eene verbinding dezer beiden — en daarin zoo recht het beeld van het volk vertoonend — stelt het in hoofdzaak te Axum gevolgde model van een huis voor, zooals fig. 5 dit te zien geeft.

Wat de kerkvormen aangaat, laat ik de oude bouworde,

9) Zooals b.v. de moskee van Sultan Hassan te Kairo.

10) In Syrië nu nog veelvuldig voorkomende.

liek met rechthoekige apsis herinnert, rusten. De nieuwere, meer merkwaardige vorm, welks afkomst nog onderzocht moet worden, wordt vertegenwoordigd door de beide voorgeeven ons fig. 6 en 7 geven. Aan alle zijden vrij staat in het midden het vierkante Allerheiligste, met eene deur aan west-, noord- en zuidzijde. Daarin bevindt zich op een houten, of wel altaarsgewijze gemetseld, of ook van natuurlijke steen gemaakt onderstel het „Tabot". Het eigenlijke „Tabot" is de Oud-Testamentische „arke des verbonds", die men beweert dat te Axum is; evenwel heeft iedere heilige zijn eigen „Tabot" (in den vorm van een kist of steenen plaat) dat als zijne woonstede wordt beschouwd (Littmann).

zooals van die te Debra-Damo en van de Zionskerk te Axum, die aan het grondplan der uit drie schepen bestaande basi-

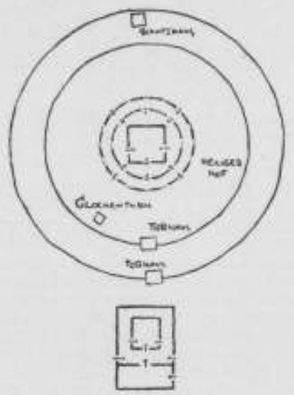

Fig. 6 en 7. Plattegronden van kerken uit den lateren tijd.

Fig. 6 toont voor het gebouw, dat het Allerheiligste omringt, den rechthoek-vorm. Westelijk vóór het Allerheiligste ligt het „Heilige", dat meestal als een betrekkelijk smalle gang om het middengedeelte heen loopt. En dáárvoor ligt aan de westzijde veelal nog een Voorhof (Narthex).

Bij fig. 7 zijn de muren van het „Heilige" en den Voorhof in cirkelvorm om het Allerheiligste gebouwd. Rondom de kerken ligt de omheinde heilige hof met de schathuizen en een klokketoren. Waar klokken ontbreken, staat een pilaar, waaraan een paar steenen hangen, die men tegen elkander laat klinken.

Er zijn er zelfs met drie ringmuren. Door poorten komt men in den heiligen hof. In den eenvoudigen vorm dezer kerken (vierhoek in een cirkel) vindt men eenige overeenkomst met het gewone ronde particuliere huis (fig. 5). Het is ook mogelijk, dat deze aanleg verband houdt met de gedachtenis aan de Heilige Grafkerk te Jeruzalem. Opmerkelijk is in elk geval de vergelijking met de middeneeuwsche kerken der Tempeliers in Europa, 11) en nog merkwaardiger die met Boeddhistische tempels. 12)

Leden der expeditie naar Axum waren: prof. dr. E. Littmann, te Straatsburg, de rijksbouwmeesters D. Krencker en Th. von Lüpke en de stafgeneesheer dr. E. Kaschke, allen te Berlijn.

11) Vorbericht, p. 34.

12) Vgl. Fergusson, History of Indian and Eastern Architecture. Zie aldaar de afbeeldingen op p. 219, 221, 230.

CEMENTZANDSTEEN.

Bij de buitengewone voorliefde, welke men onder den natuurlijken bouwsteen aan den zandsteen voor doeleinden van monumentale architectuur pleegt te toonen, schijnt het begrijpelijk, dat men zich sedert eenigen tijd aan de kunstmatige bereiding van een op dezen natuurlijken bouwsteen gelijkend steenmateriaal met buitengewonen ijver wijdt. De kunstzandsteen-industrie levert dientengevolge dan ook tegenwoordig normaalsteenen en bouwstukken op, welke niet alleen door een den natuurlijken zandsteen zeer nabijkomend uitwendig voorkomen, doch zich boven den natuurlijken steen meestentijds ook nog door een aanzienlijk gemakkelijker bouwplastische geschiktheid voor bewerking onderscheiden. Dit veelbelovend verschijnsel heeft in den nieuwsten tijd tot een aanzienlijken vooruitgang der kunstzandsteenindustrie zoomede tot uitbreiding der toepassing van dit materiaal den stoot gegeven. De kunstzandsteenfabricage houdt zich nog onafgebroken met steeds toenemenden ijver bezig, nieuwe vervaardigingsmethoden uit te denken, ten einde hare artikelen goedkooper verkrijgbaar te doen stellen en tegelijkertijd den natuurlijken zandsteen, zoowel uit een bouw-aesthetisch als bouw-praktisch oogpunt zooveel mogelijk concurreerend ter zijde te kunnen streven.

In verband met het bij kunstzandsteen gebezigde bindmiddel kan de gezamenlijke kunstzandsteen-industrie in twee hoofdgroepen worden onderscheiden: de één omvat de met kalk gebonden kalkzandsteenen, de andere levert den met cement gevormden cementzandsteen. Terwijl nu de kalkzandsteenfabricage zich voornamelijk toelegt op de vervaardiging van onmiddellijke bouwpractische materialen, zooals normaalsteenen, houdt zich de cementzandsteen-industrie overwegend bezig met voor de monumentale architectuur tot bouwkundig-artistieke arbeidsdoeleinden dienende artikelen. Aan de cementzandsteenindustrie is dus met name de taak toegewezen, die feitelijke imitatie van natuurzandsteen te leveren, welke door den steenhouwer volgens de eischen der kunst bewerkt, in de bouwpraktijk als welkom surrogaat voor het natuurlijke zandsteen-materiaal verdient te worden erkend.

Een voor de cementzandsteen-industrie uit een technisch fabricage-oogpunt bijzonder te waardeeren voordeel moet in de eerste plaats daarin worden gezocht, dat zich als vulstof voor het bindende Portland cement, behalve kwartszand, ook elk ander korrelachtig steenpoeder laat gebruiken, zoowel het uit natuurzandsteen gewonnene, als het uit kunstmatig steenmateriaal bereide steenpoeder.

Zooals vanzelf spreekt, is echter hierbij de soort der vulstof niet altijd geheel zonder invloed op de eigenschappen van hardheid van den gereed gemaakten cementzandsteen.

Vooral heeft zich hierbij het gebruik van het natuurlijke zandsteenpoeder en kalksteengruis in dit opzicht als buitengewoon gunstig werkend doen kennen.

Voor de menging der steenmassa pleegt men doorgaans op 1 deel cement 3 deelen vulstof te nemen. Door vertrouwbare proefonderzoekingen heeft men voor het mengsel verkregen, dat de daaruit samengestelde cementzandsteen in luchtdrogen toestand een tusschen 200 en 300 KG. cM². schommelenden weerstand tegen druk bereikt. Op zichzelf beschouwd, richt zich daarbij de graad van drukvastheid, in alle gevallen een goed cement op den voorgrond gesteld, naar de kwaliteit van hardheid van het kalkmateriaal en de energie der cementverharding, welke zooals bekend, van den oppervlakte-toestand der vulstof mede afhankelijk is.

Een vetter mengsel, bestaande uit ongeveer 2½ dln. vulstof en 1 dl. cement, levert weliswaar in de meeste gevallen een aanzienlijk hoogere, dikwijls zelfs 350 KG. cM². te bovengaand weerstandsvermogen tegen druk van het luchtdroge materiaal op. Intusschen staat deze mengverhouding ook gelijk met het vetste, in 't algemeen toe te laten mengsel, welker overschrijding met name bij de voor de buiten-façades bestemde stukken werk, niet is aan te bevelen, omdat eene ongewenschte afname van het anders, zooals gebleken, zeer goed weerstandsvermogen tegen weersinvloeden, het onvermijdelijk gevolg eener al te vette menging is.

Voor doeleinden van naderhand bij den gereedgemaakten steen in te leiden kunstmatige harding is het zeer doelmatig gebleken, wanneer men aan de gezamenlijke massa ongeveer 1 % gebluschte kalk in poedervorm toe-

voegt. Wordt vervolgens de hieruit vervaardigde steen met een waterglasoplossing gedrenkt, dan vormt zich in het binnenste ervan bij luchtdroging kiezelzuur, dat de in de mengmassa voorhandene vrije kalk tot kiezelzure kalk bindt en op deze wijze eene aanzienlijke verhooging der reeds eigene vasthеid van den cementzandsteen ten gevolge heeft. Wil men een duurzame steensoort verkrijgen, dan moet men bij de verdere toebereiding der mengmassa aan het beginsel vasthouden, dat eerst het cement en zand in drogen toestand met elkander worden gemengd, en eerst hierna de watertoevoeging plaats heeft. Bijzondere zorg en omzichtigheid is geboden met betrekking tot de te bezigen hoeveelheid water. Aan den éénen kant schijnt het gewenscht, het vochtgehalte der massa in het belang van een in alle onderdeelen gelijkmatige, krachtige harding, zoo hoog mogelijk op te voeren. Hiertegenover staat echter weder anderzijds, dat men tegenwoordig niet meer, evenals vroeger, den steen tot aan de volledige hardwording in de vervaardigingsvormen laat. Heden ten dage wordt de steen veeleer reeds weinige dagen na z'n vorming weder uit de vormkast genomen, daar het hierdoor den steenwerker en steenhouwer gemakkelijker valt, den nog niet volledig geharden steen eene meer artistieke en individueele bewerking te doen deelachtig worden.

Zoo is men dan in staat, aan den cementzandsteen onmiddellijk dat voorkomen van frischheid en natuurechtheid mede te deelen, zooals dit aan den natuurlijken kan worden waargenomen. Opdat nu echter zulk 'n steen, niettegenstaande zijn nog weeken vormtoestand het onder de werktuigen van den steenwerker zal kunnen uithouden, is het begrijpelijkerwijze onvoorwaardelijk noodzakelijk, dat de kunststeenmassa van den beginne af aan niet te vochtig wordt aangemaakt. De steen moet, uit den vorm genomen, juist nog plastisch zijn. Elk meerder of minder vormt hierbij in gelijke mate 'n euvel. Al moge ook de arbeidsmethode van den steenwerker en het latere arbeidsdoeleinde van den afzonderlijken steen zekere geringe schommelingen in de watertoevoeging rechtvaardigen, toch zal men in het algemeen er goed aan doen,, niet meer water te nemen, dan voor eene juist nog vormbare steenmassa noodzakelijk is.

Aan den cementzandsteen kan elke kleur van den natuurlijken zandsteen worden meegedeeld, wanneer men het kleurmiddel vóór de vorming der mengmassa toevoegt. Cementvaste kleurstoffen, zooals gebrande oker voor geel, ijzeroxyde voor rood, kobalt voor blauw, kool voor zwartgrijs, hebben weliswaar het voordeel, dat ze een bijzonder warmen kleurtoon opleveren, doch werken ze op het hardingsproces niet gunstig in. Bij de toepassing ervan moet derhalve steeds met een, alhoewel ook niet juist steeds belangrijke afname der drukweerstands waarden worden rekening gehouden. In 't bijzonder moet men er echter op letten, dat voor blauw nimmer ultramarijn mag worden gekozen, daar hierbij het hard worden op bedenkelijke wijze wordt tegengewerkt.

Om dezelfde reden is het bezigen van ijzeroxyde voor roodkleuring slechts dan op z'n plaats, wanneer vastgesteld is, dat daarin geene zwavelzure zouten voorhanden zijn. Op de zekerste wijze gaat men steeds te werk, wanneer men de kleur van den cementzandsteen door toevoeging van een overeenkomstig gekleurd steenpoeder in de mengmassa aanbrengt. De natuur doet immers hiervoor reeds in de natuurlijke zandsteensoorten een overvloedigen rijkdom van nuanceerings-mogelijkheden aan de hand en wanneer men slechts bedenkt, dat het kleurende steenpoeder steeds zoo fijn mogelijk moet zijn gemalen, zoomede, dat voor elke levendiger kleuring slechts lichtkleuriger cement mag worden gebezigd, dan heeft men van deze door gekleurd steenpoeder teweeggebrachte kleurlag geenerlei verdere nadeelen of gevaren voor den cementzandsteen te vreezen. Het inbrengen der op zoodanige wijze toebereide zandsteenmassa in de vormkasten kan op tweeërlei manieren geschieden, hetzij door stampen of door gieten. De voorkeur verdient de bewerking door stampen. Op deze wijze komen namelijk zoo goed de mocilijker uitvoerbare details der arbeidsopdrachten, namelijk de bij den lateren bouw sterk aan slijting onderhevige hoeken en kanten, in dezen vorm zekerder, steviger en degelijker tot uitdrukking. Tegelijkertijd echter heeft het stampen het groote voordeel, dat de vormmassa absoluut dicht wordt en alle luchtholteruimten in het inwendige van den cementzandsteen worden voorkomen. Bij de gietmethode is eene dergelijke graad van dichtheid nauwelijks te bereiken. Zelfs een nog zoo ijverig werkman vermag geen vollen waarborg er voor te geven, dat toch nog niet blaasvormingen in de massa aanwezig blijven, welke dan naderhand bij den gereedgemaakten steen het verschijnsel van scheuren en barsten tevoorschijn roepen. Gestampte cementzandsteen is om deze redenen dan ook doorgaans, wat het weerstandsvermogen tegen druk en weersgesteldheid betreft, den gegoten cementzandsteen verreweg de baas. Door gieten vervaardigde zandsteen is dan ook slechts voor alle toepassingen van het bouwvak volkomen vrij van gebreken, wanneer vóór het gieten de ingesloten luchtdeeltjes zoo volledig mogelijk uit de mengmassa zijn verwijderd geworden en het gieten zelve onder afsluiting van lucht plaats grijpt.

Komen nu de steenen uit den vorm, dan moet het eventueel voorgenomen steenhouwwerk dadelijk ter hand genomen. doch ook onafgebroken teneinde worden gebracht, daar zich anders aan dezelfde steensoort, tenge volge der steeds voortschrijdende verharding de onderscheidene bewerkingsperiodes zich door een ongelijkmatig uitzien van den cementzandsteen kenbaar maken, waaronder dan de gewenschte natuurgetrouwe gezamenlijke indruk van den steen begrijpelijkerwijze aanzienlijke schade lijdt. De intensiteit der verharding moet zelfs gedurende dezen tijd nog door bijzondere maatregelen voortdurend verhoogd worden, zoolang de steen zich nog over 't algemeen voor verdere verharding geschikt toont.

Want slechts op deze wijze kan aan den cementzandsteen de voor een zoover mogelijk doorgedreven bouwkundig praktische mogelijkheid van toepassing gewenschte duurzaamheid worden gewaarborgd. Omtrent de hierop doelende drenking van den gereedgemaakten cementzandsteen met waterglasoplossing werd bij de bespreking der mengmassa en van hare bestanddeelen reeds gesproken.

Het gebruik der waterglasoplossing is dus namelijk daar op z'n plaats, waar men den steen reeds, wat zijne samenstelling betreft, door de bovenvermelde toevoeging van gebluschte kalk in 't bijzonder tot opname geschikt en gevoelig daarvoor heeft gemaakt. Waar daarentegen deze kalktoevoeging aan de steenmassa niet is geschied, is het voordeeliger den steen vóór de behandeling met waterglasoplossing eerst in een chloormagnesiumbad te brengen, hem daarop in den droogoven tot ongeveer 70° C. te verhitten en daarop dadelijk in de waterglasoplossing te brengen. Het daardoor zich in het inwendige van den steen vormende kiezelzure magnesium bezit eveneens eene sterke vastermakende neiging. In beide gevallen, zoowel bij de eenvoudige behandeling met waterglasoplossing, als bij de op elkaar volgende inwerking van chloormagnesium en waterglas, vormt zich op het steenoppervlak een witachtig uitziende uitslag. Dit verschijnsel geeft intusschen geen aanleiding tot bedenkingen en is ook, bijzondere omstandigheden daargelaten, door eenvoudig afborstelen weder te verwijderen. De langs dezen weg toebereide cementzandsteen, in zijn eigenschappen voor de bouwpraktijk door bijzondere hardingsmaatregelen werkdadig begunstigd, door te rechter tijd plaats hebbende steenhouwbewerking ook uit een bouw-aesthetisch oogpunt tot z'n volle recht komend, schijnt zonder twijfel voor uitgebreide toepassing in de architectonische kunst te zijn aangewezen.

En wel des te meer daarom, omdat dit steen-materiaal bij z'n volkomen gelijkenis met den natuurlijken zandsteen ook in elke willekeurige afmeting kan worden gereed gemaakt.

Het ontbreekt daarom ook niet meer aan merkwaardige bouwwerken, welke als voorbeeldige toepassingen van den cementzandsteen kunnen worden geroemd en voor de groote toekomst der cementzandsteen architektuur welsprekend getuigenis afleggen. F.

DE DAME-ARCHITECT.

In de bladzijden van een bijzonder lezenswaardig klein boekwerk, geschreven door Mrs. John Lane en getiteld: »The Champagne Standard« vinden we een hoofdstuk »Een pleidooi voor vrouwelijke architecten«, dat er op berekend is 'n beroep te doen op vele heeren-architecten, die vrouwelijke partners noodig hebben. Eéne reden, welke Mrs. Lane opgeeft ten gunste van het bezigen van vrouwen als architecten luidt, dat, »wanneer eene vrouw werkelijk iets niet weet, zij dit kan raden!«

We moeten zeggen dat, te oordeelen naar eenige voorbeelden, waarvan we hebben kennis genomen in het raadselspel der architectuur, we niet veel vertrouwen in deze methode hebben kunnen gevoelen. We hebben het ontwerp gezien, door 'n jonge dame voor haar moeder's nieuwe woonhuis uitgedacht, hetwelk het populair spreekwoord bevestigde, dat de architectonische kunst juist daar vertrekken aanbrengt, waar men ze noodig heeft en dikwijls zijn we van de tusschenkomst der huisvrouw tusschen den cliënt en den architekt getuige geweest met gevoelens van groote sympathie voor laatstgenoemden.

De obsessie der dames wat betreft woonhuizen mag in het ééne woord »buffet — of porceleinkast« worden saamgevat! Een architekt met diplomatiek talent zal allerhande bekoorlijke, leelijke hoekjes in 't ontwerp aanbrengen en ze aan zijn cliënt ter overweging geven onder het verleidelijk etiquet »bergkast«. 'n Zaak van minder belang zal het worden geacht, wanneer de kamerdeuren onmiddellijk op den haard uitkomen, de doorgangen te nauw zijn of de trappen lomper uitzien, mits er maar genoeg »kasten« zijn aangebracht. Alles, wat naar waardigheid of eenvoud van uitvoering zweemt, zal in de oogen van 'n vrouw hoogstwaarschijnlijk geen genade vinden. Hare sympathieën zouden zich slechts bewegen in de richting van kronkeltrappen en het aanbrengen van allerhande hoeken en gaten. Naiveteit zou de grondtoon van het ontwerp behooren te zijn.

Lastige, nauwe, kronkelende doorgangen en corridors, welke den inbreker verrassen en teleurstellen, zullen de dame-huishoudster in verrukking brengen. Alles, wat een ontwerp werkelijk architectonisch maakt, zou geen genade vinden in de oogen der dame-cliënt en vermoedelijk ook der dame architect. Met het oog op deze omstandigheid betwijfelt men de waarde der uitspraak van eene vrouw, als hoogste autoriteit, wat betreft het ontwerpen van woonhuizen. Wat aangaat haar oog en smaak voor comfort en kasten, moeten we toestemmen, dat ze in 'n desideratum voorziet, dat bij de groote massa eenigszins ontbreekt.

De aanspraken, welke Mrs. Lane voor de dame-architekt doet gelden, zouden gedeeltelijk door ons kunnen worden erkend. Ze wil de woning zeer comfortabel verwarmen, zegt Mrs. Lane. Dat wil zeggen, volgens onze meening, ze wil op dit doeleinde alleen het oog gericht houden. Om dit te kunnen verwezenlijken, zal ze behoorlijk tot oordeelen in staat moeten kunnen zijn omtrent alles, wat aangaat vuurhaarden en hunne respectievelijke standplaatsen en de waarde van een verwarmings-apparaat. Ze zal toezien, dat het inwendige van het gebouw goed en smaakvol wordt afgewerkt, zegt Mrs. Lane.

We kunnen, wat betreft smaak en afwerking, hierin komen, doch de eigenschap van »goed« zou niettegenstaande dat alles afwezig kunnen zijn. 'n Schoone afwerking en smaak vormen op zichzelf nog geen kunst. »De Amerikaansche werkman laat geen verfswabben als brokken ruw cement achter,« zegt Mrs. Lane.

Wel, indien onze schrijfster eenige ervaring had van goede Engelsche bouwmeesters, zou ze weten, dat hunne werklui de beste van de wereld zijn en eveenmin verfkwabben als cementbrokken achterlaten. De vrouwelijke architekt zal hare bijzondere aandacht wijden aan het loodgieterswerk, niet alleen in hygiënisch doch ook ornamentiek opzicht, zegt Mrs. Lane. Hier alweder kunnen we niet toestemmen, dat de architect van gemiddelde bekwaamheid door eene dame met vrucht zou kunnen worden vervangen, hoewel wij volkomen het erover eens zijn, dat ze meer versiering in het loodgieterswerk zou vermogen aan te brengen. Ze zal een badkamer voor dienstpersoneel bouwen, zegt Mrs. Lane. De durf van 'n dame-architekt zou hiervoor noodig zijn, om dit in het ontwerp van 'n gewoon huis neer te leggen, hoewel hier alweder Mrs. Lane's kennis omtrent goede woonhuizen beperkt moet zijn, indien zij niet weet, dat men dienstmeiden-badkamers dikwijls aantreft, zelfs in Engeland.

Ten slotte zegt Mrs. Lane, zal de dame-architekt »niet verkwistend of onbezonnen« te werk gaan.

Bij dit rustpunt moeten we voor het oogenblik van onze interessante schrijfster even afscheid nemen, want we durven haast niet te zeggen, wat we van zulk 'n bewering wel mocten denken.

(Brit. Archit.)

SCHROEVEDRAAIERS.

Het is niet mijn doel om iets in algemeenen zin over dit nuttige en bijna overal gebruikt wordende stuk gereedschap te schrijven, doch wel wensch ik eenige nieuwe schroevedraaiers-vormen te beschrijven, welke in den laatsten tijd in gebruik zijn gekomen.

Wij zullen daartoe beginnen met den schroevedraaier,

Fig. 1.

welke in figuur 1 is afgebeeld. Deze kan, zooals uit de onderste teekening te zien is, is opgevouwen worden, waardoor hij zeer weinig plaats inneemt, en zeer geschikt is voor gereedschapkisten, zooals die gebruikt worden door electriciens, motoristen, artilleristen en geweermakers.

A is het houten handvat, waarin B met zijn staartvormig einde gestoken is, en door de moer D. bevestigd.

De eigenlijke schroevedraaier E is aan B verbonden door het scharnierstuk F. Het gedeelte C van dat scharnierstuk is tapsch gemaakt, waarop de eveneens tapsche koker H past, die den schroevedraaier in zijn uitgeslagen stand houdt.

Wanneer men nu dezen schroevedraaier na gebruik wil opvouwen, dan schuift men den konischen koker H

naar voren, dus op E, en slaat de voorste helft E om, zoodat het blet van den schroevedraaier tegen het houten heft komt aan te liggen. Het platte gedeelte des schroevedraaiers is zoo breed gemaakt, dat de koker H er niet overheen kan schuiven, en er dus niet af kan vallen, fig. 1 A.

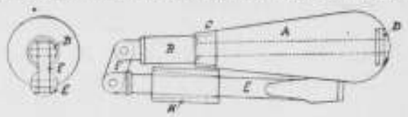

Fig. 1 A.

In figuur 2 is een schroevedraaier afgebeeld, met

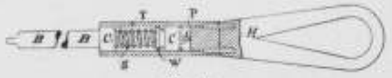

Fig. 2.

eene inrichting, ongeveer gelijk als bij een ratelboor. Dezen schroevedraaier behoeft men bij het indraaien der schroef niet te verpakken, doch alleen het houten heft H heen en weder te draaien. Op den eigenlijken schroevedraaier B, dat een ronde stift is, is de ring C¹ bevestigd achter dezen ring is de spiraalveer S geplaatst, welke weder opgesloten wordt den ring W. Achter dezen is de ring geplaatst, welke vast aan de stift B gemaakt is.

Deze ring is aan de achterzijde van groefjes voorzien, waardoor hij het aanzien van een klein kroonrad heeft gekregen, en ook als zoodanig dienst doet. Verder is aan het ondereinde van het handvat de stift P aangebracht, die juist zoo dik is als de ruimte tusschen twee tanden van het kroonrad C. Het geheele binnenwerk is bedekt door den stalen koker T, welke met één einde aan het houten handvat verbonden is. Bij gebruik drukt men op het handvat, waardoor de stift P tuschen de tanden van het kroonrad C gestoken wordt. Draait men nu het handvat, dan draait men ook den schroevedraaier, en is men nu aan het einde der handdraaiing, dan boudt men het handvat een weinig losser vast, en iets omhoog. De gespannen spiraalveer drijft nu den ring c met zijn tanden uit de stift P, en kan men, zonder dat de schroevedraaier draait, het handvat weder in zijn aanvangsstand terugdraaien. Men daait dus het handvat maar heen en weder, net zoolang tot dat de schroef aangedraaid is. Voor timmerlieden en gewerkmakers is dit een zeer gemakkelijk stuk gereedschap.

In figuur 3 is ten slotte een schroevedraaier afgebeeld, welke niet die diensten als schroevedraaier verricht, als wij er doorgaans van verwachten.

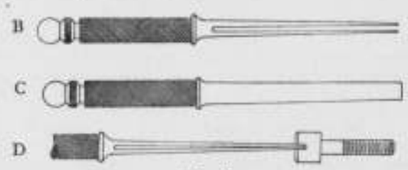

Fig. 3.

Zooals uit de schets blijkt, is deze schroevedraaier over een groot deel van zijne lengte gespleten, (fig. 3B) en zijn deze einden veerend gemaakt, zoodat men de beide helften met de hand tot elkaar kan knijpen, en ze dan tezamen in de sleuf der schroef drukken. Door de veering der beide einden tegen den zijwand der sleuf, blijft de schroef aan de schroevedraaier hangen (fig. 3 D) en kan hem zeer gemakkelijk inschroeven. Voor gewoon gebruik is deze schroevedraaier minder geschikt, alleen bewijst hij goede diensten, waar het betreft om schroeven op ontoegankelijke en diepe plaatsen in te schroeven, en ze daarna met een gewone schroevedraaier vast te zetten. Bij horloge-, klokken- en instrumentmakers zal dit nieuwe stuk gereedschap zeker wel ingang vinden. Fig. 3 C is een zij-aanzicht.

K. Z.

EEN NIEUWE STEENBOOR.

Door den heer J. Klappers, hoofdopzichter-uitvoerder van de restauratie-werken aan den toren te Oirschot is een steenboor uitgevonden, waarmede het mogelijk is op onhoorbare en vlugge wijze gaten in muren van verschillende dikten te boren.

Reeds heeft men bij de restauratie van den toren der kerk van de H. Petrusbanden te Leende (zie Architectura 1905, No. 18 — 20) belangrijke voordeelen van dezen boor ondervonden, daar door muren van 2.50 M. dikte zonder eenig bezwaar in korten tijd gaten werden geboord van 0.50 M. middellijn, terwijl eveneens bij de restauratiewerken aan den toren te Oirschot deze boor reeds uitmuntende diensten heeft bewezen, daar eveneens zonder eenig bezwaar gaten van 0.06 M. tot 0.10 M. middellijn werden geboord, door muren over eene lengte van 6 M. tot 10 M.

Dat deze uitvinding bij het restaureeren van oude gebouwen, waar het aanbrengen van verankeringen noodzakelijk is, van groot belang is, hebben bovengenoemde bouwwerken ten duidelijkste bewezen.

Door de heeren Klappers en Co. is reeds in België en Duitschland op deze uitvinding patent aangevraagd.

J. K.

ALGEMEENE NEDERLANDSCHE OPZICHTERS- EN TEEKENAARS-BOND .. ..

INFORMATIE-BUREAU, Secretariaat: - - - - - - Rijswijkscheweg 3, Den Haag. Spreekuur lederen Maandagavond van 7—9 uur. .. ..

Ingeschreven Sollicitanten.

12 Bouwk.-Opzichter-Teek. 32—43 jaar, f 80—f 110 's maands,
4 Bouwk. Opzichters 23—45 jaar f 80—f 120 p. m.
2 Bouwk. teekenaars 26 jaar f 80 p. m.
19 Aank, Bouwk. Opz.-Teek., 19—24 jaar f 50—f 75 p. m.
10 Aank, Bouwk. Opzichters, 19—28 jaar f 60—f 75 p. m.
7 Aank, Bouwk. Teeken., 20—24 jaar f 40—f 70 p. m.
2 Assist. Bouwk, Opz.-Teek., 18 jaar f30 p. m.
1 Opzichter bij Gem. of Mij., 25 jaar f 80 p. m.
1 Aank, Mach.-Teekenaar, 20 jaar f 60 p. m.
1 Aank, Scheeps- en Werktuigk. Teekenaar, 23 jaar f 70 p. m.
1 Aank. Teek. Gew. Beton, 21 j. f 50 p. m.
1 Aank. Teek.-Constr. Scheeps- bouwk. of motorenbouw, 23 j. f 70 p. m.
1 Assistent Machine-teekenaar, 18 j. f 25 p. m.
1 Assistent Ornament-teekenaar, 17 j. f 25 p. m.
1 Burger- en Waterbouwk. Opz.-teek., 31 j. f 90 p. m.
1 Werkmeester op een machinefabriek 50 j. f 100 p. m.
1 Opzichter-machinist 34 j. f 100 p. m.
1 IJzerconstructeur bij Betonfirma, 24 j. f 80 p. m.
1 Decoratrur-teek., 29 j., f 80 p. m.
1 Ass. Electrotechnisch Teekenaar of Monteur, 18 j., f 25 p. m.
1 Ass. Teek. Centrale verw., 18 j. f 25 p. m.
2 Aank, Burger- of Waterbouwk. Opz.-Teek., 20—23 j. f 60—70 p. m.
1 Fabrieks-Opzichter, 29 j. f 75 p. m.
1 Teek. (IJzer-constructeur), 26 j., f 80 p. m.

Gevraagd een allesins bekwaam Opzichter-Teekenaar (goed constructeur) voor een groot werk in Zuid-Duitschland. Salaris f 100 à f 150 per maand, naar bekwaamheid. Alleen zij komen in aanmerking, die als zoodanig reeds een werk in Duitschland hebben uitgevoerd. Schriftelijke aanbiedingen met uitvoerige inlichtingen bij den Secretaris van het Inf.-Bur. van den Alg. Ned. Opz. en Teek.-Bond, Rijswijksche weg 3, Den Haag.

ARCHITECTURA

ORGAAN V.H. GENOOTSCHAP ARCHITECTURA.ET. AMICITIA

BUREAU VAN REDACTIE: H. P. BERLAGE Nzn., Voors., H. WALENKAMP, A. J. JOLING, W. KROMHOUT Czn., A. VAN BAALEN, D. F. SLOTHOUWER, CORNs VISSER, Leden, — — — — VASTE MEDEWERKERS. K. P. C. DE BAZEL en J. W. H. BERDEN — — — REDACTEUR VOOR HET TECHNISCH GEDEELTE L. ZWIERS — VALERIUSSTRAAT 64 TE AMSTERDAM.

UITGEVERS: J. VAN DER ENDT & ZOON MAASSLUIS. HET ORGAAN MET TECHNISCH GEDEELTE WORDT WEKELIJKS FRANCO TOEGEZONDEN AAN ALLE LEDEN VAN HET GENOOTSCHAP, DE JAARLIJKSCHE CONTRIBUTIE VOOR HET LIDMAATSCHAP BEDRAAGT: VOOR GEWONE LEDEN f 12,—, VOOR KUNSTLIEVENDE LEDEN f 10,—, VOOR BUITENLEDEN EN ASPIRANTLEDEN f 7,50.

STUKKEN EN CORRESPONDENTIE BETREFFENDE DE REDACTIE VAN HET WEEKBLAD TE ZENDEN AAN DEN HEER H. WALENKAMP, KONINGINNEWEG 267 AMSTERDAM; BETREFFENDE HET PLAATWERK »DE ARCHITECT" AAN DEN HEER A. VAN BAALEN, JACOB MARISSTRAAT 22, SLOTEN bij AMSTERDAM; BETREFFENDE DE ADMINISTRATIE VAN HET GENOOTSCHAP AAN DEN SECRETARIS, DEN HEER PAUL J. DE JONGH, REGULIERSGRACHT 120, AMSTERDAM † † † † †

INHOUD: Mededeelingen. — Adres aan de Tweede Kamer inzake het Vredespaleis. — De Reguliersgracht behouden. — Ingezonden. — Correspondentie. — Berichten. — Open prijsvragen. — Informatie bureau — Nieuwe woonhuizen te Charlottenburg. — IJzerbetononderslagen.

DR. CUIJPERS 80STE VERJAARDAG.

Donderdag j.l 10 Mei, vierde Dr. P. J. H. Cuijpers zijn 80sten verjaardag. Het Genootschap wenscht den nestor der Nederlandsche Bouwkunstenaars met deze gebeurtenis hartelijk geluk.

Volgens de Ouden is hooge leeftijd iets wat bijzonderen eerbied afdwingt; hoeveel te meer echter is het dit, wanneer hij gepaard gaat met de werkkracht en de veerkracht van geest, die Dr. Cuijpers bezielt.

Dr. Cuijpers viert zijn verjaardag op 't oogenblik te Rome.

Gelijk den leden reeds medegedeeld werd, zal ter eere van dit feest aanstaande maand in het Stedelijk Museum alhier op initiatief van »A. et A.« eene tentoonstelling gehouden worden der vele werken door Dr. Cuijpers gedurende zijn loopbaan ontworpen.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

Onderstaand schrijven is den 14den dezer verzonden:

Aan den Raad der Gemeente Amsterdam,

geeft met verschuldigden eerbied te kennen het Genootschap „Architectura et Amicitia" te Amsterdam,

a. dat het met de grootste voldoening heeft kennis genomen van de voorstellen, houdende het denkbeeld om over te gaan tot de verbreeding van de Vijzelstraat, waardoor de absoluut noodzakelijke groote verkeersweg van het hart der stad naar het zuidelijk deel der Gemeente zal worden tot stand gebracht;

b. dat naar oordeel van voornoemd Genootschap, de demping van de Reguliersgracht, afgescheiden nog van de aesthetische bezwaren, nimmer tot het doel onder sub a. beschreven, zal kunnen leiden;

c. dat voornoemd Genootschap daarom de verwachting meent te mogen uitspreken, dat door den Raad op het voorstel van de Heeren Sutorius en Spakler, die demping beoogende, niet zal worden ingegaan.

't Welk doende, enz.

Namens het Genootschap „Architectura et Amicitia."
H. P. BERLAGE Nzn.
Voorzitter.

PAUL J. DE JONGH,
Secretaris.

ADRES AAN DE TWEEDE KAMER DER STATEN-GENERAAL INZAKE HET VREDESPALEIS.

Het navolgende adres is verzonden:

Aan de Tweede Kamer der Staten-Generaal te 's-Gravenhage.

Geven met verschuldigden eerbied te kennen ondergeteekenden, allen Nederlandsche architekten:

a. dat zij met leedwezen en op de in bijgaande toelichting nader uiteengezette gronden, hebben gevolgd het verloop der voorbereiding tot het bouwen van het Vredespaleis en zulks meer in het bijzonder ten aanzien van:

1e. de keuze van het terrein,

2e. de voorwaarden waaronder de prijsvraag werd uitgeschreven,

3e. de uitspraak der Jury.

b. dat adressanten zich ervan bewust zijn, dat het onzeker is in hoever Uwe Kamer bevoegd is zich met deze quaestie in te laten, omdat verschil van meening mogelijk is over de rechtsverhouding welke bestaat tusschen de Nederlandsche Regeering en het Bestuur der Carnegie-Stichting.

c. dat, nu het bestuit aangaande den bouw van het Vredespaleis aanstaande blijkt, zij, ondanks het sub. b. gemaakte voorbehoud, meenen zich ten slotte tot Uwe Kamer te mogen wenden in het vertrouwen dat door haar kennis zal worden genomen van de grieven, welke ten aanzien van de sub. a. genoemde punten 1e., 2e. en 3e. bestaan.

Redenen waarom adressanten, terwijl zij den vorm aan de prudentie van Uwe Kamer overlaten, aan Uwe Kamer eerbiediglijk verzoeken haren invloed aan te willen wenden, opdat:

1e. het mogelijk worde dat het Vredespaleis worde opgericht in eene omgeving zijner waardig, maar dat bovendien dat monument de uiting zij van de grootsche idée waaraan het is gewijd;

2e. alsnog, voor zoover mogelijk, moreele voldoening worde gegeven aan den architektenstand, wiens rechten, door het verloop der prijsvraag zijn gekort.

't Welk doende, enz.

Amsterdam, Mei 1907.

TOELICHTING.

Ad. a. sub 1e. De plaatskeuze.

Wanneer men op de verschillende berichten, welke de couranten brengen, kan afgaan, dan zal binnenkort uitvoering worden gegeven aan het voornemen, het Vredespaleis te bouwen op den aangegeven hoek van Zorgvliet.

Het is naar aanleiding daarvan, dat wij nogmaals de aandacht op dat terrein willen vestigen.

Het is toch bekend dat van geen enkele zijde groote sympathie met dit terrein is betuigd, behalve van die van het Bestuur der Carnegie-Stichting, en, ofschoon nooit officieel bevestigd, ook van de zijde der Jury.

Oorspronkelijk had de Staat geen beschikking over dit terrein, zoodat er alleen sprake was van terreinen welke aan den Staat toebehoorden. De Carnegie-Stichting noemde, als het meest aanbevelenswaardige, de Koekamp, waartoe echter de Gemeenteraad van 's-Gravenhage weigerde zijn medewerking te verleenen.

Daarna was er sprake van een particulier terrein aan den Benoordenhoutscheweg, hetgeen de Carnegie-Stichting welkom aanvaardde, nadat het nog 3 andere terreinen door de Gemeente 's-Gravenhage genoemd, onaannemelijk had verklaard.

Hangende de kwestie, richtte het Genootschap „Architectura et Amicitia" een adres aan H. M. de Koningin, met het verzoek het daarheen te willen leiden dat de Maliebaan voor den bouw van het Vredespaleis zou worden bestemd, omdat dit, naar de meening van het Genootschap, als het eenig waardige voor dat doel werd beschouwd. En nu nog zal zeker ieder onbevooroordeelde moeten toegeven, dat van de 3 ter sprake gekomen terreinen, n.l. dat van den Benoordenhoutscheweg, de Koekamp en de Maliebaan, dit laatste het passendste zou zijn geweest, omdat dit architektonisch al datgene vanzelf biedt, hetgeen voor de ligging van een monumentaal gebouw wordt vereischt.

Bovendien zou dit terrein hebben voldaan aan de eischen die de Carnegie-Stichting aan de ligging van het Vredespaleis meende te moeten stellen en welke aldus waren geformuleerd:

„Er moet bij de ligging van het gebouw niet alleen worden gestreefd naar een Vredesgedenkteeken, maar evenzeer, zoo niet in de eerste plaats naar een stichting die nuttig en doelmatig voor de praktijk zal zijn. Aldus opgevat zou het gebouw gemakkelijk te bereiken moeten zijn voor de daaraan verbonden ambtenaren, en voor allen wien het denkbeeld van arbitrage ter harte gaat.

Het gebouw moet eenigszins in het centrum der stad komen. De in het Duin gelegen terreinen acht het bestuur uit een oogpunt van architektonische aesthetiek niet aanbevelenswaardig. De vlakke grond waarop het gebouw zou moeten verrijzen behoort te worden aangelegd met sierlijke beplanting, met gras en bloemperken, waartoe duingrond zich niet gemakkelijk leent."

Hoe fraai zou inderdaad de ligging van het Vredespaleis zijn geweest, op het rechthoekig terrein van het Malieveld, ingesloten door de monumentale boomerijen der omgevende lanen.

Kort en tijd nadat de onderhandelingen over bovengenoemde terreinen waren afgesprongen, doken er geruchten op over Zorgvliet, en kwam het desbetreffend regeeringsbesluit tot aankoop van een gedeelte van dat buitengoed in Mei 1905, hetgeen later door de Kamer werd aangenomen.

Was het Malieveld het meest aanbevelenswaardige terrein, wanneer men het Vredespaleis als op zichzelf staand monument beschouwt, door de plannen van het Internationalisme werd de mogelijkheid geboden het vraagstuk op breederen en veel ideëeler basis te plaatsen. In verband daarmee toch werd de aandacht gevestigd op den Musschenberg als plaats voor het Vredespaleis, waar het krachtens de bedoeling van Carnegie zelf in waarheid kan worden een vredestempel.

De reden nu waarom door de voormaamste vakbladen de keuze van het Zorgvliet-terrein, voor den bouw van het Vredespaleis werd afgekeurd, vindt zijn oorzaak daarin, dat daardoor naar hun meening, een der eerste architektonische eischen is miskend.

Ten allen tijde toch werd bij de bepaling der situatie van een openbaar gebouw van groote beteekenis, gezocht naar een niet storende omgeving, en naar een zoodanigen afstand van den openbaren weg, dat een waardige aanblik was gewaarborgd, waardoor tevens de opgang, tot het gebouw den bezoeker in een bijzondere stemming vermocht te brengen.

De bestudeering van antieke steden geeft de overtuiging, dat reeds Grieken en Romeinen hunne tempels en andere openbare gebouwen in een monumentale omgeving plaatsten, en er bovendien voor zorgden, dat er voldoende afstand bleef om die gebouwen op de meest waardige wijze tot hun recht te doen komen.

Die der enggebouwde middeleeuwsche steden doet zien, dat zelfs in dien tijd er met pijnlijke zorg naar werd gestreefd, toch nog van verschillende kanten een blik van verre, op kathedraal of stadhuis mogelijk te maken en wij nog altijd in de gelegenheid zijn dat inzicht te bewonderen.

De tijd der Renaissance en vooral die der 18de eeuw geeft daarvan steeds de prachtigste voorbeelden en zelfs ons land, dat op het gebied der monumentale architektuur zeker niet is verwend, heeft uit dien tijd, in 't bijzonder in zijn groote buitenplaatsen, voorbeelden te over.

Maar men ging zelfs verder.

Vele gebouwen van Oostersche architectuur konden niet dan met grooten eerbied worden genaderd, zoodat ze óf door een groot voorplein van de profane wereld waren afgesloten, óf met een heilig bosch waren omgeven, waarin dus geen ander gebouw van welken aard ook, mocht worden opgericht.

Nu is er in onzen tijd van meer materieele gevoelens, voor dergelijke overwegingen vermoedelijk geen plaats, en loopt men alle kans, zelfs bij het zinspelen op zulke eischen, met een medelijdend schouderophalen te worden beantwoord, maar toch zou men kunnen vragen of niet een weinig meer inzicht bij de keuze van het terrein, bestemd voor het Vredespaleis, had mogen worden betracht.

Het is daarom dat wij, hetgeen reeds vroeger door de vakbladen is geschied, nog eens wenschen te wijzen op de vele nadeelen aan het bestemde terrein verbonden.

Een enkele blik op de kaart doet zien, dat het bouwterrein slechts een klein hoekje inneemt van geheel Zorgvliet, en dan nog wel het minst geschikte gedeelte, omdat geen enkele der reeds genoemde eischen daar ter plaatse kan worden verwezenlijkt.

Het terrein is op zichzelf reeds veel te klein voor een parkaanleg van eenige beteekenis, maar de ligging maakt het bovendien onmogelijk een voldoenden afstand te bereiken voor den zoogewenschten perspectievischen aanblik.

Het heeft gebrekkige toegangswegen, omdat geen oprit er heenvoert, en ligt bovendien op het Noorden, zoodat

een schaduwwerking van het gebouw, een eisch waarop bovendien ten allen tijde werd gelet, is uitgesloten.

Het bedenkelijkst van alles is echter de directe omgeving, de onmiddelijke nabijheid van station en weg van den stoomtram, en de groote waarschijnlijkheid dat over eenige jaren geheel Zorgvliet aan den speculatie-bouw zal ten offer vallen, hetgeen, zooals we allen weten, gelijk staat met een vernietiging van de geheele omgeving.

Waarom heeft het niet mogen zijn dat geheel Zorgvliet, of althans het grootste gedeelte voor het Vredespaleis werd bestemd, met een ligging van het gebouw aan het eind van de bestaande oprijlaan?

Wij zijn daarom van meening, dat, nu Nederland in de gelegenheid is een stichting als die van het Vredespaleis binnen zijn grenzen te zien verrijzen, een stichting waarom wij door geheel de wereld worden benijd, alle pogingen in het werk moeten worden gesteld, dat monument op de meest grootsche en zijner verheven bestemming waardige wijze tot stand te brengen.

Ad. a. sub. 2e. De voorwaarden waaronder de prijsvraag werd uitgeschreven.

Het „Programma der prijsvraag uitgeschreven door het Bestuur der Carnegie-stichting voor het ontwerpen van het Vredespaleis bestemd voor het Permanente Hof van Arbitrage met Bibliotheek" werd 15 Augustus 1905 te 's-Gravenhage uitgegeven.

Dit programma was onderteekend door de heeren Van Karnebeek en S. van Citters, respectievelijk als Voorzitter en Secretaris van 't Bestuur der Carnegie-stichting.

Aanstonds werden verschillende bezwaren tegen het programma in de kringen der Nederlandsche architekten kenbaar gemaakt, en in verschillende artikels in vakbladen vond de steeds toenemende ontevredenheid een weerklank.

Deze voorwaarden nader toelichtende, willen wij de aandacht meer in het bijzonder op enkele hoofdpunten vestigen, waarvan wij vooropstellen:

1. De onbillijkheid der kombinatie van open en gesloten prijsvraag, van vrije en van uitgenoodigde en gehonoreerde mededingers.

2. De groote arbeid-, tijd- en geldverspilling waartoe deze prijsvraag aanleiding gaf.

3. De wijze waarop bij deze prijsvraag de quaestie betreffende de bouwsom geregeld was.

Het 1e artikel van het programma gelijk het dan ten slotte werd uitgegeven luidt onschuldig genoeg: „De mededinging wordt opengesteld voor bouwkundigen van alle landen. Het Bestuur der Carnegie-stichting zal evenwel eenige hunner speciaal tot deelneming uitnoodigen", d.i. dus een kompromis tusschen algemeene en besloten prijsvraag.

Het feit dat uitnoodigingen zijn gericht tot bepaalde architekten, aan welke uitnoodigingen een groot honorarium was verbonden, was de bron van groote ontevredenheid en diepgaand meeningsverschil.

Door de honorcering van een aantal uitverkoren architekten werd eene ongelijkheid in het leven geroepen. Aan die mededingers werden de geldmiddelen ter beschikking gesteld om zich op kosten van de prijsvraaguitschrijfster geheel aan de medewerking te wijden, zich daarbij alle mogelijke mechanische, intellectueele en artistieke hulp te verschaffen.

Een beroep op de ongelijkheid van middelen die naar ieder weet toch al bestaat, kan o.i. niet opgaan. Het kan niet dienen ter rechtvaardiging van hen die de door de omstandigheden in het leven geroepen ongelijkheid kunstmatig en aanmerkelijk hebben vergroot, gelijk hier geschiedde. Integendeel, bij deze prijsvraag had de billijkheid veeleer moeten dringen de bestaande ongelijkheid naar vermogen te verminderen. Dit had o.a. kunnen geschieden door een zeker aantal verdienstelijke ontwerpen buiten de bekroningen om tegen een billijk bedrag aan te koopen.

2. Wellicht zal men opmerken dat de medewerking aan een prijsvraag, die zoo zware eischen stelt, feitelijk toch slechts openstaat voor bemiddelde bouwmeesters en niet voor degenen, die op hun vrijen tijd zijn aangewezen.

Daarmede is een andere en belangrijke grief aangeroerd; te weten dat het minder juist kan heeten een zoo bovenmatig en onnoodig groote hoeveelheid arbeid te vragen van mededingers, die op een zeer gering aantal na, geene belooning hoegenaamd te wachten hebben. Aldus is uitgelokt de verspilling eener aanmerkelijke hoeveelheid werkkracht en geld, die heel wat nuttiger had kunnen worden besteed.

Die veel te omvangrijke eischen, gevoegd bij het geringe aantal prijzen, zullen velen, tot nadeel van het gehalte der prijsvraag, van inzending hebben teruggeschrikt.

Hoe gemakkelijk had deze verspilling niet kunnen worden voorkomen, door eerst, gelijk bij dergelijke belangrijke prijsvragen trouwens herhaaldelijk geschiedt, een schetsprijsvraag, een „Ideën-Wedbewerb" te laten voorafgaan aan een definitief concours tusschen de bekroonde in die voorwedstrijden. Thans werden van de inzenders zelfs aanstonds details gevraagd, terwijl zeker wel had kunnen worden volstaan met ontwerpen in groote trekken.

Volkomen juist zeggen o.a. de prijsvraag-bepalingen, die werden vastgesteld door de Société centrale des architectes français, de Société des architectes diplomés par le gouvernement, de Association provinciale des architectes français en het Congres des Architectes français, Nantes 1903: „Il est inutile de demander des dessins trop nombreux et trop importants; il ne faut pas oublier en effet, qu'un concours exige des dépenses considérables de temps et d'argent et qu'il ne peut fournir que des avant-projets. Il suffit donc que ceux-ci soient dressés de façon à permettre de discerner des qualités professionelles des concurrents."

3. Wij wenschen thans een derde hoofdgrief te ontwikkelen en wel die, welke betrekking heeft op 't financiëele. Deze grief is tijdig openbaar gemaakt en had het Carnegiebestuur er rekening mede gehouden, dan had het zich zelf en anderen veel onaangenaamheden bespaard en de totstandkoming van het Vredespaleis zeer bespoedigd.

Aan het hoofd van het programma is uitdrukkelijk een bouwsom van f 1.600.000.— vermeld.

Het ligt voor de hand dat met deze bouwsom door mededingers en jury moest rekening worden gehouden, ondanks het feit dat noch eene, zij 't ook slechts globale begrooting moest worden overgelegd, noch in het programma de plaatselijke eenheidprijzen waren vermeld.

Het programma had bovendien meer principieele fouten. De hoop dat ten slotte de keuze van een bouwterrein nog tot een bevredigend einde zou worden gebracht was niet in vervulling gegaan. Het stuk van Zorgvliet dat, toen ieder beu was van het eindeloos gehaspel en coûte que coûte een eind moest komen aan het gesol dat over de geheele wereld lachlust, gepaard aan ergernis wekte ten slotte voor 7 ton maar aangekocht werd — dat terrein is al zeer weinig geschikt voor eene, aan de beteekenis van een „Vredespaleis" beantwoordende ontplooiing der architectuur.

Maar men had in het programma kunnen trachten te redden wat nog te redden viel. Het is dan volgens ons inzicht eene gevoelige leemte in het programma dat het niet, de vooral voor de buitenlandsche mededingers onmisbare, gegevens bevatte, omtrent de verdere omgeving van het Zorgvliet-terrein. De ontwerpers hadden, bij eenigszins ruime opvatting van het programma, daarin de noodige gegevens moeten vinden om het gebouw op zijn voordeeligst

te plaatsen en ontwerpen, in verband met bestaande straten etc., en het zooveel mogelijk een deel te doen uitmaken van het stadsbeeld in zijn geheel. Nu werd daarentegen eene volkomen abstracte, akademische oplossing uitgelokt.

Eene niet minder ernstige grief is de wijze waarop de behandeling van vragen en inlichtingen geheel particulier geschiedde. Dit had behooren te geschieden in het openbaar, in een daarvoor aangewezen orgaan, opdat alle mededingers gelijkelijk konden profiteeren van de verstrekte antwoorden, welke het programma moesten aanvullen of zijne beteekening verduidelijken.

Bovendien was niet geregeld in hoeverre de Jury zich gebonden moest achten door de vanwege een adviseur der Carnegiestichting verstrekte inlichtingen.

Wijzen wij ten slotte er nog op dat met name jegens buitenlandsche mededingers het zeer onbillijk was dat het programma alleen te 's-Gravenhage werd uitgegeven. Voor de mededingers uit andere landen werd aldus de termijn van inzending bekort met den tijd noodig voor het opvragen van een programma. Eenzelfde onbillijkheid is er in gelegen dat de ontwerpen op een zekeren datum te 's-Gravenhage moesten zijn ingeleverd; billijkheid jegens de inzenders had medegebracht dat de ontwerpen vóór de sluiting van den inzendingstermijn, blijkens poststempel, op de plaats van herkomst ter verzending hadden moeten opgegeven.

Zonder nu verder in te gaan op punten van meer ondergeschikt belang, kan uit het bovenstaande genoegzaam blijken dat het programma enkele besliste tekortkomingen vertoonde, welke bij eene prijsvraag van deze beteekenis, bij goede voorbereiding niet hadden mogen voorkomen. Wij konstateeren dan ook dat het programma op verschillende belangrijke punten indruischt tegen alle van kracht zijnde prijsvraag-regelen, van Engeland, Frankrijk, Duitschland en Oostenrijk.

Ad. a. sub. 3e. De jury-uitspraak.

Ten aanzien van de resultaten der uitgeschreven prijsvraag kan 't volgende worden gememoreerd:

Op de prijsvraag kwamen in 216 antwoorden, in weinige dagen door eene internationale commissie van architecten beoordeeld met den bekenden uitslag.

Was de opinie in bouwkundige kringen, dat de prijsvraag als mislukt moest worden beschouwd, nagenoeg onverdeeld, de wijze waarop de jury gemeend heeft zich van de haar opgedragen taak te moeten kwijten, heeft zeer terecht in binnen- zoowel als buitenland de verontwaardiging gewekt, welke in de vakbladen niet alleen, doch in de groote pers ook algemeen tot uiting is gekomen.

In min of meer krachtige bewoordingen is het werk van de jury veroordeeld in hoofdzaak om de volgende redenen:

1e. het leveren van een geheel onvoldoend, zich-zelf-tegensprekend rapport.
2e. het verwaarloozen van de als bindend gestelde bepalingen van het programma door het toekennen van bekroningen aan ontwerpen waarbij die bepalingen niet in acht genomen waren.

Wat betreft punt 1, het uitgebracht en door het Carnegie-Bestuur aanvaard, rapport der jury, hierin wordt gemist eene ernstige beoordeeling der ingekomen ontwerpen; ware het al niet doenlijk de bespreking daarvan over alle ontwerpen uit te strekken, de jury had tenminste de in laatste instantie uitverkoren zestien ontwerpen, waaruit de eindkeuze is gedaan, in haar rapport dienen te bespreken, opdat duidelijk zou zijn geworden op welke overwegingen de keuze der jury ten slotte was gebaseerd.

In het door haar uitgebracht rapport evenwel zijn te lezen slechts enkele algemeenheden zonder zaakrijk verband, en overwegingen die juist aantoonen dat de toekenning der bekroningen heeft plaats gehad in strijd met het programma der prijsvraag, in strijd met de fundamenteele eischen van schoonheid aan architectonische scheppingen gesteld.

Bepale men zich nu alleen bij de ontwerpen onderscheidelijk bekroond met den 1sten en met den 2en prijs; het juryrapport zegt van het ontwerp-Cordonnier:

„Dit ontwerp vertoont eene fraaie algemeene ordonnan-„tie; de ontwerper wenschte uitdrukking te geven aan het „denkbeeld, dat, daar den Haag gekozen werd als zetel „van het Hof van Arbitrage, de architectuur van het Vre-„despaleis behoort ingegeven te zijn door de Nederlandsche „bouwkunst der 16de eeuw.

„Deze overwegingen verschaften ten slotte de meerder-„heid aan dit onderwerp.

„De platte gronden voldoen aan de eischen van het „programma en scheiden, zooals gevraagd is, de Biblio-„theek en het Paleis, doch de architect is er niet in ge-„slaagd bij zoodanige scheiding te handhaven het altijd „zoo wenschelijk karakter van een geheel van eene archi-„tectonische eenheid."

Afgescheiden nog van de treffende omstandigheid dat in waarheid Cordonnier's ontwerp zeer verre staat van de Nederlandsche bouwkunst der 16e eeuw, is in strijd met het programma het door de jury ingenomen standpunt waardoor bij toekenning van den 1sten prijs een bepaalde stijl-toepassing den doorslag heeft gegeven, terwijl hieromtrent het programma algeheele vrijheid liet.

Doch het feit alleen dat de jury zelf ten aanzien van dit ontwerp moet verklaren dat daarin wordt gemist „het altijd zoo wenschelijk karakter van een geheel van eene architectonische eenheid", een eigenschap noodzakelijk om een werk tot kunstwerk te verheffen, maakt de door de jury aan dit ontwerp toegekende hoogste onderscheiding onverklaarbaar.

Van het ontwerp met den 2den prijs bekroond zegt de jury:

„Slechts de algemeene indeeling heeft de aandacht van „de jury getrokken; de groepeering is zeer goed; dit is „wel het grondplan van een in een park gelegen paleis; „de groote zalen ontvangen zijlicht en de schikking van het „achtergebouw (de bibliotheeklokalen bevattend) rondom „een binnentuin — bij wijze van een kloosterhof — is „uitmemend.

„Te betreuren is het, dat eene te groote gezwollenheid, „zoowel in hetgeen de platte grond aanwijst, als in de „teekening van de gevels, niet overeenkomt met het karakter „van deftigen eenvoud, passend bij de architectonische voor-„stelling van een Vredespaleis, zonder evenwel van eenige oorspronkelijkheid te getuigen."

En ondanks de veel beteekenende afkeuring dat het ontwerp niet heeft het karakter van een Vredespaleis en bovendien alle oorspronkelijkheid mist, wordt het de tweede prijs waardig gekeurd.

Blijk van misvatting harer taak geeft de jury ook in de volgende zinsnede aan het rapport ontleend:

„De 216 ingezonden ontwerpen vertegenwoordigen drie „onderscheiden typen van indeeling.

„Bij eenige projecten zijn de Bibliotheek en het Hof „van Arbitrage in twee afzonderlijke gebouwen onderge-„bracht, slechts door een gang verbonden. Bij anderen „vormen zij slechts één gebouw, dat verlicht wordt van „de gevelzijden, bij sommigen aan buitenhoven, welke slechts „aan drie zijden gesloten zijn, of dat zijn licht ontvangt „van een of meerdere aan alle zijden gesloten binnenhoven. „Uit deze ontwerpen had de jury er zes te kiezen, welke „— eigendom wordende van de Carnegie-Stichting — het

„Bestuur zouden kunnen dienen als grondslag om in over-„leg met een uit te kiezen architect een voor uitvoering ge-„schikt ontwerp te doen opmaken.

„Hiervan uitgaande zijn zes ontwerpen gekozen, welke „naar de meening van de jury, de verschillende stelsels „van indeeling vertegenwoordigen".

In het programma der prijsvraag is geen bepaling opgenomen dat dit eigenaardig standpunt wettigen kan; wanneer trouwens daaraan gevolg moest worden gegeven zou al spoedig blijken dat het niet houdbaar kan zijn; onmogelijk toch is 't uit zes verschillende stelsels van indeeling, die toch maar niet zoo toevallig zijn ontstaan, een goed architectonisch geheel te maken.

Ten aanzien van punt 2, het verwaarloozen der programma-bepalingen, had de jury dienen te overwegen, dat geen bekroningen mochten worden toegekend aan ontwerpen, waarbij een der meest belangrijke bepalingen van het programma, die n.l. de bouwsom betreffende, niet is in acht genomen. De jury echter heeft dusdanige ontwerpen wel bekroond en daarmede geschonden art. 5 van het programma, volgens welk artikel een ontwerp waarbij de bepalingen van het programma niet behoorlijk zijn nagekomen, buiten aanmerking moet blijven voor eenige onderscheiding.

In de bekroonde ontwerpen nu is een verregaande overschrijding der beschikbare bouwsom vastgesteld kunnen worden; hiervan is de jury zich volkomen bewust geweest, getuige het feit dat een der jury-leden, de heer T. E. Collcutt te Londen, deze ongerechtigheid, tegenover eerlijke inzenders begaan, niet onder zich heeft kunnen houden en zich bij de officieele aanvaarding van het presidium van het „Royal Institute of British Architects", in November 1906, ten aanzien der beoordeeling als volgt heeft uitgelaten:

„In April van dit jaar kwam ik met de mede-jury-leden „in den Haag bijeen en begonnen wij onverwijld het ons „toevertrouwde werk. Onze commissie bestond in haar ge-„heel uit zeven leden, de voorzitter van het Carnegie-Bestuur „trad als voorzitter op en stemde met de architect-leden mee.

„Naar mijne meening leidde de gezamenlijke arbeid der zeven jury-leden tot een jammerlijke mislukking. Volgens mij had het ontwerp, „nu als het verdienstelijkste aangewezen, in het geheel „niet voor bekroning in aanmerking mogen komen. De voor-„waarden door het Carnegie-Bestuur aan mededingers ge-„steld, bepaalden een bouwsom. Nu waren alle jury-„leden het er over eens, dat de kosten van „uitvoering van het uitverkoren ontwerp niet „minder zouden bedragen dan het dubbele der „genoemde som. Ondanks dat besliste de jury eenvoudig bij meerderheid van stemmen, dat aan dit ontwerp met „'t oog op de verdiensten van het plan de eerste prijs moest „worden toegekend. Het kwam enkelen van ons voor, dat „dit ontwerp onmiskenbare verdiensten bezat, maar dat „deze verdiensten alleen konden bestaan doordat de ont-„werper volkomen over het hoofd zag de vastgestelde gren-„zen van de bouwsom. Hij zou waarschijnlijk in de nood-„zakelijkheid komen zijn plan om te werken, ten einde „het terug te brengen tot de bouwsom, die overeen kwam „met die welke ter zijner beschikking stond, en de bij-„zondere hoedanigheden, welke de jury-leden hadden aan-„getrokken, zouden daarbij óf geheel verdwenen zijn óf „wel zoo veranderd, dat zij geheel het eigenaardige ver-„loren dat het zoo aantrekkelijk maakte",

en verder nog:

„In dit geval waren wij met zes architecten en een „jurist als voorzitter. Het resultaat van ons gemeenschap-„pelijk werk was de keuze van een ontwerp, dat daar-„over waren wij het allen eens, niet kon worden „uitgevoerd beneden het dubbele van het bedrag genoemd „in de voorwaarden aan mededingers gesteld.

„Het uitgekozen ontwerp was overladen met schilderach-„tige torens, geveltoppen en daken, waarvan de meeste „volkomen overbodig waren. Als een supplement bij ons „rapport schreven wij een brief aan de permanente commissie, „waarin wij aanraadden, dat de gebouwen monumentaal van „karakter en zonder overdaad van ornament behoorden „te zijn. Wij gaven in overweging dat zulke oneigenaardige „onderdeelen als torens, koepels, enz., met de meeste terug-„houdendheid moesten worden beschouwd en daarmede „nu werd onze voorafgaande uitspraak vol-„komen ongedaan gemaakt. Ik meen te heb-„ben aangetoond, dat de eind-uitspraak een „ontzaggelijk fiasco (stupendous failure) was".

Het feit buitendien dat bezuinigingen op groote schaal, gelijkstaande met algeheele omwerking, nu in het oorspronkelijk bekroond ontwerp moeten worden aangebracht om het eindelijk te kunnen brengen binnen de grenzen der beschikbaar zijnde bouwsom, is bewijs genoeg dat de auteur van het bekroond ontwerp geen oogenblik er aan gedacht heeft bij het maken van zijn project met die som rekening te houden.

Het buiten beschouwing laten der beschikbare bouwsom kan overigens op goede gronden mede aan de overige vijf bekroonde ontwerpen in meer of mindere mate verweten worden.

Bovendien zijn door de jury bij de bekroonde ontwerpen de volgende belangrijke afwijkingen van het programma toegelaten:

1e. een niet voldoen aan de voorgeschreven afmetingen en ligging der lokalen, genoemd in art. 14 van het programma;
2e. een te ver buiten de grenzen gaan van het op de bij het programma behoorende situatie aangegeven bouwterrein, terwijl art. 13 een zekere beperking stelt;
3e. een andere dan de voorgeschreven behandeling der teekeningen, onder h. van art. 2 genoemd.

Dit alles overwegende, is er zeker aanleiding om protest aan te teekenen tegen de jury-uitspraak, welke door het Carnegie-Bestuur is aanvaard; een protest houdende afkeuring van de wijze waarop de jury zich heeft gekweten van haar taak, waar zij te kort schoot in hare verplichtingen tegenover de vele architecten van alle landen, wier medewerking aan de prijsvraag inhield vertrouwen in de strikte rechtvaardigheid van hen, die over hun omvangrijk en moeitevol werk te oordeelen hadden.

Tot zoover het adres.

Het ligt in de bedoeling der onderteekenaars, zooveel mogelijk betuigingen van instemming van collega's te ontvangen, opdat er uit blijken moge, dat de architectenstand, waar noodig, zijn waardigheid weet te verdedigen. Ongelooflijk treurig is de wijze, waarop men bij den Vredespaleis-wedstrijd de pogingen der mededingers bekroond heeft en met hunne werkzaamheid heeft durven omspringen. Mogen dus vele bewijzen van instemming met het adres ontvangen worden.

Tot heden draagt het de handteekeningen van de volgende architecten:

K. DE BAZEL	Bussum.
H. P. BERLAGE	Amsterdam.
C. N. VAN GOOR	Rotterdam.
J. INGENOHL	Amsterdam.
A. J. JOLING	„
PAUL J. DE JONGH	„
W. KROMHOUT	„

FOEKE KUIPERS	Amsterdam
J. H. W. LELIMAN	„
ALB. OTTEN	Rotterdam.
W. F. OVEREIJNDER	„
J. E. VAN DER PEK	Amsterdam.
H. WALENKAMP	„
P. A. WEELDENBURG	Rotterdam.
A. W. WEISSMAN	Haarlem.

Betuigingen van instemming met toezegging van medeonderteekening worden alsnog gaarne ingewacht vóór den 22sten Mei a.s., aan het adres van den heer F. VAN ROSSEN, Uitgever, Heerengracht 281, Amsterdam.

DE REGULIERSGRACHT BEHOUDEN.

De bewonderaars van Amsterdams oude schoonheid kunnen de vlag uitsteken. In de laatste gemeenteraadszitting werd met bijna algemeene (32 tegen 3) stemmen tot het behoud der Reguliersgracht besloten. En ook zij, die voor de tot standkoming van een flinken hartader door de hoofdstad, een directen, het noordelijk met het zuidelijk gedeelte verbindenden hoofdverkeersweg ijveren, kunnen, hoewel in mindere mate dan de vorigen juichen. Zij zullen dit niet zoo van ganscher harte doen, daar, met betrekking tot de verbreeding der Vijzelstraat, wel de nieuwe voorgestelde rooilijn goedgekeurd en dus tot verbreeding der straat (op 22 M.) „in principe" besloten werd, doch velen, waaronder ook wij, zouden ongetwijfeld liever gezien hebben, dat het verstrekkende voorstel der heeren Scheltema, Hendrix en Posthumus Meyjes, onteigening bepleitende, aangenomen ware. Waar men echter binnen korten tijd tot het door deze raadsleden voorgestelde toch zal moeten besluiten, is er voorloopig alleszins reden tot tevredenheid.

Ter nadere toelichting van het ter raadszitting verhandelde volge hier een gedeelte van het raadsoverzicht uit het „Handelsblad":

»De Reguliersgracht is behouden, waarschijnlijk tot in lengte van dagen immers, niet alleen is het voorstel om haar te dempen, dat door de heeren Sutorius en Spakler was ingediend, verworpen, maar goedgekeurd is de voordracht om de bruggen over en aan de Keizersgracht te vernieuwen, en — het belangrijkste van alles — de Vijzelstraat tot een breeden verkeersweg met het zuiden der stad te maken. Dat zal door de gekozen methode, het vaststellen eener nieuwe rooilijn, slechts langzaam aan gebeuren, maar het staat nu toch vast, dat de Vijzelstraat verbreed wordt. Toen daartoe besloten was, trokken de heeren Spakler en Sutorius hun voorstel nog niet in: het was dan ook mogelijk natuurlijk, dat men wenschte de Vijzelstraat te verbreeden én de Reguliersgracht te dempen. Het bleek echter, dat slechts de heer Nolting met de voorstellers meende, dat nu nog gedempt moest worden.

De voordracht tot vernieuwing der bruggen hield in, dat zij zooveel mogelijk met behoud van het karakter der oude bruggen zullen worden vernieuwd; de heer Posthumus Meyjes heeft dienaangaande nog eene zekerheid willen hebben en deze ook verkregen: de wethouder Serrurier heeft verklaard, dat B. en W. het eens waren, dat de bruggen met de bogen, die de heer Meyjes op een teekening had aangegeven — en die naar wij vertrouwen zooveel mogelijk aan de oude bogen gelijk zullen zijn — behooren te worden herbouwd.

Uit de bespreking van het voorstel tot demping valt niet veel belangrijks meer op te diepen; de heer Scheltema drukte er nog eens op, dat men op de gedempte gracht noch aan het noordelijk, noch aan het zuidelijk einde een uitweg zou vinden en de heer Hendrix vond in deze omstandigheden zelfs de minste kosten nog te hoog; de heeren Tak en Simons stelden nog eens den stelregel voorop, dat men geen oud stadsschoon mag vernielen dan bij absoluut vaststaande onvermijdelijkheid; en de heer Sutorius, wel, die blaakte ook van liefde voor Amsterdam's schoon; die geniet dagelijks van een schilderijtje, waarop C. Springer den ouden ongedempten Voorburgwal heeft afgebeeld; die raakte bijna in extase bij de herinnering aan de oude Warmoesgracht .... maar die noemde het incoherent, dat wij klagen over onzen slechten financieelen toestand, zelfs voor koninklijke oogen, en »als het laatste rookpluimpje van den koninklijken trein nauwelijks aan den horizon verdwenen is, een bravour-aria zingen en ramsenen met de rijksdaalders«. Van incoherentie gesproken!

Tot de omzeiling van de zóóe zijde van het stukje Vijzelstraat tusschen Singel en Heerengracht gaan wij niet over: het voorstel daarvoe van de heeren Scheltema, Hendrix en Meyjes is verworpen. Men, o.a. de heeren Roell, Tak en Serrurier, meende, dat de toestand op dit punt niet zoo ernstig is, als de voorstellers het deden voorkomen; met de langzame verbreeding, die van de rooilijnoverlegging waarschijnlijk het gevolg zal zijn, meende men te kunnen volstaan. Het beeld, dat de heer Fabius van de Vijzelgracht en »straat teekende, als van een trechter, waar alles dat aan het breede einde er in ingegoten, aan het naauwe eruit tracht te komen, dunkt ons anders niet onjuist.

De nieuwe rooilijn wordt getrokken niet op 25 meter van de oostzijde der straat, zooals B. en W. eerst hadden voorgesteld; niet op 20 meter, zooals de heeren Scheltema c. s. wenschten, maar op 22: de nieuwe directeur van P. W. vond dat genoeg, maar ook noodig ten einde trottoirs van 4½ meter te kunnen maken, waarin de geleidingen van electriciteit ens. kunnen komen te liggen. Bij die 22 legde ten slotte iedereen zich neer.

INGEZONDEN.

Naar aanleiding der critiek voor een Vredespaleis-ontwerp door den Heer W.(alenkamp!)

Een bladvulling was W. gauw schrijven
Hier voor dit slecht gevulde blad!...
Och, — 't had het maar wit laten blijven!
Daar wordt genoeg papier bekladd.

Op slot van rekening is het niemand kwalijk te nemen, dat ook hij al eens als criticus optreedt; ondanks alle zelfkennis gebeurt dit een ieder op zijn tijd. En ook dat men door critiek te vooren reclame maakt en toont wie men is, zal niemand euvel duiden.

Het zijn de wijzen van critiek voeren, al naar den aard van 't individu verschillend (bij den een brutaal en verwaand, den ander bescheiden en met kennis, bij den een grof en in-nachter, den ander fijn en verdienstelijk) doch nu bout de compte leert men 't individu eruit kennen.

Een critiek nu op architectonisch gebied zonder eenige verdienste en verwaand, een van die critieken, die, zonder reproductie erbij van het betreffende ontwerp, voor elk ontwerp in zulk geval dienen kan, al naar men het noemen wil: zoowel voor het ontwerp van den Heer W. als voor dat van den Heer Z., een dergelijke critiek is te lezen in het orgaan „Architectura" van Zaterdag 4 Mei LI.

De criticus, de Hr. W., schijnt met zijn critiek nog al ingenomen te zijn, tenminste weent hij het evenwicht (?) ermede te herstellen en alles weêr op z'n pootjes te zetten.

Laat het nu echter maar eens gezegd worden dat de Hr. W. zijn uil voor een verbazenden valk aanziet, en uit zijne wijze van doen nogmaals ten overvloede blijkt hoe bitter weinig hij bevoegd is critiek te voeren, zelfs al mocht hij meenen (als kunstlieveraar?) de aangewezen man daarvoor te zijn.

Ik geef dan ook den Hr. W. in overweging in 't vervolg zijn geschrijf voluit te onderteekenen, waardoor eerder begrepen zal worden het geschrevene als bladvulling bedoeld te zijn.

Met beleefden dank aan de Redactie van »A. et A.« voor opname heb ik de eer te zijn, hoogachtend,

Uw Dienstw. Dienaar,
J. L. F. FROWEIN.

Den Haag, 13 Mei 1907.

P. S. Daar de Redactie niet de beleefdheid had mij van het geschrijf van den Hr. W. in kennis te stellen, nam ik eerst 11 Mei l.l., bij toeval, inzage ervan.

Noot. Ik maak den inzender erop attent, dat stukken met initialen ondertcekend van Redactie-leden zijn. Boven het blad kan hij dus steeds hun namen vinden. Dat hij geen nummer met bewust artikeltje ontving, vindt hierin zijn grond, dat ik weinig kon vermoeden, dat ZEd. geen lid van het Genootschap is. Overigens doet het me genoegen, dat hij nu toch weet, hoe ik over het vexiren met zijn ontwerp denk. Den overigen inhoud van zijn stukje laat ik buiten bespreking. Wie kaatst moet den bal verwachten. Ieder kan van m'n beschouwing denken, wat hem goed dunkt.

WALENKAMP.

CORRESPONDENTIE.

Door plaatsgebrek moet de voortzetting van het artikel »Damvraagstuk« en het stukje over »Reclamemodellen« tot het volgend nummer blijven liggen.

BERICHTEN.

PRIJSVRAAG RAADHUIS HILVERSUM.

Door de architecten E. Verschuyl en C. de Groot Jzn. te Hilversum is gisteren namens verschillende collega's een schrijven aan den Raad gericht, waarin zij berichten met teleurstelling

kennis te hebben genomen van 't voorstel van B. en W. in zake een algemeene prijsvraag voor een eventueel nieuw te bouwen Raadhuis.

Zij verzoeken den Raad het daarheen te willen leiden, dat bedoelde prijsvraag plaatselijk wordt uitgeschreven, n.l. onder architecten, één jaar binnen deze gemeente gevestigd.

Bovenstaand bericht, dat wij aan het »Handelsblad« ontleenen, geeft ons aanleiding een tegenberoep te doen op den Raad van Hilversum, om het niet »daarheen te leiden« dat deze prijsvraag, die zeer belangrijk belooft te worden, in eigen kring beperkt blijve. Met allen eerbied voor onze Hilversumsche collega's, zouden we toch dit provincialisme hier misplaatst vinden, waar het nu een groot openbaar gebouw betreft, en dat waarschijnlijk meer gebaat zal zijn door een gedachtenwisseling in architectonischen vorm onder meer architecten, dan het kleine getal, waarop Hilversum bogen kan. Zeker, de kans dat een Hilversumsch architect den prijs behaald wordt er eenigszins minder op, maar zou daarentegen de kans op een supérieur ontwerp niet grooter zijn? En komt het daar per slot van rekening niet meer op aan, dan op het protegeeren van architecten, die waarlijk geen protectie behoeven!

— Dr. P. J. H. Cuypers is benoemd tot ridder van het grootkruis in de Oranje-Nassau-orde.

EEN BESLOTEN PRIJSVRAAG.

Voor een eigen spaarbankgebouw te Koog aan de Zaan werd onlangs een besloten prijsvraag uitgeschreven tusschen vier architecten. De jury, bestaande uit de Heeren R. Abercrombie Jr., J. C. Vis, resp. Voorzitter en Vice-Voorzitter van b.g. Spaarbank, en den architect-adviseur de Heer W. Kromhout Czn., die het programma redigeerde, wees den prijs toe aan den architect J. G. Smit, die het gebouw volgens zijn ontwerp met enkele wijzigingen zal uitvoeren.

NED. VER. V. AMBACHTS- EN NIJVERHEIDSKUNST.

Zaterdag 4 Mei ll. werd in 't café De Kroon te Amsterdam de 3e algemeene vergadering gehouden der Nederlandsche Vereeniging voor Ambachts- en Nijverheidskunst.

Uit de mededeelingen van secretaris en penningmeester bleek de vereeniging voortuitgaande te zijn, en dat op 4 Mei 1907 het ledental tot 152 was gestegen. De begrooting van inkomsten en uitgaven werd vastgesteld op f 1103 met een voordelig saldo van f 125.

Als voornaamste werkzaamheden der Vereeniging gedurende 1906—07 werden vermeld de uitgave van het rapport der commissie voor den artistieken eigendom (commissieleden: de heeren W. Penaat, Jac. van den Bosch en mr. J. L. van Zeggelen).

De Vereeniging nam met Jan. '07 de redactie op zich van een rubriek Ambachts- en Nijverheidskunst in het bekende tijdschrift »Onze Kunst«, uitgave L. J. Veen en J. E. Buschman. Op de tentoonstelling te Milaan mocht de Vereeniging de hoogste onderscheiding, den Grand Prix, verwerven. Ook de eerste Nationale Tentoonstelling welke gehouden zal worden te 's Gravenhage, van half Aug. tot half Sept. a.s., met medewerking van den Haagschen Kunstkring, belooft eene zeer belangrijke te worden, daar een fraaie verzameling meubelen, aardewerk, metaalwerk, kunstnaaldwerk enz. zal worden bijeengebracht. Velen leden zegden reeds hunne medewerking toe.

Het bestuur der Vereeniging bleef alsnog samengesteld uit de heeren H. Ellens, te Santpoort, (voorzitter), J. Visser Jr. vice-voorzitter, C. Oosschot 1ste secr., J. B. Heukelom, 2e secr. en Jac. van Ishoven, penningmeester, allen te Amsterdam.

— In Carnegie's onlangs geopend Instituut te Pittsburg is ook een kostbare verzameling afgietsels van antieken te zien. Toen de bestuurders — zoo seint men van daar aan de Herald — de galerij in nogenschoeg naaktheden, schrokken ze van al dat naakt. Pittsburg kon al dat ongesoenlijke niet verdragen, besliste zij. En werden een half dozijn beeldhouwers (misschien waren 't ook stukadoors) gehaald, en die gingen met hamer en beitel ijverig aan het werk. Zij hakten een grooten emmer vol poeiersteen weg, en Pittsburg kan nu zonder zich te schamen de beelden gaan kijken.

— Prof. Johannes Otzen, die president was van de koninklijke academie der kunsten te Berlijn, is afgetreden en opgevolgd door den schilder prof. Arthur Kampf.

Na een reeks architecten is nu weer eens een schilder voorzitter. Van beteekenis is, dat Kampf eenigszins tot de nieuwere richting behoort.

— Een door prins Lancelotti in de bouwvallen van Nero's buitenverblijf te Antium gevonden antiek beeld eener jonge priesteres is door de Italiaansche regeering voor 450,000 lire gekocht. Het beeld is even goed bewerkt als de Nike van Samothrace en de Venus van Milo; men houdt het voor een werk uit de school van Lisippus. De jonge vrouw, in chiton en himation gekleed, loopt met plechtigen tred, stevige naar den discus met een olijvenkrans in haar linkerhand.

AMBACHTSSCHOLEN.

Den laatsten tijd ontvingen we eenige jaarverslagen en leerplannen met toelichtingen van verschillende Ambachtsscholen uit het land. Onze ruimte laat helaas niet toe, er afzonderlijk melding van te maken. Wellicht vindt onze redacteur van het Technisch gedeelte daar eens de gelegenheid voor. Laat ons echter zeggen, dat de verschillende inrichtingen van een opgewekt leven getuigen, voor zoover dit op 't oogenblik in de omstandigheden waarin het Ambachtsonderricht hier te lande verkeert, dan mogelijk is. In de meeste verslagen schemert echter door, hoe onvoldoende de particuliere steun in deze is. Nogmaals vragen we ons daarom af: Wanneer zal de regeering zich eens ernstig met het Vakonderwijs gaan bemoeien?

TENTOONSTELLINGEN VAKONDERWIJS.

Op 't moment zijn er hier te Amsterdam twee tentoonstellingen op 't gebied van 't vakonderwijs: 1. die van de Avondambachtsschool voor timmerlieden »Concordia Inter Nos«: 2de. die van den particulieren teekencursus van den heer Feith, welke laatste inrichting hoofdzakelijk bevoegt leerlingen voor de acten M. O. teekenen op te leiden.

De eerste tentoonstelling zal plaats hebben van 17—20 Mei van 10—4 en Zaterdag 18 Mei tevens 's avonds van 7—10 in het Schoolgebouw Frederik Hendrikstraat 115.

De laatste tentoonstelling wordt in het gebouw der Mij. tot Bevordering der Bouwkunst, Marnixstraat 402, gehouden. Toegang vrij.

OPEN PRIJSVRAGEN.

Raadhuis voor Londen, Inlevering 27 Augustus 1907, Mededeelingen in No. 32, 1906.

2de Serie prijsvragen van de Loo. Inlevering 30 Augustus 1907, Programma in No. 11.

A. et A. Omslag voor „de Architect". Inlevering 9 September 1907. Programma in No. 12.

A. et A. Dorpsschool en Aanleiding voorplein. Inlevering 4 November 1907. Programma in No. 12.

Vereeniging »Onderneming en Vrijheid« te 's-Gravenhage. Werkmanswoningen. Inlevering 31 Mei 1907. Mededeelingen in No. 13.

INFORMATIE-BUREAU

van den Bond van Technici,
Bureau: .. ..
Mauritsstraat 110, Rotterdam.

Ingeschreven sollicitanten

26	Bouwk. Opz, Teekenaars	22	tot	48	jaar,	f 60	tot f 100 p. m.
11	» Opz. Uitvoerders	23	»	45	»	- 60	» - 90 »
1	Scheepsteekenaar (aankom.)	»	23	»	»		» - 50 »
7	Waterb. Opzichters	24	»	30	»	- 70	» - 85 »
9	Werktuigk. Teekenaars	20	»	34	»	- 55	» - 100 »
2	Werktuigk. Opz. (Constructeur)	34	»	39	»	-	» - 100 »
2	Electrotechnikers		»	27	»	- 70	» - 80 »
4	Machinisten-Chef	28	»	39	»	- 75	» - 150 »
8	Bouwk. Opz.-Teek., aankomend.	18	»	25	»	- 45	» - 65 »
2	Leeraren Werktuigkunde	23	»	39	»	- 80	» - 100 »
1	Leeraar Timmeren						

TECHNISCH GEDEELTE

Alle stukken de redactie betreffende, dus ook vragen te adresseeren

Aan de Redactie van »ARCHITECTURA« (Technisch gedeelte).
Valeriusstraat 64.
AMSTERDAM.

NIEUWE WOONHUIZEN TE CHARLOTTENBURG.

Te Charlottenburg zijn in den laatsten tijd eene reeks woonhuizen gebouwd, die alleszins opmerking verdienen als

practisch voorbeeld van aaneenbouwen zonder in den kazernestijl te vervallen.

Reeds vroeger zijn in die richting pogingen gedaan, zoowel te Charlottenburg als in Gross-Lichterfelde, beide voorsteden van Berlijn; het bleef evenwel slechts bij een begin, de jongste bouwverordening staat nog aan verdere uitbreiding dezer bouwwijze in den weg.

Te Berlijn zelf heeft zij ongetwijfeld geen opgang kunnen maken, omdat zij geen vruchtbaar arbeidsveld voor bouwspeculanten aanbiedt. Des te meer trekt daarom de aandacht de onlangs geleverde proeve in de Sophienstrasse te Charlottenburg op de terreinen der voormalige fabriek van March. De architecten O. March, Kayser en Von Grossheim, en Bruno Schmitz hebben hier eene serie één-gezins-woonhuizen gebouwd, die in alle opzichten een nadere beschouwing waard zijn. De onlangs plaats gehad hebbende verkoop van deze terreinen is een sprekend bewijs van de snelle wisseling in de kunstopvattingen van onzen tijd. In het jaar 1835 had de toenmalige steenbakker Ernst March daar voor 1700 thaler eenige morgens grond gekocht om er een steenbakkerij op te richten. Door zijn onvermoeibare energie kwam de fabriek tot grooten bloei. Voornamelijk legde hij zich er op toe, bouwversieringen enz. van buitengewone hardheid te vervaardigen, die bestand waren tegen den invloed van het weder, en de door hem geleverde proeven, getuigend van zijn volkomen meesterschap over het materiaal, zoowel uit het oogpunt van techniek als van kunst, bezorgden de fabriek eene wereldvermaardheid en een eerste plaats in de terracotta-industrie. De toenemende bouwlust, welke zich tijdens Friedrich Wilhelm IV openbaarde, oefende hierop ook grooten invloed. Diens architect, de rijksbouwmeester Stüler, en de onder dezen staande bouwambtenaren bedachten de fabriek met talrijke en uitgebreide leveranties. Zij moest vergroot worden en daartoe was aankoop van aangrenzende gronden noodig, terwijl een weg werd aangelegd naar de losplaats van de naburige fabriek van Heyl, aan de Spree, waarvan het medegebruik werd toegestaan. Deze weg ontving in 1860, ter eere van March's echtgenoote, den naam Sophienstrasse. In plaats van het paard, dat tot dusver als drijfkracht gebezigd was, kwam eene stoommachine, enz., kortom, de terracotta-fabricage beleefde een tijdperk van ongekenden bloei.

En thans..... heeft de bouwkunst zich in een geheel andere richting ontwikkeld en daardoor het te niet gaan van dit eens zoo bloeiend bedrijf veroorzaakt. De fabriek moest hare productie beperken en op ander gebied overbrengen, en 't vrijkomend terrein, zou 't niet renteloos blijven liggen, als bouwterrein beschikbaar gesteld worden.

Het stuitte de zoons van den stichter der fabriek echter tegen de borst, dien grond, die hun door familie-overlevering aan het hart lag, aan de bouwspeculatie prijs te geven; zij wilden de stille, rustige deftigheid der Sophienstrasse bewaren, die, hoewel in de onmiddellijke nabijheid der hoofdverkeersader tusschen Berlijn en Charlottenburg gelegen, een ideale straat is om er te wonen, zooals er in nieuwe stadswijken niet beter kunnen zijn. Zoo kwamen zij op de gedachte, er eene rij aaneengebouwde huizen, elk voor één familie, te laten zetten. Hoezeer deze bouwtrant bestreden is, in dit voorbeeld kan men de voordeelen er van boven den vrijstaanden bouw in velerlei opzicht opmerken. Bij duren bouwgrond midden in een groote stad moet de eigenaar er wel op bedacht zijn, de grootte der erven tot een minimum te beperken, wil hij den huurprijs niet onevenredig hoog opdrijven. Het in fig. 1 gegeven terreinplan toont de indeeling en het voordeelig gebruik dat hier van den grond gemaakt is, duidelijk aan. Erven van slechts 10 à 15 M. breedte, zooals de huizen No. 9—13, zouden bij vrijstaanden bouw ten eenen male onmogelijk zijn. De bebouwde erven hebben slechts een oppervlakte, afwisselend tusschen 2.50—3.75 are, terwijl daarachter een terrein van 4—6 are voor tuin overblijft. Om bij vrijstaanden bouw een even grooten tuin te behouden, zouden de erven minstens circa 1.50 are, alzoo 20 à 15 pCt. der geheele oppervlakte, grooter moeten zijn. En hoe rustig is het er, welk een overvloed van licht en lucht geniet men in die tuinen! Door den aaneengesloten bouw wordt het gedruisch en het stof der straat verre gehouden. Door de betrekkelijk geringe hoogte der huizen kan het zonlicht onbelemmerd doordringen en wordt ook het goed doorluchten der tuinen niet verhinderd, zooals door de tegenstanders van het aaneengesloten bouwen veelal beweerd wordt. Moeilijker is natuurlijk de inwendige indeeling, en daarom ware het, ter bevordering van dezen bouwtrant, die het ook den matig met goederen bedeelden burger mogelijk maakt zich een ideale eigen woning middenin of dicht bij de groote centra te verschaffen, wel te wenschen, dat de bouwverordeningen voor aaneengebouwde huizen, die slechts door één gezin bewoond worden, mildere bepalingen bevatte, met name wat betreft de bebouwing van

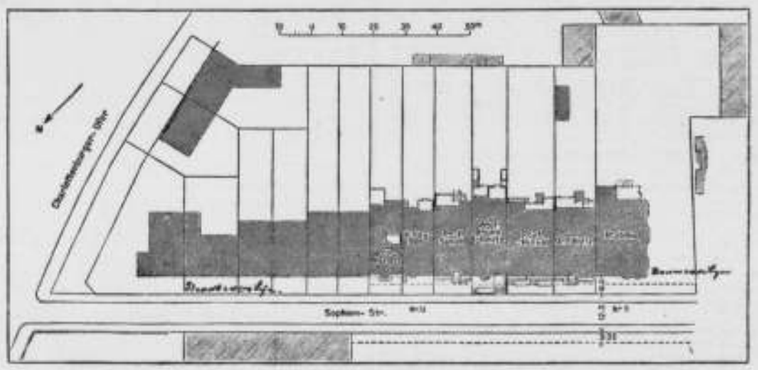
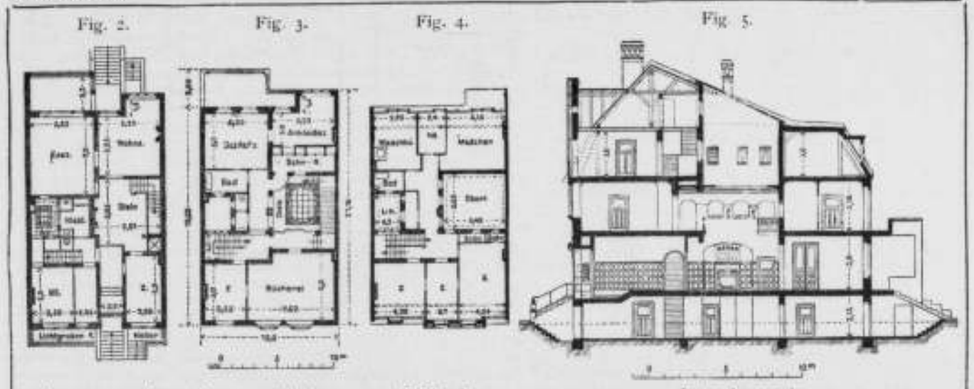

Fig. 1. Terreinplan.

Begane grond. Eerste verdieping. Zolderplan. Langsdoorsnede

Fig 2—5. Woonhuis van prof. Simons in de Sophienstrasse te Charlottenburg.

grond aan buurman's grens, de inrichting van lichtruimten met lantaarn in plafond of dak, en de daarop uitkomende vertrekken, het aanbrengen van uitbouwen aan den voorgevel, de vorming en constructie van dak-erkers en vensters, de hoogte der dakkamers, den aanleg van serres aan de tuinzijde, enz. De bedenking, dat bouwspeculanten van deze concessies gebruik zouden maken om slechter werk te leveren, kan hier niet gelden, daar, zooals reeds is opgemerkt, één-gezins-woningen te weinig rentegevend zijn, zoodat zij zich niet bij voorkeur op den aanbouw daarvan zullen gaan toeleggen.

Het is de moeite waard, deze huizen eens elk afzonderlijk wat nader te beschouwen. De beide door March gebouwde, Sophienstrasse 12 (prof. Simons) en 9 (dr. Holtz), zijn voortreffelijke voorbeelden van goede burgerwoonhuizen. Op uitstekende wijze heeft deze bouwmeester hier voor gemak en aangename gezelligheid weten te zorgen, zonder aanwending van groote architectonische middelen. De plattegronden dezer beide huizen, welke slechts 12 en 13 M. breed zijn, zijn vrij wel aan elkander gelijk, zooals de figuren 2—4 en 7—9 doen zien. Boven het souterrain, dat aan de straatzijde een koekkoek met afzonderlijken ingang heeft, bevinden zich de benedenverdieping, een bovenverdieping en een zolder. De benedenverdieping ligt ongeveer 2 M. boven den beganen grond. Ongeveer in het midden is de ingang, links daarvan de keuken, waarbij in het huis van prof. Simons nog een dienstbodenverblijf; daarachter de trap, kleedkamer met toilet, en bijkeuken met aanrecht, welke laatste gedeeltelijk onder de trap ligt, gedeeltelijk het ondergedeelte van het trappenhuis vormt, waarin boven lichtramen zijn aangebracht. Rechts van den ingang is de zijkamer, daarachter de hal, die haar licht ook van boven ontvangt, en aan de tuinzijde de beide hoofdvertrekken: huis- en eetkamer met daarlangs een 3.50 à 4 M. breede, met glas overdekte serre. Op de bovenverdieping en gedeeltelijk uitgebouwde zolderverdieping zijn slaap- en kleedkamers met daarbij behoorende vertrekken, logeerkamers, meidenkamer, waschkeuken, droogzolder, enz. Ondanks deze overeenstemming in de ligging der vertrekken, maakt het inwendige der beide huizen toch een zeer onderscheiden indruk, en wel door het verschil in de inrichting der beide van bovenlicht voorziene hallen, waarvan de eene (prof. Simons) de hoofdtrap bevat, terwijl de andere (dr. Holtz) meer bepaald woonvertrek is. Ondanks de bescheiden afmetingen (rond 5 × 5.80 M. en 4.37 × 5.50 M.) maken deze hallen bij hare groote hoogte geenszins den indruk van nauwe trechters te zijn, omdat een goede wandverdeeling met ramen en deuren, alsmede muuropeningen, het aanzien verruimt en men door laatstgenoemden een mooien doorkijk heeft op de aanliggende portalen en gangen. Die groote hoogte brengt een aangename afwisseling in de rangschikking der woonvertrekken. De bouwmeester heeft hier met eenvoudige middelen: wandbetimmering, erker, balkon, overloop met balustrade, enz., en niet het minst door het in diverse tinten aangebrachte schilderwerk een schoon geheel gewrocht. Versiering en ornament zijn bijna geheel vermeden. Zeer eenvoudig doch fijn gevoeld is ook de inrichting der verschillende kamers. De plafonds hebben meestal een groot,

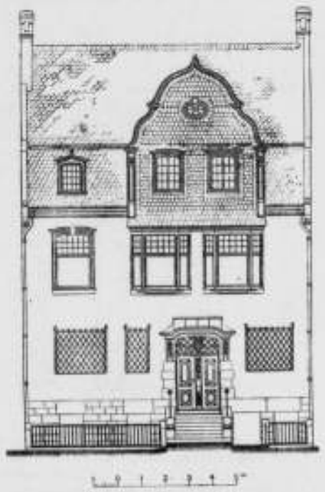

Fig. 6. Voorgevel.
Huis van prof. Simons.

eenige millimeters verdiept middenvlak met afwisselende, fraai geteekende perklijst en geornamenteerde hoeken. Eenvoudige witpleistering der plafonds en tint-verving der wanden, ziedaar alles.

De plattegronden en doorsneden doen zien, hoe uitstekend van elke ruimte en ieder hoekje partij is gebrokken, tot hoevele doeleinden met name het licht der kleine trappenhuizen benut wordt (vgl. fig. 5).

Geheel onderscheiden is de gevelvorm der beide gebouwen. Het huis van prof. Simons (fig. 6) vertoont den bouwstijl van het land van Berg en de Mark, daar de eigenaars uit Elberfeld afkomstig zijn. De hoofdingang is een echt antieke deur uit die streek, voortreffelijk bij het geheel passend. Boven een rustiek onderstuk van Cottasche zandsteen vertoonen de muren gladde pleistervlakken, waarin de vensters eenvoudig ingesneden zijn.

In de as van den hoofdingang bevinden zich op de eerste verdieping twee erkersgewijze uitgebouwde vensters, met een met leien bekleeden bovengevel. De vensters der benedenverdieping zijn van vrij voorstekende hekken voorzien. Naar de hoofddeur voert een op de wijze der Dantziger balkons gevormde stoep. Het geheel heeft door de geschikte vensterverdeeling enz. een bijzonder schilderachtig aanzien.

Ditzelfde kan gezegd worden van het huis van dr. Holtz (fig. 10), dat in den stijl der late Renaissance opgetrokken is. Als materiaal is voor den hoofdingang, een deel der beneden-verdieping en de venster-omlijstingen Cottasche zandsteen, voor de vlakke gedeelten pleister gebruikt. Het schilderachtig aanzien is verkregen door den poortvormig vooruitgebouwden ingang en den uitbouw bij de zijkamer, die geheel in zandsteen gehouden zijn, en door het achteruitbrengen van den dakgevel. De aldus ontstane voorsprongen zijn gedekt met roode kruispannen.

(Wordt vervolgd.)

IJZERBETON-ONDERSLAGEN.

Uit economisch oogpunt verdient voor groote vloer-oppervlakten het aanbrengen van ijzerbeton-onderslagen vaak aanbeveling. Daaronder verstaan wij in het algemeen elken van ijzerbeton vervaardigden draagbalk, die een of meer vloerbalken ondersteunt. De onderslag doet dan dienst als hoofdbalk, die door den vloerbalk als bijbalk belast wordt. Natuurlijk kan ook de bijbalk op zijn beurt weer een onderslag zijn. In fig. 1 is in dezen zin de draagbalk U een ijzerbeton-onderslag, welke de vloerbalken D1 en D11 ondersteunt.

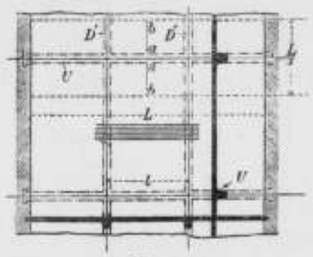

Fig. 1.

Of zulk een ijzerbeton-onderslag voordeelig is in het gebruik, hangt af van de vraag, of bij tevens als vloerbalk dienst kan doen. Neemt men voor tusschenruimte, zooals gewoonlijk bij vloerbalken, een derde van de spanwijdte L, dan zou volgens fig. 1 in gemiddelde doorsneê de bovenste lijn op den afstand a b den zwaarsten druk van den vloerbalk ontvangen. Indien wij aannemen, dat de belasting van de betonplaat met hare aan den onderslag evenwijdige bewapening alleen op de vloerbalken D1 en D11 komt, dan zou ook het beton op diezelfde lijn a b den zwaarsten druk uitoefenen. Om nu echter, van deze praemissen uitgaande, verder te willen concludeeren, dat de som dezer beide drukkingen de grens van het draagvermogen der betonplaat niet zal overschrijden, dunkt ons niet gerechtvaardigd. Ten eerste, omdat het einde der plaat, zelfs wanneer de vloer alleen van een overlangsche bewapening voorzien wordt, door den onderslag in zekeren zin ondersteund wordt; ten andere, omdat de praemissen, op grond waarvan b.v. in Duitschland de vorenstaande berekening van het draagvermogen van vloer en balken, volgens ministerieel besluit moet uitgevoerd worden, zeer voorzichtig gesteld zijn. Het kan echter moeilijk ontkend worden, dat de druk der vloerbalken door de betonplaat verzwaard wordt.

Toen bij den bouw van een groot magazijn te Charlottenburg de aldaar gevestigde ijzerbetonfirma M. Czarnikow en Co., in September LL., onder aanneming van den gebruikelijken druk der platen, ijzerbeton-onderslagen van grootere afmeting wilde aanbrengen, werden daartegen bedenkingen geopperd en moest wel degelijk met de gewenschte spanningsvermeerdering rekening gehouden worden.

Aan den bouwkundige Siegmund Müller, aldaar, werd de vraag voorgelegd, hoe dit geschieden kon. Ten einde nu allen twijfel omtrent het draagvermogen der gewenschte beton-platen weg te nemen, stelde deze voor, de vloerstrooken, waarvan de druk op de balkruimten bij de reeds gemaakte berekening in aanmerking genomen was, als vrij-dragend op den onderslag, zoo te berekenen, dat daarbij het draagvermogen der betonplaten niet meetelde, en ze dan dienovereenkomstig van boven met dwarsijzers te wapenen (fig. 2). Het Berlijnsche bouwtoezicht verklaarde hiermee accoord te gaan, en sinds dien zijn reeds bij tal van andere nieuwe gebouwen ijzerbeton-onderslagen volgens deze opvatting berekend en uitgevoerd.

Van zuinigheidsstandpunt bezien, moet zulk eene dwarse bovenbewapening der onderslagen met dunne, korte ijzers

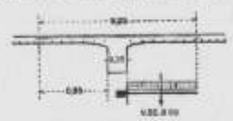

Fig. 2.

minder kostbaar zijn dan zij op het eerste gezicht lijkt, want daarvoor kunnen zeer goed de onvermijdelijke afvalstukken van de overlangsche bewapening gebruikt worden, te meer, daar bij de kruisingen van den onderslag de dwarsijzers niet de volle breedte der balkruimten behoeven te beslaan. Men kan overigens hier en daar enkele dwarsijzers als verdeelingsijzers geheel door de betonplaat leggen, door ze aan het einde der vloerstrook benedenwaarts om te buigen. Hierdoor zullen deze ijzers een natuurlijken overgang vormen van de vrij dragende vloerstrook op de betonplaat.

Een korte becijfering overeenkomstig fig. 2 moge hier ten voorbeeld strekken. Voor een draagvermogen van 500 K.G. per M² en een eigen gewicht van 300 K.G. per M² moet de betonplaat eene dikte van 11 c.M. hebben. Voor 1 M. wordt het spanningsmoment op één balkruimte bij den onderslag = 800 . 0,95 . 0,95 . ½ = 36100 kilogram-centimeter; de breedte van den onderslag wordt hierbij op 35 c.M. gesteld. Versterkt men de betonplaat bij de kruising van den onderslag zoo, dat zij eene benutbare hoogte van 13,5 c.M. verkrijgt, dan zijn op elken meter 6 dwarsijzers (rond-ijzer van 7 m.M. diameter) noodig.

K.

VIJFTIENDE JAARGANG, No. 21. ZATERDAG 25 MEI 1907

ARCHITECTURA

ORGAAN V.H. GENOOTSCHAP
ARCHITECTURA ET AMICITIA

BUREAU VAN REDACTIE: H. P. BERLAGE Nzn., Vooraz. H. WALENKAMP, A. J. JOLING, W. KROMHOUT Czn., A. VAN BAALEN, D. F. SLOTHOUWER, COKN. VISSER, Leden, — — — — VASTE MEDEWERKERS. K. P. C. DE BAZEL en J. W. H. BERDEN — — — REDACTEUR VOOR HET TECHNISCH GEDEELTE L. ZWIERS — VALERIUSSTRAAT 64 TE AMSTERDAM.

UITGEVERS: J. VAN DER ENDT & ZOON MAASSLUIS. HET ORGAAN MET TECHNISCH GEDEELTE WORDT WEKELIJKS FRANCO TOEGEZONDEN AAN ALLE LEDEN VAN HET GENOOTSCHAP, DE JAARLIJKSCHE CONTRIBUTIE VOOR HET LIDMAATSCHAP BEDRAAGT: VOOR GEWONE LEDEN f 12,—, VOOR KUNSTLIEVENDE LEDEN f 10,—, VOOR BUITENLEDEN EN ASPIRANTLEDEN f 7,50.

STUKKEN EN CORRESPONDENTIE BETREFFENDE DE REDACTIE VAN HET WEEKBLAD TE ZENDEN AAN DEN HEER H. WALENKAMP, KONINGINNEWEG 267 AMSTERDAM; BETREFFENDE HET PLAATWERK »DE ARCHITECT" AAN DEN HEER A. VAN BAALEN, JACOB MARISSTRAAT 22, SLOTEN bij AMSTERDAM; BETREFFENDE DE ADMINISTRATIE VAN HET GENOOTSCHAP AAN DEN SECRETARIS, DEN HEER PAUL J. DE JONGH, REGULIERSGRACHT 120, AMSTERDAM † † † † †

INHOUD: Mededeelingen — Provincialisme. — Het Damvraagstuk. — Reclame-modellen. — Berichten. — Open prijsvragen. — Informatie-bureau. — Nieuwe woonhuizen te Charlottenburg. — Ontwerp van een tuinstad.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

1e. Bij den raad der gemeente Hilversum is, inzake de prijsvraag voor een raadhuis, door het Genootschap een adres ingediend, welk adres in onderstaand artikel is opgenomen.

2e. Als kunstlievend lid is op voorstel van den heer A. J. Joling aangenomen de heer Ferd. Wierdels te Amsterdam.

De 1ste Secretaris,
PAUL J. DE JONGH.

PROVINCIALISME.

Gelijk reeds onder de berichten in het vorig nummer medegedeeld werd, hebben de Hilversumsche architecten Verschuijl en De Groot, meenen te moeten protesteeren tegen het voorstel van Burgemeester en Wethouders van Hilversum om voor het nieuw te stichten raadhuis dier gemeente een openbare prijsvraag onder de Nederlandsche architecten uit te schrijven.

Om der wille van het belangrijke der zaak, en tevens om den aard der argumenten, waarvan genoemde architecten zich bedienen, te doen kennen, laten we hun adres hier in zijn geheel volgen:

Aan den Raad der gemeente
Hilversum.

Geven met verschuldigden eerbied te kennen ondergeteekenden E. Verschuijl en C. de Groot Jzn., architecten, mede namens verschillende collega's alhier, dat zij met teleurstelling kennis hebben genomen van het voorstel van B. en W. inzake een algemeene prijsvraag voor het nieuw te bouwen raadhuis, dat zij zich beleefdelijk tot uw college wenden, met het verzoek het daarheen te willen leiden dat bedoelde prijsvraag billijkheidshalve plaatselijk worde uitgeschreven, d.w.z. onder architecten een jaar binnen deze gemeente gevestigd, zooals ook elders meermalen heeft plaats gevonden. Zij vermeenen, dat onder hen ook krachten gevonden worden, in staat een dergelijk ontwerp te maken, terwijl het argument dat bij een algemeene prijsvraag de beste krachten uit den lande mede zullen dingen niet steekhoudend zal blijken te zijn, gezien de uitkomsten van de laatstgehouden algemeene prijsvragen. De besturen der geraadpleegde genootschappen konden zich tegenover hunne overal verspreide leden niet anders dan voor een algemeene prijsvraag uitspreken. Bovendien is het resultaat van een plaatselijke prijsvraag veel zuiverder, daar de jury gelegenheid heeft het beperkt aantal inzendingen vooral met het oog op de bijgaande begrootingen, vollediger te beoordeelen.

In verband met bovenstaande korte uiteenzetting meenen zij met vertrouwen hunne belangen als ingezetenen aan uw college te kunnen aanbevelen.

't Welk doende enz.

Hilversum, 13 Mei 1907.

(w.g.) E. VERSCHUIJL.
„ C. DE GROOT.

Aldus het adres.

Volkomen begrijpelijk, ofschoon niet van een breede opvatting getuigend, is het, dat deze architecten de prijsvraag liever tot hunne enkele in Hilversum wonende collega's beperkt zien. Het hemd toch is nader dan de rok. Hoe ruimer de gelegenheid voor mededinging opengesteld, hoe geringer natuurlijk hun persoonlijke kansen om den eerepalm weg te dragen worden. En toch zou deze redeneering geen steek houden, indien adressanten van eigen kracht overtuigd waren, — hun werk zou boven de te verwachten inzendingen uit andere plaatsen uitblinken, als 'n roos in een distelbed. De kans, dat de jury hun werk door het groote aantal der inzendingen over 't hoofd zal zien, is uiterst gering, daar het in de bedoeling ligt, deze prijsvraag door de beide voornaamste lichamen op 't gebied der Bouwkunst in Nederland te doen leiden. Maar dit nog daargelaten. Wat echter in het adres dezer beide architecten hoogelijk afgekeurd moet worden, is, dat er beweringen voor waarheid in verkondigd worden, welke door hun algemeenheid op den niet-deskundige grooten indruk zouden kunnen maken, terwijl vakgenooten weten, dat zij volmaakt onjuist zijn. Wij bedoelen de passage in het adres, waarin gezegd wordt, dat: „het argument, dat bij een algemeene prijsvraag de beste krachten uit den lande mede zullen dingen niet steekhoudend zal blijken te zijn, gezien de uitkomsten van de laatst gehouden algemeene prijsvragen". — Dit nu is een dier argumenten

welke niet nalaten kunnen op niet-deskundigen indruk te maken.

We gelooven daarom, dat, waar zoo iets beweerd wordt, de bouwkundigen in 't algemeen recht hebben, naar bewijsvoering te mogen vragen. Welke zijn dan wel die mislukte algemeene prijsvragen?

De enkele, welke adressanten misschien zouden kunnen noemen, zijn mislukt, — niet omdat de beste krachten niets er voor gevoelden om er aan mede te werken, doch omdat zij onoordeelkundig waren op touw gezet en geleid. De helaas nog te weinig groote prijsvragen, hier te lande door de bouwkundige lichamen zelf geregeld, hebben alle een alleszins bevredigend resultaat opgeleverd. Weten de heeren Verschuijl en de Groot dit niet? —

Genoeg hierover.

Om der wille van de belangrijkheid der zaak en het fraaie gegeven heeft het bestuur van het Genootschap gemeend, zich met een tegen-adres tot den gemeenteraad van Hilversum te moeten wenden om in enkele woorden zijn meening in deze te kennen te geven. Deze luidt als volgt:

Aan den Raad der Gemeente Hilversum.

Geeft met verschuldigden eerbied te kennen het Genootschap „Architectura et Amicitia",

dat het heeft keunis genomen van het adres der heeren Verschuijl en de Groot, bedoelende Uwen raad te verzoeken, de mededinging tot de prijsvraag voor het in Uwe gemeente te stichten raadhuis uitsluitend tot de in Uwe gemeente wonende architecten te beperken. Aangezien bovengenoemd adres te kennen geeft, mede namens verschillende collega's te spreken, gevoelt ondergeteekende zich verplicht erop te wijzen, dat het niet alleen wenschelijk, doch tevens voor den goeden vorm noodzakelijk geweest ware, deze collega's met name te noemen.

Het Genootschap meent, in tegenstelling met adressanten, ten ernstigste in overweging te moeten geven op hun verzoek niet in te gaan, doch daarentegen overeenkomstig het voorstel van Burgemeester en Wethouders de mededinging voor alle architecten in Nederland open te stellen. Dit toch geeft naar meening van ondergeteekende waarborgen, dat daardoor de hoedanigheid der inzendingen aanmerkelijk hooger zijn zal, dan wanneer deze tot de enkele te Hilversum wonende Architecten beperkt zou blijven.

Het behoeft zijns inziens geen nader betoog, dat eene beperking als adressanten Verschuijl en de Groot die wenschen ook reeds in het onderhavige geval tot een kleingeestig provincialisme leiden zou; hetgeen zeker niet ten goede zou komen aan de waarde van het gebouw, hetwelk Uwe gemeente het plan heeft te stichten.

Ten slotte maakt het Genootschap van deze gelegenheid gebruik, er Uwen raad op te wijzen, dat het voorstel van B. en W. blijk geeft van een navolgenswaardige breedheid van opvatting; en mitsdien vertrouwt het, dat dit voorstel bij U den steun zal vinden welken het zonder twijfel verdient.

Namens het Genootschap „Architectura et Amicitia."
Amsterdam 20 Mei 1907.

(w.g.) H. P. BERLAGE Nzn.,
Voorzitter.
H. J. M. WALENKAMP,
2de Secretaris.

Waar zou het met de Architectuur en de ontwikkeling der steden heengaan, indien een bekrompen opvatting, als die dezer beide Hilversumsche architecten,' ingang vond?

Dat men prijsvragen veelal tot bepaalde landen beperkt, kan natuurlijk op utiliteits-gronden verdedigd worden; dat men ze echter tot de bepaalde gemeenten van een bepaald land beperken zou, is deze beschouwing wat àl te ver gedreven. Men moge dan al als argument aanvoeren, dat niemand de plaatselijke toestanden zoo goed als de inwonenden kent — voor vele plaatsen geldt dit argument niet; en zeker niet voor een vooruitgaande plaats als Hilversum, welke in voordurend contact is met de hoofdplaats des rijks en met het centrum der Nederlandsche bouwkunst.

HET DAMVRAAGSTUK,
door K. van Rijsse Jr.

IV.

d. De vorm van het Damplein.

De oppervlakte van den Dam is dus niet in evenwicht met het Paleis-Raadhuis.

Maar er is nog meer — zeiden we — waardoor dat historisch monument zoo weinig tot zijn recht komt, n.l. den miserabelen vorm dien het plein in den loop der jaren kreeg.

Het Paleis is een stuk architectuur, dat minder in zijn details, in zijn partijtjes en hoekjes is te genieten, dan wel in zijn machtige conceptie moet worden bewonderd. Zal het Paleis tot zijn recht komen, dan dient men het „en masse" te kunnen overzien.

Daartoe nu biedt het voorplein (de Dam) geen voldoende gelegenheid.

Ja, bij het Commandantshuis staande kan men den voorgevel overzien, evenals een aanplakbord; maar dat is toch niet genoeg. Op behoorlijken afstand moet men ter zelfder tijd ook een der zijgevels in het oog kunnen vatten, zij het dan ook onder een scherpen hoek; doch hieraan is in de verste verte niet te denken. En het is daarom, dat het gebouw dien imponeerenden indruk mist, waarop het krachtens zijn massa en zijn schoone verhoudingen alle aanspraak heeft.

De Dam meet voor het 80 meter breede Paleis maar iets meer dan 100 meter. Zelfs daar is dus al weinig kans om het gebouw onder een hoek op te nemen; trouwens, daar is het er ook de plaats niet voor. Neemt men nu echter den afstand grooter, dan is de kans heelemaal verkeken, omdat het plein zich in die richting juist vernauwt.

Op den hoek b.v. van den Nieuwendijk (55 meter uit het Paleis) staat men reeds binnen de verlengde noordelijke zijgevel-lijn, terwijl aan den anderen kant, staande voor de Kromme-elleboogsteeg (45 meter uit het Paleis) het zuinige kijkje op den zuidelijken zijgevel nog door het gebouw der Groote Club benomen wordt.

Ik handhaaf dus mijne bewering, waaraan ik ook in mijn brochure uiting gaf, n.l. de machtige schepping van Jacob van Campen is eigenlijk nog nooit goed gezien.

Over deze grief worde nu toch niet schouder-ophalend heengestapt!

Het Paleis is niet maar een gewoon 17-eeuwsch bouwwerk, dat — nu ja — de moeite van het in-eere-houden nog wel waard is.

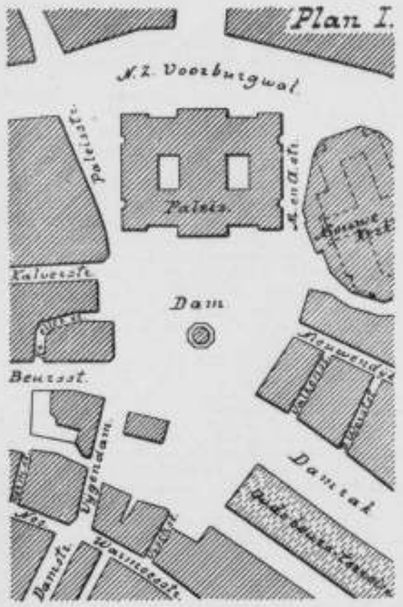
Het Paleis is een monument van meer dan gewone beteekenis.

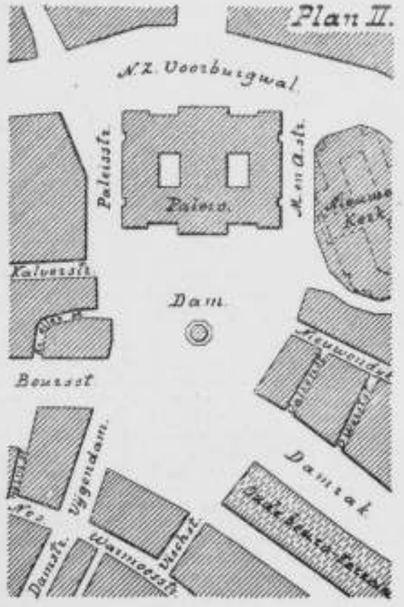
Allereerst voor de Hoofdstad zelf. Met de Westerkerk, doch veel meer dan deze, fungeert het als de personificatie van Amsterdams glans-tijdperk. Ja meer dan dat; het legt een schitterend getuigenis af van de onbekrompenheid en de zelfbewustheid dier Hollanders van de gouden eeuw, en voor de bekwaamheden hunner technische en aesthetische adviseurs.

Doch, ook boven en behalve deze — Amsterdams ijdelheid streelende — feiten is het Raadhuis een monument van meer dan gewone beteekenis. Ja, ik durf beweren, dat het in zijn soort een Unicum is.

Waar toch in ons heele land, neen ver over onze grenzen, vindt men uit dien tijd een Raadhuis in dat genre, van die respectabele afmetingen en met zooveel kunstwaarde uiterlijk, maar vooral innerlijk versierd?

Meer nog! Slechts enkele groote en grootsche gebouwen in heel Europa staan geheel op zichzelf. Hoe vaak vindt men geen broertje of zusje van wat men reeds vroeger zag;

soms met zeer sterke familietrekken. Maar Amsterdams Raadhuis behoort tot die enkele bouwwerken, waarvan geen ander voorbeeld of zelfs inspiratie, is aan te wijzen.

Het is met recht eenig in zijn soort. En zonder voorbehoud moet erkend, dat Vondel zich niet aan overdrijving schuldig maakte, toen hij het voor dien tijd inderdaad grootsch product van bouwkunde en bouwkunst, met den gevleugelden naam van „'s Werelds achtste wonder" vereerde.

Tegenover dit meesterstuk nu is het nageslacht nog altijd in zijn verplichtingen tekort geschoten, onder meer ook, door het voorplein (de Dam) op zoo'n onvoldoende breedte te laten.

Hierbij laat ik nog buiten beschouwing het treurige noodlot, dat het Raadhuis trof, toen het, ten believe van een wispelturig, opgedrongen staatshoofd, Paleis werd, en sedert wanneer het nog maar steeds aan zijn bestemming onttrokken blijft. Aan dit wandalisme hier even te herinneren kan echter geen kwaad.

Het bouwen van een nieuwe Rembrandtzaal, alleen voor de „Nachtwacht", heeft ons zeer zeker in de oogen van den vreemdeling geëerd. Maar even zeker kunnen we er van zijn, dat menig uitlander het hoofd schudt, bij het zien van onze nonchalance ten opzichte van een nog zooveel imposanter kunststuk als het Paleis op den Dam.

Afgedacht echter van zijn gebreken met betrekking tot het Paleis, is de vorm van het Damplein op zich-zelf reeds allertreurigst.

Vóór het amoveeren van de Oude Beurs maakte de Dam een vrij-goeden indruk. Met het Commandantshuis vormde de Beurs aan die zijde een voldoende begrenzing. Ofschoon in tweeërlei opzicht te klein, was de Dam toch een behoorlijk-afgesloten, een gezellig geheel.

Sinds de verdwijning der Oude Beurs kwam het verkeer wel is waar in betere conditie, doch het Damplein zelf was daarmede hard achteruit gegaan. Het is nu niet meer een plein. Het is nu niet meer een afgesloten geheel. Het is nu een ongelukkig voorbeeld van agglomeraat van pleintjes, waar de rust niet wordt gekend en het oog niet wordt geboeid. De onregelmatigheid die vroeger niet hinderde is thans bepaald stootend.

Wie hiervan, door aanschouwing van de werkelijkheid, nog niet geheel overtuigd is, die bekijke maar eens met de noodige attentie het hier bijgevoegde Plan I, voorstellende den bestaanden toestand.

„Maar houdt je kalm! Het eind van het Damvraagstuk is nu toch spoedig daar. Het oude beurs-terrein zal immers geheel of gedeeltelijk bebouwd, het Commandantshuis gesloopt en de Oostelijke Damhoek vernieuwd worden! En zelfs van verwijdering der aanbouwsels aan de Nieuwe Kerk en van een verbreeding der Paleisstraat hoorde men dezer dagen hoopvolle dingen verluiden! Wat wil je dan nog meer?"

Ja juist; over dat chapitre wilde ik het juist nog even hebben!

Dat ik voor niemand onderdoe in waardeering van het kloeke Gemeente-plan, in zake den Oostelijken Damhoek met zijne toegangen, is bekend. Als nu daaraan eerstdaags de zekerheid kan worden toegevoegd, dat ook de twee westelijke toegangen aan de beurt zullen komen, dan zou er werkelijk voor Amsterdam alle reden zijn om een paar dagen de vlag uit te steken.

Maar dan zijn we er toch nog niet?

Men houde toch wel in het oog, dat al deze prijzenswaardige verbeteringen in hoofdzaak gelden de toegangen. Wel zal ook de oude rommel meteen verdwijnen, maar om blijkbaar vervangen te worden door nieuwe bebouwing, die zich richten naar en aansluiten bij de bestaande rooilijnen.

Dus, de vorm zou dan in hoofdzaak blijven wat hij is. Die nu moet inderdaad treurig heeten.

Als men zich toch voorstelt, dat we na de opruiming van het Commandantshuis een plein zullen hebben van 160 meter hoogte bij een breedte die varieert van 70 tot 100 M.; een gezakten, scheefhoekigen trapezium-vorm, met egelijk inspringende hoeken aan de beide lange zijden; onregelmatig dus in optima forma; dan behoeft men nog geen pessimist te zijn, om tot de conclusie te komen, dat de Dam, boven zijn andere reeds opgesomde gebreken, dan ook nog een leelijk plein zal zijn geworden.

Van de opruiming van het Command.huis stelle men zich ten bate van het verkeer niet teveel voor. Het komt eigenlijk neer op de verwijdering van een klein in den weg staand meubelstuk, maar waardoor de kamer, die nu eenmaal te klein is, niet grooter wordt.

Wat die verwijdering echter wel zal doen? Duidelijk aan het licht brengen de brutaliteit der inspringende hoeken van den Bisschop en van Hajenius, alwaar de Dam zich juist in zijn midden inkring tot slechts 70 meter.

Een nauwkeurige beschouwing van Plan II, voorstellende het Damplein, na de verwezenlijking van het Gemeenteplan en de verbetering der twee westelijke toegangen, zal een en ander duidelijk maken.

Maar er is nog een andere reden, waarom het behoud van den bestaanden vorm is af te keuren.

Een van de eerste eischen toch der aesthetica is „dat de vorm het wezen dekt"; m.a.w. dat door het uiterlijk de bestemming wordt vertolkt.

Welnu, het wezen, de bestemming van den Dam is: Centrum van verkeer, vergaarpunt van straten; en dat wezen, die duidelijk aangewezen bestemming moet nu ook in den vorm uitkomen. Doch zie nu eens naar Plan III; hoe weinig de Dam aan die voorwaarde zal voldoen?

Daarvoor behoeft het nu juist geen zuiver rond, symmetrisch, modern-opgevat plein te worden, waarop alle toegangen straalvormig uitkomen. Maar zoo'n gerekte onregelmatige trapezium-vorm, drukt die bestemming toch zeker al zeer slecht uit.

Neen, zal de vorm van den Dam in overeenstemming zijn met het wezen, dan is een betere fatsoeneering van het oppervlak onafwijsbare voorwaarde.

(Wordt vervolgd.)

RECLAME-MODELLEN.

Met belangstelling las ik in „Architectura" van 12 Mei j.l. eenige staaltjes van de voortvarendheid in bouwkunst, waarvan Amerika ons het voorbeeld geeft. Het immer sneller en altijd hooger bouwen der huizen moge ten slotte naar menschelijke berekening tot waanzinnigheid overslaan, het toont ons van den anderen kant ook de royaliteit en de mildheid, waarmede de Amerikaan aangelegd schijnt, en het is, vooral voor onze Nederlandsche bouwmeesters, die over 't algemeen op dit gebied niet verwend zijn, wel een reden om te watertanden, wanneer men dergelijke opdrachten gemeld ziet.

Men moge eventueel dien toestand anders beter oordeelen, een tijd van hooge kunstuitingen, rustig zich verdiepen in ideale werken en opgaan in het schoone, is het nu eenmaal niet.

Overal, dus ook hier, ziet men dagelijks, dat het hem die wat oppervlakkigs weet samen te stellen, zijne klanten ieder naar zijn smaak het meest in 't gevlei weet te komen, vooral in den eersten tijd, veel beter naar den wind gaan zal, dan hem die alleen op kunde en bekwaamheid te bogen weet.

En ik geloof, dat zulks vooreerst eerder verergeren dan verbeteren zal, en „de Nieuwe Wereld" ook in dit opzicht wel eenigermate de toonaangeefster zijn zal, gelijk op velerlei gebied reeds het geval is.

We weten, hoe in Amerika alles door de reclame beheerscht wordt.

Ik ontving daarvan dezer dagen nog een aardig staaltje, dat ik niet kan nalaten uwen lezers in 't kort mede te deelen.

Een vriend uit Chicago zond mij een prospectus, betreffende kerkelijke architectuur, misschien wel met 't idee dat ik er eenig voordeel mede zoude doen. De uitgevers zijn de architecten E. Brielmeier en Zonen, het hoofd der zaak is blijkbaar een architect, die drie zonen in het ambt heeft opgeleid, uit finantieël oogpunt geen slecht teeken.

(Beter althans dan een ex-Rijksbouwmeester alhier, die vier zonen had en mij mededeelde, dat hij er geen tot het edele ambt wenschte op te leiden, om hun veel ergernis en teleurstelling te besparen.)

Op de eerste bladzijde dan vindt de lezer het portret van den vader, omringd door zijn drie zonen, (gothisch geëncadreerd natuurlijk), die werkelijk allen er zeer fatsoenlijk en betrouwbaar uitzien, gentlemen up to date.

Dan een voorwoord van deze H.H. architecten.

We vinden daarin o.a. vermeld. „dat men verzekerd zijn kan van hunne knapheid en kunde (ability) om naar genoegen eenige bouwkundige opdrachten uit te voeren."

En verder: „ofschoon wetende dat de diepe studie, die wij ons gegeven hebben in iederen tak van kerkelijke bouwkunst, ons reden geeft om met eenige autoriteit te spreken, geven wij er de voorkeur aan om bij de voorbeelden naar ons werk eenige uitspraken te voegen van Eerw. H.H. Geestelijken, (reverend Prelates), die voor ons spreken zullen. Wij zullen blijde zijn onze kennis en ondervinding te kunnen stellen ten dienste van hen, die eenig bouwk. werk willen uitvoeren en zullen op verzoek hun gaarne schetsen en berekeningen verstrekken."

Na deze inleiding volgen de afbeeldingen van eenige gothische, romaansche en renaissance kerken, gestichten en seminariën, alles quasi in stijl, dorre namaak zonder echte kennis, koud en ongevoelig samengesteld.

Ziehier een greep uit de verschillende op iedere bladzijde bijgevoegde brieven en aanbevelingen.

„Wij bevelen zeer gaarne aan, enz. enz. knappe en ernstige architecten. Hunne ontwerpen zijn niet alleen be„kwaam (skilfully) uitgevoerd, doch bij alle verscheidenheid „hebben zij bewezen meesters te zijn in iederen bouwstijl.

w. g. Overste der Capucijnen, Milwaukee.

Verder zijn er bij verschillende brieven en aanbevelingen van Bisschoppen en Oversten, die de firma ten zeerste aanbevelen. „als hebbende tot in alle details de grootste knapheid aan den dag gelegd". De moed ontbreekt me ze te vertalen. Hoog staat op kunstgebied de tijd zeker niet, waarin toch bestudeerde menschen als Priesters zich laten leiden tot opdrachten, door uitspraken van medebroeders, die bij alle kennis toch meest onbevoegde beoordeelaars over bouwkunst zijn; treurig vooral de tijd, waarin kunstbeoefenaars trots gaan op, en op deze wijze publiek reclame maken met, uitspraken van leeken, om daardoor succes te winnen bij den grooten hoop.

Stel je voor een doctor, die gedrukte uitspraken rondzendt en getuigenissen van voorname patiënten, waarin ze mededeelen, dat de arts in alle details de operatiën meesterlijk heeft uitgevoerd!

Maar geneeskunst staat dan ook heel wat hooger dan bouwkunst! Wat een verbeelding! O ja, neem me niet kwalijk, adieu.

JAC. v. GILS.

Rotterdam, Meimaand '07.

BERICHTEN.

In het N. v. d. D. kwam het volgende bericht voor. We hopen er in het aanstaande nummer op terug te komen.

EEN NIEUW HOOFDBUREAU VAN POLITIE.

Het in het voormalig Spinhuis gevestigde hoofdbureau van politie voldoet reeds lang niet meer aan de eischen, welke de dienst stelt; verschillende afdeelingen moeten zich op hoogst onvoldoende wijze behelpen door gebrek aan ruimte en localiteit, zoodat al sinds geruimen tijd de noodzakelijkheid tot verbetering hiervan zich doet gevoelen.

Eerlang zal men hiertoe kunnen overgaan, en wel op zoodanige wijze dat een geheel nieuw gebouw het gebrekkige oude zal kunnen vervangen.

Het hoofdbureau van politie maakt, zooals men weet, deel uit van het huizenblok, gevormd door den O. Z. Achterburgwal, de Korte Spinhuissteeg, de Zwartespinhuissteeg en de Spinhuissteeg. Behalve het hoofdbureau, liggen in dat blok de perceelen O. Z. Achterburgwal 181, 183 en 185, en de perceelen Korte Spinhuissteeg 2, 4 en 6.

De Gemeente is er thans in geslaagd al deze perceelen voor de som van f 69,200 onderhands aan te koopen, zoodat zij de beschikking heeft over het geheele blok.

Wanneer al deze oude huizen en het voormalige Spinhuis zelf gesloopt zullen zijn, kan op deze plek een nieuw hoofdbureau verrijzen, dat dan zeker wat ruimte en indeeling betreft, op behoorlijke wijze in de zoo vermeerderde eischen van den politiedienst voorzien zal.

Een plan voor den bouw van zulk een geheel nieuw hoofdbureau moet ten Stadhuize reeds in overweging zijn.

OPEN PRIJSVRAGEN.

Raadhuis voor Londen, Inlevering 27 Augustus 1907. Mededeelingen in No. 52, 1906.

2de Serie prijsvragen van de Loo. Inlevering 30 Augustus 1907. Programma in No. 11.

A. et A. Omslag voor „de Architect". Inlevering 9 September 1907. Programma in No. 12.

A. et A. Dorpsschool en Afsluiting voorplein. Inlevering 4 November 1907. Programma in No. 12.

Vereeniging «Onderneming en Vrijheid» te 's-Gravenhage. Werkmanswoningen. Inlevering 31 Mei 1907. Mededeelingen in No. 13.

INFORMATIE-BUREAU

van den Bond van Technici, Bureau: .. .. Maaristraat 110, Rotterdam.

Ingeschreven solliciteanten.

22	Bouwk. Opz. Teekenaars	21	tot	48	jaar,	f 60	tot	f 100 p. w.
11	» Opz. Uitvoerders	23	»	45	»	» 60	»	» 90 »
1	Scheepsteekenaar (aankom.)		»	23	»	» -	»	» 50 »
6	Waterb. Opzichters	24	»	30	»	» 70	»	» 85 »
9	Werktuigk. Teekenaars	20	»	34	»	» 55	»	» 100 »
2	Werktuigk. Opz. (Constructeur)	34	»	39	»	» -	»	» 100 »
2	Electrotechnikers		»	27	»	» 70	»	» 80 »
4	Machinisten-Chef	28	»	39	»	» 75	»	» 150 »
7	Bouwk. Opz.-Teek., aankomend.	18	»	25	»	» 40	»	» 50 »
2	Leerares Werktuigkunde / 1 Leeraar Timmeren	23	»	39	»	» 80	»	» 100 »

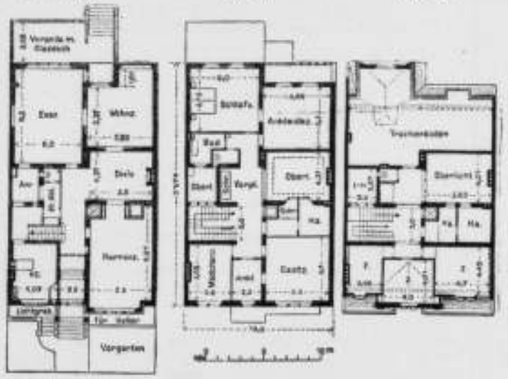
TECHNISCH GEDEELTE

NIEUWE WOONHUIZEN TE CHARLOTTENBURG.

(Slot.)

Van niet minder scherpzinnigheid in de plattegronds-indeeling getuigen de huizen van H. Kayser (no. 13), prof. Kiesel (no. 10) en H. Stilke (no. 8), door de architecten Kayser en Von Grossheim ontworpen. Inzonderheid het huis van Kayser bewijst, hoe men op een erf van slechts 10 M. breedte nog voldoend groote en tevens in goeden gemeenschap staande kamers kan verkrijgen. Het wekt verbazing, zooals hier van de ruimte partij is getrokken; geen hoekje is ongebruikt gelaten. Boven het souterrain, waarin provisiekamers, wijnkelder en localiteiten voor de centrale verwarming, bevinden zich drie étages en een uitgebouwde zolderverdieping. De benedenverdieping (fig. 11) ligt, met uitzondering van de eetkamer, ongeveer 1,20 M. boven den beganen grond. Zij bevat, behalve den hoofdingang en daarnaast een closet, een ruime keuken en aanrecht, twee trappenhuizen, een vestibule met kleedkamer, een hal en

Fig. 7. Fig. 8. Fig. 9.

Begane grond. Eerste verdieping. Zolderplan.
Woonhuis van Dr. Holtz.

een groote eetkamer, die eenige treden lager nevens de hal ligt, welke aan die zijde geheel open is. De voordeelen hiervan geniet men in het bekoorlijk zitje, dat men in de hal heeft, de flinke hoogte der eetkamer en hare ligging gelijk met den tuin. Tegen de zuidelijke helft der eetkamer ligt een met glas afgesloten wintertuin. Op de eerste verdieping (fig. 12) vindt met het muzieksalon, een hal (tot bibliotheek ingericht), huiskamer en boudoir; op de tweede (fig. 13) slaap-, kleed- en kinderkamers; op de uitgebouwde zolderverdieping logeer-, dienstbodenkamers en waschkeuken. Opmerkenswaardig is de buitengewoon gunstige ligging der vertrekken om de halfronde hoofdtrap en het kleine lichtportaal, dat, evenals in de huizen van March, zijn licht tot allerlei doeleinden moet geven en dit ook uitstekend doet.

Ietwat gemakkelijker was de taak der architecten bij het ontwerpen van het huis voor den heer Kissel (no. 10) daar hiervoor een terrein van 15 M. breedte beschikbaar was. Terwijl bij de vorige de gangen en portalen tot de geringst mogelijke afmetingen moesten beperkt worden,

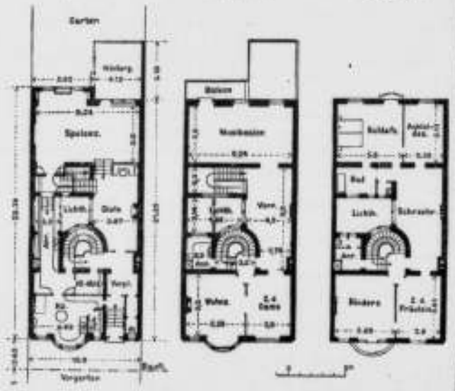

Fig. 10. Voorgevel.
Huis van Dr. Holtz.

vormt hier een breeden corridor, als hal opgevat, het middenpunt (fig. 14). De hoofdingang, in het midden van den gevel, leidt er heen; rondom de hal liggen de zijkamer, de groote trap, het salon en de eetkamer. De trap schuift wel is waar tusschen het salon en de voorkamer in, maar onder het bordes door staan die beide kamers toch met elkander in verbinding.

De keuken ligt links van den hoofdingang, met een afzonderlijk vertrek voor het dienstpersoneel en een aparten

Fig. 11. Fig. 12. Fig. 13.

Begane grond. Eerste verdieping. Tweede verdieping.
Huis van den heer Kayser.

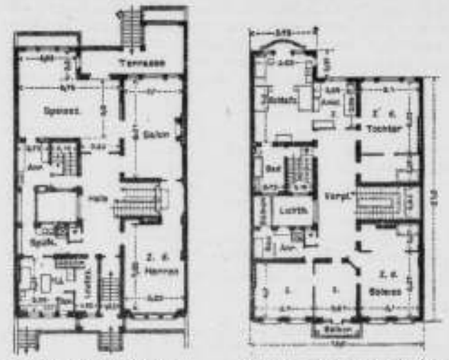

Fig. 14 Begane grond. Fig. 15 Eerste verdieping.
Huis van den heer Kiesel.

opgang van uit de onderste verdieping; achter de keuken bevinden zich een spoelkeuken en een ruime aanrecht, die de verbinding vormen met de eetkamer. De eerste verdieping (fig. 15) bevat de slaapkamer der familie, de tweede een logeerkamer, het atelier van den heer des huizes en zolders. Door een hoofd- en een zijtrap is de toegang tot het atelier van het huishoudelijk verkeer afgezonderd gehouden. Buitengewoon doelmatig is ook hier weer het lichportaal, waardoor het licht aan alle zijden toegang heeft.

Het huis van den heer Kayser heeft een onderstuk in Terranova-pleistering. De vlakken daarboven zijn van witte verblendsteen, de vensteromlijstingen en overige bouwkunstige versieringen van Cottasche zandsteen. In geheel de architectonische opvatting is de invloed van den Amerikaanschen bouwstijl te herkennen. Het huis van den heer Kiesel vertoont vormen der late Renaissance, het materiaal der gevelvlakken is hetzelfde als vorengenoemd, alleen is het onderstuk van Cottasche zandsteen. Deze gevel is de eenige symmetrisch aangelegde in de rij. Ondanks hun voortreffelijke architectuur hebben deze beide huizen toch niet het gezellige, aangename karakter van die van March. De oorzaak hiervan ligt zonder twijfel in de bewerking met witte verblendsteen. Moge de keuze van dit materiaal al practisch zijn, uit aesthetisch oogpunt bevredigt het minder; het geeft den gevels iets kaals, dat koud aandoet. Alles bijeengenomen zijn deze vier huizen echter modellen voor gegoed-burgerlijke woonhuizen.

Een eenigszins ander type vertoont het vijfde huis, dat de groep aan de zuidwestzijde afsluit, namelijk dat van den heer Stilke (no. 8). In zeker opzicht behoort dit niet meer tot de aaneengebouwde reeks, daar het aan drie zijden vrij ligt, waardoor de indeeling van het grondplan zeer vergemakkelijkt werd; maar toch is ook hier de doelmatige inrichting als woonhuis op den voorgrond gesteld tegenover de eischen der betrekkingen met de buitenwereld en wat daarvoor noodig is. Zoodoende vertoonen de vertrekken, welke voor het maatschappelijk verkeer dienen moeten, een ruimere en grootschere opvatting. De benedenverdieping (fig. 16) ligt gelijk met den beganen grond, bevat rechts van den ingang eene portierswoning met afzonderlijken toegang, en links de keukenvertrekken, evenzeer met een aparten ingang van buitenaf. De hoofdingang leidt naar een ruim trappenhuis, waarnevens een kleedkamer met dames- en heerentoilet, en vervolgens naar de prachtige eetzaal, die aan de tuinzijde de geheele breedte van het huis in-

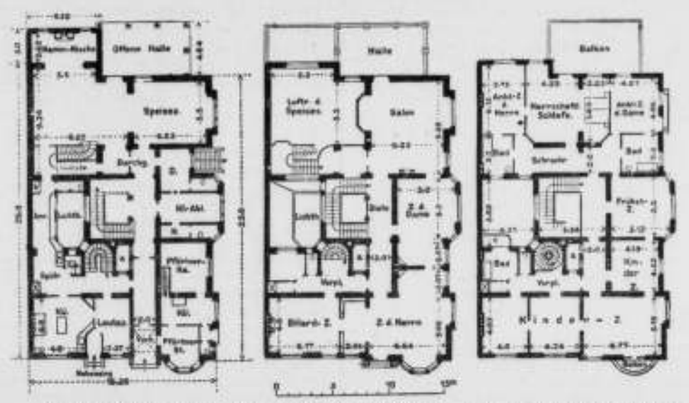

Fig. 16. Begane grond. Fig 17. Eerste verdieping. Fig 18. Tweede verdieping.
a. Lichtkoker. b Kast. a. Lichtkoker. a. Lichtkoker. b. Balkon.
Huis van den heer Stilke.

neemt. Deze en hare verbinding met de bovenaalons is een uitnemende proeve van architectonisch woekeren met de voorhanden ruimte. De rechterhelft is laag gehouden, en daarboven ligt het salon; de linkerhelft daarentegen beslaat twee verdiepingen, terwijl het salon hierop door een sierlijken erker uitziet; aan de tuinzijde is een haardnis uitgebouwd en aan de tegenovergestelde zijde bevindt zich een trap, die op zeer geschikte wijze de verbinding tusschen de beide verdiepingen tot stand brengt. Het geheel maakt een buitengewoon schilderachtigen en sierlijken indruk. Op de eerste verdieping (fig. 17) zijn een dames- en een heerensalon, benevens een op den plattegrond als biljartkamer aangegeven vertrek, dat echter niet als zoodanig gebruikt wordt; het is ingericht als schoeisiskajuit en bevat een rijke verzameling van allerlei merkwaardigheden en kunstvoorwerpen, door den heer des huizes van zijne buitenlandsche reizen medegebracht. De groote afmetingen der kamers en hare ligging ten opzichte van elkander, alles wijst op een groot rangschikkings- en vormgevingsvermogen. Op de tweede verdieping (fig. 18) bevinden zich de voor het gezin noodige vertrekken, zooals ontbijt-, slaap-, kleed-, kinderkamers, enz. Uitwendig vertoont het huis gelijke vormen en materiaalbehandeling als de beide reeds besprokene der heeren Kayser en Von Grossheim.

Het aanzien dezer huizenrij aan de straatzijde is uiterst fraai en wederlegt schitterend de bewering der tegenstanders van aaneengesloten bouw, dat alleen met vrij staande huizen een mooie straat te verkrijgen is. Ook de achtergevels zijn goed verzorgd, zoodat men bij vertoeven in den tuin zich eveneens in een aangenaam architectonisch geheel vermeien kan. Het zesde huis, door den architect Bruno Schmitz voor zich zelven gebouwd, sluit zich bij de beschrevene waardig aan.

De groep vormt alzoo een ongemeen boeiend onderwerp van studie voor bouwkundigen, zoowel met betrekking tot de plattegronds-indeeling als tot den uitwendigen opbouw, en zijn uitstekende voorbeelden ter verdere ontwikkeling van het aaneengesloten bouwen.

D. K.

ONTWERP VAN EEN TUINSTAD, DOOR M. P. DE CLERCQ.

Het ontwerp van een tuinstad is wel een inderdaad aangenaam werk, maar gemakkelijk is zulks niet; daarom begin ik met de mededeeling, dat hoewel de lichtzijde mij aantrok ter behandeling van dit onderwerp, daardoor de schaduwzijde volstrekt niet door mij ontkend wordt.

Waarlijk, iedereen die aan het groote sociale belang: „het woningvraagstuk" de bijzondere aandacht schenkt, onverschillig zelfs of dit al dan niet nauw aan zijn arbeiden in de maatschappij verbonden is, zal gereedelijk toestemmen, hoeveel het stichten van een stad voor heeft boven dat moeilijke, tijdroovende en dikwijls hinderlijke rekening moeten houden met de reeds bestaande toestanden. Op een vrij terrein kan men iets scheppen naar eigene meening en bijgevolg de meest ideale toestanden in het leven roepen!

Doch dit zoo op papier te brengen, dat het hinkende paard niet heel leelijk achteraan komt..... is in trouwe een bezwaar, dat ik reeds leerde niet gering te mogen schatten, zoowel door informatie in het buitenland als door studie en medewerking inzake de plannen reeds in ons land bestaande, ter oprichting van tuinsteden. Vandaar mijn begin met de erkenning der groote distelen, die het nieuwe pad in dit opzicht met onbegaanbaarheid bedreigen. Echter, wat moeilijk is, behoort daarom gelukkig nog volstrekt niet tot de onmogelijkheden.

Voor zoover mij bekend, zag in Nederland nog geen ontwerp voor een tuinstad het levenslicht; wel in Duitschland en Engeland, terwijl uit Frankrijk van eene groote stichting vermeld werd, dat zij een tuinstad dicht bij Parijs zoude doen verrijzen, terwijl nu in de werkelijkheid gebleken is, dat een zeer bescheiden aantal beter soort kleine woningen met die stichting bedoeld werden, met wat meer tuin er bij, dan anders bij de goedkoope huisvesting in den regel het geval is.

Op besliste oorspronkelijkheid kan mijn hier wedergegeven denkbeeld derhalve geen aanspraak maken, want reeds sedert jaren heb ik de tuinstad-beweging in Duitschland en Engeland met groote aandacht gevolgd en alle beschrijvingen, teekeningen en afbeeldingen daarop betrekking heb-

bende, gaarne ter degr bestudeerd. Dit behoort trouwens ook zoo, want als men zich erg tot iets aangetrokken gevoelt en het zoo nuttig acht, dat men gaarne tot uitvoering van een dusdanig iets wil medewerken, dient men allereerst te beginnen met zich op de hoogte te stellen van hetgeen door anderen daaromtrent reeds gedaan is.

Zij mijn thans nader te omschrijven ontwerp dus ook al gegrondvest op den arbeid van voorgangers in hetzelfde voetspoor, het is daarom geen copie daarvan, want ik heb door veelzijdige bemoeiingen in dit opzicht eene eigene meening verkregen, die ik hier weergeef. Trouwens onder de lezers van het vakblad waarin dit stukje voorkomt, zullen er velen zijn, die een en ander onder de oogen kregen, aangaande de tegenwoordig ook elders zoozeer aan de orde zijnde „tuinsteden", en zij zullen dadelijk bemerken, hoezeer mijne opvatting daarmede verschilt.

Laat ik derhalve aanvangen met eene juiste omschrijving van die opvatting, door haar verschil aan te toonen met de bestaande uitgangspunten. De Engelsche tuinsteden zijn eigenlijk het meest naar waarheid met den naam van weeldedorpen te bestempelen, want de goedkoopste woningen, daarin zijn alleraardigst en ook uitwendig zoo smaakvol, dat de huurprijzen voor het grootste aantal der klein gehuisvesten toch nog veel te duur zijn. Het geheel is sierlijk en mooi, veel smaakvoller ook voor de zoogenaamde arbeidersbevolking dan de Nederlandsche weeldedorpen, maar dat mooi veel geld kost, bewijzen, als evengemeld, de huurprijzen.

In Frankrijk zijn het voornamelijk de ambtenaren der groote spoorwegmaatschappijen, die in tuinstadvorm hier en daar bouwden, gesteund door krachtdadige medewerking hunner directiën. Er is meer tuin en plantsoen bij die woningen dan anders, waardoor het denkbeeld van meer samengaan van stads- en buitenleven zeer zeker eenigszins op den voorgrond treedt, doch uit den aard der zaak is hier de beperking bij tot een bepaalde groep van personen. Bijgevolg betreft het hier een bijzonder- in plaats van een algemeen belang, waardoor het dus niet beantwoordt aan de verstrekkende bedoeling van tuinsteden.

De Duitsche ontwerpen op papier bedoelen wel dat sociale- of algemeene streven, want daarin zijn allerlei soort van woningen, pakhuizen, fabrieken, enz. aangegeven. Het middelpunt is een park en daaromheen zijn cirkels van villa's en huizen, met hier en daar flinke tusschenruimten, ook in cirkelvorm, geheel voor plantsoen en speel- of sportterreinen bestemd. Hoe verder van het centrum verwijderd, des te goedkooper worden de woningen, doch op het laatst wordt dan ook weder in de eentonige huizenrij-straten vervallen. Behalve deze toekomstmuziek, bestaan er in Duitschland nog twee plannen, die reeds ter uitvoering gereed gemaakt worden. Een hiervan is nabij Koningsbergen, waarbij wel een tuinstaddenkbeeld aangegeven is, doch het betreft uitsluitend arbeiderswoningen, terwijl 't andere plan niet ver van Bingen is en volgens de beschrijving in hoofdzaak het bouwen van fabrieken op een boschrijk terrein beoogt, omdat rook en damp dan minder bezwarend voor de omgeving zullen wezen.

De ook in ons land zoozeer bekende fabriek van de Firma Krupp te Essen, heeft verbazend veel gedaan voor de woningverbetering harer geëmployeerden en is daarmede nog steeds bezig. Hierbij schemert wel degelijk het thans zoo up-to-date tuinstad-denkbeeld door, want de groepen huizen staan grootendeels omgeven door natuurschoon en het park, het herstellingsoord, de zwem- en badinrichting met bootjes om te varen, de tehuizen voor ongehuwden, enz., dit alles heeft het karakter van de samenvoeging van buiten- en stadsleven, wat ook de grondgedachte voor het oprichten van tuinsteden was.

Welnu, die grondgedachte heb ik geheel als leiddraad genomen in mijn ontwerp. Een tuinstad moet het aantrekkelijke van het stadsverblijf gepaard doen gaan met het gezonde, opwekkende en zenuwsterkende buitenleven, dat boomen, planten, bloemen, ja zelfs oogst, ook in ons dagelijksch werk te aanschouwen geeft.

Eerst dient daarom nagegaan te worden, wat zoozeer het wonen in een stad voor de meeste menschen aantrekkelijk maakt, ten einde die gegevens evenzeer in de tuinstad toe te passen. Of het in groote of kleinere steden te vinden is, doet minder ter zake, want de stedekens, die eigenlijk alleen dien naam dragen, doch in grootte onder de dorpen behooren gerangschikt te worden, tellen toch inderdaad niet mede, terwijl in Nederland reeds tot de groote steden gerekend worden, die een dusdanig aantal inwoners tellen, als b.v. in Engeland hetzelfde cijfer nog slechts op „middelmatigen" aanspraak doet maken. Deze benaming hangt dus af van de grootte van 't betrekkelijke land en kan daarom in het algemeen met geen bepaalde omlijningen aangegeven worden.

Als men van een stad spreekt, wordt iets bedoeld wat het best aan te duiden is door het Fransche woord: „geacheveerd", wel juister nog ver hollandscht-Fransch te noemen, waarvoor onze taal, hoe rijk ook aan woorden, toch niet zulk een kort en welsprekend woord aangeeft. Alles is er af, afgerond, voldoende of volmaakt, komen de bedoeling wel na aan, maar zulks is toch minder precies dan het gemelde „geacheveerd".

Wel is waar wordt daarvoor dan ook veel hooger inkomstenbelasting gevorderd en zijn bovendien de levensbehoeften in de steden het duurste, doch die meerdere uitgaven blijken duidelijk geen bezwaar te wezen voor de voortdurend groote toename der stadsbevolking. Winkels van allerlei aard, veelsoortige bedrijven, tal van amusementen en publieke vermakelijkheden, goedkoope-, middelmatige- en dure voorwerpen te kunnen krijgen in elk onderdeel, een zeer druk verkeer in sommige gedeelten, groote en kleine hôtels, logementen, restaurants en koffiehuizen, gelegenheid voor veelzijdig onderwijs, kerken voor de meest uiteenloopende godsdienstige richtingen, verbazend veel spoor-, tram-, stoomboot- en andere verbindingen, waterleiding, gas- en electrische verlichting, uitstekende politie en brandweer, bekwame raadslieden en deskundigen voor ziekten, kwalen, kwestiën en overeenkomsten, weinig kostbare gelegenheden voor vermeerdering van vakkennis en het beoefenen van kunst of andere liefhebberijen, handel met het buitenland en daarmede samengaande flinke import- en exportzaken, een open veld tot meerdere verdiensten voor bijzonder bekwame vaklieden, met ook nog wel plaatsen voor de minder ontwikkelden, aaneensluiting met geestverwanten of sympathiseerenden in allerlei onderdeelen, clubs, societeiten, vereenigingen en bonden, zoowel voor oud als jong en nog veel meer ligt in dat eene woord „geacheveerd" opgesloten.

De verstrekkende bedoeling voor een ontwerp van een tuinstad is derhalve, al dat geacheveerde te verbinden met natuurschoon en natuurgenot overal er tusschen, zoodat men dat niet minder of meerder ver weg behoeft te zoeken, maar het dagelijks aanschouwt op wandelingen naar- en van zijn of haar werk, ja zelfs in verbazend ruime mate ook, al t'huis zijnde.

Daartegen zal menigeen bezwaren opperen, wat de mogelijkheid der uitvoering betreft. Steden als Berlijn, Parijs, Londen, ja zelfs als Amsterdam, Rotterdam of 's-Gravenhage zoo te bouwen, dat er met kwistige hand zooveel natuurschoon in is aangebracht, als in de gedachte opgesloten ligt voor een tuinstad, lijkt ons toch inderdaad als iets ten eenenmale onbereikbaars!

(Wordt vervolgd.)

ARCHITECTURA

ORGAAN V.H. GENOOTSCHAP ARCHITECTURA.ET. AMICITIA

BUREAU VAN REDACTIE: H. P. BERLAGE Nzn., Voorz. H. WALENKAMP, A. J. JOLING, W. KROMHOUT Czn., A. VAN BAALEN, D. F. SLOTHOUWER, CORNs VISSER, Leden, — — — — VASTE MEDEWERKERS: K. P. C. DE BAZEL en J. W. H. BERDEN — — — REDACTEUR VOOR HET TECHNISCH GEDEELTE L. ZWIERS — VALERIUSSTRAAT 64 TE AMSTERDAM.

UITGEVERS: J. VAN DER ENDT & ZOON MAASSLUIS. HET ORGAAN MET TECHNISCH GEDEELTE WORDT WEKELIJKS FRANCO TOEGEZONDEN AAN ALLE LEDEN VAN HET GENOOTSCHAP, DE JAARLIJKSCHE CONTRIBUTIE VOOR HET LIDMAATSCHAP BEDRAAGT: VOOR GEWONE LEDEN f 12.—, VOOR KUNSTLIEVENDE LEDEN f 10.—, VOOR BUITENLEDEN EN ASPIRANTLEDEN f 7,50.

STUKKEN EN CORRESPONDENTIE BETREFFENDE DE REDACTIE VAN HET WEEKBLAD TE ZENDEN AAN DEN HEER H. WALENKAMP, KONINGINNEWEG 167 AMSTERDAM; BETREFFENDE HET PLAATWERK „DE ARCHITECT" AAN DEN HEER A. VAN BAALEN, JACOB MARISSTRAAT 22, SLOTEN bij AMSTERDAM; BETREFFENDE DE ADMINISTRATIE VAN HET GENOOTSCHAP AAN DEN SECRETARIS, DEN HEER PAUL J. DE JONGH, REGULIERSGRACHT 120, AMSTERDAM † † † † †

INHOUD: Mededeelingen. — Het nieuwe hoofdbureau van politie. — Internationaal congres voor goedkoope woningen. — Een nieuw museum voor Amsterdam. — Algemeene Vergadering der Maatschappij tot bev. der bouwkunst. — Berichten. — Open prijsvragen. — Informatie-bureau. — Ontwerp van een tuinstad. — Het nieuwe slachthuis te Haarlem. — Toestel voor het staan van betonpalen. — Iets over bestrating. — Kegelvormige lamp-reflectors met cirkelwelving.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

EERE-TENTOONSTELLING Dr. P. J. H. CUYPERS.

De EERE-TENTOONSTELLING van de werken van den architect Dr. P. J. H. CUYPERS, door het Genootschap georganiseerd, zal officieel geopend worden op Donderdag den 6en Mei 1907, des namiddags 3 uur, in het Stedelijk Museum te Amsterdam.

De tentoonstelling zal vervolgens geopend zijn dagelijks, behalve des Dinsdags, tot en met den 30en Juni a.s. Entrée 25 cts. De leden hebben voor zich persoonlijk toegang uitsluitend op vertoon van hun diploma-quitantie, de gewone leden van die van het 1e halfjaar 1907, de overige leden van die van het jaar 1906.

De 1ste Secretaris,
PAUL J. DE JONGH.

HET NIEUWE HOOFDBUREAU VAN POLITIE.

Deze week werd in den Gemeenteraad van Amsterdam de post ad f 69200, voor den aankoop van de perceelen O.Z. Achterburgwal 181, 183 en 185 en Korte Spinhuissteeg 2, 4 en 6, goedgekeurd.

Hiermede komt de gemeente in het voor haar begeerenswaardig bezit van het gebouwen-complex, dat met het bestaand hoofdbureau van politie een blok vormt, door de O.Z. Achterburgwal, Spinhuissteeg en Korte Spinhuissteeg omsloten en door zijne ligging vlak tegenover het Stadhuis als geknipt is voor den Gemeentelijken dienst.

Afgaande op het alarmeerende bericht, dat wij ook de vorige week in ons blad opnamen, als zou het de bedoeling zijn der Gemeente alles met den grond gelijk te maken en op het aldus verkregen terrein een geheel nieuw gebouw op te richten voor een hoofdbureau van politie, tegen wij deze week eens naar het 2e Oude Spinhuis, vroeger het tuchthuis voor vrouwen, om nog eens goed dit merkwaardige oude gebouw te zien, vóór het — zoo dachten wij — definitief verdwijnt. En in het vooruitzicht van de komende ramp hadden we een schetsboek meegenomen om te trachten iets te teekenen van het mooie poortje in de Spinhuissteeg, dat van dit hoofdbureau den hoofdingang vormt. Dit poortje is inderdaad merkwaardig en kan zoo om en bij in 1620 gebouwd zijn — we hadden geen tijd het te onderzoeken — en is hoogstwaarschijnlijk van onzen Hendrik de Keyzer, zóó zijn tal van vormen identiek aan de zijne, zooals we die aan zijne gebouwen en poorten kennen. Het eigenlijke gebouw, met zijn belangrijken gevel aan den O.Z. Achterburgwal, is van lateren datum, getuige de fijn geprofileerde vensterbekroningen, de gevulde guirlandes daarboven en de tympan, die het geheel kroont. Van den laat 17de-eeuwschen stijl zeker een der best bewaarde — uiterlijk althans — monumenten onzer stad, op welks behoud we prijs zouden moeten stellen.

Dank zij de bereidwilligheid van den Hoofd-commissaris van Politie, werden we ook in de gelegenheid gesteld het gebouw van binnen te zien, in de verwachting ook hier veel moois te ontdekken. Hierin werden we beschaamd. Overal strakke witte plafonds, welke evenwel achter hunne gladde oppervlakken het bestaan van andere, oudere, deden onderstellen, welk vermoeden juist bleek, toen bij het openen van een der bovenkasten, het begin te zien kwam van stevige balken met mooi gesneden sleutelstukken, van kinderbalkjes daartusschen, kortom, een volledig ouderwetsch plafond, dat men te kwader ure aan het oog onttrokken had, zooals zoovele in den verwoeden pleistertijd. En dit was in één der vertrekken. Het vermoeden is dus gewettigd, dat ook andere op dezelfde wijze zijn be(mis)handeld.

Overigens een verwarrende aaneenschakeling van vertrekken met onmogelijke trappen, portaaltjes, gangen etc., welke echter, we zijn er zeker van, voor verbetering en betere distributie wel vatbaar zullen blijken.

Alles bijeengenomen een gebouw, voor welks behoud we gaarne een lans zouden willen breken, waartoe we bereids door deze publicatie eene poging wagen.

Toch is het gevaar voor amotie niet zoo groot als b.g. bericht zou doen denken. Ook bij den Gemeentelijken dienst der Publieke Werken blijkt men doordrongen van de wenschelijkheid dit gebouw te behouden.

De heer Springer toch, dien we het voorrecht hadden hierover te spreken, beaamde ten volle onze zienswijze en zeide bij eventueel ontwerp van een nieuw gebouw liever te zullen trachten dit met het oude in aansluiting te brengen, dan voor alles een geheel nieuw bouwwerk te maken. Of deze goede wil voldoende zal zijn om wellicht het nog grooter verlangen naar een modern gebouw tegen te houden? We hopen het, want waarlijk, gemakkelijker is het een mooi oud en typisch gebouw te sloopen, dan een ander van dezelfde architectonische waarde er voor in de plaats te krijgen.

Wij moeten zuinig zijn en trotsch op onze oude monumenten en niet dan in het uiterste geval van noodzaak moge we deze aan dikwijls billijke verlangens naar gemakkelijker inrichting en modern comfort ten offer brengen. Is deze noodzaak hier aanwezig! Geenszins. De aangekochte perceelen bieden wel zooveel grondruimten aan, dat dit mooie oude bouwwerk zou kunnen blijven bestaan. Hoe goed zou het bijv. zijn den gevel van het eventueel nieuw op te richten gebouw een paar meter te doen terugspringen, met zoo mogelijk een vrijen doorgang naast het oude gebouw naar een typische binnenplaats! En dan vooral niet in den stijl bouwen van het oude, juist niet, om door verkeerd begrepen eenheid het oude niet te schaden en .... het nieuwe niet te benadeelen.

Nog moet ons een wensch van het hart

Bij het teekenen van het poortje, (gevel en poortje zullen de volgende week als plaat verschijnen), zagen we hoe alles onder een dikke laag verf is verscholen, waardoor geen spoor meer van den natuursteen is te zien. Zóó dik is deze verflaag, dat zelfs de voegen ternauwernood zichtbaar zijn. Alles zit er onder, de fond de ornamenten naderen het bovenvlak en de leeuwen boven op de tijmpan zien pijnlijk brullend naar omhoog, met iets als een aanklacht tegen den Gemeentelijken Verfdienst over zooveel verf op hunne lijven, haren en klauwen, tot zelfs in hunne oogen en ooren. Zouden deze klocke Oud-Hollandsche leeuwen veel niet zien en hooren mogen van wat zich in de Spinhuissteeg afspeelt? Daar dit haast niet denkbaar is zouden we P. W. willen vragen ook hieraan zijne aandacht te wijden. Wie weet hoe vroolijk de leeuwen dán kijken! Wellicht begroeten ze nog eens iederen morgen kwispelstaartend onzen Hoofdcommissaris, onze Inspecteuren en onzen schranderen Batelt bij hunne komst ten bureele wanneer eindelijk, na lang lijden, ze verlost worden van de hun onteerende vertkorst. K.

INTERNATIONAAL CONGRES VOOR GOEDKOOPE WONINGEN.

Het 8ste internationaal congres voor goedkoope woningen zal dit jaar te Londen gehouden worden en 5 Augustus een aanvang nemen.

Het doel van dit congres is tegenwoordig van algemeene bekendheid en vindt allerwege groote instemming. Van alle deelen der wereld komen afgevaardigden ter bespreking en onderlinge voorlichting van dit voor het algemeen welzijn zoo gewichtig vraagstuk.

De eerste drie dagen van 't congres zullen dit jaar aan onderlinge gedachtenwisseling en bespreking der verschillende punten van het programma gewijd zijn, en vervolgens zullen excursies gemaakt worden, waarbij de gedelegeerden in de gelegenheid gesteld worden, de verschillende in Engeland reeds gestichte modelstichtingen op 't gebied van den goedkoopen woningbouw in natura in oogenschouw te nemen.

Uit de navolgende excursies zal door de leden naar verkiezing een keuze gedaan worden, zoodat men zich voorstelt, dat verschillende groepen dáárgene zullen gaan zien wat hun het meest aantrekt of hun het belangrijkst voorkomt:

te Londen, gemeenschappelijke woningen en buitenhuizen,
te Richmond, buitenhuizen,
te Sheffield, buitenhuizen,
te Liverpool, woningen voor de armsten gestich.
(Deze alle zijn stichtingen van gemeentewege daargesteld.)

Verder de model-dorpen Bournville (Birmingham); Port-Sunlight (Birkenhead) en Earswick (York); de tuinstad Letchworth, en ten slotte de tentoonstellingen van model-buitenhuizen te Sheffield en Newcastle-upon-Tyne.

Terecht vertrouwt de commissie van het congres, dat deze bezoeken aan de beste typen van buiten-huizen en blokken, welke Engeland toonen kan, vooral voor de buitenlandsche congresleden van het grootste belang zullen zijn. Men hoopt tevens, ook een tentoonstelling der beste sanitaire inrichtingen en bouwmaterialen te kunnen organiseeren.

De te behandelen hoofdpunten van het program zijn de navolgende:

I. Inspectie der gebouwen, verbetering en opheffing der vervallen, ongezonde stegen.
II. Bouw en beheer van goedkoope woningen.
III. Het krediet- en hypotheekvraagstuk.
IV. De kwestie der bouwterreinen.
(Aankoop en inrichting der terreinen door de plaatselijke autoriteiten. Het belang der gemeente terreinen. Het ontwerpen der plannen voor steden- en dorpsuitbreidingen. De middelen ter verkrijging van terreinen voor den bouw van goedkoope woningen op gemakkelijke voorwaarden.)
V. Het ontwerpen van algemeene uitbreidingsplannen, en de bepalingen op het bouwen.
VI. De verbindingsmiddelen.
(De ontwikkeling der snelle en goedkoope verbindingen van de buitenwijken met de centra der steden, enz.)
VII. Over Landwoningen.
(Verbetering der woningtoestanden in de dorpen. De voordeelen der klein-cultuur. De ontwikkeling van het landleven.)

Zie hier de hoofdpunten. Men ziet, dat men heel wat hooi op de vork genomen heeft. Doch wat nood! er komen nog meer congressen. Het nut van congressen is trouwens niet zoozeer in die paar dagen vergaderen gelegen, dan wel in de later te publicatie van de vaak zeer doorwrochte studies der deelnemers.

Het Egt in de bedoeling, alle ingezonden verhandelingen te doen drukken. Men verzoekt echter, dat over elk speciaal vraagstuk voor elk land slechts één rapporteur benoemd worde; en wel een zoodanige, die bekend staat, als van het vraagstuk in zijn land bijzondere studie gemaakt te hebben. De op het congres uit te spreken redevoeringen moeten kort zijn. De officieele talen zijn Fransch, Duitsch en Engelsch.

De organisators spreken de hoop uit, dat alle landen uitstekend vertegenwoordigd zullen zijn door personen, die door hun studie op dit gebied uitmunten, opdat het congres aldus veel zal mogen bijdragen tot de algeheele verbetering der Volkshuisvesting. W.

N.B. Mededeelingen enz. met betrekking tot dit congres te zenden aan het adres van den heer M. Henry R. Aldridge, Secr. du Congres intern. des Habitations à bon marché (Londres 1907), 432 West Strand. Londres W.C.

EEN NIEUW MUSEUM VOOR AMSTERDAM IN HET HUIS MET DE HOOFDEN.

Dienaangaande berichtte het »Handelsblad het volgende:

Naar wij vernemen bestaat er groote waarschijnlijkheid, dat het Huis met de Hoofden op de Keizersgracht eerlang een nieuwe bestemming krijgt, een bestemming, welke geheel ligt buiten de lijn der plannen, welke men tot nu toe ten opzichte van dat

erf bespeken perceel maakte, en welke voor Amsterdam van groote beteekenis genoemd mag worden.

In het »Huis met de Hoofden« zal namelijk, wanneer de in strake nader aan te duiden kringen in voorbereiding zijnde plannen tot uitvoering komen, gevestigd worden een nationaal historisch museum van zeewezen.

Zooals men weet maakte de stichting van zulk een museum deel uit van het programma, opgemaakt door het nationaal De Ruyter-comité, en het was dan ook dit Comité, dat zich reeds in Januari van dit jaar met een request' te dezer zake tot den Minister van Binnenlandsche Zaken wendde.

In dit request wees het Comité — vertegenwoordigd door zijn bestuur, de heeren vice-admiraal A. G. Ellis, D. F. Scheurleer en H. J. Ketjen — er op, dat het plan tot stichting van een nationaal, maritiem-historisch museum, ter gelegenheid van het herdenkingsfeest voor De Ruyter onuitgevoerd moest blijven, niet alleen omdat de geldsom daartoe bij het Comité ontbraken, maar ook, omdat dit Comité van oordeel was, dat het in leven roepen van zulk eene stichting — ter wille van de belangrijkheid daarvan — moest zijn een Regeeringsdaad, mogelijk gemaakt door een van Staatswege verleend crediet.

Het Comité het niet na er op te wijzen, dat Nederland tot nu toe bij andere landen achterbleef ten opzichte van het stichten van een museum, waarin aanschouwelijk weergegeven is de ontwikkeling van den oorlogs- en koopvaardijvloot en van de zeevisscherij.

Een museum waarin die drie takken van zeewezen vertegenwoordigd zouden zijn, achtte het Comité namelijk meer gewenscht dan een, het welk alleen aan den ontwikkelingsgang der oorlogsmarine zou zijn gewijd.

In het hoorendbesloten request deelde het Comité voorts mede, dat het, Amsterdam voor de vestiging van het Museum de aangewezen plaats achtend, zich met het Dagelijksch Bestuur dier gemeente reeds in verbinding heeft gesteld, ten einde te vernemen of de benoodigde localiteit in de hoofdstad voor het museum beschikbaar zou zijn.

Bij de toen gevoerde besprekingen en gedane opmetingen is gebleken, dat het Oude Buiten-Gasthuis, het zgn. »Pesthuis« te Amsterdam — waarop eerst de aandacht gevallen was — te groot is voor een maritiem museum en bovendien niet disponibel met het oog op andere plannen van den Minister, waarvan het Comité kennis droeg. *)

Burgemeester en Wethouders hadden zich bereid verklaard voor het te stichten maritiem museum het »Huis met de Hoofden« aan het Rijk te verhuren voor f 2000 's jaars.

Dit huis nu was het Comité gebleken zeer geschikt te zijn en het was deze omstandigheid, welke met te meer kracht deed aandringen op de stichting van het Nationaal Maritiem Historisch Museum.

Het comité verzocht nog, dat het besluit tot stichting van dit museum zoo mogen worden genomen voor, of gelijktijdig met de De Ruyter-lesstreuring, doch de ministeriele crisis maakte tegemoetkoming aan dit verzoek alhans, onmogelijk.

De hoofdzaak vond echter bij de Regeering reeds dadelijk een gunstig oor, reden waarom het De Ruyter-Comité na de beëindiging van den crisis niet in gebreke bleef het plan opnieuw te herde te brengen, dat ook bij de Vereeniging »Het Nederlandsche Zeewezen« krachtigen steun gevonden heeft.

Het hoofdbestuur dezer laatste Vereeniging zond verleden Dinsdag een request aan den minister van binnenlandsche zaken, waarbij evenzeer de stichting van een historisch-maritiem museum werd bepleit.

In dit adres werd onder meer er op gewezen, dat Amsterdam, dat immer in het Nederlandsche zeewezen een hoofdrol heeft vervuld, zeker aan het plan geen medewerking zou onthouden; verder dat die stad vrijwel aangewezen is voor het beoogde doel, aangezien toch het Rijk reeds in het Rijksmuseum aldaar een uitgebreide verzameling van geschiedkundige voorwerpen op het zeewezen betrekking hebbende, heeft samengebracht, die naar de meening van velen in het Rijksmuseum — waar men bovendien behoefte aan ruimte heeft — minder op haa plaats zijn, maar voor een nieuw nationaal maritiem museum de kern zouden kunnen vormen.

Het »Huis met de Hoofden« werd in het adres door localiteit zoowel als door zijn oorsprong en geschiedenis, bij uitstek geschikt genoemd om eventueel het nieuwe museum te huisvesten, vooral wanneer ook alles wat op kaapvaardij en zeevisscherij, met name ook op ontdekkingsreizen, betrekking heeft, van het daarin verzamelde deel zou uitmaken.

En eindelijk herinnerde het request den Minister aan het feit, dat bij de tentoonstelling voor zeewezen in 1900 reeds gebleken is, dat in moeilijk-bereikbare plaatsen zeer waardevolle herinneringen aan en uit onze maritieme geschiedenis aanwezig zijn, welke thans slecht verzorgd of onderhouden worden en voortdurend gevaar loopen naar het buitenland te worden verkocht.

Waar de jacht naar Nederlandsche oudheden voor het buitenland steeds grooter wordt, drong de ver. »Het Nederlandsche Zeewezen« er bij den Minister op aan, niet langer te dralen met het ter hand nemen der stichting van een maritiem museum te Amsterdam.

Geeft de Regeering thans aan dezen driegenden wensch gehoor — en daarop bestaat, gelijk reeds gezegd is, veel kans — komt dus het museum tot stand, waarna het De Ruyter Comité waarschijnlijk, steunend op zijn resterende fondsen, bij particulieren propaganda ervoor zal maken, dan mag Amsterdam o. i. wel zorg dragen, dat het der nieuwe nationale verzameling een waardige plaats bereidt. Het »Huis met de Hoofden« mag dan wel eens van buiten niet alleen, maar ook van binnen duchtig worden gerestaureerd. Want, zijn wij wel ingelicht, dan is er, terwijl dat gebouw nog Handelsschool was, om nuchtere redenen van practijk, daarin op vandalen-manier huis gehouden. Prachtig stukadoorswerk is opgeofferd aan eischen van ventilatie, kostbare eikenbouten deuren zijn doorgezaagd, een sierlijke trap is weggenomen, enz.

Wordt dit alles nu weer hersteld, dan zal de stichting van het Nationaal Maritiem Museum onze stad tot dubbele winst zijn.

*) Deze plannen staan, naar wij vernemen, nog steeds in verband met de reeds besproken verplaatsing van het Etnografisch Museum van Leiden naar hier. (Hbl.)

ALGEMEENE VERGADEKING MIJ. TOT BEV. DER BOUWKUNST.

De 95e algemeene vergadering van de Mij. tot Bevordering der Bouwkunst werd Woensdagavond 13. in het maatschappelijk gebouw in de Marnixstraat geopend.

Aan het jaarverslag is ontleend, dat ook dáármaal het aantal leden is toegenomen. Bedroeg dit in Mei van het vorige jaar 675 — 531 gewone, 79 buitengewone en 65 kunstlievende leden — thans zijn deze cijfers resp. 652, 523, 71 en 58.

Herinnerd wordt aan het overlijden van den heer G. L. van Lennep, jaren lang lid van het bestuur der afd. Haarlem.

Onder de voornaamste werkzaamheden in het afgeloopen jaar valt te noemen: een overeenkomst tusschen den min. van waterstaat en het hoofdbestuur betreffende een uitgave van een monographie der grafelijke zalen te 's-Gravenhage, die zal worden verluchtt met vele afbeeldingen. Waarschijnlijk verschijnt dit werk nog in den loop van dit jaar.

Voorts wordt herinnerd aan de instelling der Permanente Commissie ter voorkoming van geschillen en van de bovenkomst van den Raad van Arbitrage voor de Bouwbedrijven in Nederland. Het verslag is in zijn geheel in het Bouwkundig Weekblad opgenomen.

De aftredende hoofdbestuursleden, de heeren F. J. Nieuwenhuis en B. J. Ouendag, werden herkozen. In de plaats van den heer Poggenbeek, die niet herkiesbaar was, koos men den heer L. C. Dumont, voorzitter van de afdeeling Haarlem.

De heer A. Salm G.Bzn. werd bij acclamatie tot voorzitter herbenoemd.

De begrooting, sluitende in ontvangsten en uitgaven op een bedrag van f 17,303,50, werd goedgekeurd.

De septembervergadering zal dit jaar te Nijmegen gehouden worden.

De heer Po-thumus Meijjes vroeg nog, hoe het staat met de commissie, indertijd gevormd op uitnoodiging van het gemeentebestuur van Amsterdam, door deze Maatschappij en het Genootschap »Architectura et Amicitia«, tot het geven van advies over een prijsvraag in zake de verbouwing van den Dam.

De heer C. T. J. Louis Rieber, secretaris, antwoordde dat deze commissie met een bestot plan wacht, totdat zij van het Gemeentebestuur enkele gewenschte inlichtingen betreffende tramverkeer, en mogelijke verbreeding van de Paleisstraat, het verdwijnen van de huisjes voor de Nieuwe Kerk enz. ontvangen heeft. Reeds in de volgende week is een commissie-vergadering te wachten.

De heer Meyjes drukte der commissie nog op het hart, vooral spoed te zetten achter haar arbeid. Zij is dit aan de welwillendheid van het Gemeentebestuur verplicht.

Donderdag te 10 uur werd de vergadering voortgezet.

Op deze vergadering leidde de heer H. Enno van Gelder, werktuigkundig-ingenieur te Rotterdam, het onderwerp »Middelbaar Technisch Onderwijs« in.

De eischen, aan zulk een Middelbaar Technische school te stellen, formuleerde spr. als volgt:

1o. de leerling kome op die school met een kennis, ongeveer gelijk aan die, welke kan verkregen worden op een goed ingerichte H. B. S. met drie-jarigen cursus; hetzij die kennis daar verkregen is, of op een school voor M. U. L. O., of op andere wijze. De leerlijd van toelating mogs daarom niet lager dan 15 jaren zijn en de leerling hebbe hoevendien bewijs gegeven voor de wis- en natuurkundige vakken aanleg te hebben;

2o, op de school worden in een drie-jarigen cursus de beginselen der wis- en werktuigkunde, talen, boekhouden en handteekenen onderwezen, terwijl het technisch onderwijs in hoofdzaak zich bepale tot vakstudie respectievelijk: werktuigbouw en kennis van werktuigen, bouwkunde en waterbouwkunde, electrotechniek en scheepsbouw, scheikunde en mechanische technologie met lijnteekenen, uitslaan op ware grootte en oefening in het laboratorium.

3a, De studie worde op doelmatige wijze afgewisseld met handenarbeid, in smederij, bankwerkerij, timmerwinkel, instrumentmakerij, hotelhuis en machinekamer, practische oefening in landmeten en waterpassen en in het laboratorium, zoodanig dat de leerling daardoor op een hooger komt, dat hij in werkplaats, op bouwwerk, fabriek of laboratorium dadelijk aan leerzaam werk kan worden gezet, doordat hij de eenvoudigste bewerkingen heeft leeren uitvoeren, en het waarom dier bewerkingen heeft leeren kennen.

4o. Een diploma als technicus worde den leerling niet uitgereikt alvorens hij na behoorlijk afgelegd eind-examen der school een of twee jaar in de practijk met vrucht is werkzaam geweest.

Spr. ging na, voor wie het M. T. O. moet dienen, en wat ermede beoogd wordt, en hij besprak daarna de bovengenoemde punten uitvoeriger. Moge, aldus eindigde spr., in de plaatsen, waar een hinderende nijverheid heerscht, goed ingerichte vakscholen worden opgericht. Ik zal dat ten zeerste toejuichen. Maar het is een eisch des tijds dat daarnaast in de groote steden des lands, te beginnen met de hoofdstad, door de zorg der Regeering uf door haar krachtigen steun M. T. scholen worden opgericht, niet te monumentaal en niet te grootsch, maar toch ingericht op breede schaal, met goede leerkrachten, uitstekende werkplaatsen en laboratoria, tot vruchtbare opleiding van die honderden personen, aan wie de nijverheid behoefte heeft, en voor wie een goede werkkring niet zal ontbreken als zij goed onderlegd en goed voorbereid de technische wereld zullen ingaan.

De heer Haver, van den Bond van Technici, maakte de opmerking, dat de technicus tot den middenstand behoort en dat zijn inkomen hem niet vermoogt een zoo langen theoretischen cursus te volgen. Waar de inleider zelf op den voorgrond stelt, dat de leerling een de Middelbaar Technische bij zijn toelating blijk gaf van een practischen blik, daar moet bij dien leerling ook in de gelegenheid stellen dien practischen blik te verkrijgen. Dit kan wanneer aan het theoretisch onderwijs de practische lessen voorafgaan. Tevens moet de duur van het onderwijs zoo kort mogelijk zijn; want de tijd van den middenstander is schaarsch.

Een der vertegenwoordigers van den Algemeenen Opzichters- en Teekenaarsbond drong er op aan, dat het onderwijs aan de Middelbaar Technische School kosteloos zij, wil het zich aanpassen aan de practijk.

Spr. acht deze quaestie van zoo groot belang, dat hij de Mij. van Bouwkunst krachtig in overweging geeft een Congres bijeen te roepen van alle technische bonden om stellingen op te werpen en het Middelbaar Technisch Onderwijs uitvoerig te bespreken.

De heer H. J. de Groot bepleitte met kracht een zoo nauw mogelijke aaneensluiting van theorie en practijk en wees op de zeer geringe kans, dat leerlingen, na een drietarig middelbaar onderwijs bijv. aan een H. B. S. met 3-jarigen cursus, en onmiddellijk daarbij aansluitend 3-jarig onderwijs aan de M.T.S., nog twee jaar practisch zullen gaan werken, ifiet stelsel van den inleider zal volgens spr. de verongelukten van de drietarige H. B. S. naar de M. T. S. brengen.

De heer A. W. Weissman meent, dat men van de bestaande ambachten vakscholen beter practijk kan trekken, terwijl men aan deze scholen een voortgezet onderwijs voor weergevorderden kan vastknoopen. Ook hij acht de practijk na theorie het paard gespannen achter den wagen.

De heer Enno van Gelder, repliceerende, hreft een groot bezwaar tegen het geven van het voronderricht in de avonduren, nadat de jongeling over dag in de werkplaats geweest is, 't Is volgens spr. te zwaar voor een jongen over dag hard werken en 's avonds leeren. Als de practijk vooraf gaat aan het schoolonderwijs, is dat van weinig nut, Spr. blijft van oordeel, dat het onderwijs in de practijk vrucht zal hebben, als de theorie er goed in zit.

Naast de theorie wil spr. liefst de practijk in de school, maar dan onder bekwame leiding.

Als spr. eens nagaat de personen, die eerst in Delft gestudeerd hebben en dan in de practijk gaan en de personen, die eerst in de practijk waren en daarop naar Delft gingen, dan ziet hij niet veel onderscheid. De eersten, gelooft spr., hebben wel 't meest practisch gehandeld.

De heer Haver, nog eens het woord nemende, zegt, dat de technici moeten blijven voortkomen uit de kringen, waaruit zij tot nog toe gerecruteerd zijn. Wat theorie en practijk betreft, spr. wijst er op, dat de Staatsspoor de voorkeur geeft aan jongelieden in de practijk opgevoed.

De afgevaardigde van den Opzichters- en Teekenaarsbond blijft staan op het standpunt reeds eerder door hem verdedigd, hij wil nog eens wijzen op misverstanden te Amsterdam heerschende. Gewezen zij hebben als opzichter bij rijpleidingen en dergelijke bespottelijke gevallen meer, komen voor.

De heer De Groot zette vervolgens zijne meening nader uiteen.

De heer Weissman diende de volgende motie in:

De vergadering van oordeel, dat de richting waarin de inleider het Middelbaar Technisch Onderwijs wil sturen niet de juiste is, gaat over tot de orde van den dag.

De inleider gelooflde niet, dat 't op den weg van deze vergadering ligt een dergelijke motie aan te nemen, (Applaus.)

Daarna beantwoordde spr. nog eens de verschillende heeren, die opnieuw in debat getreden waren,

De heer Posthumus Meyjes achtte de motie van den heer Weissman te vaag. Hij stelde de volgende motie:

De vergadering, enz.,

gehoord de inleiding van den heer Van Gelder en het standpunt door hem ingenomen en verdedigd, dat in het Tech. M. O. de theorie moet voorafgaan aan de practijk,

gehoord de debatten,

spreekt als hare opvatting uit, dat, tenminste voor zooverre de bouwvakken betreffende, zij zich niet vereenigt met deze opvatting van den inleider, doch integendeel het wenschelijk acht om een paar jaren werken in de practijk, in de werkplaats of op de bouwwerken te doen voorafgaan aan de opleiding in de theoretische vakken aan een Technische Middelb. School,

Het bestuur achtte de zaak niet rijp om er een motie over aan te nemen, wijl een en ander nog te oppervlakkig behandeld is,

Er werd nog lang van gedachten gewisseld over het al of niet aannemen van de motie,

De heer Meyjes zeide 't zeer te waardeeren, dat de heer Van Gelder zijn standpunt had uiteengezet, Spr. zou nu toch gaarne het meeningsverschil uitgesproken zien door de Maatschappij.

Met meerderheid van stemmen werd besloten de motie wel te behandelen.

De motie werd aangenomen met groote meerderheid van stemmen. (Hand.blad.)

BERICHTEN.

VREDESPALEIS.

Het adres aan de Tweede Kamer inzake het Vredespaleis (zie No, 20) is, voorzien van de namen van 32 architecten, begin dezer week ter bestemder plaatse ingediend.

PRIJSVRAAG RAADHUIS HILVERSUM.

Door den architect J. W. Hanrath te Hilversum is een schrijven aan den Raad gericht, waarin hij mededeelt, niet in te stemmen met het verzoek der architecten C. de Groot en E. Verschuji om een eventueel uit te schrijven prijsvraag voor een nieuw Raadhuis plaatselijk te doen zijn. Verder verklaart hij niet te behooren tot hen, namens wie beide genoemde architecten zeggen te handelen.

DE MIDDENSTANDS-TENTOONSTELLING.

Een slecht vooruitzicht.

Naar wij vernemen, vloi het zeer slecht met het inkomen van gelden afkomstig van de a.s. middenstandstentoonstelling van 1908. Slechts een bedrag van ongeveer f 15.000 werd tot nu toe toegezegd, als deelname in het waarborgfonds, dat f 250.000 groot moet zijn, om de tentoonstelling financieel mogelijk te maken. Wel is het comité ijverig aan het propageeren, om de onderneming den noodigen steun te verzekeren, maar aangezien in Juni a.s. de plannen gereed moeten zijn, wil de tentoonstelling in 1908 kunnen worden gehouden, bestaat toch op dit oogenblik gegronde vrees, dat de zaak een jaar zal moeten worden uitgesteld. Tenzij het comité spoedig de noodige toezeggingen bereiken, wat we van harte hopen en wenschen voor dit krachtige ondernemen van den middenstand.

EEN MIDDENSTANDSKWESTIE.

In den Amsterdamschen middenstand is, naar wij vernemen, een ernstige breuk ontstaan, die ver-strekkende gevolgen kan hebben.

Werd industrieel door de Alg. Winkeliersvereeniging de oprichting der andere organisatie van Amsterdamsche winkeliers, die zich de bevordering van het vrije winkelbedrijf hoofdzakelijk ten doel stelt, reeds met eenigontstemming vernomen, thans is tusschen deze beide partijen in den Amsterdamschen Middenstand een absolute verwijdering ontstaan. Deze vindt haar oorzaak in de uitsluiting van laatstgenoemde organisatie door den Middenstandsbond, die bij monde van de A. W. V. voor de a.s. middenstandstentoonstelling geen steun wenschte te aanvaarden, welke door de organisatie ter bevoordering van het vrije winkelbedrijf was aangeboden.

Over deze uitsluiting van middenstanders is men in laatstgenoemde vereeniging alles behalve gesticht, en, naar wij vernemen, zal men zich dezerzijds, ten gevolge van genoemd optreden der tentoonstellingsmannen, van daadwerkelijke medewerking aan de a.s. expositie onthouden. Vooral waar men van meening is, dat de Middenstandsbond eventueel den steun van niet bij hem aangesloten middenstandsvereenigingen, en organisaties in 't algemeen, behoort te aanvaarden. Gezien de pogingen van de voormannen uit den middenstand, om het noodige kapitaal van 2½ tonzooveel mogelijk in eigen kringen te vinden, en de moeilijkheid, om hierin te slagen, meende de veroogelijkte organisatie dus te meer reden te hebben tot ontstemming over haar buitensluiting.

DE MIDDENSTANDS-TENTOONSTELLING.

Nader vernemen wij, dat in de gewone, j.l. Dinsdagavond gehouden vergadering van het tentoonstellings-comité, optimistischer mededeelingen konden worden gedaan, nopens het bijeenkomen van het waarborgkapitaal, dan in ons bericht van Woensdagmorgen.

Op grond van verschillende toezeggingen van invloedrijke stadgenooten, hoopt men nog tijdig het benoodigde bijeen te krijgen. Intusschen is het dringend noodig, dat zij, die bereid zijn tot deelname in het Waarborgfonds, daarvan ten spoedigste doen blijken. Wij herinneren er aan, dat het secretariaat is gevestigd bij den heer Fred. C. Sibbe, Singel 327, en dat het comité-lid, de heer Bernard J. Veldhuis, Raadhuisstraat 44, in het bijzonder is belast met het in ontvangst nemen van inschrijvingen en toezeggingen. (Telegraaf.)

DE POLITIE-BUREAUX.

Het is reeds lang van algemeene bekendheid, dat vele van onze politiebureaux niet aan de meest matige eischen voldoen. Ter betrokkene plaatse is men thans van plan een algemeene verbetering in dezen toestand te brengen.

In de allereerste plaats het hoofdbureau in de Spinhuissteeg.

In de raadszitting van morgen komt een voordracht in behandeling, tot aankoop van eenige aangrenzende perceelen van genoemd bureau. Men denkt dan het oude bureau, benevens de aan te koopen perceelen, te slooper, om er een gebeel nieuw, modern gebouw te doen verrijzen.

Verder zal binnenkort worden aangevangen met de verbouwing van twee politie-bureaux, en wel met dat op den hoek van Molsteeg en N. Z. Voorburgwal en met het posthuis aan den Montalbaantoren.

Het eerste zal alleen van binnen worden verbouwd, het tweede wordt gerestaureerd, in den bouwstraat van den toren. Tijdens de verbouwing zal dit posthuis aan den Ouden Waal worden gevestigd.

Het politie-bureau in de Ferdinand Bolstraat zal voorts vermoedelijk worden verplaatst naar het perceel hoek Stadhouderskade, Nicolaas Berchemstraat, waar thans de bureaux van de schutterij gevestigd zijn.

Ook bestaan er plannen aangaande het politie-bureau, ondergebracht in het oude raadhuis van Nieuwer-Amstel aan den Amsteldijk. Hier is echter nog niets met zekerheid van te zeggen. (Hbl.)

DE BOROBOEDOER.

Bij gouvernementsbesluit van den 25sten dezer is machtiging verleend om den Boroboedoer photographisch te doen opnemen en voorzieningen te treffen, om dit monument voor verder verval te behoeden.

— Door de directie der Electrische Spoorwegmaatschappij werd te Sloterdijk aanbesteed: Bestek a. Het maken van rioleeringen, bestratingen en verdere bijkomende werken. Bestek b. Het verbreeden van 2 vaste steenen en 2 vaste houten bruggen in de verbindingsbaan tusschen Amsterdam en Sloterdijk.

Ingekomen 35 biljetten. Laagste inschrijver de heer Ch. de Vilder te Amsterdam. Bestek a f 111,827; bestek b, f 17,500. Maasa f 128,400.

VREDESPALEIS.

Op zijn verzoek aan het bestuur der Carnegie-stichting om kennis te nemen van het door hem, wat de binnenordonnantie betreft, gewijzigd plan-Cordonnier, ontving de heer J. F. L. Frowein, architect te 's Gravenhage, volgens „Het Vad," schriftelijk ten antwoord, dat er geen aanleiding bestaat, om van zijn aanbieding gebruik te maken, vermits reeds met den heer Cordonnier een definitieve schikking betreffende den bouw van het Vredespaleis is getroffen.

EEN VEELZIJDIG KUNSTENAAR OVERLEDEN.

Een veelzijdig ontwikkeld Fransch kunstenaar, Alexandre Casarin, is heengegaan. Hij was een evengoed schrijver als schilder, beeldhouwer en componist. De laatste 20 jaar wijdde hij zich voornamelijk aan de beeldhouwkunst in de Vereenigde Staten. Groote bekendheid hebben zijne busten van den overleden president Mac Kinley en den senator Depew.

OPEN PRIJSVRAGEN.

Raadhuis voor Londen. Inlevering 27 Augustus 1907. Mededeelingen in No, 52, 1906.

3de Serie prijsvragen van de Lon. Inlevering 30 Augustus 1907. Programma in No, 11.

A. et A. Omslag voor „de Architect". Inlevering 9 September 1907. Programma in No. 12.

A. et A. Dorpsschool en Afsluiting voorplein. Inlevering 4 November 1907. Programma in No. 12.

INFORMATIE-BUREAU

van den Bond van Technici,
Bureau: .. ..
Mauritsstraat 139, Rotterdam.

Ingeschreven sollicitanten.

20	Bouwk. Opz. Teekenaars	21	tot 45	jaar,	f 60	tot	f 100 p. m.
8	" Opz. Uitvoerders	23	" 45	"	" 60	"	" 90 "
5	Scheepsteekenaars (aankom.)	18	" 25	"	" -	"	" 50 "
6	Waterh. Opzichters	24	" 30	"	" 70	"	" 85 "
8	Werktuigk. Teekenaars	20	" 34	"	" 55	"	" 100 "
2	Werktuigk.Opz. (Constructeur)	34	" 39	"	" -	"	" 100 "
1	Electrotechnikus		" 27	"	" -	"	" 70 "
1	Scheepsteeken., aankomend.		" 23	"	" -	"	" 50 "
4	Machinisten-Chef	28	" 39	"	" 75	"	" 150 "
2	Leeraren Werktuigkunde	23	" 39	"	" 65	"	" 100 "
1	Leeraar Timmeren						

TECHNISCH GEDEELTE

ONTWERP VAN EEN TUINSTAD, DOOR M. P. DE CLERCQ.

(Vervolg.)

Zulks te bevestigen of te ontkennen is verbazend moeielijk. Oppervlakkig moet iedereen toegeven, dat een groote stad alsdan tot te groote afmetingen uitgebreid zoude worden, maar daartegenover staat ook het feit, dat tal van zaken en veranderingen in den laatsten tijd tot stand gekomen zijn, die voor nog niet zoo heel veel jaren beslist voor absoluut onmogelijk gehouden werden.

Het wenschelijke van tuinsteden staat echter vast, al is het natuurlijk nog niet algemeen doorgedrongen, ten deele uit onverschilligheid en ten deele uit onkunde met het nut van dit nieuwe denkbeeld. En toch is het sociale belang der tuinstad-beweging niet gering te achten, omdat het de volksgezondheid en de algemeene welvaart raakt. Niet het sterftecijfer, want de statistiek leert dat dit in steden volstrekt niet ongunstiger is dan ten platten lande, doch met kwalen, gebreken en ziekten zijn wel degelijk de te dicht in steden bij elkaar wonenden veel meer behept dan de buitenlui. Ook voor de groote kwaal van den tegenwoordigen tijd: „het zenuwlijden" is het aldoor zich bewegen in eindeloos lange straten met centonige huizenrijen helaas zeer bevorderlijk. Iedereen kan dit zelf ondervinden, want altijd dat gezicht op huizen, daken en schoorsteenen drukt den geest neer, terwijl het aanschouwen van gras, planten, bloemen, heesters, enz. opwekt en van weldadigen invloed op 's menschen gemoedsstemming is.

Zelfs in den winter is dit het geval. Dorre takken, nog niet eens mooi groen gekleurd gras, aarden perken bestemd voor bloementooi, heerlijk geënt door een winterzonnetje of bedolven met sneeuw, kweeken levenslust.

En wat beteekenen geld en goed, geluk en voorspoed, als geen opgewekte geest het menschelijk lichaam in staat stellen kan, de voorrechten er aan verbonden naar waarde te schatten?

Immers niets.

Doch laat ons nu maar eens aannemen, dat al de opgesomde voorrechten en aantrekkelijkheden samen te doen gaan met het der gezondheid en den opgewekten geest bevorderende van het buitenleven in dien grooten omvang vooralsnog een veel te grootsch plan zoude zijn, dan verdient het toch waarlijk alle aanbeveling, daarmede op meer bescheiden voet te beginnen. Dat het denkbeeld goed is en het sociale belang zal bevorderen, heb ik aangetoond, terwijl de toewijding en evenzijdige moeite ter bereiking der uitvoering daarvan door duizenden (vooralsnog hoofdzakelijk in Engeland en Duitschland) waarlijk wel tot waarborg strekt, hoezeer het op algemeene aandacht en kennisname althans aanspraak mag maken.

Bijgevolg dus maar op meer bescheiden wijze aangevangen met mijn ontwerp, daarbij echter rekening houdende met het wenschelijke en volstrekt niet onmogelijke van uitbreiding tot 't hoogste ideaal.

Eerst behoort bij een dusdanig ontwerp de aanwijzing van een bepaald terrein, want de plaatselijke omstandigheden daarvan, zijn van grooten invloed op alle nadere bijzonderheden. Deze inderdaad zeer juiste opmerking verwacht ik al dadelijk, doch moet hierop antwoorden, dat die toch hier achterwege dient te blijven, hoezeer die in het algemeen dan ook recht van bestaan moge hebben, omdat ik alleen als te behandelen stof noem: „Ontwerp van een Tuinstad", zonder meer.

Alhoewel er in ons land reeds bepaalde plannen van een tuinstad bestaan en ik mij gaarne daarmede veel bemoei, omdat het zulk een bijzonder mooi arbeidsveld aanbiedt voor coöperatief-wonen in velerlei soorten en vormen, zoo kan een dusdanig meer of minder afgerond plan toch hierbij nog niet in aanmerking komen, aangezien door latere ingebruikneming en eventueele medewerking der aldaar komende inwoners nog blijken moet, of het denkbeeld van tuinstad wel doorgevoerd zal worden met zulk een ruime opvatting ,als te leeren is uit de geschriften, teekeningen en afbeeldingen, in dit opzicht reeds door deskundigen op dit nieuwe gebied verspreid.

Daarom moet hier het ontwerp zoo wezen ,dat het dergelijke gegevens bezit als noodig zijn voor eene goede toepassing waar dan ook in ons land. Plaatselijke bijkomende omstandigheden zullen er van zelf steeds velerlei wijzigingen in noodzakelijk maken, want dit kan nu eenmaal niet anders, doch de hoofdgedachten zullen gehandhaafd kunnen blijven.

Het spreekt van zelf, dat het in uitwerking nog gebreken zal hebben, wellicht nog veel meer dan ik vermoed. Ook dien ik af te wachten of er wel sympathie voor ontstaan zal. Doch dit alles is van ondergeschikt belang, aangezien de bedoeling alleen is ,een uitgangspunt in het leven te roepen, zooals ik in den aanvang hiervan reeds mededeelde.

Een willekeurig terrein moet dus hier aangenomen worden. Kan het, zoo zullen de belanghebbenden zorgen, dit zoo vierkant mogelijk te hebben met alle vier grenslijnen van gelijke afmeting, hetzij door dadelijken aankoop van grond, hetzij door bijkoop. Echter elke wensch is volstrekt nog niet uitvoerbaar, daarom kan het zeer goed wezen, dat het tot tuinstad bestemde terrein lang en smal is, of wel met kleine of groote in- en uitspringende grenslijnen moet blijven.

Echter, hoe de vorm ook wezen moge van het tot tuinstad bestemde terrein, er is altijd een middenpunt in aan te geven. Bij een vierkant stuk grond, met 4 grenslijnen van ongeveer dezelfde lengte, is dat middenpunt daar waar de juiste middellijnen van lengte en breedte elkander snijden en dat punt blijft het ook indien het bewuste terrein veel langer dan breed is.

Zijn die grenslijnen echter uit- en inspringend, dan is het middenpunt aan te nemen op den gemiddelden kleinsten afstand van al die grenzen, waarbij hier en daar uitspringende niet al te groote gedeelten niet mede tellen. De bedoeling van middenpunt is het centrum der tuinstad, dat zooveel doenlijk van af al hare verste uiteinden op een vrij gelijk aantal meters gelegen is.

Met mijn ontwerp bedoel ik, steeds zulk een centrum als uitgangspunt aan te nemen, onverschillig hoe de vorm van de tuinstad ook moge zijn. Het zoo even omschreven middenpunt moet in dat centrum gelegen zijn en de hoegrootheid van dat centrum is afhankelijk van omstandigheden, doch moet in ieder geval zoo groot wezen, dat het voldoende ruimte biedt voor de na te noemen openbare gebouwen, terwijl de vorm vierkant, langwerpig, rond of ovaal te maken is, naar gelang van den geheelen vorm van het tot tuinstad bestemde terrein.

Op twee wijzen kan voorts dat centrum worden ingedeeld, n.l. met de openbare gebouwen op korten geheel vrijen afstand van elkander in het midden of al die gebouwen met plantsoen omgeven, op grooteren afstand onderling. In het eerste geval is namelijk de bedoeling, de gebouwen met elkaar een soort geheel te doen uitmaken, met behoorlijke tusschenruimten voor licht en licht, doch alleen bestraat of begrind zonder boomen of plantsoen, opdat het voor markt, feestterrein, kermis, enz. kan dienen en in het centrum, rondom dat complex met de genoemde geheel vrije ruimte, een breede plantsoen-aanleg.

Alhoewel het mooier is, de bewuste gebouwen allen door plantsoen te omgeven, acht ik de geheel vrije ruimte om ieder daarvan en om het geheel, alles overal omgeven met tuin-aanleg, inderdaad het doelmatigst, aangezien vrije ruimte in het centrum voor openbare doeleinden zooveel voor heeft. De openbare gebouwen waarmede ieder inwoner het meest te maken zal hebben, zijn allereerst het gemeentehuis en het postkantoor. Die twee komen daarom onvoorwaardelijk in het centrum. Dan volgen een of meer kerken, van de godsdienstige gezindte of gezindten waartoe na te gaan is, dat meerendeels de bewoners van de tuinstad zullen behooren, en een eerste klasse hôtel, tevens restaurant en koffiehuis. Hoewel de twee laatstgenoemde gebouwen (ondersteld dat met één kerk in de godsdienstige behoeften van het meerendeel der tuinstadbevolking te voorzien zal zijn) niet van zoo bepaald algemeen belang genoemd kunnen worden als de twee eerstgenoemden, acht ik ze toch voldoende gewenscht om ze ook in het centrum te plaatsen

Die 4 gebouwen, gemeentehuis, postkantoor, kerk en hotel c.s., kunnen dus mooi een vierkant of langwerpig geheel vrij binnenplein omlijnen, dat voor evengemeld algemeen nut en genoegen kan dienen, terwijl er voor voldoende licht en lucht eenige ruimte voor die 4 gebouwen geheel vrij opengelaten moet worden, om voorts het centrum overal aan de buitenzijde met plantsoen te voorzien.

Dat die vier gebouwen uitwendig met elkaar harmonieeren moeten, ligt vooral in mijne bedoeling bij dit ontwerp, zooals trouwens iedereen wel aanstonds zal begrijpen. Waarlijk, een tuinstad biedt voor Architecten, Bouwkundigen en verdere Beoefenaars der bouwvakken een prachtig arbeidsveld om aan iets moois het aanzijn te schenken. Hoe dit in te richten en welken stijl daarvoor te kiezen, zulks wordt natuurlijk geheel aan de bouwvaklui overgelaten, maar het groote voorrecht van een stad te stichten, in plaats van het uitbreiden der vroegere dorpen, zoo totaal onoordeelkundig als het ware daar neder gesmeten en met horten en stooten aangebouwd, om zooveel meer menschen mogelijk te kunnen bergen, is inderdaad haast niet genoeg te waardeeren.

Als het zoover mocht komen, dat bouwkundigen geroepen worden ,hunne beste krachten te wijden aan die vier centrumgebouwen eener tuinstad, dan is hun een opdracht gegeven, die van verbazend groot belang is voor het welslagen van het geheele zoo veelomvattende plan. Want indien het uitgangspunt of begin aan alle eischen van bouwkunde en architectonische schoonheid voldoet, is de kans 't grootst, dat het zeer groote aantal volgende gebouwen, eveneens op dezelfde gunstige uitwerking aanspraak zal kunnen maken.

Het is zeer wel mogelijk, ja zelfs meer dan waarschijnlijk, dat in een nieuw op te richten tuinstad niet dadelijk met dien bouw der 4 genoemden zal worden aangevangen, want er dienen eerst genoeg menschen te wonen om ze te gebruiken. Maar dan moet dit punt daarom niet tot later verschoven worden, want die 4 hoofdgebouwen geven den toon aan voor den verderen bouw en niet omgekeerd.

Al is het beter met dit bouwen nog wat te wachten, daarom kunnen de teekeningen er van toch wel vooruit gemaakt worden, met de bepaling dat zij later aldus uitgevoerd moeten worden, waarbij kleine wijzigingen die het geheel volstrekt niet zullen schaden, nog wel degelijk aangebracht mogen worden. In den tegenwoordigen tijd zijn de wedstrijden nog al in zwang, daarom verdient het ongetwijfeld aanbeveling, bij de oprichting van een tuinstad een prijsvraag uit te schrijven voor de gebouwen in het centrum, als meergemeld, zijnde: gemeentehuis, postkantoor, kerk en hotel c.s.

(Wordt vervolgd.)

HET NIEUWE SLACHTHUIS TE HAARLEM.

Donderdag 2 Mei had de officieele opening plaats van het nieuwgebouwde slachthuis te Haarlem. Het heeft jaren geduurd, eer het zoover gekomen is, want reeds in 1878 werd het besluit tot stichting van een abattoir door den Gemeenteraad genomen. De zaak bleef echter slabbakken tot 2 Mei 1900, toen de Raad opnieuw tot de oprichting besloot en met de uitvoering van dat besluit een begin werd gemaakt.

Den toenmaligen gemeente-architect Jac. Leyh werd opgedragen een plan voor den bouw te ontwerpen, en hij had dit juist gereed, toen hij kwam te overlijden. Zijn opvolger, de tegenwoordige directeur van Openbare Werken, L. C. Dumont, bracht er belangrijke wijzigingen en verbeteringen in aan, en onder diens leiding werd nu tot den bouw overgegaan.

In den Romolenpolder, aan de zuidelijke grens der stad, was intusschen voor f 30.000 een terrein van 2¼ H.A. aangekocht, en nadat dit aanzienlijk opgehoogd was, werd de bouw voor f 332.000 opgedragen aan den heer A. de Haan, die het slachthuis dezer dagen voltooid opleverde.

Komende van Haarlem, geeft een breede klinkerweg toegang tot de terreinen en leidt dan naar de administratie-bureau's, waarboven de laboratoria en waarbij de directeurswoning. Daarnaast bevindt zich de eenige in- en uitgang, en daaraan verbonden zijn de kantoren voor de rijkskommiezen, de wachtlokalen en restauratiezalen voor de slagersknechts. De gebouwen zijn bijna alle in paviljoenvorm gebouwd, doch zoo gelegen, dat de directeur van uit zijn kantoor of laboratorium het geheel kan overzien.

Achter deze gebouwen ligt het hoofdgebouw, waarin zijn gevestigd de slachthal voor groot vee, die voor varkens en die voor klein vee.

Langs al die lokalen loopt een 82 M. lange en ongeveer 7 M. breede gang, aan weerszijden waarvan zich bevinden het voorkoelhuis, waaronder de pekelkelders; het koelhuis, waarin 84 cellen; de ijsfabriek met koude-luchtruimte; de ijsbergplaats, de sterilisatie-ruimte, het machinegebouw, de accumulatorenruimte, het ketelhuis, enz.

De slachthal voor groot vee is voorzien van allerlei gemakken; zoo o. m. van luchtsporen, waardoor het mogelijk wordt de pas geslachte beesten te vervoeren naar de voorkoelinrichting, waar het vleesch dan van een temperatuur van 30° op 10° C. wordt gebracht. Dit duurt 24 uur, en dan gaat het naar de koelcellen.

De koelruimte wordt volgens een nieuw stelsel koel gehouden, waarvoor een inrichting is aangebracht, bestaande uit een verdamper, een compressor en een condensator met een buizensysteem, waardoor en waarlangs ammoniak, koolzuur en zwavelzuur loopen, welke evenals de te verkoelen lucht een cirkelgang maken door de geheele inrichting

De watervoorziening heeft plaats, voor wat het door de slagers voor het vleesch benoodigde water aangaat, door de gemeentelijke duinwaterleiding, en wat betreft het voor de reiniging der gebouwen benoodigde, door op het terrein geboorde putten. Dit laatste water kan alleen gebruikt worden, wanneer de beambten daarvoor de kranen openen. Voor den afvoer van het uit de slachtplaats wegvloeiende water is een biologische waterreiniging gemaakt.

Natuurlijk zijn op de terreinen de noodige stallen voor het vee dat niet dadelijk geslacht wordt; ook een verblijf voor trekhonden, een afzonderlijke plaats voor paarden, een gebouw, waarin van buiten Haarlem aangevoerd, reeds geslacht vee wordt gekeurd, en eindelijk een lokaal, waarin de verkoop zal plaats hebben van het gesteriliseerde vleesch.

De ijsfabriek kan 4000 KG. per dag produceeren, en de eigen electrische installatie stelt in staat 60 boog- en 300 gloeilampjes te doen branden.

In de geheele inrichting is bij de grootste soberheid tevens de meeste degelijkheid betracht, en vooral is bij den bouw alles aangelegd op zindelijkheid. Zoo zijn b.v. in alle gebouwen waar vee komt en vee geslacht wordt, de wanden der muren tot op een paar meter hoogte met tegels bezet, bestaan de vloeren en zolderingen uit beton met steen beklampt, en is voor het overige ijzer de hoofdconstructie.

De inrichting, gebouwd voor eene bevolking van 100.000 zielen (Haarlem telt er thans 69.000), is een der modernste welke men zich denken kan. Alles bij elkander genomen, heeft zij de gemeente Haarlem nu het sommetje van f 636.000 gekost.

Vóór het terrein is aan het Spaarne een veesteiger gebouwd, ter lossing van het per boot aangevoerde vee.

Den 13en Mei is de verordening in werking getreden, waarbij het verboden is, elders dan in het slachthuis te slachten, of ongekeurd vleesch, dat van buiten is aangevoerd, voorhanden te hebben.

Men verwacht, dat dit jaar Mei—Dec.) de exploitatie een nadeelig saldo van f 10.000 zal opleveren. Laat ons hopen, dat het meevalt!

D. K.

TOESTEL VOOR HET SLAAN VAN BETONPALEN.

In Duitschland is door Tryggoe Larssen, te Bremen, het volgende toestel gepatenteerd:

Voor betonpalen is het van belang, ze zoodanig te voorzien, dat bij het inheien het vernielen van den kop en van den paal (buis) zelve, door de slagen van het heiblok, worde voorkomen. Dit kan thans geschieden zonder gebruik te maken van de tot dusver bekende gutta-percha muts, en wel door een onlangs uitgevonden toestel, waarbij, zooals nevenstaande figuren doen zien, op tweeërlei wijze werkregen wordt, dat bij het inheien de kop van den paal niet door het blok wordt getroffen, doch de kracht van den slag rechtstreeks op het met een schoen gewapende ondereinde wordt overgebracht. Zooals men zien kan, is de op de bekende wijze vervaardigde betonbuis a volgens fig. 1 en 2, voorzien

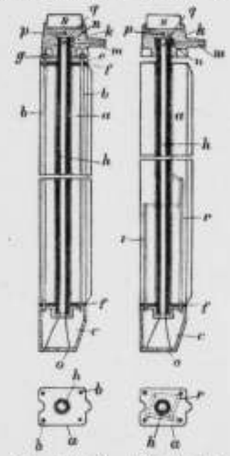

Fig. 1 en 2. Fig. 3 en 4.

van doorgaande ijzeren stangen b, die door middel van de moeren g, welke op hare einden geschroefd zijn, de buis a eenerzijds met de kopplaat e, anderzijds met den schoen c, met tusschenvoeging van een gutta-percha plaat f, stevig verbindt. Bij het toestel fig. 3 en 4, ontbreken de kopplaat e en de gutta-percha tusschenplaat f; hier zijn de ijzeren stangen vervangen door de steenschroeven r, die niet tot den kop der buis doorloopen. Vóór het inheien wordt nu de ijzeren rambuis h in de betonbuis gestoken en op den schoen c gezet, en vervolgens aan dezen laatste alsmede aan den kop k vastgeschroefd. Aan den kop k bevindt zich een bovenstuk m, waaraan de persslang bevestigd wordt. Door deze komt het door een pomp opgeperste water in de kamers n en door de daarin aangebrachte openingen g in de buis h, waarmit het van onderen door de openingen o, welke zich in den schoen bevinden, in den bodem gedreven wordt. Zoodoende wordt deze uitsluitend losgewerkt op de plek waar de betonbuis ingeboord moet worden, waardoor het ter zijde uitwijken voorkomen wordt. De kop van het bovenstuk is van een stuk eindelingsch hout s en — voor het aandraaien — van een gat p voorzien. Als de betonbuis geheel is ingeheid, worden het bovenstuk en de ijzeren buis, alsmede de gebezigde trekstangen er uitgenomen, om bij de volgende opnieuw gebruikt te worden. - K.

IETS OVER BESTRATING.

Door zijn effene oppervlakte bevordert eene bestrating met kleine steenen niet alleen het licht rijden van zwaar beladen voertuigen, doch is zij ook, in tegenstelling met die van keien of andere ruwe steen, zeer aangenaam te beloopen.

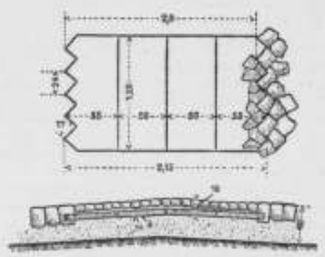
Wil men uit een zuinigheidsoogpunt in kleine steden, dorpsstraten of op veel bereden kunstwegen niet de geheele breedte, doch slechts een middenpad aldus bestraten, dan kan het anders gebruikelijke onderbed van puin niet aangebracht worden, omdat men in het 4.50—6 M. breede straatbed geen 2 à 3 M. breede strook puin genoegzaam kan vastwalsen.

Wanneer men echter als onderlaag voor de met kleine steen te plaveien strook cementplaten gebruikt, door gevlochten ijzerdraad versterkt, en, ten einde een goed verband tusschen de kleine steen van het middenpad en de keien der zijstrooken te krijgen, deze laatsten overhoeks legt, zoodat de kanten tandvormig worden, dan is alle zwarigheid opgelost. De cementplaten krijgen een lengte van 1.20 M. bij een dikte van 5 c.M. De middelste worden 50 c.M. breed en zuiver rechthoekig gemaakt; de uittanding der buitenplaten die 55 c.M. breed zijn, krijgen eene wijdte van 24 c.M., bij eene zijlengte van 17 c.M.

Wanneer nu de kleine steenen zoodanig in een vochtig bed van gezeefd grind gelegd worden, dat de grootste, van 10 c.M. dikte, na het aanstampen nog 1 c.M. grind onder zich hebben, en alzoo de totale dikte dezer bestrating 10 + 1 + 5 = 16 c.M. bedraagt, dan vormen de 20 c.M. hooge keien met hun uittandingen een stevig houvast voor het middenpad.

Met het oog op de wagenspoorbreedte van 1,36 M. is het raadzaam, dit pad minstens 4 cement-platen breed te maken. Met inbegrip van 2 c.M. voor voeg, krijgt die vloer dan eene breedte van 2 × 0.50 + 2 × 0,55 + 2 = 2.12 M. tusschen de tandpunten. Daar de tanden 12 c.M. diep zijn, verkrijgt men dan een gemiddelde breedte van 2.12—0.12 = 2 M. voor het middenpad. Door het inbrengen van meerdere tusschenplaten van 0.50 M. kan het pad tot 2,50, 3 M. enz. verbreed worden.

In de omstreken van Maagdenburg heeft men verschillende wegen aldus bestraat. Bij een prijs van f 0.80—f 1, per cement-plaat, kost zulk een weg van 5 M. keibreedte

met een middenpad van 2 M. f 18.60, zonder middenpad f 16.80 per strekkenden meter, of resp. f 3.75 en f 3.35 per vierkanten meter.

Bij omlegging van oude bestrating vordert het inbrengen van een 2 M. breed middenpad in 4.50 M. breede keibestrating, f 9.60 wanneer voor de kanten de oude keien gebruikt worden en als deze voor de helft nieuw bijgeleverd moeten worden f 2.70 meer, per meter weglengte.

De meerdere kosten, die het aanbrengen van een middenpad van kleine steen voor het oogenblik vereischt, worden bij latere omlegging weer ingewonnen door de geringere behoefte aan nieuwe steen, daar, wanneer b.v. van elk de helft moet bijgeleverd worden, de kub. Meter kleine steen 8,5 M.², de kub. Meter keien daarentegen slechts 5 M.² bestraat oppervlak oplevert.

Bovendien heeft men door de onderlaag van cementplaten het voordeel, dat in het middenpad, dat bijna uitsluitend bereden wordt, nimmer gaten kunnen vallen, daar de kleine steenen op het dunne grindbed vaster liggen dan de in een 40 c.M. dik bed gelegde keien. K.

KEGELVORMIGE LAMP-REFLECTORS MET CIRKELGOLVING

Onderstaande afbeelding doet ons een lamp zien met een nieuw soort reflector, door onderstaande firma „Diffuser" (verspreider) genoemd,, omdat hij aan het licht de grootst mogelijke verspreiding geeft. Het nieuwe van dezen reflector bestaat hierin, dat de golvingen niet, als bij de tot dusver gebruikte, van gelijke straallengte, doch ongelijk zijn en naar buiten toe hooger worden. Daardoor wordt verkregen, dat de lichtstralen elkaar kruisen en het licht in veel wijder kring uitstraalt.

Deze lamp is gepatenteerd door de Allgemeine Electrizitäts-Gesellschaft te Berlijn. K.

VIJFTIENDE JAARGANG. No. 23. ZATERDAG 8 JUNI 1907

ARCHITECTURA

ORGAAN V.H. GENOOTSCHAP ARCHITECTURA.ET. AMICITIA

BUREAU VAN REDACTIE: H. P. BERLAGE Nzn., Voorz. H. WALENKAMP, A. J. JOLING, W. KROMHOUT Czn., A. VAN BAALEN, D. F. SLOTHOUWER, CORNs VISSER, Leden. — — — — VASTE MEDEWERKERS. K. P. C. DE BAZEL. en J. W. H. BERDEN — — — REDACTEUR VOOR HET TECHNISCH GEDEELTE L. ZWIERS — VALERIUSSTRAAT 64 TE AMSTERDAM.

UITGEVERS: J. VAN DER ENDT & ZOON MAASSLUIS. HET ORGAAN MET TECHNISCH GEDEELTE WORDT WEKELIJKS FRANCO TOEGEZONDEN AAN ALLE LEDEN VAN HET GENOOTSCHAP, DE JAARLIJKSCHE CONTRIBUTIE VOOR HET LIDMAATSCHAP BEDRAAGT: VOOR GEWONE LEDEN f 12,—, VOOR KUNSTLIEVENDE LEDEN f 10,—, VOOR BUITENLEDEN EN ASPIRANTLEDEN f 7,50.

STUKKEN EN CORRESPONDENTIE BETREFFENDE DE REDACTIE VAN HET WEEKBLAD TE ZENDEN AAN DEN HEER H. WALENKAMP, KONINGINNEWEG 267 AMSTERDAM; BETREFFENDE HET PLAATWERK »DE ARCHITECT" AAN DEN HEER A. VAN BAALEN, JACOB MARISSTRAAT 22, SLOTEN bij AMSTERDAM; BETREFFENDE DE ADMINISTRATIE VAN HET GENOOTSCHAP AAN DEN SECRETARIS, DEN HEER PAUL J. DE JONGH, REGULIERSGRACHT 120, AMSTERDAM † † † † †

INHOUD: Mededeelingen. — Jubileum-tentoonstelling Dr. Cuypers. — Prijsvraag Raadhuis Hilversum. — Het Damvraagstuk. — Programma's prijsvraag Bouwkunst en Vriendschap. — Bericht. — Open prijsvragen. — Informatie-bureau. — Ontwerp van een tuinstad. — Over de nadeelen van waterdicht-pleisterwerk. — De Ambachtsscholen te Amsterdam. — Ambachtsschool te Utrecht. — Reinigen van gebouwen door stoom.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

De Eere-Tentoonstelling van de werken van den Architect Dr. P. J. H. Cuypers, wordt gehouden in het Stedelijk Museum en is geopend op de werkdagen, Dinsdags uitgezonderd, van 10 tot 5 uur; op de Zondagen van half 1 tot 5 uur. Entrée 25 ct. De leden hebben voor zich persoonlijk (zonder introductie) toegang op vertoon van hun diploma-quitantie: de gewone leden van die van het 1ste halfjaar 1907, de overige leden van die van het jaar 1906.

Ter gelegenheid der tentoonstelling is verschenen een geïllustreerde gids, gevende een overzicht van de kunstenaarsloopbaan van Dr. P. J. H. Cuypers gedurende meer dan 50 jaren. De tentoonstellingsgids is tegen den prijs van vijftig cent verkrijgbaar gesteld.

De 1ste Secretaris,
PAUL J. DE JONGH.

JUBILEUM-TENTOONSTELLING. Dr. P. J. H CUYPERS.

Deze tentoonstelling werd Donderdagmiddag in aanwezigheid van een groot aantal belangstellenden geopend. Onder degenen die door hunne aanwezigheid van hunne sympathie voor den grijzen jubilaris blijk gaven, behooren de burgemeester der hoofdstad, Mr. van Leeuwen met zijne Echtgenoote, de referendaris voor kunsten en wetenschappen, de heer Royer, de voorzitters der verschillende kunstgenootschappen hier ter stede, professor Evers van de T. H. S., de museum-directeuren van Amsterdam en Haarlem en vele anderen met hunne dames.

Te ongeveer drie uren had de plechtige opening plaats, en verscheen Dr. Cuypers, die tusschen den burgemeester en den vice-voorzitter van het Genootschap, den heer Jos. Ingenohl, plaats nam, waarna de Voorzitter van „A. et A.", de heer H. P. Berlage Nzn., den jubilaris in ongeveer de navolgende woorden toesprak:

Hooggeachte Meester! want zoo, en niet doctor, noemen wij U, nu wij in uw 80sten verjaardag de welkome aanleiding vinden, in deze tentoonstelling Uwer vele werken een overzicht van uw „oeuvre" te geven.

Aldus uitsluitend is het mogelijk de groote verdiensten van den hervormer der Nederlandsche bouwkunst te eeren.

Toen gij 40 jaar geleden, 70 jaar waart, eerde men U op een wijze die bij deze gelegenheid paste; thans echter nu gij 80 jaar geworden zijt, wenschen wij U op nog treffender wijze te huldigen, namelijk door dit overzicht van Uw werk, gedurende Uw lange loopbaan verricht.

Zooals Dr. Cuypers schreef boven de teekenschool naast het Rijksmuseum, „teekenen is schrijven en spreken te gelijk": zoo zullen dan de teekeningen hier tentoongesteld, beter dan het vele, er over gezegd en geschreven, getuigen van Uw kunst, van Uw werkzaam leven. Een oude spreuk zegt: „Dien de goden liefhebben roepen zij vroeg tot zich": spr. is het daarmee niet eens, de wereldgeschiedenis getuigde dikwijls het tegendeel, en hij hoopt dat deze kunstenaar, dien zoo vele menschen liefhebben, nog lang bij hen zal mogen blijven. Daarop werd door den heer Paul de Jongh, 1sten secretaris van „A. et A.", namens het Genootschap den jubilaris een lauwerkrans aangeboden.

Namens de Rijkscommissie tot het beschrijven van monumenten van geschiedenis en kunst, waarvan dr. Cuypers voorzitter is, was met den secretaris, den heer Jan Kalf, de heer F. A. Hoefer verschenen, die het betreurde, dat niet jhr. Victor de Stuers het woord kon doen, want dat op een dag als deze, deze beiden, die gezamenlijk zooveel voor de Nederlandsche bouwkunst deden hier naast elkaar behoorden te staan; maar waar het gold te spreken van hart tot hart, doet spr. voor niemand onder. Hij dankte dr. Cuypers, dat hij door zijn waakzaamheid de commissie in de gelegenheid heeft gesteld, zooveel monumenten te beschrijven, die anders verloren zouden zijn; dat hij haar zooveel schoonheid in lijn en vorm laat bewonderen; en hij bood vervolgens een oorkonde aan met het verzoek, dat dr. Cuypers zou bedenken, dat hij zelf een levend monument is voor Neerland's glorie.

Deze oorkonde, door den architect der commissie, den heer De Hoog geteekend, is gevat in een kleurigen rand, waarin bovenaan de Munsterkerk te Roermond, het kasteel De Haar en de Dom te Mainz zijn afgebeeld. Drie werken dus waarin dr. Cuypers zijn talent van restaureeren heeft bewezen.

Namens de afd. Bouwkunst van de Technische Hoogeschool sprak, — zijn collega prof. Klinkhamer verontschuldigend, — prof. Henri Evers, die zich verheugt in de kracht tot arbeiden, nog thans aanwezig in den hervormer, niet alleen van de Nederlandsche kerkelijke kunst, maar die de heele architectuur in nieuwe goede, reëele, rationeele banen heeft geleid, tegen convention en sleur in, die, krachtige persoonlijkheid, geniaal talent in het volle leven gestaan heeft; die ons vaderlandsch materiaal, de baksteen, weer tot eer heeft gebracht; die school heeft gevormd, maar niet in engen zin, waar hij zijn leerlingen zich heeft laten ontwikkelen tot persoonlijkheden.

Prof. Evers wenschte dr. Cuypers dat hij, evenals zijn voorganger Michel Angelo, in wiens meesterwerk, de St. Pieter te Rome, hij den morgen van zijn 80en verjaardag heeft doorgebracht, zijn 9e kroonjaar zal beleven.

Namens de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst sprak daarna de heer F. W. M. Poggenbeek, die er aan herinnerde, hoe niettegenstaande het verschil van gevoelens, dat er tusschen den jubilaris en de Mij. tot Bev. der Bouwkunst vaak in kunstzaken heerschte, de Mij. steeds groote achting voor het talent van Dr. Cuypers gevoelt en hem van harte met dit feest komt gelukwenschen en nog vele jaren van gelukkige werkzaamheid toewenscht.

Vervolgens sprak voor de Ned. Ver. voor Ambachts- en Nijverheidskunst, de heer H. Ellens, die dr. Cuypers dankte dat hij de kunsten, welke de leden dezer vereeniging beoefenen, weer tot eere heeft gebracht en den weg gewezen waarlangs zij wellicht zullen komen tot grooten bloei. Hij verzocht dr. Cuypers het eerste Lid van Verdienste der vereeniging te zijn, waartoe dr. Cuypers zich bereid verklaarde.

Toen sprak namens het hoofdbestuur van den Kath. Kunstkring „De Violier" de heer Anton Averkamp, die getuigde van den eerbied dezer vereeniging voor dr. Cuypers' palstaan, dikwijls te midden van tegenwerking; van haar bewondering voor zijn werken; van haar verknochtheid voor zijn steun, met raad en daad bewezen. Hij wenschte dr. Cuypers, dat God hem nog lang mocht sparen voor zijn gezin, zijn kunst, zijn vaderland.

Toen dankte dr. Cuypers. Hij had deze hulde aan zijn eenvoudig werken niet gewenscht; hij had slechts zijn plicht gedaan. Meester wilde hij niet genoemd worden, hij beschouwde de kunstenaars als zijn broeders. En bij alle verschil van meening tusschen kunstenaars, streven zij allen naar het Schoone, het Goede en Ware.

Toen verklaarde de heer Berlage de tentoonstelling voor geopend en ging men haar bezichtigen.

WOONHUIS EN ATELIER TE ROERMOND.
MDCCCL-MDCCCLI.

Op de tentoonstelling zelve hopen we uitvoeriger in ons blad terug te komen. Het zij voldoende hier te zeggen, dat zij eenige zalen van het Stedelijk Museum vult, en werk te zien geeft, vanaf de beginperiode van Dr. Cuypers' loopbaan tot op heden; een tijdperk dus van meer dan een halve eeuw werkzaamheid. De tentoonstelling geeft zoowel schetsen en ontwerpen van Dr. Cuypers' eigen hand, als onder zijn leiding uitgevoerde details enz. van alle takken van klein-kunst; ook vele beeldwerken uit de ateliers te Roermond zijn aan de wanden tentoongesteld, verder fresco's, tapijten, decors en vele andere werken. Ook zijn er vóór-projecten van Cuypers' hoofdwerk: het Rijksmuseum, die zeker door ons, beoefenaars der bouwkunst, om hunne bijzondere beteekenis voor de geschiedenis onzer vaderlandsche architectuur, de grootste belangstelling waardig zullen gekeurd worden.

De tentoonstelling zal ongetwijfeld veler belangstelling wekken.

De cliché's zijn ontleend aan den rijk geïllustreerden catalogus der tento-stelling.

PRIJSVRAAG RAADHUIS HILVERSUM.

Van de heeren Verschuyl en de Groot, zenders van het bekende adres inzake deze prijsvraag ontvingen we het navolgend schrijven:

In de plaatselijke bladen hebben wij onze opvatting omtrent deze prijsvraag verdedigd en wilden dat stukje ook U ter opname zenden, toen ons in een Duitsch tijdschrift onderstaand artikeltje in het oog viel, dat onze meening omtrent algemeene prijsvragen zoo juist wedergeeft, dat wij het hier vertaald laten volgen:

„Ter gelegenheid van de tentoonstelling van ontwerpen, ingekomen voor een volksschool in „Bensheim aan de Bergstrasse moet nog weer eens herinnerd worden aan de verspilling van nationale arbeidskracht. Het betreft hier den bouw van een volksschool met 16 lokalen waarvan de kosten mogen bedragen pl.m. 200.000 Mark. Op deze prijsvraag kwamen in 325 ontwerpen; drie hiervan werden bekroond, één aangekocht, zoodat 321 mededingers met leege handen naar huis werden gestuurd.

Door elkander gerekend bestond iedere inzending uit 8 teekeningen, zoodat in dezen wedstrijd 2600 teekeningen werden ontvangen.

KERK TE EINDHOVEN (NOORD-BRABANT)
MDCCCLIX.

Iedere vakman zal zich de vraag stellen bij het vernemen dezer cijfers: „Was het nu werkelijk noodig voor een dusdanig gebouw in een kleine plaats zooveel handen en hoofden in beroering te brengen, was het niet mogelijk geweest deze prijsvraag in begrensden vorm uit te schrijven, of wel daarvoor een vakman aan te wijzen in de plaats zelve of in den omtrek, iemand die door reeds uitgevoerde werken getoond heeft in zijn vak bekwaam te zijn?

In het belang van den architectenstand in het algemeen, moet tegen een dergelijke verspilling van arbeidskracht front gemaakt worden. 325 Bouwkundigen werden gedurende maanden gedeeltelijk onttrokken aan hunne werkzaamheden of betrekkingen, zonder daarvan eenig ander voordeel te hebben dan eenige meerdere geoefendheid in 't teekenen."

Het zou aanbeveling verdienen, dat vaklieden, die in dergelijke gevallen werden aangezocht om advies te geven of zich voor juryleden disponibel te stellen, de desbetreffende personen er opmerkzaam op maakten, dat zulke onderwerpen zich door hun omvang en aard niet eigenden voor een algemeene prijsvraag."

Commentaar op bovenstaand artikel is meenen wij onnoodig, het schijnt wel alsof het provincialisme in groote Duitsche steden ook al ingekankerd is.

E. VERSCHUIJL.

Hilversum 5 Juni 1907. C. DE GROOT Jzn.

Is het bovenstaande al, wat de inzenders op onze beschouwing van de vorige week hebben te antwoorden?

We wenschen daartegenover dan op te merken, dat het ons aangenamer geweest ware, het door hen-zelf in de plaatselijke bladen geplaatste stukje te ontvangen, dan bovenstaand uit het Duitsch vertaalde bericht, dat hun blijkbaar zoo juist te stade komt.

Natuurlijk! Alle dingen hebben twee kanten. En dat soms op ongeoorloofde wijze misbruik gemaakt wordt van

KERK TE WIJTGAARD (FRIESLAND).
MDCCCLXX.

de voorliefde veler bouwkundigen tot het mededingen aan prijsvragen is ongetwijfeld waar. Ook wij komen dikwijls waar dat noodig is tegen een dergelijk speculeeren op anderer werkkracht op. Maar dit alles neemt niet weg, dat het mededingen aan prijsvragen steeds het voornaamste middel was en is, om de beste werken en krachten naar voren te doen treden. Dit weten de inzenders natuurlijk even goed als wij.

Het is wel eigenaardig, dat er vele architecten gevonden worden, die, zoodra zij, op welke wijze ook, eenige bekendheid gekregen hebben, zich plotseling tegen prijsvragen kanten gaan. Zelfs ziet men dat soms van architecten, die zelve hun reputatie aan het winnen van een of andere bekende prijsvraag te danken hebben. Is dit nu louter menschlievendheid van dezen om hun collega's onnoodig werk te besparen? Of is er iets anders? —

De heeren Verschuyl en De Groot behooren, blijkens het bovenstaand stukje, tot de menschlievende collega's, die hun protest inzake de prijsvraag Hilversum ten slotte uitsluitend in het belang hunner Nederlandsche collega's bedoelen. Bijzonder jammer is het echter, dat zij met hun betoog niet voor den dag gekomen zijn bij de in den loop van 't vorig jaar gehouden nationale prijsvraag voor 't Raadhuis te Zeist; hun menschlievendheid ware dan in een schitterender daglicht verschenen.

We zullen er verder maar het zwijgen toe doen en voor het overige naar ons stukje van de vorige week verwijzen. Ons oordeel over het optreden dezer beide Hilversumsche architecten is geenszins door hun laatste beschouwing gewijzigd. Integendeel, hoe langer we erover denken, hoe bekrompener we hun optreden vinden.

HET DAMVRAAGSTUK,
door K. van Rijsse Jr.

V.

e. De bebouwing (ombouwing en stoffeering) van het Damplein.

Wij eindigen ons laatste vervolgartikel met de bewering, dat de plein-vorm niet in overeenstemming is met het wezen van den Dam. Datzelfde nu moet ook gezegd worden van de Dam-ombouwing.

Toen ik het wezen van den Dam definieerde als Centrum van verkeer, heb ik daarbij het woord historisch weggelaten, wijl dat mij zou gebracht hebben op het terrein, door mij onder sub e genoemd: de bebouwing van het plein, dat echter een afzonderlijke behandeling vereischt.

Niettemin moet dat woord historisch er wel degelijk bij genoemd worden. Het wezen van den Dam toch is niet maar uitsluitend middelpunt van verkeer, maar in den meest volstrekten zin des woords is het een historisch middelpunt. En zelfs is daarmede nog niet genoeg gezegd. Want er zijn in Amsterdam wel meer historische verkeerscentra aan te wijzen. Doch — en hier spreekt het verschil; voor den Dam geldt die definitie in zoo gansch bijzonderen zin.

KERK VAN O. L. VK. ONBEVL. ONTV. („DE POSTHOORN"), AMSTERDAM. MDCCCLX—MDCCCLXIII.

Aan dat plekje grond toch ontleent de hoofdstad haar naam; het is ongerwijfeld het oudste plein der stad; het heeft in den loop der eeuwen zijn suprematie boven andere middelpunten weten te behouden; terwijl op en aan dat plein de geschiedenis is gemaakt en afgespeeld, die de stad tot Amsterdam maakt.

Tot het wezen van den Dam behoort dus ook dat „meest-merkwaardig-historisch middelpunt zijn" van de beroemde stad aan Amstel en IJ. Zal nu de Dam als zoodanig tot den nazaat spreken, dan moet dat duidelijk uitkomen in de stoffage, maar voornamelijk in de ombouwing van het plein.

Nu wil ik dadelijk toegeven, dat deze maatstaf nog al tamelijk ideaal genomen is en dat er maar weinig pleinen in Europa zijn — maar ze zijn er dan toch — die aan dezen eisch kunnen voldoen.

In de meeste gevallen legt men zich maar bij het onvermijdelijke neer. Vooral in de twee eeuwen, die aan de onze vooraf gingen, is behoorlijke controle maar al te dikwijls verwaarloosd, en dat is nu eenmaal onherstelbaar. Om toch de particuliere eigendommen aan een historisch plein te willen verbouwen, alleen om met die historie op goeden voet te komen, is wel wat veel gevergd. Het is wel al reeds op een enkele plaats voorgekomen, maar daartoe was men dan ook door buitengewone omstandigheden gedrongen.

In zulk een buitengewone omstandigheid nu verkeert thans ook de Dam.

Deze kwestie van bebouwing hier in verband met het Damvraagstuk ter sprake te brengen, zou dan ook een slag in de lucht zijn, zoo niet in de voorgaande artilen was aangetoond, dat Amsterdam zijn bij uitnemendheid historisch plein toch aan alle kanten zal moeten uitbreiden en verbouwen; door welke buitengewone gelegenheid ook voor den Dam thans de kans gunstig staat, het boven voorgehouden ideaal nabij te komen.

Dat de huidige Dam nu van dat ideaal verwijderd is, zal zeker wel door niemand worden tegengesproken.

Ik ding niets af op de meerdere of mindere architectonische waarde van enkele gebouwen van den lateren tijd, doch voor wat aan de historie herinnert præsteert de Dam niets dan het Paleis en de Nieuwe Kerk; de laatste dan nog leelijk toegetakeld. Van al het schoone, typisch-Amsterdamsche, dat de Dam is bijna niets meer over.

Het Commandants-huis toch kan als zoodanig niet in aanmerking komen, en het eenige fragment uit den bloeitijd (het poortje c.a. aan den Vijgendam) behoort lang niet tot de voortreffelijke typen; het zou ook, na verdwijning van het Commandants-huis aan 'n plein gekomen, toch veel te gedrukt blijken; en bovendien is het zoo bouwvallig geworden, dat de waarde ervan door den Dam thans tamelijk twijfelachtig mag heeten. (Herbouw in een der toegangen van den Oostelijken Damhoek, of in een der aangrenzende straatgedeelten, is misschien de beste oplossing.)

En de stoffage, welke functie heelemaal alleen door „Naatje met één arm" wordt waargenomen? Ai mij! „Aan het verlies van België is dit product gewijd", zoo zong architect Sleurs). En terecht, want een product is het in de slechte beteekenis van het woord; en de gebeurtenis die aan dat poovere monument het aanzijn gaf?..... We zullen er maar liever het zwijgen toe doen. Hoe eerder dat stukje kunst verdwijnt, hoe beter voor onze historische en voor onze aesthetische reputatie.

Niet alleen moet echter van de bestaande Dam-ombouwing getuigd worden, dat ze niets verdienstelijks heeft ten opzichte van den historischen grond, dien ze omsluit. Zonder twijfel moet ook erkend, dat ze voor den Dam, uit een aesthetisch oogpunt beschouwd, een zeer gevaarlijke zijde heeft.

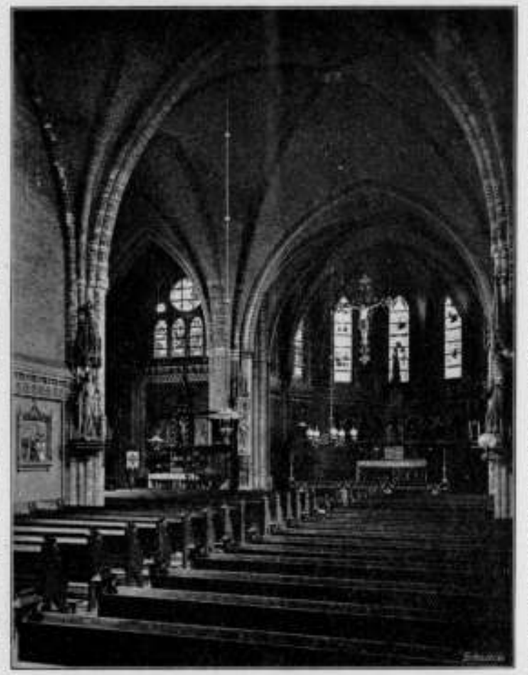
De bestaande gebouwen van de oudere soort zijn tamelijk kalm en onder de nieuwere is gelukkig nog niets, dat zich bepaald schreeuwerig op den voorgrond dringt. Maar wie of wat verzekert ons, dat we niet over één of twee jaar een koude rilling zullen oploopen, als we op den Dam aangeland ons geplaatst zullen zien voor een schitterend „waarenhaus", of voor een paar glazen kasten à la Kreijmborg, of voor een het het Paleis in de schaduw stellenden „skyscraper"?

Nietwaar, dat zou toch geen te prefereeren gezelschap zijn voor Van Campen's Raadhuis?

Het is waar, we hebben een aesthetische commissie, maar het is nog zeer de vraag, of die in staat zal zijn, dat gevaar voor den Dam duurzaam te bezweren.

„Voor den Dam" zeg ik! Ja, want dien heb ik daarbij meer bijzonder op het oog.

Hoe bedenkelijk ook, maar tegenhouden kan ook die commissie niet den stroom, die uit den drang des tijds opkomt. Trouwens, dat zou ook niet eens zijn aan te bevelen; ook Amsterdam zal met zijn tijd mee moeten. Met een beetje stuur en richting geven in de uiterlijke schoonheid en compositie, zal de grens voor die commissie dan ook wel bereikt zijn.

KERK TE WIJTGAARD (FRIESLAND). MDCCCLXX.

Voor het meest-merkwaardig-historisch middelpunt der Hoofdstad (den Dam) moet echter een uitzondering gemaakt.

Laat de 20e eeuw in alle hoeken van Amsterdam, waar het haar gelust, zulke gewrochten oprichten, als ze meent dat door de eischen haars tijds gevorderd worden, (gecontroleerd door de aesthetische commissie) maar, laat tenminste den Dam, mede uit eerbied voor het Paleis, gewijde grond blijven. Daar behoort aan den tijdstroom een beslist „hands off" te worden toegeroepen.

Om dit kwaad radicaal den pas af te snijden, is de beste weg, dat de Gemeente eigenaresse wordt van al de aan den Dam gelegen perceelen. Door de in uitzicht gestelde en nog te verwachten onteigeningen, tot verbetering der toegangen, zal daaraan al niet zoo veel meer ontbreken. Om zeker van de zaak te zijn, verdient het aanbeveling, dat de stad ook nog de weinige resteerende eigendommen in haar bezit krijge.

Niet alleen zal dit nog niet zoo'n kwade geldbelegging blijken te zijn, maar — en dit is hoofdzaak — alleen dan hebben we zekerheid, dat het Paleis een passende omgeving kan bereid en bestendigd worden.

Dit woord „passende omgeving" vereischt nog eenige toelichting.

Omdat deze uitdrukking in meer dan een zin gebruikt kan worden, is het begrijpelijk, dat zij nog al eens aanleiding geeft tot misverstand. En daar ik, hetgeen hiermee door mij wordt bedoeld, voor den Dam van zeer groot belang acht, zou het mij spijten, als ik in dezen werd misverstaan

Die expressie passende omgeving is zoo gemakkelijk gezegd en klinkt zoo veelbeteekenend, dat zij — evenals zoo vele harer zusteren — ook nog al eens misbruikt wordt. Als men b.v. spreekt van den eventueelen bouw van het Vredes-paleis temidden van een plantsoen (Zorgvliet, Koekamp of Boschjes) en dan als eisch stelt, „dat het gebouw zal passen bij die omgeving", dan zou ik toch wel eens een verklaring willen hooren, wat men daarmede nu toch eigenlijk bedoelt. Ik dat verband maakt het op mij ook den indruk van een „gemeenplaats".

In de meeste gevallen wordt die uitdrukking gebruikt in den zin van overeenkomend genre. Zoo wordt het blijkbaar ook opgevat door den heer Weissman, als hij zegt2): „'s Werelds achtste wonder verdient ongetwijfeld den lof, die er door tijdgenoot en nageslacht aan „werd toegezwaaid. Maar met zijn omgeving is het „nooit goed in overeenstemming geweest. „Een gebouw als dit paste niet op een plein, „als de Dam was en is." (Ik spatieer.)

Het komt mij echter voor, dat we hier meer te doen hebben met een uiting van persoonlijken smaak (waarover niet valt te twisten) dan met een vaststaand feit of erkenden regel. Ik wil er tenminste (juist in dit verband) de aandacht op vestigen, dat de bewering in de laatste twee zinnen in niet geringe tegenspraak is, met wat men bijna overal elders ziet. Denk b.v. onder de honderde voorbeelden aan de St. Anthonius-waag op de Nieuwe Markt, aan de Ridderzaal op het Binnenhof, aan het Raadhuis te Middelburg, aan Raad- en Broodhuis op de Markt te Brussel, aan de Madeleine te Parijs, aan het Dogen-paleis

naast de Marcus-kerk en tegenover het Koninklijk paleis te Venetië, aan..... maar waartoe meer?

Van geen dezer, in genre met hun omgeving verschillende bouwwerken, heb ik ooit gehoord, dat ze bij die omgeving niet passen.

En de bouwmeesters van onzen tijd hebben met dien eisch evenmin rekening gehouden. Denk maar, om bij Amsterdam te blijven, aan het Paleis voor Volksvlijt, het Rijksmuseum, het Centraal-Station, de Nieuwe Beurs, enz.

Ja ik zou haast zeggen, noem mij eens een half dozijn openbare gebouwen van ouderen of meer recenten datum, die aan dien eisch w e l voldoen.

Dat verschil in genre acht ik voor mij dan ook geen fout, maar een deugd, die den totaal-indruk wel degelijk ten goede komt.

Ik geef gaarne toe, dat er iets hapert tusschen het Paleis en zijn omgeving. Die misstand komt echter niet voort uit het verschil in genre met de ombouwing, maar uit den bekrompen vorm van het voorplein.

Neen, als ik spreek van een p a s s e n d e o m g e v i n g voor het Paleis, dan bedoel ik er slechts dit meê:

Aan den Dam staan gelukkig nog een tweetal onzer meest merkwaardige monumenten (het Paleis-Raadhuis en de Nieuwe Kerk), die elk op zijne wijze aan Amsterdamsch historie geen geringen luister bijzetten. Daar nu de Dam om redenen van practischen en aesthetischen aard toch verbouwd moet worden, omring nu dat plein (ook voor het overige) met particuliere en een paar openbare gebouwen in vormen, in kunstuitingen aan die rijke geschiedenis ontleend; opdat ook in dat opzicht het uiterlijk van den Dam overeenstemme met zijn wezen: h e t h i s t o r i s c h e m i d d e l p u n t v a n A m s t e r d a m.

(W o r d t v e r v o l g d.)

---

1) De villa Silberstein, door Ha-Zee. Blijspel opgevoerd in den feestavond van „A. et A." 19 Jan. 1884.

2) Oud-Amsterdam, door A. W. Weissman, in de „Groene" van 21 Octob. 1906.

PRIJSVRAGEN, DOOR DE VEREENIGING „BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP" TE ROTTERDAM, UITGESCHREVEN IN 1907.

1ste Prijsvraag.

Een Café-Restaurant.

Het gebouw wordt verondersteld te staan aan eene breede straat, in eene groote stad, op een aan 3 zijden ingebouwd terrein, breed, van erfscheiding tot erfscheiding, 20 M., diep 30 M. Van dit terrein mag slechts het voorste 3/4 gedeelte ter volle hoogte bebouwd worden, van het overblijvende achtergelegen 1/4 gedeelte mag slechts 1/2 der oppervlakte ter hoogte van de beganegrondsverdieping bebouwd worden. De zijmuren staan op erfscheiding. De gevel mag niet binnen de rooilijn gebouwd worden. Balcons of erkers mogen aangebracht worden mits te zamen geen grootere breedte dan 1/3 van den gevel beslaande en tot geen grooter oppervlakte dan gezamenlijk 7 M2., terwijl de uiterste punten van deze balcons of erkers moeten blijven binnen een vertikaal vlak, dat door de erf-scheidslijn gaat en een hoek van 30° met het rooilijnvlak maakt.

ST. JACOBUSKERK TE 'S GRAVENHAGE.
MDCCCLXXV.

Het gebouw moet bevatten:

a. Een kelderverdieping over een gedeelte der oppervlakte waarin moeten zijn gelegen: de noodige kelders voor proviand, wijn, hier en de inrichting der centrale verwarming met kolenbergplaats voor minstens 200 H.L. cokes. De bierkelder moet zoo na mogelijk onder het buffet gelegen zijn en van geïsoleerde wanden, vloer en soldering voorzien zijn.

b. Eene begane grondverdieping, waarin gelegen:

1. een hoofd-entrée met daaraan grenzende vestibule met hoofdtrap naar de beide verdiepingen;
2. een café- tevens restauratie-zaal, en daaraan grenzende
3. een biljartzaal met ruimte tot plaatsing van minstens 4 billarts;
4. een buffet in de café-zaal met daaraansluitende
5. een buffetkamer met spoelhoek, en een dienstrap en spijzenlift, welke beide in verbinding staan met de kelders en de na te noemen keuken, enz.;
6. een bureautje voor den chef;
7. eene telefooncel;
8. een toilette voor Heeren, bevattende 4 urinoirs, 2 W. C. en 2 of 3 handwaschgelegenheden, en een dito voor Dames, bevattende 3 W. C. en 2 of 3 handwaschgelegenheden;
9. een afzonderlijken toegang van buiten met trap naar de woning van den restaurateur.

c. Eene eerste verdieping, bevattende:

1. eene groote vergaderzaal van minstens 120 M2, oppervlakte met gelegenheid voor het opslaan van een klein tooneel en verder 2 kleedkamertjes;
2. twee kleine vergaderzalen, onafhankelijk van elkander en van de voorgenoemde zaal te bereiken van uit de trap-vestibule;
3. een garderobe voor zaal 1;
4. een buffetkamer, waaruit de drie zalen bediend kunnen worden en die met een lift in verbieding staat met de keuken en den kelder;
5. toiletten voor Dames en Heeren;
6. woning voor den restaurateur, bevattende 3 ruime woonkamers, 3 slaapkamers, badkamer, trap, W. C. en verdere accessoires, van welke vertrekken er echter eenige op de tweede verdieping kunnen liggen.

d. Eene tweede verdieping, bevattende:

1. twee vergaderzalen;
2. eene ruime keuken met bijkeuken;
3. linnenkamer en bergplaats voor service met de gevorderde kasten;
4. 6 slaapkamers voor inwonend personeel;
5. garderobe, toiletten enz.
6. bergplaatsen.

Verder kunnen alle gewenschte accessoires, die voor de exploitatie van de inrichting waarde kunnen hebben, ook al zijn zij niet genoemd, aangebracht worden.

Verlangd worden: de verschillende platte gronden, den voorgevel en minstens 2 doorsneden, alle op eene schaal van 1 à 100;

een detail van den gevel, schaal 1 à 20;
een detail van het interieur der café zaal, schaal 1 à 20.

Uitgeloofd worden:

Een eerste prijs: Zilveren Medaljе met Getuigschrift der Vereeniging, benevens f 70,—.
Een tweede prijs: Bronzen Medaljе met Getuigschrift, benevens f 30,—.
Een derde prijs: Getuigschrift der Vereeniging.

2de Prijsvraag.

Een Vereenigingsgebouw op een Sportterrein.

Het gebouw bestaat uit twee verdiepingen en moet geheel vrijstaand worden geprojecteerd.

Als materialen mogen worden gebruikt hout of hout met steen.

Het gebouw moet bevatten op den begane grond, welke pl.m. 0.40 M. boven het terrein is gelegen:

a. Eene restauratieruimte met buffet en spoelkamertje pl.m. 50 M.2
b. Een kleedlokaal pl.m. 40 M2.
c. Een kleedlokaal pl.m. 20 M2.

N.B. In een of beide lokalen moet een aantal wandkasten aanwezig zijn (pl.m. 30) voor het bergen van kleederen enz., groot ongeveer 0,40 × 0,40 M. bij eene hoogte van minstens 1,80 M., benevens voldoende kapstokruimte.

d. Een waschlokaal pl.m. 25 M2., voorzien van hand- en voetwaschbakken, douche's enz.
e. Toiletten voor Dames en Heeren.
f. Bergruimte voor materieel van dagelijksch gebruik, van buitenaf bereikbaar, pl.m. 5 M2.

Op de verdieping moeten gelegen zijn, eventueel in de kap ingebouwd:

a. Eene bestuurskamer,
b. Een vertrekje voor de pers, met zooveel mogelijk glazen wandoppervlak, hetwelk een ruim uitzicht over het geheele terrein moet geven.

Het gebouw moet geheel of gedeeltelijk zijn omgeven met eene veranda.

Gevraagd worden:

Plattegrond, 2 gevels en eene doorsnede op eene schaal van 1 à 50.
Een schetsperspectief.

Uitgeloofd worden:

Een eerste prijs: Zilveren Medaljе met Getuigschrift der Vereeniging, benevens f 35,—
Een tweede prijs: Bronzen Medaljе met Getuigschrift, benevens f 15,—
Een derde prijs: Getuigschrift der Vereeniging.

3de Prijsvraag.

Fotografische opnamen van achttiende eeuwsche Rotterdamsche gevels, gedeelten daarvan of interieurs.

Het aantal in te zenden foto's is onbeperkt. De ingezonden foto's of vergrootingen naar originecle opnamen moeten minstens eene afmeting hebben van 13 × 18 cM, en moeten afgedrukt zijn op mat papier, op carton opgezet en voorzien van onderschrift, aangevende het afgebeelde onderwerp, en verder vergezeld zijn van een op glanspapier opgeplakten afdruk voor de verzameling foto's van 18e eeuwsche kunst der Vereeniging »Bouwkunst en Vriendschap«.

De foto's moeten eigen werk van den inzender zijn en zullen beoordeeld worden behalve naar de artistieke waarde van het afgebeelde (architectonische waarde), ook naar de techniek, waartoe de jury zal worden uitgebreid met twee fotografen door de Amateur Fotografen-Vereeniging »Rotterdam« nader aan te wijzen.

Als prijzen worden uitgeloofd:

Een eerste prijs: Zilveren Medaljе met Getuigschrift der Vereeniging.
Een tweede prijs: Bronzen Medaljе met Getuigschrift der Vereeniging.
Een derde prijs: het Getuigschrift der Vereeniging.

Algemeene Bepalingen.

De behandeling der teekeningen is vrij, doch moet duidelijk en nauwkeurig zijn. Zij mogen op carton opgezet, doch bij voorkeur n i e t in h o u t e n l i j s t e n g e s p a n n e n zijn en liefst g e e n g r o o t e r e afmeting hebben dan 75 × 110 cM.

Alle stukken ter beantwoording dezer prijsvragen worden vóór of op 15 N o v e m b e r 1907 vrachtvrij ingewacht aan het adres van den 1sten Secretaris, J o n k e r f r a n s s t r a a t 126.

Ontwerpen na dien datum ingezonden, tenzij dat aan het Bestuur afdoend kan aangetoond worden, dat dit buiten de schuld van den inzender mocht zijn geschied, blijven buiten beoordeeling.

De teekeningen moeten met een motto gemerkt zijn en verder vergezeld gaan van een gesloten brief, waarin naam, kwaliteit en woonplaats van den Ontwerper, en van een tweeden dito, waarin een correspondentie-adres vermeld is. Op beide brieven en couverts moet het motto der teekening voorkomen.

De ontwerper van eenig antwoord mag zich als zoodanig niet bekend maken vóór de uitspraak der Jury.

De Jury voor deze prijsvragen bestaat uit de Heeren:

HENRI EVERS,	Hoogleeraar te	Delft,
JAN STUIJT,	Architect	» Amsterdam,
W. J. HANKATH,	»	» Hilversum,
C. H. VAN DER TAK,	»	» Rotterdam,
H. v. d. KLOOT MEIJBURG,	»	» »

Wanneer geen antwoord ter volle bekroning kan worden voorgedragen, heeft de Jury het recht om het Bestuur »Bouwkunst en Vriendschap« voor te stellen de uitgeloofde prijzen op andere dan de bovenstaande wijze te verdeelen.

De Vereeniging behoudt zich het recht voor, gedurende 3 maanden na de publicatie van het Jury-rapport, alle of een gedeelte der antwoorden tot expositie af te staan aan andere Vereenigingen in ons land; gedurende dien tijd mag geen der ontwerpen gereproduceerd worden zonder toestemming van »Bouwkunst en Vriendschap«.

De Vereeniging heeft echter het recht de bekroonde antwoorden er reproductie aan te bieden aan de redactie van eenig plaatwerk, zonder dat zij gehouden zal zijn den bekroonde eenig honorarium daarvoor te betalen.

De ontwerpen zullen na dien tijd aan de correspondentie-adressen worden teruggezonden.

De uitspraak der Jury zal door het Bestuur door middel van de »N. R. C.« en de bouwkundige bladen bekend gemaakt en de antwoorden publiek tentoongesteld worden, nadat het Jury-rapport zal zijn gepubliceerd in de bouwkundige bladen.

De uitreiking der bekroningen zal geschieden in de Algemeene Vergadering der Vereeniging, die in Januari 1908 zal worden gehouden.

De deelname aan de beantwoording der prijsvragen is voor ieder opengesteld.

Namens het Bestuur,
P. A. WEELDENBURG, Voorzitter,
C. N. VAN GOOR, 1e Secretaris.

Rotterdam, 1 Juni 1907.

BERICHTEN.

PRIJSVRAAG HILVERSUM.

Door den heer J. P. H. de Man, Architect te Hilversum, benevens zeven andere collega's is aan den Raad een adres gezonden, waarin adhaesie betuigd wordt aan het adres der Architecten De Groot en Verschuijl om de prijsvraag voor een eventueel nieuw te bouwen Raadhuis plaatselijk uit te schrijven.

OPEN PRIJSVRAGEN.

Raadhuis voor Leuden. Inlevering 27 Augustus 1907. Mededeelingen in No. 52, 1906.

2de Serie prijsvragen van de Loo. Inlevering 30 Augustus 1907. Programma in No. 11.

A. et A. Omslag voor „de Architect". Inlevering 9 September 1907. Programma in No. 12.

A. et A. Dorpsschool en Afsluiting voorplein. Inlevering 4 November 1907. Programma in No. 12.

INFORMATIE-BUREAU
van den Bond van Technici,
Bureau: .. ..
Maaststraat 139, Rotterdam.

Ingeschreven sollicitanten.

18 Bouwk. Opz. Teekenaars	21 tot 45 jaar.	f 65	tot f 100	p. m.
7 » Opz. Uitvoerders	24 » 45 »	- 60	» - 90	»
4 » Teekenaars (aankom.)	18 » 25 »	-	» - 50	»
7 Waterb. Opzichters	24 » 30 »	- 70	» - 85	»
9 Werktuigk. Teekenaars	20 » 34 »	- 55	» - 100	»
2 Werktuigk.Opz. (Constructeur)	34 » 39 »	-	» - 100	»
1 Electrotechnikus	» 27 »	-	» - 70	»
1 Scheepsteekenaar	» 23 »	-	» - 50	»
4 Machinisten-Chef	28 » 39 »	- 75	» - 150	»
2 Leerares Werktuigkunde / 1 Leerares Timmeren	23 » 39 »	- 65	» - 100	»

TECHNISCH GEDEELTE

ONTWERP VAN EEN TUINSTAD,
DOOR M. P. DE CLERCQ.

(Vervolg.)

De ruimte daarvoor blijft dan voorloopig in het centrum gereserveerd, terwijl de bekroonde teekeningen in zeer groot aantal overgedrukt moeten worden, opdat ieder die villa's enz. in de tuinstad wil stichten daarvan een exemplaar kan krijgen. Zoodoende wordt reeds van meet af aan behoorlijk gezorgd voor een mooi architektonisch geheel van alle gebouwen der tuinstad, iets wat nu nog in geen enkele stad en evenmin in eenig dorp het geval is. Dit kon trouwens ook niet op de wijze, waarop de bestaande steden en dorpen allengskens verrezen zijn, doch is alleen uitvoerbaar bij een behoorlijk ontwerp van een tuinstad. Bijdat ontwerp daarvan, onverschillig hoe zulks zal wezen, dient men met dit groote lichtpunt toch vooral steeds rekening te houden!

Als gemeld, moeten de vier hoofdgebouwen of een geheel vrije ruimte omsluiten, of dicht bij elkander in plantsoen zijn gelegen, in beide gevallen op het ook reeds aangegeven centrale punt der tuinstad; daaromheen moet in elk geval weder plantsoen of tuinaanleg ten gebruike van iedereen wezen, met verschillende soorten mooie opgaande boomen, struikgewas en bloemen. Vruchtboomen bedoel ik er wel degelijk bij, want met de tegenwoordige opvatting om alle vruchtboomen buiten de algemeene wandelplaatsen te laten, moet vooral in een tuinstad gebroken worden.

Allerwege wordt tegenwoordig het vermeerderd gebruik van vruchten aanbevolen, als zoo uiterst bevorderlijk voor de goede gezondheid. Niet alleen nemen wij dit gaarne aan op het gezag van bevoegde deskundigen, doch het ligt toch waarlijk voor de hand ,dat een behoorlijk gebruik van het in ons eigen land gegroeide fruit, slechts heilzaam voor ons lichaam kan wezen. Welnu, waar juist de tuinsteden op bepaald sociaal belang aanspraak mogen maken, aangezien er het aantrekkelijke van het stadsleven door bevoogd wordt, met verbinding daaraan vooral ook van het gezonde en opwekkende buitenleven, zoo moet van meet af aan alles vooral in het oog gehouden worden, wat gemakkelijk, „bij het ontwerp", ter bevordering der volksgezondheid in den aanleg in te lasschen is.

Alle tuinen bij de huizen behoorende, wil ik daarom ook met vruchtboomen, heesters en planten voorzien en ter doorvoering van dit denkbeeld is het noodig, dat allerlei vruchten ook in de algemeene wandelplaatsen groeien.

Als reden waarom vruchten zoo weinig in plantsoenen en publieke wandelplaatsen voorkomen, wordt genoemd het minder mooie er van en het misbruik daarvan te vreezen door reeds onrijp afplukken, vooral door de jeugd.

Het eerste is eene kwestie van opvatting en daarover valt niet te twisten. Ik vind den bloei der vruchtboomen prachtig mooi en dubbel te genieten, omdat die bloei plaats heeft alvorens het groen, (zegge de bladen in het algemeen) nog tot eenigszins belangrijken wasdom is gekomen en er van bloementooi anders nog in het geheel niets valt te aanschouwen. Hoewel ik moet toegeven dat het geheel van appel-, peeren-, pruimenboomen, enz., na den bloeitijd niet zoo mooi is als kastanjes, eiken, linden, acacia's, enz., misstaat toch een groep vruchtboomen hier en daar als variatie bij het mooie houtgewas, inderdaad niet. Wanneer bij het ontwerp slechts van de alsdan bestaande gelegenheid gebruik wordt gemaakt, om die groepeering wat oordeelkundig aan te leggen, zal het later op volmaking en aanvulling van het natuurschoon aanspraak mogen maken.

En wat het rijp en onrijp afplukken betreft door onbevoegden, met name door kinderen, dit feit valt niet te loochenen, doch laat ons nu vooral tevens eens trachten, bij iets geheel nieuws ook verkeerde bestaande toestanden den kop in te drukken. Die afplukking van rijpe en onrijpe vruchten is waarschijnlijk een gevolg van het weinig bekend zijn der afplukkers met dien groei en wanneer nu in eigen tuintjes zoowel als in publieke wandelplaatsen, overal meer allerlei soort van vruchten te aanschouwen zullen zijn, zal de vernielzucht zeer zeker verminderen en waarschijnlijk gaandeweg geheel verdwijnen.

Ten bewijze van deze onderstelling strekke het feit, dat in de stad mijner inwoning (Haarlem) bij de meeste huizen, zoowel groot als klein, bloemen in de tuintjes zijn, terwijl in onze parken, bolwerken, plantsoenen, enz., tal van keurige bloemperken voor iedereen bereikbaar zijn, zonder voortdurende bewaking, wat natuurlijk niet mogelijk zoude wezen. En waarlijk het behoort tot de hooge zeldzaamheden, wanneer een der talrijke mooie bloemen, in onze bloemenstad aan de goede zorg van het publiek aanbevolen, door balladige handen wordt afgeplukt!

Hiermede meen ik dus voldoende te hebben aangetoond, hoe het plaatsen van vruchtboomen enz. in dit ontwerp, wel degelijk reden van bestaan heeft. De aanleg van het plantsoen en harmonische afwisseling daarbij met vruchtboomen, perken bessen- en framboezenstruiken b.v. omgeven met randen van aardbeienplanten, enz., laat ik gaarne aan daartoe bevoegden over, aangezien de strekking van dit ontwerp van een tuinstad alleen de algemeene bijzonderheden beoogt.

Echter wil ik bij het bezit van vruchtboomen er nog even op wijzen, hoe 't later van groot nut voor eigenaren daarvan kan wezen, ook te waken tegen het vernielen der vruchten door allerlei insecten, die daarop gretig azen, vooral ook ten nutte der liefhebbers, dat wil zeggen der eigenaren of gebruikers, die het tuinieren er uit liefhebberij bij waarnemen. Die insekten zijn grootere vijanden dan menigeen onderstelt, van daar de mededeeling hier op hare plaats, dat in de aan velen goed-bekende (doch van zelf aan menigeen nog geheel onbekende) brieven van „Nelis" in het „Algemeen Handelsblad", in December 1907 en Januari en Februari 1907, velerlei middelen aan de hand worden gedaan, om verschillende vruchtboomen tegen schade door insekten te vrijwaren.

De hoegrootheid van het plantsoen in het centrum der tuinstad, laat ik aan belanghebbenden over, doch bedoel zulks zoo groot en mooi mogelijk te maken, want het moet als het ware een cachet aan de geheele tuinstad geven.

Dat centrumplantsoen, in vierkanten, ovalen, ronden of anderen vorm, met zeer breede toegangswegen naar de hoofdgebouwen er in, moet geheel begrensd worden door eenen hoofdweg flink met boomen beplant, waaraan de mooiste en grootste landhuizen en villa's der geheele tuinstad, aan de buitenzijde van dien hoofdweg, gebouwd zullen worden.

Al die hoofd- en voornaamste wegen, dienen vooral zeer ruim en breed te zijn, opdat bij de grootst mogelijke uitbreiding der tuinstad, het verkeer gemakkelijk blijve. Als liefhebber van wandelen, begin ik met aan beide zijden van zulke wegen, flinke voetpaden te wenschen en zou voor fietsers, rijtuigen, enz. en automobielen ieder afzonderlijke wegen verlangen, bijgevolg drie flinke rijwegen in het midden, allen onderling afgescheiden door rijen boomen en ter weerszijden begrensd door ruime voetpaden.

Aan dien hoofdweg rondom het omschreven centrum, mogen alleen mooie, groote, eerste klasse landhuizen of villa's gebouwd worden, doch de bouw daarvan is eerst te verwachten nadat de geprojecteerde tuinstad reeds grootendeels in eene werkelijke veranderd is, daarom moet de ruimte voor bedoelde prima villa's voorloopig daartoe worden gereserveerd. En zulks ter diepte naar verkiezing, waarbij ik aangeef als mijn denkbeeld die diepte dubbel te stellen van de gedachte diepte voor een dusdanig terrein.

De genoemde centrumweg, n.l. het centrum begrenzende, hetzij rond, ovaal, vierkant of anders loopende, moet voorts eenen parallelweg hebben, die natuurlijk in evenredigheid grooter wordt, gelegen rondom de genoemde dubbele villaterreinen, welke laatsten dus allen uitkomen aan een der twee centrum-hoofdwegen.

Alvorens verder te gaan, zij hier nog even aangestipt, dat deze twee- en nog later te noemen centrum-wegen, (wegen rondom het centrum loopende en steeds verder daarvan verwijderd) op verschillende punten doorsneden worden door gelijke hoofdwegen als hier bedoeld, zijnde twee voetpaden aan weerskanten en in het midden drie rijwegen, n.l. een voor fietsen, een voor rijtuigen enz. en een voor automobielen, die van de uiterste grenzen der tuinstad, b.v. op 4 punten, met slechts kleine bochten op het centrum uitloopen.

Doch nu komen we terug op het gereserveerde terrein voor de prima villa's. Hier en daar zal er gaandeweg een gebouwd worden, waarvoor volgens de thans bestaande gewoonte, de kooper alleen aan de diepte is gebonden, doch zooveel strekkende meters aan den weg kan krijgen als hij verkiest. Met deze gewoonte wensch ik echter in de tuinstad te breken. (Wordt vervolgd.)

OVER DE NADEELEN VAN WATERDICHT-PLEISTERWERK.

Vele practici meenen in vele gevallen, waarin eene doorvochting van het muurwerk van buitenmuren aan het vochtig worden der tapijten of binnenversiering wordt waargenomen, in 'n waterdichte bemetseling (bepleistering) een universeel geneesmiddel te hebben gevonden. Zij maken daarmede echter vaak het euvel nog erger, want menigmaal is het verreweg minder de vochtigheid der lucht, welke deze verschijnselen te voorschijn roept dan wel veeleer òf opstijgende bodemvochten òf wel hygroscopische bestanddeelen in het muurlichaam, welke uit de lucht water tot zich trekken. Bij beide oorzaken maakt men in de meeste gevallen de zaak niet beter, doch eerder nog slechter, wanneer men op de buitenzijde cement-bekleeding of zonder meer een Goudronverf aag aanbrengt. Vóór alles moet men daarbij in aanmerking nemen, dat op deze wijze elke luchtuitwisseling uit de binnenruimten, door de poriën van den buitenwand heen wordt belet. Het in het muurwerk aanwezige vocht zal dus, namelijk, wanneer deze ruimten verwarmd worden, in dampvorm zich met de binnenlucht vermengen.

Is deze daarmede verzadigd, dan slaat het water tegen de binnenzijde der steeds koeler wordende buitenwanden aan, en geeft niettegenstaande de van buiten aangebrachte waterdichte bekleeding toch aanleiding tot het vochtig worden van tapijten, behang of binnenbepleistering. Waar dus niet met onfeilbare zekerheid is aan te toonen, dat slagregens de wanden der woningvertrekken vochtig maken, zal zulk 'n waterdichte buitenbepleistering geen nut aanbrengen en eerder nadeel toebrengen. Het verkrijgen van 'n poreus muurlichaam zal derhalve in zulke gevallen het voornaamste doel moeten zijn en in den regel zal 'n ruwe kalkbepleistering van den buitenwand voor het droog maken van het vertrek verreweg gunstiger zijn dan dichte cementbekleeding.

Bij de verwarming der binnenruimten ontsnapt in dit geval de verwarmde lucht door de poriën in de buitenlucht en neemt op deze wijze de vochtigheid van het binnenmuurwerk met zich mede. Ook bij doorvochting der wanden door slagregens is 'n waterdichte pleisterbekleeding lang niet zoo voordeelig als leisteen-of baksteen bekleeding respect. dakbedekking. Door laatstgenoemde beschermingsbekleeding wordt steeds de luchtcirculatie door de poriën van het muurwerk open gehouden, welke daarentegen bij waterdichte bepleistering wordt gestoord. Door deze luchtuitwisseling wordt echter aan de lokalen een grooter, hygieinisch voordeel verzekerd en vochtigheid in het inwendige der muren zal alleen door deze circulatie op krachtdadige en gebrekenvrije wijze worden verwijderd.

DE AMBACHTS-SCHOLEN TE AMSTERDAM.

Aan het verslag der vereeniging „Maatschappij voor den Werkenden Stand afdeeling Ambachtsscholen" over het jaar 1906 is het volgende ontleend:

In het begin van dit jaar werd ter voldoening aan de wenschen van het gemeentebestuur in het gebouw der Hoogere Burgerschool aan de Mauritskade een avondteekenschool geopend, welke, evenals die in het schoolgebouw aan de Marnixstraat, slechts een tijdelijk karakter draagt. Het bestuur verloor in den heer C. B. Posthumus Meijes, die met het oog op zijn benoeming tot lid van den gemeenteraad aftrad, een man, die gedurende een groot aantal jaren met ernstige toewijding en warme belangstelling het werk der vereeniging heeft gediend. In zijne plaats werd benoemd de heer J. H. W. Leliman. In de vacature in het vorige jaar in ons bestuur ontstaan, door het bedanken van den heer J. de Koning is voorzien door de benoeming van den heer J. W. C. Tellegen.

1e Ambachtsschool, Weteringschans. Bij de eerste inschrijving voor nieuwe leerlingen gehouden in Januari en Februari 1906, meldden zich aan 107 adspiranten. Van deze trokken 3 zich intusschen terug en aangezien er slechts plaats was voor 56 leerlingen moesten 48 adspiranten wegens plaatsgebrek worden afgewezen,

De tweede inschrijving, gehouden in Juli en Augustus gaf 118 adspiranten. Dit aantal werd teruggebracht tot 109, omdat 9 zich inmiddels hadden teruggetrokken. Van dat aantal konden er slechts worden geplaatst 46, tengevolge waarvan 63 adspiranten moesten worden teleurgesteld.

Avondteekenschool voor handwerkslieden, in het gebouw der 1e ambachtsschool, Weteringschans. Voor den cursus 1906/07 werden gedurende de maanden Augustus en September ingeschreven 1313 adspiranten. Hiervan werden geplaatst: Op de hierboven genoemde school 565 op de hulpschool, Marnixstraat 262, op de hulpschool Mauritskade 212, totaal 1039, zoodat 274 adspiranten moetten worden afgewezen wegens plaatsgebrek.

2e Hulp-Vakteekenschool, in het gebouw der Hoogere Burgerschool, Mauritskade. Deze school werd op 2 Januari 1906 geopend. Er werd van dien datum af tot 15 Maart d.a.v. onderwijs gegeven aan 150 leerlingen, die in het laatst van 1905 nog waren opgeroepen. Met den nieuwen cursus, welke op 1 Octoter 1906 begon, werden geplaatst 212 leerlingen.

2e Ambachtsschool, Westerstraat. Het aantal adspiranten, dat zich aanmeldde bij de inschrijving in Januari en Februari 1906, bedroeg 123. Van vorige inschrijvingen verlangden nog 85 plaatsing. Van deze 85 werden er 75 op den 26en Februari tot de school toegelaten, nadat op 24 Februari 71 leerlingen wegens volbrachten leertijd waren ontslagen. In aanmerking genomen, dat van de nieuw-ingeschrevenen, die examen moesten doen, 6 niet slaagden, bleven er 127 adspiranten over, die tot de volgende opnamen moesten wachten.

Bij de tweede inschrijving, gehouden in Juli en Augustus, hadden zich aangemeld 110 adspiranten, terwijl er van vorige inschrijvingen nog 141 waren overgebleven. Van dezen gaven aan de oproeping een twintigtal geen gehoor, zoodat hun aantal werd teruggebracht tot 121, waarvan na het eindigen der vacantie op 27 Augustus, 57 tot de school werden toegelaten. Het aantal teleurgestelden bedroeg alzoo ditmaal 174.

Burger-Avondschool in het gebouw der 2e Ambachtsschool, Westerstraat.

De cursus, welke 1 October 1905 begon, eindigde met 154 leerlingen op ulto. Maart 1906, zijnde 11 leerlingen minder dan bij het begin. Voor den cursus 1906/07 werden ingeschreven 297 adspiranten, waarvan 99 oud-leerlingen. Van degenen, die zich aan het toelatings-examen dienden te onderwerpen, moesten 4 worden afgewezen wegens onvoldoend examen, zoodat 293 voor plaatsing in aanmerking kwamen. Er was plaats voor 190 leerlingen, zoodat 103 adspiranten wegens plaatsgebrek werden teleurgesteld. (Handelsblad.)

AMBACHTSSCHOOL TE UTRECHT. 1877—1907.

De Ambachtsschool te Utrecht zal dezer dagen het 30-jarig bestaan herdenken door het organiseeren van eene tentoonstelling van het in hoofdzaak gedurende den cursus 1906—1907 vervaardigde schoolwerk der leerlingen.

Deze tentoonstelling, welke van 7 tot en met 24 Juni zal worden gehouden, zal, evenals die in 1902, een juist denkbeeld geven van het onderwijs in zijn geheelen omvang.

In verband met de herdenking dezer gebeurtenis zullen eenige bijzonderheden omtrent de inrichting aan velen zeer zeker welkom zijn.

Op 1 April j.l. waren sedert de oprichting ingeschreven 3221 adspiranten, van welke 2543 als leerling werden geplaatst. Van dit aantal bezoeken heden nog 420 leerlingen de school. Van de overblijvende 2123 oud-leerlingen die de school verlieten, hebben 1337 den geheelen driejarigen cursus doorloopen, Aan 1184 hiervan kon na het jaarlijks in Maart gehouden eindexamen, het diploma worden uitgereikt. Aan het einde van dit 30-jarig tijdvak heeft de school dus 1184 gediplomeerde leerlingen afgeleverd. Het is voorzeker te betreuren, dat niet meer leerlingen den geheelen driejarigen cursus doorliepen. Voor 't meerendeel is dit echter te wijten aan de eerste jaren van het bestaan der inrichting, toen het vertrek tusschentijds nog al belangrijk was en daardoor het getal gediplomeerde leerlingen, in verhouding tot de geplaatsten, nog steeds wordt gedrukt. In de eerste 15 jaren was namelijk het tusschentijdsch vertrek gemiddeld 54 pCt. en in de laatste 15 jaren 16 pCt. van welke de laatste 5 jaren slechts 7 pCt.

In doorsnede genomen gaat het den oud-leerlingen bijzonder goed. De berichten, welke telken jare in Januari inkomen, zijn zeer gunstig te noemen. De meesten weten zich zelf in den winter, wanneer dikwijls slapte in de werkzaamheden heerscht, in hun werkkring te handhaven, zoodat het meermalen gebeurt, dat aan de telkens van patroons en fabrieken inkomende aanvragen om gediplomeerde oud-leerlingen niet kan worden voldaan

Ook over de verdiensten na het verlaten der school, hebben de oud-leerlingen niet te klagen. Gedurende de laatste jaren zijn deze voortdurend stijgende, hetgeen kan blijken uit de door de oud-leerlingen zelf ingevulde loonlijsten, die gedurende de tentoonstelling voor belangstellenden ter inzage zullen liggen. Deze lijsten toonen tevens aan, dat velen reeds kort na het verlaten der school, in staat zijn geheel in hun eigen onderhoud te voorzien, terwijl hunne loonen thans boven den gewonen loonstandaard staan.

Het spreekt wel van zelf, dat de meest intellectueel aangelegde knapen, die tevens bezield zijn met een ernstigen wil en eene loffelijke volharding het in den regel verder brengen dan gewoon ambachtsman. Zij vinden in den grondslag door het onderwijs gelegd, veelal een prikkel en gereede aanleiding tot verdere studie. Zoo verwierven dan ook enkele oud-leerlingen reeds op zeer jeugdigen leeftijd een acte M. O. teekenen, terwijl velen het diploma voor Bouwkundig opzichter, ingesteld door de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst te Amsterdam, het diploma voor opzichter bij den Rijkswaterstaat of eene acte L.o. handteekenen behaalden. Het zal geen bevreemding wekken, dat velen, in verband hiermede eene goeden werkkring hebben veroverd.

Dat het Ambachtsonderwijs zelf uit deze oud-leerlingen leerkrachten trok, is niet te verwonderen. Een der oud-leerlingen heeft het zelfs gebracht tot Directeur van een der grootste Ambachtsscholen in ons land. Van de overigen, die bij het onderwijs zijn geplaatst, zijn er thans nog 4 aan de Utrechtsche school zelve als leeraar verbonden. In dit opzicht heeft de school dus alle reden tot tevredenheid.

Het aantal leervakken is in den laatsten tijd belangrijk uitgebreid. Wat de practijk betreft, wordt thans onderwijs gegeven aan; a.s. Timmerlieden, Metselaars, Schilders, Meubelmakers, Machine-bankwerkers, Electro-technische bankwerkers, Instrumentmakers, Vuurwerkers, Huissmeden Hoefsmeden en Rijtuigsmeden; het onderwijs in de practijk wordt in verband met het ambacht gesteund door: draaien practijk op de open werkplaatsen en practische montage.

Het theoretisch onderwijs loopt over de navolgende vakken: Nederlandsche taal, ambachtsteekenen, vlakke meetkunde, lichaamsmeting, grondbegrippen der natuur- en werktuigkunde, theorie van het hoefbeslag, materialenkennis, beginselen der stoomwerktuigkunde, electriciteitsleer, projectieleer, schrijven van rondschrift, kennis van de courante bouwstoffen en benoodigheden, elementair vak- en vormteekenen, constructieleer, uitslaan, vakteekenen, vaktheorie, constructie-schetsen en vormteekenen.

Het onderwijzend personeel bestaat thans uit een 25-tal vakmannen. Wanneer men de jaarlijksche schoolverslagen nagaat, dan blijkt hieruit, dat, vooral gedurenden de laatste jaren nogal eenige mutatie in den boezem van dit personeel heeft plaats gehad. Hoewel dit voortdurend verwisselen van leeraren nu juist niet in het belang van het onderwijs is, kan men er toch vrede mee hebben, omdat het meerendeel de school heeft verlaten door benoeming in eene hoogere positie bij het vakonderwijs Reeds een 7-tal van het Personeel ging heen, om op te treden als Directeur eener Ambachtsschool hier te lande terwijl anderen benoemd werden tot leeraar aan inrichtingen voor kunst en wetenschap.

REINIGEN VAN GEBOUWEN DOOR STOOM.

Op het oogenblik trekt in Londen veel aandacht de nieuwe manier om gebouwen te reinigen en te verfrisschen met stoom. Men ziet drie of vier mannen op ladders, die een pijp, waaraan een lange brandspuitslang bevestigd is, richten op de muren. De stoom spuit en bruischt uit de pijp en verfrischt de muren zonder dat iets anders noodig is. Het maakt nog al geruisch, maar 't gaat snel. Een groot gebouw wordt in één dag verjongd.

Als men dit eens toepaste op 't Paleis op den Dam. (Handelsblad).

POORT IN DE SPINHUISSTEEG TE AMSTERDAM.

W. KROMHOUT Cz.

GEVEL VAN HET VOORMALIGE SPINHUIS TE AMSTERDAM.

VEERTIENDE JAARGANG, No. 24. ZATERDAG 16 JUNI 1906

ARCHITECTURA

ORGAAN V.H. GENOOTSCHAP ARCHITECTURA.ET. AMICITIA

BUREAU VAN REDACTIE: H. P. BERLAGE Nzn., Voorz., PAUL J. DE JONGH, Secr., H. WALENKAMP, W. KROMHOUT Czn., JOS. Th. J. CUYPERS, A. VAN BAALEN, B. VAN BILDERBEEK Ledem. — — — VASTE MEDEWERKERS: K. P. C. DE BAZEL, J. W. H. BERDAN en C. W. NIJHOFF REDACTEUR VOOR HET TECHNISCH GEDEELTE: L. ZWIERS — VALERIUSSTRAAT 64 TE AMSTERDAM.

UITGEVERS: J. VAN DER ENDT & ZOON MAASSLUIS. HET ORGAAN MET TECHNISCH GEDEELTE WORDT WEKELIJKS FRANCO TOEGEZONDEN AAN ALLE LEDEN VAN HET GENOOTSCHAP, DE JAARLIJKSCHE CONTRIBUTIE VOOR HET LIDMAATSCHAP BEDRAAGT: VOOR GEWONE LEDEN f 12.—. VOOR KUNSTLIEVENDE LEDEN f 10.—. VOOR BUITENLEDEN EN ASPIRANTLEDEN f 7.50.

STUKKEN EN CORRESPONDENTIE BETREFFENDE DE REDACTIE VAN HET WEEKBLAD EN DE ADMINISTRATIE VAN HET GENOOTSCHAP TE ZENDEN AAN DEN SECRETARIS, DEN HEER PAUL J. DE JONGH, REGULIERSGRACHT 120 TE AMSTERDAM. STUKKEN EN CORRESPONDENTIE VOOR HET PLAATWERK »DE ARCHITECT" AAN DEN HEER A. VAN BAALEN, KORTE TOLSTRAAT 6 TE AMSTERDAM

INHOUD: Mededeelingen. — De tentoongestelde ontwerpen voor het Vredespaleis. — Juryrapport prijsvraag Vredespaleis. — Congres te Genève. — Berichten. — Open prijsvragen. — Informatie-bureau. — Ontwerpen en bewerken. — Het vervaardigen van dunne, sterke cementplaten.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

1e. De excursie naar Alkmaar is uitgesteld; de nieuwe datum zal de volgende week worden bekend gemaakt; opgaaf tot deelname wordt intusschen nog steeds ingewacht aan het adres van den heer H. J. Walle Jzn., Frederik Hendrikplantsoen 12, Amsterdam.

2e. Als gewoon lid is voorgesteld de heer Jan Kuijt Wzn., bouwkundige te Amsterdam, door de heeren A. J. Joling en K. Tholens,

en de heer G. L. J. Schönbeeck, bouwkundige te Amsterdam, door de heeren Ph. J. Hamers en A. K. Beudt.

Ingevolge art. 6 § 5 der Statuten zijn beide heeren tijdelijk als gewoon lid toegelaten; de ballotage zal plaats hebben op de eerstvolgende gewone leden-vergadering.

De 1ste Secretaris,
PAUL J. DE JONGH.

DE TENTOONGESTELDE ONTWERPEN VOOR HET VREDESPALEIS.

EERSTE INDRUKKEN.

Als ooit de opening eener tentoonstelling met spannend harte verbeid is, dan toch zeker wel deze!

Deze verzameling werk van uit bijna alle werelddeelen, werk van alle kanten der aarde, voor één onderwerp, dat de aardbewoners telkens bezig houdt: den Wereldvrede. En te meer: waar de gemoederen reeds heftig waren bewogen door 't zien der perspectivische schets van het met den ten prijs bekroonde ontwerp. Was dát, wat de bouwkundige wereld zich droomde voor dit onderwerp, droomde in haar beste oogenblikken van idee-extase? Maar .... laat ons de zaal binnengaan.

Ge ziet al dadelijk, dat een overzien van wat er hangt tot de onmogelijkheden zal behooren, en van de eerste in de tweede zaal gaand, verder en verder, telkens getroffen, 't zij dan aangenaam of onaangenaam, begint ge te merken, dat 't het best is, zich eerst eens te oriënteeren in de lokale gesteldheid. Je moet er eerst in komen, evenals in 'n museum, om dan op je gemak telkens nog overal rond te dwalen, op te vangen en terug te zoeken.

Wat al massa's werk! Welk een ploeteren! Hoeveel barensweeën en zweetdruppelen zouden wel vooraf zijn gegaan aan deze massa's menschelijken arbeid, arbeid waaronder van vernuft en scheppingskracht. Dit is wel de eerste monumentale indruk, welken de bezoeker krijgt.

Evenals de oude Egyptische pyramiden reeds imponeerden door hare ontzagwekkende grootte, zoo imponeert hier deze ontelbare menigte teekeningen, deze millioenen en nogmaals millioenen lijntjes en streepjes. Waarlijk, als het op de werkkracht alleen aankwam, dan zouden we niet bang behoeven te zijn, dat we geen Vrede-tempel zouden zien verrijzen!

Deze teekeningen in één gebouw onder dak te brengen, zóó dat ze goed verlicht en goed zichtbaar tentoongesteld konden worden, was waarlijk geen gemakkelijke taak!

Dat een gebouw was te vinden, 't welk aan deze eischen nog eenigszins kon voldoen, moet zeker een geluk genoemd worden. We hebben wel mindere tentoonstellingen meegemaakt in ons landje van kaasjes en kruideniertjes.

Ja, men zou nu gaan gelooven aan het nut van paleizen, aan het groote nut zelfs van groote paleizen, waar dat paleis blijkt nóg te klein te zijn voor 't herbergen en tentoonstellen geheel naar eisch van deze massa's teekeningen.

Had hier niet elk inzender uit hoofde van de door hem gedane moeite, recht op volledige uitstalling zijner teekeningen? Nu liggen nog vele ontwerpen opeengepakt op tafels. Waarom juist die? Er zijn er wel mindere, die toch uitgehangen werden.

Verder zouden in zalen als A, F, H, enz., de teekeningen nog best wat verder uit elkaar hebben kunnen hangen, om een behoorlijk overzicht over ieder ontwerp als geheel te kunnen verkrijgen. Men raakt nu soms verward tusschen de verschillende ontwerpen onderling. Ook hadden de maquetten een betere plaats verdiend.

Maar, gezien de ruimte, waarover klaarblijkelijk het Bestuur der Carnegie-stichting had te beschikken, hebben we geen klagen en moet ons zelfs de verzuchtiag van 't hart: had dit Bestuur in elk opzicht bij de uitschrijving dezer prijsvraag zóó gehandeld, er was minder te mopperen, minder te „vitten" geweest.

Vitten, geacht Carnegie-bestuur, UEd. weet het waarschijn-

Motto: »PAX«. 2de Prijs. A. MARÇEL, PARIJS.

lijk: voor je plezier behoef je 't waarlijk niet te doen; voor ons, beoefenaren der Bouwkunst, is er echter nog maar al te dikwijls reden voor, èn: zonder dit vitten, geen vooruitgang, helaas!

* * *

HET RAPPORT DER JURY.

Dit rapport, aan den ingang der tentoonstellingzalen verkrijgbaar, „geschmückt" met reproducties der bekroonde-ontwerp-perspectieven (waarom niet: een plannetje erbij?), is oogenschijnlijk een lijvig boekdeel. Maar, behalve de groote verdienste van te zijn gedrukt in 4 talen, voldoet dit rapport zeker allerminst aan veler verwachtingen.

Van de Jury, die zich vereenigd had met de in ons Genootschap en in ons blad meermalen afgekeurde bepalingen, betreffende uitschrijving en programma der prijsvraag, afkeuringen die trouwens door de grootste vereenigingen in verschillende groote landen werden gesteund, van deze Jury was nu dubbel te wachten, dat zij zich als lichaam geheel zou geven aan eene uiterst zorgvuldig beredeerde beoordeeling.

Er is reeds op gewezen in verschillende bladen, dat de Jury het record sloeg van snelheid in beoordeelen.

Nu komt het rapport (overgedrukt in dit nummer van ons blad) en geeft me: verwonderlijke beknoptheid eenige beoordeelingen van de bekroonde ontwerpen.

In 2, 3 volzinnen is gansch een plan beoordeeld.

Waarlijk, beknopter kón het al niet.

Floot reeds de Amerikaansche boot, toen de heeren nog bezig waren?

We zien wel de onmogelijkheid, om van al deze ontwerpen een met redenen omschreven oordeel in druk te geven, maar als de 4 éérst uitgekozen ontwerpen, desnoods de daaruit gekozen 16 stuks 'n beoordeeling hadden verkregen als genoemd voor de bekroonde ontwerpen, en dan de bekroonde ontwerpen zelf iets meer gedetailleerd en gemotiveerd, zou dat te veel geëischt zijn geweest tegenover dezen reuzenarbeid?

Waarlijk de Jury-leden zijn er onzes inziens gemakkelijker afgekomen dan de doorsnee-inzender.

* * *

DE EERSTE DAG DER TENTOONSTELLING.

Deze eerste dag was zeker niet veel meer, dan we reeds in onzen aanhef schreven: een zich oriënteeren in de lokale gesteldheid. Men zag reeds dadelijk: de toeloop zou sterk worden..

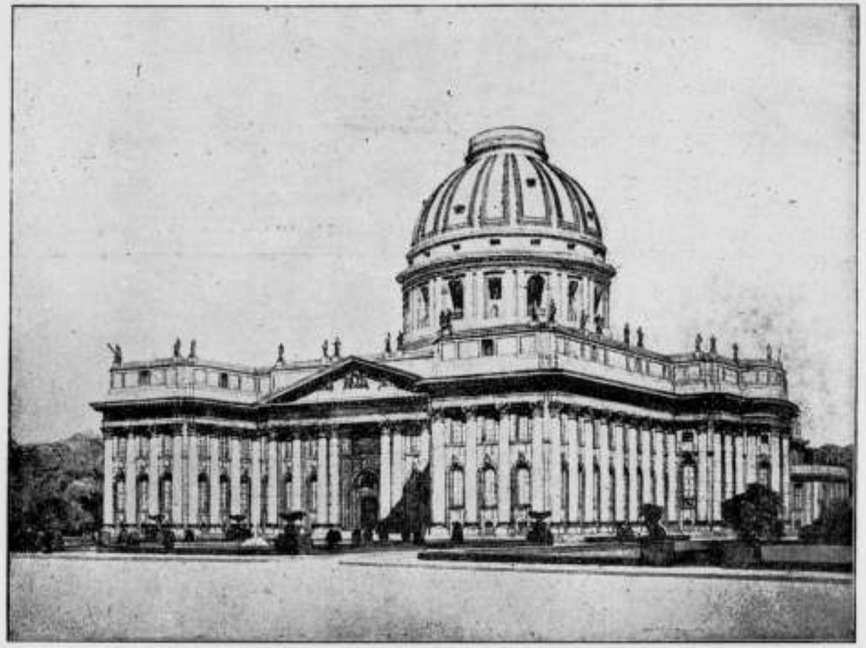
Overal groepjes of enkele menschen, in extase, in bewondering, in afkeuring, in lach, in scherts. De eerste oppervlakkige indrukken werkten reeds.

Critisch-aangelegd en -ontwikkelde heeren, met hoogen zijden en zwart-gejasd, speurend en zoekend met fonkelend oog. Zóóveel kubieke meter kritiek-stof, te verwerken door hun hongerige hersenen!

Welk 'n buitenkans! Potlood en papier werden met moeite achter den jaszak in bedwang gehouden.

Scherts en luim golden reeds bij voorbaat de lach-verwekkende ontwerpen.

De Bouwkunst was nog altijd „aan 't sterven"!

Motto: CONCORDIA PARVAE RES CRESCUNT, DISCORDIA MAXIMAE DILABUNTUR. 3e prijs: F. WENDT, CHARLOTTENBURG.

En behalve al den ernstigen arbeid is er toch ook reden voor scherts en spot.

Er zijn daar „ontwerpen" tentoongesteld, waarbij men werkelijk de handen in elkaar slaat, over zúlke achterlijkheid, zúlke armheid van vinding.

Typisch is de inzending onder 't motto: „Amateur", alleen bestaand uit 'n bordpapieren model en 'n idem platten grond. Als alle teeken bewijs gaven, zóó weinig van architectuur te begrijpen, dan, ja dán zou het er voor de Bouwkunst wellicht nóg duisterder uitzien dan reeds nu in onzen tijd, waar de idealen moeten worstelen en strijden om iets van hun glans der wereld te doen afschijnen.

Vermakelijk was verder de „versiering" van de verschillende teekeningen behoorend bij één ontwerp in een der bovenzalen.

De schepper heeft z'n teekeningen aan de randen doorsneden en hier doorheen gevlochten breede banden als ordelinten, dragend een gipsen plakkaat met 't motto „Pax" verguld met 'n nu reeds bruin geworden „goud-brons", den indruk makend van margarine-gouden-medaljes.

Of deze werker zich lauweren en eer heeft voorgesteld noch vóór de idee Vrede-tempel hem begeesterde?

Van aardiger opvatting in dezen geest getuigde de stoffage der perspectief van 'n ander ontwerp.

Hier, waar men 't gebouw in al z'n glorie ziet, bevindt zich op den voorgrond een „Kunstschilder", getroffen door zóóveel stoutheid van opvatting en grootschaligheid van uitvoering, bezig den verheven geest van 't bouwwerk te verheerlijken met palet en penseel.

En, niet tevreden met deze waardeering van zijn werk, heeft de ontwerper gemeend, om zijne scheppiag alle eer aan te doen, die zij verdient, op den voorgrond nog twee figuren van 't schoone geslacht te moeten aanbrengen, in volle bewondering over des schilders werk. Of dát ontwerp ook weet te imponeeren!

* * *

DE BEKROONDE ONTWERPEN.

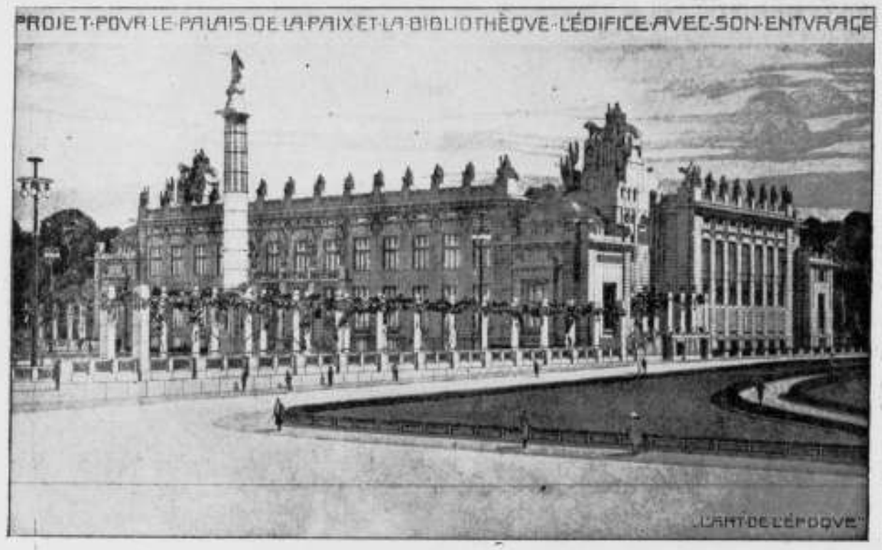
De eerste indruk, dien een uitgevoerd bouwwerk op den beschouwer maakt, is wel die van buiten-af, als geheel, in z'n massalen opbouw. Dát blijft de eerste impressie.

Vóór nog iets gezien te hebben van 't inwendige, vóór z'n verlangen bevredigd te zien, te vertoeven in de heilige ruimten, zal de beschouwer door het uiterlijk reeds moeten worden aangedaan, z'n geest zien verplaatst in de sfeer der Schoonheid, blank als een duif, krachtig als een arend.

Daarom zullen we van een monumentaal Bouwwerk mogen eischen, dat het reeds van buiten afstraalt den glans, die z'n innerlijk zijn bevat, die de ziel moet vormen van z'n wezen,

Z'n aderen moet doen trillen van levenskracht.

Ja, een bouwwerk, een monumentaal Bouwwerk is als 'n mensch van edelen aanleg, opgebouwd uit levende organen. Ook deze scheppingen (de Bouwwerken) hebben organismen, hun bloed vloeit door hunne aderen, men ziet de aderen zwellen, men hoort hunne harten bonken, hun adem brandt, hun geest zendt vlammen uit als het heilige Vuur.

Motto: L'ART DE L'ÉPOQE. 4de Prijs: O. WAGNER, WEENEN.

Als er ooit een bouwwerk was, een bouwwerk van ônzen tijd, waarvan gezegd kan worden, dat 't aan deze eigenschappen moet voldoen, dan zéker van deze opgaaf, dezen diensttempel van den Vrede.

Hem moet alle valsche opschik wars zijn.
Hem moet droogheid een onbekend iets wezen.
Zijne aderen moeten staan gezwollen van levenskracht.
Blank moet hij zijn als een duif.
Krachtig als een arend.
Z'n hart moet bonken, z'n adem branden.
Zijn geest moet vlammen uitzenden; vlammen, die doen sidderen van ontroering.

. . . . . .

Zeg mij, is dit alles onzin? Doen dit niet zelfs de overblijfselen van die grootsche werken der grijze oudheid?.....

Ook deze ontwerpen, deze diensttempels des Vredes, waren geroepen te voldoen aan die groote eigenschappen.

Hun uiterlijk reeds moest het toonen, moest aandoen den beschouwer, verplaatsen zijn geest in de sfeer der Schoonheid.

En daarom moest de door het programma geëischte perspectivische afbeelding, die weergeeft wât 't gebouw in werkelijkheid bij eerste aanschouwen als massa zal doen, den beschouwer reeds aandoen op boven beschreven wijze. Van deze beeltenis alleen reeds moest afstralen de grootschheid van gansch het ontwerp, moest uitgaan een magische kracht, getuigend van dezelfs scheppers geest.

En zie: bij geen der bekroonde ontwerpen hebben wij ook maar i e t s gevoeld van zulk een magische kracht.

Geen der zes ontwerpen vertoont de kracht van den arend, van geen der zes ontwerpen kan men zeggen, dat z'n adem brandt, z'n geest vlammen uitzendt, vlammen die doen sidderen van ontroering.

O! er is knap werk onder, razend knap werk, en detail, ja, en detail, als teekenwerk verbluffend, gegooid, gesmeten met ornament en „fantasie", althans bij de twee eerst-bekroonden. Maar spreek ons niet van geest, spreek ons niet van brandenden adem, van bonkende harten, van aderen die barsten van werkelijk levensbruischen.

Daar hebt ge het eerste ôntwerp, het e e r s t - b e k r o o n d e! Het leeft ja! maar als de rijk-geworden parvenu, die zichzelf onthangt met oude sieraden, sieraden waaronder enkele uit den ouden adelstand, zich toont en coquetteert, z'n bonkige armen naar boven steekt, vol gouden ringen, opeengestapelde diamanten, naar boven steekt, met parvenu's-gebaar, want z'n ironie zegt niets, hij voelt 't onbewust, z'n ironie hangt in z'n borst, z'n ironie..... O! goden! hij héêft geen ironie, geen kop waar een geest uitstraalt, want z'n geest is kapot, hij is de handenlekker van de grooten der aarde, de grooten die azen op ouden roem, mooien hun onbeduidende koppen met pruiken uit den gouden tijd van weleer!

Z'n zuster, het t w e e d e - b e k r o o n d e ontwerp, doet voor hem niet onder in geest-loosheid. Zij is eene coquette, voelt het voorname, het deftige van den adelstand en spreidt haar lichaam quasi-voornaam uit, maar haar wezen is ijdel, en loochenen kan ze 't niet: haar borst is behangen met valsche juweelen, onbeperkt opgeschikt, vol en buiten alle verhouding behangen met sieradien. Haar onbenullig hoofd draagt 'n diadeem van onevenredige grootte, versierd met 'n grooten haarspeld.

'n Tentoonstellingsgebouw van 1880, zeggend, u toeroepend: kom in bij mij, ik zal u geven vreugd, spel en dans, wijn en schoone vrouwen.

'n Palais de plaisir. . . . . .

Een »Vrede-monument«!

Deze beide geest loozen, ze leven althans, beschikken tenminste over 'n hartstochtelijk temperament. En voorwaar, dat is nog een eigenschap van energie, ofschoon, daarbij b l i j v e n d, een eigenschap van bedenkelijk soort.

Dan 3, 5 en 6, de 3e, 5e en 6e bekroning dus!, drie doodgeborenen.

Ach! ze hadden als embryo 't flauwe vermoeden, dat ze eenmaal zouden moeten leven, maar hun generator wist hun geen levenskracht genoeg te schenken en de arme stumpers kwamen ter wereld als nietige wezentjes, wier ademhaling niet gehoord werd.

5 had nog iets als erfenis meegekregen: 't kwam ter wereld als een dood engeltje, blank en rein, maar 'n passieloos lelietje, dat nooit temperament, nooit levenskracht zou kennen, nooit zichzelf weten te bestaan

De andere 2 stumperts werden doodgeboren en buitendien mismaakt.

En dan 4, van Wagner, van Wagner! van wien we ons hadden voorgesteld, dat hij den geesteagloed zou voelen bruischen in z'n bloed, zich niet storend aan Jury's, aan conventies, aan publieke opinie's! O! Wagner, ge hebt consessies gedaan!

Gij, de eenigste moderne onder de prijswinners ge hebt uw geest aan banden gelegd, uw geest, die nog straalt uit

VERBETERING.

Op bladzij 197, 2e kolom tusschen regels 28 en 29 sog te lezen:

En 2e die der ontwerpers, die hunne projecten ontwerpen in nieuwe vormen, zij 't al niet altijd streng in detailleering doorgevoerd, dan toch wat betreft de groote massa's van den opbouw.

't Eerste gevoel bij den eersten aanblik der bekroonde ontwerpen moet een gevoel van schrik, gepaard met smart geweest zijn, voor al de modernen, al de strevenden in oorspronkelijke, in eigen kracht. Maar een mensch kan geen dagen achtereen in één en dezelfde stemming verkeeren, en zoo mag het schijnen, dat we somstijds den spot dreven om te kunnen spotten, wat hierboven staat, is niet anders dan de werkelijke indruk, die bij kalm aanschouwen de bekroonde ontwerpen op ons maakten.

In waarheid: geen dezer ontwerpen hebben de benoodigde verschillende eigenschappen gezamenlijk belichaamd, wier vereeniging ons doet zeggen: dit werk ademt grootheid. En er zijn op deze zelfde tentoonstelling ontwerpen, waarvan dit wèl gezegd kan worden. Maar daarover later.

* * *

DE BEOORDEELING DER JURY.

Toetsen dus beschouwingen, die als subjectief zullen gelden. Toch: deze indrukken, we zijn er van overtuigd, zullen ongeveer die wezen van vele Bouwkundigen, met name de modernen. Ook de goede modernen, van hen van wie kracht uitgaat. We willen nu 'n motiveering geven van dit een algemeen oogpunt gerien, om de meening der modernen te vergelijken met dat der Jury.

Gaan we in 't kort de geschiedenis van 't Vredes-paleis na.

Daar was (is) een groeiend ideaal onder de volkeren, 'n brandend verlangen naar Vrede, naar 't doen ophouden van die alles verwoestende oorlogen.

Daar was 'n man in Amerika, die iets voelde van de grootheid van dit streven en een som beschikbaar stelde voor 't bouwen van een monument, gewijd aan dit ideaal. Laat ons niet vergeten, dat Carnegie zelf den wensch uitsprak, dat dit bouwwerk der Vrede-idee zou gewijd zijn. Hij drukte den wensch uit, dat 't, dienstig aan het permanente Hof van Arbitrage, bij mogelijk verdwijnen van dit lichaam, nochtans zou blijven bestaan geheel ten dienste voor de idee Vrede. Een verheven werk dus, dat, behalve voldoend aan den dienst van een zeker lichaam, zou moeten getuigen van zijn grooten oorsprong.

De uitschrijvers der prijsvraag hebben dit uit 't oog verloren, er in hun opzet een speciaal dienstgebouw van willen maken, aldus negeerend den wensch van den schenker. De Jury verenigde zich, door sanctionneering van 't programma, met deze opvatting.

Nu kwam echter deze Jury te staan, niet alleen voor „drie onderscheiden typen van indeeling", maar, meer dan dat, voor t w e e g r o o t e s t r o o m i n g e n v a n g a n s c h u i t e e n l o o p e n d k a r a k t e r.

En wel te die der ontwerpers, welke op schoolsche, academische manier hunne projecten ontwierpen in oude vormen, niet alleen wat 'details betreft, maar in oude vormen, wat betreft de groote massa's van den opbouw.

Nu is kenmerkend, dat de Jury heeft uitverkoren 5 ontwerpen van het eerste soort, en één ontwerp van de 2e soort, dat buitendien juist meer van nieuwen vorm getuigde in z'n details, dan wel in z'n massalen opbouw, waardoor de geest van dit werk minstens even zeer aan de eerste, als wel aan de tweede strooming verwant is.

Kenmerkend is dus deze keuze der Jury daarom, omdat er ten duidelijkste uit blijkt hare voorliefde voor de eerste soort der 2 genoemde stroomingen.

Want dat de practische indeeling der plannen alléén de Jury heeft veroverd, het rapport bewijst wel ten duidelijkste, dat dit bij 't meerendeel der bekroonde ontwerpen niet 't geval was. Van Cordonnier's ontwerp heet het, dat de plannen voldoen aan de eischen van 't programma. Maar geheel vooral gaat: „Dit ontwerp vertoont een fraaie ordonnantie; de ontwerper wenschte uitdrukkelijk te geven aan het denkbeeld, dat, daar den Haag gekozen werd als zetel van het Hof van Arbitrage, de architectuur van het Vredespaleis behoort ingegeven te zijn door de Nederlandsche bouwkunst der 16de eeuw."

Dât moest het dus wezen, 't gebouw moest „16e eeuwsch" zijn. Andere oude stijlen zouden ook worden toegelaten en welkom zijn, maar bij voorkeur „16e eeuwsch", want 't komt in Holland en Holland was speciaal groot in de — (schrik niet lezer!) — 16e eeuw!

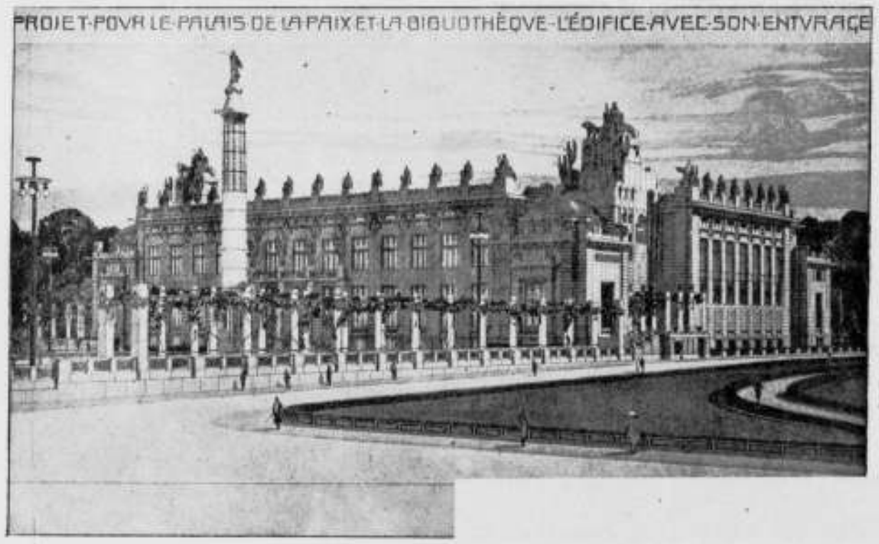
Nietwaar? 19e, 20e eeuwsche bouwkunst is er niet voor de Jury, die tuurt alleen naar 't schoon verleden.

Welnu, Cordonnier's ontwerp voldeed hieraan, magnifique, nu nog z'n plannen geëxamineerd. Hij voldoet ook aan deze eischen, bravo! dat kón niet anders bij zoo'n heerlijk project, en dus . . . . , hij was de man.

De jury was verrukt door 'n kleed van oude en nieuwe lappen aan elkaar genaaid, door 'n niet te miskennen teekenvaardigheid en »schwung« van weergave Naar magische krachts aandoening was noch haar begeeren, noch haar oog gericht.

Behalve bij dit eerste heeft de Jury bij elk ander bekroond ontwerp iets of meer af te dingen op de plannen.

Men neme slechts nauwkeurig iedere »beoordeeling«, in kortheid ten opzichte waarvan deze Internationale Jury

Motto: L'ART DE L'ÉPOQE.

Als er ooit een bouwwerk was, een bouwwerk van onzen tijd, waarvan gezegd kan worden, dat 't aan deze eigenschappen moet voldoen, dan zeker van deze opgaat, dezen diensttempel van den Vrede.

Hem moet alle valsche opschik wars zijn.
Hem moet droogheid een onbekend iets wezen.
Zijne aderen moeten staan gezwollen van levenskracht.
Blank moet hij zijn als een duif.
Krachtig als een arend.
Z'n hart moet bonken, z'n adem branden.
Zijn geest moet vlammen uitzenden; vlammen, die doen sidderen van ontroering.

. . . . . .

Zeg mij, is dit alles onzin? Doen dit niet zelfs de overblijfselen van die grootsche werken der grijze oudheid?.....

Ook deze ontwerpen, deze diensttempels des Vredes, waren geroepen te voldoen aan die groote eigenschappen.

Hun uiterlijk reeds moest het toonen, moest aandoen den beschouwer, verplaatsen zijn geest in de sfeer der Schoonheid.

En daarom moest de door het programma geëischte perspectivische afbeelding, die weergeeft wàt 't gebouw in werkelijkheid bij eerste aanschouwen als massa zal doen, den beschouwer reeds aandoen op boven beschreven wijze. Van deze beeltenis alleen reeds moest afstralen de grootschheid van gansch het ontwerp, moest uitgaan een magische kracht, getuigend van desselfs scheppers geest.

En zie: bij geen der bekroonde ontwerpen hebben wij ook maar iets gevoeld van zulk een magische kracht.

Geen der zes ontwerpen vertoont de kracht van den arend, van geen der zes ontwerpen kan men zeggen, dat z'n adem brandt, z'n geest vlammen uitzendt, vlammen die doen sidderen van ontroering.

[illegible] zijn geest [illegible] als de rijkgetooide jarenlang, die zichzelf omhangt met oude sieraden, sieraden waaronder enkele uit den ouden adelstaad, zich toont en coquetteert, z'n bonkige armen naar boven steekt, vol gouden ringen, opengestapelde diamanten, naar boven steekt, met parvenu'sgebaar, want z'n tronie zegt niets, hij voelt 't onbewust, z'n tronie hangt in z'n borst, z'n tronie..... O! goden! hij héèft geen tronie, geen kop waar een geest uitstraalt, want z'n geest is kapot, hij is de handenlekker van de grooten der aarde, de grooten die azen op ouden roem, tooien hun onbeduidende koppen met pruiken uit den gouden tijd van weleer!

Z'n zuster, het tweede-bekroonde ontwerp, doet voor hem niet onder in geest-loosheid. Zij is eene coquette, voelt het voorname, het deftige van den adelstand en spreidt haar lichaam quasi-voornaam uit, maar haar wezen is ijdel, en loochenen kan ze 't niet: haar borst is behangen met valsche juweelen, onbeperkt opgeschikt, vol en buiten alle verhouding behangen met sieradiën. Haar onbenullig hoofd draagt 'n diadeem van onevenredige grootte, versierd met 'n grooten haarspeld.

'n Tentoonstellingsgebouw van 1880, zeggend, u toeröepend: kom in bij mij, ik zal u geven vreugd, spel en dans, wijn en schoone vrouwen.

'n Palais de plaisir. . . . . .

Een »Vrede-monument«!

Deze beide geest loozen, ze leven althans, beschikken tenminste over 'n hartstochtelijk temperament. En voorwaar, dat is nog een eigenschap van energie, ofschoon, daarbij blijvend, een eigenschap van bedenkelijk soort.

Dan 3, 5 en 6, de 3e, 5e en 6e bekroning dus, drie doodgeborenen.

Ach! ze hadden als embryo 't flauwe vermoeden, dat ze eenmaal zouden moeten leven, maar hun generator wist hun geen levenskracht genoeg te schenken en de arme stumpers kwamen ter wereld als nietige wezentjes, wier ademhaling niet gehoord werd.

5 had nog iets als erfenis meegekregen: 't kwam ter wereld als een dood engeltje, blank en rein, maar 'n passieloos lelietje, dat nooit temperament, nooit levenskracht zou kennen, nooit zichzelf weten te bestaan

De andere 2 stumperts werden doodgeboren en buitendien mismaakt.

En dan 4, van Wagner, van Wagner! van wien we ons hadden voorgesteld, dat hij den geestesgloed zou voelen bruischen in z'n bloed, zich niet storend aan Jury's, aan conventies, aan publieke opinie's! O! Wagner, ge hebt concessies gedaan!

Gij, de eenigste moderne onder de prijswinners, ge hebt uw geest aan banden gelegd, uw geest, die nog straalt uit enkele brokstukken van dit uw ontwerp, ge hebt een hotel gemaakt, een vreedzaam, rustig hotel!

Wagner! ge hebt ons in den steek gelaten, ons die kampen voor de Waarheid, die vechten en worstelen tegen oude vooroordeelen, tegen van buiten geleerde lessen, tegen holle frases.

Man van kunnen, lees dit, wij, jong Holland, wij van de school der jongeren als gij, wij kunnen weenen bij je ontwerp. Wagner, hadt g'ij zelfs 'n zuil noodig met 'n beeld met uitgestrekte armen, 'n zuil, die gansch je gebouw moest overtreffen in grootte!

. . . . . .

We hebben hier neergeschreven enkele der indrukken, die de beeltenis der gebouwen als geheel van buitenaf gezien, op ons gemaakt hebben.

't Eerste gevoel bij den eersten aanblik der bekroonde ontwerpen moet een gevoel van schrik, gepaard met smart geweest zijn, voor al de modernen, al de strevenden in oorspronkelijke, in eigen kracht. Maar een mensch kan geen dagen achtereen in één en dezelfde stemming verkeeren, en zoo mag het schijnen, dat we somstijds den spot dreven om te kunnen spotten, wat hierboven staat, is niet anders dan de werkelijke indruk, die bij kalm aanschouwen de bekroonde ontwerpen op ons maakten.

In waarheid: geen dezer ontwerpen hebben de benoodigde verschillende eigenschappen gezamenlijk belichaamd, wier vereeniging ons doet zeggen: dit werk ademt grootheid. En er zijn op deze zelfde tentoonstelling ontwerpen, waarvan dit wèl gezegd kan worden. Maar daarover later.

* * *

DE BEOORDEELING DER JURY.

Tot dusver dus beschouwingen, die als subjectief zullen gelden. Toch: deze indrukken, we zijn er van overtuigd, zullen ongeveer die wezen van vele Bouwkundigen, met name de modernen. Ook de goede modernen, van hen van wie kracht uitgaat. We willen nu 'n motiveering geven van dit een algemeen oogpunt gezien, om de meening der modernen te vergelijken met dat der Jury.

Gaan we in 't kort de geschiedenis van 't Vredes-paleis na. Daar was (is) een groeiend ideaal onder de volkeren, 'n brandend verlangen naar Vrede, naar 't doen ophouden van die alles verwoestende oorlogen.

Daar was 'n man in Amerika, die iets voelde van de grootheid van dit streven en een som beschikbaar stelde voor 't bouwen van een monument, gewijd aan dit ideaal. Laat ons niet vergeten, dat Carnegie zelf den wensch uitsprak, dat dit bouwwerk der Vrede-idee zou gewijd zijn. Hij drukte den wensch uit, dat 't, dienstig aan het permanente Hof van Arbitrage, bij mogelijk verdwijnen van dit lichaam, nochtans zou blijven bestaan geheel ten dienste voor de idee Vrede. Een verheven werk dus, dat, behalve voldoend aan den dienst van een zeker lichaam, zou moeten getuigen van zijn grooten oorsprong.

De uitschrijvers der prijsvraag hebben dit uit 't oog verloren, er in hun opzet een speciaal dienstgebouw van willen maken, aldus negeerend den wensch van den schenker. De Jury vereenigde zich, door sanctionneering van 't programma, met deze opvatting.

Nu kwam echter deze Jury te staan, niet alleen voor „drie onderscheiden typen van indeeling", maar, meer dan dat, voor twee groote stroomingen van ganschh uiteenloopend karakter.

En wel te die der ontwerpers, welke op schoolsche, academische manier hunne projecten ontwierpen in oude vormen, niet alleen wat 'details betreft, maar in oude vormen, wat betreft de groote massa's van den opbouw.

Nu is kenmerkend, dat de Jury heeft uitverkoren 5 ontwerpen van het eerste soort, en één ontwerp van de 2e soort, dat buitendien juist meer van nieuwen vorm getuigde in z'n details, dan wel in z'n massalen opbouw, waardoor de geest van dit werk minateus even zeer aan de eerste, als wel aan de tweede strooming verwant is.

Kenmerkend is dus deze keuze der Jury daarom, omdat er ten duidelijkste uit blijkt hare voorliefde voor de eerste soort der 2 genoemde stroomingen.

Want dat de practische indeeling der plannen alléén de Jury heeft veroverd, het rapport bewijst wel ten duidelijkste, dat dit bij 't meerendeel der bekroonde ontwerpen niet 't geval was. Van Cordonnier's ontwerp heet het, dat de plannen voldoen aan de eischen van 't programma. Maar geheel vooraf gaat: „Dit ontwerp vertoont een fraaie ordonnantie; de ontwerper wenschte uitdrukking te geven aan het denkbeeld, dat, daar den Haag gekozen werd als zetel van het Hof van Arbitrage, de architectuur van het Vredespaleis behoort ingegeven te zijn door de Nederlandsche bouwkunst der 16de eeuw."

Dàt moest het dus wezen, 't gebouw moest „16e eeuwsch" zijn. Andere oude stijlen zouden ook worden toegelaten en welkom zijn, maar bij voorkeur „16e eeuwsch", want 't komt in Holland en Holland was speciaal groot in de — (schrik niet lezer!) — 16e eeuw!

Nietwaar? 19e, 20e eeuwsche bouwkunst is er niet voor de Jury, die tuurt alleen naar 't schoon verleden.

Welnu, Cordonnier's ontwerp voldeed hieraan, magnifique, nu nog z'n plannen geëxamineerd. Hij voldoet ook aan deze eischen, bravo! dat kón niet anders bij zoo'n heerlijk project, en dus . . . . . hij was de man.

De jury was verrukt door 'n kleed van oude en nieuwe lappen aan elkaar genaaid, door 'n niet te miskennen teekenvaardigheid en »schwung« van weergave. Naar magische krachts aandoening was noch haar begeeren, noch haar oog gericht.

Behalve bij dit eerste heeft de Jury bij elk ander bekroond ontwerp iets of meer af te dingen op de plannen.

Men neme slechts nauwkeurig iedere »beoordeeling«, in kortheid ten opzichte waarvan deze Internationale Jury

eveneens het record sloeg op alle vroeger verschenen rapporten.

Deze beoordeelingen spreken voor zichzelf. Commentaar, in allen ernst gesproken, is beslist overbodig.

Zelden, misschien nooit, kwam een belangrijk rapport voor den dag, dat zichzelf in bijna elke beoordeeling zóó tegensprak.

Men is telkens geneigd om te vragen, bij 't lezen ervan: maar waarom dan bekroond? Was er dan geen beter ontwerp te vinden onder al die inzendingen? Bij aandachtig lezen dezer enkele regelen betreffend ieder ontwerp, komt 't den lezer voor, alsof de Juryleden tegenover elkander hebben gezeten bij 't resultaat hunner keuzen, en elkaar hebben aangestaard met de gedachte: wie kunnen nu niet anders meer, terugkrabbelen is onmogelijk, maar als mannen van 't vak, als voorlichters der wereld zijn we nu toch verplicht om openbaar te maken wat er ontbreekt aan ieder van de door ons gekozen ontwerpen.»

En ten slotte zal het der Jury niet kunnen bevreemden, dat we in het vakblad van ons Genootschap, bekend als het vooruitstrevende bouwkundige lichaam, als het Genootschap «der jongeren», der modernen dus, ten hoogste wenschen af te keuren deze vooropgezette keuze van bijna speciaal ontwerpen in verouderde vormen.

Ook dit willen we motiveeren, want waarlijk, er zijn weinig prijsvragen geweest, die zóóveel te leeren gaven als deze, zelfs in heel haar mislukte oplossing.

Laat ons voor deze motiveering een eenvoudig voorbeeld nemen uit het dagelijksch leven.

We weten, hoe in onzen tijd de sport is geboren (wil men: herboren) en gegroeid. We weten ook, van hoe verbazend veel belang en invloed deze groei is geweest en nog is op de hedendaagsche denkbeelden in zake gezondheid en voedsel.

Stel nu, een vader van de periode van een jaar of 30, 40 geleden, zal z'n zoon, een zoon van dezen tijd, grootbrengen in en voor de sport (in den goeden zin). Dan zal die vader noch vanzelf op den jongen een geheel ander opvoedingssysteem toepassen dan op hèm werd toegepast door zijne ouders, menschen uit den tijd van „warmpjes instoppen den kleine." En het behoeft geen betoog, dat de jeugdige toekomstman z'n tijdgeest reeds zal verraden door z'n uiterlijk. Niet alleen z'n meer vertoeven in de lucht, z'n frissche kleur en vrijer lichaamsbewegingen zal zijn corpus zelf reeds aan den dag leggen, maar zelfs z'n kleeding zal getuigen van z'n natuurlijk, van z'n gezond leven.

In één woord: des jongens uiterlijk zal dat wezen van een jongen uit den modernen tijd. De verouderde, stijve kleeren met hooge kragen en boorden, zware hoeden, passen zich niet meer aan zijn jeugdig lichaam, lichaam van kracht en frischheid, aan.

Zoo ook (en zooveel te meer!) met het kleed, met de belichaming van elke nieuw opkomende geestelijke gedachte.

Niemand zal beweren, dat de idée: „Vrede" eene nieuwe is. Maar onzen tijd was het gegeven, dit oude ideaal opnieuw krachtig herboren te zien. Hoe wordt er niet voor gewerkt op velerlei wijzen, dat er een einde komme aan onze alles verwoestende móderne oorlogen!

Daarom, moge de toepassing nog verre in 't verschiet liggen, mogen de volkeren zelf niet rijp zijn voor de verwezenlijking van hun hernieuwd ideaal, dáárom, dat dit oude ideaal opleefde, opflikkerde met 'n gloed als zelden te voren aanschouwd, dáárom alleen reeds was de gedachte van Carnegie een groote, een sublieme! de gedachte om te stichten een bouwwerk, dat tot taak zou hebben die nieuwe idée, deze verjonging te verwezenlijken in stof!

In Architectuur! Is er monumentaler kunst denkbaar onder alle kunsten, die de stof behoeven als materie ter uitdrukking?

En is 't nog noodig, er op te wijzen, dat deze opgaaf, deze opgaaf voor 'n Vrede-huis een nieuw kleed tot gevolg moest hebben, dat dit monument, getuigend van nieuwe, frissche kracht, evenals de jeugdige sportbeoefenaar zich niet getooid kan willen zien met 'n verouderd kleed? kleed van dufheid door ouderdom? O! er zijn oude, duffe kleeren, die nog glanzen van schoonheid, schoonheid uit vervlogen tijden, maar niemand zal ze aantrekken in onzen modernen tijd, tijd van anderen geest!

Die oude kleeren, ze passen niet aan bij de karakters van 't mindere lichaam. 't Karakter dezer Vredes-idee was geest! Geestloos moest dus worden elk project, dat getuigde van 'n slaafsch volgen van oude vormen.

Waarlijk deze Jury heeft zichzelf niet onvergetelijk gemaakt voor 't nageslacht in dezen haar arbeid.

Waarlijk deze Jury heeft, althans bij 5 van de 6 bekroningen getoond, niet te begrijpen, dat deze nieuwe Idee 'n nieuw lichaam noodig had als eerste levenseisch!

Men zegt, dat ons pogen om weer een stijl te krijgen vruchteloos is, omdat stijl niet wordt gemaakt, maar groeit. Dit laatste is zeker onweerlegbaar, maar men negeere daarom niet het jeugdig opbloeien, het zich ontworstelen met jonge kracht aan verouderde vormen van receptionneelen inhoud.

In een volgend schrijven hopen we met enkele ontwerpen, op de tentoonstelling aanwezig, aan te toonen, dat er, zooals we reeds zeiden, inzendingen zijn, welker geest blijk geeft van juister voelen, grootheid ademt.

O! Bouwkunst! beeld van het bestaan, waarin versiert wordt het jonge leven!

A. VAN BAALEN.

PRIJSVRAAG VOOR HET VREDESPALEIS.
RAPPORT DER JURY.

De Jury samengesteld uit den Voorzitter van het Bestuur der Carnegie Stichting en de Heeren:

Th. E. Collcutt, Royal Gold Medallist, President Elect of the Royal Institute of British Architects, te Londen.

Dr. P. J. H. Cuypers, Architect van de Rijks Museumgebouwen te Amsterdam.

E. von Ihne, Geheim Ober-Hof-Baurath, Architect van Zijne Majesteit den Keizer van Duitschland te Berlijn.

C. König, O.-ö-Professor der Technische Hochschule, te Weenen.

H. P. Nénot, Membre de l'Institut de France, Président de la Société centrale des Architectes français, Vice-Président de la Société des Artistes français, te Parijs,

en W. R. Ware, Emeritus Professor of Architecture in Columbia University at the City of New-York, te Milton,

is bijeengekomen den 3en Mei 1905 te 's-Gravenhage in het Paleis aan den Kneuterdijk, waar de teekeningen waren tentoongesteld.

Besloten werd bij het onderzoek der 216 ingezonden ontwerpen als volgt te handelen:

De Jury-leden zouden eerst ieder voor zich alle ontwerpen, geen uitgezonderd, bestudeeren, waarna zij gezamenlijk alle projecten zouden beoordeelen. Daarbij zoude één stem voldoende wezen om een ontwerp voor nadere beoordeeling te behouden.

Deze handelwijze volgend bleven 44 ontwerpen over n.l.

No. 10, Motto: **CEDANT ARMA TOGAE;**
„ 16. „ **NULLA SALUS BELLO, PACEM TE POSCIMUS, OMNES;**
„ 17. „ **L'ART DE L'ÉPOQUE;**
„ 29. „ **PALLADIO;**

„ 39, „ **PAX.**
„ 46, „ **POLK;**
„ 51, „ **UEBER ALLE GIPFELN IST RUH;**
„ 59, „ **LE TÊTARD;**
„ 71, „ **PAX UNIVERSALIS;**
„ 72, „ **TEMPLUM PACIS;**
„ 79, „
„ 93, „
„ 81, „ **AEDES PACIS;**
„ 82, „ **PAX VOBISCUM (in rood);**
„ 83, „ **PAX (in een dubbelen cirkel);**
„ 89, „ **TRIUMPHANT DEMOCRACY;**
„ 109, „ **LA PAIX DE DIEU;**
„ 110, „ **PAX (onder een duif);**
„ 113, „ **FLUCTUAT NEC MERGITUR;**
„ 116, „ **SATURNIA;**
„ 117, „ **EEN KRUIS (rood);**
„ 118, „ **EEN HELM;**
„ 121, „ **TEMPLUM PACIS;**
„ 127, „ **VINCIT PAX;**
„ 129, „ **PAX VOBISCUM (op een schild, gedragen door een vrouw);**
„ 130, „ **EIRENE;**
„ 132, „ **CORCORDIA PARVAE RES CRESCUNT, DISCORDIA MAXIMAE DILABUNTUR;**
„ 134, „ **SOL;**
„ 138, „ **SUUM CUIQE;**
„ 140, „ **ECCO;**
„ 141, „ **BEATI PACIFICI;**
„ 144, „ **VOGUE LA GALÈRE;**
„ 147, „ **L'HOMME;**
„ 157, „ **SKIBO;**
„ 160, „ **PRO HUMANITATE;**
„ 161, „ **PACIFIER, PAS-S'Y-FIER;**
„ 181, „ **H. H. H.;**
„ 191, „ **FINIS;**
„ 194, „ **PAX (in gouden letters);**
„ 203, „ **PACI;**
„ 208, „ **PALLADIO;**
„ 213, „ **S'G;**
„ 215, „ **ARX PACIS;**
„ 221, „ **PAX**

Deze ontwerpen werden vervolgens door ieder der Juryleden in onderdeelen bestudeerd, waarna verschillende schiftingen werden gehouden, welke er toe leidden, dat de volgende 16 ontwerpen voor nadere vergelijking bij meerderheid van stemmen werden behouden:

No. 17, Motto: L'ART DE L'ÉPOQUE;

„ 79, „
„ 81, „ **AEDES PACIS;**
„ 82, „ **PAX VOBISCUM (in rood);**
„ 83, „ **PAX (in een dubbelen cirkel);**
„ 89, „ **TRIUMPHANT DEMOCRACY;**
„ 113, „ **FLUCTUAT NEC MERGITUR;**
„ 121, „ **TEMPLUM PACIS;**
„ 129, „ **PAX VOBISCUM (op een schild, gedragen door een vrouw);**
„ 130, „ **EIRENE;**
„ 132, „ **CONCORDIA PARVAE RES CRESCUNT, DISCORDIA MAXIMAE DILABUNTUR;**
„ 134, „ **SOL;**
„ 140, „ **ECCO;**
„ 144, „ **VOGUE LA GALÈRE;**
„ 194, „ **PAX (in gouden letters);**
„ 213, „ **S'G.**

Na verschillende hernieuwde onderzoekingen, heeft de Jury den 11en Mei bij schriftelijke stemming de volgende uitspraak gedaan:

De prijs van f 12000.— wordt toegekend aan het ontwerp No. 213, ingezonden onder het motto S'G.

De prijs van f 9000.— wordt toegekend aan het ontwerp No. 194, ingezonden onder het motto „Pax" (in gouden letter).

De prijs van f 7000.— wordt toegekend aan het ontwerp No. 132, ingezonden onder het motto „Concordia Parvae Res Crescunt, Discordia Maximae Dilabuntur.".

De prijs van f 5000.— wordt toegekend aan het ontwerp No. 17, ingezonden onder het motto „L'Art de l'Epoque".

De prijs van f 3000.— wordt toegekend aan het ontwerp No. 79, ingezonden onder het motto

De prijs van f 3000.— wordt toegekend aan het ontwerp No. 130, ingezonden onder het motto „Eirene".

De Jury heeft bij opening der verzegelde naambrieven, behoorende bij de zes bovengenoemde ontwerpen, bevonden dat het eerste was ingezonden door den heer L. M. Cordonnier te Rijssel, het tweede door den heer A. Marcel te Parijs, het derde door den heer F. Wendt te Charlottenburg, het vierde door den heer O. Wagner te Weenen, het vijfde door de Heeren H. Greenley en H. S. Olin te New-York, het zesde door den heer F. Schwechten te Berlijn.

Onder de zes bekroonde ontwerpers behooren er vier tot de uitgenoodigde architecten.

Deze uitspraak is gedaan bij meerderheid van stemmen, welke meerderheid in verscheidene gevallen slechts één stem bedroeg.

Vervolgens heeft de Jury in gemeen overleg dit rapport opgemaakt:

De 216 ingezonden ontwerpen vertegenwoordigen drie onderscheiden typen van indeeling.

Bij eenige projecten zijn de Bibliotheek en het Hof van Arbitrage in twee afzonderlijke gebouwen ondergebracht, slechts door een gang verbonden. Bij anderen vormen zij slechts één gebouw, dat verlicht wordt van de gevelzijden, bij sommigen aan buitenhoven, welke slechts aan drie zijden gesloten zijn, of dat zijn licht ontvangt van een of meerdere aan alle zijden gesloten binnenhoven. Uit deze ontwerpen had de Jury er zes te kiezen, welke — eigendom wordende van de Carnegie-Stichting — het Bestuur zouden kunnen dienen als grondslag om in overleg met een uit te kiezen architect een voor uitvoering geschikt ontwerp te doen opmaken.

Hiervan uitgaande zijn zes ontwerpen gekozen, welke naar de meening van de Jury, de verschillende stelsels van indeeling vertegenwoordigen.

Ontwerp No. 213.
Motto: „S'G."

Dit ontwerp vertoont eene fraaie algemeene ordonnantie; de ontwerper wenschte uitdrukking te geven aan het denkbeeld, dat, daar den Haag gekozen werd als zetel van het Hof van Arbitrage, de architectuur van het Vredespaleis behoort ingegeven te zijn door de Nederlandsche bouwkunst der 16de eeuw.

Deze overwegingen verschaften ten slotte de meerderheid aan dit onderwerp.

De platte gronden voldoen aan de eischen van het programma en scheiden, zooals gevraagd is, de Bibliotheek en het Paleis, doch de architect is er niet in geslaagd bij zoodanige scheiding te handhaven het altijd zoo wenschelijk karakter van een geheel van eene architectonische eenheid.

Ontwerp No. 194.
Motto: „Pax" (in gouden letters).

Slechts de algemeene indeeling heeft de aandacht van de Jury getrokken; de groepeering is zeer goed; dit is wel het

grondplan van een in een park gelegen paleis; de groote zalen ontvangen zijlicht en de schikking van het achtergebouw (de bibliotheeklokalen bevattend) rondom een binnentuin — bij wijze van een kloosterhof — is uitnemend.

Te betreuren is het, dat eene te groote gezwollenheid, zoowel in hetgeen de platte grond aanwijst, als in de teekening van de gevels, niet overeenkomt met het karakter van deftigen eenvoud, passend bij de architectonische voorstelling van een Vredespaleis, zonder evenwel van eenige oorspronkelijkheid te getuigen.

Ontwerp No. 132.

Motto: „Concordia Parvae Res Crescunt, Discordia Maximae Dilabuntur."

De algemeene compositie van dit ontwerp is eenvoudig en geeft eene uitstekende oplossing aan de eischen van het programma, ofschoon met overdrijving van de ruimte, ingenomen door portalen en gangen.

Het gehcel der gevels draagt een monumentaal en rustig karakter, vrij wel uitdrukkend de waardigheid en grootschheid, passend voor dit gebouw, evenwel zijn te constateeren eene zekere stijfheid en eentonigheid, welke de werkelijke verdiensten van dit ontwerp verdunkeren.

Ontwerp No. 17.

Motto: „L'Art de l'époque".

De ontwerper wijst er in zijne memorie van toelichting op, dat, waar de eigenaardige behoeften van een Vredespaleis moesten uitgedrukt worden, hij gemeend heeft zich te moeten bedienen van nieuwe middelen en van eene nieuwe esthetiek.

Deze kunstuiting kwam aan de Jury belangrijk voor; zij deed een monument scheppen, waaraan zekere originaliteit niet is te ontzeggen, en, hoewel enkele onderdeelen van de plan-indeeling gebreken vertoonen, voldoet het geheel aan de eischen van het programma.

Ontwerp No. 79.

Motto:

De gevels vormen een goed geheel van een loffelijken eenvoud; de afgeronde gedeelten bevredigen den eindgeveel minder gelukkig en het is af te keuren dat de lokalen aan de zijgevels en voornamelijk de zaal voor den Conseil Administratif op de eerste verdieping slechts een tweedehandsche lichten bekomen onder een portiek.

De geheele indeeling is goed bestudeerd en onderscheidt zich gunstig uit het oogpunt van beperking van oppervlakte.

Ontwerp No. 130.

Motto: „Eirene".

Het architectonisch gedeelte vertoont eene goede verhouding van het geheel; toch is te vreezen, dat deze compositie bij uitvoering zoude blijken noch belangrijk, noch karaktervol te zijn, en ten opzichte van de indeeling, welke in hare onsymmetrische schikking van zekere studie getuigt, valt te betreuren, dat de kleine gesloten of te enge binnenplaatsen schaden aan het eigenaardig karakter van een gebouw op een open terrein.

's-Gravenhage, den 12en Mei 1906.

* * *

Het Jury-rapport, waaraan wij bovenstaande conclusies en afbeeldingen ontleenen, is verschenen in vier talen, bevat de reproducties der zes bekroonde ontwerpen en is verkrijgbaar gesteld à f 1.00 per ex. ter tentoonstelling der prijsvraag-antwoorden te 's-Gravenhage.

De tentoonstelling blijft geopend tot en met den 14den Juli.

* * *

De „Deutsche Bauzeitung" geeft in overweging de sluiting der tentoonstelling eenige dagen te verzetten en wel met het oog op het te verwachten druk bezoek aan het Congres te Londen, waarvan vele leden uit andere landen hun weg via den Haag nemen kunnen. Hier is veel voor te zeggen, en het komt ons voor, dat het niet onovercomelijk moeilijk zal zijn aan dezen wenk gevolg te geven.

Ten aanzien der uitgave van het prachtwerk, waarin met de bekroonde ontwerpen nog een vijf-en-twintig tal andere inzendingen zullen worden gereproduceerd, (het uitsluitend recht hiervan is door het Carnegie-Bestuur geschonken aan de Maatschappij van Bouwkunst, die het op haar beurt weer overgedragen heeft aan een uitgever) en waarbij voor hen die hun werk kosteloos daarvoor afstondeu de bindende bepaling is gemaakt, dat nooit door hen hun ontwerp op andere wijze zal mogen worden gereproduceerd, schrijft genoemd blad dat dit niet is in het belang van de ontwerpers, daar eene luxe-uitgave zich niet eigent om groote verbreiding aan hun werk te geven, dan het geval zou zijn wanneer de publicatie kon geschieden door een bestaand tijdschrift of door middel van speciale uitgaven, zooals er reeds op het gebied van prijsvragen bestaan.

De redactie van de „D. Bauz." zegt verder, dat de inzenders te minder zulk een bindend voorschrift moeten aanvaarden, waar zelfs hun geen present-exemplaar van het werk in het uitzicht is gesteld; zij moet daarom aanraden de verlangde verbintenis af te wijzen en daarentegen het maken van een voorbehoud betreffende andere publicaties aanbevelen.

GEZONDHEIDSCONGRES TE GENÈVE.

Van het Organisatie-comité ontvingen wij het programma voor het „Zweiter Internationaler Kongress für Salubrität und Gesundheitspolizei der Wohnung", te houden te Genève van 4 tot 10 September a.s.

Het congres omvat de volgende afdeelingen:

I. Burgerwoningen in de steden.
II. Arbeiderswoningen.
III. Woningen op het platteland.
IV. Gemeubileerde appartementen en hôtels.
V. Hospitalen, asylen, sanatoria.
VI. Gebouwen voor soldaten, kazernes.
VII. Openbare gebouwen, (schouwburgen, concert- en vergaderzalen, gerechtsgebouwen, e.d.) magazijnen en fabrieken.
VIII. Scholen en internaten.
IX. Spoor- en tramwagens en andere mobiele tijdelijke verblijfplaatsen.
X. Kunst en versiering met betrekking op de inrichting der gezonde woning.
XI. Wettelijke gezondheidsregeling en statistiek.

Om het congres buitendien ten algemeene nutte te doen zijn, zullen openbare voordrachten worden gehouden over onderwerpen, vragen van den dag rakende, b.v. de bestrijding van de tuberculose, e. d., terwijl het comité zich voorstelt eene tentoonsteling te organiseeren op bovengenoemde afdeelingen betrekking hebbende.

Zooals bij congressen onvermijdelijk behoort, zijn diverse feestelijkheden en uitstapjes in de omstreken in het vooruitzicht gesteld. Voor inlichtingen wende men zich tot den algemeenen Secretaris van het comité, den heer Albert Wuarin, 1 Rue des Moulins, Genève.

In het Nederlandsch comité hebben zitting de heeren Jhr. Mr. J. W. G. Boreel van Hogelanden, burgemeester van Haarlem; Dr. P. W. Ruysch, inspecteur-generaal van den Gezondheids-dienst; Mr. C. M. Rusch, te Haarlem; Dr. J. C. Eringaard en de architecten J. W. C. Tellegen, Ed. Cuypers, C. B. Posthumus Meyes, J. E. van der Peck, Louis Rieber en J. G. Michielse, welke laatste tevens afgevaardigde is in het permanent Congres-bureau.

BERICHTEN.

C. B. POSTHUMUS MEIJES.

Sedert het heengaan van den heer Van Arkel uit den Amsterdamschen Raad, telde dit lichaam geen architect onder zijne 39 leden; het mag daarom een heugelijk feit worden genoemd, dat bij de verkiezing van 8 dezer de heer Posthumus Meyes in district VI tot lid van den gemeenteraad is gekozen.

PROF. ALLEBÉ.

Naar Het N. v. d. D. vernoemt, heeft prof. Aug. Allebé, hoogleeraar-directeur van 's Rijks Academie van Beeldende Kunsten, zijn verzoek om ontslag ingediend.

Prof. Allebé is 19 April 1838 geboren en was meer dan 26 jaar directeur van 's Rijks Academie.

DIRECTEUR P. W.

Burgemeester en Wethouders van Amsterdam roepen sollicitanten op naar de betrekking van Directeur van Publieke Werken op eene jaarwedde van f 8000.—. Sollicitatie-adressen vóór 1 Juli a.s.

T. H. S. DELFT.

Bij Kon. besluit is:

Benoemd, met ingang van 1 September 1906, aan de Technische Hoogeschool te Delft:

A. van der Lee, thans assistent aldaar, tot lector in de architectuur.

A. Leeflang, thans assistent aldaar, tot lector in de architectuur.

INTERNATIONALE TENTOONSTELLING TE 's GRAVENHAGE.

Bijkans een mededeeling in De N. R. Ct. deed de heer Scholten te Milaan de belangrijke mededeeling, dat de Nederlandsche regeering heeft besloten tot het organiseeren van een internationale tentoonstelling op het gebied van scheepvaart, visscherij, koloniën, kunstnijverheid en schoone kunsten ter gelegenheid van de opening van het Vredespaleis te 's Gravenhage.

„De N. Ct." ontving van zeer goed ingelichte zijde een bevestiging van dit bericht. Intusschen is het niet de Regeering, die de tentoonstelling zal organiseeren, maar de permanente comissie, die zich hier te lande gevormd heeft om leiding te geven aan de deelneming van Nederland bij volgende wereldtentoonstellingen. Dit comité, waarvan voorzitter is de heer Scholten, heeft zich tot de Regeering gewend met het verzoek om steun, zoo van moreelen als van financieelen aard, voor het verwezenlijken der plannen, om bij gelegenheid van de opening van het Vredespaleis een internationale tentoonstelling alhier te houden. In antwoord op dat verzoek heeft de regeering te kennen gegeven, dat zij zich met die plannen ingenomen verklaarde en zoodra deze tot voldoende rijpheid zouden zijn gekomen, daarnaar gaarne zoo moreelen als financieelen steun zouden verleenen, niet twijfelende of ook haar eventueele opvolgers zouden zich aan die toezegging gebonden rekenen. Ondersteld mag toch worden, dat bedoelde internationale tentoonstelling eerst over eenige jaren zal kunnen gehouden worden, zoodra het Vredespaleis — men rekent over vijf jaren — voltooid zal zijn.

OPEN PRIJSVRAGEN.

Ontwerpen baksteenbouw. Inlevering 1 Aug. 1906. Programma in No. 11. Aanvulling in No. 16.

Prijsvragen «A. et A.» Inlevering 24 December 1906. Programma's in No. 21.

Prijsvraag «Bouwkunst en Vriendschap». Inlevering 15 November 1906. Programma's in No. 22.

INFORMATIE-BUREAU

van den Bond van Technici,
Bureau: .. ..
Tolstraatsingel O.z. 46, Utrecht.

Ingeschreven sollicitanten:

21	Bouwk. Opz. Teekenaars	20 tot 44 jaar	f 45	tot f 100	p. m.
3	» Opz. Uitvoerders	24 » 45 »	- 70	» - 90	»
2	Waterb. Opzichters	24 » 44 »	- 75	» - 125	»
3	Werktuigk. Teekenaars	20 » 26 »	- 40	» - 90	»
4	Electrotechnikers.	24 » 44 »	- 60	» - 100	»
1	Machinist			- 100	»
1	aankomend Scheepsteekenaar,				
1	Volontair bij een Architect te Amsterdam.				

TECHNISCH GEDEELTE

ONTWERPEN EN BEWERKEN.

I.

Het teekenen is een vormentaal, het is eene internationale taal, de bijzondere taal van den technicus. Men leert eene taal eerst dan beheerschen, wanneer men er in vermag te denken. In de teekentaal zal men zich dus dan goed kunnen uitdrukken, zoodra men zeker is in het vormen denken, dat wil zeggen, wanneer men zich juist voorstellingen of beelden in het hoofd kan scheppen. Deze worden dan geteekend.

De vaardigheid om zich een zaak voor te stellen, is voor ons technici van zeer groot belang; teekenen is dus een voortreffelijk middel voor dit doel.

Aan de hand der volgende artikelen willen we een en ander hiervan beschouwen. Voornamelijk in aansluiting op hetgeen schrijver dezer voor eenigen tijd schreef over „het schetsen van machinedeelen in perspectief". Beschouwd zal nu worden het schetsen naar en zonder model en aangezien dit schetsen nauw verband houdt met het ontwerpen, bewerken en herstellen van het betrokken deel, te vens eens nader bekijken, hoe volgens graphische wijze tegenwoordig arbeidstijd bepaald wordt. Voorzeker wel een onderwerp eene aandachtige beschouwing waard, vooral nu men in onzen tijd meer en meer moet gaan letten op vlugge afwerking, tengevolge van den steeds korteren opleveringstijd der uit te voeren werken.

Het algemeene richtsnoer voor de vorming van het voorstellingsvermogen (niet uitsluitend voor machine-technici) kunnen we niet beter weergeven, dan in de voorrede aangehaald staat van Prof. Riedler's „Het machineteekenen." Dit is zoo juist uitgedrukt, dat we het hier woordelijk kunnen laten volgen in deze stellingen:

> Schetsen of wel teekenen kan slechts hij, die zaken kennis, voorstellingsvermogen, en vermogen om de dingen uit te drukken heeft. Vaardigheid met de hand is slechts voor spoedige uitvoering en goed uitzicht van belang, echter niet voor den inhoud. Voor het schetsen moet men het betrokkene beeld klaar en duidelijk in het hoofd hebben, zal ten minste de teekenaar eenigszins in hoofdzaak de uitgewerkte voorstellingen met zijne gedachten kunnen volgen. Het teekenen, het aldus uitgedrukte door teekenen, is dan 't product van een geestesarbeid, namelijk van de vormvoorstelling, evenals de spraak de uitdrukking is der gedachte. Het teekenen en het zich indenken moeten hand aan hand gaan. Niets is beter geschikt om het voorstellingsvermogen, DE grondslag van alle uit te voeren werkzaamheid, te vormen, dan het perspectivisch schetsen uit de vrije hand. Bovenaan staat de zakelijke juistheid, dan eerst volgt de geteekende. Lastige, moeilijke, zg. mooie schoolteekeningen te maken, moet vermeden worden. Het schetsen moet beoefend worden gedurende den ganschen studietijd.

Schetsen is het gewichtigste en moeilijkste deel van het teekenen, want het heet: „het wezenlijke van een zaak duidelijk en met de eenvoudigste hulpmiddelen weer te geven" (A. Riedler).

Dewijl door de rekbaarheid van het begrip „schetsen" vele verschillende meeningen bestaan, is het niet ondienstig te zeggen, wat er onder begrepen kan worden:

1e. Het teekenen uit de vrije hand in den zin van rechthoekige projecties naar modellen, dus het maken van zoogenaamde „opmetings-schetsen."

2e. Het plastisch[1]) aanschouwelijk teekenen uit de vrije hand:

a. Naar het model. De teekening moet hier de vrije afspiegeling zijn van den indruk, dien het oog en de ziel van den aanschouwer van het voorwerp ontvangt, derhalve voorstelling door middel van beschouwingsperspectieven.

b. Met model, d. w. z. de voor te stellen lichamen, dienen slechts als middel tot verklaring en dus voor algemeene beschouwing en bespreking. De opgaaf worden parallel-perspectivisch opgelost.

c. Zonder model (en zonder voorbeeld). Hierbij is het 't meest te doen om opgaven, welke in mondelingen of in geteekenden vorm gesteld zijn, dikwijls in aansluiting aan oefeningen met het model. Eveneens weer te geven door parallel-perspectief.

Opnemen en perspectivisch schetsen behooren bij elkaar, mogen niet afzonderlijk behandeld worden; het perspectivisch beeld zal dus het weergegeven geheel der opneming zijn en is daarom ook in de praktijk steeds van groote waarde. Het te bespreken teekenen zonder model bestaat niet in het eerst naar het model geteekende uit de herinnering te herhalen, maar hierin, dat op grond van mondelinge of geteekende opgaven uit 't hoofd een beeld ontstaat, hetwelk van het werktuig door het hoofd, de hand, het eerst zichtbaar te voorschijn wordt gebracht. Het teekenen uit het hoofd, behoort tot de noodzakelijkste bedrevenheid van den technicus; eerst denken en overdenken, dan teekenen en ontwerpen.

Hij moet ook de vaardigheid bezitten, zich door middel van normaalprojecties een duidelijk beeld der zaken te kunnen voorstellen; dit z.g. „lezen" van teekeningen wordt reeds van den werkman verlangd.

Men kan van constructeurs of ontwerpers van werkteekeningen eene juiste kennis eischen der teekeningen. De constructeur moet niet alleen opstand (aanzicht) plattegrond (bovenaanzicht) en doorsneden goed kunnen opteekenen, maar zooals reeds gezegd, moet hij ook van het geteekende voorwerp een plastische voorstelling kunnen geven en nu is het eigenaardige, dat men juist hiermede op de zonderlingste verschijnselen stuit.

Een groot aantal teekenaars brengen het door jarenlange oefening zoo ver, dat zij goede teekeningen zullen maken. Echter zijn ze niet in staat, den plastischen vorm van het voorwerp met een handschetsje weer te geven en toch ligt juist hierin het zwaartepunt voor het zich verder bekwamen, vooral voor den jongen technicus. Hier ontbreekt de practische gaat van zich iets te kunnen voorstellen; de eerste stap voor den ruimen blik, welke voor een onafhankelijke positie onontbeerlijk is.

Reeds op de scholen wordt dit punt dikwijls veronachtzaamd, of in 't geheel niet erkend; het gewicht hiervan, (ook wel eens door verschillende vakleeraars) onderschat, vooral door diegenen onder hen, welke niet genoeg met de praktijk in aanraking komen.

Volgens Haeder kan het onderricht in de beschrijvende geometrie, vooral voor den toekomstigen constructeur van veel nut zijn, wanneer men in plaats van het projecteeren van punten, lijnen en de verschillende projecties van omgeslagen vlakken, een eenvoudige parallelperspectief de voorkeur gaf en reeds bij de eerste lessen met de beschrijving van machine-deelen begon.

Verder kan de teekenaar op iedere der door hem gemaakte werkteekeningen het voorwerp op kleinere schaal (verschillende aanzichten of liever in perspectief) opteekenen. Eerst dan heeft men de zekerheid, dat het geteekende machine-deel ook door den ontwerper begrepen wordt, dat hij dus van het voorwerp van zijnen arbeid de juiste voorstelling bezit.

Haeder geeft hier eene eenvoudige methode aan, om de machine-deelen plastisch voor te stellen. Eenvoudig hieron, omdat het beeld werkelijk duidelijk in bedoelde perspectief is, omdat het op de wijze van projecteeren verkregen kan worden en men geen „gezicht" op het voorwerp behoeft te hebben om het in schets te kunnen brengen. Deze wijze van doen zullen we even beschouwen.

Voor het teekenen van benaderings-perspectieven kan men in het algemeen met twee figuren volstaan, bovenaanzicht (plattegrond) en zijaanzicht. Om dat nu alle lijnen in een stand van 30 en 90 gr. geteekend kunnen

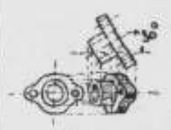

Fig. 1.

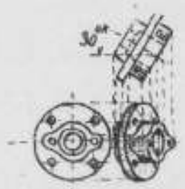

Fig. 2.

worden, draait men bij eenvoudige stukken, zie fig. 1 en 2*), het zijaanzicht onder een hoek van 30 gr. en verkrijgt verder zonder meer de punten, welke verlangd worden.

(Wordt vervolgd.)

---

1) Plastiek gewoonlijk gebezigd in den zin van beeldhouwkunst, beteekent eigenlijk het vormen van kunstwerken en sieraden uit stoffen als klei, was, gips, enz. Reeds bij de oude Grieken was deze kunst bekend. De renaissance-stijl nam haar weder op en in Italië bloeide in de 15de eeuw eene school, die de bouwwerken plastisch verfraaide door versieringen in gebrand en geglazuurd leem. Bij de tegenwoordige uitbreiding der architectonische ornamentiek gebruikt men stuc (eene vermenging van kalk en gips), zink, portland-cement, enz. De plastiek staat in de rij der kunsten tusschen de bouw- en schilderkunst. Bij de plastiek is de schoonheid der vormen hoofdzaak. Plastisch noemt men daarom, wat meer uitmunt door scherpheid en juistheid van lijnen, dan door schitterende kleuren of phantastische vinding.

2*) De figuren zijn geschetst; terwijl zij in werkelijkheid geteekend kunnen worden.

HET VERVAARDIGEN VAN DUNNE, STERKE CEMENT-PLATEN.

Cement-platen werden tot nog toe op een dikte van eenige centimeters gemaakt, omdat zij niettegenstaande hun hardheid broos waren en bij geringere dikte steeds braken.

Thans vervaardigt men echter ook met goed gevolg cement-platen ter dikte van eenige millimeters.

Men neemt hiertoe twee even groote, van gaatjes voorziene planken, legt op elke plank een 1 c.M. dikke leemlaag, laat deze wat drogen, strijkt daarna op een der planken over de leemlaag heen, een laagje cement van eenige millimeters dik en bedekt de cementbrij door de andere plank onder druk, zoodat de cementlaag tusschen de twee leemlagen geperst wordt. Van tijd tot tijd wordt het leem bevochtigd door de in de planken aanwezige gaatjes. Dit geschiedt gedurende een tot twee weken, daarna neemt men een der planken weg en laat de cementplaat nog eenige dagen drogen tot men de andere plank ook verwijderen kan.

K. v. d. H.

VIJFTIENDE JAARGANG. No. 25. ZATERDAG 22 JUNI 1907

ARCHITECTURA

ORGAAN V.H. GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

BUREAU VAN REDACTIE: H. P. BERLAGE Nzn., Voorz., H. WALENKAMP, A. J. JOLING, W. KROMHOUT Czn., A. VAN BAALEN, D. F. SLOTHOUWER, CORNs VISSER, Leden. — — — — VASTE MEDEWERKERS. K. P. C. DE BAZEL en J. W. H. BERDEN — — — REDACTEUR VOOR HET TECHNISCH GEDEELTE L. ZWIERS — VALERIUSSTRAAT 64 TE AMSTERDAM.

UITGEVERS: J. VAN DER ENDT & ZOON MAASSLUIS. HET ORGAAN MET TECHNISCH GEDEELTE WORDT WEKELIJKS FRANCO TOEGEZONDEN AAN ALLE LEDEN VAN HET GENOOTSCHAP, DE JAARLIJKSCHE CONTRIBUTIE VOOR HET LIDMAATSCHAP BEDRAAGT: VOOR GEWONE LEDEN f 12,—, VOOR KUNSTLIEVENDE LEDEN f 10,—, VOOR BUITENLEDEN EN ASPIRANTLEDEN f 7,50.

STUKKEN EN CORRESPONDENTIE BETREFFENDE DE REDACTIE VAN HET WEEKBLAD TE ZENDEN AAN DEN HEER H. WALENKAMP, KONINGINNEWEG 267 AMSTERDAM; BETREFFENDE HET PLAATWERK »DE ARCHITECT" AAN DEN HEER A. VAN BAALEN, JACOB MARISSTRAAT 22, SLOTEN bij AMSTERDAM; BETREFFENDE DE ADMINISTRATIE VAN HET GENOOTSCHAP AAN DEN SECRETARIS, DEN HEER PAUL J. DE JONGH, REGULIERSGRACHT 120, AMSTERDAM † † † † †

INHOUD: Mededeelingen. — Het Damvraagstuk. — „Kunstgewerbe und Architectur". — Prijsvraag voor een woonhuis. — Ingezonden. — Berichten. — Informatie-bureau. — Open prijsvragen. — Over den invloed der waterhoudendheid op de druksterkte van cement-mortel en cement-beton. — Organismen bouwkunde. — Trottoir-banden van beton met Hartguss-ijzerbescherming. — Nieuwe sluiting voor klep- en tuimelramen.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

1e. De Eere-Tentoonstelling van de werken van den Architect, Dr. P. J. H. Cuypers, wordt gehouden in het Stedelijk Museum en is geopend op de werkdagen, Dinsdags uitgezonderd, van 10 tot 5 uur; op de Zondagen van half 1 tot 5 uur. Entrée 25 ct. De leden hebben voor zich persoonlijk (zonder introductie) toegang op vertoon van hun diploma-quitantie: de gewone leden van die van het 1ste halfjaar 1907, de overige leden van die van het jaar 1906.

De gellustreerde tentoonstellings-gids is tegen den prijs van 50 cents aan den ingang der tentoonstelling en 60 cts. bij toezending per post, verkrijgbaar gesteld.

2e. Op voorstel van den heer J. Gouwetor is als buitenlid aangenomen de heer H. J. Dammerman, architect te Scheveningen.

3e. Genootschapsprijsvragen.

Onderstaande vragen zijn ingekomen:

a. wordt met een vrij terrein aan een dorpsstraatweg bedoeld een onafgesloten terrein of een aan drie zijden door naastliggers begrensd terrein van onbepaalde afmetingen en

b. is het gewenscht het ontwerp zoo volledig mogelijk te doen zijn door het aanbrengen van een gedeeltelijk overdekte speelplaats of anderszins, of is het beter de beslist genoemde bestanddeelen zoo beknopt mogelijk in een plan op te lossen?

Antwoord:

a. Onder „vrij terrein" moet i. c. worden verstaan dat de ontwerper geen rekening te houden heeft met terreingrenzen; het is evenwel de bedoeling dat het schoolterrein aan drie zijden is ingesloten door de open erven der buren.

b. Een overdekte speelplaats behoeft niet in het plan te worden aangeduid.

4e. De ontwerpen ingekomen op de prijsvraag voor een rijen-huis, uitgeschreven door het Weekblad „de Amsterdammer", blijven tot den 24sten dezer tentoongesteld in de vergaderzaal van het Genootschap.

De 1ste Secretaris,
PAUL J. DE JONGH.

HET DAMVRAAGSTUK,
door K. van Rijsse Jr.

VI.

Door achtereenvolgens het vijftal onderdeelen aan een gedetailleerde beschouwing te onderwerpen, hebben we in de voorgaande artikelen getracht een antwoord te geven op de te vraag: „Wat mankeert er aan den Dam?"

In den loop van dat betoog meen ik te hebben aangetoond:

a. Dat behalve de in dispuut zijnde Damrak-opening en de voorgenomen verbetering der toegangen aan den Oostelijken Damboek (Beursteeg, Vijgendam en Vischsteeg) er nog twee Dam-toegangen zijn aan de Westzijde van het plein (Paleisstraat en Mozes- en Aäronstraat) welker verbreeding haast evenmin eenig uitstel kan gedoogen.

b. Dat, wegens den enormen groei der stad het verkeer den Dam te machtig is geworden, zoodat een radicale verruiming van het plein onvermijdelijk is, zal het zijn historische functie (voornaamste centrum van verkeer) kunnen behouden.

c. Dat de Dam als voorplein van het Paleis-Raadhuis te klein is, om dat monument behoorlijk tot zijn recht te doen komen; dat vooral de geringe breedte van het plein daaraan schuld heeft, waarom het unicum onder de 17-eeuwsche Raadhuizen nooit goed is te overzien.

d. Dat de onregelmatige, gerekte trapezium-vorm van het plein in strijd is met de eischen der aesthetick niet alleen, maar ook met het wezen van den Dam (centraal vergaarpunt van straten) en dat deze grieven nog sterker zullen spreken, als de in uitzicht gestelde (overigens toe te juichen) verbetering der toegangen is bewerkstelligd.

e. Dat behalve het Raadhuis en de Nieuwe Kerk de Dam niets te aanschouwen geeft, dat aan zijn en Amsterdam's rijke historie herinnert; zoodat de ombouwing in strijd is met het wezen van dat bij uitnemendheid historische middelpunt; terwijl die zelfde ombouwing, zoolang ze in particuliere handen blijft, voor den Dam als een ernstig aesthetisch gevaar is te beschouwen.

Thans komt de 2e vraag aan de beurt: „Wat moet er van den Dam c. a. worden?"

Als de diagnose der ziekte-verschijnselen is getrokken en de kwaal van den patient blootgelegd, dan heeft de arts zeer zeker een belangrijk deel van zijn werk verricht; doch zonder datgene, wat dan nog te doen overblijft, n.l. de mid-

deien tot herstel aanwijzen, is al die voorafgaande arbeid vrijwel waardeloos.

Die regel geldt ook hier. Mijn verhandeling over 't Damvraagstuk zou dan ook onvolledig zijn, zoo ik, na mijn antwoord op de eerste vraag: „Wat mankeert er aan den Dam?" niet trachtte een antwoord op de 2e vraag: „Wat moet er van den Dam worden?" te laten volgen.

Het komt mij ook nu wenschelijk voor, deze beschouwing over een oplossing van het probleem (zooals ik mij die heb voorgesteld) in onderdeelen te splitsen, en wel:

a. Capaciteiten waaraan de toegangen zullen hebben te voldoen.

b. Vorm en grootte welke aan het plein dienen gegeven te worden.

c. Bebouwing als op en aan den Dam zou behooren te verrijzen.

Een drietal onderdeelen dus, waarvan we achtereenvolgens de noodzakelijkste eischen in het licht wenschen te stellen en in verband daarmede tevens aan te wijzen o f e n i n h o e v e r r e d i e e i s c h e n met de reeds publiek gemaakte plannen overeenstemmen.

Natuurlijk zijn, bij het blootleggen der grieven in de voorgaande beschouwing, zoo hier en daar ook die eischen om den hoek komen kijken. Een complete voorstelling zou daaruit echter niet zijn op te maken. Daarvoor is noodig het verlangenlijstje afzonderlijk te formuleeren.

a. Capaciteiten waaraan de toegangen zullen hebben te voldoen.

Wat het „h o e" moge nu nog verschil bestaan, dat echter vijf van het bekende zestal toegangen zoodra mogelijk de noodige verbreeding moeten ondergaan, wordt eigenlijk door niemand meer ontkend. De overige vier Dam-toegangen (Kalverstraat, Nieuwendijk, Eggertstraat en Kromme-elleboogsteeg) kunnen hier buiten beschouwing blijven. Wat ik daarover op mijn hart heb, kan beter ter sprake gebracht worden bij de ombouwing van het plein, onder sub c.

De voorgestelde verbouwing van den Oostelijken Damhoek is een krachtige stoot voor de zoo hoog-noodige verbetering der Dampoorten. Niet minder toch dan drie van de vijf bekrompen toegangen zullen met dien eenen slag op peil gebracht kunnen worden.

Met de afmetingen, die men, blijkens het door de bladen publiek gemaakte gemeente-plan, aan twee dier toegangen wil geven, kan ik mij echter niet vereenigen.

De Vischsteeg op 10 Meter te brengen, kan er wel mee door; doch de breedte van 15 Meter, die den Nieuwen Vijgendam is toegedacht, beschouw ik als onvoldoende. De Vijgendam toch is de passage tot de Damstraat niet alleen, maar ook tot de Warmoesstraat en de Nes, die er o o k mogen zijn op punt van verkeers-drukte.

Het komt mij dan ook voor dat men hier met geen mindere breedte dan 18 Meter kan volstaan; terwijl men er tevens op bedacht zou moeten zijn, dat die breedte zich, ten bate van het aansluitend verkeer, naar de Damzijde verwijde tot minstens 20 Meter.

De andere afmeting, waartegen ik bezwaar heb, is die welke wordt voorgesteld voor de Beurssteeg. Waarom die doorgang (thans 10 Meter) op de respectabele breedte van 25 Meter moet worden gebracht is mij niet duidelijk. Wordt hiermede de beteekenis van het Rokin als Verkeersweg niet overschat?

Men vergete toch niet, dat er van een voortgezet verkeer van af het Damrak, over den Dam, langs het Rokin nooit sprake kan zijn. Op den Dam aangekomen spat dat verkeer in vier à vijf richtingen uiteen. Bovendien moet daarbij in aanmerking genomen, dat we van den Dam naar het Zuiden niet minder dan drie parallel-wegen bezitten (Rokin, Kalverstraat en Voorburgwal) die samen zeker ruimschoots tegen het verkeer zijn opgewassen.

Het verdient dan ook attentie, dat bij veel verschil in zake andere details, op dit punt een zeldzame eenstemmigheid heerscht onder de plannen-makers. Lauweriks[1]) Kromhout 2) Vorkink—Wormser 3) Kooiman 4) Sanders 5) en ondergeteekende 6) stellen allen de Beurssteeg op een breedte van 20 Meter.

Nu zou er anders niets tegen zijn, de breedte van dat korte eindje toch maar op 25 Meter te houden, aangezien de meerdere kosten weinig of niets beteekenen. Doch — en hierom kom ik tegen die breedte op — de afsluiting van het Damplein zal er ernstig onder lijden. Aan den Noordkant is een 30 Meter breede Damrak-opening nu eenmaal onvermijdelijk. Als we nu tegenover deze een bijna even breede Rokin-opening krijgen, vlak naast een 20 Meter breeden Vijgendam, dat zou voor den Dam (artistiek) een nekslag zijn.

Ik acht het daarom gewenscht, aan den Dam af te zien van alle niet-strikt-noodige toegang-wijdten, en de Beurssteeg dus vast te stellen op hoogstens 20 Meter.

Om de zelfde reden zou ik ook de Paleisstraat op niet meer dan 20 Meter gebracht willen zien, hoewel ter zelfder tijd moet erkend, dat die toegang dan ook met geen duim minder toe kan.

Het zou wenschelijk zijn ook de Mozes- en Aäronstraat op die breedte te kunnen brengen, doch daarop is denkelijk geen kans. De afstand toch tusschen het Paleis en de meest uitspringende hoeken der Nieuwe Kerk bedraagt zeker niet meer dan 17, hoogstens 18 Meter. Met het achteruit brengen der winkeltjes tot op die breedte (de dubbele van thans) zou echter het verkeer al veel, zoo niet voldoende, gebaat zijn, aangezien men alsdan (met de verbreede Paleisstraat) twee passages naar het Westen verkrijgt met een gezamenlijke capaciteit van ± 38 Meter.

De toegang, die bij de oplossing van het Damvraagstuk het meeste hoofdbreken zal kosten, is die naar het Damrak, wijl zich daar verschillende belangen en idealen compliceeren.

De plaatsing van de Nieuwe Beurs heeft de breedte van deze straat nu eenmaal vastgesteld op 30 Meter. Met dit feit mogen we tevreden zijn. Nu ligt het toch voor de hand, dat het Damrak ook met dezelfde breedte op den Dam moet uitmonden. Het is een kapitale, haast zou ik zeggen e e n m a x i m u m b r e e d t e voor dat oude stadsgedeelte. Een grootere opening zou dan ook voor een behoorlijke afsluiting van den Dam noodlottig zijn; terwijl deze breedte voor het verkeer zeer zeker noodig, doch ook voldoende zal blijken, aangezien de Voorburgwal een belangrijk deel van het verkeer tot zich zal trekken.

Het gevaar, dat het z.g. oude beurs-terrein onbebouwd blijft en de geweldige opening van 70 Meter den Dam aan die zijde zal blijven ontsieren, is echter nog niet geheel van de lucht.

Er zijn nog altijd liefhebbers voor een breede Damrak-boulevard, die zich over den Dam voortzet op 't eventueel te dempen Rokin. Gelukkig heeft de Nieuwe Beurs een stokje gestoken voor de verwezenlijking van dat ideaal; en wat het Rokin betreft, het bekende gemeente-plan zegt ons genoeg, dat dit gevaar thans vrijwel is overgedreven. Doch nu dreigt dat gevaar weer uit een anderen hoek.

1) „Architectura" No. 14 van 1901.
2) „Architectura" No. 16 van 1904.
3) Brochure „Nu of nooit, Het Damvraagstuk" enz.
4) De „Echo" van 3 Mei 1906.
5) De „Groene" van 8 April 1906.
6) Brochure „Dam, Damrak en Centr.-Station".

Niet minder bedenkelijk toch is het plan om de Damrakruimte onbebouwd te laten en te bestemmen tot tram- en rijtuig-standplaats.

Dat wij hiermede op den verkeerden weg zouden komen, heb ik reeds eerder aangetoond.

Bovendien betwijfel ik, of die maatregel wel practisch en in het belang van het tram- en rijtuig-verkeer zou blijken te zijn. Het op- en afstappen zou immers toch hoofdzakelijk op den Dam plaats hebben?

Doch wat alles afdoet: het Damrak zou ook dan in zijn volle breedte bij den Dam moeten aansluiten; en een zoo reusachtige opening kan de Dam zich niet veroorloven. Daarom moet ook dit plan beslist worden losgelaten.

Meer kans op verwezenlijking heeft de idée, om van het Damrak-terrein een z.g. koppel- of schakel-plein te maken gestoffeerd met boom-partijen, monumenten, kiosken, etc. Niemand minder dan de heer W. Kromhout heeft verklaard, dat de oplossing van de Dam-Damrak-kwestie in die richting moet gezocht worden. Het zwaartepunt van zijn Damplan (vroeger vermeld) is dan ook gelegen in de uitwerking dezer gedachte.

Nu, dit is tenminste een plan, waarvoor men kan voelen. Mits de uitmonding op den Dam maar niet grooter wordt dan 30 Meter en de afsluiting tusschen Dam en (noem het) Beursplein maar voldoende gewaarborgd is, zit er in dit voorstel veel dat aantrekt.

Op die afsluiting komt het echter voornamelijk aan, en of het plan-Kromhout daarmee wel voldoende rekening houdt, waag ik te betwijfelen. Doch deze kwestie is hier thans niet aan de orde. Daarover dus later.

(Wordt vervolgd.)

„KUNSTGEWERBE UND ARCHITECTUR."

Een nieuw boekje van Muthesius, zich weer geheel op een degelijk standpunt stellende, zooals wij hem kennen uit „Kultur und Kunst", al wordt hier 't naadlooze vlak niet aangeroerd.

Het gaat hier over het verband tusschen „Kunstgewerbe" en Architectuur.

Het Kunstgewerbe wordt bepaald door begrippen van zakelijkheid, redelijkheid, we praten over de schoonheid van de machine (?).

Maar juist door deze zakelijkheid heeft 't Kunstgewerbe aan zich zelf niet genoeg. Het wil opgenomen in het interieur.

En het interieur bepaalt de architectuur.

Ziet daar een vingerwijzing, die ons in de goede richting zal doen werken!

„Hat man diese Gedanken gefasst, so ergeben sich goldene Hoffnungen für die Zukunft." (bl. 20.)

Maar, me dunkt, met deze gedachten alléén toch niet.

Verder op bl. 50: die exakte Deckung des Bedürfnisses ist die klare Richtung im Wirken des Ingenieurs, Maschinenbauers, Sanitäts-technikers. Die völlige Klarheit in ihrem Ziele hat zu den erfreulichen und auch nach neuerer Ansicht Künstlerisch einwandfreien Leistungen der Zweckgestaltung geführt. Die Verwirrung tritt erst ein bei dem Versuche, ein Mehr zu geben als die Deckung des Bedürfnisses."

Juist, en die Verwirrung vraagt een oplossing, die de heer Muthesius echter niet geeft.

Hij praat niet over de statische ontleding in de bouwkunst. Hij praat niet over de aesthetische uitdrukking van de begrippen steun en last. Deze groote vraagstukken laat hij onaangeroerd.

Maar over den „Hausbau" zegt hij veel interessants en zeer veel goeds.

Ook weer over het Engelsche huis. Als in zijn bekend groot werk daarover. En ook hier is hij van een bewonderenswaardige duidelijkheid en zakelijkheid.

En ten slotte een hoopvol woord over de ontwikkeling en de toekomst van Duitschland — wat alleszins op zijn plaats is.

Op bl. 118: „Wir haben die Kunst der Individualitäten, und in ihr liegt die ganze Schwierigkeit der Situation und die gansche kritische Lage der heutigen Bewegung verborgen."

Maar, zegt hij, van uit een eenigszins hooger standpunt kan men de moderne Duitsche Kunst reeds als één geheel zien. Zooals in St. Louis is gebleken. Het verschil tusschen al die kunstenaars is slechts oppervlakkig.

Op bl. 121: „Vor allem werden zwei Grundsätze mit neuem Nachdruck verfolgt, die eine Zeitlang im Hintergrunde gestanden hatten, und zwar der einer einheitlichen Farbengebung und der eines gesteigerten architektonischen Rhytmus."

Hij zegt terecht, dat de vormen niet zoozeer een criterium zijn voor 't al of niet modern zijn van een gebouw. Het gaat zeker niet in de eerste plaats om het zoeken naar nieuwe vormen. De idee is de hoofdzaak: „Die Idee ist es, die den Kulturen ihr Gepräge gibt, die Idee ist Kraft." (bl. 125).

Met vertrouwen ziet hij de Duitsche cultuur naderen: „und darum werden wir doch in nicht all zu langer Zeit mit Göthe sagen können, dasz wir aus abstrakten Gelehrten und Denkern endlich Menschen geworden seien."

Muthesius klaagt er o.a. ook over, dat de belangstelling in de Architectuur over 't algemeen nog zoo gering is. Ik geloof, dat we met vreugde kunnen constateeren, hoe die gaandeweg stijgt.

Zeer zeker zal het schrijven in tijdschriften daartoe bijdragen, zegt hij.

Stellig — en daarom ook was 't een groot genoegen om in de Mei-aflevering van de XXste Eeuw een uitgebreid artikel van Van Deyssel te lezen en wel over Amsterdam en over K. P. C. de Bazel.

Veel fraais zegt hij over 't tegenwoordige Paleis, met den wensch, dat het inwendig weer in eere hersteld zal worden en dat we dan een feste-paleis voor de Koningin doen bouwen en wel door K. P. C. de Bazel.

Aan de Bazel wordt in deze artikelen veel lof toegezwaaid. En hij wordt hierin, dunkt me, ook aardig gekarakteriseerd:

„Te Bussum ken ik een vestibule met, betrekkelijk kleine, trap, (van Deyssel spreekt) door de Bazel, — die heerlijk zijn, — men zou er zoo van snoepen. Niet groot-heerlijk, weidsch van conceptie, en wat men verder van dien aard zou kunnen zeggen, neen, klein-heerlijk, zoo ge wilt, maar waarlijk heerlijk, zuiver, onvervalscht, van echten, goeden s m a a k."

Vooral ook zijn deze artikelen interessant om hetgeen hij zegt over Amsterdamsche gebouwen, zooals de Beurs, het Station en het gebouw van de Utrecht op het Damrak. S.

PRIJSVRAAG VOOR EEN WOONHUIS. UITGESCHREVEN DOOR HET WEEKBLAD „DE AMSTERDAMMER".

De ingekomen ontwerpen zijn van 17—24 Juni dagelijks tentoongesteld in de vergaderzaal van het Genootschap „Architectura et Amicitia", gebouw „Parkzicht", Stadhouderskade hoek Hobbemastraat, te Amsterdam.

RAPPORT.

In handen der Jury werden gesteld 63 ontwerpen, dragende de volgende motto's:

1. Aan veijnzen enz.; 2. Voorstad; 3. Driehoek en passer (geteekend); 4. Driehoek met verlengde basis (geteekend); 5. Mes souvenirs; 6. Eigen haard; 7. Daar gaat hij weer voor niets; 8. Oost West, thuis best; 9. T. H. S.; 10. Nieuwwijk; 11. Twee driehoeken (geteekend); 12. Rij en huis; 13. Illusie; 14. G. R.; 15. Driehoek in cirkel (geteekend); 16. D. O. B.; 17. 4652; 18. Vif; 19. N.; 20. Alpha; 21. Oost best thuis best (in schrijfletters); 22. At Home; 23. Salome; 24. Economisch; 25. Glück auf; 26. Spes bona; 27. C.; 28. S. M. B.; 29. Burgerdeugd; 30. R. T. F. M.; 31. Rijenhuis; 32. Drie cirkels (geteekend); 33. Driehoek in cirkel (geteekend); 34. Anker (geteekend); 35. Y. Y; 36. Marianne; 37. Maes; 38. E. N. U. F.; 39. Iets anders; 40. Vierhoek in cirkel (geteekend); 41. Kees; 42. Jo; 43. Pas begonnen; 44. Vita brevis, ars longa; 45. E. N. I. T.; 46. Huis; 47. Grasmaand; 48. Bouwstof; 49. Driecirkel in een grooten cirkel (geteekend); 50. Passer en teekenboek in cirkel (geteekend); 51. Home (met cirkel); 52. Home; 53. Mei; 54. Licht en lucht; 55. Drie cirkels met driehoek (geteekend); 56. L'art; 57. Een begin; 58. De woning; 59. Twee driehoeken (geteekend); 60. Duo; 61. De Groene; 62. De Groene (in lauwerkrans); 63. Het hart der aarde is van goud.

De jury begint vast te stellen dat bij de ingekomen ontwerpen veel verdienstelijk werk is, dat den inzenders alle eer aandoet. Enkele der ontwerpen waren echter zeker in portefeuille gehouden, wanneer de inzenders over eenige zelf-critiek beschikten. Met instemming **nam** de Jury waar dat verschillende ontwerpers ernstig gestreefd hadden in hunne indeeling iets anders te leveren dan huizen van het banale suite-stelsel.

De Jury heeft echter gemeend geen ontwerpen voor eene bekroning te kunnen voordragen. De uit artistiek oogpunt beste ontwerpen immers waren niet voor de beschikbare bouwsom uit te voeren, ondanks de bijgevoegde begrootingen het tegendeel zouden willen uitwijzen, of wel boden zij geen gerieflijke indeeling, terwijl de meest economische plannen niet aan gepaste aesthetische eischen beantwoorden. Ook voldeden meerdere ontwerpen niet aan de eischen der Amsterdamsche bouwverordening.

Toch mag deze prijsvraag geenszins mislukt genoemd worden. Verschillende der ontwerpen immers waren door eenige omwerking aanmerkelijk te verbeteren en aan het programma beantwoordend te maken.

Na eene eerste schifting der ontwerpen kwamen voor nadere beoordeeling in aanmerking de ontwerpen No. 1, 10, 16, 20, 23, 38, 39, 47, 51, 54, 55, 63.

Bij nadere schifting bleef hiervan een 6-tal over: 16, 20, 23, 38, 47, 63, welke ontwerpen, zonder een volledige oplossing van de in het programma gestelde eischen te brengen, beschouwd mogen worden als de zes beste der ingekomen antwoorden, die het meest het programma nabij komen.

Gebruik makende van haar recht de voor prijzen beschikbare gelden naar goedvinden te verdeelen, besloot de Jury aan elk dezer ontwerpen eene premie als blijk van waardeering toe te kennen.

De jury heeft daarbij aan elk dezer ontwerpen toegekend f 40.— en deze som verhoogd al naar gelang een dezer ontwerpen zich bovendien onderscheidde door 1e. bijzondere aesthetische hoedanigheden, 2e. economischen opzet in verband met de beschikbare geldsom, of 3e. gerieflijke indeeling. Voor elk dezer punten werd de premie met f 20.— verhoogd. De eindconclusie luidde, dat ondanks elk der ontwerpen der Jury ook tot op- en aanmerkingen aanleiding gaf, zou worden toegekend aan:

No. 16. D. O. B. en No. 23, Salome: Wegens den economischen opzet en gerieflijke indeeling, elk eene premie van f 80.—
No. 47, Grasmaand. Wegens de gerieflijke indeeling en de bijzondere aesthetische hoedanigheden f 80.—
No. 63. Het hart der aarde is van goud, met het oog op de aesthetische verdienste f 60.—
No. 20. Alpha, wegens den economischen opzet f 60.—
No. 38. E. N. U. F. f 40.—

De inzenders dezer zes ontwerpen worden verzocht aan de firma Holkema en Warendorf, uitgevers van „De Amsterdammer" vergunning te geven tot het openen hunner naambrieven.

De Jury:
H. P. BERLAGE Nzn.
W. KROMHOUT Czn.
J. H. W. LELIMAN.
J. W. C. TELLEGEN.
J. VERHEUL Dzn.

INGEZONDEN.

FANTAISIE EN WERKELIJKHEID.

Een ernstig verzoek aan onze architecten.

't Is nu zuim twee jaar geleden, dat ik in Lente een fantaisie schreef over een bedrijfshoofd, die zijn fabriek inrichtte als een coöperatie met gelijke loonen en gelijk aandeel in de winst voor allen. Wat ik toen fantaiseerde is mé gebleken werkelijkheid te zijn.

Trouwens de ervaring heeft mé al meer geleerd, dat wat de menschen „idealen" noemen, soms met een spottenden glimlach, al lang aan 't groeien zijn in de werkelijkheid.

Welnu, de coöperaties, zooals ik er een beschreef, zijn al lang aan 't groeien, hier en in 't buitenland.

Een van hen wilde ik onder de aandacht van onze architecten brengen.

De bouwersgroep „de Pionier" te 's-Gravenhage is ontstaan doordat eenige bouwvakarbeiders en hun vriend, waarbij zij in dienst waren, gedreven door een sterk verlangen naar rechtvaardigheid, zijn knechts voorstelde te gaan werken als gelijkstaande leden van een coöperatie, met gelijke loonen en onder de belofte alle winst in de zaak te laten staan.

Voor twee jaar begonnen zij hun werk. Met geestdrift sloten andere arbeiders zich bij hen aan, zoodat al spoedig alle bouwvakken vertegenwoordigd waren. Er was werk genoeg voor allen, en de jonge groep bloeide. Hun gemeenschappelijk bezit groeide aan, want zij lieten de winst staan en vormden kapitaal. Hun administratie is in goede handen en hun balans wees vooruitgang aan met ieder jaar.

De afgeloopen winter bracht te weinig werk. Het weekloon moest worden ingekort. Wie een klein gezin had nam weinig om de gezinnen met veel kinderen voor gebrek te bewaren. Voor zieke leden en hun gezinnen zorgde de groep toch onderling.

De slechte tijden brachten een schifting mee. Wie om het voordeel waren toegetreden, vielen af. Maar de overigen bleven trouw en zetten gezamenlijk den strijd om 't bestaan voort.

Zoo staat daar nu een groep ernstige arbeiders tot werken bereid. Ze hebben getoond wat over te hebben voor recht en kameraadschap. De tijden zijn slecht en werk is er te weinig. En er zijn zieken in de groep.

Ik ken verscheidene van die mannen van nabij. En ik weet, dat ze vertrouwbaar en eerlijk zijn. Omtrent hun bekwaamheid kunnen informaties worden ingewonnen. Zij werken voor de gewone prijzen en leveren goed werk.

Mijn verzoek is aan onze architecten, die nog niet een vaste groep van werkers onder zich hebben: „Als ge bouwwerk hebt, probeer het eens met deze groep. Geef hun de gelegenheid in daden te toonen, dat werkers, die gemeenschappelijk werken en elkaar steunen, sterker zijn dan zij, die elkaar het brood uit den mond trachten te rukken." Hun kantoor is: 's Gravenhage, 20 Scheepersstraat.

MARGARETHA MEYBOOM.

Rijswijk Z.-H.

BERICHTEN.

MIDDENSTANDSTENTOONSTELLING 1908.

Reeds sedert eenigen tijd hortte er iets in het aanvankelijk zoo gesmeerd loopend radderwerk der voorbereiding van de Middenstandstentoonstelling voor 1908.

Wij hadden reeds vernomen, dat Publieke Werken wat spijt scheen te hebben over de eerst betoonde willigheid om het Museumterrein voor de tentoonstelling af te staan. Nu weer zoo druk de aandacht op dat terrein gevestigd werd, vermeerderden plotseling zeer de aanvragen om erfpacht, en wijl het onverantwoordelijk zou zijn geweest die aanvragen voorloopig af te wijzen, zat er voor P. W. weinig anders op, dan voortdurend de tentoonstellingscommissie te beknibbelen op het in principe afgestane terrein, te beknibbelen zóó lang, tot ten slotte de nog overbijvreadz beschikbare grond reeds te klein in oppervlakte was voor de inkomende aanvragen om expositie-ruimte.

Hierbij kwam nog, dat de bij den Middenstandsbond aangesloten en bij de tentoonstellingsorganisatie onmiddellijk betrokken provinciale en plaatselijke vereenigingen klaagden over gebrek aan tijd voor voorbereiding, terwijl eindelijk ook het samenbrengen meer en gunstiger tijd bleek te vorderen dan aanvankelijk was gedacht.

Dat alles heeft het hoofdbestuur van den Bond in zijn jongste vergadering doen besluiten, de commissie voor de tentoonstelling te adviseeren de expositie een jaar uit te stellen, en — schoon gisteravond op de gewone commissie-vergadering slechts vier leden tegenwoordig konden zijn, zoodat er geen besluit kon worden genomen — is het, naar wij vernamen, wel zeer waarschijnlijk, dat het advies van het hoofdbestuur zal worden aanvaard en we dus voortaan zullen moeten spreken van de Middenstandstentoonstelling 1909, in plaats van de Middenstandstentoonstelling 1908.

Natuurlijk is er dan van het Museumterrein als tentoonstellingsplaats geen sprake meer, en zullen wij waarschijnlijk de expositie zien verrijzen op een terrein aan de Johannes Verhulststraat, aan den Amstelédijk..... of aan den overkant van het IJ. (H.bl)

MUSEUM VAN KUNSTNIJVERHEID, HAARLEM.

De tentoonstelling van weefsels en borduurwerken, die in het Museum van Kunstnijverheid gehouden werd, was Zondag 26 Juni j.l. voor het laatst geopend. Deze tentoonstelling was hoogst aantrekkelijk en werd door talrijke belangstellenden, alsmede door een groot aantal leerlingen van inrichtingen van onderwijs bezocht. Begin Juli zal eene tentoonstelling geopend worden van buitenlandsch drukwerk, met het doel onder het publiek belangstelling en waardeering te wekken voor moot drukwerk en tevens de groote aantrekkelijkheid van het boek, als kunstwerk, in het licht te stellen, terwijl het voornemen bestaat deze tentoonstelling door eene tentoonstelling van Nederlandsch drukwerk te laten volgen.

INFORMATIE-BUREAU
van den Bond van Technici,
Bureau: .. ..
Mauritsstraat 139, Rotterdam.

Ingeschreven solicitanten,

19	Bouwk. Opz. Teekenaars	21	tot	45	jaar,	f 65	tot	f 100 p. m.
7	" Opz. Uitvoerders	24	"	45	"	- 60	"	- 90 "
5	" Teekenaars (aankom.)	18	"	25	"	- 40	"	- 50 "
5	Waterb. Opzichters	24	"	30	"	- 75	"	- 85 "
11	Werktuigk. Teekenaars	18	"	34	"	- 55	"	- 100 "
2	Werktuigk.Opz. (Constructeur)	34	"	39	"	-	"	- 100 "
1	Electrotechniker		"	27	"	-	"	- 70 "
5	Machinisten (Chef)	28	"	39	"	- 75	"	- 150 "
1	Scheepsteekenaar (aank.)		"	23	"	-	"	- 50 "
2	Leerares Werktuigkunde en 1 Smeden	23	"	39	"	- 65	"	- 100 "

OPEN PRIJSVRAGEN.

Raadhuis voor Londen. Inlevering 27 Augustus 1907. Mededeelingen in No. 32, 1906.

2de Serie prijsvragen van de Loo. Inlevering 30 Augustus 1907. Programma in No. 11.

A. et A. Omslag voor „de Architect". Inlevering 9 September 1907. Programma in No. 12.

A. et A. Dorpsschool en Aanleiding voorplein. Inlevering 4 November 1907. Programma in No. 12.

B. en V., Rotterdam. Café-Restaurant. Vereenigingsgebouw. Fotografische opnamen. Inlevering 15 November 1907. Programma in No. 23.

TECHNISCH GEDEELTE

OVER DEN INVLOED DER WATERHOEVEELHEID OP DE DRUKVASTHEID VAN CEMENT-MORTEL EN CEMENTBETON.

De spoorwegbouw- en bedrijfs-inspecteur Brabandt, te Sonneberg, schreef over bovengenoemd onderwerp een lezenswaard artikel in het „Zentralblatt der Bauverwaltung", dat wij hier weergeven.

Hij begint met er aan te herinneren, dat in den laatsten tijd, b.v. in de algemeene vergaderingen der Duitsche Betonvereeniging en in het rondschrijven over den maatstaf voor levering en onderzoek van Portland-cement, reeds herhaaldelijk gewezen is op de groote beteekenis van de watertoevoeging zoowel met het oog op de qualiteit als op de quantiteit van het water.

De schrijver heeft in het groot aantal betonwerken, welke bij de omlegging van den spoorweg langs den rechter Rijn-oever te Keulen uit te voeren waren, aanleiding gevonden, om een onderzoek in te stellen naar de in ieder afzonderlijk geval meest geschikte mengingsverhoudingen, en na te gaan of in de onderscheidene deelen der onder handen zijnde bouwwerken bij de gebezigde mengsels ook werkelijk de vereischte drukvastheid aanwezig was. Bij die gelegenheid heeft hij tevens een poging gedaan om den invloed der waterhoeveelheid op de drukvastheid van verschillende mengsels door het onderzoek van proefblokken in getallen vast te stellen en hierin aanknoopingspunten te vinden voor het gebruik van cementmengsels. Daar de uitkomsten van dit onderzoek afhicht van algemeen nut kunnen zijn, worden deze hier achtereenvolgens medegedeeld.

Als materiaal dienden: tamelijk fijn lekzand, waarvan de grofste korrel 7 m.M. niet te boven ging en waar alle slikdeelen zuiver uitgewasschen waren, 1) en gewasschen en gezeefd kiezel, waarvan 30 à 45 pct. korrels van 7—15 m.M. en 55 à 70 pCt. van 15—50 m.M. middellijn. Kiezel en zand werden geruimen tijd, in een waterdichte loods uitgespreid, bewaard, zoodat zij bij den aanvang der proefnemingen als volkomen droog konden worden aangemerkt. Eigenlijk had, vóór de verwerking, door verdamping het watergehalte moeten bepaald worden, om dit van het toe te voegen water af te trekken; doch hiervan moest bij gebrek aan de noodige toestellen afgezien worden.

Al de grondstoffen werden nu los in maatvaten overgestort, doch niet ingeschud. In dezen toestand woog een kub. Meter kiezel 1,6, een kub. Meter zand 1,4 en een kub.

1) Hiermede wil niet gezegd zijn, dat dit noodig is ter verkrijging van grootere vastheid. Integendeel, proeven waarvan mededeeling gedaan is in het „Zeitschrift für Bauwesen" 1904.' blz. 316, hebben bewezen, dat b.v. zand met 10 pct. leemgehalte grootere vastheid aan het beton geeft, dan zand zonder leem.

	Volgnummer der proefblokken.	Deelen: Cement.	Zand.	Kiezel.	Temperatuur in graden C. tijdens de: Samenstelling.	Harding (gemiddeld)	Drukvastheid na 28 dagen in K.G. per cM². bij eene watertoevoeging van: 5	7.5	10	12.5	15	17.5	20	22.5	25	30	35	40	De gunstigste watertoevoeging ligt omgeveer in eene hoeveelheid van
		procent der deelen cement en zand																	
Beton.	1	1	3.5	7	3	2	47		57		57		39		24	24			1
							49	—*	57	—	53	—	41	—	28	24	—	—	bis
							49		57		57		41		32	24			14
							48		**57**		**56**		**40**		**28**	**24**			
	2	1	3	6	7	10	—	—	66	66	74	66	66	49	41				
									66	66	70	62	57	41	41	—	—	—	15
									62	70	70	66	57	41	41				
									65	**67**	**71**	**65**	**60**	**44**	**41**				
	3	1	2	4	2	3	55		106		125		99		57	41			
							53	—	116	—	124	—	97	—	62	49	—	—	15
							49		108		116		99		62	49			
							52		**110**		**122**		**98**		**60**	**46**			
	4	1	2	4	4	9	—	—	57	83	116	129	116		116	83	74	49	
									57	74	108	129	116	—	108	99	66	41	18
									62	74	108	124	120		116	99	66	49	
									59	**77**	**110**	**127**	**117**		**114**	**94**	**68**	**46**	
	*)							32	62	57	74	87	124	141					
	5	1	2	4	10	17	—	32	57	66	74	78	116	141	—	—	—	—	—
								28	57	66	70	78	116	133					
								31	**59**	**63**	**73**	**81**	**119**	**138**					
	6	1	2	2	4	9	—	—	133	150	158	175	145						
									133	150	158	166	150						
									137	145	158	175	150	—	—	—	—	—	17
									134	**148**	**158**	**172**	**148**						
	7	1	3	—	12	15	—	—	87	91	108	116	74	66	66				
									87	95	112	116	83	66	66	—	—	—	16
									83	95	112	112	83	66	70				
									86	**94**	**111**	**115**	**80**	**66**	**67**				
	8	1	2	—	4	9	—	—	150	183	192	166	145						
									158	183	192	175	141	—	—	—	—	—	15
									158	175	192	175	141						
									156	**181**	**192**	**172**	**142**						
Mortel.	9	1	1	—	14	18	—	—	124		129		158		141	141			
									124	—	133	—	150	—	141	133	—	—	21
									124		133		158		137	133			
									124		**132**		**156**		**140**	**136**			
	10	1	½	—	20	18	—	—	141		187		192		200	217		175	
									141	—	187	—	200	—	204	217	—	166	30
									145		192		200		204	212		166	
									142		**190**		**197**		**203**	**215**		**169**	
	11	1	⅓	—	10	11	24	—	83		124		200		217	267	175	175	
							24		74	—	116	—	196	—	225	259	166	175	30
							20		74		116		196		225	267	175	179	
							23		**77**		119		**197**		**222**	**264**	**172**	**176**	

*) De blokken van dit nummer werden in loodsen droog gehard en in het geheel niet begoten.

Meter cement 1,3 ton; daarbij bevatten kiezel en zand even veel holle ruimte, namelijk 34 pct. van het geheel. Uitgaande van de gedachte, dat het water moest dienen om in vereeniging met cement en zand het bindmiddel voor de saam te voegen steen te geven, stelde de schrijver de toe te voegen waterhoeveelheid op hetzelfde aantal deelen als cement en zand, en liet hij dus het kiezel buiten rekening.

De menging geschiedde uit de hand op een houten vloer. Allereerst werden cement en zand droog dooreengemengd, daarna werd het kiezel er bijgevoegd en doorgewerkt, en toen pas volgde de toevoeging van het water door middel van een gieter met sproeier. Voor de beproeving werden, overeenkomstig reeds vroeger geboekstaafde ervaring, slechts blokken van 30 c.M. genomen, die in de bekende ijzeren normaal-kist werden vervaardigd. Om het vasthechten der specie aan de kistwanden zooveel mogelijk te voorkomen, werden deze telkens vooraf flink met petroleum gereinigd en vervolgens met een mengsel van raapolie en petroleum ingesmeerd. De specie werd er in gebracht in twee lagen, ieder 15 c.M. dik, en ontving met den ijzeren stamper op elk vlak 12 slagen, dus tezamen 72, bij een vrije valhoogte van ongeveer 25 c.M. Vóór het opbrengen der tweede laag werd het bovenvlak der eerste met een mes opgeruigd, en vóór het instampen de specie met een spade aan de boeken en zijkanten afgestoken. Het bovenvlak werd met een ijzeren rij gladgestreken. Er werden telkens drie proefblokken van elk mengsel tegelijk gemaakt.

Na 24 uur werden de vier zijvlakken van den vorm verwijderd, eerst de twee tegenovergestelde ijzeren platen, die eenvoudig werden afgenomen, en daarna de beide andere, nadat er vooraf met een houten hamer zachtjes tegen geklopt was. Hierdoor verkrijgt men, dat ten minste aan deze beide kistwanden weinig of geen specie blijft hangen en het blok dus twee gladde vlakken heeft, die geschikt zijn voor de drukkingsproef. Weder een dag later werden de blokken voorzichtig van de bodemplaat getild en onmiddellijk in het zandbed geplaatst. Tilt men ze reeds na de eerste 24 uur van de bodemplaat, dan worden zij, vooral bij magere specie, licht beschadigd. Wanneer men voor iederen vorm twee bodemplaten aanschaft, kan men de vier zijwanden tweemaal gebruiken.

In het steeds nat gehouden zandbed binnen de loods bleven de proefblokken nu, beschut tegen wind en zon, 28 dagen liggen, en daarna had met de door Martens uitgevonden machine het onderzoek naar de drukvastheid plaats. Alleen de blokken, achter no. 5 in (nevenstaanden staat vermeld, liet men, ter vergelijking met de andere, eenvoudig in de beschutte loods staan, zonder dat ze ook maar, een enkele maal begoten werden.

De blokken waren in een geschikt jaargetij gemaakt; de temperatuur in de loods tijdens hun samenstelling en de gemiddelde temperatuur gedurende hun 28-daagsche harding zijn mede op den staat vermeld. Alleen de blokken onder no. 1 en 3 werden in Januari gemaakt, natuurlijk op dagen dat het niet vroor; daar er in de hardingsperiode drie vorst-dagen kwamen, werden zij eerst na 31 dagen beproefd. Opzettelijk werd ook dezelfde menging 1 : 2 : 4, die reeds in den winter was onderzocht, bij warmer weder nog eens aan een proef onderworpen, om den invloed van het weer bij de meest gunstige waterverhouding na te gaan.

De verhouding der grondstoffen naar het aantal deelen is steeds aangegeven in de volgorde: cement, zand, kiezel.

De volgende mengingsverhoudingen werden onderzocht:

voor beton 1 : 3,5 : 7 tot 1 : 2 : 4.
voor mortel 1 : 3 : 0 tot 1 : 1/3 : 0,
en bovendien de menging 1 : 2 : 2.

Bij de mortelsoorten werd het onderzoek ook tot zeer vette mengsels uitgestrekt, daar zulke vaak voorkomen bij het gieten van blokken die tot voeting moeten dienen voor pilaren, ijzeren loodsen enz. De grens der watertoevoeging werd bij eenige mengsels zoowel minimaal als maximaal opzettelijk verder getrokken dan voor het bestemde doel vereischt werd, ten einde den invloed daarvan scherper te kunnen nagaan, namelijk van 5—40 pct. der deelen cement en zand. Al de blokken werden, zooals boven reeds kortelijk vermeld, in loodrechte richting gestampt.

De uitkomsten van een en ander vindt men in vorenstaanden staat. Het vierde, vet gedrukte getal bij elk mengsel geeft het gemiddelde der drie verkregen vastheden aan. Ter wille van een beter overzicht zijn alle mengverhoudingen gebaseerd op dezelfde eenheid, n.l. één deel cement.

(Slot volgt.)

ORGANISMEN BOUWKUNDE.

(Vervolg.)

In de eerste plaats moet er bij de door ons aangehaalde voorbeelden aan worden herinnerd, dat onder alle regelmatige veelhoeken, welke zich op zoodanige wijze laten samenvoegen, dat ze een effen oppervlak zonder opening kunnen bedekken, de regelmatige zeshoek die figuur is, welke bij den geringsten omvang den grootsten inhoud oplevert. Brengen wij dit beginsel in de ruimte over, dan blijkt, dat ook juist de zeshoekige zuil (prisma) bij de geringste oppervlak-ontwikkeling het grootste volume bezit. Wij zien dus, dat inderdaad die bouwmeesters uit het insectenrijk met het minimum van materiaal het maximum van nuttig effect weten te bereiken.

Zooals vanzelf spreekt, geschiedt dit door de dieren zelve onbewust. Alleen de ontwikkelingswetten, welke voor de geleidelijke vervolkomening der dieren- en plantensoorten van lagere tot hoogere en steeds volmaakter vormen den weg hebben bereid, zijn het geweest, welke ook hier dien hoogen trap van ontwikkeling hebben te voorschijn geroepen. De afsluiting ervan naar binnen wordt bij de zes-zijdige cel der honigraat bewerkt door drie plaatjes van rhombischen vorm. De beroemde Fransche natuurkundige en entomoloog Réaumur ondernam reeds de taak, de hoeken eener dergelijke bijencel zorgvuldig op te meten; hij bepaalde ze goed op 109 gr. 28' en 70° 32". Hij vroeg daarna aan M. König, 'n eminent wiskunstenaar, zonder dezen vooraf omtrent het op te lossen vraagstuk in te lichten, door berekening te bepalen, hoe groot de hoek van 'n zeszijdige cel met eene concave pyramidale basis uit drie gelijke en rhomboidale vlakken moest zijn, opdat het minst mogelijke de inwendige constructie zou kunnen binnendringen. Bovengenoemde mathematicus vond na infinitesimale berekening, dat deze hoeken 109 gr. 26' en 70'. 34" moesten bedragen of ongeveer een-zesde van 'n graad meer of minder dan dat, wat men in de constructie der bijencellen vindt verwezenlijkt, 'n verschil, dat zich naderhand nog als 'n vergissing in menschelijke berekening deed kennen. Dat menigmaal in de afzonderlijke lichaamsgedeelten der organismen bepaalde constructies tot uitdrukking komen, leert ons op bijzonder welsprekende wijze de doorsnede van het boveneinde van 'n menschelijk opperdij- (of schenkel)been. Vooreerst is op te merken, dat dit been in z'n geheel 'n buisconstructie voorstelt; men herkent ook hier weder de uiterst doelmatige toepassing van het bouwmateriaal, daar het overigens genoegzaam bekend is, dat bij gebruik derzelfde hoeveelheid bouwmateriaal de holle cylinder onevenredig meer weerstand biedt tegen buiging, dan 'n massieve staaf.

Dit is overigens 'n beginsel der oeconomie, dat 'n buitengewoon uitgebreide toepassing in de meest verschil-

lende organismen heeft gevonden.1) Doch keeren we terug tot het opperdijbeen van den mensch. Terwijl, zooals boven gezegd, het hoofdgedeelte daarvan 'n cylinder-vormige holle staaf vormt, vinden wij aan z'n bovenëinde in de dwarsdoorsnede een stelsel van fijne beenspangen en bogen, welke gezamenlijk den indruk maken van een sponsachtig netwerk.

Bij nauwkeuriger onderzoek bemerkt men, dat deze afzonderlijke spangen 'n buitengewoon kunstig boog-vakwerk vormen, hetwelk zich onmiddellijk met datgene laat vergelijken, dat ingenieurs bij bruggenbouw en dergelijke constructies in toepassing plegen te brengen.

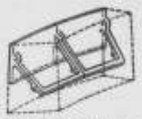
Ja ook hier is het, volgens de berekeningen van een anthropoloog, die te gelijker tijd over genoegzame mathematische en technische kennis beschikte, later duidelijk gebleken, dat ons in dit boogvakwerk, de denkbaar doelmatigste en meest rationeele constructie voor oogen wordt gesteld, de natuur dus (hier onbewust) hetzelfde heeft tot stand gebracht, dat de ingenieur verricht, wien de kennis van de samengestelde verschijnselen der statica en moeilijkst problemenen der wiskunde ten dienste staan. En beschouwen wij nu verder den voet, vinden we daarin niet weder dezelfde doelmatigheid verwezenlijkt. Zijn skelet vormt een gewelfd complex, dat natuurlijk in veel hoogere mate geëigend is, het gezamenlijk gewicht van het daarop steunende lichaam te torschen, dan dit bij welke constructie ook het geval zou kunnen zijn. Zoo heeft het dikwijls bijna den schijn, alsof de menschelijke techniek der natuur hare modellen had afgezien. Hiervan nog slechts een voorbeeld. (Slot volgt.)

1) Er zij hier slechts aan herinnerd, dat immers ook onze wervelkolom in werkelijkheid 'n dergelijke holle staaf voorstelt, zonder nog te spreken van de halmen der grassen, welke doorloopend 'n dergelijken buisvormigen bouw vertoonen; doch ook bij planten-stengels, welke ons bij den eersten oogopslag massief toeschijnen, is hetzelfde principe doorgevoerd. Denken we slechts aan den stengel eener zonnebloem of vlierboomstruik, dan vindt men ook hier de tegen buiging-weerstand-biedende elementen uitsluitend in den vorm van holle cylinders, tot uitdrukking komen en de inwendige ruimte ervan is uitsluitend met uiterst licht gebouwd merg opgevuld, dat voor de buigvastheid van den stengel wel nauwelijks eenig gewicht in de schaal werpt.

Op nog meer opvallende wijze treedt ons, die wijze, als 't ware naar 'n zinrijk plan te werk gaande spaarzaamheid der natuur o.a. bij den stengel van onze bekende witte doovenetel of doovenëtel voor oogen. Deze laatste vertoont, zooals 'n ieder zich zal herinneren, den vorm eener vierkante zuil. Stelt men zich 'n dwarsdoorsnede hiervan voor, dan merkt men op, dat de vaste ondersteunings-elementen uitsluitend in den vorm van 4 koorden optreden, welke langs de kanten heen verloopen.

TROTTOIRBANDEN VAN BETON MET HARTGUSS-IJZERBESCHERMING.

Sedert drie jaren worden te München proeven genomen met trottoirbanden van beton met ijzerversterking, die uitmuntend geslaagd zijn en waarvan de fabricage thans wettelijk beschermd is. De vroeger gebruikte granieten of hardsteenen banden waren op de kruispunten, waar druk verkeer is, reeds na enkele jaren zoo versleten, dat zij noodzakelijk door nieuwe moesten vervangen worden. Dit gedurig vernieuwen maakte het gebruik van zulke trottoirbanden vrij duur, en bij hout- of asphaltbestrating word dit nog erger, omdat het opbreken en opnieuw leggen van het plaveisel langs de te vernieuwen trottoirbanden aanmerkelijke kosten veroorzaakt, die tenmaastenbij de halve waarde der banden vertegenwoordigden. Daar zoowel deze kosten als ook die voor het vervangen der banden meestal door de gemeente moesten gedragen worden, lag het voor de hand, dat naar een beter en duurzamer materiaal werd omgezien, alleen reeds uit het oogpunt van verkeersveiligheid, nog geheel afgezien van schoonheidsoverwegingen.

Deze met Hartguss-ijzer (uit de mijn „Achthal", in Opper-Beieren, afkomstig) versterkte beton-trottoirbanden (zie de afb.) zijn bij eerste aanschaffing wel wat duurder dan de hardsteenen, doch, na de tot dusver opgedane ervaring, bestaat er geen twijfel meer, dat zij veel duurzamer zijn; te München is gebleken, dat in den loop der jaren de kosten van beton- tot hardsteenen banden zich verhouden als 1 : 3.

De constructie van het ijzergeraamte is zoodanig, dat dit geheel in het beton gehuld is, zoodat de meest innige verbinding tusschen ijzer en beton ontstaat. Zooals men weet, is die verbinding zeer sterk; het aaneenhechtings-coëfficiënt wordt gewoonlijk met 7.5—15 K.G. per M² als zeker aangenomen. Loslaten van ijzer en beton-omhulling wordt door de uiterst hechte wijze van samenvoeging verhinderd, zooals de tot nu toe reeds gelegde trottoirbanden bewezen hebben; het aanrijden of overheenrijden zelfs door de zwaarste voertuigen heeft, trots de hevige schokken, geenerlei beschadiging of slijtage veroorzaakt.

In sterk hellende straten zijn de met ijzer versterkte betontrottoirbanden ook voor de rechte gedeelten zeer aan te bevelen, omdat zij daar — vooral in den winter bij gladheid — voor zware voertuigen dikwijls als rem voor de wielen gebruikt worden, waardoor de gewone trottoirbanden blijkens de ervaring in een minimum van tijd versleten zouden zijn.

NIEUWE SLUITING VOOR KLEP- OF TUIMELRAMEN.

uitvinder Karel Wolff, te Heilbronn, fabrikant der Flux Patent Co., Maatschappij te Neckarsulm (Wurtemberg).

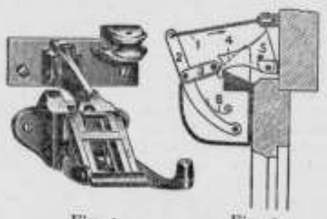

Fig. 1. Fig. 2.

Fig. 1 toont het toestelletje in gesloten toestand, en fig. 2 de werking er van. Trekt men aan het koord 1, dan wordt de haak 5 opgelicht en gaat het raam open, zoodra men het koord langzaam viert. Bij het openslaan van het raam beweegt zich echter ook de hefboom 2 naar rechts, doordat het raam nu met zijne zwaarte aan het koord hangt, en de kleine knip 3 schuift op het hellend vlak 4 omhoog, zoodat zij bij het weder dichtslaan van het raam (door het aantrekken van het koord) het sluiten niet verhindert, omdat zij dan op den haak 5 ligt. Zoodra het raam evenwel geheel dicht is en men het koord loslaat, komt de sluiting weder tot stand, doordat de hefboom 2 door de veer 6 naar links wordt gedrukt en de knip 3 weer voor den haak 5 komt te liggen. K.

ARCHITECTURA

ORGAAN V.H. GENOOTSCHAP ARCHITECTURA.ET. AMICITIA

BUREAU VAN REDACTIE: H. P. BERLAGE Nzn., Voorz. H. WALENKAMP, A. J. JOLING, W. KROMHOUT Czn., A. VAN BAALEN, D. F. SLOTHOUWER, CORN. VISSER, Leden. — — — — VASTE MEDEWERKERS. K. P. C. DE BAZEL en J. W. H. BERDEN — — — REDACTEUR VOOR HET TECHNISCH GEDEELTE L. ZWIERS — VALERIUSSTRAAT 64 TE AMSTERDAM.

UITGEVERS: J. VAN DER ENDT & ZOON MAASSLUIS. HET ORGAAN MET TECHNISCH GEDEELTE WORDT WEKELIJKS FRANCO TOEGEZONDEN AAN ALLE LEDEN VAN HET GENOOTSCHAP. DE JAARLIJKSCHE CONTRIBUTIE VOOR HET LIDMAATSCHAP BEDRAAGT: VOOR GEWONE LEDEN f 12,—. VOOR KUNSTLIEVENDE LEDEN f 10,—. VOOR BUITENLEDEN EN ASPIRANTLEDEN f 7,50.

STUKKEN EN CORRESPONDENTIE BETREFFENDE DE REDACTIE VAN HET WEEKBLAD TE ZENDEN AAN DEN HEER H. WALENKAMP, KONINGINNEWEG 267 AMSTERDAM; BETREFFENDE HET PLAATWERK „DE ARCHITECT" AAN DEN HEER A. VAN BAALEN, JACOB MARISSTRAAT 22, SLOTEN bij AMSTERDAM; BETREFFENDE DE ADMINISTRATIE VAN HET GENOOTSCHAP AAN DEN SECRETARIS, DEN HEER PAUL J. DE JONGH, REGULIERSGRACHT 120, AMSTERDAM † † † † †

INHOUD. Mededeelingen. — Prijsvraag Thieme-fonds. — Uitslag Prijsvraag Kalk-zandsteenfabrikanten. — Een advertentie „Up to date." — Berichten. — Open prijsvragen. — Informatie-bureau. — Organismen Bouwkunde. — Over den invloed der waterhoudendheid op de drukvastheid van cement-mortel en cement-beton. — Het afbladeren en uitslaan van muren in baksteen. — Bronzen deuren van de Congres-bibliotheek te Washington.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

1e. De Eere-Tentoonstelling van de werken van den Architect Dr. P. J. H. Cuypers zal worden gesloten a.s. Dinsdag 2 Juli, des namiddags 5 uur.

De Gids der Tentoonstelling, houdende 28 illustraties, een werkje van blijvende waarde, zal, zoolang de voorraad strekt nog verkrijgbaar zijn tot Dinsdag aan den ingang der tentoonstelling en kan verder per postwissel groot 60 ct. worden aangevraagd bij de Drukkerij „'t Kasteel van Aemstel" N.Z. Voorburgwal 69—73, Amsterdam.

2e. Als ontwerper van het onder motto „Zwart begint, wit wint" ingezonden antwoord op de prijsvraag voor een Genootschapsstempel heeft zich bekend gemaakt de heer J. Gouwetor, te 's-Gravenhage, wiens ontwerp, overeenkomstig het advies van de Jury, voor uitvoering zal worden in gereedheid gebracht.

3e. Stedelijke 4-Jaarlijksche Tentoonstelling. Bij besluit van Burgem. en Weth. van Amsterdam zal van 7 September tot 21 October a. s. eene Tentoonstelling worden gehouden, omvattende werken op gebied van Schilder-, Teeken-, Bouw-, Beeldhouw-, Edelsmeed- en Prentkunst, vervaardigd zoowel door binnenlandsche als door buitenlandsche levende kunstenaars.

Bij het bestuur van „A. et A." bestaat het denkbeeld, bij voldoende deelname, eene collectieve inzending der werken van de leden van het Genootschap bijeen te brengen.

De leden, die in beginsel bereid zijn hiertoe hunne medewerking te verleenen, worden uitgenoodigd daarvan mededeeling te doen aan het bestuur, uiterlijk den 10den Juli a. s.

De 1ste Secretaris,
PAUL J. DE JONGH.

PRIJSVRAAG THIEME-FONDS.

Volgens art. 3 van het Reglement van het D. A. Thieme-fonds, onder beheer staande van de „Vereeniging ter bevordering van de belangen des boekhandels", wordt uit de rente van genoemd fonds, om de vijf jaar een premie uitgekeerd voor een of meer der meest uitnemende werkstukken op het gebied der fabrieks-, handwerks- of kunstnijverheid, ingezonden op een uitgeschreven prijsvraag. Gevolg gevende aan bovenstaande bepaling, wenscht het bestuur der genoemde vereeniging een prijsvraag uit te schrijven voor een uurwerk met twee losse zijstukken, bestemd om geplaatst te worden op de schoorsteenlijst van een boekerij of een studeerkamer en daarvoor het volgende programma vast te stellen:

1e. De voorwerpen moeten Nederlandsch werk zijn.

2e. Het materiaal waarin de voorwerpen worden uitgevoerd, wordt aan de keuze der inzenders overgelaten.

3e. De uit te keeren premie bedraagt f 200.—; de inzendingen blijven het eigendom van de inzenders.

4e. Het bestuur stelt zich voor, het bekroonde of een der andere voorwerpen aan te koopen tot een maximum prijs van f 500.—.

5e. De inzendingen worden vóór 1 Mei 1908 vrachtvrij ingewacht bij den tweeden ondergeteekende, Singel 146, Amsterdam, en zullen gedurende vier weken tentoongesteld worden in het gebouw van de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst te Amsterdam.

6e. Aan ieder ingezonden voorwerp moet, in plaats van den naam des inzenders, een spreuk of motto gehecht zijn; dezelfde spreuk of motto moeten voorkomen op een verzegeld couvert, dat een briefje bevat, den naam en de woonplaats van den vervaardiger inhoudende. Tevens moet op het couvert het correspondentie-adres van den inzender vermeld zijn.

7e. De beoordeeling zal geschieden door een Jury, bestaande uit vijf leden, waarin één bestuurslid der „Vereeniging ter bevordering van de belangen des boekhandels" zitting heeft.

8e. Het rapport der jury zal bij de tentoonstelling der

inzendingen, in het gebouw der Maatschappij ter bevordering der Bouwkunst te Amsterdam, aanwezig zijn.

Het Bestuur van de Vereeniging ter Bevordering van de Belangen des Boekhandels:
W. P. VAN STOCKUM Jr., Voorzitter.
Dr. A. G. C. DE VRIES, Secretaris.

De Jury:
K. P. C. DE BAZEL.
C. W. NIJHOFF.
A. PIT.
W. P. VAN STOCKUM Jr.
JAN STUYT.

Amsterdam, 1 Juli, 1907.

UITSLAG PRIJSVRAAG KALKZANDSTEENFABRIKANTEN.

Het resultaat van de prijsvragen, door de Vereeniging van Nederlandsche Kalkzandsteen Fabrikanten in Januari 1907 uitgeschreven, is als volgt:

Op de prijsvraag voor een ontwerp voor „Een vrijstaand blok van zes arbeiderswoningen" zijn ingekomen 22 antwoorden, waarvan bekroond werden met den eersten prijs, f 150, het ontwerp „Arbeiderswoning", van den heer J. B. van Loghem, candidaat bouwk. ingenieur, te Haarlem; met den tweeden prijs, f 75, het ontwerp „Licht en Lucht (in cirkel), van den heer F. J. Wolters, bouwkundige te Eindhoven; met den derden prijs, f 50, het ontwerp „Houw en Trouw", van den heer S. Franco, architect, Directeur van de Burgeravondschool te Zaandam; een eervolle vermelding werd toegekend aan het ontwerp „Johanna", van den heer G. H. Kleinhout, bouwkundige te Amsterdam.

Op de prijsvraag voor een ontwerp voor „Een vrijstaand buitenhuis" zijn 14 antwoorden ingekomen, waarvan de beide beste, de ontwerpen „April", van den heer A. A. van Nieuwenhuijzen, architect te Rotterdam, en „Cassa", van den heer L. Groen, Leeraar aan de Ambachtsschool te Alkmaar, zoo gelijkwaardig werden geoordeeld, dat de bedragen van f 150 en f 75 voor den eersten en den tweeden prijs bijeen werden gevoegd, en gelijkmatig zijn verdeeld onder de beide ontwerpers.

De derde prijs, f 50, werd toegekend aan het ontwerp met het kenteeken „Een verdeelde driehoek", van den heer A. L. van Wissen, architect te Groningen.

De Jury van beoordeeling bestond uit de heeren: Dr. P. J. H. Cuypers, Ed. Cuypers, Prof. Henri Evers, Prof. Jacob F. Klinkhamer, en C. T. J. Louis Rieber.

EEN ADVERTENTIE „UP TO DATE."

Als een bewijs van den speculatieven geest des tijds kan de navolgende advertentie dienen.

Vooraf wil ik echter eerst in het geheugen terugroepen de motie aangenomen in de vergadering van „A. et A." op 23 Januari 1907. Deze luidde:

„De vergadering van „A. et A.", gehouden 23 Jan. „1907, gehoord de voordracht van den heer A. W. „Weissman, erkennende het bestaan van misbruiken in „de practijk van sommige architecten, spreekt de wen„schelijkheid uit, dat in dezen toestand verbetering „worde gebracht, hetzij door middel van de instelling „van een raad van eer, of op andere doeltreffende „wijze."

Deze motie was het resultaat der besprekingen, volgende op de belangrijke lezing van den heer W. over „de architect, voorheen en thans". Men herinnert zich nog wel, dat toen een vergelijking gemaakt werd tusschen de nobele figuur des bouwmeesters van voorheen, met die der vele naar geld- en reclamezucht strevende architecten van thans. De door de laatsten dikwijls gebezigde zeer lage intrigues werden sterk gebekeld.

Zoo werd o.a. ook over advertentiën van architecten gesproken en opgemerkt, dat, zoolang deze advertenties niet in de voornaamste dagbladen voorkomen, het kwaad dat daardoor gesticht wordt, binnen zekere grenzen beperkt blijft. Maar wat nu te zeggen van de volgende advertentie in het „Handelsblad" (1) gesteld door een collega, die de bouwkunst openlijk tot de meest eenvoudige handelszaak verlaagt? Men leze:

PROVISIE.

Een architect wenscht in kennis te komen met personen met veel relaties, die geneigd zijn tegen hooge provisie voor hem als agent werkzaam te zijn.

Br. fr. onder motto „Architect"..... enz.

Hier valt toch wel ter dege „misbruik in de practijk" te constateeren. En er bestaat gereede aanleiding, om „te trachten verbetering in den toestand te verkrijgen", hetzij dan door den raad van eer, of op andere doeltreffende wijze.

Doch het spreekt van zelf, dat de hulp van een raad van eer voor iemand als steller van bovengenoemde advertentie, die er blijkbaar weinig of geen eer op nahoudt, niet doeltreffend zal zijn. Maar welke middelen dan?

Het: „Le ridicule tue" is misschien te probeeren. Ja! kon men dit hier eens voor een raad van eer brengen, en, door hem belachelijk te maken, trachten zijn verflauwd schaamtegevoel weer wat op te wekken. Hoe heerlijk zoude men hem kunnen demonstreeren als een beunbaas-architect, die zijne tegen hooge provisie aangestelde agenten en reizigers er op uitstuurt om werk op te scharrelen; hoe en op welke manier, dat komt er minder op aan; maar werk, veel werk, moet het zijn, hoe meer hoe beter. Het gaat immers tegen provisie. Men zou hem den raad kunnen geven, dat zijn agenten moeten voorzien zijn van gedrukte formulieren, welke door hen slechts behoeven te worden ingevuld, om hun patroon terstond den stand van zaken en wat er te verdienen valt te doen kennen en hoe die formulieren zullen moeten bevatten: a. den aard en omvang van het ontdekte werk; b. de financieele positie van het slachtoffer: den bouwheer; c. welke stijl in de familie „en vogue" is daardoor de meeste kans van slagen biedt; d. welke fabrikanten of leveranciers van verwarmingsinstallaties, liften, sanitaire artikelen en electrische leidingen het meest, maar ook vooral het minst bij het slachtoffer bekend zijn; e. of er op paal-, staal- of ander metaal gefundeerd moet worden, enz., enz.; met dan natuurlijk de woorden: „doorhalen wat niet gewenscht wordt" er bij. Hoe voorts zijn agenten en reizigers lieden met vele relaties en geroutineerde diner-gangers moeten zijn en blijven om dit alles te kunnen onderscheppen. Hoe op deze wijze de gezondheid van zijn agenten op het spel wordt gezet, zoodat er met deze manier van zaken doen voortgaande, ook evengoed weer agenten van dokters zullen kunnen ontstaan, die op hun beurt, daags na zoo'n diner, aan het gezicht van den architect-agent zullen kunnen zien, dat er voor hunne dokters-patroons ook wat te verdienen valt. Dan misschien zou onze architect, door zelf ook te glimlachen, het belachelijke van zijn toestand inzien; en zoo zoude op deze (of andere, door den lezer bij te brengen) wijze van aan de kaak stellen, de man weer tot inkeer te brengen en dus te redden zijn.

„Maar", — zal men hier zeggen — „de zaak is hooge ernst."

(1) Handelsblad van 12 Juni '07, Avondblad.

Welnu, een ernstige manier valt ook te probeeren.

„Du ridicule au sérieux il n'y-a qu'un pas." Wil men den man een ernstigen raad geven, dan schijnt mij het volgende niet zoo verwerpelijk toe. Ziehier:

In een klein boekwerk, geschreven door Mrs. John Lane, en getiteld: „The Champagne Standard", komt, blijkens een uittreksel in „Architectura" van 11 Mei j.l. uit „The British Architect", een hoofdstuk voor, dat er op berekend is, een beroep te doen op vele heeren-architecten, die vrouwelijke „partners" noodig hebben. Een der redenen welke Mrs. Lane opgeeft ten gunste van het bezigen van vrouwen als architect, luidt, dat: „wanneer eene vrouw werkelijk iets niet weet, zij dit kan raden." Welnu, dan is de zaak eenvoudig deze: Onze advertentie-plaatser stelle zich in correspondentie met Mrs. Lane, en doet deze dame 't beleefd verzoek, hem eenige adressen van die vrouwelijke architecten aan de hand te doen, welke dames dan, ingelijks tegen hooge provisie, voor hem kunnen raden, hetgeen hij niet weet, n.l.: wie er en wat men bouwen wil. Is onze architect nog ongehuwd — hetgeen op grond der geplaatste advertentie waarschijnlijk schijnt (weinig werk hebben is een chronische kwaal onder jonge architecten), dan, ja dan weet de hemel welke vredelievende oplossing nog het einde zijn kan dezer sombere zaak. Hij zal dan door aan een der raad-architecten de hand der trouwe te reiken, zijn doel volkomen bereikt zien, omdat hij dan geen agenten meer noodig heeft.

En als ik onzen boffer dan daags na zijn bruiloftsfeest zal ontmoeten, en hij zijn misstap, door de plaatsing der genoemde advertentie begaan, zal bekennen en betreuren, dan zal ik hem ter wille der collegialiteit weer de hand reiken, en vragen: „Hoe gevoelt gij U nu?" Niet onwaarschijnlijk, of ik krijg, als een gevolg en als nawerking der vele heildronken, hem door zijne vrienden op het feest gewijd, ten antwoord — „Jiek, ik ben ziek!" — J.

BERICHTEN.

TENTOONSTELLINGEN IN HET MUSEUM VAN KUNSTNIJVERHEID TE HAARLEM.

De tentoonstelling van wandsels en gewerkte stoffen, die in dit Museum gehouden werd, is thans gesloten en zal gevolgd worden door een tentoonstelling van oude bont-papieren van buitenlandsch, artistiek drukwerk, ten einde belangstellenden te doen zien, hoe in het buitenland het boek als kunstwerk wordt opgevat.

Inzendingen werden reeds ontvangen en worden nog verwacht uit Duitschland, Oostenrijk, Engeland, Zweden, Noorwegen, Finland, België en Denemarken, zoodat men in deze tentoonstelling de landen, die het meest voor de bevordering van den artistieken boekdruk hebben gedaan, vereenigd zal vinden.

De Directie hoopt deze tentoonstelling in de eerste dagen van Juli te openen.

IN DE PYRAMIDEN.

Prof. Flinders Petrie heeft te Londen mededeeling gedaan omtrent zijn jongste opgravingen. Hij heeft een maand lang te Gizeh gewerkt, dat de doodenstad voor Memphis is geweest en daar o. a. een zeer merkwaardig volkomen rood graf, waarschijnlijk van een koningszoon, gevonden; het moet zijn van den tijd van den derden koning der eerste dynastie. Men vond er scherven van 80 aardewerk-vazen. In een ander graf vond hij 30 à 40 vazen uit den tijd der tweede dynastie, meer dan men ooit te zamen heeft gevonden. Men heeft vroeger steeds gemeend, dat Gizeh een vestiging was van een koning uit de vierde dynastie; nu is bewezen, dat het reeds in den tijd der eerste dynastie bestond.

ARCHIMEDES.

Te Konstantinopel is in de Phanar-bibliotheek een handschrift, bevattende werken van Archimedes, ontdekt. Het is een palimpsest, d.w.z. wat er op stond is zooveel mogelijk weggeveegd en het perkament daarna weer beschreven. Maar Archimedes' werk is, hoewel verbleekt, daarom toch nog wel te lezen. Het is gephotographeerd en vertaald door den Deenschen wiskundige Heiberg. Het bevat naast bekende uitspraken van Archimedes twee onbekende verhandelingen, waarvan de eene, »Van de methode«, een werk van zestig bladzijden, aantoont dat Archimedes nog sterker dan men wist een voorganger is geweest van Leibniz en Newton; hij komt hier voor de oplossing van geometrische vraagstukken op de werktuigkunde terug. Het tweede opstel behandelt een godenspel, waarbij uit een aantal stukjes hout meetkundige figuren worden gevormd. De vondst is dubbel belangrijk, omdat men van Archimedes' werk maar heel weinig heeft en de gevonden stukken in zijn werkwijze zulk een goed inzicht geven.

BRITSCH MUSEUM.

Heden wordt door den koning van Engeland de eerste steen gelegd voor een nieuwen vleugel, die aan het Britsche Museum wordt aangebouwd. Reeds 13 jaar geleden heeft het Parlement hiervoor 200,000 p.st. beschikbaar gesteld, en die som heeft gediend om allengs 69 perceelen aan te koopen. In 1900 vermaakte de heer Stuckey Lean 50.000 p.st. voor het gebouw en de staat stelde daarna nog 150,000 p.st. beschikbaar, zoodat nu tot de volzoning van het plan kan worden overgegaan.

ADELLIJKE HANDELSLUI EN BOUWKUNST.

Onze Londensche correspondent schrijft ons:

Wie alhier in het West-end door Bakerstreet rijdt of wandelt, zal op nummer 72 een naambordje vinden met het volgende opschrift:

„Morton and Edwards,
Furnishers, Decorators and Builders".

Op het oog zou men zeggen, dat dat een doodgewone firma is. Iets adellijks verraadt die naam niet. Nochtans schuilt daarachter de persoonlijkheid van niemand minder dan een peeresse van middeleeuwsche geslachtelijk, namelijk lady Sybil Auckland, dochter van den kolonel Morland Hutton en achterkleinkind van den grooten uitvinder Arkwright. Zij is in den handel gegaan om de gerulneerde finantiën van haar echt te herstellen — een ferme vrouw dus, verdienstelijker dan een dozijnd vlinders van de „smart set".

Haar echtgenoot is de vijfde baron Auckland, een titel in 1789 aan één zijner voorvaderen voor staatkundige diensten gegeven voor Ierland, doch vier jaren later in een Britsche baronie omgezet. Daardoor is lord Auckland, op grond van zijn titel lid van het Hoogerhuis, terwijl de Iersche en Schotsche leden uit en door de peers dier beide landen worden gekozen.

Mylord bezit veel eigendom in Londen en Yorkshire, alwaar hij te Doncester zijn buitenverblijf heeft. Zijn beuttingen brengen hem een jaarlijksche rente van £240,000 op. Maar hij is thans „stoney broke", ofschoewel tot de ooren in de schuld en zonder inkomen. Hij verspeelde heel zijn vermogen door beursspeculaties. En mylady heeft nu de koe bij de hoorns gegrepen, om hem en heel haar familie er weer bovenop te helpen, zoodat haar eenc zoon te Eton kan blijven tot voltooiing zijner ultra-aristocratische opvoeding, terwijl zoon nummer twee in de city in business wordt geschoold.

Lady Auckland beschikt ook zelf over een goede business-capaciteit. Want het is geen kleinigheid, wat zij onderneemt; zoowel huizen te bouwen, als te meubileeren en decoreeren. Zij »simply loveee dit soort van werk en is van oordeel, dat een artistieke inrichting van woningen een voor de vrouw geknipte vocatie is. Derhalve verkocht zij haar paarlen, om de zaak op te zetten, terwijl een gentleman haar aan de rest hielp. Zij kwam als volgt aan den naam harer firma: Morton is een der doopnamen van haar echtgenoot en Edward die van haar gentleman-kapitalist. Zij drijft het zaakje echter zelf, alleen wordt zij een beetje geholpen door haar lord, terwijl zij voor de verschillende branches experts in dienst nam. En zoo hoopt zij »in enkele jaren«, hetgeen mylord verspeelde, dubbel en dwars weer verdiend te hebben.

Mylady is waarschijnlijk daarin wat erg optimistisch. Maar dat zij op klandizie rekenen kan, is buiten kijf. De zangeres, die indertijd in dezelfde buurt een waschinrichting opende, heeft zich daarover niet te beklagen. En zullen de klanten ook wel stroomen naar Morton en Edwards, alias lady Sibyl Auckland, een »vrouw die den moed had«.

Natuurlijk zijn er in den hoogen adelstand, die hun neus nu voor haar ophalen. Maar zoodaat zeide mylady: »It doesn't matter what they say«. Beter jaarlijks eenige duizenden met zaakenbouw en -meubileering te verdienen, dan op de schobberdebonk van Amerikaansche millionnairs te leven«. Daarenboven, »the thing had to be done«, om m'loed een bankroet te sparen. Zij raadpleegde echter verschillende vrienden, voor zij in de business-zee stak. En »one of her very best« beloofde haar goeden bergen.

Er zijn nog altijd adellijke menschen, die scrupules tegen het doen van zaken hebben. Alsof een bestaan, achter de toonbank verdiend, minder nobel is dan het opstrijken van rente van grond, dien de Noorsche veroveraar anderen ontnam, tot begunstiging zijner trouwe baronnen.

Echter, er zijn zooveele hoogadellijken, die niet meer van hun grondrente kunnen leven, dat de nood reeds vele etiquette-wetten brak. Zoo bezit de hertogin van Abercorn een zuivelbereiding, lady Essex met een andere dame een waschinrichting, lady Duff-Gordon een »smart« kostuummakerij, lady Byng 'n winkel van artistiek maaksel, lady Wyndham-Quinn een violistenkweekerij, enzoovoort. Vele lords drijven of drijven nog handelszaken. En waar, volgens een ander, hierbijgaand bericht, koning Edward niet de eigendomswinsten van een Canadeeschen spoorweg verzaakt, daar behoeft mylady Auckland zich bezwaard niet te gevoelen voor het drijven van een woningondernemig, nu mylord zooveel tegenspoed in Throgmorton-street had.

»It had to be done«. En daarvoor zwichten scrupules.

(Telegraaf).

EEN DAKTUIN TE AMSTERDAM.

In «Onze Tuinen» komt naar aanleiding van een prijsvraag door dat blad uitgeschreven, een photo met beschrijving voor van een tuin op het dak van het huis van den heer B. Augustijn, O. Z. Voorburgwal 59. De ruimte waarover men beschikt was 110 vierk. M. en het resultaat mag verrassend genoemd worden. We ontleenen aan het bijschrift het volgende:

Het dak is bedekt met zwaar zink en heeft een afschot van 22 c.M. met vier loozingen. Het zink heeft een opstand van ongeveer 15 c.M., waarover dan weer het voetlood hangt.

Aan de buitenzijden van het dak zijn deele de muren opgetrokken tot ongeveer 1½ M. hoogte, deels is het afgeschoten met hekwerk en rietmatten, terwijl op de kroonlijst een rustiek hek staat.

De paden zijn afgebakend door opstanden van cementijzer (gewapend beton) ter dikte van 3 c.M. met een hoogte van ruim 40 c.M. Tusschen de buitenzijden van het dak en de cementranden ligt nu de aarde: doch de ondervinding heeft geleerd, dat men aan de buitenzijden, waar het voetlood over den zinken opstand hangt, eenige ruimte moet laten, aangezien het vocht daartusschen opzuigt en zich dan over den opstand stort, waardoor men lekkage krijgt.

Dit nu is verkregen door planken in schuine richting tegen de wanden te plaatsen en door middel van gaspijpen het overtollige water af te voeren. Tot verderen afvoer van het water zijn onder in den cementen rand op afstanden van 50 c.M. gaatjes gemaakt, zoodat het overtollige water op die wijze zijn weg vindt naar de loozingen of naar de voetpaden, doch deze laatste heb ik alle weer met omgekeerde houten gootjes (twee latten met een plankje er over) gedraineerd, waarover dan de grind komt.

Uit de photographie blijkt, dat de planten uitstekend willen groeien en bloeien, ja, zelfs zijn er een paar vruchtboomen op, waarvan aan een boom meer dan 50 peren zitten. De rietmatten zijn aan de zoordzijde geplaatst om van dien schralen wind gevrijwaard te zijn, en waardoor een mooi luw hoekje om de vruchtboomen ontstaat, terwijl een fiink zomerhuisje den oostenwind keert. Alles groeit er welig, de rozen zijn zelfs zoo, dat de meeste kroonen der stamrozen met meer dan 20 knoppen prijken.

Wil je wel zijn, wil je rusten?
Sockt het niet in vreemde kasten.
Eygen huys en eygen dack,
Dat is vrij een groot gemack.

Deze spreuk, in een mooi lijstje gevat, leest men, als men boven gekomen, op het punt staat den tuin in te gaan, en dan komt men — in 't hartje van Oud-Amsterdam, op het dak van een mooi koopmanshuis uit de 17de eeuw — te midden van seringen, weigelia's, aucuba's, struik- en stamrozen, twee pereboomen, een appel, een perzik, W. wingerd, fuchsia's, violetjes, vergeet-mij-niet, wonderboom, agapanthus enz.

Afzonderlijk genoemd moet worden de wilde kastanje, dien men op het middenperk ziet. Als knaap van zeven jaar heeft de eigenaar dien geraapt en vervolgens overal meegenomen, waar hij zich metterwoon vestigde. Na eens in kuip gezet, dan weer in den tuin uitgeplant, zal hij thans wel de verheevendste standplaats onder de Nederlandsche kastanjeboomen innemen.

Als men hier ziet wat gezelligheid, wat tuingenot men kan smaken, zelfs in 't hartje van een wereldstad, betreurt men het, dat er in die richting niet nog oneindig veel meer gedaan wordt. Intusschen: „Leeringen wekken, voorbeelden trekken".

OPEN PRIJSVRAGEN.

Raadhuis voor Londen, Inlevering 27 Augustus 1907. Mededeelingen in No. 52, 1906.

2de Serie prijsvragen van de Loo. Inlevering 30 Augustus 1907. Programma in No. 11.

A. et A. Omslag voor „de Architect". Inlevering 9 September 1907. Programma in No. 12.

A. et A. Dorpsschool en Afsluiting voorplein. Inlevering 4 November 1907. Programma in No. 12.

S. en V., Rotterdam, Café-Restaurant. Vereenigingsgebouw. Fotografische opnamen. Inlevering 15 November 1907. Programma in No. 23.

INFORMATIE-BUREAU

van den Bond van Technici,
Bureau: .. ..
Mauritsstraat 139, Rotterdam.

Ingeschreven sollicitanten.

18	Bouwk. Opz. Teekenaars	31	tot 45	jaar,	f	65	tot	f 100	p. m.
6	» Opz. Uitvoerders	24	» 45	»	»	60	»	» 90	»
5	» Teekenaars (aankom.)	18	» 25	»	»	40	»	» 50	»
3	Waterb. Opzichters	24	» 30	»	»	75	»	» 85	»
11	Werktuigk. Teekenaars	18	» 34	»	»	55	»	» 100	»
2	Werktuigk.Opz. (Constructeur)	34	» 39	»	»		»	» 100	»
1	Electrotechniker		» 27	»	»		»	» 70	»
5	Machinisten (Chef)	28	» 39	»	»	75	»	» 150	»
1	Scheepsteekenaar (aank.)		» 23	»	»		»	» 50	»
2	Leeraren Werktuigkunde en 1 Smeden	30	» 39	»	»		»	» 100	»

TECHNISCH GEDEELTE

ORGANISMEN BOUWKUNDE.

(Slot.)

De wereldvermaarde, oude architecten, die meesters in trapconstructies der 17de eeuw, badden hunne trapontwerpen in de torens zeer goed bedacht, zoodat deze constructies als 't ware bijna uit een gedétailleerde en diepgaande studie van den huisjes-bouw der Conchyliën schijnen te zijn voortgesproten. Nimmer namelijk maken de desbetreffende constructies den indruk van 'n uitwendig uitwas of toevoegsel. De frontlinie der trap loopt steeds naar de zijvlakte van den wentelboom toe en niet naar het centrum, zoodat daardoor de beste van alle mogelijke looptrappen wordt verkregen. Zoo doen deze inrichtingen eenigermate aan 'n huisjesdoorsnede der Nantilus denken, een verren stamverwant van de groep onzer inktvisschen, welke als 'n laatste overblijfsel van de eindeloos afwisselende en aan reusachtige vormen zoo rijke groep der Ammonieten in onze moderne levende wereld zich heeft staande gehouden.

Ten slotte zij het ons veroorloofd van eenige klassieke voorbeelden uit het plantenrijk melding te maken.

Wij vernamen reeds hierboven, hoe bij de plantenstengels bij gebruik van de minst mogelijke hoeveelheid materiaal de grootst mogelijke buig-vastheid wordt bereikt.

Anders ligt de kwestie bij de wortelen; deze organen behoeven veel minder buigvast dan wel weerstandbiedend tegen trekkende krachten te zijn. Op dezelfde wijze nu, als we bij onze touwdraden door samenvlechting der afzonderlijke draden tot één enkele stevige streng, een zoo aanzienlijken weerstand tegen trekkende krachten verkrijgen, welke met name door de ontwikkeling der moderne zweefbanen in de toekomst nog 'n zeer gewichtige rol zal moeten spelen, vinden we bij den plantenwortel de vaste strengen niet bij haren omtrek verdeeld, doch ze vormen in het centrum van den wortel 'n stevige, krachtige keen, welke het geheel doordringt en aan de plant hare vaste verankering in den aardbodem waarborgt.

Geheel analoge verhoudingen vinden we overigens ook bij vele Lianen voor den dag treden, welker stengels namelijk geheel op de wijze van touwen om de stammen der woudreuzen zijn gestrengeld en nog daarenboven menigmaal geheel op dezelfde wijze als onze kunstmatige touwen zijn gedraaid.

Hoe wonderbaar nauwkeurig we vele onzer machinerieën door organische stelsels uit het rijk des levens vinden nagebootst, daarvoor biedt ons de vertakking van onze naaldhoutboomen, 'n laatste voorbeeld.

Wanneer men namelijk den tak van 'n pijnboom dwars doorsnijdt, dan ziet men, dat het hout aan de onderzijde van den tak duidelijk rood, aan de bovenzijde daarentegen wit is gekleurd. Dit onderscheid is den houthakkers sedert lang bekend, ze weten immers, dat het roode hout zeer hard is, dat men er slechts met moeite 'n spijker kan indrijven, eene eigenschap, welke men met het woord „spijkerhard" aanduidt en welke het witte hout volslagen ontbreekt. Hoogst interessant zijn de den technicus bekende gedragingen van beide houtsoorten bij belastingproeven. Het is daarbij gebleken, dat het lichte hout in hooge mate trekvast is, terwijl het roode hout voornamelijk zich geschikt heeft getoond voor het uithouden van 'n hoogen druk. Bij 'n dergelijke pijnboomtak is dus steeds de bovenzijde trekvast, de onderkant drukvast. Brengt men deze verschijnselen in technische taal over, dan kan men zich in plaats van het lichtgekleurde hout twee aan de zwaartepunten van dit houtgedeelte beantwoordende koorden loopende denken, terwijl men zich het roode hout als holle dragers moet voorstellen, waaroverheen die koorden gespannen zijn.

Hierbij springt in het oog, dat deze constructie geheel dezelfde is, volgens welke in de techniek de horizontale draagstukken, voornamelijk de hefkranen zijn gebouwd, met behulp waarvan de zwaarste lasten kunnen worden opgeheven. Deze eigenaardige en vernuftige inrichting der trek- en drukvaste elementen bij pijnboomtakken is voor de plant zelve zeker van groote beteekenis. Men denke er slechts aan, welke enorme druklasten de met naalden bedekte takken onzer Coniferen in den winter hebben te torschen, wanneer ze geheel door dikke sneeuwmassa's zijn ingebakerd.

Waren zij niet tot het dragen van zulke lasten, waarbij toch ook nog altijd het eigen gewicht der takken komt, ingericht, dan zou na een zwaren sneeuwval van onze wouden niets kunnen overblijven dan de volslagen kale stammen der boomen. Gelijktijdig echter vermelden wij, dat we aan onze loofboomen eene dergelijke verdeeling van rood- en without niet mogen veronderstellen, daar deze immers bij de wintersche kaalheid der takken ten gevolge van grootere sneeuwmassa's nauwelijks eene aanzienlijker belasting ondervinden.

Uit al deze voorbeelden, welker aantal zich nog tot in 't onberekenbare laat uitbreiden, blijkt dit één met zekerheid, namelijk, dat de natuur, waar zij zich ooit als bouwmeester doet kennen, 'n ongeëvenaarde leerschool voor den architect vormt.* Hare bewonderenswaardige lichtheid en zwier in het gebruik van materialen en de hierin aan den dag tredende reusachtige kracht zijn door welke scheppingen, welke de mensch ook heeft gewrocht, nog niet geevenaard, en onze grootste uitvindingen, waartegen de mensch met stomme verbazing opziet, zijn niets anders dan voorbereidingen (vermoedens) van datgene, wat de natuur als 't ware in staat is spelend tot stand te brengen. En verder erkennen wij, dat de beteekenis der meer diepgaande natuurkennis voor den architect en kunstenaar niet alleen daarin bestaat, dat hem hier voor zijne ornamentiek een onuitputtelijke bron van nieuwe denkbeelden wordt ontsloten.

Waarlijk, we willen het niet ontkennen, dat de wonderschoone vormenrijkdom, welke ons de microscoop heeft ontsloten of welke door het onderzoek der wereldzee aan 't daglicht is gekomen, nog bij lange niet op voldoende wijze wordt benut, om vooral daar, waar 't op ornamentiek en versieringen aankomt, nieuwe motieven in plaats van de ons langzamerhand vervelend geworden, oude modellen aan te brengen. Desniettemin zijn we van meening, dat dit gezichtspunt eerst in de tweede plaats ter sprake komt, de belangrijkste aesthetische wet, welke den opmerkzamen natuuronderzoeker overal in het planten- en dierenrijk voor oogen treedt, is het streven naar 'n volmaakte harmonie tusschen uitwendigen vorm en innerlijke constructie eenerzijds en de bestemming van elk afzonderlijk onderdeel anderzijds. En we zijn de meening toegedaan, dat dit utiliteitsbeginsel, dat voor de organische wereld van zoo fundamenteele beteekenis is, zich met volle recht ook in ons modern kunsthandwerk als belangrijke drijfkracht moet ontvouwen, als 'n kracht, welke den menschelijken geest geheel nieuwe en onbekende banen van ontwikkeling moet ontsluiten en gelijktijdig den menschelijken geest tot het genieten der kostelijkste en betooverendste vruchten zal in staat stellen.

OVER DEN INVLOED DER WATERHOEVEELHEID OP DE DRUKVASTHEID VAN CEMENT-MORTEL EN CEMENTBETON. (Slot.)

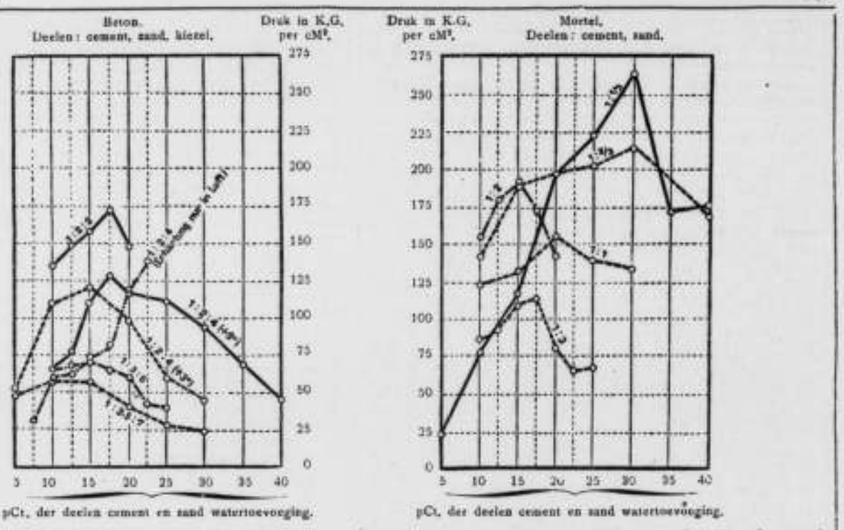
Ten einde de getallenreeksen aanschouwelijker te maken, zijn de drukvastheden boven de bijbehoorende waterhoeveelheid in de beide bovenstaande afbeeldingen graphisch voorgesteld en de punten derzelfde blokkenreeks met elkander verbonden. De uitkomsten zijn in menig opzicht leerrijk. Bij de onderzochte betonsoorten ligt de toegevoegde waterhoeveelheid die de meeste vastheid opleverde, ongeveer tusschen 15 en 17 pct. der deelen cement en zand, en wel in dier voege, dat het vereischte watergehalte stijgt naarmate het mengsel vetter is.

Bij de in het koude jaargetij vervaardigde blokken no. 1 en 3 is de voordeeligste watertoevoeging in verhouding tot de gelijksoortige, maar bij grootere warmte gegoten en geharde mengsels minder. Wanneer de blokken niet onder steeds nat gehouden zand, doch tegen den regen beschut en zonder ze te begieten, bewaard worden, hebben zij vooraf, ter verkrijging van meerdere vastheid, een grootere waterhoeveelheid noodig dan eerstgenoemden, die aan de omringende zandmassa voortdurend vocht konden ontleenen.

Deze reeks van proefnemingen toont alzoo, van hoeveel gewicht het is, hoe de blokken bewaard worden. De nummers 4, 6 en 8 met de mengingsverhoudingen 1 : 2 : 4, 1 : 2:2 en 1 : 2 : 0, die onder ongeveer gelijke temperatuur gemaakt zijn, wijzen, van het betonmengsel af tot het zuivere mortel-mengsel toe, een geleidelijke vermindering dér noodige waterhoeveelheid aan, wat ook bij het vereischte nathouden der steen zeer natuurlijk is. Deze vermindering is trouwens betrekkelijk slechts gering. De uitkomst zou waarschijnlijk wel eenigszins anders geweest zijn, zoo in plaats van kiezel een water-opzuigende grindsoort gebruikt ware. In elk geval schijnt echter de hier gevolgde regel, om de waterhoeveelheid te bepalen in overeenstemming met de deelen cement en zand, allezins gegrond, en juister dan wanneer ook de steen-deelen voor de bepaling van die hoeveelheid in aanmerking genomen worden; voor deze zal veeleer, in verband met hun hoeveelheid en opzuigingsvermogen, zekere toeslag berekend moeten worden, die het best in ieder afzonderlijk geval door proefneming te bepalen is.

Bij de zuivere mortelproeven blijkt nog veel sterker, dat het vereischte watergehalte naar gelang van de meerdere vetheid toeneemt. Bij de mengsels, die meer cement dan zand bevatten, bedraagt zij reeds om en bij 30 pct. Bij het mengsel 1 : 1 schijnt de grootste waarde ongeveer op 21 pct. te berusten. Dat de vastheid van dit mengsel zelfs kleiner is dan die van no. 8 in de verhouding 1 : 2, komt natuurlijk, doordat het cement bij beide van verschillende qualiteit was. Daar echter bij de proefblokken van hetzelfde nummer steeds cement van gelijke herkomst gebruikt is, kunnen ook alle nummers, voor zoover het er alleen op aankomt in elk voorkomend geval de grootste waarde der vastheid en daarmee de gunstigste watertoevoeging te beoordeelen, daarvoor dienst doen. Natuurlijk zal, zooals boven reeds terloops werd opgemerkt, de voordeeligste watertoevoeging niet alleen afhangen, van de vetheid van het mengsel, maar ook van de soort en hoeveelheid van alle grondstoffen, van de scheikundige samenstelling van het water, van de temperatuur, ja, van allerlei invloeden, die zich bij elk werk in het bijzonder kunnen voordoen.

Uit het feit, dat het gebruik van te veel zoowel als van te weinig water, gelijk een blik op de graphische afbeeldingen doet zien, de drukvastheid nogal aanmerkelijk doet verminderen, blijkt, van hoe groot belang het, vooral bij groote betonwerken, is, voor de te bezigen materialen en mengingsverhoudingen de doelmatigste watertoevoeging vooraf door proeven vast te stellen. Daar het een oude, door de ervaring bevestigde regel is, dat plastiek-mortel betrouwbaarder is dan aardvochtige, zal men best doen, bij

het bepalen der watertoevoeging deze naar boven af te ronden. Natuurlijk moet ook met plaatselijke omstandigheden behoorlijk rekening gehouden worden, b.v. in welke mate de bouwgrond geneigd is het water aan het beton te onttrekken, of en binnen welken tijd de betonmuur van achteren moet worden aangeaard en wat voor grond daarvoor beschikbaar is, enz. Heeft men de gunstigste watertoevoeging eenmaal met juistheid bepaald, dan is het natuurlijk ook een vereischte, bij de uitvoering van het werk er op te letten dat die toevoeging nauwkeurig plaats hebbe. Bij menging uit de hand, welke slechts bij kleine werken, en bij grootere niet dan bij uitzondering, mag plaats hebben, zal men niet meer kunnen volstaan met alleen de vaste grondstoffen, als cement, zand en steenslag, met juistheid af te meten en de watertoevoeging aan het goeddunken van den arbeider over te laten, doch zal men, met voortdurende inachtneming van de reeds in het zand aanwezige hoeveelheid vocht en van het weder, ook de telkens aan te brengen waterhoeveelheid door aangeven van het aantal gieters vooraf moeten bepalen. Evenzoo bij machinale menging. Hierbij zou men reeds in het bestek den eisch moeten stellen, dat slechts zulke mengmolens mogen gebruikt worden, waarbij voorafgaand nauwkeurig afmeten der waterhoeveelheid mogelijk is.

Het is altijd gevaarlijk, uit op zich zelf staande proefnemingen, waarbij zoo velerlei omstandigheden eene belangrijke rol spelen, algemeene conclusies te trekken. Toch komt het den heer Brabandt voor, dat de genomen proeven en de vroeger opgedane ervaring recht geven tot het stellen der volgende regels:

1. De doelmatigste watertoevoeging bedraagt voor gewone betonmengsels ongeveer 15—18 pCt. der deelen cement en zand.
2. Magere mengsels behoeven minder, vette meer water.
3. Het in het materiaal reeds aanwezige vocht moet bij de bepaling der waterhoeveelheid steeds in aanmerking genomen worden.
4. Evenzoo moet met het opzuigingsvermogen der gebruikt wordende steen rekening gehouden worden. De hoeveelheid water, die daardoor geabsorbeerd wordt, moet door proefnemingen vooraf vastgesteld en aan het voor de mortel benoodigde water toegevoegd worden.
5. In het koude jaargetij moet iets minder, in het warme, vooral bij beschijning door de zon, iets meer water genomen worden.
6. Bij zeer vette mortelmengsels, met meer cement dan zand, moet de watertoevoeging aanmerkelijk, zelfs tot ongeveer 30 pct. vermeerderd worden.
7. Met inachtneming der genoemde en zich overigens nog voordoende omstandigheden, moet ten minste bij groote werken de doelmatigste watertoevoeging vooraf door proefnemingen bepaald en bij algemeen voorschrift geregeld worden. Op de nauwlettende opvolging van dit voorschrift moet, zoowel bij menging uit de hand als door middel van molens, scherp toegezien worden.

Natuurlijk is met de bovenvermelde proefnemingen en de daaruit afgeleide regels het vraagstuk van den invloed der waterhoeveelheid op de drukvastheid niet uitgeput. B.v. de rol, welke de scheikundige en natuurkundige eigenschappen van het water in verband met die der overige materialen spelen, is in het geheel niet aangeroerd. Er zouden nog veel meer proeven kunnen genomen worden, met langere hardingsperioden, met andere mengverhoudingen en behandelingswijzen der proefblokken. Ook is de schrijver overtuigd, dat de genomen proeven zich, wat nauwkeurigheid en betrouwbaarheid betreft, niet kunnen meten met die, welke in de vier groote Duitsche Rijksbureau's voor materiaal-onderzoek genomen zijn, al heeft hij er ook zooveel mogelijk naar gestreefd, tot beslist zuivere resultaten te komen.

Het doel van dit schrijven is dan ook, tot uitgebreider proefnemingen op dit gebied op te wekken, opdat de juistheid der algemeene conclusies onderzocht en voor elk afzonderlijk werk vaste aanknoopingspunten verkregen worden om de toe te voegen waterhoeveelheid met nauwkeurigheid te bepalen.

D. K.

HET AFBLADEREN EN UITSLAAN VAN MUREN IN BAKSTEEN.

Uit de navolgende beschouwingen zal het bewijs duidelijk worden, dat baksteenen slechts dan afschilferen en verweeren, wanneer ze de voorwaarden daarvoor in zichzelf omdragen. Zooals bekend, bestaat er tusschen de structuur en de kleur der baksteenen een zeer innige samenhang, waaraan bij de bewerking slechts zelden die aandacht wordt gewijd, welke daaraan in dienst der bouwtechniek ontegenzeggelijk toekomt. Bij laag gehalte aan ijzer-oxyde en hoog gehalte zoowel aan kleiaarde als koolzure kalk, nemen de baksteenen, bij hooge temperatuur gebrand, helder gele tot lichtbruine kleurtinten aan, welke onder gelijken invloed evenwel, bij toenemend gehalte aan ijzer-oxyde en afnemend gehalte zoowel aan kleiaarde als koolzure kalk, van geelbruin tot roodbruin varieeren. Overtreft laatstgenoemde stof het gehalte aan ijzeroxyde voor het dubbele bedrag, dan vertoonen de baksteenen, bij dezelfde temperatuur gebrand, 'n geelachtig groene verkleuring. De soort der gebezigde brandbare gassen oefent onmiddellijk 'n aanzienlijken invloed uit op de kleur en structuur van gebrande baksteenen. Bezitten deze een overvloedig kalkgehalte, dan vormen zich bij het bezigen van minder warme oxydeerende vlammen, onder medewerking van in de steenolie bevatte zwavel en zwavelkies, voornamelijk aan de door de brandende gassen direct bestreken baksteen-oppervlakken, aanvankelijk witachtige gips, respectievelijk zwavelzure kalk. Het aanzienlijke kalkgehalte oefent derhalve op de branding in zoover geen gunstigen invloed uit, dat de oxydeerende vlammen hierbij overheerschen en komt het ondergeschikte ijzer-oxyde-gehalte door deze invloeden dan ook alleen tot z'n recht, doordat het aan de naar de brandende gassen onmiddellijk toegekeerde baksteen-oppervlakken een roode kleurtint meedeelt. Wordt echter de oxydeerende vlam daarna door 'n onevenredig warmere, reduceerende vervangen, dan treedt de invloed van het kalkgehalte zeer werkdadig in het brandingsproces aan den dag en de roode kleuring der baksteenen gaat in eene gele over. De kleur verraadt tevens zeer nauwkeurig de structuur en het toegepaste brandingsproces der baksteenen.

Naast deze kleurschakeeringen vertoonen baksteenen ook dikwijls witte kleurtinten, welke onevenredig, meer de aandacht verdienen.

De meeste kleisoorten en het voor hare bewerking gebezigde water bevatten zeer dikwijls licht oplosbare, deels onoplosbare, zwavelzure zouten. Van beide komen slechts de eerstgenoemde ter sprake, omdat alleen deze nadeelige werkingen kunnen uitoefenen. Worden ze niet reeds vóór het branden der baksteenen, bij het verwerken der vochtige klei in onschadelijke onoplosbare zouten omgezet, waartoe overwegend veel Barium-chloride en Witheriet moeten dienstig zijn, dan verraden de opdrogende, ongebakken steenen aan de aan de lucht blootgestelde oppervlakken in lichten graad optredende afscheidingen. Na het branden met oxydeerende vlammen treden deze op als vaste witte en ongelijk opvallende aanloopkleuren en wel slechts aan die baksteen vlakken, welke gedurende het voorafgaande droogproces naar de lucht waren toegekeerd. Wordt het brandproces evenwel daarna met reduceerende vlammen voortgezet, dan worden de gezamenlijke zwavelzure zouten, evenals de vroeger vermelde gipsafscheiding der kalk, gereduceerd, d.w.z. hare kleur wordt niet meer opvallend en haar later optredende uitslagkleur wordt volkomen belet. De onmiddellijk na het bakproces en na de verwerking der baksteenen optredende witte uitslagkleuren verraden eveneens de structuur en het bakproces van het baksteen-materiaal. De witte uitslag van velerlei baksteen-soorten, welke met den naam van „verrooking" wordt aangeduid, wijkt van bovenvermelden uitslag in elk opzicht af en deszelfs optreden berust uitsluitend op de kwaliteit en het gebruik van het eventueele verhittingsmateriaal. De ongunstige werking van deren uitslag treedt zelden op. Onevenredig zeldzamer zijn die witte aanloopkleuren van baksteenen te onderkennen, welke van niet genoegzaam gereduceerde zwavelzure zouten afkomstig zijn, zoomede de op niet gereduceerde Vanadium-zouten berustende grasgroene uitslag. Beide oefenen slechts eene zeer tijdelijke ongunstige werking uit.

De door zichtbare en verborgen kalkkiezels of kalkgallen veroorzaakte verontreinigingen der baksteenen, welke met de toenemende toepassing van machines in het baksteenbedrijf sterk aan 't afnemen zijn, leiden onophoudelijk tot vernieling van het uit zulk materiaal vervaardigd muurwerk, zelfs wanneer dit met de voortreffelijkste bindmiddelen tot uitvoering geraakt. Naast de kalkgallen, welke als geconcentreerde verontreinigingen kunnen worden beschouwd, treden nog soortgelijke gelijkmatiger verdeelde kalkverontreinigingen in baksteenen op, welke evenals de bovenvermelde bij gebruik van machines vrijwel worden belet. De met zichtbare of verborgen, gelijkmatige verdeelde kalkgallen behepte baksteenen veroorzaken bij het maken van muurwerk minder belemmering dan de geconcentreerde gallen bevattende.

Ten slotte zou nog eene uitslagsoort der baksteenen kunnen worden vermeld, welke de volksmond muursalpeter noemt. Deze stof kan slechts dan in en aan baksteenen ontstaan, wanneer deze door het bakken niet-beïnvloede kalkmassa's vertoonen, welke door de splitsingsproducten van organische verbindingen in salpeterzure kalk omgezet en in den vorm van witte vlokken worden afgescheiden. Uit bovenstaande argumenten, welke alle op bewezen feiten berusten, vloeit tevens de gevolgtrekking voort, dat bij hooge temperatuur gebrande steenen — met reduceerende vlam — tegen mechanische, natuurkundige en chronische inwerkingen derhalve onevenredig meer weerstandbiedend zijn dan bij lageren hittegraad — met oxydeerende vlam — gebrande steenen van denzelfden oorsprong en hoedanigheid, omdat in eerstgenoemde de gezamenlijke zouten tot onoplosbare, niet in 't oogvallende en niet uitzweetende zijn gereduceerd en hun kalkgehalte door grondige branding in omzettingen is gebonden, welke zijn latere nadeelige beïnvloeding door zwavelig-zuur, zwavelzuur, ammoniak, zoomede door sterke weers- en temperatuursveranderingen zeer aanzienlijk belemmeren of volkomen buitensluiten. Overtreft het kalkgehalte der tot baksteenen verwerkte klei 25 procent van haar gezamenlijk gehalte, dan zijn uit zulke materialen vervaardigde baksteenen, zelfs na plaats gehad hebbende toe te laten hoogste verhitting, tegen de inwerkingen van vorengenoemde invloeden in het algemeen of op den duur niet beveiligd. Is echter het kritische procentkalkgehalte niet overschreden, doch zoo veel mogelijk daar beneden gehouden en zoo het eventueel gebrekkige, natuurlijke mengsel der klei vóór het verwerken tot baksteenen in 'n praktisch toe te laten of veeleer gevorderde samenstelling en gelijkmatig fijne verdeeling zijn omgezet geworden, dan zijn de uit zulk materiaal vervaardigde, met reduceerende vlam gebrande baksteenen tegen elken schadelijken invloed in hooge mate gevrijwaard en behoeft het na het voorafgaande geen nader betoog, dat de meening, alsof het gebrekkig worden der baksteenen zonder meer, op den gebezigden kalkmortel zou berusten op eene stelling is gegrond, welke zich als volkomen onhoudbaar doet kennen.

F.

BRONZEN DEUREN VAN DE CONGRES-BIBLIOTHEEK TE WASHINGHTON.

De Amerikanen besteden aan hunne bouwwerken, niet alleen voor de tot persoonlijke weelde der dollarvorsten dienende »residenties« en de pronkgebouwen der groote

dagbladen, verzekeringsmaatschappijen enz., doch ook aan hunne openbare gebouwen geheel andere sommen dan wij, Europeanen. Bij ons zijn zonder twijfel steeds eenige millioenen voor een reeds vóór zijne inwijding verouderden dom, of restauratie eener romantische ridderburcht beschikbaar. Overigens geldt echter voor staatsgebouwen als eerste, doorslag gevend grondbeginsel steeds de uiterste spaarzaamheid, welke omstandigheid zoo ten volle een scheppen in ongebreidelde vlucht onderdrukt of uitsluit. In den natuurlijken loop der dingen lijdt daaronder natuurlijk het meest de buitenbouw met zijn détail-uitvoering, waarvoor ternauwernood ooit eenigszins ruimere middelen ten behoeve eener vrije, artistieke versiering beschikbaar blijven.

We behoeven slechts enkele — geenszins afzonderlijk staande — getallenvoorbeelden hieraan te voegen, om aan te toonen, hoe ver uiteenloopend de bouwsommen daar en hier zijn alleen reeds wat het getal betreft, nog geheel afgezien daarvan, dat het daar om dollars, bij ons in Europa om franken, marken of shillings gaat. De hoofdpostkantoren te Boston en St. Louis kosten respectievelijk 3,5 en 5,84 millioen dollars, het schatkistgebouw te Washington 7,5 millioen, het archiefgebouw te New-York 28 millioen, de congresbibliotheek te Washington 6.92 millioen dollars, enz. Geen wonder, wanneer daar ook de middelen tot buitengewoon artistieke versiering beschikbaar zijn, welke bovendien nog menigmaal zooals bv. de geheele inwendige uitvoering van kerken, (o a. de reusachtige Broadway-Tabernacle) met particuliere schenkingen en legaten worden bedacht.

Dáár kan men gemakkelijker in den hoogsten zin monumentaal scheppen en versieren dan bij ons, en velen onzer bouwkunstenaars zullen 'n zeker gevoel van nijd niet van zich kunnen afzetten, bij het aanschouwen der groote, tot versiering der Amerikaansche bouwwerken in het edelste materiaal uitgevoerde pronkstukken, waartoe natuurlijk vóór alles ook kostbare bronzen deuren behooren. Twee dezer bronzen deuren sluiten o.a. den hoofdingang tot de door den architect Edward Pearce Casey gebouwde Congres-Bibliotheek te Washington af. Zij zijn elk 14′ 3″ (4,35 M.) hoog en 8′ (2,438 M.) breed en in alle onderdeelen voortreffelijk uitgevoerd en geciseleerd.

De kleuring der bronspartijen door patineering is slechts gedeeltelijk gunstig beïnvloed geworden. Zooals bekend, is die patina het schoonst en duurzaamst, welke bronzen voorwerpen door aanhoudende verweering verkrijgen.

Men heeft derhalve bij de deuren de partijen, welke gedurende de overbewerking ('t ciseleeren) onder de handen der werklieden de sterkste kleurtinten hadden aangenomen, zonder eenige nabehandeling met lak of verf geheel onveranderd zoo gelaten en de overige meer of minder in natuurlijke patineering gebleven gedeelten zeer omzichtig door het bezigen van chemicaliën aan deze kleurschakeering zooveel mogelijk doen nabijkomen. Daardoor is aan de verdere natuurlijke patineering onder den invloed der weersgesteldheid enz. de vrije loop gelaten en men kan wel met recht verwachten, dat deze langzaam, doch tot volle tevredenheid in die richting zal blijven doorgaan. Dit is, zooals bekend, helaas bij nagenoeg al onze nieuwere bronzen monumenten en deuren niet het geval, daar men ze van den beginne af aan zooveel mogelijk geheel gereed gepatineerd wilde hebben. Door de kunstmatige patineering hebben ze echter mettertijd voor een deel een zoo jammerlijk aantien verkregen, dat men in meerdere gevallen reeds genoodzaakt is geweest de kunstmatige Patina met veel moeite en kosten weer te verwijderen. In hoeverre dit verschijnsel met de grootestads-atmosfeer met hare gasopstijgingen en den kolendamp samenhangt, zullen we hier niet nagaan. In elk geval is de grootestadslucht alleen niet uitsluitend de schuld van het mislukken der kunstmatige kleurtinting, want men kan in dit opzicht even goed voorbeelden aantreffen in plaatsen, welke voortreffelijke, zuivere lucht hebben.

In elk geval echter moet bij bovenvermelde latere overbewerking de gladde oppervlakte van het brons bijna onaangeroerd worden gelaten, hetgeen voor de mogelijkheid eener schoone patineering eene zoo essentieele voorwaarde is. Het omzichtig tewerkgaan bij de kleuring van de bronzen deuren der Congres-bibliotheek schijnt derhalve ook voor ons zeer de aandacht en aanbeveling waard. Daardoor toch is tevens de natuurlijke verdere ontwikkeling der patina in zooverre mogelijk geworden, dat de sterk aangetaste partijen mettertijd er anders gaan uitzien dan de overige, zooals we dit aan de oude bronzen deuren der oude middeleeuwsche domkerken kunnen waarnemen. Zulk eene, tengevolge van natuurlijke invloeden, afwijkende kleuring van afzonderlijke gedeelten echter mogen we niet als leelijk of storend werkend op den totaal-indruk aanmerken, hoewel me 1 een tijdlang daar aanstoot aan nam en het nog niet zoo lang geleden meende te moeten verbeteren.

De artistieke modelleering der beide bij Ino. Williams te New-York gegoten deuren, was den beeldhouwer Olin L. Warner opdragen, die echter na voltooiing van het model van één ervan overleed.

De tweede werd toen door Herbert Adams uitgevoerd. De figuratieve voorstellingen staan in goeden gedachtensamenhang met de teekening van het gebouw. De eene deur, de linker, stelt de mondelinge overlevering voor, de andere, de rechter, de schriftelijke. Op eerstgenoemde zien we boven in het Tympanon (gevelnis) eene moeder aan haren aandachtig luisterenden zoon, de van geslacht tot geslacht volgens de mondelinge overlevering voortlevende staten geschiedenissen verhalen. De vier figuren rechts en links van de middengroep zijn de vertegenwoordigers der menschenrassen De beide groote figuren op de vleugels stellen de »herinnering« en de »verbeeldingskracht« voor. De »herinnering« in de gedaante der weduwe van een gevallen krijgsman, houdt diens helm en zwaard in de handen en staart hoog opgericht, met strakken blik naar verre streken, terwijl de beschimpte verbeeldingskracht, met de lier in den arm, met levendige gebaren spreekt tot het tegenwoordige geslacht.

Bij de tweede (rechter deur stelt de beeldengroep van het Tympanon de »Geschiedenis« voor, welke de wereldgebeurtenissen in het door twee gevleugelde geniussen gedragen boek opteekent, omgeven door vertegenwoordigers der vier op de beschaving invloedrijkste naties en godsdiensten, Egyptenaren en Grieken vooraan, 'n Jood (Mozes) en 'n Christen-monnik daarachter. De vrouwengestalten op de vleugels stellen voor het »Onderzoek« en de »Waarheid«. De bovenpaneelen van alle vier de vleugels zijn tot lichtdoorlating onderbroken; die beneden stellen gevleugelde cherubijnen voor welke met de op de daarboven aangebrachte hoofdfiguren betrekking hebbende zinnebeelden zijn versierd.

De ornamentale versieringen op de raamstukken worden bij de eerstvermelde deur door regelmatig, tusschen rosetten, aangebrachte eiken-lauwertakken, maankoppen, enz. gevormd.

Op de tweede deur windt zich phantastisch aangebracht takwerk met orchideëen, rozen, appel-, oranjebloesems en druiven om de rozetten heen.

Op deze wijze wordt de rijke beeldhouwversiering door haar rhytmischen opbouw en wel overwogen verhoudingen tot 'n enkelvoudig, totaal-beeld gekristalliseerd, dat door de vier levensgroote vrouwenfiguren op de deurvleugels wordt beheerscht.

M. F.

VIJFTIENDE JAARGANG. No. 27. ZATERDAG 6 JULI 1907

ARCHITECTURA

ORGAAN V.H. GENOOTSCHAP ARCHITECTURA.ET. AMICITIA

BUREAU VAN REDACTIE: H. P. BERLAGE Nzn., Voorz. H. WALENKAMP, A. J. JOLING, W. KROMHOUT Czn., A. VAN BAALEN, D. F. SLOTHOUWER, CORNs VISSER, Leden. — — — — VASTE MEDEWERKERS. K. P. C. DE BAZEL en J. W. H. BERDEN — — — REDACTEUR VOOR HET TECHNISCH GEDEELTE L. ZWIERS — VALERIUSSTRAAT 64 TE AMSTERDAM.

UITGEVERS: J. VAN DER ENDT & ZOON MAASSLUIS. HET ORGAAN MET TECHNISCH GEDEELTE WORDT WEKELIJKS FRANCO TOEGEZONDEN AAN ALLE LEDEN VAN HET GENOOTSCHAP, DE JAARLIJKSCHE CONTRIBUTIE VOOR HET LIDMAATSCHAP BEDRAAGT: VOOR GEWONE LEDEN f 12.—, VOOR KUNSTLIEVENDE LEDEN f 10.—, VOOR BUITENLEDEN EN ASPIRANTLEDEN f 7,50.

STUKKEN EN CORRESPONDENTIE BETREFFENDE DE REDACTIE VAN HET WEEKBLAD TE ZENDEN AAN DEN HEER H. WALENKAMP, KONINGINNEWEG 267 AMSTERDAM; BETREFFENDE HET PLAATWERK »DE ARCHITECT" AAN DEN HEER A. VAN BAALEN, JACOB MARISSTRAAT 22, SLOTEN bij AMSTERDAM; BETREFFENDE DE ADMINISTRATIE VAN HET GENOOTSCHAP AAN DEN SECRETARIS, DEN HEER PAUL J. DE JONGH, REGULIERSGRACHT 120, AMSTERDAM † † † † †

INHOUD: Mededeelingen: — Adres der architecten aan de Tweede Kamer inzake het Vredespaleis. — Bouwkunst te Constantinopel. — Prijsvragen uitgeschreven door de vereeniging van Nederl. Kalkzandsteen-Fabrikanten. — Berichten. — Open prijsvragen. — Informatie-bureau. De draagkracht van bouwgrond. — Dichtmaken van muurwerk tegen het doordringen van het grondwater. — Het conserveeren van plaatijzeren schoorsteenen en schoorsteenkappen. — Verbetering van cementvloertegels. — Muurbekleeding met luchtkanaalnet. — Vloeren uit Estrik-gips vervaardigd. — Informatie-bureau.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

1e. De Eere-Tentoonstelling van de werken van Dr. P. J. H. Cuypers, Dinsdag l.l. gesloten, werd, behalve door een groot aantal leden van „A. et A.", bezocht door pl.m. 900 betalende bezoekers, benevens door 70 leerlingen van instellingen van kunst-onderwijs, aan wie volgens overeenkomst met het Gemeentebestuur kosteloos toegang moest worden verleend.

De Gids der Tentoonstelling, houdende 28 illustraties, een werkje van blijvende waarde, zal, zoolang de voorraad strekt nog verkrijgbaar zijn tot Dinsdag aan den ingang der tentoonstelling en kan verder per postwissel groot 60 ct. worden aangevraagd bij de Drukkerij „'t Kasteel van Aemstel" N.Z. Voorburgwal 69—73, Amsterdam.

2e. Op voorstel van den heer H. Walenkamp is aangenomen als buitenlid de heer H. E. Suijver, bouwkundig stuiadent te Haarlem.

3e. Stedelijke 4-Jaarlijksche Tentoonstelling. Bij besluit van Burgem. en Weth. van Amsterdam zal van 7 September tot 21 October a. s. eene Tentoonstelling worden gehouden, omvattende werken op gebied van Schilder-, Teeken-, Bouw-, Beeldhouw-, Edelsmeed- en Prentkunst, vervaardigd zoowel door binnenlandsche als door buitenlandsche levende kunstenaars.

Bij het bestuur van „A. et A." bestaat het denkbeeld, bij voldoende deelname, eene collectieve inzending der werken van de leden van het Genootschap bijeen te brengen.

De leden, die in beginsel bereid zijn hiertoe hunne medewerking te verleenen, worden uitgenoodigd daarvan mededeeling te doen aan het bestuur, **uiterlijk den 10den Juli a.s.**

De 1ste Secretaris,
PAUL J. DE JONGH.

HET ADRES DER ARCHITECTEN AAN DE TWEEDE KAMER INZAKE HET VREDESPALEIS.

Dit adres werd in de zitting van 27 Juni j.l. behandeld. Men zal uit de bladen het resultaat ervan reeds vernomen hebben.

Hoewel schijnbaar met de indiening niet veel verkregen is, zijn wij van oordeel, dat men met het verloop tevreden kan zijn Het adres toch is in het parlement ter sprake gebracht en ter griffie gedeponeerd; dat wil zeggen: de er in vervatte grieven tegen de handelingen van het Carnegie-bestuur zijn langs officieelen weg voor de historie bewaard. Hiermede is het gewenscht moreel effect zonder twijfel bereikt; en de samenvatting van het treurig verloop der vredespaleis geschiedenis, in het adres gegeven, zal ten allen tijde een aanklacht blijven tegen genoemd bestuur, dat zijn taak op een even bekrompen als autocratische wijze heeft opgevat.

Ten aanzien van het door den heer Karnebeek gesprokene kunnen we kort zijn. Het motiveert de hierboven gestelde qualificatie volkomen. Waar het Carnegie-bestuur geen krachtige argumenten te zijner verdediging weet aan te voeren, mogen we met beslistheid aannemen, dat de scherpe critiek op de handelingen van het bestuur volkomen onaangetast gebleven is.

Wij laten hieronder het officieel Kamerverslag in zijn geheel volgen:

De heer Thomson, lid der Commissie rapporteert:

In handen van uw Commissie is gesteld:

XII. Een adres van K. de Basel en veertien andere Nederlandsche architecten, Amsterdam 25 Mei 1907, hiertoe strekkende, dat de Kamer haren invloed aanwende opdat:

1o. het mogelijk worde, dat het vredespaleis worde opgericht in een omgeving zijner waardig, maar dat bovendien dat monument de uiting zij van de grootsche idée waaraan het is gewijd;

2o. alsnog, voor zoover mogelijk, moreele voldoening worde gegeven aan den architectenstand, wiens rechten, door het verloop der prijsvraag zijn gezocht.

Uwe Commissie meent naar aanleiding van dit tweeledig verzoek en de memorie van toelichting, welke het vergezelt, de aandacht te moeten vestigen op de verhouding die er bestaat tusschen het Rijk en de Carnegiestichting.

Zooals bekend is, stelde de heer Carnegie 1½ millioen dollars ter beschikking onzer Regeering om te dienen tot oprichting van een paleis voor het Permanente Hof van Arbitrage benevens een bibliotheek; terwijl overeengekomen werd, dat onder Nederlandsche wet een stichting zou worden gevestigd, en de Nederlandsche Regeering zich zou belasten met de benoeming van een beheerend comité en met de vaststelling der statuten van de stichting. Het bestuur werd dienvolgens bepaald op 5 leden,

waarvan 4 benoemd door de Koningin, terwijl de raad van beheer van het Permanente Hof van Arbitrage het recht heeft het vijfde lid aan te wijzen. Dat bestuur staat onder toezicht van een raad van 9 Nederlandsche leden, te weten de Ministers van Buitenlandsche Zaken, Justitie, Financiën en Waterstaat, de Voorzitters der Eerste en Tweede Kamer, den vice-president van den Raad van State, den president en procureur-generaal van den Hoogen Raad.

De uitvoering van de bedoeling des schenkers werd dus, onder een controleerend lichaam, aan de Carnegie-stichting opgedragen. Daar de Regeering het wenschelijk oordeelde, om een bijdrage aan genoemde stichting te verleenen in de kosten der vestiging van het gebouw voor het Hof van Arbitrage, en wel ten behoeve van den aankoop van de Maatschappij »het Park Zorgvliet, van den voor dat gebouw, met toebehooren, benoodigden grond, bood zij een wetsvoorstel aan, volgens hetwelk uit 's Rijks schatkist een bijdrage verleend werd van f 700,000.

Dat voorstel werd 19 Mei 1905 door de Tweede Kamer aangenomen met 56 tegen 5 stemmen, den 2den Juni door de Eerste Kamer zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming. In het Voorloopig Verslag werd de opmerking gemaakt, dat de Regeering bijkans den stichtingsbrief, overeenkomstig den wensch van den heer Carnegie had gehandeld, door de uitvoering van den bouw te schuiven op de schouders van het bestuur eener stichting; en werd verder de keuze van het terrein, voor den bouw bestemd, door vele leden een gelukkige genoemd.

Op grond van het vorenstaande meent uw Commissie dat, wat het eerste verzoek aangaat, het weinig waarschijnlijk kan heeten, dat een der leden dezer Kamer neiging zal gevoelen, het initiatief te nemen om terug te komen op de wet, welke met zoo groote meerderheid voor een tweetal jaren werd aangenomen, en waarbij men de terreinkeuze deed, die o. m. het onderwerp is van het onderhavige adres.

Wat het tweede punt betreft, acht uw Commissie ingrijpen van de zijde der Kamer niet gerechtvaardigd. De uitvoering is eenmaal gelegd in handen der stichting, welker bestuur aan het toezicht van een uitgebreid college onderworpen is. Dat zich bij die uitvoering moeielijkheden hebben voorgedaan en ook in de toekomst nog zullen voordoen spreekt wel vanzelf, vooral omdat het hier een verrichting betreft onder het oog van heel de beschaafde wereld, en er dus ruime gelegenheid is tot de meest uitgebreide critiek. Uw Commissie wil geheel in het midden laten in hoeverre het te waardeeren is, dat ook Nederlandsche deskundigen niet geschroomd hebben, in het belang der zaak zoowel als van hun stand, hun bezwaren kenbaar te maken, maar in elk geval meent zij, dat het bij de getroffen regeling niet tot de taak der Kamer behoort, om die bezwaren ouder de oogen te zien. Dit te minder, nu een uitspraak van den rechter inzake de bewuste prijsvraag wordt uitgelokt.

Zij geeft dienovereenkomstig in overweging om het adres ter griffie neder te leggen ter inzage voor de leden.

De heer Van Karnebeek: Mijnheer de Voorzitter! Het zou kunnen zijn dat dit adres en de campagne, welke met groote hardnekkigheid sedert geruimen tijd is gevoerd tegen de keuze van het terrein voor de oprichting van het Vredespaleis, bij eenige leden twijfel deed rijzen omtrent de vraag of de Kamer indertijd wel verstandig heeft gedaan met haar medewerking aan de Regeering te verleenen om het gekozen terrein ter beschikking te stellen van de Carnegie-stichting.

Het zij mij daarom vergoorloofd hier in het kort twee feiten aan de Kamer mede te deelen.

Ongeveer een jaar geleden kwamen hier bijeen zes van de voornaamste architecten, ik mag wel zeggen van de geheele wereld, om te fungeeren als jury bij de uitspraak in de prijsvraag van ontwerpen voor een Vredespaleis, en toen hebben zij natuurlijk ook kennis gemaakt met het terrein dat daartoe bestemd was, namelijk het terrein dat door de Regeering met medewerking der Kamer daarvoor is geschonken. Toen zij dat gedaan hadden, hebben zij geheel uit eigen beweging, niet onbekend met de hardnekkige campagne welke toen reeds tegen de keuze van dat terrein werd gevoerd, zoowel hier te lande als elders, voldaan aan de behoefte welke zij, naar zij mij mededeelden gevoelden om de verklaring af te leggen, dat het gekozen terrein huns inziens uitstekend geschikt was. Zij hebben geheel uit eigen beweging die verklaring op papier gesteld en allen ondertekend. Dit stuk ligt in het archief van het bestuur der Carnegie-stichting.

Het tweede feit dat ik wensch mede te deelen, is dit.

Dezer dagen is de heer Carnegie, die het geld voor de oprichting van het Vredespaleis gegeven heeft, op zijn doorreis te 's Gravenhage geweest.

Hij heeft natuurlijk behoefte gevoeld te gaan zien waar het gesticht zou worden, en hij heeft zijn opgetogenheid met de keuze van het terrein, niet eens maar herhaaldelijk, aan ieder die hem daarover gesproken heeft, onbewimpeld te kennen gegeven, daarbij tevens zijn vreugde uitdrukkende dat het paleis niet op den Mauschenberg — die naam was hem niet onbekend — zou worden gezet.

Bij dezelfde gelegenheid heeft de heer Carnegie ook de teekeningen van het gebouw, dat opgericht zal worden, gezien en deze hebben, zoowel wat betreft de grondplannen als de gevels, zijn volkomen goedkeuring mogen verwerven.

Ik meende deze feiten niet aan de Kamer te mogen onthouden, ten einde allen twijfel die bij iemand zou kunnen zijn opgekomen omtrent het indertijd door de Kamer genomen besluit, te helpen wegnemen.

De Kamer vereenigt zich met de voorgestelde conclusie.

BOUWKUNST TE CONSTANTINOPEL.

De prachtwerken over Mahomedaansche Kunst volgen elkander snel op in den laatsten tijd. De „Denkmäler Persischer Baukunst" van Dr. Sarre zijn nog niet geheel voltooid verschenen of reeds maken we kennis met de eerste aflevering van Cornelius Gurlitt's „Die Baukunst Constantinopels", dat minstens even belangrijk belooft te worden.

In sommige opzichten zelfs belangrijker. Want meer nog dan in het werk van Sarre zullen geometrische teekeningen de fotografische opnamen aanvullen; plattegronden en doorsneden op flinke schaal zullen met perspectivische foto's elk behandeld bouwwerk duidelijk in beeld brengen. Wij weten dat het den ongeloovigen niet vergund is een Moskee te betreden. En mocht dat al eens toegestaan worden, dan staat men toch aan allerlei vexaties bloot. Eene speciale kabinetsorder van den Sultan, dank zij de bemiddeling van den Duitschen gezant, gaf den uitgever de vergunning in de groote moskeeën en profane gebouwen van de Turksche Rijkshoofdstad, die anders uiterst moeilijk toegankelijk zijn, fotografische opnamen en teekeningen te maken.

Van deze vergunning heeft Gurlitt op zijne herhaalde studiereizen naar Constantinopel en Klein-Azië menigvuldig gebruik gemaakt. Naar zijne aanwijzingen werden in den loop van enkele maanden circa 200 groot-folio opnamen gemaakt, terwijl door hem terzelfder tijd plattegronden, doorsneden en aanzichten, benevens plannen van reconstructie, na opmeting, werden in teekening gebracht.

Toch maakt Gurlitt zijne verontschuldiging, als sommige maten geen aanspraak kunnen maken op volkomen juistheid, daar hij zonder hulp moest werken — binnen — en tot zekere reserve gedwongen was.

Alles bijeengenomen, slaagde hij er in een overzicht bijeen te brengen van de architectuur der oude wereldstad, van de „moeder der wereld", zooals Turksche dichters haar noemen.

„Wij zullen trachten — zegt Gurlitt in zijne voorrede — de belangrijkste monumenten uit den Antieken en Byzantijnschen tijd bijeen te brengen. Maar tegelijkertijd zal er ook van eene kunst reproducties worden gegeven, die al te zeer tot dusverre werd veronachtzaamd, n.l. de Turksche. Gelijktijdig met de Renaissance in Italië, ontstonden aan den Bosporus gebouwen, die men miskende, wijl ze nabootsingen heetten te zijn van de Aya Sophia. Maar de Renaissance die hier den van Griekschen geest rijken bodem ontsprong, was niet minder ingrijpend. Het aanvaarden der oude vormen geschiedde hier met dezelfde vrijheid, zelfstandigheid en stoutheid, met dezelfde artistieke vaardigheid, als aan gene zijde van de Adriatische Zee."

De reeds verschenen eerste aflevering geeft 25 platen, deels foto's, deels geometrische teekeningen. De foto's zijn keurig uitgevoerd en op zeer groote schaal, met detailaanzichten, die aan duidelijkheid niets te wenschen overlaten.

We kenden reeds verschillende moskeeën uit Constantinopel en Adrianopel, toch komen hier nieuwe onze kennis aanvullen, die zeer de moeite waard zijn en in elk werk over kunstgeschiedenis behooorden vermeld te worden. De successieve verwording van Byzantijnsch naar Mohamedaansch is alleszins merkwaardig. Het centrale systeem, die merkwaardige groepenbouw, dat klokken-achtige blijft behouden, zelfs geprononceerd, daarentegen komen nieuwe elementen van Islamietischen oorsprong de oorspronkelijke aanvullen, volledliger maken en verrijken. Hoe mooi zijn de Malaktiet-zuilen geworden, hoe krachtig en Oostersch-sierlijk dragen zij de bogen!

Onder den invloed van den Christelijken absisse-bouw, zien we de gebedsnissen — de „Wihrabs" — tot absissen uitgebouwd, bij sommige moskeeën. Nergens elders komt dit voor, steeds werd deze nis in de dikte van den muur uitgehaald, met hoogstens een even sprekende „verkenning" aan de buitenzijde. In het algemeen is de groote plattegronds-afwijking in vergelijking met Perzische, Egyptische en Noord-Indische moskeeën deze, dat de geheele centrale binnenruimte nagenoeg als „Magsoerah" dienst doet, waar dit bij de overige moskeeën gewoonlijk dat gedeelte is, dat naar Mekka is gekeerd. Toch schijnt ook hier een gedeelte meer speciaal daarvoor aangewezen, daar eene zichtbare verhooging van den vloer hierop duidt. Deze centrale bouw maakte een voorhof noodzakelijk, die hier dus niet het midden vormt van de moskee, doch aan de moskee voorafgaat. De verdere ontwikkeling van dit stelsel, een gevolg van den Byzantijnschen bouw derhalve, vinden we in Indië, waar deze voorhoven hoogst belangrijke elementen worden van den geheelen aanleg.

Wanneer zal eens een dergelijke uitgave verschijnen over de heerlijke architectuur van Noord-Indië? Die tijd is wellicht niet verre meer. Dank zij de fotografie, die zich zoo gelukkig in dienst stelt dezer groote uitgaven, zal ook dit land wel spoedig aan de beurt komen.

Meer en meer wordt de blik naar het Oosten gewend. De groote uitgevers, zullen deze oogenrichting wel volgen. Toch moet men dezen firma's dank weten voor hun initiatief, dat ons in kennis brengt met kunststijdvakken en monumenten van bijna ongekende grootheid. K.

PRIJSVRAGEN, UITGESCHREVEN DOOR DE VEREENIGING VAN NEDERLANDSCHE KALKZANDSTEEN-FABRIKANTEN.

De Jury voor de beoordeeling der antwoorden, ingekomen op deze prijsvragen, heeft de eer aan de Vereeniging van Nederlandsche Kalkzandsteen-Fabrikanten het volgende rapport uit te brengen.

In onze handen werden gesteld de antwoorden:

op de prijsvraag a, voor een vrijstaand blok van zes arbeiderswoningen: 1, Houw en trouw; 2, Glück auf; 3, H. M.; 4, Arbeider; 5, Leo; 6, Mabon; 7, A. A. A.; 8, Debuut; 9, Labora; 10, Licht en Lucht (I); 11, Rosa; 12, Mimosa; 13, L. S. (monogram); 14, Halve maan (geteekend); 15, Drie niet concentrische cirkels (geteekend); 16, Oost-West, Thuis-best; 17, Licht en Lucht (in een cirkel); 18, Een onregelmatige zeshoek (geteekend); 19, Johanna; 20, Ouvrier; 21, Arbeiderswoning; 22, Licht en Lucht (II);

op de prijsvraag b, voor een vrijstaand buitenhuis: 23, Een driehoek en cirkel (geteekend); 24, Een verdeelde driehoek (geteekend); 25, Mei; 26, Cirkel waarin vierkant en cirkel (geteekend); 27, Gedult; 28, Casa; 29, Cirkel waarin drie kleine cirkels (geteekend); 30, Marie; 31. T. A. T.; 32, Goedknop; 33, Industrie; 34, Labore Nihil; 35 April; 36, Kunst.

Op de prijsvraag c, voor een blok van zes stadshuizen, zijn geen antwoorden ingekomen.

Nadat de Jury-leden ieder afzonderlijk de inzendingen onderzocht hadden, werden deze gezamenlijk besproken en daarbij besloten, bij de nadere beoordeeling het doel waarmede de prijsvragen waren uitgeschreven, strikt in het oog te houden. Dit doel bleek uit het programma te zijn: »het maken van ontwerpen, uitvoerbaar in witte kalkzandsteen.«

Het was de bedoeling, dat de witte kalkzandsteen het hoofdmateriaal zou uitmaken, waarbij evenwel gebruik zou mogen worden gemaakt van andere materialen, in het programma nader aangedaid.

De Jury besloot daarom ontwerpen, welke niet beantwoordden aan de eischen eener goede toepassing van kalkzandsteen, al hadden de plattegronden daarvan ook groote verdiensten, niet voor eene onderscheiding in aanmerking te doen komen.

De slotsom harer besprekingen was, dat deze prijsvraag is te beschouwen als te zijn geslaagd; de inzenders hebben over het algemeen met ernst medegewerkt om het doel te bereiken, en verschillende goede ontwerpen geleverd. Zij kon de volgende bekroningen toekennen.

Prijsvraag a,

Ie prijs, f 150, aan den ontwerper van het antwoord No. 21, motto „Arbeiderswoning", den heer J. B. van Loghem, candidaat Bouwkundig Ingenieur, te Haarlem.

IIe prijs, f 75, aan den ontwerper van het antwoord No. 17 motto „Licht en Lucht (in cirkel)", den heer F. J. Wolters, bouwkundige te Eindhoven.

IIIe prijs, f 50, aan den ontwerper van het antwoord No. 1, motto Houw en Trouw", den heer S. Franco, architect, Directeur der Burgeravondschool te Zaandam.

Aan den ontwerper van het antwoord No. 19, ingezonden onder het motto „Johanna", werd bovendien eene eervolle vermelding toegekend, Vervaardiger daarvan bleek te zijn de heer G. H. Kleinhout, Bouwkundige, te Amsterdam.

Prijsvraag b,

De jury achtte de eigenschappen der beide ontwerpen No. 35, motto „April", en No. 28, motto „Casa", (de nummers zijn hier genoemd in volgorde van de plaats gehad hebbende beoordeeling) zoo gelijkwaardig, dat zij gemeend heeft de bedragen, uitgeloofd voor den eersten en den tweeden prijs, zijnde f 150 en f 75 bijeen te moeten voegen, en de som van f 225 gelijkelijk te verdeelen onder de inzenders dezer ontwerpen, zijnde van No. 35 de heer A. A. van Nieuwenhuijzen te Rotterdam, en van No. 28 de heer L. Groen, Leeraar aan de Ambachtsschool te Alkmaar.

IIIe prijs, f 50 aan den ontwerper van het antwoord No. 24, kenteeken „Verdeelde driehoek", den heer A. L. van Wissen architect te Groningen.

Omtrent deze ontwerpen moge het volgende worden medegedeeld.

No 21. „Arbeiderswoning". Dit ontwerp trekt onmiddellijk de aandacht, en door opzetting, en door teekenwerk.

Plattegronden en opstanden zijn goed; beiden zijn in zeer goede harmonie met elkander. De gevels zijn in uitsluitend witte steenen van gewoon formaat en blokken van grooter afmetingen van dezelfde kleur ontworpen, waardoor langs eenvoudigen weg een natuurlijke, aangename afwisseling is verkregen. De afzonderlijke zes woningen zijn in den voorgevel van het geheele blok op goed gevonden wijze aangedaid. Dit draagt niet alleen bij tot het artistieke, voorname uiterlijk, maar doet ook meer het intieme karakter van elke afzonderlijke woning op eenvoudige wijze uitkomen.

Het bovenstaande geldt voor de beide typen van de plattegronden en van den voorgevel die de ontwerper heeft ingezonden.

Het teekenwerk is verdienstelijk, ook wat de perspectivische voorstelling betreft.

No 17. „Licht en Lucht" (in cirkel). De gevels hebben niet dat bijzonder aantrekkelijke karakter als die van No. 21, maar zijn toch goed van opvatting en eenvoudig, zooals het voor de bestemming der woningen past.

De plattegronden kunnen met eene geringe wijziging eene gewenschte verbetering ondergaan, door de bergplaats onmiddellijk toegankelijk te maken van uit de keuken; het privaat kan dan in die bergplaats komen te liggen. Een en ander geeft ook aanleiding tot eene bezuiniging.

No 1. »Houw en Trouw.« Dit ontwerp is eenvoudig opgevat, en geeft het karakter van arbeiderswoningen zeer goed weer. De verdeeling van het blok in zes afzonderlijke woningen is wel geslaagd. Met smaak is van verschillend materiaal partij getrokken, om op eenvoudige wijze afwisseling te verkrijgen.

No. 19. »Johanna,« werd eervol vermeld. Deze onderscheiding verdient wegens het trachten naar eene goede toepassing van het materiaal in de gevels en naar eene praktische indeeling van de woning.

No. 35, »April,« en No. 28, »Casa.« Deze beide ontwerpen bezitten goede, gelijkwaardige eigenschappen. De platte gronden hebben veel verdiensten; met voordeel en met smaak is gezocht naar eene toepassing van het materiaal, waardoor voldoende afwisseling is verkregen, zonder te schaden aan den eenvoud van een behoorlijk effect.

Het karakter van buitenhuis is niet onverdienstelijk in de ontwerpen neergelegd.

No. 24. »Verdeelde driehoek.« Ook in dit ontwerp is naar eene eenvoudige, goede toepassing van het materiaal gezocht. Het karakter van buitenhuis is vrijwel in de zeer sober opgevatte gevels tot z'n recht gekomen.

De platte gronden zijn niet onverdienstelijk, en het teekenwerk goed te noemen.

Amsterdam, 20 Juni 1907.

De Jury:
Dr. P. J. H. CUYPERS.
Ed. CUYPERS.
HENRI EVERS.
J. F. KLINKHAMER.
C. T. J. LOUIS KIEBER.

Alle op deze prijsvragen ingekomen antwoorden zullen worden tentoongesteld in het Gebouw van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Marnixstraat 402 te Amsterdam, van af Woensdag 10 Juli tot en met Zaterdag 20 Juli a. s., dagelijks van des voorm. 10 tot des nam. 4 uur.

BERICHTEN.

BIJZONDERE TENTOONSTELLINGEN IN 's RIJKS ETHN. MUSEUM TE LEIDEN.

's Rijks Ethnographisch Museum werd gedurende de laatste maanden met eenige collecties van bijzondere waarde uit Ned.-Indië verrijkt, die

waarvan 4 benoemd door de Koningin, terwijl de raad van beheer van het Permanente Hof van Arbitrage het recht heeft het vijfde lid aan te wijzen. Dat bestuur staat onder toezicht van een raad van 9 Nederlandsche leden, te weten de Ministers van Buitenlandsche Zaken, Justitie, Financiën en Waterstaat, de Voorzitters der Eerste en Tweede Kamer, den vice-president van den Raad van State, den president en procureur-generaal van den Hoogen Raad.

De uitvoering van de bedoeling des schenkers werd dus, onder een controleerend lichaam, aan de Carnegie-stichting opgedragen. Daar de Regeering het wenschelijk oordeelde, om een bijdrage aan genoemde stichting te verleenen in de kosten der vestiging van het gebouw voor het Hof van Arbitrage, en wel ten behoeve van den aankoop van de Maatschappij »het Park Zorgvliet, von den voor dat gebouw, met toebehooren, benoodigden grond, bood zij een wetsvoorstel aan, volgens hetwelk uit 's Rijks schatkist een bijdrage verleend werd van f 700,000.

Dat voorstel werd 19 Mei 1905 door de Tweede Kamer aangenomen met 56 tegen 5 stemmen, den 2den Juni door de Eerste Kamer zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming. In het Voorloopig Verslag werd de opmerking gemaakt, dat de Regeering blijkens den stichtingsbrief, overeenkomstig den wensch van den heer Carnegie had gehandeld, door de uitvoering van den bouw te schuiven op de schouders van het bestuur eener stichting; en werd verder de keuze van het terrein, voor den bouw bestemd, door vele leden een gelukkige genoemd.

Op grond van het vorenstaande meent uw Commissie dat, wat het eerste verzoek aangaat, het weinig waarschijnlijk kan heeten, dat een der leden dezer Kamer neiging zal gevoelen, het initiatief te nemen om terug te komen op de wet, welke met zoo groote meerderheid voor een tweetal jaren werd aangenomen, en waarbij men de terreinkeuze deed, die o. m. het onderwerp is van het onderhavige adres.

Wat het tweede punt betreft, acht uw Commissie ingrijpen van de zijde der Kamer niet gerechtvaardigd. De uitvoering is eenmaal gelegd in handen der stichting, welker bestuur aan het toezicht van een uitgebreid college onderworpen is. Dat zich bij die uitvoering moeielijkheden hebben voorgedaan en ook in de toekomst nog zullen voordoen spreekt wel vanzelf, vooral omdat het hier een verrichting betreft onder het oog van heel de beschaafde wereld, en er dus ruime gelegenheid is tot de meest uitgebreide critiek. Uw Commissie wil geheel in het midden laten in hoeverre het te waardeeren is, dat ook Nederlandsche deskundigen niet geschroomd hebben, in het belang der zaak zoowel als van hun stand, hun bezwaren kenbaar te maken, maar in elk geval meent zij, dat het bij de getroffen regeling niet tot de taak der Kamer behoort, om die bezwaren onder de oogen te zien. Dit te minder, nu een uitspraak van den rechter inzake de bewuste prijsvraag wordt uitgelokt.

Zij geeft dienovereenkomstig in overweging om het adres ter griffie neder te leggen ter inzage voor de leden.

De heer Van Karnebeek: Mijnheer de Voorzitter! Het zou kunnen zijn dat dit adres en de campagne, welke met groote hardnekkigheid sedert geruimen tijd is gevoerd tegen de keuze van het terrein voor de oprichting van het Vredespaleis, bij eenige leden twijfel deed rijzen omtrent de vraag of de Kamer indertijd wel verstandig heeft gedaan met haar medewerking aan de Regeering te verleenen om het gekozen terrein ter beschikking te stellen van de Carnegie-stichting.

Het zij mij daarom veroorloofd hier in het kort twee feiten aan de Kamer mede te deelen.

Ongeveer een jaar geleden kwamen hier bijeen zes van de voornaamste architecten, ik mag wel zeggen van de geheele wereld, om te fungeeren als jury bij de uitspraak in de prijsvraag van ontwerpen voor een Vredespaleis, en toen hebben zij natuurlijk ook kennis genomen met het terrein dat daartoe bestemd was, namelijk het terrein dat door de Regeering met medewerking der Kamer daarvoor is geschonken. Toen zij dat gedaan hadden, hebben zij geheel uit eigen beweging, niet onbekend met de hardnekkige campagne welke toen reeds tegen de keuze van dat terrein werd gevoerd, zoowel hier te lande als elders, voldaan aan de behoefte welke zij, maar zij mij mededeelden gevoelden om de verklaring af te leggen, dat het gekozen terrein huns inziens uitstekend geschikt was. Zij hebben geheel uit eigen beweging die verklaring op papier gesteld en allen ondersteekend. Dit stuk ligt in het archief van het bestuur der Carnegie-stichting.

Het tweede feit dat ik wensch mede te deelen, is dit.

Dezer dagen is de heer Carnegie, die het geld voor de oprichting van het Vredespaleis gegeven heeft, op zijn doorreis te 's Gravenhage geweest.

Hij heeft natuurlijk behoefte gevoeld te gaan zien waar het geplaatst zou worden, en hij heeft zijn opgetogenheid met de keuze van het terrein, niet eens maar herhaaldelijk, aan ieder die hem daarover gesproken heeft, onbewimpeld te kennen gegeven, daarbij tevens zijn vreugde uitsprekende dat het paleis niet op den Musschenberg — die naam was hem niet onbekend — zou worden gezet.

Bij dezelfde gelegenheid heeft de heer Carnegie ook de teekeningen van het gebouw, dat opgericht zal worden, gezien en deze hebben, zoowel wat betreft de grondplannen als de gevels, zijn volkomen goedkeuring mogen verwerven.

Ik meende deze feiten niet aan de Kamer te mogen onthouden, ten einde allen twijfel die bij iemand zou kunnen zijn opgekomen omtrent het indertijd door de Kamer genomen besluit, te helpen wegnemen.

De Kamer vereenigt zich met de voorgestelde conclusie.

BOUWKUNST TE CONSTANTINOPEL.

De prachtwerken over Mahomedaansche Kunst volgen elkander snel op in den laatsten tijd. De „Denkmäler Persischer Baukunst" van Dr. Sarre zijn nog niet geheel voltooid verschenen of reeds maken we kennis met de eerste aflevering van Cornelius Gurlitt's „Die Baukunst Constantinopels", dat minstens even belangrijk belooft te worden.

In sommige opzichten zelfs belangrijker. Want meer nog dan in het werk van Sarre zullen geometrische teekeningen de fotografische opnamen aanvullen; plattegronden en doorsneden op flinke schaal zullen met perspectivische foto's elk behandeld bouwwerk duidelijk in beeld brengen. Wij weten dat het den ongeloovigen niet vergund is een Moskee te betreden. En mocht dat al eens toegestaan worden, dan staat men toch aan allerlei vexaties bloot. Eene speciale kabinetsorder van den Sultan, dank zij de bemiddeling van den Duitschen gezant, gaf den uitgever de vergunning in de groote moskeeën en profane gebouwen van de Turksche Rijkshoofdstad, die anders uiterst moeilijk toegankelijk zijn, fotografische opnamen en teekeningen te maken.

Van deze vergunning heeft Gurlitt op zijne herhaalde studiereizen naar Constantinopel en Klein-Azië menigvuldig gebruik gemaakt. Naar zijne aanwijzingen werden in den loop van enkele maanden circa 200 groot-folio opnamen gemaakt, terwijl door hem zelfelder tijd plattegronden, doorsneden en aanzichten, benevens plannen van reconstructie, na opmeting, werden in teekening gebracht.

Toch maakt Gurlitt zijne verontschuldiging, als sommige maten geen aanspraak kunnen maken op volkomen juistheid, daar hij zonder hulp moest werken — binnen — en tot zekere reserve gedwongen was.

Alles bijeengenomen, slaagde hij er in een overzicht bijeen te brengen van de architectuur der oude wereldstad, van de „moeder der wereld", zooals Turksche dichters haar noemen.

„Wij zullen trachten — zegt Gurlitt in zijne voorrede — de belangrijkste monumenten uit den Antieken en Byzantijnschen tijd bijeen te brengen. Maar tegelijkertijd zal er ook van eene kunst reproducties worden gegeven, die al te zeer tot dusverre werd veronachtzaamd, n.l. de Turksche. Gelijktijdig met de Renaissance in Italië, ontstonden aan den Bosporus gebouwen, die men miskende, wijl ze nabootsingen heetten te zijn van de Aya Sophia. Maar de Renaissance die hier den van Griekschen geest rijken bodem ontsprong, was niet minder ingrijpend. Het aanvaarden der oude vormen geschiedde hier met dezelfde vrijheid, zelfstandigheid en stoutheid, met dezelfde artistieke vaardigheid, als aan gene zijde van de Adriatische Zee."

De reeds verschenen eerste aflevering geeft 25 platen, deels foto's, deels geometrische teekeningen. De foto's zijn keurig uitgevoerd en op zeer groote schaal, met detailaanzichten, die aan duidelijkheid niets te wenschen overlaten.

We kenden reeds verschillende moskeeën uit Constantinopel en Adrianopel, toch komen hier nieuwe onze kennis aanvullen, die zeer de moeite waard zijn en in elk werk over kunstgeschiedenis behooren vermeld te worden. De successieve verwording van Byzantijnsch naar Mohamedaansch is alleszins merkwaardig. Het centrale systeem, die merkwaardige groepenbouw, dat klokken-achtige blijft behouden, zelfs geprononceerd, daarentegen komen nieuwe elementen van Islamietischen oorsprong de oorspronkelijke aanvullen, volledliger maken en verrijken. Hoe mooi zijn de Malaktiet-zuilen geworden, hoe krachtig en Oostersch-sierlijk dragen zij de bogen!

Onder den invloed van den Christelijken absisse-bouw, zien we de gebedsnissen — de „Wihrabs" — tot absissen uitgebouwd, bij sommige moskeeën. Nergens elders komt dit voor, steeds werd deze nis in de dikte van den muur uitgehaald, met hoogstens een even sprekende „verkenning" aan de buitenzijde. In het algemeen is de groote plattegronds-afwijking in vergelijking met Perzische, Egyptische en Noord-Indische moskeeën deze, dat de geheele centrale binnenruimte nagenoeg als „Magsoerah" dienst doet, waar dit bij de overige moskeeën gewoonlijk dat gedeelte is, dat naar Mekka is gekeerd. Toch schijnt ook hier een gedeelte meer speciaal daarvoor aangewezen, daar eene zichtbare verhooging van den vloer hierop duidt. Deze centrale bouw maakte een voorhof noodzakelijk, die hier dus niet het midden vormt van de moskee, doch aan de moskee voorafgaat. De verdere ontwikkeling van dit stelsel, een gevolg van den Byzantijnschen bouw derhalve, vinden we in Indië, waar deze voorhoven hoogst belangrijke elementen worden van den geheelen aanleg.

Wanneer zal eens een dergelijke uitgave verschijnen over de heerlijke architectuur van Noord-Indië? Die tijd is wellicht niet verre meer. Dank zij de fotografie, die zich zoo gelukkig in dienst stelt dezer groote uitgaven, zal ook dit land wel spoedig aan de beurt komen.

Meer en meer wordt de blik naar het Oosten gewend. De groote uitgevers, zullen deze oogenrichting wel volgen. Toch moet men dezen firma's dank weten voor hun initiatief, dat ons in kennis brengt met kunsttijdvakken en monumenten van bijna ongekende grootheid. K.

PRIJSVRAGEN, UITGESCHREVEN DOOR DE VEREENIGING VAN NEDERLANDSCHE KALKZANDSTEEN-FABRIKANTEN.

De Jury voor de beoordeeling der antwoorden, ingekomen op deze prijsvragen, heeft de eer aan de Vereeniging van Nederlandsche Kalkzandsteen-Fabrikanten het volgende rapport uit te brengen.

In onze handen werden gesteld de antwoorden:

op de prijsvraag a, voor een vrijstaand blok van zes arbeiderswoningen: 1, Houw en trouw; 2, Glück auf; 3, H. M.; 4, Arbeider; 5, Leo; 6, Mahon; 7, A. A. A.; 8, Debuut; 9, Labora; 10, Licht en Lucht (I); 11, Rosa; 12, Mimosa; 13, I. S. (monogram); 14, Halve maan (geteekend); 15, Drie niet concentrische cirkels (geteekend); 16, Oost-West. Thule-best; 17, Licht en Lucht (in een cirkel); 18, Een onregelmatige zeshoek (geteekend); 19, Johanna; 20, Ouvrier; 21, Arbeiderswoning; 22, Licht en Lucht (II);

op de prijsvraag b, voor een vrijstaand buitenhuis: 23, Een driehoek en cirkel (geteekend); 24, Een verdeelde driehoek (geteekend); 25, Mei; 26, Cirkel waarin vierkant en cirkel (geteekend); 27, Geduld; 28, Casa; 29, Cirkel waarin drie kleine cirkels (geteekend); 30, Marie; 31, T. A. T.; 32, Goedkoop; 33, Industrie; 34, Labore Nihil; 35 April; 36, Rust.

Op de prijsvraag c, voor een blok van zes stadshuizen, zijn geen antwoorden ingekomen.

Nadat de Jury-leden ieder afzonderlijk de inzendingen onderzocht hadden, werden deze gezamenlijk besproken en daarbij besloten, bij de nadere beoordeeling het doel waarmede de prijsvragen waren uitgeschreven, strikt in het oog te houden. Dit doel bleek uit het programma te zijn:

»het maken van ontwerpen, uitvoerbaar in witte kalkzandsteen.«

Het was de bedoeling, dat de witte kalkzandsteen het hoofdmateriaal zou uitmaken, waarbij eveuwel gebruik zou mogen worden gemaakt van andere materialen, in het programma nader aangeduid.

De Jury besloot daarom ontwerpen, welke niet beantwoordden aan de eischen eener goede toepassing van kalkzandsteen, al hadden de plattegronden daarvan ook groote verdiensten, niet voor eene onderscheiding in aanmerking te doen komen.

De slotsom harer besprekingen was, dat deze prijsvraag is te beschouwen als te zijn geslaagd; de inzenders hebben over het algemeen met ernst medegewerkt om het doel te bereiken, en verschillende goede ontwerpen geleverd. Zij kon de volgende bekroningen toekennen.

Prijsvraag a.

Ie prijs, f 150, aan den ontwerper van het antwoord No. 21, motto „Arbeiderswoning", den heer J. H. van Logbem, candidaat Bouwkundig Ingenieur, te Haarlem.

IIe prijs, f 75, aan den ontwerper van het antwoord No. 17 motto „Licht en Lucht (in cirkel)", den heer F. J. Wolters, bouwkundige te Eindhoven.

IIIe prijs, f 50, aan den ontwerper van het antwoord No. 1, motto Houw en Trouw", den heer S. Franco, architect, Directeur der Burgeravondschool te Zaandam.

Aan den ontwerper van het antwoord No. 19, ingezonden onder het motto „Johanna", werd bovendien eene eervolle vermelding toegekend, Vervaardiger daarvan bleek te zijn de heer G. H. Kleinhout, Bouwkundige, te Amsterdam.

Prijsvraag b.

De jury achtte de eigenschappen der beide ontwerpen No. 35, motto „April", en No. 28, motto „Casa", (de nummers zijn hier genoemd in volgorde van de plaats gehad hebbende beoordeeling) zoo gelijkwaardig, dat zij gemeend heeft de bedragen, uitgeloofd voor den eersten en den tweeden prijs, zijnde f 150 en f 75, bijeen te moeten voegen, en de som van f 225 gelijkelijk te verdeelen onder de inzenders dezer ontwerpen, zijnde van No. 35 de heer A. A. van Nieuwenhuijzen te Rotterdam, en van No. 28 de heer L. Groen, Leeraar aan de Ambachtschool te Alkmaar.

IIIe prijs, f 50 aan den ontwerper van het antwoord No. 24, kenteeken „Verdeelde driehoek", den heer A. L. van Wissen architect te Groningen.

Omtrent deze ontwerpen moge het volgende worden medegedeeld.

No 21. „Arbeiderswoning". Dit ontwerp trekt onmiddellijk de aandacht, én door opvatting, én door teekenwerk.

Plattegronden en opstanden zijn goed; beiden zijn in zeer goede harmonie met elkander. De gevels zijn in uitsluitend witte steenen van gewoon formaat en blokken van grooter afmeting en van dezelfde kleur ontworpen, waardoor langs eenvoudigen weg een natuurlijke, aangename afwisseling is verkregen. De afzonderlijke zes woningen zijn in den voorgevel van het geheele blok op goed gevonden wijze aangeduid. Dit draagt niet alleen bij tot het artistieke, voornaam uiterlijk, maar doet ook meer het intieme karakter van elke afzonderlijke woning op eenvoudige wijze uitkomen.

Het bovenstaande geldt voor de beide typen van de plattegronden en van den voorgevel die de ontwerper heeft ingezonden.

Het teekenwerk is verdienstelijk, ook wat de perspectievische voorstelling betreft.

No 17. „Licht en Lucht" (in cirkel). De gevels hebben niet dat bijzonder aantrekkelijke karakter als die van No. 21, maar zijn toch goed van opvatting en eenvoudig, zooals het voor de bestemming der woningen past.

De plattegronden kunnen met eene geringe wijziging eene gewenschte verbetering ondergaan, door de bergplaats onmiddellijk toegankelijk te maken van uit de keuken; het privaat kan dan in die bergplaats komen te liggen. Een en ander geeft ook aanleiding tot eene besparing.

No 1. »Houw en Trouw.« Dit ontwerp is eenvoudig opgevat, en geeft het karakter van arbeiderswoningen zeer goed weer. De verdeeling van het blok in zes afzonderlijke woningen is wel geslaagd. Met smaak is van verschillend material partij getrokken, om op eenvoudige wijze afwisseling te verkrijgen.

No. 19. »Johanna.« werd eervol vermeld. Deze onderscheiding verdient wegens het trachten naar eene goede toepassing van het materiaal in de gevels en naar eene practische indeeling van de woning.

No. 35, »April,« en No. 28, »Casa.« Deze beide ontwerpen bezitten goede, gelijkwaardige eigenschappen. De platte gronden hebben veel verdienstes; met oordeel en met smaak is gezocht naar eene toepassing van het materiaal, waardoor voldoende afwisseling is verkregen, zonder te schaden aan den eenvoud van een behoorlijk effect.

Het karakter van buitenhuis is niet onverdienstelijk in de ontwerpen weergegeven.

No. 24. »Verdeelde driehoek.« Ook in dit ontwerp is naar eene eenvoudige, goede toepassing van het material gezocht. Het karakter van buitenhuis is vrijwel in de zeer sober opgevatte gevels tot z'n recht gekomen.

De platte gronden zijn niet onverdienstelijk, en het teekenwerk goed te noemen.

Amsterdam, 20 Juni 1907.

De Jury:
Dr. P. J. H. CUYPERS.
Ed. CUYPERS.
HENRI EVERS.
J. F. KLINKHAMER.
C. T. J. LOUIS KIEBERT.

Alle op deze prijsvragen ingekomen antwoorden zullen worden tentoongesteld in het Gebouw van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Marnixstraat 402 te Amsterdam, van af Woensdag 10 Juli tot en met Zaterdag 20 Juli a. s., dagelijks van des voorm. 10 tot des nam. 4 uur.

BERICHTEN.

BIJZONDERE TENTOONSTELLINGEN IN 's RIJKS ETHN. MUSEUM TE LEIDEN.

's Rijks Ethnographisch Museum werd gedurende de laatste maanden met eenige collecties van bijzondere waarde uit Ned.-Indië verrijkt, die

voordat zij in de algemeene vergadering worden gepraatst zullen worden tentoongesteld.

Het eerst wordt van de door den kap. van het Ind. leger T. J. Veltman gedurende zijn lang verblijf in Atjeh bijeengebrachte hoogst belangrijke verzameling een tentoonstelling gehouden, die Donderdag a.s. zal worden geopend. Daarop zal volgen eene tentoonstelling van de door den heer W. O. J. Nieuwenkamp gedurende zijn laatste reis op Bali bijeengebrachte voorwerpen, van twee andere verzamelingen van dat eiland en van een verzameling wapens, sieraden enz. behoorende tot den buit, afkomstig van den laatsten veldtocht op Celebes. Wellicht dat daarna de verzameling bijeengebracht in Noord-Nieuw-Guinea door G. A. J. van der Sande, off. v. gez. 1e kl. der K. Ned. Marine, gedurende de expeditie onder leiding van prof. Wichmann, zal volgen.

MIDDENSTANDSTENTOONSTELLING 1909.

Door het dagelijksch bestuur van het comité van voorbereiding van de Middenstandstentoonstelling in 1908 te Amsterdam te houden, is aan den secretaris van den Nederlandschen Bond van vereenigingen van den Handeldrijvenden en Industrieelen Middenstand een schrijven gericht, waarin het volgende wordt medegedeeld:

Het comité voor de tentoonstelling ontving van het gemeentebestuur van Amsterdam een ontwerp-contract betreffende de vergunning op de terreinen achter het Rijksmuseum eene tentoonstelling te houden, waarbij gevoegd was een kaartje, waaruit bleek, dat een aanzienlijk gedeelte van het terrein, aanvankelijk toegezegd door het college van Burgemeester en Wethouders, was teruggehouden, ten einde dat aan particulieren te verkoopen;

dat intusschen de bouw-commissie, met hare plannen gereed zijnde, van oordeel is, dat die terreinen daarvoor niet meer geschikt zijn;

dat naar het oordeel der bouw-commissie in het algemeen de plannen voor deze tentoonstelling te laat op touw gezet zijn en thans door de veranderingen, door Burgemeester en Wethouders in het terrein aangebracht, zeer zeker te laat zijn;

dat bovendien de tijd om een voldoend waarborgfonds bij elkaar te krijgen, althans wat betreft de werkzaamheden van de financieele commissie van het comité van voorbereiding, ook te kort blijkt te zijn.

Dat de Gemeenteraad van Amsterdam, hoezeer ingenomen met deze tentoonstelling, hoogstwaarschijnlijk het voorstel van Burgemeester en Wethouders niet zal aannemen, wanneer niet het comité van Voorbereiding over een voldoend waarborgfonds kan beschikken;

dat ondergeteekende het niet raadzaam acht, zonder zekerheid te hebben dat het waarborgfonds bijeen zal kunnen worden gebracht, met de definitieve werkzaamheden voort te gaan.

Redenen waarom ondergeteekende aan uwen bond in overweging geeft de Middenstandstentoonstelling niet in 1908 te houden, doch ondergeteekende opdracht te geven peilingen in het werk te stellen om haar in 1909 te houden.

EEN BELANGRIJKE VONDST.

De »Nijm. Ct.« meldt, dato 1 Juli:

Bij opgravingen in onzen historischen bodem wordt zoo vaak iets gevonden, dat men daarop met teekens de aandacht vestigen kan. Ditmaal schijnt men in de Verl. St.-Jorisstraat te Nijmegen, tegenover het nieuwe pand no. 34, bij het leggen van een buis, gestooten te zijn op het graf van een vermogend Romein. Men stootte namelijk verleden week op een steenen lijkkist, die nog overblijfselen bevatte van een verbrand lijk. De kist kon moeilijk verwijderd worden, waarom veiligheidshalve het gat weer werd gedicht.

Heden zijn echter van wege de gemeente Nijmegen de opgravingen voortgezet en is men bezig de worteis van een daar staanden boom vrij te maken, in de hoop alsdan de kist te kunnen bezichtigen. Dit werk dient met groote omzichtigheid te geschieden, daar de kist ruim 2½ meter in den grond zit en de vorige week reeds een kostbaar balsemfleschje stuk gestooten is. De overblijfselen daarvan zijn op het gemeentemuseum samengevoegd en men constateerde toen te doen te hebben met een mooi fleschje van wit glas, waarop versieringen (figuren in goud, blauw en wit, als het ware gespoten zijn.

Er ontbreken evenwel nog stukjes aan, die men hoopt te vinden door het zand te zeven. Gelukt dat, dan krijgt men een zeldzaam exemplaar. Verder werd gevonden een barnsteenen beitt, waarop en relief een hond, die zijn achterpoot likt, waarschijnlijk van een offermes, dat dicht geklapt kan worden; verder werden gevonden een bolvormig schaaltje, dat heel fijn geschilderd is, met een middellijn van pl.m. 7 cM., waarschijnlijk een zalfnakje en een gaaf traanenfleschje van wit glas.

Een en ander bevindt zich reeds in het gemeentemuseum te Nijmegen.

Met belangstelling wordt het resultaat der verdere opgravingen tegemoet gezien, die echter met voorzichtigheid moeten geschieden en ook met het oog op de diepte, nogal tijd vorderen.

In vroeger jaren is in deze buurt ook reeds menig belangrijk stuk gevonden.

MUSEUM VAN KUNSTNIJVERHEID HAARLEM.

Het Museum van Kunstnijverheid te Haarlem ontving ten geschenke van den heer Kan, oudheidkundige te Nijmegen, teneinde de keramische afdeeling van het Museum aan te vullen, eene verzameling, te Nijmegen gevonden, oud Romeinsch vaatwerk.

Aan het Museum van Kunstnijverheid te Haarlem werden ongeveer 20 jaar geleden door wijlen Mr. Crommelin, vertrijf houdende op Oud-Berkenroode te Heemstede, in bruikleen afgestaan, twee geschilderde glasramen, afkomstig van het kerkje te Bloemendaal. De overige ramen van hetzelfde kerkje werden toenmaals aangekocht door wijlen Mr. Justus Enschedé, en versieren thans de voorhal van het Haarlemsche Raadhuis. De beide eerstgenoemde ramen werden ondergebracht in de Raadzaal van het Museum van Kunstnijverheid, en vormden aldaar met de oude meubelen en het hanraad een overeenstemmend geheel.

In het begin van dit jaar werden evenwel door de rechthebbende de glasramen teruggevraagd, daar ze, zoo het heette, aan het South Kensington Museum te Londen werden verkocht.

De Commissie van het Museum moest tot haar groot leedwezen de ramen terug geven, ofschoon door haar ernstige pogingen werden aangewend ze voor ons land te behouden en zag ze naar Engeland verhuizen.

Later evenwel ontving de Commissie de mededeeling, dat de ramen niet aan genoemd Museum waren verkocht, doch dat ze den 6 Juli bij Christy in het publiek zouden worden verkocht, zij heeft toen de medewerking ingeroepen van onzen Consul-Generaal te Londen en met diens welwillende medewerking werden de ramen gekocht en naar Nederland verzonden, zoodat ze thans weder hunne oude plaatsen in de Raadzaal van het Museum innemen, en zooals de Commissie hoopt, voor goed in ons land zullen blijven.

MUSEUM VAN KUNSTNIJVERHEID TE HAARLEM.

Het Museum van Kunstnijverheid te Haarlem werd gedurende de maand Juni bezocht door 659 belangstellenden, uit de aan het Museum verbonden boekerij werden 157 boek- en plaatwerken naar verschillende plaatsen van ons land verzonden.

De vacantie der aan het Museum verbonden School voor Kunstnijverheid is met 1 Juli ingetreden, de lessen zullen op den tweeden September worden hervat. Gedurende deze beide vacantie-maanden hebben de meeste leerlingen plaatsing gevonden in de werkplaats, zoodat zij zich in de practijk konden oefenen.

TENTOONSTELLING VAN TEEKENINGEN.

Gedurende deze maand en een gedeelte der volgende zal in de Militiezaal, Singel bij het Spui, een tentoonstelling van teekeningen gehouden worden, vervaardigd door leerlingen van die schoolen in het district Amsterdam, waar volgens de nieuwere methoden geteekend wordt.

De tentoonstelling is geopend van Woensdag 3 Juli 2 uur tot en met Woensdag 14 Augustus 6 uur, behalve Woensdag 31 Juli, op alle werkdagen van 10 tot 6, en des Zondags van 12 tot 4 uur.

Zij is kostelooze toegankelijk voor alle onderwijzers en onderwijzeressen voor leeraren en leeraressen in het teekenen en voor schoolautoriteiten voor anderen tegen betaling van f 0.25 per persoon.

DE BEETHOVEN-TEMPEL.

In het tijdschrift »Die Musik«, eerste aflevering van Juli, komt voor een afbeelding van den Beethoven-tempel, ontworpen door Berlage, waarin (volgens het plan van den heer Willem Hutschenruyter e. a.) aarlijks muziekfeesten met een omzichtbaar orkest zullen worden gegeven.

OPEN PRIJSVRAGEN.

Raadhuis voor Londen. Inlevering 27 Augustus 1907. Mededeelingen in No. 59, 1906.

3de Serie prijsvragen van de Loo. Inlevering 30 Augustus 1907. Programma in No. 11.

A. et A. Omslag voor „de Architect". Inlevering 9 September 1907. Programma in No. 12.

A. et A. Dorpsschool en Afsluiting voorplein. Inlevering 4 November 1907. Programma in No. 12.

B. en V., Rotterdam. Café-Restaurant. Vereenigingsgebouw. Fotografische opnamen. Inlevering 15 November 1907. Programma in No. 23.

INFORMATIE-BUREAU

van den Bond van Technici,
Bureau: .. ..
Mauritsstraat 139, Rotterdam.

Ingeschreven sollicitanten.

17	Bouwk. Opz. Teekenaars	21	tot	35	jaar,	f 65	tot f 100 p. m.
5	» Opz. Uitvoerders	24	»	35	»	- 60	» - 90 »
5	» Teekenaars (aankom.)	18	»	25	»	- 40	» - 50 »
2	Waterb. Opzichters	24	»	30	»	- 75	» - 85 »
11	Werktuigk. Teekenaars	18	»	34	»	- 55	» - 100 »
2	Werktuigk.Opz. (Constructeur)	34	»	39	»	-	» - 100 »
2	Electrotechnikers	22	»	27	»	- 60	» - 70 »
5	Machinisten (Chef)	28	»	39	»	- 75	» - 150 »
1	Scheepsteekenaar (aank.)			23	»	-	» - 30 »
2	Leeraren Werktuigkunde en 1 Smeden	30	»	39	»	-	» - 100 »

TECHNISCH GEDEELTE

DE DRAAGKRACHT VAN BOUWGROND.

Een der belangrijkste grondslagen voor de berekening der stand-zekerheid van gebouwen is wel de vraag: hoeveel gewicht kan de bodem dragen, aleer er gevaar voor verzakking ontstaat?

Op rotsgrond geeft de vastheid der steensoort den maatstaf aan; daarvan kan echter zelden gebruik gemaakt worden. Op lage gronden, zooals b.v. in ons land en Noord-Duitschland, heerscht dienaangaande groote onzekerheid; voorzichtigheidshalve worden dan vaak hoogere eischen gesteld dan noodig is, waardoor de bouwkosten, vooral bij waterwerken, aanzienlijk stijgen.

In het werk van Brennecke, „Grundbau", 3e druk, pag. 121, vinden wij eenige theoretische beschouwingen over het belasten van bouwgrond. De draagkracht wordt daarin gedacht als door drie factoren bepaald; 1e. de draagkracht van den bovengrond; 2e. die van den ondergrond, welke door de belasting toeneemt, daar de diepere lagen door het gewicht der bovenliggende aardmassa vaster worden en, indien zijwaarts uitwijken van den belasten grond niet mogelijk is, ook een geringer inzinken der bezwaarde fundeering ten gevolge heeft; en 3e. den tegenstand der wrijving, welke naar gelang van de diepte toeneemt. Hoewel de hieruit ontwikkelde theorie zeer zeker gewichtige gegevens voor de berekening van de draagkracht van bouwgrond verschaft, kan hiervan toch in het algemeen, wegens te groote onzekerheid, geen gebruik worden gemaakt, en zou die slechts door proefnemingen op het te bebouwen terrein zelf kunnen worden weggenomen. Waar voldoende tijd tot voorbereiding is, ontzie men de kosten van doelmatige proefnemingen in dezen dan ook niet, want zij worden rijkelijk beloond.

Ter aanvulling en bevestiging van hetgeen in dit opzicht bekend is, mogen hier eenige mededeelingen omtrent dergelijke proefnemingen volgen, welke te Berlijn hebben plaats gehad.

Vooraf zij er echter op gewezen, dat de bepaling der Duitsche Bouwverordening, volgens welke de vaste bodem niet zwaarder mag belast worden dan met 2.5 K.G. per vierk. c.M., voortrekt niet eene wettelijk vastgestelde grens is, doch dat in het desbetreffend ministerieel besluit uitdrukkelijk gezegd wordt, dat afwijking daarvan onder bijzondere omstandigheden kan worden toegestaan. De ministerieele bepalingen van 16 Mei 1890 in zake bovenbouwconstructies laten zelfs 5 K.G. per vierk. c.M. toe, wanneer er geen schudding of dergelijke kan voorkomen en ook de vastere ondergrond het stellen van hoogere eischen toelaat. Voor de berekening der stand-zekerheid van schoorsteenen is bovendien door de ministers van Openbare Werken en van Handel en Nijverheid bij besluit van 30 April 1902 bepaald, dat de bouwgrond, onder aanneming van een winddruk van 125—150 K.G. per vierk. M., in den regel met 3 K.G. per vierk. c.M., in sommige gevallen met 4 K.G. per vierk. c.M. belast mag worden.

Blijkt hieruit reeds voldoende, dat 2.5 K.G. per vierk. c.M. geenszins de uiterste belastingsgrens is voor vasten bouwgrond, ten overvloede kan op eene reeks van feiten gewezen worden, waarbij onwillekeurig overschrijding van dat maximum plaats had, zonder dat dit overwegend nadeelige gevolgen had. De binnenmuren van gewone Berlijnsche woonhuizen, waarvoor volgens de theorie een gewicht van 33 ton per meter gesteld wordt, belasten bij de gewone fundeeringsbreedte van 77 c.M. den bodem met rond 4.3 K.G. per vierk. c.M., wat door ongelijkmatige verdeeling in werkelijkheid, met name bij gevelmuren, nog hooger wordt. Bij caisson-fundeeringen was men tot vóór kort nog ter berekening van het vereischte bodemoppervlak der caissons gewoon het aantal kilogrammen gewicht dat op elke caisson kwam, eenvoudig door 25.000 te deelen, zonder er naar te vragen, of, zooals bij buitenmuren het geval is, het zwaartepunt ook geheel buiten het hart van den muur valt of niet. In zulk een geval kon de gerechtelijke deskundige, die de zaak ondersocht, aantoonen, dat volgens juiste berekening de werkelijke druk aan de zijden 10 in plaats van 2.5 K.G. per vierk. c.M. bedragen had. De caissons waren met de eene zijde van het rechthoekig grondplan naar het buitenvlak van den gevel geschoven, terwijl de andere zijde meer dan 2.5 M. bedroeg en het gemiddeld zwaartepunt van den bovenlast slechts 32 c.M. van den buitenkant lag. Het meer dan 0.96 M. van de caissonzijde liggende deel van het grondvlak had dus totaal niets te dragen. De caissons hadden zich naar éene zijde in den grond gedrukt en reeds bij den opbouw belangrijke scheuren in den muur veroorzaakt. De werking in het gebouw kwam tot staan, toen er een huis op paalfundeering naast gezet was; nadien zijn er geen verdere afwijkingen opgemerkt.

Levert dit geval alzoo een leerzame proefbelasting met name ten opzichte van den uitmiddelpuntigen druk op den bodem, toch mag hier niet onvermeld blijven, dat bij caisson-fundeeringen te Berlijn, volgens oudere mededeelingen, 12.5 K.G. per vierk. c.M. bodembelasting gebruikelijk werd genoemd, en dat, waar de vaste bodem zeer diep lag, ook zelfs daarboven gegaan is zonder nadeelige gevolgen. De Nationale Galerij staat volgens ambtelijke berichten op caissons, welker grondvlak 7 à 8 M. onder de oppervlakte, en 1.50 à 2.50 M. in het zand ligt, en met 5.85 K.G. per vierk. c.M. belast is. De belasting was volgens het oorspronkelijke plan meer dan het dubbele en tot dit gewicht beperkt, nadat een „tennaastenbij gelijkmatige" verdeeling van den druk was voorgeschreven.

Bij den bouw van den ondergrondschen spoorweg te Berlijn zijn opmerkenswaardige belastingsproeven genomen. Voor vasten bodem werd een druk van 4.5 K.G. per vierk. c.M. vastgesteld, waarbij in het oog gehouden moet worden, dat hier voortdurend belangrijke trilling plaats heeft, zonder dat in de 25 jaren, dat deze spoorweg bestaat, daarvan eenige schadelijke gevolgen zijn waargenomen.

Deze belastingsproeven hadden in de eerste plaats ten doel, vast te stellen, met welken minimum-buigingshoek de fundeeringsverbreeding op een uit vast zand bestaanden bouwgrond mag worden aangelegd, zonder dat er in die verbreeding scheuren ontstaan. Daarbij is echter geconstateerd, dat bij een druk van 2.4, 3.2, 3.3, 3.35 en 5.3 K.G. per vierk. c.M. in doorsnede 1.0, 1.1, 1.8, 1.5 en 2.9 m.M. zakking plaats heeft. Het fundeeringsvlak van den muur was daarbij slechts ongeveer 1 × 1 M.

Omtrent eenige op grootere grondvlakken uitgevoerde belastingsproeven zij hier nog het volgende medegedeeld. Deze hadden niet alleen plaats op verschillende grondsoorten, maar ook op caissons en heipalen, en werden genomen in de jaren 1899—1902; hiernaar zijn een gansche reeks gebouwen ontworpen en uitgevoerd, zonder dat tot nu toe eenige afwijking aan het licht gekomen is, die twijfel zou doen opkomen aan de juistheid der uit de proefnemingen afgeleide conclusies.

1. Belasting van opgehoogden grond.

Onder zeer bezwaarlijke omstandigheden wat den bodem betreft, werden de voormalige terreinen der stoomketel-

fabriek van Borsig (de tegenwoordige Thomasius-strasse) te Berlijn bebouwd. De vaste bodem lag hier namelijk tot 16 M. onder het grondwater. Aan de zuidoostelijke zijde der straat schoof zich eene zandplaat van 2—4 M. dikte tusschen de met infusoriën-aarde en veen gevulde ravijnachtige holte in den vasten bodem, en 1.50—2 M. boven het grondwater was aangevulde grond. Daar hier de vaste bodem 10—15 M. onder het grondwater lag, was de kostenbesparing wegens de belasting van den aangevulden grond in overweging genomen, en daartoe was eene proefneming noodig, ten einde te beslissen, of en in welke mate die aangevulde grond bij den ongunstigen toestand van den ondergrond een onmiddellijke belasting toeliet. In April 1902 werd die proef genomen, en hiervoor een rechthoekig grondvlak van 10 vierk. M. gekozen. Eene plaat van beton droeg het noodige berwaringsmateriaal. Bij deze proefbelasting bleek, dat de vier hoekpunten bij een gemiddelden druk van

0.45	1	1.4	2 K.G. per cM².
0	13	24	65 mM.
	15	37	90 »
	16	38	108 »
	17	50	137 »

gezakt waren. Voor dien aangevulden grond is daarom, in overleg met het bouwtoezicht, bij de fundeerplaat eene maximum-belasting van 1,1 K.G. per vierk. c.M. aangenomen. Het aldaar gebouwde huis is daarna op eene met ijzer versterkte betonplaat opgetrokken (zie fig. 1 en 2), waarvan het bovenvlak tevens tot keldervloer dient, zoodat het terrein slechts weinig behoefde afgegraven te worden.

Fig. 1. Plaat van ijzerbeton onder binnenmuur en achtergevel.

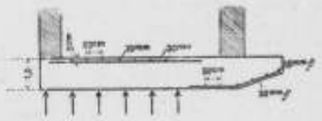

Fig. 2. Plaat van ijzerbeton onder voor- en achtergevel.

Het heeft nu reeds eenige jaren gestaan en is in voortreffelijken staat gebleven, zoodat ook op andere plaatsen zulk een den bodem slechts weinig belastende „drijvende plaat" van ijzerbeton is aangebracht, zonder dat zich daarbij tot heden eenige afwijking vertoond heeft.

2. Belasting van caissons.

Leerrijk zijn de vergelijkende proeven, in 1901 op hetzelfde terrein genomen, waarbij twee caissons, welke tot op den vasten bodem werden neergelaten, en wel op een diepte van ongeveer 6.50 M., met ter weerszijden op elke 1 à 1.50 M. grondvlak 3 palen van 11 M., welke circa 3.50 meter in den vasten bodem geheid waren, werden belast. Op een dubbele balklaag (zie fig. 3), waarvan wij straks een nadere beschrijving zullen geven, was eene belasting, welke geleidelijk tot 313 ton werd opgevoerd, zoodanig aangebracht, dat de caissonvloer de hieronder vermelde drukkingen ondervond. Door nameten en herhaald waterpassen zijn de daarbij ontstane zakkingen opgenomen, welke zich, naar gelang van de verzwaring der belasting, vertoonden:

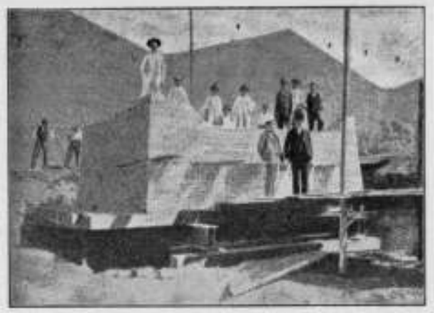

Fig. 3. Proefbelasting van paal- en caisson-fundeering.

bij 1.99 2.89 3.78 4.62 5.46 6.25 6.75 7.03 7.59 8 K.G. per cM².

2	8	16	25	35	40	43	45	59	71/75	mM.
2	7	14	23	32	36	39	41	53	63 65	»

Men liet de belasting eenigen tijd staan, zonder dat echter verdere zakking werd waargenomen. Hierdoor was dus vastgesteld, dat een bodemdruk boven 4 K.G. per vierk. c.M. bij spoedig volgende bebouwing niet aan te bevelen is, daar hier toch niet alleen door verzakking op zich zelf, maar vooral door de ongelijkheid der verzakking bedenkelijke schade kan ontstaan.

3. Belasting van heipalen.

Bij de hierboven vermelde belastingsproef waren de drie 8—10 M. lange palen, ter gemiddelde dikte van 30 c.M., met een heiblok van 1,2 ton en van een valhoogte van 2.25 M. bij de laatste tochten 18, 17 en 16 m.M. gezakt. De van lieverlede opgebrachte belasting van 40 ton per paal had slechts eene zakking van 11, 13 en 12 m.M. opgeleverd, welke zelfs na lange waarneming niet merkbaar toenam. Wilde men dus gelijke zekerheid tegen zakking ook bij caissons verkrijgen, dan moest men hierbij den druk nog aanmerkelijk verminderen, n.l. tot hoogstens 3 K.G. per vierk. c.M.

Ten einde ook de draagkracht van palen te midden van reeds bestaande aangrenzende paalrijen door een rechtstreeksche proef vast te stellen, werden op hetzelfde terrein weder de op de hoeken van een langwerpig vierkant staande,

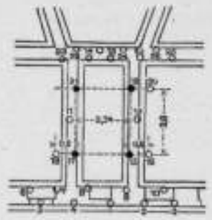

Fig. 4. Belasting van vier palen van een woonhuis.

n.l. de palen no. 15, 17, 19 en 21 van fig. 4, belast; zij waren met een blok van 900 K.G. en een valhoogte van 1,65 M. tot 10.50 M. onder het grondwater ingeheid. Bij de laatste tochten zakten de palen van 31, 31, 28, 29 c.M. dikte gemiddeld 9, 8, 16, 8 m.M.

Bij eene belasting met 30 ton bedroeg de zakking: 4, 3, 4, 2, m.M., en bij 40 ton 5,5, 4, 5, 4 m.M.

Tot deze gunstige uitkomst droeg ongetwijfeld de omstandigheid bij, dat de tegenstand en de draagkracht der palen te midden der overige, door de bestaande persing van den bodem toegenomen was. Het is bekend, dat de eerst ingeheide palen gemakkelijker zakken dan de laatsten, welke tusschen anderen ingeheid worden.

Eindelijk kunnen we nog melding maken van een paalbelastingsproef, welke in 1899 voor de fundeering van het Märkische Museum aan de Waisenbrücke te Berlijn genomen werd. Hier heeft men beproefd, den tegenstand der palen tegen het uittrekken vast te stellen, daarbij uitgaande van de veronderstelling, dat de tegenstand bij het inheien minstens even groot is als bij het uittrekken. Deze veronderstelling bleek onjuist te zijn, want palen, welke bij 17 ton bevrachting 4 m.M. en bij 24 ton bevrachting 7 m.M., gezakt waren, konden met een ketting welke tot 25 ton trekkracht had, niet uitgetrokken worden; de ketting brak. Eerst nadat hij na langen tijd losser geworden was, kon de paal met 25 ton trekkracht gelicht worden.

Uit zulke eenvoudige proefnemingen blijkt dus, dat er in dezen eene onzekerheid bestaat, welke in de practijk niet bestaan mag. Er zijn daarom rechtstreeksche belastingsproeven genomen, zelfs aan de Wallstrasse met haar druk verkeer, en ook hierbij was de uitkomst, dat na een langdurige waarneming nog steeds zakkingen van enkele millimeters voorkwamen. Het resultaat der belasting was, dat palen van 7.50 M. lengte en 32,5 c.M. dikte, welke met een blok van 1000 K.G. en een valhoogte van 1,65 M. ingeheid waren, bij 74 ton bevrachting nog gemiddeld 80 m.M. gezakt waren, terwijl zij bij den laatsten tocht slechts 10,5 m.M. zakten. Bij een verdere proefneming op hetzelfde terrein werden vier palen van 12 M. onderzocht, welke bij den laatsten tocht bij het heien 1, 1,3, 1,8 en 1,4 m.M. gezakt waren. Bij eene proefbelasting van 74 ton had toen

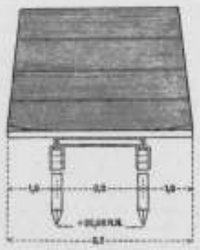

Fig. 5. Proefbelasting van palen door middel van een steenstapel.

slechts eene zakking van 2,5, 3,5 10 en 8,5 m.M. plaats. Daar het hier een monumentaal gebouw gold, was de belastingsproef tot zulk eene hoogte opgevoerd, om met zekerheid vast te stellen, dat bij eene paalbelasting van 75 ton in geen geval verzakking te vreezen was.

(Slot volgt.)

DICHTMAKEN VAN MUURWERK TEGEN HET DOORDRINGEN VAN HET GRONDWATER.

Hierover lezen wij in de »Deutsche Bauhütte« het volgende:

Het 51 cM. dikke klinkermuurwerk in cementmortel der bekleedings (omtrek-)wanden eener fundeering van een stoomhamer is 2 M. hoog en staat 60 cM. in het grondwater. Dit laatste is waterdoorlatend geworden, daar de waterdruk zoo sterk is, dat de voegen van het muurwerk worden uitgespoeld. Het reeds verrichte voegen dichten met cementmortel na voorafbestrijken der voegen met waterglas is zonder resultaat gebleven.

Wij merken hierbij het navolgende op: Een overtrekken met waterglas geeft in elk geval slechts dan resultaat, wanneer het muurwerk droog is of langs kunstmatigen weg werd uitgedroogd. Het kan echter als bescherming gevende laag slechts dan goede diensten bewijzen, wanneer het op het verwijderd houden van zijwaarts indringend vocht aankomt; de werking is steeds slechts een korte en twijfelachtige. Tegen waterdruk is zulk 'n bescherming volstrekt zonder eenig resultaat.

Daar er hier van eene kleine fundeering van 5.40 M. lengte en 3.10 M. breedte uitwendig gemeten sprake is, nemen wij aan, dat men de drooglegging der bouwgroeve met zoo gering mogelijke middelen wil tot stand brengen.

Wij bevelen daarom aan het aanbrengen van een uitwendige isoleeringsbekleeding met Wunners isoleermortel (Wunnersche Bitumenwerken G. m. b. H. Datteln in Westf.) of wel de vulling der voegen van het muurwerk met de waterdichte Beton- en bekleedingsspecie »Zechit« den Zechstein-und Zechit-werke, Bredelar G. m. b. H. te Kassel. Tenslotte, evenwel niet in de laatste plaats, zij het dichtingsmaterial der Gebr. Levy te Mutzig i. Elsasz. D. R. P. 165142 genoemd, dat zelfs in de wanhopigste gevallen veel resultaat gaf, doch evenwel tamelijk duur is.

Voor zoover ons bekend, heeft de Wunnersche isoleermortel zich tot dusver in soortgelijke gevallen steeds goed gehouden en zou ook het goedkoopst te verkrijgen zijn. In het onderhavige geval zouden vooreerst de uitwendige cementvoegen van het muurwerk 2 mM. dieper uitgehakt, het muurwerk gereinigd, flink natgemaakt en hierna de isoleermortel in 2 lagen, de onderste dunvloeibaar, de bovenste volgens de gebruikelijke mortelsamenstelling aangebracht en met het isoleerijzer geglad kunnen worden. Het bijzondere voordeel van deze isoleermortel is gelegen in de goedkoopheid ervan en het verkrijgen van een zelfs van haarscheuren volkomen vrije oppervlakte der bekleeding, welke een indringen van vocht onmogelijk maakt. Het gebruik van het »Zechiet« vormt een analoog procédé. Wij kunnen de toepassing van een dezer hulpmiddelen niet anders dan dringend aanbevelen en raden de betrokken personen aan zich met bovengenoemde firma in verbinding te stellen. Tot uitvoering eener elastische fundeering van stoomhamers komt het »Asphaltbeton« in aanmerking, hetwelk gelijktijdig de meest volkomen garantie tegen ondoordringbaarheid van water biedt en door de firma's: Hoppe & Roehming te Halle a. S. en Lindenberg te Stettin wordt vervaardigd. F.

HET CONSERVEEREN VAN PLAATIJZEREN SCHOORSTEENEN EN SCHOORSTEENKAPPEN.

In den fabrieksbouw en andere soorten van aanleg, waarbij plaatijzeren schoorsteenen worden toegepast, is het voor het behoud daarvan van groot gewicht, dat men de binnen- en buitenzijde der plaatijzeren buizen tegen den invloed der zuren beschermt, welke steeds in den rook en de verbrandingsgassen aanwezig zijn. Eene krachtige verzinking beschermt weliswaar het ijzer eenigen tijd, doch op den duur weerstaat het zink de chemische werkingen even weinig als het ijzer. Bestrijking met teer of olieh oudende materialen is eveneens van zeer weinig nut, daar de warmte der afvoergassen spoedig het bindmiddel doet hard worden ot verbranden, zoodat de deklaag geene eb-

scherming meer biedt. Als binnenbekleeding heeft zich asbest het beste gehouden. Het wordt met soda-silicaat tot een brij aangemaakt en daarmede de binnenoppervlakte bestreken. Door deze deklaag wordt ook de warmte beter van het metaal verwijderd gehouden. Als roestwerend dekmiddel voor de buitenzijde, eveneens als beschermmiddel voor schoorsteenkappen, waarbij de verwarming niet meer zoo intensief werkt, heeft zich Caoutscholeum der chemische fabriek Busse te Hannover-Laugenhagen meermalen als zeer effectief doen kennen. F.

VERBETERING VAN CEMENT-VLOERTEGELS.

In localiteiten met druk verkeer of welke op groote schaal door de eischen van het bedrijf in beslag worden genomen, slijt de cement-vloertegel niettegenstaande z'n hardheid spoedig. Met name wordt deze spoedig glad en bestaat dan het gevaar voor uitglijden.

Dit geldt met name voor pakhuizen of magazijnen, postkantoor-localiteiten, fabriekszalen en voertuig-remises. Men heeft derhalve gedurende de laatste jaren meermalen pogingen in het werk gesteld, den cement-vloertegel door toevoeging van ijzerdraai- of vijlselspanen, tegen afslijting weerstandbiedender te maken, en wel met het beste gevolg. Hiertoe eigenen zich het meest staaldraaispanen, welke men in machinefabrieken gemakkelijk kan verkrijgen en zoo versch mogelijk moet bezigen, vóórdat ze zich met roest bedekken. De ijzerdraadspanen worden tot kleine stukken gehakt en aan het droge mortel-mengsel toegevoegd, eerst hierna heeft de watertoevoeging plaats en de daarop te verrichten verwerking der massa tot den te bereiden vloertegel. Laatstgenoemde onderscheidt zich door buitengewoon groote vastheid en wordt dientengevolge eerst na jaren afgeloopen. Bij gebruik van ijzervijlselspanen moet hetzelfde procédé worden gevolgd. De aldus bereide vloertegel bezit een zeer fijnkorrelige samenstelling. Natuurlijk moeten ook bij deze bereidingswijzen de anders gebruikelijke voorzorgsmaatregelen tegen scheurvorming door belasting der noodzakelijke uitzettingsvoegen worden getroffen. F.

MUURBEKLEEDING MET LUCHTKANAALNET.

Het Duitsche Rijkspatent No. 179901 heeft ten doel het drooghouden der muurbekleeding door het aanbrengen van 'n luchtkanaalnet, dat in afwijking van het bekende, uit wanden, vervaardigd uit eene de vochtigheid gemakkelijk doorlatende stof, samengesteld is. Daardoor is de bekleeding in staat het binnengedrongen vocht onverwijld weder af te geven en wel even goed naar buiten, daar het de zuigende werking van water en wind nu tevens kan volgen en de poriën der bekleeding verlaten, als naar binnen, waarbij de kanalen als een zeef werken. Het vocht wordt nu bovendien door de warmtewisseling gestadig op en neer, voornamelijk echter naar boven en beneden bewogen en daarbij natuurlijk ook in de kanalen gedreven, waaruit het tengevolge der onafgebroken luchttrekking dadelijk daarop weder wordt afgevoerd. Alnaargelang van de afmetingen, welke de kanalen in het luchtkanaalnet moeten verkrijgen, vervaardigt men uit karton, (Wellkarton) of een andere, het vocht gemakkelijk doorlatende stof, een cellen-net, d.w.z. een cellenweefsel in netvorm, belegt daarmede de te bekleeden wanden en brengt daaromheen de bepleistering of de zoogenaamde politoer-verflaag aan, waarbij men er voor moet zorgen, dat de wandkanalen onder en boven vrij uitmonden. F.

VLOEREN UIT ESTRIK-GIPS VERVAARDIGD.

De hiertoe te bezigen gips is volkomen uitgegloeid en kan nimmer door de gewone stukken-gips worden vervangen, want ze onderscheidt zich van deze door de kleur, het grootere gewicht, geringer wateropname-vermogen, door langeren benoodigden tijd om hard te worden, door grooter weerstandsvermogen tegen weersinvloeden en harding, en andere gebruiksdoeleinden. Zoo dient ze speciaal tot vervaardiging van vloeren, kunststeenen, tegen weer besteendige gipsplaten, wandbekleeding en mortel.

Met de invoering van het linoleum werd ook de vraag steeds grooter naar goede onderlagen, welke de dure houten vloeren zouden moeten vervangen.

De Estrik-gips levert, volgens de juiste methode aangewend, uitmuntend goede vloeren op, welker vuurbestendigheid bekend is. Het draagvermogen bedraagt reeds na weinige dagen over de 100 kilo per vierkanten centimeter, de estrik-vloer slijt tengevolge van z'n hardheid niet gemakkelijk, is des zomers koel en des winters warm. Daarbij is deze vloersoort elastisch, zonder gedruisch te betreden, en verhindert het binnendringen en zich ontwikkelen van bacteriën. Linoleum ligt op Estrik-gips volkomen droog en wordt niet vuil, evenals op zulke vloeren, welke vochtige weersgesteldheid door vooral vochtig wordende plekken aan de oppervlakte aantoonen. Goed belegen gips geeft niet af en werkt niet. Ervaringen van het tegendeel toonden steeds een vermenging aan met cement of stukken-gips. Deze goede eigenschappen vormen de uit 'n hygiënisch oogpunt gewichtige gronden, waarom Estrik-vloeren voor openbare gebouwen en woonhuizen zijn aan te bevelen. F.

ALGEMEENE NEDERLANDSCHE OPZICHTERS- EN TEEKENAARS-BOND . . . . . .

INFORMATIE-BUREAU.
Secretariaat: - - - - - -
Rijswijkscheweg 3, Den Haag.
Spreekuur iederen Maandagavond van 7—9 uur. . . .

Ingeschreven Solliciteanten.

13 Bouw.-Opzichter-Teek., 22—43 jaar f 80—f 110 's maands.
7 Bouwk. Opzichters, 23—45 jaar f 80—f 120 p. m.
2 Bouwk. Teekenaars, 26 jaar f 80 p. m.
14 Aank. Bouwk. Opz.-Teek., 19—24 jaar f 30—f 75 p. m.
10 Aank. Bouws. Opzichters, 19—28 jaar f 60—f 75 p. m.
7 Aank. Bouwk. Teeken., 20—24 jaar f 40—f 70 p. m.
1 Assist. Bouwk. Teekenaar, 19 jaar f 35 p. m.
1 Assist. Bouwk. Opz.-Teek., 18 jaar f 30 p. m.
1 Opzichter bij Gem. of Mij., 25 jaar f 80 p. m.
1 Aank. Mach.-Teekenaar, 20 jaar f 60 p. m.
1 Aank. Scheeps- en Werktuigk. Teekenaar, 23 jaar f 70 p. m.
1 Assistent Machine-teekenaar, 18 j. f 25 p. m.
1 Werkmeester op een machinefabriek, 30 j. f 100 p. m.
1 Decorateur-teek., 29 j., f 80 p. m.
1 Ass. Teek. Centrale Verw., 18 j. f 25 p. m.
1 Aank. Burger- of Waterbouwk. Opz.-Teek., 23 j. f 70 p. m.
1 Fabrieks-Opzichter, 29 j. f 75 p. m.
1 Teek. (IJzer-constructeur), 26 j. f 80 p. m.
1 Teekenaar (Kadaster) aank., 23 j. f 50 p. m.
2 Aank. Waterbouwk. Opz. 23 j. f 70 p. m.
2 Meubel-teekenaars, 20—25 j. f 60—75 p. m.
1 Electrotechniek-Teekenaar, 21 j. f 40 p. m.
1 Opzichter (IJzerconstructiën), 27 j. 80 p. m.
1 Waterbouwkundig Opz., 27 j. f 100 p. m.

Zoowel leden als niet-leden kunnen gebruik maken van het Informatie-Bureau.

Inschrijfformulieren voor solicitanten en alle inlichtingen zijn steeds aan het Secretariaat verkrijgbaar.

ARCHITECTURA

ORGAAN V.H. GENOOTSCHAP ARCHITECTURA.ET. AMICITIA

BUREAU VAN REDACTIE: H. P. BERLAGE Nzn., Voorz. H. WALENKAMP, A. J. JOLING, W. KROMHOUT Czn., A. VAN BAALEN, D. F. SLOTHOUWER, COKN. VISSER, Leden. — — — — VASTE MEDEWERKERS: K. P. C. DE BAZEL. en J. W. H. BERDEN — — — REDACTEUR VOOR HET TECHNISCH GEDEELTE L. ZWIERS — VALERIUSSTRAAT 64 TE AMSTERDAM.

UITGEVERS: J. VAN DER ENDT & ZOON MAASSLUIS. HET ORGAAN MET TECHNISCH GEDEELTE WORDT WEKELIJKS FRANCO TOEGEZONDEN AAN ALLE LEDEN VAN HET GENOOTSCHAP, DE JAARLIJKSCHE CONTRIBUTIE VOOR HET LIDMAATSCHAP BEDRAAGT: VOOR GEWONE LEDEN f 12,—, VOOR KUNSTLIEVENDE LEDEN f 10,—, VOOR BUITENLEDEN EN ASPIRANTLEDEN f 7,50.

STUKKEN EN CORRESPONDENTIE BETREFFENDE DE REDACTIE VAN HET WEEKBLAD TE ZENDEN AAN DEN HEER H. WALENKAMP, KONINGINNEWEG 267 AMSTERDAM; BETREFFENDE HET PLAATWERK »DE ARCHITECT" AAN DEN HEER A. VAN BAALEN, JACOB MARISSTRAAT 22, SLOTEN bij AMSTERDAM; BETREFFENDE DE ADMINISTRATIE VAN HET GENOOTSCHAP AAN DEN SECRETARIS, DEN HEER PAUL J. DE JONGH, REGULIERSGRACHT 120, AMSTERDAM † † † † †

INHOUD: Mededeelingen. — Architect en ondernemer. — Belangrijk lagere-school onderwijs — Bepalingen voor de tentoonstelling van kunstwerken van levende meesters, te houden te Amsterdam, in het najaar van 1907. — Errata. — Berichten. — Open prijsvragen. — Informatiebureau. — De draagkracht van bouwgrond. — Wie mag zich architect noemen? — Informatie-bureau.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

Stedelijke 4-Jaarlijksche Tentoonstelling.

Zooals in vorige nummers werd medegedeeld, zal van 7 September tot 21 October a. s. te Amsterdam eene Tentoonstelling worden gehouden van werken op gebied van Schilder-, Teeken-, Bouw-, Beeldhouw-, Edelsmeed- en Prentkunst, vervaardigd zoowel door binnenlandsche als buitenlandsche kunstenaars.

Van meerdere gewone- en buitenleden van het Genootschap kwam instemming in met het denkbeeld van het Bestuur om eene collectieve inzending der werken van de leden bijeen te brengen.

Het Bestuur acht echter uitvoering van het denkbeeld dan alleen gemotiveerd, wanneer de medewerking der Genootschapsleden zoo algemeen mogelijk zijn zal, en wekt het daarom de leden, die bereid zijn de gewenschte medewerking te verleenen en tot heden daarvan aan het Bestuur geen bericht zonden, nog eens op dit alsnog te doen **vóór Donderdag 18 Juli a.s.**

Het Reglement der Tentoonstelling is in dit nummer opgenomen.

De 1ste Secretaris,
PAUL J. DE JONGH.

ARCHITECT EN ONDERNEMER.

Onderstaand artikel van den bekenden schrijver Karl Scheffler verscheen in de „Neu-Deutsche Bauzeitung". De Redactie schreef daaronder het volgende:

„Wij weten dat het (uit de „Tag." overgenomen artikel) tegenstand zal uitlokken, maar juist daarom meenen wij den onbevooroordeelden vakgenooten en der zaak zelf een dienst te bewijzen, en verzoeken onzen lezers van hun recht tot vrije uiting hunner meening ruimschoots gebruik te maken.

Daar ook bij ons deze kwestie reeds meermalen een punt van gedachtewisseling is geweest, meende ik 't van belang, juist ook in verband met het jongst verschenen artikel van J., ook de Hollandsche bouwkundigen daarmede in kennis te stellen.

Een principieel belangrijk proces dat de „Bund Deutscher Architekten" tegen de Berlijnsche bouwondernemersfirma Boswau en Knauer voerde, werd een dezer dagen verloren. Het betrof de vraag of ondernemers, die het bouwvak commercieel drijven, zich architect mogen noemen. De aanklager wilde dat deze titel alleen werd toegekend aan academisch gevormde vaklieden en noemde het een door onzuivere concurrentie in het leven geroepen bedrog van het publiek, indien ondernemers over het werk van door hen aangestelde, academisch gevormde personen, als over hun eigen beschikten en aldus den schijn wekken, alsof zij met de bouwkunst in persoonlijke betrekking staan.

De firma voerde daartegen aan, dat de benaming architekt niet door de wet wordt beschermd, en dat de titel niet alleen door academische studie wordt verworven. De bouwkunst is geen persoonlijke kunst, maar eene stijlkunst; ook academisch getitelde architecten van beteekenis nemen het werk van de door hen aangestelde personen in beslag, zoodat concurrentie-wangunst als de grond-oorzaak der aanklacht was te beschouwen.

Deze loop van zaken is een belangrijk symptoom. De te sterke nadruk op het academische eenerzijds, en die van het commercieele anderzijds hebben in het bouwbedrijf een volkomen dualisme in belangen te voorschijn geroepen.

De firma Boswau en Knauer heeft duizende werklieden en honderden aangestelden in dienst. Zij betaalt hooge loonen, en beschikt daarom over voortreffelijke arbeidskrachten. Hare artistieke voortbrengselen zijn dikwijls onrijp en vluchtig, maar dikwijls ook zeer goed en solide. Tot verbazing of ergernis geeft hare met goed gevolg als industrie gedreven bouwkunst geen aanleiding, omdat zij slechts de consequentie trekt uit de nu eenmaal bestaande verhoudingen. Wanneer de architect dergelijke bouwfirma's den beroepstitel wil ontzeggen, dan zou de aannemer daartegenover kunnen eischen, dat aan den „academischen" architect alle bemoeiingen in bank-, hypotheek- en terrein-verkoopszaken moeten worden verboden. Het eene is evenzoo onmogelijk als het andere, zooals de verhoudingen nu eenmaal zijn.

Nu de persoonlijke bouwheer, die de bevrediging van

bepaalde behoeften verlangt, langzamerhand uitsterft, en de speculant, die de behoeften vooruitloopt, in voorraad bouwt, moet de speculeerende ondernemer even zoo goed architect worden als de architect zelf bouwheer, d. w. z. ondernemer. Bijna ieder architect, die niet in staatsdienst is, is beden ten dage min of meer man van zaken, en zijn persoonlijk kunstenaarschap waarop in de aanklacht zoo sterk de nadruk werd gelegd, moet in die mate als hij man van zaken is, problematiek worden.

In doorsnee staat daarom het werk der academisch gevormde bouwkundigen volstrekt niet hooger dan dat van bovengenoemde firma; zeer dikwijls lager omdat, dingen welke voor die solide firma gemakkelijk uitvoerbaar zijn, als zijnde een kwestie van geld, wordt voor den enkelen architect tot een verlammende, afhankelijk makende geldzorg.

Het gevoel staat zeer zeker a priori aan den kant van den bouwkunstenaar, en het wordt voor den schrijver, die al het kunstvolle liefheeft, niet gemakkelijk, zich niet zonder beperking met de architecten tegen het ondernemerdom verbonden te achten. Maar met de gemakkelijke sympathieën van den aestheticus is het vraagstuk niet op te lossen.

Misschien brengt juist de consequente verindustrialiseering van het bedrijf een ommekeer ten goede te voorschijn. Hoe werd niet vroeger door de knapste sociaal-oeconomen en cultuurschrijvers op het warenhuis gescholden. In den ontwikkelden vorm, nadat het warenhuis de bouwkunst reeds aan de rijpste moderne oplossingen heeft geholpen, kondigt zich reeds een belangrijke oeconomische, een sociale toekomstvorm aan, met een onafzienbare mogelijkheid ter ontwikkeling.

Hoe verachtelijk heeft men ook niet op de abonnementrijke partijlooze dagbladen gekeken, en juist begint zich nu uit deze partijloosheid een edeler vorm der journalistiek te ontwikkelen.

In dezen geest kan de logische commerciëele organisatie in het bouwbedrijf misschien tot uitgangspunt dienen voor een daarin hoogeren vorm.

In grooten stijl gedreven reuzenbedrijven — vroege vormen der vennootschap! — kunnen dep werkelijk artistiek voelenden architect alle zorgen voor bestaan en geldzaken ontnemen, hem aan het belangrijkste helpen wat hij noodig heeft, aan den bewust eischenden bouwheer, en hem aldus zijn talent en zijn organiseerende bekwaamheden teruggeven.

Evenals de afdeelingschef in het warenhuis een vastere en ook vrijere positie heeft dan de kleine winkelier, zoo is de door een groote bouwzaak vast of tijdelijk aangestelde architect er beter aan toe, dan wanneer deze zelf naar werk moet omzien.

Wanneer maar eerst een verstandige arbeidsverdeeling is ingevoerd, dan zal de bijzaak, of de firma of de architect voor een bouwwerk verantwoordelijk is, van zelf worden opgelost.

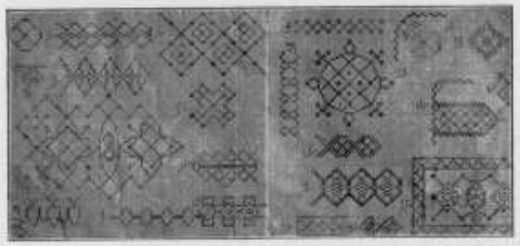
Afb. 1. Boerderij met omgeving begonnen door de leerlingen der 2e klasse in een les van vrij kleiwerken onder den indruk van de mooie leesstof uit „Dicht bij huis" van J. Ligthart. Onder leiding echter is zij afgemaakt . . . . . .

Opmerking in verband met deze vragen verdient het ontstaan van de „Dresdener" en „Münchener Werkstätte für Handwerkskunst".

Deze door 'n zin voor 't groote geleide ondernemingen zijn in enkele jaren niet alleen verzamelplaatsen geworden van artistieke bekwaamheden, maar ook kweekplaatsen van een goed begrepen beroepseer.

Het is niet bekend of de voor deze werkplaatsen werkende kunstenaars in de winst deelen. In ieder geval zou slechts dit besluit noodig zijn, de waarde-scheppenden tot actionnairs of aandeelhouders te maken, om aan de verhouding tusschen ondernemer en kunstenaar alle bitterheid te ontnemen en met een gelaten begrip voor de werkelijkheid eenen vorm te scheppen, waarmee de utopisten sedert lang, met veel omhaal van theorie dweepen. Een vorm, die zonder meer ook op het bouwbedrijf der groote steden over gedragen zou kunnen worden.

B

Afb. 2. Bladzijde uit een cahier van een leerling uit de 3e klasse, waarin met potlood zelfbedachte randjes en figuurtjes zijn getrokken. De toepassing ervan is op afb. 3 te zien.

BELANGRIJK LAGERE-SCHOOL-ONDERWIJS.

Onder den titel: »EEN BELANGWEKKENDE TENTOONSTELLING«, schrijft de Heer J. D. ROS in No. 3 van het reeds vroeger door ons besproken orgaan »Schoonheid en Onderwijs« een artikel, waaraan wij het volgende ontleenen:

»Stellig mag de Tentoonstelling van teekeningen, handenarbeid en handwerken, vervaardigd door leerlingen van de school der »Nieuwe Schoolvereeniging« te Amsterdam, cursus 1906—1907, op Zaterdag 30 Maart en Maandag 1 April gehouden, belangwekkend worden genoemd. En waarom? Omdat deze tentoonstelling bewijst wat velen betwijfelen, namelijk, dat op de lagere school, naast het leeren lezen, schrijven, rekenen en het vertrouwd raken met geschiedenis en aardrijkskunde, ja zonder daaraan iets te kort te doen, ook onderwijs gegeven kan worden in teekenen,

vrouwelijke handwerken en slöjd — om niet te spreken van het zingen en de gymnastiek volgens Zweedsch systeem, met onderricht in sport en spelen. Niet alleen daarom, maar ook om de wijze waarop in bedoelde vakken onderwijs gegeven wordt, verdient deze tentoonstelling belangstelling«.

Dan gewaagt de schrijver van de belangstelling, waarin zich inderdaad deze tentoonstelling mocht verheugen.

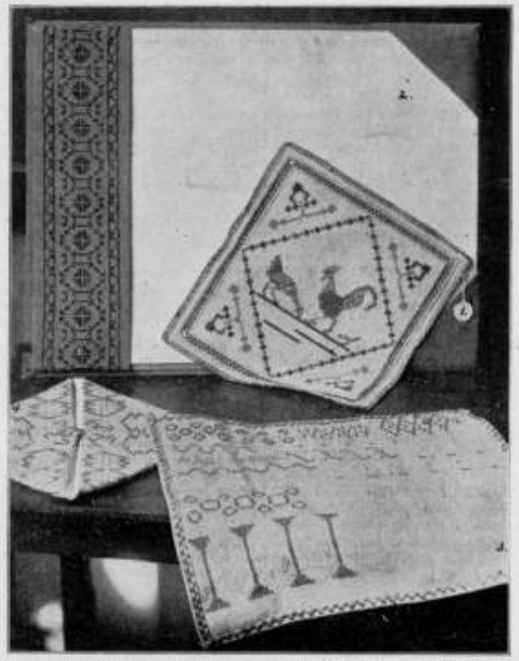
»... de ernstige gesprekken, de stille glimlach der ouders, de verrukte uitroepen der kinderen, kortom de gezellige geest die er heerschte, waren zoovele bewijzen van oprechte belangstelling in het werk der kinderen, der onderwijzers en in het streven van de leiders dezer school. Dat streven is een apart streven, een eigen richting zoekend, makende de school tot een bijzondere, niet omdat zij particulier is, maar omdat zij een nieuwere strooming in het onderwijs tracht te volgen en te leiden.

Het moet gezegd worden, dat zij niet de eenige school is, waar men in deze nieuwere richting zoekt; er zijn er gelukkig reeds meerdere, zoowel particuliere als gemeentelijke scholen in verschillende steden van ons land, maar toch moet worden erkend, dat op deze school het onderwijs consequent in een bepaalde richting wordt gestuurd.

Hiervan leverden de geëxposeerde werkstukken der bovengenoemde vakken een volslagen bewijs. Wel gaven zij geen volledig beeld van het geheele onderwijs, maar zij maakten aanschouwelijk, dat er een frissche wind door deze school waait. Het mooie gebouw is uitstekend ingericht. Een ruime, gezellige vestibule geeft toegang tot gangen en trapgat, die smaakvol zijn versierd met gravures, prenten en gipsafgietsels; de lokalen, in grijsgroene tinten geschilderd, verdrijven bijna de idee, dat wij ons in een schoolgebouw bevinden.

(Hierbij zij even opgemerkt, dat reeds kort na de voltooiing in de »Groene Amsterdammer« door den heer Walenkamp eene volledige beschouwing over dit schoolgebouw als bouwwerk werd gegeven. v. B.)

Vervolgens somt de schrijver de verschillende tentoongestelde voorwerpen op, en teekent bij alle een meer of minder diep ingaande beschouwing op. De schrijver verwijst hierbij telkens naar de afbeeldingen, welke zijn artikel illustreeren, tezamen niet minder dan elf stuks, waarvan wij door zijne bemiddeling 3 in ons blad plaatsen.

Afb. 3. 1. Kleedje vervaardigd door een leerlinge der 2e klasse. Het binnenwerk is ontleend aan „Boeiuurpatronen voor klein en groot" van den heer en mevrouw Dyserinck. De hoekjes zijn zelf bedacht. 2. Vloerkussen voor een schrijftafel met zelfbedachte randje. Hier is handwerk met handenarbeid vereenigd. 3. Modellap met zelfbedachte randjes. 4. Zakdoekentasch met zelfbedachte versiering. De laatste drie voorwerpen zijn gemaakt door leerlingen der 3e klasse . . . . . .

We kunnen dus volstaan met de opsomming der verschillende tentoongestelde voorwerpen, d. w. z. de voorwerpen en teekeningen, vervaardigd door leerlingen der school buiten de gewone les-uren. Enkele nadere besprekingen van den heer Ros zullen we hierbij uitlichten en overnemen, nl. die ons voorkomen het meest den nadruk te leggen op het gewicht van dergelijk onderwijs.

De opsomming der werkstukjes dan: kleurige voorwerpen op met groen papier bekleede tafels; teeken-, papier- en kartonarbeid langs de wanden. Allereerst de Fröbel-arbeid, bestaande o.a. uit grappige dingen, zoowel van papier gevouwen, geknipt en geplakt, als in klei gekneed, of gevlochten. Aardige mandjes, eenvoudige lapjes met kruis- en festonsteek versierd, waarvoor de kleuters tusschen de 5 en 6 jaar zelf de kleuren uit mogen kiezen. Omtrekteekeningen, geometrische patronen met vlakke kleuren ingevuld en vrije teekeningen, natuurlijk landschappen, zeegezichten, stoombooten met dikke en geweldige rookpluimen, poppetjes met harken voor armen en beenen, »maar hoe gebrekkig en onbeholpen overigens, uit dat gekrabbel spraak kindertaal, daarin schuilde poezie.«

»Denzelfden indruk gaf het werk van de 1e klasse in een ander lokaal tentoongesteld. Daar lagen op een tafel geboetseerde dobbelsteenen, in verschillende kleuren geverfde balletjes aan draden geregen, vierkante bloempotjes met zand gevuld, waarin levende bloemen waren gestoken, worstjes, rood geverfde en geverniste worteltjes, jockey-petjes, hoedjes en wat niet al meer.

En in den vrijen kleiarbeid hadden de kinders muizen, broedende kippen en zelfs automobielen gekneed.

Enkele voorwerpen waren gebakken en zagen er dikwijls alleraardigst uit. De kleedjes met kruissteek en de teekeningen naar vruchten, bladeren en bloemen vertoonden hier al meer begrip en vaardigheid.«

Het toppunt was volgens schrijver een »hôtel met garage voor auto's en prieel, netjes aangelegde heuveltjes met paadjes van zand, aan weerszijden graszoodjes met bloemetjes. Overal wandelaars en spelende kinderen . . . .«

»Nu het klaar was en daar op de min of meer officieele tentoonstelling stond, vergaten de kinderen, die kwamen kijken, waar zij waren, en dansten van plezier. »Spelen«, zullen velen zeggen. Dat is echter niet juist gezegd. Laten wij het noemen spelenderwijs leeren.«

Want de kinderen raken door al dat »gespeel« vertrouwd met allerlei vormen en kleuren, scherpen hun waarnemings- en voorstellingsvermogen, geven voedsel aan hun fantasie en wisselen met dat al den inspannenden hersenarbeid op uitstekende wijze af.

Vervolgens arbeid van de 2e, 3e, 4e, 5e en 6e klasse. Van de 2e klasse: mooi vlechtwerk, bestaande uit rietwerk.

»Een arbeid, waarin de kinderen zeer veel belang stellen. De leerlingen vinden het ook thuis een prettig werkje en bedenken dan ook heel dikwijls allerlei aardige mandjes en andere voorwerpen. De boerderij (afd. I) is een dergelijk geval als 't hôtel in de eerste klasse gemaakt. Wat een heerlijk nut is hierin gelegen. Geprest door den drang om het gelezene voor zichzelve aanschouwelijk te maken, realiseerden de kinderen [in het vrije kleiwerken wat zij met het geestesoog hadden gezien. Wat een heerlijke gelegenheid voor de juffrouw om allerlei onvolkomenheden in de gedachten der kleinen te ontdekken en te verbeteren en om met de kinderen door te dringen in het wezen der realiteit. Wat een groot genot, met elkander op te bouwen wat in gedachten aanwezig is.

Is dit ook geen genot voor grooteren ?«

Dan troffen den schrijver de serieuze handwerken, o. a. kleedjes en met geometrisch ornament versierde vloeihouders, zakdoeken-taschjes, enz., waarvoor eerst teekeningen worden gemaakt, zooals het vrij dikke cahier of boek bewees met tal van aardige zelf-bedachte versieringen, waarvan de beste uitgevoerd worden. Verder zwartbordteekeningen in gekleurd krijt.

Al dit werk is gemaakt onder leiding van en met behulp van de klasse-onderwijzers en -onderwijzeressen.

Eindelijk somt schrijver het werk op der 6e, 7e en 8e klasse, bestaande uit teekenwerk (onderwezen door een vakleeraar) en handenarbeid.

Ondanks perspectivische fouten, welke voorkwamen, was het toonaamste „dat het karakter van het ding was weergegeven, dat het gezien was en de hoofdzaken begrepen waren." Van de eenvoudigste voorwerpen af, welke belang kunnen inboezemen (de draad-figuren en blok-modellen waren zorgvuldig vermeden), als flesschen, hoeden, enz., enz., had men de leerlingen laten teekenen naar bloemen en planten, vruchten en vogels, tot zelfs in de hoogste klasse naar het menschelijk figuur, „een poging die in enkele teekeningen goed geslaagd genoemd mag worden."

„Wij moeten deze teekeningen niet vergelijken met die van een speciale vakschool, want wij zullen gereedelijk inzien, dat zulk een vergelijking niet opgaat. Wij moeten bedenken, dat we hier hebben te doen met een lagere school. De teekeningen zijn schetsmatig, geven hoofdvormen en voornaamste kleuren, kortom totaal-indrukken, acties en dat is al zeer veel.

Onder den houtarbeid zag ik eveneens menig aardig en goed stuk werk. Van een eenvoudig plankje en liniaal tot een boekenrekje toe gaven deze voorwerpen bewijzen van handig werken. Door deze lessen krijgen de leerlingen ietwat begrip van timmeren, schaven en zagen, van maten en van materiaal. 't Is geen onderricht in eenig ambacht, dat mag 't ook niet zijn; doel is bij te dragen tot algemeene ontwikkeling van lichaam en geest.

Onze beperkte plaatsruimte verbiedt een uitgebreidere behandeling, ofschoon die wel verdiend zou zijn. Hier en daar was wel wat af te keuren of kon iets beter geslaagd zijn; hier en daar voelde men, dat gezocht doch nog niet geheel gevonden was (waar is dit niet het geval?), maar toch meen ik den directeur, den heer C. Vrij, en zijn personeel geluk te mogen wenschen met hun succes in hun moeilijk doch mooi werk, om hun onderwijs te doortrekken met een levenwekkende poëzie."

Het hierboven in 't kort overgenomen artikel van den heer Ros, ofschoon handelend over werk, wat te zien was op eene tentoonstelling van reeds eenige maanden geleden, blijft dáárom belangrijk, omdat het evengoed iets blijft zeggen van eene wijze van school-opvoeding, welke alleszins de moeite waard is, om aandacht geschonken en gesteund te worden.

Het zal de bedoeling van den schrijver evenmin als van ons geweest zijn, de aandacht speciaal te vestigen op deze school als zoodanig. Maar deze richting van onderwijs meer bekend te maken, opdat zij des te spoediger algemeen goed worde.

Niets is voor de toekomstige architectuur van meer waarde dan de opvoeding van het huidige jonge geslacht.

Is echte, nationale kunst, d. w. z. kunst die gedragen wordt door, opgroeit uit een geheel volk als verstoffelijking van zijn schoonste idealen — en dat moet Bouwkunst zeker zijn, om in waarheid te bloeien — slechts bestaanbaar bij een ras dat ook werkelijk idealisme kent, koestert en hoog houdt, dan ook zal Bouwkunst niet eerder weer bloeien in haar geheel, vóór en aleer een ras zal zijn opgegroeid, welks leven, om in den stijl van den heer Ros te blijven, doortrokken is van poëzie.

En zoover zijn we..... nog niet.

v. B.

BEPALINGEN VOOR DE TENTOONSTELLING VAN KUNSTWERKEN VAN LEVENDE MEESTERS, TE HOUDEN TE AMSTERDAM IN HET NAJAAR VAN 1907.

1. De tentoonstelling omvat kunstwerken op het gebied van de schilder-, teeken-, bouw-, beeldhouw-, edelsmeed- en prentkunst, vervaardigd zoowel door binnen- als door buitenlandsche levende kunstenaars.

2. De tentoonstelling zal worden geopend den 7 September 1907 en gesloten den 21 October daaraanvolgende, behoudens de bevoegdheid der commissie om haren duur uiterlijk met drie weken te verlengen.

3. Alle werken, binnen de grenzen der tentoonstelling vallende, kunnen ingezonden worden door den maker zoowel als door den bezitter, indien slechts in het laatste geval schriftelijk van de toestemming des makers blijkt.

4. De inzenders worden verzocht de kunstwerken, welke allen worden ingewacht tusschen 5 Augustus en 12 Augustus daaraanvolgende, te adresseeren: »Aan de commissie voor de tentoonstelling van kunstwerken van levende meesters in 1907 te Amsterdam, Stedelijk Museum, Paulus Potterstraat 19«. Des middernachts tusschen 12 en 13 Augustus zal het bureau onherroepelijk worden gesloten en alles wat later komt zal worden afgewezen.

5. De inzendingen behoeven niet vrachtvrij te geschieden, daar de kosten door de commissie zullen worden gedragen. Na afloop der tentoonstelling worden de werken zoo spoedig mogelijk aan den inzender op diens kosten teruggezonden; de commissie zal, zooveel in haar vermogen is, trachten deze kosten zoo gering mogelijk te maken.

6. Tijdens den in Art. 2 aangegeven duur der tentoonstelling, worden geen kunstwerken afgegeven. Zoolang die kunstwerken aan de commissie zijn toevertrouwd, draagt deze zorg voor goede bewaring en bewaking. Zij verzekert die evenwel niet tegen brand of andere schade; evenmin verzekert zij de kunstwerken gedurende de terugzending. Ook is zij niet gehouden tot schadeloosstelling, indien door derden aan die werken eenig nadeel mocht worden toegebracht, of indien zij verloren mochten geraken. Klachten en aanmerkingen later dan twee maanden na de sluiting der tentoonstelling ingekomen worden niet meer beantwoord.

7. Schilderijen, teekeningen en prenten moeten van lijsten voorzien zijn. Deverkiezende echter kunnen teekeningen en prenten opgezet en achter glas zonder lijst worden ingezonden. Van alle omlijstingen moet de buitenrand der lijst een rechthoekigen vorm hebben. Iedere inzending voor de tentoonstelling bestemd, moet vergezeld gaan van bijgaande verklaring door den inzender in te vullen, of van een brief, waarin duidelijk vermeld staan de naam, voornaam en woonplaats van den maker en zoo deze niet tevens inzender is, ook van den bezitter, benevens een korte beschrijving van het onderwerp, geschikt om in den catalogus te worden opgenomen. Deze mededeelingen moeten der commissie afzonderlijk franco per post worden toegezonden. Deze beschrijving met den naam van den maker en dien van den inzender, moet ook voorkomen op de achterzijde van het kunstwerk. Bij beeldhouwwerken moet deze op een daartoe geschikte plaats staan. Zij, die kunstwerken van meer dan 3 vierk. Meter oppervlakte, of van buitengewone afmetingen wenschen in te zenden, hebben vooraf daartoe de toestemming van de commissie aan te vragen, behoudens de bepaling in art. 9 van de verkoopbaar gestelde

voorwerpen moet tegelijkertijd de prijs worden opgegeven. Een lijst met de prijsopgaven zal bij den catalogus worden uitgereikt.

8. De commissie biedt hare bemiddeling aan voor den verkoop van de tentoongestelde voorwerpen. In geval van verkoop worden geen procenten of vergoeding, onder welken vorm ook, tot het dekken van onkosten berekend. Onderhandsche verkoop van een tentoongesteld en als te koop opgegeven kunstwerk, zonder kennisgeving aan de commissie, zal niet worden erkend; alle onderhandelingen, buiten haar aangegaan, vervallen, wanneer zulk een stuk reeds door de commissie mocht verkocht zijn, van welken verkoop de commissie den belanghebbende onmiddellijk zal kennis geven.

9. De commissie behoudt zich het recht voor om stukken, die haar ongeschikt voorkomen, of die reeds op vroegere stedelijke tentoonstellingen alhier zijn geplaatst geweest, af te wijzen en terug te zenden. Kopieën met hetzelfde hulpmiddel vervaardigd als het origineel worden niet aangenomen. De commissie noodigt alien, die meer dan één kunstwerk wenschen aan te bieden, uit, deze te nummeren in de volgorde waarin men ze wenscht opgenomen te zien, opdat zij met die wenschen zooveel mogelijk rekening kan houden.

10. Door het Gemeentebestuur worden zes gouden stedelijke medailles, ieder ter waarde van 100 gulden, beschikbaar gesteld, ter bekroning van zulke op de tentoonstelling aanwezige kunstwerken, welke van uitnemend talent getuigen. Kunstenaars, die voor hunne werken niet wenschen mede te dingen naar deze medailles, moeten zulks bij de inzending schriftelijk mededeelen.

11. Deze bekroning zal geschieden door een jury van zeven leden, waarvan drie door het stedelijk bestuur en vier door de kunstenaars wier werken worden tentoongesteld, zullen worden benoemd. Deze laatsten worden daarom uitgenoodigd bij hun inzending tevens de opgave te voegen van vier door hen gewenschte jury-leden. Kunstwerken van leden der jury en van hen, die bij vroegere stedelijke tentoonstellingen alhier bekroond werden, blijven buiten mededinging. Het feit van niet-mededinging wordt op het ingezonden kunstwerk aangegeven.

12. De commissie zal bij de Regeering aantoek doen om van Rijkswege kunstwerken te laten aankoopen, welke voor Rijksverzamelingen waardig worden geoordeeld.

De Commissie voor de Tentoonstelling:

Mr. W. F. VAN LEEUWEN, Voors.	JOHN. F. HULK,
L. SERRURIER, Onder-Voorzitt.	H. W. JANSEN,
N. BASTERT.	J. A. LANGERHUIZEN.
M. BAUER,	H. J. DE MAREZ OYENS,
H. P. BERLAGE Nzn.	J. MENDES DA COSTA,
G. H. BREITNER,	E. W. MOES,
JAN BROM,	A. PIT,
ED. G. H. H. CUYPERS.	Prof. Mr. H. P. G. QUACK,
Prof. A. J. DERKINDEREN.	Jhr. B. W. F. VAN RIEMSDIJK.
Prof. P. DUPONT.	A. SALM G.Hzn.
J. H. VAN EEGHEN.	Mr. J. A. SILLEM.
P. VAN EGGHEN.	Jhr. Prof. Dr. J. SIX.
JAN EISENLOEFFEL.	J. F. M. STRCKX.
A. M. GORTER.	Dr. W. VOGELSANG.
E. HELDRING.	Prof. N. VAN DER WAAY.
A. HESSELINK.	W. WITSEN.
C. G. 'T HOOFT.	F. ZWOLLO.
Prof. BART VAN HOVE.	C. W. H. BAARD, Secretaris.

ERRATA.

In het stuk over „Bouwkunst te Constantinopel" zijn de navolgende druk fouten ingeslopen:

Klokken-achtige,	moet zijn:	Klokhen-achtige.
Melaktiet-zuilen,	» »	Stalaktiet-zuilen.
Absisse-bouw,	» »	Abside-bouw.
Wihrabs,	» »	Mihrabs.
Magsoerah,	» »	Maqsoerah.

K.

BERICHTEN.

SCHOUWBURGEN OP DE DAKEN.

Volgens Amerikaansch systeem wil men te Berlijn bij een nieuw bouwplan theaters op de daken van huizen-complexen oprichten. Behoudens de goedkeuring der politie zullen voorloopig 3 zulke dak-theaters werden gebouwd; en wel in het noorden, in het centrum en in het westelijk deel der stad.

Zij zullen natuurlijk niet aan de »hooge« kunst gewijd zijn, doch meer speciaal aan kleine operettes en variété. Berlijn wordt waarlijk hoe langer hoe meer Amerikaansch.

EEN PRIJSVRAAG.

De Duitsche Dürerbond heeft een prijsvraag uitgeschreven voor ontwerpen van afbeeldingen op de munten en postzegels en daartoe 3500 mark beschikbaar gesteld. De thans gebruikelijke munten en regels onderscheiden zich niet uit een oogpunt van kunst en daarin tracht de genoemde Bond verbetering te brengen.

EEN ROMEINSCHE SCHOP.

In 't onder Havelte gelegen heideveld van den heer J. Troosp Meesters te Steenwijk, dat voor boschcultuur in gereedheid wordt gebracht en daartoe door arbeiders of door met ossen getrokken ploegen, vanwege de Heide-Maatschappij, diep omgewerkt wordt, worden zoo nu en dan voorwerpen uit lang vervlogen tijden gevonden.

Zoo vonden de arbeiders gisteravond op ongeveer ½ Meter diepte een ijzeren schop van buitengewoon vreemden vorm. Aan beide zijden van den rug is het blad uitgekapt of uitgesneed, terwijl het voorzien is van 3 paar vezren, waarin nog stukken van klinknagels aanwezig zijn.

De lengte bedraagt met de middenvezer mee gemeten 35, met de zijvezeren 28 cM. Hiervan zijn echter gedeelten afgebroken of vergaan. De afstand tusschen de zijvezeren bedraagt 11 en tusschen de vezren onderling 4 c.M. De grootste breedte van het blad van de schop is 26 c.M.

Neemt men in aanmerking, dat genoemde bezittingen van den heer Meesters gelegen zijn aan weerszijden van den r.g.n. Ruiterweg, voor bijna 2000 jaar door de Romeinen aangelegd, dat de hunnebedden op korten afstand er van liggen en dat, bij het beleg van Steenwijk, de Spanjaarden aldaar legerden, dan is de veronderstelling, dat bij de reeds vroeger gevonden en door ons vermelde voorwerpen er nog veel meer in den onden ongerepten bodem verborgen zijn, zeker niet gewaagd. (Tel.)

OPEN PRIJSVRAGEN.

Raadhuis voor Loenen. Inlevering 27 Augustus 1907. Mededeelingen in No. 32, 1906.

2de Serie prijsvragen van de Loo. Inlevering 30 Augustus 1907. Programma in No. 11.

A. et A. Omslag voor „de Architect". Inlevering 9 September 1907. Programma in No. 12.

A. et A. Dorpsschool en Afsluiting voorplein. Inlevering 4 November 1907. Programma in No. 12.

B. en V., Rotterdam. Café-Restaurant. Vereenigingsgebouw. Fotografische opnamen. Inlevering 15 November 1907. Programma in No. 23.

INFORMATIE-BUREAU

van den Bond van Technici,
Bureau: .. ..
Mauritsstraat 139, Rotterdam.

Ingeschreven sollicitanten.

20	Bouwk. Opz. Teekenaars	21 tot 35 jaar,	f 65	tot	f 100	p. m.
6	» Opz. Uitvoerders	24 » 35 » -	60	»	- 90	»
6	» Teekenaars (aankom.)	18 » 25 » -	40	»	- 50	»
3	Waterb. Opzichters	24 » 30 » -	75	»	- 85	»
11	Werktuigk. Teekenaars	18 » 34 » -	55	»	- 100	»
2	Werktuigk. Opz. (Constructeur)	34 » 39 » -	-	»	- 100	»
2	Electrotechnikers	22 » 27 » -	60	»	- 100	»
5	Machinisten (Chef)	28 » 39 » -	75	»	- 150	»
1	Scheepsteekenaar (aank.)	» 23 » -	-	»	- 50	»
2	Leeraren Werktuigkunde en 1 Smeden	30 » 39 » -	-	»	- 100	»

TECHNISCH GEDEELTE

DE DRAAGKRACHT VAN BOUWGROND.

(Slot.)

Het bouwtoezicht heeft zich voor woonhuizen bepaald tot den eisch, dat bij een anderhalfvoudige proefbelasting geen voor het gebouw nadeelige zakking meer mocht voorkomen. De geringe zakkingen, welke de proefnemingen in de Thomasiusstrasse opleverden, werden als zoodanig erkend, en daarom voor de ingeheide palen eene belasting tot 27,5 ton toegelaten. Hierbij moet echter in het oog gehouden worden, dat men den vollen, volgens de theorie berekenden last voor al de verdiepingen als gelijk heeft aangenomen, wat in de practijk wel zeer zelden zal voorkomen. Bij de berekening voor de fundeeringen van hooge gebouwen, welke men b.v. in Amerika opricht, wordt daarmede wel degelijk rekening gehouden. Kofahl geeft als reden hiervoor

aan, dat op de buitenpenanten van magazijnen een veel grooter deel van den theoretisch berekenden totaal-last rust dan op de binnensteunpunten, zoodat voor deze de druk op den bodem minder wordt dan voor genen, en dus bij de Amerikaansche wijze van berekenen de belasting veel beter in overeenstemming met den werkelijken toestand verdeeld wordt.

Ook bij ons leert de praktijk, dat in de fundeeringen van buitenmuren meer zetting voorkomt dan bij die van binnenmuren, wanneer bij het ontwerp daartegen geen voorzorgen genomen worden. De bouwverordening te Chicago bepaalt, dat „fundeeringen, volgens den werkelijken gemiddelden last, dien zij, wanneer het gebouw voltooid en bewoond is, zullen te dragen hebben, moeten berekend worden." De draagkracht van fundeeringen is slechts weinig meer dan de helft van die van ijzeren balken. Het zou aanbeveling verdienen, wanneer ook bij ons, voornamelijk voor groote winkelmagazijnen, dergelijke bepalingen gemaakt werden. In ieder geval kan men ten opzichte van de draagkracht der paalfundeeringen, bij gelijke bodemsoort als te Berlijn, dus waar het vaste zand zich onder een veen- of sliklaag bevindt, uit de daar genomen proeven practische gevolgtrekkingen maken. Zoo kan men er b.v. den eenvoudigen regel uit afleiden, dat palen, welke met een heiblok van 1000 K.G. en bij eene valhoogte van 1 Meter onder gewone omstandigheden bij den laatsten tocht minder dan 10 m.M. zakken, met volkomen zekerheid een gewicht van 20 tot 25 ton kunnen dragen. Er zijn volgens dezen maatstaf in en om Berlijn bij slechte bodemtoestanden duizenden palen ingeheid, welke dan met een ijzeren omsnoering, zooals de fig. 6 en 7 aantoonen, in het beton-bed, bijeen gehouden worden. Er is dan ook tot dusver nog niet de geringste twijfel aan de juistheid van dezen maatstaf ontstaan. In den regel werd de stuit bereikt, wanneer de paal ongeveer 3 Meter in den vasten bodem gedreven was. Bij afwijkend blokgewicht en andere valhoogte verandert natuurlijk ook naar verhouding de mate der zakkingen bij den laatsten tocht.

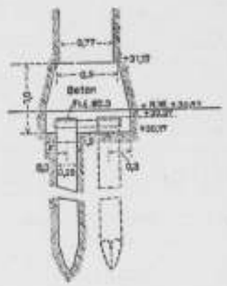

Fig. 6. Bouwmuren op palen met ijzeren omsnoering.

We willen er ook nog op wijzen, dat bij de belastingsproeven uitsluitend gebruik gemaakt werd van de voor den opbouw bestemde metselsteen. Op een zoo groot mogelijk grondvlak werden deze, droog, in den vorm eener stompe pyramide opgestapeld, waarbij alleen de hoeken, ter beveiliging tegen instorten, met slappe mortel vastgezet werden (zie fig. 4, 6 en 9). Op hoogte-afstanden van 1 à 1,50 M. werden geheel doorgaande planken-vloeren gelegd, elke laag dwars boven de andere. Zoo kreeg de steenstapel het noodige verband. Al te groote oneffenheden in de steenen werden met zand gelijk gemaakt. Ook werden langs de kanten der onderste balklaag naar binnen afgeschuinde delen gespijkerd, ten einde de steenlagen ietwat komvormig te krijgen. Zulke pyramiden zijn tot 8 M. hoogte opgevoerd

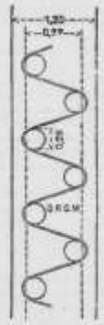

Fig. 7. De palen-omsnoering in plattegrond.

(zie fig. 8). Al het materiaal, zelfs de ijzeren balken en de houten balklaag, welke er op rust, zijn voor het bouwwerk benoodigd; de steenen kunnen zoo van den proefstapel in den opbouw gebracht worden, en aldus vereischen deze proefnemingen geen andere kosten dan het betrekkelijk geringe arbeidsloon en die van eenig ondergeschikt materiaal.

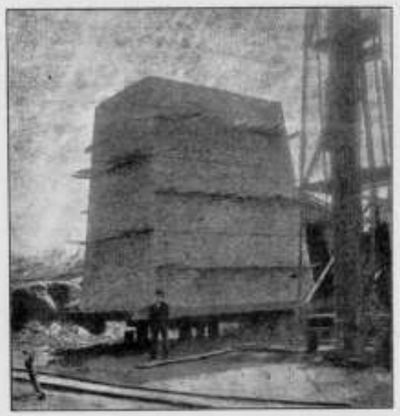

Fig. 8. Proefbelasting van palen op het bouwterrein van het Märkisch Museum, te Berlijn (1899).

Ten slotte moge hier nog opmerkzaam gemaakt worden op eene constructie, welke bij 't grondwerk in de Thomasiusstrasse in toepassing werd gebracht. Eenige gevels,welke op caissons gefundeerd zouden worden, zijn daar, ten einde eenerzijds de uitmiddelpuntige belasting, zooals bij het bovenvermelde slechte voorbeeld, anderzijds het verzakken van caissons in de onmiddellijke nabijheid der aangrenzende gevels te vermijden, op balken van ijzerbeton opgetrokken. Deze rusten op kraagbalken, eveneens van ijzerbeton (zie

fig. 9), en deze laatsten liggen eenerzijds op caissons, welke zich loodrecht onder den achtergevel bevinden, anderzijds op zulke, welke 50 c.M. binnenwaarts aangebracht zijn. De gevels staan dus op de kraageinden der eerstgenoemde ijzerbetonbalken. Hoewel deze constructie zich zeer deugdelijk betoond heeft (de huizen staan er nu reeds meer dan zes

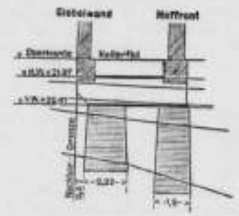

Fig. 9. Fundeering op kraagbalken van ijzerbeton op caissons, in de Thomasiusstrasse te Berlijn.

jaren op), is zij toch niet verder toegepast, omdat de fundeeringen der aangrenzende huizen niet solide genoeg waren om de uitgraving voor de caissons zoo dichtbij toe te laten, hoe voorzichtig men daarbij ook te werk ging. In het algemeen is daarbij, met het oog op aangrenzende, op palen gefundeerde gevels, gebleken, dat het beslist beter is te heien, zelfs op gevaar af, dat de hierdoor veroorzaakte trilling nadeelige gevolgen voor de naastgelegen huizen heeft. Men zorge slechts, de slagen zoo kort mogelijk te doen zijn. Zoodra het heiwerk afgeloopen is, houdt ook de nadeelige invloed daarvan op, terwijl bij caissons de grond, eenmaal in beweging gebracht, nog jarenlang blijft werken. Ook de vergelijkende proeven in zake de draagkracht van caissons en palen pleiten ten gunste van paalfundeering. En wat de kosten betreft, ook deze vallen in het voordeel der palen uit, daar een paal van 25 ton draagkracht gelijk staat met een caisson-grondvlak van 0.7 —0.9 vierk. M.

Nog iets. Wanneer in de onmiddellijke nabijheid van lage en lichte gebouwen, welke op slechts weinige palen staan, op een slappen, veenachtigen bodem grondaanvullingen plaats hebben, welke nog niet eens van grooten omvang behoeven te zijn, kan dit het zijwaarts uitwijken dier gebouwen ten gevolge hebben.

Na al hetgeen hier over dit onderwerp in het midden is gebracht, komen wij dus voor het ontwerpen van fundeeringen op zandigen — ergo verschuifbaren — bodem tot de volgende gezichtspunten:

1e. In de eerste plaats moet daarbij naar gelijkmatige verdeeling van den bovenlast gestreefd worden.

2e. Tegen de verschillende vereischte fundeeringswijzen kan dan, ook bij ongelijke hoogte van den vasten bodem, geen bedenking bestaan; ook kan een hoogere druk op den bodem toegelaten worden, met name wanneer door proefbelastingen een, in verband met het voorgenomen werk, zoo groot mogelijk grondvlak onderzocht wordt.

3e. Indien geen proefnemingen plaats hebben, kan men, bij diepere ligging van den vasten bodem, voor zand 2.5 K.G. per vierk. c.M. druk rekenen; bij scherp- en kiezelachtig zand kan men tot 3 K.G. per vierk. c.M. gaan.

4e. Onder grondwater moet er bij caisson-fundeering naar gestreefd worden, dat iedere caisson zijn last recht boven zich krijgt. Bij de berekening der maximum-draagkracht van den ondergrond moet de meerdere vastheid ten gevolge van de bovenliggende aardmassa in acht genomen worden. Men wijde voorts zijn volle aandacht aan den invloed van het inlaten der caissons op de belendenden.

5e. Bij paalfundeering is de berekening der draagkacht volgens de heiformules onzeker. Bij rechtstreeksche belastingsproeven komt men meestal tot een gunstiger resultaat. De invloed van het heien op aangrenzende, solide gebouwen is vrij wel zonder gevaar.

6e. Bij gewone bouwwerken op overigens als niet draagkrachtig te beschouwen bodem, gaat men veelal het veiligst, door ze, zonder kunstmatige fundeering, op een plaat van ijzerbeton te stellen. Ook hierbij verkrijgt men de meeste zekerheid door voorafgaande proefneming met zware belasting.

K.

WIE MAG ZICH ARCHITECT NOEMEN?

Een proces, dat ver buiten de vakkringen om belangstelling bij het groote publiek vond, ligt aan deze vraag ten grondslag. Het is gevoerd geworden door den „Bund Deutscher Architekten" (president Prof. Dr. Albrecht Haupt) tegen de bekende firma Boswau & Knauer, Berlin, Hannover, Dusseldorf, G. m. b. H., Directeur Herm. Knauer te Berlijn.

De firma Boswau & Knauer heeft 600 beambten en bij tijden 10000 arbeiders aan 't werk, die het elk jaar tot ongeveer 100 groote bouwwerken brengen; de firma heeft op de groote Dusseldortsche tentoonstelling niet minder dan 44 bouwwerken en op de Wereldtentoonstelling te St. Louis niet alleen de Hoofdclou, het „Duitsche Huis", 'n vrije navolging van het Charlottenburger Slot, doch ook de „Tiroler Alpen" en nog vele afzonderlijke bouwwerken opgericht. De firma heeft behalve eene goed werkende centrale directie, eene buitenlandsche afdeeling, 'n theaterbureau, 'n architectenbureau, dat ten gevolge van zijn hooge jaarwedden steeds door jongere vakgenooten wordt omzwermd (de hoofdbeambte heeft 'n wedde van 1500 Mark), verder beschikt het bedrijf over 'n werktuigkundig-technische afdeeling, een ingenieurs-bureau, een werkplaats voor beelhouwkunde enz.

De firma is in 1892 opgericht en verzekerde haar succes door de vervaardiging van vuurvaste constructies, de snelheid van uitvoering harer bestellingen en vermijding van processen met bouwondernemers.

Eigenaar is sedert, kort na de oprichting, Herman Knauer geworden en deze wordt tegenwoordig als de organisatorisch meest bevoegde ondernemer in het bouwwezen beschouwd. Het hoofdarbeidsveld der firma Boswau & Knauer is, waar er van eigenlijke bouwwerkzaamheden sprake is, afgescheiden van dat der uitsluitend privaatopdrachten uitvoerende architecten; het zijn groote bouwwerken, welke op grond der gelijktijdig door de firma geschapen financieele drijfkracht ontstaan kunnen. Daardoor is deze firma van zulk een groote beteekenis. Wat aan het overgroote deel der bouwwerken, welke door architecten zijn opgericht, ontbreekt, namelijk de zichtbare aanduiding van den bouwmeester aan het huis, doet het laatste indrukwekkende bouwwerk dezer bouwfirma zien: op een smaakvolle gevelplaat aan het Hansa-Huis te Hannover komt de inscriptie voor:

HANSA — HAUS
erbaut von
BOSWAU & KNAUER
Architekten
1906.

In een proces voor het Landgericht Hannover bestreden daarop bestuursleden van den »Bund Deutscher Architekten« der firma het recht tot de beroepsaanduiding »Architekten«.

De aanklacht.

In de door den »Landsgerichtsrat« Dr. Daniel geleide zitting der Kamer voor Handelszaken, stelde daarop de vertegenwoordiger der aanklagers den volgenden eisch: het gerecht moge den beklaagde met verplichting tot de betaling der kosten van het proces schuldig oordeelen:

1o. de aanduiding »Bosman & Knauer, Architekten«, welke aan het hoofdfront van het «Hansa-huis« te Hannover naar het Aegidientor-plein in decoratieve omlijsting is aangebracht, onvoorwaardelijk te verwijderen;

2o. in openbare bekendmakingen of andere voor een grooteren kring van personen bestemde mededeelingen de aanduiding »Architekten« achterwege te laten en wel op straffe van een voor elk overtredingsgeval afzonderlijk vast te stellen geldboete;

3o. eventueel de verwijdering der onderschrijving »Architekten aan het Hansa-huis toe te staan.

Daar eene gerechtelijke beslissing in dit proces in den geest der aanklagers de onttrekking van den titel »Architect« bij eenige duizenden bouwvaklieden, tot aan de aangestelden? ten gevolge zou hebben, is de afloop van dit proces van zeer groote beteekenis.

Tot argumenteering der aanklacht voerde de advocaat der aanklagende partij o. a. het navolgende aan: de beklaagde is eene, op koopmanswijze bestuurde bouwondernemers-firma, welke in het handelsregister is ingeschreven, te Berlijn—Schöneberg gedomicilieerd is en eene onderafdeeling te Hannover heeft. De firma is eene Naaml. Vennootschap, zij houdt zich bezig met de overname van bouwuitvoeringen, afsluitbare gebouwen in generaal-uitvoering, zoomede het financieel beheer van gebouwen op koopmanswijze en heeft het Hansa-huis gebouwd. De aanklagers zijn te Hannover woonachtig, academisch gevormde architekten en bestuursleden der te Hannover bestaande vereenigingen tot bevordering van kunstnijverheids-belangen, van den bond van Duitsche Architekten en het Hannoversche Architekten-gilde.

Niet alleen bij dit bouwwerk, doch ook elders heeft de aangeklaagde firma de onderteekening „Architekten" gebezigd. Door het voeren dezer onderteekening heelt zij zich aan § 1 der wet tot bestrijding der oneerlijke concurrentie vergrepen. Wanneer het begrip „Architect" ook al geen wettelijke titelberekening genieten moge, zou deze onderschrijving volgens het heerschende, erkende gebruik toch alleen aan zulke bouwvakdeskundigen kunnen worden veroorloofd, die eenen academischen cursus hebben doorloopen en in de uitvoering van bouwkundige aangelegenheden eene zelfstandige werkzaamheid ontwikkelen. Het bezigen der onderteekening „Architekt" door bewonderaars, kooplieden of metselaars-patroons, in publieke bekendmakingen of mededeelingen, sluit eene onjuiste aangifte van 'n daadwerkelijk karakter in zich, welke zich er toe leent den schijn van 'n bijzonder gunstige aanbieding tevoorschijn te roepen.

De eischers verlangden op grond der aangehaalde wetsverordening het in het vervolg doen vervallen der onjuiste onderschrijving „Architekten" en wegname der in vergulde letters aan het Hansa-huis aangebrachte onderschrijving. Al zou 'n dergelijk onderschrift ook al geen mannen van het vak in vervolg van tijd vermogen te misleiden, ligt de kwestie toch anders bij het groote publiek. De groote massa dringt niet in de kern der zaak door, doch gelooft wat ze ziet en trekt uit het onderschrift het besluit dat de beide heeren Bosman en Knauer buitengewoon bekwame architecten zijn.

Het onderschrift stelt beiden op eene lijn met de vereenigingen van beroemde architecten, waaronder dubbele namen, figuren zooals de Gebr. Banräte Kayser en v. Groszheim, de Gebr. Banräte Ende Böckmann, de Architecten Reinhast & Süszengut, enz. Door de aanduiding Bosman & Knauer, architekten, zou op in 't oog vallende wijze de schijn van het persoonlijke worden gewekt.

De architectuur is echter eene individueele kunst. De architecten-kunstenaars hebben hun persoonlijken stijl, ieder van hen vertegenwoordigt voor zich zelf 'n eigene persoonlijke kunst. Van de beide architekten B. & K. verwacht het publiek meer dan de van de voorbijgaand in dienst eener bouwondernemers-firma gestelde architecten, die natuurlijk elkaar wisselen. Wanneer het bouwende publiek met de zaken verhouding bekend ware, dat Knauer 'n koopman zijnde meent zich voor geld de kunst duurzaam te kunnen koopen en de op deze wijze gekochte kunst verder te exploiteeren, dan zou het zich niet tot dezen wenden, want het stelt den architect als bouwkunstenaar hooger dan den »ondernemer«.

Daar de uitvoering van groote bouwwerken in generaalontwerp zonder eigen architecten niet wel mogelijk is, heeft de firma B. & K. bouwkunstenaars met akademische vorming in haren dienst genomen. Deze kunstenaars zijn intusschen »gedwongen« van hun geestelijk eigendom ten gunste der ondernemers-firma afstand te doen. Om deze reden, dat de firma B. & K. een grooter aantal bouwkunstenaars in haren dienst heeft genomen en deze van het recht op haar geestelijk eigendom »berooft« (uitdrukking van den advocaat) is noch de firma, noch de heer Knauer als hoofddirecteur gerechtigd zich als »architekt« te onderteekenen. Met deze onderschrijving kan alleen misleiding van het publiek bedoeld zijn geworden. De firma wekt daardoor het geloof als zouden B. & K. of tenminste één hunner een werkelijk kunstenaar-architekt zijn. Wanneer een met behulp van werkelijke kunstenaars opgetrokken architectonisch geslaagd gebouw voltooid is, dan zou door de opschriftplaat het misverstand worden te voorschijn geroepen als zou het volgende bouwwerk even goed moeten uitvallen, omdat immers de »Architekten« B. & K. het daaropvolgende ook uitvoeren, terwijl in werkelijkheid de in hunne dienst staande kunstenaars een voortdurende wisseling ondergaan en werkelijk begaafde, goede krachten zich niet langen tijd in de onderneming zouden laten vasthouden. (Slot volgt.)

ALGEMEENE NEDERLANDSCHE OPZICHTERS- EN TEEKENAARS-BOND .. ..

INFORMATIE-BUREAU, Secretariaat: - - - - - - Rijswijkscheweg 3, Den Haag. Spreekuur iederen Maandagavond van 7—9 uur. .. ..

Ingeschreven Sollicitanten.

15 Bouwk.-Opzichter-Teek., 22—43 jaar f 80—f 110 's maands,
7 Bouwk. Opzichters, 23—45 jaar f 80—f 120 p. m.
2 Bouwk. Teekenaars, 26 jaar f 80 p. m.
15 Aank. Bouwk. Opz.-Teek., 19—24 jaar f 50—f 75 p. m.
8 Aank. Bouwk. Opzichters, 19—28 jaar f 60—f 75 p. m.
9 Aank. Bouwk. Teeken., 20—24 jaar f 40—f 70 p. m.
1 Assist. Bouwk. Teekenaar, 19 jaar f 35 p. m.
1 Assist. Bouwk. Opz.-Teek., 18 jaar f 30 p. m.
2 Ass. Bouwk. Teekenaars, 19 j. f 35 p. m.
1 Bouwmeester (Glasfabriek) 43 j. f 140 p. m.
1 Electro-Technisch Teekenaar, 21 j. f 60 p. m.
1 Opzichter bij Gem. of Mij., 25 jaar f 80 p. m.
1 Aank. Mach.-Teekenaar, 20 jaar f 60 p. m.
1 Aank. Scheeps- en Werktuigk. Teekenaar, 23 jaar f 70 p. m.
1 Assistent Machine-teekenaar, 18 j. f 25 p. m.
1 Werkmeester op een machinefabriek, 50 j. f 100 p. m.
1 Decorateur-teek., 29 j., f 80 p. m.
1 Ass. Teek. Centrale Verw., 18 j. f 25 p. m.
1 Fabrieks-Opzichter, 29 j. f 75 p. m.
1 Teek. (IJzer-constructeur), 26 j. f 80 p. m.
1 Teekenaar (Kadaster) aank., 23 j. f 80 p. m.
1 Aank. Waterbouwk. Opz. 23 j. f 70 p. m.
2 Meubel-teekenaars, 20—25 j. f 60—75 p. m.
1 Electrotechnisch-Teekenaar, 21 j. f 40 p. m.
1 Opzichter (IJzerconstructies), 27 j. f 80 p. m.
1 Waterbouwkundig Opz., 27 j. f 100 p. m.

VIJFTIENDE JAARGANG, No. 29. ZATERDAG 20 JULI 1907

ARCHITECTURA

ORGAAN V.H. GENOOTSCHAP ARCHITECTURA.ET. AMICITIA

BUREAU VAN REDACTIE: H. P. BERLAGE Nzn., Voorz. H. WALENKAMP, A. J. JOLING, W. KROMHOUT Czn., A. VAN BAALEN, D. F. SLOTHOUWER, CORN. VISSER, Leden. — — — — VASTE MEDEWERKERS. K. P. C. DE BAZEL en J. W. H. BERDEN — — — REDACTEUR VOOR HET TECHNISCH GEDEELTE L. ZWIERS — VALERIUSSTRAAT 64 TE AMSTERDAM.

UITGEVERS: J. VAN DER ENDT & ZOON MAASSLUIS. HET ORGAAN MET TECHNISCH GEDEELTE WORDT WEKELIJKS FRANCO TOEGEZONDEN AAN ALLE LEDEN VAN HET GENOOTSCHAP. DE JAARLIJKSCHE CONTRIBUTIE VOOR HET LIDMAATSCHAP BEDRAAGT: VOOR GEWONE LEDEN f 12,—, VOOR KUNSTLIEVENDE LEDEN f 10,—. VOOR BUITENLEDEN EN ASPIRANTLEDEN f 7,50.

STUKKEN EN CORRESPONDENTIE BETREFFENDE DE REDACTIE VAN HET WEEKBLAD TE ZENDEN AAN DEN HEER H. WALENKAMP, KONINGINNEWEG 267 AMSTERDAM; BETREFFENDE HET PLAATWERK »DE ARCHITECT" AAN DEN HEER A. VAN BAALEN, JACOB MARISSTRAAT 22, SLOTEN bij AMSTERDAM; BETREFFENDE DE ADMINISTRATIE VAN HET GENOOTSCHAP AAN DEN SECRETARIS, DEN HEER PAUL J. DE JONGH, REGULIERSGRACHT 120, AMSTERDAM † † † † †

INHOUD: Mededeelingen. — Modern teekenonderwijs. — De Mont Athos. — Berichten. — Open prijsvragen. — Informatie-bureau. — Wie mag zich Architect noemen? — Waarom wordt coöperatief wonen buiten 's Gravenhage en Haarlem nog zoo weinig toegepast. — Vernieling van cementmortel. — Verslag Ambachtsschool Winschoten, Appingedam, Tiel. — Boekbespreking. — Informatie-bureau.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

1e. Stedelijke 4-Jaarlijksche Tentoonstelling. Het is het bestuur aangenaam te kunnen mededeelen, dat het een aantal betuigingen van instemming mocht ontvangen inzake de vorming eener collectieve inzending door de leden van het Genootschap ter Stedelijke 4-Jaarlijksche Tentoonstelling.

In de verwachting dat de in dank aanvaarde instemming gevolgd zal worden door inzending op uitgebreide schaal, verwijst het bestuur naar de bepalingen der Tentoonstelling, in het vorig nummer opgenomen, en speciaal naar art. 4, 5, en 7, regelende de wijze van inzending.

Het bestuur noodigt vervolgens inzenders beleefd uit op het adres en op de verklaring, in art. 7 genoemd, de volgende aanduiding te plaatsen: Collectieve inzending „Architectura et Amicitia", terwijl voor de goede contrôle het bestuur gaarne eenig bericht ontving aangaande den aard en den omvang van elke inzending.

2e. Ten behoeve der bibliotheek is ten geschenke ontvangen: „Verbod van loodhoudende verven"; uitgave no. 4 van de Soc. Techn. Vereeniging van Democr. Ingenieurs en Architecten.

De 1ste Secretaris,
PAUL J. DE JONGH.

MODERN TEEKENONDERWIJS.

Zooals bekend, en reeds eenige weken geleden ook in „Architectura" vermeld werd, wordt deze maand eene tentoonstelling gehouden van teekeningen van leerlingen van eenige lagere scholen in het district Amsterdam, waar volgens nieuwere methoden geteekend wordt (in de militie-zaal, Singel, Amsterdam).

Daar zijn de gevolgen te zien van een streven, waarover in het vorig nummer reeds werd geschreven naar aanleiding van 't artikel van den heer Ros in „Schoonheid en Onderwijs." Het betreft op deze tentoonstelling hoofdzakelijk teekeningen in potlood, houtskool, krijt en ook in waterverf. Ook enkele bord- en lei-studies. De catalogus van deze tentoonstelling geeft van de hand van den heer J. H. Gunning Wzn. een zeer uitvoerige en duidelijke uiteenzetting van het wortel schieten der moderne „beweging". Dit artikel laat zien, dat nog veel, zeer veel behoort tot proefwerk, ook ten aanzien van 't onderwijs zelf.

„Het waren deze overwegingen — zegt de heer Gunning — die eenige voorstanders en beoefenaars der nieuwe richting er toe brachten tot mij het verzoek te richten het initiatief te nemen tot het organiseeren van een tentoonstelling, waar zij elkander zouden kunnen ontmoeten...." Met „zij" zijn dan hier bedoeld: de proefnemers (onderwijzers) die onafhankelijk van elkander bleven doorwerken.

„Van den aanvang af is in de duidelijkste bewoordingen op den voorgrond gesteld en bij iedere passende gelegenheid, gelijk ook hier, herhaald, dat het een studie-tentoonstelling en een eerlijke tentoonstelling moest worden. Dus het geheele werk der geheele klas, geen uitgezochte of opzettelijk vervaardigde pronkstukken. Het is er niet om te doen om te laten zien, hoe mooi de leerlingen reeds teekenen volgens de nieuwe methoden, maar uitsluitend om vriend en vijand, zichzelf in de eerste plaats, de gelegenheid te geven te onderzoeken, of en in hoeverre men aanvankelijk den goeden weg heeft ingeslagen, waar men op doolwegen dreigt te geraken, wat in de naaste toekomst nagestreefd moet worden, in welke punten men tot eenheid en uniformiteit moet zoeken te komen en in welke ieders individualiteit moet worden vrijgelaten, in 't kort, om te onderzoeken of de beweging recht van bestaan heeft, of zij vruchtbare kiemen voor de toekomst in haar schoot bergt, en of zij ons zal kunnen helpen aan een nationaal teekenonderwijs. Strekke zij, als het kan, tot aanmoediging, als het moet, tot waarschuwing — tot leering zal zij in ieder geval strekken."

Ik geloof, dat deze tentoonstelling, gezien het doel, uitstekend geslaagd genoemd kan worden.

Moge er veel zijn, waar ernstig strevende teekenonderwijzers zich nog niet mee kunnen vereenigen, als overdreven, het doel, van en door elkander door vergelijking te leeren en te geraken tot eenheid, is, dunkt me, door deze tentoonstelling volkomen bereikt.

Bovendien, kan het ons, Bouwkundigen, die weten, van hoeveel belang het teekenonderwijs voor de jeugd is, te

voor hare aesthetische ontwikkeling, en ze voor het duidelijk en helder leeren zien der dingen, verhoudingen en kleuren, ook en vooral voor die leerlingen, welke later vakonderwijs zullen genieten (dus ook: bouwkundig onderwijs), lang niet onverschillig zijn, op deze tentoonstelling te zien een begin van reeds werkelijk bereiken. Het is duidelijk te zien, dat de meeste leerlingen hebben gevoeld en gezien, wat ze hebben getracht weer te geven, ja er is zelfs werk bij, wat, als 't door de leerlingen zóó is gemaakt op eigen initiatief, spreekt van een gemeenzaam zijn geworden met 't gemakkelijk en vlug weergeven van den juisten indruk van een ding. Hoe veel beter zijn de leerlingen vertrouwd geworden met de uit te beelden voorwerpen, dan bij het toch altijd voor kinderen klakkeloos nateekenen van prenten, gemaakt door groote menschen!

v. B.

DE MONT ATHOS. (*)
HAGION OROS.

Op het schiereiland Chalcidice wonen sinds onheugelijke tijden duizenden mannen bijeen, die, in afzondering van de wereld, geen andere bedoeling hebben dan God zoo goed en zoo volmaakt mogelijk te dienen.

In kloosters wonen ze bijeen, in groote en kleine kloosters, en leven naar meer en minder strenge wetten. Het zijn monniken,behoorende tot de Grieksch-orthodoxe (schismatieke) kerk. Eeuwenoude tradities worden daar zorgvuldig onvervalscht bewaard en schatten van oudheidkundige waarde zijn in dien uithoek van Europa opgehoopt.

De berg Athos heeft te allen tijde de veneratie verdiend niet alleen van onze geloofsgenooten en van de christenen in 't algemeen, doch ook van alle menschen op aarde. Tallooze voorrechten werden den Athos geschonken door de Byzantijnsche Keizers, de Koningen, de Patriarchen, de Pausen, Aartsbisschoppen, Vorsten en Despoten, zoo Byzantijnsche als Slavische, terwijl onuitputtelijke schenkingen van pieuse bezoekers zijn kloosters verrijkten en verfraaiden.

In die kloosters hebben zich gedurende veertien eeuwen legioenen moedige verdedigers van het christelijk geloof opgevolgd, die, de superioriteit van onzen geest boven de menschelijke passies bewezen hebbende, het vraagstuk hebben opgelost waartegen naar het getuigenis van Fallmerayer heel de wijsheid en wetenschap van het Westen niet bleek opgewassen.

Ieder onzer moest den Athos gaan bezoeken en zijn heilige monumenten gaan zien, die tegenwoordig bedreigd worden door de orthodoxe en schismatieke Slavische stammen, die voorheen door onze Moeder de Heilige Kerk tot het geloof in Christus werden bekeerd.

Doordringend in de geheiligde schuilplaats van den Berg Athos, zal de bezoeker zich verplaatst vinden in de glorieuse tijden van Byzantium en zijn emotie zal ten top stijgen, wanneer hij langs de gewelven dier oude kerken zal hooren weerklinken de namen harer stichters, die Keizers en Vorsten, de onverzettelijke verdedigers der rechtgeloovigheid in tijden van religieuse en politieke woelingen. Dat om zijn schoonheid en de pracht zijner lijnen onvergelijkelijk schiereiland is gelegen tusschen de golven van Strymon en Singus, tegenover den ingang van den Hellespont. Zijn situatie heeft het den naam gegeven van Aeropolis en vuurtoren van Macedonië. Geheel aan het eind van het voorgebergte verheft zich als een eenzame reus tot een hoogte van 1953 Meter de spits van den Berg Athos, waar zich vroeger het beeld bevond van Zeus „nephelègereta"! Het is van dien top dat naar een oude legende, de inname van Troje door conventioneele vreugdevuren werd meegedeeld aan de Koningin van Mycenae Clytaemnestra.

Op de heuvelen, te midden der valleien, op de steile rotsen, aan den rand van de zee en op de hellingen der bergen, midden in dichte eiken- of kastanjebosschen wijzen witte plekken, — blank en onbevlekt als het sublieme denkbeeld dat ze vertegenwoordigen — de kloosters en hun bijgebouwen aan, de kalyben, de cellen en hermitages waar tezamen ongeveer zeven duizend vijf honderd monniken zich aan den dienst van God en de studie wijden.

Die kloosterlijke samenleving, herinnerend aan de Amphictyonieën der Ouden, bestaat uit twintig kloosters of groote afdeelingen, (bevattende sommige tot twee duizend monniken) en uit 14 scyten (groep van geïsoleerde woningen), 206 cellen, 534 kalyben, 29 kathismata (soort hutten) en 12 hermitages of afdeelingen van minder beteekenis, waarvan het aantal bewoners varieert van één tot zeshonderd en die alle administratief en geestelijk afhangen van de voornoemde kloosters.

Van die twintig kloosters zijn er zeventien Grieksch en drie Slavisch, waarvan het een Russisch, het andere Bulgaarsch en het derde Servisch-Bulgaarsch is. Zij verdeelen zich in elf cenobitiesche conventen, d.w.z. waarvan de leden gemeenschappelijk leven en geen privaat bezit hebben; deze houden altijd mager en worden bestuurd door een prior of cathegumeen, gewoonlijk bijgestaan door twee Epitropen of Commissarissen. De negen andere worden genoemd Idiorythmische conventen. In deze laatste wonen de monniken apart, hebben een eigen vermogen, en ontvangen van het apart, hebben een eigen vermogen; ontvangen van het en worden bestuurd door twee Epitropen en een Synaxis of raad van tien tot vijftien Proïstamenen of superieuren.

De kloosters hebben nu eens den naam hunner stichters, dan dien van het ambt dat dezen uitoefenden, of wel naar hun topographische ligging of den naam van hen die er gestorven zijn, ontvangen. In hierarchische orde zijn het de volgende:

1 *Groot Lavra, 2 *Vatopedi, 3 *Iviron, 4 *Khilianda-rion (servisch-bulgaarsch), 5 Dyonision, 6 Coutloumousion, 7 Pantokrator, 8 *Xerapotamou, 9 Zographou (bulgaarsch), 10 *Diochiarou, 11 Caracallou, 12 *Philothéou, 13 Simonos-Petra, 14 Aghiou-Pavlou, 15 *Stravonikita, 16 Xénophontos, 17 Grégoriou, 18 Esfigmélon, 19 Aghion-Pantéleïmonos (russisch), 20 Constamonitou 1). Van deze bevinden zich negen op de Noord-Oost zijde van den Berg, de elf andere op de Zuid-Westelijke helling.

De kloosters besturen zich zelf en zijn afhankelijk van de centrale administratie. Deze wordt genoemd Hiera-kinotis, Heilige Gemeenschap — Louza in 't Turksch — en heeft haar zetel in de metropole van den Athos te Karyès. Zij is onderverdeeld in een geestelijke macht, die is saamgesteld op haar beurt uit twintig vertegenwoordigers, één voor elk klooster, en in een politieke macht, vertegenwoordigd door een onderprefect of kaïmakan. Aan het centrale geestelijk beheer wordt jaarlijks — van 1 tot 14 Juni — toegevoegd een uitvoerend comité genaamd Hiera Epistassia — heilige surveillance, die ter onderscheiding een bijnaam aanneemt, b.v. Vatopedini, ontleend aan den naam van het klooster waartoe haar eerste Epistates (opziener, bisschop), de Protepistates, behoort, die den symbolischen staf der twintig kloosters draagt en die elke vijf jaar gekozen wordt uit één der vijf eerstgenoemde conventen. De onderprefect bevindt zich in directe betrekking tot de twee administraties, aan welker vergaderingen hij in zekere buitengewone omstandigheden deelneemt.

(*) Voordracht, door den heer Jan Stuyt in een der genootschapsvergaderingen van j.l. winter gehouden.

1) De met een * geteekende zijn Idiorythmisch, de andere Coenobitisch.

Buiten hun administratieve en geestelijke plichten, hebben de Hiera Kinotis en de Hiera Epistassia rechterlijke attributen: de eerste spreekt recht in eerste instantie met appèl op het Patriarchaat van Constantinopel, de tweede treedt op als Vrederechter. De kloosters van den Mont Athos zijn rijk aan kostbare schatten en bezitten bijna tien duizend (9774) manuscripten, die men te allen tijde kan bestudeeren. De monniken beoefenen de gastvrijheid (absoluut kosteloos) met groote toewijding; zij leenen hun eigen muilezels zoowel als hun booten aan ieder die, gerecommandeerd door de Hiera Kinotis, zich van het eene klooster naar het andere zou willen begeven. Het vrouwelijk geslacht wordt ten strengste geweerd.

Wij zouden in den namiddag aan den Athos landen en reeds dadelijk na den lunch trokken de meest ongeduldigen naar de voorplecht om te zien of dat geheimzinnige voorgebergte reeds in 't zicht zou zijn. Het duurde nog wel uren en uren eer we den berg, die reeds lang zich als een grijze pyramide aan den horizon verhief, zoo dicht genaderd waren, dat tusschen het heerlijk groen geboomte, de tallooze kleine huisjes zichtbaar werden, waarin de menschen met hun tweeën of drieen of soms ook in hun eentje het leven slijten, en die op de zuidelijke helling van den berg zoo veel voorkomen.

De prachtige namiddagzon bescheen met warm gouden gloed den heerlijken berg, dien wij, nu zeer dicht genaderd, langzaam voorbij stoomden. Duidelijk waren de amphitheatersgewijs gebouwde kloosters zichtbaar, de kloosters nu ook van grooteren omvang met heerlijke tuinen en terrassen omgeven, met oude gekanteelde muren en torens gelijk Italiaansche kasteelen. De omvang van sommige kloosters met al hunne bijgebouwen had de afmetingen van een klein dorp aangenomen. Sommige waren hoog op den berg gelegen, prachtig tusschen het weelderig groen — andere liepen uit tot in de zee, die rimpelloos als ze nu voor ons lag, meer had van een der Zwitsersche of Italiaansche meren. Kalm schoof de boot voorbij die pracht, natuur en architectuur hier in nooit geziene harmonie vereenigd. Met onze kijkers ontdekten we hier en daar een monnik, die op een ezel of paard den steilen bergweg afkwam, of zagen op den trans der kloosters groepen zwarte gestalten verschijnen, die ons nieuwsgierig naoogden.

Eindelijk bemerkten wij recht vooruit, in het groen half verscholen, een schier eindelooze reeks van witte muren vol ramen en met op de hoeken torens met groene koepels naar Russischen trant in barokke vormen gebogen. Dat was het Russikon, waaraan wij een bezoek gingen brengen.

Dit Russikon, tegenwoordig ook geheeten Palemonastion en klooster van Thessalonikeos, werd in het begin der XIde eeuw gesticht door een Helena van Saloniki, en met de kathedraal in het begin der negentiende eeuw gerestaureerd door de illustre familie der Callimachi, destijds Hospodars van Walachije. Dit klooster was toegewijd aan Sint Panteleïmon, den grooten Martelaar, 27 Juli—9 Augustus. Het is het negentiende in de hiërarchische orde der Coenobiën. Er wonen 1928 monniken, waarvan 1608 Russen en 38 Grieken, in het convent, terwijl de andere 482 in de dépendances wonen. In zijn bibliotheek bevinden zich 1027 manuscripten, waarvan 99 op perkament.

(Wordt vervolgd.)

BERICHTEN.

ROMEINSCHE OUDHEDEN TE HEERLEN.

Aan de »Nieuwe Limburger Koerier« schrijft men dato 13 Juli uit Heerlen het volgende over een daar gedane oudheidkundige vondst:

»Er werd gevonden een urnvormig klein potje met twee oortjes, een kommetje en een deksel; dit vaatwerk was geheel en gemaakt van witgele aarde. Verder fragmenten o.a. van een urn van terra nigra, dik van wand, van twee kruikjes en van twee cylindervormige potten. Op de breuk zijn grijsgele fragmenten grofkorrelig en 't is goed merkbaar, dat de aarde vermengd is geworden met kleine roode deeltjes van pannestukken of iets dergelijks. Al het vaatwerk is gemaakt op de draaischijf en is vrij ruw van wand; het terra nigra urntje enkel is glad. Een twintigtal grove spijkers, die dienst hebben gedaan bij een brandstapel, kwamen ook voor den dag. De voorwerpen bevonden zich op een halven meter diepte en daar ze in drie afzonderlijke, met een kiezellaagje bedekte groepen lagen, zullen ze wel afkomstig zijn van verschillende graven; ook het groot aantal spijkers wijst hierop. Waarschijnlijk dateeren deze Romeinsche graven uit de tweede eeuw na Christus.

De plaats, waar de vondst is gedaan, is een bouwland, toebehoorende aan den heer Jac. Schmitz, waarop een aantal arbeiderswoningen zullen gebouwd worden, het perceel ligt ten westen van den ouden Akerweg, die van de Linde naar den Bek leidt. Deze is een der Romeinsche wegen, die in Heerlen elkaar kruisten. Wel eigenaardig is het, dat de plek, waar de voorwerpen ontdekt zijn — 't was bij 't delven van een kalkgroef — ongeveer 30 meter van den heerweg verwijderd is. Voor eenigen tijd werd op het belendende perceel bouwland van den heer Merkelbach op dezelfden afstand van den weg een steen van een Romeinschen handmolen gevonden, in verband hiermede vermoeden wij, dat er ter plaatse een woning heeft gestaan en de thans gevonden voorwerpen afkomstig zijn van de begraafplaats der vroegere bewoner« dier woning.«

BELANGRIJKE UITVINDING.

De Münchener architect, Max Littman, die al reeds de wereld verrijkte met het doelmatig gebouwde Prinz-Regenten-theater, te München, en 't Schiller-theater, te Charlottenburg, heeft thans eene uitvinding gedaan, die voor de komende geslachten van groot belang kan zijn.

Tot dusver waren er slechts twee soorten groote schouwburgen: het „Operahaus" en de gewone schouwburg. Littmann vond echter, dat, waar de verschillende producten van groote schrijvers en toonkunstenaars, om tot hun recht te komen, feitelijk ieder in hun genre 'n andere omgeving eischen, 't noodzakelijk zou worden, in een „Grootstadt", die zich respecteert, minstens vier schouwburgen te bouwen, ten einde aan de verschillende soorten van Bühnen-werk, recht te doen wedervaren. En wel: één voor het klassieke drama, één voor het salonstuk, één voor het muziekdrama, en één voor de gewone opera.

Doch zelfs voor Duitsche theater-bezoeren, zou dit zaakje te kostbaar worden op den duur.

Littmann zocht dus, en... vond 'n bezuinigingsmaatregel! Hij kwam op 't idee van 'n verschuifbaar proscenium, dat toegepast, het mogelijk zal maken, dat in één schouwburg alle mogelijke drama's kunnen worden opgevoerd.

Drukt men op een knopje, dan zakt o.a. het orkest eenige meters tot op Bayreuther-peil, en de ergste na-Wagnersche composities worden geniesbaar.

Op dezelfde wijze zal men door machinaal uit- en inschuiven van het proscenium, het tooneel geschikt kunnen maken voor iedem tooneelspel, kijkstuk, of groot drama, terwijl voor de „gewone" opera het orkest zichtbaar zal blijven, zooals dit b.v. bij Italiaansche opera-opvoeringen tot dusverre het geval was.

Littmann vergeet ook de tooneelspelers niet: op 'n extra-plankje, dat gemakkelijk naar voren is te schuiven, zal de teruggeroepen kunstenaar aan 't publiek gepresenteerd kunnen worden om z'n compliment te maken.

In tooneelkringen verwacht men zeer veel van de nieuwe uitvinding, die de architect voor het eerst toe zal passen bij de aanstaande nieuwe inrichting van het Hoftheater te Weimar, en in 1908 in het op te richten „Kunstler-theater" te München, ter gelegenheid van de tentoonstelling aldaar.

(Tel).

PYRAMIDEN IN KOREA.

Cavannes, de Fransche onderzoekings-reiziger vond in Korea, als eenige overblijfsels van de oude architectuur in die streek, vorstengraven uit reusachtige granietblokken gebouwen, die den vorm van afgeplatte pyramiden hadden.

DE VREDESTEMPEL.

Het Handelsblad der vorige week bevatte het navolgend bericht:

Van Vrijdag a.s. af zal men kennis kunnen nemen van de plannen, die de Nederlandsche Bond »Vrede door Recht«, daartoe aangezocht door de Haagsche vereeniging voor het vreemdelingenverkeer, koesterd om wijding te geven aan de gebeurtenis, die ons over eenige jaren wacht: de opening van den Vredestempel. De plannen bestaan uit: een allegorischen optocht, gevormd uit de volken der geheele wereld, die in lange rijen optrekken naar het vredesaltaar, waar zij afstand doen van hunne veeten en den vrede smeeken de heerschappij over de aarde te aanvaarden. Op hun tocht daarheen zullen de volken worden vergezeld door symbolische voorstellingen van de werken des vredes.

De bedoeling is, het amphitheater, dat voor 25,000 toeschouwers plaats zal aanbieden, op te trekken in de onmiddellijke nabijheid van Den Haag en de vertooning te doen plaats hebben met behulp van koren en orkest.

De commissie van »Vrede door Recht«, benoemd voor het ontwerpen en uitvoeren van deze plannen, bestaat uit de heeren W. van Boven, dr. C. Hoijtede de Groot, J. Jurriaan Kok, C. L. Levoir (secretaris), Willy Martens (voorzitter) en jhr. J. L. Storm van

's-Gravesande. De teekeningen voor den optocht zijn ontworpen door »Henricus« en van het amphitheater door den heer Van Boven. De tentoonstelling dezer teekeningen zal plaats vinden in het huis, vroeger in gebruik bij de firma Schroeder op de Groenmarkt te 's-Gravenhage, door het gemeentebestuur voor dit doel afgestaan.

De bouw en inrichting van het paleis zal vermoedelijk 3 jaar in beslag nemen.

OPEN PRIJSVRAGEN.

Raadhuis voor Londen. Inlevering 27 Augustus 1907. Mededeelingen in No. 52, 1906.

2de Serie prijsvragen van de Loo. Inlevering 30 Augustus 1907. Programma in No. 11.

A. et A. Omslag voor „de Architect". Inlevering 9 September 1907. Programma in No. 12.

A. et A. Dorpsschool en Afsluiting voorplein. Inlevering 4 November 1907. Programma in No. 12.

B. en V., Rotterdam, Café-Restaurant. Vereenigingsgebouw. Fotografische opnamen. Inlevering 15 November 1907. Programma in No. 23.

INFORMATIE-BUREAU

van den Bond van Technici,
Bureau: .. ..
Mauritsstraat 139, Rotterdam.

Ingeschreven sollicitanten.

19	Bouwk. Opz, Teekenaars	21 tot 35 jaar,	f	65	tot	f	100	p. m.
5	» Opz. Uitvoerders	26 » 35	»	60	»	»	85	»
6	» Teekenaars (aankom.)	18 » 25	»	40	»	»	30	»
5	Waterb. Opzichters	24 » 30	»	75	»	»	85	»
9	Werktuigk. Teekenaars	18 » 30	»	60	»	»	70	»
1	Werktuigk.Opz. (Constructeur)	» 39	»		»	»	100	»
2	Electrotechnikers	22 » 27	»	60	»	»	70	»
1	Scheepsteekenaar	» 23	»		»	»	50	»
3	Machinisten (Chef)	28 » 39	»	75	»	»	100	»
1	Leeraar Werktuigkunde en 1 Smeden	30 » 39	»		»	»	100	»

TECHNISCH GEDEELTE

Alle stukken de redactie betreffende, dus ook vragen te adresseeren

Aan de Redactie van »ARCHITECTUR« (Technisch gedeelte).
Valeriusstraat 64.
AMSTERDAM.

WIE MAG ZICH ARCHITECT NOEMEN?

(Slot.)

Het antwoord.

De advocaten Dr. Fiehn en Dr. Bitter, Hamburg, als optredende voor de aangeklaagde partij, verzoeken eene afwijzende beschikking op den eisch. Zij kwalificeerden de aanklacht om juridische en daadwerkelijke redenen als onhoudbaar en bestreden de legitimatie der aanklagers. De plaat met het geïncrimineerde opschrift wil slechts zeggen, dat de firma B. & K. het Hansa-huis heeft gebouwd. Dit is eene mededeeling omtrent gebeurde feiten, welke zich er niet toe eigent om, den schijn eener bijzonder gunstige aanbieding teweeg te brengen. De firma biedt daarmede geen diensten aan. In tegenstelling met de opgaven der klacht zij openlijk vastgesteld, dat het voeren van den titel niet door academische studiën wordt verkregen, zelfs groote bouwkunstenaars van onzen tijd hebben nimmer eene academie bezocht. Geheel ondoeltreffend is de opgave, dat de architektuur uitsluitend eene persoonlijke kunst is, het tegendeel doet zich overwegend voor; de tendenz der architectuur is stijl. Het woord „architect" beteekent in overwegenden zin nog steeds niet kunstenaar zonder meer, doch overwegend wetenschappelijk te werk gaand bouwmeester. De vorming op de hoogeschool, dus de staatsinrichtingen bewijzen dat. En op bureau's van naam van groote architekten heerschen de gelijke verhoudingen, dat architekten, die zich meer met begrootingen en verkrijging van contracten bezighouden, de eigenlijke geestelijke ontwerpwerkzaamheden, de detailleering der plannen tot in de geringste onderdeelen aan gesalarieerde beambten opdragen; er is geen sprake van overwegend principieele verschillen.

Eene groote bouwfirma zoekt niet naar den schijn iets »persoonlijks« aan te bieden, doch het »beste« uit 'n kultuur = een oeconomisch oogpunt beschouwd. Dit wordt bereikt door den gezamenlijken arbeid der bekwaamste werkkrachten dus van vele, niet zooals de aanklacht beweert, door »roof« van het geestelijk eigendom van enkelen, die veeleer door betaling der hoogste salarissen worden genomen.

De omschrijving G. m. b. H. is bij het opschrift wegens plaatsgebrek en het dekoratieve effect achterwege gebleven. Aan de klacht ligt meer concurrentienijd van de zijde der klagers en andere architecten ten grondslag. Boswan is architekt geweest en Knauer noemt zich ingenieur, hij zou zich echter ook architekt mogen noemen.

Er bestaat geen rechtsbeginsel, dat eene maatschappij met beperkte Haftpflicht of eene andere vereeniging verbiedt zich zich architekt te noemen. Bovendien heeft ook de bouwheer de reclameplaat aan het Hansa-huis laten overbrengen en deze laatste kan op zijn grondstuk? schrijven wat hij verkiest. De aanklagers verkeeren echter niet eens in het geval te kunnen aangeven, dat zij analoge opdrachten uitvoerden, want dan zouden ze immers ondernemers zijn. De plaat aan het uitstekende bouwwerk richt zich niet tot eene dwaze menigte, doch tot belanghebbenden, die ongeveer dezelfde of analoge gebouwen zouden wenschen op te richten. Deze laatsten echter wisten wel nauwkeurig, dat de firma Boswan en Knauer G. m. b. H. eene moderne grootonderneming in denvorm eener maatschappij met beperkte verantwoordelijkheid vertegenwoordigt. Ook, wanneer men Siemens & Halske zegt, denkt heden ten dage niemand meer aan de personen, doch aan de grootonderneming.

Het vonnis.

heeft van al deze argumenten klaarblijkelijk nota genomen. In zijne beslissing zegt het Landgericht Hannover het volgende:

Het valt niet te ontkennen, dat het betwiste opschrift aan het Hansa-huis niet uitsluitend daartoe bestemd is aan te geven, wie de bouwmeester van het huis is, doch tevens het doel nastreeft de architectonische diensten der beklaagden aan het publiek aan te bieden en aan te bevelen. Alleen de vooropstelling van § 1 der wet tegen oneerlijke concurrentie is in het hier aangegeven geval niet van toepassing. Zelfs, wanneer de in het opschrift bevatte bekendmaking eene daadwerkelijke onjuiste opgave zou inhouden, eigent zich deze laatste toch niet den schijn van een bijzonder gunstige aanbieding tegenover de concurreerende diensten der aanklagers te voorschijn te roepen. Of ten slotte aan de aangeklaagde firma een oneerlijke concurrentie tegenover andere bouwondernemers kan worden ten laste gelegd, behoeft hier niet te worden beslist, daar de aanklagers zelfs als zoodanig volgens de door hen omtrent hunne handelswerkzaamheid gegeven voorstelling niet als bouwondernemers zouden kunnen worden aangezien en de behartiging der belangen van door oneerlijke concurrentie getroffen handeldrijvend slechts door laatstgenoemden zelve kan worden aangenomen.

(Deutsche Bauhütte)

WAAROM WORDT COÖPERATIEF WONEN, BUITEN 's-GRAVENHAGE EN HAARLEM, NOG ZOO WEINIG TOEGEPAST? DOOR M. P. DE CLERCQ.

Deze vraag is meermalen gedaan, zonder dat het ooit is gelukt daarop een afdoend antwoord te kunnen geven. Wel werden dan allerlei redenen opgesomd, die het onbegrijpelijke van dit feit min of meer motiveerden, doch bepaald grondige oorzaken zijn niet te vinden; dit kan ik bealist hier nederschrijven, omdat het onderwerp mij zooveel belangstelling inboezemt, dat ik er gaarne veel tijd en moeite tot onderzoek aan wijdde.

Oppervlakkig klinkt het daarom waarlijk wel zeer zonderling, de beantwoording van een vraag in behandeling te nemen en daarbij te beginnen met die als onoplosbaar te verklaren. Toch is dit zoo niet. De bedoeling is geenszins een afdoend antwoord te geven, doch alleen de uiteenzetting der gronden, die mij als beweegredenen tot de niet-toepassing zijn opgegeven, alsmede de onderstelde, door veelzijdige besprekingen met mede-woningcoöperators gaandeweg te berde gebracht.

Daaraan wensch ik steeds de mogelijkheid toe te voegen, ter overwinning van die vele „sta-in-de-weg's", opdat het groote sociale belang, het woningvraagstuk zoodoende door coöperatief-wonen meer en meer worde bevorderd en het onbegrijpelijke van dit tot slechts twee gemeenten in Nederland te beperken, in de naaste toekomst tot den volmaakt verleden tijd zal behooren!

Maar daarom dien ik te beginnen met het doel dezer vraag uiteen te zetten en acht het mij ten plicht voor alles te vermelden, er geen juist antwoord op te kunnen geven, ten einde later het waarschijnlijke verwijt te ontgaan, van niet aan het regelmatige voldaan te hebben, wat (zonder deze nadere toelichting) iedereen in een afdoend antwoord op een zelf gestelde vraag mag verwachten.

Vooral acht ik dit gewenscht in een vakblad voor allen, die zich ook aan den huizenbouw wijden, want zonder hunne medewerking is coöperatief-bouwen onmogelijk; h ewel coöperatief-wonen nu wel niet onvoorwaardelijk het bouwen van nieuwe huizen of woningen in zich sluit, zoo is het echter gedurende de ruim 20 jaren dat zulks in toenemende mate wordt toegepast in de twee aan het hoofd hiervan genoemde gemeenten, steeds nog het geval geweest en zal de weg van zelf te laten bouwen zeer zeker vooreerst nog wel gevolgd worden. En al zijn er onder die vaklui wel velen, die door het aangeboren tegengekante van ons Nederlanders inzake verandering van bestaande toestanden allesbehalve met coöp.-wonen ingenomen zijn, toch gaat het niet aan daarvan niet eenigszins op de hoogte te willen zijn en blijven.

Immers in alle vakken zijn stroomingen en wijzigingen, die door het aangeboren tegengekante van ons Nederlandgaarne den kop in zou drukken, maar te volharden tegen den stroom des tijds gaat nu eenmaal niet. Als het getij verloopt moet men de bakens verzetten en degenen die geen rekening willen houden met de juistheid van dit spreekwoord, hebben het aan zich zelf te wijten, dat zij daarvan de nadeelige gevolgen ondervinden.

Na deze inleiding, noodig als toelichting van het hier te behandelen onderwerp, kan ik dus tot die behandeling overgaan. Het regelmatigst is het daarbij de verschillende antwoorden te noemen, met toevoeging van de daarop betrekking hebbende bijzonderheden, het voor en tegen, enz.

De hoofdreden, hieromtrent zijn wij woning-coöperators het allen eens, is de nog te weinige bekendheid van de nu nog in huurwoningen verblijf houdenden met het groote nut en voordeel van coöp.-wonen, daar waar dit stelsel nog niet, of slechts sporadisch toegepast wordt.

De waarheid van dit beweren valt niet te ontkennen, maar het ligt geheel aan die belanghebbenden zelf. Het bestaan van coöp.-wonen is waarlijk overal in ons land wel bekend, bij name ten minste, want er wordt door de zoodanig wonenden genoeg voor gezorgd er zooveel mogelijk openbaarheid aan te geven. Maar de laksheid waarmede zulk een voorname zaak, die tevens de groote sociale kwestie „het woningvraagstuk" raakt, thans nog opgenomen wordt, is inderdaad onbegrijpelijk te noemen. Dat wil zeggen voor ons, die er zooveel beter van zijn geworden, doch die er zich toch niet te veel over verwonderen mogen want..... in andere opzichten gaan wij immers ook dikwijls aan hetzelfde euvel mank!

Te veel bevordering van die noodige bekendheid verdient geen aanbeveling, doch is aan eigene verdere toename over te laten. Over het algemeen vertrouwt men openbare aanbeveling zoo weinig op grond van ondervinding, dat daarachter zoo vaak persoonlijke belangen der aanbevelers schuilen, aangezien 's menschen natuur daartoe zoo dikwijls medewerkt. Wel is het de plicht van woning-coöperators geen goede gelegenheid voorbij te laten gaan, zonder op het nut en voordeel er van te wijzen, waarbij vooral dringende aanbeveling vermeden moet worden. Goede wijn behoeft geen krans, zoodat het gerust aan den loop van den tijd over te laten is, dat de meerdere bekendheid van zelf toe zal nemen, waarvan het gevolg ongetwijfeld ook velerlei toepassing buiten de twee genoemde steden zal wezen.

Een tweede antwoord op de hier behandelde vraag, is de moeite verbonden aan de oprichting eener coöp. bouwvereeniging.

Ja, het valt niet te ontkennen, aan zulk een degelijk en zaakkundig gemeenschappelijk streven is nog al wat vast. Vergaderen en nog eens vergaderen is het parool. Eerst ter benoeming van een bestuur, vaststellen der voorloopige statuten en eener kleine contributie voor noodzakelijke onkosten. Dan tot het ontwerpen van het type der woningen, m overleg met een bekwaam architect of bouwkundige, waarbij de financieele draagkracht der leden vooral niet uit het oog mag worden verloren. Voorts de keuze van een geschikt bouwterrein, waarbij ook nog al wat op te letten valt. Vervolgens de berekening der kostende prijzen van huizen en grond, met taxatie en voorlichting van den architect of bouwkundige, welke berekening tot grondslag moet dienen tot het vaststellen der contributie voor rente, onderhoud en aflossing, bij wijze van huur. Daarna het krijgen der toezegging van het benoodigde kapitaal, tot de volle waarde van de kostende prijzen, onder verband van hypotheek, tot behoorlijke rente en aflossing, iets wat zeker eenige moeite kost, doch volstrekt niet onmogelijk is, getuige daarvan de meerdere tonnen gouds tot het benoodigde kapitaal, b.v. hier te Haarlem, aldus verkregen. (Gelukkig kan ik er bijvoegen, zonder dat een der geldgevers in al die jaren er ooit eenige schade bij heeft geleden, iets wat dit verkrijgen nu vrij wat gemakkelijker maakt dan vroeger, toen menigeen terecht wel eens huiverig was tot het geven van zulk eene hooge percentage als hypotheek.) Ten slotte het passeeren der notariëele akte, na vaststelling der statuten in overleg met den notaris, de aanbesteding van den bouw, diverse werkzaamheden en eindelijk het coöperatief gaan bewonen der huizen.

Ik moet eerlijk bekennen bij de lezing van alles wat er al zoo aan vast is, schudt menigeen het hoofd en zegt of denkt: neen maar, dat is nu toch wel wat kras. Zeker, het heeft heel wat voeten in de aarde en aan al die werkzaamheden moet de noodige zorg besteed worden, opdat het goed op stapel worde gezet en alles verder regelmatig

loopen zal. Maar dit moet — neen dit mag toch in trouwe niemand afschrikken, die in termen voor coöperatief wonen valt, om er een deel van den vrijen tijd ten eigen bate en tot algemeene verbetering van huisvesting nuttig voor te besteden!

Het spreekt waarlijk wel van zelf, dat zulk een ingrijpend belang toch door iets bevorderd moet worden. Hier moet het zonder financieele opofferingen geschieden en alleen door de goed geordende samenwerking, onder coöperatie verstaan wordende. Dit vordert natuurlijk arbeid, doch aangenaam en voldoening gevend werk, mits de aaneengesloten slechts zorg dragen bij hun vergaderen, bespreken, behandeling van zaken, enz. er steeds eenen prettigen geest in te houden, waartoe vooral de voorzitter zoo veel kan bijdragen. Verschillende menschen hebben verschillende meeningen en opvattingen; dat is goed ook, want daaruit volgen de besprekingen die het betrekkelijke onderwerp duidelijker en helderder maken, maar zulk een behandeling van zaken kan aangenaam blijven, zelfs bij de meest uiteenloopende zienswijzen. Ik heb vergaderingen in zake plannen tot coöperatief wonen zien ontaarden in bijeenkomsten met heete hoofden en bronnen voor twist en ruzie, doch het lag volstrekt niet aan die plannen; het was een uitvloeisel van reeds bestaande veeten op politiek en godsdienstig terrein, die bij de besprekingen niet door de leden in het (geheel onnoodig) te berde brengen werden vermeden en door den voorzitter niet aanstonds bij de geboorte werden gestuit. Maar ik heb gelukkig ook heel wat bijeenkomsten betreffende het hier bedoelde voornemen bijgewoond, waar een onschuldige kwinkslag en gepaste geestigheid het gezellig samenzijn verhoogde, zonder dat de goede gang van zaken er onder leed. Zoo doende wordt een deel van onzen vrijen tijd nuttig en bepaald aangenaam besteed.

Het hier genoemde tweede antwoord op de gestelde vraag mag daarom bij geen ernstige menschen, die van coöperatief wonen beter kunnen worden, als een bezwaar gelden. Daar waar het alleen te berde wordt gebracht als een dekmantel voor luiheid en onwil tot het niet willen veranderen van verkeerd besteden van den vrijen tijd, blijft zulk handelen voor de verantwoording der betrokkenen en wanneer men dan nog zulke lui hoort beweren dag en nacht compleet voor de welvaart van hun gezin te werken, kan men al niet veel anders doen dan de schouders ophalen. Doch de talrijke flinke en degelijke menschen, die een zekeren angst hebben om iets aan te vatten, waarvan zij de hoegrootheid der daaraan verbonden werkzaamheden vooruit niet kunnen omlijnen, moeten nu waarlijk bij de honderden woning-coöperators te Haarlem en 's-Gravenhage eens even informeeren, of dit werk boven de krachten van een normaal persoon gaat, waarna zij zullen zien, dat dit tweede antwoord inderdaad geen reden van bestaan heeft.

Een volgend antwoord op de hier behandelde vraag is de vrees voor verandering der goede verstandhouding tusschen gezinsleden bestaande, indien de hoofden er van allen naast en bij elkander coöperatief gaan wonen. Immers eene dergelijke vereeniging wordt bij voorkeur opgericht door met elkander bekende en bevriende gezinnen, die ongeveer gelijke financieele draagkracht bezitten. Het ligt voor de hand dat het plan tot coöp. wonen ook dikwijls in vergaderingen van vakgenooten besproken wordt, want in onzen tijd der toename van aaneensluiting behoort een dergelijk belangrijk onderwerp geheel in de lijn dier besprekingen.

Zoo is het o.a. gegaan in een der grootste steden van ons land. Daar is een aardig en mooi plan tot het hier bedoelde op touw gezet voor geheele huizen ter huurwaarde van f 600 à f 800, in een nieuw stadsgedeelte. De ontwerpers behandelden alles met eene prijzenswaardige nauwgezetheid en de voornemens begonnen voortdurend meer en meer vaste vormen te krijgen.

Op eens komt echter het evengenoemde struikelblok te voorschijn en daarop stuitte het voornemen finaal af!

Ik heb dit dadelijk betreurd en vind het nog jammer, zooals ik meermalen verklaarde, daar waar ook later hetzelfde geopperd werd. Want al moet ik onvoorwaardelijk toegeven, dat wel degelijk gevaar bestaat voor dat verbreken der bestaande goede verstandhoudingen, indien de betrekkelijke gezinnen voor vast naast- en bij elkander komen wonen, toch is met wat goeden wil dit bezwaar inderdaad wel te ondervangen. Het veel onderling in aanraking met elkaar komen, geeft in gezinnen al te vaak aanleiding tot verwikkelingen, dit leert de ondervinding, maar dat behoeft per se toch niet too te nemen door dichterbij elkaar te wonen.

Evencens acht ik de vrees overdreven voor onaangenaamheden tusschen collega's, enkel en alleen omdat zij bij elkander wonen, want dat vordert evenmin toename van onderling contact, als met de andere gezinsleden. Iedereen kan dit bij de noodige voorzichtigheid zoodanig regelen, dat er van geen overdrijving sprake komt, te meer indien vooruit over en weer vaststaat, dat dit vermeden dient te worden. De ondervinding leert toch, dat in het algemeen tal van onaangenaamheden enkel een gevolg zijn van het niet bekend wezen met de klippen en gevaren, die daartoe wel aanleiding moesten geven!

Aangezien er evenwel zoovelen zijn, die dit voor de volwassenen zeer zeker mogelijk achten, doch het ten opzichte der jongeren van het gezin betwijfelen, wil ik gaarne nog een anderen weg aantoonen, waarlangs het nu aan de orde zijnde antwoord niet bezwarend behoeft te zijn.

Het aantal leden eener coöp. bouwvereeniging is onbeperkt, doch het is voor die leden 't voordeeligst met velen samen te werken. Als een groot bouwterrein gekocht wordt, krijgt men het goedkooper per vierk. meter dan een kleiner. Zoodra vele huizen aanbesteed worden, kan de inschrijving per huis door de aannemers lager uitvallen dan bij weinigen. Dit voordeel is vooral niet gering te achten bij eene samenwerking van langen duur, waarbij steeds eene percentage te betalen is over het oorspronkelijke kapitaal.

Indien dus het plan ontstaan en voorloopig in behandeling is bij een aantal collega's of hoofden van bevriende gezinnen en dit bezwaar begint het schipbreuk lijden der goede voornemens te bedreigen, dan doet men toch inderdaad verstandig, dat aantal leden uit te breiden met anderen en wel liefst in ruime mate. Alles verkrijgt daardoor dadelijk een geheel ander karakter en het gevaar voor minder goede verstandhoudingen valt weg, want er is geen enkele dusdanige vereeniging, of onder de leden zijn natuurlijk eenigen die, zoowel persoonlijk als wat hunne gezinnen betreft, vroeger reeds langer of korter onderling meer of minder intiem waren.

Als zoo even gemeld, verhoogt zulk eene uitbreiding het persoonlijke belang der leden, weshalve het ook daardoor reeds aanbeveling verdient.

Ik kan hieraan nog toevoegen als mijne persoonlijke meening, dat het antwoord van gevaar voor de verbreking der goede verstandhouding op de aan het hoofd hiervan gestelde vraag, geen steek houdt. De ruim twintigjarige ondervinding leert hoezeer er bij de coöp.-wonenden, waarbij meestal in eene vereeniging vele vakgenooten of vrienden zijn, volstrekt niet meer onaangenaamheden voorvielen, dan in gewone huurhuizen, want vriendschap moet al zeer hecht en vastgeworteld wezen, wil zij bij veel omgang tusschen de bevriende partijen standvastig blijven. Ik ben overtuigd dat die minder goede verstandhouding in elk geval meer aan de personen zelf dan aan het coöp.-wonen zoude te wijten zijn, doch was gehouden ook dit punt in behandeling te nemen door zich voorgedaan hebbende omstandigheden.

Voorts is een meermalen gegeven antwoord op de vraag

aan het hoofd hiervan: „Omdat" zoovelen gekant zijn tegen alles wat coöperatie betreft!"

Dit is zeer begrijpelijk, maar toch niet juist. Immers verbruiks- en voortbrengings-coöperatie hebben zeer veel tegenstanders, allereerst degenen wier eigene belangen daardoor geschaad of bedreigd worden. Het is hier de plaats niet om daarover eene meening uit te spreken, alleen is het een feit en begrijpelijk ook, als even gemeld, omdat niemand ter wereld gaarne concurrentie ziet vergrooten in het vak waardoor hij met de zijnen een bestaan vindt.

Ik liet er echter dadelijk op volgen: „maar toch niet juist" en dit wil ik alleen even aantoonen. Coöperatief-wonen heeft met de vooral zoozeer gewraakte verbruiks-coöperatie, zegge coöp. winkels, niets anders gemeen dan den naam en dat alleen mag toch in trouwe geen reden zijn van tegenkanting. Keuren wij het allen niet af, iemand minder te achten, alleen omdat hij een naam draagt, die door geheel andere personen bemodderd of geschandvlekt is?

Immers geen verstandig mensch zal zich aan zoo iets ongerijmds schuldig maken.

Nu komt er bij dat velen, die hoegenaamd geen belang bij toename der verbruiks- en voortbrengings-coöperatie hebben, toch zich aan dat woord coöperatie ergeren, aangezien de aanhangers daarvan in andere landen eene politieke meeting zijn toegedaan, geheel in strijd met de hunne. Ook dit is waarlijk geen steekhoudend argument dezer tegenkanting. Louter toeval is hiervan de oorzaak geweest en dan nog alleen voor 40 à 50 jaren in het begin der toepassing, want tegenwoordig zijn er legio coöperators onder alle mogelijke richtingen, standen, opvattingen, enz.

Daarbij valt bij het hier bedoelde gekant zijn tegen den naam nog het zonderlinge feit op te merken, dat er velen zijn die telkens de algemeene machtspreuk op de lippen hebben: „ik ben tegen alle coöperatie", en zonder uitzondering toegeven, dat door coöp. boter- en kaasfabrieken, zoowel de afnemers als de boeren gediend zijn. De eersten door meer waarborg tegen onzindelijkheid, onkunde en bedrog, de laatsten door besparing van noodeloos zwaren arbeid. Als men in een opzicoht toegeeft er niet tegen te kunnen en mogen wezen, mag het toch in een ander gelijk opzicht ook niet anders zijn.

Want die nu nog huurders zijn, zoowel als de verhuurders, worden er beter van als het coöp. wonen toeneemt. Dit grijpt echter in een ander antwoord op dezelfde vraag, dat er wel mede verwant is, doch ook weer op zich zelf staat en dat ik daarom nu afzonderlijk ga behandelen.

Het is „de tegenwerking van degenen die nu huizen verhuren." Dezen noemen zich vijanden van coöperatie, doch het is natuurlijk enkel vrees voor toename van concurrentie, wat hun, oppervlakkig beschouwd, dan ook waarlijk niet kwalijk te nemen is. Ik geloof echter wel degelijk te kunnen aantoonen, hoe beslist verkeerd het is voor verhuurders van huizen om het coöp.-wonen tegen te werken.

De lezer of lezeres hiervan zal waarschijnlijk eenige eigenaren van huurwoningen kennen en evenals ik tal van klachten vernomen hebben, over de last, moeite, ellende en onaangenaamheden bij dat werk voorkomende. Ja, dit is zelfs zoo algemeen bekend, dat het onder de zeldzaamheden gerekend mag worden eens iemand te hooren zeggen, dat huizen verhuren een gewone zaak is, waarbij de eigenaar nooit meer last ondervinden, mocht dan bij gewone bedrijven.

De twee partijen staan hier dan ook bijzonder scherp tegenover elkaar. De verhuurder doet het alleen om meer rente van zijn of haar kapitaal te maken, dan bij belegging in solide effecten of goede hypotheken mogelijk is en de huurder wil zooveel mogelijk van zijn uit te geven geld profiteeren, waarbij mooi behang, keurig schilderwerk, velerlei geriefelijkheden, enz. enz., een ruim veld tot voortdurend vragen (zegge veelmalen: eischen) opcnen.

(Wordt vervolgd.)

VERNIELING VAN CEMENTMORTEL.

Een dikwijls waargenomen verschijnsel is het verwoesten van de cementmortel door den invloed van schadelijke, chemische verbindingen, welken het cement tengevolge van te vroege behandeling met olieverf, door bestrijking met oliën, vetten, melk- en gistzuren of koolzuurhoudende stoffen ondervindt. Wordt olieverf op versch of eerst kort hard geworden cement-mortelpleisterwerk aangebracht, dan vertoonen zich eerst op de oppervlakte kleine blaasjes, vervolgens scheuren deze open en ten slotte schilfert de olieverfhuid af. De oorzaken van dit euvel moet daarin worden gezocht, dat het huidje koolzure kalk op de bekleedingsoppervlakte vernield wordt en de voegen der bekleeding los gemaakt worden. Men vrijwaart zich tegen dit laatig verschijnsel of wel door het pleisterwerk minstens een jaar achtereen zonder olieverflaag te laten en voor het opbrengen der grondverf de vlakken met een 10 procents oplossing van zwavelzuur, na zorgvuldig naspoelen met zuiver water af te wasschen, of wel door de vlakken met de bekende Keszlersche Fluaten te behandellen, welke dan een vroegere olieverfbehandeling veroorloven.

Hetzelfde doel wordt door het ietwat omslachtige procédé van Koch en Adamy — Firma Buider te Köln-Nippes — bereikt. Het laatstgenoemde bestaat daarin, dat eerst een 2—3 mM. dikke bekleeding van Poly chroom-cement uit 30—50 % cement en 50—70 % fijn gemalen puimsteen samengesteld, aangebracht en met het vilthout gladgemaakt, binnen een tijdsbestek van vier weken meermalen natgemaakt en tegen de zonnestralen beschermd wordt. Daarna wascht men de oppervlakte met kiezelfluorwaterstofzuur af en bestrijkt ze met eene waterglasoplossing, waarop de vervolgens aangebrachte olieverflaag met fixeerwaterglas wordt overtrokken.

Met zeer veel bezwaren gaat de uitvoering der cementbekleeding van olie-reservoirs gepaard, waarbij dus de cementbekleeding voortdurend aan den schadelijken invloed der olie blootgesteld is. Hier zou slechts de uitvoering eener dekkende laag samengesteld uit caoutchoucine of caoutchoucine-boter op de volkomen verharde cementmortelbekleeding 'n werkelijk goed gevolg kunnen beloven, wanneer men er niet de voorkeur aan geeft het muurwerk onbekleed te laten, de voegen op te vullen en geheel te overtrekken met een kitsoort, welke uit 1 deel caoutchoucine, dat in 2 dln. terpentijn bij matige verhitting opgelost en met 4 dln. zwaarspaath gemengd is, bereid wordt.

Met lijnolie-reservoirs uit beton en muurwerk heeft men nog ervaringen opgedaan. Men vervaardigt deze het best uit hout met metaalbekleeding of uit zorgvuldig verbonden metalen platen. Niet-vette oliën, teersoorten, minerale oliën tasten het cement niet aan. Tegen de aantasting van cementbekleeding door melk- en gistzuren in melkerijen en bierbrouwerijen zijn tot dusver geen zeker werkende middelen bekend geworden. Men geeft er derhalve de voorkeur aan, voor zulke gevallen gebrande leem- of keramo-platen enz. te bezigen.

Zwakke zuren, zooals in alle stedelijke kanalen aanwezig zijn, brengen geen noemenswaardig nadeel aan cementbuizen respect. cementbekleeding teweeg. Daarentegen tasten sterke zuren bevattende wateren het cement binnen korten tijd aan.

In bijzonder hooge mate tasten koolzuurhoudende wateren de kanaaloevers respect. in looiputten de bekleedings-

vlakten aan, zoodat dikwijls reeds na verloop van 'n jaar bedenkelijke vernielingen der bekleeding respect. stampbeton zijn te constateeren. Bij kanaaloeverbekleedingen kan men dit door het inleggen met door glazuur bedekte, gebrande leemplaten, welke volgens de dwarsdoorsnede van het kanaal zijn gevormd, voorkomen. Voor 't reinigen heeft men evenwel in de bestrijking met het Rothsche materiaal, dat onder den naam »Inestol« door de firma Paul Lechler te Stuttgart in den handel wordt gebracht, 'n zeer werkzaam weermiddel tegen de schadelijke aantastingen van cement door sterk koolzuurhoudend water gevonden.

»Inestol« is volgens officieele mededeelingen voor het bestrijken van cementbekleeding en ijzeren buizen te Franktort a/M. bij den stedelijken kanaalaanleg met het gunstigste gevolg toegepast, nadat »Liderosthen en »Lubrose« geenerlei resultaten hadden opgeleverd. Volgens de hierbij opgedane ervaringen houdt zich de »Inestol«laag op 'n met 'n vilten schijf afgewreven cementbekleeding, welke met de staalwals gladgemaakt werd. Het materiaal kan alleen op volkomen droge, zoo mogelijk nog door verhitting verwarmde oppervlakten met kans op goed gevolg worden aangebracht. M. F.

AMBACHTSSCHOOL TE WINSCHOTEN.

Deze school is opgericht door de „Vereeniging tot verheffing van het Ambachtsonderwijs te Winschoten en Omstreken."

Volgens het verslag over 1906 waren einde December 1905 85 leerlingen aanwezig, welke op 31 Maart 1906 allen nog waren ingeschreven. Hiervan vertrokken op 1 April 1906, wegens volbrachten leertijd, 27 leerlingen van welke aan 23 een diploma kon worden uitgerikt n.l. aan 9 timmerlieden, 1 meubelmaker, 1 schilder en 12 machine-bankwerkers en smeden.

38 leerlingen ontvingen kosteloos onderwijs.

Aan de ambachtsschool is een avondteekenschool verbonden, welke voor den cursus 1906—1907 aangevangen 1 October, met 123 leerlingen begon; hiervan bezochten 12 leerlingen tevens de ambachtsschool, terwijl 24 reeds in het bezit waren van een diploma dier school. 6 leerlingen moesten wegens plaatsgebrek in de klasse waartoe zij zouden behooren, worden afgewezen. Onder de leerlingen waren de volgende beroepen vertegenwoordigd: timmerman, schilder, smid-bankwerker, meubelmaker, tuinman, koper- en zinkwerker, behanger, kleermaker, steenhouwer, photograaf, onderwijzer, bamboewerker en modelmaker. Er waren 50 leerlingen boven de 18 jaar. Het schoolgeld varieerde van f 2.50—f 15, terwijl 22 leerlingen op dezen cursus kosteloos onderwijs genoten.

Bovendien werden van 1 Nov. tot 1 Februari dag-cursussen gegeven in schilderen, houtsnijden, schoenmaken, kleermaken en behangen-stoffeeren.

Het verslag bevat overigens zeer interessante mededeelingen over de loonen en bekleede betrekkingen der oud-leerlingen.

De school wordt in stand gehouden door subsidies van het Rijk (f 8500), de Provincie (f 1700), verscheidene Gemeenten, particuliere instellingen en door de contributies der leden.

AMBACHTSSCHOOL TE APPINGEDAM.

Aan het verslag over het jaar 1906 ontleenen wij het volgende:

De school werd opgericht op initiatief van het dagelijksch bestuur der Gem. Appingedam en het Bestuur van het Departement der Mij. tot Nut van 't Algemeen, door de „Vereeniging tot bevordering van het Ambachts-onderwijs te Appingedam en Omstreken."

Op 2 October 1905 werd de school geopend. Op 3 Jan. 1906 werden de lessen begonnen met 24 leerlingen, doch op 1 Mei 1906 was dit aantal reeds geklommen tot 40, n.l. 19 timmerlieden, 19 smeden en 2 schilders.

De school is gesticht en wordt in stand gehouden door subsidies van het Rijk, de Provincie, verschillende Gemeenten en instellingen, voorts door de contributies der leden en schoolgelden, welke laatste over 1907 geraamd zijn op slechts f 300.

Het schoolgebouw en zijne inrichting kostte tot nu toe ongeveer f 36000.—.

AMBACHTSSCHOOL TE TIEL.

Het verslag over 1906 bevat o.a. het volgende:

De school is opgericht door het Departement Tiel der Mij. tot Nut van 't algemeen en ontvangt subsidie van het Rijk (f 7000), de Provincie (f 1450), de Gemeente Tiel (f 1500), verschillende andere Gemeenten en van particuliere instellingen.

Op 1 Januari 1906 werd de school door 92 leerlingen bezocht, waarvan gemiddeld 88 leerlingen schoolgeld betaalden. De cursus ving 24 April 1906 aan met 100 leerlingen.

Onvermogenden ontvangen kosteloos onderricht, terwijl de overigen een schoolgeld betalen van f 1.50 per kwartaal. Leermiddelen, teekenbehoeften en gereedschappen worden kosteloos aan de leerlingen in bruikleen gegeven.

Door 11 oud-leerlingen worden de lessen gevolgd voor voortgezet vakonderwijs.

BOEKBESPREKING

Tabellen en Vergelijkingen ter vereenvoudiging der meest voorkomende berekeningen van Vuren en Grenen gemaagd bout, door David Vriessendorp. Uitgave van L. J. Veen, te Amsterdam. Prijs f 1.50.

Bovenstaand boekje geeft een aantal zeer duidelijk gestelde tabellen, welke van dagelijksch nut zijn voor houthandelaars en -kooplieden. Ook voor Architecten en bouwkundigen kan het boekje veel gemak opleveren.

ALGEMEENE NEDERLANDSCHE OPZICHTERS- EN TEEKENAARS-BOND .. ..

INFORMATIE-BUREAU.
Secretariaat: . . . . . .
Rijswijkscheweg 3, Den Haag.
Spreekuur iederen Maandagavond van 7—9 uur. .. ..

Ingeschreven Sollicitanten.

16 Bouwk.-Opzichters-Teek., 22—43 jaar f 80—f 110 's maands,
7 Bouwk. Opzichters, 23—45 jaar f 80—f 120 p. m.
2 Bouwk. Teekenaars, 26 jaar f 80 p. m.
14 Aank. Bouwk. Opz.-Teek., 19—24 jaar f 50—f 75 p. m.
11 Aank. Bouwm. Opzichters, 19—28 jaar f 60—f 75 p. m.
6 Aank. Bouwk. Teeken., 20—24 jaar f 40—f 70 p. m.
1 Assist. Bouwk. Teekenaar, 19 jaar f 35 p. m.
2 Assist. Bouwk. Opz.-Teek., 18 jaar f 30 p. m.
1 Opzichter bij Gem. of Mij., 25 jaar f 80 p. m.
1 Aank. Mach.-Teekenaar, 20 jaar f 60 p. m.
1 Aank. Scheeps- en Werktuigk. Teekenaar, 23 jaar f 70 p. m.
1 Assistent Machine-teekenaar, 18 j. f 25 p. m.
1 Werkmeester op een machinefabriek, 50 j. f 100 p. m.
1 Decorateur-teek., 29 j. f 80 p. m.
1 Ass. Teek. Centrale Verw., 18 j. f 25 p. m.
1 Fabrieks-Opzichter, 29 j. f 75 p. m.
1 Teek. (IJzer-constructeur), 26 j. f 80 p. m.
1 Teekenaar (Kadaster) aank., 23 j. f 50 p. m.
1 Aank. Waterbouwk. Opz. 23 j. f 70 p. m.
2 Meubel-teekenaars, 20—25 j. f 60—75 p. m.
1 Electrotechniek-Teekenaar, 21 j. f 40 p. m.
1 Opzichter (IJzerconstructiën), 27 j. f 80 p. m.
1 Waterbouwkundig Opz., 27 j. f 100 p. m.
1 Bouwmeester (Gasfabriek) 43 j. f 140 p. m.
1 Electro-Technisch Teekenaar, 21 j. f 60 p. m.

VIJFTIENDE JAARGANG. No. 30. ZATERDAG 27 JULI 1907

ARCHITECTURA

ORGAAN V.H. GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

BUREAU VAN REDACTIE: H. P. BERLAGE Nzn., VOORZ. H. WALENKAMP, A. J. JOLING, W. KROMHOUT Czn., A. VAN BAALEN, D. P. SLOTHOUWER, CORNS VISSER, LEDEN. — — — — VASTE MEDEWERKERS. K. P. C. DE BAZEL EN J. W. H. BERDEN — — — REDACTEUR VOOR HET TECHNISCH GEDEELTE L. ZWIERS — VALERIUSSTRAAT 64 TE AMSTERDAM.

UITGEVERS: J. VAN DER ENDT & ZOON MAASSLUIS. HET ORGAAN MET TECHNISCH GEDEELTE WORDT WEKELIJKS FRANCO TOEGEZONDEN AAN ALLE LEDEN VAN HET GENOOTSCHAP, DE JAARLIJKSCHE CONTRIBUTIE VOOR HET LIDMAATSCHAP BEDRAAGT: VOOR GEWONE LEDEN f 12,—, VOOR KUNSTLIEVENDE LEDEN f 10,—, VOOR BUITENLEDEN EN ASPIRANTLEDEN f 7,50.

STUKKEN EN CORRESPONDENTIE BETREFFENDE DE REDACTIE VAN HET WEEKBLAD TE ZENDEN AAN DEN HEER H. WALENKAMP, KONINGINNEWEG 267 AMSTERDAM; BETREFFENDE HET PLAATWERK »DE ARCHITECT" AAN DEN HEER A. VAN BAALEN, JACOB MARISSTRAAT 22, SLOTEN bij AMSTERDAM; BETREFFENDE DE ADMINISTRATIE VAN HET GENOOTSCHAP AAN DEN SECRETARIS, DEN HEER PAUL J. DE JONGH, REGULIERSGRACHT 120, AMSTERDAM † † † † †

INHOUD: Mededeelingen. — Een prijsvraag uit den achterhoek. — De Mont Athos. — Schoonheid en onderwijs. — Berichten. — Open prijsvragen. — Informatie-bureau. — Waarom wordt coöperatief wonen, buiten 's Gravenhage en Haarlem, nog zoo weinig toegepast? — Technische Hoogeschool.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

1e. Inzenders ter Stedelijke 4-Jaarlijksche Tentoonstelling (collectieve Inzending „A. et A.") wordt in herinnering gebracht dat hunne werken door de Commissie worden ingewacht tuschen 5 en 12 Augustus a.s. Voor 't overige kan worden verwezen naar de bepalingen opgenomen in „Architectura" van 13 Juli j.l.

In antwoord op de door meerdere leden gestelde desbetreffende vraag kan worden medegedeeld dat ook FOTOGRAFIEEN in de afdeeling Bouwkunst der Tentoonstelling worden toegelaten.

2e. Tijdens afwezigheid van ondergeteekende wordt van 30 Juli tot 19 Augustus a.s. het secretariaat waargenomen door den heer H. Walenkamp, Koninginneweg 267.

De 1ste Secretaris,

PAUL J. DE JONGH.

EEN PRIJSVRAAG UIT DEN ACHTERHOEK.

Het navolgende programma eener prijsvraag werd ons met verzoek ter opname toegezonden. Om der wille der curiositeit voldoen wij aan dit verzoek, en wel omdat uit dit programma nog weer eens blijkt, op welke brutale wijze men op de werkkracht van bouwkundigen soms durft klap te loopen.

Men vraagt hier twee ontwerpen, waarvoor voor elk een negental teekeningen vereischt worden, plus eene raming van kosten, en looft als prijs uit..... 'n zilveren medaille. Doch dit is misschien het ergste niet. Hetgeen het best doet zien, hoe weinig besef de uitschrijvers van den gang van een fatsoenlijke prijsvraag hebben, blijkt uit den datum van inzending: 22 Augustus aanstaande!

PROGRAMMA VAN EEN PRIJSVRAAG, UITGESCHREVEN DOOR DE OVERIJSELSCHE LANDBOUWMAATSCHAPPIJ AFDEELING »HAAKSBERGEN«.

Art. 1. Gevraagd wordt het doelmatigste en voordeeligste ontwerp schaal 1 à 100,

a. van eene boerenbehuizinge voor een bedrijf van 3 melkkoeien (met groepstal);
b. idem voor een bedrijf van 5 tot 10 melkkoeien.

Art. 2. Elk gebouw moet degelijk zijn ingericht en van goede en solide materialen opgetrokken zijn en geschikt voor het boerenbedrijf in den Gelderschen achterhoek.

Art. 3. Verlangd worden:
a. de grondplannen met een situatie van omliggend terrein;
b. drie gevelaanzichten met één detail schaal 1 à 10;
c. minstens 2 doorsneden;
d. een globale raming van kosten.

Art. 4. Alle teekeningen moeten uitsluitend in zwarte inkt zijn gewerkt, zonder toepassing van schaduwlijnen, enz.

Art. 5. De mededinging is opengesteld voor alle bouwkundigen in Nederland.

Als prijs wordt uitgeloofd:
voor het beste plan a eene zilveren medaille.

* * * * b * * *

Art. 7. De ontwerpen moeten vóór of op den 22 Augustus 1907 franco worden ingezonden aan den Heer H. J. Dievelaar, secretaris der afdeeling te Haaksbergen.

Elk ontwerp moet voorzien zijn van een motto, een verzegeld adres, benevens een correspondentie-adres voor terugzending der niet-bekroonde plannen.

Art. 8. De bekroonde ontwerpen blijven het eigendom der Overijselsche Landbouwmaatschappij afd. »Haaksbergen«, welke zich het recht voorbehoudt, enkele ontwerpen te laten reproduceeren.

Art. 9. Gedurende de landbouwtentoonstelling te Haaksbergen op 24 en 25 Augustus 1907, worden alle ontwerpen, benevens het rapport der Jury, geëxposeerd, en ontvangt ieder inzender aan het correspondentie-adres een gratis-toegangskaart.

Haaksbergen, Juli '07.

Het bestuur:
A. J. SCHILDERMAN, Voorzitter,
H. J. DIEVELAAR, Secretaris.
De Jury:
J. J. HELLENDOORN, architect te Hengelo,
C. ELFERINK, bouwkundige te Haaksbergen,
W. Ph. C. GREVE, bestuurslid te Haaksbergen.

DE MONT ATHOS. (*) HAGION OROS.

(Slot.)

Daar wij te voren ook reeds gewag gemaakt hebben van den reusachtigen schat literatuur op den Athos bewaard, past het hier dankbaar te gedenken, dat daar bewaard is gebleven een stuk van hooge waarde en groote beteekenis voor de kunstenaars van alle landen en tijden.

Ik denk aan het „Handboek der Schilderkunst", dat wondere boek, een der meest interessante bronnen voor de kunstgeschiedenis die bestaan. De schrijver is een monnik, priester en schilder, met name Dionysios. Men leert hem

uit de inleiding kennen. Allereerst wijdt hij der Moeder Gods Maria deze handleiding tot en leer van zijn kunst, zooals hij ze met veel zorgvuldigheid en beproefde ervaring naarmate zijner krachten heeft saamgebracht en neergeschreven en die bij geen der toepasselijke methoden achterstaat. Hij geeft dan rekenschap van zijn ondernemen: Daar niemand naar het woord des Heeren het hem toevertrouwde talent mag begraven, zoo heb ik getracht het mij toevertrouwde kleine talent te vermeerderen namelijk het kleine beetje kunst dat ik van kindsbeen af met moeite en tijd geleerd heb. Van Manuel Panselinos heeft hij de kennis, van den man, die eens als een tweede zon of als een goudstralende maan alle schilders, oude zoowel als jonge, overtrof en in de schaduw stelde. Dionysios' streven is nu deze kunst, die hij van kindsbeen af geleerd heeft, ten nutte zijner kunstgenooten te vermeerderen, terwijl hij in dit boek optekende: alle maten en typen, de vleeschbehandeling en kleurzetting, recepten voor vernissen, lijm, gips en het vergulden, ook de traditie der wandschildering, verder een gansche bloemlezing uit het Oude en Nieuwe Testament, met de composities der daden, wonderen en parabelen en de passende profeten-inscripties, de namen en typen der Evangelisten, Apostelen en bijzondere Heiligen, gedeeltelijk ook de het gansche jaar voorkomend martelaren en wonderen dezer Heiligen, daarbij de beschildering van kerken en andere zaken, die in deze nuttig geacht kunnen worden, zooals hij dat met moeite heeft saamgebracht met zijn leerling Kyrillos uit Chios, die het met zorg verbeterd heeft.

Het handboek is verdeeld in vier deelen; het eerste deel behandelt de techniek, het tweede en derde de beschrijving der beelden en wel het tweede de bijbelsche het derde de Heiligenbeelden — het vierde de volgorde in de kerk.

Het eerste deel verklaart de techniek. Eerstens wordt den leerling aangeraden overtrekken naar goede voorbeelden te maken. Dan leert hij de vervaardiging van hulpmaterialen, houtskool, penseelen, het gips, kennen, daarna het vervaardigen der paneelschilderingen. Over het in de gips zetten, het rood gronden en met bladgoud beleggen worden de noodige gegevens verstrekt. Dan wordt de schildering uitgevoerd, eerst de groene ondergrond van de vleeschtint, dan deze zelf, dan het haar en dan de draperie. Deze schildering is verwant aan de op doek en linnen schildering. Nu komen de talrijke recepten voor de bereiding der vernissen en verven; over de olieverfschildering op doek en de verhoudingen van de menschelijke gestalte die negen gezichtslengten (geen koplengten) heeft. Dan worden de fresco's behandeld. Het tweede deel begint met de schildering der Engelen. De indeeling in negen koren, door Dionysios den Areopagiet aangegeven, wordt hier gevolgd Nu volgen de bijbelsche tafereelen met de profetenspreuken. Ten slotte komt dan de Boom van Jesse, die den overgang vormt naar 't Nieuwe Testament.

De beelden uit het Nieuwe Testament zijn het belangrijkst: de kerkelijke hoogfeesten met de markante episoden uit het leven en lijden des Zaligmakers. Tusschen de evangelische en apokalyptische voorstellingen zijn nog drie belangrijke Christusbeelden ingeschoven:

De Goddelijke Liturgie, het Avondmaal en de Verheerlijking van Christus door geheel de wereld in aansluiting met den Psalm: alles wat ademt love den Heer. Na de Apokalyps komt de jongste dag en 't laatste oordeel.

Aan het einde van het tweede deel komen de feesten der Moeder Gods.

Het derde deel is den Heiligen gewijd, te beginnen met de Apostelen en Evangelisten — de overige volgen — ook de vrouwen, die, zooals bekend is, slechts met den Heiligen-schijn gesierd haar intrede kunnen doen binnen het Athos-gebied. Ook komen predikende voorstellingen als de hemelsladder, de dood des rechtvaardigen enz. voor. Daar de beschrijvingen van het tweede en derde deel veel uitgebreider zijn dan de nog behouden monumenten verkrijgt hierdoor het boek bijzondere waarde.

Het vierde en laatste deel geeft de nog noodige handleiding voor de rangschikking der beelden. Daar deze niet overal hetzelfde kan zijn worden de verschillende typen besproken. Bij de koepelkerk wordt alles beheerscht door den Christus Pantokrator met groot gevolg in het midden troonend. Daar zoowel wanden als gewelven geheel met beeldengroepen gesierd werden, komen hier alle te voren genoemde voorstellingen met minder of meerder volledigheid te pas.

Ten slotte worden nog besproken: de traditie om heiligen voor te stellen, de typen van Christus en Maria en het zegeningsgebaar. Deze traditie wordt met een beroep op het begin van het boek op Christus zelf terug gevoerd. Bij het zegeningsgebaar zijn de vingers aldus te houden, dat de toeschouwer den naam van Christus, IC XC, eruit leest.

Christus gelijkt in type op zijne Moeder, is van zachtmoedige uitdrukking en schoon gelaat, heeft welig, ietwat blond haar en zwarten baard en slanke welgebouwde vingers. Dan volgt nog een opgave van opschriften voor beelden en hiermede sluit het gansche werk 1).

De formaliteiten met de Turksche ambtenaren waren spoedig vervuld en wij konden in de sloepen dalen, die ons in enkele minuten naar de landingsplaats brachten. Die landingsplaats is een smalle strook van groote granietblokken, ver in zee stekend en waarlangs de booten aanlegden. Aan het uiteinde stond een groep zwarte monniken, de Russische muts op het gebaarde gelaat, in wijde Russische toga, de handen in de mouwen gestoken, ons zwijgend aan te staren. Doch nauw hadden wij den voet op vasten bodem gezet of daar werden de handen gekruist op de borst en in diepe buiging werden wij plechtiglijk begroet. Ik moet bekennen, dat het mocielijk was een eenigszins dragelijk figuur te maken. Onze min of meer fantastische uitrusting als aanstaande woestijnreizigers, maakte nu juist niet ons optreden indrukwekkender, daarbij, waren wij levendig en in opgewekte discussie over al wat wij zagen — daartegenover die zwijgende gestalten met hun plechtig gebaar, met hun ernstigen blik..... het was maar goed, dat we dadelijk door mochten loopen, het contrast was wat erg onvoordeelig.

Alsnu bestegen wij een langzaam-hellenden zigzagweg, die ons telkens hooger en hooger weer het uitzicht gaf op de baai, die ons voerde langs een hoogen witten muur waartegen met verfijnden smaak klimplanten gearrangeerd waren, donkergroene spichtige blaadjes aan kronkelende takken met groote trossen wijnroode bloemen, een arrangement in 't groot artistiek even hoog in waarde als dat waarmede de Japanners in 't klein hun bloemen te rangschikken weten. Wij schrijden verder. Op een bocht van den zigzagweg, is een klein bastion uitgebouwd; in 't midden een groot houten kruis, aan den voet ervan zit een monnik met zilverwitte haren en baard naar de nu reeds zooveel lager liggende zee en de ondergaande zon te turen. Wij stijgen. In den muur is nu een nis gemetseld; omgeven door een „abondance de fleurs" schijnt daar tusschen groen en bloemen door, ons een groote Madonna, een Cimabue, tegen, op gouden fond met de groote starende oogen der Byzantijnsche gestalten. Een lampje van rood-kleurig glas hangt als een

1) Van het boek verscheen een Fransche vertaling van Didron en een Duitsche van Schäfer. Men zie verder ook Brockhaus: „Die Kunst in den Athosklöstern".

groote robijn er voor te fonkelen, een fonteintje ruischt er aan den voet, een paar biddende monniken liggen er voor gekniela. Wij gaan steeds hooger op, tot wij in een dichtbegroeid berceau geraken, aan het eind waarvan de kloosterpoort. Boven de poort weer zoo'n starende heiligenfiguur met het brandende lampje tusschen het dichte groen, waarmee de poort is omwassen.

De deuren openen zich — wij treden binnen en naast de deur, een statue gelijk, vastgedrongen tegen den muur, staat weer een zwijgende zwarte man, eerbiedig buigend 't hoofd, terwijl wij doorgaan.

Door de poort komen wij dadelijk op een binnenpleïn — met rondom witte gebouwen; een groote vrijstaande campanile waarin een reuzenklok; dan midden op het pleintje een in Armenischen trant opgetrokken kleine kapel, met voorgalerij en kleine koepeltjes — rondom de hooge kloostergebouwen op elke verdieping voorzien van houten galerijen — en al die gebouwen zijn wit — spierwit, en ook de grond is wit en temidden van die helheid staan daar in hoeken en op de trappen van de kapel en bij den klokketoren groepen zwijgende zwarte gestalten, de handen in de mouwen, onbewegelijk. Alleen als wij naderen buigen zij zich diep ter aarde neder, doch wijken van hun plaatsen niet.

In de kleine kerk is het reeds half duister. Het is de Byzantijnsche koepelbouw in veelvoud; boven uit elk koepeltje staart een groot heiligenbeeld op gouden fond op u neer. In een hoek staat een monnik met rijk versierde koorkap om voor een opengeslagen boek, eentonige psalmen te zingen — de groote dikke kaarsen ter weerszijden van den bijbel verlichten even dat hoekje van de kerk wat beter en doen een schitterend gouden ikoon zien die achter glas daar tegen een wand is opgehangen.

Het is reeds zoo donker in het kerkje, dat wij pas wanneer we vlak voor hen staan, die zwarte monniken in hun koorbanken vinden, die overal langs de muren van de kapel zijn opgericht. Maar wij gaan verder het klooster in door eindelooze breede lange gangen, laag van verdieping, waar de aan een touw met katrol in 't midden opgehangen olielantaarns iets weemoedigs aan geven. In de hoeken bij de trappen en in een uithoek hier en daar, staan altijd weer die groepen starende gestalten, met hun vierkante tartarenkoppen, dikke zware mannen in het wijde zwarte gewaad, de hooge zwarte muts op 't saffraan-geel gelaat.

Wij komen in de groote kerk, waar 't priesterkoor zich baadt in 'n zee van licht, waar, uit de wierookwalmen en het kaarsgeflonker, de heiligen van alle kanten op u neerzien, maar nu niet meer geschilderd, doch in echt goud gedreven, met edelsteen en diamanten in de orfrois der koorkappen, met email in de nimbi en prachtig filigraan voor ceintuur of agrafe. Alleen de koppen en de handen zijn geschilderd, de rest is in metaal — meest goud hier en daar ook zilver — en achter 't spiegelglas lijken ze nog precieuser, nu met de talloóze glimplichten van de kristallen kaarsenkronen, die het priesterkoor verlichten. Het gebeel is van een verfijnden smaak en een artistieke superioriteit, zooals maar weinig zal worden weergevonden in onzen kunstloozen tijd en — waar wij allen veel hebben ingeboet bij 't verloren gaan der traditie — hier, waar deze ongeschonden is bewaard gebleven, kan men beseffen wat zij missen, die in onze westersche landen hun leven moeten slijten in kloosters, welke maar al te dikwijls het omgekeerde van mooi moeten worden genoemd.

Wij hoorden thans het volle koorgezang naar den Griekschen trant en ook hierin scheen veel bewaard van het echte, kernachtige, hoogst eenvoudige, dat den primitieven liturgischen zang moet hebben gekenmerkt.

Ten slotte zouden wij met oostersche gastvrijheid worden onthaald in de receptiezaal. Een groote ruimte, laag van verdieping in 't midden vrij en langs de muren divans en zetels, aan de wanden overal portretten van Russische en Fransche autoriteiten. Door de geopende vensters hebben wij het gezicht op de baai en den goudgekleurden westelijken hemel. De prior of abt van het klooster spreekt een welkomstgroet tot den ons begeleidenden bisschop, die in enkele woorden antwoordt, waarna op een gegeven teeken tientallen monniken binnenschuiven, ieder dragende voor zich uit een groot blad, waarop vreeselijk zoete confituren op kristallen schaaltjes worden aangeboden.

Eindelijk is het uur van terugkeer aangebroken en nemen wij al buigende afscheid van onze zoo interessante gastheeren. Als wij het binnenplein genaderd zijn, beginnen de klokken te luiden of liever te rinkelen (de groote klok werd niet in beweging gebracht) en dit kristalhelder getinkel was weder in zoo wondere harmonie met de sereine kalmte van den avondstond, dat wij moderne menschen, die véél meer aan disharmonie gewend zijn, er tot diep in de ziel door werden geroerd.

Moet het nog opgemerkt worden hoe heerlijk de blik was op de baai met den „Etoile" op den voorgrond, waar de lichten reeds waren aangestoken, die nu fel pinkten tegen de nog altijd helle westerkim, waaraan de zon reeds lang was ondergegaan.

Een laatste groet aan u, o zwijgende mannen, een tot weerziens naar ik hoop!

JAN STUYT.

Amsterdam, St. Lucas MCMVI.

SCHOONHEID EN ONDERWIJS. *)

II.

Will men met en door het Onderwijs in het kind den voor schoonheid ontvankelijken mensch helpen ontwikkelen, dan moet men er in de eerste plaats van doordrongen zijn, dat het niet de taak van de school is om den kunstenaar te vormen. Wij kunnen er slechts naar streven de school tot iets te maken, waar het kind met buitengewonen aanleg zich thuis voelt, zoodat zij, uit wie later die menschen groeien, welke wegwijzers worden voor tijdgenoot en nageslacht, niet meer door hun getuigenis van 't leed hunner jeugd klagen en aanklagen. Die hoogbegaafden helpt en vormt de school, wanneer het onderwijs er zoodanig is, dat het in datgeen wat het allen biedt, ook tot voedsel strekt van hen, die het anders verwerken dan de massa. Zoo wekt hetzelfde zonlicht het kleine nietige plantje op den grond en den statigen boom tot groeien en ontluiken en dezelfde aarde draagt en voedt hen. Dàt onderwijs, hetwelk ontspringt uit de zuivere bronnen van schoonheid en liefde, inzicht en begrip, vormt den kunstenaar, omdat het de ziel harmonisch ontwikkelt. En ook daardoor komt het kunst en kunstenaar ten goede, omdat het den afstand tusschen hen en de massa vermindert. Hebben toch beiden zich kunnen en leeren wenden naar de schoonheid, èn de uitzonderingsmensch, die vermag weer te geven wat hij voelt, denkt, hoort en ziet, èn de ander, die het niet uiten kan, doch in de scheppingen van den kunstenaar zichzelf terug vindt, dan zal ook de schoonheid, welke gegeven wordt, zich duizend- en duizendvoudig weerkaatsen in de ziel van hen, die vermogen te volgen en te bewonderen, maar niet zelven kunnen beelden. Daar zal ook de kunstenaar wel bij varen. Als in den ouden tijd zal hij weer staan te midden van een massa, die hem begrijpt: machtiger zal er zijn woord

*) Zie „Architectura" No. 15.

door worden, verhevener zijn bezieling, want wat hij verkondigt zal weerklank vinden in de harten der menschen en het is niet in voortdurende afzondering, dat de mensch leert tot den mensch te spreken.

Schoonheid in en door het onderwijs vormt dus de brug, waarover de schoonheidgevenden en schoonheidontvangenden in verlangen naar begrijpen tot elkander komen. Er is geen kunst denkbaar zonder een massa, die haar voelt en begrijpt.

Om dat doel te bereiken is er een steeds dieper ingrijpende evolutie van ons onderwijsstelsel noodig, moet altijd zorgvuldiger de bodem bewerkt worden, waarin de zaden van schoonheid gelegd kunnen worden, willen zij niet verdorren en verschrompelen door de schraalheid van den grond of de kille koude van den storm, die er langs vaart.

Terug moeten wij met het kind naar de natuur, want daar alleen kan het leeren aanschouwen en bewonderen. Het is de natuur, die alle grooten bezield heeft, die in onszelven het verbroken evenwicht weer herstelt en de wonden heelt, door smartelijke ervaringen in ons geslagen. Schoonheid in onze samenleving zal er pas weer zijn als een tastbaar iets, een waarneembaar feit, wanneer er weer overal boven ons zal zijn de niet door huizenmassa's verduisterde schoonheid van den hemel en aan onze voeten en voor onze weidende blikken de schoonheid van de aarde.

Denk u nu een groote stadsschool, waar het kind den geheelen dag is. Meestal is zij ingebouwd tusschen tallooze huizen en er dringt slechts binnen een zonlicht, van zijn goud beroofd. De suizing van den wind wordt er overschaterd door de geluiden van koortsige haast en rusteloze bedrijvigheid; te midden van het leelijke groote menschenleven staat er de school, onbehaaglijk en koud; gebouwd en ingericht, omdat het zoo moest en de wet het gebood, maar zonder eenige andere overwegende zorg dan die der zuinigheid. Hoe kan in zulk een omgeving bewondering gewekt worden voor het schoone, voor de natuur? Hoe kan de mensch haar troostenden invloed zoeken, haar verheffing, haar rust en vrede, waar hij als kind haar nooit leerde kennen?

Doch om het schoone te begrijpen, te genieten, te willen, is er ook zelfwerkzaamheid noodig. Niet de passieve mensch, die slechts ondergaat, kan ooit de verrukking kennen, waarin de schoonheid de ziel brengt. Om haar te vinden moet gehandeld worden, moeten verricht al die daden, welke in het zieleleven krachten van kunnen en bewonderen wekken. Een onderwijs, dat niet in dat zieleleven zelf naar aanknoopingspunten zoekt, van buiten en niet van binnen uit werkt, kan geen schoonheid kweeken.

Breng dus het kind in de natuur, leer het zelfwerkzaamheid, opdat het zal kunnen bewonderen en geven, en ontwikkel alzijdig het zieleleven.

De school, die waarlijk paedagogisch is ingericht, doet het beste en het meeste voor de schoonheid, omdat zij ziel en lichaam laat volgroeien. Dan is er geen enkel vak, dat ooit belemmerend voor den schoonheidszin zou kunnen werken, omdat alles middel is om te komen tot het groote doel: de vorming tot een mensch, die in alles de wijding van de schoonheid wil en zoekt.

Daar zijn bijv. die kundigheden, welke oogenschijnlijk niets met het schoonheidsgevoel te maken hebben.

Het rekenen in de eerste plaats.

Kan het iets bijdragen tot de ontwikkeling van het aesthetisch element? Ja, omdat het, goed geleerd, de denkkracht helderder en scherper doet zijn en daardoor orde, harmonie leert. Wanneer de kunst van rekenen toegepast wordt op het dagelijksch leven, wanneer het kind langzamerhand leert inzien, dat er iets grootsch is in de leer der getallen, zonder welker wetten geen bouwwerk tot stand kan komen, wanneer doellooze becijferingen verbannen zullen zijn en al wat spitsvondig is niet meer aan het kind als noodzakelijke wetenschap opgedrongen wordt, wanneer dus het rekenen in de school alleen weer het middel zal zijn om te komen tot harmonie, tot ontwikkeling der alzijdigheid van den menschelijken geest, dan ook zal dit vak de schoonheid bevorderen. Want dan zal het kind altijd beter gaan begrijpen, dat er geen groote geest was, is noch zal zijn, die niet voor zijn scheppingen het getal noodig had en hoe meer hij het hem omringende zal gaan begrijpen en bewonderen, hoe meer de mensch, die aldus rekenen leerde, de schoonheid zal gaan doorgronden van de wonderen, die door becijferingen geheimen aan het heelal ontvorschten. Zonder denken en nadenken is elke schoonheidsgewaarwording gelijk aan het windzuchtje dat langs de watermassa strijkt, die even zich rimpelt, maar dadelijk weer zich effent. Waar het rekenen om het rekenen wordt geleerd, los van het andere onderwijs, is het tijdverspilling en schoonheidbestrijding. Waar het steunt, krachtig en zeker, als de fondamenten het huis, is het onmisbaar in het groote geheel, dat de schoonheid wil.

Dan de plantkunde.

Het schoonheidsgevoel wordt niet ontwikkeld door het tellen van het aantal meeldraden, het bepalen van richting der nerven, van insnijdingen in de bladvormen. Doch wanneer wij dit alles opmerken en nagaan om de bloem of het blad in hun geheel te bewonderen, dan zet zich tusschen ons en het kind de schoonheid. Zij wijst op de welving van het blad, op de eindelooze verscheidenheid, op de grootsche harmonie, op al het kleine, dat binnen zijn eigen grenzen zoo groot en grootsch is. Zij let op de teere kleuren van een bloem, op het schoone van elke plant en elken boom in elk jaargetijde. Zoo mooi van takken is dan elke boom in den winter, zoo teeder zijn bloesem en knoppen in de lente. Zoo rijk en krachtig is de bladerentooi in den zomer, zoo diep van tint in den herfst.

Daar is niets dat zoo tot waarnemen en bewonderen wekt dan het gadeslaan van planten; de kennis, die daartoe leidt, goed aangebracht, ontwikkelt dus het schoonheidsgevoel, omdat het kind leert kijken in de natuur, leert bewonderen, zelf denken en zelf voelen en hierboven werd reeds uiteengezet, dat ontwikkeling van het schoonheidsgevoel vóór alles in het zieleleven krachten moet wakker roepen om te kunnen en te willen genieten.

Op dezelfde wijze kan het onderwijs in dierkunde werken. Niet schoonheidbedervend werkt de wetenschap van al de talrijke families der diersoorten, van al hun verschillende kenmerken. Zij doet dit, waar het gelijk bij het rekenen als wetenschap om wetenschap gegeven wordt. Maar als het kind besef gaat krijgen van de groote verscheidenheid in de eenheid en van de groote eenheid in de verscheidenheid van het dierlijk leven, dan wordt er meer bewondering gewekt en dat, het kan niet genoeg herhaald worden, is de bodem voor het zaad van het schoonheidsgevoel. Als het met wijding leert zien naar het lijnen- en kleurenspel op de vleugels van een vlinder en het kleinste insect gaat beschouwen als een mysterie van leven, als het eerbied gaat voelen voor leven en dood, als het telkens weer een bron van genot gaat vinden in wat het ziet en hoort, en ouder wordende, al meer het grootsche der schepping zich bewust wordt, dan wordt alweer het schoonheidsgevoel krachtig gewekt. Uit zulke kinderen groeien de menschen, die kunst voelen, begrijpen en geven. In hen komt de drang tot scheppen, het goddelijk-menschelijke; om hen is de sfeer, die schoonheid-gevenden en schoonheid-begrijpenden tot aan elkaar verwante zielen maakt.

IDA HEIJERMANS.

BERICHTEN.

JUBILEE MOLKENBOER.

Op den eersten September e. k. zal het veertig jaar zijn geleden, dat de heer W. B. C. Molkenboer, directeur der Rijks Normaalschool voor teekenonderwijzers, als rijksambtenaar bij het teekenonderwijs in dienst trad.

Van 1867 tot 1881 was hij leeraar aan de Rijks Hoogere Burgerschool te Leeuwarden en in 1881 werd hem door de regeering opgedragen de leiding van de toen nieuw op te richten Rijks Kweekschool voor leeraren en leeraressen in de teekenkunst.

In de examencommissie voor de teeken-akten middelbaar onderwijs bekleedt hij in dit jaar voor den twintigsten keer het praesidium, terwijl het in Oct. a.s. — in vroegere jaren hadden die examens plaats in het laatst van het jaar — 30 jaar zal zijn geleden, dat Molkenboer voor het eerst tot lid in die commissie werd benoemd. Alleen in 1904, '05, '06 maakte hij niet deel uit van die commissie. (H.bl.)

REMBRANDT'S HUIS EN EEN REMBRANDTHUIS.

Onder dit opschrift schrijft jhr. prof. dr. J. Six aan het Handelsblad:

»Jedes Thierchen hat sein Plaisirchen« en dus menschen die een Rembrandthuis willen stichten en inrichten wil ik hun genoegen niet misgunnen, maar laten zij het dan op het terrein van »Oud-Holland« doen, of als dat zoo niet meer terug te vinden is, ergens in de nieuwe buurt b.v. De schildersbuurt is groot genoeg. Maar laten zij van het echte huis van Rembrandt afblijven. Dit is een relict, die velen dierbaar is; een relict, zooals de meeste relieken, niet ongeschonden, maar tot heden onvervalscht.

De Rembrandt-commissie heeft een belangrijk offer gebracht, waarvoor wij allen ons peninkske offerden, om dit te behouden en bij contract heeft zich de stad Amsterdam als eigenares verplicht den gevel ongeschonden te bewaren. Staat de gemeente dit huis nu in eigendom aan eenige vereeniging of stichting af, dan zijn geld en moeite vergeefsch geweest.

Het is vergeefsch, dat, nu in het Bestuur van de nieuwe stichting President, Secretaris en Penningmeester van de Rembrandt-commissie en twee leden van de sub-commissie voor den aankoop van het huis zitten, Burgemeester en Wethouders meenen geheel in den geest der Rembrandt-commissie te handelen door thans het huis weder af te staan. Evenwel, die hebben het recht niet namens de ontbonden Rembrandt-commissie te spreken en zij weten zeer wel, dat wat zij doen willen voor vele toenmalige leden een ergernis is.

Van den geheelen rijzen inboedel van Rembrandt is niet één enkel stuk te krijgen, zijn verzamelingen zijn naar alle winden verspreid, dáárwijl's kan men zelfs niet gissen wat het eigenlijk was, wat hij bezat.

In gedachte zie ik al de z.g. 17e eeuwsche betimmering van den architect dien men nog zoekt, de onvermijdelijke gekleurde ruitjes, waarmede thans onze oude gebouwen, die ze nooit hadden, »gerestaureerd« worden en al de rest van de vaasche meubels als boerenbedrog voor de argeloze Amerikanen, die zoo aan Hollandsche eerlijkheid en degelijkheid gelooven.

Een der herbouwers heb ik eens hooren zeggen, dat het achteraf een geluk was, dat indertijd de kap van de Gravelijke Zaal in Den zinag gesloopt is, omdat men dien thans veel echter had kunnen opbouwen. Ik ben overtuigd, dat de »Rembrandthuis« ook veel »echtere« werk wil leveren dan wij thans bezitten, maar laat zij dan het echte met rust laten, zij kan er dan misschien nog baat bij vinden daaraan haren arbeid af en toe te toetsen.

En mogen Burgemeester en Wethouders, beter ingelicht, tijdig hun voorstel intrekken, opdat de Raad niet genoodzaakt zij het te verwerpen.

PRIJSVRAAG VOOR HET ONTWERP VAN EEN WIT TAFELLAKEN.

In het Bureau voor Handelsinlichtingen te Amsterdam liggen ter inzage de voorwaarden voor het beantwoorden van twee prijsvragen voor het ontwerpen van een wit tafellaken à 200 × 200 cM.; 1e prijs 1000 kronen, 2e prijs 200 Kronen, 3e prijs 100 Kronen, waaromtrent de Oosterrijksche firma bericht gaarne mededagingen van Nederlandsche kunstenaars te zullen ontvangen.

»ZORGVLIET«.

Wij vernamen van goede zijde, dat de eigenaars van »Zorgvliet« weer aanraking met de gemeente 's Gravenhage hebben gezocht met de bedoeling, het park alsnog aan de gemeente te verkoopen, en zelfs tegen betrekkelijk redelijken prijs. Ook de resterende »Houtrust«-terreinen zouden dan in het bod begrepen zijn.

De juistheid van dit gerucht zou maar weinig behoeven te verwonderen, nu Zorgvliet's aandeelhouders de opneming van hun bezit in het uitbreidingsplan in vooruitzicht hebben. Verkoop aan de gemeente met redelijke winst schijnt dan alleen voordeeliger. Zoo heeft althans ook de maatschappij »Hoefkade« begrepen. (Vad.)

EEN KOSTBARE BEZITTING.

Van groote vermaardheid schrijft de »Dordr. Ct.«, in en buiten de stad zijn de kostbare gouden schotels en bekers ten dienste van het H. Avondmaal in de Groote Kerk te Dordrecht. We brengen nog eens in herinnering, dat deze sieraden voor een gedeelte zijn geschonken door Philippe Diodati, afstammeling van den beroemden Jean Diodati, door Genève naar de in 1618—19 alhier gehouden nationale synode gezonden. Deze Philippe Diodati werd in 1681 hier ter stede geboren en was in zijn leven koopman en directeur van het guanomagazijn der O. I. Compagnie te Batavia.

Hij stierf aldaar kinderloos op 26 Januari 1733 en vermaakte aan de Groote Kerk te Dordrecht de som van f 39,425,10 benevens 500 rijksdaalders aan de armen en 50 rijksdaalders aan de armen te Middelburg.

Uit dit legaat werden door den goudsmid Wor vervaardigd vier gouden bekers, een gouden schotel en twee gouden assuiten, een en ander voor een bedrag van f 19,494,12,8. Het restant van deze schenking werd bestemd voor de vervaardiging van het koperen koorhek.

Den eersten Zondag van het jaar 1738 werden deze voorwerpen bij de viering van het H. Avondmaal gebruikt.

Dezer dagen bezocht een der leden van het geslacht Diodati, vicomte De Diodati, te Genève woonachtig, Dordrecht en bezichtigde de sieraden. Aan de firma J. A. Rodhard en Zoon, goudsmeden, heeft hij opgedragen te vervaardigen een beker en een schotel, naar de bestaande modellen en terzelfder grootte, van goud. Binnen een maand moet een en ander gereed zijn.

't Slot van bovenstaand berichtje is allermerkwaardigst: »Binnen een maand moet een en ander gereed zijn.« De illustre naaste der heeren Diodati blijkt haastig gebakerd te zijn! — Laat hij liever doen, wat zijn voorzaat deed; dat zou heel wat respectabler zijn dan het doen vervaardigen van snel-kopieën.

OPGRAVINGEN IN PERZIE.

Bij de opgravingen door twee Fransche archaeologen in de buurt van Susa gedaan, werd een beeld van koning Manichtusu, 6000 jaar oud, gevonden, benevens een serie prachtig beschilderde vazen, — juweeltjes van pottenbakkerskunst van veertig eeuwen her!

Ook op geologisch gebied vond men veel interessants. Uit een nauwkeurig onderzoek der aardlagen bleek, dat in het anti-diluviaansche tijdperk de Kaukasus en de gebergten van Iran en Armenie geheel bedekt waren met gletschers en dus onbewoonbaar waren. De ijsmassa's vormden een onoverkomelijke grens tusschen de Siberische en Europeesche landen. Voor de geschiedenis der Aziatische beschaving en van die van den oorsprong der Europeesche rassen is deze ontdekking van groot belang.

BEGRAVEN STAD.

In Texas (V. St.) heeft men bij opgraving sporen van een begraven overoude stad gevonden, welke volgens een Canadeesch archeoloog haar hoogtepunt van ontwikkeling reede voor den tijd der Azteken gehad heeft.

ROMEINSCH »ZAKUURWERK«.

In 't museum te Metz trekt een Romeinsch »zakuurwerk« aller aandacht. Het behoort tot de vondst van oudheden, onlangs gedaan in het Gallo-»Romeinsche dorp Herapel bij Forbach, en is een miniatuur-zonnewijzer van brons, blijkbaar vervaardigd om op reis in den zak gedragen te worden.

OPEN PRIJSVRAGEN.

Raadhuis voor Loaden, Inlevering 27 Augustus 1907, Mededeelingen in No. 52, 1906.

2de Serie prijsvragen van de Loo. Inlevering 30 Augustus 1907, Programma in No. 11.

A. et A. Omslag voor „de Architect". Inlevering 9 September 1907, Programma in No. 12.

A. et A. Dorpsschool en Aanleiding voorplein. Inlevering 4 November 1907, Programma in No. 12.

B. en V., Rotterdam, Café-Restaurant. Vereenigingsgebouw. Fotografische opnamen. Inlevering 15 November 1907, Programma in No. 23.

INFORMATIE-BUREAU

van den Bond van Technici,
Bureau: .. ..
Maasstraat 139, Rotterdam,

Ingeschreven sollicitanten,

20	Bouwk. Opz. Teekenaars	21	tot	35	jaar,	f	65	tot	f 100 p. w.
5	» Opz. Uitvoerders	26	»	35	»	-	60	»	- 85 »
1	Scheepsteekenaar (aankom.)		»	23	»	-		»	- 50 »
4	Waterb. Opzichters	24	»	30	»	-	75	»	- 85 »
9	Werktuigk. Teekenaars	18	»	30	»	-	60	»	- 70 »
1	Werktuigk.Opz. (Constructeur)		»	39	»	-		»	-100 »
2	Electrotechnikers	22	»	27	»	-	60	»	- 70 »
7	Bouwk. Opz. Teekenaars (aank.)	18	»	25	»	-	40	»	- 50 »
3	Machinisten (Chef)	28	»	39	»	-	75	»	-100 »
1	Leeraar Werktuigkunde en 1 Smeden	30	»	39	»	-		»	-100 »

TECHNISCH GEDEELTE

WAAROM WORDT COöPERATIEF WONEN, BUITEN 's-GRAVENHAGE EN HAARLEM, NOG ZOO WEINIG TOEGEPAST? DOOR M. P. DE CLERCQ.

(Vervolg.)

Het natuurlijke gevolg daarvan is onaangenaamheid, die ongemerkt in twist en erger ontaardt. De huurder wil erg dikwijls veel te veel, dat kan niemand ontkennen, en de verhuurder is vaak allesbehalve toeschietelijk, ook al uit vrees dat het vorderen van de geheele hand zal volgen, zoodra een paar vingers gegeven worden. De onderlinge verstandhouding wordt daardoor tusschen partijen — ik durf dat krasse woord hier gerust neerschrijven — vijandig en nu neemt de huurder de voorkomende gelegenheid, als er noodige herstellingen te doen zijn, maar al te gretig waar, om den verhuurder of de verhuurster het lastig te maken, nog juister uit te drukken met den volksterm: „om zoo'n lammen huisvrek te pesten!"

Er is b.v. lekkage. Als daaronder iets gezet wordt om het water op te vangen, is er met de voorziening niet zulk een vliegende haast. Het geeft wel eenigen last, die potten, pannen of kommen tijdig te verwisselen, maar voor de toch thuis zijnden is dat waarlijk zoo verschrikkelijk erg niet.

Wat gebeurt echter? De huiseigenaar krijgt een boodschap dadelijk in het lek te laten voorzien, al is het ook des Zondagsmorgens. Deze draagt het zoodra mogelijk op aan den betrokken ambachtsman, maar die heeft altijd oogenblikkelijk geen gelegenheid daartoe of geen knecht er voor beschikbaar. Dan volgt boodschap op boodschap van den huurder, soms door ondergeschikten die het wel aardig vinden op de hun gedane lastgevingen, reeds juist niet getuigende van beleefdheid of vriendelijkheid, zelf ook nog wat zout te doen. Wie dergelijke tooneeltjes bij ondervinding kent, weet er genoeg van en die niet in dat geval verkeert zal waarlijk het onverkwikkelijke ervan wel erg spoedig begrijpen.

Zoo kan ik nog een verbazend groot aantal voorbeelden noemen van de nare verstandhoudingen tusschen huurders en verhuurders van huizen en van vernielen door kinderen ten gevolge der laffe toegevendheid der ouders. En dit in dure huizen helaas evenzeer als in goedkoope woningen en veel meer voorkomende dan menigeen denkt, die in aangename harmonie met den huiseigenaar leeft.

Nu stel ik op het hier bedoelde antwoord „de tegenwerking van degenen die nu huizen verhuren" de wedervraag of die huiseigenaren wel verstandig doen door die tegenwerking te trachten een toestand te bestendigen, die tegenover het financieele voordeel zooveel „zenuwachtigheid" in de wereld schept?"

Het antwoord daarop aan den lezer of lezeres overlatende, ga ik over tot een ander antwoord op de vraag: Waarom wordt Coöperatief-wonen, buiten 's-Gravenhage en Haarlem, nog zoo weinig toegepast?

Welnu een voorname plaats in de rij van hetgeen hier ook zeer gevoegelijk onder oorzaken te rangschikken is, bekleedt de vrees van niet te zullen slagen met het verkrijgen der noodige gelden tot uitvoering van gemaakte plannen, ten bedrage van 100 procent of de volle kostende prijzen van huizen en grond, onder verband van hypotheek. Menigmaal is mij verklaard, er niet de minste moeite voor te willen doen, bij de vaste overtuiging later toch zeker op dien rots schipbreuk te zullen lijden.

Hoewel ik dit punt hiervoren zoo ter loops reeds onder meer te berde bracht, zoo wil ik het toch gaarne hier nog eens uitvoerig behandelen, omdat het werkelijk van zulk een groot belang is. Niet dat de vrees evengenoemd iemand mag weerhouden, althans de probeeren gezins- en algemeene welvaart door coöp. wonen te bevorderen, maar de toch nog al zwakke liefhebberij buiten de twee genoemde steden voor dit nuttig samenwerken dient door geheel ongegronden angst waarlijk niet nog zwakker te worden.

In gewone gevallen krijgt men hoogstens 60 tot 75 procent van de getaxeerde waarde als hypotheek. Bijgevolg moet het een buitengewoon geval wezen, indien men zulk een abnormaal hoog bedrag van 100 procent wenscht te verkrijgen. En dit is hier werkelijk het geval.

Bij gewone hypotheken heeft men met één debiteur te doen, doch bij coöp. bouwvereenigingen zijn er een aantal debiteuren, n.l. alle leden der vereeniging, die ieder solidair of hoofdelijk aansprakelijk zijn voor het geheel. Het mogelijk niet nakomen der verplichtingen van een lid, wordt derhalve door alle andere leden eventredig gedragen en aangezien alle betalingen op korte termijnen gesteld zijn, kan zulk een deficit nooit zoo hoog worden, dat het betrekkelijk kleine aandeel daarin der andere leden hunne financieele draagkracht te boven gaat. Van de bevoegdheid in alle statuten gemaakt, om verkeerde elementen ten spoedigste uit de gemeenschap te verwijderen en door beteren te vervangen, wordt in eigen belang dadelijk gebruik gemaakt, zoodat geldgevers de zekerheid hebben, prompt op tijd betaling van rente en aflossing te zien geschieden, iets waarop het dan toch maar voornamelijk aankomt.

Voorts heeft men bij coöp.-wonen met eene werkelijke waarde te doen en niet met eene taxatie. De koopprijs van den grond, de aanbestedings- en verdere kosten, alles wordt precies opgegeven en door de noodige bescheiden geheel naar waarheid aangetoond. De geldgever krijgt dus zuiveren wijn te zien en hoe het gaat met hypotheek voor zoogenaamde eigenbouwers, behoeft waarlijk niet onder stoelen en banken geschoven te worden. Wat zij betalen blijft hunne zaak, doch als alles gereed is komen taxateurs het geheel schatten. Door het groote aantal hypotheekbanken in ons kleine land is er tusschen hare agenten van lieverlede zware concurrentie ontstaan, want ieder agent wil graag zaken doen. Dat het vele aanbod menigmaal aanleiding gaf tot veel te hooge taxatie, ligt toch waarlijk voor de hand, weshalve een zuivere hypotheek van 100 procent toch te verkiezen is boven een van 75 procent eener maar al te vaak te hoog opgedreven taxatie.

De buitengewone zekerheid voor een geldgever aan coöp. bouwvereenigingen is voor geen gering aandeel te zoeken in het feit, dat elk harer huizen of woningen dadelijk na het gereed komen bewoond wordt en blijft, volgens voorwaarde in de notarieele akte van oprichting gemaakt. Ik mag hieraan nog toevoegen dat die gezinnen steeds ter goeder naam en faam bekend staan, aangezien de zoo even gemelde onderlinge aansprakelijkheid der leden voor elkander daartoe van zelf medewerkt.

En hoe gaat het bij het bezit van gewone huurhuizen? Kleine kapitalisten, dikwijls erg kleine kapitalisten, gebruiken daartoe hun geld, zoo hoog mogelijk aangevuld met hypotheek, ja het is daarbij zelfs geen wonder, indien enkele leveranciers nog later van ontvangen huurpenningen afbetaald moeten worden. Wordt alles dadelijk verhuurd, dan loopt het zaakje wel, doch hoe licht kan het voorkomen, dat dit niet het geval is en dan zit de hypotheeknemer dadelijk leelijk vast. Dat per saldo de hypotheekgever er toch de dupe van moet worden, behoeft in trouwe geen betoog!

Bovendien blijft die hooge hypotheek van de volle waarde

slechts kort, aangezien alle coöp. bouwvereenigingen de bepaling maken, dat na het eerste jaar reeds afgelost wordt, in den regel te beginnen met een procent, telken jare opklimmende met rente en rente op rente van vroegere afbetalingen. Bij het vaststellen der contributie bij wijze van huur, per week of per maand te betalen, zijn rente, aflossing, onderhoud en verdere kosten de basis daarvan, zoodat een en ander geheel regelmatig loopt en de buitengewoon hooge hypotheek na eenige jaren in een gewone verandert is.

Trouwens zonder die aflossingen heeft deze verandering in welvarende gemeenten toch al spoedig plaats. Er wordt steeds in nieuwe gedeelten gebouwd en overal waar een aantal nieuwe huizen verrijst, dadelijk door knappe gezinnen allen bewoond, worden daarna aldaar de grondprijzen door dit feit reeds hooger. Dat er daarna in den regel aldaar bijgebouwd wordt, waardoor die grondprijzen de waarde van het coöperatief gebouwde complex ook nog verhoogen, behoeft zeker geen betoog.

Aangaande dit punt wil ik nog even de eenvoudige wijze aantoonen, waarop iedereen de juistheid van mijne vroegere mededeeling na kan gaan, dat de geldgevers van meerdere tonnen gouds, aan de te Haarlem in de laatste 20 jaren talrijk opgerichte coöp. bouwvereenigingen, nimmer eenige schade hebben geleden, niettegenstaande dit steeds is geschied, onder verband van hypotheek tot de volle waarde. Volgens de wet op de coöperatieve vereenigingen moet het bestuur van elke dusdanige vereeniging telken jare de rekening en verantwoording van het afgeloopen dienstjaar inleveren ter griffie van het kantongerecht, in welks gebied de zetel der vereeniging is gevestigd. Ieder kan daarvan kosteloos inzage en ten zijnen koste afschrift bekomen. (Art. 16, tweede en derde lid.)

Men heeft dus alleen maar te gaan naar de griffie van het kantongerecht in de Jansstraat te Haarlem, aldaar inzage te verzoeken der jaarlijksche rekeningen en verantwoordingen van de coöperatieve bouwvereenigingen, ten einde zich geheel onpartijdig zelf te overtuigen hoe geregeld alle betalingen van rente en aflossingen steeds plaats vonden. Ja men kan de juistheid dier cijfers zelfs vervolgens nog bij de geldgevers onderzoeken, want hunne namen komen in die stukken allen voor.

Thans overgaande tot een volgend antwoord op de vraag aan het hoofd hiervan genoemd, is aan de orde: de wenschelijkheid van zeer lange stabiliteit in het wonen, iets wat voor velen van te veel ingrijpende levensomstandigheden afhankelijk is.

Dit bezwaar houdt zeer velen tegen, die juist in de eerste plaats de aangewezenen zijn voor de toepassing van coöp. wonen, ten einde zonder financieele opofferingen van grooter bezit op den ouden dag de welkome vruchten te kunnen plukken. Bij velen hunner is zelfs de verplaatsing naar eene andere gemeente zeer welkom, als samengaande met vermeerdering van inkomsten en zij willen daarom absoluut niet aan eenige woning zijn gebonden. Integendeel, bij huurhuizen maken zij de bepaling, dat bij gedwongen vertrek naar elders, ten gevolge van verplaatsing in werkkring, de huishuur eindigen zal met een genoemden korten termijn, al ware de huurovereenkomst voor langeren tijd aangegaan of stilzwijgend doorloopende.

Dit antwoord is eigenlijk het meest steekhoudende van allen, omdat het lidmaatschap voor de zoodanigen inderdaad een blok aan het been zoude kunnen worden. Altijd, indien zulk een bezwaar niet vooruit in de statuten is ondervangen, weshalve, het zeer nuttig is er de bijzondere aandacht op te vestigen.

In alle mij bekende statuten van coöp. bouwvereenigingen, is hierin dan ook reeds voorzien en nog wel ruimer dan de hier bedoelde gevallen, in de meeste, want er is vooraf uitdrukkelijk bedongen dat het lidmaatschap eindigt bij verhuizing, met teruggaaf aan het betrokken lid van 3/4 of 2/3 der door hem reeds tot aflossing gedane betalingen, tenzij hij zijn lidmaatschap, onder goedkeuring van het bestuur, aan een ander mocht hebben overgedragen.

Alleen het feit, dat iemand verhuist onverschillig uit welke oorzaak geeft het lid eener coöp. bouwvereeniging dus reeds het recht van alle rechten en plichten te zijn ontslagen, terwijl hij nog een deel terugkrijgt van het op zijn hoofd geboekt tegoed. De pas is hem echter niet afgesneden om zijn lidmaatschap te verkoopen, indien dit voordeeliger voor hem mocht wezen.

Een naar elders vertrekkend lid is dus nog veel beter af met coöp. wonen dan een huurwoonende; beiden betalen gelijke huurpenningen, de eerste krijgt wat geld terug, doch de laatste niets. Er kan dus geen sprake zijn van een blok aan het been, indien men vooruit er slechts voor gezorgd heeft.

Oppervlakkig zoude men daarom meenen, dat ook dit antwoord een storm in een glas water is te noemen en mijn zooeven neergeschreven beweren onbegrijpelijk vinden, van het eigenlijk het meest steekhoudend te achten. Maar de nog niet in coöp.-wonen geheel thuis zijnde ziet er iets bij over het hoofd. Dit is het onaangename en ook mogelijk nadeelige, bij vertrek uit de gemeente, alvorens de huizen coöperatief bewoond zijn.

De hier bedoelden komen geheel onverwacht in de gelegenheid om naar een betere positie elders te sollicitee-ren, of wel worden tot zoo iets benoemd, aangewezen of geroepen, zonder het van te voren te weten. Zij leven zoo te zeggen, steeds in afwachting van de dingen die komen rullen, en door het daaraan verbonden vooruitzicht, samengaande met den aard van hunnen werkkring, zit er bij hen in het geheel geen stabiliteit in, derhalve ook niet wat het wonen betreft.

Zij weten, of dienen althans te weten, dat er een gerulm tijdsverloop is tusschen het plan tot coöp. wonen en het aldus betrekken der huizen, in welk tijdsverloop er nog al wat arbeid van de aaneengeslotenen wordt gevorderd. Hun antwoord op de vraag van anderen, om deel van een dusdanig consortium uit te maken, luidt daarom meestal:

„Dank je wel. Ik weet volstrekt niet hoe lang ik hier nog zal blijven wonen, ja de aard van mijn werk roept niet alleen de mogelijkheid, doch zelfs de waarschijnlijkheid in het leen, dat ik binnenkort in een heel andere gemeente ga wonen, waarom zal ik dus in coöp. wonen hier ter plaatse deelnemen!"

Men kan hen wel opmerkzaam maken, hoe alsdan die tijd en moeite niet nutteloos besteed zijn, omdat er altijd de groote sociale kwestie „het woningvraagstuk" door bevorderd is, maar hoezeer wij allen thans het erg druk hebben over sociale nooden en er heel wat over geredeneerd wordt, zoover gaat de liefhebberij daarvoor toch nog niet, dat wij er zulk een groot deel van onzen vrijen tijd belangeloos aan ten beste geven!

Al is men derhalve erg optimistisch gestemd en werkt gaarne ook wat mede ten bate van algemeene belangen, dit antwoord moet toch beslist als het meeste steekhoudend aangemerkt worden van alle mogelijke antwoorden die op de hier aan de orde zijnde vraag te geven zijn.

(Wordt vervolgd.)

TECHNISCHE HOOGESCHOOL.

Prijsvragen.

Afdeeling der weg- en waterbouwkunde.

a. Door sommigen wordt beweerd, dat toepassing van het stelsel van strandverdediging door aanleg van strandhoofden op onze Zuid- en Noord-Hollandsche kust dit

eigenaardige bezwaar medebrengt, dat, wanneer eenmaal een strandvak volgens dat stelsel is verdedigd, als gevolg daarvan, het onmiddellijk daaraangrenzende gedeelte van het strand in ongunstiger toestand komt te verkeeren en men na korter of langer tijd gedwongen wordt, ook dáár strandhoofden aan te leggen, welke anders zeer waarschijnlijk achterwege hadden kunnen blijven.

Dit bezwaar komt dus hierop neer, dat eene eenmaal op eenig punt der kust aangevangen verdediging met strandhoofden zou verplichten tot steeds voortgaande uitbreiding van die verdediging.

Men vraagt: 1, een beredeneerd overzicht van hetgeen de ondervinding omtrent dit punt in Zuid- en Noord-Holland en wellicht ook elders langs de Noordzeekust geleerd heeft,

2. Zoo daaruit mocht blijken, dat de bedoelde bewering gegrond is, middelen aan de hand te doen, welke er toe zouden kunnen leiden, het bezwaar geheel of gedeeltelijk op te heffen.

b. Ontwerp stadsplan.

Bij een op den oever van een tijrivier op te richten handels- en fabriekscentrum verwacht men de ontwikkeling van een stad met 125.000 tot 150.000 inwoners.

Voor die stad is een plan van aanleg te ontwerpen.

Daarbij moeten de emplacementen voor de inrichtingen, welke dienen tot levensonderhoud, noodig zijn voor de samenleving of in betrekking staan tot de levensbehoeften der bewoners, zoodanig worden gekozen, dat de inrichtingen later kunnen worden uitgebreid voor de behoeften van 400.000 inwoners.

Met verwijzing naar de bijbehorende situatie is omtrent het stadsterrein, de omgeving en de toestanden het navolgende bekend.

De stad wordt in hoofdzaak begrensd door de rivier en de geblokte lijn a, b, c, d en overigens door de nader te noemen fabrieks- en haventerreinen.

Het stadsterrein wordt verondersteld te liggen op de hoogte van 4 tot 5 M. boven peil.

De rivier beneden de stad wordt bevaren door zeeschepen met eene maximum lengte van 150 M., maximum breedte van 16 M. en maximum diepgang van 8 M.

De waterstanden zijn:

hoogste stand	3,00 M. boven peil;
gewoon hoog water	1,00 M. boven peil;
gewoon laag water	peil;
laagste stand	0,50 M. beneden peil.

De richting van vloed- en ebstroom is op de teekening aangeduid.

Aan de overzijde van de rivier, op den linkeroever, bevindt zich eene groote stad.

De emplacementen voor een personenstation, een goederenstation voor plaatselijk- en havenverkeer en een rangeerstation zijn achtereenvolgens schematisch aangegeven door de rechthoeken A, B en C, waarvan de afmetingen in de breedte-richting, zoowel over de geheele lengte, alsook plaatselijk, gewijzigd mogen worden.

Het terrein D is bestemd om bij latere uitbreiding van de stad als tweede stationsemplacement voor plaatselijk goederenverkeer te dienen.

De lijnen I, II III en IV stellen voor assen van naar de stad voerende spoorwegen met dubbel spoor voor personen- en goederenvervoer.

In het algemeen is er een groot personen- en een groot goederenverkeer, zoodat de richtingen I, II, III en IV, zoodanig met het goederenstation B en het rangeerstation C verbonden moeten zijn, dat de goederentreinen het personenstation A niet behoeven aan te doen.

Buiten de emplacementen mag gelijkvloersche kruising van sporen alleen plaats hebben bij splitsing van spoorbanen voor gemengd verkeer in banen voor personen- en goederenverkeer afzonderlijk.

De in lijn IV voorkomende rivierovergang bestaat uit vaste bruggen, waarvan, in overeenstemming met de voor binnen-scheepvaart benoodigde hoogte, de onderkant der constructie ligt op 10,50 M. boven peil.

Verder is bekend:

Dat het terrein E tusschen de spoorlijnen I en II voornamelijk moet dienen voor op te richten fabrieken;

dat het terrein langs den rechter-rivieroever aan de benedenzijde der stad hoofdzakelijk moet benut worden voor den aanleg van havens voor zeeschepen, welke eene kadelengte moeten aanbieden van minstens 4000 M., terwijl er gelegenheid moet zijn tot latere uitbreiding;

dat het terrein F tusschen het goederenstation B en de rivier wordt bestemd voor inrichtingen tot proviandeering der stad, als slachthuis, veemarkt, vischmarkt, groentemarkt.

dat het stadskwartier langs den rechteroever boven de spoorwegbrug voornamelijk moet dienen tot aanleg van een villapark;

over een lengte van circa 1500 M. langs het terrein F zal de oever zelt van de rivier hoofdzakelijk dienen tot loswal voor schepen voor binnenvaart; de oever is daartoe o.a. te voorzien van kaaimuur en twee sporen.

De plaats waar overlading van zeeschepen in schepen voor binnenvaart en omgekeerd geschiedt, is niet in het plan op te nemen.

Ter verbinding van de beide steden ter linker- en ter rechterzijde van de rivier is voor gewoon en tramwegverkeer voorshands één vaste brug en later, wanneer de stad meerdere uitbreiding zal verkregen hebben, nog eene 2de noodig.

Gevraagd wordt, op de schaal van 1/5000 het ontwerp van:

1. Het stadsplan.
2. De spoorbanen met en placementen.
3. De haveninrichting voor de zeeschepen.
4. De beide bruggen voor gewoon verkeer over de rivier.
5. Het tramwegnet.
6. De buiten het stadsplan vallende hoofdwegen, welke voeren naar het fabrieksterrein E en bij latere uitbreiding der stad zullen voeren naar het toekomstig goederenstation D en het terrein aan de overzijde van den daarheen leidenden spoorweg.

Voor zooveel noodig en tot juist begrip van het ontwerp, moeten hoogten, hellingen, enz. op de teekening worden aangegeven.

De vragen moeten worden beantwoord in de Nederlandsche taal.

De antwoorden moeten vóór of op 15 September 1908 worden toegezonden aan den secretaris van den senaat der Technische Hoogeschool, met opgave van een correspondentie-adres van den inzender; zij moeten geteekend zijn met eene spreuk of een ander kenteeken en daarbij moet gevoegd worden een verzegeld briefje, dat dezelfde spreuk of hetzelfde kenteeken tot opschrift heeft en den naam, het studievak en het eigen adres des schrijvers bevat.

Het staat den inzender vrij aan den door de afdeeling in de opgave gestelde eischen nog uitbreidingen, gevolgtrekkingen, enz. toe te voegen, maar hij moet in de eerste plaats aan de gestelde eischen voldoen.

Op 8 Januari 1909 wordt door den senaat het oordeel der afdeeling over de ingekomen oplossingen bekend gemaakt en aan de schrijvers der meest voldoende antwoorden, welke de bekroning zijn waardig gekeurd, de gouden eerepenning uitgereikt. (St. Ct.)

VIIFTIENDE JAARGANG. No. 31. ZATERDAG 3 AUGUSTUS 1907

ARCHITECTURA

ORGAAN V.H. GENOOTSCHAP
ARCHITECTURA.ET. AMICITIA

BUREAU VAN REDACTIE: H. P. BERLAGE Nzn., Voorz, H. WALENKAMP, A. J. JOLING, W. KROMHOUT Czn., A. VAN BAALEN, D. F. SLOTHOUWER, COKN. VISSER, Leden. — — — — VASTE MEDEWERKERS. K. P. C. DE BAZEL en J. W. H. BERDEN — — — REDACTEUR VOOR HET TECHNISCH GEDEELTE L. ZWIERS — VALERIUSSTRAAT 64 TE AMSTERDAM.

UITGEVERS: J. VAN DER ENDT & ZOON MAASSLUIS. HET ORGAAN MET TECHNISCH GEDEELTE WORDT WEKELIJKS FRANCO TOEGEZONDEN AAN ALLE LEDEN VAN HET GENOOTSCHAP, DE JAARLIJKSCHE CONTRIBUTIE VOOR HET LIDMAATSCHAP BEDRAAGT: VOOR GEWONE LEDEN f 12.—, VOOR KUNSTLIEVENDE LEDEN f 10.—, VOOR BUITENLEDEN EN ASPIRANTLEDEN f 7,50.

STUKKEN EN CORRESPONDENTIE BETREFFENDE DE REDACTIE VAN HET WEEKBLAD TE ZENDEN AAN DEN HEER H. WALENKAMP, KONINGINNEWEG 267 AMSTERDAM; BETREFFENDE HET PLAATWERK «DE ARCHITECT" AAN DEN HEER A. VAN BAALEN, JACOB MARISSTRAAT 22, SLOTEN bij AMSTERDAM; BETREFFENDE DE ADMINISTRATIE VAN HET GENOOTSCHAP AAN DEN SECRETARIS, DEN HEER PAUL J. DE JONGH, REGULIERSGRACHT 120, AMSTERDAM † † † † †

INHOUD: Mededeelingen. — Het gewijzigd ontwerp Vredespaleis. — Het internationaal Woning-congres. — Het Kembrandt-huis. — Berichten. — Open prijsvragen. — Informatie-bureau. — Coöperatief wonen. — Waterverzorging in gebouwen door middel van lichtdruk. — Opruiming van een gemeenschene kaan. — Een beitelhouder voor het uitdraaien van komvormen. — Het Panama-kanaal. — Informatie-bureau.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

Tijdens afwezigheid van den 1sten Secretaris wordt tot 19 Aug. a.s. door ondergeteekende, adres Koninginneweg 267, het secretariaat van het Genootschap waargenomen.

2e. Op voorstel van den heer H. P. Berlage is als kunstlievend lid aangenomen de heer L. Bienfait te Amsterdam.

DE NIEUWE GENOOTSCHAPSSTEMPEL, UITGEVOERD NAAR HET ONTWERP VAN J. GOUWETOR TE 's-GRAVENHAGE.

De 2e Secretaris,
H. WALENKAMP.

HET GEWIJZIGD ONTWERP VREDESPALEIS.

In dit nommer is opgenomen een afbeelding van het gewijzigd ontwerp Vredespaleis, gelijk dit voorkomt op het programma der eerste steenlegging van dit bouwwerk, welke deze week plaats had. Met de opname dezer afbeelding hebben we slechts ten doel, de begrijpelijke nieuwsgierigheid, welke ongetwijfeld bij bouwkundigen bestaan zal, te bevredigen. De afbeelding doet niet veel zien; het geeft alleen een indruk van het algemeen silhouette van dit gewijzigd ontwerp.

HET INTERNATIONAAL WONINGCONGRES VAN 1907.

De Londensche correspondent van „de Telegraaf" schrijft dato 29 Juli:

Wij krijgen hier aanstaande week drukke congresdagen, want op denzelfden dag, dat in het Londensche universiteitsgebouw van Zuid-Kensington het tweede internationale congres voor schoolgezondheid wordt gehouden, vindt in de Caxton-hall van Westminster het achtste internationale woningcongres plaats, op hetwelk, naar „De Telegraaf" Zaterdagmorgen meldde, de Nederlandsche regeering zal worden vertegenwoordigd door de heeren W. de Man, van Utrecht, en J. H. Faber, van Zwolle, terwijl mij werd medegedeeld, dat nog andere afgevaardigden uit ons land dit congres zullen bijwonen.

Onlangs hebben wij reeds een en ander gemeld over het schoolcongres, voor welks welslagen men hier eenigszins beducht is geweest. De Engelsche regeering weigerde namelijk een officieele uitnoodiging naar de buitenlandsche regeeringen te zenden, om zich op het congres te doen vertegenwoordigen. Derhalve onthielden enkele regeeringen zich ervan afgevaardigden te benoemen. Een ondervraging in het Lagerhuis kon den Engelschen minister niet bewegen, alsnog een uitnoodiging te zenden. Maar in de laatste dagen is de zaak in der minne geschikt. Door middel van het ministerie van Buitenlandsche Zaken, zal alsnog een kennisgeving van het congres gezonden worden aan de regeeringen in Europa, die tot dusverre nalieten afgevaardigden te benoemen. Terwijl op verzoek van den koning het congres Maandag namens de regeering zal worden geopend door lord Crewe, den lord-president van den staatsraad. Hiermede zijn alle moeilijkheden uit den weg geruimd, schoon het late oogenblik waarop deze besluiten werden genomen, naar men vreest, toch het bezoek van het congres minder druk zal maken dan anders het geval zoude zijn geweest.

Van het woningcongres werd mij heden morgen met een perskaart de agenda toegezonden. Van Vrijdagmiddag af zal een receptie-kamer in de Caxton-hall, ten gerieve van de gedelegeerden en congresleden open zijn. Een congres-commissie, gevormd door het bestuur van de National Housing Reform Council, drukt de hoop uit, dat de gedelegeerden niet later dan Zaterdagmiddag hier arriveeren, om dien namiddag nog gebruik te kunnen maken van een vijftal georganiseerde touren, tot bezichtiging van verscheidene voorbeelden van door gemeenten en particuliere vereenigingen ge-

bouwde arbeiderswoningen in en om Londen. De gedelegeerden kunnen uit de vijf één tour kiezen, die zij wenschen mee te maken. Den afgevaardigden uit ons land kan ik tour A warm aanbevelen, waardoor zij werkelijk een goeden kijk krijgen op hetgeen hier zoo door particuliere organisaties als gemeenten tot verbetering der volkshuisvesting werd gedaan.

Des avonds van denzelfden dag wordt door de mayor en mayoress van Westminster in de Caxton-hall een receptie gehouden.

Des Zondagsavonds zal de bisschop van Birmingham in de Westminster abdij een congres sermoen prediken. Zetels in de kerk zullen voor de congresleden worden gereserveerd. Terwijl hun dien dag tevens een gelegenheid wordt aangeboden, om een Engelsch landelijk heerenhuis te bezichtigen, waarvoor de graaf Von Dysart zijn buitengoed nabij Richmond, Hamhouse, beschikbaar stelde.

Het congres zal worden gepresideerd door den wethouder van Richmond, W. Thompson, wiens enkele jaren geleden verschenen „Housing Handbook", wel het beste Engelsche standaardwerk over Engelsche woninghervorming is. Het congres zal Maandagmorgen officieel worden geopend door het parlementslid sir Dickson-Poynder, terwijl John Burns de gedelegeerden zal verwelkomen.

De werkzaamheden van het congres worden in den namiddag van dien dag geopend met lezingen over woning-inspectie en afbraak en verbetering van krotten, door de heeren J. H. Faber en W. de Man en den Engelschman Shawcross te houden. Terwijl dr. Mewes, van Duitschland, een lezing over de grondvraag zal houden.

Dinsdag en Woensdag worden van 's ochtends half tien tot 's namiddags vijf uur onderscheidene op den woningbouw en zijne hervorming betrekking hebbende onderwerpen door sprekers uit verschillende landen gehouden. Bindende resoluties zullen echter niet worden aangenomen, wijl het congres uitsluitend een leerend karakter draagt.

En met het oog hierop werd een driedaagsche „housing-tour" georganiseerd, waarvan de gedelegeerden voor £ 3.6.- met inbegrip van reis- en hôtel-accommodatie, gebruik kunnen maken. Donderdag gaat het eerst naar Sheffield, naar de dicht daarbij gehouden cottage-exhibition en de gemeentelijke cottages van High Wincobank. Des namiddags is men in de stadshal de gast van den lord-mayor en de mayoress der stad. Terwijl de reis des avonds wordt voortgezet naar Manchester.

Vandaar vertrekt men den volgenden morgen naar Liverpool, waar men door de woning-commissie van de gemeente met rijtuigen van het station wordt afgehaald, ter bezichtiging van de gemeentelijke arbeiderswoningen.

Waarschijnlijk krijgt men ook de keerzijde te zien, namelijk slums, waarvan ik vroeger eens ontzettende staaltjes in die stad zag.

Na een lunch, door het gemeentebestuur in de stadshal aangeboden, wordt een bezoek gebracht aan het interessante dorp der Sunlight zeepfabriek. En na den goeden afloop van de zeepactie, zal men het parlementslid Lever in een goed humeur vinden, terwijl men waarschijnlijk ook wel een versnaperingetje van de £ 50,000 der „Daily Mail" zal ontvangen. Maar wie dit zeepdorp nog niet bezocht, zal aan het bezoek op zichzelf genoeg hebben.

En Zaterdagmorgen gaat het af op Bournville, nabij Birmingham, tot bewondering van het voornaamste Engelsche modeldorp, door de bekende kwakers en cacao-fabrikanten gebroeders Cadbury voor hun talrijk personeel gebouwd. Het congres kon niet beter dan met een bezoek aan deze instelling worden besloten, want ik betwijfel of zij in de wereld haar weerga wel heeft. En aan een gastvrij onthaal zal het ook daar weer niet ontbreken. Want niet alleen is het een Engelsche gewoonte om daarmede niet karig te zijn, maar de kwakers leerde ik kennen als de voortreffelijkste gastheeren.

Na dit bezoek zal men zijn fortuin verder alleen moeten zoeken, hetzij door verder naar het noorden te reizen of naar Londen terug te keeren. Maar landgenooten, die a.s. week dit woning-congres meemaken (lidmaatschap £ 12.6d) zullen hier eenige dagen nuttig en aangenaam doorbrengen. En voor ons land valt er niet weinig van de Engelsche woninghervorming te leeren.

Ten slotte zij gemeld, dat bij de mij toegezonden documenten een verdienstelijk rapport van den heer De Man is over hetgeen gedurende de laatste drie of vier jaren op dat gebied in ons land tot stand werd gebracht.

Naar we reeds berichtten, zal de hoofdstad door den directeur van het Bouw- en Woningtoezicht, den heer Tellegen, vertegenwoordigd worden. Verder zullen ook enkele onzer bekende architecten het congres bijwonen, waaronder ook de voorzitter van ons Genootschap.

HET REMBRANDT-HUIS.

Naar aanleiding van het ook in ons blad uit het „Handelsblad" overgenomen ingezonden stuk van Prof. Six over de restauratie en bestemming van dit gebouw, kwamen van verschillende bekende personen bij genoemd blad tegen-beschouwingen in. Hieronder volgt dat van den kunstschilder Jozef Israëls, waarin op duidelijke wijze een tegenovergestelde opvatting verdedigd wordt.

Toen de eerste vergadering plaats vond, die de burgemeester van Amsterdam bijeengeroepen had om vast te stellen, wat men ter eere van den driehonderdsten geboortedag van Rembrandt zou kunnen doen, nam ik de gelegenheid te baat om de aandacht der vergadering te vestigen op het huis in de Jodenbreestraat, waar, zooals wij allen wisten, Rembrandt vele jaren gewoond en gewerkt heeft.

Ik betoogde, dat het kon aangekocht worden en men daarin zou kunnen bijeenbrengen alles wat er over Rembrandt is geschreven in boeken, brochures en opstellen van allerlei aard, van wat reeds bestaat en nog komen zal.

Gravures en reproductiën, bescheiden en correspondentiën, kortom al wat betrekking kan hebben op onzen grooten meester.

Ik zei zelfs, dat met nauwkeurige bestudeering van het huis van binnen en met aanwijzingen, zooals men die bijvoorbeeld uit het voortreffelijk boek van Vosmaer over Rembrandt zou kunnen putten, men dit huis zoo zou kunnen inrichten, dat men den bezoeker van het huis in zijn belangstelling te hulp zou kunnen komen, hoe het misschien vroeger geweest is.

Alleen jonkheer Six wou er niet van weten, al moest hij toegeven, dat de gevel van het huis respectabel was; en toen ik om niet te wijdloopig te wezen nogmaals kortelijk het woord nam, drukte ik der uitvoerende commissie op het hart om in elk geval het huis op de Jodenbreestraat niet te vergeten; toen ik dit gezegd had, ging er een enthousiast applaus uit de vergadering op; van ergernis over mijn voorstel, waarvan jhr. Six schrijft in het Handelsblad, heb ik niets gemerkt; want van de zestig leden, die op die vergadering aanwezig waren, allen mannen van bekwaamheid en kunde, zoowel kunstenaars als litteratoren, was er niemand dan jhr. Six, die er tegen op kwam; integendeel men was er zoo mee ingenomen, dat de commissie van uitvoering het onder de eerste nummers van het programma plaatste.

Natuurlijk, want wie van zijn geboorteground houdt, kan er niets tegen hebben, dat de woning waar een der coryphecën van zijn volk geleefd en gearbeid heeft, uit de handen van onverschilligen wordt verwijderd om het zoodoende te behoeden voor slooping en bederf.

Ik kan niet beter doen, dan de woorden te herhalen, die Jan Veth onlangs ook over dit onderwerp heeft geschreven; hij zegt „de tegenwoordige toestand van het „Rembrandthuis" is nauwelijks beter dan ergerlijk, wij mogen blij zijn, dat de Rembrandt-commissie verleden jaar den gevel voor ondergang gered heeft, maar de genius loci wordt toch al weinig gevleid, door wat het huis thans voor een mistroostig hutje-mutje aanbiedt", „daarom komt het mij voor", zegt hij verder, „dat naar een waardiger inrichting en een waardige bestemming van dit huis mag en moet gestreefd worden". En ik voeg erbij, geen horlogewinkel, geen antiquiteiten-boel moet men aanschouwen, wanneer landgenoot of vreemdeling naar het huis van Rembrandt optrekt, maar het moet voor een ieder zichtbaar zijn, dat wij dit pand als een unicum vereerd hebben en bewaard.

JOZEF ISRAELS.

Naar aanleiding dezer beschouwing zond de heer Six een tweede stuk, waarin hij zijn standpunt handhaafde en nader uiteenzette.

BERICHTEN.

DE BEVOLKING DER HOOFDSTAD.

De bevolkings-statistiek van Amsterdam is thans verschenen over het eerste halfjaar van 1907. Eerstens blijkt daaruit, dat ook over de maand Juni de achteruitgang der bevolking zich heeft voortgezet, en wel met 195 personen in vergelijking tot Mei.

Tegen een aantal van 1110 geboorten en 3000 gevestigden, totaal 3110, staat over Juni een verlies van 2758 en 347 overledenen, totaal 3305, gevende alzoo een achteruitgang van 195.

Over het thans afgesloten half jaar ging de hoofdstad in bevolking achteruit. Ze bedroeg nl. in Januari van dit jaar 564,875 personen, in Februari 565,186, Maart 565,368, April 565,163, Mei 564,537 en Juni 564,342.

Dit verschijnsel is wel ongunstig, omdat de te hooge belastingdruk er niet vreemd aan is, maar al te zeer behoeft het niet te verontrusten. Wel was de achteruitgang nimmer zoo sterk en van zulk een langen duur, maar overigens doet zich óf een geringere terugloop óf een stationair blijven der bevolking steeds in de zomermaanden voor, en begint het eigenlijke accres na de maand Juli.

De gemeentelijke statistieken der laatste jaren stellen dit onomstootelijk vast.

Intusschen is het te voorzien, dat 1907 een ongunstig jaar zal worden. Het eerste halfjaar van 1906 gaf nog een aanwas van ongeveer 2000 zielen; nu is er een verlies van reêm 300! (Tel.)

HET VREDESPALEIS.

De »N. R. Ct.« kan uit goede bron melden, dat onderhandelingen gaande zijn om nog een stuk van Zorgvliet af te staan aan de Carnegie-stichting voor het Vredespaleis. Het geldt een strook, waardoor de zg. seringenhezel bij den tuin van dat paleis getrokken zal worden. Wie tegenover Bronovo door het hek kijkt, kan een paar in den grond geplante latjes ontwaren; deze geven de grens aan van de bedoelde uitbreiding.

Blijkt dit bericht juist te zijn, dan toont het duidelijk, hoe ook het Carnegie-bestuur de juistheid der tegen het terrein van verschillende zijden, en vooral ook door ons genootschap, geopperde bezwaren begint te gevoelen en daarom op de bekende hedendaags-Hollandsche wijze aan 't »lappen« gaat.

GEMEENTELIJK BOUW- EN WONINGTOEZICHT.

B. en W. brengen ter algemeene kennis, dat met ingang van 1 September 1907:

1e. de directeur van het gemeentelijk bouw- en woningtoezicht voor het publiek te spreken zal zijn elken Dinsdag, Woensdag en Vrijdag, van des namiddags 3 uur tot des namiddags 5 uur;

2e. de bureaux van het gemeentelijk bouw- en woningtoezicht voor het publiek geopend zullen zijn:

a. voor het inleveren van bouwaanvragen en het doen van kennisgevingen en aanvragen, voorgeschreven in de Bouwverordening, op werkdagen van des voormiddags 9½ uur tot des namiddags 1 uur en van des namiddags 2½ uur tot des namiddags 5 uur;

b. voor het houden van besprekingen over bouwaanvragen en hiederwetsaanvragen, en voor het indienen van kischten bij het Woningtoezicht op werkdagen van des namiddags 2½ uur tot des namiddags 5½ uur;

c. voor het houden van besprekingen met de ambtenaren, belast met het toezicht op de uitvoering van bouwwerken, op werkdagen van des namiddags 4 uur tot des namiddags 5½ uur.

EEN STAD BOVEN GROTTEN.

Vijf jaren geleden, zoo vertelt de »Nordd. Allgem. Zeit.«, ontdekte men te Minneapolis, dat het grootste gedeelte der handelswijk gebouwd was boven een grot van buitengewone uitgestrektheid. Het bouwdepartement der stad nam in stilte de noodige maatregelen tot afwending van het gevaar en is na eindelijk na ingespannen arbeid met haar werk gereed gekomen. Zware pijlers zijn in het ondergrondsch gewelf opgetrokken en thans wordt officieel medegedeeld, dat de stad zoo sterrig staat, alsof zij op een rots was gebouwd. Dit was het eerste, wat het overgroote deel der bevolking hoorde van het gevaar, waarin ze jaren lang had verkeerd. Slechts enkelen waren in het geheim ingewijd en dezen hebben het zorgvuldig bewaard.

De grotten werden door een toeval ontdekt. Bij een graafwerk boorden de werklieden bij het hakken in een rotsblok een eigenaardig dof geluid, het blok viel plotseling naar beneden en de opstijgende giftige dampen joegen de arbeiders op de vlucht.

Dadelijk werd een onderzoek ingesteld en dat bracht aan het licht, dat zich onder de stad niet alleen een grot van buitengewone afmetingen bevond, maar tevens een meer van 3 M. diepte. Dat meer is thans drooggemaakt.

In de hoofdgrot mondden een aantal kleinere grotten uit, welke alle blijkbaar in den loop der eeuwen door ondergrondsche beken waren uitgehold.

BETON IN DE OUDHEID.

De »Industrial Magazine« vestigt er de aandacht op, dat het gebruik van beton als constructie-materiaal niet zoo nieuw is als menigeen wel denkt. Hoewel het slechts in de laatste eeuw veel toegepast wordt, was het toch reeds 4000 jaar geleden bij de oude Egyptenaren en Romeinen bekend en werd het zelfs meer gebruikt dan natuurlijke steen. De pyramiden bijvoorbeeld, zijn met beton bedekt. Ook de Hebreeuwers kenden de eigenschappen van dit materiaal en bij Jeruzalem zijn aquaducten en bruggen van beton, waarvan vele nog tegenwoordig gebruikt worden. Bijna al deze bouwwerken bevinden zich in beteren staat dan steenen bouwwerken van dezelfde soort, die een halve eeuw geleden gebouwd zijn.

Er bevinden zich te Rome gebouwen van beton, die naar schatting meer dan 1400 jaar in gebruik zijn. Er bestaan in Engeland nog kasteelen en torens van beton, die 2000 jaar geleden door de Romeinen gebouwd zijn, en daar beton de eigenschap heeft, om met den tijd harder te worden, zijn deze bouwwerken nog sterker dan toen ze werden opgericht. Met deze resultaten voor oogen is het geen wonder, dat de tegenwoordige bouw-techniek de waarde van dit bouwmateriaal waardeert. Het denkbeeld, om het beton met staal te bewapenen, dateert van onzen tijd en hierin ligt de oorzaak van de groote ontwikkeling der beton-industrie.

OPFRISSCHING VAN MUMMIES.

De Duitsche geleerde H. M. Wilden heeft een middel gevonden om het ingeschrompelde vleesch van mummies er weer blozend en malsch te doen

uitzien. Allereerst liet hij een gedroogden kikvorsch zijn nieuwe chemische bewerking ondergaan, en na één nacht was het beestje glanzend en lenig als vóór zijn sterven. Toen nam hij de proef met een mummie. Deze, een stokstijve Peruaan, werd gedurende een eenmaal een een 3 % oplossing van potasch gelegd, vervolgens in water gedompeld, en, nadat de weefsels den oorspronkelijken vorm hadden aangenomen, aan de blijvende inwerking van 'n 3 % formaline-oplossing blootgesteld. Na deze behandeling kon de geleerde bij bedoelde mummies de oorzaak van den dood constateeren. Bij microscopisch onderzoek vermeen n.l. in de lederhuid van den duim bacteriën gevonden, die waarschijnlijk de ziekte, waaraan de Peruaan bezweken was, veroorzaakt hadden. Wilden kwam verder tot de conclusie, dat in de zoo gedroogde mummies zich beter laten »opfrisschen«, dan met hars behandelde. (Tel).

Zoo dit middel ook op levende mummies toegepast kunnen worden

MUSEUM VAN KUNSTNIJVERHEID HAARLEM.

Het Museum van Kunstnijverheid te Haarlem, werd in de maand Juli door 625 personen bezocht, terwijl uit de aan het museum verbonden boekerij 123 boeken en plaatwerken naar verschillende plaatsen van ons land werden uitgeleend.

De historische kamers, de Napoleons-kamer en Prinsesse-kamer, welke sedert Juli te bezichtigen zijn, hebben reeds veler belangstelling opgewekt.

De verbouwing, welke aan de aan het museum verbonden school voor Kunstnijverheid plaats heeft, zal primo September, wanneer de cursus wordt hervat, gereed zijn. Het werk van de leerlingen der school zal in het Paleis voor Volksvlijt te Amsterdam, gedurende de Tentoonstelling van ambachtswerktuigen worden tentoongesteld.

OPEN PRIJSVRAGEN.

Raadhuis voor Londen, Inlevering 27 Augustus 1907. Mededeelingen in No. 52, 1906.

2de Serie prijsvragen van de Loo. Inlevering 30 Augustus 1907. Programma in No. 11.

A. et A. Omslag voor „de Architect". Inlevering 9 September 1907. Programma in No. 12.

A. et A. Dorpsschool en Afsluiting voorplein. Inlevering 4 November 1907. Programma in No. 12.

B. en V., Rotterdam. Café-Restaurant. Vereenigingsgebouw. Fotografische opnamen. Inlevering 15 November 1907. Programma in No. 23.

INFORMATIE-BUREAU

van den Bond van Technici,
Bureau: .. ..
Mauritsstraat 139, Rotterdam.

Ingeschreven sollicitanten.

19	Bouwk. Opz. Teekenaars	23	tot	35	jaar,	f 60	tot	f 100	p. m.
4	» Opz. Uitvoerders	26	»	35	»	- 60	»	- 85	»
7	Bouwk. Opz. Teekenaars (aank.)	18	»	25	»	- 40	»	- 60	»
4	Waterb. Opzichters	24	»	30	»	- 75	»	- 85	»
9	Werktuigk. Teekenaars	18	»	30	»	- 45	»	- 70	»
1	Werktuigk. Opz. (Constructeur)		»	39	»	-	»	- 100	»
3	Electrotechnikers	22	»	41	»	- 60	»	- 85	»
1	Scheepsteekenaar (aankom.)		»	23	»	-	»	- 50	»
3	Machinisten (Chef)	28	»	39	»	- 75	»	- 100	»
1	Leeraar Werktuigkunde en 1 Smeden	30	»	39	»	-	»	- 100	»

TECHNISCH GEDEELTE

WAAROM WORDT COÖPERATIEF WONEN, BUITEN 's-GRAVENHAGE EN HAARLEM, NOG ZOO WEINIG TOEGEPAST? DOOR M. P. DE CLERCQ.

(Slot.)

Het eenige argument daartegen aan te voeren, is de veelal te groote illusiën waarmede de hier bedoelde personen in den regel vervuld zijn. Ook in hunne betrekkingen of beroepen is veel meer aanbod dan vraag, even als in alles en de verbetering van levensvoorwaarden gepaard gaande met verandering van woonplaats, gaat in de werkelijkheid waarlijk niet zoo vlug als in de verbeelding der meesten.

Er zijn verschillenden aan te wijzen, die voor 5 tot 10 jaren, de evengemelde reden opgaven, als beweren hunner afwijzing tot mededoen in de oprichting van coöperatieve bouwvereenigingen en nog steeds ter zelfder plaatse wonen, alwaar destijds die coöp. b.v. toch tot stand kwam, echter zonder hun fidmaatschap. Al moge hunne vroegere weigering dan ook zoo gemotiveerd wezen als men gelieft aan te nemen, het feit valt niet te loochenen, hoezeer zij daardoor eene dubbele teleurstelling hebben. Ten eerste die van géén verbetering in hunne maatschappelijke betrekking, hetgeen nu blijkt als geheel ten onrechte veel te vroeg te zijn verwacht en ten tweede van niet te profiteeren eener groote woningverbetering, waartoe zij destijds aangezocht waren en waarvan de toen wel toegetredenen nu reeds de voordeelen genieten.

In hoever de in dit opzicht opgedane ondervinding voor anderen, die thans in het hier bedoelde geval verkeeren, een spoorslag dient genoemd te worden tot het al te groote waarde hechten aan schijnbaar wel juiste argumenten, laat ik gaarne aan de belanghebbenden over en voeg er alleen aan toe, dat het vooruit wikken en wegen zeker verstandig genoemd dient te worden, doch men daarbij waarlijk toch niet te schroomvallig mede te werk dient te gaan, indien er slechts een deel van den vrijen tijd mede gemoeid kan wezen, die maar al te vaak zonder nut (om niet van veel erger te spreken) wordt besteed.

Een eveneens meermalen gegeven antwoord op de vraag thans behandeld, is het bezwaar der onderlinge aansprakelijkheid van ieder der leden eener coöperatieve vereeniging voor het geheel.

Bij verbruiks- of zoogenaamde winkelvereenigingen, evenals bij zuivelfabrieken, landbouwvereenigingen en dergelijken, beteekent die aansprakelijkheid weinig of niets, indien daarbij de inrichting der zaken slechts behoorlijk met kennis en goed overleg op touw is gezet, want de nadeelen daardoor enkele malen voor de coöperators ontstaan, waren alleen een gevolg van oorzaken, die van te voren wel te voorzien waren, doch niet de noodige aandacht genoten.

In zake coöp.-wonen wordt door de aaneengeslotenen een notariëel contract geteekend, waarbij men zich voor langen tijd over en weer aansprakelijk stelt; dat het groote gewicht van eene dergelijke langdurige verbintenis niet lichtvaardig beschouwd wordt, pleit voor degenen, die het zullen aangaan, maar de angst om zich aan koud water te zullen branden moet ook weder niet de overhand verkrijgen. Er is nu eenmaal geen verandering tot verbetering mogelijk, zonder dat daaraan ook eene schaduwzijde verbonden is en wanneer zulk eene keerzijde der medaille met al te zwaartillende oogen wordt beschouwd, is die verbetering ten eenenmale onmogelijk. Die aansprakelijkheid moet er zijn, want als vroeger reeds medegedeeld, is zij een der gronden, waarop geldgevers geneigd zijn zulk een hoogst mogelijk bedrag als de volle waarde onder verband van hypotheek ter leen te verstrekken. Het antwoord, meermalen gegeven, wel coöperatief te willen gaan wonen, mits die onderlinge aansprakelijkheid weggenomen of althans beperkt zij, heeft daarom beslist geen reden van bestaan, aangezien er alsdan geen kapitaal verkrijgbaar wordt gesteld en dat is natuurlijk een hoofdvereischte ter verwezenlijking der plannen.

Zelfs de beperkte aansprakelijkheid houdt het coöperatief-wonen tegen; in Duitschland is men daar erg voor en het wordt door deskundigen juist daaraan toegeschreven, dat in dat land het zuivere stelsel (in de twee genoemde Nederlandsche steden zoovelen honderden reeds ten goede komende) nog nergens in zijne volle kracht is toegepast. Ook zijn er in ons land coöp. bouwvereenigingen met die beperking tot een in de statuten genoemd bedrag, doch

slechts bij uitzondering; ik vermeen dit in ieder geval verkeerd te moeten noemen, aangezien het absoluut in strijd is met het juiste begrip van coöperatie, waar het in tegenoverstelling met de naamlooze vennootschappen juist op de persoonlijke samenwerking aankomt. Van die hoofdgedachten, van de kern, mag nooit worden afgeweken.

Vooral voor geldgevers is die onbeperkte aansprakelijkheid een juiste waarborg voor het goede gehalte der woning-coöperators en daarom gebiedt de eerlijke opvatting van het behartigen aller belangen, dat hiervan door geen der partijen afgeweken wordt. En dat het volstrekt niet noodig is, hierin een antwoord te zoeken op de bewuste vraag, bewijst ook al weder de opgedane ondervinding in de twee meergenoemde steden, gedurende een tijdsverloop van meer dan twintig jaren.

Want door eene bestaande goede bepaling in de statuten, is die aansprakelijkheid inderdaad reeds tot een klein cijfer beperkt. De betalingen geschieden bij de zoogenaamde werkmanswoningen per week en bij de grootere huizen per maand. Hoogstens tweemaal achterstand wordt toegestaan en dan heeft het bestuur reeds het recht een dusdanig in gebreke zijnd lid te royeeren. Juist omdat zulk een schadepostje ten laste van al de andere leden komt, is hieraan altijd streng de hand gehouden tenzij er wettige oorzaken voor waren, wat zeer zeker door de andere leden het best kan worden beoordeeld.

Het is wel eens voorgekomen, vooral bij de oprichting van coöp. bouwvereenigingen, dat er geen solide lui in zulk een consortium werden opgenomen, voornamelijk in verband met de grootte van een bouwterrein, dat geheel tot billijken prijs te koop was, waardoor die zwakke broeders werden geduld, bij gebrek aan liefhebberij van de zeer soliden om deel te nemen, terwijl er haast bij de uitvoering van het plan was. Hoewel dit verkeerd was, is er nooit veel schade door geleden, omdat het daardoor ontstane euvel al zoo spoedig zich doet gevoelen, ten gevolge der evengemelde korte termijnen waarin achterstand van betaling is geoorloofd. Doch die betrekkelijk kleine schade was dan steeds een spoorslag tot dubbele voorzichtigheid bij de aanname van nieuwe leden in plaats der ongewenschten!

Al is het zeker een feit te noemen, dat die aansprakelijkheid langen tijd duurt, zoo gaat zulks als argument tegen coöp.-wonen toch beslist mank. Het te goed der leden eener dusdanige vereeniging groeit ieder jaar voor ieder lid in steeds toenemende mate aan, door de telkens grooter wordende schulddelging ook met de rente en rente op rente der vroegere aflossingen. Dit te goed is allereerst verbonden voor mogelijken achterstand en erg zelzuur ook, want het is en blijft onder beheer van het bestuur. Het behoeft derhalve waarlijk geen betoog, dat al vrij spoedig na de oprichting eener coöp. bouwvereeniging, de mogelijke schade door de onderlinge aansprakelijkheid voor het geheel, tot nul gereduceerd is.

Uit de practijk valt verder, als antwoord op de aan het hoofd dezer voorkomende vraag te vermelden: In de groote steden is er te veel bezwaar aan verbonden. Dit geldt alleen voor Amsterdam en Rotterdam, want de dan in grootte volgende Nederlandsche stad, 's-Gravenhage, telt bijna zooveel woning-coöperators als Haarlem, welke laatste stad waarlijk ook niet onder de kleine steden valt te rangschikken.

Dit antwoord verdient eens ter dege goed onder de oogen gebracht te worden, want juist in de twee grootste steden van ons vaderland zijn nog zoo talloos veel gebreken in de huisvesting en een middel tot het daarin brengen van verbetering is, in groote mate, het coöperatief-wonen. Daarbij voorts in aanmerking nemende hoezeer de tegenwoordig vigeerende Woning- en Gezondheidswetten zelfs die verbeteringen bepaald eischen, dan is dit niet alleen van groot belang voor allen die met de bouwvakken te doen hebben, maar ook behoort het tot een der voornaamste sociale aangelegenheden: „het woningvraagstuk."

Als een der hoofdbezwaren geldt de moeite om een geschikt bouwterrein te vinden, want daarop is reeds te Rotterdam een vrij ver gevorderd plan tot coöperatief-wonen finaal afgestuit en te Amsterdam eenzelfde plan in de geboorte gesmoord. Er is n.l. veel meer liefhebberij tot het coöp. wonen met uitzicht tot het verkrijgen van persoonlijken eigendom van het zelf bewoonde huis, dan het gemeenschappelijk bezit van het geheele, coöp. bewoonde, complex. En tot het gaandeweg verkrijgen van dien persoonlijken eigendom is het van zelf noodig, dat ieder gezin in een vrij huis of huisje woont, want van een gedeelte van een perceel kan men toch geen eigenaar worden!

Daarbij is het ook veel aanlokkelijker en aangenamer om in een vrij huisje te wonen, met een (zij het dan ook al zeer bescheiden) lapje grond voor tuintje daarachter, dan met beneden- en bovenburen, wat zoo vaak aanleiding tot last en gekibbel kan geven. Het streven om in Amsterdam en Rotterdam tot een weekhuur van f 3 à f 3.50 coöp. te gaan wonen in een geheel vrij huisje, met geleidelijken persoonlijken eigendom daarvan, verdient inderdaad sympathie, want dat zal het meest in den smaak vallen, evenals de daardoor reeds verkregen resultaten te 's-Gravenhage en Haarlem, op deze wijze zooseer door de talrijke coöp. wonenden worden op prijs gesteld.

Maar dan mag de grond niet meer kosten dan f 5 à f 6 per vierk. meter en kom daar eens om in Amsterdam of Rotterdam. Dat is immers onmogelijk, want alleen het ophoogen van in exploitatie gebrachte gronden voor bouwterrein op gemeentepeil, kost al een leeuwendeel van zulk een laag cijfer en met prorato-kosten er bij voor verlies van grond tot den aanleg van straten, rioleeren en bestraten daarvan, zou voor f 5 à f 6 per vierk. meter verlies geven. Bijgevolg het antwoord op de hier behandelde vraag, dat in de twee grootste Nederl. steden coöp. wonen alleen al niet voor toepassing geschikt is, door de hooge prijzen van bouwterrein, om van de verdere bezwaren die wellicht te overwinden zijn niet eens te spreken, wordt door menigeen afdoende geacht.

Toch is het zoo niet!

Verschillende spreekwoorden toonen het dadelijk aan. Men kan wel dansen, al is het niet met de bruid; men moet roeien met de riemen die men heeft; als men niet krijgen kan hetgeen men graag hebben wil, moet men tevreden zijn met hetgeen men wel krijgen kan, enz. Daarom kan voor niet te dure woningen in de groote steden toch waarlijk het coöp. wonen voor gedeelten van perceelen zeer goed benuttigd worden, omdat het verderstrekkende, het meer idealistische daar nu eenmaal niet te bereiken zal zijn.

Want de voordeelen aan deze degelijke samenwerking verbonden, komen alsdan ook evenzeer den woning-coöperators ten goede, zij het dan al minder volgens de algemeene wenschen, als bij het hebben van geheel vrije huizen. Die voordeelen worden er geen cent minder door, alleen blijft men gehouden met beneden- en bovenburen te wonen, evenals in gelijksoortige huurwoningen onvermijdelijk is en het geheele complex, of althans ieder perceel, wordt in de toekomst gemeenschappelijk bezit.

Het getuigt toch immers van kortzichtigheid en van slecht begrip van eigenbelang, een afwijzend antwoord te geven, zonder zelfs de wegen te onderzoeken, waarlangs op andere wijze een elders gunstig werkend stelsel ook ten bate van zich zelf en van zijn eigen gezin nut en voordeel kan aanbrengen.

Want er is nog een andere weg. Op korten afstand van die twee grootste Nederl. steden, buiten de gemeente, is thans nog wel grond te krijgen tot den prijs van f 5 à f 6, aan bestaande wegen, zonder verplichting van ophoogen. Aldaar is het plan dan zeer goed uitvoerbaar voor geheel vrije huizen of huisjes en er kan nog wat grooter lapje grond bij dan in de steden, terwijl bovendien alles beter groeit en bloeit dan in de met hooge huizen omzoomde stadstuintjes. Zeker, het is in vele opzichten wat lastiger, ver van het werk en de familie en kennissen te wonen, terwijl het aldus buiten wonen evengoed zijne schaduwzijde heeft als er een aangename kant aan verbonden is.

Het gewone antwoord hierbij: „dat zou me te veel nutteloozen tijd kosten", is evenwel ten eenenmale onjuist, indien de dagverdeeling er slechts naar ingericht wordt. Wat vroeger naar bed en wat vroeger op breit inderdaad weer in het gelijk en wat verder en meer loopen in de frissche lucht zal eerder voordeelig dan nadeelig op de gezondheid werken: raadpleeg hieromtrent den geneesheer maar eens.

Doch nu moet ik overgaan tot het laatste antwoord in dit stukje, op de vraag: Waarom wordt coöperatief-wonen buiten 's-Gravenhage en Haarlem nog zoo weinig toegepast?"

Weinu, zonder twijfel, omdat het algemeen nog veel te weinig voor het wonen voelt. Alleen daarom zijn de misstanden in onze huisvesting en met name in de volkshuisvesting zooveel toegenomen, dat er Rijkswetten noodig waren om dit euvel te beteugelen.

Het behoeft waarlijk geen betoog hoezeer iets in den smaak van het publiek moet vallen, om er de ware sympathie en algemeene medewerking voor te krijgen en dit is met het wonen niet het geval. Men begrijpe mij vooral niet verkeerd. Er zijn gelukkig duizenden die een goede woning als de bron voor goede gezondheid, opgewektheid van geest en tot verhooging van het familieleven beschouwen, maar er zijn er toch nog veel meer, die totaal onverschillig voor hunne huisvesting zijn. Zoo goedkoop mogelijk onderdak is, in dit opzicht, hun streven!

Over smaak, liefde en vermaak valt niet te twisten, dit moet iedereen erkennen die eenige levenservaring opgedaan heeft. En dat de huisvesting niet de noodige algemeene toewijding uit eigen boezem kon verkrijgen, hiervan getuigen immers de wettelijke rijksbepalingen daarvoor in het leven geroepen gedurende de laatste jaren, zoowel in Nederland als in andere landen. Zoodra die voldoende toewijding en het juiste begrip van goed wonen als eene voorname levensvoorwaarde algemeen burgerrecht verkregen zullen hebben, worden de wettelijke bepalingen wat zij dienen te wezen; n.l. eene gewenschte voorlichting en eene gewilde handleiding ten goede. Zoolang die gezonde gedachte en zuivere opvatting nog geen wortel geschoten hebben, voornamelijk bij de slecht behuisden, blijven het dwangwetten, waarbij men gaandeweg alleen het menschelijk vernuft moet bewonderen in het vinden der middelen tot ontduiking.

Zal die verandering ten goede nog eenmaal komen? Onmogelijk is het niet, maar het ziet er op het oogenblik nog volstrekt niet naar uit. Komt zij echter, dan vallen alle bezwaren van lieverlede weg. Daarom figt het op den weg van federeen, alles aan te grijpen wat die verandering ten goede in de hand zal werken, ja zelfs kan werken.

En daarom eindig ik met aan het antwoord zoo even genoemd „omdat het algemeen nog veel te weinig voor het wonen voelt", dadelijk toe te voegen dat juist het coöp.-wonen zooveel kan bijdragen tot dat meer hart krijgen voor de huisvesting. Dit is dan ook waarlijk zeer begrijpelijk, want alles waar wij moeite voor doen en tengevolge dier goede zorgen er verbetering in ontwaren, krijgt meer en meer onze volle sympathie.

Afgescheiden daarvan, volgt uit ons aangeboren eigenbelang, wel mede te willen werken ter woningverbetering, indien de door ons bewoonde woning later in ons persoonlijk of gemeenschappelijk bezit zal geraken, zij het dan ook eerst na zeer langen tijd, doch niet als wij in een huurhuis zitten, waarvan ons nog geen steentje zal toekomen, al blijven wij er zelfs ons geheele leven in.

Bovendien zit men in een huurhuis altijd op sprong. Het huurcontract loopt bij hoogere huren meest twee of drie jaren met optie daarna van denzelfden tijd en bij weekwoningen is het verband over en weer meestal hoogstens veertien dagen. Als de huiseigenaar te veel opslaat, geen behoorlijke reparatiën wil geven, ja zelfs als hij zonder eenige redenen de huur opzegt, moet de huurder na afloop van den overeengekomen termijn vertrekken, wat des te meer leed zal doen naar gelang men aangenaam woont. Dit komt bij coöperatief-wonen niet voor, want bij geregelde betaling van huur (iets wat evenzeer bij huurhuizen een hoofdvereischte is) kan niemand een lid van eene dusdanige vereeniging tot verhuizen dwingen. Het behoeft waarlijk geen betoog, hoezeer ook deze zekerheid de zorg en liefde voor de volkshuisvesting in het bijzonder, doch evenzeer wel degelijk voor het wonen in het algemeen, in ruimere mate verhoogt, dan bij huurwoningen het geval ooit zal wezen.

Derhalve door het streven van iedereen tot het geen reden van bestaan meer hebben der vraag, waarop ik hier nog verschillende antwoorden kon vermelden, wordt een der grootste sociale belangen bevorderd, n.l. „het woningvraagstuk!"

WATERVERZORGING IN GEBOUWEN DOOR MIDDEL VAN LUCHTDRUK.

De hierboven genoemde huiswaterleiding kan van uit een reservoir, hetwelk zich in den kelder bevindt, gevoed worden. De geheele aanvoerleiding is nauwkeurig als een gewone aanleg, met dit verschil echter, dat de druk in den kelder wordt opgewekt.

Tot dit doel plaatst men een waterketel, welks inhoud ongeveer 400—600 liter bedraagt, en die vervaardigd wordt van gegalvaniseerd plaatijzer van 2 à 3 mM. dikte en den vorm bezit van een luchtketel van een bierdrukapparaat.

400 Liter inhoud = 1,5 Meter hoog, doorsnede 0,6 Meter, plaatdikte 2 mM.

500 Liter inhoud = 1,5 Meter hoog, doorsnede 0,65 Meter, plaatdikte 2 mM.

600 Liter inhoud = 1.6 Meter hoog, doorsnede 0,7 Meter, plaatdikte 2½ mM.

De doorsnede zal niet grooter genomen worden, daar anders de plaat te dik moet zijn om den druk en spanning te kunnen weerstaan. Het naar buiten rond gedreven deksel zal evenals de gelijk gevormde bodem goed dicht geklonken en daarna gesoldeerd moeten worden. Het meest practische is, dezen ketel uit zwarte plaat te doen vervaardigen en hem daarna te laten verzinken, of bij een daarvoor ingerichten fabrikant gerced te doen bestellen. Deze moet echter minstens op 6—8 atmosferen druk belast worden.

Ongeveer in het midden van den romp is eene koppeling van 1/4" of 1½" inwendige doorsnede aan te brengen, welke met een krachtige waterdrukpomp verbonden kan worden. (De te kiezen pomp moet zóó geconstrueerd zijn, dat zij het water 40—50 M. hoog kan voeren.) Ter controleering wordt ter zijde een waterglas aangebracht, hetwelk in een koperen bocht met een stopbuspakking goed is afgedicht.

De in den romp gelijk met den bodem ingesoldeerde, en met extra versterking voorziene afsluitkraan van 1"-1¼" inwendige doorsnede wordt mede door een koppeling met de stijgleiding verbonden.

De in den bovenbodem sterk ingesoldeerde ventiel moet zoo worden geregeld, dat zij bij 5 atmosferen afblaast, om een te groote spanning te voorkomen. Eveneens wordt in den romp kort onder het bovendeksel een afsluitkraan met een inwendige doorsnede van ¾"—1" bevestigd, welke door middel eener looden buis met de luchtpomp verbonden wordt.

De werking is nu als volgt:

Door middel der luchtpomp wordt de waterketel met lucht gevuld, en wel in dier voege, tot de manometer één atmosfeer aanwijst. Hierna wordt den ketel met de zuigperspomp, water toegevoerd, zoolang totdat er 3—4 atmosfeer spanning aanwezig is, hetgeen op bovengenoemden manometer zichtbaar is. Zoodra nu de afsluitkraan van de stijgleiding geopend wordt, staat de geheele aanleg onder denzelfden druk, en deze blijft zóólang constant, tot de druk in den ketel gezonken is tot ¾—1 atmosfeer, waarna opnieuw water moet worden bijgevuld.

Om zonder veel moeite te kunnen oordeelen, hoeveel water reeds gebruikt is, en of er redenen bestaan den ketel te moeten bijvullen, plaatst men tusschen de eerste tapkraan en stijgbuis ook een manometer. Wanneer een ketel vóór de waterontneming 4 atmosfeer spanning bezit, kunnen ongeveer 300 liter verbruikt worden alvorens weder tot bijvulling behoeft te worden overgegaan.

Deze aanleg bezit het voordeel tegenover elke andere wijze van installatie, dat in den zomer het water frisscher, in den winter daarentegen niet zoo koud is. Wordt de leiding door eene ruimte gelegd, welke des winters aan de vorst is blootgesteld, dan zal men verplicht zijn in den kelder een automatisch aftappenden afsluiter te plaatsen, om het bevriezen der leiding te voorkomen.

Wanneer het waterverbruik grooter is dan 300 liter per dag, moet de aanleg grooter genomen worden, en een water- en luchtketel bezitten.

De waterketel moet nauwkeurig zijn, zooals de hierboven beschreven, echter proportioneel grooter.

In de buisleiding tusschen waterketel en luchtpomp wordt de luchtketel ingeschakeld, en in de buisleiding tusschen water- en luchtketel wordt een afsluitkraan geplaatst; de luchtketel moet aan den bovenbodem eveneens voorzien zijn van een manometer en veiligheidsventiel.

De bedoeling is hierbij als volgt: De kraan tusschen de beide ketels wordt gesloten, de luchtketel door middel der luchtpomp op 3—4 atmosfeer spanning gebracht en de waterketel met de zuig perspomp op gelijke spanning. De behandeling is verder precies als bij den aanleg met een ketel.

Zoodra de kraan tusschen de beide ketels geopend wordt, verdringt de lucht het opgenomen water. Wanneer dat water verbruikt is, moet de waterketel opnieuw gevuld worden, terwijl de lucht hoogstens eens per maand behoeft te worden ververscht, altijd wanneer de aanleg goed luchtdicht is.

Aanbevelenswaardig, echter niet strikt noodzakelijk is het, onder elken ketel een spuikraan aan te brengen, insgelijks eene gelegenheid om denzelven te kunnen reinigen.

Normale grootte der twee ketels.

Inh. 800 L.,	Hoogte 1,7 M.,	Doorsn. 0,75 M.,	plaatd. 2	mM.
» 1000 »	» 2,0 »	» 0,8 »	» 2-2½	»
» 1500 »	» 2,0 »	» 1,0 »	» 2½	»
» 2000 »	» 2,1 »	» 1,1 »	» 2½-3	»
» 3000 »	» 2,3 »	» 1,3 »	» 3	»

Wanneer de kelder hoog is gebouwd, dan is het raadzaam den ketel zoo hoog mogelijk te vervaardigen en de doorsnede kleiner, daar hierdoor de ketel meer weerstandsvermogen bezit.

(Slot volgt.)

OPRUIMING VAN EENE GEZONKENE KAAN.

Op Zaterdag 9 Maart 1907 in den voormiddag tegen 11 uur zonk voor de Pirnaër Elbebrug eene houten sleepkaan met hare uit 307 ton bruinkolen bestaande lading.

Het ongeval had op de volgende wijze plaats.

De kaan voer stroomafwaarts langs den Kopitzer havendam nog steeds in het goede vaarwater, toen even voorbij het Pirna-Kopitzerveer een harde Noordwestenwind gepaard met een hevige sneeuwjacht opzette, die de kaan uit de vaargeul meer naar den linkeroever deed afdrijven. Hoewel de bemanning der kaan onmiddelijk aan 't werk toog, deze met behulp van duwstokken weder in de juiste vaargeul te brengen, werd zij door den steeds zwaarder wordenden storm steeds meer uit de richting gedreven.

Wel bracht ongeveer 150 Meter vóór de brug de schipper nog het anker uit, doch door den korten afstand kon de kaan niet meer tot stilstand gebracht worden en voer lijnrecht tegen den middelsten pijler, draaide zich dwars om en zonk door het splijten van den zijwand binnen ongeveer 10 minuten naar de diepte, waardoor dus de beide vaargeulen totaal versperd werden. Daar aan een onmiddellijke opruiming van deze hindernis niet te denken viel, moest de vaart plaats hebben door de linksche vaargeul, hetgeen echter voor de stroomafwaarts varende schepen slechts mogelijk was tot op een zekeren diepgang (150 c.M. op 11 Maart 1907) en dan nog alleen met behulp van sleepkettingen. De, bij een zoo levendig verkeer, ontstane moeilijkheden moesten nu zoo spoedig mogelijk worden opgeruimd.

Het eerst opgevatte plan om de kaan in het midden door te zagen en dan de beide helften elk op zichzelf door sleepbooten te laten afsleepen, moest men laten varen, daar hierbij eerst een geheele lossing der lading zou hebben moeten plaats vinden, waardoor het oponthoud nog veel langer geduurd zou hebben.

De opruiming van de gezonken kaan had ten slotte op de volgende wijze plaats: nadat aan elke zijde van het gezonken vaartuig een kaan verankerd was, werden onder het achterdeel twee kettingen doorgetrokken en aan de spillen van twee groote hefschroeven bevestigd, waardoor de kaan met het achterdeel zoo ver werd opgelicht, dat zij daardoor geheel boven kwam. Gedurende dezen arbeid en ook daarna werd door middel van gaffels een deel der lading gelost. Aan den rechteroever waren intusschen twee spillen opgesteld, dienende tot het opwinden van ankers; door middel van zware touwen werd de opgelichte kaan daaraan bevestigd en ten slotte het geheele vaartuig zóó omgedraaid, dat de linker vaargeul weder vrij kwam. Het zou onmogelijk geweest zijn om dit tot stand te brengen door het afsleepen met sleepbooten. Het achterdeel van de gezonken kaan werd nu verder opgelicht, zoodat langzamerhand bijna de geheele lading geborgen kon worden. Ten slotte kwam de kaan geheel vlot en werd toen, nadat het lek met zeildoek enz. gestopt was geworden, leeggepompt en Elbe-opwaarts naar Schandau gesleept, waar zij op een scheepstimmerwerf verder hersteld werd. De geheele arbeid vorderde 14 dagen tijds.

Op deze wijze bereikte men de volgende voordeelen:

1. een spoedig weder vrij worden van tenminste één vaargeul, wat bij het bestaand verkeer voorloopig voldoende was.

2. het behoud van de lading en van het schip;
3. de besparing van opruiming door middel van machines en daardoor besparing van kosten, daar handenarbeid ruimschoots toereikend was.

Daar over het opruimingswerk van dergelijke hindernissen voor de scheepvaart tot heden toe weinig werd geschreven, hopen wij dat de inhoud van dit opstel bij voorkomende gevallen zijn nut moge hebben. v. K.

EEN BEITELHOUDER VOOR HET UITDRAAIEN VAN KOMVORMEN.

In bijgaande schets is een beitelhouder afgebeeld, waarmede men op de draaibank met zeer groote nauwkeurigheid bolvormen kan uitdraaien.

Hij bestaat uit een vierkanten steel A, welke pl. m. 40 mM. dik en 25 cM. lang is, aan het vooreinde van een ronden knoop B voorzien, waarop het wormrad C, en waarin de eigenlijke beitelhouder D met zijn ronde stift E nauwkeurig past en draaibaar is.

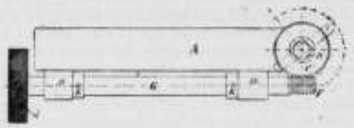

Fig. 1.

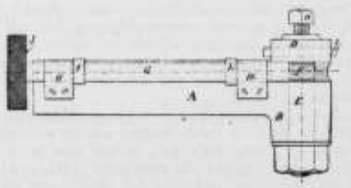

Fig. 2

Het wormrad, dat met den beitelhouder D één stuk vormt, draait door de wormschroef F, welke met de wormas G langs den vierkanten steel in de aangeschroefde blokjes H en H_1 draagt.

Op het achtereinde van de wormas is de knop I bevestigd, welke dient om met de hand de wormas te kunnen draaien, en dus het wormrad met den beitel rond te voeren.

Om de wormas en schroef het zijdelings verschuiven in de dragers te beletten, zijn er twee stelringen K en K_1 op deze as door schroeven bevestigd.

In den beitelhouder D is een vierkant gat gemaakt, waarin de beitel L door de klemschroef M vastgezet wordt.

Op den kop van deze klemschroef is zuiver in het midden een centergaatje geboord, dat dient om voor een bolvorm met een gegeven straal den beitel nauwkeurig te kunnen stellen.

Dit geschiedt met een gewonen rechten passer, welke van te voren op de vereischte maat is, en waarvan men dan de eene punt in het centergaatje plaatst, terwijl de andere punt de plaats aangeeft waar de punt van den beitel gesteld moet worden.

Moet men nu b. v. een halven bolvorm uitdraaien, dan moet het draaipunt van den beitel in verticalen stand gezien, in dezelfde lijn liggen als het voorvlak van het werkstuk. Bij het uitdraaien van een bolsegment moet dit punt zoover van het voorvlak van het werkstuk verwijderd staan, als het verschil bedraagt tusschen den straal van den pol en den pijl van het bolsegment.

Dit stuk gereedschap, dat door ieder vakman zelf vervaardigd kan worden, bewijst als de aard van het werk zulks vereischt, uitstekende diensten.

Z. K.

HET PANAMAKANAAL.

De aanbesteding der bouwwerkzaamheden voor het Panamakanaal is zonder gevolg gebleven. Wel is waar waren er vier inschrijvingen binnengekomen, doch deze zijn echter alle als ongeschikt verworpen. De aanbesteding had ten doel, zooals President Roosevelt dit in een schrijven aan de commissie mededeelt, een firmen en ervaren ondernemer te vinden, die de exploitatie zou durven aanpakken met een zoo spaarzaam mogelijk gebruik van staatsmiddelen en tevens met weinig risico voor eigen kapitaal. Dit kon echter niet bereikt worden, want het onderzoek heeft bewezen, dat zelfs bij de gunstigste aanbieding de verhouding tusschen den eigenlijken ondernemer en de geldverstrekkende banken zoodanig is, dat het uitgeleende kapitaal zeer hooge rente moet opbrengen, terwijl daarentegen de arbeid van den ondernemer maar zeer matig beloond wordt. Bijna gelijktijdig met den afloop van de inschrijving hebben de president der kanaalmaatschappij Shouts en de hoofdingenieur Stevens hun ambt neergelegd. De eerstgenoemde deed dit om niet bekend geworden bewaregredenen, laatstgenoemde teneinde, zooals algemeen wordt aangenomen, eene beter bezoldigde positie te verkrijgen. Hij was sinds anderhalf jaar met dit ambt bekleed en heeft de uitvoering der werkzaamheden in eigen beheer met schitterende gevolgen geleid. De aanbesteding is eveneens zijn werk geweest, naderhand heeft hij weder hard geijverd om deze te niet te doen. De regeering heeft nu besloten een officier der genie, Majoor G. W. Goethals, aan het hoofd van de onderneming te stellen, voor 't overige echter de reeds bestaande wijze van werkzaamheden en van bestuur onveranderd te laten en in eigen beheer verder te bouwen totdat de gelegenheid zich voordoet om met een of anderen ondernemer tot een geschikt contract te geraken.

V. K.

ALGEMEENE NEDERLANDSCHE OPZICHTERS- EN TEEKENAARS-BOND .. ..

INFORMATIE-BUREAU.
Secretariaat: - - - - - -
Rijswijkscheweg 3, Den Haag.
Spreekuur iederen Maandagavond van 7—9 uur. .. ..

Ingeschreven Sollicitanten.

18 Bouwk.-Opzichter-Teek., 22—43 jaar f 80—f 110 's maands.
6 Bouwk. Opzichters, 28—45 jaar f 80—f 120 p. m.
4 Bouwk. Teekenaars, 26 jaar f 80 p. m.
15 Aank. Bouwk. Opz.-Teek., 19—24 jaar f 50—f 75 p. m.
6 Aank. Bouwk. Opzichters, 19—28 jaar f 60—f 75 p. m.
9 Aank. Bouwk. Teeken., 20—24 jaar f 40—f 70 p. m.
2 Assist. Bouwk. Opz.-Teek., 18 jaar f 50 p. m.
2 Assist. Bouwk. Teekenaar, 19 jaar f 35 p. m.
1 Opzichter bij Gem. of Mij., 25 jaar f 80 p. m.
1 Aank. Mach.-Teekenaar, 20 jaar f 60 p. m.
1 Aank. Scheeps- en Werktuigk. Teekenaar, 23 jaar f 70 p. m.
1 Assistent Machine-teekenaar, 18 j. f 25 p. m.
1 Werkmeester op een machinefabriek, 30 j. f 100 p. m.
1 Decorateur-teek., 29 j., f 80 p. m.
1 Ass. Teek. Centrale Verw., 18 j. f 25 p. m.
1 Teek. (IJzer-constructeur), 26 j. f 80 p. m.
1 Fabrieks-Opzichter, 29 j. f 75 p. m.
1 Aank. Teekenaar (Kadaster) 23 j. f 90 p. m.
1 Aank. Waterbouwk. Opz. 23 j. f 70 p. m.
2 Meubel-teekenaars, 20—23 j. f 60—75 p. m.
2 Electrotechniek-Teekenaar, 21 j. f 40—60 p. m.
1 Opzichter (IJzerconstructiën), 27 j. 80 p. m.
2 Waterbouwkundig Opz., 27 j. f 90—100 p. m.
1 Bouwmeester (Glasfabriek) 43 j. f 110 p. m.
1 Aank. Scheepsteekenaar, 20 j. f 50 p. m.

Zoowel leden als niet-leden kunnen gebruik maken van het Informatie-Bureau.

ARCHITECTURA

ORGAAN V.H. GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

BUREAU VAN REDACTIE: H. P. BERLAGE Nzn., Voorz. H. WALENKAMP, A. J. JOLING, W. KROMHOUT Czn., A. VAN BAALEN, D. F. SLOTHOUWER, CORNs VISSER, Leden. — — — — VASTE MEDEWERKERS. K. P. C. DE BAZEL en J. W. H. BERDEN — — — REDACTEUR VOOR HET TECHNISCH GEDEELTE L. ZWIERS — VALERIUSSTRAAT 64 TE AMSTERDAM.

UITGEVERS: J. VAN DER ENDT & ZOON MAASSLUIS. HET ORGAAN MET TECHNISCH GEDEELTE WORDT WEKELIJKS FRANCO TOEGEZONDEN AAN ALLE LEDEN VAN HET GENOOTSCHAP. DE JAARLIJKSCHE CONTRIBUTIE VOOR HET LIDMAATSCHAP BEDRAAGT: VOOR GEWONE LEDEN f 12,—, VOOR KUNSTLIEVENDE LEDEN f 10,—, VOOR BUITENLEDEN EN ASPIRANTLEDEN f 7,50.

STUKKEN EN CORRESPONDENTIE BETREFFENDE DE REDACTIE VAN HET WEEKBLAD TE ZENDEN AAN DEN HEER H. WALENKAMP, KONINGINNEWEG 267 AMSTERDAM; BETREFFENDE HET PLAATWERK «DE ARCHITECT» AAN DEN HEER A. VAN BAALEN, JACOB MARISSTRAAT 22, SLOTEN bij AMSTERDAM; BETREFFENDE DE ADMINISTRATIE VAN HET GENOOTSCHAP AAN DEN SECRETARIS, DEN HEER PAUL J. DE JONGH, REGULIERSGRACHT 120, AMSTERDAM † † † † †

INHOUD: Mededeelingen. — Het Damvraagstuk. — Een belangrijke rechterlijke beslissing. — Berichten. — Open prijsvragen. — Informatiebureau. — Waterversorging in gebouwen door middel van luchtdruk. — Deurbuffers voor doordraaiende deuren. — Hydraulische mortel. — Het oprijmen van eene brug. — Het onderzoek naar het verharden van mortels en beton. — Een boorkop voor de boormachine. — Een nieuw type amaril-slijpmachine. — Informatie-bureau

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

De leden deelnemers van den Leescirkel wordt dringend verzocht vóór dat zij eventueel de stad verlaten de portefeuilles aan den bode af te geven.

Het achterhouden van deze verstoort de geregelde circulatie.

De Bibliothecaris,
W. N. VAN VLIET.

H.H. Inzenders op de vierjaarlijksche tentoonstelling worden er op attent gemaakt dat het Maandag aanstaande de laatste dag voor inzending is.

Tijdens afwezigheid van den 1sten Secretaris wordt tot 19 Aug. a.s. door ondergeteekende, adres Koninginneweg 267, het secretariaat van het Genootschap waargenomen.

De 2e Secretaris,
H. WALENKAMP.

HET DAMVRAAGSTUK,
door K. van Rijsse Jr.

VII.

b. Vorm en grootte, welke aan het plein dienen gegeven te worden.

Zal de Dam aan de huidige verkeerseischen kunnen voldoen en alzoo zijn historische functie (voornaamste Centrum van Verkeer) behouden; zal het Paleis-Raadhuis ooit goed tot zijn recht komen en zoodoende op de juiste waarde worden geschat; zal de vorm van het plein in behoorlijke overeenstemming zijn met het wezen van dat middelpunt (centraal vergaarpunt van straten); dan is de eenige weg: het plein-oppervlak een radicale verbreeding te doen ondergaan.

Hiermede is nu niet bedoeld een radicale vergrooting! Neen, ik wensch juist den nadruk te leggen op het woord verbreeding.

Juister heb ik misschien mijn bedoeling weergegeven in de slot-alinea van het IVe vervolg-artikel met de woorden: dan is een betere fatsoeneering van het Dam-oppervlak onafwijsbare voorwaarde.

Wat hieronder is te verstaan zal misschien het best opgehelderd worden, door al dadelijk voor een oogenblik de aandacht te vestigen op het hierin gevoegde, straks nader toe te lichten, Plan III (een oplossing van het Dam-vraagstuk, zooals ik mij die heb voorgesteld).

Een Damplein toch volgens dit plan zou een oppervlakte bekomen van nog geen 15000 M², terwijl het bekende Gemeente-plan den Dam zou brengen op ruim 13000 M². Zulk een vermeerdering van een kleine 2000 M². op de 13000, kan derhalve geen radicale vergrooting heeten.

Trouwens aan dat adres moeten we ook niet uitkomen. Een groot plein zou in het hart van oud Amsterdam al zeer slecht op z'n plaats zijn.

Neen, maar het bestaande oppervlak moet, zoo noodig met geringe vergrooting, tot beteren vorm worden gebracht; zoodat het verkeer zich behoorlijk kunne weren; zoodat het Paleis onder een hoek, zoowel als in het front, goed is te overzien; zoodat de ombouwing, aan regelmatiger rooilijnen herrezen, het plein dien rustigen indruk geeft, welke er thans zoo zeer wordt gemist.

In hoofdzaak moet dus de (te geringe) breedte van den Dam vermeerderd en de overtollige lengte verminderd worden.

De breedte wordt bepaald door de gevel-lengte van het Hoofdgebouw. Zal men toch het Paleis onder een hoek overzien, dan moet men zich minstens 25 M. buiten de verlengde zijgevel-lijnen kunnen plaatsen. Aangezien nu de Damgevel van het Paleis 80 M. bedraagt en de Noordelijke en Zuidelijke Dam-begrenzing daar nog 25 M. buiten moeten liggen, zal de breedte van het plein dus op 130 M. moeten gebracht worden.

De lengte — of laat mij nu liever zeggen „de diepte" — van het plein wordt ook bepaald door het Hoofdgebouw, doch niet daardoor alleen. De afstand tot het Paleis mag niet te klein, maar mag ook niet te kolossaal zijn, daarbij mag het plein niet onnoodig groot gemaakt en moet de aansluiting bij de toegangen (Damrak, Vijgendam en Rokin) zoo doelmatig mogelijk zijn.

Al deze voorwaarden in aanmerking nemende, zou ik de diepte van den Dam op 120 M. willen gesteld zien; zoodat dus de Oostelijke begrenzing overeenkomt met een lijn, getrokken — ongeveer evenwijdig aan den Paleis-gevel — uit den hoek (Dam-Damrak) van de bestaande schutting.

Het beloop der Noordelijke en Zuidelijke begrenzing zal dan niet recht, maar gebogen, of wel met knikken in de hoeken moeten zijn; zoodat de gebouwen-groepen (als het ware) in een grooten kring om het voorplein van „'s Werelds Achtste Wonder" geschaard komen te staan, ten einde het ideaal: de Dam moet een afgesloten geheel vormen, zoo dicht mogelijk nabij te komen.

Die noodzakelijke verbreeding en réfatsoeneering van het Damplein is herhaaldelijk ook reeds door anderen bepleit.

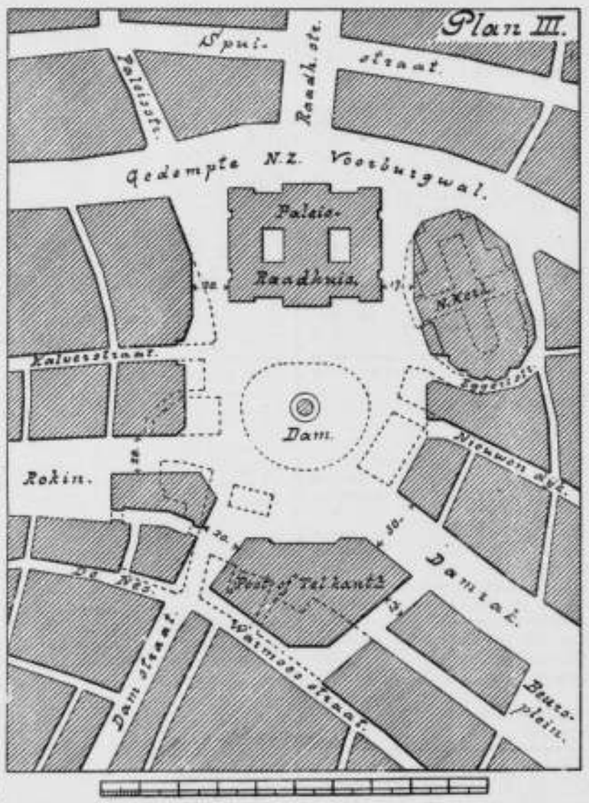
In 1902 publiceerde de heer L(auweriks) een plan 1), dat eveneens op verbreeding van den Dam aanstuurde, en dat ook niet zooveel van het mijne verschilt. Wel komt hij in den Oostelijken Damhoek tot een nogal afwijkende distributie, die ik tot mijn spijt nu niet heel gelukkig kan noemen; doch dat doet hier niets ter zake. Men houde daarbij wel in het oog, dat hij aan andere gegevens gebonden was en dat de heer L. met de publicatie van bedoeld plan het tweeledig oogmerk had: behoud van de toen nog niet geamoveerde oude-Beurs en verbetering van den Dam door systematische verbreeding van het plein-oppervlak.

Wat hij daarbij als axioma stelt, dat n.l. elk ontwerp tot verbetering van het Damplein dient uit te gaan van het Paleis-Raadhuis, is een gedachte, die ook aan mijn voorstel (plan III) ten grondslag ligt; een wenk die m.i. niet straffeloos zal veronachtzaamd kunnen worden.

Ook de heer J. A. Kooiman heeft een lans gebroken voor de verbreeding van den Dam 2). In het door hem ten beste gegeven plan stelt ook hij voor de Groote Club en Hajenius c.s. achteruit te brengen, en aan den anderen kant de Noordelijke rooilijn achteruit te zwaaien tot de Valkensteeg.

Ofschoon zijn Damplein te klein blijft en hij voor de bebouwing van het Oude-beursterrein, in connectie met het Commandantshuis-terrein, een m.i. nog al gezochte oplossing aanbiedt, is het toch wel de moeite waard, hier even te constateeren, dat dezelfde beweegredenen als die van schrijver dezes (eischen van het verkeer, betere verhouding tot het Paleis en rustiger vorm van het plein) tot deze publicatie aanleiding gaven.

In het bijzonder echter wensch ik in dit verband de aandacht te vestigen op het adres, ingediend bij den Raad der Gemeente Amsterdam door het Genootschap „Architectura et Amicitia", het Hoofdbestuur van „de Mij. tot Bevordering der Bouwkunst", de Afdeeling Amsterdam van „de Mij. tot Bevordering der Bouwkunst", en den Katholieken Kunstkring „de Violier" 3).

Jammer, dat hier wel wat al te veel is gestreefd naar beknoptheid. Het is waar, niet een belijnd voorstel lag in de bedoeling van adressanten, doch het openhouden van den weg om tot zulk een voorstel te geraken. Maar toch, een beetje meer specificatie zou de waarde, die dit document krachtens zijn herkomst reeds bezit, belangrijk verhoogd hebben.

Doch, dit nu daargelaten, voor een opmerkzaam lezer bevat het over de onderhavige kwestie een reeks wenken en verklaringen, die volle aanspraak hebben op de meest aandachtige overweging. En — wat mij hier zoo goed te pas komt — die wenken en verklaringen kloppen haast van a tot z op het door mij geleverde betoog over het bestaan en de opheffing van de vele Dam-misstanden.

Niet onduidelijk toch wordt in de toelichting uitgesproken: a. dat de Dam thans, wegens zijn onregelmatige rooilijnen eer een agglomeraat van pleintjes, dan één plein is; b. dat het meesterlijke voormalige Raadhuis veel beter tot zijn recht zou komen, „door een — om aesthetische en om practische redenen — zoozeer gewenschte vergrooting van den Dam"; c. dat de Noordelijke begrenzing van den Dam nog onregelmatiger zal zijn, dan ze reeds is, wanneer het Oude-beursterrein wordt bebouwd op de wijze, als door het Gemeentebestuur voorgesteld; d. vervolgens, dat die bebouwing van 20 M. breedte tusschen twee straten van 30 en 13 M., geen voldoende afsluiting van den Dam zou blijken te zijn; e. en eindelijk, dat men alleen dan vrede zou kunnen hebben met het bedoelde Gemeenteplan, zoo de Noordelijke Dam-begrenzing binnen afzienbaren tijd zou komen te liggen in de lijn van de geprojecteerde bebouwing, d. i. in die van de Valkensteeg.

Niets behoef ik hieraan thans toe te voegen, dan alleen te constateeren, dat zich ook hier een onmiskenbaar streven openbaart, om aan te toonen, dat de Dam te smal en te klein is, onrustig en slecht van vorm, onbekwaam om het Paleis recht te doen wedervaren, en dat een bebouwing van het oude-Beurs-terrein volgens de bestaande schuttinglijn voor den Dam noodlottig zou zijn.

Het zal ieder duidelijk zijn, dat ik, gesteund door bovenstaande gezaghebbende uitspraken, niet minder dan op grond van hier en reeds vroeger door mij aangevoerde argumenten, voor onaannemelijk moet verklaren alle Damplannen (behoudens de respectievelijk daarin toe te juichen verbeteringen) die den allertreurigsten pleinvorm geheel of in hoofdzaak laten, zooals hij is.

Voor zoover mij bekend, behooren er tot deze categorie een viertal plannen, n.l. dat van den heer Kromhout 1), dat van de heeren Vorkink en Wormser 2), dat van den heer Sanders 3) en het bekende Gemeente-plan 4).

Van al deze schema's moet erkend, dat we bij een dienovereenkomstige uitvoering voor eens en altijd zouden zitten met een leelijk, onregelmatig, gerekt, voor het verkeer onpractisch Damplein; wat den vorm betreft, in lijnrechten strijd met zijn wezen, en, wat het Paleis betreft, nooit in staat om dit meesterstuk tot zijn recht te doen komen.

Dit is wel het grootste, maar toch niet mijn eenige bezwaar; ik heb ook een ernstige grief tegen de in deze plannen voorgestelde bebouwing van het oude-Beurs-terrein. In drie dezer ontwerpen (Vorkink-Wormser, Sanders en het Gemeenteplan) is dat terrein in beslag genomen door een gebouw van ± 20 bij 120 Meter.

Welk artistiek geheel er nu van zoo'n „pijpenlaâd" moet terecht komen, en welk effect die smalle 20 M. breede gevel daarbij zal maken, onder een zoo ongunstigen stand ten opzichte van hoofdgebouw, hart- en rooilijnen, zijn vragen, waarover nog wel een appeltje valt te schillen.

Doch gesteld al, dat een of andere reus onder de bouwkunstenaars daarvan nog iets goeds wist te maken, dan nog staat daar het ernstige, niet te ontkennen bezwaar, uitgesproken in de toelichting bij het reeds genoemde request aan den Gemeenteraad, dat n.l. zulk een 20 M. breede bebouwing, tusschen twee straten van 30 en 13 M., „geenszins vermag den indruk van afsluiting op te wekken" 5).

Op die afsluiting toch moet de volle aandacht geconcentreerd worden; want daar zit juist een der zwakste, zoo niet het zwakke puntje, om van den Dam een waarlijk afgesloten geheel te maken.

Het plan Kromhout staat, met betrekking tot dat zwakke puntje, in nog ongunstiger conditie, dan zijn bovengenoemde drie lotgenooten. Hoe dan ook de ontwerper van dit — als Damrak-plan overigens verdienstelijk — voorstel zijn afsluitings-gebouwtje van slechts 10 bij 20 M. op den hoek van Dam en Damrak, zal goed praten tegenover de bovenstaande gezag hebbende uitspraak, is mij niet duidelijk. Het komt mij voor dat zelfs de aan het plan toegevoegde perspectief in deze al luide tegen haar maker getuigt.

Het plan van den heer Jan Stuyt 6), het eenige wat ik nog niet ter sprake bracht 7), kan hier buiten beschouwing blijven, aangezien de bekende, — over het algemeen goed ontvangen — onteigenings-voorstellen het Damvraagstuk in een stadium hebben gebracht, waardoor dit plan eigenlijk buiten gevecht is gesteld.

(Wordt vervolgd.)

1) „Architectura" no. 14 van 1902.
2) „De Echo" van 3 Mei 1906.
3) „Architectura" no. 15 van 1903.
1) „Architectura" no. 16 van 1904.
2) Brochure „Nu of nooit; Het Damvraagstuk" enz.
3) De „Groene" van 8 April 1906.
4) „Handelsblad" van 18 September 1906.
5) „Architectura" no. 15 van 1903.
6) „Architectura" no. 4 van 1903.
7) Het plan van den heer Jac. van Straaten heb ik, tot mijn spijt, niet onder de oogen kunnen krijgen.

EEN BELANGRIJKE RECHTERLIJKE BESLISSING. (*)

Door het Gerechtshof te Amsterdam werd onlangs, in eene procedure over het loon van den architect, eene belangrijke beslissing genomen, zoowel met betrekking tot het rechtskarakter der overeenkomst tusschen den architect en zijn lastgever, als de berekening van het loon van den architect, volgens de Honorarium-tabel der Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst.

De feiten, die tot die procedure aanleiding gaven, waren de volgenden:

Een architect had zijn lastgever gedagvaard tot betaling van honorarium en verschotten, op grond, dat hij op last, ten behoeve en voor rekening van zijn lastgever, verschillende bouwkundige werkzaamheden had verricht, bestaande in het maken van een voorloopig ontwerp en globale berekening van kosten, van een ontwerp met begrooting en van een bestek, en daarbij had gedaan diverse verschotten, een en ander ten behoeve van den voorgenomen verbouw en de vergrooting van een Sanatorium.

De eischer, architect, had daarvoor ingediend eene declaratie van f 1450.— voor salaris, bedragende 1.45 % over de begroote bouwsom ad f 100.000.—, berekend naar de laagste klasse der Honorarium-tabel voor bouwkundige werkzaamheden, vastgesteld door de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, en f 16.50 voor verschotten.

De gedaagde voerde tegen deze vordering aan, dat hij aan eischer geen last, of opdracht tot het verrichten der werkzaamheden had verstrekt, en dat hij in ieder geval niet gebonden is aan de Honorarium-tabel, waarnaar het pretens verschuldigd bedrag is berekend.

Zoowel in eersten aanleg, door de Rechtbank, als in hooger beroep, door het Hof, werd beslist, dat de overeenkomst, zooals deze in de dagvaarding is omschreven, zijnde een door gedaagde gegeven en door eischer aanvaarde opdracht aan een architect, om, ten behoeve van een voorgenomen, bouwwerk, een ontwerp met begrooting op te maken, het karakter heeft van een huur van diensten, waarbij zoo niet uitdrukkelijk het tegendeel is bepaald, of de bedoeling om andere bedingen te maken, duidelijk blijkt, voor de gehuurde en bewezen diensten, dat loon in rekening kan worden gebracht, en behoort te worden betaald, als gebruik en billijkheid medebrengen.

De Rechtbank had de vordering ontzegd, op grond dat de overeenkomst zelve niet was bewezen. Het Hof vernietigde het vonnis der Rechtbank op de volgende gronden:

1e. dat naar het oordeel van het Hof het bewijs der door gedaagde ontkende feiten was geleverd.

2e. dat n.l. gedaagde heeft erkend, dat hij, na aanvankelijke bezwaren, eindelijk het aanbod van appellant, om een ontwerp met begrooting op te maken, heeft aangenomen,

(*) Onderstaand stuk verscheen van de hand van Mr. Egbert J. C. Goseling in eenige bouwkundige bladen.

waaruit niet anders kan worden gelezen, dan dat hij tot een overeenkomst van huur van diensten is toegetreden.

3e. dat het geheel onverschillig is, van welke der partijen het initiatief tot het sluiten van eene zoodanige overeenkomst is uitgegaan, zoo slechts vaststaat, dat de eene partij zich bereid heeft verklaard hare diensten te praesteeren, en de andere die heeft aanvaard.

4e. dat nu wel gedaagde aan de gedane erkentenis heeft toegevoegd, dat hij het aanbod van eischer alleen heeft aangenomen, in de meening dat deze zijne diensten kosteloos zou verleenen, doch die toevoeging niet bevrijdend werkt.

5e. dat toch, alleen een uitdrukkelijk beding, of de onmiskenbare bedoeling van partijen, den gedaagde kan ontheffen van de verplichting om loon te betalen, doch eene niet uitgesproken bedoeling bij eene der partijen daartoe geheel onvoldoende is.

6e. dat alzoo door gedaagde's erkentenis, de bij dagvaarding gestelde overeenkomst vaststaat.

7e. dat de omstandigheden, welke betaling van loon uitsluiten ten deze ook niet aanwezig zijn, daar immers een uitdrukkelijk beding dienaangaande zelfs niet is ingesteld, en de wil om dit te doen door eischer ontkend, ook niet kan blijken uit de feiten door gedaagde te bewijzen aangeboden, en alzoo het gedaan bewijsaanbod moet worden voorbijgegaan, en het beroepen vonnis moet worden vernietigd.

8e. dat in eersten aanleg de gedaagde niet heeft betwist, dat de begroote bouwsom f 100.000.— bedroeg, zoodat dit bedrag als vaststaande kan worden aangenomen.

9e. dat eischer het gevorderd loon heeft berekend naar de tabel der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, daarbij stellende: „dat het gebruik medebrengt aan architecten uit te betalen het honorarium in die tabel voor verschillende werkzaamheden bepaald."

10e. dat gedaagde, noch het bestaan van dat gebruik, noch de als verricht opgegeven werkzaamheden, noch de door eischer aan de tabel ontleende cijfers heeft bestreden, doch alleen betoogt, dat meergemelde tabel voor hem als niet-bouwkundige niet bindend is.

11e. dat dit betoog echter berust op eene misvatting, vermits de norm, door de Maatschappij van Bouwkunst vastgesteld, niet wordt ingeroepen als een bindend voorschrift, maar als de belichaming van een constant gebruik, dat niet tusschen bouwkundigen onderling, maar juist tusschen dezen eenerzijds en hunne opdrachtgevers anderzijds geldt.

12. dat alzoo, waar het loon is berekend naar de laagste klasse, volgens dat gebruik geldende, het door eischer gevorderd loon kan worden toegewezen, evenals de verschotten op welker vergoeding, eischer, nu de overeenkomst als bewezen is aangenomen, recht heeft, en wier bedrag niet is betwist.

Deze beslissing is uit tweeërlei oogpunt van een zeer groot principieel belang. Vooreerst wordt daarin aangenomen dat, vermits eene overeenkomst als de onderwerpelijke, is te beschouwen als huur van diensten, zij uit haren aard recht geeft op loon, ook zonder uitdrukkelijk beding, en die verplichting tot betaling van loon alleen kan worden opgeheven door een uitdrukkelijk beding van het tegendeel. Ten tweede is hier met zoovele woorden de bindende kracht erkend van de Honorarium-tabel voor bouwkundige werkzaamheden, en wel zoo absoluut, dat elke twijfel daarover is buitengesloten, behoudens het geval, dat ook het bestaand gebruik van die tabel zou zijn ontkend.

BERICHTEN.

EEN PRIJSVRAAG,

Te Athene is een comité gevormd, dat zich ten doel stelt daar een standbeeld op te richten van den laatsten Byzantijnschen keizer Konstantijn X Palaeologus, die den 29en Mei 1453 sneuvelde bij de verdediging van Konstantinopel tegen de Turken. Het comité heeft thans voor dat beeld een prijsvraag uitgeschreven, waarvan kunstenaars van alle landen kunnen deel nemen, met 5 prijzen: 1 van 5000 francs, 1 van 2000 en 3 van 1000 frs. elk. Het program is kosteloos verkrijgbaar gesteld bij den Grieksehen consul te Rome, bij den voorzitter van het comité te Athene (Rue de Lysizrate 9) en bij prof. dr. Bürschner te München (Salvatorstr. 3). Uiterlijk op 15 Juni 1908 moeten de modellen van ten minste 1 meter hoogte worden ingeleverd en ontwerpen van 4 basreliefs in brons voor de zijden van het voetstuk. Uit de inzendingen worden dan 5 gekozen, waarvan tot 23 Oct. 1908 grootere modellen (3 meter) worden ingewacht. De jury bestaat uit 8 leden (2 Franschen, 2 Duitschers, 2 Italianen, een Griek en een Oostenrijker). (Hbl.)

REFORMBEWEGING IN TEEKENONDERWIJS.

Aan het uitvoerig verslag door de heeren dr. J. Campert, W. B. G. Molkenboer, mr. Th. Ruys JPzn. en Herm. J. de Vries uitgebracht (en bij de „Staatscourant" van 8 Aug. jl. gevoegd) over hun onderzoek, nu bijna een jaar geleden in opdracht van de Ned. regeering te Hamburg, Altona en Hannover ingesteld omtrent de strekking en de resultaten van de Reformbeweging bij het teekenonderwijs, ontleenen wij het slot-hoofdstuk, dat aldus luidt:

„Nadat in 1890 een viftal mannen, die in het teekenonderwijs jaren lang werkzaam waren — krachtens Regeeringsopdracht in verschillende plaatsen van ons land door voordrachten over meer rationeele teekenmethode bekend hadden gemaakt, konsterden velen de verwachting, dat daardoor het teekenen — toen voor het eerst onder de verplichte leervakken der lagere scholen opgenomen — een heel stuk vooruitgebracht zou worden. Al ging het programma niet zoover, als men thans met het nieuwe meent te kunnen bereiken, men stelde zich toch voor het zóó ver te brengen dat een kind, als het de lagere school verlaat, in staat zal zijn, een eenvoudig voorwerp uit de dagelijksche omgeving te kunnen teekenen.

„Hetzelfde bezwaar, dat zich nu in groote mate in Duitschland (en in Amerika, Oostenrijk en Zwitserland zal 't ook wel zoo zijn) doet gevoelen, omdat de leerstof véél uitgebreider is, deed zich hier te lande ook voor: goede teekenaars ontbraken, om het programma uit te voeren, en de onbekwamen eindigden met doel en middel te verwisselen: wandplaten, soms een ijzerdraad- óf blokmodel, was alles wat den leerlingen als modellen werd voorgezet; het doel bleef onbereikbaar. En zij, voor wie een wandplaat nog te moeilijk was, namens hun toevlucht tot stigmografisch en ruitjes-teekenen.

„En nu gelooven wij niet, dat, alleen door de invoering van een „Reformleerplan voor teekenonderwijs" de toestand veel zal verbeteren. Wanneer de opleiding van onderwijzers en onderwijzeressen niet anders wordt, en in aansluiting daarmede andere eischen worden gesteld bij de akte-examens, zal, naar wij vreezen, het beoogde doel niet bereikt worden.

„Het op ervaring gegronde oordeel van bevoegden in Duitschland en in Oostenrijk, versterkt ons in onze meening.

„Teekenen te leeren kost, evenals het leeren van elk vak, inspanning. Alleen voor de boogbegaafden is de weg, om er te komen, minder moeilijk.

„De geheele Reformbeweging is voornamelijk in het leven geroepen door de onderwijzers, die inzagen, dat de tot dusver gevolgde methoden hun geen middel gaven, om teekenen vruchtdragend te onderwijzen. Zij riepen de hulp in van kunstenaars en wij zien hier dus een samenwerken van leeken met menschen, die door hun natuurlijken aanleg, hunne groote gaven, óf niet óf weinig de moeilijkheden van den aanvang ondervonden.

„Het eenige middel om het teekenonderwijs vooruit te brengen is te zorgen, dat onderwijzers en onderwijzeressen teekenen kunnen; dus door aan het teekenen op kweek- en normaalscholen eene ruimere plaats te geven. In verband daarmede moet men bij de examens voor onderwijzer en hoofdonderwijzer niet het middel: nl. het teekenen van wandplaat en blokmodel, eischen, maar het doel voor oogen houden en het kunnen teekenen van eenvoudige voorwerpen (waarbij ook eenvoudige planten en wellicht zéér eenvoudige diervormen) als examen-eisch stellen.

„Eerst dan kan er sprake zijn van goed teekenonderwijs op de lagere, en in aansluiting daarmede ook op de middelbare school. Wanneer werkelijk de hooge waarde van goed teekenonderwijs ingezien wordt, dan bepale men zich op de opleidingsinrichtingen niet tot 2 uur per week en per klasse, vooral niet in de eerste jaren, omdat de jongelieden die toelatingsexamen voor deze scholen afleggen, in den regel niet voldoende in het teekenen geoefend zijn. Alles wat zij later op de lagere school in dit vak zullen presteeren, moeten zij dus op kweek- of normaalscholen opdoen.

„In geen geval zou op de lagere school het methodisch teekenen kunnen vervallen. Op vele scholen bepaalt zich echter het teekenen tot dit zuiver methodische deel. Hierin komt beperking tot het werkelijk hoog noodige: men geve alléén dat, wat noodig is om het natuurteekenen te vergemakkelijken, het kind beter begrip te geven van de vormen om hem heen, om deze gemakkelijker te kunnen weergeven. Dus de theorie, als wegbereider van de practijk en naast en na het methodisch teekenen, het teekenen van alles wat de aandacht van het kind vraagt en waarvan de vormen niet boven zijne bevatting liggen.

„Beschouwt men dit methodisch teekenen (wandplaten en blokken) zóó, — en de bedoeling van hen, die de hierboven genoemde conferenties in 1890 hebben gehouden is óók niet anders geweest — houdt men steeds voor oogen, dat dit slechts de taalregels moeten zijn, waardoor het kind zal leeren later zijne taal zuiver te schrijven, dan zal men van zelf aan dit gedeelte niet die overwegend groote plaats inruimen en meer, véél meer tijd aan het werkelijk teekenen kunnen wijden.

„En in Duitschland en in Oostenrijk zijn er velen, die het gemis van de »theorie«, het gemis van het streng „methodische", in de Reform voelen en om die reden daarvan terugkeeren".

OPEN PRIJSVRAGEN.

Raadhuis voor Londen. Inlevering 27 Augustus 1907. Mededeelingen in No. 52, 1906.

2de Serie prijsvragen van de Loo. Inlevering 30 Augustus 1907. Programma in No. 11.

A. et A. Omslag voor „de Architect". Inlevering 9 September 1907. Programma in No. 12.

A. et A. Dorpsschool en Afsluiting voorplein. Inlevering 4 November 1907. Programma in No. 12.

B. en V., Rotterdam, Café-Restaurant. Vereenigingsgebouw. Fotografische opnamen. Inlevering 15 November 1907. Programma in No. 23.

INFORMATIE-BUREAU

van den Bond van Technici,
Bureau: .. ..
Mauritsstraat 139, Rotterdam.

Ingeschreven sollicitanten.

19	Bouwk. Opz. Teekenaars	23	tot	35	jaar,	f 60	tot	f 100	p. m.
4	» Opz. Uitvoerders	26	»	35	»	- 60	»	- 85	»
7	Bouwk. Opz. Teekenaars (aank.)	18	»	25	»	- 40	»	- 60	»
4	Waterb. Opzichters	24	»	30	»	- 75	»	- 85	»
9	Werktuigk. Teekenaars	18	»	30	»	- 45	»	- 70	»
1	Werktuigk. Opz. (Constructeur)		»	39	»	-	»	- 100	»
3	Electrotechnikers	22	»	41	»	- 60	»	- 85	»
1	Scheepsteekenaar (aankom.)		»	23	»	-	»	- 50	»
3	Machinisten (Chef)	28	»	39	»	- 75	»	- 100	»
1	Leeraar Werktuigkunde en 1 Smeden	30	»	39	»	-	»	- 100	»

TECHNISCH GEDEELTE

WATERVERZORGING IN GEBOUWEN DOOR MIDDEL VAN LUCHTDRUK.

(Slot.)

De constructie der luchtpomp is gelijk aan die der gewone waterpomp, echter behoeft de zuiger niet voorzien te zijn van een langsche opening of klep.

Op dezelfde wijze als de zuiger der waterpomp het water aanzuigt, wordt de lucht in de ruimte tusschen den zuiger en klep gebracht, welke laatste zich bij het optrekken van den zuiger sluit, zoodra deze ruimte door het naar beneden drukken van den zuiger kleiner wordt. Hierdoor verplaatst zich die lucht door de leiding naar den luchtketel.

De twee ventielen moeten uit messing vervaardigd zijn, en zuiver ingeslepen worden, de lederen manchet vooral uit goed kernleder gesneden worden.

Een buisleiding van zink, of dunwandige looden buis is voldoende van de pomp naar het gebouw, en wordt met succes aan het einde van een zeef voorzien, tot wering van mogelijke onreinheden.

Bij een kleinen aanleg is een hetboomwerking voldoende, zoo mogelijk met overzetting of vliegwiel, terwijl voor een grooten ketel van motorische kracht gebruik gemaakt zal moeten worden.

Wanneer de waterspiegel meer dan 7 Meter dieper dan de ketel ligt, dan kan ook de zuig-perspomp aan de bron ingebouwd worden. De bediening der pomp kan van boven plaats vinden. De groote verwijdering der bron van den ketel verzwaart wel is waar het werk eenigszins, doch is geen hinderlijke factor voor den aanleg. Ter contrôle voor den met dat werk belasten persoon om te kunnen zien of genoeg druk voorhanden is, plaatse men in stede van een gewonen manometer, een dergelijken meter voorzien van een electrische bel.

Deze bel treedt in functie, zoodra in den ketel de voorgeschreven of gewenschte druk bereikt is; de twee contacten werken hierbij als bij een drukknop eener electrische belleiding, zoodra daarop gedrukt wordt. In de nabijheid is een electrische schel te bevestigen met een of twee elementen naarmate den afstand; een geisoleerde koperdraad van 0,9—1 m.M. dik moet de bel met den contact-manometer verbinden. Verder een tweede draad vanaf het element, terwijl vanaf den zinkpool van het element een draad naar den contact-manometer gelegd moet worden. Zoodra de druk bereikt is, wordt de cirkelloop der belleiding gesloten, en de bel zet zich in beweging; in de nabijheid der bel wordt een uitschakelaar aangebracht waardoor de stroomloop weder geopend wordt; het moet echter niet verzuimd worden, bij de pomp de leiding weder in te schakelen.

Wanneer een oude bron met een gewone, echter goed onderhouden zuigpomp verbonden wordt, verbeeldt menigeen zich, dat door het aanschaffen eener nieuwe pomp het water zijn goeden gezonden smaak zal verliezen.

Om dit evenwel ten alle tijde te voorkomen, kan men als volgt te werk gaan.

Men plaatst den waterketel zoo diep, (in het uiterste geval kon dezelve ook liggend op den keldervloer geplaatst worden), dat hij door middel eener buisleiding of slang door de aanwezige pomp gevuld kan worden.

Voor elke vulling moet men de daarin aanwezige lucht eerst verwijderen, daar bij zulk een aanleg het water zonder druk in den ketel komt; eerst na de vulling zal men door middel der luchtpomp eene spanning van drie atmosferen geven.

Een waterleiding met luchtdruk, welke door het geheele huis is aangelegd, gelijk een gewone aanleg door de stedelijke inrichtingen gemonteerd, werkt slechts met dat onderscheid, dat de druk daarin ontwikkeld steeds constant blijft, terwijl die bij laatstgenoemde leiding heel dikwijls aan verandering is blootgesteld.

Er moet aan elk bovenein̊de der stijgleidingen een lucht- of windketel worden aangebracht. Deze vaasvormige windketel (meestal van lood of ijzer) welke een inhoud van een halven liter bezit, is van onder voorzien van eene inrichting welke gelegenheid biedt voor het insoldeeren in de buis; van boven is er een luchtkraan op geplaatst, om er de door den tijd zich in verzameld hebbende lucht te laten ontsnappen.

Het doel van dezen luchtketel is, de luchtslagen bij het sluiten der tapkranen te breken, en deze gelijkmatig over de geheele leiding te verdeelen.

Cones-, Kegel- of Plugkranen, in het algemeen zulke, welke zich bij een halven- of kwartslag sluiten, moeten bij een drukleiding ten zeerste worden vermeden, doch ventiel-, meerschroef- of dergelijke kranen welke eerst bij twee- of driemaal omdraaien het water afsluiten, en daardoor geen slag veroorzaken. Voor het blusschen bij brand is een luchtdrukleiding verre te verkiezen boven een reservoirleiding.

Voor dit doel plaatst men op elke etage eene aansluiting voor 1« slang. F. J. M.

DEURSLUITERS VOOR DOOR DRAAIENDE DEUREN.

Oskar Konstantine Rinson te New-York, Generaal-Agent Schmidt en Meldau te Keulen heett op de volgende constructie patent verkregen:

De deursluiters der gewone deuren hebben behalve de sluitveeren, welke de deur sluiten, zooals bekend is een cylindervormig mechaniek, waardoor de deur door de veeren niet in eens wordt dichtgeworpen, maar langzaam dichtgedrukt. Bij doorslaande, zoogenaamde slingerdeuren, is de kwestie om de deur langzaam te sluiten en in het midden tegen te houden, moeilijker daar zij door niets wordt tegengehouden. Voor dit doel nu moet deze vinding dienst doen. Fig. 1 is een schets en fig. 2

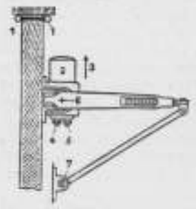

Fig. 1.
Plattegrond der deur.

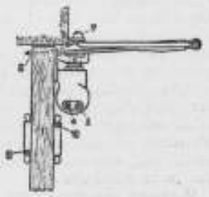

Fig. 2.
Doorsnede der deur.

eene doorsnede der deur met de nieuwe deursluiters. Fig. 3 toont ons schematisch de beweging, fig. 4 toont de inwendige constructie van den sluiter, fig. 5 is een doorsnede A—B en fig. 6 een doorsnede C—D van fig. 4. De deur wordt op de bekende wijze door veeren

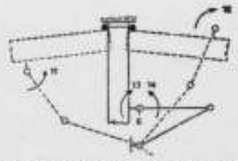

Fig. 3. Overzicht der beweging.

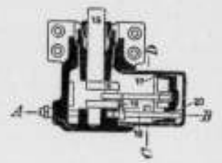

Fig. 4. Lange doorsnede van den deurdranger.

(fig. 1) dichtgeworpen. Deze veeren zijn sedert nog verbeterd door kogellagers bij 9 en 10 (fig. 2), zoodat de door het gewicht der deur ontstane wrijving nog verminderd wordt, wat in 't bijzonder bij het gebruik van zulke deursluiters eene voorname zaak is. Wordt nu de deur in de eene of andere richting bewogen (fig. 3), dan draait de loodrechte as 6 (fig. 1 en 3) bij het openen der deur naar 11 en 12 en bij het sluiten naar 13 en 14. Hierbij is het uitstekende gedeelte 7 (fig. 1, 2 en 3) zoodanig in de deurbekleeding bevestigd, dat de beweging onder den deurrand door kan plaats hebben. Door de draaiing der as 6 wordt de in cylinder 2 (fig. 1) aanwezige pin 17 (fig. 4) heen en weer bewogen en wel bij het openen der deur in de eene of andere richting steeds naar links (fig. 4 en 5), bij het sluiten der deur weder naar rechts. Deze pin 17 moet nu bij 't sluiten der deur zoo gestuit worden, dat de deur aan beide zijden langzaam gesloten wordt, en wat de hoofdzaak is, juist in den sluitstand blijft staan. Het moet dus mogelijk zijn, de sluiting aan beide zijden onafhankelijk van elkander te doen plaats hebben. De pin maakt wel is waar in beide gevallen dezelfde beweging 3 (fig. 1), maar de as 6 (fig. 3) wordt de eene keer naar 13, de andere keer naar 14 rondgedraaid. Deze omstandigheid nu wordt door den uitvinder voor de tweezijdige regeling

Fig. 5.
Dwarsdoorsnede v. d. deurdranger (AB).

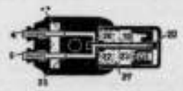

Fig. 6. Doorsnede CD.

der beweging benut. De geheele ruimte (afb. 4) is met olie gevuld. Opent men de deur, dan gaat de pin 17 zeer langzaam naar links, want zijn ventiel 23 (fig. 5) laat de olie gemakkelijk door. De deur wordt dus gemakkelijk geopend. Wordt de deur nu door de sluitveeren gesloten, dan gaat de pin weder uit stand 27 terug. Dan sluit zich het ventiel 23 en de olie moet in eene andere richting geleid worden. Dit geschiedt door de intusschen vrij geworden opening 20 (fig. 4 en 5) en door de buis 19 naar 25 waar de stelschroef 5 den afvoer regelt. De stelschroef 5 regelt echter slechts het sluiten der deur in de eene richting, namelijk wanneer de as 6 zich in de richting 14 (fig 3) beweegt. Opdat nu dezelfde buis 19 ook in de richting 13 (fig. 3) voor 't afvoeren van de olie gebruikt kan worden, wordt deze buis door den krommen tap 16 der as 15, die ook pin 17 doet bewegen, zelfwerkend ongeveer 90° gedraaid, wanneer de deur van de andere zijde gesloten wordt. De stift 18 brengt deze draaiing tot stand; deze stift bevindt zich in de vork 21 (fig. 5 en 6). De opening 22 der buis 19 draait zich hierbij in de richting van 26 en de terugvloeiende olie kan nu bij 24 door de stelschroef 4 gestuit worden. Nu kan de deur zoodanig opgesteld worden, dat zij juist in den sluitstand staan blijft, want beide stelschroeven zijn van elkander onafhankelijk. Eene andere eigenaardigheid der uitvinding bestaat nog daarin, dat de opening 20 door de pin ten slotte geheel kan worden afgesloten, zoodat bij het sluiten der deur de olie slechts langzaam kan doorsijpelen. Hierdoor komt de deur spoedig tot stilstand en slingert niet heen en weer.

De vernuftige uitvinding zal bij goede toepassing eene werkelijke verbetering voor slingerdeuren zijn; daar anders deze deuren in 't bijzonder met sterke veeren, zoo aanhoudend blijven slingeren, dat zij bij het doorloopen van meerdere personen achter elkaar zeer hinderlijk kunnen zijn en daarom bij een druk verkeer ook zouden moeten worden vermeden. V.K.

HYDRAULISCHE MORTEL.

Eene nieuwe proef tot het maken van hydraulische mortel — patent Herm. Seifert — wordt in de „Tonindustrie Zeitung" medegedeeld. Zooals bekend is wordt gewone kalkmortel door toevoeging van kleinere stukken steenbrokken, slakken, tras enz. meer bestand tegen water, aldus hydraulisch gemaakt, waardoor deze ook bij waterbouwwerken kan worden benut. Door de nieuwe proef wordt nu nog de hydraulische eigenschap van de mortel vermeerderd wanneer men in stede van het gewone pannengruis, zacht gebrande poreuse klei gebruikt, die, zooals bekend is, ontstaat, wanneer men brandbare stoffen, zooals kolen, zaagsel, tras en dergelijken, vermengd met zeer fijne kleideelen, langzaam eene steeds stijgende hitte toevoert, waardoor de brandbare stoffen in gloed overgaan. De ervaring heeft geleerd, dat fijnverdeelde kolen voor dit doel zeer geschikt zijn en dat de herstellingskosten het minste zijn, wanneer men de koolhoudende stukken tot brandstapels opstapelt en deze na het aansteken geleidelijk laat doorbranden. Men kan het poreuse klei-materiaal ook verkrijgen, indien men zoodanige stoffen brandt, welke genoegzaam bitumineuse bestanddeelen bevatten, waarbij de klei niet vervormd behoeft te worden. Het verbranden geschiedt doelmatig op ertshoopen, waarbij de temperatuur slechts langzaam en niet zoo hoog stijgen mag, dat verharding plaats heeft. Het na het branden met kloven voorziene product wordt na afgekoeld te zijn, fijn gemaakt ter grootte van een korrel, welke gelijk staat met metselzand. Door begieten van het nog heete product met water, kunnen het kloven en het klein maken bevorderd worden. De fijne poriën van het zoodanig gevormde kunstmatige zand bieden aan de tost mortel-bereiding dienende kalk een zeer geschikt en groot inwerkingsoppervlak, waardoor de technische waarde van de mortel in vergelijking met het gewone pannengruis aanzienlijk verhoogd wordt. Gelijktijdig laten deze poriën het langzaam indringen van het water in het binnenste van de mortel toe, hetzelfde heeft ook plaats met de koolzuur der lucht, welke gemakkelijk tot in de kern van het metselwerk binnendringt. Het gevolg daarvan is, dat ten slotte het verharden van de mortel gemakkelijk bereikt wordt. Deze methode zal in 't bijzonder voor de steenkolen-districten van groote beteekenis zijn, daar de uitgebrande ertsmassa's het zuiver materiaal voor de mortel moeten vormen. V. K.

HET OPRUIMEN VAN EENE BRUG.

Op oorspronkelijke wijze heeft men te Hamburg een brug opgeruimd. Men wilde geen dynamiet gebruiken, omdat daardoor de scheepvaart gestremd zou worden. Daarom legde men, toen het eb was, onder de brug eenige zware ijzeren pontons, waarop ijzeren werktuigen waren opgericht, welke tegen den onderkant der brug drukten. Toen het nu vloed werd oefenden die ijzeren klossen zulk een geweldigen druk op de brug uit, dat zij in stukken sprong en de stukken op de pontons vielen, zonder dat de scheepvaart er last van had.

HET ONDERZOEK NAAR HET VERHARDEN VAN MORTELS EN BETON.

Als eene belangrijke aanvulling van de onlangs verschenen verhandeling van Burchartz, getiteld »Die Ursache des mangelhaften Verhaltens von Zement-mortel und Beton und ihre Feststellung«, dient het onlangs in de »Mitteilungen aus dem Königlichen Material Prüfungsamt« gepubliceerde opstel van denzelfden schrijver.

Hierin worden de in eerstgenoemde arbeid slechts even besproken verhoudingen, die het onderzoek van verhard beton in verband met de mechanische samenstelling onuitvoerbaar, of tenminste, wanneer de uitvoering al mogelijk bleek, de juiste berekening der mengverhoudingen van de grondstoffen niet mogelijk maakten, — nauwkeurig uiteengezet en verder de juiste grond aangetoond, waarop ook het vaststellen van de deugdelijkheid en bruikbaarheid der grondstoffen die de verharde mortel of het beton moeten vormen, niet mogelijk bleek te zijn.

Het bepalen der mechanische samenstelling van mortel en beton is mogelijk, wanneer namelijk de bijkomende stoffen (zand, kiezel enz.) geene in koolzuur oplosbare bestanddeelen (koolzuur kalk, ijzeroxyd, klei, enz.) bevatten; evenzoo kan men op grond der analyse de mengverhouding van het water- en koolzuur-vrije bindmiddel en gewichtsdeelen vaststellen. Daarentegen is de nauwkeurige berekening van deze verhouding, wat betreft de volumedeelen volgens welke de mengingen in de practijk meestentijds plaats hebben, niet mogelijk, daar haar de volumegewichten van de mortel- of beton-bestanddeelen welke voor elk op zich zelfstaand geval gebruikt worden, in den toestand van verwerking ten grondslag moeten gelegd worden en het bepalen van deze gewichten aan de stoffen in de geharde mortel of in 't beton, niet uitvoerbaar is. In geen geval kunnen voor eene dusdanige vertrouwbare berekening als basis de marktgangbare eenheidsgewichten van cement, zand, kiezelsteen worden gebezigd, daar in werkelijkheid de gewichtsverhoudingen der verschillende cement- zand en andere soorten van zeer verschillenden aard zijn. De schrijver toont op grond van cijfers aan, hoezeer de volumegewichten zoowel van cement, als van zand, kiezel enz., niet alleen steeds volgens de hoedanigheid en den toestand (vochtgehalte) waarvoor ze gebruikt worden, doch ook door de wijze van onderzoek kunnen afwijken en hoe groot daardoor in sommige omstandigheden de fouten in de berekening der mengverhoudingen van verharde mortel of beton worden kunnen. Even moeilijk als de juiste bepaling van de oorspronkelijke samenstelling van mortel en beton is, is, zooals de schrijver aantoont, de latere vaststelling der deugdelijkheid en bruikbaarheid der gebruikte mortel en betonstoffen. Zoo is het eveneens gesteld met de verhoudingen voor verharde kalkmortel. Ook hierbij laten zich op bovengenoemde gronden noch de mechanische samenstelling, noch de eigenschappen der mortelstoffen met zekerheid vaststellen. Ten einde ten minste eenigszins zekerheid te verkrijgen, of kalkmortel genoegzaam »vet« geweest is, d.w.z. voldoende kalk bevat heeft en dus bruikbaar geweest is, stelt Burchartz voor als norm voor goede kalkmortel het voorschrift van Ziureck als grondslag te nemen, volgens 't welk kalkmortel minstens 10 v.H. Atzkalk d. i. 13 v.H. kalkhydraat bevatten moet. Als standaardgewicht voor metselzand diene het door proefnemingen vastgestelde litergewicht van 1,35 v. K.G. (bij 4 v.H. vochtgehalte) te worden aangenomen. Wordt, rekening houdende met dit voorstel, voor gewone kalkmortel het minimumgehalte van 10 v.H. kalk voorgeschreven, dan kan later door proeven nauwkeurig worden nagegaan, of de voorgeschreven mengverhouding als zijnde de juiste, in stand gehouden dient te worden, ja dan neen. v. K.

EEN BOORKOP VOOR DE BOORMACHINE BIJ HET BOREN VAN HORIZONTALE GATEN.

In nevenstaande figuren is een boorkop afgebeeld, die in de boorspil van de boormachine gesteld wordt en waarmede men horizontale gaten in de werkstukken kan boren.

Het is een handig stuk gereedschap, dat in vele gevallen de gewone ratelboor vervangt, en veel sneller werkt dan deze.

In figuur 1 is dit werktuigje in voor- en zij aanzicht voorgesteld, terwijl in figuur 2 de doorsneden afgebeeld zijn.

De werking is als volgt: De tapsche stift K (zie figuur 2) wordt op de gewone wijze in het kuiken, of in de boorspil van de boormachine gestoken, terwijl het huis A in de parallelschroef of op de tafel van de boormachine vast-

geklemd wordt, waardoor het draaien van dit huis belet wordt.

Het huis A is een gietstuk van staal, eveneens de aangeschroefde stukken B en C. Deze stukken B en C zijn uitgeboord en van hardbronzen bussen D voorzien, waarin de boorstift E draaibaar is.

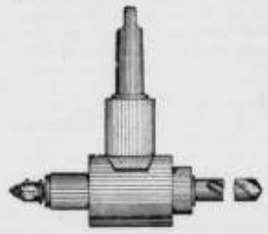

Fig. 1.

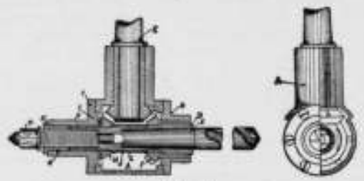

Fig. 2.

Op deze spil is met een spie het conische rad F bevestigd, dat gedreven wordt door het conische rad L, dat zijn beweging ontvangt van de boorspil der boormachine. De bus G is los op de bus J, waarop de stalen ring H met linkschen schroefdraad bevestigd is. Deze ring vangt bij het boren allen druk op, welke op de boor wordt uitgeoefend, en draagt daarom met zijn achtervlak tegen den ring I.

Bus G houdt het conische rondsel F op zijn plaats, en geeft den afstand aan tusschen het naafeinde van dit rondsel en het vlak van de moer of den ring H.

De tapsche stift K, welke in de boorspil van de boormachine gestoken wordt, is voorzien van bronzen bussen, waarop het drijvende conische rondsel L met een spie en een stalen moer bevestigd is.

Beide conische raderen zijn van vloeistaal gemaakt, en van ingefreesde tanden voorzien. De aanzetschroef M heeft een vierkanten kop en een centerpunt evenals bij een ratelboor gebruikelijk is.

Door deze aanzetschroef uit te schroeven verkrijgt men den aanzet van de boor. De diepte der gaten die met dit toestel geboord kunnen worden is ± 80 mM. De aanzet schroef M loopt in de stalen moer N, die door een stalen pen O aan het huis A bevestigd is.

Dit stuk gereedschap dat van Amerikaansche vinding is, komt in drie grootten in den handel en wel voor het boren van gaten van $^1/_{16}$" tot $^1/_2$" middellijn; voor gaten van $^1/_2$"—$^5/_8$" middellijn; en voor gaten van $^5/_8$" tot $1^1/_4$" middellijn.

Z. K.

EEN NIEUW TYPE AMARIL-SLIJPMACHINE.

In bijgaande schets is een nieuw type amaril-slijpmachine afgebeeld, welke naar verkiezing met of zonder water gebruikt kan worden.

Dit is nu op zich zelf niet nieuw, doch wel nieuw is de wijze waarop de amarilschijf met water bevochtigd wordt.

Bij vele van deze toestellen geschiedt dit door een aan de machine verbonden roteerend pompje, doch dit heeft het nadeel, dat de pomp spoedig versleten en vuil is, door de aanhoudende circulatie van water met slijpsel vermengd.

In den toestel hierbij afgebeeld, heeft de bevochtiging als volgt plaats:

D e holle kolom A, tevens voetstuk van den toestel, dient als waterbak, welke tot op zekere hoogte met water gevuld staat. Boven het water is een cylindervormig gewicht B opgehangen, dat door stangen en hefboomen met de trede C verbonden is. Trapt men nu op de trede, dan wordt het gewicht in den waterbak gedrukt, het water stijgt hierdoor en vloeit in de ruimte, waarin de slijpsteen draait. Deze trede is zoodanig ingericht, dat de slijper hoe hij ook voor de machine staat, haar altijd onder zijn bereik heeft. Is de slijpsteen genoegzaam bevochtigd, dan neemt men den voet van de trede en het gewicht wordt weder omhoog getrokken door de spiraalveer D.

Voor het terugvloeien van het water in den bak, is in den slijpsteenbak een fijn rooster E geplaatst, welke het slijpsel tegenhoudt en het water eenigszins gefiltreerd in den vergaarbak teruggevoert.

In deze schets is dit duidelijk gemaakt, door van den slijpsteenbak en waterbak een gedeelte van den wand weg te laten,

Voor het schoonmaken en ledigen van den waterbak is aan den achterkant van de kolom een flens met pijpverbinding F aangebracht.

Z. K.

ALGEMEENE NEDERLANDSCHE OPZICHTERS- EN TEEKENAARS-BOND .. ..

INFORMATIE-BUREAU.
Secretariaat: - - - - - -
Rijswijkscheweg 3, Den Haag.
Spreekuur iederen Maandagavond van 7—9 uur. .. ..

Ingeschreven Sollicitanten.

14 Bouwk.-Opzichter-Teek., 22—42 jaar f 80—f 110 '8 maands.
6 Bouwk. Opzichters, 23—45 jaar f 80—f 120 p. m.
3 Bouwk. Teekenaars, 26 jaar f 80 p. m.
11 Aank. Bouwk. Opz.-Teek., 19—24 jaar f 50—f 75 p. m.
5 Aank. Bouwk. Opzichters, 19—28 jaar f 60—f 75 p. m.
7 Aank. Bouwk. Teeken., 20—24 jaar f 40—f 70 p. m.
1 Assist. Bouwk. Teekenaar, 19 jaar f 35 p. m.
1 Assist. Bouwk. Opz.-Teek., 18 jaar f 30 p. m.
1 Opzichter bij Gem. of Mij., 25 jaar f 80 p. m.
1 Aank. Mach.-Teekenaar, 20 jaar f 60 p. m.
1 Werkmeester op een machinefabriek, 50 j. f 100 p. m.
1 Decorateur-teek., 29 j., f 80 p. m.
1 Ass. Teek. Centrale Verw., 18 j. f 25 p. m.
1 Fabrieks-Opzichter, 29 j. f 75 p. m.
1 Teek. (IJzer-constructeur), 26 j. f 80 p. m.
1 Teekenaar (Kadaster) Aank. 23 j. f 50 p. m.
1 Aank. Waterbouwk. Opz. 23 j. f 70 p. m.
2 Meubel-teekenaars, 20—25 j. f 60—75 p. m.
2 Electrotechniek-Teekenaars, 21 j. f 40—60 p. m.
1 Aank. Opzichter (IJzerconstructiën), 27 j. 80 p. m.
2 Waterbouwkundig Opz., 27 j. f 90—100 p. m.
1 Bouwmeester (Glasfabrieken) 43 j. f 110 p. m.
1 Aank. Electro-Technisch Teekenaar, 21 j. f 60 p. m.
1 Burger- of Waterbouwk. Opz., 27 j. f 90 p. m.
1 Aank. Scheepsteekenaar, 22 j. f 80 p. m.
1 Aank. Teekenaar Gew. Beton, 23 j. f 80 p. m.

VIJFTIENDE JAARGANG. No. 33. ZATERDAG 17 AUGUSTUS 1907

ARCHITECTURA

ORGAAN V.H. GENOOTSCHAP ARCHITECTURA.ET. AMICITIA

BUREAU VAN REDACTIE: H. P. BERLAGE Nzn., Voorz. H. WALENKAMP, A. J. JOLING, W. KROMHOUT Czn., A. VAN BAALEN, D. F. SLOTHOUWER, CORNs VISSER, Leden, — — — — VASTE MEDEWERKERS. K. P. C. DE BAZEL en J. W. H. BERDEN — — — REDACTEUR VOOR HET TECHNISCH GEDEELTE L. ZWIERS — VALERIUSSTRAAT 64 TE AMSTERDAM.

UITGEVERS: J. VAN DER ENDT & ZOON MAASSLUIS. HET ORGAAN MET TECHNISCH GEDEELTE WORDT WEKELIJKS FRANCO TOEGEZONDEN AAN ALLE LEDEN VAN HET GENOOTSCHAP, DE JAARLIJKSCHE CONTRIBUTIE VOOR HET LIDMAATSCHAP BEDRAAGT: VOOR GEWONE LEDEN f 12,—, VOOR KUNSTLIEVENDE LEDEN f 10,—, VOOR BUITENLEDEN EN ASPIRANTLEDEN f 7,50.

STUKKEN EN CORRESPONDENTIE BETREFFENDE DE REDACTIE VAN HET WEEKBLAD TE ZENDEN AAN DEN HEER H. WALENKAMP, KONINGINNEWEG 267 AMSTERDAM; BETREFFENDE HET PLAATWERK »DE ARCHITECT" AAN DEN HEER A. VAN BAALEN, JACOB MARISSTRAAT 32, SLOTEN bij AMSTERDAM; BETREFFENDE DE ADMINISTRATIE VAN HET GENOOTSCHAP AAN DEN SECRETARIS, DEN HEER PAUL J. DE JONGH. REGULIERSGRACHT 120, AMSTERDAM † † † † †

INHOUD: Het middelbaar technisch onderwijs, — Het Damvraagstuk. — Berichten, — Open prijsvragen, — Informatie-bureau. — Over het onderzoek van trasmortel, — Spoorwegen in Amerika. — Examens voor bouwkundig opzichter en -teekenaar der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst. — De herstellingswerkeid aan asphalt. — Informatie-bureau.

HET MIDDELBAAR TECHNISCH ONDERWIJS.

Door den Bond van Technici werd de volgende circulaire aan de verschillende vakgenooten rond gezonden.

Met het oog op den ernst der zaak is het te hopen, dat veke collega's aan het in de circulaire vervatte verzoek voldoen zullen.

M. M.!

Het vraagstuk „Middelbaar Technisch Onderwijs" verheugt zich in de laatste jaren in eene stijgende belangstelling èn bij hen, die er direct belang bij hebben zooals: de Industrieelen, Architecten, Ingenieurs, Aannemers en Technici èn, zooals uit herhaalde mededeelingen van den Minister van Binnenlandsche Zaken en zijn onmiddellijken voorganger bleek in Regeeringskringen, zoodat, als er van den Minister voorstellen komen tot regeling van deze matérie, deze voorstellen beslist een open oor en goed onthaal zullen vinden bij onze volksvertegenwoordigers, zooals ten overvloede alreeds bij menig begrootings-debat gebleken is.

Zijn alle belangstellenden in en belanghebbenden bij eene afdoende regeling van deze kwestie volkomen eenstemmig met betrekking tot het feit, dat deze regeling een dringende eisch des tijds is en eene goede oplossing in het waarachtig belang van ons volk zal zijn, omtrent de beginselen, waarop eene dergelijke regeling moet berusten, zijn de meeningen, zooals bij elk betrekkelijk nieuw onderwerp begrijpelijk is, verdeeld. Natuurlijk is men algemeen de meening toegedaan, dat als voorbereiding voor dit onderwijs meer moet gevraagd worden dan de lagere school kan geven, en men is het er dan ook vrij algemeen over eens, dat als norm voor de toelating tot eene M. T. School gesteld moet worden de kennis overeenkomend met die, verkregen op eene H. B. S. met 3-jarigen cursus, zoo mogelijk deze kennis zooveel doenlijk in verband gebracht met de eischen der techniek.

Is men wat de algemeene ontwikkeling betreft eenstemmig in zijn oordeel, bij de verdere vóór-opleiding bestaat principieel verschil.

Er zijn voorstanders van de meening, dat de M. T. S. direct toegankelijk moet gesteld worden voor hen, die de bovengenoemde norm van algemeene ontwikkeling bezitten, die dan den leerling de grondbeginselen der practijk op de M. T. S. willen laten leeren, om hem na 't afloopen van den cursus nog eenige jaren in de practijk werkzaam te laten zijn en eerst daarna het eindexamen van de M. T. S. te laten afleggen.

Als voordeelen van deze methode noemen zij het feit, dat de theoretische, schoolsche studie voor den leerling niet onderbroken wordt, terwijl zijn optreden in de practijk na de theoretische vakopleiding veel vruchtdragender zal zijn, dan wanneer dit vroeger plaats heeft.

Voor de beste leerlingen der M. T. S. bevatten deze stellingen ongetwijfeld waarheid, maar daar het in werkelijkheid onmogelijk is, eene school met louter uitblinkers te bevolken, en het doel van alle onderwijs, dus ook van het M. T. O., beslist moet zijn: „verhooging van het peil van de massa", hebben deze stellingen practisch dus slechts geringe waarde. Een nadeel, van deze methode is bovendien, dat de leerlingen minstens 20 jaar zijn geworden, eer zij iets kunnen gaan verdienen, een bezwaar, dat voor de ouders dubbel geldt, in die gevallen waar de leerling weinig in leeftijd verschilt met broeder of broeders, zuster of zusters, en deze eveneens een beroep gekozen hebben, dat lange opleiding vereischt.

Langs dezen weg zullen velen uit de kringen, die tot nu toe de technici leverden, om financieele redenen van eene systematische opleiding uitgesloten worden.

Anderen (waartoe ook wij behooren) zijn de meening toegedaan, dat de vóór-opleiding behalve voor algemeene ontwikkeling ook te zorgen heeft voor practische ervaring in het vak der keuze, omdat dan de theoretische vakopleiding zeer zeker beter vrucht zal dragen, aangezien de studie der techniek in hooge mate kennis der materialen noodig heeft.

De voordeelen aan deze wijze van vóór-opleiding verbonden zijn de volgende: Het verblijf aan de M. T. S. kan zeker één jaar korter zijn dan bij het volgen van den eerstgenoemden weg.

De gelegenheid is geopend voor den a.s. technicus om ook in zijne opleidings-periode iets te verdienen: geeft men semester-cursussen, dan zijn er zelfs velen, die eene periode van verdienen af kunnen wisselen met eene van studie, en al is voor deze categorie de weg ook lang, de minste onder de broederen zullen zij zeker niet blijken te zijn.

Ten derde en waarlijk niet ten laatste is het voorafgaand werkzaam zijn in de practijk een uitstekend middel, om hen die niet den vollen lust of aanleg hebben voor de techniek bij tijds te doen inzien, dat het verstandiger is zich op ander terrein te gaan bewegen, waardoor de resultaten van het M. T. O. percentsgewijs zeker zullen stijgen, omdat de louteringsproef der practijk al eene goede schifting in het leven geroepen heeft.

Welke der beide opvattingen verdient nu eventueel voor Nederland de voorkeur? De onze is duidelijk uitgesproken, doch het zal zeker van groot nut zijn als allen, die in ons land tot oordeelen bevoegd zijn, ook werkelijk hunne meening kenbaar maakten.

Regeering en Volksvertegenwoordiging zouden het zeker op hoogen prijs stellen, als zij wanneer het oogenblik daar is, dat zij de regeling van het M. T. O ter hand zullen nemen, hetgeen blijkens de uitlatingen bij vorige begrootings-debatten spoedig te verwachten is, zouden weten waaraan zij zich bij die regeling te houden zullen hebben. Met dit doel verspreiden wij deze circulaire met ingesloten twee vragen en wij twijfelen niet of allen, die deze ontvangen, zullen zich in het belang der goede zaak de moeite wel willen getroosten op deze vragen te antwoorden. Bij voorbaat brengen wij hun daarvoor onzen welgemeenden dank.

Namens de Commissie M. T. O. van den
Bond van Technici.
H. J. C. HAVER,
Voorzitter.
W. J. DES BOUVRIE Jr.,
Secretaris.

Welken weg acht u in het belang der Nederlandsche techniek de meest verkieslijke voor de regeling van het M. T. O.

Die der louter schoolsche opleiding?

of

Die, waarbij het M. T. O. wordt voorafgegaan door eenige jaren practijk?

Het antwoord op bovenstaande vragen zouden wij gaarne zoo spoedig mogelijk, liefst vóór 1 September a.s. ontvangen.

HET DAMVRAAGSTUK,
door K. van Rijsse Jr.

VIII.

Het zij mij vergund, alvorens met de beschouwing over het volgende onderdeel (onder sub c genoemd) te besluiten, eerst het door mij aan de hand gegeven voorstel (zie plan III, opgenomen in het nummer van de laatste week) nader toe te lichten en de voordeelen daarvan te memoreeren.

Het kon zijn, dat het lezen daarvan dezen of genen het bekende spreekwoord over „de uil en de valk" voor den geest bracht. In hoeverre dat ook hier van toepassing is, zal zeker verschillend beoordeeld worden. Ik mag er echter wel even aan herinneren, dat er ook werkelijk uilen zijn, die den valk zeer nabij komen; en ook omgekeerd (behaas!) valken die van uilen niet veel verschillen. Dat moet trouwens wel zoo zijn; hoe zou anders het psychologisch verschijnsel, waaraan bedoeld spreekwoord zijn ontstaan dankt, nog altijd zooveel aanleiding geven tot misverstand?

Doch ter zake! Dit plan, voor anderhalf jaar per brochure openbaar gemaakt [1]) en thans in deze artikelen-reeks onder de aandacht der vakmannen gebracht, kan er op bogen, aan vele — zoo niet aan alle — rechtmatige eischen te voldoen. Dat dit geen ijdele grootspraak is, moge blijken uit het volgende memorandum.

1) Brochure „Dam, Damrak en Centraalstation."

1. Alle daarvoor in aanmerking komende toegangen zijn niet alleen op voldoende breedte gebracht, respectievelijk in overeenstemming met de eischen van het verkeer; (zulks heeft plan III met onderscheidene andere plannen gemeen) doch de aansluiting dier toegangen bij het Damplein is rationeel, doelmatig en eenvoudig; zoo, dat kans voor opstopping tot een minimum is gereduceerd.

2. De oppervlakte van het plein, thans ± 13000 M²., is door dit plan met een kleine 2000 M². vergroot, en alzoo op ± 15000 M². gebracht. Niet zoozeer aan deze geringe vergrooting ontleent echter dit plan zijn waarde, als wel aan het feit, dat de bestaande, weinig vermeerderde oppervlakte onder doelmatiger, compacter vorm is gebracht, zoodat de Dam, aldus verbeterd, tegen de eischen van het hedendaagsch verkeer voldoende is opgewassen. Geen extra maatregelen behoeven dan genomen te worden, om den Dam te ontlasten, of het verkeer van het hoofdplein af te leiden, waardoor het zijn historische functie (voornaamste middelpunt van verkeer) weldra zou kunnen verliezen.

Het is waar, dat dit resultaat verkregen wordt door een radicale opruiming aan de beide zijden. Men bedenke echter wel, dat het grooter deel dezer opruiming t o c h moet plaats hebben, krachtens de door den Raad aangenomen verbetering van den Oostelijken Damhoek, en de reeds in uitzicht gestelde verbreeding der Paleis- en Mozes- en Aäronstraten. Wat nu, volgens mijn plan, bovendien zou te onteigenen vallen (de eerste panden tusschen Kalverstraat en Rokin eenerzijds en die tusschen Damrak en Eggertstraat anderzijds) is, in verhouding tot de bovenbedoelde, reeds vaststaande onteigeningen, en vooral in verhouding tot het te bereiken resultaat, toch eigenlijk een kleinigheid.

Bovenstaande beschouwing stelt voornamelijk de practische voordeelen in het licht; doch let nu ook op de aesthetische en economische voordeelen.

3. De grootte van den Dam, gewijzigd volgens dit plan, is nu in evenwicht met de massa van het Paleis-Raadhuis, en de ombouwing maakt zoover „ruim-baan", dat van Campen's meesterstuk onder een hoek, zoowel als in het front, behoorlijk is te overzien. Mits het gebouw alsdan ook aan zijn oorspronkelijke bestemming hergeven worde, kunnen wij het oog vrij opslaan; tegenover dat Unicum onder de Raadhuizen „haben wir dann unsere Schuldigkeit getan" en de vreemdeling zal (hier althans) geen reden meer hebben, over ons het hoofd te schudden.

4. De leelijke, onregelmatige, gerekte trapezium-vorm heeft plaats gemaakt voor een behaaglijken, rationeelen, rustigen vorm, die met het wezen, met de positie, welke de Dam inneemt (centraal vergaarpunt van straten) geheel in overeenstemming is.

Het reeds opgeworpen bezwaar, dat de Dam volgens dit plan een veel te symmetrisch plein zou worden 2), kan alleen ontstaan zijn wegens een te oppervlakkige beschouwing der rooilijnen. Die de moeite wil doen zich even de werkelijkheid voor te stellen, dat n.l. de toegangen van zeer uiteenloopende capaciteit zijn, in zeer verschillende richtingen op den Dam uitmonden, en dat de gebouwen-groepen van zeer onderscheidene breedte, omvang en klasse zullen zijn, die zal mij moeten toegeven, dat hier van symmetrie geen sprake kan zijn.

De vorm van mijn Damplein is vrij regelmatig. Dat behoort echter niet tot de debet- maar tot de credit-zijde. Zulk een situatie wordt geëischt door den omvang en de symmetrische structuur van het Paleis, en niet minder wegens de huidige positie van het plein zelf. Het marktplein eener Provincie-stad, als b.v. Arnhem, is zoo'n onregelmatige

2) T. Sanders, in „de Groene" van 8 April 1906.

grondvorm, met onderbroken rooilijnen en verrassende hoekjes, als een verdienste aan te rekenen. Zoo'n plein, of complex van pleintjes is soms — wat men noemt — onweerstaanbaar. Doch voor den Dam, het hoofdplein van een Wereld-stad, het knooppunt van een ontzaglijk verkeer, moet men zulke idealen uit het hoofd zetten.

5. Aan den Oostkant komt voor een nieuw Post- en Telegraafkantoor (of ander openbaar gebouw) een terrein beschikbaar, groot ± 4000 M²., zooals er, wat stand en grootte betreft, moeilijk een tweede in de stad te vinden zou zijn. Daarvoor is wel eenige meerdere onteigening noodig, maar deze wordt ruimschoots vergoed door de voor dat doel beschikbaar-komende Dam-grond, die het Rijk moet overnemen.

Dat komt dus wel heel aardig uit, nu het Rijk juist in die buurt een groot terrein zoekt, ten dienste van de Posterijen; doch die oplossing is voor mij niet h e t einddoel. Welk openbaar gebouw daar verrijst, doet er m.i. minder toe. Hoofdzaak is, dat een daarop te stichten monumentaalbouw den Dam aan die zijde op waardige wijze afsluite en tevens fungeere als ondergeschikt pendant van het Paleis-Raadhuis, het gemis waarvan zich terdege doet gevoelen, sedert de verwijdering van de Oude Beurs.

6. Deze oplossing ondervangt ook de lastige kwestie (door ons het lastige puntje genoemd) betreffende de bebouwing van het Oude-beursterrein en de afsluiting van den Dam aan die zijde. Met deze distributie is de z.g. „pijpenlaad-bebouwing" tusschen twee breede straten van de baan, en kan er op de afsluiting van den Dam aan die zijde maar weinig worden afgedongen.

Na berlezing van de toelichting bij meergenoemd adres aan den Raad der Gemeente Amsterdam, stel ik er prijs op te kunnen constateeren, dat de voor dezen hoek (de Oostzijde van den Dam in connectie met de Oude-beursterrein-bebouwing) hier aangeboden oplossing niet veraf kan zijn van die, welke de onderteekenaren van dat adres zich zoo ongeveer hebben voorgesteld, toen zij zeer terecht requestreerden „de mogelijkheid tot zulk een verbetering open te stellen." 3)

Bij een eventueele uitvoering van de gedachte in dit plan III belichaamd, zou men van de allerzins billijke stelling moeten uitgaan, dat de tegenwoordige firma's en inrichtingen zooveel mogelijk aan den herboren Dam weêr een plaats vinden. De Groote Club, Hajenius, Zeemanshoop, de Bisschop, Kattenburg — om er slechts enkele te noemen — hooren bij den Dam.

Daarom heb ik dan ook steeds gesproken van een achteruit-schuiven dezer eigendommen en niet van een onteigening. De minder-waardige perceelen, gelegen achter de thans aan den Dam grenzende panden, moeten onteigend en laatstgenoemden herbouwd worden aan de n i e u w e rooilijnen.

Op deze wijze bereikt men ongetwijfeld een zeer groote besparing van onteigeningskosten (ook een algemeen belang!) terwijl de Gemeente, eigenaresse of servituut-houdster geworden van alle aan den Dam gelegen perceelen, volle zeggenschap bekomt over het uiterlijk en de bestemming van alle, haar hoofdplein omringende, gebouwen.

Twee etablissementen zou ik echter van deze voorop te zetten strekking willen uitzonderen, n.l. de bestelkantoren van Van Gend en Loos en die van de Hollandsche Spoor. Deze kantoren zijn zeer zeker in het centrum der stad onmisbaar, doch behoeven daarom nu juist niet aan den Dam gelegen te zijn. Zij zijn al te sterke attractie-punten voor rijtuigverkeer en goederen-vervoer en allerlei druk gedoe, om daar gestationneerd te kunnen blijven. Op het nieuwe Beursplein, of op het waarschijnlijk te dempen gedeelte van het Rokin, zullen voor die bedrijvigheden wel veiliger en minder aanstoot-gevende plaatsen zijn aan te wijzen.

Tevens moet van deze verbouwings-gelegenheid gebruik gemaakt worden — het spreekt haast vanzelf — om de Kromme-elleboogsteeg te doen verdwijnen. Die steeg is met recht een ontsiering van den Dam; een vuil, ongezond hol, dat reeds lang tot het rijk der historie had moeten behooren. Daarvoor zal wel iets verder onteigend moeten worden, doch de omringende grond verhoogt daardoor in waarde, terwijl die waarde nog vermeerderd wordt met item zooveel per M². voor den grond van de steeg zelf.

Natuurlijk kan men hier weer bedenkelijke gezichten verwachten, met het oog op de onteigenings-wet. Ik zie echter niet in, hoe van overheidswege hiertegen objectie kan gemaakt worden; want als ooit een onteigening beschouwd kan worden „t e n a l g e m e e n e n n u t t e" te zijn, dan is het zeker deze, waardoor de beruchte Kromme-elleboogsteeg uit den tijd raakt.

Thans nog een enkel woord over de financieele zijde van het vraagstuk.

In een verhandeling als deze schijnt een raming niet te mogen ontbreken, dat hoort er zoo bij. Toch heb ik besloten, in dit geval met die gewoonte te breken; om tweeërlei redenen.

Eerstens, omdat zelfs de meest eenvoudige lezer begrijpt, dat er met zulke cijfers gegoocheld kan worden, al naar gelang de uitkomst die men bereiken wil. Het gebeurt ook zeker nog al eens, en daarom moeten de goede cijfers het met de kwade lijden.

Een sterk voorbeeld daarvan heb ik beleefd met de korte begrooting, die ik gaf in mijn meergenoemde brochure. Op bladzijde 21 had ik n.l. beweerd, dat voor de benoodigde onteigeningen een gemiddeld cijfer van f 650 wel toereikend zou blijken. (Let wel op dat g e m i d d e l d, want daaronder waren panden aan Valkensteeg, Vischsteeg en Nes, zoowel als aan den Dam.) Ik meende in allen ernst hiermede een cijfer gegeven te hebben met een vrij groote zekerheid.

Doch de Redactie van de Telegraaf dacht er anders over. In haar avondblad van 17 Aug. 1906 critiseerde zij schamper, „dat het mij mangelde aan kaufmännisch inzicht..... dat zeker 3 × f 650 zou noodig zijn." Kortom „dat ik het kunstje had toegepast van r i j k r e k e n e n e n a r m t e l l e n en dat daarom mijn plan viel als een baksteen!"

Daar was geen woord Fransch bij. En toch was het gelijk aan mijn zij. Want, wat bleek na eenige maanden? Dat het perceel „Kalverstraat no. 4" van de erven Bosch (dat m.i. te stellen is b o v e n de gemiddelde waarde der te onteigenen perceelen, bovenbedoeld) bij openbare veiling was overgegaan in handen van de Groote Club voor f 340 per M². 4)

De Redactie heeft natuurlijk haar flater nooit herroepen. Moraal: „een globale raming heeft in een geval als dit weinig of geen waarde".

De andere reden, waarom ik meen zoo'n raming achterwege te kunnen laten, is gelegen in het feit, dat verreweg het grooter deel van al de noodzakelijke onteigeningen in beginsel toch reeds vast staat, krachtens het besluit van den Raad in zake den Oostelijken Damhoek en de reeds in uitzicht gestelde verbreeding der Paleis- en Mozes- en Aäronstraten.

Alleen acht ik het van belang hier te constateeren, dat de e x t r a-onteigening voor de verwezenlijking van mijn plan (ik spreek natuurlijk van die stukken, welke bij het Damplein zouden worden aangetrokken) slechts ± 1400 M². bedraagt. Geen kleinigheidje, wel is waar, doch in verhouding tot het geheel en het te bereiken resultaat voorzeker een luttel bedrag. (S l o t v o l g t.)

3) „Architectura" No. 15 van 1903.

4) „Architectura" No. 10 van 1907.

BERICHTEN.

INT. CONGRES VAN BOUWNIJVERHEID.

In de Woensdag te Hengelo gehouden vergadering van den Nederlandschen Aannemersbond werden als leden van het comité de patronage voor het 2e Intern. Congres van Bouwnijverheid, in Mei van het volgend jaar te Parijs te houden, genoemd de heeren: Eere-voorzitter de minister van Landbouw, nijverheid en handel, Veegens,

Leden van het comité de patronage: J. L. Cluysenaer, Den Haag, voorzitter v. h. Kon. Inst. v. Ingenieurs; A. Deking Dura, id., oud hoofd-ingenieur v. d. Prov. Waterstaat in Overijsel, voorz. van den Raad van Arbitrage voor de Bouwbedrijven in Nederland; J. W. Welcker, id., inspect.-generaal van den rijks-waterstaat, voorz. der Vereenigirg van Delftsche Ingenieurs; H. E. Boumke, Utrecht, hoofd-ingenieur der Maatschappij tot Exploitatie van Staats-spoorwegen; J. J.'s Jacob, hoofd-ingenieur der Holl. IJzeren Spoorwegmaatschappij; J. Scheltens, Haarlem, hoofd-ingenieur van den Prov. Waterstaat in Noord-Holland; A. W. Bos, Amsterdam, directeur van Publieke Werken; A. Salm G.Bzn., Amsterdam, voorzitter der Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, en mr. Egbert J. C. Goseling, Amsterdam, advocaat en procureur.

INTERNATIONALE TENTOONSTELLING VAN HET BOEK TE PARIJS.

Direct na het sluiten der salons in het „Grand-Palais" te Parijs wordt aldaar eene internationale tentoonstelling van het boek geopend, eene exposition ongeveer in den geest van de gelijknamige tentoonstelling, welke vóór drie jaren in het Museum Plantijn te Antwerpen plaats had.

Alles, wat de dagbladpers, den boekhandel, de papier-industrie en de reclame-kunst omvat, zal daar te vinden zijn. In de eerste afdeeling krijgt men een historisch overzicht van de tot dusver gezonden boek-expositiés, terwijl in de afdeeling voor den boekhandel, behalve de boek- en kunstdrukpijverheid, der prentbriefkaarten-industrie en den postzegelhandel een voorname plaats zal worden ingeruimd.

In de derde sectie wordt voor het publiek aanschouwelijk voorgesteld, hoe een krant wordt gemaakt, van het moment waarop de copie in de zetterij komt tot het oogenblik, waarop de bladen door de rotatie-pers gevouwen en wel worden voortgebracht.

KUNST IN STATIONS.

Onlangs heeft de Deensche Rijksdag een som van 15,000 Kronen (£ 9300) ter beschikking van de regeering gesteld tot verfraaiing van de stations der staatsspoorwegen. Voor dat geld worden in de wachtkamers en ook op de perrons goede platen, teekeningen, photographieën aangebracht. Een Duitsch tijdschrift beveelt zulk een maatregel aan ook voor de Duitsche stations, met name aan de kleinere, waar de reizigers gewoonlijk langer dan aan de groote te wachten hebben en geen afleiding door drukte en gewoel te vreezen is. Daar kunnen enkele mooie platen voor de bevolking tevens dienst doen als een klein openbaar museum, vooral wanneer men ze van tijd tot tijd omwisselt met die van andere stations. Eenige honderden stations kon men aldus voor weinig geld doen meewerken tot de volksopvoeding. Ook wordt op de wenschelijkheid gewezen, dat de eindelooze reclame-platen wat worden beperkt en men althans de versleten doet verdwijnen.

EEN VONDST.

In de Groote Kerk te Breda ontbreken aan het groote monument van graaf Engelbrecht van Nassau twee kwartierwapens, die daar vermoedelijk waren afgeslagen. Van één was wel het wapenfiguur aanwezig, doch niet de naam.

Toen nu onlangs een deel van de tryptiek uit haar nis gehaald werd, ontdekte men, behalve eenige andere merkwaardigheden, ook het vermiste bovendeel van dit laatste wapen, waarop de naam vermeld is, terwijl het andere in zijn geheel werd ontdekt, wel is waar in stukken, doch deze kunnen gemakkelijk worden aaneengevoegd.

Deze twee schilden van groote historische waarde, waarop de wapens en de namen van rechtstreeksche voorouders onzer Koningin te vinden zijn, zullen na spoedig weder onder de kwartieren van graaf Engelbrecht prijken. («Ned.»)

OPEN PRIJSVRAGEN.

Raadhuis voor Londen. Inlevering 27 Augustus 1907. Mededeelingen in No. 52, 1906.

2de Serie prijsvragen van de Loo. Inlevering 30 Augustus 1907. Programma in No. 11.

A. et A. Omslag voor „de Architect". Inlevering 9 September 1907. Programma in No. 12.

A. et A. Dorpsschool en Afsluiting voorplein. Inlevering 4 November 1907. Programma in No. 12.

B. en V., Rotterdam. Café-Restaurant. Vereenigingsgebouw. Fotografische opnamen. Inlevering 15 November 1907. Programma in No. 23.

INFORMATIE-BUREAU

van den Bond van Technici.
Bureau: .. ..
Mauritsstraat 139, Rotterdam.

ingeschreven sollicitanten,

23	Bouwk. Opz. Teekenaars	21	tot	47	jaar,	f 60	tot	f 100	p. m.
5	» Opz. Uitvoerders	24	»	47	»	- 70	»	- 85	»
7	Bouwk. Opz. Teekenaars (aank.)	18	»	25	»	- 40	»	- 60	»
4	Waterb. Opzichters	24	»	30	»	- 75	»	-100	»
9	Werktuigk. Teekenaars	18	»	30	»	- 45	»	- 75	»
3	Electrotechnikers	22	»	41	»	- 60	»	- 85	»
1	Scheepsteekenaar		»	23	»	-	»	- 50	»
1	Leeraar Smeden		»	30	»	-	»	-	»
2	Machinisten (Chef)	28	»	30	»	- 75	»	-	»

TECHNISCH GEDEELTE

Alle stukken de redactie betreffende, dus ook vragen te adresseeren

Aan de Redactie van »ARCHITECTURA« (Technisch gedeelte).
Valeriusstraat 64,
AMSTERDAM.

OVER HET ONDERZOEK VAN TRAS-MORTEL.

Het onlangs onder dezen titel verschenen boekje van Fr. Ritzmann, dat door de Technische Hoogeschool te Karlsruhe als wetenschappelijk werk wordt beschouwd, behelst in hoofdzaak eene beschrijving van de inrichting van het proefstation voor betonmaterialen voor de Keizerlijke Werf te Wilhelmshaven en aan de aldaar in de jaren 1901 tot 1903 genomen proeven met mortel en tevens een plan tot voortzetting van die proefnemingen, welke gestaakt waren vanwege de gebrekkige en onvolkomene eerste proefneming.

Met 't oog op de ontworpen omvangrijke dok-, sluis- en kaaimuurwerken zijn voor de proefnemingen ruime middelen beschikbaar gesteld en zullen behalve het trachten te verkrijgen van doelmatige betonmengsels, ook onderzoekingen naar de duurzame gedragingen van beton- en ijzerbeton, de metingen der vormveranderingen aan beton, buig-, druk- en trekproeflichamen tot de werkzaamheden van het proefstation behooren.

Het proefstation werd in een aldaar voorhanden zijnd gebouw gevestigd en voorzien van de noodige inrichtingen en gereedschappen tot aanmaak en onderzoek van mortel en beton, voor welk doeleinde men over 13000 mark kon beschikken. De proefnemingen bepaalden zich voorshands slechts tot tras-, kalk- en zandmortel dat op grond van de opgedane ervaringen in verbinding met »Rijnkiezel« of »Schotten« voor het beton bestemd was. Het doel was eene zoodanige menging te ontdekken, die wat betreft vastheid, dichtheid en prijs de gunstigste eigenschappen vertoonde. Er werden 30 mortelvermengingen onderzocht, alle binnen de grenzen van 3 tras-, 2 kalk-, 2 zand- tot 3 tras-, $3^1/_4$ kalk- en $4^1/_2$ zanddeelen en gedurende een tijdsverloop van 1, 3, 6 en 12 maanden. De schrijver van de verhandeling deelt als resultaat dezer met groote zorgvuldigheid genomen proeven mede dat bij vaste mortelsoorten, door bovengenoemde vermengingen ontstaan, het verschil der mengverhoudingen geen invloed op de vastheid uitoefende.

Bij gelijke mengingen houdt de drukvastheid gelijken tred met de dichtheid en ook bij verschillende menging is de invloed der dichtheid aan te toonen. De oorzaken der niet onaanzienlijke afwijkingen in de vastheids-coëfficiënten zijn toe te schrijven aan de onvoldoend nauwkeurige bepalingen van het watergehalte en bij de druklichamen in het niet geheel gelijkmatig dichten door middel van 20 hamerslagen. De verminderde trekvastheid bij de jaarproeven in vergelijking van die van 6 maanden ligt, naar 't inzicht van den schrijver daaraan, dat het opnemen der jaarproeven door anderen werd uitgevoerd en dat de zoogenaamde »Frühling-Michaëlische proefmethode« aan vele toevallige invloeden zeer onderhevig is.

Volgens de verkregen resultaten kan naar de meening van den schrijver een mengsel van 3 deelen tras, 3 kalk en 6 zand gekozen worden. Met 't oog op de practijk werd de verhouding echter vastgesteld op $3 : 3 : 4^1/_4$ om een zeker overschot kitmarsa te verkrijgen. De onderzoekingen zijn met twee trassoorten genomen, van welke de eene beslist betere eigenschappen heeft dan de andere. De berekende prijzen der verschillende mengsels wisselen af tusschen 17.25 en 24.80 mark per M³. mortel. Het uitgekozen mengsel kwam op 18.30 Mark per M³.

De onderzoeker heeft na afloop der onderzoekingen van de mortel bij den aanvang der betonproeven zijne werkzaamheid bij het proefstation er aan gegeven, maar een plan van werkzaamheden voor de verdere onderzoekingen opgesteld, daar hij van meening is dat de gestelde vraag nog niet volkomen is opgelost., en dat door nog nauwkeuriger proeven het bewijs ge everd kan worden dat het mogelijk is mortelmengsels te doen ontstaan die nog meer zand en kalk bevatten, en dus nog goedkooper zijn. In elk geval heeft men zich zoowel door de proefnemingen als door het openbaarmaken der tot hier toe verkregen resultaten zeer verdienstelijk gemaakt, wat betreft het bevorderen van de mortel-techniek en hare wetenschappelijke behandeling. Het ware te wenschen dat de proeven op dezelfde wijze werden voortgezet en de resultaten gepubliceerd. V. K.

SPOORWEGBRUGGEN IN AMERIKA.

Het ligt niet in onze bedoeling, hier een uitvoerige beschrijving te geven van de nieuwste groote spoorbruggen in de Vereenigde Staten; wij willen slechts enkele bijzonderheden mededeelen over den bouw van houten, ijzeren en steenen bruggen en de inzichten der Amerikaansche ingenieurs daaromtrent.

De ontwikkeling van den bruggenbouw, vooral voor spoorwegen, wijkt in Amerika in zooverre af van die in Europa, dat men zich daar tot vóór korten tijd meer bepaalde tot houten en ijzeren bruggen, en eerst in den laatsten tijd de bouw van steenen bruggen op den voorgrond getreden is.

I. Houten bruggen.

Houten spoorbruggen vindt men in Amerika niet alleen over kleine riviertjes, doch ook over breede stroomen, ja zelfs over zeeboezems en binnenmeren, en vooral over breede en diepe dalen.

De onderbouw der houten bruggen bestaat bijna uitsluitend uit eenvoudige jukken, die op afstanden van 3.50 tot hoogstens 6 M. geplaatst worden, zoodat twee à drie dubbele balken als hoofddragers voor elke rail voldoende zijn. In het algemeen bestaat elk juk uit vier pooten, waarvan de twee buitenste schuin gesteld worden. Alleen bij groote hoogten en in bochten worden meer pooten gebruikt. Zoo toont b.v. fig 1 een brug, bestaande uit zes verdiepingen, ter gezamenlijke hoogte van ongeveer 35 M., zooals er bij de thans in aanbouw zijnde Denver-Noordwest- en Pacific-spoorweg verscheidene gemaakt zijn. Terwijl het dwarsverband der jukken op zich zelf door dubbele schoren voldoende verzekerd is, moet het (zie fig. 2) in het oog vallen, dat in het verband overlangs vaak slechts luttel voorzien is; daarbij ontbreekt de schoring ten eenen male en wordt het verband, behalve door de bovenliggers, uitsluitend verkregen door staande houten, die op de dwarsregels van elke verdieping gesteld zijn. Alleen aan de einden der brug zijn langs de hellingen schuin liggende schoren aangebracht.

De vroeger algemeen gebezigde fundeering der jukken op ingeheide palen heeft thans niet meer plaats, daar gebleken is, dat, met het oog op het rotten der palen, fundeering op metselwerk of beton doelmatiger is.

In den laatsten tijd echter wordt de bouw van houten bruggen steeds minder; evenwel, dat zij bij den aanleg van nieuwe spoorlijnen in het geheel niet meer voorkomen, zooals wel

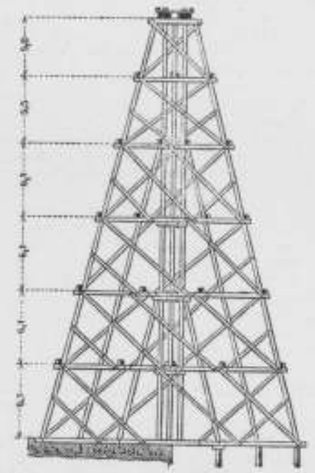

Fig. 1. Juk van een houten brug van 35 M. hoogte, in den Denver-Noordwest- en Pacific-spoorweg.

eens beweerd wordt, is niet juist. Zoo is b.v. de bovengenoemde Denver-Noordwest- en Pacificspoorweg bestemd om het doorgaand verkeer tusschen Denver en Ogden aan de beide andere lijnen die deze belangrijke kruispunten verbinden, te ontrekken, en op die lijn worden bijna uitsluitend houten bruggen gebouwd. In de oostelijke staten gaat men er echter meer en meer toe over, de oude houten bruggen, als zij bouwvallig worden, te vervangen door ijzeren, in den laatsten tijd ook door steenen bruggen, of wel, in de dalen waarover die bruggen liggen, een dam te leggen. Desniettemin zijn er op de belangrijkste lijn, b.v. tusschen New-York en Washington, nog tal van houten bruggen.

De voornaamste reden om de houten bruggen op te ruimen, is het brandgevaar. Op de groote spoorbanen in het oosten der Vereenigde Staten worden lange houten bruggen dan ook voortdurend bewaakt, terwijl daarop op korte afstanden tonnen met water geplaatst zijn om, als er eens brand mocht ontstaan, dien zoo spoedig mogelijk te kunnen blusschen. Terloops zij opgemerkt, dat het water in die tonnen een flinke hoeveelheid zout moet bevatten om het bevriezen 's winters te beletten.

Ten einde het gevaar voor brand te vermijden, heeft men het bovenvlak, dat bereden wordt, thans veelal zoodanig gemaakt, dat er geen vonken van de locomotieven onmiddellijk op het hout kunnen vallen. Bij de oudste dezer bruggen bestaat dat bovenvlak namelijk slechts uit de houten

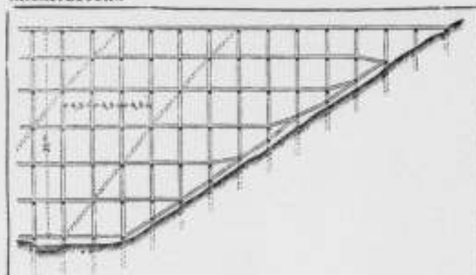

Fig. 2. Langsdoorsnede van een houten brug van zes verdiepingen, in den Denver-Noordwest- en Pacific spoorweg.

dwarsliggers, die rechtstreeks op de overlangsche draagbalken, of bij groote breedte op tusschenbalken rusten. Zij liggen dan trouwens op zeer korten afstand van elkaar. Zoo is b.v. op den Illinois-Centraalspoorweg de tusschenruimte niet meer dan de halve breedte der dwarsliggers; soms liggen deze, 25 × 25 c.M. zwaar, slechts 40 à 50 c.M. van hart op hart. Op die bruggen heeft men dan ook geen afzonderlijke voetwegen en bevloering; daarentegen zijn langs de kanten der brug met zware schroefbouten opstaande kanthouten over de dwarsliggers bevestigd, die gelijktijdig dienst doen om bij eventueele ontsporing te verhoeden, dat de trein terstond zijwaarts van de brug tuimelt.

Bij deze inrichting vallen dus vonken en gloeiende asch onmiddellijk op de houten dwarsliggers en is het gevaar voor brand alzoo zeer groot. Op de nieuwere bruggen heeft men daarom, hetzij op de dwarsliggers, hetzij alleen op de draagbalken, ijzeren platen aangebracht. Een meer doelmatige en ook veel toegepaste manier is de volgende. Tusschen de dwarsliggers worden zware planken gelegd, en tegen de kopeinden van deze en van de dwarsliggers hoog opstaande planken gespijkerd. De daardoor ontstaande trogvormige ruimte wordt tot ongeveer 3 c.M. boven den onderkant der rails met zand of kiezel gevuld, wat, als zij goed onderhouden wordt, een uitstekende bescherming tegen het vuur oplevert.

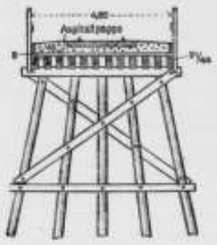

Fig. 3. Houten brug op jukken, met doorgaand kiezelbed.

Aan het gebruik van zand is echter weer het bezwaar verbonden, dat dit gemakkelijk wegspoelt, zoodat niet al te grof kiezel beter is. Nog beter, zoowel ten aanzien van het berijden als van den bovenbouw der brug, is de in fig. 3 voorgestelde manier, waarbij de dwarsliggers niet rechtstreeks op de draagbalken liggen, maar op deze eerst een geheel doorgaande afdekking ligt, waarop een asphaltbed, dat aan de zijden door opgeschroefde kanthouten ingesloten wordt.

II. IJzeren bruggen.

In zake den bouw van ijzeren bruggen toont Amerika zich in vergelijking met Europa in sommige opzichten eenigszins achterlijk, hetgeen ten deele hierin zijn oorzaak heeft, dat de Amerikaan gaarne aan een eenmaal vrij deugdelijk bevonden systeem vasthoudt en ter wille zijner „standard-constructions" voor nieuwe bouwsystemen terugschrikt, èn dat de Amerikaansche ingenieurs in de theorie en de berekening van ijzeren bruggen niet zoo hoog staan als die van andere industrie-landen. Toch is ook in dezen vooruitgang op te merken, en wel in het bijzonder hierin, dat de vroeger algemeen toegepaste bout-verbindingen bij de nieuwere bruggen tot ongeveer 50 M. spanning, bijna niet meer voorkomen. De oorzaak hiervan ligt allereerst in de groote bedrijfsonzekerheid der bout-verbindingen, daar een derailement op de brug ten gevolge van de geringe vastheid dier verbindingen dikwijls algeheele instorting der brug na zich sleepte. Een tweede oorzaak moet gezocht worden in het voortdurend zwaarder worden der vrachten die per spoor vervoerd worden, hetgeen ook in Amerika omvangrijke versterking der bruggen noodig maakt. Al zijn deze versterkingen ook bij geklonken bruggen niet altijd gemakkelijk, en in elk geval kostbaar, bij deze zijn ze ten minste uitvoerbaar, terwijl zij bij een brug, waarvan de deelen met bouten aaneengeschroefd zijn, zoogoed als onmogelijk zijn. De voordeelen van laatstgenoemde bruggen, bestaande in vlugger en gemakkelijker opstellen, ietwat betrouwbaarder berekening en kleinere spanningen, wegen niet op tegen de groote nadeelen; ook de Amerikaansche ingenieurs zijn in den laatsten tijd overtuigd geworden, dat bij bout-verbindingen de wrijving 200 groot is, dat van onwrikbaar aaneensluiten der geledingen geen sprake kan zijn.

In groote tegenstelling met die beweeglijkheid, welke men door de bout-verbindingen tracht te verkrijgen, staat, dat de Amerikanen bij de bedekking der dwarsliggers, tusschenpijlers enz., waarbij de practijk geleerd heeft dat beweeglijkheid juist doelmatig is, hieraan volstrekt niet die aandacht schenken, welke anderen er aan wijden. Zoo ontbreekt b.v. bij de groote bruggen in Amerika de beweeglijke bedekking der dwarsliggers, die in Europa voor groote bruggen meer en meer in zwang komt, zij het ook, dat men het hier in dat opzicht wel wat te ver drijft.

(Wordt vervolgd.)

EXAMENS VOOR BOUWKUNDIG-OPZICHTER EN TEEKENAAR DER MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

Het Hoofdbestuur van de Maatschappij heeft in de vergadering van 16 Juli 1907 zijne goedkeuring gehecht aan:

1e. het hier volgende gewijzigde programma van eischen voor het examen tot het verkrijgen van het Diploma van Bouwkundig Opzichter, welk diploma werd ingesteld door de Maatschappij, volgens besluit der Algemeene Vergadering gehouden op 28 Mei 1891, en

2e. een programma van eischen voor het examen tot het verkrijgen van een Diploma van Bouwkundig Teekenaar, welk programma in een volgend nummer van het Bouwkundig Weekblad zal worden opgenomen.

Voor het opstellen van laatstgenoemd programma werd door het Hoofdbestuur eene Commissie ingesteld, waarin op zijne uitnoodiging zitting hebben genomen de heeren K. P. C. de Bazel, C. W. Nijhoff, B. J. Ouëndag, A. Salm G.Bz. en C. T. J. Louis Rieber. Deze Commissie heeft gemeend tevens het bestaande programma van eischen voor het examen van Bouwkundig Opzichter aan eene herziening te moeten onderwerpen, nu ook een Diploma voor Bouwkundig Teekenaar was ingesteld, en het eerste examen hiervoor in 1908 zal worden afgenomen. De Commissie heeft daarbij partij getrokken van de reeds opgedane ondervindingen bij de afgenomen examens voor Bouwkundig Opzichter.

Wij laten hieronder volgen het Nieuwe Programma van eischen voor het examen tot het verkrijgen van het Diploma van Bouwkundig Opzichter.

1. Burgerlijke bouwkunde.

Het maken van duidelijke detail-teekeningen van fundeeringen, metselwerken, rioleeringen, steen-, hout- en ijzerconstructiën, dakbedekkingen, enz.; kennis van grondwerken.

a. Grondwerken. Kennis van ontgraven, droogh0uden van fundeeringputten, aanvullen van fundeeringen, ophoogen, aanplempen, enz.

b. Steenconstructie. Grondige kennis van het samenstellen van metsel- en steenhouwwerken, steenverbanden; het aanleggen van metselwerk voor verschillende fundeeringen, het opmetselen van grondkeerende muren, muren van verschillende zwaarten ook in onderling verband, spouwmuren, schoorsteenen en luchtkanalen; het metselen van rollagen, vlechtingen, bogen, togen, eenvoudige gewelven, brandkluizen, regenbakken, beerputten met het maken van daarbij vereischte geleidingen, gewone en waterdichte kelders, rioolen, enz.; het leggen van bestratingen, marmeren en tegelvloeren, buisleidingen; het aanleggen van trappen; het stellen en verankeren van onderdeelen van natuurlijken steen, van plinten, dorpels, neuten, balustraden, afdekkingen, enz.; de samenstelling van al die metselwerken die in de burgerlijke bouwkunde in het inwendige van gebouwen voorkomen; aanleg en samenstelling van betonwerken; cement-ijzer-constructie.

c. Hout-constructie. Grondige kennis — tot in onderdeelen — van de samenstelling van: houtverbindingen, verbinding en verankering van hout met andere materialen; fundeeringen, beschoeiingen voor grondkeeringen, damwanden en bekistingen voor betonwerken; standvinken, balklagen, raam- en deurkozijnen, vloeren, formeelen, erkers, balcons, ramen, deuren, jalousiën en luiken, trappen, kasten, lambriseeringen, enz. Kennis van de hoofdvormen van houten kappen; begrip van de functie, en grondige kennis van de onderlinge verbinding der samenstellende kapdeelen.

Het toepassen, stellen, leggen, afhangen enz. van deze onderdeelen in bouwwerken.

d. IJzer-constructie. Gronige kennis van de samenstelling van kolommen, moerbinten, balklagen, hijschbalken, balcons, marquises, enz., met profielijzer; van de samenstelling en het stellen van gegoten ijzeren kolommen in verband met balklagen van hout en van ijzer; de koppeling en verankering van ijzeren balken, raveelingen, enz.; de verankering van gehouwen steen, van balklagen, kozijnen, muurplaten, enz., en van versterkingen door ijzer van hout-constructies, zooals die in de burgerlijke bouwkunde voorkomen. Kennis van de inrichting, werking en toepassing der meest voorkomende sloten, van hang- en sluitwerk en kramerijen.

e. Dakbedekkingen. Grondige kennis, tot in de kleinste onderdeelen, van verschillende dakbedekkingen met leien, pannen, dakvilt, houtcement, gegolfd plaatijzer, zink, enz.; van de samenstelling der daarbij behoorende dakbeschotten, goten, zalingen, ruiters, killen enz., met zink- of loodbekleeding; van platten, dakvensters, ventilatie- en lichtkokers, bovenlichten, enz., en van alle voorzieningen tegen inwatering.

f. Stucadoor-, schilder- en behangwerken. Kennis van de samenstelling van stucadoor-, schilder- en behangwerken.

g. Afvoerleidingen. Kennis van het aanleggen van afvoerleidingen voor huis- en hemelwater, en voor faecaliën.

2. Bouwmaterialen.

Grondige kennis der in de burgerlijke bouwkunde gebruikt wordende bouwmaterialen, van hunne voornaamste eigenschappen, soorten en meest voorkomende gebreken, en van hunne toepassing.

Soorten van hout, baksteen, hier te lande meest gebruikelijken natuurlijken steen; kalk, cement, mortels, beton en pleister; metalen; verf- en oliesoorten; meest gebruikelijke glassoorten; behangselpapier, stucadoorkalk.

Tevens wordt betreffende deze materialen vereischt de kennis van de wijze van voorkomen in den handel, de afmetingen, waarin zij verkrijgbaar zijn, de wijze van keuren, en van verwerken in den burgerlijken bouw.

3. Maken van een opstel of rapport in de Nederlandsche taal over een bouwkundig onderwerp.

Het opstel moet helder en beknopt zijn, zonder grove taalfouten; op duidelijk schrift zal gelet worden.

4. Rekenen, toegepast op de bouwkunde.

Vaardigheid in de hoofdbewerkingen met geheele getallen, gewone en tiendeelige breuken. Toepassing van de leer der evenredigheden. De vierkants- en derdemachtsworteltrekking.

Kennis van het metrieke stelsel van maten en gewichten; kennis van die oude en buitenlandsche maten, welke nog in het bouwvak gebruikelijk zijn.

5. Meetkunde.

De eigenschappen der driehoeken, vierhoeken, veelhoeken, en van den cirkel en gedeelten daarvan. Inhouden van vlakke figuren. Berekening van oppervlakken en inhouden van de gewone in de stereometrie voorkomende lichamen, met het oog op het maken van begrootingen.

6. Beschrijvende meetkunde.

Projectie. Ontwikkeling van de oppervlakken van eenvoudige lichamen, doorsnijding van eenvoudige lichamen, de scheeve projectie; een en ander in verband met eenvoudige bouwkundige onderwerpen.

7. Bouwkundige berekeningen.

Berekeningen, met behulp van een vademecum, van de geoorloofde belasting van ondersteunde of bevestigde houten vloerbalken, houten hijsch- en steunbalken, enz. van gegeven afmetingen; van de doorsneden van balken, indien hunne lengte en belasting gegeven zijn; van het draagvermogen van houten stijlen, volle en holle ijzeren kolommen, en van steenen pijlers; van de kracht benoodigd voor het breken, door uitrekking, van staven, kabels, kettingen, touwen, enz.; van het specifiek gewicht; van wateropbrengst van gewone pompen; van verhouding van kracht tot last bij verschillende op bouwplaatsen gebruikt wordende werktuigen, enz.

8. Kennis van het maken van eenvoudige begrootingen en materialenstaten, en het houden van een dagboek, week- en werkstaten.

9. Teekenen.

Het opmeten en daarna in teekening brengen van een eenvoudig bouwkundig detail.

10. Kennis en het gebruik van meet- en waterpas-instrumenten.

Bekendheid met de inrichting en het gebruik van een eenvoudig waterpas-instrument, een equerre, meetketting, bakens; met het uitbakenen van rechte en gebogen richtingen en van hoeken, het opmeten en in teekening brengen van gebouwen en eenvoudige terreinen, maken van bouwlatten, en stellen van profielen. Algemeen begrip van het uitvoeren eener eenvoudige waterpassing.

11. Gereedschappen en werktuigen.

Kennis van de samenstelling en het gebruik van steigers, stutten en schoren, stellingen en formeelen; kennis van gereedschappen, voor timmeren, metselen, steenhouwen, stucadoren, verven, enz., van bokken, schalken, ladders, vliegende steigers, hefboom, katrol, windas, vijzel, enz.

12. Stelkunde tot en met de vierkantsvergelijkingen.

De hoofdbewerkingen met geheele en gebroken vormen. Vergelijkingen van den eersten graad. Eenvoudige vergelijkingen van den tweeden graad met één onbekende.

13. Kennis van het aanleggen van gas- en waterleidingen, en eenige bekendheid met centrale verwarming, warmwater-verzorging, electrische verlichting en schellen.

14. Kennis van de bouwwetgeving, volgens de bepalingen van het Burg. Wetb. Bekendheid met de Algem. Voorschriften (A. V.) voor de uitvoering en het onderhoud van werken onder het beheer van het Departement van Waterstaat, Handel en Nijverheid, vastgesteld 1 Februari 1901. Bekendheid met de voorschriften omtrent het bouwen opgenomen in de Woning-, de Veiligheids- en de Hinderwet.

14. Bekwaamheid in een der voornaamste bouwambachten.

De voorkeur verdient bekwaamheid in het timmervak, waarvan getuigschriften zijn over te leggen, gewaarmerkt door leermeester of patroon.

15. De candidaat moet de schriftelijke bewijzen leveren, dat hij gedurende minstens twee jaren met vrucht op bouwwerken practisch werkzaam is geweest; hij moet geboren zijn vóór 1 Maart 1887, om tot het examen te kunnen worden toegelaten.

Toelichtingen.

Het examen zal worden afgenomen in de maand Februari 1908, in het gebouw der Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Marnixstraat 402, te Amsterdam.

De datum van het examen zal minstens een maand te voren in het Bouwkundig Weekblad worden bekend gemaakt.

Het onderzoek duurt minstens vier dagen voor iederen candidaat en is verdeeld in schriftelijk en mondeling examen, en teekenen.

De vakken genoemd onder 1 en 2 zijn de hoofdvakken.

De Commissie voor het examen in 1908 zal bestaan uit minstens vijf leden, aan te wijzen door het Hoofdbestuur van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst; de samenstelling van de Commissie zal een maand vóór het examen worden bekend gemaakt.

Ieder der candidaten moet, alvorens tot het examen toegelaten te worden, bij den Secretaris der Maatschappij eene som van f 15 storten; bij mogelijke niet-uitreiking van het diploma zal hem f 5 worden teruggegeven.

Nadat in 1908 het eerste examen tot het verkrijgen van het Diploma van Bouwkundig Teekenaar zal zijn afgenomen, zal in het programma van eischen voor het examen voor Bouwkundig Opzichter, af te nemen in 1909, worden bepaald, dat zij die in het bezit zijn van het Diploma van Bouwkundig Teekenaar, ingesteld door de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, zijn vrijgesteld van examen in de vakken genoemd sub 4, 5, 6, 9 en 12, indien zij voor die vakken minstens voldoende beteekenende cijfers hebben behaald. Voor hen zal de duur van het examen worden bekort.

In het programma van eischen voor de examens die in 1910 en volgende jaren zullen worden afgenomen, zal worden bepaald, dat de candidaten den leeftijd van 23 jaren (in plaats van, zooals tot nu toe, 21 jaren) bereikt moeten hebben om tot het examen te kunnen worden toegelaten.

Amsterdam, 16 Juli 1907. (Bk. Wbld.)

DE HERSTELLINGSARBEID AAN ASPHALT.

Het is een feit, dat aan 't gebruik van asphalt in gangen en binnenplaatsen van woningen, dikwijls het ongerief in den weg staat, dat kleinere reparatiën in verband met 't afhankelijk zijn van asphalt-benoodigdheden, veelal naar verhouding te duur worden, daar de grootere zaken, welke eene veeljarige garantie op zich nemen, niet bijster gesteld zijn op dergelijk herstellingswerk. Het zich aanschaffen van asphaltketels en van den oven, welke dienstig is tot het verhitten der stamp- of rolwerktuigen enz. is altijd eene zeer onaangename toegift, zoodat het volkomen begrijpelijk is, dat iedere huiseigenaar met zulke zaakjes liever niets te maken heeft. Al bestaan er dan ook asphalt-mengsels, welke in kouden vorm kunnen worden aangebracht, toch hebben ook deze ten slotte de bewerking met verhitte stampwerktuigen noodig, wil men er tenminste voor zorg dragen, dat het asphalt bestand is tegen de weersgesteldheid en tevens van voldoende vastheid zij, aangezien er anders steeds meerdere poriën en scheuren zullen ontstaan, waarin het vuile water kan binnendringen, 't geen de asphalt-laag natuurlijk zou aantasten. Men heeft nu in den laatsten tijd ontdekt, dat men deze latere bewerking der asphalt-laag met verhitte stampwerktuigen kan vermijden, wanneer men aan het vastgestampte asphalt vóór het aanbrengen op den grond een mengsel van glycerine en loodgrad toevoegt. Door het aanbrengen van dit mengsel wordt niet alleen het verweeren van de asphaltlaag voorkomen, doch wordt zelfs het aanbrengen en leggen der asphalt-laag in kouden vorm mogelijk gemaakt. In het meest ongunstige geval is slechts nog eene samenpersing der massa noodig door middel van gewone, niet-verhitte walsen of stampwerktuigen. Maar zelfs in het geval, dat deze wals- of stampwerktuig-bewerking niet plaats heeft, dan nog bezit de asphalt-laag door de toevoeging van het glycerine en loodglidmengsel eene zoo dichte vastheid, dat zij nog verre te verkiezen is boven het gewone asphalt dat met stampwerktuigen wordt aangebracht en het eveneens in houten vorm te verwerken asphalt-poeder, dat met cement of gips vermengd is. De mengverhoudingen zijn hierbij het beste zoodanig te kiezen, dat op 100 deelen asphalt ongeveer 15 deelen loodglid en 10 deelen glycerine gebruikt worden.

V. K.

ALGEMEENE NEDERLANDSCHE OPZICHTERS- EN TEKENAARS-BOND .. ..

INFORMATIE-BUREAU.
Secretariaat: - - - - - - -
Kijswijkscheweg 3, Den Haag.
Spreekuur iederen Maandagavond van 7—9 uur. .. ..

Ingeschreven Solliciteanten.

16 Bouwk.-Opzichters-Teek., 22—43 jaar f 86—f 110 's maands.
6 Bouwk. Opzichters, 23—45 jaar f 80—f 120 p. m.
3 Bouwk. Teekenaars, 26 jaar f 80 p. m.
11 Aank. Bouwk. Opz.-Teek., 19—24 jaar f 50—f 75 p. m.
5 Aank. Bouwk. Opzichters, 19—28 jaar f 60—f 75 p. m.
6 Aank. Bouwk. Teeken., 20—24 jaar f 40—f 70 p. m.
1 Assist. Bouwk. Teekenaar, 19 jaar f 35 p. m.
1 Assist. Bouwk. Opz.-Teek., 18 jaar f 50 p. m.
1 Opzichter bij Gem. of Mij., 25 jaar f 80 p. m.
1 Aank. Mach.-Teekenaar, 20 jaar f 60 p. m.
1 Werkmeester op een machinefabriek, 50 j. f 100 p. m.
1 Decorateur-teek., 29 j., f 80 p. m.
1 Ass. Teek. Centrale Verw., 18 j. f 25 p. m.
1 Fabrieks-Opzichter, 29 j. f 75 p. m.
1 Teek. (IJzer-constructeur), 26 j. f 80 p. m.
1 Aank. Waterbouwk. Ops. 23 j. f 70 p. m.
2 Meubel-teekenaars, 20—25 j. f 60—75 p. m.
2 Electrotechniek-Teekenaars, 21 j. f 40—60 p. m.
1 Aank. Opzichter (IJzerconstructiën), 27 j. f 80 p. m.
2 Waterbouwkundig Ops., 27—29 j. f 90—100 p. m.
1 Bouwmeester (Glasfabrieken) 43 j. f 110 p. m.
1 Asst. Electro-Technisch Teekenaar, 21 j. f 60 p. m.
1 Burger- of Waterbouwk. Ops., 27 j. f 90 p. m.
1 Aank. Scheepsteekenaar, 22 j. f 50 p. m.
1 Aank. Teekenaar Gew. Beton, 23 j. f 50 p. m.
1 Aank. Machine-Teekenaar 20 j. f 50 p. m.

Zoowel leden als niet-leden kunnen gebruik maken van het Informatie-Bureau.

Inschrijfformulieren voor solliciteanten en alle inlichtingen zijn steeds aan het Secretariaat verkrijgbaar.

VIJFTIENDE JAARGANG. No. 34. ZATERDAG 24 AUGUSTUS 1907

ARCHITECTURA

ORGAAN V.H. GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

BUREAU VAN REDACTIE: H. P. BERLAGE Nzn., Voorz. H. WALENKAMP, A. J. JOLING, W. KROMHOUT Czn., A. VAN BAALEN, D. F. SLOTHOUWER, COKN. VISSER, Leden. — — — — VASTE MEDEWERKERS. K. P. C. DE BAZEL en J. W. H. BERDEN — — — REDACTEUR VOOR HET TECHNISCH GEDEELTE L. ZWIERS — VALERIUSSTRAAT 64 TE AMSTERDAM.

UITGEVERS: J. VAN DER ENDT & ZOON MAASSLUIS. HET ORGAAN MET TECHNISCH GEDEELTE WORDT WEKELIJKS FRANCO TOEGEZONDEN AAN ALLE LEDEN VAN HET GENOOTSCHAP, DE JAARLIJKSCHE CONTRIBUTIE VOOR HET LIDMAATSCHAP BEDRAAGT: VOOR GEWONE LEDEN f 12,—. VOOR KUNSTLIEVENDE LEDEN f 10,—. VOOR BUITENLEDEN EN ASPIRANTLEDEN f 7,50.

STUKKEN EN CORRESPONDENTIE BETREFFENDE DE REDACTIE VAN HET WEEKBLAD TE ZENDEN AAN DEN HEER H. WALENKAMP, KONINGINNEWEG 267 AMSTERDAM; BETREFFENDE HET PLAATWERK „DE ARCHITECT" AAN DEN HEER A. VAN BAALEN, JACOB MARISSTRAAT 22, SLOTEN bij AMSTERDAM; BETREFFENDE DE ADMINISTRATIE VAN HET GENOOTSCHAP AAN DEN SECRETARIS, DEN HEER PAUL J. DE JONGH. REGULIERSGRACHT 120, AMSTERDAM † † † † †

INHOUD: Mededeelingen. — 8ste Int. Congres voor goedkoope woningen. — Het Damvraagstuk. — Het drukkersjaarboek 1897. — Berichten. — Open prijsvragen. — Informatie-bureau. — Spoorwegbruggen in Amerika. — Programma examen Bouwk. Teekenaar. — Fabricagekosten van kalkzandsteen. — Vraag.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

EXCURSIE.

Bij voldoende deelname zal in het begin van September eene excursie worden gehouden naar de Vechtstreek waaraan zal verbonden zijn een bezoek aan het kasteel „de Haer."

Opgaaf van deelname wordt gaarne tijdig ingewacht bij ondergeteekende. Introductie van niet-leden is opengesteld. Nadere mededeelingen in het volgend nummer.

De 1ste Secretaris,
PAUL J. DE JONGH.

8ste INT. CONGRES VOOR GOEDKOOPE WONINGEN, GEHOUDEN TE LONDEN IN AUGUSTUS 1907.

Jaarheen dit jaar onze vacantie-reis zou zijn, was spoedig beslist, toen wij de mededeelingen lazen over het te houden woning-congres.

Het vraagstuk van het bouwen van goedkoope woningen met zijne vele sociale daarmede samengaande en afhankelijke quaesties scheen ons uitermate interessant, vooral waar men ons in de gelegenheid zou stellen, kennis te nemen van datgene wat onze Westersche buren op dit gebied tot stand brachten.

Gewoonlijk kijken wij 't eerst naar onze Oostelijke buren en terwijl wij hen meer of minder navolgen, vergeten wij Engeland, waar het practische werk zooveel te leeren geeft.

Ofschoon het congres op Maandag 5 Aug. officieel geopend zou worden, zoo werden wij uitgenoodigd reeds Zaterdagmiddag 3 Aug. in Caxton Hall aanwezig te willen zijn, daar men excursies had georganiseerd naar eenige modelstichtingen.

Een en ander maakte een vroeger op reis gaan zeer gemotiveerd en kwamen wij Zaterdagmorgen via Vlissingen in de Engelsche metropool aan.

Tegen 2 uur waren wij in het congres-gebouw te Westminster en daar de groepen A en C ons 't belangrijkst schenen, volgden wij de excursie C met nog een tiental Hollanders.

In eene groote brik met eenige cabs als volgrijtuigen vertrokken wij naar de woningblokken, gebouwd door de gemeentelijke besturen van Londen en Westminster te Millbank (nabij the Tate Gallery).

Men heeft er 17 woningblokken met hunne binnenplaatsen en stratenaanleg op een terreinopp. van ongeveer 404.5 are.

Deze woningblokken bevatten totaal 896 woningen (tenements), waarvan slechts 2 woningen met 1 kamer, doch 485 met 2 kamers en 392 woningen met 3 kamers, ten slotte eenige met 4 of 5 kamers, en dienen voor eene bevolking van 4434 personen.

De huur voor woningen met 2 en 3 kamers varieert van f 3.9—f 6.3 per week, wat ons tamelijk hoog scheen, doch de woninghuur is veelal van een-zesde tot een-derde en meer van het loon.

De huurprijzen zijn afhankelijk van meer gerieflijke indeeling, b.v. eigen W. C. en spoelkeuken of wel één W. C. voor twee huurders of één spoelkeuken voor 4 huurders.

Hierbij een schets van een woningblok, de meeste hebben 4 verdiepingen, zijn in baksteen van verschillende kleuren opgetrokken met toepassing van terra-cotta.

De eerst gebouwde blokken hadden platte daken o.a. voor speelplaats der kinderen en voor 't drogen der wasch, men is daarvan teruggekomen daar de rook voor mensch en kleederen minder heilzaam bleek.

De binnenplaats ter breedte van pl.m. 12 M., is met cementplaten bevloerd en aan de eene zijde door een hek van de straat gescheiden, vanaf deze binnenplaats, die tevens speelplaats der kinderen is, komt men in de portalen der woningen.

De woningen en hunne bewoners maken een prettigen indruk en de groen geschilderde kamerdeuren niet koperen greep-kloppers deed ons het devies goedkoope woningen een oogenblik vergeten, wij bestijgen de bordes-trappen van beton met ijzeren binnen-leuning en bezoeken eenige bewoonde kamers. Vreemd doet ons de geringe kamerhoogte aan, die 2.60 M. nog niet haalde, ook algemeen is het koken in de

woonkamer op het breede, hooge fornuis, waarvan het gebruik in de huur is begrepen.

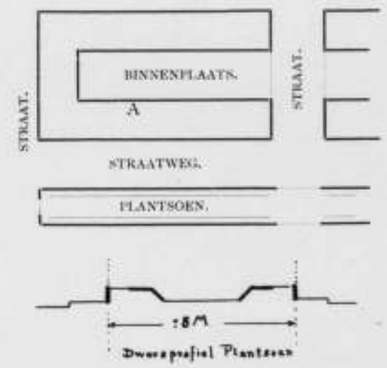
Ook in de spoel- of waschruimte bevindt zich een ingemetselde ketel (een groot model ijzeren pot met vuurhaard), ten slotte een flinke gootsteen.

In de woonkamer bevindt zich de eenige kast (provisie), verder heeft iedere slaapkamer ook stookgelegenheid, ventilatie-rooster en schuivend boven- en onderraam.

De vloer-constructie bestaat uit I-balken met breede flenzen en sintelbeton, terwijl de kamers bovendien een dunne houten dekvloer hebben.

Voor afval bevindt er zich een ketel op de binnenplaats, die door de gemeentereiniging geledigd wordt.

Figuur 1.

Een ander type van woningblok was 't door ons bezochte Norford House, op onze wandeling er heen passeerden wij de plantsoen-strook (zie fig. 1) die er keurig uitziet met veel banken en het grastalud bezet met een keur van zaaibloemen, en niet door ijzer- of prikkeldraad-versperringen tegen de jeugd beschermd behoeven te worden; 't geheel is begrensd door een laag muurtje, waarop een hek met 4 toegangen.

't Genoemde Norford House heeft 'n kelder-verdieping met een gang langs de gevels, dus in plaats van de z.g. kookoeken; deze gang is van de binnenplaats met steenen trappen te bereiken, evenzoo steenen trappen naar de begane grondverdieping, die pl.m. 1.50 M. boven den plaatsvloer ligt.

In deze kelderverdieping bevinden zich badkamers met ingemetselde metalen kuipen, verder de ketel-inrichting, met warmwaterleiding en een groote droogkamer voor gewaschen kleederen.

Op een verdieping woonden 4 gezinnen met een gemeenschappelijk waschhok en 2 W. C., verder kasten in de portalen, waarvoor 10 cts. per week extra betaald moet worden.

Langs een der trapmuren loopt een vuilniskoker met tuimelluikje op iedere verdieping en eindigend boven een ketel in de kelderverdieping. Op de bovenste verdieping zijn kamers voor ongehuwde vrouwen, de huur was nog f 2.10 voor één kamer.

Nadat de opzichter van het blok ons weder naar beneden had geleid, beklommen wij onze vehikels, die ons naar een der grootste, door lord Rowton gestichte, volkslogementen zouden brengen.

(Wordt vervolgd.)

R. en M.

HET DAMVRAAGSTUK,
door K. van Rijsse Jr.

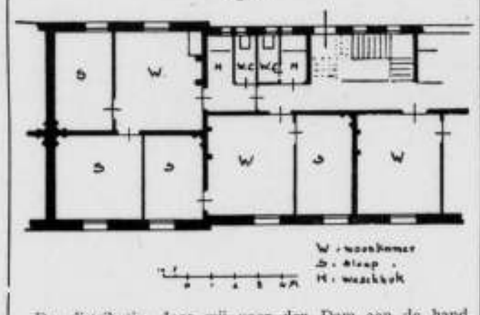
IX. (Slot.)

c. Bebouwing als op en aan den Dam zou behooren te verrijzen.

In het Ve vervolgartikel heb ik aangetoond, dat de ombouwing en de stoffeering niet in overeenstemming zijn met het wezen van den Dam, als merkwaardigst-historisch Centrum der Hoofdstad.

Wat te dien opzichte, naar mijn overtuiging, aan den Dam als eisch behoort gesteld te worden, is in den loop van dat betoog duidelijk genoeg uitgekomen; zoodat mij thans niet veel anders rest, dan dit deel van het vraagstuk nog even te detailleeren.

Fig. 2.

De distributie, door mij voor den Dam aan de hand gedaan, is er op berekend, dat langs de ombouwing behoorlijk-breede trottoirs worden aangelegd, en in het midden een vluchtheuvel van 60 tot 65 M. diameter, waar omheen de trams kunnen carousellen.

Op dezen vluchtheuvel is overvloedig plaats voor eenige kiosken, een paar tram-wachthuisjes en de noodige lichtopstanden.

Behalve deze noodzakelijke stoffage, mag echter ook wel eens aan de luxe-meubileering gedacht worden. Heel Amsterdam is, in dat opzicht, aller-schraalst bedeeld. Vooral op den Dam wordt de pijnlijke afwezigheid daarvan almeer een schande voor de Hoofdstad. Bij een eventueele verbouwing van den Dam is de gelegenheid schoon, ook daarin verbetering te brengen.

Voor het (in eer herstelde) Raadhuis moeten eenige Amsterdamsche grootheden geplaatst worden; en in verband met de ombouwing, zoowel als op een paar prominente punten van trottoirs en vluchtheuvel, moeten sculptuurstukken worden opgericht. En het povere middenstuk — „gewijd aan het verlies van België" — moet plaats maken voor een omvangrijker, maar vooral sierlijker monument, gewijd aan een meer eervolle episode, of wel ter nagedachtenis van een groote nationale figuur.

Het ombouwen van den Dam, als door mij aanbevolen, in een genre, ontleend aan historische kunstuitingen, en daaronder zoo mogelijk eenige bepaalde historische typen, zou een daad zijn van piëteit tegenover het voorgeslacht, die niet licht te hoog kan worden aangeslagen, na zooveel Hollandsche laksheid op dit gebied. Ook de heer L(auweriks) scheen in die richting te willen sturen, toen hij schreef: „De maatregel genomen met het Hôtel de Kroon op de Markt te Haarlem, waar de architect verplicht werd te bouwen in overeenstemming met de omgeving, bevat, als hij niet te streng wordt

doorgevoerd, een goed beginsel. In dat opzicht hebben de Haarlemmers bewezen, meer kunstgevoel te bezitten dan de Amsterdammers." 1)

Ik wil de ontzaglijke taak, die den kunstbroederen wacht in zoo'n geval, geenszins onderschatten; doch, dat deze gedachte — zooals de heer Sanders beweerde — „een illusie is, die ons bedrogen zou doen uitkomen", 2) wil er bij mij nog niet in.

Integendeel! Ik heb in dit opzicht — vergun mij deze confidentie — een beetje meer geloof in de kaste, waartoe ook ik de eer heb te behooren. Waarom zou trouwens hier onmogelijk zijn te achten, wat elders zeer goed uitvoerbaar bleek? Ik behoef slechts te herinneren aan den schat van motieven en typen, die (zoo goed als) voor het grijpen liggen; als ook, aan het resultaat dat verkregen is met het „Oud-Hollandsch Marktplein" en met „Oud-Amsterdam" op de laatste en de voorlaatste tentoonstelling in de Hoofdstad (en dat nog wel in zoo korten tijd en met zulke beperkte middelen) om te doen gevoelen, dat mijn hier opgeworpen idée volstrekt niet als een onbereikbaar ideaal is te beschouwen.

Op een tweetal van de voornaamste partijen wil ik hier in het bijzonder de aandacht vestigen; te weten, op het nieuwe Postkantoor (of welk openbaar gebouw daar ook verrijze) en op het te stichten bouwwerk aan den hoek van het Rokin, de eenige plaats die, behalve bedoeld Postkantoor, ook voor een openbaar gebouw m.i. in aanmerking moet komen.

Dezen grond acht ik n.l. geknipt voor een Politie- en Brandweer-gebouw; terwijl daar, zoo noodig, ook nog de Hoofdwacht kan ondergebracht worden.

Als toch het Paleis weer Raadhuis wordt, dan is die militaire wacht daar niet meer op haar plaats. En aangezien er in het centrum der stad toch zulk een wachtpost dient te blijven, is het misschien geraden, daarvoor een deel van het nieuwe gebouw op den hoek van Dam en Rokin af te zonderen.

Zoodoende zou dit perceel dus alle aanspraak hebben op het uiterlijk van een openbaar gebouw, overeenkomstig deze drieledige bestemming. Doch ook, lettende op het feit, dat dit gebouw dienst moet doen als afsluiting tusschen den Dam en het Rokin; alsmede met het oog op het schoone vergezicht, dat men vanaf het Rokin op deze bebouwing zal hebben, ligt het voor de hand, dat hier een imposante conceptie moet verrijzen. Deze overwegingen tezamen genomen, zou ik willen aandringen, hier iets te maken in het genre van St. Antonieswaag op de Nieuwe Markt, of van een der tallooze bestaande, of reeds verdwenen stadspoorten.

In verband daarmede, zou ik, ongeveer op dezelfde plaats van het tegenwoordige Beurspoortje, (tevens als afscheiding tusschen dit openbaar gebouw en de bebouwing voor particuliere doeleinden aan Vijgendam en Nes) een doorgang willen behouden in den geest van de Oudemanhuis-poort; liefst in connectie met de Hermietensteeg, die dan eveneens in dat genre zou moeten worden verbouwd; terwijl men alsdan, voor den ingang dezer steeg in den Nes, zeer geschikt het bestaande Beurspoortje met annexa zou kunnen doen herleven.

In welk genre het — laat mij nu maar zeggen — nieuwe Postkantoor moet ontworpen worden, is nog niet zoo dadelijk uitgemaakt. Toen ik beweerde, dat dit gebouw ook de functie moet vervullen van ondergeschikt pendant tegenover het Paleis, had ik minder het oog op „stijl", dan wel op „omvang". Het Paleis n.l. temidden van uitsluitend particuliere, meerendeels eenvoudige huizen, van niet meer dan de tegenwoordige grootte, domineert te veel. Het mist — wat de Afrikaners noemen — een „maat", die geschikt is voor middelaar te spelen. Die „maat" behoeft er niet juist precies tegenover te staan; (dat het in mijn plan zoo uitkomt, is meer toeval dan opzet) als hij er maar niet juist naast staat. Al wat van dien „maat", zoo'n pendant gevorderd wordt, is, dat het eveneens een massaal gebouw zij, doch in omvang ondergeschikt aan het Paleis-Raadhuis.

Elke stijl is daarvoor dus geschikt te achten; de ultra-moderne richting niet uitgesloten, temeer omdat Posterij en Telegrafie meer toepassingen zijn van dezen tijd, dan van voorgaande eeuwen. Het is ook immers niet de stijl, maar de omvang; niet het genre, maar de totaal-indruk der massa, die het evenwicht tusschen Hoofdgebouw en pleinombouwing moet bewerkstelligen.

En toch, terwille van den Dam, het „meest-merkwaardige-historische" middelpunt van Amsterdam, zou m.i. de voorkeur moeten gegeven worden (ofschoon ik voor een gebouw van dien omvang de moeilijkheid daarvan niet wil ontkennen) aan een historisch genre; voor dit geval de reine Hollandsche Renaissance der 16e en 17e eeuw. Of dit nu mogelijk is, zal misschien het best door een prijsvraag kunnen worden uitgemaakt.

Twee toegangen zijn er nog, waarover, zooals ik elders zeide, bij de behandeling van dit onderdeel nog een woordje te zeggen valt; teweten, die tot de Kalverstraat en die tot den Nieuwendijk.

Evenals de straten, zijn ook die openingen bijzonder nauw. Zoo op het eerste gezicht gelijkende op steeg-ingangen. Niemand zou daar zulk een belangrijken verkeersweg zoeken, als niet de geregelde stroom voetgangers overduidelijk aanwees, dat hier wat meer te koop is dan in de Suikerbakkersteeg.

Naarmate nu het Damplein grootere afmetingen bekomt, zullen die ingangen een nog benauwender indruk maken. Daarop moet dus iets gevonden worden.

Het komt mij voor, dat deze misstanden voldoende te verhelpen zouden zijn, door b.v. den ingang van de Kalverstraat met verbreed entree te maken, en voor den ingang van den Nieuwendijk, in verband met de architectuur der aansluitende gevels, een monumentale poort te plaatsen.

Voor eenige weken kwamen we in eens tot de verrassende ontdekking, dat er, ook wat de aanbouwsels aan de Nieuwe Kerk betreft, schuiving in de ijsmassa begint te komen. Gelden zouden beschikbaar gesteld zijn, om die ontsieringen op te ruimen en de kas der Hervormde Kerk schadeloos te stellen.

Inderdaad een verrassend nieuwtje. „Als er één schaap over de brug is, volgen er meer!" De Gemeente begon op voorbeeldige wijze in den Oostelijken Damhoek; de Groote Club prepareerde zich al op achteruitschuiven, door aankoop van perceelen naast en achter haar gebouw; en nu deze tijding, over een hoek, waar ik juist de grootste bezwaren tegemoet zag? Waarlijk, de hoop begint zich te verlevendigen!

„Het daget in het Oosten!
„Het donkere zwerk klaart op!
„'t Wordt helder aan de kimmen,
„En langs den duinentop!" 3)

Een ding zou mij echter spijten. Wanneer n.l. de winkeltjes in de Mozes- en Aäronstraat geheel verdwenen en daarvoor (zooals het heette) ijzeren hekken met plantsoen in de plaats kwamen. Die plantsoenetjes zullen daar misstaan, en vooral 's avonds zal die doorgang donker en ongezellig zijn.

Daarom zou ik in overweging willen geven, die winkeltjes in beteren vorm te herbouwen aan de nieuwe rooilijn, die

1) „Architectura" no. 4 van 1903.
2) „De Groene" van 8 Juli 1906.
3) M. A. Perk „Aan den hoek van Holland."

zooveel is achteruitgezet, als de uitspringende hoeken der Nieuwe Kerk toelaten.

Het eenige, wat in dien hoek dan nog te doen overblijft — dat schaap zal echter ook nog wel over de brug komen — is: een fatsoenlijk kerkportaal en een althans uitwendige restauratie van de in „pruimende-werkbazen-gothiek" 4) opgetrokken consistorie-kamer.

Voor de reconstructie van den Dam zullen dus „all hands on deck" moeten komen; het Rijk, de Gemeente, de Hervormde Kerk en de betrokken particulieren. Tamelijk heterogene elementen! Doch het besef, dat het hier geldt: een groot gemeenschappelijk belang, kan eendrachtige samenwerking zeer goed mogelijk maken.

Van de krachten der bouwkunstenaars zal echter veel gevergd worden. Natuurlijk is dit geen kluifje om alleen door Publ. Werken te worden opgeknapt. Evenmin, om aan één kunstenaar te worden toevertrouwd, al stak hij ook meer dan twee hoofden boven zijn broeders uit. En evenmin om aan eenige individueele architecten te worden overgelaten; want, zal er iets goeds van terecht komen, dan mag geen steen verroerd worden, alvorens het generale plan in al zijn uiterlijke bijzonderheden is vastgesteld.

Voor dit geval is m.i. de beste waarborg gelegen in de oud-Italiaansche werkwijze; door n.l. de uitvoering op te dragen aan een comité van b.v. drie kunstenaars, gerugsteund door een ietwat talrijker commissie van bijstand.

Aan het einde gekomen van deze verhandeling, maak ik van de gelegenheid gebruik, excuses te vragen voor het af-en-toe onderbreken der vervolg-artikelen. Het was echter buiten mijn schuld; de geest was wel gewillig, maar de tijd schoot vaak tekort.

Ook voor het dikwijls al te beknopt ter sprake brengen van anderer ontwerpen, moet ik mijn verontschuldiging aanbieden. Gaarne had ik dat uitvoeriger gedaan; doch deze artikelen-reeks, die onder de hand toch al meer uitdijde dan mij (en misschien ook der Redactie) lief was, zou daardoor al te lang zijn geworden.

Ten slotte ben ik zoo vrij, een ieder, die iets op het hart heeft tegen, of voor, of naar aanleiding van mijn verhandeling, op te wekken, zijn stem te doen hooren; overtuigd als ik ben, dat zulk een wisseling van gedachten (mits niet ontaardende in twistgeschrijf) er veel toe kan bijdragen, om het Damvraagstuk tot rijpheid en tot een voor Amsterdam eervol einde te brengen.

VAN RIJSSE.

Naschrift.

Door verschillende omstandigheden, buiten den wil van schrijver en redactie, heeft de publicatie dezer artikelen over „het Damvraagstuk" niet geregeld kunnen geschieden. Den leden echter, die aan de eerstdaags te verwachten Dam-prijsvraag wenschen mede te dingen, zal de herlezing der verschillende in ons orgaan over het Damvraagstuk verschenen studies zeer zeker welkom studiemateriaal verschaffen.

Wij herinneren aan de beschouwingen in den loop der laatste paar jaren door verscheidene onzer leden ten beste gegeven. (Red.)

4) I. Gosschalk, in de „Nuts-almanak" van 78.

HET DRUKKERS-JAARBOEK 1907.

Geen kunstnijverheid, welke uit den aard der zaak zoo'n groote toekomst heeft als de boekdrukkunst. Reeds voor eeuwen een van de fraaiste der kunsten, begint zij, na een tijdperk van aesthetisch verval, wederom langzamerhand de plaats in te nemen, welke door haar van oudsher af in 't maatschappelijk leven bekleed werd. Men kent de pogingen, door verschillende bekwame artisten gedaan, om de drukkunst en ook het boek zelf in zijn geheele verschijning, wederom kunst te doen worden. Vooral in Engeland, en de laatste jaren ook in Duitschland en Skandinavië, zijn werken voortgebracht, welke met een gerust hart kunstwerken kunnen genoemd worden. Heerlijke dingen zijn dat, een lust der oogen, een genoegen om aan te vatten en er zich in te verdiepen.

Wat onze boekdrukkunst van de oudere sterk onderscheidt, en haar in staat zal stellen, veel hooger vlucht te nemen dan de vroegere, zijn de moderne reproductie-middelen. Ieder oogenblik (mag men wel zeggen) worden nog nieuwere, betere en eenvoudiger wijzen van reproductie uitgevonden, en voornamelijk de kleuren-weergave brengt het in dezen tijd tot ongekende hoogte.

De pogingen, in ons land gedaan in de veredeling der boekdrukkunst, zijn nog bescheiden, hetgeen hierin zijn grond vindt, dat door de weinige uitgebreidheid van ons taalgebied het in 't algemeen aan voldoende middelen mangelt. De enkele schoone werken op dit gebied in ons land, behooren nagenoeg zonder uitzondering tot de preciosa.

Toch bestaan er enkele uitzonderingen. Verschillende werken onzer moderne schrijvers mogen wat druk en uiterlijk gewaad betreft, hoe eenvoudig dan ook, gezien worden. Ja, deze eenvoudige boeken zijn vaak heel wat beter dan de meer pompeuze en schreeuwerige luxe-uitgaven, welke nog maar al te vaak wel kosthare, maar zeer parvenuachtige dingen zijn.

Ons werd gezonden: „Het drukkers-jaarboek voor 1907"; het is de tweede jaargang van dit werk; uitgegeven onder medewerking van verschillende vakkundigen, door Ipenbuur en van Seldam te Amsterdam.

Deze firma behoort tot de weinige die hun vak niet uitsluitend als een handelszaak beschouwen, maar ook iets fatsoenlijks en toonbaars tevens trachten te leveren. Blijkbaar personen, die plezier in hun beroep hebben.

Bovengenoemde uitgave ziet er aangenaam uit. Zij is gevat in warmen, soberen rood-bruinen omslag met een enkel niet kwaad staande, doch wel wat oppervlakkige, gouden randversiering. Het opschrift erop in 't midden is in een voor dit doel niet te fraai type gedrukt en staat te laag. Laten onze drukkers hier toch vooral op letten: dat een opschrift in 't algemeen niet juist in 't midden moet staan, doch steeds hooger dan het midden. Ons oog namelijk doet, maar men weet, de onderste helft steeds kleiner schijnen. Een juist in 't midden geplaatst opschrift maakt een niet frisschen en opwekkenden indruk. „HET ZAKT", zou onze vriend De Groot zeggen.

Dit is inderdaad het geval; en mag nooit vergeten worden. Het is ook de reden, waarom de middenbalk der letters boven het midden geplaatst wordt.

De inhoud en de druk van Ipenbuur en Van Seldam's boek beantwoorden aan elkaar. Want het brengt veel wetenswaardigs naar den inhoud en is, wat den tekst betreft, net gedrukt in een type dat de „Nordische Antigua" genoemd wordt, een voor een betrekkelijk klein type, duidelijke, goed-gevormde, hoewel voor mijn oog nog eenigszins trillende letter.

Verschillende illustraties verluchten den tekst. Waar echter bij opgemerkt moet worden, dat ook in dit boek, de eenheid tusschen tekst en illustratie een van de zwakste zijden is. Dit geldt niet voor de geteekende en verluchte tekst-illustraties, want deze veraangenamen het boek zeer. Maar het geldt voor de buiten-tekst-illustraties, wier proportiën en kleur niet één zijn met den tekst. Ook schijnt de groote

voorliefde voor de weergave der gecompliceerd-versierde Kelmsott-press — hoewel ook als voorbeeld allerzins gerechtvaardigd — wel wat overdreven. Het moet me van 't hart. Deze drukwerken, waar zoo bijzonder mee gedweept wordt, kunnen mij maar matig bekoren. Hoe waardeerbaar ook als poging en als overgangswerk, zijn deze overdadig-versierde, warrig belijnde, en onduidelijk te lezen dingen voor mij geen eerste-rangs-werk. Zij zijn daartoe van een te gecompliceerden, gezochten, en te groven smaak.

Maar laat mij eindigen. In een meer uitgebreide studie zou er heel wat naar aanleiding dezer uitgave te zeggen zijn. Daartoe ontbreekt echter heden de tijd.

Laat mij de uitgevers gelukwenschen met hun pogen. Dat hun uitgave lang leven, en ons ieder jaar meer verrassen moge! Dat zij vooral ook trachten, uit hun EIGEN land datgene bijeen te brengen wat er voor merkwaardigs op hun gebied is. Er is hier véél, wat voor verscheiden hier gepubliceerde buitenlandsche dingen niet behoeft onder te doen. We noemen: houtsneden, teekeningen en litho's voor boek-verluchting en voor aankondigings- en adreskaarten bijvoorbeeld.

W

BERICHTEN.

VREDESPALEIS IN DEN HAAG.

De „Deutsche Bauzeitung" van 7 Aug. schrijft het volgende:

Naar aanleiding van de op 30 Juli plaats gehad hebbende eerste steenlegging van bovengenoemden bouw, was er ook een tentoonstelling van het tot uitvoering bestemde ontwerp.

Volgens een bericht aan de „Frankf. Zeit." uit den Haag, herinnerde de Russische gezant Nelidow aan de Vredesbeweging in 't oude Rome en aan den Janus-tempel. Er is heden ten dage geen sprake van den bouw van een meer of minder fraai paleis, maar van een nieuwe gedachte, een nieuw beginsel in de verhouding der volken onderling, van de gedachte het „Vrede door recht, en gerechtigheid een dienovereenkomstig waardig tehuis te bereiden."

Het oordeel der courant over den bouw, welke volgens het tentoongestelde ontwerp zal geschieden, is echter het volgende: „Het is een tamelijk karakterloos gebouw, samengesteld uit een willekeurig mengsel van Nederlandsche vroeg-renaissance, hetgeen even zoo goed een raadhuis zou kunnen voorstellen en in geen geval de verheven gedachte uitdrukt, welke het dienen moet.

Men begrijpt de krachtige beweging, welke zich in den kring van bekende Nederlandsche architecten tegen dit gebouw doet gelden."

Niet van Nederlandsche architecten alleen, maar van alle architecten, die aan de prijsvraag hebben deelgenomen of daarin belang hebben gesteld.

BETON-CONSTRUCTIE INGESTORT.

Eergisteren heeft bij Rijssel een ontzettend ongeluk plaats gehad, dat waarschijnlijk het leven zal kosten aan twaalf werklieden.

Een geweldig gebouw van 7 verdiepingen, dat moest dienen als graanmagazijn, is ploteling ingestort.

's Middags was een ploeg werklieden in het reusachtige, in aanbouw zijnde huis bezig, toen een ontzettend gekraak zich deed hooren. Een aantal van hen kon zich, door in allerijl de vlucht te nemen, in veiligheid brengen, maar een twaalftal werklieden werden door de achtereenvolgens instortende verdiepingsvloeren van gewapend cement, bedolven.

Onmiddellijk kwamen brandweerlieden uit alle dorpjes in den omtrek toegesneld, en uit Rijssel kwam een reddings-brigade met ladders opdagen, waarop onverwijld het wegruimen van het puin begon, een uiterst gevaarlijk werk, daar de thans alleenstaande muren zichtbaar wankelden.

Men besloot daarom, ze omver te halen, daar er toch geen kwestie van was, dat één der twaalf ongelukkigen nog zou leven, zo onder een zoo ontzaglijke massa materiaal te zijn begraven.

Er zijn thans eerst 3 lijken te voorschijn gehaald.

Reeds eerder waren drie werklieden te voorschijn gebracht, die zoo vreeselijk verminkt waren, dat hun dood ieder oogenblik kon worden verwacht, waardoor het aantal slachtoffers dus tot 15 klimt.

Een der werklieden had zich nog, op het allerlaatste oogenblik, toen de instorting plaats had, aan een muurijzerskabel kunnen vastklampen. Zoo zag men den ongelukkige twaalf meter boven den grond hangen; men hoopte den man te kunnen bereiken, toen men hem plotseling, door vermoeidheid of wegens een andere oorzaak, zag loslaten en neerslaan op een stilak, waardoor hij op slag gedood werd.

Als oorzaak van de ramp wordt opgegeven, dat men een tiental dagen geleden de laatste vloeren van gewapend cement had gelegd, volgens gebruik geschoord, om het gelegenheid te geven, gehard te verharden. Volgens sommigen moet dit schoren een twintigtal dagen duren.

Maar reeds eergisteren nam men de steunbalken weg, om muurschragen te monteeren; het slecht verharde cement bezweek, de bovenste vloer stortte in, en sleepte zoo, met een stuk muur, alle andere vloeren mee.

(Tel.)

EEN HUIS VAN GLAS.

Uit New-York wordt meegedeeld: Parker Woodbury, de bekende financier uit New-York, zal binnen eenige maanden letterlijk in een «glazen huisje» zitten. Hij heeft den architect Albert Swarey opgedragen, de teekening te maken van een geheel uit glas opgetrokken huis, dat te Buckhurst, Long Island, moet worden gebouwd. De muren moeten worden gemaakt van blokken melkglas en ook de binnenmuren worden van hetzelfde materieel vervaardigd, dat daartoe in dunne platen wordt gegoten. Ook het dak zal uit glasplaten bestaan. Als kleur voor de verf heeft men plan een matte crême-kleur te gebruiken; aan de buitenzijde zal een soortig geconstrueerd mechanisme de mogelijkheid openen, om door dolle schijven den lichtstroevoer te regelen.

Woodbury, die een ware zonlicht-fanatieker schijnt te zijn, heeft zich reeds lang met het plan van een origineel glashuis bezig gehouden.

«Wanneer licht gezond is, dan is het natuurlijk beter in een woning te leven waar ik steeds van den zonneschijn kan genieten, dan in een huis, dat in werkelijkheid slechts een hol van baksteenen is. Ik ben overtuigd, dat mijn idee een schrede vooruit is in de genezing door middel van zonlicht».

PRIJSVRAAG VOOR EEN SCHOUWBURG TE RIJSSEL.

Er waren voor deze prijsvraag 17 ontwerpen ingezonden. Met den 1en prijs werd bekroond het ontwerp van den heer Cordonnier; met den 2en prijs dat van den heer Dehault; met den 3en prijs dat van den heer Delemer; met den 4en prijs een ander project van den heer Cordonnier.

De heer Cordonnier was dus tweemaal bekroond, hetgeen niet kon toegelaten worden. Bij een tweede keuze werden in de plaats van den 4en prijs, de namen van de heeren Schmandt en Hainez gesteld. Daar deze beiden elk een zelfde aantal stemmen verkregen, hoopt men dat het Stedelijk Bestuur nog een 5en prijs zal toekennen.

(De Bouwwereld)

OPEN PRIJSVRAGEN.

Raadhuis voor Londen. Inlevering 27 Augustus 1907. Mededeelingen in No. 52, 1906.

2de Serie prijsvragen van de Loo. Inlevering 30 Augustus 1907. Programma in No. 11.

A. et A. Omslag voor „de Architect". Inlevering 9 September 1907. Programma in No. 12.

A. et A. Dorpsschool en Afsluiting voorplein. Inlevering 4 November 1907. Programma in No. 12.

B. en V., Rotterdam. Café-Restaurant. Vereenigingsgebouw. Fotografische opnamen. Inlevering 15 November 1907. Programma in No. 23.

INFORMATIE-BUREAU

van den Bond van Technici,
Bureau: .. ..
Mauritsstraat 139, Rotterdam.

ngeschreven sollicitanten,

20	Bouwk. Opz. Teekenaars	21	tot	47	jaar,	f 60	tot	f 100 p. m.
4	» Opz. Uitvoerders	24	»	47	»	- 70	» - 85	»
7	Bouwk. Teekenaars (aank.)	18	»	23	»	- 40	» - 60	»
3	Waterb. Opzichters	24	»	30	»	- 80	» - 100	»
8	Werktuigk. Teekenaars	18	»	30	»	- 45	» - 75	»
3	Electrotechnikers	22	»	41	»	- 60	» - 85	»
1	Schreptsteekenaar		»	23	»	-	» - 50	»
1	Leeraar Smeden		»	30	»	-	» -	»
2	Machinisten (Chef)	28	»	30	»	- 75	» -	»

TECHNISCH GEDEELTE

SPOORWEGBRUGGEN IN AMERIKA.

(Vervolg.)

Het gebruik van gietijzer, dat vroeger bij den bruggenbouw in Amerika zulk een groote rol speelde, heeft geheel opgehouden. Wonderlijk genoeg, schijnen de Amerikanen voor de bovenbedekking het gebruik van gegoten deelen te vreezen en zooveel mogelijk te vermijden. Zoo hebben we een brugdek aangetroffen, dat, blijkens fig. 4. uit vlak tegen

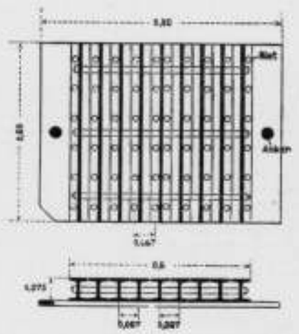

Fig. 4. Bevloering eener groote brug met dragers van plaatijzer.

elkaar gelegde, aangeklonken I-balken, bestond. Zelfs worden, in plaats van I-balken, bij groote bruggen vaak rails gebruikt (zie fig. 5). Hier staan op een smeedijzeren plaat

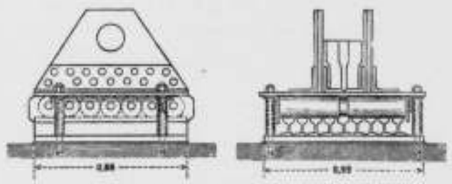

Fig. 5. Oplegging eener brug, uit vakwerk bestaande, van 36 M. spanning.

negen rails naast elkaar, waarop de brug op zeven rollen rust. De onderflenzen dier rails zijn zoo smal gemaakt, dat de bovenflenzen elkaar bijna raken. De middelste rail is iets hooger dan de anderen, en haar bovenflens is aan weerszijden zoodanig bewerkt, dat zij in de sponning der rollen grijpt en daardoor het verschuiven der brug verhindert. Deze constructie schijnt reeds hierom weinig doelmatig, omdat het moeilijk moet zijn, bij zooveel afzonderlijke deelen een volkomen effen bovenvlak te krijgen.

In 't algemeen kan men in zake de keuze van het systeem voor spoorwegbruggen voor heel Noord-Amerika thans wel als regel aannemen, dat bij spanningen tot 35 M. plaatijzerbedekking gebezigd wordt, bij spanningen van 35—50 M. bruggen van aaneengeklonken vakken, en bij spanningen boven 50 M. bruggen met door bouten verbonden geledingen gebouwd worden. Het laat zich evenwel aanzien, dat de geklonken bruggen van lieverlede voor steeds grootere spanningen toepassing zullen vinden, hetgeen vooral ook door den bekenden bruggenbouwer Lindenthal bevestigd wordt. Dat de Amerikanen bij bruggen met groote spanningen aan de boutverbinding nog altijd voorkeur geven, ligt hoofdzakelijk hieraan, dat het opstellen gemakkelijker en goedkooper is. Hoe grooter de spanning en daarmede het eigen gewicht der brug wordt, des te geringer wordt ook het bij

Fig. 6. Brug, uit vakwerk bestaande, van ongeveer 45 M. spanning.

kleine bruggen in zoo hevige mate voorkomende zwikken onder het berijden. Voor voetgangersverkeer zijn de boutbruggen nog regel.

Bij bruggen met groote spanning vindt men, met uitzondering der betrekkelijk weinige en dan nog meestal door vreemde ingenieurs uitgevoerde hang- en boogbruggen, zelden architectonischen smaak; de eindelooze balkenrijen bij groote rivierovergangen maken een uiterst eentonigen indruk. Een gunstige uitzondering hierop maakt b.v. de brug van den Wabash-spoorweg te Pittsburg. Hier vormt de bovenbouw met zijn op de bedekking rustende diagonaal-schoren en stevige schuin liggende eindportalen, een smaakvol geheel. Ook bij bruggen met bovenliggend spoor wordt deze wijze van uitvoering dikwijls gekozen.

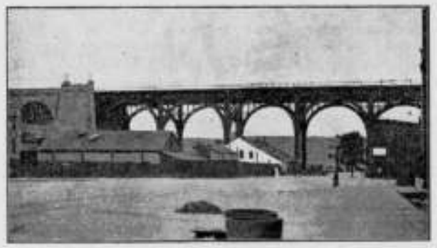

Fig. 7. De Manhattan-viaduct te New-York.

Een eigenaardigheid der bruggen met groote spanning is de aanmerkelijke wijdte, want de Amerikanen houden er van, de krachten op een paar sterke muurspanten te concentreeren en alles zoo eenvoudig mogelijk te maken. Daar die groote wijdten extra-hooge bovenliggers en zeer lange spanten vereischen, wordt dikwijls een lichte tusschenspant aangebracht. Deze wijdte wordt bij de nieuwere bruggen met bovenbouw ten deele ook hierdoor geëischt, dat de doorrij-hoogte minstens 6.62 M. moet zijn, aangezien de remmers onder het rijden meestal boven op de waggons staan. Zoo wordt de verhouding van de hoogte der bovenkap tot de wijdte der brug blijkens figuur 6 zeldzaam groot en bedraagt soms 1 : 2,5. Bij de in vakken ge-

bouwde bruggen valt nog op te merken, dat de schuine spanten aan het einde meestal door een kleine schoor in den hoek, dien de tweede spant met den onderligger maakt, verbonden is. Bij derailement bewijst deze verbinding goede diensten, ingeval de trein tegen de eindspanten botst; men moet daar reeds veelvuldig het goede resultaat van gezien hebben. Hoezeer de Amerikanen bij hunne bruggen met de mogelijkheid van instorten rekenen, kan men b.v. hieruit afleiden, dat te Philadelphia, niet ver van het station Broad Street, bij een brug een telephoon is aangebracht om van een eventueele instorting terstond aan de andere stations kennis te kunnen geven.

Bij de betrekkelijk geringe pogingen om een fraai uiterlijk aan de bruggen te geven, is men menigmaal nog niet eens gelukkig geweest ook. Zoo vertoont b.v. de door fig. 7 afgebeelde Manhattan-viaduct te New-York (overigens een straatbrug) de nabootsing van een steenen boogbrug in ijzer. Deze viaduct heeft 25 openingen, elk 19 M. breed, en een waterdichte, uit gebogen ijzeren platen en beton samengestelde spoorbaan. Heel deze bouwtrant wordt door een bekend Amerikaansch bruggenbouwer ten zeerste afgekeurd.

(Slot volgt.)

PROGRAMMA VAN EISCHEN VOOR HET EXAMEN TOT HET VERKRIJGEN VAN HET DIPLOMA VAN BOUWKUNDIG TEEKENAAR.

1. Teekenen.

Het opmeten; het maken van teekeningen en perspectievische voorstellingen met schaduwbepaling, naar te verstrekken gegevens, van gebouwen en constructieve en decoratieve onderdeelen daarvan, kamerbetimmeringen, plafonds, en dergelijke; het maken van letterteekens en opschriften. Bekwaamheid in de uitvoering van het teekenwerk met potlood, met de pen, met krijt, en in waterverf.

2. Burgerlijke bouwkunde.

Het maken van volledig practisch bruikbare detailteekeningen naar te verstrekken gegevens van fundeeringen, metselwerken, rioleeringen, steen-, hout- en ijzerconstructiën, dakbedekkingen, enz.

a. Grondwerken. Bekendheid met ontgraven en aanvullen van fundeeringen, ophoogingen en aanplempingen, enz.

b. Steenconstructie. Kennis van het samenstellen van metselwerken en steenhouwwerken; van fundeeringen, grondkeerende muren, spouwmuren, schoorsteenen en luchtkanalen; van rollagen, vlechtingen, bogen, togen, eenvoudige gewelven, brandkluizen, regenbakken, beerputten met het maken van daarbij vereischte geleidingen, gewone en waterdichte kelders, riolen, kolken, trappen, plinten, dorpels, neuten, afdekkingen, baluatraden, enz.

Eenige bekendheid met beton- en cement-ijzerwerk.

c. Houtconstructie. Kennis van de samenstelling van houtverbindingen, verbinding en verankering van hout met andere materialen; van fundeeringen, standvinken, balklagen, raam- en deurkozijnen, vloeren, erkers en balcons, ramen, deuren, jaloezieën en luiken, trappen, kasten, lambriseeringen, enz.; van de hoofdvormen en functie van houten kappen, vormen en onderlinge verbinding der samenstellende deelen daarvan.

d. IJzerconstructie. Kennis van de samenstelling van kolommen, moerbinten, balklagen, balcons, marquises, enz., met profielijzer; van de meest voorkomende vormen en constructies van eenvoudige ijzeren kappen; van gegoten ijzeren kolommen, in verband met balklagen van hout en van ijzer; van de verankeringen van gehouwen steen, balklagen, kozijnen, muurplaten, enz., en van versterkingen door ijzer van houtconstructies, zooals die in de burgerlijke bouwkunde voorkomen. Toepassing van de meest voorkomende sloten, van hang- en sluitwerk en kramerijen.

e. Dakbedekkingen. Kennis van verschillende dakbedekkingen, met leien, pannen, dakvilt, houtcement, gegolfd plaatijzer, zink, enz., en van de samenstelling der daarbij behoorende dakbeschotten, goten, zalingen, ruiters, killen, enz., met zink- of loodbekleeding; van platten, dakvensters, ventilatie- en lichtkokers, bovenlichten, enz., en van alle voorzieningen tegen inwatering.

3. Beschrijvende meetkunde.

Projectie. Ontwikkeling van de oppervlakken van eenvoudige lichamen, doorsnijding van eenvoudige lichamen, de scheeve- en isometrische projectie, een en ander in verband met bouwkundige onderwerpen.

4. Het maken van een opstel of rapport in de Nederlandsche taal over een bouwkundig onderwerp.

Het opstel moet helder en beknopt zijn, zonder grove taalfouten; op duidelijk schrift zal gelet worden.

5. Bouwstijlen.

Eenige bekendheid met de historische constructie- en versieringstelsels en bouwvormen.

6. Bouwkundige berekeningen.

Berekening, met behulp van een vademecum, van de geoorloofde belasting van ondersteunde of bevestigde houten vloerbalken, houten hijsch- en steunbalken enz. van gegeven afmetingen; van de doorsneden van balken, indien hunne lengte en belasting gegeven zijn, van houten stijlen, volle en holle ijzeren kolommen, en van steenen pijlers.

7. Bouwmaterialen.

Kennis van de voornaamste soorten en eigenschappen en de toepassing der in de bouwkunde gebruikt wordende bouwmaterialen, als hout, baksteen, hier te lande meest gebruikelijke natuurlijke steen, metalen, glas, enz.

Tevens wordt betreffende deze materialen vereischt de kennis van de wijze van voorkomen in den handel, van de afmetingen waarin zij verkrijgbaar zijn, en van verwerken in den burgerlijken bouw.

8. Rekenen, toegepast op de bouwkunde.

Vaardigheid in de hoofdbewerkingen met geheele getallen, gewone en tiendeelige breuken. Toepassing van de leer der evenredigheden. De vierkants- en derdemachtswortelrekkingen.

Kennis van het metrieke stelsel van maten en gewichten; kennis van die oude en buitenlandsche maten, welke nog in het bouwvak gebruikelijk zijn.

9. Meetkunde.

De eigenschappen der driehoeken, vierhoeken, veelhoeken, en van den cirkel en gedeelten daarvan. Inhouden van vlakke figuren. Berekening van oppervlakken en inhouden van de gewone in de stereometrie voorkomende lichamen, met het oog op het maken van begrootingen.

10. Stelkunde.

De hoofdbewerkingen met geheele en gebroken vormen. Vergelijkingen van den eersten graad. Eenvoudige vergelijkingen van den tweeden graad met één onbekende.

11. Kennis van het maken van eenvoudige begrootingen en materialenstaten.

12. Kennis en het gebruik van meet- en waterpas-instrumenten.

Bekendheid met de inrichting en het gebruik van een eenvoudig waterpas-instrument, een equerre, meetketting, bakens. Algemeen begrip van het uitvoeren van eene eenvoudige waterpassing. Het opmetern en in teekening brengen van gebouwen en eenvoudige terreinen.

13. Bekendheid met de bouwwetgeving, volgens de bepalingen van het Burgerlijk Wetboek, en met de voorschriften omtrent het bouwen opgenomen in de Woningwet.

14. De candidaat moet de schriftelijke bewijzen overleggen, dat hij gedurende minstens één jaar op een bouwwerk en twee jaren op een of meer teekenbureaux werkzaam is geweest; bekwaamheid in het timmervak zal tot aanbeveling verstrekken. Hij moet geboren zijn vóór 1 Maart 1885, om tot het examen te kunnen worden toegelaten.

Toelichtingen.

Het examen zal worden afgenomen in de maand Maart 1908, in het gebouw der Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Marnixstraat 402 te Amsterdam.

De datum van het examen zal minstens een maand te voren in het Bouwkundig Weekblad worden bekend gemaakt.

Het onderzoek duurt vijf dagen voor iederen candidaat en is verdeeld in schriftelijk en mondeling examen, en teekenen.

Zij die in het bezit zijn van het Diploma van Bouwkundig Opzichter, ingesteld door de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, zijn vrijgesteld van examen in de vakken genoemd sub 2, 4, 6, 7, 8, 9, 10, 12 en 13, indien zij voor die vakken minstens voldoende beteekenende cijfers hebben behaald. Voor hen zal de duur van het examen worden bekort.

De vakken genoemd onder 1, 2 en 3 zijn de hoofdvakken.

De Commissie voor het examen in 1908 zal bestaan uit minstens vijf leden, aan te wijzen door het Hoofdbestuur van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst; de samenstelling van de Commissie zal een maand vóór het examen worden bekend gemaakt.

Ieder der candidaten moet, alvorens tot het examen toegelaten te worden, bij den Secretaris der Maatschappij eene som van f 15 storten; bij mogelijke niet-uitreiking van het diploma zal hem f 5 worden teruggegeven.

Amsterdam, 16 Juli 1907. (Bk. Wbld.)

FABRICAGE-KOSTEN VAN KALKZANDSTEEN.

Over dit onderwerp schrijft F. Komnick te Elbing in de „Deutsche Bauhütte" het volgende:

Reeds veel werd er geschreven over de kosten van aanmaak van kalkzandsteenen en eerst onlangs bracht een vakblad meerdere uitvoerige berichten, waaruit bleek, dat de kosten der witte steenen, even hoog, zoo al niet hooger komen, dan die der uit leem vervaardigde baksteenen. De uit leem gebakken steenen behoeven dus hunnen nieuwen concurrent nog niet te veel te vreezen. Terwijl Duitschland behalve de vele veldsteen-ovens ongeveer 10900 steenfabrieken telt, die ongeveer 35 milliard metselsteenen jaarlijks opleveren, werden in het laatste jaar naar schatting ongeveer 1000 millioen kalkzandsteenen in ongeveer 200 kalkzandsteenfabrieken vervaardigd. Tevens is door herhaalde onpartijdige proefnemingen, welke gedaan werden door het Koninklijk Mechanische proefstation te Gross—Lichterfelde vastgesteld geworden, dat kalkzandsteenen in elk opzicht en voornamelijk wat betreft weerstandsvermogen tegen vuur en weersgesteldheid op gelijk peil staan met de beste gebakken steenen; vandaar dat zij dan ook gebruikt kunnen worden bij rijksgebouwen.

Nergens zijn de kalkzandsteenen zoo snel ingevoerd, niettegenstaande allerlei aantijgingen van belanghebbende zijde, als te Berlijn. Geheele straten en stadskwartieren bij Kürfürstendamm en in Charlottenburg treft men aan, die uitsluitend reeds gebouwd of wel herbouwd zijn met kalkzandsteenen. Ook in alle andere stadsgedeelten van Berlijn ziet men dat meestal de grootste zeer moderne woonhuizen en kantoren uit kalkzandsteenen worden opgebouwd en tevens zijn reeds een groot aantal Rijksgebouwen, zooals bijvoorbeeld het groote Gerechtshof-gebouw en het Gymnasium in Grünewald uit kalkzandsteenen opgetrokken. Ook de President der Politie te Berlijn heeft op aanvraag van belanghebbende zijde schriftelijk meegedeeld, dat kalkzandsteenen, mits goed gefabriceerd, evengoed als uit leem gebakken steenen gebruikt mogen worden.

Op alle steenbakkerijen waar eerst een dikke zandlaag als afval met vrij groote kosten moet worden verwijderd, kunnen ook kalkzandsteenen worden aangemaakt.

Menige steenbakkerij zou werkelijk eerst rendabel worden en zelfs bij gedrukte steenprijzen nog levensvatbaar zijn, wanneer de zandafval tot goede kalkzandsteenen werd verwerkt. Ik herinner slechts aan Werder a/d. Havel, die oude bakermat der steenbakkerij-industrie! Vele vierkante kilometer zand in de gedaante van hooge bergen heeft men moeten wegvoeren om ten slotte de weinige leemaderen te bereiken en een aantal groote steenovens hebben het bedrijf reeds langen tijd gestaakt, aangezien de gebakken steen-fabricage slechts bij zeer hooge verkoopsprijzen een bescheiden voordeel afwerpt en bij normale steenprijzen zelfs met verlies doet werken.

Vele eigenaars van steenbakkerijen hebben dan ook reeds lang ingezien, dat het voor hun niet voordeelig is beide steensoorten, dus gebakken metselsteenen zoowel als kalkzandsteenen, te fabriceeren.

Doch zelfs nieuwe steenbakkerijen werden reeds van den beginne af aan voor de kalkzandsteen-fabricage ingericht. Te Minden in Westfalen heeft de heer Schäkel in Westfalen in dit voorjaar een dergelijk gecombineerd bedrijf op touw gezet. Voor beide steensoorten heeft hij een goed afzetgebied en de rentabiliteit der zaak blijkt goed te zijn. Boven de bedding van uitstekende leem, ligt eene tamelijk hooge zandlaag, die een uitmuntenden kalkzandsteen geeft en die anders met groote kosten zou moeten worden opgeruimd. De opbrengst der witte steenen zal ongeveer 5—6, die der gebrande 3—4 millioen per jaar bedragen. De stoomsteenbakkerij Barsduhnen bij Heijdekrug en de stoomsteenfabriek te Kerkwitz van Gustav Lejeune, fabriceeren reeds sinds twee campagnes behalve hunne gebakken steenen ook aanzienlijke hoeveelheden kalkzandsteenen.

De heer Conrad Westphal te Stolp, eigenaar van eene der grootste stoomsteenfabrieken van Pommeren, was vroeger een bekend tegenstander van kalkzandsteenen en bestreed deze met woord en schrift. Ik was dus niet weinig verrast, toen hij met mij in relatie trad over het bouwen van eene groote kalkzandsteen-fabriek en mij ook de opdracht daarvoor gaf. De fabriek komt reeds in 't voorjaar in werking.

(Slot volgt.)

VRAAG.

T. te N.

Op een bestaanden houten vloer, die goed droog is en waaronder een goede ventilatie — wenscht iemand in een muziekkamer een bedekking uit één stuk — waterdicht.

Waar nu de aanbevelingen van verschillende soorten als: Xylolith, Carrelin, Houtgraniet, enz. in de advertentie-kolommen zoo vele zijn, daar zou ik gaarne eens stemmen uit de practijk vernemen, wat voor bovengenoemd doel reeds met succes is toegepast.

ARCHITECTURA

ORGAAN V.H. GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

BUREAU VAN REDACTIE: H. P. BERLAGE Nzn., VOORZ., H. WALENKAMP, A. J. JOLING, W. KROMHOUT Czn., A. VAN BAALEN, D. F. SLOTHOUWER, CORNs VISSER, LEDEN. — — — — VASTE MEDEWERKERS. K. P. C. DE BAZEL en J. W. H. BERDEN — — — REDACTEUR VOOR HET TECHNISCH GEDEELTE L. ZWIERS — VALERIUSSTRAAT 64 TE AMSTERDAM.

UITGEVERS: J. VAN DER ENDT & ZOON MAASSLUIS. HET ORGAAN MET TECHNISCH GEDEELTE WORDT WEKELIJKS FRANCO TOEGEZONDEN AAN ALLE LEDEN VAN HET GENOOTSCHAP, DE JAARLIJKSCHE CONTRIBUTIE VOOR HET LIDMAATSCHAP BEDRAAGT: VOOR GEWONE LEDEN f 12.—, VOOR KUNSTLIEVENDE LEDEN f 10.—, VOOR BUITENLEDEN EN ASPIRANTLEDEN f 7,50.

STUKKEN EN CORRESPONDENTIE BETREFFENDE DE REDACTIE VAN HET WEEKBLAD TE ZENDEN AAN DEN HEER H. WALENKAMP, KONINGINNEWEG 267 AMSTERDAM; BETREFFENDE HET PLAATWERK »DE ARCHITECT" AAN DEN HEER A. VAN BAALEN, JACOB MARISSTRAAT 22, SLOTEN bij AMSTERDAM; BETREFFENDE DE ADMINISTRATIE VAN HET GENOOTSCHAP AAN DEN SECRETARIS, DEN HEER PAUL J. DE JONGH, REGULIERSGRACHT 120, AMSTERDAM † † † † †

INHOUD: Mededeelingen. — 8ste Int. Congres voor goedkoope woningen. — Indische Kunst. — Een belangrijke Rechtskundige beslissing. — Berichten. — Open prijsvragen. — Informatie-bureau. — Spoorwegbruggen in Amerika. — De groote Kiool-zinkbuis te Kopenhagen. — Informatie-Bureau.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

1e. De datum van inlevering der antwoorden op de prijsvraag: Omslag voor „de Architect" is volgens het programma vastgesteld op 9 September e.k.

2e. Excursie.

De in het vorig nummer aangekondigde excursie naar de Vechtstreek en het Kasteel „de Haer" zal worden gehouden op **Dinsdag 10 September a.s.**

De regeling is voorloopig vastgesteld als volgt:

9 uur. Vertrek per salonboot uit Amsterdam langs de Vecht tot Maarssen; aankomst aldaar ongeveer 12 uur.

half 1. Gemeenschappelijke lunch in Hôtel „de Harmonie".

1 uur. Vertrek per rijtuig naar het Kasteel.

van half 2 tot p.m. half 5. Bezichtiging van het kasteel en het Park, c.a., waarvoor door Baron van Zuylen, thans aldaar verblijvend, welwillend toestemming is verleend.

De heeren Jos. Cuypers en Jan Stuyt hebben zich bereid verklaard bij de bezichtiging de leiding op zich te nemen.

5 uur. Gemeenschappelijk diner in Hôtel „de Harmonie" te Maarssen.

7 uur. Terugtocht per boot (electrisch verlicht) naar Amsterdam; aankomst aldaar ongeveer 10 uur.

De kosten aan deze excursie verbonden, zullen bij voldoende deelname, f 7.50 bedragen; buitenleden, die den boottocht niet meemaken, betalen f 5.00.

De leden van het Genootschap kunnen voor deze excursie dames en heeren introduceeren, voor wie bovenstaande voorwaarden mede gelden.

De opgaven voor deelname (met vermelding eventueel van naam en woonplaats der introducé's) kunnen door ondergeteekende, Reguliersgracht 120, worden ingewacht **tot en met a.s. Donderdag 5 September, uiterlijk 6 uur n.m.**

H.H. Leden worden, in het belang eener goede regeling dezer excursie, beleefd doch dringend uitgenoodigd, zich zoo spoedig mogelijk, doch in geen geval na genoemden datum, op te geven.

De 1ste Secretaris,
PAUL. J. DE JONGH.

P. L. TAK.

Met groot leedwezen maken wij hier met een enkel woord melding van den dood van P. L. TAK. Daardoor treft der Kunst in 't algemeen een groot verlies. Vanaf haar oprichting redacteur van »De Kroniek« — een der weinige bladen, waarin de de Bouwkunst vaak op ernstige wijze werd besproken — is hij voor velen onzer onvergetelijk.

Het zal niet licht vallen, TAK's plaats door iemand van zijn smaak en inzicht te doen vervangen.

8ste INT. CONGRES VOOR GOEDKOOPE WONINGEN, GEHOUDEN TE LONDEN IN AUGUSTUS 1907.

(Vervolg.)

„Rowton Houses."

Tot de bezoeken, door de leden van het „International Housing Congress", Zaterdag 3 Augustus l.l. te Londen afgelegd, behoorden er ook enkele aan de logementen voor arme mannen der Rowton-Maatschappij (opgericht in Maart 1894).

Van deze hoogst belangrijke stichtingen nu, willen wij trachten U een en ander mede te deelen.

Er zijn 6 logementen op verschillende punten van Londen opgericht.

1e. Rowton House te Vauxhall, geopend 31 Dec. 1892, heeft 484 slaapkamers.

2e. Rowton House te King's Cross, opgericht 1 Febr. 1896, heeft 678 slaapkamers, en is uitgebreid tot 964 in 1906.

3e. Rowton House te Newington Butts, geopend 23 Dec. 1897, heeft 804 slaapkamers, en heeft thans 1015, heropend 28 Febr. 1903.

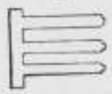
4e. Rowton House te Hammersmith, geopend 2 December 1899, heeft 800 slaapkamers.

5e. Rowton House te Whitechapel, geopend 11 Aug. 1902, heeft 816 slaapkamers.

6e. Rowton House te Camdon Town, geopend 9 December 1905, heeft 985 slaapkamers, plus 118 grootere id. = totaal 1103 slaapvertrekken.

De zes huizen bevatten dus tezamen 5182 slaapvertrekken.

Het Rowton-logement te Camdon Town, waarover wij het in hoofdzaak hebben zullen, heeft een gevelbreedte van ± 55 M. bij een diepte van 70 M. Het beslaat alzoo een oppervlakte van 13850 M². In aanleg vormt het een hoofdgebouw met 3 uitgebouwde vleugels, als volgt:

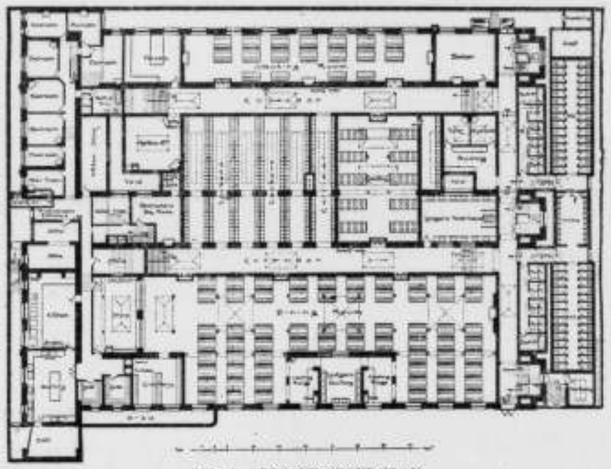

FIG. 1. BEGANE-GROND-PLAN.

Het gebouw is, evenals de 5 andere logementen, ontworpen door den architect Harry B. Maesures, F.R.I.B.A., die, tijdens de voorbereiding, benoemd werd tot Directeur der afdeeling: kazernebouw aan het departement van oorlog en daardoor, zeer ten spijt van heeren Directeuren, nu geen architect der Maatschappij gebleven is. Het is door de Maatschappij zelf uitgevoerd en al het schrijn- en timmerwerk is gemaakt in eigene werkplaats (Pimlico Wharf, Grosvenor Road, S.W.).

De gevels zijn gemaakt van rooden Leicesterschen baksteen, afgewisseld door steen van andere kleur (Flettonbricks) en versierd met terra-cotta.

De binnenmuren zijn, waar geen verglaasde steen is aangewend, geheel opgetrokken in baksteen van Fletton en Bedford, en afgepleisterd in portland, hier en daar vermengd met kleursel.

De kap van het hoofdgebouw is gedekt met blauwe leien, direct verbonden aan platen van sintel-beton, rustende op eene staal-constructie. Al de overige daken zijn vlak en saamgesteld uit stalen balken met sintel-beton, door asphalt gedekt.

De vloeren zijn voor de onderste étage eene dikke betonlaag, voor de openbare zalen „parketvloer" en voor gangen en corridors „granolithic", terwijl de vestibule een marmeren en de boekerij een „terrazzo" vloer heeft.

Speciale aandacht is aan het „sanitair" gedeelte geschonken en men mag gerust zeggen, dat in de Rowton-logementen het hoogste is bereikt, wat op dit gebied te bereiken of toe te passen valt. Mede hierom is een zeer ruim gebruik gemaakt van verglaasden steen.

Het gebouw is voorts geheel electrisch verlicht en van brandvrije constructie.

De vloeren der slaapkamer-étages zijn van stalen balken, geheel in beton ingewerkt, met een totaaldikte van 25 cM. Hierop zijn direct de vloerdelen bevestigd, zoodat tusschen vloer en beton géén open ruimte is gelaten.

Gemetselde scheidingsmuren, voorzien van draaiende deuren, zijn op afstanden van 12 M. aangebracht. Door deze toepassing wordt de verdieping in afdeelingen gescheiden, elk van ongeveer 16 slaapkamers („cubicles"), wat hoofdzakelijk met het oog op isoleering en desinfecteering is bewerkstelligd.

Op alle gangen en corridors zijn brandkranen geplaatst en wel zoodanig, dat op elk gedeelte van het groote gebouw dadelijk een volume water, onder hoogen druk, kan benut worden. De kastjes om de kranen hebben van voren een glas, dat bij brand wordt ingeslagen en dan direct vrije beschikking toelaat over slang en pijp.

Het vaste personeel is hierin deugdelijk geoefend en de blusch-apparaten worden geregeld geïnspecteerd en gecontroleerd, zoodat gezegd kan worden, dat alles wat aangebracht is ter bestrijding van eventueel begin van brand, ook op dat moment in orde en te gebruiken is.

Het personeel heeft op elke étage eigene vertrekken, terwijl, mède voor veiligheid en orde, 3 wachts in dienst zijn, die des nachts het geheele gebouw voortdurend doorkruisen.

Voor de brandveiligheid zijn er bovendien 4 gemetselde traphuizen met trappen en bordessen van gewapend beton, terwijl op elke étage brandvrije gangen naar buiten voeren en wel door 5 deuren voor elke étage, die zoo zijn aangebracht, dat van eene eventueele mogelijkheid „om te worden afgesneden" geen sprake kan zijn.

De 4 hoofdtrappen loopen tot den kap, die vlak is, door en zijn daardoor onderling verbonden.

De deuren slaan naar buiten of zijn doordraaiend.

Met het oog op een goed beheer nu, heeft men dit reusachtig „logement" administratief verdeeld in 5 afdeelingen en wel:

1. Het verblijf van den chef, waarbij een vrij vertrek voor den secretaris.

2. Een vertrek voor vrouwen, die des daags de bedden opmaken.

3. Voorraad-magazijnen met alles wat noodig is voor keuken, buffet en spoel-inrichting, inclusis de vertrekken voor de vrouwen, die in deze afdeeling werkzaam zijn.

4. Eet-, schrijf-, rook- en ontspanningszaal, wasch-inrichting, badkamers, id. voor voetbaden, loketten, waschhuis met droogkamer, alles ten dienste der bewoners, benevens kappers-, kleer- en schoenmakers-winkel.

5. Slaapkamertjes („cubicles") en groote slaapkamers („special bedrooms") der bewoners.

Bij afdeeling I geeft het plan voldoende opheldering en kan alleen volstaan worden met de toevoeging, dat in het kantoor («office») een bergplaats is voor voorwerpen van waarde, die de bewoners in bewaring willen geven; waarvoor de chef dan zorg draagt en de Maatschappij zich verantwoordelijk stelt, mits de huurder «een bewijs van ontvangst» kan overleggen, dat hij bij het afgeven ontvangen heeft.

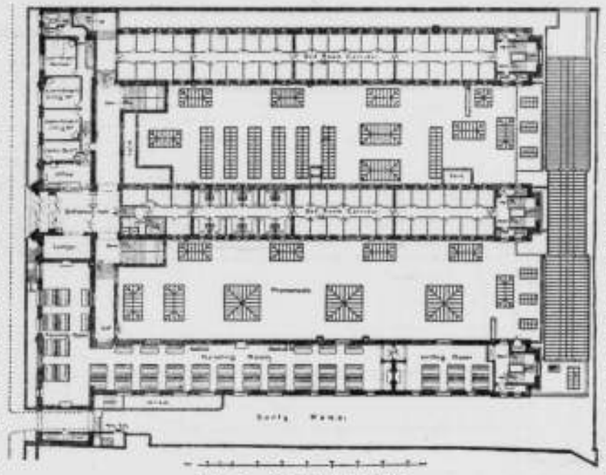

FIG. 2. HOOFDVERDIEPING.

Afdeeling II is ten dienste van werkvrouwen, wier taak het is de bedden der bewoners af te halen en weer op te maken of zoo noodig, van schoon beddegoed te voorzien. Zij bereiken de slaapkamertjes langs een vrijen trap en hebben zoodoende niets te maken met de openbare zalen en deszelfs bewoners, die des morgens vóór 9 u. bovendien van die étages moeten verdwenen zijn.

Ten dienste dier vrouwen zijn een zit- en eetkamer, benevens garderobe en toilet ingericht. Hiernaast ligt de vuilinnenkamer, waar het gebruikte beddengoed, door middel eener lift, van de slaapk.-étages aankomt.

Ten slotte telt deze afdeeling nog een linnen- en wollendeken-magazijn, van waaruit het schoone beddegoed per lift weer wordt opgevoerd. Er staan hier hooge stellingen, waarop alles keurig gesorteerd gestapeld ligt, terwijl het van de wasscherij ontvangene hier wordt nageteld en gerangschikt.

Afdeeling III omvat de voorraadschuren enz.

Dit appartement ligt op de onderste verdieping en is vanuit de woning van den chef door een specialen toegang te bereiken. Het omvat 2 vertrekken, die geheel in verglaasden steen zijn opgetrokken en waarin zich hellende marmeren en teakhouten bladen bevinden, waarbij de noodige balken met zware haken voor het ophangen van stukken rauw vleesch. Ook treft men nog bergplaatsen aan voor koloniale- of kruidenierswaren en andere artikelen. Voorts heeft men er keuken en spoelhuis, benevens zit- en slaapkamers voor het vrouwelijk dienstpersoneel.

Men vindt er een volledige inrichting voor het bereiden van gekookte en ongekookte spijzen, die in het daaraangrenzende buffet („shop") worden verkocht.

Over provisiekamer en buffet zwaait de chef van het gebouw in hoofdzaak zijn staf en staan beiden onder diens voortdurende scherpe contrôle.

De keuken, die geheel van verglaasden steen is gebouwd, heeft een parketvloer, hier en daar met vakken van roode onverglaasde tegels. Ze is toegerust met een prachtig kookformuis, benevens gas- en stoomtoestellen ter adsistentie. De spoelkamer, die eveneens geheel van vergl. steen is opgetrokken, heeft hellende druipplanken, bordenrekken en aanrechtbanken — alles van teak — en een groot aantal gootsteenen. In dit vertrek bevindt zich een tafel, waarop een tourniquet is geplaatst, voor het aanbrengen van vaatwerk en andere benutte artikelen der bewoners, die ze hier kunnen laten reinigen, waarna ze weder langs denzelfden weg naar het speciaal daarvoor bestemde vertrek, naast de eetzaal, terugkeeren. De beide vertrekken zijn door dit systeem met elkander „in verbinding" en toch gescheiden.

Voor de keukenprinses(sen) bereikt men door een met tegels bekleeden corridor een zit- en diverse slaapkamers, een badkamer met toilet, enz.

(Wordt vervolgd.) M. en R.

INDISCHE KUNST.

Onder den titel „Kermis in Indië„ gaf Henri Borel in „De Telegraaf" van eenige weken geleden een boeiende schets over Indische nijverheid-producten, muziek en dans, wajang-voorstellingen en wat er op zoo'n kermis te zien en te hooren is.

Wij nemen, om de belangrijkheid van 't onderwerp en ook om de wijze waarop beschreven, 't eerste gedeelte ervan over.

Terwijl in Holland de kermissen langzamerhand verdwijnen, vrijwel onbetreurd, beginnen ze in Indië eerst de laatste jaren tot bloei te komen. De kermis heet hier „Passer Malem", hetgeen beteekent „Markt bij avond". De inlandsche markten of „passers" zijn n.l. tegen den namiddag afgeloopen, maar de kermis duurt ook 's avonds, en dat was iets nieuws voor den inlander.

In tegenstelling met de Hollandsche kermissen, is er op de Javaansche de prachtigste kunst te genieten. Van de éène kraam naar de andere loopende, kom je van de éène pracht in de andere. Door de goede zorgen van den controleur Jasper, die deze Passer Malem ondernomen had, waren uit alle deelen van onze koloniën, uit Java zelf, uit Sanbas, Soemba, Saleyer, uit Padang, Silangkoeng, Menang-Kabau, uit Menado, Borneo, ja, wáár al niet vandaan, voortbrengselen van inlandsche nijverheid bijeengebracht, die alle behoorlijk op de „Aloon-Aloon"[1]) in aparte kramen waren

1) Groot plein met boomen in 't vierkant.

uitgestald, als een lust voor de oogen. Wat een verschil met de Hollandsche prutserijen op kermissen! Hoeveel hooger in kunstzin, in gevoel voor vorm, fleur en lijn, moeten de Oostersche volken van onzen archipel dus staan dan het onze!

In de Balische afdeeling zag je de mooiste Balineesche wajang-poppen, houtsnij-producten, ivoorwerk, zilverwerk van krissen, in de Semarangsche en Soerabajasche koper- en zilversmidswerk, in de Pekalongansche, Solosche, Djajasche, verrukkelijk schoone, gebatikte sarongs, in die van Silangkoeng en Soemba de fijnste weefselen, enz. enz. Wat 'n rijkdom, wat 'n fijnheid, wat 'n gevoeligheid in al die kunst! Het lichte goudgeschitter, de blijde glansen b.v. van 't Silangkoengsche weefsel, hoe verschillen zij van de stemmige, sobere, ernstige tinten van 't weefsel van Soemba. In de ziel van den Silangkoener moet het lichter, vreugdevoller zijn, die van den Soembanees is serieuzer, maar ook dieper. Zie een batiksarong of kain van Solo naast die van Pekalongan, en vergelijk over 't algemeen de geheele Solosche kraam met die van Pekalongan! Solo's kunst is donkerder, deftiger, strenger, maar met een somber vuur, dat daarachter ingehouden broeit. Pekalongans kunst is lichter, schijnbaar rijker, met glans van goud en zilver, beschenen door blijder zonlicht, maar niet zoo majestueus en innig.

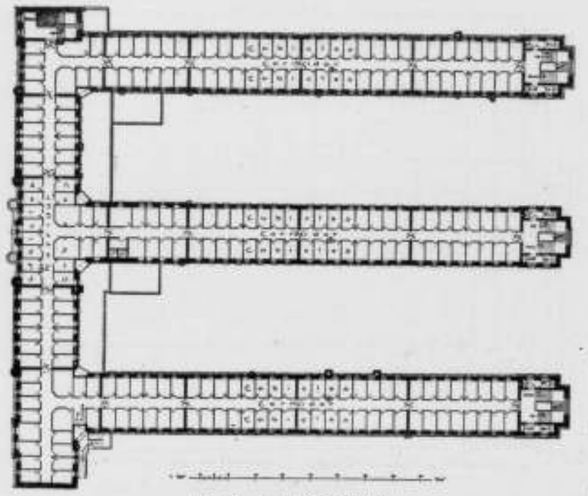

FIG. 3. 1ste VERDIEPING.

Dat daar aan batiks op die Passer Malem te zien was, is om nog járen van ná te genieten. Welk een ingehouden hartstocht in dat vlammen van vlekken en streepen, als van tijger- en panterhuiden, welk een teederheid en innigheid in dat ineénvloeien van zachte kleur-nuances, welk een gevoel voor stijl en decoratief in al die deftige motieven, dóórgevoerd en geva-rieerd, met keer en tegen-keer, als de figuren uit statige fuga's van Bach! Het volk, dat deze prachten voortbrengt, is voor 't grootste deel arm, en dom, en onontwikkeld, maar wat doét het er eigenlijk toe, nietwaar, als het van binnen zulk een schat van rijkdom heeft, onbewust in de ziel? Want, wie is rijker, hij, die met zijn vernuft een pantserfort opbouwt, of een vliegmachine, of hij, die, in een sober en half uit onwetendheid ontwaakt leven, een ding van wondere schoonheid schept, als een zoo'n donker-broeiende sarong uit Solo, of een lichte gouden-zilveren kain van Pekalongan, of een weefsel uit Silangkong, zacht-schitterend met den glans van gouden zonlicht, in diamanten druppelen van dauw?

Ja, van de ééne pracht ging het in de andere, je staat verstomd over al den rijkdom, en de teederheid, en de statigheid tevens, wat 'n volkeren, wat 'n arm-van-buiten en heerlijk rijk-van-binnen volkeren wonen in het Oosten, die alles omtooveren in zilveren kunst, wat hun fijne, gevoelige vingeren beroeren!

Er was ook een »kampong-toekang« (werkmansdorp) op deze Passer Malem, waar men al die pracht en die richesse kon zien gemaakt worden. Daár beitelde een Balinees met de meest primitieve, inlandsche beiteltjes en meisjes uit een blok ruw hout de rijkste godenbeelden, daár stonden de allergebrekkigste oer-weefgetouwen, waar doodeenvoudige vrouwen de fijnste weefsels uit sponnen, als in een sprookje, daar waren meisjes uit het volk aan het batikken, met was en tjantings, en kwamen, als bloemen, uit dien grond, de sierlijkste figuren en motieven uit het doek voor den dag. Geen enkele machine, geen enkel hulpmiddel van westersch vernuft, alles komt voort uit het fijne gevoel der vingeren en de onbewuste intuitie van de volksziel....."

EEN BELANGRIJKE RECHTSKUNDIGE BESLISSING.

In het vorig nummer van „De Aannemer" (20 Augustus) doet Mr. Egbert J. C. Goseling mededeeling van eene belangrijke rechterlijke beslissing:

In het Bestek van een werk kwam de volgende bepaling voor:

„Onder den beganen grond een kelder met beerkuil en riool te maken volgens het systeem-Monier door een door de Directie aan te wijzen leverancier, hiervoor te stellen een som van f 2470 om te verrekenen."

Deze kelder werd door den aanbesteder, na voltooiing van het werk, verhuurd voor bierkelder.

Kort nadat de huurder den kelder had betrokken, werden de gebreken daaraan ontdekt, die het gebruik daarvan onmogelijk maakten. De huurder dagvaardde den aanbesteder, verhuurder, tot ontbinding, op grond van onbruikbaarheid van den kelder.

De aanbesteder riep den aannemer op in vrijwaring, bewerende, dat hij als aannemer van het geheele werk, ook voor den kelder moest instaan. De aannemer bestreed die vordering, en voerde tegen de bewering van den aanbesteder aan, dat, vermits niet hij, aannemer, den kelder had gemaakt, maar hij dien kelder had moeten doen maken, door een door de Directie aan te wijzen leverancier, en hij, aannemer, hiervoor had moeten opnemen in zijne begrooting eene som van f 2470 om te verrekenen, deze bepaling van het bestek medebracht, zoowel volgens de bewoordingen der overeenkomst, als naar de billijkheid, dat hij voor de gebreken aan dien kelder niet aansprakelijk kon worden gesteld.

De Rechtbank te Amsterdam wees onlangs in deze zaak vonnis, vereenigde zich met het verweer van den aannemer, en besliste: „dat de kelder met beerkuil en riool onder den beganen grond, volgens het systeem-Monier, moest worden gemaakt door een door de Directie aan te wijzen leverancier, en overeenkomstig dat voorschrift deze kelder gemaakt was".

„Dat de kosten daarvan, na afloop van het werk, door den aannemer, gedaagde in vrijwaring, aan dien leverancier zijn betaald, en dat, nadat meergemelde kelder door dien leverancier aan den gedaagde in vrijwaring was opgeleverd, die kelder, namens den eischer in vrijwaring, den aanbesteder, door diens architect, van den gedaagde in vrijwaring was overgenomen, en dat uit dit een en ander, naar het oordeel der Rechtbank, noodzakelijke wijze volgt, zoowel de aard van de gezegde overeenkomst, betreffende den bouw van meergenoemden kelder, als de billijkheid medebrengen, dat de gedaagde in vrijwaring, de aannemer, niet kan geacht worden aansprakelijk te zijn voor de gebreken, welke aan den bouw van den kelder kleven, en dat de gedaagde in vrijwaring, de aannemer, ook niet aansprakelijk kan geacht worden voor de schade, die de huurder door die gebreken heeft geleden, vermits de aannemer niet zelf dien kelder mocht maken, en diezen ook niet mocht doen maken door iemand van zijne keuze, doch hem moest doen maken door een door de Directie aan te wijzen leverancier, waardoor hij, gedaagde, in vrijwaring, aannemer van het werk, van de aansprakelijkheid voor het werk van dien leverancier werd ontheven." Dat wel is waar door den architect, als getuige is verklaard, dat de bedoeling van de betreffende alinea van het Artikel van het Bestek, was, om den nu gedaagde in vrijwaring, aannemer, aansprakelijk te stellen voor de gebreken, welke later aan het gemaakte monierwerk mochten blijken te bestaan, daar toch de bewoordingen der overeenkomst omschreven, in de bedoelde alinea van gemeld artikel, moeten worden opgevat in den zin, die met den aard der genoemde overeenkomst het meest overeenstemt, gelijk dan ook bij de vorenstaande beslissing is geschied".

De hierboven medegedeelde beslissing, die aan duidelijkheid zeker niets te wenschen overlaat, is vooral daarom van belang, omdat uit de verklaring door den architect als getuige afgelegd, bleek, dat het in dien bedoeling had gelegen, niettegenstaande hij in het bezit geheel de keuze van den leverancier aan zich had behouden, en eene som, als stelpost ter verrekening, in het bestek had opgenomen, toch den aannemer van het werk voor de gevolgen van het niet door hem gemaakte werk aansprakelijk te doen zijn, hetgeen de Rechtbank terecht qualificeerde als eene bedoeling, die geenerlei effect kan sorteeren.

Ik doe van deze beslissing mededeeling, aldus eindigt de heer Mr. Gosseling, omdat, voor zoover mij bekend, over dit punt te voren nimmer een rechtelijke uitspraak is gevallen, en in de praktijk niet zelden eene zaak, als de onderwerpelijke, zich zal voordoen.

BERICHTEN.

EEN NAVOLGENSWAARDIG VOORBEELD.

Het bestuur van de Afd. 's-Gravenhage II van de vereeniging Volksonderwijs heeft aan verschillende inrichtingen van vakonderwijs aldaar een circulaire gezonden, waarin het de volgende vragen stelt:

1e. Hoeveel leerlingen zullen uwe inrichting van onderwijs in September bezoeken?

2e. Hoeveel leerlingen hebt gij bij den aanvang van den cursus moeten afwijzen? a. wegens plaatsgebrek op uwe school; b. wegens onvoldoende voor-opleiding; c. wegens andere redenen.

Het doel van deze vragen is om na te gaan, of in onze gemeente in de behoefte aan vakonderwijs voldoende wordt voorzien en, zoo niet, bij de overheid aan te dringen op voorziening daarin, hetzij rechtstreeks, hetzij door ruimere subsidieering.

Het wordt hoog tijd, dat een dergelijke enquête ook hier en elders gehouden wordt.

NAT. CONGRES VOOR DE AMBACHTSNIJVERHEID.

De eerste aflevering is verschenen van het programma van het op 11 en 12 September in het Paleis voor Volksvlijt te Amsterdam te houden Nationaal Congres voor de Ambachtsnijverheid. Zij bevat de nota's ingediend naar aanleiding van de vraagpunten, welke den tweeden dag in behandeling komen en betrekking hebben op het leerlingwezen en op de aanbestedingen.

Deze vraagpunten zijn de volgende:

3e afd, Leerlingwezen:

I, 1. Is het wenschelijk het leerlingwezen te regelen bij de wet?

2. Zoo ja, wat moet het leerling-contract inhouden en hoe is het toezicht te regelen op het nakomen der bepalingen?

3. Is een gezellen-examen in te stellen?

Zoo ja, hoe is dat te regelen, en wie moet het afnemen?

4. Dient op het gezellen-examen te volgen een meesters-examen?

Zoo ja, zijn aan het met goed gevolg afleggen van dergelijke examens voorrechten te verbinden?

II. 1. Hoe is den leerling de kennis bij te brengen, welke hij niet in de werkplaats kan verwerven?

2. Dient het aanvullend schoolonderwijs te zijn avond-onderwijs of dag-onderwijs?

3. Dient het schoolbezoek verplicht te worden gesteld?

Zoo ja, tot welken leeftijd?

4. In hoeverre kunnen patroonsleergangen bevorderlijk zijn aan de betere ontwikkeling van het leerlingwezen?

III. Bij sommige bedrijven doet zich het verschijnsel voor, dat leerlingen geweerd worden, of slechts in beperkt getal worden toegelaten. Zijn hiertegen maatregelen te nemen?

Zoo ja, welke?

4e afd, Aanbestedingen:

I, Is het wenschelijk en mogelijk om meer dan tot nu toe hier te lande het geval is, de aanbestedingen te splitsen naar de verschillende vakken?

II. 1. Is het aan te bevelen om werken welker aard zulks toelaat bij toerbeurt toe te kennen aan de verschillende patroons volgens een vast te stellen tarief?

2. Op welke anders wijzen zijn de bezwaren tegen een algemeene mededinging te ondervangen, voor zooveel deze tot misstanden aanleiding geeft?

III. Op welke wijze kan de rechts-positie der onderaannemers verbeterd worden?

»Zooals uit het hovenstaande blijkt — voegt »De Telegraaf« hieraan toe — zal dus ter gelegenheid van de internationale tentoonstelling van ambachtswerktuigen — in 't „Paleis voor Volksvlijt" een tweedaagsch „nationaal congres voor de ambachtsnijverheid" gehouden worden. Het wil ons, met het oog hierop, niet ongepast voorkomen de congrescommissie ernstig te waarschuwen voor een te enge opvatting van haar taak.

Wij doen dit, wijl ons toevalligerwijze een paar nota's onder de oogen kwamen, die ter beantwoording van enkele vraagpunten waren ingezonden, maar aan den inzender gerenvoyeerd als niet ter zake dienende.

Bedoelde nota's zijn door ons ernstig gelezen, en getoetst aan het opschrift der congres-circulaire: »Nationaal Congres voor de Ambachtsnijverheid", zoowel als aan de vragen, die zij trachten te beantwoorden. Ze zijn niet alleen volkomen ter zake dienende, maar munten uit door korte en besliste beantwoording.

Wel zal deze beantwoording niet op de instemming van alle commissieleden aanspraak kunnen maken, maar we mogen toch zeker geen oogenblik veronderstellen, dat de terugzending der bedoelde nota's gevolg was van verschillend inzicht tusschen den schrijver en hem of hen, die als censor zijn opgetreden! Een dergelijke enge opvatting zou niet bevorderlijk zijn aan een breeden kijk, die het congres op de te bespreken onderwerpen behoort te worden gegeven."

TENTOONSTELLING VAN VOORWERPEN UIT NOORD-NIEUW-GUINEA.

Men meldt uit Leiden dato 22 Aug. aan de Telegraaf:

In het Ethnografisch Museum, aan de Hoogewoerd, had heden voor de pers en enkele genoodigden, de opening plaats van de tentoonstelling der voorwerpen, afkomstig van de Noord-Nieuw-Guinea-expeditie, die geschiedde onder leiding van prof. Wichman, te Utrecht.

Zooals bekend mag worden verondersteld, is deze verzameling door den ethnograaf-anthropoloog der expeditie, den heer G. A. J. van der Sande, officier van gezondheid 1e kl., met zeer wetenschappelijke kennis en toewijding bijeengebracht. Het museum te Leiden ontving van de Maatschappij tot bevordering van de kennis der Nederl. koloniën tal van voorwerpen ten geschenke, die voor de Nieuw-Guinea-afdeeling, als aanvulling van bestaande leemten, hoogst belangrijk kunnen worden geacht.

De officieele opening der tentoonstelling heeft plaats gehad op 24 Augustus en duurt voort tot 7 September d. a. v.

De tentoonstelling bevat tal van hoogst zeldzame, kostbare en artistieke voorwerpen. In de eerste plaats versieringen voor hals, oren borst en verdere lichaamsdeelen, zoo in kralen als in andere weelderige sieraden, kunstig bewerkt; verder toestellen tot gebruik en bereiding van

spijzen, zooals lepels, vorken, eetketels, kookpotten, enz., gedeeltelijk in primitieven vorm, gedeeltelijk op meer comfortabele wijze bewerkt; vele dezer voorwerpen versierd met snij- en schilderwerk, veelal ontleend aan visch- en vogelmotieven, meermalen ook aan het menschelijk beeld. Ook worden aangetroffen hoofd- en lendensteunsels — ter vervanging waarschijnlijk van onze canapé- en fauteuilkussens, ofschoon we ons de meerdere gerieflijkheid der Nieuw-Guin.esche objecten niet best kunnen indenken, — gereedschappen, waarvoor kamers, hutten en zagen; geweven en gevlochten netwerk, vischtuig, jachttasschen, kano's, oorlogsgereedschappen, zooals bogen, dolken, pijlen en ander moordtuig; muziekinstrumenten, hamen tafelsieraden, alles of hooger eenvoudig, of in opgaande richting met symbolisch snij- en schilderwerk, kunstig bewerkt.

Dr. J. D. E. Schmeltz, directeur van het Ethnografisch Museum, betoonde zich bij de rondleiding der genoodigden, een allerlei welwillend, voorkomend en uitnemend gedocumenteerd gids.

OPGRAVINGEN IN ZUID-LIMBURG.

In aansluiting aan de opgravingen van verleden jaar op den Heihof bij Valkenburg, zijn thans daar in de buurt bij Hansdal onder leiding van prof. Goossens te Roldue en de heeren dr. J. H. Holwerda, conservator, en N. J. Krom, adsistent aan het Rijksmuseum van Oudheden te Leiden, de opgravingen aangevangen. Blootgelegd werden reeds twee evenwijdige fondament-muren, loopende over een lengte van pl. m. 20 M., gedeeltelijk door bouwpuin bedekt. Zeer waarschijnlijk hebben deze fondamenten uit Romeinschen tijd aan een villa toebehoord, waarvan men ook de verdere grondslagen hoopt te vinden. Behalve fragmenten van dakpannen en aardewerk werd een mooie bronzen mantelspeld gevonden.

— Bruno Paul, de nieuwe directeur van de Berlijnsche school voor kunstnijverheid, zal van die school werkelijk een hoogeschool trachten te maken. Hij heeft hoofdzaak leerlingen, die niet in staat waren hooger onderwijs aan zulk een school te volgen, eenvoudig de deur gewezen. Als zij later in vakscholen of werkplaatsen zich verder ontwikkeld hebben, zoodat zij wel hooger onderwijs kunnen volgen, kunnen zij terugkomen.

— De Berlijnsche schilder Klein-Chevalier heeft zijn zeer ruime en mooie villa te Fiesole, gelegen op tien minuten afstands van de villa Böcklin, en in den tijd der Medici het eigendom van Valori, den geleerden vriend van Cosmo di Medici, ter beschikking gesteld van het Pruisische ministerie, om daar leerlingen van de düsseldorfsche Academie te laten verder studeeren.

Dat is dus de tweede gelegenheid voor Duitsche kunstenaars om bij Florence te werken: de op voorstel van Max Klinger door den Künstlerbund aangekochte villa Romana, waar aan kunstenaars die deze bond wil eeren een verblijf wordt aangeboden, ligt ook bij Florence.

IN HET AMPHITHEATER VAN VINDONISSA.

Vindonissa, deze naam van een reeds lang verzonken Romeinsche stad, wordt weêr alom met eere genoemd. Als een gezegende hulde van den tegenwoordigen tijd aan de klassieke kunst, zijn hoofderden opgegaan naar deze plaats van het verleden. En, hoewel vroeger binnen deze muren, tot vermaak van de zalmgestroomde Romeinen, menige bloedige strijd werd gestreden tusschen woeste gladiatoren en wilde dieren uit de oerwouden, thans, in deze eeuw der beschaving en vredes-conferenties, reikt men naar hooger vermaken....

Over de breede ringmuren, die den laatsten tijd weêr zijn blootgelegd, waren houten estrades gebouwd, die aan 10,000 toeschouwers ruimte boden. Deze estrades waren indertijd verbrand, doch in een halven cirkel zijn zij weêr gerestaureerd. Ook is een groot deel der arena voor de toeschouwers ingericht. De nvoetge ruimte bood eene schoone omgeving voor de opvoering der »Bruid van Messina«. Een hooge poort, met twee kleine zij-uitgangen, breed van lijn en machtig van indruk, vormde den hoofdingang voor de spelers; links en rechts waren verder kleinere uitgangen, en op eene verheveuheid, meer naar den achtergrond, verhief zich het tuinhuis, waaruit Beatrice opkwam. Cypressen en bloemen, waarover een zuiderlijke kleurenglans, geven der schouwplaats eene bijzondere bekoring, terwijl overal van verre smalle kronkelpaden naar de plaats der handeling voerden. Heel het werk werd afgespeeld op het derde plan, onder een haldakijn, of op de heuvels daarachter, vanwaar 't »Wee! wee!« en »Wraak! wraak« der koren onbeschrijfelijk weerklonk. Met oskest speelde onder dit natuurtooneel.

De opvoering had een schitterend succes. Met klaroengeschal werd de aanvang aangekondigd. En reeds bij het eerste tooneel waren de toeschouwers onder de bekoring dezer zeldzame vertooning. Ook het opkomen van Beatrice was zeer stemmingsvol.

Boven verwachting gelukte het spreken van het koor zeer goed. En even wonderbaarlijk was de belichting door een langzaam ondergaande avondzon. Bij den dood van Don Cesar kwam een wolk het tafereel verdonkeren, terwijl daarna in het helle rood de boomen en bloemen en heuvelkoppen geheimzinnig glansden, beschenen door de laatste stralen der ondergaande zon.

Het publiek bracht allen medewerkenden een hartelijke ovatie.

EEN PALEIS GEPLUNDERD.

Een der mooiste renaissance-gebouwen van Rome, het Palazzo Giustiniani, gebouwd door Giovanni Fontana, heeft door de zorgeloosheid van rijks- en gemeentebestuur vrijwel alle waarde verloren. De regeering heeft toegestaan, dat speculanten vele prachtige versieringen, standbeelden reliefs, sarcophagen, opschriften enz. uit het huis braken en verkochten, en het gemeentebestuur heeft niets gemerkt. Toen het wakker werd en protesteerde, heeft de rechterlijke macht het in hoogste instantie in het gelijk gesteld — maar veel van het mooie is intusschen naar Engeland en Amerika verhuisd.

OPEN PRIJSVRAGEN.

A. et A. Omslag voor „de Architect". Inlevering 9 September 1907, Programma in No. 12.

A. et A. Dorpsschool en Afsluiting voorplein. Inlevering 4 November 1907, Programma in No. 12.

B. en V., Rotterdam. Café-Restaurant. Vereenigingsgebouw. Fotografische opnamen. Inlevering 15 November 1907, Programma in No. 23.

INFORMATIE-BUREAU

van den Bond van Technici,
Bureau: .. ..
Mauritsstraat 139, Rotterdam,

ingeschreven sollicitanten,

21	Bouwk. Opz. Teekenaars	21	tot	47	jaar,	f	60	tot	f 100 p. m.
5	» Opz. Uitvoerders	24	»	47	»	»	70	»	» 85 »
6	Bouwk. Teekenaars (aank.)	18	»	25	»	»	40	»	» 60 »
3	Waterb. Opzichters	24	»	30	»	»	80	»	» 100 »
7	Werktuigk. Teekenaars	18	»	30	»	»	45	»	» 75 »
3	Electrotechnikers	22	»	41	»	»	60	»	» 85 »
1	Scheepsteekenaar		»	23	»	»	-	»	» 90 »
1	Leeraar Smeden		»	30	»	»	-	»	» »
2	Machinisten (Chef)	28	»	30	»	»	75	»	» »

TECHNISCH GEDEELTE

SPOORWEGBRUGGEN IN AMERIKA.

(Vervolg.)

Plaatijzer-dragers komen in Amerika meer voor dan elders en worden vooral bij straatoverbrugging gebezigd, die thans, ter vermijding van railkruisingen, in de grootc steden veel voorkomt. De spanningen bedragen daarbij tot 35 M. en in verband hiermee krijgen de dragers ook een tamelijke hoogte, ongeveer 1/12 der spanning, hetgeen zeer sterke verticale verstijvingsschoren vereischt. Opmerkelijk zijn de steeds weerkeerende, tamelijk kostbare afgeronde hoeken, en de versterking door opgeklonken platen op de kanten. Bij bruggen met onderliggend spoor zijn de hoekversterkingen zeer solide gemaakt en worden bijna altijd tot aan de bovengording van den hoofddrager doorgetrokken. Wanneer het straatverkeer het toelaat, worden bij overbruggingen in den regel aan de kanten tusschenkolommen geplaatst en de dragers boven deze gelascht. Bij kleinere zij-openingen krijgen de dragers naar verhouding een geringere hoogte dan bij de midden-opening (zie fig. 8). Om ze een fraaier aanzien te geven, wordt somtijds een der beide gordingen niet recht, doch ietwat gebogen gemaakt of, overeenkomstig fig. 9, afgeschuind. De kolommen der overbruggingen zijn meestal van smeedijzer, en volgens de doorsnede, in fig. 10 aangegeven, vervaardigd. In den regel zijn zij van boven en van onderen stevig ingespannen en onderling door sterke

Fig. 8.

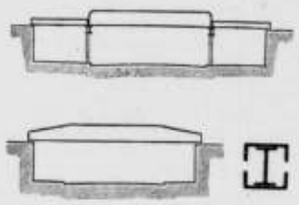

Fig. 9. Fig. 10

dwars-schoren verbonden. Overbruggingen van ondergrondsche banen (die dus gelijkstraats liggen) hebben tevens voetwegen, welke door de plaatijzeren brugdragers van de rijstraat gescheiden zijn. Als terloops zij nog opgemerkt, dat in den Boston- en Albany-spoorweg bij dergelijke bruggen de ijzerconstructies, voor zoover zij onder of ter zijde van de spoorbaan liggen, zwart geschilderd zijn, om het vuil worden door den kolendamp niet zichtbaar te doen worden. De deelen die niet met den rook der locomotieven in aanraking komen, hebben daarentegen een lichtere kleur. Over het algemeen laat het onderhoud en het verfwerk der bruggen te wenschen.

Bij overbruggingen, herzij van straten of van andere spoorbanen, worden ook voorzorgen genomen, dat bij eventueele ontsporing van een trein de middenpijlers niet onmiddellijk getroffen kunnen worden en in gevaar komen. Daartoe worden dan de kolommen-rijen tot ongeveer 3 M. hoogte in een doorgaanden betonmuur gehuld, waarin, om het verkeer niet te belemmeren, kleine doorgangsopeningen gelaten zijn Aan beide einden loopt de betonmuur naar achteren schuin af. Een ontsporende trein botst dus niet rechtstreeks tegen de kolommen, maar tegen dien betonmuur. Langs zulke muren worden, ter meerdere veiligheid, vaak de rails, evenals op bruggen geschiedt, van een schut-rail voorzien.

Bij bruggen met meerdere sporen wordt slechts zelden voor elk stel rails een afzonderlijke brug met t w e e hoofddragers gemaakt, doch is het algemeen gebruikelijk, tusschen elk spoor slechts één hoofddrager aan te brengen, die dan de beide aangrenzende sporen te dragen heeft. Zij liggen meestijds op afstanden van 3,95 M. uit elkaar. Zoo ontstaan in de nabijheid van stations buitengewoon breede bruggen, waarbij alle sporen door de boven de haan uitstekende hoofddragers van elkander gescheiden zijn, zoodat het maken van wissels hier niet mogelijk is. Afgezien van dit nadeel, is deze constructie ook al niet doelmatig, omdat hierbij aan de hoofddragers, naar gelang zij met één of twee sporen belast zijn, ongelijke eischen gesteld worden; in Europa is men dan ook van deze vroeger veel voorkomende bouworde meer en meer teruggekomen.

Bij straat-overbruggingen verdient vooral de constructie der baanvloeren de aandacht. Vroeger was het in Amerika algemeen gebruikelijk, hierbij ook boven de drukste straten geenerlei rekening te houden met geluiddemping of doorlekken van water; men legde eenvoudig de dwarsliggers direct op de hoofddragers. Zelfs op de nieuwste bovengrondsche baanvakken der onlangs geopende snelspoor te New-York vindt men deze constructie nog. Een andere uitvoering, die wel het doorlekken voorkomt, maar voor geluiddemping nog weinig baat geeft, bestaat hierin, dat men over de hoofddragers op afstanden van 44 c.M. uit Z-ijzer bestaande dwarsliggers legt, die met ijzeren platen afgedekt worden. Hierop klinkt men de rails vast, terwijl de ruimte tusschen de rails met kiezel wordt gevuld. In vele steden, vooral in Chicago, streeft men er echter naar, een waterèn geluiddichten spoorweg te hebben. Al kan men hierin ook een navolging van de Europeesche, in het bijzonder van de Engelsche bouwwijze zien, toch moet opgemerkt worden, dat de Amerikaansche constructies niet zoo goed zijn als deze. Vooral in zake den waterafvoer en het vrijhouden der hoofddragers van het kiezelbed is men nog niet geheel geslaagd.

III. Steenen bruggen.

Het streven om de bruggen zoo zorgvuldig mogelijk te construeeren, zoodat zij den tand des tijds kunnen trotseeren, herkent men ook hierin, dat vooral bij de spoorwegen in het oosten der Vereenigde Staten meer en meer steenen bruggen gebouwd worden, daar men overtuigd is geworden, dat deze doelmatiger en tevens goedkooper zijn dan ijzeren. Zeer vele worden van massief beton gebouwd, niet alleen met gewelfde bogen, doch ook als balkbruggen. Zoo heeft b.v. de Newyorksche Centraalspoor voor doorlaten van 1.20—4.30 M. spanwijdte, normaal-doorsneden geconstrueerd, waarbij de bovenbouw door een met ijzer gewapende betonplaat gedragen wordt. De wapening bestaat hierbij uit oude rails, die men op de weinig belaste plekken slechts één dik legt, terwijl ze onder de spoorbaan twee dik liggen, in dier voege, dat in de onderste laag de rails overeind staan en de bovenlaag er onderstboven op ligt, zoodat de bovenflenzen tusschen elkaar liggen. Boogvormige betonbruggen worden bijzonder talrijk in den Illinois-Centraalspoorweg gemaakt, en dat niet alleen bij den aanleg van nieuwe lijnen, doch ook ter vervanging van versleten houten bruggen en te zwakke ijzeren. Vooral zijn er vele steenen bruggen gebouwd in plaats van de ijzeren, die door de overstrooming van den Mississippi in 1902 vernield werden. Men is in Amerika echter met dien steenenbruggenbouw, noch in het ontwerpen daarvan, noch in het maken der berekeningen, noch in de wijze van uitvoering, zoover gevorderd als in Europa, doch vergenoegt zich met de eenvoudigste constructies. D. K.

DE GROOTE RIOOL-ZINKBUIS TE KOPENHAGEN.

Vóór eenige jaren is te Kopenhagen eene radicale verbetering aangebracht in den afvoer der rioolstoffen. Bij het oude stelsel liepen deze onmiddellijk uit in de haven en de aangrenzende wateren ten noorden en zuiden der stad, waardoor die natuurlijk sterk verontreinigd werden, een toestand, die hoe langer hoe meer onhoudbaar geworden was. Men besloot daarom, alle riolen te doen meenloopen in enkele groote huizen, welke tot diep in de Sond gelegd werden en waardoor de vuile stoffen werden weggepompt.

Aan de zijde der Noorderhaven (Nordhavn) leverde dit geenerlei bezwaar op, maar aan de zuidzijde der stad ligt het eiland Amak (Deensch: Amager), dat door bruggen met Kopenhagen verbonden is. De groote buizen voor den afvoer der rioolstoffen moesten over dat eiland heen geleid worden, om ze van daar door middel van pompwerktuigen en een buisleiding naar een punt van het Koningsdiep (Kongedyb) te leiden, ongeveer 1500 M. van de oostelijke kust van het eiland verwijderd. Daarvoor moest echter op twee plaatsen een zinkbuis onder de haven door gelegd worden. Van deze twee was die bij de Lange Brug (Langebro) de grootste en leverde het meeste bezwaar op: er moesten hier toch buizen van aanzienlijke wijdte en lengte op een aanmerkelijke diepte onder den waterspiegel gelegd worden, zonder storing in het verkeer te veroorzaken en zoodanig, dat op onbegrensde duurzaamheid mocht gerekend worden. De heer De Bruyn, rijksbouwmeester te Kopenhagen, geeft van de vervaardiging en het leggen dier zinkbuis de volgende beschrijving.

De afstand tusschen de havenhoofden bedraagt ter plaatse 164 M.; de diepte der vaargeul en aan den wal te Kopenhagen is thans 6,30 M., terwijl zij naar Amak toe tot op 2,50 M. vermindert; maar de haven-directie stelde den eisch, dat de zinkers zoo diep moesten gelegd worden, dat de haven later over de volle breedte op eene diepte van 8.20 M. zou kunnen gebracht worden.

Oorspronkelijk was het plan, den zinker, die uit twee buizen bestaat, een van 1,20 M. en een van 0.75 M. wijdte, samen te stellen uit aan elkander geklonken smeedijzeren pijpen, welke in een uit te baggeren geul op een bed van beton zouden gelegd worden. Tegen deze wijze van uitvoering bestonden echter gewichtige bezwaren. Men besloot daarom het voorstel aan te nemen, dat de waterbouwkundige N. C. Monberg deed.

Dit hield in, een stalen buis te maken met dubbelen wand, de ruimte tusschen de beide wanden later leeg te pompen en vervolgens te vullen met cementspecie. Deze buizen werden vervaardigd van staalplaat, met een dubbele rij klinknagels op de dwarsnaden en een enkele rij op den overlangschen naad. Ter wederkeerige versterking werden zij van eikenhouten klossen voorzien, die bij de binnenbuis in gegoten ijzeren schoenen zitten, terwijl zij bij de buitenste door een gat in den mantel reiken, dat later met een dekplaat werd afgesloten. Een kruiswig aan weerszijden houdt de klossen op hun plaats. Men koos hout in stede van ijzer, om te voorkomen, dat in den betonmantel later, tengevolge van het wegroesten van het ijzer, gaten zouden ontstaan.

De buizen werden op eene soort helling ineengezet. Het te water brengen geschiedde evenals het van stapel loopen van een schip. De schuine einden (vgl. de langsdoorsnede

Fig. 2

fig. 1) werden in een droogdok aan de horizontale stukken verbonden, waarna alle stukken naar de bepaalde plaats in de haven gesleept werden, waar zij voorgoed in elkaar gezet en tot een geheel verbonden werden.

De verbinding der stukken geschiedde in houten kistingen, die, van boven open, dicht om om de huis aansloten. Elke kisting werd, met water gevuld, onder de einden der twee te verbinden buizen geschoven, zoodat zij, halfrond uitgezaagd, tegen den buitenwand der buizen rustte; daarop werd ze leeggepompt en konden de stukken aaneengeklonken of geschroefd worden. Nadat zoo alle stukken verbonden waren, werden de beide schuine buiseinden er aangezet. Dit geschiedde met behulp van twee stevige bokken met takels, die op een paar aan elkaar verbonden schuiten waren opgesteld. Ten slotte werden over de geheele lengte ledige petroleumvaten met touwen aan de buis vastgebonden in zulk een aantal, dat zij haar bijna drijvende hielden; men deed dit eenerzijds om te verhinderen dat de buis eventueel aan het eene eind sneller zou zakken dan aan het andere, wanneer zij op de plaats zelve met water gevuld werd, anderzijds om haar gemakkelijk te kunnen lichten, wanneer zij niet goed mocht komen te liggen; dat laatste kon dan geschieden door er eenvoudig wat water uit te pompen daar de petroleumvaten haar in hoofdzaak droegen.

Gelijktijdig met de bovenvermelde werkzaamheden was, grootendeels door uitbaggering, in den bodem der haven eene diepe geul gemaakt. Men stuitte hierbij alleen aan de zijde van het eiland Amak op bezwaren, wijl de bodem daar uit kalkrots bestond, die men door dynamiet moest laten springen. Aan weerszijden van de haven werd deze geul zoover en zoo wijd in het land doorgetrokken, dat de buiseinden met de schuiten waarop zij zich bevonden, daarin konden gebracht worden. Nadat alzoo de geheele zinkbuis was opgesteld, werd met het neerlaten begonnen.

Van de havenstoomboot af pompte men nu zoowel de binnenbuis als de ruimte tusschen de beide buizen door middel van slangen vol water. Naarmate de buis zakte, vierden de takels waarin de schuine einden hingen, vanzelf af. Daar deze echter veel zwaarder waren dan de middenstukken, zakten zij sneller, zoodat de buis in een flauwe bocht kwam te liggen en in het midden nog boven het water uitstak, toen de einden er reeds onder waren. Om nu de lucht die zich in het midden der buis verzameld had, te laten ontsnappen, werden de vaten in het midden losgekapt en het eind aan de zijde van Amak weer opgelicht, terwijl men dat aan de zijde van Kopenhagen dieper liet zakken. Zoo kon de lucht ontwijken.

Het karwei liep daarop vlot en geregeld van stapel, zoodat vijf uren, nadat de buis ter plaatse was gebracht, aan de havendirectie kon bericht worden, dat zij reeds ongeveer 7 meter onder water lag. Een uur later lag zij precies op de voor haar bestemde plaats. Nadat men zich hiervan overtuigd had, werden de laatste tonnen losgekapt. Zoodra de beide buizen voor goed lagen, werd de geul met zand aangevuld en daaroverheen met zakken cement een stevige betonlaag van 0.30 M. dikte gespreid, om haar tegen slepende ankers te beschermen (zie fig. 2). Ten einde ze, in geval van noodige herstelling, gemakkelijk en met zekerheid geheel te kunnen leegpompen, is zij van Kopenhagen naar Amak een weinig op afschot gelegd en is aan laatstgenoemde zijde, waar het schuin staande gedeelte aansluit, door middel van gebogen staalplaat een kleine zinkput aan de buis gemaakt.

(Wordt vervolgd.)

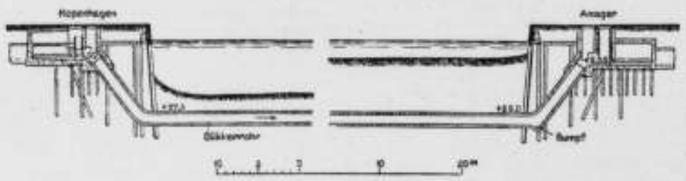

Fig. 1.

ALGEMEENE NEDERLANDSCHE OPZICHTERS- EN TEEKENAARS-BOND .. ..

INFORMATIE-BUREAU.
Secretariaat: - - - - - - -
Rijswijkscheweg 9, Den Haag.
Spreekuur iederen Maandagavond van 7—9 uur. .. ..

Ingeschreven Sollicitanten.

16 Bouwk.-Opzichter-Teek., 22—43 jaar f 80—f 110 's maands.
10 Bouwk. Opzichters, 23—45 jaar f 80—f 120 p. m.
2 Bouwk. Teekenaars, 26 jaar f 80 p. m.
15 Aank. Bouwk. Opz.-Teek., 19—24 jaar f 50—f 75 p. m.
7 Aank. Bouwk. Opzichters, 19—28 jaar f 60—f 75 p. m.
11 Aank. Bouwk. Teeken., 20—24 jaar f 40—f 70 p. m.
1 Assist. Bouwk. Opz.-Teek., 18 jaar f 30 p. m.
1 Assist. Bouwk. Teekenaar, 19 jaar f 35 p. m.
1 Bouwmeester (Glasfabrieken) 43 j. f 140 p. m.
1 Electro-Technisch Teekenaar, 21 j. 60 p. m.
1 Opzichter bij Gem. of Mij., 25 jaar f 80 p. m.
3 Aank. Mach.-Teekenaars, 20 jaar f 50—f 60 p. m.
1 Werkmeester op een machinefabriek, 30 j. f 100 p. m.
1 Decorateur-teek., 29 j., f 80 p. m.
1 Fabrieks-Opzichter, 29 j. f 75 p. m.
2 Meubel-teekenaars, 20—25 j. f 60—72 p. m.
2 Aanst. Electro-Technisch Teekenaars, 21 j. f 40—60 p. m.
1 Opzichter (IJzerconstructiën), 27 j. 80 p. m.
1 Waterbouwkundig Opz., 27 j. f 100 p. m.
2 Burger- of Waterbouwk. Opz., 27—29 j. f 90 p. m.
1 Aank. Scheepsteekenaar, 20 j. f 50 p. m.
1 Aank. Teekenaar Gew. Betons, 23 j. f 90 p. m.
1 Chef de bureau voor artistiek werk, 30 j. f 150 p. m.

ARCHITECTURA

ORGAAN V.H. GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

BUREAU VAN REDACTIE: H. P. BERLAGE Nzn., Voorz. H. WALENKAMP, A. J. JOLING, W. KROMHOUT Czn., A. VAN BAALEN, D. F. SLOTHOUWER, COKNe VISSER, Leden. — — — — VASTE MEDEWERKERS. K. P. C. DE BAZEL en J. W. H. BERDEN — — — REDACTEUR VOOR HET TECHNISCH GEDEELTE L. ZWIERS — VALERIUSSTRAAT 64 TE AMSTERDAM.

UITGEVERS: J. VAN DER ENDT & ZOON MAASSLUIS. HET ORGAAN MET TECHNISCH GEDEELTE WORDT WEKELIJKS FRANCO TOEGEZONDEN AAN ALLE LEDEN VAN HET GENOOTSCHAP, DE JAARLIJKSCHE CONTRIBUTIE VOOR HET LIDMAATSCHAP BEDRAAGT: VOOR GEWONE LEDEN f 12.—, VOOR KUNSTLIEVENDE LEDEN f 10.—, VOOR BUITENLEDEN EN ASPIRANTLEDEN f 7.50.

STUKKEN EN CORRESPONDENTIE BETREFFENDE DE REDACTIE VAN HET WEEKBLAD, TE ZENDEN AAN DEN HEER H. WALENKAMP, KONINGINNEWEG 267 AMSTERDAM; BETREFFENDE HET PLAATWERK »DE ARCHITECT" AAN DEN HEER A. VAN BAALEN, JACOB MARISSTRAAT 22, SLOTEN bij AMSTERDAM; BETREFFENDE DE ADMINISTRATIE VAN HET GENOOTSCHAP AAN DEN SECRETARIS, DEN HEER PAUL J. DE JONGH, REGULIERSGRACHT 120, AMSTERDAM † † † † † †

INHOUD: Mededeelingen. — W. B. G. Molkenboer. — 8ste Int. Congres voor goedkoope woningen. — Berichten. Open prijsvragen. — Informatie-Bureau. — Correspondentie. — Fabricage-kosten van kalkzandsteen. — De groote riool-zinkbuis te Kopenhagen. — Luchtkap voor boerderijen. — Int. Comm. voor beton-ijzer. — Informatie-Bureau.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

1e. De inlevering der antwoorden op de prijsvraag: Omslag voor „de Architect" moet, overeenkomstig het programma in No. 12 opgenomen, 9 September a. s. geschieden.

2e. EXCURSIE.

De excursie naar het Kasteel „de Haer" zal worden gehouden op **Dinsdag 10 September a.s.**

Om verschillende redenen moet van den boottocht worden afgezien.

De regeling der excursie is nu als volgt:

10.47 (Spoortijd). Vertrek van Station Weesperpoort met den trein naar Maarssen. Voor de deelnemers, die hiermede vertrekken, wordt een gezelschaps-biljet 2e kl. genomen. Door deze wijziging in het programma kunnen de kosten met f 1.50 worden verminderd.

H.H. Deelnemers worden beleefd verzocht ten minste één kwartier vóór het vertrek op het perron aanwezig te zijn.

Aankomst Maarssen 11.30.

Half 1. Gemeenschappelijke lunch in Hôtel „de Harmonie" te Maarssen.

Half 2. Vertrek per rijtuig naar het Kasteel.

Van 2 uur tot p.m. half 5. Bezichtiging van het Kasteel en het Park e.a.

Half 6. Gemeenschappelijk diner in Hôtel „de Harmonie" te Maarssen.

8.47 (Spoortijd). Vertrek per S.S. naar Amsterdam; aankomst W.P. 9.29.

De kosten aan deze excursie van Amsterdam uit bedragen 6 gld.; voor hen, die zich te Maarssen aansluiten 5 gld. Wijn bij den maaltijd niet in den prijs begrepen.)

Correspondentie betreffende deze excursie uitsluitend te adresseeren:

den Heer W. N. van Vliet, Corn. Schuijtstraat 20, Amsterdam.

3e. De 1227ste Gewone **Vergadering** zal gehouden worden op **Woensdag 11 September 1907**, des avonds 8 uur in het Genootschaps-lokaal »Parkzicht«.

Agenda:

A. Opening door den Voorzitter.
B. Notulen en ingekomen stukken.
C. Ballotage als gewoon lid van de heeren H. F. Damen en W. J. Rijnja, bouwkundigen te Amsterdam, voorgesteld door de heeren P. J. Pieters en Paul J. de Jongh.
D. Adres aan den Gemeenteraad inzake Voorstel-Posthumus Meyes, betreffende de verwijdering uit de beurs van Toorop's tegel-tableaux.
E. „Na twee en een halve eeuw". Rede ter herdenking van Jacob van Campen, door den heer A. W. Weissman. Met lichtbeelden.

De 1ste Secretaris,
PAUL J. DE JONGH.

W. B. G. MOLKENBOER.

Verleden Zaterdag vierde de heer W. B. G. Molkenboer, thans reeds jaren Directeur der Rijks-normaalschool voor Teekenonderwijzers, zijn 40-jarig jubileum als Rijks ambtenaar bij het Teekenonderwijs. Het is overbodig hier uit te weiden over de verdiensten van den heer Molkenboer in zijne verschillende betrekkingen.; deze zijn genoeg bekend.

Wij maken dan ook melding van het feit als aanleiding om hem onze welgemeende gelukwenschen bij deze aan te bieden, en de hoop uit te spreken, dat hij nog lang zijn krachten aan het teekenonderwijs zal kunnen wijden.

8ste INT. CONGRES VOOR GOEDKOOPE WONINGEN, GEHOUDEN TE LONDEN IN AUGUSTUS 1907.

(Vervolg.)

Afdeeling 4 behelst de openbare of algemeene zalen enz. De vestibule en corridors, leidende naar de diverse zalen, zijn opgetrokken in verglaasden steen, over de geheele verd.-hoogte met roomkleur voor bovengedeelte en chocolade-bruin voor lambris. De buiten- en tochtdeuren zijn van gepolitoerd teak. Eiken banken vindt men, evenals drinkfonteintjes, in de corridors

op menig punt, doch buiten de lijn van het verkeer.

De eetzaal heeft behalve breede vensters aan de straat, nog groote lantaarns in het plafond met annexe ventilatie-kappen. Men vindt hier 64 tafels voor 512 man. Banken en tafels zijn van teak op ijzeren onderstel, terwijl de noodige kleine muurbanken en gemakkelijke armstoelen hier voorts nog plaats vinden.

De muren hebben een hooge lambris van room- en bruinkleurigen verglaasden steen, waarboven een in terra-cotta-kleur gehouden pleistervak, veelvuldig onderbroken door gravures in donkere houten lijsten. Aan het eene einde der zaal bevindt zich het buffet en aan den anderen kant 2 groote kookplaatsen met ovens, en open of gesloten roosterplaten, waar wij de bewoners (hetzij in gekleede jas met matelot of ronden hoed, hetzij

in overkiel met pet) lustig hun eigen potje zagen klaar maken of hun kommetje koffie zetten. Velen hunner voorzien zich op de markt of straat van proviand, wat voordeeliger schijnt te zijn dan de artikelen verkrijgbaar aan het buffet.

De rookzaal kan 144 personen bevatten. De stookplaatsen zijn in „faience" uitgevoerd en ingericht voor open haarden. Overigens is deze zaal, wat uitrusting aangaat, geheel gelijk aan de eetzaal.

De ontspanningszaal biedt plaats aan 300 personen en wordt door 4 stookplaatsen verwarmd. Twee groote gepolitoerd teakhouten kasten, met een keur van boek- en plaatwerken, benevens diverse lessenaars enz. troffen wij hier aan

In verbinding met dit vertrek staat een schrijfzaal, die rijk voorzien is van alle denkbare schrijfmaterialen.

Bij zacht of warm weer wanneer een zitje in de open lucht niet te versmaden valt, kunnen de „heeren" een plaatsje zoeken op het dak (plat) der eetzaal en daarlangs loopende corridor, alwaar een groot aantal teakhouten zitbanken van lang niet ongemakkelijken vorm tot rusten noodt.

Bij ons bezoek zagen wij dan ook menig „lodger" het zitten al in liggen wijzigen, wijl het gemak hier den mensch terdege scheen te dienen.

Ter dienste hunner „roerende goederen" vinden de bewoners een model safe-inrichting van 1136 kastjes, verdeeld

over 6 rijk verlichte corridors. Elk kastje is genummerd, heeft finke ventilatie en een eigen slot van prima qualiteit, zoodat een bewoner alleen zijn eigen kast kan benutten. Treft hij een kast boven bij het plafond, dan is ook hier weer voor zijn gemak gezorgd in den vorm van een verrolbare teakhouten trap. In elke afdeeling staat bovendien een tafel en zijn de „lockers" den geheelen dag door hunne respectieve huurders te bereiken.

Daar behalve theepotten of andere huish. voorwerpen, ook geen „reisartikelen", in deze afdeeling mogen verdwalen (eene bepaling waar tegen wij bij het openen van menig kastje nogal zagen zondigen) is een speciaal vertrek ingericht voor berging van koffers, kisten, valiezen of andere groote artikelen, kortom, ten dienste van 's mans aardsche „houwen en hebben".

Het aardewerk, dat door de bewoners gebruikt wordt, alsmede de voorwerpen voor koken, thee- of koffiepotten enz., die uit de „lockers" verbannen worden, vinden hun plaats in een daarvoor ingericht vertrek naast de eetzaal en waarover wij reeds een en ander mededeelden bij de beschrijving van het spoelhuis der keuken.

Een gedeelte der eetzaal is benut voor eigen huishouding der „lodgers", alwaar zij naar hartelust kunnen spoelen en plassen. Wij bedoelen n.l. hun speciaal spoelvertrek, gelegen tusschen de beide reeds genoemde kookgelegenheden. Men vindt hier een collectie aarden grootsteenen met warm en koud water, de noodige teakhouten druipplanken, ketels voor aardappelschillen, theebladen enz. Twee groote, door gas gestookte reservoirs leveren een ruim volume heet water, hetzij voor borden wasschen, hetzij voor een smakelijk kopje koffie of thee.

Daar het toch niet aangaat als lid van een fatsoenlijken kring met gescheurde kleeren of stoppelrijk gezicht te loopen, heeft men 3 winkels ingericht, n.l. voor: schoen- en kleermaker en barbier. Tegen een klein bedrag kan men zich hier weer geheel herstellen en vooral 's barbiers salon blijkt zeer in trek. Wij zagen verscheidenen met bleek gelaat het ernstig oogenblik afwachten, waarop (zooals ons voor waarheid verteld werd) de coiffeur zijn cliënt met den linkerhand bij den neus greep en na zijn rechterarm met mes in vereischten stand te hebben gesteld, man en stoel met forschen slag een paar maal liet ronddraaien, waarna het feit „dan alzoo" was geschied.

Dat menig dal zijn rijk gewas behouden bleef en menige verhevenheid ruw en onverbiddelijk werd geslecht, scheen hier geen onoverkomelijk bezwaar.

Overigens vond men hier alles wat een goede coiffeurszaak betaamt en hing in dit appartement een sterk, beschaafd geurtje.

„Tot reiniging van het aardsche slijk" heeft men een buitengewoon groot en rijk ingericht vertrek, voorzien van 80 wit porseleinen waschkommen, verdeeld in 10 groepen; elke kom voorzien van 2 zware koperen kranen voor warm en koud water en hangende in een marmeren blad van grijs-groene kleur, waarboven koperen roeden aan teakhouten betimmering, ten dienste van handdoek, hoed en jas enz. Alle benoodigde waschartikelen zijn hier, zooals vanzelf spreekt, aanwezig. De waschtafels loozen op wit geglazuur aarden goten (afgedekt door losse ijzeren roosters) die in den vloer zijn ingelaten.

Ten dienste der „onderdanen" is een vertrek ingericht met 9 wit porceleinen voetbaden, elk voorzien van kranen voor heet en koud water, een hellende teakh. druipplank, benevens een haak voor handdoek enz.

Het gebruik der baden is geheel kosteloos.

Voor „groote schoonmaak" heeft men 10 badkamers bestemd, waarin men een voetplank en een stoel, benevens de bekende warm- en koud water-kranen aantreft.

Voor 1 d. (5 cent) kan men hiervan gebruik maken en is in den prijs zeep en handdoek inbegrepen.

Voor die bewoners, die hun eigen plunje willen wasschen, is wederom uitstekend gezorgd. In ivoorkleurige waschkuipen met warm en koud water, zagen wij de kleedingstukken reinigen, waarbij een groote wring-machine, die voor de rest zal zorgen en last not least eene van rekken voorziene droogkamer, waar òf het gewasschen goed òf de door den regen doorweekte kleêren der bewoners, die hun werk onder den blooten hemel verrichtten, kunnen gedroogd worden.

Ten dienste der 6 logementen heeft de Maatschappij naast het „House" te Newigton Butts eene model-stoomwaschinrichting doen verrijzen, ingericht met de modernste machinerieën en voorzien van een linnenkamer, waar alles hersteld wordt voor het naar het betrokkene logement wordt teruggezonden.

Afdeeling 5 omvat ten slotte de slaapkamer-étages. In het gebouw zijn 985 „cubicles" en 118 speciale of grootere slaapkamers.

Elke cubicle heeft een eigen raam en deur, is voorzien van een ijzeren bed met springveeren en paardenharen matrassen en peluw, wollen dekens, lakens en beddensprei. Bovendien treft men er kleerenhaken en een stoel in aan.

De grootere slaapkamers, die speciaal in dit Rowton-huis bij wijze van proef zijn aangelegd en over 2 vleugels zijn verdeeld, (zie plannen) zijn ruimer van inhoud en bergen, boven den inventaris eener cubicle, nog een waschstel (tafel) benevens een „kaptafel"!

Haast onnoodig nog te vermelden, dat zoo beddengoed, handdoeken als anderszins iden naam bevat van het huis, wat in dekens en lakens is ingeweven.

De prijzen nu dezer slaapvertrekken (waarin het vrij gebruik van eet-, ontspanning-, schrijf- en rookzaal, alsmede

van wasch- en badinrichtingen is inbegrepen) zijn:
een „cubicle" 3 sh. 6 d. (± f 2.10) per week van 7 nachten;
een „cubicle" voor korter dan een week 7 d. (35 ct.) per nacht;
een „special bedroom" 5 sh. (± f 3.—) per week van 7 nachten;
een „special bedroom" voor korter dan een week 9 d. (45 ct.) per nacht.

Elke étage beschikt over gootsteenen en W.C.'s voor nachtgebruik en bevat een aantal nachtverblijven voor het vaste personeel.

Heeren, die „lastig gezelschap" medebrengen of zich wanordelijk gedragen, wordt den toegang tot de logementen ontzegd. Door dezen maatregel betracht men in zeer groote mate reinheid en orde, twee zaken, die in een gemeenschap van zoo heterogene bestanddeelen niet kunnen gemist worden.

Voor nadere regeling en ter wille van een goeden gang van zaken, zijn in alle zalen reglementen aangeplakt van dezen inhoud:

Bepalingen voor een „Rowton-House":

De slaapkamers moeten 's morgens vóór 9 uur ontruimd zijn.

Het rooken in de slaapkamers is streng verboden.

Kaartspel en dobbelen zijn verboden.

Bewoners worden op geen andere verdieping toegelaten dan die, waarop hun eigen slaapvertrek gelegen is.

De openbare zalen zijn des nachts gesloten en het licht wordt om 12.30 (Zondags om 11.30) uitgedraaid.

De eetzaal is iederen morgen, behalve Zondags, van 11 tot 12 u. gesloten.

Billetten voor een nachtleger mogen niet overgedaan worden aan anderen en, indien overgedaan, worden zij verbeurd verklaard.

Theepotten en andere voorwerpen mogen niet uit de eetzaal verwijderd worden.

De bewoners moeten elke schade herstellen, welke zij aan het eigendom der Maatschappij aanrichten.

De Maatschappij stelt zich niet verantwoordelijk voor het verlies van eenig eigendom, tenzij zulk eigendom zij toevertrouwd aan de zorg van den opzichter en een bewijs van ontvangst voor hetzelve is afgegeven."

En hiermede meenen wij thans te kunnen volstaan.

Het doel dezer logementen, om „fatsoenlijke zwervers" voor weinig geld een dak of een goed tehuis te verschaffen is, onzes inziens, volkomen bereikt. Wij zagen er van alles; doch die allen voelden zich veilig, vertrouwd en „thuis". De orde, die er heerschte, alsmede de volmaakte reinheid van alle vertrekken of gedeelten van dit reusachtig gebouw, was boven allen lof verheven en, wat nog het schoonste van alles was: het was de mededeeling, dat de Rowton-Maatschappij financiëel er goed bijstaat (getuige de 5 % dividend.).

M. en R.

(Wordt vervolgd.)

BERICHTEN.

VEREENIGING TOT BEVORDERING VAN DE VAKOPLEIDING VOOR HANDWERKSLIEDEN IN NEDERLAND.

245te Algemeene Vergadering, te houden op Dinsdag 10 September 1907, te 2 uur, in het gebouw van de „Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst", Marnixstraat 402 te Amsterdam.

Agenda der Vergadering.

Opening der vergadering.

Mededeelingen van het hoofdbestuur.

Besprekingen aangaande Middelbaar Technisch Onderwijs in verband met Vakopleiding, in te leiden door den heer H. J. C. Haver, die de volgende conclusiën wenscht voor te stellen:

1e. Aan goed geregeld Middelbaar Technisch Onderwijs bestaat dringende behoefte.

2e. Middelbaar Technisch Onderwijs moet, wil het vruchtdragend zijn, voorafgegaan worden door eenige jaren practijk.

3e. De beste weg om tot eene goede oplossing te geraken is: dat het Rijk zoo spoedig mogelijk maatregelen neme tot het oprichten van de eerste Middelbare Technische School.

4e. Ten einde ook hen, die op ver afgelegen plaatsen wonen, in de gelegenheid te stellen om van de Middelbare Technische School te profiteeren, richte men gelijktijdig aan die school eene correspondentie-onderwijs-inrichting in.

Namens het Hoofdbestuur,
W. DE VISSER, Voorzitter.
C. T. J. LOUIS RIEBER, 1e Secretaris.

SCHOOL VOOR KUNSTNIJVERHEID TE HAARLEM.

Door de Commissie van het Museum van Kunstnijverheid te Haarlem werd in de plaats van den heer Zwolto, die eervol ontslag heeft aangevraagd, benoemd de heer A. Peddemors, kunstdrijver te Utrecht, om practisch onderwijs te geven in de afdeeling der Artistieke metaalbewerking in de aan het Museum verbonden School voor Kunstnijverheid.

MUSEUM VAN KUNSTNIJVERHEID, HAARLEM.

Het Museum van Kunstnijverheid te Haarlem werd gedurende de maand Augustus door 665 belangstellenden bezocht,

De aan het Museum verbonden boekerij was gedurende de afgeloopen maand gesloten en wordt op 2 September weder geopend,

In de aan het Museum verbonden School voor Kunstnijverheid worden de lessen op 2 September weder hervat,

EEN KAPEL INGESTORT.

De „Secolo" ontvangt uit Bosgomaandro een telegram, volgens hetwelk een zeer artistiek gebouwde kapel, het kruis van Voca genoemd, welke voor ongeveer 70 jaar voor een millioen gebouwd werd, is ingestort. Men vreest, dat verscheiden buitenlanders, die vóór de instorting in de onmiddellijke nabijheid van de kapel gezien en later verdwenen waren, onder het puin bedolven werden.

BRANDGEVAAR VAN HET WAAGGEBOUW.

Zooals men weet, schrijft de »Alkm. Ct.« heeft het gemeentebestuur van Alkmaar de belangrijke vraag onder de oogen gezien of het brandgevaar van het Waaggebouw bijzonder groot is en zoo ja, wat er gedaan kan worden om dit te verminderen.

De heer J. A. Nieuwenhuis, officier der brandweer te Amsterdam, heeft een onderzoek ingesteld en verklaard, dat de inrichting en het gebruik van het Waaggebouw zeer bevorderlijk is aan het brandgevaar. Dit gevaar is drieledig.

In de eerste plaats bestaat het tengevolge van de aanwezigheid in het gebouw en in het bijzonder in den toren van veel houtwerk, dat gemist kan worden, omdat het geen verband houdt met de constructie van het gebouw.

Voorts bestaat gevaar door het in het gebouw gevestigde Rijkstelegraafkantoor. Als dat kantoor 's avonds gesloten is, is er den ganschen nacht geen controle meer mogelijk, terwijl er veel houten of roogenaamde Brabantsche wanden zijn en met name in het lokaal der bestellers, de rookgeleidingen der kachels, uit een oogpunt van veiligheid, zeer veel te wenschen overlaten.

Eindelijk — zegt het rapport — is ook de aanwezigheid in den toren van een kabel of laschkast van de telefoon niet weinig van brandgevaarlijken aard. Immers er moeten dientengevolge voortdurend werklieden in den toren zijn. De rapporteur deelt mede, dat er te Amsterdam reeds twee keer brand in zulk een telefoonkast ontstond en beide malen, naar vermoed wordt, door onvoorzichtigheid der werklieden. Wel zijn in het Waaggebouw en in den toren borden geplaatst met het opschrift »streng verboden te rooken", doch dat zulk een verbod niet altoonde is, bewees de aanwezigheid van een groot aantal halfverbrande lucifers en zelfs van een gedeelte van een sigaar!

NIEUWE OPGRAVINGEN IN ROME!

Er zijn nieuwe opgravingen op til te Rome. De geleerden stellen voor een ganesche rij barakken, die gelegen zijn tusschen de Tarpejische rotsen, het Kapitool en het Forum af te breken.

Men denkt daar niet alleen de overblijfselen van antieke paleizen te vinden, maar ook de sporen van het »Forum Olitorium" en het »Vicus Jugarius", met de Carmenta-poort, die Julius Caesar op den morgen, dat hij vermoord werd passeerde,

Doch deze opgravingen kosten geld, en de regeering wil er niet aan, zoodat de geleerden thans hopen op de welwillende medewerking van rijk-geworden worstfabrikanten uit Chicago!

TECHNISCHE HOOGESCHOOL.

De heer mr. D. van 't Blom, benoemd hoogleeraar in het staats-, administratief- en handelsrecht aan de Technische Hoogeschool te Delft, zal op 19 Sept. a.s. dat ambt aanvaarden met het uitspreken eener openbare rede.

SCHILDERKUNST.

Vandalenstreken in het Parijsche „Louvre".

Alweer een vandalen-streek in het Parijsche „Louvre". Even vóór de sluiting heeft een jong meisje gisteren met een schaar een schilderij van Ingres „De Sixtijnsche Kapel" vernield. De oogen van den Paus en de figuren der drie kardinalen zijn doorstoken. Toen men het meisje ondervroeg naar de reden van deze daad antwoordde zij, dat het haar bedoeling was, zich te laten arresteeren,

't Schijnt, dat het eerste voorbeeld van Poussin hoe langer hoe meer navolgers vindt. 't Is daarom dat Dujardin— Beaumetz, de onder-staatssecretaris van Schoone Kunsten, met den commissaris van politie middelen beraamt, om dergelijke wandaden in 't vervolg door een streng toezicht te voorkomen.

MAUVE-TENTOONSTELLING.

Zondag 11 uur werd te Laren in de groote zaal van den Larenschen Kunsthandel, voor dit doel welwillend aan het Mauve-comité afgestaan, de tentoonstelling van werken van den grooten meester geopend in tegenwoordigheid van den heer Veldhuyzen, burgemeester van Laren, oud-voorzitter van het comité, en diens echtgenoote, eenige leden der commissie, als dr. Willenborg, J. Hamdorff, den schilder Tony Offermans en verscheidene kunstliefhebbers, die hunne werken voor deze tentoonstelling hadden afgestaan.

De heer N. van Harpen, mede-directeur der vennootschap „De Larensche Kunsthandel", bracht in zijn openingswoord in de eerste plaats dank aan de royaliteit van H. M. de Koningin-Moeder, die een bijzondere Mauve in bruikleen gegeven had, aan de overige Lizenders, die tot het welslagen van deze tentoonstelling hadden medegewerkt, en aan mej. Arina Hugenholtz en den heer Tony Offermans, die bereid waren geweest de tentoonstelling te arrangeeren.

Hierop werd de tentoonstelling, die tot 30 September zal duren, voor het publiek geopend.

DE LARENSCHE KUNSTHANDEL.

De „Villa Mauve", te Laren, zal, te beginnen met 1 October, bij de opening van de Amsterdamsche afdeeling, niet langer gratis te bezichtigen zijn.

Het „Land van Mauve" schrijft dienaangaande: Wij hebben dit tot dusver gedaan, om ook het publiek, dat niet koopkrachtig is, in de gelegenheid te stellen, door zien wat van kunst te leeren. Dat is door hen voor wie wij dit deden niet altijd op prijs gesteld en dikwijls met groote verlegenheid beantwoord. Daartegenover bleek ons, dat vele bezoekers het onaangenaam vonden zooveel gastvrijheid voor niets te moeten ontvangen. Over het algemeen schijnt het Hollandsche publiek bezwaar te maken gratis in een inrichting te gaan, waar het niet bij machte of voornemens is te koopen. Om aan al deze bezwaren tegemoet te komen, hebben wij besloten, zoowel te Laren als te Amsterdam een systeem in te voeren, dat in het buitenland met succes wordt toegepast. Dat is het systeem om voor den toegang tot een kunsthandel, waar een kostbare collectie schilderijen te zien is, entrée te heffen.

In enkele groote inrichtingen in Berlijn, München, Düsseldorf en ook in kleinere als in Keulen enz. wordt overal entrée geheven van een Mark. Wie inderdaad belang stelt en dat door herhaald bezoek wil toonen, wie werkelijk naar den kunsthandel gaat om er het nieuwste te zien en te leeren kennen, wie het te doen is om te studeeren, kunst te leeren zien, kan zich abonneeren tegen een geringe contributie.

Te Laren in de „Villa Mauve" zal in hoofdzaak de kunst der Larensche schilders te zien blijven: de kunst aan de bron.

Te Amsterdam, Heerengracht 495, in de deftige 17e eeuwsche behuizinge, welke alleen een bezoek loont, zullen afwisselend per maand tentoonstellingen gehouden worden van het werk van een der groote Hollandsche of van buitenlandsche meesters; groepen tentoonstellingen van eenige schilders of buitenlandsche collectieve tentoonstellingen.

Te gelijker tijd zal een tentoonstelling ingericht worden van één artiest, die de grafische kunst beoefent.

DE KUNSTSCHATTEN VAN AUDEOUD.

De bekende Fransche kunstverzamelaar Audeoud heeft zijn vermogen en zijn kostbare collectie kunstschatten aan het „Louvre" vermaakt. Reeds eenigen tijd geleden heeft Audeoud het museum van Sèvres met kostbare schenkingen bedacht. Zijn rijke bibliotheek, die zeer interessante manuscripten bevat, heeft hij de nationale bibliotheek nagelaten.

— Te Blaricum is opgericht eene vereeniging De Gooische Kunstclub „Gerard Dou", die zich ten doel stelt het houden van exposities en te Blaricum zelf eene permanente tentoonstelling. TELEGR.

OPEN PRIJSVRAGEN.

A. et A. Omslag voor „de Architect". Inlevering 9 September 1907. Programma in No. 12.

A. et A. Dorpsschool en Afsluiting voorplein. Inlevering 4 November 1907. Programma in No. 12.

B. en V., Rotterdam. Café-Restaurant. Vereenigingsgebouw. Fotografische opnames. Inlevering 15 November 1907. Programma in No. 23.

Prijsvraag Thieme-fonds. Inlevering vóór 1 Mei 1908. Programma in No. 26.

Prijsvraag Tafeldoekontwerpen voor de firma Regenhart en Raymann, te Freiwaldau, Silezië. Tijd van inlevering: 1 Oct. 1907.

INFORMATIE-BUREAU

van den Bond van Technici.
Bureau: .. ..
Maartenstraat 139, Rotterdam.

Ingeschreven sollicitanten.

23	Bouwk. Opz. Teekenaars	21	tot	47	jaar,	f 60	tot	f 120 p. m.
6	» Opz. Uitvoerders	24	»	47	» -	70	»	- 110 »
7	Bouwk. Teekenaars (aank.)	18	»	25	» -	40	»	- 60 »
4	Waterb. Opzichters	24	»	45	» -	80	»	- 110 »
8	Werktuigk. Teekenaars	18	»	30	» -	45	»	- 75 »
3	Electrotechnikers	22	»	41	» -	60	»	- 85 »
1	Scheepsteekenaar		»	23	» -		»	- 90 »
1	Leeraar Smeden		»	30	» -		»	- »
2	Machinisten (Chef)	28	»	30	» -	75	»	- »

CORRESPONDENTIE.

De Redactie ontving eene uitnoodigingskaart ter bijwoning van de opening der Belgische afdeeling van de Tentoonstelling van Ambachtswerktuigen in het Paleis van Volksvlijt.

In een der volgende nummers hopen wij een en ander over het daar tentoongestelde, alsook over de Nederl. afdeeling, te zeggen.

TECHNISCH GEDEELTE

FABRICAGE-KOSTEN VAN KALKZANDSTEEN.

(Slot.)

Nu nog het een en ander over de fabricage-kosten der kalkzandsteenen, zooals de practijk ons dit leert. Ongeveer een jaar geleden hing er een plan in de lucht om den grooten zandberg naast de Müllerstrasse en den Spandauerweg te gebruiken voor het maken van kalkzandsteenen. Het eenige beletsel dat de oprichting van eene fabriek in den weg stond, was de hoedanigheid van het zand, dat door zoogenaamde deskundigen voor ongeschikt werd verklaard, daar het zand te fijnkorrelig was. Nadat ik echter bevonden had, dat het zand zeer bruikbaar was en de garantie op mij had genomen, werd mij de bouw der fabriek opgedragen. Het tot gebruiken vrij komende materiaal behoefde een eigenaardig, zeer intensief werkend bereidings-proces, dat in deze samenstelling en met de hiervoor benoodigde apparaten, hier het eerst in toepassing werd gebracht en wel met volkomen succes. De resultaten overtroffen alle verwachtingen. Van de eerst verkregen steenen werd reeds dadelijk een aantal naar het Koninkl. Mechanische Proefstation te Grosz. Lichterfelde ter onderzoek gezonden. Ofschoon het zand, dat 't eerst verwerkt was, sterk met dennennaalden en wortels vermengd was, die door de inwerking van den stoom gedurende het verhardings-proces verkoolden en invloed hadden op de vastheid der steenen, gaf de drukproef volgens attest van het Koninkl. Mechanische Proefstation bij een toevoeging van 200 K.G. kalk op duizend steenen toch eene vastheid van meer dan 200 K.G. per M². Zooals bekend is, behoeft de drukvastheid der kalkzandsteenen te Berlijn slechts 140

K.G. te bedragen, om overal onder de hoogste belasting te worden toegelaten waar anders slechts gebakken klinkersteenen gebruikt mochten worden. Ook het weerstandsvermogen tegen de invloeden der weersgesteldheid is na eene proef van 25 maal laten bevriezen en weer ontdooien, volgens bovenaangehaald attest als voortreffelijk aangemerkt.

In de fabriek bevinden zich vier persen en de noodige andere machines die bij een arbeidstijd van 10 uur gemakkelijk 85 tot 90 duizend steenen maken. De inrichting is echter zoodanig gemaakt, dat nog twee andere persen kunnen worden opgesteld, waarvoor dus de plaats aanwezig is, zoodat het productie-vermogen der fabriek tot 125 à 130000 steenen per arbeidsdag van 10 uren verhoogd kan worden en bij dag- en nacht-arbeid op 't dubbele aartal, dus circa een vierde millioen steenen. In aanmerking nemende de hooge arbeidsloonen, welke te Berlijn betaald worden, was het nu de hoofdzaak het bedrijf geheel automatisch in te richten, teneinde met een minimum-aantal werklieden het maximum productie-vermogen te bereiken. Het gebruik van gecompliceerde werktuigen en van werktuigen, die veel bediening vereischen werd vermeden, daar daardoor natuurlijk meer arbeidskrachten noodig zouden blijken. In 't bijzonder werd er op gelet dat het den arbeiders zoo gemakkelijk mogelijk gemaakt werd en dat zware, inspannende arbeid die veel van de krachten der werklieden mocht vergen, vermeden werd. Er werd een loon- en premie-systeem ingevoerd, dat goed voldaan heeft en waarmede bereikt werd, dat geregeld in 9, hoogstens 9½ uur, de volle dagelijksche productie gereed was. Daarbij werkt de fabriek geheel stofvrij zonder dat ventilators of stofzuigmachines in gebruik moesten worden genomen. Wanneer met 4 persen gedurende den dag gewerkt wordt, worden dagelijksch 85—90.000 steenen aangemaakt.

Bij dit werk zijn de volgende werklieden betrokken:

35 werklieden, inclusief zij die het zand aanbrengen;
1 machinist;
1 stoker voor den dag;
1 stoker voor den nacht;
1 werkman voor het smeren der machines en andere werkzaamheden;
2 slotenmakers;
1 werkmeester.

Tezamen 42 personen, of op duizend steenen gerekend één halve arbeidskracht. Het kolenverbruik bedraagt 1¾ ctr. of 87—88 K.G. Oberschlesische kolen per 1000 steenen, waarbij inbegrepen is, het verbruik voor de electrische verlichting.

De kalktoevoeging bedraagt 200—210 Kg. op 1000 steenen of circa 6½ pCt. van het zand.

Zooals bekend is, zijn de arbeidsloonen, het kolenverbruik en de kalk de drie hoofdfactoren voor de berekening van de fabricage-kosten. Dan komen daar nog bij de in vergelijking geringe kosten van olie, poetskatoen, verpakkingsmateriaal en bijdragen voor de arbeidersziekenkassen, de ongelukken en invaliditeitsverzekering, die per 1000 steenen gerekend worden 50 pfennige te bedragen. De levering van wissel- en reservedeelen wilde ik voor eene gemiddelde som overnemen die per 1000 steenen ongeveer ½ Mark bedraagt. De directie denkt echter nog goedkooper hiermede uit te komen, daar van slijtage der aan slijting onderhevige deelen tot op heden nog bijna niets te bemerken valt.

De kosten van het zand, waarvan voor elke 1000 steenen twee M³. benoodigd is, kunnen hier geheel buiten beschouwing blijven, daar de groote zandoppervlakte door 't afgraven van den Zandberg aanzienlijk in waarde stijgt en voor bouwterrein geschikt wordt. Dit heeft, op enkele uitzonderingen na, bijna overal plaats waar kalkzandsteenfabrieken worden opgericht.

Uit bovenstaande opgaven kan nu gemakkelijk een ieder berekenen, hoeveel de fabricage-kosten der kalkzandsteenen zijn in eene moderne en volgens de nieuwste uitvindingen en toepassingen opgerichte fabriek. De hoofdzaak is natuurlijk de prijs der materialen en de arbeidsloonen, volgens plaatselijke verhoudingen. Bij eene kleine productie zullen de kosten voor arbeidsloonen en kolen iets hooger komen, terwijl bij eene grootere productie de gezamentlijke kosten nog minder zullen worden. Al zijn tot in een groot aantal goed ingerichte en goed bestuurde fabrieken de fabricage-kosten evenzeer betrekkelijk gering, zoo staat toch deze nieuwe fabriek hiermede een record dat tot heden toe in de verste verte niet door eenige kalkzandsteenfabriek in Duitschland of in 't buitenland bereikt is geworden.

De amortisatiekwestie speelt bij eene beschouwing over de fabricage-kosten der steenen geen rol, daar het bedrag der afschrijvingen geheel naar believen vastgesteld kan worden en in den regel bij alle fabrieken 10 pCt. over de machines en 3 tot 4 pCt. over de waarde der gebouwen bedraagt. Bij deze fabriek bedraagt het amortisatie-bedrag 80 pf. tot hoogstens 1 Mark per 1000 steenen.

Ten slotte zij nog opgemerkt dat de nieuwe kalkzandsteenfabriek in de Müllerstrasse te Berlijn geheel onafhankelijk van sneeuw en vorst het geheele jaar door kan werken.

Kort geleden werd de fabriek in volle werking bezichtigd door leerlingen van de Koninkl. landbouw-hoogeschool te Berlijn, onder leiding van Professor Dr. Fischer en liet genoemde professor zich vol lof uit over de inrichting der fabriek en in 't bijzonder over de persen. Op verzoek wordt gaarne gelegenheid gegeven de fabriek te bezichtigen.

v. K.

DE GROOTE RIOOL-ZINKBUIS TE KOPENHAGEN.

(Slot.)

Zoo bleef dus nu nog over het volgieten van de ruimte tusschen de beide huizen met cementspecie. Zou dit goed gelukken, dan moest het inéens gaan, en zoodanig, dat alle lucht kon ontwijken. Om zich omtrent de wijze, waarop hierbij diende te werk gegaan, de noodige zekerheid te verschaffen, waren reeds vóór het leggen der buizen een serie voorproeven genomen, ten einde van de ervaringen, daarbij opgedaan, partij te kunnen trekken. Allereerst had men onderzocht, met welk minimum-waterhoeveelheid de specie kon aangemaakt worden om nog de vereischte vloeibaarheid te behouden, en bevonden, dat men niet onder de 30 pct. gewicht aan water mocht gaan. Daar echter een mengsel met zooveel water te veel vochtdeelen zou behouden, die zich bij het binden der specie zouden afscheiden, moest vooraf onderzocht worden, hoe dat toeging; daarom werd een kleine proefbuis gemaakt en onder omstandigheden die zooveel mogelijk met de eigenlijke uitvoering overeenkwamen, met cementspecie gevuld. Hierbij bleek, dat het gietsel over de geheele dwarsdoorsnede goed en dicht uitviel, met uitzondering van een gedeelte ter hoogte van 2—4 c.M. boven in de buitenste buis. Hier was het gietsel vol blazen en gaten, door de uitscheiding van water en lucht gevormd. Men besloot derhalve den beton-mantel aan de bovenzijde dikker te maken, zoodat men, zelfs wanneer er in het bovengedeelte van het gietsel blazen kwamen, toch zeker was, een voldoende dikte gezonde specie te verkrijgen. Dit geschiedde door de lengte-as der binnenbuis iets lager te stellen dan die der buitenste. Verder werd besloten, op elke 10 M. buislengte een 8 c.M. wijde luchtbuis te plaatsen, om het zich afscheidende water met lucht en slik gelegenheid te geven, te ontwijken. Eindelijk werd, om eenigermate te kunnen beoordeelen hoe groot de wrijvingsweerstand bij het gieten eener massa met de aangegeven mengingsverhouding was, eene buis van circa 51 M. lengte en 10 c.M. wijdte, met cement-specie volgegoten, waarbij bleek, dat er slechts een geringe persing noodig was om de specie door de geheele buis te drijven.

Aan de zijde van Amak en onmiddellijk aan het oostelijk einde van den zinker werd een lange mortelbak gemaakt, groot genoeg om de geheele massa specie die voor het volgieten noodig was, te bevatten.

Aan weerszijden van dezen balk werden op een beton-vloer vier vaststaande mengmolens van ongeveer 5.30 M. diameter geplaatst, die door zeven locomobielen gedreven werden. Ter zijde van elken mengmolen werd van boven een kalkzeef aangebracht, waarin het materiaal geschud en de kluiten fijn gedreven werden. Uit den bodem van elke molen voerde een met schuiven afsluitbare houten goot naar de verzamelgoot in het midden van den bak, vanwaar de aangelengde specie in de zinkbuis kon afloopen. Deze laatste was met een opzetbuis een weinig verhoogd, opdat het volgieten onder den vereischten druk kon plaats hebben. Zooals boven opgemerkt, waren op afstanden van 10 M. aan de zinkbuis 8 c.M. wijde luchtbuizen bevestigd. Dit waren kleine stukjes ijzeren pijp, in den zinker vastgeschroefd, en waaraan een stuk gutta-percha slang was vastgemaakt, dat aan het andere einde wederom een langere pijp met afsluitkraan had, die door een drijvende boei in loodrechten stand gehouden werd. De gutta-percha slang diende om te voorkomen dat de buis bij eventueele aanvaring beschadigd zou worden.

Voor de giet-specie werd zand-cement in de verhouding van 1 : 1 gebruikt. Oorspronkelijk was men voornemens, zuiver cement te bezigen; hiervan werd echter afgezien, omdat bij de proefnemingen gebleken was, dat bij het binden van zuivere cement-specie een aanzienlijke warmte ontwikkeld wordt, waardoor de verharding te snel in haar werk zou gaan, wat, ingeval door een of andere oorzaak het volgieten vertraging ondervond, het geheele werk zou doen mislukken. Een eenvoudige menging van cement en zand scheen evenmin doeltreffend, omdat deze beide stoffen zich onder het gieten gescheiden zouden hebben; hieraan staat echter het zand-cement niet bloot, dat op de bekende wijze door het malen van zand en cement verkregen wordt, waarbij beide bestanddeelen gelijke fijnheid erlangen.

Het volgieten had met groote nauwlettendheid plaats. Nadat de molens met de vooraf berekende hoeveelheid water gevuld waren, werden in ieder 400 zakken zand-cement, van 85 K.G. gewicht elk, onder krachtig omroeren uitgeschud en de massa ongeveer een uur lang dooreengewerkt.

Daarop werd de eene molen na den anderen geopend, en in den tijd van 1½ uur was de zaak afgeloopen; de specie was door de geheele buis gedreven en stond in de schuine uiteinden zoowel te Amak als te Kopenhagen ongeveer op gelijke hoogte, d.w.z. tot aan den rand.

De luchtpijpen hadden uitstekend gewerkt; zij lieten gedurende het gieten een massa lucht, slik en water door. Het zich afscheidende water liep er daarna nog eenige uren lang uit, terwijl de specie in de verlengstukken der buis aan de beide einden van lieverlede nazakte en het overtollige water en slik uitdreef. Toen de specie hard geworden was, werden alle luchtpijpen gepeild en bleek, dat het zuivere beton in de meeste gevallen tot daarin omhooggedreven was. Slechts bij de vier middelste luchtpijpen werd boven in den mantel der zinkbuis een kleine holte van 2—6 c.M. geconstateerd. Hier had, nadat water en slik waren weggeblazen, een kleine nagieting plaats, waardoor deze holten gevuld werden. Of dit echter eenig practisch nut had, wagen wij te betwijfelen; het zou waarschijnlijk beter geweest zijn, indien men, onmiddellijk na het gieten, in de schuine buiseinden den druk versterkt had, zoodat de holle ruimte door persing der specie gevuld ware geworden.

Ten slotte werden al de luchtpijpen afgeschroefd, en hierbij bleek, dat het daarin opgedreven beton volkomen hard en dicht was. De veronderstelling is dus gewettigd, dat het experiment ten volle gelukt is.

De hier beschreven zinkbuis heeft, alles bijeengenomen, 250.000 kronen gekost, waarvan 200.000 voor de buis zelve, en 50.000 voor de werken aan de havenhoofden en op den wal gerekend moeten worden.

D. K.

LUCHTKAP VOOR BOERDERIJEN.

Karl Evers te Waren in Mecklenburg, verkreeg het Duitsche Rijkspatent op de navolgende uitvinding:

De uitvinding bestaat in eene luchtkap waarbij de luchtafvoer plaats heeft door eene over het luchtgat liggende holle buis, waardoor de lucht in dalende richting door de zuigkracht van den wind wordt afgevoerd. Hierbij komen de buitenwanden op het middenvlak, dat zich loodrecht in het doorvoerkanaal bevindt, wigvormig tezamen, zoodat bij alle windrichtingen de wind zoodanig op de wigvormige oppervlakte wordt afgestooten, dat hij eene zuigwerking op de luchtkanalen uitoefent. De figuren stellen twee toepassingen van de uitvinding voor.

Bij fig. 1 tot 3 is de kap a met buis b op het dak c in de opening c¹ aangebracht en vormt een omhulsel, dat in zijn midden het horizontale kanaal d omgrenst, 't welk naar buiten toe aan beide zijden kegelvormig uitloopt. Deze omgrenzing heeft plaats door de zich in het omhulsel bevindende schuine zijden a, die zich tot twee trechters vormen, en de U-vormige zijde e, en wel op zoodanige wijze, dat

Fig. 1.

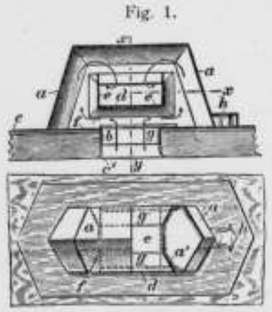

Fig. 2.

Fig. 3.

slechts van boven tusschen het kanaal d en de holle ruimte der kap eene opene verbinding overblijft. Van welken kant nu ook de wind langs de kap voorbij of wel door het kanaal heenstrijkt, er ontstaat steeds eene zuiging in de kap in de richting der pijltjes, zoodat de lucht uit het dak in de kap en door het kanaal d naar buiten treedt.

Fig. 4.

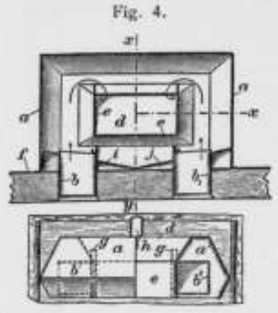

Fig. 5.

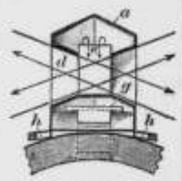

Fig. 6.

Ten einde den neerslag op te vangen en af te voeren, die zich in de kap mocht vormen, zijn van onderen de gleuven g en h aangebracht. Het systeem van toepassing volgens de fig. 4 tot 6 onderscheidt zich van het vorige daardoor, dat de kap met het dak door twee buizen b b1 in opene verbinding staat en dat de gleuven g—h, welke in samenwerking met den zacht-hellenden afvoerbodem bestemd zijn tot afvoer van den neerslag, in stede van in de lengte, in de dwarsrichting der kap zijn aangebracht. V. K.

INTERNATIONALE COMMISSIE VOOR BETON-IJZER.

Omtrent de intern. commissie voor beton-ijzer deelt de heer Rutgers, van Rotterdam, in „De Ingenieur" het volgende mede:

„De commissie voor beton-ijzer, ingesteld door het „Internationaler Verband für die Materialprüfungen der Technik", waarvoor ook door het Kon. Instituut van Ingenieurs een lid is aangewezen, heeft de navolgende voorloopige lijst van onderwerpen vastgesteld:

1. Het krimpen van beton-ijzer.
2. Breukvastheid en vormverandering van op trek belaste beton-ijzeren staven.
3. Afschuiving van beton.
4. Invloed van het ijzer in op druk belaste beton-ijzeren staven.
5. Vormverandering van de doorsneden van op buiging belaste balken.
6. Ligging van de neutrale as.
7. Invloed van beugels in op buiging belaste balken.
8. Aanhechting van beton aan ijzer.
9. Het scheuren van beton.
10. Het samenwerken van vloerplaat en bint bij T-balken.
11. Invloed van herhaalde belastingen.
12. Uitwerking van spanningen, die in verschillende richtingen werken.
13. Ongevallen.

De commissie stelt zich voorloopig tot taak over deze punten de volgende gegevens te verzamelen:

A. Overzicht van de proefnemingen in de verschillende landen.

B. Feiten, welke door deze proefnemingen definitief zijn vast te stellen.

C. Tegenstrijdigheden ten opzichte van andere waarnemingen en de vermoedelijke oorzaken daarvan.

D. Beproevings-methoden, die aanbevelenswaardig schijnen om tot duidelijke en vergelijkbare uitkomsten te geraken.

Het ligt voor de hand, dat ook van Nederland de gegevens zoo volledig mogelijk behooren te zijn. Behalve hetgeen in „De Ingenieur" en in enkele buitenlandsche tijdschriften is gepubliceerd over in Nederland genomen proeven, zullen er stellig nog belangrijke gegevens bestaan, waarvan geenerlei publicatie is geschied.

Ten einde het overzicht zoo volledig mogelijk te doen zijn en het samenstellen van een rapport te vergemakkelijken, wordt ieder, die zich met beproevingen op het gebied van beton-ijzer heeft bezig gehouden, verzocht:

a. Indien de resultaten van deze beproevingen zijn gepubliceerd, op te willen geven, waar en wanneer de publicatie is geschied.

b. Indien de resultaten van de beproevingen niet zijn gepubliceerd, op te willen geven, welke de strekking en de omvang van de beproevingen is geweest, ten einde in overleg te kunnen treden omtrent de beste wijze waarop de verkregen resultaten in het bovenbedoelde rapport kunnen worden verwerkt.

Ook het punt „verzamelen van een statistiek omtrent ongevallen" vereischt zeer ruime medewerking. Bedoeld zijn daarbij niet alleen ongevallen van meer ernstigen aard, als het instorten of geheel bouwvallig worden van constructies, maar bovenal ook alle kleinere gebreken, zooals met het oog waarneembare scheuren en dergelijke. Deze laatste categorie is juist voor het gestelde doel van het allergrootste belang.

Het spreekt vanzelf, dat het niet in de bedoeling ligt omtrent de ongevallen plaatsaanduidingen te vermelden of namen van personen of firma's te noemen. Alleen de zakelijke mededeeling van de feiten heeft in dit verband belang.

Ten slotte moet nog worden gewezen op de omstandigheid, dat, zoo mogelijk, reeds in October het rapport gereed moet zijn, zoodat spoedige opgave van gegevens zeer gewenscht is."

ALGEMEENE NEDERLANDSCHE OPZICHTERS- EN TEEKENAARS-BOND .. ..

INFORMATIE-BUREAU
Secretariaat: - - - - - -
Rijswijkscheweg 3, Den Haag.
Spreekuur iederen Maandagavond van 7—9 uur. .. ..

Ingeschreven Sollicitanten.

17 Bouwk.-Opzichter-Teek., 22—43 jaar f 80—f 110 's maands.
9 Bouwk. Opzichters, 23—45 jaar f 80—f 120 p. m.
2 Bouwk. Teekenaars, 26 jaar f 80 p. m.
13 Aank. Bouwk. Opz.-Teek., 19—24 jaar f 50—f 75 p. m.
7 Aank. Bouwk. Opzichters, 19—28 jaar f 60—f 75 p. m.
11 Aank. Bouwk. Teeken., 20—24 jaar f 40—f 70 p. m.
1 Assist. Bouwk. Teekenaar, 19 jaar f 35 p. m.
1 Assist. Bouwk. Opz.-Teek., 18 jaar f 30 p. m.
1 Opzichter bij Gem. of Mij., 25 jaar f 80 p. m.
3 Aank. Mach.-Teekenaars, 20—24 jaar f 50—f 60 p. m.
1 Werkmeester op een machinefabriek, 50 j. f 100 p. m.
1 Decorateur-teek., 29 j., f 80 p. m.
1 Fabrieks-Opzichter, 29 j. f 75 p. m.
2 aank. Meubel-teekenaars, 20—25 j. f 60—75 p. m.
2 Electro-Technisch Teekenaars, 21 j. 40—60 p. m.
1 Opzichter (IJzerconstructiën), 27 j. 80 p. m.
2 Waterbouwkundig Opz., 27 j. f 90—100 p. m.
2 Bouwmeester (Glasfabrieken) 43 j. f 110 p. m.
1 Burger- of Waterbouwk. Opz., 27 j. f 90 p. m.
1 Aank. Scheepsteekenaar, 20 j., f 50 p. m.
1 Aank. Teekenaar Gew. Beton 23 j. f 50 p. m.
1 Chef de bureau voor artistiek werk, , 30 j. f 150—175 p. m.
1 aank. Gemeente-Opzichter 21j. f 60 p. m.
1 aank. Werktuigk. Teek., 24 f 90 p. m.

Zoowel leden als niet-leden kunnen gebruik maken van het Informatie-Bureau.

Inschrijfformulieren voor sollicitanten en alle inlichtingen zijn steed aan het Secretariaat verkrijgbaar.

VIJFTIENDE JAARGANG, No. 37. ZATERDAG 14 SEPTEMBER 1907

ARCHITECTURA

ORGAAN V.H. GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

BUREAU VAN REDACTIE: H. P. BERLAGE Nzn., Voorz., H. WALENKAMP, A. J. JOLING, W. KROMHOUT Czn., A. VAN BAALEN, D. F. SLOTHOUWER, CORN. VISSER, Leden. — — — — VASTE MEDEWERKERS. K. P. C. DE BAZEL en J. W. H. BERDEN — — — REDACTEUR VOOR HET TECHNISCH GEDEELTE L. ZWIERS — VALERIUSSTRAAT 64 TE AMSTERDAM.

UITGEVERS: J. VAN DER ENDT & ZOON MAASSLUIS. HET ORGAAN MET TECHNISCH GEDEELTE WORDT WEKELIJKS FRANCO TOEGEZONDEN AAN ALLE LEDEN VAN HET GENOOTSCHAP, DE JAARLIJKSCHE CONTRIBUTIE VOOR HET LIDMAATSCHAP BEDRAAGT: VOOR GEWONE LEDEN f 12,—, VOOR KUNSTLIEVENDE LEDEN f 10,—, VOOR BUITENLEDEN EN ASPIRANTLEDEN f 7,50.

STUKKEN EN CORRESPONDENTIE BETREFFENDE DE REDACTIE VAN HET WEEKBLAD TE ZENDEN AAN DEN HEER H. WALENKAMP, KONINGINNEWEG 267 AMSTERDAM; BETREFFENDE HET PLAATWERK »DE ARCHITECT" AAN DEN HEER A. VAN BAALEN, JACOB MARISSTRAAT 22, SLOTEN bij AMSTERDAM; BETREFFENDE DE ADMINISTRATIE VAN HET GENOOTSCHAP AAN DEN SECRETARIS, DEN HEER PAUL J. DE JONGH, REGULIERSGRACHT 120, AMSTERDAM † † † † †

INHOUD: Mededeelingen. — De tegeltableaux in de Beurs. — De tentoonstelling van ambachtswerktuigen. — 8ste Int. Congres voor goedkoope woningen. — Verslag der 1227ste Gewone Vergadering. — Verslag Gemeentelijk Bouw- en Woning-toezicht. — Prijsvragen. — Het Drukkersjaarboek 1907. — Berichten. — Informatie-Bureau. — Open prijsvragen. — Over het gebruik van kunstgranniet bij den aanleg van straten. — Informatie-Bureau.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

1e. Op de 1227ste Gewone Vergadering zijn als gewoon lid aangenomen de heeren H. F. Damen en W. J. Rijnja

2e. Als kunstlievend lid is toegetreden de heer H. J. Schmitz, te Watergraafsmeer.

3e. Door den heer I. Gosschalk, te Brussel, erelid van A. et A., is aan het Genootschap ten geschenke gegeven het plaatwerk: »Tours et tourelles historiques de la Belgique«, par Jean Baes.

4e. Op de prijsvraag voor een omslag voor het plaatwerk »De Architect« zijn twee antwoorden ingekomen onder de motto's:
»2 driehoeken in cirkel« (geteekend).
»Cirkel« (geteekend).

5e. H.H. Leden worden verzocht aan ondergeteekende bericht te zenden wanneer het Genootschaps-orgaan niet op den gestelden tijd, d.i. Zaterdagavond, door de post aan hun adres wordt bezorgd.

De 1ste Secretaris,
PAUL J. DE JONGH.

DE TEGELTABLEAUX IN DE BEURS.

In de Leden Vergadering van Woensdag l.l. is besloten tot zending van onderstaand adres:

Aan den Raad van Amsterdam,

geeft met verschuldigden eerbied te kennen het Genootschap „Architectura et Amicitia" te Amsterdam;

dat het kennis genomen heeft van het voorstel van den heer C. B. Posthumus Meyes, om bij de verbouwing der Vestibule in de Nieuwe Beurs, de tegel-tableaux, ontworpen door J. Toorop, niet meer te plaatsen, maar deze (aanhaling uit het Raadsverslag) „óf in een museum' óf „ergens op een zolder of zoo op te bergen, waar belangstellenden ze nog altijd kunnen bezichtigen als teekenen van de eigenaardige kunstrichting, welke daarin is neergelegd".

Dit voorstel werd nader daardoor gemotiveerd, dat de voorsteller zelf de tableaux afschuwelijk vindt, zich aan de profane voorstellingen, welke daarop voorkomen ergert, en daarin het gevoelen uitspreekt van half Amsterdam, dat de tegels niet in den smaak vallen.

Adressant kan niet verhelen, behalve de ontstemming, welke de toon dezer toelichting heeft gewekt, zeer zeker een ernstiger motivecring van het voorstel te hebben verwacht.

Bewijsvoeringen als: „ik vind ze afschuwelijk" en „de voorstellingen zijn profaan", (*) zijn toch bezwaarlijk als klemmend te beschouwen, omdat deze geheel afhangen van de inzichten en opvattingen van den beschouwer en het getuigt, naar meening van adressant, dan ook van eenige ondoordachtheid van de zijde des voorstellers, zich met voorstaande argumenten in een debat over kunstwaardeering te hebben begeven.

Hoe toch zal bijv. in dit verband het oordeel moeten luiden over een onnoemelijk aantal erkende kunstwerken uit vroeger tijden, die èn wat voorstelling èn wat uitvoering betreft, volgens de dienovereenkomstige begrippen van velen zeker niet minder critiek moeten uitlokken; en zal ten slotte, om bij het onderhavige geval te blijven, een antwoord op de vraag: „waarin dan eigenlijk wel het afschuwelijke in de uitvoering, en het profane (*) in de voorstelling der bedoelde tableaux bestaat, zoo gemakkelijk zijn te geven?

Maar het allerzonderlingste argument is wel het beroep op de publieke opinie, dat bij half Amsterdam, hetgeen adressant gaarne op gezag van den voorsteller aanneemt, de bedoelde tableaux niet in den smaak vallen.

Want wanneer is ooit een publieke opinie gebleken gezaghebbend te zijn in kunstwaardeering?

Het is dan ook daarom, dat adressant zich genoodzaakt ziet, er op te wijzen, dat de aanneming van dit voorstel een zeer ernstig precedent zou stellen en zeer zeker voor de ontwikkeling der kunst tot bedenkelijke gevolgen aanleiding zou geven.

Want waarheen zou het leiden, wanneer bij meerderheid van stemmen in een Gemeenteraad zou worden uitgemaakt of werken van erkende kunstenaars al dan niet moeten worden verwijderd.

Adressant meent dan ook om bovengenoemde redenen er bij Uwen Raad ten sterkste op te moeten aandringen het voorstel van den heer Posthumus Meyes niet aan te nemen.

't Welk doende, enz.

Namens het Genootschap voornoemd,
w.g. H. P. BERLAGE Nzn.
Voorzitter.
PAUL J. DE JONGH.
Secretaris.

Amsterdam, 14 September 1907.

(*) In het concept-adres ter vergadering voorgelezen, stond in plaats van profaan „banaal", welk woord niet door den heer P. M. is gebezigd geworden; hoewel hierdoor beteekenis en strekking van het adres onveranderd blijven, rekende het Bestuur 't zich tot plicht deze rectificatie aan te brengen.

Volledigheidshalve volgt hieronder het op dit geval doelende gedeelte uit het officieel Raadsverslag:

De heer Posthumus Meyjes: Mijnheer de Voorzitter! In het rapport, door den directeur der Publieke Werken overgelegd bij deze voordracht, hebben mij twee plaatsen getroffen. Ten eerste, waar de directeur bespreekt de vergrooting van de voorhal met het er achter gelegen gedeelte.

De directeur zegt: «Het is mijn bedoeling, indien het mogelijk blijkt de tegels ongeschonden los te breken, deze tableaux opnieuw aan te brengen, één tegen den achterwand van de nieuwe ruimte en één tegen elken zijwand».

Mijnheer de Voorzitter, die tegeltableaux hebben menigeen een groote ergernis gegeven toen zij indertijd geplaatst zijn, en menigeen, die de beurs bezoekt, treft het, hoe afschuwelijk leelijk die tegeltableaux zijn, vooral, wanneer men denkt aan de profane voorstelling die zij geven. Wanneer deze tegels nu losgebroken zullen worden, komt het mij voor, dat aan die tableaux een plaatsje moest gegeven worden in een museum of op een zolder, dan kunnen de belangstellenden daar bestudeeren de eigenaardige kunstrichting, die in die tableaux aan den dag treedt. Die tableaux opnieuw te plaatsen op de beurs komt mij onwenschelijk voor. Ik heb daarom de eer voor te stellen, de drie tegeltableaux in de voorhal van het beursgebouw na de verbouwing niet weder te doen plaatsen.

. . . . . .

De heer Simons: Mijnheer de Voorzitter! Ik geloof niet dat het gewenscht is, in deze vergadering te gaan spreken over de aesthetische waardeering van het werk van een onzer kunstenaars, de heer Smit vond dat aanstwerk leelijk. Ik meen, dat de heer Smit wijzer zou doen, wanneer hij zich van dergelijke waardeeringen onthield, die heer Posthumus Meyjes is nog verder gegaan en heeft dat kunstwerk genoemd afschuwelijk leelijk, terwijl hij gemeend heeft te mogen voorstellen, die tableaux te ontrekken aan hun oorspronkelijke bestemming. Dat voorstel is inderdaad van groote beteekenis en het kan niet zoo rauwelijks worden behandeld. De openbare meening moet gelegenheid hebben zich er over uit te spreken, Ik wensch daarom uitstel van de behandeling aan te bevelen.

. . . . . .

De heer Posthumus Meyjes: . . . . . .

. . . . . .

Een antwoord aan den heer Simons acht ik niet noodig. Het is niet alleen mijn persoonlijk gevoelen, maar ik zou vrijuit zeggen half Amsterdam, iedereen, die die tegels gezien heeft, vindt, om het op zijn zachtst uit te drukken, dat ze van weinig goeden smaak getuigen.

DE TENTOONSTELLING VAN AMBACHTSWERKTUIGEN IN HET PALEIS VOOR VOLKSVLIJT TE AMSTERDAM.

Snorrende, dreunende dynamo's, onophoudelijk en toch afwisselend de gehoorzenuwen prikkelend, mogen op eene tentoonstelling als deze de aantrekkelijkheid voor den bezoeker verhoogen om de ongewoonheid; het geluid van zoemende kettingsteekmachines, van een snorrende zaag of ratelende fraisen, in de verte gehoord, mag de nieuwsgierigheid prikkelen; gonzen van talloose naaimachines, slaan, tikken, kloppen, beuken en bonzen en boven dit alles uit het snerpend geluid eener zaagtand-slijpmachine, dit alles mag den bezoeker verplaatsen buiten de alledaagsche werkelijkheid, òm het ongewone, òmdat hij zelden of nooit zoovele vakken van nabij zag beoefenen, òmdat het reeds bij 't binnengaan der zaal het bewijs geeft, dat hier „vele bedrijven in werking" zijn, het zijn alle slechts prikkels die hem zullen dwingen tot zien, tot waarnemen.

Dán eischt 't oog, wat 't verstand begreep aan 't gehoor niet te kunnen doen inwilligen.

Niemand toch zal zeggen, dat al deze geluiden zoovele prikkels der schoonheid zijn. Maar ook niemand, die niet weet of onbewust voelt, dat die geluiden slechts zoovele middelen zijn, doel uitmakend van al die verschillende bewerkingen, die de materialen moeten ondergaan, om er iets uit te maken.

Het is, op eene tentoonstelling als deze met haar scherpe, snerpende geluiden, waar geen liefkjes ons gehoor streelt, of we dubbel zoeken naar schoon voor het oog. En of we reeds dadelijk rondgaan, zoekend, speurend, of we iets schoons kunnen ontdekken. En of we reeds daarom alleen, dubbel critisch zijn gestemd.

Dan, het moet gezegd: er is veel, wat deze machines wrochten, dat onze bewondering afdwingt. Veel, wat volmaakt is van mathematische juistheid, van zuiverheid van afwerking en bijna volmaakt van handigheid voor 't gebruik en van economisch materiaal-gebruik. Doch dit alles bevat nog niet de ware schoonheid. En het is wel een zonderling teeken, dat, waar de machine tot dusver zoo weinig schoons, zoo veel leelijks tot stand bracht, waar als ander uiterste de oudste handwerken weer werden opgevat en bestudeerd, weer begonnen te herleven, dat juist op dit oogenblik de handen-arbeid een enormen strijd heeft te strijden tègen de machine, òmdat deze reeds staat aan de begin-periode van het maken van volmaakt, wellicht eens schoon werk.

Deze tentoonstelling geeft de zonderlingste contrasten te zien: hier een eerzamen arbeider, al z'n dooken of tapijten eigenhandig wevend, draadje voor draadje, daar een toptikkende machine, doek makend bij de mijl. Hier een juffrouw, haar kant- of ander handwerk beoefenend met liefde en toewijding, dáár een woeste cirkelzaag, die a respect afdwingt èn door haar zekere gevaarlijkheid èn door haar gevaarlijke zekerheid. Zie zoo'n stuk hout, door 'n cirkelzaag doorsneden; de oudste timmerman bewerkt dit vlak met z'n beste schaaf niet beter.

Wie zal het 't langste volhouden? De eenzame, die moeizaam z'n ziel in z'n werk legt, of de alles overheerschende machine, zich-zelf bewust van haar wereld-overwinningen!

Zeker kunnen beide veel van elkaar leeren.

En de machine zal zich nog lang moeten blijven vervolmaken, vóór ze de oude herleefde handwerken opnieuw van de planken schuift.

Het is daarom, dat deze tentoonstelling zooveel aantrekkelijks heeft, omdat men van alles ziet, hòe het gemaakt wordt. En ook daarom, omdat deze tentoonstelling een beeld geeft van 't maatschappelijk leven, hier geconcentreerd in eene ruimte; strijd tusschen liefde en toewijding eenerzijds en practischen aanleg en ook winstbejag anderzijds. Daar is iets aandoenlijks in het zien werken van den eenvoudigen arbeider, die nog alles „met de hand" doet, terwijl overal rondom hem de machines snorren. Hoelang zal hij de concurrentie nog kunnen volhouden? Zie, reeds heeft hij zijn oud gereedschap „te koop" gezet, gereedschap, waarvan z'n grootvader en vader zich hun leven lang bedienden...

En ook daarom heeft de Nederlandsche afdeeling bij meermalen zien veel vóór op de Belgische, omdat er zoovele bedrijven werkelijk in werking te zien zijn. Dat moet belangstelling wekken.

En toch heeft de Belgische afdeeling eigenschappen, die de Nederlandsche als tentoonstelling verre bij haar doen achterstaan. Zeiden we boven toch, dat ons oog dubbel 't schoone zocht tusschen al die rumoerig gewrochte voortbrengselen, dan zeker wel in de Nederlandsche afdeeling, waar alles stompt en beukt en bonst. En is daar veel te zien, wat onze belangstelling inboezemt, veel ook wat van liefde voor 't werk getuigt, zoo goed als veel, waarbij slechts 't practische op den voorgrond stond en van 't schoone zelfs geen besef bestaat, een groot iets ontbreekt in deze afdeeling en dat is de eenheid, een zeker cachet, dat alles tezamen bindt, het oog het geheel doet zien, en alles overzichtelijk maakt. Niets van dat alles. De eene inzender heeft zus, de ander zoo z'n stalletje ingericht, wat aan 't geheel een treurigen indruk geeft.

Want behalve dat de eenheid, een der eerste vereischten voor 'n tentoonstelling, totaal ontbreekt, is er zelfs veel, wat leelijk is, en wat goed had kunnen zijn. We willen met een enkel voorbeeld volstaan en nemen daartoe de firma, die wel 't meest onze vermelding waard is ten opzichte van afschrikwekkende „versiering", n.l. de stand met naaimachines van de firma A. Lewenstein. Ook de ruimte laat te wenschen over in de paleiszaal, maar dit willen we voor 't oogenblik wijten aan te groote navraag van inzenders en geene medewerking of financieelen steun van de zijde der regeering, iets waaromtrent onze zuidelijke naburen in heel wat betere condities waren. Dit neemt niet weg, dat de zaak toch meer in één hand (en dan in een goede!) had kunnen gehouden worden en er alzoo meer eenheid tusschen de stands onderling had kunnen gebracht worden.

Treurig voorwaar, dat Holland altijd en overal moet bewijzen een land van pruimen en krenten te zijn. Zou het, zooals een mijner kennissen mij onlangs philosofisch dreigde, niet werkelijk beter zijn, dat we maar van de wereldmarkt verdwenen als „volk" en ons beten inmelten bij een natie, die van aanpakken weet? Er zouden genoeg „Hollandsche" krachten voor den dag komen, die nu daarin verhinderd worden door ... de pruimen en krenten en wat ze meebrengen!

Dan de Belgische afdeeling!

Hier mag bezuinigd zijn en alles niet naar der Belgen eigen wensch wezen misschien, maar er is wat voor gedaan en wat voor geofferd!

Zie reeds die blijde binnenkomst; we zullen 't ditmaal niet hebben over den al of niet gelukkig architectonischen opzet; er is getracht een zonnig kleurrijk voorhof als no. 1 op het programma te plaatsen en dat zegt reeds veel.

Dan 2 ruime entrée's met tusschen-in een flinke eerezaal, waarvan de toon zelfs zeer goed is. De entrée's alleen behangen met groote foto-lichtdrukken van Belgische steden, om de belangstelling voor 't land gaande te maken, en tevens een indruk te geven van 't daar-belangwekkende.

Verder achter deze drie: flinke, ruime zalen, met zeer breede middengangen, waarin de bezoekers elkaar niet gauw in den weg loopen, en waaromheen groepsgewijze, met aanduidingen op de friezen, de verschillende afdeelingen, alle weer onderverdeeld in evenzoovele appartementen, welke ook weer ruim en goed overzienbaar zijn.

Die Belgische afdeeling ademt!

Er is ruimte en goede, architectonische onderverdeeling.

Er zou 'n weinig meer aan ventilatie kunnen zijn gedacht, omdat, bij warme dagen en veel bezoek het er zeer warm is (hoe gemakkelijk waren deze houten loodsen door een inzendster-firma electrisch geventileerd kunnen worden!) maar... het mag er soms benauwd zijn, ruimte is er. En, zooals gezegd: de onderverdeeling is zeer goed. Eenvoudig, hier en daar zelfs wat arm, maar wat hindert dit, waar de algemeene indruk er niet onder geleden heeft! Klaarblijkelijk heeft de Belgische architect gedacht: beter weinig of géén versiering, en het geld aan hoofdzaken besteed, dan andersom. Zoo b.v. op alle looppaden kurkzeil, mat of vilt, 't geen den algemeenen kleur-indruk zeer verhoogt en, met de scabiuse-vorming-bedrukte doeken, die de glazen driehoekdaken als decoratieve lantaarn afsluiten, vloer, wanden en plafond bij elkaar doen behooren, waardoor 'n goed geheel is verkregen.

In de zaal der machinerieën de wanden met een eenvoudige maar goed-doende decoratie opgeluisterd, als om de kilheid der zwijgende gevaarten een weinig tegemoet te komen. Daarbij nog een zeer goede verdeeling van den aard der inzendingen, alles in vakken, als reeds genoemd. Zoo b.v. achtereenvolgens huisnijverheid, koperslagerij, pottebakkerij, landbouw-machinerieën, kunstnijverheid, tapijten, kleedernijverheid, goudsmeedkunst, enz., alles behoorlijk geordend en gemakkelijk te overzien.

Ook hebben de Belgen een „salon" voor schilderkunst ingericht, een aparte zaal, met veel middelmatige schilderijen (waar is dit zoo niet tegenwoordig?) maar ook enkele veel betere. Vele dezer schilderijen en ook beeldhouwwerken staan in betrekking tot de ambachten en nijverheid.

De inzendingen der Belgische afdeeling zijn voorts zeker niet minder belangrijk dan die der Nederlandsche. Alleen de aantrekkelijkheid van 't in-werking-weergeven der meeste bedrijven mist de Belgische afdeeling.

Waar evenwel weer moet bijgevoegd worden, en dit is zeker wel een der bedenkelijkste verschijnselen voor ons land, dat, terwijl de machinerieën en verschillende werktuigen (o.a. een volledige electrische tramwagen!) door de Belgen ingezonden, voor 't overgrootste deel het fabrikaat van hun eigen land zijn, de meeste machinerieën en werktuigen, tentoongesteld in de Nederlandsche afdeeling door Nederlanders, producten zijn van andere landen, slechts hier in den handel gebracht en verschacherd!

v. B.

N.B. Wellicht komen we nader op deze tentoonstelling in 'n volgend nummer terug.

8ste INT. CONGRES VOOR GOEDKOOPE WONINGEN, GEHOUDEN TE LONDEN IN AUGUSTUS 1907.

(Vervolg.)

Het derde bezoek van onze middag-excursie was gewijd aan de woningen, die gesticht zijn door de Anglicaansche kerk en beheerd worden door de Ecclesiastical Commissioners, waarvan miss Octavia Hill een der bekendste is geweest.

Dit nieuwe arbeiders-kwartier te Walworth, nabij den rechter Themesoever, heeft een oppervlakte van ruim 890 are en was vroeger bebouwd met allerlei krotten en sloppen.

Men vindt er nu 3 woningtypen, n.l. cottages (rijen-huisjes voor één gezin); cottage-flats (rijen-huisjes voor 2 gezinnen) en tenements (z.g. kazerne-woningen voor 6 gezinnen).

De cottages met hun 4 of 5 kamers zijn natuurlijk 't hoogst in huurprijs en wel £ 7.20—£ 8.40 p. w. met inbegrip van belasting.

De cottage-flats hebben voor elk gezin 3 kamers, spoelkeuken, W. C., benevens achterplaats en zijn zeer zeker een aantrekkelijk woningtype, fig. 1. De huurprijzen en belasting varieeren van £ 5.4—£ 6.— p. w.

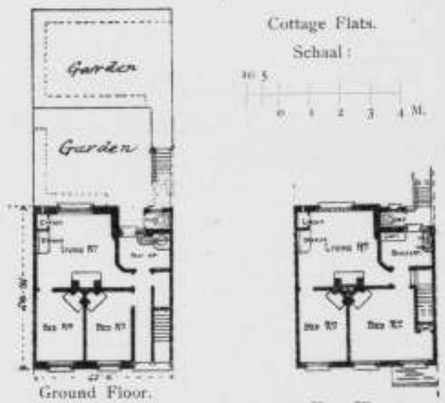
De tenements met twee, drie of vier kamers voor ieder gezin, hebben behalve begane-grond, hoogstens twee verdiepingen, wat zeker niet te hoog is in verband met den

breeden straataanleg en de diepte der plaatsen achter de huizen.

Gewoonlijk wonen op elke verdieping twee gezinnen, deze hebben één spoelruimte met waschketel, de W.C. ligt op de binnenplaats. Deze binnenplaatsen hebben een asphaltvloer op betonbed en een strook teelaarde langs de schuttingen.

Terwijl in de twee andere woningtypen geen onderverhuring wordt toegestaan, zoo heeft men in de tenements steeds in 't slot vallende buitendeuren en kunnen de huurders alleen direct met sleutel binnen komen.

Fig 1.

Cottage Flats.

Schaal:

10 5 0 1 2 3 4 M.

Ground Floor. First Floor.

Front Elevation

De trapportalen worden electrisch verlicht tot 11 uur 's avonds, behalve op Zaterdagavond, wanneer om 12 uur het licht uitgeschakeld wordt.

Het alkofstelsel zagen wij nergens toegepast, maar de achtergevels telkens onderbroken en inspringend.

In de woonkamers heeft men behalve natuurlijk het fornuis een eenvoudige lage kast met bordenplanken er boven, verder een kolenkist en gasfornuis met gegalvaniseerd ijzeren walmkap, dat naast het fornuis is opgesteld of wel in de spoelkeuken zijne plaats vindt.

De slaapkamers hebben elk haar stookgelegenheid en ventilatie door muurroosters en schuiframen.

Al deze woningen zijn ingericht voor muntgas en de huurprijzen bedragen f 3.30—f 6.— p. w.

Onze geleidsters schenen onvermoeid en terwijl wij ving van het eene huis naar het andere stapten, kregen wij allerlei inlichtingen omtrent de details. Een aardige verrassing wachtte ons in een nog onbewoond huis, waar men ons de „afternoon tea" met zijne aanverwante cakes aanbood.

Na een kleine omwandeling, waarbij wij nog opmerkten, dat de woningen aan de voorzijde een afgesloten stoep hebben, dus geen tuintjes of bloemen, waarvoor het onderhoud zou ontbreken.

Terwijl het aantal volgelingen steeds minder werd, bleken de wachtende rijtuigen een sterker wordende aantrekkingskracht uit te oefenen.

Tot slot zagen wij den openbaren ontspanningstuin, pl.m. 40 are, met muziektent, gras en bloemenrand, terwijl nog jonge boomen, banken en gymnastiek-toestellen de stoffeering van de rechthoekige binnenruimte vormden.

Niet lang daarna konden wij in de brik alles nog eens overdenken en werden wij tegen 7 uur aan de congresmaal afgeleverd; hier ging het gezelschap uiteen, wij zochten een Slater's Restaurant op en toen naar het hôtel om de aanteekeningen te ordenen en nieuwe krachten te verzamelen.

Zondagmorgen voeren wij per stoomboot de Thames op tot Chelsea, een stadskwartier, dat sedert den tijd van Hendrik VIII door vele schilders en letterkundigen wordt bewoond. Men vindt er o.m. vele gebouwen voor militaire doeleinden, zooals het tehuis voor oud-militairen, dateerend uit de 17e eeuw, volgens ontwerp van den bekenden Renaissance-architect Sir B. Wren; in den rechtervleugel van het hoofdgebouw ligt de groote zaal met vlag- en wapen-tropeeën, terwijl de de linkervleugel de kerk bevat. Er werd juist dienst gehouden, wat ons een oogenblik deed toeven, de zaal was geheel gevuld met oud-gedienden, allen met hel roode jassen en donkere blauwe broeken, achter hen zat de gouverneur met zijn staf en de zijbanken waren ingenomen door belangstellenden. Aan het einde der zaal de geestelijkheid in hun ornaat voor het altaar en de zijwanden met hunne hooge eiken-lambris, waarboven de veroverde vlaggen, dat alles gaf eene kleurmenging van zeer bijzonderen aard.

Het hoofdgebouw heeft aan de achterzijde een zuilengalerij, welke grenst aan een rechthoekig plein, dat weder door een hek van den grooten tuin gescheiden is.

Onze wandeling voortzettend, bereikten wij weder den Thames-oever, vanwaar wij, na een boot- en spoorreis, de Kew Gardens bereikten, een plantentuin, dien niemand vergeten mag om te bezoeken.

Wandelend over de gemillimeterde gazons langs de mooie oeverbeplanting der vijvers, of onder hooge eiken en langs donker-groene dennen, dan weder de rijkbeladen vruchtboomen aanschouwend of vlugge eekhorens met 't oog volgend; ja, 't kostte ons heel wat moeite om afscheid te nemen van die natuurschoone keurverzameling.

'n den avond wachtte ons eene kerkelijke plechtigheid in de Westminster Abdij, waar de bisschop van Birmingham, op uitnoodiging van den deken, een congres-preek zou houden.

Even voor zeven uur gingen wij over de binnenplaats, waaromheen de woningen van den deken zijn gelegen, door de kloostergang naar de oude kathedraal, die door de avondzon nog juist voldoende verlicht werd om ons hare grootsche architectuur tot in details te doen zien.

De voor het publiek beschikbare ruimte is zeer beknopt, n.l. het dwarsschip en vier traveeën van het middenschip, welk laatste gedeelte door hooge bankbetimmering aan drie zijden wordt besloten. Hierdoor zijn dus de zijschepen en het grootste gedeelte van het middenschip niet voor den dienst te gebruiken, trouwens de vele, hier geplaatste, statues, bustes en grafmonumenten zouden de aandacht der gelooviger te veel afleiden.

De plechtigheid ving aan met een gebed door den deken uitgesproken en gevolgd door een drietal gezangen, waarop de bisschop zijn toespraak hield met Mattheus 17 vers 2 tot tekst; spreker wees op de beteekenis van het congres, op het nastreven van onze idealen en waar wij trachten de omgeving van den mensch te verbeteren, zulks te doen samengaan met veredeling van eigen zielsleven.

De indruk van dezen avonddienst zal ons lang in herinnering blijven en terwijl de ondergaande zon de kleuren van het gebrande glas in het groote 15e-eeuwsche venster (West-gevel) ieder oogenblik deed veranderen, smolten de details der architectuur meer en meer samen met de hoofdvormen, terwijl de duisternis in de hooge gewelven en op het triforium zeer intensief werd, mede een gevolg van de spaarzame kaarsverlichting, die zoo gunstig medewerkte aan de plechtige stemming.

Maandagmorgen werd het congres geopend door den vice-ere-cepresident sir J. Dickson-Toynder M.P., die daarna het woord gaf aan minister John Burns. Deze wees op vooruitgang van de volkshuisvesting na de dagen van Charles Dickens, toch woonden in Londen nog van 1—7 personen op kamers, die voor 1—2 personen voldoende waren. Speciaal wilde hij de aandacht vestigen op de woningen voor de ongeschoolde arbeiders, hunne economische toestand moest gebracht worden op het peil, dat nu de ambachtslieden innemen en wel door verbetering van opvoeding en arbeidsvoorwaarden.

Volkslogementen voor jonge mannen waren in Londen voldoende aanwezig (28000 bedden) en toch steeg gelukkig het aantal trouwlustigen. Een ander belangrijk verschijnsel was, dat elk jaar 13 duizend gezinnen uit het centrum van Londen zich vestigden in de buitenstad, wat alleen mogelijk is door een goedkoop, populair en snel tramstelsel. Het stadsleven werd meer naar zijn juiste waarde beoordeeld en de dag zou komen, waarop men een loon van f 18.— op het land zou verkiezen boven f 21.— als verdienste in de stad.

Na dezen spreker volgden nog enkele kleine toespraken en 's middags gaf de congres-voorzitter W. Thompson, wethouder te Richmond, eene verhandeling over de verbetering der volkshuisvesting in Engeland en wat men tot stand heeft gebracht.

Vroeger gaven de gemeenten subsidie aan bouwvereenigingen, zooals rijk en gemeente ook nu bij ons doen, tegenwoordig onteigenen en bouwen de gemeentebesturen zelf, zonder deze gemeentelijke stichtingen zijn in Engeland 30 volkslogementen, 20506 woningen met 56949 kamers gebouwd.

Ook in Ierland hebben de gemeentebesturen met een flinke rijkssubsidie nu reeds 20634 woningen gesticht.

De gemeentelijke woningbouw was door onvoldoende wetgeving en ervaring gedeeltelijk eene misbakking geweest, wat veroorzaakt werd o.a. door te hooge rente voor het geleende geld, + 4 %; te korten tijd voor amortisatie van het kapitaal; het stichten van arbeiderswoningen op de nabij het centrum gelegen onteigende terreinen, waar andere huizen wenschelijker en meer rentegevend waren geweest en ten slotte te hooge bouwkosten.

Een gunstige uitzondering noemde spreker den gemeentelijken woningbouw te Liverpool.

De heer Thompson, zoowel als de secretaris H. Aldridge en het meerendeel der Engelschen, bleken voorstanders van het cottage-woningtype in tegenstelling met de heerenwoningen; volgens hen waren de bouwonkosten voor de cottage 22½ cent p. kub. voet en voor het kazerne-type 45 cent p. kub. voet.

In den namiddag was aan de orde het onderwerp Woning-inspectie met verwijdering en verbetering der krotten, waarbij onze regeeringsvertegenwoordigers, de heeren W. de Man en J. H. Faber, verslag deden, de eerstgenoemde over de werking van onze woningwet en de laatstgenoemde over de werkzaamheden van onze woning-inspecteurs. Waar in het buitenland de woning-inspectie meest van de gemeentebesturen uitgaat, zoo verklaarde men zich meer voor de onafhankelijk, buiten allerlei invloeden staande, rijks-inspectie.

Mr. H. Shawcross, lid van de Nationale Commissie voor Woninghervorming, bracht rapport uit over de Engelsche woning-inspectie.

De heer de Bruyn, van de Rotterdamsche Gezondheidscommissie, gaf inlichtingen over het gekleurde kaartenstelsel, aldaar in gebruik.

Dinsdagmorgen behandelde Dr. W. Mewes, uit Dusseldorf, het grondvraagstuk, waarbij den gemeenten aanbevolen werd den grond in den omtrek van hunne steden tijdig te koopen en in erfpacht uit te geven.

Gronden-verlegging, zooals in Baden geregeld, grondbelastingen bij willekeurige waardevermeerdering en minder strenge bouwverordening voor kleine woningen om dit type tegenover de huurkazernes beter te kunnen bevorderen, werden door spreker toegelicht.

Verschillende sprekers gaven nog inlichtingen over de gebruiken in hunne landen, o.a. de progressieve grondbelastingen in Australië, om opeenhooping van grondbezit in één hand te voorkomen.

Over hypotheken op- en speculatie met gronden, die daardoor de grondwaarde buitensporig hoog deed worden.

Over de Schotsche bevolking, die niet deelt in de voordeelen der Engelsche woningwet, waardoor de gemeenten geen omliggende terreinen kunnen koopen en de grondeigenaars hun jachtterreinen kunnen behouden.

De voorzitter der tuinstad te Letchworth achtte 't wenschelijk bij onteigening slechts de waarde te vergoeden, die door den eigenaar bij het betalen der grondbelasting was aangegeven.

Mr. H. Aldridge, secretaris der Nationale Commissie voor Woninghervorming, hield een voordracht over het bouwen en beheer der arbeiderswoningen, waarin hij de kazernewoningen als duurder en minder gezond achterstelde bij de afzonderlijke woningen (cottages), die zooveel meer het familieleven bevorderden.

In Manchester waren de bouwkosten der kazerne-woningen gemiddeld £ 98 en £ 116 per kamer en die der cottages per kamer £ 55 en £ 65. Over de vraag, wie de woningen moet bouwen, ontstond eenig debat, de inleider wilde het initiatief bij particulieren en gemeenten doen aanmoedigen.

In den namiddag stond op het programma een bezoek aan de tuinstad Letchworth.

(Wordt vervolgd.) R. en M.

VERSLAG DER 1227ste GEWONE VERGADERING, GEHOUDEN WOENSDAG 11 SEPT. 1907 IN »PARKZICHT«.

De Voorzitter, de Heer H. P. Berlage Nzn., opent deze eerste wintervergadering en heet de aanwezigen welkom, in het bijzonder het eere-lid, den heer Gosschalk, die, pas van een ernstige ongesteldheid hersteld, op de vergadering aanwezig is. De heer Berlage spoort de leden tot medewerking aan in het belang van de bouwkunst, en vraagt van hen trouwe opkomst op de vergaderingen en medewerking aan het genootschaps-orgaan.

Vervolgens heeft ballotage plaats der heeren H. F. Damen en W. J. Rijnja, die beiden als gewoon lid aangenomen worden.

Als nieuwe gewone leden worden door de heeren Berlage en Ingenohl voorgesteld de heeren Jos. Herman en

F. Hesse Jr., architecten alhier en als kunstlievend lid de heer H. J. Schmitz te Watergraafsmeer.

Alsnu leest de Voorzitter een concept-adres voor, door het Bestuur opgesteld, naar aanleiding der bekende uitingen van het Gemeenteraadslid, den architect Posthumus Meyes, over Toorop's tegel-tableaux in de vestibule der nieuwe Beurs.

Nadat de Voorzitter op eenige vragen, betreffende de mogelijkheid van de herplaatsing der tableaux in de nieuwe Beurs geantwoord had (uit welk antwoord bleek, dat eene nieuwe plaats in het gebouw er reeds voor ontworpen is) en enkele leden als hun meening te kennen gegeven hadden, dat de uitingen des heeren Meyes niet zoo scherp bedoeld waren, werd met algemeene stemmen in beginsel besloten een adres te dezer zake aan den Raad te zenden. Vervolgens werd met op drie na algemeene stemmen (welke drie stemmen voor verzachting van het adres waren) besloten het adres in den oorspronkelijken vorm te behouden en te verzenden. (Zie voor den inhoud van dit adres onder: de Mededeelingen van het bestuur).

Hierna verkreeg de heer A. W. Weissman het woord, tot het houden eener voordracht ter herdenking van den 250sten herdenkdag van Jacob van Campen's sterfdag.

Spreker herinnerde eraan, hoe het Vrijdag aanst. 13 Sept. 250 jaar geleden is, dat de groote bouwmeester van het Paleis op den Dam en vele andere grootsche werken verscheiden is. Het past zijnen collega's van thans de nagedachtenis van den uitstekenden man te huldigen.

Vervolgens gaf spreker een breede schets van Van Campen's leven en werken, en besloot zijn belangrijke bijdrage met voor te stellen, dat eene commissie uit de beide Genootschappen, Mii. tot Bevordering van Bouwkunst en A. et A. namens den Nederlandschen architectenstand aanst. Vrijdag een krans ga leggen op het graf van den Meester in de St. Joris kerk te Amersfoort, welk voorstel met algemeene stemmen werd aangenomen.

Nadat de heeren Kromhout en Ingenohl de aandacht op de restauraties van het Paleis op den Dam en van het Volkspaleis gevestigd hadden en besloten werd, dat het bestuur beide zaken onderzoeken zou, werd deze eerste geannuneerde winter-vergadering gesloten.

NB De lichtbeelden, behoorende bij de lezing Weissmann, zullen op de aanst. vergadering door den heer W. getoond worden. Spreker stond zijn lezing bereidwillig af voor het orgaan. W.

VERSLAG v. h. GEMEENTELIJK BOUW- EN WONING-TOEZICHT TE AMSTERDAM OVER 1906.

De redactie ontving bovengenoemd verslag.

Dit overzicht wint elk jaar meer en meer aan belangrijkheid en wordt een welkome vraagbaak voor hen, die zich met het woning-vraagstuk der Hoofdstad bezighouden.

Wij laten een uittreksel eruit hieronder volgen:

1. ALGEMEENE OPMERKINGEN.

De bureaux, welke bij de overbrenging naar het Stadhuis in 1905 slechts een voorloopig onderkomen hadden gevonden, konden in 1906 overgebracht worden naar de lokalen, welke bij de vaststelling van het verbouwingsplan van het Stadhuis daarvoor bestemd waren. Doordat deze vaststelling reeds eenige jaren vroeger had plaats gehad, viel de beschikbare ruimte niet mede (sic! Red.) en zal vermeerdering van bureau-ruimte in de toekomst niet kunnen uitblijven.

De in 1905 door ons College vastgestelde regeling betreffende de openstelling van de bureaux voor het publiek en de bureau-uren der ambtenaren bleef van kracht.

De toeneming der werkzaamheden maakte het noodig het personeel uit te breiden met een klerk 3e klasse. Deze trad in dienst op 1 Juni 1906.

Staat van personeel op 31 December 1906.

1 Directeur,
1 Inspecteur, 2 Adjunct-inspecteurs 1e klasse en 10 Adjunct-inspecteurs 2e klasse (Bouwtoezicht).
1 Inspecteur, 6 Adjunct-inspecteurs 2e klasse (Woningtoezicht en Hinderwet).
1 Bouwkundige-Chef de bureau, 3 Adjunct-inspecteurs 2e klasse, 2 klerken 2e klasse, 1 Teekenaar 2e klasse, 1 Klerk 3e klasse, 1 Schrijver, 1 Schrijfster, 1 Tijdelijke schrijver, 1 Tijdelijke schrijfster, 1 Looper (Bureaudienst).
2 Tijdelijke opzichters 3e klasse (Drankwet).
De civiel-ingenieur A. Keppler was gedurende het geheele jaar als volontair bij den dienst werkzaam.

De kosten van het Gemeentelijk Bouw- en Woningtoezicht bedroegen over 1906: f 60,372,02, te splitsen als volgt:

Jaarwedden	f 53,102,60
Kosten wegens toepassing van art. 180 der Gemeentewet en art. 46 der Woningwet	» 19,75
Kosten wegens toepassing van § 4 der Woningwet	» 224,32
Kosten wegens toepassing van art. 32, 1b, der Woningwet	» 8,50
Bureau-kosten en verdere uitgaven	» 5,216,89
Totaal	f 60,572,02

Ten behoeve van de uitvoering der Drankwet werd uitgegeven f 1,946,75

Verband met de Gezondheids-commissie.

Het verband met de Gezondheids-commissie bleef op denzelfden voet gehandhaafd. De samenwerking liet niets te wenschen over.

De werkzaamheden, verbonden aan het secretariaat der commissie, wonden, voor zooveel het zaken betreft, waarbij het Bouw- en Woningtoezicht nauw betrokken is, door het Bouw- en Woningtoezicht verricht.

De woningklachten, welke bij de commissie inkomen, worden door haar ter behandeling aan het Bouw- en Woningtoezicht doorgezonden.

Alle voorstellen tot onbewoonbaarverklaring, welke de commissie doet, worden voorbereid door het Bouw- en Woningtoezicht en bij de opneming der woningen door de met deze opneming belaste subcommissie is het Bouw- en Woningtoezicht meestal door zijn directeur en een of twee andere ambtenaren vertegenwoordigd.

De directeur van het Bouw- en Woningtoezicht woont alle vergaderingen der commissie bij en brengt daarin gevolg verslag uit over alle bij zijn dienst behandelde klachten.

2. UITVOERING DER WONINGWET.

Verwezen wordt naar het verslag, opgemaakt ter voldoening aan het bepaalde in art. 52 der Woningwet, opgenomen in het Gemeentebiad 1907, afd. 1, bladz. 605.

(Wordt vervolgd.)

PRIJSVRAGEN

uitgeschreven door de Fabrieken van nagegeerde en andere Steenen voorheen Fr. van de Loo Sr. te Dieren.

Op de drie prijsvragen, ten doel hebbende: het ontwerpen van toepassingen van »Verblendsteen« in verschillende hoedanigheden, in verband met decoratieve steen, genaamd »Blikorna« zijn 31 antwoorden ingekomen, als volgt.

Prijsvraag I. Het ontwerp van een gevel voor een dubbel woonhuis in eene straat van 15 M. breedte.

1.	Motto: B.	2	teekeningen met mem.	
2.	» Denkt nieer gij doende zijt en doende denkt nog	7	»	» »
3.	» Wall-evtl-decoration	2	»	» »
4.	» Dieren.	2	»	» »
5.	» Peking—Parijs.	2	»	» »
6.	» »	2	»	
7.	» A	6	»	
8.	» 22 Februari.	2	»	
9.	» Industrie.	2	»	» »
10.	» Motto in dubbelen cirkel.	2	»	
11.	» Zomer.	2	»	» »
12.	» A Summernightdream.	2	»	» »
13.	» Eigen haard.	2	»	» »
14.	» Gevel.	3	»	» »
15.	» B,B.	2	»	
16.	» Verwachting.	2	»	» »
17.	» 26 Augustus.	1	»	» »
18.	» Passer in cirkels (getrokend).	2	»	» »
19.	» Simplicitas	1	»	» »
20.	» Toekomst?	2	»	» »

Prijsvraag II. Het ontwerp van eene vestibule met portaal voor eene villa.

21.	Motto: Amatus.	5	teekeningen.	
22.	» Kennis is Macht,	2	»	
23.	» Etude.	2	»	
24.	» Vestibule.	3	»	met mem.

Prijsvraag III.	Ontwerp van eene travee eener dorpskerk met houten tongewelf in het schip en een steenen gewelf in de galerij.			
25.	Motto: Bicocca.	2	teekeningen.	
26.	» Time is up	4	»	met mem.
27.	» P. L. S.	3	»	» »
28.	» Wapen (getrokend)	4	»	
29	» Kleinzand.	3	»	
30.	» A. V.	3	»	» »
31	» Op hoop van zegen.	4	»	

HET DRUKKERSJAARBOEK 1907.

In onze beschouwing in het voorlaatste nummer vergaten we er melding van te maken, dat de aesthetische verzorging van dit boek door den heer S. H. de Roos geschied is, en dat het gebonden werd door de firma E. P. van Bommel. Wij herstellen bij dezen dit verzuim.

Waar door ons den drukkers van dit werk eenigen lof werd toegezwaaid, mogen bovengenoemden, die zeker een groot aandeel in het welslagen der uitgave gehad hebben, niet vergeten worden.

BERICHTEN.

KUNSTNIJVERHEID-TENTOONSTELLING.

In den Haagschen Kunstkring, Heerengracht 13, wordt van 1—25 Sept. een tentoonstelling gehouden van kunstnijverheid, bijeengebracht door leden van de Nederl. Vereeniging voor Ambachts- en Nijverheidskunst te Amsterdam en den Haagschen Kunstkring.

Men vindt er interieurs van Berlage, Van den Bosch, Penaat, De Bazel, Nijhoff, Sanders en Kort, verder druk- en bindwerx, kalenders, zilver, koper en aardewerk, riesten meubelen, weefwerk en batiks.

Een bezoek aan deze tentoonstelling verdient alle aanbeveling.

MUSEUM VAN KUNSTNIJVERHEID, HAARLEM.

In het Museum van Kunstnijverheid te Haarlem is thans eene tentoonstelling geopend van Japansche en Chineesche kunstvoorwerpen, geïmporteerd door de firma Kleijkamp te Rotterdam.

De tentoonstelling omvat bakemono's en gekleurde prenten, werken in brons en email, ivoor en houtsnijwerken; alsmede vlechtwerken in bamboe en andere producten der kunstnijverheid, waarin beide Oostersche volken zooveel uitmunten.

Zondag is het Museum geopend van 10—4 uur.

— Het Museum van Kunstnijverheid te Haarlem, ontving ten geschenke van de Nederlandsche Regeering een Balineesche Kris, een bijzonder fraai exemplaar met diamanten en edelsteenen versierd, gouden handvat en gedamasceerd lemmet.

HET OUDE NUMANTIA.

De opgravingen van de legerplaats, die de Romeinen hadden gebouwd toen zij in 134 v. C. onder Scipio het oude Numantia belegerden, waarover wij onlangs iets hebben meegedeeld, zijn voortgezet en hebben nu tot resultaat gehad, dat waarschijnlijk het hoofdkwartier is gevonden. De overblijfselen van de groote Porta Praetoria zijn duidelijk te herkennen; dan volgen die van de kazernes, minder duidelijk te zien, eindelijk een grooter gebouw, waarschijnlijk de zorgvuldig gebouwde woning van den commandant, het Praetorium. Veel huisraad, amphoren enz. zijn gevonden.

Prof. Schulten, die sedert 1905 de opgravingen leidt, hoopt er in dit jaar mee gereed te komen.

— De stichter van de Vereinigung der Kunstfreunde te Berlijn, geheimraad Adolf Treitsch, is in den ouderdom van 64 jaar overleden. Hij was de uitvinder van den kleurenstendruk, die door de Vereeniging welke hij sticatte het eerst is toegepast, om schilderijen uit de National Galerie te reproduceeren.

INFORMATIE-BUREAU

van den Bond van Technici,
Bureau: .. ..
Maurits straat 139, Rotterdam.

ngeschreven sollicitanten,

25	Bouwk. Opz. Teekenaars	21	tot	47	jaar,	f 60	tot	f 120	p. m.
6	» Opz. Uitvoerders	24	»	47	»	- 70	»	- 110	»
6	Bouwk. Teekenaars (aank.)	18	»	25	»	- 40	»	- 60	»
4	Waterb. Opzichters	24	»	45	»	- 80	»	- 110	»
8	Werktuigk. Teekenaars	18	»	30	»	- 45	»	- 75	»
3	Electrotechnikers	22	»	41	»	- 60	»	- 85	»
1	Scheepsteekenaar		»	23	»	-	»	- 90	»
3	Leerarens (Smeden, Timmeren, Recht, Teekenen.	24	»	30	»	- 75	»	- 100	»
2	Machinisten (Chef)	28	»	30	»	-	»	- 75	»

OPEN PRIJSVRAGEN.

A. et A. Dorpsschool en Aanlaking voorplein, Inlevering 4 November 1907. Programma in No. 12.

B. en V., Rotterdam, Café-Restaurant. Vereenigingsgebouw. Fotografische opnamen. Inlevering 15 November 1907. Programma in No. 23.

Prijsvraag Thieme-Jonds, Inlevering vóór 1 Mei 1908. Programma in No. 26.

Prijsvraag Tafeldoekontwerpen voor de firma Regenhart en Raymann, te Freiwaldau, Silezië. Tijd van inlevering: 1 Oct. 1907.

TECHNISCH GEDEELTE

OVER HET GEBRUIK VAN KUNSTGRANIET BIJ DEN AANLEG VAN STRATEN.

De fabricage van kunststeen uit den afval van natuurlijke steen, in 't bijzonder van hardsteen, ondervindt in onzen tijd nog dikwerf niet die belangstelling en waardeering, waarop zij door de verkregen resultaten nochtans werkelijk wel degelijk recht heeft.

In 't bijzonder is het 't gebied van den straten-aanleg, dat hiervoor in aanmerking komt en dient men hier aan de materialen voor straten-aanleg, gevormd uit het puin van granietblokken den voorrang te geven als zijnde zoo goedkoop mogelijk en geschikt om op de meest veelzijdige wijze te worden gebruikt. Juist het kunstgraniet heeft in de verscheidene vormen waarin het voorkomt, voor alle benoodigdheden op 't gebied van wegen-aanleg eene zoo voordeelige gebruikswaarde, dat de verschillende daarmede aangelegde granietwegen ten volle aanspraak maken op de onverdeelde opmerkzaamheid van en de erkenning van practische bruikbaarheid door onze technici op 't gebied van straten-aanleg. Men heeft voor dezen straten-aanleg zoowel gegoten als in vasten steen- en tegel-vorm gebracht kunstgraniet ter beschikking. Ofschoon men nu wel in 't algemeen kan zeggen, dat gegoten graniet hoofdzakelijk in aanmerking komt voor rijwegen, terwijl het in vasten vorm gebruikt kunstgraniet voornamelijk gebruikt wordt voor voetgangerswegen, zoo komen toch bij beide soorten ook wederom varieteiten voor, die hierop eene uitzondering maken.

Voor de wegen voor voetgangersverkeer, die uit kunstgraniet worden gemaakt, dienen wel, in zooverre men behalve aan de solliditeit in 't gebruik ook waarde hecht aan fraaiheid van materialen, de cement-graniettegels in de eerste plaats in aanmerking te komen. Voor hunne fabricage wordt een mengsel van portland-cement en tijmkorrelig granietzand gebruikt. Hieruit wordt onder eene rijkelijke toevoeging van water een tamelijk duinne, vloeibare soort mortel bereid, die in gemiddeld 8 mM. groote vormen wordt gegoten, ten einde daarin hard te worden. Tot het verkrijgen van een duurzaam product en tegelijkertijd van een behoorlijk aanzien der oppervlakte is het zeer noodzakelijk, dat de mortel-massa gedurende de verdeeling in de gietvormen gestadig wordt geroerd. Het gebruikte granietzand, waarvan de korrel gemiddeld de grootte van een kleine erwt heeft, is namelijk belangrijk zwaarder dan de toegevoegde cement-oplossing. Liet men dus de brij rustig staan, dan zouden zich in de massa de granietdeeltjes op den bodem van den mortelvorm vastzetten. Daardoor komt het dan ook, dat de eerste uit eene dergelijke massa vervaardigde tegels dikwijls geen, in elk geval slechts zeer weinig graniet-gehalte bevatten, waardoor natuurlijk hunne bruikbaarheid begrijpelijker wijze zeer vermindert. Doch in 't bijzonder lijdt hieronder het aanzien van het oppervlak. Want de grootere stukjes graniet moeten immers eerst naar den bodem zinken om hier als

't ware de oppervlakte met eene getrouwe nabootsing van natuurlijk granietsteen te bekleeden. Zijn nu dergelijke daartoe benoodigde granietdeeltjes niet met de massa in den vorm gekomen, dan kan het aesthetische resultaat, dat met recht bij deze tegels wordt geroemd, niet verkregen worden. In stede van cement-graniettegels krijgt men dan een soort min of meer zuivere cement-tegels. Men weet hoe licht deze tot de vorming van onregelmatigheden aan de oppervlakte aanleiding geven en hoe lastig het is, deze te verwijderen. De op de juiste wijze verkregene met graniet bedekte zichtbare oppervlakte heeft het groote voordeel het zichtbaar-worden van dergelijke onregelmatigheden te voorkomen. Daartoe is het echter noodzakelijk, dat de granietstukjes in voldoend aantal en van voldoende grootte reeds dadelijk van den beginne af aan in den vorm worden aangebracht. Wanneer deze kunstgranier-blokken zaakkundig zijn gemaakt, kunnen zij wat uiterlijk aanzien en gebruikswaarde betreft, zeer goed gebruikt worden ter vervanging van de geheel uit natuurlijk graniet bestaande tegels.

Een zelfde effect tracht men met de zoogenaamde granitoid-tegels te verkrijgen. Hierbij wordt de toevoeging van cement tot in de kleinst denkbare mate beperkt. Het bijzondere voordeel van deze tegels ligt in hunne, bij veel grooter graniet-gehalte, volkomen dichte, porienvrije samenstelling.

In allen gevalle is hierbij verzekerd, dat door eene zeer eigenaardige drie maal toegepaste methode van dichting in de eerste plaats en met goeden uitslag gerekend kan worden op eene absolute afwezigheid van poriën. De beginselen van deze dichtings-methode worden als geheim van de fabricage beschouwd. Uit het bloote feit, dat eene driemaal herhaalde behandeling van 't dichten der grondmassa plaats heeft, voordat de gevormde tegels in de persen worden geschoven en hier aan een hoogen hydraulischen druk worden onderworpen, kan men echter tot ons leedwezen geen methode vinden om aan de verbruikers eene uit de techniek der fabricage afgeleide beoordeeling en erkenning van de waarde van dit fabrikaat aan de hand te doen. Men kan hier slechts wijzen op het bestaande verkregen materiaal, dat zeer ten gunste van de granitoid-tegels spreekt. Ten einde echter uiterlijk ten volle de meer of minder hooge gebruikswaarde van deze tegels te kunnen erkennen, diene men volkomen op de hoogte te zijn van de fabricagemethode. Men zal zich echter wel niet veel vergissen in de veronderstelling, dat het dichtings-proces der steenmassa feitelijk zoodanig plaats vindt, dat hier niet een instampen in de vormen plaats heeft, doch dat veeleer door mechanisch schudden der massa in den vorm, door snel op elkander-volgende stootende bewegingen van de vormtafel, eene zoo gelijkmatig mogelijke cementvulling van alle tusschenruimten onder de granietstukjes wordt verkregen. Verdere onderzoekingen hieromtrent zijn overbodig, zoolang nog meerdere gegevens ontbreken. De afmetingen van deze tegels variëeren; bij 25 c.M. lengte hebben zij eene dikte van 5 c.M., bij 35 c.M. lengte echter eene dikte van 6.5 c.M. Daardoor ontstaat ook een verschil in den vorm van de oppervlakte. De grootere tegels zijn ruw, de kleinere zijn meer gladder. De reden ervan ligt hierin, dat deze tegels van kleinere afmetingen voor vloer-bedekkingen gebruikt worden, terwijl de grootere voor wegen, pleinen enz. gebruikt worden, waardoor dan ook uit 't oogpunt van de practijk voor die tegels, die meer te lijden hebben, behalve grootere afmetingen, ook een ruwer oppervlak noodig is.

Een kunstgraniet, dat zoowel voor voetpaden als voor rijwegen kan worden gebruikt, dat echter niet in den vasten kunststeenvorm, maar alleen als gegoten massa gebruikt wordt, is het gegoten kunstgraniet. Wanneer het is gemaakt op de wijze van gebakken vloertegels, is het bijzonder geschikt voor de wegen van voetgangers. Het wordt aladan, al naarmate den eventueel te dragen weerstand over eene van 7 tot 20 m.M. variëerende breedte in brijvorm opgelegd. De verharding treedt naar verhouding zeer spoedig in, want in den regel zijn dergelijke beleggings-materialen reeds na hoogstens 48 uur, onder bijzonder gunstige weersgesteldheid, zelfs wel na 24 uur, geheel voor het verkeer gereed. Daarbij heeft deze soort van gegoten graniet een buitengewoon groot weerstandsvermogen tegen afslijting. Wat dit betreft, heeft men bij twee veelvuldig gebruikte stoepen, waarbij dit kunstmatig gegoten graniet als materiaal gebruikt was, werkelijk bijzonder gunstige resultaten kunnen vaststellen. Van deze twee stoepen namelijk werd de eene in twee jaren door 11 millioen menschen betreden, de andere in drie jaren door 20 millioen. Dit is dus een gemiddeld aantal menschen van minstens 10 millioen per jaar. Niettegenstaande dit groote aantal duurde het ruim vijf jaren eer het eenigszins noodig was om herstellingen aan te brengen. Daarbij moet men nog in aanmerking nemen, dat bij deze trappen natuurlijk de slijtage naar verhouding veel grooter zijn moet dan bij gelijkvloersche gangen het geval zou zijn, niettegenstaande dit kon men hier wijzen op dit buitengewoon hooge weerstandsvermogen tegen afslijting. Hierbij komt nog het niet minder te waardeeren voordeel, dat het materiaal ongeacht alle mogelijke stootende invloeden niet in 't minst eenige neiging toont tot scheuren, en dus ook eene groote mate elasticiteit bezit, die bestand is tegen afschilferen. Men kan dus tot de slotsom komen, dat een dergelijk geschikt materiaal, als dit kunstmatig gegoten graniet, als een werkelijk onverslijtbaar materiaal voor den straten-aanleg mag beschouwd worden.

Door de veelvuldige bijzondere eischen die tegenwoordig in verband met den aanleg van electrische trams aan de technici op 't gebied van straten-aanleg gesteld worden, werd voor een ander soort kunstmatig gegoten graniet, de zoogenaamde „Graniet-gietsteen", een zeer dankbaar gebruiksveld geopend. Dit is een kunstmatige steen, die uit een vloeibare massa gegoten en daarna gebrand wordt. (Wordt vervolgd.)

ALGEMEENE NEDERLANDSCHE OPZICHTERS- EN TEEKENAARS-BOND .. ..

INFORMATIE-BUREAU.
Secretariaat: - - - - - -
Rijswijkscheweg 3, Den Haag.
Spreekuur iederen Maandagavond van 7—9 uur. ..

Ingeschreven Sollicitanten.

15 Bouwk.-Opzichter-Teek., 22—43 jaar f 80—f 110 's maands,
11 Bouwk. Opzichters, 23—45 jaar f 80—f 120 p. m.
3 Bouwk. Teekenaars, 26 jaar f 80 p. m.
17 Aank. Bouwk. Opz.-Teek., 19—24 jaar f 50—f 75 p. m.
8 Aank. Bouwk. Opzichters, 19—28 jaar f 60—f 75 p. m.
11 Aank. Bouwk. Teeken., 20—24 jaar f 40—f 70 p. m.
1 Assist. Bouwk. Teekenaar, 19 jaar f 35 p. m.
1 Assist. Bouwk. Opz.-Teek., 18 jaar f 30 p. m.
1 Opzichter bij Gem. of Mij., 25 jaar f 80 p. m.
3 Aank. Mach.-Teekenaars, 20—24 jaar f 50—f 60 p. m.
1 Werkmeester op een machinefabriek, 50 j. f 100 p. m.
1 Decorateur-teek., 29 j., f 80 p. m.
1 Fabrieks-Opzichter, 29 j. f 75 p. m.
2 aank. Meubel-teekenaars, 20—25 j. f 60—75 p. m.
2 Electro-Technisch Teekenaars, 21 j. 40—60 p. m.
1 Opzichter (IJzerconstructiën), 27 j. 80 p. m.
2 Waterbouwkundig Opz., 27 j. f 90—100 p. m.
1 Bouwmeester (Glasfabrieken) 43 j. f 110 p. m.
1 Berger- of Waterbouwk. Opz., 27 j. f 90 p. m.
1 Aank. Scheepsteekenaar, 22 j., f 50 p. m.
1 Aank. Teekenaar Gew. Beton 23 j. f 50 p. m.
1 Chef de bureau voor artistiek werk, , 30 j. f 150—175 p. m.
1 Gemeente-Opzichter 21 j. f 60 p. m.
1 aank. Werktuigk. Teek., 24 f 50 p. m.

Zoowel leden als niet-leden kunnen gebruik maken van het Informatie-Bureau.

Inschrijfformulieren voor sollicitanten en alle inlichtingen zijn steed aan het Secretariaat verkrijgbaar.

VIJFTIENDE JAARGANG, No. 38. ZATERDAG 21 SEPTEMBER 1907

ARCHITECTURA

ORGAAN V.H. GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

BUREAU VAN REDACTIE: H. P. BERLAGE Nzn., Voorz., H. WALENKAMP, A. J. JOLING, W. KROMHOUT Czn., A. VAN BAALEN, D. F. SLOTHOUWER, CORNs VISSER, Ledex. — — — — VASTE MEDEWERKERS. K. P. C. DE BAZEL en J. W. H. BERDEN — — — REDACTEUR VOOR HET TECHNISCH GEDEELTE L. ZWIERS — VALERIUSSTRAAT 64 TE AMSTERDAM.

UITGEVERS: I. VAN DER ENDT & ZOON MAASSLUIS. HET ORGAAN MET TECHNISCH GEDEELTE WORDT WEKELIJKS FRANCO TOEGEZONDEN AAN ALLE LEDEN VAN HET GENOOTSCHAP, DE JAARLIJKSCHE CONTRIBUTIE VOOR HET LIDMAATSCHAP BEDRAAGT: VOOR GEWONE LEDEN f 12,—, VOOR KUNSTLIEVENDE LEDEN f 10,—, VOOR BUITENLEDEN EN ASPIRANTLEDEN f 7,50.

STUKKEN EN CORRESPONDENTIE BETREFFENDE DE REDACTIE VAN HET WEEKBLAD TE ZENDEN AAN DEN HEER H. WALENKAMP, KONINGINNEWEG 267 AMSTERDAM; BETREFFENDE HET PLAATWERK „DE ARCHITECT" AAN DEN HEER A. VAN BAALEN, JACOB MARISSTRAAT 22, SLOTEN bij AMSTERDAM; BETREFFENDE DE ADMINISTRATIE VAN HET GENOOTSCHAP AAN DEN SECRETARIS, DEN HEER PAUL J. DE JONGH. KEIZERSGRACHT 120, AMSTERDAM † † † † †

INHOUD: Mededeelingen. — Interieur-kunst op den Haagschen Kunstkring. — De excursie van 10 September 1907. — Correspondentie. — Berichten. — Open prijsvragen. — Informatie Bureau. — Over het gebruiken van kunstgraniet. — Het zuiveren van drinkwater. — Informatie-Bureau.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

De 1228ste Gewone **Vergadering** zal gehouden worden op **Woensdag 25 September 1907,** des avonds 8 uur, in het Genootschapslokaal „Parkzicht".

Agenda:

A. Opening door den Voorzitter.

B. Notulen en ingekomen stukken.

C. Installatie van de heeren H. F. Damen en W. J. Rijnja, in de vorige vergadering als gewone leden geballoteerd.

D. Ballotage als gewoon lid van de heeren Jos. Herman en F. Hesse Jr., beiden architect te Amsterdam, voorgesteld door de heeren H. P. Berlage en Jonas Ingenohl.

E. Jacob van Campen. Vertooning van lichtbeelden met toelichting van den heer A. W. Weissman, als vervolg op de voordracht van 11 September j. l.

De 1ste Secretaris,
PAUL J. DE JONGH.

INTERIEUR-KUNST OP DEN HAAGSCHEN KUNSTKRING.

Door de afdeeling „Kunstnijverheid" van den Haagschen Kunstkring werd de „Nederlandsche vereeniging voor Ambachts- en Nijverheidskunst te Amsterdam", wier leden even talrijk, zoo niet nóg talrijker zijn dan de letters van haar titel, tot eene gemeenschappelijke tentoonstelling uitgenoodigd in haar gebouw op de Heerengracht. Hiertoe bleek veel lust te bestaan, zoo zelfs, dat deze vereeniging het leeuwendeel der inzendingen bezorgde, en, wat uit de Hofstad inkwam van een drietal leden van den kring afkomstig is, die tevens leden zijn der Amsterdamsche vereeniging. We mogen dus bijna spreken van eene niet-Haagsche tentoonstelling in den Haag, wat in artistieken zin wel zijne verdiensten blijkt mee te brengen. De groote meubel-firma's, anders zoo prat op hunne up-to-date-meubelen, zijn hier op een enkele uitzondering na niet vertegenwoordigd. Waarschijnlijk heeft de „Nederl. Vereeniging" ook hier, zooals zij steeds doet en zooals zij ook behoort te doen krachtens hare statuten, den eisch gesteld, dat van elk kunstwerk, naast den naam der fabriek, ook die van den ontwerper-artist zou worden vermeld. En dit is een eisch, die, hoe billijk ook, en hoezeer ook bestemd zekere verloren eerlijkheid in de kunst-bedrijven te herwinnen, door de „kunst"-fabrikanten al te zeer nog als een inbreuk op hunne vermeende rechten wordt beschouwd. Niet tevreden met de koopmans-reputatie, moet ook de artistieke reputatie worden toegeëigend, die niet op hen, doch op de stil werkende krachten hunner teekenkamers en werkplaatsen behoort te vallen. Doorgaans zijn het niet die leiders der groote meubelzaken, die zelf uit het ambacht zijn voortgekomen en opgeklommen, die de meeste oppositie tegen deze erkenning voeren, integendeel, zij erkennen dikwijls de billijkheid ervan, doch meer zij, die van buiten-af er inkwamen, en met hun geld slechts een glansje van kunstontwikkeling meebrachten om van de kennis van net ambacht niet te spreken.

Wanneer men van nabij het mooie streven en het stoere werken gadeslaat onzer jongere kunstambachters, een streven, dat zich openbaart in het kunstvol voorwerp van alle gading, dan is het allezins billijk, dat ook zij — en niemand anders — de eer van hun werk willen dragen. Zij zijn de ontwerpers van den nieuwen vorm, zij brengen weer de harmonieuse intimiteit in onze huizen, die, vooral door toedoen der groote „behang- en stoffeerderij-zaken" sedert lang er uit gebannen was. Zij zijn het ten slotte, die voor de voluptueuse salon-kunst vol pafferigheid een meer reine, klassiek-bekoorlijke in de plaats hebben gesteld.

Wil men het verschil weten tusschen den machtigen meubel-fabrikant — behanger, stoffeerder, decorateur, architecte-intérieur, zooals hij zich ook wel eens noemt, alles tegelijk — en deze mannen van het kunsthandwerk, die niet alleen ontwerpen, doch ook bij de vervaardiging deze òf zelf doen, òf er de geheele leiding tot in alle onderdeelen van nemen en alle détails aangeven? Welnu, het komt principieel hierop neer, dat de meubel-fabrikant, machtig door zijn relaties, zijne hulpbronnen, zijn koopkracht, die hem in staat stelt, van heinde en verre met „het nieuwste" aantekomen om het dikwijls voor „eigen fabrikaat" te doen doorgaan; door zijn kennis van enkele inslaande kunstermen en kunstperioden, in wezen heel luttel en oppervlakkig, maar voldoende om tegen den cliënt met over-

wicht te spreken van „Oud-Hollandsch. Louis XIV, XV, XVI of Empire; door de trage sleur van het publiek dat ze in het leven houdt, zooals het dat den comestibleswinkelier doet, — bij beiden kan men immers, elk in hun genre, voor alles terecht —, de machtige meubelfabrikant dan plooit zich naar de verlangens van het publiek als elke winkelier, doch..... met het air van den kunstkenner en schattig kunst-interieur bezorger. Laat een slachtoffer doorschemeren dat hij iets meer voelt voor Lodewijk XV-stijl, dan voor Lod. XIV, dan is hij er dadelijk bij te bestemen, dat deze stijl inderdaad „losser" is en „eleganter"....

En onze artist van het kunsthandwerk? Hij staat onsindig hooger, omdat hij iets uit zich zelf kan geven, hij schept de dingen, die bestemd zijn 'n vreugde der oogen te worden van den beschaafde, hij leidt zijn client en wordt niet door hem geleid, en voert hem op tot hooger peil van kunstaanschouwing, tot reiner kunst-omgeving. Zijne superioriteit ligt in zijn grooter vaardigheid, zijn poëtisch begrip van wat een interieur zijn moet, zijn oprecht kunstenaars-gevoel, dat hij in dienst stelt van anderen.

Doch deze superioriteit zou hem niet voldoende zijn in den strijd om erkenning, welke er een is om het bestaan tevens; daarom vereenigen zij zich en laten collectief hun individueel werk zien, onafhankelijk als zij dan zijn van de alles absorbeerende groote meubelzaken. Het is dat individueele in het collectieve, dat hun kracht vormt, zonder daarom hinderlijk te zijn door groote tegenstellingen, want kinderen van hun tijd, meegaande in dezelfde mooie Hollandsche kunststrooming, bieden zij bij alle verschil in detail, een groote eenheid van bedoeling. En zij kunnen trotsch zijn op de reeds bereikte resultaten; het publiek, dat eerst schoorvoetend kwam, wantrouwend als het geworden was door de extravagances van een „Arts en Crafts" en andere instellingen, welke op nevenpaden hunne oorspronkelijk goede intenties gebracht zagen; het publiek komt nu in grooten getale deze tentoonstellingen bezoeken onzer handwerksartisten, die aldus bezig zijn zich vrij te verheffen naast de mannen der fabriekmatige productie en vermoedelijk in de toekomst hen zullen overheerschen.

Toch zijn er reeds fabrikanten, die niet zoo steil den artist en deze beweging tegenoverstaan, die wel inzien dat de klimmende smaak hun ontsnapt en uit eigen beweging de medewerking zoeken dezer kunstambachters en hen de eere geven, die hun toekomt. Door dit verreiken der bakens, dreigt andermaal 't gevaar voor absorptie, want inderdaad; slechts in volslagen vrijheid kan de kunstnijverheid gedijen; welke ook de voorwaarden zijn eener dusdanige samenwerking, steeds zal de bedoeling van den fabrikant gericht zijn op eene duizendvoudige reproductie van het mooie voorwerp, eene bedoeling, die zoo in strijd is met de artistieke levensvoorwaarde van het mooie voorwerp als zoodanig, dat reeds in elke samenwerking voor dat doel de ondergang van den artist schuilt. Daartegen kan ook geene vereeniging waken, aan den artist zelf behoort de vrijheid om zijn artist-zijn ten offer te brengen.

Reeds is het een groote stap in de goede richting en getuigt deze stap ook van stoutheid, dat niemand werkend lid der Ned. Ver. v. A. en N. K. kan worden zonder bewezen bekwaamheid als ambachts-kunstenaar. De tekenaar-ontwerper van n'importe welke kunst-zaak kan als werkend lid opgenomen worden met recht van tentoonstelling, de patroon niet-artist kan slechts toegelaten worden als „kunstlievend lid" met recht van affichage van zijn fabriek of zaak, mits de ontwerper-tekenaar de voorwerpen inzendt als zijnde van zijne maakelij. Het kunstindustrieele is aldus goed gescheiden van het industrieele en hoezeer we ons ook voorstellen kunnen dat conventioneele rechten daardoor gekrenkt zijn, juichen we het toch toe dat deze afscheiding eindelijk heeft plaats gevonden. Slechts handhave de vereeniging dit beginsel en late zij geene personen als werkende leden toe, die slechts de reputatie van werken hebben, zonder het inderdaad te doen.

Dat deze moderne Hollandsche tentoonstelling te 's-Hage gehouden wordt, kan der Residentie niet anders dan ten goede komen. In de mooie, prettige, wufte, hofstad kan wat meer pit voorzitten.

Alles is van het ijle, teerkleurige, on-substantieele zoo doortrokken, dat zelfs zij, die leiding konden geven, er mee belast zijn. Zijn er dan geen architecten in de Hofstad, die onze nationale kunstindustrieele strooming begrepen hebben, er in zitten en haar propageeren? Er zijn er wel, doch zeker is het niet de architect, die in de „Twee Steden" zalen maakte van verouderden stijl, die voor dat mooie gegeven, behalve iets buitenlandsch-moderns, nog behagen kon scheppen in complete Lodewijk XIVe zalen, etc.

Ook niet de architect, die op den Benoudenhoutschen weg bezig is zich een François premier „hotel" te bouwen, noch hij die op de Heerengracht, niet ver van den kunstkring een Lodewijk XIV-heerenhuis oprichtte. Veel kan opdracht zijn, doch ook dan is het teekenend voor den Haag, dat dergelijke opdrachten zoo menigvuldig nog gegeven worden.

Het was eene verademing, toen we de tentoonstelling binnentraden en daar het ernstige werk zagen onzer kunstnijveren. De algemeene inrichting bracht ons tot eene vergelijking met eene tentoonstelling van intérieurs, die we onlangs te Keulen zagen. Deze vergelijking kwam ten voordeele der Keulsche wijze van tentoonstellen. Daar waren de vertrekken kamers-gewijze naast elkander ontworpen met hier en daar een binnenplaats, die zeer zorgvuldig, prettig gearrangeerd, tevens bestemd waren direct zuiver te geven aan die kamers, in venstervormen, zooals de ontwerper dat voor zijn interieur goeddacht.

Geen enkel vertrek had bovenlicht, alle waren geplafonneerd, waardoor men zich inderdaad in een kamer waande. Elke inzender was vrij zooveel licht te benutten als hem dienstig was. De idee „tentoonstelling" werd door dit alles tot een minimum teruggebracht. Dergelijke tentoonstelling zouden we in de toekomst ook gaarne door de Vereeniging v. A. en N. K. gearrangeerd zien, waardoor zij zeker nog winnen zou aan intimiteit der vertrekken. In de wijze waarop het nu is gedaan — en het zij verre dit als een verwijt te bedoelen, daar wij zéér goed weten, welke meerdere kosten aan zulke exposities verbonden zijn — wordt men nog al te zeer herinnerd aan de kamer-étalage der groote meubelzaken, voelt men nog al te zeer op een tentoonstelling te zijn, met het verwarrend gedrukte daaraan eigen. Dit moet ook, dunkt ons, op den duur de grootere aantrekkelijkheid worden dezer soort tentoonstellingen boven die der schilders, dat iedere inzending een op zich zelf staand geheel kan vormen, met eigen ruimte-omsluiting, waardoor elk voorwerp meer tot zijn recht komt, zoowel op zich zelf als in verband met het geheel.

In de groote zaal van den kunstkring komt men aan een der smalle zijden binnen. Links en rechts zijn loodrecht op de lange wanden drie meter hooge schotten getimmerd, waardoor eene kamerverdeeling verkregen werd, breed naar gelang der aangevraagde ruimte. Aan de voorzijde geheel open, loopt de kamervloer met de breede middengang in een slechts daarvan afgescheiden door de tapijten in die kamers gelegd. In den middengang eenige vitrines en exposeer-tafels, waaromheen gemakkelijk gewandeld en alles bezichtigd kan worden.

Ter rechterzijde beginnende, maken we allereerst kennis met eene keurige inzending van Van Leeuwen, bestaande uit een veertiental lijsten met proefdrukken van een door

hem ontworpen letterboek, welke alle pittig en af zijn, mooi van vorm en kleur. De titel luidt: Letterboek voor den teekenaar en ambachtsman, uitgave van G. Schreuders te Amsterdam. Wij zouden wenschen dat door dit letterboek alle Duitsche en Engelsche uitgaven van dien aard voor goed van de ateliers verdwenen. Na zijne uitgave van wandplaten voor het onderwijs, is deze eene hoogst verdienstelijke aanvulling, welke, naar we hopen, nog door andere zal worden gevolgd.

Ditmaal stelde Van Leeuwen geen meubilair ten toon, wel foto's naar door hem ontworpen en uitgevoerde interieurs. Dit is wel jammer, daar we zijne meubelen slechts ongaarne missen te midden der andere inzendingen van gelijken aard. De plankjes met verschillend meubel-beslag, doen eenigszins aan de monster-plankjes denken der commis-voyageurs van Duitsche firma's. Aangebracht op de plaats waar zij behoorden, zouden zij ongetwijfeld tot hun recht komen, vooral ook in verband met de ornamentiek van het meubel. Op zichzelf veel verdienstelijks bevattend, zouden zij als voorbeeld kunnen dienen voor veel beslagwerk, dat wij in de kamertjes aantroffen, en waarbij aan dit detail niet genoegzame aandacht werd geschonken.

In deze zelfde kamer eenige foto's naar meubelen, lampen en ijzerwerken van Smits en Fels te 's-Hage, waarvan vooral de ijzerwerken ons door hunne teekening bijzonder aantrokken. Er is daar een smeedijzeren hekje bij („Gitterhekje" noemt de inzender het, wat ons nog al een pleonasme lijkt) dat zeer geslaagd is van ontwerp. Ook het footje naar den ingang van den huize „Dalvey" geeft mooie architectuur te zien, van goede vinding, eenvoudig materiaal, dat 't huis, waarvan het onderdeel is, ongetwijfeld zal sieren. Enkele penteekeningen van intérieurs zijn wat erg „Engelsch" van doen, herinneren wat sterk aan „the Studio".

Van Oosschot uit Amsterdam eenige gips-afgietsels naar houtsnijwerken, welke we reeds op andere tentoonstellingen zagen. Vergissen we ons niet, dan zijn ze naar ontwerpen van De Bazel, blijkens de karakteristieke vormen hem zoo eigen, zij het ook dat sommige wel een ietwat verwarrenden indruk maken, trots de regelmaat van opzet.

In het tweede kamertje vinden we aardewerk en „bouwbeeldhouwwerk" van W. Brouwer te Leiderdorp. Wat de inzender met dit laatste bedoelt, is niet recht duidelijk, daar we niets opmerkten, dat daarop betrekking kan hebben. Alleen daarmtegen zagen we aardewerk, waarmede hij reeds zekere vermaardheid heeft gekregen. Hieronder enkele mooie modellen van vazen en schotels, voor 't meerendeel in brons-nuanceeringen.

Voorts zijne bekende vazen in twee kleuren, die o.i. wat hunne ornamentiek betreft, aanmerkelijk winnen zouden door rustiger conceptie en grooter eenvoud.

Thans komen een zevental kamers, die de clou vormen der tentoonstelling, rustige intérieurs, met tafels, kasten, stoelen, enz., die door verschillende inzenders werden bezorgd en een goeden blik geven op den stand onzer moderne meubel- en meubelplaats-kunst. De fabriek „Nederland" te Groningen, zond er twee, de eene ontworpen door A. W. de Kort, de andere door Anton J. Sanders. Voorts een kamer door Nijhoff, een van Penaat, dito van de Bazel, een dubbele van Berlage en een van Jacques van den Bosch. Die van Penaat en de Bazel spannen de kroon. Hoe mooi, eenvoudig en degelijk is de kamer van den e. g., ziet zijn haardje, zijne kasten, hoe zorgvuldig gedetailleerd en warm van kleur!

Gedistingeerd, af, van een uiterste zorgvuldigheid is de kamer van de Bazel, waarvan alles gemaakt werd op de werkplaatsen van „de Ploeg" te Amsterdam. Men beschouwe aandachtig die ronde tafel, de wijze waarop de vier pooten verbonden zijn met hun geornaeerd kruisstuk in het midden, zie die pooten zelf eens aan, hoe mooi en slank van lijn! En zie dat kabinetje, wat een eenvoudig en toch mooie verdeeling, zie de profileering, de bekroning, het is alles even kranig van vorm, lijn en kleur.

Ziedaar meubelen, welke ons eindelijk het historische meubel doen vergeten, welke, wat verzorging betreft, den besten tijd van het Fransche meubel nabij komen en die het tot een lust maken ze te bezitten.

Zie ook dat tafeltje in de tweede helft van de kamer, van eiken- en ebbenhout gemaakt, met spaarzame inleggingen, met een dun uitschuifbladje, waaraan een houwvastje om er inderdaad aan te trekken; met een beneden blad, waarin kunstig à-jour ornament, waar het lichte tapijt zoo vroolijk doorheen schijnt. Ook de pootjes van dit tafelije zijn goed verzorgd van ontwerpen van uitvoering. Dat zulke meubelen duur zijn is natuurlijk, doch worden er geen grootere sommen besteed aan minderwaardige dingen dikwijls, dan een paar honderd gulden aan zoo'n tafeltje? We zijn nog verre van de tijd van Boulle, „menuisier en ébène du Roy" (Lod. XIV), die voor zijne kostbare kasten f 25000 betaald kreeg en waarvoor nu het tien-voudige geboden wordt, maar toch naderen we den tijd, dat een goed meubel meer kunstwaarde gaat krijgen dan een slecht schilderij. En dat is al een voornaam iets!

Bij het ameublement van Penaat staat een uitschuiftafel volgens Duitsche constructie, welke zeer practisch is ingericht en waardoor hij het type door betere vormgeving aanmerkelijk heeft verbeterd.

Van Van den Bosch uit Amsterdam („Binnenhuis") een eveneens zeer mooie kamer, met o.a. een mooie wandkast van goede uitvoering, waaraan we echter gaarne wat minder geel koperwerk hadden gezien. Een ronde tafel staat er van zeer eigenaardige bewerking. De vier pooten n.l. zijn onderling door twee rechthoekig in elkander gewerkte liggers verbonden, welke gelijk met het bovenvlak der tafel komen. Hier tusschen zijn de vier kwadranten van donkerkleuriger hout met sponningen ingevat, waardoor omgezocht, met afwijking van de gewoonlijk gevolgde constructie, een solied geheel te verkregen. Ook zijn de vier pooten, welke zeer goed van vorm zijn, beneden door een kruis verbonden.

Berlage's meubelen blijven zich gelijk, meubelen van jaren her en van nu, ze verschillen al zeer weinig van elkander wat den algemeenen indruk betreft, dien men er van meeneemt. We zouden er wat meer évolutie in willen zien, wat meer veltooiing ook van den véns gevonden vorm. Mauve en schapen, Mesdag en pinken, Berlage en..... dèze meubelen. Toujours perdrix.

Waarom moeten we toch altijd versteenen? Nog steeds bewegen deze meubelen zich in constructief-rationeele lijn, constructie is schoonheid zeggen zij u, al doen ze tegelijkertijd mooite door lijn-tegenstellingen en enkele kleine vindingen van aesthetische voltooiing der gepronceerd-constructieve deelen, ook nog aan andere elementen te doen denken. Al zijne zit-meubelen zitten inderdaad gemakkelijk, in zijn fauteuil zouden we een mooi boek willen lezen, maar..... we zouden daarbij niet naar zijne andere fauteuils willen kijken, omdat zij ons gegronde aanmerkingen zouden suggereeren over den oppervlakkigen, onvoltooiden vorm. De breede achterpooten bijv., waarvan de hoofdvorm wèl karakteristiek is, zouden we bij nader bezien, niet genoegzaam uitgewerkt vinden, we zouden tot de slaisom komen dat de goed gevormde constructie nog niet voldoende tot den gesoigneerden eindvorm was opgevoerd. Behalve de buffetkast tegen den achterwand, waarvan de deurtjes bij het openen heel gemoedelijk alle „geschirr" van het blad zou slaan, zijn Berlage's meubelen zeer doelmatig en toch komt men er niet toe ze als iets précieus aan te vatten. Wij gelooven, dat hier de fout schuilt in zekere

gemakkelijkheid van productie, laat ons liever zeggen van reproductie, reproductie van eigen werk zonder correctie, waardoor een stationnair type is ontstaan, dat het ietwat zuivere uit den manifesteer-tijd van voor tien jaren nog bezit en de verfijnde retouche der voortdurende volmaking mist.

Dat Berlage violen heeft laten zorgen voor de voltooiing van zijne kamers, is duidelijk. Want zou dat hard blauw met licht groene tapijt in de eene kamer en een dito dito met toevoeging van bijna carmijn-rood in de andere kamer wel geheel met zijn goedvinden zijn?

Het ameublement van Nijhoff ziet er correct uit, ook principieel, maar in meer stram-militairen zin, dan bij Berlage, die toch voor alles artistiek-principieel is. Waar men in Berlage's stoelen gerust zitten kan met flanellen pak, vereischt het heele ameublement van Nijhoff een „smoking", niet omdat het zooveel rijker of duurder is van makelij, maar omdat men voelt dat het niet anders gaat. Uiterst verzorgd en goed gemaakt op de fabrieken van Haag en Zoon te Amsterdam, hebben zij toch niet dát bijzondere, waardoor men het bezit er van zou wenschen bóven andere. Alle vormen zitten op hun plaats, zijn goed gedetailleerd en hebben iets waardoor zij als typen zouden kunnen gelden voor een serie van dezelfde soort. Daaruit vallen, doen het kabinet en de spiegelkast met hunne segmentvormige bovenlijnen. Deze zijn niet zeer gelukkig, nóch' van dóórwerking van de eens aangenomen lijn, nóch van algemeene verhouding en domineerende belijning.

De meubelen van Kort en van Sanders geven veel verdienstelijks. De ornamenten, waarmede de eerste zijne meubelen versierde, doen wel erg veel aan batik denken, terwijl het meubelwerk van Sanders zeker winnen zou door minder overheerschend ebben-intarsia.

Nu we zoo aan het eind staan van dezen meubel-tocht, komen ons in herinnering de meubelen, die we op de Keulsche tentoonstelling zagen en, daarmede aan het overheerschend „Chemische" dat in al die meubelen zit. De Duitscher is zoo'n geweldig „Chemiker" geworden, dat dit zelfs in zijn meubelkunst zichtbaar wordt. We zagen daar prachtige eikenhouten betimmeringen en meubels, die zoodanig chemisch gebijtst waren, dat er een licht groengrijze brons-glans op gekomen was, zóó, dat van 't materiaal-eigen niets anders was overgebleven dan de draad, de vezel en de vlam. En dergelijke pogingen vonden we bijna overal herhaald, zoodat slechts in enkele gevallen het kostbare hout in zijn natuurlijke pracht te zien overbleef. Gelukkig wordt dit ten onzent vermeden en zoekt men zijne nuanceeringen in de houtsoorten zelf te verkrijgen.

Van het overige rest ons nog te vermelden de inzending van Georg Kueter, bestaande uit zijne bekende kalenders, waaronder die van 1907 niet de minste is; het druk- en bindwerk van de Roos, de tapijtontwerpen van Bouhuijs, die zeer goed zijn; eenig geperst leerwerk van Van Heukelom, een paar lijsten met ontwerpen van omslagen, kalenders, etc. van Ellens en in het laatste kamerije teekeningen, ontwerpen, bas-reliefs in zilver, beeldhouwwerk, stempels, heraldiek en leer-ciselure van Kuyper uit den Haag. Deze sympathieke leeraar-kunsthandwerker zet de tradities der oude kunsthandwerk-geslachten voort, die niet tot één bedrijf zich beperkten, doch van de eene techniek tot de andere kwamen en ze gelijktijdig beoefenden. Dwepende met het „Deutschthum", zit in zijn werk iets, dat hiervan getuigt en zonder ons antipathiek te zijn, voelen we eenigszins eene afscheiding tusschen het overwegend Hollandsch-eigene der overige inzendingen en de zijne.

In den middengang komen we — zooals reeds is opgemerkt — aan de vitrines en open tafels. In de eerste plaats zien we koper-drijfwerk door van Eijbergen ontworpen en door de firma Dikkers en Co te Hengelo uitgevoerd. Hieronder zijn zeer goede voorwerpen, zooals de nummers 228, 240 en 235, daarentegen dunken ons enkele schotels en vazen die met libellen, vlinders, pauwenveeren en linéaire ornamenten versierd zijn, minder gelukkig, door de aan gietwerk herinnerende behandeling van het drijfwerk. Het gemarkeerd linéaire is o.i. niet de aangewezen stijl voor drijfwerk, wel het uit den grond opwerken van het koper, waardoor het ornament verkregen wordt door relief-tegenstellingen. Doch het modern-relief-ornament is nog zóó in wording, wordt nog dikwijls zóózeer verward en vereenzelvigd met vlak-ornament, waaraan „relief" gegeven moet worden, dat het niet te verwonderen is, alom nog — bij de meest heterogene technieken — eenzelfde principieel euvel op te merken. Dit euvel zien we zelfs bij reliefs, die vrijuit als zoodanig zich annonceeren, terwijl er toch niet de schoonheid in gezocht moet worden als relief, doch als ingesneden of schuchter opkomend vlakornament. In dezen zin achten wij het moderne relief-ornament nog in verre niet wat het als doel moet zijn, zelfs zien we het streven nog niet in deze richting geleid.

In een andere vitrine ontmoeten we zilveren voorwerpen van Ellens. Bij enkele dingen die ons aantrokken qua „zilveren" voorwerp (compôte-garnituur en dessertschaal) zijn andere, die we gaarne anders zagen.

Eens hoorden we iemand spreken over het „constructief pedantisme" van zeker bouwwerk. Dit woord drukt wel eenigszins uit wat we mowel in architectuur als in de nevenkunsten dikwijls ontdekken: het willen construeeren, waar construeeren bijna overbodig is; het geven van constructieven schijn aan iets, dat zonder dien schijn het opperbest redden kan.

Welnu, dit „constructief pedantisme" heeft ook eenige jaren als vastgezeten aan onze meubelkunst, waarvan het zich nu poogt los te maken. Doch nu kunnen we het bij andere techniken opmerken, zooals o.a. aan de voorwerpen, die ons nu bezig houden.

Het is wezenlijk niet noodig aan zilver het aanzien te geven van klinkwerk, zilver vraagt niet gekloken te worden als de platen van locomotieven en ijzeren bruggen en is het zoo het versierend cirkeltje te doen van den klinknagel, welnu, dan laat zilver alleszins toe dit op gracieuser wijze te bereiken, dan door middel van den ietwat bruten klinknagel.

Naast sommige sierlijke lijnen, ontdekten we andere, die om nadere studie vragen. Zouden bijv. de handvatten niet karakteristieker kunnen zijn, iets minder herinnerend aan de duizenden nikkelen handvatten onzer gewone zuurstellen? En dan: kon vooral het glaswerk niet mooier? In fijne dameshand legt men toch liever een perzik dan eene juttepeer, waarom moest dit glas zoo heel, heel gewoon zijn, waar aan de houders zooveel zorg wordt besteed?

De tafels met dames-handwerken zijn bestemd ons overzicht dezer tentoonstelling te sluiten. Ze doen ook eenigszins aan het dessert denken, die lekkernijen, door geduldige vrouwenhand gemaakt; die kleurvolle en toch eenvoudige vlechtwerken van de dames Reesema en Nierstrasz, waarvan we gaarne gelooven dat ze gemaakt zijn, volgens de oud-Egyptische techniek, zooals deze aan voorwerpen bij ontgravingen te Akkmim werd gevonden, doch waarvan de artistieke waarde toch wel meer verschuldigd zal zijn aan den persoonlijken smaak dier dames, dan aan de doode Egyptenaren; dan de keurige inzending van Mejuffrouw Verwey uit Amsterdam, die een geheele tafel vulde met kussens, theemutsen, halskragen, (zeer mooie) speldekussens, enz., eindelijk een mooi kussen van Mej. Bake uit Amsterdam.

Deze tentoonstelling blijft nog geopend tot den 25sten September. Wanneer dit stukje verschijnt, is de sluiting reeds in het verschiet. Moge het niettemin nog opwekken tot persoonlijk bezoek, wat deze tentoonstelling allendeels waard is.

W. KROMHOUT Czn.

DE EXCURSIE VAN 10 SEPTEMBER 1907.

Op 't nippertje deze zomer-excursie naar het kasteel „de Haar", juist één dag voor de eerste winter-vergadering. 't Was bijna te laat geweest, maar ondanks veel uitstel, voorgenomen en weder afgesprongen boottochten, viel de opkomst niet tegen. Hadden zich oorspronkelijk dertig deelnemers aangemeld, aan het station was het gezelschap reeds aangegroeid en eenmaal te Maarssen, bleken er zeven-en-veertig liefhebbers te zijn, gereed om het befaamde kunstkasteel te bewonderen. Was alzoo het uitstel niet van invloed op de opkomst, het was wél van invloed op het weer, want zonniger dag was ons in dezen natten zomer zeker niet gegund geweest.

Voor dag en voor dauw, om 11.07 uur, vertrok het gezelschap van de W.P., ditmaal 2e klasse, een ongekende luxe voor A. et A.sche excursionisten, en gezellig bommelend en boomend kwamen we om bij twaalven in Maarssen. In het hôtel „de Harmonie" hartelijke begroeting van ons aldaar opwachtende buitenleden, waaronder eenige Rotterdamsche collega's. Na een kleine rondwandeling door M. gingen we aan de lunch, die in de beste harmonie zou verloopen zijn, ware het niet, dat het menu van achter naar voren werd geserveerd. Edoch, zooiets behoort mede tot de genoegens van het buiten-zijn, men mopperde, doch zorgde intusschen z'n maag gevuld te krijgen, wat vrijwel allen gelukte.

Om half twee kwamen de transportmiddelen voor, doch werd eerst afgereden toen de financieele regeling in orde was, wat onzen bibliothecaris een zorgvol kwartiertje baarde en het gemis deed voelen van den anders altijd meegaanden penningmeester, die helaas verhinderd was.

In gestrekten draf? ging het naar de Kidderhofstad „Haarsuylens" en na drie kwartier rijdens langs vlakke malsch groenende weiden en bouwlanden, genietend van fraaie vergezichten, die onder een helderen boogen herfsthemel fijn blauwig kleurden in blakend zonlicht, werd het gefabriceerde dorpje „de nieuwe Haar" bereikt. 't Was maar weinig vergroot in de negen jaren, welke liggen tusschen deze en de vorige excursie van A. et A. naar dit kasteel, alles wat te kleurig en geforceerd en niet gevend dat natuurlijk rustige en naieve van onze Hollandsche dorpen.

Van hier ging het rijdend naar het kasteel, waar de groote deuren der buitenpoort zich openden en waarbinnen we werden verwelkomd door den bouwmeester dr. Cuypers en den heer Joseph Cuypers. Het stal-etablissement, gelegen terzijde van den breeden rijweg naar het poortgebouw, werd het eerst bezocht. Een breede poort, geflankeerd door verdedigingstoren, sluit het ruime plein af, waaromheen zich in geheel vrije groepeering, een aaneengesloten ombouwing cirkelt, bevattende stallingen en remises voor een groot aantal paarden, rijtuigen, auto's enz. en verder vertrekken en woningen voor personeel. De paarden, allen in aparte boxen aan elkander rijend, ieder gesloten met boven- en onderdeur.

Typisch gezicht, al die mooie paardenkoppen, hangend over de gesloten onderdeuren en nieuwsgierig kijkend naar dat groot getal bezoekers. Anderen beweerden echter dat deze nieuwsgierigheid meer speciaal de talrijke rood en wit gestreepte deuren gold, die het plein omkransen.

Na een kleine wandeling door de het kasteel direct omringende bloemtuinen en de uitwendige restauratie der slotkapel bekeken te hebben, kwamen we over het groote burchtplein voor de monumentale slotbrug, waar een paar statige hellebardiers in kleurige kleedij, den toegang bewaakten. Aan de hand van dr. C. nu (in fig. zin dan) maakten we een rondwandeling door het kasteel. Niets werd vergeten en onvermoeid was de grijze nestor, die ons tot zelfs in den toren voorging en interessant was het steeds ZEd. uitleggingen van zijn werk te volgen. Een zelfs globale beschrijving van dit reuzenwerk is niet wel doenlijk en ook hier niet op z'n plaats. Trouwens reeds meermalen zijn artikelen hierover in ons weekblad verschenen. 't Lijkt me zelfs niet wenschelijk bij een zoo vluchtig bekijken een opinie uit te spreken over een zoo omvangrijken arbeid, want allicht worden vele bijoorzaken voorbijgezien. Hoe echter ook het oordeel moge zijn over deze zich aan alle eischen aanpassende middeneeuwsche kunst, waarachtige bewondering blijft over voor dusdanigen grootschen arbeid, respect verlangt deze opzet en deze plangroepeering, het werkelijk comfortabel en bewoonbaar maken, in den goeden zin, van een zoo moeilijk gegeven. Reeds vijftien jaren is hieraan gearbeid en nog is niet alles gereed, wacht b.v. de feestzaal, één der fraaiste vertrekken, nog op haar voltooiing.

Niettegenstaande de eigenaar en familie op het kasteel aanwezig waren, werden alle vertrekken ons ter bezichtiging gesteld, welke gastvrijheid zeker onzen dank verdient.

Nog valt een historisch oogenblik te vermelden. Toen n.l. in den grooten overdekten binnenhof het geheele gezelschap in stomme adoratie stond te aanschouwen en te luisteren naar hetgeen de Meester aanwees en vertelde, moest Kromhout, die reeds den geheelen dag wat bleek had gezien, zich laten wegvoeren door een der gegalloneerde heeren, naar ik later vernam om op een rustig plekje te bekomen van louter kunstaandoening.

Volgde een korte wandeling door het fraaie park en de moestuinen, welker heerlijken aanblik van het zich naar alle zijden ontplooiende terrein, badende in de gouden middagzon, wij reeds van uit de bovenvensters hadden bewonderd en genoten. Al spoedig waren wij in het dorpje terug, waar in het „Rechthuis" door allen verwikking werd gezocht. Hier nam dr. Cuypers afscheid van zijn gasten, na door onzen voorzitter met eenige hartelijke woorden en wenschen te zijn bedankt voor zijn gastvrijheid en onvermoeid geleide.

Om half zes werden de rijtuigen weder beklommen en met den noodigen eetlust arriveerden we weer in „de Harmonie" te Maarssen, waar de gedekte disch uitnoodigend gereed stond. Het middagmaal verliep naar wensch, al werden ook alle verwachtingen, die het menu gaf, niet vervuld, de stemming bleef er in. Berlage toastte op den bloei van „A. et A." en wekte de jongere leden op hun krachten aan onze vereeniging te wijden. Kromhout huldigde Rotterdam en z'n vertegenwoordigers en de heer Otten bedankte namens „Bouwkunst en Vriendschap" voor die hulde en stelde een dronk in op de verbroedering der Rotte- en Amsteldamsche bouwkunstenaars.

Om kwart voor negen werd opgebroken, langs vredige buitenwegen, door rustige zomeravond-stilte omgeven naar het station gewandeld en om kwart voor tien waren we weer in ons Amsterdam terug.

Een goed geslaagde dag, was de algemeene opinie.

B. v. B.

CORRESPONDENTIE.

Het vervolg van artikel „Intern. Woningcongres te Londen" wordt voortgezet in het volgend nummer.

BERICHTEN.

PROF. ALLEBE EN DE RIJKSACADEMIE VOOR BEELDENDE KUNSTEN.

Met meer dan gewone belangstelling zal zeer zeker in kunstkringen vernomen worden dat Jan Veth een lithographisch portret teekent van prof. Aug. Allebé, den oud-directeur onzer Rijksacademie. Op gelukkige wijze wordt aldus de band aan Allebé gebracht, door de stichting van het Academiefonds voortgezet. Het portret komt in den handel.

De officieele stichting van dit fonds heeft dezer dagen plaats gehad; het volgend jaar zou het kunnen beginnen te werken.

Maar waar wij gaarne een en ander dankbaar noteeren, daar mag tevens wel eens in het licht gesteld worden dat de band aan Allebé eerst recht compleet zou zijn, indien aan de Academie zelve door de zorgen der Regeering, eene de ontwikkeling gegund mocht worden die Allebé zoo zeer heeft verlangd.

Men behoeft nog geen intimus van Jzn zoo zeer geachten oud-directeur, en evenmin een dagelijksch bezoeker der Academie te zijn om te weten hoe ernstige behoeften hier reeds sedert jaren om voorziening vragen. Het verslag dat jaarlijks in de Staatscourant gepubliceerd wordt, gaf hiervan meermalen oonomwonden en openbaar getuigenis. En telkens en telkens weer werd er in dit verslag op aangedrongen dat verschillende localiteiten zouden worden uitgebreid of toegevoegd. De lokalen voor de afgietsels naar antieken zijn véél te klein, zoodat de collectie noch te zien noch aan te vullen is; er ontbreekt een lokaal voor boetseeren naar model, evenzeer een voor het teekenen naar dieren. Is het niet welden 25 jaren dat dit alles verlangd wordt, en weet men wel wat dit voor een inrichting als de Academie bedraagt?

Trouwens indien een man als Allebé jaren achtereen aandringt op het voorzien in deze behoeften, en een commissie van toezicht, als die welke de Academie het voorrecht heeft te bezitten, de wenschen en vragen nadrukkelijk en herhaaldelijk onder de aandacht der Regeering brengt, dan mag men veilig aannemen dat hier inderdaad zeer ernstige redenen tot spreken dwongen.

Wij kennen niet de ongetwijfeld ook gewichtige omstandigheden die de Regeering verhinderd hebben aan de in het jaarverslag uitgesproken wenschen te voldoen. Maar wel zou te wenschen zijn dat men thans eindelijk in de nooden der Academie ging voorzien. De hulde aan den man, die der kunst en zijn land jaren lang gewichtige diensten beweest, zou er, zooals wij reeds zeiden, op het schoonst door gecompleteerd worden.

Wij hebben — zoo mogo men daarbij bedenken — maar één Rijks-Academie van Beeldende Kunsten. En zou „het Land van Rembrandt" aan die één niet behoorlijk de bescheiden middelen kunnen aanbieden, noodig voor het bij de wet voorgeschreven onderwijs? (slot.)

TENTOONSTELLING VAN ETHNOGRAPHISCHE VOORWERPEN VAN BALI EN CELEBES.

Men meldt ons uit Leiden:

De derde en laatste der bijzondere tentoonstellingen van 's Rijks Ethnographisch Museum in dezen zomer, die van ethnographische voorwerpen van Bali en Celebes, welke morgen, Woensdag, weder in de Collegezaal van het Museumgebouw aan de Hoogewoerd zal worden geopend, spant voorzeker de kroon over hare voorgangsters.

Niet alleen om de kostbaarheid van vele der voorwerpen — hier zijn aan edel metaal schatten bijeen — maar vooral ook omdat het uit volkenkundig oogpunt merkwaardig eiland Bali, dat tot nu toe in alle ethnographische Musea in Europa, ook in het Leidsche, zeer slechts was vertegenwoordigd, voor deze tentoonstelling een interessante verzameling leverde.

De tweede reis van den schilder O. W. Nieuwenkamp, met steun der Regeering en van enkele particulieren in 1906 naar Bali ondernomen, is niet zonder vrucht geweest. Dit blijkt vooral op deze tentoonstelling, waar 158 voorwerpen, door hem medegebracht, geplaatst zijn. Zij geven o. a. een duidelijk beeld van het ikatten op stalt en van de wijze waarop de figuren in pinangscharen ingelegd worden. Vooral ook zijn van belang de vele voorwerpen die op lijkverbranding betrekking hebben. Opvallend groot is het aantal voorstellingen die aan het oud-javaansche epos Ramâyana ontleend zijn, o. a. op een lijkverbrandingstoestel, op de fraai uitgesneden deuren van de pouri van Den Pasaar, op een waaier en op de schotten van slaapsteden. Te verwonderen is dit niet, waar de Balinezen aan het Civaïsme, dat vroeger naast het Boeddhisme ook op Java de heerschende godsdienst was, getrouw zijn gebleven. Deze schotten geven tevens merkwaardige proeven van Balineesche teekenkunst. Ter aanvulling volgen op de collectie Nieuwenkamp nog eenige stukken uit de oude verzameling.

Verder bevat deze tentoonstelling de tijdens de laatste krijgsverrichtingen op Bali buitgemaakte voorwerpen met uitzondering van een aantal stukken, die voor het Museum van Land- en Volkenkunde te Rotterdam en voor het Koloniaal Museum en het Museum van Kunstnijverheid te Haarlem werden bestemd. Hiertoe behooren enkele kostbaarheden, o. a. lansen met goudbeslag en andere prachtwapens, gouden tabaks- en gambirdoosjes en een pinangschaar met gouden handvatten, vorstelijke sitkassens, zonneschermen enz.

Eindelijk bevat deze tentoonstelling tal van kostbaarheden uit Zuid-Celebes, tijdens de jongste krijgsverrichtingen buitgemaakt; hetzij gevonden in de woningen van de voortvluchtige vorsten van Gowa en Boni, hetzij aangetroffen bij gesneuvelde Boniërs.

De voorwerpen zijn, evenals bij de vorige tentoonstellingen in verschillende groepen gerangschikt.

De eerste groep heeft betrekking op spijzen en dranken: lepels, spijsdeksels, bekers, pinangscharen, sirihbakken, mandjes en stampers, daarop volgen kleedsels, sieraden en toiletbenoodigdheden, waaronder mooie zijden weefsels rood meest met geltzuur, geel, oranje, witte en zwarte figuren, een gordelkleed van linnen gekleurd garen, doorwerkt met veelkleurige rijstmotieven, afgewisseld door banden goud en zilverdraad, ook knoppen van goud filigraanwerk en om nog een merkwaardig voorwerp te noemen, een waaier van bamboe-vlechtwerk, overtrokken met katoen met aan den eenen kant een voorstelling uit het Indische epos Râmâyana en aan den anderen kant uit het epos Mahâbharata.

Van de afdeeling bouwkunde en huisraad noemden we reeds beschilderde beschotten van slaapplaatsen, verder poorten, waterkruiken versierd, of met rieten vlechtwerk omgeven. Eigenaardig is hier nog een werk, bestaande uit een man en een vrouw, die een steekspel houden, gescheiden door een naga. Als een koperen bakje met water gevuld, driemaal is leeggeloopen, wordt een der 8 ijzerdraadjes verschoven.

De afdeeling jacht en vischerij bevat o. a. palingfuiken en modellen van netten en steekkorven, om kleine vischjes te vangen.

Een volgende groep geeft grondstoffen, gereedschappen en geheel of gedeeltelijk afgewerkte voortbrengselen. Behalve de reeds genoemde pinangscharen is hierin vooral merkwaardig een compleet weefhuisje en een toestel om draad te twernen.

Wapens en krijgstuig zijn vertegenwoordigd door kriesen, lansen, staatiezwaarden die, zooals reeds eerder werd opgemerkt, meestal rijk met goud versierd zijn.

In de groep kunst en nijverheid treffen vooral een polychroomhouten Shivabeeld, een steenen beeld, voorstelling van Durgâ, de gemalin van Civa, en nog een zelfde beeld, eenigszins afwijkende van de vorige, welke beelden bij het binnennemen van de zaal onmiddellijk de aandacht trekken.

De afdeeling godsdienst, geneeskunde, opvoeding en onderwijs is mede zeer belangrijk. Wij stippen slechts aan: Offers, om op te hangen van lontarblad, het midden uitgeknipt in den vorm van een mensch, verder offermessen, tempeldeuren, versierd met blad- en rankvormig snijwerk en relief, welk snijwerk op Hindoeschen invloed wijst en eindelijk tempelhangers en godenbeelden, poppen voor lijkverbranding, wijwaterkwast enz.

Uit de verzameling afkomstig uit Celebes, is een lange vitriaat ten toon gesteld, noemen wij een halsketting van gouden dukaten, waarombeen siervormig uitgeslagen bloemornament als hanl, als middenstuk een fijn bewerkte bloem, alles opgehangen aan een eenvoudigen ketting van messing. Verder kostbare armbanden, een pot van koper, meloenvormig, aan de buitenzijde bedekt met paarlemoerschelp, daartusschen en om den hals reepen goudblad met filigraan werk en eindelijk staartschikken, zwaard met gedamasceerden ketting enz.

De gids voor deze tentoonstelling wordt samengesteld door dr. H. H. Juynboll en voor zoover het de voorwerpen uit Zuid-Celebes betreft door majoor H. W. Fischer. (Hbl.)

— Opgravingen op de plaats van het oude Jericho hebben belangrijke resultaten opgeleverd. De leider der werken, prof. Sellin uit Weenen, vond altijdet overblijfselen van oud-Kanaänietische beschaving, ook fondamenten van een gebouw, waarvan men niet weet waartoe het gediend heeft.

Voorts zijn in de Jezaël-vlakte de resten van een Arabisch kasteel, een put, en een groot archief van tafeltjes met spijkerschrift ontdekt.

VERNIELEN VAN KUNSTWERKEN IN MUSEA.

De Figaro heeft aan een aantal kunstenaars, den museumdirecteur Guimet en anderen gevraagd, hoe men aanslagen op kunstwerken in musea kan voorkomen. De antwoorden zijn hoogst onbevredigend: de meesten willen entree heffen — die toch nooit zoo hoog kan zijn, dat iemand die de aandacht op zich wil vestigen door een daad van geweld, haar niet zou kunnen bij elkaar brengen —; de een wil menschen die geen entree kunnen betalen, alleen onder geleide van suppoosten de zalen laten bezoeken, wat evenmin een waarborg is — een vlugge beweging is niet te voorkomen —; een ander meent, dat de suppoosten beter opgeleid moeten worden, wat ook geen zekerheid geeft, zelfs al staat er een vóór elk deur.

De beeldhouwer De Saint-Marceaux wil het Engelsche steisel van hard labour voor hen, die zulke aanslagen doen, dus alleen repressie. Maar of er op die wijze iets te bereiken is?

GRAPHISCHE KUNSTNIJVERHEID.

De »Vereeniging voor Graphische Kunstnijverheid" alhier zal Zondag a.s. 's voormiddags te 11 uur in de Tuinzaal van het Paleis voor Volksvlijt de medailles en diploma's voor langdurigen dienst van werklieden bij leden der Vereeniging doen plaats vinden. Daaraan zal een bezoek aan de Nijverheids-Tentoonstelling verbonden worden.

OPEN PRIJSVRAGEN.

A. et A. Doopschool en Afsluiting voorplein. Inlevering 4 November 1907. Programma in No. 12.

B. en V., Rotterdam. Café-Restaurant. Vereenigingsgebouw. Fotografische opnames. Inlevering 15 November 1907. Programma in No. 25.

Prijsvraag Thieme-fonds. Inlevering vóór 1 Mei 1908. Programma in No. 26.

Prijsvraag Tafeldoekontwerpen voor de firma Regenhart en Raymann, te Freiwaldau, Silezië. Tijd van inlevering: 1 Oct. 1907.

INFORMATIE-BUREAU

van den Bond van Technici, Bureau: .. .. Maasstraat 139, Rotterdam.

Ingeschreven sollicitanten,

25	Bouwk. Opz. Teekenaars	21	tot	47	jaar,	f	60	tot	f 120 p. m.
6	" Opz. Uitvoerders	24	"	47	"	"	70	"	" 110 "
6	Bouwk. Teekenaars (aank.)	18	"	25	"	"	40	"	" 60 "
4	Waterh. Opzichters	24	"	45	"	"	80	"	" 110 "
8	Werktuigk. Teekenaars	19	"	30	"	"	45	"	" 75 "
3	Electrotechnici	22	"	41	"	"	60	"	" 85 "
1	Scheepsteekenaar			23	"	"		"	" 50 "
3	Leeraren (Smeden, Timmeren, Recht, Teekenen.	24	"	30	"	"	75	"	" 100 "
2	Machinisten (Chef)	28	"	30	"	"		"	" 75 "

TECHNISCH GEDEELTE

OVER HET GEBRUIK VAN KUNSTGRANIET BIJ DEN AANLEG VAN STRATEN.

(Slot.)

Deze massa wordt uit tot poeder gebrande natuurlijk graniet, veldspaat en kaolin, onder toevoeging van water, tot een plastisch mengsel verwerkt, dat dan door toepassing van een zeer hoogen druk tot den gewenschten steenvorm gebracht wordt. De vormen worden dan gedroogd en hierna onder een temperatuur van 1650° C. in een smeltoven, tot een zeer geschikt steen-materiaal voor bedoelden straten-aanleg gemaakt.

Ter beoordeeling van de voordeelen in het practisch gebruik vergelijke men slechts het natuurlijke graniet. Wat betreft het weerstandsvermogen tegen vorst kan men al reeds als een voordeel van den gegoten granietsteen noemen, dat deze uit den aard der zaak absoluut geen vochtige bestanddeelen bevat en zelfs ook geen vochtdeelen uit de omgeving tot zich trekt, terwijl natuurlijk graniet, zooals bekend is, niet alleen eene zekere mate vochtigheid bevat, doch zelfs uit de omgeving meerdere vochtdeelen opzuigt, waar tegenover staat, dat de gegoten granietsteen tegen elke latere water-opslurping gevrijwaard is, daar deze massa met glazuur bedekt is. Hierdoor verklaart men dan ook de buitengewoon gunstige resultaten bij vorst, welke men met den gegoten granietsteen bereikt heeft. De steen werd namelijk in proefstukjes onder behandeling met vloeibare lucht aan een temperatuur van min 177° C. blootgesteld. Hij bleef aan deze enorme koude onderhevig, zonder dat de minste verandering aan de structuur merkbaar was. Daarom kan de gegoten granietsteen op een volkomen bestandzijn tegen vorst aanspraak maken. Hetzelfde weerstandsvermogen toont deze steensoort tegenover hooge warmtetemperatuur en tegenover sterk afwisselende temperaturen. Zelfs wanneer men den steen tot gloeihitte brengt en in dien toestand in koud water werpt, doet dit er geen schade aan.

Hierbij komt dan nog, dat de gegoten granietsteen tegen alle inwerking van zuren eveneens vrij wel bestand is. De eenige uitzondering hierop zijn enkele vloeibare zuren, doch dit is nog maar betrekkelijk, daar zij op den steen slechts zeer weinig kunnen inwerken. Zulke voordeelen echter, zooals daar zijn absolute zekerheid tegen alle inwerkingen van zuren, vochtigheid en temperaturen, bevorderen, ja eischen het gebruik van dezen graniet-gietsteen overal bij den aanleg van straten, waar terwille van den aanleg van electrische trams, isoleerlagen moeten worden aangebracht.

De gegoten granietsteen leent zich daartoe nog des te meer, daar deze zeer gemakkelijk in elken verlangden vorm, is aan te brengen, die, zooals begrijpelijk, zeer verschillend is in verband met plaatselijke verhoudingen en afwisselende behoeften, zonder daarbij de kosten van fabricage hooger te maken.

De meest volmaakte en ook voor de toekomst bestemde vorm van kunstgraniet voor straten-aanleg is zonder twijfel het sinds betrekkelijk korten tijd bekend geworden asphaltgraniet. Deze bestaat, zooals de naam reeds aanduidt, uit een mengsel van asphalt en granietkorrels en wordt als gegoten massa in een 15 tot 20 m.M. breede laag opgelegd. Zijn grootste waarde bestaat daarin, dat deze soort ook voldoet aan al de eischen, die uit het oogpunt der rentabiliteit bij het practisch verkeer gesteld worden en waaraan de enkele asphaltlaag niettegenstaande haar anders groote voordeelen, niet voldoet. Asphalt-graniet is niet alleen volkomen bestand tegen de invloeden van de zomerhitte en van vetzuren, die op de enkele asphaltlaag wèl inwerken, het bezit voor alles ook eene veel grootere duurzaamheid in verhouding van de spoedige afslijting waaraan gewoon asphalt onderhevig is. Daarbij bezit het asphaltgraniet toch alle voordeelen in de bovenlaag, die ook het gewone asphalt bezit, wat betreft geruischloosheid vlakheid en de afwezigheid van poriën. Zelfs al zou men niet reeds door de practijk van 't gebruik over meerdere jaren op deze voordeelen van het asphalt-graniet kunnen wijzen, zoo zou men toch reeds alleen op grond der te gebruiken grondstoffen en op grond van de techniek der toepassing, met zekerheid kunnen zeggen, dat we hier te doen hebben met een materiaal voor straten-aanleg, waarvoor eene groote toekomst open ligt. V. K.

HET ZUIVEREN VAN DRINKWATER VAN ZIEKTEKIEMEN DOOR MIDDEL VAN OZON.

De geneeskundige afdeeling van het Pruisische Landbouwministerie achtte het noodzakelijk in haar ambtelijk jaarverslag van het jaar 1903 omtrent den gezondheidstoestand van den Pruisischen Staat wederom opnieuw op het groote gewicht te wijzen van verbeteringen in de drinkwater-kwestie, een en ander in verband met de door gebruik van besmet water ontstane epidemieën. In bovengenoemd verslag werd in aansluiting daarop onder andere vastgesteld dat de typhusepidemieën op de meest verspreide plaatsen talrijke ziektegevallen met doodelijken afloop hebben veroorzaakt, en wel voornamelijk in die streken waar eene goede watervoorziening het meest te wenschen overliet, en dat men zelfs het ontstaan van een groot deel der epidemieën door gebruik van voedingsmiddelen geheel kan schuiven op rekening van den slechten toestand van het water, aangezien meermalen is voorgekomen dat besmet water tot het schoonmaken van vaatwerk gebruikt werd.

Het ligt dus voor de hand, dat op het gebied der techniek meerdere proeven werden genomen ten einde in den bestaanden toestand eenige verbetering te brengen. Twee methodes, welke toegepast werden, hebben een practisch belang verkregen, namelijk de methode van het filtreeren door zand op mechanisch gebied en de behandeling met ozon op 't gebied der zuivere chemische methode.

Het bacteriologisch zuiveren van water door middel van zandfilters wordt in vele Duitsche steden toegepast en heeft beslist veel bijgedragen tot verbetering der gezondheidstoestanden. De stadswaterleiding te Paderborn echter gebruikt de ozon methode, en ook te Wiesbaden heeft men de

beschikking over eene ozon-inrichting, die eventueel als hulpinrichting ten dienste van de bestaande bronwaterleiding gebruikt kan worden.

De redenen waarom het steriliseeren van water door ozon weinig ingang gevonden heeft, zijn niet in de deugdelijkheid der methode te zoeken, maar van plaatselijken aard, want wat betreft de bacterie-doodende kracht staat de ozon-methode zeer zeker hooger dan de filtreer-methode, waarbij de betrouwbaarheid van 't dooden der kiemen slechts dan zeker is wanneer er aan de filtreerlaag, die zich op den bodem van den filter gevormd heeft en als de eigentlijke bacteriënfilter dienst doet, niets mankeert.

Hoe zeer echter de behandeling met ozon met de mechanische methode kan wedijveren, wordt wel bewezen door de resultaten die de waterleiding te Paderborn, alwaar de zuivering van het water door middel van ozon plaats heeft, heeft verkregen. De inrichting te Paderborn, die in Augustus 1902 door Siemens en Halske gebouwd werd met 't oog op een watervoorziening van 60 tot 80 kub. meter per uur, heeft nu sinds haar vierjarige niet-onderbroken dag- en nachtarbeid nimmer tot klachten aanleiding gegeven. Hare doelmatige werking valt hierdoor te constateeren dat de stad Paderborn sedert het bestaan der inrichting van de anders bijna jaarlijks terugkeerende typhus-epidemieën verschoond is gebleven. Dr. Schreiber deed in September 1904 nog een onderzoek naar de inrichting van het bedrijf en dit onderzoek leidde volgens de mededeelingen van de Koninklijke commissie van proefneming omtrent waterverzorging en waterafvoer tot 't resultaat dat de toepassing van de ozonbehandeling van het drinkwater in alle groote bedrijven, wat betreft de zekerheid van het bedrijf en de bacteriologische bruikbaarheid, ten zeerste aanbevelenswaardig is.

De ozon-methode berust voornamelijk op het sterke oxydatie-vermogen van ozon, waardoor dit in water opgelost, op alle mogelijke, zoowel doode als levende bacteriën en onreinheden inwerkt. Zijne doodelijke werking op ziektekiemen, zooals cholera, typhus en andere bacteriën, werd door proefnemingen van het Rijks-gezondheidsinstituut en van de inrichting van Professor Koch met zekerheid aangetoond. Daarbij kan nog geconstateerd worden, dat het geozoniseerde water dat steeds ziektekiemvrij bevonden werd, na de behandeling nog een overvloed van ozon bevatte.

Dit feit is in de practijk natuurlijk van groote beteekenis voor wat betreft de contrôle over het reinigingsvermogen, daar natuurlijk door elken machinist het overschot aan ozon door de eenvoudige ozon-reactie ten allen tijde gemakkelijk kan worden bepaald, terwijl tevens onmiddellijk is na te gaan of de benoodigde hoeveelheid ozon voor 't dooden der ziektekiemen steeds in het water aanwezig is. Het overvloedige ozon verdwijnt na korten tijd, zonder eenigen invloed op 't water achter te laten.

Wij wenschen hier eene korte beschrijving te geven van de inrichtingen die gebruikt moeten worden om de ziektekiemdoodende eigenschap van ozon voor het zuiveren van water dienstig te maken en wel van die, welke bij de waterleiding te Paderborn worden toegepast. De inrichting bestaat uit van elkander gescheidene ruimten, waarin het ozon wordt opgewekt en torenvormige reservoirs, waarin het water met het ozon wordt vermengd en waar dus de eigenlijke inwerking op de kiemen plaats heeft. Voor deze zuiveringsmethode is het noodzakelijk, dat het water uiterst fijn verdeeld wordt, zoodat het ozon met het water volkomen vermengd wordt en zoo op het kleinste waterdeeltje nog kan inwerken en gedeeltelijk opgelost worden. Hiertoe dienen de torenvormige ruimten, waarin de kiemen worden gedood, waarvan er bij de inrichting te Paderborn twee aanwezig zijn. Zij hebben eene hoogte van 4 meter, zijn uit cement-beton vervaardigd en werken op de wijze der in gasfabrieken in gebruik zijnde shrubbers, terwijl zij tot ongeveer twee-derde van haar hoogte met een 2 meter hooge laag grove kiezel zijn opgevuld, welke laag op een ijzeren rooster rust. Het water wordt door een pomp naar het in het bovenste gedeelte van den toren liggende waterreservoir opgepompt. Van hier uit stroomt het op een boven de laag aangebrachte zeef en wordt daardoor over de geheele kiezellaag regelmatig verspreid. Bij het naar beneden sijpelen komt het nu in deze fijne verdeeling in aanraking met de ozonlucht, die onder een zwakken druk van beneden naar boven stroomt, en wel zoodanig dat de vermenging van het water en het ozon zóó plaats heeft, dat eene volkomene verzadiging optreedt, die noodig is om zeker te zijn dat alle ziektekiemen en bacteriën gedood zullen worden. Het geozoniseerde water verzamelt zich onder het ijzeren rooster en stroomt over eene trapsgewijze loopende leiding weg ten einde hier de laatste sporen van het opgeloste ozon kwijt te raken. Deze inrichting, die te Wiesbaden niet bestaat, was hier noodzakelijk, daar het water der Paderbornsche waterleiding een zeer klein gehalte aan organische stoffen bevat en net door het water opgeslurpte ozon niet geheel voor de verbranding der organische bestanddeelen werd verbruikt. Het kiemendoodende proces is daarmee geëindigd en nu kan het water in het reservoir voor zuiver water stroomen.

Het andere deel der inrichting dient tot verkrijging van het ozon. Groote ozon-massa's kunnen practisch slechts door electriciteit onder hooge spanningsontlading verkregen worden, terwijl zuurstof of gewone lucht aan de werking van de stillen ontlading onderworpen wordt.

Dit proces heeft plaats in een toestel waar de ontladingsruimte, waarin de lucht onder zwakken druk door middel van een ventilator wordt ingebracht, gevormd wordt door gelijkvormig in elkaar passende cylinders, waarvan de buitenste uit glas, de binnenste uit metaal is gemaakt. Acht van zulke cylinderparen zijn aangebracht in eene gietijzeren ruimte, waarvan het middelste deel een aan alle zijden gesloten kastje vormt. De uiterste glazen cylinders steken door den bodem en het deksel heen en zijn met pakkingbussen goed afgesloten.

(Slot volgt.)

ALGEMEENE NEDERLANDSCHE OPZICHTERS- EN TEEKENAARS-BOND .. ..

INFORMATIE-BUREAU
Secretariaat: - - - - - -
Rijswijkscheweg 3, Den Haag.
Spreekuur iederen Maandagavond van 7—9 uur. .. ..

Ingeschreven Sollicitanten.

18 Bouwk.-Opzichter-Teek., 22—43 jaar f 80—f 110 's maands,
11 Bouwk. Opzichters, 23—45 jaar f 80—f 120 p. m.
3 Bouwk. Teekenaars, 26 jaar f 80 p. m.
18 Aank. Bouwk, Opz.-Teek., 19—24 jaar f 50—f 75 p. m.
8 Aank. Bouwk. Opzichters, 19—28 jaar f 60—f 75 p. m.
11 Aank. Bouwk. Teeken., 20—24 jaar f 40—f 70 p. m.
1 Assist. Bouwk. Teekenaar, 19 jaar f 55 p. m.
1 Assist. Bouwk. Opz.-Teek., 18 jaar f 50 p. m.
1 Opzichter bij Gem. of Mij., 25 jaar f 80 p. m.
3 Aank. Mach.-Teekenaars, 20—24 jaar f 50—f 60 p. m.
1 Werkmeester op een machinefabriek, 50 j. f 100 p. m.
1 Decorateur-teek., 29 j., f 80 p. m.
1 Fabricks-Opzichter, 29 j. f 75 p. m.
2 Meubel-teekenaars, 20—25 j. f 60—75 p. m.
2 Electro-Technisch Teekenaars, 21 j. 40—60 p. m.
1 Opzichter (IJzerconstructiën), 27 j. 80 p. m.
2 Waterbouwkundig Opz., 27 j. f 90—100 p. m.
1 Bouwmeester (Glasfabrieken) 43 j. f 110 p. m.
1 Burger- of Waterbouwk. Opz., 27 j. f 90 p. m.
1 Aank. Scheepsteekenaar, 22 j., f 50 p. m.
1 Aank. Teekenaar Gew. Beton 23 j. f 50 p. m.
1 Chef de bureau voor artistiek werk, 30 j. f 150—175 p. m.
1 Gemeente-Opzichter 21 j. f 60 p. m.
1 aank. Werktuigk. Teek., 24 f 50 p. m.

Zoowel leden als niet-leden kunnen gebruik maken van het Informatie-Bureau.

Inschrijfformulieren voor sollicitanten en alle inlichtingen zijn steeds aan het Secretariaat verkrijgbaar.

ARCHITECTURA

ORGAAN V.H. GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

BUREAU VAN REDACTIE: H. P. BERLAGE Nzn., VOORZ., H. WALENKAMP, A. J. JOLING, W. KROMHOUT Czn., A. VAN BAALEN, D. F. SLOTHOUWER, CORNs VISSER, LEDEN, — — — — VASTE MEDEWERKERS. K. P. C. DE BAZEL en J. W. H. BERDEN — — — REDACTEUR VOOR HET TECHNISCH GEDEELTE L. ZWIERS — VALERIUSSTRAAT 64 TE AMSTERDAM.

UITGEVERS: J. VAN DER ENDT & ZOON MAASSLUIS. HET ORGAAN MET TECHNISCH GEDEELTE WORDT WEKELIJKS FRANCO TOEGEZONDEN AAN ALLE LEDEN VAN HET GENOOTSCHAP, DE JAARLIJKSCHE CONTRIBUTIE VOOR HET LIDMAATSCHAP BEDRAAGT: VOOR GEWONE LEDEN f 12,—, VOOR KUNSTLIEVENDE LEDEN f 10,—, VOOR BUITENLEDEN EN ASPIRANTLEDEN f 7,50.

STUKKEN EN CORRESPONDENTIE BETREFFENDE DE REDACTIE VAN HET WEEKBLAD TE ZENDEN AAN DEN HEER H. WALENKAMP, KONINGINNEWEG 267 AMSTERDAM; BETREFFENDE HET PLAATWERK »DE ARCHITECT" AAN DEN HEER A. VAN BAALEN, JACOB MARISSTRAAT 22, SLOTEN bij AMSTERDAM; BETREFFENDE DE ADMINISTRATIE VAN HET GENOOTSCHAP AAN DEN SECRETARIS, DEN HEER PAUL J. DE JONGH, REGULIERSGRACHT 120, AMSTERDAM † † † † † †

INHOUD: Mededeelingen, — De eerste steen van het Vredespaleis, — Jacob van Campen, — De voorgenomen uitbreiding onzer gemeente, — Vereeniging „Bouwkunst en Vriendschap". — Prijsvragen, — Berichten, — Open prijsvragen, — Informatie-bureau, — Het zuiveren van drinkwater van ziektekiemen door middel van ozon, — De tegenwoordige grond- en bouwspeculatie in de groote steden, — Informatie-bureau.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

Als gewone leden zijn, in de vergadering van Woensdag 25 dezer, aangenomen de heeren Jos. Herman en F. Hesse Jr.

De 1ste Secretaris,
PAUL J. DE JONGH.

DE EERSTE STEEN VAN HET VREDESPALEIS.

Men herinnert zich de fameuse plechtigheid op 30 Juli der plaatsing van den eersten steen van het Vredespaleis; 't werd toen, om 't eens zachtaardig uit te drukken, wel wat eigenaardig gevonden dat die handeling plaats hebben moest op een moment toen in de verre verte niet eenig uitzicht bestond op den aanvang der werkzaamheden voor den bouw, maar met 't oog op de nog-aanwezigheid der deelnemers aan de Vredes-conferentie mocht de plechtigheid wel eenigszins worden geforceerd.

Zonder eenigen twijfel ook herinnert men zich de inleidende rede, uitgesproken door den voorzitter van het Carnegiebestuur, beginnende aldus: „Si jamais une expression à grande portée est admissible, il semble qu 'on peut qualifier cette cérémonie en plein air, à laquelle vous voulez bien vous associer, de fait mondial; puisque sans exagération il est permis de dire, que la première pierre du Palais de la Paix va être posée en présence du monde entier, cristallisé, pour ainsi dire, dans une assemblée de délégués de presque tous les états constitués du globe terrestre"; en hoe verder de heer Nelidoff met vaste hand de metselspecie (A. V. art. 63) heeft uitgespreid en met technische waardigheid den architect het teeken heeft gegeven, den granieten gedenksteen hangzaam te doen dalen; hoe die steen door eigen gewicht zich vastdrukte in de specie voornoemd, om daarin te rusten ten eeuwigen dage, en waarmede, gelijk de heer N. bloemrijk verklaarde, was „scellé l'acte de naissance d'un splendide édifice". — Fanfares..... handdrukkerij..... tranen-glimlachjes....! Het koor zong Wagner's „Wach auf! es naht der Tag!"

De dag van proza kwam!

Vermoedelijk des heeren Nelidoff's metselvaardigheid in twijfel trekkende, deed daags na de plechtigheid der rotsvaste metseling des gedenksteens, de directie van den bouw dien steen door profane sjouwermanshanden loswerken en op een zeer ordinairen kruiwagen wegvoeren van de plek waar kort te voren de vrede-lievende grootheden zich vereenigd hadden om getuige te zijn van de beteekenisvolle handeling: de plaatsing van den eersten steen voor den Tempel, den blanken Vrede toegewijd!

De steen staat thans, in afwachting van komende dingen, verlaten in den hoek van een der werklokalen van het voor de directie ingericht gebouw op Zorgvliet.

Een mop?..... helaas! neen!

JACOB VAN CAMPEN.

2 Febr. 1595—13 Sept. 1657.
DOOR A. W. WEISSMAN. *)

Het geslacht Van Campen was reeds vóór het midden der 16e eeuw te Amsterdam gevestigd en bleef aan het Roomsch-Katholieke geloof getrouw ook na 1578, toen zoovelen, terwille van hun tijdelijke belangen, tot de Hervormden overgingen.

Maar Pieter Jacobz. van Campen, die in 1594 met Geertje Claes Berendsdochter van Haarlem trouwde, liet, toen hij zich in de woonplaats van zijn vrouw gevestigd had, zijn eerstgeboren zoon Jacob den 15 Juli 1595 in de Hervormde Groote Kerk aldaar doopen.

Of Pieter ook het nieuwe geloof heeft omhelsd is onzeker. Dat hij in 1606 in het college der regenten van het Oude Mannenhuis te Haarlem werd opgenomen, maakt het wel waarschijnlijk. Zijn aanzien was gestegen toen zijn vrouw 19 Januari 1605 met het adellijke huis Randenbroek bij Amersfoort beleend werd.

Jacob van Campen had wel reden, zijn ouders dankbaar te zijn. Want ware hij in het voorvaderlijk geloof opgevoed en had zijn moeder hem niet de heerlijkheid Randenbroek nagelaten, de zoon zou, hoeveel talent hij had bezeten, nooit de bouwmeester geworden zijn, die door tijdgenoot en nageslacht werd geprezen, tot wiens lof Vondel en Huygens de snaren spanden.

*) Voordracht, den 11 September 1907 gehouden in de vergadering van „Architectura et Amicitia."

Terwijl andere architecten der zeventiende eeuw reeds spoedig na hun dood vergeten werden en pas de onderzoekers der laatste jaren de bijzonderheden omtrent hen uit den archieven opdiepten, heeft Jacob van Campen's faam stand gehouden, ofschoon de meester zelf, met aristocratische onverschilligheid, bij zijn leven daarvoor niets heeft gedaan.

Het blijkt hem volkomen koud gelaten te hebben, wat de wereld van hem en zijn kunst dacht. Slechts één, kort voor zijn dood, toen Daniel Stalpaert zich met vederen poogde te tooien, die bij aan Van Campen ontleende, heeft de „aertsbouheer" den vermetele hardhandig op zijn plaats gezet.

Maar geschriften deed Van Campen nimmer het licht zien. Zelfs het plaatwerk, waarin het Amsterdamsche Raadhuis, zijn voornaamste schepping, werd afgebeeld, is pas na zijn dood verschenen. Vele zijner ontwerpen, door Pieter Post in het net geteekend, liet Van Campen in het bezit van dien Haagschen bouwmeester. Toen Post in 1669 was gestorven, zijn die ontwerpen verkocht. In 1715 liet Pieter van der Aa ze graveeren, om ze onder Post's naam uit te geven

In zijn „Groote Schouburgh der Nederlantsche Kunstschilders en Kunstschilderessen" wist Houbraken slechts eenige anecdoten, aan Jacob Campo Weyerman ontleend, omtrent Van Campen mede te deelen. De weinige bijzonderheden omtrent het leven van den kunstenaar, daaraan toegevoegd, en die niet overeenkwamen met wat andere schrijvers vermeldden, gaven Christiaan Kramm in 1864 aanleiding om te veronderstellen, dat er twee personen geleefd hadden, die Jacob van Campen heetten, waarvan de eene, te Amersfoort geboren en begraven, de bouwmeester zou geweest zijn, terwijl de andere, te Haarlem geboren en gestorven, als schilder zich naam zou gemaakt hebben.

Het duurde tot het begin der twintigste eeuw, eer het onderzoek der archieven tot uitkomst had, dat Jacob van Campen zoowel schilder als bouwmeester is geweest, in 1595 te Haarlem geboren en in 1657 te Amersfoort begraven is.

In 1628 voerde Van Campen, blijkens Ampzing's „Lof van Haerlem" reeds zóó goed het penseel, dat hij „de kroon van 't hooft van alle schilders strycken kon." Dat is zeker geen geringe lof. En wie zou meenen, dat Ampzing niet veel verstand van kunst had, kan de „Architectura Moderna" opslaan, om te lezen hoe in 1631 de Haarlemsche schilder en bouwmeester Salomon de Bray, die ongetwijfeld tot oordeelen over zijn kunst- en stadgenoot in staat was, spreekt van „den verwonderlijcken en dapperen Schilder en Bouw-meester d' Heere Jacob van Campen."

Als architect had Van Campen zich toen reeds naam gemaakt door het ontwerpen van het huis voor Balthazar Koymans aan de Keizersgracht tegenover de Westermarkt te Amsterdam, waarvan de „Architectura Moderna" een afbeelding geeft.

Dit ontwerp in zuiver Palladiaansche trant moest den bouwmeesters van dien tijd, die gansch andere vormen bezigden, wel zeer „verwonderlijk" toeschijnen. Van Campen hád in Italië Palladio bestudeerd en was onder de bekoring van diens grootsche strengheid gekomen. De bewondering, die de tijdgenooten voor het huis van Koymans hadden, bewijst, dat zij voelden, hoe hier voor het eerst een toon werd aangeslagen in harmonie met het accoord, dat na 1625 in de Republiek der Vereenigde Nederlanden gehoord werd

De Nederlanders waren veranderd. Het geslacht, dat onder Maurits' stadhouderschap welvarend was geworden, dat zijn pas verworven rijkdom in de ietwat burgerlijke weelde der schilderachtige architectuur van Hendrik de Keyser, Lieven de Key en hun kunstgenooten tentoon had gespreid, was ten grave gedaald. Een andere generatie kwam op, beschaafder, geleerder, deftiger dan de vroegere. De kooplieden kochten ridderhofsteden om een titel te kunnen voeren, zij stichtten te Amsterdam een Athenaeum, zij namen de Italiaansche en Fransche beschaving aan.

Dat deze nieuwbakken aristocraten den Heer van Randenbroek, die zijn titel niet gekocht maar geërfd had, als een der hunnen beschouwden, spreekt van zelf. Dit verklaart, waarom Van Campen reeds spoedig de architect der deftige kringen werd.

Constantijn Huygens, heer van Zuilichem, was sinds 1623 met Jacob van Campen bevriend. In 1633, toen Huygens zijn huis in Den Haag ging bouwen, belastte hij Van Campen met het ontwerp. Huygens, die secretaris van Prins Frederik Hendrik was, bracht Van Campen in de gunst bij de Oranje-vorsten. Voor den Prins verbouwde de meester behalve het kasteel te Buren ook het Oude Hof in Den Haag, nu het Koninklijk Paleis.

Voor Joan Maurits van Nassau ontwierp hij het paleis, thans nog als Mauritshuis in Den Haag bekend. Toen Frederik Hendrik overleden was liet Amalia van Solms door Van Campen de Oranjezaal van het Huis ten Bosch ontwerpen.

De vriendschap van Huygens verschafte Van Campen zijn voorstelijke begunstigers. Maar van nog meer beteekenis voor den kunstenaar was zijn afstamming uit een Amsterdamsch geslacht. Want daaraan dankte hij de belangrijke opdrachten, hem door de regeering van Amsterdam gedaan. In 1636 kreeg hij de nieuwe Heiligewegspoort te ontwerpen, in 1637 de houten spits van den Westertoren, in 1638 het Accynshuis in de Oudebrugsteeg op den hoek van het Damrak.

Reeds in 1640 moest Van Campen een plan voor het nieuwe Stadhuis maken, welk ontwerp, steeds vergroot en vertraald, in 1648 tot uitvoering kwam, en het meesterstuk van den architect is. Sinds 1645 vervaardigde Van Campen ook de plannen, waarnaar de Nieuwe Kerk, die verbrand was, werd hersteld. Die plannen vertoonden een toren aan de westzijde, welke echter, na slechts ter hoogte van één verdieping te zijn opgetrokken, weer is afgebroken.

Dat ook Haarlem, Jacob van Campen's geboorteplaats, niet achter bleef om de hulp van den architect in te roepen, spreekt haast van zelf. Al zijn er in de archieven tot dusverre nog geen bewijzen voor gevonden, het is toch zeer waarschijnlijk, dat de plannen voor de in 1630 voltooide verbouwing van het Haarlemsche stadhuis door Van Campen werden gemaakt. Lieven de Key toch was in 1627 gestorven, zonder den vleugel aan de Zijlstraat, die nog geheel zijn stijl vertoont, te kunnen voltooien. En aan wien der Haarlemsche bouwmeesters zou men tusschen 1627 en 1630 de zuiver Palladiaansche vormen van den gevel aan de Groote Markt kunnen toeschrijven dan aan Jacob van Campen?

Bestaat hieromtrent voorloopig nog twijfel, het staat vast, dat Jacob van Campen de ontwerper der in 1649 voltooide Nieuwe Kerk te Haarlem is. Van de gevels, die Van Campen voor de huizen zijner Haarlemsche vrienden ordonneerde, is er nog maar een, die echter zeer verbouwd werd, in de Groote Houtstraat over.

Een opdracht te Alkmaar werd den meester waarschijnlijk bezorgd door zijn nicht Maria Tesselschade Roemers, die daar in 1638 woonde als weduwe van Allart Crombalck. Door den invloed van deze muzikaal ontwikkelde vrouw zag Jacob van Campen zich met het ontwerpen van het nieuwe orgel in de Groote Kerk belast. Nog in 1655 herinnerde men zich Van Campen, en droeg het stadsbestuur hem het maken van teekeningen voor de banken tegenover den predikstoel in dezelfde kerk op.

De stad Amersfoort, in wier nabijheid Van Campen op het Hoogerhuis woonde, won in 1655 zijn advies in omtrent het herstellen van den Lieve Vrouwetoren wiens spits in 1651 verbrand was.

Ook gebouwen, die nu niet meer bestaan, zooals het huis van Huygens te Voorburg en dat van Dedel te Lisse, werden door onzen meester geordonneerd. En eindelijk vroegen de Staten-Generaal hem de ontwerpen der graftomben, welke zij ter eere van Maarten Harpertsz. Tromp te Delft en van Jan van Galen te Amsterdam deden oprichten.

Jacob van Campen heeft dus, meer dan eenig ander architect der 17e eeuw, gelegenheid gehad om te toonen, wat hij vermocht. Als schilder begonnen en ook later nog vaak het penseel ter hand nemend, is Van Campen geen bouwmeester geweest, zooals Lieven de Key of Hendrik de Keyser, die uit het ambacht tot de kunst kwamen.

Hij gaf alleen de hoofdgedachten zijner architectonische scheppingen aan en zijn medewerking bij de uitvoering bepaalde zich tot het artistieke gedeelte der werken. In Pieter Post, een Haarlemmer, die waarschijnlijk bij Lieven de Key het vak geleerd had, vond Van Campen den man, die zijn schetsen uitwerkte en dus voor de uitvoering geschikt maakte. Tijdens Post's kortstondig verblijf in Brazilië heeft misschien Arent van 's-Gravesande hem vervangen. Doch zoodra was Pieter Post niet terug of hij verleende weer zijn diensten aan Van Campen.

In 1647, als het stadhuis te Amsterdam wordt ontworpen, neemt Willem de Keyser, Hendrik's meest begaafde zoon, de taak van Post over. Zes jaar lang werkt deze stadssteenhouwer met Van Campen samen.

Maar in 1653 moet De Keyser, wegens gepleegde malversatiën, den dienst der stad Amsterdam verlaten. Van Campen blijft hem echter zijn vertrouwen schenken en draagt hem, met Rombout Verhulst, het maken der tombes voor Tromp en Van Galen op.

Dat het stadsbestuur over deze handelwijze van Jacob van Campen niet gesticht was, laat zich denken. Symon Boshoom en Daniel Stalpaert, die na De Keyser de leiding der werkzaamheden aan het stadhuis kregen, schijnen het met Van Campen niet goed te hebben kunnen vinden. In 1654 kwam de uitbarsting, toen het gerucht rond ging, dat niet Van Campen, maar Stalpaert de ontwerper van het gebouw was.

Wel dwong Van Campen Stalpaert tot de uitgave van een gedicht, waarin het gerucht met beslistheid werd tegengesproken, en zorgden de gebroeders Quellinus dat dit vers overal verspreid werd, maar de toestand bleef gespannen.

Jacob van Campen trok zich terug en bemoeide zich sinds 1654 met het stadhuis niet meer. Ook bij de inwijding in 1655 ontbrak hij.

Schier onopgemerkt is Van Campen 13 September 1657 op zijn landgoed bij Amersfoort overleden. Nog 1 Mei 1658 was er geen gedenkteeken op zijn graf, want toen vroeg Huygens:

„Hoe light hier Marmerloos, die zoo veel Marmer sleet,
„En zoo wel slijten leerd' als noch heel Holland weet?"

Sedert hebben Van Campen's zuster Geertruyd en haar echtgenoot Jan Heereman voor het monument in de St. Joriskerk te Amersfoort gezorgd.

Waarin hebben wij de beteekenis als kunstenaar van dezen bouwmeester te zoeken? Het is Jacob van Campen gelukt, in zijn werk uitdrukking te geven aan den geest zijns tijds. De klassieke, deftige neigingen van de 17e eeuw spreken uit zijn statige Palladiaansche ordonnanties.

Maar Van Campen verschilt toch in veel van Palladio, gelijk een beschouwing der scheppingen van beide meesters doet zien. Men vergelijke eens het Mauritshuis in Den Haag met het Palazzo Valmarana te Vicenza. Overeenkomst vindt men hier in de groote pilasters der beide ordonnantiën. Maar Palladio heeft zijn gevel, die van gebakken steen is, door bepleistering den schijn van uit gehouwen steen te bestaan, gegeven. Van Campen heeft een ruim gebruik van groefsteen gemaakt, en waar dit niet mogelijk was, den gebakken steen oerlijk laten zien.

Terwijl Palladio voornamelijk beroemd is om zijn gevels, doch de plattegronden der door hem ontworpen gebouwen van minder beteekenis zijn, heeft Van Campen ook in de distributie zijner plattegronden zich als een meester doen kennen.

Vooral de plattegrond van het stadhuis te Amsterdam, met de hooge gewelfde zaal in het midden, de twee binnenplaatsen door galerijen omgeven en de fraaie afwisseling der aan de gevels gelegen vertrekken, is al van ouds beroemd.

Onder de Italiaansche paleizen is er geen enkel, dat een soortgelijken plattegrond vertoont. Hier vinden wij steeds één binnenplaats, met galerijen er omheen; de as van het gebouw werd hoogstens in de gevels aangeduid. Alleen bij sommige paleizen te Genua werd de as voor het aanbrengen van een monumentale trap gebruikt. Doch de sterke fleuring waarop hier gebouwd moest worden, liet het maken van een centrale zaal niet toe.

De plattegrond van het Amsterdamsche stadhuis is niet alleen om zijn oorspronkelijkheid merkwaardig. Wie dien goed beschouwt en zich de bestemming, waarvoor het gebouw werd gesticht herinnert, ontdekt symbolisch, zooals die ook in het plan eener kerk uit de middeleeuwen te vinden is.

De as van een kathedraal loopt altijd van het westen naar het oosten, terwijl het belangrijkste deel van het gebouw, het koor, zich aan de oostzijde bevindt. De as van het Amsterdamsche stadhuis heeft dezelfde richting. Plaatst men zich in die as met het gezicht naar de opgaande zon, dus naar den Dam gekeerd, dan heeft men vóór zich de Vierschaar, waar het heilig recht, het hoogste der stedelijke privilegiën, werd uitgeoefend.

Aan de rechterhand van wie dus in de as staat, aan de hoogere zijde derhalve, bevinden zich de vertrekken van Burgemeesteren en Thesaurieren, die de eigenlijke magistraatshebbers waren. Aan de linkerhand, dus aan de lagere zijde, liggen de kamers van de Vroedschap en van de collegiën, die minder in aanzien stonden. Evenals de Vierschaar ligt ook de Schepenskamer in de as. En het geheele middendeel van het gebouw zou aan de gerechtigheid zijn toegewijd, als niet rechts van de Vierschaar de kamer der regeerende Burgemeesteren was geplaatst, die een tegenhanger vormt van de Justitiekamer. Zoo was de hoogheid der regeerende Burgemeesteren, de eigenlijke bestuurders der stad, verzinnelijkt.

Hoe deze symbolisch ook in de versiering van de groote zaal en de galerijen is volgehouden zal ik niet nader aantoonen, daar dit algemeen bekend mag worden geacht. Alberdingk Thym sprak terecht van een „encyclopedisch geheel."

Maar ik wensch er de aandacht op te vestigen, dat Jacob van Campen bij al deze zinnebeelden toch de eischen, die de practijk in zijn tijd stelde, op voortreffelijke wijze bevredigd heeft. Gelijkstraats plaatste hij aan de rechterzijde de wisselbank, die zooveel tot den bloei van Amsterdam heeft bijgedragen, en die tot de 19e eeuw de grootste bank van Europa is gebleven. De kantoren dezer instelling waren gemakkelijk te bereiken en zoo gelegen, dat zij van de overige vertrekken geheel waren afgezonderd. De linkerzijde gelijkstraats werd voor het bewaren der gevangenen ingericht, die langs afzonderlijke trappen naar de kamer van Schepenen of naar de Justitiekamer konden worden gebracht.

In de vier hoeken van het gebouw werden de hoofdtrappen doelmatig geplaatst, terwijl een vijfde trap, achter de Vierschaar, toegang gaf van den Dam naar de Burgerzaal.

Een plattegrond, zoo wel doordacht, strekt den architect, die hem ontwierp, tot groote eer. En als wij nagaan, hoe ongedwongen de opstanden uit dezen plattegrond zijn voortgekomen, dan stijgt onze bewondering voor Van Campen nog.

Het systeem van Palladio bracht met zich, dat op gelijke afstanden geplaatste pilasters de gevels moesten versieren. De band, daardoor ontstaan, heeft den ontwerper echter niet gehinderd. Overal is de symmetrie in acht genomen. In den plattegrond maakt alleen de Burgemeesterskamer een uitzondering. Doch de ordonnantie van dit vertrek is pas gemaakt na 1654, toen Van Campen zich niet meer met het stadhuis bemoeide.

Men heeft het betreurd, dat het gebouw aan den Dam zeven ingangen heeft, en dus een eigenlijken hoofdingang mist. Eischen van practischen aard, door de opdrachtgevers gesteld, hebben Van Campen deze oplossing voorgeschreven. In zijn bekende studie over het stadhuis zegt Alberdingk Thym „dat de zeven open poorten de toegankelijkheid van het hoofdgebouw der Geunieerde Provinciën symboliseeren, gelijk het getal zeven ook de hoofdafdeelingen van het gebouw heeft bepaald." Dus zou men ook hier aan een zinnebeeld moeten denken, wat zeker niet onwaarschijnlijk is.

Wanneer wij het Amsterdamsch stadhuis doorwandelen, dan zien wij telkens nieuwe schoonheden, die wij nog gereedelijker zouden opmerken, indien het gebouw niet in het begin van 1808 tot een paleis ware ingericht. Wie zou niet de galeryen willen aanschouwen zonder de houten schotten, die ze in kamers verdeelen, wie zou niet de zalen nog eens willen zien, ontdaan van alles, wat er niet in behoort? Het laatste is nu eenmaal onmogelijk. Maar het wegnemen der schotten zou een daad van piëteit tegenover Van Campen's meesterstuk zijn.

Dan zouden ook de beeldhouwwerken van Quellinus en zijn helpers zich weder in hun ouden luister vertoonen. Die beeldhouwwerken hebben ongetwijfeld van den aanvang af in de bedoeling van Van Campen gelegen. Waarom voor de uitvoering zijn keus op een Antwerpschen meester viel, weten wij niet.

De Zuid-Nederlandsche kunst, welke met Rubens, Van Dijck en hun tijdgenooten in de eerste helft der 17e eeuw tot zoo grooten bloei kwam, werd in de Vereenigde Provincièn hoog gewaardeerd. Hare voortbrengselen stonden bij de tijdgenooten hier te lande in grooter achting, dan wat onze eigen schilderschool leverde. Jacob van Campen had reeds, toen Amalia van Solms hem had opgedragen, in de Oranjezaal van het Huis ten Bosch de nagedachtenis van Frederik Hendrik te eeren, de hulp van Jordaens en Tuldens ingeroepen.

Te verwonderen is het daarom niet, dat hij aan Burgemeesteren van Amsterdam in 1650 een Vlaming aanbeval, om de beeldhouwwerken, waarmede het raadhuis versierd zou worden, uit te voeren. Als in onzen tijd iets dergelijks geschied ware, zou er moord en brand geschreeuwd zijn over een dusdanige miskenning der nationale kunst. Doch in de 17e eeuw waren er geen dagbladen en duldden de regeerders niet, dat het publiek zich met hun zaken inliet. Het naar Nederland roepen van de beste kunstenaars uit het buitenland, ter opluistering van gebouwen, die bestemd waren de heugenis der groote gebeurtenissen, toen beleefd, voor het nageslacht te bewaren, gold als een groote verdienste.

En men zou, ook thans nog, onbillijk zijn, wanneer men anders oordeelde. Want het moet erkend worden, de Vlaamsche kunst der 17e eeuw was veel decoratiever dan die der Noordelijke Nederlanden. Daarenboven was zij bij uitnemendheid geschikt voor het behandelen der antiek-mythologische onderwerpen, die de geest des tijds verlangde. Toen de Nederlanders gingen beproeven, in den geest der Vlamingen te werken, bleek duidelijk hoe slecht hun dit van de hand ging.

Al de beeldwerken van het stadhuis zijn naar Jacob van Campens aanwijzingen gemaakt. Hij ging op zeer vriendschappelijken voet met Quellinus om, wat wel het beste daaruit blijkt, dat hij bij den beeldhouwer zijn intrek nam, als hij te Amsterdam vertoefde.

Dat Van Campen ook de bedoeling heeft gehad, der schilderkunst bij de versiering van het stadhuis een rol te laten vervullen, is niet onwaarschijnlijk. Maar de schilderijen, die tusschen 1655 en 1662 werden besteld en geplaatst kunnen niet beschouwd worden, Van Campen's ideaal te verwezenlijken. De bouwmeester had zich reeds teruggetrokken, eer het stadhuis zoover was gevorderd, dat aan schilderstukken kon worden gedacht.

Hoe Van Campen zich een picturale versiering voorstelde, bewijst de Oranjezaal, waar al de schilderstukken naar één plan door verschillende meesters zijn gemaakt. Dit plan heeft Van Campen tot vader. Zulk een plan is in de schilderijen van het stadhuis, die als het ware te hooi en te gras werden aangeschaft, niet te vinden.

De briefwisseling van Huygens met Amalia van Solms geeft omtrent de wijze, waarop de versiering der Oranjezaal tot stand kwam, zeer belangrijke bijzonderheden. Zij doet zien, hoe ernstig Van Campen zijn taak opvatte, en hoe weinig hij zich aan de wenschen van de hooggeplaatste personen stoorde. Huygens noemt hem dan ook „cet homme facheux, si difficile à gouverner."

Ook omtrent het karakter van Jacob van Campen licht deze briefwisseling ons in. Huygens zegt in 1649 niet veel goeds van Jacob van Campen. Hij verwijt hem, een te groot liefhebber van wijn te zijn en doet Amalia van Solms verslag van een onderhoud, dat hij met den architect had om hem over de honorarium-quaestie te polsen. Van Campen beklaagde zich bij die gelegenheid, dat vele zijner deftige begunstigers, als Johan Maurits van Nassau en de Heer van Brederode, hem voor allerlei zaken ontboden, tal van schetsen van hem verlangden en ten slotte, als de plannen niet uitgevoerd werden, zelfs weigerden, hem zijn onkosten te vergoeden. Hij hoopte, dat Amalia van Solms hem beter zou behandelen, doch een som wilde hij niet noemen. Huygens raadt aan, Van Campen f 2000 te geven, om van „dien ongemakkelijken man" af te komen.

Dit bedrag werd aan Van Campen uitbetaald, doch Amalia volgde den raad, haar door Huygens gegeven, niet op, daar Van Campen tot 1651 voor haar bleef werken. Pas 28 November van dat jaar beschouwde de meester zijn taak als geëindigd, en schreef hij aan Huygens, dat hij groote behoefte aan geld had. Huygens meldde dit aan Amalia van Solms, doch voegde er bij, dat hij aan dit geldgebrek niet geloofde. Hij gaf echter de vorstin in overweging Van Campen nogmaals f 2000 toe te kennen.

Dat Huygens in dien tijd met Van Campen ongenoegen heeft gehad, is wel duidelijk. Het strekt den dichter niet tot eer, dat hij aan zijn vooringenomenheid toegaf jegens een man, die jaren lang zijn vriend was geweest en van wien hij later zou getuigen, dat zijn werken als bouwmeester en schilder hem de onsterfelijkheid verzekeren.

Er is zeker reden, om te gelooven, dat Huygens hier Van Campen in een verkeerd daglicht stelt, want wij weten dat hij, zoo door erfenis van vaders- als van moederszijde, een vermogend man was, die zeker niet uit geldverlegenheid op betaling behoefde aan te dringen.

In de „Architectura Moderna" noemt Salomon de Bray den schatrijken Balthasar Kogmans, als „seer ghemeensamen vriendt" van Jacob van Campen. Ook Cornelis van Campen en Nicolaas van Campen, des bouwmeesters oom en neef waren, blijkens het kohier der Amsterdamsche belang van 1631, zeer gegoed.

Het is nog niet zoo heel lang geleden, dat men Van Campens kunst, omdat zij „klassiek" was, als van betrekkelijk geringe waarde beschouwde. De Gothische „revival", die sedert 1860 bij ons te lande de middeneeuwen poogde te doen herleven, verkondigde, dat er na de 16e eeuw geen eigenlijk gezegde bouwkunst meer bestaan had.

Maar reeds is die middeneeuwsche mode weer voorbij en zien de beste der Nederlandsche architecten in, dat iedere bouwtrant van het verleden zijn eigen karakter, zijn eigen schoonheid heeft, doch dat het dwaas is, te pogen, in onze dagen een stijl van vroeger tot nieuw leven te willen opwekken. Nu wordt ook Van Campen gewaardeerd, niet als een voorbeeld ter navolging, maar als de meester, die aan de 17e eeuw de kunst gaf, welke zij verlangde.

Van Campen heeft altijd groot gevoeld, groot gedacht. Door Palladio stamde hij af van Michel Angelo, van den Michel Angelo, die het Kapitool en de St. Pieterskerk te Rome ordonneerde. Toch kan men Van Campen geen copist noemen, want hij heeft de Palladiaansche vormen geheel op zijn eigen wijze gebruikt.

De talrijke navolgers, die hij had, zijn het beste bewijs voor zijn beteekenis als bouwmeester. Die navolgers, Arent van 's-Gravesande, Pieter Post, Philips Vingboom, Daniel Stalpaert en Adriaan Dorsman hebben ieder hun eigenaardige verdiensten gehad. Doch geen van hen is er in geslaagd, Van Campen nabij te komen, laat staan te overtreffen.

Behalve het monument boven zijn graf kreeg Jacob van Campen tot dusver geen ander gedenkteeken dan de leelijke straat te Amsterdam, welke naar hem genoemd werd en die, kon hij haar zien, hem zou doen schrikken van de bouwkunst der 19e eeuw. Haarlem, 's meesters geboorteplaats, kan, door een zijner fraaiste nieuwe straten naar hem te doopen, Jacob van Campen beter herdenken.

Doch de Heer van Randenbroek heeft geen standbeeld of straatnaambordje van noode. Zijn naam zal leven, zoolang zijn bouwwerken overeind staan.

„'s Werelds achtste wonder" is zoo stevig samengesteld, dat het nog een reeks van eeuwen kan tarten. Jacob van Campen is Nederlands grootste bouwmeester geweest. Dat de architecten van thans dan opgaan, om den 13 September 1907, als het twee honderd vijftig jaar geleden zal zijn, dat hij stierf, aan zijn grafteeken in de St. Joriskerk te Amerstoort een groenen lauwerkrans te hangen, welken hij zoo wel verdiend heeft.

DE VOORGENOMEN UITBREIDING ONZER GEMEENTE.

Burgemeester en Wethouders van Amsterdam hebben zich tot Gedeputeerde Staten van Noord-Holland gewend met verzoek om medewerking aan de verwezenlijking van hun denkbeeld om te geraken tot een hernieuwde verruiming der gemeente door toevoeging van een deel van verschillende aangrenzende gemeenten, te weten: Sloten, Zaandam, Oostzaan, Buiksloot, Nieuwendam, Ransdorp, Ilsenen, Watergraafsmeer, Ouder-Amstel en Nieuwer-Amstel.

Het bestuur van Amsterdam, aldus hebben Ged. Staten aan de betrokken gemeentebesturen doen weten, acht zulk een verruiming hooge noodzakelijk. Burgemeester en Wethouders wijzen er op, dat, wanneer een stedelijke bebouwing zich uitbreidt over de grenzen der gemeente op het gebied der aanliggende landelijke gemeenten, verschillende bezwaren ontstaan, welke, in den aanvang van weinig belang, grooter worden naarmate de stedelijke bebouwing zich uitbreidt en ten slotte een toestand doet ontstaan, die toevoeging van het grondgebied dier landelijke gemeenten, waarop de stedelijke bebouwing is verrezen, aan de groote gemeente onvermijdelijk maakt.

In zulke gevallen — welke zich te Amsterdam voordoen — achten Burgemeester en Wethouders het wenschelijk, dat de eenheid van belangen, die voor de bevolking van zulk een bebouwing geldt, wordt behartigd door één bestuur en dat niet door het voortbestaan van oude grenzen die bestuurseenheid wordt verbroken, wanneer de bebouwing de gemeentegrenzen overschrijdt.

Reeds in het algemeen geldende, zou nog in hoogere mate het vorenstaande van toepassing zijn op een handels- en haven-centrum, waarvan de ontwikkeling groote geldelijke offers vergt voor den aanleg van havenwerken en waterwegen, uitgaven waartegenover geen directe geldelijke voordeelen bestaan. Vormt zich naast zulk een handelscentrum een daarvan onafhankelijk woning-agglomeraat, waarvan de bevolking wel deelt in de lasten der in het algemeen belang aangelegde werken, maar de directe lasten, daardoor veroorzaakt, niet heeft te dragen, dan ontstaat — zoo meenen Burgemeester en Wethouders van Amsterdam — een parasitische verhouding, die op den duur onhoudbaar zal blijken, maar waarvan de opheffing te moeilijker zal worden, naarmate meer gevestigde belangen zich tegen die opheffing verzetten.

Het Gemeentebestuur van Amsterdam wijst bovendien nog hierop, dat ook voor armenzorg en ziekenverpleging bij toeneming der bevolking verschillende behoeften ontstaan, waarin het zich mogelijk is met de middelen, waarover landelijke gemeenten te beschikken hebben, naar behooren te voorzien. Het vreest dat, naarmate op die behoefte meer prijs gesteld zal worden en de bevolking niet meer gewigt is zich met de halpmiddelen der landelijke gemeente tevreden te stellen, een langzame verhuizing naar de groote gemeente zal plaats vinden, waardoor de kosten van armenzorg en ziekenverpleging en gedeeltelijk ook van onderwijs op die Gemeente zullen worden afgewenteld.

Ten slotte vestigen Burgemeester en Wethouders de aandacht op de moeilijkheden die de stedelijke politie ondervindt, wanneer aan de stedelijke bebouwing zich over gemeentegrens een bebouwing aansluit, waar het politietoezicht uit den aard der zaak op veel beschedener grondslag is gericht.

Ook voor de controle van verschillende hygiënische belangen wordt een grens, gelegen binnen een aaneengesloten bebouwing, een groot bezwaar geacht, ter bevestiging waarvan gewezen wordt op de handhaving van het verbod van invoer van ongekeurd vleesch van bepalingen op de desinfectie en dergelijke.

Treft het Gemeentebestuur van Amsterdam uit het vorenstaande de conclusie, dat een deel van verschillende aangrenzende gemeenten aan het gebied van Amsterdam behoort te worden toegevoegd, de grootte van dat grondgebied is verschillend voor elk dier gemeenten, al naarmate de samensmelting van de kleinere met de grootere gemeente vollediger en het innerlijke verband derhalve grooter is.

Wat de gemeente Watergraafsmeer betreft, deze zal, gaat het oordeel van B. en W., geheel binnen de nieuw te trekken grenzen moeten worden opgenomen. De eigenaardige omstandigheid dat de grenzen dier gemeente samenvallen met die van den gelijknamigen polder, maken een verdeeling niet wel mogelijk.

De onderwijdag heeft geleerd, dat de gesteldheid van dien polder een stedelijke bebouwing niet beelt in den weg gestaan, gelijk men aanvankelijk had gedacht dat het geval zou zijn. Om deze redden stellen B. en W. voor de geheele annexatie der betreffende gemeente.

Ook de gemeente Sloten zal, wordt het plan van ons Gemeentebestuur eenmaal bij de wet vastgesteld, geheel verdwijnen. Van deze gemeente toch valt binnen de nieuwe grenslijn een zoo groot gedeelte, dat het overblijvende, de Lutkemeerpolder, de Akerpolder, de Osdorper Bovenpolder, de Osdorper Binnenpolder en de Spieringhorner polder als zelfstandige gemeente geen beteekenis meer heeft en waarschijnlijk zou worden gevoegd bij de aangrenzende gemeenten Haarlemmermeer en Haarlemmerliede en Spaarnwoude.

De gemeente Zaandam zou het stuk van den Amsterdamschen polder tusschen de Petroleumhaven en de Hembrug mboeten, de gemeente Oostzaan verliest een afrondingsstuk, gelegen ten Zuidwesten van den zeedijk, met het zijkanaal H als westergrens. Van de gemeenten Buiksloot, Nieuwendam en Ransdorp is noodig een reep grond langs de noordergrens onzer gemeente, die thans langs het afgesloten IJ gaat van het Nieuwendammer Gat tot de Oranjesluizen. Buiksloot zal enkel een strookje grond alstaan om het gebied van Amsterdam te doen begrenzen door den dijk, waar de Noord-Hollandsche tram ondeslangs gaat. Die grens zal dan verder naar het Oosten den Nieuwendammerdijk volgen en den Noorder-IJ- en Zeedijk tot de sluizen. Van Ilsenen is een stukje noodig om de grens, die thans het Diep bij Zeeburg halveert, af te ronden en te doen aansluiten bij de nieuwe begrenzing, welke de Watergraafsmeer ontvat. De Weesper trekvaart wordt na gevolgd tot de brug tegenover de Duivendrechtsche Laan. Hier snijdt men van de gemeente Ouder-Amstel het deel af, dat buiten de ringvaart van den Grooten Duivendrechtschen polder ligt. Thans vormt de Amstel de grens: de nieuwe grens zal zijn de genoemde ringvaart, zoodat binnen de gemeente Amsterdam komt te liggen het terrein van de nieuwe gasfabriek en de overoever van den Amstel tot een stad voorbij het Kalfje. De Kalfjeslaan vormt de scheiding tusschen Nieuwer-Amstel en het grootere Amsterdam, vervolgens de Amstelveensche weg tot Leeuwenburg, van waar het dijkje gevolgd wordt van de Nieuwemeer.

Van Sloten wordt verlangd het binnen de ringvaart van de Haarlemmermeer, den Slimmen weg en den Uitweg liggende deel. De grens zou dan waar de Uitweg in den Haarlemmer straatweg uitkomt, de Haar-

lemmervaart kruisen en langs den Spaarndammerdijk en den Zaanderweg het Zijkanaal F, bereiken, De Groote IJpolder, waar, zooals men weet, ten Westen van de Hembrug drie havens zijn geprojecteerd, zoo geheel kunnen aan Amsterdam,

De annexatie van het grootste deel der gemeente Sloten wordt door B. en W. gemotiveerd met de havenplannen in den IJpolder en de wenschelijkheid de werken voor den ontworpen centraalspoorweg binnen de gemeente te doen vallen. Ook wordt als reden opgegeven het ontstaan van buurten, waarvan de bewoners alle voordeelen van Amsterdam trekken, zonder tot de lasten bij te dragen.

Het bovenbedoelde plan is een uitvloeisel der besprekingen in den Raad van 6 April 1904, toen een voorstel werd aangenomen, waarbij B. en W. werden uitgenoodigd „een plan te ontwerpen voor de verlegging van de grens der gemeente ter verscheering van een behoorlijke uitbreiding der bebouwde kom en dit plan ter goedkeuring aan den Raad voor te leggen". (Hbl.)

VEREENIGING »BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP«.

Dezer dagen verscheen het gedrukt jaarverslag over 1906 van de te Rotterdam gevestigde Vereeniging »Bouwkunst en Vriendschap«. Uit dat verslag zien we, dat het ledental der vereeniging een weinig achteruit ging; de financiën echter waren van dien aard, dat, ondanks de groote bijzondere uitgaven, toch nog een batig saldo op de rekening kon worden verkregen.

Uit het verslag blijkt ook, dat aan de vergaderingen al even weinig belangstelling als in andere vereenigingen getoond werd; hoewel een reeks van belangrijke voordrachten werd gehouden, vond die bij de leden van B. en V. niet die waardeering die zij verdienden. Tout comme chez nous!

Het bestuur voor 1906 was samengesteld als volgt: Henri Evers, ereevoorzitter; P. A. Weeldenburg, voorzitter; Alb. Otten, vice-voorzitter; C. N. van Goor, 1e secretaris; A. W. Muller, 2e secretaris; J. E. Voogt M.Wzn., penningmeester; Jac. van Gils en W. F. Overeijnder, commissarissen.

Op 1 Januari van dit jaar telde de vereeniging 3 ereleden, 1 lid van verdienste, en 198 gewone, buitengewone en aspiraat-leden.

Met den tekst der voordrachten in den afgeloopen winter gehouden, het verslag der excursie naar Breda, de verslagen van de verschillende commissiën, zijn in het verslag opgenomen eenige welgeslaagde reproducties van de bekroonde ontwerpen in de vereenigingsprijsvragen, zijnde: een spoorwegstation, een grafmonument en een steenen trap.

De balans op 31 Dec. 1906 sloot met een voordeelig saldo van f 31,58½; de begrooting 1907 wijst een eindcijfer aan van f 1438,00.

PRIJSVRAGEN uitgeschreven door de Fabrieken van ongeperste en andere steenen, voorheen Fr. van de Loo St. te Diesen.

De Jury heeft de navolgende bekroningen toegekend.

Prijsvraag I. Het ontwerp van een gevel voor een dubbel woonhuis in een straat van 15 M. breedte.

Eerste prijs niet toegekend, Tweede prijs verhoogd tot f 250,— aan het ontwerp motto: „ Derde prijs verhoogd tot f 100,— aan het ontwerp motto: Denkt aleer gij doende zijt en doende denkt nog. Terwijl aan de navolgende drie ontwerpen elk een eervolle vermelding met f 50,— is verleend, als motto's Industrie, 26 Augustus en Toekomst,

Prijsvraag II. Het ontwerp van eene vestibule met portaal voor een villa,

Eerste prijs niet toegekend, Tweede prijs f 150,— aan het ontwerp motto: P. L. S.

Prijsvraag III. Het ontwerp van eene travee ener dorpskerk.

Eerste en tweede prijs niet toegekend, Derde prijs f 50,— aan het ontwerp motto: Wapen (getrokken).

BERICHTEN.

SNEL BOUWEN.

Volgens de „San Francisco Magazine" is sedert de catastrophe te San Francisco reeds nooveel gebouwd, dat men voor elke 45 minuten een volwaard genoow kan rekenen. Binnen eenige jaren zullen alle handelswijken weer compleet overeind staan en een aantal nieuwe huizenblokken bijgevoegd.

HERZIENING WONINGWET.

De Sociaal-Technische Vereeniging van Dem. Ingenieurs en Architecten heeft een uitvoerig adres gezonden aan den minister van Binnenlandsche Zaken, naar aanleiding van het voornemen, de herziening van de Woningwet aan de orde te stellen, dat in afdruk in brochurevorm wordt verspreid.

Als maatregelen hoofdzakelijk tot bevordering van den Woningbouw en dus tot voorziening in het chronisch tekort aan goede woningen voor arbeiders, of wel tot lenging van een bijzonder acuut geval van woningnood, acht de S. T. V. noodzakelijk:

a. verplichte zorg voor de huisvesting van hen, die uit onbewoonbaar verklaarde woningen verdreven worden;

b. verplichten bouw van woningen van gemeentewege bij woningnood;

c. wijziging van de artt. 30 en 34 in dier voege, dat de vereenigingen, „uitsluitend in het belang van verbetering der volkshuisvesting werkzaam", worden vrijgesteld in de bepaling van den huurprijs der door haar te stichten woningen;

d. Invoering eener woningstatistiek op andere wijze ingericht dan die bedoeld in paragraaf 2 der Woningwet;

e. wijziging van enkele der onteigeningsbepalingen in de Woningwet;

f. invoering eener belasting op de waardevermeerdering van den grond; welke laatste maatregel intusschen buiten het kader dezer weteherziening vallen zal.

HERSTELLEN VAN GEGOLFD PLAATIJZEREN DAKBEDEKKINGEN.

Alhoewel in den burgerlijken bouw als dakbedekking niet veel voorkomend, maar toch wel enkele malen gebruikt voor kleine gebouwtjes, schuren, stallen, auto-garages en dergelijken, komt het mij wenschelijk voor, een middel te bespreken om dergelijke daken, wanneer zij slecht beginnen te worden, doortroesten enz. en daardoor veel onderhoud veroorzaken, doeltreffend te kunnen repareeren. Vooral voor stationsoverkappingen waar de dakbedekking sterk heeft te lijden, door invloed van rook en storm, en waar een herdekking, afgezien van de zeer groote kosten vele bezwaren met zich brengt, is deze methode een uitkomst en reeds toegepast aan het Maasstation te Rotterdam, over een oppervlakte van 4914 M., terwijl diverse andere overkappingen onderhanden zijn.

De bewerking bestaat hierin, dat de daken geheel bezeerd worden langs de golven met „Lindolin" en daarna overplakt met een geweven stof, een soort jute. De bewerking is gepatenteerd door den uitvinder Louis Lindenberg in Keulen en gerandeerd deze alle mogelijke gegolfd plaatijzeren dakbedekking bezilet waterdicht te maken en te branden. De uitvoering geschiedt als volgt:

De dakplakken worden eerst grondig van roest bevrijd en alle open gaatjes met kleine stukjes lood dicht gemaakt; de geheele oppervlakte wordt daarna bezeerd met „Lindolin" waarop dan het jutedoek ruimig langs de golven vastgeplakt wordt. Hierover wordt nu weer een laag Lindolin gezeerd; deze laatste laag wordt bestrooid met zeer fijn stofvrij kiezelgrind. Na een jaar wordt deze laatste bewerking kosteloos herhaald zoowel wat betreft het inzeeren als bestrooien, terwijl 5 jaar garantie verstrekt wordt. De prijs van deze bewerking loopt van 1,50—1,70 gulden per M². (vlak gemeten) al naar gelang hoeveelheid, grootte der golven enz.

Een proef welke genomen is met een aan alle kanten lekkende dakbedekking op een villa alhier, heeft zeer goed voldaan, terwijl ook het aanzicht van het geheele dak verbeterd wordt.

Dezelfde wijze van bedekking wordt ook toegepast als enkele bedekking over een bebording van duims hout, in verbinding met papierlagen, op dezelfde wijze als de bekende cementmastiekdaken. Zelfs een dak bestaat dan uit 2 lagen Lindolkarton, waartusschen een inag van de sterke jutestof uitgespreid en door een bijzondere rasie kleistof verbonden wordt. In Duitschland zijn reeds zeer groote gebouwen van Lindolindakbedekking voorzien, onder velen noemen wij b.v. de verschillende gebouwen aan de nieuwe haven te Kuxen, waar ongeveer 13,000 M². gelegd werd.

CURSUS OVER KUNSTGESCHIEDENIS.

De heer J. E. van der Pek stelt zich voor een cursus te houden over kunstgeschiedenis, Maandags te acht uur; eerste voordracht 30 September. De cursus zal gehouden worden in het lokaal der »School voor Maatschappelijk Werk«, 247 Lijnbaangracht bij het Leidscheplein, Dagelijks, behalve Zaterdag, van 10—11 uur gelegenheid tot inschrijving.

Er zullen 30 à 40 lessen gegeven worden. De kosten zijn f 12 per persoon.

EENE NUTTIGE BOEKERIJ.

De verzameling boek- en plaatwerken, welke aan 't Museum van Kunstnijverheid verbonden is, en op het gebied der versierde kunsten en kunstambachten de beste voorbeelden en eene uitgebreide litteratuur bevat, heeft zich in de laatste jaren aanzienlijk uitgebreid, zoodat voorziening in de noodige lokalen, teneinde de boekwerken, welke door het geheele land kosteloos worden uitgeleend, onder te brengen en belangstellenden gelegenheid te geven de boeken in de Boekerij te raadplegen, een dringende eisch werd.

In deze behoefte kon wegens de uitbreiding, welke de aan het museum verbonden School heeft ondergaan, worden voorzien, zoodat de boekerij op het oogenblik over drie goed verlichte lokalen beschikt.

Dezer dagen ontving de inrichting ten geschenke van Jhr. Ernst van Loon te 's-Gravenhage eene keurige verzameling boekwerken, betrekking hebbende op de textielkunst, welke dankbaar werd aanvaard.

De Directie van het Museum veroorlooft zich het groote nut, dat deze afdeeling van het Museum voor het geheele land strekt, in het licht te stellen en haar bij bemiddelde landgenooten, die belang in de bevordering der kunsten en ambachten stellen, ten zeerste aan te bevelen.

OPEN PRIJSVRAGEN.

A, et A. Dorpsschool en Afsluiting voorplein. Inlevering 4 November 1907. Programma in No. 12.

B, en V., Rotterdam. Café-Restaurant. Vereenigingsgebouw. Fotografische opnamen. Inlevering 15 November 1907. Programma in No. 23.

Prijsvraag Thieme-fonds. Inlevering vóór 1 Mei 1908. Programma in No. 26.

Prijsvraag Tafeldoekontwerpen voor de firma Regenhart en Raymann. te Freiwaldau, Silezië. Tijd van inlevering: 1 Oct. 1907.

INFORMATIE-BUREAU

van den Bond van Technici,
Bureau: .. ..
Mauritsstraat 139, Rotterdam.

Ingeschreven sollicitanten,

26	Bouwk. Opz. Teekenaars	21	tot 47	jaar.	f 60	tot	f 120 p. m.
8	» Opz. Uitvoerders	24	» 47	»	- 70	»	- 110 »
5	Bouwk. Teekenaars (aank.)	18	» 25	»	- 40	»	- 60 »
4	Waterh. Opzichters	24	» 45	»	- 80	»	- 110 »
10	Werktuigk. Teekenaars	18	» 39	»	- 50	»	- 150 »
4	Electrotechnikers	25	» 41	»	- 75	»	- 150 »
2	Leeraren (Timmeren, Rechtl. of Bouwk. Teekenen.	24	» 30	»	- 75	»	- 100 »
2	Machinisten (Chef)	30	» 39	»	-	»	- 150 »

TECHNISCH GEDEELTE

Alle stukken de redactie betreffende, dus ook vragen te adresseeren
Aan de Redactie van »ARCHITECTURA« (Technisch gedeelte)
Valeriusstraat 64,
AMSTERDAM.

HET ZUIVEREN VAN DRINKWATER VAN ZIEKTEKIEMEN DOOR MIDDEL VAN OZON.

(Slot.)

In het binnenste van het kastje bevindt zich water tot afkoeling van de ontladingsruimte. Van boven en van onderen zijn op het kastje gebogen deksels aangebracht waardoor twee ruimten worden gevormd, die door de door de cylinders ingesloten ontladingsruimte met elkaar in verbinding staan. De onderste dient nu tot opname en verdeeling der lucht in de buizen, de bovenste tot verzamelplaats van het gevormde ozon. Een dergelijk ozon-toestel vormt een condensator, waarbij de eene oplegplaat door de 8 metalen binnenpolen, het diëlektrikum door de lucht in de ontladingsruimte en de wanden der glazen cylinders en verder de tweede plaat door het water dat de glazen buizen omspoelt, gevormd worden.

Verbindt men nu de condensator-platen met de klemmen van een hoogspannings-transformator, dan heeft er door de luchtlaag tusschen de beide polen onder phosphoriseerend lichten eene voortdurende ontlading plaats. De oxydeerende werking der ontlading is het grootst wanneer dit licht eene blauwe kleur vertoont. Ten einde dit van buiten te kunnen waarnemen en tot onderzoek naar het goed fungeeren van het ozon-stelsel dienen kan, zijn in het deksel, den voorkant en den bodem van het ijzeren kastje ruitjes aangebracht. Om de waarneming te vergemakkelijken wordt de plaats waarin de ozon-toestellen zijn opgesteld, donker gelaten. De aanvoerleiding voor de door het koelwater gevormde condensatie-plaat is aan het gietijzeren toestel aangesloten.

Zij loopt langs den grond en de aanraking ervan levert geen gevaar op. De andere geleiding, die aan den binnenkant van het bovendeksel met de metaal-cylinders verbonden is, is zoowel in die ruimte als op haar weg naar den transformator goed geïsoleerd en voor elke willekeurige aanraking onbereikbaar gemaakt. De ozon-toestellen kunnen ook geïsoleerde het in werking zijn door het bedienend personeel aangevat en bediend worden.

De te ozoniseeren lucht wordt door middel van een ventilator naar de ozon-toestellen gevoerd, nadat zij ten einde nog beter bemut te worden eerst nog goed gedroogd is. Nadat zij door de ozon-apparaten en de torenvormige kiemdoodende ruimte gestreken is, wordt de niet in ozon overgegane zuurstof evenals het andere deel der lucht weder opnieuw door den ventilator ter verdere ozoniseering opgezogen en opnieuw naar het ozon-toestel toegevoerd, waarbij door een in deze luchtkringleiding aangebrachte kraan voor versche lucht nieuwe zuurstof uit de omgevende lucht ter vervanging van de gebruikte wordt opgezogen.

Tot opwekking van den electrischen stroom dient eene kleine centrale, waarin een wisselstroom-machine en eene tot opwekking hiervan dienende gelijkstroom-machine, door middel van een drijfriemwerk door een gasmotor in werking worden gebracht. De spanning der wisselstroom-machine, die 110 volt bedraagt, wordt door transformators tot 8000 volt verhoogd. Ter vervanging van den gasmotor kan ook de machine tot opwekking van den gelijkstroom als drijfkracht voor de riemen dienst doen, aangezien zij van het netwerk van een electrische centrale haar stroom ontvangt. Door de drijfriemen worden verder twee centrifugaal-pompen voor de watervoorziening en een ventilator tot verkrijging van de kringbeweging van de lucht in beweging gebracht.

De ozon-apparaten van de Paderbornsche waterleiding zijn in eene afzonderlijke ruimte opgesteld. Zij zijn in drie zelfstandige groepen, elk van 3 apparaten ingedeeld, die aan een loodrecht staand ijzeren rek boven elkander zijn opgesteld. Elke van deze 3 groepen, waarvan er twee de kiemdoodende ruimten bedienen en de derde als noodhulp dienst moet doen, is verbonden met den hoogspannings-transformator, die boven het ijzeren rek, beschut voor onwillekeurige aanraking, is opgesteld.

Er bestaat voldoende zekerheid voor het niet plaats vinden van storingen of niet functionneeren der kiemdoodende werking en voor het binnendringen in het buizennet van onvoldoende gepreppareerd water, daar bij onvoldoende toevoer van ozon of storing hiervan door de kiemdoodende ruimten zelve geheel automatisch de water-toevoer wordt afgesneden. Een gevaar voor de kiemdoodende werking kan daardoor ontstaan, als de spanning in de centrale vermindert of wel een deel der ozon-apparaten den dienst weigert, wat eene vermindering van de stroomsterkte ten gevolge hebben kan. In beide gevallen spreekt een in de stroomgeleiding ingeschakeld stroom- en spannings-relais aan en sluit den stroom van de batterij af, waardoor een door electromagnetische werking in zwevenden toestand gehouden afsluitklep van gummi naar beneden valt en de water-toevoer wordt afgesloten. In de tweede plaats kan de kiemdoodende werking door onvoldoenden ozon-toevoer beinvloed worden, wanneer de ventilator niet voldoende werkt.

Mocht dit voorkomen, dan valt er een schijfje van aluminium naar beneden, dat in de hoofdluchtleiding is aangebracht en bij normale luchtstrooming zich in zwevenden toestand bevindt, waardoor gelijktijdig een kringstroom der batterij wordt afgesloten, die door electromagnetische werking het ventiel in de waterleiding naar den toren sluit. Op deze wijze is dus het dooden van alle aanwezige ziektekiemen, dat door de herhaaldelijk bewezen betrouwbare oxydatie-werking van het ozon gewaarborgd blijft, geheel onafhankelijk gemaakt van eventueele bedrijfsstoringen in de inrichting.

V. K.

DE TEGENWOORDIGE GROND- EN BOUWSPECULATIE IN DE GROOTE STEDEN.

Onlangs verscheen van Dr. Rud. Eberstadt, aan wien we reeds een geheele serie kostelijke economische onderzoekingen in zake den stadshuizenbouw danken, een nieuw werk, [1]) waarin hij dat onderzoek voortzet en uitbreidt, en dat tevens dient ter weerlegging van bezwaren, met name door Voigt en Geldner tegen zijn wetenschappelijk standpunt ingebracht.

Deze beide heeren komen in hun boek [2]) uitvoerig op voor het bouwen van groote huizenblokken met huurwoningen, alsmede voor den jongsten vormvan grond-speculatie en huizen-exploitatie in de groote steden, terwijl de groote meerderheid der bevorderaars van stadsbouwkunst en stadswoningwezen juist hun voornaamste taak zien in het zooveel mogelijk beperken van den kazernebouw en in het bestrijden van de bekrompen stadsbebouwing, alsmede in het uit den weg ruimen van de nadeelen der grondspeculatie en huisjesmelkerij.

Wij willen hier slechts in hoofdtrekken den gang van Eberstadt's betoog weergeven. Tegen het door Voigt en Geldner ingenomen standpunt, dat de prijs van den bouwgroad in steden zich volkomen natuurlijk regelt naar vraag en aanbod, voert Eberstadt, zich ook op Ad. Wagner en anderen beroepend, aan, dat de grondprijs door de bouwspeculanten, daarbij ten zeerste begunstigd door de tegenwoordige rechts- en bestuurs-inrichting, kunstmatig en eenzijdig opgedreven wordt, en dat tegenover dit streven door hen, die daarvan de dupe zijn (bouwondernemers, huiseigenaren en huurders) niets noemenswaards gesteld wordt. Aan die gebrekkige rechts- enbestuurs-inrichting (het op het Romeinsche recht gestoelde kadaster- en hypotheekwezen), zoomede aan de bedenkelijke uitwerking van vroegere bebouwingsplannen en de indeeling van den bouwgrond in te groote blokken, waarvan de kazernebouw een noodzakelijk gevolg was, geeft Eberstadt, zooals hij reeds meermalen heeft uitgesproken, de grootste schuld van de eenzijdige prijsbepaling van den bouwgrond en de alleen daardoor te voorschijn geroepen misstanden in het stadswoningwezen. Sedert het Duitsche recht uit het kadasterwezen verdrongen is, wordt de grond gescheiden gehouden van hetgeen er op gebouwd is. Het Duitsche recht daarentegen behandelde bezit en arbeid gelijk. Juist door de bebouwing ontvangt de grond een rentegevende waarde, welke de bezitter er, noch door zijn geld er in te beleggen, noch door eigen arbeid aan toegebracht heeft. Desniettegenstaande neemt hij door de samensmelting van den grond met het gebouwde de eerste plaats in voor zijn vorderung, terwijl door die samensmelting de geldtoevoer voor den bouwondernemer sterk belemmerd en daardoor de woning-productie bemoeilijkt wordt.

In de scheiding van den grond en het er op gebouwde bij het hypotheekwezen, waarvoor hij ook voorstellen doet, — de scheiding der z.g. amelioratie-hypotheek is in het Burgerlijk Wetboek nog toegelaten en hierin nog een spoor van het oude recht behouden — ziet Eberstadt den „hoofdsleutel" tot het woningvraagstuk. De geleidelijke aflossing van bouwhypotheek, die alzoo delging ten doel heeft, zou ten gevolge hebben, dat er een einde kwam aan den steeds stijgenden schuldenlast, die o.a. te Berlijn het huizenbezit drukt. De zwakke positie van hen, die tegenover den grond-speculant staan, komt veelvuldig b.v. hierin uit, dat de grondeigenaar zich over den bouwondernemer „ontfermt" en hem het bouwgeld geeft, maar hem daardoor ook verplicht tot de voor de speculatie zoo dringend gewenschte opeengedrongen bouwwijze. Aan de huiseigenaren, die door de grondeigenaars gaarne in een afhankelijke positie worden gehouden, komt te Berlijn zeer dikwijls niet meer dan 10 pCt. — in den laatsten tijd vaak zelfs slechts 4 pCt. — van de meestal nog kunstmatig opgedreven waarde der huizen. De zwakke positie van den huurder trad in 1900/01 duidelijk aan het licht, toen de rentestandaard der hypotheken te Berlijn ten gevolge van het faillisement van eenige groote hypotheekbanken met ¾ à 1 pCt. steeg en te gelijker tijd de jaarlijksche toeneming der bevolking aldaar slechts ¾ bedroeg van die in het vorige jaar. Dat toen de zwakke huiseigenaars door de stijging der hypotheek-rente, bij gelijktijdige vermindering der woningvraag, niet ten val gebracht werden, wat zeer natuurlijk zou geweest zijn, werd alleen voorkomen doordat ten gevolge van de macht der hypotheekgevers en de kwestie van het staan of vallen dier huiseigenaars, de huren 10 pCt. verhoogd werden.

Voor het opdrijven van den grondprijs is het bouwen van groote huizenblokken een vereischte. »Hoe intensiever de bebouwing, des te intensiever is de speculatie,« zegt Eberstadt. De huurkazerne voert haar heerschappij vooral in de nieuwe buitenwijken, waar het juist het minst noodig is. Waar de huurkazerne zich nestelt, verdrijft zij door de stijging van den grondprijs het afzonderlijk bewoonde huis. De grondspeculatie heeft behoefte aan groote, gelijkmatige oppervlakten, die loonend zijn voor de belegging van het grootkapitaal; daarom juist kan groote voorraad van bouwterrein de grondprijzen hooger maken, waarvan Berlijn en Charlottenburg de droeve voorbeelden leveren. Niet zoozeer de grond-speculatie is hierte veroordeelen, als wel die prijsopdrijving. (Wordt vervolgd.)

[1]) Die Spekulation im neuzeitlichen Städtebau. Eine Untersuchung der Grundlagen des städtischen Wohnungswesens. Zugleich eine Abwehr der gegen die systematischen Wohnungsreform gerichteten Angriffe. Door Dr. Rud. Eberstadt. Privaat-docent aan de Universiteit te Berlijn. Jena 1907, Gustav Fischer. 220 blz. in 8°., met pl. Prijs ing., 4 Mark.

[2]) Kleinhaus und Mietkaserne. Eine Untersuchung der Intensität der Bebauung vom wirtschaftlichen und hygienischen Standpunkte. Door Dr. Andreas Voigt en Paul Geldner. Berlijn 1905, Jul. Springer. XVI en 324 blz. in 8°., met afbeeldingen in den tekst en een groote steendrukplaat. Prijs, ing., 7 Mark.

ALGEMEENE NEDERLANDSCHE OPZICHTERS- EN TEEKENAARS-BOND . . . . . .

INFORMATIE-BUREAU, Secretariaat: Rijswijkscheweg 3, Den Haag. Spreekuur lederen Maandagavond van 7—9 uur. . . . .

Ingeschreven Solicitanten.

17 Bouwk.-Opzichter-Teek., 22—43 jaar f 80—f 110 's maands,
12 Bouwk. Opzichters, 23—45 jaar f 90—f 120 p. m.
3 Bouwk. Teekenaars, 26 jaar f 80 p. m.
18 Aank. Bouwk. Opz.-Teek., 19—24 jaar f 50—f 75 p. m.
8 Aank. Bouwk. Opzichters, 19—28 jaar f 60—f 75 p. m.
11 Aank. Bouwk. Teeken., 20—24 jaar f 40—f 70 p. m.
1 Assist. Bouwk. Teekenaar, 19 jaar f 35 p. m.
1 Assist. Bouwk. Opz.-Teek., 18 jaar f 30 p. m.
1 Opzichter bij Gem. of Mij., 25 jaar f 80 p. m.
3 Aank. Mech.-Teekenaars, 20—24 jaar f 50—f 60 p. m.
1 Werkmeester op een machinefabriek, 50 j. f 100 p. m.
1 Decorateur-teek., 29 j., f 80 p. m.
1 Fabricks-Opzichter, 29 j. f 75 p. m.
2 Meubel-teekenaars, 20—25 j. f 60—75 p. m.
2 Electro-Technisch Teekenaars, 21 j. 40—60 p. m.
1 Opzichter (IJzerconstructie), 27 j. 80 p. m.
2 Waterbouwkundig Opz., 27 j. f 90—100 p. m.
1 Bouwmeester (Glasfabrieken) 43 j. f 110 p. m.
1 Burger- of Waterbouwk. Opz., 27 j. f 90 p. m.
1 Aank. Scheepsteekenaar, 22 j., f 80 p. m.
1 Aank. Teekenaar Gew. Beton 23 j. f 50 p. m.
1 Chef de bureau voor artistiek werk, 30 j. f 150—175 p. m.
1 Gemeente-Opzichter 21 j. f 60 p. m.
1 aank. Werktuigk. Teek., 24 j. f 50 p. m.
1 Opz. Beiuwerken, 27 j. f 85 p. m.

ARCHITECTURA

ORGAAN V.H. GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

BUREAU VAN REDACTIE: H. P. BERLAGE Nzn., Voorz., H. WALENKAMP, A. J. JOLING, W. KROMHOUT Czn., A. VAN BAALEN, D. F. SLOTHOUWER, COKN. VISSER, Leden, — — — — VASTE MEDEWERKERS. K. P. C. DE BAZEL en J. W. H. BERDEN — — — REDACTEUR VOOR HET TECHNISCH GEDEELTE L. ZWIERS — VALKRIUSSTRAAT 64 TE AMSTERDAM.

UITGEVERS: J. VAN DER ENDT & ZOON MAASSLUIS. HET ORGAAN MET TECHNISCH GEDEELTE WORDT WEKELIJKS FRANCO TOEGEZONDEN AAN ALLE LEDEN VAN HET GENOOTSCHAP, DE JAARLIJKSCHE CONTRIBUTIE VOOR HET LIDMAATSCHAP BEDRAAGT: VOOR GEWONE LEDEN f 12,—, VOOR KUNSTLIEVENDE LEDEN f 10,—, VOOR BUITENLEDEN EN ASPIRANTLEDEN f 7,50.

STUKKEN EN CORRESPONDENTIE BETREFFENDE DE REDACTIE VAN HET WEEKBLAD TE ZENDEN AAN DEN HEER H. WALENKAMP, KONINGINNEWEG 267 AMSTERDAM; BETREFFENDE HET PLAATWERK »DE ARCHITECT" AAN DEN HEER A. VAN BAALEN, JACOB MARISSTRAAT 32, SLOTEN bij AMSTERDAM; BETREFFENDE DE ADMINISTRATIE VAN HET GENOOTSCHAP AAN DEN SECRETARIS, DEN HEER PAUL J. DE JONGH, REGULIERSGRACHT 120, AMSTERDAM † † † † †

INHOUD: Mededeelingen. — Nederlandsche Musea. — 8e Int. Congres voor goedkoope woningen. — Verslag 122Bste gewone vergadering. — Verslag van het Gemeentelijk Bouw- en Woningtoezicht. — Verbetering van Dam en verbreeding omliggende straten. — Ingezonden. — Berichten. — Open prijsvragen. — Informatie-bureau. — De tegenwoordige grond- en bouwspeculatie in de groote steden. — Over den aanleg van een stadspark te Hamburg. — Stuc-marmer. — IJzerbeton. — Het gebruik van beton bij het bouwen van goedkoope landhuizen. — Boekbespreking.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

1e. De heeren D. F. Slothouwer en Corn. Visser hebben ontslag genomen als lid der Redactie.

2e. De 1229ste Gewone **Vergadering** zal gehouden worden op **Woensdag 9 October 1907,** des avonds 8 uur, in het Genootschapslokaal „Parkzicht".

Agenda:

A. Opening door den Voorzitter.
B. Notulen en ingekomen stukken.
C. Installatie van de heeren Jos. Herman en F. Hesse Jr., in de vorige vergadering als gewone leden aangenomen.
D. Voordracht te houden door den heer W. E. L. K. Andran, over diverse reproductiemethoden.
E. Verkiezing van twee redactie-leden, in plaats van de heeren D. F. Slothouwer en Corn. Visser.

De 1ste Secretaris,
PAUL J. DE JONGH.

NEDERLANDSCHE MUSEA.

Onder b.s. titel komt in het laatste bulletin van den Ned. Oudheidkundigen Bond het volgende voor:

In het Münchener Jahrbuch der Bildenden Kunst (1 Halfband 1907) geeft de heer A. Pit, directeur van het Nederlandsch Museum te Amsterdam, naast een artikel over een der belangrijkste aanwinsten van dat museum, een stucco van Jacopo della Quercia, een kort opstel. Museums-Erfahrungen betiteld, waarin hij nogmaals zijne reeds in het Zeitschrift für Museumskunde geuite meeningen over de inrichting van musea formuleert.

Een correspondentie tusschen een zeer bekend, ervaren architect en een museum-directeur had het den heer Pit gemakkelijk gemaakt het „tragisch conflict", dat tusschen den bouwmeester en den directeur van een museum denkbaar is, weer eens het grootere publiek duidelijk voor oogen te stellen.

De directeur moest een kapitaal stuk ceramiek, een Robbia-relief, exposeeren. Daar op de eenig mogelijke plaats een kleurige ornament-streep het stuk seer zou schaden, vroeg hij den architect die wel te willen overkalken en aan het relief een egaal wit of grijswit fond te geven. De architect meende in het belang van de harmonische eenheid van zijn bouwwerk niet aan dat verzoek te kunnen voldoen.

Ziedaar dus het conflict. Aan de eene zijde een museum, zóó versierd dat de verschillende kamers en zalen in zulken samenhang staan dat men van een harmonie, van een onaantastbare veel-eenigheid moet spreken. Aan den anderen kant een verzameling sculpturen, meubels, metaalbewerkingen, ceramiek, stoffen, enz., die in dit museum op de meest genietbare wijze tentoongesteld moet zijn.

Waar dan de „harmonie" van het gebouw wit aangestreken wanden met bont gekleurd ornament, maar tevens kaal gelaten baksteenmuren eischt, wordt het een niet aangename opgave de verschillende naar fabrikaten óók harmonisch saamgevoegde ceramiek-producten met hun zachte kleurspelingen, tot hun recht te brengen. En voor den armen beschouwer is het bijna onmogelijk de blad-dunne glazen der 16e en 17e eeuw, het fijne oude zilverwerk, de geraffineerde Louis XVI meubelen in die door baksteen-muren omgeven nieuw-gothische ruimten te bewonderen.

Men is, aldus de schrijver, geneigd zich af te vragen: wat is hier de lijdende partij: het geëxposeerde of het harmonische museumpaleis?

Mocht men het voor het museum willen opnemen dan zou het eenig mogelijke blijken alle te exposeeren voorwerpen er verre van te houden om het bouwwerk als zoodanig, met de buste van den architect in de voorhal, ongerept aan het bewonderend nageslacht over te laten.

Voor deze uiterste consequentie van het l'Art pour l'art zal echter wel geen genoegzaam verlichte regeering te vinden zijn. Alles wijst er dan ook wel op dat meer en meer bij den bouw van een museum rekening zal worden gehouden met de velerlei voorwerpen die, goed begrepen, een ruimte tot schoonste sieraad kunnen zijn. Bij de museum-inrichtingen der laatste tientallen van jaren heeft men de nog bij den bouw van het Münchener Nationalmuseum en van het Amsterdamsch Rijksmuseum geldende grondbeginselen laten

varen. Zoowel in het Berlijnsch museum als in het Musée de l'Union des Arts décoratifs te Parijs heeft men de wanden eenvoudig wit gelaten of rustige, zorgvuldig gekozen stofbespanningen als achtergronden aangebracht.

Ook bij den bouw van het Londensch museum dat de schatten van het pakhuisachtig S. Kensington Museum zal moeten herbergen, houdt de bouwmeester vóór alles rekening met de wenschen van den toekomstigen heer des huizes: het museumbestuur.

N. BEETS.

We hopen op dit belangrijk onderwerp binnenkort terug te komen. Red.

8ste INT. CONGRES VOOR GOEDKOOPE WONINGEN, GEHOUDEN TE LONDEN IN AUGUSTUS 1907.

(Vervolg.)

Theorie en practijk behooren tezaâm", zoo dacht de Regelings-commissie zeker, toen zij des Dinsdags van het King's Cross Station een specialen trein vertrekken liet voor „a visit to Letchworth Exhibition of Urban Cottages and Homesteads for Small Holdings".

Na een reis van ± 45 min. sporens arriveerden wij om 2.50 aan het bescheidene station, dat vlak bij de houten, over den spoorweg gelegen loopbrug ligt, die de beide (door die baan ontstane) terreinsgedeelten weder tezaam verbindt. Wij bestegen het sterk oploopend pad, dat ons naar de „garden city" voerde, waar wij door de Directie werden verwelkomd en ons een aardig souvenir in den vorm van een groen papieren taschje, inhoudende 7 prentkaarten der verschillende bezienswaardigheden dezer tuinstad, werd aangeboden.

Het welkomstwoord werd tevens benut als „gids ter oriënteering", terwijl de lijvige, door ons medegebrachte „guide to Letchworth", met het: „Where Shall I Live", als nadere ruggesteun werd benut met gebruikmaking van de daarin gesloten kaarten en plannen. Men vertelde ons alzoo:

De terreinen, gelegen aan weerszijden van de spoorbaan tusschen Hitchin en Cambridge, zijn van onderscheidene grondbezitters aangekocht voor een som van 151.569 pond, 9 sh., 6 d. (± f 1.818.833.70) wat aldus een bedrag van ± 12 ct. p. M², bij een oppervlak van ongeveer 1545 H.A., aangeeft, waarbij dan nog de verschillende gebouwen moeten worden gevoegd (ten dienste van landbouw enz.) die bij hunne overname werden vastgesteld tot een bedrag van f 1.013.640.—.

Deze uitgestrekte bezitting nu — waarvan men zegt: dat zij reeds duidelijk bewezen heeft „ten zéérste als woonplaats in trek te zijn" — ligt van 170 tot 350 ft (52—107 M. ongeveer) boven de zee; heeft een heerlijk, zacht klimaat en is in het bezit van aanzienlijke partijen natuurschoon (wat hier óf streng in eere wordt gehouden óf aangeplant wordt, doch niet zooals bij ons, waar het éérste werk eener „grondspeculatie-combinatie" het neervellen van alle geboomt en uitroeien van alle gewas behelst, op welks kale plek alsdan een villa-park van stadswoningen — met een onderlingen afstand van enkele luttele meters — in „eigenbouwers-villa-stijl" verrijzen moet.

De grond is uitstekend geschikt voor tuinbouw en vruchtenkweek en de Directie spoort dan ook elke poging in deze richting krachtig aan.

Ongeveer 2500 acres worden reeds voor dit doel benut.

Beliep bij de totstandkoming der Maatschappij (Sept. 1903) het bevolkingscijfer net 400 en was er toen van „gas of water aan- of afvoer nog geen sprake, thans telt men reeds 4000 bewoners, ongeacht het belangrijk aantal arbeiders, die hier dagelijks werken, doch nog geen onderdak kunnen vinden.

Hoewel het aantal woningen snel werd uitgebreid, is het huidige nog geheel onvoldoende en zal men spoedig wel weder tot nieuwen aanbouw moeten overgaan. Thans telt men er 800 woningen (allen zoo goed als gereed); een publieke spreek- of vergaderzaal; twee kerken; verschillende scholen; een clubgebouw voor meisjes en vrouwen; twee bankgebouwen; de noodige winkels enz. tot een gezamenlijk bedrag van ± f 105.000.—; ongerekend nog de groote gebouwen der gasfabriek, waterleiding en electr. centrale, die allen, met het oog op een hinderlijken neerslag van rook enz. aan de N.O.-zijde der stad gebouwd zijn.

De waterleiding heeft reeds eene capaciteit voor een stad van 6000 zielen, terwijl de gasfabriek jaarlijks ± 170.000 M³. kan produceeren. Beide industrieën zijn berekend en ingericht op eventueele uitbreiding.

Al de huizen zijn reeds in het bezit van water, terwijl het grootste aantal tevens over gas al beschikking heeft (wat bovendien sterk wordt aangemoedigd door den lagen gasprijs van ruim 6 ct. per M³.).

Na deze belangrijke „inzetting" begon de rondgang. Allereerst bezichtigden wij het werk der te Letchworth gevestigde „Kunstnijverheid-school", daarna de permanente expositie van alle denkbare artikelen op het woninggebied, alsmede diverse in de open lucht opgestelde bouwfragmenten;. bouwmaterialen; ja zelfs „miniatuur cottages" (b.v. 1/2 der ware grootte) waar men heel gemoedelijk, mits sterk gebogen, kon binnentreden en, staande op hunne B.G., door de openstaande dakkapellen het doen en laten der collega's-congregisten buiten, kon volgen.

Ook het nog in aanbouw zijnd gedeelte werd door ons bezocht en begaven wij ons via de houten loopbrug naar de andere helft der terreinen. Hier spatte het congres weldra als een zeepbel uiteen, want de een kroop in de theetent en een ander ging op weg naar de cottages. Wie tegen een eindje loopen opzag, vond hier „zijn equipage", die hem, via het begeerde punt, weder op het punt van uitgang zou terugbrengen.

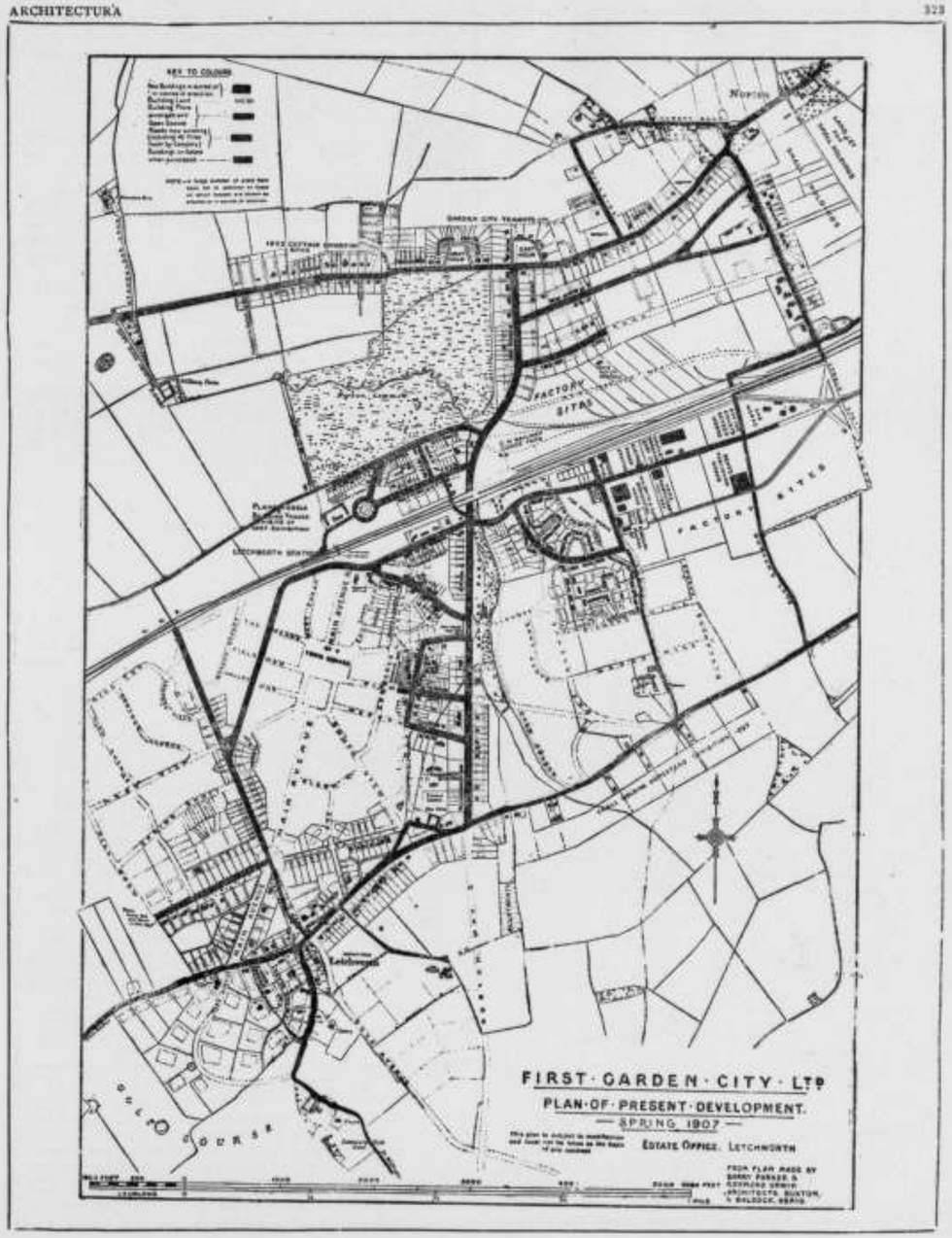
Wij besloten met Ijn 2 te gaan en waren benieuwd te zien hoe onze Westersche buren het moeilijk vraagstuk van goedkoope woningen plegen op te lossen.

En wat zagen wij er? Wel, zéér veel sympathieks wat indeeling en algemeen arrangement betreft. De woningen behoorden tot blokken van 2, 3, 4 of 6 stuks; allen met flinken vóór- en achtertuin, aan breede wegen en straten, niet onder 11.— M. breedte. Zij zijn rijk begiftigd met licht en lucht. Meer dan 12 „dwelling-houses" mogen er per „acre" niet gebouwd worden; een maatregel, die juist dat „park-cachet" doet vestigen waar anders allicht „moderne buitenwijken" zich waren komen aandienen.

Men treft hierdoor overal groote, opene plekken aan, die, hetzij met verschillende boomsoorten beplant, hetzij als grasveld aangelegd zijn en waarop de jeugd zich naar hartelust met sport of spelen kan vermaken. Bovendien vindt men in het Noordelijk gedeelte een bosch en in het Zuidelijk gedeelte een parkaanleg, ieder ± 28 H.A., ten genoege der cottage-bewoners.

De woningen, wier huren varieeren van f 2.85—f 5.4 per week, worden naar haar grootte als anderszins gerangschikt in ± 7 klassen. 1e klasse: woonkamer, spoelkeuken, 2 slaapkamers, bouwsom £ 175; 2e klasse: woonkamer, spoelkeuken met bad, 3 slaapkamers, bouwsom £ 200, huurprijs f 2.85 p. w. 3e klasse, id. £ 240.

De vier eerste klassen omvatten woningen, waarin geen

bedrijf wordt uitgeoefend en de drie laatste klassen met een soort boerderij-type, ontworpen voor een bouwsom van £ 200—£ 300, dienen tot woning van landbouwers en vechouders.

Elke woning heeft haar eigene rioleering in verbinding met het hoofdriool in den openbaren weg. Dit gecompliceerd buizennet — gecompliceerd door het sterk geaccidenteerd terrein — loopt tot 1 mijl buiten de kom der tuinstad door, alwaar door draineering het bevloeiings-systeem wordt toegepast; in de toekomst wil men dit systeem vervangen door de z.g. „septic-tanks".

Opmerking verdient nog, dat de rioleeringen voorzien zijn van op afstanden aangebrachte ventilatie- of ontspanningspijpen, waarvan de roosters soms tusschen heesters verscholen liggen.

De Maatschappij zegt tot op dit oogenblik voordeelig te hebben gewerkt en 5 % dividend steeds te hebben kunnen uitkeeren. Wat méér verdiend wordt, komt ten goede aan de „garden-city" of hare bewoners, ten wier gerieve reeds een ambulance en een model-brandweer werkzaam zijn.

Voor het geven van alle gewenschte inlichtingen heeft de Directie een kantoorgebouwtje doen verrijzen op 2 min. afstand van het station, vlak bij de houten verbindingsbrug over de spoorbaan en heeft daardoor tevens gezicht op alles wat die hoofdbrug passeert.

Ter wille van hen, die gaarne nog iets over de afwerking der diverse bouwblokken zouden willen hooren, voegen wij het volgende aan onze uiteenzetting toe.

De interieurs zijn van allen ongeveer gelijk. De plafonds zijn in stuc zonder eenige afwerking (zelfs plinten ontbreken). De wanden zijn in de specie geschuurd vermengd met kleursel) rose, licht blauw of wit. Het houtwerk is gesaust in bruin of groen. De lichtkoozijnen hebben schuivende boven- en onderramen of draairamen, die, òf in het midden draaien op speunen, òf aan buitengewoon hooger knieren zijn afgehangen, ten einde den bewoners daardoor gelegenheid te geven de buitenzijde te reinigen tusschen raam en kozijn door.

De deuren hebben klinksluitingen en, vóór buiten, kloppers van waarlijk aardigen vorm, wat óók van het ijzerwerk der ramen kan gezegd worden. Elke woning heeft vaste, gegoten ijzeren haardschermen in de stoelen van alle schoorsteenen, benevens in het woonvertrek het tot de woning behoorend gecompliceerd fornuis. Buiten bevindt zich in een nis het ..... tot de woning behoorende „vuilnisvat". Rond het huis ligt de tuin of, zoo de woning in het blok ligt, vóór en achter. Als afscheiding van den openbaren weg dienen ijzeren of houten hekken. De eersten heeft men samengesteld uit licht railijzer, voor de stijlen met een ronde voor de bovenste, en 2 platte verbindingsliggers voor de ondersten. Als afsluiting op den grond dient een houten plint.

De houten hekken beschikken over een weinig meer architectuur.

Men heeft eikenhout van minste qualiteit, rijk begiftigd met waankant, voor stijlen benut, waarop de liggers gespijkerd zijn (2 in getal), waaraan wederom de staande duimsdeeltjes verbonden werden. Een afdekking scheen „te veel gevraagd" te zijn, al heeft men het hout hier, in afwijking van vele andere bouwondernemingen, die wij zagen, toch even tegen temperatuurs-invloeden beschermd door besmering met een bruine stof (Solignum).

De buitenmuren zijn bepleisterd in de specie, waarin werd gemetseld, waarop een laag van kalk-mortel waarin kiezelsteenen van niet te groot formaat werden gedrukt. Dank zij de waterdichte onderhoud, zag men geen natte muren en dat, niettegenstaande de opperhuid braaf wat „krimpscheurtjes" vertoonde. Of deze wijze van werken nu ook onder goedkoop kan worden gerangschikt? Wij betwijfelen het!

Vermeldden wij het sympathieke van indeeling enz.; de waarheid gebiedt ook te zeggen wat ons niet aanstond en dit betrof de manier, waarop men zijne gedachte had verwezenlijkt.

Wij bedoelen hiermede in hoofdzaak de constructie. Toonen de Engelschen over het algemeen niet zulke „zwaartillende bouwmeesters" te willen zijn, hier, in Letchworth, wilde men nu zeker eens de uiterste grens dier consequentie laten zien.

Het verwonderde ons dan ook geenszins, dat de Directeur van het Amst. Bouwtoezicht, met een verre van voldoening stralend gelaat de bouwerij van Letchworth een „neerhalen van het ambacht" noemde en, zeker op grond zijner veelvuldige en rijke ervaring op dit gebied, deze „garden-city" een terrein vond „waar voor menigen eigenbouwer nog wel wat te leeren viel"!

Wij kunnen deze meening, dit oordeel, van ganscher harte onderschrijven en zouden, zoo het niet te gevaarlijk zou blijken te zijn met het oog op navolging (altijd buiten Amsterdam) gaarne eens een paar staaltjes mededeelen. Thans willen wij het er hier maar voorloopig bij laten.

(Wordt vervolgd.) R. en M.

VERSLAG DER 1228ste GEWONE VERGADERING, GEHOUDEN WOENSDAG 25 SEPT. 1907 IN »PARKZICHT«.

De Voorzitter, de heer H. P. Berlage, opent de vergadering; na lezing der notulen, brengt de heer Ingenohl een kort verslag uit ómtrent zijne vertegenwoordiging van het Genootschap bij het hulde-bezoek aan het graf van Jacob van Campen.

De in de vorige vergadering benoemde gewone leden, de heeren H. F. Damen en W. J. Rijnja, werden nu met eenige toepasselijke woorden door den Voorzitter geïnstalleerd, waarna de ballotage plaats had van de heeren Jos. Herman en F. Hesse Jr.; beide heeren werden als gewoon lid door de vergadering aangenomen.

Het woord werd nu gegeven aan den heer A. W. Weissman, om, als vervolg op zijn voordracht over Jacob van Campen, toelichting te geven bij de kleine serie lichtbeelden, welke werden vertoond; uitvoerig werden behandeld o.a. de afbeeldingen van Van Campen's meesterwerk: het Paleis op den Dam, waarbij door spreker nog als besluit werd aangeroerd de beweging door „A. et A." op touw gezet om het paleis weer als raadhuis voor Amsterdam te herwinnen; spr. meende gerechtigd te zijn te veronderstellen dat indertijd het Genootschapsbestuur niet goed geweten heeft wat het deed.

Na nog op uitgebreide wijze enkele afbeeldingen van intérieurs van het paleis te hebben verklaard, eindigde spr. zijne boeiende improvisatie.

De Voorzitter, den heer Weissman dank brengende voor zijne leerrijke voordracht, wenscht even te bespreken het verwijt aan „A. et A." gericht inzake de Paleis—Raadhuis-beweging. Spr. wijst erop dat het indertijd de bedoeling is geweest te trachten het paleis weer te brengen in den toestand, waarin het als raadhuis was, tenminste dit dan te doen dienen als hoofdzetel van het dagelijksch bestuur, als representatie-gebouw der stad.

De heer Weissman acht dit niet mogelijk; het geheele gebouw is als 't ware doorweven met symboliek, doelende op de rechtspraak, welke eertijds de bestemming van een raadhuis was; eene goede inrichting van raadszaal met bijbehoorende tribunes naar hedendaagsche eischen b.v. acht spr. in dit gebouw ondoenlijk; beter zou het zi. zijn het paleis te brengen in den staat, waarin het door den kunstzinnigen Lodewijk-Napoleon was gebracht.

De heer Ingenohl, zich aansluitende bij het gesprokene des heeren Berlage, wenscht er met nadruk op te wijzen dat het nooit de bedoeling is geweest der ter zake dienende beweging om het paleis in te richten als raadhuis, beantwoordende aan de eischen van dienst van onzen tijd.

Nadat nog enkele aanwezigen den heer Weissman om inlichtingen hadden gevraagd, werd de vergadering, niets meer aan de orde zijnde, gesloten. De J.

VERSLAG v. h. GEMEENTELIJK BOUW- EN WONING-TOEZICHT TE AMSTERDAM OVER 1906.

(Vervolg.)

3. BOUWTOEZICHT.

Algemeen overzicht.

Een algemeen overzicht betreffende het bouwen, herbouwen en verbouwen gedurende de laatste 10 jaren geeft onderstaande staat en de bijgevoegde graphische voorstelling.

Jaren	Nieuwe perceelen gebouwd. Vergunning verleend.	Nieuwe perceelen gebouwd. Voltooid	Bestaande perceelen herbouwd of verbouwd. Vergunning verleend.	Bestaande perceelen herbouwd of verbouwd. Voltooid	Werken vallende onder art. 176 der Bouwverordening
1897	481	700	niet gereid	424	—
1898	882	472	532	486	—
1899	849	889	728	607	—
1900	881	925	647	567	—
1901	1062	840	796	668	—
1902	930	819	792	704	—
1903	1095	835	701	429	—
1904	1098	1078	571	447	—
1905	1139	825	636	536	77
1906	379	792	646	537	398

Bovendien werden 335 looningsbeschikkingen uitgereikt en had betreffende 270 dergelijke beschikkingen de eind-inspectie plaats.

Uit bovenstaanden staat blijkt, dat het aantal vergunningen voor den bouw van nieuwe perceelen in 1906 veel geringer is geweest dan in de voorafgegane jaren. Hoogstwaarschijnlijk moet dit voornamelijk worden toegeschreven aan de duurte van het geld en aan de teleurstellingen in zake hypotheekbanken ondervonden. Voorts ook aan de omstandigheid, dat in de voorafgegane jaren veel meer woningen zijn gebouwd dan in verband met de toeneming der bevolking benoodigd waren. Sprongen in de cijfers, aangevende het aantal bouwvergunningen, als thans weder plaats hebben gevonden, zijn trouwens reeds herhaaldelijk voorgekomen en konden meestal aan soortgelijke oorzaken worden toegeschreven als boven werden aangegeven.

Van eene inwerking der nieuwe bouwverordening kan vrij zeker geen sprake zijn. Dit blijkt overtuigend hieruit, dat van een vrij groot aantal, in 1905 krachtens de overgangsbepalingen verleende bouwvergunningen, waarop de ingetrokken verordening van toepassing is, geen gebruik werd gemaakt, zoodat tot intrekking werd overgegaan. Dat de onmogelijkheid om geld voor den bouw te verkrijgen oorzaak van het niet-bouwen was, werd door belanghebbenden zoowel mondeling als schriftelijk herhaaldelijk verklaard.

Berichten en klachten.

In het afgeloopen jaar kwamen een 51-tal berichten en klachten in, die aanleiding gaven tot een onderzoek vanwege het Bouwtoezicht; 30 van deze werden aangebracht door particulieren, 6 door de Brandweer, 6 door de Politie en 9 door ambtenaren van het Bouw- en Woningtoezicht.

Het verloop deser berichten en klachten was als volgt:

Soort van berichten en klachten.	Verleend	Opgegeven	Maatregelen genomen ter voorkoming gevaar.	Het ondeugdelijk gebouwde weggeruimd.	Totaal
1 Bouwvallige schoorsteenen	6	—	2	—	8
2 Bouwvallige perceelen	2	4	2	—	8
3 Bouwvallige muren	3	1	3	—	7
4 Verzakking vloeren	2	1	—	—	3
5 Onvoldoende maatregelen voor publiek verkeer bij sloo.ping	1	1	2	—	4
6 Onvoldoend materiaal bij herstelling of bouw	—	1	2	—	3
7 Bouw zonder vergunning	—	3	—	2	5
8 Onvoldoende dak-constructie	6	—	—	—	6
9 Brandgevaarlijke stookgelegenheid	3	—	1	—	4
10 Onvoldoende werkwijze bij bouw	—	3	—	—	3
	23	14	12	2	51

4. BOUWVERORDENING.

Het spreekt van zelf, dat eene ondervinding van één jaar en vier maanden niet voldoende is, om een beslist oordeel over de werking eener verordening uit te spreken. Te meer is het raadzaam in het onderhavige geval voorzichtigheid te betrachten, waar de reeds boven besproken omstandigheden oorzaak zijn geweest, dat minder ervaring kon worden opgedaan dan in normale omstandigheden het geval zou zijn geweest. Toch moet het niet gewaagd geacht worden te verklaren, dat onoverkomelijke moeilijkheden bij de toepassing der verordening niet te vreezen zijn. Wel zullen eerlang eenige wijzigingen in de verordening dienen te worden aangebracht, doch deze zullen geen ingrijpend karakter behoeven te dragen.

Wat speciaal het alkoven- en het bedsteedenverbod betreft, heeft het bouwend publiek een en andermaal blijk gegeven, dat de invoering van dergelijk verbod eene zeer gewenschte aanvulling is om zich bij het ontwerpen van bouwplannen los te maken van den sleur, welke op dit gebied tientallen van jaren heerschende was. Nu is dit betreden van nieuwe banen ook zeer in de hand gewerkt door het optreden van het Bouw- en Woningtoezicht in de laatste jaren (zie voorgaande jaarverslagen), doch dit moest zich uit den aard der zaak voornamelijk bepalen tot de bouwplannen, welke op gemeentegrein worden uitgevoerd.

Het stelsel der Bouwverordening, wat het gebruik van formulieren en het doen van kennisgevingen betreft, heeft in de practijk goed voldaan. Vooral geldt dit voor het formulier, bedoeld in art. 57 der Bouwverordening. Dit formulier is gebleken — wat ook de bedoeling was, dat het zijn zou — een uitstekend middel te weten een controle uit te oefenen, zoowel op den bouwer als op den toezichthoudenden ambtenaar. Het stelsel van controle der Bouwverordening zou echter eerst ten volle tot zijn recht komen, wanneer van den strafrechter snel recht, zonder belangrijk tijdverlies voor de met de handhaving der verordening belaste ambtenaren kon worden verkregen. Zoolang dit niet het geval is, zullen strafvervolgingen wel tot de groote zeldzaamheden blijven behooren. In het jaar 1906 werden dan ook geene vervolgingen uitgelokt.

Toepassing van het bepaalde in art. 17, c, der Bouwverordening.

In art. 17, onder c, der Bouwverordening wordt bepaald, dat geene bouwvergunning wordt vereischt voor herstellingen, die behooren tot het dagelijksch onderhoud en op uitbreidingen of veranderingen van geringen omvang of geringe beteekenis, een en ander ter beoordeeling van Burgemeester en Wethouders. Bedoelde werkzaamheden moeten echter wel worden uitgevoerd overeenkomstig de technische voorschriften in de Bouwverordening vervat. Ten einde te voorkomen, dat dit laatste niet geschiedt, wordt op de uitvoering van de werkzaamheden zooveel mogelijk toezicht gehouden en de tot dusverre opgedane ondervinding heeft geleerd, dat het bouwend publiek daartoe gaarne de noodige medewerking verleent. Men ziet hiertegen klaarblijkelijk minder op dan tegen het aanvragen van eene bouwvergunning. Dit is alleszins verklaarbaar, daar eene bouwvergunning niet verleend kan worden zonder inachtneming van verschillende formaliteiten, welke inachtneming tijd kost.

In 1906 deden zich 398 gevallen voor, betrekking hebbende op 476 perceelen, waarin de werkzaamheden konden gerangschikt worden onde de bepaling, vervat in art. 17, onder c, der bouwverordening. Deze werkzaamheden werden onder toezicht van het Bouwtoezicht verricht.

De werken betroffen voornamelijk:	
Lichte gebouwtjes (oprichten, verplaatsen, wijzigen)	22 maal
Muren, gevels, gevellijsten	57 »
Daken, dakkozijnen, lantaarns	26 »
Schoorstenen	18 »
Putten	30 »
Kozijnen (plaatsen, verplaatsen, veranderen)	29 »
Buitentrappen, stoepen, pothuizen, kelderluchten en verdiepte ingangen	13 »
Uitbouwingen voor keukens, e. d.	4 »
Serres, veranda's, erkers, balkons	28 »
Hekwerken, schuttingen, e. d.	3 »
Balklagen en vloeren (veranderen of verwerken)	53 »
Stenen vloeren of bodemafsluitingen	10 »
Muurkerfdoken	24 »
Binnenafscheidingen (uitbreken, plaatsen of wijzigen)	72 »
Trappen	10 »
Privaat-, goot steen- en waschinrichtingen met afvoerleidingen	13 »
Herstellingen van brandschade	18 »
Wijzigingen ingevolge de Drankwet	6 »
Nijverheidsinrichtingen	4 »
Diverse binneninrichtingen en kleine uitbreidingen	7 »
Tijdelijke werken	1 »

Hoofdstuk IV der Bouwverordening.

De ondervinding, opgedaan bij de toepassing der bepalingen, welke ten doel hebben de veiligheid bij de uitvoering der bouwwerken te verzekeren, heeft aan den eenen kant doen zien, dat deze bepalingen niet te ver gaan, doch aan den anderen kant doen ervaren, dat toowel onder de patroons als onder de werklieden, nog tal van personen zijn, die van het nut der voorgeschreven maatregelen niet doordrongen zijn. Het spreekt van zelf, dat een ommekeer ten goede ten dezen aanzien slechts geleidelijk verkregen kan worden. Door verscheidene werkliedenvereenigingen wordt hiertoe op prijzenswaardige wijze medegewerkt en wel door de aandacht te vestigen op bouwwerken, waarbij de naleving der bepalingen te wenschen overlaat. Wanneer dit het geval is, moet dit niet immer aan onwil bij de patroons worden toegeschreven, doch vaak als een der nadeelige gevolgen beschouwd worden van het stelsel van aannemen en onderaannemen, dat vooral bij den speculatie-bouw zeer ongezonde verhoudingen tusschen patroons en werklieden heeft doen ontstaan. De bouwer besteedt het metselwerk veelal uit aan een metselaarsbaas, In deze aanneming is de zorg voor steigerwerk meestal begrepen. De metselaarsbaas besteedt op zijn beurt het metselen uit aan metselaars, en de bereiding van specie en het op den steiger brengen van specie en steenen aan opperlieden. Beide categorieën nemen daarbij gezamenlijk de zorg voor het steigerwerk doorgaans op zich.

Dit stelsel is oorzaak, dat het werk wel vlug verricht wordt, maar dat dit geschiedt ten koste van de deugdelijkheid en de veiligheid. En roept men den bouwer ter verantwoording, dan blijkt veelal, dat door de toepassing van het aanbestedingsstelsel de gezagsverhoudingen belangrijk gewijzigd zijn, van het uitoefenen van gezag door den bouwer somwijlen zelfs geen sprake meer is.

Het beswijken van een steiger op 10 October 1906 bij den bouw van de perceelen Overtoom 428, 430 en 432, bouwer J. C. Brouwer, moet o. a. hoogstwaarschijnlijk aan bovengenoemde oorzaken worden toegeschreven. Bij dit ongeval werden drie werklieden gewond, waarvan één ernstig. De onmiddellijke oorzaak was in dit geval hoogstwaarschijnlijk overbelasting, juist den dag te voren had de toezichthoudende ambtenaar zoowel de bouwers als de werklieden gewaarschuwd, dat de eischen der veiligheid niet genoeg in het oog werden gehouden.

Wat het gebruik van schaftlokalen betreft, stuit men meermalen op het bezwaar, dat standvooroordeel ook onder de werklieden aanwezig is. Dit vooroordeel openbaart zich hier in dezen zin, dat de werklieden behoorende tot verschillende categorieën niet in één lokaal willen zitten.

5. WONINGBOUW-STATISTIEK.

Bij de uitvoering der Woningwet, zoowel wat betreft den aanleg van nieuwe als wat aangaat de verbetering van bestaande stadsgedeelten, wordt meer en meer het gemis gevoeld van statistische gegevens. In de laatste jaarverslagen zijn wel is waar enkele gegevens opgenomen, doch volstaan kan daarmede op verre na niet. Hierachter volgen daarom verscheidene tabellen, welke in vorige jaarverslagen niet voorkomen. Zij zijn voor een gedeelte vervaardigd ten behoeve van het doen van voorstellen naar aanleiding van de indiening door den Amsterdamschen Woningraad van een adres aan den Raad, in zake de door de Gemeente te voeren woning-politiek. (Zie hieromtrent de staten van het verslag zelf.)

Commissie, bedoeld in art. 37 der Bouwverordening ter voorbereiding van de behandeling van beroepen bij den Raad.

In de raadsvergadering van 4 September 1906 werden als leden en plaatsvervangende leden dezer Commissie benoemd de volgende heeren:

Mr. J. P. A. N. Carnil, lid-voorzitter,
D. Sehut, } leden,
K. van Lennep, }
Mr. S. de Vries Czn., }
Mr. L. W. van Gógch, } plaatsvervangende leden.
J. N. Hesselix, }

De Commissie hield eene openbare vergadering op 7 December 1906, in welke behandeld werd het beroep van G. J. Veneman van een besluit van ons College, waarbij hem de vergunning was geweigerd voor het bouwen van zes woonhuizen aan de Nicolaas Maesstraat. Het advies der Commissie werd 14 December 1906 uitgebracht en opgenomen in afd. 1 van het Gemeenteblad onder No. 1113. Het advies luidde gunstig voor den klager. Het kwam in het verslagjaar niet meer in behandeling.

Klager lichtte zijn beroep zelf toe. Als vertegenwoordiger van ons College trad op de directeur van het Gemeentelijk Bouw- en Woningtoezicht.

Commissie van advies, bedoeld in art. 32 der Bouwverordening.

Het reglement voor de Commissie werd vastgesteld in de vergadering van ons College van 19 December 1905. Van deze vaststelling werd in de raadsvergadering van 17 Januari 1906 mededeeling aan den Raad gedaan. Het reglement werd opgenomen in afd. 3 van het Gemeenteblad 1906, onder volgn. 2.

Tot leden der Commissie werden door ons College benoemd de heeren: Jos. Th. J. Cuypers, P. van Exter, J. de Haan, C. B. Posthumus Meyjes en Jan Springer.

De Commissie benoemde tot Voorzitter den heer Springer en tot Secretaris den heer Posthumus Meyjes. In den loop van het jaar werd de heer Springer wegens vertrek naar elders als lid vervangen door den heer B. J. Ouëndag en als Voorzitter door den heer Cuypers.

Adviezen werden door de Commissie noch gevraagd, noch verstrekt.

Commissie van advies bij de beoordeeling van bouwontwerpen bij aanvraag van gemeenteterreinen in erfpacht of koop.

De samenstelling der commissie was op 1 Januari 1906 als volgt:

A. Salm Gbzn., Voorzitter, benoemd door en uit het bestuur van de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst,
A. D. N. van Gendt, benoemd door de afdeeling Amsterdam van de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst,
W. Kromhout Czn., benoemd door het Genootschap »Architectura et Amicitia«,
H. J. M. Walenkamp Czn., benoemd door en uit het bestuur van het Genoot-schap »Architectura et Amicitia«,
J. Bernard Springer, benoemd door Burgemeester en Wethouders van Amsterdam,

De heeren A. Salm Gbzn. en H. J. M. Walenkamp Czn. traden den 1sten November periodiek af. In de plaats van den heer Salm werd gekozen de heer B. J. Ouëndag, in de plaats van den heer Walenkamp de heer H. P. Berlage Nzn. De heer Berlage werd tot voorzitter benoemd.

Het secretariaat werd waargenomen door den dienst van het Gemeentelijk Bouw- en Woningtoezicht.

De commissie hield in het geheel 8 vergaderingen en bracht adviezen uit over de volgende perceelen:

6 perceelen aan de 1e Helmersstraat,
6 » » » Brederodestraat,
13 » » » Nieuwe Prinsengracht.
1 perceel op den hoek van de Honthorst- en de Johannes Vermeerstraat, de vergrooting van het Emma-kinderziekenhuis,
3 perceelen op den hoek van den Overtoom en de Langendijkstraat,
10 » aan den Overtoom en de Langendijkstraat,
2 Winkelhuizen met bovenwoningen aan de Raadhuisstraat,
1 pakhuis » » » Nieuwe Achtergracht en de Lepelstraat,
1 perceel aan de Honthorststraat,
6 perceelen aan het Staringplein en de Brederodestraat,
2 winkelhuizen met bovenwoningen op den hoek van de Boerhaave- en de Camperstraat,
1 diamantslijperij aan de Tolstraat,
1 » » » Kuysdalstraat,
10 perceelen aan de Brederodestraat,
1 volkskoffiehuis met woning aan de Houtmankade,
2 perceelen aan de Nieuwe Achtergracht,
9 » » » Rustenburgerdwarsstraat,
3 » » den Overtoom,
de Lutherse diaconiehof aan het Staringplein,
1 Huishoudschool aan de Gabriël Metsustraat.

(Wordt vervolgd.)

VERBETERING VAN DAM EN VERBREEDING OMLIGGENDE STRATEN.

Ingediend is een wetsontwerp tot verklaring van het algemeen nut der onteigening van eigendommen, noodig voor en ten behoeve van de verbreeding van een deel van het Rokin, van den Vijgendam, van een deel der Nes, en van een deel der Warmoesstraat, de verbreeding en verlegging van de Vischsteeg en de normaliseering van den Dam te Amsterdam.

De minister van binnenlandsche zaken zegt omtrent dit ontwerp in zijn memorie van toelichting:

„Sedert geruimen tijd steeht het toenemend verkeer in de hoofdstad dringend verbetering van verschillende toegangswegen tot haar middelpunt, den Dam.

Zoowel de drukke Westzijde van het Rokin (voormalige Beursstraat) als de Vijgendam dienen aanmerkelijk verwijd te worden, wil het verkeer tusschen den Dam en de stadsgedeelten, die langs Rokin en Damstraat worden bereikt, tegen opstopping en gevaar worden gevrijwaard. Op het Rokin is de toestand in het bijzonder verergerd sinds de lijnen der electrische tram daarover loopen, terwijl door den smallen Vijgendam thans niet alleen het verkeer naar de Damstraat moet worden geleid, maar evenzeer, met echte bocht, naar den te nauwen ingang van de Nes en bovendien nog, wegens ongenoegzame breedte van de Vischsteeg, een groot deel van het verkeer tusschen Dam en Warmoesstraat.

De ondergeteekende heeft dan ook gemeend zijne medewerking niet te mogen onthouden aan de plannen ter voorziening, door het gemeentebestuur ontworpen en door Gedeputeerde Staten van Noord-Holland goedgekeurd. Volgens deze plannen wordt de gevoelende algemeene en afdoende verbetering verkregen door onteigening van twee groote huizenblokken, het eene — waarvan drie perceelen reeds aan de gemeente toebehooren — begrensd door Rokin, Dam, Vijgendam, Nes en Hermitagestraat; het andere begrensd door Vijgendam, Dam, Vischsteeg en Warmoesstraat, en voorts door onteigening van het met een hoek uitspringend gedeelte van de gebouwde eigendommen tusschen Beursstraat en Warmoesstraat. Het eerste blok wordt alsdan vervangen door een kleiner blok, zoodat het voorste gedeelte van het Rokin, de Vijgendam en het voorste gedeelte van de Nes op behoorlijke breedte worden gebracht en tevens de inspringende hoek Vijgendam—Nes vervalt. Het tweede blok wordt vervangen door een iets grooter, doch meer naar den Dam vooruitgeschoven blok, waardoor ook de grond van het thans ter plaatse bestaande sloop en de tegenwoordige Vischsteeg zullen worden ingenomen en de ingang van de Warmoesstraat zal worden verruimd, terwijl evenwijdig aan de huidige Vischsteeg een nieuwe korte straat van voldoende breedte van den Dam langs het hoek naar de Warmoesstraat zal voeren.

Ingevolge het aangeboden plan zal de breedte van het Rokin 25, die van den Vijgendam 15 en die van de Vischsteeg 10 meter bedragen.

Wordt de voorgestelde verbetering geboden door de belangen van het verkeer, uit een oogpunt van bouwkundige regeling ommoet zij geen bezwaar.

Waar het doen verdwijnen van natuurschoon of van bouwwerken, die wegens hun aesthetisch of historisch karakter de algemeene belangstelling verdienen, tot de bedenking zoude kunnen leiden, of niet op andere wijze het beoogde doel zoude kunnen worden nagestreefd, is er in dit geval voor bedenking geen grond.

Tegenover het verlies van één schilderachtig poortje, het Beurspoortje, staat het wegruimen van een aantal panden, die èn door hunne zonderlinge agglomeratie en door hun voorkomen zelfs thans den dam ontsieren.

Waar het onderhavige ontwerp inderdaad eene zeer ingrijpende toepassing van het onteigeningsrecht behelst, is ondergeteekende alsnog met het gemeentebestuur in overleg getreden omtrent de vraag, of niet door onteigening op meer beschaiden schaal de gewenschte verbetering zoude kunnen worden verkregen. Dit overleg leidde tot de slotsom, dat beperking van den voorgenomen maatregel afdoende verbetering zoude belemmeren. Met alleriei omstandigheden valt hier rekening te houden. De onteigening zal in dier voege dienen te geschieden, dat de overblijvende en de nieuw te bouwen perceelen kunnen voldoen aan de eischen der bouwverordening. Waar de straatgrenzen gevormd worden door de muren van bestaande perceelen, zouden, om een behoorlijken toestand te verkrijgen, de aanliggende perceelen moeten worden afgebroken en omgebouwd, wat met het oog op de waarde van de daarin gevestigde zaken niet spoedig te verwachten zoude zijn.

Het Beurspoortje is alleen voor voetgangers bruikbaar. De oude Beursbrug gaat van de voormalige Beurspoort met een trapje en verder met eene helling tot ter hoogte van pl.m. 3 meter naar boven. De stille zijde van het Rokin wordt, als eenweg, door het verkeer gemeden en zoude, gelijk de ondervinding leert, met betrekking tot de stille zijde van het Rembrandtplein, zelfs indien het Rokin werd gedempt, slechts plaatselijk en niet voor doorgaand verkeer worden gebezigd.

De huizen, welke den hoek van de Nes vormen, springen tot op bijna de halve breedte van de Damstraat vooruit. Ofschoon een zuivere rechte loodlijn geen vereischte zoude weren, is een dergelijke misstand toch al te lastig.

Het ingediende, breed opgezette plan ontgaat alle bedenkingen, welke tegen meer eenvoudige plannen kunnen worden geopperd. Eindelijk zij er nog de aandacht op gevestigd, dat het nadeelig verschil tusschen de kosten van onteigening en de baten voortvloeiende uit overtuigelen verkoop, naar schatting, juist bij dit plan, dat vermoedelijk der gemeente op omstreeks één millioen gulden zal komen te staan, grooter is dan bij minder omvattende plannen, waarmede vier à zeven ton gouds zouden zijn gemoeid, doch die geen algeheele oplossing van bezwaren zouden brengen.

De bij art. 6 der Onteigeningswet bedoelde stukken hebben ter voldoening aan artikel 7 dier wet op de secretarie ter inzage voor een ieder gelegen.

Bij B. en W. zijn geen mondelinge bedenkingen ingebracht, doch wel acht bezwaarschriften, waaromtrent het volgende zij opgemerkt.

Vele belanghebbenden beweren, dat de voorgenomen onteigening voor hen groote financieele schade zal veroorzaken en dat voornamelijk zij, die een of meer der te onteigenen perceelen in huur hebben voor de uitoefening van hun bedrijf, getroffen zullen worden.

Bezwaren van deze aard behooren te zijner tijd bij de vaststelling van het bedrag der schadeloosstelling te worden gebracht, opdat daarmede alsdan rekening kunne worden gehouden. Het gemeentebestuur gaf te kennen, dat moeilijk reeds thans ter tegemoetkoming aan die bezwaren regelen kunnen worden getroffen, doch dat bij de te voeren minnelijke onderhandelingen de belangen der huurders in ernstige overweging zullen worden genomen.

Ook is in één bezwaarschrift bepleit, dat de beoogde verbreeding van straten op veel eenvoudiger wijze tot stand zoude kunnen worden gebracht, ifoe zulks zou kunnen geschieden, wordt echter niet medegedeeld.

De eigenaren van twee perceelen aan de zuidwestzijde van den Vijgendam en de eigenaar van een perceel aan het Rokin maken voorts bezwaar, dat hunne perceelen geheel onteigend zouden worden, terwijl voor de verbreeding de onteigening niet of slechts gedeeltelijk noodig zoude zijn. Hiervoren is reeds toegezicht dat voor verbreeding en voor behoorlijke bebouwing de gemeente over alle in het plan aangeduide perceelen in hun geheel moet kunnen beschikken.

De noodzakelijkheid van de voorgenomen verbreeding is door één belanghebbende betwist en wel ten aanzien van de Nes. Die belanghebbende staat ten deze in zijne meening geheel alléén. Met de overige aangevoerde bezwaren, welke van ondergeschikte beteekenis zijn, zal door het gemeentebestuur te zijner tijd zooveel mogelijk rekening worden gehouden".

Art. 2 van het wetsontwerp luidt „dat deze wet vervalt, wanneer de onteigening van de niet in der minne aangekochte eigendommen bij den rechter niet is aangevraagd binnen één jaar na de dagteekeningen van de Staatscourant, waarin Ons besluit, bedoeld in art. 14 of art. 16 der Onteigeningswet, is openbaar gemaakt.

Die termijn kan door Ons bij een in het Staatsblad te plaatsen besluit met ten hoogste zes maanden worden verlengd.

Ofschoon, zegt de minister aan het slot der M. v. T., mag worden verwacht, dat de gemeente de zaak niet op de lange baan zal schuiven, schijnt het bij den grooten omvang van het werk raadzaam spoedige afdoening van de voorbereidende werkzaamheden te waarborgen, opdat belanghebbenden niet al te lang in hunne vrijheid van beweging worden beperkt. (H.bl.)

INGEZONDEN

»Lijn- en krultrekkende volkeren, verdedigt uw heiligste goederen! Er zijn kapers op de kust«.

Dit bedacht ik, toen ik van 't hiernavolgende geval hoorde. De zaak is zeker niets nieuws; mogelijk gebeurt er iets dergelijks heel dikwijls zonder dat er een haan naar kraait.

Een fotograaf verteide mij een opdracht van een aannemer uit Sch. te hebben ontvangen om eenige der »mooiste« villa's uit den omtrek te fotografeeren. De villa's mochten pl.m. f 20.000.— kosten. De aannemer had namelijk het geluk (en anderen deelen daarin mede) ongeveer voor dien prijs 't volgende jaar zoo'n ding te mogen bouwen. De fotograaf wrijft zich natuurlijk in zijn handjes; »daar is geld aan te verdienen!« Maar hij zit wel wat verlegen met de aangegeven som, daar hij geen deskundige is. Hij heeft geen kijk op den prijs van villa's! De man weet naar zijn meening natuurlijk heel goed, welke villa's de »mooiste« zijn, daar hij ook aan kunst meedoet, moderne kunst zelfs, moderne foto-kunst met Rembrandteske verlichting op mat papier!

Ik zie hem nu al scharrelen, op zoek naar moderne villa's en overwegend, welke zijde 't mooiste is, en of het huis voor de aangegeven som te bouwen is, en of het naar den smaak van den Aannemer zal zijn.

Zeker krabt hij nog eens achter zijn oor vóór hij zijn toestel opstelt! De aangewezen weg voor hem zou echter zijn, even aan de villa aan te bellen en te vragen: »Mijnheer, hoeveel heeft je huis gekost?«

Maar alle gekheid op een stokje: — Is het niet allertreurigst, dat zoo iets ongestraft kan plaats hebben?

Uw lezer, P. te H.

BERICHTEN.

MIDDELBURG.

In Juli ll. is opgericht eene „Vereeniging tot instandhouding van oude gebouwen te Middelburg", wier werkkring blijkt uit de beide eerste artikelen der ontwerpstatuten:

ARTIKEL 1.

Het doel der Vereeniging is:

a. het bevorderen van de instandhouding van alle gebouwen of hunne onderdeelen, die uit een oogpunt van kunst, oudheid of geschiedenis belangrijk zijn;

b. het tegengaan van onnoodeskundige restauratie en het bevorderen van het herstellen van reeds aangebrachte verminkingen;

c. het verzamelen van gegevens over de sub a omschreven gebouwen of hunne onderdeelen.

ART. 2.

Zij tracht dit doel te bereiken door:

a. het aanleggen en bijhouden van een register van alle gebouwen of hunne onderdeelen, die uit een oogpunt van kunst, oudheid of geschiedenis belangrijk zijn;

b. het door woord of schrift vestigen van de aandacht van particulieren en autoriteiten op den toestand van in hun beheer of eigendom zijnde gebouwen en het aandringen op oordeelkundige verbetering daarvan;

c. het aankweeken van kennis en waardeering der bouw- en aanverwante kunsten in verband met het in Middelburg nog aanwezige;

d. het geven van advies en zoo noodig van subsidie voor restauraties;

e. het houden van voordrachten, besprekingen en tentoonstellingen; en

f. in het algemeen het nemen van alle wettige maatregelen, welke strekken tot verwezenlijking van het in art. 1 beoogde doel.

Door de vrijgevigheid van den heer J. A. Frederiks, correspondeerend lid van den Oudheidkundigen Bond, is de vereeniging reeds dadelijk in bezit gekomen van eenig kapitaal. Bij het vertrek van genoemden heer van daar naar 's-Gravenhage had zich ol. eene commissie gevormd om namens de burgerij zijne verdiensten, voornamelijk wat betreft de verfraaiing van Middelburg te huldigen. Den 16en Juli jl. werd de, heer Frederiks dit huldeblijk, bestaande uit eene fraai gecalligraphеerde en geïllumineerde opdracht van de namen der deelnemers in portefeuille benevens f 642,50 in contanten aangeboden. Bij de aanvaarding verklaarde de heer Frederiks tevens deze gelduom te bestemmen ten behoeve der pas opgerichte Vereeniging tot instandhouding van oude gebouwen. Men begrijpt, hoezeer deze beslissing wordt op prijs gesteld. R. PAUW.

MUSEUM VAN KUNSTNIJVERHEID HAARLEM.

Het Museum van Kunstnijverheid der Maatschappij van Nijverheid te Haarlem, werd gedurende de maand September bezocht door 672 belangstellenden.

Uit de aan het Museum verbonden boekerij werden 203 boek- en plaatwerken naar verschillende plaatsen van ons land in bruikleen verzonden.

De aan het Museum verbonden School voor Kunstnijverheid opende den eersten September den dagcursus met 64, den Woensdag- en Zaterdagmiddagcursus met 30 mannelijke en vrouwelijke leerlingen en den avondcursus, die 1 October begint, met 85 mannelijke leerlingen.

De uitbreiding der School heeft er veel toe bijgedragen de lessen beter te kunnen regelen en konden er meer leerlingen worden aangenomen, vooral de practische werkplaatsen werden beter ingericht en zoodoende kan het onderwijs thans aan hoogere eischen beantwoorden

OPEN PRIJSVRAGEN.

A. et A. Dorpsschool en Afsluiting voorjaam. Inlevering 4 November 1907. Programma in No. 12.

B. en V., Rotterdam, Café-Restaurant. Vereenigingsgebouw. Fotografische opnamen. Inlevering 15 November 1907. Programma in No. 23.

Prijsvraag Thieme-fonds. Inlevering vóór 1 Mei 1908. Programma in No. 26.

INFORMATIE-BUREAU

van den Bond van Technici,
Bureau .. ..
Mauritsstraat 139, Rotterdam.

Ingeschreven sollicitanten.

28	Bouwk. Opz. Teekenaars	21	tot	47	jaar,	f 60	tot	f 120 p. m.
8	» Opz. Uitvoerders	24	»	47	»	- 70	»	- 110 »
5	Bouwk. Teekenaars (aank.)	19	»	25	»	- 40	»	- 60 -
4	Waterb. Opzichters	24	»	45	»	- 80	»	- 110 »
10	Werktuigk. Teekenaars	18	»	39	»	- 50	»	- 150 »
4	Electrotechnikers	25	»	41	»	- 75	»	- 150 »
2	Leeraren (Timmeren, Rechtl, of Bouwk, Teekenen.	24	»	30	»	- 75	»	- 100 »
2	Machinisten (Chef)	30	»	39	»	- -	»	- 150 »

TECHNISCH GEDEELTE

DE TEGENWOORDIGE GROND- EN BOUWSPECULATIE IN DE GROOTE STEDEN.

(Slot.)

Eberstadt acht, dat in dezen de ontleding van een geval uit het zakenleven krachtiger de waarheid zijner stelling bewijst dan gevolgtrekkingen, door redeneering verkregen. Als zulk een geval noemt hij het ook door zijne tegenstanders ten bewijze voor hunne beweringen aangevoerde beloop van zaken bij drie groote huizen-aanbouwen in de Strassmannstrasse te Berlijn. Hij stelt bouwkosten, assurantie-taxeering, hypotheek-bedrag en verkoopprijs nevens elkander. Daaruit blijkt, dat de assurantie-taxeering de bouwkosten aanzienlijk overtreft, en dat de door de banken verstrekte hypotheken niet onbelangrijk boven de wettelijke grens van 60 pCt. der grondwaarde uitgaan. Hij gelooft niet, dat voor de brandverzekering de taxeerders zich aan overschatting hebben schuldig gemaakt, maar acht de grondslagen voor hun taxatie onjuist. De verzekeringmaatschappij bepaalt de brandschade onafhankelijk van de taxeering. Te hooge taxatie leidt tot te hooge hypotheek, te hooge hypotheek tot te hooge waardebepaling bij verkoop, want: »overeenkomstig de hypotheek wordt de waarde van het huis bepaald.«

De waarde van de bebouwde grondoppervlakte wordt voor Groot-Berlijn op meer dan 7½ milliard gesteld. De hypotheekwaarde bedraagt 6⅝ milliard. Hoe groot de stijging der grondwaarde, die feitelijk slechts ten koste van den huurder verkregen wordt,op zich zelve is, toont het voorbeeld in de Strassmannstrasse: bij den eersten verkoop der drie bebouwde terreinen werd een zeer hooge speculatieve winst behaald.

De huiseigenaars zijn dan ook niet meer tevreden met de bestaande verhoudingen. In een brochure, op last van het hoofdbestuur van den Bond van stedelijke Huis- en Grondeigenaars-vereenigingen in Duitschland door Grivell geschreven, wordt de grond-speculatie bestreden en de huurkazerne gedoodverfd als de slechtste woningvorm, welke alleen voor die grond speculatie voordeel afwerpt. Door den plattegrond van een Berlijnsch huizenblok voor arbeidersgezinnen en dien van een onlangs gebouwd vrij huis te Barmen naast elkander te plaatsen, wordt de voortreffelijkheid van het laatste boven het eerste aanschouwelijk voorgesteld. In de Berlijnsche huurkazerne liggen de meeste woningen aan een binnenplaats, waar de voor een arbeiderswoning vooral noodige gelegenheid tot doorluchten ten eenenmale ontbreekt, om van het aantal te beklimmen trappen niet eens te spreken. Al deze nadeelen, en nog vele andere, heeft de Barmensche woning niet.

Het vrije huis heeft veel meer, en voor de kinderen gemakkelijk te bereiken open ruimte. Eene binnenplaatswoning, uit kamer en keuken bestaande, in het uiterste noorden van Berlijn. doet 312 mark, eene woning aan de straat, van twee kamers (waarvan er één gebruikt wordt om er in te koken), te Elberfeld en Barmen doet slechts 192 mark huur.

De stijging van den grondprijs bij de straks genoemde huizen in de Strassmannstrasse nadat men met bouwen was begonnen, wordt eveneens berekend en levert ook een zeer hoog bedrag op, »de groote premie op het huurkazerne-stelsel". »Waar de woning-productie algemeen met vasthouden der opeengedrongen bouwwijze plaats heeft, is het verkrijgbaar stellen van goedkoopen bouwgrond uitgesloten." De huurkazerne brengt geen verlaging, maar verhooging der huurprijzen, waarvan een bovenmatige verhooging der grondprijzen het gevolg is. [1])

Dat te Berlijn het woningvraagstuk geen sinecure is, blijkt wel hieruit, dat sedert 1870 de huurprijs van een

[1]) De heer Oehmcke, te Gross-Lichterfelde, aan wien wij dit overzicht van Eberstadt's nieuwste werk ontleenen, voegt hieraan de volgende opmerking toe: »reeds Julius Faucher zegt in zijne »Bewegung für Wohnungsreform" (1865/66) ongeveer: »De bescheidenheid, waarmede de bevolking der huurkazernes afziet van frissche lucht, stilte en rust in huis, en van zelfstandig wonen, verschaft haar geen enkel voordeel; zij moet integendeel nog meer betalen."

woning, bestaande uit kamer en keuken, in de buitenwijken tot het drievoud gestegen is, terwijl sinds dien tijd de graanprijzen sterk gedaald zijn. Door vele schrijvers wordt de volmaking der verkeersgemeenschap als het middel tot goedkooper-maken van den grond in de steden aanbevolen. De bewering van Voigt en Geldner, dat de verkeersgemeenschap in dicht bebouwde steden gemakkelijker tot stand te brengen is dan in steden met ruime bebouwing, moet tegengesproken worden. Te Londen, New-York, Chicago voldoen de verkeersmiddelen beter dan te Berlijn en Parijs. Tusschen het centrum van Londen en de voorsteden loopen overal locale sneltreinen. Om dit mogelijk te maken, hebben deze spoorwegen alle dubbel spoor; zelfs voor buitenwijken, die nog pas in opkomst zijn, wordt dit daar noodig geacht.

Wanneer men de tegenwoordige eischen voor uitbreiding en aanleg van nieuwe stadswijken, welke van de vroegere begrippen te dezen aanzien zoozeer afwijken, samenvat, komt men tot de volgende hoofdpunten:

1°. Overwegende beteekenis van de voorsteden.

2°. Toenemende scheiding van woonwijken en arbeidswijken.

3°. Voorkeur der vrije woonhuizen ten gevolge van den intocht van het grootbedrijf in de steden (de behoefte aan vrije arbeiders- en kleine middenstands-woningen bedraagt minstens 85 pCt. van het geheel).

4°. Overschrijding der gemeentelijke grenzen ten behoeve van den stadsuitleg.

In de voorsteden, op goedkoopen grond is de één-verdiepingswoning de meest gewenschte. Ter weerlegging van de bewering, dat de zuivere bouwkosten per vierk meter woonoppervlakte naar gelang van het aantal verdiepingen minder worden, voert Eberstadt aan:

a. Dat Fabarius volgens een onlangs openbaar gemaakte berekening tot de slotsom is gekomen, dat de bouwkosten per vierk. meter woonoppervlakte voor een huis van meer dan drie verdiepingen niet meer verminderen, doch bij een van vijf verdiepingen zelfs hooger worden. (Goecke neemt bij de vierde verdieping nog een kleine vermindering aan.)

b. De bouwkosten van huizen met drie verdiepingen. te Dusseldorf, door meerdere gezinnen bewoond, zijn per vierk. meter woningoppervlakte 8 pct. geringer dan die van overeenkomstige huizen van vijf verdiepingen te Berlijn.

c. Volgens den ministerieelen hoofdambtenaar K. Schmidt, te Dresden, heeft men bij de Saksische Staatshoutvesterijwoningen den tot dusver gevolgden bouw van huizen voor meer dan één gezin laten varen, ten gunste van die van kleine woningen, omdat dit veel goedkooper uitkwam.

d. Een publiek gemaakt systematisch overzicht der bouwkosten van woningen voor rijksbeambten (in 417 door het Rijk verhuurde huizen) toont een duidelijk merkbare verhooging dier kosten per vierk. Meter woningoppervlakte aan, naarmate het aantal verdiepingen meer is.

e. Volgens Thompson (The housing Handbook, 903) zijn in Engeland de één-gezinswoningen, aaneengesloten gebouwd, zoomede de twee-verdiepingshuizen voor twee gezinnen, in de bouwkosten veel voordeeliger dan de groote huurkazernes. Volgens dezen zelfden zegsman is in Engeland de poging om door het dicht opeenbouwen de hoogere grondwaarde in de steden te neutraliseeren, mislukt.

Wij hebben ons bij deze mededeelingen uit het hier besproken boek van Eberstadt van persoonlijke oordeelvelling onthouden. We zijn echter ten volle overtuigd, dat de schrijver door zijn nauwkeurig en veelomvattend onderzoek, waarvan hij de resultaten in dit boek heeft neergelegd, de kennis van den economischen samenhang tusschen het woningwezen, die van zoo grooten invloed is op de volkswelvaart, en den stads-huizenbouw ongemeen heeft verrijkt D. K.

OVER DEN AANLEG VAN EEN STADSPARK TE HAMBURG.

In vele groote steden van Duitschland legt men zich sinds eenigen tijd toe op het aanleggen van stadstuinen en volksparken, die werkelijk ten zegen zijn voor de geheele bevolking dier steden. Wij behoeven slechts te wijzen op Bremen, Munchen, Frankfurt a.M., Dresden, enz. enz. Te Hamburg echter, eene stad die zich in de laatste tientallen jaren aanzienlijk heeft uitgebreid, wier bevolking sedert 1850 van pl.m. 171.000 inwoners tot 815.000 inwoners in 1906 is vermeerderd en die wel spoedig eene bevolking van een millioen zielen zal tellen wijdt men eerst sinds de laatste 5 jaar de aandacht aan de oprichting en den aanleg van een stadspark.

Hamburg heeft in de laatste jaren zulke aanzienlijke sommen moeten uitgeven voor zijn handel, voor het aanleggen van spoorwegen en voor den gezondheidsdienst, dat de aanleg van een stadspark, alhoewel de noodzakelijkheid ervan reeds sinds jaren erkend was, steeds werd uitgesteld.

De stad Hamburg heeft eene oppervlakte van 77 vierkante Kilometers, terwijl de oppervlakte van Berlijn met een veel grooter aantal inwoners, slechts 66 vierk. K.M. bedraagt. Hamburg heeft nu reeds groote „anlagen" en in 't bijzonder zoowel aan de Binnen- als Buiten-Alster groote wateroppervlakten, die uit een gezondheids-oogpunt op de bevolking eene voortreffelijke uitwerking hebben.

Wij kunnen voorts mededeelen, dat te Hamburg reeds meerdere speelplaatsen zijn aangelegd, zoodat in dit opzicht reeds veel voor het volkswelzijn is gedaan. Al deze plantsoenen zijn echter van eene betrekkelijk geringe grootte.

Bij het zoeken naar een grooter terrein voor een stadspark bleek het alras dat dit slechts buiten de eigenlijke binnenstad gevonden zou kunnen worden. Zeer geschikt bleek daartoe een hooggelegen terrein te zijn in het noordelijk deel van de oude stad gelegen, in de wijk Winterhеide. Het hoogste punt van dit werkelijk schoon en heuvelachtige terrein ligt 25 M. boven en het laagste punt 9 M. beneden Hamburgsch peil. De streek bestaat voornamelijk uit een bosch, de zoogenaamde Sierichschen Dennen, waaruit in verbinding met de zich naar het oosten aansluitende landerijen en de laagvlakte, welke zich in de richting van Barmbeck uitstrekt, een zeer geschikt park is te maken. Van het centrum der stad is dit park ongeveer 5 K.M. verwijderd. In voldoende mate treft men er spoor- en tramverbindingen aan en eene communicatie te water met den Alster kan bestaan door middel van een zijkanaal, dat daartoe verlengd kan worden.

De aankoopkosten bedragen voor het circa 140 H.A. groote stadspark ruim 3.700.000 Mark. Het plan van aanleg van het park, 't welk door de Hamburgsche bouwcommissie aan den Senaat werd voorgelegd, werd door dezen in handen gesteld van eene deskundige commissie. Deze commissie heeft verder geen bepaald plan ontworpen, doch een prijsvraag uitgeschreven ten einde tot een zoo volmaakt en zoo harmonisch mogelijk geheel te geraken.

De voorwaarden, die door de commissie voor den aanleg in grove trekken gesteld werden zijn in 't kort samengevat, de volgende:

Rondom het park moet een 25 M. breede straatweg worden aangelegd; het plan van aanleg van 't park zelf wordt aan de mededingers overgelaten. Voor de bebouwing der terreinen, grenzende aan den buitenkant van boven-

genoemden ceintuur-straatweg, moeten speciale voorschriften in acht worden genomen (o.a. mogen er geen fabrieken worden gebouwd en geen bedrijven worden uitgeoefend, die hinderlijk zijn voor de omgeving). Het aanleggen van ruime grasvelden en speelplaatsen wordt voorgeschreven.

Wat het oprichten van gebouwen betreft, werd vastgesteld: 't plaatsen van een 30 M. hoogen uitzichtstoren op een daartoe geschikt en hooggelegen punt van 't park; in 't park 't bouwen van een deftig café-restaurant; een koffiehuis, eene eenvoudige landelijke uitspanning en een melkhuis. De gebouwen mogen tezamen niet meer kosten dan 580.000 Mark, terwijl de kosten van den aanleg van het park hoogstens 3.000.000 Mark mogen bedragen. Voor prijzen der bekroonde ontwerpen is eene som van 40.000 Mark toegestaan.

Deze algemeene voorwaarden zijn door den Senaat en den Gemeenteraad goedgekeurd onder voorbehoud van 't aanbrengen van enkele wijzigingen, zoodat een oproeping tot deelname aan den wedstrijd zal volgen.

Het is te hopen, dat het nieuwe park een volksuitspanningsplaats in den waren zin des woords zal worden. Ten einde dit te bereiken moet er echter minder gewicht gehecht worden aan het oprichten van deftige café-restaurants en het aanleggen van mooie parken, dan wel aan het bouwen van eenvoudige koffiehuizen en het aanleggen van ruime speelplaatsen. Een en ander is echter gemakkelijk met elkaar te vereenigen, zoodat de aanleg van 't park van dien aard zijn moet, dat met de behoeften der jeugd aan speelplaatsen in ruime mate rekening zal worden gehouden, terwijl het park zelf aan de wandelaars een schoonen en aangenamen aanblik moet bieden. Eerst dan zal Hamburg datgene verkrijgen, waar de stad beslist behoefte aan heeft en het stadspark zal een ware volksuitspanningsplaats worden. Als zoodanig diene men den aanleg met vreugde tegemoet te zien. V. K.

STUC-MARMER.

De fabricage van stuc-marmer, van die prachtige nabootsing van natuurlijk marmer, ten dienste van de architectuur is tegenwoordig niet meer alleen het privilege van Italiaansche werklieden, hoewel deze wel is waar op dit gebied nog wel onze meesters blijven. Veelvuldiger dan met stuc-marmer worden in Duitschland de muurvlakten in trappenhuizen, vergaderzalen, vestibules, enz., enz. met het goedkoopere, doch minder moole stucco-lustro of stucco-lucido bekleed, 't geen overigens ook van Italiaanschen oorsprong is, zooals de naam dan ook aanduidt.

Hoewel stuc-marmer slechts een imitatie-materiaal is, wiens voornaamste bestanddeel gips is, heeft men hier toch te maken met groote kunstvaardigheid, daar voor de vervaardiging van dit materiaal eene groote kennis der natuurlijke marmersteenen en eene groote bekwaamheid vereischt worden. De uitvoering is zeer moeilijk en lang niet eenvoudig en kan slechts aan bepaalde daartoe bekwame personen worden toevertrouwd.

Stuc-marmer kan zoowel bij metselwerk als bij houtwerk gebruikt worden; eene eerste voorwaarde is echter dat de oppervlakken, waarop het stuc-marmer wordt opgelegd, volkomen droog zijn, daar zich anders spoedig zeer opvallende vlekken in het stuc-marmer vertoonen. Waar bijvoorbeeld zuilen in het inwendige van gebouwen slechts eene geringe belasting hebben te dragen en feitelijk slechts voor decoratieve doeleinden dienen, gebruikt men gaarne eene houten kern voor de zuil, welke dan met stuc-marmer bekleed wordt. Men voorkomt daarmede het moeilijke metselwerk, waaruit anders de zuilen zouden moeten worden opgetrokken. Zulke zuilen van stuc-marmer zien er zoo fraai uit, dat men werkelijk zou denken echte marmer-graniet- syeniet- of serpentinsteen-zuilen voor zich te hebben, al naar mate de bewerking, welke men het stuc-marmer heeft laten ondergaan. Een groot voordeel bestaat ook hierin dat zij niet ter plaatse zelve behoeven te worden gemaakt, doch in de fabriek kunnen worden vervaardigd, ten einde van daaruit overal heen te kunnen worden verzonden.

Op de volgende wijze wordt een dergelijke zuil vervaardigd: Men neemt een kruishout van rechthoekige doorsnede en ter lengte van de te vervaardigen zuil, bevestigt hieraan cirkelvormige latten op bepaalden afstand en spijkert over de hoogte van de zuil tegen deze cirkel-vormige horizontale latten, wederom verticale latten, met inachtneming van den omvang dien de zuil krijgen moet. Zoo heeft men dan een verticale houten zuil verkregen, welke nu bedekt moet worden met eene grondmassa, verkregen uit gips en grof zand, vermengd met lijmwater, en welke voorts zooals elk ander metselwerk behandeld wordt.

Ten einde de zuil zoo rond mogelijk te maken, wordt deze horizontaal gelegd en wordt aan de houten kern een kruk bevestigd om de zuil op die wijze, terwijl men daartoe gebruik maakt van eenvoudige hulpwerktuigen, te kunnen omdraaien. Heeft nu de grondmassa den juisten vorm verkregen, dan maakt men uit gips van prima kwaliteit in lijmwater een fijne homogene pleisterkalk, waaraan men ook de kleur toevoegt welke de grondkleur van het marmer moet worden. Nadat deze laag is aangebracht, wordt de zuil opnieuw op de boven beschreven wijze afgerond.

Het maken van de grondstof gaat wat betreft de gewone gladde muuroppervlakken met minder moeilijkheden gepaard. Het komt er slechts op aan, die willekeurige en toch zeer schoone teekening van het natuur-marmer, den karakteristieken loop der aderen en figuren zoo getrouw mogelijk na te bootsen. Hiertoe worden nu weder uit gips pleistermengingen van verschillende kleuren gemaakt. Teneinde die eigenaardige vlekken van helle kleurschakeering te voorschijn te doen komen, worden op verschillende wijze geverfde kogeltjes en dobbelsteen-vormige stukjes wit gips of albast onregelmatig door de pleisterkalk vermengd.

Deze wordt daarna met in lijmwater vermengde verf bestreken, zoodat de toegevoegde kleuren beginnen uit te loopen en in de onbewerkte massa reeds een karakteristiek adernet te voorschijn roepen.

Wanneer de deegmassa's, welke dikwijls uit meerdere lagen van verschillende soorten bestaan, haar typisch aanzien verkregen hebben, worden zij allen bij elkaar gemengd, doch slechts in zooverre, dat zij gelijkelijk in elkander loopen. Eene directe vermenging der kleuren, zooals dat in een verfpot zou plaats hebben, zou voor het bepaalde doel natuurlijk niet dienstig zijn.

Van de op deze wijze bereide pleistermassa worden nu enkele reepen en bladen afgenomen en na voldoende bevochtigd te zijn op de wandoppervlakken gelegd. Hierbij kan de bekwame werkman reeds van zijn kunstzin doen blijken. Hij moet namelijk de reepen niet werktuigelijk naast elkander plaatsen, doch wel degelijk in allerlei vormen, terwijl hij tevens trachten moet de teekeningen in aan hem bekende voorbeelden van natuurlijke steenen na te bootsen. Is hij een specialiteit in zijn vak, dan bezit hij eene zoo groote kunstvaardigheid, dat hij er zelfs in slagen kan de kenners aan het echt of namaak zijn van zijn werk te doen twijfelen. Bij nabootsing van graniet en syeniet is deze methode echter niet toe te passen, daar de teekening dezer steenen een geheel andere is. In dat geval worden de geverfde massa's gedroogd, tot kleine stukken gemaakt en dan onregelmatig, doch zoo vlak mogelijk in den weeken, ondergrond gedrukt.

Menig architect boudt er van de bovenste gedeelten

der wanden met friezen te versieren of ook wel den muur in vakken te verdeelen. Daartoe is het dan noodzakelijk, in een oppervlak van een bepaalden grondtoon verschillende lagen van andere kleurschakeering in te leggen. Dat geschiedt op zoodanige wijze dat men bij het aanbrengen van de geverfde grondmassa voor de bedoelde lagen door het inleggen van metalen linealen ruimte openlaat. Deze metalen staven worden dan uit de grondmassa weggenomen en de voren met het voor dit doel bestemde gipsdeeg in andere kleurschakeering opgevuld.

Moeilijk is het de vlakken volkomen gelijk te maken; een oneffen oppervlak zou dadelijk verraden, dat men met namaak te doen heeft. De werklieden bedienen zich van zuiver afgewerkte houten linialen, welke zij met roodaarde inwrijven en over de oppervlakken heen spijkeren.

Bij die bewerking nemen dan natuurlijk de eventueel vooruitstekende gedeelten van het pleisterwerk, dus de oneffenheden, het meest van de roodaarde tot zich. Deze bobbels worden dan eenvoudig afgeschaafd, daarop heeft wederom de bewerking met de liniaal plaats en zoo steeds voort, totdat het oppervlak geen opvallende fouten meer aanwijst. Daarna worden de vlakken onder voortdurend bevochtigen met zandsteen afgeslepen, eventueel ontstane gaten met gekleurd gipsmengsel bijgevuld en hierna wordt op het oppervlak een zeer dunne, geverfde gipsmassa aangebracht, teneinde alle nog bestaande oneffenheden van het oppervlak onzichtbaar te maken. Deze zeer dunne laag wordt afgewreven en met een fijnen steen afgeslepen; dan wordt er opnieuw een zeer dunne gipsmassa opgelegd, wederom afgewreven, afgeslepen en afgewasscher, tot dan ten slotte het werk hare voltooiing nadert en de laatste politoer kan worden aangebracht.

Het polijsten geschiedt met behulp van roodijzersteen, 't geen voor dit doel volkomen geschikt is. Het ligt voor de hand, dat dit werk zeer moeilijk en derhalve ook zeer kostbaar is. De vierkante meter stuc-marmer op een effen vlak kost f 1.18; zuilen, pilaren en de bekleeding van gebogen oppervlakken, enz. kosten natuurlijk nog aanmerkelijk duurder. De uitwerking is echter zoo buitengewoon fraai, dat de prijs ten volle gerechtvaardigd is, te meer daar men doorgaans slechts enkele vierkante meters noodig heeft. V. K.

IJZERBETON.

Het bouwen met ijzerbeton neemt op verrassende wijze aan omvang en veelzijdigheid toe. De met behulp van dit materiaal te verkrijgen bouw-constructies vinden hare toepassing op het gebied der bouwkunst, zoowel boven als beneden de grondoppervlakte. In beide gevallen volgen steeds nieuwere en meerdere vormen, waarin het gebruikt wordt, elkander in verbazend kort tijdsverloop op en is het wel zeker, dat wij nog meerdere gebruiksvormen kunnen verwachten. Het wordt dan ook met den dag hoe langer hoe moeilijker den leidraad niet te verliezen in dien maalstroom van naar alle zijden opdagende nieuwe vormen.

Wil men voortdurend in de gelegenheid blijven, zoowel de reeds bestaande, als de nog te verwachten gebruiksvormen naar hun practisch nut te schatten, dan is het noodzakelijk hiertoe zich voortdurend op de hoogte te houden van en zich vertrouwd te maken met de in de grondelementen van het ijzerbeton op den voorgrond tredende bouwtechnische beginselen.

Deze grondelementen zijn ijzer en beton. Of een van beiden in constructieve beteekenis belangrijker is dan de andere, is eene moeilijke vraag, en wel om redenen, dat beide tezamen eerst de eenheid vormen, die de bouwtechnische constructie-waarde van het ijzerbeton vaststelt. En toch schijnt deze vraag niet zoo geheel ongemotiveerd, wanneer men bedenkt, dat in dezen constructieven eenheidsvorm van het ijzerbeton beide grondelementen in den te verrichten arbeid niet alleen quantitatief, maar voor alles qualitatief optreden. Zeer zeker worden beide in hunne vereeniging tot gemeenschappelijke statische werking voor de lastoverbrenging aangewend. Van den anderen kant vindt er echter eene scherpe afscheiding in verband met de beoogde werking plaats. Want men neemt aan, dat in deze gecombineerde bouwstoffen-eenheid de beton in hoofdzaak de drukspanningen, de ijzermassa daarentegen de trekspanningen heeft op te nemen, daar het beton, zooals gebleken is, voor laatstgenoemde slechts zeer weinig weerstandsvermogen heeft. Daarbij moet men niet vergeten, reeds van den beginne af aan er op te wijzen, dat voor 't maken van ijzerbeton slechts beste Portland-cement kan gebruikt worden. In alle gevallen hebben de ervaringen, die men wat betreft de eigenschappen in de practijk in 't bouwen van het ijzer-portland-cement-beton heeft opgedaan, beden met recht in den betonbouw eene toonaangevende beteekenis. Van de eigenschappen nu, waarop het veelzijdige gebruik van ijzerbeton berust, is wel de voornaamste de absolute roestvrijheid, die door het beton voor het daarin aanwezige ijzer gewaarborgd wordt. Want het ligt zonder meer voor de hand, dat het ijzerbeton nimmer als enkele bouwstof kan optreden en gebruikt kan worden, daar met de mogelijkheid rekening gehouden dient te worden, dat de ijzermassa in verloop der tijden door de roest opgevreten wordt en deze dus ondeugdelijk zal worden. Onvoorwaardelijke afwezigheid van roest bij den aanmaak van ijzerbeton is dus de eerste en voornaamste voorwaarde voor de bouwpractische bruikbaarheid van dit materiaal.

De tot in den laatsten tijd nog dikwerf besproken kwestie of ijzer in beton roesten zal, kan als opgelost worden beschouwd en wel in dien zin, dat er geen roesten plaats heeft, wanneer het ijzer voor de vermenging met het beton volkomen roestvrij is en wanneer voorts het beton in zulk een weeken toestand aangebracht wordt, dat het op alle ijzerdeelen kan inwerken en wanneer men ten slotte de mengverhouding voldoende „vet" heeft uitgekozen. Wat dit laatste punt betreft moeten wij juist met 't oog op de hardheid en het bestand zijn tegen water van het betonmengsel daaraan groote waarde hechten. Onder anders zeer normale omstandigheid heeft men reeds eene menging van 1 op 4 als voldoende „vet bevonden. Ervarene practici zijn echter van oordeel om juist bij den ijzerbeton-bouw in dit opzicht niet al te spaarzaam te zijn wat betreft de toevoeging van Portland-cement en ter wille van de meerdere betrouwbaarheid en zekerheid geven zij nog liever aan de vettere mengverhouding van 1 op 3 de voorkeur.

Behalve aan het roestvrij-zijn heeft het tot stand komen van het beton- en ijzer-materiaal in hoofdzaak verder hieraan te danken, dat in beide grondstoffen de warmte-uitzetting overeenkomt. Zooals bekend is, is in 't algemeen de neiging zich onder den invloed der warmte uit te zetten bij de verschillende grondstoffen, ook zeer verschillend. Niet aldus bij ijzer en beton. Wanneer hierbij een dergelijk verschil in het uitzettings-vermogen zou optreden, dan zouden bij eene plaatshebbende verwarming het ijzer en het beton zich noodzakelijk moeten scheiden. Het karakter van de bouwstoffen-eenheid zou daarmee echter te loor gaan. Daar nu echter ijzer en beton denzelfden uitzettings-coëfficiënt hebben, afgescheiden van een onbelangrijke en dus te verwaarloozen fractie, zoo kunnen wij dus de innige samensmelting van het ijzerbeton-mengsel onafhankelijk van eenige temperatuur als zeker aannemen. Dat dit van veel belang is wat betreft het eventueel ont-

staan van brand, behoeft wel niet nader verklaard te worden. Er is echter nog meer. Men denke slechts aan de onvermijdelijke en zeer hevig optredende temperatuursverschillen, welke bij een brand door het bevochtigen met de waterstralen plaats hebben. Nu zou men allicht denken, dat deze onvermijdelijke temperatuurs-verandering een loslaten van de buitenste betonlaag van de inwendige ijzerkern tengevolge zou hebben. Want wanneer toch de uitzetting van beide grondelementen bij gelijkmatige verhitting overeenstemt, zoo is het toch duidelijk, dat in geval van brand de buitenste betonlaag sneller en hooger verhit wordt dan de beschermde inwendige ijzerkern. En het ligt voorts geheel voor de hand, dat bij een brand die voortduurt, de werking der bluschstralen wel is waar de heete betonlaag afkoelt, terwijl de verhitte ijzerkern eerst langzamerhand door behulp van het inmiddels koud geworden beton kan afkoelen. Onder zulke verschillende verhoudingen van den warmte-invloed kan natuurlijk van eene overeenstemming in de uitzetting niet goed meer sprake zijn. Doch niettegenstaande is, zooals door brandproeven zoowel als door de bij groote branden opgedane ervaring bewezen is, een losraken van de vaste vermenging van het ijzer en beton zelfs onder deze geheel abnormaal ongunstige temperatuur-invloeden uitgesloten. Door dit feit worden wij nog op een ander groot bouwtechnisch voordeel van het ijzerbeton opmerkzaam gemaakt, namelijk op de groote mate van aanhechtingsvastheid van het ijzer in het beton. Want eerst daarin vinden wij de volle verklaring voor de onafscheidbaarheid, die zelfs de hoogste temperatuurs-afwisselingen trotseert. Of men echter op eene buitengewone hooge of slechts op een middelmatige aanhechtingsvastheid rekenen kan, is eene kwestie, waarover de vakmenschen het nog niet volkomen eens zijn. De meeningen hierover verschillen zelfs wel zooveel, dat als maximum van de verkregen aanhechtingsvastheid door den eenen deskundige 45 K.G. cM²., door den anderen slechts 20 KG./cM². wordt aangegeven. Dat zijn dus wel aanzienlijke verschillen, waardoor men dus, zoolang daaromtrent geene bepaalde cijfers kunnen worden vastgesteld, bij de bepaling van de aanhechtingsvastheid in elk geval zeer voorzichtig dient te zijn. De alsnog bestaande onzekerheid op dit gebied is dan ook wel de eenige reden, waarom men in alle gevallen het zich aan elkaar bevestigen van beton en ijzer nog door mechanische hulpmiddelen tracht te garandeeren. Hiertoe wordt het in het beton aangebrachte ijzer aan de einden haakvormig omgebogen, bij sommige constructies wordt het omgebogen in de richting van de drukzône van den balk, bij anderen wordt het ijzer hier en daar voorzien van gaten, om daardoor het beton zoo veel mogelijk hechtheid te geven.

Het ligt voor de hand, dat juist deze nog niet volkomen zekere gegevens nog voortdurend aanleiding geven tot belangrijke proefnemingen.

Welk groot gewicht deze proefnemingen reeds lang voor het gebruik van het ijzerbeton in de practijk hebben in 't licht gesteld, is het feit, dat de aanhechtingsvastheid van het ijzer in het beton des te geringer is, naarmate de ijzerlaag in het beton langer is. De nieuwere proeven geven als hoogst bereikbare aanhechtingsvastheid 38 KG./cM²., zoodat bij 't aannemen van eene vijfvoudige zekerheid steeds 7.5 KG./cM². zeer goed als hoogste vastheidspanning kan worden aangenomen. Deze adhaesie-kracht tusschen beton en ijzer heeft voor 't beton eene merkwaardige verhooging van zijne trekvasthed tengevolge, waarmee men bij de berekening der trekspanning rekening heeft te houden.

V. K.

HET GEBRUIK VAN BETON BIJ HET BOUWEN VAN GOEDKOOPE LANDHUIZEN VOOR EEN HUISGEZIN.

Het nut van het gebruik van beton voor bovengenoemd doel, hetgeen bij ons niettegenstaande daartoe herhaaldelijk van meereder zijde werd aangespoord, nog nergens voldoenden ingang schijnt te vinden, wordt in Amerika volkomen erkend en wordt daar dan ook, zooals wij uit de talrijke voorbeelden in bouwkundige en andere tijdschriften zien, veelvuldig toegepast. Wel is waar kunnen die zoogenaamde „inexpensive cottages" 1) wat uiterlijken vorm betreft, niet voldoen aan de billijkste eischen, die wij gewoon zijn te stellen bij de eenvoudigste landhuizen wat betreft uiterlijk aanzien en vorm, en voor wier volmaking op het gebied der kunst juist onze architecten in verscheidene prijsvragen veel buitengewoons hebben voortgebracht. Onlangs heeft de Vereeniging van Amerikaansche Portland-cement-fabrieken wederom een oproep gedaan om dit belangrijke vraagstuk verder uit te werken, door eene prijsvraag uit te schrijven betreffende ontwerpen voor familie-woningen uit holle betonsteenen, in twee soorten en met eerstens als op zich zelf staande woning geschikt voor één huisgezin en in de tweede plaats als eene aan beide of aan één zijde aangebouwde woning elk met drie onderafdeelingen van een, twee of twee en een halve verdieping. De uitgeloofde prijzen bedragen voor de woningen van éene verdieping van beide soorten, 100, 60 en 40 dollar, van die van twee verdiepingen 150, 100 en 60 dollar en voor die van twee en een halve verdieping 200, 150 en 90 dollar. Buitendien zijn er zes aankoopen van ontwerpen in uitzicht gesteld, ieder voor 25 dollar.

V. K.

1) Goedkoope woningen.

BOEKBESPREKING.

Stoomleidingen, stoomdrukreduceertoestellen, condenswaterafvoerinrichtingen, door F. K. Th. van Iterson W.-I. Uitgave van Æ. E. Kluwer, Deventer. Prijs f 0.50.

Het komt mij voor, dat de Redactie van „Het Vakblad" een gelukkige gedachte heeft gehad met het uitschrijven van een prijsvraag over het onderwerp hierboven genoemd, te meer daar deze prijsvraag een antwoord — in brochurevorm — van den heer F. K. Th. van Iterson, werktuigkundig-ingenieur, heeft uitgelokt.

De inhoud der brochure geeft zeer zeker blijk van wetenschappelijke behandeling van en studie over het onderwerp, waarom dit werkje vooral ter lezing aanbevolen kan worden aan die technici, die, door drukke routine-bezigheden op constructief gebied in beslag genomen, weinig tijd beschikbaar hebben en ook dikwijls weinig lust overhouden, om uit de velerlei soort uit te voeren werken één onderwerp grondig te doordenken en te bestudeeren.

De lezing reeds van de inleiding van de brochure kan hiertoe de prikkel zijn, hoewel dan erkend zal moeten worden, dat meerdere onderwerpen om eene dergelijke loffelijke behandeling vragen.

Van technici als boven bedoeld kan eene bestudeering van één onderwerp in de wetenschappelijke vaklitteratuur — hierin, meestal verspreid, voorkomend — niet verwacht worden, te meer daar dergelijke bestudeering critischen aanleg en veel kennis vereischt.

Het hooddstuk „Stoomleidingen" komt mij het best geslaagd voor.

T. A. C. G., w.-i.

VIJFTIENDE JAARGANG, No. 41. ZATERDAG 12 OCTOBER 1907

ARCHITECTURA

ORGAAN V.H. GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

BUREAU VAN REDACTIE: H. P. BERLAGE Nzn., Voors. H. WALENKAMP, A. J. JOLING, W. KROMHOUT Czn., A. VAN BAALEN, D. F. SLOTHOUWER, CORNs VISSER, Leden. — — — — VASTE MEDEWERKERS. K. P. C. DE BAZEL. en J. W. H. BERDEN — — — REDACTEUR VOOR HET TECHNISCH GEDEELTE L. ZWIERS — VALERIUSSTRAAT 64 TE AMSTERDAM.

UITGEVERS: J. VAN DER ENDT & ZOON MAASSLUIS. HET ORGAAN MET TECHNISCH GEDEELTE WORDT WEKELIJKS FRANCO TOEGEZONDEN AAN ALLE LEDEN VAN HET GENOOTSCHAP, DE JAARLIJKSCHE CONTRIBUTIE VOOR HET LIDMAATSCHAP BEDRAAGT: VOOR GEWONE LEDEN f 12,—, VOOR KUNSTLIEVENDE LEDEN f 10,—, VOOR BUITENLEDEN EN ASPIRANTLEDEN f 7,50.

STUKKEN EN CORRESPONDENTIE BETREFFENDE DE REDACTIE VAN HET WEEKBLAD TE ZENDEN AAN DEN HEER H. WALENKAMP, KONINGINNEWEG 267 AMSTERDAM; BETREFFENDE HET PLAATWERK „DE ARCHITECT" AAN DEN HEER A. VAN BAALEN, JACOB MARISSTRAAT 22, SLOTEN bij AMSTERDAM; BETREFFENDE DE ADMINISTRATIE VAN HET GENOOTSCHAP AAN DEN SECRETARIS, DEN HEER PAUL J. DE JONGH, REGULIERSGRACHT 120, AMSTERDAM † † † † †

INHOUD: Mededeelingen. — Jury-rapport prijsvraag omslag. — Int. Nat. Congres voor goedkoope Woningen. — Verslag van het Gemeentelijk Bouw- en Woningtoezicht. — Berichten. — Open prijsvragen. — Informatie-bureau. — Een Reuzen-stuwdam. — Infusoriën-aarde als bouwmateriaal. — Boekbesprekingen. — Informatie-bureau.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

1e. In de prijsvraag voor een Omslag voor „de Architect" is geen bekroning toegekend. Het jury-rapport is in dit nummer opgenomen. De ingekomen antwoorden zijn in de leeszaal van het Genootschap geëxposeerd.

2e. De inlevering der prijsvragen voor een Dorpsschool en een Afsluiting van een Voorplein moet volgens het programma (zie „Architectura" no. 12) geschieden op 4 November a.s.

De 1ste Secretaris,
PAUL J. DE JONGH.

PRIJSVRAAG VOOR EEN OMSLAG VOOR HET PLAATWERK „DE ARCHITECT".

RAPPORT DER JURY.

Ingekomen twee antwoorden onder de motto's:

„2 driehoeken in cirkel" (geteekend).
„Cirkel", (geteekend.)

Blijkt uit deze prijsvraag dat de ambitie onder de leden van het Genootschap voor het onderwerp niet bijster groot is geweest, het gehalte van de twee inzendingen blijft ver beneden dat der teekeningen, welke vroeger ten dienste van het plaatwerk voor uitvoering konden worden bestemd. Beide ontwerpen zijn weinig zinrijk van opvatting en geven tamelijk zwak teekenwerk te zien.

De jury is dan ook van oordeel dat geen bekroning kan worden toegekend, en betreurt het ten zeerste dat de vele leden, wier medewerking het welslagen van deze prijsvraag zou hebben verzekerd, niet uitkwamen.

JONAS INGENOHL.
FOEKE KUIPERS.
PAUL J. DE JONGH.

3 October 1907.

8ste INT. CONGRES VOOR GOEDKOOPE WONINGEN, GEHOUDEN TE LONDEN IN AUGUSTUS 1907.

(Vervolg.)

Woensdag als laatste zittingsdag, dwong de sprekers den tijd goed te besteden, bovendien was de agenda op Dinsdagmorgen niet afgehandeld en werd dus eerst het woord gevoerd door L. Ferrand, voorzitter der vereeniging voor goedkoope woningen in het Seine-departement, en den Italiaan V. Magaldi, over het geldelijk beheer, de taxaties en het verschaffen van crediet voor goedkoope woningen. Frankrijk was op het gebied van goedkoopen woningbouw achter bij Engeland en België; en het publiek moest meer ingelicht worden over goedkoopen woningbouw en hygiëne.

Dr. Caton, voorzitter van het woning-comité te Liverpool, vertelde, dat de gewone belastingbetalers de arme bevolking daar hadden geholpen, de resultaten hadden de verwachting overtroffen en de toestand der armen was merkwaardig verbeterd.

Dr. J. Stübben uit Berlijn sprak over stadsuitbreiding, aanleg en voorschriften in bepaalde wijken voor woningklassen en industrie-gebouwen.

Prof. Mahaim uit Luik had een belangrijk rapport samengesteld over het spoorweg-vervoer der arbeiders in België, de snelle uitbreiding der steden en de dichte bevolking op het land, nu p.m. 243 p. K.M.². hebben een goedkoop tram- en spoor-tarief zeer wenschelijk gemaakt, waardoor overbevolking in de steden voorkomen wordt.

De meeste tram-maatschappijen hebben speciale biljetten voor werklieden, vroegritten, werkliedenwagens enz. Voor de wekelijksche zes retourreizen wordt gemiddeld ¾ centime p. K.M. betaald en zoo gaan er b.v. bijna zesduizend arbeiders iederen dag uit Luik en omstreken naar hunne woningen en niet minder dan 1063 arbeiders wonen verder dan 50 K.M. van Luik, enkelen wonen zelfs in Ostende. Om de werklieden voor den landbouw te behouden, zijn de loonen op het platteland gestegen, woon- en werkplaatsen zijn niet meer nauw verbonden en vele arbeiders kunnen een eigen woning hebben. Uit een oogpunt van volkshuisvesting heeft men daar zeker succes.

Miss C. Cochrane en E. Tibbaut, Belgisch Kamerlid, brachten rapport uit over de huisvesting voor landbouwers en bespraken de wenschelijkheid tot het verschaffen van kleine

boerderijen, waardoor de landelijke bevolking zich beter tegenover die der steden zou kunnen handhaven.

Hierna hadden de gebruikelijke plichtplegingen plaats als slot van dit gedeelte van het congres en de Engelsche gastvrijheid was daarbij het hoofdmotief. Waarschijnlijk zal 't volgende congres in Weenen worden gehouden.

Het meerendeel der congresleden had zich opgegeven voor de driedaagsche excursie, die den volgenden dag zou beginnen.

Donderdagmorgen dan, precies 8.30, vertrok een speciale trein van het St. Pancras Station naar Sheffield, dat om 11.50 werd bereikt.

Daar het volgens de meening der regelings-commissie toch niet aanging om van half negen tot 12 uur geheel op „een droogje" te zitten, werd gedurende den langen spoorrit een lunch opgediend, die klonk als een klok. Gemakkelijk gezeten aan het met helder laken gedekt „coupé-dischje" (dat zich even voor den lunch bescheiden aanmeldde en dadelijk daarna zich even bescheiden weder verwijderde) genoten wij beurtelings, zoo van gerecht als van panorama, en konden eigenlijk niet juist bepalen wàt nu wel de voorrang toekwam.

Na 3½ uur van stuiven, rammelen en donderen waren we dan behouden te Sheffield gearriveerd. In een oogwenk was het „rollend hôtel" verlaten (en vergeten) en een 7-tal gereserveerde electr. tramwagens bestormd en voort ging het weer; nu door het zwarte Sheffield. Door den dikken rook-nevel heendringende, nu eens omhoog, dan weder langs buitengewoon sterk hellenden weg omlaag (waarbij wij getuige konden zijn van het perfect werken der zware electr. remmen) bereikten wij eindelijk na een half uur rijdens het eindpunt, in een der buitenwijken gelegen; de dames-excursionisten gingen van hier per brik; doch wij als geoefende bergtoeristen wandelden langs het stadspark naar de hooggelegen „Wincobank", zie de situatie Fig. 1.

HIGH WINCOBANK.

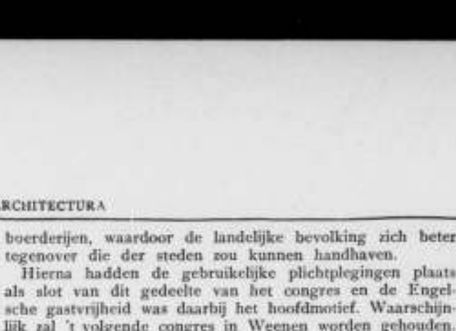

Fig. 1.

Na een 10 min. loopens kwamen wij er aan en passeerden al dadelijk het wijd-geopende ter ontvangst noodend afsluithek, dat deze „model Cottage Exhibition" tegen ongenoode gasten scheen te moeten beschermen.

Na het gebruikelijke, in 3 talen gesprokene welkomstwoord (waarbij een brik als katheder dienst deed en de spreker, die steeds „beleefd stond", door den in het spel betrokkenen rosinant vaak „onbeleefd werd neergezet") verspreidde het congres zich alras spoedig over de uitgestrekte terreinen dezer nog in aanbouw zijnde tuinstad (huizen-tentoonstelling).

Ziehier het generaal plan:

Van deze „exhibition" wordt reeds dadelijk gezegd:

a. dat zij een voorbeeld zijn wil voor een model-plan eener voorstad; onder de plaatselijke voorschriften en bij de goedgunstige beschikking van den gemeenteraad van Sheffield opgericht;

b. dat zij het bouwen van goed ontworpen en comfortabel ingerichte woningen, die geschikt zijn om tegen een binnen het bereik der werkmanstractementen vallenden prijs te worden verhuurd, wil aansporen.

c. dat zij architecten en bouwondernemers, die zich „het tot hoogeren trap opvoeren der arbeidersbehuizingen" tot taak gesteld hebben, de gelegenheid wil verschaffen van hunne verbeteringen of vorderingen langs bepaalden en practischen weg mededeeling te doen of die te laten zien.

Deze model-tentoonstelling werd in navolging van Letchworth, door verschillende invloedrijke mannen in het leven geroepen. Onder presidium van den lord-mayor van Sheffield werd in de vergadering van 19 Mei 1906 besloten in de buurt van Sheffield in 1907 zoo'n „exhibition" saam te stellen, waartoe eene definitieve regelings-commissie benoemd en een waarborgfonds groot 800 pond opgericht werd.

Er werd besloten dat deze tentoonstelling uit één soort woningen zou bestaan: a. zooals reeds geregd, gebouwd onder de bestaande verordeningen van Sheffield; b. tegen prijzen, waardoor het voor de exposanten mooglijk zijn zou, eene goede constructie aan spaarzaamheid te paren.

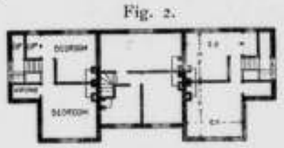
Verder werd bepaald dat de woningen in 3 klassen zouden worden verdeeld n.l.:

Klasse A. woningen met 2 slaapk., woonkamer en waschhok; elke woning voorzien van een bad. De max. prijs werd gesteld op 175 pond met een min. van 135 (hierin architecten-honorarium of winst voor den bouwer begrepen, doch zonder den prijs van het terrein), zie fig. 2.

Klasse B. woningen met 3 slaapkamers, woonkamer en waschhok; voorzien van een bad. De maximum-prijs 200 pond (met gelijke bepaling als voor A omschreven).

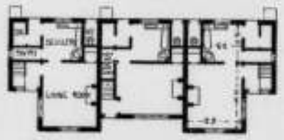
Klasse C. woningen met 3 slaapkamers, eet- en woonkamer en wasch- of spoelhok; elke woning een bad. De max.-prijs 225 pond (met gelijke bepaling als voor A. en B.) Zie fig. 3.

Fig. 2.

1e. VERDIEPING,

DRIEVOUDIGE WONING KLASSE A.

BEG. GROND

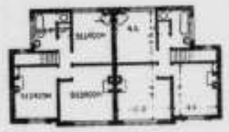
Ten slotte werd een algemeen plan vastgesteld daf door zijne aanlage eveneens een model-gedachte moest vertolken. Meer dan 12 woningen mochten er per 40 are niet

gebouwd worden. De blokken bestaande uit 2, 3 en 4 woningen, doch niet meer dan 4.

Elke woning verkreeg hierdoor voldoenden tuingrond en het geheel ruime en opene plekken, rijk aan natuurschoon.

KLASSE C. DUBBELE WONING.

BEG. GROND.

C.

1e VERDIEPING.

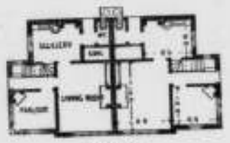

Fig. 3.

Fig. 4.

Naast deze huizen-tentoonstelling der „Sheffield City Council" liggen de „Municipal Cottages at High Wincobank" die bekend staan als de beste schepping op het gebied van sted. woningbouw in Engeland. Het zijn lage huizenrijen met voór- en achtertuintjes, waartusschen a.d. voorkant breede straatwegen met trottoirs. De tuintjes zijn hellend gelegen en de erfscheidingen saamgesteld van regel- en latwerk, waarin draaideurtjes. Zie fig. 4.

De woningen bestaan uit B. G. en 1e verd. (half in de kap).

In klasse A zijn opgenomen:

I. 12 woningen met een huur van 6 s. 6 d. per week, waarin de belastingen zijn inbegrepen. Ze hebben op den B. G.: woonkamer, spoelhok, kolen-bergplaats, provisiekamer en W. C.; 1e verd. 2 slaapk. en 1 badkamer.

II. 11 woningen. Huur 7 sh. p. week (incluis belasting). B. G. als voor I; 1e verd. 3 slaap- en 1 badkamer.

Klasse B.:

I. 18 huizen, huur 7 s. 3 d. p. week (incluis belasting), geheel als II A., doch verschil in huur schuilt in de grootere afmetingen der vertrekken.

Toegevoegde klasse.

Woningen van 5 s. p. week (incluis belasting), B. G. woonkamer, waschhuis met bad, kolenhok, provisiekamer, W. C.; 1e verd. 3 slaapkamers.

De kamers van alle woningen zijn hoog:

voor B. G.: 8 ft. 6 in = ± 2.59 M.

„ verd.: 8 „ 6 tot 9 in = ± 2.59 — 2.67 M.

Wij waren in de gelegenheid verschillende dezer „cottages" eens van naderbij en van binnen te zien en stonden verbaasd, hoe hier, met uiterst bescheidene middelen, een alleraangenaamst geheel was verkregen. Hier kan men in waarheid spreken van „de werkman en zijn „home".

Wat ons echter ook weder hier opviel, was 't totaal gemis aan kosten. Een verloren hoekje onder trap of in de kap achtte men reeds meer dan voldoende naar het scheen, ieèr wat der Holl. huisvrouw beslist de haren te berge zoude doen rijzen.

Waar de blokken nu een vierkant vormden (met breede opene hoeken) had men een grasveld met pomp, banken enz. aangelegd en deed de jeugd er volop aan sport.

Daar om 4 uur het klokje van scheiden zou slaan, staakten wij onze wandeling en begaven ons weder, na het gebruiken van eenige verfrissching, op den terugweg naar de electr. trams, die ons thans naar de Town Hall zouden voeren waar de officieele ontvangst door het gemeentebestuur plaats vond.

Om 4.30 betraden wij de ruime hal van het geheel door rookdamp „gewaart" stadhuis en werden één voor één door den maar steeds onvermoeibaren congres-secretaris, Mr. Aldridge, aan den Lord-Mayor en lady Mayoress voorgesteld; de burgervader in den bekenden rooden, met zwart bont omzoomden galamantel, waarop de zware gouden ambtsketen met het stadswapen prijkte.

Na de officieele speeches alweder te hebben genoten (waartoe dimaal een keurig speechje der Mayoresse behoorde) en na zich de „Afternoon Tea" goed te hebben doen smaken, drong de tijd al spoedig tot heengaan teneinde om 5.50 per specialen trein naar Manchester door te gaan, alwaar wij om 7.10 zouden arriveeren. De reis ging door het prachtige „North Derbyshire" wat het, aan alles gedachtige, programma speciaal meende te moeten vermelden. Over Manchester en Liverpool nu, een volgend maal.

M. en R.

VERSLAG v. h. GEMEENTELIJK BOUW- EN WONING-TOEZICHT TE AMSTERDAM OVER 1906.

(Slot.)

6. WONINGTOEZICHT.

I. Onderzoek en behandeling van klachten over slechte woningtoestanden.

De volgende staten geven aan het verloop, de herkomst en de verwerking der klachten, en de soort der gebreken, waarover geklaagd werd.

Het bleek ook in het afgeloopen jaar, dat de meerderheid der eigenaren, na minnelijk overleg, veelal tot verbetering van gebrekkige of slechte woningtoestanden overgingen.

Met de meeste voortvarendheid ging het echter niet steeds; een sekere drang moest vaak worden uitgeoefend, terwijl dan veelal nog maar de allernoodigste verbeteringen werden aangebracht.

Behalve onwil en onverschilligheid van de zijde van den eigenaar, is financieel onvermogen menigmaal oorzaak van de geringe voortvarendheid. Meermalen kwam het voor, dat de eigenaar zich door verkoop van het perceel aan zijne verplichtingen onttrok, waardoor het reeds door het Woningtoezicht gepleegd overleg als verloren arbeid was te beschouwen;

de bespreking moest dan met den nieuwen eigenaar weder begonnen worden, die door den aankoop van het perceel er feitelijk ingeloopen was. 't Ware gewenscht, dat het materiaal, verzameld in het archief van het Bouw- en Woningtoezicht, bij het koopen van huizen door de belanghebbenden meer geraadpleegd werd, Hierdoor zou veel tegenslag bespaard kunnen worden, en het met veel moeite en kosten verzameld materiaal zou meer nut opleveren.

In deze richting wordt door het Bouw- en Woningtoezicht ondertusschen zooveel mogelijk gewerkt, door met betrekking tot in veiling staande perceelen mededeelingen aan de notarissen te doen. De mededeelingen worden zoowel overgenomen in de veilingbrieljes als op de veilingen ter kennisse van gegadigden gebracht. (Zie verder de staten in het verslag.)

II. Inrichtingen tot afvoer van huis- en hemelwater en drekstoffen.

Door het Woningtoezicht werden in het afgeloopen jaar 501 vergunningsvoorschriften voor het maken van inrichtingen tot afvoer van huis- en hemelwater en van drekstoffen ontworpen.

Over gebrek aan medewerking om de voorschriften na te leven valt over het algemeen niet te klagen. Van sommige voorschriften, waartegen uit zoogenaamd practische ongunten eerst bezwaar werd gemaakt, erkende men later menigmaal de doelmatigheid. Vooral werd nogal eens bezwaar gemaakt tegen het voorzien van de goosteenen van vaste roosters en vaste stankafsluiters en het optrekken van de valpijpen voor afvoer van huis- en hemelwater en drekstoffen tot buitendaks.

III. Maken van doorloopende privaten en goosteenen in perceelen, waar deze inrichtingen ontbreken.

In de jaarverslagen over 1901 en 1902 werden uitvoerige mededeelingen over dit onderwerp gedaan. Ook in 1906 werd voortgegaan met het op verschillende wijzen uitoefenen van aandrang op de eigenaren, om doorloopende privaten en goosteenen te maken.

Voor 85 perceelen, bevattende 260 woningen, werd het beoogde doel bereikt: 64 perceelen, bevattende 195 woningen, moesten t. d. o. in observatie gesteld worden. Meestal was gemis aan ruimte of geldelijk onvermogen van den eigenaar de reden, dat van het doorvoeren van den maatregel voorshands moest worden afgezien. Op den duur zullen dergelijke woningen onbewoonbaar dienen te worden verklaard, doch ook dit jaar kwamen de met het onderzoek van woningen belaste sub-commissiën uit de Gezondheids-commissie herhaaldelijk tot de conclusie, dat de toestanden op woninggebied te Amsterdam vooralsnog onmogelijk maken onbewoonbaarverklaring alleen op bedoelden grond uit te spreken.

IV. Onderzoek van woningen en onbewoonbaarverklaring.

In het afgeloopen jaar werden systematisch opgenomen 58 perceelen, bevattende 146 woningen, 16 kelderwoning.n en 15 woonschepen.

Bovendien had, evenals in de laatst voorafgegane jaren, wederom eene keiderstelling plaats. Het resultaat van deze telling vindt men in den staat van het verslag.

Met betrekking tot 28 perceelen werd aan den directeur van de Gemeentegasfabrieken advies uitgebracht over de vraag, of hun toestand, uit een oogpunt van bewoonbaarheid, den aanleg van eene mungasinstallatie wettigde.

Ten dienste van den Gemeentelijken Gezondheidsdienst werden opgenomen 18 lompenbergplaatsen en 13 bewaarschoten en kinderbewaarplaatsen.

Eindelijk werd een systematisch onderzoek ingesteld naar alle bij de politie ingeschreven logementen. Dit onderzoek wordt geregeld voortgezet, waartoe van de politie driemaandelijks opgaven worden ontvangen betreffende de wijzigingen, welke de lijst der logementen heeft ondergaan. Het onderzoek strekte zich voorloopig uit tot 70 volkslogementen [1]), bevattende te zamen 2199 slaapplaatsen. De verzamelde gegevens, welke geen opwekkend karakter dragen, zullen in een uitvoerig verslag worden samengevat. In afwachting van het gereedkomen van dit verslag en dat op grond daarvan maatregelen van algemeene strekking genomen kunnen worden, zijn bereids enkele logementen, waarin de toestanden zeer slecht bevonden werden, onbewoonbaar verklaard en in enkele andere verbeteringen aangebracht.

Betreffende hetgeen in zake onbewoonbaarverklaring is verricht, vindt men eenige opgaven in het verslag. (Gemeenteblad 1907, Afd. 1, blads. 665) opgemaakt ter voldoening aan het bepaalde in art. 52 der Woningwet 2). Volledig zijn deze opgaven niet. De tijd, gesteld voor het opmaken van de jaarverslagen, is te kort om alle gegevens betreffende de onbewoonbaarverklaring en de verplaatsing der bevolking van de onbewoonbaar verklaarde woningen daarin te kunnen opnemen. Samenvatting in een afzonderlijk verslag zal dus, ook wat dit onderwerp betreft, noodig zijn. Hoewel niet met grond beweerd zal kunnen worden, dat men te Amsterdam, wat het onderzoek en het onbewoonbaar verklaren van woningen betreft, in de laatste jaren heeft stilgezeten, was, hetgeen tot dusverre geschiedde, toch meer detailleurswerk dan het voeren van den werkelijken krijg. Voor het vaststellen van een plan daarvoor zal het nu langzamerhand tijd worden. In de eerste plaats zal dit noodig zijn met betrekking tot het onderzoek van woningen, waarbij dan valt te onderscheiden tusschen een onderzoek als tot dusverre plaats had, dat slechts eenmaal wordt ingesteld en moet dienen om materiaal te leveren voor voorstellen tot onbewoonbaarverklaring, verbetering of onteigening, en een onderzoek, dat telken jare herhaald wordt, ten einde te kunnen nagaan, hoe vraag en aanbod zich verhouden en in welke richting de huurprijzen zich bewegen. De resultaten van het tweede onderzoek zijn onontbeerlijk, zoowel om te voorkomen, dat door het ontruimen van kromen woningnood ontstaat, als om den aanbouw van woningen in goede banen te leiden.

Over de vraag, of ten behoeve van het tweede onderzoek gebruik zou kunnen worden gemaakt van de gegevens, welke telken jare door de administratie der Personeele Belasting worden verzameld, werd bereids door het Bouw- en Woningtoezicht in overleg getreden met den Directeur der Directe Belastingen, Invoerrechten en Accijnzen. Ook hadden voor de inrichting van het tweede onderzoek besprekingen plaats tusschen de administratie van het Bevolkingsregister en den dienst van het Bouw- en Woningtoezicht.

V. Kelderwoningen in de oude Stad.

Bijgaande staat geeft een overzicht van het verloop der kelderwoningen in de verschillende wijken der oude stad. Uit den staat blijkt, dat alleen in de buurt V het aantal kelderwoningen thans grooter is dan in 1903 en 1874. Waren er in 1874 een aantal woonkelders ten bedrage van 4981, in 1903 was dit aantal verminderd tot 2773. Na 1903 is het aantal woonkelders verminderd met 482, dus eene vermindering ten opzichte van het aantal in 1903 met ongeveer 17%. In de jaren 1904, 1905 en 1906 werden in totaal 126 keldess onbewoonbaar verklaard of ongeveer 4.5% van het aantal woonkelders in het jaar 1903. Het overgroote deel der verdwenen woonkelders, d. i. 12.5% van het aantal in 1903, is dus verdwenen, door inrichting tot bergkelders of door herverbouwing. In elk geval is te constateeren, dat de begeerte of de noodzakelijkheid om in kelders te huisvesten op verbijdende wijze aan het afnemen blijft.

Wat de vermindering per jaar betreft, deze bedraagt in het tijdvak 1874—1903 76 en in het tijdvak 1903—1906 161 kelders.

De aandacht wordt er op gevestigd, dat de uitgaven enkel betrekking hebben op de oude stad. In de nieuwe stad vindt men helaas ook tal van kelderwoningen, welke, al worden zij souterrainwoningen genoemd, toch ook menigmaal niet aan de eischen van een behoorlijke woning voldoen. Vooral is dit het geval, wanneer een souterrainwoning door splitsing ontstaan is en dus eene souterra'nverdieping, welke oorspronkelijk onderdeel uitmaakte van eene woning, bestaande uit meer dan één verdieping, voor afzonderlijke bewoning is bestemd. De tijd heeft tot dusverre ontbroken naar deze woningen een onderzoek in te stellen. Gelukkig is vermeerdering van het aantal na de invoering der Bouwverordening niet meer mogelijk.

(Raadpleeg voor het overige het verslag zelf.)

De Redactie heeft gemeend, een eenigszins uitvoerig uittreksel uit het verslag te moeten overnemen, daar dit velen leden ongetwijfeld zeer welkom zal zijn. Het zal hun aanmelijk een inzicht geven in wat er tegenwoordig op het gebied van het woningvraagstuk te Amsterdam verricht wordt.

1) 53 slaapsteden en 17 vereenigingshuizen.

2) Alle door de Gezondheidscommissie gedane voorstellen tot onbewoonbaarverklaring werden evenals in vorige jaren voorbereid door het Bouw- en Woningtoezicht.

BERICHTEN.

HET GEBOUW DER PROVINCIALE BIBLIOTHEEK TE MIDDELBURG.

Jhr. mr. Victor de Stuers schrijft in de »Middelb. Cour.«:

»Ik lees dat de beelden, het slotstek en het verdere ornamentenwerk in zandsteen opnieuw worden gefrijnd, zoodat het gebeel er thans als nieuw uitziet.«

Dit frijnen nu is een zeer onoordeelkundige en betreurenswaardige bewerking, ten gevolge waarvan al dat ongefrijnde werk aan een spoedig bederf wordt blootgesteld, daargelaten dat daardoor allicht ook de oorspronkelijke vormen ijlden.

Wanneer natuursteen uit den berg gehaald wordt, is die doortrokken met zeker vocht, grondwater genoemd, hetwelk, als de steen aan de lucht is blootgesteld, uitzweet en op de oppervlakte een vernis, een email, een dunne korst vormt. Deze korst beschermt de steen tegen de schadelijke inwerking van regen, zorst enz. Frijnt men die weg, dan berooft men de steen van haar pantser en de steen zal langenmerhand verweeren en vergaan, want de korst vormt zich niet ten tweeden male.

Wat men te Middelburg gedaan heeft, is derhalve zeer verkeerd.

De bedoeling, die men daarbij heeft gehad, is overigens ook verwerpelijk. Men wil het gebouw een voorkomen geven, alsof het fonkelnieuw ware. Waarom? Mag men niet zien dat het inderdaad een oud gebouw is? Evenmin als het voor een grijsaard een schande is grijze haren te hebben, is het voor een oud monument een schande er grijs en oud uit te zien. En dan, wat helpt die verjongingskuur? Over weinige jaren is de gevel toch weer even grauw als vroeger. Ook de opmerking dat hier

en daar een nieuw stuk steen, dat men bij de restauratie moest inlaschen, te zeer in het oog zou loopen, is, tegenover het boven gesomde nadeel, zonder waarde; binnen korten tijd zullen die nieuwe stukken van zelve bijgekleurd zijn.

»Ik wenschte wel, dat mijn artikeltje door andere couranten werd overgenomen, opdat men ook elders er op bedacht zij dat noodlottige frijnen na te laten, dat maar al te veel doorgedrongen is in de zeden van onze poets- en schuurenlievende natie.«

OUDHEDEN.

Men meldt ons uit Leiden:

In het Rijksmuseum van Oudheden te Leiden zagen we tentoongesteld een prachtige collectie gouden versieringen uit den Hellenistisch-Romeinschen tijd afkomstig uit Zuid-Rusland.

Vooral merkwaardig mooi is het gedreven goudbeslag van een gordel, zeker uit een vijftigtal stukjes bestaande, waaronder prachtig gedreven Gorgo-hoofjes en verschillende andere ornamentes. Dergelijk Grieksch goudwerk is, behalve in het bekende museum in St. Petersburg, uiterst zeldzaam. We hooren dan ook, dat deze collectie feitelijk voor het Louvre bestemd was geweest. Door gunstige voorwaarden van den vroegeren bezitter is het 't Leidsche Museum gelukt, tegen betaling van een gedeelte het geheel in handen te krijgen; men hoopt dat de directie door bijdragen van particulieren in staat zal worden gesteld dezen werkelijk eenigen kunstschat voor het museum en ons land te behouden.

Waar zijn onze Nederlandsche kunstbeschervers, die haar daarbij willen helpen?

Tot zoover onze correspondent. Een belangrijke aanwinst zou deze koop zeker opleveren, kunstbaarheden voor het Louvre bestemd!

Maar misschien is men daar sedert de tiara van Saïtaphernes een beetje bang voor Zuid-Russische oudheden! (Hbl.)

— De Petersburgsche politie heeft in het belang der openbare zedelijkheid het tentoonstellen van afbeeldingen van naakte lichamen verboden, ook als het reproducties van kunstwerken zijn.

Rembrandt's Danae zal dus in de Ermitage ook wel niet meer vertoond worden. Zouden wij niet vragen dit schilderij dan maar naar Nederland te zenden? In het Rijksmuseum zal men het wel toelaten. (Hbl.)

OPEN PRIJSVRAGEN.

A, et A. Dorpsschool en Afsluiting voorplein. Inlevering 4 November 1907. Programma in No. 12.

B, en V., Rotterdam. Café-Restaurant. Vereenigingsgebouw. Fotografische opnamen. Inlevering 15 November 1907. Programma in No. 23.

Prijsvraag Thieme-fonds. Inlevering vóór 1 Mei 1908. Programma in No. 26.

INFORMATIE-BUREAU

van den Bond van Technici,
Bureau: .. ..
Maasstraat 139, Rotterdam.

Ingeschreven sollicitanten.

28	Bouwk. Opz. Teekenaars	21	tot	47	jaar,	f 60	tot	f 120 p. m.
8	» Opz. Uitvoerders	24	»	47	»	- 70	»	» 110 »
5	Bouwk. Teekenaars (aank.)	18	»	25	»	- 40	»	- 60 »
4	Waterb. Opzichters	24	»	45	»	- 80	»	» 110 »
10	Werktuigk. Teekenaars	18	»	39	»	- 50	»	» 150 »
4	Electrotechnikers	23	»	41	»	- 75	»	» 150 »
2	Leeraren (Timmeren, Rechtl, of Bouwk. Teekenen.	24	»	30	»	- 75	»	» 100 »
2	Machinisten (Chef)	30	»	39	»	- -	»	» 150 »

TECHNISCH GEDEELTE

Alle stukken de redactie betreffende, dus ook vragen, te adresseeren:

Aan de Redactie van »ARCHITECTURA« (Technisch gedeelte).
Valeriusstraat 64.
AMSTERDAM.

EEN REUZEN-STUWDAM.

In het jaar 1890 werd de stuwdam van San Roque in Argentinië voor industrieele en landbouwkundige doeleinden in gebruik genomen.

De sperdam bevindt zich daar, waar de Rio Primero den bergketen Sierra Chica doorbreekt op een afstand van ongeveer 40 K.M. van de universiteitsstad Cordova. De rivier doorbreekt hier het gebergte over eene lengte van ongeveer 20 K.M. en stroomt daarna door de meer oostelijk gelegene hoogvlakten (400 M. boven den zeespiegel). Het bekken, dat een stuwruimte bezit van ongeveer 260 millioen M³, vormt een gedeelte van de binnenzee, die vermoedelijk vóór het ontstaan van het gebergte aldaar aanwezig is geweest. Het uitmondingsgebied is 1350 K.M.² groot. De gemiddelde jaarlijksche neerslaghoogte bedraagt volgens opgave der Argentijnsche ingenieurs 440 m.M. Dit wordt dus per jaar eene waterverplaatsing van 594 millioen M.³ De bouwkosten beliepen 0,0435 Mark per M.³ stuwruimte.

Er droogte van het land wordt verklaard indien men in aanmerking neemt, dat de verhouding van den in Cordova waargenomen regenval tot de verdampingshoogte van eene geheel vrijliggende wateroppervlakte tusschen de jaren 1873 tot 1899 gemiddeld 694 : 1900, in de jaren 1899—1900 ongeveer 441—2220 heeft bedragen.

Hiertegenover dient opgemerkt te worden dat bij den Bevertal-stuwdam (prov. Rijnland, 270 M. boven den zeespiegel), de gemiddelde regenval 1220 m.M. bedraagt, terwijl de verdampingshoogte per jaar 1025 m.M. bedraagt.

De neerslaghoogte te Lennep (340 M. boven den zeespiegel) werd over een tijdvak van 20 jaar vastgesteld op gemiddeld 1238 m.M. en de verdampingshoogte op 810 m.M. Hieruit is dan ook de groote waardevermeerdering van het bevloeide land te verklaren, 't welk ongeveer 20 maal meer waard is dan het droge terrein. Tegenwoordig zijn ongeveer 12.000 hectaren grond onder den invloed der bevloeiing. Ook schijnt de stuwdam invloed uit te oefenen op het klimaat, aangezien volgens de gepubliceerde aanteekeningen van de sterrewacht te Cordova, door den invloed van het pl.m. 1700 hectare groote meer en de dientengevolge bestaande bevloeiing van het land, het aantal bewolkte dagen is vermeerderd.

Voorts trekt men hier nog voordeel van het aangelegde werk, doordien de kracht van 't water eveneens tot verschillende doeleinden benut wordt. En zooals dit hier 't geval is, wordt de natuurlijke waterverplaatsing bij een menigte andere rivieren van Argentinië door stuwruimten van belangrijken inhoud (tot 350 millioen M.³) voor krachtdoeleinden benut. Dit bedrijf bevindt zich dan ook, volgens de mededeelingen van den Ingenieur Offermanns te Buenos Aires in volle werking en neemt des te grooter vlucht, daar alle kolen over zee moeten worden aangevoerd. Noord-Amerikaansch en Engelsch kapitaal is in deze ondernemingen gestoken, doch blijkt dat hier ook veel levensvatbaarheid bestaat voor Duitsche kolonisatie en dat het voor Duitsche handelshuizen niet onvoordeelig zijn zal hier een flink afzetgebied te verkrijgen.

De hoogte van den muur boven 't land bedraagt 37, de geheele hoogte 52 M. De dikte van den muur is 29,5 M. Een grondstuk van 44.5 M. breedte vormt de fundeering in de dalbedding. De dam is horizontaal aangelegd, hoewel de diepe en steil naar beneden gaande granietwanden van de bergkloof gunstig zouden zijn voor een gebogen vorm, waardoor zeer zeker eene meerdere vastheid van stand zou verkregen worden. De muur is uit hydraulische kalkmortel samengesteld en aan den waterkant is een 10 c.M. dikke bekleeding van cementmortel aangebracht. Aan beide zijden van het middengedeelte van den muur zijn twee overlaten van 28,1 M. lengte, ten dienste van den afvoer in geval van hoog water aangebracht.

Tot het doen afvloeien van het water dienen de volgende inrichtingen: 1e. voor het geregeld bedrijf een afvoerbuis van 1 M. doorsnede en 2,9 M. hoogte over de fundeering.

Aan de afvoerbuis is een buisvormig steunstuk met draaibare veiligheidsafsluiting aangebracht; 2. twee inrichtingen waardoor het zand wordt weggevoerd, welke iets dieper gelegen zijn, welke den vorm van kanalen hebben met afmetingen van 1.20—2.00 M. en door 50 c.M. dikke houten blokken worden afgesloten. Gewoonlijk is slechts de middelste opening in werking. De inrichtingen worden zelden gebruikt, aangezien de werking niet geheel zonder fouten is en de gewelven menigmaal water doorlaten.

Bovengenoemd bouwwerk heeft spoedig aller aandacht getrokken. Kort na de inwerkingstelling deden zich verschijnselen voor, welke onrust wekten wat betreft eene voldoende mate van stevigheid. Op de plaatsen waar het zand wordt verwijderd, werden eenige honderde M³. metselwerk weggespoeld. De muren vertoonden buitendien teekenen van poreusheid en scheuren in de buitenste lagen van het metselwerk. Deze gebreken werden verholpen en hadden dus geen verdere gevolgen. In April 1903 had bij een buitengewoon hoogen waterstand een overstrooming

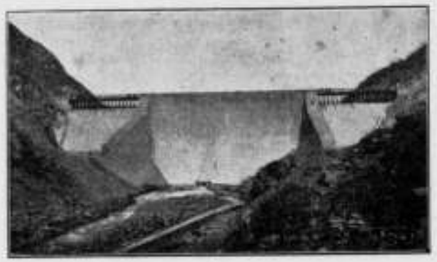

Fig. 1. Luchtzijde.

plaats der overlaten. De muur heeft toen dus aan een sterken tegenstand weerstand geboden en men heeft toen algemeen gedacht, dat de bouw sterk genoeg was. Niettemin bleven de geruchten omtrent onvoldoende stevigheid van het bouwwerk steeds bestaan en dientengevolge benoemde de Argentijnsche regeering in 't jaar 1906 eene commissie uit ingenieurs bestaande, waartoe ook de heer Offermann behoorde, om een grondig onderzoek naar het bouwwerk in te stellen. Dit onderzoek leidde tot het resultaat, dat men aan de waterzijde kon aantoonen, dat de mortel te weinig brandstoffen bevatte. De gedane onderzoekingen bewezen, dat er een minimum drukvastheid van 9 K.G. per M³. was, welke in elk geval veel te gering is.

Fig. 2. Waterzijde

De mortel aan de luchtzijde was meer verhard. De bekleeding aan den achterkant van den muur bevond zich in goeden toestand. Bij onderzoeking van de afmetingen der doorsnede blijkt, dat de muur bij de bedding in vergelijking met verscheidene in Duitschland bestaande werken voldoende is. Op halve hoogte is de doorsnede echter wel wat krap genomen. De afmetingen der breedte moeten 13.3 M. zijn in stede van 12.09 M., zooals het geval was bij een waterstand van 35.3 M. Ofschoon de nauwte van het dal en de sterkte der overlaten een groote zekerheid boden, achtte de commissie het wel noodzakelijk in verband met de slechte gesteldheid van de gebruikte mortel eenige veranderingen voor te stellen en wel te eerder, daar het niet uitgesloten is, dat de waterstand in het jaar 1903 in ongunstige gevallen nog overtroffen kan worden. In de eerste plaats moesten trekspanningen in het muurwerk voorkomen worden. Daar een geheele reconstructie van den muur in den korten tijd vóór de a.s. regen-periode niet mogelijk was, bepaalde men zich tot het dieper maken der overlaten door een gedeelte van het muurwerk af te breken, ten einde te voorkomen, dat de waterstand in het bekken zich tot die hoogte verheft, waar de trekspanningen beginnen. De hoogte ligt 34.7 M. boven het land. Na den hoogen vloed van April 1903 wordt als minimum waterverplaatsing door de overlaten per seconde 1000 M³. aangenomen. Dit geeft een straalwijdte van 4.5 M. De drempels der overlaten moesten nu tot op een hoogte van 30.2 M., dus over eene diepte van 2.8 M. naar beneden worden verlegd. Voorzichtigheidshalve heeft men deze maat zelfs 3.4 M. genomen.

Door deze verandering verkreeg men eene feitelijke verkleining van de stuwruimte, hetgeen invloed uitoefende op het doel van het werk. Het ligt voor de hand, dat men in het stroombed beneden den stuwdam meer last zou krijgen van hooge vloeden. Men heeft daarom voor de toekomst in uitzicht gesteld den bekkeninhoud door ophooging en versterking van den muur weer de vroegere grootte te geven of wel nog grooter te maken en nog een ruimte te maken van 50 tot 60 millioen M.³ waterberging. Over de nieuwe afmetingen der onderdeelen van 't bouwwerk is men nog niet tot een definitief besluit gekomen; het zal echter van veel belang zijn ook aan den toekomstigen gang van zaken onze aandacht te schenken. V. K.

INFUSORIEN-AARDE ALS BOUW-MATERIAAL.

Onder infusoriënaarde verstaat men eene gemakkelijk fijn te wrijven, op krijt gelijkende massa, die voor het grootste gedeelte bestaat uit de kiezelvormige schubben van microscopische diatomeën. Deze zeer kleine bestanddeelen der infusoriënaarde hebben de meest verschillende vormen. Voornamelijk komen zij voor in den vorm van naalden ter lengte van 0.039 tot 0,156 m.M. De lichaampjes van deze soort het bloote oog niet zichtbare naald-infusoriën hebben spiraalvormige doorboringen. Deze naaldvormige microben nu veroorzaken juist dat buitengewoon geringe gewicht, dat aanzienlijk isoleervermogen en voor alles die groote mate van brandvrijheid, die de infusoriën-aarde tot een voor de bouwtechniek zoo kostbaar materiaal maken.

In de tegenwoordige bouwtechniek wordt de infusoriënaarde, die overigens reeds lang door de oude Romeinen als bouwstof erkend werd, op drieërlei wijze gebruikt; eerstens onveranderd, in de tweede plaats in cementvorm met toevoeging van benoodigde andere materialen, ten slotte ook en wel in de voornaamste plaats voor 't maken van bouwsteenen. 't Gebruik in den natuurlijken vorm van de infusoriënaarde vindt met goed gevolg plaats als onderlaag, bij houten vloeren, in 't bijzonder bij parketvloeren.

Een zeer groot voordeel van dit materiaal is, dank zij het geringe gewicht, dat de bouwconstructie slechts in zeer geringe mate belast wordt. Voor 't overige garandeert de samenstelling der infusoriën-aarde, en de kiezelvorm van de kleinste atomen aan de vloeren eene goede beschutting tegen de warmte. Ten slotte is de groote poreusheid van dit materiaal van groot gewicht met 't oog en het gebruik ervan bij houten vloeren. Dit materiaal is namelijk in staat, zooals door proeven is bewezen, om een aantal vochtdeelen te absorbeeren vijf maal zoo zwaar als het eigen gewicht bedraagt. Dat men dus onder zulke omstandigheden in infusoriën-aarde bij de toepassing bij houten vloeren een doelmatig middel heeft gevonden om het krom-trekken van het hout tegen te gaan, ligt dus wel voor de hand. Dezelfde voordeelen kan men bereiken met 't gebruik van infusoriën-aarde, waar 't noodig is als beschuttend isoleermateriaal bij metselwerken als anderszins.

Een eigenaardige gebruiksvorm in de bouwtechniek van de infusoriënaarde zijn de cement-verbindingen die met dit materiaal zijn samengesteld. Het cement-materiaal, dat onder toevoeging van leem en ongeveer 1 pCt. natronwaterglas gemaakt is, is eigenlijk tot de kleefcementsoorten te rekenen, waartoe dan ook dit infusoriënaarde-cement in zijn eerste gedaante het best geschikt is, breuken in steenen voorwerpen te herstellen en gaten en scheuren in metselwerk te dichten. Door verdere toevoeging van andere materialen krijgt daarna deze op cement gelijkende kleefmassa in vorm en uitwerking zeer veel overeenkomst met het eigenlijke cement. Dit kan men duidelijk gewaar worden bij het maken van dakbedekkingen uit infusoriën-aarde-cement bestaande.

Het is mogelijk en dit komt ook hoe langer hoe meer voor met zulk cementmateriaal op houten ramen, zeer goedkoope, goed te conserveeren en zeer practische daken te maken. Hiertoe heeft men een mengsel van verschillende materialen noodig. Infusoriënaarde-cement en afval van hout, zooals zaagsel, spaanders en haksel worden in gelijk gewicht met elkander vermengd en daarna flink, doch niet te overvloedig bevochtigd, zoodat de massa zich gemakkelijk als her ware laat kneden. Daarna wordt zij tot eene dikte van 25 m.M. op het houten dak opgelegd en met troffels vast in elkaar geperst. Deze massa bezit de eigenaardigheid zich zeer vast met de houtlaag te verbinden waarbij 't een groot voordeel blijkt te zijn dat in dit materiaal nog nimmer scheuren werden aangetroffen. Reeds na verloop van hoogstens 2 dagen is de massa volkomen verhard en verdient 't aanbeveling alsdan eenige malen het materiaal met geoliede verf te bestrijken. De voordeelen voor de bouwtechniek van dit dakbedekkingsmateriaal zijn onbetwistbaar. Men denke slechts hoezeer men in de bouwtechniek gezocht heeft naar een dakbedekkingsmateriaal dat aan alle eischen in verband met warmte en andere invloeden kan voldoen; dat voor alles geschikt was om zoowel in den winter er voor zorg te dragen dat niet te veel warmte van binnenshuis verloren ging naar buiten, terwijl het 's zomers als deugdelijk middel dienst moet doen om te beletten dat er van buiten te veel hitte door 't dak de woning binnendrong.

Het dak van infusoriënaarde-cement is zonder twijfel een zoodanig middel, aangezien deze infusoriënaarde tengevolge van haar natuurlijken toestand in alle opzichten de meest denkbaar slechte warmtegeleidster is. Daarbij komt nog dat dit diatomeëncement op de houten onderlaag een vuilniswerende werking uitoefent. Het is bewezen dat het bestrijken van een laag houtwerk begroeid met zwammen enz. met een dun vloeibaar gemaakte oplossing van dit mengsel, een bijna onmiddellijk verdwijnen van de zwammen tengevolge had. Men kan dus gerust aannemen dat het zich verder ontwikkelen en ontkiemen van eenig vuil als anderzins, dat ongemerkt bij het samenstellen van 't dak is achtergebleven, door het aanbrengen van het antiseptisch werkende infusoriënaarde-cement geheel wordt voorkomen. Neemt men bij deze voordeelen nu nog verder in aanmerking hoezeer dit materiaal nimmer onderhevig is aan het ontstaan van voegen of scheuren, waardoor anders zoowel het regenwater als de koude luchtstroom door het dak zouden kunnen binnendringen, dan mag men dus deze soort dakbedekking wel ten zeerste aanbevelen. En dan nog te meer, omdat men zelfs, wanneer men zou beschikken over slechts geringe geldmiddelen, nochtans door zijn goedkoopte van dit materiaal kan gebruik maken.

Het voornaamste en nuttigste gebruik, dat van de infusoriën-aarde gemaakt wordt is echter wel de toepassing er van als grondmateriaal bij het maken van bouwsteenen. Als grondmassa voor dit materiaal, wordt de hiervoren beschreven infusoriënaarde-cement gebruikt, doch in eenigszins minder vochtigen vorm.

Gips of leemaarde in vereeniging met waterglas vormen hierbij het bindmiddel. Het belangrijke en meest in 't oog springende bij deze steenfabricage is de wijze waarop men in den steen zelf de in de infusoriën-aarde reeds aanwezige luchtruimten nog tracht te vermeerderen. Want daardoor wordt het gewicht verminderd en het isoleervermogen zonder twijfel verhoogd.

Ten einde dit te verkrijgen geeft men aan het materialenmengsel vóór de steenvorming een toevoeging van wijnsteen- en koolzure kalk in poeder-vorm. In stede van wijnsteen kan men ook eene ijzervitriool-oplossing of sterk verdund zwavelzuur gebruiken. Tengevolge van een spoedige chemische werking van deze toegevoegde stoffen vormt zich nu in het binnenste der steenmassa onder gasafscheiding eene menigte kleine holten, die dus den steen zeer poreus en licht maken. Al naarmate het volume der toegevoegde stoffen heeft het fabrikaat een tusschen 0,2 en 0,45 varieerend soortelijk gewicht. De steenen hebben in den regel den vorm van blokken ter dikte van 4 tot 8 c.M. en ter breedte van 25 c.M. De lengte is naar verkiezing en bedraagt maximum 2.5 M. Zijn de steenen in de lucht gedroogd, dan komen zij in den oven en worden als gewone baksteenen gebakken. Tengevolge van deze methode van fabricage zijn nu de steenen nog aanzienlijk lichter in gewicht dan eene gelijke massa niet verwerkte infusoriën-aarde. Ook hebben zij om dezelfde reden een nog aanzienlijk hooger isoleervermogen tegen warmte, dan de eigenlijke infusoriën-aarde reeds bezit. Daardoor speelt dit fabrikaat op het gebied van de warmtekwestie in de bouwtechniek een groote rol. En wel bij het voorkomen van warmtegeleiding bij den aanleg van koelkelders en wijnkelders, waar het tevens dienst doet als beschuttingsmiddel tegen koude, verder dient het tot bekleeding van waterreservoirs, stoomketels, heetwaterbuizen, ten einde het warmte-verlies te verminderen en is van niet minder belang bij het bouwen van wanden en muren waar het op een gering gewicht doch tevens op een stevige en tegelijkertijd tegen warmte gewaarborgde constructie aankomt.

Het grootste voordeel dat deze steensoort bezit bestaat echter in de buitengewoon groote mate van vuurvastheid, dus de vrijwaring voor brand. Omvangrijke brandproeven hebben aangetoond, dat deze steenen uit infusoriën-aarde aan een vuurgloed tot 1200 gr. C. weerstand kunnen bieden. Deze eigenschap van vuurvastheid opent voor de industrie der infusoriën-aarde, voornamelijk op 't gebied van massale bouwwerken, waarbij 't voornamelijk aankomt op 't gebruik van uitsluitend vuurvaste materialen, een omvangrijk arbeidsveld en afzetgebied. V. K.

BOEKBESPREKING.

DER ELECTRISCHE SCHIFFSZUG.

Een technisch en wetenschappelijk onderzoek naar de mogelijkheid resp. doelmatigheid van eene verhooging der vaarsnelheid op druk bevaren kanalen, door Dr. Ingenieur Max Schinkel. Jena 1906, bij Gustav Fischer. Prijs M. 3.50.

De schrijver van dit zeer in overeenstemming met den geest des tijds zijnde boek, onderzocht eerstens en voornamelijk de beste wijze van scheepvaart op de kanalen, welke het meest voldoet aan de eischen der goedkoopte, snelheid en regelmatigheid in verband tevens met de meest mogelijke veiligheid van 't verkeer en die tevens het meest de oevers en inrichtingen van 't kanaal ontziet. Na eene beschrijving en taxatie der tot heden opgedane ervaringen, proefnemingen en ontwerpen voor een mechanische scheepvaart komt hij tot 't besluit, dat voor onze nieuwe kanalen met druk verkeer voor 't sleepen langs jaagpaden slechts electrische locomotieven (locomobielen) en voor 't sleepen door 't water slechts sleepstoombooten in aanmerking kunnen komen.

Ten einde deze beide wijzen van sleepen goed te kunnen vergelijken, beperkt de schrijver op doeltreffende wijze zijne verhandeling, terwijl hij bepaalde verhoudingen aanneemt: kanaalafmetingen, zooals die ongeveer bij het Dortmund-Eems-kanaal voorkomen, schepen van 65 M. lengte, 8.20 M. breedte, 1.75 M. diepgang en 600 ton laadvermogen, sleepen bestaande uit 2 schepen elk en een kanaallengte zonder sluizen van 100 K.M. Door deze beperking is 't mogelijk in de berekeningen gebruik te maken van de ervaringen, die de bekende onderzoekingen op 't gebied van de sleepdienst-scheepvaart op 't Dortmund-Eems-kanaal en het Teltow-kanaal den laatsten tijd hebben opgeleverd. Tegen de overige opgaven, die noodzakelijk waren en ten deele aan het werk van Symphen werden ontleend, is in 't algemeen niets in te brengen.

De vergelijkende berekeningen zijn in uitvoerige cijfertafels zoowel voor het verkeer met den electrischen locomotief als voor 't verkeer voor stoomsleepbooten opgemaakt, terwijl laatstgenoemd verkeer, wederom onderverdeeld wordt in „monopolie"-verkeer en in 't vrije verkeer, hoewel 't een onbetwisthaar feit is, dat hierbij niet geheel rekening wordt gehouden met de eischen, die aan de regelmatigheid, de veiligheid, en 't ontzien van de oevers en inrichtingen van het kanaal gesteld moeten worden. Daarna worden door den schrijver de kosten vergeleken, welke hij in indirecte (belasting, delging, afschrijving) en directe (onderhoud, bediening en verbruik van electriciteit resp. kolen) verdeelt. De uitkomsten der berekeningen worden zeer bevattelijk aanschouwelijk voorgesteld. Daar bij een sneller en regelmatiger verkeer ook meer gebruik van vrachtschepen zal worden gemaakt, zoo acht de schrijver het ook noodzakelijk ook hunne kosten, welke op dezelfde wijze uit de bedragen der belasting, schulddelging, afschrijving, onderhoud, bediening enz. berekend worden, bij de kosten van 2 sleepen te voegen, waardoor hij dan de z.g. afstandskosten verkrijgt. Deze worden op de drie soorten van verkeer op gelijke wijze door berekening verkregen en een overzicht hiervan wordt op aanschouwelijke wijze in cijfertafels voorgesteld.

Ten slotte voegt hij hier nog aan toe de ligkosten der vrachtbooten en de volgens Symphen's opgaven bijkomende onkosten (haven-, laad- en losgelden, assurantie-gelden enz.) en komt dan zoo tot de gezamenlijke vrachtkosten. Uit een grondig onderzoek van de uitkomsten der berekeningen zij hier slechts vermeld, dat het monopolie-verkeer met sleepstoombooten op tamelijk druk bevaren kanalen zelfs in de eerste bedrijfsjaren geene voordeelen biedt; dat de bij het meest voordeelig gebruik der sleepbooten in 't vrije verkeer verkregen minimum afstandskosten — afgescheiden nog van de hierbij bestaande gebreken — reeds bij een verkeer per jaar van 3.5 millioen tonnen toch nog hooger zijn dan de kosten bij het electrisch sleep-verkeer. De schrijver noemt verder als een bijzonder voordeel van deze soort sleepdienst, dat deze een grootere snelheid van verkeer veroorlooft, dat bij eene snelheid van 5 tot 6.5 K.M. per uur de gemiddelde afstandskosten tot een minimum beperkt worden. Ten slotte bespreekt hij de verhoudingen bij 't verkeer op de Fransche kanalen en vergelijkt hij de aldaar met den electrischen sleepdienst opgedane ervaringen. Hierbij dient opgemerkt te worden, dat bij de talrijke en dicht bij elkaar liggende sluizen van die kanalen, het streven der Fransche ingenieurs hoofdzakelijk daarop gericht is, dat dezelfde arbeidskracht (mensch of paard, of wel het zoogenaamde „Cheval electrique" of de electrische locomotief) de door haar te sleepen schepen ook tusschen de sluisdeuren brengt en ze er weer vandaan brengt. Dat geeft dus nog een groot verschil met die kanalen waar geen sluizen zijn. Verder dient men in aanmerking te nemen, dat het scheepvaartvermogen van een kanaal, waarin sluizen zijn, minder afhangt van de snelheid van 't verkeer tusschen de stopplaatsen, dan wel van het schuitvermogen der sluizen. De schrijver heeft, zooals reeds werd opgemerkt, het verkeer in kanalen met sluizen echter buiten beschouwing gelaten. Wij dienen het resultaat van zijne onderzoekingen en berekeningen als een kranigen arbeid te roemen, en kunnen dan ook allen, die belang stellen in, of te maken hebben met het vraagstuk van scheepvaartbedrijf in kanalen, dit werk met warmte aanbevelen.

V. K.

ALGEMEENE NEDERLANDSCHE OPZICHTERS- EN TEEKENAARS-BOND . . . . . .

INFORMATIE-BUREAU.
Secretariaat: . . . . . .
Rijswijkscheweg 9, Den Haag.
Spreekuur iederen Maandagavond van 7—9 uur. . . .

Ingeschreven Sollicitanten.

10 Bouwk.-Opzichter-Teek., 22—43 jaar f 80—f 110 's maands,
11 Bouwk. Opzichters, 23—45 jaar f 80—f 120 p. m.
3 Bouwk. Teekenaars, 26 jaar f 80 p. m.
16 Aank. Bouwk. Opz.-Teek., 19—24 jaar f 50—f 75 p. m.
7 Aank. Bouwk. Opzichters, 19—28 jaar f 60—f 75 p. m.
10 Aank. Bouwk. Teeken., 20—24 jaar f 40—f 70 p. m.
1 Assist. Bouwk. Teekenaar, 19 jaar f 35 p. m.
1 Assist. Bouwk. Opz.-Teek., 18 jaar f 30 p. m.
1 Opzichter bij Gem. of Mij., 25 jaar f 80 p. m.
3 Aank. Mach.-Teekenaars, 20—24 jaar f 50—f 60 p. m.
1 Werkmeester op een machinefabriek, 30 j. f 100 p. m.
1 Decorateur-teek., 29 j., f 80 p. m.
1 Fabrieks-Opzichter, 29 j. f 75 p. m.
3 Aank. Meubel-teekenaars, 20—25 j. f 60—75 p. m.
2 Electro-Technisch Teekenaars, 21 j. 40—60 p. m.
1 Opzichter (IJzerconstructiën), 27 j. 80 p. m.
2 Waterbouwkundig Ops., 27 j. f 90—100 p. m.
1 Bouwmeester (Glasfabrieken) 43 j. f 110 p. m.
1 Burger- of Waterbouwk. Opz., 27 j. f 90 p. m.
1 Aank. Scheepsteekenaar, 22 j., f 50 p. m.
1 Aank. Teekenaar Gew. Beton 23 j. f 50 p. m.
1 Chef de bureau voor artistiek werk, 30 j. f 150—f 175 p. m.
1 Gem.-Opzichter 21 j. f 60 p. m.
1 Aank. Werktuigk. Teek., 24 j. f 30 p. m.
1 Opz. Betonwerken, 27 j. f 85 p. m.

Zoowel leden als niet-leden kunnen gebruik maken van het Informatie-Bureau.

Inschrijfformulieren voor sollicitanten en alle inlichtingen zijn steed aan het Secretariaat verkrijgbaar.

VIJFTIENDE JAARGANG. No. 42. ZATERDAG 19 OCTOBER 1907

ARCHITECTURA

ORGAAN V.H. GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

BUREAU VAN REDACTIE: H. P. BERLAGE Nzn., Voorz. H. WALENKAMP, A. J. JOLING, W. KROMHOUT Czn., A. VAN BAALEN, J. ROOSING Jr., CORN. VISSER, Leden. — — — — — VASTE MEDEWERKERS. K. P. C. DE BAZEL en J. W. H. BERDEN — — — REDACTEUR VOOR HET TECHNISCH GEDEELTE L. ZWIERS — VALERIUSSTRAAT 64 TE AMSTERDAM.

UITGEVERS: J. VAN DER ENDT & ZOON MAASSLUIS. HET ORGAAN MET TECHNISCH GEDEELTE WORDT WEKELIJKS FRANCO TOEGEZONDEN AAN ALLE LEDEN VAN HET GENOOTSCHAP, DE JAARLIJKSCHE CONTRIBUTIE VOOR HET LIDMAATSCHAP BEDRAAGT: VOOR GEWONE LEDEN f 12.—, VOOR KUNSTLIEVENDE LEDEN f 10.—, VOOR BUITENLEDEN EN ASPIRANTLEDEN f 7.50.

STUKKEN EN CORRESPONDENTIE BETREFFENDE DE REDACTIE VAN HET WEEKBLAD TE ZENDEN AAN DEN HEER H. WALENKAMP, KONINGINNEWEG 267 AMSTERDAM; BETREFFENDE HET PLAATWERK »DE ARCHITECT" AAN DEN HEER A. VAN BAALEN, JACOB MARISSTRAAT 22, SLOTEN bij AMSTERDAM; BETREFFENDE DE ADMINISTRATIE VAN HET GENOOTSCHAP AAN DEN SECRETARIS, DEN HEER PAUL J. DE JONGH, REGULIERSGRACHT 120, AMSTERDAM † † † † †

INHOUD: Mededeelingen. — I. Gosschalk. — Een crematorium voor Nederland. — Het Technisch Onderwijs. — Verslag 122gste vergadering. — Geen zandsteen meer? — Salarisregeling voor opzichters en Teekenaars. — Prijsvragen. — Ingezonden. — Berichten. — Open prijsvragen. — Informatie-bureau. — Wateraanleg met reservoir-leiding in gebouwen. — Bepalingen voor de uitvoering van ijzerbeton-constructies in Pruisen. — Vraag en antwoord. — Informatie-bureau.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

1e. De heer J. Roosing Jr. heeft zijne benoeming als lid der redactie aangenomen; de heer Jan Stuijt heeft zijne benoeming niet aanvaard.

2e. Als buiten-lid is, op voorstel van den heer A. van Baalen, aangenomen de heer J. P. Koopman, Bouwk. Leeraar M. O. te Beemster, idem op voorstel van den heer Joh. Kromhout, de heer W. Bogtman, te Haarlem.

3e. De 123oste Gewone **Vergadering** zal gehouden worden op **Woensdag 23 October 1907,** des avonds 8 uur, in het Genootschapslokaal „Parkzicht".

Agenda:

A. Opening door den Voorzitter.
B. Notulen en ingekomen stukken.
C. Kunstbeschouwing, bestaande uit eene verzameling studies, schetsen en teekeningen van wijlen de architecten H. en W. Springer, bijeengebracht en toegelicht door den heer Jos. Herman.
D. Verkiezing van een lid der commissie van Advies voor den bouw op Gemeente-terreinen, ter vervanging van den heer W. Kromhout Czn., die periodiek aftreedt en niet onmiddellijk herkiesbaar is. De keuze moet geschieden uit de gewone leden buiten het bestuur.
E. Verkiezing van een redactie-lid (vacature-Visser).

De 1ste Secretaris,
PAUL J. DE JONGH.

I. GOSSCHALK.

Hiermede vervullen wij den treurigen plicht, het overlijden te melden van het Eerelid van ons Genootschap, den heer I. Gosschalk, vroeger architect hier ter stede, later te Brussel, waar hij den 10 October j.l. in den ouderdom van 69 jaar overleed.

De heer Gosschalk was een der bekendste architecten der vorige generatie, aan wiens werkzaamheid de hoofdstad eenige zijner belangrijkste werken uit de latere jaren dankt. Vooral de beide gemeentegasfabrieken zijn werken van juist begrip en degelijke opvatting.

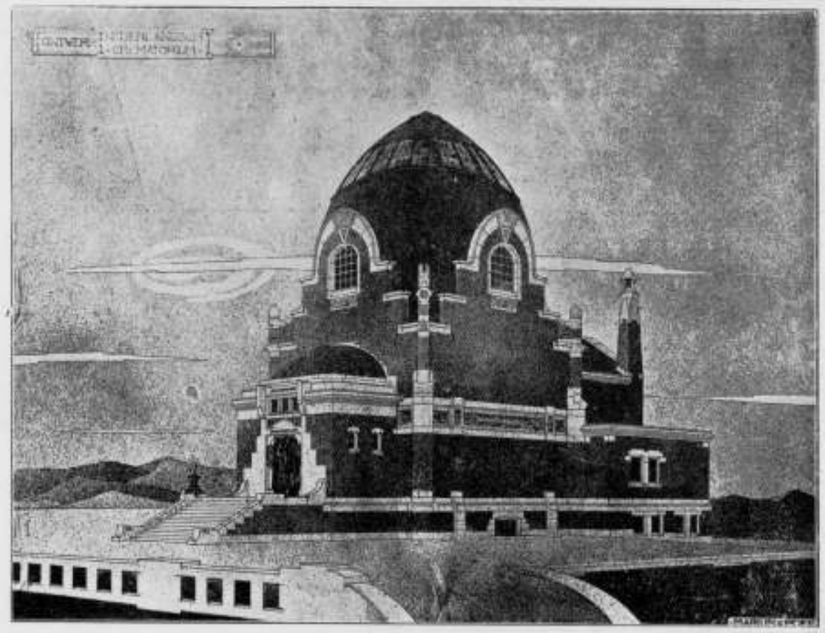
EEN CREMATORIUM VOOR NEDERLAND.

In de Algemeene Vergadering der „Vereeniging voor facultatieve Lijkverbranding", gehouden te Nijmegen op 28 Sept. l.l. werd bij acclamatie besloten over te gaan tot den bouw van een crematorium volgens plannen van den ondergeteekende. Door den krachtigen steun van het Bestuur van „Westerveld" werd voor dit doel een zeer geschikt terrein op deze wonder-mooie begraafplaats, gelegen tusschen Santpoort en Velsen afgestaan. Binnen korten tijd zal ons land dus ook een crematorium rijk zijn.

Wanneer wij bedenken, dat in bijna alle beschaafde landen der wereld, lijkverbranding een der vormen van lijkbezorging is, en alleen Rusland, Pruisen, Oostenrijk, België en Holland de landen zijn, waar de invoering ervan op politieke moeilijkheden stuit, daar is het te hopen, dat de oprichting van het crematorium ons land uit dezen kring zal voeren en de Nederlander het recht verkrijgt zijn lijk in het eigen land te doen verbranden, een recht dat hem nu slechts in den vreemde is toegestaan.

Over de inrichting van het crematorium in het kort het volgende:

Langs een breeden steenen trap komt men in den voorhal, waarin links een trap naar een galerij waar een orgel geplaatst wordt. Uit den voorhal komt men in de groote hal, waar de lijkstoet samenkomt. Aan deze hal sluit een tweede zaal aan, waarin eenigzins verhoogd de katafalk is geplaatst en zoo noodig een kansel of altaar kan worden aangebracht. Ter linkerzijde van deze zaal liggen: a. een lijkenkamer en b. een kamer voor den redenaar of geestelijke.

1ste NEDERLANDSCHE CREMATORIUM.

lijke; ter rechterzijde bevindt zich de rouwkamer, bestemd voor de allernaaste familieleden, die een crematie bijwonen.

Aan de achterzijde van het gebouw, in de nabijheid der rouwkamer voert een trap naar de ondergelegen crematieruimte, welke uit twee verdiepingen of kelders bestaat. In den eersten kelder vindt men den inbreng van den oven, de lift, een bureau, een urnen-bergplaats, een paar vertrekken voor den machinist en den stoker. In den tweeden kelder bevinden zich de stookplaatsen, benevens de brandstoffen-bergplaats.

Ten opzichte van het terrein liggen de vloeren van de groote hal en annexe lokalen 2 M. boven dit terrein. De 1e kelder ligt pl.m. 3 M. beneden den vloer van de hal; de 2e. kelder pl.m. 6 M. beneden dien vloer, zoodat de onderste vloer der crematie-ruimte pl.m. 4 M. onder het bouwterrein komt te liggen.

Het gebouw wordt hoofdzakelijk opgetrokken uit baksteen met graniet voor de buiten-versieringen en zandsteen voor de binnen-versieringen, de koepel wordt met koper bekleed; terwijl voor de gewelven, vloeren, enz. gebruik zal worden gemaakt van gewapend beton. De bouwkosten zullen pl.m. 70000 gld. bedragen.

In tegenstelling met de meeste crematoria, wordt het columbarium waarschijnlijk ondergronds gebouwd, de eigenaardige vorm van het bouwterrein: een duin met ravijn ervoor, leidde tot deze oplossing, die daarenboven het voordeel heeft, dat de architectuur van de groote hal niet ontsierd kan worden door gewoonlijk weinig smaakvolle grafplaten en monumenten.

MARIUS A. POEL.
Architect.

Hilversum, Oct. 1907.

HET TECHNISCH ONDERWIJS.

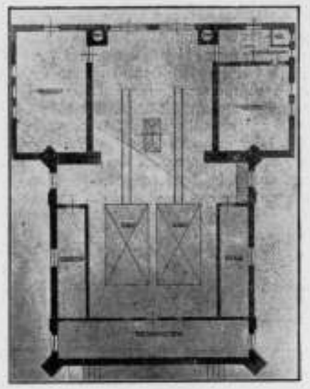
Over dit, ook voor de Bouwkunst zoo belangrijke, aanhangige vraagstuk, komt in het „Handelsblad" van 11 Oct. j.l. een artikel voor, dat de plannen der regeering met betrekking tot de reorganisatie van dit onderwijs duidelijk en beknopt weergeeft. Om deze reden laten we dit artikel hier in zijn geheel volgen en hopen, in het volgend nummer onze meening omtrent enkele punten, meer direct het bouwkundig onderwijs betreffend, kenbaar te maken.

Ten gevolge van eene lezing in de Ned. Vereeniging van Werktuig- en Scheepsbouwkundigen in 1896 werd door deze Vereeniging een commissie benoemd, bestaande uit bekende fabrikanten en personen uit het technisch onderwijs en werd door deze een programma uitgewerkt voor een Middelbare Technische school. Dit programma had de instemming der leden en werd nog bevestigd door een ten gevolge daarvan uitgebracht rapport door den Raad van Bestuur van het Kon. Inst. van Ingenieurs. Het vond ook geheele instemming in eene vergadering van de afgevaardigden der Mij. van Nijverheid te Groningen, dus van tal van personen, die tot oordeelen daarover ten volle waren bevoegd.

Inmiddels was de Technische afdeeling aan de Kweekschool voor Machinisten te Amsterdam opgericht op dezelfde basis als die van bovengenoemd rapport. Het succes van dezen laatsten maatregel is niet te ontkennen. Het aantal adspiranten neemt gestadig toe en zij, die het diploma verworven hebben, worden bijna zonder uitzondering dadelijk geplaatst. Van de 577 gewezen leerlingen van wie in 1906 kon worden nagegaan waar zij waren belang, bleek dat

354 waren geworden machinist, opzichter, teekenaar technisch ambtenaar, enz.; dus eene betrekking vervullen waarvoor het M. T. O. als voorbereiding wordt verlangd. Van de overigen zijn enkelen in anderen werkkring overgegaan of hebben hun studie aan Technische Hoogescholen voortgezet en hebben de meesten thans eene betrekking, die maatschappelijk hooger staat aangeschreven.

Deze opleiding heeft dus, op zijn minst genomen, reden van bestaan.

KELDERPLAN.

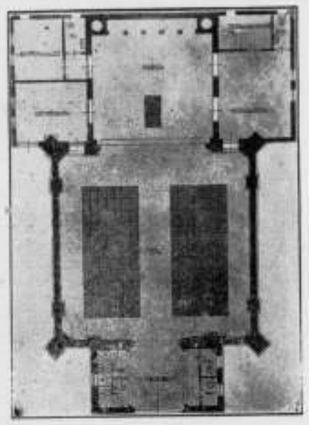
Niettegenstaande dit alles bekend was ging het wetsontwerp-Kuyper van eene andere meening uit.

De leerlingen zouden wel aan de school in hoofdzaak hetzelfde leeren als aan bovengenoemde Technische School, ook de kennis vereischt tot toelating was dezelfde als voor deze, doch als voorwaarde werd gesteld, dat de leerlingen eerst eenige jaren na het verlaten der lagere school in de praktijk zouden werkzaam zijn en dan gedurende de avonduren de meerdere kennis zouden opdoen; terwijl de Kweekschool voor Machinisten dezen eisch niet stelt, maar liefst de leerlingen ontvangt van de 3de klasse H. B. S. of leerlingen die een schoolkennis hebben vergaard daaraan gelijk; terwijl aan de school practisch werkend wordt geleerd als voor bereiding tot het werken in de praktijk na het verlaten der school.

Bij de voorgestelde reorganisatie van de Kw. voor Mach. is bepaald dat het diploma der school niet zal worden uitgereikt voordat de leerlingen na afloop der school minstens twee jaren in de praktijk zijn werkzaam geweest. Dit vooral omdat gebleken is, dat de leerlingen zoo gewild zijn, dat zij dikwijls een aanstelling aannamen voordat zij zich nog verder in de praktijk hadden bekwaamd, waarvan de school slechts de voorbereiding is; en dit wreekt zich later als zij in betrekking zijn.

Den eisch dat de leerlingen eerst eenige jaren praktijk doormaken, heeft de Kw. v. Mach. niet gewild; niet om het onwenschelijke daarvan, maar omdat zij de onmogelijkheid inziet aan de jongelui, die slechts lager onderwijs hebben genoten, op hun jeugdigen leeftijd, des avonds na vermoeiend dagwerk, in niet te langen tijd de kundigheden bij te brengen, die zij moeten hebben om de M. T. S. te kunnen volgen, en waarvoor anderen die de H. B. S. volgen, 30 uren per week, gedurende drie jaren noodig hebben (al zijn bij dat onderwijs eenige vakken begrepen, die voor algemeene ontwikkeling wel, maar voor het volgende M. T. O. niet noodig zijn).

Voor hen, die na de H. B. S. eenige jaren praktijk volgen, is dit bezwaar minder groot; hoewel bij ondervinding is gebleken, dat in die jaren veel wordt vergeten, dat weder moet worden ingehaald. Bovendien kan de kennis van de praktijk, opgedaan tusschen 12 en 15-jarigen

HOOFDVERDIEPING.

leeftijd, dus eigenlijk nog in den kinderleeftijd, zonder eenige den ernst des levens niet kennen, voor die jongelieden leiding, in een fabriek of op een werkplaats, terwijl zij niet groot zijn. Zijn de leerlingen ouder of hebben zij reeds technisch onderwijs ontvangen, dan zullen zij de praktijk beter in zich opnemen. Die praktijk toch is niet enkel de kennis van het handwerk, maar die van het geheele vak, kennis van menschen en toestanden eveneens; dit wordt zoo licht vergeten, en aangenomen dat als men maar goed een handwerk verstaat, men ook een practisch mensch is. Het doorbrengen van een tijd op fabriek of werkplaats op lateren leeftijd is veel doeltreffender. Dit werd ons dezer dagen bevestigd door een der op technisch gebied meest bekende persoonlijkheden in deze stad, een volkomen autodidact, die ons ver zekerde dat het wenschelijk is, eerst een goede schoolopleiding te hebben alvorens in de fabriek te gaan. Iemand geheel onder zijn leiding in het vak opgeleid, ging ook eerst, na teekenen, werktuigbouw, enz. te hebben geleerd, in de fabriek. Dit komt ook overeen met de tegenwoordig in Engeland baanbrekende neiging om het fabrieksbezoek te laten beginnen op lateren leeftijd, nadat de leerlingen een „thoroughly good schooleducation" hebben genoten.

De Mij. van Bouwkunst heeft echter in hare jongste vergadering als hare meening uitgesproken dat eenige jaren praktijk, ten minste voor bouwkundigen, aan het M. T. O. moeten voorafgaan.

Wij meenen op bovengaande gronden dat daartegen ernstige practische bezwaren bestaan.

Nu de meening van den Bond van Technici en de enquête van dezen Bond. Hieraan kan geen groote waarde toegekend worden, daar de vraag of men praktische menschen beter vormt door praktische opleiding dan door enkel school-

sche, wel zoo goed als door niemand ontkennend beantwoord zal worden. Zooals de vragen gesteld zijn was het antwoord vooruit te verwachten. Was echter de vraag gesteld wat is beter, verplichte praktijk vóór de school of daarna, wanneer op die school reeds eenige bedrevenheid in het hanteeren van het gereedschap is verkregen, dan zouden de antwoorden mogelijk anders geluid hebben en in alle gevallen, meer bereekenis hebben gehad voor de aanhangige vraag.

Als slotsom mag als vaststaande worden aangenomen:

1e. dat men het er algemeen over eens is, wat aan de M. T. S. moet worden onderwezen, als wij ten minste de oefening in het ambacht daarbuiten laten;

2e. dat er eveneens geen verschil van meening bestaat over de vraag, welke kennis men moet hebben om den cursus aan de M. T. S. te kunnen volgen (op de bovengenoemde vergadering der Mij. v. Bouwkunst is dit voldoende uitgesproken);

3e. dat de opleiding zooals die geschiedt aan de Kw. v. Mach. recht van bestaan heeft;

4e. dat praktijk vóór de school door velen wordt gewenscht, door anderen niet, doch dat zij zeker eigenaardige moeilijkheden oplevert en ook nog niet door praktische resultaten aan eene opleidingsinrichting hier te lande bewezen heeft de voorkeur te verdienen;

5e. dat de enquête van den Bond van Technici voor de oplossing van het meeningsverschil slechts zeer geringe waarde heeft.

Hee is daarom niet te verwonderen dat de Minister in deze omstandigheden den voorzichtigen weg heeft ingeslagen om eene bestaande inrichting te helpen, door zich uit te breiden in eene richting, die recht van bestaan heeft gekregen; maar daarbij den eisch heeft gesteld dat ook zij tot deze inrichting worden toegelaten, die langs anderen weg dan den tot dusver gevolgde, de vereischte kundigheden hebben verkregen.

En om dit mogelijk te maken zal, zoo dit blijkt noodig te zijn, aan die school eene voorbereidende klasse worden toegevoegd om hun, die dien anderen weg hebben gevolgd, de kundigheden bij te brengen die noodig zijn om den cursus te volgen, indien zij die niet hebben kunnen aanleeren, of van wat zij wisten een gedeelte hebben vergeten. Bovendien zal, ter tegemoetkoming aan hen die de praktijk hebben gehad, de gelegenheid worden gegeven in twee, in plaats van in drie jaren de school af te loopen, doordat zij gedeeltelijk vrijgesteld kunnen worden van de praktische oefeningen aan de school; een parallelcursus dus, die wel eenige kosten na zich zal sleepen, maar toch wel goedkooper is dan het oprichten van een tweede school naast de bestaande.

Dat deze parallelcursus mogelijk is, is gebleken door het sinds jaren aan de Kw. v. Mach. opleiden van scheepsmachinisten en van technici, beiden met verschillende opleiding tot, en verschillend onderwijs aan de school.

Ook zij nog opgemerkt dat de ontangs aan de Kw. v. Mach. benoemde directeur wel zijne meening inzake de vóóropleiding in een bepaalde richting heeft uitgesproken, maar daardoor nog niet heeft beweerd met de meening van anderen geen rekening te willen houden.

En indien het voor een der soorten van leerlingen, aan wie in het vervolg aan de school zal worden les gegeven, noodig mocht blijken een anderen weg te volgen wat voorbereiding en opleiding betreft, zal hij zeker met de wenschen en het oordeel van ter zake kundigen rekening houden, om de belangen van het onderwijs en de leerlingen te behartigen. Zijn persoon is daar borg voor.

De Minister verdient dus naar onze meening lof voor zijn practisch voorstel, dat dan zeum van allen verdient die een praktische en spoedige en niet te kostbare oplossing wenschen van het vraagstuk der Middelbare Technische opleiding.

VERSLAG DER 1229ste GEWONE VERGADERING, GEHOUDEN OP WOENSDAG 9 OCTOBER 1907 IN »PARKZICHT«.

Bij uitstedigheid van den voorzitter opent de vicevoorzitter, de heer Jonas Ingenohl, de vergadering. Na lezing der notulen worden de in de vorige vergadering aangenomen gewone leden, de heeren Jos. Herman en F. Hesse Jr. geïnstalleerd, waarna het woord gegeven wordt aan den heer W. E. L. K. Andrau, tot het houden der aangekondigde voordracht over „diverse reproductie-methoden." De vraag stellende, welke procédés voor architecten het nuttigst kunnen zijn, noemt spr. als zoodanig litografie, fotolitografie, luminogravure en lichtdruk. Uitvoerig worden deze vier verschillende methoden door spr. verklaard, en verduidelijkt door de vele proefstukken welke in de vergaderzaal waren geëxposeerd. Spr. eindigt met het geven van een aantal nuttige wenken ten aanzien van het maken van ter reproductie bestemde teekeningen.

De voorzitter dankt den spreker voor zijne belangrijke bijdrage, deelt mede, dat de heer Andrau toezegging deed het onderwerp voor het Genootschapsorgaan te bewerken, en stelt nu eene pauze voor, teneinde het tentoongestelde nader te bezien en den heer Andrau vragen te stellen.

Na de pauze had de verkiezing plaats van twee redactieleden. Candidaten van het bestuur waren de heeren J. Roosing Jr., en A. W. Weissman, terwijl de vergadering als zoodanig aanwees de heeren K. van Leeuwen en Jan Stuijt. Uit dit viertal werden de heeren Roosing en Stuijt gekozen.

De heer Pieters stelt de vraag of het feit dat 30 mille voor middelbaar technisch onderwijs op de staatsbegrooting is gebracht, geen aanleiding zou kunnen zijn om deze actueele vak-aangelegenheid in een der komende vergaderingen van „A. et A." te behandelen en daarbij als inleider b.v. den heer Haver uit te noodigen.

De heer Van Leeuwen constateert dat tot dusver bedoeld onderwerp bijna uitsluitend van de zijde der werkmankundigen is bekeken; spr. zou wenschen het onderwerp nu ook eens van architecten-standpunt te bezien.

De voorzitter is het hiermee eens en acht het ook meer in de lijn van het Genootschap, wanneer nu ook, zooals vroeger reeds door den heer Jos. Cuypers is gedaan, de bouwkundige zijde van het vraagstuk zou worden in het licht gesteld; de wijze waarop dit eventueel zou kunnen geschieden, zal door het bestuur worden overwogen.

Niets meer aan de orde zijnde wordt hierna de vergadering gesloten. de J.

GEEN ZANDSTEEN MEER?

In een ingezonden stuk (Handelsblad 17 Oct.) schrijft de Adj.-Inspecteur van den Arbeid, de heer C. J. P. Zaalberg, een lezenswaardig artikel over de gevaren voor steenhouwers aan de bewerking van zandsteen verbonden, al kunnen wij het niet geheel eens zijn met zijn conclusie: verbod van zandsteen.

De schrijver opent zijn stukje met een aanhaling uit een artikel van Jos. Cuypers, indertijd in ons blad verschenen.

Cuypers schrijft: »Verder werd door den Minister van Binnenl. Zaken de aandacht gevestigd op het nadeel voor de gezondheid der arbeiders, verbonden aan het gebruik van sommige zandsteensoorten en ter kennis gebracht, dat zijnerzijds maatregelen zijn genomen dat in bestekken van zijn Departement uitgaande, het gebruik van

Bentheimer steen en die van andere soortgelijke veel schadelijk stof verwekkende gehouwen steensoorten zooveel mogelijk worde beperkt. Als practisch resultaat kan worden vermeld, dat op verschillende werken de Güldehauser steen vervangen werd door Luxemburgsche zandsteensoorten (Maufanger, enz.), welke eenigszins kalkbevattend en dus minder »scherp zijn".

De begonnen strijd schijnt gevolgen te hebben gehad.

Werkelijk werd dan ook in vele bestekken van het Rijk uitgaande, de zandsteen geweerd; enkele gemeenten toonden reeds neiging dat goede voorbeeld te volgen en met vertrouwen werd een wettelijk verbod van zandsteen te gemoet gezien. In de Tweede Kamer was reeds meermalen de quaestie aangeroerd, het eerst door Heidendingen, en aan de ingenieurs werd er ook de belangstelling voor gewekt door het optreden van den heer Bakker Schut, o. a. in de Vakafdeeling voor Bouw- en Waterbouwkunde, waar hij deelname bepleitte in een commissie, die eenige vraagpunten in verband met de hygiëne van het steenhouwersbedrijf zou onderzoeken. (Zie »De Ingenieur« van 19 Januari 1907 no. 3). Ook uit de medische wereld kwam belangstelling. De Rotterdamsche arts Elias onderzocht de steenhouwers in zijn woonplaats en gaf in een lezing de voorloopige resultaten van zijn naspeuringen. In Dordrecht spande dr. Stoop zich er voor met Bergmeyer van den D. B. B., die hierover een vlugschrift, terecht gedoopt »Een Noodkreet«, verspreidde. Van de uitvoerige mededeelingen door de inspecteurs van den arbeid over dit onderwerp in hun verslagen gedaan, werd reeds vroeger te dezer plaatse het belangrijkste medegedeeld, waarop in echter aanstonds nogmaals zal wijzen.

Zoo stonden de zaken toen velen werden opgeschrikt door een advertentie in een der groote dagbladen, waarbij steenhouwers gevraagd werden voor zandsteenwerk aan de te bouwen universiteit te Groningen. In »Het Volk« van 28 Aug. schrijft in verband daarmede iemand uit Groningen dat »van bevoegde zijde wordt medegedeeld, dat de grootste hoeveelheid te verwerken steen bestaat uit zandsteen en nog wel van de kwaadste soort, nl. Güldehauser en Bentheimer. Daarvan moet circa 350 kub. M. worden verwerkt. De oude kolommen, ook uit dit materiaal bestaande, worden weer gebruikt en bovendien werden ongeveer 200 kub. M. van deze »peste nieuw aangevoerd. Voor die 200 kub. M. had men in elk geval ander soort steen kunnen nemen.«

Uit een groote reeks bijzonderheden, waaruit het gevaar der zandsteenbewerking moet blijken, halen we het navolgende aan.

Van de 1000 steenhouwers stierven in Nederland in 1896—1900 per jaar gemiddeld 16,07, terwijl die verhoudingscijfer voor metselaars 10,20, voor timmerlieden 10,86, voor glasblazers 8,81, voor papiermakers 7.61, voor textielarbeiders 10.62, voor alle in een beroep werkzame mannen 11.52 was. Van die 16,07 was bij 11.46 de doodsoorzaak keel- en longtering en ziekten der ademhalingsorganen, terwijl dit slechts bij 4,61 op die 11,52 het geval was. Of nog duidelijker: van de steenhouwers stierven 72 pCt. aan de genoemde kwalen, van alle werkzame mannen 40 pCt. D. w. z. dat van 1000 steenhouwers in ons land er 320 tering krijgen uitsluitend als gevolg van hun vak, de andere 400 zouden het, statistisch geredeneerd, toch gekregen hebben. Bedenke men nu nog, dat deze statistiek bijeengooit alle in het vak werkzame, dus ook zij die als pelijsters, sjouwers, zagers enz. niet zooveel van het stof te lijden hebben, dan moeten we tot de wanhopige conclusie komen, dat nagenoeg iedere steenhouwer vroeger of later zijn doodvonnis tekent. Daar er volgens de laatste beroepstelling 2390 man in dit vak werken, kunnen we ons eenige voorstelling maken van den treurigen stoet die hiervan te vreemen zou zijn. Van de 192 in die 5 jaren gestorvenen waren 61 nog geen 36 jaar oud en 67 tusschen 36 en 50 jaar.

Ik zelf hoorde met in bijna evenveel droeve verhalen van meer dan 100 steenhouwers. Ziehier een »bloemlezing over zandsteenwerken, genomen uit het verslag der arbeidsinspectie:

»Bij de restauratie der Groote Kerk te Zwolle zijn ruim 10 steenhouwers beneden 30 jaar bezweken, die gezond begonnen.«

»De restauratie van de Groote Kerk te Deventer duurde 1 jaar; hieraan zijn 10 man bezweken.

»Aan de fabriek »Richters-bleek« (Van Heek te Enschede) werkten 20 steenhouwers; 7 man zijn kort daarna gestorven tusschen 30 en 40 jaar oud.

»Aan het Missis Sacrum te Arnhem (1887) werkten circa 50 steenhouwers in Oberkirchner zandsteen; 12 zijn kort daarop gestorven.

»Een patroon, die veel in het buitenland als werkman in zandsteen had gewerkt (Dom te Keulen, Mariakerk te Aken) zag daarbij zooveelen tering krijgen en jong sterven, dat hij nu geen zandsteen verwerken wil en niet meedingt naar aanbestedingen van bestukken, die zandsteen bevatten. Wie er vijf jaar in werkt, is naar zijn oordeel op.«

»Een patroon, die als werkman 9 maanden zandsteen bewerkte (station Nijmegen) begon toen al op te geven.

»Een werkman begon op te geven toen hij 1 jaar in zandsteen werkte; daarna hardsteen bewerkende had hij er geen last meer van.

»In de groeven te Gildehaus werd mij medegedeeld, dat na 5-jarigen arbeid als steenhouwer de gezondheid verdwenen is en allen weten, niet veel ouder dan 35 jaar te worden. Velen gaan dan ook eerst door den nood gedrongen er toe over dit werk te doen in de hoop er bij de eerste gelegenheid de beste weder mede te kunnen eindigen.«

In een vroeger verslag schreef reeds de inspecteur Raven uit Utrecht:

»Een der meest schadelijke bedrijven is zeker het steenhouwersbedrijf, vooral wanneer zandsteen verwerkt wordt. In een steenhouwerij, waar gemiddeld 8 personen arbeid verrichten, deelde de baas mij mede, dat hij in een tijdsverloop van 8 jaren zeven kameraden had begraven, van wie de oudste 37 jaar was. Hij self was 42 jaar en noemde dit een hoogen leeftijd voor een steenhouwer. Zoover mij bekend, zijn er geen afdoende middelen om het inademen van het schadelijk stof te voorkomen.«

Ten slotte de conclusie van den schrijver:

Wat dan gedaan moet? Die zandsteen weer op spoorwagens geladen, naar Staveren gereden en daar bewaard om onbewerkt te dienen bij het droogmaken der Zuiderzee, Tenzij vóór dien tijd een onschadelijke bewerkingswijze gevonden en toegepast werd, maar zoover zijn we nu nog niet.

Maar het geldelijk nadeel dan? Moeten daarvoor menschenlevens opgeofferd worden? Wat doet men met voor de gezondheid schadelijke levensmiddelen? Wat een spreekt bekende dronkaard met zijn jeneververkoop? — Onschadelijk maken!

Met allen eerbied voor de goede bedoelingen van den heer Zaalberg moet ons toch de bedenking van het hart, dat het door hem aangegeven middel van bestrijding wel eenigszins doet denken aan het verdrinken van alle kindertjes, omdat het menschdom met zoovele zieken behept is.

Het mir nichts, dir nichts op den index plaatsen van een bouwmateriaal, waaraan zoovele prachtige monumenten hun aanzien te danken hebben, mag als resultaat der hygiënische ontwikkeling van vraagstukken interessant zijn, als voldoening aan den nog bestaanden constructieven en aesthetischen wensch kan het moeilijk worden beschouwd.

Er zijn nog tal van andere bedrijven, die even groote gevaren voor de betrokken werklieden opleveren, toch weten wij niet, dat deze bedrijven verdwijnen, wèl, dat men allerwege doende is door arbeids-verbetering, toepassing der meest elementaire eischen der hygiëne bij de bearbeiding, door het zoeken naar middelen van bestrijding der aadeelige gevolgen, aan het euvel tegemoet te komen, zoo mogelijk op te heffen.

Het is bekend, dat de Inspecteurs van den Arbeid de bevoegdheid hebben voorschriften tot beveiliging te geven, en al twijfelen wij niet, dat het vele moeilijkheden oplevert, voor den werkman heilzame, doch in zijn arbeid belemmerende bepalingen uit te vaardigen, zoo zouden wij toch elken stap in deze richting hooger stellen, dan het klakkeloos supprimeeren van een nuttige steensoort. K.

SALARIS-REGELING VOOR OPZICHTERS EN TEEKENAARS.

De Algem. Nederl. Opzichters- en Teekenaarsbond, Afdeeling Amsterdam, verzond dezer dagen de navolgende kennisgeving aan heeren Architecten, Ingenieurs, Industrieelen en Aannemers:

„Het bestuur van de afdeeling Amsterdam van den „Algemeene Nederlandsche Opzichters- en Teekenaarsbond" heeft de eer het volgende onder uwe aandacht te brengen:

Ingevolge de vergadering, d.d. 30 November 1906, van de Maatschappij tot bevordering der bouwkunst, afdeeling Amsterdam, richtte haar bestuur zich als volgt tot de leden patroons:

„Voldoende aan het besluit der vergadering hebben wij de eer u kennis te geven, dat de voorgestelde (hierbij ingesloten) regeling door de vergadering als billijk erkend is en dat deze u beleefdelijk aanbeveelt er rekening mede te houden bij de aanstelling van het personeel."

Het Genootschap „Architectura et Amicitia" betuigde, in de ledenvergadering van 3 April 1907, zijne adhaesie aan een invoering van deze regeling.

Wij verzoeken u daarom beleefd bijgaande regeling, zoo deze op uw bureau nog geen usance is, in te voeren en haar op een zichtbare plaats op te hangen.

Hoogachtend,

Namens het bestuur,
Z. GULDEN, voorzitter.
B. v. d. WERFF, Secretaris.

De ingesloten regeling, op zwaar plaatpapier gedrukt, luidt:

A. De arbeidsdag van de opzichters is als die der werklieden. B. De arbeidsdag van Teekenaars is 7 uren. C. De nacht wordt gerekend in te gaan 's avonds 10 uur en te eindigen 's morgens 6 uur. En wat betreft de salarisregeling: A. zoowel aan opzichters als aan teekenaars wordt voor elk overuur het loon betaald met 50 pCt. verhooging. B. Voor nacht- en Zondagswerk het loon met 100 pCt. verhooging.

Ons strijdprogram: Art. 1. De Algemeene Nederlandsche Opzichters- en Teekenaarsbond strijdt voor: a. de invoering van wettelijke bekwaamheidsakten voor opzichters- en teekenaars; b. de verhooging van den algemeenen loonstandaard van en gelijke bezoldiging voor opzichters en teekenaars; c. een wettelijk geregelden arbeidsdag van zeven uren voor teekenaars en van eenzelfde aantal uren als de werklieden in hetzelfde vak voor de opzichters; d. het verleenen van veertien dagen verlof per jaar met behoud van salaris aan alle opzichters en teekenaars; e. voorziening in de gevolgen der werkloosheid; f. de invoering van staatspensionneering voor ouderdom en invaliditeit; g. kosteloos middelbaar technisch en industrieel onderwijs.

PRIJSVRAGEN.

De firma Ernst Wasmuth, de bekende Architectuurboekhandel, schrijft een algemeen concours uit voor een boekomslag voor de „Berliner Architecturwelt." Het ontwerp gedacht op getint papier met éénkleurige boekdruk afgewerkt.

De ontwerpers zijn geheel vrij in hunne compositie en zijn aan geen bindende bepalingen gebonden, alleen wordt verwacht dat het ontwerp een ernstig karakter zal hebben in overeenstemming met den bekenden inhoud en de strekking van dit tijdschrift. De bladgrootte is bepaald op een hoogte van 40 en een breedte van 28 c.M.

Het opschrift moet zijn: Berliner Architecturwelt.

Jahrgang Heft
Ernst Wasmuth A. — G.
1908.

De ontwerpen moeten uiterlijk 31 December a.s. avonds 6 uur ingeleverd zijn aan het bureau van den uitgever (Berlin W. 8, Markgrafenstrasse 35).

De eerste prijs bedraagt 500 Mark en verder twee prijzen elk ad 250 Mark, welke niet alleen uitgeloofd, doch in ieder geval ook uitbetaald zullen worden.

Verder heeft de Jury de beschikking over 500 Mark om event. aan te koopen of te verdeelen over goede, doch niet bekroonde ontwerpen. De Jury bestaat uit de heeren: Prof. A. Kampf, President v. d. Kon. Academie te Berlijn Prof. Bruno Paul. Directeur der School a. h. Kon. Kunstgewerbe Museum te Berlijn, de kunstschilder Otto H. Engel, te Berlijn; Geh. Hofrat Prof. Dr. Cornelius Gurlitt te Dresden; de Redacteuren van de Berliner Architecturwelt en het hoofd van de Uitgevers-firma.

De uitspraak van de Jury wordt in Januari 1908 bekend gemaakt.

De bekroonde ontwerpen worden het eigendom van den uitgever — die niet verplicht is een daarvan te doen uitvoeren. Voorts heeft de uitgever het recht alle ontwerpen 14 dagen ten toon te stellen, tenzij de vervaardiger tijdig laat weten dat hij daartegen bezwaar heeft. De teekeningen met motto te voorzien en afzonderlijk enveloppe met correspondentie-adres als gebruikelijk is.

INGEZONDEN.

PROTEST HAARLEMSCHE PRIJSVRAAG.

In ons weekblad van een paar weken geleden, komt de Bond van Opzichters en Teekenaars per advertentie protesteeren tegen eene, door de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, afdeeling Haarlem, uitgeschreven prijsvraag voor een clubgebouw voor eene roei-vereeniging.

De Bond wees er met nadruk op, om toch vooral niet mede te dingen aan eene prijsvraag, welke, achteraf bekeken, ten doel zou hebben, eene te Haarlem gevestigde roei- en zeilvereeniging voor eene medaille aan een keur van plannen te helpen.

Terecht zal bij velen deze opwekking de m. i. zeer gewenschte uitwerking niet gemist hebben. Wanneer men maar even leest, wat het „Nieuws v. d. Dag" van 27 Sept. 1907, 3e blad, bladzijde 9, schrijft, en dit bericht juist is, mag de waarschuwing van den Bond zeker van pas gerekend worden.

Dit bericht luidde als volgt:

„De Roei- en Zeilvereeniging „Het Spaarne", te Haarlem, welke, in verband met de werken voor de nieuwe spoorbrug, het drijvend clubgebouw met Februari zal moeten verplaatsen, is voornemens op het terrein naast die brug een nieuw gebouw te laten verrijzen met gebruikmaking van de ingekomen ontwerpen op eene door de Maatschappij van Bouwkunst aldaar uitgeschreven prijsvraag voor een dergelijk clubgebouw. Daartoe zal eene geldleening van f 1000, rente 2½ pCt., worden aangegaan."

Naar aanleiding van dit bericht is het mij niet recht duidelijk, hoe de afdeeling Haarlem der Maatschappij voornoemd, heeft kunnen protesteeren tegen de waarschuwing van den Bond.

Nergens is uit op te maken, dat de uitschrijvers (?) zich op de een of andere wijze verplichten, een der bekroonde ontwerpen voor uitvoering aan te koopen, of den bekroonde met de uitvoering te belasten.

Wanneer ik nu aanneem, dat het couranten-bericht juist is, zal een ernstig protest m.i. hier niet misplaatst zijn. Het gaat toch niet aan, om de eene of andere vereeniging te laten grasduinen in zooveel materiaal.

Het is nu maar te hopen, dat de Roei- en Zeilvereeniging „het Spaarne", het voor uitvoering meest geschikte ontwerp aankoopt, of den ontwerper daarvan met de uitvoering belast.

Bij plaatsing dank.

Watergraafsmeer, Oct. 1907. Ph. J. H.

BERICHTEN.

HET VREDESPALEIS.

In het Septembernummer van „The Century", een van de eerste tijdschriften van de Vereenigde Staten, werd het Vredespaleis een bouwkundige vergissing genoemd, een reusachtige teleurstelling en een kolossale mislukking. Het blad hoopt, dat de vergissing niet onherroepelijk is.

Dat vreezen wij toch wel! (H.bl.)

MUSEUM VAN KUNSTNIJVERHEID, HAARLEM.

Uit het Museum van Kunstnijverheid te Haarlem werd dezer dagen een kostbare gebatikte doek ontvreemd, vervaardigd door Lebrun.

Het doek werd onlangs gereproduceerd in het tijdschrift Elsevier van Mei 1907, pagina 297.

Het doek is versierd met twee kraanvogels en daarbij passende ornamentatie, is ongeveer 1,50 M. lang en 0,60 M. breed. Zij, die hieromtrent eenige inlichtingen kunnen geven, worden verzocht zich te richten tot den Directeur van genoemd Museum.

RODIN.

Drie honderd teekeningen van Rodin zijn te Parijs in een kunsthandel tentoongesteld. Men heeft er een aantal van in Arti kunnen zien, eenige jaren geleden, op de Rodin-tentoonstelling. Arsène Alexandre vertelt in den „Figaro" hoe ze ontstonden. Rodin, zegt hij, laat zijn modellen zich bewegen, heen en weer loopen, gebaren maken, de houdingen aannemen, die hem invallen, en de houdingen, welke hij niet noteert hij op het oogenblik dat ze het eigenaardigst, het meest sprekend zijn. Hij doet dat ongelooflijk snel, zonder zelfs naar het papier te kijken, met een paar steenpen. En later vult hij die figuren in met iets kleur, waardoor zij dat voorkomen krijgen van Grieksche vazen, zooals wij dat kennen.

EEN VOORBEELD OM JALOERSCH OP TE WORDEN.

De Bouwwereld schrijft:

Groote bouwwerken te Leipzig. Leipzig is een stad van ongeveer gelijke grootte als Amsterdam. Na annexatie van eenige gemeenten zal het eerst over vijf à zes jaar 600,000 inwoners tellen. Maar laat ons eens nagaan wat er omgaat op architectonisch gebied.

De bouw van het nieuwe station is het belangrijkste. Deze zal, met inbegrip van de emplacementen, kosten 130,000,000 Mark, waarbij de stad voor 17,3 millioen betrokken is.

In verband met het station zijn in de omliggende stadsdeelen veranderingen noodig. In 1906 heeft de stad daartoe voor niet minder dan 13 millioen Mark terreinen aangekocht. Een en ander zal echter niet voor 1914 klaar zijn.

Dan is in bouw een 2e Stedelijk koophuis, dat in 1909 voltooid moet zijn en 2,5 millioen kost.

Een groot plein voor de jaarlijksche «Messen» is in voorbereiding alsmede een blijvende tentoonstellingshal, welke voor 25,000 personen plaats biedt en 600,000 Mark kost.

De restauratie van het voormalige stadhuis, dat een museum voor plaatselijke geschiedenis zal worden, kostte meer dan een millioen Mark.

Het nieuwe stadhuis, dat pas klaar is en vele millioenen kostte, is al te klein. Er komt nu een klein nieuw stadhuis, dat in 1911 af moet zijn en op drie millioen Mark geraamd is.

Het reusachtige «Volkenslag monument» gaat niet direct de stad aan, maar deze is wel betrokken bij den aanleg der 40 M. breede prachtstraat alsmede van een park van 30 H.A. Het Albert-park (45 H.A.) is juist klaar.

Wij spreken thans nog niet van de voorgenomen electriciteitswerken, waterwerken en ziekenhuizen.

HET GEVAAR VOOR DE KUNSTSCHATTEN VAN MAROKKO.

De „Deutsche Bauzeitung" bericht dat de bekende schilder Wilhelm Ahlborn, die langen tijd in Marokko geweest is, in de zuiddeutsche bladen een waarschuwend woord laat hooren over het gevaar waarin de kunstschatten van Marokko verkeeren. Hij heeft vooral daarbij het oog op Rabat en schrijft ongeveer het volgende:

Gewoonlijk stelt men zich Marokko als een onbeschaald land voor, een soort zandwoestijn met barbaren als bewoners. In werkelijkheid zijn niet alleen de kuststreken maar ook uitgestrekte landen in het binnenland zeer vruchtbaar. Onafzienbare korenvelden treffen het oog. De koppen van bergen, die men in de verte ziet, zijn bekroond met schaduwrijke olijfboomen. Gedurende en na den regentijd, die ongeveer van Kerstmis tot eind April duurt, kan men uren lang over goeden grond rijden, waarop weelderig oukruid op manshoogte groeit en die met miljoenen duizendkleurige bloemen bedekt is. In de bergen, in het bijzonder in de uitloopers van het Atlasgebergte, zijn aanwezig reusachtige schatten van mineralen en metalen, waarin reeds op enkele plaatsen de Phoeniciërs en de Romeinen getracht hebben die te ontginnen. Daardoor is dit land een koreuschuur van Europa en een onuitputbare bron voor den toekomstigen bezitter.

Van de Marokkaansche kunst van den ouden en nieuwen tijd is bij ons zeer weinig bekend en toch heeft dit oude volk in dit land veel kunst geleverd, bijzonder op het gebied der architectuur.

Naast oude tapijten, oude wapens, vindt men er oud-moorsche borduurwerken, welke meestal abnormelijk aan oostersche kunstenaars worden toegeschreven, terwijl juist de heerlijkste en meest stijlvolle borduurwerken uit de Marokkaansche harems stammen.

Rabat, de oude Kalifenstad, vertoont voor alle andere steden van Marokko een reeks heerlijke oud-moorsche bouwwerken, die ons geheel onbekend zijn.

Spanje's bouwwerken zijn door talrijke schilderijen en fotografieën wereldbekend geworden. De bouwwerken van Rabat, die gedeeltelijk uit dienzelfden tijd en uit nog vroegeren tijd afstammen en zich zeer goed met deze meten kunnen, zijn bijna bij geen Europeërs bekend.

Tot een hoogte van 65 M. verheft zich de overoltooid gebleven Hassantoren, het voorbeeld van de Giralda te Sevilla, in geweldige majesteit en spiegelt zich in de rustige wateren van de haven van Rabat. In scandeurijke oranjeboomtuinen bevinden zich andere minarets van zeldzame schoonheid. Zij zijn tegen de zee door reusachtige muren beschut, die door een reeks fantastische, alle in verschillende vormen uitgevoerde poorten doorbroken zijn, zooals zij nergens in het groote rijk van den Islam te vinden zijn. Wat voor ons Neurenberg is, is Rabat voor de oud-moorsche architectuur.

De schoone bouwwerken van Rabat van den ondergang te redden, is een eerste plicht van alle beschaafde naties. Doch niet alleen Rabat, ook andere steden als Tetuan, Marrakesch Mekinesch, Fez, Tanger, enz. bezitten een menigte oude, zeer belangrijke gebouwen. Rabat is echter de parel van alle. De laatste bloei van Moorsche kunst in Spanje is algemeen bekend. Hare teere aanvang, hare langzame ontwikkeling zijn bijna niet opgemerkt en gewaardeerd. Wie echter de tooverkracht dezer vroegere perioden in haren adelen eenvoud in kleur en ornament beschouwd heeft, stelt ze nog hooger dan de pracht en de kleurenrijkdom van den lateren tijd.

Zou men de moeite willen nemen om al het heerlijke materiaal te zamen te brengen wat aan oud-moorsche kunst in het land van Marokko zelf nog voorhanden is, dan zou men verwonderd staan over de menigte dezer schatten en hunne kostelijke details. Een eindeloos aantal moskeeën, minarets, galerijen, bronnen en nissen, zuilen en beuwerken zouden voor het verraste oog ontstaan, te meer daar men van hun bestaan geen denkbeeld heeft.

Het verzamelen van de afbeeldingen van de oud-moorsche kunst in een boekwerk moge als een urgente zaak beschouwd worden, voordat een oorlog, het onverstand en de alles vernietigende tand des tijds, de geheele schat van een groote kunstperiode, vernield heeft. (B. W.)

ADOLF FURTWÄNGLER, †

Te Athene is plotseling overleden de Münchensche hoogleeraar in de archaeologie Adolf Furtwängler. In 1853 was hij te Freiburg in Br. geboren; hij studeerde daar, te Leipzig en München, en nam in 1879 en 1879 deel aan de onder leiding van Curtius te Olympia gedane opgravingen. In 1880 werd hij verbonden aan de Berlijnsche musea, in 1884 werd hij gewoon hoogleeraar te München en directeur van het museum van gipsafgietsels. Hij heeft zeer veel geschreven, vooral over oude, Grieksche en Romeinsche kunst.

De meesterwerken der Grieksche beeldhouwkunst behandelde hij in een groot plaatwerk. En hij was daartoe de rechte man; zooals F. Stahl in het „Berl. Tagebl." zegt, had hij met zijn scherp en fijn oog, met zijn vreugde over den schoonen vorm, meer aanleg om zich met de schoonheid der dingen bezig te houden dan voor archief- en bibliotheekstudie. Hij wilde ook zijn studenten vooral goed leeren zien en hij, die beter zag dan ieder ander, was daarbij de rechte voorganger.

Ook in latere jaren heeft Furtwängler nog opgravingen ondernomen en wel in 1901 die van den tempel van Athene te Aegina, in 1903 die te Orchomenos.

TEGEN DE VANDALENSTREKEN.

Dujardin Beaumetz heeft besloten, ten einde aan de vandalenstreken in het Parijsche Louvre een einde te maken, de kostbaarste stukken met glas te overdekken. Lionardo da Vinci's „Mona Lisa" is reeds van deze beschatting voorzien.

Door kunstvrienden wordt deze maatregel ten zeerste betreurd, daar op deze wijze een werk nooit ten volle tot zijn recht kan komen.

OPEN PRIJSVRAGEN.

A, et A. Dorpsschool en Afsluiting voorplein, Inlevering 4 November 1907, Programma in No. 12.

B, en V., Rotterdam, Café-Restaurant. Vereenigingsgebouw, Futografische opnamen. Inlevering 15 November 1907, Programma in No. 32.

Prijsvraag Thieme-fonds, Inlevering vóór 1 Mei 1908. Programma in No. 26.

INFORMATIE-BUREAU

van den Bond van Technici.
Bureau: .. ..
Mauritsstraat 139, Rotterdam.

Ingeschreven sollicitanten.

23 Bouwk. Opz. Teekenaars	21 tot 47 jaar, f 60	tot	f 120 p. m.
10 » Opz. Uitvoerders	24 » 47 » - 70	»	- 110 »
5 Bouwk. Teekenaars (aank.)	18 » 25 » - 40	»	- 60 »
4 Waterb. Opzichters	24 » 45 » - 80	»	- 110 »
10 Werktuigk. Teekenaars	18 » 39 » - 50	»	- 150 »
6 Electrotechnikers	22 » 41 » - 60	»	- 150 »
2 Chef-Machinisten	30 » 39 » -	»	- 150 »

TECHNISCH GEDEELTE

WATER-AANLEG MET RESERVOIR-LEIDING IN GEBOUWEN.

Een plaatsvervanger voor de aansluiting op het buizennet der gemeente of maatschappij voor waterleiding kan ver-

kregen worden door opstelling van een reservoir, zoo mogelijk op de hoogste plaats, welke daartoe in huis is te verkrijgen, om van hieruit door tapinrichtingen, welke met dat reservoir zijn verbonden, ten allen tijde over water te kunnen beschikken. Het op te stellen reservoir moet zoo mogelijk uit gegalvaniseerd plaatijzer vervaardigd zijn, dit laatste voornamelijk uit een hygiënisch oogpunt, waarop wij in een ander artikel nader terug zullen komen.

De afmeting van het reservoir wordt bepaald naar het aantal personen, die het huis bewonen. Men rekent in doorsnede per persoon en per dag op 90—100 liter water, waarin berekend zijn de hoeveelheden benoodigd voor koken, baden, wasschen, enz. Zoo zal men dus voor een huis met twaalf bewoners, een reservoir moeten plaatsen van 2000 Liter = 1 M.³ inhoud, met dien verstande echter dat dit reservoir dagelijks gevuld wordt.

De vulling is door middel eener perspomp te bewerken, doch men zal, wanneer dit door handkracht geschiedt, de cylinder-doorsnede der pomp niet te groot kiezen, daar het werk dan bij een grootere drukhoogte te vermoeisend wordt.

Het water in den winter tegen vorst, en in den zomer tegen de zonnestralen te beschutten is mede verplichtend.

De slechtste geleider voor koude en warmte is zooals de meeste onzer lezers zullen weten, de lucht. De Amerikanen trokken van deze wetenschap reeds vóór 50 jaren partij, terwijl op dit gebied bij ons te lande daarvan nog maar kort geleden de vruchten zijn aan te wijzen.

Men timmert om bovengenoemd gegalvaniseerd ijzeren reservoir een houten kist, goed luchtdicht, en wel zóó groot, dat tusschen het ijzeren reservoir en de houten bekleeding overal minstens 10 c.M. tusschenruimte bestaat. Het deksel moet eveneens uit twee deelen bestaan, en het buitenste moet met vilt afgedicht zijn, om in geen geval lucht te kunnen af- of toe te laten.

Want de zich in die tusschenruimte bevindende lucht zal de buitenlucht volmaakt moeten isoleeren, zoodat het water in het reservoir 's winters bij een temperatuur van 10—15 gr. vorst, geen verandering ondergaat.

Een verpakking met turfmolm, zaagsel, haksel, kurk, enz., beschut natuurlijk ook zeer goed voor de koude, en wordt, zeer veel aangewend. Deze bezit echter het nadeel, dat zij bij een temperatuursverandering, welke reeds bij het vullen van het reservoir ontstaat, begint te zweeten, waardoor die verpakking wordt bevochtigd en het doel geheel mist.

Men moet in de wanden van 't reservoir, ongeveer 10 c.M. van de bovenzijde verwijderd, een overloopleiding aanbrengen, welke met de hoofdafvoerleiding verbonden moet worden. Bovendien moet men aan de afvoerleiding een vertakking maken, welke signaal-leiding genoemd wordt, en slechts uit een looden of ijzeren buis behoeft te bestaan van geringe doorsnede. Deze leiding moest eindigen, daar waar de pomp is geplaatst. Zoodra het bassin gevuld is, zal men bij de pomp dit bemerken.

De afvoerleidingen van het reservoir, 26—28 m.M. wijd, moeten 'n afsluiter bezitten, met zoo mogelijk vrije doorlating; wanneer deze kraan niet aanwezig is, zal men steeds bij reparatiën of verandering der leiding, het reservoir moeten ledigen. De doorsnede der stijgleiding wordt bepaald door den afstand, van waar het water opgenomen wordt. Bevinden zich de tapplaatsen nagenoeg loodrecht onder het reservoir dan zijn buizen van 26 m.M. doorsnede (binnenwerks) voldoende, terwijl in een ander geval minstens 32 of 38 m.M. wijde buizen gebruikt moeten worden.

De buizen zullen ten allen tijde op afschot naar de tapplaatsen gelegd worden, waarbij de zoogenaamde waterzakken vermeden dienen te worden. De buizen, welke voor reservoir-leidingen hoofdzakelijk worden aangewend zijn:

inwendige doorsnede in m.M.	13	20	26	32	38
uit „ „ „ „	19	27	34	40	46
Gewicht per Meter in K.G.	1.7	2.9	4.3	5.1	6.0

Voor leidingen, welke op het buizennet eener gemeente zijn aangesloten, is een grooter wanddikte noodzakelijk.

De rechte verbinding van twee einden looden buis geschiedt op de ons bekende wijze; eenigszins moeielijker is eene vertakking te maken, waarbij men als volgt handelt.

In de looden buis, waarop de vertakking zal worden aangebracht, wordt een ellipsvormig gat gesneden, waarvan de grootste as gelijk is aan de doorsnede der vertakking. Laatstgenoemde wordt nauwkeurig in dat gat passend gemaakt en wel zóó, dat zij er niet doorheen steekt, want dan zou de watertoevoer verhinderd worden. Met de soldeerlamp wordt het geheel zoodanig verwarmd dat 't tin-soldeer er op vloeit, dat na in genoegzame hoeveelheid te zijn opgebracht, met een lap met talk wordt bijgestreken. Deze wijze van uitvoering wordt lang niet altijd gevolgd, en vooral niet daar, waar geen hooge prijzen besteed mogen worden; intusschen doet zich de behoefte meer en meer gevoelen ook in deze branche zooveel mogelijk net werk te leveren. Ook bij het opbrengen van 't soldeer moet men zorg dragen de doorlaat der buis niet te vernauwen, hetgeen zeer gemakkelijk geschiedt, wanneer men het soldeer erg fleet opbrengt, en het in dien toestand zeer dun vloeibaar is.

De bevestiging der buizen, welke veelal door pijphaken geschiedt, wordt in den laatsten tijd veelal bewerkt door pijpbeugels, welke de instandhouding der buis beter bevorderen, en het aanzien der leiding zeer veel verhoogen.

De huiswaterleiding met reservoir-voeding wordt aangewend voor:

1. Bad- en Douche-inrichtingen;
2. Closet met waterspoeling (echter slechts met spoelkast) of closet-reservoir;
3. Keuken en waschinrichtingen;
4. Waschtafel en dergelijke toestellen;
5. Tuinbesproeiing en fonteinen;
6. Voor het drijven van kleine ventilatoren.

Badinrichting.

Als badkamer is een vorstvrije ruimte te kiezen, zoo mogelijk tusschen twee verwarmde vertrekken gelegen, en van een goede ventilatie voorzien. Tot een badinrichting behooren: 1e. Een badkuip uit zink No. 15 of 16; ook worden badkuipen gemaakt van gietijzer, van binnen geëmailleerd op gietijzeren voeten, met messing afvoerklep en ketting, zoowel als overloopbuis.

Gangbare grootten uit zink of gietijzer zijn: lengte van den bodem 1.15, 1.20, 1.25, 1.30 M., lengte van boven 1.67, 1.70, 1.76, 1.83 M.; (1.67 M. bovenlengte is de normale maat).

Om te voorkomen dat de stank van het afvoerwater in de badkuip komt, moet tusschen laatstgenoemde en de afvoerleiding, een stankafsluiter worden geplaatst. De meest gebruikte zijn uit zink of lood vervaardigd en van ovalen vorm, circa 20 c.M. lang, 12-14 c.M. breed en 8 c.M. hoog; in het bovendeksel zitten twee inlaten, voor de badkuipventiel, en den overloop. Deze buizen moeten tot op 3 c.M. afstand van den bodem verwijderd blijven wanneer de afvoerleiding zijdelings wordt aangebracht, moet de onderkant buis 5 c.M. van den bodem liggen. De naar beneden gerichte afvoerbuis moet 5 c.M. boven den bodem uitsteken. Hierdoor verkrijgt men, dat steeds 5 c.M. water voor stankafsluiting voorradig is, 't welk dus den kwaden dampen geen gelegenheid geeft door de inlaat-openingen te ontsnappen.

Wanneer het bad in maanden niet gebruikt is, zal men verplicht zijn, dit water in den stankafsluiter te ververschen.

2e. Een badkachel, bestaande uit een gietijzeren onderstuk, met verwarmingsruimte en aschplaats, het waterreservoir, met binnen-cylinder, welke tegelijk voor rook-afvoer dient uit 1—1.5 m.M. dik koper, waarvan de naad met koper is gesoldeerd. Verder uit 'n tweeden buitensten cylinder, van koper, zink of gegalvaniseerd plaatijzer; tusschen deze twee cylinders is de plaats voor het verwarmde water, hetgeen met een bovendeksel is afgesloten; aan de onderzijde wordt de binnen-cylinder trechtervormig afgewerkt en met den buiten-cylinder tezamen gefelst en gesoldeerd.

Een badkachel van normale grootte heeft circa 90—100 liter inhoud. De geheele hoogte bedraagt ongeveer 2,3 M., hoogte van den cylinder 1,9—2,0 M., doorsnede 31—32 c.M.

Het is noodzakelijk een afvoerpijp van uit de badkachel naar den schoorsteen te brengen, en zoo mogelijk verticaal.

Tot vulling der badkachel en der kuip wordt de zoogenaamde bad-batterij aangewend. Een eenvoudige en veelal gebruikte batterij bestaat uit een lichaam waaraan drie kranen, welke een gemeenschappelijken inlaat hebben, echter elk afzonderlijk een ander doel beoogen. De gemeenschappelijke inlaat moet met de waterleidingbuis verbonden worden; hierbij is een kraan aan te bevelen, om het geheele toestel buiten werking te kunnen zetten. Opent men de kraan met het opschrift „koud", dan verkrijgt men koud water in de badkuip door de verbindingsbuis. Opent men daarentegen de kraan met het opschrift „warm" dan vult zich de badkuip door de in tegenovergestelde richting geplaatste buis en dringt het warme water, (bij verwarmde badkachel) hetgeen lichter is dan koud water, door de zich in den bodem bevindende 25 m.M. wijde leiding, in de badkuip.

Op het hoogste punt dezer leiding, moet een veiligheidsklepje geplaatst worden, om het tezamen trekken der badkuip te vermijden.

De middelste kraan der batterij is voor de douche bestemd. Om de badkachel bij eventueele reparatie, of wanneer deze zich in eene niet-vorstvrije ruimte bevindt, te kunnen ontlasten, wordt in de aanvoerleiding, een afsluitkraan ingeschakeld.

Sedert langen tijd worden badkachels vervaardigd, waarbij de batterij, in plaats van aan den wand, zich aan de badkachel bevindt, een en ander voor gemakkelijke montage. In plaats van een looden aanvoerleiding naar de badkuip, bezit deze batterij een uitlaat, welke boven in de badkuip voert.

Deze uitlaat aan welks einde de douche is bevestigd, sluit den aanvoer van het water af, door dien rechts of links om te draaien. De reguleering der kraan voor „warm" of „koud" is dezelfde als bij de wandbatterij. Deze batterijen worden in alle mogelijke vormen en soorten door verschillende fabrieken daargesteld, echter komt haar principe altijd op het bovenomschrevene terug. Bij de aflevering eener badinrichting, dient men den afnemer steeds opmerkzaam te maken, dat hij zich altijd vóór het gebruik overtuigt of het toestel met water gevuld is. Wanneer de kraan „warm" zoolang geopend is tot de badkuip eenige c.M. water bevat, is de badkachel vol water.

(Wordt vervolgd.)

BEPALINGEN VOOR DE UITVOERING VAN IJZERBETON-CONSTRUCTIES IN PRUISEN.

Door den Minister van Openbare Werken in Pruisen zijn dit jaar de Bepalingen voor de uitvoering van ijzerbeton-constructies, in overeenstemming met de tot dusver opgedane ervaringen op dit gebied, aangevuld en opnieuw uitgevaardigd.

Wij geven hier van die Bepalingen het Iste Hoofdstuk, dat tot titel heeft:

Algemeene Voorschriften.

A. Onderzoek.

§ 1.

1. De uitvoering van bouwwerken of onderdeelen daarvan in ijzerbeton mag niet geschieden, zonder dat vooraf te dezen een onderzoek vanwege het Bouwtoezicht heeft plaats gehad. Daartoe moet de aanvrage om vergunning tot den bouw van eenig werk, dat geheel of ten deele uit ijzerbeton zal worden samengesteld, vergezeld gaan van de noodige teekeningen, statistieke berekeningen en beschrijvingen, waaruit de totale samenstelling en alle belangrijke onderdeelen kunnen blijken.

Ingeval de bouwheer of architect eerst tijdens de uitvoering van een werk tot aanwending van ijzerbeton besluit, zal de directie van het Bouwtoezicht er op toezien, dat bovengenoemde gegevens voor het onderzoek der in ijzerbeton uit te voeren werken tijdig vóór den aanvang dier uitvoering worden ingeleverd. In geen geval mag met de uitvoering begonnen worden, zonder dat daarvoor toestemming gegeven is.

2. In de beschrijving moeten vermeld worden: oorsprong en qualiteit der materialen, welke tot de samenstelling van het beton zullen gebezigd worden, de mengverhouding, de watertoevoeging, alsmede de drukvastheid, welke blokken in den vorm van een kubus van 30 c.M. zijlengte, 28 dagen nadat deze uit de op het bouwterrein aanwezige materialen in de te voren aangegeven mengverhouding vervaardigd zijn, zullen verkrijgen. Deze drukvastheid moet, indien de directie van het Bouwtoezicht dit verlangt, vóór den aanvang van den bouw door proefnemingen aangetoond worden.

3. Het beton moet volgens gewichtseenheden gemengd worden; als eenheid geldt de zak = 57 K.G., of het vat = 170 K.G. cement. De toegevoegde materialen kunnen òf gewogen, òf afgemeten worden in maten van zoodanigen inhoud, dat het gewicht daarvan met de bepaalde mengverhouding overeenstemt.

4. De in al. 1 genoemde stukken moeten door den bouwheer, den architect, en den uitvoerder met hunne handteekening worden gewaarmerkt. Ingeval de uitvoering aan een ander persoon wordt overgedragen, moet daarvan terstond mededeeling gedaan worden aan de directie van het Bouwtoezicht.

§ 2.

1. De qualiteit der voor het beton te gebruiken materialen moet desverlangd door verklaringen van een officieel bureau van onderzoek gewaarborgd worden. Deze verklaringen mogen in den regel niet meer dan een jaar oud zijn.

2. Er mag slechts Portland-cement gebruikt worden, dat aan de voor Pruisen gestelde vereischten voldoet. De verklaringen in zake qualiteit moeten opgaven bevatten omtrent ruimte-duurzaamheid, bindingstijd, maalfijnheid, zoomede trek- en drukvastheid. Van ruimte-duurzaamheid en bindingstijd behoort de uitvoerder zich door eigen proefnemingen te overtuigen.

3. Zand, kiezel en ander toegevoegd materiaal moeten voor de beton-bereiding en de beoogde doeleinden geschikt zijn. De korrel dezer materialen mag slechts zoo groot zijn, dat het inbrengen der beton-specie en het instampen tusschen het ijzerwerk onderling, en tusschen de omkleeding en het ijzerwerk, met genoegzame zekerheid en zonder verschuiving der ijzers kan geschieden.

§ 3.

1. De statistieke berekening moet minstens dezelfde zekerheid waarborgen als de berekening volgens den leidraad, in Hoofdstuk II aangegeven, en volgens de formules, in Hoofdstuk III dezer Bepalingen voorkomende. Desverlangd moet de architect aantoonen, dat dit het geval is.

2. Bij nog onbeproefde systemen kan de directie van het

Bouwtoezicht hare toestemming afhankelijk stellen van den uitslag van voorafgaande proefnemingen. Bij proeven op draagvermogen moet met de belasting worden voortgegaan, totdat breuk volgt.

B. Uitvoering.

§ 4.

1. De directie van het Bouwtoezicht kan de qualiteit der te verwerken materialen door een officieel bureau van onderzoek, of op andere haar geschikt voorkomende wijze, doen onderzoeken, alsmede eene proefneming gelasten in zake de vastheid van het uit die materialen vervaardigde beton. Die vastheidsproef kan ook op het terrein van den bouw plaats hebben, na overlegging eener verklaring van een officieel bureau van onderzoek in zake de betrouwbaarheid der te bezigen beton-pers.

2. De voor de beproeving bestemde betonblokken moeten den vorm hebben van een kubus van 30 c.M. zijlengte. De proefblokken moeten voorzien zijn van den datum, waarop zij gemaakt zijn, door een zegel te waarmerken, en tot hunne verharding volgens aanwijzing der directie van het Bouwtoezicht te bewaren.

3. Het cement moet in de oorspronkelijke verpakking op de plaats van gebruik aangevoerd worden.

4. Het mengen van het beton moet zoodanig geschieden, dat de hoeveelheid der afzonderlijke bestanddeelen steeds nauwkeurig overeenkomt met de vastgestelde mengverhouding en te allen tijde gemakkelijk gemeten kan worden. Bij gebruik van maatvaten moet de vulling, ter verkrijging eener zooveel mogelijk gelijke dichtheid, steeds op dezelfde wijze plaats hebben.

§ 5.

1. De verwerking der betonspecie moet in den regel terstond na het aanmaken beginnen en voordat zij gaat binden, afgeloopen zijn.

2. De betonspecie mag bij warm en droog weder niet langer dan een uur, bij koud of nat weder niet langer dan twee uren onverwerkt blijven liggen. Niet onmiddellijk verwerkte betonspecie moet tegen weersinvloeden, als zon, wind, zwaren regen, beschut, en vóór het gebruik omgeschoffeld worden.

3. De verwerking der ingebrachte betonspecie moet steeds, zonder tusschenpoozen, tot den afloop van het stampen worden voortgezet.

4. De betonspecie moet in lagen van hoogstens 15 c.M. dikte ingebracht en zoo lang gestampt worden, tot eene met de watertoevoeging overeenkomende dichtheid verkregen is. De stampers moeten van een voor het doel geschikten vorm en zwaarte zijn.

§ 6.

1. Het ijzerwerk moet vóór de aanbrenging zorgvuldig van vuil, vet en los roest gereinigd worden. Met bijzondere zorg moet er op gelet worden, dat de ijzers zoowel den voorgeschreven vorm, als den juisten stand en onderlingen afstand hebben, door bijzondere voorzieningen in dien stand vastgehouden en met betonspecie van de voor elk geval vereischte fijnheid vast omhuld worden.

Liggen in balken de ijzers in meerdere lagen boven elkander, dan moet elke laag op zich zelf omkleed worden. Onder het ijzerwerk moet bij balken nog minstens 2 c.M., bij vloeren minstens 1 c.M. betondikte aanwezig zijn.

2. De omkleedingen en stutten van zolderingen en balken moeten van zoodanige stevigheid en zwaarte zijn, dat door buigen uitgesloten is, en voldoende vastheid tegen het stampen verkregen wordt. De omkleedingen moeten zoodanig aangebracht worden, dat zij, terwijl de noodige stutten tot de volkomen verharding van het beton blijven staan, zonder gevaar verwijderd kunnen worden. Voor de stutten moeten zooveel mogelijk houten uit één lengte gebruikt worden. Kan dit niet, dan moeten zij op de stuitplaatsen stevig aan elkander verbonden worden.

3. Omkleedingen van kolommen moeten aanvankelijk aan één zijde open zijn. Het inbrengen en instampen der betonspecie geschiedt van die zijde, welke wordt dichtgemaakt naar gelang het werk vordert, zoodat alles nauwkeurig kan worden nagegaan.

4. Voor elke verdieping afzonderlijk wordt minstens drie dagen te voren aan de directie van het Bouwtoezicht kennis gegeven, wanneer de omkleeding gereed zal zijn en met het betonwerk een aanvang zal worden gemaakt.

§ 7.

1. De betonlagen moeten zooveel mogelijk versch op versch aangebracht worden; in elk geval moet vóór het opbrengen eener nieuwe laag het bovenvlak der onderlig gende laag ruw gemaakt worden.

2. Bij voortbouwen op reeds verhard beton moet het bovenvlak daarvan ruw gemaakt, schoon afgeveegd, nat gemaakt en onmiddellijk vóór het opbrengen der nieuwe betonspecie met dunne cement ingewasschen worden.

§ 8.

Bij het optrekken van muren en penanten voor gebouwen van meerdere verdiepingen mag met de uitvoering eener hoogere verdieping niet begonnen worden, aleer deze deelen van den bouw op de daaronder liggende verdiepingen voldoende verhard zijn. Minstens drie dagen te voren moet van de voortzetting van het werk op eene hoogere verdieping, aan de directie van het Bouwtoezicht kennis gegeven worden.

§ 9.

1. Bij vriezend weder mag alleen gewerkt worden, wanneer door gepaste maatregelen alle schadelijke invloed der vorst uitgesloten is. Bevroren materialen mogen niet verwerkt worden.

2. Wanneer na langdurige vorst (zie § 11) de dooi intreedt, mag het werk niet hervat worden zonder toestemming der directie van het Bouwtoezicht.

(Slot volgt.)

VRAAG EN ANTWOORD.

L. J. te G. Infusoriënaarde of Kieselguhr, is verkrijgbaar bij de firma Ch. Remy en Bienfait te Rotterdam.

Red.

ALGEMEENE NEDERLANDSCHE OPZICHTERS- EN TEEKENAARS-BOND .. ..

INFORMATIE-BUREAU. Secretariaat: - - - - - - Rijswijkscheweg 3, Den Haag. Spreekuur iederen Maandagavond van 7—9 uur. .. ..

Ingeschreven Sollicitanten.

17 Bouwk.-Opzichter-Teek., 22—43 jaar f 80—f 110 's maands.
12 Bouwk. Opzichters, 23—45 jaar f 80—f 120 p. m.
5 Bouwk. Teekenaars, 26 jaar f 80 p. m.
17 Aank. Bouwk. Opz.-Teek., 19—24 jaar f 50—f 75 p. m.
8 Aank. Bouwk. Opzichters, 19—28 jaar f 60—f 75 p. m.
9 Aank. Bouwk. Teekn., 20—24 jaar f 40—f 70 p. m.
1 Assist. Bouwk. Teekenaar, 19 jaar f 35 p. m.
1 Opzichter bij Gem. of Mij., 25 jaar f 80 p. m.
3 Aank. Mach.-Teekenaars, 20—24 jaar f 50—f 60 p. m.
1 Werkmeester op een machinefabriek, 50 j. f 100 p. m.
1 Fabrieks-Opzichter, 29 j. f 75 p. m.
2 Meubel-teekenaars, 20—25 j. f 60—75 p. m.
2 Electro-Technisch Teekenaars, 21 j. 40—60 p. m.
1 Opzichter (IJzerconstructiën), 27 j. 80 p. m.
2 Waterbouwkundig Opz., 27 j. f 90—100 p. m.
1 Burger- of Waterbouwk. Opz., 27 j. f 90 p. m.
1 Aank. Scheepsteekenaar, 22 j. f 50 p. m.
1 Aank. Teekenaar Gew. Beton 23 j. f 50 p. m.
1 Chef de bureau voor artistiek werk, 30 j. f 150— f 175 p. m.
1 Gem.-Opzichter 21 j. f 60 p. m.
1 Aank. Werktuigk. Teek., 24 j. f 50 p. m.
1 Opz. Betonwerken, 27 j. f 85 p. m.
1 Meubelteek., 25 j., f 100 p. m.
1 Chef-Mach. of Werkmeester, 30 j. f 90 p. m.

ARCHITECTURA

ORGAAN V.H. GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

BUREAU VAN REDACTIE: H. P. BERLAGE Nzn., Voorz. H. WALENKAMP, A. J. JOLING, W. KROMHOUT Czn., A. VAN BAALEN, J. KOOSING Jr., JOS HERMAN, Leden. — — — — — VASTE MEDEWERKERS: K. P. C. DE BAZEL en J. W. IJ. BERDEN — — — REDACTEUR VOOR HET TECHNISCH GEDEELTE L. ZWIERS — VALERIUSSTRAAT 64 TE AMSTERDAM.

UITGEVERS: J. VAN DER ENDT & ZOON MAASSLUIS, HET ORGAAN MET TECHNISCH GEDEELTE WORDT WEKELIJKS FRANCO TOEGEZONDEN AAN ALLE LEDEN VAN HET GENOOTSCHAP, DE JAARLIJKSCHE CONTRIBUTIE VOOR HET LIDMAATSCHAP BEDRAAGT: VOOR GEWONE LEDEN f 12,—, VOOR KUNSTLIEVENDE LEDEN f 10,—, VOOR BUITENLEDEN EN ASPIRANTLEDEN f 7,50.

STUKKEN EN CORRESPONDENTIE BETREFFENDE DE REDACTIE VAN HET WEEKBLAD TE ZENDEN AAN DEN HEER H. WALENKAMP, KONINGINNEWEG 267 AMSTERDAM; BETREFFENDE HET PLAATWERK „DE ARCHITECT" AAN DEN HEER A. VAN BAALEN, JACOB MARISSTRAAT 22, SLOTEN bij AMSTERDAM; BETREFFENDE DE ADMINISTRATIE VAN HET GENOOTSCHAP AAN DEN SECRETARIS, DEN HEER PAUL J. DE JONGH, REGULIERSGRACHT 120, AMSTERDAM † † † † †

INHOUD: Mededeelingen. — Jubileum H. J. Walle Jzn. — De medailles der vierjaarlijksche. — Standbeeld voor Christiaan Huygens. — Verslag der 1230e vergadering. — 8ste Int. Congres voor goedkoope woningen. — Middelbaar technisch onderwijs. — Berichten. — Informatie-bureau. — Open prijsvragen. — Bepalingen voor de uitvoering van ijzerbeton-constructies in Pruisen. — Waterleiding met reservoir-leiding gebouwen. — Informatie-bureau.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

1e. Tot lid der Redactie (vacature-Visser) is gekozen de heer Jos. Herman.

2e. Tot lid der commissie van Advies voor den bouw op Gemeente-terreinen (vacature-Krombout) is gekozen de heer A. W. Weissman.

3e. Als buitenlid is, op voorstel van den heer H. P. Berlage, aangenomen de heer R. van 't Hoff, bouwkundig-teekenaar te Birmingham.

4e. Als gewoon lid is, door de heeren H. P. Berlage en W. Kromhout Czn., voorgesteld de heer C. P. van Hoek, decorateur te Amsterdam.

5e. De inlevering der Genootschapsprijsvragen voor een Dorpsschool en een Afsluiting van een Voorplein moet volgens het programma (zie „Architectura" no. 12) geschieden op 4 November a.s.

6e. Opgaaf van nieuw adres wordt beleefd verzocht van de heeren:
Joh. B. Smits, vroeger te Haarlem;
C. J. Blauw, vroeger te Bussum;
H. Wijsbek, vroeger te Grevenbicht (L.).

7e. H. H. Buitenleden, die zich in den loop van het jaar te Amsterdam vestigden, worden uitgenoodigd zich, overeenkomstig Art. 8 § 2 der Statuten, vóór 1 Januari 1908 als gewoon lid te doen voorstellen.

De 1ste Secretaris,
PAUL J. DE JONGH.

JUBILEUM H. J. WALLE Jzn.

Op den 5den November a.s. hoopt, naar wij vernemen, onze penningmeester, de heer H. J. Walle Jzn., architect 2de klasse bij den Dienst der Publieke Werken te Amsterdam, den dag te herdenken, waarop hij 25 jaren geleden in gemeente-dienst trad. Zonder twijfel zal het den jubilaris op dien heugelijken dag niet aan belangstelling ontbreken.

DE MEDAILLES DER VIER-JAARLIJKSCHE.

Men kent ohze gedachten ten opzichte van het toekennen der gebruikelijke bekroningen op onze vier-jaarlijksche tentoonstellingen, welke in 't kort hierop neerkomen, dat het langzamerhand wel wat belachelijk wordt, steeds en onveranderlijk het overgroote deel der eere-penningen uitsluitend aan werken van schilderkunst toegekend te zien. Er behoeven geen doekjes om gewonden te worden en gerust kan erkend worden, dat de hedendaagsche schilderkunst niet zoodanige werken voortbrengt, die haar op den duur het recht zouden geven, vèr boven de andere beeldende kunsten gesteld te worden. We willen er maar niet te veel van zeggen. Iedere kunst heeft zijn bloei- en verval-periode. En zooveel is zeker, dat de bouwkunst en de toegepaste kunsten zich tegenwoordig in een eenigszins opwaartsche lijn bewegen.....

Men zegge nu niet, dat eene bevoorrechting der schilderkunst boven de andere kunsttakken niet bestaat, en dat alle kunstuitingen gelijkelijk op het verwerven eener algemeene erkenning aanspraak maken kunnen. Dit moge officieel de waarheid zijn — uit de practijk weten we echter maar al te zeer, dat broeder-schilders gewoon zijn, 't leeuwendeel der bekroningen als in een onder onsje te verdeelen.

Eenigen tijd geleden, naar men weet, richtte het Genootschap „A. et A." zich tot de Gemeente met een adres, bepleitende, dat voortaan voor elken kunsttak afzonderlijk eene bekroning toegekend zou kunnen worden.

Deze bemoeiing nu heeft in zooverre resultaat gehad, dat ditmaal een jury voor het toekennen der eere-penningen gekozen werd, die meer in al-zijdige richting dan de vorige samengesteld werd.

Ditmaal behoorde tot de jury-leden onder anderen ook een architect, terwijl van eenigen der overigen bekend kan geacht worden, dat zij ruimer zien en voor andere kunsttakken meer waardeering gevoelen dan dit bij het overgroote deel der schilders het geval is.

Aan deze jury-keuze was ongetwijfeld het gevolg te danken, dat ditmaal ook het werk van een der beoefenaars der toegepaste kunsten bekroond werd. Onze vriend Zwollo mocht ditmaal een eere-palm verwerven.

Wij wenschen den serieusen, degelijken werker met deze wèlverdiende onderscheiding geluk. Wèl verdiend is zij, omdat Zwollo jaren-lang in ons land ervoor werkte, het ambacht der edel-smeedkunst in de hoogte te voeren en deze koste-

lijke kunst wederom de plaats te doen bekleeden, die zij vanaf de oudste tijden in de beschaving steeds bekleedde. Zwollo — vergissen wij ons niet — is de eerste moderne metaal-drijver van dezen tijd in ons land geweest.

Proficiat dus! — Moge nu deze bekroning het gevolg zijn, dat zijn werk niet alleen bewonderaars, maar, meer dan tot heden, ook degelijke beschermers vinden moge.....

Nu wat anders.

De bouwkunst heeft het ditmaal nog niet tot een onderscheiding kunnen brengen? en dat is jammer. Want wèl is hare inzending nog zeer onvolledig en bescheiden (één zaal slechts neemt zij in, tegenover de 107 zalen der schilderkunst) maar bij hare inzendingen zijn enkele werken, die, naast die der schilderkunst, ongetwijfeld gezien mogen worden. We vragen ons af, of bijvoorbeeld de Vredespaleis-ontwerpen van Berlage en Kromhout, of de ontwerpen van de Bazel, niet voor eene onderscheiding in aanmerking kwamen?

Was de keus te moeilijk? — Natuurlijk! De Bazel als jury-lid kon niet bekroond worden. Het moet echter vanzelf spreken, dat hij voor de monumentale kunst, die hij beoefent, overigens flink gestreden heeft. — Het heeft ons daarom bevreemd, dat, waar bij deze gelegenheid, waarschijnlijk voor 't eerst, een gunstige strooming ten opzichte van de werken der bouwkunst aanwezig was, deze strooming niet tot eene onderscheiding voor deze kunst geleid heeft.

Maar, hierna beter! — Dat dit gering aanvankelijk succes de bouwkunst-beoefenaars niet afschrikken zal, daarvan zijn we volkomen overtuigd, en wenschen het hartgrondig. Wij doen dit met des te meer vuur, waar we persoonlijk zeer tot onzen spijt, door bijzondere omstandigheden gedwongen door afwezigheid schitterden.

Hier volgt de volledige opgave der toegekende onderscheidingen:

Gouden medailles op de Vierjaarlijksche.

Door de jury der vierjaarlijksche, bestaande uit de heeren prof. jhr. dr. J. Six, prof. Evers uit Delft, Willem Maris, Bart van Hove, Breitner, Bauer, en de architect P. K. C. de Bazel, zijn thans de zes gouden medailles toegekend aan:

Mevr. Suze Bisschop-Robertson, voor het schilderij Lena; A. M. Gorter, voor het schilderij Winteravond; W. B. Tholen voor het schilderij Giethoorn; Frank Brangwijn te Londen voor het stadsgezicht in Venetië. Deze medaille werd bij loting met Th. Sweinlen, voor zijn bronzen katje, toegekend aan Tholen.

Prof. Paul du Bois te Brussel verwierf de medaille voor beeldhouwkunst, met een kinderkopje in brons en de voorstelling „de Stilzwijgendheid" in steen.

De zesde medaille werd toegekend in de afdeeling edelsmeedkunst aan F. Zwollo, voor zijn inzending gedreven gouden, zilveren en koperen voorwerpen.

Een enkele opmerking nog ten opzichte der bouwkundige inzendingen zelf.

We meenen over de bouwkundige werken ditmaal geen critiek te moeten geven. De onvolledigheid en ongelijkmatigheid der inzendingen toch maakt, dat een zoodanige critiek ten opzichte der enkele bijzondere werken veel van een „adoration perpétuelle" zou hebben, wat geenszins in onze bedoeling ligt; terwijl aan den anderen kant een dergelijke beschouwing noodeloos hard zou moeten zijn tegenover een groot deel der werken, welke ons voorkomen bijzonder onvolmaakt te zijn. Nu hebben we te veel bewondering voor de goede bedoelingen der inzenders dezer laatste werken, dan dat we ons hiertoe aangetrokken zouden gevoelen. Eéne opmerking echter moet ons van het hart, en dat is deze: Er zijn bij deze kleine inzending werken, die zóódanig op ander werk gelijken, dat ze nagenoeg als de copy ervan gelden kunnen.

We hebben het oog op de navolgers van de Bazel's bekende poortje. Het is merkwaardig! Hier hangt eene afbeelding van het origineel met twee copyen ernaar in dezelfde zaal!

Dit poortje van De Bazel schijnt van bijzondere aantrekkelijkheid te zijn voor onze jeugdige bouwkunst-beoefenaars! Want deze beide navolgers, ter tentoonstelling aanwezig, zijn niet de eenige, naar men weet.

Men behoort echter te weten, dat de ontwerper op een dergelijke „waardeering" van zijn werk niet gesteld is. Papa wenscht dergelijke zoentjes in 't minst niet als echt te erkennen. Wèl hebben zij zijn allures en manieren, maar behooren geenszins tot zijn familie, daar zij de oorspronkelijkheid missen..... We willen er verder maar niet over spreken en er slechts op wijzen, dat eene dusdanige navolging van weinig fantasie en van gering persoonlijk pogen getuigt. Daar zit geen fut in.

Schwamm d'r über!..... Dat het mes der critiek zich niet genoodzaakt zie, eerstdaags dieper in deze wonde om te woelen.

Misschien ware een degelijke operatie ter voorkoming van verdere ontsteking reeds nu noodzakelijk. — Maar, wat wil men? We behooren tot de zachte heelmeesters.....

WALENKAMP.

STANDBEELD VOOR CHRISTIAAN HUIJGENS.

De Haagsche Gemeenteraad was deze week in eene langdurige discussie geraakt over de plaatsing van b.s. monument, waarbij ook de bekende adressen van Pulchri Studio en van de afdeeling der Maatschappij van Bouwkunst dienst deden.

Uit deze adressen blijkt de kwestie een dieper fond te hebben en zich niet te bepalen tot de plaatsing alleen, want uit een schoonheids-beginsel — heet het — wordt de geest, die bij het ontwerp heeft voorgezeten, beslist afgekeurd, omdat in geen enkel opzicht het karakter van Christiaan Huygens en zijn tijd wordt weergegeven.

Na eene discussie, die anderhalf uur duurde, werd met groote meerderheid het voorstel-Van Malsen aangenomen, om eene raadscommissie te benoemen, die met de directeuren der Hollandsche Maatschappij van Wetenschappen nader zal onderhandelen.

Tot recht begrip van het bovenstaande dient de lezer te weten, dat het aan deze Maatschappij bij uiterste wilsbeschikking van Dr. Bleekrode was opgedragen een standbeeld voor Christiaan Huygens te plaatsen in het Korte Voorhout of omgeving. In dat testament moet ook uitdrukkelijk van een standbeeld en niet van een monument gesproken worden.

Wat ons het meest verrast, is de naam van Dr. P. J. H. Cuypers genoemd te zien in een aangelegenheid van zoo zuiver sculpturalen aard. Want het „monument" waarover in den raad gesproken werd, was het ontwerp van Dr. Cuypers en we lezen dat er ook een beeld is, want de wethouder „achtte noch het beeld slecht, noch de plaats verkeerd gekozen." Dus heeft Dr. Cuypers een beeld gemaakt of vermoedelijk geteekend, met de bedoeling het door de bekende Roermondsche fabriek te laten uitvoeren. Daargelaten de vraag of Dr. Cuypers de rechte man is om een bekend zeventiende eeuwer als Christiaan Huygens te huldigen — en wij vreezen uit de oppositie van Pulchri en van de Haagsche afdeeling te mogen opmaken, dat weer de midden-eeuwen zijn te hulp geroepen om den man te huldigen, die eens tot Jacob van Campen's vrienden en

vereerders behoorde, — daargelaten deze kwestie, die mede er eene is van zeer groot gewicht, achten wij deze andere van meer principieel-artistieken aard: of het wel pas geeft den beeldhouwer te ontnemen, wat zoo ganschelijk des beeldhouwers is? De enkele malen, dat er in ons land gelegenheid bestaat voor den beeldhouwer, wezenlijk eens 'n standbeeld te maken, mag, dunkt ons, de architect niet in zijn plaats treden. Hoogstens zou er van samenwerking sprake kunnen zijn, maar dan met een architect, die Huygen's tijd intensiever gevoelt dan van Cuypers billijkheidshalve mag worden gevergd.

Het spijt ons niet in de gelegenheid te zijn geweest, kennis te nemen van het ontwerp des heeren Cuypers; doch hoe dit zij, principieel achten wij het zeer verkeerd, dat door de Maats. van Wetenschappen deze sculpturale opdracht aan een architect gegeven werd, waar wij kundige beeldhouwers kennen, die voor deze taak beter waren berekend. Want zoolang ons niet anders blijkt, achten wij de vrees gerechtvaardigd dat de uitvoering van het beeldhouwwerk aan de Roermondsche fabriek van Cuypers zal worden toevertrouwd, zooals dit o.a. met het beeld van Schaepman geschiedde, en dan vragen wij of dit de weg moet zijn, dien onze figurale sculptuur behoort uit te gaan?

Waar het wat Schaepman betreft in artistieken zin evenmin te verdedigen is, zou men nog motieven kunnen bijbrengen van contemporair-politiek-religieusen aard, doch ook deze vervallen in allen deele, waar het de figuur betreft van Christiaan Huygens, waarmede in geen enkel opzicht Dr. Cuypers iets uitstaande kan hebben.

K.

VERSLAG DER 1230ste GEWONE VERGADERING, GEHOUDEN OP WOENSDAG 23 OCTOBER 1907 IN »PARKZICHT«.

Op deze, helaas schaars bezochte vergadering, gaf de heer Josef Herman eene zeer interessante kunstbeschouwing met toelichting van de werken van twee bekende Nederlandsche architecten, die in het midden der vorige eeuw hoofdzakelijk in de hoofdstad werkzaam waren, namelijk W. en H. Springer.

Het was voor de aanwezigen een bijzonder genot, deze, wel conventioneele, doch bijzonder serieuse teekeningen te mogen bestudeeren. De algemeene indruk, die eruit verkregen werd, is deze, dat we er tegenwoordig wel in moderniteit, maar zeer zeker over 't algemeen niet in rustige werkzaamheid op vooruit gegaan zijn. Alle dingen en tijden hebben hun goede en minder goede zijden. Wel deed het eenigszins onaangenaam aan, hier onveranderlijk Griekse tempelfronten, aangepast aan alle soorten van werk, vóór zich te zien — toch kon men daarbij de verzuchting niet terughouden, dat de wel-overwogenheid en bestudeerdheid dezer werken in de harten veler onzer jeugdige bouwkunst-beoefenaars weerklank vinden mocht.

Wat veranderen de tijden toch enorm in een betrekkelijk korte spanne tijds! Nu als toen, eenige serieuse werkers, die zich met geheel hun hart inspanden, de bouwkunst op het standpunt te handhaven, dat zij steeds in de beschaving innam. Daartegenover echter een maar al te groote collectie blagen, die het vak tot een ordinair zaken-metier verlagen; klaploopers als het zijn op anderer en vroeger vernuft.

Scharcheraars, tegen wie een prijsvraag uitgeschreven moest worden, hoe zij op de beste, meest korte en afdoende wijze uit den tempel te verdrijven zouden zijn. Dergelijke typen zullen er echter vroeger ook wel geweest zijn, al herinnert men zich hunner niet meer. — Hoe dit ook zij: Er moest een wet gemaakt worden, welke voorschreef, dat beginnende bouwkunst-beoefenaars, werken als hier geëxposeerd, zuiver moesten kunnen copiëeren, alvorens zij zich bijv. in kleine gemeenten als landhuizen enz. bouwers nestelen konden. De jongelieden zouden dan tenminste een behoorlijke teekening kunnen maken, wat meer dan het na-apen van z.g. modern-Engelsche cottages zeggen wil.

De heer Herman bezorgde ons met deze kunstbeschouwing een eigenaardig genot, waarvoor de voorzitter hem na afloop zijner toelichting dank zegde en het applaus der aanwezigen hem beloonde.

Als lid der Schoonheids-commissie werd in de plaats van den heer Kromhout, die periodiek aftreden moest en niet terstond herkiesbaar was, de heer Weissman benoemd.

Als redactie-lid werd vervolgens de heer Josef Herman gekozen, terwijl als nieuw lid de heer Hoek voorgesteld werd.

Nadat de voorzitter het verscheiden van den heer J. Goschalk, eere-lid van het Genootschap, herdacht had, werd de vergadering gesloten.

W.

8ste INT. CONGRES VOOR GOEDKOOPE WONINGEN, GEHOUDEN TE LONDEN IN AUGUSTUS 1907.

(Vervolg.)

De spoorreis van Sheffield naar Manchester gaat door het Noordelijk gedeelte van Derbyshire een heuvelland, dat steeds door toeristen bezocht wordt en waar ook vele Engelschen hunne vacantie doorbrengen.

Ieder oogenblik ontwikkelden zich nieuwe panorama's, onze vermoeidheid was vergeten en men verdrong zich voor de coupé-ramen en in de zijgangen om zoo lang mogelijk van de vergezichten te genieten en bij velen zijpten de plannen om den aanstaanden Zondag in die streken door te brengen.

De regelings-commissie had onderwijl handen vol werk, want het groote aantal deelnemers moest in drie hotels onder dak worden gebracht, terwijl oorspronkelijk Midland-Hotel was opgegeven, waarvoor wij onze bagage hadden ingeschreven. Wij ontvingen een gedrukte inkwartierings-lijst, welke niet alphabetisch was opgesteld en waarbij ook het verband tusschen de nationaliteiten zonder mededoogen verbroken was.

Ook de atmosfeer was in beroering gebracht en onder hevigen regen reden wij Manchester binnen.

Aan het kop-station was het Midland-Hotel met een overdekte gang verbonden, een reusachtig hotel, dat met vele andere door de spoorwegmaatschappij „Midland" beheerd wordt.

Een aantal onzer kwamen dus zonder nat worden onder dak, doch het meerendeel bestormde onder een „sauve qui peut" naar de wachtende hotel-omnibussen, welke den steeds grooter wordenden inwendigen druk bleken te weerstaan.

De angst over het zoek-raken onzer bagage bleek ongegrond, want ieder vond het zijne in de hotel-kamers verzameld, wederom een bewijs dat onze gastheeren geheel voor hun taak berekend waren.

Een uur later waren allen (ruim 300) in de feestzaal van Midland-Hotel vereenigd aan den disch, en ofschoon de gerechten der z.g. Fransche keuken door de vreemdelingen met een soort wantrouwen werden ontvangen, zoo was de feeststemming algemeen en kwamen de Engelschen zelfs uit hun plooi door het zingen van een soort tafellied na een speech van den voorzitter.

Na afloop hadden wij gelegenheid nader kennis te maken met de hotel-indeeling. 't Plan van den begane-grond was niet zeer eenvoudig en scheen gegroepeerd om een ruime achthoekige traphal, met gaanderijen op de verdiepingen; verder lag in het centrum, doch ruim een meter lager een groote

wintertuin met serre-ameublement waar de bezoekers met de traditioneele whiskey naar orkestmuziek luisterden.

De genoemde feestzaal lag met vestiaire en toiletten in het souterrain, verder heeft men er een theater met foyer en al zijn toebehooren, dat afzonderlijk van de straat te bereiken is. Een fransch restaurant, lees-, schrijf-, rook-thee- en koffiezalen, alles van groote afmetingen.

De ruim 300 logeerkamers zijn verdeeld over vijf verdiepingen en zelfs een daktuin (zeker voor Amerikanen) is aanwezig.

Allerlei zaken, welke voor reizigers aangenaam of nuttig zijn, kan men er vinden en zijn uitgestald in vitrines en kiosken. Voor automobilisten ligt naast de hoofdvestibule een garage en sportlieden vinden in de hotelgangen van de diverse verdiepingen bulletins, vermeldende den stand der competities in het Britsche rijk.

Voor het bereiken der verdiepingen dienen snel- en boemelliften, terwijl met wijzers en 's avonds met gekleurd licht de richting en plaats der liften gevolgd kan worden in verband met 't schellen om vervoerd te worden.

De inrichting der kamers met bad, telephoon, enz., laat ook niets te wenschen over; een groot bezwaar als gevolg van de indeeling bleek ons, toen wij den volgenden morgen ons derde „A. et A."-lid wilden afhalen: bij onze omzwerving om zijn kamer te bereiken, ontmoetten wij hem, hij was echter een moderne Daedalos, die hier wèl den uitgang, maar niet zijn eigen kamer kon terug vinden.

Over de architectuur valt niet veel moois te zeggen. 't Was modern Engelsche Renaissance met inwendig veel marmertoepassing.

Den volgenden morgen werd de spoorreis voortgezet en kwamen wij tegen 10 uur in Liverpool.

Aan het station stonden groote brikken, waarmede wij wij naar de woningblokken in Upper Mannstreet werden gereden onder leiding van autoriteiten der Gemeentelijke Woningbouwcommissie.

Bijna 40 jaar geleden is men daar begonnen met goedkoopen woningbouw als gevolg van het hooge sterftecijfer, dat vooral onder de kinderen voorkwam.

In den loop der jaren heeft men er verschillende woningtypen gebouwd, als kazerne-woningen met 3, 4 en 5 verdiepingen en verdieping-woningen met 2 verdiepingen (z.g. cottage-flats, zie No. 37 „Architectura") zoodat men nu ongeveer over 2200 woningen, waaronder 20 winkels, met een totaal van bijna 5300 kamers beschikt.

Evenals in Londen zijn de terreinen door koop en onteigening verkregen, de oude sloppen en stegen moesten worden opgeruimd.

Een woningblok in Upper Mannstreet bevatte 18 woningen, zie fig. 1.

De woningen op de 1e en 2e Verdieping hebben aan den voorgevel een balkon, waarop de buiten(kamer)deuren uitkomen, hierdoor hebben de bewoners een zekere vrijheid in hun komen en gaan; in het midden ziet men het gemeenschappelijk open trappenhuis, gaande tot het vlakke dak, dat met een hek omsloten voor speelplaats der kinderen dient. Het balkon wordt aan het einde van ieder blok door een afgeschuinden voorbouw afgesloten, deze architectuur-beëindiging maskeert ook den doorgang tusschen twee op elkaar volgende blokken, waardoor de achterplaats te bereiken is.

De W. C.'s zijn hier 1.— M. uitgebouwd, benevens de vuilniskokers, die boven de metalen asketels eindigen.

De andere zijde dezer achterplaats werd begrensd door de oude woningen; vervallen en allertreurigst ingericht was het contrast groot, de binnenplaatsen als moderne ruines, alles benauwd en slecht geventileerd, een privaat soms voor 4 woningen. Een armoede, zooals wij hier in ons land niet kennen, vrouwen, waarvan de wanhoop uit de doffe oogen sprak, kinderen, die als eenige kleeding een stuk jute-zak droegen....

Eenige duizenden gezinnen verdienen minder dan £ 6,— p. w., de mannen zijn meest losse dok-arbeiders, die veelal gedurende slechts 2 of 3 dagen p. w. werk in de havens kunnen vinden.

Ons tweede bezoek gold de nieuwere woningen in Hornby Street, voor een deel nog in aanbouw. De 23 blokken beslaan een opp. van 227.81 are, waarvan 1.82 are voor verbreeding der wegen en 26.31 are voor aanleg der grasperken (p.m. 5.5 M. breed) tusschen trottoir en woning afgaat.

De openbare tuin en speelplaats zal 13.48 are beslaan met bloemranden, gymnastiek-toestellen, zandberg en drinkfontein.

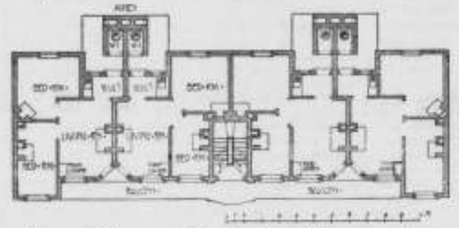
Verder een woning voor den opzichter met kantoor en terrein voor kolenopslag en eenige winkels.

Sommige blokken hebben evenals die van Upper Mannstreet een ingebouwd trappenhuis (zie fig. 2), anderen een vooruitgebouwd trappenhuis, waarvan de achterzijde aan de balkons raakt. De lichtopeningen in de muren van het trappenhuis zijn zonder glas, alleen een hekwerk sluit de opening af, wij vermoeden dat sneeuw en vorst zich daar binnen zullen doen gelden. De trapbreedte bedraagt 1.20 M., treden en bordessen van beton.

De daken zijn hier met leien gedekt en de achterplaatsen vormen nu het speelterrein der kinderen.

De woningen bevatten van 1—4 kamers en de huurprijzen varieeren van £ 1.2 tot £ 3.2 p. w. en komen de huren der oude slechte woningen zeer nabij. De bewoners der afgebroken woningen genieten als huurders voor den nieuw-bouw steeds de voorkeur.

De verschillende typen, o.a. ook blokken (zie plan fig. 2) die rechthoekig op de straatas zijn gelegen met open ruimten van 4 M. tot M. en door ijzeren palen voor rij-verkeer

verboden, hebben een afwisselende architectuur zonder te kostbaar voor hun doel te zijn.

De gevels in baksteen, met terra-cotta toepassing voor bogen en raamdrempels, verkrijgen door overstekend dak en balkons tamelijk veel schaduw-werking.

De constructie der vloeren bestaat weder uit rantel-beton tusschen I-balken met houten dekvloeren voor woon- en slaapkamers, de spoelkeuken met een soort granito. De verdieping-hoogte, van vloer tot vloer pl.m., 3 M.; de woonkamers hebben hun provisiekast, bordenplanken en kookfornuis en de slaapkamers eveneens stookgelegenheid, de betimmering vlak en afgerande hoeken, de muren in kleur gepleisterd of beschilderd met een P. C. lambris.

Ofschoon wij petroleum voor verlichting zagen gebruiken, zijn de woonkamers voor muntgas ingericht.

De ontvangsten aan huur zijn na uitgave voor onderhoud voldoende om 2½ à 3 pCt. kapitaal rente te betalen en bovendien nog amortisatie mogelijk maken.

Op het gebied van woning-inspectie heeft men daar strenge bepalingen, waarbij o.m. gecontroleerd wordt het aantal en den ouderdom der bewoners, in verband met de vastgestelde ruimte voor wonen en slapen, wat op lijsten steeds moet zijn aangegeven.

Merkwaardig zijn de statistieken, aangevend de hygiënische en zedelijke verbetering der bevolking door den nieuwen woningbouw bereikt o.a. vermindering van diefstal, moord, dronkenschap, ziekte, sterfte, enz.

Dit laatste bezoek had veel tijd gekost, zoodat de woningen in Drydenstreet (rijen-huisjes met 2 verdiepingen, waarvan 1 in de kap) slechts van uit de rijtuigen werden gezien.

Om ons ook indrukken van meerdere welvaart te geven begon een lange rit door de stad. R. en M.

(Wordt vervolgd.)

MIDDELBAAR TECHNISCH ONDERWIJS.

De vorige week publiceerden we een artikel, overgenomen uit het „Handelsblad", waarin het vraagstuk op duidelijke, maar, in sommige opzichten, zeer eenzijdige wijze uiteengezet werd.

Hieronder volgt een ingezonden stuk uit de „Telegraaf", dat in hoofdzaak de tegenzijde der medaille behandelt. Beide beschouwingen geven te denken. Gelijk we mededeelden, zijn we van plan onze eigen meening, hoofdzakelijk wat liet Bouwkundig onderwijs betreft, ten beste te geven.

Nu echter het Bestuur van het Genootschap het plan gevormd heeft, aan de bespreking van het vraagstuk binnenkort een zijner ledenvergaderingen te wijden, achten we het verkieslijk de bespreking tot deze vergadering uit te stellen.

Ziehier het artikel:

Het mag bekend worden geacht, dat in de kringen van belanghebbenden sedert langen tijd reikhalzend werd uitgezien naar eene afdoende regeling, eene afdoende voorziening in de behoefte aan middelbaar technisch onderwijs.

Met zeer begrijpelijke belangstelling is dan ook kennis genomen van het voorstel van Z.E. den minister van Binnenlandsche Zaken tot verhooging van art. 137 der Staatsbegrooting voor 1908, betreffende de reorganisatie der Kweekschool voor machinisten te Amsterdam in eene middelbare technische school.

Met belangstelling, doch — hetzij reeds dadelijk gezegd — ook met teleurstelling. Immers, bestaat er ten opzichte van de vraag of eene regeling aan het M. T. O. noodig is, niet het geringste verschil van meening; dit kan niet gezegd worden van de vraag, in welke richting dat onderwijs behoort te worden geleid. Te dezen aanzien bestaan er twee principieel zeer uiteenloopende opvattingen, t. w. eene, welke voldoende practische oefening alvorens met de studie aan de M. T. S. aan te vangen, beschat noodzakelijk, en eene, die zoodanige vooropleiding onnoodig acht.

Van dit laatste standpunt nu, dat nog dezer dagen in een artikel in het »Handelsblad« een warm verdediger vond, gaat feitelijk het voorstel des ministers uit, hoewel — meer schijnbaar echter dan in werkelijkheid — ook zij, die aan een dergelijke practische vooropleiding de voorkeur hebben gegeven, op de ontworpen georganiseerde K. v. M. een plaats zouden kunnen vinden.

Intusschen is het een feit, dat een breede kring van mannen allen ten volle met de practijk vertrouwd, zich vrijwel zonder eenige reserve, eenparig kanten tegen eene uitsluitend schoolsche vooropleiding waar het betreft de toelating tot de M. T. S. Het moet daarom ook verwondering wekken, dat zoo weinig gewicht wordt gehecht aan de argumenten van die zijde, welke — het worde bij voorbaat opgemerkt — aan de practijk zijn ontleend, en dan ook verdienen meer algemeen te worden gekend.

Daartoe zal het noodig zijn na te gaan, welke groepen van leerlingen tot de M. T. S. zullen kunnen worden toegelaten. Die zijn:

1e, zij, die eene H. B. S. met 3-jarigen cursus hebben afgeloopen, en 2e, zij, die aan de ambachtsschool of in de werkplaats de noodige practische vaardigheid hebben opgedaan en in een voorbereidenden cursus het te kort aan theoretische kennis hebben aangevuld, noodig voor de toelating tot de M. T. S.

Dat er vele leerlingen van de laatste categorie, de M. T. S., zooals minister zich deze voorstelt, zullen bezoeken, moet intusschen ernstig worden betwijfeld. De voor de toelating gestelde eischen, waarop wij overigens hier niet verder zullen ingaan, worden van dien aard worden geacht, dat het voor de meesten dezer jongelieden, die niet dat lager onderwijs hebben genoten, een vrijwel onoverkomenlijk bezwaar zal blijken, daaraan in een voorbereidenden cursus van een paar semesters te voldoen.

De weg naar de M. T. S. zal dan ook — indien het voornemen van den minister tot uitvoering komt — wel alléén en uitsluitend loopen over de H. B. S. met 3-jarigen cursus. En deze leerlingen nu, die allen in doorsnede den 16-jarigen leeftijd hebben bereikt, zullen dan nog moeten aanvangen zich op de school zelve eenige practische vaardigheid eigen te maken, d.w.z. weinig meer dan eenige bedrevenheid in het hanteeren van het gereedschap, om pas op 19-jarigen leeftijd, na het voltooien hunner theoretische studiën, de eigenlijke practijk te gaan beoefenen.

Het is natuurlijk niet uitgesloten, dat deze of gene, langs dien weg opgeleid, volkomen slaagt en later in de practijk zal bewijzen, uitstekend voor zijne taak te zijn berekend. Uitblinkende persoonlijkheden zullen toch vast immer, ook onder ongunstige omstandigheden, hun weg vinden, doch in het algemeen moet ten sterkste worden betwijfeld of bij deze jongelieden de lust tot 't aanleeren van een ambacht op dien leeftijd wel bijster groot zal zijn. De meerdere werkelijkheid leert zeker het tegendeel. Zij groeien toch op in eene schoolomgeving, die weinig kijk geeft op de vaardigheid vereischt om een ambacht goed uit te oefenen, in het algemeen »voelen« zij zich te veel en zullen zij zich niet de moeite geven die vaardigheid, die zij toch later niet kunnen ontberen, eigen te maken. En zoo kweekt men dan — in strijd ook met het belang der gemeenschap — onbruikbare mensch, bij wier opleiding de eischen der practijk zijn verwaarloosd, en die bij al hunne theoretische kennis in practische bekwaamheid veelal verre achterstaan bij hunne collega's, wie vorming heeft plaats gevonden op den grondslag der practijk. Zoo kweekt men het moge herhaald — onbruikbare menschen, die ten overvloede totaal onvoorbereid worden geplaatst voor de inderdaad weinig lichte taak om zich in de arbeiderswereld in te werken.

Dat dit bezwaar zeer ernstig wordt gevoeld door een machtige groep van mannen uit de practijk, is boven reede opgemerkt, en zij hebben daarvan dan ook krachtig en in het openbaar getuigd.

Zoo de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst in eene motie, ingediend, ingediend door den Amsterdamschen architect, den heer C. B. Posthumus Meyjes, naar aanleiding van een lezing des heeren H. Enno van Gelder, waarin laatstgenoemde zich deed kennen

als een voorstander van bloot theoretische vooropleiding. Deze motie luidt als volgt:

»De vergadering, gehoord de inleiding van den heer v. Gelder »en kennis genomen hebbende van het standpunt, door hem inge»nomen en verdedigd, dat in het technisch middelbaar onderwijs de »theorie moet voorafgaan aan de practijk:

»gehoord de debatten;

»spreekt als hare vaste overtuiging uit, dat, ten minste wat de »bouwvakken betreft, zij zich niet vereenigt met de opvatting van »den inlsider, doch het integendeel wenschelijk acht om als minimum »een paar jaar werken in de practijk in de werkplaats of op de »bouwwerken te doen voorafgaan aan de opleiding in de theoretische »vakken, die eene M. T. S. kan onderwijzen."

Zoo de Nederlandsche Aannemersbond in zijne jongste jaarvergadering door aanneming — met algemeene stemmen — van het navolgende voorstel van het hoofdbestuur:

»De algemeene vergadering,

»overwegende, dat het vraagstuk der regeling van het M. T. O. »sedert geruimen tijd in breeden kring van technici aan de orde »is gesteld;

»overwegende, dat ten aanzien van dit vraagstuk, en met name »over de richting, waarin bedoeld onderwijs dient te worden geleid, »de Bond zich reeds in 1903 in beginsel heeft uitgesproken;

»gehoord het rapport der commissie uit den Bond, in zake het »M. T. O., waaraan terecht bezwaar ligt;

»overwegende, dat, in zake meergenoemd onderwijs van andere »zijde intusschen een geheel ander standpunt wordt voorgestaan, »in zooverre de meening wordt verdedigd, dat te dezen aanzien de »theorie behoort vooraf te gaan aan de practijk; spreekt, evenals »de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, als hare vaste over»tuiging uit, dat dit standpunt, althans voor zoover de bouwvakken »betreft, onjuist is, en dat tot het onderwijs in de theoretische vak»ken aan de M. T. S. slechts diegenen behooren te worden toege»laten, die vooraf voldoende in de praktijk zijn onderlegd, om be»slagen, die vooraf voldoende in de praktijk zijn onderlegd, om be»hoorlijk theoretisch onderwijs met vrucht te kunnen volgen."

»mede door de voetstootsche goedkeuring van het rapport in zake het M. T. O. eener commissie uit zijn midden, waarin bedoelde beginsel wordt gehuldigd.

Zoo ook de Bond van Technici, aan de uitkomst van wiens enquête wij ontleenen, dat van de 277 ter zake gehoudene deskundigen niet minder dan 242 zich hebben verklaard vóór de practische oefening, die aan het M. T. S. moet voorafgaan.

En zoo ten slotte de Vereeniging tot Bevordering van de Vakopleiding voor Handwerkslieden, die in hare vergadering van 10 September jl., na eene inleiding van den heer H. J. C. Haver, met 84 tegen 14 stemmen, o. a. deze conclusie aannam:

»Het M. T. O. moet, wil het vruchtdragend zijn voorafgegaan »worden door eenige jaren practijk."

Het beheerscht zeker geen verder betoog, dat aan het eenparig oordeel van zoo uitgebreiden deskundigen kring — alleen de Nederlandsche Aannemersbond telt pl. m. 1200 leden — zeer groote waarde moet worden gehecht, en dit niet met stilzwijgen mag worden voorbijgegaan.

Trouwens, het standpunt van al deze mannen vindt men volkomen terug in de memorie van toelichting, welke het ontwerp van den minister Dr. Kuyper tot oprichting een M. T. S. vergezelde, waarin men o. m. kan lezen:

»Principieel hierbij is de vraag of men in de kweekelingen, voor »deze school bestemd, alleen theoretische kennis zal vereischen, of »wel dat de grondslag, waarop de school voort wenscht te bouwen, »practisch zal moeten zijn. In het eerste geval zou aansluiting aan »de eerste 3 jaren van de H. B. S. voor de hand liggen, in het »tweede geval moet aansluiting gezocht aan den winkel of aan de »ambachtsschool. Voor die keuze stonnde acht ondergeteekende, »dat zeer beslist het eerste verworpen en het laatste gekozen moet »worden. Werd vroeger, ook elders, veelal het eerste steisel ge»volgd, de met dit steisel verkregen resultaten hebben alleswege »teleurgesteld, en in Amerika, waar men technisch het verst is, heeft »gestadige aansluiting aan de practijk steeds op den voorgrond ge»staan. Het komt bij allen arbeid op nijverheids- en technisch ge»bied aan op d o e n, op onmiddellijk realiseeren van zijn plan en »denkbeeld in een gegeven stof. Kennis, die niet in kunde over»gaat, doet daarom voor de dagtaak vreemd staan, en vooral zij, »die anderen bij den practischen arbeid zullen leiden, tasten dan in »den aanvang geheurig mis, stichten verwarring in anderer arbeid, en »derven bij de werklieden hun prestige, dat voor het oefenen van »den gewenschten invloed hun onmisbaar is."

En verder:

»Iemand, die nooit zaag of beitel hanteerde, theoretisch uit te »leggen, hoe hij de onderlinge verbindingen moet samenstellen, leidt »tot niets, maar heeft bij eerst onder anderer leiding en naar anderer »voorbeeld, de verbindingsleer op voorwerpen leeren toepassen, en »legt men hem dan uit, waardoor die verbindingsleer behoorlijk »wordt, dan begrijpt hij wat hij leert, en door wat hij leert »wordt hij tot beter doen bekwaamd. Theoretisch onderwijs zonder »voorafgaande practijk drukt en benauwt, theoretisch onderwijs, waar»door een reeds verworven practische vaardigheid wordt verklaard »en toegelicht, boeit en wekt belangstelling."

En ten slotte nog dit:

»Nu eischt de kennis van de behandeling van het gereedschap op »zichzelf reeds veel tijd, en het duurt lang vooraleer de leerling daar»mede een bruikbaar voorwerp van eenvoudigen aard kan samenstel»len. Om met deze oefening op de Centrale School te beginnen, zonde »geen zin hebben; dit zoude aan het eind van den cursus tot een »hoogst bescheiden resultaat leiden, en den leertijd aan de school »nooddoloos verlengen. Immers timmeren en smeden kan men op »ambachtsscholen en in werkplaatsen, het geheele land door, leeren, »en men behoeft daarvoor geen M. T. S. te bezoeken; de dure tijd »op die school moet nuttiger worden besteed. De practijk des leveus, »waarin zich de oud-leerling der Centrale School zal bewegen, eischt »van hem de kennis van een handwerk; hem dit aan die school te »leeren ware ongerijmd. Dat hij na het bezoek der school eens als »werkman zoo beginnen met het gebruik van het gereedschap te »leeren, kan niemand verwachten; hij moet het dus leeren vóór »hij tot de school wordt toegelaten."

Na lezing van het bovenstaande zal het dan ook wel geen verwondering kunnen wekken, dat de mannen van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, van den Bond van Technici, van de Vereeniging voor Vakopleiding en van den Nederlandschen Aannemersbond niet blijster warm zijn voor de plannen tot reorganisatie der Machinistenschool, die feitelijk hijmeebt ingaan tegen wat door hen profijtelijk werd gekeurd. En dit te minder, omdat de gronden, waarop de Kweekschool voor Machinisten den eisch dat de leerlingen eerst eenige jaren practijk doormaken niet heeft gewild niet bijzonder krachtig zijn. Zij zijn hoofdzaak deze, dat

1e, de K. v. M. de onmogelijkheid inziet aan de jongens, die slechts lager onderwijs hebben genoten, des avonds na vermoeiend dagwerk in niet te langen tijd de kundigheden bij te brengen, die zij moeten hebben om de M. T. S. te kunnen volgen, en

2e, dat de opleiding aan de technische afdeeling der K. v. M. op zijn minst genomen reden van bestaan heeft.

Het eerste motief nu is in zooverre juist, dat dit, naar reeds werd opgemerkt, inderdaad niet wel mogelijk is, omdat de eischen van toelating t e h o o g zijn, en een voorbereidende cursus van een paar semesters niet toereikend is om den leerling de verstechte kundigheden daarvoor deelachtig te maken. Het noodzakelijk gevolg daarvan is reeds aangegeven: van deze leerlingen zullen slechts een zeer gering aantal toelating op de M. T. S. zoeken. Tegen de noodzakelijkheid van practische vooroefening bewijst het echter niets.

Het tweede motief — de juistheid daarvan aangenomen — bewijst evenmin iets, en sluit geenzins uit, dat een andere opleiding niet nog beter aan het doel zoude beantwoorden. Het vindt hovendien echter zijn oorsprong in de overweging, dat van de 577 oud-leerlingen, van wie in 1906 kon worden nagegaan, waar zij waren beland, 354 waren geworden machinist, opzichter, teekenaar, technisch ambtenaar, etc, en dus eene betrekking vervulden, waarvoor het M. T. O. als voorbereiding wordt verlaagd.

Legt men nu echter daarnaast de gespecificeerde opgave van 575 betrekkingen van oud-leerlingen, gedaan in een dezer dagen gehouden vergadering van de „Vereeniging van oud-leerlingen der K. v. M." dan blijkt daaruit nader, dat slechts 14 kunnen een betrekking vonden in de b o u w v a k k e n en 23 bij t e c h n i s c h e i n s t e l l i n g e n; 38 werden fabrikant of leider van t e c h n i s c h e i n s t e l l i n g e n v a n b e p e r k t e n o m v a n g, 44 vonden een plaats bij stoomvaartmaatschappijen, 102 bij machinefabrieken, 28 bij Rijks- en Gemeentelnstellingen, 8 bij steom- en electrische trams, 33 bij spoorwegen, 182 in suikerondernemingen, 36 bij petroleum- en 11 bij mijnbouwmaatschappijen, 5 werden leeraar, 9 wijdden zich aan diverse beroepen en 18 aan verdere studie.

Uit deze opgave schijnt dan ook niet de conclusie te mogen worden getrokken, dat het onderwijs aan de technische afdeeling der K. v. M. tot nog toe heeft kunnen voorzien in de opleiding van dien breeden kring van technici, die een plaats innemen tusschen den werkman en den ingenieur. En de vrees schijnt gewettigd, dat daarin ook in de toekomst geen verandering ten goede zal komen, gezien het programma en de eischen van toelating tot de gereorganiseerde K. v. M., of M. T. S., waarbij feitelijk geen duimbreed wordt afgeweken van de beginsleen, welke tot op dezen dag het onderwijs aan die school hebben beheerscht.

Wij vreezen dan ook, dat er velen zullen worden gevonden, die slechts dan het den minister voor zijn practisch voorstel elders gebrachte woord van lof zullen kunnen onderschrijven, indien Z. E. dat voorstel alsnog wijzigt in dezen geest, dat ooder de eischen van toelating voor de M. T. S. ook v o l d o e n d e p r a c t i s c h e v o o r o p l e i d i n g wurde opgenomen.

BERICHTEN.

HERZIENING WONINGWET.

Van de Ver. van Dem. Ingenieurs en Architecten ontvingen we een afdruk van een, in zake de herziening der Woningwet, aan Z. E. den Minister van B. Z. gericht adres, waarin uitvoerig de bezwaren in deze wet worden aangetoond en waarin op spoedige herziening dier wet wordt aangedrongen. De redactie is van plan, dit zeer belangrijk adres in zijn geheel op te nemen. Hetgeen door gebrek aan plaatsruimte eerst de volgende week zal geschieden.

DE WAARDE VAN KALKZAND-STEEN ALS BOUWMATERIAAL IN VERGELIJKING MET GEBAKKEN STEEN.

De redactie ontving onder bovenstaanden titel een uitgebreide brochure gericht aan de beoefening van het Bouwvak in Nederland, waarin op uitvoerige en diepgaande wijze dit actueele technische vraagstuk behandeld wordt. We kunnen de lezing ervan onzen lezers ten sterkste aanbevelen, en ontstaan voor 't oogenblik met de mededeeling, dat in het t e c h n i s c h gedeelte van ons blad wel verder op deze zaak zal teruggekomen worden. (Uitgever der Brochure is de firma F. van Rossen, te Amsterdam.)

— Naar aanleiding van het overlijden de vorige week, 10 October, te Brussel van den heer L. Goeschalk, ontvingen wij onderstaande vriendelijke herinnering aan de beteekenis van zijn leven ook voor onze gemeente.

Hij bouwde niet alleen vele en verschillende nieuwe gebouwen als villa's (o. a. die van Cohen in het Weezenland te Zwolle), de gasfabrieken aan den Haarlemmerweg te Amsterdam en het nieuwe stationsgebouw te Groningen, doch restaureerde ook oude monumenten, o. m. de raadhuizen van Heusden, Gouda en Veere, de waterpoort te Sneek, terwijl hij bij de restauratie van koor en transept onzer Bovenkerk optrad als architect van het kerkbestuur: dr. Cuypers was hierbij destijds Rijksadviseur, terwijl de dagelijksche leiding der werkzaamheden aan den heer H. de Graaf, alhier, was toevertrouwd. Wanneer we nu op de Koornmarkt dat mooie hooge koor met zijne fraaie strakke profielen bezichtigen, of vanaf de Oude en de Venestraat de beide hoogopgaande transeptvensters waarnemen, dan worden we wel overtuigd, dat deze bekwame bouwmeester ook goed met de Gothiek vertrouwd was, al inspireerde hij zich bij voorkeur voor zijne fraaie strakke profielen bezichtigen, of vanaf de Oude en de Venestraat de beide hoogopgaande transeptvensters waarnemen, dan worden we wel overtuigd, dat deze bekwame bouwmeester ook goed met de Gothiek vertrouwd was, al inspireerde hij zich bij voorkeur voor zijne nieuwe scheppingen op onze schilderachtige Oud-Hollandsche Renaissance, waarbij hij dan den nadruk legde op een vlakke kleurverdeeling.

In 1894 gaf Goeschalk zijne „mémoires" uit, en schrijvende over het kerkgebouw te Kampen en zijn restauratie, herdenkt hij daar wijlen ds. A. G. van Anrooy, (tijdens die restauratie predikant-kerkvoogd) dien predikant eerende als een „kunstzinnig" man „van zeldzame ontwikkeling."

Goeschalk's stijl is geestig en schilderachtig en ook als penvoerder was hij in bouwkundige kringen vermaard. De Maatschappij tot bevordering der bouwkunst en het genootschap „Architectura et Amicitia" te Amsterdam telden hem onder hare eereleden.

(Kamper Cour.)

ADRES BOND VAN NED. SCHILDERSPATROONS.

Het hoofdbestuur van den Nederlandschen Schildersbond, thans genoemd Bond van Nederlandsche Schilderspatroons, beeft aan den minister van Landbouw, Nijverheid en Handel een adres gericht, waarin mededeeling wordt gedaan van de opmerkingen naar aanleiding van het voorloopig rapport, door de Loodwit-commissie in October 1906 aan den minister uitgebracht, welke opmerkingen zijn nedergelegd in een rapport door den heer E. van Rij, aan genoemd hoofdbestuur uitgebracht en door dit college eenparig goedgekeurd, welk rapport aan het adres als bijlage is toegevoegd en dat het vermeent de bedoelde opmerkingen aan de aandacht van den minister wel te mogen onderwerpen en te verzoeken met dezelve rekening te willen houden bij de beoordeeling van het voorloopig rapport door de Loodwit-commissie in 1906 uitgebracht.

INFORMATIE-BUREAU

van den Bond van Technici,
Bureau: „ „ „ „ „ „
Mauritsstraat 139, Rotterdam.

Ingeschreven sollicitanten,

32	Bouwk. Opz. Teekenaars	21 tot 47 jaar,	f 60	tot	f 120 p. m.
10	„ Opz. Uitvoerders	24 „ 47 „	„ 70	„	„ 110 „
5	Bouwk. Teekenaars	18 „ 25 „	„ 40	„	„ 60 „
4	Waterb. Opzichters	24 „ 45 „	„ 80	„	„ 110 „
10	Werktuigk. Teekenaars	18 „ 30 „	„ 50	„	„ 100 „
6	Electrotechnikers	22 „ 41 „	„ 60	„	„ 150 „
3	Chef-Machinisten	30 „ 39 „	„ 90	„	„ 150 „

OPEN PRIJSVRAGEN.

A. et A. Dorpsschool en Afsluiting voorplein. Inlevering 4 November 1907. Programma in No. 12.

B. en V., Rotterdam. Café-Restaurant. Vereenigingsgebouw. Fotografische opnamen. Inlevering 15 November 1907. Programma in No. 32.

Prijsvraag Thieme-fonds. Inlevering vóór 1 Mei 1908. Programma in No. 26.

Boekomslag voor de „Berliner Architekturwelt". Inlevering 31 December 1907. Programma in No. 42.

TECHNISCH GEDEELTE

BETALINGEN VOOR DE UITVOERING VAN IJZERBETON-CONSTRUCTIES IN PRUISEN.

(Slot.)

§ 10.

1. De betonwerken moeten, totdat het beton voldoende hard geworden is, tegen den invloed van vorst en te spoedig uitdrogen beveiligd, zoomede voor schudden en belasting behoed worden.

2. De tijdruimten, welke tusschen de voltooiing van het instampen en het verwijderen der omkleedingen en stutten moeten verloopen, zijn afhankelijk van de weersgesteldheid, de breedte der spanningen en het eigen gewicht der betonwerken. De zij-bekleeding van balken, de omkleeding van kolommen en die van vloeren mogen niet binnen acht dagen, de stutten van balken niet binnen drie weken verwijderd worden. Bij groote spanningen en doorsnede-afmetingen moeten deze tijdruimten naar gelang van omstandigheden tot zes weken langer genomen worden.

3. Bij gebouwen van meerdere verdiepingen mogen de stutten der benedenvloeren en balken niet verwijderd worden, voordat de verharding der hooger gelegene zoover gevorderd is, dat deze zich zelve kunnen dragen.

4. Wanneer het instampen eerst kort vóór het intreden van vorst voltooid is, moet bij het verwijderen der omkleeding en stutten bijzondere voorzichtigheid betracht worden.

5. Treedt de vorst gedurende het verhardingstijdperk in, dan moeten, aangezien de verharding van het beton daardoor vertraagd wordt, de in al. 2 genoemde tijdruimten verlengd worden met den duur van den vorsttijd.

6. Bij het verwijderen der omkleedingen en stutten moeten bijzondere maatregelen (door gebruikmaking van wiggen, zandtobben en dergelijke) genomen worden om schudden te voorkomen.

7. Van het verwijderen der omkleedingen en stutten moet aan de directie van het Bouwtoezicht tijdig, en wel minstens drie dagen te voren, kennis gegeven worden.

§ 11

Van den gang van het werk moet dagelijks aanteekening gehouden worden. Deze aanteekeningen moeten steeds op het werk ter inzage beschikbaar zijn. Verstdagen moeten daarin afzonderlijk vermeld worden, met opgave van den graad der temperatuur, en het uur waarin deze opgenomen is.

C. Inspectie.

§ 12.

1. Bij de inspectie der betonwerken moeten deze op verschillende, door den inspecteerenden beambte aan te wijzen plaatsen vrij liggen, zoodat de hoedanigheid van het uitgevoerde werk kan opgenomen worden. De beambte heeft het recht, de samenstelling, den verkregen graad van hardheid en het draagvermogen door afzonderlijke proefnemingen vast te stellen.

2. Bestaat er gegronde twijfel aangaande de mengverhouding en den graad van hardheid der betonspecie, dan

kunnen uit de gereed zijnde deelen van het gebouw stukken genomen worden, om die aan een nader onderzoek te onderwerpen.

3. Worden proefbelastingen noodig geacht, dan moeten deze volgens opgave van den inspecteerenden beambte plaats hebben. Aan bouwheer en architect wordt hiervan tijdig kennis gegeven, opdat zij er desverlangd bij tegenwoordig kunnen zijn. Proefbelasting mag eerst plaats hebben, nadat het beton een hardingstijdperk van 45 dagen gehad heeft, en moet tot het strikt noodzakelijke beperkt worden, ter beoordeeling der directie van het Bouwtoezicht.

4. Bij proefbelasting van vloeren en balken moet aldus te werk gegaan worden. Bij belasting van een gedeelte vloer-oppervlakte mag, wanneer het eigen gewicht als G en de gelijkmatig verdeelde nuttige last als P aangeduid wordt, de op te brengen last de waarde van 0.5 G + 1,5 P niet te boven gaan. Bij hoogere nuttige lasten dan 1000 K.G. per M.² kan vermindering toegestaan worden tot op den enkelvoudigen nuttigen last. Moet slechts van een strook der vloer-oppervlakte het draagvermogen onderzocht worden, dan moet de op te brengen last in het midden van den vloer gelijkmatig verdeeld worden over een strook, waarvan de lengte gelijk is aan de spanwijdte, en de breedte een derde der spanwijdte bedraagt. De op te brengen last mag hierbij de waarde van G + 2 P niet te boven gaan. Als eigen last gelden alle voor de samenstelling der vloeren en zolderingen bestemde bouwdeelen, als nuttige lasten de in Hoofdstuk II aangegeven verhoogde waarden.

5. Bij proefbelasting van kolommen moet ongelijkmatig zetten der deelen van het gebouw, zoomede overschrijding der belastingsgrens van den ondergrond vermeden worden.

D. K.

WATER-AANLEG MET RESERVOIR-LEIDING IN GEBOUWEN.

(Vervolg.)

Bij de aanwending van reservoirdruk zal men voor de goede bediening der closets, den lagen druk in aanmerking genomen, zich steeds moeten bedienen van spoelkasten (closetreservoirs). Dit reservoir wordt 2,0 — 2,5 M. boven den closetpot geplaatst, doch in geen geval minder dan 1,5 M. en verbonden met dezen door een looden buis van minstens 30 m.M. doorsnede. Om een goede spoeling te verzekeren, zal men bovengenoemde buis, valpijp genaamd, zooveel mogelijk loodrecht plaatsen. In vele gevallen waarbij de spoeling niet naar wensch geschiedt, wordt hiertegen gezondigd en verwijt men den fabrikant van het closetreservoir de slechte constructie van dat artikel.

Voor de verbinding der valpijp met den closetpot gebruikt men een caoutchouc trechter of sok, welke met een koperdraad-omwoeling bevestigd wordt. Het closetreservoir, vervaardigd uit gietijzer, van binnen geschilderd, gegalvaniseerd of geëmailleerd, ofwel vervaardigd van hout met koperen of looden binnenbekleeding, bevat gewoonlijk 8–12 liter water, bezit van binnen een bal- of vlotterkraan, welke na een bepaalde hoeveelheid water te hebben doorgelaten, automatisch afsluit; deze kraan bezit in de meeste gevallen een inwendigen diameter van 6 m. M.

In het midden van den bodem bevindt zich de afvoerklep, welke aan den buitenwand voorzien is van een koppeling, ter verbinding voor den valpijp. Van binnen bevindt zich nog een gummi-ring tot afdichting der klep, verder bevindt zich hier een 15 c. M. lange buis, omgeven door eene klok. Zoodra men nu den hefboomarm, welke aan de bovenzijde van het closetreservoir is aangebracht, omlaag trekt, loopt het water in de valpijp; er ontstaat een zuiging, waardoor het reservoir geledigd wordt en het water met groote snelheid zich in den closetpot stort. Door de vlotterkraan vult zich het closetreservoir weder langzaam met water.

Het waterverbruik voor elke spoeling laat zich door hooger of lager stellen van den hefboomsarm der vlotterkraan reguleeren, voor afdichting van de kraan gebruikt men caoutchouc fiensjes van 10-12 m.M. middellijn. De dichtingsringen der klep bezitten gewoonlijk voor elke fabriek eenen bijzonderen vorm, en het is daarom raadzaam bij bestelling van reservoirs voor closets eenige dichtingsringen overcompleet te bestellen.

Den eigenlijken closetpot worden alle mogelijke vormen gegeven en streeft ieder fabrikant er naar zijn waren een fraai uiterlijk te bezorgen, om ze met zooveel te meer gemak te kunnen verkoopen. De in den laatsten tijd meest gangbare soorten zijn vrijstaande steenen potten, welke voorzien zijn van een stankafsluiting door middel van een gedeelte van het achterblijvende spoelwater. Tot bevestiging der zitting zijn achter aan den bovenrand twee ooren aangebracht, waardoor vleugelschroeven gaan. Ook bestaan gietijzeren potten, van binnen geëmailleerd, en worden steenen potten op gietijzeren stankafsluiters geplaatst. Het systeem bestaat hoofdzakelijk uit twee hoofdvormen, namelijk:

1o. Wash out (Schotelvorm)
2o. Wash down (Trechtervorm).

In beide vormen vindt echter vrijwel hetzelfde reinigingsproces plaats.

De montage van bovengenoemde closetpotten is zeer eenvoudig; de buisleiding, bestaande uit gietijzeren geasphalteerde mofbuizen van 105 m.M. doorsnede, wordt tot onder den vloer gelegd, in den mof der laatste buis wordt een stuk looden pijp, 105-110 m. M., met kit (meestal zwavel) bevestigd en met een rand boven over den vloer gelegd. Op deze buis wordt de closetpot geplaatst, goed afgedicht met geklopte menie, en met houtschroeven aan den vloer bevestigd.

Voor een closetinrichting zal zooveel mogelijk een vorstvrije ruimte worden gekozen, om het bevriezen te voorkomen van het staande water in den pot, benevens van dat in het closetreservoir.

(Slot volgt.)

ALGEMEENE NEDERLANDSCHE OPZICHTERS- EN TEEKENAARS-BOND . . . . . INFORMATIE-BUREAU. Secretariaat: - - - - - - Kijkuitscheweg 3, Den Haag. Spreekuur iederen Maandagavond van 7—9 uur. . . .

Ingeschreven Sollicitanten.

17 Bouwk.-Opzichter-Teek., 22—43 jaar f 80—f 110 's maands,
12 Bouwk. Opzichters, 23—45 jaar f 80—f 120 p. m.
4 Bouwk. Teekenaars, 26 jaar f 80 p. m.
19 Aank. Bouwk. Opz.-Teek., 19—24 jaar f 50—f 75 p. m.
11 Aank. Bouwk. Opzichters, 19—28 jaar f 60—f 75 p. m.
9 Aank. Bouwk. Tecken., 20—24 jaar f 40—f 70 p. m.
1 Assist. Bouwk. Teekenaar, 19 jaar f 35 p. m.
1 Opzichter bij Gem. of Mij., 25 jaar f 80 p. m.
3 Aank. Mach.-Teekenaars, 20—24 jaar f 50—f 60 p. m.
1 Werkmeester op een machinefabriek, 50 j. f 100 p. m.
1 Decorateur-Teekenaar, 29 j. 80 p. m.
1 Fabrieks-Opzichter, 29 j. f 75 p. m.
3 Aank. Meubel-teekenaars, 20—25 j. f 60—75 p. m.
1 Electro-Techniek Teekenaars, 21 j. 40—60 p. m.
1 Opzichter (IJzerconstructiën), 27 j. 80 p. m.
2 Waterbouwkundig Opz., 27 j. f 90—100 p. m.
1 Burger- of Waterbouwk. Opz., 37 j. f 93 p. m.
1 Aank. Schoepsteekenaar, 22 j., f 60 p. m.
1 Aank. Teekenaar Gew. Beton 29 j. f 50 p. m.
1 Chef de bureau voor artistiek werk, 30 j. f 150— f 175 p. m.
1 Gem.-Opzichter 21 j. f 60 p. m.
1 Aank. Werktuigk. Teek., 24 j. f 50 p. m.
1 Opz. Betonwerken, 27 j. 185 p. m.
1 Meubelteek., 25 j., f 100 p. m.
1 Chef-Mach. of Werkmeester, 30 j. f 90 p. m.

VIJFTIENDE JAARGANG, No. 44. ZATERDAG 2 NOVEMBER 1907

ARCHITECTURA

ORGAAN V.H. GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

BUREAU VAN REDACTIE: H. P. BERLAGE Nzn., Voorz., H. WALENKAMP, A. J. JOLING, W. KROMHOUT Czn., A. VAN BAALEN, J. ROOSING Jr., JOS HERMAN, Leden. — — — — — VASTE MEDEWERKERS. K. P. C. DE BAZEL en J. W. H. BERDEN — — — REDACTEUR VOOR HET TECHNISCH GEDEELTE L. ZWIERS — VALERIUSSTRAAT 64 TE AMSTERDAM.

UITGEVERS: J. VAN DER ENDT & ZOON MAASSLUIS. HET ORGAAN MET TECHNISCH GEDEELTE WORDT WEKELIJKS FRANCO TOEGEZONDEN AAN ALLE LEDEN VAN HET GENOOTSCHAP, DE JAARLIJKSCHE CONTRIBUTIE VOOR HET LIDMAATSCHAP BEDRAAGT: VOOR GEWONE LEDEN f 12,—, VOOR KUNSTLIEVENDE LEDEN f 10,—. VOOR BUITENLEDEN EN ASPIRANTLEDEN f 7,50.

STUKKEN EN CORRESPONDENTIE BETREFFENDE DE REDACTIE VAN HET WEEKBLAD TE ZENDEN AAN DEN HEER H. WALENKAMP, KONINGINNEWEG 267 AMSTERDAM; BETREFFENDE HET PLAATWERK »DE ARCHITECT" AAN DEN HEER A. VAN BAALEN, JACOB MARISSTRAAT 22, SLOTEN bij AMSTERDAM; BETREFFENDE DE ADMINISTRATIE VAN HET GENOOTSCHAP AAN DEN SECRETARIS, DEN HEER PAUL J. DE JONGH, REGULIERSGRACHT 120, AMSTERDAM † † † † †

INHOUD: Mededeelingen. — Plaatwerk »De Architect«. — 8ste Int. Congres voor goedkoope woningen. — De Fazie-plannen van twee groote sociëteiten. — Middelbaar Technisch Onderwijs. — Ingezonden. — Berichten. — Open prijsvragen. — Informatie-Bureau. — Wateraanleg met reservoir-leiding in gebouwen. — Over de behandeling van den ondergrond bij muur- en plafond-schilderwerk. — Loodvergiftiging bij schilders. — Boekbespreking. — Correspondentie.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

1e. De inlevering der Genootschapsprijsvragen voor een Dorpsschool en een Afsluiting van een Voorplein moet volgens het programma (zie „Architectura" no. 12) geschieden op 4 November a.s.

2e. Opgaaf van nieuw adres wordt beleefd verzocht van de heeren:
Joh. B. Smits, vroeger te Haarlem;
C. J. Blauw, vroeger te Bussum;
H. Wijsbek, vroeger te Grevenbicht (L.).

3e. H.H. Buitenleden, die zich in den loop van het jaar te Amsterdam vestigden, worden uitgenoodigd zich, overeenkomstig Art. 8 § 2 der Statuten, vóór 1 Januari 1908 als gewoon lid te doen voorstellen.

4e. De 1231ste Gewone **Vergadering** zal gehouden worden op **Woensdag 6 November 1907,** des avonds 8 uur, in het Genootschapslokaal „Parkzicht".

Agenda:

A. Opening door den Voorzitter.
B. Notulen en ingekomen stukken.
C. Ballotage van den heer C. P. van Hoek, decorateur te Amsterdam, voorgesteld door de heeren H. P. Berlage en W. Kromhout Czn.
D. Kunstbeschouwing met toelichting te geven door den heer K. van Leeuwen. Onderwerp: „Nieuw letterboek."
E. Verkoop van eene collectie tijdschriften en plaatwerken van den leescirkel, volgens onderstaande notitie.

1. De Ingenieur.
2. De Bouwwereld.
3. Bouwk. Weekblad.
4. De Opmerker.
5. De Kroniek.
6. De Aannemer.
7. Techn. Weekblad.
8. De XXste Eeuw.

} Jaargangen 1903, 1904, 1905.

9. La Construction Moderne, 1902, '03, '04.
10. L'architecture dans le Nord, 1903, '04, '05.
11. Petits édifices historiques, Nos. 107—129.
12. Matériaux et Documents, Nos. 361—397.
13. Wiener Bauindustrie-Zeitung, 1903, '04, '05.
14. The Architect, 1903, '04, '05.
15. Fliegende Blätter, 1903, '04, '05.

De werken zullen vóór de vergadering ter bezichtiging zijn gesteld.

De 1ste Secretaris,
PAUL J. DE JONGH.

PLAATWERK „DE ARCHITECT."

Aflevering No. 4 is ter perse en zal weldra verschijnen. Dit nummer zal de volgende platen bevatten:

631. Oude Kunst. „De Koutab", Moskee.
632. Oude Kunst. „De Koutab Minar."
633. Oude Kunst. Ingangspoorten, idem.
634. Oude Kunst. „Koutab" Moskee. Detail.
635. Prijsvragen. Weeshuis te Haarlem. De Graaf.
636. Hedendaagsche architectuur. Arbeiderswoningen van Lippits.

Afleveringen 5 en 6 zijn in bewerking.

De Secretaris:
VAN BAALEN.

8ste INT. CONGRES VOOR GOEDKOOPE WONINGEN, GEHOUDEN TE LONDEN IN AUGUSTUS 1907.

(Vervolg.)

Op den rit door de stad zagen wij iets van de handelswijken dezer grootste Engelsche exporthaven, waarvan het aantal zielen ongeveer met Amsterdam zal overeenkomen.

De stad is gebouwd op een heuvelachtig terrein, zoodat men dikwijls door de lange dalende straten en langs de pleinen een goed overzicht krijgt.

De neo-grecque periode is in verschillende gebouwen vertegenwoordigd en wel in de eerste plaats de St. George's Hall voor muziekfeesten gesticht op het centrale plein herinnert aan den Corinthischen tempel. Wij zien daar ook de bibliotheek, twee schilderijen museums en de technische school, die ofschoon moderner toch ook tot genoemde periode behooren.

Ook de parkaanleg werd niet vergeten, waarvoor men bij de stadsuitbreiding flinke oppervlakten heeft bestemd b.v. het Seftonpark 1925 are of bijna 2 × ons Vondelpark.

Het einddoel was het gemeentehuis in laat Renaissancestijl uit het midden der 18e eeuw, inwendig geheel modern ingericht na de verwoesting door brand van het oorspronkelijk interieur. Ook de koepel met een hooge lantaarn, geplaatst

boven de traphal, dateert uit het begin der 19e eeuw.

Naast de ruime vestibule liggen de kamers van den burgemeester, de oude raadzaal is ingericht voor eetzaal der leden, de nieuwe raadzaal (p.m. 15 × 33 M.) plaats gevend voor de bijna 140 leden ligt aan de achterzijde; hier zouden ook parlementsleden zich op hunne plaats gevoelen, zoo vorstelijk was alles ingericht, b.v. de mahoniehouten lambris is reeds 4 M. hoog.

Het souterrain bereikt men met een trap, welke achter de hoofdtrap is gelegen; men vindt daar beneden de vestiaire, lavabo's, enz., welke voor onze bezoekers bijna te klein bleken, hoe ruim zij ook waren.

Met de hoofdtrap, welke vanaf het bordes twee trap-armen heeft, bereikt men de 1e verdieping, met haar receptiekamers, balzaal en feestzaal. De traphal is weder een staalkaart van veelkleurig marmer met vergulde decoratie's en allegorische voorstellingen in de zwik-vullingen.

De feestzaal met hare ruime verhoudingen (9 × 15 × 12) met haar goud- en roomkleurig schilderwerk op wanden en tongewelf, de deuren met verguld beslagwerk, en last not least de tafels rijk voorzien van lunch-gerechten, haar oud tafelzilver, glaswerk en porcelein.

Wij zullen U echter niet langer bezighouden over de feestelijke ontvangst ons door het gemeentebestuur aangeboden, over de gevoelvolle speechen tijdens de lunch, 't zij genoeg dat wij (zelfs de gastronomen) zeer voldaan het gemeentehuis verlieten en naar de rivier wandelden, vanwaar wij per boot naar Port Sunlight zouden vertrekken.

Deze boottocht begunstigd door mooi zomerweer deed ons genieten van het prachtige panorama, links de stad met de ingebouwde dokken, waar de zeeschepen achter de sluisdeuren, buiten den invloed van hoog- en laag water, kunnen lossen en laden.

Rechts de breede Mersey met kleinere schepen, welke naar Manchester doorvaren, enkele marine-schepen voor anker en achter ons de steeds breeder wordende riviermond, waar groote Atlantische stoomers hun weg zochten.

Op den stadsoever zagen wij 'n monumentalen nieuw-bouw, juist ontdaan van de steigers, de licht-grijze Portland-steen sterk afteekenend tegen de oude donkere dok-pakhuizen. Dit vrijstaand gebouw, waarvan wij de gevel-lengte op 60 × 80 M. schatten, met 4 hoektorens en een centrale koepel, alles in moderne Eng. renaissance, is bestemd voor het bestuur (een soort kamer van koophandel) en de administratie van haven en dokken.

Na een kwartier varens bereikten wij den aanlegsteiger van New-Ferry, welke ver (zeker 300 M.) in de rivier is uitgebouwd, om bij laag water nog te kunnen landen. Men kan hier dan gratis modder-baden nemen, van welke gelegenheid de jeugd druk gebruik maakte.

Van hier wandelden wij langs stijgende wegen naar de z.g. tuinstad te Port-Sunlight, gesticht door de Gebr. Lever, firmanten van de bekende zeepfabriek.

De genoemde firma heeft haar bedrijf gedurende twintig jaar reusachtig weten uit te breiden; de oude fabriek maakte plaats voor de tegenwoordige, gunstig gelegen aan het spoorwegnet en eigen haven voor hare schepen, welke de cacaonoten-olie meest uit Australië halen.

Een wandeling door de fabriek met hare kantoren en werkplaatsen was hoogst belangrijk en kregen wij eenige indrukken van het beheer dezer wereldzaak, een naam welke niet overdreven is, wanneer men bedenkt dat kleinere fabrieken gesticht zijn in Zwitserland, Duitschland, België, Canada, V. S. van Amerika, Australië, enz.

De hoofdingang van de kantoren geeft toegang tot een ruime hal, door een lantaarn verlicht; links en rechts liggen de zalen voor de klerken, alle met bovenlicht, terwijl de kamers der chefs iets hooger liggen en door glaspuien van de bedienden-ruimte zijn gescheiden.

De hal dient ook voor show-ruimte van monsters en grondstoffen.

Na de kantoren, de laboratoriums en toen door de werkplaatsen, waar men ons om niet bij den arbeid te hinderen, over loopbruggen in de ijzeren kappen leidde. Het overzicht was zeer goed en dank zij de goede ventilatie hadden wij weinig last van de warmte, welke gewoonlijk in die luchtstreken heerscht.

In deze eerst-bezochte werkplaatsen is de drukkerij, met rotatie-persen, twee- en vijfkleurendrukpersen voor etiketten, doozen, reclame-platen enz., in allerlei talen en vormen; verder hierbij de lokalen voor electro- en stereotypie, gelegen op de gaanderij om de drukkerij, verder het boekbinden, dat ook machinaal geschiedt.

De bedrukte cartonnen gaan naar de doozen-afdeeling, waar zij worden afgesneden, gevouwen en de hoeken, zoo noodig, met metaal versterkt. De hiervoor benoodigde machines worden door meisjes bediend. Stapels doozen gaan ons voorbij op de transportbanden, welke naar de paklokalen of naar de voorraadbergplaatsen leiden.

Wij naderden nu het krachtstation, dat den electrischen stroom voor de machines levert, en het villapark verlicht. De ketels met mechanische stookinrichting en asch-verwijdering, beslaan lange rijen en krijgen hun kolen door middel van luchtsporen en elevators.

De herstelwerkplaatsen en timmerloods deden door hare uitgestrektheid meer aan zelfstandige fabrieken denken.

Andere gebouwen waren ingericht voor het koken en afkoelen der zeep, de geparfumeerde zeep, het vormen der stukken, het verpakken in carton en ten slotte in houten kisten.

De houtloodsen zouden voor menig houthandelaar te groot

zijn geweest, hier wist men er echter raad mede, b.v. in 10 sec. maakte men een pakkist met de klampen gereed van op lengte gezaagde stukken, men noemde 't cijfer 20.000 kisten per dag; ambachtsonderwijs zal daar dan ook minder noodig zijn.

Voor ieders belang is gezorgd door het beschikbaar stellen van baden, voor wie zulks in verband met zijn werk wenschelijk is, 't gratis wasschen van de witte overkleederen en mutsen der meisjes, de aanwezigheid van eigen brandweer, verbandkisten, volledigen ambulance-dienst en operatiekamer, branddeuren en toepassing van regen-apparaten. Verder zijn bussen aanwezig voor het bewaren van schriftelijke voorstellen, raadgevingen en klachten in het belang van de werkzaamheden of van de arbeiders. Ieder jaar worden prijzen in geld hiervoor beschikbaar gesteld.

De firma zorgt ook voor een pensioen- en ongevallenfonds, terwijl de werktijd voor de mannen 48 uren en voor de vrouwen 45 uren per week bedraagt, eindigt men om 5½ uur en Zaterdags om 12 uur.

Na de fabriek volgde een bezoek aan het dorp, dat voor de arbeiders en beambten gesticht is. 't Nieuwe, onvoltooide, revolutie-achtige van Letchworth ontbreekt hier, alles getuigt van ruime opvatting zonder gebukt te gaan door de financieele offers. Het terrein heeft ongeveer een ruit-vorm, ter breedte van pl.m. een ½ K.M. en lengte 1 K.M. en is iets glooiend.

Als maatstaf voor bebouwing gold hier 7 huizen per acre, totaal heeft men er nu ruim 600 woningen in blokken van 2—7 stuks; allen zijn onderling verschillend, doch min of meer geïnspireerd op de vroeg Engelsche landhuizen, met baksteenen onderbouw en eiken vakwerk voor 1e verdieping (welke in de kap is gebouwd); zie de bijgaande illustraties.

Over de voordeelen van dit woningtype bestaat te veel lectuur om er hier nader op in te gaan en wie iets over de nadeelen wil lezen kan dat vinden in het boek van J. K. Elder Duncan, over Country-cottages and Week end Homes.

Ieder huis heeft zijn bad, een voorrecht dat door de huurders van een dubbele woning wellicht zonder veel nut wordt beschouwd. De macadam-wegen zijn beplant en hebben een minimum-breedte van 14 M., terwijl al de woningen bovendien nog een bloemtuintje of gazon ter diepte van 4.5—7.5 M. hebben; achter de huizen een stuk moestuin, terwijl ook nog afzonderlijke terreinen voor het kweeken van groenten en vruchten kunnen gehuurd worden. Ieder jaar wordt een tentoonstelling georganiseerd met prijs-uitdeeling tot aanmoediging. De voortuintjes en de begroeiing der huizen bewijzen dat de huurders liefde voor de natuur kennen.

Van de grootere gebouwen noemen wij de verschillende scholen, waaronder een technische school, ook voor nietarbeider der fabriek. Een kerk voor 800—1000 zitplaatsen, een bibliotheek met een museum-ruimte op de 1e verdieping; een concertzaal, welke ook voor eetzaal van verderwonende beambten gebruikt wordt. Een koffiehuis, dat oorspronkelijk opgericht was volgens het onthouders-principe, doch na verschillende vergaderingen der belanghebbenden en niettegenstaande de pogingen van den heer Lever werd door eene algemeene stemming (zoowel mannen als vrouwen) besloten dat de exploitatie in het vervolg met vergunning zou zijn.

Ten slotte nog club-gebouwen met terreinen voor openlucht sport, zwembad bekeken en toen was het tijd te verzamelen in het gebouw, waar de meisjes der fabriek kunnen eten voor prijzen, zooals bij ons in de volksgaarkeukens.

Het gebouw bevat een midden-zaal en twee zij-zalen, achter de midden-zaal ligt de keuken; 't geheele plan vertoont een I—I-vorm en geeft voor 1500 personen aan tafels plaats.

De keuken-inrichting met stoompannen is volgens de nieuwste constructie. Ook het personeel bleek de kookkunst machtig te zijn. Want de heer Lever had ons uitgenoodigd, het middagmaal daar te gebruiken, en vond tevens gelegenheid zijne denkbeelden over de volkshuisvestiging uiteen te zetten. Volgens hem zijn de veerkracht en het uithoudingsvermogen van een natie afhankelijk van de gezondheid en van de physieke uitrusting der individuën.

Als hoofdfaktoren voor de gezondheid gelden voeding en woning; voor de laatste is lucht, licht en goede indeeling nog niet voldoende, ook de omgeving van de woning moet ruim zijn en gelegenheid tot ontspanning geven.

Eigenaardig was de statistiek door Dr. Arkle opgemaakt, omtrent de physieke ontwikkeling der Liverpoolsche schoolkinderen, welke evenredig was met de welvaart der ouders. Reeds op 7-jarigen leeftijd waren de kinderen, in Port-Sunlight woonachtig, physiek evengoed ontwikkeld als die der welgestelde burgers van Liverpool.

Het sterfte-cijfer bedraagt er van 8—9 per 1000 zielen en per jaar, terwijl het gemiddeld cijfer voor Engeland 16 per 1000 bedraagt. Mr. Lever wil niet voor een philantroop worden aangezien, de verhouding tusschen arbeiders en patroons heeft een streng zakelijk karakter en ieder heeft te zorgen voor getrouwe naleving van de onderlinge overeenkomst.

Evenals de directeuren behoefte hebben, na den arbeid hunne aangename, gerieflijke woningen op te zoeken, komt ook hunnen mede-arbeiders die behoefte toe.

Uit een gesprek met een der arbeiders bleek ons ook de goede verhouding tusschen patroon en ondergeschikten, men voelt het gemeenschappelijk belang van deze onderneming en men zou het tuindorp coöperatief kunnen noemen onder het bestuur van mr. Lever.

Na den maaltijd werden in een der zij-zalen door schoolkinderen eenige zang- en gymnastiecknummers ten beste gegeven en keerden wij per tram uit die rustige, stemmige omgeving naar het drukke Liverpool terug. R. en M.

(Wordt vervolgd.)

DE FUSIE-PLANNEN VAN TWEE GROOTE SOCIETEITEN.

De „Telegraaf" van 29 October geeft eene situatie van terreinen, gelegen op den hoek van Kalverstraat en Dam, en tevens beschrijft dat blad het plan van fusie der societeiten „Doctrina et Amicitia" en de „Groote Club". Ook is er sprake van de benoeming eener commissie, bestaande uit leden der beide

societeiten, welke de opdracht heeft, toe te lichten op welke wijze dat plan te verwezenlijken is en tevens een ontwerp voor den bouw met raming van kosten vóór te leggen.

Bij eventueelen bouw heeft hier de „Schoonheids-commissie" geen recht op te treden, daar het geen gemeentegrond (Erfpacht) is. Dit is jammer daar het gebeuren kon, hierdoor een der mooiste punten van de stad verknoeid te zien, zooals het reeds al te vaak gebleken is in de omgeving van den Dam met gebouwen in z.g. Amerikaanschen trant of „makelaars-architectuur". Wel is dit vermoedelijk van deze beide lichamen niet te verwachten, toch zou het aanbeveling verdienen, dat de stad bij eventueelen aankoop van een gedeelte van den grond, er de voorwaarde aan verbond, dat plannen van den bouw voor de Schoonheids-Commissie gebracht dienen te worden.

Bij verandering van rooilijn is de medewerking der Gemeente noodzakelijk. Laat zij dan ook de verplichtingen aan het bestuur opleggen om de buiten-ordonnantie aan de goedkeuring dezer commissie te onderwerpen.

Dit lijkt ons in alle opsichten zeer gewenscht. H.

MIDDELBAAR TECHNISCH ONDERWIJS.

Door het bestuur van den Bond van Technici is het volgend adres gericht tot Z.Exc. den Minister van Binnenlandsche Zaken:

's GRAVENHAGE, 14 October 1907.
Aan Zijne Excellentie den
Minister van Binnenlandsche Zaken,

Geeft met verschuldigden eerbied te kennen het Bestuur, als zoodanig vertegenwoordigende, gevestigd te 's Gravenhage, wiens Statuten zijn goedgekeurd bij Koninklijke besluiten van 24 Juni 1896 no. 34 en 25 Augustus 1902, no. 46 en waarvan de ruim 800 leden zoowel in openbaren als particulieren dienst verantwoordelijke technische functies bekleeden in de vakken van Burgerlijke bouwkunde, Waterbouwkunde, Werktuigkunde, Electrotechniek, Metaalindustrie, Scheepsbouw en Kunstnijverheid, zooals: Opzichter, Uitvoerder, Werkmeester, Teekenaar, Chefmachinist, enz;

dat uit de Staatsbegrooting 1908 — Hoofdstuk 5 — tot zijne voldoening blijkt, dat het Middelbaar Technisch Onderwijs zich in den daadwerkelijken steun van Uwe Excellentie mag verheugen;

dat door de richting, welke Uwe Excellentie aan dit onderwijs meent te moeten geven, deze voldoening tot zijn spijt niet onverdeeld is;

dat het, in overeenstemming met de groote meerderheid der technische wereld, het noodzakelijk acht Middelbaar Technisch Onderwijs te doen voorafgaan door een practische vooropleiding;

dat slechts een kleine minderheid een louter schoolsche vooropleiding aanbeveelt;

dat eene school, waarvan het leerplan op beide — zoo uiteenloopende — vooropleidingen gebaseerd is, niet de gewenschte oplossing kan zijn;

dat het Uwer Excellentie's voornemen, om het Bestuur van de Kweekschool voor Machinisten in staat te stellen deze inrichting tot eene Middelbare Technische school uit te breiden, slechts dan kan toejuichen, wanneer de zienswijze van toelating tot die inrichting niet hoofdzakelijk doch uitsluitend gebaseerd zullen zijn op een louter schoolsche vooropleiding en daarnaast tevens worde overgegaan tot de oprichting eener school, zooals de groote meerderheid die noodig acht;

dat, om het uit dezer school over zoo ruim mogelijken kring te verspreiden, het z. i. tevens noodig zal zijn hare leerkrachten mede dienstbaar te maken aan het Correspondentie-onderwijs, waarvan tot adressantes leedwezen in de toelichting tot de Staatsbegrooting niets is vermeld.

Redenen, waarom adressant Uwe Excellentie eerbiedig doch met nadruk verzoekt, het daarheen te willen leiden, dat van Staatswege eene eerste Middelbare Technische school worde opgericht, waartoe alleen zij zullen worden toegelaten, die vooraf in de praktijk van hun vak zijn werkzaam geweest.

Namens het Bestuur van den Bond van Technici,
De Voorzitter H. J. HENDRIKSE.
De 1e Secretaris W. POSTHUMA.

Memorie van Toelichting.

Dat de groote meerderheid der technische wereld ten ernst van oordeel is, dat Middelbaar Technisch Onderwijs bestaat dient te worden voorafgegaan door eene opleiding in de praktijk, meent adressant te mogen besluiten uit het volgende:

1. de Algemeene Vergadering van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, gehouden op 30 Mei j.l. te Amsterdam, sprak zich duidelijk in dien geest uit:

2. de Algemeene Vergadering van de Vereeniging voor Vakopleiding, gehouden op 10 September j.l. te Amsterdam, bleek een gelijke meening te zijn toegedaan;

3. de Algemeene Vergadering van den Nederlandschen Aannemersbond, gehouden op 7 en 8 Augustus j.l. te Hengelo en Enschedé, kwam tot dezelfde conclusie;

4. dezr opinie werd tevens gedeeld door Uwer Excellentie's onmiddellijken ambtsvoorganger en zijne adviseurs en straalt mede duidelijk door in het rapport d.d. 23 en 24 September 1906 ingediend door den Inspecteur voor het Middelbaar Technisch Onderwijs, — van welke resultaten hij bereids de eer had Uwe Excellentie een verslag te doen toekomen — wijzen er mede beslist op, dat slechts een geringe minderheid van hen, die tot onderzoek bevoegd zijn, voor een louter schoolsche opleiding zich verklaarde,

Wel tracht Uwe Excellentie aan de wenschen der meerderheid tegemoet te komen door beide categorieën de gelegenheid tot het bezoeken der georganiseerde Kweekschool voor Machinisten te Amsterdam te openen doch adressant meent ernstig te moeten betwijfelen, of die zoo tweeslachtige school, als in de toelichting tot de Staatsbegrooting omschreven, de vruchten zal afwerpen, die men er redelijkerwijs van mag verwachten.

Zeer moeilijk zal het zijn een goed leerplan samen te stellen voor de opleiding van jongelieden van zoo verschillende ontwikkeling en vooropleiding.

Zal dit leerplan goed samengesteld zijn, dan verkrijgt men twee scholen in één gebouw, met dezelfde leeraren en onder dezelfde directie, waaruit volgens de overtuiging van adressant noodzakelijk zal volgen, dat òf de eene òf de andere richting niet tot haar recht komt, — welk zeer ernstig bezwaar zal kunnen worden ondervangen, wanneer tevens tot de oprichtieg eener Middelbaar Technische school, op den grondslag door adressant aangegeven, wordt overgegaan.

't Welk doende, enz.

Namens het Bestuur van den Bond van Technici,
De Voorzitter, H. J. HENDRIKSE,
De 1e Secretaris, W. POSTHUMA.

INGEZONDEN.

Zeist, 31 Oct. '07.

Weled. Heer,

Mag ik zoo vrij zijn, UEd. eenige opheldering te vragen naar aanleiding van Uw artikel over „de medailles der Vijzjaarlijksche" in het Nr. van 26 Oct. l.l.

U schrijft, dat in de Jury ook zitting had één architect, waarmede U dan, zooals later blijkt, den heer De Bazel bedoelt, maar behalve deze zat toch ook in de Jury prof. Evers.

Acht UEd. dezen in te kunnen deelen bij hen die, zooals U schrijft, ruimer zien en voor andere kunsttakken meer waardeering gevoelen, dan dit bij het overgroote deel der schilders het geval is?

Als Jurylid voor Bouwkunst is prof. Evers toch zeker wel een der eerst aangewezen personen in ons land.

Met opname en beantwoording dezer regelen zult UEd, zeer verplichten,

UEd. dw.
H. G. KRIJGSMAN.

De lezer zal begrijpen, dat het schrijven over één in plaats van twee architecten een vergissing is. We hebben te veel achting voor Prof. Evers, dan dat we hem ooit op zulke wijze vergeten zouden.

W.

BERICHTEN.

— De architect, de heer W. Kromhout Czn., is door Z. M. den Koning van Italië benoemd tot ridder in de Kroonorde, naar aanleiding van hetgeen door hem is gedaan als architect van de Nederlandsche afdeeling der Wereldtentoonstelling van Kunstnijverheid, in 1906 te Milaan gehouden.

DIR. AVONDAMBACHTSCHOOL.

Ter voorbereiding van de oprichting eener avondambachtschool met 3-jarigen cursus achten B. en W. het noodig, allereerst een directeur aan te wijzen, die als deskundige voor de vaststelling der verordeningen, de benoeming van personeel enz. de noodige voorlichtingg kan geven.

B. en W. stellen daarom den Raad voor hem te machtigen een oproeping te doen van sollicitanten naar de betrekking van directeur der te stichten Gemeente-avondambachtsschool en aan den te benoemen titularis een jaarwedde toe te kennen van f 1000, met twee driejaarlijksche verhoogingen van f 100, onder bepaling, dat deze jaarwedde slechts voor de helft zal worden uitgekeerd gedurende den tijd, dat de nieuwe school nog niet geopend is.

EEN ADVERTENTIE VOOR EEN SWEATER.

Jong, bouwk.-teek. naar, bekend met ontwerpen en stat. ber, Salaris **30**,— per maand, Br. lett. S. N. 693 N. v. d. D.

OPEN PRIJSVRAGEN.

A. et A. Dorpsschool en Afsluiting voorplein, Inlevering 4 November 1907, Programma in No. 12.

B. en V., Rotterdam, Café-Restaurant. Vereenigingsgebouw, Fotografische opnamen. Inlevering 15 November 1907, Programma in No. 32.

Prijsvraag Thieme-fonds, Inlevering vóór 1 Mei 1908. Programma in No. 36.

Boekomslag voor de „Berliner Architecturwelt", Inlevering 31 December 1907, Programma in No. 42.

INFORMATIE-BUREAU

van den Bond van Technici,
Bureau: .. ..
Maarltstraat 139, Rotterdam.

Ingeschreven sollicitanten,

32	Bouwk. Opz. Teekenaars	21	tot	47	jaar,	f	60	tot	f 120 p. m.
10	„ Opz. Uitvoerders	24	„	47	„	„	70	„	„ 110 „
5	Bouwk. Teekenaars	18	„	25	„	„	40	„	„ 60 „
4	Waterb. Opzichters	24	„	45	„	„	80	„	„ 110 „
10	Werktuigk. Teekenaars	18	„	39	„	„	50	„	„ 150 „
6	Electrotechnikers	22	„	41	„	„	60	„	„ 150 „
9	Chef-Machinisten	30	„	39	„	„	90	„	„ 150 „

TECHNISCH GEDEELTE

Alle stukken de redactie betreffende, dus ook vragen, te adresseeren:

Aan de Redactie van »ARCHITECTURA« (Technisch gedeelte),
Valeriusstraat 64,
AMSTERDAM.

WATER-AANLEG MET RESERVOIR-LEIDING IN GEBOUWEN.

(Slot.)

Tapplaatsen voor keuken en waschruimte.

Een sanitaire behoefte is het, in keukens enz. water te kunnen tappen, en tevens gebruikt water te kunnen verwijderen. Tot dit doel wordt een zoogenaamde gootsteen aan den wand bevestigd.

De meest gangbare gootsteenen zijn uit gietijzer vervaardigd, van binnen geëmailleerd en ongeveer 50 × 30 c. M., met een spatscherm van 20—30 c. M. hoogte, en voorzien van zeef en een uitlaat van 50 m.M. doorsnede.

In hetzelfde genre fabriceert men ook deze artikelen met een spatscherm van 40 c. M. hoogte, welke smaakvol versierd zijn. Op 25—30 c. M. hoogte bevindt zich hierin een gat tot plaatsing der tapkraan. Gootsteenen van grooter afmeting zijn in plaats van met een zeef, met een uitneembare klep uitgerust.

Voor zeer beperkte ruimte worden deze gootsteenen ook passend geleverd, in den vorm van eenen kwartcirkel. Voor nettere keukeninrichtingen gebruikt men gootsteenen in boven beschreven vorm uit steen, vuurvaste klei, fayence, enz.

Bakken voor zuren of zuurhoudend water voor technische doeleinden, maakt men uit vuurvaste klei, welke verglaasd wordt; voor afsluitklep en afvoerleiding gebruikt men hard lood, daar bij messing-kleppen de zitting spoedig door het zuur uitgevreten wordt.

Voor landelijke keukens wordt van hardsteenen gootsteenen veel gebruik gemaakt.

Een zeer goede bevestiging verkrijgt men door het plaatsen van houten doken, welke 5 c. M. diep in den muur gedreven worden en van achteren 4—5, van voren 3—4 c. M. vierkant zijn. Men lette er vooral op, dat de grootste afmeting naar achteren wijst; voor aanschroeven gebruikt men koperen houtschroeven.

Wanneer de afvoerleiding aan een rioleering is aangesloten, moet tusschen den gootsteen en de afvoerleiding een looden stankbocht, of een dergelijke buis van smeedbaar gietijzer, met koperen reinigingsschroef geplaatst worden; deze zijn in elken vorm en elke afmeting in den handel.

De voor de keuken in aanmerking komende tapkranen van 13—20 m. M. doorlaat, (bij zeer weinig druk 26 m.M.) bezitten aan de achterzijde een gas-schroefdraad, welke in eene aan den wand bevestigde muurplaat ingeschroefd wordt.

Deze muurplaat heeft een uitlaat, welke zóó gevormd is, dat de looden pijp, na eerst eenigszins te zijn uitgedreven, er over past, en er vervolgens op vast gesoldeerd wordt. Er bestaan drie verschillende soorten tapkranen en wel:

1e. De plugtapkraan. Deze is de eenvoudigste, en is voor elk bedrijf het meest in gebruik, doch heeft de volgende nadeelen:

a. Wanneer de kraan langen tijd buiten gebruik is, gaat de plug vast in het huis zitten, zoodat in vele gevallen eene tang noodig is om dezr opnieuw te doen draaien.

b. De kraan wordt door een kwart slag geopend en weder gesloten, waardoor een zeer krachtige slag in de leiding ontstaat, welke soms buisbreuken ten gevolge heeft.

2e. De ventielkraan. De meest gebruikte waterleidingkraan, welke men ook vrijwel op de meeste plaatsen aantreft, welke in uiterlijken vorm veel overeenkomst heeft met de plugkraan. Deze kraan is echter voorzien van een zoogenaamde brug, waarover het aangevoerde water heenstroomt. Aan deze brug is aan de bovenzijde eene afgedraaide ventielzitting aangebracht. Op deze ventielzitting sluit een lederen plaatje, hetwelk aan een draaibaar spilletje door middel van een moertje is bevestigd, het water af. De spil wordt boven in de kraan door een stopbusje afgedicht. Lekke ventielkranen zijn in een minimum tijds te repareeren door het inzetten eener nieuwe leeren schijf.

3e. Lambertkranen, of in de meeste gevallen schroefkranen genoemd. Deze bezitten ter afdichting in plaats van leder, een caoutchouc schijf, welke echter niet alleen aan de spil, doch ook tusschen den onder en bovenkop bevestigd is. Deze schijf moet zooveel elasticiteit bezitten, dat zij op en nedergeschroefd kan worden. Deze kranen hebben echter niet dat uithoudingsvermogen van de ventielkranen, en worden om die reden ook minder gebruikt.

Voor waschinrichtingen is het zeer doelmatig den uitlaat der kraan met stangverbinding en slang te voorzien, waardoor men in staat wordt gesteld het water daar te leiden, waar men verkiest.

Waschtafels en dergelijke waschgelegenheden.

In plaats van een of twee waschkommen te plaatsen op de waschtafel der slaapkamer, worden in de marmeren plaat der tafel twee gaten gemaakt van ronden of ovalen vorm, waarin voor dat doel geconstrueerde waschkommen, voorzien van afvoerklep en overloopbuis, passen. Aan de koppeling der afvoerbuis wordt een stankafsluiter gesoldeerd, waarin ook de overloopbuis geleid wordt.

Als aanvoer van water worden voor dit doel speciaal vervaardigde toiletkranen gebruikt.

Voor garderobe-, closet- en badinrichting worden waschbakjes uit steen genomen, welke in allerlei vormen, eenvoudig, glad en versierd geleverd worden, en ook in verschillende kleuren gefabriceerd zijn.

Voor salons vindt men ook smaak- en kunstvol uit koper gedreven wandbakjes in alle stijlen.

Bij het plaatsen dezer artikelen, van welken vorm of welke uitvoering ook, dient men steeds hoofdzakelijk op de stankafsluiting te letten, welke vooral in slaap- en woonvertrekken onmisbaar is.

Tuinbesproeiing en fonteinen.

Voor het besproeien van den tuin wordt aan den muur of aan een houten paal een tapkraan aangebracht, welke door een buis aan de huiswaterleiding wordt verbonden. Men mag hierbij niet verzuimen aan de binnenzijde van het gebouw een afsluitkraan met automatische aftapping in te schakelen, om des winters bij vriezend weder deze leiding te kunnen doen leeg loopen. Aan de tapkraan wordt een slangverbinding gesoldeerd, waaraan de stang ter besproeiing van den tuin kan worden bevestigd. Buitendien leveren de fabrieken van ijzerwerken nog veel verschillende soorten tuinkranen, welke echter in werking met de hierboven omschreven neerkomen. Een sieraad van den tuin zijn de fonteinen welke door verwisseling der mondstukken het water in verschillende vormen omhoog voeren. Dit water valt in een daarvoor op den bodem geplaatst bekken of reservoir, welke ook in alle genres geleverd worden.

Ventilatoren.

Een goede zuivere lucht in woon-, slaap- en werkkamers, is een levensbehoefte. Hoofdzakelijk vindt men slechte lucht in werkplaatsen, en daar, waar veel menschen bijeen komen, of waar veel gerookt wordt. Het is reeds lang het streven der techniek, om dit euvel door goede ventilatie te bestrijden. De toestellen hiervoor worden ventilatoren genoemd en naar de grootte der te ventileeren ruimte vervaardigd. De eenvoudigste ventilatoren bestaan uit een buis, welke voor uit de kamer door den muur naar buiten loopt; aan het einde dezer buis wordt een draaibaar vleugelrad bevestigd, welke door den luchttrek in beweging wordt gebracht.

Bij groote ventilatoren moet men om deze beweging te verkrijgen, daartoe een kracht aanbrengen, welke dat wiel met groote snelheid doet draaien. Hiervoor benut men soms de kracht van den waterstraal. De levering van een ventilator met een wieldoorsnede van 20 c. M. bedraagt per minuut ongeveer 6—8 M³ versche lucht, terwijl men bij een wieldoorsnede van 30 c. M. 17—20 M³ verkrijgt. Het vleugelrad wordt hierbij meestal uit alluminium vervaardigd. In de as bevinden zich turbinvormige gaten, waarin het water gevoerd wordt. Het verbruikte water kan in een reservoir geleid en voor werkwater worden aangewend. Het verdient aanbeveling voor het drijven van een ventilator zuiver water te gebruiken; waar dat mogelijk is, kan men op een gemakkelijk te bereiken plaats in de leiding een rooster aanbrengen, met gaatjes van 1 m. M. doorsnede. De lagers der as kunnen het best met glycerine gesmeerd worden.

T. J. MONSMA.

OVER DE BEHANDELING VAN DEN ONDERGROND BIJ MUUR- EN PLAFONDSCHILDERWERK.

Het is verwonderlijk hoe weinig gewicht men in den tegenwoordigen tijd, waarin toch juist gestreefd wordt naar deugdelijke versiering in de bouwtechniek, hecht aan het maken van een degelijken ondergrond bij muur- en plafondschilderwerk, welke zoowel geschikt is voor het bindmiddel als voor de verfstof en tevens een waarborg biedt voor duurzaamheid. Men kan hier zeker wel zeggen, dat de techniek in dit geval met de kunst geen gelijken tred heeft gehouden, trots de voortreffelijke voorbeelden op dit gebied, welke ons uit tijden worden gegeven, waarin kunst en techniek op gelijke hoogte stonden. Zelfs de grootste meesters op het gebied der fresco-techniek van de 19de eeuw, Peter von Cornelius en Alfred Rethel, hebben weinig zorg gewijd aan de vervaardiging en het gebruik van de mortel voor hunne muurschilderingen, niettegenstaande de diepe studiën, welke zij van de Romeinsche meesterwerken gemaakt hebben.

Is eene solide vervaardiging van den ondergrond bij alle muur- en plafondschilderingen, zoowel bij kostbare als bij eenvoudiger decoraties en bij geheel zelfstandige, op kunstgebied zoo hoog staande monumentaalschilderingen wenschelijk, zoo is zij juist bij deze laatsten van groote beteekenis. Immers deze zijn geroepen aan latere geslachten een beeld te geven van de mate van beschaving en ontwikkeling van het volk, van het hoogtepunt van zijne kunst, van zijne daden en streven en van zijn schoonheidsgevoel. Hier gaat het om kunstwerken, wier verval een dikwijls onherstelbaar verlies voor het nageslacht beteekent.

Wij willen hier niet vermelden waaruit bovenvermelde feiten hunnen oorsprong vinden. Of onze tijd nu al gelijkt op dien, waarvan Vitruvius zeide „dat hij voor alles naar welheid streeft", of dat men door schijnbaar betere en gemakkelijke nieuwigheden en middelen van den juisten, ouden weg is afgeweken, voor ons staat het vast als een paal boven water, dat men in het belang der zaak dient terug te keeren tot de vroegere techniek.

Gewoonlijk geeft men al heel spoedig aan de verfstof de schuld van alle mogelijke verschijnselen van bederf enz.

Ten deele ook wel met recht; in zooverre men namelijk verfstoffen gebruikt, welke niet bestand zijn tegen de inwerking van 't licht en van de kalk, in 't bijzonder bij decoratieven, welke „mooi èn goedkoop", moeten zijn. In dit geval staan de verfstof, het bindmiddel en de ondergrond als vijanden tegenover elkaar, wier verderfelijk inwerken op elkander natuurlijk ten koste van 't schilderwerk komt, hetwelk dan ook al zijn waarde verliest en waardoor de goedkoopste prijs nog te duur is. Gewoonlijk draagt hier echter de schuld van de onvoldoende of voor schilderingen geheel en al ondeugdelijke mortelbekleeding of ondergrond.

Bij de nieuwere bouwwerken is de gang van zaken gewoonlijk deze, dat de vervaardiging van den ondergrond met de overige bekleedingswerkzaamheden, zonder dat er behoorlijk rekening wordt gehouden met 't doel waarvoor deze bestemd zijn, in het openbaar worden aanbesteed. Den een of anderen aannemer wordt het werk gegund en deze draagt dit weer op aan stukwerkers of metselaars, die allen er aan verdienen moeten. Volgens bestaande gewoonte, werken de stukwerkers met gips, de metselaars met cement. Dan vlot het werk snel en ziet het er later goed uit. Dit wordt er van hun verlangd en wat kan het hun deren, wat er later met den muur gebeurt, of wat weten zij er van hoe zich deze bekleeding gedraagt ten opzichte van verf en bindmiddel? Zij zijn trouwens ook, met den besten wil van de wereld, niet in staat een bruikbaren ondergrond te vervaardigen. Zij hebben evenmin verstand van de keuze van het materiaal als van de verwerking van de mortel.

Vergelijken wij eens onze mortelsoorten met de vroeger gebruikte uit de tijden, dat men waarde hechtte aan haar deugdelijkheid en duurzaamheid zoo wel met betrekking tot haar samenstelling als met betrekking tot haar bewerking en verwerking.

Natuurlijk richt zich de vervaardiging van de mortellaag geheel naar de techniek, volgens welke de schilder van plan is te arbeiden.

Voor onze tegenwoordige bouwwerken is het noodzakelijk de mortelbekleeding in twee soorten te verdeelen en wel in die voor oppervlakken, welke dienen voor monumentaalschilderwerk en in dezulke, waarop decoratie- schilderwerken zullen worden aangebracht.

Met deze indeeling van monumentaal-schilderwerk eenerzijds en decoratieve schilderwerk anderzijds wil men volstrekt niet beweren, dat goed decoratief schilderwerk niet dikwijls dezelfde kunst- en kunstgeschiedkundige waarde heeft als de eerste soort. Ook dit zal door eene juiste behandeling van de mortel-grondlaag betere werking en grootere duurzaamheid verkrijgen. Een onderscheid zal er echter steeds blijven bestaan.

Bij de vervaardiging van muurvlakken voor zelfstandige zinnebeeldige versiering moet er voor alles goed op gelet worden, dat de muur niet vochtig is of wordt en geen last heeft van uitzweeten en voor de mortellagen, waarop 't schilderwerk zal worden aangebracht, is het steeds noodig dat vóór den constructieven hoofdmuur nog een tweede muur gebouwd wordt. En wel zoodanig dat er tusschen beiden een ruimte overblijft voor de lucht, welke van boven, van onderen en op zijde door openingen met de buitenlucht in verbinding blijft; in 't bijzonder geldt dit voor buitenmuren. (Slot volgt.)

LOODVERGIFTIGING BIJ SCHILDERS.

Door den Nederlandschen Schildersgezellenbond, gevestigd te 's Gravenhage, is een adres gezonden aan H. M. de Koningin, aan de Provinciale Staten van alle Provinciën en aan 32 Gemeenteraden, waarin zij

dringend verzoeken, het gebruik van loodhoudende verven voor werken van de gemeente, hetzij deze uitbesteed of in eigen beheer worden uitgevoerd, te verbieden.

In eene uitvoerige Memorie van toelichting worden achtereenvolgens behandeld: de gevolgen der loodvergiftiging, het gevaar voor en gevallen van loodvergiftiging bij schilders; benevens de vraag: is loodwit te vervangen door ander deugdelijk materiaal?

Ten aanzien der laatste vraag concludeert de bond, dat loodwit zeer goed door het veel minder gevaarlijke zinkwit is te vervangen.

Dat loodvergiftiging bij schilders veelvuldig voorkomt, wordt in het adres volgenderwijze aangetoond:

In ons land beschikken we, jammer genoeg, over weinig cijfer-materiaal betreffende den omvang van loodwitvergiftiging bij schilders, zoodat het niet mogelijk is een juist beeld daarvan te geven. Niettemin kunnen wij gerust verklaren, dat deze beroepsziekte ook hier te lande zich bij onze vakgenooten op duchtige wijze laat gelden. Door den dagelijkschen omgang met de leden onzer organisatie kunnen wij waarnemen, hoe de algemeene gezondheidstoestand der Nederlandsche schildersgezellen zéér veel te wenschen overlaat. Ook hier heeft het gebruik van loodhoudende verven reeds tal van slachtoffers gemaakt, van velen is de gezondheid voorgoed geknakt, ja, sommigen moesten het met den dood bekoopen. Nog betrekkelijk kort geleden zijn ons gevallen van loodvergiftiging — te Amsterdam en Den Haag — bekend geworden, welke met den dood eindigden. Wij gelooven, dat menig gasthuis- of ziekenfondsdokter uit zijn praktijk ettelijke gevallen van loodvergiftiging zou kunnen aanhalen.

Door den heer Klompe, adjunct-inspecteur van den arbeid te Rotterdam, is medegedeeld, dat in de jaren 1898—1900—1903 in 't gemeente-ziekenhuis te Rotterdam 24 gevallen van loodvergiftiging bij schilders, en 4 gevallen bij stucadoors (die waarschijnlijk ook schilderwerk verrichtten) werden behandeld. Vier personen stierven, één werd waanzinnig, slechts 8 verlieten hersteld het ziekenhuis) de overigen werden als niet-genezen ontslagen. Het aantal verplegingsdagen bedroeg per patient gemiddeld 38.

In Duitschland bestaan omtrent de uitgebreidheid der loodvergiftiging aldaar meerdere en juiste gegevens, waarvan wij enkele wenschen aan te halen.

Onder de leden van de »Ortskrankenkasse der Maler« te Berlijn kwamen in de jaren 1889—1891 725 leden voor bij wie zich loodvergiftiging openbaarde; het gemiddeld ledental bedroeg 3500. Het aantal gevallen van loodvergiftiging vormde 20,08 pCt. van alle ziektegevallen. In 1903 kwamen onder de 4573 leden dezer vereeniging 400 gevallen van loodkoliek en loodverlamming voor.

Onder de leden van de »Zentral Kranken- und Sterbekasse der Maler« kwamen in 1901: 170 loodvergiftigingen voor op 6570 leden, in 1902: 169 gevallen op 7245 leden. Blijkbaar waren dit alle zeer ernstige gevallen; de gemiddelde duur dezer ziekte bedroeg in die jaren resp. 38 en 37 dagen.

Een statistiek van de georganiseerde schilders van Dresden, in 1901 opgenomen en 865 vakgenooten omvattend, gaf als resultaat, dat op de 178 ziektegevallen 71 loodziekten voorkwamen. De gemiddelde duur van deze ziektegevallen bedroeg 47 dagen.

Dr. Kaup geeft aan, dat in de 10 jaren van 1891-1901 onder de schilders en lakkers, leden van de vereenigde ziekenkassen, 944 gevallen van loodvergiftiging zijn geconstateerd geworden; de gezamenlijke duur der ziekte bedroeg 20391 dagen. In deze 10 jaren is het aantal ziektegevallen op de 100 leden bijna onafgebroken gestegen.

De ziekenkas der schilders (Anstreicher und Wagenlackirer) te Weenen geeft de volgende cijfers:

JAAR.	Aantal leden.	Aantal gevallen van Loodvergiftiging.	Aantal gevallen van loodvergiftiging per 100 leden.
1901	1593	111	7.0
1902	1701	111	6.5
1903	1872	149	8.0
1904	2073	184	8.5
1905	2209	175	8.0

In de jaren 1892—1904 werden in de ziekenhuizen te Parijs niet minder dan 2506 gevallen van loodvergiftiging behandeld. In de jaren 1900—1904 respectievelijk 190, 144, 173, 112 en 175 gevallen. Daar deze gevallen in de hospitalen werden behandeld, mag men gevoegelijk aannemen, dat deze tot de meest ernstige behoorden.

De cijfers der Duitsche Ziekenkassen bevestigen ook het hierboven geconstateerde feit, dat loodvergiftiging zeer dikwijls andere ziekten in de hand werkt.

De volgende tabel is van de meergenoemde Zentralkrankenkasse (1901).

Naam der ziekte.	Aantal ziektegevallen.	Aantal ziektegevallen per 1000 leden.	Gemiddelde duur van elk ziektegeval.
Longlijden	276	4.2	40.6
Rheumatiek	454	6.9	25.4
Maag- en darmziekten	277	4.2	21.0
Zenuwlijden	84	1.2	31.0

Beschouwt men de enorm hooge cijfers voor rheumatiek en maagkwalen, dan is de bewering niet te gewaagd, dat deze gevallen een speciale, uit het beroep voortspruitende, oorzaak hebben.

Ook de statistieken van de sterfte naar het beroep wijzen zeer duidelijk aan, den invloed van het gebruik van loodhoudende verven op den schilder.

De volgende tabel, in welke eenige cijfers voor gelijksoortige beroepen vereenigd zijn, is ontleend aan de door het Centraal Bureau voor de Statistiek opgemaakte statistiek over de sterfte in ons land

NEDERLAND 1896—1900.

Beroep.	Jaarlijksche sterfte per 1000 in het beroep werkzame personen,		
	18-23 jaar.	23-35 jaar.	36-50 jaar.
Timmerlieden	4.67	6.09	7.84
Smeden	4.81	5.94	8.25
Metselaars en Opperlieden	3.62	4.52	6.80
Schilders	6.46	6.19	9.30
Gemiddelde van alle beroepen	4.84	5.24	8.23

De beide volgende tabellen zijn ontleend aan de sterftestatistieken uit Engeland en Zwitserland.

ENGELAND 1890—1892.

Beroep.	Jaarlijksche sterfte per 1000 in het beroep werkzame personen,			
	20-25 jaar.	25-35 jaar.	35-45 jaar.	45-55 jaar.
Timmerlieden	4.0	5.8	9.4	17.2
Smeden	4.3	5.8	10.8	20.7
Metselaars	3.8	6.6	13.5	22.0
Schilders	4.6	7.0	14.8	25.1
Gem. v. alle beroepen	5.6	7.7	13.0	21.4

ZWITSERLAND 1879—1890.

Beroep.	Jaarlijksche sterfte per 1000 in het beroep werkzame personen		
	20-30 jaar.	30-40 jaar.	40-50 jaar.
Timmerlieden	5.7	9.6	17.5
Smeden	7.4	11.3	17.8
Metselaars en opperlieden	8.4	11.9	18.6
Schilders	13.0	17.8	20.8
Gemiddelde van alle beroepen.	7.5	10.3	15.5

Deze tabellen komen alle hierin overeen: groote sterfte onder de schilders, vooral op hoogeren leeftijd.

Dat inderdaad de tuberculose, gelijk boven is aangehaald, in oorzakelijk verband staat met het schildersberoep, leeren ook de volgende tabellen.

NEDERLAND 1896—1900.

Beroep.	Sterfte aan tuberculose per 1000 in 't beroep werkzame personen		
	18-24 jaar.	25-35 jaar.	36-50 jaar.
Timmerlieden	2.62	3.03	2.80
Smeden	2.77	3.17	2.49
Metselaars en Opperlieden	1.44	1.78	1.75
Schilders	2.97	3.11	3.18
Gemiddelde van alle beroepen	2.39	2.41	2.25

ENGELAND 1890—1892.

Beroep.	Sterfte aan tuberculose per 1000 in het beroep werkzame personen,			
	20-25 jaar.	25-35 jaar.	35-45 jaar.	45-55 jaar.
Timmerlieden	1.60	2.30	2.94	3.47
Smeden	1.76	2.24	2.67	3.00
Metselaars.	1.12	2.30	4.55	4.67
Schilders	1.91	2.73	4.12	3.99
Gem. v. alle beroepen.	2.15	2.76	3.52	3.47

ZWITSERLAND 1879—1890

Beroep.	Sterfte aan tuberculose per 1000 in 't beroep werkzame personen.		
	20-30 jaar.	30-40 jaar.	40-50 jaar.
Timmerlieden	1.90	3.25	4.13
Smeden	3.28	4.58	5.26
Metselaars	3.03	3.77	4.45
Schilders	6.50	7.57	9.10
Gemiddelde van alle beroepen	3.04	3.66	3.65

Uit bovenstaande cijfers blijkt dat de sterfte aan tuberculose onder de schilders abnormaal groot is, 'n bewijs dat deze ziekte in nauw verband staat met de loodvergiftiging.

Uit een statistiek van de sterfte naar het beroep te Parijs, van 1893—'99 blijkt, dat de sterfte aan nierziekte tusschen 20 en 39 jaar voor schilders bijna $5^1/_2$ maal zoo groot is als die voor mannen in het algemeen; in de leeftijdsgroep van 40—59 jaar is de sterfte aan die ziekte ruim $3^1/_2$ maal zoo groot.

Ook de Engelsche statistiek van 1890—'92 geeft een zeer groot aantal sterfgevallen aan Bright'sche ziekte (een nierziekte) voor de schilders: tusschen 45 en 55 jaar ongeveer 3 maal zooveel als het gemiddelde cijfer voor alle mannen.

BOEKBESPREKING.

Het loodwit-vraagstuk en een kritiek op het „voorloopig rapport" der loodwit-commissie, door C. P. van Hoek, Leeraar aan de A. B. S. te Gorinchem. Uitgave van Holdert en Co., Amsterdam.

De schrijver van deze 32 bladzijden beslaande brochure, heeft de pen gegrepen, om een lans te breken voor het loodwit, dat, zooals bekend, van verschillende zijden krachtig wordt aangevallen, als de „dood en verderf brengende", verfstof. Hoor en wederhoor is ook in deze quaestie gewenscht. Dáárom zij de lezing van bovenstaande brochure allen belangstellenden aanbevolen.

De schrijver zegt: „dat het „voorloopig rapport" bij de schilders groote verwondering heeft gewekt, door de medegedeelde resultaten en conclusies, welke zoo geheel in strijd bleken te zijn met eigen ervaring."

Schrijvers doel is: „kritiek te leveren op de wijze waarop de „Loodwit-commissie" de proeven heeft meenen te moeten nemen, maar vooral, om de gepubliceerde overdrijvingen tot hun ware verhoudingen te herleiden, de valsche voorstellingen te ontleden en de onwaarheden te ontmaskeren."

CORRESPONDENTIE.

H. H. v. A. te D. Bij de door U bedoelde prijsvraag is mededinging van buitenlanders uitgesloten. Red.

ARCHITECTURA

ORGAAN V.H. GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

BUREAU VAN REDACTIE: H. P. BERLAGE Nzn., Voorz. H. WALENKAMP, A. J. JOLING, W. KROMHOUT Czn., A. VAN BAALEN, J. KOOSING Jr., JOS HERMAN, Leden, — — — — — VASTE MEDEWERKERS: K. P. C. DE BAZEL en J. W. H. BERDEN — — — REDACTEUR VOOR HET TECHNISCH GEDEELTE L. ZWIERS — VALERIUSSTRAAT 64 TE AMSTERDAM.

UITGEVERS: J. VAN DER ENDT & ZOON MAASSLUIS. HET ORGAAN MET TECHNISCH GEDEELTE WORDT WEKELIJKS FRANCO TOEGEZONDEN AAN ALLE LEDEN VAN HET GENOOTSCHAP, DE JAARLIJKSCHE CONTRIBUTIE VOOR HET LIDMAATSCHAP BEDRAAGT: VOOR GEWONE LEDEN f 12,—, VOOR KUNSTLIEVENDE LEDEN f 10,—. VOOR BUITENLEDEN EN ASPIRANTLEDEN f 7,50.

STUKKEN EN CORRESPONDENTIE BETREFFENDE DE REDACTIE VAN HET WEEKBLAD TE ZENDEN AAN DEN HEER H. WALENKAMP, KONINGINNEWEG 267 AMSTERDAM; BETREFFENDE HET PLAATWERK „DE ARCHITECT" AAN DEN HEER A. VAN BAALEN, JACOB MARISSTRAAT 22, SLOTEN bij AMSTERDAM; BETREFFENDE DE ADMINISTRATIE VAN HET GENOOTSCHAP AAN DEN SECRETARIS, DEN HEER PAUL J. DE JONGH, REGULIERSGRACHT 120, AMSTERDAM † † † † †

INHOUD: Mededeelingen. — H. J. Walle. — 8ste Int. Congres voor goedkoope woningen. — Het gedenkteeken voor Christiaan Huijgens. — De medailles der vierjaarlijksche. — Ingezonden. — Berichten. — Open prijsvragen. Informatie-Bureau. — De verbetering van een belangrijk kanaal. — Huizen en Telegraafpalen van glas. — Boekbespreking. — Informatie-bureau.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

1e. Als gewoon lid is in de vergadering van 6 November jl. aangenomen de heer C. P. van Hoek.

2e. Als buitenlid, tevens abonné op het plaatwerk, is aangenomen de heer H. C. Elzinga, architect te Laren, voorgesteld door den heer A. van Baalen.

3e. Op de prijsvraag voor een Afsluiting van een voorplein zijn 3 antwoorden ingekomen onder de volgende motto's:

1. X 2 teekeningen.
2. AA 2 »
3. Grijpt, als 't rijpt. 1 teekening.

Op de prijsvraag voor een Dorpsschool zijn 15 antwoorden ingekomen onder de volgende motto's:

1.	Eén-cents postzegel	2 teekeningen.
2.	Spes patriae	7 »
3.	Jeugd (I)	3 »
4.	Buiten (I)	10 »
5.	Ster in cirkel (geteekend)	3 »
6.	Buiten (II)	4 »
7.	October	4 »
8.	Ede	3 »
9.	Jeugd (II)	4 »
10.	Studie	4 »
11.	Lei, waarop A. B. C. (geteekend)	3 »
12.	Voor de jeugd	5 »
13.	Rust roest	1 teekening
14.	Mens sana in corpore sano	5 teekeningen.
15.	Hygiëne	2 »

De 1ste Secretaris,
PAUL J. DE JONGH.

H. J. WALLE Jz.

Gelijk we in een der vorige nummers reeds mededeelden, vierde ons geacht medelid en jarenlang penningmeester van ons Genootschap, de architect 2e klasse bij den dienst der Publieke Werken te Amsterdam, de heer H. J. Walle, jl. Dinsdag bij dien tak van dienst zijn zilveren jubileum. Dat het den jubilaris op dezen dag niet aan ruime blijken van belang-

stelling ontbreken mocht, spreekt van zelf. Ook een deputatie uit het bestuur van het Genootschap bracht den heer Walle en zijne echtgenoote de beste wenschen zijner medeleden over.

Dat het den jubilaris nog vele jaren wèl moge gaan în zijn nuttigen werkkring!

Het portret, bij dit nummer gevoegd, geeft onzen penningmeester temidden van het jeugdig groen, dat hem steeds moge omringen!

8ste INT. CONGRES VOOR GOEDKOOPE WONINGEN, GEHOUDEN TE LONDEN IN AUGUSTUS 1907.

(Slot.)

Bournville.

De zoo leerrijke excursie begon ten einde te loopen. Veel hadden we reeds gezien en genoten, maar het was nog niet alles. Bournville stond nog als laatste dag op het rijke programma. Of het nu met het oog op een rondreisje met Liverpool, Bournville en Birmingham als terugweg, in volgorde was gezet, zeker is het, dat deze rangschikking van „fijnen smaak" getuigde. Wat we ook reeds mochten gezien hebben, met het schoone Port Sunlight incluis, Bournville toch „deed de deur dicht".

Laten wij U daar in het kort nog een en ander van mogen vertellen.

Des morgens 9 u. van Zaterdag 10 Augustus kwamen we aan het Central-Station te Liverpool weer bijeen, ten einde per specialen trein ons bezoek aan Bournville te gaan brengen, waar wij om 12.45 u. arriveerden. Wij liepen van het station langs lommerrijke wegen (met aan weerszijden cottages, te midden van heerlijk begroeide tuinen met een keur van planten en bloemen) naar het voor ontvangst bestemd terrein, dat, geheel verscholen achter een rijkdom van gewas, langs smalle, slingerende en opwaartsvoerende paden te bereiken viel.

Hier wachtte ons de groote industrieël, Mr. George Cadbury, vergezeld van zijne echtgenoote, aan het hek op en genoten wij de eer persoonlijk aan dit echtpaar te worden voorgesteld. De ontvangst was wederom op echt Eng. leest geschoeid. Het begon al dadelijk met bloemen. Het zooeven nog verlaten en vergeten knoopsgat prijkte alras met een heerlijk riekenden bloemenschat. In een naastbij gelegen open gymnastiekzaal was gelegenheid jas en hoed — incluis de noodige „congress-papers" — te déponeeren en zich eens heerlijk te verfrisschen. Lang mocht dat echter niet duren, want de tijd was kostbaar en .... de lunch wachtte.

Spoedig hadden wij dan ook in de groote, linnen „lunchroom" een „zit" veroverd en hadden toen gelegenheid alles eens rustig te overzien. Door den helder geboenden asphaltvloer kwamen we tot de ontdekking, dat we thans op „het tennisveld der meisjes" zaten. Aan 3 lange tafels met een keur van bloemen, fruit en alle denkbare en ondenkbare lekkernijen „zat het Congres vreedzaam terneer" en genoot van den rijken, vorstelijken lunch, terwijl het fanfarecorps der fabriek zich buiten dapper weerde.

Toen „de slag geslagen was", hadden we gelegenheid het werk der „Bournville Village Trust" te gaan zien.

Men geleidde ons eerst nog even naar een uitgestrekt grasveld, waar de meisjes der fabriek, als leden harer gymnastiekclub, het Congres vergasten met het uitvoeren van enkele vrije- en orde-oefeningen, die getuigden van ernstig oefenen en goede resultaten.

Alsnu werden we ingedeeld in groepjes van ± 20 man, ieder met een „ceremoniemeester" aan het hoofd, en zoo loste het Congres zich in eenige enkelingen op, waarvan, gezien de uitgestrektheid van terrein, weldra niet veel meer te bespeuren viel.

Om nu een duidelijk beeld te geven van dat wonderschoon geheel, dat zich thans aan ons voordeed, achten wij het alleszins gewenscht de „Bournville Village Trust" zelve eerst aan het woord te laten komen. In 't kort zegt zij dan in hare brochure het navolgende:

Het dorp Bournville ligt in 't N.O. van Worcestershire — 4 mijl Z.W. van Birmingham. In 1879 was een klein gedeelte ervan gebouwd, doch de massa dateert eerst van 1895.

Thans is het het eigendom der „Village Trust", hoewel het gesticht is door Mr. George Cadbury.

In de acte, waarbij deze het aan de Trust overdoet, komen ongeveer de volgende verklaringen voor:

„De stichter wenscht het kwaad te verzachten, dat ontstaat door ongezonde en onvoldoende inrichtingen, waarin een groot gedeelte der arbeidersklasse toch leeft en haar daartegenover de voordeelen van een leven in de vrije lucht (op een dorp) te verschaffen, met de gezonde bezigheid eraan annex: het bewerken van het land."

„Het is bewezen, dat deze zaak eene verbetering der toestanden onder de arb.-klasse in en om Birmingham en elders in Gr.-Britannië heeft teweeggebracht en wel door het bouwen van betere woningen met tuinen en daaraan toegevoegde open gedeelten."

„Thans wordt het kwaad algemeen erkend. Duizenden onzer medemenschen zijn nog gedoemd onder omstandigheden te leven, die een schandaal voor onze beschaving zijn. Zij huizen in nauwe, vuile, stinkende sloppen en stegen, verstoken van frissche lucht en heerlijken zonneschijn: ja voor hen is het aanschouwen van gras, boomen en bloemen eene onbekendheid en bovendien missen ze nog elke gelegenheid tot goede ontspanning.

„Door dit alles openbaart zich een moreel en physiek bederf, waardoor het voor een volk haast onmogelijk wordt een hoog standpunt in te nemen of te handhaven.

„Het kan dan ook geen verwondering meer baren, dat, wanneer menige levensstrijd zich telkenmale aan hen voordoet, hen blijft omringen, ja steeds hooger klimt, een ontelbaar aantal bezwijkt en het aantal verdorvenen misdadigers gaat vergrooten, wat een schande voor en eene bedreiging van ons vaderland moet genoemd worden."

et leven in slechte woningen werkt nadeelig (slecht) op karakter en zedelijkheid en het is dan ook duidelijk, dat door maatregelen als die der Trust, het welzijn der menschen sterk wordt gebaat.

De stichter (een kwaker) was nu ongeveer 50 j. geleden Zondagsschoolonderwijzer in Birmingham, waarheen hij zich elken Zondagmorgen om 7 u. op weg begaf. Hij leerde hierdoor de levensgeschiedenis van honderden menschen kennen en was vaak diep getroffen door de ellendige omstandigheden, waaronder velen gebukt gingen. In één woord: hij werd gesteld voor het woningvraagstuk. Na kennisname van het kwaad, zon hij naar een remedie. Het beste scheen hem toe om het volk uit de overvolle steden over te brengen naar het platteland.

Toen hij hiertoe dan besloten was, bepaalde hij, dat een deel van zijn landgoed te Bournville voor dit practisch doel zou worden benut, waarbij de noodige maatregelen werden getroffen, die het vervallen in dezelfde fouten of kwalen zouden moeten voorkomen.

Elk huis kreeg een tuin. Breede wegen werden aangelegd, volop met boomen beplant, alsmede heerlijke parken.

Zoo werden in één jaar 200 huizen gebouwd, die Mr. Cadbury aanvankelijk van plan was te verkoopen, doch de vrees, dat de nieuwe eigenaren ze niet onveranderd zouden laten voortbestaan, deed hem ervan afzien. Hij besloot nu de huizen met het land te verpachten voor 99 jaren, onder zoodanige bepalingen „dat de bekwaamheden van den pachter een waarborg vormden". Tevens werd een gedeelte verkocht op afbetaling binnen 99 jaren, door welke regeling ± 140 huizen weggingen.

Ten einde alle misverstand te voorkomen, werd ons medegedeeld, dat het dorp niet is gesticht voor Mr. Cadbury's werkvolk, doch dat het in hoofdzaak als eene bijdrage tot oplossing van het moeilijk woningvraagstuk moet worden beschouwd. De helft van het aantal inwoners werkt bij Mr. C.; de overigen werken in de naburige dorpen of in Birmingham, wat zeer gemakkelijk per spoor, electr. tram of fiets te bereiken is.

De opbrengst der pacht moet, na aftrek der onderhoudskosten, worden besteed tot uitbreiding van het dorp en tot stichting van dorpen in andere streken van Engeland. Door deze regeling krijgt de stichter dus nooit meer iets van zijn geschonken kapitaal (groot 225000 pond + 502 acres land) terug.

De „trust" was in de gelegenheid voordeelige condities voor transport als anderszins bij de spoorweg-maatschappij te bedingen. Zij verhuurde en verkocht land; maakte land tot bouwterrein gereed; leende geld; stichtte fondsen, alsmede ziekenhuizen, scholen, technische instituten, bibliotheken, turnscholen, badhuizen enz.

Slechts in die huizen, waar de bewoners (huurders) aan eenige strenge voorschriften der Trust voldoen, mag alcohol worden verkocht.

Ten oprichte van godsdienst en politiek plaatst de „trust" zich (geheel in den geest van den stichter) op neutraal standpunt.

De ligging van het dorp is zeer gunstig met vruchtbaren en tevens boschrijken grond. De huizen staan onderling op ruime afstanden of wel in blokken van 3 of 4 en verkrijgen zoodoende ruimschoots licht en lucht. De architect W. A. Harvey en zijn opvolger H. B. Tylor zijn er in geslaagd één harmonisch geheel te scheppen met groote verscheidenheid in détails. 6 Huizen zijn er per acre gebouwd (incluis de wegen). De meesten hebben 2 zit- en 3 slaapkamers, benevens de noodige gemakken: anderen weer 1 groote kamer in plaats der 2 zitkamers; terwijl weer anderen 2 in stede 3 slaapkamers bevatten. De verschillende woningen hebben badkamers met koud en warm water.

De huurprijzen varieeren van 4/6 tot 8 shilling p. week.

Het dorp is aangesloten aan de gas- en waterleiding van Birmingham. Elk huis heeft een terrein van 600 vierkante yards (± M²) wat door den dorpstuinier(nieren) tot tuin is aangelegd. Elke tuin bezit vruchtboomen en moet door de bewoners goed onderhouden worden. Bovendien wordt er aan de jongens (en de ouderen) nog tuinbouwonderwijs gegeven.

Op het oogenblik bestaat het dorp uit 626 huizen met een bevolking van 2980 personen. Steeds is er groote vraag naar huizen en zelden komt het voor, dat er iemand vertrekt.

De wegen zijn 42 voet breed (± 12.80 M.); de huizen staan 20 voet (± 6 M.) van den weg af, zoodat de afstand van huis tot huis bedraagt 82 voet (± 25 M.).

Men vindt er voorts: bosch, park met speelplaats voor kinderen, benevens badhuis voor meisjes en vrouwen.

In het „Meeting-House", dat dagelijks tot zonsondergang geopend is en waar men elkander kan ontmoeten, wordt elken Zondagochtend en -avond een godsdienstoefening gehouden. Het kan 400 menschen bevatten.

De „Ruskin Hall" is het middelpunt voor het meer intellectueel en sociaal-strevende deel der dorpsbevolking. Ze bevat een conversatiezaal en men hoopt er nog eens een boekerij en museum, alsmede afdeelingen voor kunst en wetenschappen, aan verbonden te zien.

De „Elementary-School" biedt plaats aan 540 kinderen, terwijl men binnen niet al te langen tijd een 2e bouwen wil voor 270. De school — een zeer fraai gebouw — beantwoordt aan de eerste eischen op onderwijsgebied en kan met de beste producten daarvan wedijveren. Ze heeft £ 12.000.— gekost en bezit een toren met klok, die elk kwartier slaat, en een carillon van 22 hamers, die 4 ×

daags vroolijke wijsjes of nationale liederen ten gehoore brengen. Ze vormen een geschenk van het echtpaar Cadbury en dit klokkenspel heeft groote vermaardheid verkregen vanwege zijn zuiveren en helderen klank.

De statistiek van sterfte per 1000 inwoners (van 1901—1905) vermeldt:

Bournville: 7,3; Engeland en Wales: 15,7.

Kindersterfte per 1000 geboorten in hetzelfde tijdvak:

Bournville: 72,5; Engeland en Wales: 134,7

Ziehier dus een en ander aangaande het schoone werk der „Bournville Village trust" onder de vurige bezieling van den industriëel-philantroop Mr. George Cadbury.

Wij bewogen ons den ganschen middag temidden dezer heerlijke cottages en schoone voortbrengselen van edelen menschenzin en het viel dan ook zwaar, hoe de „afternoontea" ook bekoorde, van dit alles te moeten scheiden.

Tijdens de „tea" voerde de groote stichter zelf het woord en zette in hoofdzaak uiteen wat wij getracht hebben U duidelijk te maken. Het behoeft dan ook niet enkel als philantrophie, zoo men wil: ook als geldbelegging kan zoo'n onderneming beschouwd worden. Hoewel de grond voor tuinen, enz. natuurlijk geen hooge rente kan afwerpen, heeft de ervaring der „trust" toch geleerd, dat men van een 4 % kan spreken.

Nog enkele zangnummers van een mannen-quartet mochten wij genieten en toen was het oogenblik van scheiden — niet alleen van Bournville, maar van gansch het Congres — aangebroken. Handdrukken werden gewisseld; beloften verpand; goede en hartelijke wenschen geuit en toen toog een ieder naar het nabijgelegene station, waar bij op het perron zijne van het congresnummer voorziene bagage, kon vinden, die thans door de kranige regelings-commissie werd losgelaten en aan de zorg der respectieve eigenaars werd overgegeven.

Een speciale trein bracht ons terug naar het punt van uitgang, n.l. Londen, waar wij des avonds om ruim 9 u. arriveerden. Wij konden van deze reuzenstad nog niet goed scheiden en besloten er dus nog een paar dagen aan vast te knoopen.

„Wij gingen naar Engeland met de vaste overtuiging, „dat er veel, zéér veel zou te leeren vallen en wij kunnen „dan ook niet nalaten, alvorens dit opstel te eindigen, onzen „Westerschen buren een woord van hulde en warmen dank „te brengen voor al datgene, wat wij mochten aanschouwen, „leeren en genieten.

„Als tegenhanger tegen het groote gevaar, gelegen in de „tegenwoordige zucht naar „naäpen" onzer O.-buren, stellen „wij de frischheid en originaliteit, waarmede onze W.-na„buren de groote vragen van tijd en dag onder de oogen durven zien.

M. en R.

HET GEDENKTEEKEN VOOR CHRISTIAAN HUYGENS.

(Bij de illustratie.)

In de „Opmerker" van de vorige week vinden we eene beschouwing over dit onderwerp, die in juiste trekken met de onze overeenkomt (zie het nummer van 26 Oct).

Wij zijn zoo vrij het volgende daaruit te citeeren:

De tweede helft der 17e eeuw, toen Christiaan Huygens als een ster der eerste grootte aan den hemel der wetenschap heeft geschitterd, is inde bouwkunst beheerscht door Van Campen, in de beeldhouwkunst door Rombout Verhulst. En toen een burger van den Haag dan ook bij uitersten wil f 40,000 gal voor een standbeeld, dat ter eere van Christiaan Huygens moest worden opgericht, was de algemeene verwachting, dat men een beeld in den trant van Verhulst op een voetstuk in den stijl van Van Campen zou krijgen. Immers de artiest bedoelde goed te maken wat de tijdgenooten van Huygens hadden verzuimd.

Doch wat dacht de meester onzer bouwmeesters hem toe! Een soort van kapel, waarin zijn beeld staat, en die voorzien is van velerlei sculpturaal bijwerk. Zooveel beeldhouwwerk is voor f 40,000 alleen te verkrijgen als men het aan zeer goedkoope adressen vraagt. En er is dan ook reeds gezegd, dat het uit de werkplaatsen van Cuypers en Stolzenberg te Roermond zou komen.

Hier dient evenwel een stokje voor gestoken. Toen Corneille ouï en zijn treurspelen ai minder en minder werden, riep Boileau, in naam der Fransche kunst, hem een krachtig „hola!" toe. Het is noodig, dat men ook onzen grijzen bouwmeester tegen zich zelf in bescherming neme, opdat hij aan de monumenten, die hij te Breda en te Rijsenburg leverde, er niet nog een in Den Haag toevoege, wat aan zijn naam bij het nageslacht slechts schade zou doen. Over een «otium", mits het «cum dignitate" zij, behoeft immand, die de tachtig voorbij is, zich niet te schamen.

Men maakt zich in den Haag nu druk over de plaats, waar dit gedenkteeken moet komen. Die plaats is zeker niet onverschillig, zoo min voor de omwonenden als voor het werk zelf. Maar wat baat de beste plaats, als een gedenkteeken niet deugt?

Het is te hopen, dat de Commissie door den Haagschen Raad benoemd, om de zaak met het bestuur der Hollandsche Maatschappij van Wetenschappen te overleggen, er in slagen zal, den heeren der wetenschap aan het verstand te brengen, dat ook de kunst hare eischen heeft, en dat het Haagsche gemeentebestuur, eer het vergunning geeft en openbaren gemeentegrond voor een gedenkteeken afstaat, eerst de zekerheid dient te hebben, dat dit voor een kunstwerk geschiedt.

In den Haag staan, naar wij meenen, meer gedenkteekenen, dan in eenige andere stad van Nederland. Slechts twee daarvan, het ruiterbeeld van Prins Willem I en het zittend beeld van Spinoza zijn kunstwerken. De overigen kunnen op die benaming geen aanspraak maken.

Laat men dan zorgen, dat het getal dezer goed bedoelde doch waardeloose werken niet vermeerderd worde. Onze zaterdagen zullen toch al reeds weinig waardering voor onze „Denkmalskunst" over hebben.

Wat het ontwerp betreft, dat als beschilderd maket in den Haag was opgesteld, kunnen we niet anders meedeelen, dan dat het geheel aan onze verwachtingen beantwoordt. Wij schreven tegen den architect, wien dit beeldhouwwerk werd opgedragen, en tegen den architect, wiens geest zoozeer opposiet is aan den geest van Christiaan Huygens' tijd. Wij schreven dit zonder het ontwerp te kennen, als zuivere beginsel-kwestie. Nu we het ontwerp wèl kennen, vinden we aanleiding nog sterker er op aan te dringen, dat de uitvoering niet aan Dr. Cuypers worde opgedragen, doch aan een onzer beeldhouwers.

DE MEDAILLES DER VIERJAARLIJKSCHE.

Het onderschrift op het ingezonden stuk van den heer Krijgsman in het nummer van de vorige week, moeten we nog even aanvullen. Zijn wij wèl ingelicht, dan was de heer Evers op de desbetreffende jury-bijeenkomst niet aanwezig, zoodat, zooals de heer Walenkamp terecht schreef, de heer de Bazel, als eenig aanwezig architect, tot zekere hoogte verantwoordelijk kan worden gesteld voor de genomen beslissing.

Red.

INGEZONDEN.

Mijnheer de Redacteur,

In het verslag der 1229ste gewone vergadering van «Architectura et Amicitia» lees ik:

«De heer Van Leeuwen constateert, dat tot dusver bedoeld onderwerp (het middelbaar, technisch onderwijs) bijna uitsluitend van de zijde der werktuigkundigen is bekeken; spr. zou wenschen het onderwerp nu ook eens van architecten-standpunt te bezien».

Is den heer Van Leeuwen het verhandelde op de algemeene vergadering der «Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst» niet bekend; is toen deze zaak niet reeds van architecten-standpunt bekeken?

Met het plaatsen dezer regelen in «Architectura» zoudt U mij zeer verplichten,

Hoogachtend,
Uw dw. dn.
G. HOMAN v. D. HEIDE.

's-Hertogenbosch, 1 Nov. 1907.

BERICHTEN.

— Op de Internationale prijsvraag voor het Raadhuis te Londen zijn 8 antwoorden van buitenlandsche inzenders ingekomen.

De Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst nam zich voor een tentoonstelling te organiseeren van de Hollandsche inzendingen.

De H.H. die aan dezen prijskamp deelnamen en gezegd zijn hun ontwerp voor deze tentoonstelling af te staan worden beleefd verzocht zich op te geven aan het Bureau der Maatschappij, Marnixstraat 402 te Amsterdam.

VONDSTEN IN HET RIJKSMUSEUM VAN OUDHEDEN TE LEIDEN.

Men schrijft uit Leiden:

Dezer dagen is inde z.g. opgravingskamer van het Rijksmuseum van oudheden, de tentoonstelling geopend van de resultaten der opgravingen in den afgeloopen zomer verricht.

Men vindt daar bijeengebracht allereerst de bronsvondst uit Voorhout. Dan zijn er in model te zien de opgravingen, van wege het museum te Valkenberg gedaan, waar de vrij duurzaam gebleven fondamenten in klezel van een groote Romeinsche hoeve gevonden werden. Ook ziet men er photographieën van een Romeinschen kelder, er op 80 M. afstands bij gevonden, uit de 3e eeuw na Chr. dateerend.

In de laatste en voornaamste plaats zijn er in kaart en photographie de elf heuvels te zien, door den conservator dr. J. H. Holwerda, onderzocht, ten westen van Vaassen, op het gebied van H. M. de Koningin, waarvan de vondsten alle door H. M. aan het museum zijn geschonken. De meeste der heuvels bleken eenvoudige brandheuvels te zijn geweest, waarvan de structuur zeer mooi is weergevonden, en door photographie bewaard. Verder zijn er verschillende urnjes in gevonden.

Ook werden in een der heuvels de resten weergevonden van een prae-historischen grafbouw uit de 8ste eeuw voor Chr., waarin de resten gevonden werden van twee menschelijke lichamen, die geprepareerd eveneens zijn tentoongesteld.

Het belangrijkst is evenwel een heuvel, waarin duidelijk drie cultuurlagen zichtbaar waren, zooals in een groote schematische teekening is weergegeven. De bovenste lagen zijn twee Germaansche brandplaatsen. Onder deze lagen was een derde laag, die de resten van een prae-historischen bouw als boven bevatte, waarin een mooie z.g. klokkenbeker en een steenen mesje gevonden werden.

Voor oudheidkundigen is deze verzameling om er van te smullen.

HET PALAZZO STROZZI.

Prins Strozzi, de laatste nakomeling van het beroemde Florentijnsche geslacht, heeft aan den Italiaanschen Staat zijn Paleis en zijn familiearchief, aan de stad Florence zijn schilderijen nagelaten. Daarmee is Italië de eigenaar geworden van het schoonste, het meest indrukwekkende paleis dat in den Renaissance-tijd in het land gebouwd is. Wie ooit deze, uit zware steenen opgetrokken muren met de prachtige kroonlijst en de ijzeren tootsdragers bewonderde, zal zich hartelijk verheugen, dat thans niet alleen het roosthestaan van het kunstwerk van den bouwmeester Benedetto da Majano verzekerd is, maar dat de kunstliefhebber het ook van binnen steeds zal kunnen bezichtigen.

EDISON'S NIEUWSTE UITVINDING.

Uit New-York komt het bericht omtrent Edison's nieuwste uitvinding, die de grijze meester zelf een «waardig besluit van zijn levenswerk" noemt. Als zijn ontdekking levensvatbaarheid toont te hebben, zal de kwestie van goedkoope arbeiderswoningen, die thans de geheele wereld bezighoudt, haar oplossing vrijwel naderen.

Edison toch heeft een verbeterde soort cement uitgevonden, die in ijzeren vormen gegoten wordt en het mogelijk maakt, binnen 24 uur een huis van drie verdiepingen te doen verrijzen, dat het voordeel biedt, absoluut vuurvast en zoo goed als onverwoestbaar te zijn. Het idee, in één dag een huis te bouwen, imponeert de Amerikanen niet weinig en tevens vinden ze 't een groot voordeel de licht ontvlambare huizen, in sommige streken algemeen in gebruik, door cementen gebouwen te kunnen vervangen.

Een huis van drie verdiepingen zal, volgens de nieuwe bouwmethode, 200 pnd. st. kosten. Het biedt voldoende ruimte voor drie gezinnen.

Edison uitte zich als volgt over zijn jongste geesteskind: «Het belangrijkste van het patent zijn de ijzeren gietvormen. Het materiaal voor de huizen is geheel en al een nieuwe compositie, bestaande uit één deel cement, drie deelen zand en vijf deelen gemalen steen. In 't geheele huis vindt men slechts langs den vloer een randje hout, ten einde kleeden of zeilen te kunnen bevestigen.

Giet men het cement in den vorm tot het overstroomt, dan kan men binnen 12 uur een huis bouwen. Na zes dagen is het gestold en zóó hard, dat het beslist onverwoestbaar zal blijken. De gietvormen zijn van gietijzer. In den prijs van 200 pnd. st. zijn huizen voor verwarming, trappen, vloeren en een cementdak, dat nooit lek kan worden, inbegrepen. Reparaties kunnen niet voorkomen. De ijzeren vormen worden na een paar uur verwijderd.

Edison deelde bij die gelegenheid tevens mede, dat binnen een paar jaar het gebruik der electriciteit zich enorm zal uitbreiden. Paarden zullen qua trekdieren meer en meer verdwijnen.

Hij is er verder van overtuigd, dat Marconi in de toekomst, in plaats van 20 woorden per minuut, in denzelfden tijd 1000 woorden zal kunnen overseinen.

(Tel.)

EEN NIEUWE LUCHTKRABBER.

Het aantal hooge gebouwen te New-York, welke den toren van Babel, wat hoogte betreft, nog verre in de schaduw stellen, is nog met een vermeerderd. Het is het Singer-gebouw in beneden-Broadway, dat nu tot een hoogte van 41 etages is opgetrokken. Hiermede is het evenwel nog niet voltooid. Er komt nog een toren op ter hoogte van 6 etages. Daarmede wordt een totale hoogte van 186,5 M. bereikt, waarmede de tot dusverre hoogste luchtkrabber nog met 60 M. overtroffen wordt.

Tot goed begrip van onze lezers voegen wij aan deze mededeeling toe, dat de Westertoren te Amsterdam, in hoogte de derde toren van Nederland, ruim 80 M. hoog is.

EEN VASTE MARIONETTEN-SCHOUWBURG.

Onder burgemeesterlijk protectoraat zal te Wesnen een poppentheater worden gebouwd. Het plan is afkomstig van Cornelis Kirschner, een acteur van het Raimund-theater. Hij krijgt kosteloos de beschikking over een stuk grond van de stad. Het theater, dat aan vierhonderd personen plaats zal bieden, wordt in den stijl van een sprookjeskasteel gebouwd.

(Tel.)

OPEN PRIJSVRAGEN.

B. en V., Rotterdam. Café-Restaurant. Verecnigingsgebouw. Fotografische opnamen. Inlevering 15 November 1907. Programma in No. 32.

Prijsvraag Thieme-fonds. Inlevering vóór 1 Mei 1908. Programma in No. 36.

Boekomslag voor de „Berliner Architekturwelt". Inlevering 31 December 1907. Programma in No. 42.

INFORMATIE-BUREAU

van den Bond van Technici,
Bureau: .. ..
Mauritsstraat 139, Rotterdam.

Ingeschreven sollicitanten.

33	Bouwk. Opz. Teekenaars	21	tot	47	jaar,	f	60	tot	f 120 p. m.
12	» Opz. Uitvoerders	24	»	47	»	-	70	»	- 110 »
5	Bouwk. Teekenaars	18	»	25	»	-	40	»	- 60 -
5	Waterb. Opzichter-Teekenaars	24	»	45	»	-	80	»	- 110 »
14	Werktuigk. Teekenaars	20	»	39	»	-	40	»	- 130 »
6	Electrotechnikers	22	»	41	»	-	60	»	- 130 »
3	Chef-Machinisten	33	»	39	»	-	90	»	- 130 »
1	Scheepsteekenaar			20	»			»	- 50 »

TECHNISCH GEDEELTE

DE VERBETERING VAN EEN BELANGRIJK KANAAL.

Bij besluit van den Rijksdag van 16 Maart 1886 werd het graven van een scheepvaartkanaal van de Elbe-monding over Rendsburg naar den Kieler Bocht ten gerieve en gebruike van de Duitsche Marine op kosten van het Duitsche Rijk toegestaan, onder voorwaarde, dat Pruisen van het gezamenlijk bedrag der kosten van 156 millioen Mark een bedrag van 50 millioen voor zijne rekening zou nemen. Deze voorwaarde werd door Pruisen aangenomen bij de wet van 16 Juli 1886.

Met het graven van het kanaal werd een aanvang gemaakt na de eerste steenlegging op 3 Juni 1887, door den toenmaals regeerenden Duitschen Keizer Wilhelm I. Er was voor den geheelen duur der werkzaamheden een tijdvak van 8 jaar berekend, zoodat dus volgens dit program de opening van het Noord-Oostzee-kanaal in 1895 moest plaats hebben en inderdaad had de opening dan ook den 20sten Juni 1895 plaats. Het kanaal verkreeg bij de feestelijke inwijding door Keizer Wilhelm II den naam van Keizer-Wilhelm-Kanaal.

Het Keizer-Wilhelm-Kanaal is 98.65 K.M. lang, de breedte ervan bedraagt op de bedding 22 M., 7 Meter daarboven 56 Meter, op deze hoogte loopt aan beide zijden een berm met afwisselende breedte van 2.5 tot 9.5 Meter, op een diepte van 2 M. beneden den gemiddelden waterstand in het kanaal. De oevers van het kanaal, welke behoorlijk tegen den golfslag beschermd zijn, reiken tot 3 M. boven dezen berm, waarna zij uitloopen in een tweeden 2.5 M. breeden berm. Hieraan sluiten zich op de lage punten de dijken en op de hooge punten de glooiingen landwaarts in aan.

Op 8 verschillende plaatsen, welke onderling ongeveer 12 K.M. van elkaar verwijderd zijn, zijn uitwijkplaatsen gegraven, welke op de bedding eene breedte van 60 M. en voorts eene lengte van 250 M. hebben.

Ten einde den waterstand in het kanaal onafhankelijk te doen zijn van de invloeden der belangrijke regelmatige verschillen in den waterstand in de Elbe, waar bij Brunsbüttel nog een verschil van 2.8 M. bestaat tusschen hoog- en laagwater en van de invloeden der verschillende waterstanden in de haven van Kiel, welke vooral merkbaar zijn bij sterke Oosten- en Westen-winden, heeft men aan beide uitmondingen van het kanaal sluizen gebouwd, elk met twee naast elkaar liggende schutruimten van 150 Meter lengte en 25 M. breedte. Elke sluis heeft aan beide uiteinden twee paar deuren, de vloed- en de ebdeuren, daar dan weer in 't kanaal, dan weer buiten het kanaal de waterstand hooger is. In het midden van elke sluis zijn ook nog 2 paar deuren aangebracht, zoogenaamde sperdeuren, welke bestemd zijn het stroomende water in het Kanaal tegen te houden, om daardoor in het kalme water onder hunne beschutting de eigenlijke scheepvaart-deuren te kunnen sluiten. De deuren zijn allen als ijzeren schutdeuren gebouwd, de vleugels der vloeddeuren zijn 16 M. hoog, 14.1 M. breed en 1.28 M. dik. Het gewicht van zoo'n vleugel bedraagt 121 ton, het gewicht van een vleugel eener ebdeur 107 ton. Het bewegen van de deuren, der schutten en spillen geschiedt hydraulisch. Bij elk der sluiswerken te Brunsbüttel en Holtenau moeten 24 deurvleugels, de schutten van 8 sperdeurvleugels, 16 kanaalschutten en 18 spillen in beweging worden gebracht, waartoe 66 verschillende drijfkrachten noodig zijn. Ter verbinding van het kanaal met den Beneden-Eider is bij Rendsburg eene sluis gebouwd, welke bij eene breedte van 12 Meter eene schutruimte van 68 M. heeft. Van de 4 spoorlijnen, welke het kanaal kruisen, worden er twee, nam. de spoorlijnen Itzehoe—Heide en Neumunster—Rendsburg, door ongelijkvormige draaibruggen van 50 Meter wijdte en twee, de Westholsteinsche lijn Neumünster—Heide en de Kiel—Flensburger-lijn door vaste hooge bruggen over het kanaal gevoerd.

De vaste brug bij Grünenthal heeft eene spanning van 156.5 M. De sikkelvormige boogdragers ervan rusten op impostscharnieren en dragen de spoorbaan ter halve boogshoogte. De brug bij Levensau overspant het kanaal met eene spanning van 163.4 M. en draagt behalve de spoorbaan ook een weg voor gewoon verkeer, welke ten allen tijde in een tweede spoorbaan kan worden veranderd. De boog is met twee impostscharnieren, welke als dragers dienen, met de verticale pijlers en gekruiste diagonalen vereenigd. De spoorbaan hangt aan de dwarsbalken. De vaste bruggen hebben eene doorvaarthoogte van 42 M. boven den gemiddelden waterstand in het kanaal.

De van hydraulische beweeginrichtingen voorziene draaibruggen hebben één spoorlijn, zoodat bij de lijn Neumünster—Rendsburg, welke dubbel spoor heeft, elk spoor met eene bijzondere draaibrug is verbonden.

De drukke verkeersweg Rendsburg—Itzehoe kruist het kanaal eveneens over een als de spoorbrug gebouwde draaibrug. Voor de overige wegen, welke het kanaal kruisen, zijn 13 overhaalveren in werking gesteld, waarbij door handen-arbeid de veerboot langs een zwaren kabel wordt voortbewogen. De brug van den weg van Kiel naar Friedrichsort is een schip- tevens draaibrug, welke uit pramen bestaat.

De electrische verlichting van het kanaal geschiedt door middel van electrische lampen van 25 normaalkaarsen; deze staan aan beide zijden over afstanden van 80 tot 250 meter, aangezien op de rechte gedeelten van 't kanaal een verlichting, waarbij de onderlinge afstand der lampen 250 M. bedraagt, volkomen voldoende is, terwijl natuurlijk de afstand in de bochten aanmerkelijk kleiner moet zijn. In 't geheel zijn er over de geheele lengte van het 98 K.M. lange kanaal ongeveer 1000 lampen aanwezig.

De spanning bij elke lamp bedraagt 25 volt, bovendien moet de groote weerstand der geleiding worden overwonnen, zoodat bij de klemmen der kanaalgeleidingen in de werkplaatsen eene spanning van 7500 volt voortdurend aanwezig moet zijn. De spanning wordt verkregen door overbrenging van den motorstroom, welke 2000 volt is. Voor de verlichting van de ketel- en machine-huizen, der gebouwen, van de sluizen, van de machine-kamers en van de havenwerken wordt de hoogstroom van 2000 volt op de benoodigde spanning gebracht.

De effectrische centralen bevinden zich bij de hoofdwerkplaatsen te Holtenau en Brunsbüttel. Aan de uitmondingen van het kanaal zijn voor- en binnenhavens met havendammen en kaden aanwezig.

De weggegraven aarde bedroeg eene volume van 83 millioen kub. meter.

De hiervoren opgenoemde bouwwerken hebben, hierbij inbegrepen de kosten van aankoop en onteigening van den grond en de vele hier niet opgesomde kleinere bouwwerken, melioratie-bouwwerken, hoogbouwwerken, havens, enzoovoorts, bijna 154.5 millioen Mark gekost. Er was een crediet van 156 millioen Mark toegestaan, het resteerend bedrag is na de opening van het kanaal nog tot het aanbrengen van verbeteringen aangewend. De kanaal-commissie kan er met recht trotsch op zijn, dat binnen den oorspronkelijk vastgestelden termijn het werk gereed was en dat het uitgerokken bedrag van 156 millioen Mark niet werd overschreden, iets wat bij groote kanaalwerken gewoonlijk niet plaats heeft.

Een der voornaamste voordeelen, welke het kanaal afwerpt, is wel de verkorting van den waterweg tusschen Noord- en Oostzee, waardoor bijvoorbeeld de afstand van de Oostzee naar Londen en Duinkerken 240 en naar Hamburg 425 zeemijlen korter geworden is.

Van geen geringe waarde staat naast de besparing aan tijd het feit, dat door het bestaan van dit kanaal een groot aantal schepen niet gedwongen worden de gevaarlijke reis langs het eiland Skagen te nemen, waardoor talrijke verliezen aan menschenlevens, zoowel als aan schepen en kostbare goederen voorkomen worden, welke anders jaarlijks in deze wateren, welke niet zonder redenen den naam dragen van „Kerkhof van de Oostzee", plaats vinden.

Sedert de eerste steenlegging bij de Holtenauer sluis zijn ruim 20 jaar verloopen en 12 jaar zijn verstreken, sedert de feestelijke inwijding van het kanaal plaats had in tegenwoordigheid van oorlogsschepen van alle beschaafde staten. En het was dan ook wel een beschavingswerk van den hoogsten rang, dat hier tot stand was gekomen en dat niet alleen Duitschland, doch alle staten ten goede moest komen.

De groote beteekenis van het kanaal op krijgskundig gebied, ligt daarin, dat het nu mogelijk is in de Noordzee zoowel als in de Oostzee, met aanzienlijk sterkere strijdmachten op te treden, dan voorheen het geval was. Wil het kanaal deze groote beteekenis echter behouden dan moet steeds aan de oorlogsbodems de ongehinderde doorvaart verleend worden, hetgeen juist den laatsten tijd, zooals reeds bekend is, met 't oog op de breedte en den diepgang van de groote pantserschepen, moeilijkheden oplevert.

De groote slagschepen van pl.m. 13.200 ton, welke thans in dienst zijn, bereiken met hunne afmetingen de grenzen, welke de doorvaart door het kanaal nog juist toestaan. Het voorgaan der vreemde zeemogendheden heeft inmiddels ook de Duitsche Marine tot het bouwen van zeeschepen gedwongen, welke een tonnenmaat van 18.000 ton bezitten en die van zoodanige breedte- en diepte-afmetingen zijn, dat het kanaal in zijn tegenwoordigen toestand voor derzelver doorvaart niet geschikt meer is. Buitendien kan de marine er niet op vertrouwen dat het kanaal in tijd van oorlog gebruikt kan worden door de als hulpschepen onontbeerlijke groote handelsvaartuigen; de mogelijkheid van een snelle en zekere doorvaart voor alle schepen der vloot, dus ook van hulpkruisers, moet in de toekomst verkregen worden. Daarom is dan ook de verbreeding van het Keizer-Wilhelm-Kanaal dringend noodzakelijk geworden.

Ook wat betreft de handelsvloten, welke hun verkeer nemen over Noord- en Oostzee is het noodzakelijk, dat eene verbreeding van het kanaal plaats heeft. Het te langdurig oponthoud in de uitwijkplaatsen en bij de draaibruggen en de steeds moeilijker wordende doorvaart worden nu reeds voor de door het kanaal varende schepen zoo hinderlijk, dat ingrijpende verbeteringen van de doorvaart niet langer kunnen worden uitgesteld.

Zeer zeker heeft het kanaal aan het doel, waarvoor het gegraven werd, beantwoord. Bij het ontwerp van het kanaal hield men rekening met toekomst-schepen, welke hoogstens 145 M. lengte, 23 M. breedte en 8.5 M. diepgang zouden hebben. Men dacht, dat dergelijke afmetingen voorloopig wel niet zouden worden overtroffen. Hierin heeft men zich echter vergist. De vorderingen der techniek op scheepvaartkundig gebied, een niet vooruit te voorziene wedstrijd tusschen de staten onderling, tusschen de roederijen en handelsgenootschappen, heeft geleid tot het bouwen van schepen met dergelijke afmetingen, als vroeger onbestaanbaar werden geacht. De Cunard-lijn bezit twee stoomschepen, de Mauretania en de Lusitania, welke 243.84 M. lengte, 26.82 M. breedte en 11,58 M. diepgang hebben. De Hamburg—Amerika Lijn en de Noord-Duitsche Lloyd bezitten stoombooten van 224 M. lengte en 24,5 M. breedte en de Hamburg-Amerika lijn laat een stoomboot bouwen, welke nog ruim 1,5 M. langer wordt dan de grootste stoomboot der Cunard-lijn. De groote snelvarende stoomschepen hebben nu reeds een grooter oppervlak dan de sluisruimten van het kanaal in de tegenwoordige afmetingen.

Men heeft nu de navolgende veranderingen aan het kanaal ontworpen:

I. Het beloop van het kanaal.

Zooveel mogelijk zal het bestaande beloop van het kanaal behouden worden, aangezien eene verbetering daarvan bijvoorbeeld door 't afsnijden der bochten en het brengen van de kanaalbedding in een rechte lijn eene geheele verlegging van de bedding noodzakelijk zou maken, hetgeen vanwege de al te groote kosten natuurlijk niet uitvoerbaar is. Slechts op twee sterk gekromde bochten, namelijk bij de meeren, welke door den Boven-Eider gevormd worden, en aan het Oostelijk einde van het kanaal bij Levensau, dient een nieuw beloop te worden gekozen.

Bij genoemde meeren moet dan een nieuwe verbinding van 2 K.M. lengte tusschen het Audorfer en Schirnauer Meer worden gemaakt en tusschen de Levensauer brug en de Holtenauer sluis moet een nieuw beloop van 3 K.M. lengte aangelegd worden. Dit moet dan zoodanig loopen, dat het gelijk komt met de richting der as van de nieuwe Holtenauer sluis, waarna het beloop van het kanaal in een boog van 1800 M. naar de Levensauer brug moet voeren. De brug zal het kanaal in het midden van een recht gedeelte van 400 M. lengte kruisen. Het nieuwe beloop van het kanaal tusschen Levensau en Holtenau verschaft aan de uit het Westen komende schepen reeds uit de verte een ruim overzicht over de binnenhaven van Holtenau en over de vier zeesluizen, welk uitzicht in het belang der scheepvaart beslist noodzakelijk is. Ook wordt de noodige aandacht geschonken aan het vlak maken en verbreeden van de scherpe bochten.

II. De Kanaalbedding.

In de figuur ziet men de doorsnede van het tegenwoordige kanaal en van de ontworpen verbreeding. De diepte onder den gemiddelden waterspiegel (+ 19.77 M.) moet van 9 op 11 M., de breedte der bedding van 22 M. op een diepte van 9 M. op 44 M. op een diepte van 11 M. gebracht worden. Daardoor wordt de breedte over den waterspiegel van 67 M. op 101,75 M. en het gemiddelde volume water, dat zich in 't kanaal verplaatst, in doorsnede van 413 op 825 M.² gebracht. De nieuw te maken glooiing zal onder den waterspiegel geen banket meer hebben. De ondervinding heeft geleerd, dat het banket, dat zich thans onder water bevindt, onder den invloed van de scheepvaart spoedig verdwijnt, voornamelijk daar waar de grondsoort weeker is.

Voor oeverbekleeding wordt voorgesteld eene sterke steenen glooiing op eene helling van 2½ te zullen maken, welke dan 2 M. onder gemiddeld peil en 1 M. daarboven zal uitsteken. Deze soort oever-bekleeding heeft tot heden toe steeds het best voldaan en vereischt geringe onderhoudskosten.

(Wordt vervolgd.)

HUIZEN EN TELEGRAAFPALEN VAN GLAS.

De glasindustrie heeft in de laatste jaren belangrijke vorderingen gemaakt. Een Amerikaansch architect is op het oogenblik bezig in opdracht van een New-Yorksch millionair een woonhuis te bouwen, dat geheel uit glas zal bestaan. Niet alleen de buitenmuren, ook de binnenmuren, het dak, de trappen en de deuren zullen uit meer of minder door-

schijnend glas vervaardigd worden. Het nieuwste op het gebied der glasindustrie is echter de vinding van een Duitscher

Reeds in 1902 wilde deze patent nemen op een procédé ter vervaardiging van palen voor de telegraaf, telefoon, enz. van glas, hetzij met of zonder een inwendigen staaldraad. Toen het echter op de uitvoering van het procédé aankwam, bleken zich talrijke moeilijkheden voor te doen. De eerste firma's der glasfabricatie verklaarden het idée voor onuitvoerbaar en dit is ook wel eenigszins te begrijpen, wanneer men bedenkt, dat de gewone lengte van telegraafpalen, enz. 12 meter is.

Met behulp van een machinefabrikant gelukte het echter aan den uitvinder een machine samen te stellen, welke na veelvuldige mislukte pogingen een zeker aantal stangen leverde. Wel is waar leek het nog niets naar hetgeen het moest wezen, maar gezegd moet worden, dat ook onder de meest ongunstige omstandigheden gewerkt werd.

Toch kon niettegenstaande dit bewezen worden, dat de stangen een groote elasticiteit en stevigheid bezaten, terwijl tevens het bewijs geleverd was, dat het denkbeeld van den uitvinder geen hersenschim was.

Thans beeft men het zoover gebracht, dat in Kassel een aantal glazen palen als proef zijn opgesteld, en moet men afwachten, welke resultaten dit oplevert. (V. c. A.)

BOEKBESPREKING.

De waarde van Kalkzandsteen als Bouwmateriaal in vergelijking met gebakken steen. Uitgegeven door de Vereeniging van Nederlandsche Baksteenfabrikanten, bij F. van Rossen. Uitgever. Amsterdam.

Bovengenoemde brochure bevat de rapporten der Heeren Prof. J. A. van der Kloes, Hoogleeraar in de kennis der bouwstoffen aan de T. H. te Delft, en A. W. Weisman, architect te Amsterdam, in opdracht van bovengenoemde vereeniging uitgebracht.

Eerstgenoemde bezocht daartoe de kalkzandsteenfabrieken hier te lande. Laatstgenoemde stelde omtrent dit bouwmateriaal een onderzoek in te Berlijn.

De rapporten zijn hier en daar van „aanteekeningen", door de Vereeniging voornoemd, voorzien. Daarin wordt o. a. geconstateerd, dat het rapport in zijn geheel niet aan de opdracht voldoet, die in April 1906 aan de rapporteurs werd gegeven. Die opdracht beoogde n.l.: een onderzoek in te stellen naar de waarde van kalkzandsteen als bouwmateriaal in vergelijking met gebakken steen. — Wel wijden de rapporteurs hunne aandacht aan de kalkzandsteen, maar slechts zéér terloops wordt het resultaat der bevindingen in verband gebracht met de baksteen, terwijl bovendien niet gerept wordt van de bevindingen, welke in Nederland met kalkzandsteen in de practijk werden opgedaan; bovendien wordt van baksteen weinig of niets in het midden gebracht.

Het eigenlijke rapport (door beide rapporteurs onderteekend, gevolgd door twee nota's van ieder der rapporteurs, bevat vele belangrijke mededeelingen, gegevens en proefnemingen. Ten aanzien der conclusie verschillen echter de heeren v. d. Kloes en Weisman zéér van opinie. De meening van eerstgenoemde is, dat hij, door zijn bespreken van verschillende Vaderlandsche kalksteenfabrieken, van de deugdelijkheid van de kalkzandsteen een beteren dunk heeft gekregen dan hij te voren bezat. Hij heeft fabrieken bezichtigd, waarin het bedrijf een hoogen graad van volmaaktheid heeft bereikt en andere, waar men nog ver van de volmaaktheid af is, 't zij door gebrek aan kennis van bouwstoffen, in het bijzonder van de eigen grondstof, hetzij door minder doeltreffende toestellen voor de fabricatie. Doch bijna overal merkte hij een ernstig streven naar volmaking op, waarvan z. i. de gevolgen niet kunnen uitblijven. Hij meent dan ook den baksteenfabrikanten dezen raad te moeten geven:

„Doet niet wat men ten onrechte van den struisvogel „beweert. Zijt niet blind voor de teekenen des tijds. „Drijft uwe steenprijzen niet op, doch streeft naar ver„mindering uwer fabrikatiekosten en — is dit laatste „niet verder mogelijk — tracht dan met Uw ergste „mededingers in zake de prijzen overeenstemming te „verkrijgen."

Een bepaalde conclusie ten aanzien van de deugdelijkheid en bruikbaarheid van kalksteenzand tegenover baksteen wordt door den professor niet getrokken. In zooverre gelieve de lezer der brochure dus zelf de hand aan den ploeg te slaan om ten aanzien der genoemde factoren te weten te komen datgene wat hij door het plaats gehad hebbend onderzoek des hoogleeraars had gehoopt te zien uitgemaakt.

De architect Weisman meent echter, dat uit het gehouden onderzoek wel degelijk gevolgtrekkingen zijn te maken. Hij deelt zijn conclusies als volgt mede:

De proeven hebben geleerd:

a. dat de kalkzandsteenen in ons land niet beter zijn dan die, welke te Berlijn geleverd worden;
b. dat in ons land ook zeer slechte kalkzandsteenen gemaakt en geleverd worden;
c. dat het moeilijk is zich op het oog van de hoedanigheid der k.z.steenen te overtuigen, zoodat het noodzakelijk is, ter verkrijging van zekerheid, laboratoriumproeven te nemen;
d. dat kalkzandsteenen voor gevels niet geschikt zijn;
e. dat kalksteenen tegen vuur en vorst minder bestand zijn, dan gebakken steen.

Het zou ons te ver voeren in deze „bespreking" verder op den inhoud dezer hoogst belangrijke brochure in te gaan.

De lezing zij aan alle bouwkundigen ten zeerste aanbevolen.

ALGEMEENE NEDERLANDSCHE OPZICHTERS- EN TEEKENAARS-BOND . . . . . **INFORMATIE-BUREAU.**
Secretariaat: Rijswijkscheweg 3, Den Haag. Spreekuur iedereen Maandagavond van 7—9 uur.

Ingeschreven Solicitanten.

17 Bouwk.-Opzichter-Teek., 22—43 jaar f 80—f 110 's maands.
10 Bouwk. Opzichters, 23—45 jaar f 80—f 120 p. m.
3 Bouwk. Teekenaars, 26 jaar f 80 p. m.
16 Aank. Bouwk. Opz.-Teek., 19—24 jaar f 50—f 75 p. m.
8 Aank. Bouwk. Opzichters, 19—28 jaar f 60—f 75 p. m.
5 Aank. Bouwk. Teeken., 20—24 jaar f 40—f 70 p. m.
1 Assist. Bouwk. Teekenaar, 19 jaar f 33 p. m.
3 Aank. Mach.-Teekenaars, 20—24 jaar f 50—f 60 p. m.
1 Werkmeester op een machinefabriek, 50 j. f 100 p. m.
1 Fabrieks-Opzichter, 29 j. f 75 p. m.
3 Aank. Meubel-teekenaars, 20—25 j. f 60—75 p. m.
2 Electro-Technische Teekenaars, 21 j. 40—60 p. m.
1 Opzichter (IJzerconstructies), 27 j. 80 p. m.
2 Waterbouwkundig Opz., 27 j. f 90—100 p. m.
1 Aank. Schoepsteekenaar, 22 j., f 80 p. m.
1 Aank. Teekenaar Gew. Beton 23 j. f 50 p. m.
1 Chef de bureau voor artistiek werk, 30 j. f 150—f 175 p. m.
1 Gem.-Opzichter 21 j. f 60 p. m.
1 Aank. Werktuigk. Teek., 24 j. f 50 p. m.
1 Opz. Betonwerken, 27 j. f 85 p. m.
1 Meubelteek., 25 j., f 85 p. m.
1 Chef-Mach. of Werkmeester, 30 j. f 90 p. m.

Zoowel leden als niet-leden kunnen gebruik maken van het Informatie-Bureau.
Inschrijfformulieren voor solicitanten en alle inlichtingen zijn steeds aan het Secretariaat verkrijgbaar.

VIJFTIENDE JAARGANG, No. 46. ZATERDAG 16 NOVEMBER 1907

ARCHITECTURA

ORGAAN V.H. GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

BUREAU VAN REDACTIE: H. P. BERLAGE Nzn., Voorz. H. WALENKAMP, A. J. JOLING, W. KROMHOUT Czn., A. VAN BAALEN, J. KOOSING Jr., JOS HERMAN, Leden. — — — — — VASTE MEDEWERKERS: K. P. C. DE BAZEL en J. W. D. BERDEN — — — REDACTEUR VOOR HET TECHNISCH GEDEELTE L. ZWIERS — VALERIUSSTRAAT 64 TE AMSTERDAM.

UITGEVERS: J. VAN DER ENDT & ZOON MAASSLUIS. HET ORGAAN MET TECHNISCH GEDEELTE WORDT WEKELIJKS FRANCO TOEGEZONDEN AAN ALLE LEDEN VAN HET GENOOTSCHAP, DE JAARLIJKSCHE CONTRIBUTIE VOOR HET LIDMAATSCHAP BEDRAAGT: VOOR GEWONE LEDEN f 12,—, VOOR KUNSTLIEVENDE LEDEN f 10,—, VOOR BUITENLEDEN EN ASPIRANTLEDEN f 7,50.

STUKKEN EN CORRESPONDENTIE BETREFFENDE DE REDACTIE VAN HET WEEKBLAD TE ZENDEN AAN DEN HEER H. WALENKAMP, KONINGINNEWEG 267 AMSTERDAM; BETREFFENDE HET PLAATWERK »DE ARCHITECT" AAN DEN HEER A. VAN BAALEN, JACOB MARISSTRAAT 22, SLOTEN bij AMSTERDAM; BETREFFENDE DE ADMINISTRATIE VAN HET GENOOTSCHAP AAN DEN SECRETARIS, DEN HEER PAUL J. DE JONGH, REGULIERSGRACHT 120, AMSTERDAM † † † † †

INHOUD: Mededeelingen. — Verslag 1231e vergadering. — Juryrapport Prijsvragen — Van der Loo. — Raad van Arbitrage. — Jury-rapport gesel wedstrijd te Haarlem. — Berichten. — Open prijsvragen. — Inlichtingen-bureau. — De verbetering van een belangrijk kanaal. — De behandeling van den ondergrond bij schilderwerk. — San Marco. — De handel en 't gebruik van djati-hout. — Over beschutting van ijzer tegen roest. — Een nieuwe meetband. — Nieuwe inrichting tot reiniging van afvoerwater. — Informatie-bureau.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

1e. H.H. Buitenleden die zich in den loop van het jaar te Amsterdam vestigden, worden uitgenoodigd zich overeenkomstig Art. 8 § 2 der Statuten vóór 1 Januari 1908 als gewoon lid te doen voorstellen.

2e. Opgaaf van nieuw adres wordt beleefd verzocht van de heeren:

Joh. B. Smits, vroeger te Haarlem;
C. J. Blauw, vroeger te Bussum;
C. L. de Bas, vroeger te Scheveningen.

3e. De 1232ste Gewone **Vergadering** zal gehouden worden op **Woensdag 20 November 1907,** des avonds 8 uur, in het Genootschapslokaal „Parkzicht".

Agenda:

A. Opening door den Voorzitter.
B. Notulen en ingekomen stukken.
C. Installatie als gewoon lid van den heer C. P. van Hoek.
D. Kunstbeschouwing.
E. Voordracht van den heer W. Kromhout Czn. Onderwerp: Ons Genootschap zooals het was, is en kon zijn. (Hierbij eenige voorstellen.)

De 1ste Secretaris,
PAUL J. DE JONGH.

VERSLAG DER 1231ste LEDEN-VERGADERING, GEHOUDEN WOENSDAG 8 NOV. 1907.

Op deze vergadering hield de heer Kl. van Leeuwen een lezing over „lettervormen". Langs de wanden waren de verschillende proeven gehangen van een eerstdaags te verschijnen modelboek van letters, door spreker ontworpen.

Ook waren verschillende afdrukken van oorspronkelijke Romeinsche, Gothische en Renaissance lettervormen tentoongesteld.

De heer Van Leeuwen ving zijn verhandeling over dit zeer belangrijke onderwerp aan, met erop te wijzen, dat de oorsprong van het Romeinsche lettertype onbekend is. Wel bestaan er verschillende verhandelingen over dit onderwerp, waarin verschillende meeningen over het ontstaan van den Romeinschen lettervorm ten beste gegeven en verschillende min of meer belangrijke vermoedens geuit worden; met zekerheid is hierover echter niets bekend.

We hebben dus te doen met den vorm van de letter, zooals zij ons overgeleverd is, en hieraan hebben wij ons te houden. Vervolgens ging spreker in 't kort de geschiedenis van den lettervorm na vanaf den Romeinschen tijd tot op heden en stond vooral stil bij de verschillende werken in den Renaissance-tijd over dit onderwerp geschreven, om vervolgens te wijzen op de moderne lettertypen, door De Bazel en Lauweriks ontworpen, waarvan, naar men weet, de eigenaardigheid is, dat zij overal gelijke dikte vertoonen. Spreker verduidelijkte zijne voordracht door te wijzen op de verschillende voorbeelden, langs de wanden ten toongesteld.

De vergadering gaf door luid applaus na afloop der voordracht hare belangstelling voor het verhandelde onderwerp te kennen.

Bij de daarna volgende gedachtenwisseling vroeg de heer Walenkamp, welk type van letter naar sprekers oordeel het meest aanbevelenswaardig is.

De heer Van Leeuwen gaf ten antwoord, dat dit van verschillende omstandigheden afhangt; voor het eene doel zal dit, voor het andere weer dat type het meest aanbevelenswaardige zijn. In het algemeen vindt hij echter het oorspronkelijke Romeinsche, waarbij de dikten der letterboenen verschillen, het schoonste en meest aanbevelenswaardige.

De heer Walenkamp deed uitkomen, dat hij deze vraag gesteld had, omdat hij het verschil van dikte verwerpelijk acht. De Romeinsche letter toch is (in tegenstelling met de Egyptische hiëroglype bijv.) iets louter denkbeeldigs, en als zoodanig als 't ware een mathematische figuur, die feitelijk geen dikte bezit. Om nu dit mathematische begrip zoo juist mogelijk vast te houden, is het, zijns inziens, noodzakelijk, de letters overal even dik te maken, zonder toevoegsel van willekeurige bijkomstigheden als voeten, uitkoopers of wat ook. Spreker wijst er op, dat de oudste lettertypen, als de Sanskriet-letterteekens en de Grieksche zijn, als door hem hier aangegeven; ook vermoedt hij, dat de Romeinsche typen oorspronkelijk desgelijks waren. Want, wel liet de heer Van

Leeuwen hier verschillende oorspronkelijke Rom. lettertypen zien, vergeten moet echter niet worden, dat ook deze oorspronkelijke teekens onderling zeer verschillend zijn.

De heer W. zeide, gemeend te hebben, dit te moeten opmerken, daar hij het noodzakelijk acht, dat aan het mathematische begrip vastgehouden wordt. De geschiedenis heeft bewezen, wat het gevolg is, wanneer men aan dit beginsel niet vasthoudt; en hij verweet daarbij naar het treurig verval van het letterteeken gedurende de middeleeuwen, waarvan totale onleesbaarheid in het laat-Gothisch tijdperk het gevolg was.

De lettertypen van De Bazel en Lauweriks nu vinden hun oorsprong in het hier verdedigde beginsel, van welk denkbeeld spr. zegt de vader te zijn. Ten slotte drukte de heer W. de hoop uit, dat de heer Van Leeuwen in den tekst van zijn modelboek duidelijk zou doen uitkomen, welk type van letter het meest aanbevelenswaardige is.

Nadat de heer Van Leeuwen verschillende vragen beantwoord en de voorzitter spreker voor zijn belangrijke bijdrage en kunstbeschouwing gedankt had, werd overgegaan tot het volgend punt der agenda: Veiling van boeken en plaatwerken.

Door den voor deze gelegenheid extra gepromoveerden afslager werden vervolgens de verschillende aangekondigde tijdschriften geveild, waarbij zeer ten genoegen van onzen penningmeester, onder levendigen strijd, verscheiden hooge sommen besteed werden.

Hierna sloot de voorzitter de vergadering. W.

PRIJSVRAGEN, uitgeschreven door de Fabrieken van nageperste en andere Steenen, voorheen Fr. van de Loo Sr., te Dieren.

RAPPORT DER JURY.

De Jury voor de beoordeeling der antwoorden, ingezonden op de drie prijsvragen, uitgeschreven door bovenstaande firma, is op 23 September 1907 bijeengekomen in het gebouw van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst te Amsterdam, ten einde hare taak te vervullen.

Het blijkt, dat de volgende antwoorden waren ingekomen, in het geheel 31 ontwerpen.

Prijsvraag I. Het ontwerp van een gevel voor een dubbel woonhuis in een straat van 15 M. breedte.

1.	Motto: B.	2	teekeningen	met mem.	
2.	» Denkt aleer gij doende zijt en doende denkt nog.	7	»	»	»
3.	» Wall-veil-decoration.	2	»	»	»
4.	» Dieren.	2	»	»	»
5.	» Feking—Parijs.	2	»	»	»
6.	» »	2	»		
7.	» A	0	»		
8.	» 22 Februari.	2	»		
9.	» Industrie.	2	»	»	»
10.	» Motto in dubbele cirkel.	2	»		
11.	» Zomer.	2	»	»	»
12.	» A Summernightdream.	2	»	»	»
13.	» Eigen haard.	2	»	»	»
14.	» Gevel.	3	»	»	»
15.	» B.B.	2	»		
16.	» Verwachting.	2	»	»	»
17.	» 26 Augustus.	1	»	»	»
18.	» Passer in cirkels (geteekend).	2	»	»	»
19.	» Simplicitas.	1	»	»	»
20.	» Toekomst?	2	»	»	»

Prijsvraag II. Het ontwerp van eene vestibule met portaal voor eene villa.

21.	Motto: Amatus.	5	teekeningen		
22.	» Kennis is Macht.	2	»		
23.	» Etude.	2	»		
24.	» Vestibule.	3	»	met	mem.
27.	» P. L. S.	3	»	»	»

Prijsvraag III. Ontwerp van eene trapvee eener dorpskerk met houten tongewelf in het schip en een stenen gewelf in de galerij.

25.	Motto: Bricorna.	2	teekeningen.		
26.	» Time is up.	4	»	met	mem.
28.	» Wapen (geteekend).	4	»		
29.	» Kleinzand.	3	»		
30.	» A. V.	3	»	»	»
31.	» Op hoop van zegen.	4	»		

Algemeene beschouwing der ingekomen antwoorden noopt tot de opmerking, dat behoudens een enkele uitzondering, de oplossing van het vraagstuk, waarvoor deze prijsvragen werden uitgeschreven, nog niet bijzonder veel verder is gebracht.

Eenerzijds houden de ontwerpers te veel vast aan verdeeling en versiering die evengoed verkregen kunnen worden door toepassing van gewone baksteen-mozaïek in verschillende kleuren: terwijl anderzijds zij die pogen iets nieuws aan de techniek toe te voegen, den sprong te ver nemen en komen tot toepassing van versieringen die als schablonen over het metselverband heen gaan.

Voornamelijk bij binnenarchitectuur zou o. a. verwacht mogen worden dat dit materiaal tot rijker en meer doorgevoerde vormgeving en kleurtoepassing aanleiding zou geven.

Prijsvraag I. Bij de bijzondere beschouwing en schifting werden allereerst ter zijde gesteld de nummers: onder de motto's:

1	B,
4	Dieren,
7	A,
8	22 Februari,
11	Zomer,
14	Gevel,
15	B. B.,
16	Verwachting,
18	Passer in cirkels,

met de opmerking bij no. 4 dat de opgaaf der gevelverdeeling in 't geheel niet is gevolgd, dat echter wel is gestreefd naar nieuwe versiering op het materiaal.

Bij tweede schifting vielen uit: No. 3, »Wall, veil-decoratiën" met de opmerking: dat voornamelijk is gewerkt met bestaande modellen en de versieringsmotieven te klein zijn voor gevelwerk; No. 5 »Peking-Parijs", dat in de versiering het stelsel van metselband niet is in acht genomen en de kleurverdeeling niet gelukkig is; No. 10 »Motto in dubb. cirkel", dat het parterre gedeelte van den gevel redelijk goed is, echter geen nieuwe oplossing beengend en het bovengedeelte zeer slecht is verdeeld; No. 12 »Summernightdream», dat gedeeltelijk het stelsel van baksteenverband niet is gevolgd, de bouwkunstige oplossing niet gelukkig is en voor dit doel al te ruim gebruik is gemaakt van natuursteen, hetgeen het totaaleffect verwart; No. 13 »Eigen Haard» om dezelfde reden als No. 12; No. 19 »Simplicitas»: dat hoewel er veel handen zijn aangebracht de toepassing van bricorna zeer minieem is.

Bij de overblijvende ontwerpen werd opgemerkt: No. 20 »Toekomst?», dat behoudens enkele onjuistheden de bouwkunstige oplossing verdienstelijk is, er is echter vooenamelijk gebruik gemaakt van verblendsteen en slechts sporadisch van bricorna; No. 17 »26 Augustus»: dat hier weinig nieuws is toegepast, de plaats der versiering echter goed is gekozen, de doorgaande gootlijst den gevel slecht onderbreekt; No. 9 »Industrie»: dat het parterre gedeelte van den gevel goed is verdeeld, dat de boogvullingen hinderen en de schoorsteenen en versterdorpels slecht zijn; No. 2 »Denkt aleer gij doende zijt en doende denkt nog»: dat de verhoudingen wel goed zijn, de versiering echter zwak en weinig geconcentreerd en dat de natuursteenen lastjen slecht in het geheel passen; No. 6 »•»: dat het stelsel der bricorna toepassing vrij goed is begrepen, dat de gevel ter zijde wat is afgesneden en daardoor geen geheel vormt, dat de band tusschen de bovenvensters geen goed doet aan het proportie-effect, dat dit ontwerp het meest van allen een volledig doorgewerkte gedachte en juiste toepassing van versieringsmotieven toont, hetgeen vooral in de detailteekening uitkomt, echter niet zonder fout is.

Bij prijsvraag II werden allereerst terzijde gesteld: No. 21 »Amatus», met de opmerking, dat het motief van den vloer slecht in verhouding is tot het geheel en de blauwe kleur van het ondergedeelte der wanden niet geschikt is, en No. 22 »Kennis is macht», dat de wandvelden onoordeelkundig zijn verdeeld. Vervolgens No. 23 »Studie»: dat de toepassing van bricorna uiterst gering en smakeloos is; en no. 24 »Vestibule»: dat de verdeeling der wanden grof en onsamenhangend en de voegverdeeling van het gewelf foutief is. Bij het overblijvende No. 27 »P. L. S.» werd opgemerkt, dat de kleur van den vloer zwak is tegenover de wanden, dat de versiering goed geplaatst echter wat grof is, dat de in de wandvelden omloopende banden ongemotiveerd door de lambris-afscheiding gaan, dat het gewelf goed is maar aanleiding had kunnen geven tot rijker behandeling.

Bij prijsvraag III werden terzijde gesteld: No. 25 »Bricorna», No. 26 »Time is up», No. 29 »Kleinzand», No. 30 »A. V.», No. 31 »Op hoop van zegen», met de opmerking bij No. 31, dat de kleurtoepassing slecht en de versiering banaal is; bij No. 28 »Wapen (geteekend)» werd opgemerkt, dat de verdeeling der muurvelden boven de begen onrustig is en aan de onderzijde slecht eindigt, dat met een weinig wijziging deze architectonische fout te verbeteren is, dat de raamconstructie onmogelijk is, dat de kleurverdeeling gestoord wordt door de donker blauwe dagkanten der bogen.

De navolgende bekroningen werden daarna toegekend.

Prijsvraag I. Het ontwerp voor een dubbel woonhuis in een straat van 15 M. breedte.

Eerste prijs niet toegekend. Tweede prijs verhoogd tot f 250.— aan het ontwerp motto »•. Derde prijs verhoogd tot f 100.— aan het ontwerp motto: Denkt aleer gij doende zijt en doende denkt nog. Terwijl aan de navolgende drie ontwerpen motto's Industrie, 26 Augustus en Toekomst? elk een eervolle vermelding met f 50,— is verleend.

Prijsvraag II. Het ontwerp van een vestibule met portaal voor eene villa.

Eerste prijs niet toegekend. Tweede prijs f 150.— aan het ontwerp motto: P. L. S.

Prijsvraag III. Het ontwerp van eene travee eener dorpskerk.

Eerste en Tweede prijs niet toegekend. De prijs f 50.— aan het ontwerp motto: Wapen (geteekend)

De Jury:
H. P. BERLAGE Nzn,
Dr. P. J. H. CUYPERS,
Ed. CUYPERS,
Henri EVERS,
J. F. KLINKHAMER,
C. H. PETERS,
K. P. C. DE BAZEL, Rapporteur.

Als ontwerpers der bekroonde antwoorden hebben zich bekend gemaakt de navolgende heeren:

Prijsvraag I.	Motto »	f 250.— A. R. Wittop Koning, Architect, Bussum;
	»	Denkt aleer gij doende zijt en doende denkt nog, f 100,—, P. J. Hamers, Architect Watergraafsmeer;
	»	Industrie, f 50.—, Antoon Pet, Gedipl. Bouwkundig Opzichter, Amsterdam;
	»	26 Augustus, f 50,—, D. van der Paauw, Architect, Hilversum;
	»	Toekomst?, f 50,—, R. van 't Hoff, de Bilt (Utr.);
Prijsvraag II.	»	P. L. S. f 150,—, A. A. van Nieuwenhuijzen, Architect, Rotterdam;
Prijsvraag III.	»	Wapen (get.) f 50.—, D. van Bergen, Teekenaar naar Rotterdam.

De tentoonstelling der antwoorden ingezonden op bovenstaande prijsvragen wordt gehouden van 11 tot 18 November 1907 in het Gebouw van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Marnixstraat 402 te Amsterdam, en is dagelijks te bezichtigen van den voormiddags 10 tot des namiddags 4 uur, des Zondags van 's middags 12 tot 's namiddags 4 uur.

RAAD VAN ARBITRAGE VOOR DE BOUWBEDRIJVEN IN NEDERLAND.

Men deelt ons mede, dat de Raad van Arbitrage voor de Bouwbedrijven in Nederland in functie is getreden en bereid is de eventueele geschillen te beslissen, rijzende tusschen aannemers en de zamens hen met de leiding en het toezicht belaste personen (directies) ter eenre en de aannemers ter andere zijde. Met het oog hierop wordt aanbevolen in de bestekken op te nemen de navolgende bepaling:

»Alle geschillen, (ook die welke slechts door eene der partijen als zoodanig worden beschouwd)*), welke naar aanleiding van de onderwerpelijke overeenkomst van aanbesteding en aanneming of van die, welke daarvan het uitvoeisel mochten zijn, tusschen den aanbesteder of de namens hem met de leiding en het toezicht belaste personen (Directie) en den aannemer mochten ontstaan, zullen alleen en uitsluitend worden onderworpen aan het oordeel van een scheidsgerecht, gekozen uit den Raad van Arbitrage voor de Bouwbedrijven in Nederland, overeenkomstig de bepalingen der Statuten van genoemden Raad.

Aanbesteder en aannemer doen misdien afstand van hun recht tot het inroepen der tusschenkomst van den gewonen rechter, die bij gebreke van deze overeenkomst gerroepen zoude zijn over een tusschen hen gerezen geschil uitspraak te doen en beperken die tusschenkomst alleen tot die gevallen, welke de Raad niet voor behandeling vatbaar acht.**)

Gedurende de voorbereidende maatregelen tot benoeming van het scheidsgerecht uit den Raad en verder gedurende de behandeling van het geschil, zullen de werkzaamheden inmiddels door den aannemer worden voortgezet, bij gebreke waarvan daarin door of vanwege den aanbesteder voor rekening van den aannemer wordt voorzien, behoudens de verrekening, welke eventueel het gevolg zal zijn van de beslissing van het scheidsgerecht.

Alle kosten ontstaan uit de arbitrage komen ten laste van de partij of van de partijen, welke daarvoor door het scheidsgerecht wordt of worden aangewezen.

Partijen verklaren zich aan de beslissing van het scheidsgerecht te onderwerpen als aan een rechterlijk gewijsde, uitdrukkelijk afstand doende van elk rechtsmiddel, hetwelk anders tegen die beslissing zoude kunnen worden aangewend.

Alle kosten zullen, wanneer deze niet binnen 4 weken na de uitspraak

(*) Indien de aanbesteder enkele geschillen niet aan het oordeel van het scheidsgerecht wil zien onderworpen moeten die hier (*) uitdrukkelijk worden vermeld.

**) Alsmede tot die welke door den aanbesteder blijkens de in alinea 1 gemaakte uitzondering aan het oordeel van het scheidsgerecht zijn Puntrokken.

van het scheidsgerecht zijn voldaan, direct in rechten opeorderbaar zijn, als eene schuld welke bij onderteekening van het bestek wettelijk wordt erkend te bestaan."

De Raad van Arbitrage is samengesteld als volgt:

Voorzitter, de heer A. Deking Dura, oud-hoofdingenieur van den provincialen Waterstaat van Overijsel.

24 leden; de heeren: W. K. du Croix, ingenieur van den Rijkswaterstaat te Breda; B. M. Gratama, civiel-ingenieur te 's-Gravenhage; J. van Hasselt, ingenieur, oud-directeur van P. W. te Amsterdam; J. J. 's Jacob, hoofdingenieur der H. IJ. S. M. te Amsterdam; P. H. Kemper, hoofdingenieur-directeur van den Rijkswaterstaat te Haarlem en P. J. van Voorst Vader, ingenieur-secretaris der Vereeniging van Delftsche ingenieurs te 's-Gravenhage; J. F. Klinkhamer, hoogleeraar aan de Technische Hoogeschool te Delft; W. C. Metzelaar, hoofdingenieur voor de gevangenissen en rechtsgebouwen te 's-Gravenhage; C. Muysken, architect te Baarn; C. B. Posthumus Meijes, idem te Amsterdam; A. Salm G.Bzn., idem te Amsterdam en J. Verheul Dzn., idem te Rotterdam; A. Weijers Wzn., aannemer van publieke werken te Tilburg; W. van Leeuwen Jr., idem te Rotterdam; J. van Noordenne, idem te Utrecht; B. Groenewegen, idem te Haarlem; J. N. Kruizinga, idem te Groningen; W. F. Hoyinck, idem te Westervoort; A. Stigter, idem te 's-Gravenhage; H. J. Geijl J.Gzn., idem te Haarlem; F. de Herder, idem te Zwolle; H. Brand Lzn., idem te Gorinchem; J. N. Hendrix, idem te Amsterdam en W. de Vingt, idem te Amsterdam.

Secretaris de heer Mr. M. A. van Booven, advocaat te Amsterdam.

De leden zijn gekozen in onderling overleg door vertegenwoordigers van:

a. De Vereeniging van Delftsche ingenieurs te Delft,
b. Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst te Amsterdam,
c. Nederlandsche Aannemersbond te Amsterdam.

Volgens de Statuten van den Raad benoemen partijen bij eventueel geschil in onderling overleg drie scheidslieden uit de leden van den Raad. Kan omtrent een of meer der scheidslieden geen overeenstemming tusschen partijen getroffen worden, dan geschiedt de aanwijzing (voor zoover partijen niet overeengekomen zijn) door loting ten overstaan van den Voorzitter van den Raad uit door den Voorzitter aangewezen leden, desgewenscht in het bijzijn van partijen. De Voorzitter kan niet tot lid van het scheidsgerecht gekozen worden, doch heeft o. a. de taak, wanneer de omstandigheden daartoe aanleiding geven te trachten partijen te verzoenen. Het scheidsgerecht, waaraan telkens de Secretaris van den Raad ambtshalve als secretaris met adviseerende stem wordt toegevoegd, beslist de geschillen niet naar de strenge regelen des rechts, maar als goede mannen naar billijkheid.

De bedoelingen, die voorzaten bij de oprichting van den Raad waren: het verkrijgen van eene deskundige behandeling van elk geschil zonder daarom het noodzakelijke juridische element te verwaarloozen, het verkrijgen van meerdere rechtszekerheid voor aanbesteder en aannemer dan tot dusverre door de niet zelden tegenstrijdige beslissingen der rechterlijke macht verkregen werd, daarenboven het verkrijgen van een snelle en onpartijdige uitspraak.

De Secretaris van den Raad, die kantoor houdt te Amsterdam, Keizersgracht 349, is gaarne bereid tot het geven van meerdere inlichtingen.

VIERDE GEVELWEDSTRIJD TE HAARLEM, RAPPORT VAN DE JURY.

De ondergeteekenden, daartoe benoemd door den heer Jhr. Mr J. W. G. Boreel van Hogelanden, Burgemeester van Haarlem door het Hoofdbestuur der Mij. tot Bev. der Bouwkunst en door het Bestuur der Afd. Haarlem en Omstreken van bovengenoemde Mij., welke benoeming zij zich met genoegen hebben laten welgevallen, begaven zich op Dinsdag 29 Oct. l.l. naar Haarlem waar zij door de Regelingscommissie voor den wedstrijd aan het station werden verwelkomd.

Na ten stadhuize aan den Burgemeester te zijn voorgesteld en door deszen met een toepasselijk woord te zijn begroet, begon direct, onder de uitstekende leiding van den heer J. G. Michielse, de rondrit door de stad om de pl.m. 350 gevels, gebouwd in de laatste 2 jaren (van Mei 1905—Mei 1907) te beoordeelen.

Direct na de bepaling van de bouwkunstige waarde van een gevel of gevelcomplex door elk der Juryleden afzonderlijk, werd het definitieve cijfer (1—5) vastgesteld, met tusschencijfers van 1+, 2—, 2+, 3— enz.

Opmerkelijk was 't, dat de cijfers van de 3 Jury-leden meestal met elkaar overeenstemden, althans zeer weinig verschilden.

Na afloop van de bezichtiging werd overgegaan tot eene schifting, welke 't resultaat had, dat de volgende gevels of gevelcomplexen tot eene nadere keuze in aanmerking kwamen, t. w.: (in de volgorde van het bezoek)

1e. Een blok woningen Westergracht 13—25.
2e. Drie villa's »en bloc», van Eedenstraat 1, 3 en 5.
3e. Twee huizen »en bloc», Raamsingel 8 en 10.
4e. Het gebouw a/d Hoogere Burgerschool met 5 jarigen cursus.
5e. Het gebouw a/d Chr. Jongelingsvereeniging in de Lange Margarethastraat.
6e. Drie huizen »en bloc», Schotersingel 67 enz.
7e. Lagere School, Santpoorterstraat.

8e. Een blok woningen 2e Zuidpolderstraat,
9e. Lakstokerij met woonhuis, Schalkwijkerweg,
10e. Een blok huizen de Keystraat 2—8a,
11e. Gasthuis Groot Heiligland,
12e. Lagere School Spaarnwouderstraat,
13e. Woonhuis Warmoesstraat 18,
14e. Winkelhuis Kleine Houtstraat 2a.
15e. Winkelhuis Riviervischmarkt van der Laan,

Bij tweede schilling werden de navolgende bekroningen toegekend:
1e Prijs: Het gebouw v/d. Hoogere Burgerschool met 5-jarigen cursus;
2e Prijs: Het gebouw v/d. Chr. Jongelingsvereeniging in de Lange Margarethastraat,
3e Prijs: Het St. Elizabeth's of Groote Gasthuis a/h. Groot Heiligland; terwijl de Jury van haar recht gebruik maakte om de navolgende eervolle vermeldingen toe te kennen:
1e. Gevel a/d. Warmoesstraat No. 18;
2e. Drie villa's „een bloc" van Eedenstraat 1, 3 en 5
3e. Winkelhuis Kleine Houtstraat 2a;
4e. Een blok woningen Westergracht 13—25 en
5e. Een blok woningen de Keystraat 2—8a.

De Jury heeft gemeend goed te doen vele eervolle vermeldingen toe te kennen, om daardoor ook bouwers van zeer eenvoudige, goedkoope woningen ent. aan te sporen te trachten bij lage bouwsommen iets goeds te leveren en af te wijken van 't slechte type dat zij helaas op haar rondrit nog maar al te vaak moest zien,

De Jury spreekt verder den wensch uit, dat de toekomstige gevelwedstrijden nog veel meer dan tot nu toe mogen bijdragen om het schilderachtig aspect van de schoone Spaarne-stad zooveel mogelijk te behouden.

Het is te hopen, dat bij de volgende gelegenheid de Raad van de Gemeente Haarlem terug moge komen op zijn besluit, om geen subsidie meer aan de Afdeeling Haarlem van de Maatsch. tot Bev. der Bouwkunst toe te kennen, voor het schoone doel dat met de wedstrijden beoogd wordt en dat de Gemeente, evenals vroeger geschiedde, weder medailles ter beschikking van de Afdeeling zal stellen.

De Jury,
w.g. J. W. Hanrath,
" A. Salm G. Ben,
" J. Verheul Den.

De Afdeeling Haarlem stelt ons in kennis dat haar Voorzitter de heer L. C. Dument, Directeur der Openbare Werken, ontwerper van de Hoogere Burgerschool en de Gemeente Haarlem eigenaresse daarvan is,

Beide ontvangen dus ieder een vergulde zilveren medaille.

De heer J. London, architect te Haarlem, is ontwerper van het huis van de Chr. Jongelingsvereeniging en ontvangen ontwerper en de Vereeniging elk een zilveren medaille, terwijl

de bronzen medailles aangeboden zullen worden aan den ontwerper van het St. Elizabeth of Groote Gasthuis, den heer J. Droet te Haarlem en aan H. H. Beheerders-Regenten van deze Stichting.

BERICHTEN.

EENE VERORDENING TEGEN STADSONTSIERING.

De Raad van Weimar heeft onlangs eene verordening vastgesteld, die beoogt de ontsiering der stad tegen te gaan. Zij luidt:

»Verboden kunnen worden: 1. Werken van architectonischen of anderen aard, zooals reclame-borden of opschriften, die een belangrijke ontsiering kunnen veroorzaken van een geschiedkundig, architectonisch of om andere redenen merkwaardig plein, straat- of stadsgezicht, 2. Veranderingen aan het uiterlijk van gebouwen of deelen van gebouwen, wier behoud om reden van hunne geschiedkundige, kunst-historische of artistieke waarde van bijzondere beteekenis voor de stad is. 3. Het daarstellen van bouw- of andere werken in de buurt van zulke gebouwen of monumenten, wier effect daardoor belangrijk zou kunnen worden geschaad. Het verbod geschiedt door het gemeentebestuur als plaatselijke politieautoriteit. Voor de beslissing moet het advies van deskundigen ingewonnen zijn en de Raad gehoord worden. (De Bouwwereld.)

PRIJSKAMP IN DE SCHILDERKUNST.

De directeur der Rijks-Academie voor Beeldende Kunsten, te Amsterdam, brengt bij dezen ter algemeene kennis, dat het werk, geleverd door de mededingers in den wedstrijd in de schilderkunst, die, ingevolge de beschikking van Z.Exc. den minister van Binnenlandsche Zaken, d.d. 23 April l.l., in het jaar 1907 in het gebouw der voormelde academie is gehouden, kosteloos aldaar ter besichtiging wordt gesteld, van Zondag 17 tot en met Zondag 24 November a.s., op de werkdagen van des voormiddags 10 tot des namiddags 4 uur, en op de Zondagen van 's namiddags 1 tot 4 uur. (St.-Cl.).

VOCALE ORNAMENTIEK.

Het met belangstelling verwachte studiewerk van Hugo Goldschmidt over een onderwerp, dat ook door Chrysander's Händel-uitgaven tot veel gedachtenwisseling aanleiding geeft, zal in deze maand het licht zien. „Die Lehre von der vokalen Ornamentik" bevat de geschiedenis der versiering in de zangkunst der zeventiende en der achtiende eeuw, en een aesthetische beschouwing daarvan in verband met de eischen van onzen tijd. Ook geeft Goldschmidt bewerkingen van Händel's oratoria en verklaringen van de versieringen in Bach's Passionen.

DE ARA PACIS AUGUSTAE.

Zooals men zich zal herinneren, werden in 1903 — van einde Juli tot begin September — in de Via in Lucina te Rome opgravingen gedaan, om achter nieuwe bijzonderheden te komen omtrent het beroemde vredesaltaar uit den tijd van Augustus. Daar de fonden voor verdere uitgravingen ontbraken, moesten deze, ondanks de goede resultaten die ze opleverden, eindigen.

Thans is van de hand van architect Canalizaro een studie over die laatste opgravingen verschenen, voorafgegaan door een bespreking van 't geen wij van dit bekende monument weten uit de oude schrijvers; vervolgens behandelt Canalizaro erin de onderzoekingen die in die richting werden gedaan in de XVIe eeuw om te eindigen met de bespreking van de geschriften van Visconti, Dütschke, Von Duhn en Petersen.

VREDESPALEIS TE WASHINGTON.

Sinds 1890 bestaat te Washington een Internationaal bureau der Amerikaansche Republieken, hetwelk ten doel heeft de vredelievende betrekkingen tusschen Noord- en Zuid-Amerika te bevorderen. Den 1en Januari 1907 heeft Carnegie een som van 750.000 dollar geschonken voor het paleis van dat bureau. Onverwijld werd door de stad Washington een prachtig gelegen plaats aangewezen; de bouwkundigen werden aan het werk gezet en binnen drieverzet jaars kwam het heerlijk ontwerp tot stand, hetwelk de »Illustration« van 19 October j.l. te aanschouwen geeft.

Binnen eenige dagen zal de eerste steen worden gelegd en binnen weinig maanden zal het Paleis van Vrede te Washington gereed zijn, tot inwijding waarvan de heer Carnegie — naar wij vernemen — voornemens is onze Carnegie-commissie uit 's-Gravenhage hollelijk uit te noodigen. (Vad.)

OPEN PRIJSVRAGEN.

Prijsvraag Thieme-fonds. Inlevering vóór 1 Mei 1908. Programma in No. 26.

Boekomslag voor de „Berliner Architekturwelt". Inlevering 31 December 1907. Programma in No. 42.

INFORMATIE-BUREAU

van den Bond van Technici-Bureau: .. .. Mauritsstraat 139, Rotterdam.

Ingeschreven solliciteanten.

35	Bouwk. Opz. Teekenaars	21 tot 47 jaar,	f 60	tot	f 120	p. m.
12	" Opz. Uitvoerders	24 " 47 "	- 70	"	- 110	"
5	Bouwk. Teekenaars	18 " 25 "	- 40	"	- 60	"
5	Waterb. Opzichter-Teekenaars	24 " 45 "	- 80	"	- 110	"
14	Werktuigk. Teekenaars	20 " 39 "	- 40	"	- 150	"
6	Electrotechnikers	22 " 41 "	- 60	"	- 150	"
1	Scheepsteekenaar	20 "		"	- 90	"
3	Chef-Machinisten	33 " 39 "	- 90	"	- 150	"
1	Decoratie-teekenaar	26 "			- 125	"

TECHNISCH GEDEELTE

Alle stukken de redactie betreffende, dus ook vragen, te adresseeren:
Aan de Redactie van »ARCHITECTURA« (Technisch gedeelte.)
Valeriusstraat 64,
AMSTERDAM.

DE VERBETERING VAN EEN BELANGRIJK KANAAL.

(Slot.)

III. Het kanaal heeft sedert zijn aanleg ook gediend tot afwatering der aangrenzende landerijen. Hiertoe moest men menigmaal den waterstand in het kanaal door afvloeiing naar de Elbe doen zakken. De uitwatering der aangrenzende landen moet in de toekomst zóó worden ingericht, dat zij geheel onafhankelijk wordt van den waterstand in het kanaal. Een daling van den waterspiegel door het

openen van de Brunsbütteler-sluizen bij eb in het belang van de omliggende landerijen, zal dan niet meer noodzakelijk zijn. De tegenwoordig bestaande helling tusschen Rendsburg en Brunsbüttel (over eene lengte van 60 K.M.) van 1,27 M. kan dan vervallen; de kanaalbedding blijft dan over het geheele stuk Brunbüttel—Holtenau horizontaal en het wordt voor de zekere doorvaart der schepen een groot voordeel, dat de afwatering der aangrenzende landerijen niet meer plaats zal hebben, want hierdoor ontstaan er natuurlijk in het kanaal meerdere sterke stroomingen, welke een ongerief voor de scheepvaart zijn.

IV. Wijk- en keerplaatsen.

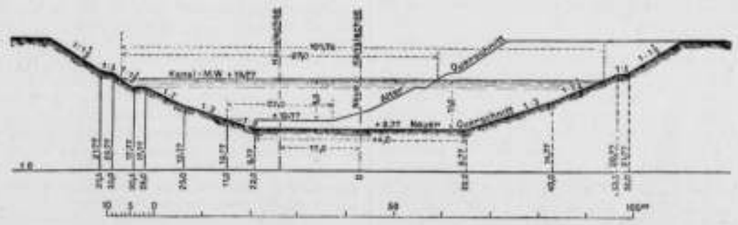
Reeds spoedig na de opening van het kanaal bleek het, dat de wijkplaatsen te klein waren; in den loop der jaren zijn zij dan ook meer of minder verbreed en uitgediept. In plaats van de 8 bestaande wijkplaatsen heeft men er nu 11 noodig geoordeeld; hiervan zullen er 4 tevens als keerplaatsen worden ingericht met een middellijn van 300 M. over de bedding en 340 M. op den waterspiegel. De keerplaatsen stellen eene vloot gedurende haar vaart in het kanaal in staat steeds terug te keeren tot haar uitgangspunt, en zoo ook de handelsvaartuigen, welke zich in het kanaal bevinden, voor 't geval dat onvoorzien de doorvaart in het kanaal, bijvoorbeeld door 't zinken van een schip midden in de vaargeul, geruimen tijd versperd zou worden. Bij de andere wijkplaatsen zal de breedte der bedding 134 M., de breedte over den waterspiegel 190 M. bedragen. De breedte bij de wijkplaatsen, welke tevens keerplaatsen zijn, zal 164 resp. 220 M. bedragen. De lengte der wijkplaatsen variëert tusschen 600 en 1100 M. Zij zijn zoo gelijkmatig mogelijk over het kanaal verdeeld.

V. Die nieuwe sluizen zullen eene lengte verkrijgen, gemeten tusschen de deuren, van 330 M., eene breedte van 45 M. en de bovenkant der drempels zal 13,8 M. onder het peil van den gemiddelden waterstand gelegen zijn. Bij Brunsbüttel en Holtenau zullen er 2 van zulke sluizen gebouwd worden, welke gescheiden worden door een gemeenschappelijk 15 M. breeden tusschenmuur.

VI. Het kanaal wordt gekruist door de vaste bruggen der spoorlijnen Neumünster—Heide bij Grünenthal (bij K.M.-paal 30) en Kiel—Flensburg (bij K.M.-paal 92); door draaibruggen door den heerweg van Elmshorn naar Tondern bij Taterpfahl, (K.M.-paal 5,6) en de spoorlijn Neumünster—Warndrup bij Rendsburg (K.M.-paal 62). De spoorweg-draaibruggen zijn, daar het verkeer over den spoorweg vóórgaat bij het verkeer te water, zeer gevaarlijk voor de scheepvaartbeweging in het kanaal. Groote schepen moeten zonder oponthoud het betrekkelijk nauwe kanaal kunnen doorvaren, daar het plotseling doen stoppen van de onder den invloed van den wind met flinke vaart stoomende schepen is steeds met gevaar verbonden. Zelfs de zwaarste ducdalven kunnen reeds door het gewicht van een middelmatig groot schip geheel verhrijzeld worden. Dikwijls gebeurt het, dat er schepen een half uur lang voor de draaibruggen moeten wachten. De vertraging, welke het enkele schip vóór de draaibrug ondervindt, wordt natuurlijk verder door het geheele kanaal ondervonden. Het ergste wordt daardoor de marine getroffen, daar het oponthoud bij de doorvaart van een eskader allicht tot eenige uren kan aangroeien. Daarom moeten dus beide verkeerswegen, het kanaal en de spoorbaan, geheel onafhankelijk van elkander worden gemaakt. Overal waar dus eene kruising plaats heeft, is het derhalve noodzakelijk den spoorweg te leiden over eene vaste brug, welker onderkanten over eene breedte van 74 en 42 M. boven den waterspiegel liggen. Indertijd heeft men slechts bij de spoorlijnen bij Grünenthal en Levensau met bovengenoemde eischen rekening gehouden, en aldaar vaste bruggen gebouwd. Het thans ontworpen kanaalprofiel van 44 M. breedte over de bedding en 11 M. diepte, kan onder deze beide bruggen worden aangelegd, wanneer er in stede van de thans bestaande vlakke, nu zware en boven het water uitstekende ook steile oeverbekleedingen glooiend worden aangebracht. Derhalve behoeven deze bruggen niet opnieuw gebouwd te worden.

De spoordraaibruggen bij Taterpfahl en Rendsburg kunnen bij de kanaalverbreeding reeds uit een technisch oogpunt niet behouden blijven. De geringe diepte der fundamenten van de pijlers en de onvoldoende lengte van het draaibare gedeelte zouden de noodzakelijke vergrooting van de doorsnede van het kanaal natuurlijk in den weg staan. Ook voor deze spoorwegkruispunten heeft men vaste bruggen ontworpen. Aan de bruggen sluiten aan beide zijden in het kanaal, in verband met de lage ligging van het aangrenzend terrein en met de voorgeschreven stijging van den weg van 1 : 150, 6 K.M. lange viaducten aan, welke van ijzer zullen worden vervaardigd.

De draaibrug voor den straatweg bij Rendsburg dient tevens voor het smalspoor der lijn Rendsburg—Hohenwestedt. Hier echter heeft het kanaalverkeer den voorrang en kan er hier van eene vaste hooge brug geen sprake zijn, aangezien het bouwen der lange viaducten aan weerszijden op groote moeilijkheden zou stuiten, en het verkeer over de brug tengevolge der lange viaducten zeer bemoeilijkt zou worden. Aangezien er zich bij deze bestaande draaibrug nimmer moeilijkheden hebben voorgedaan, zoo heeft men in het plan ook hier weder een draaibrug ontworpen. Zij zal een openingswijdte van 80 M. verkrijgen en zal rusten op diep in den bodem aangebrachte pijlers, welke zooveel mogelijk nog door ijzeren staven onderling versterkt worden. Bij K.M. paal 96 — Holtenau — wordt het verkeer over de schipbrug door het drukke scheepvaartverkeer voor de sluis dikwijls urenlang onderbroken, eene ingrijpende verandering is hier dus onvermijdelijk. De tegenwoordig bestaande constructie kan, ook al in verband met de kanaalverbreeding, niet wederom worden toegepast en daar de plaatselijke toestand gunstig is voor 't bouwen van eene vaste brug, is hier dan ook toe besloten. De bouw en de afmetingen zullen zoodanig worden uitgevoerd en genomen, dat er een tram met dubbel spoor over de brug heen zal kunnen worden aangelegd. Bij alle veeren zullen de in

verband met plaatselijke toestanden noodige verbeteringen worden aangebracht.

Tengevolge der verbreeding zullen er in 't geheel 13 kleine sluizen — deels scheepvaart-, deels uitwateringssluizen — buiten werking worden gesteld en door nieuwe bouwwerken worden vervangen. Zeven los- en laadplaatsen moeten worden verlegd. Kiel krijgt de gelegenheid om westelijk van de nieuw te bouwen vaste brug bij Holtenau een handelshaven voor het noordelijk stadsgedeelte aan te leggen.

Ook de andere inrichtingen bij het kanaal hebben vergrooting noodig: de verlichtings-inrichtingen en waterleidingen bij Brunsbüttel en Holtenau, de hoofdwerkplaatsen aldaar, en ook de werf bij het Saalmeer.

Voor de huisvesting der arbeiders zullen wederom groote barakken worden opgericht, welke onder toezicht komen van de bouwcommissie.

De uitvoering van het werk wordt begroot op 221 millioen mark en de daarvoor benoodigde tijd op 7 à 8 jaar berekend.

V. K.

OVER DE BEHANDELING VAN DEN ONDERGROND BIJ MUUR- EN PLAFONDSCHILDERWERK.

(Slot.)

De ondergrond moet uit eene meer grovere en uit 'n fijnere bekleedingslaag bestaan. Voor een te grove korreling der fijne laag moet gewaarschuwd worden, daar deze in 't bijzonder bij gezichten, vleeschkleurige deelen, luchten, kortom helle kleuren, het nadeel heeft, dat zij het stof gemakkelijker aantrekt. 't Spreekt van zelf dat de mortel-bekleeding gevenredigd moet zijn aan het materiaal, waarmede de kunstenaar arbeiden zal.

Verreweg het grootste aantal monumentaal-schilderingen wordt tegenwoordig volgens caseine-techniek, dus „al secco" uitgevoerd. Doch juist bij dit schilderwerk kan de gloed en de bekoring ervan, evenals de monumentale werking door een goed samengestelde mortel-bekleeding aanzienlijk vermeerderd worden, daar deze in staat is het licht te breken en gelijk een spiegel terug te kaatsen.

Hoe groot het onderscheid wel is indien men de techniek der Ouden navolgt of slechts met weinig zorgvuldigheid den ondergrond behandelt, kunnen wij bijvoorbeeld zien aan de beschilderde wanden van de benedenverdiepingen der kerk te Schwarz-Rheindorf bij Bonn. De daar aanwezige uit de 12e eeuw herkomstige schilderingen zijn aangebracht op een zorgvuldig glad gemaakten ondergrond, welke duidelijk de sporen draagt door bekwame handen vervaardigd te zijn en door de eeuwen heen zijn duurzaamheid bewaard heeft. De om en bij het jaar 1860 aangebrachte voltooiing en vernieuwing van den ondergrond, daarentegen blijkt nu reeds ontoereikend geweest te zijn, wat betreft de chemische samenstellingen van de mortel en heeft men met de oorspronkelijke techniek blijkbaar in 't geheel geen rekening gehouden.

Daardoor komt het dan ook dat de vernieuwde plaatsen niet alleen vochtdeelen tot zich trekken, waardoor zij weinig duurzaam zijn, doch dat zij ook „dood" werken, daar zij geheel verschillen wat bestanddeelen en bewerking betreft met de oude bekleedingslaag. Bovendien vormen zij door hunne slechte samenstelling een gevaar voor de aangrenzende stukken en daardoor dus ook voor de kostbare schilderingen.

Bij een ander bouwwerk trof men bij het onderzoek naar een bekleedingsvlak, welke dienen moest voor groote en kostbare schilderingen, holle plaatsen en scheuren aan, welke van boven naar beneden door den muur liepen en door de warmte ontstane spleten bleken te zijn.

Van de opperste laag waren deze scheuren door een kurkmassa geïsoleerd en hierop bevond zich de fijnere laag ter dikte van slechts enkele millimeters. Afgescheiden nog hiervan, dat dit gedeelte der bekleedingslaag en de schilderingen door den invloed van de warmte op die plaatsen in tegenstelling met de overige deelen metiertijd van kleur zouden zijn veranderd, zoo zouden er zich natuurlijk door het indringen van vochtdeelen of de met asphalt of teer saamgeperste kurklagen bruine vlekken hebben gevormd, welke dan niet meer te verwijderen zouden geweest zijn. En mocht het bouwwerk soms eens in brand geraken, dan zouden de kurklagen verbrand of verkoold zijn en zou het dunne stuk, na zijn steun verloren te hebben, met de schildering naar beneden zijn gevallen.

Bij decoratieve schilderingen heeft men hoofdzakelijk met vlakken te doen. Daarom is het raadzaam hierbij den grond niet al te glad, doch veelmeer eenigszins ruwkorrelig en hel van kleur te maken. Daardoor krijgt het schilderwerk een meer monumentale en vooral indien er met lazuur gewerkt wordt, een grootere uitwerking. Buitendien zal de verflaag beter kunnen vastplakken dan bij dichte en gladde muren. In 't bijzonder verdient dit aanbeveling bij groote oppervlakten, daar hierbij de luchtcirculatie doorgaans niet voldoende is en de schildering dientengevolge van de gedurige en snelle afwisseling der warmte en onder den invloed der vochtigheid scheuren krijgt en gaat afbladeren. Wij moeten 't meeste gewicht hechten aan een zoo groot mogelijke luchtcirculatie, in 't bijzonder daar, waar gevaar bestaat voor 't vochtig worden der muren. En daar zooals bekend is de vochtdeelen bij voorkeur op de plafonds of op de gebogen gedeelten inwerken, zoo moet op die plaatsen steeds voor voldoenden luchttoevoer gezorgd worden.

Bij eene eerst onlangs met decoratie-schildering versierde kerk, bladderde op onverklaarbare wijze het schilderwerk af. Toen men de zaak onderzocht had, bleek, dat men alle luchtopeningen had dichtgestopt, teneinde geen stoomwarmte verloren te doen gaan. Bovendien waren de gewelfde gedeelten zeer glad en de kerk op zich zelf zeer vochtig. De zich in het bovenste gedeelte der ruimte verzamelde ongelijkmatig groote hitte had natuurlijk het afbladeren der schilderingen ten gevolge.

Bij het maken van den ondergrond is voor het gebruik van gips dringend te waarschuwen, aangezien dan het vervaardigen van een kunstwerk geheel uitgesloten is en het aanbrengen van een laag verfstof, welke goed en duurzaam zijn zal slechts met veel moeite en veel werk en dus met veel kosten kan geschieden. Een beetje cement is veel minder nadeelig; in 't bijzonder daar waar met zaakkundig gemaakte caseïne geschilderd wordt, wordt het te verven lichaam door dit bindmiddel zoo krachtig beschermd, dat wanneer niet te veel cement gebruikt wordt, dit nauwelijks op het bindmiddel, laat staan op de verfstof kan inwerken.

Sinds den laatsten tijd wil men voor de muren van ziekenhuizen zoo veel mogelijk een gladde en effen verflaag. Deze is waar de wanden met gips worden geslekt, zeer moeilijk aan te brengen, daar de verf zich niet kan vasthechten. Het is veel doelmatiger en eenvoudiger den muur in dat geval met een grofkorrelige bekleeding te voorzien en de muurvlakken daarna door het aanbrengen van een caseïneverflaag vlak te maken. Dit vlakmaken kan op gemakkelijke en goedkoope wijze geschieden, zooals dit in de oudheid, volgens de stuccolustro-techniek gedaan werd. Men verkrijgt daardoor een duurzame en gelijkmatige verflaag, welke ook aan de hygiënische eischen voldoet.

V. K.

„SAN MARCO."

„Naar de studie van Heinrich Seipp, in Baumaterialienkunde."

Het witte marmer der Venetiaansche paleizen.

Wij wenschen op den voorgrond te stellen, dat de hiernavolgende hoofdstukken II en III het opschrift van deze verhandeling kunnen en zullen wettigen. Dit eerste hoofdstuk is feitelijk eene inleiding, waarvoor wij bij onze lezers om verscheidene redenen hunne belangstelling inroepen. In de eerste plaats is de in dit hoofdstuk te bespreken bouwsteen, ook bij de San Marco zelve, hoewel slechts in mindere mate, toch gebruikt geworden; voorts komen wij in hoofdstuk III eenige malen terug op de vochtigheid der zeelucht, welke in hoofdstuk I besproken wordt en vermeenen wij, dat eene verhandeling over het witte marmer, als zijnde een der meest voorkomende en toegepaste decoratieve bouwmaterialen, welke in Venetië worden gebruikt, van veel belang moet zijn, om des te beter eene beschouwing over de meer edele steenen tot haar recht te doen komen, terwijl wij ten slotte de gelegenheid niet ongebruikt wenschten te laten voorbijgaan om eens dit belangrijke materiaal der Venetiaansche paleizen ter sprake te brengen.

Reeds herhaaldelijk zal, ja moet de vraag zijn opgekomen, in 't bijzonder bij de vele intelligente bezoekers van Venetië en van zijne schoone bouwwerken, wat toch wel de oorzaak is, dat bij de aldaar aanwezige marmeren bouwwerken deze hier en daar zwart gevlekt zijn, terwijl juist in 't algemeen de kleur een wit karakter draagt, en waardoor die zwarte vlekken onstaan zijn? Onwillekeurig zal men dan vergelijkingen maken met marmer-bouwwerken uit andere plaatsen o. a. met den Dom te Milaan. 't Zal zoo gemakkelijk niet zijn, hierop een antwoord te geven, nochtans willen wij in dit opstel trachten eene oplossing voor bovengestelde vraag te vinden. Hiertoe is het natuurlijk noodzakelijk, dat wij eerst eens nadere kennis maken met den aard en de eigenschappen van het bewuste bouwmateriaal zelf.

Hoe betreurenswaardig het ook zijn moge voor de prachtige bouwwerken van Venetië, dat zich in de marmersteenen dergelijke eigenaardige zwarte en bruine vlekken voordoen, nochtans is het een feit, dat in sommige opzichten het bouwwerk juist daardoor een eigenaardige bekoring krijgt, omdat juist door die zwarte vlekken, het witte marmer in vele gevallen nog veel meer tot zijn recht komt en dat dikwijls sommige gedeelten der bouwwerken beter in 't oog springen. Dit is onder meer 't geval bij de kinderfiguren onder de hoofdkroonlijst der oude bibliotheek te Venetië en nochtans is het een feit, dat de bouwmeester hiermede in 't minst geen rekening heeft trachten te houden, zoodat het zeer zeker aan het toeval te wijten is, dat hier door de zwarte kleurschakeering in het marmer een eigenaardige, voor 't oog aangename indruk werd teweeggebracht.

Het materiaal, dat gebruikt werd voor het berapen der fascaden, voor de zuilen en voor de ornamenteering der Venetiaansche groote bouwwerken — wij noemen als zoodanig het Dogen-paleis, de Bibliotheek van San Sovino, het Zecca, de Procuratiën, de paleizen aan 't „Caval grande" gelegen, de kerken Santa Maria della Salute, Santa Maria Maggiore, Tempio del Redentore enz. enz., — is een soort dichte kalksteen, van witachtige glanzende kleur, welke tot de krijtformatiën uit Istrië afkomstig is en wel meer in 't bijzonder van het aan de westkust gelegen eiland Osera. Dit eiland, evenals het geheele schiereiland, behoorde in den bloeitijd der Republiek Venetië tot haar bezit en er was hier niets meer noodig dan dat eene behoorlijke exploitatie der groeven en een in voldoende mate geregeld vervoer te water plaats had om ten volle van de waarde der gesteenten partij te kunnen trekken. De zeer schoone, als marmer gebruikte Istrische kalksteen (Marmo d' Istria) geldt als zeer deugdelijk en duurzaam. Zonder twijfel staat deze steensoort zelfs wat betreft het bestand zijn tegen weerinvloeden, hooger dan het Carrara-marmer, zooals door proeven werkelijk bewezen werd. Een bewijs hiervoor wordt onder andere geleverd door een der Venetiaansche paleizen, en wel het Dogen-paleis, alwaar de fascaden en de kroonlijsten uit bovengenoemde steensoort bestaan, terwijl de reuzentrap (de Scala dei Giganti) op het binnenplein uit Carrarisch-Marmer is vervaardigd. Hieraan toch kan men, hoewel zij nog niet zoo lang bestaat, als de bovengenoemde deelen van het bouwwerk, duidelijk zien, dat zij meer onder den invloed van het weer te lijden heeft dan de uit Istrische kalksteen opgetrokken deelen van het gebouw. Met een vergrootglas kan men zelfs zeer duidelijk bij het Carrarisch marmer observeeren, dat zich de kristaldeeltjes loslaten en het marmer vertoont op die plaatsen, waar de weersgesteldheid op den duur haren invloed heeft doen gelden, veel overeenkomst met afschilferende zandsteen. Over 't algemeen echter is desniettemin de bovengenoemde reuzentrap in een goeden toestand gebleven, en is het bouwwerk slechts sporadisch beschadigd.

Metterdaad scheen het Istrische marmer juist door de natuur voorbestemd te zijn, in verband met de ligging der lagunenstad, om te dienen als bouwmateriaal voor de prachtige bouwwerken van Venetië. Wij wenschen nu eens na te gaan, hoe zich dit materiaal in den loop der tijden heeft gehouden en daar, waar de verschillende bouwwerken van Venetië op denzelfden grondslag zijn opgezet en uitgevoerd, is het geheel onverschillig, welk bouwwerk wij tot voorbeeld nemen. Laten wij beginnen met als voorbeeld te kiezen de oude bibliotheek Sansovinos, om daarna nog eenige andere bouwwerken te bespreken.

Een opmerkzaam waarnemer observeert bij de bibliotheek reeds dadelijk de navolgende feiten. Aan den kant van den hoofdgevel (Piazetta-zijde) ziet het marmer van het bouwwerk er in zijne obelisken en beelden vlekkeloos wit uit. Dit valt ook te constateeren van de grootere en kleinere zuilen, resp. halfzuilen en pijlers der vensters in de bovenverdieping, tenminste over het grootste deel van hunne hoogte. Geheel in de hoogte echter, onder de friezen, zijn evenwel zwarte vlekken merkbaar. In 't bijzonder zijn de figuren in de hoeken der boogvormige vensters, de meer terugliggende bogen zelven en de voetstukken der Jonische zuilen zwart gevlekt. In het beneden-gedeelte zijn niet alleen de bogen en hoekfiguren der arcaden, doch ook de Dorische zuilen en pijlers zelven opvallend grijs tot zwart, tenminste wat de bovenste helft betreft: verreweg het meest zwartgekleurd zijn wel de bogen, en de als leeuwenkoppen gebeeldhouwde steenen. Ook de hoofdbalk boven het bogengewelf der onderverdieping is donker gekleurd. Het prachtige friswerk onder de hoofd-kroonlijst met zijn schoon lofwerk dragende figuren en leeuwenkoppen heeft evenéns eene zwarte kleur. En hetzelfde geldt ook van het lofwerk zelf, hoewel hierbij de witte kleur verreweg de overheerschende is en aldus de storende invloed van de zwarte tinten weder eenigszins geneutraliseerd wordt. In 't bijzonder verdient 't vermelding hoe typisch wit juist de hoekpijlers en zuilen der beneden-verdieping zijn aan den kant der zee, en in 't algemeen kunnen wij dit constateeren bij het geheele hoekgedeelte van het bouwwerk. Door al deze waarnemingsresultaten in verband met de verschillende onderzoekingen, welke hebben plaats gevonden, is men ten slotte wel tot de volgende verklaring gekomen van de bestaande zwarte vlekken.

Eerstens staat het wel volkomen vast, dat het zwart getint zijn van het marmer alleen aan uitwendige oorzaken, zan

vreemde lichamen, zijn ontstaan te danken heeft, welke oorzaken of lichamen met het gesteente zelf op chemisch gebied niets te maken hebben. Dit bestaat juist uit tamelijk zuivere koolzure kalk met weinig klei-gehalte. 't Is dus uitgesloten dat eene chemische werking van het gesteente zelf de zwarte vlekken zou te voorschijn roepen. Wanneer wij onder een loep de zwartgekleurde massa eens goed bekijken, na deze met een scherp mes te hebben afgekrabd, kunnen wij vrijwel vaststellen, dat deze eene zich vastklevende, korstvormige massa is, welker bestanddeelen zeer waarschijnlijk van drieërlei aard zijn.

I. Het voornaamste bestanddeel, dat dan ook de oorzaak is van het zwart worden van het marmer, wordt in elk geval gevormd door een soort korstmos, welks groei ten eerste in de hand wordt gewerkt door de met vocht verzadigde lucht te Venetië. De bekende lichenoloog, Professor Dr. M. Fünfstück, uit Stuttgart, heeft met de bewuste stof, van hoe gebrekkigen aard zij ook was, zooveel als mogelijk was eenige proeven genomen en de noodige onderzoekingen gedaan. In elk geval treft men hier eene korstmosformatie aan en wel eene van de Verrucaria en Opegrapha-soorten, waarschijnlijk ook de Lithoicca, dus zoowel de hidolithische als de epilithische (op het substraat sterk en minder sterk reageerende) soorten.

Deze woekerplantjes- (licherni) vormen met hunne mosvormende thallus, dat op het marmer is vastgegroeid, een ruw bekleedsel, dat de vochtigheid uit de lucht opzuigt, terwijl zij het stof en de roetdeelen opvangen en daarvoor als 't ware als verzamelplaatsen dienen, terwijl deze stoffen zich op het gladde marmer niet vastzetten.

Ten 2e. De stof en ten 3de de roetdeelen, in verband met dé donker-gekleurde humus, welke zich bij het afsterven der woekerplantjes langzamerhand vormt. Wat deze opeenhooping van stof betreft, zoo kunnen wij daaromtrent het navolgende opmerken. Hoewel het een bekend feit is dat de lagunenstad kon bogen op eene groote mate van stofvrijheid, zoo is het daarom toch niet uitgesloten, dat er zich toch in den loop der jaren een, al is het dan betrekkelijk geringe stoflaag gevormd heeft.

Hiervan levert onder anderen de hoofdingang van de Marcuskerk wel het bewijs. 't Is naar onze meening echter minder juist, ja feitelijk zeer onwaarschijnlijk, om eene verklaring van bovenbedoelden zwarten aanslag te willen zoeken in het vuil, dat door de in de stad aanwezige schoorsteenen in de lucht zou worden verspreid, daar het toch een feit is, dat van oudsher te Venetië in de kachels der woonhuizen slechts hout wordt gestookt en feitelijk dan nog alleen ten dienste van de keukens. Steenkolen worden slechts door de industrie benut en voor de centrale verwarmingen der hôtels en andere groote gebouwen. Meerendeels wordt tegenwoordig in de moderne woningen op gas gekookt.

Het hout, dat in Venetië als brandstof wordt gebruikt, is hoofdzakelijk uit Bosnië en Herzegowina afkomstig, in vroegere tijden was het de provincie Karst, welke het hout leverde.

Al is nu de roetmassa, welke door den rook van het hout wordt afgescheiden, zeer gering en veel minder dan bij den rook van steenkolen, daarom is het toch nog niet uitgesloten, dat er zich in den loop der eeuwen, waarop de marmeren bouwwerken van Venetië kunnen wijzen, en waarin ook meer dan tegenwoordig een rook van hout werd geproduceerd, een zichtbare, al is het dan ook zeer geringe roetlaag gevormd heeft. De mogelijkheid hiervan is echter bij andere uit marmer opgetrokken bouwwerken van Italië, bijvoorbeeld den Dom te Milaan, te Florence, de Certosa bij Favia, uitgesloten of wel zeer gering, daar juist de voornaamste van bovengenoemde vorming, namelijk de mosformatie, en in verband daarmee de buitengewone vochtigheid der lucht niet aanwezig is. Bovenstaande diene in 't algemeen ter verklaring van het ontstaan van den zwarten aanslag. Wij dienen nu nog na te gaan, hoe het komt dat slechts op sommige gedeelten van het marmer het hiervoren besproken verschijnsel zich voordoet, en op andere plaatsen juist in 't geheel niet.

(Wordt vervolgd.)

DE HANDEL EN HET GEBRUIK VAN DJATIHOUT VAN JAVA.

De heer J. C. van Schravendijk, O.-I. ambtenaar met verlof, heeft in opdracht gehad in de groote handelsplaatsen van Noord-Duitschland, in Kopenhagen, Triest en Londen een onderzoek in te stellen naar de eischen in die markten aan exotische houtsoorten gesteld en in verband daarmede gegevens verzameld, dienstig om aan de Java-teak ruimer afzetgebied te verstrekken.

In „Handelsberichten" der laatste weken is een uitvoerig uittreksel van het door den heer Schravendijk aan het ministerie van koloniën uitgebracht rapport opgenomen.

Aan de conclusie van het rapport ontleenen wij het volgende:

De houthandel op Java, voor zooverre deze geene filialen heeft, zal het best den uitvoer naar de hierboven behandelde landen kunnen uitbreiden door zich in verbinding te stellen met de groothandelaren in Europa, die het beste op de hoogte zijn van wat de techniek verlangt.

De export-houthandelaren moeten zich tot in bijzonderheden op de hoogte houden van de behoefte in de Europeesche landen wat afmetingen en qualiteit der houtwerken betreft. Wanneer zij door strenge klassificatie bij den export zorgen, dat het Java-teak vertrouwen geniet, daarbij steeds voeling houden met de Europeesche markt en aan bijzondere eischen zooveel mogelijk trachten te voldoen, b.v. door het oprichten van zagerijen, dan zal het Java-teak zich spoedig in een goeden naam verheugen en het jaarlijksch verbruik in de hier besproken landen wel tot op pl.m. 20,000 kub. M. kunnen worden opgevoerd.

Voegt men bij de consumptie van de in het voorafgaande besproken landen nog die van Engeland, Frankrijk, Italië, Nederland, Rusland en Spanje, dan zal, met inachtneming van de hier gegeven wenken, in de toekomst voor Europa op een afzet van minstens 35,000 kub. M. 's jaars gerekend mogen worden.

Het is buitendien aan geen twijfel onderhevig, dat Oost-Azië (c.q. China en Japan) binnenkort aanzienlijke hoeveelheden van het Java-teak zal verbruiken en vermoedelijk zal daarheen voor het minderwaardige hout een uitweg te vinden zijn, evenals nu reeds het 2e qualiteits continent-teak naar Voor-Indië (Calcutta), China en Japan geëxploiteerd wordt.

De jaarproductie van het Java-teak wordt, ook voor de toekomst, geraamd op ongeveer 200,000 kub. M.

Voegt men bij de boven aangehaalde cijfers nog de behoefte in Nederlandsch-Indië zelf en in Zuid-Afrika, dan zal het duidelijk zijn, dat van overproductie moeilijk sprake kan zijn, te meer, daar het bovengenoemde aankapcijfer voorloopig wel als een maximum kan worden beschouwd, terwijl bovendien de vraag naar teakhout voortdurend toeneemt en de productie van continent-teak, zooal niet afneemt, dan toch vermoedelijk niet zal stijgen.

Hoewel van overproductie van Java-teak vooralsnog geen sprake kan zijn, zal in den houthandel op Java langzamerhand een andere toestand intreden.

Zooals bekend, eischt het handhaven van het beginsel van continuïteit in het boschbeheer, dat met het definitieve inrichten der bosschen krachtig worde voortgegaan. Over 20—25 jaren zal dit werk afgeloopen zijn en dan aan 75—100 houtvesterijen het aanzijn geschonken zijn.

Wanneer nu het product dezer houtvesterijen, zooals tot nu toe regel was, periodiek bij kleine hoeveelheden geveild wordt, is de vrees gewettigd, dat het in te veel handen geraakt en daardoor de groothandel, dien men bij dergelijke exportzaken nooit ontberen kan, niet aan die veilingen kan deelnemen.

Verder kan door eene ongemotiveerde opdrijving der prijzen een zeer bedenkelijke toestand ontstaan, waarvan het boschwezen wel eenige jaren zou profiteeren, doch waarvan een onvermijdelijke „krach" het gevolg zou zijn.

Bovendien is bij eene dergelijke „versplintering" van het product het gevaar niet uitgesloten, dat door kleinhandelaren groen en rijp als exporthout naar Europa wordt gezonden en hoe voorzichtig men moet zijn bij het exporteeren en hoezeer men met de vraag naar die houtsoort in Europa, wat qualiteit, quantiteit en assortiment betreft, rekening moet houden, is hierboven reeds uiteengezet. Niet genoeg kan hierop de aandacht gevestigd worden.

Wanneer dit gevaar werkelijk dreigt, dan zouden in tijds maatregelen te nemen zijn.

Zoo zou b.v. bij de houtvenduties het exporthout in eene groote kaveling kunnen worden aangeboden, waardoor slechts de groothandel zou kunnen mededingen.

Ook zou verkoop op stam geheel of gedeeltelijk en over één of meer jaren loopende, bij inschrijving kunnen ingevoerd worden.

Wordt dus de export voorzichtig en met kennis van zaken geleid, dan lijdt het geen twijfel, of de goede prijzen voor het Java-teak zullen zich handhaven.

De hooge waarden van ons djatibosch-bezit op Java valt hierdoor te meer in het oog en wettigt de in de laatste decennia krachtig ter hand genomen maatregelen dit boschbezit ook voor de toekomst te verzekeren en het bedrijf op degelijke grondslagen te vestigen, terwijl het in het belang van den lande zoude zijn het djatibosch-areaal, waar economisch mogelijk, uit te breiden.

OVER BESCHUTTING VAN IJZER-CONSTRUCTIES TEGEN ROEST, DOOR MIDDEL VAN VERF.

In den laatsten tijd is in technische kringen meermalen de vraag gerezen, of men bij de verwisseling van steen en pannen voor ijzer, wel groote voordeelen kon behalen. In den tijd, dat men nog in 't algemeen bouwde met steen en pannen beweerden de architecten, dat deze bouwstoffen van langeren duur zouden zijn. Sedert de aanwending der ijzer-constructie zijn nog geen 50 jaren verloopen, en men heeft tot op heden nog geen doorslaande bewijzen, waaruit men de verhoudingen van steen en ijzer tegenover elkander kan beoordeelen. Er bestaat nochtans geen twijfel, of bij ijzerconstructie zal, zoodra deze de werkplaats der fabrikant heeft verlaten, de natuur ze tracht te verwoesten en hieruit ontstaat vanzelf de vraag, of onze voorbehoedmiddelen tegen deze verwoesting namelijk, het voorkomen der roestvorming, voldoende zijn.

Wij zullen in de volgende regelen zien, dat dit zeer dikwijls niet het geval is. Er zijn bereids geheele boeken over roestwering geschreven, en de talrijke, van elkander afwijkende inzichten over dit onderwerp, vormen een duidelijk bewijs, dat men hierover het laatste woord nog niet gesproken heeft. Voor het grootste deel beweegt zich hier de strijd over de keuze der grondstoffen van het vervaardigen eener bederfwerende verfstof.

De drie grootste vijanden van het ijzer, of de drie grootste wapens, welke de natuur bezit, om het ijzer weder tot zijn oorspronkelijken toestand willen terugvoeren, zijn: zuurstof, koolzuur en water, en deze drie zaken zijn overal in onze atmosfeer, aanwezig. Er blijft ons dus slechts één middel over, namelijk het ijzer tegen de inwerking van deze drie genoemde zaken te beschutten. Als het best-werkende middel hiervoor, is tot heden algemeen de olieverf, in aanmerking gekomen. Dat echter bij ijzer-constructies een dergelijke bedekking, zelfs onder aanwending van alle mogelijke voorzorgsmaatregelen, niet in alle gevallen het gewenschte gevolg heeft, zal ons blijken uit hetgeen eene Amerikaansche chemiker M. Toch, hierover schrijft, en die zij meededeelingen ontleent aan de onderzoekingen, welke hij uit dat oogpunt deed bij de New-Yorker ondergrondschen spoorweg.

De staalconstructie bij dezen spoorweg, bezat volgens dat bericht een verfbedekking, als beschutting tegen roestvorming. Bij den aanvang van dit werk, had men op grond van den raad, gegeven door de prachtisch ervaren ingenieurs 't staalwerk voor 'n deel met een verflaag, welke bestond uit 19 K.G. menie vermengd met 4.5 liter lijnolie, na van te voren het metaal practisch goed gereinigd te hebben. Andere gedeelten waren bestreken met een mengsel van zuiver loodwit met lijnolie. Het werk werd door bekwame vakmannen uitgevoerd, en de materialen van te voren chemisch onderzocht. Na 2½ jaar kon men opmerken, dat deze verflaag, ofschoon zij nog een zeer goed aanzien had, doortrokken was met fijne haarscheuren.

Zette men er een mes in, dan scheidden zich groote blaâren van den verf, waaraan zonder uitzondering, aan de onderzijde een roestlaag vastzat. Deze roest scheen, onder den microscoop beschouwd, uit bladerige lagen te bestaan, of meer chemisch uitgedrukt, dat volgens de annalyse, de oxydatie voortdurende was, hetgeen te erkennen is aan de bladerige lagen. De roest bezat afwisselend licht-rood-bruine, en donker-bruine lagen, bij wien de eerstgen. zich laten uitdrukken door de formule $Fe_2O_3 + 2\,H_2O$, en de donkerbruine door $Fe_3O_4 + H_2O$. De procentage van het ijzer varieerde tusschen 5,87 en 6,8 pCt. Hieruit bleek dus dat de oneffenheden in het metaal deze oxydatie niet veroorzaakt had. Daarentegen bewezen de microscopische onderzoekingen dat die oneffenheden of blaâren uit menie zeer groot waren, en op die wijze van lucht waren voorzien, zoodat in dit geval die verf niet als roestwerend, doch veel meer als ,roest-aanbrengend gewerkt had.

Een droge bedekking van lijnolie is niet poreus, uitgenomen de luchtblazen, welke zich daarin gevormd hebben: daarentegen vormt iedere lijnoliebedekking, wanneer deze met vochtigheid in aanraking komt, hiermede een halfvaste oplossing, waardoor de vocht heendringt en op het ijzer terecht komt. Er zijn in dit geval twee substansies voorhanden, welke tot de metaaloppervlakte kunnen doordringen en een oxydatie bewerken, namelijk water en koolzuur. Hieruit volgt dus dat die verfstoffen gas- noch waterdicht zijn. Men heeft geconstateerd, dat vet onder den invloed van water, dit opneemt, terwijl lijnolie, de waterdamp doorlatende, in acht uren een groote hoeveelheid water opneemt. Hieruit volgt dat water op lijnolie, ook zonder aanwezigheid eener alkalie, daarop zal inwerken, en dat kalk, aan 't water toegevoegd, eenvoudig de opname van laatstgenoemde bespoedigt.

Uit een en ander blijkt, dat het gebruik eener verfstof welke niet verstijfd, aan te bevelen is. Natuurlijk moet de te bedekken oppervlakte eerst zorgvuldig van roest gezuiverd worden, waarbij vooral onderdeelen als bouten en moeren, waarop in den regel zeer weinig acht wordt geslagen, niet vergeten mogen worden.

Amsterdam. F. J. MONSMA.

EEN NIEUWE MEETBAND.

(Lucien Lepoire te Dieppe, Frankrijk) heeft patent verkregen op de volgende meetband-constructie:

De uitvinding betreft een nieuw soort meetband, welke zoo ingericht is, dat alle mogelijke afstanden gemakkelijk en nauwkeurig in het donker gemeten kunnen worden. De figuren laten ons het mechaniek in onderdeelen zien. Het instrumentje bestaat feitelijk uit twee deelen a en b (fig. 1 tot 3 en 6), welke door middel van de verlengstukken c, welke in de spleet d kunnen worden gestoken, met elkaar verbonden zijn. 't Gedeelte a draagt tusschen zijne zijkanten 't kokertje voor de veer e met het meetkoord f, 't welk op de bekende wijze door een druk op een knopje g door middel van een spiraalveer wordt opgerold. De beide kokervormige gedeelten a en b bezitten buitendien aan 't boveneinde een aanslag, welke ter ondersteuning dient bij het opmeten. Het vrije, anders afhangende einde van het meetkoord f is nu aan het andere deel b zoodanig bevestigd, dat de geheele aanslaglengte overeenkomt met de door het merkteeken x staande maatstreep, bijv. van 5 c.M. (fig. 4) terwijl het einde van het meetkoord met het deel b door middel van een ring p aan een buigzame tong k is vastgehaakt en terwijl door middel van den knop h, welke past in de opening i, voorkomen wordt dat er eene verschuiving naar voren of achteren of ter zijde plaats heeft.

Nadat de band f het kokertje met veer e heeft verlaten, gaat hij door een ring u, welke de uiteinden van een buigzamen metalen band l verbindt, welke

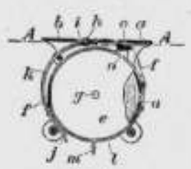

Fig. 1.

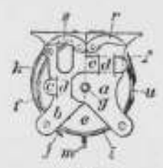

Fig. 2.

Fig. 3.

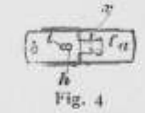

Fig. 4

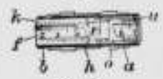

Fig. 5.

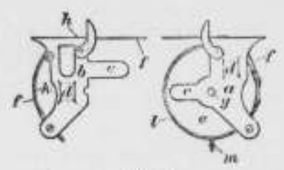

Fig. 6.

om het instrument heen sluit en van een greep m voorzien is. Aan dezen metalen band l is een voorsprong n (fig. 1) verbonden, welke tegen een ronschoentje o stuit, 't welk bij verschuiven van den metalen band l, bij de greep m het meetkoord f tegen den onderkant en den aanslag van het deel a drukt, zoodat de meetband hierdoor wordt vastgelegd. Om verder eene nauwkeurige meting van kleine binnenmaten en cylindervormige deelen en dergelijke nogelijk te maken, zijn aan beide deelen a en b de armen r, s, t en v aangebracht, welke neergeslagen kunnen worden en waarvan de binnenkanten na omhoog geslagen te zijn, samenvallen met de binnenzijden der deelen a en b.

Ten einde met den meetband een afstand te meten, brengt men de zijden van 't gedeelte a of den arm r, resp. t in aanraking met het eene einde van de op te meten lengte en verwijdert dan het deel b, zoodat de band f wordt afgerold (fig. 6) tot den anderen kant van dit deel of een der armen s of v met het aan de andere zijde liggende einde van den te meten afstand in aanraking komt, waarna door het aflezen van het merkteeken de gewenschte maat verkregen wordt.

V. K.

NIEUWE INRICHTING TOT REINIGING VAN AFVOERWATER.

De beoordeeling der verschillende methoden tot reiniging van vervuild stads- en fabriekswater heeft in de laatste zes jaren eene belangrijke wijziging ondergaan, als natuurlijk gevolg van de ervaringen, welke men op dit gebied opdeed. Tegenwoordig is men genegd, den doorlekfilter met sprenkelaar en flinken vóór-reiniger voor de beste inrichting te houden, niettegenstaande men hierbij, ter voorkoming van bevriezen in den winter, den sprenkel-aanleg in een kostbaar gebouw moet huisvesten, terwijl deze aanleg zelf veelal, zooals laatst nog bij de omvangrijke proefnemingen te Leeds geen zeer gunstige beoordeeling ondervond. Om de vóór-reiniging zoo volledig mogelijk te doen zijn, maakt men, waar het even kan, daarvoor zelfs groote bezinkbakken, ten einde de lekfilters te sparen. Een nieuwe kostbare inrichting dus! Men verkrijgt daardoor een aanleg, welke, wijl bij een sterk afschot voor het water vereischt, groote kosten meebrengt, welke vele gemeenten niet kunnen dragen. Het streven naar vereenvoudiging mag hier derhalve wel als gerechtvaardigd beschouwd worden.

De heer H. Schmidt, stads-architect te Liegnitz, heeft een inrichting ontworpen en, na haar twee jaren beproefd te hebben, daarop voor Duitschland patent genomen, waarbij naar de uiterste vereenvoudiging is gestreefd. Ze is goedkoop, betrouwbaar, vergemakkelijkt het toezicht, en beperkt het afschotverlies tot een minimum.

Ze werd het eerst beproefd aan een vervuild kanaal te Breslau. De inrichting bestaat hierin, dat men het water, nadat het door een roosteraanleg reeds een voorloopige reiniging heeft ondergaan, zeer langzaam door 15—25 M. lange filters laat trekken, welke gevuld zijn met metaalslakken van 3—8 m.M. korrelgrootte.

Deze inrichting is gegrond op de volgende overwegingen. Wanneer het vuile water in een met cokes, metaalslakken en dergelijke stoffen gevulden filter komt, ondergaat elke druppel, wanneer deze zich in een der poriën tusschen het filtreer-materiaal bevindt, het eerst aan zijne buitenzijde den invloed der omringende filtreerstoffen. Naarmate de vochtdeelen van zulk een droppel verder van zijn oppervlakte zijn verwijderd, hebben zij natuurlijk meer tijd noodig om dien invloed te ondervinden. Het bewijs hiervoor ligt in het meer o fminder groote reinigingsvermogen van grof- en fijnkorrelige oxydatie-filters en in de binnen enkele minuten afloopende reinigingswerking der lekfilters, waarbij het vuile water zich in een dun laagje over de oppervlakte van het filtreer-materiaal verspreidt. Laat men het water in zulk een filter stilstaan, dan moet de reiniging wel geringer zijn dan wanneer het er zich gestadig en langzaam doorheen beweegt. Want de in een porie-ruimte aan zijn oppervlakte gereinigde droppel mengt, ten gevolge van die beweging, bij het overgaan in de volgende porieruimte zijne vochtdeelen dooreen, en zoo worden deze in

die tweede porie-ruimte reeds meer gezuiverd dan in de eerste. Hier wordt nu weder de buitenzijde van den droppel gereinigd. Deze komt daarop in de derde porie-ruimte, mengt zich daar weer dooreen, en zoo heeft een proces plaats, dat, bij gelijken duur van het overigens, evenals bij den filter met stilstaand water, tot opneming van zuurstof onderbroken bedrijf, een betere reiniging tot uitslag moet hebben dan wanneer het water, stilstaande, eenvoudig door den filter heen moet lekken. Hierbij komt nog, dat dit proces door geenerlei schadelijke invloeden, als draineering, standpijpen en dergelijke, gestoord wordt.

Die beweging in het water is echter alleen te verkrijgen, door een hoogteverschil te maken tusschen het punt waar het den filter binnenkomt, en dat waar het dezen verlaat, en als nu dit hoogteverschil te allen tijde kan gewijzigd worden, is men ook in staat de snelheid der strooming naar behoefte te regelen. De hiertoe noodige veranderingen in de ligging van den waterspiegel zijn betrekkelijk gering, want de snelheid der strooming in den filter wijzigt zich, evenals bij het grondwater, naar gelang het afschot heeft, zoodat, wanneer een filter van 15 M. lengte 9 c.M. afschot noodig heeft, diezelfde filter bij een afschot van 45 c.M. het vijfvoud moet afleveren. Dit is vooral in steden, waar bij zwaren regenval groote massa's water moeten afgevoerd worden, van groot belang. Deze filter biedt alzoo eene eenvoudige oplossing voor vele tot heden bestaande bezwaren bij de behandeling van het afvoerwater.

De beweging wordt geregeld, door den waterspiegel aan den in- en uitgang te stellen als in de fig. 1 en 2 bij A en B is aangegeven. Wordt de gewenschte stand aan de ingangszijde bij A overschreden, dan treedt de overstort C naar de naastliggende afdeeling in werking. Zoo wordt iedere filter-afdeeling vanzelf in werking gesteld. Er behoeft nu niets anders meer te gebeuren, dan dat de beneden-overstort B zoodanig gesteld wordt, dat juist de

Fig. 1. Langsdoorsnede.

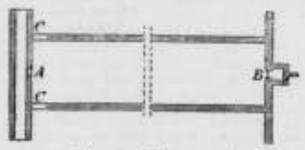

Fig. 2. Plattegrond.

voor die filter-afdeeling bestemde hoeveelheid daar afgevoerd wordt. Staat de overstort B te laag, dan krijgt de geheele filter te veel water; staat hij te hoog, dan valt het water bij C in een andere afdeeling, en B krijgt te weinig. Wil men bij sterken regenval een grootere hoeveelheid verwerken, dan geschiedt dit door den overstort C hooger te stellen, zonder de stelling van B te veranderen. Daartoe is het noodig, het filtreer-materiaal aan het boveneind hooger op te tassen en naar beneden toe langzaam te niet te laten loopen.

Bij de proefneming te Breslau was slechts met filters van geringe afmeting gewerkt. Er bestond nog twijfel, of ook filters van grootere diepte, van 1.50 M. b.v., even goed zouden voldoen, en in het bijzonder, of zij bij zulk een diepte de zuurstof in genoegzame mate zouden opnemen.

Daarom werd in het jaar 1906 op het terrein der vuilnisbelt te Liegnitz een filter gebouwd van 20 M. lengte en 1.50 M. diepte, en gevuld met kanaalwater. De vóór-reiniging geschiedde in een klein, ondiep aardbekken, waaruit het slik slechts zeer zelden en onvoldoende werd verwijderd, waarin het water dus eigenlijk nog vuiler, ja, zwart als inkt werd. Desniettegenstaande was de filtreering zoowel wat de hoeveelheid als wat de mate van reiniging betreft, steeds zeer goed. Slechts op één dag, toen er veel water doorgestuwd was, werd een oxydatie-verlies geconstateerd van minder dan 60 pct., namelijk 58 pct. De afvoersloot vertoonde, zooals ook bij de bezichtiging der inrichting door het Koninklijk Bureau van Onderzoek bleek, nergens de rot- en schimmel-vegetatie die men anders bij vervuild water aantreft; veeleer was de bodem met groen zeegras bedekt. De inrichting werkte dagelijks vijf uren, waarin een waterhoeveelheid, gelijkstaande met den inhoud van den filter, dikwijls zelfs meer, verwerkt werd; het overige van den dag stond de filter stil. Dat de reiniging dientengevolge minder afdoende was, werd niet waargenomen. Ten slotte was het gedeelte van den filter bij den overstort A ten gevolge der slechte vóór-reiniging, zoo met slik aangezet, dat het water, om het verstopte gedeelte heen, over den kant liep, van boven af in den filter drong en de nog open porie-ruimten opzocht. Daaruit bleek dus, hoe uitstekend deze inrichting werkte; daar de slikaanzetting aan het boveneind begint, heeft men eenvoudig die met slik verzadigde laag te verwijderen, te wasschen en er opnieuw in te brengen, en zoo kan men de wassching van het geheele filtreer-materiaal zeer lang uitstellen. Deze inrichting verwerkt alzoo minstens anderhalfmaal zooveel als de stilstaande filters, en wanneer men het te reinigen water vooraf verdunt, neemt dit nog toe, tot een mate, welke bij de lekfilters nimmer te bereiken is. Bovendien kan men in tegenstelling met de lekfilters, den uitslag der reiniging steeds waarnemen, en dit acht de heer Schmidt wel het grootste voordeel er van, vooral nu het Koninklijk Bureau van Onderzoek begonnen is op een inrichting aan te sturen, door welke het mogelijk zal zijn de zuiverheid van het gefiltreerde water rechtstreeks te onderzoeken. Zulk een inrichting, waardoor men onmiddellijk, binnen enkele minuten, aan allen twijfel die omtrent den uitslag van het reinigings-proces mocht opkomen, een einde kan maken, zou voor heel de techniek der afvoerwater-reiniging van groote beteekenis zijn.

De vervaardiging van een stroomfilter is eenvoudiger dan die van een stilstaanden of doorlek-filter, want de gezeefde metaalslakken behoeven slechts met de schop op hun plaats gebracht te worden, en per slot van rekening zal het onderhoud en de exploitatie niet meer kosten dan die van een inrichting met lekfilters, terwijl de aanleg véél goedkooper is, aangezien er geen gebouw noodig is om den filter tegen bevriezing te vrijwaren. Doordat men het zonder draineering afkan, zijn ze óók goedkooper dan een inrichting met stilstaanden filter, en ten slotte kan deze laatste zonder veel moeite in een stroomfilter veranderd worden.

Deze inrichting is vooral ook van groot nut bij heerenhuizingen, hôtels en dergelijke gebouwen op het platteland, die niet aan een rioleering kunnen worden aangesloten. Daarvan weet o.a. 't Kinderverplegingsgesticht „Lenzheim", te Schreiberhau, in het Reuzengebergte, mee te spreken. Fig. 3—6 doen zien, hoe men de zaak daar aangepakt heeft. Het vuile water vloeit, na zich in een reservoir, dat tevens als bezinkbak dient, verzameld te hebben, zoodra dit vol is, in een daarnaast gelegen hevelbak, die uit twee afdeelingen bestaat. Wanneer de kleinste afdeeling zoover gevuld is, dat de afvoerpijp van den hevel onder

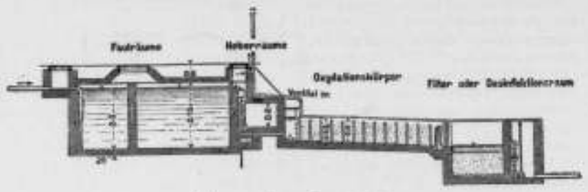

Fig. 3. Langsdoorsnede.

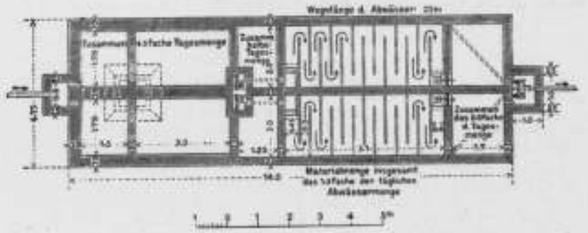

Fig. 4. Plattegrond.

Fig. 3 en 4. Reinigings-inrichting, die dagelijks 6 M³ water kan verwerken.

water komt, begint deze te zuigen, en zoo vloeit het water in den oxydatie-filter en, wanneer het aan het beneden-einde daarvan gekomen is, door den daar staanden hevel in den zandfilter. Dezen filter kan men ook, na het zand er uitgenomen te hebben, als ontsmettingskuip gebruiken, of wel, wanneer zulke hooge eischen niet gesteld worden, geheel weglaten.

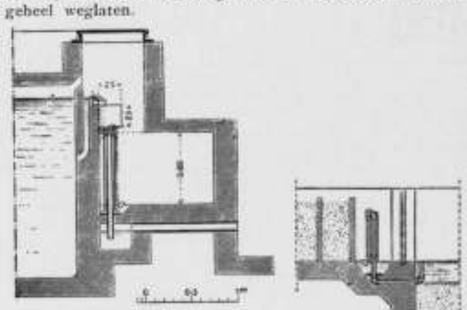

Fig. 5. Hevelbak.

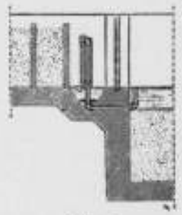

Fig. 6. Loozing van den oxydatie-filter.

Men heeft beweerd, dat die hevel-inrichting niet zeer betrouwbaar is, daar zij, door verstopping met slik, licht haar dienst kan weigeren. De ondervinding leert echter, dat dit niet het geval is. Stoffen van zulk een omvang, dat ze den hevel zouden verstoppen, kunnen de loozing van het reservoir, wanneer die goed in orde gehouden wordt, niet passeeren; het daar nog ontwijkende slik is in oneindig fijne vlokjes opgelost. De hevel zou alleen buiten werking gesteld kunnen worden, indien door kwaadwilligheid of onachtzaamheid drijvende stoffen van boven af in den bak geworpen werden, anders niet. Daartegen helpt natuurlijk slechts een goede sluiting van het deksel op het mangat.

Wel levert het eenige moeite op, den hevel op de juiste wijze te stellen. Ook moet gelet worden op de goede plaatsing der zijbuis, waardoor na het leegloopen van den bak in den mond van den hevel lucht toegevoerd wordt, om te verhinderen, dat hij later reeds bij gedeeltelijke vulling weder begint te zuigen.

D. K.

ALGEMEENE NEDERLANDSCHE OPZICHTERS- EN TEEKENAARS-BOND . . . . . .

INFORMATIE-BUREAU.
Secretariaat: . . . . . .
Rijswijkscheweg 8, Den Haag.
Spreekuur iederen Maandagavond van 7—9 uur. . . . .

Ingeschreven sollicitanten.

15 Bouwk.-Opzichter-Teekn., 22—43 jaar f 80—f 110 's maands,
10 Bouwk. Opzichters, 28—45 jaar f 80—f 120 p. m.
2 Bouwk. Teekenaars, 26 jaar f 80 p. m.
17 Aank. Bouwk. Opz.-Teekn., 19—24 jaar f 50—f 75 p. m.
8 Aank. Bouwk. Opzichters, 19—28 jaar f 60—f 75 p. m.
6 Aank. Bouwk. Teeken., 20—24 jaar f 40—f 70 p. m.
1 Assist. Bouwk. Teekenaar, 19 jaar f 35 p. m.
3 Aank. Mach.-Teekenaars, 20—24 jaar f 50—f 60 p. m.
1 Werkmeester op een machinefabriek, 40 j. f 100 p. m.
1 Fabrieks-Opzichter, 29 j. f 75 p. m.
3 Aank. Meubel-teekenaars, 20—25 j. f 60—75 p. m.
1 Aank. Electro-Technische Teekenaar, 21 j. 60 p. m.
1 Opzichter (IJzerconstructiën), 27 j. 80 p. m.
2 Waterbouwkundig Opz., 27 j. f 90—100 p. m.
1 Aank. Scheepsteekenaar, 22 j., f 90 p. m.
1 Aank. Teekenaar Gew. Beton 23 j. f 50 p. m.
1 Chef de bureau voor artistiek werk, 30 j. f 150—f 175 p. m
1 Gem.-Opzichter 21 j. f 65 p. m.
1 Aank. Werktuigk. Teek., 24 j. f 50 p. m.
1 Opz. Betonwerken, 27 j. f 85 p. m.
1 Meubelteek., 25 j., f 100 p. m.
1 Chef-Mach. of Werkmeester, 30 j. f 90 p. m.

Zoowel leden als niet-leden kunnen gebruik maken van het Informatie-Bureau.

Inschrijfformulieren voor sollicitanten en alle inlichtingen zijn steed aan het Secretariaat verkrijgbaar.

VIJFTIENDE JAARGANG. No. 47. ZATERDAG 23 NOVEMBER 1907

ARCHITECTURA

ORGAAN V.H. GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

BUREAU VAN REDACTIE: H. P. BERLAGE NZN., VOORZ. H. WALENKAMP, A. J. JOLING, W. KROMHOUT CZN., A. VAN BAALEN, J. ROOSING JR., JOS HERMAN, LEDEN. — — — — — VASTE MEDEWERKERS. K. P. C. DE BAZEL EN J. W. H. BERDEN — — — REDACTEUR VOOR HET TECHNISCH GEDEELTE L. ZWIERS — VALERIUSSTRAAT 64 TE AMSTERDAM.

UITGEVERS: J. VAN DER ENDT & ZOON MAASSLUIS. HET ORGAAN MET TECHNISCH GEDEELTE WORDT WEKELIJKS FRANCO TOEGEZONDEN AAN ALLE LEDEN VAN HET GENOOTSCHAP, DE JAARLIJKSCHE CONTRIBUTIE VOOR HET LIDMAATSCHAP BEDRAAGT: VOOR GEWONE LEDEN f 12,—, VOOR KUNSTLIEVENDE LEDEN f 10,—. VOOR BUITENLEDEN EN ASPIRANTLEDEN f 7,50.

STUKKEN EN CORRESPONDENTIE BETREFFENDE DE REDACTIE VAN HET WEEKBLAD TE ZENDEN AAN DEN HEER H. WALENKAMP, KONINGINNEWEG 267 AMSTERDAM; BETREFFENDE HET PLAATWERK «DE ARCHITECT" AAN DEN HEER A. VAN BAALEN, JACOB MARISSTRAAT 22, SLOTEN bij AMSTERDAM; BETREFFENDE DE ADMINISTRATIE VAN HET GENOOTSCHAP AAN DEN SECRETARIS, DEN HEER PAUL J. DE JONGH, REGULIERSGRACHT 120, AMSTERDAM † † † † †

INHOUD: Mededeelingen. — Populaire voordrachten over bouwkunst — Het Vredes-paleis, , nieuwe. — Verslag 1232e Vergadering. — Herziening der Woningwet. — Over lettervormen. — Prijsvragen. — Open prijsvragen. — Informatie-bureau. — Een fundeering op beton-palen. — De nieuwe plantenkassen in den Botanischen tuin te Frankfort a/M. M. — „San Marco." — De gevaren van het steenhouwersbedrijf. — Verzekering tegen beroepsziekten. — Ingezonden. — Boekbespreking. — Informatie-bureau.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

1e. Als gewoon lid zijn voorgesteld:
door de heeren A. van Baalen en H. Breman, de heer N. Lansdorp, bouwk. teekenaar, te Amsterdam;
door de heeren B. van Bilderbeek en Paul J. de Jongh, de heer J. Boterenbrood, thans asp.-lid.

2e. Als buitenlid is op voorstel van den heer J. Gouwetor, aangenomen de heer H. L. de Jong, hoofdopzichter a. h. Zeehospitium te Katwijk aan Zee.

3e. Als kunstlievend lid zijn aangenomen:
op voorstel van den heer K. van Leeuwen, de heer F. B. Harmsen, te Amsterdam;
op voorstel van den heer Jos. Herman, de heer E. H. Helle, te Amsterdam.

4e. Het nieuwe Genootschapsjaar vangt aan 1 Januari 1908. Zij die vóór dien datum als lid zullen toetreden, zijn voor het nog loopende jaar van betaling der contributie vrijgesteld en ontvangen de tot 1 Januari verschijnende nummers van „Architectura" gratis.

5e. De LEESZAAL van het Genootschap in „Parkzicht" zal van Maandag 25 November tot Zaterdag middag d. a. v. voor de leden GESLOTEN zijn.

6e. Prijsvraag voor een omslag Genootschapskalender 1908. De grootte van den omslag, is 14 × 14 c.M. opengeslagen; voor den rug 3 m.M. bij te rekenen. De tekst van het vóórblad moet luiden:

Genootschap
Architectura et Amicitia.
Kalender
1908.

Het ontwerp te teekenen met zwarte inkt op wit papier, vergroot in het formaat van 21 × 21 c.M.

De kalender-omslag zal worden gedrukt in één kleur op getint papier.

Een bedrag van f 15.— is voor prijs beschikbaar. De inlevering moet geschieden op Maandag 9 December a. s. uiterlijk 1 uur des middags aan het adres van den 1sten Secretaris, „Parkzicht", Hobbemastraat, Amsterdam.

De ontwerpen moeten zijn voorzien van een motto en vergezeld gaan van verzegelden naambrief, waarop van buiten een correspondentie-adres. De ontwerpen zullen worden beoordeeld door het bestuur. De mededinging staat open voor alle leden.

De 1ste Secretaris,
PAUL J. DE JONGH.

POPULAIRE VOORDRACHTEN OVER BOUWKUNST.

Men zal zich herinneren, dat het vorig jaar, op initiatief van het Genootschap „Architectura et Amicitia" een serie voordrachten over bouwkunst georganiseerd werd. Deze voordrachten hadden een zoodanig succes, dat verschillende toehoorders, die zich opgegeven hadden, afgewezen moesten worden. Op veler verzoek besloot het Genootschap daarom dit jaar de voordrachten te herhalen; terwijl zij tevens met een voordracht over Egypte, Assyrië en Perzië aangevuld zullen worden. Aldus 8 lezingen in het geheel.

Naar men weet, hebben deze lezingen ten doel, de algemeene belangstelling in deze oudste der kunsten, welke steeds van zoo groote beteekenis voor het maatschappelijk leven was, aan te kweeken en op te wekken. Zij worden opgeluisterd door een rijke collectie lichtbeelden van kunstwerken uit alle landen en tijden, en worden gehouden in de groote zaal van het Nut van 't Algemeen, 's Vrijdags avonds te 8 uur precies. Kaarten vanaf Zaterdag a.s., ook des avonds, verkrijgbaar à f 2.50, voor de geheele serie bij den portier van Café „Parkzicht", Hobbemastraat. Clubkaarten bij minstens 10 stuks f 1.50. De toegangsbewijzen zijn niet personeel.

6 December: Over het wezen der Bouwkunst,
door J. E. van der Pek.
13 December: Egyptische bouwkunst,
door H. J. M. Walenkamp Cz.
3 Januari: Klassieke bouwkunst, door J. H. W. Leliman.
10 „ Oostersche „ „ W. Kromhout Czn.
17 „ Middeleeuwsche bouwkunst,
door Jos. Th. J. Cuypers.
24 „ Renaissance bouwkunst,
door A. W. Weissman.
31 „ Hedendaagsche en toekomstige bouwkunst,
door H. J. M. Walenkamp Cz.
7 Februari: Slotvoordracht, Résumée,
door H. P. Berlage Nzn.

HET VREDESPALEIS..... ALWEER!

Andermaal is, zij 't ook in 't voorbijgaan, in de Tweede Kamer het Vredespaleis ter sprake gebracht. De heer Van Kol n.l., zei bij de algemeene beschouwingen op het hoofdstuk Buitenlandsche Zaken het volgende:

„Betrekkelijk kleine mogendheden als Brazilië, Luxemburg zelfs, hebben wel ter conferentie resultaten weten te verkrijgen. De erkenning van het recht der kleine mogendheden is ook een heuglijk feit, ter Vredesconferentie gebleken. Het Prijzenhof bevat de kiem tot een Wereldhof. Onzerzijds had Nederland diligenter moeten optreden. Ten aanzien van het Vredespaleis zijn we de risée geworden van de gansche wereld. Over enkele maanden zal er in Washington zulk een paleis gereed zijn, om aan onze gedelegeerden te toonen dat men daar vlugger kan bouwen dan hier."

Het antwoord van den minister hierop, zoo dit is gegeven, was op de perstribune niet waarneembaar; wèl verstaanbaar was hetgeen de heer De Beaufort, lid van het Carnegie-Bestuur, op de bemerkingen des heeren Van Kol in 't midden bracht, zijnde:

„Waar de heer Van Kol heeft gezegd, dat het Carnegiecomité, waarvan spr. lid is, de risée was van geheel de wereld, daar stelt spr. er prijs op te verklaren dat de heer Carnegie niet slechts de plaats voor het Vredespaleis goed gekozen achtte, maar ook zijn bijzondere tevredenheid heeft betuigd over hetgeen het comité heeft gedaan."

Wederom dus wordt in deze geschiedenis het oordeel van den heer Carnegie uitgespeeld; afgescheiden nog van de overweging dat bij deze wereld-figuur zonder twijfel een gezonder oordeel en een betere kijk op de dingen mag worden verondersteld dan hem door den heer De B. in de Kamer is toegedacht geworden, dient toch weer eens er op gewezen, dat het niet aangaat i. c. het oordeel van den heer Carnegie over één bepaald punt als mantel te doen dienen om alle tekortkomingen, (in het bekende architecten-adres aan de Tweede Kamer uitvoerig uiteengezet) door het Carnegie-Bestuur vertoond, te bedekken.

Het wordt ten slotte taai bij voortduring op nieuwe eigenaardigheden (!) te kunnen wijzen, maar is het inderdaad niet lachwekkend dat door genoemd bestuur in de achttien maanden, die liggen tusschen de jury-uitspraak en den dag van vandaag, niet meer is gegeven dan: 1e. de bespottelijke comedie der metseling van den eersten steen, na de plechtigheid weer van het terrein verwijderd en opgeborgen; en 2e. de publicatie van de schets van het als 2e ontwerp geïntroduceerd, deerlijk gehavend, en van een aanzienlijk deel van zijn toren-pracht beroofd bekroond project.

Voor het tot stand brengen van deze laatste operatie was circa één jaar noodig; aangezien nu voor de uitvoering van dat 2e ontwerp evenmin de beschikbaar zijnde gelden toereikend zullen zijn, mogen we verwachten tegen den milden voorjaarstijd een nieuwe vrucht, nu vermengd met Hollandsch zap, als 3de project uit de kassen van het „Buitenpaleis" te voorschijn te zien komen, aantoonend hoe de sloopingshartstocht zich krachtig demonstreerde in de verdelging van alle, in den eersten slag gespaard gebleven torens en spitsen en puisten. En dan zal de Wereld haar Vredestempel zien worden..... misschien!

Waarlijk de heer Van Kol heeft zich met het woord „risée" zeer gematigd uitgedrukt. Er dreigt toch met dat zich-belachelijk-maken een ander gevaar: door het ter 2de Vredesconferentie ingesteld „Prijzenhof" (Cour internationale des prises) in de veronderstelling zeker gewettigd dat vóór de 3de Vredesconferentie zal zijn uitgeschreven de denkbeelden omtrent de stichting van een „Hof voor internationale Rechtspraak" vasteren vorm hebben aangenomen; voor deze stichting nu, als verband houdende met het „Hof van Arbitrage", zou in de eerste plaats den Haag in aanmerking kunnen komen. Is er nu niet, na de ervaring bij het Vredespaleis opgedaan, waarbij een zaak van internationaal belang zoo allerslapst is behandeld geworden, is er niet eenig gevaar, dat de mogendheden Nederland zullen voorbijgaan, wanneer de tijd daar is om tot de oprichting van het „Hof voor internationale Rechtspraak" over te gaan?

Zeker is, dat b.v. in Zwitserland en België in deze niet wordt stil gezeten.

De heer Van Kol had werkelijk niet noodig zijne tochoorders in de Kamer een afbeelding te laten zien van dien anderen Vredestempel te Washington in uitvoering, waarvoor de heer Carnegie in Januari van dit jaar eene som van 750000 dollar schonk en waarvan deze maand nog de eerste steen zal zijn gelegd; niet om weer te worden weggehaald, maar om te dienen als beginstuk van een krachtig opgezette voortbouwing. Geen land ter wereld, dat zich voelt, zou trouwens gehandeld hebben als hier te lande in het onderhavige geval is te aanschouwen gegeven.

Voor de reputatie van ons land in elk geval is het verloop der Vredespaleis-geschiedenis tot op het huidigen oogenblik een voortwoekerend gevaar! P. J. de J.

VERSLAG DER 1232e GEWONE VERGADERING, GEHOUDEN OP WOENSDAG DEN 20 NOVEMBER 1907 IN „PARKZICHT". — — —

De Voorzitter, de heer Berlage, opent de vergadering.

Na lezing en goedkeuring der notulen van de vorige vergadering wordt het in de vorige vergadering aangenomen gewone lid, de heer C. P. van Hoek, door den voorzitter met een toepasselijk woord geïnstalleerd.

Hierna wordt het woord gegeven aan den heer W. Kromhout Czn. tot het houden van zijn aangekondigde voordracht over: Ons genootschap zooals het was, is en zijn kon.

De heer Kromhout verzocht allereerst de onder letter D, van het programma aangekondigde kunstbeschouwing te houden, en wel: met de bekroonde en verschillende andere ontwerpen van de prijsvraag het Vredes-Paleis, uitgegeven door de „Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst" en b. een plaatwerk met beschrijving van de ruïne Tjandi Djago bij de Desa Toempang, naar een archeologisch onderzoek door Dr. J. L. A. Brandes. Bij de beschouwing der platen van het sub a. genoemde plaatwerk bleek het, dat hierbij het gebeurgen in meer negatieven zin weer wat werd opgefrischt, aangezien de uiting van velen der aanwezigen den indruk gaf, dat de destijds opgewekte wrevel aan het adres van de Jury nog geen wijziging heeft ondergaan.

Toen na aankomst van de 2de editie der comparanten te omgeveer 9 uur het aantal tot pl.m. 40 was aangegroeid, ving de heer Kromhout aan met zijne lezing.

Spreker begon met in herinnering te brengen den tijd van Jan Springer, toen deze Voorzitter was en van het Genootschap een publiek lichaam maakte, dat in alle richtingen ook naar buiten optrad. Hij herdenkt de vergaderingen van het Genootschap, herinnert aan het opgewekt politieke leven dier dagen en daarna, toen buiten het Genootschap tal van vraagstukken in behandeling werden genomen, die nu voor een groot deel reeds eene oplossing hebben gevonden.

et was de tijd der beuden van belanghebbenden bij elke rubriek van maatschappelijken arbeid.

Het was ook de tijd dat van allen kant de onvoldoendheid werd ingezien van vele!ee opleiding, van technische opleiding vooral. En in genootschappelijken kring werd het wenschelijk gevonden overal te steunen door adressen, waar maar gestuwd werd naar beter onderwijs voor a.s. Bouwkundigen. Hoe gevoelde men de noodzaak ook in eigen kring gelegenheid te bieden tot artistieke ontwikkeling. Hij herinnert slechts aan de vroegere schets-excursiën, aan de schetsavonden in het Genootschapslokaal, aan de avonden waarop geteekend werd naar levend model.

Waar is dat alles gebleven? Hoe komt het dat dat alles opgeruimd is? Hebben onze jongeren dat niet meer noodig, of werd langzamerhand de verhoogde actie door zekere matheid bij de leden en bij de besturen vervangen?

Nog niet zoo heel lang geleden, misschien een twaalftal jaren, werd door spreker de rubriek aspirant-leden ingevoerd, met speciaal voor hen bestemde prijsvragen, die gaarne beantwoord werden, getuige de vele platen in ons blad uit dien tijd, waarin vele waardevolle ontwerpen der jongeren werden gereproduceerd.

Die rubriek adspirant-leden was juist in het leven geroepen om vorm te geven aan zekere denkbeelden omtrent opvolging in eigen kring. De aspirant-leden zijn gebleven, maar waar zijn de voor hen bestemde prijsvragen? Hier trad het Genootschap op voor zijn jonge leden. Het was een begin, geschikt voor verdere ontwikkeling en nóg meent spreker, dat het principe goed was. Wat is er van dit alles terecht gekomen? Wat is er overgebleven? Niets!

Andere besturen met andere inzichten maakten te niet, wat toen begonnen werd en bestemd was door uitbreiding en verbetering een goed Genootschappelijk werk te worden.

Bij dit begin van arbeid voor onze teekenaars en opzichters bleef het. Dit begin had van zelve geleid tot veltooiing, door eene regeling der onderlinge verhoudingen.

Want niet goed is het, niets te doen voor den a.s. teekenaar, voor den a.s. architect. Waar het Genootschap het voorrecht heeft jong te blijven, door het tot zich trekken van alle jonge bouwkunstbeoefenaren, daar hebben wij den plicht aan te vullen, wat de gewone maatschappij hun aan mogelijkheid tot aesthetische ontwikkeling onthoudt, in den tijd dat Lauweriks nog hier was, werd, meen ik, in die richting althans nog iets gedaan. Waarom is ook dit van ons programma afgevoerd?

Wat viel inmiddels buiten A. et A. voor?

Door de Maatschappij van Bouwkunst werd een examen ingesteld voor bouwkundig opzichter. De behoefte aan regeling der capaciteiten van teekenaar, opzichter en architect was blijven bestaan. Toen spreker jaren geleden eene beweging begon tot stichting van een Bond van architecten, behoorde tot de groot-aanleiding het uitoefenen van zekere contrôle over het praedicaat »Architect«, want geen lid zou tot dien Bond worden toegelaten, die niet vooraf door eene commissie daartoe werd waardig gekeurd. En als consequentie van dezen grondslag was de opleiding van den architect, teekenaar en opzichter een der belangrijkste punten van het programma. Wat echter niet van boven naar beneden geschiedde, gebeurde omgekeerd; de regeling van bekwaamheden voor den opzichter kwam tot stand. Had A. et A. dat niet ter hand behooren te nemen? Lag het niet in de lijn van het Genootschap, die toch tot dingen van grooter strekking het initiatief had genomen, ook deze meer voor de hand liggende te behandelen?

Wat geschiedde nog meer om ons heen?

Meer dan eenig ander lichaam, stelde het Genootschap daadwerkelijk belang in kunstnijverheid. Wij, hier, leden van A. et A., wij voelden het innig verband tusschen onze kunst en die der kunstnijveren, getuige de tentoonstellingen, die wij organiseerden, de ruime plaats, die wij aan werken van kunstnijverheid in onze uitgaven inruimden, de vele stukken, die wij over kunstnijverheid schreven.

Was het wonder, dat tal van kunstnijverheids-artisten zich bij A. et A. aansloten en een niet onbelangrijke leden-rubriek daarvan vormden? Werd echter door het Genootschap iets meer gedaan dan tentoonstellen om de vijf jaar, dan platen reproduceeren, dan schrijven? Neen! Sedert de jaren die ik hierboven op het oog had, zijn dan ook uit de leden van het Genootschap andere lichamen voortgekomen, die onderdeelen van onzen kring hadden kunnen blijven. Tot den bond van Opzichter-teekenaar traden velen toe en uit de kunstnijverheidsleden ontstond de Nederlandsche Vereeniging van Ambachts- en Nijverheidskunst. Die had niet behoeven te zijn.

Zoo zien we langzamerhand duidelijk voor ons wat het Genootschap thans is en wat de oorzaken zijn dat het zoo is.

Is er dan niets gedaan? Ziedaar juist de moeilijkheid die spr. ondervindt bij de bespreking van dit onderwerp. Ongetwijfeld is er gewerkt en hij wil hier, juist omdat hij den schijn op zich zou laden eene opposite quand-même te voeren, hij wil het Bestuur zijn dank brengen voor die aangelegenheden waartoe het 't initiatief nam en andere die het tot een goed einde trachtte te brengen. Hij denkt hierbij aan de Dam-prijsvraag, aan de actie Vredespaleis, aan de lustrum-tentoonstelling, aan de lezingen, aan de Hilversumsche prijsvraag. Doch het is niet zooteer tegen de mate van arbeid en initiatief dat hij opponeert, het is tegen de soort. De algemeene geest ontsnapt hem, hij ziet geen groote lijn van pogen, van actie, hij ziet eigenlijk niets dat zweemt naar een daadwerkelijke accaparatie van vraagstukken, die het Genootschapsleven raken.

Nimmer is ons Genootschap wellicht zoo goed geadministreerd als tegenwoordig, doch er moet ook breed initiatief zijn in den zin zooals hij dat reeds trachtte te ontwikkelen. Het is niet zonder reden, dat onze vergaderingen verslapt zijn, dat de animo ontbreekt, dat er stilstand gekomen is in plaats van stijging, dat de prijsvragen onbeantwoord blijven. En verre van hem onze tegenwoordige leiders van dit alles de schuld te geven, ook zij kregen tot zekere hoogte een erfenis die in sommige opzichten niet meeviel.

Wat het Genootschap naar mijne meening dan zoo zijn? Voor alles: het gezochte verzamelpunt van alle Bouwkunst- en Nijverheidskunst-beoefenaren. Het Genootschap richte zich daartoe in de eerste plaats naar de jongeren. Dan is te bereiken, Evenals vroeger kan ook thans — meer zelfs dan vroeger — veel voor hen gedaan worden. Men herstelle in eere, wat goed werkte en voege iets nieuws daaraan toe.

Even goed als er leden gevonden worden, die populaire lezingen houden voor het publiek, zijn er leden te vinden die meer gespecialiseerde, gedetailleerde beschouwingen geven willen voor die leden van het Genootschap die zich daartoe aanmelden. Onze zaal is steeds ter dispositie, niets staat dus eventueele vaste bijeenkomsten in den weg, die menig teekenaar en opzichter zou strevgen in zijne opleiding.

Bogen wij niet op een Voorzitter, die in deze richting uitmuntend leiding zou kunnen geven, indien de gedachte in zijn smaak viel! Berlage kennen wij als architect, Zou Berlage niet bij willen bijdragen aan een werk van verbreiding der goede bouwkunst-begrippen, door daadwerkelijk voorgaan in onzen kring? Spr. gelooft, dat zij die iets kunnen, ook den plicht hebben, hun kunnen aan anderen mee te deelen. Niemand mag zich egoïstisch opsluiten in eigen kring, in eigen kunstbedrijf. Eerst dan, gelooft hij, zal er iets terugkomen van het mooie uit vroegere tijden, als ook zij, die thans iets kunnen, hun kennis gulweg om zich heen verspreiden. In ieder leven is een tijd van gretig opnemen. Maar er moet ook veel in de goede richting gegeven worden en nu — beter, veel beter nog dan 20 jaren geleden, kan het gegevene dat rustig besonnene hebben, wat shet weten wat men wille slechts geven kan. Zou men dan van zelf niet in anderen vorm terug bekomen wat vroeger zoo pittig het meester zijn, het gezel zijn en het leerling zijn typeerde? Hebt ge wel eens opgemerkt hoe vreemd, eigenaardig vreemd wij, — leden van eenzelfden kring — dikwijls elkander tegenover staan? Wat is dat, dat gij en ik, zegt spr., elkander niet kunnen, dan alleen dat gij zijt teekenaar, en ik architect? Gij zijt daar niet tevreden mee, ik ook niet.

Wij willen gelijken zijn en alle verschil in kunnen tusschen ons effenen door met elkander om te gaan, door te helpen waar het kan. Wij zijn niet alleen vastgeroest in de categorie waarin we geplaatst zijn, doch ieder onzer omringt zich ten overvloede nog met een schotje, opdat toch door omgang het verschil niet zal worden weggevaagd.

Hoe komt het, dat gij niet vraagt, hoe zoudik dit of dat doen en dat Spr. niet naar U toe gaat en zegt: zie, zoo zou ik dat in uw plaats oplossen? Dat alles komt door de verloren goede verstandhouding, die er behoort te zijn tusschen hen die begeeren iets te weten en hen, die iets van hun weten zouden kunnen meedeelen. En die sedert eenwen verloren verstandhouding, die een maatschappelijke kwaal is geworden, en meer nog een artistieke kwaal, moeten wij trachten terug te vinden, door veel goeden wil,

Het is aan deze verloren verstandhouding, dat zelfs in onzen kring de verwenschte verhouding te wijten is van loonbetaleud en loontrekkend, een gruwel, die alle artisticiteit doodt en den teekenaar maakt tot een ding met verstand, die zich wapent met rechten, rechten die hem gegeven zijn door een Bond, een defitigen Bond van teekenaars, van opzichters, voor een deel uit het Genootschap losgegroeid, die niet meer naast ons en met ons, doch tegenover ons staat, die met zijn wording iets vijandigs in zich sonddraagt, want . . . er moeten rechten verovera worden.

Dat alles danken we aan de verbroken verstandhouding.

Of er dan geen materieele belangen zijn, zult ge vragen? Maar voelt ge allen niet, dat de behartiging der materieele belangen als van zelf de vrucht zal zijn eener hervonden goede verstandhouding? Dat de grondslag dier verstandhouding nimmer een exclusief materieele kan zijn? Is onder de kenschetsende gevolgen dier verbroken verstandhouding niet de advertentie te rekenen: een teekenaar of een opzichter gevraagd, terwijl men behoort te weten wie rondom u de gewenschte kracht is? Aan het herstel dier sedert lang verbroken verstandhouding moest het Genootschap in eigen kring werken en dan kon het Genootschap zijn een lichaam van kracht, kunst, en onderling vertrouwen. Hierin ligt schooner doel, dan in het moeitevol arrangeeren van vergaderingen, dan in het moeitevol komen ter vergadering. Zooals het nú is, zit in dit alles iets gewrongens, dat niet past in ons milieu, dat we moesten overlaten aan andere officieele lichamen met even moeitevol bestaan, door dezelfde oorzaken: het niet begrijpen der onderlinge verhoudingen. Het is onlogisch, dat wij ter vergadering komen, met niet anders tot drijfveer dan eenig Genootschappelijk plichtsbesef, om den „boel" bijeen te houden. Dat moet anders worden en kan anders worden. Het herstel der verbroken verstandhouding zou zijne weldadige gevolgen ook verder strekken dan den kring der architecten, opzichters en teekenaars. Wij zouden ook weer de plaats van samenkomst worden van die breede schaar van kunstnijverea, die we reeds eenigszins van ons vervreemd hebben, doch die dan wellicht tot terugkeer te bewegen zou zijn.

Ik toonde reeds aan, dat wij, meer dan eenig ander lichaam te dezen opzichte een traditie hebben. Maar wij moeten verder gaan. Evenals de teekenaars, die wij moeten beschouwen als a.s. architecten. Want ook op dit gebied draagt elk den maarschalkstaf in eigen ransel, moet ook de kunstnijverea van onzen kring dezi uitmaken, hij moet hier op gelijken voet staan en zijne belangen moeten evenals die der teekenaars en opzichters de onze zijn.

Spreker wenscht geen groot lichaam met reputatie naar buiten, dat niet sterk is van binnen, maar een dat sterk is en naar buiten én naar binnen. Hij wil volle vergaderingen zien, wanneer deze desnoods om de vier weken gehouden worden, hij wil een goed orgaan hebben, waarin alten schrijven, zoowel de bouwkunst-beoefenaars als de kunstnijverea. Hij wil tusschenvergaderingen hebben voor de kunstnijverheids-afdeelingen kunnen vormen, met eigen bestuur en eigen redactie, doch deel uitmakende van het algemeen Bestuur, de algemeene Redactie. Hij wil avonden hebben, waarop wij elkander ontmoeten, teekenend, sprekend, meedeelend. En dan, wanneer wij eenmaal sterk zijn van binnen, gaan wij hongers eischen

stellen om toegelaten te worden tot onzen kring, het ridmaatschap van ons Genootschap moet een eer worden, een praedicaat, een affiche. Daarvoor te zorgen en veel meer kan daarna ter hand worden genomen, doch laat ons beginnen met richting te nemen, te weten wat wij willen, laat ons een doel voor oogen hebben, waarop wij aansturen, consequent, zonder nevenbedoelingen, met alleen de belangen onzer kunst en hare beoefenaars voor oogen.

De voorzitter zegt den spreker dank voor zijn voordracht doch wil tevens opmerken, dat de strekking van het gesprokene voor het bestuur althans niet veel nieuws bevat, aangezien dit door haar bij meerdere gelegenheden ook aan de vergadering is kenbaar gemaakt. Wat het laatste punt van de voordracht betreft, dit is van zoo'n ingrijpenden aard, dat zoo iets eerst in het bestuur zal moeten besproken worden en nu alleen over de inleiding verder van gedachten kan worden gewisseld.

De heer Weissman zegt met den heer Ingenohl wel de eenige aanwezigen te zullen zijn uit dien door den heer Kromhout zoo hoog geroemden bloeitijd, doch toen was het ook niet alles »goud wat er blonk«, was er toen werklust, de strijdlust ontbrak ook niet. De drijfveer was toen: uitbreiding van een eigen lokaal voor het Genootschap.

De tijdsomstandigheden waren toen gunstig en de geschiktste krachten daarvoor aanwezig, of die er nu nog zijn is de vraag.

De heer Joling brengt in herinnering dat 25 jaar geleden de nu oudere leden van A. et A. juist zooveel jaren jonger waren. Toen hadden dus de geschikte krachten denzelfden leeftijd, als nu de jongere leden, waarvan geen kracht uitgaat. Toen bestond het bestuur uit menschen van 25 tot 30 jaar, nu van het dubbele zaantal jaren, laten nu dan ook de jongeren komen en deze gelegenheid aangrijpen om van meer vitaliteit en pit blijken te geven.

De heer Walenkamp sluit zich hierbij aan en zegt, dat van het ideale in de bouwkunst onder de jongeren niet veel te verwachten is. De werklust onder de jongeren bestaat niet meer.

De heeren Kok en Elte protesteeren hiertegen, waarop door den heer Walenkamp wordt toegelicht, dat hij in 't algemeen gesproken heeft en gelukkig ook nog met name genoemde uitzonderingen kan aanhalen. Spreker heeft niet gezegd, dat de jongeren niets kunnen, doch dat zij die bekwaamheid ook moeten toonen.

De heer Josef Herman zegt dat, vergeleken bij vroeger, het niet te ontkennen valt, dat de jongere leden weinig voor A. et A. doen.

De heer Ingenohl wijst op het belangrijk debat en op het vele dat door het bestuur belangloos wordt gedaan. A. et A. werkt nu veel meer naar buiten dan vroeger.

Na het verdere debat van de heeren Nijhoff, Hamers, de Jong e. a. over het verleden, vergeleken bij den bestaanden toestand, wordt uit de vergadering den wensch te kennen gegeven, dat de heer Kromhout zich eenige jongere leden van ons Genootschap zal aanmeeren, ten einde als genoemde commissie van onderzoek, met uitgewerkte en goed geformuleerde plannen bij het bestuur te komen, hetwelk deze dan zal bespreken om daarna verder tegenover de vergadering te handelen.

Aldus wordt besloten.

Op een desbetreffende vraag van den heer Weissman of aan het plan om in zake het technisch onderwijs een adres aan de 2de Kamer te zenden gevolg is gegeven, antwoordt de Voorzitter bevestigend.

Door den Voorzitter wordt nog mededeeling gedaan, dat voor den Genootschapskalender van 1908 een prijsvraag zal worden uitgeschreven, waarvan het programma in ons orgaan zal opgenomen worden.

Na opheldering van een misverstand tusschen den Voorzitter en den heer Kromhout wordt, verder niets meer aan de orde zijnde, de drukbezochte vergadering gesloten.

J.

HERZIENING DER WONINGWET.

De sociaal-technische vereeniging van Dem. Ingenieurs en Architecten heeft zich tot Z.Exc. den Minister van Binnenlandsche Zaken gewend met een adres, waarin op spoedige herziening der Woningwet aangedrongen wordt, en dat op uitvoerige wijze de verschillende leemten en gebreken toont, welke deze wet aankleven en dringend verbetering eischen. Om de belangrijkheid van het vraagstuk laten we het door genoemde vereeniging ons toegezonden adres hier volgen:

EXCELLENTIE!

Met belangstelling heeft de Sociaal-Technische Vereeniging van Democratische Ingenieurs en Architecten kennis genomen van Uwe Excellentie's voornemen, herziening van de Woningwet aan de orde te stellen.

De ondervinding, tot dusverre opgedaan, heeft ook bij adressante de overtuiging gevestigd, dat, wil het goede der Woningwet tot zijn recht komen, verschillende wetswijzigingen dringend noodzakelijk zijn. Met name hebben de bepalingen betreffende den bouw van woningen met steun van Rijks- en Gemeentewege niet de resultaten gehad, die verwacht werden. Woningbouw door vereenigingen, uitsluitend in het belang der volkshuisvesting werkzaam, of door de Gemeente zelve, is slechts bij uitzondering voorgekomen. Te ernstiger is dit, nu door onbewoonbaarverklaring, wellicht ook door de hoogere eischen, welke aan nieuwe woningen krachtens de bouwverordeningen gesteld worden, en, vooral door grondspeculaties, de woningnood dreigt toe te nemen, hetgeen voor het oogenblik door den stand der geldmarkt nog wordt bevorderd.

En ook op andere punten heeft de practijk leemten in de wet aangetoond.

Door Uwe Excellentie zijn bij de behandeling der Staatsbegrooting voor het loopende jaar enkele wetswijzigingen, welke onder de herziening zullen zijn begrepen, genoemd.

Deze maatregelen:

wijziging van art. 30 al. 1 in dien geest, dat ook aan coöperatieve vereenigingen bijdragen kunnen worden verleend;

wijziging van art. 30 al. 2, zoodat van de beslissing van Gedeputeerde Staten beroep op de Kroon wordt opengesteld;

verlenging van den in art. 30 al. 4 genoemden termijn van 50 jaren;

wijziging van art. 77 der Onteigeningswet, zoodat duidelijk blijkt, dat bij uitbreiding van bebouwde kommen de onteigening zich verder mag uitstrekken dan tot onteigening voor aanleg van pleinen, grachten en straten, hebben alle de volle sympathie der vereeniging. Zij wil hierbij nog opmerken, dat b. i. aan afbossing der voorschotten bij wijze van annuiteiten niet zoodanige nadeelen zijn verbonden als door den heer Dr. D. Bos in de zitting der Tweede Kamer van 10 Dec. 1906 werd betoogd. De duur van een woning, voldoende aan de voorschriften der nieuwe bouwverordeningen is, bij goed onderhoud, op langer dan 80 jaren en zelfs dan 80 jaren te stellen. De waardevermindering der woning mogt gedurende de eerste jaren van een 75 à 80-jarigen termijn sneller gaan dan de afbossing der voorschotten bij annuiteiten, over het geheele tijdvak zal de woning minder snel in waarde verminderen, terwijl zij aan het einde van dien termijn nog een zekere waarde vertegenwoordigt. Van meer belang is intusschen de vraag of de opbrengst voldoende zal blijven om daaruit rente en afbossing te voldoen. In vele gevallen zal de ligging der woningen in den loop der jaren gunstiger worden, vooral in zich uitbreidende steden, waar oorspronkelijk aan den zoom der bebouwde kom gelegen woningen later deel uitmaken van de binnenstad; indien slechts voor een goed onderhoud en het aanbrengen der noodige verbeteringen wordt gezorgd, zal de huurwaarde een toe- dan afnemen. Slechts bij vermindering der bevolking in de gemeente of het gemeentedeel, waarin de woningen zijn gelegen, zal de huurwaarde waarschijnlijk een daling ondergaan en de teruggaaf der voorschotten in gevaar komen; hetzelfde zal zich intusschen bij elke wijze van teruggaaf kunnen voordoen.

Wordt echter door de woningvereenigingen tot de vorming van een fonds overgegaan, waaruit buitengewone verbeteringen zijn te bekostigen, dan zal de afbossing bij annuiteiten geen bezwaren meer hebben; zij heeft het groote voordeel, dat, tengevolge van de gelijke verdeeling van de lasten over een groot aantal jaren, bij een zelfden huurprijs een woning kan geleverd worden, welke aan hoogere eischen voldoet, dan indien bijv. jaarlijks eenzelfde percentage van de voorschotten moest worden afgelost; hierdoor zal ook weder een belangrijke verbetering der woning minder spoedig noodzakelijk worden. De, zij het ook niet ruime, ondervinding, tot nu toe met het stelsel van annuiteiten bij bouwvereenigingen opgedaan, heeft geen bewijzen tegen dat stelsel geleverd; er zij, omtrent dit punt, verwezen naar een desbetreffend artikel in het Sociaal Weekblad van 9 Februari 1907.

Behalve de vier hoovergenoemde zullen, naar uit Uwer Excellentie's mededeelingen volgt, ook andere wijzigingen worden voorgesteld. De S. T. V. veroam dit met genoegen, want hoezeer een matige werking der opgenoemde wijzigingen is te verwachten en zij alle tot bevordering van den woningbouw zullen bijdragen, een eenigszins afdoende voorziening in woningnood, waar deze bestaat, zullen zij h. i. niet ten gevolge hebben, terwijl ook verschillende voorschriften, op andere onderdeelen van het woningvraagstuk betrekking hebbende, wijziging behoeven.

De vereeniging veroorloeft zich eenige veranderingen of aanvullingen, waarvan de noodzaak haar is gebleken, onder Uwer Excellentie's aandacht te brengen, waarbij het behoeft geen betoog, op volledigheid geen aanspraak wordt gemaakt.

Herziening der wet in den geest van verschillende der door de Vereeniging gewenschte wijzigingen is welkom reede Uwer Excellentie's voornemen: voor wat de overige veranderingen betreft spreekt de Vereeniging de hoop uit, dat Uwe Excellentie alsnog tot het doen van voorstellen in den geest daarvan moge besluiten.

Als maatregelen hooldzakelijk tot bevordering van den woningbouw en dus tot voorziening in het chronisch tekort aan goede woningen voor arbeiders, of wel tot leuging van een bijzonder acuut geval van woningnood, acht de S. T. V. nog noodzakelijk:

a. Verplichte zorg voor de huisvesting van hen, die uit onbewoonbaar verklaarde woningen verdreven worden;

b. Verplichte bouw van woningen van gemeentewege bij woningnood;

c. Wijziging van de art. 30 en 34 in dier voege, dat de vereenigingen, uitsluitend in het belang van verbetering der volkshuisvesting werkzaam", worden vrijgelaten in de bepaling van den huurprijs der door haar te stichten woningen.

d. Invoering eener woningstatistiek op andere wijze ingericht dan die bedoeld in § 2 der Woningwet;

e. Wijziging van enkele der onteigeningsbepalingen in de Woningwet;

f. Invoering eener belasting op de waardevermeerdering van den grond; welke laatste maatregel intusschen buiten het kader dezer wetsherziening vallen zal,

Zij merkt hierbij op:

ad a. De zorg voor de huisvesting der uit onbewoonbaar verklaarde woningen verdreven is een der moeilijkste problemen, welke zich bij de toepassing der Woningwet voordoen. Eenerzijds mag onbewoonbaarverklaring van slechte woningen niet uitblijven, anderzijds dient te worden gezorgd, dat de bewoners niet het slachtoffer worden van de in hun belang genomen maatregelen. Betreft het woningen welke een eenigszins hoogen huurprijs opbrachten van b.v. f 2,50 à f 3,— in de groote steden, dan is de zaak tamelijk eenvoudig: in dat geval kan de gemeente óf door het krachtig bevorderen van nieuwen aanbouw óf, beter, door het zelf bouwen van woningen van overeenkomstigen huurprijs, den woningnood, dien zij zelf zou scheppen, voorkomen. In den regel echter heeft de onbewoonbaarverklaring betrekking op krotten welke een huur opbrengen, voor welke uit zuiver financieel oogpunt geen behoorlijke woning kan worden geleverd. In dat geval mag toch de overheid de slachtoffers niet aan hun lot overlaten. Bij de aanstaande herziening der Armenwet zal dit punt, voor zoover betreft armlastigen, zeer zeker geregeld dienen te worden, en dan op: een wijze, dat de arme door de te nemen maatregelen wordt opgeheven, niet, gelijk thans regel is, meerdere wordt neergedrukt, terwijl hij daarbij tevens dient opgevoed te worden tot een behoorlijke bewoning.

Zoolang echter bedoelde herziening nog niet heeft plaats gehad, dienen door de gemeenten tijdelijke maatregelen ten hate van de verdreven bewoners te worden getroffen, zoodat althans gevallen, dat verdreven huisgezinnen in de lucht moeten kampeeren, zich niet meer zullen voordoen. De verplichting tot het nemen van zulke maatregelen zou, naar de Sociaal-Technische Vereeniging voorkomt, in de Woningwet moeten worden voorgeschreven.

ad b. Aan het particulier initiatief en aan het initiatief van het Gemeentebestuur is voorziening in den chronischen nood, is de bouw van nieuwe woningen overgelaten. Beide zijn in de practijk te kort geschoten in het vervullen van die taak, en ook bij de gunstigste wetswijzigingen ten baie van de woningvereenigingen zullen er steeds gemeenten blijven waar, om welke reden dan ook, bij hoerschenden woningnood noch het particulier initiatief, noch het gemeentebestuur den bouw van woningen zal ter hand nemen. Het is daarom dat de S. T. V. zou wenschen, dat aan de Gezondheidscommissies en aan de ingezetenen ten opzichte van den aanbouw van nieuwe woningen een bevoegdheid wordt verleend, in zekeren zin analoog aan die, welke zij ten opzichte van de onbewoonbaarverklaring van bestaande woningen (art. 11, 12 en 19) bezitten; dat derhalve hetzij de Gezondheidscommissie, hetzij een bepaald aantal ingezetenen (grooter dan bij onbewoonbaarverklaring en niet voor elke gemeente gelijk) zich tot het gemeentebestuur zal kunnen wenden met een met redenen omkleed verzoek, van gemeentewege tot den bouw van bij dat verzoek nader te omschrijven woningen over te gaan. Na de beslissing van den Gemeenteraad, die Burgemeesters en Wethouders verzocht zullen zijn uit te voeren, zal dan aanvrage om voorziening bij Gedeputeerde Staten mogelijk moeten zijn, die, den Inspecteur der Volksgezondheid gehoord, binnen bepaalden termijn hunne beslissing medeedelen. Beroep op de Kroon van deze beslissing van Gedeputeerde Staten open te stellen, komt der S. T. V. zeer gewenscht voor.

ad c. Het feit, dat slechts in zeer beperkte mate door particuliere vereenigingen is overgegaan tot den bouw van arbeiderswoningen met gebruikmaking van het bepaalde in § 7 der Woningwet, is voor een deel te wijten aan de moeilijkheden, welke aan die vereenigingen in den weg gelegd zijn. Vooral de eisch, dat de woningen alleen mogen worden verhuurd voor den prijs »die te bedingen is«, heeft gemaakt, dat velen, die zich niet willen leenen tot een dergelijke, h. i. met den geest der Woningwet ten eenen male strijdige, practijk, zich hebben teruggetrokken.

Ofschoon eenige vereenigingen zijn toegelaten als »vereeniging uitsluitend in het belang van verbetering der volkshuisvesting werkzaam«, zonder dat de bewuste clausule in de statuten was opgenomen, heeft Uwe Excellentie gemeend zich ten aloste toch te moeten voegen naar het oordeel van het College van Bijstand ten deze. Immers bij het Kon. Besl. van 12 Juli 1907, No. 17, waarbij een voorschot en een jaarlijksche bijdrage worden verleend ten behoeve van de woning-vereeniging »Leeuwarden« te Leeuwarden, werd als voorwaarde gesteld, dat besloehde vereeniging hare woningen zal verhuren tegen prijzen »die in den regel bij verhuring van dergelijke perceelen daar ter plaatse mogen worden geacht te kunnen worden bedongen.«

Neen al hetgeen over dit onderwerp is geschreven en gesproken, heeft deze beslissing adressante pijnlijk getroffen. Het komt haar zeer noodig voor, de vereenigingen tot verhuring tegen den door haar wenschelijk gevoordeelden prijs vast te stellen door een toevoeging aan de artt. 30 en 34.

ad d. Of er inderdaad woningnood bestaat, zal in kleine gemeenten zonder bezwaar zijn na te gaan, in grootere gemeenten echter zal hierbij, met name wat betreft de soort woningen, waaraan behoefte is, een goede woningstatistiek bepaald noodzakelijk zijn.

De bepalingen van § 2 hebben geen practisch resultaat opgeleverd; de beperking der aangifte tot woningen van drie of minder vertrekken schijnt minder juist, daar ook onder de vier- en vijf-kamerwoningen vele arbeiderswoningen en zelfs krotten worden aangetroffen; de eigen aangifte en ook de niet steeds voldoende helderheid en eenvoud der daarbij in te vullen staten zijn bovendien een ernstig bezwaar gebleken. Naar het oordeel der S. T. V. zou in elke gemeente een legger van alle woningen gevormd moeten worden. In dezen legger, naar rijksmodel in overeenstemming met de gemeentebesturen opgemaakt, zouden slechts de alleenvoornaamste gegevens omtrent aantal en soort der vertrekken, bewoning, huur, waterleiding, privaten, enz. te vermelden zijn, terwijl daarop tevens aanteekening van in de woning voorgekomen gevallen van ziekte, met name van tuberculose, koe gehouden worden. Bij de samenstelling en wijziging van dezen legger ware zoowel van de aangifte bij den Burgerlijken Stand, als van de gegevens der belastingambtenaren, partij te trekken. De samenstelling van zulk een legger, ook voor het Kijk van het grootste belang, zou gedeeltelijk door het Kijk moeten bekostigd worden. Iedere gemeente zou dan tevens een woningbeurs moeten houden, waar elke inwoner omtrent de door hem te betrekken woning bijzonderheden kan vernemen.

ad e. De onteigeningsbepalingen, in de Woningwet opgenomen, in enkele opzichten iets ruimer dan de overige bepalingen der Onteigeningswet, behoeven toch, naar het oordeel der Vereeniging, op enkele punten wijziging.

Vereenvoudiging der formaliteiten van artt. 80—87 komt haar zeer gewenscht voor.

Zij dringt er verder op aan, de bepaling van art. 96 omtrent het geven eener extra-schadevergoeding te doen vervallen, en zou wenschen dat de terugvordering, bedoeld in art. 61 der Onteigeningswet, bij onteigeningen volgens de Woningwet slechts mogelijk zal zijn in het geval, dat het onteigende goed daarna gebruikt wordt voor een ander doel dan geoemd in art. 77, in de handhaving der bestaande bepalingen toch zien de Vereeniging een ernstig gevaar; wel is in art. 96 3°, art. 61 bepaald, dat de extra-schadeloosstelling slechts zal gegeven worden, als aan het werk niet is begonnen 10 jaren na de onteigening, of als er gedurende 10 jaren niet is voortgegaan, een en ander tengevolge van overmacht, die de onteigenende partij bij machte was uit den weg te ruimen, maar bij het ontbreken van eenige omschrijving, welke zoodanige oorzaken zijn, zullen beslissingen der rechterlijke macht moeten worden afgewacht, eer in deze zekerheid is verkregen. Er zijn omstandigheden, die den aanleg of voortgang van werken ten bate der volkshuisvesting niet onmogelijk maar slechts ongunstig maken; het kan b.v. gewenscht zijn met den bouw van woningen in een bepaald gedeelte der stadsuitbreiding niet te beginnen, eer eenig werk van openbaar nut is tot stand gekomen (een tramweg, spoorweg, kanaal enz.); of wel de vermeerdering der bevolking kan slechts langzaam gaan of de uitbreiding van de kom der gemeente kan zich voornamelijk (b.v. tengevolge van den aanleg van havens, industrieele ondernemingen) naar een andere zijde richten dan waar een bouwvereeniging onteigend heeft. Zal in die gevallen de rechter oordeelen, dat er, als de tienjarige termijn is verstreken, een extra-schadeloosstelling behoort te worden gegeven? Het is niet geheel onmogelijk. Ook is onzeker wat onder voortgang van het werk zal worden verstaan. Zal men daarvan kunnen spreken, als in tien jaren een enkel huis is bijgebouwd, of een gedeelte van een straat is aangelegd? Naar 't de Soc.-Techn. Vereeniging voorkomt, zijner bij de onteigeningen volgens de Woningwet geheel andere omstandigheden, die den voortgang van een werk bepalen, dan bij de onteigeningen, waarvoor het overige deel der Onteigeningswet geldt. Bij deze laatste toch zijn het voornamelijk de beschikbaarheid van kapitaal, de technische moeilijkheden en de onderhandelingen met openbare lichamen, welke op dien voortgang invloed oefenen; bij de onteigeningen volgens de Woningwet, behalve deze, de behoefte op elk oogenblik aan het terrein voor doeleinden, in de Woningwet omschreven.

(Wordt vervolgd.)

OVER LETTERVORMEN.

INGEZONDEN.

Met belangstelling las ondergeteekende in „Architectura" van 16 Nov. l.l. het verslag der 1231ste vergadering, de daarin weergegeven voordracht van d.n heer K. van Leeuwen en de discussie welke daarop volgde. Daar hij het daarin besproken werk over letters eenige dagen van te voren had ontvangen, kon hij zich nog beter een voorstelling van een en ander maken. Hij wenschte als gevolg daarvan te verklaren, dat hij zich geruimen tijd, vele jaren, met de samenstelling van een alfabet bezig hield: en daarop ontwierp hij het alfabet zooals dit in het letterboek van den heer Van Leeuwen, behoudens eenige kleine afwijkingen, is weergegeven. Omtrent de vraag door den heer Walenkamp opgeworpen wenscht ondergeteekende verder te verklaren, dat hij in den beginne van zijn arbeid meer het oog had op een lettervorm van verschil in dikte. Door bespreekingen en correspondentie met den heer Walenkamp liet hij dit desbetreffende varen en ontwierp een lettertype van gelijke dikte, ook wijl bij een letterroom wilde ontwerpen geschikt voor de drukkerij

waarbij z.i. eene gelijke dikte vele voordeelen biedt. De door den heer Walenkamp geuite meening over het ten grondslag liggende mathematische begrip kan ondergeteekende wel deelen, doch hij trekt daaruit niet de conclusie, dat dáárom de letters van gelijke dikte behooren te zijn. Hij heeft de gedachte van den heer Walenkamp overgenomen uit zuivere technische redenen.

Düsseldorf, Nov. 1907. J. L. M. LAUWERIKS.

PRIJSVRAGEN.

BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP.

Op de in dit jaar door de Vereeniging Bouwkunst en Vriendschap uitgeschreven prijsvragen zijn ingekomen te zamen 46 antwoorden, en wel:

1e, voor een café restaurant 20 antwoorden, onder de motto's: »Tratoria«, Monoliet, Manizert, Lucullus, Nous verrons, Bacchus tempel, Ca y est, Age quod agis, Rotterdam, Salambo, Caus, Biljart, Synthesis, Houtsnip, Betsy, 1907, A., drie vierkantjes (geteekend), Glück auf, R.H.D. door elkander;

2e, voor een sportgebouw 26 antwoorden, onder de motto's: Wapenschild met 3 kleine ditto (geteekend), L in een driehoek (geteekend), de 4de, Cirkel met streep (geteekend), Country life, Holland, Diabolo, Elk schot is aug geen eendvogel, N.C.N.P., Joog Holland, Betsy I, Regina, Olympia, S.P.O., Wapen met leeuw (geteekend), Jedix, Cirkel (geteekend), Driehoek in cirkel (geteekend), E.V.A., D., Sparta I (in drukletters), Sparta II (in dubbele letters), Sport I (in vierkante letters), Sport II (in ronde letters), Sport in cirkel met middenband (geteekend), Sport III (in potloodletters),

Op de 3e prijsvraag: fotografische opname van achttiende eeuwsche Rotterdamsche gevels, gedeelten daarvan of interieurs zijn geen antwoorden ingekomen.

OPEN PRIJSVRAGEN.

Prijsvraag Thieme-fonds. Inlevering vóór 1 Mei 1908. Programma in No. 26.

Boekomslag voor de „Berliner Architekturwelt". Inlevering 31 December 1907. Programma in No. 42.

Kalender A. et A. Inlevering 9 December 1907. Programma in dit nummer.

INFORMATIE-BUREAU

van den Bond van Technici-Bureau: .. .. Ruischestraat 94, Amsterdam.

Ingeschreven sollicitanten.

36	Bouwk. Opz. Teekenaars	20	tot	47	jaar,	f 60	tot	f 120 p. m.
12	» Opz. Uitvoerders	24	»	47	»	- 70	»	- 110 »
6	Bouwk. Teekenaars	18	»	25	»	- 40	»	- 60 »
5	Waterb. Opzichter-Teekenaars	24	»	45	»	- 80	»	- 110 »
14	Werktuigk. Teekenaars	20	»	39	»	- 40	»	- 150 »
6	Electrotechnikers	22	»	41	»	- 60	»	- 150 »
1	Scheepsteekenaar			20	»		»	- 50 »
3	Chef-Machinisten	33	»	39	»	- 90	»	- 150 »
1	Decoratie-teekenaar			26	»			- 125 »

TECHNISCH GEDEELTE

Alle stukken de redactie betreffende, dus ook vragen te adresseeren:

Aan de Redactie van »ARCHITECTURA«(Technisch gedeelte.),
Valeriusstraat 64.
AMSTERDAM.

EEN FUNDEERING OP BETON-PALEN.

Voor den bouw van een hoofdbureau van politie te Charlottenburg was op den hoek van den Kaiserdamm en den Sophie-Charlotte-Platz een terrein beschikbaar gesteld, gemiddeld twee meter lager dan de begane grond, alzoo ongeveer ter hoogte van den te maken keldervloer.

Ten einde zich van den toestand van den bodem op de hoogte te stellen, werden negen gaten gegraven en vervolgens daarin diepe grondboringen verricht. Dit onderzoek werd begunstigd door de omstandigheid, dat juist terzelfder tijd langs het bouwterrein een ondergrondsche spoorweg werd gebouwd, waarvoor het grondwater geregeld werd weggepompt, zoodat het peil daarvan tijdelijk lager was dan gewoonlijk.

Het bleek, dat het bouwterrein tot op zekere diepte een zeer ongelijke gesteldheid vertoonde. Veenlagen tot 2 meter dikte wisselden af met zandlagen vol boomwortels; een bruikbare bodem, in den vorm van kiezelachtig zand, werd eerst gevonden bijna 4 meter onder den toekomstigen keldervloer en ongeveer 2 meter beneden het gewone grondwaterpeil. Ook deze zandlaag werd doorgeboord en bleek een dikte van minstens 3 meter (op sommige plaatsen aanmerkelijk meer) te hebben. Daaronder volgde dan een tamelijk dikke laag grijze klei. Het stond dus vast, dat de fundeering op de genoemde zandlaag, 2 meter onder grondwaterpeil, moest aangelegd worden.

Ten einde zich nu van de verschillende wijzen van fundeering, welke onder deze omstandigheden mogelijk waren, en van de kosten daarvan, een duidelijk beeld te kunnen vormen, werden eenige firma's, die op het gebied van fundeeringswerken als bijzonder ervaren bekend staan, uitgenoodigd, daaromtrent plannen met begrooting van kosten in te zenden. De plannen die inkwamen waren vierderlei: 1e. houten paalfundeering; 2e. doorgaande beton-bermen beneden grondwaterpeil; 3e. kistfundeering; 4e. palen van gewapend beton.

Hiervan moest de houten paalfundeering al dadelijk als ondeugdelijk ter zijde gesteld worden, daar, bij het sterk wisselend grondwaterpeil in die omgeving, aan het bezigen van houten palen groot gevaar verbonden zou geweest zijn.

Tegen het maken van doorgaande bermen met verlaging van het grondwaterpeil bestond ernstig bezwaar, want bij den eigenaardigen toestand van den bodem kon deze daardoor licht in beweging geraken en aldus heel deze wijze van fundeering onmogelijk gemaakt worden. In het bijzonder zou daardoor de prachtige, 50 meter breede bestrating van denKaiserdamm, die juist gereedgekomen was, aan de zijde van het bouwterrein in gevaar gekomen zijn, daar een 2 M. dikke veenlaag aan den zuidwestelijken hoek hiervan onder die bestrating doorliep. Bovendien waren de genaamde kosten zeer hoog.

Voor eene kistfundeering viel wel iets te zeggen, maar de kosten daarvan bedroegen niet minder dan die van betonbermen, en dan moest men nog bij de bepaling van het aantal en de grootte der kistingen rekenen op een draagkracht van den bodem van 4 K.G. per vierk. c.M., alzoo belangrijk meer dan gewoonlijk voor goeden bouwgrond vereischt wordt.

Juist met het oog hierop bood de fundeering op palen van gewapend beton het groote voordeel, dat men door nauwkeurige waarneming bij het inheien der palen steeds de werkelijke draagkracht van den bodem kon vaststellen en ongelijkmatigheden in ieder bijzonder geval, door de palen dichter opeen te plaatsen, of door langere palen te nemen, kon ondervangen, wat hier van groot belang was te achten. In het algemeen bood deze fundeering alle voordeelen van houten paalfundeering, zonder afhankelijk te zijn van het grondwaterpeil. Bovendien was zij, volgens de bijgevoegde begrooting, goedkooper dan een der andere systemen.

De keuze viel dus op beton-palen, waarbij men dan ook nog dit voordeel had — mits gezorgd werd dat de palen vóór den winter gereed waren — dat men in de uitvoering van het werk goeddeels onafhankelijk was van vorst.

In het gekozen ontwerp waren de palen drieboekig genomen met iets afgestompte kanten (zie fig. 1). Zij moesten 1.30 M. in den vasten ondergrond komen, en de koppen nog 25 c.M. in den er boven aan te brengen beton-berm doorsteken. Dit eischte in de gegeven omstandigheden eene lengte van 4.50 M. De wapening zou bestaan in drie stevige staven van rondijzer in de hoeken, aan het ondereind tot een punt aaneengesmeed en over de geheele lengte van den paal

door ijzeren banden op afstanden van 20 c.M. bijeengehouden. Deze vorm en wapening der palen was bij vroegere gelegenheden allezins deugdelijk gebleken.

Alleen wilde men in dit geval de breedte der zijvlakken van de palen, in plaats van 50, op 60 c.M. brengen, zoodat het doorsnee-vlak 45 pCt. grooter werd en dus 1515 c.M² zou zijn. Als belasting der palen werd 30, hoogstens 35 ton aangenomen.

Het was nu van groot belang, voordat met de uitvoering begonnen werd, aan te toonen, dat zij dit gewicht ook dragen konden. Daartoe werden op de zwakste gedeelten

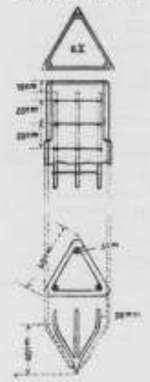

Fig. 1.

van het terrein een aantal proefpalen geslagen, hun draagkracht met behulp der formule van Brix berekend, en één er van ook aan een proefbelasting onderworpen. Voor deze proefnemingen stonden echter nog geen palen ter beschikking van de afmetingen, welke de voor den bouw bestemde zouden verkrijgen, doch van een vroeger werk overgebleevene, vierkant en van 30 c.M. breedte, dus 900 c.M² doorsneeoppervlakte. Hun draagvermogen bleek doorcengenomen 14 ton te bedragen, hetgeen een toelaatbare belasting van slechts ongeveer 21 ton beteekende. Nog slechter was de uitslag der proefbelasting (zie fig. 2—5), waarbij echter in aanmerking genomen moest worden, dat deze op het slechtste deel van het terrein plaats had. Toen de paal met 23 ton belast was, begon hij te zakken, en nadat de belasting tot 37 ton was opgevoerd, bedroeg de zakking 1 c.M. Na een rustpoos werd de belasting op 50 ton gebracht, waarop een verdere zakking plaats had tot in het geheel bijna 3 c.M.

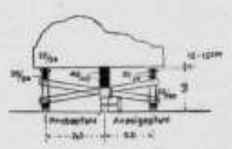

Fig. 2. Doorsnede A B.

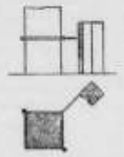

Fig. 3. Aanwijzer.

Fig. 4. Plattegrond.

Fig. 5. Aanzicht C D.

Fig. 2—5. Uitvoering der belastingsproef.

Daar deze proeven echter nog steeds op alleenstaande palen genomen werden, kon een belangrijke factor voor de verhooging der draagkracht, namelijk het vaster worden van den bodem door het inheien van een groot aantal palen naast elkaar, niet meetellen. Toch was het nog zeer twijfelachtig, of die meerdere vastheid bij den bestaanden toestand voldoende zou zijn om het verschil tusschen de voorloopig geconstateerde draagkracht en de voorgenomen belasting te niet te doen. Nu zou het mogelijk geweest zijn, de palen een grooter draagvermogen te geven, door ze langer te nemen en dan dieper in den vasten ondergrond te heien. In die richting genomen proeven gaven echter geen noemenswaardige verbetering; het scheen daarom raadzamer, het vooruitzicht op een goede uitwerking van het vaster worden van den bodem niet reeds bij voorbaat te laten varen, doch, wanneer die verwachting niet geheel mocht vervuld worden, liever de palen dichter bijeen te plaatsen. Daarom werd voor de meeste de lengte van 4,50 M. behouden en slechts een klein getal van 5,50 M. lengte vervaardigd, ten einde in bijzonder slechte gedeelten van het terrein dienst te kunnen doen. Bij de uitvoering bleek dan ook, dat zonder bezwaar een draagvermogen van gemiddeld 30 ton verkregen werd.

Om tot dit resultaat te komen, moesten de palen evenwel bij de verdeeling over het grondplan zoo dicht opeen gezet worden, dat het niet meer noodig was, er beton-kespen overheen te leggen, daar de berm reeds voldoenden waarborg gaf voor gelijkmatige dracht van de keldermuren, te meer, wijl de palen niet poarsgewijs naast elkaar, doch diagonaal geplaatst werden. Dit was beter, omdat zij anders door hun groote dikte elkaar zouden geraakt hebben, óf de beton-berm overtollig breed had moeten gemaakt worden. Thans stonden zij zoo, dat hun buitenkant gelijk kwam met den opgaanden keldermuur en de beton-berm aan weerszijden slechts 20 c.M. breeder behoefde gemaakt te worden, dus tot betrekkelijk geringe afmetingen kon beperkt blijven. In den berm werd, ter onderlinge verankering der palen en muren, nog stevig bandijzer aangebracht.

De vervaardiging der palen en het heien geschiedde op de volgende wijze. Voor de palen werd best cement en grof Oder-kiezel van 6—8 m.M. korrelgrootte gebruikt. De men-

Fig. 6.

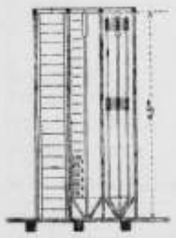

Fig. 7.

Fig. 8.

Fig. 9. Stampers.

Fig. 6—9. Vervaardiging der beton-palen.

ging (1 : 3) geschiedde met een beton-molen, die door een locomobiel gedreven werd en waarvan de trommel zich, na voltooiing der menging, omkeerde en haar inhoud uitstortte, waarna de specie in emmers naar de vormtoestellen werd gebracht.

Het stampen der palen had plaats in staande vormen (fig. 6—9). Dit is, wanneer het geen groote lengten geldt, niet duurder dan de vervaardiging in liggende vormen en heeft altijd het voordeel, dat eventueele fouten, bij het stampen of bij het opbrengen der lagen, of anderszins, gemaakt, ten gevolge van den loodrechten stand bij 't heien minder gevaarlijk kunnen worden. Bovendien behoeft bij staande vervaardiging het beton slechts even vochtig te zijn, en is het dus veel spoediger hard, dan bij liggende vormen, waarvoor de specie dunner moet zijn.

Men gebruikte houten vormen, waarvan de doorsnede een gelijkzijdigen driehoek van 60 c.M. zijlengte vormde. De kanten werden, door het aanbrengen van latjes in de hoeken, afgestompt. De vormen waren zoodanig samengesteld, dat er eenige palen te gelijk konden gemaakt worden. De driehoeksvorm gaf tevens een belangrijke besparing van hout, doordat de schuine tusschenplank als zijwand voor twee palen dienst deed, terwijl men aan beide zijden van den vorm, welke dus in plattegrond een zigzaglijn vertoonde, de palen kon stampen.

De planken waren 5 cM. dik, hadden de lengte van den paal, en werden door houten pennen bijeengehouden. Van onderen was er, eveneens van stukken plank, een ongeveer 40 c.M. lange puntvorm aangezet. De vormen stonden op een vloer van planken, rustend op dwarsliggers, waaraan zij waren vastgespijkerd.

In deze vormen werden nu de ijzeren geraamten gesteld, bestaande uit rondijzer van 28 m.M. middellijn. Een bijzonderen schoen kregen de palen niet: die is niet noodig. Van boven werden de drie stangen door een geleidplank met drie gaten gestoken, die later weer verwijderd werd en waardoor zij in den juisten stand bleven. De stangen bleven 10 c.M. beneden het kopeind van den paal, opdat het blok ze bij het heien niet onmiddellijk zou raken. Vóór het in den vorm stellen van het ijzeren geraamte was dit, ten behoeve van het dwarsverband, reeds van het noodige aantal ijzeren ringen voorzien. Deze bestonden uit ijzerdraad van 5 m.M. dikte, werden om de drie stangen geschoven en voorloopig in twee hoopjes, één aan den kop en één op het midden van den paal, bij elkaar gehouden.

(Wordt vervolgd.)

DE NIEUWE PLANTENKASSEN IN DEN BOTANISCHEN TUIN TE FRANKFORT a/d M.

In den Botanischen tuin te Frankfort a/d M. zijn in het voorjaar van 1905 de oude plantenkassen afgebroken en is, op voorstel van den directeur, den heer A. Siebert, daarvoor in de plaats een nieuw en grootsch gebouw verrezen. Vooraf werden studie-reizen door Duitschland, Engeland, België, Nederland en Frankrijk gemaakt, en van alle ervaringen, in de laatste jaren zoowel in de genoemde landen als in den tuin te Frankfort zelf opgedaan, is bij de nieuwe inrichting dankbaar partij getrokken, zoodat er alle aanleiding bestaat, van een en ander in ruimen kring melding te maken.

De nieuwe plantenkassen dienen, in tegenstelling met de eenige jaren vroeger gebouwde broeikassen, tevens als bezichtigingslokalen. Om den bezoekers den toegang gemakkelijk te maken, zijn deze alle gebouwd tegen een groote, met palmen en slingerplanten getooide middenhal, die eene lengte heeft van 61.40 M., bij eene breedte van 13 M. en eene hoogte van 8 M. (Zie fig. 7). Men kan ze nu niet meer van buiten af binnentreden, zooals bij de oude, elk op zich zelf staande broeikassen het geval was, want de deuren aan het einde van elke kas zijn uitsluitend ten gebruike van de tuinlieden. Men komt dan ook door deze deuren niet rechtstreeks in de plantenkas, doch in een werklokaal dat daarvan afgescheiden is en tevens dient ter dubbele afsluiting van de buitenlucht. Zooals men op den plattegrond (fig. 1) kan zien, zijn de loopgangen en deuren zoodanig ingericht, dat de bezoekers elkaar niet in den weg kunnen loopen. Bovendien zijn er in de aan de middenhal grenzende wanden der verschillende kassen groote openingen gelaten, waarin de deuren en ramen van spiegelruiten voorzien zijn, zoodat men van uit de middenhal reeds een zeer fraaien inkijk in elk der kassen heeft.

In overeenstemming met hun onderscheiden bestemming, zijn de kassen verschillend van hoogte en breedte (zie fig. 2). De Victoria-Regia-kas heeft, bij een breedte van 16 M., inwendig een hoogte van 5.50 M.; bij de overige, kassen wisselt de breedte, zooals de doorsneden (fig. 2—4) doen zien, van 4 tot 8 M. en de hoogte onder de nok van 2.50 tot 4.50 M. Hierbij moet opgemerkt worden, dat in het algemeen, blijkens de ervaring, de planten in lage kassen beter gedijen dan in hooge. Anderzijds moest hier rekening gehouden worden met het doel, de planten ter bezichtiging te stellen, en mochten de kassen dus niet al te laag gebouwd worden. Er is alzoo naar gestreefd, aan iedere kas de grootst mogelijke hoogte te geven, bij welke de planten zich toch nog goed ontwikkelen konden.

Bijzondere aandacht verdient de bouw der kassen. In afwijking van de gewone uitvoering, zijn hier de draagbinten van ijzer en staan op zich zelf, terwijl daken en wanden als eene bemanteling op en tegen het ijzeren geraamte zijn gelegd. Men heeft er dus o. m. van afgezien, de hoofdspanten tot dragers der kap te maken, zooals anders meestal geschiedt. Ook is er bijzonder op gelet, dat de ijzer-constructies nergens door de houten bemanteling van dak en wanden heen komen, waardoor het bewasemen der ijzeren deelen zooveel mogelijk voorkomen wordt. Deze wijze van bouwen biedt bovendien het voordeel, dat de stijlen en dakroeden, die, zooals de ondervinding leert, in broeikassen spoedig rotten, gemakkelijk door nieuwe kunnen vervangen worden, en dat verder het ijzeren geraamte stevige en veilige steunpunten biedt voor de verwarmingsbuizen en vooral voor de toestellen tot het openen en sluiten der ventilatieramen en tot het op- en neerhalen der zonnedekken.

Met nadruk mag er nog op gewezen worden, dat de gewone manier om de dakroeden op een houten plating te stellen en daarmede te verbinden, opzettelijk vermeden is, omdat zulke platingen blijkens de ervaring het eerst aan rotting blootgesteld zijn. Zoowel de dakroeden als de stijlen zijn aan den dakvoet, die uit hoekijzer bestaat, vastgeschroefd, terwijl de stijlen in den onderkant der dakroeden zijn ingelaten; de beglazing der staande wanden stuit alzoo rechtstreeks tegen de dakbeglazing. Ook aan den voet der staande wanden is de houten plating vermeden. De stijlen zijn ook hier elk afzonderlijk aan hoekijzer vastgeschroefd en de beglazing rust eveneens in hoekijzer.

De houten dakroeden hebben het bij broeikassen gebruikelijke profiel met gootjes, ter opneming van het druipwater. Tot afvoer daarvan zijn de gootjes, even voordat zij den dakvoet bereiken, zoodanig opengewerkt, dat het water op de binnenrollaag der voetingmuren afdruipt en daar, door de verwarmingsbuizen, verdampt. Het ondereinde der dakroeden is aan een horizontalen onderregel van hoekijzer verbonden, terwijl de beglazing daar niet overheen steekt, doch er opzettelijk 1 c.M. binnen gehouden is, opdat bij noodige herstellingen aan het dak de ladders tegen dien onderregel kunnen geplaatst worden, zonder gevaar voor het breken van ruiten. Deze onderregel vormt tevens de goot.

Ter opneming van het regenwater zijn er in de gangen, die de kassen van elkander scheiden, cementen goten langs de voetingmuren gemaakt, waardoor het naar de reservoirs binnen in de kassen vloeit, om gebruikt te worden voor het begieten der planten. De bodem dier tusschengangen ligt 30 c.M. hooger dan het omliggend terrein, ten einde de binnen-reservoirs hooger te kunnen vullen, alsmede om de daken met hun zonnedekken gemakkelijker te kunnen bedienen en schoonhouden.

De beglazing van middenhal en koepel bestaat uit geribd glas; die der kassen daarentegen bijna uitsluitend uit 1½ dik gewoon wit glas. Het aanbrengen van ruw glas geschiedde in de veronderstelling, dat dan geen zonnedek noodig zou zijn; de ondervinding heeft echter geleerd, dat deze veronderstelling onjuist was, daar ook bij geribd glas het zonnedek noodzakelijk is.

Het op- en neerhalen dier zonnedekken heeft op verschillende wijze plaats. Bij de kleine, slechts 4 M. breede kassen worden zij gewoon met de hand opgerold; bij de grootere, tot 8 M. breede kassen, zijn toestellen gemaakt, waardoor men aan elke zijde van het dak het dek over de geheele lengte van 26 M. kan ophalen en neerlaten.

Voor de zwaarte der afzonderlijke constructie-deelen heeft men de volgende grondslagen voor belasting- en draagver-

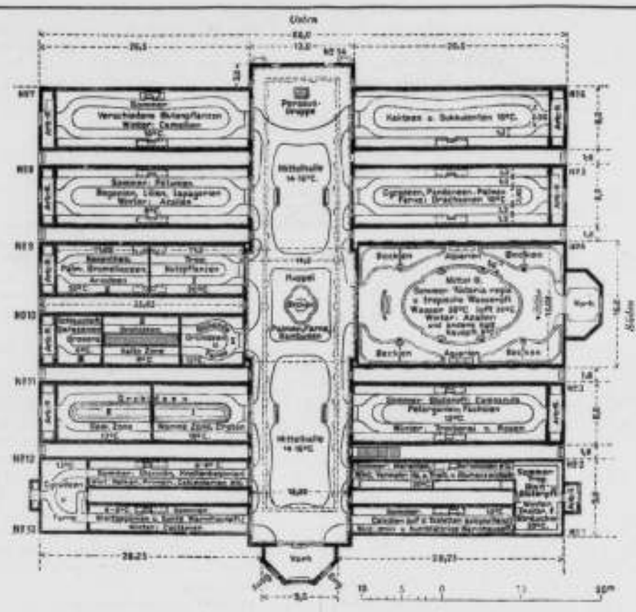

Fig. 1. Plattegrond.

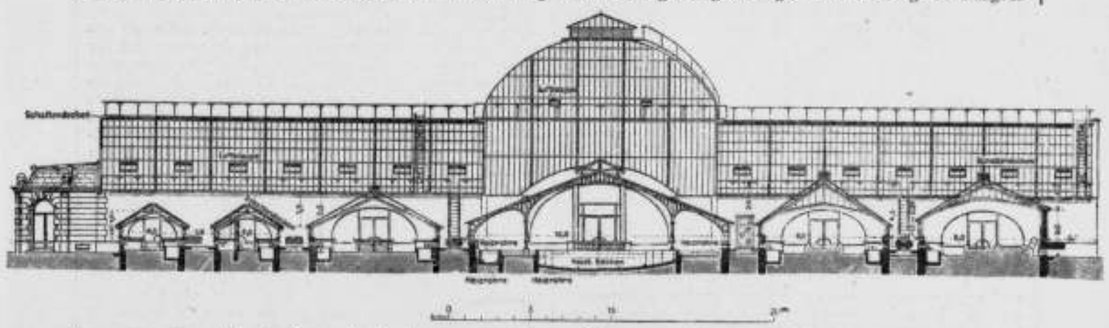

Fig. 2. Doorsnede der kassen no. 1—6, met binnen-aanzicht van middenhal en koepel

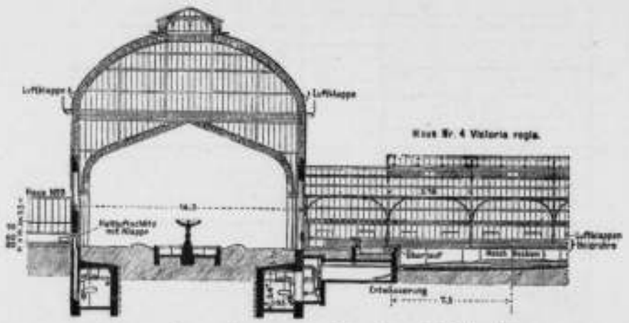

Fig. 3. Doorsnede van den koepel en de Victoria-Regia-kas.

mogen aangenomen. Behalve het eigen gewicht van glas, hout en ijzer, is voor winddruk 75 K.G. per vierk. c.M., bij den koepel 100 K.G. per vierk. c.M. voor de loodrecht op den wind gelegen vlakken gerekend, waarbij de windrichting als horizontaal werd gedacht. Verder is voor sneeuwlast 10 K.G. per vierk. c.M. in rekening gebracht. Bij de ijzeren binten is het gewicht der zonnedekken, voor zoover deze er op rusten, in aanmerking genomen, en evenzoo het gebruikelijk gewicht van 100 K.G. voor de arbeiders, wanneer deze op het dak herstellingen moeten verrichten. Daarentegen is dit laatste gewicht voor de houten roeden niet in rekening gebracht, daar het voor het schoonmaken der ramen niet noodig is, dat die roeden met eenig gewicht bezwaard worden. Overigens is de constructie zoodanig, dat de ijzeren binten een maximum-draagvermogen van 1000 K.G. per vierk. c.M. hebben, en bij een winddruk van 200 K.G. per vierk. c.M. de belasting der ijzerverbindingen beneden de elasticiteits-grens blijft. Zooals men ziet, zijn deze voorschriften minder streng, dan anders bij hoogbouw over het algemeen gebruikelijk is. Zij zijn echter voldoende, wanneer men in aanmerking neemt, dat de kassen steeds verwarmd worden en er dus van sneeuwlast nauwelijks sprake kan zijn, en dat bij de lage, door geboomte beschutte kassen de winddruk nimmer die kracht hebben kan, welke anders meestal volgens de bouwverordeningen als grondslag voor de berekening moet aangenomen worden. De bouwpolitie te Frankfort heeft dan ook wel degelijk met deze omstandigheden rekening gehouden en in dit geval een uitzondering op de bestaande bepalingen toegelaten. Aan deze tegemoetkoming is het te danken, dat de gebouwen niet, zooals anders wel voorkomt, een log en plomp aanzien hebben, noch door de zware afmetingen van het bouw-materiaal den planten een deel van het zoo noodige licht benomen wordt.

Van groot belang voor zulke groote plantenkassen zijn de ventilatie en de verwarming. Tot toevoer van versche lucht dienen openingen in de langsche voetingmuren, en bij de Victoria-Regia-kas bovendien in de staande glaswanden. De afvoer der lucht geschiedt in de zij-kassen door klapramen bij de nokken, in de middenhal door zijramen in de glazen bekapping, en in den koepel door jaloezie-openingen in de lantaarn. Zoowel de luchtopeningen in de voetingmuren als de klapramen bij de nokken worden in iedere kas van één punt uit bediend, zoodat zij op elke wijdte, die men verkiest, kunnen geopend en vastgezet worden. Daarentegen geschiedt het openen en sluiten der zijramen van de middenhal en den koepel elk afzonderlijk, en wel van loopbruggen af, die zich aan weerszijden van de middenhal en langs alle vier de zijden van den koepel bevinden. Deze loopbruggen, evenals die bij de nok der middenkas aan den voet der koepellantaarn, en in het midden der groote dakvlakken van de Victoria-Regia-kas, dienen tevens om de daken te kunnen schoonmaken en zoo noodig tegen de zon te dekken. Zij zijn overal door middel van ladders gemakkelijk te bereiken. En bovendien zijn er bij de middenhal voor het schoonmaken der daken en het vernieuwen van gebroken ruiten, nog verplaatsbare dwarsbruggen aangebracht, met behulp waarvan men bij elk willekeurig punt van het dak komen kan.

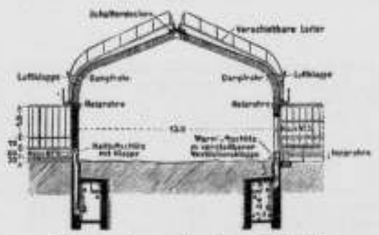

Fig. 4. Doorsnede der middenhal.

De verwarming der kassen geschiedt van uit het op ongeveer 90 M. afstands gelegen ketelhuis, dat reeds een aantal jaren geleden ten behoeve van de verwarming der groote palmenkas, der galerij voor bloeiende planten en der sociëteitszaal werd gebouwd. Te dien einde wordt de stoom met een drukking van 9 atmosferen door buizen in een gemetseld kanaal van 2.50 M. hoog en 1 M. breed, en 100 naar den kelder en onder het voorgebouw der middenhal gedreven, en dient daar om het water in de buizen voor de nieuwe plantenkassen te verwarmen. Om het warme water naar de verschillende kassen te leiden, zijn er in den kelder langs de muren der middenhal gangen gemaakt (zie fig. 3 en 4), die 2.50 M. hoog en 1.30 tot 1.95 M. breed zijn. Van deze gangen uit vertakken zich de warmwaterbuizen naar de kassen ter zijde van de middenhal, elk met eigen afsluitingskraan. Verder zijn er voor de verwarming van de middenhal en den koepel zelven langs de zoldering dier gangen aparte buizen en in de muren der middenhal loodrechte kanalen met luchtkleppen, waardoor de lucht òf uit middenhal en koepel, òf van buiten af

onder deze verwarmingsbuizen geleid en dan weder naar boven gevoerd wordt. De mondingen der warme-lucht-kanalen bevinden zich in de borstweringen onder de groote spiegelruiten, die, zooals reeds vermeld, doorzicht geven van uit de middenhal in de verschillende kassen. Hierdoor wordt eenerzijds het beslaan der spiegelruiten zooveel mogelijk vermeden, anderzijds de luchtstroom zoo ver mogelijk van de planten gehouden, die zich in de middenhal bevinden.

Daar blijkens de ervaring luchtverwarming-alléén nadeelig is voor de planten, zijn er ook ter hoogte, waar het dak van de middenhal begint, in deze en in den koepel nog warmwaterbuizen aangebracht. In de straks genoemde onderaardsche gangen liggen verder de leidingen naar de stoombuizen, die zoowel langs den voet van het koepeldak als onder de bekapping der middenhal en die der Victoria-Regia-kas liggen en welke mede dienen tot verwarming, maar vooral om het beslaan der dakglazen zooveel mogelijk te voorkomen.

Aan het buizennet zijn ten slotte nog de warmwaterbuizen aangesloten, die het waterbekken in de Victoria-Regia-kas, de bekkens in de Orchideën-kassen enz. verwarmen.

Zoo is hier gebruik gemaakt van het nieuwste, wat de wetenschap voor het kweeken van uitheemsche planten als eischen stelt, en mogen de plantenkassen in den Botanischen tuin te Frankfort a/d M. dus ongetwijfeld gelden als het meest geperfectionneerde wat er op dit gebied bestaat.

D. K.

„SAN MARCO."

„Naar de studie van Heinrich Seipp, in Baumaterialienkunde."

(Vervolg.)

Wat dit betreft kan met een onderzoek met de loep gemakkelijk geconstateerd worden, dat bedoelde aanslag zich op vele plaatsen van 't marmer gemakkelijk afscheidt, hetgeen vermoedelijk zijn oorsprong vindt in de chemische werking van de met zeezouten bezwangerde vochtdeelen der lucht, welke op meerdere plaatsen gelegenheid heeft op het marmergesteente in te werken.

Deze zich oplossende (afscheidende) werking der vochtigheid in den dampkring wordt in de hand gewerkt door de matte en stoffige gesteldheid der gesteenten, welke dé neiging hebben zich witachtig af te geven, welke eigenschap grooter wordt naarmate de witte kleur toeneemt.

Zonder eenigen twijfel hebben er onder de inwerking van het keukenzout en van de overige kaloïde-verbindingen van het zeewater op het oppervlak van het marmer chemische verbindingen plaats. Voornamelijk wordt er het hygroscopische en gemakkelijk oplosbare chloorcalcium ($Ca\ Cl_2$) gevormd, terwijl tevens koolzure natron ($Na_2\ CO_3$) ontstaat. De mooie witte kleur der zuilen en van de vooruitspringende deelen van het lofwerk en van het frieswerk der bovenverdieping is aldus het gevolg van de inwerking van het zeezout in verband met de vochtgesteldheid der lucht en den regen en het ligt voor de hand, dat deze zuivere witte kleur in 't bijzonder optreedt bij de meer vooruitspringende gedeelten van eenig bouwwerk, terwijl juist die gedeelten van het bouwwerk, welke min of meer beschut zijn tegen de zeelucht en den regen, meer als verzamelplaats van woekerformaties, vuil en roet zullen dienen.

Indien niet de werking van de zeelucht en van den regen zich duidelijk liet gevoelen, dan zouden zich zeer zeker deze invloeden, welke het marmer zwart maken, overal doen gelden. In werkelijkheid treffen wij echter de inwerking van humus, stof en vocht slechts op die gedeelten van het bouwwerk aan, welke zich bevinden onder de hoofdkroonlijst en de andere kroonlijsten en voorts in 't algemeen daar, waar door het inspringen van het bouwwerk, de buiteninvloeden zich minder kunnen doen gelden. Wij kunnen hieraan toevoegen, dat hoe meer het bouwwerk aan den invloed der zeelucht is blootgesteld, hoe meer zich de witte kleur blijft handhaven, terwijl een eigenaardige grens optreedt tusschen de witte kleuren en het zwart geworden gedeelte op die plaatsen, waar de buiteninvloeden zich meer of minder doen gelden. Onder meer zien wij dit bij de beelden van de bovengalerij, waar de bovenste helft zwart is, terwijl de onderste helft geheel wit gekleurd is, en dit wel tengevolge van het feit, dat hier eene balustrade met afdak gedeeltelijk den invloed van de buitenlucht tegenhoudt. Wij vermeenen dus te mogen beweren, dat de woeker- en humusvorming, evenals de roetaanslag bij het Istrische marmer, geen eigenlijken invloed uitoefenen op het verweeren der gesteenten, aangezien zij zelven in het verwarmingsproces der oppervlakte worden opgenomen. Het tegendeel is echter het geval, al is het dan in betrekkelijk geringe mate, bij de bovengenoemde plaatsen van het bouwwerk, welke voortdurend met woekerplanten, humus en roet bedekt zijn, zooals o. m. de vooruitspringende gevels, de diep inliggende deelen bij het beeldhouwwerk enz. en wel door de schadelijke werking der humuszuren en der schadelijke stoffen, welke zich uit rook ontwikkelen en zoover zij aanwezig zijn zich op de roetdeeltjes vastzetten. Daar de veranderingen zich hierbij echter slechts in zeer geringe mate en zeer langzaam voordoen, zoo kunnen wij de schijnbare paradox neerschrijven, dat die invloeden, welke bij het Istrische marmer der prachtige Venetiaansche bouwwerken de woekerformatie, de humusvorming en den roetaanslag te voorschijn roepen, tegelijkertijd beschermend optreden tegen de invloeden der weersgesteldheid, dat daarentegen de invloeden, welke het zwartworden tegenwerken, ja zelfs geheel tegengaan, hier tegelijkertijd de verweering begunstigen en verder dat het Istrische marmer, juist daar, waar het de meest witte en bij oppervlakkige beschouwing de meest frissche kleur heeft, het meest aan de invloeden der weersgesteldheid is blootgesteld en wat het buitenoppervlak betreft, het meest veranderd is.

Wij vermeenen hiermede zoowel het zwart worden van het witte Venetiaansche marmer als het aanwezig zijn daarvan op bepaalde plaatsen van het bouwwerk verklaard te hebben en op eene zeer eigenaardige bijzonderheid van de bouwwerken te Venetië gewezen te hebben. De plaatselijke oorzaken van beide verschijnselen vinden haren oorsprong in het vocht- en het zeezout-gehalte der Venetiaansche lucht.

De verschijnselen, welke zich aan de Piazetta fasçade voordoen, vertoonen zich ook aan de fasçade, welke naar de „Molo" leidt. Ook hier zien wij een zwart-worden van den architraaf met de schilden en andere wapens, van Triglijphenfriezen, van de bogen, enz. enz. Ook bij de hieraangrenzende fasçade van het „Palazzo reale" treedt duidelijk de tegen het weer beschermende, de regen en zoutwerking trotseerende invloed van de hoofdkroonlijst en van de andere lijsten op. Van de „procuratiën" is het noordelijke, machtige bouwwerk (van den klokketoren tot 't einde van het Markusplein) het oudste en ook hier vertoont zich in het benedengedeelte, meer echter nog op de middelste verdiepingen, een in hooge mate zwart worden van 't Istrische marmer der fasçade. Aan de bovenverdieping zijn, dank zij de vrije en krachtige inwerking van de zeelucht, de zwarte plaatsen veel minder. De tinnen echter zijn, zooals al de hoogste gedeelten van elk bouwwerk in de nabijheid der lagunen, geheel wit. De geheele fasçade schijnt overigens met een gelijkmatige lichtbruine naar de grijze kleur overhellende taag overdekt te zijn. De nieuwe procuratiën welke tegenover

de oude gelegen zijn en aan de oude bibliotheek grenzen vertoonen aan haar eene reusachtige façade aan den kant van het Marcus-plein een dergelijk, nog sterker uitkomend verschijnsel dan de oude procuratiën".

(Wordt vervolgd.)

DE GEVAREN VAN HET STEENHOUWERSBEDRIJF.

Door den Minister van Landbouw, Nijverheid en Handel is in de Memorie van Antwoord op de Staatsbegrooting 1908 medegedeeld, dat eene herziening der Veiligheidswet in bewerking is en binnenkort een ontwerp tot herziening van den bestuursmaatregel omtrent beveiliging van werklieden in het steenhouwersbedrijf het Departement zal verlaten.

VERZEKERING TEGEN BEROEPSZIEKTEN.

In de Memorie van Antwoord op de Staatsbegrooting van 1908 wordt door den Minister van Landbouw, Nijverheid en Handel medegedeeld dat eene verplichte verzekering van werklieden tegen de geldelijke gevolgen van beroepsziekten wordt voorbereid.

INGEZONDEN.

Het volgend adres is gezonden aan alle Provinciale Staten en 32 Gemeentebesturen.

Geeft met verschuldigden eerbied te kennen:

de firma G. Greve, loodwitfabrikante te Utrecht;

dat volgens berichten in verschillende bladen tot Uw geacht College requesten zijn gericht door den Nederlandschen Schildersgezellenbond en de Sociaal-Technische Vereeniging van Democratische Ingenieurs en Architecten, waarin wordt aangedrongen het gebruik van loodhoudende verven te verbieden;

dat de in 1902 benoemde loodwitcommissie in October 1906 een voorloopig rapport heeft uitgebracht en hoogstwaarschijnlijk in 1908 het eindrapport dier Commissie zal verschijnen;

dat het den schijn heeft alsof de bovengenoemde Vereenigingen dat eindrapport niet durven afwachten en daarom trachten Uw College over te halen een voorbarig besluit te nemen;

dat nog in geen enkel land het gebruik van loodwit of andere loodhoudende verven verboden is; wel heerscht bijna overal de meening, dat zulks in Frankrijk het geval zou zijn, doch dit is eene vergissing, ontstaan door verkeerde lezing van de Fransche wet, waar gesproken wordt van loodwitpoeder. De schilders daar te lande mogen geen loodwit poeder verwerken (echter wel loodwit in olie gemalen) Art. 3 van de Fransche wet luidt: »L'emploi de la céruse en poudre est interdit dans tous les lieux énumérés à l'article premier et pour tous les travaux de peinture en bâtiments de quelque nature qu'ils soient.«;

dat adressante zich in April jl. per request tot de verschillende Ministers heeft gewend, waarin o.m. voorkomt:

»dat ter voorkoming van loodvergiftiging het zeer zeker aanbevelenswaardig is, zooveel mogelijk de oorzaak die deze vergiftiging te weeg kan brengen, worde weggenomen;

»dat die oorzaak voornamelijk, zoo niet geheel, is: het aanmaken van het droge loodwit met lijnolie; hoe voorzichtig de werkman zulks ook doet (en gewoonlijk geschiedt het allesbehalve voorzichtig, daar de werkman het gevaar niet beseft, kan hij bij dat vermengen niet voorkomen, dat hij stof maakt en dit inademt;

»dat het is aan te bevelen dat de verbruikers het loodwit niet meer droog, doch in olie gemalen van de fabrieken betrekken; ook voor de gezondheid der werklieden in de loodwitfabrieken zou dit beter zijn, daar de loodwit-in-olie-malerij in de fabrieken geheel automatisch en stofvrij kan geschieden en het verpakken van het droge loodwit en het dichtmaken der vaten dan natuurlijk vervalt;

»dat om bovengenoemde redenen, in 1905 door de Duitsche Regeering ook reeds eene wet in dien geest is uitgevaardigd«;

dat zij Uw geacht College ernstig in overweging geeft hare pogingen, om de schadelijke invloeden zooveel mogelijk weg te nemen, te steunen en zoolang in ons land nog geen wet op het gebruik van loodwit bestaat, het loodwit dat U in eigen beheer laat verwerken, zooveel mogelijk in olie gemalen te betrekken en bij aanbesteding van verfwerk in Uwe bestekken voor te schrijven, dat het loodwit moet zijn chemisch zuiver Hollandsch fabrikaat, aangemaakt in zuivere lijnolie en in verzegelde vaten of bussen door den aannemer op het werk moet worden aangevoerd onder overlegging van een door den fabrikant onderteekend Certificaat van Oorsprong, of indien er bezwaren bestaan dit voor te schrijven in de bestekken tenminste eene bepaling op te nemen, dat de aanvoer van in olie gemalen loodwit, in plaats van droog wordt toegestaan.

Utrecht, November 1907.

't Welk doende,
w. g. Firma G. GREVE.

BOEKBESPREKING.

Stofbestrijding. Brochure, samengesteld in opdracht van en in overleg met de Wegen-Commissie van den A. N. W. B. door J. H. Janson Inspecteur van den A. N. W. B.

Deze brochure bevat de artikelen over dit onderwerp verschenen in No. 24 tot No. 40 van »De Kampioen« van 14 Juni 1907 tot 4 October 1907.

Toegelicht door talrijke illustraties, schijnt ons deze uitgave voor het aangroeiende leger van »stofbestrijders« zeer belangrijk.

ALGEMEENE NEDERLANDSCHE OPZICHTERS- EN TEEKENAARS-BOND .. . .

INFORMATIE-BUREAU.
Secretariaat: - - - - - -
Rijswijkscheweg 3, Den Haag.
Spreekuur iederen Maandagavond van 7—9 uur. .. ..

Ingeschreven Sollicitanten.

14 Bouwk.-Opzichter-Teek., 22—43 jaar f 80—f 110 's maands.
10 Bouwk. Opzichters, 23—43 jaar f 80—f 120 p. m.
2 Bouwk. Teekenaars, 26 jaar f 80 p. m.
19 Aank. Bouwk. Opz.-Teek., 19—24 jaar f 50—f 75 p. m.
8 Aank. Bouwk. Opzichters, 19—28 jaar f 60—f 75 p. m.
6 Aank. Bouwk. Teeken., 20—24 jaar f 40—f 70 p. m.
1 Assist. Bouwk. Teekenaar, 19 jaar f 35 p. m.
3 Aank. Mach.-Teekenaars, 20—24 jaar f 50—f 60 p. m.
1 Werkmeester op een machinefabriek, 50 j. f 100 p. m.
1 Fabrieks-Opzichter, 29 j. f 75 p. m.
1 Meubelteek., 25 j., f 100 p. m.
3 Aan's. Meubel-teekenaars, 20—25 j. f 60—75 p. m.
1 Aank. Electro-Technische Teekenaar, 21 j. 60 p. m.
1 Opzichter (IJzerconstructiën), 27 j. 80 p. m.
2 Waterbouwkundig Opz., 27 j. f 90—100 p. m.
1 Aank. Scheepsteekenaar, 22 j., f 80 p. m.
1 Aan's. Teekenaar Gew. Beton, 23 j. f 80 p. m.
1 Chef de bureau voor artistiek werk, 30 j. f 150—f 175 p. m.
1 Gem.-Opzichter 21 j. f 60 p. m.
1 Aan's. Werktuigk. Teek., 24 j. f 80 p. m.
1 Ops. Betonwerken, 27 j. f 85 p. m.
1 Chef-Mach. of Werkmeester, 30 j. f 90 p. m.

Zoowel leden als niet-leden kunnen gebruik maken van het Informatie-Bureau.

Inschrijfformulieren voor sollicitanten en alle inlichtingen zijn steeds aan het Secretariaat verkrijgbaar.

ARCHITECTURA

ORGAAN V.H. GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

BUREAU VAN REDACTIE: H. P. BERLAGE Nzn., Voorz. H. WALENKAMP, A. J. JOLING, W. KROMHOUT Czn., A. VAN BAALEN, J. ROOSING Jr., JOS HERMAN, Leden. — — — — — VASTE MEDEWERKERS. K. P. C. DE BAZEL en J. W. H. BERDEN — — — REDACTEUR VOOR HET TECHNISCH GEDEELTE L. ZWIERS — VALERIUSSTRAAT 64 TE AMSTERDAM.

UITGEVERS: J. VAN DER ENDT & ZOON MAASSLUIS. HET ORGAAN MET TECHNISCH GEDEELTE WORDT WEKELIJKS FRANCO TOEGEZONDEN AAN ALLE LEDEN VAN HET GENOOTSCHAP. DE JAARLIJKSCHE CONTRIBUTIE VOOR HET LIDMAATSCHAP BEDRAAGT: VOOR GEWONE LEDEN f 12,—, VOOR KUNSTLIEVENDE LEDEN f 10,—, VOOR BUITENLEDEN EN ASPIRANTLEDEN f 7,50.

STUKKEN EN CORRESPONDENTIE BETREFFENDE DE REDACTIE VAN HET WEEKBLAD TE ZENDEN AAN DEN HEER H. WALENKAMP, KONINGINNEWEG 267 AMSTERDAM; BETREFFENDE HET PLAATWERK »DE ARCHITECT" AAN DEN HEER A. VAN BAALEN, JACOB MARISSTRAAT 22, SLOTEN bij AMSTERDAM; BETREFFENDE DE ADMINISTRATIE VAN HET GENOOTSCHAP AAN DEN SECRETARIS, DEN HEER PAUL J. DE JONGH, REGULIERSGRACHT 120, AMSTERDAM † † † † †

INHOUD: Mededeelingen. — Voordrachten over bouwkunst. — Acti et Industriae. — Herziening woningwet. — Ingezonden. — Prijsvragen. — Berichten. — Informatie-bureau. — Open prijsvragen. — Een fundeering op betonpalen. — San Marco. — Een vliegend schip. — Boekaankondiging.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

1e. Door het bestuur is onderstaand adres verzonden:

Aan
de Tweede Kamer der Staten-Generaal te 's-Gravenhage.

geeft met verschuldigden eerbied te kennen het bestuur van het Genootschap »Architectura et Amicitia«, gevestigd te Amsterdam,

dat het heeft kennis genomen van den post door de Regeering op de Staatsbegrooting 1908 gebracht ten behoeve van het Middelbaar Technisch Onderwijs.

Overwegende, dat in technische kringen een belangrijk verschil van meening bestaat ten aanzien van het al of niet doeltreffende der voorgestelde regeling, en dat in 't bijzonder daarmee van de inrichting van het bouwkundig onderwijs niet de gewenschte resultaten zijn te verwachten,

neemt het bestuur voornoemd de vrijheid Uwe Kamer eerbiedig te verzoeken:

1°. het daarheen te willen leiden, dat genoemde post voorloopig van de Staatsbegrooting worde afgevoerd,

2°. de Regeering uit te noodigen eene het geheele Middelbaar Technisch Onderwijs omvattende, en dus meer bevredigende ontwerp-regeling van dat Onderwijs aan Uwe Kamer over te leggen,

't welk doende enz.
Het Bestuur van het Genootschap »Architectura et Amicitia«,
H. P. BERLAGE Nz., Voorzitter.
PAUL J. DE JONGH, Secretaris.

Amsterdam, 25 November 1907.

2e. Het nieuwe Genootschapsjaar vangt aan 1 Januari 1908. Zij die vóór dien datum als lid zullen toetreden, zijn voor het nog loopende jaar van betaling der contributie vrijgesteld en ontvangen de tot 1 Januari verschijnende nummers van „Architectura" gratis.

3e. Het correspondentieadres voor de te houden Populaire Voordrachten over Bouwkunst is uitsluitend bij den heer H. Walenkamp, Koninginneweg 267, Amsterdam.

4e. De inlevering der antwoorden op de prijsvraag voor een Kalender moet geschieden op 9 December a.s. (Zie programma in het vorig nummer).

5e. De 1233ste Gewone **Vergadering** zal gehouden worden op **Woensdag 4 December 1907,** des avonds 8 uur, in het Genootschapslokaal „Parkzicht".

Agenda:

A. Opening door den Voorzitter.
B. Notulen en ingekomen stukken.
C. Ballotage als gewoon lid van:
den heer N. Lansdorp, voorgesteld door de heeren A. van Baalen en H. Breman;
den heer J. Boterenbrood (thans asp.-lid) voorgesteld door de heeren B. van Bilderbeek en Paul J. de Jongh;
den heer J. Crouwel (thans buitenlid) voorgesteld door de heeren K. van Leeuwen en W. Kromhout.
D. Benoeming van eene commissie van drie gewone leden voor het nazien der rekening en verantwoording van den penningmeester.
E. Voordracht te houden door den heer C. Leemans, Ingenieur te Amsterdam. Onderwerp: PNEUMATISCH FUNDEEREN.

H.H. Leden worden hierbij herinnerd aan hun recht van introductie.

De 1ste Secretaris,
PAUL J. DE JONGH.

VOORDRACHTEN OVER BOUWKUNST.

In aansluiting met het uitvoerig bericht in het nommer der vorige week deelt de commissie van de voordrachten mede, dat de leden van het Genootschap toegang tot de geheele serie kunnen erlangen tegen f 1.50.

De toegangsbewijzen zijn verkrijgbaar bij den portier van „Parkzicht", ook des avonds.

Buitenleden krijgen op aanvrage aan hetzelfde adres, na

toezending van f 1.55, de kaarten franco toegezonden.

Leden, welke reeds een kaart à f 2.50 mochten genomen hebben, kunnen het te veel bij den portier terug verkrijgen.

ARTI ET INDUSTRIAE.

Van de Nederlandsche Vereeniging tot bevordering van Kunstnijverheid, „Arti et Industriae", te 's-Gravenhage, ontvingen wij het jaarverslag over 1906.

Deze uitgave in folio verschenen in 'n door M. J. Drechsler ontworpen omslag is, voornamelijk om de goed uitgevoerde illustraties, een stuk van blijvende waarde. Het werkje vangt aan met eene herdenking van den 80sten geboortedag van Dr. P. J. H. Cuypers, eere-lid van de Vereeniging, waarbij behooren een tweetal platen, waarop zijn afgebeeld enkele van Dr. Cuypers' kunst-industrieele werken op kerkelijk gebied.

Hierna volgt een overzicht van de werkzaamheden waaraan „A. et I." zich in het afgeloopen jaar met succes heeft kunnen wijden. Het aantal leden blijkt vooruitgaande te zijn en is nu gekomen op een totaal van 158 gewone- en 48 kunstlievende leden. In gunstige tegenstelling met de klacht, ten aanzien van het bezoek der vergaderingen in andere vereenigingen gehoord, kan worden vermeld, dat het aan belangstelling bij de gehouden zeven bijeenkomsten van „A. et I." niet heeft ontbroken; wat er in die samenkomsten is verhandeld, deelt het verslag uitvoerig mede. Met de prijsvragen had de Vereeniging minder succes: op de drie uitgeschreven prijsvragen kwamen totaal negen antwoorden in; conclusie en rapport der jury zijn mede in het verslag te vinden.

Ten aanzien der financiën mag de Vereeniging als in „goeden doen" beschouwd worden; het kassaldo komt de vier-honderd gulden nabij!

Als platen zijn, behalve de reeds genoemde, bij het werkje gegeven: afbeeldingen van zilveren kandelaars door Jan Brom, van een lezenaar Louis XIV door H. J. Kerling en H. F. Sas, van een vaandel uitgevoerd naar ontwerp van J. Velthuijs, van bouwbeeldhouwwerk door W. C. Brouwer en van een kast door M. J. Hack.

Voor belangstellenden ligt het verslag op de leestafel van „A. et A." ter bezichtiging. De J.

HERZIENING DER WONINGWET.

(Slot.)

Bij de eerste soort hangt de totstandkoming in hoofdzaak af van de onteigenende partij, bij de tweede soort ook van buiten de onteigening staande derden. Door Amsterdam is nu ingevolge Kon. Besl. van 8 Februari 1.j. No. 85 de bevoegdheid verkregen tot onteigening van de gronden, begrepen in het vastgestelde en goedgekeurde uitbreidingsplan, over te gaan, en hiermede is door de Regeering het belang van ruime onteigening erkend. Dat de terreinen, onder de onteigening begrepen, voor de volkshuisvesting in afzienbare toekomst noodig zullen zijn, is waarschijnlijk, maar zekerheid daaromtrent bestaat niet. Zal nu, indien de bevolking minder snel toeneemt of gelijk blijft, en het daardoor waarschijnlijk wordt, dat de gronden niet alle ten bate der volkshuisvesting zullen worden gebruikt, de rechter een extra schadeloosstelling toekennen, waarvoor art. 61 j° art 96 eenigen grond verleent?

In al deze omstandigheden zal de verplichting tot het geven eener extra-schadeloosstelling vaak samenvallen met financieele moeilijkheden (immers het feit, dat de gronden niet voor het doel waarvoor zijn onteigend zijn gebruikt worden, zal een oorzaak, in sommige gevallen misschien een gevolg, zijn van financieele moeilijkheden). De kans hierop kan Gemeente en bouwvereenigingen er toe drijven, zich in de eerste jaren tot het hoogst noodige te beperken, blijkbaar tegen de bedoeling van den wetgever, die den termijn van 1 tot 10 jaar verlengde en ook van de tegenwoordige Regeering, die aan Amsterdam de bevoegdheid tot ruime onteigening verleende.

Bij toepassing van het voorschrift van art. 92 omtrent de waardebepaling van den grond zal naar het oordeel der S. T. V. in vele gevallen een nog te hooge, door speculatie opgedreven prijs voor den grond worden betaald; alleen indien onmiddellijk na het vaststellen van een uitbreidingsplan tot onteigening op ruime schaal wordt overgegaan, zal met deze waardebepaling een eenigszins bevredigend resultaat worden verkregen. In vele gevallen zal de Gemeente echter eerst later, en dan bij gedeelten, tot onteigening willen of kunnen overgaan.

Daar volgens art. 92 als maatstaf voor de schadevergoeding wordt genomen de verkoopwaarde in een tijdperk tusschen 6 en 18 maanden vóór de ter-visie-legging van het plan tot onteigening, zal de Gemeente in dit geval alle waardevermeerdering sinds het vaststellen van het uitbreidingsplan moeten betalen. Ten einde hiernaar tegemoet te komen, zou de S. T. V. wenschen, dat aan art. 92 werd toegevoegd een alinea in dezen geest: „Indien de onteigening betrekking heeft op gronden gelegen binnen een door den Gemeenteraad vastgesteld uitbreidingsplan, zal als de werkelijke waarde worden aangemerkt de som, die de goederen hadden kunnen opbrengen in het tijdperk, beginnende achttien maanden en eindigende zes maanden vóór den dag, waarop het uitbreidingsplan ter inzage is nedergelegd."

Door een dergelijke bepaling zou zeer zeker in vele gevallen een meer billijke waardebepaling worden verkregen. Mocht bovendien in de naaste toekomst een wet, regelende de belasting op de waardevermeerdering, tot stand komen, dan zou naar het oordeel der Vereeniging aan dit artikel de bepaling behooren te worden toegevoegd, dat in geen geval meer zal betaald worden dan het gemiddelde van de bedragen, waarvoor de eigenaar zijn grond op de aanslagbiljetten der bedoelde belasting heeft aangegeven in de 2 jaren, het laatst voorafgaande aan de ter inzage legging van het in art. 80, 2e en 3e lid bedoelde plan.

Hierdoor wordt eenerzijds in vele gevallen de te betalen prijs verlaagd, anderzijds een te lage aangifte en daardoor een te geringe opbrengst der bedoelde belasting tegengegaan. Temeer zal zich deze gunstige invloed doen gelden, indien tengevolge van de door Uwe Excellentie in uitzicht gestelde wetswijziging alle twijfel is weggenomen, of ook voor de bouwblokken onteigend mag worden: dit toch zal maken, dat elk nabij de bebouwde kom gelegen stuk grond voor onteigening in aanmerking kan komen.

ad I. Van het allergrootste belang, om althans een gedeelte van de onverdiende waardevermeerdering van den grond ten bate der gemeenschap te brengen en om, in verband met het ad e opgemerkte, de grondspeculatie tegen te gaan, acht de S. T. V. de heffing eener belasting op de waardevermeerdering van den grond, hetzij als afzonderlijke belasting, hetzij als onderdeel eener herziene grondbelasting. Door den Gemeenteraad van Ede is te dezer zake aan de Regeering een adres verzonden, met de hoofdstrekking waarvan de S. T. V. zich kan vereenigen. Zij acht het hier niet de plaats om in een appreciatie der details van dit adres te treden, daar eene zoodanige belasting toch niet als onderdeel der Woningwetsherziening kan geregeld worden. De S. T. V. stelt zich daarom voor te zijner tijd zich met een afzonderlijk, dit onderwerp betreffend, adres tot de regeering te wenden. Zij merkt nog slechts op, dat door zoodanige belasting b. i. de gemeenten op de meest billijke en logische wijze aan het geld kunnen komen, dat zij noodig hebben om te voldoen aan de verplichtingen, die de Woningwet haar oplegt. Dat de Vereeniging onder die verplichtingen vooral ook rekent de voorziening in eventueelen woningnood behoeft na het boven opgemerkte geen betoog.

Wanneer de door Uwe Excellentie aangekondigde wijzigingen benevens de boven verdedigde voorstellen wet zullen zijn geworden, meent de Vereeniging dat men een schrede nader zal zijn gekomen tot een afdoende verbetering der volkshuisvesting. De positie der woningvereenigingen zal zijn versterkt, haar aantal zal toenemen; waar nietemin het particulier initiatief te kort schiet, zal de gemeente tot woningbouw kunnen worden gedwongen; het inzicht in den toestand zal door een goede woningstatistiek juister worden; terwijl de verkrijging van den benoodigden grond vergemakkelijkt wordt en dikwijls met minder kosten zal gepaard gaan. Ten slotte zal bij de invoering eener belasting op de waardevermeerdering de financieele zijde van het vraagstuk minder moeilijkheden opleveren.

Reeds werd gezegd, dat ook op andere punten de S. T. V. wijziging of aanvulling der bestaande wetgeving noodig oordeelt.

Haar eerste wenschen betreffen het toezicht.

Wat het Rijkstoezicht aangaat, meent de Vereeniging op uitbreiding van het aantal inspecteurs te moeten aandringen. De werkkring van den inspecteur is veel te uitgebreid, dan dat deze zijn taak kan vervullen op een wijze, in overeenstemming met het hooge belang dezer functie.

Het Gemeentelijk toezicht op de naleving van de voorschriften der bouwverordeningen is in de verschillende gemeenten niet gelijk en niet overal voldoende.

Terwijl de hoofdstad des Rijks en enkele andere gemeenten een zeer goed voorbeeld geven, zijn er andere, die wat het toezicht betreft, verre bij Amsterdam achterblijven. Daar de wetgever het maken der bouwverordeningen voorschreef en de totstandkoming ervan uitvoerig regelde, meent de S. T. V. dat geen genoegen kan worden genomen met een onvoldoende uitvoering dezer verordeningen. Zij zou daarom een voorschrift wenschen, waarbij de gemeenten verplicht worden, voor uitvoering der bouwverordeningen personeel te benoemen volgens regels, bij Koninklijk Besluit te stellen. Kleine gemeenten zouden in kringen vereenigd kunnen worden en in deze kringen ware het toezicht op de uitvoering van de verordeningen of van eene eventueel te maken Rijksregeling, uit te oefenen door personeel, van Rijkswege aan te stellen. In de kosten voor de bezoldiging van dit personeel zouden de gemeenten behooren bij te dragen,

Een eenigszins op zichzelf staande materie vormen de onderwerpen, geregeld in § 6. Wel staan die onderwerpen in direct verband met het vraagstuk der volkshuisvesting, doch zij betreffen niet alleen het openbaar verkeer. Het zoude wellicht aanbeveling verdienen deze en andere daarmede samenhangende vraagstukken (vaststelling van rooilijnen, bouwverbod, ruilverkaveling, uitbreidingsplannen, enz.) in een afzonderlijke wet te regelen, en daarmede herziening der Onteigeningswet gepaard te doen gaan. Nu echter eenmaal in de Woningwet een aantal bepalingen, die onder deze rubriek vallen, zijn opgenomen, schijnt het de doelmatigste weg, dat voorloopig de meest spoedeischende aanvullingen worden begrepen in de door Uwe Excellentie voorgenomen wijziging der Woningwet als toevoegingen aan genoemde paragraaf.

In de eerste plaats zouden de bepalingen van art. 27 ook toepassing behooren te vinden op die gevallen, waar het niet aanleg van een nieuwe straat, doch verbetering eener bestaande geldt. Door het Kon. Besl. van 23 Jan. 1905, No. 6 werd, met vernietiging van een besluit van Gedeputeerde Staten van Overijsel, de goedkeuring onthouden aan een besluit van den Gemeenteraad van Enschede, houdende bevestiging van bouwverbod op eenige perceelsgedeelten, welke in de naaste toekomst waren bestemd voor de verbreeding van eenige bestaande straten. Deze beslissing was o.m. gegrond op de volgende overweging:

„dat zoowel uit het opschrift der paragraaf, waarin gemeld artikel voorkomt, als uit de geschiedenis der totstandkoming van den inhoud dezer bepalingen geen andere gevolgtrekking is af te leiden, dan dat van de aldaar aan den Gemeenteraad toegekende bevoegdheid, door dezen slechts kan worden gebruik gemaakt om de stelselmatige bebouwing te beroeden van buiten of binnen de kom der Gemeente gelegen aaneengesloten stukken hoofdzakelijk onbebouwden grond, welke als bouwterrein van den gehoel nieuwen aanleg van een straat, eene gracht of een plein in aanmerking komen."

Hierdoor werd derhalve besliet, dat de wet een bouwverbod ten behoeve van een bestaande straat in de kom eener Gemeente niet toelaat. Weliswaar werd sedert bij Kon. Besl. van 7 Januari 1907 no. 3e goedgekeurd een besluit van den Raad der Gemeente Enschede, waarbij bouwverbod werd gelegd op een perceel aan een bestaande straat in de bebouwde kom, waardoor een eenigszins ruimere strekking aan bedoeld artikel werd gegeven. Maar uitdrukkelijk werd in bedoeld Besluit overwogen, dat het bouwverbod werd gelegd „naar aanleiding en ter wille van den aanleg van een geheel nieuwe straat."

Allereerst door wetswijziging is het mogelijk, dat de toepassing van het art. op alle gevallen van verbetering van bestaande verkeerswegen boven bedenking sta. Wijziging, zoowel van het opschrift der paragraaf, als van de eerste alinea van art. 27 is, mitsdien, vooral in het belang van de verbetering van de verkeers-centra onzer groote steden, zeer gewenscht.

Voorts schijnt het wenschelijk, het vestigen van een bouwverbod niet te beperken ten behoeve van eene straat, eene gracht of een plein, maar diezen maatregel ook toe te laten voor een park, alsmede voor de stichting van instellingen van algemeen nut, als raadhuis, openbare bibliotheek, volksbadhuis, kerkhof, school, enz. Het woord »park« werd bij de behandeling van het ontwerp in de Tweede Kamer te kwader ure bij amendement uit de opsomming in art. 27 al. 1 geschrapt. De toevoeging van dat en de overige opgenomde woorden, zal van gevolge hebben, dat de Gemeente althans eenigermate paal en perk zal kunnen stellen aan speculatie door particulieren in gronden, welke binnen afzienbaren tijd noodig zullen zijn ten behoeve van de gemeenschap.

In verband met het bovenstaande verdient het aanbeveling, dat achter de woorden »betrekking heeft« in al. 2 van art. 27 een zinsnede wordt ingevoegd van ongeveer den volgenden inhoud:

„Indien het verbod betrekking heeft op gronden, welke gelegen zijn aan bestaande, voor het openbaar verkeer bestemde wegen, moet worden aangegeven welk gedeelte der bebouwde eigendommen binnen het bouwverbod valt. Indien het verbod meer dan een derde gedeelte van den in het plan begrepen grond van een en denzelfden eigenaar betreft, of indien het resteerende gedeelte niet meer voor bebouwing geschikt moet worden geacht, worden de redenen medegedeeld, waarom niet tot onteigening wordt overgegaan.", terwijl dan het overige der alinea zou kunnen vervallen.

In verband hiermede zou ook art. 77, 4° der Onteigeningswet eenige wijziging moeten ondergaan.

Ook worden thans in de Woningwet gemist bepalingen betreffende afstand van de onder het bouwverbod vallende terreinen. Het is allesins wenschelijk, dat de eigenaren van gronden, welke door het bouwverbod worden getroffen, worden verplicht deze aan de Gemeente af te staan: kosteloos, wanneer het betreft den aanleg van straten in het uitbreidingsplan; tegen een door den rechter te bepalen vergoeding, wanneer het betreft den aanleg of de verbetering van straten in de bebouwde kom of de stichting van instellingen van algemeen nut. Uitdrukkelijk ware hierbij echter te bepalen, dat in het laatste geval bij de taxatie rekening is te houden met het feit, dat de betrokken perceelen of perceelsgedeelten niet voor bebouwing bestemd zijn, alsmede met de waardevermeerdering, die de overige eigendommen van denzelfden eigenaar ondergaan.

Aangezien bij de behandeling van de Woningwet in de Tweede Kamer door Uwer Excellentie's ambtsvoorganger werd erkend, dat de bepalingen van § 6 spoedig aanvulling zouden behoeven, en sedert de behoefte aan zulke aanvullingen inderdaad is gebleken, komt het der Vereeniging voor, dat er geen bezwaar kan bestaan, deze en dergelijke aanvullingen bij de in het vooruitzicht gestelde herziening der Woningwet in ernstige overweging te nemen, intusschen zou een afdoende regeling van alle hiermede in verband staande onderwerpen dienen te worden voorbereid.

Ten slotte brengt de S. T. V. nog de volgende minder ingrijpende, maar nietteminder door haar zeer wenschelijk geoordeelde wijzigingen onder de aandacht van Uw Excellentie.

In art. 3 al. 3 zou zij de letters c-j willen zien vervangen door d-j, waardoor aan de gemeenten de verplichting werd opgelegd, ook omtrent privaten in bestaande woningen voorschriften vast te stellen. Een amendement, deze wijziging bedoelende, werd bij de behandeling der Woningwet verworpen. In vele bouwverordeningen, zooals in de Amsterdamsche, zijn echter zoodanige bepalingen opgenomen en hebben daar een gunstige uitwerking. Terwijl de toestand der privaten in vele bestaande woningen alles te wenschen overlaat en hiervan zeer ernstige gevolgen voor de volksgezondheid zijn te duchten, schijnt er weinig reden om het maken van verordeningen dienaangaande niet verplicht te stellen.

Artikel 4 der wet, regelende het verleenen der gedeeltelijke vrijstellingen aan de Gemeente van het maken van voorschriften, zou, naar het oordeel der S. T. V., behooren te vervallen. De Vereeniging kan zich moeilijk het nut dezer bepaling voorstellen. In het feit, dat een goede regeling van eenig onderwerp niet mogelijk is (zooals b.v. omtrent beschikbaarheid van drinkwater in vele Zeeuwsche gemeenten), is bij, nog geen reden gelegen, om het maken van voorschriften geheel na te laten.

De Sociaal-Technische Vereeniging zou verder gaarne in de wet zien opgenomen een bepaling omtrent het weder afsnemen van het in art. 18 al. 7 bedoelde kenteeken der onbewoonbaarverklaring. Zij meent ook een omschrijving, voor welke doeleinden een onbewoonbaar verklaarde woning mag worden gebruikt: het is haar niet duidelijk of er een werkplaats, een winkel of een ander dagverblijf in mag worden gevestigd.

Voorts acht zij een bepaling zeer gewenscht, waaruit blijkt dat het voldoende is, de aanduiding van art. 27 al. 2 op de kaarten aan te geven in cijfers uit te drukken, welk deel van ieder perceel tot straataanleg is bestemd, is b. i. onuitvoerbaar.

Eindelijk zou zij gaarne zien, dat in art. 52 een termijn werd bepaald, binnen welken het verslag, uit te brengen door Burgemeester en Wethouders aan den Gemeenteraad (al. 1), en dat van de Regeering aan de Staten-Generaal (al. 4) moeten verschijnen. Eerst in het midden toch van 1906 is het Regeeringsverslag over 1903, en in het begin van 1907 dat over 1904 verkrijgbaar gesteld, waardoor het daarin vermelde veel van zijn actualiteit, en daardoor van zijn waarde had verloren.

Met vertrouwen bevolt de Vereeniging de hierboven opgesomde wenschen in de aandacht van Uwe Excellentie aan.

't Welk doende,

Het Bestuur der Sociaal-Technische Vereeniging van Democratische Ingenieurs en Architecten:

(get.) P. BAKKER SCHUT, c. i., Voorzitter,
W. C. VAN MANEN, c. i., Secretaris, Kanaalweg 3, Scheveningen.

F. G. UNGER, w. i.
De. G. DE GELDER, w. i.
J. VAN HETTINGA TROMP, c. i.

INGEZONDEN.

Birmingham, 25 Nov. 1907.

In 't verslag van de laatste vergadering las ik met genoegen hoe de heer Kromhout over den toestand van den tegenwoordigen tockenaar denkt.

Zeker is 't, dat deze, als a.s. architect, niet genoeg ontwikkeling kan krijgen, behalve zij, die bij goede bouwmeesters zijn. Ook is 't zeker dat, om architect te worden, men jaren lang eerst als teekenaar werkzaam moet zijn, om met verschillende gebouwen en prijsvragen in aanraking te komen.

Ligt 't nu niet op den weg van 't Genootschap, om aan eenige onzer eerste bouwmeesters te vragen, of zij niet eenige uren in de week willen afstaan, om in ontwerpen les te geven. Hiermede in verband zouden, op kleine schaal, prijsvragen ontstaan, welke na eerst besproken te zijn, met elkaar beoordeeld zouden kunnen worden. Ook dan eerst is 't mogelijk een bouwstijl in ons land terug te krijgen.

Hoogachtend,

R. VAN 'T HOFF.

PRIJSVRAGEN.

PRIJSKAMP RECLAMEBILJET.

Gesteund door het hoofdbestuurder Nederlandsche Vereeniging tot Bescherming van Dieren heeft het comité voor een universeel reclamebiljet in zake dierenbescherming het voornemen een wedstrijd uit te schrijven te 's-Gravenhage, in de maand Juli of Augustus 1908, als een krachtig hulpmiddel tot bevordering van de beschermings-idee. Het ontwerp, in teekening groot 0,90 M. × 1,35 M., zou dit denkbeeld duidelijk behooren weer te geven, het oorspronkelijk werk van den inzender (tevens diens eigendom) moeten zijn en daarbij geschikt voor reproductie in steendruk met een maximum van 7 kleuren.

Opdat de deelneming, ook van buitenlandsche teekenaars, zoo ruim mogelijk en dientengevolge de keus zoo groot mogelijk zij, is het de bedoeling, in deze ook de medewerking in te roepen van de groote centrale Vereenigingen tot Bescherming van Dieren in Europa en Amerika en van bekende voorstanders der dierenbescherming.

Behalve van de bovengenoemde vereeniging, die zich bereid verklaarde eene som van f 1000 beschikbaar te stellen, mocht het comité reeds van eenige oldere gevestigde vereenigingen en van eenige bedoelde voorstanders diverse toezeggingen verkrijgen o. a. van f 125, f 100 en f 25.

Een eerste prijs wordt in uitzicht gesteld ten minste bijv. f 800. Hoe vele en hoe groot de volgende prijzen zullen zijn, zal geheel afhankelijk zijn van het totaal der toegezegde geldelijke bijdragen.

Opgaaf van het te vervaardigen ontwerp aan mevr. Ufford, 's-Gravenhage, Van de Spiegelstraat 8, opdat uiterlijk in Februari 1908 tot het uitschrijven van de Prijsvraag kunne worden overgegaan.

Adviseerende artisten zijn de Heeren: H. W. Mesdag, Willy Martens, E. A. von Saher, W. A. van Kouijnenburg en Ph. Zilcken, terwijl adviseerend lid is de heer H. Lankhout, Rhoograaf.

BERICHTEN.

VREDESPALEIS.

Met den bouw van het Vredespaleis zal thans binnen niet al te langen tijd een aanvang kunnen worden gemaakt. Het eerste bestek, voor het grondwerk, is nl. gereed. Om de plek, waar het gebouw zal verrijzen, komt eene schutting, van ongeveer 6.0 M. lengte, terwijl ook het ijzeren hek aan den kant van den Scheveningschen Weg door een schutting zal worden vervangen. Het grondwerk moet 1 Maart a.s. voltooid zijn. Over eenige maanden zal ook het bestek voor den bovenbouw gereed kunnen zijn. (H.bl.)

STEDELIJK MUSEUM.

Men zal thans onder de moderne schilderijen in het Stedelijk Museum vijf nieuwe werken vinden. In de eerste plaats de twee werken van Sam Bisschop—Robertson, het stilleven met den koekommer en de kleine Luna, waarvan reeds vroeger melding werd gemaakt, en die door een ongenoemden kunstliefhebber in bruikleen zijn gegeven. Dan zijn er een Fantin-Latour, ook in bruikleen; een groot stuk van Kamerlingh Onnes, een bruid voorstellende, en een meisjeskopje van Thijs Marie.

SCHOONHEIDSCOMMISSIE.

Naar wij vernemen, is als lid dezer Commissie in de plaats van den heer J. B. Springer (periodiek aftredend lid) van de zijde der gemeente benoemd de heer A. Salm Gbzn.

GEVAARLIJKE HUIZEN.

Vandaag voor een week kregen de talrijke bewoners van de, vier verdiepingshooge perceelen 67 en 69 in de derde Oosterparkstraat, vanwege de bouwpolitie aanzegging, hun woning zoo spoedig mogelijk te verlaten; aangezien beide perceelen „op instorten stonden".

Bij werkzaamheden, verricht in den kelder van nummer 67, was men tot de ontdekking gekomen, dat de fundamenten van beide perceelen — die gedurende vele jaren eenigszins voorover hellen — gedeeltelijk waren losgewerkt en verschoven.

„Bouw- en Woningtoezicht" stelde een onderzoek in, en alschoon de beide huizen nu niet direct op instorten stonden, werd toch beter geacht de bewoners te doen vertrekken.

Alle bewoners hebben thans de bedreigde perceelen verlaten, behalve een gezin met vier jonge kinderen van 1 hoog in no. 69, die morgen hun nieuwe woning zullen betrekken.

Wij bezochten heden perceel no. 69 en duidelijk viel op te merken, hoe het geheele huis nog of meer uit zijn verband is geraakt. De vloeren, de schotten tusschen de kamers, de deuren, alles staat scheef. De juffrouw van een hoog — die ons toevens een verhaal opliep van de vele lasten en zorgen, die een dergelijke onverwachte verhuizing zooal voor de betrokkenen meebrengt — verzekerde ons niet gerust te zijn, alvorens zij goed en wel het perceel zou hebben verlaten.

Men is thans bezig de beide huizen te stutten. Naar men ons mededeelde zijn de wrakke perceelen ongeveer acht jaren oud. (Volksdagblad.)

EEN STEM UIT DE VERTE.
HET HUIJGENS-MONUMENT.

De quaestie van dr. Cuypers' Huygens-monument trekt ook in het buitenland de aandacht. Bij een afbeelding van het monument, zooals het in het Voorhout staan zou, schrijft de »Petit Bleu« o.a. over de kwaadwilligheid van des bouwmeesters bedillers, die het ontwerp afkeuren zonder het gezien te hebben, en gaat dan voort: »De veroordeelaars maken het bezwaar, dat het standbeeld zich niet afteekent tegen de omgeving, alsof de standbeeldenmanie ons al niet genoeg groote mannen had geschonken, verstijfd op fantasie-voetstukken; zij verwijten het monument, dat het niet in den stijl der 17e eeuw is, alsof de stijl van zijn tijd iets te maken had met de wetenschap van Huygens; eindelijk beweren zij, dat het een Gothisch werk is!«

Het blad noemt dit ijdele aanmerkingen en meent dat de autoriteiten tot slotte het werk van dr. Cuypers wel zullen goedkeuren en daarmee de eenstemmige wenschen van de internationale congressen voor »kunst in het openbaar« zullen eerbiedigen. (Hbl.)

DONATELLO.

Op de tiende, feestelijke jaarvergadering van het Kunsthistorisch Instituut te Florence, heeft dr. Robert Corwegh meegedeeld, dat hij in een grafsteen van een prior van Sint Servaas te Utrecht in de kerk Santa Maria l'opolo te Rome een werk van Donatello meent te hebben ontdekt. De wijze van bewerking komt overeen met die van een anderen grafsteen in de kerk Santa Maria Araceli te Rome, die door Donatello gewerkend is. Dr. Corwegh meent op den zeer gehaveerden steen bovendien ook Donatello's naam te hebben gelezen.

Op den steen ziet men den prior in geestelijk gewaad met het hoofd op een brokaatkussen in een schelpvormige nis met twee Korinthische zuilen. Drie aardige putti, die het best bewaard zijn, houden een wapen vast.

Dit zou het derde werk van Donatello te Rome zijn: het tweede is een tabernakel in de Sint-Pieterskerk, onlangs door prof. Schmarsow uit Leipzig ontdekt.

W. L. BRÜCKMANN.

In het te Bordeaux verschijnend dagblad »La France« wordt een zeer waarderend artikel gewijd aan de te Bois-Durand gevestigde schilderskolonie, die aan het Barbizon der Vendée herinnert en waar achter de woning van Charles Milcendeau o. a. de Nederlandsche schilder W. Brückmann en zijn vrouw (te Londen gevestigd) ook hun atelier hebben. Over hunne kunstwerken is het oordeel vol lof. Een zestal »merkwaardige doeken« is van hunne hand. Brückmann, zegt het blad, is een talentvol schilder, bij de Britsche kenners zeer in aanzien; hij is lid van de jury van het Internationaal schilderkundig genootschap, te Londen, en is op de tentoonstelling te Barcelona met de gouden medaille bekroond geworden. O. a. wordt van de in Brückmann's atelier bezichtigde doeken gewag gemaakt van een »Gezicht op Nantes«, »voortreffelijk van uitvoering«. Machtig van kleur is een oudvroude meisjeskop. Den bouwkundige, die Brückmann vroeger was, herkent men in een »prachtig schilderij«: »Het gemaskerd bal«. Brückmann wordt »een fanaticus der symphonieën in mat grijs« genoemd, enz. Aan de werken van onzen landgenoot, voor de leden van ons Genootschap van omstreeks '90 zeker geen onbekende, is 't grootste deel van het zeer sympathiek artikel gewijd.

JAARGELD BEELDHOUWKUNST.

De commissie van toezicht op de Rijks-Academie van Beeldende Kunsten te Amsterdam heeft aan den Minister van Binnenlandsche Zaken overgelegd het rapport der commissie belast met de beoordeeling van het werk, ingezonden door den heer C. A. Smout, die bij Kon. Besl. van 13 December 1906 voor de tweede maal begiftigd is met het jaargeld, bedoeld bij art. 15 der wet van 26 Mei 1871, om hem in de gelegenheid te stellen zich in de beeldhouwkunst te volmaken.

Steunende op dat rapport, heeft de commissie van toezicht den Minister voorgesteld het dezerheen te leiden, dat aan den heer C. A. Smout voor de derde maal het jaargeld worde verleend.

Naar aanleiding daarvan is aan den heer C. A. Smout bij K. B. overgemeld jaargeld toegekend, ten einde hem in de gelegenheid te stellen zich in de beeldhouwkunst te volmaken. (St.-Cr.)

INFORMATIE-BUREAU
van den Bond van Technici
Bureau: .. ..
Ruischstraat 94, Amsterdam

Ingeschreven sollicitanten.

36	Bouwk. Opz. Teekenaars	20	tot	47	jaar,	f 60	tot	f 120 p. m.
12	» Opz. Uitvoerders	24	»	47	»	- 70	»	- 110 »
6	Bouwk. Teekenaars	18	»	25	»	- 40	»	- 60 »
5	Waterb. Opzichter-Teekenaars	24	»	45	»	- 80	»	- 110 »
14	Werktuigk. Teekenaars	20	»	39	»	- 40	»	- 130 »
6	Electrotechnikers	22	»	41	»	- 60	»	- 130 »
1	Scheepsteekenaar			20	»		»	- 50 »
3	Chef-Machinisten	33	»	39	»	- 90	»	- 130 »
1	Decoratie-teekenaar			26	»			- 125 »

OPEN PRIJSVRAGEN.

Prijsvraag Thieme-fonds. Inlevering vóór 1 Mei 1908. Programma in No. 26.

Boekomslag voor de „Berliner Architekturwelt". Inlevering 31 December 1907. Programma in No. 42.

Kalender A. et A. Inlevering 9 December 1907. Programma in No. 47.

TECHNISCH GEDEELTE

EEN FUNDEERING OP BETON-PALEN. (Vervolg.)

Het beton werd in emmers aangedragen, die één voor één in den vorm geledigd werden, waarna de inhoud zorgvuldig werd ingestampt. Was de punt gereed, dan werd de eerste ring omlaaggeschoven en onmiddellijk op de punt vastgelegd, waarna met het vullen werd voortgegaan. Daar de zijde van den vorm die naar den stamper gekeerd was, voorloopig nog open was, moest deze, naarmate het vullen vorderde, gesloten worden; dit geschiedde met schotjes van 40—60 c.M. hoogte, die achter twee vastgespijkerde leilatten ingeschoven werden. Opdat de stamper nu nauwkeurig zou weten, wanneer hij een ring omlaag moest halen en inleggen, werd vooraf de indeeling daarvan — op elke 20 c.M. één — op een der zijden van den vorm met dikke potloodstrepen aangegeven. Was hij dus met het stampen de eerstvolgende streep genaderd — gewoonlijk na drie emmers — dan schoof hij den eerstvolgenden ring omlaag en ging voort. Kwamen de werklieden met het stampen zoo hoog, dat het boven hun macht ging, dan werden over een paar kalkkuipen, of wat men anders bij de hand had, planken gelegd en gingen zij daarop staan, vervolgens op den eersten steiger (zie fig. 8), en zoo verder, naar gelang de paal hooger werd. Nauwlettend toezicht is, gelijk bij alle betonwerken, hier in bijzondere mate noodig.

Als de paal klaar was, werd in den kop de datum van den dag gekrast. Dagelijks werden 30 palen gemaakt. Het stampen begon 's morgens na het eerste schaften, om negen uur. De middagschaftijd werd een half uurtje bekort, en gedurende die rustpoos werden de half afgewerkte palen goed met natte doeken toegedekt. Bij het voortzetten van den arbeid werd het bovenvlak flink ruw gemaakt en gevocht. De namiddagschaftijd verviel. In het geheel had men aan een paal van 4.50 meer acht uur werk. Het aantal arbeiders, die dagelijks bezig waren met 't stampen, mengen en aandragen van het beton, 't aanrijden van kiezel, enz., bedroeg 45. Den nacht over bleef de afgewerkte paal in den vorm staan: den volgenden morgen reeds werden de losse schotjes aan de voorzijde weder uitgenomen en de paal, die warm geworden was, goed nat gemaakt. Om dit gemakkelijk te kunnen doen, was aan de op het werk gemaakte waterleiding een lange slang geschroefd, waarmee men van uit de hoogte alle palen bespuiten kon. Nu stond de paal, bestendig nat gehouden, nog acht à negen dagen in den vorm. Dan werd hij er met een kraan uitgeheschen, op een gereedstaanden wagen gelegd en naar de opslagplaats gereden. Hier lag hij nog drie weken, dagelijks nat gemaakt worden, zoodat hij minstens vier weken oud was, eer hij onder het beiblok kwam. Het uit de vormen hijschen van de palen geschiedde meestal in de avonduren, nadat men zich tot 5 à 6 uur met stampen had bezigegehouden. Dooreengenomen werden acht palen per uur uitgeheschen. Er was gezorgd voor goede verlichting van het terrein.

Bij het neerleggen der palen op de opslagplaats moest gezorgd worden, dat men ze later, bij het heien, steeds naar de volgorde waarin zij gemaakt werden, bij de hand had. Dit kon alleen door ze in niet meer dan twee lagen op elkaar te leggen; maar zoodoende besloegen zij ook een groote oppervlakte en namen bijna de geheele beschikbare ruimte in. Er moet derhalve, wanneer de palen op het werk gemaakt worden, benevens het eigenlijke bouwterrein, nog een vrij groot opslagterrein ter beschikking zijn.

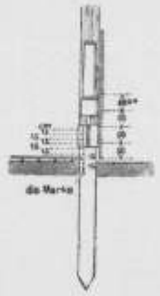

Fig. 10. Het inheien der palen.

Het inheien der palen geschiedde met drie heistellingen, systeem Menk en Hambrock. De beweging van het blok ging daarbij niet automatisch, doch door middel van een handel; dit biedt het voordeel, wat vooral bij beton-palen van belang is, dat men de valhoogte van tocht tot tocht, ja van slag tot slag, naar believen kan veranderen.

Ten einde de valhoogte nauwkeurig te kunnen waarnemen, was aan de leiders een lat met maatverdeeling gespijkerd (zie fig. 10). Het blok van de kleine stelling had een gewicht van 1800 K.G., die der beide grootere wogen elk 2500 K.G. Elke stelling werd door zes man bediend.

Leiders.

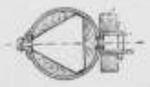

Fig. 11. Boven-aanzicht.

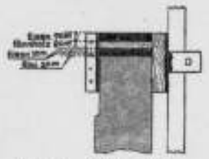

Fig. 12. Doorsnede.

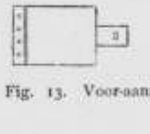

Fig. 13. Voor-aanzicht.

Fig. 11—13. De paalmuts.

Voordat het heien begon, werd elke paal, om den slag van het blok te dempen, van een muts voorzien (zie fig. 11—13), die als volgt was samengesteld. Er werd een ijzeren, aan één zijde open ring van 50 c.M. breedte en 2 c.M. dikte om den paalkop gelegd, nadat vooraf, om dezen niet dikker te maken, de hoeken van den kop wat meer afgeschuind waren, waardoor een kleine inkeping in de drie paalkanten ontstond. De segmentvormige ruimten tusschen de zijvlakken van den paal en het binnenvlak van den ring werden met hout opgevuld. Daarna werd de ring met vier sterke schroeven, welke de beide, aan het open einde aangeklonken haaklasschen verbonden, stevig aangedraaid. De ring was op zoodanige hoogte gelegd, dat hij 19 c.M. boven den paalkop uitstak. Deze ruimte werd gevuld met: 1e. een stuk plethout van 2 c.M. dikte, 2e. een stuk plaatijzer van 1 c.M. dikte,

3e. nogmaals een stuk lood van 2 c.M. en een stuk ijzer van 1 c.M. Dan volgde 4e. een stuk hout van 6 c.M. dikte en ten slotte de ijzeren slagplaat, 7 c.M. dik. De houten plaat werd gemaakt van kleine stukken kophout, waarmede de geheele driehoek gevuld werd; men nam daarvoor dennenhout, daar dit beter was gebleken dan eikenhout, dat door zijn hardheid meermalen den ring zoo uitdreef, dat de moeren met een zwaren slag van de schroeven der haaklasschen afsprongen. Het dennen kophout werd bij een paal wel eens van 6 tot 1,5 c.M. ineengeslagen. De looden platen daarentegen werden slechts eenige millimeters dunner en konden twee- of driemaal gebruikt worden, eer zij in de op het bouwterrein aanwezige veldsmidse moesten overgegoten worden. Het afspringen der moeren kwam zelden voor; meestal slechts, wanneer de paal zoover ingeheid was, dat de muts in den grond drong. Daarom werd, voordat dit gebeurde, even met heien opgehouden, om den grond een paar spadesteken af te graven en de onderste schroeven, die het meeste gevaar liepen, een weinig los te draaien. Het is evenwel altijd aan te raden, dat de werklieden zich ter zijde houden, opdat de moeren hun niet tegen het lichaam kunnen vliegen.

Voordat men met heien begon, werd de hoogte, tot welke de paal ingeslagen moest worden, door waterpassen overgebracht en door een lat, welke op de leiders werd bevestigd, aangegeven. Daar echter bleek, dat, al naar het gewicht van het blok, de valhoogte en de dichtheid van den bodem meebrachten, de platen in de muts door het heien meer of minder ineengeperst werden, zoodat men ten slotte niet meer nauwkeurig kon bepalen, waar eigenlijk in de muts de bovenkant van den paal was, werd in dezen vooraf een merk gekrast, vanwaar uit men te allen tijde de hoogte van den kop in de muts kon bepalen (zie fig. 10).

Zoodra de paal van zijn muts voorzien was, werd hij naar de stelling gehaald en voor de leiders geplaatst, zoodat een stuk ijzer (zie fig. 11), hetwelk aan de muts bevestigd was, tusschen de leiders doorstak en van achteren met een wig vastgezet kon worden, waardoor de paal recht gehouden werd.

Als het zoover was, onderzocht de opzichter nog eens goed, of de paal ongeschonden gebleven was, en sloeg vervolgens het inheien tot het eind toe gade, terwijl hij zijn waarnemingen op een staat aanteekende.

Het heien begon eerst met een kleine valhoogte, van 30 à 35 c.M., die echter spoedig grooter genomen werd, tot de gewone van 60 à 70 c.M. toe. Naar gelang de palen onder waren, en vooral tegen het einde, kon de valhoogte tot 1,20, 1,50, ja tot 2 M. toe genomen worden. De ervaring heeft echter geleerd, dat ten minste bij den hier bestaanden toestand van den bodem een valhoogte van 60 à 70 c.M. alleszins voldoende was en men door grootere valhoogten niets won, zelfs geen tijd bespaarde, doch wel noodeloos den paal aan het gevaar bloot stelde, vernield of minstens verzwakt te worden.

Zat de paal zoo diep, dat hij den vasten ondergrond naderde, dan werd een oogenblik met heien opgehouden en werden van het vooraf ingekraste merk uit naar den kop op afstanden van 15 c.M., 9 krijt- of houtskoolstrepen aangebracht (zie fig. 10). Deze strepen gleden nu voorbij de lat, die de hoogte aangaf tot welke de paal moest ingeheid worden. De opzichter telde het aantal slagen dat gedaan moest worden om den paal telkens van de eene streep tot de andere, dus 15 c.M., te doen zakken, en nam te gelijker tijd de valhoogte waar.

Terwijl alzoo de geheele paal van begin tot einde werd gadegeslagen en alle bijzonderheden terstond opgeteekend werden, bepaalde zich het tellen der slagen alleen tot de laatste $9 \times 0{,}15 = 1{,}35$ M., dus tot de wijze waarop hij in den vasten ondergrond doordrong. Overeenkomstig dit systeem van waarnemen zijn ook de staten ingericht, waarvan hierboven sprake was. Deze hadden bovendien een kolom: „zakking per slag", waaruit bleek, hoeveel de paal bij elken slag gezakt was. Deze zakking werd later berekend naar het aantal slagen per 15 c.M.

Het model dezer staten was als volgt:

Paal No.....
Datum van het heien.....
Heistelling No.....
Gewicht van het blok.....
Lengte van den paal.....
Hoogte van den bovengrond.....
Doorsnede van den paal.....
Datum waarop de paal gemaakt is...

Tochten.	Valhoogte.	Aantal slagen.	Zakking per slag.

Geteld de laatste 1,35 M.....
De paalkop staat op.....
Aantal slagen per minuut.....
Aantal slagen op den paal.....

Alle palen werden bij het heien genummerd, en wel zoo, dat iedere heistelling (No. I, II en III) met paal no. 1 begon. Hierdoor verkreeg men een gemakkelijk overzicht van de waarnemingen bij het heien.

Bij het fundeeringsplan was gerekend op een belasting van 30 ton per paal (zie boven). Alleen voor het middengebouw, dat den zwaarsten last op den slechtsten bouwgrond had, werd slechts 25 ton aangenomen. De afstanden der palen van midden op midden waren natuurlijk bij elken muur verschillend: zij wisselden af van 75 c.M. bij zeer zwaar belaste, tot 95 c.M. bij minder zwaar belaste muren. Bijzondere zorg werd besteed aan de hoeken van het gebouw. Daar werden de palen niet paarsgewijs tegenover elkaar, doch,

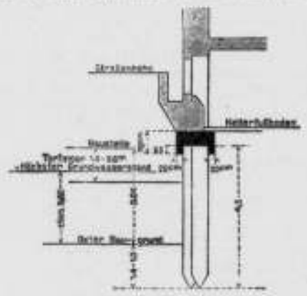

Fig. 14.

Fig. 15.
Plaatsing der palen.

gelijk reeds vermeld, in een zigzaglijn geplaatst (zie fig. 14—17). Daar de beide grenslijnen, waarbinnen de palen moesten komen, tevens die der keldermuren waren, kon het kelderplan, nadat de palen er op aangegeven waren, tegelijk als heiplan dienst doen. Bij het opmaken hiervan behield de bouwdirectie zich echter voor, naar gelang van het verschil van grond en dienvolgens van het draagvermogen der palen, deze laatsten bij enkele muren dichter bij of verder van elkaar te zetten, d. w. z., ingeval het draagvermogen minder dan 30 ton was, er palen bij te voegen, en, was het meer, er palen uit te laten.

(Slot volgt.)

„SAN MARCO."

(Vervolg.)

Het zwartst is hier wel dat gedeelte van de middenverdieping dat onder de kroonlijsten gelegen is, de dieper inliggende gedeelten, waar vensters zijn enz., terwijl ook hier weer de meer vooruitspringende en vrijliggende deelen mooi wit zijn gebleven. Bij de beneden-verdieping met hare lange, open zuilengang, welke steeds door menschen wordt betreden, kan men daardoor minder goed een oordeel vellen over de gedragingen van het marmer in verband met de invloeden van 't weer. De bovenverdiepingen zijn ook hier aanmerkelijk witter en vertoonen tevens alle reeds hiervoren opgesomde verschijnselen (sterk zwart worden bij de kroonlijsten, enz., enz.). Het bouwwerk aan het einde van het Markusplein, 't welk de oude en nieuwe procuratiën verbindt (een vleugel van het koninklijk slot) is nieuwer en vertoont daardoor eene veel hellere kleur dan de beide andere façaden. Toch kan men ook hier weer bijvoorbeeld bij de figuren uit er vensters waarnemen, dat het zwart-worden, tengevolge van de beschermende werking der uitstekende gedeelten, slechts tot aan de bovenste helft beperkt blijft.

Wij zullen nu overgaan tot eene beschouwing over het Palazzo ducale. De kapiteelen der onderste, korte, indrukwekkende zuilen, met hunne gedeeltelijk zeer diepliggende ornamentale versieringen, vertoonen een tamelijk zwarte kleur, terwijl de pilaar-bekleedingen hier en daar slechts zwarte plekken vertoonen, hoogstens tot op eene hoogte van $\frac{1}{2}$ M., welke echter voor 't grootste deel ontstaan zijn door de aanraking van de voorbijgangers. Voor 't overige kunnen we opmerken, dat deze zuilen aan de zeezijde onder den invloed der zeelucht en van den regen, mooi wit gebleven zijn.

Aan de tegenoverliggende zijde zijn zij echter voor 't meerendeel bruin tot bij zwart af geworden. De groote figurengroepen aan den kant der staatsgevangenis en van de Piazetta zijn slechts in de talrijke dieper inliggende holten en inzinkingen geel, bruin en zwart getint. De vooruitstekende deelen, zooals de voeten, de borsten, de koppen en de baarden der mannelijke figuren, zijn wit gebleven. De beenen daarentegen, welke minder op den voorgrond treden, zijn zwart getint. Ook naar de zijde der Piazetta zijn de onderste korte zuilen wit, evenals aan de zeezijde. De min of meer dieper inliggende velden tusschen de bogen, welke tevens door een eenigszins uitspringende kroonlijst tegen de invloeden der weersgesteldheid worden beschermd, zijn tamelijk zwart getint, behoudens natuurlijk die gedeelten, welke opnieuw zijn gerestaureerd.

Hetzelfde geldt voor de kleine velden der gothische vensters in de galerij uit de bovenverdieping, welke meestal eene geelachtige tot zwarte tint vertoonen. Overigens vertoonen ook aan de zeezijde, evenals aan de zijde der Piazetta de vierpassen en andere gedeelten der bogen, eene in 't oog loopende zwarte kleur. Ook aan de zijde der Piazetta vertoonen de kapiteelen en boogvormen een aanmerkelijk zwarte tint en in de hoogste mate geldt dit van die deelen, welke zich onder balconhoeken bevinden. Ook kunnen wij dit constateeren, aan de zijde der Molo. Terloops zij vermeld, dat van onder de dorpels der gothische vensters van de bovenverdieping en van de zich daarboven bevindende kleine ronde vensters zwartgekleurde, blijkbaar uit roetformatie ontstane strepen in benedenwaartsche richting afloopen. Dergelijke verschijnselen treden ook bij onze bouwwerken meermalen op, zonder dat wij over middelen beschikken om die te voorkomen.

Wat de reusachtige façade aan de binnenplaats van het Doge-paleis betreft, kunnen wij opmerken dat het bijna geheel met marmer bekleede oostelijk front van dit indrukwekkende bouwwerk met zijn reuzentrap in 't algemeen slechts een gering en daarbij tamelijk gelijkmatig zwart worden vertoont. Ook hierbij kunnen wij dezelfde waarnemingen doen.

Aan de westelijke en zuidelijke façade van de binnenplaats treedt de zwarte kleur der bogen steeds bij die plaatsen op den voorgrond, welke zich bevinden onder de vensters der zalen van het paleis, alwaar zij door vooruitspringende gedeelten van kroonlijsten beschermd worden, tegen de invloeden der weersgesteldheid. Dit zwart worden staat hier ook wel in verband met het uitweeten van het metselwerk (dat bij de bovenverdieping van deze beide vleugels gebruikt werd) en van zijn mortel.

De bogen van de oostelijke façade aan het binnenplein zijn, evenals de friezen der façaden onder de kroonlijsten, over bepaalde afstanden met kruisvormige versieringen uit Porfido-rosso antico opgetooid. Aan de muurvlakken en de pijlers der westelijke façade, evenals aan den aangrenzenden zich aan de Markuskerk aansluitenden noordelijken vleugel kan men, zooals ons toeschijnt, zeer duidelijk de bovengenoemde verschijnselen van het verweeringsproces waarnemen. Men ziet hier het loslaten van de kleine verweerde schilfertjes met de daarop vastzittende deeltjes der zwarte korst van de oppervlakte der steenen, waardoor daarna de fijne adertjes en ontstane scheurtjes, welke veelal met vuil en ook dikwijls met roet zijn opgevuld, langzamerhand verdwenen.

Nu nog eenige woorden over de uitgangsdeur naar het Markusplein, de Porta della Carta.

De gothische vensters boven de Markusleeuwen, met den daarvoor knielenden Doge Foscari, schijnen bijzonder sterk zwart aangetast te zijn. Hetzelfde geldt van de vier allegorische standbeelden in de nissen onder de kleine baldakijnen aan beide zijden van het venster en de deur.

Voor de omlijsting van deze nissen heeft men van rood Veroneesch marmer gebruik gemaakt, dat zeer verbleekt schijnt te zijn en meer beinvloed is door de weersgesteldheid dan het witte marmer, uit welk materiaal voor 't overige de deur vrij wel geheel bestaat. De velden in dit bouwwerk zijn opgevuld met Verde antico-bladen. (Op de hier genoemde marmersoorten komen wij in het tweede deel van deze verhandeling nader terug.)

De bepaling, welke den geheelen voorkant van de bovenverdieping van het Doge paleis van de Piazetta tot aan de Molo-zijde toe bedekt en uit licht-rood en wit marmer bestaat, schijnt veelal min of meer onder den invloed der weersgesteldheid geleden te hebben. De tinnen van het paleis zijn natuurlijk in verhand met hare hooge, geheel vrije aan alle weersgesteldheid bloot-gestelde ligging volkomen wit gebleven. Wij mogen niet onvermeld laten hoe de aanblik is van de zoogenaamde Brug der Zuchten (Ponte dei Sospiri) welke het Doge-paleis met de gevangenis verbindt. Haar zijde naar de Molo is geheel wit, terwijl zij aan den beschutten onderkant, waar geen regen kan neerslaan, in hooge mate zwart aangetast is.

Ook het gebouw der staatsgevangenis, de Prigioni, geeft tot

eenige belangrijke waarnemingen aanleiding. De geheele zij-fasçade van het Bouwwerk naar het Kanaal (Rio di Palazzo), waarover de Brug der Zuchten ligt, is wel zoo zwart, dat eene verklaring daarvoor slechts te vinden is in het feit, dat hier de rook der stoombooten zijnen invloed heeft moeten doen gelden of wel dit ontstaan is ten gevolge van een brand. Zeker is het dat de stoopplaats der „Vaporetto" (stoombooten) niet ver verwijderd is, doch hier staat weer tegenover, dat de aan de overzijde liggende kanaal-fasçade van het Doge-paleis, welke toch onder dezelfde conditie verkeert, slechts de gewone zwarte kleur vertoont en dat de oude Riva-brug, de Ponte della Paglia, welke dicht bij het Prigioni-gebouw over het kanaal voert, geheel wit is gebleven en niet de minste zwarte tint vertoont. Ook de beide pijlers, welke de bogen over de benedenverdieping van de gevangenis dragen, zijn tot aan den impost der bogen niet zwart geworden.

Bij de twee verdiepingen hooge hoofdfasçade van de gevangenis (aan de Riva degli Schiavoni) is de bovenverdieping geheel wit. De kroonlijst, welke de beide verdiepingen scheidt, de daaronder zich bevindende sluitsteen-leeuwenkoppen der zeven bogen, zoowel als de verbindingsstukken tusschen deze laatsten, zijn zwart getint, de pijlers, waarop de bogen rusten, daarentegen weder wit. De bovenkanten der vensters van de gevangenis zijn zwart, eveneens de onderkant der vooruitstekende gedeelten. Al deze verschijnselen bevestigen dus het reeds vroeger geschrevene over het aanwezig zijn van de zwarte kleur-formatie aan de kanaalzijde van het bouwwerk.

Ten slotte willen wij toch niet nalaten hier nog 't een en ander op te merken omtrent de beide beroemde karakteristieke Piazetta-zuilen met het zinnebeeld van Venetië: de Markus-leeuwen en den Heiligen Theodoor, alhoewel deze feitelijk niet tot de eigenlijke marmer bouwwerken behooren. De zuil met de Markusleeuwen, welke dicht bij het Doge-paleis staat en uit licht-rood en wit magnesium-glimmer graniet is gebouwd, toont aan de zeezijde en aan den kant van de Riva degli Schiavonni ernstige sporen van verweering in den vorm van gemakkelijk loslatende afschilferingen. De hier te voorschijn tredende oorspronkelijke frisch-roode kleur, laat de geslachtige tint van de deelen, welke onder den invloed zijn der verweering, duidelijk uitkomen. De andere zuil met den heiligen Theodoor, welke dichter bij de Bibliotheek staat, gebouwd van zeer mooi, tamelijk donkerrood Magnesiumglimmer-graniet, van een groot kwartsgehalte en met mooie, groote veldspaten, schijnt beter geconserveerd te zijn, en heeft dan ook een frisscher aanzien dan de andere zuil, afgescheiden van een defect aan de Riva-zijde, ter hoogte van ongeveer 2 Meter boven de marmeren stoep. Hiervan is echter een beschadiging bij het transport de oorzaak. De ook hier op te merken verweerings-verschijnselen zijn, evenals bij de andere zuil, zooals vanzelf spreekt, niettegenstaande den hoogen ouderdom van de zuil, dank zij het groote weerstandsvermogen van het materiaal, naar verhouding echter zeer gering.

De in Byzantijnschen trant gebouwde vierkante kapiteelen der beide zuilen van wit, waarschijnlijk Grieksch marmer, toonen slechts bij de Akantusbladeren der vier hoeken en aan het bovengedeelte, de zwarte tint.

Aan het bovenste deel der zuil met de leeuwen zijn witte strepen zichtbaar, welke vermoedelijk ontstaan zijn, doordien er zich verweerde atomen van het marmer hebben losgelaten, naar beneden zijn gevoerd, en zich ten slotte weer hebben vastgezet.

Al deze interessante hier voren besproken verschijnselen kan men waarnemen indien men een gondelvaart door het „Canale grande" maakt en men dan aandachtig de palazzen aanschouwt, welker fasçaden uit Istrisch marmer zijn opgetrokken. Wij noemen hier slechts onder meer de volgende voorbeelden:

Het „Palazzo Cornor-Spinelli" bij het stoomboot-station San Angelo. De middelste en benedenverdieping vertoonen een zwarte kleur; de eerstgenoemde krijgt eerst ter hoogte van 3 tot 4 M. boven den waterspiegel van het Canale grande de witte kleur (inwerking van den opstijgenden waterdamp). De bovenverdieping heeft geen zwarte kleur, behalve die deelen, welke door de hoofdkroonlijst overschaduwd worden.

Het Palazzo Grimani. (De zetel van het Gerechtshof.) Dit toont een opvallend zwarte beneden en midden-verdieping, te meer opvallend, daar hier geen stoomboststation in de nabijheid aanwezig is en er ook geen andere oorzaken voor deze buitengewone zwarte kleurvorming merkbaar zijn. 2 Meter boven den waterspiegel is zij echter nauwelijks meer merkbaar en de fasçade van de bovenverdieping is geheel wit. Ook bij de middenverdieping zijn de zuilen op het zich over de geheele breedte der fasçade uitstrekkende balcon, wat het bovenste gedeelte betreft, geheel wit.

De Banca d' Italia (vroeger Palazzo Manin) vertoont aan de kanaalzijde dezelfde verschijnselen als de overige paleizen, terwijl de groote zijde, welke van het kanaal is afgewend (waarschijnlijk vernieuwd) nog steeds hare schitterend witte kleur heeft behouden.

Bij het indrukwekkende Palazzo Pesaro eindelijk, is, zooals overal, de onderste verdieping tot eenige Meters boven het water zwart. Bij de midden- en bovenverdiepingen zijn de zuilen volkomen wit. De meer inspringende deelen en ornamenten zijn zwart getint.

Ten slotte deelen wij hier mede, dat het Istrische Marmer zich over 't algemeen, de eigenaardige locale toestanden te Venetië in aanmerking nemende, uitmuntend heeft gehouden en in zeer goede conditie is gebleven.

(Wordt vervolgd.)

EEN VLIEGEND SCHIP.

Op het Lago Maggiore is de vorige week een proeftocht gedaan door een vliegend schip, „idrovolante" (watervlieger) zooals de Milaneesche ingenieur Forlanini zijn vinding noemt. Aan beide zijden van de boot en van achteren is een soort van jaloezieën (evenwijdige latten) bevestigd, en achter het schip steken van boven twee schroeven uit elk met vijf vleugels van 6 meter middellijn. Als deze door een motor in beweging komen, rijst het voorschip allengs uit het water en beweegt zich op de jaloezieën drijvende, snel voorwaarts. In één minuut doorvloog de boot tweemaal de breede golf van Laveno, die 500 meter breed is, d.i. ongeveer 70 K.M. in het uur. De snelheid wordt bevorderd doordat slechts de jaloezieën den tegenstand van het water hebben te overwinnen, terwijl zij de boot in evenwicht houden. (Hbld.)

BOEKAANKONDIGING.
HET ZUIDERZEE-VRAAGSTUK.

Naar wij vernemen zal binnen enkele dagen verschijnen van de hand van den heer L. A. Sanders, Ingenieur der Amsterdamsche Fabriek van Cement-IJzerwerken „Wittenburg", een vlugschrift over bovengenoemd vraagstuk.

Daarin tracht schrijver aan te toonen, dat indien het werk wordt uitgevoerd volgens het thans ingediend wetsvoorstel, 20 millioen gulden te veel zou worden besteed. Vertalingen dezer brochure worden toegezonden aan de buitenlandsche technische bladen.

VIJFTIENDE JAARGANG. No. 49. ZATERDAG 7 DECEMBER 1907

ARCHITECTURA

ORGAAN V.H. GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

BUREAU VAN REDACTIE: H. P. BERLAGE Nzn., Voorz. H. WALENKAMP, A. J. JOLING, W. KROMHOUT Czn., A. VAN BAALEN, J. KOOSING Jr., JOS HERMAN, Leden. — — — — — VASTE MEDEWERKERS. K. P. C. DE BAZEL en J. W. IJ. BERDEN — — — REDACTEUR VOOR HET TECHNISCH GEDEELTE L. ZWIERS — VALERIUSSTRAAT 64 TE AMSTERDAM.

UITGEVERS: J. VAN DER ENDT & ZOON MAASSLUIS. HET ORGAAN MET TECHNISCH GEDEELTE WORDT WEKELIJKS FRANCO TOEGEZONDEN AAN ALLE LEDEN VAN HET GENOOTSCHAP. DE JAARLIJKSCHE CONTRIBUTIE VOOR HET LIDMAATSCHAP BEDRAAGT: VOOR GEWONE LEDEN f 12,—. VOOR KUNSTLIEVENDE LEDEN f 10,—. VOOR BUITENLEDEN EN ASPIRANTLEDEN f 7,50.

STUKKEN EN CORRESPONDENTIE BETREFFENDE DE REDACTIE VAN HET WEEKBLAD TE ZENDEN AAN DEN HEER H. WALENKAMP, KONINGINNEWEG 267 AMSTERDAM: BETREFFENDE HET PLAATWERK »DE ARCHITECT" AAN DEN HEER A. VAN BAALEN, JACOB MARISSTRAAT 32, SLOTEN bij AMSTERDAM: BETREFFENDE DE ADMINISTRATIE VAN HET GENOOTSCHAP AAN DEN SECRETARIS, DEN HEER PAUL J. DE JONGH, REGULIERSGRACHT 120, AMSTERDAM † † † † †

INHOUD: Mededeelingen. — Een heuglijke tijding. — Toorop's tegeltableaux. — Verslag 1233e vergadering. — Een voordracht over Erfpacht. — Prijsvraag »Berliner Architekturwelt." — Berichten. — Open prijsvragen. — Informatie-bureau. — Een fundeering op betonpalen. — San Marco. — Een nieuwe manier om betonpalen te maken. — Water-closets. — De waarde van kalkzandsteen. — Ingezonden. — Gewapend beton. — Informatie-bureau.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

1e. Als gewone leden zijn in de vergadering van 4 Dec. j.l. geballoteerd de heeren: N. Lansdorp, J. Boterenbrood en J. Crouwel.

2e. Als buitenlid is aangenomen de heer G. H. Bauer, te Hilversum.

3e. De inlevering der antwoorden op de prijsvraag Omslag Genootschapskalender moet geschieden op Maandag 9 December a.s.

4e. Het correspondentie-adres voor de te houden Populaire Voordrachten over Bouwkunst is uitsluitend bij den heer H. Walenkamp, Koninginneweg 267, Amsterdam, die zich met de regeling heeft belast.

5e. Het nieuwe Genootschapsjaar vangt aan 1 Januari 1908. Zij die vóór dien datum als lid zullen toetreden, zijn voor het nog loopende jaar van betaling der contributie vrijgesteld en ontvangen de tot 1 Januari verschijnende nummers van „Architectura" gratis.

6e. Als gewone leden zijn voorgesteld: door de heeren A. K. Beudt en W. N. van Vliet, de heer A. Sturnebrink, architect-ingenieur; door de heeren H. P. Berlage en Paul J. de Jongh, de heer G. F. Mastenbroek, bouwkundige (thans buitenlid); door de heeren D. Baars en W. N. van Vliet, de heer P. J. Honig, Leeraar M².

7e. Op verzoek van 13 leden zal eene buitengewone huishoudelijke Vergadering worden gehouden op Maandag 16 December a.s., ter bespreking van bij het bestuur ingekomen voorstellen-Kromhout c. s., verband houdende met de voordracht gehouden in de vergadering van 20 November j.l.

De 1ste Secretaris.
PAUL J. DE JONGH.

EEN HEUGLIJKE TIJDING.
ACADEMIE VAN BEELDENDE KUNSTEN.

Naar de minister van Binnenlandsche Zaken in zijn memorie van antwoord op het voorloopig verslag zijner begrooting meedeelt, is hij bereid de totstandkoming te bevorderen van een nieuw gebouw voor 's Rijks Academie van Beeldende Kunsten alhier.

Dit is een voor de Bouwkunst inderdaad zeer heuglijke tijding. Want hieraan zal hoogst vermoedelijk de in onze kringen reeds zoolang geuite wensch van de stichting eener afdeeling „Schoone Bouwkunst" aan de Rijks Academie v. B. K. niet vreemd zijn.

Dat de stichting eener zoodanige afdeeling een gebiedende eisch des tijds is, behoeft geen betoog meer. Laat ons daarom hopen, dat het plan van den Minister binnen niet al te lang tijdsverloop verwezenlijkt zal worden. De kwestie heeft waarlijk reeds te lang gerust.

TOOROP's TEGELTABLEAUX.

In de gemeenteraadzitting van Woensdag l.l. kwam in behandeling het in September ingediende voorstel van het raadslid Posthumus Meyjes om de drie tegeltableaux in de voorhal van het beursgebouw na de verbouwing niet weer te plaatsen.

Aan het raadsverslag, voorkomende in »De Telegraaf«, ontleenen wij het volgende:

De heer POSTHUMUS MEYJES zal zijn voorstel nader verdedigen, al doet het hem leed tegen een kunstenaar te moeten optreden. Hij is overtuigd, te spreken namens het meerendeel der beursbezoekers. De rechtsche voorstelling vindt hij een snijdende satire op veler heiligste gevoelens. Werkelijke kunst wekt niet zooveel contrasten van meening op. (Protesten.)

Spreker gelooft, dat nu bij de verbouwing der voorhal de tijd gunstig is, om de tegeltableaux te verwijderen en ze in een museum te plaatsen. Wie ze dan niet zien wil, gaat ze voorbij.

Hetzamerced aan de beoordeeling van de heeren Van Nierop en Harmsen, sloot hij zich bij het vroeger geuite protest van den laatste aan. Ook de vroegere wethouder van P. W. uitte zijn ontevredenheid over de uitvoering der schets.

(De heer Simons deed foto's circuleeren, ten bewijze, dat de uitvoering precies aan de schets beantwoordt.)

De spreker bepleitte ten slotte aanneming van zijn voorstel.

De heer SIMONS verdedigt de tegeltableaux met warmte. Hij is door den vorigen spreker zeer teleurgesteld; die heeft eigenlijk alleen als bezwaar genoemd, dat de voorstelling voor velen is een snijdende satire. Spreker geeft dan een verklaring van de beteekenis der voorstelling, overeenkomstig het medegedeelde in ons ochtendblad. Den

strijd tusschen arbeid en kapitaal ziet Toorop in de toekomst opgelost, wanneer de menschen van ethische beginselen zijn doordrongen. In de Christus-figuur symboliseerde hij de hoogste moraal, het hoog-ethische. Van aanstoot kan geen sprake zijn. De heer Toorop ging oningns over tot de Katholieke Kerk; vond hij aanstoot, dan was hij alleen bevoegd te zeggen: neem dien tegel alsjeblieft weg! (Geroep: Juist!) Maar integendeel. De heer Toorop wenscht zijn werk, door vele buitenlandsche vrienden en kunstenaars gunstig beoordeeld, in alle opzichten te handhaven. De Raad ontneme hem, die zijn ontwerp juist uitvoerde, daartoe niet het recht en late de tegelstabraus ongerept ter plaatse.

De heer HARMSEN ziet in den Christus meer dan den drager van het hoogste moreele en ethische gezag. Daarom neemt hij en vele anderen aanstoot aan de plaatsing van deze figuur op deze wijze in een openbaar gebouw.

Wethouder VAN DEN BERGH vindt ook, dat de uitvoering iets beneden de schets is gebleven, maar dat geeft geen recht tot de conclusies van de heer Posthumus Meyjes. En deze heer vindt de eigenlijke aanleiding voor zijn ageeren in het feit, dat de tegels toch verplaatst moeten worden. Anders zou men niets gehoord hebben. Is dan de ergernis, vraagt spr., wel zoo heel erg?

Naar den zin van de meerderheid der beursbezoekers kan men geen versiering maken. Deed men dit, dan vreest spreker, dat ze nog minder in den smaak van den heer Meyjes zou vallen.

Spreker kan zich aanstoot van sommigen denken, maar siecht erkenning voor elke kunstopvatting. Immers kan niemand eischen, dat speciaal zijn kunstopvattingen worden in uitvoering gebracht, en men hechte aan zijn subjectieve meening nooit zooveel gewicht, dat men daarvoor al het andere wil verwijderen.

Hier staat men voor de opvatting van een kunstenaar, den heer Toorop, en zijn opvatting is noch een schendende, noch een beleedigende, wat uit zijn ideale bedoeling blijkt. Verder meent spreker, dat de Raad zich, in aansluiting met den juisten wensch van »Architectura et Amicitia«, niet moet opwerpen tot rechter over de kunst.

De heer VAN LENNEP zegt, dat de Beurscommissie vroeger tegen de tegels was. Ze staat er thans neutraal tegenover. Maar spreker wil er op wijzen, dat ze bij herplaatsing een slechte plaats zullen krijgen.

Prof. FABIUS is van oordeel, dat het hier niet de kwestie betreft van al of niet kunstrechter zijn, waarna de heer POSTHUMUS MEYJES zijn bezwaren tegen het behoud der sectieën in een openbaar gebouw handhaft, en de heer SIMONS het behoud ter plaatse weer verdedigt.

Het voorstel-Posthumus Meyjes werd ten slotte met 24 tegen 16 stemmen verworpen.

Wij wenschen hieraan, na het échec van den heer P. M., niet anders toe te voegen dan dat het ons verheugt, dat de raad een besluit nam in den geest als door ons Genootschap in zijn adres van 14 September is geuit, en zich niet ertoe heeft laten leiden, door het vellen van een oordeel over het al of niet behouden van kunstwerken, een zeer ernstig precedent te stellen.

VERSLAG VAN DE 1233e GEWONE VERGADERING, GEHOUDEN OP WOENSDAG DEN 4 DECEMBER 1907, DES AVONDS 8 UUR, IN HET GENOOTSCHAPSLOKAAL „PARK-ZICHT". — — — — — — —

De voorzitter, de heer Berlage, opent de vergadering, en zegt dat de behandeling der punten B, C en D, van de agenda zullen worden behandeld, na punt E, n.l.: Voordracht van den heer C. Leemans, ingenieur te Amsterdam over Pneumatisch Fundeeren.

De heer Leemans dan het woord verkregen hebbende, ving aan met een korte uiteenzetting der verschillende gangbare en meest bekende wijzen van fundeeren, welke bepaald worden al naar gelang deze met het resultaat van het vooraf plaats gehad hebbende onderzoek van den grondbodem overeenkomen. Hierbij werden vooral de verschillende soorten paalfundeering genoemd, waarbij spreker deed uitkomen, dat deze wijze van fundeeren weliswaar goedkoop, doch daarbij het groote nadeel heeft, alleen voor verticale belasting en niet voor horizontale drukking geschikt te zijn. Spreker demonstreert dit aan de hand van de fundeeringteekening der nu buiten dienst gestelde Westelijke Viaduct van ons Centraal-station, welk nadeel dan ook de oorzaak is geweest, dat door het verschuiven en afbreken der heipalen de bekende verzakking is veroorzaakt.

Op deze wijze wordt ook nog van de z.g. put-fundeering het voor- en nadeel in het licht gesteld.

Geleidelijk komende tot de behandeling van Pneumatische wijze van fundeeren, worden op zeer eenvoudige en duidelijke wijze achtereenvolgens de verschillende onderdeelen tot in bijzonderheden behandeld, daarbij vermeldende de vele en enorme verbeteringen, welke in den loop der tijden hierbij zijn aangebracht, van welke verbeteringen bij den bouw van de nieuwe Westelijke Viaduct hier ter stede partij is getrokken. Zoo verklaarde spreker de inrichting en werking van de caisson of werkkamer met de zich daarop bevindende twee schoorsteenen of schachten, één voor het ophalen van den uit te graven grond en ander materiaal en de tweede voor het op- en neervoeren van de arbeiders.

In deze werkkamer wordt dan onder zwaarderen luchtdruk gearbeid, waarbij voor elke 10 meter meerdere diepte onder water, één atmosfeer lucht moet worden ingepompt. Op elk der genoemde schachten bevindt zich bovengronds een z.g. schutsluis, welke moet dienen tot geleidelijken overgang voor personen van uit de in de diepte gelegen werkkamer met schacht, waarin de saamgeperste lucht, naar de natuurlijke atmosfeer. Uitvoerig wordt verder besproken de vulling van de ruimte rondom de schachten, door welker zwaarte dan de zakking van de caisson plaats heeft, welke dan op de verlangde diepte gekomen zijnde, insgelijks met beton wordt gevuld, om door deze vulling ook die in de schachten zelf te verrichten; eindelijk boven komende is het werk voltooid.

Spreker geeft hierbij aan de hand van een reeks daarvoor tentoongestelde teekeningen op groote schaal uitlegging der opvoering van zand of natte klei, door inspuiting met water, voorts hoe bij eventueel scheef zakken van de caisson door bovengronds aangebrachte stellage met ijzeren stangen, dit scheefzakken wordt voorkomen of bedwongen.

De groote voordeelen en hooge kosten van caisson-fundeering worden hierna genoemd, waarbij voor laatstgenoemde ook de nu in werking zijnde caisson-wet met de verzwaarde voorschriften mede als oorzaak daarvan wordt vermeld.

Resumeerende geeft spreker aan, waar en op welke wijze in hoofdzaak ook voor groote waterwerken dit systeem al reeds is toegepast, waarbij vooral na een desbetreffende nadere verklaring de vuurtoren op den hoek van de Elbe en Wezer de aandacht trekt.

Na de afhandeling van een en ander betreffende het verticale of pijler-systeem, wordt ook nog het horizontale of tunnel-systeem behandeld.

Spreker verklaart hierbij op welke wijze o.a. de tunnels voor de electrische sporen der Metropole te Parijs, onder de Theems te Londen, in Amerika en elders gemaakt zijn. Hoe door het aanbrengen van een reeks vijzels, welke hydraulisch gelijkmatig worden aangeschroefd, het in horizontale richting verlengen der tunnels wordt bewerkstelligd, hetgeen bij verticale caisson-fundeering door eigen zwaarte wordt verkregen.

Ter verduidelijking van het gesprokene werden door spreker een reeks van scherpe lichtbeelden vertoond, welke alle genomen zijn op de bouwplaats van het nu bijna voltooide Westelijke viaduct alhier, welke na de lezing van den heer Leemans eens recht een beter inzicht gaven van het enorme groote werk, hetwelk aan die spoorbrug is besteed.

De voorzitter zegt den spreker dank voor zijn uitvoerige voordracht, en doet daarbij uitkomen, dat alhoewel de architecten zich altijd bij hun werk meer boven dan onder den grond bewegen, het der vergadering zeer zeker met hem aangenaam is geweest, eens op zoo'n wijze als door spreker gegeven nader kennis gemaakt te hebben met het Pneumatische fundeering-systeem. Een spontaan applaus bewees dat de vergadering met het door den voorzitter gesprokene volkomen instemde.

Nadat den introducé's gelegenheid gegeven was de vergadering te verlaten, wordt het huishoudelijk gedeelte verder behandeld.

De notulen worden door den secretaris gelezen en goedgekeurd. Bij ballotage worden daarna als gewone leden met algemeene stemmen aangenomen de heeren: L. Landsdorp, J. Boterenbrood en J. Crouwel.

Als commissie tot nazien der rekening van den penningmeester worden benoemd de heeren: Jaarsveld, Nijman en Roosing.

Na vermelding der namen van drie candidaten, als nieuwe leden, wordt, verder niets meer aan de orde zijnde, de goedbezochte vergadering door den voorzitter gesloten. J.

EEN VOORDRACHT OVER ERFPACHT.

Gronduitgifte door de gemeente Amsterdam.

In een jl. Dinsdagavond door Amstel's Bouwvereeniging gehouden vergadering, hield de heer J. A. Romkes, civiel-ingenieur, technisch adviseur der Vereeniging, over bovengenoemd onderwerp een voordracht.

De vergadering was druk bezocht en werd o.a. bijgewoond door het Gemeenteraadslid den heer Posthumus Meijjes, en door den directeur van het bouw- en woningtoezicht, den heer Teliegen.

Uit de voordracht van den heer Romkes stippen we het volgende aan:

Waar de gronduitgifte een transactie is tusschen den Gemeenteraad, vertegenwoordigende de gemeenschap, en de bouwondernemers aan den anderen kant, schijnen de belangen tegenover elkaar te staan, in wezen heeft de gemeenschap echter hetzelfde belang als de bouwer, waar het geldt door spoedige en vlotte gronduitgifte hare gronden rentegevend te maken. Zoodra de gemeente aan een steisel van gronduitgifte zulke zware eischen verbindt dat weinigen zo aannemelijk vinden, dan is daarmede het steisel vanzelf vervoordeeld.

Nu is het streven van de gemeenten, zoowel in het buitenland als in ons land, er in de laatste 25 jaren op gericht het gemeentelijk grondbezit gestadig uit te breiden.

Terwijl vóór 25 jaren gemeentelijk grondbezit slechts door enkelen werd bepleit, geschiedt dit thans door mannen van allerlei richting. Die omkeer vindt hoofdzakelijk zijn verklaring in de overweging dat de gemeenschap moet profiteeren van de waardevermeerdering van den grond, dat de gemeente later goedkooper terrein kan vinden voor haar eigen behoefte, dat de stadsuitbreiding volgens een bepaald plan kan geschieden met veel minder kosten, wanneer de gronden tijdig in het bezit der gemeente zijn en dat de gemeenschap door oog zwaarder eischen aan den woningbouw kan tegemoet komen.

Nog op andere redenen tot grondaankoop door de gemeente wees spr., o.a. industrieele doeleinden.

Vervolgens behandelde hij de verschillende stelsels van gronduitgifte door de gemeenten: 1o. door gewonen verkoop, waarvoor redenen bestaan, zoodra voor erfpacht geen gegadigden opdagen; 2o. door verkoop van recht met wederkoop, voor de gemeente zeer ongunstig; 3o. door verharing, waarbij niet is te verwachten de stichting van steenen gebouwen; 4o. door uitgifte in erfpacht.

In den breede ging spr. de voor- en de nadeelen van dit laatste stelsel na. Voordeelen voor de gemeente zijn dat de terreinen geen privaatbezit worden en de toekomstige waardevermeerdering aan haar blijft en dat de speculatie in bouwterreinen wordt tegengegaan. Nadeelen zijn moeilijkheden voor den erfpachter bij de verkrijging van bouwkapitaal en verlies van de waarde van de opstallen.

Voldoet de regeling te Amsterdam aan billijke eischen? En zoo niet, welke middelen kunnen ter verbetering worden aangebracht?

Bij de thans bestaande regeling heeft de gemeente z. i. het voordeel te veel aan hare zijde gehaald. Reeds binnen 60 jaren heeft de Gemeente hare leening afgelost en krijgt zij den grond vrij tot de volle waarde in die mate, dat het stelsel de gemeente tot nadeel kan worden bij gebrek aan gegadigden van den grond zoodat deze zonteloos zal blijven liggen.

Wil men het bezwaar tegen de overname tegen taxatie laten gelden, n.l. dat aan de nakomelingschap geen zwaarder verplichting wil opgelegd, dan zal de verlenging van den termijn met 25 jaren veel bijdragen om den gevoelstegenzin tegen erfpachtuitgifte te verminderen. Daardoor zal de afschrijving bij den opstal van 1½ pCt. tot 1 pCt. per jaar van de bouwsom worden verminderd.

Dan lijkt voor vlotte uitgifte van den grond zeer bevordelijk de instelling van een stedelijke hypotheekbank. Voor soodanige instelling zouden niet gelden de bezwaren, die particuliere banken maken tegen hypotheekverlening op erfpachtsgronden. De uitstekende werking van dergelijke banken te Dusseldorp, Dresden en Frankfort a/M. worden door spreker in 't licht gesteld.

Een derde zeer belangrijke verbetering zou zijn indien nog de bepaling werd gemaakt, dat elke erfpachter bij het aangaan van een contract verplicht werd zijn pand te verzekeren tegen waardevermindering door erfpacht. Het belang van den erfpachter en de gemeente zouden daardoor ten zeerste worden gebaat, terwijl de erfpachter dan gemakkelijker hypotheek zou kunnen krijgen, vooral tegen het einde van den termijn.

Spr.'s conclusie is:

1o. Verlenging van den erfpachtstermijn tot 100 jaren;
2o. verplichte verzekering tegen waardevermindering door erfpacht;
3o. instelling van een stedelijke hypotheekbank;
4o. verkoop van gemeentelijken grond indien het blijkt dat er voor erfpacht geen gegadigden zijn, en vooral als de oprichting voor industrieele ondernemingen, die den bloei der gemeente zouden bevorderen, zouden afstuiten op het steisel van erfpacht.

Ten slotte maakt spr. een vergelijking van kosten tusschen verkoop en erfpachtsuitgifte. Zijn conclusie is dat als de grond in 75 jaren niet meer in waarde is gestegen dan 11900 (= 40 pCt. van de aanvankelijke waarde) erfpacht in het voordeel van den gegadigde is. Anders is koop voordeeliger.

Verder gaf spr. zijn meening over de tegenwoordige malaise en hare oorzaken. Z. i. zijn ze deze: 1o. overproductie van huizen (in de jaren 1903 tot 1905 zijn ruim 4000 woningen te veel gebouwd); 2o. de onregelmatigheden bij eenige hypotheekbanken aan het licht getreden, zoodat het publiek haar geld onthoudt; 3o. het dure geld over de geheele wereld, veroorzaakt door kapitaalsvernieling tengevolge van oorlog en natuurrampen en te sterke indastrieele bedrijvigheid, vooral in Amerika en Duitschland. Deze drie redenen zijn elk op zichzelf reeds voldoende voor een vermindering in het bouwbedrijf, maar samenwerkende hebben ze geleid tot algeheelen tegenstand met alle nadeelige gevolgen daaraan verbonden.

Ook de nieuwe bouwverordening en de wijze van gronduitgifte hebben het bedrijf van den bouwondernemer in niet geringe mate bemoeilijkt, maar naar spr.'s overtuiging is de invloed daarvan betrekkelijk gering. In abnormale tijden als de tegenwoordige kan over den invloed der bouwverordening gorn billijk oordeel worden gevormd. Dat kan eerst geschieden als het evenwicht der geldmarkt is hersteld, het vertrouwen is teruggekeerd en de overproductie op woninggebied is ingehaald. Na den teruggekeerden normale omstandigheden zullen meer kosten en meer moeite en meer gangen naar het Stadhuis zeker opgebracht moeten worden door meer huur en hooger woningprijzen.

Bij de discussie, die hierna volgde, bleken velen het niet eens te zijn met den heer Romkes. O. a. notaris Krabbendam die uit een practisch oogpunt erfpacht doodend noemde. Als de Gemeente niet overgaat om grond te verkoopen, bij stukken van 500 à 1000 meter, dan zal er geen verandering komen, maar zal men nog veel meer achteruitgaan.

Anderzijds werd er op gewezen dat, blijkens een bericht in de „Frankf. Ztg." ook in Berlijn gezocht wordt naar een verandering in de wijze van erfpacht, om de eenvoudige reden dat wat op die gronden gebouwd wordt geen waarde meer heeft, een verschijnsel dat zich ook bij de Groentemarkt hier voordoet. Daar is ook geen waarde vertegenwoordigd.

Een andere spreker gaf in overweging dat de Vereeniging met het oog op een herziening van de nieuwe erfpachtsuitgifte zou trachten gedaan te krijgen dat de heer Romkes zitting krijgt in de commissie die nieuwe erfpachtsvoorwaarden zal voorstellen.

De Voorzitter, de heer P. van Exter, deed als het standpunt van de vooraanmelijk uit eigenbouwers bestaande Vereeniging uitkomen de wenschelijkheid van de instelling eener deskundige commissie, die wijzigingen welke de erfpachtuitgifte zal moeten ondergaan, zal vaststellen vooral van den canon. Door de overdreven erfpachtsvoorwaarden hebben de perceelen geen verkoopswaarde, en zullen in de naaste toekomst geen arbeiderswoningen worden gebouwd.

(Hbl.)

PRIJSVRAAG „BERLINER ARCHITEKTURWELT."

Men vestigt de aandacht erop, dat volgens het oorspronkelijk programma van bovengenoemde prijsvraag het woord „Architekturwelt" in het opschrift is geschreven met een k; in het vertaalde programma (zie no. 42) staat een c, wat niet juist is; verder zij erop gewezen, dat de letters A—G niet gescheiden zijn.

BERICHTEN.

JAARGELD SCHOONE BOUWKUNST.

De commissie van toezicht op de Rijksacademie van Beeldende Kunsten te Amsterdam heeft aan den Minister van Binnenlandsche Zaken overgelegd het rapport der commissie, belast met de beoordeeling van het werk door den heer J. M. van der Mey, die bij K. B. van 2 Nov. 1906 voor de eerste maal begiftigd is met het jaargeld, bedoeld bij art. 15 der wet van 26 Mei 1870, om hem in de gelegenheid te stellen zich in de schoone bouwkunst te volmaken.

Steunende op dat rapport heeft de commissie van toezicht den Minister voorgesteld het daarheen te leiden, dat aan den heer J. M. van der Mey voor de tweede maal het jaargeld worde verleend.

Naar aanleiding daarvan is aan den heer J. M. van der Mey, bij K. B. van 21 Nov., evengemeld jaargeld toegekend, ten einde hem in de gelegenheid te stellen zich in de schoone bouwkunst te volmaken.

(St.-Ct.)

AANLEG STRATEN EN OPHOOGING GRONDEN AAN DE RINGKADE.

Bij Raadsbesluit der vergadering van den 10den Juli 1907, werden B. en W. gemachtigd tot den aankoop, ten behoeve van de gemeente, van de gronden, gelegen aan en nabij de Ringkade.

Na deze aankoop heeft plaats gevonden, achten B. en W. het gewenscht, dat wordt overgegaan tot de ophooging van vorenbedoelde gronden en tot den aanleg als straat en kade van de gedeelten.

De kosten van de bedoelde ophooging en van den genoemden straataanleg, waaronder begrepen de kosten van het maken van inrichtingen voor den afvoer van faecaliën, het maken van een polderriool en het aanbrengen van eene oeververzieningen langs de Ringvaart over 57 M. lengte, worden geraamd op totaal f 40,000. Door de uitvoering van deze werken zullen ongeveer 6000 M2. bouwterrein voor uitgifte in erfpacht beschikbaar komen, en zal bovendien de exploitatie worden bevorderd van de gemeente-terreinen, gelegen tusschen de Pretoriusstraat, de Smitstraat, de Ringstraat en de Laing's Nekstraat.

B. en W. vragen daarom den Raad vast te stellen, de verordening tot vaststelling van de voorgevelrooilijn voor de bebouwingen aan de Ringstraat, de Smitstraat en de Ringkade, en van de weghoogten voor die genoemde straten.

MUSEUM VAN KUNSTNIJVERHEID.

Het Museum voor Kunstnijverheid te Haarlem werd gedurende de maand November bezocht door 652 belangstellenden. Uit de aan het museum verbonden boekerij werden 283 boek- en plaatwerken naar verschillende plaatsen in ons land in bruikleen gezonden.

In de aan het museum verbonden school voor kunstnijverheid waren 219 vrouwelijke en mannelijke leerlingen uit verschillende plaatsen van ons land werkzaam.

De nieuwe cursus begint met Januari; er kunnen zich weder leerlingen voor den dagcursus aanmelden.

Het leerplan wordt op aanvrage bij den directeur kosteloos toegezonden.

PRENTENKABINET.

In het Prentenkabinet zijn Italiaansche etsen der 16de, 17de en 18de eeuw tentoongesteld, werk van Parmigianino tot Canaletto, werk dus van een niet zoo bijzonder hoog aangeslagen tijdperk in de Italiaansche kunst, maar waaronder men toch zeer veel moois zal vinden. Drie maanden blijft het tentoongesteld. Wij kunnen er op terug.

OUD-ROME.

Bezoekers van Rome, die dikwijls groote moeite hebben zich in de oude stad te oriënteeren, zullen groot profijt kunnen trekken van een pleistermodel van Rome ten tijde der keizers, dat prof. Marcelliani bij den ingang van het Forum in zijn atelier heeft opgesteld. Het model is met groote zorg gemaakt en is historisch zoo juist mogelijk. Twintig maanden heeft prof. Marcelliani er aan gewerkt.

OPEN PRIJSVRAGEN.

Prijsvraag Thieme-fonds. Inlevering vóór 1 Mei 1908. Programma in No. 36.

Boekomslag voor de „Berliner Architekturwelt". Inlevering 31 December 1907. Programma in No. 42.

Kalender A. et A. Inlevering 9 December 1907. Programma in No. 47.

INFORMATIE-BUREAU

van den Bond van Technici-Bureau: .. .. Kalverstraat 94, Amsterdam.

Ingeschreven sollicitanten.

39	Bouwk. Opz. Teekenaars	21	tot	47	jaar,	f 60	tot	f 120 p. m.
18	» Opz. Uitvoerders	24	»	47	»	- 70	»	- 110 »
6	Bouwk. Teekenaars	18	»	25	»	- 40	»	- 60 -
6	Waterh. Opzichter-Teekenaars	24	»	45	»	- 80	»	- 110 »
14	Werktuigk. Teekenaars	18	»	39	»	- 50	»	- 150 »
2	» Opz. (Constructeur)	34	»	39	»	- 100	»	- 150 »
7	Electrotechnikers	22	»	41	»	- 60	»	- 150 »
3	Chef-Machinisten	30	»	39	»	- 90	»	- 150 »
1	Scheepsteekenaar			20	»		»	- 90 »
2	Decoratie-teekenaars voor artistiek werk							
		26	»	40	»	- 100	»	- 125 »

TECHNISCH GEDEELTE

Alle stukken de redactie betreffende, dus ook vragen, te adresseeren:
Aan de Redactie van »ARCHITECTURA« (Technisch gedeelte).
Valeriusstraat 64,
AMSTERDAM.

EEN FUNDEERING OP BETON-PALEN.

(Slot.)

Voor de berekening der palen werd de formule van Brix gebezigd:

$$p = \frac{h \cdot Q^2 \cdot g}{z\, e\, (Q + g)^2}.$$

Hierbij beteekent:
h = de valhoogte in c.M.;
Q = gewicht van het blok in K.G.;
g = gewicht van den paal in K.G.;
e = zakking in c.M. van den paal bij den laatsten slag;
p = maximum-draagvermogen in K.G.;
z = zekerheids-coëfficiënt.

Met behulp dezer formule kon telkens onmiddellijk na het inheien van den paal zijn draagvermogen vastgesteld worden. Daar echter steeds slechts het aantal slagen op elke 15 c.M. zakking genoteerd werd, legde men eene tabel aan, welke aan den hei-staat geplakt werd, en waarvan terstond de zakking van den paal per slag kon afgelezen worden. Uit een tweede, eveneens aan den verzamelstaat toegevoegde tabel kon men, met behulp der aan het hoofd van den hei-staat vermelde opgaven betreffende gewicht van het blok, lengte van den paal, enz., onmiddellijk het draagvermogen van den paal berekenen. Zoodra dus een paal was ingeheid, gaf tabel no. 1 den laatsten tocht en tabel no. 2 het draagvermogen. Bedroeg dit nu b.v. slechts 25 ton in plaats van de geëischte 30, dan moest eerst de uitslag van den volgenden paal en, vooral met het oog op het vaster worden van den bodem, die van zijn overbuurman afgewacht worden. Bleef het bij 25 ton, dan werd op zes zulke palen nog één meer geheid, die de ontbrekende $6 \times 5 = 30$ ton overnam; dit wil dus zeggen, dat de verdeeling der reeds uitgestoken palen werd veranderd en de onderlinge afstand minder werd. In het omgekeerde geval handelde men precies andersom.

Deze wijze van palen-indeeling in verband met den toestand op elk punt van den bodem, bleek alleszins loonend, met name bij de lange muren, waar menigmaal wel drie palen uitgespaard werden, die dan op slechte plaatsen weer extra werden geheid. Hierbij valt op te merken, dat het meerdere of mindere getal der voor elken muur verbruikte palen elkaar tamelijk gelijk bleef; van de 1237 stuks, die volgens het oorspronkelijke plan gemaakt waren, zijn er in het geheel 14 overgebleven. Alle veranderingen der palen met betrekking tot hun indeeling en aantal, werden geregeld op een apart fundeeringsplan aangeteekend, dat dus na afloop van het heiwerk den werkelijken toestand der fundeering aangaf.

De verliezen ten gevolge van het breken van palen waren uiterst gering; slechts 4 van de ruim 1200 werden geheel vernield, zoodat er een nieuwe paal naast geslagen moest worden. Het kwam echter ook wel voor, dat de kop werd beschadigd, meestal slechts door het afbrokkelen der bovenkanten, soms ook, doordat er een scheur ontstond, die dan in

den regel 40—80 c.M. diep ging. Het aantal beschadigingen was evenwel niet groot; het bedroeg op het geheel slechts 2 pct. De oorzaak lag meerendeels hierin, dat de palen niet genoeg verhard waren. Wel zijn er een tiecks palen geslagen, die niet meer dan vier weken oud waren en toch bij het heien, ondanks dat zij zeer dicht opeen geplaatst en groote valhoogten genomen werden, onbeschadigd bleven; andere daarentegen, die even oud, ja nog ouder waren, bleken daartegen niet bestand. Nu mag men, bij het hier gebruikte uitstekende materiaal, aannemen, dat, wanneer werkelijk alle palen van begin tot einde met dezelfde zorgvuldigheid gestampt waren, zij na vier weken de slagen van een zeer zwaar heiblok wel hadden kunnen verdragen zonder beschadigd te worden; — maar in spijt van het beste toezicht gaat het bij dat stampen niet altijd regelmatig toe. Het kan voorkomen, dat een werkman, als hij den opzichter niet juist achter zich heeft staan, een paar ringen uithaat en er dan weer drie of vier op elkaar legt. Dit veroorzaakt zwakke steeën in den paal, vooral wanneer deze nog niet voldoende hard geworden is. Laat men echter, wanneer de termijn, voor de uitvoering van den bouw gesteld, het toelaat, de palen zes à acht weken tijd om te verharden, dan zullen ook zulke palen het heien wel uithouden.

De eerste palen die geheid werden, waren vier weken oud, maar later werd dit vijf en zes, eindelijk zelfs zeven weken, en feitelijk kwam het breken — voor zooveel dit aan bovengenoemde oorzaak te wijten was — bijna uitsluitend in de eerste periode van het heien voor. Dat de palen steeds ouder werden, hoewel er dagelijks 30 vervaardigd werden en ook moesten geheid worden, vond zijn oorzaak hierin, dat er in werkelijkheid slechts 19 à 20 in het geheel, d.i. dus door elke heistelling 6 à 7, konden verwerkt worden. Dit kwam doordat het heiwerk, ten gevolge van de bijzondere omstandigheden van het terrein, enz., voor een deel met groote moeilijkheden gepaard ging. Zoo had men er bij de fundeering van den voorgevel langs den Kaiserdamm veel hinder van, dat de paalrijen moesten geslagen worden vlak achter de afschutting eener reeds gereed zijnde bestrating, door de persing waarvan de bodem daar zeer vast geworden was. Verder kon men in de diepere deelen van den kelder de heistellingen niet zoo gemakkelijk verplaatsen, en veroorzaakte ook dit nogal tijdverlies, enz. Voor zoover het heien onder gewone omstandigheden plaats had, verwerkte elke stelling zonder bezwaar 10 à 12 palen per dag.

De eigenlijke heitijd van een paal (dus zonder de bijkomende werkzaamheden van het verplaatsen der stellingen, het aanvoeren van palen, enz.) was gemiddeld 25 minuten.

Het herstellen der beschadigde paalkoppen had op de volgende wijze plaats. Had een kop alleen z'n scherpe kanten verloren, of was de beschadiging overigens slechts van geringen omvang, dan bleef hij, als hij maar diep genoeg in den later op te brengen berm kwam, zooals hij was; alleen werden de afgebrokkelde deelen verwijderd en, was het bovenvlak wat al te scheef om er den beton-berm op te laten dragen, dan werd het waterpas bijgewerkt. Had de paal een scheur, dan werd de grond zoover ontgraven als de scheur liep, in den regel 40—80 c.M., bij uitzondering ook wel eens meer; de kop werd daarna tot zoover afgeslagen en er opnieuw opgemaakt. Hierbij werd streng toegezien, dat de beton-lagen zuiver waterpas op elkander kwamen. Het opbrengen daarvan geschiedde in driekante houten vormen van voldoende hoogte, die op den afgehakten paal werden gezet. Materiaal en menging waren dezelfde als bij het aanmaken der palen; alleen werd de eerste laag, die onmiddellijk op den ouden paal kwam, wat natter en vetter genomen. De ijzeren stangen bleven bij het afslaan van het gescheurde beton meestal ongedeerd; de ringen werden er successievelijk weer om gelegd. Was een der stangen beschadigd of verbogen, dan werd er een nieuwe aangelascht en met zwaar ijzerdraad stevig aan de oude bevestigd.

Twee palen waren, toen zij uit de vormen geheschen en naar de opslagplaats gebracht werden, door onbesuisd kantelen dwars door gebersten. Zij werden desniettemin ingeheid en hielden dit evengoed uit als degenen, die onbeschadigd waren gebleven.

Zoodra op een deel van het werk het heien afgeloopen was, werd met de vervaardiging van den beton-berm begonnen. Deze berm, waarin de koppen der palen 25 c.M. doorstaken, was 70 c.M. hoog en aan weerszijden 20 c.M. breeder dan de keldermuur (zie fig. 14). Hij bestond uit een mengsel, dat zich verhield als 1 : 9. Daarbij werd het reeds voor de palen gebruikte Oder-kiezel met een nog grover Elbe-kiezel, in gelijke deelen vermengd.

Het reeds genoemde ijzerwerk bestond uit platte staven van 8 × 30 m.M. Zij werden, wanneer de kisting voor den berm gesteld was (de grond werd vooraf met zand aangevuld, behoorlijk ingewaterd en gestampt), reeds vooruit in den vorm gebracht dien zij hebben moesten, en dan, wanneer de eerste beton-laag van 15 c.M. dikte was ingebracht, daarin opgezet. Bij het verder inbrengen en stampen van het beton zakten de ijzers 5 c.M. mee, zoodat zij zich ten slotte, zooals de bedoeling was, in de richting van den beton-berm, 10 c.M. boven den grond bevonden. De verdeeling der ijzers was als volgt. Een er van loopt zigzagsgewijze om al de paalkoppen, waardoor deze, flink aan-

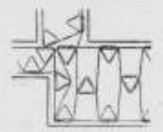

Fig. 16. IJzer-omwinding aan een hoek.

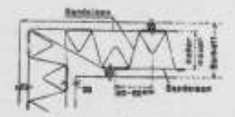

Fig. 17. IJzer-omwinding der palen.

eengesnoerd, bij elkaar gehouden worden; verder loopt er een langs de beide buitenzijden der palen, wat tusschen elke twee palen in dezelfde rij een stevige verankering in het betonwerk geeft. Aan de hoeken, evenals bij alle rechthoekig aansluitende muren, slingeren de ijzers zich van den eenen muur in den anderen en zetten zich in dezen voort. Bij onregelmatige muurgedeelten, als b.v. bij de hoofdtrappen en het middengebouw, zijn de ijzer-omwindingen wat talrijker aangebracht. De einden der staven werden door eenvoudig ineenhaken met elkaar verbonden en deze las-

Fig. 18. Verbinding van twee ijzers.

schen met ijzerdraad omwikkeld (zie fig. 18), ten einde te verhinderen, dat zij door het stampen weer losraakten. Waren alle ijzers aangebracht, dan werd de beton-berm, als gebruikelijk, in dunne lagen verder afgewerkt, en gestampt. Ook dit beton werd, evenals dat voor de palen, in slechts even vochtigen toestand verwerkt.

De vervaardiging der palen werd op het laatst van Augustus 1906 begonnen en in twee maanden ten einde gebracht. Het heiwerk begon in October en duurde drie maanden. Aan de beton-bermen werd gewerkt gedurende Januari, Februari en de eerste helft van Maart 1907.

De gezamenlijke kosten dezer fundeering (zonder aardwerk en dergelijke) beliepen rond f 57.600, daarbij kostte de meter paal f 7.80, de kub. meter beton-berm f 12.— en het ijzerwerk per 100 K.G. evenveel. Als eenheidsprijs voor den vierk. meter bebouwde oppervlakte verkreeg men een bedrag van f 22.20.

De uitvoering geschiedde door de firma G. Tesch, te Berlijn, van welke ook de voorstellen omtrent vorm, wapening, vervaardiging en plaatsing der palen afkomstig waren. Tot voorbeeld dienden daarbij de fundeeringen der rechtsgebouwen te Berlijn—Wedding en te Posen, van denzelfden aannemer, alsmede, met eenige afwijking, die van de firma Züblin, te Straatsburg, voor de stationsgebouwen te Straatsburg, Metz en Hamburg. De keuze van dit fundeeringsstelsel geschiedde, op grond van het aan het begin van dit artikel vermelde, omvangrijke vergelijkend onderzoek en der kosten-berekening van al de voorgestelde systemen, door den hoofdbouwmeester bij het ministerie van Openbare Werken, Launer. De verdere bewerking had plaats onder het hoofdtoezicht van den rijksbouwmeester prof. L. Krüger, te Potsdam, en onder leiding van den rijksopzichter Klöppel, hierin bijgestaan door den rijksbouwmeester Stiebler. D. K.

„SAN MARCO."

(Vervolg.)

De bouw- en versierings-steenen der Markuskerk.

Gelijken tred houdende met den toenemenden welstand en de steeds grooter wordende zucht naar praal der laatste tientallen jaren, is men in Duitschland en andere beschaafde Europeesche landen weder meer en meer tot het gebruik der natuurlijke steenen gekomen en is in verband daarmede de industrie der steenbewerking, wat betreft het toepassen en het gebruik van groote machinale hulpmiddelen en inrichtingen, tot eene nog niet gekende hoogte verrezen. In verband met de stijging in waarde van de natuurlijke bouw- en versierings-steenen en de toenemende voorliefde voor hun gebruik, is het wel in den geest des tijds hier eens na te gaan, hoe het met deze materialen gesteld was in hunne toepassing bij groote bouwwerken uit vroegere tijden. Dergelijke studiën zijn ook van veel belang in verband met verkeerde voorstellingen en beschouwingen, welke men dikwijls zelfs bij gevierde schrijvers, zooals o.a. John Ruskin, over dergelijke onderwerpen aantreft. 't Ligt voor de hand dat men bij verhandelingen over de hier-bedoelde bouwmaterialen in de eerste plaats die bouwwerken zal bespreken, welke zich onderscheiden door de pracht en de schitterende uitwerking welke het gebruikte materiaal teweeg brengt en dat men de oorzaken hiervan zal trachten te ontdekken. Als een der rijkste bouwwerken geldt wel de Markuskerk te Venetië, waar reeds zoo veel over geschreven is, zonder dat men echter, hetgeen toch zoo wenschelijk ware, eens terdege de aandacht heeft gewijd aan de steenmaterialen van dit trotsche kerkbouwwerk. En toch spelen juist de keuze, de toepassing en de bewerking van deze materialen een grooten rol bij den schitterenden indruk, dien dit wonderschoone bouwwerk maakt. Dit geldt in hooge mate van den prachtigen indruk, welke in het ruim der kerk gemaakt wordt door het gloedvolle goudmozaiekwerk der vijf koepels en van de gewelven, welke daartusschen gelegen zijn en van buiten van het mozaiek-werk der portaalnissen van de gevels en van de zich daarboven bevindende velden tusschen de ronde bogen, ten slotte ook van den vergulden Markus-leeuw zelf, welke zich verheft op blauwen emaille-grond, bezaaid met gouden sterre. Doch ook de kleur der overige materialen getuigt wat betreft aard en kleuren, daar waar later aangebrachte verenderingen en noodzakelijk gebleken herstellingen de oorspronkelijke bedoeling van den kunstenaar niet hebben veranderd of doen verdwijnen, meestal van een grooten kunstzin.

Wat dit betreft staat de San Marco heel wat hooger dan bijvoorbeeld talrijke andere Romeinsche kerken, welke toch menigmaal niet minderen rijkdom aan gebruikte edele steensoorten bezitten.

Niet het aantal, maar de keuze en de harmonische samenvoeging en toepassing, roepen de schoone uitwerking te voorschijn, welke door het geheel wordt teweeg gebracht.

„De Markuskerk, zegt John Ruskin met recht in zijn boek „De steenen van Venetië" (The stones of Venice) „bezit een kleurenschat, welke eigen is aan de meeste bouwwerken en voortbrengselen in het Oosten; toch verdient het bijzondere vermelding, dat de Venetiërs het eenige volk waren, dat volkomen sympathiseerde met den grooten kunstzin der rassen uit het Oosten."

Voor alle vlakke muuroppervlakken in het inwendige van de kerk heeft men steeds eenzelfde soort materiaal gebruikt en wel het Marmo greco fiorito (zelden „venato = geaderd) een helkleurig, bijna wit marmer uit Griekenland afkomstig, waarin donkergrijze en bruinachtige strepen en teekeningen voorkomen. De teekeningen vormen in verband met het gebruik en de plaatsing der marmerblokken, welke twee aan twee uit eenzelfde stuk gezaagd worden, symmetrische figuren. Dit geeft voor 't oog des beschouwers een aangenamen, rustigen indruk; terwijl in den beginne door den glans der groote marmeroppervlakken deze rustige indruk wel wat verstoord werd, is echter thans het tegendeel het geval, wegens de groote dofheid, welke het marmer tengevolge van de zich gevormd hebbende stoflaag verkregen heeft. Wij behoeven echter niet te vreezen dat de onverminderde glans, welke uitstraalt van het goud-mozaiekwerk der hooge kerkgewelven eene stoornis zal veroorzaken in de rustige kerkelijke stemming.

Wij willen nu het andere werkelijk zoo schoone steenmateriaal dat bij de San-Marco gebruikt is, eens nader beschouwen en beginnen eerstens met het uitwendige van het bouwwerk en wel den hoofdgevel.

Deze kenmerkt zich door een ongemeenen rijkdom aan zuilen, welke eene groote pracht aan kleuren en vormen ten toon spreiden, welke evenals aan de andere zijden der kerk en in het inwendige, voor zoover niet het tegendeel wordt vermeld, wat de bekleeding betreft, meestal uit het reeds genoemde Greco-marmer, zijn vervaardigd, terwijl de kapiteelen meestentijds uit geheel wit Grieksch marmer en de voetstukken der zuilen eveneens uit dit soort marmer of ook wel uit rood Veroneesch marmer zijn opgebouwd.

De uitzonderingen op dezen regel zijn echter niet gering en wel de vermelding waard, wegens de verhoogde uitwerking, welke zij door 't afwijken van de streng-symmetrische orde teweeg brengen. In hoeverre 't toeval hierin de hand gehad heeft, is moeilijk te beoordeelen. De teekening van deze geaderde, gestreepte en als 't ware met banden omslingerde zuilen is van groote verscheidenheid en dikwijls bijzonder mooi.

Deze strepen en banden volgen doorgaans de lengterichting der zuilen of wel komen in golvende lijnen voor en menigmaal loopen zij ook evenwijdig aan elkaar in loodrechte richting naar beneden, wat echter een minder gunstigen indruk teweeg brengt. Soms doen deze zuilen aan de Cipollino denken, wanneer men ze slechts oppervlakkig beschouwt. In vergelijking met later te vermelden zuilen, welke uit ander materiaal zijn gebouwd, moeten zij in haar geheel in den tijd dat het materiaal nog zijne volle frissche kleur had, een betooverenden indruk op de toeschouwers gemaakt hebben. De vroegere glans en pracht hebben wel is waar door de invloeden van het weer en den aanslag van stof en vuil heel wat geleden en zijn vrijwel verdwenen. Wie zich echter eenigszins een begrip wil vormen van den vroegeren indruk, welken deze zuilen van San Marco hebben moeten maken, doet het verstandigst door de schoone kerk San Giorgio Maggiore, een meesterwerk van Palladios, op het gelijknamige eiland in het Canala della Giudecca te bezoeken. Hier ziet men in de zuiverste pracht en den mooisten glans voor de beide altaren van het schip der kerk, elk twee zuilen van marmer greco fiorito in hare, dit materiaal zoo eigene, voornaam-rustige schoonheid prijken.

(Wordt vervolgd.)

EEN NIEUWE MANIER OM BETON-PALEN TE MAKEN.

De bijgaande afbeeldingen geven een aanschouwelijke voorstelling, in drie opeenvolgende stadiën, van het vervaardigen van beton-palen direct in den grond.

Fig. 1 toont allereerst een holle paalschacht, welke vooraf in den grond gedreven wordt. De schacht (1) is aan het ondereind van een punt (3) voorzien, welke er van losgemaakt kan worden en waarvan de diameter even groot of iets grooter kan zijn dan die van de paalschacht.

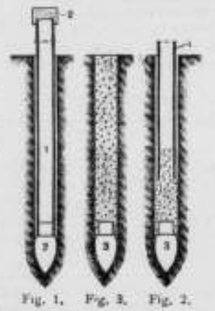

Fig. 1. Fig. 3. Fig. 2.

In deze tot de vereischte diepte ingedreven, dan wordt, na verwijdering van de muts (2), een weinig betonspecie in de holte gestort, waarna de schacht zoover omhoog getrokken wordt, dat er nog iets van het beton in het ondergedeelte blijft (fig. 2). Als de specie niet vloeibaar genoeg is, kan men de volkomen dichte vulling van het door de paalschacht gevormde gat door stampen bevorderen. De wanden der schacht bieden dan genoegzamen weerstand, zoodat de druk zich tot in de onder in den grond gebleven punt (3) voortplant.

Is de eerste specie voldoende vastgestampt, dan wordt een nieuwe hoeveelheid ingegoten, de schacht weer een eind hooger getrokken en de massa nogmaals vastgestampt. Aldus wordt de beton-paal van lieverlede opgebouwd en, wanneer hij gereed is (fig. 3), de schacht geheel uit den grond getrokken, terwijl alleen de punt aan het ondereind van den paal blijft zitten.

Bevindt zich boven den grond water en moet de paal nog hooger gemaakt worden, dan kan men er een buis opzetten, welke de voortzetting van het door de paalschacht gevormde gat vormt en op gelijke wijze, als boven aangegeven, met beton-specie gevuld wordt.

Deze uitvinding danken wij aan den heer Frank Shuman, te Tacony, Philadelphia. D. K.

WATER-CLOSETS, HUN CONSTRUCTIE EN ONDERHOUD, UIT SANITAIR OOGPUNT.

Onder de vele systemen closets, welke gebruikt worden, is ongetwijfeld, de inrichting voorzien van syphon de meest aanbevelenswaardige. Het principe der constructie bestaat hierin, dat de afvalstoffen van den bodem van het closet door heveling worden weggenomen, in tegenstelling met pan- of spiegelclosets, waar het meer door den krachtigen waterstroom moet afgevoerd worden.

De voordeelen van dit systeem zijn een grootere kracht voor afvoering, en in de meeste gevallen een dubbele stankafsluiting. Nadeel is echter gelegen in de grootere kosten, en een in vele gevallen hinderlijk geluid bij ontlasting. Bij een goede spoeling voor waterclosets is ongeveer veertien liter water benoodigd. Met 't oog op 't reservoir, waarin de watervoorraad is opgeborgen is de eenvoudigste constructie ten allen tijde de beste, want te dikwijls wordt door de installateurs vergeten, dat deze inrichtingen niet worden bediend door vakmannen, doch door iederen leek. Daarom is de eenvoudigste constructie boven alles te verkiezen, en dient er op gelet te worden, dat de werking steeds regelmatig geschiedt, dat alle onderdeelen doelmatig zijn verbonden, en draaibare plaatsen niet kunnen vastloopen. Bij de valpijpen zijn bochten zooveel mogelijk te vermijden, en zullen in 't geheel geen scherpe bochten gemaakt mogen worden. Bij klachten over minder goede werking dezer closets, moeten de gebreken meestal gezocht worden in de ondichte aansluitingen, of in de wijze waarop het water van uit het reservoir naar het closet gevoerd wordt, d.w.z. door bochten van allerlei vorm. Van al deze zaken zal men zich bij het plaatsen van een closet overtuigen, benevens van de goed afgewerkte zitting, die uit goed, hard hout vervaardigd moet zijn.

Meermalen wordt bij pedestal-closets geklaagd over het vele geraas, waarmede het water in de closetpot neerstort. Dit euvel is echter niet gemakkelijk te verhelpen, niettegenstaande er op dit gebied veel wordt verbeterd. Het meest gereduceerd is het geluid bij de aanwending der nieuwere reservoirs, voorzien van flotteurkranen. Het geluid der vloeiing kan niet worden weggenomen, doch dit duurt slechts enkele seconden.

Bij closets voor zieken, invaliden en vrouwen, behoort de omgeving niet te klein zijn, en de zitting de volle breedte te beslaan van het lokaal, waarin zij geplaatst is. Voor eerstgenoemden worde daarbij gelegenheid gegeven zich aan de zijwanden te kunnen vasthouden. Bij closetinrichtingen van meer weelderigen aard worden voor de hierboven genoemde lieden de zittingen meer afgewerkt in den vorm eener leuningstoel en worden hierdoor tevens de benoodigde fittings aan het oog onttrokken. Het is hier onnoodig te wijzen op de verschillende wijzen van afvoer en kunnen wij dit stilzwijgend voorbijgaan.

Pan- of spiegelclosets bezitten uit sanitair oogpunt het groote voordeel, dat zij een groote spoel-oppervlakte bezitten, welke ruimschoots door water besproeid wordt, de geruischlooze werking en het volslagen gemis aan pijpen en reservoir.

De nadeelen dezer inrichtingen zijn de groote kosten van aanleg en onderhoud, want de verbinding van closet-pot en -leiding, welke bij dit systeem met menie wordt afgedicht, raakt spoedig defect, waardoor lekkage ontstaat. Waar water-closets gebezigd worden in hôtels, scholen, enz., in 't algemeen voor een groot publiek, zal men zich bedienen van pedestal-closets, daar deze door het opheffen der zitting ook als urinoir zijn te gebruiken. Een verëischte is het bij closets, dat de pot gereinigd wordt van vuil papier, enz., en wel oogenblikkelijk en in eens, doch hierbij rijst allicht de vraag, wat is de minimum hoeveelheid water, benoodigd voor een goede spoeling. Vakmannen zijn van meening, dat het niet minder mag zijn dan veertien liter per keer. Autoriteiten zijn echter in de meeste gevallen minder zuinig, en spreken alleen van een voldoende hoeveelheid water voor de algeheele lediging van den closet-pot, opdat er niet van tijd tot tijd iets in achter blijft. Niettegenstaande er bij verschillende personen nog al verschil van meening bestaat omtrent deze hoeveelheid en dit ook door sommige waterleiding-maatschappijen op een minimum bepaald is, kunnen wij veilig aannemen dat veertien liter water noodig is voor afdoende spoeling.

F. J. MONSMA.

DE WAARDE VAN KALKZANDSTEEN ALS BOUWMATERIAAL IN VERGELIJKING MET GEBAKKEN STEEN.

De brochure, met dezen titel, uitgegeven vanwege de Vereeniging van Nederlandsche Baksteenfabrikanten en besproken in ons No. van 9 November j.l. heeft een polemiek van de Vereeniging van Nederlandsche kalkzandsteenfabrikanten uitgelokt in de pers, welke wij alsnog niet van zoodanig belang achtten, om er in 't bijzonder de aandacht op te vestigen. In verband evenwel met het in dit nummer voorkomend ingezonden stuk van den heer Weissman, komt het ons gewenscht voor even toe te lichten, waarover de quaestie loopt.

Door het Hoofdbestuur der Mij. t. B. d. Bouwkunst werd aan de afdeelingen de vraag voorgelegd wat ten aanzien van de deugdelijkheid van kalkzandsteen als bouwmateriaal, als bare bevinding ware mede te deelen. Deze vraag, waarover aan de afd. Amsterdam rapport werd uitgebracht door de heeren L. Bienfait en P. Hein, werd behandeld in de vergadering der afd. Amsterdam op 18 October j.l. De heer Weissman bracht daarbij bovengenoemde brochure ter sprake en haalde daaruit o.a. een en ander aan betreffende de drukvastheid van kalkzandsteen. Hierbij bleek dat de door Prof. v. d. Kloes in die brochure genoemde drukvastheidscijfers o.a. waren gevonden door proeven genomen op kalkzandsteenen door den heer v. d. K. persoonlijk op de fabrieken in ons land uitgezocht en met potlood gemerkt. Deze steenen waren „eenige weken later" aan de T. H. S. te Delft aangekomen en gaven merkwaardig hooge cijfers van drukvastheid. Als verklaring voor dit verschijnsel noemde de heer W. toen de mogelijkheid, dat de steenen na het merken waren nagehard.

Het Bestuur der Vereen. van k.z.steenfabrikanten kwam tegen deze bewering op, wat aanleiding gaf dat de heer W. onder dagteekening van 1 November 1907 aan genoemd bestuur de verklaring afgaf, dat hij met zijn gezegde op gemelde vergadering niet had bedoeld eene insinuatie aan 't adres der k.z.fabrikanten, „daar factoren van verschillenden aard op de beproevingen van invloed kunnen zijn geweest en hier aan kwade trouw van de zijde der k.z.fabrikanten niet mag worden gedacht."

In het Algemeen Nederl. Advertentieblad van 16 Nov. 1907 wordt nu in een ingezonden stuk van 't Bestuur der Vereen. van Ned. K.z.fabrikanten, gezegd, dat zij op de quaestie der drukvastheid, uiterlijk aanzien, enz., nader terugkomen en wel voornamelijk om deze reden, „dat de architect-ingenieur A. W. Weissman met ons (hen) is overeengekomen, tegelijkertijd toen hij de bewuste verklaring teekende, om zelf zijn mededeelingen in zijn rapport, betreffende Berlijn en meer hetgeen door hem óók ter vergadering van Bouwkunst werd voorgelezen nader en zeer spoedig aan te vullen."

INGEZONDEN.

De ondergeteekende wenscht, naar aanleiding van wat door het Bestuur der Vereeniging van Nederlandsche Kalkzandsteenfabrikanten in het Algemeen Nederlandsch Advertentieblad werd geschreven, met alle kracht op te komen tegen de bewering, dat hij bereid zou zijn, het door hem uitgebracht rapport in zake kalkzandsteen a a n t e v u l l e n. Op het tot hem door genoemd Bestuur herhaaldelijk gericht verzoek, dit te doen, heeft ondergeteekende schriftelijk te kennen gegeven, dat hij op zijne verklaringen in het rapport alleen dan zal terugkomen, wanneer hem wordt aangetoond, dat hij gedwaald heeft.

Aan de onder dagteekening van 1 November l.l. door ondergeteekende afgegeven verklaring mag geene andere beteekenis gehecht worden, dan deze, dat het niet in zijne bedoeling lag, verder te gaan dan wat Prof. Van der Kloes in bovenbedoeld rapport omtrent mogelijke naharding van door Z. H. G. onderzochte monsters kalkzandsteen mededeelde.

A. W. WEISSMAN.

Amsterdam, 18 November 1907.

GEWAPEND BETON.

Naar men ons mededeelt is bij onderhandsch contract, voor een aanzienlijk bedrag, de construeering opgedragen van 39 druivenkassen in gewapend beton voor rekening van de Druivenkweekerij „Nieuw Honsel" te Honselersdijk" aan den heer Van Dijk Jr., fabricken van gewapend en ongewapend beton te Alphen a. d. Rijn.

ALGEMEENE NEDERLANDSCHE OPZICHTERS- EN TEEKENAARS-BOND .. ..

INFORMATIE-BUREAU.
Secretariaat: - - - - - - -
Rijswijkscheweg 2, Den Haag.
Spreekuur iederen Maandagavond van 7—9 uur. .. ..

Ingeschreven Sollicitanten.

11 Bouwk.-Opzigener-Teek., 22—40 jaar f 80—f 110 's maands.
10 Bouwk. Opzichters, 23—45 jaar f 80—f 120 p. m.
2 Bouwk. Teekenaars, 26 jaar f 80 p. m.
17 Aank. Bouwk. Opz.-Teek., 19—24 jaar f 50—f 75 p. m.
9 Aank. Bouwk. Opzichters, 19—28 jaar f 60—f 75 p. m.
9 Aank. Bouwk. Tecken., 20—24 jaar f 40—f 70 p. m.
1 Assist. Bouwk. Teekenaar, 20 jaar f 30 p. m.
3 Aank. Mach.-Teekenaars, 20—24 jaar f 50—f 60 p. m.
1 Werkmeester op een mach.-fabriek 50 j. f 100 p. m.
1 Fabrieks-Opzichter 29 j. 75 p. m.
1 Meubelmak., 25 j., f 100 p. m.
3 Aank. Meubel-tekenaars, 20—25 j. f 60—75 p. m.
1 Aank. Electro-Technische Tekenaar, 21 j. 60 p. m.
1 Opzichter IJzerconstructeur, 27 j. 80 p. m.
2 Waterbouwkundig Opz., 27 j. f 90—100 p. m.
1 Aank. Scheepsteekenaar, 22 j., f 80 p. m.
1 Aank. Teekenaar Gew. Beton, 23 j. f 80 p. m.
1 Chef de bureau voor artistiek werk, 30 j. f 150—f 175 p. m.
1 Gem.-Opzichter 21 j. f 60 p. m.
1 Aank. Werktuigk. Teek., 24 j. f 80 p. m.
1 Opz. Betonwerken, 27 j. f 85 p. m.
1 Chef-Mach. of Werkmeester, 30 j. f 90 p. m.
1 Aank. Bouw. Opz. bij Rijk of Gemeente, 22 j. f 75 p. m.
1 Aank. Opz. Electrotechniek, 23 j. f 60 p. m.
1 Chef-Machinist 31 j. f 1800 p. j.

ARCHITECTURA

ORGAAN V.H. GENOOTSCHAP ARCHITECTURA.ET. AMICITIA

BUREAU VAN REDACTIE: H. P. BERLAGE Nzn., Voorz, H. WALENKAMP, A. J. JOLING, W. KROMHOUT Czn., A. VAN BAALEN, J. KOOSING Jr., JOS HERMAN, Leden, — — — — VASTE MEDEWERKERS: K. P. C. DE BAZEL en J. W. H. BERDEN — — — REDACTEUR VOOR HET TECHNISCH GEDEELTE L. ZWIERS — VALKRUISSTRAAT 64 TE AMSTERDAM.

UITGEVERS: J. VAN DER ENDT & ZOON MAASSLUIS. HET ORGAAN MET TECHNISCH GEDEELTE WORDT WEKELIJKS FRANCO TOEGEZONDEN AAN ALLE LEDEN VAN HET GENOOTSCHAP, DE JAARLIJKSCHE CONTRIBUTIE VOOR HET LIDMAATSCHAP BEDRAAGT: VOOR GEWONE LEDEN f 12,—. VOOR KUNSTLIEVENDE LEDEN f 10,—, VOOR BUITENLEDEN EN ASPIRANTLEDEN f 7,50.

STUKKEN EN CORRESPONDENTIE BETREFFENDE DE REDACTIE VAN HET WEEKBLAD TE ZENDEN AAN DEN HEER H. WALENKAMP, KONINGINNEWEG 207 AMSTERDAM; BETREFFENDE HET PLAATWERK »DE ARCHITECT" AAN DEN HEER A. VAN BAALEN, JACOB MARISSTRAAT 22, SLOTEN bij AMSTERDAM; BETREFFENDE DE ADMINISTRATIE VAN HET GENOOTSCHAP AAN DEN SECRETARIS, DEN HEER PAUL J. DE JONGH, REGULIERSGRACHT 120, AMSTERDAM † † † † †

INHOUD: Mededeeling. — Aan het Bestuur van het Genootschap A. et A. — Een ernstig woord. — De opleiding van den Architect. — Middelbaar technisch onderwijs. — In de Tweede Kamer. — Berichten. — Open prijsvragen. — Informatie-bureau. — San Marco. — Nog eens loodwit contra zinkwit. — Oud Egypte. — Informatie-bureau.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

1e. De bijzondere aandacht der leden wordt erop gevestigd dat a.s. week t w e e v e r g a d e r i n g e n zullen worden gehouden, waarvan de agenda's hieronder zijn opgenomen.

2e. Als gewoon lid is door de heeren H. P. Berlage en W. N. van Vliet voorgesteld de heer J. T o o r o p, kunstschilder te Amsterdam, en door de heeren J. Veenstra Jr. en A. A. Kok de heer J. P. L. P e t r i, thans buitenlid.

3e. Tot leden der commissie voor het nazien van de rekening en verantwoording van den penningmeester zijn in de vergadering van 4 Dec. j.l. gekozen de heeren H. v a n J a a r s v e l d, H. W. N i j m a n en J. R o o s i n g.

4e. De b e g r o o t i n g voor 1908 ligt in de leeszaal ter inzage.

5e. Op de prijsvraag voor een K a l e n d e r - O m s l a g zijn 16 antwoorden ingekomen onder de volgende motto's: 1. Three-sisters; 2. Post nubila lux; 3. Na zek're v e r g a d e r i n g; 4. Zandlooper in cirkel (geteekend); 5. Tijdengang; 6. Kleinzand; 7. Zijn er zoo?; 8. Door samenwerking sterk; 9. Schets; 10. Zwart op wit; 11. Wit op zwart; 12. Zandlooper; 13. Aj; 14. Eigen haard; 15. Rust; 16. Kracht door samenwerking.

De ingekomen antwoorden zijn door het bestuur beoordeeld: na eerste ziftingbleven voor nadere beschouwing over de ontwerpen 2, 3, 4, 7, 9, en 16; na een tweede ziftingbleven 4 en 9 over, waaruit het laatste is gekozen; ontwerper is de heer J. V i s s e r Jr. te Amsterdam.

De ontwerpen zijn tot 18 dezer in de leeszaal tentoongesteld.

6e. Van het hoofdbestuur der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst ontving het Genootschap ten behoeve der bibliotheek ten geschenke het plaatwerk: B e s c h r i j v i n g v a n d e G r a f e l i j k e Z a l e n o p h e t B i n n e n h o f t e G r a v e n h a g e.

7e. H. H. Leden wordt verzocht wijziging van adres te willen opgeven u i t s l u i t e n d aan ondergeteekende

8e. Eene **buitengewone Vergadering** zal gehouden worden op **Maandag 16 December 1907,** des avonds 8 uur, in een der zalen van **American Hôtel,** Leidscheplein.

Agenda:

A. Opening door den Voorzitter.
B. Notulen en ingekomen stukken.
C. Installatie van de heeren N. L a n s d o r p, J. B o t e r e n b r o o d en J. C r o u w e l, in vorige vergadering als gewone leden geballoteerd.
D. Ballotage als gewoon lid van de heeren A. S t o r n e b r i n k, G. F. M a s t e n b r o e k, P. J. H o n i g, J. T o o r o p en J. P. L. P e t r i.
E. Bespreking van de bij het bestuur ingekomen V o o r s t e l l e n - K r o m h o u t c. s.

De voorstellen zijn hieronder opgenomen.

Voor deze vergadering, zijnde van h u i s h o u d e l i j k e n aard, kan introductie van niet-leden n i e t worden toegestaan.

9e. De 1234ste Gewone, tevens 52e **Algemeene Vergadering** zal gehouden worden op **Woensdag 18 December 1907,** des avonds 8 uur, in het Genootschapslokaal „Parkzicht".

Agenda:

A. Opening door den Voorzitter.
B. Notulen en ingekomen stukken.
C. Installatie van nieuwe leden.
D. Jaarverslag van den 1sten Secretaris.
„ „ „ Bibliothecaris.
„ „ de Redactie van het Weekblad en Plaatwerk.
E. Rekening en Verantwoording van den Penningmeester, met het rapport der verificatie-commissie.
F. Begrooting 1908.
G. Verkiezing van 2 b e s t u u r s l e d e n, wegens het volgens rooster aftreden van de heeren W. N. van V l i e t en A. J. J o l i n g; beide heeren zijn h e r k i e s b a a r.
H. Verkiezing van 2 r e d a c t i e - l e d e n, (één uit het bestuur en één uit de leden), wegens het volgens rooster aftreden van de heeren A. J. J o l i n g en J. R o o s i n g Jr.; beide heeren zijn h e r k i e s b a a r.
I. Verkiezing van een V o o r z i t t e r uit het voltallig bestuur.

K. Uitloting van de laatste 5 aandeelen der leening 1886.
Uitloting van 5 aandeelen der leening 1905.

De 1ste Secretaris,
PAUL J. DE JONGH.

AAN HET BESTUUR VAN HET GENOOTSCHAP „ARCHITECTURA ET AMICITIA" TE AMSTERDAM.

Wel Ed. Heeren,

Staande de vergadering van den 20sten November j.l. gaven verschillende leden den wensch te kennen om, in verband met de lezing van dien avond, een nader onderzoek in te stellen omtrent de mogelijkheid van uitvoering van de door den heer Kromhout ter sprake gebrachte punten.

Nadat dit door U was goedgekeurd, meldden zich, na afloop dier vergadering, verscheidene leden bij den heer Kromhout, die tot eene nadere bespreking in het belang van het Genootschap zich bereid verklaarden.

Eene eerste vergadering had plaats op Maandag 25 November, 's avonds ten 9½ uur in het Societeitslokaal, waar een vijftiental gewone leden hun naam op de presentielijst schreven; eene tweede op Maandag 2 December, waarbij dertien leden tegenwoordig waren.

Naar aanleiding van het gesprokene op die eerste vergadering, van het rapport eener Commissie uit die vergadering gekozen, en op de tweede bijeenkomst ter sprake gebracht, van het behandelde op de tweede vergadering, dat over zijn geheel een resumeerend karakter droeg, namen de aanwezige leden bereids de vrijheid tot U het verzoek te richten eene buitengewone vergadering uit te schrijven, welke de e.v. algemeene vergadering voorafgaat en hebben zij bij dezen de eer het navolgende onder Uwe aandacht te brengen, dat vanzelve eene motiveering inhoudt van b.g. verzoek.

Tevens doen zij U de vraag die voorstellen, welke statuten-wijziging noodzakelijk maken, wèl te scheiden van andere, welke voor onmiddellijke verwezenlijking vatbaar zouden zijn.

Ter oriëntatie zij het navolgende uit b.g. rapport aangehaald:

»Dat A. et A. het Genootschap der jongeren, m.a.w. van »het frissche willen blijft, bewijst o.a., dat vele jongelui »nog telkens als lid zich doen voorstellen.

»Moesten nu deze jongeren eene nieuwe vereeniging »oprichten, dan zou alles van hen te verwachten zijn »wat betreft vernieuwd initiatief. Nu echter sluiten zij »zich aan bij een bestaand streven, wat het voor vele »jongeren eer moeilijker dan gemakkelijker maakt.

»Daarbij komt dat de wederzijdsche materieele belangen »steeds scherper vormen aannemen, iets dat als gevolg »van den tijdgeest kan worden geconstateerd.

»Dit gaf o.a. aanleiding tot een alleszins gerechtvaardigd »streven der jongeren naar verbetering hunner positie.

»Wij wenschen hierbij vooral op te merken, dat dit »hoofdzakelijk de taak der jongeren zelf is, waar de »architecten-stand nog zoo vaag of in 't »geheel niet omlijnd is, en zij daarbij in hun stre»ven vaak staan tegenover onwilligen.

»Deze strijd — wanneer het aldus genoemd mag »worden — behoeft echter geenszins verwij»dering te veroorzaken tusschen groepen »van ons Genootschap.

»Het zal wenschelijk zijn, indien A. et A. niet vele der »jongeren wil verliezen, het, behalve eene betere verstand»houding tusschen ouderen en jongeren, door meer voe»ling met-elkander-houden, ook de zaak der economische »belangen der jongeren (zoo goed als die der ouderen) »onder de oogen zie en dus zooveel mogelijk ook dit »streven der jongeren steune.«

Deze economische regeling zou in aansluiting kunnen geschieden met het streven der A. N. O. T. B.

Doch deze algemeene wensch naar regeling der economische belangen moet gesteund en voorafgegaan worden door eene afdoende regeling der capaciteiten van Opzichters, Teekenaars en Architecten.

Eerst nà deze regeling kan in alle richting worden voortgewerkt, met deze capaciteiten-regeling tot basis, kan ook in het Genootschap die verhouding tot stand komen, welke leiden moet tot eene verhooging der waarde van het lidmaatschap. In verband hiermede zagen zij gaarne de totstandkoming der navolgende cursussen in het Genootschap:

1°.
- A. Modelteekenen.
- B. Boetseeren.
- C. Ontwerpen ornament.
- D. Behandeling van technische kwestiën, rioleering, verwarming, ventilatie, etc.
- E. Stijlstudie, constructief en stijlkundig.
- F. Afgeronde cursussen op kunstindustrieel gebied.
- G. Ontwerpen.

2°. Excursies naar in aanbouw zijnde werken.
3°. 2 wintertentoonstellingen voor de leden, van ontwerpen en teekeningen van leden.
4°. Uitgave der voornaamste studies op die tentoonstellingen.
5°. Vragenbus.
6°. Medewerking aan de totstandkoming van een teekenaarsexamen.
7°. Creatie van een rubriek *stemhebbende leden* in het Genootschap, gerecruteerd uit de gewone leden die zich in den vervolge zullen aanmelden. Behoud der overige leden-rubrieken.
8°. de instelling van een Commissie van onderzoek, bestaande uit vijf leden, welke tweemaal 's jaars die leden van het Genootschap, die van gewoon lid tot stemhebbend willen promoveeren, daartoe in staat stelt door over te leggen of desvereischt af te leggen proeven van bekwaamheid.

Na deze punten, die verband houden met de genoemde capaciteiten-regeling en daarvan *in* het Genootschap het gevolg kunnen zijn, de navolgende van economischen aard, welker behandelng zal uitgesteld moeten worden tot na de totstandkoming der in sub. 1°. tot 8ste genoemde punten.

Die zijn:

1°. Salaris-regeling in verhouding tot capaciteit.
2°. Pensioenfonds, ondersteuningskas.
3°. Middelen tot verhaal (arbitrage, royement, etc.)

Met het bovenstaande wenschen wij de groote lijn aan te geven, waarin het Genootschap zich zou kunnen bewegen, om door successieve opvolging tot eene rationeele evolutie te komen, in overeenstemming met de eischen des tijds, in overeenstemming vooral met zijn eigen reden van bestaan.

Met deze evolutie kan principieel begonnen worden.

Statutenwijziging zal er te zijner tijd het noodzakelijk gevolg van zijn.

Thans vragen wij van U, Bestuur, principieele instemming met den hierboven in verschillende punten ontwikkelden gedachtengang, wetende dat na deze instemming de uitvoering zal volgen; wij vragen in verband met de gehouden lezing van den 20sten November Uwe waakzaamheid voor het daarin ontwikkelde omtrent de kunstnijverheid-beoefenaren en ten slotte vragen wij U het daarheen te leiden, dat reeds nu, binnen de perken der bestaande contracten en finantiën, zooveel mogelijk een aanvang wordt gemaakt met de in sub 1° tot 8ste genoemde punten.

Waar op de e.v. algemeene vergadering noodzakelijkerwijs de begrooting ter sprake zal worden gebracht, kan daarin reeds tot zekere hoogte rekening gehouden worden met het onmiddellijk voor uitvoering mogelijke.

De aangevraagde vergadering vóór die algemeene, kan strekken tot principieele behandeling, tot eventueele mondelinge toelichtingen en tot het mogelijk maken van een begin tot uitvoering, door bijtijdsche begrooting-aanvulling.

(get.) A. VAN BAALEN.
M. BEUDT.
J. CROUWEL.
H. ELTE.
Ph. HAMERS.
C. P. VAN HOEK.
JOS. HERMAN.
W. KROMHOUT. Czn.
J. KUIJT.
M. PLATE.
A. REDERT.
JAC. ROOSING.
THOLENS.

EEN ERNSTIG WOORD.

Met groote belangstelling heb ik de onlangs gehouden vergadering bijgewoond, waar de heer Kromhout het verleden, het heden en de toekomst van het Genootschap „Architectura et Amicitia" besprak. Ook op de vergadering van aanstaanden Maandag, waár men zal overwegen, in hoeverre het mogelijk is, het door den heer Kromhout gewenschte te verwezenlijken, hoop ik tegenwoordig te zijn.

De heer Kromhout sprak van het bloeitijdperk, dat het Genootschap tusschen 1880 en 1887 ongeveer doorleefde en het was zijn wensch, dat van dien nu reeds klassieken tijd een renaissance mocht komen.

In de periode, door den spreker genoemd, was niet alles wat er blonk, goud. Heel wat onheilig vuur heeft er ook toen op het altaar van het Genootschap gebrand, de bijzondere belangen van enkele leden deden vaak de schaal overslaan. Als wij nu de plaatwerken, toen door het Genootschap uitgegeven, nog eens te voorschijn halen, dan schijnen zij ons, artistiek, van geringe waarde. Tijdgenooten zijn nu eenmaal slechte beoordeelaars.

Doch naast deze schaduwzijden dient toch ook op de lichtzijde gewezen te worden. Er werd hard gewerkt. Wie over een vaardige pen beschikte, schreef in het Genootschapsorgaan, wie handig teekenaar was hielp het plaatwerk vullen, wie wat te zeggen had, stelde zijn licht niet onder een korenmaat, doch trad als spreker voor zijn medeleden op. En een zeer groot getal van leden stelden hun verscheidenheid van gaven beschikbaar voor de feesten, waaraan de herinnering nog altijd voortleeft.

Des Zaterdagsavonds was het societeitszaaltje altijd gevuld. Daar zaten architecten, teekenaars, opzichters, hoogere en lagere technische beambten broederlijk bijeen om over kunst en vak te praten. Bij die gesprekken moest de politiek buiten blijven, daar de gevoelens der leden omtrent staatkunde of staathuishoudkunde zéér verschilden. Toch was het een veelbewogen tijd, die zoowel de opkomst van het socialisme als van het radicalisme aanschouwde.

Het was inderdaad verstandig, dat het Genootschap zich tot de architectuur bepaalde en zich niet op het terrein der economie begaf. Want daardoor kon het een vereenigingspunt blijven voor allen, die de bouwkunst beoefenden.

Uit hetgeen na afloop van de lezing des heeren Kromhout door sommige sprekers in het midden werd gebracht bleek, dat de inzichten na twintig jaar veranderd zijn. Er wordt scherp onderscheid gemaakt tusschen werkgevers en werknemers. En ik meen te mogen verwachten, dat dit onderscheid ook de hervormings-voorstellen, die de heer Kromhout en zijn medestanders in behandeling willen genomen zien, voor een goed deel zal beheerschen.

Het zou jammer zijn, wanneer, zij het ook zijdelings, de politiek in het Genootschap haar intrede deed. De „Amicitia", welke van ouds het cement was, dat de leden bijeen hield, zou gevaar loopen, wanneer „Architectura" tot een „vakvereeniging", die zich uitsluitend of in hoofdzaak met de economische belangen harer leden heeft bezig te houden, werd gemaakt.

Laat daarom, als tot dusverre, het Genootschap zich tot de bouwkunst en de vriendschap bepalen. Laat de vraag, of iemand patroon dan wel ondergeschikte is geen invloed op de waardeering der leden voor elkander hebben. Laat ieder, die wat kan, die dus kunstenaar is, zijne beste krachten aan het Genootschap geven, en ik ben er zeker van, dat de „gouden tijd" terug zal komen eer men het denkt.

„Concordia res parvae crescunt" stond er op de munten van de Republiek der Vereenigde Nederlanden. Men vertaalde het: „Eendracht doet kleine zaken groeien."

Laat dan de vergadering van aanstaanden Maandag zich deze woorden herinneren, opdat hetgeen daar besloten zal worden het Genootschap „Architectura et Amicitia" ook voortaan doe groeien en bloeien!

A. W. WEISSMAN.

INGEZONDEN
DE OPLEIDING VAN DEN ARCHITECT.

De heer Kromhout heeft in zijn voordracht over: „Ons Genootschap, zooals het was, is en zijn kon" gezegd, dat men de teekenaars „moet beschouwen als a.s. architecten."

In deze uitdrukking zit zeker veel waars; een groot aantal, zeker de meeste, architecten hebben hunne opleiding langs den weg der practijk ontvangen; ze zijn vóór' zelfstandig als vakman op te treden als teekenaar en opzichter eenige jaren werkzaam geweest. En hoe zoude het ook anders kunnen; hoe kan een goed vakman gevormd worden, zonder dat hij de eischen der practijk tot in de onderdeelen, het door hem te scheppen voorwerp betreffende, nauwkeurig heeft leeren kennen? De architectuur toch is een kunst, waarbij de beoefenaar, bij het ontwerpen, ook vooral heeft te letten op doelmatigheid en practische bruikbaarheid in alle deelen van zijn schepping.

Toch zal zeker niemand ontkennen, dat de architect niet enkel practische kennis moet bezitten, maar dat van hem geëischt moet worden, ook vooral aesthetische ontwikkeling, terwijl hem daarbij een wetenschappelijke vorming zeker niet mag ontbreken.

Van teekenaar tot architect; zeker, dit is de aanbevelenswaardige weg. Toch moet men m.i. niet uit het oog verliezen de hoogere ontwikkeling die de architect dient te bezitten. Men ziet toch maar al te vaak, als men langs 's heeren wegen wandelt, architectonische scheppingen, die geen hoogen dunk van de aesthetische en wetenschappelijke ontwikkeling van den ontwerper geven, en ons duidelijk doen zien, hoe jammer dit deficit bij den ontwerper zich wreekt.

Het schijnt me hieromtrent, en om hetgeen ik hieronder zal

mededeelen, hetwelk m.i. een toestand aangeeft ten nauwste in verband staande met den te gemakkelijken overgang van teekenaar tot architect, dat het van belang zoude zijn eenige eischen te stellen voor dezen overgang.

Ter bewijsvoering meen ik ten eerste te mogen wijzen op een schrijven voorkomend in no. 26 van dit blad, waarin een afkeurend oordeel wordt uitgesproken over de min passende manier, waarop een persoon, zich noemend architect, adverteert. Uit de overgenomen advertentie, welke de schrijver van bedoeld stuk „up to date" noemt, blijkt, dat genoemde persoon door het aanstellen van agenten, aan wie hij hooge provisiën wil uitkeeren voor hunne bemoeiingen, wil trachten zich werk en daardoor inkomsten te verschaffen.

De schrijver van bedoeld stukje bekelt deze manier van handelen en meent blijkbaar niet beter te kunnen doen dan deze afkeurenswaardige wijze van reclame maken belachelijk voor te stellen. Na eerst dit systeem „om zich er in te werken", tot het bespottelijke te hebben uitgewerkt, zegt hij:

„Maar — zal men hier zeggen — de zaak is hooge ernst. Welnu, een ernstige manier valt ook te probeeren."

Men zou nu verwachten verder een ernstig woord van afkeuring te hooren en een middel te zien aangegeven ter bestrijding van het uit dergelijke handelwijzen voortspruitende euvel. Mis lezer; de schrijver maakt zich nogmaals vroolijk over het geval en debiteert andermaal een grappigheid.

Ten slotte zegt hij, dat de bedoelde persoon „zal bekennen en betreuren" deze advertentie geplaatst te hebben en hij „hem, ter wille der collegialiteit, weer de hand" zal „reiken".

Het kan zeker zijn nut hebben, dat op deze afkeurenswaardige handelwijze wordt gewezen; of echter, op deze wijze ingekleed, het schrijven over dit geval veel tot opheffing van toestanden, die voor de beoefenaren der bouwkunst minder gewenscht zijn, zal kunnen bijdragen, laat ik hier onbesproken.

Vervolgens meen ik de aandacht te mogen vestigen op een schrijven van den heer Van Gils in no. 21 van dit blad, waarin melding wordt gemaakt van een prospectus „betreffende kerkelijke architectuur", dat den heer Van Gils door „een vriend uit Chicago" werd toegezonden. Hij neemt uit dat prospectus een aanbevelingsbrief over, waaruit blijkt, op welke wijze de Amerikaansche architect tracht geld te verdienen.

Aan het slot van zijn stukje zegt de heer Van Gils:

„Stel je voor een doctor, die gedrukte uitspraken rondzendt en getuigenissen van voorname patiënten, waarin ze mededeelen, dat de arts in alle details de operatiën meesterlijk heeft uitgevoerd!

Maar geneeskunst staat dan ook heel wat hooger dan bouwkunst! Wat een verbeelding! O ja, neem me niet kwalijk, adieu."

Dit zijn een paar staaltjes van de min eerbare wijze van reclame maken, die het zeker waard zijn den lezer nog eens ter meditatie voor te leggen. De laatst aangegeven wijze van handelen schijnt zich, in eenigszins gewijzigden vorm, langzamerhand ook hier-te-lande in te burgeren. Men treft toch van tijd tot tijd geschriften en artikelen in tijdschriften aan, geschreven door de bouwmeesters zelf of onder hunnen invloed, waarin soms nog pas voltooide bouwwerken worden besproken en dat zoodanig, dat men de gedachte aan reclame-makerij moeilijk van zich kan weren. Dit een en ander geeft me aanleiding het onderstaande op papier te brengen.

De heer Van Gils maakt een vergelijking tusschen de geneeskunst en de bouwkunst. Het wil mij voorkomen, dat men zeer wel de vraag of de geneeskunst hooger staat dan de bouwkunst, buiten beschouwing kan laten. Men heeft hier toch te doen met tamelijk wel ongelijksoortige grootheden, zoodat eene vergelijking als hier bedoeld, minder op haar plaats schijnt.

Tot staving van dit beweren meen ik een paar opmerkingen naar aanleiding van deze vergelijking te mogen maken; daardoor zal ik tevens trachten iets naders mede te deelen omtrent den aard en het wezen der bouwkunst en den meest aan te bevelen weg om tot de kennis van deze door te dringen.

Op het gebied der bouwkunst heeft men met geheel ongeregelde toestanden te doen. En, zooals reeds is gezegd, het schijnt dat deze ongeregelde toestand nauw in verband staat met de aangehaalde, zeker niet op zich zelfstaande, feiten.

De vergelijking van de bouwkunst met de geneeskunst, blijkt mank te gaan, als men let op het verschil in de studie, die vereischt wordt om tot de beoefening van elk dezer beroepen te geraken. Voor de geneeskunst toch is het voorwerp van studie gemakkelijk verplaatsbaar en in de nabijheid van de studeerenden te brengen. De voorwerpen op het terrein der studie voor degenen, die zich op de beoefening der bouwkunst toeleggen, zijn zeer bezwaarlijk tijdens de theoretische studie onder hun bereik te brengen. Het betreft hier eene geheele complexie van voorwerpen, waarvan de toekomstige beoefenaren der bouwkunst zich de kennis der eigenschappen, der samenstelling en van het onderlinge verband, dient eigen te maken.

Er blijven bij het bestudeeren der bouwkundige vakken altoos twee moeilijk tot elkaar te brengen zaken, die te betrachten zijn: de practijk en de theorie. Gaan deze twee niet hand aan hand, dan leidt de studie niet tot bevrediging.

Volkomen waar, zal men misschien zeggen; van ouds bekend; een waarheid als een koe.

Doch een waarheid, die wel eens uit het oog wordt verloren: een waarheid, waarop niet te zeer de aandacht kan gevestigd worden. Het gaat met haar nogal eens als met hoogere waarheden: men heeft ze van kindsbeen af geleerd, maar toch, het blijft steeds noodig ze den licht afdwalenden mensch weer voor te houden.

Doch om tot de quintessens van mijn betoog te naderen: het mag zeker gezegd worden, dat wat de opleiding van den architect betreft, deze twee grootheden, de practijk en de theorie, nogal eens te weinig samengaan. Aan de eene zijde treft men toch aan in hoofdzaak theoretisch gevormde personen, aan de andere de practici, wien soms de elementairste kennis, b.v. der statica, ontbreekt.

Ten opzichte der opleiding van den architect heerscht een chaotische toestand; en het schijnt mij, dat deze het is, die de eer der bouwkunst aan het wankelen brengt en waardoor zij en hare beoefenaren in het gedrang komen. Al te zeer beheerschen protectie, allerlei bijomstandigheden en mijn loyale aanbevelingen den toestand; en dit is verderfelijk.

Hoe nu hierin verbetering te brengen?

Wil men een toestand verbeteren, dan dient men, wil men logisch handelen, naar den wortel van het verkeerde daarin, te zoeken. Men dient het kwaad in zijn oorsprong aan te tasten.

De oorsprong nu van den bestaanden toestand, in deze, schuilt m.i., zooals is aangeduid, in de opleiding der architecten; dit is het cardinale punt.

Wordt deze opleiding zóó geregeld, dat alle bouwkundigen, ook diegenen, die zich in hoofdzaak langs den weg der practijk hebben gevormd, die voldoenden aanleg voor een hoogere aesthetische en wetenschappelijke opleiding hebben, zich voor het uitoefenen van het beroep van architect kunnen bekwamen, dan zoude men het uitoefenen van dit beroep bij de wet kunnen regelen, en dit misschien

ongeveer op eene wijze, zooals deze regeling van ouds voor de geneeskunde bestaat. Hiermede zoude — het valt dunkt me niet te ontkennen — een groote stap tot verheffing der bouwkunst zijn gedaan.

Van verschillende zijden is er op gewezen, dat het een eisch des tijds is, dat er middelbare technische scholen opgericht worden. Aan deze M. T. Scholen zouden de opzichters, teekenaars en andere technici hunne opleiding ontvangen. Deze M. T. Scholen zullen echter niet alle denzelfden omvang kunnen hebben; het ware daarom m. i. wenschelijk aan b.v. vier dezer scholen een cursus te verbinden, waarin de studie voor opzichter en teekenaar verder voortgezet konde worden, waardoor den leerling de kennis zoude worden bijgebracht, zóó dat hij met goed gevolg aan een examen voor architect, hetwelk men het examen van diploma A zoude kunnen noemen, zoude kunnen deelnemen. Dit diploma konde als bewijs tot de toelating tot het examen B dienen, waarvoor de kennis zoude zijn op te doen door het volgen van eenige colleges aan de Technische Hoogeschool, of, zoo er aan den lang gekoesterden wensch: het verbinden van een afdeeling „Schoone Bouwkunst" aan de Rijks-Academie voor Beeldende Kunsten, wordt voldaan, door het bezoeken dezer afdeeling. Het spreekt van zelf, dat men tot de studie voor architect enkel diegenen diende toe te laten, die voldoenden aanleg toonden; terwijl men tevens voor deze toelating op practische bedrevenheid diende te letten.

De heer R. van 't Hoff geeft in zijn ingezonden stukje, in het vorige nummer van dit blad, te kennen, dat z. i. het voor den teekenaar, om architect te worden, voldoende zoude zijn, dat hij „eenige uren in de week les in ontwerpen" ontving van „eerste bouwmeesters". Dat hierdoor niet de vereischte breede grondslag wordt gelegd, springt, dunkt me, voldoende in het oog, zoodat hierover niet behoeft te worden uitgeweid.

Neen, een breede grondslag van kennis is voor de bouwmeester zeker noodig, maar men diende vooral den practici het niet te bemoeilijken een bevoegdheid, waarvan hierboven sprake is, te verwerven; een dergelijke wet zoude toch onuitvoerbaar blijken en tevens zeer ten nadeele der bouwkunst zijn, voor welker verheffing ze zoude moeten dienen, indien men dit niet in 't oog hield; want de meest bekwame architecten zijn toch tot dusverre de practisch gevormden. Bovendien — er is op dit punt reeds gewezen — uit hoofde der practische bedrevenheid, die de architect dient op te doen, welke een geheel andere is als die welke b.v. de beoefenaren der geneeskunst zich dient eigen te maken, is een opleiding in den geest als die voor den geneeskundige en andere personen, vóór wie eveneens een wetenschappelijke opleiding vereischt wordt, onvoldoende en daarom niet gewenscht.

Ik heb in mijn werkje over middelbaar technisch onderwijs er naar gestreefd eene oplossing betreffende de moeilijke quaestie, het bijeenbrengen van de practijk en de theorie, aan te geven. Daarom meen ik hier over dit punt, om niet te uitvoerig te worden, geen verdere uitweiding behoeven te geven. De in dat werkje voorgestane opinie meen ik te moeten handhaven tot er eene betere oplossing van dit belangrijke vraagstuk aan de hand zal zijn gedaan.

Zoolang zich echter Jan en alleman architect mag noemen en bouwkundige practijk waarnemen; zoolang de theorie en de practijk niet innig vereenigd zijn, is er op het gebied der bouwkunst zeker geen verbetering te verwachten en zullen jeremiades, als de hier besprokene, niets uithalen en blijven: stemmen van roependen in de woestijn.

G. HOMAN v. d. HEIDE.

's-Hertogenbosch, 30 Nov. 1907.

MIDDELBAAR TECHNISCH ONDERWIJS.

Door de Soc. Techn. Vereeniging van Democr. Ingenieurs en Architecten, en den Alg. Ned. Opzichters- en Teekenaarsbond is onderstaand adres aan de Tweede Kamer verzonden:

Geven met verschuldigden eerbied te kennen het Bestuur van de Sociaal-Technische Vereeniging van Democratische Ingenieurs en Architecten, goedgekeurd bij Kon. Besluit van 14 October 1904, no. 49, en het Hoofdbestuur van den Algemeenen Nederlandschen Opzichters- en Teekenaarsbond, goedgekeurd bij Kon. Besluiten van 28 Maart 1904, no. 39 en van 30 Mei 1906, no. 49;

dat de beslissing door Uwe Kamer te nemen omtrent de bij art. 137 van Hoofdstuk V der Staatsbegrooting voorgesteide verhooging van het subsidie aan de Kweekschool voor Machinisten te Amsterdam praejudiceert omtrent de regeling van het Middelbaar Technisch Onderwijs in het algemeen;

dat het Middelbaar-Technisch Onderwijs naar de meening van adressanten behoort te berusten op de in de hierbij gevoegde Toelichting ontwikkelde grondslagen;

dat een beslissing omtrent een zoo belangrijke zaak bij de behandeling der jaarlijksche begrooting niet wenschelijk is;

redenen waarom adressanten zich tot Uwe Kamer wenden met het verzoek:

1o. den Minister uit te noodigen, bedoelde verhooging van het subsidie aan de Kweekschool voor Machinisten terug te nemen, om bij uitsluitend wetsontwerp een daartoe strekkend voorstel weder in te dienen;

2o. de verhooging van het subsidie, hetzij nu of later, alleen dan te votceren, wanneer de reorganisatie van die school deel uitmaakt van een algemeene regeling van het Middelbaar-Technisch Onderwijs, ongeveer op de wijze, als in bijgaande Toelichting in groote trekken nader omschreven.

't Welk doende,

Namens het Bestuur der
Sociaal-Technische Vereeniging van Democratische Ingenieurs en Architecten,

P. BAKKER SCHUT c. i.,
Voorzitter,
W. C. VAN MANEN c. i.,
Secretaris,
Kanaalweg 3, Scheveningen.

Namens het Hoofdbestuur
van den Algemeenen Nederlandschen Opzichters- en Teekenaarsbond,

Z. GULDEN,
Voorzitter,
J. L. B. KEURSCHOT,
Secretaris,
Oosterstraat 9, Utrecht.

's-Gravenhage, Utrecht, 2 December 1907.

Na eene uitvoerige en zaakrijke toelichting van dit adres, stellen adressanten de volgende conclusies:

A. Bij de regeling van het Middelbaar-Technisch Onderwijs behooren de volgende hoofdpunten in acht te worden genomen:

1o. Een centrale Middelbaar-Technische School is ongewenscht; er dient in verschillende groote plaatsen des lands gelegenheid voor het ontvangen van M. T. O. te worden gegeven.

2o. Aan elke Middelbaar-Technische onderwijsinrichting moet gelegenheid zijn tot de opleiding van technici voor de bouwkunde, waterbouwkunde, werktuigbouw (en scheepsbouw) en electrotechniek.

3o. De leerlingen, die tot een M. T. S. worden toegelaten, behooren te bezitten de algemeene en theoretische ontwikkeling, welke wordt verkregen in de drie laagste klassen der H. B. S. Buitendien moeten zij in het bezit zijn van die practische ervaring, welke noodig is om het onderwijs met vrucht te kunnen volgen.

4o. Bij het onderwijs aan de M. T. S. dienen theorie en practijk zooinnig mogelijk verband te houden.

5o. Voorloopig zijn avondcursussen, en voor zoover betreft de bouwvakken, winter-dagcursussen gewenscht. Waar noodig en mogelijk worde tevens doorloopend dag-onderwijs gegeven.

6. Bij het M. T. O. dient een plaats te worden ingeruimd aan het onderwijs in de sociale leervakken.

Te. In het bestaar der Middelbaar-Technische onderwijs-inrichtingen zij invloed toegekend aan de organisaties van belanghebbende werkgevers en werknemers.

So. Het Middelbaar-Technisch Onderwijs worde kosteloos verstrekt, Indien dit voorloopig niet mogelijk is, worde het schoolgeld geheven naar draagkracht.

II. Het votceren van de bij art. 137 van Hoofdstuk V der Staatsbegrooting voorgestelde verhooging van het subsidie aan de Kweekschool te Amsterdam verdient alleen dan aanbeveling, indien die school niet wordt beschouwd als de Middelbaar-Technische School en rekening wordt gehouden met de hierboven sub A opgesomde wenschen.

De Regeering verklaare zich in beginsel bereid te bevorderen het geven van subsidie aan door de Gemeenten of door particulieren op te richten Middelbaar-Technische Scholen, mits deze voldoen aan algemeene regelen, tot het stellen waarvan wettelijke voorschriften noodig zullen zijn.

C. Ten einde een behoorlijke behandeling van het hier bedoeld onderwerp mogelijk te maken, neme de Minister het voorgestelde subsidie voorloopig terug om het bij afzonderlijk wetsontwerp weder in te dienen.

* * *

Inmiddels verscheen het eindverslag der commissie van rapporteurs; deze geeft de Regeering eenstemmig in overweging, den post betreffende de organisatie van de Machinistenschool te Amsterdam, alsnog terug te nemen. Het vraagstuk, zegt de commissie, dat hiermede aan de orde is gesteld, acht de commissie door de schriftelijke gedachtenwisseling nog niet voldoende voorbereid, zoodat het is te voorzien, dat eene mondelinge gedachtenwisseling hierover een zeer grooten omvang zou nemen, terwijl betwijfeld moet worden, of zij zou leiden tot een resultaat, waarmede het belang der zaak gediend zou zijn."

Geheel in overstemming dus met de strekking van bovenstaand adres en van dat door het Genootschap den 25sten November j.l. aan de Tweede Kamer gericht

IN DE TWEEDE KAMER.

Door de regeering is voorgesteld een subsidie toe te kennen aan de „Maatschappij van Bouwkunst" bestemd voor het uitschrijven van prijsvragen voor arbeiderswoningen.

Het Kamerverslag van „de Telegraaf" geeft hierover het volgende:

De heer De Stuers bespreekt subsidie aan de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst te Amsterdam. Die subsidie is gebonden aan de voorwaarde, dat ontwerpen voor arbeiderswoningen zullen worden gemaakt. Dat maakt natuurlijk 'n sympathieken indruk, maar het is volstrekt overbodig, want daarover bestaat literatuur genoeg en daarbij behoort zulk een zaak bij het particuliere initiatief. Daarbij doet deze vereeniging niet veel meer dan een tijdschrift uitgeven en prijsvragen uitschrijven, waaraan jeugdige Jacob van Campens hunne krachten beproeven. De minister is er in geloopen, en die denkt, dat de mannen van beteekenis mee zullen dingen, omdat er f 250 van te halen is. Men moet wel niets van deze dingen afweten, om zich met zulke illusies te vleien en daarom juist deze Maatschappij, de slechtste organisatie, die er is, te steunen. Waarom niet eens „Architectura et Amicitia"? Men kan van de Maatschappij lid worden als van een kegelclub. Daar zijn steenbakkers, ja, koekenbakkers onder, men kan er bestuurslid van worden, als men 'n fideele vent is. (Groote pret onder de hoorders) Laat men liever met zooiets naar de technische hoogeschool gaan of naar waarlijk kundige mannen.

De heeren Schaper en Schokking adviseeren den minister den post terug te nemen.

De Minister verdedigt den post, die beoogt de volkshuisvesting ten goede te komen en waarvoor toch ook flinke architecten aanvragen hebben gedaan.

De heeren De Stuers en Schaper repliceeren. De laatste adviseert voor dit jaar den post te voteeren.

De post wordt verworpen met 38 tegen 32 stemmen.

BERICHTEN.

PRIJSVRAGEN INGEVOLGE ART. 39 H. O.

Oordeel over de antwoorden op de prijsvragen, die in de maand October 1906 door den senaat der Technische Hoogeschool te Delft zijn uitgeschreven, ingevolge art. 39 der Hooger-onderwijswet.

Bij de afdeeling der algemeene wetenschappen kwam op de prijsvraag:

Men verlangt:

1e, «eene teekening van een stadegezicht, uit te voeren als aquarel, penteekening, potlood, crayon- of pasteteekening, naar keuze van den inzender, waarop een nader aangegeven, uit een kunsthistorisch oogpunt, belangrijk gebouw als hoofdmotief voorkomt. De perspectivische teekening moet zonder constructieve of photographische hulpmiddelen ter plaatse zelve naar de natuur worden geteekend;

2e, een of ander belangrijk detail van de aangegeven gebouwen, hetzij een sculpturaal onderdeel, eene travée van een gevel, fragment van een toren, te teekenen en op te werken naar keuze van den inzender, doch zoodanig, dat uit de details grondige vormenkennis blijkt;

3e, een situatieschets van het geteekende stadsdeel, waarop het standpunt van den teekenaar is aangegeven, wordt evenzeer verlangd»,

één antwoord in onder het motto «Fidhité».

De afdeeling is van oordeel, dat de teekeningen èn wat de opvatting èn wat de uitvoering betreft, slechts middelmatig kunnen worden genoemd. De teekenaar beschikt nog niet over een vaardige hand; bovendien zijn vele en grove perspectivische tekortkomingen aan te wijzen. De details verraden een gebrekkige vormenkennis en weinig routine.

De arbeid van den inzender is niet belangrijk genoeg om voor eene bekroning in aanmerking te komen.

Op de overige prijsvragen is geen antwoord ingekomen. (St.-Ct.)

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

Diploma van Bouwkundig Opzichter.

Op Maandag 24 Februari 1908 en volgende dagen zal in het gebouw van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Marnixstraat 402 te Amsterdam, het examen worden afgenomen tot het verkrijgen van het Diploma van Bouwkundig Opzichter, ingesteld door de Maatschappij volgens besluit van de Algemeene Vergadering gehouden op 28 Mei 1891.

Diploma van Bouwkundig Teekenaar.

Op Maandag 23 Maart 1908 en volgende dagen zal in het gebouw van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Marnixstraat 402 te Amsterdam, het examen worden afgenomen tot het verkrijgen van het Diploma van Bouwkundig Teekenaar, ingesteld door de Maatschappij volgens besluit van de Algemeene Vergadering gehouden op 27 September 1907.

Zij die deze, of een dezer examens wenschen af te leggen, worden uitgenoodigd zich schriftelijk op te geven vóór 10 Januari 1908 aan het Bureau der Maatschappij, Marnixstraat 402 te Amsterdam.

Indien zich wederom zooveele candidaten aanmelden als in vorige jaren, dan zullen zij in ploegen verdeeld worden.

Aan hen die zich aangemeld hebben, zullen tijdig alle verdere inlichtingen worden verstrekt.

TENTOONSTELLING VOOR VERSIERINGEN EN MEUBELEN.

De bepalingen en het programma der groepeinderling der tentoonstelling voor versiering en meubelen, in den zomer van 1908 te St. Petersburg te houden, liggen ter inzage in het Bureau voor handelsinlichtingen, Oudebrugsteeg 16, Amsterdam.

— Te Los Angeles in Californië, een stad welke in den laatsten tijd van 10000 tot 30000 inwoners aangroeide, heeft onze vroegere landgenoot, de vooral ook op tooneel-decoratief gunstig bekende schilder de heer Antoon Molkenboer, op kunstgebied een schoone overwinning behaald.

Voor het decoreeren n.l. van een aldaar nieuw gebouwd theater wordt tot het verkrijgen van goede ontwerpen een prijsvraag uitgeschreven, tot welker mededinging de heer Molkenboer de eer had een uitnoodiging te ontvangen. Acht kunstenaars van verschillende nationaliteit namen aan dezen wedstrijd deel, met den uitslag dat de Jury met algemeene stemmen het ontwerp van den heer Molkenboer bekroonde en hem de uitvoering van dit belangrijke werk heeft opgedragen.

SNELBOUW.

Volgens een brief uit New-York aan de »Frankf. Ztg.« gericht, heeft Edison octrooi erlangd voor den snelbouw van huizen, en wel van cement. In zijn groote cementfabriek is het hem gelukt een mengsel (»concreet«) te vervaardigen van 1 deel cement, 3 deelen zand en 5 deelen ijngehakte steenen, waarmede in 12 uren een huis van 3 verdiepingen kan worden gebouwd voor slechts f 2500. Daartoe worden ijzeren vormen gebezigd, die gemakkelijk kunnen worden weggenomen zoodra het mengsel hard is geworden. Men heeft dan nog de trappen aan te brengen, terwijl enkel de deuren en vensterkozijnen van hout behoeven te zijn. Een stel ijzeren vormen voor zulk een huis kost wel ongeveer f 70,000, maar het kan voor een onmoetelijk getal huizen worden gebruikt. Edison is voornemens in het volgende jaar zelf een reeks van arbeiderswoningen volgens dit stelsel te bouwen.

OPEN PRIJSVRAGEN.

Prijsvraag Thieme-fonds. Inlevering vóór 1 Mei 1908. Programma in No. 26.

Bockomslag voor de „Berliner Architekturwelt". Inlevering 31 December 1907. Programma in No. 42.

INFORMATIE-BUREAU

van den Bond van Technici-Bureau: .. ..
Ruischstraat 94, Amsterdam.

Ingeschreven sollicitanten.

39	Bouwk. Opz. Teekenaars	21 tot 47 jaar,	f 60	tot	f 120	p. m.
18	» Opz. Uitvoerders	24 » 47 »	- 70	»	- 110	»
6	Bouwk. Teekenaars	18 » 25 »	- 40	»	- 60	»
6	Waterb. Opzichter-Teekenaars	24 » 45 »	- 80	»	- 110	»
14	Werktuigk. Teekenaars	18 » 39 »	- 50	»	- 150	»
2	» Opz. (Constructeur)	34 » 39 »	- 100	»	- 150	»
7	Electrotechnikers	22 » 41 »	- 60	»	- 150	»
3	Chef-Machinisten	30 » 39 »	- 90	»	- 150	»
1	Scheepsteekenaar	20 »		»	- 50	»
2	Decoratie-teekenaars voor artistiek werk	26 » 40 »	- 100	»	- 125	»

TECHNISCH GEDEELTE

Alle stukken de redactie betreffende, dus ook vragen, te adresseeren:

Aan de Redactie van »ARCHITECTURA« (Technisch gedeelte).
Valeriusstraat 64.
AMSTERDAM.

„SAN MARCO."

(Vervolg.)

Aan het onderste deel van de twee verdiepingen hooge zuilen-galerij, ter weerszijden van den hoofdingang der San Marco, ja van den geheelen hoofdgevel vallen de bezoekers reeds dadelijk de tweemaal vier zuilen (vier links, vier rechts van den ingang), uit rood porphyr (Porfido rosso Antico) op. Hieruit werden ook de onderste zuilen, welke deel uitmaken van de beide symmetrische helften der nissen aan weerszijden der deur gebouwd, met uitzondering van de middelste zuilen, welke van Marmo greco zijn. Wonderschoon verheffen zich de roode porphyr-zuilen van hun voetstuk, een prachtige Verde antico incrustatie, welke er hier bijzonder frisch en glanzend uitziet. De Porfido rosso antico is zooals bekend is, geen eigenlijke Porphyr, maar een porphyriet, en wel een hornblende porphyriet, want het vertoont in de dichte, donkere bruinroode grondmassa roodachtige en witte Plagioklas, zoomede zwarte hoornblende en glimmer. De weder opgegraven oude groeven van deze steensoort liggen aan de Djebel Dokhan in Egypte, waar zij gangvormig in granietsteen voorkomen. De Verde antico, wetenschappelijk bekend onder den naam ophicalciet, is een Thessalische Serpentien-Breccie,, dat wil zeggen een wit kristalachtig korrelvormig marmer, waarin licht- en donkergroene aderen, kwasten en onregelmatig gevormde stukken serpentien voorkomen. Ook treft men soms kleine roode serpentien-deeltjes aan, doch niet dikwijls en dan nog slechts sporadisch. In de Jezuiten-kerk (Chiesa di Gesuiti) te Venetië, krijgt men een overweldigenden indruk van de uitwerking van groote blokken Verde antico. Tegelijkertijd vormen deze een afschrikwekkend voorbeeld op welke wijze men dit schoone materiaal echter niet moet toepassen. Het komt hier namelijk voor in vereeniging met wit marmer en op die wijze maakt het een leegen en eentonigen indruk. De kapiteelen der porphyrzuilen bestaan uit wit, echter zeer vervuild en geel geworden marmer, hunne grondstukken van de eene helft (de beide voorste rechts en links van 't Portaal) uit rood Veroneesch marmer, voor de andere helft (de beide achterste paren) uit grijs marmer, vermoedelijk Bardiglio, of wel Castel Lavazzo. Boven de twee voorste „Porphyrzuilen" verheffen zich op een laag voetstuk van wit marmer, elk drie ongeveer even hooge, kleinere zuilen, welker oppervlakken bestaan uit Marmo d'Egitto nero e bianco, een, zooals de naam reeds aanduidt, zwart en wit gekleurd prachtig Egyptisch marmer. Tusschen het hoofdportaal en de tweede deur naar links, dus niet meer behoorende tot de nissen van het hoofdportaal, doch meer in den gevel gelegen, zijn vier zuilen opgesteld, welke gedeeltelijk uit Marmo greco en Verde antico bestaan. Daarboven verheffen zich, gescheiden door een ruim 1½ Meter hoogen architraaf van Marmo greco, zes wederom even lange iets kleinere zuilen uit Marmo greco, welke aldus met de eerstgenoemde onderste zuilen de nissen van den hoofdingang van de daaraangrenzende nissen scheiden. 't Zelfde vinden wij op die wijze aan den rechterkant. De nissen van de deur rechts en links van het hoofdportaal zijn niet schuin afgewerkt, doch eenvoudig rechthoekig op de façade aangelegd. In de onderste helft der dubbele zuilen-galerij der aangrenzende nissen rechts, ziet men achterin aan beide zijden van de deuropening ieder twee zuilen, waarvan er een uit Cipollino bestaat, terwijl de drie anderen uit marmo greco zijn gebouwd. Aan de zijkanten der nissen ziet men elk vier zuilen, waarvan er afwisselend een uit marmo greco, de andere uit Cipollino is gebouwd. Dit is, zooals bekend is, een soort kristal-korrelige kalksteen, waarin lagen van glimmer en alk voorkomen, zoodat de vorming van dezen steen, laag op laag, als 't ware plaats vond gelijk de groei van knolvormige gewassen, daarom is deze steensoort dan ook genoemd naar de cipolla-Ui. In de bovenste helft der zuilengalerij van de hier besproken nissen, zijn achter, links en rechts van de deur, elke twee zuilen zichtbaar, waarvan echter hier de eene uit marmo greco en de andere uit verde antico bestaat. De beide deurzuilen zijn hier bij uitzondering op grondstukken van verde antico gebouwd. Aan de zijwanden verheffen zich boven de onderste zuilen, door den architraaf daarvan gescheiden, ieder vijf verde-antico-zuilen. Ter zijde van de zooeven besproken nissen meer naar buiten, naar de zijde der uiterste portaalnissen en tusschen beiden in tegen den gevel aangelegen, treft men slechts twee zuilen aan, welke gebouwd zijn van bijna wit marmo greco en waarboven zich, door den verde antico architraaf hiervan gescheiden, een tweede, iets kleiner bogen-dragend paar zuilen verheft. Aan de andere helft van den gevel is het bouwwerk volkomen symmetrisch. De nissen der beide eind-deuren ten slotte — er zijn, zooals bekend is, ieder twee zijportalen aan beide zijden van den hoofdingang, aanwezig — hebben cylindrische zijwanden.

Laat ons bijvoorbeeld de linker eind-nis aan den noordwest-hoek der kerk eens beschouwen. Aan het benedengedeelte vinden wij hier terzijde vier gestreepte marmo greco-zuilen en daarboven wederom, ervan gescheiden door den architraaf, vijf iets kortere en dunnere zuilen, waarvan de drie voorste uit hetzelfde materiaal, de twee achterste echter uit bont (rood en geel gestreept) marmer bestaan. Aan de nis sluit zich links in den gevel een zuilengalerij aan, waarvan het onderste paar zuilen, evenals dit rechts bij de daaraanwezige nis het geval is, uit witachtig Greco, het bovenste ditmaal echter uit rood Porphyr bestaat. Aan den laatsten pijler van de nis sluit zich, door een kleine ronde boog daarmee verbonden, eene op zichzelf staande zuilengalerij aan, die wat het onderste deel betreft, alleen bekleed is

met greco-marmo, wat 't bovendeel betreft, dat door den architraaf van verdo antico en greco daarvan gescheiden is, bekleed is met twee roode porphyrlagen. Volkomen gelijk aan de beschrevene is ook de rechter helft der eindnis en gelijkvormig hieraan is ook de eindnis aan den Zuid-Westhoek der kerk met hare pijlers gebouwd, met deze afwijking, dat hier geen deur is, maar een met marmer omraamde opening met traliën aanwezig is en dat er zich voor den laatsten pijler, rechts van de nis in het bovengedeelte twee roode phorphyrzuilen en een verde antico-zuil (aan het andere einde) bevinden. Voorts bestaat de met de verde antico zuil wederom door een kleinen ronden boog verbondene op zichzelfstaanden zuilen-galerij, aan den uitersten zuid-west-hoek der kerk, zelf uit een, slechts door eene enkele greco-zuil gedragen geheel van vijf zuilen.

Hiervan zijn de twee diagonale hoekzuilen uit een donker, en van onder juist als groen porphyr of Syeniet uitziend materiaal gebouwd, de beide andere hoekzuilen van Verde antico. De grondstukken der zuilen met porphyrlagen bestaan in den hoofdgevel, zooals reeds opgemerkt werd, meestal uit rood Veroneesch, de kapiteelen uit wit marmer, waarvan ook de kapiteelen der bovenste kleinere zuilen en de imposten der groote ronde nisbogen gemaakt zijn. De meergenoemde kroonlijstgedeelten, welke tusschen de beide fragmenten der zuilen gelegen zijn, zijn, zooals reeds werd opgemerkt, gedeeltelijk van marmo greco, gedeeltelijk van verde antico. Het uit twee deelen bestaande voetstuk der façade is gedeeltelijk van marmo greco, gedeeltelijk van verde antico opgebouwd.

De banken op het bovenste gedeelte bestaan meerendeels uit laatstgenoemd materiaal. Langs de muurbekleeding achter de benedenste zuilen loopt een voetstukmantel van Veroneesch marmer of ook wel van Pomarolo antico. Onder Veroneesch marmer verstaan wij hier het bekende prachtige en door hare gedempte kleuren zoo rustigen indruk makende Brocatello di Verona, in tegenstelling met andere Brocatello-soorten, zooals onder andere de helkleurige Spaansche Brocatello: (Brocatello di Spagne — Marmor Schisto).

Van een donker, bijna bruinrood grondstuk verheffen zich de helle, geel-roode marmerstukken, zoodat deze veel gelijken op grove porphyrzuilen. Het Pomarolo antico is een mooi marmerbreccia met lichtroode, gele en witte kleuren, licht en vroolijk en hoewel het eenige overeenkomst vertoont met het Veroneesch marmer, toch veel levendiger van uitwerking en indruk dan deze stemmige marmersoort. Bij het geven van den naam aan dit marmer heeft men aan den aardig gespikkelden bloesem van den appelboom gedacht. De scherpkantige, bonte marmeren blokken zijn veelal klein, soms echter tamelijk groot en de breccia doet dikwijls veel aan kunstmarmer denken.

De posten der ingangsdeuren der kerk bestaan meerendeels uit zoer beschadigd, wit kristalkorrelig marmer (van Carrara of Paros).

De beide indrukwekkende, rijk gebeeldhouwde zich boven elkaar bevindende ronde bogen, welke onmiddellijk den blik op het midden van den gevel doen vestigen en waarvan de onderste de nis der hoofddeur, de bovenste het groote venster in de façade omspant, bestaan uit geelachtig wit marmer. De kleinere bogen boven den hoofdingang zijn van tamelijk helrood, doch door stof en vuil geheel glansloos geworden Veroneesch marmer gebouwd. Beter van kleur en minder vervuild is het diep inliggende deel van den grooten boog boven de deur gebleven, hier echter is weder de rijke ornamenteering leelijk zwart en vuil geworden, doch is goed bewaard gebleven.

(Wordt vervolgd.)

NOG EENS LOODWIT CONTRA ZINKWIT.

Voor eenige dagen heeft ook de Nederlandsche Schildersbond thans genaamd „Bond van Nederlandsche Schilderspatroons", gevestigd te Rotterdam, zich met een adres gewend tot den Minister van Landbouw, Handel en Nijverheid, inzake de loodwit-quaestie.

Het Hoofdbestuur van genoemden bond heeft aan den heer E. van Rij, te 's-Hage, verzocht verslag uit te brengen over het bekende voorloopig rapport der Loodwit-commissie, welk verslag door het genoemde Hoofdbestuur wordt overgenomen met de daarin vervatte conclusies.

De heer Van Rij heeft proeven genomen met verf, bereid volgens de door de loodwit-commissie aangegeven formules en komt daarbij vrij wel tot tegenovergestelde conclusies als genoemde commissie.

Het resultaat waartoe de heer Van Rij, na practische overwegingen komt, is dat hij door het „Voorloopig Rapport" niet overtuigd is geworden, dat de door de commissie aangegeven verfstof het loodwit kan vervangen.

OUD-EGYPTE.

Een expeditie, uitgezonden door de Liverpoolsche universiteit, om onder leiding van prof. Garsiang opnemingen te doen in de omgeving van Abydos, heeft zeer belangrijke vondsten meegebracht, die nu in Burlington House zijn tentoongesteld. Daaronder zijn vele belangwekkende opschriften, drie bronzen Osirisbeeldjes, waarvan een verguld is, een beeldje van gebakken klei, dat een Nijlpaard voorstelt, en een zeer mooi beeld van een vrouw met een kind, beiden met neger-trekken. Ook zijn er veel toiletartikelen gevonden. De voorwerpen moeten uit den tijd tusschen 2000 en 1500 voor Christus zijn.

Dit succes heeft de Liverpoolsche hoogeschool bewogen een tweede expeditie, ook onder leiding van prof. Garsiang, uit te zenden.

ALGEMEENE NEDERLANDSCHE OPZICHTERS- EN TEEKENAARS-BOND . . . . . .

INFORMATIE-BUREAU.
Secretariaat: . . . . . .
Rijswijkscheweg 3, Den Haag.
Spreekuur iederen Maandagavond van 7—9 uur. . . . .

Ingeschreven Solicitanten.

12 Bouwk.-Opzichter-Teek., 22—43 jaar f 80—f 110 's maands.
10 Bouwk. Opzichters, 28—45 jaar f 80—f 120 p. m.
3 Bouwk. Teekenaars, 26 jaar f 80 p. m.
18 Aank. Bouwk. Opz.-Teek., 19—24 jaar f 50—f 75 p. m.
9 Aank. Bouwk. Opzichters, 19—28 jaar f 60—f 75 p. m.
11 Aank. Bouwk. Teeken., 20—24 jaar f 40—f 70 p. m.
2 Assist. Bouwk. Teekenaars, 20 jaar f 30 p. m.
3 Aank. Mach.-Teekenaars, 20—24 jaar f 50—f 60 p. m.
1 Werkmeester op een mach.-fabriek 30 j. f 100 p. m.
1 Fabrieks-Opzichter 29 j. 75 p. m.
1 Meubelteek., 25 j., f 100 p. m.
3 Aank. Meubel-teekenaars, 20—25 j. f 60—75 p. m.
1 Aank. Electro-Technische Teekenaar, 21 j. 60 p. m.
1 Opzichter IJzerconstructeur, 27 j. 80 p. m.
2 Waterbouwkundig Opz., 27 j. f 90—100 p. m.
1 Aank. Schaepsteekenaar, 22 j., f 50 p. m.
1 Aank. Teekenaar Gew. Beton, 23 j. f 50 p. m.
1 Chef de bureau voor artistiek werk, 30 j. f 150—f 175 p. m.
1 Gem.-Opzichter 21 j. f 60 p. m.
1 Aank. Werktuigk. Teek., 24 j. f 90 p. m.
1 Opz. Betonwerkes, 27 j. f 80 p. m.
1 Chef-Mach. of Werkmeester, 30 j. f 90 p. m.
1 Aank. Opz. bij Rijk of Gemeente, 22 j. f 75 p. m.
1 Aank. Opz. Electrotechniek, 23 j. f 60 p. m.
1 Chef-Machinist 31 j. f 1800 p. j.

Zoowel leden als niet-leden kunnen gebruik maken van het Informatie-Bureau.

Inschrijfformulieren voor solicitanten en alle inlichtingen zijn steeds aan het Secretariaat verkrijgbaar.

ARCHITECTURA

ORGAAN V.H. GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

BUREAU VAN REDACTIE: H. P. BERLAGE Nzn., Voorz., H. WALENKAMP, A. J. JOLING, W. KROMHOUT Czn., A. VAN BAALEN, J. KOOSING Jr., JOS HERMAN, Leden. — — — — — VASTE MEDEWERKERS. K. P. C. DE BAZEL en J. W. H. BERDEN — — — REDACTEUR VOOR HET TECHNISCH GEDEELTE L. ZWIERS — VALERIUSSTRAAT 64 TE AMSTERDAM.

UITGEVERS: J. VAN DER ENDT & ZOON MAASSLUIS. HET ORGAAN MET TECHNISCH GEDEELTE WORDT WEKELIJKS FRANCO TOEGEZONDEN AAN ALLE LEDEN VAN HET GENOOTSCHAP. DE JAARLIJKSCHE CONTRIBUTIE VOOR HET LIDMAATSCHAP BEDRAAGT: VOOR GEWONE LEDEN f 12,—, VOOR KUNSTLIEVENDE LEDEN f 10,—, VOOR BUITENLEDEN EN ASPIRANTLEDEN f 7,50.

STUKKEN EN CORRESPONDENTIE BETREFFENDE DE REDACTIE VAN HET WEEKBLAD TE ZENDEN AAN DEN HEER H. WALENKAMP, KONINGINNEWEG 267 AMSTERDAM; BETREFFENDE HET PLAATWERK „DE ARCHITECT" AAN DEN HEER A. VAN BAALEN, JACOB MARISSTRAAT 22, SLOTEN bij AMSTERDAM; BETREFFENDE DE ADMINISTRATIE VAN HET GENOOTSCHAP AAN DEN SECRETARIS, DEN HEER PAUL J. DE JONGH, REGULIERSGRACHT 120, AMSTERDAM † † † † †

INHOUD: Mededeeling. — De heer De Stuers over de Mij. t. B. v. Bouwkunst. — Verslag 52e Algemeene Vergadering. — Verslag Buitengewone Huishoudelijke Vergadering. — Prijsvragen Bouwkunst en Vriendschap. — Moderne advertenties. — Berichten. — Open prijsvragen. — Informatie-bureau. — San Marco.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

1e. Als lid van het bestuur is herkozen de heer W. N. van Vliet en gekozen de heer W. Kromhout Czn., door wien het aanvaarden der benoeming is in beraad gehouden.

2e. De heer H. J. Walle heeft bij schrijven d.d. 14 dezer ontslag genomen als lid van het bestuur.

3e. De heeren H. P. Berlage, Jonas Ingenohl, Paul J. de Jongh, H. Walenkamp en W. N. van Vliet hebben ontslag genomen als lid van het bestuur.

4e. Als buitenlid, tevens abonné op „de Architect", is aangenomen de heer H. F. Mertens, te Delft.

5e. Ten behoeve der bibliotheek is ten geschenke ontvangen van: den heer W. Versluys, uitgever te Amsterdam, het plaatwerk: Delftsch aardewerk in het Rijksmuseum te Amsterdam, 97 lichtdrukken naar de merkwaardigste origineelen in deze verzameling;

van den heer D. Bolle, uitgever te Rotterdam, het werk: De bouwstijlen en hunne ontwikkeling. Hoofdpunten uit Prof. E. Gugel's Geschiedenis der Bouwstijlen, samengevat door J. H. W. Leliman, Bwk. Ing.

6e. Van de leening 1886 zijn uitgeloot de vijf laatste nummers zijnde: 9, 20, 39, 42 en 82.

Van de leening 1905 zijn uitgeloot de nummers: 13, 16, 23, 28, 29, 32, 34, 36, 38 en 39.

7e. De eerstvolgende **Gewone Vergadering** zal worden gehouden op **Woensdag 8 Januari 1908**.

8e. Bij het bestuur kwamen na 1 December in, enkele opzeggingen van lidmaatschap; deze kunnen evenwel voor het Genootschapsjaar 1908 niet worden aangenomen op grond van art. 11 § 2 der Statuten, waarbij is bepaald dat opzegging vóór genoemden datum moet geschieden.

De 1ste Secretaris,
PAUL J. DE JONGH.

DE HEER DE STUERS OVER DE MIJ. TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

De redactie der Maatschappij verzoekt ons, onderstaand protest te willen opnemen. Wij voldoen gaarne aan dit verzoek, doch voelen ons tevens verplicht, een enkel woord eraan toe te voegen.

EEN WOORD VAN PROTEST.

Het gebeurt niet dikwijls, dat de bouwkunst in de Tweede Kamer der Staten-Generaal ter sprake komt. En de beoefenaars dier kunst zullen er zich dan ook over verwonderd hebben, dat de post der begrooting, die duizend gulden ter beschikking van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst wilde stellen, om daarvoor prijsvragen ter verkrijging van arbeiders-woning-ontwerpen uit te schrijven, tot debat aanleiding gaf.

Het debat was niet groot, het doel loffelijk, er werden wel grooter sommen voor minder nuttige bestemmingen toegestaan. Toch is de post verworpen, nadat Jhr. Mr. Victor de Stuers het woord had gevoerd, op eene wijze, die van zeer weinig waardeering voor de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, hare organisatie en haar streven getuigde.

Gelijk uit de verslagen, die de dagbladen van de zede gaven, bleek, heeft de spreker de Maatschappij in een belachelijk daglicht trachten te stellen, door er nadruk op te leggen, dat zij niet alleen architecten onder hare leden telt, doch ook „steenbakkers en wellicht koekbakkers."

Wij kunnen deze „aardigheid" laten, voor wat zij is. Dat de Maatschappij, al heeft zij niet uitsluitend architecten als leden, ooit anderen dan beoefenaars der bouwkunst als haar bestuurderen benoemde is door den heer De Stuers wel beweerd, doch het is een besliste onwaarheid. De architecten hebben steeds de leiding in handen gehad. De werken, door haar uitgegeven, bewijzen, dat de Maatschappij ten allen tijde bouwmeesters van beteekenis tot zich heeft weten te trekken.

De toestand, zooals zij sedert 1842 bestaat, heeft nooit tot bezwaren aanleiding gegeven, daar zij, die geen architecten waren, zich steeds met bescheidenheid op den achtergrond hielden.

Voor de spottende uitlatingen des heeren De Stuers was dus geen aanleiding. Waarom viel hij de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst dan op zulk een felle wijze aan? Omtrent de oorzaken daarvoor kunnen slechts gissingen gedaan worden. Het maken van veronderstellingen ligt echter niet op onzen weg. Wij hopen, dat de heer De Stuers

alsnog een gelegenheid zal vinden, om te doen uitkomen, dat hij in het vuur zijner rede zich heeft laten vervoeren tot het doen van mededeelingen en het gebruiken van spottende uitdrukkingen, die bij kalmer overweging zeker achterwege zouden zijn gebleven, vooral daar de aangevallene zich niet verdedigen kon.

De Redactie der Mij. tot Bev. van Bouwkunst.

Bovenstaand protest is van de zijde der Maatschappij v. Bouwkunst niet onbegrijpelijk. Gelijk men uit het verslag in het vorig nummer van ons orgaan reeds weet, liet de heer De Stuers zich over dit lichaam op zeer scherpe wijze uit. Doch, hoewel de woorden scherp waren, was de zin ervan (helaas, het dient erkend) volmaakt juist. Ieder steenbakker of koekbakker, indien het hem lust, kan lid worden van dit lichaam. We weten wel, dat dit, naar het woord genomen, niet al te vaak voorkomen zal; maar zeker is het, dat ieder die lid dezer vereeniging tot Bevordering der Bouwkunst worden wil, dit alleen door het feit zijner opgave voor het lidmaatschap, worden kan, en door dit bloote feit, tevens stemhebbend lid wordt. Zoo iemand kan aldus over het wel en wee der Bouwkunst mee redeneeren en zijn stem geven aan zeer ingrijpende zaken, waarvan hij niet het minste verstand heeft.

Onbetwistbaar is het, dat een groot deel der leden der Maatsch. van Bouwkunst uit agenten in bouwmaterialen, aannemers, steenbakkers en anderen bestaat (ongetwijfeld op hun gebied bekwame lieden; echter geen bouwkunst-beoefenaars).

Welk gevaar hierin voor de Bouwkunst schuilt, is ieder duidelijk. Zeer zeker is het slappe geestelijke leven der Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst voor een groot deel mede aan deze omstandigheid te wijten.

Geen wonder dan ook, dat sedert jaren van de zijde onzer beste architecten (zoowel van de zijde der Mij. tot Bev. der Bouwkunst als van „Architectura et Amicitia") herhaaldelijk ernstige pogingen gedaan werden om een algemeene fusie tot stand te brengen en een lichaam te stichten, waarvan niemand stemhebbend lid zou kunnen worden, zonder deugdelijke proeven van bekwaamheid in zijn beroep afgelegd te hebben.

Deze pogingen zijn te lkens mislukt door toedoen van het hoofdbestuur der Mij. tot Bev. van Bouwkunst. En dit, ondanks de beste leden dezer vereeniging (waaronder verschillende bestuursleden, met aan hun hoofd den tegenwoordigen voorzitter) vóórstanders eener dergelijke sichting waren. Het Genootschap „A. et A." daarentegen heeft van zijn kant al het mogelijke gedaan, om dit denkbeeld te verwezenlijken; ging daarbij zelfs zóó ver, dat de voorzitter der Mij. v. Bouwkunst, de heer Salm, zelf erkende, dat „A. et A." niet verder gaan kon....«

Neen! de heer De Stuers heeft geen woord te veel gezegd. Waren zijn woorden al scherp — zij waren juist. Hij heeft daarmede nogmaals den vinger op 'n wond gelegd, die de schande is onzer nationale bedendaagsche bouwkunst.

Moge zijn critiek voor de toekomst iets goeds uitwerken! Dit hopen we ernstig. Red. „A. et A."

52STE ALGEMEENE VERGADERING VAN DEN 18 DECEMBER 1907 IN HET GENOOTSCHAPSLOKAAL »PARKZICHT«

De Voorzitter, de heer Berlage, opent de vergadering en verzoekt den Secretaris de notulen der vorige vergadering te lezen. Dit geschied zijnde, worden deze door de vergadering voor de uitoefgheid en correctheid met applaus begroet, en daarna goedgekeurd.

Hierna worden de heeren A. Stornebrink, C. F. Mastenbroek, P. J. Honig, J. Toorop en J. P. L. Petri door den Voorzitter als nieuwe leden geïnstalleerd.

Ingekomen was een bericht dat de heer Walle, Penningmeester, door familieomstandigheden plotseling verhinderd was deze vergadering bij te wonen.

In volgorde werden hierna de verschillende jaarverslagen door de respectievelijke functionarissen uitgebracht, als: door den heer Paul de Jongh als Secretaris, den heer Van Vliet als Bibliothecaris, den heer H. Watenkamp als Secretaris van het Plaatwerk „de Architect" en eindelijk bij ontstentenis van den Penningmeester door den heer Paul de Jongh overhet financieel beheer. Aan elk der verslaggevers werd door den Voorzitter den welverdienden dank gebracht voor al hetgeen zij in dit jaar aan werk en tijd geleverd hadden. Vooral den Secretaris, den heer De Jongh, viel dit in 't bijzonder ten deel.

Hierna wordt bij monde van den heer Nijman verslag gegeven van de verificatie-commissie, welke de rekening en verantwoording van den penningmeester heeft nagezien en accoord bevonden.

De verschillende hier genoemde jaarverslagen zullen met de begrooting in een volgend nummer en in hun geheel worden opgenomen.

Aan de orde kwam de begrooting over 1908.

Na voorlezing hiervan zullen eerst de algemeene beschouwingen gehouden en daarna punt voor punt behandeld worden.

De heer Elte wenscht als begin van uitvoering der in de laatste vergadering aangenomen voorstellen f 1,— op de begrooting zien gebracht; waarop de heer Herman nog vooral nadrukkelijk wil wijzen,

De heer Kromhout vraagt inlichtingen omtrent de conditiën en den huurtijd ten aanzien van het vergaderlokaal.

De Voorzitter geeft deze inlichtingen, en zegt dat 1 Mei 1909 de huur expireert en dat het zeer veel moeite en overleg gekost heeft om op de bestaande conditiën dit lokaal te verkrijgen. Hij kan niet toezeggen, dat er in de toekomst betere conditiën te bedingen zullen zijn met het oog op de gewenschte vrije beschikking van het lokaal,

De heer de Jongh merkt hierbij op, dat wij ook des zomers als wanneer nu de zaal door ons niet gebruikt wordt, toch hiertoe om de 14 dagen recht hebben,

De heer Watenkamp zou gaarne zien dat, als wij over 2 jaar dit lokaal zouden moeten verlaten, wij dan om alle nu bestaande plannen ten uitvoer te kunnen brengen, een eigen lokaal mogen bezitten.

De heer Nijman wenscht den post van f 100 voor een boekhouder op de begrooting gebracht te zien, omdat het werk van boekhouder voor ons genootschap zeer omvangrijk is,

De heer Kromhout ziet juist in de aanstelling van een boekhouder van beroep, de ontstane ingewikkelde wijze van administratie.

De Voorzitter geeft van den loop der zaken een verslag, en neemt deze gelegenheid te baat om het leedwezen van het bestuur uit te spreken over het genomen besluit van den heer Walle. Deze echter had als voorwaarde van zijn aanblijven gesteld, dat ook de hulp van den boekhouder gehandhaafd zoude blijven. Hij is overtuigd, dat het besluit van den heer Walle vaststaat en wil hier vooral een warm woord van dank uitspreken voor al hetgeen de heer Walle in al de jaren van zijn bestuurslidmaatschap voor het genootschap gedaan heeft, doch meent toch in 't licht te moeten stellen dat, wanneer er één bestuurslid hulp zoude behoeven, dit eerder aan den secretaris dan aan de penningmeester toekwam.

De heer Ingenohl zegt, dat in de twee laatste jaren er steeds op aangedrongen is dezen post als bezuinigingsmaatregel te schrappen. Ten vorigen jare heeft het bestuur toegezegd dat dit jaar hiervan gevolg zoude worden gegeven, hetgeen nu ook geschied is,

Gekomen bij den post Weekblad deelde de heer Jongh mede dat deze post verhoogd is om in de toekomst dit blad door het opnemen van meerdere platen ook meer aantrekkelijker te maken, vooral voor de buitenleden.

Hierna vraagt de Voorzitter of de begrooting zooals deze is voorgesteld en toegelicht in zijn geheel wordt goedgekeurd. Bij acclamatie wordt deze daarop door de vergadering goedgekeurd,

Aan de orde komt punt G van de agenda, het verkiezen van 2 bestuursleden wegens het volgens rooster aftreden van de herkiesbare leden, de heeren W. N. van Vliet en A. J. Joling.

Door de heeren van Baalen en Herman wordt den Voorzitter gevraagd om eerst tot behandeling van Punt 1 der agenda: het verkiezen van een Voorzitter over te gaan, of althans te vernemen of de Voorzitter zich wederom als zoodanig beschikbaar stelt,

De Voorzitter deelt mede, dat dit niet aan de orde is, en bij eerst de Punten G en H wenscht te behandelen,

Door den heer v. Baalen wordt echter bij herhaling op het aantwoord ten aanzien van zijn voornemens gevraagd, waarop de Voorzitter eindelijk zegt, dat zijn aanvankelijk plan was geweest, om besloten dit jaar af te treden, dat dit plan reeds ten vorigen jare bij hem bestaan had en er geen enkele reden van persoonlijken of takelijken aard hiertoe de aanleiding gaf, doch dat de vele werkzaamheden hem eindelijk daartoe genoopt hadden. Na den goeden afloop der vergadering van j.l. Maandag den 16 dezer, wilde hij elke gedachte van een demonstratie ten aanzien van alles wat plaats gehad heeft, vermijden, en had het besluit genomen om dit jaar nog het overige bestuur te blijven bijstaan in het vele werk dat vooral voor dit jaar te wachten stond. Hij legde er echter den nadruk op, dat men het volgende jaar beslist een ander in zijn plaats moest kiezen.

Applaus der vergadering.

De heer v. Baalen vraagt nog of de heer Ingenohl zich disponibel wil stellen als nieuwe penningmeester.

De heer Ingenohl zegt hiertoe geen tijd te kunnen vinden en men daarvoor iemand moet kiezen die veel tijd en toewijding heeft.

Als nu worden 2 tegencandidaten voor de aftredenden gekozen. Hiervoor worden de heeren Kromhout met 15 en Elte met 12 stemmen gekozen,

Van het viertal candidaten verkregen daarop de heer van Vliet 17, Kromhout 14, Joling 8 en Elte 3 stemmen, zoodat de heeren v. Vliet en Kromhout gekozen zijn,

Op de vraag van den Voorzitter verklaarde de heer v. Vliet zijne benoeming voorloopig aan te nemen, terwijl de heer Kromhout het nog in beraad wenschte te houden,

De Voorzitter zegt, dat in verband met deze uitslag der stemming de verdere behandeling der verkiezingen zullen plaats hebben na afloop dezer vergadering in een huishoudelijke bijeenkomst.

Hierna worden van de lezing 1886 ingeloot de nummers 20 - 42 - 82 - 9 en 39 en van de lezing 1905 de nummers 19 - 39 - 16 - 32 - 28 - 25 - 34 - 38 - 29 en 36.

Bij de rondvraag sprak de heer J. Toorop zijn dank uit aan het Genootschap voor de bemoeiingen in zake de door spreker Kostheidshalve genoemde Postkamer Meijes-Toorop-kwestie, welke bemoeiingen volgens spreker bij den raad den doorslag gegeven hebben,

Alsnu stelt de Voorzitter de vergadering en zegt aan de aanwezigen een oogenblik te willen houden, omdat het bestuur een korte onderlinge bespreking wenschte te houden.

Na verloop van een paar minuten opent de Voorzitter de huishoudelijke bijeenkomst en zegt dat het bestuur de met-herkiezing van den heer Joling, na al hetgeen er gebeurd is niet had kunnen verwachten; dat het bestuur hierin niet ziet een demonstratie tegen den heer Joling persoonlijk, maar wel tegen het bestuur in zijn geheel; daarom heeft het bestuur besloten en geeft hiervan bij deze kennis, dat alle aanwezige bestuursleden hun ontslag nemen.

Bij deze mededeeling was de heer Watenkamp, die gedurende de algemeene vergadering vertrokken was, niet tegenwoordig.

De heer Van Baalen betreurde, dat dit voornemen niet de bedoeling was en de heer Kromhout wenschte de zaak om te keeren en beschouwde dit feit als een demonstratie tegen zijn persoon.

De Voorzitter echter verzocht hierover niet verder te discussiëeren, aangezien dan meer en meer gezegd zouden moeten worden, hetgeen de zaak niet beter zou maken, en sloot hierop de vergadering.

J.

BUITENGEWONE HUISHOUDELIJKE VERGADERING VAN MAANDAG DEN 16 DECEMBER 1907, DES AVONDS TEN 8 UUR, IN HET AMERICAN-HÔTEL TE AMSTERDAM.

De Voorzitter, de heer Berlage, opent de vergadering en verzoekt den Secretaris de notulen der vorige vergadering te lezen, welke hierna worden goedgekeurd. Vervolgens worden de in de vorige vergadering aangenomen 3 nieuwe leden nl.: de heeren N. Lansdorp, J. Bierenbrood en J. Cruwel met eenige toepasselijke woorden door den Voorzitter geïnstalleerd.

Hierna had de balloteage plaats van 3 nieuwe leden nl.: de heeren A. Stornebrink, C. F. Mastenbroek, P. J. Honig, J. Toorop en J. P. J. Petri, die allen met algemeene stemmen voor en 3 blanco werden aangenomen.

STUDIE VAN CHR. BAUMGARTEN, ARCH. TE WILMERSDORF.
(UIT HOLZERS ARCHITEKTURWELT.)

Gedurende deze stemming deelde de Voorzitter aan de vergadering mede, dat aan het bestuur gevraagd is, om al of niet medewerking tot het collectief nemen van tentoonstellingen van Architectuur, Decoratief enz. bij de in het a.s. voorjaar te houden architecten-congres te Weenen. Hierbij werden vooral de bezwaren genoemd, welke een vooruitzicht op bekroning vrijwel uitsloten, vooral de architectuur van een klein land als Holland, zoude tegenover de te verwachten inzendingen der groote landen, welke door hun pompeus en decoratief karakter meer effect zullen maken, ook meer op den achtergrond geraken, zoo niet geheel verdrongen worden,

De heer Weissman is deze meening ook toegedaan en gelooft dat onze bouwkunst in het algemeen niet met de vreemde zal kunnen concurreeren, en wil verder het bestuur opgedragen zien in deze te handelen naar goeddunken, en in verband met de medewerking welke elders in ons land zal moeten blijken.

Aldus wordt besloten.

Daarna deelt de Voorzitter mede, dat de heer Elte wenscht als begin van uitvoering der in de laatste vergadering aangenomen voorstellen f 1,— op de begrooting zien gebracht; waarop de heer Herman nog vooral nadrukkelijk wil wijzen,

De heer Kromhout vraagt inlichtingen omtrent de conditiën en den huurtijd ten aanzien van het vergaderlokaal.

De Voorzitter geeft deze inlichtingen, en zegt dat 1 Mei 1909 de huur expireert en dat het zeer veel moeite en overleg gekost heeft om op de bestaande conditiën dit lokaal te verkrijgen. Hij kan niet toezeggen, dat er in de toekomst betere conditiën te bedingen zullen zijn met het oog op de gewenschte vrije beschikking van het lokaal,

De heer de Jongh merkt hierbij op, dat wij ook des zomers als wanneer nu de zaal door ons niet gebruikt wordt, toch hiertoe om de 14 dagen recht hebben,

De heer Watenkamp zou gaarne zien dat, als wij over 2 jaar dit lokaal zouden moeten verlaten, wij dan om alle nu bestaande plannen ten uitvoer te kunnen brengen, een eigen lokaal mogen bezitten.

De heer Nijman wenscht den post van f 100 voor een boekhouder op de begrooting gebracht te zien, omdat het werk van boekhouder voor ons genootschap zeer omvangrijk is,

De heer Kromhout ziet juist in de aanstelling van een boekhouder van beroep, de ontstane ingewikkelde wijze van administratie.

De Voorzitter geeft van den loop der zaken een verslag, en neemt deze gelegenheid te baat om het leedwezen van het bestuur uit te spreken over het genomen besluit van den heer Walle. Deze echter had als voorwaarde van zijn aanblijven gesteld, dat ook de hulp van den boekhouder gehandhaafd zoude blijven. Hij is overtuigd, dat het besluit van den heer Walle vaststaat en wil hier vooral een warm woord van dank uitspreken voor al hetgeen de heer Walle in al de jaren van zijn bestuurslidmaatschap voor het genootschap gedaan heeft, doch meent toch in 't licht te moeten stellen dat, wanneer er één bestuurslid hulp zoude behoeven, dit eerder aan den secretaris dan aan de penningmeester toekwam,

De heer Ingenohl zegt, dat in de twee laatste jaren er steeds op aangedrongen is dezen post als bezuinigingsmaatregel te schrappen. Ten vorigen jare heeft het bestuur toegezegd dat dit jaar hiervan gevolg zoude worden gegeven, hetgeen nu ook geschied is,

Gekomen bij den post Weekblad deelde de heer Jongh mede dat deze post verhoogd is om in de toekomst dit blad door het opnemen van meerdere platen ook meer aantrekkelijker te maken, vooral voor de buitenleden.

Hierna vraagt de Voorzitter of de begrooting zooals deze is voorgesteld en toegelicht in zijn geheel wordt goedgekeurd. Bij acclamatie wordt deze daarop door de vergadering goedgekeurd,

Aan de orde komt punt G van de agenda, het verkiezen van 2 bestuursleden wegens het volgens rooster aftreden van de herkiesbare leden, de heeren W. N. van Vliet en A. J. Joling.

Door de heeren van Baalen en Herman wordt den Voorzitter gevraagd om eerst tot behandeling van Punt 1 der agenda: het verkiezen van een Voorzitter over te gaan, of althans te vernemen of de Voorzitter zich wederom als zoodanig beschikbaar stelt,

De Voorzitter deelt mede, dat dit niet aan de orde is, en bij eerst de Punten G en H wenscht te behandelen,

Door den heer v. Baalen wordt echter bij herhaling op het aantwoord ten aanzien van zijn voornemens gevraagd, waarop de Voorzitter eindelijk zegt, dat zijn aanvankelijk plan was geweest, om besloten dit jaar af te treden, dat dit plan reeds ten vorigen jare bij hem bestaan had en er geen enkele reden van persoonlijken of takelijken aard hiertoe de aanleiding gaf, doch dat de vele werkzaamheden hem eindelijk daartoe genoopt hadden. Na den goeden afloop der vergadering van j.l. Maandag den 16 dezer, wilde hij elke gedachte van een demonstratie ten aanzien van alles wat plaats gehad heeft, vermijden, en had het besluit genomen om dit jaar nog het overige bestuur te blijven bijstaan in het vele werk dat vooral voor dit jaar te wachten stond. Hij legde er echter den nadruk op, dat men het volgende jaar beslist een ander in zijn plaats moest kiezen.

Applaus der vergadering.

De heer v. Baalen vraagt nog of de heer Ingenohl zich disponibel wil stellen als nieuwe penningmeester.

De heer Ingenohl zegt hiertoe geen tijd te kunnen vinden en men daarvoor iemand moet kiezen die veel tijd en toewijding heeft.

Als nu worden 2 tegencandidaten voor de aftredenden gekozen. Hiervoor worden de heeren Kromhout met 15 en Elte met 12 stemmen gekozen,

Van het viertal candidaten verkregen daarop de heer van Vliet 17, Kromhout 14, Joling 8 en Elte 3 stemmen, zoodat de heeren v. Vliet en Kromhout gekozen zijn,

Op de vraag van den Voorzitter verklaarde de heer v. Vliet zijne benoeming voorloopig aan te nemen, terwijl de heer Kromhout het nog in beraad wenschte te houden,

De Voorzitter zegt, dat in verband met deze uitslag der stemming de verdere behandeling der verkiezingen zullen plaats hebben na afloop dezer vergadering in een huishoudelijke bijeenkomst.

Hierna worden van de lezing 1886 ingeloot de nummers 20 - 42 - 82 - 9 en 39 en van de lezing 1905 de nummers 19 - 39 - 16 - 32 - 28 - 25 - 34 - 38 - 29 en 36.

Bij de rondvraag sprak de heer J. Toorop zijn dank uit aan het Genootschap voor de bemoeiingen in zake de door spreker Kostheidshalve genoemde Postkamer Meijes-Toorop-kwestie, welke bemoeiingen volgens spreker bij den raad den doorslag gegeven hebben,

Alsnu stelt de Voorzitter de vergadering en zegt aan de aanwezigen een oogenblik te willen houden, omdat het bestuur een korte onderlinge bespreking wenschte te houden.

Na verloop van een paar minuten opent de Voorzitter de huishoudelijke bijeenkomst en zegt dat het bestuur de met-herkiezing van den heer Joling, na al hetgeen er gebeurd is niet had kunnen verwachten; dat het bestuur hierin niet ziet een demonstratie tegen den heer Joling persoonlijk, maar wel tegen het bestuur in zijn geheel; daarom heeft het bestuur besloten en geeft hiervan bij deze kennis, dat alle aanwezige bestuursleden hun ontslag nemen.

Bij deze mededeeling was de heer Watenkamp, die gedurende de algemeene vergadering vertrokken was, niet tegenwoordig.

De heer Van Baalen betreurde, dat dit voornemen niet de bedoeling was en de heer Kromhout wenschte de zaak om te keeren en beschouwde dit feit als een demonstratie tegen zijn persoon.

De Voorzitter echter verzocht hierover niet verder te discussiëeren, aangezien dan meer en meer gezegd zouden moeten worden, hetgeen de zaak niet beter zou maken, en sloot hierop de vergadering.

J.

BUITENGEWONE HUISHOUDELIJKE VERGADERING VAN MAANDAG DEN 16 DECEMBER 1907, DES AVONDS TEN 8 UUR, IN HET AMERICAN-HÔTEL TE AMSTERDAM.

De Voorzitter, de heer Berlage, opent de vergadering en verzoekt den Secretaris de notulen der vorige vergadering te lezen, welke hierna worden goedgekeurd. Vervolgens worden de in de vorige vergadering aangenomen 3 nieuwe leden nl.: de heeren N. Lansdorp, J. Bierenbrood en J. Cruwel met eenige toepasselijke woorden door den Voorzitter geïnstalleerd.

Hierna had de balloteage plaats van 3 nieuwe leden nl.: de heeren A. Stornebrink, C. F. Mastenbroek, P. J. Honig, J. Toorop en J. P. J. Petri, die allen met algemeene stemmen voor en 3 blanco werden aangenomen.

STUDIE VAN CHR. BAUMGARTEN, ARCH. TE WILMERSDORF.
(UIT HOLZERS ARCHITEKTURWELT.)

Gedurende deze stemming deelde de Voorzitter aan de vergadering mede, dat aan het bestuur gevraagd is, om al of niet medewerking tot het collectief nemen van tentoonstellingen van Architectuur, Decoratief enz. bij de in het a.s. voorjaar te houden architecten-congres te Weenen. Hierbij werden vooral de bezwaren genoemd, welke een vooruitzicht op bekroning vrijwel uitsloten, vooral de architectuur van een klein land als Holland, zoude tegenover de te verwachten inzendingen der groote landen, welke door hun pompeus en decoratief karakter meer effect zullen maken, ook meer op den achtergrond geraken, zoo niet geheel verdrongen worden,

De heer Weissman is deze meening ook toegedaan en gelooft dat onze bouwkunst in het algemeen niet met de vreemde zal kunnen concurreeren, en wil verder het bestuur opgedragen zien in deze te handelen naar goeddunken, en in verband met de medewerking welke elders in ons land zal moeten blijken.

Aldus wordt besloten.

Daarna deelt de Voorzitter mede, dat de heer Elte wenscht als begin van uitvoering der in de laatste vergadering aangenomen voorstellen f 1,— op de begrooting zien gebracht; waarop de heer Herman nog vooral nadrukkelijk wil wijzen,

De heer Kromhout vraagt inlichtingen omtrent de conditiën en den huurtijd ten aanzien van het vergaderlokaal.

De Voorzitter geeft deze inlichtingen, en zegt dat 1 Mei 1909 de huur expireert en dat het zeer veel moeite en overleg gekost heeft om op de bestaande conditiën dit lokaal te verkrijgen. Hij kan niet toezeggen, dat er in de toekomst betere conditiën te bedingen zullen zijn met het oog op de gewenschte vrije beschikking van het lokaal,

De heer de Jongh merkt hierbij op, dat wij ook des zomers als wanneer nu de zaal door ons niet gebruikt wordt, toch hiertoe om de 14 dagen recht hebben,

De heer Watenkamp zou gaarne zien dat, als wij over 2 jaar dit lokaal zouden moeten verlaten, wij dan om alle nu bestaande plannen ten uitvoer te kunnen brengen, een eigen lokaal mogen bezitten.

De heer Nijman wenscht den post van f 100 voor een boekhouder op de begrooting gebracht te zien, omdat het werk van boekhouder voor ons genootschap zeer omvangrijk is,

De heer Kromhout ziet juist in de aanstelling van een boekhouder van beroep, de ontstane ingewikkelde wijze van administratie.

De Voorzitter geeft van den loop der zaken een verslag, en neemt deze gelegenheid te baat om het leedwezen van het bestuur uit te spreken over het genomen besluit van den heer Walle. Deze echter had als voorwaarde van zijn aanblijven gesteld, dat ook de hulp van den boekhouder gehandhaafd zoude blijven. Hij is overtuigd, dat het besluit van den heer Walle vaststaat en wil hier vooral een warm woord van dank uitspreken voor al hetgeen de heer Walle in al de jaren van zijn bestuurslidmaatschap voor het genootschap gedaan heeft, doch meent toch in 't licht te moeten stellen dat, wanneer er één bestuurslid hulp zoude behoeven, dit eerder aan den secretaris dan aan de penningmeester toekwam,

De heer Ingenohl zegt, dat in de twee laatste jaren er steeds op aangedrongen is dezen post als bezuinigingsmaatregel te schrappen. Ten vorigen jare heeft het bestuur toegezegd dat dit jaar hiervan gevolg zoude worden gegeven, hetgeen nu ook geschied is,

Gekomen bij den post Weekblad deelde de heer Jongh mede dat deze post verhoogd is om in de toekomst dit blad door het opnemen van meerdere platen ook meer aantrekkelijker te maken, vooral voor de buitenleden.

Hierna vraagt de Voorzitter of de begrooting zooals deze is voorgesteld en toegelicht in zijn geheel wordt goedgekeurd. Bij acclamatie wordt deze daarop door de vergadering goedgekeurd,

Aan de orde komt punt G van de agenda, het verkiezen van 2 bestuursleden wegens het volgens rooster aftreden van de herkiesbare leden, de heeren W. N. van Vliet en A. J. Joling.

Door de heeren van Baalen en Herman wordt den Voorzitter gevraagd om eerst tot behandeling van Punt 1 der agenda: het verkiezen van een Voorzitter over te gaan, of althans te vernemen of de Voorzitter zich wederom als zoodanig beschikbaar stelt,

De Voorzitter deelt mede, dat dit niet aan de orde is, en bij eerst de Punten G en H wenscht te behandelen,

Door den heer v. Baalen wordt echter bij herhaling op het aantwoord ten aanzien van zijn voornemens gevraagd, waarop de Voorzitter eindelijk zegt, dat zijn aanvankelijk plan was geweest, om besloten dit jaar af te treden, dat dit plan reeds ten vorigen jare bij hem bestaan had en er geen enkele reden van persoonlijken of takelijken aard hiertoe de aanleiding gaf, doch dat de vele werkzaamheden hem eindelijk daartoe genoopt hadden. Na den goeden afloop der vergadering van j.l. Maandag den 16 dezer, wilde hij elke gedachte van een demonstratie ten aanzien van alles wat plaats gehad heeft, vermijden, en had het besluit genomen om dit jaar nog het overige bestuur te blijven bijstaan in het vele werk dat vooral voor dit jaar te wachten stond. Hij legde er echter den nadruk op, dat men het volgende jaar beslist een ander in zijn plaats moest kiezen.

Applaus der vergadering.

De heer v. Baalen vraagt nog of de heer Ingenohl zich disponibel wil stellen als nieuwe penningmeester.

De heer Ingenohl zegt hiertoe geen tijd te kunnen vinden en men daarvoor iemand moet kiezen die veel tijd en toewijding heeft.

Als nu worden 2 tegencandidaten voor de aftredenden gekozen. Hiervoor worden de heeren Kromhout met 15 en Elte met 12 stemmen gekozen,

Van het viertal candidaten verkregen daarop de heer van Vliet 17, Kromhout 14, Joling 8 en Elte 3 stemmen, zoodat de heeren v. Vliet en Kromhout gekozen zijn,

Op de vraag van den Voorzitter verklaarde de heer v. Vliet zijne benoeming voorloopig aan te nemen, terwijl de heer Kromhout het nog in beraad wenschte te houden,

De Voorzitter zegt, dat in verband met deze uitslag der stemming de verdere behandeling der verkiezingen zullen plaats hebben na afloop dezer vergadering in een huishoudelijke bijeenkomst.

Hierna worden van de lezing 1886 ingeloot de nummers 20 - 42 - 82 - 9 en 39 en van de lezing 1905 de nummers 19 - 39 - 16 - 32 - 28 - 25 - 34 - 38 - 29 en 36.

Bij de rondvraag sprak de heer J. Toorop zijn dank uit aan het Genootschap voor de bemoeiingen in zake de door spreker Kostheidshalve genoemde Postkamer Meijes-Toorop-kwestie, welke bemoeiingen volgens spreker bij den raad den doorslag gegeven hebben,

Alsnu stelt de Voorzitter de vergadering en zegt aan de aanwezigen een oogenblik te willen houden, omdat het bestuur een korte onderlinge bespreking wenschte te houden.

Na verloop van een paar minuten opent de Voorzitter de huishoudelijke bijeenkomst en zegt dat het bestuur de met-herkiezing van den heer Joling, na al hetgeen er gebeurd is niet had kunnen verwachten; dat het bestuur hierin niet ziet een demonstratie tegen den heer Joling persoonlijk, maar wel tegen het bestuur in zijn geheel; daarom heeft het bestuur besloten en geeft hiervan bij deze kennis, dat alle aanwezige bestuursleden hun ontslag nemen.

Bij deze mededeeling was de heer Watenkamp, die gedurende de algemeene vergadering vertrokken was, niet tegenwoordig.

De heer Van Baalen betreurde, dat dit voornemen niet de bedoeling was en de heer Kromhout wenschte de zaak om te keeren en beschouwde dit feit als een demonstratie tegen zijn persoon.

De Voorzitter echter verzocht hierover niet verder te discussiëeren, aangezien dan meer en meer gezegd zouden moeten worden, hetgeen de zaak niet beter zou maken, en sloot hierop de vergadering.

J.

BUITENGEWONE HUISHOUDELIJKE VERGADERING VAN MAANDAG DEN 16 DECEMBER 1907, DES AVONDS TEN 8 UUR, IN HET AMERICAN-HÔTEL TE AMSTERDAM.

De Voorzitter, de heer Berlage, opent de vergadering en verzoekt den Secretaris de notulen der vorige vergadering te lezen, welke hierna worden goedgekeurd. Vervolgens worden de in de vorige vergadering aangenomen 3 nieuwe leden nl.: de heeren N. Lansdorp, J. Bierenbrood en J. Cruwel met eenige toepasselijke woorden door den Voorzitter geïnstalleerd.

Hierna had de balloteage plaats van 3 nieuwe leden nl.: de heeren A. Stornebrink, C. F. Mastenbroek, P. J. Honig, J. Toorop en J. P. J. Petri, die allen met algemeene stemmen voor en 3 blanco werden aangenomen.

STUDIE VAN CHR. BAUMGARTEN, ARCH. TE WILMERSDORF.
(UIT HOLZERS ARCHITEKTURWELT.)

Gedurende deze stemming deelde de Voorzitter aan de vergadering mede, dat aan het bestuur gevraagd is, om al of niet medewerking tot het collectief nemen van tentoonstellingen van Architectuur, Decoratief enz. bij de in het a.s. voorjaar te houden architecten-congres te Weenen. Hierbij werden vooral de bezwaren genoemd, welke een vooruitzicht op bekroning vrijwel uitsloten, vooral de architectuur van een klein land als Holland, zoude tegenover de te verwachten inzendingen der groote landen, welke door hun pompeus en decoratief karakter meer effect zullen maken, ook meer op den achtergrond geraken, zoo niet geheel verdrongen worden,

De heer Weissman is deze meening ook toegedaan en gelooft dat onze bouwkunst in het algemeen niet met de vreemde zal kunnen concurreeren, en wil verder het bestuur opgedragen zien in deze te handelen naar goeddunken, en in verband met de medewerking welke elders in ons land zal moeten blijken.

Aldus wordt besloten.

Daarna deelt de Voorzitter mede, dat de heer Elte wenscht als begin van uitvoering der in de laatste vergadering aangenomen voorstellen f 1,— op de begrooting zien gebracht; waarop de heer Herman nog vooral nadrukkelijk wil wijzen,

De heer Kromhout vraagt inlichtingen omtrent de conditiën en den huurtijd ten aanzien van het vergaderlokaal.

De Voorzitter geeft deze inlichtingen, en zegt dat 1 Mei 1909 de huur expireert en dat het zeer veel moeite en overleg gekost heeft om op de bestaande conditiën dit lokaal te verkrijgen. Hij kan niet toezeggen, dat er in de toekomst betere conditiën te bedingen zullen zijn met het oog op de gewenschte vrije beschikking van het lokaal,

De heer de Jongh merkt hierbij op, dat wij ook des zomers als wanneer nu de zaal door ons niet gebruikt wordt, toch hiertoe om de 14 dagen recht hebben,

De heer Watenkamp zou gaarne zien dat, als wij over 2 jaar dit lokaal zouden moeten verlaten, wij dan om alle nu bestaande plannen ten uitvoer te kunnen brengen, een eigen lokaal mogen bezitten.

De heer Nijman wenscht den post van f 100 voor een boekhouder op de begrooting gebracht te zien, omdat het werk van boekhouder voor ons genootschap zeer omvangrijk is,

De heer Kromhout ziet juist in de aanstelling van een boekhouder van beroep, de ontstane ingewikkelde wijze van administratie.

De Voorzitter geeft van den loop der zaken een verslag, en neemt deze gelegenheid te baat om het leedwezen van het bestuur uit te spreken over het genomen besluit van den heer Walle. Deze echter had als voorwaarde van zijn aanblijven gesteld, dat ook de hulp van den boekhouder gehandhaafd zoude blijven. Hij is overtuigd, dat het besluit van den heer Walle vaststaat en wil hier vooral een warm woord van dank uitspreken voor al hetgeen de heer Walle in al de jaren van zijn bestuurslidmaatschap voor het genootschap gedaan heeft, doch meent toch in 't licht te moeten stellen dat, wanneer er één bestuurslid hulp zoude behoeven, dit eerder aan den secretaris dan aan de penningmeester toekwam,

De heer Ingenohl zegt, dat in de twee laatste jaren er steeds op aangedrongen is dezen post als bezuinigingsmaatregel te schrappen. Ten vorigen jare heeft het bestuur toegezegd dat dit jaar hiervan gevolg zoude worden gegeven, hetgeen nu ook geschied is,

Gekomen bij den post Weekblad deelde de heer Jongh mede dat deze post verhoogd is om in de toekomst dit blad door het opnemen van meerdere platen ook meer aantrekkelijker te maken, vooral voor de buitenleden.

Hierna vraagt de Voorzitter of de begrooting zooals deze is voorgesteld en toegelicht in zijn geheel wordt goedgekeurd. Bij acclamatie wordt deze daarop door de vergadering goedgekeurd,

Aan de orde komt punt G van de agenda, het verkiezen van 2 bestuursleden wegens het volgens rooster aftreden van de herkiesbare leden, de heeren W. N. van Vliet en A. J. Joling.

Door de heeren van Baalen en Herman wordt den Voorzitter gevraagd om eerst tot behandeling van Punt 1 der agenda: het verkiezen van een Voorzitter over te gaan, of althans te vernemen of de Voorzitter zich wederom als zoodanig beschikbaar stelt,

De Voorzitter deelt mede, dat dit niet aan de orde is, en bij eerst de Punten G en H wenscht te behandelen,

Door den heer v. Baalen wordt echter bij herhaling op het aantwoord ten aanzien van zijn voornemens gevraagd, waarop de Voorzitter eindelijk zegt, dat zijn aanvankelijk plan was geweest, om besloten dit jaar af te treden, dat dit plan reeds ten vorigen jare bij hem bestaan had en er geen enkele reden van persoonlijken of takelijken aard hiertoe de aanleiding gaf, doch dat de vele werkzaamheden hem eindelijk daartoe genoopt hadden. Na den goeden afloop der vergadering van j.l. Maandag den 16 dezer, wilde hij elke gedachte van een demonstratie ten aanzien van alles wat plaats gehad heeft, vermijden, en had het besluit genomen om dit jaar nog het overige bestuur te blijven bijstaan in het vele werk dat vooral voor dit jaar te wachten stond. Hij legde er echter den nadruk op, dat men het volgende jaar beslist een ander in zijn plaats moest kiezen.

Applaus der vergadering.

De heer v. Baalen vraagt nog of de heer Ingenohl zich disponibel wil stellen als nieuwe penningmeester.

De heer Ingenohl zegt hiertoe geen tijd te kunnen vinden en men daarvoor iemand moet kiezen die veel tijd en toewijding heeft.

Als nu worden 2 tegencandidaten voor de aftredenden gekozen. Hiervoor worden de heeren Kromhout met 15 en Elte met 12 stemmen gekozen,

Van het viertal candidaten verkregen daarop de heer van Vliet 17, Kromhout 14, Joling 8 en Elte 3 stemmen, zoodat de heeren v. Vliet en Kromhout gekozen zijn,

Op de vraag van den Voorzitter verklaarde de heer v. Vliet zijne benoeming voorloopig aan te nemen, terwijl de heer Kromhout het nog in beraad wenschte te houden,

De Voorzitter zegt, dat in verband met deze uitslag der stemming de verdere behandeling der verkiezingen zullen plaats hebben na afloop dezer vergadering in een huishoudelijke bijeenkomst.

Hierna worden van de lezing 1886 ingeloot de nummers 20 -

gestoord, daartegenover staat wel degelijk, en de heer Walenkamp heeft in een vorm welke den jongeren niet zoo heel aangenaam was, er op gewezen dat voor een groot deel de oorzaak wel degelijk bij hen ligt.

Want een bestuur is vóór alles een beheerend lichaam, waarvoor het dan ook waarlijk wel het grootste deel van zijn beschikbaren tijd beheerd, zoo voor actie naar buiten, als voor administratief beheer naar binnen. En dat is voor een Genootschap als het onze, met zulke beperkte middelen, een waarlijk niet geringe taak.

De heer K. heeft dan ook zelf moeten erkennen, dat het genootschap misschien nog nooit zoo goed beheerd is geweest als thans. Welnu, dat is o.i. toch ook iets.

En dan kan een Bestuur toch ook waarlijk niet het initiatief tot alles nemen.

De heer K. vraagt o.a.: waar zijn de studie- en schetsavonden gebleven. Wij kunnen de waarde dier avonden niet beoordeelen; maar wij meenen dat ze van zelf zijn verloopen.

En dan is het nog zeer de vraag of het inrichten van zulke avonden, in het algemeen tot het geven van cursussen, eigenlijk wel is de taak van een Bestuur.

De heeren de Bazel en Lauweriks hebben indertijd hun cursus ook niet gegeven in qualiteit van Bestuursleden.

Daarom zouden we willen vragen, waarom de heer K. zelf niet het initiatief tot zulke studie- en schetsavonden heeft genomen, in plaats van het Bestuur er een verwijt van te maken dat ze niet meer bestaan.

De heer K. is wel zoo vriendelijk geweest den Voorzitter tot het geven van desbetreffende leiding zoo bijzonder geschikt te achten. Hij wenscht dit compliment gaarne in dubbele mate te reciproceeren, door den heer K. daarvoor zeker niet minder geschikt te verklaren.

Maar dat zijn immers ondergeschikte dingen welke niet zijn de eigenlijke oorzaken van de beerschende malaise in het vereenigingsleven. Het al of niet bestaan daarvan is integendeel een gevolg.

Het zijn de gehoel veranderde tijdsomstandigheden, welke moeten worden gerandpleegd.

En in zulk een geval is het beste Bestuur niet in staat aan een vereeniging een opgewekt leven te verschaffen, wanneer maatschappelijke oorzaken in het spel zijn; wanneer niet door de leden zelf het initiatief tot veel dingen wordt genomen, wanneer van hen niet een stuwende kracht uitgaat.

Want we nemen gaarne aan dat er evenveel talent, misschien nog meer onder hen schuilt dan vroeger, dat ze even hard, misschien nog harder werken dan hun collega's van 25 jaar geleden; het tegendeel veronderstellen mogen we niet doen; want waarom zou dat anders zijn? Maar een feit is het, dat de vereeniging als zoodanig daarvan niet veel merkt, en dat het Bestuur ongevraagd van de jongeren zeker niet veel heeft gekregen.

En daarom nemen wij aan, dat zij zelven onder een zekeren druk verkeeren, waarmee het punt is aangeroerd, waarop de heer K. doelde, en dat dan ook wel de oorzaak is der verslapping; het is de verstandhouding der leden onderling.

De heer K. spreekt zelfs van een vervloekte verstandhouding van loontrekkend, in onzen kring, hetwelk hij een gruwel noemt.

Wij zouden ten eerste den heer K. willen vragen, hoe hij zich die verhouding anders denkt in een vereeniging van architecten zoowel als van opzichters en teekenaars.

Maar nu komt het ons voor, dat de heer K. niet zonder eenige oppervlakkigheid is beengegaan over de groote maatschappelijke beweging, welke in deren tijd alles beheerscht, en ook alle vereenigingsleven doet wankelen. De heer K. moge dit betreuren; wij doen dit ook, in zooverr dat heeft moeten zijn, maar wij betreuren het niet dat ook de loontrekkenden in onzen kring betere voorwaarden trachten te verkrijgen.

Want of die zoogenoemde toestand, van 25 jaar en langer geleden, in dat opzicht nu zoo vroolijk was als de heer K. dien gelieft al te schilderen, betwijfelen wij.

Hoe dit zij, die groote beweging bestaat nu eenmaal, en de heer K. zal wel weten dat zulk een tijd er nu niet een kan zijn van vertrouwelijk op den schouder kloppen en dat de teekenaar nu eenmaal niet kan leven van s'amour des beaux yeux van den architect.

Trouwens in de inleiding tot de voorstellen wordt aan het scherper worden der vormen van wederzijdsche materieele belangen reeds meer de aandacht gewijd. Maar wat daarin wordt gezegd, als zou deze strijd centre parenthèse de klassenstrijde geen verwijdering veroorzaken tusschen groepen van ons genootschap is beslist onwaar, omdat strijd steeds verwijdering brengt, althans geen verbroedering. Het komt ons dan ook voor, dat dit door de onderteekenaars tegen beter weten in, is onderschreven.

Trouwens, afgezien daarvan, zouden wij b.v. in schildersgenootschappen, waar die verhouding niet bestaat, een veel opgewekter leven moeten zien.

En niettegenstaande zag spr. daar een volkomen analogen toestand.

De geest dien wij in 't nu eenmaal een andere geworden, want geen jong schilder gaat b.v. meer werken in het atelier van een meester.

En zien we in de muziek-, zoowel als in de literaire wereld, niet precies hetzelfde gebeuren.

Neen, die geest des tijds brengt nu eenmaal verwijdering in plaats van toenadering, ook van beroepen.

En zij is ook de oorzaak van de afscheiding der ambachtsnijverea en van de opzichters en teekenaars.

Het is dan ook, en wij hebben het de vorige maal reeds gezegd, een zeer onbillijk verwijt, waartegen het Bestuur wel moet protesteeren, dat de heer K. tegen het Bestuur meende te moeten zeggen dat zij in ons genootschap hadden moeten blijven.

De heer K. is zelf mede-oprichter geweest van de Vereeniging van Ambachts- en Nijverheidskunst; ik zelf ook en verscheiden onzer leden. En nu wisten de kunstnijveren heel goed, dat het hun maar één woord had behoeven te kosten, om bij ons te blijven, misschien gezamenlijk onder een anderen vorm. Maar dat hebben ze niet gedaan, omdat zij een aparte vereeniging wilden hebben.

Want dat woord had van hen moeten uitgaan, zooals trouwens bij de oprichting wel degelijk door enkelen in die richting is gewaarschuwd. — En waarom heeft de heer K. toen zelf niet getracht die scheiding tegen te houden?

Neen, eerst dan, wanneer bij die vraag hun blijven onder een bijzonderen vorm door het Bestuur was geweigerd, eerst dan had een verwijt aan het Bestuur gepast.

En betzelfde was het geval met den oprichters- en teekenaarsbond. Er werd ook een vereeniging gesticht, wel is waar met een andere bedoeling, met de bedoeling waarvoor in 't algemeen de vakvereenigingen worden opgericht.

Doch hadden ook zij met een enkel woord aan het Bestuur gevraagd, hun bijzondere belangen te behartigen; er zou vermoedelijk wel een vorm zijn gevonden waarop het Bestuur ook dat zou hebben kunnen aanvaarden. Maar dat was de bedoeling niet, deze was: een eigen vereeniging te stichten. Ons best, maar dan verwijte men niet aan een Bestuur dat zulks is geschied.

Nu weet de heer K. nog beter dan ik, dat de vereeniging voor ambachts- en nijverheidskunst op dit oogenblik ook een eenigszins analoge crisis doormaakt, zoodat een commissie is benoemd, bestaande uit: de heeren De Bazel, Kromhout en v. d. Bosch, ten einde te onderzoeken in hoever daarin verandering kan worden gebracht.

En nu kan ik persoonlijk mededeelen dat, vóór nog de heer K. zijn lezing hield, reeds door mij met den heer De Bazel is gesproken over een mogelijke samenwerking van ons genootschap met bovengenoemde vereeniging.

Ik heb dit de vorige maal niet willen mededeelen omdat ik meende daartoe niet bevoegd te zijn.

De heer De Bazel had echter geen bezwaar er tegen dat ik nu met een zukel woord daarvan gewag maak.

Ik doe dit, omdat het als bewijs moge dienen, dat door het Bestuur wel degelijk wordt gedacht aan dingen, waarin het vermeende niet-actief zijn als een verwijt wordt gedaan.

Na deze enkele opmerkingen, die zeker nog met vele andere hadden kunnen worden aangevuld, o.a. over de beweging van 80 als voorlooper, maar met de noodzakelijke gevolgen van den hedendaagschen toestand, en zeker ook nog uitvoeriger hadden kunnen zijn, doch waarmee wu op dit oogenblik meenen te kunnen volstaan, zijn we gekomen tot de voorstellen zelf, welke door den heer K. met de zijnen aan het Bestuur zijn overgelegd.

Alvorens tot de discussie daarvan over te gaan, kan ik mededeelen dat reeds bij het Bestuur in overweging was de mogelijke stichting van een raad van Eer. Dit ter toelichting voor het geval de stichting daarvan door den heer K. werd bedoeld met punt 3 der tweede afdeeling.

En dat ook werd besproken punt 1 dierzelfde afdeeling, salaris-regeling in verhouding tot capaciteit, maar dat een mogelijke regeling daarvan voorloopig altijd afstuitte op het feit dat een wettelijke maatstaf van capaciteit ontbreekt.

Hierop worden de discussies over de voorstellen geopend.

De heer Ingenohl zoude gaarne zien dat een of meer der 13 onderteekenaars de gedane voorstellen nader toelichtte.

De heer Kromhout stelt het wenig een paar opmerkingen te maken op het door den voorzitter uitgesproken verweer. Zoo meende spreker o.a., dat de strijd om de wederzijdsche materieele belangen tusschen de groepen van ons Genootschap geen verwijdering zoude behoeven te veroorzaken. Eerst moet men den strijd doorleven en dan zal verbroedering intreden. De verwijten dat spreker de stichting van de vereenigingen van ambachtsnijverea, en opzichters en teekenaars had kunnen voorkomen, zijn onverdiend. Ook de verweten oppervlakkigheid door spreker erkend was in een kort bestek als het onderhavige niet te voorkomen, daarvoor treden de onderlinge besprekingen in de plaats. Tot de voorstellen zelf komende, zegt spreker, dat deze tamelijk wel geformuleerd zijn, en vraagt of er bij het bestuur bij een of ander punt principieele of overwegende bezwaren bestaan.

De heer Walenkamp zoude als lid van A. et A. gevoegelijk van het woord hebben kunnen afzien, na de raketlijke wederlegging van het bestuur over de voorstellen in kwestie. Spreker, in zijn qualiteit als voorzitter van den Opzichters- en Teekenaarsbond, wenscht echter wel een en ander te zeggen over de maatschappelijke verhoudingen en treedt hierbij in eene uitvoerige beschouwing over den toestand van voor 25 jaar en nu.

De strijd die over loon en arbeidsduur en van verderen economischen aard zal moeten gestreden worden ten koste van de architecten behoort dezhalve niet in het genootschap A. et A., doch in den Bond van opzichters-teekenaars te huis.

De heer Weissman wenschte zijn waarschuwing om de economie en politiek buiten het debat te houden nog eens te herhalen.

Er blijft voor het genootschap buiten deze factoren nog genoeg te doen over, „A. et A." moet zijn oude traditie handhaven, op neutraal terrein blijven en door onderlinge samenwerking en waardeering de „Kunst en de Vriendschap" bevorderen.

De heer Kromhout wil gaarne de elementen uit het debat geconcentreerd zien, om daaruit te kunnen opmaken of de leden als rebellen uf vrije leden van A. et A. uitgemaakt moeten worden, en noemt uitingen als door den heer Gulden gedaan, ongepast en onwaardig.

De heer v. Baalen merkt op, dat door niemand ontkend kan worden, dat er streven tot vakverbetering bestaat, dat is de geest der tijde, doch dit kan geschieden zonder verwijdering. Er behoeft in het genootschap geen klassenstrijd te bestaan. Deze wordt door den heer Gulden op den voorgrond geschoven, omdat hij van het mooie in de kunst niets verstaat. (Applaus der vergadering.)

De voorzitter acht de algemeene beschouwingen voor voldoende en wenscht nu de voorstellen en detail te behandelen, en zegt dat bij het bestuur geen principieele bezwaren bestaan tegen punt 1o van A. tot G. doch beroept daarbij Art. 14—§ 6 der statuten in herinnering, waaruit blijkt dat ten allen tijde de gelegenheid om cursussen te organiseeren reeds bestond, doch dat deze door de leden onderling en niet door het bestuur geregeld moeten worden. Dergelijke cursussen zullen veel geld kosten, en de genootschapskas kan die onkosten niet dragen.

De heer Kromhout maakt met genoegen uit het gesprokene op dat er instemming bij het bestuur bestaat en zoude gaarne deze regeling in overleg met het bestuur zien gebeuren. Hij acht zich voor nog dezen winter een begin te maken, en noemt een paar namen van heeren, die zich disponibel hebben verklaard om als leermeesters te fungeeren.

De heer Nijhoff zal gaarne zien, dat meerderen zich zullen aanmelden om van hun meer weten ook aan de jongeren wat mede te deelen en verklaart zich ook bereid mede te werken.

De heer De Bazel vindt dit alles heel mooi, doch zoude gaarne eenige inlichtingen hebben, hoe men zich voorstelt dat te doen.

Er zullen cursussen worden gemaakt buiten de vergaderingen om, een soort school dus; dat wordt omvangrijk. Dit is vroeger reeds gepropeerd, Spreker spreekt uit ondervinding, toen hij met den heer Lauweriks iets dergelijks gedaan heeft. Wil en kan men dit tot stand brengen, dan is de eenige gezonde weg om dit te doen geschieden door heu die zich daaraan willen wijden en niet door het Bestuur. Als deze dan bewezen hebben wat te kunnen, dat men dan aan het Bestuur om steun vrage.

Bijzkens applaus van de vergadering wordt op een vraag van den Voorzitter of in het algemeen het gevoelen der vergadering is, dat volgens Punt 1 der voorstellen moet gehandeld worden, toestemmend geantwoord. Daa zegt de Voorzitter, voelt hij voor het plan De Bazel het meest, omdat dan ook vooral de begrippen scherper gesteld zijn.

De heer Eltc wil liever alles aan het Bestuur overlaten.

De heer De Jongh zegt, dat er een eigen lokaal voor die cursussen noodig zal zijn, omdat de vergaderzaal niet voortdurend beschikbaar is, en de leerzaal niet afgestaan kan worden.

De heer Gulden wil een commissie benoemd zien, die met het Bestuur een hand zal vormen; hetgeen door den heer Ingenohl wordt onnoodig geacht, aangezien deze band reeds bestaat. De leden der clubs toch worden gevonden uit de genootschapsleden. Wellicht is het noodige wel te vinden, de jongeren moeten echter zelf handelen, en bij gebleken levensvatbaarheid zal het Bestuur gaarne subsidieeren.

De heer Kromhout is tevreden nu deze toezegging gedaan wordt en vraagt om zoo noodig de statuten te wijzigen, omdat ook de heele maatschappij vervoerad is. Als het getij verloopt moeten de bakens verzet worden.

De Voorzitter gaat na de punten van 1 tot 8 na en verklaart dat er tegen de 6 eerste punten geen bezwaar bestaat, doch meent dat punt 7 en 8 meer voor de toekomst bewaard zullen moeten blijven, omdat de verwezenlijking daarvan zeer groote, zoo niet onoverkomelijke bezwaren medebrengen.

Op een vraag van den heer Joling om eenige andere opheldering der bedoeling van de voorgestelde stemhebbende leden, antwoordt de heer Kromhout dat hij deze juist wilde stichten, teneinde het doordrijven van de eene groep tegenover de andere te kunnen voorkomen.

De heer Ingenohl wil alles wat tot groepenvorming aanleiding geeft vermijden. Wij hebben het bevorderen der kunst voor oogen. Het is de bedoeling om een gebrek te hebben in ons Genootschap en geen vakvereeniging.

De heer Walenkamp stelt in het licht, dat hij aan het debat geen deel nam, om eens te zien, welke plannen na wel als nieuw konden genoteerd worden, en zegt dat hetgeen na besloten zal worden niets nieuws bevat. Alles is reeds vroeger door meerderen geprobeerd; en laat daarbij alle voorstellen in 't kort de revue passeeren. Dit alles is vroeger door het bestuur bezonderd, doch de medewerking der leden ontbrak.

Door den Voorzitter wordt nu geconcludeerd dat de cursussen op touw zullen gezet worden en hoopt het beste succes. Om hiertoe te geraken stelt hij voor om de 13 onderteekenaars der voorstellen in commissie benoemd te zien om de taak ter hand te nemen.

De heer Kromhout zoude ilevser een viftal uit deze benoemd zien, waarin hij zelf gaarne mede zal doen om dan verder anderen van het Genootschap daaraan toe te voegen. Blijkens applaus der vergadering wordt aldus besloten.

Bij de rondvraag breegt de heer Kromhout dank aan het bestuur voor de tot dusverre gedane medewerking en voor het uitschrijven dezer vergadering en spreekt de heer Hamers den wensch uit, dat vele der aanwezigen, die men anders rooit op de vergaderingen ziet,ook in de toekomst meerdere belangstelling zullen toonen.

Verder niemand meer het woord verlangende, sluit de Voorzitter deze druk bezochte vergadering.

J.

PRIJSVRAGEN, BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP.

De jury voor in dit jaar door de Vereeniging Bouwkunst en Vriendschap uitgeschreven prijsvragen, bestaande uit de Heeren Prof. Henri Evers te Delft, Jan Stuijt, architect te Amsterdam, J. W. Hanrath, architect te Hilversum, en C. B. van der Tak en ir. van der Kloot Meijburg, architecten te Rotterdam, heeft de navolgende bekroningen toegekend als:

voor het ontwerp van Café-Restaurant den eersten prijs, Zilveren medaille met f 70, aan Motto »Bacchusiempels", ontwerper de Heer Charles Estougies, architect te Amsterdam,

den gedeelteliken tweeden prijs, bronzen medaille en f 15 aan elk der motto's: »Ageguodagis« en »Salambo«, ontwerpers respectievelijk de Heer L. Streelkerk te Naarden en de heeren J. van Breen en D. van Spanje te Rotterdam,

Voor het ontwerp van een Vereenigingsgebouw op Sportterrein, den eersten prijs, Zilveren medaille en f 35 aan motto »N, C, N, P.«, ontwerper de heer D. van Bergen te Rotterdam;

den tweeden prijs, bronzen medaille met f 15, aan motto: »de 4er«, ontwerper de heer M. de Klerk te Amsterdam en den derden prijs, Getuigschrift, aan motto: »D«, ontwerper de Heer A. A. van Nieuwenhuijzen te Rotterdam.

De tentoonstelling der prijsvraagantwoorden zal plaats hebben in de Academie van B. K. en T. W. aan de Coolvest te Rotterdam van 25 tot 31 December.

N. B. Het uitvoerig rapport dezer prijsvraag moet wegens plaatsgebrek blijven liggen tot het volgend nummer.

MODERNE ADVERTENTIES.

Nu en déplaise den heer G. Homan v. d. Heide te 's Hertogenbosch wensch ik weer even op de wonde praktijken in den architectenstand te wijzen, in de hoop, dat meerderen dit voorbeeld zullen volgen, en zich niet laten afschrikken door een dooddoener als zoude deze wijze van doen zijn: als „niets uithalende" en te zijn: „stemmen van roependen in de woestijn" gelijk door den heer H. v. d. H. in het nummer van 14 December j.l. is geschreven.

Ik kom weer met een advertentie. Deze keer is het er een, wel niet door een z.g. architect geplaatst, doch geeft toch wel eenigen kijk op datgene, waartoe een architect in staat wordt geacht. Uit mijn voorraad heb ik deze genomen, omdat zij van een bijzonder en nieuw soort en van recenten datum is. Men kan haar vinden in het weekblad „Vraag en Aanbod" van den 12den December j.l. Zieluer:

H.H. ARCHITECTEN.

Prijsopgaaf gevraagd

van een plan voor Woonhuis en Schuren tot Boerderij.

Begrooting 10 mille.

Br. fr. onder lett. enz.

Ik meende eerst op deze advertentie te reflecteeren, omdat ik nog aan een mystificatie gehoofde. Ik wilde n.l. uitlokken of de plaatser ook soms het bouwen zelf bedoelde, doch de vraag is te duidelijk om twijfel te rechtvaardigen. Er wordt immers aan architecten prijsopgave gevraagd voor een plan tot een begrooting — lees bouwsom — van 10 mille.

Een inschrijving dus; voor hoe veel of voor hoe weinig percenten de gelukkige (?) die de gunning erlangen zal, voor zijn werk zal krijgen. Die inschrijvingen zullen wel niet vergezeld gaan van de opgave hoe en op welke wijze de ontbrekende percenten welke noodig zijn om behoorlijk gehonoreerd te worden, zullen verkregen worden, en van de mededeeling dat dergelijke handelingen het zweetzalfeel zoowel voor architecten als teekenaars en opzichtess tot steun dienen.

Men kan dus zien, waartoe het verzwijgen van dergelijke practijken moet leiden.

Laten wij dus samenwerken om alles in het werk te stellen, dat niet Jan en alleman zich architect kan en durft noemen. Alle voorkomende gevallen, welke den architectenstand in discrediet kunnen brengen, stelle men openlijk aan de kaak. Ieder kan dit doen op zijn wijze.

Mij schijnt het „ridicule tac" niet zoo'n ongeschikte manier toe als het door den heer Homan v. d. Heide wel wordt beweerd te zijn. Ik ben al vast blij, dat de heer Jac. van Gils aan mijne zijde staat, en hoop mijvertrouwd, dat wij in deze niet alleen staan. JIEK.

BERICHTEN.

MIDDELB. TECHN. ONDERWIJS.

Overeenkomstig het advies der commissie van rapporteurs is de post betreffende Middelbaar Technisch Onderwijs door de Regeering voorloopig teruggenomen, om bij suppletoire begrooting 1908 afzonderlijk in behandeling te worden gesteld.

AMBACHTS- EN NIJVERHEIDSKUNST.

Na afloop eener lezing over »de hedendaagsche boekdrukletter,« van den heer S. H. de Roos, in de Ned. Vereeniging voor ambachts- en nijverheidskunst, werd de uitslag bekend gemaakt van een prijsvraag »diploma lidmaatschap van verdienste«, voor dr. P. J. H. Cuypers.

De jury, bestaande uit de heeren H. P. Berlage Nzn., K. de Bazel en W. Kromhout Czn., beoordeelde met algemeene stemmen het ontwerp van den heer J. H. Heukelom, te Amsterdam. Tel.

OPEN PRIJSVRAGEN.

Prijsvraag Thieme-fonds. Inlevering vóór 1 Mei 1908. Programma in No. 26.

Bookomslag voor de „Berliner Architekturwelt". Inlevering 31 December 1907. Programma in No. 42.

INFORMATIE-BUREAU

van den Bond van Technici-Bureaux .. .. Ruischstraat 94, Amsterdam.

Ingeschreven sollicitanten.

37	Bouwk. Opz.	Teekenaars	20	tot	47	jaar.	f 60	tot	f 120 p. m.
17	» Opz.	Uitvoerders	24	»	47	»	- 70	»	- 110 »
6	Bouwk.	Teekenaars	18	»	25	»	- 40	»	- 60 »
6	Waterb.	Opzichter-Teekenaars	24	»	45	»	- 80	»	- 110 »
14	Werktuigk.	Teekenaars	20	»	39	»	- 100	»	- 150 »
2	»	Opz. (Constructeur)	24	»	39	»	- 100	»	- 150 »
8	Electrotechnikers		22	»	41	»	- 60	»	- 130 »
3	Chef-Machinisten		33	»	39	»	- 90	»	- 130 »
1	Scheepsteekenaar				20	»		»	- 80 »
2	Decoratie-teeken. voor artistiek werk		26	»	40	»	- 100	»	- 125 »
1	Meubel-teek.		—	»	41	»	—	»	- 120 »

TECHNISCH GEDEELTE

Alle stukken de redactie betreffende, dus ook vragen te adresseeren:

Aan de Redactie van »ARCHITECTURA« (Technisch gedeelte),
Valeriusstraat 64,
AMSTERDAM.

„SAN MARCO."

(Vervolg.)

b. de Zuidelijke gevel.

De dubbele zuilengalerijen van de hoofdfaçade zetten zich hier voort en sluiten zich aan de op zich zelf staande zuilengalerijen van den Zuid-westelijken hoek door een kleinen ronden boog daarmede verbonden, aan, welke op dezelfde wijze zijn gebouwd (enkele zuilen beneden en een galerij van vijf zuilen daarboven). Beide zuilengroepen vormen met 't daarboven aanwezige hier verbreede platvorm van 't portaal eene soort verandah-vormigen uitbouw van den zuidelijken hoek. De drie-dubbele zuilengalerij der zuidelijke façade zelve, waarboven en waartusschen zich de beide groote bogen over het groote middenvenster en boven de deur der doopkapel verheffen, zijn voor 't grootste deel uit Marmo greco fiorito of Venato gebouwd, op enkele uitzonderingen na, waarbij van rood graniet (Granito rosso) en Verde antico is gebruik gemaakt. De twee meer terugliggende zuilen links en rechts van de deur van het Baptistorium zijn van een soort Pavonazetto, Pavonazetto antico = Marmor docimenium (genaamd naar het kasteel Dokimia) ook wel Phrygisch marmer (marmor Phrygium), behoort tot de witte marmersoorten en vertoont roodachtige en violette tot zwarte aderen op geheel witten of ook helrooden ondergrond. In het oude Rome werd deze marmersoort veelvuldig gebruikt.

Wat 't bovenste gedeelte der drie zuilengalerijen aan den zuidelijken gevel betreft, hier is voor de middelste groep Verde antico, bij de zuilengroepen ter linkerzijde voor de beide uiterste Marmo d' Egitto gebruikt. Van de kroonlijsten boven en tusschen de zuilengalerijen kunnen wij constateeren, dat zij van dezelfde soort gebouwd zijn als bij den hoofdgevel. Onder het groote venster vindt men een blind raam, waaraan vier kleine zuilen, welke tot steun dienen en een architraaf, benevens een afdak, alles uit Marmo greco. Bij het voetstuk heeft men van Pavonazetto gebruik gemaakt, welks donkere aderen, hoewel dit deel van jongeren datum schijnt te zijn, gele randen vertoonen, welke in den witten grond van het marmer verloopen en op ijzeroxydhydraatvorming wijzen. De posten der deuren en de doopkapel zijn gebouwd uit Pomarolo-Breccia, evenals de meeste omlijstingen der velden in den gevel, welke van marmo greco fiorito zijn. De drempel der deur is van Veroneesch marmer. Boven de deur van het Baptistorium bevindt zich een blind venster, gedeeltelijk van Pavonazetta-marmer, gedeeltelijk van Verde-antico voor wat betreft de vensterzuiltjes. De groote ronde boog boven het venster is van Verde antico met drie cirkelvormige ingelegde stukken van cipollino rosso = Marmer Jassense (van Jassos in Klein-Azië), waarvan de levendige en toch niet stuitende roode kleur bij den groenen ondergrond aangenaam afsteekt. Deze mooie versieringssteen is in 't algemeen aan de zuidzijde veel gebruikt, nog meer dan aan den noordelijken gevel en — voornamelijk — in verband met de verde antico en ook eenmaal met Pormarolo, waardoor een zeer gunstig effect wordt verkregen.

C. De Noordelijke Gevel.

Deze is naar het Leeuwenplein (Piazetta dei Lioni) gekeerd en is oogenschijnlijk ten minste voor het grootste deel, nog niet zoolang geleden opnieuw geïncrusteerd en wel voornamelijk met marmer greco venato, dat dezen gevel door zijn eigenaardige bijna evenwijdig loopende strepen, een eenigszins stijf en koud aanzien verleent.

Voor de kroonlijsten en andere lijsten is ook hier van Veroneesch marmer, van Pomarolo en ook van Verde-antico gebruik gemaakt. De tot dezen gevel behoorende zuilen en zuiltjes bestaan zooals gewoonlijk uit marmo greco fiorito, met uitzondering van zes zuiltjes van het bovenste deel, welke vermoedelijk uit Ossipetro gebouwd zijn, een soort marmer dat door een witte kleurschakeering op rooden ondergrond eene teekening te voorschijn brengt, welke veel op beenderen doet gelijken. (Ossi = been, petro = pietro = steen.)

Der vermelding waard zijn de raamkozijnen van twee kleine ronde vensters, welke zooals menigmaal bij Venetiaansche bouwwerken 't geval is, uit wit en rood Veroneesch marmer zijn gemaakt. Twee groote uit verde antico bestaande marmerplaten, welke aan weerszijden het oude relief, de geboorte van Christus voorstellend, omvatten, vormen de bekleeding der nis welke zich boven het portaal bevindt en waartoe ook het aan deze gevelzijde loopende voorportaal behoort. In de velden tusschen de ronde bogen zijn verschillende cirkelvormige stukken marmer ingelegd, welke er een levendig aanzien aan geven en waarvan er één uit Porfido rosso, twee uit verde antico en twee uit rood cipollino

bestaan. Op andere plaatsen zijn nog in den gevelmuur ingelegd: twee roode Porphyrhladen, een zeer mooi groen verde anticoblad en een blad van cipollino rosso.

Nog zij vermeld de uit lateren tijd dagteekenende sarcophaag in het gedenkteeken op het graf van Daniele Manin, den President der Republiek in het jaar 1848, uit rood Porphyr vervaardigd en gedragen door vier bronzen leeuwen, welke een machtigen indruk van smart en rouw teweeg brengen, terwijl het grondstuk van het gedenkteeken uit groen marmer (veel gelijkend op verde di Genova) bestaat.

2. Het voorportaal of wel het Atrium.

Door eene der façade-deuren betreden wij het voorportaal van de San Marco, waar ons reeds dadelijk de glans van het prachtig mozaiekwerk van het inwendige der kerk omstraalt, terwijl de prachtige zuilen van marmer d'Egitto dadelijk in 't oog vallen, welke vier zuilen zich links en rechts van de binnenste deur bij den hoofdingang verheffen. Men beweert dat deze zuilen afkomstig zijn uit den tempel van Jeruzalem, 't geen in verband met de pilaarschachten lang niet onmogelijk is. De byzantijnsche kapiteelen bestaan ook hier wederom uit wit marmer. Het marmer der beide zuilen, welke zich links en rechts van de twee binnenste zijdeuren bij den ingang bevinden, bleek, nadat een gedeelte behoorlijk was schoongemaakt, vermoedelijk een soort Pavonazetto-marmer te zijn. De overige zuilen van het voorportaal bestaan uit greco fiorito marmer, eveneens de beide slanke zuilen, welke den hoofdingang flankeeren en zich onderscheiden van de overigen door haar voetstuk van verde antico. Het, in verband met de gesteldheid der materialen, meest interessante gedeelte van het voorportaal is wegens de hier aanwezige buitengewoon groote verscheidenheid der materialen en hunne eigenaardige effectwerking wel de naaste omgeving van de binnenste hoofdingangsdeur, met haar beroemd Niello-werk, 't welk jammer genoeg, met een dichte laag vuil bedekt is. Hier treft men ook de ingangsdeuren aan, welke toegang verleenen tot de trappen, welke naar het platvorm voeren. Aan elke zijde van deze ingangsdeuren bevindt zich een nis, welke versierd is met prachtige marmerplaten van Cipollino rosso en nog eene andere marmersoort, waarschijnlijk Ossipetro, welke echter sterk doet denken aan Marmo uccelino, eene soort op breccia gelijkend materiaal, welks teekening (wit op donkeren grond) op geraamten van kleine vogels (uccellino: vogeltjes) gelijkt. De marmerplaten, welke de nissen bekapen, zijn omgeven door lijstwerk van Lumachello.

Lumachello bigio of wel marmor Megarense, is eene grijsachtig witte soort marmer (lumaca: slak, bigio: aschgrauw) afkomstig uit Megara, 't welk om eens eene banale vergelijking te maken, veel gelijkt op doorgesneden presworst.

Elk der twee nissen, terzijde van de trappendeuren, wordt begrensd door twee bogendragende zuiltjes, van welke de beide meest binnenwaarts staande uit Lumachello Ligio, de meer buitenwaarts staande uit een roodachtig marmer: Brocatello di Verona (of en ook dikwijls: „di Spagna" genaamd) vervaardigd zijn.

Uit ditzelfde materiaal zijn ook de veertien zuiltjes vervaardigd, welke zich boven de gezamenlijke nissen van de hoofdingangsdeur in het bovengedeelte bevinden en wel boven de dertien kleine zuiltjes. De indruk, welke door dit materiaal wordt teweeggebracht, is, ongeacht den storenden invloed door de zware stoflaag veroorzaakt, nochtans zeer aangenaam en harmonisch. De treden der trap van de hoofdingangsdeur en der beide zijdeuren zijn uit Veroneesch marmer gehouwen. De muurincrustatie van het geheele voorportaal is overeenkomstig het inwendige van de kerk, van marmo greco. Aan het zich in 't Noorden bevindende einde van het westelijk gelegen gedeelte van het voorportaal, zoo juist door ons besproken, treffen wij een balkon aan van wit marmer ter plaatse waar zich eene nis in den muur bevindt en in welker Greco-vulling zich eene grootere plaat van Verde antico bevindt.

Evenals in het inwendige der kerk, zoo is ook in het voorportaal de vloer bekleed met mozaiek-werk, bestaande uit kostbare gesteenten. Het gedeelte van het voorportaal van het noordelijk deel der kerk munt echter niet uit door bijzondere verscheidenheid en schoonheid van het mozaiek-werk. Echter treft men hier een marmer-conglomeraat aan, bestaande uit Lumachello-bigio-marmerplaten en de kostbare Breccia adriana of wel Lapis Quintilianus. Over 't algemeen maakt het mozaiekwerk van den vloer in het voorportaal, 't welk trouwens herhaaldelijk gerestaureerd is, zoowel wat teekening als kleur betreft, een anderen, minder aangenamen indruk dan het mozaiekwerk van het inwendige der kerk.

In een, aan bovenbesproken voorportaal geheel gelijkvormig gedeelte der kerk in 't zuidelijk deel daarvan gelegen, bevinden zich de kapel Zeno en de doopkapel.

Het doopbekken, 't welk men hier aantreft, met een middellijn van 2 tot 3 meter, is uit een monoliet van bontgekleurd marmer vervaardigd. Het deksel en het standbeeld van Johannes den Dooper zijn van brons, de treden der zeshoekige trap van Pomarolo.

Aan een pijler van het Baptisterium valt een engelengestalte in 't oog, bestaande uit wit marmer, welke te voorschijn treedt uit een ter plaatse bevestigd prachtig stuk Verde antico met eene omlijsting van Porfido rosso.

3. Het inwendige der San Marco.

Men heeft reeds veel gesproken en geschreven over den machtigen, tooverachtigen indruk, welke door het inwendige der Markuskerk op de bezoekers wordt teweeggebracht. In zooverre dit 't gevolg is van de architectuur, blijft eene bespreking daarover hier buiten beschouwing, echter wenschen wij in dit opstel wel het materiaal, de grondstoffen te bespreken, welke toch een voornamen rol spelen bij den indruk, welke wordt veroorzaakt. Evenals de meest verscheidene welriekende bloemen, waaruit een ruiker bestaat, gezamenlijk den heerlijken geur teweegbrengen, welke onze reukorganen streelt, zoo is het ook hier het geval, waar door de effectwerking van de verschillende schoone materialen één machtige, tooverachtige indruk op den bezoeker wordt uitgeoefend. De krachtige en zuivere Venetiaansche kleurschakeering en het gezonde, frissche gevoel voor schoonheid van materialen wordt wel bewezen door de Adriadnedraden, welke zich door dit labyrinth heenslingeren en er de noodige eenheid aan verleenen. Hier is tot stand gebracht, wat bij onbekendheid met de wetten der kleurenharmonie, dus slechts door eenvoudig kleureninstinct, tot stand te brengen was. Doch bij welk modern bouwwerk houdt men zich streng aan die wetten, waar dikwerf het gebruikte materiaal geheel mede in strijd is! Wij weten immers al te goed, dat er op het gebied van het coloriet een barbarisme zonder weerga heerscht! Het is echter betreurenswaardig, dat bij de San Marco latere herstellingen en veranderingen dikwerf de oorspronkelijk zoo zuivere en aangename samenstelling der kleuren min of meer bedorven hebben.

Reeds eenige malen hebben wij de incrustatie ter sprake gebracht uit marmo greco fiorito, hier en daar uit venato bestaande, welke den grondtoon der stemming in het inwendige der kerk beheerscht. Hoewel deze marmersoort een eerste rol speelt bij de bekleeding der muur- en pijleroppervlakken, treffen wij toch ook meerdere andere soorten marmer aan, zoo bijvoorbeeld bij den noordelijken muur, welke het voorportaal begrenst, vinden wij prachtige platen van groene Cipollino Verde = Marmor Carystium (van Karystos op Euboëa), van helkleurige Cipollino bianco = Marmor Hymettium (van Hymettos bij Athene) van de donkere aschgrauwe Cipollino nero en van de kersroode

Cipollino-rosso. Ook treft men er de Verde Antico-soort aan en de Ossipetro is eveneens aanwezig. Geweldige stukken Cipollino-rosso, bijna 2 Meter hoog en 3 Meter breed, maken een indrukwekkende verschijning als muurbekleeding ter zijde van het altaar in de Capella di San Isidoro, waarin men bij het noordelijk einde van het voorportaal binnentreedt. Ook bij de muurvlakken aan den zuidkant terzijde van de deur, welke toegang verleent tot het Dogenpaleis, zijn dergelijke platen als mozaiekwerk aangebracht. Overigens treft men, zooals reeds werd opgemerkt, het marmo greco als overheerschend aan voor de muur- en pijleroppervlakken en ook de zuilen zijn, behoudens enkele nog nader te noemen uitzonderingen, bijna allen uit dit materiaal vervaardigd.

Zonder nog van het koor te spreken, zijn er drie op zichzelfstaande bouwwerken in het inwendige der kerk, welke den rondwarenden blik tot zich trekken en boeien, doordien zij van ander materiaal, meerendeels ook kostbaarder, zijn vervaardigd, namelijk het zeshoekige tabernakel tegenover het kleine altaar met het oude Crucifix ter plaatse van de derde zuil, wanneer men door de linksche deur de kerk binnentreedt en voorts de beide kansels.

a. De zeskantige draaghemel. Van de zes zuilen zijn de twee voorsten van prachtig marmo d' Egitto bianco e nero, welker prachtige witte Kalcietstukken zich, licht afwerpend, van het zwart kalksteenen grondstuk verheffen. Het materiaal der zuilen ter rechter zijde — men diene zijn blik te wenden in de richting van het hoogaltaar — moet als een op porfyr gelijkende hoornblende granietsoort worden aangemerkt, welke veel overeenkomst heeft met de antieke Lapis Aetiopicus.

De beide achterste zuilen, bij den altaarmuur bestaan uit Pavonazetto-marmer, wit met violette aderen, terwijl de zuilen ter linkerzijde uit een zeer schoon veelkleurig, nam. wit, blauwviolet en roodbruin geteekend marmer bestaan, welks kleuren geheel overeenstemmen met de teere kleuren der omgeving. Het marmo d'Egitto steekt werkelijk in deze omgeving min of meer hard af. De kapiteelen der zuilen zijn evenals de voorvlakken der zich daarboven bevindende ronde bogen verguld. De velden boven de bogen tot aan den sierlijken gevel van het baldakijn zijn met Lumachello bigio ingelegd. De driehoekige velden van het zeskantig tentdak, welke naar het schijnt van hel-kleurige Pavonazetto zijn, zijn aan de onderzijde door Verde-antico strepen begrensd en loopen naar boven in een geelkleurigen agaatknoop ter grootte van een hoofd tezamen. Uit hetzelfde materiaal als de beide muurzuilen, bestaan ook de grondstukken der zuilen, terwijl de dekplaten op de vier tusschen de zuilen ingevoegde platen der altaar-borstwering (de opening tusschen de beide voorste zuilen dient als ingang) uit een prachtig wit marmer met violette vlekken en aderen bestaan, waarin de vlekken ook somwijlen eene donkerroode kleur vertoonen. De vier kolossale, ongeveer een vierkante meter groote platen der borstwering hebben een grijsachtigen, roodachtig-grijzen tot rood-bruinen ondergrond met donkergrijze en vleesch- en donkerroode vlekken en strepen, terwijl over hun geheele oppervlak witte aderen loopen. Naar alle waarschijnlijkheid hebben wij hier te doen met een soort Portasanta = Marmor Carium, welke onder anderen is gebruikt bij de muren der Porta Santa van de St. Pieterskerk te Rome. Voor den decorateur is deze marmersoort, zooals wel de meeste veelkleurige marmersoorten, een gewijd en gemakkelijk materiaal, daar dit hem, wiens taak het is een juiste combinatie der kleuren in 't leven te roepen, deze in de schoonste samenstelling reeds van nature uit verschaft. Maar hoe komt het vragen wij ons af, dat de Natuur van haar overvol palet hier juist de harmonieerende kleuren heeft uitgekozen en tezaamgebracht? Zonder twijfel ligt de verklaring en de oorzaak in den chemischen aard van dit marmer zelf. Het pigment der bontgekleurde marmersoorten wordt gevormd, afgescheiden van de zwarte, grijze en blauwe kleuren, door ijzerverbindingen, welke reeds in de kleuren van hare zuivere extremen: het rood der ijzeroxyd-verbindingen en het daaraan annexe licht-blauwgroen der ijzeroxydeelverbindingen, waar deze voorkomen, zich voor 't oog welgevallig voordoen. Door de verschillende kleurschakeeringen der tusschenkleuren wordt deze werking voortgezet en behouden. Deze tusschenkleuren hebben haar ontstaan te danken aan mogelijke andere verbindingen der beide extreme verbindingen van het marmer.

b. Delinker kansel. een dubbele kansel, wordt gedragen door elf prachtige marmeren zuilen, welke zich op een gemeenschappelijk voetstuk van rood Veroneesch marmer verheffen. Hiervan vallen in de eerste plaats in 't oog de voorste zuilen, welke uit een donkerrood marmer met witte aderen: Rosso antico = Marmor Alabandicum (van Alabanda in Klein-Azië) bestaan, dan vier zuilen, twee rechts, een links en een aan de muurzijde, tegen welke de kansel is aangebouwd (de middelste namelijk der hier aanwezige kanselzuilen), welke allen vervaardigd zijn uit een wonderschoone soort marmer-breccia, welke afwisselend grijze en vleesch- en donkerroode stukken van 3 tot 30 mM. doorsnede vertoont, welke zooals men gemakkelijk kan begrijpen bij het donkerrood tot zwart geheel zeer scherp en karakteristiek afsteken. Het kleureneffect van dit marmer, 't welk in elk geval een soort Rosso brecciato = Marmor Lydium is, is bijzonder harmonisch en mooi en komt geheel overeen met de kleur der Rossa Antico-zuilen. Het effect wordt nog verhoogd door de voorste der beide zuilenparen, welke zich midden onder het grondstuk van den kansel bevinden. Deze twee zuilen zijn op zeer opvallende wijze achtkantig gevormd en bestaan uit het donker- en licht-grijze zeer gewilde en Bigio-antico = Marmor Batthium. Het achterste paar zuilen bestaat uit een soort Pavonazetto-materiaal met geringe violetroodachtige adering op witten ondergrond, waardoor er witte velden van ½ Meter doorsnede ontstaan. De beide achterste zuilen ter linkerzijde (aan den muur bij den opgang naar den kansel) zijn uit gewoon Veroneesch marmer vervaardigd. De platen der kanselborstwering met hare eerbiedwaardige afmetingen van 1¾ op 1½ Meter bestaan afwisselend uit wondervol matbruin groen Verde-antico, waarvan ook de kroonlijsten van den kansel zijn vervaardigd en uit Porfido rosso antico. Dezelfde kostbare materialen treffen wij ook bij het bovengedeelte van den kansel aan. De zes sierlijke, min of meer op den achtergrond tredende zuiltjes, welke de kap van den kansel dragen, zijn van Rosso antico. Van dit soort marmer zijn ook vervaardigd de eigenaardige wrongvormige eenvoudige platen der balustrade, terwijl de bovenstukken hiervan verguld zijn. Ook de gestreepte platen van het bovenste deel van den kansel, tusschen de zuiltjes in, toonen ons een roodachtig, eenigszins mat gekleurd marmer. Het gebruik der materialen bij den opgang naar den kansel en bij de hiertoe behoorende smalle galerij links van den kansel is werkelijk meer dan overdreven. De platen der leuning van de galerij bestaan uit Verde antico, de sierlijke, bogendragende zuiltjes met vierkante kapiteelen aan de smalle zijde van het onderste gedeelte van het bouwwerk, bestaan voor wat betreft het benedengedeelte uit wit marmer, terwijl bij het bovengedeelte de achtkantig gevormde schachten vervaardigd zijn van een prachtig soort Pomarolo. De tusschen de zuilen en bogen ontstane vullingen zijn in het benedengedeelte tusschen de ronde bogen met Veroneesch marmer, in het bovengedeelte tusschen de spitsbogen met mooi rood en wit gevlamd en gestreept Goccia di Vicenza = Lapis Lenhydros, een materiaal dat veel overeenkomst vertoont met onyx, belegd. (Wordt vervolgd.)

VIJFTIENDE JAARGANG, No. 52 ZATERDAG 28 DECEMBER 1907

ARCHITECTURA

ORGAAN V.H. GENOOTSCHAP ARCHITECTURA.ET. AMICITIA

BUREAU VAN REDACTIE: H. P. BERLAGE Nzn., Voorz. H. WALENKAMP, A. J. JOLING, W. KROMHOUT Czn., A. VAN BAALEN, J. ROOSING Jz., JOS HERMAN, Leden. — — — — — VASTE MEDEWERKERS: K. P. C. DE BAZEL en J. W. H. BERDEN — — — REDACTEUR VOOR HET TECHNISCH GEDEELTE L. ZWIERS — VALERIUSSTRAAT 64 TE AMSTERDAM.

UITGEVERS: J. VAN DER ENDT & ZOON MAASSLUIS. HET ORGAAN MET TECHNISCH GEDEELTE WORDT WEKELIJKS FRANCO TOEGEZONDEN AAN ALLE LEDEN VAN HET GENOOTSCHAP. DE JAARLIJKSCHE CONTRIBUTIE VOOR HET LIDMAATSCHAP BEDRAAGT: VOOR GEWONE LEDEN f 12.—, VOOR KUNSTLIEVENDE LEDEN f 10.—, VOOR BUITENLEDEN EN ASPIRANTLEDEN f 7.50.

STUKKEN EN CORRESPONDENTIE BETREFFENDE DE REDACTIE VAN HET WEEKBLAD TE ZENDEN AAN DEN HEER H. WALENKAMP, KONINGINNEWEG 267 AMSTERDAM; BETREFFENDE HET PLAATWERK »DE ARCHITECT" AAN DEN HEER A. VAN BAALEN, JACOB MARISSTRAAT 22, SLOTEN bij AMSTERDAM; BETREFFENDE DE ADMINISTRATIE VAN HET GENOOTSCHAP AAN DEN SECRETARIS, DEN HEER PAUL J. DE JONGH, REGULIERSGRACHT 120, AMSTERDAM † † † † †

INHOUD: Rapport Verificatie-commissie. — Balans, Winst- en Verliesrekening. — Het plaatwerk »De Architect«. — Correspondentie. — Jury-rapport prijsvragen Bouwkunst en Vriendschap. — Berichten. — Open prijsvragen. — Informatie-bureau. — San Marco. — Ambachtsschool te Hilversum. — Informatie-bureau.

RAPPORT DER VERIFICATIE-COMMISSIE OVER HET JAAR 1907.

Aan het Genootschap „Architectura et Amicitia".

Mijne Heeren,

In opdracht van de leden-vergadering, gehouden 4 Dec. j.l. heeft ondergeteekende commissie inzage genomen van het geldelijk beheer door onzen penningmeester gedurende het Genootschapsjaar 1907.

Het geringe verschil der nadeelige saldo's pl.m. f 31.— in 1906 en 1907 deed vermoeden, dat de uitgaven en ontvangsten weinig veranderingen zouden doen zien.

Ons bleek echter dat de posten:

Platen Architectura;	Rente;
Contributiën;	Onkosten Verbouwing;
Lezingen;	Weekblad;
Drukwerken;	

als vermeerdering van inkomsten kunnen worden beschouwd en wel tezamen voor pl.m. f 1020.—.

Opmerkelijk is de post drukwerk, die ons pl.m. f 255.— voordeeliger kwam, vooral door eigen uitgave van den kalender, wellicht zouden ook andere Genootschapsuitgaven voor ons productiever kunnen worden.

Eene vermindering der inkomsten met die van 1906 blijkt de uitgave van ons plaatwerk met pl.m. f 823.— en een aantal kleinere posten totaal pl.m. f 1051.—.

Eene donkere bladzijde in de verantwoordings-staten is die der nog te betalen contributiën, laten de achterblijvers bewijzen, dat zij geen afvalligen zijn.

Ten slotte is 't ons een aangename plicht te verklaren, dat de rekening en verantwoording in orde zijn bevonden, zoodat wij U voorstellen den penningmeester te dechargeeren van zijn beheer over 1907; terwijl wij hem en zijnen helper dank zeggen voor de uitgebreide werkzaamheden, verricht ten dienste van ons Genootschap.

De Commissie van Verificatie:
J. ROOSING Jr.
H. VAN JAARSVELD.
H. W. NIJMAN.

BALANS OP 1 DECEMBER 1907.

BEZITTINGEN.	Bedrag.		SCHULDEN.	Bedrag.	
Bibliotheek	f 2000	—	Bibliotheek	f 190	60
Kas	» 1498	24	Weekblad »Architectura«	» 900	—
2½ % Obl. leening 1886	» 20	—	Lokaalhuur	» 125	—
Projectietoestel	» 130	—	Plaatwerk »de Architect«	» 582	88
Nog te ontvangen contributie			Platen »Architectura«	» 7	—
1904	» 15	60	2½ % Oblig. leening 1886	» 100	—
1905	» 25	90	4 % Obligatieleening 1905	» 1500	—
1906	» 57	—	Uitgeloote Obligatie lg. 1886	» 270	—
1907			» » » 1903	» 50	—
Gewone leden	» 138	—	Coupons » » 1886	» 45	75
Entregelden	» 15	—	» » » 1905	» 60	—
Leden donateurs	» 30	—	Onkosten Bestuur	» 26	92
Kunstl. leden	» 50	—	Prijsvragen	» 115	—
Aspirantleden	» 3	75	Huldeblijken	» 40	—
Buitenleden	» 135	—	Vermogen Genootschap	» 789	82
Verzengg.leden	» 10	—			
Donateurs	» 15	—			
Porti Weekblad	» 10	—			
Onkosten 10e Lustrum	» 649	88			
	f 4802	97		f 4802	97

REKENING EN VERANTWOORDING van den Penningmeester van het Genootschap over het jaar 1907 behandeld in de Alg. Vergadering van 18 December.

REKENING OP 1 DEC. 1907.

ONTVANGSTEN (Winst).	Bedrag.		UITGAVEN (Verlies).	Bedrag.	
Plaatwerk «De Architect»	f 137	22	Bibliotheek. Tijdschriften, enz.	f 341	15
Platen «Architectura»	» 70	—	Weekblad „Architectura"	» 1372	65
Contrib. Gewone leden	» 1224	—	Lokaalhuur	» 500	—
Leden-donateurs	» 368	—	Onkosten Bestuur	» 89	52
Buitenleden	» 1533	75	Onkosten Redactie	» 60	30
Aspirant-leden	» 30	—	Porti, Zegels, Incasso	» 79	06
Kunstl. leden	» 350	—	Salarissen	» 525	—
Vereenigingleden	» 85	—	Lezingen	» 11	—
Donateurs	» 44	—	Assurantie	» 16	95
Entrée-gelden	» 33	—	Huldebijken	» 50	—
			Drukwerk	» 3	02
Porti Weekblad	» 9	30	Contributie	» 30	00
Nadeelig Saldo	» 191	40	Rente	» 64	—
			Prijsvragen	» 115	—
			Onkosten Verbouwing	» 60	—
			Afschrijving 10e Lustrum	» 500	—
			» Projectietoestel	» 30	35
			» Contributie 1906	» 27	25
	f 4075	77		f 4075	77

HET PLAATWERK „DE ARCHITECT".

Tot dusver verschenen 4 afleveringen van den loopenden jaargang.

Vertraging van de zijde des uitgevers was oorzaak, dat afl. 5 en 6 nog niet verschenen. Beide afleveringen zijn echter in bewerking en zullen, naar de Uitgever ons beloofde, tegelijk verschijnen.

Dit jaar kon geen kleurendruk worden opgenomen.

Elk nummer bevat echter 6 platen, zoodat het totaal-aantal volplaatst is bij afl. 5 en 6.

Het aantal abonné's bleef tamelijk stationnair: enkelen bedankten, doch ook anderen gaven zich op.

VAN BAALEN.

CORRESPONDENTIE.

De jaarverslagen van den Secretaris, Bibliothecaris en der overige functionarissen moeten wegens plaatsgebrek blijven liggen tot het volgend nummer.

PRIJSVRAGEN, JURY-RAPPORT

van de prijsvragen, door de Vereeniging «Bouwkunst en Vriendschap» te Rotterdam, uitgeschreven in 1907,

Aan

het Bestuur van de Vereeniging «Bouwkunst en Vriendschap» te Rotterdam.

M. M.,

Mag in 't algemeen aan de prijsvragen uwer vereeniging eene groote belangstelling te beurt vallen, ook die, dit jaar door U uitgeschreven voor een «Café Restaurant» en een „Vereenigingsgebouwtje op een Sportterrein», werden met een bestek succes bekroond.

Voor de vereeniging Bouwkunst en Vriendschap ligt in het feit van de belangrijke deelname, een reden tot groote voldoening, daar ten duidelijkste blijkt, dat haar vooropgesteld streven om, door het uitschrijven van prijsvragen, de lust tot studie bij onze jeugdige vakgenooten aan te wakkeren, op een gunstig resultaat kan bogen.

En ligt in dit zingen niet eene vingerwijzing, waar in den laatsten tijd meer en meer stemmen opgaan voor het denkbeeld om het uitschrijven van prijsvragen algemeen te doen zijn, dit steunt ook toe te passen voor het tot standkomen van belangrijke openbare gebouwen die thans bijna uitsluitend worden toevertrouwd aan ambtenaren, die toch reeds met werk overladen zijn, waar in Duitschland, Engeland en Frankrijk op zoo bevredigende uitkomst kan worden gewezen! Dat hierdoor de bouwkunst bij ons te lande niet weinig zou worden gediend, is eene overtuiging die bij vrijwel algemeen wordt gedeeld en waar dikwijls wordt gewezen op de povere uitkomst en de moeielijkheden uit de prijsvragen voortvloeiende, is het een verblijdend verschijnsel er op te kunnen wijzen dat door deze prijsvraag wederom bewezen is, dat uitstekende resultaten te verkrijgen zijn, wanneer alles goed wordt voorbereid en overwogen.

Er is met ernst en toewijding door de mededingers gewerkt; tal van antwoorden geven blijk van eene frischheid van inspiratie, eene gelegenheid van opvatting en eene nauwgezette studie, die hoogst prijzenswaardig zijn.

't Is dan ook met groote ingenomenheid dat de Jury hare moeielijke taak aanvaardde om de verschillende inzendingen aan eene beoordeeling te onderwerpen.

Op de 1e prijsvraag voor een Café-Restaurant, kwamen 20 antwoorden in onder de motto's:

Trattoria, Monoliet, Mahlzeit, Lucullus, Nous verrons, Bacchus-tempel, Ça y est, Age quod agis, Rotterdam, Salambo, Catz, Biljart, Synthesis, Hofmisp, Betsy, 1907, A, drie vierkantjes (geteekend), Glück auf, R. H. D. door elkander; bovendien werd ons ter hand gesteld een ontwerp onder motto „Overgang", dat echter wegens te late inzending niet voor eene eventueele bekroning in aanmerking mocht komen.

Wij betreuren het, bij deze prijsvraag, er op te moeten wijzen, dat eenige inzenders zich blijkbaar bij hun werk door eene modern Duitsche opvatting hebben laten leiden, Gedachtig aan het woord: «ons land zij groot in daigune, waarin een klein land groot kan zijn», moet ons streven geheel naar het in vervulling brengen van dit kernachtig woord gericht zijn. Waar juist in den laatsten tijd op verschillend gebied, zoovele verschijnselen zich voordoen, die er op wijzen, dat wel degelijk ons kleine land met succes in het strijdperk met grootere naties kan treden, moeten wij steunend op onze oude traditie en met het voorbeeld van Holland's glorieitijdperk voor oogen, op eigen kracht vertrouwend, ons eene plaats verzekeren in de eerste gelederen van het vredelievend leger, dat in naam van ontwikkeling en beschaving allerwege optrekt, om, brekend met sleur en conventie op onze eigen wijze uiting te geven aan den scheppingsdrang, die, altijd en overal, eene kentering van denkwijze en opvattingen kenmerkte. Dat daarbij het opkomend geslacht een betekenisvol aandeel heeft, is niet te ontkennen en verheugt ons in dit geval, waar de uitkomst dezer prijsvragen zoovele beloften in zich bevat.

Trattoria. De combinatie voor beide zalen is niet fraai te noemen en de billardzaal is door de zware muurpijlers minder gunstig verlicht; ook de ligging der privaten is niet gelukkig. Op de verdieping, die zich niet logisch uit den beganen grond ontwikkelt, is eene groote vestibule-ruimte gewenscht; de ligging, de toegangen en de verlichting van de kleine zalen laat te wenschen. De gevel mist het karakter van een Café-Restaurant en verraadt een uitheemschen invloed. Het teekenwerk is handig opgezet.

Monoliet. Ook in dit plan, dat een eenigszins verwarden indruk maakt door de vele sprongen en hoeken, is de verbinding van de groote zaal met de billardzaal onvoldoende; eerstgenoemde zaal is bovendien minder fraai van vorm en te klein in verhouding tot het geheel. De vestibule daarentegen is onnoodig groot. het dames-toilet onvoldoende verlicht en het heeren-toilet ongunstig gelegen. De ligging van de zalen op de verdieping is goed, doch de corridor veel te klein en bekrompen; bovendien is de groote zaal te lang, zoodat van deze ruimte in den gevel niet voldoende partij getrokken is. De gevel is niet zonder bekoring, doch niet geheel van gezochtheid vrij te pleiten en staat blijkbaar onder Duitschen invloed. Het teekenwerk is smaakvol, handig en aantrekkelijk.

Mahlzeit. In tegenstelling met het voorgaande plan, mist dit ontwerp alle bekoring. Het plan is onvoldoende doorwerkt; de vorm van de billardzaal laat te wenschen over en de bovenverdieping is te veel versnipperd. Ook de gevel is weinig behagelijk, het teekenwerk is slordig.

Lucullus. Het plan is eenvoudig en duidelijk van samenstelling; doch de ligging der privaten en de verlichting van de billardzaal zijn ongunstig, terwijl ook de verlichting van de buffetkamer niet naar den eisch is. De indeeling van de bovenverdieping is niet slecht, alleen is 't te betreuren, dat de groote zaal niet aan den voorgevel geprojecteerd is; hierdoor zou deze veel aan uitdrukking gewonnen hebben, terwijl nu het type van een Café-Restaurant niet getroffen is. De topgevels zijn veel te zwaar; het teekenwerk is goed.

Nous verrons. Dit plan bezit meerdere goede hoedanigheden, de vorm van de groote zaal, die in verhouding tot de billardzaal te klein is doet onaangenaam aan. Op de verdieping is de groepeering der vertrekken niet slecht, doch de verlichting van een der kleine vergaderzalen met bovenlicht niet gewenscht, terwijl de ligging van de feestzaal minder gelukkig is. De gevel maakt een vriendelijken indruk, doch mist door de beeede ontwikkeling van de woning van den restaurateur het gewenschte karakter. De architectonische opvatting van den gevel verdient aanmoediging. Het teekenwerk is correct.

Bacchus-tempel. Vooral het plan van dit ontwerp verdient allen lof; de wijze, waarop de groote zaal en de billardzaal gegroepeerd zijn, is zeer te prijzen en zal eene fraaie ruimte-ontwikkeling opleveren. Ook de ligging van de dienstvertrekken is gunstig. De eerste verdieping, die zich logisch uit den beganen grond ontwikkelt, geeft eene zeer goede indeeling door de gelukkig gevonden rangschikking van de drie zalen om eene ruime centrale hal. De vorm van de groote zaal is echter minder fraai, terwijl de hoogte onvoldoende is, wat zich ook in den gevel uit. De dienstafdeeling op de 2e verdieping is niet beknopt genoeg en dientengevolge niet gerieflijk. De gevel is goed, doch had in aanzien gewonnen indien den ramen van den voorgevel een meerdere hoogteontwikkeling was gegeven en de gevel vak ware gebouden. De twee koepelvormige torens zullen in perspectief, ook in verband met hun planvorm, te zwaar tooncn en zijn van vorm niet eigenaardig. waar het genoeg wordt verondersteld in staat aan eene breede straat. Het teekenwerk is zeer goed.

Ça y est. Het plan is doordacht in elkaar gezet, doch architectonisch minder fraai ontwikkeld, wat vooral op de 1e verdieping het duidelijkst aan den dag treedt.

De toiletten op den beganen grond zijn te ver van de groote zaal verwijderd; de woning van den restaurateur is slecht ingedeeld en verschillende dienstvertrekken zijn ongunstig gegroepeerd en onvoldoende verlicht.

De gevel heeft weinig karakter, terwijl de te smalle stompunten onder de bogen een onaangenaam effect teweegbrengen. De detail is goed geteekend, doch het overige teekenwerk is wat slordig.

Age quod agis. Het plan vertoont eenige overeenkomst met het ontwerp onder motto «Bacchus tempel», alleen is de architectonische groepeering van groote zaal en billardzaal minder fraai en de verlichting van laatgenoemde zaal niet voldoende. De bovenverdieping bezit uitstekende eigenschappen, terwijl ligging en groepeering van de dienstvertrekken en de woning van den restaurateur zeer verdienstelijk zijn. Ofschoon goed beredeneerd, zijn de beide gevels niet aantrekkelijk en hebben weinig karakter. Het teekenwerk is zeer vlot uitgevoerd.

Rotterdam. Voor gangen en dienstvertrekken is in dit plan te veel ruimte opgeofferd, zoodat de groote zaal te klein is geworden, waardoor veel afbreuk aan het overigens niet slechte ontwerp wordt gedaan. Verder heeft de billardzaal een ongunstigen vorm. De ligging van de zalen op de verdieping is goed, doch hier mist men eene voldoende voorruimte; ook de verlichting laat hier en daar te wenschen over. De gevel is niet slecht, doch, in enkele détails min of meer zwak; zoo zijn de topgevels, die zich geenszins uit den gevel ontwikkelen, niet fraai en de afdekking van den toren weinig constructief.

Salambo. De ontwikkeling van de beide zalen op den beganen grond is zeer goed, doch aan de bovenverdieping, die zich niet organisch uit den beganen grond ontwikkelt, bleven meerdere gebreken; zoo is de groepeering van de drie zalen, waarvan een met bovenlicht, afkeurenswaardig en zal in het gebruik bezwaren met zich brengen. Door het omplaatsen van de hoofdtrap op de 1e verdieping is bovendien onnoodig ruimte verloren gegaan. Ook zijn de dienstvertrekken niet gunstig gelegen. Zijn op het plan verschillende foutcn aan te wijzen, de gevel daarentegen behoort, wat afgeheelen opzet betreft, tot de beste van het ingezonden werk; de wijze, waarop de café-zaal en de groote zaal tot uitdrukking zijn gebracht, verdient alle lof, Jammer, dat détails hieraan afbreuk doen; zij verraden een nog ongeoefende hand; ook de vormentaal is tamelijk conventioneel.

Catz. Afgezien van de ongunstige plaatsing der toegangen, waardoor het mooiste gedeelte van de café-zaal onbruikbaar wordt, is de benedenverdieping veel beter dan de bovenverdiepingen. Deze houden bovendien geen verband met de benedenruimten, terwijl een der kleine zalen ongunstig gelegen en verlicht is. De dienstruimten en de woning van den restaurateur zijn ingewikkeld. De min of meer Duitsche gevel mist het karakter van een Café-Restaurant en vertolkt de daarachter gelegen ruimten geheel onvoldoende. Het teekenwerk getuigt van smaak, doch de détail is onduidelijk en drukt de materialen niet genoegzaam uit; de decoratieve details hebben verdienste.

Biljart. Het verband tusschen de verschillende verdiepingen laat ook in dit plan te wenschen over, terwijl in de indeeling een aantal fouten zijn aan te wijzen, Op den beganen grond is de ligging der privaten niet juist en de verlichting van het buffet onvoldoende. De verdieping is verward van samenstelling en in vele opzichten slecht verlicht, bovendien zijn eenige vertrekken van de restaurateurswoning onbruikbaar. De gevel is tamelijk conventioneel en brengt de verschillende vertrekken niet tot uiting.

Synthesis. In de hoofdgedaante is dit plan niet kwaad, doch de architectonische ontwikkeling laat te wenschen.

De indeeling van den beganen grond is beter dan van de verdieping waar de groote zaal ongunstig gelegen is. De gevel is droog van opvatting en uitvoering en is geene weerspiegeling van de daar achter liggende vertrekken.

Hofmisp. De hoofdindeeling is in 't algemeen gunstig: de verhouding van de café-zaal goed en architectonisch aangenaam ontwikkeld; doch de billardzaal is te klein: de hoofdtrap is te veel naar achter gebracht en daardoor minder juist gelegen. De zaal op de verdieping is niet gelukkig van verhouding en de plaatsing van het tooneel niet bestudeerd. Op de tweede verdieping wordt geene groote vergaderzaal gevraagd. De gevel is door de te groote raamopeningen en uitbouwen te verbrokkeld. Het teekenwerk is handig.

Betsy. Het plan is constructief niet goed, door totaal gemis aan verband tusschen verdieping en beganen grond; doch het plan van de 1e verdieping is zeer onvoldoende en mist alle aantrekkelijkheid; de groote zaal op den achtergevel gelegen, terwijl de geheele breedte van den voorgevel wordt ingenomen door de woning van den restaurateur, waarvan het gevolg is dat het karakter van het gebouw niet tot zijn recht komt, terwijl ook het streven om verband te brengen van het plan met den gevelopstand, hier geheel afwezig is. Overigens is het teekenwerk zeer zorgvuldig behandeld.

1907. In dit plan is aan de dienstvertrekken ten koste van de voornaamste lokalen te veel plaats ingeruimd; in 't bijzonder is dat 't geval met de plaatsing van het buffet en de trap naar den verwarmings-keider, tusschen café en billardzaal. Ook de 1e verdieping is niet gunstig ingedeeld, terwijl de toegang tot de groote zaal niet ruim genoeg is. De opvatting van den gevel is conventioneel en mist aantrekkelijkheid door de veelvuldig gewerkte motieven. Aan de détailuitwerking van het interieur is veel zorg besteed.

A. De dienst is in dit plan omslachtig en de ligging van de zaal op de verdieping, met onvoldoenden toegang en slechte verlichting, is ongunstig.

De privaten op den beganen grond zijn te ver van de groote zaal verwijderd. De gevel is zonder eenig karakter en arm van opvatting. Het onderwerp blijkt boven de krachten van den ontwerper te gaan.

Drie vierkantjes (geteekend). De algemeene opzet van dit plan is goed, ofschoon de architectonische verhoudingen van de zalen niet gunstig zijn te noemen. De toegangen naar de situatie van de zalen op de verdieping zijn niet gelukkig. De voorgevel is door het avant-corps te veel in tweeën gedeeld, zonder dat de voorsprong verband houdt met het plan, waardoor de achterliggende ruimte in den gevel niet spreken. De uit de hand geteekende gevel in onderdeelen niet zonder verdienste, is in samenstelling onzuiver en maakt een slordigen indruk.

Glück auf. Zoowel verlichting als hoofdindeeling zijn van dit plan gunstig, in 't bijzonder de verbinding van de twee voornaamste lokalen op den beganen grond. Het kantoor van den restaurateur is te achterst gelegen. Het 1e verdieping plan levert constructief bezwaren op voor den ratineeelen opbouw. De vertrekken der woning van den restaurateur liggen te veel verspreid en de indeeling is niet gunstig. De buiten-architectuur is eene weinig fraaie aaneenschakeling van Duitsche motieven, waarbij de toren zonder eenig verband met het plan, als decoratief ornament moet worden begrepen; de dienstingang is zeer onaangenaam van vorm. De doorsnede is onvolledig.

R. H. D. (door elkander). Door het uitbouwen van de balkons aan den achtergevel is in strijd met het programma gehandeld. Wat de practische bruikbaarheid van het plan betreft is de hoofdgedachte van het plan niet kwaad, ofschoon 't slecht in elkaar zit en architectonisch zeer weinig beteekent. Bijzonder gaat de opgaaf de krachten van den ontwerper te boven en daarbij is het teekenwerk slecht en slordig.

Overgang (te laat ingezonden). Het plan is in sooverre in strijd met het program, dat het achtergedeelte van het ter volle diepte geheel opgaat. De groepeering der lokalen is goed ofschoon de conceptie van het geheel eenigszins verward is en de onderlinge verbinding te wenschen laat; de zalen op den beganen grond zijn niet groot genoeg in verhouding tot den dienst; de keetafel is ongunstig verlicht en de privaten liggen te ver van de zaal verwijderd. De gevel bezit ontegenzeggelijk goede eigenschappen, vooral in détails, mist echter het vereischte karakter en vertolkt niet de achterliggende lokaliteiten; de verschillende gedeelten houden niet voldoende verband met elkaar, Het teekenwerk is verdienstelijk en getuigt van eene zeer geoefende hand; de behandeling van de plannen laat echter aan duidelijkheid te wenschen over,

De Jury, steunend op de voorafgaande beoordeelingen, stelt met alge-

meene stemmen aan het Bestuur van B. K. V. voor, in afwijking van het programma toe te kennen:

den 1en prijs: Zilveren medaille met getuigschrift der Vereeniging, benevens f 70.— aan motto: »Bacchus tempel« en

den 2den en 3den prijs te verdeelen tusschen motto: »Age quod agis« en motto »Salambo« en aan ieder der ontwerpers toe te kennen een Bronzen medaille met getuigschrift der Vereeniging benevens f 15.

Voor een »Sportgebouw« kwamen 26 antwoorden in onder de motto's:

Wapenschild met drie kleine ditto (geteekend), I, in een driehoek (geteekend), De 4de, Cirkel met streep (geteekend), Country life, Holland, Diabolo, Elk schot is nog geen eendvogel, N. C. N. P., Jong Holland, Betsy I, Regina, Olympia, S. P. O., Wapen met leeuw (geteekend), Judix, Cirkel (geteekend), Driehoek in cirkel (geteekend), E. V. A. D., Sparta I (in drukletters), Sparta II (in dubbele letters,) Sport I (in vierkante letters), Sport II (in ronde letters), Sport in cirkel met middenband (geteekend), Sport III (in potloodletters), alsmede een ontwerp onder motto »Ludus pro Patria«, dat wegens onvolledige inzending, eventueel in de eindbeslissing buiten mededinging moest worden gesteld.

Bij de beoordeeling der plannen huldigde de Jury de opvatting, dat eene scheiding van de ruimten bestemd voor het publiek en van het sportieve gedeelte, wenschelijk is en dat de restauratie-zaal als het belangrijkste onderdeel van het gebouw moet worden beschouwd. Voorts hield de Jury rekening met de tweedeelige opvatting, die het program toelaat, omtrent de bestemming van het gebouw als vereenigingsgebouw voor eene vereeniging van uitsluitend Heeren of eene gecombineerde vereeniging van beidertei kunne.

Wapenschild met drie kleine ditto (geteekend).

Door het gemis van een voldoenden toegang naar het sportieve gedeelte, zijn de dienstvertrekken niet te bereiken, dan door de restauratiezaal, wat af te keuren is; daarbij is de ligging der toiletten voor de spelers ongunstig en de kleine kleedkamer van het wachtlokaal te ver verwijderd. Het uitwendige is droog van opvatting, en draagt een karakter, dat het midden houdt tusschen een dorpestation en eene schilderswoning.

Lijn een driehoek (geteekend). De plattegrond is niet ongunstig, vooral wat betreft de ligging van de restauratie-zaal, ofschoon de veranda te smal, de toegangen naar de sportafdeeling te hokkerig en de privaten niet gunstig gelegen zijn, terwijl voor deze laatsten, bovenlicht geen aanbeveling verdient en de plaatsverdeeling van de verdieping wel wat uitbreid is.

Het ontwerp is als een onbeholpen uiting te kenmerken, waarbij de ontwerper zich blijkbaar eene verkeerde voorstelling van het gebruik van het gebouw gemaakt heeft; — het geheel doet meer denken aan een kurhaus aan een strand dan aan een sportgebouw.

De 4de. De niet eenvoudige plattegrond bezit goede hoedanigheden, met name de groepeering van de drie hoofd-dienstvertrekken en de ligging van de café-zaal. Het geheel maakt een zeer decoratieven indruk en is zeer verdienstelijk gesquarefleerd, doch staat decoratief hooger dan architectonisch. De ontwerper heeft schilderachtige groepeering en oplossingen gezocht, dien de samenhang van het geheel schade doen; de afdekking van den toren is zwak en onaangenaam van vorm, terwijl de raamopeningen met hun gebogen stijlen minder aangenaam van vorm en onpractisch zijn. Het geheel geeft overigens blijk van veel fantasie.

Cirkel met streep (geteekend). De weinig bestudeerde plattegrond heeft de fout, dat niet dan door de restauratie-zaal, de kleedkamers te bereiken zijn, ook zijn de privaten ongunstig gelegen. Het ontwerp van den gevel is onvoldoende en de perspectief slecht.

Country life. Het plan is niet op de verlangde schaal geteekend. De restauratiezaal domineert niet voldoende en de privaten zijn ongunstig gelegen ten opzichte van de sportafdeeling, terwijl ook in dit plan de afscheiding tusschen de 2 afdeelingen publiek en sport, niet afdoende is 't oog gehouden is. Het geheel maakt geen onaangenamen indruk, ofschoon de toren niet gelukkig van vorm is. Het teekenwerk is vlot, doch de kleur niet gelukkig.

Holland. Waar de groepeering van het plan goed, de plattegrond over 't algemeen gunstig is te noemen en de afdeelingen goed van elkaar afgescheiden zijn, vermindert de afwezigheid van privaten bij de restauratiezaal de waarde van het plan. De afzonderlijke ingangen voor de spelers zijn prijzenswaardig, doch de portalen niet voldoende verlicht. De gevel is niet logisch gedacht en geeft weinig organisch verband. Het karakter van het geheel is niet kwaad.

Diabolo. Het plan is, voor een sportgebouw, te groot opgevat: de hal is in 't programma niet gevraagd. Ook hier is met de gewenschte afscheiding tusschen de ruimten voor het publiek bestemd en voor de spelers, geen rekening gehouden. De perskamer is, als gevolg van den breeden aanleg, te groot. De gevel is vrij goed, doch heeft weinig karakter. Aan het teekenwerk is handigheid niet te ontzeggen; de kleurzamenstelling is niet gelukkig.

Elk schot is nog geen eendvogel. De opbouw in steen is in strijd met de in het programma vastgelegde bedoeling. De gemeenschappelijke toegang voor spelers en publiek is ook in dit geval af te keuren; de wasch- en kleedkamers zijn onderling ongunstig gelegen, terwijl de vorm van de kleine kleedkamer te gerekt is: de zijingangen missen hunne bestemming door de kruising met den toegang van het publiek, waardoor de sportafdeeling in tweeën wordt gesneden; verder is de steenen portiek belemmerend voor het uitzicht van de restauratiezaal. De 1e verdieping heeft een goede indeeling der gevraagde ruimten. Overigens is het geheel een goed ontwerp van bijzondere architectonische waarde, en met veel zorg in teekening gebracht.

N. C. N. P. De totale indruk van dit origineele plan is zeer gunstig en de vorm van de restauratiezaal zeer gelukkig te noemen; het waschlokaal is echter ongunstig gelegen ten opzichte van de kleine kleedkamer en de ligging en het aantal der privaten is onvoldoende. Het ontwerp is prettig, frisch en gesond van opvatting, geeft blijk van veel architectonisch talent, terwijl de plattegrond beknopt en artistiek in de gevels is opgelost. Het teekenwerk hoewel ietwat schetsmatig behandeld is zeer verdienstelijk.

Jong Holland. Het plan is te grootsch van opvatting en de ruime vestibule voor een een dergelijk gebouwtje geen vereischte. Het ontbreken van het plan van de eerste verdieping doet het weinig verband tusschen onder- en bovenbouw weinig in 't oog springen. De te smalle gang in 't midden van het gebouw, is niet voldoende verlicht, wat voor een vrijstaand gebouw toch als vereischte mag gelden; de toiletten liggen ten opzichte van de restauratiezaal hoogst ongunstig. Het ontwerp maakt in zijn geheel den indruk goed gevormd te zijn, behoudens de weinige stabiliteit van de uitgebouwde torens. De opvatting en het karakter van het geheel is goed.

Betsy I. Van den overigens zeer gunstigen plattegrond, is het een fout, dat de verbinding van de privaten met de kleedkamers en toiletten door de restauratiezaal plaats heeft; een fout, die door het aanbrengen van portaaltjes voorkomen zou zijn; verder is de bergplaats grooter dan gevraagd is. Van de mooie veranda is goed partij getrokken voor dit voorname onderdeel van den bouw. De voorgevel is over 't algemeen van weloverwogen architectuur; de achtergevel daarentegen is niet geslaagd. Het teekenwerk is goed.

Regina. Dit ontwerp heeft de groote fout, dat de toegang tot het gebouw door de restauratiezaal plaats heeft; — met afzonderlijken toegang tot de sportafdeeling zou dit plan aanmerkelijk winnen; de W. C.'s voor Dames ontbreken en de privaten voor de verdieping zijn niet in verhouding tot de afmetingen der aangrenzende vertrekken. Het uiterlijk heeft een stedelijk karakter en is smakeloos en conventioneel van opvatting.

Olympia. Het restaurant mist behoorlijken toegang, terwijl de toiletten ongunstig gelegen zijn en de privaten aanleiding geven tot veel ruimteverlies. De hoofdgroepeering der dienstvertrekken is gunstig, doch onvoldoende bestudeerd; de veranda is te smal en ongunstig gelegen. De buiten-ordonnantie verraadt eene weinig geoefende hand.

S. P. O. Het plan maakt in zijn geheel een gunstigen indruk, echter is het waschlokaal ten opzichte der kleine kleedkamer ongunstig gelegen; de twee trappen zijn niet in verhouding tot de meer ondergeschikte bestemmingen van de verdieping. Eene verbetering van het plan zou zijn, de dwarsgangen tevens als toegangen tot het sportgedeelte te doen dienen. De buitenarchitectuur is van hoogst twijfelachtig karakter en is logisch gedacht.

Wapen met Leeuw (geteekend). De restauratiezaal snijdt het plan in tweeën en mist tochtportalen; ook hier zijn de kleedkamers niet dan door de restauratiezaal te bereiken en ligt het waschlokaal ongunstig ten opzichte van de kleedkamers. Het uiterlijk draagt een fantastisch, Oostersch stempel, is te grootsch van opvatting en mist het karakter aan een sportgebouw te stellen.

Judix. De plattegrond is beknopt en verdienstelijk in elkaar gezet, behoudens de restauratiezaal en de bergplaats. De gevel mist het karakter; de torens is veel te zwaar.

Cirkel (geteekend). Ofschoon de groepeering over 't algemeen goed is, heeft dit plan geen organisch verband en is gezocht van conceptie; de kleedkamer is onvoldoende verlicht, terwijl de restauratie-zaal geen voldoend uitzicht op het sportterrein biedt. Het karakter van de architectuur is goed, — de perspectief is klein en weinig verzorgd; het geheel draagt het kenmerk dat de ontwerper niet voldoende studie aan zijn werk besteed heeft.

Driehoek in cirkel (geteekend). De opzet van het plan beantwoordt niet aan het doel, doordat de restauratie-zaal tevens als vestibule dienst zal moeten doen en omdat de dienstvertrekken onmiddellijk aan de zaal aansluiten, wat moet worden afgekeurd; ook mist de restauratiezaal een tochtvrijen ingang. De zaal is weinig karakteristiek; het teekenwerk is vrij goed.

E. V. A. De indeeling van dit plan is niet slecht, ofschoon de sportafdeeling niet voldoende gesepareerd is. Terwijl de bestemming van het gebouw vrij goed in den gevel is uitgedrukt, is het ontwerp droog en weinig aantrekkelijk van opvatting.

D. De symmetrische ligging van de restauratiezaal en de groote kleedkamer aan weerszijden van den ingang, heeft tengevolge dat de eerstgenoemde ruimte als 't middelpunt van het plan inneemt; de directe toegangen naar de kleedkamers, van buiten af, zijn afkeurenswaardig, terwijl de gang op den beganen grond niet voldoende is verlicht; het verdiepingsplan is niet gelukkig. Waar het uiterlijk van veel smaak getuigt en architectonisch verdienstelijk van opvatting is, is 't te betreuren, dat het eigenaardige van het sportgebouw in dit ontwerp niet voldoende tot uiting komt, en dat door de ligging van de groote kleedkamer een gedeelte van de veranda in 't gebruik niet tot zijn recht zal kunnen komen. De perspectief-teekening is fraai opgewerkt met veel decoratieve bedoeling.

Sparta I (in drukletters). De perspectief ontbreekt bij dit ontwerp. De hal beantwoordt niet aan haar doel en bij de restauratie-zaal mist men de bijbehoorende privaten. De composite van het geheel is verre van fraai, mist samenhang, terwijl het silhouet van het gebouw slecht is.

Sparta II (in dubbele letters). De afgeheele opzet van het plan is zeer goed en prijzenswaardig is hier de afscheiding van het publiek met het sportieve gedeelte in 't oog gehouden; een bezwaar is, dat de douches niet in het waschlokaal zijn gelegen en dat de privaten van de sport-afdeeling door het waschlokaal van de overige ruimten zijn afgesloten; het 1e verdieping-plan is niet logisch uit het beganе grondplan opgebouwd. Ofschoon niet in het programma gevraagd is het groote terras te prijzen. De buiten-ordonnantie is onbehaaglijk van vorm en ondanks den vakwerkbouw te monumentaal; de uiterlijke groei laat veel te wenschen over. Het teekenwerk verraadt een weinig geoefende hand.

Sport I (in vierkante letters). De origineele platte grond is in algemeene opvatting goed, ofschoon de dienstingangen te bekrompen zijn en de restauratiezaal afzonderlijke privaten mist; de apodikeuken is slecht gelegen en verlicht, terwijl de privaten voor de spelers te smal en de douchekamers door de gang van de kleedkamers zijn afgesneden; op de verdieping is de perskamer alleen door de bestuurskamer te bereiken. Als hoofdgedachte is het uiterlijk goed opgevat, al zijn vorm en kleur niet behoorlijk en conventioneel.

Sport II, (in ronde letters). De ongunstige ligging van den ingang ten opzichte van de restauratiezaal en van de dienstvestrekken, veroordeelen dit plan; ook is de gang slecht verlicht en wordt bij de restauratiezaal de privaat-inrichting gemist; de veranda is te smal en de bovenbouw is niet constructief en niet organisch ontwikkeld uit den onderbouw. De architectuur der gevels is banaal van opvatting.

Sport in cirkel met middenband (geteekend). Ofschoon van groepeering vrij goed, is dit plan te peuterig samengesteld; de restauratiezaal heeft geen tochtvrijen ingang en de privaten zijn niet gunstig gelegen; daarbij is het waschlokaal zeer slecht verlicht. De buitenordonnantie doet de bestemming van het gebouw goed tot haar recht komen en is als zoodanig verdienstelijk. Het geheel en voornamelijk de perspectief, toonen aan dat de ontwerper nog weinig geoefend is.

Sport, (in potloodletter), Het ontwerp maakt eenen verwarden en onrustigen indruk en is niet in 't gewenschte karakter. De perspectief teekening ontbreekt.

Ludus pro Patria. Het aantal gevraagde teekeningen is niet aanwezig. De ligging van de restauratiezaal en de groepeering der dienstvertrekken is uitstekend; de privaten zijn echter niet gemakkelijk van uit 't café te bereiken en de verlichting van het trappostaal laat te wenschen. De teekeningen zijn vlot geteekend en het ontwerp getuigt van moderne opvattingen. Te betreuren is 't dat de inzending niet volledig is.

De Jury kent met algemeene stemmen de uitgeloofde bekroningen in de navolgende orde toe:

1e prijs: motto N. C. N. P.
2e prijs: motto De 4de.
3e prijs: motto D.

Op de derde prijsvraag: Fotografische opname van achttiende eeuwsche Rotterdamsche gevels, gedeelten daarvan of interieurs, zijn geene antwoorden ingekomen.

Rotterdam, 16 December 1907.

de Jury:
HENRI EVERS,
J. W. HANRATH,
JAN SCHUYT,
HERM. v. d. KLOOT MEIJBURG,
H. C. S. TAK.

BERICHTEN.

EEN TWEEDE GEMEENTE-SCHOOLBADHUIS.

Op het Weesperplein is een keurig tweede gemeente-schoolbadhuis verrezen, dat wij heden in de gelegenheid waren te bezichtigen. Het mag als bekend verondersteld worden, dat reeds een dergelijk badhuis bestaat nabij het Frederik Hendrik-Plantsoen en uitstekende diensten bewijst. Daarom is deze nieuwe aanwinst in een stadsgedeelte, dat zeker niet minder behoeft, bijzonder toe te juichen. Het badhuis ligt naast het schoolgebouw op den hoek van het Weesperplein en is geheel naar binnen gebouwd.

Al dadelijk valt bij het binnenkomen de uiterst heldere en zindelijke inrichting van het geheel op.

In het midden is een groot rond lokaal voor de douches ingericht. De kinderen — voorloopig alleen van de drie hoogste leerjaren der lagere school — komen onder geleide van onderwijzer of onderwijzeres in groepen van hoogstens 40 in een der beide groote kleedkamers en kleeden zich daar uit tot op het hemd. Vervolgens loopen zij naar het badlokaal, trekken daar ook het hemd uit, en plaatsen zich ieder met het gezicht naar den met witte tegels ingelegden muur in een door doffglazen schutten afgescheiden hokje, waar zij zich aan twee handvatsels kunnen vasthouden. Dan breegt de badmeester de douche in beweging — nadat, zoo noodig, de baders zich hebben ingezeept — en langzamerhand wordt in ongeveer 3 minuten, de douche van warm tot koud overgebracht. De kinderen drogen zich af, trekken het hemd weer aan, keeren naar het kleedlokaal terug en in ongeveer 25 minuten is het geheele bad afgeloopen. Intusschen heeft zich een nieuwe groep in het andere kleedlokaal uitgekleed en kan, nadat de douches behoorlijk zijn doorgespoeld, een volgend bad aanvangen.

Op deze wijze kunnen p.m. 2500 kinderen per week gewasschen worden. Tusschen 12 en 2 uur en na 4 uur wordt met behulp van een slang het geheele badlokaal nagespoeld, terwijl Woensdags en Zaterdags de inrichting wegens verdere reiniging geheel gesloten is.

Voor de zindelijkheid wordt dus uitstekend gezorgd, terwijl de tegenbekleeding, de glazen schotten en de ruwede kleedkamers als groote verbeteringen in vergelijking met het eerste badhuis genoemd mogen worden.

Het badhuis-bestuur heeft 31 scholen in den omtrek aangeschreven tot deelname aan deze baden en het is zeker een verblijdend teeken, dat van de meeste reeds een toestemmend antwoord is ontvangen.

Op 1 Januari treden deze schoolbaden in werking. (Hbl.)

OUDSTE KUNST.

Duitsche onderzoekers hebben gewaarschuwd tegen de zorgeloosheid van de Fransche autoriteiten, die de allermerkwaardigste voorstellingen, in vóórhistorischen tijd gegriffeld in de wanden van grotten in het dal van de Vézère (Périgord), laten bederven door bezoekers. Er schijnt aan deze teekeningen, waarschijnlijk de oudste kunstuiting in Europa die men kent, gebrabd te zijn, iemand heeft er zelfs zijn naam bij gekrast. De »Gazette des Beaux-Arts« vraagt thans om bescherming van deze merkwaardige voorstellingen.

— De stad Parijs bezit, in magazijn, zooveel kunstwerken, dat zij een onderzoek heeft laten instellen naar de plaatsen in mairies, scholen en andere gemeentegebouwen, waar iets ervan zou kunnen worden ondergebracht.

OPGRAVINGEN.

Belangrijke opgravingen zijn in den laatsten tijd vanwege de Duitsche »Orient-Gesellschaft« in Azië gedaan. In Galilea zijn vele overblijfselen van oude synagogen nagespoord en nog belangrijker vondsten heeftmen in Klein-Azië gedaan bij Bogaskö (provincie Angora), waar reeds vroeger de uitgestrekte puinhoopen waren onderzocht. Thans gelooft men daar de bewijzen te hebben gevonden dat daar ter plaatse de hoofdstad heeft gestaan van het nog raadselachtig volk der Hethiten, die ook in het Oude Testament worden genoemd. Prof. Winckler van Berlijn heeft er een aantal leemen platen opgegraven met opschriften, die veel licht verspreiden over de geschiedenis van dit volk en zijn betrekkingen met Egypte en Mesopotamië. Het gezelschap is voornemens in de eerstkomende maanden weder in Palestina opgravingen te doen en wel naar de oude vestingstad Jericho. Ook in Egypte is veel belangrijks gevonden bij de opgravingen te Abousir aan den graftempel en de piramide van koning Sahare. Na afloop daarvan zullen de onderzoekingen worden hervat van Tell Amarna, waar reeds zoo belangrijke vondsten zijn gedaan.

OPEN PRIJSVRAGEN.

Prijsvraag Thieme-fonds. Inlevering vóór 1 Mei 1908. Programma in No. 26.

Boekomslag voor de „Berliner Architekturwelt". Inlevering 31 December 1907. Programma in No. 42.

INFORMATIE-BUREAU

van den Bond van Technici-Bureau: .. ..
Ruischestraat 94, Amsterdam.

Ingeschreven sollicitanten.

40	Bouwk. Opz. Teekenaars	20	tot	45	jaar,	f 60	tot	f 125 p. m.
12	» Opz. Uitvoerders	24	»	47	»	- 70	»	-110 »
6	Bouwk. Teekenaars	18	»	26	»	- 40	»	-120 »
6	Waterb. Opzichter-Teekenaars	20	»	45	»	- 60	»	-110 »
12	Werktuigk. Teekenaars	20	»	39	»	- 60	»	-150 »
2	» Opz. (Constructeur)	34	»	39	»	-100	»	-150 »
7	Electrotechnikers	22	»	41	»	- 60	»	-100 »
3	Chef-Machinisten	33	»	39	»	- 90	»	-150 »
1	Scheepsteekenaar			20	»		»	- 90 »
2	Decoratie-teeken. voor artistiek werk	26	»	40	»	- 110	»	-125 »
1	Meubel-tek.	—	»	41	»	- —	»	-120 »

TECHNISCH GEDEELTE

Alle stukken de redactie betreffende, dus ook vragen, te adresseeren :

Aan de Redactie van »ARCHITECTURA«(Technisch gedeelte).
Valeriusstraat 64,
AMSTERDAM.

„SAN MARCO."

(Slot.)

Het onderste, rechthoekige deel der twee blinde ramen tusschen de zuiltjes en de bogen onder de half-cirkelvormige, eenvoudige verde antico-vulling, vertoont in het midden een vierkant bestaande uit Bardiglio en vier driehoekige hoekstukken van Veroneesch marmer. De bovenste bogen zijn ingelegd met mozaiecksteentjes van wit marmer, porfido rosso antico en Lapis Spartanus, een soort serpentinbreccia, 't welk op porfier gelijkt met bel-groene stukjes op een donkergroenen ondergrond. Op dezelfde wijze als de besprokene smalle zijde is ook de lange zijde (noordelijke zijde) der kansel-galerij versierd. De kansel- en de kanselgalerijtrap, welke aan de twee zuilen aan de doorloopende leuning grenst, heeft treden van een grof soort Pomarolo Breccia, 't welk aan kunstmarmer doet denken. Deze twee zuilen bestaan uit 't zelfde materiaal als de zuilen der leuning, namelijk: Greco-marmer.

c. De rechtsche kansel. Ook de kansel ter rechter zijde van het koor munt door zijn schoon en kostbaar materiaal uit en trekt daardoor reeds dadelijk de aandacht. Van de negen zuilen zijn er drie, namelijk de beide voorste links en rechts, zoowel als de voorste der beide middelste zuilen uit een prachtig frischkleurig rood en wit marmersoort vervaardigd, namelijk Africano = Marmor Chium (van het eiland Chios) waardoor zij veel helderder zijn dan de Rosso brecciatozuilen van den linkschen kansel. Het Africano komt overigens ook voor in de zwarte en gele kleuren. Twee andere zuilen, namelijk de voorste en de linksche achterste zuil bestaan uit wit en roodachtig Pomarolo. Een zeer schoonen indruk maakt de achterste der beide zuilen rechts; deze bestaat uit een zeer zacht en sierlijk geteekend materiaal, dat de kleur heeft van perzikbloesem, waardoor groene en witte aderen loopen.

Het gemeenschappelijke groote voetstuk voor de zuilen, evenzoo de kroonlijsten van den kansel bestaan uit rood Veroneesch marmer, de indrukwekkende borstwering-platen afwisselend uit Porfido rosso antico en uit Portasanta, het materiaal van de borstwering van het zeskantige tabernakel.

Wenden wij ons nu tot:

d. Het Koor, welks geheimzinnig schemerlicht ons reeds lang, als met eene onzichtbare hand tot zich trok! Het is door eene leuning van bijzonder schoone en fijne materiaalwerking van het overige deel der kerk gescheiden. De leuning bestaat uit tweemaal vier, door zeven bogen en een architraaf aan elkander verbonden marmeren zuilen. Drie van deze zuilen, namelijk de uiterste links en de beide links en rechts van den ingangsboog hebben schachten van marmo d'Egitto, de overigen van marmo greco fiorito. Voor de grondstukken der zuilen heeft men rood Veroneesch marmer gebruikt.

De architraaf der leuning met de bekende marmeren standbeelden der twaalf apostelen, welke zich daarboven verheffen en met die van den heiligen Marcus en van Maria, als ook de oppervlakken der basementen van de acht zuilen der leuning zijn van mozaiek, hoewel eenvoudig, met ruitvormige inlegstukken van lichte en donkere marmersoorten voorzien en hebben eene omlijsting van rood Veroneesch marmer.

Voor de horizontale deelen der basementen en zooals reeds werd opgemerkt, ook van de zuilen is gewoon Veroneesch marmer gebruikt.

De driekantige hoekinlegstukken aan den architraaf bestaan, in afwijking van de andere inlegstukken, uit het donkerblauwe Lapis lazuli = Lapis cyanus.

De marmeren platen van pl.m. 0.95 meter hoogte en 1.10 meter breedte, welke tusschen de zuilen zijn aangebracht en met hen feitelijk de eigenlijke borstwering van de leuning vormen, zijn deels uit Verde Antico, deels naar alle waarschijnlijkheid vervaardigd uit hetzelfde marmer, waaruit de borstwering van het zeskantige tabernakel bestaat, namelijk Portasanta. Ten zeerste verdient hier de aandacht de kleurschakeering der materialen bij de op zich zelf staande deelen der basementen van de zuilen en van de borstwering der leuning. Bij deze laatste zijn bijvoorbeeld achtereenvolgens gebruikt rood Veroneesch marmer, grijs Bardiglio en wit marmer. De kroonlijst, welke aan den bovenkant de borstwering begrenst met hare sierlijke console, bestaat evenals de architraaf-kroonlijst uit grijs Bardiglio. Naar de middelste opening der bogen van de leuning, dus naar het eigenlijke ruim van het koor, voert een halfcirkelvormige trap van vijf treden, uit Grieksch marmer bestaande. De zeer oude onderbouw van de leuning toont een rijk geleed oppervlak, waartegen de kap aangrenst.

Sierlijke zuiltjes of ook wel achthoekige pijlers met vierkante kapiteelen, waartusschen ronde bogen, staan hier naast elkander. Onder deze laatsten heeft men vensteropeningen, welke naar het Crypte leiden. Dit alles is van grofkorrelig, kristalachtig, mooi wit marmer, het Parisch marmer geheeten. De kast, welke het Presbyterium met het Koorgestoelte van het hoogaltaar scheidt, is voorzien van een kap van mooi wit en violet-geaderd marmer, dat veel overeenkomst heeft met Pavonazetto; de stukken bestaan afwisselend uit dit materiaal en uit Verde Antico.

De oostelijke muur van de kleine kapel (Capella d. S. Clemente) welke in 't zuiden aan het Presbyterium aansluit, bevat een ciborium, welks deur en wanden uit een wit marmer bestaan, 't welk van veel relief voorzien is. Daaronder zijn in het muurvlak twee zeer schoone platen van Rosso antico ingelaten. Wij komen nog nader terug op de beide altaren, waarvan het een in 't zuiden aansluit aan de kapel en het ander daarmede symmetrisch gelegen is en zich beide tot aan het einde van het schip uitstrekken.

Wij bevinden ons nu in het midden van het koor, voor het hoogaltaar met de beroemde Pala d' Oro en het tabernakel, dat hier ombeen reikt. De vier Corinthische zuilen van het tabernakel, welke ronde bogen dragen, met hun eigenaardig, rijk reliefwerk, bestaan uit wit, waarschijnlijk Parisch marmer, terwijl de vullingen boven de bogen tot den bovenkant van het tabernakel van Verde Antico incrustatie zijn voorzien. De rugzijde van het altaar toont een mooi blind raam van grijs en wit Cipollino nera.

Het altaar heeft een grondstuk van Veroneesch marmer. Wij zullen het materiaal der Pala d' Oro zelf, dat bijna over de geheele lengte de meest bekende min of meer edele steenen in de meest verscheidene en zeldzame vormen en afmetingen draagt, hier niet verder bespreken. Bij het achter het eigenlijke hoogaltaar, aan de rugzijde van het Koor zich bevindende altaar, vallen reeds dadelijk de vier slanke gedraaide zuilen op, waarvan de middelsten uit Alabaster bestaan, de twee uiterste echter uit wit marmer met violette aderen. Volgens de legende zijn deze zuilen afkomstig uit den tempel van Salomo. Naar het altaar voeren wit-marmeren treden. De balustrade in de altaartrap heeft Doggen van marmo d'Egitto, voor 't overige is er slechts van geheel wit marmer gebruik gemaakt. Het onderdeel van het altaar zelf heeft ingelegde platen van rood porfier en

drie platen van rood Cipollino. De beide zuilen van het bovengedeelte van het altaar aan beide zijden van het relief bestaan uit Rosso antico. Het dak, dat door hen wordt gedragen, bezit een vulling van Cipollino rosso, 't welk ook bij den architraaf onmiddellijk boven de Rosso Antico-zuilen is gebruikt. De nis, welke zich in den aspismuur achter het altaar bevindt, is op prachtige wijze met marmo greco venato ingelegd. Voor de omlijsting zijn Pomarolo strepen gebruikt, welke aan de nisconturen een zachte kleur verleenen.

Ook de beide koornissen rechts en links van het zooeven besproken altaar zijn op dezelfde wijze behandeld, met dit verschil, dat hier in stede van marmo greco venato, Cipollino gebruikt is. Wat de beide, reeds genoemde altaren betreft, waarvan de eene grenst aan de Capella di San Clemente, de andere aan de symmetrisch gelegen Capella di San Pietro, kunnen wij het volgende opmerken.

Het laatstgenoemde, dus van het hoogaltaar links gelegene Maria-altaar, evenals de rechts gelegene, welke zich in de Capella del San Sacramento bevindt, bestaan uit wit marmer. Het Maria-altaar heeft in de richting van den linkschen kansel een zeer mooie en rijk versierde kast in Renaissancestijl van Brocatello di Verona, 't welk een eigenaardig voorbeeld is van het gebruik van dit marmer, 't welk anders door zijne neiging tot afbrokkelen minder geschikt is voor beeldhouwwerk. Het kleureffect der gepolijste kast is prachtig. De velden-verdeeling der muren zijn ook met veronastrepen bewerkt, waarvan eveneens de omlijsting der drie ronde bogen aan de voorzijde van het altaar is voorzien.

De deftige zuilen, welke dienen om de bogen te dragen, schijnen van Greco fiorito te zijn, terwijl het beneden-gedeelte ons doet denken aan Cipollino.

Voor de indrukwekkende platen van de buitenste borstwering in de altaarruimte heeft men van eene in kleur en vorm eigenaardig soort donker Breccia gebruik gemaakt, niet ongelijk aan het Puddinga d'Egitto, doch van minder kleuren voorrien en hoofdzakelijk bruin gekleurd. Aan 't altaar zijn, naar wij vermeenen, vier kleine mooie d'Egitto zuiltjes en tevens ook vier zuiltjes van een soort Pavonazettomarmer, welke het tabernakel dragen moeten. Bij het Sacramentsaltaar vallen al dadelijk op de beide ruim 3 meter hooge zuilen van rood Porfier met bronzen kapiteelen, welke het baldakijn dragen, daarna de bekleeding van het altaar met behulp van platen uit Cipollino rosso, terwijl de kasten van de altaarruimte tusschen de twee groote marmeren zuilen uit Verde Antico-platen en uit platen van een soort Breccia bestaan, 't welk gelijk is aan dat, wat voor de borstwering van het Maria-altaar gebruikt is, doch van lichtere kleur.

Voor de voetstukken der groote Greco-zuilen is Pomarolo gebruikt, wat ook bij de borstwering eenige malen voorkomt. Twee kleinere zuiltjes aan het altaar zelf herinneren aan Fior di Persico.

Nu nog een enkel woord over:

f. De kleine kapel, links van het Presbyterium, de Pieterskapel.

Hier blijkt evenals bij de naar de Sacristie voerende gang eene vernieuwing der muurbekleeding te hebben plaats gevonden, welke muur thans, zooals ook voor het meerendeel aan de noordelijke fasçade, uit marmo greco venato bestaat. 't Zelfde geldt van de blinde ramen van de vier nissen der muren om het altaar heen. De vloer in deze ruimte is behalve met 't gewone mozaiekwerk, met Pomarolo-Breccia belegd, 't geen in elk geval eene uitzondering is op den regel, welke vroeger werd toegepast bij het aanwenden der materialen.

g. In de Schatkamer, om ook hier nog een kort bezoek af te leggen, zijn voor de kenners van materialen van veel belang de kostbare vazen van albast, agaat en onyx, meestal in zeer antieken vorm en voor alles een prachtvolle, indrukwekkende gepolijste plaat van mooi groen Verde Antico marmer, ter dikte van 15 cM., welke op zuilen rust van Diaspro rosso antico (antiek rood Jaspis).

h. Het vloermozaiek-werk der San Marco.

Het materiaal, dat voor het vloer-mozaiekwerk is gebruikt en tengevolge van verzakkingen van den slechten ondergrond zeer oneffen en sterk golvend is, bestaat uit zoo buitengewoon vele min of meer kostbare gesteenten, dat ons bestek niet toelaat dit nauwkeurig te beschrijven. Wij vermelden dus slechts enkele bijzonderheden. Het mozaiekwerk vertoont hier eene verdeeling in velden, welke door Verona-marmerlijsten worden begrensd, terwijl zich om deze omlijstingen wederom breede mozaiekbanden slingeren, welke zelve weder door tusschen- en hoekstukken worden onderbroken. Dergelijke figuren treffen wij onder meer aan onmiddellijk voor het koor tusschen de beide kansels. Ook cirkelvormige inlegstukken van Porfido rosso antico komen dikwerf voor.

Het meest voorkomende mozaiekwerk bestaat doorgaans uit een smallen band van wit of wel rood marmer, welke afwisselend eenvoudige zeshoeken en hexagrammen omsluit. De zeshoeken zijn van rosso antico, de hexagrammen van een soort porfyrisch groen serpentien breccia (Lapis Spartanus), beide materialen, welke het voornaamste bestanddeel vormen van bijna alle vloermozaiekwerken der oudere kerken van Rome en van geheel Italië.

Natuurlijk komen ook andere mozaiekpatronen voor, bijvoorbeeld treft men veelal ook rosetvormige figuren aan. Een prachtig effect maken de figuren der mannetjes-pauwen, welke voorkomen in het mozaiekwerk van het westelijk deel van het groote schip. De oogen der staartvederen zijn ingelegd met cirkelvormige oppervlakken van grijs en wit Lapis lazuli, omgeven door sikkelvormige stukken Giallo (di Torri of wel di Siena?). De verdeeling van het eigenlijke klein mozaiekwerk over de oppervlakte van den vloer van de kerk is zeer ongelijk en zeer zeker ook buitengewoon onregelmatig. In de nabijheid van het koor vinden wij bijvoorbeeld slechts zeer groote platen van marmo greco fiorito, welke bijna tot het midden der kerk reiken. Zes eveneens groote platen uit Ossipetra en grijs Grieksch marmer bestaande, strekken zich ten deele door Porta-santa- en ten deele door Lumachello bigio banden omgrensd, onder den westelijken koepel naar de hoofdingangsdeur uit.

Voor kleine mozaiekstukken heeft men menigmaal gebruik gemaakt van de zoogenaamde Christallina, eene eigenaardige, ivoor-witte massa, welke uit marmer-poeder is gemaakt en nog meer effect teweeg brengt dan het witte marmer zelf.

Behalve de in bovenstaande verhandeling genoemde decoratieve steensoorten, heeft men nog bij de San Marco van de volgende soorten gebruik gemaakt, waarvan eene nadere omschrijving ons echter te ver zou voeren.

Carrara-marmer.

Castel Lavazza, een op Bardiglio gelijkende marmersoort van grijsachtige kleur.

San Vitale, een marmersoort met groote, witte vlekken op grijzen ondergrond.

Fior di persico. = Marmor Molossium (perziken-bloesem) afkomstig van Epirus in Albanië, wit met donkerroode en persikbloesemkleurige adering en vlekken.

Dezelfde soort, doch met roode, gele en witte kleuren.

Breccia Corallina, een marmersoort van roode kleurschakeering, welke wat de teekening der figuren betreft, veel aan koraal doet denken.

Stalaitten, een soort rood en wit kalktuf of Sintermateriaal.

Diaspro di Sicilia = Marmor Tauromenitanum, een bontgekleurde marmersoort van Taormina op Sicilie.

Granitello, een fijnkorrelig zwart en wit granietsoort.
Granito bigio = Lapis Syenites, wit van kleur met kleine zwarte vlekken.
Serpentino bigio, van grijsachtig zwarte kleur.
Verde rancocchio = Lapis Ophites, groenachtig-zwart en wit van kleur.

Ten slotte noemen wij van de porfyrietsoorten nog:
Porfido verde = Lapis Thebaicus, zwart-groen.

In het geheel zijn bij de San Marco zeer zeker wel vijftig verschillende steensoorten gebruikt geworden.

Beschouwingen over de verweering bij de San Marco.

Ten einde eene studie te maken over het bestandzijn van de materialen, welke bij den bouw der San Marco-kerk gebruikt zijn, tegen de invloeden en de gesteldheid van het weer en van de lucht, begeven wij ons nu uit het ruim der kerk langs de groote trap bij de binnenste deur bij den hoofdingang, welke naar de bovengaanderijen leidt, naar het platvorm boven het voorportaal. Wij dienen alsdan na te gaan, welke invloeden hebben ingewerkt op het Istrische marmer, waaruit de geheele balustrade bestaat, op het Verde Antico, waaruit eene zuil is opgebouwd, op het Veroneesche marmer en op het Cipollino bianco. Al deze marmersoorten namelijk zijn juist op deze plaats sinds eeuwen her, meer dan op eenige andere plaats van het grootsche bouwwerk aan verweering blootgesteld geweest. En ook kunnen wij hier juist in 't bijzonder den eigenaardigen invloed der ligging in verband met de hemelstreken zeer goed waarnemen.

In de eerste plaats het Istrische marmer! Zeer goed kunnen wij bij deze marmersoort het verweerings-proces nagaan bij de knoppen der zuiltjes van de balustrade. De fijne aderen en dergelijke onregelmatigheden, welke in het materiaal voorkomen, allicht ook de langzamerhand ontstane haarfijne spleetjes hebben door hun voortdurend uitloogen tot eene kloofvorming aanleiding gegeven, welke in 't klein beslist veel overeenkomst vertoont met de groote veranderingen welke men kan waarnemen bij een materiaal, dat zich geheel gedraagt als het Istrische marmer, namelijk de gewone kalksteen en welke in 't bijzonder kunnen worden waargenomen, wanneer men zich van Karlstadt naar Fiume begeeft en ook in de provincie Karst. De naar alle zijden uitloopende, onregelmatige spleten en kloven, welke eene volkomene verdeeling in kleine blokken van deze groote kalkzandsteenmassa tengevolge hebben, geven in 't groot een tamelijk getrouw beeld van de verweering der oppervlakte van een oorspronkelijk glad stuk Istrisch marmer. Deze fijne spleten en kloven, welke dus hun ontstaan te danken hebben aan het ongelijke weerstandsvermogen van het materiaal tegen de invloeden der weersgesteldheid en menigmaal eene diepte hebben van 3 mM. en zelfs nog meer, doen veelal denken aan schedelnaden en schijnen te wijzen op eene soort inkrimping bij het ontstaan in het voegwerk van het gesteente. Menigmaal zijn zij min of meer zwart geworden door stof, door 't aanwezig zijn van woekergewassen en door roetdeeltjes. De verweering schijnt echter aan de hardheid en vastheid van het marmer geen nadeel te hebben veroorzaakt, integendeel schijnen juist de knobbels, welke bij het uitloogen zijn ontstaan, bijzonder gehard en stevig te zijn, hetgeen wij feitelijk alleen daardoor kunnen verklaren, dat bij de verweering en het uitloogen het duurzame materiaal is achtergebleven. In het algemeen echter is het materiaal er door het verweeringsproces niet beter op geworden. Behalve deze aanwezigheid van bovengenoemde kloofjes in het marmer kunnen wij nog een ander gevolg der verweering waarnemen, namelijk eene langzame afschilfering van het marmer, waardoor menigmaal het oorspronkelijk gladde oppervlak van het marmer min of meer ruw wordt. Dit verschijnsel, waarvan wij reeds in het eerste gedeelte van deze verhandeling melding maakten is overal aan het gesteente waar te nemen. Somwijlen kunnen wij op de oppervlakken der marmergroepen, welke door verweering zijn aangetast, kleine kringvormige verhoogingen waarnemen, welke aan het afschilferingsproces weerstand hebben geboden en welke veelal zwartachtig getint zijn en alle overeenkomst hebben met de fossiele overblijfselen van organismen van lagere orde. Deze vormingen hebben een oppervlakkige overeenkomst met de schubben en schilfers, welke men bij de korstformaties van humus- en roetdeeltjes aantreft.

Wat het Veroneesche marmer betreft, kunnen wij van af het platvorm waarnemen, dat de vensterzuiltjes en de omlijstingen der muurbekleeding (uit Marmer greco finito, of wel venato bestaande) hier ter plaatse duidelijker sporen van verweering vertoonen dan ergens anders, met uitzondering van die plaatsen, waar bijzonder sterk ingrijpende invloeden werkzaam geweest zijn. De aderen en voornamelijk de aangrenzende deelen van de veelkleurige deelen, waaruit dit marmer bestaat, schijnen door uitspoeling en ondermijning merkbaar dieper geworden en daarbij ook zwart gekleurd. Opmerking verdient de gesteldheid van de linker en rechter hoekzuilen van het gedeelte van het platvorm 't welk naar het Marcusplein is toegekeerd. Van de drie linker hoekzuiltjes bestaat aan de noordzijde de schacht uit cipollino bianco, aan de westzijde uit marmer greco fiorito en bij de tot beide façaden behoorende hoekzuiltjes uit verde antico. Het Cipollino-marmer is zeer sterk verweerd, evenals het Verde Antico, dat zich volkomen verbleekt en geelachtig getint voordoet en nauwelijks nog een spoor draagt van de oorspronkelijk groene kleur. Ook zijn hier verscheidene sporen zichtbaar van gedane herstellingen aan het marmerwerk. De zuivere kalkbestanddeelen van het oppervlak schijnen hier verloren te zijn gegaan, terwijl de aderen en strepen uit serpentienbestanddeelen bestaande, zijn behouden gebleven en zich, soms wel ter hoogte van 1.50 mM. op het oppervlak vertoonen. Het eertijds zoo harde materiaal is thans aanzienlijk zachter geworden, terwijl slechts de kalkvormige deelen hard gebleven zijn. Van de drie rechtsche hoekzuiltjes bestaat alleen het meest westelijk staande uit eene soort Pavonazetto-marmer, de hoekzuil, welke tot de gemeenschappelijke façade behoort bestaat uit greco fiorito marmer en de tot de zuidzijde behoorende zuil bestaat uit wit graniet. De schacht van de granietzuil is eenigszins beschadigd en toont echter, afgescheiden daarvan, misschien zelfs hierdoor nog begunstigd, sporen van verweering. De beide andere zuilen zien er door de weersinvloeden mat en dof uit, evenals dit bij alle greco marmerzuilen op het platvorm het geval is. Aan de zuidzijde vertoonen zich de platen, verder antico marmer en die, welke bestaan uit een grijs en rood gestreept en geaderd marmer door invloed der verweering dof en zonder glans, hetgeen ook het geval is bij de zuilen van marmer d'Egitto bianco e nero. Glans vertoonen slechts nog de groote serpentienstukken van Verde Antico. De balustrade aan de zuid-zijde van het platvorm, welke naar de zee is toegekeerd, is bijzonder sterk verweerd.

De vier beroemde paarden van verguld brons, op het westelijk gedeelte van het platvorm in de hoofdfaçade rusten met hunne pooten op korte marmeren zuilen. Slechts de voorpoot van het zich aan de buitenzijde bevindende echtsche paard, wordt ondersteund door eene porfyrzuil. De hiermede overeenkomende poot van het buitenste paard aan den linkerkant rust daarentegen — hetgeen weinig bekend schijnt te zijn — niet op eene porfyrzuil, doch op een grondstuk van een eigenaardig fijn, rood, op zandsteen gelijkend conglomeraat van onbekenden oorsprong, dat echter bij den eersten aanblik veel van porfyr heeft.

De volgende verweerings-verschijnselen kunnen wij bij de na te noemen plaatsen aan de San Marco waarnemen en bestudeeren.

1. Brocatello di Verona. Opvallend is het naar verhouding zeer groote verweeringsvermogen en het daarmede gepaard gaande verval van het bij de San Marco zooveel gebruikte gesteente. Voornamelijk in het inwendige der kerk en wel in 't bijzonder in westelijk gedeelte van het voorportaal (achter de hoofd-façade) en meer nog in het noordelijk gelegen gedeelte, is het Veroneesch marmer op enkele plaatsen totaal vervallen en wel door den invloed van het zeewater bij en na overstroomingen, welke bij storm- en springvloeden in de Adriatische Zee des winters, in 't bijzonder bij volle maan en 't waaien van den Sirocco, maandelijks voorkomen.

Het zeewater stijgt in het muurwerk van het atrium omhoog, doortrekt het marmer en laat bij het weder droog worden van het marmer zouten achter, welke gevaarlijk op de steensoorten inwerken.

Deze zouten, namelijk het door de inwerking van het zeewater op het marmer en mortelkalk gevormde chloride, kristalliseeren zich in de poriën en naar de oppervlakten van het gesteente en veroorzaken aldus door de vermeerdering van volume onvermijdelijk het bersten van de steensoort. De gekristalliseerde zoutdeelen hechten zich ook bij voorkeur met hetzelfde gevolg vast in de reeds voorhanden zijnde dunne kloven van het Veroneesche marmer en veroorzaken aldus een afschilferen en afbrokkelen van den steen op bedenkelijke wijze. In 't oog vallend sterk is de verweering van het Veroneesche marmer aan de bankvormige voetstukken der zuilen van het westelijk deel van het voorportaal en in het ruim der kerk, aan de kroonlijst langs het onderstuk van de koor-balustrade. Toch moeten hier mechanische invloeden op den steen een grooten, misschien wel den hoofdrol gespeeld hebben en de verweering, welke in den beginne plaats vond door de capillaire werking van het opstijgende zeewater, begunstigd hebben. De beschadigingen aan het marmer te weeg gebracht zijn in 't oog loopend en bewijzen opor hunnen aard evenzoo goed als de resultaten der verweering, de neiging, welke deze anders zoo prachtige en moeilijk te vervangen marmersoort bezit, tot afbrokkelen.

Natuurlijk ontbreekt het ook aan de buitenzijde der kerk niet aan voorbeelden van verweering van het Veroneesche marmer. Wij vermelden onder meer de grondstukken der beide zuilen van rood porfyr in de bovenverdieping van de dubbele zuilen-galerij aan den noord-westelijken hoek der hoofdfaçade bij het Leeuwenplein. Het Veroneesche marmer, waaruit deze grondstukken bestaan is in hooge mate verweerd.

Ook op nog meerdere andere plaatsen bij de façade vertoonen de grondstukken der zuilen, welke uit Veroneesch marmer bestaan, dezelfde verschijnselen, zoodat wij dus de keuze van dit materiaal uit 't oogpunt van bestand-zijn tegen de invloeden van het weer voor dit doel als verkeerd dienen aan te merken. Op andere plaatsen heeft het Veroneesche marmer zich weder beter gehouden, zoo onder andere bij het benedengedeelte van de gevellijst der hoofdfaçade, waar het dienst doet als omlijsting van de witte marmer greco-vulling en evenzoo waar het als dekstuk en zitplaats van dit bankvormig uitspringend deel is gebruikt geworden. Mogelijk zijn echter deze platen ook van jongeren datum dan de overige hier vermelde voorbeelden. Over 't algemeen schijnt het, dat de verweering van het Veroneesche marmer overal daar het sterkst optreedt, waar van boven afkomend druppelend water of wel van onderaf opstijgend zeewater nadeelig op deze marmersoort inwerken. Ofschoon zelfs minder onmiddellijk blootgesteld aan de invloeden van het weer, heeft zich de kroonlijst van het voetstuk der muurbekleeding achter de zuilen der hoofdfaçade bij de eerste deurnissen ter linkerzijde slecht gehouden. Hier heeft men Veroneesch marmer en tevens ook Pomarolo gebruikt. Ook aan de noordelijke façade als omlijsting bij de muurbekleeding en bij de nis boven het Manin-gedenkteeken gebruikt, vertoont het Veroneesch marmer sterke verweering van denzelfden hiervoren beschreven aard.

2. Het Witte marmer — of Carrara-marmer, of wel Grieksch marmer en dan vermoedelijk Parium-marmer —. Aan de buitenzijde der kerk gebruikt vertoont het op bijzonder ongunstig gelegen plaatsen gedeeltelijk sterke verweering, terwijl het op andere plaatsen vrij goed bewaard is gebleven. Sterk treedt er verweering te voorschijn, daar waar dit marmer gebruikt is bij den architraaf tusschen de beide zuilengalerijen van de portaalnissen der hoofdfaçade en ook bij den noord-westelijken hoek der kerk onder de beide bovenste roode porfyrzuilen en in 't bijzonder is het wel het onderste gedeelte van de architraafstukken, welke uit wit marmer bestaan, dat het meest van verweering te lijden heeft gehad, vermoedelijk tengevolge van het zich aldaar verzamelen van grondwater. Hetzelfde verschijnsel doet zich ook nog op andere plaatsen aan de onderzijde van den architraaf voor. Van een ongunstigen invloed op het gehalte van het materiaal zijn natuurlijk de talrijke diepinliggende en uitspringende deelen van het gebeeldhouwde marmer, in 't bijzonder aan de kapiteelen van eenige façadezuilen, onder meer bij het eindportaal links en aan het kapiteel van de eene roode porfyrzuil van het bovenste gedeelte der op zich zelf staande dubbele zuilenrij in den noord-west-hoek. Overal zijn hier sterke verweeringsverschijnselen merkbaar. Voorts nemen wij dezelfde verschijnselen waar aan de zuidfaçade, bijvoorbeeld aan de kapiteelen van de beide zuilen, welke zich voor de façade in den zuid-westelijken hoek bevinden, waar in 't bijzonder het meer blootgestelde bovenste deel van het kapiteel geleden heeft.

3. Het Marmo greco fiorioto, resp. venato, toont ook aan de buitenzijde gebruikt, afgescheiden van verlies aan glans op de meer blootgestelde plaatsen, in 't algemeen weinig veranderingen. De groote beschadigingen van de rechthoekige omlijstingen der ingangsdeuren zijn in elk geval toe te schrijven aan zuiver mechanische invloeden. Bij de zuilen van de linksche eindportaalnis kunnen wij afschilferingen waarnemen en in 't bijzonder bij de linker hoekzuil. Aan de zuidfaçade toont de oostelijke benedenste hoekzuil, vóór het dwarsschip, eene merkwaardige verandering. De strepen in het Marmer greco fiorito loopen hier bijna horizontaal evenwijdig en bestaan afwisselend uit schichten van eene witachtige, grofkorrelige, oogenschijnlijk licht verweerbare marmersoort en even hooge schichten van eene grijsachtige, dichtere, meer weerstandbiedende marmersubstantie. Bij eene nadere beschouwing van het witte en grovere materiaal (met 't vergrootglas) onderscheidt men duidelijk de enkele kristaldeelen en kristallen groepen, ook de calciet-vorming en rond deze kristallen ziet men gemakkelijk de verweeringskringen, als 't ware eene gracht om een muur vormende.

Deze waarneming is met 't oog op het verweeringsproces werkelijk zeer belangwekkend. Duidelijk kunnen wij voorts bij deze zuilen waarnemen dat de plaatsen, welke meer aan weer en wind en zeelucht zijn blootgesteld ook meer onder hun invloed hebben geleden dan de meer naar achteren, dus meer beschut gelegen deelen.

4. Het bij de façaden-zuilen gebruikte Cipollino bianco vertoont dezelfde veranderingen, welke men bijvoorbeeld op de puinhoopen van het oude Rome aan deze marmersoort kan waarnemen. Voor 't overige is ook hierbij, evenals bij de greco zuilen de voorste helft der zuilen meer door de weersgesteldheid enzoovoorts aangetast dan de achterste

helft. Meestentijds is hier het calciet van de oppervlakte verdwenen, hetgeen reeds onmiddellijk de dofheid van de oppervlakte verraadt, terwijl de aanwezige deelen glimmer bewaard zijn gebleven en zich boven de zuivere marmerdeelen bevinden. In andere gevallen is het wederom juist omgekeerd het geval en heeft de marmer-substantie haren frischen glans behouden. In 't algemeen hebben de eigenlijke grouvere afschilferingen van deze steensoort bij het glimmergehalte plaats gehad. Duidelijk is 't dit waar te nemen bij de beide paren zuilen van Cipollino bianco, der beide zijmuren van de deurnissen, rechts van het Hoofdportaal en wel bij de aan de linkerzijde staande zuilen. Doch ook eene derde zuil rechts en de deur van dezelfde nis vertoonen ernstige beschadigingen van den door ons genoemden aard. Deze echter zijn ook voor een groot deel toe te schrijven aan andere en wel mechanische invloeden.

Zelfs is het een feit dat de laatstbesproken zuil reeds eenmaal doorgebroken is geweest. De glimmer, waaruit het Cipollino-zuilenmateriaal bestaat, is zoowel kali- als ook magnesia-glimmer. Buitendien vindt men nog een groenachtige chloorachtige substantie, eenige kwartsdeelen, enz.

5. Het marmo d' Egitto bianco e nero heeft zich overal, ook bij zijne toepassing aan de kerkfasçaden in 't algemeen tamelijk goed gehouden, behoudens de afslijting bij die deelen, welke wederom meer aan regen, wind en zeelucht zijn blootgesteld. Toch zijn de drie marmo d' Egitto-zuilen bij den linker zijmuur van de hoofdportaal-nis tamelijk sterk aangetast en is dit ook het geval met de zuilen op de rechter muurvlakte van deze nis.

6. Ossipetro. Van de marmerplaten aan de zij-muren bij de binnenste nis van den hoofdingang, vertoont zich de onderste zeer verweerd. De witte deelen van het marmer schijnen vrij wel onveranderd gebleven, terwijl de roodgekleurde deelen, namelijk wat betreft den vorm der aderen, sterk zijn aangetast. De oorzaken van deze zeer verschillende gedragingen diene men toe te schrijven aan de inwerking van het zeewater, daar dezelfde verschijnselen zich voordoen bij het witte calciet en bij het ijzer-oxyd-achtige, roode pigment bij de vorming van Chloride.

7. Het verweeren van het Marmo Verde Antico kan men, behalve bij het platform, ook nog op meerdere plaatsen bij de fasçaden waarnemen. Zoo bijvoorbeeld bij de oer-oude, zeer verweerde plaat Verde Antico, welke zich bevindt in den zuid-westelijken hoek van het dwarsschip, naast de vier bekende krijgsheden-figuren uit rood porfyr. Niet alleen is hier het materiaal in den loop der tijden verbleekt en verkleurd, doch tevens is hier een sterk afbladeren en afbrokkelen merkbaar.

Vrij sterk verweerd zijn ook de Verde Antico- voetstukken der twee Marmo greco zuilen links en rechts van de ingangsdeur ter rechterzijde van het hoofdportaal, ook hier heeft de inwerking van het zeewater haar invloed doen gevoelen. Het Verde Antico vertoont nog een zachten glans bij de zuilenschachten der drie fasçaden, onder het platform, waar natuurlijk de invloed van de weersgesteldheid niet zoo merkbaar meer kon zijn en wel in 't bijzonder bij de hoofdfasçade, waar de zuilen door hare plaats nog wel het meest beschermd waren. De glans is hier grootendeels nog behouden gebleven, in 't bijzonder bij de serpentinstukken der Breccia. Het overige, geaderde, calciet-achtige materiaal en ook de groote Calciet-stukken zelve zijn dof en glansloos geworden. Ook de zuilen, welke uit Verde Antico bestaan, hebben evenals die uit Marmo Greco en Cipollino aan de zijde, welke in 't bijzonder blootgesteld is aan de zilte zeelucht en den invloed van het weer, eene matte en verbleekte kleur gekregen, terwijl de kant der zuilen, welke naar de fasçade is gekeerd, nog een zwakken glans heeft behouden. Deze verschijnselen zijn zeer duidelijk waar te nemen bij de twee Verde Antico zuilen rechts van het hoofdportaal. Men kan hierbij opmerken, dat door het verweeringsproces de donkergroene Serpentien-stukken der Breccia in min of meer sterke mate bruin getint worden, een gevolg van de plaats hebbende oxydatie en andere veranderingen, verschijnselen van het ijzer oxydule silicaat. De enkele strepen in de oppervlakken zijn echter donker-groen, dus geheel frisch gebleven. In de door het verweeringsproces hier en daar ontstane holten zijn sporen van een witachtige, als zijde-glanzende asbestachtige stof aanwezig.

Terwijl evenals het porfyr, het graniet zich bij de San Marco zeer goed gehouden heeft en van zijn glans maar zeer weinig verloren heeft, zoo schijnt echter:

8. het witte Graniet der zuilen in den Zuid-Westelijken hoek der kerk eene uitzondering hierop te maken. De schacht der zuilen is hierbij namelijk vooral aan de bovenzijde tamelijk sterk aangetast. Het mooie roode Graniet der zuilen aan de zuidelijke fasçade, vertoont zich daarentegen als 't ware nog geheel nieuw.

Ook de Krypta geeft aanleiding tot het maken van uitgebreide beschouwingen over verschillende verweerings-verschijnselen, wij zullen het er echter hierbij laten en hopen een weinig er toe bijgedragen te hebben eenige meerdere bekendheid te hebben gegeven aan het gebruik van de zoo belangrijke bouwmaterialen der beroemde San Marco-kerk te Venetië.

V. K.

AMBACHTSSCHOOL TE HILVERSUM.

De oproeping van de schilderspatroons-vereeniging te Hilversum in zake het oprichten van een ambachtsschool heeft succes gehad. De volgende motie werd met algemeene stemmen aangenomen: „De vergadering van Patroons- en Werklieden-vereenigingen en belangstellenden, vergaderd ter bespreking van de wenschelijkheid van de stichting van een ambachtsschool in de gemeente Hilversum, spreekt als haar gevoelen uit, dat de stichting van een dergelijke school, waarbij zooveel mogelijk rekening gehouden wordt met de behoeften van alle vakken, voor deze gemeente een dringende noodzakelijkheid is."

Een voorloopige commissie, bestaande uit de heeren G. C. Hoogewerff, directeur der H. B. S.; Frits Olie, W. Sukkel, H. van der Steeg, W. van Krimpen, werd door de aanwezigen gekozen.

ALGEMEENE NEDERLANDSCHE OPZICHTERS- EN TEEKENAARS-BOND .. . .

INFORMATIE-BUREAU
Secretariaat: . . . . . .
Rijswijkscheweg 3, Den Haag
Spreekuur iederen Maandag avond van 7—9 uur. .. ..

Ingeschreven Sollicitanten.

13 Bouwk.-Opzichter-Teek., 22—43 jaar f 80—f 110 's maands.
12 Bouwk. Opzichters, 23—45 jaar f 80—f 120 p. m.
4 Bouwk. Teekenaars, 24—45 jaar f 80 p. m.
20 Aank. Bouwk. Opz.-Teek., 19—24 jaar f 50—f 75 p. m.
11 Aank. Bouwk. Opzichters, 19—28 jaar f 60—f 75 p. m.
11 Aank. Bouwk. Teeken., 20—24 jaar f 40—f 70 p. m.
1 Assist. Bouwk. Teekenaar, 19 jaar f 35 p. m.
3 Aank. Mach.-Teekenaars, 20—24 jaar f 50—f 60 p. m.
1 Werkmeester op een mach.-fabriek 50 j. f 100 p. m.
1 Meubelteek., 25 j., f 100 p. m.
4 Aank. Meubel-teekenaars, 20—25 j. f 60—75 p. m.
1 Aank. Electro-Technische Teekenaar, 21 j. 60 p. m.
1 Opzichter IJzerconstructeur, 37 j. 80 p. m.
3 Waterbouwkundig Opz., 25—22 j. f 80—100 p. m.
1 Aank. Scheepstiekenaar, 22 j., f 50 p. m.
1 Aank. Teekenaar Gew. Beton, 23 j. f 50 p. m.
1 Chef de bureau voor artistiek werk, 30 j. f 150—f 175 p. m.
1 Gem.-Opzichter 21 j. f 60 p. m.
1 Aank. Werktuigk. Teek., 24 j. f 50 p. m.
1 Opz. Betonwerken, 27 j. f 85 p. m.
1 Meubelteek., 25 j. f 100 p. m.
1 Chef-Mach. of Werkmeester, 30 j. f 90 p. m.
1 Aank. Opz. bij Rijk of Gemeente, 22 j. f 75 p. m.
1 Aank. Opz. Electrotechniek, 23 j. f 60 p. m.
1 Chef-Machinist 31 j. f 1800 p. j.
1 Chef op eene Machinefabriek 25 j. 100 p. m.